

CE LIVRE A ÉTÉ DONNÉ A LA
BIBLIOTHÈQUE CANTONALE
ET UNIVERSITAIRE
DE LAUSANNE

par legs, par Edward GIBBON

historien

22 mars 1794.

DESIDERII
ERASMI
OPERVUM
OMNIVM
TOMVS DECIMVS.

3A
975
/10
Res. A
①

DESIDERII ERASMI
ROTTERDAMI
OPERA OMNIA

EMENDATIORA ET AVCTIORA,

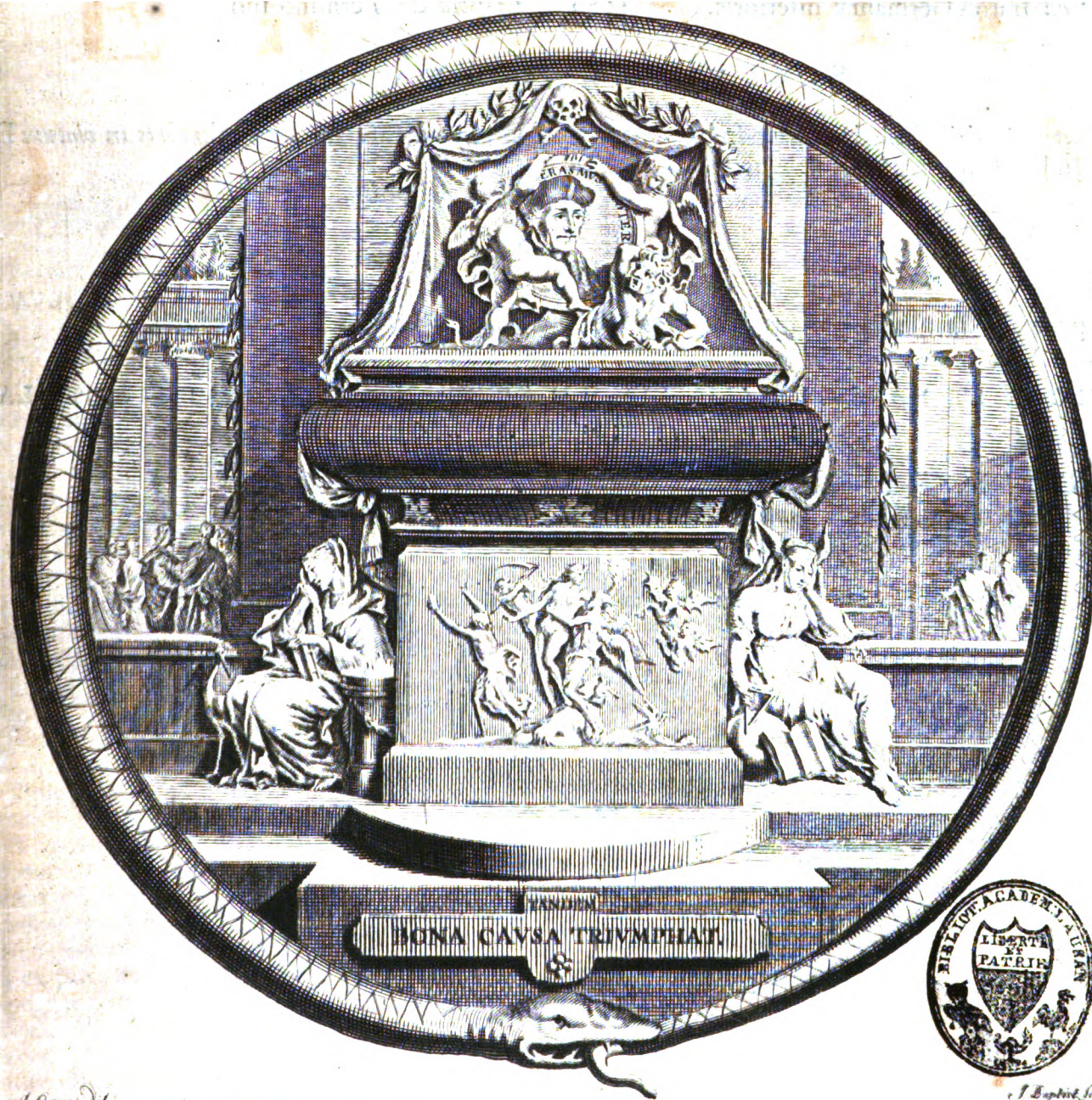
AD OPTIMAS EDITIONES, PRAECIPVE QVAS IPSE ERASMVS
POSTREMO CVRAVIT, SVMMA FIDE EXACTA,

DOCTORVMQVE VIRORVM NOTIS ILLVSTRATA.

TOMVS DECIMVS,

QVI APOLOGIARVM ERASMI PARTEM SECVNDAM
COMPLECTITVR.

*Ad quom accesserunt, in hac Editione, Martini Lydii Apologia pro Erasmo, Index Expurga-
torius in ejus Opera, Guilielmi Insulani Oratio Funebris in obitum Erasmi, Epistola inedita, &
Index Universalis ad omnia ejus Opera exsepto III, Volumine, cui Indices sui sunt adjecti.*

LVGDVNI BATAVORVM,
Curâ & impensis PETRI VANDER AA, .MDCCVI.

Cum speciali Privilegio Illustr. ac Praepotent. Ordd. Holl. & West-Frisae.

C O N T E N T A

HVJVS VLTIMI VOLVMINIS.

H yperaspiste Diatribes libri duo contra Servum arbitrium Martini Lutheri. 1249	<i>Spongia adversus adspergines</i> Ulrici Hutteni. 1631
<i>Purgatio adversus Epistolam ejusdem Martini Lu-</i> theri. 1537	<i>Pantaleus</i> , seu adversus febricitantem. 1673
<i>Detectio prestigiarii libelli cujusdam.</i> 1547	<i>Adversus mendacium & obtrectationem admonitio,</i> 1683
<i>Epistola adversus Pseudeuangelicos.</i> 1573	<i>Antibarbarorum liber.</i> 1691
<i>Epistola ad Eleutherium.</i> 1587	<i>Adversus Graculos.</i> 1745
<i>Epistola ad Grunniun.</i> 1590	<i>Responsio ad Petri Cursii defensionem.</i> 1747
<i>Epistola ad fratres Germaniæ inferioris.</i> 1589	<i>Epistola de Terminis suis.</i> 1758

S E Q U E N T I A A D D I T A S V N T.

M artini Lydii <i>Apologia pro Erasmo.</i> 1759	<i>Guiljelmi Insulani oratio funebris in obitum Erasmi.</i> 1845
<i>Index Expurgatorius in ejus opera.</i> 1781	<i>Epistola inedita.</i> 1859

S E Q U I T V R,

<i>Index generalis ad omnia ejus opera excepto III. volumine cui Indices sui sunt adjecti.</i>	1861
--	------

HABENTVR ET NONNVLLA ALIA EJVSDÈM ARGVMENTI IN VOLVGINE EPISTOLARVM,
NEMPE EPISTOLAE APOLOGETICAE.

A d Epistolam cujusdam Anonymi. Ad Marcum Laurinum contra rumorem. Contra libellum Holandice scriptum.	<i>Adversus Tyrologum.</i> <i>Ad Eugubinum.</i>
---	--

Sunt & Novo Testamento præmissæ Apologiæ, quas isthic invenies.

ERASMVS ROTERODAMVS

LECTORI . S. D.

PRODIIT Servum Arbitrium, titulo Martini Lutheri, sed elaboratum à multis, multo tempore, (nam ante annum liber excudi cœperat, ut narrabant, qui predicabant se vidisse paginas aliquot) summaque cura, quod ipsa res indicat. Liber mihi sero redditus est, idque casu: nam ipsi celabant, ut saltem ad menses aliquot triumphum agerent, non solum additi Lutheri, verum etiam ambobus inimici, mihi quidem ob bonas litteras, illi vero ob improbata dogmata. Temporis spatium, quod dari poterat tum relegenda Diatriba, tum perlegendo Lutheri libro, non tam prolixo, quam loquaci, tum responsioni meae, non erat longius diebus decem, & redditus est jam defesso, atque adeo etiamnum satagenti in absolvendis iis, quae parabantur in mercatum proximum. Ejus rei certissimi testes sunt Basileæ, si quis mihi diffidit. Et tamen quoniam sensi, quam insolenter jam tum ad odorem hujus libri quidam exultare cœperint, visum est aliquam responsionis partem, hisce mundanis Francfordiensibus, quamvis tumultuariam edere, quo moderatius ageretur istis triumphus ante victoriam. Respondimus autem ad eam partem, quae pugnat cum Praefatione mea Diatribae, reliqua daturi per otium elucubratoria. Aliquoties capitulum Lutheranae Disputationis numeros adjecimus in marginibus, quo facilius conferas quae refellimus, si prius illius capita numero signaveris. Bene vale, & expecta in argumentando certio rem victoriam. Basilea 20. Februarii, An. 1526.

DESIDERII ERASMI

HYPERSPISTES

DIATRIBA E

ADVERSUS SERVVM ARBITRIVM

MARTINI LUTHERI.

LIBER PRIMVS.

QUOD felix faustumque sit, protinus ipsam rem aggrediemur, & quidem Attica lege, ἀνὰ προσηγορίαν ἢ παθῶν, quod idem si tu quoque, Martine Lutheri, facere animum induxisses, minus profecto detrivisses otio tuo, cujus inopiam quereris, & mihi minus addidisses negotii, cui jam erat plus satis. Nunc dum maluisti quorundam affectibus obsequi quam tuo iudicio, quam multa sunt in isto tuo libro prorsus ἀπερὸς-διόνοια, quam multa supervacanea, quot in locis communibus moræ, quantum convitiatorum, quam multa manifestæ vanitatis, quantum stropharum, quantum figurati morfus, quam multa parum pudenter detorta ac depravata, & ex depravatis tragicæ conclusiones, rursus ex his vociferationes in immerentem. In his quoniam tibi visum est bonas horas collocare male, cogor & ipse in refellendo nonnullam aquæ meæ portionem contumere.

Primum igitur demiror, cum mea Diatriba nihil habeat nisi moderatam de re disputationem, cumque è propinquo allatret Hieronymus Emserus, è longinquo Joannes Cochleus adjurget, ex Anglia præter Roseum & alios, Joan. Episcopus Rossensis justis voluminibus te laceat, è Gallia Jodocus Clithovam Lutherum oppugnet Anti-Luthero, ex Italia Christophorus Longolius elaboratam orationem in te torserit: denique cum hic habeas ex tuæ sodalitatæ Coryphæis, qui tibi sedulo facestant negotium, quorum Ulrichus Zwinglius edito libello nequaquam, ut ferunt, edentulo, dogma tuum, sed ex parte cum Ecclesia commūne, de Eucharistia oppugnat, cum idem fecerit Capito, & Joan. Oecolampadius, nullis quidem convitiis, sed crebrioribus & acrioribus machinis: hæc, inquam, cum ita sint, demiror quo consilio, ad omnes obmutescens, nostræ Diatribæ respondendum putaris, præsertim cum præter modestiam, tam frivolis rationibus rem agat, quemadmodum ais, ut causam, quam suscepit, reddiderit deteriore.

A Nec tamen exoptulo quod responderis, nec inquirō cur Opus ante annum excudi cœptum, nunc demum absolveris: illud demiror, cur meam in respondendo civilitatem non sis imitatus, quam te decuit etiam superare, si nobis istius animi spiritusque, quem tibi vindicas, fidem facere velles. Verum hic obsequutus es fratribus, inter quos scio permultos esse, quorum mores procul absint ab Evangelio, cujus titulo sese venditant. Horum cupiditatibus, Lutheri, te plus satis obsequentem præbes, non sine gravi detrimento causæ quam sustines. Non enim me clam est in cujus gratiam ad istum modum scripseris in Cochleum & in Regem Angliæ. Is nimirum erat in quo duas personas Comicas posses agnoscere, stupidissimum ac gloriosissimum Thrasionem, & adulantissimum Gnathonem. Certe indignus erat cujus hortatu vel Epistolam scribere debueris in tam arduo tamque periculoso negotio. Quin illud potius erat tibi reputandum quam personam suscepisses, videlicet qui se profiteretur Evangelium jam plus mille quingentis annis sepultum & obrutum revocaturum in lucem, & abrogata Pontificum, Conciliorum, Episcoporum & Scholarum auctoritate promitteret Orbi certam veramque viam salutis, quam hætenus mundus ignorasset. Quam vero non congruebat, ut qui tam arduo negotio velut Atlas cœlo suppositus humeros (jam enim tecum sic ago, quasi vera sint omnia quæ tibi arrogas) perinde quali in re ludicra disteriis, sanis, salubris, & cachinnis in quoscunque lubitum fuerit ludat, & ex Wilheylis cujuspiam arbitrio stylum vel stringat vel moderetur in quenquam, non dicam in Regem. Instigavit idem alterum quendam ut Dialogum scriberet in Leum, & hunc itidem atque te multis mendaciis instruxerat. Nihilo melius te instruxit, mihi crede, cujus impulsu librum istum emisisti. Ego tot eruditus, tot Ecclesiæ proceribus, tot Orbis Monarchis efflagitantibus, quibusdam etiam cum minis exigentibus, ut summis eloquentiæ viribus in te derona-

Tom. IX. Kk kk rem

• rem ac fulminarem, nisi vellem Ecclesiae desertor, & tuae sodalitatis fautor videri, tamen excusavi, non quod probarem tua dogmata, quae, sicuti vere scribis, non intelligebam, sed partim ne imprudens laederem causam, cui initio totus pene Orbis applaudebat, partim quod intelligerem negotium non esse mearum virium. Itaque metuebam ne, quod solent imperiti Medici, malum sinistra curatione exasperarem. Postremo sic aliquando mecum cogitabam, quid si Deo visum est corruptissimis horum temporum moribus, tam saevum dare Medicum, qui sectionibus & usturis sanet, quod potionibus & malagmatis non poterat. Videbam eruditos homines pedibus in tua dogmata discedere, perspiciebam fatalem quendam Orbis favorem, animadvertēbam quo vehementius à Theologis ac Principibus obfistebatur, hoc latius propagari, ac magis invalescere negotium, ex his ratiocinabar rem non sine Numine geri, itaque decreveram spectator esse tuae traegediae, sic apud me cogitans juxta *Gamalielis* sententiam, si Deus hæc movet, non est meum resistere, sin aliunde ortum est quod agitur, sua sponte dissipabitur. In Actis Apostolorum legimus: *Ceterorum nemo audebat se illis conjungere*. Simili religione abstinēbam à vestro negotio. Verum ubi Principibus diutius excusare non possem, & opprimerer invidia falsissimaeque suspitione, scripsi Diatribam, sed ita temperato stylo, ut tu non posses optare disputationem civiliorē, ac Pharisaïs quibusdam visus sim tecum non decertare, sed colludere, qui sic dentes & unguēs continuerim. Certe putabam me abunde vitasse, ne tibi debacchandi convitiis ansa data videretur. Quædam in tua assertionē dicta odiosius, prudens dissimulavi: quoniam nisi te læso tractari non poterant. Ubi ad morum comparationem ventum esset, declino locum invidiosum, malens vitare offensam, quam servare commodo causæ meæ. Quodam loco nominatim etiam depello suspitionem abs te, cum ita scribo: *Non hac proprie in Lutherum dixerim, quem de facie non novi*, &c. Et vide quam consentiant vestra iudicia. *Philippus Melancthon* huc scripsit meam Diatribam acquissimis animis acceptam *Wittenbergæ*. Et adjecit, iniquissimum sibi videri, si non liceret in Ecclesia suam cuique sententiam dicere. At tu respondens, sic arte stylum temperas, ut in alios forte scripseris clamorius, in neminem hostiliter aut amarulenter: id quod vanissimum videri patiar, nisi mox omnibus perspicuum fecero. Meam disputationem, Diatribam & collationem appello: quo titulo quid esse potest modestius? Ipse non pronuntio, cum verfer in argumento, quod in integrum aut in dubium disputando revocare fas non erat. Congressurus tecum, depono Cæsaris, Pontificum, Conciliorum, Academicarum, & veterum Orthodoxorum auctoritatem, qua te poteram urgere, etiam si argumentis fuissē inferior. Ex tuis legibus quamvis iniquis tecum confero manus, nec te tamen appello quemadmodum tu me. Habet enim ipsa compellatio quiddam contentiosum & contumax. Nec tua solius argumenta tracto, ut non proprie tecum, imò ne tecum quidem certare viderer, sed cum tua assertionē. Non video quid potueris optare civilius. Usque adeo ne non pateris quenquam contra tua placita hircere? Atqui huc soles omnes provocare, ut tecum manus conferrent. Et ubi est illud quod admonet *Petrus*, *Parati semper ad satisfactionem omni poscenti vos rationem, de ea qua in vobis est spe, sed cum modestia & timore*. Et *Paulus* vult Episcopum esse *didaskalicum*, non *πληνικόν*. Quod si ego parum erudite disputassem, debebas illud *Pauli* meminisse: *Sapientibus & insipientibus debitor sum*. Qui tibi fuerant juratissimi, audent in te ferrum stringere, nec à convitiis temperantes: & *Erasmum* moderatissime disputantem ferre non potes? Ego mordicus tenui meam modestiam, quam sciebam mihi futuram invidiæ: hanc eum tua laude, cumque causæ, quam agis, uti-

litate, poteras ac debebas imitari. Scilicet pervicit tuam patientiam quorundam exultatio, mihi decernentium triumphum, te victum esse jactantium. Quos tu mihi triumphos narras? Hic tantum erat de mea Diatriba silentium, ut mihi propemodum exciderit scripsisse. Semper solus esse volui, nihilque pejus odi quam juratos & factiosos. Sed ad tuum libellum, velut ex insidiis subito provolantem, Deum immortalem, quæ fuit tuorum exultatio, quam gloriosas voces sparserunt: Habet *Erasmus* quod agat, habet malum calculo gravius, aliaque vehementer Evangelica. Verum nec tui calami amarulentia, nec hujusmodi vocum petulantia me perpulit, quo minus in hac Apologia rationem potius adhiberem in consilium quam affectus. In dictis nonnunquam animi motus præcurrunt rationem; in scriptis nihil tribuendum est affectibus: nec spectandum est quid tum sic affecto videatur esse rectum, sed quid perpetuo rectum videri possit. Quanquam hic, ut vere dicam, levissima pugna fuit cum affectibus. Ad istiusmodi maledicta tot Epistolis, libellis famosis exercitatus occallui.

Vis autem scire quantum molestiæ pepererint aculei tui? Utinam ante annos quinque, cum me prædicares, strinxisses in me calamum tuum, multo quam nunc hostiliter! Verum quoniam tu in hac tam non amica responsione vis etiam amicus, si Superis placeat, & candidus videri, te simul cum tuis scire volo, me nec esse tam stupidum, qui istiusmodi strophis falli, nec tam imbecillo animo, qui tuis convitiis commoveri possim. Simplicius fecisses, si tui similis palam in me debacchatus fuisses. Soles enim *τὴν λεοντίνην ἐν δὲ σάμῳ* clava rem gerere. Nunc vulpinam pellem assuisti leoninæ, & melle toxico me perungis. Atque ad hanc scilicet fabulam, selsqui anno fere meditatam, addiscendus erat Logodædalus, qui componeret orationem, rhetoricosque fucos adderet, nimirum adversus hominem rhetoricum. Novi enim impetum tuæ dictionis, & torrentem illum ingenti fragore è monte decurrentem, ac saxa truncosque secum rapientem. Istius Logodædali oratio lenius fluit, sed plurimum veneni secum trahens. Non me fugit quis sit. Est enim unus ex eorum numero, qui, quod tu cum candidus & memor videri vis, fateris, hoc ipsum, quod habent, loquentiæ, fere hausserunt è meis Lucubrationibus. Nec mihi jam novum est, in meis vulneribus pennas meas agnoscere. Nec satis erat unus rhetor supposititius, cum urget belli moles, *Patroclum* tuum nobis immittis, qui simul & tuis armis & suis, hoc est, dicendi viribus, nobiscum pugnet. Adeo enim est infans, ut me potius eloquentia gravet, quam argumentis. Ac ne me putes in tenui discrimine dictionis hallucinari, non est nisi unus qui hoc possit, quod ille præstitit. Quanquam & alioqui notus est mihi peculiari-ter illius in dicendo genius. Nam prior ille rhetor absque bonorum Auctorum lectione, absque Grammatica facundus est. Et si tu pateris huic imputari fucos ineptos potius quam tibi, non repugno. Sunt autem quædam admixta tuo libro tam insulsa indoctaque, ut nunquam crediturus sim abs te profecta fuisse, quæ suis locis indicabuntur. Sed interim iniquior est mihi hæc pugnae conditio, quam gladiatorum. In arena unus cum uno, retiarius cum *Mirmillone* committitur: mihi uni cum multis res est: & si cum uno, cum *Geryone* tamen. *Isaac* in uno homine agnovit duos: ego in uno libro varias voces diversasque manus sentio. Cum phalange pugna est, non minus armata linguis, eruditione, convitiis, quam strophis, vafricit, obliquisque consiliis. Nunc agnosce consilium tuorum Logodædalorum, qui sic cogitarunt: Non est impotentibus convitiis debacchandum in *Erasmum*. Nam ea res liberaret illum suspitionibus, quibus gravatur apud Principes, & invidia, qua premitur apud Theologos ac Monachos. Sed

Sed est appetens gloriæ. Proinde passim inculcabitur, illum nihil scire: & ubique veluti nullius rei hominem magno fastidio contemnemus conspuemusque. Ea res pessime uret illum. Cæterum ut hoc faciamus cum fide, laudem admiscebimus, amicitiam simulabimus, & misericordiam potius quam odium præ nobis feremus. Tribuimus illi ingenium & eloquentiam summam, quo lector hic perspecto candore nostro, existimet nos cætera quoque tributuros fuisse, si promeretur. Deinde suspensionem & invidiam, qua gravatur, omnibus modis augebimus, exasperabimusque, sic temperantes orationem, quasi ille nobiscum sentiat, sed partim metu, partim amore lucri dissimulet. Sophistas cum hoc collatos, longe præferemus. Denique sic agemus fabulam, ut ab utroque theatro gratiam ineamus, & fratrum, qui illi jampridem male volunt, & Sophistarum ac Phariseorum, quos ob bonas litteras jam olim habet infensos. Denique tantum admiscebimus scommatum & convitiatorum, ut homo seniculus ac meticulosus, si nec loquacitate delassari, nec argumentis obrui poterit, saltem maledictis concitatur. Hoc consilium tam simplex & Evangelicum, cum nemo cordatus non statim deprehendat in tuo libro, tamen tuis visum est perquam facetum. Quis hic non videbit scorpii complexum, mox ingentis aculeum? Quis non sentiet venenatum poculum, melle prælitum? *Venerabilis Erasme, mi Erasme, carissime Erasme, optime Erasme, summo ingenio, maximis dotibus, summa eloquentia prædite, cui plurimum debent bonæ litteræ, &c.* Nimirum hic est complexus, hoc mel. Sed mox idem laudatus *Erasmus tam impie scribit, ut nec impii Sophista poterint ferre: blasphemus est in Deum, & quod his quoque gravius est, nihil omnino credit, sed Epicurum ac Lucianum æthere celat in pectore, dicens in corde suo: Non est Deus: aut si est, non curat res mortalium.* Hic est aculeus, hoc lethale venenum, hoc est rubetæ virus. Si liber hic non scatet undique talibus facetiis, sim ego *Cretenſis* vanior. Sin & hæc & alia multa passim impinguntur, inculcantur, & iterantur, quæso proferas in quem unquam scripseris virulentius. Et hic ipse tuus sermo secum pugnant, prodit insinceritatem tui pectoris. Quæ convenit ut tibi sit carissimus, & frater carissimus, & venerabilis, optimus, & quid non? cum eundem pronunties impium, blasphemum adversus Deum, denique *ἀθεόν*? Adeo-ne putas homines esse fungos, ut non intelligant quo spiritu ducaris cum ista scribis, ex eodem ore frigidum efflans & calidum, ex eodem poculo mel porrigens ac venenum, altera manu panem ostentans, altera lapidem incutiens? Quorsum autem attinebat hic tot verba perdere de mea summa eloquentia, deque tua summa infantia? In disputatione de *Libero Arbitrio* quid facit eloquentia? Ego istam eloquentiam non jacto, nec agnosco, nec affecto. Certe in Diatriba non depromsi si quam habeo, & erat locus amplissimus si voluissem. De tua vero infantia, quando, te rogo, questus sum? Aut quando desideravi in te eloquentiam? Utinam tam adesset tibi sobrius ac sincerus animus, quam non deest eloquentia! Rursus quantum abest ab Evangelica simplicitate, toties precari veniam infantiae, cum subornaris ad causam agendam hominem insigniter eloquentem, quod ipse declarat orationis fluxus? Jam quid mihi donas, cum tribuis summam eloquentiam cum summa rerum ignorance conjunctam? Aut quid largiris, cum concedis ingenium sexagenario, & prædicas bonæ spei indolem? Si nunc tantum ingeniosus sum, quando sapiam? Verum hic est fucus merus tui Logodædali, qui fide tribuit eloquentiam, ut cum fide adimat scientiam: & fucate laudat ingenium, quo probabilius hæreat in me crimen animi dissimulati. Atque hoc ipsum quod initio tribuis, in disputationis progressu detrahis, dum *Erasmum* facis adeo stupidum, ut nec ea videat quæ sunt Sole clariora. Quoties autem illi

A facundissimo impingis imperitiam rhetorices, qui non intellexerit causæ statum, qui toties dicat aliena, toties ipsam causam funditus subvertentia, male definiat, pejus dividat, pessime ratiocinetur, breviter, qui nihil non faciat contra præcepta rhetorices. Et hæc qui scribit, ni fallor, litteris huc missis tribuit mihi eloquentiam *Ciceronianam* proximam: quæ res adeo me delectavit, ut legens risum tenere nequiverim. Et objicis, quod summis eloquentiæ viribus oppugnem dogma tuum in Diatriba, cum illi Lucubrationi vix dederim dies decem: interim ne cogitans quidem de dictionis ornamentis, quorum & alias mihi non solet esse anxia cura. Hæc tam sibi pugnantia satis arguunt, te nihil ex animo loqui. Ergo detracta eloquentia, superest ingenium, quod initio tribuebas. At in disputando mea Diatribe stupet, cæcutit, stertit, somniat, nihil meminit, nec intelligit quid alii dicant, nec quid ipsa loquatur. Sic *Erasmus* est ingeniosus. Verum ad istum modum variare solent, *Luthere*, qui non ex vero sermonem depromunt, sed ex arte loquuntur omnia.

B Neque multo melius cohæret, quod in Operis tui principio præfatus, non esse contemnendam auctoritatem *Erasmi*, in progressu nihil aliud agis, quam ut *Erasmum* ludos deliciasque facias, & Orbi deridendum propines. Quod si te auctoritas dissentientis prolicit ad pugnam, quin cum *Joanne* Episcopo *Roffensi* manus conseris? Ille & eruditione, & dignitate, & non vulgari vitæ sanctimonia probatissimus est, ac te toties lacessit, nec prodis ad certamen. Rursus quam illud congruit, in fine disputationis mihi gratias agis, quod mea Diatriba tibi præbuerit occasionem confirmandi dogmatis tui: id si dicis ex animo, cur toto libro sic in illam debaccharis, cum illa sine ullis convitiis disputarit? Sed hæc sunt argumenta tuæ perpetuæ constantiæ. Porro quod tibi cum *Paulo* vindicas scientiam, utinam id vere posses, simulque præstares spiritum Evangelicum, qui fragrat in scriptis *Pauli*, cum in tuis obstrepat alius spiritus. Aut quæ tandem contumelia est, si tu mihi derogas scientiam, cum eandem jamdudum detrahas & Conciliis universalibus & Pontificibus & Episcopis omnibus, & priscis pariter ac recentibus Ecclesiæ Doctoribus, denique Scholis omnibus? Quis unquam sapuit, qui vel latum, ut ajunt, digitum, dissenſit à tuis dogmatibus? Omnes quamlibet antea docti, protinus ut tibi contradicere cœperint, patiuntur hanc metamorphosim, ex *Lynceis* vertuntur in talpas, ex hominibus in fungos. Et tamen illis justius exprobraris ignorantiam, qui magno supercilio vindicant sibi peritiam Scripturarum, prædicantes te nihil omnino scire, tuaque paradoxa, quo nomine hætenus sum usus, illi donant aliis titulis. Ego meam imperitiam semper ingenue confessus sum, & hoc nomine me semper excusavi, ne tecum committerer. Proinde mihi objicere ignorantiam, perinde est, ac si quis cæco mendico, deploranti luminis orbitatem, exprobraret quod in clarissima luce nihil cernat. Ego quanta possum voce quotidie opploro auribus *Jesu*, miserere Domine, da ut videam lumen, & tu sic clamanti dicis: Tace luscioſe. In ipsa Diatriba, quoties profiteor imperitiam meam? Atque utinam ante annos quatuor Orbi persuasisſes me nihil scire rei Theologicæ, videlicet præstitisſes officium longe gratissimum: nam ego quantumlibet eloquens, ut ais, illud cum maxime conarer, persuadere non potui. Ac misere metuo ne nunc quoque non persuadeas quibus vellem. Siquidem olim in tuis commentariis, quibus explicas Epistolam ad *Galatas*, prædicor vir in Theologia summus, & invidiæ victor: sic in Præfatione. Rursum in ipso statim frontispicio commentarii sum Theologicissimus, in progressu vero quoties citor honorifice. Ibi *Erasmus* recte dicit ut omnia, ibi dignissime reddo Græca, ibi sum *Erasmus* optimus, ibi cum *Erasmo* tuo libenter

ter sentis. Rursum in Appendice, quam adjecit *Commendatus Britannus*, tu posteriores fers, mihi prima laus decernitur in restituendo Evangelio. Non hic proferam sexcentas Epistolas tuorum, quibus prædicator Theologiæ princeps. Verum simulatque sum ausus hiscere adversus tuum dogma, subito factus sum totius ignarus Theologiæ. Quid si is, qui scripsit meam Diatribam æquissimis animis isthic acceptam, primas agit in hac fabula? Quis vestro iudicio tam inconstanti fidem ullam est habiturus, optarim autem haberi quam maximam, hac potissimum in causa. Quæso te, quid dicent homines cordati, cum viderint tantam animi tui inconstantiam, hunc librum tuum cum illis tuis scriptis conferentes? Me *Protenum* appellas, hoc superat omnes *Proteos*. Quo colore hic excusabis scripta cum scriptis pugnantia? Dices, opinor, tibi tum illud fuisse à spiritu carnis, nunc *Christi* Spiritu duci. Nimirum habes lemma, quo possis excusare quidlibet, si tibi fides habeatur. At tum temporis plurimi de tuo spiritu bene sentiebant, qui nunc aliter sentiunt, & in dies sentiunt pejus. Excute Lucubrationes meas omnes, & si quid tale deprehenderis, me *Protenum* voca. Tum blanditiis illectabas in tuum foedus, nunc offensus Diatriba, conaris ex *Erasmo* talpam reddere. Verum ut illis magnificis laudibus non capiebar, ita nunc ista tua vituperatione ne tantulum quidem commoveor. Sciebam illas laudes non proficisci ex animo, quemadmodum has vituperationes tibi dictavit odium & ira. Sed quemadmodum illic prædicatus summus in re Theologica, ne pilo quidem factus sum eruditior: ita nunc simili hyperbola prædicatus nihil omnino scire, nihilo reddor indoctior. Vis argumentum quam me delectarint illa tua præconia? Monui te per litteras ut in posterum à talibus laudibus abstineres. Vis scire, quantum mihi displiceam abs te dejectus? Majorem in modum opto, ut quod suades persuadeas, vel isto dedecore cupiam emtum otium. Nunc mihi vide quam reliqua vestra iudicia consentiant. Excusa est Epistola *Melanchthonis*, in qua tibi tribuit plurimum, me tamen non dubitat Veteribus omnibus antepone. Rursum quidam *Erasmus Alberus*, è tua Schola *Desiderius*, me divo *Hieronymo* vel æquat vel antepone. Si Veteres omnes, si *Hieronymus* nihil noverunt rei Theologiæ, si cæcutierunt cum Ecclesia, & illorum miseret, & meam cæcitatem moderatius fero, cum tot eximiiis viris communem. Sed ut tuorum laude ne tantulum quidem commoveor, ita tuo iudicio propemodum etiam delector. Si tua dogmata passim infulsissem in meis Lucubrationibus, papæ quantus fuisset Theologus! Verum ego mihi conscius mei moduli, semper malui cum *Paulo* sapere ad sobrietatem, cum scientia inplet, caritas ædificet: ac nunc etiam vehementer gaudeo mihi non esse tantum scientiæ, ut promerear nomen Hæresiararchæ, quod promeruit Scripturarum peritissimus *Arius*. Quare te rogo, *Luthere*, huc totis viribus incumbas, ut persuadeas omnibus me nihil scire rei Theologiæ, id non solum mea, sed tua quoque refert. Sunt enim qui per orbem spargunt vanissimas voces, & plurimis fecere fidem quicquid scribit *Lutherus*, hausisse ex uberibus *Erasmi*, meque libris etiam editis magistrum tuum, te vocant discipulum meum, simul & me falsissimis laudibus operantes, & tuæ scientiæ contumeliosissime detrahentes. Adversus hostes blaterones vindica tuæ scientiæ, quam prædicas, gloriam, eadem opera & à me magnam initurus gratiam. Et tamen in hac disputatione quam non prælitteris istam admirabilem torisque jactatam scientiam, suo loco declarabitur. Adhuc tantum mihi res est cum tuo Logodædalo, cui tu delineatam abs te figuram, coloribus fucandam locasti, tuæque dictionis œconomiam commisisti, quo rhetorem arte rhetorica tractaret. Verum is multum loquendi suæ perdidit in deprecanda tua infantia, in extollenda tua scientia meaque eloquentia, in detrahenda mihi scientia, & tuo spiritu prædicando. De stylo tuo ne verbo quidem unquam

A questus sum. De scientia tua jam frequenter audivimus, nec hanc in te desideramus, meam ignorantiam semper ingenue professus sum. Spiritum illum, quem tibi vindicas, utinam tam præstares in tuis scriptis, quam constanter & fortiter asseris! Utinamque hæc habent: Amarulectia Logodædali tui, si stultitiæ, ineptiæ, & crassissimæ ignorantiae convitiis fuisset contenta, dissimulasset. Cæterum impietatis crimen intentatum, blasphemiam in Deum, non semel obiectam, postremo *Lucianum* illud *æthor* si dissimulatum, dignus essem qui vere talis haberer, qualem tu prædicas. Et hæc tamen ita diluam, ut nullum convitium in te regeram, ne Pontificum quidem aut Theologorum censuris te gravabo, quibus tu nunc vaser propemodum adularis in odium mei, cum nondum abolita sint quæ in eos scripsisti.

B Sed hæc suis locis, nunc carptim ad convicia tuis blandimentis inspersa, si prius indicaro & illam Logodædali tui stultitiam, quod meam Diatribam componit cum libro *Melanchthonis* de locis Theologicis. *Melanchthon* pro te pugnat, ego contra te, quid igitur aliud quam aquam igni comparas? Et istud tuum iudicium quid habebit ponderis apud cordatos, si laudas tuum propugnatorem & deprimis antagonistam: quanquam periti rhetorices solent attollere vires & animum adversarii, quo reddant illustriorem victoris gloriam.

C Discedat *Melanchthon* in diversam partem, & arma moveat in te, protinus & ille tibi parebit, neque mitiorem patietur metamorphosim, quam passus est *Carlostadius*, qui repente è Spiritus Sancti myrothecio factus est organum Satanæ, simulatque latum unguem discessit à tuis præscriptis. In præsentia nihil detraho laudibus *Philippi*, nec ad rem facit, tantum illud obiter dicam, me jam pridem non diligenter legisse Locos *Melanchthonis*, qui si mihi per omnia satisfecisset, abstinuissim à Diatriba. *Elgordius* tribuit mihi geminam victoriam, alteram quod mea modestia tuum spiritum & impetum remoratus sum, alteram quod nugulibus ac jam olim protrititis argumentis, quas tu vocas feces, sic asseram Liberum Arbitrium ut nihil dicam novi, & tamen plus tribuam illi, quam hactenus tributum est à sophistis. Hoc posterius quam impudenter abs te dictum sit, suo loco perspicuum faciam, & fecis convitium tuo ingenio condono præter infantiam: malim enim feces dici quam venena, feces abluui possunt, venena non item. Cæterum quis illud absque risu leget, quod scribis mea modestia te seigniore redditum ad pugnam, cum ista fortitudo tua, me frustra revocante, jam orbem universum exitalibus dissidiis concusserit? An equo sic currenti erant subdenda calcaria? Habemus fructum tui spiritus, res usque ad cruentam stragem progressa est, & metuimus atrociora, ni Deus propitiatus averterit. Dices hanc esse naturam verbi.

E Ego nonnihil arbitror referre, quomodo prædicetur verbum Dei, ut jam Dei verbum sit quod doces. Non agnoscis hosce seditiosos, opinor, sed illi te agnoscunt, & jam compertum est multos, qui se jactabant Evangelii nomine, fuisse seditionis crudelissimæ instigatores. Quorum conatus si successisset, fortassis existissent qui probarent, quod nunc re male gesta detestantur. Tu quidem libello in Agricolas sævissimo, suspicionem abs te depulisti, nec tamen efficis, quo minus credant homines, per tuos libellos, præsertim Germanice scriptos, in oleatos & rufos, in Monachos, in Episcopos, pro libertate Evangelica, contra tyrannidem humanam, hisce tumultibus fuisse datam occasionem. Nondum tam male de te sentio, *Luthere*, ut existimem te huc destinasse tua consilia, sed tamen jam pridem cum hanc fabulam ordire, è calami tui violentia cepi conjecturam, rem huc exituram, & hoc erat quod primis litteris admonui, ut ad hoc negotium adferres animum sincerum, cavereque ne quid impotenter aut factiose scriberes. Videbare suscepisse negotium purgandi mores Ecclesiæ, quos nemo non fatetur eo prolapsos, ut nec vitia nostra, nec remedia pari

pos.

possimus. Idem saepe frustra tentatum est, & vicit mundus. Tu videbaris ad hoc idoneus, & orbis applausus, favorque Principum, felicem aliquem exitum pollicebatur, ad eam rem videbam quam esset inutilis ista tua violentia, non in Pontifices tantum, aut Episcopos, in quos ferociam tuam plerique fortitudinem Evangelici pectoris interpretantur, sed in omnes qui mutirent adversum te: nam quid in me scriberes nunquam fui sollicitus, & propemodum optabam, ut tuo calamo lacefferes etiam non responsurum, tantum aberat, ut eam modestiam mihi persuaserit tui formido. Quod si paratus eras debacchari in omnes, qui fabulam abs te susceptam non omnino improbarent, actionem vero damnarent: id ego ante annos complures tot Epistolis editis testatus sum. Cur dissimulabas? Sed nolebas me exonerare invidia, hoc erat catum & callidum tuorum consilium. Moderationem autem non ego solus in tuis scriptis desideravi, desiderant etiam ii qui tibi sunt iocundissimi. Siquidem ipsa te comperiunt, quot hominum millia calami tui scivira, aut si tavis parum Evangelica facetia, abalienarit ab Evangelio, si modo quod tu doces Evangelium est. Ac multis quidem festinus es visus, cum in hunc & illum luderis, cum in Pontificem & Regem Angliae, fortis etiam & intrepidus, ceterum ubi pari modestia tractares *Carolsadium*, dictu mirum, quam hic displicueris tuis *conversis*. Et ferre non potes si ego, qui sum alienus à vestro consortio, modestiam in te desidero? Verum haec alias fortassis incident opportunius. Illud risi fateor, quod negas te deterritum à respondendo timore mei. O fortem virum! Quid ego audio? An tu tantus leo timeas muscam *Erasmum*, aut si quid musca imbecillius? an mihi sunt armatae phalanges? an ulla factio? An versor in aulis Principum, ut illos in te concitem? Nemo magis fugit aulas. Et si quid mihi cum illis est consuetudinis, hactenus quoscunque potui, dictis & scriptis revocavi à saevitia: recte-ne an perperam, alii viderint. Ego carnifex esse non possum, factiones semper odi. Hactenus solus esse volui, nisi quod ab Ecclesia Catholica non segregor. Nihil igitur erat quod metueres, cum uno eoque inermi, tibi tot conjuratis munitis res erat. Sed armatus, inquis, es eloquentia. Eam in te non exercui, si quam habeo: nec hanc armaturam solum deposui, veram etiam omnem auctoritatem Ecclesiae procerum, qua vel sola satis armatus videri poteram. Quorsum igitur attinebat excusare timorem homuncionis, & unius, & exarmati, qui & Pontifices, & Caesares, & Theologorum cohortes hactenus fortissime contempsisti? Verum in his tibi rhetoricari libuit. Jam illud qui consistit, ut mea Diatriba multos ex his, qui spiritum à tuis scriptis nondum hausserant, subverterit, cum adeo frivolis nitatur argumentis, ut tibi tuisque risum potius ac miserationem moverit? Adeo-ne facile deficient homines ab Evangelio? Ecce autem aliud incommodum. Ubique lubricus sum, inter *Scyllam* & *Charybdim* navigans: & hic scilicet fit mentio *Protei* & *Ulyssis*, miror cur praetermiseris *Polypos* & *Chamaeleontes*, *Vertumnos* & *Empusas*. Tale seculum, *Luthere*, nobis peperit tua fortitudo, ut jam de *Christo* nec bene loqui liceat nec male. Quanquam est hoc hominis imperiti, non temere quicquam asserere, sed ab aliorum magis pendere iudicio. Certe in Diatriba non ago *Proteum*, sed ingenue propositis diversorum sententiis, designo cum quibus mihi potissimum congregiendum est: & post argumentationem aperte pronuntio, quam sententiam ipse sequar. Porro quod mihi videor, ut dicis inter *Scyllam* & *Charybdim* navigare, vix habeo quod respondeam, nisi tu declares, utram Ecclesiam *Charybdim* aut *Scyllam* appelles. Ab Ecclesia Catholica nunquam defeci. Tuae Ecclesiae adeo truncatum fuit animus dare nomen, ut homo plurimis alioqui nominibus infelicissimus, hoc certe nomine videar mihi felix, quod constanter à vestro foedere abstinerim. Scio in hac Ecclesia, quam vos Papisticam vocatis, esse multos qui mihi displicent:

A sed tales video & in tua Ecclesia. Levius autem feruntur mala quibus assueveris. Pero igitur hanc Ecclesiam donec video meliorem: & eadem me ferre cogitur, donec ipse sum melior. Nec infeliciter navigat, qui inter duo diversa mala medium cursum tenet.

Nunc ad ea quae tu ex mea Praefatione decerpta, magno artificio detorques ad calumniam, & locum communem de *Scepticis* nobis aperis. Hic statim excitat tragediam, quod *Scepticorum* meminerim: quasi sententiam omnino nihil asserendum. Nec facis calumniandi finem, donec me facias atheon, cum praefatus sis te nolle nunc judicare de animo meo. Quam pulchre illa congruunt: Optimo animo dicis, item, *Nolo nunc de animo tuo judicare*, & quod sequitur, *adeo Lucianum in pectore circumferi*. Et hic mihi liberum facis, utrum videri velim ridiculus orator, an impius & insanus scriptor. Haec est illa tua moderatio, quam meam Diatribam finitaris. Verum hic mihi vide, quam bis agas calumniose. Primum ipse nominatim excipio à *Scepticis*, quicquid sacris Litteris proditum est, aut quicquid nobis tradidit auctoritas Ecclesiae. Nihil opus ut mea verba recenscam, cum ipse recitaris. Proinde totus ille sermo, quo magno supercilio detestaris *Scepticorum* animum in his quae sunt Christianae Religionis, manifeste vel *Stivici* pertinaciores assertores, tibi sapientissimo oratori prorsus extra causam declamatum est, ut non pessime te ipsum reprehenderis hisce verbis: *Sed ego longe stultissimus, qui in re clariore quam Sol est, verba & tempus perdo*. Et tamen non potes definire, sed subleis, non minore temporis iactura: *Quis Christianorum ferat assertiones esse contemnendas? Hoc esset aliud nihil, quam semel totam Religionem ac pietatem negasse, aut asseruisse nihil esse Religionem, aut pietatem, aut ulium dogma*. Quid ergo tu quoque asseris: non delector assertionibus, & hoc ingenium te male quam diversum? Haec tua, *Luthere*, verba sunt. Sic argumentaris homo sapientissimus adversus imperitum, quasi tecum non de causa, sed de principatu imperitiae ceres. Neque minus absurda sunt quae subjicis. Sed quid dices de istis tuis verbis, ubi non de una Liberi Arbitrii causa, sed de totius Religionis dogmatibus generaliter dicis: *Si liceret per inviolabilem auctoritatem divinarum Litterarum, & Ecclesiae decreta, te discessurum in Scepticorum sententiam, adeo non delectari assertionibus? Quis Christianus sic loqueretur?* Ita tu. Quantum tribuam sacris Litteris, quamque non vacillem in articulis fidei, puto satis liquere ex scriptis meis. Hic adeo non opto nec habeo *Scepticam* animum, ut pro his mortem oppetere nihil dubitaturus sim. Sed de dogmatibus contentiosis loquor, in quibus & olim Ecclesia *Sceptica* fuit, diu considerans antequam definiret: quod genus sunt, de processione Sancti Spiritus ab utroque, de comprobatione vocis *homusii*, de transubstantiatione panis in corpus Domini, de Purgatorio, de Baptismo non iterando, de baptizandis parvulis, de conceptione Virginis matris, & fortassis de Libero Arbitrio: de his & hujus generis quaestionibus loquor, in quibus si nihil definisset Ecclesia, rogatus quid sentirem, responderem mihi non liquere, sed Deo cognitum esse. Posteaquam de his quoque definivit Ecclesia, contemtis argumentis humanis, sequor Ecclesiae decretum, & *Scepticum* esse desino. Referam mea verba, quae tu satis rhetorice depravas: *Qui semper, inquam, arcano quodam natura sensu abhorruerim à pugnis*. Audis, *Luthere*, me non de Scripturis sacris, sed de pugnis, hoc est, contentiosis quaestionibus agere? Et mox: *Eoque semper habui prius in liberioribus Masarum campis ludere, quam ferro cominus congredi: & adeo non delector assertionibus, ut facile in Scepticorum sententiam pedibus discessurus sim, ubicunque per Scripturarum divinarum inviolabilem auctoritatem, &c.* Nimirum impius animus est, qui non audet definire, de quo nondum definivit Ecclesia: quique in re controversa dubitationem ani-

mi ponit ad Ecclesiæ proditam sententiam. Quis Christianus ferat hunc animum? Mox hunc animum meum confero, non cum his qui asserunt Symbolum Apostolorum, aut Conciliorum decreta, aut Conciliorum præscripta, sed cum iis qui pertinaciter asseverant omnia. Sic enim sequitur: *Atque hoc ingenium mihi malo, quam quo video quosdam esse pradios, ut impotenter additi sententia, nihil ferant quod ab ea discrepet: sed quicquid legunt in Scripturis, torquent ad assertionem opinionis, cui se semel manciparunt, &c.* Hæc cum perspicua sint, quorsum pertinet locus communis, quem atrociter tractas adversus eos qui putant nihil asserendum in divinis Libris, aut in causa fidei? A temeritate definiendi abhorret animus, non ab asserendo. Quæ tradita sunt fidei nostræ, non sic excutienda ut in dubium revoces, sed profitenda. Et hæc omnia dico sub persona hominis imperiti, quam mihi sumo te probante. Nec simpliciter eos damno, qui conantur moderata disputatione aliquid inquirere, quod non est expressum in sacris Litteris, aut ab Ecclesia definitum: sed qui in huiusmodi quæstionibus seditiose digladiantur. Hæc sunt mea verba: *Quamquam illud libenter persuaferim mediocribus ingeniis, in huius generis quæstionibus non adeo pertinaciter contendere, quam citius ladant Christianam concordiam, quam adjuvent pietatem. Non damno moderatam inquisitionem, sed contentiosam digladiationem, cum iactura pietatis & concordia.* Audis, *Luthere*, me non omnes excludere ab huiusmodi quæstionibus, sed mediocria tantum ingenia: at multo minus ea tractari volo apud rudem plebeculam. Verum hic urges me dilemmate: *Si de frivolis quæstionibus loqueris, quid ad nos qui tractamus necessaria? Si de Libero Arb. non in loco tibi hæc dicta sunt, nec opus est te magistro.* Audi nunc ad tuum mutilum syllogismum. Sunt aliquot quæstiones, in quibus non damnatur modesta inquisitio, quales sunt, de annis *Mathusalem*, & quoto ætatis anno *Solomon* factus sit pater: sed anxia inquisitio contentioque damnatur. Rursum multa themata versantur inter Theologos Scholasticos, de quibus nondum dilucide pronuntiavit Ecclesia: de his sedit animus ille *Scepticus*. Sed urges, hic agi de Libero Arb. quod si colloco inter quæstiones frivolæ, recte loquor, sed impie sentio: sin inter necessarias, pie sentio, sed impie loquor. Hic scilicet constringor inter sacrum & saxum. Sed facillimus exitus. Ego quæstionem, an sit aliquid Liberum Arbitrium, adeo non judico supervacaneam, ut potius hæreticum existimem de eo dubitare, quod ab Orthodoxis omnibus magno consensu traditum est, quod Ecclesia clara voce definit, non jam disputandum, sed credendum. Oportet enim aliquem esse disputandi finem: nam quod nunc veluti de re integra disputatur, tu nos cogis, qui tot jam seculis comprobata, fixa, & *axioma*, revocas in dubitationem, imo convellis ac demoliris. Alioqui meum animum nulla unquam subiit dubitatio, an esset aliquid Liberum Arbitrium. Verum ut illud præscriptum est, esse liberum hominis arbitrium, ita multa disputantur circa quæstionem hanc, quæ sine dispendio salutis possent omitti, meo quidem iudicio, in quibus nec veteres Orthodoxi, nec recentiores per omnia consentiunt, & de quibus adhuc suam sententiam suspendit Ecclesia. Adhuc enim disputatur inter Scholasticos, an hæc propositio, *Deum aliqua præscis contingenter*, in aliquo sensu vera sit. Nec desunt qui credant omnia contingentia à Deo contingenter præsciri, cum fateantur Dei præscientiam falli non posse. Rursum, an *Deum omnia faciat necessitate*. Item, nihil certius est quam esse tres Personas, proprietatibus inter se differentes, cum sint eadem essentia. Cæterum circa materiam hanc multa quæsitæ sunt olim ab *Augustino*, plura à recentioribus, quomodo differat Persona à Persona, & quare productio Sancti Spiritus à Patre, *processio* dicatur non *generatio*: & an divina essentia generet aut generetur: & an sit eadem identitas divinæ essentiae ad quamlibet Personam in Triade, quæ

A est divinæ essentiae ad ipsam divinam essentiam: Et an potentia generandi in Patre sit absolutum quiddam an respectivum: & an potentia generandi possit communicari Filio à Patre. Item, si concedatur, Deum generare Deum, utrum Deus generet se ipsum Deum, an alium Deum. Hoc genus innumera tractantur circa simplicissimum & clarissimum articulum fidei catholicæ: nec in Scholis opinor impie disputari, modo sobrie. Ita circa quæstionem prædestinationis, quæ est affinis Libero Arbitrio, quærent, an possibile sit aliquem prædestinatum damnari, & reprobatum salvari. Item, an præter divinam voluntatem sit alia causa prædestinationis aut reprobationis. Hæc tractare in Scholis, modo sobrie, non improbo: verum consultius arbitror, ut qui mediocri sunt ingenio abstineant ab hoc quæstionum genere, in quibus periculose erratur: nec tractentur apud populum. Non igitur damno qui apud populum docent esse Liberum Arbitrium, simul adnicens cum adjuvante gratia, sed qui apud rudem plebeculam tractant eas difficultates, quas vix in Scholis convenit. Veluti Sacerdos pie docet populum, esse Patrem, & Filium, & Spiritum Sanctum: cæterum illas Scholasticorum difficultates, de notionibus, de realitate & relationibus, tractare apud promiscuam multitudinem, an expediat, tu videris.

C Huius generis exempla cum aliquot proponam in Diatriba, intermiscas hæc verba, *non sine aculeo & suspitione*. Quid hic est suspitionis, si nolim ea, quæ circa has materias disputant *Scotista* & *Occanista*, disputari apud imperitos, ne apud doctos quidem altius in hæc penetrari quam sat est? Aut quem aculeum mihi narras? An ut fugillem articulum de tribus Personis & eadem essentia? Quid enim tu dubitabis impingere, quem non pudet toties *Erasmum* vocare *Lucianum* & *Epicurum*? De peccato irremissibili dicetur alias. Sunt igitur quæstiones prorsus inutiles, quales arbitror de instantibus & prioritatibus: & an sit propositio possibilis, Pater odit Filium Deum, & an anima *Christi* potuerit falli aut mentiri. Sunt rursus utiles, sed in quibus non sit operæ pretium sic contendere, ut scindamus Christianam concordiam, sed satius est, ut permittamus unumquemque in suo sensu abundare. Sunt rursus dogmata maxime necessaria, sed in quibus aliquousque progredi licet, quoad nobis præluet Scriptura divina. Quod genus est de uno Deo ac tribus Personis. Quamquam hic quoque bis peccatur, si vel altius scrutemur quam oportet, vel apud eos tractemus quibus hæc non conveniunt. Hanc fuisse mentem meam palam perspiciet, qui meam Diatribam attente legerit. Quare etiam atque etiam te rogo, *Luthere*, quid ad hanc causam faciunt, tot tua convitia, tot calumniæ, tot insultationes, tot vociferationes, tot execrationes, me optare in Litteris sacris *Scepticorum* licentiam, me nihil curare, utrum assequar an non assequar quod præscribit Scriptura aut Ecclesia, & mea verba nihil aliud sonare, quam apud me nihil referre quicquid à quolibet ubique credatur, modo pax mundi constet, liceatque ob periculum vitæ, famæ, rerum & favoris, illum imitari qui dixit, *Ajunt, ajo: negant, nego*, & habere Christiana dogmata nihilo meliora, quam Philosophorum opiniones, & ex verbis meis nihil aliud declarari, quam me in corde *Lucianum* aut alium quendam de grege *Epicuri* porcum alere, qui cum ipse nihil credat esse Deum, rideat occulte omnes qui credunt, & confitentur: & ais alibi me tibi grandem inhalare crapulam *Epicuri*, nec aliud spirare quam *Lucianum* *adæor*. Nec his tantis convitiis contentus, etiam figuram rhetoricam adhibes: *Scis*, inquires, *quid hic premam*. Hic tibi præsto sunt illæ tuæ hyperbolæ, sine quibus nihil scribis. Sophistis, (sic enim vocas Theologos) ubique tribuis summam impietatem, & me facis tam impie scribentem, ut ab impiis fuerim dentibus dilacerandus, nisi tu eos tua pietate revocasses. Perinde quasi dicas, basiliscum nec ab aliis venenis tolerari. Deinde cum me toties facias *Lucianum* *adæor*,

āleas, qui dicam in corde meo: Non est Deus, cum me facias *Epicuri* de grege porcum, quasi credam aut nullum esse Deum, aut si quis est, ei non esse curae res mortalium, hæc, inquam, cum impingas, quibus ne fingi quidem quicquam potest atrocius, tamen addis hyperbolam, me scire, quid hîc premas. Hic erat locus in te debacchandi, si calami tui petulantiam imitari vellem. Nihil erat opus tam impudentibus commentis. Poteram ex aliorum sententiis aperire quod monstrum tu coles in corde, & quem spiritum tua scripta nobis inhalent. Etenim si tibi jus facis quidlibet in me jaculari vel ex tuorum veredariorum delationibus, vel ex fratrum litteris, vel ex animi tui divinatione, quanto justius ego possem idem ex Cæsaris ac Pontificum diplomatis, ex gravium virorum libris in te proditis? Obtestor tuum istum spiritum, quem toties nobis iactas, *Luthere*, utrum hæc ex animo scribis, an in odium mei confingis? Si me sentis esse talem qualem describis, falsissimam de me concepisti opinionem: sin ista, quod magis credo, confingis, facile divinas qualem ego de te concipiam opinionem. Sin hæc ad te detulerunt fideles in Christo fratres, pessima fide mentiti sunt. An ideo mihi curæ non sunt Ecclesiæ dogmata, quia tuas damnatas assertiones tueri recuso? An hoc testantur tot meæ Lucubrationes, me credere nihil esse Deum? Quorsum opus erat tantum laboris desudare, cum licuerit profanas tractare materias? Aut quis unquam audivit ex me vocem de Deo impiam? Verum scio te longe aliud sentire quam scribis, neque cuiquam obscurum erit quo spiritu affatus hæc tam odiose scripseris. Nec illa fucata facient, ut quisquam tibi credat: Metue Spiritum Dei, qui scrutatur renes & corda, nec fallitur compositis verbis. Huiusmodi si velim in te vicissim uti, quantam dicendi copiam mihi non ars rhetorica, sed ipsa res suppeditatura sit, & tu vides, opinor. Sed certum est tueri promissum, depellam intentatam calumniam, non recalumniabor. Quanquam hæc calumnia tam impudens est, ut non egeat ullo patrocinio. Ergo ad rem.

Si tibi usque adeo displicent *Sceptici*, si tantopere placent assertores, cur quod ab Orthodoxis omnibus assertum est, quod Ecclesiæ clarissima voce præscriptum est, audes convellere? Utrum magis impium est, non disputare plusquam sat est de dogmatibus Christianis, an ea labefactare, disjicere, conculcare, & his ornare vocabulis, quibus tu ornas? Hîc mihi rursus ingeres tuam figuram, quasi tu reverearis (inquis) Scripturas & Ecclesiam. Quid superest, nisi ut prophetiæ spiritum tibi vindices, imo divinitatem quandam, ut pronunties quid quisque celet in corde? Et tamen toties repetis, te nolle de animo meo judicare. Solus Deus dictus est *adiudicatus*. Excute tuum cor, & noli de alieno judicare. Vides hic, *Luthere*, quid merearis audire? Ego non revereor Scripturas Sacras, & tu revereris? Et hîc scilicet erat locus scommati: *Verum*, inquis, *tu de confutendo Christo, & dogmatibus ejus, hîc nihil voles dixisse*. Recte moneor, & ego in gratiam tui, meo juri cedo, ac de animo tuo nolo judicare, inque aliud tempus vel aliis id reservo. Hæc tua, *Luthere*, verba quid olent, quid spirant, quid sapiunt? Quid nisi spiritum sinceritatis Evangelicæ? Obsecro te, si velles, potes tu judicare de animo meo, & si judicares, quid aliud quam impudentiam lucrificeres? Aut quod jus tuum vocas, quod in gratiam meam cedis? Num licentiam in quoslibet jaculandi quidlibet? Aut quem morem tuum mea causa relinquis? Nonne toto hoc libro morem antiquum obtines, nisi quod maledictis & calumniis teipsum superas? Aut quod tempus, quos alios fycophantas mihi minitaris? Itane tu purgatus eris Ecclesiæ Catholicæ, si mihi crimen impietatis impeggeris? Istis artibus, opinor, Apostoli Mundum pellerunt ad Evangelium. Hoc volo te tuosque omnes scire, primum quod ad Scripturas attinet, fieri potest, ut in his enarrandis labar im-

A prudens, quod, ut tu prædicas, passim accidit *Hieronymo*. Cæterum non alia in te plus colloco vel spei, vel solatii quam in divinis Litteris, ex quibus arbitror me tantum hausisse lucis, ut absque tuis contentiosis dogmatibus ex misericordia Domini sperem æternam salutem. Itaque Scripturarum non minor est apud me reverentia, quam apud eos qui illas adorant religiosissime. Deinde quod ad Ecclesiæ reverentiam pertinet, fateor me semper optasse repurgari Ecclesiam, à quibusdam moribus, nec me per omnia assentiri omnibus dogmatibus Scholasticorum, cæterum Ecclesiæ Catholicæ decreta, præsertim ea quæ generalibus Synodis prodita sunt, & Christiani populi consensu comprobata, tantum apud me ponderis habent, ut etiam si meum ingenium humanis rationibus non assequatur quod præscribit, tamen velut oraculum à Deo profectum sim amplexurus, nec ulla Ecclesiæ constitutio à me violabitur, nisi necessitas ipsa legem relaxet. Ac mihi vehementer displicerem, animoque discruciarer, si proceres Ecclesiæ eam sententiam in me tulissent quam in te pronuntiarunt, qualem causam sis habiturus apud Deum, ipse videris. Hunc animum hætenus præstigi & præstabo. Tu divina ex tuo animo quæcunque volēs, ac me terque quaterque Papisticum appella. Animo meo nihil potes objicere, nisi quod cum omnibus bonis viris optavi correctionem Ecclesiæ, si sine gravi rerum tumultu fieri posset. Nec te pudet toties mihi objicere optatam *Scepticorum* licentiam, quasi quod per se falsum est, repetendo & asseverando fiat verum. In Litteris sacris, quoties sensus dilucidus est, nihil *Scepticum* esse volo: similiter nec in decretis Ecclesiæ Catholicæ. Cæterum in aliis, de quibus assertores magna contentione digladiantur, dico me facile discessurum in sententiam *Scepticorum*, hoc est, diu consideraturum, nec temere pronuntiatum. Non est igitur *Scepticus*, qui non curat scire quid verum, quid falsum, cum à considerando nomen habeant: sed qui non facile definit, neque pro sua opinione digladiatur, verum quod alius sequitur ut certum, ille sequitur ut probabile. Tales *Scepticos* videas fuisse veteres Orthodoxos frequenter in enarrandis sacris Litteris, inquirentes ac suspendentes interim sententiam, iudicium aliis deferentes. Et in plerisque definiendis Ecclesiæ, sicut ante diximus, *Sceptica* fuit, multis seculis suspendens sententiam. Quis autem tam perversæ mentis est, ut malit nihil certi scire, quam omnium rerum habere certam scientiam? Verum in tanta rerum caligine, modestius simul & quietius est *Scepticum* agere quam contentiosum assertorem. Quid erit tandem quod tu non depraves ad calumniam? Quam vero amanter interpretaris quod scripseram, *sive assequor, sive non assequor*, id est, *non curas, an assequaris nec no*. Et addis graviter, *Christianus vero anathema sit, si non certum sit & assequitur quod ei præscribitur: quomodo enim credet quod non assequitur?* Ita-ne, vir egregie, assequi est certum scire? An potius rem intellectu difficilem, ingenii viribus, & naturalibus argumentis percipere? Neque te fugiebat, quid sentirem, non usque adeo rudis es Latini sermonis, sed huc te rapuit calumniandi libido. Et si parum scires Latine, ipse sermonis contextus indicat quid sentiam. Quid enim aliud est submittere sensum humanum Ecclesiæ iudicio, nisi credere quod præscribit Ecclesia? Ego non assequor quomodo differat Pater à Filio, quomodo procedat Spiritus Sanctus ab utroque, cum neutrius sit filius, & tamen hoc apud me certius est, quam quod digitis contrecto. Et vide quam inique calumniaris omnia: eandem sententiam, quam in mea Diatriba calumniaris multisque convitiis exagitas, ipse ponis in tua formula, quam meam scilicet corrigis: *Ubique*, inquis, *per infirmitatem liceret*, &c. Quod tu vocas infirmitatem carnis, ego dico non assequi. Neque enim veritas est in causa, quo minus assequatur, sed infirmitas ingenii, quale me profiteor habere. Hic *avbis* *av* triplicem litem moves. Primum, quod scripseram in sacris Lit-

Litteris esse aliquid obscurum, deinde quod tibi jus adimam rescindendi, quæ sunt à Priscis decreta, denique quod nolim omnia apud quosvis evulgari. Ut ad medium primo loco respondeam, jus istud adimat tibi qui dedit. Surgente posteriore propheta jubetur prior tacere, quid tum postea? Ergo-ne fas est cuius rescindere Veterum sententias publico Ecclesiæ judicio comprobatus? Denique cur tu sic commoveris in prophetas qui surgunt post te? Cur illis juxta Pauli præceptum non das locum? Deinde quod dicis de luce Scripturarum, utinam esset verissimum! At longe aliter sentiunt qui in his explanandis multis retro seculis defudarunt. Sed de hoc posterius incidet ut loquamur. Atque hunc campum ingrediens, statim uteris arte tua, dicens quod ego Christiana dogmata sic distinguam, ut quædam sint necessaria cognitu, quædam minus. Obsecro quis unquam dixit Christiana dogmata non esse cognitu necessaria? De quæstionum generibus loquor, non de Christianis dogmatibus. Deinde non illic ago de Professoribus Theologiæ, sed de vulgo: nam hodie & coriarii in compotationibus disputant de Libero Arbitrio.

Jam quod ipse fateris in signis tantum obscuritatem esse, non in rebus, haud magni refert ad excludendam obscuritatem: utrum fatearis res non intelligi, propter ignoratas voces, an rerum caliginem esse in causa ut voces non intelligantur. Quod si sola Grammatices peritia submovet omnem obscuritatem à sacris Litteris, qui factum est, ut divus *Hieronymus* Linguis omnibus instructus, sic passim hæreat, sudet in explanandis Prophetis? ne quid alios commemorem, in quibus est & *Augustinus*, cui nonnihil tribuis. Cur tu ipse, qui Linguarum inscitiam non potes prætexere, nonnunquam hæres in explicandis Psalmis, testificans te somnium animi tui sequi, non damnatis aliorum opinionibus. Atqui si veritas in propatulo est, oportebat eorum opiniones, qui à vero aberrassent, rejicere. Hoc cum certe decebat, qui sic odit *Scepticos*, professus assertorem. Denique cur inter tuos fratres adeo male convenit? Eandem Scripturam habent omnes, eundem spiritum sibi vindicant omnes: & tamen *Carlostadius* abs te fortiter dissensit, dissentit & *Zwinglium*, & *Oecolampadius*, & *Capito*, qui *Carlostadii* sententiam probant, probationes non probant. Rursus inter *Zwinglium* & *Balthazarum*, quantis de rebus quantum est dissidium? Ne commemorem imagines ab aliis ejectas, per te defensas, ut taceam de novo baptismo, à tuis rejecto, ab aliis prædicato, ut sileam humanas disciplinas, ab aliis reprobata, abs te defensas. Cum tractetis omnes res Scripturæ, si ea nihil habet obscuritatis, cur inter vos tam male convenit? Nec est quod hic miseros Sophistas exagites: docet hoc *Augustinus*, obscuritatem alias proficisci ex ignoratione seu ambiguitate vocum, alias ex ipsa natura rei, nonnunquam ex tropis & allegoriis, interdum ex locis inter se pugnantibus, quod ad sermonis speciem attinet. Et causam adfert, quare Deus hanc obscuritatem in sacris Voluminibus residere voluerit. In loco de peccato in Spiritum Sanctum nunquam remittendo, negas quicquam esse obscuritatis. At *Augustinus* fatetur se semper vitasse hujus difficillimæ quæstionis molestiam, & tamen cum tractet eam accurate, non sibi fidit, sed suspendit sententiam. Breviter, an sibi satisfecerit nescio, mihi non satisfecit. Verba sunt, ut ais, *clarissima*, peccatum irremissibile: sed doce quæ sit illa blasphemiam in Patrem aut Filium, cui promittitur remissio, quæ in Spiritum Sanctum, cui negatur. An contumelia Patris & Filii non pertinet ad Spiritum Sanctum? Deinde, quod est illud seculum futurum, in quo videntur condonari quædam peccata? Vide quanta sit in clarissimis verbis obscuritas. Quæ non torquet *Augustinus*, ut ex his angustiis semet explicet: & tamen non explicat, nec mea, nec sua ipsius sententia. Porro quod me cum omnibus Sophistis provocas, ut vel unum locum obscurum aut abstrusum profera-

A mus è divinis Voluminibus, quem tu non statim ostendas esse dilucidum, utinam præstare posses quod polliceris! Deferemus ad te difficultatum examina, tibi-que condonabimus, si nos appelles talis cæciores, modo luculenter explices in quibus hæremus. Quod si nobis hanc legem præscribas, ut quicquid tu fueris interpretatus, id credamus sentire Scripturam, non patientur tui sodales, qui tibi fortiter reclamant, asseverantes te de Eucharistia perperam interpretari Scripturas. Quare non æquum est nos tibi plus auctoritatis tribuere, quam tribuunt tuæ professionis sodales præcipui. Jam cum hic agamus de difficultate quæstionum, quæ ex mysticis Litteris nascuntur, veluti cum quærimus quid sit illud quod distinguit in sacra Triade Personam à Persona, res an relatio, & an Spiritus Sanctus cum procedat ab utroque, ab uno principio procedat, an à duobus, aliaque innumera. Item cum legamus impiis post hanc vitam denuntiari ignem gehennæ, quæsitum, an impiorum animæ statim ut avulsæ sunt à corpore, dedantur suppliciis, an serventur luituræ poenas in die supremo. Rursus an ignis ille sit materialis: & si est, quomodo res corporea agar in animam incorpoream. Tu, qui solus nunquam deflectis à re proposita, mire huc confers Scripturas & rationes, de lapide revoluta à monumento, de Evangelio prædicato omni creaturæ: quasi tales difficultates prædicarint Apostoli. Quod si nomen Evangelii Christianique quæstiones ejusmodi universas complectitur, unde factum est, ut post prædicatum Evangelium tanta cæcitas relederit in Ecclesia Dei, ut post Apostolos nullus existerit, præter *Joannem Hus* & *Wiclevum*, qui non passim hæreat in sacris Litteris? Nisi forte sentis nihil ultra quærendum, quam sacris Litteris expressum est. At hoc nec te nec tuos sentire verisimile est. Nam tu hætenus cum Ecclesia faciens, pronuntias in synaxi verum esse corpus & sanguinem, id est, substantialiter: atqui substantiæ vox non est in sacris Litteris. Rursus tui fortissime contendunt, non esse illic corpus & sanguinem, nisi in signo efficaci. Ne hoc quidem exprimunt sacre Litteræ. *Omnibus*, inquis, *notum est, Filium Dei factum hominem, esse Deum unum & unum, Christum pro nobis passum, & regnaturum in æternum*: poteras eadem opera è Symbolo proferre duodecim articulos. Ista fateor & laicis decantanda. Sed quid hoc ad difficultates quæstionum quæ ex his articulis oriuntur? Nam nos de his loquebamur non disputandis apud promiscuam plebem. Proinde vides, opinor, quam illa sint *ἀπεροδιόνορα* quæ citas: *Prædicare Evangelium omni creaturæ: & In omnem terram exivit sonus eorum: & Quæcunque scripta sunt, ad nostram doctrinam scripta sunt: & Omnis scriptura divinitus inspirata, utilis est ad docendum, &c.* Ista quis unquam negavit? Hæc scilicet faciebant ad rhombum, ut tuis abutar facetiis. Porro quod rejicis meum *Corycium* specum, qui declarat aliquo usque scrutandas Litteras sacras, cæterum altius quam sat est ingredi nefas esse, ne scrutator majestatis opprimatur à gloria, sed doces abstrusissima quæque mysteria omnibus in promptu atque propatulo esse, satis tu quidem fortiter asseris: sed ipso mundo reque ipsa reclamante, postremo tuis ipsius scriptis, ac tuorum dissidio refellente quod asseris. Non admodum excutiam hic distinctionem tuam, qua discernis Deum à Scriptura, quemadmodum creatorem à creatura: quam propositurus, nescio quamobrem profitearis te velle rhetoricari aut dialecticari: aptius erat si dixisses sophisticari. Nam illi distinctionibus solent elabi, quod tu nihilo rarius neque verecundius facis quam illi, quoties tibi commodum est. Scriptura nobis Deum depingit, ac de divinæ naturæ mysteriis loquitur. Proinde sermo de re ut est incomprehensibili, & ipse aliqua ex parte incomprehensibilis sit oportet. Nec refero pronomen *Ejus* ad Scripturam, ut tu divinas, sed ad Deum: *Inepre igitur*, inquis, *accommodas ad Scripturam, cum illic Paulus loquatur de Deo, quemadmodum*

dum & Esaias. Verum inter sese respondent imago & res expressa. Et Paulus antequam ad haec verba veniret, tractaverat ex sacris Litteris difficillimam quaestionem de Jacob dilecto, & Esau odio habito, de figulo & luto fictili. Quare non tam inepte mihi tractata sunt haec loca, quam tu videri vis. Sed quae adducis testimonia, nihil faciunt ad sensum meum, qui tamen non videtur fugisse te, cum hunc in modum scribis: Si loqueris de Sophistarum quaestionibus circa has res agitis, quid tibi fecit innocentissima Scriptura, &c. Sciebas igitur menon de Scriptura, sed de quaestionibus hinc existentibus loqui. Proinde quorsum attinebat tot verba incassum fundere? Quanquam non omnes quaestiones sophisticæ sunt; sunt & utiles & necessariae, modo sobriæ sint, & quoad fas est progrediantur: & tamen in his sunt quaedam, quæ nec à quibuslibet tractanda sunt, nec apud quoslibet. Rursus illa distinctio de obscuritate interna & externa, ad nihil conducit nisi ut elabaris, nosque tua loquentia delasses. Nec in hoc dico in Scripturis esse difficultatem aliquot locis, ut homines ab ejus lectione deterream, sed ut exhorter potius ad acre studium, & à decernendi temeritate dehorter parum exercitatos. Verum hæc alias fortassis incident.

Veniam ad formulam Christianæ mentis, quam tu pronuntias plus quam Ethnicam & Judaicam, quam tamen, ut dictum est, præscriptum non tui similibus, sed idiotis, qui nihil aliud sunt quam Christiani. Sed præstat ipsam formam hic referre, quo magis perspicuum sit lectori quod agimus: *Ego meo, inquam, iudicio, quod ad liberum arbitrium attinet, quæ didicimus è sacris Litteris, si in via pietatis sumus, ut alacriter proficiamus ad meliora, relictorum obliti; si peccatis involuti, ut totis viribus enitmur, adeamus remedium poenitentiae, ac Domini misericordiam modis omnibus ambiamus, sine qua nec voluntas humana est efficax, nec conatus; & si quid mali est, nobis imputemus; si quid boni, totum adscribamus divinae benignitati, cui debemus & hoc ipsum quod sumus. Caterum quicquid nobis accidit in hac vita, siue latum siue triste, ad nostram salutem ab illo credamus immitti, nec ullam posse fieri nobis injuriam à Deo natura justo, etiam si qua nobis videntur accidere indignis: nemini desperandam esse veniam à Deo, natura clementissimo. Hac, inquam, tenere meo iudicio satis erat ad Christianam pietatem, nec erat irreligiosa curiositate irruendum ad illa retrusa, ne dicam supervacanea, an Deus contingenter præsciat aliquid, &c. Primum, ut sæpe jam dictum est, hæc forma datur idiotis Christianis, quibus satis est ut pro viribus proficiant, seque totos voluntati divinæ commendent, nec ab his, opinor, requires, ut sese torqueant quaestionibus, ne inter Theologos quidem satis explicatis, de futuris contingentibus, de præscientia & prædestinatione Dei: & affingis me hic deposito Sceptico, asseverare, cum bis adjiciam, meo quidem iudicio. Verum istiusmodi permulta tibi permittis, & ego, ne nimium hic operæ summam, ad multa connivebo. Nunquam enim dissuasi, ne cum inciderit oportunitas, populus quoque audiat, esse liberum arbitrium, sed inefficax absque Dei gratia: verum illa quæ nunc doces populum, nullum esse lib. arb. omnia merâ necessitate fieri, præterquam quod falsa sunt, perniciosè dicuntur apud imperitam multitudinem, nec mihi videtur consultum, ut etiam qui assèrunt lib. arb. cæteras hujus quaestionis difficultates tractent apud populum. Quot sunt purissimi Christianismi virgines, quæ sese totas divinæ voluntati consecrarunt, nec tamen intelligunt quomodo præsciat Deus, & an aliquid præsciat quod nolit, & quomodo eadem velit & non velit: & quomodo præsciat contingentia quæ pendent ab humana voluntate. Corpus nostrum non intelligit quomodo vim suam in ipso exserat anima, satis est, quod animo se præbet morigerum: ita non est necesse ut anima sciat, quibus modis in ipsa operetur gratia, sufficit quod se gratiæ præbet obsequentem. Tu vero putas nihil esse religiosum, si hæc à Religione Christiana se-*

moveantur, an nostra voluntas agat aliquid cum operante gratia, an Deus præsciat aliqua contingenter: sed hæc occurrent suis locis. Nondum enim disputamus, sed tuas calumnias, quibus liber tuus undique scateret, refellimus: quarum hæc una non multum habet frontis, quantum mentis nescio. Formam hanc damnas ut Ethnicam ac Judaicam, quod ne jota quidem fecerim mentionem Christi: quasi doceam, esse pietatem Christianam sine Christo, tantum si Deus natura clementissimus totis viribus colatur: quanquam hæc verba, Tantum si Deus, &c. de tuo affinxisti, ne non haberet aliquem fucum tua calumnia. Hic iterum appello tuam conscientiam, Luthere: non te pudet tales nœnias miseris chartis illinere? Tu huc torques mea verba, quasi formam totius Christianismi præscripserim omnibus. Imo præscripti quod satis esset simplicibus adversus contentiosas difficultates, & propemodum inexplicabiles, quæ tractantur circa materiam liberi arbitrii. Cedo mihi, ubi nominatur Deus, utique Christianorum, an illic abest Christus? Nisi Christum non habes pro Deo, & ubi Christianus nominatur, an ibidem non intelligitur Christus? In cujus libris frequentius inculcatur nomen Jesu Christi, quam in meis? Et post tam evidentem calumniam, de nihilo suscitatum infers hæc tragica: Quid hic dicam, Erasme? Totius Lucianum spiras, & inhales mihi grandem Epicuri crapulam. Nunquam tibi deest quod dicas, sed puto cordato lectori non esse obscurum, quid hic de te cogitem. Jam illud mihi vide quam tibi non constes, homo adamantinus: cui Erasmus est Proteus. Id accidere solet, quoties quis non ex animo loquitur. Admoneo ut Christianus se totum mancipet voluntati divinæ & totus spiro Lucianum, & inhale crapulam Epicuri. An hoc est negantis esse ullum Deum? Num hoc est spirare Lucianum, qui adhuc dictus est, quod in libris suis derideat omnes Gentium Deos, hætenus pii vocabulo dignus, si verum Deum agnovisset? An hoc est inhalare crapulam Epicuri? Quomodo quis committet se totum Deo, quem aut credat non esse, aut si est, non tangi cura rerum humanarum. Rursus qui credit omnia tum læta tum tristia piis immitti à propitio Deo ad salutem nostram, an is existimat res hominum non esse curæ Deo? Etiam atque etiam vide, Luthere, quo te rapit impetus animi tui, cui nimium obsequeris, contra quam decorum est personæ, quam ipse tibi imposuisti. Et tamen quasi jam argumentis irrefutabilibus eviceris quod intendis, adornas gloriosum, prolixum ac magnificum triumphum, quem agis aliquot capitibus.

Hæc verba, Luthere, totis viribus enitmur, adeamus remedium poenitentiae ac Domini misericordiam omnibus modis ambiamus, sine qua nec voluntas humana est efficax, &c. non miror tibi videri sine Christo, sine spiritu dicta, & quavis glacie frigidiora, cum dissentiant à tuis dogmatibus, à quibus quicquid discrepat, impium est tuo sane iudicio, & hæc ipsa tamen videntur tibi non ex animo dicta, sed metu Pontificum ac tyrannorum extorta, ne prorsus viderer adhuc. Dic mihi, καὶ ὁ γὰρ ὁ γὰρ, est-ne ullus locus in tot meis lucubrationibus qui aliter loquitur de libero arbitrio quam hic loquor, juxta definitionem Ecclesiæ, & Orthodoxorum sententiam? Aut audivit me quisquam approbantem tuam de libero arbitrio sententiam? Qua igitur fronte fingis metu Principum nunc demum hæc verba à me extorta? Malueram tecum in arena gladiatoria non committi, vel quia prævidebam me nihil profecturum, nisi ut equum in campum, quod ajunt, provocarem, vel quia malueram aliis vacare studiis. Proinde si me dicis adversus animi sententiam prodisse in arenam, non aberras à vero. Sin existimas me tecum sentire, cum aliud apud me celem, aut erras tota via, aut impudentissime confingis hoc, ut alia multa. Invitus ac detrectans accessi ad conflictum, sed in ipso conflictu nihil aliud defendi, quam & sensu semper & hodie sentio: id quod testificatus sum & in mea Diatriba. Et tu jam olim in me stomachabaris: (id arguunt litteræ

tue à tuis excusæ) quod in causa liberi arbitrii abs te dissentirem. Unde igitur novus ille tyrannorum metus, qui has veculas expressit adversus animi sententiam? Illud scito, *Luibere*, nullum esse dogma tuum, de damnatis loquor, in quo tecum per omnia sentiam, nisi quod quæ scribis in mores Ecclesiæ corruptos, veriora sunt quam vellem; tantum abest, ut hac una in parte abs te dissentiam. Quare posthac omitte illas blandas appellationes, *mi Erasme*, *mi Erasme*, & palpis istiusmodi tibi juratis caput demulce. Atque hinc mirum quam tibi fluant verba tragica, falso multumque fluenti expressa arbuto, quasi omnibus interdixerim ne vestigent quid possit voluntas nostra, quid agat in nobis gratia Dei. Imo quæ curiosius circa hæc disputantur, non requiro ab omnibus Christianis, & nego esse ventilanda apud populum. Et legis in mea Diatriba taxatos eos, qui irreligiosa curiositate in hæc irrumpunt, significante nimirum aliquam piam esse curiositatem, qua hæc aliquousque sobrie citraque contentionem possint investigari. Et vis nullum haberi pro Christiano qui ignoret, quid sit in nobis illud quod vocatur liberum arbitrium, & utrum sit in voluntate tantum an etiam in intellectu: & an tantum patiatur ab agente gratia, &c.

Superiores illæ quæstiones, & illis similes possunt à simpliciter Christianis simpliciter credi, etiam si non excutiantur subtilitate Scholastica. Proinde quoniam à scopo nostri sermonis aberrasti, quicquid hinc atrocibus verbis exaggeras, irreligiosum, impium, supervacaneum, frustra tibi dictum est. Deinde quid opus est simplices Christianos disputare de contingentibus, deque voluntate tantum patiente, cum jam Ecclesia magistra persuasum habeant, aliquid agere voluntatem, verum id inefficax esse, nisi perpetuo adsit opitulatrix gratia. Hoc dogma jam annis mille quingentis tenuit populus Christianus. Nec de hoc disputare fas est, nisi si qui moderate in hoc disputent, ut magis confirmetur quod tradidit Ecclesia. Cæterum quod in congressu profiteor me disputatorem, non iudicem, civilitas erat, quam tibi tuisque tribui, qua simul & auctoritate Conciliorum, Pontificum & Academicarum memet exarmavi. Quid enim attinebat me pronuntiare, de quo jam olim pronuntiavit Ecclesia catholica? Proinde cum hoc agam tota mea Diatriba, ut evincam esse verum quod definivit Ecclesia, esse in homine vim liberi arbitrii, quæ operanti in nobis gratiæ cooperetur, sed sic ut ipsam non assequatur salutem absque gratia: quid attinet mihi ingerere mea verba, quibus assero voluntatem aliquid agere in his quæ pertinent ad æternam salutem, & hanc rursus inefficacem esse, sine misericordia Dei? Sed hinc mecum pugno, ut ais, qui præfatus sum, esse curiosum his de rebus disputare cum ipse disputem. Non solum curiosum, verum etiam impium est illa vocare in dubium, quæ tanto consensu recepit Ecclesia, id quod tu facis. Et addo multas alias quæstiones quæ huic adhærent, quas tu prudens retices. At in forma non definio, quid valeat nostra voluntas, quid misericordia, & quomodo intelligendum sit agere & pati, quo videlicet prudens, ut scribis, faciam ignaros. Grave flagitium si hæc non explico in forma, quam præscribo simplicibus, at explico satis, opinor, in ipsa disputatione, & forte melius quam tu ferre possis. Nam quod tu Diatribam meam sic elevas, sic dejicis, sic conspuis, hoc ipsum arguit illam non tam adspernabilem esse quam tu videri vis, si non urgeret te, non tot convitiis in illius auctorem debaccharetur tuus calamus. Rursum illa vide, quam non in loco tibi dicuntur, quod neutri parti adhærere statui, & inter *Scyllam* & *Charybidemque* tuto evadere, ut medio mari fluctibus obrutus & confusus omnia asseram quæ nego, & negem quæ assero. An omnes defecerunt ad tuam *Charybidem* qui non stringunt calamum pro Ecclesia? An defecit ab Ecclesia, quisquis maluit aliud agere, quam tecum congredi? A vestro fœdere me alienum esse semper professus sum, cum Ecclesia Catholica pacem ha-

beo, cui & censuram scriptorum meorum detuli, si quid inest erroris humani, nam malitiam aut impietatem procul ab illis abesse scio. In nullius gratiam unquam impugnavi cognitam veritatem, nec ullius tyrannidem meis scriptis fovi. Mihi in Pontificum & Episcoporum vitam censoria virgula data non est. Et si quid monitis proficitur, videor mihi hic fuisse liberior, quam huic personæ congruebat. An ideo sejunctus sum ab Ecclesia, quod mihi cum duobus aut tribus Theologis, quos tu Sophistas vocas, parum convenit? Hæc cum tot Epistolis & privatim scriptis, & per typographos evulgatis ante tot annos declararem, tibi adhuc navigo inter *Scyllam* & *Charybidem*, (non hoc tam lepido dicto videris mire delectatus, toties inculcas nobis) & neutri parti adhæreo. Si persuasisset nobis, te esse virum illum divinitus Orbi datum, qui gladio verbi Evangelici renovares Ecclesiam, qui ducereris Spiritu Dei, cui soli nihil esset obscurum in sacris Litteris, ultro isthuc adrepissemus, etiam pedes tuos exosculaturi. Verum hoc, quantumvis arrogas tibi, mihi nondum persuasisti. Permulta quidem obtulerunt, sed inter præcipua fuit ista tui calami amarulentia, & effrenis convitiandi libido, ac plusquam scurrilis disteriorum sannarumque petulantia, qua uteris in omnes, qui audent adversus tua dogmata hiscere. Hinc enim non solum desiderare cogimur Spiritum illum *Christi*, quem tibi fortiter arrogas, verum etiam sentimus longe alium Spiritum, videlicet *Luciani* cum aut *Aristophanicum*, nisi mavis *Archibolium*.

Et tu negas animam hominis ferre duos seditores, quorum alter alterum vicissim depellat, at qui tua tegit sentire videtur ambos simul eidem animæ inequistantes. Cum enim nobis commendas fiduciam erga Deum, cum extenuas vires hominis, cum divinæ Scripturæ majestatem & auctoritatem extollis, omniaque humana præ hac dejicis, multa sic dicis, ut videri possint ab Evangelico spiritu proficisci: rursus ubi tuis *Wilheylis* & applausoribus incipis agere fabulam, tanta est petulantia subannandi convitiandique, tanta vafrities, & adeo nullus in his modus, cum in argumentando sis adstrictus, ut nullus, quamvis æquissimus tibi, possit excusare spiritum tuum. Jam quo gravibus vulnere, vafrities quadam addis maledicentiæ strophas, & obliquas figuras, hoc est, gladio venenum istius. Quænam admodum & hic facis, cum nihil omiseris quod in hominem deploratissimum dici possit, cum sim tibi *Lucianum* Atheos, cum *Epicurum* de grege porcus, cum tam impius, ut nec impiissimis Sophistis sim tolerabilis, cum hostis totius Christianismi, qui nolim apud populum disputari, an de futuris contingentibus sit certa veritas: tamen adhuc aliquid premis in pectore, & concedis de tuo more, & vela contrahis, & ni *Erasmus* essem tuo more ferreris in me, quasi tibi postules & gratias agi pro tam clementi modestia. Hæc in te cum sint evidentia, tamen postulas ut credamus te nihil facere ex libero arbitrio, sed ex moderatione Spiritus *Christi*, & indignaris quod non protinus deserta doctrina, quam tot retro seculis amplexa est ac tenuit Ecclesia Catholica, juremus in tua verba. Mihi nunquam fuit animus admisceri vestræ conspirationi. Et tamen si me taderet hujus Ecclesiæ, quæso te per Evangelium, quo me vacillantem ac perplexum vocares? ad istam vestram disgregatam congregationem, & undique dissectam sectam: *Carlostadius* in te debacchatus est, tu vicissim in illum. Nec dissidium fuit de lana caprina, sed de re gravissima. *Zwinglius* & *Oecolampadius* multis voluminibus oppugnant tuam sententiam. Et his consentiunt aliquot procures tuæ congregationis quorum est *Capitio*. Rursum *Baltazarus* quanta contentione pugnavit cum *Zwinglio*? Et haud scio an istic in exigua civitatula, satis inter vos conveniat. Hic rui discipuli palam docebant, disciplinas humanas esse venenum pietatis, non esse discendas Linguas, nisi Hebraicam & Græcam ex aliquantula parte, Latīnam

nam prorsus negligendam. Exstiterunt qui tollèrent baptisimum, tum qui novarent, nec defuerunt qui hos opprimerent. Alicubi Divorum imagines dira passæ sunt, tu illis tulisti suppetias. Ubi prodisset libellus tuus de *instaurandis studiis*, aiebant te destitutum tuo spiritu, jam humano spiritu cœpisse scribere, qui pugnaret cum Evangelio, idque dictabant te facere in gratiam *Melanchthonis*. Exortum est istic propheticum genus, quicquid tibi fuit acerrima conflictatio. Denique quemadmodum quotidie inter vos existunt nova dogmata, ita simul exoriuntur nova dissidia, & postulas ne quis à vobis dissentiat, cum ipsi inter vos de rebus gravissimis sic dissentiant? Finge igitur verum esse quod toties sine fronte repetis, me miserum fluitare inter *Scyllam* & *Charybdim*, in quod litus, in quem portum me vocas? Si quando dedissem nomen vestro fœderi, & in veterem Ecclesiam revolutus essem, vos poteratis defensionis & inconstantiae crimen impingere, alii vocarent respicientiam. Si vestram doctrinam comprobaret Orbis Christianus, vel pertinax vel impius videri possem, qui solus non accederem. Si vos inter vos consentiretis in dogmatibus, fastidium objicere poteris, qui nollem auscultare quod tanto consensu docerent homines eruditi. Nunc cum Ecclesiae Catholicae semper adhæserim, à vestro consortio semper abstinerim, cum vestra doctrina damnata sit per Ecclesiae principes & Orbis Monarchas, ne quid dicam de censuris Academiæ, cum vos sic inter vos digladiemini, & nemo interim sibi non vindicet Spiritum Christi, sacrarumque Litterarum certissimam cognitionem, quomodo tibi adhuc inter *Scyllam* & *Charybdim* navigo, & indignaris quod homo senex & rei Theologicæ rudis malim sequi consentientem auctoritatem Ecclesiae, quam vos sic dissentientes ab Ecclesia, ut nihilo secius inter vos dissentiat? Hæc pluribus inculcare visum est, quod te non pudeat toties occinere nobis *Scyllam* & *Charybdim*, & animum ancipitem in medio fluctuantem. Ego, *Luthere*, tantum habeo fidei divinis Litteris, & Ecclesiae decretis, ut etiam absque vestrae fidei præsidio sperem mihi salutem à misericordia Domini. Quare noli posthac tibi vindicare quod est Dei, noli pronuntiare de spiritu hominis, sed tuum ipsius spiritum excute, ne forte alium habeas sessorem quam prædicas. Ego cum ex aliorum auctoritate possem, de tuo spiritu non ausus sum pronuntiare, tantum dixi mihi suspectum esse, & optavi ut mea me suspicio falleret, quod idem & hodie opto. Hoc de te suspicatus sum, jam inde ab initio, cum tu fabulam hanc magno Orbis applausu saltare instituis. Hunc animum constanter præ me tuli, multo antequam in me stringeres calami tui cuspidem: idque factum gaudeo, ne si quid nunc de tuo animo judicarem, causari posses, non esse iudicii, sed doloris & odii. Promittis alicubi te effecturum ut me pudeat editæ *Spongie*. Ego contra non ausim polliceri me effecturum, ut illius rei te pudeat, ea est animi tui præsentia: at tamen efficiam, ut omnes intelligant, quantus sis artifex, detorquendi, depravandi, calumniandi, exaggerandi quidlibet, quanquam istuc jam pridem agnoscit mundus. Sunt qui libris editis ingerant tibi tuam inconstantiam, & vafre dissimulas, mihi occinis, *ajunt ajo*, *negant nego*, & hic assero quæ nego, nego quæ assero, cum tu tantus *Protei* capiendi artifex, adhuc ne unum quidem locum proferre potueris, in quo mihi non constem, nisi forte *ajunt ajo*, & *negant nego*, putes in eos competere, qui ajunt quod affirmat Ecclesia, & negant quod rejicit Ecclesia, ut jam dictum hoc inversum videatur in te torquendum, *ajunt nego*, *negant ajo*, adeo lubens dissens ab omnibus quæ recepit Ecclesia: nec assero quæ nego, negans quæ assero, sed ea tibi vafrities est, ut recte dicta depraves quoties est commodum: ut quod album est veritas in nigrum, quod lucidum veritas in tenebras. Pertinet & hoc ad artem, quod subinde mones, ut metuam Spiritum Christi, Deum non irrideri. Ita-ne periculum

A est ne offendam Spiritum Dei, si metuam dissentire ab Ecclesia Christi? Imo hoc est, cur non audeo me vobis credere, quod metuam offendere Spiritum Dei. Et postea nobis excusas tuam istam admirabilem infantiam, cum ad maledicendum & calumniandum suppetit tibi tanta copia sermonis amari, ut quamvis otiosum & patientem delassare queas, rursus tantum adsit artis, ut nihil tam circumspecte dici possit, quin tu veritas in atrocem tragœdiam.

B Primum quod dixeram obiter in Præfatione, *satiusest si de difficultatibus, quæ incidunt circa materiam liberi arbitrii, non disputeetur ab idiotis, aut apud idiotas, id quod nunc fit libris in Linguam vulgatam versis, adeo ut passim a militibus audiamus, Quid refert? non est liberum arbitrium, Deus omnia operatur in nobis & bona & mala: Sinamus illum operari, scit quid agat, & ejus voluntati nemo resistit*: sic interpretaris, quasi noslim quenquam usquam loqui de libero arbitrio. Simili arte cum ego multas quæstiones recenseam, tu unam aut alteram urges, cum in meo sermone à sobriis quæstionibus perveniatur ad curiosas, & postquam omnia detorsisti, tum præsto sunt illa tragica, *curiosum, vanum, supervacaneum, irreligiosum*, quo lectorem, tandem offundens ob oculos pulverem, exocules. Prodeco, ut ais, in medium diremturus vos, præfatus de his rebus non esse disputandum, & rem esse supra caput humani ingenii, & interim facio quod improbo. C Primum non dirimo vestram litem, qui me disputatorem tantum profiteor. Ea testificatio erga te civilitas erat, erga Catholicam Ecclesiam deprecatio malitiosi erroris. Deinde non tecum luctatur Ecclesia, imo adversus tuum dogma, quod jam olim prostratum est ab Ecclesia, disputo, sed sobrie, sed coactus. Si rem tam arduam mea sponte suscepissem, poteris impingere crimen temeritatis, nunc cum detrectans & nihil non excusans suscepim, temeritas objici non potest, sed obedientia laudari debet. Postremo non disputo quo te superem, sciebam enim me nihil profecturum, sed ut omnibus testatissimum facerem, me non sentire tecum, & tuorum quibusdam fucum detraherem, qui prædicabant & plerisque persuaserant, me tecum sentire. Quam suspicionem, ut capitalem ita falsissimam, tu quoque fovere conaris tametsi frustra: ni plane pro lapide habes *Erasmum*. Rursus ipse mihi contradico, qui in eadem formula jubeam anniti totis viribus, & asseram nostros conatus esse inefficaces sine Dei misericordia. Sic arguis: *Qui nismus & virium meminit, sentit aliquid agere voluntatem nostram, qui fatetur inefficacem esse sine Dei misericordia docet eam nihil aliud quam pati*. O inconstantiam! Quid ego audio? quicunque professi sunt hominis vires non sufficere ad parandam salutem absque Dei misericordia, fatentur voluntatem nostram nihil agere, sed tantum pati? E Atqui istud nemo neque veterum neque recentium Orthodoxorum negat, qui tamen docent nostram voluntatem aliquid agere simul cum agente gratia. An absurdum videtur, eandem voluntatem juxta diversam rationem simul & agere & pati? Quin istam inconstantiam impingis divinis Litteris, ubi toties legis misericordiam Dei cui debemus omnia, rursus toties illa, *infra, vigila, labora*: legis apud Paulum, *plus omnibus laboravi*: & rursus, *certa bonum certamen*: &, *cursum consummavi*. At apud eundem legis, *gratia Dei sum id quod sum*: quin huic impingis inconstantiam, quam mihi impingis è duabus vocibus, *nitendi*, & *misericordia*? Sed non desinio, ut ais, quomodo illud agere & pati sit intelligendum. Hoc scilicet explicandum erat in formula, quasi non satis fuerit in disputatione ubi oportebat id esse factum. Postremo an Christianus sit impius futurus, si tantum didicerit, quicquid in nobis est boni, id totum divinæ benignitati adscribendum, nisi pollice meriatur etiam, quantum debeatur illius misericordiae, quantum nostris viribus? Sed hanc quæstionem paulo post magnifica pollicitus tractas. Illic igitur audies quam non respondeat tua probatio pollicitis.

Hisce rebus tam feliciter gestis adornas triumphum, 13.

Tom. IX. L1 11 2 &

& animi gratia exspatiaris in locum rhetoricum, *ut cum Rhetore parum rhetoriceris*, sic enim loqueris, vere parum rhetorice. Ac mire urges me similitudinibus scribendi Poematis, agricolandi, belligerandi, & turris ædificandæ, ex Rhetorica *Quintiliani*, & Poetica *Horatii*, & hic, si Superis placet, citantur *Virgilii* Georgica & *Salustii* sententia, quasi quicquam sit simile inter agricolam humanam industria colentem agrum, & Deum operantem in nobis. Nam quod adducis ex Euangelio de turri, aut frustra huc adducis, aut contra te facit. Quid enim supputabit ille, qui nihil habet quod impendat?

16. Eadem felicitate post adducis similitudinem ex media arte Rhetorices, de oratore & præceptis. Deum immortalem! non puduit tuum Logodædalum huiusmodi nugæ infulcire disputationi, in qua tu profiteris esse cardinem totius doctrinæ Christianæ? An qui sic doceat simplicem Christianum, ne te torqueas questionibus, quæ superant ingenii tui modulum, sed juxta Dei præcepta connitere, ut fugias quod vetitum est, & præstes quod præceptum est, at ita ut ne quid tuis fidas viribus, neu quid ex benefactis tibi arroges, sed totum adscribas benignitati divinæ, cui debes non solum quod recte facis, verum etiam hoc ipsum quod naturæ viribus potes aut es, docet scordiam, & dicit oraturo, ne labores de præceptis, tantum scribito? Tam infulis jocos mecum agis qui vindicas tibi cum *Paulo* scientiam, mihi vix sensum relinquens communem. *Paulo* minus inepte contulisses tua similia, si Christianum comparasses agricolæ, colendi rationem Dei præceptis, cœli favorem gratiæ divinæ. Huic, opinor, non absurde quis diceret: Tu gnaviter labora juxta præcepta agricolationis, verum hoc scito, te frustra facturum omnia, nisi cœlumnaverit: nam illud fructificat potius quam ager. Sed cœli favor tibi in manu non est, nec semper scis quomodo faveat: nam favet aliquando, cum credas inimicum. Similia sunt quæ præscribo simplici Christiano. Itidem sentiendum de eo qui dicturus sit de re Christiana: Exerce te in Litteris sacris, meditare quid sis dicturus, sed invocato illius Spiritu, sine cujus auxilio sterilis est hominis sermo. Nec est tuum illi præscribere, quomodo sit moderaturus organum linguæ tuæ. Scit ille quid expediat. Hic tu dicturum voles lancibus expendere, hoc ego præstabo, tantum Deus, sic ego dicam, sed Deus sic afficiet animos hominum. Opinor & martyrem jam apparatus cruciatibus & mortibus, jubebis expendere quid ipse possit suis viribus, & quid misericordia Dei, simulque cogitare, quomodo patiat aut agat liberum arbitrium, quomodo operetur misericordia Dei. Quanto Christianus monueris illum, ut suis viribus diffusus, totum se tradat misericordiæ Dei, ipse tantum ne se subducatur gratiæ, respiciens carnis præsidia. Sed valeant stultissimæ Logodædali tui collationes. Qui docet Dei misericordiam in nobis operari principium, incrementum, & consummationem, sed simul cum illa conari nostram voluntatem, pie docet: qui vocat in dubium an sola gratia operetur, voluntas nihil aliud quam patiat, non pie disputat. Quod autem censes fuisse pios homines, qui nunquam vestigarunt quomodo Deus necessario præsciat ea, quæ pendent à libero arbitrio, & an ipse Deus, quando voluntatem habet immutabilem necessitate faciat omnia, quemadmodum nos omnia necessitate quadam facimus, quod illius omnipotentis voluntati nemo possit resistere: & quare traxerit *Petrum*, cum *Judam* non traxerit, aliæque hujus generis innumera: neque enim tantum loquor de hac questione, an gratia totum peragat in nobis, & voluntas nihil agat, sed de omnibus quæ Scholæ Philosophicæ huc invehunt. Nec, quod mihi sæpe repetendum est adversus tuam importunitatem, loquor de sobriis eruditorum inquisitionibus, sed de rixosis contentionibus apud populum.

15. Hæc cum sic habeant, expendito, quam non in loco tibi dicuntur illa: *Qui hoc non sentit, fateatur se non esse Christianum: quæ vero reprehendit vel contemnit,*

A *sciat se esse summum Christianorum hostem. Nam si ignoravero, quid, quatenus, & quantum ego possim & faciam erga Deum, pariter incertum & ignotum mihi erit, quid, quatenus, & quantum Deus in me potest & faciat, cum Deus operetur omnia in omnibus. Ignoratis vero operibus & potentia Dei, Deum ipsum ignoro. Ignorato Deo Deum colere & gratias agere, servire Deo non possum, dum nescio quantum mihi tribuere, quantum Deo debeo.* Hic est tuus syllogismus scalaris, in quo cum nobis egregie sophistam agas, tibi tamen mirus videris Theologus. Non est necesse ut Christianus ad trutinam expendat, quid ipse possit, quid Deus, & quantum ipse faciat, quantum Deus, modo sciat, quicquid boni facit id divinæ benignitati acceptum ferri oportere. Nec potentia scitur, sed creditur, nec protinus Deum ignorat qui per imbecillitatem humani ingenii non allequitur, quomodo operetur omnia in omnibus. Quemadmodum non allequimur ingenio quomodo condiderit mundum, & tamen conditum ab illo credimus. Et multi pii credunt *Christum* fuisse Deum & hominem, qui tamen nesciunt, quomodo, & quatenus, quibusque modis agglutinarit sibi natura divina humanam: nec respondere possint, an eo tempore quo corpus exanime jacebat in sepulchro, *Christus* potuerit dici homo. Nec male gratias agit Deo, qui sibi nihil tribuens, summam boni operis illius gratiæ ferre acceptam, etiam si non dimetiatur pollice, quantum debeat sibi tribuere, quantum Deo. Egit *Augustinus* gratias Deo, coluitque Deum, & tamen aliquando ignoravit illud tuum quid, quantum, & quatenus. Coluit, egitque gratias divus *Bernardus*, qui tamen hæret in his questionibus. Egit *Thomas*, opinor, & *Scotus*, qui inter sese dissentunt. Agunt & hodie pluri mi gratias Deo, qui contenti Patrum definitione non expendunt ad trutinam, quid, quatenus, & quantum. An Christianus non est, nec Deum colit, nec illi servire potest, aut agere gratias, qui cum toto pectore credat articulum de carnis resurrectione, tamen non disputat, nec allequitur illa tam multa, quæ Theologi circa hanc materiam disputant? An totum Deum nescit, qui certa fiducia sperans vitam æternam, non excutit innumeras difficultates, quæ de videndo Deum facie ad faciem sicuti est, tractantur a Theologis? Ipsa Virgo sacratissima non aliud quæsit ab Angelo, quam quomodo sine viri contactu esset paritura, simulatque audit: *Spiritus Sanctus superveniet, & virtus Altissimi obumbrabit tibi*: nihil ultra sciscitata, ancillam professa est cœlestis opificii: & fieri potest ut vel ignoraret, vel non inquisierit multa, quæ Theologi disputant de rationibus, quibus in corpusculo Virginis illud opificium Spiritus fuerit peractum. Intellegis quæ exempla queam hic congerere, in quibus ridiculus & impius erit tuus scalaris. Quot sunt Christianorum milia, qui Deum sincere diligunt, coluntque, quos tamen si interroges quid sit gratia, utrum creatum quiddam an increatum, & an sit eadem gratia qua nos attrahit Deus, & qua nos illum redamamus, responsuri sint, Deus novit. An pronuntiabis de talibus in universum, quod Deum nesciant, ignari quid, quantum, & quatenus in ipsis operetur? Nam hæc perducent illos tui gradus. Et impius erit indignusque Christiani nomine, qui contentus tenere quod traditum est, verum *Christi* corpus & sanguinem esse in Eucharistia, nisi quæsierit & assequatur, quomodo corpus solidum sit absque dimensionibus, quomodo corpus hominis sit absque distinctione membrorum, hoc est, ut non alibi sit pes, alibi caput, alibi pectus, sed ubique totum sit: item quomodo solidum corpus possit in cœlo sedere ad dextram Patris, & idem tot locis in terra comedere ab hominibus. Equidem arbitror, nec tu, ni fallor, inficiaberis, milles centum milia regnatura cum *Christo*, quæ dum viverent nunquam exquisierunt, an in omnibus tantum patiatur voluntas hominis, an simul & agat aliquid, & si quid agat, quomodo unius operis possint esse plures causæ, & utra causa sit principalis, utra secundum-

cundaria, Deus, an voluntas hominis: deinde quomodo utraque possit esse principalis & secundaria, si distinguas esse substantiæ, & esse meritorium: nam hæc aliaque multa vis apud omnes excuti, ni fiat, negligi Christianissimum & articulos Ecclesiæ. Hæc si à me dicta fuissent, exclamasses impium sophistam; nunc quoniam visa sunt facere ad calumniam, vis erudite pariter ac pie dicta videri. Nec minus olet sophistam alter ille scalaris, qui præcessit: *Nescient enim quid faciant, dum ignorant quid & quantum possint. Ignorantes autem quid faciant, poenitere si errent non possunt. Impositionem autem peccatorum irremissibile est.* Istiusmodi gradibus non ascenditur ad veritatem, sed descenditur ad insaniam. An ille nescit quid possit, qui doctus est se nihil posse absque gratia Dei, per illam nihil non posse? Sed finge esse simplicem Christianum, qui nesciat expendere ad lancem quanta sit vis liberi arbitrii, quanta vis agentis gratiæ: num ille peccans adversus præcepta Dei, nescit quid faciat, nec poterit unquam poenitere? Hæc plus quam sophistica obtrudis nobis simplicibus, dum ostentas Orbi tantam rei divinæ scientiam, quantam haud scio an quisquam Apostolorum sit unquam professus. Certe post Apostolos nemo sibi vindicavit, nihil esse in Libris arcanis, quod ipsi non esset dilucidum. Rursus inculcas me idem asserere quod tu asseris, qui in formula doceam totum bonum nostrum Deo adscribendum esse, nam ex eo consequi, Dei misericordiam solam omnia agere, & voluntatem nostram nihil agere, sed potius pati, alioqui non totum Deo tribueretur. Non tu defines huius tam confesse tamque pudendæ vanitatis asseverationibus miserum lectorem obtundere, cum in Diatriba mea tam explanate tamque dilucide docuerim, hunc sermonem non pugnare secum, si quis summam operis boni tribuat gratiæ divinæ, & tamen asserat hominis voluntatem pro sua portiuncula aliquid agere. Porro cum jam dudum sic ineptias, ut me quoque tui puduerit, tamen adjecto epiphonemate tibi ipsi plausum das, idem & actor & applausor: *Sed sic*, inquis, *loqui cogitur meus sibi ipsi non constans, in rebus pietatis incerta & imperita.* Quid superest, nisi ut tibi Dei nomen usurpes, posteaquam tam asseveranter pronuntias de mente aliena? Toties inculcas inconstantiam, cum nondum potueris vel unum locum evincere, in quo mihi non constem: & si id fecisses, nihil aliud probasses, quam hoc usu venisse *Erasmum*, quod accidit *Augustino* & *Hieronymo*. Nam nusquam errare, nihil nescire, nullius dicti poenitere, tibi *Stoico* & *Gnostico* peculiare est. Sed age dic quæ tibi constas, qui cum mihi tribuas summam imperitiam veri, tamen impingis peccatum irremissibile? At nemo per imperitiam labens, tenetur isto crimine: nam & *Paulus* blasphemus fuit adversus Evangelium, sed quoniam ignorans fecit, misericordiam consequutus est. Ab hoc igitur crimine me mea liberat imperitia: sed tibi metuendum est qui nihil nescis, ne in hoc crimen incurras, dum fortiter rescindis Ecclesiæ placita, nihilque non asseris. Rursus quæ convenit, ut cum nihil sciam, tamen tecum sentiens, in gratiam Principum diversa defendam? Vis me videri pessimum, qui sciens, verum impugnem metu Principum: at eundem vis videri veri ignorantissimum. Sic tu vir constantissime ignem aquæ misces, & impotenti omnia calumniandi libidine, dum nunc huic nunc illi cupiditati obsequeris, pugnantia loqueris. Quoties excusas animum meum, quoties eundem accusas? Nunc laudatur animus bonus & pacis amans: mox contra conscientiam scribo in gratiam tyrannorum, & *Lucianum Epicurumque* gero in pectore. Quam vero quadrant ista cum Spiritu Christi, quem tibi reclamante mundo vindicas?

16. His feliciter absolutis, accedis ad alterum exempli gratia propositum, an Deus aliquid præsciat contingenter, aliaque quæ huic adherent quæstioni. Et hæc *Lutherus* vult discuti à quibuslibet Christianis, & apud promiscuam multitudinem tractari. Et rursus hic

A inculcas voces atroces, *irreligiosum, entiosum, & vatum.* At mea verba in Diatriba sic habent: *Libens persuaserim mediocribus ingenii, in huius generis quæstionibus non adeo pertinaciter contendere. Dedit, solitibus, & exercitatis ingenii, non dissuadeo sobriam ac religiosam inquisitionem, nec ultra tamen quam sat est.* Hæc tibi videntur usque adeo non ferenda? At quoties *Hilarius* disputaturus de mysteriis sacræ Triadis, deprecatur crimen irreligiositatis, quod res supra vires humanæ mentis audeat humanis verbis attrahere? Nec dissimilia præfatur *Augustinus* in libros ejusdem tituli, & *Athanasius* disputaturus adversus *Arianos*. Jam mihi confer, quas argutias ex Philosophis in hanc quæstionem convehunt, quibus placet *Scoti* subtilitas, & assevera de iisdem rebus sic esse disputandum apud promiscuam multitudinem, quemadmodum illi disputant. Atqui hic rursus ex tua Rhetorica, cuius incitiam prætexis, quo magis despicabilem reddas meam Diatribam, hyperbolem & epitalm venaris ex collatione Sophistarum, de quibus cum pessime sentias, id quod tui libri declarant, tamen eos propemodum incipis prædicare in odium mei, adeo ut quæ tua varities est, credam futurum, ut quemadmodum non injusto quidem illo, sed immodice sævo libello in rusticos, utrunque placet Principum indignationem, ita debacchando in me, rotolligas reconciliisque tibi Theologorum animos, quos interim tamen non alio nomine dignaris quam Sophistarum. Imo jam agnosce re mihi videor tela quædam, quæ ex *Lei*, *Latomi*, *Stunicaque* libris deprompta in me torseris: *Sophista*, inquis, *sano melius hic dialecticantur, quando rhetorici nesciunt, qui liberum arbitrium aggressi definiunt omnes quæstiones ejus: An sit, quid sit, quid faciat, quomodo habeat, &c.* *Æquum, Lutherus*, postulas, ut in libello, quem adversus animi sententiam suscepi, & in quo vix totos octo dies collocavi, qui quidem sumtus mihi visus est immodicus, quemque in hoc, ut dixi, potissimum scripseram, ut ostenderem me non idem sentire quod tu: quicquid est quæstionum apud Sophistas, de prædestinatione, de voluntate, de præscientia Dei, de bono opere, de meritis humanis, in unam disputationem converterem. Id si conatus fuisset, quomodo conspuisses sophisticantem *Erasmum*? Sed quid egissem illis Sophistarum argutiis, etiam si maxime callerem, quas tu pili non facis? Et tamen quod me scribis nihil aliud agere in Diatriba, quam an sit liberum arbitrium, similis verecundiæ est, quæ, ut partim ostendi, sed post evidentius ostensurus sum, multa alia non ex re, sed ex causâ tuæ commodo in me jacularis. Relege meam Diatribam, & perfricta fronte aude negare, quod illic definiam liberum arbitrium, quod distinctis gratiarum generibus, digessis variis opinionibus, ostendam cum quibus opinionibus mihi potissimum congregari fuerit propositum: deinde quovis velim hanc tractari materiam, postremo quod illic declarem, in qua animi parte potissimum sit liberum arbitrium, & quid possit ante gratiam, & quid agat cum agente in nobis gratia, & quomodo se habeat erga Deum, & laudem boni operis, aliaque per multa. I nunc & jacta me nihil aliud attulisse ad disputationem, nisi tantum hoc, an sit liberum arbitrium. Imo notari merebar potius, qui transfiliens septa propositæ disputationis, excurram usque ad *Adam* nondum lapsum, & ipsum Deum, attingens nonnihil de necessaria illius & voluntate & actione. Quamquam hoc loco aut ego fallo, aut tu tibi parum constas. Sic enim dicis: *Urgebo igitur hoc libello te & Sophistas omnes, donec liberi arbitrii vires & opera mihi definiatis.* Ac paulo ante dicebas, omnes de libero arbitrio quæstiones à Sophistis fuisse definitas. Quid exigis ab illis; quod fateris ab illis abunde factum? Cur me negas fecisse, quod ipsa Diatriba clamitat me fecisse copiosius quam tu præscribis? Et hic incandescit spiritus tuus, teque polliceris adaكتورum me ad poenitentiam editas Diatribes. Istuc, *Lutherus*, præstandum erat, non

toties iactandum: ne fiat quod ajunt Græci, *οὐδ' ἔστιν ἰσχυριον*. Nam hac tota priore libri tui parte, quæso, quid aliud quam triumphas, insultas victo, ostentas trophæa, canis præana, cum nondum ad aciem nostram perveneris. Moxque post hanc egregiam pollicitationem, velut aggressurus rem, doces nos Dei præscientiam Deique voluntatem non minus incommutabilem esse, quam sit ipse Deus, nec illo imprudente aut nolente quicquam omnino rerum accidere: neque enim præscientiam illius falli posse, nec voluntatem impediri, quemadmodum fit in nobis, nec opere perfecto desinere illius voluntatem, quemadmodum homini, posteaquam extructa est domus, voluntas struendi desit, cum opus maneat. Sunt ista retrusa mysteria quæ nos doces? Quis ista, qui vel sex paginas legerit in Theologia, nescit, aut quis tam insanus qui neget? Sed interim non distinguis voluntatem signi & voluntatem efficacem, quarum hæc prorsus immutabilis est, altera quodammodo mutabilis, cum sæpe non fiat quod ille jubet fieri, & fiat quod ille vetuit. Nec distinguis velle Dei, collatum ad res externas, & ad voluntatem Dei naturalem, sive collatum ad actiones internas. Item Dei voluntatem absolutam & conditionalem. Denique non distinguis voluntatem à velle. Deus, qui voluit condere Mundum, an nondum desit velle condere Mundum? Voluit Filium suum assumere corpus hominis, an nondum desit velle? Quam vero scite nobis definis quid sit contingens, quod, inquis, nobis contingenter & velut casu imprudentibusque nobis sit. Hic primum disco rem abstrusam, contingens esse quod contingenter fit, quasi dicas artificiosum opus, quod arte fit. Deinde quid est, velut casu? Est aliquid quod non sit casus, sed veluti casus? Deinde addis, imprudentibus nobis. Atqui hæc vox longe aliud declarat *Aristoteli*, qui distinguit contingens, fortunam & casum: Contingens enim opponit necessario, fortunam tribuit rebus animatis. Contingenter igitur facimus, non tantum quod casu & imprudentes facimus, verum illud quoque quod scientes ac volentes facimus, sed quod in nostro arbitrio erat non facere. Quemadmodum hæc scribo, nec imprudens nec necessario, sed voluntatis arbitrio, quæ potuerit non scribere, si sic visum fuisset. Quid igitur hic nos doces, nisi quod affectas sophisticam argutiam, sed parum feliciter?

19. Sophistæ in hoc quoque torquentur, an Deus cum præsciat res natura contingentes, hoc est, quæ pendent ab hominis arbitrio, veluti cum sedet, cui in promptu est stare si velit, quærunt an Deus aliquo modo præsciat contingenter, non quod illius præscientia falli possit, sed quod objectum præscientiæ sit contingens. Demiror autem, quare locum, è media Diatriba decerptum, hic putaris non suo loco tractandum, de necessitate consequentis & consequentiæ, quod tu professus te velle crassius explicare, sic involvis perplexo sermone, ut videre non solum non intellexisse quod ego scripsi, verum nec tuam ipsius orationem intelligere. Sed quoniam urget temporis brevitates, nec hoc paucis verbis posset absolvi, præstat suo loco diligentius tractandum reservare.

20. Ad reliqua properandum, ut undequaque probes te doctissimum, quemadmodum ante ex *Horatio* & *Quintiliano* docuisti nos, tractandum esse an sit, quid sit, quale sit, &c. ita nunc ex Poetis doces me, res omnes mera necessitate geri, quam illi *fatum* vocant. Id tantam habet vim, ut ipsos etiam immortales Deos, atque adeo summum *Jovem*, involvat inevitabili necessitate. Atque nunc demum Poetæ sapientes viri sunt ipsis etiam Philosophis perspicaciores. Tantum laudis merentur qui tecum sentiunt: Hic *Virgilius* certissimus auctor veri subinde ingeritur, qui docuerit conatus hominum, fato Parcisque volentibus, frequenter alio cadere quam expectarant. Atqui nos hic de eventis non disputamus, sed an nostra voluntas aliquid agat in his quæ sunt salutis æternæ. Credo tibi hoc Caput de

A industria admixtum fuisse, quo stomachum lectoris jam dudum ad reliqua tam insipida nauseantem, aliqua voluptate recreares. Verum quid hæc ad rhombum? Institueras probare, pium & sanctum esse, de huiusmodi quæstionibus, quæ non habent exitum, & apud quoslibet, & à quibuslibet, in utramque partem disputari, & jam omisso quod coeperas, asseris omnia merâ necessitate geri. Id si constat, si verissimum est, quorsum attinet torqueri disputationibus? Sin verum & indubitatum est quod decrevit Ecclesia, non tutum est imperitam multitudinem audire rationes, asseverationes, ac dejectiones diversæ partis. Atqui hoc erat quod ego suadebam ut simpliciter sententia catholica contenti, credant, teneantque quod acceperunt, hoc est, quod tu impugnandum suscepisti. Hoc argumentum, quod inter eruditos sobrie tractari poterat, tu cogis propalam in promiscuo mortalium theatro, velut anceps, vocare in disquisitionem. Solent concionatores in Italia ferè singulis annis renovare quæstionem de resurrectione mortuorum, de qua sobriam in Scholis disputationem nemo damnat: sed ea res tantum attulit fructum ad pietatem, ut Romanus Pontifex veterit illa ventilari apud plebem. Sed delibabo reliqua.

B Doces nos admodum religiose, Dei voluntatem esse omnipotentem, Dei præscientiam esse certissimam, qua de re qui dubitet, cum prorsus ignorare Deum, nec certo posse fidere promissis illius, qui falli possit ac mentiri. Fateor ista pie dici, neque raro mihi dicta sunt in meis Lucubrationibus. Sed quid hæc ad me, qui moneo ne talia disputentur, hoc est, in dubium vocentur, præsertim apud simplices? Quod si tu certum & indubitatum esse credis, Deum necessario scire omnia, nihil autem contingenter, siquidem auscultemus tuis rationibus, oportebit omnino disputare, ne putemus Deum esse inscium aut mendacem. Quemadmodum enim de libero arbitrio disputandum putas, quod impius sit qui nesciat nostram voluntatem tantum pati, gratiam solam agere, eadem ratio suadebit, ut hoc quoque vocetur in disputationem. Et tamen Theologi, qui disputant, an Deus aliquid præsciat contingenter, constanter asseverant quæ tu asseveras, Dei præscientiam falli non posse, Deum non esse mendacem, Dei promissis certissime fidendum, nec putant ob rem, quæ contingenter fit, periclitari certitudinem præscientiæ divinæ, quod eleganter explicavit *Lanrentius Valla*. Sed illi paulo rectius definiunt contingens quam tu.

C Hic perinde quasi dixeris aliquid, proximo Capite torques fulmen tuæ maledicentiæ in me, qui doceam ignorantiam Dei, contemnendam fidem, ut promissa Dei deferamus, aliaque multa, quæ vix *Epicurus* præscriberet: nec his contentus, damno, conculco Christianos & Christianismum universum. Quid ni? qui suadeam mediocribus ingeniis, ne de talibus argumentis contentiose disputent, sed teneant id quod tradidit Ecclesia. Et hinc concludis homo dialecticus, meum libellum adeo esse impium, blasphemum ac sacrilegum, ut nusquam habeat similem. An te horum pudeat nescio, certe pueret, si quid haberes frontis.

D Sed proximo Capite mitigas atrocissima dicta: *Talia*, inquis, *portenta cognuntur effutire, qui malam causam susceperunt agendam, quique invita conscientia, aliena scena serviunt*. Quam tu malam causam appellas, ego cum Ecclesia puto optimam: eam licet animo detrectante susceperim, sincerissima tamen conscientia egi, sive feliciter id feci sive infeliciter: nec ullorum Principum vel favor vel terror tantum apud me potuit aut poterit unquam, ne tua quidem sævitia, ut in his quæ sunt pietatis sciens oppugnem quod verum est, aut defendam quod sciam esse falsum. Proinde quod tu sæpius inculcas, me præter conscientiam favoribus aut terroribus servire, toties declaras te aut misere falli, aut malitiosissime fingere. Jam quod admones quantum

nam sit periculi docere pietatem, mihi que precaris Dei misericordiam, adeo, non offendor, ut ne videar ingratus, officium referam, te totidem verbis admonens, tibi que Dei misericordiam precans. Ceterum quod fateris à me moveri quæstiones aliquot vere sophisticas ac supervacaneas, & tamen illos esse tolerabiliore qui conspurcarent aurum, me, qui simul aurum abjicio cum stercore. Vide quantum abs te distantiam. Arbitror enim tolerabilius peccare, qui disputant de frivolis quæstionibus, quam qui disputationibus suis ea revocant in contentionem, de quibus jam olim ex Ecclesiæ decreto dirempta est altercatio, damnato eo quod falsum erat, & approbato quod erat verum.

24. Eximis te ipsum è numero causæ Sophistarum, sed frustra, cum omnes qui tecum decertant, clamitent sibi rem esse cum Sophista vaferrimo: neque tu sophisticam Theologiam sustulisti, sed mutasti. Contra me, inquis, tibi dicendum erat, nisi maluisses chur-tas & tempus perdere: quasi cum uno te illic congregiar. Congredior cum iis qui tecum, sed non eodem modo, tollunt liberum arbitrium. Et si in te proprie scripsissem, an non erat fas quicquam admiscere, quod ad rem non pertineret? Sunt illic quædam quæ pertinent ad *Carolstadtium*, quædam quæ ad *Melanchthonem*, quædam quæ ad *Scotum*. Et quodam in loco moneo lectorem, ne putet in te dicta quem non novi, sed in alios potius mihi notos. In hoc libro, quem proprie ac nominatim in me scribis, quam multa sunt, quæ nihil ad me pertinent, id quod jam ex parte demonstratum est, ac posthac plenius demonstrabitur. Unde hoc habes, quod in te proprie scripsissem Diatribam? Non hoc promittit titulus, & aliud clamat ipsum opus, sed hoc tibi persuaseras, aut fingebas potius, quo justius videreris in me debacchari. Hinc est quod in disputatione semel atque iterum tecum expositulas, quod falso nomine te traducam, quasi locum hunc: *Extende manum tuam*, sic fueris interpretatus, id est, *gratia extendet*, &c. Atqui hæc *Carolstadtium* respondit *Eccio*, cujus verba sunt in prima responsione: *Gratia enim agit manum, & extendit*. Rursum in tertia responsione: *Satis enim dici, quod gratia extendit manum consilii nostri ad bonum*. Rursum in eadem: *Caritas omnia credit, omnia sperat*, &c. sic interpretatur: *Gratia facit nos patientes, credulos, & operatores*. I nunc, & querere te falso traduci. Idem mihi satis procaciter impiegit *Franciscus Lambertus*, & impostorem appellat in Commentariis; quos scripsit in *Osce*, quasi talia mendacia confingam in fratres.

24. Scripsissem quædam esse vera, quæ tamen aut non essent inculcanda popularibus auribus, aut non quibuslibet verbis essent efferenda. Veluti cum quidam Sophistæ sic nugantur: *Deus est ubique*. Hoc concessio, inferunt, *Ergo est ibi*, & nominant locum, quem ego præ verecundia non ausus sum nominare, & pono antrum scarabei, tu suspicaris de cloaca, quanquam hoc nihil ad rem. Hic tecum sentis, & fateris esse rectum quod moneo, de rebus divinis religiose sobrieque loquendum: nec satis esse vera dicere, nisi dicas & circumspice, castisque verbis. Et tamen hic quoque doceo *Epicurum*, lapsus in sacræ Scripturæ Dei-que contentum, & injuriam, blasphemiam, ac sacrilegium. Nam hujusmodi blanditiis scatet undique tua caritas. Sed ad tuum dilemma. Si de his, inquis, quæ continentur in sacris Litteris loqueris, ea omnia quoniam aperta sunt & salutaria; nusquam non debent invulgari, sin de aliis, nihil ad nos. Non hic repetam quod Judæi quosdam Libros sacros, in quibus est Genesis, non permittebant legi; nisi si quis trigessimum annum excessisset: sed agatur hoc alias. Nunc ad illud, nihil ad nos, audi. Si Medicus dissuadens ægroto, ne vestatur calidis in febris, distinguat genera febrium, indicans quid in unaquaque fugiendum aut sequendum sit, num ægrotus dicet, quid ista ad me? Dic de mea febris. Nonne respondebit Medicus, hæc

A ad te pertinent, ne putes tibi tutum esse vosci quibuslibet, quovis tempore, quemadmodum tu, *Lambertus*, doces, quicquid quæstionum è sacris Litteris nascitur, apud quovis esse tractandum. Hoc ne fiat, distingue genera quæstionum. Primum de iis quæ Deus voluit nobis esse ignota, veluti de die supremo, non est pium disputare. Deinde sunt quæ voluit nobis esse notissima, ea jubeo etiam odisci. Nonnulla sunt, quæ fas est aliquotque scrutari, sed non ultra quam fas est. Quod superat intellectum humanum, servetur illi tempore, cum videbimus Deum revelata facie sicuti est, nunc per speculum & in enigmate. In hac classe pono quæstiones de libero arbitrio, & quæ huic adhærent, item de distinctione Personarum, de discretionem nativitatis & processionis. Postremo loco recensito quædam esse, quæ tametsi vera sunt, tamen non sine periculo pietatis & concordie dicantur apud quovis, sed prudenter dispensanda sunt. Et in his pono multa, quæ tu nunc Lingua Germanica prodis idiotis, veluti de libertate Evangelica, quæ suo loco, sobrieque prædicata, fructu non caret: sic prædicata, quid fructus attulerint, vides. Eadem in classe ponerem tuum dogma de necessitate rerum omnium, etiam si verissimum esset, nunc cum sit falsum, & impium, longe graviore periculo vulgo jactatur. I nunc & dic hæc nihil ad te pertinere. Sed hæc de re alias. Nunc hoc obiter indicasse sufficit. Non igitur hominum culpam in rem confere, nec ex concionatorum vitiis Scripturam damno: sed eos reprehendo, qui Scripturam secus tractant quam oportet, inter quos te quoque numero. Verum hic rursus opponis bicornem dilemma: Si recte disputatur de libero arbitrio cur damnas: sin minus, cur profers tuam Diatribam? Respondeo quod antea respondi, ut hisce de rebus disputaremus tu nos coegisti, qui quæstionem hanc à Scholis in compositiones protraxisti: & aliter dispero, quam tu, nec dispero dubitans; sed adversus tuum dogma partem eam defendo, de qua dubitare pium non est, tenere, tue-rique, sanctum ac religiosum. Jam cum fatearis referre, quibus verbis Scripturæ veritas tractetur apud populum, ut interim largiar, verum esse quod doces, tu ipse judica, quid fructus adferant ad pietatem, qui sic clamant apud rudem plebeculam: Nullum est liberum arbitrium, voluntas nostra nihil agit, sed Deus operatur in nobis & bona & mala. Novi quosdam qui ex *Thoma* cæterisque, atque adeo ex *Juvenale* depingebant apud promiscuam multitudinem omnia libidinum genera. Hi non reprehenduntur, quod falsa doceant, sed quod vera sine fructu, quoniam intempestive. Hoc certe ad tuos pertinet, neque enim de te proprie scripsi. Ad eosdem pertinet, quod adjicio de tribus Diis, hoc *Ælianus*, cum *Petrus Aliacensis*, assentientibus Theologis, putet in aliquo sensu verum esse, tamen apud populum magno cum offendiculo diceretur, inter eruditos nihil habet offensæ, quibus cognitum est Dei vocabulum, non semper sonare divinam essentiam, sed accipi nonnunquam pro Persona: ut cum dicimus: Deus gignit Deum, & *Jesum* esse Filium Dei. Nihil enim aliud intelligant docti, quam esse tres Personas, in quarum unamquamque competat Dei vocabulum. Neque prorsus negat *Aliacensis* posse dici tres omnipotentes, ac tres æternos, & si negaret, consequitur tamen ex his quæ concessit, posse dici tres Deos, licet non simpliciter. Quemadmodum enim juxta Dialecticam non est absurdum dicere, tres sapientes una sapientia, tres bonos eadem bonitate, tres omnipotentes eadem omnipotentia, tres esse sed eadem essentia, tres volentes eadem voluntate, ita non arbitror impium dicere, tres Deos eadem Deitate. Non enim minus ad substantiam Dei pertinet Deum esse, quam sapientem esse. Verum ut hæc non asserit *Aliacensis*, ita nec ego assero. In hoc tantum adduxi, ut docerem fieri posse, ut quædam sint vera, juxta sensum aliquem, quæ tamen apud imperitos efferri non expediat. Jam qui tenent litteras Hebraicas do-

docent nos in Genesi: *Deus fecit calum & terram*, apud Hebræos esse vocem pluralis numeri, putantes hoc modo declarari, in tribus Personis eandem naturam & operationem. Hæc extra causam injicere volui, quod tu pronuntias simpliciter esse falsum *dictum*, & prorsus alienum à sacris Litteris.

29. Nunc ad articulum de confessione & satisfactione, quam ego duntaxat exempli gratia produxi, nec asserens, nec refellens, quæ de hac disputantur, videlicet cum aliud agam. Et ne usquam non sis maledicus in *Erasmum*, qui tuum dogma civilius tractavit, te nullo modo læsit, impingis, quod metuens tyrannidem Pontificis non ausim damnare confessionem. Non adeo metuo Pontificem, ut si mihi constaret esse damnandam confessionem non ausim inter eruditos proferre meam sententiam, & anxiiis amicis hoc in aurem instillare, denique dare operam, ut citra gravem tumultum, auctoritate Principum tollatur. Nunc ipse servo, nec aliud doceo quam facio, non tantum ob id, quia præcepit Romanus Pontifex, sed multo magis quod recepit populus Christianus. Ut enim non omnes constitutiones approbo, ita procul absum ab illorum sententia, qui putant omnes humanas constitutiones aut consuetudines esse rejiciendas, successuris aliis, fortasse durioribus his, de quibus vulgus nunc queritur. Quanquam video & inter ipsos, qui confessionem asserunt, cordatiores, non audere pronuntiare an sit instituta à *Christo*, an sumta ex divinis Litteris, an ex generali Ecclesiæ constitutione profecta. An hoc est per summas aristas ingredi, non pronuntiare de his, de quibus nondum clara voce pronuntiavit Ecclesia? Nec hic accuso vel te, vel tuos, sed meum ipsius animum qualis sit profiteor. Quare vide, *Luthere*, nisi te prorsus exoculavit odium *Erasmii*, quam sine causa tibi dicta sint illa tam virulenta. Itaque, inquis, *sepositis interim Deo & conscientia*, quid enim ad *Erasmum*, quid ille in his rebus velit, & quid huic expediat, in larvam externam ruis, & vulgum accusas, &c. Hujusmodi convitia si funderes aliquando in re atroci, jam evicta, posset appellari vehementia: nunc cum tu nusquam non crepes ejusmodi, nec ullum facias finem, cum nihil sit dignum ullo convitio, nec probaris quod assumis, nemo, *Luthere*, non perspicit istam tam impotentem maledicentiam tuam animi tui morbum esse, quem ego malo contemnere, quam imitari.

30. Post hæc aggredieris meam sententiam, sane perquam festivititer ridens, & irridens meam similitudinem, quo schemate videri volo abundare copiosius quidem orator, sed nihil intelligens eorum quæ loquor. His convitiis sic assuevi, ut propemodum etiam delecter, nisi quod verear ne animus iste tuus tam ferox, mundum maximis involvat malis. Nam *Erasmii* levissima sit jactura, modo regnet Evangelium. Sententia hæc erat: *Ut sunt morbi quidam qui minore malo tolerantur quam tolluntur, ita quadam irrepperunt in populum Christianum, qua satius est ferre, quam ut dum conaris submovere, malum exasperes*. Hic exemplis tecum non agam, quoniam nec tutum est, nec admodum ad causam pertinet. Tantum illud ex te scire cupio: Finge in Principibus multum fuisse tyrannidis erga rusticos, quod mihi non constat, utrum conducibilis erat rusticis, ferre Dominos iniquiores, an hos experiri tumultus? in quibus tot millia perierunt, & adeo calamitas depulsa non est, ut jugum conduplicatum sit; asperiusque redditum. Hæc verba mea non tam accusant tuos, quam me excusant, cui frequenter impingitur, quod non acriter stringam calumum in vitia Pontificum & Episcoporum. Et tamen hæc ad te quoque pertinent, quandoquidem ad te rapis. Sit enim ista causa tanti momenti, quanti vis esse, tamen importuna tua maledicentia nulli omnino mortalium parcens, facit ut non solum nihil proficias, verum etiam conduplices & exacerbes tyrannidem, quam extinctum tendis, & eos provehas, quos cupis

A oppressos. Est aliqua ratio tollendi malum, quod inveteratum longe lateque radices egit. Exaggera hic causam tuam quantumlibet, quo melior est, hoc tu magis accusandus, qui tam malum agas Medicum. Neque cuiquam pugna est cum verbo Dei, quod toties intonas, sed cum tuis interpretationibus. Jam & illud vide, num istis rationibus Apostoli doctrinam Evangelicam invexerint in mundum, quibus tu restituis, sicut ais. Nunc ubi calumniantur immerentes, num scurrilibus dictis debacchantur in quemlibet? Num quem suspendunt naso, num strophis, calumniis, ac minis agunt Evangelii negotium? Num utuntur tanta linguæ petulantia? Poteram hic alia multa commemorare, quæ premo, tua prudentia fortasse divinat quid sentiam. Si tu scis hos tumultus divinitus ortos, ego nescio, nec futurus sum illorum vel auctor vel adiutor, non desino tamen orare *Christum*, ut undecunque ortos, & quomodocunque progressos, omnipotens artifex vertat in gloriam suam & Ecclesiæ salutem.

B Vehementer offendit te hæc mea sententia, licet verum dicere, sed non expedit apud quoslibet, nec quovis tempore nec quovis modo. Et inepte cito *Paulum*: *Omnia mihi licent sed non omnia expediunt*, quod *Paulus* illic non agat de prædicanda veritate, quam vult apud quosvis, quovis tempore, quovis loco, quovis modo prædicari: sed de vitando scandalo infirmorum. Esto, ut dicis, sed hæc sententia latius patet suapte natura. Siquidem caritas, quæ *Paulo* suadebat ut abstinere ab alioqui licitis, eadem suadebat, ut doctrinam Evangelicam ad utilitatem hominum dispenseret. Jam illud mihi vide quanto minus ad rem faciant quæ tu refers: *prædica verbum, instat, opportune, importune*. Et, *modo verbum Dei annuntiatur*: Rursus, *verbum Dei non est alligatum*. Et, *Ita prædicate Evangelium omni creatura*. Nam in his verbis opportune importune tropus est, qui non indicat verbum esse prædicandum ubi non oportet, sed instantiam Evangelii prædicandi commendat: quanquam adjicere debueras quod illic additur, *argue, obsecra cum omni lenitate & doctrina*, lenitatem enim in te requirunt etiam tui. Cæterum scribentibus *Philippensibus*, non laudat eos qui insincere prædicabant Evangelium, sed gaudebat illorum insinceram operam, tamen cedere in Evangelii profectum. Ad hæc *Paulus* alligatus, tamen gaudet verbum Dei non esse alligatum, sed in dies latius spargi. Obsecro te, an *Paulus* docuit eadem apud omnes quæ tu doces? An cum admoneo doctrinam esse temperandam ad utilitatem auditorum, alligo verbum Dei? Nam hoc impingis, & interim assumis, quicquid doces esse verbum Dei: ut nihil jam supersit, nisi ut fias *Christus*, denuo prædicans Evangelium. Atqui quemadmodum nobis non constat quo spiritu ducaris, ita nobis nondum persuasum est quicquid doces esse verbum Dei. Quid alii sapiant nescio, ego certe profiteor me esse de eorum numero, qui mallent mori decies, quam semel impedire cursum verbi divini. Neque nos tamen de eo loquebamur, sed de quæstionibus quæ nunc Orbem concutiunt. Et tamen Apostoli primum jussi sunt prædicare regnum Dei, celantes *Jesus* esse *Christum*. Et *Petrus* initio prædicationis *Jesus* virum appellat, tacens de divina natura. Nec aliud *Paulus* facit apud *Athenienses*. Idem habet lac quo fovet imbecilles, habet solidum cibum quo vegetat fortes, & habet sapientiam, quam non apud quoslibet, nec in propatulo, sed apud perfectos in occulto profert, quem locum tu non recte citas, *sapientiam in mysterio absconditam*, cum sit apud Græcos, loquitur in occulto sapientiam quæ est recondita. Quin & ipsi Apostoli jussu Domini excutiant pulverem pedum in eos qui rejiciunt sermonem Evangelicum, & in Aëtis imponunt Gentibus, ut abstineant ab Idolothytis, suffocato, sanguine & scortatione, nec statim docent Legem prorsus abrogandam. Postremo sunt rudimenta Philosophiæ Christianæ, quæ traduntur catechumenis, donec proficiant ad

ad magis recondita. Hebr. vi. *Quapropter intermittentes inchoationis Christi sermonem, ad perfectiora feramur*, &c. Ecclesia vero ne hæc quidem solet temere committere postulantis initiari, nisi fidejussores spondissent abesse dolum malum, & *mysteria* vocantur, id est, sacramenta. Num ideo vocantur *mysteria*, id est, arcana, quod apud quoslibet essent evulganda? An tu putas Christianos olim arcanum Eucharistiæ, vulgo prodidisse Judæis ac Gentibus irrisuris? Quin ipse Dominus aliter respondet Phariseis malitiose tentantibus, aliter Sadducæis per imperitiam, stultam proponentibus quæstionem, cujus etiam illa vox est: *Nolite sanctum dare canibus, & ne projiciatis margaritas vestras ante porcos*. Idem præcipit Apostolis, ut ingressi vicum aut oppidum explorent si qui digni sint, mox iis annuntient Evangelium, sin minus excusso pulvere aliò se conferant. Rursus Dominus, qui dixit per Ecclesiasten, *Est tempus loquendi, & est tempus tacendi*, ad Herodis percunctationes prorsus obtruncit, *Pilato* pauca responderet, in Monte copiose docet discipulos arcana Evangelicæ Philosophiæ. Nec eodem modo *Paulus* agit cum *Atheniensibus*, quo cum *Hebræis*, illis orditur Evangelium à quibusdam apud ipsos notis ac receptis, Hebræos incredulos Legis *Mosaica* præsidii oppugnat. Apud *Festum* & *Agrippam* quantà civilitate temperat sermonem suum, hoc est, quam tui dissimilis est. Idem aliquando mutat vocem suam, inserviens auditorum utilitati. *Carlostadii* sententiam de synaxi recte impugnans: sed fingamus eam esse veram, nonne diceres non in tempore proditam, primum hoc rerum statu, cum plus satis exulcerata sunt omnia, deinde quia non tradidit doctis ventilandam, sed Germanica Lingua vulgo prostituit, magno Christianæ concordie detrimento. Ipse in spectris tuis docet, quid sit inculcandum morientibus, reprehendens eos qui gravant illos intempestivis sermonibus: & nunc dicis nihil referre, quid, apud quos, quo tempore, quo modo dicatur. At reclamationem tibi Sapiens Hebræus, musicam in luctu, narrationem esse intempestivam. *Paulus*, inquis, *coram toto mundo dixit: Deum quos vult indurat*, &c. At *Paulus* nusquam scribit, quod tu Mundo ingeris, liberum arbitrium nihil esse nisi nomen inane, neque nostros conatus quicquam ad rem facere, sed mera necessitate fieri omnia, Deum in nobis operari & bona & mala. Hæc sunt quæ nolebam evulgari. Hæc satis arguunt ne ipsum quidem Evangelium apud quosvis, quovis tempore, quovis loco, quomodolibet esse prædicandum, sed ex audientium utilitate dispensandum. Quanto minus id fieri convenit in quæstionibus, quæ trahuntur è sacris Libris, quædam etiam ex humana Philosophia, veluti cum disputamus de Eucharistia, quomodo corpus possit esse sine dimensionibus, & quomodo idem corpus sit in diversis locis? Quod si contendis nihil omnino referre, quomodo prædicetur Evangelium: quin ipse simili sævitia debaccharis in Cæsarem, qua in Pontificem & Episcopos. Cæsar enim magis obstat Evangelio tuo quam Pontifex. Hic nimirum cogeris adferre *Paulinum* illud: *Omnia mihi licent, sed non omnia expediunt*, & abs te dicitur apte, quod à me inepte fuerat citatum. Hæc cum sint per se dilucida, nimirum evidens est, quantum tu verborum incassum fuderis, & quam nihil ad rem citaris sacræ Scripturæ testimonia, & quam parum tempestive fumos illos tuos protuleris. *Paulus* dicit: *Verbum Dei non est alligatum, & Erasmus alligabit? Et Dominus dicit: Ite in universum Mundum*, Erasmus dicit: *Ite aliquo, aliquo non*. Rursum: *Prædicate Evangelium omni creatura*: Erasmus dicit: *Apud aliquos, apud aliquos non*. Denique quasi hæc tam insulsa non fuerint satis, addis novam facetiam, Græcas aliquot voces occinens, *protopolepsias, topolepsias, tropolepsias, chreolepsias*: his quando tua sunt, miror te non etiam addidisse *anolepsias*. Hæc enim tam stulta, aut alius addidit tuo libro, aut non eras sobrius cum scriberes. Mirum vero quam in loco

A nobis hîc adducis: *Deus personas non respicit*, hoc est, *Deus ex omni gente, ex omnium mortalium genere per fidem admittit ad Evangelii gratiam, ergo nihil refert, quid, apud quos aut quomodo disputes*. Nec hîc contentus adjicis epiphonema: *Vides*, inquis, *iterum, quam temere irrui in verbum Dei, quasi tuas cogitationes & consilia longissimè illi præferas*. Si hæc à febricitante dicerentur, quid dici poterat insanius? Ego toto pectore veneror verbum Dei, sed non arbitror quicquid asseveras esse verbum Dei. Et si Dei verbum non tractes meliore fide quam tractas nostra, perspicuum est quantum oporteat tribuere tuo Evangelio. Ego si minus erudite, saltem timide cumque reverentia tracto sacras Litteras, inhærens Orthodoxorum vestigiis, ac metuens ab Ecclesiæ decretis recedere. Tu violentus irrumpis, ac submotis omnibus contendis hoc sentire Scripturam quod vis, quodque tuis dogmatibus commodum est. Breviter sic rem geris, quasi tuam velis esse victoriam, non Evangelii, & quasi sacræ Scripturæ dominus esse postules, non dispensator.

B Efflagitas à me ut præscribam opportunitatem docendæ veritatis. Impudenter hoc flagitas ab *Erasmio*, qui nihil omnino scit, nec novit personas, tempora, modos, certe nescit corda hominum, quæ solus omnia novit *Lutherus*. Atque in hoc triumpho camelum saltantem nobis exhibens lascivis inverio *Virgilii* carmine:

C Ante suum clauso componet tempore finem
Mundus —————

D Vidisti quicquam istiusmodi inficetiarum in mea Diatriba? Mox facis me præscribentem formulam, *ne Papa indignetur, ne Cæsar irascatur*, &c. Quanquam nec ista, quæ velut absurda fingis, tam sunt, quam videri vis. Quid enim peccat, si veri prædicator sic orationem moderetur, ut quoad fieri potest, non exasperentur potentes, sed alliciantur potius quam provocentur, & si spes nulla est, saltem ne sine fructu irriterentur. Et tamen quod exigis jam ex parte præstiti, non ex me, sed ex sacris Litteris. Qui canibus objicit sanctum, qui margaritas porcis, peccat: & dictum est in contemptores, excutite pulverem. Habes personas. Cum nulla spes est fructus, sed nihil aliud quam tumultus excitatur, cedendum est, donec sese offerat melior opportunitas. Habes tempus. Cæterum docendi modus ex his omnibus circumstantiis sumitur, nec omnes certo præscribi possunt, quandoquidem ex re nascuntur ac variantur, sed hoc dispensatoris prudentiæ relinquitur, quid cuique conveniat. *Paulus* mavult consuere coria, quam ali beneficentia *Corinthiorum*, quod tamen suo jure poterat, nec circumducit sororem mulierculam, sed omnia sustinet, ne quod offendiculum det Evangelio. Apostoli ductas uxores relinquunt Evangelii studio, nec ducunt, cum nulli fuerit interdictum: nunc qui jactant pro Evangelio millies esse moriendum, ea faciunt, quæ plurimos alienant ab Evangelio. Si bonus Medicus est, qui quibuslibet quælibet porrigit pharmaca, sit bonus Theologus, qui nulla vel personarum vel temporis habita ratione, quomodocumque provulgat verbum Dei. *Omnis*, inquis, *Scriptura divinitus inspirata, utilis est ad docendum, ad arguendum, ad corripiendum, ad erudiendum*. Nihil igitur tua refert, quid, apud quos, quomodo proferas aliquid è sacris Litteris? Eadem docebis catechumenum, quæ jam futurum Episcopum? Iisdem locis ages cum Ethnico Philosopho, quibus cum Judæo? Eadem mysteria proferes apud irrisurum, & discendi cupidum? Nec deliges è sacris Litteris quæ dicas apud sacras virgines, & lenones scortaque publica: nec referre putabis, utrum privatim comiter moneas Principem aut Episcopum, an apud populum seditiose vocifereris in illos: nec aliter objurgabis ingenium putidulum, & ad desperationem proclive, quam erectum, ferox, & contumax? Atque hîc mihi ingeritur mea *Paraclesis*, in qua volo neminem secludi à lectione sacrorum Voluminum. Idem multo dili-

Tom. IX. M m m m gen-

gentius ago in Appendice, quæ præcedit Paraphrasim in Evangelium *Matthæi*: verum præscribo qualem esse velim qui legat Libros sacros, & rationem indico qua legi debeant. Si permitto omnibus ut legant sacros Libros, ideoque de quibuslibet difficultatibus, apud quosvis, & quovis modo disputandum est in utramque partem? Et huic Capiti additum est virulentum epiphonema: *Quorum, inquis, furor tu, Erasme, hoc consilio tuo perniciosè inferuis.*

38. Taxans quorundam incivilitatem, monueram si quid forte perperam esset constitutum in Conciliis, ita corrigendum, ut tamen parceretur, quantum fieri posset, auctoritati Pontificum & Conciliorum, quam non expedit vulgo contemni. Si idem efficit civilitas quod tumultus, nonne quod tranquillius est præferendum est? Si tu mavis seditiosam maledicentiam, ego plurimum abs te dissentio: imò tuæ sententiæ reclamant & litteræ & vita Apostolorum. Quorum igitur attinebat hoc scomma, nisi quod nunquam maledicendo satiaris? *Hoc scilicet Papa voluit a te dici, & audis libentius quam Evangelium, ingratisissimus si te Cardinali pileo cum censibus non rursus honoraris.* Non te pudet, *Luthere*, manifestæ vanitatis? Mihi-ne datur ullus census à Pontifice? Imo quod *Adrianus* obtulit recusavi. Galerum Cardinalitium aut dedit aliquis, aut ambii, qui dignitates multo etiam inferiores manibus pedibusque recusavi? Sed quid faceres? Huiusmodi fabulæ jactantur inter fratres fideles, quibus diffidere nefas est. Quam tibi nihil est pensi, quid in quem dicas. Sed haud scio an tu rursus posueris pro vicissim, ne videaris infantiam omnino simulare. At interim non desinis impingere, quod contra conscientiam ea defendam quæ non oportet, in gratiam Pontificum, ac spe præmiorum: quo nihil est falsius, id quod te quoque seire credo, quantumvis dissimules. Jam quod toties inculcas, fieri non posse ut hominum constitutiones serventur cum Evangelio, prorsus abs te dissentio, qui video quasdam hominum constitutiones esse necessarias, quasdam utiles, tametsi displicet immodica turba, in qua nonnullæ sunt, quæ meo quidem animo rectius tollerentur. Et hinc si vellem ingererem, quam tibi non constes, cum alibi pronunties, ceremonias infirmis esse necessarias. Nam certum est hominum constitutiones fere in ceremoniis versari. Sed interim hinc aliud agimus, nec est animus ab argumento digredi, ne nimium operæ in his rixis ponamus. Tandem & hoc Caput claudis dilemmate: *Si de verbo Dei sic sentis, impie sentis: si de aliis, nihil ad nos verbosa disputatio consilis tui.* Jam ostendi referre, sacras Litteras apud quos doceas, deinde demonstratum est, me non tantum loqui de sacris Litteris, sed de questionibus hinc existentibus, quibus tandem & admiscet sese humana Philosophia. An hoc est Dei verbum, omnia ex mera necessitate fieri, & nostros conatus nihil ad rem facere? Hoc paradoxon tuum interim fingo verum in aliquo sensu. De quo si percuncteris alios, dicent esse hæreticum. Nec ideo taceri volui quia durum est, ut ais, sed quod homines ad malum pronos, & imbecilles invitet ad licentius peccandum. Tuum paradoxon elieis è sacris Litteris, sed opinionem suam Ecclesia quoque sumit è sacris Litteris, ut jam res pendeat, non à verbis Scripturæ, sed ab interpretatione. Cæterum in hoc peccas, quod nobis perpetuo tuam interpretationem obtrudis pro verbo Dei. Itaque nec impie sentio de sacris Litteris, in quarum interpretatione malo sequi sententiam tot Orthodoxorum & Ecclesiæ, quam tuam unius & paucorum tibi juratorum, & tamen ad te pertinet mea disputatio, qui tale dogma inculcas auribus imperitorum, quale si citra controversiam verum esset, non absque periculo evulgaretur apud quoslibet.

39. En iterum syllogismus cornutus opponitur: *Si hac paradoxa dicis esse hominum inventa, quid astinas, contra quem dicis, &c. Sin autem Dei verba esse credis illa paradoxa, ubi est fons tui? &c.* Audi contra, nobis

A videntur esse commenta hæreticorum, divinas Litteras ad suum sensum detorquentium. Et tamen hic fingo esse humanam opinionem è sacris Litteris, fortasse perperam intellectis, conceptam, quam patiar inter eruditos sobrie disputari, apud promiscuam multitudinem jactari nolum. Ausus igitur ista, *verbum Dei, verbum Dei.* Non est nobis bellum cum verbo Dei, sed cum tua asseveratione: neque enim pugnat secum Dei verbum, sed hominum interpretatio cum interpretatione colliditur. Si judicium Ecclesiæ te movet, quod asseveras commentum est hominum, quod impugnas, verbum est Dei. Si nihil te movet, tamen evidentissimis rationibus evincas oportet quod asseris, prius quam jubéas nos in tuam ire sententiam, pugnantem cum tot Ecclesiæ luminibus, atque adeo cum publico Ecclesiæ judicio. Nunc cum antequam congressus sis cum mea Diatriba, sic exultes, insultes, gestias, quid aliud quam triumphum agis ante victoriam? Ista Rhetores servant jam probatæ rei, si libeat ad singulas causæ partes agere triumphum: aut perorationi, si sint unius triumpho contenti. Sed indecentius est quod non tantum exilis, gestis, ac ludis, sed ostentas trophæa nondum erepta, circumfers hostis prostrati simulacrum, quem nondum aggressus es. Quam enim ineptis tuo schemate *equivocatur*, qui me non pateris similibus, hoc est, vulgatissimo schemate uti: *Scilicet creator tuus à te creatura discat, quid utile & inutile sit predicari, ac stultus ille vel imprudens Deum hætenus nescierit quid doceri oporteat, donec tu magister ejus, modum ei prescriberes sapiendi & mandandi, quasi ipse ignorasset, &c.* Scilicet ista tam stolidæ, videntur tibi falsè dicta, quasi jam eviceris stum de libero arbitrio dogma, sine controversia esse verbum Dei, & quasi dispensator verbi divini non debeat circumspicere, quid apud quos, quo tempore, quove modo depromat è duplici penu sacrarum Litterarum, quod accommodum sit auditorum salutem. Dic te quæso: Nulium-ne vidisti unquam contencionantem, qui tibi displicuerit quod parum tempestiva loqueretur? Nonne recte facit, qui in Quadragesima ea proponit populo quæ faciunt ad poenitentiam, vitæque correctionem? feriis paschalibus lætiora deprompturus? Opinor, & te dicturum apud populum reputare nonnunquam quid dicendum, quid reticendum, & quibus modis tractandum sit quod assumis. Et hæc qui monet præit creatura creatori, Deoque præscribit sapiendi mandandique modum, & Deum vivum, nihil aliud imaginatur esse, nisi levem aliquem & imprudentem rabulam in aliquo suggesto declamantem, aliaque tam stulta, ut vix credam ex tuo ingenio profecta fuisse.

Ex hac admonitione mea consequitur, quod inferis: *Plane hic prodixi, mi Erasme, quam ex animo superius venerandam divinorum judiciorum maiestatem suaseris.* Quis, *Luthere*, fuit ille perditus sycophanta, qui hæc libro tuo admiscuit? An ille qui monet sacram doctrinam, ad utilitatem audientium esse temperandam, fiste docet, in sacris Litteris reverenda mysteria, quæ superant intellectus humani modum? An ille blasphemus est in Deum, (nam hoc subijcis in proximo Capite) qui non vult altius penetrari in questionum adyta, quam conducit ad salutem & Christiani gregis concordiam? qui verbi divini dispensatorem, vult esse sobrium ac circumspectum, ut sciat quid cuique conveniat? Nullus igitur non videt, quantum hic fundas tragicæ facundia, hoc magis ridiculus, quo vehementius & impotentius præter causam verbis debaccharis. An docet Deum non esse timendum, qui docet nulli salutem contingere, nisi ex misericordia Dei? qui fateatur Deum quosdam attrahere, quosdam suo animo relinquare, consilio arcano & inscrutabili? An quisquis non accedit tuis assertionibus & interpretationibus, pensat divinam Scripturam ad sensum impiissimorum hominum? Et qui vel ob imperitiam, quam tu mihi tribuis affatim, vel ob imbecillitatem animi, non audet sese tuæ fidei committere, jam publico Ecclesiæ ju-

judicio damnatae, mavultque tot insignium virorum sententiam, mavult Ecclesiae decretum sequi, quam tuum & *Wiclevi* dogma, is impiam indignationem suam declarat adversus Deum? Hujusmodi conclusiones homo Dialecticus colligis ex meis verbis, & cum his mira sedulitate *anagorae* aut si quid umbra inanitus? Hæc igitur cum sint alienissima à re, deinde manifesto falsa, debebant omnino taceri ab eo qui præter summam eruditionem, etiam spiritum Dei sibi vindicat, multo minus conveniebat tot verbis inculcari, repeti, infigi. Quæ si vera essent, & ad rem pertinentia, tamen erant, ut dixi, post partam victoriam in triumpho decantanda.

42. Mox ita respondens quæstionibus meis, quasi ego docuerim, homines absque spiritu posse vitam corrigere, aut quasi spiritus per illum non operetur in animis hominum, qui circumspice dispensat sermonem Evangelicum. Nisi forte sentis solam electionem Dei satis esse, nec opus esse doctoris officio. Quid est igitur, quod apud *Ezechielem* Dominus sic litigat cum malis Pastoribus? Ad secundam sic respondes, quasi doceam à quoquam amari posse Deum, nisi fuerit attractus ab eo. Cur objurgantur apud *Esaiam* muti pastores? quia tacuerunt ubi proferendum erat verbum Dei. Eadem ratione sunt objurgandi, qui vel aliud prædicant quam verbum Dei, vel aliter prædicant quam oportet. Et hic rursus blasphemum facis *Erasmum*, homo blasphemus undique scatens, agnosce tuas voces, vere, inquam, tuas, *Luthere*. Sic habent. Cum ego fecissem impios murmurantes adversus bonitatem ac justitiam Dei, sic loqueris: *Nullus hominum credit, neque poterit, electi vero credent, ceteri non credentes peribunt, indignantes & blasphemantes sicut tu hic facis*. Quam hic vides meam blasphemiam? an quia recito quid impij dicturi sint? ac ne quis suspicetur hæc sub mea persona dici addo: *Sic enim interpretabuntur plerique: sunt enim ferme mortalium ingenia crassa & carnalia prona ad incredulitatem, proclivia ad scelera, propensa ad blasphemiam, ut non sit opus oleum addere camino*. Hactenus Diatribe. An hæc verba non satis declarant, quorum murmura recitem? An ideo blasphemus sum, quod nolim occasionem dari propensis ad blasphemiam? Talia scilicet effundit spiritus iste, cujus arbitrio regeris. Sed ad reliqua properandum.

42. Bene habet, tandem satiatus opinor convitiis, permittes aliquantisper respirare, vertis enim te jam ad docendum, quod utinam solum egisses. Adducis autem duas causas, quare tuum dogma debuerit apud omnes invulgari, quarum una est, ut homo, sui desperans ac dejectus, non aliunde speret salutem quam à solo Deo, cujus misericordiae proximus est, qui intelligit se suis viribus ne tantulum quidem posse ad assequendam salutem. Altera est, ut per hoc dogma detur locus fidei, cui non esset locus, nisi Deus cum sit justus, videretur injustus, & cum sit misericors, videretur crudelis, & nisi videretur occidere, cum vivificat. Obiicerem nec ista suo loco dici, nisi tuum esset dogma, nihil referre quo loco dicatur. Cum enim hæc tractentur in disputatione nostra, ubi pugnas cum argumentis meis, ibi dixisses tempestivius. Sed tamen quoniam rem seriam aggredieris, non gravabor tum audire, tum respondere. Necessarias autem gravissimasque causas nobis adferas oportet, si persuadere velis, hoc quod jam sæculis tenuis populus Christianus cum suis Doctoribus & in hunc usque diem tenet Ecclesia, perniciosum esse dogma, impium, hæreticum ac blasphemum, tuum vero esse præcipuum articulum Christianæ fidei, sine quo nemo possit esse salvus. Ne dixeris igitur, quod ex abundanti depromseris duas causas, nam prima causa, qua nobis imponis silentium, dicens: *Satis est, quod Deus voluit hac invulgari, nec est hominis querere cur ita velit*, nihil adversum nos facit, propterea quod assumit pro confesso, quod est controversum, videlicet tuum dogma esse verbum Dei. Quare ne posthac nos urgeas ista responsione, nisi prius eviceris quod assumis ut cer-

A tiffimum, cum non solum sit anceps, verum etiam à Scholis & Ecclesiæ primoribus damnatum. Excutiamus igitur Achilleas tuas & invictas rationes. Mihi quidem per se neutra videtur impia. Quis enim non fateatur esse pium, ut homo sibi diffusus, totus pendeat à misericordia Dei? Et pie docet, qui docet facta Dei non esse dijudicanda, sed certo credendum, Deum semper esse justissimum, etiamsi quando sensibus humanis videatur injustus, esse misericordissimum, etiamsi quando videatur crudelis. Hæc, inquam, omnia pie sancteque docentur, sed tamen multum absunt ab eo, ut nobis approbent tantam necessitatem tui dogmatis, quantam videri vis. Ais enim alicubi, citius optandum ut totus mundus pessum eat in chaos, quam ut hoc dogma rejiciatur. Imo fructus utriusque tuæ rationis sequitur ex opinione, quam hactenus ut piam sequitur Ecclesia, ut novo dogmate tam seditioso nihil sit opus, ne commemorem interim vitata pericula, quæ tuum dogma secum trahit, rursusque commoda, quæ secum nostrarum opinio. Nam quod ad priorem attinet causam, in Diatriba demonstro, eundem dejectionis fructum sequi ex opinione quam defendo, qui sequitur ex tua. Cur enim sibi fidat, qui scit se nihil posse nec incipere nec finire, nisi auxiliante gratia Dei, cui fa-teor summam omnium quæ recte fiunt acceptum ferri oportere? Neque quicquam interest inter te & me, nisi quod ego facio nostram voluntatem cooperantem gratiæ Dei, tu facis nihil aliud quam patientem. Nam quod addis, *quam diu persuasus fueris homo sese vel tantulum posse pro salute sua, manet in fiducia sui, nec de se penitus desperat, & ideo non humiliatur coram Deo, &c. & occulte manet superbus & gratia Dei adversarius*. Hæc ut fortiter abs te dicuntur, ita dicuntur absque ulla probatione, & reclamante Scriptura: nec omnino quicquam habent novi præter hyperbolen. Dicis, *qui nihil dubitat à voluntate Dei pendere, is prorsus de se desperat, nihil eligit, sed expectat operantem Deum. Is proximus est gratiæ, ut salvus fiat*. Eadem nos dicimus, nisi quod non satis intelligimus quid sibi velit illa particula, *nihil eligit*: nisi forte sentis eum diffidere Deo, qui sibi vitæ genus eligit, quod vel aptius judicat, vel tutius. Cæterum quod in immensum exaggeras desperationem sui, & redactionem in nihilum, tuæ sunt hyperbolæ. Alioqui conclusio tui sermonis, non minus quadrat nostro dogmati quam tuo. Ea sic habet: *Hæc est, inquam, una ratio, ut pii promissionem gratiæ humiliati cognoscant, invocent & accipiant*. Quomodo se eriget adversus Deum, qui novit sibi nullam esse salutis spem absque singulari Dei gratia, qui persuasum habet vires hominis universas nihil provehere ad salutem, nisi adsit gratiæ præsidium? præsertim cum non ignoret, hoc totum quod potest naturæ viribus, esse gratuitum Dei donum. An qui cupiat Oceanum transmittere, confidit se hoc posse assequi, nisi contingat navis & venti? Et tamen inter navigandum non erit otiosus; neque enim liberi arbitrii professio huc tendit, ut homo minus tribuat Dei misericordiae, sed ne desit operanti gratiæ, & habeat quod sibi imputet si pereat. Ego sic exaggero Dei misericordiam, sic extenuo vires hominis, ut in negotio salutis nihil sibi possit arrogare, quandoquidem hoc ipsum quod est aut valet naturæ dotibus, Dei munus est. Tu sic attollis gratiam, ac dejicis hominem, ut alteram aperias foveam, quam occlusimus, paululum quiddam tribuentes libero arbitrio, videlicet quod se accomodet gratiæ, vel avertat à gratia. Altera ratio non impia quidem est, sed adversus me nihil facit. Hoc ipsum doceo, quod tu, ut homo diffusus suis viribus totum se præbeat operanti gratiæ divinæ, credatque Deum justum, etiamsi videatur humano sensui injustus, clementem, etiamsi videatur crudelis. Quanquam ne id quidem perpetuo verum est. Etenim apud *Esaiam* Deus provocat *Israelitas*, ut veniant & arguant ipsum si possint. Et *Ezechiels* xviii. velut ex æquo disceptat cum populo, coarguens illorum injustitiam, & suam evincens justitiam.

Tom. IX.

M m m m 2

Nec

Nec Deus semper abscondit suam erga nos misericordiam, ut sit locus fidei, sed multis argumentis approbat nobis suam misericordiam. Nec abscondit suam veritatem, quo majore merito credatur verax, sed tot Prophetarum oraculis, tot figuris, tot miraculis, denique præstando per Filium & Apostolos quæ promiserat, declaravit se veracem esse. Quia ipse Dominus quanquam ad tempus dissimulavit naturam divinam, tamen veritatem non abscondit, sed omnibus modis illustravit, ne quid haberent increduli, quod suæ culpæ prætexerent: Itaque quod addis *ὁπερὸς ὁλως*, si posset ulla ratione comprehendere, quomodo is Deus sit misericors & justus, qui tantam iram & iniquitatem ostendit, non esset opus fide, nemo tibi concedet: sed Dei benignitas sic alit fidem nostram, ut ex quibusdam argumentis, quæ sensu ac ratione comprehendimus, credamus & illa quæ comprehendere non possunt. Tantum de his hoc loco dixisse satis est.

48. Videbar evasisse, sed ecce paratum est aliud cornutum dilemma: Si credis, inquis, esse vera paradoxa, cum sint maximi momenti, non alia re magis irritabis cariositatem hominum ad investigandum, quam dum doces non esse evulganda: Si vero credis non esse vera, doce occultanda, non quod inutilia sint, sed quod falsa. Audi paucis ad hæc: Si credidissem tuum paradoxum esse verum, non opposuisssem meam Diatribam. Et si te tantopere offendit mea civilitas, quod disputandi gratia, finxerim aliquo sensu verum esse, contentus vocare paradoxum, utere vocabulis & judiciis aliorum, qui pugnant cum tuis paradoxis. Sunt enim in promptu. Illic reperies non Scepticas ambiguitates quas execraris, sed meras assertiones Stoicas quibus delectaris. Tantum ne mihi fraudi sit, quod comiter res asperas verbis mollioribus tractavi, quo minus concitaretur tumultus, rebus plus satis exasperatis, & veritas certius elucesceret. Et ridicule me jubes tacere priorem, cum per te jam sit evulgatum problema, cujus ea pars, quam tu propugnas, periculose ingeritur auribus populi. Verum illud urit animum tuum, quod adamaram tuam opinionem ausus sis attingere, secus quam velles. Cujus studio ante tempus incipis nobis probare rerum omnium necessitatem, assumens veluti tuo jure, quod nondum evicisti, videlicet nos nihil operari, sed solum Deum operari in nobis & bona & mala, & tamen mox duos facis Deos, qui vicissim insideant voluntati nostræ, agantque quo velint. Et sic distinguis necessitatem coactionis & immutabilitatis, quasi nos ita confuderimus. Quod ais hominem peccato captivum, non posse suis virtutibus voluntatem suam ad bonum flectere, nisi afflatur gratiæ sibilo: fatemur & nos, præsertim si de flexu efficaci sentias. Cæterum illud mihi tetum non convenit, quod ais, hominem, in quo operatur gratia, non posse sese avertere à gratia, quemadmodum qui in Sole est, non posset ocludere oculos. Alioqui cur arguuntur apud Paulum, qui semel illuminati, gustato dono cœlesti, ac participes facti Sancti Spiritus, prolapsi sunt ad malitiam? Nec similitudo tua probat nostram voluntatem omnino nihil agere. Nam jumentum regitur quidem à fessore, tamen obtemperans illi, agit aliquid cum illo. Nonnunquam obnititur freno, calcitrat, resistit, interim & excutit fessorem, non quod Deus possit excuti, sed quod offensus inobedientia nostra, relinquat nos nostris cupiditatibus. Porro illud è Psalmis, *Ut jumentum factus sum apud te, & ego semper tecum*, legerant & illi, quibus non placet ista rerum omnium necessitas, legerant & Christum Afino infedis, verum nihil aliud arguunt, quam reatricem ac moderatricem gratiam, admonentque ne gratiæ repugnemus. Sed, ut dictum est, ante tempus abs te dicta, suo loco tractabuntur accuratius.
47. Hæc quidem abs te triumphaliter dicta sunt, sed ante tempus, sed nondum evicto cui niteris. Nunc elatus rebus secundis, audes majus quiddam polliceri, quod est in victoria pulcherrimum, te me meo jugulaturum gladio, planeque convicturum, me impru-

A dentem negare, quod tanta prudentia conor asserere. Quod nî strenue præstiteris, interposito sacramento vis omnia, quæ in hoc libro adversum me scribis, esse revocata, rursus omnia confirmata quæ mea Diatriba in te vel asserit, vel quaerit. Age, *Luthere*, accipimus conditionem, tu vide ne recedas à jurejurando. Jam dudum exspectamus istam violentam argumentationem. Fateris, inquis, liberum arbitrium citra gratiam inefficax esse ad salutem: Agnosco. Ergo submotâ gratia nihil faciet boni. Nihil. Igitur non liberum est, sed captivum: Fateor. Hic mihi concedis ut liberi arbitrii vim, quam extenuavi, faciam si libet Angelicam, tamen evincis nullam esse, si per se nihil efficiat. B Et obiter admittes, liberum arbitrium sine gratia, nihilo rectius dici liberum, quam si dicas ignem frigidum, aut terram calidam, quod Scholæ vocant oppositum in adjecto. Audi nunc contra. Primum tu semoves gratiam à libero arbitrio, at ego cum dico liberum arbitrium aliquid agere boni, conjungo cum gratia, cui dum obtemperat, feliciter agitur, & agit, dum resistit, meretur à gratia deferri, desertum nihil agit nisi malum, quod hic tu fateris. Est igitur aliquid quod agit aliquid: nec est oppositum in adjecto. Quemadmodum enim liberos homines distinguimus à servis, qui pariter bello capti sunt, non quod jam sint suæ potestatis, sed quod nati sint ingenui, & si possint victorum manus effugere, redeant in naturalem libertatem: Sic homo conditus est, ut haberet liberum arbitrium: id tyrannus Satanas captivum abduxit, gratia restituit & auget. Nec rejicio sophisticam distinctionem de qualitate hominis naturali, qua aptus est rapi à Spiritu, modo illud addas, qua aptus est & agere cum agente Spiritu. Ea qualitas, si, ut dicis, non est in bestiis, sed tantum in hominibus & Angelis, agamus gratias Deo qui nos hic à bestiis segregatos Angelis acquirit. Vides hic non esse oppositum in adjecto. Poteram autem tibi objicere titulos sepulchrorum, *Hic situs est Annibal*, cum illic non sit *Annibal*. Hoc satis erat ad excusandum abusum vocabuli. Nunc vide quomodo me stringis: *Nihil efficit sine gratia, igitur nihil omnino facit cum gratia*. Hiccinne laqueus est, quo me capis? An Latinis *inefficax* sonat; quod prorsus nihil agit? An idem declarant *facere & efficere*? Pharmacum *efficax* dicimus, non quod aliquo modo movet corpus, sed quod perficit id cui fuerat destinatum: rursus *inefficax*, non quod nihil egerit in corpore, sed quod impar fuerit pellendo morbo. Audis vulgo conquerentes, quod cum omnia fecerint, non effecerint tamen quod volebant. Proinde non est nova significatio vocis hujus, sed à Priscis hucusque observata. Quid, inquis, est *vis inefficax*, nisi prorsus nulla vis? Ut hic nos doces Latine loqui, ita in disputatione satis cum supercilio negas Latine dici, *nihil agere* qui sumit operam inanem, quia sic expediebat tuæ causæ. Quid igitur tibi vult apophthegma *Catonis*, qui dixit satis esse otiosum esse quam nihil agere? quid *Seneca*, cum scribit maximam vitæ partem elabi nihil agentibus? Ita ne nulla vis est pueri trahentis magnam navem, quam citra auxilium robustioris movere non posset? Omnino vis est aliqua, sed inefficax, simul agens cum robusto trahente, cum sola non possit efficere quod vult. Hic scilicet viceris, si tibi largiar, liberum arbitrium absque gratia non posse dici liberum arbitrium: si largiar liberum arbitrium non posse accipere naturæ habitum, capaci gratiæ divinæ: denique si largiar, inefficax nihil aliud sonare, quam quod omnino nihil facit. Hæc est illa tua violenta victoria. Mihi magis videtur precaria, perinde quasi quis dicat hosti: Jugulabo te tuo gladio, modo abicias clypeum, & ne punctim ferias. Res ipsa loquitur, *Luthere*, quantum absis ab illa tua pollicitatione. Quid superest, nisi ut canas omnium palinodiam, definiatque meæ Diatribæ contra jusjurandum facessere negotium? Si me ficteneres ut hic te teneo, quis ferret tuos triumphos? Sed alias vacabit triumphum agere. Nunc currendum ad reliqua.

Quod

Quod contendis soli Deo tribuendum liberum arbitrium, eo quod solus efficiat quaecunque vult, fateor in aliquo sensu verum esse, & tamen non eo dubitamus Angelis tribuere immortalitatem, quod solus Deus dictus sit immortalis, nec veremur hominem appellare bonum aut sapientem, quod solus Deus dicatur bonus aut sapiens. Non enim libet hic tecum arguari, si pugnant inter sese liberum arbitrium & necessitate duci, cum Dei voluntas nihilo magis sit mutabilis quam ipse Deus, nemo magis agit omnia necessario quam Deus, qui si potest aliud esse quam est, poterit & aliud velle quam vult. Rursum si hujus voluntate metiris omnes hominum actiones, facis omnes æque necessarias, quas nunc vis esse contingentes. Deinde si liberum arbitrium dici non potest, quod ex suis viribus nihil efficit, ne arbitrium quidem dicitur, quando pro suo arbitrio dicitur agere qui libere facit quod vult, neque minus erit oppositum in adjecto, cum dicitur liberum arbitrium inefficax, quam cum tu vocas servum arbitrium. Ubi servitus est & captivitas, ibi nec arbitrium est. Quid quod ne voluntas quidem proprie dicitur, quæ nihil eligit, nihil expetit, nihil agit. Quanquam per me quidem licebit aliam vocem huic rei tribuere. Nec ad me pertinent quæ hic congeris de lapidatione, si nominemus liberum arbitrium, cum illi tantillum virium tribuamus. Qui bene docet apud populum esse liberum arbitrium, sed inefficax absque Dei gratia, non meretur lapidari. Sed sic est tuum ingenium, nihil loqueris absque tragicis hyperbolis, quod genus sunt & illa, de vehementia ignis tartarei, & de vi Angelica sive Divina. Nec alia re magis studes videri solus doctus quam paradoxis & hyperbolis, cum nihil sit accommodatius ad seditionem.

49. Nec video tamen quid fuerit opus frigidis illis similibus de mendico, qui dicatur locupletissimus, quod Rex illum possit locupletare, & de homunculo imbecillo, aut si mavis lumbrico, qui dicatur Dominus cæli & terræ, si Deus illi donare velit, ita tu, ne recedas à tragicis. Nos de habitu naturali loquimur, qui tametsi fuit oppressus vi, tamen conditionis vocabulum retinet. Denique si te tantopere offendit liberi arbitrii nomen, quod nihil efficiat ex sese, tolle simul & arbitrii & voluntatis vocabulum, quandoquidem non est arbitrium, ubi nihil potes tuo arbitratu: nec est voluntas, quæ per se nihil efficit, ut tu argumentaris. Et multo frigidius est quod adfers de titulis Principum, qui stulte titulos sibi vindicant earum Regionum, quas alius possidet. Hæc collatio si quid valet, adversum te valet. Omnino, *Luthere*, in hoc capite friges totus, etiamsi tibi *μῦθος ὑπερβολῆς ὑπερβολῆς* videris induxisse vim ignis tartarei. Hæc comparatio magis quadrabit: Hic habet ingenium felicissimum si careret febri. Quanquam quod ais de igni, quem non pateris ignem dici si non urat, non tam verum est quam asseris. Nisi forte ignis non erat, quo refocillabantur tres pueri in fornace *Babylonica*, & nisi vana est illorum opinio, qui putant primam causam in omnibus naturæ rebus principaliter agere, adeo ut miraculum esse negent si non urat ignis, aut si non luceat Sol, nisi quod præter solitum accidat. Tandem factus civilior, permittis nobis ut utamur liberi arbitrii vocabulo in rebus inferioribus, quæque non pertinent ad salutem, velut in possessionibus. Atqui in tua assertionem doces adeo nullum esse liberum arbitrium, ut ne festucam quidem moveamus è terra, nisi absoluta necessitate, & hic quoque confirmas arbitrium quod habemus in rebus inferioribus Dei nutu regi. Nimirum eadem temeritate concedis dici liberum, quod pendet ab alieno nutu. Si liberum arbitrium prorsus est nomen inane, & si necessitate absoluta geruntur omnia, cur hic immutabilem Dei voluntatem subjicis hominum arbitrio? Sed hæc alias. Tandem post longas ambages disputationem tuam redigis in compendium: Si *ina*, inquit, *prefatio de verbis Dei loquitur, tota impia est: si de verbis hominum, tota frustra scripta est.* Ad hoc ita

A responsum est, ut ostenderem vitiosum esse tuum dilemma, cum sint quæ neque prorsus sint verba hominum, neque verba Dei, sed interpretationes verbi Dei, de quibus aliquando dubitare fas est, aut quæstiones ex Dei verbis eruat, in quibus multis modis peccatur: vel quia scrutatio progreditur altius quam opus est, vel quia natura quæstionis est ejusmodi, ut plus conducatur ad discordiam quam ad pietatem: qualis est illa, in opere bono, quod est libero arbitrio commune, utra causa sit principalis aut secundaria, gratia an liberum arbitrium: & pronuntiatur quantum ad esse substantiale, principale est liberum arbitrium, quantum ad esse meritorium, principalis est gratia: vel quia vocatur in dubium, quod jam Ecclesiæ consensu receptum est, vel quia disputantur ubi non oportet, neque queniadmodum oportet. Nec enim damno disquisitiones moderatas hujusmodi quæstionum inter eruditos, sed vulgus arceo ab hujusmodi conficiationibus. Veluti non expediret apud populum disputari quæ disputat *Thomas* de simplici stupro, an sit peccatum capitale, differens argumentis ad utramque partem facientibus. Hæc ita habere declarat mea clausula, qua finio totam hanc disputationem: *Proinde tales materias fortasse tractare licuerit in colloquiis eruditorum, aut etiam in Scholis Theologicis, quanquam ne hic quidem expedire putarim, ni sobrio fiate. Ceterum hoc genus fabulas agere in theatro promiscua multitudinis mihi videtur non solum inutile, verum etiam perniciosum. Malim igitur hoc esse persuasum, in hujusmodi labyrinthis non esse terendam ætatem aut ingenium, quam Lutheri dogma vel refellere, vel asserere.* Audis, *Luthere*, theatrum promiscue multitudinis, audis non esse terendam ætatem, & dubitas quid sentiam? Nec interim impingo tibi, quod tu rem ab Ecclesia definitam revocas in contentionem. Et si maxime loquutus essem de verbo Dei, respondi & in hoc peccari, si secus quam oportet dispenseretur. Quanquam nobis non cum verbo Dei res est, sed cum tuis interpretationibus & assertionibus. Nec hic habes quicquam quod mihi jure objicias, nisi quod civilius tecum ago quam res postulabat. Hæc cum sint evidentiore quam ut negari possint, nimirum intelligis quantum verborum, quantum dilemmatum, quantum dictionum, quantum impietatis & blasphemiarum incassum effuderis. Ego vero tua dogmata non appello fabulas, sicuti calumniaris, sed ajo eos, qui tales quæstiones ancipitibus argumentis tractant apud imperitam multitudinem, esse similes histrionibus, qui fabulam saltant apud populum promiscuum, non omnibus accommodam. Nec es tam rudis Latini sermonis, ut non intellexeris quid sentiam, sed ita tibi propositum erat, quemadmodum *Mida* quicquid attigisset vertebatur in aurum, quicquid nancisci posses vertere in calumniam. Sperabam jam animum istum tuum saltem exsaturatum convitiis, sed modus nullus, omnia loquor inepte & ignoranter, quod meminerim Linguæ, quam habet peculiarem sacra Scriptura simul cum tropis. Et tu, qui nihil non apte dicis, sed scienter omnia, sic interpretaris mea dicta, quasi coner ostendere Scripturarum obscuritatem ex tropis, cum longe aliud agam: videlicet ut quemadmodum divina sapientia sermonem suum attemperat ad affectus captumque nostrum, itidem dispenseret divinæ Scripturæ suam linguam accommodet ad utilitatem auditorum. Si clamas hoc esse Rhetorum commentum, audi mea verba, si habent:

F *Non quod hujusmodi mutationes cadant in naturam Dei, sed quod sic loqui conveniebat infirmitati tarditatiq; nostræ. Eadem prudentia docet illos opinor, qui dispensandi sermonis divini partes susceperunt. Quædam ob hoc ipsum noxia sunt, quod apta non sint.* Hæc verba tam dilucida cum habeat mea Diatriba, vide quam apte, quam scite nobis hic ingeris calumniam de Scripturarum obscuritate. Quanquam quis hoc tibi concesserit, tropos in Litteris divinis nihil habere obscuritatis, si modo adfit Grammatica, cum in Genesi passim torquant tropi, & in allegoriis Prophetarum tantopere

fudent eruditissimi viri? Exagitas & illud quod scripsi, *scilicet esse, si apud imperitam multitudinem cum Paulo nihil sciremus nisi Jesum Christum, & hunc crucifixum*, ridesque nos si credamus *Paulum* apud *Corinthios* nihil aliud docuisse nisi has syllabas, *Christus est crucifixus*: quæ si alius, *Luthere*, diceret, merito cavillator vocaretur. Sed quam es hic inepte falsus, tam in altero es impudens assertor, contendens *Christum* crucifixum omnia retrusa, omnes quæstiones, omnia tua dogmata complecti, omnes Christianos esse perfectos, quos non oporteat quicquam celari mysteriorum, sed Judæos esse pueros, ab his recondenda mysteria. Si Christianis veluti perfectis nihil est celandum, cur *Paulus* ait se habere sapientiam, quam loquitur inter perfectos occulte, cuius non putet *Corinthios* esse idoneos auditores, quod adhuc essent carnales, cur non omnibus Christianis communicavit ea quæ audivit raptus in tertium coelum? Cur *Galatas* fovet lacte, differens solidum cibum? Atque hic rursus oblitus es quod ante docuisti, verbum Dei esse prædicandum omni creaturæ, nunc fateris Judæos non esse capaces hujus sapientiæ, nec prædicandam nisi inter Christianos. In altero tibi repugnas, in altero fortiter asseveras quod nemo crediturus est, videlicet quod quicumque docet *Jesum* crucifixum, simul doceat, quicquid de libero arbitrio, de præscientia, de futuris contingentibus, de necessitate rerum omnium disseritur. Similiter & in tertio reclamabitur tibi, cum ais omnes Christianos esse perfectos.

51. Post hæc in ipso disputationis vestibulo, mira copia, parique vehementia, tractas quod à vobis cupiebam doceri, quibus argumentis nobis possit fieri certa fides, te cum paucis vera docere, cum cæcutierint tot Ecclesiæ Doctores, tot Academiae, tot Concilia, & tot Pontifices, &c. cum Scriptura sit utrique parti communis. Hunc nodum utinam possis recte dissolvere! Nam id sæpenumero tenui cum tuis, neque quenquam adhuc inveni qui potuerit: Fateor ingenue, torsit hic scrupus serio animum meum: & si cupis, ut dicis, carissimum fratrem lucrifacere, nihil prius est faciendum, quam ut hanc remoram amoliaris, patiar convitiis tuorum colaphos & alapas, modo præstes quod cupio. Longum sit hic repetere meam orationem super hac re, relegat qui volet locum in Diatriba. Nunc vide quam non absolvas quod miro calore suscepisti. Statim calumniaris, quod præfatus me in hac disputatione non usurum Orthodoxorum aut Conciliorum præfidiis, sed tantum auctoritate Scripturæ divinæ, quo vitem frustraneum laborem apud eos qui nihil admittunt præter sacras Litteras: ingenue fateor esse verum. Nec utor illis, nisi forte alicubi in enarratione Scripturarum: nam meam expositionem protinus rejecisses, prius quam audisses totam. Præterea quod non judicem eos Scriptores prorsum inutiles ad judicandam causam, non inficior. Ut enim primam auctoritatem tribuo Litteris divinis: ita non adspernor si quid tanti viri contulerunt ad intelligentiam sacrorum Voluminum, etiam si non nesciam, illos ut homines alicubi labi. Nec video cur ista putaris dicenda, nisi forte hoc credis impium ac blasphemum aliquid tribuere Doctoribus, quibus tantum auctoritatis tot jam seculis detulit Ecclesia Catholica, quorum testimonia ne tu quidem gravaris citare quoties commodum est. Cæterum quod eam collationem ad te totam proprie trahis, inique facis, cum ego te nominatim exceperim, ne viderentur in te omnia dici, quæ dicebantur in quosdam mihi propius notos. Numero, dignitate, & auctoritate, atque etiam tempore, vos inferiores esse, res ipsa loquitur. Eruditionem, ingenium, spiritum, sanctimoniam sic illis tribui, ut vobis non detraxerim: & odiosam morum vitæque comparisonem vitavi, ne quem offenderem. Quare nihil ad rem attinebat hic te meminisse vitæ tuæ, cum ego vitam tuam ne verbo quidem unquam attigerim. Nec sum tam impudens, ut hominis ignoti vitam insecter, nec tam iaci-

A vilis, ut ubi de dogmatibus est contentio, vitæ fordes ac domus latebras in medium adferam, etiam si qua scirem reprehendenda. Sic & alias deprecaris avaritiæ gloriæque suspensionem *ἀπολογούμεθα*, cum nullus acuset. In istis enim patiar te Deo causam dicere, cui stas aut cadis. Quod si nominis splendor, sanctimonia, dignitas, auctoritas eorum, quos tibi oppono, sic aliquando movit animum tuum, ut itidem esses affectus atque ego nunc sum, planeque desperares posse labefactari tot modis communitam auctoritatem, tanto debes æquior esse mihi, qui ut minus sapio, ita minus audeo. Teque obsecro, ut ostendas nobis, quibus rationibus istum serupum tibi ipsi ex animo excusseris, tantamque conceperis fiduciam. Tu quidem appellas judicem Deum, testatus sinceritatem tuæ conscientiae: verum hoc agebam, ut indicares unde nobis constare posset, esse vera quæ tui sibi arroganti, præsertim cum videamus eos qui pari contentione sibi vindicant spiritum, tantis de rebus tam atrociter inter sese dissentire. Qui facile credit levis est corde: meritoque in nobis desiderares virilem constantiam, si temere deficeremus ab universa Ecclesia Catholica, nisi res esset nobis certissimis argumentis comprobata. Alioqui metuere debebas, ne parum firmos haberes discipulos, si tam facile relictis Doctoribus priscis, in tuam sententiam iremus. Nec enim hisce commoveor convitiis, *Nihil es nisi vox*. &, *Quid autem sit ostensio spiritus, quid miracula, quid sanctimonia, hæc tria si a te requiram, quantum ex litteris & libris te novi, imperitior & ignorantior videris, quam ut una syllaba queas ostendere*: modo tu scientissimus omnium doceas nos quod scire cupimus. Sed videris mihi, *Luthere*, similis plagosis quibusdam litteratoribus, qui cum teneram ætatem erudiendam susceperint, cædendo, jurgando, convitiando bonam temporis partem consumunt. Per tuam omniscientiam, ut videtur, non licebit uti receptissimis vocabulis, adeo ut nec ficus liceat appellare ficus, nec ligonem ligonem. Et arbitror te tam scite definiturum quid sit spiritus, sanctimonia, miracula, ut declares in Ecclesia nec esse spiritum, nec sanctimoniam, nec miracula.

Quomodo Apostoli declararint spiritum suum, non cognovi nisi ex Actis Apostolorum, & ex Evangelio, nisi quod in illorum litteris videtur mihi spirare fragrantia quædam sancti Spiritus, quam in multorum scriptis non invenio. Ex iisdem litteris cognovi miracula ab Apostolis edita, & lego sequentibus signis à Deo confirmatum illorum sermonem. Nec aliis vestigiis deprehendo spiritum, sanctimoniam & miracula, in aliis probatis viris. Spirat quiddam in illorum libris longe infra Apostolos, quod spiritum & sanctimoniam illorum declarat. Deinde vitam & miracula didici ex historiis, quarum auctoritatem apud me confirmat Ecclesiæ consensus, qui memoriam illorum tam religiose colit. Adversus tot argumenta, non multum habet ponderis proverbium in Scholis jactatum, *Multos in terra pro sanctis haberi, quorum anima sunt in inferno*. Hoc dictum cum tu è trivio hauseris, tamen mihi paulo ante exprobraras, quod multa loquar ex usu & publicis sermonibus accepta, quæ mire frigeant, si ad iudicium conscientiae vocentur. Atqui illud agebatur, ut quoniam nobis, quibus non est donata discretio spirituum, non constet de vestra conscientia, ratio quædam ostenderetur, quo possimus tuto fidere vestræ doctrinæ, rejecta ea quam tanto consensu sequutus est orbis Christianus, à tam multis, tam doctis, tam celebribus viris traditam. Ex hoc nodo multis modis conaris elabi. Primum negas quenquam Veterum edidisse miracula in nomine liberi arbitrii, sed in nomine *Jesu Christi*. Atqui paulo ante nos docueras, hoc nomen *Jesu Christi* complecti etiam hæc dogmata quæ tu nunc doces. Unde consequitur, ut quisquis edidit miraculum in nomine *Jesu*, credens cum illius gratia simul operari liberum arbitrium, in nomine liberi arbitrii miraculum ediderit. Nec ego doceo libe-

rum arbitrium non esse spiritus, sed humanum quiddam: quin potius arbitror Apostolos inter perfectos docuisse, esse liberum arbitrium, quod in nobis simul operetur cum gratia Dei, praesertim cum hanc sententiam ex ipsorum scriptis afferant eruditissimi viri. Apertis aliam viam ad elabendum. Ais illos quantumvis spirituales aliquando ut homines juxta carnem sensitisse. Non repugnemus: sed quod obijcis est vobis cum illis commune, & redit comparatio, utris potius tribuendus sit spiritus, vobis an illis. Nec exigo à vobis miracula: sed ceteris paribus, arguor illis potius habendam fidem qui miraculis charuerunt, quam qui nullis miraculis commendantur. Proinde non sequamur facis, quod vicissim à nobis exigitis miracula. Neque enim nos sumus hujus novi dogmatis auctores, sed eorum auctoritatem sequimur, qui sanctionum miraculorum celebres sunt. Proinde nihilo vereturius à nobis exigitis, ut miraculis asseramus liberum arbitrium, quam si quis exigit à Theologis, ut miraculis approbent Evangelii veritatem. Satis enim est hoc semel miraculis, & Orbis consensu fuisse comprobatum. Ceterum quod ludens ais, ab his qui asserunt exigi probationem, non ab his qui negant, & rursus adfers è Sophistarum aut Jurisperitorum Scholis proverbium, *Negativa nihil probat*: Primum respondeo, legem istam sophisticam in decretis Ecclesiae nullum habere locum, nisi forte non compelleretur ad probationem, qui negaret Christum natum ex Maria virgine, aut negaret matrem ejus fuisse perpetuo virginem. Ad haec tu non solum negas receptum dogma, sed asseris tuum. Perinde quasi quis ingressus fundum alienum, vi deiciat eum qui à tritavo possedit, sic negans esse illius, ut asserat esse suum: an ab hoc non exigitur probatio? Imo jura favebunt possessori tituli praescriptionis, etiam si quid defecerit in probatione. Si praescriptio quinquaginta annorum repellit vindicatorem, & constabit jus possessoris, nos plus quam mille annis teneamus hoc dogma. Repellendus igitur eras, etiam si tantum negares nostrum dogma: nunc tuum novum sic asseris, ut velis nos à tam vetusta possessione depellere. Et quando video te versari in rhetoricis, opinor te scire, in Anticategoriis quoniam intentio conjecturalis à reo retorquetur in actorem, ab utroque pariter requiri probationem: qualis est illa controversia inter cæcum & novercam, Occidisti patrem. Non ego, sed tu. Hic sit uterque reus simul & actor, & ab utroque iudex expectat probationem. Itidem vos dicitis, Meum dogma pium est, vestrum autem haereticum: nos totidem verbis regerimus intentionem. Vides quam inepte tibi arriserit proverbium illud, *Negativa nihil probat*. Denique sic loqueris, quasi nullus Veterum unquam probavit liberum arbitrium, cum ea res tot libris agitur & hodie, nec ab uno. Variant, esto: sed in hoc consentiunt, quod liberum arbitrium sit aliquid, quod opitulante gratia nonnihil conferat ad salutem. At non admittis humanam probationem, sine miraculis & auctoritate sacrum Litterarum. De miraculis jam dixi: testimonio Scripturarum & illi confirmant suam opinionem, sed illorum interpretationem rejicis. Verum eodem jure nos possumus rejicere tuam absque miraculis. Proinde quod revolutus ad convitia jocosque, neque personae quam geris, neque disputationi tam seriae congruentes, provocas nostrum Baal, ut per liberum arbitrium vel unam ranam creemus, vel unum pediculum occidamus. Primum satis proacites Deum Ecclesiae, quem tot millia sanctorum adorant, qui statuerunt ac statuunt liberum arbitrium, Baal appellas, & tuae congregationi verum Deum vindicas. Nec interim tamen quicquam adfers ad solvendam quaestionem.

55. Nihil magis ad rem faciunt quae congeris Capite proximo. Flagitas enim ut doceamus, quodnam opus bonum sancti fecerint vi liberi arbitrii, & hic putas omnes nos futuros raris & piscibus magis mutos. Cui non erit in promptu vicissim rogare, quod opus bonum

A in nobis agat gratia? Si nominaris, idem dicit fieri à libero arbitrio. Quod si mavis responsum magis accommodatum rei, nullus erit tam rudis aut insens, quam illico responsurus sit, Non hic agitur de libero arbitrio miraculis asserendo aut abrogando: nobis enim pro miraculo est Scripturarum auctoritas, cum definitione Ecclesiae. Quid igitur agitur? Hoc agitur, an constantis animi sit, deficere ab opinione, quam tot viri, sanctionum miraculisque celebres, tradiderunt, deficere ab Ecclesiae decreto, & animas nostras tuae fidei committere, qui nuper cum paucis exortus es, cum nec tuae congregationis proceres vel recum vel inter ipsos consentiant: imo cum ne ipse quidem recum consentias, qui in hac ipsa assertionem aliud dicas in principio, aliud in progressu, *παλιν εἰπὼν* quod prius dixeras. Nam quod obiter arguis liberum arbitrium non esse rem spiritus, sed humanum inventum, ex eo quo initio confessus sum hanc quaestionem & ante Christum fuisse jactatam inter Philosophos, vides, opinor, quam frigida sit tua ratiocinatio. Mundum fuisse conditum docet Plato cum Poetis: an ideo Christiani non recte asserunt Mundum esse conditum, reſeſcentes eos qui docent Mundum non habuisse initium? Plato docet animas superesse à morte corporis, an ideo nobis non est idem asserendum? Philosophi docuerunt Deum esse mentem, summe potentem, ac summe bonam, quae nusquam non adsit, cum nullo loco possit comprehendere, an non eadem pie asserunt Christiani? Aristoteles in Oeconomicis docet inter maritum & uxorem oportere mutuum esse caritatem, ac perpetuam amicitiam, qua arctior inter homines esse non possit: an ideo Paulus male praecipit, *viri diligite uxores vestras?* &c. Aliaque sunt innumera, quae nobis sunt communia cum Ethnicis Philosophis, nec id elevat auctoritatem dogmatum nostrorum, sed confirmat, quod illi per lumen naturae nonnihil viderunt earum rerum, quas nobis tradit Scriptura divina. Sed non credimus Philosophis, nisi cum Scriptura consentiant. Fateor, & liberum arbitrium ex Scripturis asserimus, perperam, inquires, intellectis. Ergo de interpretatione contentio est. Tu necessitatem rerum omnium paulo ante probabas ex Virgilio, & liberum arbitrium, ideo non putas asserendum, quod à Philosophis tractatum sit?

Reliqua quanto copiosius prosequeris, quoniam nihil faciunt ad id quod proposueram, tanto plus verborum perdis. Exigis ut tibi praescribamus formam ac vim liberi arbitrii, quid sit, quid possit, quid agat. Atqui jam ante confessus es omnia fuisse prodita Sophistis, quid sit, quid valeat, quid agat, quomodo habeat, &c. Videlicet ita postulabat tua rhetorica, ut ibi in odium mei laudares Sophistas, quos cum nusquam non appelles impios ac blasphemos, ibi negas illos *βλασφημῶν* quemadmodum ego facio. Si blasphemus sunt, si impii, si hostes Christianissimi, si cæci, cum dogma sit mihi cum illis commune, quomodo liberas illos blasphemiam, quam in me criminaris? Nos cum Ecclesia descripsimus vobis liberi arbitrii naturam, vim & actionem, sed ea descriptio, quae placet Ecclesiae Catholicae, tibi tuisque displicet: probamus ex Litteris sacris; sed nostra interpretatio tibi non placet. Tu necessitatem probas ex Virgilio & sacris Litteris, sed tua interpretatio non placet Ecclesiae. Quomodo igitur nobis comprobabis tuum dogma? Stipulaberis à nobis, ne quid requiramus aut recipiamus praeter Litteras sacras, sed sic ut tibi concedamus, ut eas tu solus interpreteris, submotis omnibus. Sic victoria penes te fuerit, si patiamur te non dispensatorem, sed dominum fieri divinae Scripturae. Potro quod hic viris sanctis & Orthodoxis à me laudatis insolitas, haud praeter morem tuum facis.

Piget tantae loquacitati respondere, cum extra causam dicantur omnia. Quando incipies aliquid dicere de tribus capellis? Absolve collationem nostram, & indica utris potius debeamus fidere, tibi, an tam augusto Senatui? Nostram orationem ferre non potes, qui

56.

57.

qui nihil sim nisi vox, & nos *Archyta* crepitaculum sine fine feremus, tot supervacaneis, tot convitiis & insultationibus radens aures nostras? Rursus hîc mihi impinguntur mea scripta. Admonui ut relictis humanis inventiunculis adeant fontes divinatorum Voluminum, & nunc mihi contrarius, aliud facio quam doceo. Quî sic? Quia scribo Diatribas, celeberrima decreta Pontificum, auctoritatem hominum jacto. In Diatriba non utor vel Pontificum, vel Conciliorum, vel Orthodoxorum auctoritate ad asserendum liberum arbitrium: & si fecissem, aliquanto tolerabilius fecissem, quam quod tu mihi libellum *Melanchthonis* citas, velut ejusdem auctoritatis cujus sint Scripturæ Canonicae. Sed in hoc duntaxat induco collationem istam, ut nobis aperias, cur tibi potius credere debeamus quam illis. Proinde vides ipse quam sit impudenter vatum quod addis, me nihil intentatum relinquere, quo vos avocem à simplicitate pietatis Christianæ. In Diatriba non meum, sed Ecclesiæ dogma defendo, verum absque præfidiis Ecclesiæ, & defendo è sacris Litteris, non ut commentum hominum, sed ut sententiam divinæ Scripturæ. Et hujus vanitatis manifestissimæ adeo te non pudet, ut prioribus semper addas impudentiora. Sic enim ex assumptis falsis elicis conclusionem falsissimam: *Ex quo facile intelligimus, inquis, nec ex animo te ista nobis consuluisse, nec quicquam serio te scribere, sed inanibus bullis verborum tuorum confidis te Orbem posse ducere quocunque vis. Et tamen nusquam ducis, cum nihil prorsus dicas nisi meras contradictiones per omnia & ubique.* Hæc vere tua sunt, *Luthere*: ante constitueras excusare animum meum, nunc de animo meo pronuntias, quod ne illa quidem ex animo scripti, quæ juxta tuam quoque sententiam recte scripsi. Quid autem impudentius quam me velle ducere Orbem meis scriptis, qui semper solus esse volui, nec passus sum ullam factiunculam mihi adjungi, id quod tu facis ambitiosissime. Nec hujus animi me poenitet: malo, malo esse ovis gregaria, quam dux suilli aut hircini pecoris. Jam cum nihil dicam nisi meras contradictiones per omnia secula seculorum & ubique, tamen tu nondum vel unum locum proferre potuisti, in quo non mihi constem. Hoc crimen non prius objicere debebas *Erasmo*, quam tu respondiisses iis, qui tuas contradictiones plurimas, è tuis scriptis decerpas, tibi libris editis ingerunt. Addis: *Ut rectissime dixeris, qui te ipsissimum Proteum aut Vertumnum appellavit.* Nonne sciebam futurum, ut ex maledicis libellis aliquid mutareris in me jaculandum? Et tamen is, quem tu, ut conjicio, dicis rectissime dixisse, tuo *Philippo* visus est furere cum illa scriberet, quod litteris quoque suis testatus est. Et si rectissime dixit ille, tu pessime dicebas, cum me summum in Theologia faceres. Sed nihil est miri, si tibi ex summo Theologo nunc factus sum *Vertumnus*, cum idem qui tum tibi scribebar hircus insignis hærens in vepribus, nunc factus sim porcus de grege *Epicuri*. Post hæc ridicule repetis nobis nostram affirmativam, & vestram negativam, de qua jam ante dictum est, nosque vocas insanissimos, qui dogma de libero arbitrio postulemus à vobis admitti, non ob aliud, nisi quia à multis, magnis, & antiquis sit asser-tum. Quid fingi potuit impudentius, cum ego profitear me in Diatribæ conflictu cessurum, nisi testimoniis Scripturarum probaro quod assero. Ac rursus hîc satis procaciter insultas Græcis Orthodoxis, quibus miro lemmate adimis omnem auctoritatem, videlicet, quod sancti nonnunquam enarrarint ut homines, & ostendis periculum ne quoniam *Petrus* fuit sanctus, credamus illum recte monuisse Dominum ne pateretur. Sic disputat, qui nihil non scite, nihil non apte dicit. Pulchre scilicet *Petrus* adhuc Judæus confertur cum *Petro* jam Spiritu Sancto afflato. Et quomodo videri possit hoc recte dixisse *Petrum*, absit hoc à te Domine, cum mox reprehensus sit à Domino? *Vade retro, &c.*

59. Et velut hæc tam scite dicta non sufficiat proposuisse

A semel, addis proximo Capite: *Qui citant veterum sanctorum opiniones similes esse his, qui ridiculi gratia garrunt non omnia esse vera quæ sunt in Evangelio, adferentes illud ex Joanne: Nonne bene dicimus nos, quod Samaritanus es & demonium habes? & rursus: reus est mortis.* Quo ruis, *Luthere*, aut quid tibi vis cum istis tuis vere blasphemis comparationibus? Qui citat aliquid ex eorum libris, quorum memoria tot seculis sacro-sancta est Ecclesiæ, quorum scripta publicitus leguntur in templis, nihilo rectius facit quam qui scurrantur, Judæorum impiorum dicta citantes ex Evangelio? Quoties autem tu quoque citas *Augustini* *Gregorii*que testimonia? Quî minor hæc tua comparatio quadrat in te quam in nos? An in his, quæ pro te faciunt, loquuti sunt ex Spiritu, in his, quæ contra te faciunt, secundum carnem? Ne postula igitur, ut in causa liberi arbitrii prosit tibi quod *Augustinus* toties abs te stat (ut jactas, quanquam hoc mox falsissimum esse docebitur) ne tuam comparationem in te retorqueamus: aut si in totum adimis illis auctoritatem, desine aburi illorum testimoniis, si multa pie, si multa præclare dixerunt, tamen lapsi in nonnullis, permitte nobis, ut quæ bene dicta sunt utamur, quod juris & vobis sumitis. Sed jubes ex illorum libris eligi meliora, prætermittis his, quæ juxta carnem loquuti sunt. Elegimus meliora, vos item elegistis meliora, sed nos ea dicimus meliora, quæ consentiunt cum dogmatibus Ecclesiæ, vos quæ faciunt pro vestris dogmatibus. Quis hîc litem dirimet, utri melius eligant? At hoc inquirebat mea comparatio, ad quam tu nondum quicquam respondes, nec videris omnino responsurus. Nec tibi videris hætenus satis debacchatus in Doctores Ecclesiæ probatissimos, nisi divo *Hieronymo* impietatem, sacrilegium & blasphemiam impingeres, eo quod scripsit, *virginitas cælum, conjugium replet terram.* Plane impium, sacrilegum & blasphemum est dictum, te depravante: *Quasi, inquis, Patriarchis, Apostolis, & Christianis conjugibus terra, non cælum debeat, aut quasi virginibus Vestalibus in Gentibus sine Christo cælum debeat.*

D Quam nihil tibi frontis in detorquendo. An *Hieronymus* ibi loquitur de virginitate, quæ coelebs est absque Christo? An sic insanis ut talibus promittat cælum? Rursus an Patriarchas excludit cælo, quod habuerint uxores? Quid igitur dicit? In hoc præfert sanctam virginitatem sancto conjugio, quod conjugium in hoc institutum est, ut mortale genus cresceret & propagaretur, juxta illud: *Crescite & multiplicamini, & replete terram:* virginitas autem quamvis non augeat in terris hominum numerum, tamen doctrina castissimaque vita plurimos adtrahit, ac, ut ita dixerim, gignit cælo. Unde & Dominus beatos pronuntiat, qui se castrarunt propter regnum Dei. Ex hoc numero fuerunt Apostoli, quorum ut aliquot legimus fuisse uxores, ita non legimus eos post susceptum Evangelii negotium, uxoribus usos fuisse. Eundem in tua disputatione quam irreverenter tractas, eo quod scripserit quædam Scripturæ testimonia apud *Paulum* pugnare quæ suis locis non pugnant. Hic non satis est illum vocasse lusciosum, ineptum, nugonem, nisi tandem execrereris illius os sacrilegum. Etiam si quid lapsus esset *Hieronymus*, poterat excusari civiliter, & si non esset locus excusationi, conveniebat errorem modeste corrigi. Hoc, opinor, officium velles tibi præstari si quid accidisset simile. Nunc sciebas *Hieronymum* optime sentire de *Paulo*, nec illud in eo criminari quod abuteretur testimoniis Scripturarum, sed quod nihil esset reconditum in Scripturis, quod ille non accommodaret ad Evangelii comprobationem. Qui sic debaccharis in *Hieronymum*, non pateris alios, quamvis civiliter abs te dissentientes.

Jam quod dixeram non esse credibile, Deum tot seculis dissimulasse tam perniciosum Ecclesiæ suæ errorem, ut nulli sanctorum suorum revelarit, quod vos Evangelicæ doctrinæ caput esse contenditis, hoc modo retellis, sophistam agens, ut dicas in nullo sancto-

60.

rum, aut in Ecclesia quicquam erroris fuisse dissimulatum, cum sancti non sint nisi qui aguntur Spiritu Dei, Spiritus autem non errat, cumque *Christus* cum Ecclesia sua maneat usque ad consummationem seculi: sed huc tendit tua ratiocinatio, ut intelligi velis, incognitum esse qui sint sancti, quæ sit Ecclesia, quin insuper illud conaris persuadere, sic Deum moderari res mortalium, ut ibi videatur esse sanctorum Ecclesia, ubi non est, contra ibi sit, ubi non videtur: Item semper habitos pro sanctis, qui fuerunt impii, pro impiis habitos, qui fuerunt sancti. Sed hæc dum copiose declamas, quid aliud quam confundis ac subvertis prorsus omne iudicium Ecclesiæ, & auctoritatem arrogas omnibus hæreticorum conventiculis? Negas consequi, si Deus passus est viros eruditissimos longa serie seculorum errare, statim & Ecclesiam errasse, illam, inquam, Ecclesiam, quam tu dicis occultam esse, nec ostendi posse. Unde igitur tibi constat, quod *Wiclevus* fuerit vir sanctus, & *Ariani* fuerint hæretici? An ideo sanctus est *Wiclevus* quod damnatus sit ab Ecclesia, quam tu Papisticam vocas? Eadem ratione dices & *Arium* fuisse sanctum, quod ab eadem Ecclesia damnatus sit. Hic si provocabis ad Scripturas, quæro num defuerint *Arianis* Scripturæ. Non defuerunt, inquires, sed eas perperam interpretabantur. Sed unde nobis hoc constat, nisi quod illorum interpretationem rejecit Ecclesia, diversæ partis approbavit? Idem dici poterat de *Pelagio*, qui tibi quoque est impius hæreticus, non perinde, opinor, quod damnatus sit ab Ecclesia Romana, quam quod repugnet tuo dogmati. Verum donemus fieri posse, ut generale Concilium sit ita corruptum, ut aut nemo sit qui Spiritu Dei agatur, aut si quis est, non audiatur, sed ex malorum opinione fiat Senatusconsultum, tamen probabilius est illic esse Spiritum Dei, quam in privatis conventiculis, in quibus fere deprehenditur spiritus Satanæ. Si non potest ostendi Ecclesia Dei, & tamen oportet esse aliqua certa iudicia, tutius opinor publicam auctoritatem sequi, quam huius aut illius opinionem, qui contemtis omnibus jactet suam conscientiam ac spiritum. Si satis est dicere, habeo Spiritum, credendum est igitur multis diversa nobis ingerentibus, cum vera non possint esse quæ dissonant. Quanquam ego non hoc agebam, an credendum esset, quicquid sancti docuissent, aut indubitatum esset quicquid Ecclesia definisset, sed æquatis cæteris, volebam hoc probabilius videri, quod à talibus viris probatum esset, & publica Ecclesiæ auctoritate confirmatum, quam quod hic aut ille de suo proferret. Nec tu tamen audes dicere, quod hic ab origine Mundi semper fuerit Ecclesiæ status, ut dicerentur populus Dei qui non essent: alii rursus essent, qui neque sancti dicerentur, neque populus Dei, sed sic proponis, quis scit? Si fateris nesciri, quid agit tua assertio, quæ Conciliorum & Orthodoxorum omnium auctoritatem rejicit, ac rescindit omnia fere Ecclesiæ decreta? Si nobis constaret in vestra Ecclesia esse Spiritum Dei, merito hanc rejiceremus cum vestra pugnantem. Nunc cum fatearis incertum esse ubi sint sancti, ubi sit vera Ecclesia, quæ non errat, aut incerti fluctuabimus, aut sequemur ea quæ veris sunt propiora. Quod autem me provocas, ut ex Papæ regno vel unum proferam Episcopum qui suo fungatur officio, aut unum Concilium, in quo sit aliquid decretum quod faciat ad Christianam Religionem, ac non potius ad profanas nugas de palliis, dignitatibus ac censibus: quod ad priorem partem attinet, ut fateor esse paucos Episcopos, qui vere agant Episcopos, ita quosdam proferre liceret, in quibus non desideres pii Præsulis officium, inter quos numero 70. Episcopum *Roffensem*. Sed hunc protinus rejicies, quod in te scribat, & ideo nihil habebit ponderis tua rejectio. Nec est quod hic clames me in gratiam illius scribere, nihil ab illo census vel accipio vel ambio, & in multis diffidet à meis opinionibus, nec meis studiis ita multum tribuit. Postremo quid illo tuo simili dissimilius: *Ciceronem* Deus permisit errare in causa liberi arbitrii,

A ideo non est dissimile veri, si quis dicat, quod Deus permiserit doctissimos ac sanctissimos Ecclesia viros similiter errare. Quid Deus revelarit Ethnicis Philosophis aut Oratoribus non excutitur in præsentia, sed quid fugerit illos, qui gustaverunt Spiritum Dei, & in divinis Litteris multos annos diligentissime sunt versati. An ideo non assequuti sunt, quia variant sententiis, aut quia disputant suspensa sententia? Sic nec vos consentitis in vestris dogmatibus. Et hic dicis, quis scit? Verum an ideo Christiani non constantissime credunt resurrectionem corporum, quod Philosophi summi vacillanter de ea disputant? Addis quod Deus sanctos suos abscondit, ceu nobile margaritum non obijciendum porcis, ne impius videat gloriam Dei: & tamen Evangelium dicit, *ex fructibus eorum cognoscetis eos*. Si arbor bona juxta atque mala ex fructibus cognoscitur, est aliquod de piis & impiis iudicium etiam in hoc seculo, licet certissima sint Dei iudicia. Et hic erat locus disputandi de comparatione fructuum, nisi decretum esset eam Camarinam non movere.

Hic, *Luthere*, suspicor mihi rem esse cum rhetore, cuius modestiam utinam tu in omnibus tuis scriptis fuisses imitatus, longe pauciores abs te alienasses, aut, si tibi credimus, ab Evangelio! Tu nullum convitiandi modum nosti, neque quicquam omnino probare potes in eo qui refragatur tuæ sententiæ: hic tamen in disputatione satis scurriliter deliciatur in Diatriba: *Quid agis mea Diatriba, & domina Diatriba*, tamen te moderatior est, nisi quod studuit observare decorum personæ quam sustinet. Quanquam quæ hic disputat de sanctis, de Ecclesia, non multum faciunt adversum me, qui non pugnem adversus tuam sententiam ex illorum auctoritate, sed ex divinis Litteris. Cæterum posita rerum æqualitate, ex quibus tu judicari vis, & hominum sententia in æquilibrio nutante, quæro an aliquid momenti debeat habere Veterum & Ecclesiæ auctoritas. Hic erat scopus disputationis meæ, ad quem oportebat argumenta tua dirigere. Fateris esse Ecclesiam quam allego, fateris esse sanctos quos adduco, sed distinguis canonem caritatis quæ fallitur, & fidei quæ non fallitur, quæ distinctio huc tendit, ne quem credamus sanctum, nisi divinitus declaratum. Caritas credit omnes sanctos qui baptizati sunt, fides non item. Ut hæc ita habeant, tamen quoniam caritas, quæ sperat omnia, multis etiam argumentis confirmata credit orthodoxos Patres fuisse sanctos, in ancipiti re tantum habere momenti debet, ut in eos simus procliviores, qui tot seculis publico Orbis præiudicio commendati sunt, quam in eos, qui non alio nomine commendantur, nisi quod baptizati sunt. Itaque si vultis illorum auctoritatem nihil valere ad confirmandam opinionem, nec vestra, nec ullius omnino valere debet. Ad electionem meliorum jam respondi, quemadmodum ad Scripturæ testimonia, cum & electio sit utriusque partis, & interpretatio. Proinde nec illa cantilena ad me pertinet, qua dicis quosdam posthabito iudicio confusa vorare omnia, aut perverso iudicio meliora respuere. Ut tales aliqui sint, tamen non est tam male suspicax caritas, ut talem opinionem concipiat de proceribus Ecclesiæ, nisi si quod præscribunt, manifestam præ se ferat impietatem.

Sed tandem accedis ad nodum quæstionis. Si, inquis, abscondita est Ecclesia, si latent sancti, quid cui credemus? & ut tu argutissime disputas, quis nos certos faciet unde explorabimus spiritum? Si eruditionem spectes, utrinque sunt Rabini: si vitam, utrinque peccatores; si Scripturam, utrinque amplectuntur. Sin Scripturam iudicem facimus, huius multis in locis incerta est interpretatio, & utraque pars Scripturam ad suum trahit sensum. Unde sequitur ut hic Scepticos agamus, nisi quod tu, inquis, omnium optime facis, qui sic te dubitare dicis, ut veritatem querere te & discere testeris, interim in eam partem inclinans qua liberum arbitrium asserit, donec veritas elucescat. Finge mihi nullum esse sensum genii aut phraeos: an mihi, *Luthere*, putas obscurum, quis

Tom. IX. N n n hæc

hæc scripserit? Non tam dissimili voce sunt psittacus & coturnix. An tu unquam dicere sustineres, ut in argutissime disputas, cui ignoranter & inscienter dico omnia? An tu sic loqui posses, nisi quod in omnium optime facis, cum hæc tam petulanter debacchatus sis in *Erasmum*, velut in *Sceptisum* & *Sceptisum* deteriorem, nimirum totum *Lucianicum* & *Epicureum*? Rursus, posses tu dicere, *Neque nihil dicis, neque omnia*: qui ubique jactas me nihil dicere, neque quicquam adferre præter bullas & ampullas verborum? Verum hæc quomodo se habeant, non ita multum refert.

64. Tandem explicaturus nodum, facis quod in Sophistis soles calumniari, inducis duplicem claritatem Scripturæ divinæ, item duplex judicium probandorum spirituum. Alterum est, quo quisque singulari dono Dei illustratus, certissime judicat & discernit omnia dogmata: de quo *Paulus* 1. *Corinth.* primo: *Spiritualis omnia judicat, & à nemine judicatur.* Et hanc appellas interiorē claritatem Scripturæ divinæ. Hoc, inquis, forte voluerunt qui tibi responderunt, omnia esse judicio spiritus decernenda. Imo novi quendam, cui non crediderim hunc adesse spiritum, quem sibi vindicabat, cum eum compererim certissimis argumentis mendacissimum simul & gloriosissimum, ac maledicentiæ insatiabilis. Deinde non hoc sensit quod tu interpretaris: cum enim illi fuisset hæc assensus, ut hunc aut illum suus spiritus redderet certum, perrexerit querere, unde hoc mihi constaret, qui non haberem donum dijudicandi spiritus alienos: ita fieri, ut, quod tu quoque fateris, illius certitudo meam dubitationem non eximeret, ille revocavit disputationem ad Scripturas: rursus cum objicerem varias interpretationes, nihil aliud respondit quam Spiritus, Spiritus. Quare si tu potes hoc, quod aggressus es, dissolvere, rem non mediocrem peregeris. Fateris igitur, hoc judicium nihil prodesse aliis, sed tantum illi qui hoc spiritu præditus est. Alioqui phanaticis omnibus esset habenda fides, majore contentione jactantibus se habere spiritum, quam illi faciunt qui vere donum hoc singulare possident. Ostendis igitur aliam Scripturæ claritatem, videlicet externam. Item externam Spiritus declarationem, qua pro aliorum etiam salute certissime judicamus de spiritualibus, deque dogmatibus omnium. Age, jam inhians exspecto certitudinem istam. Addis hoc judicium maxime pertinere ad duces ac præcones verbi, quos arbitror vel Episcopos esse vel Theologos: qui si inter se concordarent in explicandis sacris Litteris, haberemus quod certum sequeremur: nunc nostri præcones aliud docent quam tu, & tui sic inter sese dissentiant, atque adeo tibi fortiter reclamant. Ubi est igitur certum judicium, quo etiam in Ecclesia probamus aut improbamus dogmata ex sacris Litteris, quæ regula est certissima, lux spiritualis Sole clarior? At sentis, ac fateris ipse te nihil agere, nisi hoc quod assumis, cum sit controversum probaris, teque id facturum polliceris. Age, sequimur, si forte præstes quod promittis, certe cupimus. *Moses* dicit Deuteronomii xvii. de judicio deferendo ad Sacerdotes, si qua difficultas inciderit, quam judices inter se variantes non possint explicare, &c. Quomodo, inquis, judicabunt de re controversa secundum legem, nisi lex sit externe clarissima? Respondeo duobus modis: primum, si lex fuerat externe clarissima quibuslibet sensu communi præditis, cur ipsi judices non explicabant nodum, quos probabile est non ignorasse legem? nec ideo dicuntur variasse sententiis, quod legem non tenuerint, sed quod causa fuerit difficilis. Et ideo rejicitur ad Sacerdotes, tanquam legis peritiores. Altero modo sic respondeo, *Mosen* non illic sentire de difficultatibus, quæ exoriuntur circa quæstionem liberi arbitrii aut similibus, sed de crassioribus, quarum aliquot illic exprimit exempla, videlicet inter sanguinem & sanguinem, causam & causam, lepram & non lepram. Porro quod adducis ad confirmationem argumenti tui, de legibus profanis, per quas lites componi non possent, nisi essent

A clarissimæ, contra te facit: nam ut non inficiamur, per leges plurimas dirimi controversias, ita manifestum est in legibus Principum plurimas esse tenebras. Alioqui quorum attinebat tot annis cognitioni legum dare operam, si tam dilucidæ sunt, ut unicuique sint clarissimæ qui Linguam teneat, neque careat sensu communi? Inanem igitur operam sumserunt, qui tot voluminibus conati sunt legum difficultates explicare. Ineptiunt iudices & senatus, qui nonnunquam annis aliquot fatigantur in unius causæ cognitione. Non recte dixit ille, qui juris nodos & legum ænigmata solvat. Nec valet tua collectio, si tanta lux est in legibus profanis, quanto major esse debet in Litteris, quæ pertinent ad æternam salutem. Primum major est rerum obscuritas, quæ tractantur sacris Voluminibus: deinde non impie dictum est cum ab aliis Orthodoxis, tum ab *Augustino*, cui tu non sine causa multum tribuis, Deum obscuritatem aliquam data opera reliquisse in sacris Litteris, quo magis excitaret nobis scrutandi studium.

Adducis ex Psalmo xviii. *Præceptum Domini lucidum illuminans oculos.* Sed præceptum dicit lucidum, non universam Scripturam, quæ etiam si lucida est *David* aut aliis afflatis Prophetico Spiritu, non statim dilucida est omnibus qui tenent Grammaticam, & habent sensum communem, quod tu toties affirmas. Rursus adfers ex Psalmo cxviii. *Declaratio sermonum tuorum illuminat, & intellectum dat parvulis.* Accipio testimonium, si tales parvulos sentias, qualis fuit *David*, & super quos requiescit Spiritus Domini: sin de quovis qui sciat Linguam, multo secus habet res. Rursus quod citas ex *Esaiæ* Cap. viii. *Ad Legem magis & testimonium*, &c. non dicit Propheta nihil esse obscuritatis in sacris Voluminibus, sed minitatur illis tenebras, qui consulunt *Pythones* ac ventriloquos. Nam eodem in loco additur, *Nunquid non populus à Deo suo requireret visionem?* &c. Latebat *Christus* in Lege, & tamen verba Legis non quibuslibet erant perspicua qui sciebant Hebraice, sed à Scribis in Lege exercitatis petebatur consilium ex Lege, veluti cum *Herodes* consultuisset de puero *Jesu*, ubi foret nasciturus. Iterum *Zacharia* Cap. ii. jubet populum ex ore Sacerdotis Legem requirere: *Puleherrimus scilicet Angelus*, inquis, qui nuntiet, quia tum ipsi sunt ambigua, tum populo obscura. Quin igitur vos *Zacharia* monitis obtemperantes, legem requiritis ex ore Sacerdotum & Pontificum? Ad hæc quid orat necesse discere legem à Sacerdote, cum quivis è plebe, qui sciret Linguam & haberet sensum communem, facile posset legem clarissimam intelligere? Ergo qui jubet Legem requiri ex ore Sacerdotis, significat eam non quibuslibet esse perspicuam, sed ostendit idoneum Legis interpretem. Iterum ex Psalmo cxviii. *Lucerna pedibus meis verbum tuum, & lumen semitis meis*: non tractat de perplexis quæstionibus, sed de præceptis recte vivendi, quæ prælucent & indicant, quid expetere, quid fugere debeamus. Et si maxime torqueas ad totam Legem, non quadrat in quemlibet Grammatices peritum quod quadrat in *David*. Hactenus ex Veteri Testamento, sed qualia trecenta possis adducere: pergis ad Novum. Ad Rom. ii. *Paulus* dicit Evangelium in sanctis Scripturis promissum. Qualis autem, inquis, testificatio si obscura est? Si nihil erat obscurum in Prophetarum oraculis & figuris Legis, cur umbræ vocantur? Et cur lucem vocamus Evangelicam, nisi quod quæ figurarum involucristegebantur in Lege, per Evangelium sunt in apertum prolata? An ibi nihil erat de *Christo* prædictum, quod non omnibus esset clarissimum, modo scirent Hebraice? Imo nec discipuli Domini post tot sermones auditos, post tot visa miracula, post tot notas & indicia, quæ de *Christo* Prophetæ prædixerant, intelligunt Scripturas, donec *Christus* illis aperiret sensum, ut intelligerent Scripturas. Jam *Paulus* ad *Corinthios* de claritate *Moyse* *Christique* disputans, tantum eminentis claritatis tribuit Evangelio, ut dicat, id, quod claruit in hac parte, de Lege loquitur, ne glorificatum quidem

dem fuisse. Quid quod data opera Deus voluit vaticinia de *Christo* non quibuslibet esse perspicua? quemadmodum etiam in terris prædicari noluit ante mortem quod esset *Messias*, quod sic expediebat ad peragendum humanæ salutis negotium. Cæterum ubi jam Apostoli nuntiarent ea esse peracta, quæ Prophetæ prædixerant, tum & Lex collata cum factis erat dilucidior, factumque est ut & Lex adstrueret fidem Evangelio, & Evangelium illustraret Legis ænigmata. Nimirum hoc sensit *Petrus*, qui propheticum sermonem similem facit lampadi lucenti in caliginoso loco, nec omnia reliqua facit tenebras, cum *Paulus* etiam Ethnicis Philosophis tantum tribuat lucis, ut Deum, & huius sempiternam divinitatem nosse potuerint. Omnis veritas lux est. Et ab illis plurimæ vera prodita sunt, quæ cum Christianorum dogmatibus consentiunt. *Joannes* erat lucerna ardens, quod prædicaret verbum Dei. Eadem de causa *Paulus Thessalonicenses* Mundi luminaria vocat, quod verbum vitæ tenerent, at non ideo quicunque illorum sciebat Grammaticam, intelligebat quicquid est difficultatis in sacris Litteris. *Christus* erat lux Mundi, sed tamen in eo latebat divina natura: neque statim nos assequimur quicquid est in *Christo*. Istiusmodi testimonia sexcenta poteras vel ex indicibus congerere, in quibus luminis mentio.

Sed his etiam frigidiora quæ sequuntur: Quid faciunt Apostoli, dum suas prædicationes per Scripturas probant, an ut nobis tenebras suas majoribus tenebris obscurant? vel ut notius per ignotius probent? Quando nobis hic defines ingerere Prophetas, Baptistas, & Apostolos, de quorum spiritu nemo dubitat, & quorum est sacrosancta auctoritas? Illi quoniam habebant intus Spiritum magistrum, quod erat obscurum in litteris Prophetarum explicabant. Nos de tuo tuorumque spiritu loquebamur, qui proferis nihil esse in sacris Litteris quod tibi sit obscurum, si modo Grammaticam teneas: exigebamusque ut istius certitudinis tuæ faceres fidem, quod adhuc frustra conaris. *Christus*, inquis, apud *Joannem*, jubet *Judeos* scrutari Scripturas, de ipso loquentes: quæ si obscuræ sunt, reddit illos ambignos. Imo si nihil habent obscuritatis, quid tibi vult illud verbum, *scrutamini*? Non enim dicimur scrutari Solem, qui est expositus omnium oculis, sed quod abditum est scrutamur. Et tamen cum addit Dominus, *Ille enim de me loquuntur*, multum lucis addidit, indicans scopum prophetiæ. Sic in Actis docti monitique per *Paulum*, Scripturas cum his, quæ gerebantur ac tradebantur, conferebant, multa non intellecturi, nisi lucem hanc addidisset Apostolus. Nos igitur non fecimus eas obscuras, sed ipse Deus sic aliquam obscuritatem illis inesse voluit, ut tamen esset omnibus satis lucis ad salutem æternam, si quis intendat oculos, nec desit adiutrix gratia. Nemo negat certissimam veritatem in sacris Libris, sed ea nonnunquam figurarum & ænigmatum involucris oblecta est, ut egeat scrutinio & interprete, sive quod Deus sic voluerit exercere simul & excitare nostram tarditatem, quemadmodum ait *Augustinus*: sive quod jucundior est veritas & acrius afficit animos hominum, cum eruta fuerit, & per tenebras involucrorum nobis eluxerit, quam si fuisset oculis quorumlibet exposita: sive quod thesaurum illum sapientiæ noluerit quibuslibet propositum. Proinde nihil agis, unum aut alterum locum proferens, qui nihil habeat obscuritatis. Deus creavit calum & terram. Hunc locum proponis ut nihil habentem obscuritatis. Neque enim in verbis est quicquam tropi, vel ambiguitatis. Et tamen vides quam hic quoque sudarint interpretes, quid hic dicat cælum, quid terram, & an ordine creavit singula, an simul uno nutu omnia. His explicatis restat allegoriæ nubilum, ut *Hieronymus* vocat. Dices, ejusmodi difficultatum cognitio non est necessaria ad salutem: idem sibi volebat specus Corycius, qui tibi stomachum movit, cum altius scrutamur divinas Scripturas quam necesse est, aut quam pro capto nostri ingenii, tum humanæ mentis oculis occurrere

tenebras, in quibus abstrusa est æternæ sapientiæ majestas, adoranda potius quam pervestiganda, quod idem cum ipse doceas aliis verbis, distinguens lumen gloriæ & gratiæ, me docente impium est, quod te docente pium. *Verbum caro factum est*. Quid apertius? Verum nobis, quibus explicatum est mysterium, legat eadem verba *Demosthenes* si reviviscat, non intelliget. Ac nos quidem Filium Dei suscepisse naturam humanam scimus & profiteamur omnes. Et tamen multa tractantur circa hæc verba, quomodo solus Filius suscepit hominis naturam, & quomodo divina natura per animam humanam in eandem hypostasim adglutinarit sibi corpus mortale, & quomodo ex guttula purissimi sanguinis Spiritus Sanctus finxerit illud sanctum corpusculum, araneoli, ut ajunt, magnitudine, & an anima *Christi* statim ut creata infusaque est corpori, fuerit donata beatifica visione, & an Deus potuerit illi plus impartire gratiæ quam impartit. Hæc aliæque innumera existunt circa hæc verba, *Verbum caro factum est*. Idem dicis de articulis fidei, quos cum nemo non intelligat, hausimus ex sacris Litteris, utique clarissimis, alioqui quid possumus eos certo vel credere vel docere? Addis, quid faciunt qui adhuc hodie sacras Litteras prædicant, eas interpretantes ac declarantes? Quæ si obscuræ sunt, quis nos certos facit, ipsam eorum declarationem esse certam? Alia nova declaratio? Quis & illam declarabit? Ita fiet progressus in infinitum. Hæc tu, *Luthere*, satis declamatorie, verum si quod doces, ad sacram Scripturam non opus est, nisi Grammatica, quid necesse est audire Prædicatorem declarantem, & interpretantem? Satis erat populo, qui sacros Libros non habet, Prophetam aut Evangelium prælegere, nec aliud quicquam explicare, quam si quid forte difficultatis lateat in vocibus. Quod si urgeas, quid faciant præcones Evangelii: Dicam: Frequenter ex iisdem verbis, ut tu vis videri, clarissimis eliciunt diversas sententias, quasi ex eodem silice hic ignem excuteret, ille aquam. Nec est quod hic reclames, hoc à Papistis & Sophistis carnalibus fieri, faciunt hoc tuæ communionis præcones, qui non minus constanter sibi spiritum vindicant quam tu. Si sacra Scriptura est undique clarissima, unde hæc tenebræ inter vos, unde tanta de sensu Scripturæ digladiatio? Tu probas è Litteris arcanis in Eucharistia esse corpus Domini naturaliter: *Zwinglius*, *Oecolampadius* & *Capito*, ex iisdem Litteris docent esse tantum in signo. Hoc erat caput hujus disputationis, ut nos faceres certos, te unum verissima clarissimaque docere, in quibus hætenus hallucinati sunt orthodoxi Patres, hallucinati sunt Ecclesiæ proceres, quorum judicium si non pateris usquequaque certum haberi, certe pateris talium virorum iudicio tantum esse ponderis apud nos infirmos, simplices & imperitos, quantum est tuo aut *Wiclevi*. Quod si tibi jus sumis, Ecclesiæ decreta quoties commodum est rescindendi, permittes & illi vicissim ut par pari referens tua rescindat ac damnet. Et si putas æquum ut cum tot Orthodoxis cedat Ecclesiæ senatus totus tibi novo Prophetæ surgenti, cedere debes & aliis qui post te surgunt. Hæc argumentando tantum dicta sunt. Sed persequar orationis tuæ cursum. Si Scriptura, inquis, obscura vel ambigua est, quid illam opus fuit nobis divinitus tradi? An non satis sumus obscuri & ambigui, nisi de cælo nobis augetur obscuritas, & ambiguitas, & tenebra? Hæc ita dicuntur, quasi dicam: omnem Scripturam esse obscuram aut ambiguam, cum illic fatear esse thesaurum æternæ certissimæque veritatis, sed qui alicubi retrusus sit, nec pateat quibuslibet. Neque ideo Sol obscurus est, si nubibus opertus non appareat, aut si lusciosus in clara luce caliget. Quanquam hæc omnia tibi dicuntur extra controversiam, agebam de quæstionibus perplexis, quæ nascuntur è sacris Litteris, aliter atque aliter interpretatis. Hic erat proferenda certissima tua lux, quæ coargueret totius Ecclesiæ cæcitatem. Nam quod cavillaris lucem hanc semper occultatam fuisse in Ecclesia, quæ latet nec habetur pro Ecclesia, ut hoc tibi

donemus, quod probare non potes, probabilius est sanctissimos pariter ac doctissimos viros ad illam occultam Ecclesiam pertinuisse, quam te cum paucis tuis. Nondum igitur praestas, quod promiseras, sed pergis: *Omni*, inquis, *Scriptura divinitus inspirata utilis est ad docendum & increpandum & arguendum*. Arque hic mire rhetoricaris, aut alius potius tuo nomine, tu enim non potes decem verba differere sine convitiis: *Imo inutilis est, Paule, prorsus, sed ex Patribus longa seculorum serie receptis, & Sede Romana talia petenda sunt, qua in Scriptura tribuis, quare tua sententia revocanda est ubi ad Titum scribis, Episcopum oportere potentem esse doctrina sana, exhortari, & arguere contradicentes, &c.* Quomodo, inquis, erit potens, cum in Scripturas ei relinquantur obscuras? hoc est, arma stupea, & pro gladio tenues stipulas? Non dubito quin haec tibi videantur admodum scite dicta, cum nec explicent nōdum à me propositum, & alioqui falsa sint. Omitte hic *Titos* ac *Timotheos*, quorum alter erat à puero versatus in sacris Litteris, uterque *Paulum* habuit præceptorem, ad haec Spiritum, de quo nullus ambigit. An hodie nullus Episcopus poterit uti Scriptura divinitus inspirata ad docendum aut interpretandum, si quibusdam in locis hæret? An Medicus nihil habet quod consulat ægroto, si quis locus sit in Medicorum libris de quo dubitet? An non erit potens in sana doctrina, nisi qui vere sibi possit arrogare, nullum esse locum in arcanis Litteris, in quo hæreat? Hoc haud scio, an Apostoli fuerint ausi profiteri. Unde post annos mille trecentos Ecclesiae Doctores obturarunt os hæreticis, toties aliis super alios coorientibus adversus Scripturae veritatem? An pugnarunt stupeis armis, & pro gladio verbi, quem tu vibras, habebant leves stipulas? Et tamen illi, qui tantum valuerunt præsidio divinae Scripturae, fatentur in Libris divinis esse quaedam obscura, quaedam humanum captum excedentia. Et unde tam diu Ecclesia suspendit sententiam de processione Spiritus ab utroque, si tanta lux est divinae Scripturae, ut ad intelligendum satis sit Grammatices peritia? Quid autem monstri sit, si quomodocunque incidente in Scripturis ambiguitate, nos imperiti malimus consulere Sedem Romanam quam *Wittenbergensem*, eamque dissidentem? Quis autem credit Ecclesiae Romanae si sine Scriptura pronuntiet? Nec illa Scripturas interpretatur nisi ex eruditorum concilio, tu pro tuo arbitrato interpretaris ex tuo spiritu, nobis incognito, ne dicam cognito. Nec est quod *Christus* cogatur ad palinodiam suae vocis: *Ego dabo vobis os & sapientiam, cui non poterunt resistere omnes adversarii vestri*. Quid tu mihi Apostolos objicis, cum de tuo agatur spiritu? Quod *Christus* Apostolis pollicitus est, præstitit. Tibi non est pollicitus neque quibuslibet, & si tibi quoque præstitit, doce certis argumentis, tibi uni datum esse quod illis tam innumeris negatum est. Hoc agebatur, & hic nodus erat explicandus, & interim prolixis declamationibus eximis tempus, nec praestas quod polliceris. Non ego te confero cum *Christo* aut cum Apostolis, sed hominem incogniti spiritus confero cum tot Orthodoxis, cum Ecclesiae primatibus, de quorum spiritu, ut demus nobis non constare, tamen juxta tuam regulam, tot retro seculis, bonam de illis opinionem habuit caritas, licet fides nihil approbet, nisi quod divinitus fuerit commendatum. Et tamen exigis à nobis ut illorum auctoritatem rejiciamus, tua dogmata velut articulos fidei teneamus. Saltem concede nobis jus æquale, in illorum & tua dogmata, ut de utrisque liceat suspendere sententiam. Haec non ex animi mei sententia, sed tui coarguendi causa dicta sunt. Tandem ab Apostolis & *Christo* tua decurrit oratio. Cur, inquis, in praescribis formam *Christianismi*, si tibi Scripturae sunt obscurae? Pro me respondebo: In Diatriba non praescribo formam *Christianismi*, tantum ostendo, quousque procedere debeat simplicium inquisitio. Nec plus tribui volo meae formae, quam suis scriptis tribui volunt Orthodoxi ceteri, qui-

bus multa debemus, quae ad pietatem attinent. Hoc si tu quoque fateris, cum illi fateantur obscuritatem in non paucis Scripturae locis, aut recanta quod toties confessus es, illos multa recte differuisse, aut concede nobis aliqua pro virili docere, qui tamen non negamus esse nobis nonnihil obscuritatis in sacris Libris. Quod si his fidem omnem abrogas, cur tuis scriptis fidem haberi postulas, qui fateris te alicubi hæere, qui nunquam variam adfers interpretationem, haud facturus, si nihil esset obscuritatis aut ambiguitatis. Idem accidit tuis, alicubi dubitans & hæsitans loquitur *Pomeranus* & *Oecolampadius*, denique ipse *Philippus*, cui nihil non tribuis. In hos atque adeo in teipsum recidunt haec omnia, quae tanta vehementia copiaque in eos detonuisti, qui putant in Scripturis aliquid obscurum esse. Postremo fateris ipse, in arcanis Litteris obscuritatem incidere ex imperitia vocum, & addes, opinor, ex depravatione codicum, ex tropis, ex locis inter se pugnantibus. Hoc dato, redeunt huc omnia illa incommoda, quae commemorasti de obscuritate. Non enim refert unde sit obscuritas, modo sit ulla. Hanc certe negare non potes. Quod si detrahis omnem fidem iis qui hærent alicubi, hæres tu, hærent tui, quibus vis nos certam habere fidem; nec hærent solum, verum etiam sic inter sese dissident, ut tua quoque fortiter rejiciant, damnentque, nec alio præsidio quam sacrae Scripturae. Hic profer omnem eloquentiae tuae dissimulatam copiam ac *deinwou*, dicturus in teipsum ac tuos, quicquid in nos dixeris. Quod addis enthymema, *Si Scripturam negas dilucidam, fateris multo minus dilucidos esse sanctos quos adduco*: aliqua probabili specie diceres in me, si ex his impugnasssem tuum dogma, nunc è sacris Litteris tecum congredior. Nec in aliud profero dotes ac numerum illorum, nisi ut te adigam ad proferendum argumentum evidens, quo sciamus tibi tuto posse credi, & ab illis pie discendi. Id cum receperis, tamen post tot colaphos, alapas, & sputa, nihil nos doces quod ad rem pertinet.

Fateris me non de tota Scriptura sentire, sed de locis, ex quibus oriuntur hujusmodi quaestiones. Id si fateris, quorsum pertinet, tot verbis ita loqui, quasi totam obscuram dixerim. Verum illud, ut inquis, ad me pertinet, quod ego fateor aliquid esse obscurum, tu nullam Scripturae partem vis obscuram esse. Audio, volo, verbum imperiale, at ego malebam vocem doctoris. Quod tu affirmas, ego opto, quod tu dicis te scire, ego discere cupio, nec mihi satis est hoc asseverari abs te, certitudinem efflagito quam tu profiteris. Doce nos externam Scripturae claritatem, quandoquidem hanc adimis ipsi Ecclesiae, Ecclesiaeque luminibus, summoque cum Orbis tumultu tibi vindicas. Nec verum est quod assumis, Ecclesiam ex obscuris Scripturae locis pronuntiasse de libero arbitrio, licet hujus quaestiones abyssum fatear esse impervestigabilem; eoque non altius penetrandum quam fat est: sed mihi persuasum habeo Veteres & Ecclesiam ex ipsis per se quidem clavis Scripturae locis asseruisse quod asseruerunt. Nec tamen statim hac in re auctoritas Ecclesiae interposuit suam sententiam, sed intentis aliquandiu oculis in Scripturae lucem, tandem perspecta manifesta veritate pronuntiavit. Fit enim frequenter, ut qui à tenebris prodeunt, nihil videant in media luce Solis, nisi aliquandiu intenderint oculos, & per tenebras quaedam non statim videmus, sed intendentibus oculis paulatim incipiunt nobis esse perspicua, quae prius erant ambigua: quod idem accidit in rebus quae procul absunt à nobis. Sed ita civilitatis causa finxi, interpretationem utriusque partis esse ambiguum, ut rebus æquatis, ostenderes aliquid quod nos in medio vacillantes in tuam partem inclinaret. Simili modestia vocavi Diatribam non asseritionem, & concludo me sequi probabilem opinionem, non quod ambigerem de recepta sententia, sed quod tua periculose proferretur apud multitudinem, vel quia sic populus discit diffidere decretis Ecclesiae, fierique possit, ut tandem inci-

piat dubitare de certissimis articulis fidei, vel quia tuum non est de receptis articulis apud idioras in utramque partem disputare, vel quia quæstio recessus habet profundos, à quibus arceri sunt imperiti, cum his satis sit tenere dogma quod tradidit Ecclesia. Nec in hoc tecum sentio, quod æquas omnes articulos fidei: sunt enim quidam tam evidentes, ut de his nefas sit disputare: Quod genus sunt, *Christum esse natum ex virgine, passum sub Pontio Pilato*: quidam tales, ut post diuinam disquisitionem, tandem fuerint publica auctoritate comprobati, de quibusdam ne nunc quidem satis convenit. De perpetua virginitate *Maria* dubitatum est à nonnullis, donec illis ocluderetur os ex Scripturis, rectius enarratis. Dubitatum est à Veteribus, an Romanus Pontifex esset universalis Ecclesie Pastor, & licuit donec accederet Ecclesie decretum: & adhuc controversum est inter Scholasticos, an Romani Pontificis auctoritas sit gravior auctoritate Synodi generalis. Proinde si tuum dogma vis æque credi, atque credimus Symbolum Apostolorum, profer testimonia Scripturarum æque dilucida, doce tuum dogma, statim ab Apostolorum temporibus una cum Evangelio ad nos decurrisse. Igitur ut illa certissime credo, ita mihi dubium non erat dogma de libero arbitrio postquam de eo pronuntiavit Ecclesia Catholica. Cur igitur disputas, inquis, tanquam rectiora sequantur si quia doceat, cur Diatribam appellare maluisti quam confirmationem, quin hortaris omnes, ut meo rejecto dogmate, constanter teneant quod tradidit Ecclesia? Non deerant mihi vocabula, quibus & meam disputationem, & tuum dogma vocarem, quæ tibi jam nova non sunt, sed tentare libuit, an hac civilitate vel sanari posses, vel ad iustius respondendum invitari. Denique videbam res hominum plus satis exulceratas, nolui mei calamitatis sævitia olem, ut ajunt, camino addere. Denique ne disputarem quidem, nisi tu fabulam hanc sic divulgasses, ut in tetrinis ac sutrinis nunc passim disputetur, nullum esse liberum arbitrium, sed omnia mea necessitate geri: & quasi parum hæcenus profeceris, narrant hanc tuam disputationem à *Jona* verti in Linguam Germanicam, quo textores & agricolas in me concites, quos concitatos placare non possum, linguæ ignarus.

69. Per omnia circumactus, tandem huc evadis, ut communem sensum facias arbitrium de certantibus de claritate Scripturæ. *Resistunt enim, ut ais, & qui clarissimæ Scripturæ testimoniis convicti sunt, sed communis sensus indicat eos nihil habere quod merito contradicant.* Sic confutati *Sadducaei*, obmutuerunt quidem, at non discesserunt ab errore. Ineptum fuerit referre quid *Sadducaei* potuerint respondere, nimirum animas defunctorum non recte dici homines, deinde nihil absurdi si Deus dicatur *Abraham, Isaac & Jacob*, à quibus cultus fuerat dum viverent: quemadmodum patres superstites filiis, nomen patrum retinent juxta communem loquendi usum. At illic agebatur de resurrectione corporum, quæ non evincitur ex hisce verbis. Dices, cur igitur obmutuerunt? quia virtus divina erat in verbis Domini, quæ credentium animos attrahebat, impiorum conscientias percellerat. Verum hæc extra rem. Ergo si tu quoque vis nobis os obturare, ut hiscere non audeamus, profer similia è Scripturis testimonia, ostende nobis Spiritum in te loquentem, cui si tentemus repugnare, sensus omnium communis damnet nos, te probet. Atqui plurimi & hodie tibi reclamant qui videntur habere sensum communem, & orthodoxis illis Patribus, totique populo Christiano, quis neget fuisse sensum communem? Tibi tuisque probabilis est deesse sensum communem; tibi qui tanta maledicendi impotentia debaccharis in eos, qui vel communicandi gratia dogmatibus tuis contradicunt: tuis qui addicti factioni immodico tui studio probant quicquid docueris; *αὐτὸς ἔφα.* Si provocas ad Spiritum, rursus exigo signum evidens. Reliqua, quæ adducis, transilio, quando nihil faciunt adversum me.

A Nec de *Joanne Hasso* meum est judicare, habuit suos judices apud homines, utinam invenerit mitius iudicium apud Deum! Illud tantum dicam, me minus male sensisse de homine, priusquam degustassem librum quem conscripsit in Pontificem Romanum. Qui convenit tam operosa maledicentia cum Spiritu Christi? Nec hic ad rem facit, qualis fuerit Papa qui damnavit *Hassum*, mihi ignotus est, & habent Papæ suum iudicem, cui stant aut cadunt. Illi mei iudices sunt, non ego illorum. Porro, quod ais quosdam fingere simplicitatem, quo excusati resistant cognitæ veritati, dicentes: *Homo sum, errare possum, doceri cupio, maximeque subjiciunt, non est mihi satis factum, Vix facit Scripseris*, &c. si hoc in me dictum est, si in alios, ego me certe ex illorum numero eximo qui scientes ac volentes repugnant cognitæ veritati, præsertim in articulis fidei. Tu quomodo quod facis excuses videto. Sed nihil adhuc audio quod nodum dissecet, quo nobis evidenter tuum probes spiritum. Verum ita mecum pugnare videris, quemadmodum canis ille, ab *Albanæ* Rege dono missus *Alexandro*, pugnavit cum Elephanto. Is enim arte circumfiliens & allatrans hac atque hac delassavit belluam, crebro rotatu adigens in vertiginem, atque ita dejecit. Plurimos ingenio doctrinaque præstantes, dignitate, quosdam etiam miraculis ac martyrio claros fuisse, qui tuum dogma rejiciunt, non negas, fateris & sanctos fuisse, vel donas potius & nos accipimus, jam causam facimus cætera æqualem: restat in hoc statu, ut evidentissimum proferas argumentum, cur à vobis talibus potius stare debeamus, quam ab illis talibus, ne repetamus totam collationem. Excusas illos quod forte respicerint ante mortem, alioqui damnandi. Id verisimile non est, qui tot voluminibus constanter eadem senserint, sub mortem mutasse sententiam. At *Bernardus* moriturus dixit: *Perdidi tempus, quia perdisse vixi.* An hoc erat canere Palinodiam? Quis sanctorum hæc non dixit? Hæc vox est modestiæ, non Palinodiæ. Sacre Scripturæ tam expositam claritatem nondum probare potuisti, & de hoc mox aliquid attingemus, & si probasses, probabilis est te cæcutire quam illos. Si spiritum alleges, in illos pronius est caritatis iudicium, ut largiamur non esse certum: Si electionem potiorum, consentaneum est illos cum Ecclesia quæ potiora sunt elegisse: Si sensum communem, propensior est in illos opinio sensus communis. Si respondeas non esse mirum viros spirituales aliquando juxta carnem sensisse, totidem verbis responsum tuum in te retorqueri poterit. Si respondeas Mundum esse regnum Satanæ, eoque non mirum tot tantisque viros tam longa seculorum serie excæcatos, non vidisse lucem Scripturæ, totum hoc multo probabilis in te retorquetur. Nam & tu carnem circumfers, & in communi Mundo versaris, in quo regnat Satanæ.

E Nec expediunt te ex angustiis quæ multa subnectis de excæcatis in gloriam liberi arbitrii, de his qui audientes non audiunt, & intelligentes non intelligunt, quæ magis in te quadrant, quam in Ecclesie lumina. Neque convenit huic loco, quod tu tecum comparas *Christum*, discipulos tuos Apostolis, Doctores ac principes Ecclesie Judæis: quodque tuam doctrinam vocas lucem, Patrum & Ecclesie decretum tenebras. Si nos urgere vis collationibus, alias tibi quæras oportet, istas non recipimus. Multo stultius adducis hic *Arianos* & Philosophos. *Arianos* judicavit Ecclesia, & ejus sententiam approbas. At eadem damnavit tua dogmata, & tamen hic non gravo te auctoritate Ecclesie. Nihil nobis cum Judæis, qui *Christum* agnoscimus Servatorem. Erraverunt & eruditissimi Philosophi: quasi ego scripserim eruditos, magno ingenio præditos, non posse cæcutire. Ex una particula nectis enthymema, collige acervum conjecturalem, & hinc ostende tibi potius fidendum quam illis. Quam vero sophisticum illud: *Negas esse verum, quod dixi Scripturam aliquoties non percipi ob imbecillitatem humani ingenii.*

N n n n 3

Ni

*Nihil, inquis, aptius capiendis verbis Dei imbecillitate ingenii, propter imbecilles enim & ad imbecilles Christus & venit & mittit verbum Dei. Si imbecilles vocas, ut ego sentio, rudes & infirmos, quales erant Galata, aut quales multos videmus, nec humanis aptos disciplinis: quin à talibus potius petimus scientiam Scripturarum, quam ab eruditis Theologis, aut quam abs te, qui tantam scientiam tibi vindicas? Sin appellas imbecilles modestos ac morigeros Spiritui Sancto, tecum sentio, sed hanc imbecillitatem mirum quam in tuis scriptis desiderem. Perinde quasi rem omnem gesseris dextro Marte, properas ad metam disputationis, sed antequam id patiar, pauca dicam de Scripturarum obscuritate, quanquam super hac re satis ante dictum arbitror. Etenim nisi doces, eas esse Sole clariores, modo detur Grammatices peritia, fateris te non posse nodum explicare de probatione tui spiritus. Hic si tibi decantem, quantopere Veteres omnes querantur passim de Scripturæ difficultatibus, quantum defudent in explicanda Genesi, quantam caliginem Hieronymus viderit in initiis & postremis Ezechielis, quoties hæreat Augustinus: respondebis non esse mirum, si in Sole impingant lusciosi: & si tibi protulero illud è Psalmo, *Abyssus abyssum invocat*, quod Augustinus ac Hieronymus interpretantur de caligine mysticæ Scripturæ. Item illud: *Dies diei eruat verbum, & nox nocti indicat scientiam*, quod exponunt similiter. Rursus illud ex Ezechiele de torrente, cujus aquæ sic intumuerant, ut transvadari non posset. Item ex Psalmo xvii. *Et caligo sub pedibus ejus*, adducitur & hic sensus de profunditate Scripturarum. Iterum in versiculo, *posuit tenebras latibulum suum*, Hieronymus interpretatur Christi nativitatem nobis esse obscuram, quam tu vis esse clarissimam. Item illud, *tenebrosa aqua in nubibus aeris*, interpretantur de obscuritate Scripturarum. Aliaque similia testimonia si proferam, adferes mihi novam interpretationem, rejecta Veterum expositione, ac Scripturam ad tuæ causæ commodum detorquebis. Verum illud velim expedit: Si Linguae peritia sensusque communis sufficit ad Scripturæ perspicuam intelligentiam, quid Pauli tempore fuit opus Prophetis*

1. Cor. apud eos qui Linguis loquebantur? Paulus diversa facit dona, linguarum & prophetiæ, ac prophetiæ donum longe facit eminentius dono Linguarum. Hoc evidenter arguit, esse quiddam in Scripturis reconditum, quod non sit cuivis dilucidum, qui Linguas teneat. Rursus si verum est quod tu dicis, si qui Dei Spiritum habet, nihil sentit obscuritatis in sacris Voluminibus, cur qui prior prophetabat jubetur tacere, ubi surrexerat alius Propheta, cui fuerat revelatum? Plures habebant donum prophetiæ, & tamen quod huic erat dilucidum, aliis fuit obscurum, propterea quod non omnibus omnia largiatur Spiritus, sed dividat singulis pro sua voluntate. Proinde mira est tua felicitas, qui profiteris nihil esse in sacris Litteris, quod tibi non sit clarissimum. Et post auditas prophetias, Paulus vult judicari quæ dicta sunt: *Propheta*, inquit, *duo aut tres dicant, ceteri taceant*. Deinde inter dona Spiritus refert & discretionem spirituum. Hæc arguunt Scripturam non tam esse quibuslibet obviam & expositam, quam tu vis videri. Rursus ait, *Videmus nunc per speculum & in anigmate, tunc autem facie ad faciem*. Audis ænigma, & tu mihi prædicas clarissimam claritatem. Fide videmus, & fidei lux est in divinis Litteris. Et inibi: *Ex parte cognoscimus, & ex parte prophetamus*. Ac mox: *Nunc cognosco ex parte, tunc autem cognoscam sicuti cognitus sum*. Prophetiam Paulus appellat Scripturæ mysticæ interpretationem: eam cur faterur imperfectam, si nihil non est clarissimum? Et si Paulus agnoscit hic imperfectum quiddam, ubi sunt qui nunc jactant omniscientiam? Velim ut saltem hunc locum nobis reddant dilucidum, *Sicut cognitus sum*. An quisquam est qui sic cognoscit aut cognoscet Deum, sicut cognitus est à Deo? Puto hoc ipsi Deo proprium esse, ut seipsum cognoscat per-

A fecte. Legebat Eunuchus Esaiam, haud dubie peritus Linguae, & tamen sensum latentem non intelligebat. Jam Epistolas, opinor, Pauli numeras inter Scripturas sacras. Atqui de his sic pronuntiat Petrus: *Carissimus frater noster Paulus secundum datam sibi scientiam scripsit vobis, sicut & in omnibus Epistolis, loquens in eis de his, in quibus sunt quadam difficulta intellectum, &c.* Respondebis, erant difficulta rudibus. At tu nihil requiris nisi peritiam Grammatices. Si dixeris illis defuisse Spiritum, quæstio redit in orbem. Siquidem hoc pollicitus es, te probaturum nobis tuum spiritum. Sed hinc quoque facile elaberis, si modo probaris quod assumis: dices nos obstinata malitia oppugnare cognitam veritatem, quemadmodum faciebant Pharisei. Quis autem comprehendat eum, cui tot sunt parati cuniculi per quos effugiat? Age, veniam ad eos, quibus tu tribuis spiritum, quem, ut scribis, hauserunt ex tuis libris: unde tanta in horum scriptis dissensio? Si idem Spiritus agit omnes, cum tractent eandem Scripturam, non potest esse tam perspicua claritas, ut sufficiat Linguae peritia, & sensus communis. Sed dices Zwinglium & Oecolampadium amisisse spiritum, posteaquam in te coeperunt scribere: *Philippus Melancthon* nonne in suis commentariolis aliquando cunctanter loquitur, & suspendit sententiam? Atqui hoc negas esse fas in sacris Litteris, in quibus perspicua veritas est asserenda fortiter. Oecolampadius nondum abs te dissentiens, non negat obscuritatem esse in Esaiâ, sed sat habet si adimat desperationem pio seduloque lectori: & in præfatione adeo non proficitur se nihil non explicuisse, ut fateatur se frustra conaturum fuisse, ni commentariis Hebræorum fuisset adjutus. Interim aliquanto reverentius loquens de Hieronymo quam tu, qui talem virum blasphemum & sacrilegum facis in hoc tuo libro, numeris omnibus absoluto. An Pomeranus sic abs te laudatus in enarrandis Psalmis non alicubi Scepticus est, & suspensio gradu per aristas, ut ais, incedit?

Verum de aliis fortassis invenies quod tergiverferis, urgebo te tuis ipsius dictis, *cui injuria est ac blasphemia in Scripturam sacram, si quis illi tribuat aliquid obscuritatis*. Hoc paradoxum vide quomodo conveniat cum tua præfatione in Psalmos. Sic ibi loqueris: *Psalterium profiteor, &c. verum ita profiteor, ut nolum ab nullo id de me presumi, quod nullus adhuc prestare potuit sanctissimorum & doctissimorum, id est, Psalterium in omnibus suo legitimo sensu intelligere & docere. Sat est aliquot, & eosdem ex parte intellexisse. Multa sibi reservat Spiritus, quo nos semper discipulos habeat, multa solum ostendit ut alliciat, multa tradit ut afficiat, & ut beatus Augustinus præclare dixit, nullus unquam ita loquutus est, ut ab omnibus in omnibus intelligeretur, multo magis ipse Spiritus Sanctus solus omnium suorum verborum intelligentiam habet. Quocirca ingerere me confiteri oportet, me ignorare legitimam habeam nec ne intelligentiam Psalmorum, &c.* Rursus aliquanto inferius: *Quid ergo reliquam nisi ut matuum juvenum, labentibus, tanquam vel ipsi lapsi vel lapsuri, ignoremus?* Rursus inibi: *Scio esse impudentissima temeritatis enim qui audeat profiteri unum librum Scripturæ à se in omnibus partibus intellectum. Quin quis audeat presumere unum Psalmum rotunde ab illo intellectum?* Hactenus tua verba retulimus. Immane quantum dissonat hæc oratio, *Luthere*, à paradoxo, quo tanta asseveratione doces in hoc libello, de mira claritate Scripturæ, quæ nisi concedatur, omnia vertentur in caliginem, neque quicquam erit in rebus humanis certi. Quis credat esse eundem hominem, qui hæc scribit enarraturus Psalmos, & qui nunc provocat universos, ut vel unum locum proferant qui tibi sit obscurus? Quorsum vero nunc attinet è tuis commentariis decerpere locos, ubi profiteris te destitutum ab interpretibus inter ipsos variantibus, animi tui somnium sequi. Rursus ubi fateris te prorsus non intelligere, quomodo versus cum præcedente cohæreat, ac tuam opinionem

nem delirationem vocas. Hoc in Psalmo xvii. ibi dicis, Ecclesiae doctrinam esse supra captum humanum: & hic sufficit Grammatices peritia. In Psalmo xix. hunc in modum loqueris: *Exposuimus hunc Psalmum pro exemplo fidei de Rege quocumque, nec dum certum, an legitimum sensum attigerim*: mox interpretationis tuae iudicium rejicis in lectorem. Iterum in xx. fateris te incertum, de solo-ne Christo, an de quovis Rege debeat intelligi: & mihi objicis Scepticam Theologiam, qui non ausim de perplexis difficultatibus Scholasticarum questionum pronuntiare? Ubi tum erat ille Stoicismus assertor: ubi ille Omniscius? Mihi dicis, *Non sic suspense loquimur, nisi Lucianus & Epicurus*: & tu in Opere maxime sacro eodem modo loquens, ignoscis tibi. In calce hujus libri tui dicis, *Penes nullum volo esse iudicium, sed omnibus suadeo ut praestent obsequium*: & in Psalmo iudicium defers lectori. Quomodo in his tibi constas, qui me Proteum facis? An tum temporis nondum habebas Spiritum? Non dices, opinor. Utinam autem in ea modestia perleverasses! Ibi veteres Orthodoxos, sanctissimos & eruditissimos Patres appellas: hic me rides, qui tribuam illis sanctimoniam, ipse cæcutientiam, ignorantiam, imo blasphemiam & sacrilegium impingens: nec aliter excusas eos potuisse servari, quam si vel secus senserunt atque scripserunt, vel erroris poenituit ante mortem. Porro cum internam claritatem sic requiras ab omnibus Christianis, ut sine hac non facias illis ullam spem salutis, quid aliud censebimus, nisi illos omnes perisse, qui tam necessarium articulum fidei non dicam ignorarint, sed impugnarint, profligantes necessitatem, ac liberum arbitrium profitentes. Ego toties vocor blasphemus, qui dubitem ac disputem de tuo dogmate, & obscurum putas quid de illis eadem sententia pronunties? Et hic rursus novum paradoxon: *Qui Spiritum habet, ei nihil obscurum: qui non habet, ne jota quidem unum intelligit*. Nil medium est. Quisquis igitur profitetur sese dubitare alicubi in Scripturis, aut Spiritum habet, & mentitur esse obscuritatem cum nulla sit, aut non habet, & ne jota quidem unum intelligit. Tertullianus insignis Ecclesiae Doctor, postea in Montani dogma prolapsus, discessit ab Ecclesiae communione. An is amisso Spiritu, ne jota quidem intelligebat? Sed interpretaris non intelligit, id est, non sentit, non afficitur. At nos agebamus de certitudine doctrinae, non de ignoto hominis affectu, de quo fateris neminem certo pronuntiare posse, præter unum Deum. Etenim cum juxta Paulum sint Spiritus impostores, & Angelus Satanæ sese transfiguret in Angelum lucis, falli potest & is, qui se credit agi bono Spiritu. Quod si totam intelligentiam divinae Scripturae tribuis divino Spiritui, cur excipis solam imperitiam Grammatices? An in re tanti momenti Spiritus patietur Grammaticam obstare saluti hominum? Qui non gravatur impartiri tahras divitiarum æternæ sapientiae, num gravabitur impartiri Grammaticam & sensum communem? Blasphemus est in Deum qui vel tantillum tribuit libero arbitrio, & tu pius es, qui tantum tribuis Grammaticæ, ut sola tenebras inducat clarissimæ luci Scripturarum? Qui queruntur esse tenebras in Scripturis, haudquaquam negant esse clarissimas ipsi Spiritui, qui Scripturarum est auctor: sed has tenebras imputant imbecillitati naturæ humanæ: quod cum apertissime profitearis in præfatione tua, quam modocitavi, hic fortissime negas, affirmans nihil esse capacius divinae Scripturae, quam imbecillitatem humanam. Cæterum ut urgeamus hoc quod agebatur, doce quibus argumentis nobis constare possit, te Spiritum habere magistrum, nec falli in Enarranda Scriptura, cum in hac hallucinati sint omnes Ecclesiae Doctores. Fateris inesse nonnihil obscuritatis ex imperitia Linguarum. Hic igitur cum plures inter se dissentiant, quorum unusquisque sibi vindicat Linguarum peritiam, quomodo mihi constabit quis cæcutiat in Lingua, quis non? Nam hinc (ut ais) pendet interpretationis certitudo.

A Nec omnino negas aliquid obscuritatis oriri ex tropis: quos tamen si doces non temere admittendos in enarrationibus, tamen velis nolis frequenter occurrunt, in Prophetis, in parabolis, in ænigmatibus. Nec mihi placent affectati tropi, præsertim qui subvertunt sensum historicum: verum si tropologias excludas à sacris Libris, perit bona pars & jucunditatis & utilitatis arcanæ Scripturae. Ad hæc si fateris ex Grammatices imperitia nasci caliginem, fateberis simul & ex translatione, & ex depravatis Exemplaribus oriri tenebras. Queritur hoc & Oecolampadius in *Esaia*. Ergo cum alius dicet esse tropum, alius negabit, aut si fatetur uterque tropum esse, sed in interpretatione tropi dissident, unde mihi constabit, quis illorum attingat scopum? Ex collatione locorum? Habet utraque pars quæ conferat: Adhuc hæreo dubius. Similiter cum audio plures inter sese dissidentes, quorum quisque contendit suum Exemplar vacare mendis, quæ res mihi adimet ambiguitatem? Jam quis audebit affirmare: aut si quis affirmet, quis crediturus est ex locis inter se pugnantibus non frequenter oriri magnam caliginem? Quid simplicius Evangelica historia? Et tamen à quot qualibetque viris hic iudatum est, ut quæ dissident redigantur in concordiam? Adnitus est summis viribus Augustinus, nec effecit quod voluit: saltem hoc officium nobis præsta, quo minus tibi diffidamus. Multis obstat ingenii tarditas, quo minus assequantur quod docent sacras Litteræ, multis oscitantia, multis animus additus humanis affectibus. Nam contentiosi torquent Scripturam ad sua dogmata, cum contra fieri oportuerit. Denique Spiritus non omnibus patefacit omnia. Totidem igitur modis ambigemus de interprete: & quicquid malorum exaggerasti adversus eos qui putant in Scripturis esse nonnihil obscuritatis, quicquid convitiarum in hos congeffisti, regeretur in te, qui non potes effugere quin fatearis, aliquo pacto caliginem esse in divinis Libris. Sed tibi nulla est caligo. Ponamus esse verum quod dicis: sed quomodo nobis isthuc facies perspicuum? Nam hoc probandum suscepas, confessus te nihil agere adversus meam questionem, nisi dilucide probasses. Cæterum cum omnibus tentaris id non possis, veluti Proteus vinculis tenacibus adstrictus, redis in nativam formam, & nobis invidiam moves, quod Scripturam faciamus obscuram: perinde quasi negemus in illa quicquam esse lucis. In multis locis tenebras esse dixi, sed quas Spiritus aperiri velit, quantum nobis satis est ad salutem. Nam quædam abstrusa servat futuro seculo. Si tu colligis hinc nihil certo probari per Scripturam, dic mihi, quomodo tot seculis orthodoxi Patres erudierunt populum Christianum, quomodo propulerunt hæreses ab Ecclesia, an per Scripturas ambiguas & non intellectas? Tandem Satanam in crimen vocas, cujus opera sit, ut tam paucis sit dilucida Scriptura: qui si dormiret, uno sermone Dei semel audito, totus Mundus converteretur.

Hic cum prorsus hæreas in vado, tamen veluti re bene gesta, minitaris te mecum me laqueis irretiturum: & occurris syllogismo utrinque cornuto, sic obtorto, ut nullum sit effugium. *Ex verbis, inquis, tuis iustificaberis, & ex verbis tuis condemnaberis. Dicis Scripturam hic non esse dilucidam. Quod si verum non est, cur tu in Diatriba suspendis sententiam: si verum est, quid agunt Orthodoxi, quorum ingenium, eruditionem, sanctimoniam, miracula, martyria, dignitatem, vetustatem, multitudinem jactas, qui ex ambigua Scriptura afferunt liberum arbitrium?* Quo me vertam, adeo constrictus hinc atque hinc obvis cornibus? Scilicet alterum tui syllogismi cornu præcidam, deinde cum altero mihi res erit. Mea Diatriba non dicit Scripturas in hac materia esse obscuras. Sic habent illius verba: *Verum hic de Scripturis non est controversia, de sensu Scriptura pugna est: In cujus interpretatione, & cætera.* Audis-ne? pugnam esse dico, non obscuritatem. An ideo Scripturae, quibus convictus est Arius, fuerunt ob-

obscuræ, quod eas oppugnarit? Et si concessissem in ea quæstione Scripturam fuisse obscuram, quod non facio, sic concessissem quemadmodum in Scholis argumentandi causa multa donantur adversariis. Eam concessionem si velis arripere, necesse est ut fatearis utriusque partis interpretationes esse ancipites. Dices, ergo si dilucidæ sunt in hac parte, quibus usi sunt Veteres ad asserendum liberum arbitrium, cur tibi placuit *Diatriba* titulus, cur profiteris inquisitorem non assertorem, cur in fine dicis, *Contuli, penes alios esto iudicium*? Respondeo, cur qui in Scholis disputant, altero probante quod habet Scriptura, altero per Scripturas alias ac rationes impugnante, senioribus, aut præfidenti, ut vocant, deferunt iudicium? Poteest enim fieri, ut liberum arbitrium recte sit assertum à Veteribus è sacris & clarissimis Scripturis, cum ego adversus tuorum argumentorum aciem parum dextre defendam. Et jam ante reddidi consilii mei rationem, ut experirer an tu posses absque convitiis disputare, & ne rebus exulceratis oleum, quod ajunt, adderem camino. Ex hanc meam civilitatem toties mihi impingis in os, quam probare magis & imitari debueras. Si te delectat assertio, quid opus erat assertore me in eo, de quo & olim pronuntiavit Ecclesia, & nuper suam sententiam confirmavit?

Habebant igitur, inquis, *dilucidam Scripturam*: fateor, quantum satis erat ad discutiendam ambiguitatem de libero arbitrio. Quid tum postea? *Cur tu igitur*, inquis, *facis Scripturam hac in parte obscuram*? Non hoc fecit mea *Diatriba*, sed tu comminisceris, ut modo declaravi. Si contendis nihil prorsus obscuritatis esse in sacris Litteris, ne mecum agas, sed cum universis Orthodoxis, quorum nullus est qui idem non prædicet. Cæterum quoties *Diatriba* meminit obscuritatis in hac materia, aut vestro nomine loquitur, aut concedit argumentandi gratia, quod poterat non donare. Quod genus est illud: *Hic si neges hac in parte dilucidam esse Scripturam, in qua tot summi viri caligant*, &c. An putas hoc sub mea persona dici, *In qua tot summi viri caligant*? Ista vestra vox est, quam arripio contra vos, qui vestram interpretationem vultis haberi pro oraculo. Simile est illud, *Si tam dilucida est, cur tot seculis viri tam excellentes hic cæcutierunt, idque in re tanti momenti*? Hæc verba non damnant Veteres cæcutientia: sed urgent vos, ut aut fateamini illos vidisse verum, aut ne postuletis vestram interpretationem haberi nobis pro cœlesti oraculo. Rursus cum ajo, *Si nullos, cum & hodie tot obscuritates torqueant doctos, nulla erit interpretatio certa*. Hæc argumentatio quid aliud agit, quam ut patiaris & tuam interpretationem eodem jure rejici, quo tu rejicis omnium?

Proinde vide quam atrociter, sed extra causam illa tibi dicta sint. Denique qua levitas & temeritas animi, sanguinem fundere pro re incerta & obscura? *Hæc enim non martyrum Christi, sed demonum est*. Vides hoc cornu præcisum? Ubi vero erat tua mens, cum scriberes, *Hoc non est martyrum, sed demonum*? An demones habent sanguinem quem fundant? Deinde quis dixit sanctissimos viros pro libero arbitrio fudisse sanguinem? Dices, Pro Scriptura sacra fuderunt, quam tu facis obscuram. Rursus ita loqueris quasi dixerim totam obscuram esse, aut quasi si mihi ac tibi sit obscura, fuerit simul illis obscura, qui definierunt de libero arbitrio. *Cyprianus* fudit sanguinem suum: demus fudisse pro Scriptura. Nihil igitur usquam fuit obscurum *Cypriano* in tota Scriptura? Finge *Augustinum* occisum, cum à *Donatistis* essent illi structæ insidiæ, relatus fuisset inter martyres, an absurdum putas, si quid illi fuisset obscurum? Et huic tam frivolo fundamento nituntur ea quæ dicis in fine Capitis: *Hoc est aliud nihil quam illos facere imperitissimos cognoscendo, & stultissimos asserendo*.

Discussus est ille *negulus*, sed me miserum occurrat alius. Si illos, inquis, recte sensisse credis, cur non

imitaris? Si non credis, cur jactas tanta bucca, tanta copia? &c. Credo illos recte sensisse, qui asseruerunt liberum arbitrium, quemadmodum asserit Ecclesia. *Cur igitur*, inquis, *tu non asseris, sed disputas*? An quisquis disputat anceps est? Non disputo ut dubius, sed ut te nostræ assertionis invasorem confutaturus. Nihilo magis ad rem faciunt quæ infulcis: *Jam & tu pone ob oculos, & tecum expende, utrum plus tribuendum esse iudices tot eruditiorum, tot orthodoxorum, tot sanctorum, tot martyrum, tot veterum ac recentium Theologorum, tot Academicarum, tot Conciliarum, tot Episcoporum & summorum Pontificum præjudiciis, qui Scripturas dilucidas esse senserunt, & id tum scriptis tum sanguine confirmarunt, an tuo unius privato iudicio, qui negas Scripturas esse dilucidas, qui forte nec unquam lachrymam vel suspirium pro doctrina Christi emisisti*. Omitto quod tuo more judicas, quid lachrymarum aut suspiriorum ego fundam. Quid hic agis, *Luthere*? Veteribus fuisse Scripturam dilucidam, unde asseruerunt liberum arbitrium? Qua tandem igitur fronte blasphemiam vocas, quod illi definierunt ex dilucida Scriptura? Et toties mihi recinitur hoc mendacium, quod hic Scripturas faciam obscuras. Ajo interpretationes variare, & hoc in contentionem vocabam, utri potius esset assentiendum, Veterum-ne probatæ tot seculis, an tuæ nuper exortæ? Imo hoc illic ago pro viribus, ut persuadeam, Ecclesiæ Doctores non errasse in asserendo libero arbitrio, ac te potius cæcutire. Ita loquor: *Hic si negas hac in parte esse dilucidam Scripturam, in qua tot summi viri caligant, circulus ad caput redierit*. Vides hæc sub aliena persona dici, *In qua tot summi viri caligant*. Hæc vestra vox est, non mea: & si verum est quod dicitis, aut fuit illis obscura Scriptura, aut impie restiterunt Spiritui Sancto. Neque quicquam periculi sit, si quis dicat & in hoc argumento fuisse illis Scripturam alicubi obscuram, at nihilo minus rectam ac certam esse assertionem. Siquidem in Conciliis quod aliis obscurum est, aliis aperit Spiritus, sic ut ex collatione singulorum nihil residueat obscurum, dum suam quisque apocalypsim adfert. Quod si trahis nos ad universam Scripturam, fateor illic quædam obscura mihi meique similibus. Objicies illico tantas turmas summorum virorum, quorum iudicio plus tribuendum est, quam meo unius privato. Quid ego audio? Meum unius privatum iudicium est, quod nemo laudatissimorum virorum, quos per ironiam recenset, falsus non est? Quis enim illorum in enarrandis arcanis Voluminibus non queritur de obscuritate Scripturæ? Non quod illam accusent, ut tu calumniaris, sed deplorent humani ingenii tarditatem, non quod desperent, sed ut gratiam illius implorent, qui solus quibus vult, & quando vult, & quantum vult, claudit, aperitque. Idem cum ipse toties fatearis in commentariis tuis, cur appellas meum unius privatum iudicium, & illis me facis adversarium qui mecum faciunt? Tu facis illis Scripturam obscuram, qui fortiter illorum interpretationes rejicis. Id ni fecisses, non esset pugna. Festiviter vero, quod comparisonem, qua te cum tot Veteribus componebam, devolvis in me. Ego non postulo, ut rejectis omnium illorum sententiis in re tanti momenti, mihi uni fides habeatur, id quod tu non in hoc tantum dogmate flagitas atque etiam exigis veluti tuo jure, minitans omnes delendos ut lutum platearum qui tibi resistunt prædicanti verbum Dei. Par est igitur ut certis argumentis ostendas, cur tua unius sententia debeat nobis esse potior tot ac talium virorum iudicio, ne toties repetam omnes circumstantias. Si certam habebas opinionem, inquis, quid sibi vult *Diatriba* & collationis vocabulum? *Cur suspensa sententia disputas in utramque, quid pro, quid contra*? Si hoc arguit ancipitem animum, vocentur in jus omnes Scholastici. *Thomas* quærit an Eucharistia sit sacramentum Ecclesiæ, & adfert in utramque partem argumenta: num ideo dubius est de re quam disputat? Fecit idem *Hieronymus* ad-

adversus *Luciferianos*, *Augustinus* adversus *Manichaeos*, an statim dubium erat illis de quo disputabant? Quomodo tandem refellere poteram argumenta tua, nisi recensissem? An non vides ejusmodi collationes frequenter & apud Veteres fuisse? si forte res sine tumultu componi posset. Tituli civilitas opposita est isti ingenio tam irritabili, opposita est quibusdam plus satis ad seditionem propensis. Deinde quoties Philosophi pro sua quisque Secta inter se digladiabantur, (nam has Diatribas appellabant) erant omnes suspensa sententia, an potius suam quisque sententiam volebat esse invictam? Vides ut nihil odiosius in me criminariis, quam quod disputator quam criminator esse malui: & hic conor, ut ais, te obruere diluvio quodam orationis, sed res in diversum exiit, ego involvor undis, tua arca in sublimi fertur secunda: imo tua scapha hic haeret in Syrtribus, nec explicas quod promiseras, cum nullum non moveris lapidem. Et tamen perinde quasi dextro Marte rem gesseris, adornas triumphum.

71. *Cornuto*, inquis, *sylogismo* te teneo. Aut falsum est quod dicis, illos fuisse praeclaros admirabili peritia Scripturarum, tum vita & martyrio, aut falsum est, quod dicis, Scripturas non esse dilucidas. Io pæan, Io triumphes! An sit falsum, in Scripturis esse aliquid caliginis, jam discussum est. Illud sine controversia falsum est, quod ais me prædicare, Veteres ex obscuris Scripturis asseruisse liberum arbitrium: sed fingo mihi velut imperito non esse perspicuum utri rectius interpretati sint Scripturas, illi tot ac tales, an tu cum paucis, & per hanc fictionem exigo abs te certas probationes, cur ab illis deficientes, debeamus in tuam sententiam ire pedibus. Crebro, ni fallor, vidisti in Scholis disputandi gratia concedi adversario quæ vera non sunt. An si quis in disputatione fingeret se esse *Tarquiniū*, te *Apollinem*, num urgeres hominem serio concessis? Ad dis impudentem hyperbole, me toto libello Diatribæ nihil aliud agere, quam ut persuadeam Scripturam non esse dilucidam. Quid autem attinet in refellenda manifesta vanitate operam sumere? Nec his contentus addis aliud commentum impudentius. Negas me serio tribuisse sanctissimis viris peritiam Scripturarum, tantum ut rudi vulgo fucum facerem, *Luthero* autem negotium facerem, ut causam ejus inanibus verbis gravarem odio & contemtu. Si hoc spectassem quod fingis, non ita moderatus fuisset stylus, non tanta circumspectione cavissem, ne quid unguium aut dentis esset in Diatriba, non sic advigilassem ut causam per se odiosam agerem non odiose. Si in gratiam Principum edidissem Diatribam, non poteram illis magis gratificari quam si totis eloquentiæ viribus in te fuisset debacchatus. Nunc adeo non odiose scripsi, ut me nonnullis suspectum reddiderit mea modestia, & tamen mihi non erat obscurum, quam amanter de me jam pridem & senseris & scripseris. Sed mihi certum est, in his, quæ sunt fidei, nihil tribuere privatis affectibus. An tui contemtu interpretaris, quod te cum tot Ecclesiæ luminibus, cum Conciliis generalibus, cum omnibus Academiis confero? Quid igitur dices de illis, qui te libris editis cum longe aliis comparant? Et in illos mutus, de mea civilitate quereris. Ego Latine scribens, vulgo rudi fucum facio, tu qui hanc tuam disputationem curas vertendam in Linguam Germanicam, ut apud Agricolas, nautas & cerdones traducas *Erasmum*, apud quos mutus est, credis homines doctos latere quid agas? Ad seditionem spectas, quam vides hæcenus ex tuis Germanice scriptis libellis toties exortam esse. Sic nimirum fecerunt Apostoli. Ego tecum disputavi iudice senatu doctorum hominum, tu causam ad imperitam plebeculam transfers, & apud fabros, coriarios & agricolas me criminariis, qui tibi favent, me non noverunt: te criminantem intelligunt, me respondentem non intelligunt. Quam speciosam petis victoriam! Jam quod subijcis, non satis intelligo. Sic enim scribis: *Ego vero, neutrum verum, sed utrumque falsum dico. Primum Scripturas esse lucidissimas, dein-*

A de illos, quatenus liberum arbitrium asserunt, esse imperitissimos sacrarum Litterarum, tum illud neque vita neque morte, solum vero stylo, sed peregrinante animo asseruisse. Hæcenus contendisti Scripturas esse lucidissimas, & id nunc dicis esse falsum. Deinde semper asseruisti Veteres ex Scripturis perperam intellectis probasse liberum arbitrium, & nunc hoc quoque dicis esse falsum. His duobus annectis & tertium, videlicet falsum, quod hæcenus voluisti videri verissimum. Sed cessat verborum calumnia, quid scripseris in propatulo est, quid sentias satis conjecto. Quanquam hic tu nullum faceres calumniandi finem, si quid effutissem ejusmodi. Pulchre vero hic excusas veteres Orthodoxos, qui secus senserint, vixerint ac mortui sint, quam scripserunt de libero arbitrio. Ais solum stylus illorum effudisse blasphemiam, sed animo peregrinante. Sic excusantur qui per phrenesim peccant. Nec aliter excusas Ecclesiam, quæ illorum sententiam comprobavit, nec aliter Academiæ, nisi quod dum asserunt liberum arbitrium, mens domi non sit, sed peregrinatur apud *Sogdianos*. Ita ne qui libris hoc professis asserunt liberum arbitrium, qui toties infulciunt in suis commentariis quod docuerunt, qui pugnant adversus eos qui dissentiunt, verisimile est solo stylo lapsos, alienata mente? Divus *Augustinus* si sine mente asseruit liberum arbitrium, cur in libris *Retractionum* saltem non respiscit? Et illic asserit, quod asseruit, & hujus sententiæ tanto gravior est auctoritas, quod seipsum reprehendit in quibusdam, in quibus plus tribuerat libero arbitrio quam oportuit. Valde confirmat quod relinquit, qui sui iudex carpit quod redundabat. An ideo mors vitæque discrepat à stylo, quod suis meritis diffusi totam salutem adscribebant Dei misericordiæ? Idem nos facimus qui asserimus liberum arbitrium. Quam commoda rima tibi hic reperta est, qua possis elabi, quoties auctoritate Veterum urgeberis!

Non hoc senserunt, sed aberrante stylo, & animo peregrinante talia prodiderunt. Nec vides interim istud tuum commentum in te posse torqueri, non solum à nobis, verum etiam à tuis. Proinde quando tu, *Luthere*, dum elabi non potes è laqueo quæstionis, multum fumum oculis nostris offudisti, non tam *Prostrum* agens quam *Cacum*: ego tibi rursus negotii summam atque epilogum ponam ob oculos. In Diatriba nego me vellem pugnare tecum, auctoritate veterum Orthodoxorum, aut præjudicio Ecclesiæ, quæ jam pridem tuum dogma damnavit, non quod existimem horum sententiam nihil habere ponderis, sed quod his armis nihil agerem apud te: verum si contingeret, ut Scripturarum testimoniis pares videremur, & æqualitas suspenderet sententiam utroque nutantem, rogavi utrum æquum videretur, ut hoc rerum statu, certe tantillum haberet momenti Veterum auctoritas una cum Ecclesiæ decreto, ut procliviores simus in illorum sententiam quam in tuam. Nec hunc in modum eo loquor, quod vere nostra fluctuet sententia, sed ita fingo, quo tibi quoque probetur æquitas nostra, ne queri possis iniquis legibus tibi victoriam extortam. Pone igitur in medio liberum arbitrium, annis jam mille trecentis & amplius bona fide possessum ab Ecclesia Catholica. Pone te ex una parte Scripturarum præsidii oppugnantem, me iisdem præsidii defendentem. Adde spectatores mei similes, quibus omnia nostra videantur paria, cum tu simul & certator, & certaminis arbiter atque agonothetes esse postules, quis vel tibi vel mihi addicet brabeum, & cujus arbitrio liberum arbitrium servabitur aut jugulabitur? Quoties in judiciis variant utrinque pares sententiæ, perpenti solent circumstantiæ, nec jam numerantur sententiæ, sed expenduntur. Aliquid favoris tribuitur reo, defertur nonnihil ætati, dignitati & auctoritati partis alterius. Itidem ego proponebam, an nutante sententia deberent aliquid habere momenti, utriusque partis circumstantiæ. Statuimus te ad dextram, cum *Manichæo*, *Joanne Hasso* & *Wiclevo*, quos omnes percussit Ecclesiæ fulmen. Dei judicia no-

bis sunt incognita, adde, si voles, *Laurentium Vallam*, quanquam ille nec ex professo tueretur tuam sententiam, sed victus difficultate cedit: & quantum *Laurentio* tribuas nescio, primum homini rhetorico, deinde quaestionem praescientiae, non ex divinis Litteris, sed humanis rationibus, ac profanis exemplis tractanti: nam quod ais *Augustinum* totum pro te stare, satis mirari non possum, cum ille in libris *Retractionum* excuset quaedam in tribus illis libris, quos orsus *Roma*, *Carthagine* absolvit. Jam Presbyter, quod in his plus satis videatur tribuere libero arbitrio, nec justam habere rationem gratiae, perseverans tamen in sententia, quod esset aliquid liberum arbitrium. Quid plura? Si *Augustinus* tecum sensit, cur jam senex librum opposuit iis qui diverso rapiebantur errore, quibusdam in totum negantibus liberum arbitrium, quod audirent tantum tribui gratiae, aliis minus justo gratiae tribuentibus, cum audirent asseri liberum arbitrium. Sic habet in primo Capite. Caput secundum sic orditur: *Revelavit autem nobis per Scripturas sanctas, esse in homine liberum voluntatis arbitrium*. Audis asseri liberum arbitrium, non ex somniis Philosophorum, sed ex auctoritate sacrarum Scripturarum, & alicubi *παλινοδῶν*, quod *Origenem*, ni fallor, sequutus scripsit, *nostrum esse velle bona, ceterum perficere non posse sine praesidio gratiae*, non tamen abnegat liberum arbitrium. Jam quod alicubi dixit, *Deum operari in nobis & bona & mala*, quale sit suo loco declarabimus. Nunc aliud agitur. Quare patiemur tibi adstare *Laurentium*, *Joannem Huns*, & *Wiclevum*, sed primum vehementer ob hanc sententiam periclitatum, duos Ecclesiae iudicio damnatos, alterum etiam exustum in *Constantiensi* Concilio. Hic mihi ne protinus reclamæ: Satanæ fuisse sententiam, non Ecclesiae, nunc tantum historiam referimus. Assistant & amici tui, quorum tamen suffragio minus erit ponderis, vel quod in tua dogmata jurarunt, vel quod nec inter ipsos, nec tecum constanter idem sapiunt. Et scis rejici testem domesticum, nec ignoras testium fidem non alia re magis elevari, quam testimoniorum inconstantia: Hic est tuus chorus. Ex adversa parte stant illa præclara domus Dei lumina, in quibus tot excellentes ingenio viri, sic exercitati in divina Philosophia, tum Græci quibus prima semper fuit auctoritas in tractandis sacris Litteris, tum Latini Græcorum æmuli, & in his tot vitæ sanctimonia commendati, nonnulli etiam martyrio sanguinis clari, quorum memoria toti populo Christiano semper fuit in hunc usque diem sacrosancta: tot Episcopi, tot summi Pontifices, quorum sententia tam longa seculorum serie recepta comprobataque fuit, tandem & publico Ecclesiae decreto confirmata. Adde his consentiens omnium Academicarum iudicium, adde renovatam Theologorum & Ecclesiae censuram. Denique adde tam longam temporis præscriptionem. Nonne signis evidentissimis opus est, quo nobis persuadeas, ut tecum profiteamur, tam venerandum Patrum chorus, una cum Ecclesiae proceribus penitus cæcuisse in sacris Litteris, spiritu Satanæ fuisse actos, aut, ut clementissime dicatur, mente alienata tulisse sententiam, hæreticam, impiam, blasphemam, adversus clarissimam Scripturam, & in summam humani generis perniciem: utque desciscientes à patribus nostris, quorum doctrina, legibus & auctoritate hæctenus aliti, rectique sumus, ipse matre, cuius lacte nutriti sumus, deserta tanta populi Christiani sodalitate, cui tot annis assuevimus, summo rerum vitæ & animarum discrimine concedamus in tuum foedus, in quo præter homines eoque paucos, & inter se dissidentes, acresque assertiones nihil videmus. Dignitate, auctoritate, vetustate, ingenio, doctrinaque videris illis ultro cedere. Miracula vocas in dubium, sed hæc tamen publica constansque populi Christiani opinio jam gloriâ commendat, cum ne suspicio quidem, aut rumor similitis sit de vobis. Nam quod cavillaris neminem illorum per liberum arbitrium edidisse miracula, ad id jam respondi. Rursus in dubium vocas sanctimoniam vitæ, pro illis tamen

A stat opinio. Nec mihi libet hanc partem urgere. Movet nos illorum auctoritas, movet quam in te tuisque videmus asseverandi constantia, (sic enim finxeram) sed ab Ecclesia nostra recedere non audemus, nostramque salutem tuæ fidei committere. Quod signum ostendis ut tibi potius credamus quam illis? Jam ut donemus tibi esse Spiritum quem fortiter arrogas, tibi uni Scripturas omnes esse lucidissimas, hoc ut verum sit, tibi verum est: nobis, ut ipse fateris, nihil prodest: promittebas itaque claritatem externam Scripturæ divinæ, quæ persuaderet omnibus tuam interpretationem esse verissimam, & aliorum omnium, quamlibet multorum, magnorum, quamvis sanctorum aut eruditorum, esse fallam, cæcam & pestiferam, quam quisquis sequatur recta properat ad inferos. Nemo sanus credidit *Donatistis*, magna asseveratione suadentibus, apud reliquas Ecclesias omnes perisse baptismi gratiam, nec usquam mansisse incorruptam, nisi in ipsorum Ecclesia. Et tu vis nos statim credere, tot seculis per Satanam fuisse velatum Euangelium, quod nunc per te patet, nec apud ullos esse sinceram Scripturarum interpretationem, præterquam *Wittenbergæ*. In re tam incredibili, tamque periculosa, non sat fuerit, assertionibus & vulgaribus argumentis agere: evidentia, certa, demum Achillea proteras oportet. An hic testimoniis Scripturarum utrinque productis advocabis sensum communem, qui controversiam dirimat? Et Spiritum & sensum communem, & divinæ Scripturæ perspicuitatem utraque pars sibi vindicat. Nunc quod tu tam prolixè de obscuritate hæcque Scripturarum differuisti, minimum ad rem pertinet. Fac Scripturas lucidissimas, quid faciemus nos imperiti, qui videmus utramque partem sibi pari contentione asserere Spiritum qui patefacit mysteria, & summam Scripturæ perspicuitatem? Fac alicubi obscuras, quid faciemus, cum utrique alteris obijciatis cæcitate?

Utrunque hæc habent, nos certe pendemus in anticipi, nec interim liberæ vel fidem tuam, exhibito promisso, vel nos, adempta nobis ambiguitate. Fortasse redibis ad illas conjecturas, quas ante nobis proferre coepisti: *Scio meam conscientiam esse sinceram, scio me Spiritu Dei agi, pecuniam nec habeo nec affecto, gloriam nihil moror, quid autem sperem voluptatis in tantis laboribus ac periculis?* Hæc, *Luthere*, sic recipimus abs te dicta, ut optemus esse vera, sed tamen nobis non persuadent, nec proferens illam externæ claritatis *παρηγορίαν*, sed cogere potius tentas quam allicere. Fieri potest ut talis sis qualem te prædicas, id tamen citius crederemus, si in tuis scriptis minus esset arrogantiae, minus amarulentiae, minus stropharum & vafritiei, quantum si viderem in litteris Apostolorum, dubitarem illis habere fidem. Nam similia puto & *Manichæos* & *Donatistas* dixisse, Non affecto pecuniam, non gloriam, non cætera hujus Mundi commoda. Sunt Spiritus *plani* juxta *Paulum*, & Spiritus Satanæ transfigurant sese in Angelum lucis, nec tutum est cuivis spiritui credere. Quod ad famam attinet, non possis optare majorem, eaque tibi brevi temporis spatio quaesita est; late regnas in animis hominum, tot factionibus armatus es, habes theatrum miris applausibus perstrepons, summatibus magis formidabilis es quam amabilis: habes tuum satellitium, habes emissarios & veredarios, habes qui tecum scribant, habes qui scripta tua vertant Germanice. Quid superest nisi diadema? Hic rerum successus posset vel incorruptum animum corrumpere. Quantum habeas pecuniæ non laboro, opinor tamen in cæteris quoque rebus paulo commodius habere, quam habiturus eras, si non movisses hanc *Camarinam*. Certe multos novi, quibus Euangelium istud & censum, & uxorem, aliaque multa commoda peperit, cum antea frigerent. Nunc si præmium audire vis adulationis meæ, sic enim interpretaris: Dimidium fortunulæ meæ perdidisti, ne contra te retiarium agerem, multamque suspicionem & invidiam lucrifici, cæterum terantio non sum factus ditior, & animum esse

esse mihi harum rerum contemptorem vel illud arguit, quod fortunam amplam, cum dignitate conjunctam, jam non semel recusavi. Sed non permitto mihi ut de tuo judicem animo: habet ille suum Judicem, qui solus novit occulta cordium. Hoc exigimus, ut nos de tua doctrina certos facias, id quod te facturum receperas. Id si non potes, patere nos oviculas & simplices sequi vocem Ecclesiae. Dices, satisfactum esse iis qui spiritum hauserunt è scriptis tuis. Utinam posses impositis manibus dare spiritum bonum! nam de spiritu, qui hauritur è tuis libris, vehementer dubitamus. Non hic referam experimenta mea: tantum hoc dicam quod est in propatulo, calami tui violentiam & supercilium imitantur permulti. Visus est olim mihi *Jonas* mansueti fanique ingenii: librum, quem scripsit in *Joannem Fabrum*, attente coeperam legere, cupiens discere, quibus argumentis rem evinceret. Tantum illic obstrepebat convitiis, ut tædio coactus sim librum deponere: nullus enim modus aut finis. Idem mihi usu venit in tua *Missa abrogata*, aliisque nonnullis Opusculis. Hic videlicet distinguis fidem & caritatem: fidem ais scire, caritatem omnia perpeti. At scævitiā videmus, caritatem illam omnia perpetientem non sentimus. Nec perpendis interim quantopere lædas causam tuam ista calami licentia, quem nunc in hunc, nunc in illum stringis, levium hominum instinctu. Et nisi me plane fallunt omnes conjecturae, ad hanc postremam debacchationem te propulere quidam è tuis, non alia re offensi, quam quod ab opinione *Carolstadtii* de Eucharistia dissensi, rogatus sententiam. Hunc dolorem suum per te voluerunt ulcisci, cum hac in parte starem abs te. Si Diatribam liberis rationibus ac fortibus argumentis obruisses, nec me vel tantulum offendisses, fortasse & in tuam sententiam pertraxisses, à qua non ita multum abhorret animus, si tantum Scholarum esset, non etiam Ecclesiae dogma, & apud alios minus odii, plus fidei tibi parasset. Ego te ad disputandi, non convitiandi certamen provocaram. Et vides quantam voluminis tui partem convitiis occuparis. Verum facessant hæc.

Prolixæ disputationis, qua meæ Diatribes præfationem oppugnās, hanc clausulam facis: *Quare hanc disputationem sic concludo: Per Scripturam ut obscuram habentis nihil certi definitum est, nec definiri potest, de libero arbitrio, te ipso teste: per vitam vero omnium hominum ab initio mundi nihil ostensum est pro libero arbitrio, ut superius est dictum. Docere igitur aliquid quod intra Scripturas non est nullo verbo præscriptum, nullo facto monstratum, hoc non pertinet ad dogmata Christianorum, sed ad narrationes veras Luciani, nisi quod Lucianus joco & prudenter de rebus ludicris ludens neque fallit neque ledit: Isti vero nostri in re seria, & qua ad aeternam salutem pertinet, insanunt in perditionem innumerabilium animarum. Sic & ego absolverim totam hanc questionem de libero arbitrio, etiam testimonio adversariorum mecum faciente, & illis ipsis pugnante, quod fortior probatio nulla sit, quam ipsius, qui reus est, propria confessio, & testimonium contra seipsum.* Habemus bellam conclusionem bene navatæ disputationis. De obscuritate jam satis dictum est. Finxi obscuritatem illic esse, ubi variant interpretationes. Eam fictionem si probas, simul fatere & tuas scripturas, quibus jugulas liberum arbitrium, esse ambiguas & obicuras. Quod si abnuis, nostro jure reposcimus quod concesseramus. Nec ego per vitam Orthodoxorum probo liberum arbitrium, sed in pari testimoniorum numero pondereque volo nonnihil habere momenti probatam testium vitam: veluti si in judicio par sit utriusque partis argumentatio, varientque testes, citius creditur viro qui fortiter pugnavit pro patria, qui sancte gessit magistratum, quam ei, cujus probitas nullo populi testimonio commendatur, sed improbitas potius famosa est. Dices quid illius fortiter gesta, quid magistratus faciunt ad causam in qua testem agit? Hoc faciunt, ne quis facile suspicari possit eum in hac causa vel mentiri vel fal-

li, qui in aliis multis integri prudentisque viri specimen evidens dederit. Jam si præscriptum est in Scripturis dogma de libero arbitrio, cur rejicis testimonia Patrum ex sacris Libris depromta? Si non est, cur asseris sine Scriptura? Sin utraque pars alterius interpretationem rejicit, ut non sit obscuritas in sacris Litteris, certe nobis indoctis est ambiguitas, nisi quod Ecclesiae decretum non sinit nos fluctuare. Et ideo disputans fingo vacillationem, quia præfatus fueram, me non usurum præfidiis Ecclesiasticæ censuræ. Si nihil extra Scripturas recipis quod non sit divinitus monstratum, cur recipis perpetuam *Maria* virginitatem? Hoc in Scripturis non exprimitur, nec ullo miraculo divinitus monstratum est. Si perpetuum Ecclesiae consensum imputas pro miraculo, eundem imputabimus tibi pro libero arbitrio. Nec satis erat tibi dixisse, nihil esse recipiendum quod non sit expressum in sacris Litteris, aut signo monstratum divinitus, nisi addidisses hyperbolen, de veris *Luciani* narrationibus. Itane quicquid à Veteribus proditum est de vita martyrioque Sanctorum, quicquid habet Ecclesiastica historia, ad hæc Veterum exhortationes & instituta, Præfulum constitutiones, nihilo plus habent ponderis, quam *Luciani* veræ narrationes? Legitur in templis martyrium *S. Andrea*, *S. Laurentii*, & aliorum, in quibus celebres Ecclesiae Doctores exercuerunt suam eloquentiam. Et hæc omnia nihil aliud sunt, quam *Luciani* ridiculæ fabulæ? Hic jocus, *Luthere*, poterat tibi alias tempestivius dici. Ubi nunc igitur ille confitens reus? Imo reclamatione ille clare, docetque hæc omnia, quæ assumis, esse falsissima. Unde consequitur & tuam conclusionem nihilo veriorum esse, quam sunt ea, quæ assumis ut confessā. Quorsum autem attinebat & illud admiscere convitium: *Isti in re seria, & qua ad aeternam salutem pertinet, insanunt, in perditionem innumerabilium animarum.* An non sentis istam blasphemiam recidere, non in me tantum aut hujus temporis Theologos & Pontifices, sed in probatissimos quosque Ecclesiae Doctores, ab ipso pene Apostolorum temporibus in hunc usque diem, in universum populum Christianum, quem probabile est eam tenuisse sententiam, quam à suis Doctoribus acceperat? Et addis, *In perniciem innumerabilium animarum.* Atqui paulo ante cum Diatriba tibi inspingeret, quod acerbitate & paradoxis multos alienares, respondebas nihil esse periculi, solos impios qui pereunt offendi, electos in tuto esse. Siccine in tuto sunt, qui tuum dogma sequuntur, & pereunt qui consentiunt tot Orthodoxis, & Ecclesiae definitioni? Et ubi nunc est illa religio, qua querebaris quod te ponerem pessimo loco, in quo cogereris aut cedere, aut adversus tantos viros aliquid dicere? In eo loco te ipsum posueras, antequam ego collocarem. Quoties enim illis impegisti imperitiam Scripturarum, cæcitatem, sacrilegium, blasphemiam? hic addis insaniam, quemadmodum paulo ante, mentem alienatam. Et de me quereris, quasi non soleas tua sponte in illos dicere, quicquid libuit. Si vera prædicares, quis tamen pius ferre posset impiam calami tui licentiam? Nunc cum falsa prædicās, multo minus ferenda est. Hic est tuus, *Luthere*, triumphus ante victoriam. Nunc accingeris ad pugnam, & in manibus est victoria, si leges, quas victores victis solent præscribere, nos ante congressum accipere velimus. Primum mirò stomacho soles rejicere, quicquid è Scholis Theologorum adferretur, nunc omnia trahis ad sophisticam rationem, non ob aliud, nisi ut mihi parum in illis exercitato tenebras offunderes, hoc est, quod dici solet, Canterium in fossam protraheres. Atqui nihil soles admittere, nisi quod habent divina Litteræ, & his solis tecum congrediebar: tu mutatus in diversum, pertrahis nos in medias Sophistarum spinas, quæ si tibi tam deessent quam sunt invisæ, frequenter hæreres perplexus. Et sic rejicis illorum præfidia, quoties commodum est, ut nobis aliam sophisticam non minus sophisticam objicias, novasque comminiscaris elabendi rimas. Quantum enim hic est

distinctionum, quæ faciunt necubi possis comprehendi? Distinguitur Lex ab Euangelio, sed sic ut utrumque sit in utroque, interna Scripturæ claritas ab externa, Deus à Scriptura, Deus prædicatus à non prædicato, spiritus Evangelicus à spiritu erroris, opinio negativa, quæ nihil probat, ab affirmativa, cuius est probatio. Ostenditur duplex ostensio spiritus: duplex canon, caritatis & fidei: duplex necessitas, operis & temporis, rursus coactionis & immutabilitatis: duplex omnipotentia Dei, naturæ & operationis: duplex respectus ad superiora & inferiora: discernuntur indicativa verba ab imperativis & subiectivis, stylus à vitæ mortisque secernitur, à precatatione disputatio: denique distinguitur Ecclesia, quæ videtur esse cum non sit, ab Ecclesia, quæ non videtur esse cum sit: distinguuntur sancti, qui cum videantur non sunt, à sanctis qui habentur pro impiis, cum vere sancti sint. Non hæc recenseo quod omnes tuas distinctiones improbem, sed quod tibi sumas in sacris Litteris explicandis quod aliis non permittis, & aliorum distinctiones soleas exhibere, cum tuas haberi velis pro oraculis. Nobis occludis omnem exitum, & tibi vis patere tot cuniculos. Nunc vide quas leges præscribas nondum victor, Deponite quicquid armaturæ suppeditant orthodoxi Veteres, Theologorum Scholæ, auctoritas Conciliorum & Pontificum, consensus tot seculorum, ac totius populi Christiani. Nihil recipimus nisi Scripturas, sed sic ut penes nos solos sit certa auctoritas interpretandi. Quod nos interpretamur, hoc sensit Spiritus Sanctus, quod adferunt alii quamvis magni, quamvis multi, à spiritu Satanæ, & alienata mente profectum est. Quod Orthodoxi docuerunt, quod auctoritas Ecclesiæ tradidit, quod populus Christianus amplexus est, quod Scholæ defendunt, exitabile venenum est Satanæ: quod ego doceo, spiritus est vitæ. Credite in Scripturis nihil prorsus esse obscuritatis vel quod egeat iudice, aut, ut omnes cæcutiant, ego non cæcutio. Nam conscius mihi sum, me habere Spiritum Christi, quo possum de omnibus iudicare, nemo de me. Nolo iudicium, sed requiro obsequium. Neque quencquam vel tantillum moveat multitudo, magnitudo, latitudo, profunditas, miracula, sanctitas, Ecclesiæ sanctorum, omnes perierunt si fenserunt ut scripserunt, nisi qui forte respuerunt ante supremum vitæ diem. Qui meis probationibus diffidunt, aut carent sensu communi, aut blasphemiam committunt in Spiritum Sanctum, & subvertunt Christianismum. Huiusmodi leges si recipimus, nimirum tua est victoria. Rursus postulas, ne quid fidamus veteribus Orthodoxis, quod nonnunquam inter se variant, cum inter vos paucos tanta sit controversia, de Prophetis, de imaginibus, de disciplinis, de baptismo, de Eucharistia, & vis ut nihilo secius credamus vestris dogmatibus, præsertim cum quotidie expectemus nova. Et blasphemiam vocamur, quod adhuc hæreamus Ecclesiæ veteri, nec audeamus tuis castris adjungi, & occinitur nobis illud ex Euangelio: *Qui non est mecum, contra me est, & qui non colligit mecum, spargit.* Nihil hic affingo, certa notaque loquor. Nunc operæ pretium est videre, quam non simpliciter tractas Diatribam, nihil non depravans, nihil non calumnians, nihil non damnans, plus fidei tibi conciliaturus, si quædam probares, videreris enim cætera iudicio damnare, non morbo. Quis enim est tam malus scriptor, ut non aliquid admisceat probandum?

73. Exagitur etiam cumprimis nostra definitio, quam ita propono disputaturus: *Libera arbitrium est vis humana voluntatis, quæ se possit homo applicare ad ea quæ perducunt ad eternam salutem, aut ab eisdem avellere.* Hanc descriptiunculam, cum non in aliud proposuissem, quam ut ostenso scopo, non latius vagaretur disputatio, quam oporteret, congeritur hic quicquid in Sophistarum Scholis garriri solet à pueris. Obijcitur quod non explicuerim partes definitionis, nimirum trasfragium non unum veritus, cum tamen id solet

A ab aliis fieri. Solet, sed qui de re, parum nota, aut controversa, disputationem instituunt, mihi de re jam à tam multis tractata brevis conflictatiuncula erat suscepta, nec mihi summi personam è cathedra docentis classem discipulorum, aut scribentis commentarios in opus perplexi Scriptoris, ut singulæ definitionis partes mihi fuerint vel defendendæ vel explicandæ. Sciebam liberum arbitrium à diversis varie definitum, tu compendio definis, *nomen sine re.* Perlongum erat aliorum definitionibus vel rejiciendis aut afferendis, vel explicandis immorari. Deceveram in hac arena non diu morari, & alioqui superfluum erat vocem notam & à multis definitam describere. Cur igitur definis? Non tam definitio vocis rationem, quam contractio ad id quod in præsentia susceperam agendum. Mentior, nisi hoc indicant mea verba: *Perro liberum arbitrium hoc loco sentimus, &c.* Quid significat hoc loco? Nihil aliud, quam hætenus hic de libero arbitrio disputabimus, ne quis exspectet quicquid de libero arbitrio potest aut solet disputari. Jam quorsum attinebat hic explicare singulas definitionis partes, quod solent hi qui pueris *Aristotelem* prælegunt in Scholis, cum ipsa disputatio progrediens id faciat? Solent Scriptores summam rei, de qua loqui destinant, veluti scopum ostendere. Idem facio in Diatriba. Et ingeritur altera calumnia sophistica. *Quod definitur, latius patet quam ipsa definitio. Est enim liberum arbitrium Dei, quod nunquam vero potest dici liberum. Est aliquod liberum arbitrium in Angelis, & tu adstringis ad hominis voluntatem.* Jam respondi me ideo hæc præfatum, ut ab hac conflictatiuncula excluderem disputationem de arbitrio Dei, Dæmonum aut Angelorum, præsertim cum assertio tua non impugnet nisi hominis arbitrium. Sed gravius flagitium est, quod vox, quam definitio, pugnat cum ipsa definitione, hoc est, *quid nominis*, cum eo quod est *quid rei.* Agnosco Scholæ puerilis vocabula. *Quisquis enim, inquit, audis liberum arbitrium, accipis proprie dici quod potest & facit erga Deum, quæcumque libuerit, nulla lege, nullo imperio cohibitum. Etenim si servum, qui degit sub imperio domini, liber dici non potest, multo minus hominis voluntas, quæ subiecta est imperio Dei.* Proinde magis tibi placet ut verisimile dicatur, quam liberum. Primum quod hujus vocis honorem contendis soli Deo proprie congruere, quale sit jam ante discussimus: neque nos homini tribuimus arbitrium simpliciter liberum, quod ex disputatione satis liquet. Cur igitur abuteris voce? Ego hujus vocis repertor non sum, quare magis deoet ut super hac re expostules cum omnibus veteribus, ac recentioribus, atque adeo cum ipso etiam *Augustino*, qui cum minimum tribuat libero arbitrio, tamen in titulis voluminum, totaque disputatione abutitur recepto vocabulo. Cæterum quod ais hanc vocem omnium auribus nihil aliud significare, quam liberam potestatem faciendi erga Deum quicquid libuerit, &c. res longe secus habet inter Christianos. Recte monet *Augustinus*, nos ad certam regulam sobriis & propriis verbis debere loqui, sed ipse tamen qui hoc monet, quoties inculcat in libris suis nomen liberi arbitrii, nec ipse temperas à recepto vocabulo, quam sobrius in novandis Ecclesiæ vel dogmatibus vel verbis, norunt qui tua legunt, & mihi nunc occinis *Augustini* monita, quod ab omnibus recepta voce sum abusus. Deinde exigit hic dialecticam & philosophiam Ethnicam, quam soles pestem rei Christianæ vocare. Sed utrumque donas & abusum vocis, & definitionem ad hominem restrictam. Quid autem donas, si concedis jus publicum? Aut quid mihi largiris, si demonstro lectori, quatenus sum hic loquutus de libero arbitrio? Nihil enim aliud agit illa mea descriptio, nisi quod lectorem præmonet, non audies hic de libero arbitrio Dei, Angelorum aut Dæmonum, aut si quod est brutorum animalium, sed de eo quod tribuitur humanæ voluntati, nec discutiemus quid possit in rebus levioribus, quæ non conducunt ad æternam felicitatem, sed duntaxat quid

quid agat in his quæ pertinent ad æternam salutem. Si non est fas de re quapiam disputare, nisi partes illius omnes, & his adhaerentia persequaris, peccatum est à pluribus Scriptoribus. Si commode facit, qui ostendit quid lector expectare debeat, quid non, quid est tandem quod mihi condonas? Sed rursus alia calumnia definitionis. *Petrus Lombardus* & *Sophistæ* faciunt geminam liberi arbitrii vim, discernendi, quæ propria est intellectus, & eligendi seu rejiciendi, quæ propria est voluntatis. At mea definitio tantum attingit vim eligendi aut rejiciendi. Itaque dimidiatum modo arbitrium propono. Respondeo paucis. In hac questione libertatis, primas tenet voluntas, quæ, ut inquit, *Augustinus*, peccatur & recte vivitur. Ab hac quæquam non est sejuncta ratio, neque enim voluntas proprie dicitur, quæ sensum aut affectum sequitur potius quam rationis iudicium, tamen id potius malimus, quod in hac disquisitione præcipuum, & solum libertatis est capax, præsertim cum eo proposito, simul & illud intelligatur, quod natura præcedit, veluti si quis loquatur de expetendo honesto, simul complectitur & illa quæ fecerunt honestum ab inhonesto. Et in progressu disputationis attingo quod satis est de iudicio rationis.

74. Nunc perinde quasi sedeamus in Scholis *Cbristippi*, ad vivam exigitur nostra descriptiuncula. Objicitur obscuritas, & singulæ particulæ rigido examine discutiuntur. Definitio non una de causa solet adhiberi, interdum quo natura rei, qua de agitur, possit cognosci, nonnunquam res notissima tantum attingitur, tanquam titulo, veluti si quis disputet hodie de Anatomia, nihil habet opus apud eruditos Medicos definire quid sit Anatomia. Satis est titulus. Nonnunquam additur definitio vel notatio potius, ut admoneatur auditor, quid debeat expectare, quid non: veluti si disserturus de animalibus, ne lector expectet quicquid de naturis, de partibus, de generationibus, de morbis, de medicinis dici solet, sic admoneat: Hæc disputatio tractabit de animantibus terrestribus ac maritimis, sed his duntaxat quæ veneno noxia sunt. Nec alio consilio adhibita est nobis illa notatiuncula, in re jactata jam, & omnibus eruditis notissima. Sed age, qualis qualis est, non deprecor severam excussionem, nequam reformido tuam censuram, quamvis iniquam, quam arbitraris. De abusu nominis jam responsum est, nec feram hoc mihi facilius obijci. Aperta sunt hæc, ut ais, *vis humana voluntatis*. Item, *quis se potest homo*. Item, *ad æternam salutem*. Rursus obscura sunt ista, *Applicare & avertere*. Item, *ad æternam salutem*, item *perducunt*. Vim voluntatis humanæ interpretaris potentiam vel facultatem, vel habilitatem, vel aptitudinem, volendi, nolendi, eligendi, contemnendi, approbandi, refutandi, & si quæ sunt aliæ voluntatis actiones. *Applicare & avertere*, non vides quid sit, nisi ipsum velle aut nolle, probare aut reprobare, quæ sunt actiones à potestate voluntatis elicite. Et fingis vim illam esse medium quiddam inter voluntatem & voluntatis actionem definitam. Et hic citatur, si Deo placet, regula Juris, ne nesciremus tibi Jureconsultum fuisse à consiliis cum hæc scriberes. Scio in Pandoram istam Deos omnes contulisse quod habuit quisque præcipuum. At quid tandem præscribit regula Juris? *Sermonem obscurum adversus eum interpretandum esse, qui sic loquutus sit*. Sed quid præscribit regula caritatis, quam tibi vindicas? Omnia in meliorem partem esse interpretanda, & qui firmior ac doctior est, eum servare infirmitati alienæ. Nunc vide quam absis à caritatis regula, qui superes etiam Juris regulam: illa non vult prodesse sermonis obscuritatem ei, qui fortasse prudens dataque opera sic loquutus est, ut falleret: tu dilacide dicta obscuras, quo locum facias calumniæ, sicuti mox aperiemus. Sed ad rem, hætenus tolerabilis est tua interpretatio. Quæ ad salutem perducunt, interpretaris verba & opera Dei, quæ offeruntur voluntati humanæ ut eisdem sese applicet vel avertat. Verba Dei dividis in Legem & Evangelium, Lege exiguntur opera, Evangelio fides. Ne-

gas enim te videre alia, quæ vel ad gratiam Dei vel ad salutem æternam perducunt, nisi verbum & opus Dei, quod gratia vel spiritus sit ipsa vita, ad quam verbo & opere divino perducimur.

75. Sed hæc, inquis, *vita vel salus æterna, res est incomprehensibilis humano intellectui*, perperam igitur tribuo voluntati humanæ vim applicandi sese, cum nullum hominis cor possit nosse quid hæc sunt, nisi Spiritus ea revelarit. Et *Pauli* testimoniis, addis argumentum ab experimentis, de Philosophis, *Portia Festo*, & *Plinio*, qui deriserant resurrectionem Evangelio promissam. Adjucis nec hodie deesse, qui hunc articulum fidei, seu fabulam rideant, licet voce styloque jactitent se credere. Hætenus impia non sunt quæ dicis, sed quæ non cadunt meam definitionem. Porro quod optas ne ego sum eodem fermento adpersus, libenter accipio tuam precepcionem, idemque tibi vicissim precor, nisi quod istud tuum votum suggillatio est meæ fidei. An mea fides sit sufficiens ad salutem viderit Dominus. Certe ficta non est, nec aliud in corde sentio quam scribo, & quotidianis precibus interpellor *Christi* misericordiam ut mihi fidem adaugere. Miror autem, cur te huic voto admisceas, cum profitearis te certum esse quod habeas Spiritum omnia largientem, quod utinam sit verissimum, & mea suspicio sit vanissima! Videris autem hæc arte palestra temetipsum submittere, quod me dejicias, idque pro te solita simplicitate. Audivimus callidam interpretationem meæ definitionis, ex regula Juris nimirum in me detortam, audiamus nunc terribiles *Diapores* eadem arte colligentis.

76. „Docet *Erasmus* liberum arbitrium esse vim voluntatis, quæ potest à seipsa velle & nolle verbum & opus Dei, quibus ducitur ad ea, quæ excedunt & sensum & captum ejus: si vero potest velle & nolle, potest & amare & odire, potest & aliquantulum facere Legem & credere Evangelio: quia impossibile est si aliquid velis aut nolis, ut non aliquid operis ea voluntate possis, etiamsi aliquo prohibente perficere non possis. Jam inter opera Dei quæ ad salutem perducunt, mors, crux & omnia mala mundi numerentur, poterit humana voluntas, & mortem & suipersionem velle. Quin omnia velle potest, dum verbum & opus Dei velle potest. Quid enim superest, nisi Deus ipse? Quid tandem? Nihil hic tribuo gratiæ, sed libero arbitrio plane divinitatem quandam attribuo. Accurrite omnes augures, aruspices, Novum portentum audite. *Erasmus* ex nihilo Deum facit. Pandite nunc *Heliconæ* Dæ, hic patet *Luthero* campus expromendi tragicam facundiam. *Erasmus* longe superat impios *Sophistas*, qui utcumque sentiunt, parcius certe loquuntur de libero arbitrio. *Pelagius* est, imo longe superat *Pelagium*, quod is divinitatem quidem tribuit libero arbitrio, sed toti. *Erasmus* idem tribuit dimidiato. O cælum, ô terra, ô maria Neptuni! Est ne amplius? Est, excedit ipsos etiam Philosophos Ethnicos. Quid ita? Quia cum nondum inter Philosophos conveniat, an aliquid moveat seipsum, mihi liberum arbitrium non solum movet seipsum idque suapte vi, sed applicat etiam ad ea quæ sunt æterna, id est incomprehensibilia sibi. Horrenda narras. Sed etiam ne amplius? Est, *Erasmus*, qui hætenus impietate superavit omnes, tandem & seipsum saperat. Qui sic? Quia cum antea falsus sit liberum arbitrium inefficax esse, sine gratia, hic definit, humanam voluntatem eam habere vim, qua possit ex sese applicare se ad ea quæ sunt æternæ salutis. Hic interim dissimulo, quod pro potest mutaris, efficax est, & pro inefficax posuisti prorsus inefficax, ut verba magis fervirent calumniæ, & scotoma negligo de joco nominata gratia, quam hic serio loquens præternisi. Venimus ad summum. Quid superest, nisi cantio triumphalis?

Jam addit Epiphonema. Vides-ne, mi *Erasme*, hæc definitione teipsum prodi, imprudenter credo, quod horum rerum nihil omnino intelligis, vel prorsus incogitans & contemnens de illis scribis, ignarus quid loquaris, vel

quid affirmes. Nunc audi contra, *Luthere*, donec ostendam, quantum te hinc prodas praestigiorum artificem, & quos fumos, quam horrendas sed inanes ac vanas rerum imagines nobis ob oculos offuderis. De abusu vocabuli jam saepe dictum est, & istam cantilenam toties frustra recinis, de dimidiato libero arbitrio modò propulimus calumniam. Quid enim aliud est quam calumnia, in mea definitione desiderare quod mox in definitione Theologorum damnas? Sic habet tuus sermo: *Deficiunt & in hoc Sophista, quod libero arbitrio vim discernendi bonum à malo tribuunt.* Minus igitur pecco quam illi. Atqui hinc colligis me peccare gravius. Tantum vales Dialectica. Tu professus te crassius velle loqui, prudens etiam dilucidis invexisti caliginem. Accipe igitur crassiora. Ego vocibus è media loquentium consuetudine sumtis, appello salutem aeternam, qua fruimur jam immortales apud Deum. Num quid hinc est caliginis? nam hinc interim in spe sumus & arrham tenemus, promissum exspectamus. Porro quæ ad hanc felicitatem ducunt, appello omnia per quæ suscitatur animus noster, ad qualemcumque appetentiam illius felicitatis, sive ea sit efficax, sive inefficax. *Avertere* quid sit intelligis, cum quis oblatam gratiam negligit, magis diligens tenebras quam lucem. Quod igitur huic opponitur, vocavi *applicare*, hoc est, præbere se gratiæ. *Sed excludis*, inquis, *gratiam Dei.* Imo hæc ipsa verba *applicandi*, & *avertendi*, significant eam non excludi. Nemo se applicat, nisi admonitus aliquo sensu rei expetendæ. Nemo se avertit, nisi ab eo quod offertur. Cum syllabas meæ definitionis excuteris, debebas & horum verborum emphasim excutere: simul & illud annotare, quod non dixi *potest*, sed *possit*, veluti desiderans aliquid præter naturæ vires. Dices, cur non expressisti *gratia* vocabulum in tua definitione, cum ante professus sis liberum arbitrium inefficax esse sine gratia? Quin tu potius homo plenus Christianæ caritatis, quæ nihil agit perperam, interpretaris in definitione subaudiendum, quod in Diatriba toties inculco; cur tibi non sufficit gratiam duobus illis verbis significatam esse? Quod si urges, cur hinc non expresse nominarim gratiam, dicam, nondum distinxeram gratiæ vocabulum in gratiam naturalem, in gratiam præparantem vel imperfectam, & in gratiam efficacem, & abolentem peccatum. Nec satis etiamnum convenit inter Theologos, an sine speciali gratia possit homo per facta moraliter bona exambire Dei gratiam efficacem, nec-ne. Utrique sententiæ locum reliquit mea definitio, quod neutram omnino refellam, licet in eam propensior, quæ plus tribuit gratiæ. Sed excludo Spiritum Sanctum, ut ais, cum omni virtute sua, tanquam superfluum & non necessarium. Unde id coniectas, & βέλτιστε? Ex una videlicet syllaba, *sc.* O potentem syllabam! Imo illa syllaba nihil aliud efficit, nisi ut intelligas, naturæ vires non esse prorsus otiosas, cum monemur à gratia. Et si recipimus illorum opinionem, qui docent absque speciali gratia, per naturæ vires, quæ tamen ipsæ sunt dona gratuita Dei, quosvis posse eousque niti, ut Dei misericordia non sit illis defutura, qui quod in ipsis est præstiterint, hinc verum esset quod voluntas absque gratia sese applicat ad ea, quæ perducunt ad salutem aeternam. Ut enim nemo repente fit turpissimus, ita paulatim & gradibus quibusdam adducimur ad perfectum Dei donum: veluti quibus in densissimis tenebris versantibus, primum rarefcit caligo, deinde dubia quædam lux procul ostenditur, donec perspicue videant: nam hæc comparatio placuit *Augustino*. Proinde inter ea quæ perducunt ad aeternam salutem etiam illa numero, quæ procul admonent, quasque pulsant animum ad desiderium aeternæ salutis. *At non desiderat*, inquis, *nisi qui novit, & qui novit jam habet.* Imo qui desiderat, nec habet, quod optat, nec omnino caret. Admonet autem nos variis modis Deus, interdum per lucem naturæ, per quam intelligimus virtutem propter sese expetendam, & turpitudinem propter seipsam fugiendam, nonnunquam rebus adversis. Interdum lectione, aut admoni-

A tione amicorum, interim & leni sibilo Spiritus. *Augustinus* antequam hausisset Spiritum *Christi*, studiose legebat Epistolas *Pauli*, & aliquousque profecit, propior factus luci gratiæ. Magis autem accensus est oratione *Potitiani*: ut demus hinc non defuisse Dei gratiam, certe erat imperfecta, nondum liberans à peccato, sed properans ad uberius donum. Verum ab ea gratia si se avertisset, ipse sibi fuisset causa exitii. Nunc præbuit se vocanti gratiæ, & assequutus est salutem. Igitur inter ea, quæ ducunt ad salutem, non solum pono verbum & opera Dei, & gratiam, verum etiam naturalem appetitum honesti, qui ut in nobis obrutus sit, non tamen extinctus est; pono studium legendi, & audiendi, quæ provocant ad mundi contemptum; pono preces, elemosynas, jejunia: sed hæc omnia dices esse opera damnanda, & iram Dei provocantia, tantum abest ut gratiam invitent. Verum hoc, quod assumis ut *ἀξιωμα*, controversum est inter nos. De *Cornelio*, suo dicitur locò. Nec enim mirum est te sic judicare de operibus factis absque gratia, cum neges esse ullum hominis opus bonum, quod Deus operatur in nobis per gratiam justificatis. Tantum valet apud te corrupta massa, ut nec Deus in ea possit opus bonum operari, ne dicam perfectum. Vides igitur totam illam tragœdiam, quam ex definitione concitasti, nihil aliud esse, quam magnum gravemque verborum inanum fumum, ac praestigiorum inania ludibria, si quis fixius intueatur.

Transis ad calumniandum meas distinctiones. In recensendis aliorum opinionibus de libero arbitrio, *Pelagium* facio pene Evangelicum, Philosophis nonnullis tribuo fidem quandam & caritatem. De *Pelagio* nihil refero nisi quod de illo fateretur *Augustinus*, nec Evangelicum facio, sed illum numero inter eos, quos Ecclesia damnavit hæreseos. Nec fingo quadruplicem gratiam, & si docendi gratia fingerem, nihil erat periculi, sed eam distinctionem ex Orthodoxorum libris hausii, qui fatentur esse gratiæ quicquid sumus aut possumus, tum ponunt gratiam prævenientem ac velut invitantem, sed hanc imperfectam. Est gratia cooperans, sic enim appellat *Augustinus*, quæ voluntatem nostram per primam gratiam excitatam reddit efficacem. Est gratia quæ perficit salutis negotium: sic enim distinguit *Bernardus*. Et tamen fateor has tres eandem esse gratiam, licet ex effectu diversis nominibus appellentur. Hæc distinctio cum nihil habeat impium, tamen tibi merito displicet, quod nihil faciat ad tuum dogma confirmandum. De Philosophis testificor hoc quod scribit *Paulus* ad Rom. non ausurus tantum illis tribuere, nisi tantum haberem auctorem. Lumini naturæ tribuis tu quoque nonnihil in fine operis. Nam quod ex Psalmo citaram: *Signatum est super nos lumen vultus*, &c. scis non esse meum commentum, & ut ingenue fateor, apte exponi de luce fidei, ita nego quod asseris, non posse accipi de luce naturæ: *Signatum est lumen*, cum Deus conderet hominem ad imaginem & similitudinem suam. Id per peccatum obscuratum est, non extinctum. Non igitur detorqueo Psalmum ad rationem excæcatam, sed accommodo ad obscuratam. Si lux naturæ prorsus erat extincta in nobis, quo modo Philosophi sine gratia Dei Deum cognoverunt? Quomodo tam multa prodiderunt de honesto, deque recte vivendo? de immortalitate animarum, de initio & fine Mundi, de diversis piorum & impiorum præmiis: de non referenda injuria, de honesto propter ipsum expetendo, de turpitudine propter ipsam fugienda, de educandis liberis, de diligendis uxoribus, de sancte gerendo magistratu, de caritate in patriam? & in illarum vita multa leguntur facta præceptis illorum consentanea. Quod igitur flagitium admissum est, si dixi quædam ab illis prodita, quæ consentiunt cum præceptis Evangelicis? Similiter Ethnicorum leges non puniunt furta, homicidia, adulteria, falsa testimonia, quemadmodum & *Mosis* Lex. Ex his colligo rationis lumen in illis non fuisse prorsus extinctum, & addo, non

non improbabile videri, in illis & voluntatem fuisse aliquo modo propensam ad honesta, sed inefficacem ad salutem æternam, nisi per fidem accederet gratia. De fide & caritate, quam ais me Philosophis tribuere in mea Diatriba, nihil assevero, quanquam & hoc disputatur à nonnullis, quæ fides suffecerit idiotis Judæis, & num qua sit fides, qua Ethnicus servari possit. Distinctionem de triplici lege naturæ, operum, & fidei, factam fabulam appellas. Primum de lege naturæ nulla est dubitatio, quod dissero de lege operum & lege fidei, ex *Augustino* sumseram, qui in libro, quem inscripsit *de littera & spiritu*, juxta *Pauli* sententiam, distinguit legem operum sive factorum à lege fidei. Legem factorum vult esse Legem *Adami*, tabulis inscriptam, præcipientem absque gratia. Legem fidei vult esse Novum Testamentum, quod quanquam eadem præcipit quæ lex operum, tamen addita gratia fidei facit præcepta mollia. Et inter multa sic dicit: *Quod operum lex minando imperat, hoc fidei lex credendo imperat.* Ac paulo post: *Legem operum dicit Deus, Fac quod jubeo: Legem fidei dicitur Deo, Da quod jubes.* Rursum aliquanto post: *Cum in tabulis scribuntur opera caritatis, lex est operum, & littera occidens pravariationem: cum autem caritas diffunditur in corda credentium, lex est fidei, & spiritus vivificans dilectorem.* Hæc ille. Non equidem damno sententiam eorum, qui Legem volunt esse præceptorum, Evangelium promissionis & consolationis, ita ut utrumque sit in utroque, hoc est, Evangelium sit etiam in Lege *Mosaica*, & Lex sit in Evangelio: sed *Augustinus*, quanquam non ita multum abest ab hac sententia, tamen non videtur prorsus idem sentire. Nam eodem in opere distinguit Vetus Testamentum à Novo, genere promissorum, quod illic promittantur temporalia, in Evangelio æterna. Verba *Augustini* sic habent: *Sicut ergo lex factorum scripta in tabulis lapideis, mercesque ejus terra illa promissionis, quam carnalis domus Israel, cum ex Ægypto liberata esset, accepit, pertinet ad Testamentum Vetus: Ita lex fidei scripta in cordibus, mercesque ejus species contemplationis, quam spiritalis domus Israel ab hoc mundo liberata percipiet, pertinent ad Testamentum Novum.* His consentanea dicit enarrans ex Evangelio *Joannis* hæc verba: *Sed unigenitus Filius, qui est in sinu Patris, ipse enarravit.* Hæc cum imitarer, tamen accedo propius ad eam sententiam quam vos probatis, quam ad eam quam *Augustinus*. Inter alia sic loquens: *Moses dicit, Ne committas adulterium, si commiseris lapidaberis. Sed quid dicit lex fidei, que jubet diligere inimicos, qua jubet tollere crucem quotidie, qua jubet condemnare vitam?* Nolite timere pusillus grex, vestrum est enim regnum cælorum: &, Confidite, quia ego vici mundum: &, Ego vobiscum sum usque ad consummationem sæculi, &c. Vides ut ostensus quid sit lex fidei proferam verba fiduciæ & consolationis. Nec hoc erat hic propositum excutere, quibus modis discerneret Lex vetus ab Evangelio, sed in hoc obiter adhibita est hæc distinctio, quo facilius lectori demonstrarem, naturæ lucem obscuratam illustrari per fidei donum, & voluntatem corruptam corrigi per caritatem. Arbitror lectori perspicuum esse factum, quam adhuc nihil sit commissum in Diatriba, quod reprehensionem mereatur, nisi quod tu male narranto nihil non depravas: quo minus habemus tibi fidei sacras Litteras enarranti, quod in his depravandis comperiamus quam sis malæ fidei.

Nunc vide quantam de nihilo suscitæ tragediam. Hæc sunt tua verba: *Quæ si quis Christianus omnia conferat, cogatur suspicari te ludere & ridere Christianorum dogmata & Religionem.* Nam tantam ignorantiam ei tribuere qui sic nostra omnia perlustravit, tanta diligentia & memoria conservavit, mihi plane est difficillimum. Hactenus tua. Cur crimen tam atrox impingitur? quia *Pelagium* feci pene Evangelicum, id est, hæreticum. Quid enim aliud est, pene Evangelicum esse? Ethnicus non dicuntur pene Evangelici, qui procul ab-

A sunt ab Evangelio. Sed *Arius* fuit pene Evangelicus, qui sua dogmata per Evangelium confirmabat. Deinde fateor in Philosophis rationem fuisse obscuratam, non extinctam. Nam de multis bene judicarunt per lumen naturæ: voluntatem item non penitus corruptam, cum in his appareant naturales quidam nifus ad honesta, pro quibus tu supponis fidem & caritatem. Distinxi triplicem legem, naturæ, operum & fidei. Legem naturæ nemo negat, reliquarum duarum discretionem hausi ex *Augustino*. Dixi in Philosophorum opinionibus ac præceptis esse quædam consentanea dogmatibus ac præceptis Evangelicis. Psalmi quarti versiculum, *Signatum est lumen*, &c. sic applico ad lumen naturæ, ut non negem recte interpretari de fide, per quam naturæ lux adjuvatur. Post hæc tam horrenda crimina sequuntur illa quæ modo recitavi, *Quæ si quis Christianus*, &c. Sed ubi commonstras nobis istum Christianismum? In vestra Ecclesia variant sententiæ, in nostra nulli sunt, si tibi credimus: denique doces nec Sanctos, nec Christianos, nec Ecclesiam ostendi posse. Porro cum caritas Christiana nesciat suspicari malum, quis erit iste Christianus absque caritate tam male suspicax, ut ex bene dictis cogatur suspicari, me ludere & ridere Christianorum dogmata, & Religionem? Citius arbitror hoc suspicaturus Christianos, si deserto Ecclesiæ consortio, tua dogmata propugnarem. Quam vero malitiosum hîc produs calumniandi studium: hactenus nihil sci, sed incogitans, imprudens, ignorans loquor omnia. Hîc quo novæ calumniæ facias locum, non potes mihi tribuere tantum ignorantie, sed mavis scientiam ademptam reddere, quo crimen gravius hæreat in me irritæ Religionis & Christianorum dogmatum. Quæ sunt autem ista vestra, quæ tanta diligentia perlustravi, memoriaque teneo? Tuane dogmata? Vix ullum tuorum librorum potui perlegere, tanta est ibi loquacitas, & infatiata convitiandi libido. Et doctissimus sit oportet qui tua intelligat, quæ sine tuo spiritu intelligi non possunt. Et haud scio an Christianorum dogmata putes non alia esse quam tua. Ego de fidei catholice decretis putabam te loqui, illa certe non irrideo, nec unquam mihi fuit ille animus, gratia Deo, licet vitam excusare nec possim nec velim. Sic tu me nunc alium fingis, utcumque tibi videor idoneus ad calumniam. Quot convitiis initio debacchatus es in *Scepticum* animum? Quoties criminatus es, quod in Diatriba nihil asseram? At idem paulo post omnium optime facio, qui nihil asseram, sed studio quærendi veri tantum disputem, discendi cupidus. Ita tibi constas in calumniis, ut ex eadem re geminum crimen elicias. Et perinde quasi parum sycophanticum sit impegiſſe crimen impii blasphemique animi, reprimis te ipsum, sed interim (inquiens) *abstinebo, indicasse contentus, donec occasio dignior sese obtulerit.* Ac mox audio, *Adi Erasmus*: & amanter admoneor, ne sim de illorum numero qui dicunt, *Quis videt nos?* Hæc cantio tibi potius canenda est, qui cum talibus strophis ludas, arbitraris te fallere, nec deprehendi spiritum tuum. *Ne sic*, inquis, *tentes nos.* Si ego te tento, qui citra convitium tecum disputo, cur non irritaris in illos, qui magnis voluminibus te laceſſunt ac lacerant, non disputantes ut ego, sed propriis cognominibus te tuæque dogmata appellantes? Quod si illos negligis, eo quod sint extra Ecclesiam tuam, quando *Paulus* non dignatur de his qui foris sunt judicare, ego semper à tua Ecclesia fui alienus, non minus quam illi. Quin sævis in illos, qui libris editis palam debacchantur in tua dogmata, cum hactenus professi sint tuam Ecclesiam? *Paulus* nullos tradidit Satanæ, nisi qui defecerant ab Evangelio. Hoc mihi non potes objicere. Semper eadem tum scripsi, tum dixi, tum sensi. Toties objicis Ecclesiæ Romanæ tyrannidem, quæ si qua est, longo temporis progressu irrepsit, sensim alentibus eam opibus, potentiaque mundana. Verum isti animo, quem spirant tua scripta, si accederent opes, auctori-

tas, potentiaque Romanorum Pontificum, satis apparet quid nobis sit expectandum. Mitteres huc, ni fallor, satellitum tuum atque armatas copias, aliquanto inclementius tractaturus abs te dissentientes ferro, quam nunc tractas calamo. Et ubi est interim ille mirabilis Euangelista, qui solo gladio Spiritus, quod est verbum Dei, profitebatur se vindicaturum Euangelium adversus portas inferi? Ad calumnias, ad convitia, ad minas descendis totus, & tamen vis videri simplex, purus, nec affectibus humanis duci, sed Spiritu Dei. Recte doces, Deum oportere justum credi, etiamsi nec lux naturæ, nec lux gratiæ comprehendat eum esse justum, at non recte postulas idem jus tibi.

81. Porro autem multo gravius etiam peccatum est in distinguendis opinionibus, quandoquidem ex una facio tres. Quod quidem vel insanix vel temulentix vitium est, ex uno videre plura. Imo plures opiniones recenseo, quarum prima est *Pelagii*, quam ut damnatam relinquo.

Secundo loco recito sententiam eorum, qui sic minimum tribuunt libero arbitrio, ut tamen non prorsus tollant. Dicunt enim ipsum nihil efficaciter posse, nisi adsit gratia, vel exstimulans sive operans, vel cooperans, vel consummans: & tamen in his omnibus fatentur vel applicationem sive conversionem humanæ voluntatis, vel cooperationem, nimirum ponentes aliquam humanæ voluntatis vim, quæ nonnihil agit cum agente gratia. Hæc est opinio vel *Augustini*, vel *Thomæ*, sequentis *Augustini* sententiam, quatenus minimum tribuit libero arbitrio. Et hanc voco probabilem, eo quod relinquat homini studium & conatum. Atque hic multam verborum turbam offundis, quomodo non imputetur quod est imputandum, & quomodo dicatur aliquid posse quod ex se nihil possit, cum ego in disputatione huiusmodi difficultatem palpabiliter, ut ajunt, expediam.*

Tertiam, quam recenseo, facio *Carolstadtii*, qui non tollit omnino liberum arbitrium, sit interim fas hoc abuti vocabulo, quod si quis malit appellare *Beta* aut *Delta*, mea nihil refert, sed negat in bono opere quicquam agere, sed ait simpliciter pati, adeo ut gratia non operetur per voluntatem nostram, sed in voluntate tantum patiente.

Quartam facio tuam, qui progressu tuæ assertionis negas quicquam in rerum natura esse liberum arbitrium, nec in bonis nec in malis quicquam agere voluntatem nostram, sed absoluta necessitate fieri omnia. Hanc appello omnium durissimam, profiteorque mihi cum *Carolstadtii* tuaque opinione potissimum esse conflictandum.

Nec prætereo *Scoti* opinionem, quæ putat per opera moraliter bona, per influxum naturæ communem, hominem posse Dei gratiam efficacem promereri de congruo: quod Dei benignitas non patitur quemquam interire, qui modo præstiterit quod in ipso est: non quod suis viribus assequatur salutem, sed quod aliquo pacto fiat capax divinæ gratiæ. Hanc opinionem quoniam Ecclesia, quod quidem sciam, nondum rejecit, ego nec defendo nec explodo. Ergo sepositis opinionibus *Pelagii* & *Scoti*, doceo reliquas tres tantum verbis dissidere. Prima, nimirum *Augustini*, fatetur arbitrium sive voluntatem suis viribus posse ad male agendum: nec facit hic solum Deum agentem, voluntatem tantum agi, quod tu doces: & hætenus cum *Augustino* sentit *Carolstadtii*, abs te dissentiens. Etenim cum *Augustinus* appellat gratiam cooperantem, utique sensit operari nostram voluntatem aliquid. Deinde dum ponunt gratiam exstimulantem, sed imperfectam, non excludunt conversionem & aversionem, cum tu prorsus excludas utrumque, inducta rerum omnium absoluta necessitate. Nec enim pugno cum tuo axioma quod asseris, sed cum tua palinodia, qua corrigis quod initio dixeras, liberum arbitrium nihil valere nisi ad peccandum, & probas *Wiclevi* dogma. Et qui primæ sunt sententiæ, faciunt arbitrium vitia-

A tum, vulneratum aut claudicans, non extinctum. Manet igitur aliquod iudicium, sed imperfectum, manet vis, sed inefficax. Vides igitur non esse eandem sententiam aliis verbis tractatam, ut tu fingis. Sed primam opinionem, quam ajo probabilem, confers cum mea definitione, interim exclusa opinione eorum, qui per opera moraliter bona, sine speciali gratia, putant Dei bonitatem provocari ad conferendam gratiam. Atqui sic temperavi definitionem, ut huic quoque sententiæ, quoniam damnata nondum est, pateret locus. Sed finge rejectam *Scoti* opinionem, sit prima *Augustini*, qui facit exstimulantem gratiam, non excludit applicationem & aversionem. *Pharao* pulsatus coeperat resipiscere, & ni se avertisset ab exstimulante gratia, non venisset in profundum malorum. Demus & hoc juxta *Bernardum*, totum initium debere gratiæ: Certe cum nostra voluntas operatur cum operante gratia, applicat sese ad gratiam, naturæ vires ad gratiam operantem accommodans, veluti cum oriente Sole aperimus oculos: rursus avertit sese, veluti cum exorto Sole claudimus oculos. Ostende igitur, *Luthere*, oscitantiam vel hebetudinem iudicii mei. Sic agis: Dicis primum opinionem probabilem, quæ fatetur liberum arbitrium, peccato vitiatum, non posse velle bonum sine gratia. Et definitio tribuit illi vim applicandi sese ad bonum, vel avertendi à bono sine gratia. *Definitio*, inquis, *affirmat*, quod exemplum ejus *negat*, &c. quæ tu satis loquaciter ac procaciter. Audi contra, subtilitatem tuæ calumniæ. Definitio liberum arbitrium in genere, vel ut erat conditum, vel ut est in liberatis per gratiam, vel ut est claudicans in his, qui nondum liberati sunt à servitute peccati: quid hoc ad primam opinionem, quæ pars tantum est eorum quæ complectitur definitio. Nec definitio excludit gratiam specialem, nisi recipimus opinionem *Pelagianam* proximam, quæ si tibi non probatur, mihi tamen licebat hujus uti præsidii in argumentando. Nec video periculum, etiamsi quis eam tueatur. Deinde non animadvertis quod facio duplex velle, sive duplicem visum ad honesta, efficacem & inefficacem. Inefficax est etiam in obnoxiiis peccato, per influxum communem juxta quosdam, juxta alios non sine gratia, sed imperfecta, quæ nondum quidem abolet peccatum, sed tamen præparat ad efficacem gratiam. Nec me movet quod tu nihil pateris esse medium, sed aut Deum facis sessorem aut Satanam: impudenter enim adducis ad me refellendum, quod erat evincendum. Meministi quod diximus de lumine, & Euangelicus ille cæcus primum nihil videt, deinde videt homines velut arbores ambulantes, mox clare cernit omnia.

82. Verum hæc alias, nihil enim hic assero. Jam vides ex his quæ diximus, soluta, quæ proximo Capite repetis & inculcas, non absque petulantia convitiis. Accipis unam partem definiti, hoc est, liberum arbitrium peccato vitiatum, & cum hoc confers unam opinionem. Applicare se ad bona bonum est, igitur liberum arbitrium potest ex se bonum. Fateor si loquaris de bono morali, fateor rursus si loquaris de bono pietatis, modo jungas gratiam præparantem sive exstimulantem: veluti cum ex lectione sacra, aut ex audito Ecclesiasta, sentimus animi motum ad amorem pietatis & odium turpitudinis. Hanc non excludo nec in definitione, nec in recensendis opinionibus. Tantum excludo *Pelagii* sententiam, *Carolstadtii*, & tuam. Ubi sunt igitur duo libera arbitria inter se pugnantia? An secum pugnat genus, quod in se complectitur diversas species, & negabis Animam esse animal, quod ex ratione differentiæ ac proprii pugnet cum homine? Aut ex una crumena faceres duas, quod in eadem sit aurum & argentum? Non hic igitur captus est Proteus, sed ipse Proteum agis studio calumnians, te ipsum vertens in omnia cum libet, me quoque subinde alium atque alium faciens, utcumque tibi videor accommodus calumniæ tuæ spiculis. Fateor secundum unam opinionem, hominis voluntatem peccato-

to corruptam, quatenus corrupta est, non posse se flectere ad bonam frugem sine speciali gratia, siue illa sit efficax, siue exstimulans. Fateor in his, qui per baptismum & fidem liberati sunt, voluntatem hominis ex se esse proniorem ad malum quam ad bonum. Et fateor secundum unam opinionem voluntatem humanam ex naturæ viribus se posse convertere ad studia, conatus, & opera, quæ si quis contendat esse mala & iram provocantia, negabimus: si quis neget esse bona, quod absque gratia facta, concedemus, si modo fateatur moraliter bona, provocantia Dei gratiam efficacem. Non igitur mecum pugno, si juxta diversas sententias diversa dico. Nondum enim hic pronuntio quid sentiam, sed rudi lectori futuræ disputationis materiam congero. Proinde triumphus, quem hic agis, reservandus erat tibi circa finem disputationis, ubi pronuntio quæ sententia ex omnibus mihi potissimum arrideat. Hic tantum accingor ad pugnam. Quando vero in te vociferatus sum, quod fatereris liberum arbitrium obnoxium peccato, non posse se flectere ad meliora, siue auxilio gratiæ? Quin illud potius damnavi, quod doces nullum esse hominis arbitrium, nec in bonum nec in malum, neque prorsus quicquam operari vel bonæ rei vel malæ, neque cum gratia neque sine gratia, quod nusquam legis apud Augustinum. Denique cum hic tantum verborum incassum fuderis, planeque, quod ajunt, aerem verberes, tamen tuo more quasi re strenue gesta triumphum adornas. Et vereris ne nemo tibi sit habiturus fidem referenti tantas absurditates, tam multa inter se pugnantia, Legatur, inquis, hoc loco Diatriba, & mirabitur. Legatur, inquam, hoc loco Diatriba, & protinus mirabitur qui legerit, in Evangelii præcone tam malitiosum calumniandi studium. Tædet cætera referre quæ illic gloriose detonas.

83. Similis intemperantiæ sunt, quæ congeris proximo Capite, qui consistit ut agat aliquid liberum arbitrium, & tamen summa totius imputetur gratiæ? Istud cum in fine disputationis multis verbis explicem, quid opus erat hic tempus inanibus verbis terere? Imputari non debet, quia quicquid potest homo naturæ viribus, gratuitum Dei donum est. Nec hic opus est commento Dialecticorum de voluntatis humanæ velle absoluto, nullo boni malive habito respectu, quod hic damnas, probaturus si pro te faceret. Quid enim absurdi, si quis docendi gratia proponat absolutum, quod in re absolutum non est? Quomodo igitur Philosophi disputant de prima materia, deque puris elementis, & Mathematici de formis abstractis à materia? Nec tam improbabile est quam tu videri vis, si quis tribuat voluntati nostræ velle purum, sic ut objectum non consideret sub specie boni aut mali, sed entis tantum, aut alicujus quod per se medium sit, etiam si non desint qui negent quicquam esse medium. Quam ubique molestia tua loquacitas, ut arbitrer nullum Bolanum esse cerebri tam felicitis, ut tuum æs vere Dodonæum ferre possit, cum extra rem dicas omnia, nec tamen ullum facias dicendi finem.

85. Excussisti primam opinionem, quæ est Thoma vel Augustini, cum tu nunc secundam facias Augustini, quæ est Carolstadii, qui negat hominis voluntatem in bono opere quicquam agere, in malo fatetur. Atque hinc conjicere licet quam dextre rem tractes, qui confundas etiam sententiarum distinctiones: ego inter eas, quas non rejicio, Pelagiana sententiæ oppono sententiam Augustini, ut longissime discrepantem, comparo sententiam Scoti ut proxime accedentem. Relege Diatribam & sic comperies. Augustini sententiæ subijcio Carolstadii, quam appello duriorē, eam tu nunc velut multiloquio temulentus, facis Augustini. Tertio loco pono tuam & Wiclevi, quam appello durissimam, cum postremis duabus dico potissimum mihi pugnam fore, hoc est, cum Carolstadii ac tua. Restitui te in viam. Nunc superest ut nobis demonstres, duas posteriores opiniones easdem esse cum prima. Augustinum

A dum ponit gratiam cooperantem, fatetur & liberum arbitrium aliquid agere in bono opere, Carolstadius affirmat nihil aliud quam pati. Tu doces nec in bono nec in malo quicquam agere, nec ante gratiam nec post gratiam, sed prorsus ac simpliciter esse vocabulum inane: hæc sententia cum prima pugnat, & plus dicit quam secunda. Et hic prorsus ἀπ' ὀντ, quod ajunt, delapsus, vel ἄν' ὄν' potius, nec intelligens quid loquaris, dejectionibus agis: Testor, inquis, Deum, nihil aliud volui dicere, nec aliud intelligi, per verba duarum postremarum opinionum, quam id quod dicitur in prima opinione, nec Augustinum aliud voluisse arbitror, nec aliter ex ipsius verbis intelligo, quam quod prima dicit opinio, ita ut tres opiniones à Diatriba recitata, apud me non sint nisi una illa mea sententia. Si quid à me tam sine mente dictum fuisset, quam ista dicuntur tibi, quibus convitiis me urgeres? Quando faceres insultandi finem? Nec tamen desinis te givervari, & redis ad veterem causationem nominis, quam sæpius jam exclusimus, nec uno respondimus modo. Videris ipse sensisse errorem tuum, nec tamen libuit dispungere quod scripseras. Proinde ab hoc Capite non discedis, ut soles, triumphabundus, sed veluti gallus demissis alis temet subducis: Si hic, inquis, erro, revocet qui potest, si sunt hæc obscura & ambigua, illustret & stabiliat qui potest. Hic reprehensorem admittis & illustratorem, cum in fine repellas omne iudicium.

Attamen proximo Capite resumis animos: Sed facessant, inquis, monstra verborum. Quis enim ferat istum abusum loquendi? Totidem verbis tibi tuas voces recinit Echo: Sed facessant monstra verborum. Quis enim ferat istum abusum loquendi? De abusu receptæ vocis litiga cum Hilario, cum Ambrosio, cum Augustino, cum Hieronymo. Hic proposueras te dicturum tres opiniones nihil inter se discrepare, & hoc omisso cavillaris de nomine liberi arbitrii. Nec adhuc desinis affirmare quod est manifeste falsum. Ita ne est eadem sententia, liberum arbitrium cooperari gratiæ, & tantum pati in opere bono, in malo tantum agere, & nec in bono, nec in malo quicquam agere, sed Deum solum operari quicquid agitur seu boni seu mali? Tu sic colligis: Post peccatum voluntas hominis non est libera nisi ad malum absque gratia: igitur amissa libertate succedit servitus. Negari non potest. Ubi servitus est, ibi est mera necessitas, & ubi necessitas, ibi nihil agit liberum arbitrium, si nihil agit, patitur tantum. Tua Grammatica non potest amissam sanitatem vocare sanitatem. Verum ut simul & meam definitionem tuear, & ista tua tam perplexa discutiam, proponam rei summam nudis aphorismis: Voluntas in homine, quemadmodum & in 1. Angelis, sicut erat condita, libera erat ad bonum & ad malum, sic ut adherere potuerit oblatae gratiæ, sine speciali præsidio novæ gratiæ, ac semet avertere potuerit à gratia. Post lapsum primorum parentum, naturæ libertas vitata est, non extincta. Refedit autem 2. in illis aliqua scintilla rationis, discernens honestum ab inhonesto, item aliquis nisus voluntatis, refugiens à turpitudine, & quodammodo gestiens ad honesta. Verum hic nisus & ratio inefficax est sine speciali gratia, juxta quosdam: juxta alios tantum valet, ut per 3. opera moraliter bona possit de congruo promereri gratiam, vel præparantem, vel etiam justificantem: quam sententiam non arbitror ab Ecclesia damnatam, licet nec illam superiorem improbaverit: sed hic permittit unumquemque abundare in suo sensu. Liberati per gratiam, sunt in eodem statu quo fuit homo primum conditus liber, videlicet ut se possit applicare ad oblatam 4. gratiam, & possit avertere se ab eadem, nisi quod ex peccato Ade, aut ipsius etiam, resideat in eo caligo quædam rationis, & proclivitas quædam ad peccandum, quæ tamen non adimat libertatem, sed exerceat pietatem. Hæc applicatio aut aversio locum habet ad utramque gratiam exstimulantem quam diximus, & justificantem. Applicat autem sese voluntas, cum se præbet gratiæ, simulque naturæ viribus nititur ad eadem ad

Tom. IX. P p p p quæ

quæ vocat gratia; avertit sese, quoties neglecto Spiritus sibilo, vertit sese ad cupiditates carnis. Itidem gratiæ justificanti applicat sese, cum illi in sese potenter operanti, pro naturæ viriculis cooperatur, & avertit sese, cum neglecto Dei dono reflectit sese ad carnem. Ad has omnes opiniones, quarum nulla damnata est ab Ecclesiâ, ni fallor, & ad omnem hominis statum quadrat mea definitio, quam ideo feci generalem, ut omnia complecteretur quæ sunt probabilia. Nihil igitur agis, cum hanc aut illam opinionem urges cum definitione alio detorta. Pone hominem in statu quo fuit conditus, quadrat definitio. Hic tu urges libero arbitrio post lapsum vitiatum. Pone eum in statu in quo est adolescens, qui puer per baptismum accepit habitum fidei, & purgatus est à peccato protoplasti, necdum admisit aliquod crimen per quod amittitur gratia, cum tamen jam per ætatem habeat mali bonique discretionem, quadrabit mea definitio, poterit enim sese applicare ad gratiam, & avertere à gratia. Applicabit autem, si naturæ viribus eodem contendat, quo ducit gratia, avertet, si sprete Dei gratia deflectat ad carnem. Denique pone hominem in eo statu in quo fuit Adam post violatum Dei præceptum, hic fortasse videbitur non quadrare mea definitio, quod semel additus peccato, nihil aliud possit quam servire peccato. Ubi igitur vis applicandi & avertendi? Juxta quorundam, inquam, opinionem residet aliqua libertas, quæ ex naturæ viribus absque speciali gratia per opera moraliter bona possit exambire gratiam justificantem. Hic oppones tua paradoxa, sed ista tibi probanda sunt priusquam nos per illa coarguas. Juxta aliorum opinionem, quæ est *Augustini*, potest applicare sese ad gratiam extimulantem ac revocantem, ac rursus eam spernere. Vides hic aliquid libertatis. Rursus potest se præbere gratiæ justificanti, potest ab ea sese avertere. Et fortasse non absurdum fuerit ponere medium quendam statum inter justitiam & injustitiam, veluti cum homo naturæ viribus contendit ad promerendam gratiam, vel excitatus gratia stimulante, quam imperfectam dicimus, applicans naturæ vires ad eam gratiam, contendit ad innocentiam. Is nec omnino videtur injustus, qui tardio suæ iniquitatis contendit ad justitiam: nec omnino justus, qui nondum assequutus sit innocentiam. Et in hujusmodi statu medio divus *Augustinus* videtur ponere *Cornelium*, in quo fuit utrumque, sed imperfecte: veluti qui properat ad asyllum, nec omnino tutus est, nec prorsus hæret in periculo, sed quo longius recedit à periculo, hoc saluti propior est. Hic occines subitum raptum spiritus, quem ego non nego, sed loquor interim non quid aliquando faciat aut facere possit Deus; sed quid generaliter faciat in nobis. Quanquam hæc de re suo diceretur loco. Cum his confer tres illas sententias, quas tu confas in unam, invenies solam primam esse veram. Etenim *Augustinus* cum facit gratiam operantem & cooperantem, satis fatetur esse liberum homini applicare se ad gratiam extimulantem, si naturæ vires ad eam accommodat: eum conatum imperfectum adjuvat & absolvit gratia cooperans, quæ cooperans non recte diceretur, si nihil omnino operaretur nostra voluntas, quod negat *Carollus*. Multo minus verum est quod tu asseris, hominis voluntatem nec in bonum nec in malum quicquam posse, sed meræ puræque necessitatis esse omnia. Nam hæc opinionem voco tuam, quam in *Wiclevo* damnatam probas. Quid igitur restat nisi nominis controversia? Liberum arbitrium proprie congruit Deo. Esto, sed sic abutimur aliis multis nominibus, sapientis, boni, potentis, immortalis. Verum cum est per peccatum amissa libertas, jam inane nomen est, quemadmodum in ægroto amissa sanitas, non est sanitas. Fateor hic aliquem abusum vocabuli, sed quem mihi non debes imputare, nec tamen absurde manet in peccatore ratio nominis: quemadmodum in bello captis ingenuis manet libertatis appellatio, propter nativam conditionem, & spem reditutæ pristinae libertatis. Denique propter reliquias

A pristinae libertatis quæ residet in homine, etiam post admissum peccatum: quæ non ideo nihil sunt, quod per se non sufficiant ad recuperandam libertatem, facis est quod aliquid agant suis viribus, & peragant etiam auxilio gratiæ. Tu perditam sanitatem, mortem facis. Manet in ægroto nonnulla naturæ vis, necumque pugnans cum morbo, sæpe vincens absque medici præsidio. Sic rationem à peccato facis omnino cecam, ego lippientem aut lusciosam facio. Neque enim prorsus cæcus est, qui ob pituitam cæcutit, neque prorsus mortuus est, qui cum morbo luctatur. Jam si placet accersere commodum illum congerronem Sophistam, eique propone collationem de lapide, qui nativæ vi fertur deorsum, sursum vero non nisi violento impulsu, & roga an lapidi tribuat liberum arbitrium, fortasse non tenebit ritum & respondebit: Lapidem esse qui talia percunctetur, lapis enim sicut omnia gravia, quæ ratione carent, non habet nisi unicum imperum naturalem: ac liberum arbitrium ut conditum est, erat utroque vertibile. Dices de corrupto loquimur, feremus modo in disputando meminens tale fuisse conditum, & hinc nominis rationem manere, licet re partim amissa. Post peccatum autem originis, sed magis etiam personæ, ut libertas non est in totum amissa, ita non est absolute servitus. Cæcutientia inducta est, non cæcitas, claudicatio inducta est, non exitium, & volutus inflicto est, non mors, & languor accessit, non interitum. Manet enim aliqua rationis scintilla, manet aliqua propensio voluntatis ad honesta, licet inefficax. Nec ideo nihil est, quia per se non sufficit ad recuperandam pristina libertatem: sed ut vulneratum ac languidum non valet quidem quod poterat, veruntamen virium qualescunque reliquias accommodat erigenti gratiæ: nisi forte dicis puero nihil esse virium, quod solus nequeat movere plaustrum, quod facit committens robustiori. Quare serva lapideis hominibus istam de lapide comparationem, neque proferas huc tam ridiculas collectiones: *Nihil est omnis, & nihil est omnia*. Quid autem si *Scotius* sit ille Sophista? Nonne statim obturabit tibi os? Nisi forte commodum vocas, qui commode respondeat ad tuas percunctationes. Postremo quod ad vocem attinet, *Thomas* fortasse concederet post peccatum non dici proprie liberum arbitrium, sed idem simpliciter nihil esse, aut nihil agere cum agente gratia, negabit.

Hæc sunt quæ in vestibulo disputationis lectori proposueram, quo paratior esset ad reliqua percipienda. Nam rudioribus illa scribere me sum professus, & tu nondum opinor, lecta tota Diatriba, sic cum hac parte congrederis, quasi jam pronuntiarim. Eadem iniquitate discitis testimonia Scripturarum à me tractata, quasi in singulis definierim. Imo testificor me proponere hinc atque hinc diversa testimonia divinas Scripturæ, quæ videntur inter se pugnare, & illæ sequelæ, quas tu sic exagitas, non sunt definiens, sed argumentantis, non docentis, sed pugnantis, ut ex collisione testimoniorum & interpretationum elucescat veritas. Et interim utor jure pugnantium, iniquum petens nunquam, ut æquum feram. Etenim qui pugnat, frequenter hoc agit, non ut pronuntiet quid ipse sentiat, sed ut illaqueet ac prosternat adversarium. Proinde non raro falsis assumptionibus utitur, sed ab adversario concessis, & ex his colligit plusquam habet veritas, quo magis adversarius intelligat se esse victum, jamque contra pugnare desinens, cupiat doceri. Tui qui docet, longe aliis modis agit, quam dum pugnat. Sed jam dudum ipsa temporis angustia cogit me disputationem hæc abrumpere. Quod superest, accuratius & per otium tractabitur. Et vide, te quaeso, quantum temporis, quantum chartarum & operæ nobis jam perit, in refellendis tuis cavillis, convitiis & calumniis. Poteras tua eum laude, nemine læso, fortiter tueri dogma tuum, idque merebatur meæ Diatribæ modestia, quæ quo magis friget ac stertit, sic enim interpretaris meam civilitatem, tanto minus merebatur tam impotentem calami tui sævitiam.

Nunc

Nunc dum nihil non torques ac rapis ad calumniam & convitia, perdis bona ex parte & tuum & meum & lectoris otium: & adeo non concilias tibi fidem, ut dum hic declaras animi tui morbum, etiā illa fide careant apud plurimos, quæ recte vel doces, vel mones, vel inculcas, qualia fateor esse permulta in scriptis tuis. Nam quæ res invitabat te ut hoc quoque calumniareris, de quo nunquam mihi venit in mentem? Ais à me morderi riderique canonem Hebræorum. Hoc est unum calumniæ caput. Alterum est, quod cum ambiguo scommate voco Canticum Canticorum, *Canticum amatorium*. Tertium, quod Proverbia Salomonis & Canticum conféro cum duobus libris *Esdra*, *Judith*, *Historia Susanna* & *Beli* draconis. Hic, ubi ne somnium quidem fuit ullius mali, tu fingis tria magna crimina. Referam ex Diatriba locum, quo magis agnoscas, quam hic præter omnem causam criminaris. Sic habet: *Non puto quenquam excepturum hic adversum auctoritatem hujus operis*, (de libro loquor, qui inscribitur *Ecclesiasticum*) quod, ut indicat Hieronymus, olim apud Hebræos non habitum sit in canone, cum *Ecclesia* Christi magno consensu receperit in suum canonem. Neque causam video cur *Judas* librum hunc à suo canone judicavit excludendum, cum *Parabolas* Salomonis, & *Canticum amatorium* receperint. Etenim quod duos posteriores libros *Esdra*, *historiam* apud *Danielem* de *Susanna* ac *Belo* dracone, *Judith*, *Ester*, aliæque nonnulla non receperunt in canonem, sed inter hagiographa numerarint, quid illos moverit, facile divinat qui libros eos attentius legerit. Caterum in hoc opere tale nihil obstrept lectori. Haecenus Diatribes verba recensui. An mordeo ideoque canonem Hebræorum, quod negem mihi liquere quamobrem *Ecclesiasticum* excluderint à canone? Erat cur illud opus haberi cuperem in primis dignum canone, & tamen nihil aliud dico, quam me non perspicere causam, quare Hebræi non receperint, cum *Ecclesia* receperit, certe inter hagiographa. Tu fortiter pronuntias librum *Ester*, cum apud Hebræos sit in canone, digniorem cæteris omnibus qui excluderetur à canone. Uter igitur ridet ac mordet canonem, ego qui nego me videre causam, cur *Ecclesiasticum* non receperint in suum canonem, an tu qui judicas librum *Ester* minime dignum canone, simul damnans & Hebræorum & *Ecclesiæ* canonem, cum Hebræorum canone consentientem? Tantum ad primum crimen. Alterum nihilo verecundius. Appello Canticum *Salomonis*, *Canticum amatorium*. Finge nullam hic esse causam, cur sic appellarim, nisi quia libuit, aut ut Latinus dicerem, quid erat ambigui scommatis, an non est *Canticum amatorium*? An amor semper in malum sonat? Nunc vide causam cur ita maluerim dicere. Cum enim duæ particulæ ad dictionem *Salomonis* referrentur, videlicet *Proverbia* & *Canticum*, si dixissem *Canticum Canticorum*, dure sibi cohæsissem duo genitivi, *Salomonis* & *Canticorum*, vidererque sentire *Salomonem* aliâ multa scripsisse Cantica. Si simpliciter dixissem *Canticum*, poterat aliquis suspicari me de Cantico quopiam loqui qualia sunt in Psalmis, idcirco ex operis argumento addo cognomen *amatorium*. Ego de hoc Cantico nunquam pejus sensi quam de Proverbiis, de quibus optime sentio. Quæ fuit igitur occasio calumniandi? Et, ni fallor, hoc telum mutuatus es ex libris *Lei*, qui tibi nunc, opinor, incipiunt placere. Jam tertium crimen tuum habet manifestam vanitatem. Non enim conféro *Proverbia* & *Canticum* cum duobus libris *Esdra*, *Susanna*, *Beli*que draconis historia, sed cum *Ecclesiastico*, qui simile tractat argumentum cum Proverbiis, atque in his, quos rejecerunt, ajo diligenti lectori aliquid obstrepare, cur recepti non sint. In *Ecclesiastico* non videtur simile quicquam obstrepare. Quod si in *Ecclesiastico* nihil obstrepat, multo minus in Proverbiis aut Cantico.

In his tam frivolis refellendis non eram sumpturus hoc operæ, nisi ut te ab ista immodica nihil non carpendi libidine revocarem: quæ si me tantum læderet, jactu-

A ra sane tenuis esset, aut si tibi uni noceret, tolerabilior esset: nunc non solum obstat causæ quam agis, agis autem, ut affirmas, negotium Evangelii revocandi, quod hætenus in Orbe fuit sepultum, verum etiam exitium omnium bonarum rerum secum adfert ista calami tui seditiosa petulantia. Concitatus est populus adversus Episcopos & Principes, Magistratus ægre cohibent plebeculam novarum rerum avidam, atrocibus odiis inter se dissident civitates, quæ prius erant conjunctissimæ, vix inter homines nunc invenias cui tuto fidas, libertas omnis ademta. Nam Principum, Præsulum, Theologorum, ac Monachorum tyrannidem, sic enim vocare soles, non sustulisti, sed irritasti. Quicquid fit aut dicitur, rapitur in suspicionem, & de quibus prius licebat in utramlibet partem disputare, nunc ne hiscere quidem fas est. Servitus, quam parabas excutere, con-

B duplicata est, jugum adgravatum est, cæcenæ non excussæ, sed adstrictæ. Olim nemo faceſſebat negotium, si quis domi suæ pro valetudine comedisset quæ conveniebant: nunc etiam si multas habeas edendi causas, nec desit Pontificis diploma, tamen *Lutheranus* dicitur qui vescitur. Olim Romanus Pontifex facile relaxabat legem iis qui per imbecillum ætatem & nondum usu rerum ac judicio prudentem, facti fuissent Monachi aut Monachæ, nunc ad relaxandum difficillimus est. Frigent ubique disciplinæ liberales, una cum Lin-

C guis ac bonis litteris, quas tu gravis intolerabili invidia. Rejiciuntur egregia Veterum monumenta, & pro his mundus impletur rixosis ac famosis libellis, ex quibus morbi virus serpit ad lectorem. Novi aliquot viros bonos ac doctos, qui initio non inviti legebant tuas lucubrationes cognoscendi judicandique studio: tandem coacti sunt rejicere, quod faterentur sese infici tot sanis, scommatis, dictis, convitiis, calumniis parum Christianis, quibus doctrinam tuam contaminas, non aliter quam solent ii, qui capos aut phasianos infarciunt alliis. Et primum ista titillationem quandam habent ac pruritus, verum ubi sensum irrepperint in animos, inficiunt sinceritatem ac mansuetudinem pectoris. Et

D cum videas quantum malorum in Orbem invexerit ista tua ferocia, cum toties admonitus sis etiam ab iis qui tibi bene volunt, tamen usque proficis in deterius, & eos frustra trahens in periculum, qui se tuæ fidei crediderunt, & illos abalienans, quos poteras ad te pellicere, (jam enim rursus fingo tuam doctrinam esse catholicam) denique obſistens, quo minus hic mundi tumultus utcumque natus, aliquando nobis pariat aliquid bonæ tranquillitatis. Innumeros abstraxisti à suis Præ-

E sulibus, qui nunc oberrant velut oves dissipatæ non habentes pastorem, præsertim cum videant tuam Ecclesiam tantis dissidiis concuti, & intestinis bellis tumultuari. Et inter hæc adhuc vacat tibi tantos libros, tam operose maledicos, scribere in hominem, cujus animum prorsus ignoras, si modo talem esse judicas, qualem facis. Si liberis & apertis convitiis debacchatus fuisses, simplicitas laudari poterat, aut res poterat tuo genio condonari: nunc arte malitiosa rem geris. Si duobus aut tribus convitiis contentus fuisses, videri poterant excidisse, nunc liber totus undique scæter maledictis. Hinc incipis, per hæc pergis, in hæc desinis. Si temet expleſſes uno convitiis genere, subinde stipitem, asinum, aut fungum me appellans, nihil aliud respondissem, quam illud è comœdia, *Homusum, humani nihil à me alienum puto*. Hæc non poterant saturare tuum odium, nisi me faceres *Lacianum* & *Epicurum*, adeo non credentem Scripturis divinis, ut ne Deum quidem ullum esse arbitrer, hostem Christianismi, denique blasphemum in Deum & Christianam Religionem. Hujusmodi leporibus resperſus est tuus liber, oppositus meæ Diatribæ, in qua nullum erat convitium. Istam tam perversam opinionem si quis susurro levis ac mendax, qualibus abundat tua sodalitas, ad te detulit, vide quam conveniat tanta levitas personæ quam tibi sumisti. Si ex tuo ipsius animo concepisti, quis credet eum esse bonum virum, qui de homine

incognito tam atrociam suspicetur? Sin ista lædendi mei studio comminiferis, nulli potest obscurum esse quid de te sentiendum sit. Quoniam autem meæ Lucubrationes palam reclamant tuis calumniis, ubique sacram Litterarum majestatem & Christi gloriam prædicantes, negas illa mihi ex animo scripta. Expedita solutio, si quicquid calumniari non potes, joco scriptum est, si quicquid patet calumnie, serio scriptum est. Et hujusmodi distinctiones tibi valebunt ad criminandum, qui sophisticas distinctiones exhibitas, reptas ad docendum. Quæso quod est istud ingenium, aut quæ natura, si quidem natura est? Aut quod spirituum genus, si spiritus est? Aut quæ tandem Evangelii docendi tant non Evangelica ratio? An renascens Evangelium sustulit omnes leges politicas, ut jam liceat quælibet in quemvis & dicere & scribere? An hæc est tota libertas quam nobis restituis? Si quis mihi detrahat ingenium, iudicium, eruditionem, moderate feram: si quis impingat imperitiam Scripturarum, aut incogitantiam, humanum crimen agnoscam: verum si quis mihi impingat neglectum Dei, aut contemptum Scripturarum, is aut id facit ex delatoris cupiditatem oratione persuasus, & levissimus est, aut intolerabilis est sycophanta, si ex sese confingit. Hic quid tibi loquatur tua conscientia tute videris. Ego iudice Deo, cujus iram non deprecabor, si quid hic sciens fefellerò, volo hoc omnibus Christianis, hæreticis, & semi-Christianis esse testatum, me Scripturis divinis non minus habere fidei, quam si Christum ipsum sua voce mihi loquentem audirem, minusque dubitare de his quæ ibi lego, quam de his quæ auribus audio, oculis video, manibus contrecto. Et quemadmodum certissime credo per Evangelium exhibita, quæ Legis figuris, & Prophetarum vaticiniis per Spiritum Sanctum fuerant prædicta: ita pari certitudine credo, secundi adventus promissionem, ac diversa malorum bonorumque præmia. Et hac fiducia fretus, labores, injurias, morbos, senectutis molestias, aliaque hujus

A vitæ incommoda patienter fero, sperans per Christi misericordiam, malorum omnium finem, & cum ipso vitam æternam. Tantum autem abest, ut sciens oppugnem Evangelium, ut malim decies occidi, quam contra animi sententiam oppugnare unum jota veritatis Evangelicæ. Nec hic animus mihi nuper natus est, nunquam alius fuit à puero: & hodie firmior est, gratia Deo, quam unquam fuit. In salutis negotio non aliunde flagito præsidium quam à misericordia Domini, neque secundum Deum ulla in re plus habeo vel spei vel solatii, quam in sacris Litteris. Et quemadmodum in Lucubrationibus meis non nego potuisse fieri, ut alicubi Scripturæ germanam sensum non attigerim, ita sanctissime dejerare possim, me scientem nec in gratiam hominis, nec ob metum hominis usquam docuisse secus quam sentirem, saltem opinione probabili. Qui mecum domesticam habuerunt consuetudinem, si non sanctimoniam, quam desidero potius quam habeo, certe hujus animi possunt esse testes, qui nunquam effutivit verbum vel joco vel serio, quod saperet Læcianum, Epicurum, aut Porphyrium. Ineptum erat hæc testificari scripto, nisi Lutherum Evangelii vindicem accurato libro talibus facetiis voluisset in Erasmus amicum ludere. Nunc si quis malet habere fidem illius impudentissimæ criminationi, qui me non novit, quam meæ testificationi, suo periculo faciet, me liberabit hæc animi mei declaratio. Precor autem ut in animis omnium regnet Evangelium Christi, cedatque huic omnis intellectus ac potestas humana, tantum abest ut ipse belligerari velim cum cœlesti doctrina. Simul & tibi precor, Lutherè, ut Dominus innovet in te spiritum bonum, quo quantum hætenus potuisti ad turbandam Orbis Christiani concordiam, tantundem valeas ad tranquillandam Ecclesiam Dei: ut idem sentientes, uno ore prædicemus illum, cujus doctrinam nunc dispari ore asserimus. Hic igitur prioris ac tumultuarii voluminis finis esto. Alterum brevi dabitur, sed accuratius, si modo Christus adesse dignabitur.

F I N I S.

DESIDERIVS ERASMVVS

PIO LECTORI S. D.

QVIDEM decreveram post priorem illam Hyperaspistæ quamvis tumultuariam velitationem con-
quiescere, non perinde tadio molesti laboris, quamquam ingenue fateor ingenium meum ab istis rixosis contentionibus non minus abhorreere, quam ab ipsis inferorum portis, atque ob id quod non perspiciam, quid hinc boni fructus possit oriri. Quid enim refert cum illo configere qui Doctores Ecclesiæ, ab ipsis usque Apostolorum temporibus, quamvis eruditione sanctimoniam probatos, qui Conciliorum quamlibet veterum placita, qui populi Christiani consensum pro nihilo ducit, qui præter irrefutabilis Scripturæ testimonia nihil admittit, sed hujus interpretationem pro suo arbitrata temperandam, uni sibi vindicat, ceterorum sententiis umbrarum instar volitantibus, qui quoties commodum est, gignit nobis nova rerum vocabula, novas definitiones, novas distinctiones, nova paradoxa, sic totam disputationem undique convitiis fermentans, sic insatiabili loquacitate confundens omnia, ut tadio respondere parantem enecet. Et tamen sibi mire videtur pugnare, subinde triumphos instaurans, gloriosasque cantiones, Io paan, & Io triumphè, nobis ad singulas pene sententias occinens. Accedunt ad hæc quorundam nimium morosa ne dicam maligna iudicia, nimiumque tenaces suspiciones. In Diatriba quoniam studio temperatam est à convitiis, quo rei veritas liquidius elucesceret, submotis affectuum nebulis, interpretati sunt quidam me cum Luthero colludere. Rursus alii prædicant, me non expedit vires omnes ingenii, idque colligunt ex eo, quod cum, ut ajunt, in quibusdam locis illum vehementer urgeam premamque, tamen alicubi videar suffrigidus ac subtimidus, & studio contrahens ungues, parcensque adversario. Quæ suspicio cum sit iniquissima, tamen multo est absurdior istorum suspicio, qui dilant, etiam nunc post tam hostilem Lutheri in me debacchationem, post Hyperaspistæ velitationem, satis opinor liberam, etiam si minus contumeliosam, qua parte lubens superari me patior, nos inter nos colludere. Deum immortalem! quid isti vocant pugnam, si tam cruentus congressus nihil aliud est quam collusio? Erant & alia causa non leves, quæ mihi persuaserant, satius esse tractare materias cum magis fragiferas, tum huic ætati congruentiores. Verum quoniam amici suo jure promissi fidem efflagitant, rursus qui vel Luthero favent, vel mihi invident, jactitant me desertæ causa, victoriam adversario cedere, præsertim cum ipse Lutherus, perinde quasi nihil omnino responsum sit, libello Germanice scripto satis gloriose celebret suos triumphos, minime nos provocans, imo potius omnibus oppedens gloriosissima illa sua voce Trotz, ad consilium redeo: apud Lutherum quidem, sat scio, nihil aliud profecturus, quam ut insolentius etiam plaudat suo dogmati, nonnihil etiam addens absurditatis, sed partim ut liberem fidem meam, quam lectori veluti chirographo publicitus obstrinxi, partim ut animos vacillantes fulciam, sanabiliter agrotantibus medear. Quod utinam vel per nos, vel alium quemlibet facere dignetur is, cujus causam nos agere credimus! Nec pluribus te præfando morabor, optime lector, quo rem cognoscas integrior. Vale.

D E.

DESIDERII ERASMI
HYPERASPISTES
DIATRIBAE
ADVERSUS SERVVM ARBITRIVM
MARTINI LUTHERI.
LIBER SECVNDVS.

VTCVNQVE tandem è rixarum spiritibus & convitiis lappis tribolisque fumus eluctati. Sic enim ubique visum est *Luthero* maximam volu-
luminis partem, jurgiis, scommatibus & calumniis perdere, in hoc quod superest cursus erit aliquando expeditior. Non quod ille possit usquam sui dissimilis esse, sed argumentationis densitas, & sacrarum Scripturarum crebra testimonia non præbebant hic perinde liberum campum maledicentiae. Quanquam & in his tantum est gloriarum, insultationum, discessionum, ut minima portio data sit causæ. Præstat igitur ut his neglectis sermonem vertamus ad lectorem, satis jam cum illo rixati homine, hac quidem parte prorsus invicto. Quanquam & illic obiter inter rixandum argumentationis futuræ semina jecimus, indicatis rationibus, per quas & nostra confirmari, & illius lemmata dihi possint. Cæterum quoniam *Luthers* intolerabili loquacitate, mirisque depravationibus, veluti fumis involvit omnia, non ab re fuerit denuo lectori per epilogum summam eorum, quæ dicta sunt, quatenus ad rem pertinent ob oculos ponere. Primum ostendi falsissimum esse, imo res ipsa loquitur esse manifestariæ vanitatis, quod *Luthers* toties impingit meam Diatribam nihil aliud docere, quam esse aliquod liberum arbitrium, cum illic tot verbis explicetur quid sit liberum arbitrium, quale fuerit conditum, quale sit vitium, quomodo sanetur, quid possit nondum restitutum vel in bonum vel in malum, quid valeat auxiliante gratia, & quid agat assentiens operanti gratiæ, quid cooperans cooperanti: & tamen cum ille simpliciter neget ullum esse liberum arbitrium, si nil aliud docuissim quam aliquod esse, viceram. In cæteris enim questionibus quid agat, & quantum valeat, variant Orthodoxorum sententiæ, concordantes interim in hoc, esse aliquod. Deinde de contentione vocis excepi, neque enim meum invenum est ut dicatur liberum arbitrium, sed nomen à priscis Ecclesiæ Doctoribus perpetua serie successionis ad nos usque derivatum est. Si quis malit appellare voluntatem utroque volubilem & ad malum & ad bonum, mea nihil refert. *Augustinus* tamen & *Bernardus* interdum appellare videntur liberum arbitrium ipsum voluntatis assensum naturalem, quæ cogi non potest, nisi cogat seipsam. Siquidem hanc libertatem tribuunt etiam *Pharaoni* & Spiritibus impiis, in quibus utique voluntas non est libera ad bonum & malum, sed tantum ad assentiendum, quod est naturæ humanæ, quo differt homo à brutis & inanimis, in quibus appetitus est non voluntas. Voluntas enim ibi nulla est, ubi nulla est ratio. Porro ubicunque voluntas est, ibi libertatem esse ajunt. Nam divus *Bernardus* ex his duabus vocibus, arbitrium refert ad rationem, liberum ad voluntatem. Ratio judicat ac monet, voluntas eligit aut certe assentitur. *Augustinus* *Hypognosticon* Libro III. si tamen hoc opus, licet eruditum, illi tribuendum est, scribebat peccato *Adæ* liberum arbitrium perdidisse bonum possibilitatis, nomen

A & rationem manere. Ac plane fateor nomen esse superbum, si ad naturam hominis vitiatam expendatur, tametsi Græcis etiam superbius est τὸ αὐτεξέσιον, quasi ex se possit quicquid velit. Verum ineptum sit de voce digladiari, quoties de re convenit. Hoc nomine sunt usi, qui quam minimum tribuunt humanæ voluntati, gratiæ vero totum. Velut *Ambrosius* in Libris *De vocatione Gentium*, nihil moror, si quis hoc opus alii malit tribuere, quisquis fuit, non cedit *Ambrosio*. Item *Hieronymus*, *Augustinus* & *Bernardus*. Mihi videtur liberum arbitrium dici voluntas ad eligendum libera, non plene quemadmodum erat condita, sed juxta reliquias conditionis, & nativam habilitatem per gratiam Dei reparabilem: quemadmodum homo dicitur robusto corpore, qui natura tale corpus habeat, & ad pristinas vires restitui possit, licet interim morbus nativum robur attenuet.

Constat inter Orthodoxos in homine primum condito, quemadmodum & in Angelis liberam fuisse voluntatem, vel perseverandi in bono, vel deflectendi ad malum, nec imputari posse peccatum ubi non est ullo pacto liberum arbitrium. Excipio infantes & fatuos, quorum peculiaris est ratio.

Porro liberum arbitrium hominis, per peccatum *Adæ*, magis autem si accedant peccata, quæ quibusdam dicuntur personalia, obscuratum fuit non extinctum, vulneratum non occisum, claudicatione læsum non amputatum, semivivum relictum non mortuum.

Docuimus non absurde liberum dici, quod suapte natura liberum est, licet aliquo casu libertas sit amissa: veluti qui nati ingenui venerunt in potestatem hostium, unde si detur aufugere, redeunt in pristinam conditionem, ex communi sermonis consuetudine liberos appellamus magis ad nativitatem respicientes quam ad præsentem sortem.

Et alioqui quod imperfectum est, non protinus amittit totius vocabuli rationem, veluti non statim dicitur agrotus, qui solito factus est imbecillior.

Postremo naturalisabilitas servat cognominis honorem, quod genus, si quis dicat corpus hominis utroque vertibile, nimirum ad sanitatem & ægrotationem, cum tamen absque medico non possit tueri aut recuperare bonam valetudinem. Fingamus enim hoc esse docendi gratia.

Demonstravimus & impiis manere lucem aliquam rationis, per quam Philosophi sine gratia consecuti sunt cognitionem divinæ naturæ, juxta *Paulum*. Eadem opera demonstratum in eisdem manere aliquam honesti appetentiam. Hæc sunt semina seu reliquiæ nativæ libertatis.

Ostendimus triplicem esse gratiam, unam naturæ, nam juxta *Paulum* in Deo vivimus, movemur, & sumus: Alteram invitantem ad meliora, quam *Augustinus* vocat operantem, nonnunquam pulsantem, interim præparantem, alias prævenientem. Hæc nondum confert perfectam innocentiam, sed huc tamen præparat: Tertiā justificantem, quam *Augustinus* appellat cooperantem, *Bernardus* addit perficientem, exi-

- stimans nec in initio nec in fine quicquam agere voluntatem hominis, tantum in progressu cooperari gratiæ.
10. Declaravimus nihil esse absurdi, si ejusdem operis plures sint causæ simul operantes, aut si voluntas acta dicatur agere, quemadmodum docet *Augustinus*, cum aliis locis, tum Libro de correptione & gratia, Capite secundo.
 11. Voluntas autem libera dici potest tribus modis, vel quæ perficit quicquid vult, quod soli Deo proprium est: vel quia vult quidem, sed inefficaci propensione, ni succurrat gratia: vel quia quod vult, etiam si malum sit, facit nullo prohibente. Hoc postremo modo & in malis libera est, nisi revocetur ab omnipotente gratia. Secundo modo est quadamtenus & in impiis ex influxu naturæ, & in malis ex gratia pulsante, nisi mavis & illam priorem appellare pulsantem gratiam.
 12. Hanc gratiam quidam probabiliter existimant nulli deesse, nec unquam ullo seculo defuisse, nec futuram fane quod ad salutem satis sit, de adultis loquor, nisi si quis defuerit oblatae gratiæ.
 13. Deest autem homo gratiæ duobus modis: vel si pulsantem spernat, vel si quod gratiæ Dei debetur, suis meritis arroget, vel si post gustatum Dei donum redeat ad vomitum. Contra non deest, cum naturæ vires animique studium ad gratiam operantem accomodat.
 14. Ostendimus nostram definitionem, seu descriptionem verius, neque diminutam esse claudamve, neque redundantem, nec impiam, qualem eam *Lutherus* suis depravationibus reddere conatus est.
 15. Docuimus illum in distinctione sententiarum, quas proposueram, hallucinatum esse. Unde factum est, ut multa illius argumenta volitent inania, cum ignoret scopum. Nam *Pelagianum* dogma, quod asserit hominum meritis deberi gratiam, ut olim damnatum relinquimus. Huic proximam opinionem, quam incertum quo auctore natam, nunc amplectuntur Scholæ, quæ docet per opera moraliter bona, ex naturæ viribus hominem eo posse proficere, ut Dei bonitas non neget suam gratiam, præstanti quod in ipso est, quemadmodum non tuemur admodum, ita nec impugnamus: huic tamen præferimus opinionem *Augustini*, qui cum initium, progressum & finem tribuat gratiæ, nihilo secius tamen ponit in homine liberum arbitrium, licet inefficax absque gratia, ex quo tamen judicetur impius: nec patitur ut ex bonis homo quicquam arroget sibi, non quod voluntas hominis nihil agat in bonis, sed quod summa bonorum illi sit imputanda, ex quo proficiscitur omne bonum, etiam ipsæ naturæ vires. Et hanc opinionem voco probabilem, argumentatione tentaturus, si qua melior possit inveniri. Nam in libris *Augustini* de prædestinatione sanctorum, de gratiæ & libero arbitrio, item de gratia & correptione, quædam admiscuntur huic quæstioni nondum satis explicata.
 16. His ita digestis, indico cum quibus opinionibus mihi potissimum futura sit dimicatio, nimirum cum duabus, quarum altera est *Carolstadtii* disputantis cum *Ecclio*. Ea docet voluntatem hominis in opere bono nihil agere, sed tantum agi ab operante gratia sic, ut nec hunc sermonem recipiat, gratia bonum opus agit per hominis voluntatem, sed ita dici vult, agit in hominis voluntate: nec tamen is simpliciter negat esse liberum arbitrium. Altera est *Lutheri*, non quam ponit in initio assertionis, sed quam in calore disputationis asserit, nullum prorsus esse liberum arbitrium, sed omnia tum bona tum mala, maxima pariter ac minima, fieri absoluta necessitate. Quoniam ex his tribus postremis opinionibus, *Lutherus* fecit unam, & argumenta nostræ disputationis, quæ nondum definiunt, sed inquirunt, nunc ad hanc opinionem spectant, nunc ad illam, multa verba fundit incassum, sicuti mox ostendemus. Hæc repetitio non debet esse molesta le-

A ttori, quod non parum lucis præbitura sit in labyrinthis argumentationum. Nunc ad rem.

Primus locus, quem citaram pro libero arbitrio, est Cap. Ecclesiastici xv. *Dem ab initio constituit hominem &* 87. cætera, in quo si perspicuum fecero qualem *Lutherus* præstiterit artificem, velim ut lector ex hoc conjecturam faciat de cæteris. Cum in argumentando nonnunquam abutamur jure pugnantis, quemadmodum est dictum, iniquum petentes ut æquum feramus, *Lutherus* sic urget ad singula, quasi statim pronuntiemus. Deinde non desinit omnia referre ad illam probabilem opinionem, quasi solam illam habeam pro scopo. Id si fuisset, non dixissem probabilem, sed certam & indubitatam. Ad hæc nullum discrimen facit inter hominem initio conditum & hominem prolapsum, quod tamen facit illa mea stultissima Diatribe. Porro cum antea distinxerim, velle utcumque & velle efficaciter, hic ita colligit, quasi semper fenserim voluntatem efficacem, quod ille vocat libere velle. Quoties ajo posse, ille interpretatur posse totum, & posse suis viribus absque gratiæ præsidio. At qui legerit meam Diatribam, longe aliud comperiet. Postremo non meminit quicquid hic dicit convitiourum in meam Diatribam, recidere in sanctos Ecclesiæ Doctores, præsertim in *Augustinum*, cui *Lutherus* quoque plurimum solet tribuere. Is enim Libro de gratia & libero arbitrio, in quo totis viribus pugnat pro gratia adversus *Pelagianos*, tamen hunc locum ceu præcipuum adducit adversus eos, qui negant liberum arbitrium, ac citato testimonio talem adnectit clausulam: *Ecce, inquit, apertissime videmus expressum liberam humanam voluntatis arbitrium. Augustinus* pronuntiat, ego disputo. *Augustinus* agit illic de homine lapsa, ego distinxeram hominem conditum à lapsa. Cæterum quod *Lutherus* dicit sibi jus esse excipiendi adversus hujus voluminis, quod *Ecclesiastici* titulo fertur, auctoritatem, eo quod apud Hebræos non fuerit olim in canone, aut non constat ipse sibi, aut parum desert auctoritati Ecclesiæ Catholicæ. Nam ante dixerat librum *Esther*, cum sit apud Hebræos in canone, cum primis esse dignum qui submoveretur à canone: & hic tantum tribuit illorum canoni, ut sibi liberum esse prædicet rejicere, quod in publicos & sacratissimos usus recepit Ecclesia Catholica, frequenter ex hoc libro sacrum auspicans pro Psalmo, hinc sumens quod Epistolæ loco recitetur. Quin ipse divus *Augustinus* ex hoc libro mutuatur tela, quibus confodiat hæreticos, cumque vicissim ab illis urgetur testimoniis hinc depromtis, non confugit ad rejectionem, sed ad sanam interpretationem. Proinde convitium, quod hic jactatur in me, jaculetur in *Augustinum*: sic enim ludit homo falsus. Aliud statuit opinio per Ecclesiasticum confirmanda, & ad aliud allegatur Ecclesiasticus confirmandum, tanquam si quis probaturus, *Christum* esse *Messiam*, adducat locum, qui probet *Pilatum* fuisse Præsidem *Judææ*. Nam *Augustinus* in eo, quem citavi, Libro statuit idem quod ego, nisi quod ille vult hæreticum videri qui diversum sentiat: ego inter cæteras opiniones hanc voco probabilem: & tamen *Augustinus* hunc locum velut omnium evidentissimum in prima statuit acie, propugnaturum adversus eos, qui negant esse liberum arbitrium hominis: ne taxem interim, quod sic loquitur *Lutherus*, *Christum* esse *Messiam*, quasi dicas Diabolum esse calumniatorem: nihil enim inter has voces interest, nisi quod altera Græca est, altera Hebraica. Deinde quod adjungit, *dis dia pason* conveniat, similis est ineptiæ. Quanquam hæc prætercurrere præstat. Neque enim proprie faciunt ad institutum, sed tamen arguunt hominis supinitatem, qui sibimet arroget quiddam supra modum humanum. Nunc operæ pretium est audire quomodo locum totum excutiat: prorsus excutit non quo modo solent scrutatores, sed ut solent equi ferocientes excutere sessorem, è sella in cœnum. *Hæc* (inquit) *verba*, Deus constituit hominem ab initio, & reliquit cum in manu consilii sui, per-

pertinent ad hominem primum conditum, nec faciunt pro libero arbitrio, cum nulla fiat mentio de praeceptis, propter qua exigitur liberum arbitrium. Ita Lutherus. Quid hac collectione impudensius? Prior erat creatio, mox successit praeceptum. Quid igitur mirum, si hoc priore loco commemoratur, quod re ipsa prius erat? Condidit hominem cum voluntate simul & ad bonum & ad malum libera, mox lege proposita docuit quid esset expetendum, quid fugiendum, & ad electionem boni provocavit promisso praemio, a malo deterruit minis supplicii. Quid si Deus hominem condito, nullam praescripisset legem, an ideo cariturus erat libero arbitrio? Angelis nullam legem legimus esse praescriptam, & tamen per liberum arbitrium quidam desciverunt, quidam perstiterunt. Hic cum nihil omnino sit, vel obsecuti vel absurdi, tamen Lutherus perinde quasi compulsus inexplicabili necessitate, gignit nobis novam interpretationem, haecenus a nemine somniam, sed adeo duram ac detortam, ut ipse sensus communis statim rejiciat. Quin hic totus Lutheri sermo sic jacet ac frigit, ut haec scribens nec sibi videatur placuisse. Notata est olim M. Callidii in sermone atroci frigida actio, & audivit à Cicerone: *Nisi fingeres, non sic ageres*. Et, *Ista si vera essent, sic abs te dicerentur*? Idem statim succurrit hinc lectori: nisi fingeres, Lutherus, non sic disputares. Proinde non alienum fuerit ipsa Lutheri verba subscribere, quod Liber ejus fortassis à multis legi non poterit, ob Principum interdicta. Sic habet locus: *Primo dicit, (Deus constituit hominem ab initio) hic de creatione hominis loquitur, nec adhuc quicquam vel de libero arbitrio, vel de praeceptis dicit. Sequitur (& reliquit eum in manu consilii sui) Quid hic? An liberum arbitrium adstruitur? At ne hic quidem fit mentio de praeceptis, pro quibus liberum arbitrium exigitur, nec quicquam de hac re legitur in creatione hominis. Si igitur aliquid per manum consilii intelligitur, ad potius intelligitur, quod Genes primo & secundo, homo constitutus est dominus rerum, ut in illis libere dominaretur, ut dicit Moyses, Faciamus hominem, qui praesit piscibus maris. Nec aliud ex istis verbis evinci potest. Ibi enim homo potuit in rebus suo arbitrio agere, ut sibi subiectis. Denique hoc vocat hominis consilium velut aliud à Dei consilio. Post hac vero ubi fit constitutum & reliquit hominem in manu consilii sui dixerat, prosequitur. Adjecit mandata & praecepta. Ad quid adjecit? Nempe ad arbitrium & consilium hominis, & ultra illam constitutionem domini homini super res alias. Quibus praeceptis ademti dominium una parte creaturarum, puta arboris scientia boni & mali, ac potius non liberum voluit. Adjecit autem praeceptis, tunc venit ad arbitrium hominis, erga Deum & ea quae sunt Dei, Si volueris mandata conservare, conservabunt te. Haecenus Lutheri verba retulimus, quorum frigus nonne statim arguit illum haec non ex animo loqui, nisi quod illi propositum erat suo more rejicere quicquid habet Diatriba. Hic de creatione hominis loquitur, nec adhuc fit mentio praeceptorum, pro quibus liberum arbitrium exigitur. Tradit dominium rerum in terra degentium. Si aliquid intelligitur per manum consilii, Etiam dubitat, an his verbis significetur aliquid. Et adjecit, inquit, nimirum ad consilium & liberum arbitrium. Quidni? Sed ut materiam liberi arbitrii. Mox adfert similitudinem de constitutionibus Papae, qua re ille nobis ademerit liberum arbitrium. Tandem haec, inquit, si clara satis sunt, cum prius affirmavit ex illis verbis nullum alium sensum elici posse: si non sunt, manet tamen in suo sensu negativo, donec nos diversum probaverimus, quem appellat difficilem & coactum. Hoc Lutheri commento, quod ferrum est durius, quae glacies frigidior? Et tamen perfrecta fronte audet dicere, ex his verbis, reliquit eum in manu consilii sui, nihil aliud evinci posse, quam rerum terrenarum dominium homini traditum. Nihil hic egero, si proferam Veterum quamlibet probatorum interpretationem, utetur enim suo jure rejiciendi. At quid si ex ipso loco docuero non consi-*

A stete Lutheri commentum? Agit enim illic Sirach adversus eos, qui peccata sua rejiciebant in conditorem Deum, qui tales finxisset homines. Praecedunt enim haec, *Non dixeris, per Deum abest, sive absit, sive recessi*: nam Graece est ἀπέστω, qua enim odit, ne feceris: non dicas, ille me impunitavit, id est, seduxit: nam Graece est ἐπλάνωσεν. Non enim necessarii sunt ei homines impii. Omne expectamentum erroris odit Dominus, & non eris amabile simentibus eum. Et sequitur continenter: *Deus ab initio constituit hominem, & reliquit eum in manu consilii sui*. Pulchre vero cohaerent cum his quae contorquet Lutherus, Nolite Deum facere auctorem malorum: nam ille odit omne malum, sed condidit primum homini dedit dominium in res inferiores hujus mundi, ut de his statueret quae vellent. An potius hoc ratiocinatur Ecclesiasticus, hominem si quid peccat, sibi debere imputare, non Deo, qui hominem condiderit cum libera voluntate: ne vero praetexeret ignorantiam divinae voluntatis, lumini naturae adjecit mandata, nec hoc contentus, ad benefaciendum invitavit summo praemio, nimirum vitae, deterruit extremo supplicio, videlicet mortis. Nam quod Augustinus, hunc locum citans, aliquoties addit, *creavit hominem rectum*, unde sumferit nescio, quamquam non aberravit à sensu. Non hic excutiam quod Lutherus homini tribuit liberum arbitrium in administrandis rebus inferioribus, cum alibi docuerit nos, omnia simpliciter absoluta necessitate geri, & causam adfert infallibilem Dei praescientiam, & omnipotentem Dei voluntatem: atqui haec etiam Angelis adimunt liberum arbitrium, & adigunt ad rerum omnium necessitatem. Si Dei infallibilis praescientia, & immutabilis voluntas in causa est, ut non sit homini liberum arbitrium, cum haec scientia ac voluntas complectatur universa quae sunt in rerum natura, tum maxima, tum minima, ne in infimis quidem rebus erit homini liberum arbitrium, fortasse ne ipsi quidem Deo, si Lutherus ratiocinanti credimus. Deinde perinde loquitur, quasi non possit homo peccare usu rerum interiorum. Ad hoc imaginatur nullum futurum fuisse locum libero arbitrio, nisi lex intervenisset adstringens domini jus, quasi non fuerit Adam conditus cum lege naturali. Nam hoc Dei praeceptum, *de ligno, quod est in medio paradisi non comedes*, ad ceremonialium naturam pertinet. Neque enim peccatum erat velici de quocunque ligno, nisi Deus vetuisset. Praeterea sic temperat Lutherus suam disputationem, quasi praecepta Dei tollant ab homine liberum arbitrium etiam ante lapsum Adae, quod longè fecus habet. Ut donemus nos per liberum arbitrium nondum liberatos, sic enim loquitur Augustinus, non posse vitare malum, & sequi bonum, tamen nullus unquam negavit Adam potuisse per liberum arbitrium in rectitudine sua persistere, si voluisset. Verum fallitur, aut fallit potius ambiguitate vocum: nam ut interdum licere dicitur quod possumus, interdum quod jure possumus, ita nonnunquam liberum aut integrum dicitur, quod est in potestate nostra facere aut non facere, nonnunquam liberum esse negatur, quod citra injuriam fieri non potest: ut tyranno liberum est occidere civem innocentem, quod tamen per jura non est illi liberum. Et qui fidem suam obstrinxit amico, potest illum fallere, quod tamen illi non integrum esse dicitur. Hoc igitur liberum arbitrium, de quo nos hic agimus, quod in hominis voluntate situm est, non excluditur praecepto. Neque enim praeceptum efficit, ut non queamus velle facere, quod vetitum est, sed ut non possimus absque crimine velle. Siquidem Adam accepto praecepto non solum voluit divertere, sed fecit etiam. Itaque quod hic invehit Lutherus de libertate domini, prorsus alienum est ab hoc argumento. Nam domini libertas just est: id adstrictum, nihil detrahit libero arbitrio, quod per solam transgressionem est imminutum, seu vitiatum potius. Accedit ad haec, cum Lutherus toties submoveat liberum arbitrium, propter gratiam auxiliantem homini, sic enim docet nos colligere, *adest gra-*

tia auxilians, igitur nullum est liberum arbitrium: Est liberum arbitrium, igitur nihil est gratia. Hic tamen in res inferiores non solum liberum arbitrium tribuit homini, verum etiam regnum & liberum dominium, ac nihilo secius fatetur in his quoque Deum cooperari homini: & ante plus confessus est, hic quoque omnia geri nutu Dei. Ea res si non obstat libero arbitrio in rebus inferioribus, cur obstat in superioribus? Ad hæc qui convenit regni liberique domini vocabulum cum eo quod alias docuit, hominem ne festucam quidem posse de terra tollere per liberum arbitrium. Divino tamen unde hæc palinodia. Non poterat Pontificum constitutiones tollere, nisi nobis induxisset hæc duo regna: alterum erga res inferiores, in quibus Evangelium nobis reliquit liberum usum, quam libertatem adimere conantur Ecclesiæ constitutiones: alterum Dei, quo fertur & ducitur homo, non suo, sed Dei arbitrio. Sic & ante distinxit consilium Dei & consilium hominis. Et hic est, qui toties irridet Sophistarum distinctiones. Sed utrum *Lutherus* interpretatur hunc locum proprie de homine recens condito, an in genere de omnibus: si de primo, qua fronte adimit illi liberum arbitrium? Si de lapsis omnibus, quod regnum illis relinquit, qui per peccatum exciderunt ab omni libero arbitrio juxta ipsius sententiam? Equidem arbitror *Ecclesiasticum* potissimum de lapsis agere, qui culpam suam rejiciunt in Deum: Ille contra culpam rejicit in liberum arbitrium, quod si nullum est in rerum natura, auctore *Luthero*, actum agit *Sirach*. Est igitur & in lapsis aliquo pacto liberum arbitrium, per quod secundum *Augustinum* judicantur. Ostendimus igitur non ex auctoritate veterum Orthodoxorum, quam *Lutherus* non recipit, nisi cum ipsi commodum est, sed ex ipsa loci consequentia, frivolum esse commentum quod adfert: quanquam ille sensum, quem adducit, vocat sanctissimum, ac persistit in suo negativo, donec nos confirmaverimus nostrum difficilem & coactum. Ubique provocat ad Scripturas. At qui superes eum Scripturis, qui nullius interpretationem recipit, præterquam suam unius? Quis autem dedit illi jus hoc mirabile, rejiciendi quicquid vel Orthodoxi, vel Ecclesiæ proceres, vel Concilia statuerint, & asseverandi quicquid ipsi commodum est pro tempore? Aut deponat istud jus tyrannicum, aut nobis permittat vicissim illius interpretationes rejicere. Quam autem confirmationem exigit validiorem, quam ex ipsa loci consequentia, quod à nobis modo factum est? Jam vide quam impudens sit & illud, hunc sensum, qui hætenus nulli Christiano displicuit, præcipuis Ecclesiæ Doctoribus, & in his *Augustino* placuit, ait pugnare cum universa Scriptura, & hunc unum locum detorqueri ad asserendum liberum arbitrium, cum sint innumera testimonia, quæ non ego, sed divus *Augustinus*, *Ambrosius*, *Bernardus*, *Irenæus*, *Origenes*, *Hieronymus* & *Hilarium* proferunt ad stabiliendum liberum arbitrium. Hic igitur est primus *Lutheri* triumphus adversus Dialecticam.

Verum si cui videntur hæc parum dilucida, habet aliam rimam qua elabatur. Hic succurrit illi frigida distinctio Sophistarum de verbis indicativis & subjunctivis, deque categoricis enuntiationibus & hypotheticis. *Conditionale proloquium*, inquit, *nihil asserit*. Addit exemplum axiomate dignum, *Si Diabolus est Deus, merito adoratur: si Asinus volat, Asinus habet alas: si liberum arbitrium est, gratia nihil est*. Hujusmodi blasphemis ineptiis ludit in re seria, *Si Diabolus est Deus*, quæ sacrilega verba ne joco quidem pronuntianda fuerant homini pio. Ineptum fuerit hic proferre tropos, in quibus asserit aliquid oratio conditionalis: asserit enim vel cum tropus est jurantis, vel cum est per ἀδωατον sive ἀτοπον, aut etiam per rem confessam colligentis aliquid, aut juxta communem intellectum aliquid indicantis. *Dispercam si quicquam habeo rerum inarum*. Hic, si, non solum affirmat, sed & dejerat. Et, *Si Principes non tenentur legibus divi-*

nis, impune faciunt quod libet. Sed absurdum est dicere, Principes non teneri legibus Dei, non igitur peccant impune. Hujus generis sunt illa *Lutheri* de Deo & Asino, quibus pulchre congruit quod annectit: *Si liberum arbitrium est, gratia non est*. Magis quadrabat, *Si Lutherus est Spiritus Sanctus, impium est, illi non credere*. Num bella collectio fuerit, *Si mihi liberum est claudere aut aperire oculos, Sol non est?* Nihilo magis congruunt illa quæ profert, si quis dicat cæco, *Si volueris videre, invenies thesaurum*: Aut ad surdum, *Si volueris audire, narrabo tibi bonam historiam*. Sic potius loquendum erat aurito, *Si vis auscultare, docebo te rem utilem: si non vis, ne posthac conferas culpam in me*. Item, *Si vis intendere oculos, videbis quod optas: sin minus, tibi imputa quod non videris*. Hæc congruunt libero arbitrio primum condito, & eidem per gratiam liberato. Nec enim Dei gratia excludit liberum arbitrium, sed adjuvat: veluti cum clarum lumen feriens oculos excutit somnolentiam, ut discussis humoribus clare dispiciat. Quid autem de nondum liberatis? Si Scholasticos audimus, possunt & illi per reliquias liberi arbitrii proficere ad donum gratiæ. Si non audimus, possent excitari per Dei præcepta, minas & promissâ, perque similes modos, ut intelligentes & voluntatem suam averfam, & vires impares, implorent Dei gratiam. De his loquor, qui nondum pervenerunt in profundum malorum, consuetudine peccandi quodam modo versa in naturam. Hæc est *Augustini* sententia. Verum ut ad rem, his duobus modis extra controversiam est conditionalem aliquid ponere, contra Sophistarum leges. Item cum ex re manifestiore quam ut negari possit, ratiocinamur, ut, *Si Deus est animus, animi puritate potissimum colendus est*. Postremo juxta communem sensum ex parte conditionali, colligimus aliquid, Ut si fidejussor dixerit venditori, *idoneo emptori fundum addixeris, si volueris*. Hic intelligimus illi rem suppetere, emptoremque solvendo esse, si voluerit. Atque hic *Lutherus* in re sophistica bis Sophistam agita. Quod enim à Dialecticis dicitur, *Conditionalis nihil ponere*, non ad cujusvis rei significationem pertinet, sed ad illius quæ explicatur. Aliud autem explicatur, & aliud colligitur, juxta communem intellectum: Veluti cum dicitur: *si volueris, potes evadere in virum eruditissimum*, non affirmatur illum velle, sed ingenium adesse felix colligitur. Itaque qui pollicendo dicit, *Si hoc negotium bona fide peregeris, habebis te inter amicos intimos*, non affirmat eum bona fide gesturum, quod mandatur, sed indicat se credere, hoc ab illo si velit præstari posse. Si quotidianus hominum sermo talibus tropis plenus est, quorsum attinebat, ut *Lutherus* nobis ex puerorum Scholis adferret sophisma, quo totam Scripturam in alium sensum detorqueat? Mire vero ridet, quod hic confugerim ad communem usum humani sermonis, ac sibi videtur campum magnificum nactus, in quem exspatiatur declamaturus in humanam sapientiam: Ergo, inquit, *divinas res & verba metitur ex usu & rebus hominum, quo quid perversius?* Verum interim ubi ille sensus communis, quem antea judicem fecerat interpretationum humanarum? Si Deus nobis dignatus est loqui verbis humanis, juxta consuetudinem vulgati sermonis, quæ perversitas est ex usu sermonis humani vestigare sententiam? Hoc certe tolerabilius, quam quod facit *Lutherus*, qui frigidis næniis Sophistarum excutit sensum divinæ sapientiæ, *Si Diabolus est Deus, si Asinus volat, Conditionalis nihil ponit*, Et, *ad impossibile sequitur quidlibet*, Et, *imperativus ac subjunctivus modus nec verum dicit, nec falsum*. Assentior, non affirmat hoc esse aut fore quod imperat, sed sensus communis colligit esse in illius potestate facere quod imperatur, si modo sanus est qui imperat. Ne hic occlamet, ergo potest ex se liberum arbitrium implere præceptum? Respondebit *Aristoteles*, hoc nos posse quod per amicos possumus. Dicent Jureconfulti, hoc nos facere, quod aliorum auxilio facimus. Si faci-

facimus, igitur possumus. Adeo Scriptura divina non abhorret à more loquendi, sensuque communi, ut Deum etiam in quem nihil cadit humanorum affectuum, tamen velut hominum more cum hominibus loquentem inducat. Quanto igitur congruentius est eam ad hos tropos examinare, quam ad pueriles Sophistarum leges. Quod si nos urges Dialecticorum præsceptis, quid tibi proderit Dialectica, quoties in Litteris sacris duæ negationes nihilo plus efficiunt quam una? Ubi negatio, postposita signo universali, facit particularem orationem, ut, *omnes non dormiemus*. Rursus cum negatio, præposita signo universali, non facit particularem, ut, *non videbis me omnis caro*. Item cum à propositione universali affirmativa, excipitur propositio particularis negativa, ut, *omnes peccaverunt, cum nec Christus, nec illius mater peccaverit*. Et cum Deus dicitur omnia condidisse, cum ipse à nullo sit conditus. Item cum per hyperbolen dicitur, quod exactum ad Dialectices rigorem falsum sit, veluti cum ea dicuntur non esse quæ sunt contempta. Rursus cum modestiæ causa dejicitur aliquid ultra citrave verum: Ut, cum *Paulus* dicitur *Apostolorum minimus*: cum per synecdochen notatur totum à parte, effectus à causa, aut contra, cum per metaphoram aliud dicitur, aliud intelligitur. An non his tropis plenæ sunt sacra Litteræ? Et unde petuntur hi tropi, nisi ab humana loquendi consuetudine? quorum adminiculo multo frequentius eruitur sensus Scripturarum, quam legibus Dialecticorum, ne dicam Sophistarum. Nam vera Dialectica agnoscitur ejus linguæ, qua disputat, idiomatica: quæ si nesciat, non est Dialectica, sed *metalectica*. Quid? An non Servator ipse quemadmodum assumfit hominis naturam, ita lingua communi nobis loquutus est? Num meum hoc inventum est? Nonne idem docuit *Lutherus*, Scripturam accipiendam, ut juxta vulgarem loquendi morem, & communem sensum sonat? Unde nunc repente alius irridet, quod & docuit & fecit hoc ipso opere, cujus æstimatione non recusat, suum dogma vel stare, vel cadere. Et hinc elicit hyperbolicam collectionem, quod nihil de Deo nisi humanum cogitet *Erasmus*. Habemus doctores subtiles, habemus sanctos, habemus irrefragabiles, habemus seraphicos, quid superest, nisi ut hunc vocemus doctorem hyperbolicum? qui certe non minus habet maledicentiæ, quam Hyperbolus ille *Atheniensis*: *Qui dicit, inquit, si hoc feceris, dabo premium, non semper intelligit illum posse facere ad quod invitatur. Sic parentes jubent infantem venire ad se, ut cum id non possit, cogatur implorare manum invitantis*. At ubi dormit interim ipsius dogma, quo docet omnia Dei præcepta simpliciter esse impossibilia, non tantum malis, verum etiam iis qui per fidem justificati sunt, & per gratiam adjuvantur? Jam donemus aliquando parentes sic ludendo puerum ad se vocare, cum sciant eum ingredi non posse, sed cui non videatur delirus & ineptus, qui totos dies infanti occlamatet, surge, propterea illo, recurre huc, tolle hoc, adfer illud, blandiens ut faciat, minitans ni faciat, objurgans ac cædens, quod non fecerit? At divina Scriptura nihil aliud fere crepat in tot voluminibus. Nec ulla mater est tam inepta, ut infantem invitet ad volandum. Ad fandum & ingrediendum inept naturalis habilitas, quemadmodum ingenio hominis corrupto insunt semina quædam pietatis. Neque nihil proficit hæc parentum invitatio, puer fari jussus, aperit os, edit voces incertas, aut balbas. Accurrere jussus movet tibias, jactat brachia, totoque vultu significat se conari, quod jubetur. Nec hæc fiunt à parentibus, ut puer intelligat se non posse, sed ut infirmam ad hæc habilitatem paulatim exerceat, frustra conanti succurrit mater. Ad eundem modum nobiscum agit hinc Scriptura, hinc gratia. Itidem de Medico responderi potest, qualis ut sit aliquis, qui nonnunquam ea præscribat, non quæ morbum levant, sed quæ morbum ostendant, quis ferat illum Medicum, qui totos dies assideat ægroto, præscribens nunc hoc,

A nunc illud, obsecrans, territans, invitans, exhortans, idque prædicet se non ob aliud facere, nisi ut ægrotus intelligat se gravissimo teneri morbo, unde citra Medici beneficium liberari non queat? Jam ut sit aliquis Princeps, qui legem unam alteramve præscribat civibus, non quod putet ab illis servandas, sed ut eos habeat sibi magis obnoxios, quid illo prodigiosius, qui leges innumeras quotidie ferat, magnis præmiis invitans ad earum observationem, atrocibus suppliciis deterrrens à violando, nec aliud agat, quam ut populus intelligat se non posse servare vel minimam omnium legum quæ feruntur? Et hoc stultissimo commento adeo sibi plaudit *Lutherus*, ut perneget Deum alia via commodius potuisse dejicere hominum insolentiam. Qui hæc cum tanta scribit asseveratione, nonne dicas cum Deo ab intimis fuisse consiliis? Deus *πολυμήχανος* est, nec uno modo oppugnat nostram arrogantiam. Non raro vexatio dat intellectum auditui, nec ulla graviore machina prostravit insolentiam hominis, quam quod ipse Dei Filius homo factus extrema perpeffus est pro nobis. Hæc est arx *Lutheri* munitissima, quæ se tuetur. Sed quis unquam hoc somniavit, quod hic asseverat? *Paulus* dicit, *per Legem cognitio peccati*. At mox ostendimus in Scripturis sacris multas alias Legis utilitates explicari; ac ne legis quidem nomen mereri, quæ præscribat, quod fieri nullo modo possit, aut quæ non spectet ad aliquam vitæ actionem. Ostendimus otiosam esse cognitionem absque gratia, & hoc ipsum esse gratiæ, quod peccator implorat opem gratiæ. Alioqui peccati cognitionem magis sequitur vel desperatio, vel contumacia, quam imploratio cœlestis auxilii. Postremo quis est Medicus tam inhumanus, ut ea præscribens, quæ tantum admoneant ægrotum morbi sui, talis sit & amicis & inimicis, omnibus insultare gaudens. Nam hujusmodi *Lutherus* facit Deum erga cunctos mortales, qui fuerunt, qui sunt, quique futuri sunt, dum profitetur nullum esse præceptum tam facile, quin sanctis etiam impossibile sit servatu, imo quod durius est, asseverat peccatum esse, quicquid in justificatis per gratiam, operatur ipsa gratia. Et hæc somnia, quæ velut araneus è suo gignit cerebro, nobis occinit pro oraculis, postulans ut præ his veterum omnium Orthodoxorum & totius Ecclesiæ Catholicæ sententiam pro nugamento ducamus. Verum hæc alias.

Objicit quod ex particulari fecerim universalem, quasi negem usquam usurpari proloquium conditionale, nisi sentiatur conditionem posse præstari. Imo communi usu loquendi sic accipi dico conditionis voces, præsertim in legibus: *Si bona fide gesseris præturam, evēham te ad Consulatum, Sin minus, deportaberis in Insulas*. Quin potius *Lutherus* facit ex indefinita universalissimam, qui vult omnia Dei præcepta non hoc animo proponi omnibus ut servantur, sed ut intelligamus servari non posse, cum utrumque Testamentum scatet præceptis, exhortationibus, dehortationibus, minis terribilibus, ac promissis optabilibus. Sed Legem interpretatur universalem cum omnibus suis appendicibus, nec ullum facit discrimen inter Legis partes varias, inter præcepta Legis facillima ac difficillima, inter Legem adjuncta gratia, & vacantem gratia, inter hominem perversum ac satanicum, & hominem piæ voluntatis. Neque clamat hæc me calumniari, nisi non agnoscit dogma suum, hominem justum in opere quantumvis bono peccare. Si qua exceptio est adversus usum communem, tamen probabilior est causa tuentis sese generali consuetudine, quam exceptione. Generalis usus per se noti exceptio eget multa probatione. Donemus Deum aliqua præcipere quæ superent humanas vires, quod genus est tollere crucem, & quale fortasse fuit quod præcepit *Abraham*, ut occideret filium suum primogenitum, an protinus convenit omnia præcepta, minas ac promissa sic interpretari, ut vel insultantis sint, vel ostendentis nobis imbecillitatem nostram? Sunt quædam præcepta facillima, & sunt

Tom. IX. Qq qq quæ

quæ mali quoque servant metu poenæ, nec furantes, nec occidentes, nec blasphemiam in Deum jacentes, nec maledicentes patri aut matri. Nam quod *Paulus* docet, per Legem dari cognitionem peccati, alias excutitur. Quin arbitror consultius, ut hîc obiter eum ab hac arce deturbemus. Quandoquidem hoc est unum præcipuum telum, quo pugnat adversus eos qui tribuunt aliquid vel libero arbitrio, vel meritis hominum. Hoc igitur semel illi excutiamus è manibus, ne toties eadem audiamus impune. Primum igitur assumemus id quod constat, *Paulum* Apostolum illic agere cum Gentibus ac Judæis, sed cum Judæis præcipue, ut declararet omnibus opus esse gratia, quæ per Evangelium citra discrimen offerebatur omnibus: cum nec Gentes per naturæ legem, ac philosophiam cognovissent Deum, & si cognoverunt, res conditas prætulerunt conditori: nec Judæos constaret fuisse justificatos per opera Legis, quin potius Legem ipsis occasionem dedisse gravius peccandi. Quædam enim peccata sunt, quæ lex naturæ non indicat omnibus, qualis fortassis est concupiscentia rei alienæ, quæ nomen lædit. Verum dum hæc quoque *Mosi* Lex prodit esse peccata, magis oneratur conscientia Judæi. Hujus generis sunt & omnes fere ceremoniæ. Neque enim naturæ lex sentire poterat esse peccatum velci carne suilla, ne erat quidem ex sese peccatum, nisi Lex vetuisset. Judæi vero præpostere servantes Legem, circumcisionem, delectum ciborum, sabbatismos, contactum morticiniorum, neomenias, cæteraque hujus generis superstitiose servabant, negligentes ea quæ Legis erant caput, amorem Dei ac proximi. Potissimum vero *Paulus* ferit ex Gentibus Philosophos, ex Judæis Phariseos Scribasque. In his enim plurimum erat fastus, & hi potissimum resistebant Evangelio. Nam sapientes illi contemnebant crucis stultitiam, & crux, quæ vocabat ad poenitentiam, offendeat Phariseos falsa justitiæ persuasione turgidos. Sic tamen percellit utrosque, ut utrisque definitis spem bonam faciat. Gentibus detrahit cristam primo Capite, ita inquires, *Ut sint inexcusabiles*, Judæos dejicit proximo Capite, *Si autem tu Judæus cognominaris*, &c. Rursus hic Gentes sublebat: *Cum enim Gentes quæ legem non habent, naturaliter ea quæ legi sunt, faciunt*, &c. Judæos sublebat iii. Cap. *Quid ergo amplius Judæo est*, &c. Ad coarguendas Gentes non utitur testimonio Scripturarum, quod illarum impietas esset in propatulo, videlicet idololatria, & libidinum nefariorum turpitudine, quæ traducta est & ipsorum libris. Ad Judæos, qui sibi justî videbantur, coarguendos utitur Legis testimonio: *Quia non est justus quisquam. Non est intelligens aut requirens Deum.* Quæ ne Judæi torquerent velut in Gentes dicta, subjicit *Paulus*: *Scimus autem quoniam quæcumque Lex loquitur, his qui in Lege sunt loquitur.* Mox velut indignantibus Judæis, Nihil igitur nobis profuit Lex, Profuit, inquit, non ad justitiam, sed ad hoc ut peccatum vestrum esset evidentius, ut dissimulare non possitis. Nam Græcis est non γινώσκω, quod cognitionem sonat, sed ἀγινώσκω, quod magis sonat agnitionem. Nam qui cognoscit, dissimulat ac negligit, qui agnoscit, fatetur. Lex enim velut appellans conscientiam peccatoris, non sinit illam dissimulare vitium suum. Non est igitur quod Judæus de Lege gloriatur, cum per eam magis traducatur ipsius iniquitas. Jam constat ea, quæ i. Cap. Gentibus exprobravit, non quadrare in singulos Ethnicos. Nec enim apud illos nullus erat à nefandis libidinibus immunis, aliisque factis atrocibus, quæ multa commemorans, i. *Corinth.* vi. subjicit: *Et hæc fuistis quidam, sive aliqui.* Non dicit omnes. Nec in omnes Judæos quadrant illa: *Nam est requirens in Deum, venenum aspidum sub labiis eorum, veloces pedes eorum ad effundendum sanguinem,* cum in Scripturis sacris legantur complures honorati cognomine justorum ac Deum timentium. Quin & inter hos, qui cognominis hujus honorem, nec apud Deum nec apud homines promerebantur, erant quamplurimi, qui non omnino vacabant timore Dei, nec fe-

A stinabant ad effundendum sanguinem, nec venenum aspidum portabant sub labiis. Hæc igitur in genere dicta sunt, præsertim in Judæos, quod plerique tales essent, id quod declararunt in condemnatione *Christi*, ad impium facinus concordēs, Pontifices, Seniores, Scribæ, Pharisei & populus. Deinde disquirunt Interpretes de qua Lege loquatur hic *Paulus*, quando vocem hanc varie usurpat in hac ipsa Epistola. Satis tamen constat hoc in loco fieri mentionem Legis *Mosæicæ*. Sed quærendum est de qua parte Legis loquatur. Mihi videtur loqui de crassiore parte, quæ præscribit ceremonialia, quæque vetat manifesta facinora, quæ puniunt etiam leges humanæ. Meminit enim circumcisionis, quo nomine complectitur omnia ceremonialia. Et in peccatis hæc refert: *Qui prædicat non furandum, furaris: qui dicit non moechandum, moecharis: qui abominaris idola, sacrilegium facis.* Num hæc faciebant omnes Judæi? Nec hodie faciunt omnes. Ex his igitur juxta litteram observatis vindicabant sibi justitiam adeo, ut aut recusarent Evangelii gratiam veluti non necessariam, aut negarent eam absque Legis præsidio sufficere. Rursus in sequentibus videtur intelligere opera Legis, circumcisionem, reliquasque ceremonias: *Arbitratur enim*, inquit, *justificari hominem per fidem sine operibus Legis.* Alioqui si ponas opus Legis esse vitare homicidium, sacrilegium, adulterium, & perjurium, item diligere Deum super omnia, & proximum sicut teipsum: sine his neminem justificat fides, imo sine his mortua est fides, ne dicam mortifera, si qua tamen omnino est. Huic consonant quæ tradit Capite iv. de *Abraham*, qui nondum circumcissus per fidem meruit justitiæ laudem. Neque enim Evangelium fert illum, qui non abstinere à furtis & adulteriis. Ponendum & illud, hîc non agi de tota vita Christianorum, sed de his qui ex Paganismo aut Judaismo veniebant ad baptismum. De quibus in commune dicitur, *omnes peccaverunt, & egant gloriæ Dei*: non quod omnes ea facinora commiserant quæ supra commemoravit, sed quod nullus haberet plenum illam & Evangelicam justitiam, quæ nos justos reddit apud Deum. Distinguit enim Evangelium justitiam Phariseorum ab Evangelica, quemadmodum hic Apostolus distinguit justitiam hominum à justitia Dei. Nunc autem sine Lege justitia manifestata est, sed addit, *justitia Dei.* Ac mox, *justitia autem Dei, per fidem Jesu Christi.* Extra controversiam est, ne Judæos quidem justitiam hanc consecutos nisi per donum fidei in Christum. Et ideo *Paulus* ait, justitiam Dei nunc manifestatam, significans olim fuisse tum in Gentibus, tum in Judæis, sed velut occultam, nunc per Evangelium copiosius ac palam effundi in omnes Orbis nationes. Considerandum & illud, adversus quos hæc adferat *Paulus*. Nimirum adversus feroces sibi littera Legis placentes Judæos. His adimens gloriam inanem, dicit Legem nihil aliud attulisse quam agnitionem peccati, hoc est, testimonium damnationis. Hæc enim una præcipua clavis est observare quid agat, cum quibus agat, qua occasione loquatur, quid spectet Scriptura. Qua quidem in re *Paulus* habet etiam peculiare quiddam, in omnia se vertere solitus, ut efficiat quod instituit, non malitiosa callidaque vatritie, sed humanæ salutis avidissima caritate. Elevat, exaggerat, vulnerat, mitigat, alia subticet, alia differt: caritatis hoc artificium est, non versutiæ. Proinde si quis in hujus Epistolæ superstitiose velit urgere voces ac syllabas, in multas incurret absurditates. Ita quod hic in elatos ac superciliosos intendit Judæos, dicens, Legem talibus non conferre justitiam apud Deum: id *Lutherus* sic torquet quasi Lex universa omnibus præceptis, etiam his quæ fidem, pietatem & caritatem præcipiunt, cum exhortationibus, minis, exsecrationibus, objurcationibus, blanditiis, promissis, expostulationibus additis, quibus undique plena est universa Scriptura, nihil aliud efficiat quam ut homo intelligat, se nihil eorum implere posse quæ præcipiuntur, etiam si adsit gratia. Judæis Legis observationem absque gratia non suffecisse ad veram justitiam, fatemur &

nos.

nos. Verum hinc non consequitur, Legem nihil aliud in omnibus potuisse, quam ut ostenderet peccatum inevitabile: nam ideo Lex ostendit peccatum ut vitetur, & volenti vitare, praesto est gratia, nunc quidem copiosior, sed & Judæis & Gentibus aderat. Neque enim hoc *Chrysostomus* sacrique Doctores imputant naturæ Legis, quod tantum coarguit peccatum, sed hominum pravæ voluntati, qui nolunt parere Legi. Alioqui si *Paulus* sensisset quod interpretatur *Lutherus*, Legis præcepta à nemine posse observari, nec in hoc esse data, nequaquam dixisset, *His quidem qui secundum patientiam boni operis gloriam & honorem & incorruptionem quærentibus vitam æternam*. Ac rursus: *Gloria autem & honor & pax omni operanti bonum, Judæo primum & Græco*. Et iterum: *Circumcisio quidem prodest, si Legem observet*, videlicet ostendens Legem ad nihil utilem, nisi ad gravandam conscientiam, sed quibus? Non observantibus eam, etiamsi juxta carnem servare ex parte viderentur. Quis autem unquam Veterum attulit commentum quod adfert *Lutherus*? *Ex tenore*, inquit, *contextus elucet hic sensus*. Imo tenorem jam ostendi longe aliud agere, nimirum accusari malitiam & pronitatem ad malum, pariter & in Judæis & in Gentibus, & ideo Deum considerantem quod nec Lex erat efficax ab abolendam hominum malitiam, sustulisse Legis onus, & ampliassse gratiam, omnibus denuntiando salutem per fidem in *Jesum Christum*, quem Pater in hoc miserat, ut gratis omnibus sua peccata condonaret. Quod autem negat hanc justitiam conferri ex operibus Legis, non huc pertinet, opera bona non requiri à baptizatis, sed indicat ad baptismi gratiam admitte-ndos ex æquo vel Gentes à Lege immunes, vel Judæos Legis transgressores, modo fidant Evangelii promissis. Non enim imputantur vitæ prioris commissæ ad Evangelii gratiam confugientibus. Proinde ut verum est, per Legem agnosci peccatum, ita non consequitur quod addit *Lutherus*, nihil aliud efficere Legem, nec in aliud omnino latam fuisse. Nec vero mirum si Lex dicitur parere peccati cognitionem, cum in hoc soleant etiam humanæ leges ferri, ut videant quid sit fugiendum, quid expetendum. Nec enim simpliciter hoc agit Lex, ut intelligatur quid fas, quid nefas, quid rectum & pravum, sed ad actiones hominum prodita est Lex, veluti medicina prodit morbos, non in hoc tantum, ut homines intelligant se ægrotos, sed ut ope Medicorum sanentur. Quod si universa Lex nihil aliud parit quam agnitionem peccati, hoc est, gravamen conscientiæ, quid sibi volunt tam multa Legis in Scripturis encomia? *Lex Domini immaculata, convertens animas, sapientiam præstans parvulis; In quo corrigit adolescentior viam suam; in custodiendo sermones suos*. Ac rursus, *Et eloquium tuum vivificavit me. Lucerna pedibus meis verbum tuum, & lumen semitis meis*. Si præluceat, utique præluceat actionibus. Iterum, *Propheta loquens lingua mea eloquium tuum, quia omnia mandata tua æquitas*. Contra *Lutherus* clamat, omnia Dei mandata nihil aliud esse, quam irrisiorem aut insultationem imbecillitatis & ferocitatis humanæ. Atqui in primo Psalmo longè aliud promittit meditati in Legge, quam damnationem conscientiæ. *Et erit, inquit, tanquam lignum quod plantatum est secus decursus aquarum, &c.* Ubi memorantur pedes & ambulatio, ibi designatur actio juxta Legem. Sed talibus, cum quilibet illic agit *Paulus*, Lex nihil aliud erat quam redargutio malæ conscientiæ. At sapienti, ut inquit *Salomon*, *Lex fons est vitæ, ut declinet à ruina mortis*. Rursum idem Capite sexto: *Quia mandatum lucerna est, & Lex lux, & via vitæ increpatio disciplina, ut custodiant te à muliere mala, &c.* *Lutherus* contra facit illam fontem desperationis. At *Paulus* cum *Galatæ* tertio, idem tractans argumentum quod hîc, ostendit usum Legis: *Lex, inquit, pædagogus noster fuit in Christo, seu potius ad Christum, ut ex fide justificemur. Priusquam autem veniret fides, sub Lege custodiebamur, conclusi in eam fidem quæ revelanda erat*. An pædagogus nullum

A alium usum adfert puero, quam ut intelligat se peccare, an potius, dum nondum ex se perspicit, quid sit expetendum, aut amore recti ducitur, vel pudore, vel metu à turpibus arceatur, ne corruptus undique jam nec Philosophis docilem sese, nec paternis monitis audientem præbeat? Legis igitur divinæ scopus unicus erat, ut vitarentur turpia, expeterentur honesta, sed humanarum mentium varietas in causa fuit, ut Lex in aliis aliud atque aliud efficeret. Bonis ac sapientibus erat fons vitæ, infirmis erat custodia, quasque cancelli, ne dilaberentur in extremam impietatem, terrore sublato: simpliciter ignorantibus erat lucerna præluceat ad iter actionum: ferocibus autem ac malitiose tumidis, carnifex erat, ingerens commissorum turpitudinem, & vel ab invitis extorquens confessionem. Quod evenit in legibus humanis, idem usu venit in divinis, scopus idem est, exitus varius. Qui scopum Legis tollit, tollit Legis & naturam & vocabulum. Annotatum est & illud ab Orthodoxis, non dictum esse, *Ex Legè cognitio peccati*, sed *per Legem*: alioqui visus fuisset accusare Legis naturam, quod ex se pareret vindictam redarguto tantum peccato: sed dixit, *per Legem*, significans occasione factum, ut Lex, quæ data erat ad recte agendum, prævaricantibus auxerit damnationem, & quæ parata erat ad consequendam justitiam, prodiderit injustitiam. Sed *Paulus* excusat Legem, pronuntians illam esse bonam ac sanctam, nimirum quod iram operatur, id rejiciens in eos, qui eam negligunt observare. Sic intelligendum & illud, *Lex autem subintravit, ut abundaret delictum*. Nec enim ideo Lex data est, ut abundaret delictum, sed hoc hominum vitio consequutum est, ut quod in remedium erat datum, auxerit morbum. Similiter ad *Galatas* tertio, declarans quis fuerit usus Legis, ita scribit: *Quid igitur Lex? propter transgressionem posita est, donec venerit semen, cui promissum erat*. Quid est, propter transgressionem? an ideo, ut Lex violata proderet hominum malitiam? An potius ut boni redderentur meliores, infirmi tutiores: mali levius peccarent, malitiosi coarguerentur, & si non minus peccarent, certe minus læderent, atque ita totus ille populus, cui *Christus* erat promissus, intra Legis cancellos custodiretur, ne *Christus* adveniens nullos inveniret sanabiles. Et si nullus erat illorum, qui totam Legem servaret, tamen erant innumeri qui juxta communem æstimationem aliqua ex parte servarent. In his autem ut non erat perfecta justitia, ita gradus aliquis erat ad justitiam Evangelicam. At sine gratia nemo servat Legem ut dignum est. Fateor. Sed ea gratia parata est, quod in ipsis est præstantibus. Jam & illud peculiare *Luthero*, ex indefinitis, aut singularibus proloquiis reddere universalialia. *Per Legem agnitione peccati*, *Igitur*, inquit, *tota Lex cum omnibus præceptis, minis, premiis, suppliciis, maledictionibus & benedictionibus, in omnibus hominibus, omni tempore nihil aliud efficit, quam ut agnito peccato gravet conscientiam, cum nullum sit præceptum quod homo possit servare*. Atqui complures sunt qui non furantur, qui non pejerant, qui non occidunt. Sed habet aliud sophisma: *Fons bonorum operum omnium est amor Dei. Sed præceptum Dei jubentis ut ametur ex toto corde, tota anima, totis viribus, à nemine potest impleri. Hoc posito non servat Legem, etiam qui in cæteris eam servat*. Istum nodum eleganter dissolverunt olim Orthodoxi. Quomodo? Nimirum hyperbolen præcepti exigere summum amorem Dei, comparatione rerum cæterarum, ut is diligat Deum ex toto corde, anima & viribus, qui illum anteponeat omnibus rebus conditis, etiam vitæ & morti, si casus inciderit, ut aut sit offendendus Deus, aut mors oppetenda. Quod superest hyperboles exigit, ut homo in amando Deo studeat proficere, quantum fert imbecillitas humanæ naturæ. Sic & in Evangelio perfectus dicitur discipulus, si fuerit sicut magister ejus: non quod quisquam par sit *Christo*, sed quod in eodem virtutis genere versetur. Ibidem jubentur esse perfecti, sicut Pater cœlestis perfectus est, non

quod ullus hominum, aut etiam Angelorum, accedit ad perfectionem Dei, sed quod in aliquo genere refert Patrem, videlicet in beneficiendo, tum amicis, tum inimicis. Neque enim mentitus est Propheta, qui dicit: *In toto corde exquisivi te, ne repellas me a mandatis tuis.* At mentitur, si verum dicit *Lutherus*. 3. Regum viii. sic orat Salomon, *Domine Deus, qui custodis pactum & misericordiam servis tuis, qui ambulant coram te in toto corde suo.* Si nulli tales sunt, pro quibus orat Solomon? Nec opinor mentitum *Ezechiam*, cum ait, *Obsecro Domine, memento quaso quomodo ambulaverim coram te in veritate & in corde perfecto.* Et quomodo in sacris Voluminibus laudantur quidam, quod cetera pii, in hoc & illo deliquerint, si nullum præceptum servari potest? Denique si nos urgeat Sophistarum more verbis, vicissim & ipsum urgebimus. Quærimus igitur qua Dialectica consequitur, *per Legem cognitio peccati, erga nihil aliud*, veluti si dicas, *laetitia solvit alvum, ergo nihil adfert nutrimenti.* Rursus qua ratione consequitur, huic Medicus nihil profuit, nisi quod magno morbo gravius discruciat, ergo nulli in aliud prodesse potest quisquam Medicus. Quod illi non in aliud profuit Medicus, non ars in culpa fuit, sed ægroti vitium non præbentis se Medico. Quis autem unquam tyrannus aut tam otiosus fuit, aut tam morosus, ut leges daret suis, quæ nihil aliud efficerent quam ut cives intelligerent nihil earum servari posse? *Solon* nullam legem tulit de parricidio, rogatus quamobrem, respondit se non fuisse suspicatum mores civium eo malitiæ progressuros; videlicet indicans, leges non pertinere ad ea quæ fieri non solent, sed multo minus ad ea quæ fieri non possunt. Nulla enim lex verat, ne quis noctu sumtis alis evolet e civitate. In duodecim Tabulis lex erat, ut ejus corpus, qui multis creditoribus esset obnoxius, nec foret solvendo, in partes dissecaretur, & quisque pro crediti portione partem tolleretur. Hanc legem non in aliud latam interpretantur, nisi ut atrocitate poenæ confirmaretur fides crediti ac mutui, sine qua collabatur oportet Respublica. Neque enim hujus legis ullum exstat exemplum. Verum hæc una lex ab Ethnicis erat terroris, non exempli gratia lata: *Lutherus* omnes Dei leges, cum præmiis, suppliciis, & quicquid ad legem servandam, vel allicere, vel pertrahere potest, vult esse vel illudentis Dei, vel insultantis: veluti cum pater jocans jubet ad se venire puerum, quem scit ingredi non posse: vel cum Rex hosti feroci insultans præscribit, quod scit ab illo præstari non posse. Nonne præclarum dedit commentum, ad quod exigamus universam propemodum Scripturam sacram? Cur igitur appellatur Lex, si nihil conducit ad actiones vitæ, si impossibilis est, & per hoc iniqua? Jureconsulti negant habendam pro lege, quæ nec sit possibilis, nec rationi consentanea, nec æqua, nec utilis Reipublicæ. Addunt, & receptam assensu, & moribus approbatam esse oportere. Atqui si talis erat Lex Dei, qualem eam facit *Lutherus*, populo Israelitico fucus factus est. Primum cum *Moses* ferret Legem, stipulans assensum populi, quod religiosius etiam sit Deut. xxix. Etenim si dixisset, trado vobis Legem, quam nec servabitis, nec servare potestis, tantum prodet vobis animi vestri malitiam: populus haud dubie talem Legem recusasset: aut si recepisset, minus sibi displicuisset violata Lege, quæ non in hoc esset data ut servaretur, sed tantum ut agnosceretur peccatum. Ergo ut assequeretur Deus quod volebat, fallendus eret populus absconsa decipula. Et ideo *Moses* homo callidus tantum temporis consumit in persuadenda Legge, in exhortando, pollicendo, deterrendo, ne sentirent rem arte geri. Alioqui si Lex in hoc tantum datur, ut prodatur peccatum, satis erat nuda præcepta proponere: nunc bona, imo maxima voluminis pars occupatur in persuadendo. Quod si usque adeo necessaria res est agnitio peccati, nec alia ratione parari poterat, quam ut homo deceptus impingeret in Legem, cur *Lutherus* nunc prodidit hoc mysterium, & sublato

A fucis fecit, ne homo velit intendere nervos ad servandam Legem, quam scit nullo modo servari posse? Saltem loqueretur quemadmodum locuti sunt *Moses*, *Prophetæ*, *Christus* & *Apostoli*, cumque his Ecclesiæ Doctores. Nam horum talis est oratio, quasi nostræ voluntati sit imputandum, si Legem non servaverimus. Sed esto, pariat Lex agnitionem peccati. Ad quid confert agnitio peccati? Ad salutem? Non. Sed vel ad desperationem, vel ad contumaciam, ni accedat gratia. At quanto Deo dignius est, eam gratiam conferri in observationem Legis, priusquam homo tam miserabiliter impingat, tum suo tum aliorum malo? Dicit sic visum voluntati adorandæ non scrutandæ. Ergo solus *Lutherus* fuit illi voluntati à consiliis? Cur igitur prodit arcanum, quod ipse Filius non prodidit, quod hætenus vel nescivit, vel reticuit Ecclesia *Christi* sponsa, quæ sponsi sui Spiritum habet, ubicunque ille latitat. Jam si nos roget, quid opus erat libero arbitrio, quod ad malum valeat per se, ad bonum inefficax sine gratia? Respondebimus, sic visum adorandæ voluntati, & hoc responsum est longe probabilius, quam quod adfert *Lutherus*. Quid autem erit tam insolubile quod non solvet, si permittamus illi, quoties commodum est, ad voluntatem adorandam, & Deum non prædicatum confugere? Rursum ubi rogarit, quid opus erat Deo crucifixo, si Lex justificabat? Respondetur, cum in Lege circumcisio sustulerit peccatum originale, cum gratia auxilians viribus hominis, justificarit, quid opus erat Evangelio? Si dicat, ut augeret dilataretque gratiam: hoc poterat absque morte Filii. Sic visum, inquiet, voluntati adorandæ. Sed eidem sic visum, ut homo per liberum arbitrium præberet aut subduceret se gratiæ. Ita quoties nos destituet ratio, aut quoties nostras rationes non recipiet, confugiemus ad voluntatem adorandam. Ut autem persuadeat nobis, quod est omnium absurdissimum, totam pene Scripturam illudere nobis quoties præcipit, exhortatur, minatur, aut expostulat, unde petit argumenta? Non ab Ecclesiæ decretis, quæ contemnit, non ab orthodoxis Scriptoribus, quos contempsit, sed à Grammaticis & Sophistis. Verba subjunctiva, optativa, & imperativa nihil ponunt. Quia pater jocans dicit infanti, Accurre huc, cum ingredi non possit. Et dives irridens pauperem, dicit, Da mihi talentum, cum sciat illi obolum non esse. Et ut ipsius exemplis utar, sic, inquit, loquuntur *Dialectici*, Si *Diabolus* est *Deus*, merito adoratur. Sic ait Scriptura, Si servaveris mandata, conservabunt te. Et quemadmodum irrisor alienæ calamitatis dicit cæco, Si volueris videre, rem tibi gratissimam indicabo. Hoc potissimum telo triumphat noster invictus *Achilles*, adversus cujus potentiam nec portæ inferorum quicquam valent. Sed ubi interim gravitas Scripturarum divinarum? ubi sensus communis? ubi consuetudo legum humanarum? ubi Legis vocabulum, si tantum aperit peccatum, & exasperat concupiscentiam? An non hæc sunt adamantinæ rationes, quibus nobis rem & absurdam & inauditam persuadeat? Hæc, inquit, *carni videntur absurda, sed spiritui nequaquam.* Et interim omnes qui dissentiant carnem facit, sibi spiritum vindicans. Id præstare debebat potius quam prædicare. Nunc aliud nobis loquitur ipsius gloriosa prædicatio, aliud scripta, sannis, ronchis, morsibus, strophis, gloriis & convitiis referta.

Verum ut finiamus quod coeptum est. Quid est quod hic *Paulus* ait? *Omnes peccaverunt, & egent gloria Dei.* Et ad *Galatas* iiii. *Conclusit Scriptura omnia sub peccato?* Respondeo, si peccatum interpretemur crimen, hoc est, capitalem culpam, *Paulum* illic loqui non de singulis hominibus, sed de singulis hominum generibus. Nulla enim erat natio non inquinata gravissimis peccatis. Quod si qua fuisset non egens gloria Dei, fuisset Judæorum natio, quæ Legis à Deo traditæ prærogativa gloriabatur. Verum posteaquam hæc quoque erat inquinatissima, restabat, ut quod ait,

Omne

Rom.
III.

Omne os obstruatur, totusque mundus subiectus fiat Deo, Et tamen inter Judæos *Christus* reperit alienos ab his criminibus quæ commemoravit. Sed tanta paucitas non excludit generale proloquium, juxta Scripturæ linguam, atque etiam juxta vulgarem loquendi consuetudinem. Gentium imperas erat in aperto. Verum simul atque *Paulus* per Scripturas docuisset, Judæorum quoque gentem esse corruptissimam, subjecit quod modo recitavi, *ut omne os obstruatur, & omnis mundus subiectus fiat Deo*, ac mox universas orbis nationes complectens, *omnes*, inquit, *peccaverunt, & egent gloria Dei.* Atque in his ipsis, qui iusti habebantur, quoniam non vacabant culpis levioribus, non erant iusti coram Deo, quemadmodum ait. *Quia ex operibus Legem non justificabitur omnis caro coram Deo.* Deus enim perfectiorem quandam requirebat justitiam, quam hominum infirmitas per Legis præcepta non valebat assequi. Proinde detractum est aliquid Legis oneri, & accessio facta est gratiæ per mortem *Christi*: & gratia, quæ prius veluti latebat in paucis Judæis, uberius effusa est in universum terrarum orbem. Ita factum est, ut per Legem non tantum sit agnitio peccati, & ex agnitione vindicta, ex vindicta exitium, sed ex addita gratia, gratuita peccatorum remissio, & Legis faciliior observatio. Quod enim facit homo in homine formando, idem fecit Deus in formandis seculis. Ab imperfectis orsus paulatim venit ad perfectiora, à carnalibus, ut loquitur *Paulus*, ad spiritualia. Cæterum elementa, quæ traduntur rudibus, non huc tantum spectant, ut qui discit, agnoscat se nihil scire, sed ut paulatim pertingat ad perfectam scientiam. Et interim dum in elementis versatur, collaudatur, aut certe toleratur à præceptore pro ratione temporis, donec profecerit ad exactiora. Ita Deus quam diu voluit Judæos esse sub pædagogo Lege, boni consuluit illam qualemcunque justitiam, quam Legis observatio potuit. Ait post Evangelii proditam lucem, post effusam largissime gratiam exegit perfectiorem quandam justitiam, quam Lex illa non præstitit, sed tamen huic præparavit, non hoc tantum quod præderet peccatum, verum etiam quod à multis sceleribus coherere, quod ad aliquem justitiæ gradum provexit, perinde quasi pædagogus suo functus officio, Philosopho majora docturo traderet adolescentem. Plus igitur exigitur ab iis qui facilius præstare possunt ardua, id verum est, quod quidem attinet ad nos, in quos incidit adventus gratiæ. Cæterum quod ad tempora pertinet, quæ præcesserunt Evangelii prædicationem, quam multiplex fuerit Legis usus, jam docuimus. Cur igitur *Paulus* Scripturæ testimonium, *Omnes declinaverunt, simul inutiles facti sunt*, & cætera, quæ diversis ex locis contexit, torquet citra exceptionem in omnes Judæos? Scio quosdam hic allegare consuetudinem divinæ Scripturæ, quæ cum mundum, populum, aut si quod est aliud congregationis nomen, dividit in duas partes, in utrisque servat generalitatis enuntiationem. Velut cum *Joannes* ait, *Et mundus enim non cognovit hoc dicere videtur, quod totus mundus ignoraverit Christum.* Quod autem illi non usurpat mundi vocabulum pro mundanis affectibus, quemadmodum alibi, *Vos de mundo non estis*, declarant quæ præcedunt continenter, *In mundo erat, & mundus per ipsum factus est.* Simile est quod Cap. III. dicit *Joannes* Baptista, *Et testimonium ejus nemo accipit.* Atqui jam *Jesus* habebat discipulos, qui receperant ipsius testimonium. Item *Esaiæ* LXVI. *Et veniet omnis caro, ut adoret coram facie mea, dicit Dominus.* Simile huic est quod habetur *Johelis* II. *Et eris post hoc, Effundam de Spiritu meo super omnem carnem.* Rursum *Psalmo* CXLIV. *Allevat Dominus omnes qui corrumpunt, & erigit omnes elisos.* Tale est & illud *Pauli* Philippens. II. *Omnes quæ sunt querunt, non quæ *Jesus* Christi.* Et *Psalmo* XIII. quem locum hic citavit Apostolus, *Omnes declinaverunt, simul inutiles facti sunt, non est qui faciat bonum, non est usque ad unum.* Generalitatis speciem habent

A & illæ pronuntiationes indefinitæ; velut illa *Pauli*, *Prædicamus *Jesus* Christum crucifixum, Judæis quidem scandalum, Gentibus autem stultitiam.* Videtur enim de universis loqui, cum de plerisque sentiat. Exemplorum hujusmodi cum immensa vis sit in sacris Voluminibus, aut ejus partis universitatem accipimus, de qua sentit Scriptura, aut per hyperbolen de omnibus dictum accipimus, quod in plerisque cadit. Quæ ratio mihi sane magis probatur hoc loco. Quod ipsum tamen bifariam interpretari licet, ut vel ad partes universi, vel ad singula quæque, quæ complectitur vox generalis, respiciamus. Veluti civitas constat ex duobus hominum generibus, Ecclesiastico & profano: Ecclesiasticus complectitur Episcopos, Presbyteros, Diaconos, &c. Profanus Principem, Præfectos, Senatū, Magistratus, ac plebem. Regnum item constat Provinciis & Civitatibus. Cum igitur totam civitatem corruptam dicimus, non utique sentimus singulos homines esse corruptos, sed vel nullum ordinem esse sincerum, vel maximam hominum partem corruptam. Sic & totam domum corruisse dicimus, ejus pleræque partes sic corruerunt, ut sit inutilis. Sic intelligendum arbitror, *Ita in Orbem universum, prædicato Evangelium omni creatura.* Nullus Apostolorum peragravit Orbem universum, quod tamen jussi sunt facere. Hæc hyperbole tempestiva fuit hoc loco, quo summa vehementia deprimenda erat fiducia Legis, & attollenda vis gratiæ. Ita mundus omnis subiectus est Deo, dum agnoscat peccatum suum, dum nulla est mundi pars pura à peccatis, dumque plerique mortales Legem Dei transgressi sunt. Sic & omnes Judæi dicuntur declinasse, quod apud illos & Sacerdotium, & Presbyterium, & Pharisei cum Scribis, & populus maxima ex parte descivissent à verâ justitia. Siquidem & probabile est, & à doctis viris propositum, eo tempore venisse *Christum*, quo tum apud Judæos tum Gentes ad summum malitiæ gradum processit humanum genus. Ea res satis inclaruit in Judæis tanto consensu, tamque pertinaci velania *Christum* insectantibus usque ad crucem. Cur autem hunc tropum malum, quam eum qui nonnullis magis arridet, ut omnis universitatis vocem, ad unius partis consummationem referamus, hoc est, ad omnes malos, duabus potissimum causis commoveor. Primum frigidior sermo videtur, si quis dicat, inter impios nullum esse qui requirat Deum. Quis enim nescit impios impios esse, & pios pios? Deinde sensus hic non perinde conducit ad hoc, quod hic agit Apostolus. Nam illud agit, ut omnes prioribus diffisos, pertrahat ad Evangelii gratiam. Quod si distinxisset pios & impios, quisque sibi blanditurus erat, velut inter pios numerando. Verum ad detrahendam universis inutilem fiduciam, generali proloquio complexus est omnes, ne numerosissimæ impiorum turbæ suffragaretur rarissima bonorum paucitas: quanquam nec hi sic erant boni, ut omni vacarent malo, & qui vere boni sunt, etiam levem culpam pro magna sibi patiuntur imputari. Cum his igitur non erat Apostolo lucta. Cum agmine malorum certamen erat. Jam justitia, quæ Gentibus ac Judæis sufficiebat ad salutem, ante proditum Evangelium, ea non sufficiebat postquam ejus clarissima tuba per universum Orbem personuerat, plus enim jam exigebatur ab his quibus plus erat datum. Itaque factum est, ut qui prius erant pro sua portione iusti, jam fierent injusti, nisi confugerent ad Evangelium. Nec mihi quidem necesse videtur, ut ad hunc locum explicandum originale peccatum accersamus. Quadrat enarratio, etiamsi de malis hominum moribus & affectibus interpretemur, qui parentes primos delinquendo referunt, quod ante *Christum* adeo faciebat maxima pars mortalium, ut non solum per omnes mundi nationes impune regnaret malitia, verum etiam apud Judæos rarum esset invenire justum. Nec defuerunt Orthodoxi, qui locum hunc cum his quæ differit Capite V. interpretati sunt de commissis hominum, non de peccato quod vocant origi-

nis. Et quadrat enarratio juxta regulas, quas indicavimus. Ad hæc, quod habetur ad *Ephesios* 11. *Et eram natura filii ira, sicut & ceteri*, non videtur ad peccatum originis pertinere. Siquidem *Paulus* illic damnat conversationem suam in *Judaismo*, conferens illum cum vita Gentium. Atqui tum *Paulus* per circumcisionem liberatus erat ab illo peccato. Et quæ præcedunt indicant eum de personali peccato sentire, *Facientes*, inquit, *voluntates carnis & cogitationum, & eram natura filii ira*. Quo loco Divus *Hieronymus* admonet natura vocem φύσιν Græcis ancipitem esse. Potest enim natura malus dici, cujus natura talis est, aut qui sic natus est, aut qui ad malitiam natura compositus. Primo modo nec *Diabolus* natura malus est, nec quisquam hominum, sed natura canis est adulator, iracundus leo, noxia vipera. Juxta secundum modum, homo natura malus dici potest, quia nascitur cum natura corrupta. Juxta tertium dixit *Juvenalis* de Græcis, *Natio comoda est*. Simile fuerit, si nos dicamus Germanos natura bellatores esse. Hoc pacto possunt omnes homines natura dici mali, quod ad malitiam natura proni sint. Jam est & quartus modus, quo quod penitus adest homini, natura inesse dicimus: ita modis omnibus miseros natura miseros & ad miseriam natos dicimus. Ac *Hieronymus* admonet quosdam hoc loco pro natura transulisse, prorsus vel omnino, nec eam interpretationem improbat. Qui fugerunt natura vocabulum, metuisse videntur ne juxta *Manichæos* aliquis suspicaretur esse naturas duas, alteram malorum causam, alteram bonorum. Juxta duos postremos modos accipiendum arbitror illud *Pauli*, *Eramus filii ira*, vel ob corporis infirmitatem quo circumdati sumus, vel ob vitam undiquaque vitiis corruptam; unde non poteramus explicari sine Dei præsidio. Hæc ita differimus, ut nec aliorum judicio magnopere repugnemus, nec tollamus peccatum originis, quod ex aliis Scripturæ locis satis evidenter asseri potest, sed ut hoc telum extorqueamus liberi arbitrii jugulatoribus, qui tantum tribuunt huic peccato, ut minimum discriminis faciant inter hominem & Satanam. Hæc paulo verbosius à me disserta sunt, optime lector, ne toties impune *Lutheri* κορυφαίον audiamus, occinētem nobis, per Legem cognitio peccati. Quod Apostolus scripsit, agnoscimus, quod *Lutherus* hinc colligit, rejicimus. Jam fingat Legem ad nihil aliud conducere, quam ut prodar peccatum, quem habet usum? Ut homo territus impleret opem Dei. Si non est in spiritu quomodo orabit, orando provocaturus iram Dei, juxta *Lutheri* dogma? Si est, quare non implet Legem auxilio Spiritu? Sed hæc alias fortassis incident. Tantum obiter indicasse sat esse puto.

Nunc ad institutum redeo. Adjiciam illud, *Paulus* illic omni machinarum genere pugnat adversus Judæos arrogantissimum ac pertinax hominum genus, qui Legis studio moliebantur Evangelii gratiam subvertere. Multa aliter dicturus, si in hoc seculum incidisset, audissetque meras necessitates, lusus & insultationes, non quod sibi non constet *Paulus*, sed quod rebus præsentibus accommodanda sit oratio, quodque magni referat, quibus modis causam agas. Jam in collectionibus nostris *Lutherus* præstat artificem, quem solet: *Quoties*, inquit, *Deus dicit, fac, audi, serva, si audieris, si volueris, si feceris, ergo nos possumus libere, aut Deus nos irridet*. Quæso ubi sic argumentatur *Diatriba*? Ergo possumus libere, Si volueris, ergo potes velle libere. Nam libere, nisi fallor, *Lutherus* sentit absque gratia. Imo sic argumentatur: Non ista toties nobis occineret, si nulla esset in homine libertas, & si nullum esset liberum arbitrium. Verba *Diatribes* sunt hæc: *Quoniam hic locus, quem adduximus ex Ecclesiastico, peculiariter quadrare videtur in primos illos progenitores, tamen aliqua ratione, ad universam Adæ posteritatem pertinet. Non pertineret autem, si nulla esset in nobis liberi arbitrii vis. Quoniam enim arbitrii libertas per peccatum vulnus accepit, non tamen extincta est, &c.*

A Eat nunc *Lutherus*, & recitet nobis illud, ergo potes libere. Interest enim aliquid inter libere posse, & simpliciter non posse. Imperator edicit suis, ut omnes ad præscriptum diem adsint cum equis, & gravi armatura. Ad id si non suppetat peculium, petant à me. E-runt qui non possint ex sua pecunia, sed nemo non poterit accedente Cæsaris donativo, quod nulli negatur. Quanquam nulli tam præsto est Cæsaris auxilium, quam homini pro suis viribus agenti, præsidium Dei. His fundamentis auspicato, ut ipsi videtur, jactis, impingit mihi probabilem illam opinionem, quasi vel nunc pronuntiem, ac non pugnem potius adversus opinionem *Lutheri*, vel eam solam, quam dixi probabilem, tuendam susceperim. Sed age, respondeamus etiam iniquæ calumniæ: primum in recensendis meis cogor hic, ut alias sæpe, *Lutheri* fidem desiderare. Opinionem probabilem sic proponit *Diatriba*: Ergo qui longissime fugiunt à Pelagio, plurimum tribuunt gratia, libero arbitrio pene nihil, nec tamen in totum tollunt. Negant hominem posse velle bonum sine gratia peculiari, negant posse incipere, negant posse progredi, negant posse perficere, sine principali perpetuoque gratia divina præsidio. Horum sententia satis videtur probabilis, quod relinquat homini studium & conatum, & tamen non relinquat quod suis adscribat viribus. Hactenus sic habent mea verba in *Diatriba*. Opinio dicit, hominem ex sese non posse velle bonum, videlicet efficaci voluntate sine gratia, nec progredi, nec perficere, sine principali præsidio gratia. Cum gratiam appellat principale præsidium, nimirum indicat & liberum arbitrium posse nonnihil suis præ-sidiis, licet inefficax sit si desit gratia, inefficax dico, non quod nihil faciat, sed quod absque præsidio nihil efficiat, quando mihi cum calumnioso res est. Hanc sententiam non dico solam esse tuendam rejectis aliis, sed probabilem appello, nec taceo causam cur videatur probabilis. Cur autem? Quod relinquat homini studium & conatum, utique per liberum arbitrium, nec tamen relinquat quod suis adscribat viribus. Quæ sic? Quia liberi arbitrii vires non sufficiunt ad salutem parandam absque præsidio gratiæ, & hoc ipsum, quod potest liberum arbitrium, est ex dono Dei. Quod si *Lutherus* contendat, per hanc opinionem tolli liberum arbitrium, agat cum *Augustino*, *Ambrosio*, *Bernardo*, qui cum hanc sententiam summa vi defendant, tamen iidem in libris constanter asserunt liberum arbitrium. Quæ si ob id mihi dicitur probabilis, quod adimat nobis fiduciam nostri non sublato tamen in totum libero arbitrio, desinet videri probabilis, si *Lutherus* persuaferit ob hoc prorsus tolli liberum arbitrium. Nunc vide quomodo *Lutherus* pugnantia facit, quæ non pugnant. Quod ego dixi, nos non posse velle efficaciter absque gratia præsidio, ille interpretatur simpliciter non posse velle, & ne desit hyperbole, mutat bonum in quicquam boni. Rursum posse, vertit in libere posse. Hæc sane pugnant, nihil omnino posse, & simpliciter ac libere posse. Verum ista pugna verborum ac sententiarum non est in mea *Diatriba*, sed in depravatione *Lutheri*. Difficillimum est cum eo disputare, qui quoniam initio erravit in opinionum distinctione, toto sermone confundit argumentum: præterea tanta est loquacitas, tanta verborum, sannarum & convitiatorum congeries, ut ista quamvis expeditam materiam queant obscurare. Si quærat à me an homo possit ex se velle bonum, juxta quorundam opinionem, quam nec tueor, nec impugno, respondeo non solum posse velle, verum etiam efficere, sic ut initio nulla adsit peculiaris gratia, sine cujus tamen accessione non perficitur quod cœptum est: juxta probabilem opinionem, respondeo velle quidem posse, sed inutili voluntate, quemadmodum & *Balaam* Numerorum xxiii. dicit: *Moriatur anima mea morte iustorum, & sint novissima mea horum similia*. Tale votum per occasionem frequenter incidit etiam impiis hominibus, sed frustra. Ceterum voluntas efficax, non est absque gratiæ peculiaris præsidio. Dicet hic *Carlostadius*, Deum velle

in nobis, nos nihil agere: imo nostra voluntas, simul & agit, & agitur: agit naturæ viribus, agitur ab auxiliante gratia. Ergo est aliquid pure nostrum in opere bono? Respondeo. Si nostrum dicis, pro quo nemini debemus gratiam, nihil est nostrum in benefactis. Quid ita? Quia quicquid sunt aut possunt naturæ vires, ex Dei dono profectum est. Ergo nec optare bona, nec utroque velle possemus absque gratia? Jam distinxit ebra Diatriba gratiam generalem, piis cum impiis communem, a gratia justificante, sive ad justitiam invitante.

Verum hæc toties cum retinam, tamen Luthero furdo effunditur fabula, ut ipse videatur fortasse profundiore fletore, quam fingit Diatribam. Jam ut magis videtur Dialēcticus, profert inauditum sophisma: *Ex his verbis, si volueris, quoniam conditionalis est sermo, colligo hominem aliquo pacto posse velle & nolle.* Num Juriconsulti docent conditionem adjectam, quæ præstari non possit, irritare contractum, voluti si quis dicat, Dabo tibi hunc equum, si ipse dixerit se velle tuum esse: Ergo, inquit, ex eodem fonte manat dulce & amurum? An sobrius erat Lutherus cum hæc chartis suis illiniret? Ubiunque apponitur conditio, ibi aut res est anceps, aut dubia loquentis sententia, aut utrumque. *Ducam te si virgo es.* Res certa est, sed dubius est qui loquitur. *Addico tibi funiculum, si pecuniam ante proximas calendas numeraris,* hæc & res & loquentis animus anceps est. Sed ineptus esset si qui sciret illum aut nolle, aut non posse præstare conditionem, contractum perageret, testes ac stipulationem adhiberet, tabulas obsignaret, arrham acciperet, daretve. Sed Dei loquentis animus anceps esse non potest. Non igitur præcipit, quæ simpliciter fieri non possunt. At præsit futurum, ut quidam nolint: sed Lex in commune fertur omnibus, ut qui Legi paruerint, laudem ferant, qui parere noluerint, videantur digni supplicio. Quid autem si ex eodem verbo sequatur velle & nolle? Qui dicit, *si vis, discede,* nonne facit illi liberum si velit manere? Cum eadem animi pars expectat honesta, & refugiat contra, an prodigium est ex eodem fonte proficisci velle & nolle? Nonne eadem ratio probat, & improbat? Nonne eadem animi vis odit & amat? Jam quod huic annectit nugamento tale est, ut prorsus non intelligam. Nec enim congruit huic loco, & videtur omnino sine mente dictum. *Aut,* inquit, Diatribam appellans, *& tu magis rides hic hominem, quæ dicit cum posse servare, quæ non potest velle nec optare.* Omitto quod hic ne non sit hyperbolicus, sicut antea addidit *libere*, tunc addit *optare*. Si me arges eadem opinione, sicut homo potest velle, ita potest servare præcepta. Non potest efficaciter absque gratia, quemadmodum nec præstare iussu: sed ita gratia temperat actionem suam, ut locum relinquat & naturæ viribus. Hac chorda sine fine oberrat Lutherus, non potest absque gratia, ergo simpliciter non potest. Similiter & quod in fine dico, pronuntians opinionem quæ mihi vero proxima videtur, ad id torquet, quicquid tota argumentatione, quæ nunc ad hanc, nunc ad illam spectat, sparsum est. Et hic locus homini gloriosissimo visus est etiam ovatione dignus: Sic, inquit, *sequeli & verbis sapientia sua capitur ratio, ut nesciat quid aut de quo loquatur. Nisi quod dignissimum est liberum arbitrium talibus argumentis sese mutuo devorantibus & conficentibus defendi, quomodo Madianitæ manibus cadibus sese perdidit, &c.* Miror si hic homo poterit unquam senescere, qui sibi nusquam non suavissime plaudit, etiam ubi stultissime rem gessit. Non talibus araneatum telis capitur ratio, sed irretitur muscæ stultarum cogitationum: nec hic ullæ sunt rationes, quæ se mutua cæde conficiunt, sed in ipsis argumentis est ingens armatorum exercitus, & serpente natus, qui se mutua cæde perimunt. Quid enim habet hæc Lutherus nisi voces duas, sed nudas, cum ego nonnihil addiderim: *In fine,* inquit, *dicis hominem, nec velle bonum absque gratia, & hic dicis posse servare*

A præcepta sine gratia, sic enim interpretatur omnisclius Lutherus. His nec ista frigidiora sunt quibus in Scholis ludunt pueri: *Aut arrodit casum, non est syllaba, ergo syllaba arrodit casum.* Nec interim perpendit, quod in tractandis Scripturis, quibus illum oppugno, si coner etiam illud extorquere, quod in fine remitto, jus hoc est pugnantium. Sed in promptu est aliud terribile velum: *Ecclesiasticus non dicit si habueris studium, vel conatum servandi, qui non adscribitur viribus tuis, sed sic dicit, si volueris servare mandata, servabunt te.* Esto. Ergo nos, inquit, *infernus, igitur potest servare mandata.* Pateror. Totum igitur plenitudinem potestatis servandum mandatorum & tribuimus. Cur ita?

B Alioqui rideret Ecclesiasticus hominis miseriam, si servare juberet quæ sciret illum non posse servare: nec satis esset adesse conatum & studium, ut effugiat suspicionem irrisoris, nisi servandi vim illi inesse significaret. Respondeo, Vim aliquam inesse significat omnibus, plenam vim Lutherus hyperbolicus hyperbolicas addidit de suo, more suo. Est aliquid in nobis, sine quo non assequimur salutem. Hoc exigit conditio præcepti, reliquum Deus de suo promittit. Si Cæsar edicat, qui transfugerint ad me, tutebor ab hostibus, non poterant transire, nisi Cæsar fecisset potestatem, nec transigere forent tuti ab hostibus, nisi Cæsaris præsidio, interim & ipsi militantes. Quid imputabunt sibi qui transfugerint, aut cui imputabunt exitium suum, qui non transfugerint præbita facultate? An hic Cæsar dicetur illos irridere? Ubi voluntas humana pro suis viribus agit, cum operante gratia, ibi nec conatus est inanis, imo necessarius, nec inest illis plena facultas retinendæ salutis. Hoc genus argumentis velut præstigiis undique scaturit Lutherus, quæ terrent conspectu cæcis, propius inspecta, mera sunt deliramenta. Sed hujusmodi multa præterire conor, ne liber nullum habeat finem, si ad loquacissimas illius nectias, quibus ille sentet usque ad nauseam vomitumque, studeam respondere. Nihil autem agit Lutherus, distinguens conatum & studium servandi a servando, cum utrumque sit alteri conjunctum: qui alterum negat, utrumque negat: qui alterum recipit, recipit utrumque. Quisque servat, non sic servare intelligitur, quemadmodum securis secat, volente & agente fabro, sed suam actionem actioni Numinis accommodat. Et tamen hoc, quod ex Ecclesiastici verbis colligunt Pelagiani, probabilius consequitur, quam quod colligit Lutherus, liberum arbitrium esse notum inane sine re, neque quicquam agere vel in bonum, vel in malum, sed omnia simpliciter in nobis agere Deum, absoluta necessitate, sive spectes generalem actum primæ causæ, sive gratiæ peculiaris energiam. Hanc impiam, stultam & insanam opinionem si retulim, quod præbet Ecclesiasticus, excussisset e Lutheri manibus, non sine causa citassim hunc locum, idque pugnantem satis esset reliqua debebant alias transigi.

E Quod si locum Ecclesiastici Pelagiani detorquent huic, ut exclusa gratia totum tribuant libero arbitrio, mea nihilo magis refert, quam quod Lutherus per hunc locum depravatam, in totum submovet hominis liberum arbitrium in his quæ faciunt ad salutem. Ego cum Augustino gratiam jungo cum libero arbitrio, sic tamen ut gratiæ totum adscribatur, si successerit. Sin minus, per non accommodatum ad gratiam liberum arbitrium homo iuste damnetur. Hoc enim est quod hic agit Ecclesiasticus, ut excludat impium murmur hominum, qui suum malum rejiciunt in Deum, quasi sic finxerit hominem, ut non possit non peccare. Quod si per hunc locum prorsus tollitur liberum hominis arbitrium, aerem verberat Ecclesiasticus, & in stultitiæ crimen, quod apud Rhetores turpissimum est, incorrit, ea loquens, quæ non solum nihil faciunt ad id quod agit, Verum etiam officiant causæ: *Nihil refert, inquit, utrum sit totum tollas liberum arbitrium, an vicinias tribuas inefficaces. Manet enim irrisio præcipientis, imitantis, & pollicentis.* Imo plurimum refert. Qui

Qui per liberum arbitrium pro viribus naturæ non præbent se gratiæ, aut gratiam acceptam negligunt, sibi debent imputare, non Deo, quod percunt. Ex illis igitur quantumlibet imbecillibus arbitrii viribus declaratur iustum Dei iudicium. Quemadmodum scribit *Augustinus* in Epistola ad *Valentinianum*: Si non est, inquit, Dei gratia, quomodo salvat mundum? Es si non est liberum arbitrium, quomodo iudicat Deus mundum? Nimirum hoc illic agit *Ecclesiasticus*, ut demonstret homini non esse causam, cur in Deum conferat sua mala. Quemadmodum autem negandum non arbitror, quod Deus quædam præcipit interdum, non addita gratia, aut etiam subtracta gratia, quo commonstret homini, quam nihil possit absque gratiæ præsidio: ita juxta *Ambrosianam* opinionem generaliter nemini negat gratiam præstanti quod in ipso est, nec subtrahit eam cuiquam, nisi qui gratiæ defuerit. Præcipere autem malis, nec addere gratiam, indurare est. Neminem autem indurat, nisi merita præcesserint, ut peccatum, quod accrescit ex rebellionem, ita sit peccatum, ut & poena sit peccatis prioribus debita. Itidem probabile est, Dei gratiam iis maxime paratam esse, qui juxta naturæ legem pro suo modulo bene vixerunt: etsi Deus nihil non potest, tamen neminem adhuc legimus ab eo conversum, qui destinata malitia peccavit: nam in *Paulo* iudicii fuit error, non affectus, coque dicit, *Ignorans feci, & ideo misericordiam consecutus sum*. At *Alexandrum*, *Hermogenem*, & *Phygelium* non legimus resipuisse. Et *Matthæi* x. jubet Apostolos ingressos Evangelii prædicandi gratia civitatem, exquirere quis sit in ea dignus: non me fallit hoc *Augustinum* referre ad electionem Dei, sed quomodo Apostoli discent hoc ex aliis civibus, an electi sint, nec-ne? Equidem arbitror hoc ad vitam sine malitiam actam referendum, tamen non sine peccato. Ad hæc credibile est, illum apud *Corinthios*, qui patris uxorem sibi adjunxerat, vel errore peccasse, quod crediderit licere, vel carnis infirmitate superatum. Arbitror enim illam mulierem fuisse novercam ei qui duxerat eam patre defuncto. Hanc autem regulam ostendit *Augustinus*, ut quoties legimus, *Indurabo illius cor*, aut *seduxi Prophetam illum*, tradidit illos Deus in reprobum sensum, intelligamus mala merita præcessisse. Jam ut rejiciamus opinionem recentiorum, tamen prima deflexio ab innocentia per baptismum gratis collata, fluxit à libero arbitrio, per quod homo se potest à gratia avertere. Imo dicit *Lutherus*, à subtracta gratia. Verum, sed ut subtraheret sese gratia, liberum arbitrium alio se flectens causam dedit. Nec enim *Adam*, opinor, ideo lapsus est, quia subtraxit se gratia, sed quia per liberum arbitrium alio se vertit quam debuit. Porro an *Adam* potuerit absque nova gratia, perpetuo carere malo, an potuerit proficere, an vitam adipisci æternam, excutere super his Scholasticorum opiniones, non est hujus loci, præsertim cum hæc non confirmantur evidentibus Scripturarum testimoniis.

Jam quod scripsit *Paulus*, per Legem cognitio peccati, dubium non est, quin accipiatur de Lege præcipiente, cui non adest gratia. Agit enim illic adversus impios Judæos, qui contempta gratia, fidebant operibus Legis, quam tamen non observabant. Probabilis autem opinio nusquam separat præceptum à gratia, sed ita, ut nihilo minus suas partes agat liberum arbitrium. Bonis igitur præluceat Lex, quasi viæ monstratrix: errantes simpliciter, addita gratia, revocat in viam: malitiosos & obstinatos magis indurat, ut intelligant aut si ipsi excæcati nolint, saltem alii perspiciant illos suapte culpa, iustoque Dei iudicio perire. Hæc multum absunt ab opinione *Lutheri*, qui diceret nec *Joannem Baptistam*, nec Virginem sacratissimam *Jesum matrem*, quantumvis gratia locupleratos, ullum Dei præceptum servare posse. Si *Pelagius* ex hoc loco stabilit errorem suum, nihil facit novum, faciunt idem pestilentiores hoc hæretici, nec ea res officit Orthodoxorum sententiæ. Et licet diversæ multorum opiniones certatim singulæ pro se ra-

piant hunc locum, omnes tamen in hoc consentiunt, quod statuunt liberum arbitrium aliquo modo: simulque subvertunt *Lutheri* sententiam, qui nusquam recipit ullo pacto liberum arbitrium, nisi quod nunc commentus est factitium quoddam in rebus inferioribus, in quibus regnat homo: quod tamen rursus destruit, cum ait hic etiam omnia nutu Dei geri. Ad hæc si variantes Interpretum sententiæ tradunt hæreticis Scripturæ locum, ut veluti vacuum occupent, accidit hoc in plerisque locis, ut aliqua in parte dissentiant. Quod si quæcunque varietas interpretationis abrogat auctoritatem Scripturæ, semper erit hæreticis in manu varietatem inducere, secus interpretando, quam quisquam aliorum fuerit interpretatus, quemadmodum hic facit *Lutherus*. Sed multo etiam iniquius est, ex Interpretum variantibus sententiis sic rejicere Scripturæ testimonium, ut qui rejicit, sibi velit Scripturam habere pondus, cum & ipse variet à cæteris, nisi certa, perspicua, ac vehementer communiter rationibus asserat. Postremo qui variant, variant in aliqua parte, *Lutherus* in totum dissidet: & ibi multi consentiunt Orthodoxi, hic nulli præter paucos, ab Ecclesia communique sensu rejectos. Quo vero videatur argutior, annotat & illud, ex his *Ecclesiastici* verbis consequi, etiam fidem esse in hominis potestate, cum ea sit rarum & singulare donum Dei. Si singulare vocat eximium, nobiscum facit. Quod autem *Paulus* scribit non omnium esse fidem, arguit hominum malitiam, avertentem sese ab Evangelio, velut à luce oblata gratis omnibus. Itaque quemadmodum hoc donum nulli negat divina benignitas, nisi qui repulerit: ita nulli subtrahit, nisi culpa possidentis offensus aut ob peculiarem causam ad tempus, ut lapsus hominis vertatur illi non ad exitium, sed ad virtutis incrementum. Quanquam quorsum hæc adfert *Lutherus*? Non enim loquitur illic *Sirach* de dono fidei justificantis, sed de obedientia, quam vel natura conditus conditori, vel ex pacto redemptus debet redemptori. Est autem mutua fides promittentis ac profitentis. Sic itaque loquitur Deus: Si tu præstiteris fidem in servandis mandatis, ego præstabo fidem in promissis, ut autem præstes, partim tui est arbitrii. Et ad hunc modum nugatur iste, qui solus in loco apte concinneque citat Scripturas divinas, jugulatque Diatribam suo gladio. Porro quod addit in hominibus plena potestate regnare Satanam, si de impiis loquitur, & si non recipimus opinionem Scholasticam, nemo dicit talem posse converti sine præsidio gratiæ: si de justificatis per fidem, aut mentitur *Lutherus*, aut mentitur *Paulus* Rom. v. *Ubi autem superabundavit delictum, superabundavit & gratia*, ut sicut regnavit peccatum in mortem, ita & gratia regnet per justitiam in vitam æternam. Nisi forte perfricabit faciem, dicens in eodem homine regnare Satanam & Spiritum Christi, quanquam hoc ipsum plena potestate, *Lutherica* est hyperbole. Aliud est esse peccatum in sanctis, aliud regnare. Jam enim Christi morte justificatis scribit Rom. vi. *Non ergo regnet peccatum in vestro mortali corpore, ad obediendum concupiscentiis ejus*. Per obedientiam enim admittitur regnum peccati, quo recepto, definit regnare gratia. Tantum autem abest, ut in justis regnet Satan, ut in impiis etiam divina bonitas temperet illius tyrannidem. Proinde satis impudenter hic colligit *Lutherus*, locum *Ecclesiastici* ne tantulum quidem facere pro libero arbitrio, quin potius non alio loco magis destrui liberum arbitrium. Agnoscis hominis hyperbolen, quam tamen admiror non ultra provecam. Quicquid autem convitiarum hic congeffit in rationem sive humanam sapientiam, in miseram ac ridiculam Diatribam, eadem opera congeffit in Ecclesiæ Doctores, *Ambrosium*, *Bernardum*, speciatim in *Augustinum*, qui cum alias frequenter, tum libro ad *Valentinum* de gratia & libero arbitrio Cap. ii. ac deinceps aliquot, ex hujusmodi locis asserit esse liberum arbitrium. De mandatis enim sic loquitur, *Quomodo jubet, si non est liberum arbitrium?* Citat ex Psalmo, *In lege Domini voluntas ejus*, colligens

gens per voluntatem hominem in Lege Dei consistere. 94. Citat ex Paulo, *Noli vinci à malo*. Rursus ex Psalmo, *Nolite fieri sicut equus & mulus*. Ex Proverbiis, *Noli repellere consilia matris tuae*. Et, *Noli esse sapiens apud semetipsum*. Et, *Noli deficere à disciplina Domini*. Et, *Noli abstinere benefacere egenis*. Et, *Noli fabricare in amentum tuum mala*. Rursus ex Psalmis, *Noluit intelligere ut benefaceret*. His commemoratis, sic colligit, *Talia innumerabilia in veteribus libris divinorum eloquiorum, quid ostendunt nisi liberum arbitrium voluntatis humane*. Similibus locis compluribus ex Novo Testamento recitatis, ita concludit, *Nempe cum dicitur, noli hoc, & noli illud, & ubi ad aliquid faciendum, vel non faciendum, divinis monitis opus voluntatis exigitur, satis liberum demonstratur arbitrium*: mox colligit quod proposuerat Ecclesiasticus, *Nemo ergo Deum causatur in corde suo, sed sibi imputet quisque cum peccat, neque cum aliquid secundum Deum operatur, alienet hoc à propria voluntate*. Et hæc qui scribit, non excludit gratiam à bona voluntate, cum interim asserat liberum arbitrium. Quanquam in his testimoniis, quæ hætenus adducit, ut ostendat Dei præceptis nominatim appellari voluntatem hominis, non est perpetuo verbum *noli*, sed hoc Interpretes addidit de suo. Verum alia permulta refert *Augustinus* ex arcanis Voluminibus, eodem modo ratiocinans quomodo ratiocinatur ebria Diatriba. Quod si *Lutherus* negabit hic se recipere *Augustini* auctoritatem, deponat igitur ejusdem auctoritatis præsidium, in eo quod pro ipso facit. Jactat enim sententiam *Augustini* suam esse sententiam. Impudenter autem dimidium sententiæ pro se rapit, dimidium rejicit, quanquam falsissimum est *Augustinum* hoc asserere, quod asserit *Lutherus*, quemadmodum in priore Libro declaravimus. Tamen si non in hoc mihi dicuntur hæc, ut *Lutherum* opprimam auctoritate Doctorum Ecclesiasticorum, quod etiam si jure possim, tamen frustra cum illo coner: sed ut ostendam illius petulantiam, qua lascivit in Diatribam, non magis ad meam pertinere contumeliam, quam ad aliorum quidem omnium, sed præcipue *Augustini*, cujus unius auctoritati solet deferre: nec hæc argumenta non esse tam absurda, quin valeant in pugna, qualia sunt, quæ Scholastici vocant ante oppositum. Neque tamen nos movet, quod *Lutherus* in triumphis suis, subinde nobis recinjt sua dogmata. Non enim curamus quid asseveret, sed quid probet.

95. Quoties autem ille subsannans repetit *nostra Diatriba*, nonne eodem jure, quoties illum cito, dicere possum, *noster scurra*, aut *noster Thraso*, sed absit, ut imiter quod damno. Hoc Caput ita claudit noster nomothetes, *atque eum locum & similes, Si volueris, si audieris, si feceris, non ostendere, nisi quid facere debeant homines*. Quis unquam dictus est hoc debere facere, quod non potest, nisi ipsius culpa factum est, ut non possit? Tamen si ne lapsus quidem negatur reditus ad vitam. Potest igitur peccator resipiscere? Quid ni? præsidio gratiæ, si adjungat quod in ipso est. Excudit locum, quem adduxeram ex Gen. iv. *Nonne si bene egeris, recipies, sin autem male, statim in foribus peccatum tuum aderit?* &c. An hic locus tam evidens non erat idoneus qui proponeretur in argumentando, præsertim cum *Chrysostomus*, *Hieronymus*, aliique Scriptores hinc colligant humanæ voluntatis libertatem. Inepte vero vociferatur *Lutherus*, hic rursus omnia tribui libero arbitrio, nihil relinqui spiritui aut gratiæ. Cœperat *Cain* excidere à gratia in qua erat, & idcirco Deus admonitione pulsat animum illius. Hæc erat gratia, quam *Augustinus* vocat operantem. Eam si *Cain* non sprevisset, non defuisset uberior gratia, qua potuisset impiis animi motibus resistere. Quod excidere cœperat, utique per liberum arbitrium factum est, quod si accommodasset ad oblatam gratiam, non pervenisset ad parricidium. Unde autem sprevit oblatam gratiam, nisi per liberum arbitrium? Nec pudet *Lutherum* toties in

A hoc libro nobis occinere, quod absque gratia tribuam libero arbitrio potestatem efficaciter volendi agendive bona, cum toties inculcem, in benefactis me non separare gratiam à libero arbitrio. Rursus quoties appello liberum arbitrium, ille interpretatur simpliciter liberum, cum non semel aperiā quid sentiam, veluti paulo inferius, Si non est homini ullo pacto libera voluntas ad bonum, aut si, ut quidam ajunt, nec ad bonum nec ad malum, quid sibi volunt hæc verba, *Si volueritis, si nolueritis?* Si nullum omnino est liberum arbitrium hominis nec ad bonum, nec ad malum, quod docet *Lutherus*, quorsum pertinet illa terribilis exaggeratio *Adæ*, subducta gratia suo relictæ arbitrio? An aliquis relinqui potest rei quæ non est? Quid autem erat necesse hic verba fundere, dum serio docet nos in hoc sermone, *Sub te erit appetitus tuus, & tu dominaberis illius*, verbum futuri temporis usurpatum pro imperativo, ne promissionem esse putaremus, non præceptum, & ne Deus videretur mentitus, quia non evenerit quod futurum prædixerat. Quis hoc vocabat in dubium? Quanquam interim videtur oblitus, quod ante rejecerit, in Litteris sacris usum communem loquendi, & ad Dialecticæ proprietatem nos revocarit. Atque hoc frigidum commentum tanti facit, ut in jus vocet Interpretem, qui verbum futuri temporis non verterit in modum imperativum, quasi hic tropus non passim sit obviis in sacris Litteris, *non occides, non machaberis, diliges proximum*, &c. O doctorem severum! Occinit nobis subinde suum dogma, ex verbis imperativis non colligi facultatem volendi aut nolendi. Atqui nos contra *Lutheri* dogmata pugnamus, & argumenta flagitamus, non asseverationes. Regum est præscribere leges, non disputatorum. Quid attinet hic objicere Scripturæ testimonia, aut Ecclesiæ proceres? Hos fortiter negligit. E Scripturis si decem millia testimoniorum produxeris, habet bipennem, qua dissecat nodos universos. Hæc ostendunt quid homo facere debeat, non quid possit.

Similibus machinis aggreditur tertium locum, *Po. 96. sui ante faciem tuam viam vitæ & mortis, elige quod bonum est*, &c. Si *Luthero* concedimus, omnia præcepta Veteris & Novi Testamenti, omnes exhortationes, omnes minas, omnia promissa præceptis addita, nihil aliud efficere, quam ut homo agnoscat se nihil posse nec in bonum, nec in malum, habet ut dicebam quo discutiat hujus generis omnia testimonia. Atqui hoc quod ille veluti confessum assumit, vertitur in controversia, quin potius reprobat & exploditur ab omnibus, præsertim si hoc illi permittamus, ut quoties aliquid tribuo libero arbitrio, patiamur excludi gratiam. Quid agas cum tali disputatore? Quoties id facit *Lutherus*, facit autem perpetuo, toties intellige lector hominis insignem impudentiam, qui dissimulet, quod potissimum ago in hac disputatione, ut actum gratiæ conjungam cum actu liberi arbitrii. Fatetur hominem stare in bivio. Sed negat ullam viam patere, vel ad dextram, vel ad sinistram. Vox autem permittentis, ut utram malit viam ingrediatur, nihil aliud efficit, nisi ut homo intelligat neutram viam patere, nec ad bonum, nisi adsit auxilium Spiritus, nec ad malum, nisi permittat Deus. In priore, nonne *Lutherus* imprudens mecum sentit? Ego dico, *possumus ingredi dextram viam auxiliante gratia*, *Lutherus* idem fatetur, aliis verbis dicens, *si adsit Spiritus*. In altero quemadmodum non inficias eo, fieri posse ut Deus huic aut illi ob nobis incognitas causas non permittat ingredi sinistram viam, generale tamen est, homines suapte voluntate ruere in peccatum. Et tamen viam ad bonum appellat impossibilem, cum fateatur per accessionem gratiæ patere. Rursus inique facit, qui singula loca excutiat ad unicam opinionem, cum hæc loca sic proferantur in media disputatione, ut ad alias quoque non rejectas opiniones possint accommodari, & quocunque modo ad harum quamlibet applicentur, certe hoc efficiant, ut illud absurdissimum

Lutheri dogma explodatur, hominis voluntatem nec ad bonum nec ad malum vel tantillum posse. Alioquin quibus placet opinio Scholastica, responderent in hominis esse potestate utram vellet eligere viam. Ergo prorsus excluditur gratia? Nequaquam, sed præstantibus quod in ipsis situm est, nunquam deest, neque defuit, neque defutura est divina gratia. Nec desinit nobis veterem occinere cantilenam, coccycem imitans, Verba Legis non ostendunt quid possit voluntas, sed hoc agunt, ut humanam cecitatem illuminent. An statim agnoscit peccatum, qui novit Legem? Multi criminati sunt Legem ut iniquam, Deoque indignam. Nec defuerunt qui *Mosen* dicerent fucis ac præstigiis imposuisse crassæ multitudini, quemadmodum *Momos* imposuit *Cretensibus*. An statim illuminatus est, qui cognoscit peccatum suum? Multos ea res coniecit in desperationem, multos efferavit ad immanitatem. Aut igitur non nascitur ex Lege, aut inutilis est cognitio peccati, nisi adsit gratia; quæ si desit, quid ad rem facit cognitio? Sed esto, sit homo sanabilior agnito peccato, an peccatum non possit cognosci, nisi tot præceptis ageretur, ut homo intelligat nihil præcipi, quod ab ipso præstari queat? Si dicit, posse auxilio gratiæ, nobiscum facit, sed ubi est interim illud paradoxon, nec hominis illustrati per fidem & caritatem ullum esse opus bonum? An servare præceptum, opus malum est? An qui servat, nihil agit? nam id docuit *Carolus*. Et ubi est illud apud istos πολυβούλητον, hominem nec in bonis nec in malis quicquam agere, sed Deum omnia agere in nobis? Ab hoc scopo non oportebat *Lutherum* discedere. Itaque illa tria verba, quæ sine fine nobis recinit, *per Legem cognitio peccati*, satis opinor demonstratum est in superioribus, quam impudenter torqueat ad sui dogmatis defensionem. Nec ad id solum valent præcepta Legis, & alia ratione potest homo cognoscere peccatum suum, quam si præcipiantur impossibilia. Quomodo *Paulus* cognovit peccatum suum? Admonitus est erroris. Citius homo cognoscat suum peccatum, si Lex præscribat æqua, rationi consentanea & possibilia; Citius homo credat se vacare peccato, si Deus omnia præcipiat impossibilia; Citius hac ratione fiat, ut homo pejus de Deo, melius de seipso sentiat.

97. Et tamen hoc nugacissimo nugamento sic fidit *Lutherus*, ut minitetur sese nobis ad universa Scripturarum testimonia, cantionem eandem cantaturum. At quoties id faciet, toties vicissim à nobis audiet impudens Scripturarum contortor. Rursus ingeritur illud egregium dogma de differentia præceptorum & promissionum, & à Grammaticis petitur discrimen imperativi modi, & indicativi. Imperandi verba non docent hominem posse, sed indicativa, id cum pueris sit notissimum, miratur nos Theologos bis pueros sic ineptire. In quem dicit hoc convitium? In me? Nunquam hoc docui. Quis autem Theologorum tam vecors est, ut ignoret, quod iste tanto docet supercilio? Imperandi modum præscribere non pronuntiare, ut *mox*, inquit, *servata, facta, electa & impleta velitis*, idque nostris viribus, simul atque audieritis vocem imperantis, fac, serva, elige. Quis credat hunc hominem esse sobrium? Quis unquam dixit illico factum, quod imperatum est? Verum ni sic loquutus esset, oratio non habuisset hyperbolen *Lutheranam*. Norunt idiotæ quod qui optat, non statim habet quod optat, & conditionem esse suspensam, & tamen si quis dicat avaro, Si tanto studio servasses uxorem quanto servasti pecuniam, haberes castam, aut, utinam tam diligenter servasses uxorem quam pecuniam, idiota scribebatur dicam injuriarum. Reus clamabit verba optandi & subiectiva nihil ponere, at iudex ex sensu communi dicet illi multam. Quid autem sciunt pueri in triviis? Imperandi verba præscribere quid debeat fieri, non quid possit cui loquitur. Verum iidem pueri sciunt, si quis imperet quod nullo modo fieri possit, aut esse stultum, aut ridi-

culum, aut tyrannum. Faciat hujus rei periculum *Lutherus*, si mihi parum fudit, ingressus ludum litterarium, præcipiat huic elementario ut *Homerica* Iliadem recitet memoriter, illi præscribat, ut *Terentium* vertat Hebraice, alii ut subvolet in tectum, aliis item atque aliis similia, quid dicturi sunt? Quid? nisi hic homo aut insanit aut est ebrius, aut deridet nos. Norunt pueri discrimen inter imperandi modum & indicandi. Sed quis docuit illos hanc illationem, quam *Lutherus* tantopere ridet in Theologis? Nimirum natura sensusque communis, à quo mirum quam excidit *Lutherus*, dum undique captat suo dogmati nimum adamato patrocinium. Et tamen qui sic loquitur pueris, minus ridicule faciat, quam *Lutherus* qui hoc tribuit omnibus Dei præceptis. Nam ille quædam præscribit quæ progressu temporis fieri possent. Deus, si *Luthero* credimus, ea præcipit quæ nullo studio, nullo temporis spatio queant perfici, ne Spiritu quidem in nobis operante: cujusmodi leges nullus adhuc tyrannus tulisse legitur, neque quicquam legum nomine dignaretur: ac sententiam tam absurdam, & tantopere pugnantem cum sensu communi, quem *Lutherus* facit iudicem Scripturarum, tribus verbis approbat è *Paulo* decerptis, *Per Legem cognitio peccati*: quasi Lex ea præscribens, quæ fieri possunt, non ostendat peccatum improbis, ut vel metu poenæ absterneant à scelere, quo vel minus sint nocentes, vel certe minus noxii, vel si non absterneant, careant exultatione: bonis, ut vitatis malis expectant honesta.

Posteaquam aperuit sibi viam expeditam discutiendi quicquid adfertur è sacris Litteris, eadem bipenni solvit quæ profert Diatriba ex Deut. tertio & trigésimo: Verba, inquit, imperativi modi, & testimonia citata, aliud probant quam ipse proposuerat. Proposueram liberum arbitrium nihil posse sine gratia, & hæc docent illud omnia posse, ac se solo, ut *Lutheranice* dicam. Hujusmodi natiæ nobis tota hac disputatione perferendæ sunt. Quare velim te semel meminisse lector, meam Diatribam proposuisse varias opiniones non rejectas ab Ecclesia: & in disputando non respicio tantum ad unam: nec hoc hic proprie agitur, ut illam probem, cui in fine testor me potissimum hæere, sed ut *Luthero* telum è manibus excutiam, per Scripturas quæ tribuunt aliquid libero arbitrio, siue plus juxta quosdam, siue minus juxta alios: nam in hoc variant etiam Orthodoxi. Utcunque horum quisque rapuit Scripturam, certe hoc efficitur quod volebamus, nimirum declarare falsum esse quod *Lutherus* asseverat, ex Litteris sacris nihil aliud doceri quam nullum esse liberum arbitrium. Jam cum ipse suas Scripturas impudentissime torqueat, si ego vicissim meas torsissem ad victoriam, duntaxat inter pugnandum, ut ostenderem Scripturarum loca cum locis in speciem pugnare, quo collatione facta possint in concordiam redigi, quid absurdi fecissem, præsertim cum id & professus sit, & præstiterit Diatriba? Adeo-ne rudis est disputatoriæ palæstræ, ut nesciat discrimen inter pugnandam & docentem, inter argumentantem & pronuntiantem? Quoties divus *Thomas* colligit hunc in modum. *Joannis vi. dicit Dominus*: nisi manducaveritis carnem filii hominis, & biberitis ejus sanguinem, ergo hoc sacramentum est de necessitate salutis. Ex Scriptura producta falsam colligit sententiam, nonnumquam blasphemam, & agnoscimus jus hujus palæstræ. Mihi sine fine *Lutherus* exprobrat meas *ἑνφορεῖς*, imo ne meas quidem, sed quas depravatione jam fecit suas. Quod si maxime inter pugnandum hoc agens, ut quocunque modo tesa excuterem adversario, eumque vinciam, absurdus epiphoris fuissem usus, nihil alienum à consuetudine Theologorum fecissem. Nunc in meis verbis nusquam est illatio, cui toties tam scurriliter insultat, liberum arbitrium omnia posse sine gratia, & se solo. Ubi *Lutherus* didicit eam Dialecticam: potest, ergo per se

potest omnia. Et, non potest perficere sine praesidio, nihil igitur omnino potest ex sese. Qui dicit Caesarem posse capere civitatem, an is affirmat illum id posse sine militum auxilio? *Sed inter argumentandum, inquit, non meministi gratia.* Nesciebam mihi rem esse cum homine tam oblioso, ut idem ad singulos versus fuerit opus repetere: nam crebro & gratiae memini. Nec id faciebat ad argumentationem. Tantum illic cito loca, quae utcunque accepta destruunt *Lutheri* dogma, videlicet omnia Dei praecepta esse impossibilia. Si ea testimonia videntur docere, liberum arbitrium per se totum posse, quod tamen à me nusquam est dictum, tanto impudentior est *Lutherus*, qui negat per Scripturam doceri posse omnino quicquam esse liberum arbitrium. Cum igitur hoc convitium partim sit iniquum, partim falsum, tamen veluti praeclarum sophisma nobis toties occinit, gestiens, ludens, lasciviens, ac tantum non triumphans. Nec videt interim homo solus oculatissimus quam se cordatis ridiculum praebeat, dum ipse ridet Diatribam. In duobus iisque haud longis Capitibus, quot insulsa profert dicta. Appellat suam Diatribam, excutit veterum Diatribae, desiderat memoriam in Diatriba, colligit eam vel nihil intelligere, vel non affici causae, objicit vitium Rhetori turpissimum, stultitiam, quod ea proferat quae causae, cui adest, officiunt. Riderur Diatribe, quae sibi suavissime blanditur, perpetuo disputat contra suum ipsius statum, & omnia ridicule & dicit & facit. Sed illud unum dictum est de dictis melioribus: *Domina, inquit, Diatriba vos male infertis, nec probatis sequelam, sed cacitati & oscitantia vestra videtur id sequi & probari:* & tamen hoc genus illationibus D. *Augustinus* toties asserit liberum arbitrium. Ubi estis *Lutheri* fodales, quin hic glorioso duci vestro datis plausum, quin acclamatis, Euge, pulchre, laute, lepide, nihil supra. Melius apud *Horatium* currantur *Nomentanus* & *Balauro*. Quid his jocos insulsius, quid convitiis dementius? Talibus flosculis ludit in Regem *Anglia*, nec caruit applausoribus, ut nusquam non inveniunt *similes labra laetucas*. Quid infert Diatriba, spermologe? Nihil aliud quam per Scripturas statui liberum arbitrium. Ergo, inquit, liberum arbitrium sine gratia potest totum. Ista tua sequela est, non Diatribes. Nam pollicitus fueram me prolaturum è Scripturis loca, quorum alia viderentur in totum tollere liberum arbitrium, alia statuere. Post citationem quid supererat? Nimirum ut exponerentur ea quae videbantur in totum tollere. Rursus eorum, quae statuebant, sic temperaretur interpretatio, ut summæ principalis adscriberetur gratiae, sic tamen ut hominis voluntas suis quoque partibus fungere-tur. Nonne quod pollicita est Diatriba praestitit? Sed suo loco. Non igitur sui oblita est Diatriba, sed tu impudens, qui quod alio loco promissum est, exigis alio. Imo illud deprehendi in hoc disputatore peculiare, ad singulas argumentationis partes ita depugnat, quasi ibi sit victoria, ad singulas praefatur, perorat, triumphat. Nec tamen perinde molestus est stolidis convitiis, ut eadem plus millies occinendo. Hic igitur lectorem admonitum volo, ne si toties refellam, quoties ille hoc ingerit, volumen crescat in immensum, ut quoties dicam *Lutherum* κοκκυζῇ, intelligat me nē-nias hujusmodi studio praeterire.

100. Idem mendacium recinit nobis Capite proximo, Diatriben ubique fingere talem hominem, qui vel possit efficere quod praecipitur, vel saltem intelligat se non posse. Diatribe juxta quorundam opinionem assumit, omnem hominem naturae viribus eo posse proficere, ut Deus illi non sit suam negaturus gratiam. Assumit juxta aliorum opinionem, liberum arbitrium omnia & posse & facere, auxiliante gratia. Quid *Lutherus*? Assumit, omnes homines esse vinctos, miseros, captos, aegros, mortuos: nec his contentus, facit omnes sic excæcos, ut se liberos existiment ac sanos. Cum naturae lex nemini non adsit, quae plurima dicitur homini, vel expetenda vel fugienda, qui fieri potest,

A ut omnes homines etiam ante gratiam, tales sint quales fingit *Lutherus*? Quae lex docuit Philosophos, ut tam praeclara multa traderent de virtutis habitu, & hinc manantibus officiis? Sed apud *Lutherum* semper hyperbolen hyperbole, velut ansum ansa trahit. Tali homini opus erat lege, quae tam multa praescriberet impossibilia. In quem usum? *Gravem, inquit, & serium, ut homo cognoscat peccatum, & imploret medicum.* Jam ostendi id commodius potuisse fieri, si Lex praecipisset impossibilia. *Sed melius, inquit, homo cognoscit suam miseriam, si viderit Legem servari non posse.* Atqui Pharisei credebant se servare Legem. Non igitur Lex semper parit cognitionem peccati, aut si parit, frequenter parit inutilem. Sed demus parere. Quomodo Lex docet hominem nullo pacto servare posse, quod praecipitur? Quomodo vero persuasum habebit homo se debere servare, quod non est in ipsius potestate? Aut quomodo sibi persuadebit Deum esse tam misericordem quam hic eum facit *Lutherus*, si tam duras praescribit leges homini nihil commérito, nisi quod originem duxit ab *Adam*? Verum hoc quoque donemus, hominem agnoscere suam extremam calamitatem; quid tum postea? Implorabit misericordiam Domini, implorantis vocem statim audit Deus. Nam hic Deum, quem alias facit quovis tyranno crudeliorem, quippe qui nihil comméritum pro mera voluntatis suae libidine tradit aeternis ignibus, hic subito tam facit misericordem, ut ad primam statim clamantis vocem ex carne faciat spiritum, hoc est, ex organo Satanæ, templum Dei. Cur igitur non audivit vocem *Balaam*, dicentis Num. xxiii. *Moriatur anima mea morte justorum.* Verum hæc imploratio unde proficiscitur? A gratia. Quid igitur implorat, quod habet, an quod non habet? Si implorat sine gratia, peccat implorando juxta *Lutherum*. Imo etiam in gratia. Quomodo igitur provocando Deum, prolicat illius misericordiam? Si qui implorat habet quod petit, quomodo statim audit Deus, qui jam dedit priusquam rogaretur? Quod si *Lutherus* ponit quoddam confinium inter eum qui jam habet gratiam justificantem, & eum qui non assequutus est, sed huic praeparatur, ubi est illa hyperbole, quae faciebat omnem hominem ægrum, captum, ferocem, ac sibi placentem? Sentit, opinor, extra gratiam: Sinaliter, multo est impudentius. Homo igitur peccando provocat misericordiam, si extra gratiam, aut si in confinio carnis & spiritus. Cur igitur sic vociferatur in eos qui putant hominem, eleemosynis, jejuniis, precationibus, sacra lectione, aliisque studiis moraliter ut dicunt bonis, ambire & impetrare gratiam, eum ipse dicat ad primum statim clamorem paratam esse gratiam? Utrum facilius est, Clamare, an benefactis diu multumque ambire. Jam quod subinde *Lutherus* sic mecum agit, Liberum arbitrium hoc aut illud potest, ergo potest suis viribus, absque gratiae praesidio: si mihi fas est eodem in ipsum uti jure, sic colligam, Lex parit cognitionem peccati, cognitio peccati parit agnitionem nostrae calamitatis, agnitio parit implorationem opis divinae, imploratio Dei misericordiam, ergo Lex ex se perficit, ut homo cognoscat peccatum, & cognitio peccati sine gratia facit, ut agnoscat, hoc est, fateatur peccatum, agnitio per se facit, ut imploret Dei misericordiam, imploratio tantum valet, ut Deus non possit imploranti negare misericordiam. Ubi hic *Lutherus* ponit initium gratiae? Posteaquam Deus audit? Quicquid igitur praecessit, gestum est extra gratiam, sub plenaria Satanæ potestate. Et tamen illa sic gesta tantum valent, ut cogant Deum ad protinus impartiendam suam gratiam. Et hæc qui docet, quibus fannis irridet in assertionibus, imo quoties vocat eos impios, qui putant hominem per opera moraliter bona naturae viribus eo posse proficere, ut Deus ex sua bonitate non subtrahat auxilium gratiae, praestanti quod in ipso est. Quoties clamavit illos peiores ipso *Pelagio*? Quanto autem impudentius est quod hic *Lutherus* tribuit cognitioni, & implorationi? Plus enim facit qui sibi

Tom. IX.

Rr rr 2

displi.

displicens ex agnitione scelerum, dat eleemosynas, jejuna, versatur in sacris Libris, adest sacris, audit conciones, orat, mansens tamen interim in peccatis & in affectu peccandi, quam qui tantum intelligit praecepta servari non posse, & implorat misericordiam, ut Deus conferat salutem aeternam. Nam gratia juxta *Lutherum* non tantum valet, ut homo possit vel minimum servare praeceptum. Quid igitur? Ut quae erant futura capitalia, per Dei misericordiam vertantur in venialia. Itaque nec cognitio peccati, nec imploratio proficit huc, ut homo servet praecepta, sed tantum ut agnoscat se esse deploratae calamitatis. Deinde Deus, qui fuit tam durus in praeceptis, tam erit subito benignus, ut absque praeceptorum observatione, imo perseverantibus in pravicatione, tantum si clament, & credant fide *Lutherana*, daturus sit vitam aeternam. Citat ex *Esaiæ* Lxi. *Ad evangelizandum pauperibus misit me, ut mederer contritis corde.* Quod quidam legunt *pauperibus*, *Hieronymus* vertit & *Hebraeis* sonat *mites* minimeque feroces: at *Lutherus* fecit omnes homines tæcos ac sibi placentes. Dicit, ante Legem. Ergo post Legem sibi omnes displicebant? Non, sed Lex quosdam dejecit, quosdam induravit. Lex non confert gratiam. Unde igitur hæc quosdam emollit? Quia reperit materiam molliorem & gratiae capaciorem. Audierunt ex Gentibus & ex Judæis Evangelium, aliquot illico paruerunt, plerique summis viribus restiterunt. Unde discrimen? Quia aliud semen cecidit in terram bonam, aliud in diversam. Unde differentia terræ? Ex pravis cupiditatibus, vitiisque moribus. Sed hæc corruptela unde, nisi ex libero arbitrio. Simplex animus, aut per imprudentiam errans, ager est, rudis quidem ille, sed facile capax boni seminis. Hyperbolicum est & illud quod ait, aut Deus præcipit impossibilia, aut frustra est Spiritus. Nec Deus simpliciter præcipit impossibilia, nec frustra est Spiritus, sine cujus auxilio non pervenitur ad salutem aeternam. Jam qui sunt isti contriti corde, quibus medetur *Christus*? Qui agnoscunt suam infirmitatem, & implorant Dei misericordiam. Hi si jam hoc ipso sani sunt, quid agit Medicus? Si non sunt, aut cæci sint oportet, aut medium quiddam est inter illos & hos, quod *Lutherus* negat. Dominus ait, *non veni vocare justos, sed peccatores*: justos appellans qui sibi justi videbantur, peccatores qui malum suum agnoscebant. Atqui Pharisei maxime tenebant Legem, nec tamen illis omnibus Lex peperit agnitionem peccati. Lex igitur, ut dixi, nec solum hoc efficit, nec in omnibus, & hæc habilitas aut inhabilitas proficiscitur à libero arbitrio.

101. In proximo Capite *Lutherus* *νοκνύζει*, satis apte mentionem faciens robustæ offæ: totus enim hic sermo sapit culinam, in qua non sobrius videtur hæc scripsisse. Quid autem leporis habet miscere robustam offam? Et sunt quibus hic locutulejus videatur etiam festinus. Quales offas Diatriba misceat alii viderint, illud in confesso est, *Lutherum* talia miscere pharmaca, ut plurimos simplicium animos infecerit. Et quemadmodum jocus insulsus de offa respicit crassum spiritum quo ducitur, ita quod paulo post nostram illationem appellat *leviathan*, id est, *addisamentum*, ut videatur & *Hebraice* scire, sapit eum spiritum, cujus afflatu multas hyperbolas addidit Scripturis sacris, quæ sanum illarum sensum subvertunt. Quid dicit *Leviathan*? Ergo liberum arbitrium habet plenam omnium potestatem, ergo se solo potest, ergo potest suis viribus, ergo non eget auxilio Spiritus. Hæc de suo addit *Lutherus* ille *Leviathan*, cum mea Diatriba longe aliud loquatur. Hoc mendacium cum plus centies recinat, credit ita fore ut videatur esse verum, sed longe fallitur. Qui quod manifestæ vanitatis est subinde repetit, non hoc efficit ut quod dicit videatur minus falsum, sed ut ipse impudentior. Quorsum enim attinebat illud sophisticum nugamentum, *si voluero bona terra comedetis*, quasi quisquam possit frui bonis terræ Deo nolente. Quid hoc est aliud quam tempus & chartas perdere? Ex hoc Capite coar-

A guitur *Lutheri* vanitas, toties alias dictum & hic repetit, me totam potestatem tribuere libero arbitrio. Et tamen ipse citat hæc mea verba, *Quid attinebat dicere, si volueritis bona terræ comedetis, si nulla est libertas voluntatis?* An qui dicit, si nulla est, tribuit totam potestatem hominis voluntati? Ac mox, quorsum attinet eos hortari, qui nulla ex parte suæ potestatis sunt. An hæc sunt verba totum nostro tribuentis arbitrio? Et tamen his citatis *Lutherus* subjicit: *Quorsum attinet citare locos, qui se solis nihil probant, & adjecta sequela omnia tribuunt libero arbitrio?* Duo falsa ceu linum lino connexit. Nam & hæc loca hæcenus Ecclesiæ probaverunt liberum arbitrium aliquid posse, nec mea sequela totam potestatem attribuit illi. Quoties autem blateravit me tota disputatione separare gratiam à libero arbitrio. Et tamen hic refert hæc mea verba: *Evidentius vero Zacharias liberi arbitrii constantem indicat, & gratiam conanti paratam.* An excludit gratiam, qui dicit eam paratam? Verum quo magis eluceat hominis insignis impudentia, referam & alias aliquot sequelas ex Diatriba. Citato *Esaiæ* testimonio sic infero: *Si non est homini alio pacto libera voluntas, aut si, ut quidam ajunt, nec ad bonum nec ad malum, quid sibi volunt hac verba, si volueritis, si nolueritis?* Ac mox: *Non video, quomodo vitari possit, quin hic quoque peccatoribus tribuamus voluntatem, aliquo modo liberam ad electionem boni.* Idem efficit similitudo de homine vinculis adstricto, qui nulla ex parte liber est. Paulo post sic infero: *Et ubi sunt qui negant hominem quicquam agere, sed pati tantum ab operante gratia?* Ac mox: *Caterum quid imputes illi, qui nihil potest agere neque boni neque mali. His qui nullo modo suæ voluntatis compotes sunt, &c.* Et aliquanto post: *Hæc omnia frigeant oportet semel inducenda necessitate, vel bene faciendi vel male.* Et rursum: *Si cuncta fiant necessitate.* Ac mox: *Nonne frigent omnia præclara præcepta Christi, si nihil tribuitur humane voluntati?* Item: *Ubi toties est operum bonorum ac malorum mentio, ubi mentio mercedis, ibi non intelligo, quo pacto locus sit mere necessitati.* Non pergam referre plura, ne molestus sim lectori. Hujusmodi sequelis cum plena sit ea pars Diatribæ, quæ citat Scripturas pro libero arbitrio, tamen *Lutherus* perfrecta fronte toties nobis exprobrat illationem, quæ totum tribuat humanæ voluntati exclusa gratia. Illationes meæ ponunt paratam gratiam agenti quod in ipso est, excludunt meram necessitatem, quam inducit *Lutherus*, tribuunt aliquid libero arbitrio, sed modica ex parte. Quem igitur habent locum illa stolidi convitia, *Diatribam aliud proponere, aliud probare, nescire quid loquatur, pugnare secum.* Non libet regerere convitia, res indicat, qualis Rhetor sit *Lutherus*, & quam sibi constet homo vere nusquam immemor aut dissimilis sui, duntaxat in convitiando.

E Objicitur aliud crimen miseræ Diatribæ: *In his quæ recensuit, nihil facit discriminis inter voces Legis & Evangelii, tam scilicet caca est & ignara, ut quid Lex, quid Evangelium sit, non videat.* Imo *Lutherum* nihil pudet confingere. Ubi facio verba Legis ex verbis Evangelii? An quia refero quædam loca, quæ magis ad gratiam invitare videntur, quam præscribere quid sit faciendum? Sit ita, nonne hoc quoque sibi sumsit Diatriba, ut ex invitationibus, promissis ac blanditiis Dei probaret non omnino nihil agere voluntatem humanam? exempli causa sumatur illa vox maxime Evangelica, *Venite ad me omnes qui laboratis & onerati estis, & ego reficiam vos.* Si nihil agit voluntas hominis, cur illi dicitur *venite*. Nemo dicit *venito*, *veni ad me*, dabo tibi cibum, sed ultro cibum illi defert, aut prius solvit. Hic non præscribuntur opera Legis, fateor, sed exigitur auscultatio verbi, quæ præparat dono fidei. Rursum, *Pœnitentiam agite, instat regnum cælorum.* Promittitur hic regnum cælorum, sed agenti pœnitentiam. Si nihil agit humana voluntas ad resipiscendum, cur huc hortatur Evangelium? Danda potius erat pœnitentia quam præcipien-

• cipienda. Idem apud Esa. xlv. *Congregamini & venite.* Et isdem dicitur: *convertimini ad me & salvi eritis.* Quid est *congregamini*, quid est *convertimini*? relinquite idola, congregamini cum Judæis in eandem Ecclesiam, & per fidem salvi eritis. Et qui dicit *conferge*, videtur appellare voluntatem jacentis. Qui dicit *excutere de pulvere*, quid dicit aliud, quam relinquere vitiorum sordes. Qui dicit *solve vincula colli tui*, vocat ad poenitentiam. Deinde sequitur vox Evangelica, *Gratis venundati estis, & sine argento redimemini.* Rursus in his, *si queritis querite*, vox est oburgantis, quod non toto pectore quærerent. *Convertimini & venite*, hortantis est ad plenam seriamque vitæ mutationem. Et hujus generis fere sunt Evangelica promissa, ut habeant jussionem seu conditionem annexam. Quod genus est illud, *Querite, petite, pulsate*, voces sunt præcipientis: *invenietis, accipietis, aperietur vobis*, voces sunt promissionis. *Qui crediderit & baptizatus fuerit, salvus erit.* *Salvus erit* vox est Evangelii, sed addita est conditio, *si credideris*, quæ si desit, inanis est pollicitatio. Itaque promissa, quibus ad observationem præceptorum invitamur, nonne supervacua sunt pariter ac præcepta, si nulla est humanæ voluntatis actio? Quis igitur confundit Evangelii voces cum Legis vocibus. Sed *Lutherus* miscet vera falsis. Si Diatriba tantum proposuisset se dicturam de præceptis ac suppliciis, habebat utcumque *Lutherus* quod arderet: nunc cum proposuerit præcepta, promissa, blanditias, exhortationes, obtestationes, exprobrationes, oburgationes, minas, terrores, exprobrationes, execrationes, quorsum hic attinebat distinguere verba Legis & Evangelii, nisi ut suam ostentaret admirabilem Theologicæ rei cognitionem? Hic rursus accipe, lector, quam sibi prælens sit ubique *Lutherus*. Hæc verba quæ citavi ex Esaia, *convertimini ad me & salvi eritis*, dicit esse voces Evangelii. Et mox docet in his verbis Zachariæ, *Convertimini ad me*, contineri Legem universam cum omnibus suis præceptis: in alteris, *convertar ad vos*, totum Evangelium. Eadem vox apud Esaia est Evangelii, apud *Zachariam*, non solum est Legis, sed universam Legem complectitur. Ostensum est nullum hic ex Esaia locum productum, qui non habeat aliquid præcepti, eoque vanum esse quod *Lutherus* ait, omnia esse verba consolationis sive promissionis, excepto primo loco: docui etiam citra controversiam essent Evangelii, tamen facere ad liberi arbitrii probationem. Omitto *κατασκευάζειν* de verbis imperandi, & quod ex his colligo liberum arbitrium non egere gratia, quæ mendacia toties occinit, ut pigeat toties refellere.

103. Homo ad maledicendum copiosus, quod antea dixit summam cæcitatem, offam robustam Leviathan, hic appellat lethargum, tandem attingens aliquid argumentorum. *Diliges Dominum Deum tuum*, &c. Præceptum est omnium maximum, & verba sunt imperandi. Ex hoc autem quoniam non colligitur aliqua vis liberi arbitrii, nec ex aliis præceptis colligi poterit. Quid si negem quod sibi sumit *Lutherus*? Citabit mihi Doctores Scholasticos. Impudenter mihi citat Scholasticos, qui nullius Doctoris neque Scholastici neque non Scholastici recipit auctoritatem. Nunc cum fateatur *Scholistas* ac recentiores diversum sentire, cur potius habet auctoritatem alterius classis quam alterius? Si ipsi jus est eam usurpare quæ pro ipso facit, mihi jus erit amplecti quæ pro me facit. In hoc rerum statu quomodo probabit *Lutherus* quod asseverat? An quia pauci diligunt Deum ex toto corde? Ita ne consequitur, non diligunt ex toto corde, igitur non possunt? Sed demus hominem non posse quod verba præcepti sonant, quæ tandem est illa collectio, non potest hoc, ergo nullum præceptum potest. Multi abstinent ab homicidio, qui nec Deum perfecte diligunt, nec proximum quantum debent. Et hujus præcepti *diliges*, peculiaris quædam est ratio: præcipitur enim id quod non solum hic semper augefcit, verum

A etiam perfectionem accipit post hanc vitam in piis. Quid igitur sibi volunt illæ hyperbolæ, *ex toto corde, ex tota mente, ex totis viribus*? Ut Deus præ omnibus diligatur, sic ut illi nec uxor, nec liberi, nec mors, nec vita præponatur. Ad hæc perfectio caritatis non hinc est matura, quod nihil possit accedere, sed quod pro nostra imbecillitate suum quendam modum attingit. Neque protinus dicitur præcepti transgressor, qui non ad plenum præstitit, præsertim in his quæ paulatim ingrescunt, quorum de numero est fides & caritas in Deum. Tolerat Deus infirmos donec proficiant, & adjuvat proficientes. Juxta hanc rationem & exigit Deus perfectam caritatem, & nos præstantes quod in nobis est, illius adjuti gratia, perficere possumus quod exigitur. Habet igitur & hic suam functionem liberum arbitrium quam exigit præceptum. Neque conlequitur, si nulla Legis observatio grata est Deo extra fidem & caritatem, igitur præceptum observando, violat, cujus fides & caritas est imperfecta.

B Pergit lascivire *Lutherus*, quando res mire succedit, ut ipsi videtur, irridet oscitantem Diatribam, quæ ex *Zacharia* verbis, *convertimini ad me*, conatum humanæ voluntatis collegerit. Quasi qui tenens lumen, clamet erranti in tenebris, huc verte oculos. Invitus hujusmodi næniis perdo tum meum tum lectoris otium, tamen operæ pretium est ostendere, quam gravem ac serium mundus habeat Evangelii revocandi ducem. Et nova, inquit, *Grammatica*, converti significat idem quod conari, ut sit sensus: Convertimini ad me, id est, conamini converti, & convertar ad vos, id est, conabor converti ad vos, ut etiam Deo aliquando conatum tribuat, forte & ipsi gratiam paraturum conanti. Si enim converti nunc aliquo loco significat conari, cur non ubique? Ubi est nunc chorus novus Evangelicus, qui talibus facetiis applaudit? Tam blasphemis nugis scurratur iste, qui jactat Spiritum Evangelicum. Hæc enim non in Diatriben cadunt, sed in *Augustinum*, *Hieronymum*, *Ambrosium*, *Chrysostomum* ac cæteros Ecclesiæ Doctores. Quis dixit converti idem significare quod conari? Diatribæ verba sic habent: *Zacharias & liberi arbitrii conatum indicat, & gratiam conanti paratam, nimirum significans utramque ex illius verbis colligi.* Qui dicit puero, evades in virum doctum, quid indicat? nonne, ut gnaviter incumbat studiis? Ergo evadere est studere. Qui dicit villico, fac ut ruri commodius habitem, nonne significat se velle ut ædificet? Ergo commode habitare est ædificare. Sic enim ratiocinatur *Lutherus*: Qui averfo dicit, huc te converte, aliquid indicat, quod in ipsius potestate est facere. Sed hætenus tantum scurratur, nunc blasphemias evomit. *Convertar ad vos, id est, conabor converti, &c.* Sed unde probat hoc scurrile sophisma, *Si usquam converti significat conari, cur non ubique?* Pari referam. Si furere dicitur homo qui non est sanæ mentis, cur non idem significat, cum Scripturæ Deo tribuunt furorem? Si qui irascitur, huic effervescent sanguis circa cor, cur non idem accipimus de Deo, cum in Scripturis irasci dicitur? Si dolet qui misertur, cur non tribuimus Deo dolorem? Jam si maxime fuisset interpretatus, *convertimini ad me, conamini converti ad me*, multo tolerabilius esset commentum, quam quod adfert *Lutherus*, facite omnia præcepta, quorum nullum facere potestis. Verum hæc numerentur inter *Lutheri* delicias. Objicit quod in testimonio Hieremiæ, *Si separaveris pretiosum a vili*, simpliciter dixerim indicari libertatem eligendi, quasi plenam libertatem arbitrio tribuam, exclusa gratia. Atqui *Lutherus* quod centies dictum erat in Diatriba, debebat etiam hic meminisse. Quid enim erat necesse, ad singulos versus eadem verba repetere, quasi pueris loquerer, non Theologis, non enim dicam *Luthero*, quem nihil fugit, nihil later, nihil præterit. Sed tandem hæc vana jubet valere, ad quæ tamen nunquam non redit, docetque nos auctoritate quadam heroica, convertendi usum bifariam in sacris Litteris usurpari, Usu

legali, ut sit vox exactoris & imperantis, quæ non conatum, sed totius vitæ requirit mutationem, *Convertimini quisque à via sua mala, Convertere ad Dominum. Ibi enim involvit actionem omnium præceptorum.* Quid signi? *Ut satis*, inquit, *patet. Usu*, inquit, *Evangelico est vox consolationis & promissionis divina, qua nihil à nobis exigitur, sed nobis offertur gratia Dei.* Docuit nos *Lutherus* duplicem ulum hujus verbi. Priorem hyperbolicum sic probat, *satis patet*, debebat addere totum exigi, cum nihil possit servari. Quis autem mortalium unquam dixit, conversionem esse præceptorum omnium observationem, ac non potius initium piæ vitæ? Sed satis sit hoc dixisse *Lutherum*. Posteriori quomodo probat? *Psalmus cxxv. Cum converteris Dominum captivitatem Sion*, aut, ut ipse docet nos loqui, *Zion*. Item illud, *Convertere anima mea in requiem tuam*. Quid hic serium docet *Lutherus*? Cum ipse Dominus ait se convertere, declarat gratiam suam. Quis hoc negat? Probare debebat, quoties Dominus dicit *convertimini*, esse verbum Evangelicum. Pronuntiavit enim omnia quæ citantur ex *Esaiâ*, esse voces Evangelii, primo excepto loco. At in his, quæ non excipit, est verbum convertendi, & huic similia. Sed hujus distinctionis quem habet auctorem? Quem nisi seipsum? Probabilior est igitur veterum Orthodoxorum distinctio, quoties Deus dicit *convertimini*, requiri non nihil ab homine, ut se præbeat oblatae gratiæ: cum dicit, *& ego convertar ad vos*, promitti gratiam paratam. Quale est illud Hieremiæ, *si converteris, convertam te*. Audis utrinque fieri conversionem, in altera significatur actus humanæ voluntatis, in altera gratiæ præsidium. His tam feliciter differtis, in ovatione moventur immundi Sophistæ cum oscitante Diatriba, ut distinguant verba Legis & Evangelii, sed distinguant juxta *Lutheri* gnomonem, qui non potest errare. Vide vero quam nusquam non agat hyperbolum. Verbum, *convertimini*, requirit à nobis omnia præcepta Legis: *ego convertar*, nihil prorsus exigat, ne fidem quidem opinor.

105. Aggreditur ab his felicibus exordiis locum ex *Ezechielis* XVIII. *Vivo ego dicit Dominus, nolo mortem peccatoris, &c.* Attende, lector, hominis impudentiam. Mea verba, quæ refert, sic habent: *Toties repetitur in hoc Capite, averterit se, fecerit, operatus est, in bonam & in malam partem, & ubi sunt qui negant hominem quicquam agere, sed pati tantum ab agente gratia?* Hæc Diatriba. Nunc audi *Lutherum*. Vide quæso egregiam consequentiam: *Conatum & studium probatura erat liberi arbitrii, & probatorum factum, impleta omnia per liberum arbitrium. Ubi nunc sunt, quæso, qui gratiam & Spiritum requirant? Sic enim arguitur dicens, Ezechiel dicit, Si averterit se impius, & fecerit justitiam & judicium, vivet. Ergo impius mox ita facit, & potest facere. Ezechiel significat quid fieri debeat, Diatriba intelligit & fieri, & factum esse, iterum nova Grammatica nos docitura, quod idem sis debere & habere, idem exigere & præstare, idem postulare & reddere.* Hæc ad verbum *Lutherus*, & postea sunt qui mirentur me non illi respondisse ad singula? Ad ista tam temulenta, tam manifestæ vanitatis ac malitiæ quid respondeas? Mox *factum esse*, mox *haberi*, non solum sine fronte, verum etiam sine mente de suo addidit verus ille Leviathan, *posse fieri colligo, licet opitulante gratia*. Sed simili impudentia addit ille, *sine gratia totum posse voluntatem hominis*, cum hic ipse locus, quem incogitans refert, tantum excludat eorum opinionem, qui docent hominem in bonum nihil prorsus agere, sed tantum pati ab agente gratia. Hanc non agnoscit, cum Diatriba nominatim designet *Carolstadtum*. Si qui hæc scribit sobrius est, ego nunquam vidi temulentum. Ejusdem sobrietatis est, quod hæc duo velut inter se pugnantissima opponit: *Ubi sunt qui negant hominis voluntatem quicquam agere, sed tantum pati?* Et, *ubi sunt quæso qui gratiam & Spiritum Sanctum requirunt?* Quasi nullo modo fieri possit, ut simul a-

gant naturæ vires cum agente gratia. Atqui fatetur ipse, ni fallor, in cunctis actionibus naturæ, primam causam principaliter agere cum secundariis. Nec adhuc improbata est illorum opinio, qui miracula non distinguunt à communibus actionibus naturæ, nisi raritate. Sed ut omittamus quædam miracula, quæ ad tempus olim fiebant, & nunc pro tempore rarissime fiunt, in actionibus gratiæ videmus *Christi* Spiritum semper suum actum conjungere cum affectibus viribusque naturæ, ne quod gerebatur, ostentum videretur abominandum. Nullus enim appetit portenta, sed refugit, horretque porius, pronus ad ea quæ cum natura cognitionem habent. Talem fere comperies fuisse Spiritus actionem in Apostolis aliisque piis hominibus. Nec hoc inficiatur *Lutherus*. Cur igitur se miscet alienæ sententiæ? Rursus hic *xxxvii*, *Pelagium* clamare nobiscum, Quid imputes illi, qui nihil potest agere neque mali neque boni? Si nihil aliud clamasset *Pelagius*, orthodoxus fuisset. Nunc inter hæreticos numeratur, quia separavit actionem humanæ voluntatis ab actione gratiæ. At *Lutherus* sic fugit hæresim *Pelagianam*, ut dum improvide refilit à calcaria, præceps feratur in carbonariam, cum inter utrumque tutissimum pate-ret iter.

- Rursus ad eundem impingit lapidem infelix Diatribe, in testimonio, quod citat ex *Ezechielis* cap. XVIII. *Nolo mortem peccatoris, sed magis ut convertatur & vivat*, ex verbis consolationis facit verba legis. Nam hoc commentum suo more, quoniam semel arripuit, sine fine urgebit. Si nullum est hic verbum legis, cur ante docuit, *convertendi* verbo totam Legem cum omnibus præceptis contineri? Respondebit hic accipiendum juxta usum Evangelicum. Hoc *Lutheri* impudens somnium est. Non enim potuit id ex sacris Litteris ullo docere testimonio. Aliud est, si Deus promittat se converturum *Sion*, aliud si peccatorem hortetur, ut convertatur, aut ut se convertat: nam & hoc invenitur & magis exprimit vocem Græcam *ἐπιστρέφειν*. Nam quod adferebat è *Psalmis*, *Convertere anima mea in requiem tuam*, magis facit adversus ipsum. Quoties enim homo seipsum hortatur ad contemplationem rerum cœlestium, intelligitur voluntatis actio, sese ad gratiam accommodantis. Quid autem sibi vult, *nolo mortem*? Si *Lutheranam* recipimus interpretationem, idem est, ac si dicat, Ego sum misericors, non irascor, nolo punire, nolo vos mori, volo ignoscere, volo parcere. Si non irascitur peccatori Deus, tot Scripturæ loca nobis mentiuntur, una cum *Paulo*, qui scribit Romanis I. *Revelatur enim ira Dei de cælo super omnem impietatem & injustitiam hominum*, & proximo Capite, *Thesaurizas tibi iram in die ira*, &c. Ac mox, *Ira, indignatio, tribulatio, angustia in omnem animam hominis operantis malum*. Audisti *Lutheri* glossam, audi nunc veram interpretationem: *Nolo mortem peccatoris*, id est, nolo peccatorem manere in suis vitiis, ne moriatur. Quid igitur vis? Volo ut convertatur à turpibus ad pietatem; & vitam adipiscatur æternam. *Declaratur*, inquit, *his verbis Dei bonitas propensa ad misericordiam*. Fateor maxime. Sed ira & mors intentatur tacite, perseveranti in peccatis, vita promittitur, cui? Peccanti? Nequaquam; sed convertenti se. Pulsat animum peccatoris, gratia, cui si desit, si claudat oculos & aures, quid facias illi, qui servari recusat? Offert Deus peccatori vitam, offert oblivionem pristinorum delictorum, sed offert resipiscenti. Desine tu peccator, mea ira protinus vertetur in misericordiam, & mors vita commutabitur. Alioqui si Deus omnino non vult mortem peccatoris, cur tot millia peccatorum conjicit in gehennam? Quis autem nescit in Scripturis magnam esse vim locorum, quæ testantur insignem Dei misericordiam? expositam, obviam, paratam, expromptam, fatemur, sed resipiscitibus. Quicquid igitur est talium solationum in Scripturis, sic invitat ad gratiam, ut tamen à peccatore exigat prioris vitæ mutationem. Unde constat & ex illis verbis quantum-

tumvis Evangelicis non absurde colligi liberum arbitrium esse nonnihil in rerum natura, quod negat *Lutherus*. Tale est quod refert ex Exod. xx. *Ego facio misericordiam in multa millia*. Hæc verba sunt Evangelii, fateor: at sequitur, *is qui diligit me*. Est hoc satis? Non. Sed adjecit, *& custodiunt præcepta mea*. Hoc additamentum callide reticuit *Lutherus*, quemadmodum & illud quod præcesserat, *Ego sum Deus factoris zelotes, visitans iniquitatem patrum in filios, in tertiam & quartam generationem*. Vides promissa jungi terroribus, nec misericordiam propitti quibuslibet, sed amantibus & præcepta observantibus. De eo quod adfert ex *Matth. xi. Venite ad me omnes*, jam ante diximus. Hujus generis est & illud apud *Paulum*, *Sarge qui dormis, & exsurge a mortuis, & illucesces tibi Christus*. *Sarge & exsurge* verba sunt gratiæ pulsantis: *illucesces tibi Christus*, verba sunt consolationis & promissionis. Quoniam autem omnium Orthodoxorum consensu, mortui, quos ad vitam revocavit Dominus, res præsentant nobis formam peccatoris ad pietatem resipiscantis, non arbitror esse sine mysterii significatione, quod Dominus neminem unquam excitavit, nisi prius appellatum, quod tamen ab Apostolis non est neminem observatum, *Luc. vii. dicit adolescenti, Adolescenti tibi dico surge*. *Marc. v. Archisynagogi filiam appellat, Thabitha cumi, id est, puella tibi dico surge*. Quo loco monent Hebraice periti, *cumi* esse verbum geminæ transitionis, quasi dicas, attolle teipsum. Similiter & *Martha* fratrem inclamat, *Lazare veni foras*. Unde falsum est quod hic colligit *Lutherus*, nec ex verbis Legis, nec ex verbis Evangelii confirmari vim liberi arbitrii, cum declararim ex utrisque probari.

107. Quid autem mea Diatriba colligit ex his verbis, *Noto mortem peccatoris*? An aliquid præcipi, quod exigatur? Imo sic ratiocinatur Diatriba, *An deplorat pius Dominus mortem populi sui, quam ipse operatur in illis. Si ille non vult mortem, atque nostra voluntati impetandum, si perimus*. Hæc *Lutherus* dissimulat, multisque verborum involucris obscurat rem, proferens nobis novas leges, quas arbitrato suo figit ac refigit: *Vox*, inquit, *Legis non fertur nisi ad eos qui peccatum non sentiunt nec agnoscunt, Ita verbum gratia non venit nisi ad eos qui peccatum sentientes affliguntur, & sentiuntur desperatione*. Leges istas hyperbolicas fortiter rejicimus. Imo Lex & bonæ mentis hominibus præluet, ne peccent: & promissionis verba toties apud populum fiunt rebellem, ac Dei bonitatem sibi vertentem in licentiam peccandi. Nec hoc præcepto, *Diliges Dominum Deum*, &c. indicatur hoc nos debere, quod præstare non possumus, sed admonemur Deum omnibus rebus conditis esse præferendum, & in hoc amando semper esse proficiendum, id quod est in potestate hominis, opitulante gratia.

108. Superest igitur, ut triumphum agat *Lutherus*, si modo illi concedimus, *nolo mortem peccatoris*, significare, non irascor peccanti, sed volo ut convertatur, id est, nihil servet præceptorum, quæ servare non potest, tantum accipiat gratiam, & faciat quæ velit. Quomodo triumphat igitur? Ratiocinatur nullum locum adduci potuisse, qui magis doceret liberum arbitrium se solo non posse, nisi ad peius, nisi Deus tanta lenitate offerret paratam misericordiam. Quid sentit *Lutherus*, cum ait se solo? An quisquam hoc docet, liberum arbitrium aliquid ad justitiam efficaciter posse, exclusa gratia? Cum se gratiæ pulsanti accommodat, aut si mavis præbet, solum non est. Rursum quid sentit, cum ait, *nisi in peius*? Atqui dogma ipsius erat, liberum arbitrium prorsus esse nomen inane, nec in bonum quicquam posse, nec in malum, nec cum gratia, aut sine gratia quicquam agere, sed agi à Deo. Alias tribuit homini liberum arbitrium in rebus inferioribus, alias negat eum festucam de terra posse tollere vi liberi arbitrii. Sic sibi constât, qui mihi toties objicit, quod causæ statum non observem. Ut reliquam homi-

A nis bartologiam omittam, quid sibi vult *Lutherus* his verbis, *nisi Deum ejus lenitatis esse credat, quod nulla necessitate salutis nostræ, sed mera voluntate loquacitatis, verba promissionis effundat tam copiose*. Quod hoc novum eloquentiæ genus? An non videtur hoc velle dicere, quod hæc tam multa verba, quibus in Scripturis Deus invitat peccatores ad resipiscenciam, nihil faciunt ad nostram salutem, sed ita libuisse Deo pro sua levitate, proque loquacitate voluisse garrere. At si dixisset, *nisi credis*, fortassis effugisset sermonis absurditatem. Non credimus hoc, ô bone, imo persuasum habemus Deum & minis, & terroribus, & blandimentis ac promissis idem agere, ut nostram vincat duritiem, & ad vitæ correctionem inducat, nisi quod secundum eventum feroces & elatos magis terret minis & afflictionibus, ad desperationem tendentes revocat blanditiis. Illis remittit minas si convertantur, his pollicetur paratam gratiam, si se recipiant. Ad hoc autem ut admoniti minis, aut invitati promissis convertamur, nonnihil agit liberum hominis arbitrium. Alioqui cur alii convertuntur, alii magis indurescunt? Hic *Lutherus* ut excludat omnem humanæ voluntatis actionem, reperit aliud sophisma, Dei voluntatem arcanam in his rebus non esse requirendam, sed adorandam. Habet iterum bipennem, qua possit omnes quæstionum nodos dissiccare. Nos non negamus Dei voluntatem in quibusdam sic agere, ut consilium illius sit nobis adorandum magis quam scrutandum; verum hic ex Scripturis argumentamur aliquid esse situm in voluntate hominis, quod tantum habeat momenti, ut hic pulsatus gratia, convertatur & servetur, ille magis adversus pereat. Quod si nihil est imputandum hominis arbitrio, sed soli divinæ voluntati, cur Deus toties expostulat in Scripturis, quod nec præcipiens, nec pellicens, nec territans, nec blandiens sit auditus? Aut qua fronte clamat, *cur moriemini domus Israel*, cujus arcana & adoranda voluntate sit ut moriantur?

Hic prodit nobis distinctio Dei prædicati, & Dei 109. ut est in sua natura, quo novitate verborum videatur rem hæcenus inauditam adferre, cum tritissima distinctione potuerit solvi quæstio, quomodo Deus nolit mortem peccatoris, & idem velit: non vult enim voluntate signi, & idem vult voluntate efficaci. Aut vult, & non vult, juxta conditionem. Non vult, si ipse velit converti: vult, si nolit resipiscere. Quanquam hanc distinctionem, Dei prædicati & non prædicati, jam exclusimus: nos enim hic colligimus Dei voluntatem in sacris Litteris nobis expressam. Arcanam illam in sua caligine reconditam adoramus, non excutimus. Quoniam autem frequenter nobis occinitur Deus prædicatus & non prædicatus, ne *Lutherus* videatur hoc commentum de suo proferre capite, citat nobis *Paulum* 2. Theff. ii. de Antichristo loquentem, *Extollitur supra omne quod dicitur Deus, aut quod colitur*. Hic novus interpretes exponit, quod dicitur aut quod colitur, Deum prædicatum. Verba *Pauli* non adfert de suo capite, fateor, sed interpretationem & coactam nec consistentem commentus est ex suo cerebro. Primum quis Veterum somniavit hoc quod hic adfert *Lutherus*? num *Hieronymus*, num *Ambrosius*, num *Chrysostomus*, num *Theophylactus*, num *Augustinus*, num *Beda*, num *Thomas*? *Theophylactus* interpretatur Antichristum eversum cultum idolorum, quo solus ipse pro Deo habeatur, annotans & illud quod Antichristus non dicet se esse Deum, sed factis ambiet, ut pro Deo habeatur. Verum interpretationes Veterum contemnit *Lutherus*. Ex ipso igitur *Pauli* sermone novum illius commentum examinemus; cujus verba data opera non recensuit, ne hæc statim proderent plus quam ferream interpretationem. Primum dictum & cultum Deum, interpretatur Deum non ut est, sed ut nobis innotuit. Quæro à *Luthero*, an qui adorat Deum, recte dicatur illum colere. Fatebitur, opinor. At ipse paulo ante dixi, arcanam illam voluntatem, hoc est, Dei naturam ut est, summa veneratione adorandam, & hic aliud in-

interpretatur. Imo maxime colimus illam ineffabilem, incogitabilem, & imperscrutabilem Dei naturam. Et ne quid hîc tergiverſetur *Lutherus*, quod Interpres vertit, *quod colitur*, Græcis est *σεβάζω* à *σεβασμῶς*, quod est religioſe veneror rem majestate præditam. Ad hæc quoniam *Lutherus* hîc *Corycii* specus meminit, ubi majestas Numinis submovet humanam cogitationem, ibi maxime locum habet adoratio. Præterea quod separatim dictum est à Paulo, *Lutherus* conjungit, *quod dicitur, aut colitur Deus*, cum *Pauli* verba sic habeant, *supra omne quod dicitur Deus, aut quod colitur*. Græci sic vel legunt, *ὅτι πάντα λεγόμενον θεόν, ἢ σεβάζω* id est, *super omnem qui vel Deus dicitur, vel aliud quiddam veneratione religiosa dignum*, ut per *σεβάζω*, intelligamus fana, aut simulacra Gentium. Nam hæc particula, *quod dicitur*, ad utrumque disjunctim refertur, ad Deum & ad nomen *σεβάζω*, quod Interpres expressit periphrasi. Ideo *Paulus* addidit, *quod dicitur*, ut ostendat nec eos esse Deos, qui dicuntur Dii, nec esse *sebasmata*, quæ dicuntur *sebasmata*. Nusquam enim *Paulus* nomen Dei tribuit, nisi vero Deo. Aut si tribuit aliis, addit aliquid, unde intelligas eum de Diis falso habitis dicere, veluti cum dicit, *Deum hujus seculi*. Et 1. *Corinth.* VIII. Nam & si sunt qui dicuntur Dii. Eodem verbo significavit & hîc se de Diis falsis loqui. Porro *σεβάζω* vocabulo idem apud *Lucam* in Actis XVII. utitur: *Præteriens enim, inquit, & videns simulacra vestra, inveni & aram, in qua scriptum erat ignoto Deo*. Quod Interpres vertit *simulacra*, Græce est *σεβάζματα*, quæ vox & templa, & aras, & sacella, & delubra, & simulacra complectitur. Et eandem vocem hîc *Lutherus* exponit *cultum Deum*. Mane lector, nondum habes omnem fucum, quo *Lutherus* est in hac interpretatione usus. Arte invertit ordinem sermonis. Quis enim nescit plurimum interesse, utrum dicas, *hic artifex prædicatur*, & *hic prædicatur artifex*. Nam in posteriore subauditur verbum substantivum esse, in priore nequaquam. In priore is qui est artifex, dicitur esse celebri fama: in posteriore dicitur quispiam esse artifex, qui forte non est artifex. Jam si *Paulus* Deum & *sebasma* præposuisset verbo *dicitur*, erat utcunque sensus ambiguus, nunc eum utrumque posteriore loco sit, non potest alius accipi sensus, quam esse qui dicantur Dii, cum non sint: aut esse *sebasmata*, cum non sint. Ostendi paucis, qua religione, qua scientia, qua fide *Lutherus*, contemnis omnibus & veteribus & recentioribus, tractet nobis sacras Litteras, quo cunctis sit perspicuum, quid illi tribuendum sit in cæteris.

110. Quamquam hîc nihil opus erat illa distinctione voluntatis, quandoquidem Deus & voluntate signi, & voluntate efficaci vult peccatorem, si perseveret, ire in gehennam. Huic distinctioni locus erat, si quis hunc in modum fuisset argumentatus, *Si quicquid vult Deus fit, cur non omnes peccatores convertuntur?* Vult omnes converti voluntate signi, voluntate efficaci non item. Posset id efficere si vellet simpliciter. Ubicunque igitur *Lutherus* premitur argumentis, confugiet ad illam voluntatem Dei imperscrutabilem, & ibi faciet Deum non prædicatum, ubi nos asserimus prædicatum. Cum hoc viro, qui nullas aliorum leges agnoscit, & tot leges subinde novas nobis præscribit, pugnare difficillimum est. Exigit à nobis, ut fateamur esse quandam Dei voluntatem imperscrutabilem, Fateamur. Eam vult adorari, Adoramus. Quid tum postea? Ergo vera sunt *Lutheri* paradoxa. Quæ? Totam Scripturam sacram plenam esse præceptis, minis, promissis, & blandimentis; nec his omnibus moveri animos hominum, nisi si quibus Deus velit impartiri peculiarem gratiam justificantem: Per leges & minas tantum indicari peccatum, per promissa & blanditias tantum indicari paratam gratiam. Nec his tamen prodesse delatam gratiam, nec illis intentatam legem, eo quod neutrorum voluntas ullo pacto sit libera, nisi Deus sua voluntate, de qua loqui fas non est, utrosque trahat ad salu-

tem. Et tamen illis, qui nihil ex se potuerunt, perinde quasi potuerint, imputatur culpa: & damnantur immeriti (quod postea ingenue fatetur) ne Deus videatur injustus: & his nihil promeritis, imo ne conatis quidem aliquid promereri, datur immortalitas. Nihil secius tamen interim Deus dicitur justissimus, cum justitiæ sit tribuere cuique præmia pro meritis. Verum hîc habet aliud paradoxon, fidem prorsus interisse, nisi Deus videatur injustissimus, & credatur justissimus. Hic est qui mihi objicit, quod ex indefinita faciam universalem: Præcipit quod nec præstare nec velle possumus, & tamen præstare debemus: & imputat voluntati nostræ vitiatæ, non per nos, sed per primos parentes, & imputat etiam justificatis. Cur autem imputat, quod neque nos præstare possumus, nec ipse vult mutare? Vocat Deum non prædicatum, & sic elabatur.

Audis autem κοκλύων objicit mihi, quod oblitus status, aliud probem quam proposuerim. Citaturus Scripturarum testimonia sic exordior: *Optans ut superet ubique veritas, quæ fortassis ex collatione Scripturarum velut ignis ex collisione filicum emicabit. Principio negari non potest, in sacris Litteris plurima esse loca, quæ plangere videntur liberum hominis arbitrium. Rursus in iisdem esse nonnulla, quæ videntur in totum tollere. Constat autem Scripturam secum pugnare non posse, cum ab eodem Spiritu tota proficiatur. Præterea igitur recensendum ea quæ nostra confirmant, mox ea, quæ ex adverso stare videntur, diluere conabimur.* Audis exordium hujus argumentationis ex locis in Diatriba. Jam si loca nec plane statuerent liberum arbitrium, nec plane tollerent, tamen in argumentando fueram meo functus officio. Sic in argumentis ante oppositum, ut loquuntur Scholastici, citant & colligunt Theologi, nonnunquam in utramque partem, in fine res compositus ad æquilibrium veritatis. Mox uno loco citato, refero varias de libero arbitrio opiniones, quarum aliquot sic reprobato, ut declarem mihi cum illis pugnam non esse: quasdam indico non rejiciendas, tales tamen ut si vel ulla vincat, jaceat *Lutheri* dogma. Ad has communiter refero quæ ex sacris voluminibus profero testimonia. Cum quibus autem opinionibus mihi præcipue res sit, non dissimulo. Et in has communiter torqueo jacula disputationis. Hoc autem loco quid dico? *Hæc, inquam, omnia frigeant oportet semel inducta necessitate, vel bene faciendi, vel male.* An hæc sunt verba totum tribuentis libero arbitrio? an potius excludentis *Wiclevi* opinionem, quam *Lutherus* calore raptus in assertionem probat, in qua tamen sibi non constat. Non igitur *Diatriba* frequenter oberrat eadem corda, sic enim habet codex pro *chorda*, sed *Lutherus* nimium frequenter errat corde.

Multis tandem prætermisissis, aggreditur illud Deut. 112. xxx. *Mandatum hoc, quod ego præcipio tibi hodie, non supra te est, neque procul positum, &c.* Hic mire triumphat gloriosus miles, ex Grammatica nos docens, quid sit supra, infra, ante, retro, ad dextram, ad lævam. Ex his verbis dixi significari proclivitatem servandi præceptum, argumentans non pronuntians, & si pronuntiassem, quid erat periculi, cum ipse Dominus in Evangelio dicat, *Jugum meum suave est, & onus meum leve.* At hic exclamat, *quid jam Christo, quid jam Spiritui opus? Quam stultus Christus, qui etiam fuso sanguine Spiritum illum non necessarium nobis emit, ut faciles efficeremur in servandis præceptis, quales jam ex natura sumus, aliaque multa hujus farinae blaterat, semper excludens gratiam à libero arbitrio.* Nam hujus vocis publicum usum semel impetravimus, gratiam tot locis adjungimus, ut efficax sit hominis voluntas. Dissimulat autem quod hoc loco subjicit *Diatriba*: *Si nihil horum ullo pacto situm est in nostra potestate.* Qui dicit *ullo pacto*, non totum tribuit libero arbitrio. Unde præcepti difficultas? A segni voluntate. Unde facilitas? A gratia & à prompta voluntate. Negat hic *supra* referendum ad vires, sed ad locum, juxta Grammaticam,

cam, quam sciunt & elementarii pueri. Accipio: ergo quæ supra nos sunt, intelliguntur esse in testis, quæ infra, in cella vinaria. Imo apud pueros Grammaticos, supra, infra, procul, prope, frequentius referuntur ad dignitatem aut facultatem, quam ad loci situm. Cum scribit *Ovidius*,

— *quamvis abjectus & infra*

Te quoque sum, inferius quo nihil esse potest, num intelligit se jacuisse sub pedibus hominis, qui & ipse substratus fuerit pedibus omnium. Rursum cum dicimus, *procul abes ab eo quem exprimere studeas*, longo locorum intervallo distat ab illo? Item qui dicit, *Propius accedis ad rem*, significat brevius esse spatium? Cum legis in Evangelio, *supra omnes est*, utrum intelligis *Christum* omnes excellere dignitate, an esse in editissimo loco? Hæc ad Grammaticam, quam nos docet *Lutherus*. Sed donemus id quod est, *Mosen* non absque tropo quidem, tamen significare præceptum illis sic exhibitum, ut sit in promptu, ut non sit elonginquo petendum: quo tendit hæc oratio, nisi ut *Moses* adimat populo omnem excusationem, si quod præceptum est negligenter servare. In quem sensum citat hoc testimonium & *Paulus* ad Rom. x. si credimus *Chrysostomo* ac *Theophylacto*. Jam ut hic non sit sensus *Mosi*, tamen ego jure argumentantur verba pro me torqueo. Deinde quod in promptu est, utique proclivius est, quam id quod aliunde petendum est. Nunc videamus interpretationem *Lutheri*: *Moses*, inquit, *testatur se suo functum officio, proposuisse Legem, in qua nihil erat, quod quisquam servare poterat, ne quid haberent quod expostularent cum Mose, qui quod jussus erat præstiterat, sed cum Deo, qui Legem tam duram imposuisset suo populo, quam debebant servare, ni mallent perire.* Et tamen qui jussit fieri Legem, sciebat illos nihil omnium 113. efficere posse. Nec idem latebat *Mosen*, opinor, qui tot prolixis concionibus agit cum populo, tot sacramentis ac ceremoniis obstringit, haud in aliud, nisi ut fallat, & in foveam illiciat, quo lapsi cognoscant se non posse præstare quod exigitur. *Lutherus* pulchre declaravit, excusatum esse *Mosen*, sed impudenter adjicit, nullam excusationem habere populum, impudentius etiam fingit Deum talem, qui tam multa præcipiat, exigit, inculcet, territans, minitans, interficiens, quorum nihil omnino possit servari. Interim suum dogma nobis recinit. At hoc ipsum est cur illi reclamamus. Probationem ex *Paulo*, *Per legem cognitio peccati*, demonstravimus esse duram, absurdam & inconsistentem. Ubi, inquit, in his *Mosi* verbis *liberi arbitrii mentio*? Non dixi mentionem esse, sed hinc manifesto colligi aliquid in homine posse voluntatem, quod ni adhibuerit, sua culpa damnari: si adhibuerit, per gratiam opitulanti servari. Jam frequenter audivimus *κοινωνῶν* illum, verba imperandi, exigendi, minitandi, hortandi, non statuere factum, aut facultatem faciendi, sed ex his juxta sensum communem, cui *Lutherus* supra defulit arbitrium interpretandi Scripturam sacram, colligitur. Idem respondimus ad cavillum de verbis subjunctivis, optativis, imperativis, & indicativis imperandi sensu usurpatis. Non statuunt factum aut facultatem faciendi, sed indicant esse facultatem aliquam, nisi qui præcipit, aut stultus est, aut infans, aut tyrannus. Jam de voluntate inscrutabili, ut fatemur alicubi locum habere, ita clare negamus in tot præceptis habere locum. Asseverationes nihil moramur, Scripturam & argumenta requirimus. Hoc loco sibi canit encomium: *Eat*, inquit, *nunc Diatriba, & dicat, qui fieri possit, ut homo unus privatus videat, quod tot seculorum proceres non viderunt.* Quid autem docuit hoc dignum triumpho? *Supra & infra*, *procul & prope*, esse adverbia loci. Sed tacuit frequentissimo omnium usu ad dignitatem, similitudinem aut facultatem usurpari, quemadmodum usurpat *Apostolus*. Quod si *Lutherus* nullo pacto vult à simplici verborum usu discedere, quomodo populus habebat præceptum in ore *Mose* narrante? In ipsius magis erat ore,

A in populi auribus. At quomodo in corde, cum multi Legem avversarentur? *Paulus* interpretatur in corde per fidem, in ore per confessionem. Et hæc ipsa verba, *habere in ore, habere in corde*, utcunque interpretis, per tropum indicant illis in proclivi esse servare si velint. Nimirum parata gratia, quod tenebant, intelligebant, meminerant, ore recitabant, ut nihil superesset, nisi ut factis exhiberent. Nec hic desinit nobis statum & opinionem probabilem, & plenam humanæ voluntatis exclusam gratia, potestatem occinere, non existimans exoriturum quencquam, qui lecta nostra Diatriba deprehendat ipsius improbitatem in mentiendo. B Quid agas cum tali disputatore, qui singulis capitibus hæc iterum atque iterum repetit, infigit, inculcat, quo vel tædio submoveamur à refellendo. Neque Deus voluit & videri crudelis ac injustus, & credi misericors ac justus. Imo plurimis argumentis declaravit nobis summam justitiam & clementiam suam, ut his perspectis, crederemus eandem in aliis ubi noster intellectus non assequitur consilium divinæ providentiæ.

Haecenus sibi videtur strenue depulisse quæ prolata 116. sunt ex Vetere Testamento, ac promittit se iisdem armis depulsum quæcunque vel prolata sunt, vel proferri queant ex aliis Scripturæ locis. Quibus armis? Aliquot paradoxis, quibuscum nobis bellum est, & C aliquot mendaciis. Quorum unum est, me aliud proposuisse, aliud defendere. Et si quis argumentis pugnans plus extorqueat ab adversario quam propositum esset, tanto magis jacet is qui oppugnatur, veluti si quis bellans cum Principe ob unius arcis ditionem, toto eum regno expellat: quod tamen falsissimum est, nusquam enim separo liberum arbitrium à gratia. Alterum est, quod fingit toties, me unam probabilem opinionem proposuisse, cum ut minimum tres proposuerim, quarum nullam rejicio. Tertium, quod quoties dicitur voluntas hominis aliquid posse, ait consequi, quod suis viribus totum possit: perinde quasi qui puero bono ingenio nato, cui adsit idoneus præceptor, dicat, *Potes in doctum virum evadere, si velis*, sentiat illum id posse citra præceptoris operam, citraque studium. Et hæc toties recinit, ut si toties refellam, nullus sit futurus modus voluminis. Omitto hic scurriles hominis jocos de acie muscarum, deque *Achille* talis exercitus. Senserunt *Aegyptii*, quid possint muscæ. Et nobis domi sunt similes facetiæ, sed nec liber, nec vacat scurrari, etiam si sales isti tam insulsi non tam in me cadunt, quam in probatissimos Ecclesiæ Doctores, & in primis *Augustinum*, cujus auctoritate jactat se niti in hoc dogmate. Quibus autem armis submover *Achillem* muscarum? *Matth. xxiii. Quoties volui congregare filios tuos, & nolisti?* Unde sic ratiocinabar, E *Si cuncta sunt necessitate, cur accusatur nostra voluntas, quæ nulla est, juxta Lutherum?* Respondet ille, probabilem opinionem statuere liberum arbitrium nihil posse sine gratia: & hic locus docet ejus omnipotentiam. Respondeo, utrumque falsum. Nam nec argumenta diriguntur ad unam opinionem, nec hic tam agitur de confirmanda opinione mea, quam de refellenda *Lutheri* necessitate. Id verba mea indicant, *Si cuncta*, inquam, *sunt necessitate*. Si hæc musca excludit necessitatem meram, quam *Lutherus* asseveravit, quamque semper execrati sunt omnes Orthodoxi, & in bonis & in malis, nonne satis pugnavit? Nec probatur voluntas libera ac potens in omnia, quæ Prophetæ dixerunt, sed auxilio paratæ gratiæ suis viribus aliquid posse in his quæ exiguntur.

Verum hic recurrit ad duos illos Deos, quo com- 117. mento sibi unice placet, quorum alterum nunc mutatis vocabulis appellat incarnatum & crucifixum, alterum appellat Deum reverendum, antea dixerat adorandum, non colendum, quasi qui adoret in spiritu non colat. Siquidem Deum nominatum, quem interpretatur prædicatum, docuit eundem esse cum culto, signi-

Tom. IX. S s s s ficans

ficans alterum Deum adorari quidem, at neque prædicari, neque coli. Hæc sunt non muscæ, sed novorum verborum portenta, quæ *Lutherus* pro suo arbitratu nobis gignit e suo cerebro, monetque, ut alterum illum Deum finamus in sua luce, nos tantum disputemus de Deo crucifixo. Quis erat igitur ille Deus, cujus sapientiam Apostolus loquebatur occulte inter perfectos, cum apud infirmiores nihil sciret, nisi *Jesus Christum*, & hunc crucifixum? & quid est quod alibi dicit, *Spiritus omnia scrutatur, etiam profunda Dei*? Philosophi naturæ viribus perspexerunt invisibilia Dei, cognoverunt sempiternam ejus virtutem ac divinitatem, & eos, qui Spiritum hauserunt coelestem, vult Deum illum sinere in suo latibulo. Undequaque fas est scrutari Deum, ex rebus conditis, e Scripturis, ex sensu spiritus, & experimentis. Tamen si fateor esse scrutandi modum, dum in hoc corpusculo peregrinamur. Nec est idem omnium modus. Habet suas quisque dotes. Sed age tractemus de Deo crucifixo. Nonne illius verba produximus? Homo loquebatur hominibus, nimirum humano more, & nos illius verba juxta sensum communem interpretamur. Sic loqueretur Medicus ægroto percuncti, quod ipsius fidelibus monitis obtemperare nollit, sic pater filio male morigero. Quis Angelus docuit *Lutherum*, aliud loqui Deum crucifixum, aliud velle Deum illum qui habitat lucem inaccessam? Sinat ipse *Lutherus* illum Deum, quem à nobis non vult attingi. Cur illius consilium effert & asseverat, quasi vixerit cum illo? Fatemur Deum in hoc missum, ut omnia faceret, diceretque, quæ pertinent ad hominum salutem: fatemur hæc omnia multis nihil profuisse, plurimis cessisse in majus malum, hæc tunc convenit inter nos. Sed ubi controversiæ nodus? Quod nos tribuimus vel meritis hominum præcedentibus, vel humanæ voluntati avertenti sese ab oblata gratia, hoc *Lutherus* vult adscribi arcanae voluntati, qua Deus ex proposito aliquos relinquat & reprobet, ut pereant. Nec nobis querendum cur ita faciat, sed reverendus Deus, qui talia & possit & velit. Saltem addidisset *Lutherus*, & juxta velit, quanquam nobis causæ sunt incognitæ; sed delectatur paradoxis. Expendamus rursum, quid inter nos conveniat, quid non. Esse quandam arcanam Dei voluntatem nobis inscrutabilem, convenit: esse quædam, quorum causas perferutari nec debemus nec possumus, convenit. Verum illud non convenit, in omnibus præceptis, in omnibus promissis, minis, terroribus, expostulationibus, blanditiis, hanc voluntatem velut *ὁ πῶς μὴ χυαῖς θεὸν* adorandam tantum esse. Si *Lutherus* dixisset, aliquot homines speciali Dei voluntate, vel reprobari, vel attrahi, tolerabilius esset. Nunc illius dogma est quod oppugno, Omnes qui servantur, omnes qui pereunt, nulla sua culpa, nullo merito, sed mera necessitate, quod ad ipsos attinet, servari aut perire, cum longe aliud sonent verba Dei crucifixi, qui ut celarit alicubi voluntatem Patris inscrutabilem, certe non fecellit nos: nec ea loquutus est, quæ pugnant cum illa voluntate tantum adoranda. *Christus* promittit salutem, si ad ipsum venire voluerimus, nimirum indicans per nos stare, quo minus servemur. At arcana voluntas nihil tribuit humanæ voluntati, sed hominem mera necessitate adactum, vel servat vel perdit in æternum, & tamen *Petrus* negat apud Deum esse *ἀγορεύοντων*. Ubi destituitur humana ratio, licet tunc ad adorandam voluntatem, velut ad sacram ancoram, confugere. Hic quid opus est, cum in promptu sit probabilis & naturæ consentiens ratio, cur alii pereant, alii serventur. Si quis ponat esse sylvestres homines, quibus non esset auditum Evangelium, moveri quæstio poterat de arcana voluntate. De his non agit *Lutherus*, sed de his qui audierunt Evangelium, & noluerunt obtemperare. Sed omnia mavult *Lutherus* quam suum deserere dogma. Hic nodus illi solvendus erat. Nam quod exulat etiam Judæis exhibitum fuisse Deum incarnatum,

A haud gravate illi concedimus: nihil enim refert ad hanc quæstionem.

Illud propius ad rem pertinet quod adjicit, objici 118. posse, sicuti jam objectum est à nobis, cum ad hanc voluntatem adorandam non inquirendam confugere, ut eludat nodum quæstionis, quem dissolvere non possit. Hic respondet, *Non est meum inventum, sed divinis Scripturis firmatum præceptum. Sic enim Paulus Rom. xi. Quid igitur queritur Deus? Quis voluntati ejus resistit?* &c. Et an non habet potestatem figulus? &c. Hic locus post suo tempore tractabitur, & in Diatriba tractatus est. Nunc illud tantum dicam, Si *Paulus* priusquam ad hæc verba veniret, docuit nihil omnino momenti in nostra voluntate situm esse, nec ad bonum nec ad malum, recte citat hunc locum *Lutherus*: sed si & in his quæ præcedunt & quæ sequuntur, Apostolus declarat aliquid & in nobis situm esse, ut servemur aut pereamus, querat aliud testimonium Scripturæ. Præcedunt autem hæc, *Ignoras quoniam bonitas Dei ad poenitentiam te adducit: Secundum autem duritiam tuam*, &c. & mox audis patientiam boni operis. Sequuntur hæc, *In te autem bonitatem Dei, si permanseris in bonitate, alioqui & tu excideris. Et illi si non permanserint in incredulitate, inferentur.* Sequitur & illud, *Obsecro igitur vos fratres, ut exhibeatis corpora vestra*, &c. An hæc sunt verba nihil omnino tribuentis humanæ voluntati, sed omnia referentis ad meram necessitatem? Cur igitur *Paulus* imponit homini silentium? Non quia respondebat, sed quia contumaciter & impie. Simpliciter percunctantibus non dedignatur respondere Deus. Sed divinæ providentiæ consilium cur Judæos, quibus erat promissus, expectatus, exhibitus, rejecerit, hoc est, passus sit deficere, cum prohibere posset, & Gentes à Deo alienissimas subito receperit ad Evangelii gratiam, cum eas posset in sua impietate relinquere, non vult à nobis ultra quam sat est inquire, nec tamen quolibet submoveret ab hoc scrutinio, sed impie disputantes, nec hujus mysterii capaces. An hunc locum nemo vidit ex tot hominum millibus, qui nec recipiunt necessitatem istam, & aliquid tribuunt libero arbitrio? Verum de his fusius in sequentibus. Nunc mihi vide, lector, quam apte citet locum *Esaiæ* LVIII. qui nihil non docte, nihil non in tempore promittit e sacris Litteris, nihil nescit, nusquam hallucinatur, nusquam oscitat. Sic apud *Esaiam* loquitur Deus: *Me enim de die in diem quarunt, & vias meas scire volunt, quasi gens qua justitiam fecerit, & qua iudicium Dei sui non dereliquerit. Rogant me iudicia justitiae, & appropinquare Deo volunt.* Quid hic agit Deus, *Lutherus*, muscarum propulsator, pro muscis nobis tales obijciens fuitos? An hoc agit, ne populus scrutetur arcanam illam Dei voluntatem? An potius arguit eos, qui sabbatismis, jeuniis, sacrificiis, similibusque corporalium rerum observationibus, vindicabant sibi justitiam, cum essent hypocritæ, verique Legis violatores. Si profertam *Hieronymum* sic enarrantem, dicet esse sacrarum Scripturarum contaminatorem. Quid dicit, ubi viderit in eundem sensum enarrantem *Oecolampadium*? Fortassis & huic adinet spiritum, posteaquam defuit in omnibus assentiri. Quid igitur superest, nisi ut Scriptura seipsam interpretetur? Hæc præcedunt, *Clama ne cesses, quasi tuba exalta vocem tuam, & annuntia populo meo scelera eorum, & domui Jacob iniquitates eorum.* Hoc exordium nihil ad inquisitores arcanae voluntatis. Habent Legem in ore, scrutantur quid præcipiam, quid velim, cum nolint ea servare, quæ Legis præcipua sunt, videlicet amorem erga Deum & proximum. Hoc est quod dicit: *Me enim de die in diem quarunt, &c.* Et periade quasi Legem servaverint, petunt à me veluti debitum factis præmium, ac tantum non expostulant cum Deo tanquam parum memori. Sequitur enim, *Rogant me iudicia justitiae, & appropinquare Deo volunt.* Juxta Septuaginta, *Petunt a me iudicium justum.* Quare

Quare jejunavimus & non adspexisti, humiliavimus animas nostras & nescisti? Audis Judæos hypocritas sua jactantes opera: quibus respondet Deus: *Ecce in die jejunii vestri, invenitur voluntas vestra*, aliaque multa, quæ testantur illorum opera speciem habuisse pietatis, cum revera essent impia. Talibus testimoniis *Lutherus* dogma paradoxotaton evincit, *Hercules* cum muscis depugnans. Fatetur in causis, quarum ratio reddi potest, non admiscendam voluntatem illam majestatis, sic enim nunc vocat Deum non prædicatum, verbis novis lasciviens. Quid ego audio, non potest reddi causa quare pereant impii, pii servantur? Imo toties causam reddunt sacræ Litteræ, exprobrantes illis incredulitatem & inobedientiam. Apud *Esaïam* sic loquitur: *Quiescite agere perverse, discite benefacere, Quarite judicium, subvenite oppresso, judicate pupillo, defendite viduam, & venite, & arguite me, dicit Dominus*. Nonne vult etiam nostro judicio videri justus, sic damnans rebelles? Item in Evangelio cum ait, *Venite benedicti, & cætera, qui esurientem pavistis, nudum vestistis, &c.* nonne causam exprimit, quare dignetur illos æterna vita? Similiter & his, qui ad sinistram, reddunt rationem quare jubeantur ire in ignem æternum. Item cum Dominus deplorat interitum populi Judaici, an tacet causam cum ait, *Quia nolistis*. *Esaïæ* LXV. commemorans diversa præmia piorum & impiorum, num tacet causam? *Et vos*, inquit, *qui dereliquistis Dominum, qui obliti estis montem sanctum meum, qui ponitis fortuna mensam & libatis super eam, numerabo vos in gladio, & omnes in cade corruetis, pro eo quod vocavi & non respondistis, loquutus sum & non audistis & faciebatis malum in oculis meis, & qua nolui elegistis*. Audis hîc, *Luthere*, verbum electionis, quod ex diametro pugnat cum necessitate, audis spretam ad meliora vocantis Dei gratiam. Hujusmodi testimoniis scatent undique sacri Libri. Quod si *Lutherus* velit serio describere, ubi sit adhibenda voluntas arcana, ubi adoranda, sic expedite fecerit, si dicat adhibendam quoties ipse hæret in argumentis.

119. In proximo Capite nihil adfert novi, tantum recipit ea quæ toties refutavimus, nisi quod docet nos, nihil ob stare, quo minus mera necessitas cohæreat cum conjunctione *si*, & cum verbis subjunctivis. Audi lector grave documentum: *Nonne*, inquit, *qui dicit: Alia carmina scribas oportet, mi Mævi, si velis æquare Virgilium, & cætera*. Quis nesciebat in quavis oratione locum esse ironiæ? *Nunc expertus sum fidem tuam*, dicitur ei, cujus perfidia nobis comperta est, nec tamen sunt hîc verba subjunctiva aut imperativa. Quid tum postea? Si sic huic aut illi liceat vel irrisionis, vel joci, vel fallendi gratia loqui, num ideo per universam Legem omnia verba subjunctiva, imperativa & optativa sunt interpretanda? Quanquam nec hoc exemplum quadrat ad id quod probare conatur. Neque enim simpliciter erat impossibile *Mavio* scribere carmina qualia scribebat *Virgilium*, *Lutherus* docet, quicquid præcipit Deus esse nobis simpliciter impossibile. Nec illud pro *Luthero* facit, quod adfert de *David*: *Si cum Davide comparari voles, similes Psalmos edas necesse est*. An prorsus fieri nequit, ut aliquis scribat tales Psalmos, quales scripsit *David*? Potest fieri, sed non humanis viribus. Nec id nos affirmamus. Sed *David* cum illa scriberet, utrum sic erat afflatus, ut ipse nihil ageret, sed ita Deus per illum Psalmos edebat quemadmodum potuisset per arborem aut asinam, an illius mens & voluntas aliquid agebat cum afflante Spiritu? Si *Lutherus* negat aliquid egisse, nos contra dicemus illum & egisse quiddam naturæ viribus, & hac actione Dei favorem promeruisse. Si nobiscum sentit, dissentit à *Carolstadio* atque à seipso potius, nisi forte lutum agit aliquid in manu figuli.

120. Sed in quas non rerum formas se transformat hic *Protem*, quo possit elabi? Vide quam rimam commentus est: *Quanquam*, inquit, *his verbis indicatur liberum arbitrium nihil omnino posse, tamen simul indican-*

atur omnia futura quæ præcipiuntur. Quomodo? Deus dabit homini voluntatem servandi præcepta, ita fiet ut præcepta vicissim servant hominem. Sed quid sentit cum ait, *dabit voluntatem*? Dabit voluntatem suam, & illa Dei voluntas aget in homine ipsius voluntate nihil agente? Absurdum. Sed gratia movebit hominis voluntatem ad servandum præcepta, eademque semper aderit, ut perficiat. Ergo voluntas hominis acta aget. At *Lutherus* negat esse ullam hominis voluntatem in benefactis aut malefactis, semel inducta necessitate rerum omnium absoluta. Voluntas enim non est, quæ libera non est. Sed fatetur tamen hæc verba, *si volueris, si servaveris, servaberis*, absurda, frigidaque esse, si nullo pacto fieret quod dicitur. Nunc indicant Dei prædestinationem nobis incognitam. Quis sic? *Videntur hoc velle dicere, Si talis apud Deum fueris, ut hac voluntate te dignetur, servandi præcepta, servaberis*. Quo tropo intelligi datur utrumque, scilicet & nos nihil posse, & si quid facimus, Deum in nobis operari. Ita simul verum fieret ut nihil possimus eorum quæ præcipiuntur, & simul omnia possimus: illud nostris viribus, hoc gratia Dei tribuendum. Hæc *Lutherus*. Si sentit nos nihil posse sine gratia quod per se efficax sit ad salutem, non reclamo, patiarque hoc tribui viribus humanis, sed quomodo nos omnia possumus Deo in nobis operante, si nostra voluntas nihil agit? Ducem regis copiis adjutum dicimus aliquid posse. Cæterum nemo dicit securim posse extruere domum, aut cubiculum posse scribere carmina, in quo Poeta scribit. Hoc adversus *Carolstadii* sententiam. Proinde hac ratione non vitatur frigus illud verborum, *Si volueris, si feceris*. An non poterat hoc dicere, Deum alios prædestinasse, alios non, nisi Legis omnia verba huc torqueantur? Deinde nonne frigidus esset, qui totos dies securi diceret, seca trabem hanc hoc modo, illam illo, similiaque præscriberet dolabris, terebris, & circinis, nihil aliud significans quam se statuisse per ea instrumenta facere, quæ præciperet? Verum hæc *Lutherus* tam frigide refert, ut nec ipsi commentum videatur admodum arrisisse. *Sic illis*, inquit, *dicerem, qui non contenti vellent esse, & cætera*.

Adductis aliquot locis ex Novo Testamento, in quibus fit mentio mercedis, sic colligit Diatriba: *Ubi toties est mentio bonorum & malorum operum, ubi mentio mercedis, ibi non intelligo quo pacto locus sit necessitati*. Neque natura neque necessitas habet meritum. Hic *Lutherus* objicit mihi opinionem probabilem, videlicet *Augustini*, cum ego plures proposuerim. Deinde dum nondum definitio, sed tantum pugno cum hoste, satis est exclusisse meram necessitatem. Et si tantum tuerer hîc probabilem opinionem, falsum est, quod toties ingerit *Lutherus*. *Sic enim*, inquit, *Diatriba locum hunc intelligit, ut Christus & Spiritus Dei nihil sint*. Imo voluntas nihil efficit, quod ad salutem pertinet, absque Spiritu, sed agit cum Spiritu, & agendo simul meretur. Hoc sane dignius est Spiritu Sancto, si dicimus illum sic temperare vim & actionem suam, ut hominis voluntas simul operetur cum agente gratia, quam si dicamus Spiritum sic agere in nobis, quemadmodum in Bove aut in Asino. Verum *Lutherus* ut unam Diatribes sequelam irrideat, tot ipse sequelas absurdissimas necit: *Liberum arbitrium est, ergo Spiritus non est. Liberum arbitrium potest, ergo sine gratia potest omnia. Voluntas hominis agit, ergo sine Spiritus presidio agit totum*. Non est mera necessitas, ergo est plena libertas. Nil medium est apud hyperbolum nostrum. Et admiratur si eum nostra voluntas agat cum principaliter agente gratia, dicimus hominem aliquid mereri.

At tandem definit nugari *Lutherus*, doctorem agit. 121. Definit arbitrato suo quid sit Lex, quid Evangelium, quid meritum, quid merces, quid promissio, quid exhortatio, sed ita commode, ut omnia pulchre quadrent ad victoriam. Quidni vincat *Lutherus*, si juris hoc illi concedamus? Atqui hoc est nomotheten agere, non disputatorem. Sed audiamus definitorem: *Evangelium* Tom. IX. Ss ss 2 con-

constat promissis & exhortationibus, Lex preceptis ac minis. Hanc disputationem docendi gratia ita recipimus, si fateatur in utroque Testamento inesse utrumque, & alteram rem alteri connexam esse. Gratiam gratis nihilque promeritis per Euangelium offerri fatemur, si sentiat de meritis præcedentibus, juxta opinionem Augustini; Sin sentiat nihil operum exigi à nobis ad consequendam æternam salutem, reclamamus. Cæterum quod exhortationes definit nihil aliud esse, quam ut his Deus jam justificatos ac misericordiam consequutos excitet, ut strenui sint in fructibus donata justitia & Spiritus, caritatemque exerceant bonis operibus, &c. non satis intelligo. Primum videmus in sacris Litteris multas exhortationes atque etiam obsecrationes ad rebelles. Deinde quomodo jubentur esse strenui, qui nihil agunt, sed tantum patiuntur agentem gratiam? Postremo quomodo fit mentio bonorum operum, cum voluntas hominis nihil operetur juxta Lutherum neque boni neque mali? Aut quo sensu tropove sese exercere dicuntur, qui tantum patiuntur agentem Spiritum? Atque hic rursus objurgatur misera Diatriba, quæ nulum norit discrimen inter Legem & Euangelium, inter Verus & Novum Testamentum. Quid signi? Quia nihil fere nisi præcepta videt, quibus formentur homines ad bonos mores. Quæ vero sit renascentia, innovatio, & regeneratio, & totum negotium Spiritus, prorsus nihil videt, adeo ut vehementer stupeat, hominem tam diu in sacris Litteris versatum, nihil omnino in illis sapere. Hos verborum fumos offundit oculis simplicium, mortificatio, renascentia, negotium Spiritus. Quid ad hæc respondebimus? nisi Lutherum gloriosissime mentiri, cum tot locis in Lucubrationibus meis doceam ea, de quibus jactat me nihil omnino scire, nisi quod aliter Lutherus mortificat ac regenerat, quam solent Orthodoxi. Manifestam habet vanitatem & illud, Diatribam nihil videre nisi præcepta, cum toties mentionem faciat promissionum, invitationum & blanditiarum. Sed ex his colligo requiri officium voluntatis humanæ. Quidni id faciam? cum efficacius id colligatur ex his quam ex nudis præceptis. Minus enim inepte faciat Princeps, si populum irriturus, tantumferat leges minaces, quarum nulla servari possit, quam si addat exhortationes, obsecrationes, blanditias & pollicitationes. Ubi tandem igitur est ista confusio Legis & Euangelii? Nusquam nisi in somnio Lutheri. At ex voce mercedis colligo meritum aliquod hominis. O rem prodigiosam! Verum ipse Lutherus nos docuit Scripturam esse claram, & accipiendam sine tropis, juxta sensum communem, quemadmodum interpretatus est illud, *Preceptum non est supra te, nec infra, nec procul*. At quis est qui si quem audiat dicentem, *Dabitur tibi merces amplissima*, non statim intelligat ab eo, cui fit promissio, requiri nonnihil officii? omnes fatebuntur. Sed Lutherus fortiter negabit. Hic locus, inquit, merces vestra copiosa est in coelis, promissionis & consolationis verba habet, non præcepti. Quid, an ego negavi esse consolationis? Minime, sed ex voce mercedis arguo nonnullam operam nostræ voluntatis, quam Lutherus vult prorsus otiosam esse. *Gaudete & exultate* verba sunt consolationis, sed annexum est præceptum tollendi crucem, quod alias proponit. Si merces non est sine opera, sicut nec pater sine filio, nec conductor absque locatore, nec emtor absque venditore; si consolatio & exhortatio confirmat eos qui laborant in observando præcepto, quid sibi vult quod ait Lutherus, nihilo magis hæc verba congruere libero arbitrio, quam lucem tenebris, nisi quod nusquam non loquitur hyperbolas? At multo minus intelligo quid sibi velit hujus Capituli clausula, *Nas disputamus de libero arbitrio sine gratia potissimum*. At ego pugno adversus Lutheri dogma, quod negat quicquam esse liberum arbitrium in rerum natura, sed nomen inane: nam probabilis opinio semper conjungit liberum arbitrium cum gratia.

Didicimus quid sit merces, verbum exhortationis,

A quæ non magis conveniat merito, quam tenebræ luci. Nunc definit meritum. Sensus communis definiret meritum, officium præstitum, cui debetur gratia minima. Sed auctore *Luthero* quid est? *Meritum est merces proposita, nec aliud quicquam quam promissio quadam*. Euge negat esse liberum arbitrium, qui quicquid libet ut libet tanta libertate definit? Ita depositum erit, promissio rei restituendæ, quam nemo servandam tradidit. Et mutuuum erit pollicitatio reddendæ pecuniæ, quam nemo credidit, subitoque mutabuntur etiam personæ, ut quod erat hujus fiat illius, velut hic meritum hominis, facit esse promissionem Dei. Qui promittit hoc aut illud facienti mercedem, non declarat quid ille possit aut non possit, tantum ostendit quid accepturus sit si fecerit: *Ridicula*, inquit, *consequentia, omnibus in stadio proponitur brabium, ergo omnes possunt currere & obtinere*? Imo ridiculus fuerit agonotheses, si claudum hortetur ut in stadio currat, accepturus brabium si primus metam attigerit. Hic idem est exigens, hortans & consolans. Idem qui jubet tolli crucem, qui que *Petro* dicit, *sequere me*: Idem qui exhortatur, idem qui consolatur promissio præmio. Quoniam autem hæc inter se connexa sunt, & aliud ex alio pender, ex omnibus recte colligitur aliquid in nobis situm ut præstemus, ut totum nostris viribus peragamus nihil opus, quandoquidem is qui præcipit, hortatur & promittit, idem addit certanti vires. Proinde nullum hic habent locum sophisticæ tricæ, *Conditionale proloquium nihil affirmare*. Sed his tam crassis valere jussis explicat nodum quomodo cum absoluta necessitate, cumque natura cohæreat mercedis vocabulum. Cum necessitate coactionis non cohæret præmium. Quis enim invito dat mercedem, sed cum necessitate immutabilitatis pulchre convenit. Non excutiam hic quantum intersit inter eum qui facit invito, & illum qui coactus est ut velit, cum ex se nolle. Nam gratia nolentem & aversum reperit, *Lutherus* assumit duo quæ negant Orthodoxi. Primum, quod affirmat hominem gratia præditum non posse se suis viribus à gratia avertere, cum tot Scripturæ locis declaratur diversum, *Adanere in dilectione mea*. Et, *qui stat videat ne cadat, Vigilate & orate ne incurretis in tentationem*. Stanti dicitur, vide ne cadas: potius dicendum erat, confide non potes cadere, ni se subducatur gratia, quam retinere aut amittere non est in tua potestate. Alterum est, quod nos ex divinis Litteris, & ex Ecclesiæ prisca traditione credimus, hominis voluntatem agere suis viribus cum agente gratia, quæ si nihil agat, cur ille dicitur volens operari, cum nihil operetur, sed tantum patiatur Spiritum in ipso operantem? nam & velle bonum, actio quædam est. Quod si Spiritus & vult in nobis, & operatur in nobis sine nobis, cur dicimur agere bonum opus? *Naturaliter*, inquit, *sequitur si in aquam mergaris, suffocaberis: si enataveris, salvus eris*. Dissimile exemplum est, in quo conditio tantum eventum exprimit, in nostris conditio præceptum habet adjunctum. Nemo dicit, præcipita te in aquam, si feceris peribis. At Dominus dicit, Crede & baptizare, id si feceris, salvus eris. Tolle crucem tuam, id si feceris, exspecta magnam in coelis mercedem. Hinc autem meritum est hominis, quod pulsanti gratiæ se præbuerit, rursus quod operanti gratiæ suas viriculas accommodet, nec ab ea semet avertat, cum hoc generaliter sit in ipsius potestate. Quanquam non inficior Deum posse ob peculiare causas hanc potestatem eripere.

En alia distinctio: Si dignitatem, inquit, spectas, nulum est meritum: si sequelam, meritum ingens est & præmium. Cui debitum? divinæ gratiæ, quæ sola dedit bonam voluntatem & perficit bonum opus. Hic rursus *Lutherus* secum pugnat, dum tribuit homini velle bonum, cum eundem fateatur nihil prorsus agere. Sed testatur se loqui de libero arbitrio seclusa gratia, & utriusque propriam vim inquirere. Diceret paucis, juxta dogma *Lutheri*, nihil omnino potest, nec

nec in bonum nec in malum, cum nihil sit nisi nomen inane. Secundum opinionem quorundam, nondum ab Ecclesia rejectam, potest per opera moraliter bona eo proficere, ut Deus non sit negaturus auxiliatricem gratiam: juxta opinionem eorum qui plus tribuunt gratiae, potest semet avertere à pulsante gratia, potest suas vires quantulasconque adjungere cooperanti gratiae. Proinde non sibi dissidet Diatribe, quod toties falso impingit, sed *Lutherum* sibi non constat, oblitus sui dogmatis, quod ex Diatriba recitavi, ne vel alius posset inficiari, vel ipse posset oblivisci. Ad hunc scopum oportebat omnia sua jacula dirigere. Mihi liberum est, dum argumentor, unam quampiam ex his opinionibus, quas non rejeceram, arripere. Id *Luthero* non est integrum, nisi malit eam, quam sic asseveravit, *παλινδρόμην*. Quam vero totus hic sermo sibi dissidet: *Si sequelam*, inquit, *spectas*, nihil est sive bonum sive malum, quod non suam mercedem habeat. Hanc mercedem quis fert? Homo. Pro bono opere? Pro bono opere. At opus bonum non est hominis, sed solius Dei. Proinde merces Dei dici potest, hominis nequaquam. Tantundem dicendum de malo opere juxta *Lutheri* doctrinam, *Si peccaveris*, ibi in gehennam. Sed homo non operatur malum opus, sed Deus in illo. Hominis tamen merces est gehenna. Nonne merito stupidi vocamur, qui his paradoxis non applaudimus? Cur autem *Lutherus* horret tantopere nomen dignitatis, quod toties occurrit in sacris Litteris. De invitatis excusatoribus dicitur, *non erant digni*. Quare non erant digni? Quia pulsanti gratiae subducebant sese. Quod si dignitatis nomen videtur adversari gloriae gratiae, cum tot scateat distinctionibus, debebat & hic distinguere dignitatem congruentiae, à dignitate aequalitatis. Mihi, quod cum aliorum pace, ac sine mea fraude dictum velim, videtur & ante gratiam esse dignitas & indignitas quaedam ad gratiam accipiendam. Jubentur Apostoli vicum aut oppidum ingressi, quærere qui essent ibi digni, & apud illos diversari. At dignitatem hanc aliquis referet ad praedestinationem Dei. Hanc Apostoli non poterant ex hominibus discernere, quam si cognovissent ex revelatione, non erat opus quærere. Quid igitur quærebant? Quinam essent illic boni rumoris, quod innocenter viverent, neminem læderent, pauperes reficerent. Hos intelligebant esse dignos, quibus offerretur communis Evangelii gratia, hanc judicabant materiam gratiae capacem, hanc bonam terram, in quam jactum semen adferret fructum copiosum. Nec impii simpliciter nolunt damnari se, cum sciant se damnandos si perseverarent, & perseverant volentes, interpretativa, ut ita loquar, voluntate volunt damnari. At servi sunt peccati, nec possunt non peccare. Fateor absque gratia, sed juxta quosdam possunt ambire gratiam & ambitam accipere, juxta alios possunt sese præbere pulsanti gratiae, quæ nullis deest. Cæterum quod ait pios manere vitam, sive quærant sive non quærant, etiam si verum esset, tamen erat aut reticendum, ob animos ad malitiam proclives, aut erat aliter dicendum: nunc cum sit sermo falsus, tanto magis est execrandus: pugnat enim cum Evangelio dicente, *petite, quærite, pulsate, vigilate*.

125. Cæterum an verum sit eos damnatum iri, qui ob regni coelestis præmium colunt Deum, quoniam ad hanc quæstionem nihil attinet, non excutiam. Illud indicabo, hæc *Lutheri* verba, *filii autem Dei gratuita voluntate faciunt bonum*, parum quadrant cum illorum paradoxis qui docent, hominis voluntatem nihil agere, nec esse ullum opus hominis bonum. Cujus est opus, nisi facientis? Si Deus solus operatur, non est hominis, si homo facit opera bona, cur non hujus dicuntur opera, quemadmodum revera dicuntur, & sunt aliqua ex parte. Quid autem colligit ex hoc loco, *Venite benedicti Patris mei*. *Venite* verbum est consolationis. Fateor, sed ea quæ subnectuntur, quia fecistis hæc & hæc, sunt verba meriti. Regnum fuit

A illis paratum ab æterno, sed iidem præfinitum erat, ut talia facerent. Jam vero docuimus, imo docuit Ecclesia, nec præscientiam, nec decretum æternum Dei, necessitatem inducere humanæ voluntati, qua de re dicitur & inferius suo loco nonnihil. Quærit, quomodo quis meretur id, quod jam ipse paratum est antequam nascatur. Dicam, quia qui nondum natus est, jam fecit digna regno coelorum ei, cui pariter præsentia sunt omnia. Poterat mutare voluntatem? Poterat saltem in malum. Id si accidisset, falsa fuisset Dei præscientia, voluntas impedita. Sciebat, non mutaturum, & si mutasset, jam hoc præfinitum erat ac destinatum à Deo. Tandem sicut ante ex persona merentis fecit personam promittentis, ita & hic invertit Scripturæ verba, quo magis quadrent paradoxo dogmati: *Ut rectius*, inquit, *dicere possimus, regnum Dei potius meretur nos suos possessores, & meritum illic collocemus ubi isti premium*. Regnum enim non paratur, sed parat: *filii vero regni parantur, non parant regnum: hoc est, regnum meretur filios, non filii regnum*. Sic & infernus suos potius filios meretur & parat, cum Christus dicat, *Ite maledicti in ignem æternum, qui paratus est Diabolo & Angelis ejus*. Hæc *Lutherus*. Quis unquam audit talia verborum portenta? Corrigit divinæ Scripturæ linguam, & involvit sensum ambiguitate verbi. Si parare est decernere, quemadmodum Legislator vult esse paratum præmium defensori patriæ, poenam proditori: an hic absurde dicitur sibi vir fortis parasse præmium, quia paratum fuerat à Lege cunctis fortiter agentibus? Verum illic paratum est, quod decretum ac destinatum est, hic paratur quod virtute acquiritur. Deus paravit ab æterno, justis præmia, & eadem homines sibi parant servandis Dei præceptis ejusdem opitulante gratia. Rursus Deus homines ad servanda præcepta parat sua gratia, & homines seipsos parant exercitiis ad pietatem conducentibus. Jam & infernus meretur impios, at ante dixerat Deum etiam mala in nobis operari, ut periculum sit, ne vel Deus mereatur gehennam, vel gehenna Deum. Sic tractat sacram Scripturam, qui nobis objicit quod Scripturam irridemus.

Eadem opera dicet, regnum Dei non quæri, sed quærere. Atque illud ex Evangelio, *Primum quærite regnum Dei*, sic nobis interpretabitur, Nolite quærere vos, frustra quæsituri, sed regnum Dei vos quæret, vos inveniet, velitis nolitis. Res enim meræ necessitatis est, non nostri studii. Item illud Pauli, *Patientia boni operis, quærentibus vitam æternam*, ad hunc explicabit modum, non iis qui ipsi perseverarunt in bono opere, cum nihil operentur, sed quos ipsa vita æterna quæret, etiam si ne cogitaverint quidem de quærendo. Non solum enim *Lutherus* docet eos nihil agere, qui quærent vitam æternam piis operibus, verum etiam indignos ea reddi si quærant. Verba *Lutheri* sunt hæc: *Quærent autem æternam vitam, id est, sunt in ea via, qua perveniunt & inveniunt vitam æternam, ut quærere sit studio niti, & instanti opera eo conari, quod sequi solet ad bonam vitam*. Omitto ferream interpretationem hominis, quam non solum perpetuo respuit Ecclesia, sed etiam sensus hominis communis. Verum hic interim appello *Lutherum*, si meminit sui dogmatis, quomodo dicitur studio & instanti opera conari, qui nihil prorsus agit, sed tantum patitur ab agente gratia? An securis & lutum dicitur conari, nitive? Et qui studio instanti nititur ad aliquid, an is absurde dicitur quærere? Addit verba consolationis & exhortationis in hoc adhibita ne defatigentur in laboribus. Quomodo defatigabuntur qui nihil agunt? An periculum est ne Spiritus in illis agens delassetur?

Reliquam battologiam prætermitto, ut pergam. 127. Non movetur inter nos quæstio, cur Deus velit docere impios præceptis, terrere minis, pios consolari promissis & exhortationibus, cum hæc omnia possit absque verbo: sed cur Deus præcipere voluerit, quæ scit à nobis præstari non posse, etiam si accesserit auxilium

Sf ff 3

gra-

- gratiæ. Cur ad impossibilia tot minas, promissa, blanditias, exhortationes adhibeat. *Possit, inquit, nos alere absque pane, at non voluit.* Audio, sed homini dedit potestatem edendi panem. Verum si porrecto lapide diceret, *comede ut satieris*, tantum ut homini commonstraret quod non possit edere, conveniret exemplum. Hic rursus illi in quæstione hærenti succurrit ad-
128. randa tantum Dei voluntas. Quæ proximo Capite *νοκκός*, Diatriben pugnare secum; quæ, probet liberum arbitrium omnia posse sine Spiritus auxilio, jam toties declaravimus esse manifestæ vanitatis. Certe hoc
129. loco mea verba sic habent: *Hæc aut frigida videntur aut supervacanea, si cuncta referantur ad necessitatem.* Ea sic depravavit noster hyperbolus: quid enim illum pudet? *Frustranea, supervacanea, frigida, ridicula, nihil esse quæ dicuntur, nisi libera sit voluntas.* Argumentum de fructibus, quos interpretatur opera hominum, nova securi dissecat *Lutherus*: *Nostri*, inquit, *re-ctissime dicuntur, quæ non quidem facimus nos, sed ab aliis accepimus.* Cur igitur opera non dicerentur nostra, quæ nobis per Spiritum donavit Deus? *Christum nostrum dicimus, quem tamen non fecimus, oculos nostros dicimus, pedes nostros dicimus, quos tamen ipsi non fecimus.* Hæc ille. Non negamus opera bona, magis esse Dei quam nostra, pieque adscribi gratiæ, quod sine illa non essent nostra. Verum *Lutherus* ineptit, cum opera sic vult dici nostra, quemadmodum pedes nostri sunt, quos sine nobis donavit nobis Deus, aut pecunia nostra est, quam aliquis nihil promeritis dono dedit. Domus mea est, quam mihi dedit amicus. At nemo dicit domum opus meum: aut nummum opus meum: aut picturam dono datam opus meum. Neque quisquam vestem dono datam appellat mercedem: præmium, brabium, quibus vocibus utuntur sacræ Litteræ. Cur igitur eadem facta dicuntur dona Dei, & opera nostra? Quia præcipuas partes hic obit gratia Spiritus, nonnihil adlaboravit nostra voluntas. Id perpusillum est, sed Deus boni consulit, quamvis exiguum, ultra quod præstare nihil queas, & tamen hoc tantum habet momenti, ut nisi accedat, inanis sit in te futura Dei gratia. Ita *Paulus*, qui gratiæ non defuit, & gratia, inquit, *Dei in me vacua non fuit.*
130. Ex eò quod *Christus* in cruce dixit, *Pater ignosce illis, nesciunt quid faciunt*, violentus argumentator colligit imo extorquet diversum ei quod probare nitor. *Si nesciunt*, inquit, *ergo nulla est liberi arbitrii vis, ut non solum non queant præstare quod pium est, sed ne nosse quidem.* At *Lutherus* nos docuit, per Legem esse cognitionem peccati. Certe Legem noverant plurimi ex his qui Dominum adegerant in crucem. Si *Pilatus* sciebat esse innoxium, quomodo latebat hoc Phariseos, Scribas, & *Annam*, *Caipham*que? Sciebant igitur & nesciebant: Justum esse sciebant, Deum & hominem esse nesciebant: arcanum illud Dei consilium, quò decreverat redimere genus humanum, ignorabant, teste *Paulo* 1. Cor. II. *Si enim cognovissent, nunquam Dominum gloria crucifixissent.* Et hic est sermo caritatis, quæ venatur etiam ignoscendi causas. Qualis est *Petri* Act. III. *Et nunc scio fratres quod per ignorantiam fecistis sicut & principes vestri.* *Lutherus*, qui pro mercede interpretatur eventum non expectatum, pro merito promissionem, non finit nos interpretari de ignorantia non malitiosa sed mixta cum infirmitate, cui summa caritas vult ignosci. Sed demus ex huiusmodi locis maxime probari somnium esse liberum arbitrium, mera necessitate geri omnia, quæ cohæret quod sequitur, *Pœnitentini igitur & convertimini, ut deleantur peccata vestra.* Hæc *Lutherus* ita interpretabitur, *pœnitentini*, id est, Deus agat pœnitentiam, & *convertimini*, id est, Deus convertetur ad vos, *ut deleantur peccata*, id est, hoc velitis nolitis sequetur, ut deleantur peccata, quæ vos non fecistis, sed Deus operatus est in vobis. Sed redeo ad verba, *Ignosce illis*. Quis orat ignosci illis, qui nihil prorsus agunt nec in bonum nec in malum? Nemo petit veniam securi, si pro trabe vulneravit ti-

A biam secantis: nemo petit veniam infanti, si foris contaminavit puerperam. Qui dicit *ignosce*, fatetur esse peccatum: qui peccatum elevat ignorantia prætextu, aut in exemplum immensæ misericordiæ excusat quæ non sunt excusanda, aut sentit ignorantiam culpandam quidem, sed tamen ob errorem admixtum, ignoscendum si resipiscant. Sic *Petrus* prius commemorat & exaggerat facinoris immanitatem, *Vos autem sanctum & justum negastis, & petistis virum homicidam donari vobis, auctorem vero vita interfecistis.* Hoc est vinum infusum vulnere sanando, mox infundit oleum, *Scio quod per ignorantiam fecistis, Pœnitentini & convertimini.* Demiror hominem tot distinctionibus extemporariis abundantem non distinxisse hic vocem caritatis à voce severitatis. Altera dicit, *nesciunt quid faciunt*, Altera, noluerunt intelligere ut bene agerent. *Et qui prædicat non mæchandum mæcharis?* Et, *servus sciens voluntatem Domini nec faciens, plagis vapulabit multis.* Ac vehemens orator asseverat nullum adferri posse locum, qui magis totum demoliat liberum arbitrium, quam hunc quem adduxi pro libero arbitrio. *Nesciunt*, interpretatur, scire non possunt, multo minus facere, urgens interim propositiones hyperbolicas, *liberum arbitrium, aut ex se posse totum, aut omnino nihil posse.* Si voluntas hominis est aliquo modo libera, Spiritus nihil est, si Spiritus est, nihil est hominis voluntas: & sequela pugnat cum probabili opinione. Et post huiusmodi nœnias triumphat: *Verum sic*, inquit, *audire & tractare divina verba arguit animum, qui sit insignis contemtor Dei & hominum, qui prorsus nullam mereatur patientiam.* Nec interim illius refert, quod hæc convitia recidunt non in me tantum, sed in universos Ecclesiæ Doctores, qui omnes sunt insignes contemtores Dei & hominum, *Lutherus* insignis cultor Dei & doctor hominum. *Lutherus* dicit hominem nihil agere nec in bonis nec in malis, nisi quemadmodum agit securis in manu fabri: at qui petit ignosci fatetur peccatum, & qui peccat, aliquid agit, aliquid commertuit mali, quod deprecatur intercessor. Et tamen *Lutherus* asseverat hunc locum nihilo magis facere adversus ipsius dogma, quam si citassem, *Deus requievit die septimo ab operibus suis.* Ex quo sane loco probabilius statueretur liberum arbitrium, quam *Lutherus* ex verbis imperandi colligit hominem nihil posse.

Proximo Capite mirus iterum *νοκκός* est, quem referre tædet. De re paucula dicentur. Demiratur hebetudinem Diatribes, quæ locum citet ex Joanne: *Dedit eis potestatem filios Dei fieri*, &c. cum nullum sit fulmen efficacius ad elidendum liberum arbitrium. Dic argumentum. Quid opus est, nonne audis, *fieri?* de opere nulla mentio. *Homo fit filius Dei, non se facit.* Ita-ne cum dicitur puero, cui provisum est de libris, præceptore & viatico, *ecce data est tibi potestas ut fias vir doctus*, intelligimus eum subito transformandum in hominem doctum, nullo studio? O mirum verbum *fieri*, ô nos cæcos, qui hæc tam perspicua non viderimus! Sequitur autem, *iis qui credunt in nomen ipsius.* Quæro an credere sit aliquod opus, si est, utique fit operis mentio. Porro cum fides sit fons bonorum operum, qui fontem nominat satis indicat cætera. Sed fides, inquiet, est gratuitum Dei donum. Ubi igitur locus libero arbitrio? Adeo locus est ut per liberum arbitrium homo pulsantem fidei gratiam possit excludere, possit amplecti, nisi quid obstat aliud, & acceptam possit amittere. Hoc inficiatus *Lutherus* confugiet ad arcanam illam voluntatem Dei. Audi, lector, Diatribes sequelam, hoc loco sic colligit: *Quomodo datur potestas ut filii Dei fiant, si nostra voluntatis nulla est libertas?* Audi nunc *Lutheri* depravationes: *Diatribes instat, liberum arbitrium omnia posse, parata pronuntiare frigidum & ridiculum esse verbum Joannis.* Et post, *Tanta est Diatribes hebetudo, ut nihil prorsus inter promissionis & legis verba discernat.* Hoc ita probat, quia tam ex præceptis, quam ex promissis colligo argumenta constituendi liberi arbitrii. Hæc ille. An hoc est nihil discernere, ex utroque colligere

ligere argumentum? Ubi voco præceptum promissum, & contra? Et si promissa cohererent præceptis, cur ex promissis absurde colligitur idem quod ex præceptis? Nec meministi hinc argumentari me, nondum definire. Nec reputat hæc convitiis, quæ deblaterat in Diatribam, recidere in probatissimos Ecclesiæ Doctores, qui ex iisdem locis eodem modo ratiocinantur. Ut affasum hic belluo semet explevit ingurgitavitque convitiis. Post hæc subito fit Deus & iudicat de animo meo: *Sed facile*, inquit, *toleratur hac absurditas, si consideretur, quam alieno animo & contumtioso Diatribe disputet, ad quam nihil attinet, gratia stet vel cadat, jaceat vel se deat, tantum ut inanibus verbis in odium causa servietur tyranni.* Hæc ideo retuli, quo lector oculis perspiciat, qui spiritus agat *Lutherum*, tam impudens in mentiendi, tam impius in iudicanda aliena conscientia, tam credulus quorumlibet delationibus, tam contumeliosus in Ecclesiæ Doctores & Orbis Monarchas. Fateor, impulsu Principum scripti de libero arbitrio, sed in nullius gratiam prodidi causam fidei. Possem pro falsis convitiis vera regere, sed malo considerare quid lectori gratius, quid me dignius sit, quam quid mereatur effrenis *Lutheri* maledicentia. Neque vero me clam est, quis sine *Christo* frater hæc ad illum perscripserit, anxia mentiendi summa ex nostris colloquiis; hoc est familiaritatis indulta præmium. Neque me fugit, cujus litteris instigatus ipse suscepit hanc triumphalem disputationem. Qui perpulit, sibi videtur admodum urbanus, regiumque facinus credidit *Lutherum* in *Erasmum* provocasse. Alter, qui ex familiaritate sibi visus est nosse *Erasmum*, homo vanus & perfidus, non hic tantum *Therapylus* dici potest.

132. Sed tandem delassatus transit ad loca, quæ videntur statuere liberum arbitrium, sed in medio relietis compluribus locis ex *Paulinis* Epistolis, quæ multo vehementius premebant dogma *Lutheri*, quam quæ ex aliis Scripturæ locis recensueramus. Hæc si studio præteritis, diffidit suæ causæ: Sin quia vel pertæsum est, vel non vacavit ad singula respondere, poterit hoc incommodum effugere, si parcus usus fuisset convitiis & *non vocat* suis. Quanquam quid retulisset ad omnia respondisse, si respondisset, quemadmodum hæcenus respondit, paradoxæ paradoxis, veluti linum lino, connectens? *Lex non agit cum hominis voluntate; tantum indicat peccatum, quod nullo modo vitare potest, itaque preparat hominem gratia.* Verba indicativa, subjunctiva, optativa, nullam indicant in homine facultatem, sed potius declarant eum nihil omnino posse nec in bonum, nec in malum: Aliud velle Deum crucifixum, aliud Deum qui inhabitat lucem inaccessam: mercedem, premium, bravium simile, quæ vocis non referri ad operam aut officium præstitum, sed tantum significare sequelam, id est, eventum, & seu velis seu nolis, necessario sequentium. Meritum non significat officium cui debetur premium, sed promissionem Dei gratuitam: Ut cum dicimus merita sanctorum, intelligamus promissiones Dei, quibus illos nihil promeritos, neque promereri volentes, consolatur, ne delassentur, hoc est, ne Spiritus in eis omnia tunc faciens, tum patiens deficiat. Legem non continere pios ac mites, sed tantum impios ac feroces: Contra, promissiones & exhortationes tantum convenire pios, quibus, siue quarunt siue non quarunt, paratum est regnum celorum. Et quærere in Litteris sacris non declaras precibus & piis factis ambire vitam æternam: Absit, sed esse in ea via, qua voluntatem nolentem ducit ad regnum celorum. In contrariis nihil esse medium, ut si voluntas dicatur libera, necesse est eam ex suis viribus absque gratia posse omnia; Sin minus, nihil omnino potest, nec in bonum nec in malum, si quid omnino potest hominis voluntas, Spiritus nihil est. Si Spiritus est, nihil omnino est libera humana voluntas. Operari significat operantem Spiritum pati: Agere significat agi rapique. Reddes unicuique secundum opera ejus, hoc est, secundum opera non sua, quæ Deo gratis dantur homini. Impii merentur gehennam, id est, gehenna meretur eos. Et, regnum paratum est piis, id est, regnum

A parat pios. Curris in stadio, id est, Deus in ipso curris in stadio. Certat in agone, in quo Deus certamen peragit: & apprehendit bravium, cui gratis datur nihil agentis, ne optanti quidem. Deum neminem tentat, id est, Deum prædicatum neminem tentat, sed Deus non prædicatus etiam impellit ad peccandum, imo ipse peccatum operatur in homine. Item quod est apud Joannem, sanctificat se, exponet, patietur Spiritum, ipsum sanctificantem, quem patitur velis nolit. Et apud Paulum, qui se emundaverit, emundaverit verbum mere passivum est. Quod ait Petrus, omnem curam subinferentes, interpretabitur Petrum loqui morte Dei crucifixi. Rursum quod ait Petrus, Quapropter fratres magis satagite, ut per bona opera certam vocationem vestram & electionem faciatis, exponet, Spiritus Sanctus sine vobis ager in vobis, ut per ipsius bona opera capiat vitam æternam, ad quam vos non debetis respicere, sed tamen non quærentibus parata est. Evolve totam Scripturam, nulla est pagina, quæ non habet aliquot loca, quibus opus est tali interpretatione, si recipimus *Lutheri* dogma de mera necessitate.

Jam ad sui dogmatis confirmationem. Feliciter expugnatis muscis, causam suam aggreditur, denuo præfatus, verba subjunctiva, optativa, imperativa, nihil facere pro libero arbitrio, multo minus exhortandi, cum demonstrarim ex verbis exhortandi, pollicendi, obsecrandi certius colligi nostram voluntatem aliquid agere, quam ex nudis præceptis. Recinit & illud mendacium, Diatriben inter argumentandum tantum tribuere libero arbitrio, ut sine gratia possit omnia. Obijcit alicubi mihi falso, quod ex indefinita fecerim universalem. Ad hunc lapidem ipse perpetuo impingit, *Voluntas hominis potest aliquid, ergo sola potest omnia.* Præmittit autem unam machinam, qua demolitur omnia, etiam si tria millia testimoniorum adduxeris ex sacris Litteris pro libero arbitrio. *Paulus*, Roman. viii. scribit pios Spiritu Dei agi, non libero arbitrio. Ubi *Lutherus* didicit istam Dialecticam? *Navis agitur velis, ideo non impellitur & estu?* Quoties jam diximus voluntatem hominis ætam agere? Itaque fatemur & nos pios agi Spiritu Dei, sed negamus quod addit *Lutherus*, eos sic agi rapique, quemadmodum a fabro agitur terra & securis. Mira vero felicitas filiorum Dei, si hoc sunt Spiritui Sancto, quod securis est fabro! Ne id quidem dixit *Paulus*, quod asseverat *Lutherus*, etiam impios agi Spiritu Dei. Etenim si pii ideo dicuntur agi Spiritu, quod Spiritus solus in illis operetur omnia bona, quid obstat, quo minus idem dicatur de impiis, in quibus, ut *Lutherus* docet, idem Spiritus operatur omnia mala? Nam voluntas hominis & in bonis & in malis tantum patitur agiturque, non operatur agitur. Hic tamen vult ingenuus videri, dum agnoscit sua verba, quæ Diatriba recitat ex ipsius assertionibus. Quanquam quid laudis est, ea non inficiari, quæ quis scripto publicavit? Et tamen illa me non sine causa recitasse declarat eventus. Quidam enim soliti *Lutherum* in omnibus defendere, cum legissent hunc Diatribæ locum, falsi sunt se nunquam credituros fuisse *Lutherum* hoc sentire, ni verba ipsius ut habent recitassent. Proinde eadem hic referam. Sic autem habent: Unde & hunc articulum necesse est revocare. Male enim dixi, quod liberum arbitrium ante gratiam sit res de solo iustitiae, sed simpliciter debui dicere, liberum arbitrium est figmentum in rebus, seu titulus sine re, quia nulli est in manu cogitare quippiam boni aut mali, sed omnia, ut *Wiclephi* articulus, Constantiæ condemnatus, recte docet, de necessitate absoluta eveniunt. Ad hoc dogma debebat *Lutherus* detorqueere quæ citat Diatriba, potius quam ad probabilem opinionem, quanquam illic nihil est, quod cum opinione probabili pugnat, nisi accedat *Lutherus* interpres. In pugna satis erat uterque deiecisse adversarium. Cætera per otium componi poterant. Hæc autem est illius argumentationis clausula, quam totam *Lutherus* expendit ad somniam ab ipso quandam opinionem. Hæc, inquit Diatribe, tam multa non sine causa

causa moverunt eruditos ac sanctos viros, ne in totum tollerent liberum arbitrium, tantum abest ut Spiritu Satana fuerint instigati, sibi que damnationem accerserint, fidentes operibus suis. Vel hinc Lutherus homo tam perspicax intelligere poterat quid egerim illis testimoniis: nimirum non omnino nihil agere voluntatem hominis, nec eos qui statuerunt liberum arbitrium sic fidos operibus, ut exclusa gratia, sibi damnationem accerserint, id quod nusquam non inculcat Lutherus.

134. Præstat autem omittere præludium hominis plusquam Thraconicum, *Haftenus*, inquit, *præcessit fumus hominis*, quasi nos è Scripturis nihil attulerimus, nunc audiemus fulgura & tonitrua Dei, id est, interpretationes *Lutheri*, multo præstantiores iis, quas ex eodem hætenus audivimus. Incessit quod tam multos Scripturæ locos citarim pro libero arbitrio, cum prætermiserim innumerabiles, interim irridens homo festivus, sanctos & sanctas omnes, qui tribuerunt aliquid libero arbitrio. Quin his tam lepide dictis applaudit *Lutherani*? Si plausum dederitis, audietis lepidiora: *Nisi vero*, inquit, *Spiritus Sanctus Rhetorica aliquantulum gnarus esset, periculum erat, ne tanta simulati contemnis arte fractus prorsus de causa desperaret, & palam libero arbitrio concederet ante tubam.* Nomen hæc mire festiva sunt? Nunc *Thraconismum* accipe: *Sed ego*, inquit inferius, *succenturiatis illis duobus locis, ostendam & nostras copias, quanquam ubi talis est fortuna pugna, ut unus fuget decem millia, nullis opus est copiis. Si enim minus locus vicerit liberum arbitrium, nihil ei profuerint innumerabiles sua copia.* Non respondendum est ad singula, ne scurrilitatis inter nos certamen susceptum videatur, non causæ. Quas copias adducit *Lutherus*? Et unde? Nonne ex sacris Litteris? Unde ego produxi meum exercitum? Nonne ex iisdem? Quomodo igitur unus miles *Lutheranus* fugabit decem millia? An Scriptura prosternebat Scripturam? Non, sed una falsa *Lutheri* interpretatio, si fuerit commodum, subvertet universam Scripturam, quanquam ad id quot strophis utatur, jam satis demonstratum arbitror. Si Diatribe produxisset *Aristotelis* testimonia, erat aliquid quod iactat *Lutherus*; nunc ista in Scripturam sacram stolidissime, ne dicam impie, dicuntur, cum certamen non sit inter Scripturam & Scripturam, sed inter interpretationem omnium Ecclesiæ Doctorum & *Lutheri* cum paucis aliquot ab Ecclesia damnatis. Ille dicet omnes insanisse actos Spiritu Satanae, se Sancti Spiritus afflatu verum Scripturæ sensum afferre. Hoc si persuadet, vicit. Sed interim friget *Thraconismum*, ut omittam frigidum jocum de Spiritu, non omnino rudi Rhetorices. In nullos enim libentius jocatur *Lutherus*, quam in Divos & Spiritum Sanctum, si quando libet exporrigere frontem.

135. Audiamus igitur Dei fulmina, quæ proferet *Lutherus*. Ex his, quæ videntur funditus tollere vim liberi arbitrii, duo præcipua loca sunt, quorum alter est de eo, quod Dominus induravit cor *Pharaonis*. Habetur autem Exodi ix. tractatur ab Apostolo in Epistola ad Romanos Cap. ix. qui adducit & illud ex Exodi xxxii. *Miserere cuiuscunque misereor, & commiserabor quemcunque commiseror.* Hujus quæstionis difficultatem quoniam *Origenes* explicat tropo, quo dicitur perdere filium qui peccantem non statim corripuit, *Lutherus* tractat locum communem contra tropos. Habent enim Rhetores hujusmodi sententias, quas in utramque partem pro causæ commoditate tractare solent, ut testibus credendum, & testibus non credendum; tormentis credendum, tormentis non credendum. At *Lutherus* ipsos etiam Rhetores superat. Nullus enim Rhetor in eadem causa tractat utramque loci partem, sed in diversis: *Lutherus* in eadem causa vult plurimum valere tropos, quoties patrocinari videntur ipsius dogmati: & rursus exhibet tropos, quoties pro adversario faciunt. Sed hoc facit veluti suo jure. Illud iniquum, quod Diatribam accusat, quasi illa troporum sit repertrix, cum nihil sit in Scripturis usitatus,

A quam tropis effugere sermonis absurditatem. Præter causam igitur inculcavit Diatribam, etiam si suos adferret tropos, nunc cum adducat à probatis Ecclesiæ Doctoribus proditos, multo facit iniquius. Non igitur iniquum postulat Diatriba, si jus utendi tropis postulat, adversus eum qui se tropis tuetur. Nunc conferamus troporum genus. *Lutherus* adfert suos abhorrentes à consuetudine sensuque communi, Diatriba profert è probatis Auctoribus consentientes cum more sensuque communi, cui se Scriptura libenter attemperat: & Diatriba tropos inducit, ubi Scripturæ voces abhorrent à sensu communi, *Lutherus* adducit, ubi Scriptura maxime consentit cum natura sensuque communi, quo sensum inducat suum, & à Veterum opinione, & à communi mortalium consensu simpliciter abhorrentem. Audi tropos *Lutheranos*, quos ipse nescio an dignetur agnoscere: *extende manum tuam ad id quod volueris*, id est, gratia extendet manum ad quod ipsa voluerit. *Facite vobis cor novum*, id est, gratia faciet vobis cor novum. *Serva mandata*, id est, tu non potes servare mandata, sed hoc scito, te non posse: reliqua quæ supra commemoravimus, de mercede, merito, præmio, bratio, certamine, cursu, quæ omnia *Lutherus* per tropos durissimos, & à communi loquendi usu alienissimos præter Orthodoxorum auctoritatem interpretatur, utcunque postulat dogmatis quod defendit ratio. Quis unquam Poetarum, apud quos est magna troporum licentia, dixit, *fecit adulterium*, id est, alius in eo fecit, aut *egit remum*, id est, à remo actus est. Aut *retulit illi mercedem pro meritis*, id est, donavit illi munus, non ob aliud nisi quia decreverat promiseratque se daturum, cum ille nec egerit quicquam, nec promeritus sit. Hujusmodi tropis cum causam suam tueatur *Lutherus*, tamen me Proteum vocat, qui tropis & longe modestioribus, & ab Orthodoxis scripto proditis utar, si quando huc impellit absurda sermonis species. Quod genus est, cum Deus summe bonus dicitur indurasse cor Regis, ut per illius malitiam illustraret suam gloriam, & illud *Hieremia*, *Seduxisti me Domine, & seductus sum*. Non est igitur eadem ratio troporum, quos ex se durissimos ac violentos committitur *Lutherus*, & meorum quos ab antiquis traditos & agnoscit usus loquendi communis, & similium in Scripturis locorum collatio comprobatur. Proinde verissimum est quod dicit, invalidam fore Scripturarum auctoritatem, si cuius liberum erit tropis & sequelis commentitiis earum verba quocunque libitum fuerit trahere.

Sed posteaquam elusit tropos, aggreditur alterum 136. locum communem, adversus *Origenem*, cujus errori si quid delinquit, duplici nomine debetur ac datur venia. Primum, quod inquirens scripsit ista, non definiens: deinde quod priscis temporibus, quibus adhuc fas erat de multis dubitare, de quibus nunc ambigere fas non sit. Fatemur *Origenem* aliquoties allegoriis ludere, sed quid hoc ad hunc tropum, qui non habet allegoriam? Hoc *Origenis* commentum approbavit Ecclesia, sequitur cum Orthodoxis *Hieronymus*. Jam tropus in crimen vocatur, qui fuerit in causa, ut *Ariani* fecerint *Christum* Deum putativum. Quin potius Apostolus *Paulus* in commune crimen vocatur, qui Satanam vocat Deum hujus seculi, & fatetur esse multos, qui nominantur Dii, & sunt. Et *Psalmes* mysticus appellat Deos Gentium, quod pro Diis haberentur. Et *Christus* ipse probat hunc versiculum, *Ego dixi, Dii estis, & filii excelsi omnes*. Postremo, quod quidam ab ipso dissentiant de Eucharistia, tropis imputat. Nec hoc contentus, pronuntiat ab ipso observatum, *omnes hæreses & errores in Scripturis non venisse ex simplicitate verborum, sed ex neglecta simplicitate verborum, & ex affectatis proprio cerebro tropis aut sequelis*. Si dixisset multos errores, tolerari poterat: impudenter dixit omnes, cum maxima pars hæreseon nata sit, nec ex tropis, nec ex verbis simplicibus, sed ex Philosophia Græcorum, qua quidam infecti verius quam imbuti, veniebant

bant ad tractandas sacras Litteras. Certe negari non potest *Anthropomorphitas* ex simplicitate verborum ac troporum incitia hausisse errorem suum, qui quia legerant Dei manus, pedes, brachia, cor, oculos, credebant illum corporeum, humanis constare membris, ac proinde irasci, furere, misericordia commoveri, poenitere, gaudere, dolere, cum harum affectionum nihil cadat in Deum. Similiter declamat in sequelas. Quid igitur sibi vult *Lutherus*, excludi tropos omnes, una cum sequelis? Non opinor, sed idoneos vult recipi, ineptos rejici, dubios examinari. Itaque praescribit nobis regulam, quam secuti id possimus efficere. Negat in Scripturis vel sequelam vel tropum ullum admittendum, nisi id cogat circumstantia verborum evidens, & absurditas rei manifesta, in aliquem fidei articulum peccans, sed ubique vult inhæreri simplici puraque & naturali significationi verborum, quam Grammatici & usus loquendi habet, quam Deus creavit in hominibus. Accipio praescriptum, modo nobis definiat, quid sit articulus fidei: ad hæc distinguat inter allegoriam, qua subvertimus sensum historicum sive grammaticum, & eam, qua moralem sensum tractamus manente seu fundamento sensus grammatici. Hoc facto, conteremus tropos *Lutheri* cum nostris, expensuri utri magis quadrant ad sensum communem, & utros suaserit sensus absurditas. Quis unquam sensu communi sic accepit omnes leges publicas civitatis, ut imperando nihil aliud declararent, nisi cives non posse quicquam præstare eorum quæ præscribuntur, nec in aliud valere minas legum? Aut quæ coegit absurditas *Lutherum* in tot millibus locorum, quæ vel præcipiunt, vel terriant, vel minitantur, vel expostulant, vel objurgant, vel pollicentur, vel blandiuntur, vel exhortantur, à simplicibus verbis recedentem, ad tropos inauditos confugere? *Sequela*, inquit, *docet hominem omnia servare posse suis viribus*. Hæc est *Lutheri* sequela. Imo sequitur, hominem posse cum auxilio paratæ gratiæ, & hominem Legis violatorem jure plecti, per cujus voluntatem steterit, quo minus potuerit servare. Verum aliter non poterat suum dogma tueri, quod absurdum, absurdioribus tropis ac sequelis defendit. Quis sensus communis sic interpretatus est, eum nihil agere ut fiat pater, cui ducta uxore data est potestas, ut fiat pater? Tales igitur tropos, tales sequelas recipiemus, cætera rejiciemus. Si sensum communem, quo *Lutherus* exponit Scripturas, Deus creavit in omnibus hominibus sanæ mentis, quid dicemus de tot millibus eruditorum hominum, qui secus interpretantur Scripturam, quam *Lutherus*.

137. Verum audiamus quod adfert exemplum regulæ, quam modo nobis præscripsit. Sed interim amoliar calumniæ crimen, quod impingit meæ Diatribæ. Negat se meminisse, ubi sit tam violenta Scripturarum usus tractatione, *extende manum*, id est, gratia extendet, & *facite vobis cor novum*, id est, gratia faciet vobis cor novum. *Licet*, inquit, *Diatriba publico libello me sic traducat tropis scilicet & sequelis dissenta, & illusa, ut non videat quid de quo loquatur*. An *Lutherus* hic videt quid de quo loquatur? Cum in principio disputationis nominarim auctores sententiarum quas rejicio, deinde quas in medio relinquo, postremo cum quibus certamen in eo, quo sensu communi *Lutherus* rapit ad se quicquid ibi dicitur? Certe *Carolstadtium*, cujus illa sunt, in ingressu nominaram, hic nullius nomen edo, quo quisque quod suum esset agnosceret. Si erat hoc alienum, cur alieno tacto ulcere, vociferatur ipse? Et homo tenerè cavens famæ suæ queritur se traduci, si dicatur ad hunc modum interpretatus Scripturam, cum habeat multo his duriora de fabro & securi. Et interim ignoscit sibi, quod me toties appellat atheon, *Epicurum*, blasphemum, irrisorem sacrarum Scripturarum. His enim salibus sibi festivus non contumeliosus videtur. Quem obsecro locum hic habebat, *Non videt quid de quo loquatur*? Et addit lepidum jocum, *tropis scilicet & sequelis dis-*

tenta & illusa. Quis non videt hæc sine mente scribi, nec agere *Lutherum* cum hæc scribit, sed agi spiritu quodam maledicentiæ? Si non meminit, an hæc scripserit, cur impingit Diatribæ falsi crimen? Perinde quasi quis intendenti furti crimen respondeat, non memini me furtum istud admisisse, proinde tu me falso insimulas. Qui negat se meminisse, propemodum agnoscit, quod objicitur. Itaque ridicule *Lutherus* criminatur Diatribam, cum fateatur se dubitare scripserit talia, nec-ne. Nunc etiam si certum sciret se nihil istiusmodi scripsisse, tamen impudenter ad se rapit, cum in Diatriba cum pluribus agam, quam cum uno, nec *Lutherum* usquam appellem, quemadmodum hanc totam convitiarum farraginem ad me nominatim scripsit in gratiam sodalium & sophistarum. Sed audiamus molliorem interpretationem: *Hæc verba*, *extende manum*, *verbis simpliciter ut sonant acceptis, seculisque tropis & sequelis, nihil aliud significant, quam quod exigitur a nobis extensio manus, significaturque quid facere debeamus, ut est natura verbi imperativi apud Grammaticos & usum loquendi*. Imo si *Lutherus* excludit omnes tropos, non præcipitur actio, sed tantum porrectio manus, cum in agendo toto corpore sit opus. Jam cum ad Dei proximique caritatem non sit opus extensione manuum, sed affectu cordis, seclusis omnibus tropis locus hic non pertinebit nisi ad ea præcepta, quæ solent una manu peragi. Verum hæcenus tropum recipit, ut excludat sensus absurditatem, sed nihilo minus absurdum est, quod *Lutherus* à simplicitate verborum recedens suis tropis interpretatur. An usquam apud Grammaticos (nam hos appellat iudices) *merces* significat eventum, nulli merito debitum? An apud ullos litteratores *meritum* significat promissionem doni? An *quære vitam*, significat esse in via quæ tendit ad vitam, cum ipse vitam non quæras, ut jam homo pie vivens nihilo magis dicatur quære vitam æternam, quam securis quære *Romam*, quæ gestatur abs quoquam in via quæ perducit *Romam*. Et hi sunt tropi *Lutherani*, hæc sunt sequelæ, quas nobis obtrudit invitis Grammaticis, reclamante sensu communi. Et ad hos tropos, has sequelas, torquet non tria quatuorve Scripturæ loca, sed universam prope Scripturam sacram. Lex humana dicit, *Liberi parentes alant, si fecerint vinciantur*. Urge sensum Grammaticum. Quid præcipit lex? tantum ut detur cibus ac potus. De tecto, de vestitu, cæterisque vitæ necessariis nulla mentio. Verum sensus communis intelligit præcipi liberis, ut parentibus destitutis suppeditent, quicquid ad vitam tuendam pertinet. Et si forte defuerit unde id faciat filius, sensus communis interpretatur, hoc quoque legem præscribere, ut vel industria vel amicorum ope paret sibi, quo parenti subveniat. Obijciunt declamationum Scholæ de infante in vincula conjiciendo, quod parentem non aluerit, verum sensus hominum communis interpretatur legem non minari vincula liberis, qui nullo modo possunt præstare quod imperat. Item sensus communis colligit legislatorem hoc velle fieri, quod præscribit. Nihil horum *Lutherus* recipit in præceptis Dei, sed tantum occinit nobis, verba imperativa, optativa, & subjunctiva non declarare quid possit homo, sed quid debeat, vehementer ipse discrepans à sua lege, qua nobis præscribit, ne discedamus à verbis simplicibus, & sensu communi, nisi evidens absurditas cogat ad tropos confugere, ipse quo excludat sensum verborum simplicem, cum sensu communi congruentem, comminiscitur tropos & sequelas prodigiosas: nec hoc contentus, affingit Diatribæ meæ sequelas, quas nunquam somniavit, *Extende manum tuam*, id est, potes vi propria extendere manum. *Facite vobis cor novum*, id est, potestis facere cor novum. *Credite in Christum*, id est, potestis credere, & cætera. Et ob has sequelas, quas ipse de suo capite pro suo fingit arbitrato, miris convitiis flagellat Diatribam, cæcam, ebriam, stertentem, oscitantem, stupidam, sui oblitam,

sum Diatriba non aliud colligat ex imperandi verbis, quam nonnihil esse situm in nostra voluntate, ut gratia Dei in nobis non sit inanis, excludaturque mera rerum necessitas. Sic ratiocinatur *Augustinus*, cui solet deferre *Lutherus*, & cujus opinionem se jactat sequi, & male audit Diatriba, quasi prima tales commenta sit illationes. At dissimulat interim, quibus modis tractat ipsum *Johannes Rossensis* Episcopus, quibus alii complures. Sed visum est illi catum consilium, bilem omnem, omnes sales in Diatribam effundere, haud cogitanti qualem artificem provocasset, si mihi libuisset pari pari referre.

138. Verum repetit nobis alium nodum, quod stringat *Proteum*. Nam hac facie mire delectatur, *Empusa* verius quam *Proteus*: *Proteus* enim vehementer confictus edit verum, *Empusa* nihil aliud est quam *Empusa*, vanum & inane spectrum. *Non satis est*, inquit, *dicere, potest esse tropus, demonstrandum est necessariis argumentis inesse tropum*. Age, cum extra controversiam sit in sacris Litteris innumerabiles esse tropologias, quemadmodum *Lutherus* a nobis exigit, ut demonstramus argumentis necessariis inesse tropum, vicissim exigemus ab ipso, ut talibus argumentis doceat non subesse tropum. Objiciet nobis simplicem litteram, a qua nefas sit recedere, nisi cogat evidens absurditas. Primum, hoc quod assumit manifeste falsum est; alioqui quod dicitur in Precatione Dominica, *Panem nostrum quotidianum da nobis hodie*, juxta litteram simplicem nihil a Deo petimus nisi panem, cum ipse etiam *Lutherus* fateatur notine panis contineri quicquid ad vitae necessitatem pertinet. Hic habes protinus tropum, ad quem fortassis aliqua cogit necessitas. Sed quae necessitas cogit, ut sub nomine panis intelligamus gratiam spiritualem, & corpus Dominicum? Atqui hunc sensum *Lutherus* putat esse praeceptum, nec in hoc dissentit ab Orthodoxis. Habes alterum tropum, ad quem nulla compulit absurditas. Verum hic suae causae serviens alias praescribit leges. Jam ostendi sensum evidenter absurdum, & abhorrentem a sensu communi, nec ferendum piis auribus, redegisse nos ad tropi refugium. Quis enim ferat Deum summe bonum, indurare cor Regis, ut per illius exitium illustraret suam gloriam? Verum *Lutherus* negabit hic esse sensum absurdum, quanquam ita visum est non solum communi sensui, verum etiam Ecclesiae proceribus ac populo, idque ut doceat, confugiet non solum ad absurdissimos tropos, verum etiam ad Deum non praedicatum, cujus voluntatem jubebit adorari, vetabit inquiri: nec tamen hoc docere dignatur argumentis necessariis, an hic sit locus voluntati adorandae, cum a nobis exigit, ut necessario demonstramus in Scripturae verbis esse tropum, interim exclusa veterum omnium Orthodoxorum auctoritate, quam nobis ne tantulum quidem vult in causa suffragari, cum ipse *Hussus* & *Wiclefus* citet auctores. Proinde si largimur uni *Luthero* parem cum omnibus Ecclesiae Doctoribus interpretandi facultatem, nihilo secius duplici nomine reddetur anceps auctoritas Scripturae, neque quicquam nobis profuerit *Lutheri* regula, etiam si vera foret. Primum enim erit controversum, an locus requirat tropum, nec-ne, & an evidentem habeat absurditatem, ut ad tropologiae praesidium oporteat confugere: deinde si tropus conceditur, ambigetur hic an ille tropus sit admittendus: nam & hinc non infrequens est inter interpretes dissensio. Postremo, si *Lutherus* haerens in vado quaestionis, confugiet ad arcanam voluntatem, an audiendus erit? Quis igitur erit controversiae finis? Quis? Ut aut miraculis comprobetur tropum nostrum, aut certissimis argumentis. At miracula potius exigenda sunt ab his, qui paradoxa profertur adversus omnium seculorum consensum. Quamquam & miracula patent calumniae. Sed quae tandem argumenta sunt certissima? Quid enim est tam certum, quod *Lutherus* non rejiciet, si causae ipsius refragetur? Si nos destituimur, meminerit ipse praestare quae no-

A bis praescribit. Commonefacit hic denuo me pacti, quod tale est interim, ut omnes intelligant, me legibus iniquissimis contendere cum homine, videlicet, ut mihi ne tantulum quidem prosit, quicquid Ecclesiae probatissimi Doctores, quicquid Scholae Theologorum, quicquid Synodi quamvis generales interpretatae sunt ac definitunt. Qui has leges recipit, commodus est concertator: qui exigit ac praescribit, etiam si vincat, non videbitur vicisse, nihilo magis quam si quis pugnet cum exarmato, ipse suis armis undique munitus. Verum magis ingenium est, quod hic sine furo pronuntiat, inter Ecclesiasticos Scriptores nullos ineptius aut absurdius tractasse sacras Litteras, quam *Origenem* & *Hieronymum*. Nam toto hoc libello sub titulo Diatribae impie debacchatus est in sacros Ecclesiae Doctores. Hic tropus visus est illi perquam festivus. Sed interim oblitus est praescriptae legis, quae concedit ad tropos confugere, quoties submovet nos a littera sensus absurditas: Hic non patitur, sed confugit ad Deum non praedicatum. At nondum audimus Dei fulmina, fumos ac tergiversationes mere sophisticas audire. Facit ex proloquio singulari, generale. Deus hic dicitur ingravasse sive indurasse cor *Pharaonis*, eo quod non statim punierit illius malitiam: ergo quoties Deus dicitur parcere peccantibus, indurat eos: quoties affligit, miseretur. Quod aliquot locis peculiare est, non oportet ad universam Scripturam deorquere. Quid igitur agit *Lutherus*? Deum nusquam misericorditer affligere? Quid vero est quod ait Sapienter Hebraeus? *Quem diligit Dominus, castigat: Flagellat autem omnem filium quem recipit*. Quid est quod minatur apud *Osae* Deus, *Non visitabo super filias vestras, cum fuerint fornicatae*? Deus non uno modo profert in nos suam misericordiam, aliquando rebus laetioribus consolans, interdum afflictione castigans. Idem non uno modo profert iram suam, interdum terribiliter puniens, quod meruit *Sodoma* & *Gomorraha*, interim peccatorem suis relinquens affectibus. Nihil igitur ad rem faciunt illationum portenta, quae hic somniat *Lutherus*, quasi si haec recipiatur interpretatio, liberum sit cuivis, quidvis, quovis modo interpretari. Et tamen exempla, quae proponit, paulo minus absurda sunt quam ea quae nobis interpretatur *Lutherus*, meritum est promissio, merces est sequela, querere est esse in via, sic tamen ut non queras, *Pharao indurat sese mea lenitate, Deus indurat cor nostrum*, id est, nos ipsi induramus nos, Deo poenas differente, &c. Ubi est hic illa prodigiola absurditas? Quasi non legamus *Exod. viii. Videns autem Pharao, quod data est requies, ingravit cor suum*. Unde *Augustinus* ad *Valentinum* de libero arbitrio non veretur dicere, *Deus induravit per justum iudicium, & ipse Pharao per liberum arbitrium*. Jam mea Diatriba non sic ineptit, sed ita loquitur: *Nunc utroque verbis voluntate conditis, suapte sponte deflexit ad malum, dum suo animo maluit obsequi quam Dei jussu obtemperare. Hac autem Pharaonis malitia Deus abusus est in suam gloriam & ad salutem populi sui, quo magis perspicuum esset, homines frustra conari, qui Dei voluntati resistunt, quemadmodum prudens Rex aut paterfamilias sevitia quorundam quos odit, tamen ad puniendos improbos abutitur*. Ad hunc modum mea Diatriba. Quid autem absurdi est, sicubi Deus misereri dicitur, cum flagellat, ut convertat poenitentem, cum etiam piis hominibus dictus sit tum misereri, cum peccatorem deploratum mittit in gehennam, ne diutius vivens graviolem sibi damnationem accumulet? Quid autem necesse est, ut si Deus uno alterove loco in Scripturis dicatur indurare differens poenam, aut misereri poenam statim infligens, protinus ubique afflictionem vocemus misericordiam, bonitatem indurationem? Siquidem *Lutheri* sequela sic habet: *Igitur quantum ad Deum attinet, ipse perpetua bonitate nihil aliud facit, quam quod indurat: perpetua correptione nihil aliud facit, quam quod miseretur*. Si ex particulari recte colligitur universalis, cum demonstratum sit in sacris Litteris esse

esse misericordem afflictionem, & iratam parsimoni-
am, fruatur *Lutherus* suo syllogismo. A nobis tale ni-
hil dictum est, hujus loci sensum ex circumstantiis ve-
stigamus.

142. Jam perinde quasi hoc sit probatum, in sacris Lit-
teris, *affligere* nihil aliud significare quam misereri,
& indurare nihil aliud quam parcere, miris ineptiis la-
scivit, ac sibi magnopere placet. Ne respondeam ad
omnes hominis otiosi nœnias, Deus ille prædicatus
nunquam affligit hominem in hac vita, nisi ut aut il-
lum revocet ad pœnitentiam, aut gehennæ pœnam
imminuat. Nunquam immittit læta, nisi ut homines
ad agnitionem divinæ bonitatis invitet. Sed boni tum
bonitate, tum severitate Dei utuntur in suum bonum,
mali utroque in suum malum abutuntur. Ut ita fiat,
Deus in culpa non est, sed penes illos est culpa, qui
gratiam pulsantem averfantur. Pulsat afflictionibus,
pulsat prosperitate rerum, pulsat indulgendo spatium
pœnitentiæ: miseretur igitur affligens bonos ac sana-
biles, indurat affligens insanabiles & averfos. Con-
solatur bonos, admiscens læta tristibus, indurat ma-
los, indulta rerum prosperitate. Nec hic opus est ad
arcanam Dei voluntatem confugere, cum ratio con-
ster, cur illi reddantur meliores, hi deteriores. Po-
test quidem Deus vim facere voluntati humanæ, ac
perpellere quo velit. Verum hoc generaliter non fa-
cit, sed adhibet pulsantem gratiam, quam si nostra
voluntas amplectitur, sequitur misericordia, quanquam
hoc ipsum pulsasse misericordiæ est. Sin averiatur,
per occasionem indurat Dei bonitas. Pulsavit Deus
Pharaonem utroque modo, severitate plagarum, & fa-
cili remissione malorum immisissorum. Fateor. Et in-
duravit utroque modo, dans occasionem, qua sciebat
illum fore deteriore. Non tamen illi immisit malam
mentem, sed malitiam impii Regis exercuit, atque
abusus est ad suam gloriam. Sive igitur Deus immit-
tat tristitia, sive læta, malos indurat, nisi addat gratiam.
Pulsantem seu præparantem gratiam, Deus nec bonis
negat, nec malis, dum in hac vita sunt. Eam qui a-
verfatur, quoniam abutitur arbitrii libertate, suo me-
rito non accipit gratiam justificantem; qui pulsantem
repulit. Nam quod interim objicit probabilem opi-
nionem, liberum arbitrium nec velle bonum absque
gratia: jam toties distinxi velle efficax ab inefficaci,
toties admonui, me inter disputandum non respicere
unam opinionem, sed hoc agere ut excutiam impro-
batas sententias. *Pharao* cœperat resipiscere, unde hoc
velle? Non à gratia justificante, sed à pulsante. Quod
si ibi vim liberi arbitrii applicuisset ad actum gratiæ,
successisset altera gratia. Jam si roget aliquis, Cur
Deus non omnipotenti voluntate sua invertit cor *Pha-
raonis* cum posset? Respondeo, quoniam sciebat illum
magis indurandum, & illius mala merita præcesserant,
cur suæ malitiæ relinqueretur, quemadmodum tradi-
dit Philosophos in reprobum sensum, qui dono cogni-
tionis, qua invitabantur ad cultum & amorem veri Dei,
abusi sunt ad suas cupiditates. Assumit igitur *Luthe-
rus* liberum arbitrium nihil posse sine gratia nisi in ma-
lum, & hinc colligit quod vult, non distinguens li-
berum arbitrium peccatis obrutum, à liberato, nec
distinguens gratiam pulsantem à justificante, nec di-
stinguens non posse, à simpliciter non posse. Sed Deus,
inquit, dat gratiam quibus vult, illius igitur voluntas in
causa est, ut iisdem rebus alii convertantur, alii indu-
rescant. Sine Dei voluntate nihil fit, fateor, sed ge-
neraliter illius voluntas pendet à nostra voluntate. Ideo
voluit indurare *Judam* & *Pharaonem*, quoniam illi gra-
tiam pulsantem neglexerunt. Hanc dicimus nulli de-
esse, & si cui deest, tradito in reprobum sensum, me-
rita præcesserunt, quæ non habent originem nisi ex
libero arbitrio. Cæterum ubi nihil est nisi natura, nul-
lum est meritum; ubi nihil nisi mera necessitas, nul-
lum est meritum, multo minus ubi nulla est hominis
actio, quod docet *Lutherus*, nisi forte meritum tribui-
mus securi, qua faber est usus.

- A Ut autem rejiciat similitudinem de cera & limo, 144.
quorum hic indurefcit Sole, illa liquefcit, vult in o-
mnibus hominibus eundem esse liberi arbitrii modum.
Quis hoc illi largietur? Ut intellectus purior est in his
qui non sunt cupiditatibus & luxu obruti, ita volun-
tas propensior est ad bonum, & sanabilior in his qui
simpliciter errant, ac morales virtutes exercent pro
sua virili, quam in his qui diutina consuetudine vitiis
induruerunt. Proinde cera est animus simplex & fa-
cile capax gratiæ, limus est animus ferox, & exsul-
tans jam in rebus pessimis: neque nos facimus duo in-
genia ex uno libero arbitrio, sed diversas circumstan-
tias adhibita similitudine declaravimus, nisi forte *Luthe-
rus* tam rudis est collationum, ut quoniam res, unde
similitudinem petimus, substantia diversæ sunt, o-
porteat & liberum arbitrium esse tota natura diversum.
Eadem est natura corporis humani, tamen hujus cor-
pus, si morbus inciderit, facile remedio levatur, illius
adhibitis pharmacis perit. Quid in causa? Alter so-
brio moderatoque victu reddidit sibi corpus reme-
dii capacius, alter luxu cæterisque vitiis reddidit im-
medicabile. Pharmacum admotum utrique est, huic
proluit, illum occidit. Sed aliud incommodum ad-
fert: Si indurationem, inquit, & conversionem adscri-
bimus libero arbitrio amplectenti gratiam, aut resutanti,
nulla est Dei electio. Deus autem spoliatus eligendi vir-
tute ac sapientia, quid erit, nisi idolum fortuna, cujus
numine omnia temere fiunt. Et tandem eo venietur, ut
homines salvi fiant, & damnentur ignorante Deo, ut
qui non discreverit certa electione salvandos & damnan-
dos, sed oblata omnibus generali lenitate tolerante & in-
durante, tum misericordia corripiente & puniente, ho-
minibus reliquerit, utrum velint salvi fieri, an damna-
ri, ipse interim ad convivium *Æthiopum* profectus, ut
Homerus dicit. Hos insulos ac blasphemos hominis
jocos invitus in hoc recenseo, quo declarem quibus-
dam nimium addictis homini qualem habeant Evan-
gelistam. Cum nos ubique jungamus in bonis a-
ctionem liberi arbitrii cum auxilio principali gratiæ,
qui fieri possit ut homo servetur damneturve ignoran-
te Deo. Aut qui Deus nihil aliud futurus sit quam
idolum fortunæ, cujus æterna sapientia moderatur u-
niversa? Quemadmodum illius præscientia, destinatio,
voluntas, non officit generaliter libero hominis arbi-
trio, ita nec electio. *Paulum* elegerat ad prædican-
dum inter Gentes Euangelium, & elegerat ab æterno,
electum suo tempore vocavit, vocatum instruxit gra-
tia, instructum auxit, & tamen ille loquitur, Non ego,
sed gratia Dei mecum. Et, gratia in me vacua non
fuit, & plus omnibus laboravi, & bonum certamen cer-
tavi, cursum consummavi.

- E Proximum Caput nihil habet nisi similes blasphe- 145.
mias, & recinitur illud toties rejectum mendacium,
me tribuere libero arbitrio totum absque gratiæ præ-
sidio, cum proposuerim liberum arbitrium ne velle
quidem efficaciter bonum absque gratia. Et perinde
quasi jam feliciter exploserit *Origenis* interpretationem,
redit ad suum dogma, liberum arbitrium esse regnum
Satanæ, ac mera necessitate geri omnia, alioqui Deus
non esset Deus. Nec interim meminit hæc omnia
recidere in sacros Ecclesiæ Doctores, magis quam in
meam Diatribam. Quorum omnium consensum pili
non facit, cum ipse non solum ingerat nobis inter-
pretationes suas, verum etiam arbitrato suo præscri-
bat Orbi leges, ad quas oporteat exponere Scripturas.
F Quærit à me, quis dedit *Origeni*, *Hieronymo*que au-
thoritatem sic interpretandi? Imo quis dedit auctori-
tatem *Luthero* præscribendi tales exponendi leges? pri-
mum mendaces, deinde manifesto falsas: postremo
quas nec ipse servat qui præscribit. Negat à littera
recedendum, nisi talis sit in verbis absurditas, ut pu-
gnet adversus articulum fidei, & arbitror si quis ur-
geat, eum sic definiturum articulum fidei, utcumque
videbitur esse causæ, quam agit, commodum. Quæ
necessitas adegit *Paulum*, ut historiam de filio *Agar*

& filio *Sara* trahat ad tropologiam? In sensu historico nihil erat absurdi, nec adversans articulis fidei. Toties legimus Deum iratum, furem, poenitentem, quis articulus fidei læditur, si credamus hos affectus vere in Deo esse? Si quis respondeat impium esse Deo tribuere affectus humanos, respondebo juxta *Lutheri* regulam, me quod expressum est in sacris Litteris tenere, nihil absurdum esse, sed ita videri carni, non esse scrutandum quomodo Deus irascatur aut poeniteat. Quis hic me coget tropum recipere? Ad hæc quas tropologias nobis *Lutherus* invexit in explicandis decem præceptis; item in Psalmos, ubi simplex oratio non habebat evidentem absurditatem? Fidei articulum fortasse vocabit, quicquid expressum est in sacris Litteris. At in his verba verbis crebro pugnare videntur, quemadmodum jam demonstratum est. An igitur in his, quæ lædunt causam ipsius, invehet tropologias ex animi sui sententia, in aliis, quæ in speciem conducunt ad causam, rejiciet omnes tropos, & si hæret in absurditate explicanda, confugiet ad arcanam Dei voluntatem? Et hæc qui facit, videtur sibi disputare, si Superis placet, & triumphum adornat, quasi difficile sit cuiquam ad istum modum vincere. His legibus vel *Pygmæus* dejiciet *Gigantem*. Queritur non servari pacta, qui recensuerim *Origenis* interpretationem. Si nullam recipit interpretationem, cur ipse tot inauditas interpretationes comminiscitur ubicunque commodum est? Si recipit, cum pari mecum jure contendat, cur meam recepturus, rejicit *Origenis* ac *Hieronymi*? Quamquam & *Augustinus*, & *Theophylactus* & *Chrysostomus* hæcenus consentiunt cum *Origene*, & ab homine submoveant necessitatem absolutam *Lutheri*, neque confugiunt ad arcanam illam ac tantum adorandam voluntatem. Et si *Chrysostomo* credimus, non ideo *Paulus* dicit, *o tu homo quis es qui respondes Deo*, quo submoveat à quæstionis solutione, sed ut retusa hominis curiositate, paret illum magis docilem ad quæstionis solutionem, eo quod in hoc genere quæstionum multa incidunt, quæ non percipiuntur nisi à piis: multa item quorum ratio nulla reddi potest, quorum exemplum tale profert *Augustinus*: multi infantes Christianorum citra culpam parentum decedunt absque sacramento baptismi, & eunt in gehennam, veluti qui pereunt in utero materno, aut in ipso partu, nonnulli Judæorum aut Paganorum infantes, sublatis furto à Christianis, & clam baptizati, si decesserunt, eunt in vitam æternam. Cur hoc Deus fieri permittat, negat esse nostrum inquirere. Jam si tantum *Origenis* citassent sententiam, queri poterat se gravari hominis auctoritate. Nunc recenseo collationem locorum, quæ *Augustino* auctore optima est exponendi Scripturas ratio, adfero causas absurditatis, quæ mittit ad tropum, ostendo congruentiam interpretationis cum his quæ præcedunt & sequuntur. Itaque fingat si volet esse meam interpretationem, & desinat queri de sacris Ecclesiæ Doctoribus. Accedit igitur ad excutiendas causas à Diatriba citatas, ob quas hic ad tropum confugerint Orthodoxi. Abhorrent aures Christianæ, abhorret sensus communis, ut dicatur Deus natura bonus immittere malitiam in cor hominis, aut certe adde malitiam, quod ne justique quidem hominis videri queat. Ad hæc ita *Lutherus*: *Hæc absurditas in quem peccat articulum fidei?* Respondeo. Si fidei articulus est, quicquid expressum est in sacris Litteris, hæc absurditas pugnat cum illo, *Justus es Domine & rectum judicium tuum*, pugnat adversus illud, *Et misericordia ejus non est numerus*. Quod absurdum esset in homine Rege, multo absurdius est tribuere Deo. Habes articulum fidei, cujus exempla sexcenta proferre cuivis proclive sit è sacris Voluminibus. Si hæc absurditas non videtur idonea causa, cur ad tropum confugiamus, impudenter facit *Lutherus* ad tropos confugiens, non ut absurditatem vitet, sed invehat, nimirum cum interpretatur meritum promissionem, mercedem sequentiam, querere esse in via, agere, id est, agi more se-

A curis. Cur ibi non dicebat, hæc sunt verba Dei clara, dilucida, non recipio tropum, quod dictum est mordicus teneo. Si dicerem hanc absurditatem pugnare cum omnium Orthodoxorum totiusque Ecclesiæ Catholicæ decreto, forte moverem homini cachinnos. Habes ad articulum. *Aut quis*, inquit, *hæc offenditur absurditate?* Ratio humana offenditur, quæ cum in omnibus verbis & operibus, caca, surda, stulta, impia & sacrilega est, hoc loco adducitur iudex operum & verborum Dei. Ita *Lutherus*. Euge ut sui similis est non ster hyperbolus! Ita-ne in omnibus factis ac dictis Dei, cæca furdaque est humana ratio etiam sanctorum? Quis igitur Spiritus hoc arcanum patefecit ipsi? Si usque adeo nihil videt humana ratio, cur *Paulus* Philosophis Ethnicis tantum tribuit, ut dicat illis invisibilia Dei ex rebus conditis intellecta fuisse, usque ad cognitionem sempiternæ Deitatis. Et hanc rationem *Paulus* appellat Dei revelationem, Orthodoxi interpretantur lumen vultus divini, quod ipse in nobis signavit, quod omnes fatentur peccato primorum parentum obscuratum, extinctum nemo non negat. Ad quid valuit illis ratio? ut sint inexcusabiles. Gratia pulsans erat ea divinæ potentiae, sapientiae, bonitatis cognitio: sed liberi arbitrii erat, quod oblatam gratiam negligebant. Si nulla gratia fuisset oblata, videri poterant excusabiles; nunc oblata est gratia, cui si accessisset voluntatis humanæ studium, gratia gratiam, juxta proverbium, peperisset. Evolvat qui volet, quæ *Socrates*, quæ *Stoici*, quæ *Peripatetici*, quæ *Epicureus*, de fine boni, de recte vivendo tradiderunt, & dicat humanam rationem in omnibus esse cæcam, stultam & impiam. Pergit hyperbolizari. *Hoc*, inquit, *absurditatis prætextu, negabimus omnes articulos fidei, Christum esse Deum & hominem, esse Virginis filium, resurrexisse à mortuis*. Fortasse verum diceret *Lutherus*, si illa paradoxa nobis talis auctor talibus argumentis proponeret. Nunc miracula prophetiæ, exhibitio re promissorum, Evangelica Scriptura, sanguis martyrum, auctoritas Apostolorum, integritas Doctorum, totiusque Ecclesiæ consensus nobis persuaserunt hæc esse certissima. Nec tamen in his est quicquam absurdi, etiam si sunt multa paradoxa. Omnia declarant admirandam Dei sapientiam, bonitatem erga nos ineffabilem. Hæc autem absurditas impingit Deo crudelitatis & injustitiæ notam. Quod si tantum à tropis sit periculi, quantum fingit *Lutherus*, multo justius metuendum est ab ipsius tropis, quos nec apud Poetas, nec apud probos viros invenias. Desinat igitur res multum dissimiles veluti pares inter se conferre. Promiserat nobis tonitrua Dei. Nihil adhuc audimus nisi convitia. Verum adhuc prælodit, mox initiandis proferet mysteria.

E *Κοινὸν* rursus, ut admittamus tropum, non tamen evitatur absurditas: Si liberum arbitrium sine gratia nihil potest, Deo imputandum, qui gratiam aliis dat, aliis negat, prout ipsi visum est, nullo respectu meritorum: Si liberum arbitrium sine gratia potest omnia, multo est absurdius. Hoc quod *Lutherus* toties occinit, ne *Pelagius* quidem docuit, opinor. In principio propono tantum opiniones Orthodoxorum: nullam rejiciens, ut mihi liberum esset in argumentando in auxilium vocare quam vellem. In fine demonstro quæ maximè placeat, sic tamen ut eas non damnem, quas non damnavit Ecclesia. Nusquam illam reperies, quæ libero arbitrio totum tribuat absque gratia. Nec usquam dico liberum arbitrium nihil omnino posse. Sic enim habent verba Diatribes: *Mihi placet illorum sententia, qui nonnihil tribuunt libero arbitrio, sed gratia plurimum*. Ac mox, *Cur*, inquit, *datur aliquid libero arbitrio?* Ut sit quod merito imputetur impiis, qui gratia Dei volentes defuerint, ut excludatur à Deo crudelitatis & injustitiæ calumnia, ut excludatur à nobis desperatio, ut excludatur securitas, ut excitulemur ad conandum. Ob has causas fere ab omnibus statuitur liberum arbitrium, sed inefficax absque Dei perpetua gratia, ne quid

arrog-

arrogemus nobis. Dicit aliquis, quid valet liberum arbitrium si nihil efficiat? Respondeo. Ad quid valet totus homo, si sic in illo agat Deus, quemadmodum singulus agit in luto? His Diatribæ verbis declaro liberum arbitrium aliquid agere, sed quod non pertingat ad æternam salutem, nisi præsidio jugi gratiæ. Augustinus jam senex in libris, quos senex scripsit ad Valentinum, plurimum tribuit gratiæ, nonnihil tamen libero arbitrio. Idem cum in iisdem libris commemoret præparantem sive pulsantem gratiam, quæ nondum largiatur iustitiam, sed eo provehat, & huic tribuit bona quædam opera, sed imperfecta, minimum abest ab opinione tertia, quæ putat hominem naturæ viribus huc usque per opera moraliter bona posse proficere, ut promereatur gratiam, iustificantem, saltem juxta congruum, hoc est, ut jam Dei bonitas immensa non neget quod ab ipso petitur.

148. Exagitat illud quod Origenes annotavit, Deum non ita loqui, *In hoc creavi te*, sed *in hoc excitavi*. Excitavit autem præbita occasione majoris malitiæ. Vidit enim Deus omnia quæ condiderat, & erant valde bona. Hoc, inquit Lutherus, dixit ante lapsum hominis: Sed mox tertio Capite sequitur, quomodo sit homo factus malus, desertus a Deo ac sibi relictus. Rem novam audio. Ergo nunc non sunt valde bona quæ Deus condidit? Si Satanas quatenus est Dei creatura, valde bonus est, cur homo simili ratione non possit dici valde bonus? Omitto quod hic dicit hominem à Deo desertum, & ita lapsum in mortem. Imo potius Deum deseruit homo per liberum arbitrium, seipsum avertens à Deo, quemadmodum & Angeli mali desciverant, unde & Græcis apostata dicuntur. Hic nobis admovebit alteram machinam Lutherus, Peccatum originale, quod sic exaggerat, sic amplificat, ut nec gratia agens in homine possit aliud operari quam peccatum. Nascimur omnes filii iræ, quanquam, ut ostendimus, ibi Paulus videri potest de mortalium inquinatis moribus loqui, & naturam appellat, non conditionem, sed id quod nostrum est, hoc est, nostræ voluntatis: verum fateamur omnes homines nasci filios iræ. Non tamen usque adeo valet peccatum alienum, ut nulla semina reliquerit in homine pietatis ac virtutum, cum harum rerum semina nonnulla videamus & in animantibus brutis, ut in columbis ac turturibus casti conjugii, in Elephantis religionis & pudicitiae, in canibus gratitudinis, in asinabus pietatis erga foetus, in apibus & formicis politiae: in hoc tamen omnes referunt primos parentes, quod sentiunt in se proclivitatem ad peccandum, licet alii plus alii minus. Quis autem tribuit infantibus impietatem? aut adolescentulis etiam probæ indolis nondum vitæ commercio contaminatis? non enim omnis culpa impietas est. Ea pronitas per baptismi gratiam non in totum tollitur, sed imminuitur. Pharo vaserat iræ, paratum in interitum, natus immundus ex immundo semine, qui si nihil habuisset præter originis vitium, facilius auscultasset pulsanti gratiæ. Nunc consuetudo peccandi callum obduxerat. Atqui ea durities primum à libero arbitrio profecta est, & per liberum arbitrium crevit in immensum. Non ausim tamen dicere quod non potuerit ad meliora converti, cum coeperit flecti: sed si non potuit, ipse meritis præcedentibus causam dedit, ut traderetur in reprobum sensum. Abusus est igitur Deus impii Regis prava voluntate ad puniendum similem Regi suo populum, qui hospites Hebræos tam inclementi servitute premi sustinuerit. Profertur & illud, jam pridem explosum ab aliis, omnia propter semetipsum fecit Dominus, etiam impium ad diem malum. Neque enim Deus facit impios, alioqui diceretur omnes homines impios fecisse: sed virum impium & insanabilem sic dicitur fecisse ad diem malum, quemadmodum vasa iræ præparavit in interitum. Si condidisset in interitum, nemo salvus esset, sed abutitur hominum impiorum malitia in bonum electorum. Nec est in nostris codicibus, omnia fecit Dominus, sed operatus est, operatur autem & qui moderatur & gu-

bernat. Sic autem Deus moderatur præterita, præsentia, futura, bona simul & mala, ut ex his admiranda quædam resultet harmonia. Septuaginta nobis longe alium sensum tradiderunt. Sic enim verterunt: Πάντα τὰ ἔργα τοῦ ταπεινοῦ φανερά ἐσθ' ἐν Θεῷ, οἱ δὲ ἀσεβεῖς ἐν ἡμέρᾳ κακῇ ὀλύνται. Id est, omnia facta humilis manifestata sunt apud Deum, impii vero in die malo peribunt. Ineptum autem sit hic puerilibus gryphis argutari, Deum impios generare, at non generare impios. Deus ut omnium rerum summa causa, producit agitque cuncta, in his & hominem, malitiam tamen non gignit in homine: Naturam gignit vitiatam, sed hujus vitium non gignit, verum id profectum est à Satana, & libero arbitrio. Lutherus autem hic fatetur à Deo non gigni peccatum, cum alias fateatur Deum & bona pariter & mala operari in omnibus. Et adhibet simile: Deus sic propagat naturam hominis vitiatam, quasi si bonus artifex ex inutili vitiatoque ligno faciat Statuas. Sed de iis, quæ παρέργα sunt, alias incidet differendi locus. Aperit aliam rimam, Deus vidit omnia esse bona, at non dictum est, homo vidit & erant valde bona. Imo hoc vidit Propheta qui scripsit, Benedicite omnia opera Domini Domino. Quomodo benedicent Domino, nisi bona sint? Ex turpibus operibus non relucet artificis gloria. Vident igitur & homines omnia quæ fecit Deus esse valde bona, quia malorum auctor Deus non est. Afflictiones, incommoda dici possunt, per se nec vere bona sunt, nec vere bona. Probabilius poterat Origenis annotationem rejicere, si dixisset Deum illic loqui de rebus conditis & actione naturali. Jam peccatum est res præter naturam. Nihil enim magis pugnat cum natura, quam creaturam obistere creatori.

Tandem confutatis tropis dignabitur nobis aperire quomodo Deus dicatur in Scripturis indurare cor, tradere in reprobum sensum, seducere hominem, & in errorem trahere & seducere Prophetam. Ad hoc assumitur veluti confessum à ratione simul & à Diatriba, Deum omnia in omnibus operari, ac sine ipso nihil fieri nec efficax esse. Ratio pro se respondeat, certe apud Homerum Jupiter negat se esse causam malorum mortalibus, sed ipsos sua stultitia ruere in interitum. Pro Diatriba respondeo, illam nusquam hoc dixisse, quod Deus operatur omnia in omnibus: gratiam in omnibus bonis cooperari homini, professus est: Deum in nobis mœcham, inebriari, mentiri, invidere, occidere, nusquam neque sensit neque dixit Diatriba, quæ quanquam in aliquo sensu possunt videri vera, tamen à talibus dictis soleo libenter abstinere. Quare si non habet alias probationis bases, nihil aget apud Diatribam. Ne in hoc quidem convenit, quod Lutherus ait, sic Deum in nobis operari, quemadmodum faber agit securim aut ferram. Paulus Actorum xvii. probat Ethnici Poetæ sententiam, In ipso vivimus, movemur & sumus, nimirum de naturali motu loquentia. Esse primum esse naturæ fundamentum, vivere proximum, moveri tertium, nisi moveri malis referre ad vegetabilia. Nam in foetu animantis prior est motus vegetationis, quam vita animalis, cui adhæret motus, id est, vitalis actio. Jam oportuit Lutherum distinguere generalem illam actionem primæ causæ in rebus conditis omnibus, à peculiari actione, de qua nos hic agimus, & de qua loquitur Paulus primæ Corinth. duodecimo: Et divisiones operationum sunt, Idem vero Deus, qui operatur omnia in omnibus. Quanquam hoc loco operatur non est ἐργάζεται, sed ὁ ἐνεργῶν, quod magis sonat impulsus, & vim auxiliantem quam operationem. Sic in amante agit amor, nimirum impulsu. Nec illic loquitur de quibuslibet hominum actionibus, sed de variis donis Sancti Spiritus, quanquam nec hæc sic aguntur in piis, ut faber agit ferram, cum Paulus dicat Spiritus prophetiæ, Prophetis ipsis subiectos esse; sed potius ut sessor agit equum. Porro locus Eph. i. quem perperam in assertionem citat Lutherus, non agit de motu illo communi, sed de vi effectus gratiæ, quam exerebat in electis. Nam & illic est verbum ἐνεργῶν, Qui ope-

ratur, inquit, omnia secundum consilium voluntatis suae, ut simus in laudem gloriae ejus. Eadem vox est ad Philip. 1. Deus enim est, qui operatur in vobis & velle & perficere, ὁ ἐνεργῶν, quæ vox significat pulsantem gratiam, sed audi voluntatis libertatem pro bona voluntate, quod Græce est *ἰδορίας*, quæ vox sonat liberum animi placitum. Sunt & alia loca apud Paulum, in quibus Deus dicitur operari in nobis, sed in bonum, nusquam legitur operari blasphemias, cædes & adulteria in malis, etiam si frequenter ista permittit fieri. Arbitror jam discussa Lutheri tela priusquam provolarint. Sed audiamus quid balbutiat. Nam profitetur se velle balbutire & ineptire. Assumit & aliud hoc non minus impudens, æquat hominem lapsum Satanæ, quasi uterque sic sit aversus à Deo, ut perpetuo conversi ad suas cupiditates, non possint velle bonum. Pro se respondeat Satanas Luthero. Pro homine dicam: falsum est quod assumit, cum Paulus in peccatoris hominis persona loquatur, velle adjacet mihi, perficere autem bonum non invenio. Imo in hujus sermonis ingressu, naturæ humanæ personam agit dicens: Ego autem aliquando vivebam sine lege, &c. Resident in hominibus honesti semina, inest & nifus aliquis ac pronitas ad recta, licet in plerisque major sit ad diversa proclivitas. Potest igitur & homo sine peculiari gratiæ dono, aliquo usque velle bonum aliquid, sed illud bonum, quod adducit ad felicitatem, efficaciter velle non potest, absque principali gratiæ præsidio. Totum autem adscribitur divinæ bonitati, non quod homo nihil agat, sed quod à Deo proficiantur omnia, quibus aliquid possumus, volumus, agimus aut sumus. Nec est in homine malitiosa aversio à Deo, quemadmodum in Satana, sed infirmitas potius est, quam malitia: perversitas autem in nonnullis non tam est à natura, quam à consuetudine parta peccatis, graviora levioribus accumulando. Sed Luthero nihil placet nisi hyperbolicum. Jam quantum videmus discrimen in pueris: Quosdam dicas ad omnem natos malitiam una cum lacte pravam mentem imbibisse, alios ad certa vitia propensos, ab aliis abhorrere. Nonnullos mediocriter affectos, & ad virtutem & ad turpitudinem. Quorundam indoles tam est ad virtutem sequax ac docilis, ut præcurrant, non sequantur. Ducas ad pietatem, & ad omnem vitæ probitatem natos. Et hæc semina produnt sese his etiam annis, quibus nondum valent usu rationis, ut intelligas à natura insita: sive hæc tanta inæqualitas proficiatur ex temperatura corporum, sive ex parentum aut nutritionis moribus, sive ab astris, sive aliis ex causis nobis incognitis: certe à baptismo non est, cum is sit omnium communis, & inter Ethnicos fuerit eadem ingeniorum differentia, nec à peccato principum hominum, cum hoc ex æquo pertineat ad omnes. Nihil horum distinguit Lutherus, sed in malitia parem facit hominem Satanæ, hominem rudem ac nondum in vitiis inveteratum, homini qui jam assiduitate peccandi hominis sensum exfuit, & in feram, ut ita loquar, abiit, qualis erat Pharo, de quo nobis hic erat institutus sermo. His argumentis subductis, quid colligit Lutherus? Sed colligit tamen. Quid? Satanas & homo natura impius, est tamen aliquid: & cum peccant, peccant autem semper, nec possunt non peccare, agunt aliquid. Deus autem ut prima causa generaliter agit in omnibus rebus conditis sive bona sint, sive mala. Ita fit ut omnipotens illius motus, rapiens & agens omnia, agat in impiis quicquid perpetrant facinorum, quemadmodum & in Satana, nec tamen illi non sunt impii quia secus agere non possunt, nec Deus male agit, qui operatur omnia mala. Veluti si bonus equus agat equum claudum, aut si bonus faber utatur mala securi, opus malum faciet, cum ipse bonus sit artifex. Quod si quid obstiterit impie agentibus, effervescent impietas ejusdem Dei motu. Hæc Lutherus. Habes quomodo Deus operatur mala, & quomodo induret hominem, habes præclarum sophisma, non è divinis Libris, sed è Philosophorum adytis petatum atque huc detortum, quamquam nec hic convenit inter Philosophos, nec quif-

quam Philosophorum ausus est falsis Diis adscribere mala opera. Atqui jam dictum est, nos hic non agere de universali motu primæ causæ, juxta quam cooperatur Deus & adulteranti, & venenum paranti, & occidenti, sed quatenus hæc operatur Deus, mala non sunt. Sunt enim aliquid, & iisdem finibus circumscribitur entis & boni cognomen. Ergo & juxta Philosophorum rationem falsum est, Deum operari mala. Neque quadrat hic equitis & equi comparatio: equus bipes aut tripes non ambulat, claudus incommode quidem ambulat, ambulat tamen quo vult fessor. At Lutherus facit hominem, equum in diversa tendentem, quam vult fessor, proinde magis congruebat equi retrogradi similitudo. Quanquam nec ea satis congruit dogmati Lutherano, qui dicit hominem in bonis nihilo plus agere, quam agat securis in manu fabri, aut lutum in manu figuli. Rursus alius scrupus: Fatetur Deum operari mala, negat tamen male agere. At hic fatetur fabrum male secare, si malam habeat securim. Quanquam hæc, ut dixi, non proprie faciunt ad id quod in manibus est. Si Deus operatur quicquid agunt formicæ, ranæ, boves & asini, serpentes, pisces & volucres, ignis, aer & aqua, Angeli boni pariter ac mali, homines pueri, juvenes, senes, probi, improbi, quid novi legimus, cum audimus, Induravit Deus cor Pharaonis, aut, seduxi Prophetam illum? Quoniam autem hæc paucis locis dicta reperiuntur, oportet aliquam peculiarem actionem designatam esse. Magna erat turba Pseudoprophetarum ætate Pauli, non tamen dixit, quod Deus illos seduxerit, sed spiritum erroris ait in eis operari. Quanquam apud Ezechielem xiv. dicitur à Deo seductus Propheta, qui seducit vaticinio suo populum. Tropus igitur hic non actionem primæ causæ generalem, sed quiddam peculiare nobis innuit. Sequitur autem & aliud absurdum: Ut eundem hominem ad idem opus simul agat Deus optimus ac Dæmon pessimus, & ejusdem peccati duo erunt operatores, Spiritus Dei & Spiritus Satanæ operans in filiis dissidentia. Dicit aliud actionis genus, quo Deus movet universa, & quo Satanæ Spiritus agit impios. Misum igitur faciamus illum primæ causæ motum universalem, ac de illa tractemus operatione Spiritus, quæ opponitur operationi Satanæ. Ad hunc gnomonem oportuit interpretari, Indurabo cor Pharaonis, & similia.

Vides quam nihil adhuc præstiterit eorum quæ fuerat pollicitus, & tamen quasi jam evicerit, ipse sibi canit encomium: Hæc, inquit, rata & certa sunt, Si credimus omnipotentem esse Deum. Credimus, impiam esse creaturam Dei, non simpliciter agnoscimus. Nec fatemur hominem hoc ipso quod natus est esse impium, abunde satis est, si fateamur illum exclusum à gratia filiorum Dei, ob unicum peccatum, quod nec admisit ipse, nec admittendi dedit occasionem, præsertim si prognatus sit ab iis, quos Christi gratia jam ab eo peccato purgavit, etiam si residet aliquod avitæ transgressionis vestigium, ad exercitationem pietatis, & custodiam modestiæ. Nunc mihi vide quam hyperbolicus sit Lutheri sermo: Et tam, inquit, non potest non furere, quam non potest non cupere & querere. Et tam non potest non cupere, quam non potest non esse, cum sit creatura Dei, licet vitiata. Bis hic peccat Lutherus: Primum, quod natura vitiata prona est in malum ex parte, interpretatur, quasi tota feratur ad impia, quod longe secus habere jam demonstravimus. Alterum, quod fucosifico inculcat naturam hominis vitiatam esse creaturam Dei, cum natura hominis quatenus vitiata est non sit creatura Dei, nec in hac Deus operetur malum quatenus malum est. Nam est & in peccando actio quædam & res natura bona, ut in adulterio, corpora, visus, contactus, & amor. Verum hic generalis primæ causæ motus non explicat quæstionem, quæ est in manibus.

Nondum audimus Dei tonitrua. Nam hoc commentum hausit ex Philosophia, quam toties detestatus est,

est, quemadmodum & sophisticen, cum non alio magis confugiat, quoties urgetur argumentis. Sed animadvertens nondum satis esse mollium illud indurandi verbum, adfert aliud commentum. *Indurare*, inquit, *est malum facere*. Proinde Deus non sic indurat quasi de novo in nobis malum creet, perinde quasi campo malus in vas fucorum infundat venenum, ipso vase nihil agente. Sed Deus, inquit, operatur in nobis, id est, per nos, mala, non suapte culpa, sed nostro vitio, quos natura vires aetione sua rapit, quemadmodum operatur & in Satana, licet nostro male utatur bene. Ut dissimulem, quod ubique Satanæ dissimilem causam miscet cum causa hominis: non enim Satanam Deus genuit malum, quemadmodum quotidie gignit homines malos & impios etiam, si *Luthero* credimus; nec Satanæ ob alienum peccatum malus est, sed ex propria malitia, nec habet insita virtutum semina, quemadmodum habet homo nascens. Si indurare est facere malum, ut exponit *Luthers*, & Deus indurat, juxta simplicem sensum & Grammaticorum leges exclusis tropis, id quod hic agebat *Luthers*, Deus fecit *Pharaonem* malum. Neque enim Sol dicitur indurare siliem, quem durum reperit, sed limum, quem mollem reperit. Verum hic qui nobis ob tropum tam insolenter insultabat, ad tropi praesidium confugit, exponens quomodo debeat accipi, quod Deus indurasse dicitur *Pharaonem*: *Indurat*, inquit, *hoc est, agens per illum malum, quemadmodum agis per universas res, abusus est illius mala natura ad gloriam suam & salutem populi sui, quasi bonus artifex malo instrumento malum faciat opus*. Objicit nobis *Luthers* quod tropis ac sequelis satagimus, ut Deum defendamus esse justum ac bonum, verum ipse multo longius petitis tropis & collationibus hoc agit, ne videatur bonus aut justus. Nam Deus non solum sapiens est & bonus artifex, verum etiam bonus Deus. Jam fieri potest ut bonus vir & idem bonus artifex, faciat opus imperfectum destitutus idoneis instrumentis: at quis diceret bonum virum, qui malis instrumentis sciens fecerit opus, in quo nihil esset boni, qualia *Luthers* fingit omnia hominis opera, nondum per gratiam justificati, imo per omnia malum: veluti si faceret testudinem, quam sciret illico corrui-turam in capita inhabitantium, aut discum conficeret ex argilla venenata, praesertim cum illi esset in manu mutare vel materiam vel instrumenta. Magis hic quadrabat collatio boni Regis, qui malis spiculatoribus abutitur ad puniendos malos, aut defendendos bonos; verum id non facit perpetuo, sed quoties res postulat. Nec est malum opus, quod Rex per illos agit, sed bonum opus, licet illi peragant animo non bono. Nec sic agit per illos, quemadmodum faber per securim, sed quemadmodum herus per ministrum, qui & ipse operatur, licet impulsu Domini. Haecenus igitur *Luthers* tropum pepulit, sed alio tropo, veluti clayum clavo, pollicitus nobis simplicissimum ac germanissimum Scripturae sensum. Quanquam ne sic quidem poterit elabi. Cum ait *indurabo*, juxta Grammaticos, non significatur praeteritum, sed futurum, ut alterutrum sit necessesse, aut Deum in illo genuisse novam malitiam, aut ei, quam reperit, accessionem adjunxisse. Quantulum autem refert, utrum adferas morbum, an adaugeas? Sed omitto mentis habitum, certe quæ dicebat faciebatque *Pharao*, erant actiones novæ, quas Deus in illo operatus est, otioso & nihil agente, sed nihil aliud quam patiente juxta securis & serræ parabolam. Nec sublevat *Luthers*, quod Deus naturam *Pharaonis* ab initio reperit malam, cum illam ipsam naturam gignendo induraverit, si *Luthero* credimus, quasi faber malis instrumentis, quæ ipse parit, faciat malum opus. Quod si hic confugerit ad primam massam peccato vitiatam, hoc ipsum primum peccatum sic Deus operatus est in *Adam*, quemadmodum operabatur in *Pharaone*, nimirum prima causa motu suo omnipotente rapiens omnia. Si dicat *Adam* peccasse subtracta gratia, tota calamitatis invidia recidit in Deum, qui præter culpam, *Adæ* subtraxerit gratiam. Hic confugiet ad arca-

A nam voluntatem, at nos negamus esse necesse, cum probabilius, & juxta sententiam Orthodoxorum omnium, origo mali referatur ad liberum arbitrium. Quanquam multa tradunt de statu primorum parentum, in quo fuerunt conditi, quæ certo doceri non possunt ex sacris Litteris. Verum hominem sic conditum legimus, ut esset illi liberum deflectere in malum si vellet, & hærere bono, si vellet. Legimus *Evam* à serpente circumventam, sollicitatam pulchritudine pomi, *Adam* ab uxore fuisse seductum. Quod Deus ultro subduxerit illi gratiam, non legimus. Quod legimus tenemus, quod affingitur rejicimus. Jam si voluntas hominis nihil agit nec in malis, quid est quod aliquoties repetit *Luthers*, *Adam sua voluntati relictus*? Ita-ne voluntas hominis erat condita mala, ut illi relictus, statim raperetur ad impietatem? Probabilius igitur est, eum dici relictum suæ voluntati, quem Deus passus est uti suo arbitrio, cum posset retrahere vacillantem. Hic existit alia quaestio, an *Adam* potuerit obsistere tentationi sine accessione novæ gratiæ. Verum præstat hoc agere quod est institutum. Adducit huc ex Libris Regum, quod de *Semei* maledico dixit *David*, *Dominum præcepit illi, ut maledicat David*. Fatetur absurdum, si quis accipiat Dominum præcepisse maledico, ut justum incesset convitiis. Itaque qui proferebatur se rem exclusis tropis explicaturum, hic rursus ad tropos confugit, immane quam è longinquo petitos. *Eo David respexit*, inquit, *quod Deus omnipotens dixit & facta sunt, hoc est, verbo aeterno omnia facit*. Quam durus hic tropus est, qui tamen non hic tantum habet locum, sed in omnibus sceleribus. Dominus præcepit, ut Pharisei blasphemias jacularentur in Filium Dei pendentem in cruce, præcepit ut *Lucifer* descenderet à conditore suo, præcepit ut seduceret *Evam*, præcepit ut *David* occideret *Uriam*, & uxorem corrumperet adulterio, præcepit ut *Judas* osculo proderet *Christum*, præcepit ut milites illum indigne tractarent, præcepit ut Pseudopostoli & hæretici vexarent Ecclesiam Dei, præcepit ut tyranni sævirent diris suppliciis & mortibus in discipulos *Christi*, præcepit ut hodie Satanæ non desinat hominum animos ad turpia sollicitare. Hæc si mollia sunt, si simplicia, si sensui communi consentanea, vicit *Luthers*, etiamsi non sine tropo; Sin coacta, dura & frigida, quid est cur ob hæc ab Ecclesiæ decreto recedamus? Verum cum hoc sermonis genus non reperitur in sacris Litteris, nisi paucis locis, ubi Deus abutitur malitia hujus, aut illius, vel ad emendationem bonorum, vel ad puniti-onem malorum, vel ad aliam rem bonam, ne admisceamus huic negotio generalem illam primariæ causæ actionem, sed adferamus aliquid peculiare, ubi sermo non est in genere, sed de hoc aut illo proprie loquitur, *Ego Dominum seduxi Prophetam illum*, id est, passus sum illum falsis prædicationibus decipere populum, sic meritum. Ita fecit suos aberrare à recta via, non revocans illos afflictionibus, nimirum sic commeritos, qui toties Deum revocantem spreverant. Sic emittit Spiritum in ora Prophetarum mendacem: Sic tradidit quosdam in reprobum sensum, vel ut ingravesceus ac proditus morbus facilius cogrigeretur, vel ut omnibus perspicuum esset, illos iusto Dei judicio fuisse desertos. Jam cum *Luthers* fateretur, Deum data occasione *Pharaonem* indurasse, non ita multum abest à nostra sententia. Hoc idem affirmant, quorum interpretationem retuli. Facere dicitur qui dat occasionem. Verum hunc tropum in nobis irridet, cum ipse utatur eodem, quanquam non in loco.

Nunc audi triumphum hominis: *Hec*, inquit, *si per-* 152.
suasum, vicinum in hac causa, & exclusis tropis & 153.
glossis hominum, verba Dei simpliciter accipimus, ne sit
neesse Deum excusare vel iniquitatis arguere. Audia-mus igitur simplicem Dei sermonem exclusis tropis & glossis hominum. *Indurabo*, inquit, *cor Pharaonis, simpliciter loquitur, ac si diceret, Ego faciam ut cor Pharaonis induretur, seu ut me operantis & facientis in-*
dure-

duretur, quod quomodo fiat audivimus: Scilicet intus generali motu, ipsam movebo voluntatem malam, ut suo impetu & cursu volentis pergat, nec cessabo movere, nec possum aliter. Foris vero offeram verbum & opus, in quod impinget impetus ille malus, cum aliud non possit, nisi male velle, me ipsum malum movente virtute omnipotentia. Audivimus humanorum verborum volumen, verbum Dei sine tropis & glossis non audimus, sed pro glossis Orthodoxorum audimus commenta Philosophorum, & pro tropis mollibus ac receptis, & è proximo petitis, audimus tropos multo duriores, & ab ipsa usque prædestinatione petitos. Sed cui dixit ista Deus? *Mosi.* Uter Deus prædicatus, an non prædicatus? Utique Deus prædicatus: nam ille alter non loquitur, sed tacitus agit quæ vult. Atqui Deus prædicatus negat se ququam indurare, sed venisse servandis omnibus, nec usquam docuit se indurasse *Judam*, ut proderet Domini suum, aut Phariseos, ut ad crucem adigerent agnum omnis expertem maculæ: Breviter quicquid est malorum ab ipso fieri, cum voluntas hominis tantum patiatur & ad bonum opus & ad malum. Quod si *Moses* homo spiritualis sciebat Deum esse primam omnium causam, & hujus motu omnipotente fieri omnia, quid novi dixit illi Deus, pollicens se induraturum cor *Pharaonis*? Quod si *Moses* nondum intelligebat hoc arcanum, nec populus apud quem nomine Dei legatione fungebatur, ubi simplicissimus ille sermo, quem pollicebatur *Lutherus* arbitris Grammaticis & sensu communi? An quisquam hoc ante *Lutherum* sic interpretatus est? Nec quisquam existit in Orbe, qui sensum haberet communem, ut Grammaticum sermonem intelligeret? Si sciebat populus quod docet *Lutherus* de motu omnipotente, nihil novi dixit Deus: si nesciebat, nec hunc sermonem tam non simplicem potuit intelligere. Quid autem sibi vult *Lutherus*, cum gaudens ut semper hyperbolis Deum ita loquentem facit, *Nec cessabo movere, nec possum aliter.* An Deus non potest malitiam impii Regis etiam absque gratia cohibere si vellet, quemadmodum fecit ut ignis refrigeraret tres pueros in fornace *Babylonica*? Non potuit non movere, sed potuit aliter movere & potuit ibi sistere furem. Quid dixi, sistere? Potuit in nihilum redigere. Quas hyperbolas, quos verborum fumos objicit nobis hic, qui repudiat omnia, præter simplicem sermonem Dei. Tandem velut his quoque diffusus alio dilabitur, obiter admiscens prædictionis ac præscientiæ mentionem. *Sic, inquit, certissimus erat, & certissime pronuntiabat Deus, Pharaonem esse indurandum, ut qui certissimus erat Pharaonis voluntatem nec motui omnipotentis resistere, nec malitiam suam deponere, nec oblatum adversarium Moysen admittere posse, sed manente ejus voluntate mala, necessario pejorem, duriores, & superbiorem fieri, dum cursu & impetu suo, impingeret in id quod nolebat, & quod contemnebat, confusus potentia sua, &c.* Quid opus erat hoc sermone? Si Deus ideo dixit, *indurabo*, id est, scio illum fore duriores quam hætenus fuit, tropus erit aliquanto mollior, quam quem inducit *Lutherus*. Atqui si fuisset in manu *Pharaoni* mutare voluntatem suam perversam & impiam, nihilo minus certo Deus pronuntiare poterat eum indurandum, quam nos pronuntiamus eum induratum fuisse. Sed interim *Lutherus* oblitus sui, tribuit humanæ voluntati vim agendi malum, cum antea dixerit humanam voluntatem tantummodo pati, non aliter quam securis agitur à fabro, ut jam nihilo plus laudis sit securi, si faber ea faciat aram, quam si eadem occidat hominem. Quod si hominis voluntas acta motu primæ causæ, simul agit & ipsa, cur non idem fateatur in opere bono? Nisi forte sub generali motu manet impetus humanæ voluntatis, sub gratia agente non manet. Item si omnes homines natura sunt impii, nec quicquam velle possunt nisi malum, qui sit, ut hunc visa uxor alterius pertrahat ad adulterium, ille sibi temperet, cum neutrum agat Spiritus, & utrique data sit par occasio? Rursus hic pecuniæ causa jugulet homi-

A nes, alius ne repertam quidem pecuniam velit tollere? Hic ultro effutiat secretum, alius ne in tormentis quidem effutiat, quod reticendum est. Si impietas manat ex origine; ea par est omnibus, si *Christum* excipias cum sua matre, quam & ipsam voluntate exceptam. Jam posuimus & occasionem parem. Motus autem omnipotens, qui rapit omnia, sine dubio communis est omnium. Nec hic apparet causa; cur alius propensus sit ad hoc crimen, alius ad aliud, quemadmodum Spiritus variis donis aliter atque aliter agit in diversis. Rursus homo violentus ex hoc ipso loco, quem adversus liberum arbitrium adduximus, colligit liberum arbitrium nihil posse nisi malum. Atqui quomodo dicitur liberum arbitrium, si captivum ducitur ad malum tantum? Deinde ubi est, quod nos docuit *Lutherus*, liberum arbitrium esse nomen inane; nusquam existans in rerum natura? Præterea quæ tandem est consequentia; Certa præscientia Deus prædixit indurandum *Pharaonem*, ergo *Pharao* non potuit mutare pravam voluntatem. Imo pulsatus est gratia præparante *Pharao*, & flecti coeperat, & fortasse respiscere poterat, si pulsantem gratiam fuisset amplexus. Quod si Deus non addidit uberiores gratiam, non natura nec motus ille generalis fuit in causa, sed animi pravitas per liberum arbitrium multo peccandi usu contracta. Et si Deus negasset illi pulsantem gratiam, nihil opus erat, velut ex machina inducere motum universalem primæ causæ, sed potius ut *Augustinus* facit, merita præcedentia, quibus se reddiderat indignum uberiore Dei gratia. Hætenus itaque nihil audivimus à *Luthero*, quod funditus tollat hominis liberum arbitrium, aut meram statuatur necessitatem: denique quod respondeat splendidis illis promissis, quid intersit inter fumos hominis & tonitrua Dei, & tamen perinde quasi rem felicibus gessisset auspiciis, pergit tollere reliquias hujus belli. Roganti cuiquam, cur Deus non cesset ab illo motu omnipotenti, respondet non esse æquum, ut Deus ob impios desinat esse Deus. Hoc dictum utcumque tolerabile est, licet interim adimat Deo facultatem eum motum moderandi pro suo arbitrio. Neque enim semper motus ille rapit Satanam homini molientem exitum, nec impiis semper licet quod volunt etiam occasione objecta. Sed alterum durius est, quod addit, scilicet ut desinat esse bonus, ne illi fiant pejores. An Deus desineret esse bonus, nisi perpetuo motu suo gigneret homines impios, & illorum pravam voluntatem raperet ad agenda mala? Citius credatur bonus, si vel coerceat, vel immutet illorum impiam voluntatem. Itaque cum constet illum esse summe bonum, cur per gratiam suam non immutat illorum voluntates, quanquam idem potest omnipotente suo motu, cujus arbitrium habet in manu. Neque enim sic movetur, ut Sol aut Orbes cœlestes, nec sic agit, ut ignis adurit, sed mera libertate agit ut vult. Hic nihil habet quod respondeat, nisi fateatur esse liberum hominis arbitrium aliquid, quo posito simul probatur Deus & justus & bonus. Sed mavult ad arcenam Dei voluntatem confugere, quam negat inquirendam, sed tantum adorandam. Atqui hujus quæstionis indagatio propius ad nos pertinet, quam illæ veteres de verbo *homusii*, de Spiritu Sancto ab utroque procedente, de Filio ex eadem essentia nascente, & Spiritu Sancto ex eadem procedente, quem Filium appellare fas non sit. Quin hic respondebant, mysterium & adorandum esse, non inquirendum. Fateor in rebus divinis frequenter occurrere, in quibus adoranda est Dei voluntas, non humana ratione scrutanda, verum ea difficultas non semper est in Scripturis aut rebus, sed frequenter in animis nostris, vel illotis, vel parum exercitatis. Rudibus igitur, impiis, & crassis ista cantio canenda est, ne irruant in adyta divinarum mysteriorum; Piis autem & exercitatis fas est cum reverentia scrutari, quod divinis voluminibus nobis proditum est. Et quibus tantum datum est lucis, ut ex Scripturis potuerint colligere, in tribus personis esse can-

candem essentiam numero, simplicissimam & individuum, hi tam misere cæcutierunt in hac materia, cuius bona portio sic ad nos pertinet, ut quædam etiam ipso sensu queamus dijudicare, de qua nobis tam multa prodiderunt sacre Litteræ? Nihil enim moror istiusmodi verba, Si caro & sanguis hic offensa murmurent, Murmurent sane. Huiusmodi verborum fumis jam assuevimus. Facile est nominare carnem ac spiritum, at discernere difficillimum est. Nec facile nobis persuaderetur, omnes retro Doctores fuisse carnem & sanguinem, excepto *Wiclepho*, & his qui nuper exorti negant hominis liberum arbitrium. Iis qui rogant, cur talem condidit *Adam*, ut posset labi, cur passus est labi, ut non deest quod respondeatur, ita non est necesse ad omnia respondere. Deus voluit agnoscere summe iustus ac summe bonus, iustitia non eluxisset, nisi fuisset liberum arbitrium, hoc est, labendi facultas, bonitas non eluxisset, nisi fuisset restituendi gratia. Idem responderi potest iis, qui quærent quamobrem ex eadem massa infectos gignat omnes, cum potuerit aliud hominum genus condere, aut purgato semine creare nos. Si quis, inquam, pius ac modestus hæc cuperet discere, talia quædam poterant responderi, Sin impius, aut stulte curiosus, aut indocilis eadem percunctaretur, ille mereretur audire, quæ nunc *Lutherus* non mihi, sed universis Ecclesiæ proceribus recinit, *Deus est, facit quæ vult, adora mysterium, ne inquiras, Non est illi præscribenda regula, cum ipse sit regula omnium*. Quod si libet ubilibet hanc sententiam occinere, cur tam multa quærent sacri Doctores in divinis Libris, & reddunt rationem plerumque certam, interdum probabilem, veluti cum inquirunt, cur *Christus* voluerit nasci ex virgine, cur ex conjugata, cur apud Judæos, cur peregre, cur in publico diversorio, cur sub *Augusto* Cæsare, cur in solo *Lazaro* excitando legitur infirmuisse spiritu, & lacrymas fudisse, cur passus amicum mori, cur tam sero profectus est in *Bethaniam*, cur iussit sibi commonstrari sepulcrum, cur iussit tolli lapidem, cur sic inclamavit, cur solvi iussit, ac dari cibum. In his vestigandis cum se salubriter exerceat Christiana pietas, cur in aliis Scripturæ locis non idem liceat, modo reverenter ac religiose? Quod si percunctator talis fuerit, ut appareat fore deteriores si respondeas, hic alegandus est dicto Pauli, *O homo tu quis es qui respondes Deo?* Deus est, non potest non esse iustum ac bonum quicquid dicit facitve, etiamsi tibi secus videatur.

154. Satis, ut arbitror, demonstratum est, *Lutherum* nec præstitisse quod promiserat, cum hætenus nihil adduxerit nisi Philosophorum commentum, de motu omnipotente, quod ut verum sit, certe hic friget: nec absque tropo conatum efficere quod instituit, cum pugnam instituerit adversus omnes tropos & sequelas, imo pro unico tropo sermonis usitato & è proximo petito, produxisse nobis tropos complures, duos ac ferreos, novos & inauditos, ab extramundanis usque petitos. Præterea declaratum est, in verbis evidentem absurditatem, satis idoneam dedisse causam, ut ad tropum confugeremus, quem ostendimus cum aliis Scripturæ locis congruere, nec abhorre à communi loquendi consuetudine. Et ne protinus rejiceretur *Erasmi* tropus, nominavi probos auctores, *Origenem*, *Hieronymum*, *Chrysostomum* ac *Theophylactum*, qui non tantum asseverant, sed rationibus idoneis probant quod interpretantur. Quin & ideo nominavi meos auctores, ut alius, qui vellet aut posset, commodiorem inveniret tropum, qui verborum absurditati mederetur. Nunc superest, ut *Lutherus* pari felicitate doceat nos, ipsius commentum esse sensum Sancti Spiritus, idque non humanis rationibus, sed ex ipso loci tenore, quod sane probandi genus in sacris Litteris efficacissimum esse fateor. Verum quid erit tam evidenter scriptum in arcanis Litteris, quod non detorqueat ad suum dogma, cum norit nobis interpretari pro merito, pollicitationem, pro mercede eventum, pro querere, esse in via, pro indurari, moveri à prima causa. Sed spectemus quem nobis exhibeat artificem. Hanc partem aggressurus præfatur suo more,

- A Diatribam appellans tropologiam, quasi meam ac non potius Veterum sententiam recensuerim: aut quasi sola Diatriba agat tropis & sequelis. Quod si tractans sacras Litteras nec tropum admittet usquam, nec aliud ex alio colliget, quid tandem efficiet; præsertim in locis inter se pugnantibus, juxta speciem duntaxat? Exorditur autem à generali convitio in omnes qui tropis utuntur in sacris Libris explicandis, quibus ait esse morem; ut fortiter contemto textu, verbum aliquod decerpant; quod tropis torqueant. Sic Diatriba, &c. Hæc petulantissime dicta, totiesque in hoc glorioso libro repetita, in quem recidunt? Non in Diatribam, quæ bona fide recensuit opinionem Veterum, sed in probatissimos Ecclesiæ Doctores, in quos ita sub Diatribæ fūco debacchatur, quemadmodum olim *Julianus* sub *Augustini* nomine, sacros Ecclesiæ Doctores faciebat *Manichæos*. Si illi verbum è contextu decerptum torquent, cur accusatur sola Diatriba? Verum illos *Lutherus* fortiter contemnit, ne dicam impie. Contemnit, sed ubi dogmatibus ipsius adversantur; ubi videntur suffragari, non gravatur etiam *Gregorium* citare, aut dictum aliquod ex historiola decerptum. Eodem autem animo quo maledicit *Hieronymo*, malediceret & *Paulo*, si auderet, quoties non facit ad ipsius dogmata. Sed maluit in Diatribam scurrari (nam hoc illi visum est elegans inventum) sic cogitans, ludos deliciasque faciam Diatribam; ita fiet, ut omnes auctoritate mea moti, conspuant illam, nec dignentur lectione, Tanta scilicet est mei nominis auctoritas. Hæc sibi pollicebatur gloriosus miles. Quis est omnium *Origene* diligentior in connectendis Scripturæ partibus; & observando, unde orsus, quæ pergat, quo evadat Spiritus? At quo tandem argumento rejicit tropum Veterum? Si *Deus*, inquit, induravit Pharaonem differendo pœnam, quid novi dictum est; cum eadem tolerantia induret omnes impios, abutentes Dei tolerantia? Accipio lemma, sed hoc telum mox retorquebo in jaculantem. Si ideo ineptus est tropus, quod *Pharaoni* tribuit quiddam quod est omnium impii-
piorum commune, multo minus valebit commentum ipsius de motu generali primæ causæ, quod adeo non est peculiare *Pharaoni*, ut commune sit non jam dicam piis & impiis, sed ranis & crocodilis, viperis & ululis, denique rebus omnibus. Ut omittam interim non citra controversiam esse quod assumit. Etenim si quis neget Deum ut primam causam in singulis rebus, ac singulis actionibus cooperari secundis causis, quomodo evincet? videlicet quoties lapis ex alto decidit in terram, cum ferri impulsu Dei, non sola generali naturæ vi. Aut quoties urit ignis, impulsu ejusdem urere. Proinde quod colligit *Lutherus*, *Vides igitur*, inquit, nihil prorsus ad rem facere tropum istum hoc loco, ut qui generaliter ad omnes pertinet, qui peccant lenitate divina tolerati, &c. nos in ipsum totidem verbis regerimus. Vides igitur, *Luthere*, nihil prorsus ad rem facere tropum istum hoc loco, ut qui generaliter ad omnes pertinet, qui peccant & non peccant, & non solum ad homines, verum etiam ad asinos & mulos, cum calcitrant aut aliud faciunt, rapti omnipotenti motu Dei. Nonne belle excussit tropum, non meum, sed probatissimorum Ecclesiæ Doctorem? Quanquam hic alium adhibuit fucum artifex. *Origenes* adducit tropum, quo indurare dicitur, qui indurationis dedit occasionem, hoc jam pertinet non minus ad oblatas molestias, aut alias occasiones, quam ad tolerantiam. Cæterum quod non ponit exemplum nisi de lenitate, facile est videre quid sit in causa, quoniam hujus partis explicatio favorabilior erat quam alterius. Verba Diatribes sic habent: *Origenes libro 10. de dēxōv tertio sic explicat nodum, ut fateatur occasionem indurationis datam à Deo; culpam tamen in Pharaonem rejiciat, qui sua malitia factus sit obstinatio, per hac per qua debebat ad penitentiam adduci*. Constat autem multos afflictionibus, molestiis ac miraculis adduci ad resipiscentiam. Et falsissimum est, quod interim assumit *Lutherus*, omnes malos indurari, tum severitate Dei, tum lenitate. Imo

multos morbus aut alia calamitas etiam si non transformet ad pietatem, tamen coercet à licentia peccandi: & si non facit, ut plane boni sint, tamen facit ut minus sint mali. Testatur hoc *Plinius* Junior in Epistola quadam quantis cupiditatibus malis ægrotatio quorundam animos liberet. Idem dici potest de rerum prosperitate: Solos feroces, & adversus Deum erectos indurat & lenitas & severitas Dei, quod accidit *Pharaoni*. Quoniam autem *Pharao* motus malis coeperat resipiscere, fortasse dimisisset populum, si Deus constanter prefisset illum immisso malo: nunc utroque modo induratus est, vel omnibus potius, non omnipotenti motu primæ causæ, quæ movet etiam ranas & viperas, sed occasione objecta perverso Regis animo: quemadmodum si quis igni resinam injiciat, aut rapido flumini transversam molem invehat, quo magis æstuet. Hoc autem erat peculiare quiddam, non ab universali motu, sed à propriis causis proficiscens, quas etiam si nequeamus divinare certo, tamen iustas fuisse credimus. Sed audiamus *Lutherum*, sermonis *Paulini* scopum ac sermonem explanantem: *Hoc* inquit, *agebat Deus*, ut in *Hebrais* confirmaret fiduciam in ipsius promissis, posteaquam comperissent tot difficultatibus frustra obstantibus nihil secius Deum prastitisse quod promiserat. Haecenus nihil repugno *Luthero*. Et ob id, inquit, *Deus* toties prædixit futurum, ut *Pharao* induraretur, diuque distulit extremam poenam, quo multis prodigiis edictis magis illustraretur & præscientia, & virtus, & fides Dei. Nec hic refragor admodum, nisi quod hæc vocula, *ut*, frequenter in divinis Litteris eventum sonat, non propositum aut finem, Indurabo per occasionem, & scio prædicoque fore, ut non dimittat populum meum. Excitat autem ille, non qui immitit mentem, sed qui occasionem extimulat, quasi Medicus ostensa vi pecuniarum excitet lethargiam avari. Cæterum quod addit, *Malitiam* *Pharaonis* operor, & in manu mea habeo: Si dixit operor malitiam, pro obijcio occasiones resipiscendi, quas ille vertit in majorem malitiam, non refragor. Alioqui durissimus est sermo, nec ferendus Christianis auribus, *Deus* in homine operatur malitiam. Nam malitiam in manu habere recte dicitur, cui in promptu est eam ubi libuit coercere. Sciebat *Deus* *Pharaonem* nec plagis territum, nec remissione correctionis mitigatum, dimissurum *Hebræos*, jamque decreverat illum exitio dare. Hoc exitium distulit, quo magis elucesceret Dei iustitia in puniendo Rege & bonitas erga populum suum. Veluti si Rex hominis supplicio capitis destinati malitia abutatur ad puniendos fontes, aut in exemplum aliorum, ne similiter contemnant iussa regia. Et tamen interim quæ obijciuntur, poterant esse occasiones resipiscendi, ni perversitas obstitisset, ex natura tantum insita, sed multo magis ex vitiorum habitu collecta. Nihil igitur hic opus erat omnipotente motu, nec Deo sine tropis in *Pharaone* operante malitiam. Quod autem enthymematis genus hoc est, *Si ulla fuisset in Pharaone veritabilis, Deus non potuisset certo predicere illius indurationem?* Sed homo verecundus dixit, *Non tam certo*. An *Deus* alia certius præscit, alia minus certo? Ipse *Lutherus* cum vellet æquior videri, concessit homini liberum arbitrium in rebus inferioribus. Est igitur homini in manu jugulare capum in coenam, & non jugulare. An hic *Deus* non poterit certo prædicere, quid homo facturus sit? Si *Deus* non aliter præscit futura, quam scit facta, quomodo dicitur quædam minus certo præscire, quod sit in arbitrio hominis facere aut non facere? An hic *Lutherus* videtur fuisse sobrius? Et iterum inculcat, Deum non potuisse omittere operationem omnipotentis generalem. Quid igitur, an *Deus* non potest efficere, ut sol consistat, & flumina relabantur ad fontes? Cum impio confert gratiam, mutatque voluntatem, nonne hac in parte mutat actionem generalem?

157. Audivimus quam dilucide nobis explicuerit *Lutherus* contextum ac tenorem sermonis *Paulini*, nihil se-

A quutus nisi simplicissimum absque tropis sermonem: imò sermonis hujus exordium erat, Cap. II. progressus tertio, quarto, & deinceps sequentibus. Quoniam *Judæi* vindicabant sibi iustitiam ex observatione Legis, quam tamen re vera non observabant, adeo ut minus tribuerent Evangelicæ gratiæ, quam oportebat, nec Gentes quoniam erant à Lege alienæ, censerent recipiendas ad Evangelicam promissionem, nisi Legem reciperent: Rursus apud Gentes erant Philosophi, qui suis decretis summum bonum ac felicitatem pollicebantur, absque Lege *Mosaica*, sineque gratia Evangelii: *Paulus* hoc agit, ut utrosque dejiciat à stulta fiducia, doceatque jam nec ex Legis observatione dari salutem, nec ad salutem omnino requiri Legis ceremonias, quibus illi plus tribuebant, quam spiritualibus Legis præceptis, quæ non sustulit Evangelium, sed explicuit. Deinde ostendit neutros esse iustos, sed omnes ex æquo egere gratia Evangelii, quæ proferretur pariter omnibus, non ob merita præcedentia, sed ex gratuita promissione Dei, cui quisquis fideret ex quacunque gente profectus, servaretur, declarans nihil obfuturos vitæ prioris errores si resipiscant, nec *Judæis* profuturam Legem, nisi resipiscant agnoscant Evangelii gratiam. *Judæis* erat facta promissio, quæ tamen illis nihil esset profutura, nisi crederent Evangelio: nec erant habendi pro posteris *Abrahæ*, si non responderent fidei *Abrahæ*. Jam enim *Judæi* repugnabant Evangelio studio veteris Legis, & Gentes incircumcisæ subito per fidem facti sunt veri filii *Abrahæ*. Hæc *Paulus* varie disputat aliquot Capitibus. Proinde ne Gentes diffiderent de promissis, eo quod essent alienæ à Prophetis ac Lege, præsertim cum viderent *Judæos* mordicus tenere Legem, adimit utrisque fiduciam operum, & utrosque æquat in Evangelii gratia per fidem. Non autem esse mirum, si plerique *Judæi* rejicerent Evangelium ipsis nominatim promissum, cum nollent credere, neque quisquam esset gratiæ capax, nisi crederet. Et hoc ipsum præscisse Deum, ut populus Israeliticus desiceret ab Evangelio, atque hac occasione fores aperirentur Gentibus, quamlibet alienis à Lege & Prophetis. Summam enim hujus beneficii pendere à liberalitate Dei, & hominum fide. Jam ne *Judæus* quereretur, cur rejicit *Deus* populum suum, quem elegit, quem tot promissis lætavit, quem tot magnificis titulis honoravit, & pro his recipit impuras Gentes idololatrias, ac vitæ contaminatissimæ, docet Deum omnium futurorum præscium, cuique non pro generis nobilitate, sed pro meritis futuris statuere honorem & contumeliam, quemadmodum ex *Abrahâ* natum *Isaac* honoravit hæreditate promissionis, *Ismaelem* ex eodem prognatum ejecit ex ædibus, & ex *Isaac* propagatus est populus Deo carus, ex *Ismaele* nationes profanæ. Rursus ex eodem patre, eadem matre, eodem partu prognati sunt *Jacob* & *Esaü*, tamen *Jacob*, cujus pietatem præsciebat, fecit Patriarcham duodecim Tribuum, *Esaü* Gentium barbararum principem. Unde his honos decretus est, alteris nequaquam? Quia sic ex iustis causis præscivit ac prædixit *Deus* futurum, quemadmodum præscivit ac prædixit futurum, ut *Judæi* rejicerentur ab Evangelii gratia, & Gentes in hoc honoris adoptarentur, ut in *Judæos* ederet exempla suæ severitatis, sicut fecit in *Pharaone*, & in Gentes declararet exempla suæ bonitatis, veluti fecit erga filios *Israel* ab *Egyptia* servitute liberatos. Gentes invitavit ad Evangelium, non vi coegit: Nec *Judæos* vi repulit, sed obstinate resistentes Evangelio, tot expertos beneficia, tot conspectis miraculis, jamque dignos exitio, veluti vasa iræ parata in interitum proposuit horrendum omnibus exemplum, ut in illis perspicerent, quantum sit periculum adspernari gratiam Dei semet offerentem. Fuit igitur inopinatus eventus, ut populus ille Deo peculiaris ac dilectus sic rejiceretur, ut esset quemadmodum est & hodie, mortalium omnium abjectissimus, & Gentes vel tam impiæ, ut merito debuerint à Deo in tartara mitti, vel tam barbaræ, ut vix homines

nes viderentur, repente in numerum filiorum Dei adficerentur. At Deus *Judaorum* pervicacia abusus est in suam gloriam, ac Gentium salutem: & Gentium fide usus est ad declarationem suæ benignitatis in omnes qui credunt Evangelio, in utrisque demonstravit certissimam fidem promissionum. Nam utrumque prædictum erat à Prophetis, ut & *Judai* reprobarentur, & ad Gentes demigraret Evangelii gratia. Hic adhuc nulla coactio est aut necessitas, quam fingit *Lutherus*. *Judai* ex olea sunt excisi, ut idem *Paulus* mox docet Capite xi. & Gentes ex oleastro insitæ sunt in olivam. Quam ob causam? Propter credulitatem & incredulitatem. Gentes oblata Evangelii gratiæ non defuerunt, sed agnoscentes suam impietatem, amplexæ sunt benignitatem: *Judai* contra majore gratia provocati ad respiciendam, magis indurati sunt adversus Evangelium. Hic vides libero arbitrio locum dari, quod se gratiæ pulsanti præbet si velit, & accipit justificantem gratiam, & avertit se si velit, atque indignum reddit hominem majore gratia. Siquidem *Paulus* non solum ostendit has, quas dixi, causas, dicens, *propter incredulitatem fracti sunt rami, tu autem fide stas*: verum etiam ostendit in nobis esse situm, ut decidamus à gratia, aut ad gratiam oblatam convertamur. *Noli alium sapere, sed time, alioqui & tu excideris, sed & illi si non permanserint in incredulitate inferentur*. Qui dicit, *noli alium sapere*, nonne indicat quomodo possit homo excidere à gratia? Nimirum si sibi tribuat quod gratis accepit à Deo. Verum hanc arrogantiam *Lutherus* tribuet subtractæ à Deo gratiæ, at Orthodoxi melius sentientes de bonitate justitiæque Dei, tribuunt libero arbitrio. Quanquam non negamus Deum piis nonnunquam auferre gratiam ad tempus, quo post lapsum stent firmiores. Verum quod ob peculiare causas in hoc aut illo sit, non pertinet ad generalem disputationem. Cæterum qui dicit Deum dare gratiam immerenti, non ob aliud nisi quia sic placitum est, & si non comprobatur Dei justitiam, exaggerat tamen illius bonitatem. At qui prædicat Deum id, quod gratis dedit ad salutem, ultro subducere homini in perniciem, nulla hominis culpa offensum, parum pie loquitur de ejus inæstimabili benignitate. Rursus in hujus Epistolæ undecimi Capitis fine docet idem aliquanto lucidius: *Quid ergo, inquit, dicemus? Quod gentes quæ non sectabantur justitiam, apprehenderunt justitiam, justitiam autem quæ ex fide est. Israel sectando legem justitiæ in legem justitiæ non pervenit. Quare? Quia non ex fide, sed quasi ex operibus*. Vides non sine causa rejectos *Judæos*, videlicet ob fiduciam operum legalium, quibus inflati resistebant Evangelii gratiæ. Nec eos, qui servati sunt ex Gentibus, sine causa fuisse servatos, sed ob simplicem credulitatem. At fides, inquit, est donum Dei, nec est in nostra potestate. Fateor, si sentias de fide per gratiam justificante: verum ut est cognitio quædam præparans ad lucem fidei, ita fides quædam est humana, ad fidem justificantem præparans hominem: ut sunt justitiæ gradus, ita sunt & donorum, donec pervenias ad id quod mere naturale, atque hoc ipsum habet suam gratiam, cum auctor naturæ sit Deus, ut frustra metuatur *Augustinus*, ne initium gratiæ dicatur ab homine proficisci. Postremo sic est in manu hominis etiam ipsa justificatrix gratia, ut si velit possit amplecti pulsantem gratiam, quæ nulli negatur, in genere loquor, si velit possit averfari.

His ita dissertis de *Isaac* & *Ismaele*, de *Jacob* & *Esau*, *Paulus* facit elatum *Judæum*, aut Ethnicum arrogantem hæc rapientem ad impingendum Deo crimen injustitiæ. Nunquid igitur Deus injustus est, tyrannorum more faciens quicquid animo collibuit? Eam vocem *Paulus* abominatur dicens, *Abst.* Ac rursus ex persona contra disputantis addit; *Mosis* dixit, *Misererebor cujus misertus sum, & misericordiam præstabo cui miserebor*. Igitur non volentis, neque currentis, sed misereboris est Dei. Dicit enim Scriptura *Pharaoni*, *Quia in hoc ipsum excitavi te ut ostendam in te virtutem meam*

A & ut annuntietur nomen meum in universa terra. Ergo cujus vult miserebor, & quem vult indurat. Hunc totum sermonem Veteres aliquot tribuunt non *Paulo*, sed contradicenti, quem sic facit colligentem ex Scripturis perperam intellectis. Quid adhuc queritur? Voluntati ejus quis resistit? Hæc vox propemodum est *Lutheri*, simul & bene agentibus adimens omne meritum, & male agentes liberans à culpa, sed benefactorum omnium gratiam adscribens voluntati divinæ, & malefactorum culpam in Deum transferens, nisi quod naturam hominis vehementer impiam, ac Dei motum quendam omnipotentem commentus est, ne cogatur Deo crimen adscribere. *Paulus* autem nondum absolvit quæstionem, sed indocilem arrogantiam retundit. Veluti si herus immorigero servo, deque jussis Domini disputanti respondeat, Quid tua refert quamobrem id jubeam? Tibi satis esse debet, quod mihi sic visum est, Non est tuum judicare de meis consiliis. At idem Dominus servo modeste reverenterque percunctanti, non gravabitur consilii sui reddere rationem. Ita hæc voces, o homo tu quis es qui respondes Deo, Et, nunquid lutum dicit figulo, &c. non omnino submovent hominem ab ejus quod propositum est cognitione, sed à curiosa & impia disquisitione: nam quæstionem postea solvit *Paulus*, quatenus homini fas est. Habet hæc quæstio suos excursus, in quibus oportet rationem humanam cedere majestati divinæ: Veluti si quis roget, cur Deus tot millia Gentium passus sit impune perire, cum per Evangelium multos servarit, & ante Evangelium soli *Judæorum* nationi per Legem subvenerit: neque enim Lex prædicata est per universum Orbem, sicut Evangelium. Item cur infantes alii pereant sine lavacro renascentiæ, alii serventur, nulla parentum culpa, nullus habebit, opinor, quod respondeat, nisi quicquid facit aut permittit Deus judicio fieri, semper quidem iusto, sed aliquoties nobis incognito, quemadmodum scribit *Augustinus*. Quod si quis mihi diffidit dicenti sermonem hunc totum deo tendere, non ut doceat necessitatem quam adfert *Lutherus*, sed ut impiam, curiosam & arrogantem inquisitionem coerceat, legat *Hieronymi*, *Chrysostomi*, & *Theophylacti* commentarios. Verum de his post erit pluribus agendum.

Interim persequar cursum *Lutherana* disputationis, si tamen disputare videtur, qui figit ac refigit leges pro suo arbitratu, qui deridens omnium auctoritatem, sua somnia vocat Dei tonitrua. Miro fastidio deridet *Diatribam*, quæ veluti perplexa in quæstione nunc huc nunc illo se torqueat: Nunc, inquit, dicit esse necessitatem consequentia, sed non consequentis, Nunc ordinatam sive signi voluntatem cui resisti potest, voluntatem placiti cui resisti non potest, Nunc loci adducti ex *Paulo* non pugnant, nec loquuntur de salute hominis, Nunc præscientia Dei ponit necessitatem, Nunc non ponit necessitatem, Nunc prævenit gratia voluntatem ut velit, committatur eventum, dat felicem exitum, Nunc causa primaria agit omnia, Nunc agit per causas secundarias ipsa quæta. Omitto cætera, quæ congerit. Quantæ sunt hujus tyranni delitiæ! ut sibi placet in omnibus! Ut ipsi displicent aliorum omnia! Ut sibi pollicetur quicquid dixerit pro oraculo ab universis acceptum iri! Primum, excipiam quæ hic miscet mendacia, videlicet quod *Diatriba* dixerit, primam causam agere omnia, rursus sibi dissentiens dixerit, per secundarias causas agi cuncta, prima causa quæta. Verba *Diatribes* sic habent: Hic non excutiam, an Deus, qui est sine controversia primaria & summa causa omnium quæ sunt, quædam sic agit per causas secundarias, ut ipse interea nihil agat: an sic agit omnia, ut secundaria causa tantum cooperentur causa principali, tamen non sunt alioqui necessaria. Certe dubitari non potest quin Deus si velit possit omnium secundariarum causarum naturalem effectum in diversumvertere: Videlicet efficere potest, ut refrigeret & humectet ignis, & cætera. Ex his verbis, vel tacente me, liquet esse falsum quod impingit *Lutherus*: Quid autem absurdi sit, si cum in igni secundaria cau-

sa simul agat cum prima: in homine voluntas simul agat cum agente gratia? Sed acumen *Lutheri* sic solet colligere, *agit omnia; ergo agit sola*. Ubi vero dixi quod præscientia ponit necessitatem? Imo hoc refello, quod tamen hic *Lutherus* impudentissime repetit & inculcat. Cur autem mihi non liceat ad explicandam quæstionem uti distinctionibus ab orthodoxis Scripturibus traditis, de voluntate signi & efficaci, de necessitate immutabili, & inevitabili, de gratia præparante sive pulsante, operante, cooperante, sufficiente, proficiente & perficiente, & si libet addere, naturali sive communi, cum ipse nobis invexerit tot distinctiones inauditas, aut certe inauditis vocabulis, de Deo prædicato & non prædicato, de Deo crucifixo, & inhabitante lucem inaccessam, de voluntate Dei scrutanda & adoranda, de motu omnipotentis Dei & motu Satanæ in eodem opere malo, de necessitate immutabilitatis & coactionis, de voluntate hominis nihil agente, sed tantum patiente, tum in bonis, tum in malis, & voluntate agente & in bonis & in malis. Et hæc sua somnia vocat Dei tonitrua, quod adfertur ex probatis Auctoribus, ludibria vocat: & ut videatur valde festivus, confert Diatribam puero, qui dum claudit oculos ne quem videat, putat sese à nemine videri. O dictum lepidum! Ubi sunt applausores? Pene nominaveram quosdam. In quem hic jocus magis cadit quam in *Lutherum*, qui putat se perstrinxisse totius Orbis oculos, cum jam omnes sciant, ipsum neque boni quippiam neque mali prodidisse, quod non hauserit ex Veterum monumentis, excipio hyperbolas, & quædam portenta verborum quasi prophetorum, quibus facit ut nova quibuscumque videantur, quæ sunt vetusta, adeo ut *Wieland* etiam, *Valdonibus* & *Huffis* videatur invidere. Atque interim cum hujusmodi fumos offundat legentium oculis, tamen splendidis verbis frequenter intonat, tonitrua Dei, fulgura clarissima: stat invicta veritas. Istis fulminibus ac tonitruis, *Luthero*, quære peregrinum, nobis innotuerunt. Refricat nobis memoriam, quod obiter admiscuerat Diatribæ, de necessitate consequentis & consequentiæ. Hoc commentum gloriatur sese feliciter consequentia disputasse, eum perplexis verborum involucris rem potius ceu prudens obscuravit. Distinguebam enim illationem necessariam à propositione contingente. Itaque juxta priorem rationem dixi necessariam consequentiam propositionis ex propositione: Si hæc vera est, Deus præscit *Judam* proditurum Dominum, necessario consequitur hæc, *Judas* prodet Dominum: at non consequitur juxta posteriorem modum, necessario *Judas* prodet Dominum: poterat enim *Judas* alio flectere voluntatem suam. Necessitas enim consequentis est, cum id quod fit aliter fieri non potest: Necessitas consequentiæ est etiam in falsis, ut si homo est lapis, non sentit, tantum abest ut inducat necessitatem consequentis. Alioqui hæc propositio esset necessaria, homo non sentit, cum sit impossibilis. Hæc, ut arbitror, satis expedita sunt. Nunc audi fumos *Lutheri* profitentis se crassiore Minerva velle rem explicare. Necessitatem consequentiæ sic explanat: Si Deus aliquid vult, necesse est ut ipsum fiat, sed non est necesse, ut sit quod sit. Solum enim Deus necessario est, omnia alia possunt non esse si Deus velit. Ita actionem Dei necessariam dicunt, si volunt, sed factum ipsum non esse necessarium. Quid autem, inquit, istis ludibriis verborum efficiunt? Id scilicet, facta res non est necessaria, id est, non habet essentialiam necessariam, hoc est, nihil aliud docere, quam res facta non est Deus ipse. Nihil minus manet illud, ut omnis res necessario fiat, si ab ipso Dei necessaria, vel consequentia necessitas est; quantumlibet jam facta non sit necessario, id est, non sit Deus, vel habet essentialiam necessariam. Hactenus ille. Quid hac explanatione involutus? Primum, adducit exemplum hominis conditi, in quo nihil agit ipse qui conditur voluntas, cum nos loquamur de re, quam facere aut non facere est in hominis voluntate situm, veluti qui totum panis tenet

A in manu, si velit in jus appositum intingere, fiet ossa, sin minus, non erit. An igitur qui intingit, necessario id agit, an potius contingenter, quia poterat mutare voluntatem? *Lutherus* docet necessario intingere. Quære? Quia Deus præscivit fore ut intingeret, hoc est, ut eam voluntatem susciperet nec mutaret, & si mutaret, præsciebat quæ esset futura postrema voluntas. Ubi est igitur liberum hominis arbitrium in rebus inferioribus, quod *Lutherus* in hoc opere concedit? An cohæret mera necessitas cum libero arbitrio, hoc est, aqua cum igni? Quod si contingenter immergo panem in jus, non obstante Dei vel præscientia, vel voluntate, sequitur & *Judam* contingenter non necessario prodidisse Dominum. Exemplum igitur, quod adducit *Lutherus*, non quadrat huic instituto. Et tamen ad hoc accommodavit definitionem contingentis: *Contingenter*, inquit, fit, quod fit contingente & mutabili voluntate. *Contingens opus est, quod nobis contingenter, & volunt casu, imprudentibusque nobis fit*. Sic sane conditus est mihi Mundus. Sed quid hoc ad actiones humanas, de quibus loquebamur? In Deo non est voluntas mutabilis, ergo omnis Dei actio est necessaria, quanquam opera sunt contingentia si velit. Voluntas & præscientia Dei est ipse Deus, fateor, sed tamen præscire Dei & velle Dei, ad res externas nihil prohibet se contingenter habere, pro rei natura. Jam cum eadem voluntate Deus operetur quæ fiunt, & facta velit quæ sunt, non minus necessarius est homo factus, si Deus vult eum esse hominem, quam necessaria erat actio Dei, qua illum condidit. Sed nobis ista contingentia sunt, qui nescimus an Deus ex homine facere velit a finem. Ita Sol oritur necessario, si spectes naturæ cursum, si spectes voluntatem Dei nobis ignotam, contingenter oritur, quia potest fieri, ut si ille velit non exoriat. Verum nos metimur contingens & necessarium non ex scientia aut ignorantia nostrâ, sed ex ipsa natura rei. Neque enim ideo Deus non esset necessario, si dubitarent homines esset-ne Deus, an non. Nec ideo contingens dicitur quod incertus sim an futurum sit, nec-ne, sed quod talis sit natura rei, ut possit fieri aut non fieri, qualia sunt quæ pendent ab hominis arbitrio, ne recedamus ab argumento. Proinde si Deum spectes, contingenter condita sunt omnia quæ non sunt Deus. Cæterum quæ pendent ab hominis arbitrio, bis sunt contingentia. Primum, quia fiunt mutabili voluntate, deinde quia possunt per Dei voluntatem aliter fieri. Cæterum imprudentia nostra nihil facit ad rationem contingentis. Quæ contingentia fiunt, ubi facta sunt, immutabili certitudine novimus, nec tamen desinunt esse contingenter facta, quanquam quod ad nos sane attinet habent necessitatem immutabilitatis. Quod enim semel factum est, nunquam potest fieri infectum. Et ut hæc propositio, *Petrus cras cenabit*, pone eum cenaturum, contingenter est vera, ita si cenavit, hæc erit perendie contingenter vera, *Petrus heri cenavit*, nec mea scientia certa aut incerta mutat rei naturam, quæ sita fuit in hominis potestate. Aliud est si *Lutherus* dicat, Deum omnia agere in omnibus & bona & mala, hominem nihil agere, sed tantum pati, itaque necessario fieri quicquid fit vel boni vel mali. Verum hoc esset per id probare, quod erat ipsum probandum, utpote de quo est controversia. Verum haud scio an *Lutherus* credat idem esse casu fortuito fieri, quod contingenter fieri. Casu fortuito fit quod accidit præter expectationem aut operam nostram. Contingens autem, hoc est, quod *Aristoteles* vocat *endochomonon*, complectitur possibilitatem ad esse & non esse, ut non semper idem sit contingens & possibile, quod dicitur *duvaron*. Triplex autem causarum genus est, unde consideratur necessitas, aut contingentia. Est libera voluntas hominis, sunt causæ naturales in rebus inanimis aut rationis expertibus, & est summa causa Deus. Nihil itaque vetat eandem rem ad diversas causas relatum esse necessariam & contingentem. Veluti motus Orbium

cos.

coelestium, decessus & accessus maris, quod urit ignis, quod gravia feruntur deorsum, quod ad nos attinet, necessario sunt, eo quod ex his causis proficiuntur, quæ per nos impediri non possunt: ad Deum si recipias, contingenter sunt, qui vim secundarum causarum habet in manu. Verum quæ pendent à voluntate hominis, simpliciter contingentia sunt, quam nobis quam Deo. Ut enim rei est natura, sic ille novit aut vult: Si necessaria, necessario, si contingens contingenter. Verum de his mox plura dicendi locus erit.

Posteaquam igitur *Lutherus* evidentissime demonstravit, res conditas non esse Deum, cum nos de actionibus hominum ageremus, triumphum agit his verbis: *Adeo stat & permanet invicta sententia, omnia necessitate fieri. Nec est hic ulla obscuritas aut ambiguitas. In Esaia dicit, Consilium meum stabit, & voluntas mea fiet. Quis enim puer non intelligit, quid velint hæc vocabula, consilium, voluntas, fiet, stabit?* Audivimus sane gloriosum triumphum: Si quis puer intelligit hæc *Esaia* verba, qui factum est ut tot Theologi nihil hic viderint? Dicit: Non erat inter illos *Lutherus*. Ergo locus expendatur. An illic præcedit aliquid sequiturve, quod adimit homini voluntatis arbitrium? De eventis rerum illic est sermo, de frustrandis hominum consiliis ac pseudo-Prophetarum promissis, de capienda *Babylone*. Proinde uno in loco hic bis peccat *Lutherus*. Primum, quod Scripturæ sermonem alio trahit quam oportet, deinde quod est peculiariter dictum, trahit ad sensum generalem. Et tamen modo nos docuit illos absurde facere, qui decerpunt unum aut alterum verbum, quod detorqueant ad suum sensum, nulla habita ratione quid illic agatur, cum quibus, unde ortus sermo, quo tendat. Itaque si concedimus *Luthero*, Deum illam malam voluntatem egisse in *Juda*, & ad facinus perpulisse, utcumque probavit *Judam* necessario prodidisse Dominum, quod quidem ad ipsum attinet proditorem. Verum ex præscientia Dei non magis arguit necessitatem actionis, quam ex mea scientia facti. Neque enim Deus aliter scit præterita quam prospicit futura, imo nihil est illi neque præteritum, neque futurum, sed omnia veluti præsentia unico simplici contuitu perfectissime cernit, quemadmodum eadem voluntate vult omnia. Post vehementes asseverationes objicit mihi, quod convictus conscientia, fateor idem quod docet ipse. Quid? *Si Deus non fallitur in eo quod præscit, necesse est ipsum præscitum fieri, alioqui quis credere posset ejus promissionibus.* Hoc nunquam pronuntiavit *Diatriba*, quamvis ebria, sed ex persona argumentantis proponit hunc in modum: *Potest & in humanis rebus aliqua poni necessitas, qua tamen non excludat libertatem nostram voluntatis. Præscit Deus, & quod præsciebat aliquo modo volebat, fore ut Judas prodideret Dominum. Itaque si spectes Dei præscientiam infallibilem, & voluntatem immutabilem, necessario eventurum est, ut Judas prodas Dominum, & tamen Judas poterat mutare voluntatem suam, aut certe poterat non suscipere voluntatem impiam. Dices, Quid si mutasset? Non fuisset falsa Dei præscientia, nec impedita voluntas, cum hoc ipsum præsciturus fuisset ac voliturus, quod esset mutaturus voluntatem.* Hæc sunt, quæ, ut diximus, sub argumentantis persona referuntur: Id esse verum indicant hæc verba *Diatribes*, *Potest poni & aliqua necessitas.* Ubi tandem hic fateor quod asseverat *Lutherus*? Imo contrarium assevero. Et tamen hoc ipsum, quod de necessitate dictum est, explico in his quæ sequuntur, distincta necessitate consequentis & consequentiæ.

158. Ab hominis præscientia ducimus argumentum ad præscientiam Dei. Astrologus certo præscit futuram Eclipsim, nec tamen ejus præscientia cogit Solem cum Luna concurrere: & hominis scientia de præterito potest esse infallibilis, ut ego certum scio *Petrum* cenasse nudius tertius, nec ideo fuit illi necesse sumere cenam: ita nec Dei præscientia impedit arbitrii voluntatem, nihilo magis quam impedit cognitio rerum præ-

teritarum. Proinde nugamentum est, labascere fidem Dei in promissis omnibus, nisi necessario eveniat quod prædicit eventurum. Certissimo evenire fatemur omnia quæ prædicit Deus, aut etiam Propheta Dei Spiritu afflatus, necessario, nihil est neceffe. Quædam Deus prædicit absolute futura, quemadmodum prædixit se venturum ad judicium: id nullus hominum potest impedire quo minus fiat: Quædam pollicetur aut minatur sub conditione, *Si servaveris præcepta, salvus eris, Sin contemseris, ibis in gehennam.* Condicio partim in nobis est sita, eventus à solo Deo pendet infallibilis. Aperui fucum *Lutheri*, aperiam & alterum. Iterum *Diatriba* quamvis diu multumque luctata proficetur idem quod docet *Lutherus*, id quo magis persuadeat, recitat ipsius verba: *De voluntate, inquit, ac destinatione difficilior est questio. Vult enim Deus eadem qua præscit, & hoc est, quod subjicit Paulus, voluntati ejus quis resistit. Etenim si Rex esset, qui quicquid vellet officeret, nec quisquam posset obistere, facere diceretur quicquid vellet. Ita Dei voluntas quoniam est causa principalis omnium qua sunt, videtur necessitatem nostram voluntati inducere.* Hæc illa. Et *Lutherus*, gratias, inquit, tandem agimus Deo, pro sano sensu *Diatribes*. Rursus non animadvertit *Lutherus*, *Diatribam* hic argumentari, non pronuntiare. Primum, illud est artis, quod cum *Diatriba* sic argumentans loquitur: *Nam Deus aliqua modo velis oportet, quod cum præscias futurum, tamen non impedit, cum ipsi sit in manu, hæc verba prætermisit.* Nec abs re, respuunt enim illius opinionem, quam fingit me profiteri. Aliquo modo vult. Quid hoc sonat? Nimirum ut velle dicatur, qui finit fieri, quod alioqui poterat impedire. Et ita colligit, *Ita videtur inducere.* Quid est ita? Nisi juxta hanc rationem, qua vulgus dicit eum facere, qui cum posset non prohibuit, veluti cum dicitur occidisse hominem, qui cum posset non servavit. Quid est videtur inducere? Sic alicui videretur cum non sit. Est nunc & *Lutherus*, & gratias agat Deo pro sana *Diatribes* sententia. Jam verba, quæ *Lutherus* tribuit *Paulo*, Veteres tribuunt impio disputatori, qui sic citant interdum verba Scripturæ sacræ, quemadmodum *Satanas* in Evangelio tentans Dominum, & tamen non adeo magni refert, etiam si hæc verba tribuantur Apostolo citanti tantum & argumentanti. Nam hic illi mos est, ut varius ac lubricus sit in tractandis questionibus, ut docti crebro fateantur sibi difficillimum esse observare, unde sit ingressus, aut qua sit exitus, quod accidere solet ei qui per conclavia regiarum domus circumducitur. Id quod *Hieronymus* hoc loco nominatim repetit, testatus se velut in penetrali regio circumspice reverenter velle versari, quod utinam & *Lutherus* interdum faceret, nec omnia velut è tripode pronuntiaret. Certe hæc est vox impiorum: *Quid ergo queritur, si quem vult indurat, & cui vult miseretur?* Cui *Paulus* respondet, *ô homo in quis es qui respondes Deo*, non explicans questionem, sed retundens impiam vocem in Deum, quasi Deus esset injustus, proque sua libidine faceret omnia. Hic me conspuat *Lutherus*, quod de proprio capite, sine Scripturis, sine miraculis pronuntiem, imo clarissima Dei verba depravem. Miraculæ non professus sum me posse edere, nec de meo capite pronuntio, qui *Chrysostomus* ac *Theophylactus* protulerim auctoritatem, nec sine Scripturis, nisi forte pro Scripturis non habet, quas *Diatriba* tam multas recitat planissime refutantes *Lutheranam* necessitatem. Sed rejiciet orthodoxorum auctoritatem *Lutherus*: patiar, modo vicissim ipse patiatur me rejicere quod de suo capite præter omnium Veterum sententiam interpretatur, utcumque visum est causæ conducere. *Chrysostomus* cumque hoc veteres probatissimi Doctores tradunt hæc esse verba reprimentis impiam obmurmurationem adversus Deum, non explicantis questionem, quam solvit in his quæ sequuntur, *quod si Deus vult ostendere iram, & notam facere poenitentiam suam, &c.* Nec omnino dissentit *Augustinus*,

• V v v v 3 cum

cum ait, non solvendo, quodammodo solvit, & indicans ubi vere solvi incipiat. Lutherus fortiter negat, asseverans hunc sermonem esse clarissime profitentis memoriam & absolutam in omnibus necessitatem, nec aliud quærendum, nisi quia Deus sic voluit. Quid, inquit, quæbatur ista quæstione de voluntate Dei: nonne hoc ut necessitatem imponeret nostra voluntati? Ut verbo respondeam: nequaquam, sed quid agatur jam ante dilucide expedivi, ut supervacaneum sit repetere. Verum dum Apostolus studet ostendere, & Judæorum rejectionem, & Gentium admissionem non fortuito accidere, sed jam olim hoc à Deo præfinitum, & à Prophetis fuisse prædictum, adduxit exemplum Isaac & Ismahelis, item Jacob & Esau, quo Judæi perspicere, ad Evangelii gratiam nihil referre genus carnale, sed fidem, quæ propinquitatem habet spiritualement. Ex his velut obiter incidit hæc quæstio de murmure impiorum. Si quod dico non exstat in probatissimorum Ecclesiæ Doctorum libris, clamet Lutherus me de capite meo proferre commentum. Quod si rejicit quicquid à nobis adfertur, nos vicissim eodem jure quicquid ab illo, nimirum peracta est hæc fabula. Sed fingamus hæc verba tribui personæ Pauli, cui vult miseretur, & quem vult indurat. Qui miseretur immerentis, nullam facit injuriam ei cui pœna non remittitur, ut hic periclitetur Dei justitia. Veluti cum vitulus adoratus esset, crimen erat omnium commune, certus tamen numerus hominum interfectus est, cæteris paritum est. Hic à nobis causa reddi non potest. Nec tamen dubium est, quin Deus justis de causis id fecerit. Et si nulla de causa faceret, nisi quia libuit, nullus hic habet quod queratur, sed sunt quibus est unde gratias agant. De Pharaone jam responsum est variis modis. Origenes aliter hunc nodum explicat, Non est volentis neque currentis, sed miserationis Dei, hoc est, frustra cupit homo, frustra laborat, nisi accedat opitulatrix gratia, quæ admodum dicta sunt illa: Nisi Dominus custodieris civitatem frustra vigilat qui custodit eam. Rursus illud hujus Apostoli, Neque qui plantat est aliquid, neque qui rigat, sed qui incrementum dat Deus. Tandem hanc disputationem hac clausula finit: Ut vertamur ad salutem, aut avertamur, nobis in manu est. Cæterum quomodo dentur premia pii, aut quibus modis perdantur impii, hoc solius est Dei. Proinde si murmuret impius, quare Deus sic induravit Pharaonem, quare sic rejecit populum electum: Respondet, non est tuum exquirere, quibus modis puniam impios. Rursus si murmurent, quare rejecisti sui admittis Daemonum cultores, omnia mala committis? Respondet, iussus sum puniens impios, misericors vocans immeritos ad poenitentiam. Dicis itaque: Quid adhuc queritur Deus? Voluntati ejus quis resistit? Vides, inquit Lutherus, profopœiam? Video, quid tum potest? Illi, inquit, audientes quod voluntas Dei nobis necessitatem inducit, blasphemantes murmurant & dicunt, Quid adhuc queritur? hoc est, cur Deus sic instat, sic urget, sic exigit, sic queritur, &c. quæ loquacissime prosequitur, causa destitutus. Imo quoniam quod Paulus aliam ob causam induxerat, videbat impios rapturos in excusationem impietatis suæ, occupans refert illorum sermonem, nec statim solvit nodum quæstionis perdifficilis, sed repressa illorum arrogantia, prius illorum animos præparat, ut pii saltem accipiant quid ad hæc murmura possit responderi. Et si cui non est in promptu, quo refellat tales argumentationes, indicat Paulus quo telo possit illico temeritas impia coerceri, Nunquid dicit lutum figulo suo? Sic Julius secundus fertur respondisse Lodovici duodecimi Legato, per quem exostulabat, cur Cardinalem quendam Gallum conjecisset in carcerem: Quia meus, inquit, est Cardinalis, Sic mihi visum est, Nec est Regis a me querere causas quomodo tractem meos Cardinales. Si Rex reverenter fuisset percunctatus, fortasse Julius non gravatus fuisset illi causas aperire. Nunc tantum voluit inimicam parumque reverentem exostulationem retundere. Idem hic facit Paulus.

A Pergit argutari Lutherus: Si Paulus non explicaret hanc quæstionem, aut non certo definierat, necessitatem nobis imponi præscientia divina, quorsum opus erat inducere murmurantes voluntati ejus non posse resisti? Quis enim murmuraret aut indignaretur, si non sentiret definiri necessitatem illam. Jam ostensum est, nec præscientiam nec voluntatem Dei semper inducere necessitatem humanæ voluntati, licet in quibusdam eventus inducat necessitatem inevitabilitatis, ut Scholastici loquuntur. Deus præfinivit omnibus esse moriendum, hoc nemo potest evitare, & tamen quo genere mortis quisque sit periturus, non est nostræ potestatis. Rursus aliter vult Deus quæ prædicat absolute, quam quæ sub conditione. Veluti dictum est Ezechia, Morieris & non vives. Vixit tamen, erant enim verba minando provocantis ad preces ac poenitentiam. Adhuc iraduum, & Ninive subvertetur. Non tamen illico subversa est. Sed ut Luthero respondeam, par pari referens, cur inter loquendum, si quod dictum incidat, quod suspicamur aliquos in malam partem interpretaturos, obiter explicamus, obturantes os alio raptus quod dicebamus. Hactenus Lutherus nihil adfert nisi fortissimas asseverationes, inculcat Scripturam esse clarissimam, neminem nescire, quid sit resistere, quid sit voluntas, quid sit Deus. Cæcutiant hic, inquit, sane infinita millia doctorum probatissimorum, & Scripturas fingant dilucidas non esse, & quæstionem difficilem paveant. Nos habemus verba clarissima, quæ sic sonant, Cuius vult miseretur, & quem vult indurat. Nec pudet illum toties repetere quod à pueris quoque confutatum est: Si Deus præscit, necessario fit, præsupposito quod Deus nec errat, nec fallitur. Audis magnificum *νοκισμὸν*, præterea nihil. Quas autem contrarietates aut contradictiones mihi narras? Si Deus, qui futura quoque veluti peracta prospicit, non fallitur, sequitur hominem nihil ex arbitrio suo mutabili agere? ego video famulum sedentem, igitur non erat illi liberum stare si voluisset? Sed quando prodibunt ista Dei tonitrua? Homini gloriosas voces hactenus tantum audimus. De profopœia non est inter nos controversia. Convenit hæc verba, quid adhuc queritur, voluntati ejus quis resistit? esse murmuris impii. Verum illud Luthero neque mecum, neque cum ullo veterum interpretum convenit, hæc recte dici ab impiis. Recte autem dicerentur, si homo nec ad bonum, nec ad malum nihilo plus valeret, quam securis, quæ est in manu fabri, aut lutum, quod est in manu figuli, sed mera necessitate pateretur Deum in se operantem. Quod si verum esset, & ab illis, ut vult Lutherus, fuisset ex Pauli verbis intellectum, nonne merito dicerent, quid adhuc queritur de nobis, qui nihil agimus, sed patimur tantum, proque illius voluntate vel merentes vel immerentes damnabimur aut servabimur? Tot leges dedit, in quibus nihil esse scit, quod à nobis præstari queat, agit autem ipse nos, quocunque ipsi visum est, & tamen in Esaiâ clamat: *Va genti peccatrici, populo gravi iniquitate, semini nequam.* In Evangelio toties inclamat vae, Hierosolymam deplorat, quod colligi noluerit. Et quid aliud sonant omnes Prophetæ, quam exostulationes, objurgationes ac minas? Habent & præcepta suas minas & execrationes horrendas. Itaque si verum est Lutheri dogma, non injuria dicunt impii, Quid adhuc queritur? Nunc obturatur illis os duplici nomine. Primum, quod irreverenter obmurmurant Deo, cujus majestas religiose & cum tremore est adeunda: deinde quod ex Scripturæ verbis perperam intellectis, colligunt inevitabilem necessitatem, abicientes studium vitæ in melius commutandæ, cum gratia Dei nulli desit, si, quod in ipso est, præstiterit homo. Quod autem jus mihi narrat Lutherus Dei in nos, & nostrum in Deum? Imo si fas est dicere, mutuum jus est, quemadmodum inter æquum ac benignum herum & servum. Servus debet obsequium, herus debet præmium, etiam si nulla intercessit pactio. Nunc Deus suam fidem promissis obstrinxit homini, nec recusat argui, si minus pacta præstite-

fluerit. Sic enim apud *Esaiam* loquitur, *Venite & arguite me*. Idem apud *Micheam* Capito vi. causam suscipit cum populo, veluti sub iudice victurus aut vincendus. *Judicium*, inquit, *Dominus cum populo suo, & cum Israel dijudicabitur, Popule meus quid fecisti mihi, aut quid molestus fui tibi? Responde mihi*. Hic praevoceat ad respondendum: Et *Paulus* dicit, *ô homo tu qui es qui respondes Deo?* Quid ita? Quia cum iudicio respondentem audit Dominus, sine iudicio obmurmurantem ferre non potest. Si non respondendo dissoluta est quaestio, cur mox dissolvit quaestionem: *Quod si Deus vult ostendere inam, & notam facere potentiam suam, &c.* Idque persequitur usque ad Caput xii. declarans nec totam Gentem Israeliticam rejectam, & eos qui rejecti sunt, non temere rejectos, sed ob pertinacem incredulitatem, ut suo exitio fierent aliis exemplum, nec omnes Gentes Evangelii factas participes, sed eas duntaxat quae crederent Evangelio. Deus nihil accepit à nobis, ut aliquid debeat, fateor, nisi quod natura bonus est, quodque nos condidit. Quid accipit pater à filio? tamen ob hoc ipsum debet filio pietatis officium quia genuit. Præter hæc etiam pater se nobis obstrinxit Deus, quo magis ipsi fideremus. Nihil nobis promisit, nihil nobis dedit, nisi quia sic voluit. Accedo, sed inter hæc quæ nobis dare voluit, & donum liberi arbitrii est, quoniam hujus magna quædam vis in homine residet, etiam post lapsum primi parentis. *Præstaret*, inquit, *hominem prorsus carere arbitrii libertate, & sic conditum aut adfirmatum esse, ut in malum prolabi non possit*. Verum, sed hoc pacto magis illucescit Dei tum justitia, tum bonitas, qui vult à nobis sic timeri ut ametur, sic amari ut timeatur, quia sic expedit nobis. Quod si *Lutherus* hanc urgeat quaestionem, dicam in loco quia Deus est, & facit quicquid ipsi collibuit. Quod si quis pergat sciscitari, cur ob alienum peccatum sic excruciat genus humanum, cur passus est hominem labi, cum possit illum stabilire? cur condidit illum, quem sciebat mox lapsurum? harum quaestionum nullus erit finis, quarum curiositas ne progredereetur in immensum, *Paulus* sicut impie disputantem initio coercuit, quo reverenter quantum fas erat audiret, *O homo tu qui es*: ita in fine quaestionis submovet humanam scrutationem dicens, *ô altitudo divitiarum, sapientie & scientie Dei*. Quo dicto seipsum etiam submovet à profundiore scrutinio consilii divini. Satis erat hoc didicisse, Judæos merito rejici, quia credere volebant, Gentes misericorditer recipi ad Evangelii gratiam ob simplicem sinceramque fiduciam, nec ista causa * geri, sed admirabili Dei providentia, & ex Prophetarum oraculis, qui Judæorum exitio voluit illustrare justitiam ac severitatem suam inevitabilem, Gentium salute, bonitatem ineffabilem, rebus omnibus ita temperatis, ut Deus nec stultus, nec improvidus, nec injustus videri possit. Cæterum si *Paulus* sensit quod *Lutherus*, ad hunc modum respondere debuorat obmurmuranti-bus, Quid queritur, quid accusat, cur minatur, quid expostulat, & cætera. Sic loquitur Deus crucifixus, sed Deus ille non prædicatus aliud sentit. Deus crucifixus præcipit, minatur, blanditur, objurgat, expostulat, terret, allectat, sed latens ille Deus nihil horum, verum pro sua libidine operatur in hominibus tum bona tum mala: quosdam destinavit gehennæ, quosdam æternæ vitæ, quod destinatum est necesse est fieri, nec hic quicquam habet momenti voluntas hominis. Hic si remurmurent impii, qui justus ac bonus esse potest talis Deus? *Lutherus* respondebit pro *Paulo*, fidem esse Deo gratissimam. Huic autem nullum esse locum, nisi Deus videatur injustus & crudelis.

160. Et si responsum hoc parum videatur, addet hominem ex peccato primorum parentum nasci natura tam vitiatum, ut minimum differat à Satana, totusque feratur ad omnem impietatem: ita fieri ut Deus ille secretus adorandus non colendus omnipotenti motu suo,

* Legendum videtur *casu*.

A non possit aliud in hominibus agere, quam impietates, blasphemias, & omne scelerum genus, ne gratia quidem tam mala securi possit opus bonum facere. Cum hac consolatione *Lutherus* dimittit hominem, tantum obturans illi os, ne de rebus hisce ausit hiscere, tantum finat Deum agere quod agit. Alioqui voluntati ejus quis resistit? Huc detorquetur & illud ex Preca-tione Dominica, *fiat voluntas tua, sicut in celo & in terra*, ut probet omnium rerum inevitabilem necessitatem. Supervacuum erat igitur hoc ipsum dicere, *fiat voluntas tua*, quæ futura erat, etiamsi contrarium rogares. Imo supervacaneum est quicquam à Deo petere, stante necessitate quam fingit *Lutherus*. Sed quis unquam Divorum hominumve locum hunc interpretatus est de necessitate rerum omnium? Quin potius orant pii, ut homines submittant suam voluntatem gratiæ divinæ. Videor hoc mihi in *Lutheri* scriptis animadvertisse, Non semper est intentus iis quæ scribit, nec id fieri potest ut hominis animus perpetuo sit intentus alicui negotio, semper tamen illi currit calamus. Itaque quo crescat volumen, plurima incidunt quæ nihil aliud quam chartas explent. Nunc repetit plus decies dicta, commutatis tantum verbis, nunc concionatur versans in locis communibus, nunc asservationibus explet chartas, nunc ineptis salibus, & infacetis facetiis eximit tempus, nunc quicquid offertur aut succurrit animo, quocunque modo detorquet ad causam suam. Ac præter convitia quibus natura scætet, habet verba quædam veluti magica, quæ non ratione, sed vehementia quadam afficiant lectoris animum, vel imbecillem, vel parum eruditum. In quibus quoniam imaginatio plurimum valet, juxta Physicos, adeo ut frequenter morbos graves & mortem pariat, sit ut quodam modo afflentur spiritu, utinam sancto. *Irenæus* tradit arte simili plurimis imposuisse *Valentinum* ac *Marcionem*, non mulierculis tantum, sed & judicibus. Habebant verba quædam barbara, incognita, vehementia, imperiosa. Ea mira fiducia pronuntiantes territabant judices, & infirmos rapiebant in suam sententiam, mulieribus etiam prophetiæ spiritum dabant, iterum atque iterum jubentes, præcipientes, imperantes, ut tantum aperirent os, asseverantes prophetiam fore quicquid dicerent. Quid queris? Incallescant magicis verbis imbecilles animi & afflabantur, non aliter quam qui commentitiis vocibus adjurati intumescunt, fremuntque perinde quasi veris exorcismi verbis premantur. Hujusmodi vocibus cum omnes *Lutheri* libri, tum hic præcipue scætet. Addit æris *Dodonæi* loquacitatem, aut si quid illo est loquacius, ut lector quamvis sanus & integer, tamen hoc tædio delassetur. Quoties ex infallibili Dei præscientia collegit nullum esse hominis arbitrium, sed omnium rerum inevitabilem necessitatem, non sine risu omnium qui vel limen attigerunt Theologiæ! Talia sunt quæ stomachatur hoc Capite in eos qui scrutantur arcana Dei in sacris Litteris, illic curiosi ubi non oportet, illic oscitantes, ubi fuerat opus scrutinio. Quid autem est impie scrutari *Lutherus* expedit, Certam Dei præscientiam cum libertate voluntatis humanæ conjungere. Itaque si Deus præscit me versurum manum, mihi non liberum erit vertere aut non vertere, aut si liberum est, Deus fallitur, & erit idolum verius quam Deus. Quod sophisma dissolvunt qui dies decem vacarunt Sophisticæ. Interim tot admiscet fucos, ut vel reconferre tædeat, Qualia jam permulta demonstravimus, Quorum est illud in hoc Capite, quod confundit esse, *velle*, & *agere*, cum in altero fateamur aliquam necessitatem, in altero distinguimus. *Deus*, inquit, *præscivit Judam futurum, ergo vitari non poterat, quin Judas fieret proditor*. Neque enim erat hic locus libero arbitrio. Et hoc solus Deus operatus est. Sed idem *Deus*, inquit, *operatur in nobis & velle & agere*. Concurrit enim prima causa ad actiones naturæ. Verum malam voluntatem, quatenus mala est, & impium facinus quatenus impium est, bonus Deus non ope-

operatur in nobis. Nec ad rem facit quod hîc distinguit omnipotentiam, alteram qua multa non facit quæ potest, alteram quæ potenter omnia facit in omnibus. Et hac, inquit, in Scripturis dicitur omnipotens. Quorsum attinet hoc commentum? Certe huic loco non congruit.

161. In proximo Capite quoniam nihil est præter verborum turbas & vocum congeriem, non est cur respondendo teramus tempus, nisi quod satis impudenter inculcat, ipsius dogma per naturam quoque mentibus omnium mortalium impressum esse: *Si Deus est omnipotens & infallibiliter præscit omnia, ergo nullum est hominis liberum arbitrium.* Caruerunt igitur communi naturæ sensu tot Ecclesiæ Doctores, aut non crediderunt Dei præscientiam infallibilem. Cæterum cum ea quæ nobis insita sunt à natura, etiam citra doctoris operam intelligunt omnes, qualis illa lex est, *quod tibi fieri nolis, alteri ne feceris*, quæ factum est, ut *Lutherus*, homo tam ingeniosus, tam fero potuerit hoc sibi persuadere. Non enim quæram unde factum sit, cur tam ægre nunc quoque doctissimis viris persuadeat. Verum isti legi, quam fingit *Lutherus* omnibus insitam, adversatur altera lex penitus insita mentibus hominum, adeo ut Ethnici quoque sic colligant: *Deus est summe iustus ac bonus, Si iustus est, non punit in æternum eos, qui nulla sua culpa, sed inevitabili necessitate peccaverunt; nec irrogat supplicia ob ea mala quæ ipse operatur in hominibus. Sed pro sua bonitate nulli deest ad salutem, modo ne quis desit sibi.* Hæc est vera lex inscripta mentibus hominum, præsertim Christianorum, tam infixæ penitus, ut etiam si Sophistæ nectant inexplicabiles nodos, de ineffabili Dei præscientia, non possit tamen labefactari, sed neglectis ejusmodi verborum præstigiis stat immobilis.

162. Ad id vero quod objicit, *Si Paulus hoc loco non desinit absolutam necessitatem rerum humanarum, frustra adducit similitudinem lusi & figuli*, jam supra responsum est. Quemadmodum enim id quod præcessit, *homo tu quis es qui respondes Deo*, non explicat quæstionem, sed retundit impiam obmurmurationem, sic & hac similitudine facit idem. Tum in Diatriba satis demonstratum est, hujusmodi similitudines non exigendas ut quadrent per omnia, satis est ad id congruere, cui probando adhibentur. Deinde quod asseverat *Paulum* tota hac Epistola nihil aliud agere, quam ut ostendat hominem nihil agere, manifesto factum est, quemadmodum ex ipsa re liquet, & nos supra declaravimus, ne semper eadem iteremus. Nihilo vero congruentius, quam paulo ante citavit ad probandam inevitabilem necessitatem, *fiat voluntas tua, sicut in celo & in terra*, nunc eodem adducit verba Pauli, *Gentes quæ non sectabantur justitiam, apprehenderunt justitiam, justitiam autem quæ per fidem est. Israel autem sectando legem justitiam, in legem justitiam non pervenit.* Toties rogat Diatribam, num intelligat quid loquatur; justius idem hic rogarum *Lutherum*. Nihil enim aliud hic agit hac Epistola *Paulus*, nisi quod Gentes cum essent à Lege alienæ, tamen credentes Euangelio consecuti sunt gratiam. Contra *Judæi*, qui à pueris vixerant in Lege, quoniam resistebant *Christo*, repulsi sunt à gratia. Id aperte declarant quæ sequuntur: *Quia non ex fide, sed quasi ex operibus*: offenderunt enim in lapidem offensionis. Ex Legis operibus nunquam justificabatur homo, nisi adesset fiducia in *Christum* promissum: multo minus post *Christum*, ubi jam pleraque Legis opera cessabant. Secus accidit quam multi putabant, ergo-ne mera necessitas agit omnia? Sic probat sua *Lutherus*, qui solus novit & sensum & usum Scripturarum. Jam quod adductum erat ex Paulo, *Tu fide stas, ne animo extollaris*, sic diluit, *Verba*, inquit, *sunt imperativa & conjunctiva*; qua de re gloriatur se supra satis dixisse. Equidem fateor etiam plus satis, sed nihil adhuc probatum est. Verum toties jam dictum est, iudicio sensus communis ex his intelligi facultatem perficiendi quod jubemur. Et si Deus

A crucifixus delectatur hoc modo loqui, quid opus est Apostolos eodem more dicere? Imo cur hodie sic loquuntur, qui docent populum? Aliud lemma: *Paulus*, inquit, *non dicit nos posse credere, sed potens est illos inferere.* Verum, sed præcessit, *si non permanserint in incredulitate.* Ut autem resipiscant minima quidem parte in ipsis situm est, sed quæ tantum habeat momenti, ut si desit gratiæ Dei, sibi debeat imputare homo qui perit. Hîc exceptos velim, quos Deus ob præcedentiā merita tradidit in reprobum sensum, & peculiare Dei consilium, quo nonnullos subito transformavit in alios homines, aut cum gratiam subducit ad tempus iis quos diligit. Hac ratione potest homo credere, & potest non credere. Quis enim nescit per Spiritum hominem inferi corpori *Christi*, non suis viribus? Omitto cavillos hominis, quibus taxat transitiones & clausulas meæ Diatribæ, cui dicit hanc causam non esse cordi. Quis erat futurus voluminis modus, si ad singula dicta more *Lutheri* resisterem, desiderem, premerem, urgerem, redirem? Et ut ingenuè dicam, paucos illos dies quos dedi Diatribæ, maluissimè alibi collocare. Sciebam me nihil aliud quam cicadam alā corripere. Quid autem stultius, quam cum eo disputare, qui nihil admittit nisi Scripturæ verba, sed harum interpretationem uni sibi reservans, Imo qui sibi permittit comminisci, quoties commodum est, quod non magis è Scripturis elici potest quam è pumice lac. Ea tamen sibi videtur mirificus disputator, atque ita re gesta, sibi canit encomium.

Pergit discutere; quod adduxi, nihil vetare quo minus libertas coherereat cum aliqua necessitate, ut, *Dei necessario gignit Filium, & tamen volens ac libera gignit, quia non coactus.* Loquimur, inquit, de necessitate immutabilitatis: de eadem & ipse loquor. Neque enim sentio coactionem; cum quis id patitur, agitur quod non vult, sed cum non potest non velle quod vult. Quod si non placet verbum coactionis, pro non coactus mutetur, *natura immutabilis.* Nusquam enim urgeo *Lutherum* necessitate coactionis quam ipse fingit, nimirum eam qua cogitur homo facere quod non vult. Quanquam *Lutherus* hujusmodi coactionem qualem ego pono, videtur inducere, dicens hominem suapte natura nihil velle nisi impia, nec aliud posse vel velle vel agere. Hanc voluntatem cum aliò vertit gratia, nonne quodammodo vim facit & cogit, quemadmodum usu venit, qui philtris aliisque veneficiis coguntur amare quos oderant, & odisse quas amabant: aut quemadmodum Rex jussu suo facit ut homo velit, quod alioqui nolebat. Ita vis fit aquæ, dum lebetes fervefacta cogitur calfacere, natura suapte frigida. Quanquam igitur hîc *Lutherus* dividit necessitatem in violentam, quæ pertineat ad opus, & aliam infallibilem, quæ referatur ad tempus, negans se de priorē necessitate loqui, tamen quod vitat non effugit, in transformanda per gratiam hominis voluntate, qui sit expers gratiæ. Quin & subducta luce cogor nihil videre. Ita vis quædam fit & illi, qui ob nullam suam culpam, sed tantum quia sic libuit, subducta gratia relabi cogitur in malitiam. Denique *Paulus* sustinens personam peccatoris, scribit se velle bonum, at non posse quod vult efficere, itaque quod non vult, facere. Attamen unde *Lutherus* hausit hanc distinctionem, non satis video. Scholastici Theologi distinguunt necessitatem immutabilitatis à necessitate inevitabilitatis, ut prior pertineat ad præsens tempus ac præteritum, posterior ad futurum. Priorē Deus Pater gignit Filium, posteriore moriendum est omnibus; & venturum est iudicium vivorum ac mortuorum. Rursus si præscit *Judas* futurum, *Judas* fore necesse est, necessitate inevitabilitatis, at non est eadem necessitate necessarium, ut *Judas* prodatur Dominum, si Dominus præscit hoc illum facturum. *Judas* volendo prodidit Dominum, fatetur *Lutherus*, qui alias docet voluntatem hominis nihil agere nec in bonis nec in malis. Verum hoc, inquit, velle in ipso *Juda* certo & ineffabiliter

* Forſan, infallibiliter, vel inevitabiliter.

fu-

futurum fuisse dicimus, si Deus praescivit. Assentior. At non continuo sequitur, ut Judas necessario susceperit voluntatem prodendi, sed eam voluntatem poterat non suscipere, si ceteros Apostolos imitari maluisset, quam inhiare pecuniae. Jam ponamus Judam aliquando fuisse in gratia, quae res mutavit illius voluntatem? Nonne liberum arbitrium ad deteriora sese deflectens? Imo dicet Lutherus, voluntate Dei substracta gratia. Et hic igitur vis quaedam est, ut modo dixi. At eam Lutherus non admittit, sed tantum infallibilem necessitatem. Nos infallibilem Dei praescientiam agnoscimus, infallibilem necessitatem nusquam apud Orthodoxos legimus. Quid Lutherus sonent haec verba ipse viderit, Multo minus intelligo. Non disputamus, inquit, an Judas invitatus ac nolens proditor sit factus, sed an tempore praefinito à Deo, infallibiliter fieri oportuerit, ut Judas volendo proderet Christum. Ne nos quidem hoc agamus, an Judas invitatus prodiderit, etiam si qui reclamante conscientia facinus impium patrat quodammodo nolens facit, & cogitur à sua prava cupiditate abstractus & illectus, sed potueritne evitare, ne tale facinus admitteret. Lutherus negat, ego dissensio, In hoc est controversia. Opportunus, quoniam necessitatis verbum est, nobis suspectum est, nisi dicas necessitatem consequentiae. Certo futurum erat, quod Deus infallibilis futurum praescivit. Et tamen Judas poterat non suscipere prodendi voluntatem, aut susceptam potuit deponere, toties ad resipiscientiam in coena & post coenam provocatus. Quomodo mutavit, in causa fuit vis liberi arbitrii, subducens sese gratiae pulsanti, & invitanti ad poenitentiam. Quid si mutasset voluntatem? Jam hoc dissolvit Diatriba, nec falsa fuisset Dei praescientia, nec impedita voluntas, quandoquidem hoc ipsum praesciturus ac voliturus erat Deus, quod esset mutaturus voluntatem. Jamque constat inter pueros etiam, infallibilem praescientiam manere in his quoque rebus, quae quoniam ab hominis voluntate libera pendent, mere contingentes sunt. Contingens autem est, quod priusquam fiat, potest esse aut non esse: ut ego possum nunc vertere calamum, aut non vertere, & tamen quicquid facturum sum Deus nihilo incertius praescit, quam si res esset necessaria. Hoc à Diatriba dictum dissimulat Lutherus, sed aliud quiddam arrodit. Vide, inquit, quid hic dicas Diatriba. Si spectes Dei praescientiam infallibilem, necessario Judas erat proditor, & tamen Judas poterat mutare voluntatem suam. Intelligis etiam mi Diatriba quid loquaris? Imo tu, Lutherus, intelligis-ne quid loquaris? An tam acutus homo non perspicis haec à Diatriba proponi, & refelli postea, sicut ante docuimus? Quemadmodum ante confudit opiniones de libero arbitrio, ita pari subtilitate nunc confundit objectionem cum responsione, adeo vigilat is, cui perpetuo sterit ebria Diatriba. Infulcit obiter, quod in fine Diatriba dicit, hominem semel deditum peccato nihil pinno velle, quod hic depravat, nihil nisi malum velle, quasi nihil sit medium inter bonum & malum. Sed ad hoc nugamentum nunquam non retinens, jam toties responsum est. Habes quid dicat Diatriba: Nunc audi quid dicat Lutherus. Quomodo potuit Judas mutare voluntatem suam, stante infallibili praescientia Dei? An potuit praescientiam Dei mutare, & fallibilem facere? Non o bone, sed hoc ipsum praescit Deus, quo volubilis illa voluntas huc & illuc quo lubet versans sese, denique sit deflexura sese. An Diatriba non satis lucidis argumentis declaravit, Dei praescientiam quamvis infallibilem, non inducere necessitatem immutabilitatis aut inevitabilitatis humanae voluntati? Quid est igitur quod hic jactitat, hic succumbere Diatriben, ac relictis signis, projectis armis loco cedere, ac susceptam disputationem ad Scholasticas subtilitates rejicere, qui distinguunt necessitatem consequentis & consequentiae, quas ipse nolit persequi, me, cum res maxime posceret virum, terga vertere, & aliis respondendi negotium cedere, potius non suscipiendum fuisset certamen? Quid caetera commemorem, prolixa est ac gloriosa oratio, de cardine causae, de transitionibus rhetoricis, de nugis nihil ad rem pertinentibus, de animo nihil affecto causae, de quaestionibus Theologicis serio tractandis. Et haec nobis ita canit Pyrgopolinices, quasi Diatriba non attigerit causae cardinem, cum, ut jam ostendimus, post ostensuri clarius, nullum sit argumentum nec in illius assertionem, nec in hoc triumphali libro, quod non discussum sit & excussum, si velit attendere, imo potius si velit fateri. Abunde demonstratum est, praescientiam quamlibet infallibilem non inducere necessitatem inevitabilitatis humanae voluntati. De voluntate durior est quaestio, hoc est, de destinatione decretoque Dei. Quid hic non dissecuit Diatriba, ut nodos dissolveret? Distinxit naturas rerum, quarum aliae pendent à nostro arbitrio, aliae nequaquam: aliae pertinent ad salutem nostram, aliae non item: Quod genus est, divitem esse aut pauperem. Distinxit eventum à destinatione, distinxit voluntatem Dei, conditionalem, permissivam, signi & efficacem. Excussit illud Lutheri telum, sic exaggerantia naturam hominis vitiata, ut nec Spiritus Sanctus possit in eo bonum opus operari. Excussit & alterum telum, de omnipotente motu, quod obiter mutatus videtur ex Diatriba. Cum enim nullo telo magis se jactet, tamen id in assertionibus non venit illi in mentem, cum doceret omnium rerum absolutam necessitatem. Et tamen interim Diatriba pugnat cum adversario legibus ab ipso praescriptis. Ubi igitur Diatriba agit rhipispidem, ac terga vertit? Quia negat se velle similes argutias Scholasticorum persequi? Quid erat necesse longius persequi, cum tantum adduxissem, quantum ad rem propositam erat satis, praesertim cum Lutherus tales argutias soleat fortiter contemnere, quoties adversus ipsum faciunt, amplectens quoties haeret in Syrii quaestione. An me volebat hic repetere quicquid Sophistae garriunt de futuris contingentibus, de praescientia ac praedestinatione Dei? At convenerat ut Scripturarum testimoniis res ageretur. Rapuit igitur vel in cursu Diatriba, quod nodum dissecaret, & Lutheri meram necessitatem extruderet. Hoc facto quod se proripit rhipispidem? Ad id quod instituerat, ad loca Scripturarum explicanda, quae Lutherum ad suum dogma detorserat. Quis unquam vidit militem in bello turpius fugere, quam si amolitus quod obiter intercurrit, redeat ad aciem?

Superius ita loquutus est de necessitate consequentis & consequentiae, ut suspicarer hominem studio rem obscurare verborum fumis: hic sic explicat rem, ut videatur non intelligere, de quo tam multa verba fudit. Sic enim argumentatur, Si enim necessitatem consequentiam concesseris, vitium ac prostratum est liberum arbitrium, nec quicquam juvat vel necessitas, vel contingencia consequentia. Quid ad me, si liberum arbitrium non cogatur, sed volenter faciat quod facit: sufficit mihi, quod concedis necessario fore, ut volenter faciat quod facit, nec aliter habere se queat, si Deus ita praescierit. Haec ille. Primum admiscet hic suam coactionem, cum ego loquar de necessitate inevitabilitatis, quando Scholasticorum more loquendum est. Itaque cum illi nominant necessitatem consequentis, intelligunt eum qui facturum est evitare non posse quin fiat quod praescitur. Hanc inevitabilem necessitatem si Lutherus appellat coactionem, per me sane licebit. Hanc in Juda proditore fuisse negamus, stante libero arbitrio & pulsante Dei gratia. Ad haec tota hac disputatione Lutherum videtur errare in verbis, hoc necessario fore interpretans, quod certo sive sine dubio futurum est, Deo praesciente, quasi quicquid verum esset & certum, idem esset necessarium. Verum manum inverfurus sum, nec-ne, Deus praescit, & certo futurum est quod ille praescit, & tamen quoniam an fiat, nec-ne, pendet à mea voluntate, non fit hoc à me necessario, sed contingenter: & hanc voluntatem contingenter ad id faciendum inflexi, erexi manum, ipse nondum

certus, utrum pronam an supinam ostendere velim, & me nondum certo, Deus certus est. Utrumcunque novit Deus futurum, certo fiet, at non necessario: poterat enim non fieri, si mihi libuisset. Et tamen hic est necessitas consequentiae, si Deus praescit me manum supinam ostensurum, necessario consequitur fore, ut id faciam, & tamen ipsum faciam contingenter, quemadmodum & Deus hoc praescit contingenter. Falsa sunt igitur quae colligit sic *Lutherus*: Hoc enim efficit necessitas consequentiae, id est, si Deus praescit, ipsum necessario fit, hoc est, liberum arbitrium nihil est. Speculator prospicit hominem aberrantem à via, venturum in manus latronum, num ob id inducit illi necessitatem errandi & incidendi in manus latronum? Post tam frivolam argumentationem, vide quam magnifica succedit asseveratio. *Ista necessitas consequentiae non est obscura nec ambigua, ut si etiam cecutiant omnium saeculorum Doctores, cogantur tamen eam admittere, cum sit ita manifesta & certa, ut palpari possit*: miror eum non addidisse peronatis pedibus, ne parum esset hyperbolicus. Aut ego nihil video, aut *Lutherus* nondum intelligit quid sit necessitas consequentiae & consequentis. Exemplum necessitatis consequentiae ponit hoc, Si Deus praescit, ipsum necessario fit. Imo hic est necessitas consequentis potius quam consequentiae. Aliud est, si diceret, *Necesse est hoc fore, si Deus praescit*. At non sequitur, *Deus certo praescit, ergo necessario fiet*. Exemplum alterius tale ponit, *Deus praescit Judam fore proditorem, ergo certo & infallibiliter fiet, ut Judas sit proditor*. Quid interest inter hoc & illud, nisi quod illic est conditionalis falsa, hic rationalis aequae falsa, Si *Lutherus*, ut facit, non distinguit certum & infallibile à necessario. Deus unico intuitu novit res omnes sic ut erant, sunt, aut futurae sunt. Nec illius notitia mutat naturam rei, sed res potius mutat modum notionis divinae. Quae sunt necessario novit necessario, quae contingenter, novit ut contingenter. Ubi *Petrus* currit, Deus certo scit illum currere, cum tamen ille currat contingenter: ubi desinit currere, aequae certo scit hanc propositionem, *Petrus currit*, esse falsam, & novit futura, ut novit praesentia. Cum video *Petrum* currere, certum scio illum currere, nec tamen ille necessario currit, poterat enim non currere, potest desinere cum volet. Quod si mea notitia nullam necessitatem adducit rebus quae geruntur ex libero arbitrio, nihilo plus adfert praescientia Dei: & illius notitia quodam modo mutari potest ex arbitrio nostro, falli tamen non potest, quemadmodum ego non fallor intuens hominem sic aut sic agentem. Modus actionis in causa est, ut sic aut sic cognoscam, non mea cognitio facit, ut sic aut sic agat. Sive enim videam, sive non videam, ille tamen agit quod agit. Eadem est ratio de praescientia. Si video *Petrum* currere, sequitur hanc propositionem esse veram, *Petrus currit*: at non sequitur necessario verum esse quod natura sit contingens. Ita sequitur, *Deus praescit hoc fore, ergo fiet*: at non sequitur, *ergo necessario fiet*: alioqui sequeretur, quicquid esset futurum id necessario fore, nihil contingenter, sed omnis propositio de futuro vera, esset necessaria, & omnis propositio de futuro falsa, esset impossibilis, quod est jam olim explosum à Philosophis. Et ubi tum erit liberum arbitrium quod *Lutherus* homini tribuit in rebus inferioribus? Quicquid hic ratiocinatur, etiam illic habebit locum, si illic non habent, nec hic habitura sunt. Eadem est & summarum & infimarum rerum praescientia apud Deum: nisi forte dicet, esse quae fugiant Dei praescientiam. Pergit offendere fumos. *Quia Judas*, inquit, *potest mutare voluntatem prodendi, ideo non est necessitas consequentis*. Fateor, hoc sentio, & verum est, si quid interest inter contingens & necessarium, aut inter propositionem contingentem & necessariam. Nec statim est necessario verum, quod infallibiliter ac certo verum est. Finge *Petrum* moturum pollicem, haec contingenter erit vera, *Petrus movebit pollicem*, ac si moverit, *movebit pollicem*: Ubi movere desierit, erit contingenter vera,

A *Petrus movit pollicem*, cum tamen hujus veritas sit immutabilis, quod ejus veritas pendeat à praeterito, cum poterat *Petrus* movere aut non movere pollicem. Haec cum adolescentibus tritissima sint, demiror *Luthero* non venire in mentem, quam hic ridicula nobis inculcet. Pergit arguari, ne dicam ineptire. *Rogo te*, inquit, *quomodo conveniunt illa duo, Judas potest non velle prodere, & necesse est ut Judas, prodere velit?* Haec fateor esse contradictoria: Quid tum postea? Diatriba nusquam pronuntiat hanc esse veram, *necesse est ut Judas velit prodere*, imo habet eam pro manifesto falsa. *Non cogetur*, inquis, *prodere invitus*. Quis hoc dixit? *Lutherus*, Diatriba nusquam. Aliud, inquit, *quare? aliud reddis*. Qui sic, Responsio fuit de necessitate consequentis, & tu exemplum profers de coactione consequentis. Ubinam hoc exemplum est? Verba Diatribes sic habent, *Fateatur necessario consequi, quod Judas fuerit proditorum Dominum, si hoc ab aeterno voluntate efficaci voluit Deus, at negant consequi, quod ideo necessario proditorum sit*. Hic nihil est eorum quae *Lutherus* jactat: Et tamen ego colligo ex voluntate Dei efficaci, ille colligit ex praescientia, quae collectio jam fuit explosa. Qui congruunt illa duo, quod *Lutherus* fatetur *Judam* contingenter fuisse, & tamen asseverat eundem necessario agere? Contra Theologi fatentur Deum necessario esse, non tamen omnia necessario scire, licet infallibiliter sciat omnia. Si contingens in se complectitur posse & non posse, quomodo potest necessario fieri, quod sit contingenter? Ideo vero *Judas* contingenter prodidit Dominum, quia poterat velle prodere, & poterat non velle. In hujusmodi Dialecticorum argutiis puer, nec admodum volens, nec admodum favente Minerva, versatus sum, & ex tanto temporum intervallo, non ita multum resedit in memoria: proinde parcius attigi in Diatriba, ne molestus essem lectori. Et tamen *Lutherus*, qui in his bonam aetatis partem consumsit, haecenus sic se gessit, ut nusquam frigidius, aut delirantius.

Nunc aggreditur alterum locum de *Jacob & Esau*, 165. de quibus nondum natis dictum est, *Major serviet minori*. Inter multa demonstrat Diatriba locum illum non proprie loqui de iis quae ad salutem hominis aut exitium pertinent. Non enim refert ad salutem, servus sis an herus. Hic *Lutherus* veluti latissimum debauchandi campum nactus, mire vociferatur, Diatribam eludere Scripturas, fugitare veritatem, *Hieronymum* iterum atque iterum vocat sacrilegum, & anathemati devovet, qui scribit alicubi, testimonia quaedam Scripturarum pugnare apud *Paulum*, quae suis locis non pugnant. Quid multis? Ingens est tragedia. Verum hic lubens appellarim *Lutherum* rogaturus, num integer mentis fuerit, cum haec vociferaretur? Hoc loco nulla *Hieronymi* mentio, & quod interpretor *Lutherus* concedit, locum illum non pertinere ad salutem aeternam, sed ad hujus vitae commoda aut incommoda. Neque enim nobis constat, *Esau* damnatum esse apud inferos. Sed quemadmodum Rex eos diligere dicitur, quos evehit ad summos honores, odisse quos nullo dignatur honore, quos mulctat, spoliaturque, ita loquitur Deus in Scriptura. Non hic utor dicto *Hieronymi*, quod execratur *Lutherus*, nec ipse significo *Paulum* quicquam secus adducere quam oportet. Itaque demeritae verba sunt illa de sacrilego ore *Hieronymi*, de hebetudine & oscitantia, de execratione anathematis. Quod si forsitan maxime hic meminissem *Hieronymi*, quid opus erat illa tragica interpretatione, *Pugnans apud Paulum, quae suis locis non pugnant: hoc est, Paulus cum fundamenta dogmatis Christiani jacet, nihil facit nisi quod depravat Scripturas divinas, & ludit animas fidelium, sententia è suo cerebro effusa*, &c. Euge! hoc est proferre divina tonitrua: Piget referre caetera. Sed quid tandem offendit *Lutherum*? Si locus sentit non de salute aut exitio aeterno, sed de honore temporali, num ideo *Paulus* depravat Scripturas? An hoc novum est in Scripturis sacris, exempla rerum cor-

corporalium adducere, ad demonstrationem spiritualium? Sicuti tunc invertit honorem primogenitalium, ac majorem voluit servire minori, sic nunc honorem habuit Gentibus, quæ prius fuerant contemptissimæ, ac repudiat Judæos populum electum, videlicet inverso rerum ordine. Verum quemadmodum illud fiebat non casu, sed ex destinatione Dei, ita quod nunc agitur in Judæis ac Gentibus. Quid si dicam ne hic quidem *Paulum* agere tantum de causa salutis æternæ, sed de Judæorum gloria ad Gentes translata: Subversa est civitas, ademtum Regnum, subrutum Templum, ipsi per Orbis plagas dispersi, penes Gentes gloria Religionis est. Cæterum quod proprie pertinet ad negotium salutis, nec ulli Judæorum præclusa est via ad salutem, nec omnes Gentes receptæ sunt, sed utrisque patet eadem via fidei, quemadmodum ab æterno Deus hoc futurum & præcivit, & statuit: ut jam nec Gentes oporteat diffidere, reputantes impiam vitam suam, nec Judæos obmurmurare, cum hoc ipsum Deus Prophetarum ore futurum prædixerit, ut antiquata Legis gloria, Lex Evangelii spargeretur per universum Orbem.

166. Asseverat hunc locum recte à *Paulo* adductum, etiam si loquatur de honore temporali. Idem affirmat *Lutherus* quod ego. Cur ergo litigat? An est ulla syllaba in mea Diatriba hoc sane loco suggillans *Pauli* citationem? Verba Diatribes hæc sunt, *Ut hoc testimonium apud Paulum non admodum pugnet ad probandam necessitatem, sed potius ad resundendam arrogantiam Judæorum.* Ex his verbis potius elicere debuit, testimonium apud Prophetam pugnare magis quam apud *Paulum*. Ad id quod hic agit *Paulus* aptissime citavit, ad necessitatem *Lutheri* probandam nihil facit, quoniam hoc non agit *Paulus*. Agnosco *Pauli* verba de nondum natis, priusquam quicquam boni malive gessissent, dictum est gravidæ matri, non *Sara*, ut somniat *Lutherus*, sed *Rebecca*, *Major serviet minori*. Sit in his verbis cardo causæ, nihil refugio. Quid ait *Lutherus*? *Diatriba diffimulat hæc, neque quicquam disputat de meritis.* Non pudet hominem tam manifestariæ vanitatis? Mox eodem loco sequitur in Diatriba: *Quoniam autem Deus quos odit aut diligit, ex justis causis odit aut diligit, non magis officii libertati arbitrii odium & amor, quo profectur nascituros, quam quo natos. Nam non natos odit, quia certo præscit illos gesturos odio digna, natos odit quia committunt odio digna.* Hanc sententiam cum multis verbis prosequatur Diatriba, tamen *Luthero* dicitur rhetoricis transitionibus utens nihil de meritis attigisse. Sed quid ex his verbis colligit *Lutherus*? nullis meritis, sed sola voluntate Dei, rejectos Judæos & Gentes ad Evangelium vocatas: idque mera necessitate factum, sic ut nihil egerit vel in his, vel in illis liberum arbitrium? Cur igitur ipse *Paulus* exprimit merita Judæorum, ob quæ rejecti sunt à Deo, quia tot modis provocati, pertinacissime, sicut ait *Stephanus*, restiterunt Spiritui Sancto. Nihil illos movit Patriarcharum exemplum, Legis religio, Prophetarum oracula, ipsius Domini præsentia, miracula, beneficia, contemserunt omnia; & salutis auctorem subegerunt in crucem. An hic nulla sunt merita, ob quæ rejici debuerint? Hoc totum *Paulus* civili vocabulo vocat incredulitatem. Neque nullum tamen meritum notat in Gentibus, non quidem opera vitæ prioris, sed fiduciam erga Christum. Quorsum igitur pertinent illa, *Non ex operibus, sed ex vocante*? Eo pertinent, ut Judæis ob admissas Gentes murmurantibus obturaret os. Clamabant illi, cur admittis impias Gentes ad tantum honoris? Respondet Deus, Cur de nondum natis dictum est; major serviet minori? Ad hoc si non potestis respondere, cum sit in Lege vestra scriptum, desinite inquirere, cur ego Gentes præferam Israelitis. Non sic amo odive quemadmodum homines, qui ex rebus gestis concipiunt amorem aut odium. Ego priusquam nascantur homines, scio quales futuri sint, & unicuique præfinio quæ sint in illis digna. Ideo *Esau* nihil prodesse

A volui, quod esset primogenitus, quia noveram quibus moribus esset futurus: *Jacob* favi, quod ab æterno præscivi virum pium, & hoc honore dignum futurum. Nec hic valuit patris *Isaac* voluntas, qui benedictionem destinarat *Esau*, quem diligebat, nesciens uter esset amore aut odio dignior, sed vicit Dei decretum. Nam hic Apostolus in collatione, *Esau* supposuit loco Judæorum, *Jacob* loco Gentium, quemadmodum mox *Pharaonem* adducit loco Judæorum. *Esau* paruit voluntati patris, egressus in venatum, & tamen benedictione frustratus est: *Jacob* nihil officii præstans patri, per dolum intercepti benedictionem. *Isaac* lex erat carnaliter observata, *Rebecca* quæ dedit consilium irrependi, erat gratia. Nulla præcesserant merita, cum audiret mater, *major serviet minori*, sed merita præviderat Deus, cui præsentia sunt omnia. Proinde non est hominis obmurmurare Deo, cur hunc honoret, illum rejiciat. Novit enim ille causas occultas, quæ latent hominem, & ex futuris definit, non ex præteritis. Cæterum quod ait, *ut secundum electionem propositum Dei maneret, non ex operibus, sed ex vocante*, potissimum ad Gentes vocatas pertinet, quæ nec generis nec Legis observatæ commendatione vocatæ sunt, juxta propositum Dei, qui miseretur quibus vult, sic tamen ut neminem immerentem rejiciat, *damnans* (ut ait *Bernardus*) *juste, servans misericorditer*. Sed cur *Paulus* huic sermoni miscet verba quædam, quæ videntur omne meritum in utrisque excludere, totumque tribuere voluntati divinæ? Primum, ut dixi, quo retunderet impiam curiositatem in rebus divini consilii: præterea quod talis sit hæc materia, ut hinc atque hinc multas gignat quæstiones, quæ ab homine dissolvi non possunt, partim in his quæ externa bona malaque vocantur, nec pendent ab hominis arbitrio, partim in his quæ pertinent ad salutem æternam. Quis enim exigit rationem à Deo, cur hic nascatur mas, illa foemina, hic Rex, ille barbarum mancipium, hic dives, ille pauper, hic formosus, ille deformis, hic prospera firmaque valetudine, ille morbis horrendis ac jugibus obnoxius, hic longævus, ille mox in cunis moriturus; alius inter uteri materni latebras præfocandus, hic ingenio felici, ille tam stupidus, ut non multum absit ab animante bruto, hic ingenio tractabili, & ad omnem virtutem docili, ille veluti natus ad omne facinus. Rursum cur certo tempore voluerit vocare Gentes ad Evangelii gratiam, quas tot seculis passus est servire Dæmonibus, & simulacris, Cur *Paulum* eodem studio furem in Christianos, quo cæteri furebant, violenta manu ad se traxerit, cæteros suæ malitiæ cæcitatique reliquerit. Hæc aliaque permulta incidunt in hujus argumenti tractatione, in quibus repressâ hominis curiositate requiritur simplex fides, ac submissa obedientia. Alioqui percunctator audiet, *Nunquid dicit lutum figulo, cur me finxisti sic*? In his rebus etsi non semper exstant merita, subsunt tamen justissimæ causæ, cur Deus ita fieri vel voluerit, vel permiserit. Ostendi quid illic agat *Paulus*: ostendi hæc cum illius proposito pulchre congruere: ostendi ex vocatione, electione, præscientia Dei non tolli liberum arbitrium hominis, in his præsertim quæ spectant ad salutem æternam. Hic fortasse cachinnum tollet *Lutherus*, ridebit Diatribes ebriæ somnium. Eodem jure ridebit Diatriba *Lutheri* somnium. Quanquam quod adfero, ex ipso sermonis tenore declaravimus sensum esse *Pauli*, & simplicia verba sequor, exclusis tropis. Quod si referam *Origenis* interpretationem aut *Hieronymi*, provocabitur ad novas blasphemias. Sed quid dicet de *Chrysostomo*, quid de *Augustino*, quid de *Ambrosio*, quorum interpretatione pro me stat? *Chrysostomi* verba bona fide subscribam: „Non solum autem, verum etiam *Rebecca*, „ca, ex uno ferens uterum, videlicet *Isaac* patre nostro. „Magna erat quæstio, eoque multas movet rationes, „& undique tentat adducere, quod solvat difficultatem, „Nam si incredibile erat ac novum, illos post tantas „promissiones excidere, multo nimirum incredibilius

„erat illud, nos in illorum bona succedere, qui tale
 „nihil expectaveramus. Id quod accidit perinde est,
 „ac si Regis filius, cui promissa sit regni paterni suc-
 „cessio, in classem ignobilium extrudatur, & hujus
 „vice damnatus quispiam homo, malis innumerabili-
 „bus opertus, emissus ē carcere principatum illi desti-
 „natum accipiat. Quid haberes, inquit, quod dice-
 „res? An quod indignus erat filius? Verum & hic in-
 „dignus est, multoque quam ille indignior. Itaque
 „aut pariter erant honorandi, aut pariter puniendi. Ta-
 „le quiddam & in Gentibus ac Judæis accidit, imo
 „hoc etiam admirabilius. Nam omnes fuisse indignos
 „declaravit in his quæ præcesserunt, dicens: *Omnes*
 „*peccaverunt & egent gloria Dei.* Cæterum novum est,
 „quod cum omnes pariter essent indigni, solæ Gen-
 „tes servatæ sunt. Ad hæc autem poterit & alius, in-
 „quit, movere quæstionem. Si Deus non erat præ-
 „stiturus illis quæ promiserat, quare promisit? Siqui-
 „dem homines ignari futuri sapenumero falluntur,
 „suaque dona pollicentur indignis; At Deus & præ-
 „sentium & futurorum providus est, ac certissime sci-
 „ens. An quoniam seipsos indignos præbebant polli-
 „citis, & hanc ob causam nihil accepturi sunt eorum
 „quæ promissa sunt? Sed cur pollicetur? Quomodo
 „igitur hæc solvit *Paulus*? ex eo dum ostendit, quis
 „sit ille *Israel*, cui promissum erat. Hoc enim de-
 „monstrato, simul & illud demonstratum fuerit, vi-
 „delicet omnes pollicitationes impletas esse. Hoc ita-
 „que declarans dicit, *Non enim omnes ex Israel proge-
 „niti sunt Israelita*, & ob id ne *Jacob* quidem vocabu-
 „lum posuit, sed *Israelus*, quod virtutem iusti, & do-
 „num coelitus datum, ac Deum ab ipso conspectum
 „fuisse admonebat. Et sane dicit, *omnes peccaverunt*
 „*& egent gloria Dei.* Quod si peccaverunt omnes,
 „qui factum est ut alii servati sint, alii perierint? Quo-
 „niam non omnes voluerunt accedere. Sane quod ad
 „eam rem pertinet, servati sunt omnes, verum id non-
 „dum explicat, sed ex superfluo solvit, ex aliis exem-
 „plis aliam in medium inducens quæstionem, quemad-
 „modum & in superioribus solvit quæstionem difficil-
 „limam per aliam difficultatem. Cum enim quærere-
 „tur, qui factum esset, ut *Christo* iustificante, omnes
 „reliqui illius iustitiæ participes fierent, obiter indu-
 „xit mentionem *Adæ*. Etenim si unius peccato mors
 „regnavit, magis qui abundantiam gratia perceperunt
 „in vita regnabunt. Atque id quidem quod de *Adam*
 „quæri poterat non solvit: Cæterum quod ipse posue-
 „rat, ex hoc solvit, ostendens magis esse rationi con-
 „sentaneum, ut qui pro eis mortuus est, habeat in
 „nos potestatem utcumque velit. Nam ob unius pec-
 „catum omnes dare poenas, plerisque videtur non ad-
 „modum congruere rationi: verum ut unius corre-
 „ptione omnes iustificentur, magis rationi consenta-
 „neum videri poterat ac Deo dignius. Attamen non
 „solvit id de quo dubitabatur, eo quod quo id manet
 „inexplicatius, hoc magis Judæo obturabatur os, &
 „hac de re mota quæstio, ad illam transit: & hæc
 „illinc facta est manifestior. Similiter autem & hoc
 „loco ex aliis difficultatibus solvit id quod quæreba-
 „tur. Etenim cum Judæis illi certamen erat. Cur
 „hoc? exempla in medium adduxit, quæ non admo-
 „dum solvit? Non enim obnoxius erat tam multis dif-
 „ficultatibus explicandis, Velut in pugna adversus Ju-
 „dæos suscepta, Sua vero omnia, ex illis reddit cla-
 „riora. Quid enim miraris, inquit, quod ex Judæis
 „alii servati sunt, alii non servati sunt hoc tempore?
 „Nam idem hoc retro in Patriarchis accidisse dixerit
 „aliquis. Cur enim solus *Isaac* vocatur semen, cum
 „*Abraham* & *Ismaelis* pater esset, ut & aliorum com-
 „plurium. Dixerit aliquis, erat ex matre ancilla. Sed
 „quid hoc ad eum qui genuerat illum? Verumtamen
 „nihil contendo. Ejiciatur hic ob matrem. Quid
 „dicemus de his quos ex *Chetura* suscepit? Nonne li-
 „beri erant ex libera nati? Cur non iisdem præroga-
 „tivis honorati sunt cum *Isaac*? Verum quid de his

A „loquor? *Rebecca*, sola & unica erat uxor *Isaac*, cum-
 „que duos peperisset ex *Isaac* pueros, habebat ambos.
 „Attamen qui nati sunt, cum essent ejusdem patris,
 „ejusdem matris, eisdem parturiendi nixus solvissent,
 „communi patre, communi matre, præterea etiam
 „gemelli, non tamen eundem honorem sortiti sunt.
 „Atqui non potes hic causari matris servitutem, quem-
 „admodum in *Ismaele*, non causari potes, hunc ex
 „hoc, illum ex alio natum fuisse utero, veluti de *Sal-
 „ra* & *Chetura*, cum hic parturiendi nixuumque tem-
 „pus fuerit commune. Propterea sane velut transiens
 „ad exemplum evidentius: *Non solum*, inquit, *acci-
 „dit hoc in Isaac, sed & Rebecca ex uno utero gerens,*
 B „*Isaac* patre nostro. Cum enim, inquit, *nondum essent*
 „*nati*, neque quicquam boni malive fecissent, ut secun-
 „dum electionem propositum Dei maneret, non ex operi-
 „bus, sed ex vocante dictum est ei, *Major serviet mi-
 „nori*, sicut scriptum est, *Jacob dilexi, Esau autem*
 „*odio habui*. Quamobrem igitur hic amabatur, ille
 „habebatur odio? Cur huic dominatus datus est, ille
 „servituti traditus est? Quoniam alter malus, alter bo-
 „nus fuit? Atqui cum nondum essent nati, hic quidem
 „honoratus est, ille condemnatus. *Nondum enim na-
 „tis illis, Deus dixit, Major serviet minori.* Quam
 „igitur ob causam hoc dixit Deus? Quoniam non ho-
 „minum more expectat eventum operum, ut hinc
 C „perspiciat quis bonus sit, quis malus, sed priusquam
 „aliquid faciant perspexit, quis malus sit, quis non.
 „Idque majore miraculo accidit in Israelitis. Quid
 „enim, inquit, loquor de *Esau* & *Jacob*, quorum hic
 „bonus erat, ille malus. Siquidem Israelitarum com-
 „mune peccatum erat, omnes vitulum adorabant, ve-
 „runtamen alii misericordiam consequuti sunt, alii
 „non consequuti sunt. *Miserebor enim*, inquit, *cu-
 „juscunque misereor, & commiserabor, quemcunque*
 „*commiseratus fuero.* Hoc videre licet & in his qui
 „puniuntur. Quid enim dices de *Pharaone*, quod pu-
 „nitus est, quodque tam graves dedit poenas? Quo-
 „niam durus erat ac rebellis? Ergo-ne solus ille talis
 D „erat, ac præterea nullus? Qui factum igitur est, ut
 „ille tam acriter sit punitus? Quid tandem in Judæis?
 „non populum, vocavit populum. Ac rursus non
 „eodem honore dignatus est omnes. *Si enim fuerint*,
 „inquit, *ut arena maris, reliquia salva fient.* Et cur
 „reliquiæ tantum? Vides quantis difficultatibus invol-
 „verit, quæ fuerant proposita. Idque optimo jure
 „facit. Quoties enim licet adversarium in difficulta-
 „tem inexplicabilem conjicere, ne protinus infer so-
 „lutionem. Etenim si ipse quoque videtur eidem ob-
 „noxius ignorantia, cur superfluum sustineas pericu-
 „lum? Cur illum reddis confidentiorem qui cuncta
 „trahit ad sese? Dic enim mihi, Judæe, qui tam mul-
 E „tas moves difficultates, cum nihil earum possis sol-
 „vere, qua fronte nobis de vocatione Gentium facef-
 „sis negotium? Quanquam ego sane possem justam ad-
 „ferre causam, propter quam Gentes iustificatæ sunt,
 „vos autem velut ex operibus Legis quærentes iusti-
 „tiam, cum hac via ad eam contenderitis, undiqua-
 „que estis destituti. *Ignorantes enim Dei iustitiam, &
 „propriam quærentes statuere, Dei iustitia non fuerunt*
 „*subiecti.* Totius igitur loci solutio sic anticipatur à
 „beata illa anima, ut in summa dicat totum. Ut au-
 „tem hæc manifestiora fiant, singulatim etiam eo-
 „rum, quæ dicta sunt, faciamus examinationem, il-
 F „lud scientes, quod beatus *Paulus* hic studet illud
 „esse, nimirum ut demonstret per omnia quæ di-
 „cta sunt, quod solus Deus novit dignos, hominum
 „vero nullus, etiamsi vehementer dignus videatur,
 „sed frequenter fallitur in hoc iudicio. Verum qui
 „occulta mentium novit, ille certo scit, qui sumus
 „corona digni, qui contra digni supplicio & vindi-
 „cta. Hinc nimirum fieri, ut multos apud homi-
 „nes pro bonis habitos, redargutos Deus punierit:
 „Contra multos pro malis habitos coronarit, decla-
 „rans eos non esse tales, non ex vulgi sententia,
 „sed

sed ex exacto incorruptoque iudicio pronuntians, nec exspectans, ut ex factorum eventu perspiciat, quis malus, quis secus. Sed ne rursus obscuriorem reddamus sermonem, ad ipsa Apostoli verba veniamus. *Non solum autem, sed & Rebecca ex uno ferens nterum.* Poteram, inquit, & eos proferre, qui ex *Obetura* nati sunt, sed de his non loquor: Verum ut ex superfluo victoriam feram, qui ex eodem patre, eadem matre nati sunt, hos in medium adduco. Nam ex *Rebecca* nati fuerant ambo, deinde ex *Isaac*, legitimo filio, ac probato, qui omnibus fuerat honoris praelatus, de quo dixerat, *In Isaac vocabitur tibi semen.* Qui fuit pater omnium nostrum. Quod si ille pater noster est, oportet & eos, qui ex illo progenti sunt, patres nostros esse. * An non fuerunt? Vides quemadmodum non in solo *Abraham* hoc accidit, verum etiam in huius filio. Et undique fides est, quæ dat splendorem, veramque signat cognationem. Hic enim discimus, quod non solum ex modo nativitatibus, verum etiam ex eo quod digni sunt virtute progenitoris, filii vocantur illius filii. Etenim si id fieret tantum ex modo nativitatibus, oportuit eandem esse sortem *Esaui* cum *Jacob*. Siquidem & hic prodiit e vulva emortua, & huius mater erat sterilis. Atqui non solum hoc erat quod quærebatur, verum etiam mores, quæ res nec est fortuita, & ad vitam instigandam nobis conducit. Neque dicit, alterum fuisse malum, alterum bonum, & ideo hunc honore praelatum esse, ne protinus ipsi objiceretur: Cur igitur ii qui ex Gentibus sunt, boni sunt potius, quam ii qui ex circumcisione? Quanquam ita rei veritas habebat, nondum tamen hoc explicat, eo quod durius esse videbatur, sed rei summam rejecit in Dei secretum, cui nullus auderet repugnare, quamvis insigniter insanus. *Nondum enim natis illis dictum est matri, Major serviet minori.* Siquidem hoc erat præscientiæ, quod ex eodem partu fuerint electi. Ut igitur, inquit, perspicua sit electio Dei, quæ facta est ex præscientia, ex primo statim die vidit uter esset bonus, uter malus, idque pronuntiavit. Ne igitur, inquit, mihi dixeris, Iegi Legem ac Prophetas, tam longo servivi tempore. Quandoquidem is qui novit animos probare, idem novit quis dignus sit, ut servetur. Concede igitur arcano electionis iudicio. Solus enim hic novit exacto iudicio dare coronam. Quot erant qui videbantur meliores *Matthæo*, juxta bonitatis speciem ex operibus apparentem. Verum is qui novit arcana, quique potest mentis idoneitatem explorare, & margaritum in cœno jacens agnovit, idem omisissis aliis, huius pulchritudinem admiratus, elegit ipsum, & voluntati generosæ promptæque suam ipsius addens gratiam, reddidit illum celebrem ac probatum. Etenim si in libris istis temporariis aliisque in rebus omnibus, ii qui iudicio præcellunt, non earum rerum æstimatione, à quibus idiotæ solent judicare, eligunt ea quæ proposita sunt, sed ab iis quæ ipsi certo norunt, neque raro quod est apud vulgus probatum, rejiciunt, contra quod improbatum eligunt: Ac domitores equorum frequenter idem faciunt in equis, similiter & pretiosorum lapidum æstimatores, & aliarum artium opifices: multo magis benignus Deus, qui est immensa sapientia, qui solus omnia perspicue novit, non sustinebit huiusmodi quicquam, sed ex propria sapientia, quæ perfecta est, nec falli potest, de cunctis feret sententiam: eoque publicanum elegit, & latronem & meretricem, Sacerdotes autem, Seniores ac principes contempsit, rejecitque. Idem hoc & in martyribus videre licet accidere: Complures ex his, qui videbantur vehementer abjecti, certaminis tempore coronati sunt. Contra qui apud vulgus habebantur magni, supplantati sunt ac ceciderunt. Itaque ne poscito causas à conditore, neque dicito, Cur hic coronam adeptus est, ille punitus? Novit omnia ex-

* Forſan legendum, *At.*

acto facere iudicio, & ideo dicebat, *Jacob dilexi, Esaui autem odio habui.* Utiq; iuste, quoniam tu quidem ex eventu factorum nosti, ille vero, & ante eventum, certo noverat. Non enim Deus solum quærit operum exhibitionem, sed & voluntatis generosam promptitudinem & probam mentem. Talis enim etiam si per incidentem aliquam occasionem labatur, facile seipsum recipiet: Et si forte versetur in vitiis non negligetur, sed celeriter illum revocabit, qui novit omnia, Deus. Quemadmodum è diverso, qui animo corruptus est, etiam si quid boni videatur facere peribit, quoniam id facit mala mente. Quandoquidem & David commissio pariter & homicidio & adulterio, quoniam per incidentem occasionem abreptus, non destinata malitia id fecit, celeriter ea diluit crimina. Phariseus autem qui nihil horum facinorum ausus est, sed aliis etiam bonis ornatus erat, malitia intentionis omnia perdidit. Quid igitur dicemus? Num iniquitas est apud Deum? Absit. Igitur nec in hoc quod in nobis fecit ac Judæis. Post hæc inducit aliud hoc evidentius. Quod? *Moses enim dicit: Miserebor cuiuscunque misereor, & commiserabor quemcunque commiseror.* Ac rursus auget objectionem, per medium illam difficans, ac solvens, alteramque gignens dubitationem. Sed quo fiat evidentius quod dico, explicandum id est. *Dixit, inquit, Deus, Major serviet minori,* idque dixit ante partum. Quid igitur? An injustus Deus? Nequaquam. Audi igitur quæ sequuntur. Illic enim & virtus & malitia discernit eos, hic vero erat Judæorum omnium peccatum, in vituli fabricatione. Et tamen alii dedere poenas, in alios non est animadversum. Et ideo dicebat, *Miserebor cuiuscunque misereor, & commiserabor quemcunque commiseror.* Non enim est tuum, inquit, scire, o *Moses*, qui digni sunt humanitate, verum hoc meum est. Quod si non est *Mosi* scire, multo minus nostrum. Nam hanc ob causam non simpliciter retulit quid dictum esset, sed cui dictum esset commemorat. *Mosi, inquit, dixit: videlicet ut & personæ dignitate pudorem incutiat contradicenti.* Cum igitur dixisset solutionem eorum, de quibus ambigebatur, medium sermonem intersecuit, rursus aliam inducens objectionem, ac dicens: *Igitur non volentis neque currentis, sed misereantis est Dei.* Volebat quidem *Isaac* benedicere *Esaui*, is currit in campum, ut faceret quod mandaverat pater, desiderans benedictionem: Cæterum Deus interea *Jacob* qui dignus erat induxit, iustoque iudicio dignum benedictione declaravit. Dicit enim Scriptura *Pharaoni, In hoc ipsum excitavi te, ut ostendam in te potentiam meam & ut annuntiatur nomen meum in universa terra.* Sicut illic, inquit, alii quidem servati sunt, alii puniti, sic & hic idem servabatur. Deinde rursus inducit objectionem, ergo cui vult miseretur, & quem vult indurat. Dices itaque mihi: Quid adhuc queritur? Voluntati ipsius qui resistit? Vides ut studuerit hoc modis omnibus explicabile reddere, nec protinus adducit solutionem, idque facit ad eorum quibuscum agit utilitatem: ac primum occludit os ei qui movet quæstionem, dicens illi, o homo tu quis es, qui respondes Deo? Hoc autem facit, ut illorum importunam curiositatem coerceat, immodicumque inquirendi studium, injecto freno, docens illos scire quid sit Deus, quid sit homo, & quomodo sit incomprehensibilis illius providentia, non solum transgrediens intellectum, & quod oporteat omnes illi parere: ut posteaquam in hoc præparaverit auditorem, cumque cohibuerit, animumque reddiderit mitiorem, tum demum citra difficultatem inducens solutionem, efficiat ut quod dicitur facile recipiatur. Nec ita loquitur, *Ista sunt insolubilia. Sed quid tandem? Impium esse dicit talia quærere.* His enim quæ sunt à Deo obsecundare oportet, non curiose inquirere, etiam si quam ob causam fiant ignominiosus. Ideo dicit, *Tu quis es, qui ex adverso respon-*

X x x x 3

des

„*des Deo?* Vides quomodo illum dejecerit, quomodo percelluerit inflatam arrogantiam? *Tu quis es*, Num confors imperii? ergo-ne sedes iudex Deo? Nam ad illius comparisonem nec esse quicquam potest, vel hoc vel illud, verum nec esse quidem omnino quicquam. Nam cum dicit: *Tu quis es*, multo magis declarat esse nihil, quam si diceret, nihil es. Et alioqui ipsa interrogatione significat maiorem indignationem. *Qui ex adverso respondes Deo*, hoc est, qui contradicis, qui te opponis. Nam dicere, sic oportuit, sic non oportuit, est *ἀνταποκρινόμενος*, id est, ex adverso respondentis. Vides quomodo ter-ruit, quomodo percelluit, quomodo tremorem potius incussit, quam querendi aut curiositatis studium? Hoc est optimi doctoris, non sequi cupiditatem discipulorum, sed illos ad suam ubique trahere voluntatem, ac primum spinas evellere, deinde deponere sementem, nec ubivis protinus ad interrogata respondere. Hæc non *Origenes* ineptus Scripturarum tractator, non *Hieronymus* oris sacrilegi, sed aurei oris *Chrysostomus*.

Vides autem quam in his verbis nihil illi conveniat cum *Luthero*. *Lutherus* ait hoc agi tota hac Epistola, ut doceat hominem nihil omnino posse nec in bonum nec in malum, sed mera necessitate ferri agique, quomodocunque visum est Deo. Omnia *Chrysostomi* pugnant cum hoc scopo. *Lutherus* excludit omne meritum, *Chrysostomus* duo ponit, indolem & animum gratiæ capacem, deinde merita bene utentis accedente gratia. Præmia destinata prædictaque sunt nondum natis, sed ab eo qui noverat quales essent futuri. Deinde *Lutherus* ait hic solutam quæstionem: *Chrysostomus* negat id esse factum, verum hæc obiter interferi, ad retundendam contradicentis arrogantiam, quo reddatur docilior. *Ambrosius* aliis verbis eadem dicit, distinguens iudicium à præscientia. *Deus*, inquit, ex præscientia pronuntiat quod est futurum: *Ceterum non iudicat nisi ex meritis*. Verba illius subscribam: *Sciendo enim quid unusquisque illorum futurus esset, dixit, Hic erit dignus qui erit minor, & qui major, erit indignus. Unum elegit præscientia, & alterum sprevis: & in illo quem elegit, propositum Dei manet, quia aliud non potest evenire, quam scit & proposuit in illo, ut salute dignus sit. Et in illo quem sprevis simili modo manet propositum, quod proposuit de illo, quia indignus erit*. Hæc, fat scio, *Lutherus* ad se rapit. Sed audiat quæ sequuntur, ea declarant non excludi merita, sed præveniri. *Hoc*, inquit, *quasi præscius, non personarum acceptor. Nam neminem damnat antequam peccet, & nullum coronat antequam vincat*. Mox agens de *Judeis* qui, dum invident *Gentibus*, perdurant in incredulitate, possunt tamen, inquit, credere, quod ex subjectis aperitur. Rursus aliquanto post: *Sed iterum quia ipsi sibi perditionis causa sunt, sopitur dolor. Præscius itaque Deus mala illos voluntatis futuros, non habuit eos in numero honorum, quamvis, &c.* Ac mox, *De iustitia enim Deus iudicat, non de præscientia*. Sed *Ambrosii* commentarios cuivis in promptu est inspicere. Congruunt his quæ scribit *Theophylactus*, tum *Commentarii falso Hieronymum* auctorem præferentes, in quibus tamen nihil est non eruditum, aut ex eruditis auctoribus collectum, excepta præfatiuncula, quam impostor *Librarius* operi præfixit, quo codex esset vendibilior. Solus *Augustinus* excludit etiam prævisa merita fuisse in causa, ut *Jacob* eligeretur, *Esaü* rejiceretur, & odii causam interpretatur peccatum originis. Cui viro quantumlibet per me quidem licebit tribuere qui volet, nunquam tamen hoc illi tribuam, ut plus viderit in *Paulinis* Epistolis quam interpretes *Græci*. Et tamen *Augustinus* quamvis multo iniquior libero arbitrio post bellum cum *Pelagio* susceptum, tamen constanter asseverat esse liberum arbitrium, licet fateatur ad bonum non ita multum posse. Sed putet *Lutherus* hanc esse meam interpretationem, malo enim in me debacchans, tantum sit maledicus, quam in *Ecclesiæ* Do-

ctores blasphemus, tantum expendatur ultra magis quod tenori disputationis Apostolicæ, atque adeo scopo quem sibi proposuerat. Cupiebat & *Judeos* & *Gentes* ad Euangelii gratiam pellicere, via nimirum omnibus exposita per fidem. Ad id quam non conducibile est, dicere nihil hominem posse nec in bonum nec in malum, sed quos Deus elegit, venturos ad salutem velint nolint, quos non elegit mera necessitate ituros in gehennam. Quid igitur est causæ, cur hic *Lutherus* sic exsultet, sic gestiat, sic triumphet? Quid, inquit, *juvit liberum arbitrium Jacob*? Dicam, Quia præbens se gratiæ divinæ, nec averfatus vocantem Deum, meruit esse carus Deo. Quid, inquit, *obfuit Esaü*? Quia averfatus gratiam Dei, habitus est indignus honore primogenitalium. Nihil adhuc egerant. Mirum vero, si Deus hunc destinat honori, alterum contumeliæ non exspectatis operibus, cum physiognomi puerum hunc applicent ad studium Philosophiæ, illum ad militiam & agriculturam, perspecta ex conjecturis indole. Hic, inquit, *debuit Diatriba respondere*. Imo hic *Diatriba* dilucide rem expedit, sed *Lutherus* ut aspis auribus obturatis non audit vocem incantantis sapienter.

Concesserat agi de honore dominatus, & contumelia servitutis, negans referre. Quod si perpetuo donat, non est necesse in huiusmodi rerum genere scrutari causas. *Cain* erat primogenitus, & huic *Abel* erat subiectus, nec tamen Deus invertit ordinem, quemadmodum fecit in *Jacob* & *Esaü*. Quod si contendit hic quoque causam esse querendam, jam ostendi Deo præscitam indolem, & animum divinæ voluntati morigerum. Quare vocavit *Jacob*? Quia sciebat illum fore dignum hoc honore. Quare *Esaü* destinavit servituti? Quia præsciebat illum hoc honore fuisse abusu- rum, etiamsi fuisset vocatus. At ne quis existimaret satis esse vocatum esse: Nonnulli vocati, per liberum arbitrium defecerunt. Vocatus erat *Judas* in sortem ministerii, tamen excidit ab honore suapte malitia. Vocati erant discipuli septuaginta duo, & tamen ex his aliquot à Domino receperunt. Hoc in numero fuit & *Saul* & *Solomon*. Nulla hic vis fit Scripturæ divinæ, sed *Lutherus*, ne loco quidem ut apparet apud *Paulum* relecto, violentis interpretationibus omnia detorquet ad suum dogma. Verum ne quid usquam conveniat cum *Diatriba*, reposcit hoc quod concesserat, negans hunc locum tantum ad honoris prærogativam pertinere, quanquam *Diatriba* non negavit hæc ad gratiam iustificantem per allegoriam accommodari posse. Sic enim loquitur *Diatriba*: *Sed hæc vox non proprie pertinet ad hominis salutem, ut ineptus sit Lutheri clamor, iactantis se non passurum, ut Paulus sacrilegorum calumniis contaminetur. Tali carbone notat non minus eruditos quam pios Ecclesiæ Doctores*. Sed age quomodo refellit, quod ait *Diatriba*? In oraculo, inquit, manifeste duo populi discernuntur, alter in gratiam Dei recipitur, licet junior, ut vincat maiorem, non quidem suis viribus, sed favente Deo. Proinde non sola ibi dominatio externa tractatur aut servitus, sed omnia quæ pertinent ad populum Dei, id est, benedictio, verbum, Spiritus, promissio Christi, & regnum æternum, &c. Sic ille. Fatetur & *Diatriba* ad hæc locum hunc per allegoriam accommodari posse. Verum si *Lutherus* existimat simplicibus Scripturæ verbis, de quibus se tantopere iactavit, hæc omnia significari, & per *Jacob* & *Esaü* non significari duos homines, sed duos populos, quorum alter favente Deo fit vocatus ad gratiam, alter rejectus à gratia, constat *Judeos*, qui crucifixerunt Dominum, quique in hodiernum usque diem blasphemias illum crucifigunt, esse prognatos ex *Jacob*. Rursus constat *Job* à Deo sic laudatum virum, fuisse nepotem *Esaü*, nimirum ab *Abraham* quintum. Nec dubitandum est quin *Job* liberos habuerit sui similes, alique permulti fuerint ex eo genere Deo grati, utcunque placet de *Esaü* ferre sententiam. *Augustinus* putat ad Christianos ex *Gentibus*

vocatos & Judæos pertinere. Judæi nunc serviunt Christianis, populus major minori, nec tamen omnes Judæi pereunt, nec omnes Christiani servantur. Sed honor nominis & professionis translatus est ad Christianos ex Gentibus vocatos, Judæi, quod aliis solent largiri, à nobis petant oportet. Nec tam erat Judæis de salute contentio, quam de honoris prærogativa. Indignabantur Gentes ad salutem vocari sine Legis observatione, cum illi cuperent gloriari in carne Gentium. Itaque *Paulus* ad similem causam, simile contulit exemplum, & Judæorum coercens arrogantiam, & Gentes invidia translatis honoris liberans. Ubi est igitur illa sacrilegæ Diatribes ac *Hieronymi* sententia, non pugnant suis locis testimonia, qua pugnant apud *Paulum*? Quanquam hoc à Diatriba dictum non est, illud dictum est, hoc testimonium non admodum pugnare ad probandam necessitatem, sed potius ad retundendam arrogantiam Judæorum. Hæc sacrilega sententia placuit & *Chrysostomo* & Orthodoxis omnibus, certe doctissimis quibusque. Verum tantum maledicentiæ frustra fudit hac occasione unius vocalæ, pugnat, nec animadvertit quid diceretur. Pulchre vero corrigit, quod somniat à me dictum, ut posthac dicamus testimonia fortius apud *Paulum* pugnare quam suis locis, id quod non solum de *Paulo* dictum esse vult, sed de omnibus etiam Apostolis, quoties adducunt Scripturarum testimonia. Ita *Lutherus* dum fumum fugit, in ignem incidit. Uter enim magis sacrilegus est, qui sentit *Paulum* acriter sciteque Scripturas accommodare ad comprobationem Evangelicæ veritatis, ut ea quæ suis locis videri poterant simpliciter dicta, vertat in arma propugnandæ fidei, quemadmodum apud *Athenienses*, ex aræ titulo forte conspecto sumit argumentum annuntiandi *Christum*. Eaque ratio diligenter annotata est à Græcis Rhetoribus, velut cum primis elegans, nimirum quoties quod ut fiat suademus, jam factum esse monstramus. Exemplum adferunt de exsulibus, qui patriam obsidione liberarunt. Horum patronus agens ut restituantur, negat se quicquam petere novi: jam enim exsules in patriam rediisse, cum hostem à moenibus depellerent. Ita *Paulus*, non sine arte, titulum ignotorum Deorum adjectum reliquis Gentium Diis huc vertit, ut diceret illos jam ignotum colere, quem illis prædicaret. Itidem quod à Poeta dictum erat de *Jove*, torfit ad verum Deum, ipsius & genus sumus. Similia quædam ostendere queam in sacris Testimoniis à *Paulo* citatis, si hoc ageretur, ex quibus lector perspiceret hoc non sine causa dictum à Theologiæ veteris proceribus. Uter igitur sententiam habet magis sacrilegam, qui dicit *Paulum* scite tractare testimonia Scripturarum, sic ut magis videantur pugnare apud *Paulum* tractata, quam illis locis unde sumuntur, an qui dicit illum parum dextre usurpare Scripturarum testimonia, sic ut frigidiora sint apud Apostolum disputantem, quam apud Prophetam, id quod affirmat *Lutherus*? Apud Rhetores plurimum refert, quomodo tractes argumentum. Hoc igitur in *Pauli* laudem dictum est, non in contumeliam, sed vere contumeliosum est quod ait *Lutherus*, non solum de *Paulo*, verumetiam de omnibus Apostolis. Vides igitur lector quantum chartarum *Lutherus* inanibus verbis perdidit. Vix autem desit hac clausula: Sed ista decet eos, qui Scripturis serio non afficiuntur. In quem hoc dicit? In Diatribam? Illa nihil dicit, quam *Paulum* sic tractare hoc exemplum de *Esau* & *Jacob*, ut non admodum faciat pro dogmate *Lutheri*. In *Hieronymum* igitur dixit, sed extra causam, simpliciter ἀπὸ τοῦ πρῶτον, ac dum *Hieronymo* affingit blasphemiam in unum *Paulum*, ipse blasphemiam atrociorē impingit omnibus Apostolis.

167. Nunc ad *Malachia* testimonium, *Jacob dilexi, Esau autem odio habui*. Hoc ait à me triplici torqueri arte. Primum in Deum, inquam, non cadunt affectus odii aut amoris, quemadmodum in nos. Hoc deridet quasi sine causa dictum. Imo quoniam *Lutherus* non

A admittit nisi simplicem litteram, obiter ostendo velit nolit hic tropum esse recipiendum. Nam juxta sermonis consuetudinem, juxta sensum communem, aliud intelligimus cum audimus, *Socrates amat Alcibiadem*, aut *Vatinius odit Ciceronem*, quam cum eadem prædicantur de Deo. Non est quod hic *Lutherus* confugiat ad æternum amorem, cum ipse Deus sit caritas, de odio æterno quomodo explicet sine tropo? Deus enim nihil odit eorum quæ condidit, sed vitia odit; quia punit admitta: pietatem amat, quia pios coronat. Itaque ridicule gestit hic *Lutherus*, Quid audio, inquit, An nunc queritur, quomodo Deus amet aut odiat, ac non potius cur amet aut oderit? Hoc ipsum agit Diatribe, sed obiter taxat sententiam de excludendis omnimodo tropis. *Hieronymus* admonet Deum ἀνδραγαθῶς dici odisse, quemadmodum dicitur flere, dolere aut irasci. Videat igitur *Lutherus*, an verum sit absque tropo quod ait, Deus æterna & immutabili natura amat & odit. Verum hinc quoque *Lutherus* telum arripit, quo prorsus jugulet liberum arbitrium. Si æternum & immutabile est illius odium, & talis amor, quid agit liberum arbitrium? Ut donemus illi quod assumit, qui magis officit amor aut odium æternum libero arbitrio, quam præscientia ac destinatio ab æterno? Quod si concedit tropum, ut amor aut odium accipiat pro honore habito, aut immixtis afflictionibus, quid adversus me valet telum, qui non loquor de æterno amore aut odio, sed de argumentis amoris & odii temporarii. Sic Deus amabat *Salem*, cum ungi juberet Regem, eundem odit cum rejiceret: bonum amabat, mutatum in diversa oderat. Deus ipse non est alius, sed illius actiones in res externas variant, quemadmodum & illius notitia. Urget igitur, Responde quo merito diligitur Jacob, odio habetur Esau, antequam nascentur & operantur? Jam bifariam ad id respondit Diatribe. Primum in his quæ pertinent ad temporaria commoda vel incommoda, non esse nostrum inquirere Dei consilium. Neque enim hic semper expendi merita, quemadmodum legimus de cæco Evangelico, qui nullo vel suo vel parentum vitio sic natus fuerat. Deinde si hic quoque querantur merita, jam respondit Diatribe, merita futura Deo præsentia esse: nec aliter Deus amat olim bene operaturum, quam nos amamus bene operantem, aut operatum. Verum est igitur quod colligit *Lutherus*, *Paulum* recte adduxisse testimonium *Malachia*. Fateor, & quidem rectissime, sed nihil ad dogma *Lutheri*.

Alteram artem ostendit Diatribes, quod *Malachias* 168. non videtur loqui de odio quo damnantur in æternum, sed de temporaria afflictione. Reprehenduntur enim, qui exsternere volebant *Idumæam*. Sic Diatribe. Hic stomachatur *Lutherus*. Hoc iterum dicitur ad contumeliam *Pauli*, quasi vim fecerit Scripturis. Adeo nihil veremur majestatem Spiritus Sancti, modo nostra statimamus. Quam contumeliam hic gannit *Lutherus*? Finge *Paulum*, quod historia dictum est, trahere ad allegoriam, aut per similitudinem accommodare ad probationem sensus spiritualis, num illico vis fit Scripturis? Nunc declaratum est & *Paulum* hic agere, de honore gentis Judaicæ, translato ad Gentes, & de similibus beneficiis sentit *Malachias*. Cum enim dixisset, *Jacob dilexi, Esau odio habui*, Israelitæ respondent, in quo dilexisti nos? Et Dominus commemorat sua in illos beneficia, quæ negavit *Idumæis*. Consentit igitur *Paulus* cum testimonio Prophetæ. Sed hic consensus nihil juvat dogma *Lutheri*. *Paulus*, inquit, ex *Malachia* probat illam afflictionem sine merito, solummodo odio Dei illatam Esau, ut liberum arbitrium nihil esse concludat. Hic urgeris, inquit, hic respondere oportuit. Quid accidit *Luthero*? exigit quod ad manum est in Diatriba, sicut ipse mox confitetur, & tamen perinde quasi nihil esset responsum sic insultat. Quanquam falsum est quod assumit interim, illam afflictionem nullo merito *Esau* accidisse, & si accidisset, non erat reddenda ratio, non magis quam cur Deus hunc

sinit

finis nasci vivacem, illum in cunis emori priusquam vitæ sensum acceperit. Quod si his adhærent ea quæ sunt æternæ salutis, jam de meritis responsum est, & si non esset responsum, tamen exclusum est *Lutheri* sophisma, quando non tam hæc adducuntur ad explicandam quæstionem, quam ad obturandum os Judæis ob Gentes admissas ad Evangelium Deo obmurmurantibus. Ad hæc cum *Jacob* & *Esaü* hoc loco juxta sensum etiam Grammaticum ponantur pro duabus Gentibus, & *Esaü* respondeat ad rejectos Judæos, *Jacob* ad electas Gentes, qui convenit ut Judæi dicantur rejecti, non ob aliud nisi ob odium æternum Dei, cum hos antea pronuntiari populum dilectum? Deinde quæ convenit Judæos nullo merito suo rejectos, cum *Paulus* aperte fateatur eos ob incredulitatem fuisse rejectos, & hinc odium Dei? Sed ut pergat sermo, negat esse verum quod *Malachias* hic sentiat de sola afflictione temporali. Nec hoc dixit *Diatriba*, sed negavit hic proprie tractari de salute æterna. Qui sic loquitur, idem sentit quod *Lutherus*, qui fatetur hoc sentire Prophetam, sed addit sensum allegoricum, & tamen *Diatriba* totum Prophetæ sensum pervertit, *Lutherus* loquitur Dei tonitrua. Sed audiamus probationem asseverationis quæ jam præcessit, pronuntians omnia comprehendere hoc nomine *dilecti*. At quo tandem argumento? *Quoniam in Genesi fit mentio benedictionis*. Sed juxta simplicem sensum congruit opinioni nostræ benedictio: *Des tibi Deus de rore calis, & de pinguedine terra abundantiam frumenti vini & olei, serviant tibi populi, & adorent te Tribus. Esto dominus fratrum tuorum*, &c. Habes benedictionem bene crassam, si excludas tropos, quod hic proficitur *Lutherus*. Si recipit allegorias, nulla inter nos dissensio est, nisi quod allegoria nihil prodest *Lutherano* dogmati. Divus enim *Hieronymus* ex hujus loci allegoria probat liberum arbitrium, ex quo *Lutherus* jugulatum putat. Sic enim loquitur, *Dominus respondit Esaü & Jacob de una stirpe generatos, hoc est, vitia atque virtutes ex uno cordis fonte procedere, dum ex arbitrii libertate in utramque partem ut volumus declinamus*, &c. Verum audiamus *Lutherum* refellentem *Diatribæ* verba. *Propheta*, inquit, *clarissimis verbis indicat quid velit. Quid? Exprobrat Israelitis ingratitudinem, quod cum eos dilexerit, illi vicissim neque diligant ut patrem, neque timeant ut Dominum. Dilixit autem se probat nam Scriptura quam opere, nempe quod cum Jacob & Esaü essent fratres, ut Moyses scribit Gen. xxv. Jacob tamen dilexerit, & elegerit antequam nasceretur, Esaü vero sic oderit, ut regiones ejus redegerit in solitudinem. Deinde ea pertinacia oderit & peragat, ut cum Jacob reduxerit de captivitate restituerisque, Idumæos tamen non sinat restitui, sed etiam si dixerint se velle edificare, ipse minatur eis destructionem. Si non hac habet textus ipse apertus Propheta, arguas me totus Orbis*. Hæc ille. Fateor sic habere verba Prophetæ. Sed quid tum postea? Hactenus omnia pro me faciunt. Non igitur hic reprehenditur temeritas *Idumæorum*, sed ingratitudo filiorum *Jacob*, ait *Lutherus*. Novum vero ratiocinandi genus, objurgat *Israelitas*, ergo non damnat temeritatem *Idumæorum*. Imo simul utrumque notat populum, alterum, quod à Deo rejectus conaretur restitui, alterum, quod restitutus sic ageret, ut mereretur rejici. Quod *Hieronymus* vertit, *Quod si dixeris Idumæa*, id Septuaginta verterunt, *Quia dicit Idumæa*. Et alioqui probabile est *Idumæam* hoc molitam ut restitueretur. Verum hoc ad id quod agitur proprie non pertinet. Probandum erat Prophetam de salutis æternæ causa loqui. Hoc expectatur. *Quomodo*, inquit, *nunc stabit, quod Propheta de temporaria afflictione loquatur*. Quid audio? Redigi in solitudinem, non est afflictio temporaria? Et ubi est Lex, qua negabat admittendum tropum, nisi cogat evidens absurditas? Sed hoc dictum, velut elapsum per imprudentiam, *Luthero* condonabitur. Audiamus cætera. Cum evidens, inquit, verbis testetur, se loqui de duobus populis, à duobus Patriarchis natis, illam

A *suscipit in populum & servatum, hunc vero relictum & tandem destruentem. Suscipere vero in populum & non suscipere in populum, non pertinet ad temporalia bona vel mala tantum, sed ad omnia*, &c. Si sobrius est, quid hic agit *Lutherus*? Ut populus *Israeliticus* æterno Dei amore perpetuo sit honoratus & commodis temporalibus, & æternæ salutis præmio: alter populus æterno, & inevitabili odio, perpetuo sit afflictus, & incommodis hujus vitæ, & gehennæ supplicio? Atqui constat & ex *Esaü* posteris multos fuisse pios, & ex *Israelitis* impios quam plurimos, nec huic populo defuisse crebras afflictiones. Nec hic agitur, an Deus sit Deus omnium commodorum, sed de quo rerum genere fiat hic sermo. Si de honore electionis, locus nihil habet scrupuli, si de negotio salutis, licebat & *Idumæis* amplecti Legem ac servare, nec omnes *Israelita* servabantur. Quare si litteram absque tropis urgemus, neutrum populum simpliciter vel odit vel amat Deus: si allegoriam, *Israelita* sunt in omnibus gentibus, & in iidem sunt *Idumæi*.

B Recenset tertiam technam, aut, ut ipse loquitur, industriam, qua locum torquet *Diatriba*, quem depravat narrando. Itaque fuerit operæ pretium *Diatribæ* verba recitare. Porro, inquit, quod attinet ad tropologiam, nec omnes Gentes dilexit Deus, nec omnes Judæos odit, sed ex utraque gente quosdam elegerat, ut hoc testimonium apud Paulum non admodum pugnet ad probandam necessitatem, sed possum ad retundendam arrogantiam Judæorum, qui credebant sibi proprie deberi gratiam Evangelicam, quod essent posteritas Abraham, & Gentes abominabantur, nec recipi patiebantur ad Evangelicam gratiam consortium. Id paulo post explicans dicit, Quos & vocavit non solum ex Judæis. Quoniam autem Deus quos odit aut diligit, ex justis causis odit aut diligit, non magis officit libertati arbitrii odium & amor, quo persequitur nascituros, quam quo natos. Non natos odit, quia certo præcis illos gesturos odio digna, Natos odit, quia committunt odio digna. Judæi, qui erant populus dilectus, rejecti sunt, & Gentes, quæ erant non populus, receptæ sunt. Quare Judæi recisi sunt ab olea? Quia noluerunt credere. Quare infusa Gentes? Quia obdierant Evangelio. Hanc causam adfert ipse Paulus, propter incredulitatem, inquit, fracti sunt, utique quia credere noluerunt. Et exsecris facis spem, ut rursus inferantur, si relictæ incredulitate voluerint credere: & infusis injicis metum ne excidantur, si averterint sese a gratia Dei, &c. Hæc nimirum arguunt Paulum hoc illic agere, ut reprimat Gentium simul & Judæorum arrogantiam. Hæc cum habeat *Diatriba*, *Lutherus* clamitat nihil esse responsum, tantum tergiversatione vitari pondus quæstionis. Primum ex *Diatribæ* verbis, non admodum pugnet, fecit nihil pugnet, & ex pugnandi verbo non intellecto, movet calumniam blasphemæ in Paulum. Deinde cum ostendo non hic pronuntiari, sed tantum proponi difficultates, ad retundendam Judæorum arrogantiam, qui velut ex æquo cum Deo rationem ineunt, nonne totam argumentationis *Lutherana* aciem fundo? Atqui hoc ita esse ex probatissimorum Doctorum sententia demonstravi, demonstravi & ex ipsa loci consequentia. Præterea demonstratum est, in his quæ nec conducunt, nec efficiunt proprie ad salutem, non exigendam causam. Et si causa sit exigenda, docui Deum ob justas causas, licet nobis incognitas, vel amare vel odisse. Nam quod Deus pronuntiavit amorem & odium suum, antequam essent nati, non colligitur ex *Malachia*, sed ex Genesi, quo loco non dicitur, alterum odi, alterum diligo, sed, *Major serviet minori*, quæ verba palam loquuntur non de salute æterna, sed de commodo temporali. Et quod tum Deus promissit, præstitit. Ad *Israelem* delata est gloria testamenti, ad *Idumæos* nequaquam. *Malachias* itaque non agit de nondum natis, sed ex beneficiis acceptis arguit *Israelitarum* ingratitudinem. Cæterum in hoc congruit *Malachias* oraculo quod recenset commoda & incommoda temporaria; videlicet *Judæam* florentem ac restitu-

tutam, diruta ac desolata *Idumaea*. Quod si quis hæc per allegoriam velit ad Evangelii vocationem accommodare, ut *Eſau* odio habitus designet *Judeos* ab Evangelii gratia repulſos, *Jacob* dilectus, Gentes ad eam vocatas, geminus obſtrepit ſcrupulus: alter quod ex utraque gente quidam recepti ſunt, quidam rejeſti, ut nec hanc nec illam videatur odiſſe ſimpliciter aut amiſſe: alter quod ut demus Gentes nullo merito vocatas ad Evangelium, certe *Judei* plurimis, graviffimis ac juſtiſſimis de cauſis exciderunt à gratia. Quod ſi interpretemur *Jacob* credentes Evangelio, *Eſau* incredulos, ex utraque Gente, vel potius ex omnibus Gentibus, plane reſeſſimus ab eo quod hic agit *Paulus*. At *Lutherus* negat ſe videre tropologiam, cum Prophetæ verba ſint clariſſima. Nec ego hic confugio ad tropologiam, verum ut in *Malachia* palam eſt mentionem fieri de beneficiis temporariis, ita patiar & in hoc exemplo, quod *Paulus* adducit, eundem eſſe ſenſum, quod in hunc uſum adducitur, non ut aſſeratur rerum omnium neceſſitas, quod toties infulcit *Lutherus*, ſed ut impie murmurantibus os occludatur. Evangelii principatus à *Judeis* translatus eſt ad Gentes. Quid ni? Cum idem olim fecerit Deus in *Jacob* & *Eſau*. Quod tunc probabant, nunc arroſunt, cum idem ſit Deus, qui & hoc & illud faciat, decernens principatum quibus vult, & adimens quibus vult. Non hæc fortuito accidunt, æterno Dei conſilio geruntur, cujus rationem exquirere curioſum eſt, vituperare impium. Novit ille cauſas quamobrem ita faciat. Hæc cum ſtrictius quidem diſſeruerit ebria Diatribe, ſed tamen eadem, quid eſt quod ſic ineptit *Lutherus*? *Moriatur*, inquit, ſi Diatriba ipſa intelligit quid loquatur. Sed eſt forte & hic rhetoricum ſchema, quod docet ſenſum obſcurare, ſi qua periculum inſtat ne capiaris verbo. Moriatur *Lutherus* ſi velit, Diatriba ſentit cum probatiſſimis Eccleſiæ Doctõribus. Hujusmodi nãnias rariuſ refrico, diſſimulaturus omnes, niſi vehementer ad rem pertineret, ut qui ſe *Lutheri* ſcriptis totos devoverunt, alba quod ajunt amiſſi probantes omnia, videant quam incondito ſpiritu ſeſe committunt. Sed pergamus. *Scimus*, inquit, *fide inferi, incredulitate excidi, ſed hinc non ſequitur eos poſſe fidere aut diſſidere vi liberi arbitrii de quo nos agimus*. Atqui hoc *Lutherus* quod nunc negat, ante partim confeſſus eſt. Diſſidere, ni fallor, malum eſt opus, & ad male agendum profeſſus eſt valere liberum arbitrium. Ego vero cum Orthodoxis omnibus ſentio, hominem per liberum arbitrium poſſe ſemet à gratia oblata avertere, & ab accepta excidere: Ac rurſum per liberum arbitrium gratiæ pulſanti ſeſe præbere aut avertere. Et in his ſunt qui plus audent tribuere libero arbitrio. Sed urget, quo merito pervenitur ad fidem? Reſpondeo. Quis fit ut ſemen in hanc terram conjeſtum evaneſcat aut degeneret in zizaniã, in illam pariat bonam frugem? Quis fit, ut cum omnibus offeratur Evangelium, alii convertantur, alii fiant depravatiores? Malitia præcedens in cauſa eſt, cum adſpernantur oblata gratiam, aut ſimplex animus facit, ut amplectantur quod offertur. Hæc ratio locum habet & in *Judeis* & in Gentibus, niſi quod *Judeorum* malitia eſt inexcufaſilior. Habet *Lutherus* quod exigit, deſcriptum meritum, quod tamen homo ſibi velut ex ipſo profeſtum vindicare non poteſt. Hic ſermo generalis eſto, violentas ac ſingulares quorundam vocationes excipio. Nihil enim non poteſt Deus, ſi velit. Proinde falſiſſimum eſt quod hic colligit *Lutherus*, *Paulum* docere quod fides homini nullo ipſius opere, ſed ſolo Dei amore & odio contingat. Imo ſolus Deus neminem amat, oditve, niſi juſtis de cauſis. Nec obſtat quod odiſſe dicitur nondum natos. Illi præſentia ſunt omnia; nec abſurdius eſt illum amare nondum genitos, quam hominem amare bene meritos. Jam quod exhortatur *Paulus* inſitos ne excidantur, ex quo docui, hominem ſuo vitio poſſe gratiam acceptam amittere, *Lutherus* canit nobis veterem cationem, verba exhortandi non probare quid poſſumus, ſed quid facere debeamus. Quis Orthodoxorum un-

A quam ſomniaſcit hoc ſophiſma? Nullus, ſed hoc tam inſigne telum porrexit illi domina Grammatica. Verum jam toties oſtendimus, etiam Grammaticos juxta ſenſum communem, intelligere non eſſe omnino impoſſibile, ad quod vir prudens ac probus alium exhortatur. Vides quam belle ſe geſſerit *Lutherus* in hoc loco, à quo tamen non digreditur ſine ovatione.

*Aggreditur paribus auſpiciis locum de luto & figulo, 169. & ecce ſtatim in ipſo limine crimen atrox impingitur. Diatriba dixit: *Hæc teſtimonia magis pugnant apud Paulum quam apud Prophetas unde decerpta ſunt. Suggillat, inquit, Pauli temeritatem vel inſcitiam*. Imo laudo *Pauli* dexteritatem in tractandis Scripturarum teſtimoniis.

B Porro quod *Lutherus* negat *Paulum* hæc teſtimonia mutuatum è Prophetis, quanquam id indicant interpretes, & loca congruunt, non admodum contendam, etiamſi frivolum eſt argumentum quod adfert, quod *Paulus* ſoleat citare Scripturam, cum mox in Capite undecimo, nulla citatione retulerit Scripturæ locum, *Quis cognovit ſenſum Domini, aut quis conſiliaris ejus fuit?* &c. In tam propinquo erat, unde *Lutherus* poſſet coargui. Quid autem attinebat Diatriben in hoc ſumere probandi operam, quod per ſe ſatis liquet, & à doctiſſimis Eccleſiæ Doctõribus receptum ac proditum eſt? Verum interim admiror, quid hoc *Lutherus* ſua referre putarit. An quia vidit in Prophetis agi de afflictione temporali? Quid tum poſtea? Nec hoc ab ſenſu multum abhorret Apoſtolus, agit enim de temporali pœna *Judeorum*, qui reſtiterunt Evangelio. Nec in aliud *Paulus* adducit hæc teſtimonia. Non enim loquitur de cauſis, quare *Judei* quidam non crediderunt Evangelio, ſed quamobrem tali pacto ſint puniti, cum multos impios non eodem modo Deus punierit, quemadmodum è diverſo quorundam pietatem celebrem & honoratam eſſe voluit in hoc mundo, quorundam non item. Totus *Judeorum* populus quod attinet ad hæc temporaria, privatus eſt honore ſuo, pro celebri *Hierofolyma*, quondam Religionis principe, ſucceſſit *Roma*, quondam idolorum ac Dæmonum cultrix, Gentium populus imperat, *Judaica* natio ſervit & exſulat. De hoc, nam id jam tum fieri incipiebat, querebantur *Judei*, de hoc agit *Paulus*. Etenim quod non loquatur de rejeſtione ſempiterna poſt explicat Cap. xi. *Nunquid Deus repulſit populum ſuum?* *Abſit*, &c. Sed concedit *Lutherus* Prophetas de afflictione temporali loqui, ne toties alienis quaſtionibus occupetur. Civilitatem, ille ſcilicet ſolet aliquid de ſuo jure concedere, ſed ideo præſtruxit *Paulum* ex ſuo ſpiritu hanc de figulo & luto produxiſſe ſimilitudinem, ne fateri cogeretur & *Paulum* de temporariis incommodis agere, itaque locus nihil faceret adverſus liberum arbitrium. Sed unde nunc hæc inſolita temporis parſimonia, qua gravatur alienis quaſtionibus occupari, cum toto hoc opere pluſquam dimidium temporis perdat inſultationibus, convitiis, & inſulſis ſalibus? Ad hæc ſi donat *Lutherus* Prophetam loqui de temporariis incommodis, & ſi verum eſt *Paulum* hæc ſuo ſpiritu accommodare ad liberum arbitrium, nonne fatetur id quod paulo ante clamabat eſſe ſacrilegum, pugnare magis apud *Paulum* quam apud Prophetas teſtimonia? Quanquam falſum eſt quod aſſumit, hæc à *Paulo* accommodari ad liberum arbitrium, adhibet ad reprimendam *Judeorum* inſolentiam, quemadmodum Dominus in Evangelio Pharifæorum impiam & inſidioſam interrogationem non ſolvit, ſed alia perſcuntatione reprimat. Itaque videre debuit, quod ſe videre negat *Lutherus*, quo pertineat mentio figuli & luti, ſi non pertinet ad ſubvertendum liberum arbitrium. Temporales afflictiones aut proſperitas à Deo veniunt, nobis volentibus nolentibus. Fateor. Subvertitur ergo liberum arbitrium, ſi hoc ſumus Deo, quod lutum eſt figulo. Fateor etiam minus nos poſſe adverſus Deum, quam lutum adverſus figulum. Lutum enim lutum eſt, velit nolit figulus: aliter atque aliter fingi poteſt; ut non ſit quod eſt, non eſt in manu figulo. Deus hominem poteſt in quidvis vertere, poteſt in nihilum redigere.

Verum his in rebus non pono liberum arbitrium. Quamquam multa mala nobis nostra incogitantia obveniunt. Sed de his nunc non agimus, de negotio salutis agimus, in quo tamen illius sententia nihil aliud sumus Deo, quam lutum figulo, si Deus velit. Verum secus illi visum est, voluit in hac ratione locum esse libero arbitrio, vel ad perseverantiam pietatis, vel ad impietatis imputationem. Odio setamen obmurmurantibus responderet Rex. Quid à me velut ex æquo contententes exigitis rationem, cur hos honorem, illos abijciam? Rex sum, meum est statuere, vestrum parere. Hæc bonus etiam Rex pro tempore responderet tumultuanti populo, non idem dicturus reverenter percunctantibus. Nec ex hac voce Regis sequitur illum in honorando ac rejiciendo, in servando ac perdendo, nihil aliud sequi quam quia sic libuit. Dei voluntas causas habet & iustas & æquas. Verum ne Lutherus clamet me prophetiam ex meo cerebro confingere, non proferam Origenem, aut Hieronymum, quos contemnit, sed Chrysostomum. Interim rogandus est mihi lector, ut hanc disputationis morulam æquo ferat animo. Græca Chrysostomi Latine reddam bona fide: Nunquid, inquit, dicit figmentum ei qui ipsum finxit, cur me fecisti sic? An non habet potestatem figulus ex eadem massa facere, aliud quidem vas in honorem, aliud vero in ignominiam? Hic, non ut tollat liberum arbitrium ista loquitur, sed ostendit quomodo oporteat obtemperare Deo. Non enim convenit a Deo causas exposcere, nec hic aliter affectum esse quam lutum. Non enim solum non oportet contradicere aut querere, verum ne hiscere quidem omnino, neque considerare, sed similem esse illi rei inanimata, qua sequitur manum figuli, qua flectitur & circumagitur, quocunque voluerit ille. Ad id enim solum Apostolus sumit exemplum, non ut ostenderet quomodo Deus res humanas administret, sed ut demonstret illi submissam & obnoxiam exhibendam obedientiam cum silentio. Atque id sane ubique convenit observare, quod adhibitas similitudines non oportet secundum omnes partes accipere, sed tantum excerpto quod in his est utile, & ad id cuius gratia adhibentur, accommodato, totum quod reliquum est omitto: veluti cum dicit, Recubans dormivit ut leo, excerptum est, quod invidetur est ac metuendum, non quod inimitis, nec aliud quicquam ex his qua insunt leonibus. Ac rursus cum ait, Occurram eis quasi ursa raptis catulis, excerptatur vindicta. Item cum ait, Deus noster ignis consumens est, excerptatur vis consumtiva, qua spectatur ex puniendo. Similiter & hoc loco lutum & figulum ac vasa oportet accipere. Cumque inferi, An non habet potestatem figulus, ex eodem luto facere aliud quidem vas in honorem, aliud rursus in ignominiam, ne putes hac Paulo dici, de ratione conditionis, neque de necessitate mentis humane, sed de potestate varietateque dispensandi. Etenim ni ad hunc acceperimus modum, multa sequentur absurda. Nam si hic ageretur de mente, deque bonis ac malis, simul & homo videbitur alienus ab omni crimine, & Paulus secum pugnare videbitur, qui nusquam non coronat voluntatem. Proinde nihil aliud hic agere vult, nisi ut auditori persuadeat modis omnibus audientem esse Deo, nec ulla unquam ab eo causas poscere: quemadmodum figulus, inquit, qua vult facit, neque quisquam contradicit, sic & Deus ex eodem hominum genere dum alios punit, alios honorat, ne sis curiosus, ne disquiras, sed adora tantum, & imitare lutum, & quemadmodum illud sequitur manus figuli, sic & tu obtempera voluntati ejus qui ista dispensat: nihil enim vulgari more, nihil fortuito facit, etiam si te lateat sapientia secretum. At tu figulo permittis ut ex eadem massa fingat varia, nec incusat: à Deo vero postis rationem, cur alios puniat, alios honoret, nec illi concedis nosse, quis dignus, quis sit indignus, sed quoniam eadem massa, ejusdem est natura, vis & eadem esse voluntates. Quam vero sunt ista stupida? Quamquam ne sub figulo quidem honor, aut ignominia, nascitur ex eadem massa, sed ex usu eorum qua sumuntur in manus, quemadmodum & hic ex animi proposito est, nisi

Olex
xiii.

A quad, ut ceperam dicere, in hoc solum oportet accipere similitudinem, ne quid contradicamus Deo, sed ipsius concedamus incomprehensibili providentia. Siquidem oportet exempla majora esse his ad qua adhibentur. Sic enim magis movent audientem. Nam nisi majus fuerit exemplum, ac vehementer excellat, nequaquam eo pervenire poteris, quo oportet, neque contradicentem pudefacere. Importunam igitur illorum conventionem hoc pacto redegit ad silentium, decente adhibita hyperbole. Deinde vera subjicit solutionem. Hactenus Chrysostomi verba recensuimus, quæ quantum ad Lutheri dogma valitura sint nescio, vel scio potius, in hoc certe valebunt, ne vociferari possit me pro capitis mei somniis torquere Scripturam.

B Superest ut Lutherus eludat argumentationem Diatribæ, sed ut eadem opera rideat sacros Ecclesiæ Doctores. Duo, inquit, absurda opponit, alterum ex Scripturis, alterum ex ratione colligit. E Scripturis sic colligit: Paulus 2. Timoth. 11. scribit in magna domo vasa esse aurea, argentea, lignea, fictilia, quadam in honorem, quadam in contumeliam. Et adjungit, Si quis se emundaverit ab aliis, erit vas in honorem, &c. Tum sic arguitur Diatribe. Quid stultum, quam si quis dicat matula Samia, si te expurgaris, eris vas honorificum? verum hoc recte dicitur testa rationali, qua monita potest se accommodare ad voluntatem Domini. Ex his vult similitudinem non per omnia quadrare. Hactenus nihil mentitus est Lutherus, sed fallum est quod annexit, atque sic eludat, ut nihil efficiat. An nihil efficit, quæ facit ad hoc cujus gratia adhibetur, videlicet ad reprimendam impiam obmurmurationem hominis? Sed nihil efficit Lutherus, si non subvertit liberum arbitrium. Ad hæc responsurus obiter admonet, Paulo non esse dictum, si quis se emundat a sordibus, sed ab his, hoc est, a vasis contumelia: cum nec Diatribe mentionem faciat sordium, nec ad hanc quæstionem attineat, an se purgatum vas eximat à consortio reliquorum, an expurget sordes, nisi quod hoc posterius magis facit adversus Lutherum: non enim eximitur à vasis ignominiosis, nisi purgatis sordibus, & hoc ipsum est eximi, purgari. Hic rursus donat aliquid Lutheri civitas, quod equidem non satis intelligo quale sit. Donemus quoque, inquit, hunc locum Pauli prorsus facere, quod vult Diatribe, id est, similitudinem non esse efficacem, quomodo probabit idem velle Paulum loco illo ad Rom. ix. de quo disputamus? An satis est alium locum citare, & nihil prorsus curare, an idem vel diversum efficiat? Hæc ille. Quis dixit similitudinem non esse efficacem? Imo docui efficacem esse, licet ad ipsius dogma negavi quicquam efficere. Quid autem est illud Pauli de quo disputamus? An sit aliquod liberum arbitrium. Istud non agi Paulo jam demonstratum est, & quid agatur ostensum est, & ad id quod agitur accommodata sunt quæ vel dicuntur vel citantur, idque ex probatissimis Auctoribus, ex consequentia tenoreque sermonis, ex collatione locorum, si rejicimus hominum auctoritatem. Quorsum igitur attinet, quod hic Lutherus rursus occupans locum communem, declamat contra collationem locorum, quam omnes fatentur interpretandi Scripturas certissimam rationem? Dicit, An satis est alium locum citare, & nihil prorsus curare, an idem vel diversum efficiat? Non est facilior & vulgarior lapsus in Scripturis, quam diversos locos velut similes à Scripturis coaptare, ut sapius monstravi, ut similitudo locorum magis efficax sit, de quo Diatribe superbit, quam nostra qua non confutat. His Lutheri verbis quid efficitur, nisi ut quoties ipse confert locos similes, omnia quadrent ad amissum: quoties alius cum ipso pugnans, meras agat nugas: Alioqui locus hic communis qui magis competit in nos, hoc est, in Orthodoxos, quam in ipsum? Certe probabilius est eum, qui contentiosi dogmatis propugnator est, undique colligere quæ detorqueat ad victoriam, quam nos qui sequimur receptam & à crepundiis Ecclesiæ probatam opinionem. Fatetur esse verissimum, similitudinem non per omnia quadrare. Sed largitur Paulum idem agere scribebatem

Re-

Romanis, & ad *Timotheum*. Quis hoc dixit? Non Diatribe, sed in hoc adductus est locus, ut docerem, similitudinem luti & figuli non pertinere ad liberum arbitrium, sed ad retundendam importunam hominis contradictionem. Nihil hic largitur, quia non convenit inter nos quid agat *Paulus*.

171. Ut autem ostendat locum ex Epistola ad *Timotheum* citatum, huic loco non congruere, praefatur alium locum communem: ex causa similitudinis, non ex verbis, oportere citare Scripturam. Deinde fingitur causa, mox distinguitur doctrina & exhortatio. Hujusmodi verborum praestigiis elabatur, qui loquitur Dei tonitrua. Atqui non patiar, ut hujusmodi fumis imponatur simplici lectori. In Epistola ad Romanos *Paulus* agit, ut Judaeos avocet à fiducia Legis, & Gentes pariter ac Judaeos provocet ad fidem Evangelicam. In Epistola ad *Timotheum* hoc agit, ut haereticos, sub Evangelii praetextu diversa docentes ab Evangelio, Christianus evitet, nec ideo putet labascere fundamenta Evangelii, si quidam deficiunt ab Evangelii sinceritate. Noverat enim Dominus illos defecturos. Nec mirum si in magna domo tolerantur vasa facta in contumeliam. Non enim laboro, si interpretaris domum magnam Mundum, in qua sunt increduli & haeretici, siue Ecclesiam, quae frequenter tolerat haereticos: deficientium incredulitas nihil officit, imo potius illustrat fidem persistentium, quemadmodum alibi dicit, *Oportet haereseos esse*, &c. Habent igitur & illa vasa suum usum in magna domo, Deo videlicet aliorum incredulitate ad probationem fidelium abutente. Monet tamen Apostolus, ut talium consuetudo vitetur, quoque id fiat facilius, exprimit ibidem illorum nomina. Porro si quis forte fuit illorum commercio nonnihil seductus, monet ut abjecto errore discedat ab illis, necum illis fiat vas ignominiosum, sed honorificum, paratum in omnem usum Domino. Atqui hunc locum *Theophylactus* haud dubie secutus *Chrysostomus*, aliosque virtuosiores, accommodat ad probationem liberi arbitrii. *Judas* enim ex vase aureo factus est vas fictile. Contra *Paulus* ex fictili factus est vas aureum. Neque enim se dicitur emundare, qui nihil contraxit sordium, nec dicitur, erit vas in honorem sanctificatum, de eo qui sine labe est. Congruit & in cæteris locus. Quod illic dicit, *Fundamentum Dei firmum stat, habens hoc signaculum, novit Dominus qui sunt ipsi*, hic explicat, *Si fuerit numerus filiorum Israel tanquam arena maris, reliquia ejus salva fient*. Ac superius, *Non autem quod exciderit verbum Domini*. Ac rursus, *Reliqui mihi septem millia virorum, qui non curvaverunt genua ante Baal*. Item Cap. III. *Nunquid illorum incredulitas fidem Dei evacuavit?* Quod autem *Timotheo* scribens dixit, *si se emundaverit*, Romanis scribens explanat hoc modo, *Sed & illi, si non permanserint in incredulitate, inferentur, potens est enim Deus iterum illos inferere*. Hæc est simplex ex ipso loci tenore interpretatio. Nunc audiamus *Lutheri* torturam: Cum, inquit, tam multi à fide discedant, nullum est solatium nobis, nisi quod certi sumus firmamentum Dei certum stare, habens signaculum hoc, &c. Causam itaque facit, quod Dominus norit suos. Tum sequitur similitudo, scilicet esse vasa diversa, alia in honorem, alia in contumeliam. Hic, inquit, absolvitur doctrina. Quæ? Quod vasa non seipsa parent, sed herus. Audio doctrinam, sed cujus? Non *Pauli*, sed *Lutheri*. In domo magna varia sunt vasa, hoc est, herus ipse parat bona juxta ac mala. Rursus postulat, ut similitudo quadret per omnia. Imo *Paulus* sentit, divitem patremfamilias omnibus vasis uti ad commodum suæ domus, aureis ad honorificos usus, fictilibus ad sordidos, quemadmodum in mundo tolerat impios & haereticos ad exercitationem piorum. Hoc inquit, vult & ad Rom. IX. quod *figulus potestatem habet*, &c. Sic stat, inquit, similitudo *Pauli* efficacissima, quod libertas arbitrii nihil sit coram Deo. Equidem expectabam, ut *Lutherus* diversam adferret similitudinis causam ejus, quæ est apud *Paulum* ad *Timotheum*, &

A apud eundem ad Rom. scribentem: Nunc eandem induxit. Verum hanc non esse causam in Epistola ad Romanos, jam demonstratum est, & hanc causam à *Luthero* detortam res ipsa loquitur, cum ad *Timotheum* scribens agat de vitandis hæreticis, & immobili fidei fundamento. Nec mirum si *Lutherus* ex ficta causa, produxit falsam doctrinam. Post hæc sequitur exhortatio, *Si quis sese emundaverit ab istis*. Atque hic recinitur nobis vetus cantilena, verba imperandi, subjunctiva & optativa, nihil ponere, etiamsi congerantur centum myriades ejusmodi vorum. Ideo hæc verba, *si se emundaverit*, aut nihil faciunt pro libero arbitrio, aut si quid probant, probant liberum arbitrium sese posse emundare absque gratia. Bene colligit *Lutherus*, si nihil medium est inter hæc proloquia, liberum arbitrium nihil est, & liberum arbitrium per se sine gratiæ praesidio potest quicquid vult. Quid valeat liberum arbitrium aliàs satis declaratum est: interim mihi satis est, quod hæc verba, *Si quis se emundaverit*, juxta sensum communem, & Grammaticorum, & agricolarum, & nautarum, & olitorum significant aliquid agere voluntatem hominis. Addit coronidem huic capiti, *Si ista elusio valet, tota disputatio nihil valet: Frustra enim induceret murmurantes adversus figulum Deum, si culpa vasis & non figuli esse videretur. Quis enim murmure, si audiat damnari dignum damnatione?* Hujusmodi nugamentis *Lutherus* explet miseris chartas, & haud scio an sic prudens deliret, quo fatiget lectorem, aut responsurum potius. Primum ostendi similitudinem hanc adductam ad reprimendum impium murmur, quod *Lutherus* mire dissimulat. Deinde quid sentit *Lutherus*? Culpam esse figuli Dei, non vasis? Hoc enim illius verba sonant. Hæc verba dicuntur à *Paulo*, Num ille sensit Deo imputandum quod multi pereunt? Ergo damnantur indigni damnatione, & iusta de causa murmurant impii. Ad quid tandem adduxit Diatribe locum ex Epistola ad *Timotheum*? Nonne ut ostenderet similitudinem de luto & figulo, non ad omnia congruere, sed tantum ad id cujus gratia proponitur? Quodnam illud? Ne creatura obmurmuraret Creatori. Hoc certe probant hæc verba, *Si se vas emundaverit*. Quantum igitur verborum incassum hic fudit *Lutherus*?

His feliciter dissertis exspatiatur in campum, mira vehementia declamans in miseram Diatriben, quæ dum studet ostendere quod ipse *Lutherus* falsus est esse verissimum, nihil esse necesse, ut similitudo quadret in omnibus partibus, indicavit hætenus non congruere luti figulique parabolam, quod vasis vitium nulli nisi figulo imputatur, at homo à Deo conjicitur in ignem nihil commertus, nisi quod non sui juris est. Hic exultat *Lutherus*, *Nusquam*, inquit, *se apertius prodidit Diatribe quam hoc loco*. Audis enim hic aliis quidem verbis, sed eodem sensu dici, quod *Paulus* facere dicit impios. Quid queritur? Voluntati ejus quis resistit? Quem non tædeat cum hoc homine disputare? Quod Diatribe proponit velut absurdum, ad probandum non undique congruere similitudinem, hic rapit quasi serio dictum. Eadem opera si quis docere volens similitudinem corporis & capitis in Christo & Ecclesia, non ad omnia quadrare, dicat hoc interesse, quod caput animantis vicissim à membris juvatur aut læditur, cum Christus nec juvari nec lædi possit à suo corpore, clamet serio dictum Christum vicissim juvari ac lædi à corpore. Imo vox ista non est communis Diatribæ cum impiis murmuratoribus, sed *Luthero* potius communis est, qui hoc docet, unde illi probabiliter sumunt occasionem impii murmuris. Quid autem est, quo se prodit Diatriba? Si per omnia quadrat similitudo, homo nihil commertus in ignem conjicitur, quemadmodum vas nihil commertum frangitur. Hoc dictu absurdissimum est, fateor, sed quo absurdius est, hoc efficacius probat id quod sumseram. Ubi sunt hic *Lutheri* fautores, qui plausum dent huic dicto tam lepido? Ac primum existimabam impietatis cri-

men in Diatriben proprie jactum, verum ex progressu sermonis declarat hoc ad universos Ecclesiae Doctores pertinere. Hic oratione lugubri deplorat Deum, cui per eos qui statuunt liberum arbitrium non liceat facere quicquid velit: deplorat *Paulum*, cujus similitudo de luto & figulo rejicitur. Si Deus sibi noluit licere quod pugnat cum iustitia, quid mirum, si illi tale nihil tribuunt homines pii? Et si *Pauli* similitudo valet ad id, cujus gratia sumpta est, quae sit *Paulo* injuria? Similitudo adimit homini temeritatem de rebus divinis judicandi, etiam si homo non possit assequi divini consilii rationem. Ad hoc adhibita est similitudo. Admonetur homo ut pareat voluntati Dei, quemadmodum argilla sequitur manum figuli. Ad id valet similitudo: ad sententiam, quae sustollit liberum arbitrium, quae docet Deum & bona ob quae servamur, & mala ob quae damnamur, operari in nobis, non valet, quia non in hoc adhibitam demonstravimus. Quid autem absurdi, si Deus non impartit gratiam iis qui invitati recusant accipere, aut quos scit male usuros? Quis dat beneficium recusanti? Ut nihil aliud sit, hoc pro merito imputatur, quod homo pulsanti gratiae aperit ostium, subducto pessulo, quod illato lumine intendit oculos. Hic *Lutherus*, Si sic operatur Deus, ut merita spectet, cur illi murmurant & expostulant? In servando non est necesse, ut Deus spectet meritum prioris vitae, quanquam hic quoque spectat futura merita, & animum gratiae morigerum. In damnando tollere respectum meritum impium est. Cur igitur isti obmurmurant? Quoniam erant impii, Quoniam invidabant Gentibus Dei benignitatem, Quoniam sibi videbantur iusti, cum essent impii, Quoniam Legis gloria tuebant, quam non servabant. Hinc est illud impium murmur. Quod si seipsos agnovissent, & Dei bonitatem erga Gentes adorassent, nimirum & ipsi territi iustitia Dei, confugissent ad gratiam. Postremo Judaeorum murmur ortum erat ex eo quod ipsis rejectis, ad Gentes honos filiorum Dei transferretur. Quis, inquit, miratur, non dicam indignatur aut expostulat, si quis meritis damnatur? Haec *Lutheri* verba quo tandem spectant? Nisi ut nobis persuadeat hominem immerentem damnari. Deinde, Ubi, inquit, potestas figuli faciendi quod vult, si meritis & legibus subiectum, non sinitur facere quod vult, sed exigitur facere quod debet? Imo ubi immutabilis Dei iustitia, si non licet illi quicquam injuste facere? Ubi nativa veritas, quam nihilo magis potest deponere quam ipsam Deitatem, si non potest fallere in promissis, de quo *Paulus* non veretur dicere, Seipsam abnegare non potest? Et hic rursus urget parabolam, ubi non oportet, quae magis ad non exquirendam Dei dispensationem in praemiis aut punitionibus erat adhibita. Pugnat, inquit, respectus meritum cum potestate ac libertate faciendi quod vult. Deus igitur qui fidem suam obstrinxit hominibus, non facit libere quae vult, nisi quoties volet fallat in promissis? Erit igitur & incerta vis sacramentorum. Et tamen hoc libere fit ad quod, volens sese obstringit. Huc allegatur ex Evangelio paterfamilias, qui operariis de inaequali mercede murmurantibus opposuit libertatem voluntatis in suis bonis. Idem hoc fatetur Diatribe, non exigendam à Deo rationem, cur huic det decem talenta, huic quinque, huic tria, huic unum. Evangelica parabola non loquitur de electis ac rejectis, sed de Judaeis prius, & Gentibus posterius vocatis, omnibus tamen idem datur praemium. Hoc ad Dei dispensationem pertinet, nec ibi cuiquam fit injuria, tantum per similitudinem exprimitur livoris dolor ex alieno bono conceptus, qui non est in piis, sed fingitur in parabola docendi gratia, qualia sunt illic multa, quae in collatione sunt omittenda. Debat hic meminisse parabolae de invitatis ad convivium, Qui excusant, pronuntiantur indigni, & pronuntiantur fuisse priusquam vocarentur. Non erant, inquit, digni. Cur igitur vocantur? Ne iustam haberent excusationem. Cur excusant? Quia liberam habent vo-

luntatem amplectendi gratiam, & averlandi. Quid obstat quo minus amplectantur? Animus irretitus curis & voluptatibus huius mundi. Vocavit *Petrum*, & illico sequutus est. Si similiter vocasset *Ananiam* & *Cajapham*, irrissent vocantem. Vides, Lector, rem magnifice gestam: Nunc audi ducem ovantem: Haec, inquit, sunt, quae Diatribes glossam non sument valere.

Sed pergit argumentari, & disputator commodus, 173. quod est ex Scripturarum oraculis indubitatum, fingit esse, ut Deus in damnandis respiciat merita, *Eadem*, inquit, ratione merita spectabis & in servandis. Primum respondi non esse parem causam in damnandis & servandis. Rex qui vitam donat, mortem commérito, nulli facit injuriam, aliis non condonans, sed in hunc dicitur clemens. Itaque sensus etiam communis iudicio falsum est, quod asseverat *Lutherus*, aequum iniquum esse, indignos coronari, atque indignos puniri. Verum in genere Deus & in servando & in damnando respicit hominum merita, merita, inquam, non quibus ex pari respondet praemium, sed sine quibus non dantur praemia. Ergo, inquit, Deus justificat ex meritis praecedentibus. Quid ni? sed quae Deo praesentia sunt, antequam nascantur homines. Verum hic mihi pone triplex meritum genus, ac triplex item praemiorum genus. Vita simplicius acta, si non sine peccatis, certe sine malitia, multis interim humano more beneficiis commendabilis, habet merita quaedam, quae quadamtenus reddunt hominem dignum gratia vocationis. Sit igitur huiusmodi meritum praemium gratia pulsans. Rursus animus non averians pulsantem gratiam, sed simpliciter amplectens Dei donum, pro praemio imputatur, quo quodammodo meretur accipere gratiam justificantem. Denique voluntas hominis strenue gratiae ductu per opera pia contendens ad aeternae vitae brabium, aliquo modo meretur regnum coelorum. Deus autem qui ab aeterno destinavit his gratias suas & vitam aeternam, ideo destinavit, quia praescivit in illis suam gratiam non fore sterilem. Contra quos destinavit gehennae, ideo destinavit, quia ab aeterno praescivit, qualia forent gesturi. Non tamen necesse est, ut juxta nos merita bonorum operum, hoc est, vel primi vel tertii generis praecedant gratiam justificantem. Hoc enim promissum Propheta, hoc profitetur *Christus*, se venisse, ut gratis salutem offerret omnibus, qui vellent in ipsum credere. Hic nec *Paulus* habet respectum meritum vitae prioris, sed fiduciae de promissis. Proinde ut est impudens quod *Lutherus* multis hic verbis inculcat, parum esse iniquitatis servare immerentes, atque damnare immerentes: ita simpliciter impium est dicere, quod Deus aliquem damnet immerentem, imo neminem damnat nisi levius quam pro meritis, ut habet probabile Theologorum dogma. Quos autem *Lutherus* appellat indignos? Impios? Eos non servat Deus; Sed impios vocat ad poenitentiam, & poenitentes pro sua misericordia recipit in gratiam. Itaque quomodo iustum sit, ut indignos coronet, etiam nunc intelligi potest. Iustum est, quia promissum salutem credentibus; Alioqui clementiae est, non iustitiae, recipere impios ad poenitentiam. Caeterum quomodo damnet immeritos, nec creditur hic, nec intelligitur, ne tum quidem intelligetur aut credetur, cum revelabitur filius hominis: non enim intelligitur aut creditur à piis quod falsum est. Quid autem sibi volunt ista verborum portenta, quod ait, juxta nostrum sensum aequum iniquum, si *Cain* ob patricidium laudes, Regemque facias, atque si *Abel* innocentem occidas? Quis extollit scelerosos ob malefacta, aut quis punit pios ob benefacta? Huiusmodi monstris delectatur doctor hyperbolicus.

Quis tam patientis est stomachi, qui possit huius hominis glorias, convitia, battologias ferre? Fingit hic Diatriben stomachabundam, conferre loca Scripturarum inter se juxta speciem pugnantia, ut ex conflictatione colligatur sensus germanus. Quid ni? An hoc Diatribes exemplum est? An non idem fit à proba-

batissimis Ecclesiae Doctoribus? Quis autem dixit, Scripturam cum Scriptura pugnare? Sic Diatribe loquitur, *Et ita Paulus reperitur sibi contradicere. Ita*, hoc est, si simplicibus verbis nos urgeas, Si per omnia quod lutum est figulo, id homo est Deo, hoc est, si nihilo plus operatur ad salutem aut exitium suum, quam lutum quod fingitur sic aut sic pro figuli arbitrio, quomodo *Paulus* dicit, *Si se emundaveris ab istis*, qualia loca sunt in Scripturis permulta. Si urgeas verbis simplicibus excluso tropo, ne loquitur quidem lutum figulo, cum homo loquatur luto comparatus. Et vas impurum nec se conspurcavit, nec se potest expurgare. Sed quomodo hinc elabitur *Lutherus*? Prodit vetus illa sed impudentissima cantio de verbis subjunctivis. Prodit hyperbole, quæ minimum abest à mendacio. Cantione regnat in tota Scriptura, invitis Diis atque hominibus: hyperbole fingit me sumxisse probandum, quod liberum arbitrium nihil possit boni, cum hoc nunquam profiteatur Diatriba: & si profiteretur, non consequitur, si nihil potest efficaciter absque gratiæ præsidio, nihil omnino posse. Sic enim perpetuo ratiocinatur doctor hyperbolicus.

175. At quomodo nobis probat suum dogma *Lutherus*, quod verba imperandi, optandi, subjungendi, nihil ponunt? Grammaticis iudiciis? Nescierunt igitur Grammaticam, qui hæcenus sic interpretantur quemadmodum Diatriba, sub cuius nomine lapidantur Ecclesiae Doctores. Imo Dialecticorum potius aut Sophistarum isthuc est citius quam Grammaticorum, qui sermonem interpretantur juxta sensum communem. At *diliges Dominum Deum*, & *diliges proximum*, indicandi verba sunt. *Per tropum*, inquit, *usurpantur pro imperativis*. Atqui hic ipse tropus indicat, aliquo modo præstari posse quod præcipitur. Subauditur enim à præcipiente, Si vis esse salvus, si fungi vis tuo officio, facies hoc, illud vitabis, ut colligas nolle, si non faciat. *Sede à dextris meis*, *Postula à me*, & *dabo tibi gentes*. Item, *Intra in gaudium Domini tui*, quoniam sunt verba imperandi, non intelligemus hoc esse factum aut fieri posse? Si nos ad Grammaticos provocat, si sensum communem facit arbitrum divinæ Scripturæ, hæc illi sunt recipienda. Non credit interpretationi, non dicam Diatribes, sed totius Ecclesiae, nisi adferat alium locum, per quem probet quod interpretatur. Sed quid retulerit adduxisse sex millia locorum, si *Luthero* liceat sic interpretari, quemadmodum hæcenus interpretatus est pleraque? Quid proclivius est, quam ut is qui nullius interpretationem recipit, si locus ad loci probationem allegetur, utcunque interpretetur ad sui dogmatis commoditatem, præsertim si idem sibi permittat quoties commodum est à seipso dissentire, quod compluribus locis ab aliis demonstratum, satis civiliter, ne dicam scurriliter, dissimulat, juxta parabolam ab ipso prolatam, existimans se à nemine videri, si cum pueris ipse sibi tegat oculos. Clamat totam Scripturam aliam fieri, si valet consequentia, *hoc Deus præcepit*, ergo *fieri potest quod præcepit*: & nihil accedit Scripturæ, si credimus *Luthero*, verba præcipiendi, vetandi, minandi, hortandi, promittendi, blandiendi, terrendi, quibus undique scatent sacri Libri, tantum ea spectare, quæ fieri nullo modo possunt, sed hæc omnia dici à Deo vel insultante nostræ superbiæ, vel ostendere volente, nos nihil aliud posse quam peccare, etiamsi gratiæ præsidium accesserit. Et ad hoc paradoxon evincendum habet tria verba ex Paulo, *Per Legem cognitio peccati*, quæ quam torserit supra demonstratum est. Ast urget Diatriben, ut seipsam liberet, doceatque quomodo ista cohæreant, *liberum arbitrium nihil potest velle boni*, & *si quis se emundaveris*, ergo *potest se emundare*. Dissimulato mendacio quod assumit, expediam. Juxta meam sententiam, liberum arbitrium vitiatum ex sese nihil potest ad consequendam salutem efficaciter, sine gratia: Et si quis factus sit vas ignominiosum, adjuvante gratia, potest se expurgare à consortio vasorum impurorum.

A Operam militis vides, Lector, specta triumphum. *Vides igitur*, inquit, *vexatam & victum similitudine illa figuli, tantum hoc agere, ut illam eludat, nihil interim cogitans, quantum causa suscepta noceat interpretatio, quamque seipsam confuset & irrideat*. Hæc triumphator. Jam docuimus toties luti & figuli similitudinem, adhibitam ad retundendam Judæorum arrogantiam, nec quadrare per omnia, nec pertinere ad liberum arbitrium in negotio salutis æternæ, sed ad dispensationem Dei, quæ peragitur in ratione rerum temporalium, ac præmiorum & pœnarum, nec ulla res minus urget quam illa similitudo.

Sui similis pergit, negans se usquam sic interpreta- 176. tum, *Extendo manum*, id est, gratia extendet, *Hæc omnia*, inquit, *Diatribe fingit de nobis in commodum causa sua. Sed sic diximus*, &c. Diatribe non dixit hoc scripsisse *Lutherum*, sed *Carolstadtium* indicavit, in hoc vere stulta, quod in re tam seria crederet tantos symmystas consentire. Nunc, ut video, *Lutherus* quid *Carolstadtium* scripserit securus, sua tantum tuetur, interpretans ea suo commodo, si forte quid ipse quoque scripserit fuerit oblitus, quod arbitror illi non raro accidere in tanta battologia. Cum autem complura loca recitet Diatriba, quæ videntur prima specie inter se pugnare, tamen ille dissimulans unum atque alterum tantum attingit. Cumque Diatriba non omnia loca simili ratione redigat in concordiam, tamen *Lutherus* unicum tantum occinit cantionem, Hæc loca similia sunt. *Nunquid dicit lutum figulo suo?* Et *Esai. x. Nunquid gloriabitur securis adversum eum qui secat in ea?* &c. His repugnare videtur, si quis se emundaveris, aliaque apud Diatribam recitata. Verum ista sic redigit in concordiam Diatribe, ut dicat sermonem de luto & figulo, item de securi & fabro, non tollere liberum arbitrium hominis in omnibus, sed retundere superbiam hominis sibi fidentis, seseque erigentis adversus Deum, itaque non pugnare cum cæteris locis hortantibus ad vitæ correctionem. Altera concordie ratio est, si meminerimus collationem à luto & figulo, à fabro & securi, à percutiente & virga sumtam, non per omnia quadrare, cum homo sit vivum instrumentum, quod simul agat actum, quale instrumentum est jumentum agricolæ, aut servus hero. Quoties ergo Scriptura dicit, *Recede ab impuris*, compellat liberum hominis arbitrium: quoties dicit, *auferam cor carneum*, indicat auxiliantem gratiam. Hæc non ex se somniat submersa, suffocata, & corrupta Diatriba, sed è divinis Libris juxta sensum communem, & si id parum est, juxta Veterum probatissimorum sententiam adducit. Jam quod est *1. Corinth. xii. operatur omnia in omnibus*, non agit de libero arbitrio, sed de dispensatione donorum Spiritus, quæ Deus partitur singulis, ut ipsi visum est ad utilitatem corporis. Idque adeo non tollit arbitrium hominis, ut *Paulus* profiteatur Spiritus Prophetarum Prophetis esse subjectos, sic ut altero surgente, prior licet afflatus tacere possit si velit. Quid autem frigidius, quod hos omnes nodos *Lutherus* dissolvit per distinctionem verborum indicandi & imperandi, sive subjungendi. Hoc commentum cum nullus mortalium ausus sit inter eruditos dicere, tamen *Lutherus* ostentat ubique veluti telum longe certissimum & inevitabile. Quid autem dicet ad illud *Joannis, Omnis qui habet hanc spem in eo, sanctificat se, sicut ille sanctus est?* Hic est indicandi verbum, & ne confugiat ad tropum, præsentis temporis. *Qui se sanctificat*, utrum agit aliquid, an non? Apud eundem legimus, *Qui ex Deo est, non peccat*. Qui se continet à peccando, nihil agit? Jam verte hæc in imperandi verba, *Qui habet hanc spem in eo sanctificet seipsum*, Et, *qui ex Deo natus est, ne peccet*. Ad hunc modum omnia imperandi verba verti possunt in verba indicandi. An qui ex verbis imperandi colligunt posse fieri quod præcipitur, habent aliam Scripturam? Solus igitur cum paucis *Lutherus* habet germanam Scripturam. Et quomodo dicitur ex suo cerebro hoc somniasse Dia-

- tribe, quod est omnium & Græcorum & Latinorum & barbarorum commune? Quando defines nobis κοινόν, hæc aut nihil probant, aut pugnant cum eo,
177. quod Diatriba defendendum suscepit. Hæc proximo quoque capite versat, iterat, inculcat, repetit, infigit, ad nauseam usque, ad quorum singula si parem respondere, nullus erit voluminis finis.
178. Accedit triumphabundus ad locum Gen. vi. *Non permanebit spiritus meus in homine, quia caro est.* Hic cum Diatriba sequatur probatos interpretes, tamen audit, quæ nusquam non significat se Scripturas pro fabulis habere, neque mitius accipitur *Hieronymus*, qui nugator, & Scripturarum perversor dicitur. Euge *Luthero*, *ὁ ἀνὴρ ὁστος*. Sic loqui solent, qui aguntur Spiritu Dei, & qui *Paulum* imitantes, placent omnibus, ne quod offendiculum præbeant Euangelio. Sed ad rem. Fortiter negat *Lutherus* ullum locum inveniri in sacris Litteris, ubi Spiritus Dei usurpatur pro indignatione, cum contra Spiritui benignitas & suavitas tribuatur. Primum demus esse verum quod sumit *Lutherus*, quid prohibet, quominus Spiritus id sonet alicubi quod sonat etiam vulgo, cum *spiritus* dicimus vehementes & impotentes affectus, unde & Græcis μέγα πνεῦμα dicuntur, qui elato sunt ferocique animo, præsertim cum ipse loci tenor suffragetur huic sensui. Inducitur enim illic Deus indignans sceleribus hominum cogitare de delendo mortalium genere. Male dialectice colligit, Vox hæc aliis in locis aliter usurpatur, igitur hoc loco non potest secus accipi. Jam vero non dubito, quin plus quam quindecim locis inveniri possit *spiritus* vocabulum in Scripturis usurpatum pro indignatione sive vindicta Dei, nisi *Esaia* xi. *Et percutiet terram virga oris sui, & spiritu labiorum suorum interficiet impium*, non loquitur de vindicta. Apud eundem Cap. xxx. *Ecce nomen Domini venit de longinquo, ardens furor ejus, & gravis ad portandum, labia ejus repleta sunt indignatione, & lingua ejus quasi ignis devorans, Spiritus ejus velut torrens inundans, usque ad medium collis, ad perdendas gentes.* Rursum 2. Thess. ii. *Et nunc revelabitur ille iniquus, quem Dominus Jesus interficiet spiritu oris sui.* Etiam-ne hic *spiritus* sonat benignitatem, ac non potius ultionem? Hujus generis permulta licuit adducere, sed hæc sufficiunt ad coarguendum *Lutheri* spiritum. Saltem addidisset, *quod equidem sciam*: Sed non didicit nisi hyperbolas loqui. Hoc de spiritu, *carnem* simile lemmate probat non posse accipi pro infirmitate, sed sonare vitium. Hoc non est inficiata Diatriba, sed negavit semper accipi pro impio affectu. Nam impius affectus sonat extremam malitiam, usque ad Dei contumeliam. Sed facilius ignoscuntur vitia, quæ cum errore, seu infirmitate conjuncta sunt. Tales arbitror fuisse *Corinthios* & *Galatas*, imperfectos, non impios. Imo nec adulterium *David* cum homicidio conjunctum tribuitur impiæ malitiæ, sed infirmitati carnis: casu vidit, correptus est amore, quo veluti temulentus occidit *Uriam*. At monitus quam cito resipuit! quam luxit admissum! Hinc apparebat infirmitatis fuisse lapsum. Hoc adjeci, ut etiam si *Corinthii* laborassent gravibus vitiis, tamen adversus me non ita multum faciat. Postremo falsum hoc quoque, *carnem* semper sonare vitium, nisi naturæ imbecillitatem appellamus vitium, à qua nec ipse Dominus fuit expers, cum diceret, *Pater si fieri potest, transeat à me calix iste*.
179. *iste*. Expositis vocabulis pro suo commodo mutat etiam publicam Ecclesiæ lectionem, pro *non permanebit*, legens, *non judicabit*, pro quo *Lyranus* indicat Hebræum quendam Rabinum vertisse, *non disceptabit*, ut sensus sit, non diutius differam ac suspendam sententiam, quia caro sunt, hoc est, suapte natura proclives ad malum, nisi reprimantur afflictionibus ac minis. Ad hæc *istos* pronomen omittit, quod tamen addit *Hieronymus*. His ita digestis aggreditur interpretationem Scripturæ, quam prædicat satis apertam, si nostra somnia mitteremus. Quid est, si nostra somnia mitteremus? Id est, si contemptis omnium Veterum in-

interpretationibus, quicquid asseverarit *Lutherus* pro oraculo amplecteremur. Age! præbebuntur aures. *Sunt*, inquit, *verba Dei irati*. Id illi nobiscum convenit. *Causam dederant Gigantes tyrannide ac libidine sua*. Esto sane. *Ita ut diluvium cogerent accelerare iratum Deum, & vix ad centum annos differre, quod alias nunquam erat induturus*. Quomodo cogatur Deus, ut cito faciat quod alioqui nunquam erat facturum, relinquo explicandum *Luthero*, qui tropos odit, & immutabilem voluntatem Deo tribuit. Ut omittam interim locum communem, quo rursus destomachatur in depravatores Scripturæ Sacræ, ut blasphemias in *Hieronymum*, & in omnes hunc sequentes, remque conferam in compendium: Primum negari non potest, quin hæc particula, *in eternum*, ancipitem habeat sensum, potest enim esse sensus, Spiritum Dei nullo unquam deinceps tempore mansionem habiturum in homine: & intelligi potest, mansionem Spiritus divini non fore perpetuam in homine: *Lutherus* accipit posteriorem sensum, cum verba magis expriment priorum. Præterea remittimus illi quod *Hieronymus* annotavit ex Hebræorum traditione, donamusque *Spiritum* accipi pro affectu Dei procurantis hominum salutem, *carnem* pro affectu peccandi. Si *Lutherus* hæc interpretatur de natura totius humani generis, caro erant omnes ab *Adam* lapso, quemadmodum sunt & hodie. Cur igitur Deus tam diu siluit, ac post tot annorum periodos incipit minitari panolethiam rerum omnium? Cur post cum essent opinor homines sceleratiores in terris, sub imperio Romano, quam erant illi Gigantes, qui tantum insaniebant in foeminas, Deus effudit Spiritum suum super omnem carnem abunde, dicens, *Delicta mea sunt, esse cum filiis hominum*? Si Deus noverat illos absque Spiritu sui præsidio homines non posse recte vivere, cur non impatiens Spiritus opem sic indignatur, ac destinat exitium? Ad hæc cur hoc illis imputatur, quod exemplo monitisque *Noe* justis, nihilo facti sunt correctiores? Rursum cur indulgetur centum viginti annorum spatium, ut vel tam atrocibus minis terri resipiscerent. Quod enim hos annos indulsit editis minis, erat nolentis perdere: Alioqui poterat tacitus perdere, sed ideo minatus est, ideo dedit spatium satis amplum, ut interim resipiscerent, & effugerent iram divinam. Quod si *Lutherus* non solum sentit de natura communi hominis vitiata, quam μάλα ὑπερβολικῶς ubique exaggerat, sed magis de peccatis mortalium voluntariis, quæ semper in pejus gliscebant, dum malunt suis cupiditatibus obsequi, quam vel legi naturæ, vel monitis justis *Noe*: habemus quod imputetur libero arbitrio. Primum ob speratam naturæ legem, deinde ob contemptam gratiam per *Noe* monita vitamque pulsanter. Quibus rebus quoniam isti facti sunt etiam deteriores, vel insanabiliore, traditi sunt exitio, ne sine fine peccarent, accumulantes sibi graviores damnationem, quod idem evenit Judæis pertinaciter Euangelio reclamantibus. Quod si Spiritus Dei non potest, ut ait *Lutherus*, durare inter homines, quia caro sunt omnes, quomodo duravit in *Noe*, ac postea effusus est in plurimos? Quis autem hic loquendi tropus est, *Spiritus Dei non potest*, cum sit omnipotens? Ita sibi permittit loqui, in nos vociferaturus, si quid excideret simile. Verum *Luthero* pium est, quicquid facit pro adamato dogmate. Hic igitur sermo non pertinet ad universum hominum genus, sed ad illius ætatis nationem, nec tam ad naturæ corruptelam pertinet, quam ad sceleribus contaminatam vitam. Itaque locum habet liberum arbitrium, quia contemserunt naturæ legem ad meliora vocantem, contemserunt exempla monitaque justorum, quæ probabile est nullis unquam seculis defuisse, contemserunt Dei bonitatem, qui post tot seculis toleratam illorum malitiam, tamen adhuc concessit annos centum viginti, denuntiato diluvio, ne tum quidem resipuerunt, cum viderent apparari arcam. Unde tanta durities? Non aliunde quam à natura? Imo multo magis à contemtu

temtu gratiae pullantis, quam per liberum arbitrium poterant amplecti, resipiscences ad pietatem. Et homines *Lutherus* pronuntiat immerito damnatos, quemadmodum & Judaeos. Hic, ne rursus clamet Diatribam somnare, ex *Chrysostomo* paucula verba subscribam, quibus ita Deum facit loquentem: *Sed quia etiam eos qui incurabiliter peccaverunt servari volo nullumque perire, idcirco vobis indulgeo tempus centum viginti annorum, ut si volueritis & peccata ablueritis, resipiscendoque & ad meliora vos convertendo virtuti studueritis, poenas & pericula effugias.* Haec *Chrysostomus*, in quo *Lutherus* statim ridebit verba subiectivi modi, fat scio, sed eam legem *Chrysostomus* non didicerat. Nec in hoc profero *Chrysostomi* testimonium, ut *Lutherum* redarguam, qui jam suo quodam jure jubet omnes esse anathema, qui secus exponunt quam ipse Scripturas. Sed mire urget nos voce carnis, carnem exponens impios. & sunt, inquit, nihil aliud, totique sunt caro. Has hyperbolas si recipimus, ex homine faciet Diabolum. Atqui ubi homines dicuntur caro, nulla vitiorum mentio fit, nisi ductis uxoribus. Sic enim habet locus, *Cumque cepissent homines multiplicari super terram, & filias procreassent, videntes filii Dei filias hominum, quod essent pulchrae, acceperunt sibi uxores ex omnibus quas elegerant. Dixitque Deus, Non permanebit Spiritus meus in homine in aeternum, quia caro est.* *Lutherus*, qui toties clamat, in Scripturis nihil obscurum esse, vel hoc caput nobis explanet, qui sint filii Dei, quae filiae hominum, qui Gigantes ex filiis Dei, ac filiabus hominum prognati. Verum his omis, hic nihil aliud intelligi potest, quam quod vel indulerint libidini ductis uxoribus, ut interpretatur *Chrysostomus*, vel promiscue duxerint uxores, nulla ratione propinquitatis habita, vel quod alienas sponfas constuprarint, quam ultimam opinionem solus, quod equidem sciam, *Lycanus* attingit. Certe *Luthero* auctore, pium est uxorem ducere, & juxta Theologos orthodoxos, condonabile peccatum est, in matrimonio nonnihil dare voluptati, nec crimen est, uxorem libidinis non prolis gratia cognoscere. Ubi est igitur, quam *Lutherus* exaggerat, impietas, quia caro sunt? Praecessit causa, cur eos vocaret carnem. Carnem vocat quia carnis affectibus indulgebant, hoc est, voluptati potius quam rebus aeternis. Verum hic affectus progressu temporis postea proceperat ad majorem malitiam, eoque sequitur, *Corrupta est terra coram Domino, & repleta est iniquitate.* Nec tamen ulla fit impietatis mentio, quod immolarint Daemonis, aut blasphemias ejaculati sint in Deum, libidinis & voluptatum lues erat. Cur igitur sic incandescit Deus? Dicam, quia totus hic Scripturae sermo, per tropologiam, affectus ac verba hominum tribuit Deo, non quod vere adsint, sed ut homines crassi facilius agnoscerent cognata. Inducitur itaque Deus tanquam novus Rex aut paterfamilias, qui nondum assuetus vitiis suorum, ob leviora etiam delicta gravissime commovetur ac punit. Ceterum ubi comperit alterutrum esse ferendum, ut aut nullam habeat familiam, aut ferat illorum defectus, fit mitior, & aut ignoscit commissis, aut certe mitius punit. Sic ante diluvium ait, *Ego disperdam eos cum terra.* Post diluvium autem quanto mitius loquitur! *Nequaquam ultra maledicam terra propter homines:* quoque sint aequioribus animis, ponit Irim foederis signum, in nubibus. Haec tropologia quid sibi velit, non est hujus loci differere. Cum igitur Deus loquitur, *caro sunt*, levius quiddam sonat quam interpretatur *Lutherus*, nimirum infirmos & ad vitia proclives, ac rebus corporalibus magis quam spiritualibus deditos, perinde quasi dixisset, homines sunt. At ille novus paterfamilias exigebat ut Dii essent, saperentque primam originem. Sic usus carnis vocabulo *Paulus* scribens *Corinthiis*, ut obiter refellam, quod *Lutherus* fortiter asseverat, illic *Corinthios* ob impietatem dici *carnales*, cum eodem in loco, eandem ob causam vocet eos parvulos in Christo, ac mox homines. Ceterum impii non sunt in Christo, nec homi-

nis vocabulum sonat impietatem, sed imperfectum quiddam. Verba *Pauli* sic habent, *Non potui vobis loqui quasi spiritualibus, sed quasi carnalibus, tanquam parvulis in Christo lac vobis potum dedi, non escam, Nondum enim poteratis, sed ne nunc quidem potestis. Adhuc enim carnales estis. Cum enim sit inter vos zelus & contentio, nonne carnales estis, & secundum hominem ambulatis? Cum enim quidam dicat, Ego sum *Pauli*, alius autem, ego *Apollo*, nonne homines estis?* Talis contentio erat & inter Apostolos, adhuc rudes & carnales, qui tamen non erant impii. Carebant enim malitia, nec alienabat illos à Christo. Sic idem *Paulus* ad Romanos vi. dum non exigit id quod perfectum est: *Humanum*, inquit, dico propter infirmitatem carnis vestrae. Sicut enim exhibuistis membra vestra, &c. Et aliquando negat se secundum hominem loqui, cum abnegat affectus humanos. Verum his nihil agitur, *Lutherus* confectum ex homine faciet Satanam, quemadmodum & antea in disputando, nullum inter eos fecit discrimen, cum in homine sint veluti duae naturae, corporis terreni, & animi coelestis. Volentibus sese ad coelum erigere non deest gratia, adversus eam partem quae vergit ad terrena. Nihil autem hic detrahitur, neque voluntatis divinae libertati, neque gloriae gratiae. Hoc voluit divina providentia, ut in homine resideret, quod se praeberet pullanti gratiae, & ita hic quoque sit illius voluntas, & hoc ipsum quod homo potest naturae viribus, Dei donum est, quod toties à Diatriba repetitum constanter negligit *Lutherus*. Po-

180. stremo donemus affectum humanum sive carnalem, non sapere ea quae sunt spiritus, qui scrutatur etiam profunda Dei, sunt tamen elementa, sunt gradus ad spiritus perfectionem provehentes. Nascitur homo de novo, sed hic partus non semper est subitus, & habet suam infantiam, pueritiam, adolescentiam, ac maturam aetatem, gratia Dei humanam imbecillitatem sensim ad meliora provehente. Proinde ut donemus hoc quod dictum est de corrupto *Noe* seculo, ad omnes pertinere, quod nec verisimile est, nec verum esse credo, tamen haec sententia non excludit liberum arbitrium; quando *Pharaoni* quoque divus *Augustinus* adscribit liberum arbitrium, cujus hoc minor erat in eo vis, quo magis erat sceleribus induratus: & tamen hoc ipsum quantulumcunque si non avertisset à Deo provocante ad poenitentiam, salvus esset. Et si cui sese subducit gratia, ob praecedentia merita facit.

Tuetur locum ex Gen. viii. *Sensus & cogitatio cor-* 181
dis humani prona sunt ad malum ab adolescentia sua. Et vi. *Cuncta cogitatio cordis intenta est ad malum omni tempore.* Miratur hic Diatribam ita loqui: *Proclivitas ad malum, quae est in plerisque hominibus, non adimit in totum libertatem arbitrii*, quasi non sit in omnibus. In

E matre Christi non arbitror fuisse, quemadmodum nec in Christo, & fortasse plures sunt nobis ignoti, quibus hoc munus indulsit gratia divina. At Deus in genere loquitur. Esto, At sermo generalis non obitat praerogativis paucorum. Quod autem Hebraismum nobis citat, qui nec cum Graecis, nec cum interpretatione *Hieronymi* consentit, nec ab ullo probatorum interpretum annotatur, respondere possum, aut *Lutherum* non intelligere vim Hebraei sermonis, aut codicem habere corruptum. Sed ex abundanti donemus, totum esse malum quod homo ex se cogitat, habet tamen indolem Spiritui habilem, qui nulli deest nisi volenti. Quin isti Hebraismo reclamant sensus communis.

F Quae virtutum semina videmus fuisse in Ethnicis, imo quam eximias virtutes praestiterunt sine Christo? Non igitur totum malum est quicquid cogitat homo, nisi malum dixeris quicquid non justificat perfecte. *Augustinus* scribit *Romanis* ob quaedam pie sancteque gesta donatam imperii gloriam. Nemo malum coronat sanus. Male habet *Lutherum*, quod Diatriba non tantum exaggerat pronitatem ad malum, quantum ipsi commodum est. Fateor in quibusdam ingeniis bene natis ac bene educatis minimum esse pronitatis. Maxi-

ma proclivitas pars est non ex natura, sed ex corrupta institutione, ex improbo convictu, ex assuetudine peccandi malitiaque voluntatis. Et Scriptura Gen. vi. non proprie loquitur de natura hominis, sed de corruptis affectibus, & in genere loquitur. Neque enim arbitror hæc in *Noë* & in hujus familiam congruere. Verum hoc *Luthero* displicere mirum non est, cum ille tantum exaggeret hunc raptum & impetum ad malum, ut nec Spiritu in homine operante, possit aliud agere quam malum. Præstat igitur in medio consistere, quam aut nihil tribuere proclivitati naturæ, aut tantum tribuere, quantum nemo pius potest ferre. Jam illud argumentum, Si nulla pars resipiscentiæ pendet ab arbitrio, cur datum est spatium poenitentiae? Hic litem lite dissolvens, respondet, cur tot præcepta dedit, quæ servari non possunt? Imo in hoc præcepta dedit, ut horum obstinati contemtores intelligerentur justo Dei judicio perire, fierentque cæteris exemplum, ne similia auderent. Deus pro sua bonitate tolerarat quingentis, opinor, annis genus hominum, nimium referens suos progenitores: cumque semper in pejus degenerarent, promulgata sententia terrorem incutere studuit, sed interim dato satis longo poenitendi spatio, ut cum nec lenitate tanta, nec tam sævis minis Dei permoverentur ad meliorem frugem, velut insanabiles suo merito constaret extinctos, aliis exemplo futuros. Hoc responsum quanto Scripturis, sensuique communi congruentius, quam quod adfert *Lutherus*.

182. Tuetur quod velut invictum telum protulerat ex *Esa. xl. Suscepit de manu Domini pro omnibus peccatis suis*. Atque hic rursus vapulat *Hieronymus* cum Hebræis: Quanto magis debacchaturus erat in me, si mei capitis commentum protulisset? Quid huic faciemus, qui præter Scripturam nihil recipit, sed ipso interprete. Atqui in assertionibus suis quoties illi valet *Augustinus* & *Gregorius*? Verum ut ex ipso tenore sensum eliciamus, negari non potest, quin hic *Esaías* agat de Hebræis per *Cyrum* à captivitate *Babylonica* liberandis. Hoc subtrato fundamento, facilior erit allegoriæ pervestigatio. Ob peccata sua deducti sunt in *Babylonem*, illic septuaginta annis longas pariter ac graves dedere poenas. Quorum tandem misertus Deus, ex irato factus propitius, post tolerata tristitia subjungit consolationem misericordiæ, qui fere tenor est omnium Prophetarum, in quibus post minas & plagas terribiles succedit blanda consolatio. Verba Prophetæ sic habent: *Loquimini ad cor Hierusalem & advocate eam, quoniam completa est militia ejus, dimissa est iniquitas illius, suscepit de manu Domini duplicia pro omnibus peccatis suis*. Hæc si ad mores transferas, quid aliud accipere possis, quam Deum post inflictam poenam si peccator resipiscat, largiter effundere consolationis gratiam. Post asperitatem enim poenitentiae sequitur hilaritas bonæ conscientiae. Quod autem dixit *duplicia*, congruit affectui miserationis, velut in diversum verso. Loquitur enim creberrime Scriptura de Deo tropis humanis, perinde quasi patrem, cui jam cæso filio pietas excusset iram, poeniteat summi de nato supplicii, nimiumque videatur propitius, quod irato videbatur infra meritum. Jam si prophetiam conferas ad Legem & Evangelium, *Babylonica* captivitas erat regnum peccati, quod & Judæos oppresserat in *Lege Mosaica*, & Gentes sub *Lege naturæ*. *Hierusalem* erat Ecclesia complectens utramque Gentem, unde *Hieronymus* vertit, *advocate eam*, & inferius habetur, *Et videbit omnis caro pariter quod os Domini loquutum est*. Sit consolatio remissio peccatorum, & uberioris gratiæ promissio. Sit duplicium receptio, calamitates inflictæ divinitus, & angores infelicis conscientiae, versi in gaudium & quietem. Hæc interpretatio quanto mollior est *Lutherana*, qui *Hierusalem* interpretatur populum Judæorum oppressum tyrannide Legis plurima præscribentis, quorum nihil servari poterat, *Cyrum* gratiam, quæ pro male factis quod inauditum est, reddidit amplissima beneficia. Et quod Prophetæ scribit, eas calamitates im-

A missas à Deo, tamen si per homines inflictas, interpretatur, remissionem peccatorum gratis à Deo donatam pro malis etiam meritis, quasi malefactorum præmium esset condonatio peccatorum: & hoc admirabili commento, quod nulli mortalium unquam venit in mentem, præterquam *Luthero*, stat invictum *Esaia* testimonium adversus liberum arbitrium. Atque interim quam multa sibi sumit parum pudenter. Primum *militiam* esse legendum, non *malitiam*, cum hujus rei non meminerit *Hieronymus*: Et *LXX.* verterunt ταπεινωσιν, id est, *humiliationem*, ut idem sit sensus utriusque translationis: nam & *afflictio* dicuntur *humiliari*, & *malitia* dicitur *afflictio*. Jam ut demus Hebræis haberi *militiam*, probabilius est significari duram illam ac fœdā *Satanæ* militiam, cujus stipendium, ut ait *Paulus*, mors est. Deinde quod hanc militiam interpretatur *Legem*, ut pro Deo supponat *Nabugodonosor*, qui legem imposuit servilem. Præterea quod duplicia recepta pro datis poenis, quæ misericordie Domino videbantur ingentes, interpretatur pro peccatis & non servata *Lege* præmii loco donatam à Deo gratiam. Sic enim loquitur *Lutherus* in assertionem, *Quid hic dicent? Gratiam dicit à Domino non dari, nisi pro peccatis, scilicet pro malis*. Tolerabilius erat si dixisset, peccata fuisse commutata justitia, & in malitiæ locum successisse per gratiam pietatem. Ad hæc sumit Deum co- 183. actum fuisse tollere *Legem*, quam servare nemo poterat, cum Evangelium consummet *Legem*, non tollat. Nam pro *non occides*, dicit, *ne irascaris*. Et pro *ne pejeraris*, dicit, *noli omnino jurare*. Simul & illud, sub *Lege* non fuisse gratiam, neque quenquam eam servasse. Jam ut demus accipi posse duplicia reddita à Deo, non poenas, sed gratiam & innocentiam, idque gratuito per fidem Evangelicam & baptismum, non tamen hæc pugnant adversus liberum arbitrium. Nec *Diatriba* negat Deum aliquoties dare gratiam, non ob merita præcedentia, sed ob sequutura, nimirum his in quibus scit gratiam suam non fore frustraneam: Postremo in amplectenda gratia dum pulsatur, non nihil agit liberum arbitrium: Item dum volens cooperatur, dum se non avertit.

Arripit hoc quod obiter addidit *Diatriba*, *quamvis* 184. *verum est, ubi abundavit peccatum illic superabundare gratiam, non tamen hinc sequi, quod homo ante gratiam gratum facientem, adjutus auxilio Dei, non possit se per opera moraliter bona preparare favori divino*. Mirum, inquit, si è suo capite loquitur, ac non ex aliqua charta aliunde missa vel accepta demerserit, libroque suo inferuerit *Diatribæ*. Neque enim videt, neque audit, quid sua verba sonent. Euge u! constanter sui similis est noster hyperbolus! Et pergit arguari, *Si per Legem abundat peccatum, quomodo per opera moraliter bona potest homo se preparare? Quomodo opera profunt, cum Lex non prodest, aut quid est aliud per Legem abundare peccatum, quam opera secundum Legem facta esse peccata?* Primum *Diatriba* nullam ibi mentionem Legis facit, sed *Pauli* verbis abutitur ad generalem sententiam, concedens interim illorum interpretationem, qui *duplicia recepta* exponunt, innocentiam gratia conduplicatam, hoc est, non solum condonata peccata, verum etiam per *Christum* donatam justitiam. Nam ibi me non proprie de Judæis loqui declarat exemplum, quod sequitur de *Cornelio* Centurione, qui Judaicæ Gentis non erat. Et sæpe fit, ut qui fuerant insigniter peccatores, veluti Gentes idololatrarum, publicani & meretrices, magis illustrent Dei gratiam. Id tamen non obstat, quo minus alii se præparent gratiæ justificanti, quemadmodum legimus de *Cornelio*. Hoc sensit *Diatriba*, quæ neque videt neque audit. Quod autem objicit de missa charta, utinam tam felix essem, ut eruditorum opera possem in hoc negotio juvari! Nam ea res cumprimis me deterret à scribendo, quod plusquam solus hoc negotium sustinere cogor. Quid videt aut audit *Lutherus*? Non prodest Lex? Multa sunt igitur mendacia in uno *Psalmo*, *Beati immaculati in via*. Rebellibus autem &

& insanabilibus, non solum * prodest, verum etiam officit. Quid autem sibi vult ænigma novum, opera secundum Legem facta esse peccata? Quo nomine igitur donabit contra Legem facta? An opera secundum Legem fieri possunt absque gratia? Porro offensus quod adjunxeram, auxilio divino, clamat, *Disputamus de divino auxilio, an de libero arbitrio? Quid enim non sit possibile divino auxilio?* Quis ferat hunc disputatorem ad singula verba conspuentem os contra disferentis? Nam hic quoque Diatriba contemnit causam quam agit, ideo stertit & oscitat. Si *Lutherus* fideret causæ suæ, quam vult videri optimam, non toties eam interromperet plusquam scurrilibus convitiis. Quomodo possumus disputare de libero arbitrio, nisi juncta mentione gratiæ, per quam & quicum operatur? Quomodo disputat *Augustinus*? An non eodem modo sermonem temperat? Imo hoc ipsum habet *Augustinus*, quod Diatriba stertens & oscitans loquitur. Facit enim statum quendam medium inter injustitiam, & perfectam justitiam, cum homo bonis operibus velut ambit gratiam justificantem, & huc ipsum exemplum Centurionis adducit, quod hic irridet. *Scoti* sodales dicunt absque ulla gratia peculiarj huc perveniri, qua sententia mihi liberum est utinam velim, nec eam damnavi. *Augustinus* mavult & in hoc transitu adesse gratiam præparantem duntaxat, non justificantem. Proinde quod *Lutherus* contendit *Cornelium* fuisse vere justum ante baptismum & acceptum Spiritum Sanctum, cum *Augustino* rixetur potius quam cum Diatriba. Sed ubi legit *Lutherus* *Cornelium* justum ac timentem Dei dictum? Actor. x. dicitur religiosus ac timens Deum. Ita citat qui nusquam stertit. Est autem & vana religio, & timor non semper est junctus caritati. Religiosus ac timens Deum erat *Paulus* dum persequeretur Ecclesiam Dei. Quis autem dixit *Cornelium* justum sine Spiritu Sancto? Quamquam est & humana justitia, quæ ad Evangelij jubar fit injustitia. Qui gratiam illi tribuit præparantem, num adimit illi Spiritum Sanctum? Utrum est absurdus facere justum sine Spiritu, an facere justum sine Christo? Reverebatur Deum & orabat. De Christo nihil audierat. Nec *Judei* justificabantur, nisi fide in Christum. Quid autem sibi vult illa visio? *Cornelium* esse vere justum? An ea visio ad solum *Cornelium* pertinet, an potius ad omnes Gentes? Itane omnes Gentes significabantur jam esse mundæ, an potius à Deo destinatæ ut reciperentur in gratiam Evangelicam? Nam *Judei* vocant immundum, non quod est inquinatum peccato, sed quod ducunt abominandum, veluti cibum vetitum appellant immundum, & quod tangere nefas est, vocant immundum, & mulierem in menses profluvio vocant immundam, etiam si pia sit. Nonne pulchre hæc confutavit *Lutherus*, etiam si nulla intercederet *Augustini* auctoritas?

185. Multa sciens prætereo, ne nullus sit disputandi finis, seu rixandi potius. Ventum est ad eum locum, *Omnis caro fœnum*, & cætera. Hic iterum conspuitur *Hieronymus*, ac declamatur locus communis de tædio, cum ipse postulet à nobis, ut bono stomacho devoremus tam impotentes Scripturarum torturas, tot paradoxa lemmata, tot parerga, tot ecbaes, tot sanas, tot convitia, quibus intolerabilis est etiam suis applausoribus. Sed ad fœnum redeamus, audituri Sophistam nugacissime nugantem. *Hieronymus* interpretatur carnem infirmam hominis conditionem, spiritum indignationem divinam. Hæc vere dixit Diatribe. Nunc audi Sophistam mire facetum: *Nihil-ne*, inquit, igitur aliud habet indignatio divina, quod exsiccet, quam miseram illam & infirmam hominis conditionem, quam potius debebat erigere? Ubi sunt hic applausores hujus fabulæ? Nonne lepide lauteque noster miles? Dissimulat quod addidit Diatriba, *qua nihil valet adversus Deum*, significans hominem naturæ dotibus inflatum erigere se adversus Deum, & hanc

* Legendum videtur, non prodest.

A elationem exsiccet Dei virtus, quemadmodum *Auster* exsiccet fœnum aut flores. An non hoc eximie factum? Mane dum addit quidam facetius. Sed illud, inquit, pulchrius, flos fœni est gloria qua nascitur ex felicitate rerum corporalium. *Judei* gloriabantur templo, circumcissione, victimis, *Græci* sapientia: igitur flos fœni, & gloria carnis est justitia operum, & sapientia mundi. Quomodo igitur justitia & sapientia dicuntur res corporales apud Diatriben? Habes alteram facetiam. Sed interim conjungit meam opinionem cum recitatione *Hieronymianæ*. Haftenus recensco *Hieronymianam*, *Siquidem hoc loco spiritum accipit Hieronymus pro indignatione divina, carnem pro infirma hominis conditione, qua nihil valet adversus Deum, florem pro gloria, qua nascitur ex felicitate rerum corporalium.* Huic *Hieronymianæ* sententiæ adjicio meam illi finitimam, de fiducia victimarum & Philosophiæ. Quod autem *Hieronymus* sentit de corporalibus bonis declarant illius verba, quæ sunt, *Et re vera si quis carnis fragilitatem adspiciat, & quod per horarum momenta crescimus atque decrescimus, & cætera.* Ac mox, *Quod dudum infans, subito puer, qui puer repente juvenis, & cætera his consimilia.* Quibus Diatriba adjicit quiddam altius, nec pugnans cum his, nec omnino idem, sed gradu distans potius quam genere. Quis enim nescit *Judeorum* observationes esse corporales, & justitiam hinc natam esse carnalem? Talis est & *Philosophorum* fiducia, quæ nititur humanis rationibus, ignara Spiritus cœlestis. Hic quo sit locus calumniæ, templum, præputium & victimas vertit in justitiam operum, & indignatur hanc justitiam ac mundi sapientiam dici corporalem, etiam si hoc non dixi, cum ipse fateatur totum hominem, & quod in eo est maxime spirituale, nil nisi carnem esse, cum *Paulus* toties appellet sapientiam carnis, humanam sapientiam, & justitiam carnis, observationem rerum corporalium. *Romanorum* VIII. *Sapientia*, inquit, *carnis inimica est Deo.* Et secunda ad *Corinthios* I. *Non in sapientia carnali, sed in gratia Dei conversati sumus in hoc mundo.* Hanc sapientiam alias vocat sapientiam hujus mundi: Et *Jacobus* vocat animale, distinguens à spirituali. Et justitiarum carnis meminit scribens ad *Hebræos*. Reliqua sunt insulsiora, quam ut vel referenda sint. Nunc audiamus doctorem hyperbolicum, *Fœnum est populus, flos fœni est gloria populi. Cum confert populum Deo, hoc est, totum genus humanum, nonne significat infirmos & imbecilles, frustra glorianes adversus Deum?* Dic Sophista, Quid interest inter infirmam hominis conditionem, & hominem infirmum? Verum ne nugis hujusmodi teramus tempus, donemus universos homines esse fœnum sive gramen, hujus florem esse, quicquid adest homini naturæ viribus, quid efficiet? Impium igitur affectum esse quicquid est in homine: nam hoc negat Diatribe, nec tamen suggillat *Philippum*, quem non nominat, & si suggillaret, quid erat periculi? Non est fas à *Philippo* dissentire? Vide tamen quam hoc ipsum verbis modestis significo: *Si quis contendat, id quod in hominis natura præstantissimum est, nihil aliud quam carnem, id est, affectum impium esse, huic facile assentiar, si id, quod asseverat, Scriptura sacra testimoniis doceat.* Atque id quidem tam modeste, suppresso etiam nomine dictum, ferre non potuit *Lutheri* stomachus: adeo gloriatur quod illud ingenium sibi δεδύλακεν, quæ de re plurimi non mediocriter idque non sine causa dolent. Utinam felicem illam indolem optimis disciplinis natam non involvisset suæ tragœdiæ! Assentior quod est in homine præstantissimum, exarescere si contendat cum verbo Dei, cui si se submittat, efflorescet in vitam æternam. Et *Petrus* explicat Prophetæ sermonem esse parabolicum, sic referens, *omnis caro ut fœnum, & omnis gloria ejus tanquam flos fœni.* Nec tam interpretatur de quibuslibet hominis partibus, quam de corruptis affectibus. Præcedit enim, *animas vestras castificantes in obedientia caritatis.* Et sequitur.

Deponentes igitur omnem malitiam & omnem dolum, & cetera. Si *Lutherus* misotropos gaudet quam minimum à simplicibus verbis discedere, approbare debet hunc sensum. *Omnis caro*, id est, omnis homo, nondum renatus coelitus, est *fenum*, id est, res terrena, vilis, momentanea: *exaruit gramen*, afflatu divini Spiritus, vel immisso morbo, vel senio, vel alia calamitate, aut, si *Lutherus* patitur, vindicta: neque enim hic urgebo aheneam regulam, qua nos docuit, *spiritus* vocabulum, quoties confertur ad Deum, sonare benignitatem, nisi forte Dei benignitas exsiccat hominem. Arefacto gramine, *flos*, id est, gloria, si qua est, levis & momentanea decidit. Verum si gramen hoc inferatur *Christo*; sit arbor frugifera, nunquam marcescens, eo quod Verbum Domini manet in æternum. Indicat hoc *Petrus* cum ait, *Renati non ex semine mortali, sed ex immortalis per verbum Dei vivi & permanentis in æternum.* Ex hujus arboris fructus assigerat ante, puritatem, obedientiam, caritatem, fraternum amorem, cordis simplicitatem. Quis igitur ferat eos, qui *carnis* vocabulum tribuunt homini quamlibet per gratiam purificato, & *carnem* interpretantur impium affectum. Taceo de Virgine matre, quam credimus ab omni carnis affectu fuisse immunem, de Prophetis, de *Johanne* Baptista, arbitror & hodie vivere quam plurimos, qui carent impio affectu. Aliud enim est odisse Deum, aliud minus quam oportet amare Deum: illud impietatis est, hoc infirmitatis humanæ. Jam ut demus hic aliquem locum peccato originis, & ex hoc relicte ad malum pronitati, aut naturæ incommodis, certe *Petrus* mali graminis fructus commemorat, jubens abjicere omnem malitiam, dolum, simulationes, invidiam ac detractiōnem. His vitiis ut maxima pars hominum ante gratiam fuit inquinata, ita non arbitror omnes æque fuisse corruptos. Alioqui si omnis homo habet impium affectum, habebat & is qui hæc vociferatur impium affectum. Dicit se sentire hominem Spiritu vacuum. Imo docet nos in hoc libro, cui respondeo, in non renatis impune regnare Satanam, in renatis esse regnum Sataniæ sub regno Spiritus, eo quod caro etiam in sanctis concupiscit adversus spiritum. Si *caro* sonat impium affectum, & impietas est contumelia in Deum, nonne sequitur & in renatis esse impium affectum? Quod si pronitas ad peccandum est impietas, pietas erit propensio ad bene agendum. Ponemus igitur & in adultis non baptizatis pietatem, eo quod habent nativam propensionem indolis ad virtutem. Nam quod Gentes colebant *Jovem*, quem optimum maximumque vocabant, ex insitis à natura Religionis seminariis proficiscatur, licet errarent in delectu personæ, ritumque colendi. Proinde *caro*, quoties absque tropo sumitur, significat eam corporis partem, quæ mollior convellit ossa nervosque, per synecdochen accipitur pro toto corpore, ita dicuntur *in carne vivere*, qui supersunt corpore. Rursum per synecdochen sumitur pro toto homine, & *videbit omnis caro salutare Dei.* Et, *verbum caro factum est*: Item hoc loco, *omnis caro fenum*. Eadem autem figura Hebræi *carnem* appellant hominem, qua Latini pro hominibus dicunt *mortales*, & Scriptura pro omnibus hominibus dicit *omni creatura*. Nam abusus generis pro specie addit epitasim orationi. Interdum sonat imbecillitatem aut affectum humanum, qui nonnunquam mere naturalis est, nonnunquam ad vitium inclinat, sed nec omne vitium impietas est, nec omnis ad impietatem proclivitas, dici potest impietas. *Habes*, inquit, *Scripturam quam exigit.* Quam? *Esaias* magna voce clamat populum Spiritu Domini vacuum, *carnem esse*. Audio. Sed impium affectum omnibus adesse non audio, nec audio Spiritu vacuum. Jam enim præcesserat, peccata illius esse condonata. Imo Propheta nihil excipit, sed *carnis* vocabulo signat hominem, & hanc sententiam in universos homines pronuntiat, eos nihil esse collatos ad Deum, ut mox docebimus. At ipse nego quod profiteor. Quid profiteor? Philosophorum gloriam esse florem fœni. Quid ni?

A Carnalis est illorum sapientia, non mirum si gloria similis est flori graminis, si conferatur cum verbo Dei. Quare carnalis? Quia animalis, insincera, in plerisque corrupta malis affectibus. Et tamen in his corruptis est summa quædam animi pars, quæ ipsos redarguit, eam appello τὸ ὑπερτονικόν, id est, principalem. *Paulus* autem dividit hominem in tres partes, corpus, animam & spiritum: spiritum appellans quod Philosophi dicunt τὸ ὑπερτονικόν. Constat autem in Scripturis *carnis* vocabulum variis usurpari modis, ut modo demonstravimus. Hæc obiter attigit *Diatriba*, ut excluderet totum hominem nihil aliud esse quam carnem, etiam post acceptam gratiam. Quid porro facit adversum me *Johannes*? Dicit homines ex Deo natos fieri filios Dei, dicit quod natum est ex carne carnem esse, quod ex spiritu natum est, spiritum esse: & *Paulus* distinguit hominem carnalem à spirituali, & in *Christo* renatos appellat novam creaturam. Cur hæc refert *Diatriba*? Nimirum ut refellat improbum dogma, hominem etiam post gratiam nihil aliud esse quam carnem, hoc est, impii affectus. Nec statim fateor principalem hominis partem esse carnem, si plurimi gloria cæterisque cupiditatibus corrupti dilexerunt ea quæ carnis sunt. Sed *Johannes* dividit hominem in duas partes, in carnem & spiritum, imo vertit totum hominem à carne in spiritum. Alioqui quid est renasci, aut fieri novam creaturam? Et *Lutherus* committit duo regna, *Christi* & *Belial*. Verum hæc omnia cum tropo dicta sint, non magnopere urgent in seria quæstione, cum allegoria plerumque sit incerta, nec undiquaque congruat. Verum ubi est ille spiritus in homine qui non sapit carnem, cum *Lutherus* doceat totum hominem etiam post datam gratiam justificantem, nihil adhuc aliud esse quam carnem, nec aliud posse quam peccare, adeo ut cum Deus non aliter operetur in illo, quam faber in officina materiæ, tamen non possit ullam opus bonum facere. Sed quod ex spiritu natum non est, caro est. Fateor. Ergo nihil aliud quam caro, ergo totus impius? Non assentior. Si concedit carnem sonare quiddam imperfectum & ad malum proclive, fatebor totum hominem esse carnem, non quod omnis hominis affectus sint vitiosi, sed quod nulla pars sit hominis quæ non egeat auxilio gratiæ, videlicet, ratio, voluntas, memoria, appetitus sensitivus. Non tamen illico quicquid ratio percipit, error est, nec quicquid voluntas eligit, impietas est, nec quicquid horret appetitive vis sensibilis, crimen est.

Hic exspatiatur rursus in locum communem, debac- 187. chans in me simul & omnes quos hic locus non convincit, ut fateantur nullum esse liberum arbitrium: ac nobis impingit dissimulationem vestram, qui fingamus nos velle doceri per Scripturas, cum nihil velimus minus. Obsecro qua de re postulavit edoceri *Diatriba*? Num an homo nondum renatus sit caro, & renatus an sit spiritus? Imo hæc & his similia loca produxit adversus *Lutheri* dogma, quo docet hominem quamvis renatum nihil aliud quam peccare. Verba *Diatribes* sic habent: *Si totus homo etiam renatus per fidem, nihil aliud est quam caro, & caro sonat, ut ipse vult, peccatum, ubi spiritus è spiritu natus, ubi filius Dei, ubi nova creatura?* Super his doceri velim. Quæ tandem est in his verbis dissimulatio? An mihi persuasum existimat sententiam tam absurdam, in qua sibi non constat ipse, nonnunquam dicens populum sine spiritu carnem esse, id est, impii affectus, interdum asseverans hominem quantumvis justificatum nihil aliud quam carnem esse, nec aliud posse velle quam peccare. Si caro peccat, & spiritus carni cohærens, quid est illud in homine renato quod dicitur spiritus? Si non est pars hominis, quomodo dicitur homo renatus? Hoc erat quod *Diatriba* cupiebat doceri testimonio Scripturarum. Proinde quis hic erat locus his quæ declamavit adversus Judæos, negantes probari Scripturis, quæ *Christus* & Apostoli, & tota Ecclesia docuerunt, adversus hæreticos, qui nihil doceri possunt, adversus Pa-

Papistas sophistas & *Arianos*, *Proteos* & *Versummos*, adversus eos, qui relicto quod est in manibus disserunt de Bello *Trojano*, nisi quod hujusmodi convitiis saginatur. Urget, quod negavi τὸ ὑγεμονικὸν esse carnem. Etiamnum nego, hoc quidem sensu quo *Lutherus* carnem appellat. Atqui hoc quod anxie probat, ego propemodum concesseram. Quod urgebam non probat, sed tantum asseverat. Verum passis velis invehitur in Philosophos, qui nec Deum noverint, mentiente *Paulo*, qui scribit contrarium, nec ullum habuerint ad honesta nixum, cum tam multa sanctissima praecepta tradiderint, solam turpitudinem esse malum, solam virtutem esse bonum, non esse boni viri injuriam injuria pensare, honestum propter se expetendum: quique de natura Dei, de praemiis ac poenis piorum & impiorum tam multa prodiderunt Christianorum dogmatibus consentanea. Hic rursus nihil credo, & accersitur *Lucianus* ἀθεῖς. Quis hæc non rideat? *Erasmus* cum Orthodoxis, cum Ecclesia, cum sacris Ecclesiae Doctrinibus, si non magnifice, certe simpliciter sentiens, nihil credit & ἀθεῖς est, & *Lutherus* intelligit ac reveretur Scripturas, quas sic torquet ad improbata dogmata. Exigit à me quis præstiterit quicquam horum quæ proposui. Aut si præstiterunt, gloriae causa præstiterunt. Certe in *Socratem* nulla unquam gloriae cecidit suspicio, nec in *Epistidem*, nec in *Aristidem*, nec in *Catonem Uticensem*. Et fieri potest, ut alii fuerint *Socrate* cæterisque, quos recensui, meliores. Verum ne sumus prolixiores, fingamus neminem præstitisse, quod ego non sumseram, hoc ipsum tamen videre, quid sit expetendum, deque eo tam accurate non sine affectu scribere, id quod fecit *Seneca*, declarat in illis aliquam fuisse tum cognitionem, tum propensionem ad honesta. Quod si caro est proclivitas ad turpitudinem, certe hæc animi pars, qua ista perspiciebant, & expetenda judicabant, & aliqua ex parte expetebant, caro dici non poterat. Quamquam non patiar ulla Philosophorum dotes conferri cum dotibus spiritus Christiani. Et tamen hoc ipsum boni, quod erat in Philosophis, Dei donum erat, dicente *Paulo*, *Deus enim illis revelavit*: & fortasse nonnullis haud deerat gratia peculiaris ad justitiam. *Romani*, inquit, *gloria causa gerebant, si quid recte gerebant*. In *M. Antonino* Philosopho nulla erat gloriae suspicio, ne in *Aristide* quidem, ut modo dictum est, aut *Phocione*, aut *Epaminonda*, aut *Catone Uticensi*, aut *Bruto*. Sed esto, non caruerunt omnino cupidine laudis. Ea res non officit virtuti. Nonne Theologi probant ejusdem actionis honestæ, duos fines, alterum principalem, alterum secundarium, veluti dum concionator salario conductus, suscipit affluos labores in docendo populo. Si quis hos fines invertit, is peccat. Jam potest quis laudem cum laude petere. Quod genus sit, si pastor integritate vitæ factis ac dictis comparare sibi studeat bonam opinionem, gratiam & auctoritatem apud homines, non ob aliud nisi ut majore fructu fungatur suo munere. Sic arbitror multos Ethnicos multa præclara gessisse tum privatim tum publice, primum quia judicabant hoc esse honestum, eadem facturi, etiam si nullæ statuae titulive contigissent, & huc tamen spectasse, quo simul & suis relinquerent domestica virtutum exempla, & alios ad æmulationem recte factorum provocarent. Jam qui docuerunt, archetypum omnis honesti proficisci à mente Dei, quem quocunque nomine, summum bonum, & omnium bonorum parentem intelligebant, dum fatentur honestum propter se expetendum, utique Deo benefactorum gloriam tribuebant, non sibi vindicabant. Verum facile patiemur, illum debacchari in Philosophos, nisi eadem prædicaret de iis qui per Spiritum renati sunt. Id ni est quomodo peccat, etiam cum quod est optimum facit? Imo cum peccatum sit quicquid in illo agit Spiritus justificans, & peccatum capitale ni succurreret Dei misericordia? Velim igitur & illud nobis expediat *Lutherus*, qui cohareant inter sese, quæ docet, nullum omnino bo-

num esse opus hominis, sed justum in omni opere quantumvis bono peccare, & hominem per Spiritum renatum implere omnia præcepta Dei, atque adeo nihil non posse. Nam hoc posterius tradit in hoc libro, ridens Diatriben, quæ sola nescierit, quod omnibus esset notissimum.

Nec erat opus nobis explicare tropum, quo caro dicitur carnalis, & Spiritus spiritualis. Carnalem imperfectum & infirmum dici nonnunquam constat, ut jam docuimus Apostolorum testimonio & *Corinthiorum* exemplo. *Lutherus* tamen asseverat, impium dici, quisquis sine spiritu Dei fuerit. Nam ideo dicit Scriptura donari spiritum, ut impium justificet. Ergo cum Apostoli die Pentecostes acciperent Spiritum Sanctum, ex impiis fiebant justi? Sed ante insufflaverat illis Spiritum, & priusquam id quoque faceret, dicebat illos mundos propter sermonem quem audierant. Sunt igitur justitiæ gradus, & variis modis agit in homine Spiritus. Sed *Lutherus* nusquam recedit ab extremis. Quod si Spiritus excludit carnem, velut ignis aquam, redditque hominem spiritualem, quomodo spiritus fit justificatus homo, cum nihil adhuc aliud sit quam caro, adeo ut non possit non odisse Deum, ac proximum, nec breviter aliud quam peccare? Si totus homo nondum justificatus caro est, hoc est, impius, igitur totus homo renatus spiritus erit, & nihil habebit impietatis, id quod negat *Lutheri* dogmata. Sed caro regnum Dei videre non potest. Si carnem accipis pro impio, fateor: si pro crasso & imperfecto, nego. Apostoli carnales erant, & tamen in Judaismo probi. Si *Christus* multo post fuisset natus, fuissent-ne illi alieni à regno Dei? Non arbitror, & tales erant plerique *Judæi*, quos tamen Dei benignitas recepit ad vitam æternam. Idem sentiendum opinor de discipulis, quos *Paulus* reperit *Ephesi* baptizatos baptismo *Joannis*, iustosque credere in *Jesusum*, cum omnino nescirent esset-ne Spiritus Sanctus. Hos si nemo docuisset ulterius, simplicem illorum fidem arbitror Deum boni consulturum fuisse. Verum *Christus* adveniens attulit sublimiorem quandam doctrinam, quam homines vel occupati pravis affectibus, vel rudes quidem, sed nondum illustrati dono fidei, non capiebant, Evangelicam enim doctrinam appellat regnum Dei. Atque ut tales homines crassos, qualis fortassis erat *Nicodemus*, carnales dici patiar; ita sub regno Satanæ esse negarim. Est-ne igitur, inquit, medium aliquid inter regnum Satanae & regnum Dei? Quid ni? Quandoquidem Satanæ regnat in egregie malis, Spiritus regnat in perfectis: In medio sunt, nutantes, incipientes, ac ad defectionem spectantes. Alioqui si regnat Satanæ ubicunque peccatum est, *Joannes* Evangelista de piis loquens, negat quenquam immunem esse à peccato. Et à doctis annotatum est, quod *Paulus* non dixerit, ne sit peccatum in vestro mortali corpore, sed ne regnet peccatum.

Nondum statui utrum ineptior adversarius, qui nugis hujusmodi perdit & suum & aliorum otium, an ego stultior, qui tales nænias digner responsione. Audi plusquam sophisticum nugamentum: *Donat Diatriba non omnem affectum hominis esse carnem, id est, impium, sed exigit ut fateamur huic diversam partem, quam rationem appellant Philosophi, ipse spiritum vocat, esse sanam & honestam. Verum hinc ô quanta*, inquit, *malorum tragœdia nascitur, ut vilem faciamus Christi sanguinem, quo tantum infima pars hominis sit redempta, summa pars per se valeat, nec opus habeat Redemptore: ut Christum*, inquit, *deinceps predicemus Redemptorem, non totius hominis, sed partis vilissimæ scilicet carnis, hominem vero ipsummet sui redemptorem in potiore sui parte, & cætera his affinia. Quis non malit audire rudentem asinum, quam hunc disputantem, si tamen hoc disputare est? Quis dixit rationem simpliciter esse sanam & honestam? At negavi hac parte cunctos homines totos esse impios. Alioqui per errorem sæpe perperam judicat ratio. Non enim assuetudine vitiorum sic ob-*

ruta est, ut videatur prorsus extincta, quod accidit his quos Deus tradidit in reprobum sensum. An non hæc in initio disseruit & hoc ipso loco dicit, nonne interjecit his hæc verba Diatribe, *Quaquam sape corrupta ratio male iudicat, nec caligat solum, verum etiam frequenter est imbecillior, quam ut possit imperare cupiditatibus, & videns meliora, sequitur deteriora.* Hæc surdo *Luthero* cecinit Diatribe. Quantulum autem hoc bonum quod habet humana ratio, si conferatur ad *Christi* Spiritum? Sed *Lutherus* non novit aliam rationem exaggerandi Redemptoris gloriam, nisi ex homine faciat Satanam, aut si quid est Satana magis impium: nec meminit hoc ipsum, quod in homine residet boni, esse donum *Christi*, cuius tanta est benignitas, ut ingratum etiam & impiis non invidet sua munera. Abunde multum homo debet Redemptori, per quem liberatur à gehenna, per quem illustratur lumine fidei, accenditur igne caritatis, transformatur in filium Dei. Hoc quod reperit boni perficit, non exstinguit, & naturam absolvit, non destruit, quod sopitum est exsuscitans, quod depravatum est corrigens, quod diminutum est explens. Si ratio pugnat cum affectibus, ad inhonesta proclivibus, necesse est ut aliquousque prospiciat, probetque quod sit honestum. Hanc partem Scholastici haud scio unde hausto vocabulo *syndesmon* appellant, quæ manet etiam in sceleratissimis. Unde alioqui, quod qui nondum venerunt in profundum malorum, ut exsultent in rebus pessimis, sic sibi displicent admissio flagitio? Unde rubor in adolescentibus deprehensis? Unde sensus ille voluptatis in eo qui servavit peritum, aut insigni quopiam beneficio juvit proximum? Hæc enim litteris prodita sunt & ab Ethnicis, hodieque in se sentiunt etiam mundo dediti homines. In comœdia displicet sibi *Phædria* ratione pugnans cum morbo suo, in hunc loquens modum, *Vivens, sciens, prudensque pereor. Ejicienda est hac molities animo, Nimis mihi indulgeo.* Audis scintillam rationis. Item in tragœdiis cum *Medea* aut *Procris* parat jugulare liberos, aliud loquitur naturæ pietas, aliud ira. Quibus autem verbis *Myrrha* & *Byblis* adversus incestas animi flammæ litigant? Quod idem videmus in *Didone*, in qua ratio dicit: *Sed mihi vel tellus optem prius ima dehiscat, &c. Ante pudor quam te violam & tua jura resolvam.* Hæc apud Poetas tam multa reperiuntur, qui penitissime noverunt, ac scitissime depinxerunt affectus hominis. Unde in Ethnicorum theatris illi faventes applausus & acclamationes, quoties repræsentatur exemplum, aut pronuntiatur sententia, declarans insignem pietatem in parentes aut patriam, pudicitiam inexpugnabilem, fidem incorruptam. Unde tumultus in illum qui versibus aliquot prædicabat aurum, ut explodendus fuerit histrio, nisi Poeta asurgens commoveret populum, ut exspectaret, quem exitum habiturus esset ille auri admirator. Dices, facile est applaudere aut obsibilare. Sed unde lachrymæ, quas viris etiam excutunt insignia virtutum exempla? An non ista declarant homini penitus insita virtutum semina, quæ per occasionem mota vim suam exserunt? Huc spectat illud *Platonis* ænigma, de animabus à coelo in corpora delapsis, quæ per sensibiles pulcri imagines, ad illius summæ pulcritudinis recordationem expergiscuntur. Et si Peripateticis credimus, affectus, quos Stoici morbos appellant, in hoc dati sunt à natura, ut in his, in quibus nondum absoluta est ratio, stimuli sint ad virtutem: velut ira calcar addit ad fortitudinem ac justitiam, invidia ad æmulationem recte factorum, misericordia ad subveniendum oppressis, caritas erga liberos ad liberalem educationem. Quid igitur est illud quod excitatum adeo gliscit, nisi summa rationis pars penitus insita cunctis hominibus? Hæc scintilla manet etiam in depravatissimis. Oportet *Balaam* exitum Israelitarum, *Judas* agnoscit admissum prodito Domino, ac de se sumit poenas: In tanta impietate vivebat adhuc naturæ ratio. Est igitur aliquid in homine, quod non omnino careat sen-

su honesti. Nunc mihi vide *Lutheranas* hyperbolas, atque etiam technas. Diatribe primum agens de Philosophis, hoc est, Ethnicis, docet rationi, hoc est, animæ parti principali, inesse nixus quosdam ad honesta. Cæterum quod Philosophi vocant rationem si ve τὸ ἡγεμονικόν, *Paulus* appellat spiritum, & quod illi vocant κατὰ φύσιν si ve morbos, *Paulus* appellat carnem, medios affectus, hoc est, mere naturales appellat animam 1. *Thessal.* v. *ut integer spiritus vester, & anima & corpus sine querela, &c.* Spiritus amat quæ Deo grata novit, Caro quærit vindictam, voluptates & honores hujus mundi, Anima in medio posita utroque se flectit, in hoc vertitur, cui semet applicuit.

Diligere uxorem, curare liberos, est nobis cum brutis quoque commune, non modo cum Ethnicis. Si hunc affectum temperamus ex voluntate Dei, fit spiritus. Si caritate uxoris aut liberorum negligimus præcepta Dei, fit caro. Hæc *Lutherus* commiscuit. Neque enim Philosophi vocant summam animi partem spiritum, sed mentem aut rationem. Neque *Paulus* appellat quamvis rationem spiritum, sed eam quæ jam afflata est gratia. Quoties enim de malis loquitur Scriptura, spiritum accipit pro carnis affectu. Habes technam: Nunc hyperbolas accipe. Diatribe dixit etiam in Ethnicis inesse nixum quendam ad honesta, iste interpretatur in Ethnicis esse partem, quæ tota sana sit, nec egeat Redemptore, quasi nixus hic naturæ sit absolutus, possitque quicquid alioqui præstat gratia *Christi*, ut homo supra *Christum* ac Diabolum extollatur, hoc est, fiat Deus Deorum & Dominus dominantium. Hujusmodi portenta nobis gignit suis hyperbolis. Nam si ratio per peccatum originis obscurata, perspicit tamen adhuc aliquid ceu per nebulam, & nonnullos habet nixus, licet inefficaces, ad honesta: deinde cupiditatibus aggravata, plerumque succumbere cogitur, protinus tota hominis ratio non eget *Christo*? Hæc à me disserta in initio dissimulat. Insunt hominis menti semina virtutum licet corrupta, ergo ne tota hominis mens undique sana est, perspicax, libera, omnipotens ad judicandum, eligendum, efficiendum quicquid velit? Talibus enthymematibus vincit *Lutherus*. Et ubi est probabilis, inquit, opinio, liberum arbitrium nihil posse velle bonum? Nihil hic diversum adfero, Tota Diatribe sequor opinionem illorum, qui dicunt voluntatem hominis inefficacem esse ad consequendam salutem absque gratia. Idem nunc fateor nixum ad honesta, seminaque virtutum in homine relicta, egere auxilio gratiæ divinæ. Quaquam illa ipsa semina manant à dono Dei, unde est totus homo. Eat nunc & tragicis vocibus intonet lymphato similis. Et adjicit quiddam ridiculum. Hoc dico, inquit, ut iterum videas, quanti periculi res sit, sacra ac divina tentare sine Spiritu Dei, temeritate rationis humana. Omnes Ecclesiæ Doctores temeritate rationis humanæ feruntur, *Lutherus* agitur Spiritu Dei. Nil intra est oleum, nil extra est in nuce duri. Post hæc tam nugalia triumphat, Igitur, inquit, si *Christus* est agnus Dei, qui tollit peccata mundi, mundum totum sub peccato, damnatione, & Diabolo esse sequitur, nihilque prodest distinctio partium principalium & non principalium. Mundus enim significat homines mandana sapientes parvulus omnibus. Quid hic aliud quam fortiter asseverat? Fatemur in hominibus hujus mundi nihil esse quod non egeat gratia, sed impium esse quicquid homo vult, aut agit naturæ viribus, fortiter negamus. Quicquid autem impium est, mortiferum est: at non quicquid mortuum est, statim & mortiferum est. Fatemur & illud, hominem nihil habere puri, si ad Dei puritatem conferas, nihil sapere, nihil posse, nihil esse. Hac professione contenta est Ecclesia, quæ *Luthero* non est satis.

Is quo vehementer attolleret gratiæ magnitudinem, 191. ex homine propemodum fecit Satanam, non alia arte, quam qua pictores imperiti quo lucem addant quibusdam, adjungunt in proximo umbram, non intelligens in-

interim, quod dum hac exaggerat Dei gratiam, altera ex parte elevat. Nam & quicquid in homine residet ex natura condita, (resident autem magnificae dotes, id quod tot disciplinarum inventio perfectioque, tot rerum pulcherrime gestarum exempla, tot de recte vivendo praecepta docent) divinae benignitatis est. Cum igitur hominem nondum renatum totum faciat carnem, hoc est, impium, sequitur ut renatus ex Spiritu, totus fiat spiritus. Nunc *Lutherus* etiam renatum nihil aliud propemodum facit, quam carnem. Super hac re *Diatribae* postulantem doceri, qui fiat, ut qui spiritus natus sit ex spiritu, etiamnum maneat caro, satis proeaciter deridet, negans hoc in ipsius dogmatibus inveniri. Atqui cum docet quamlibet justum in omni opere quamlibet bono nihil aliud quam peccare, & quidem damnablem, nisi misericordia crimen verteret in venialem culpam, nonne docet hominem etiam renatum, hoc est, justum, nihil aliud esse quam carnem, semper peccantem, & adeo carnem, ut Spiritus Sanctus in eo operans, nihil aliud efficere possit, quam peccatum, ob materiae malitiam. Veluti peritus faber mala fecuri facit malum opus, aut ex putri materia vas inutile. Itaque quod attinet ad ipsum hominem quamvis renatum, totus est caro, nec aliud quam peccat. Unde sequitur, totum esse carnem, & in eodem homine regnare Spiritum & Satanam, sed Satanam esse superiorem, per quem non licet Spiritui per suum organum quicquam boni operis facere. Quid quod idem propemodum fateretur hoc ipso loco, loquens hunc in modum, *Deinde renatum non amplius carnem esse dicimus, quam secundum reliquias carnis, quae adversantur primitiis acceptis Spiritus*. Si reliquiae tantum valent etiam post acceptum Spiritum, ut homo in opere quantumvis bono, totis viribus adlaborans ut bene faciat, peccet, etiam capitaliter quod quidem in ipso est, nonne fateretur totum hominem nil nisi carnem esse? Quae sunt fructus carnis, nisi peccata? Quid igitur aliud est quam caro, unde praeter peccata nihil proficiscitur? Eat nunc & objiciat nobis vel profundam rerum ignorantiam, vel pondere rerum sic pressum & confusum animum, ut parum meminerit, quid vel pro me, vel adversus istos loquatur. Et haec nobis iugerit, qui toties ipse sui oblitus secum pugnat in scriptis suis, nonnunquam & in eodem articulo, quod à tam multis ostensum etiam editis libris, perquam facete dissimulat, & otiosis fabulis ludit in alios. Jam & illud male habet hominem, quod in *Diatriba* testatus sum me Veterum auctoritate velle abuti, ut credam insita mortalium animis virtutum semina, donec aliquis doceat certiora. Ac videor illi nullam habere curam Religionis, qui credam hominibus. Ita-neg qui credit probatis Ecclesiae Doctoribus, credit hominibus, qui *Lutherum* ac *Wiclephum* sequitur, Deum habet ducem? Et quod illi Veteres citant ex Scripturis somnium est, quod interpretatur *Lutherus* oraculum est? Nonne haec sunt egregie suavis cujusdam philautiae? Deinde cum Ecclesiae Religio tot seculis constiterit, adorans & glorificans Christum principem suum, hic demum in fine seculorum injiciet nobis curam Religionis? Sed priusquam ab hoc loco digrediar, admonendus est lector quicquid hic dissertam est de carne & spiritu hominis, propemodum extra causae septa dissertum esse. Constat enim apud *Esaiam* clamantem, *Omnis caro fenum*, carnem simpliciter pro homine poni, quemadmodum superius in eodem Capite, *Et videbit omnis caro pariter, quod os Domini loquutum est: fenum* pro creatura infirma temporariaque, quae nihil valeat adversus Deum creatorem, etiam si totis viribus nitatur, potentia, sapientia, falsa religione, magicis artibus. Unde simul & consolatur populum suum, ne quid metuat idola aut Reges Gentium, minitantes acerbiora, quasi futuros impedimento, quo minus Deus liberet populum suum, modo Deum habeant propitium: nihil enim illas valituras, si Deus nolit: Et deterret Gentes, ne frustra Deo rebelent, qui condidit ac moderatur nutu omnia, neque

A fidant suis Diis fictitiis, sed illum metuant, qui nutu solo potest universa quamvis fortia in nihilum redigere. *Feni* vero *florem* appellat fiduciam alibi quam in Deo collocatam, *Spiritus insufflatum*, exertam Dei potentiam sive vindictam. Explicat enim mox quod hic per similitudinem dixerat: *Et quidem neque satius, neque plantatus, neque radicans in terra truncus eorum. Repente flavit in eos, & aruerunt; & turbo quasi stipulam auferet eos*. In Cap. xxxix. Dominus per *Esaiam* praedixerat futurum, ut opes *Ezechiae* Regis transferrentur in *Babylonem*, id factum est, frustra obnitentibus *Judaïs*. Hic praedicat reditum ex *Babylone*, ac Templi simul & Urbis instaurationem, quam multi sunt impedire conati. Et hoc argumentum perpetuo tenore, multis tractatur Capitibus, in quo tamen vaticinium est, de adventu Christi & Ecclesia per eum innovanda. Sed quid haec adversus liberum arbitrium? *Tribuitur*, inquit, *aliquid homini, quo gloriatur*: Imo tribuitur de quo gratias agat; quando quicquid habet homo, Dei munus est. Alioqui potest qui stultus & impius est de caeteris naturae dotibus gloriari, forma, valitudine, viribus, ingenio, memoria. Quanquam & de his licet & in Domino gloriari. Sic autem gloriari est illi pro sua largitate gratias agere. Hunc in modum de libero arbitrio gloriati sunt orthodoxi Patres, quiddam in homine relictum à Deo, quod vel gratiae capacitas esse, vel gratiam emereri queat, non ignorantes interim, totum hominem esse in manu Dei. Quorsum autem attinet tollere liberum arbitrium, ne qua sit materia gloriandi, cum de gratia quoque possint & soleant homines insollescere. Ad hanc insolentiam vitandam, non erant docendi nullum esse liberum arbitrium, quemadmodum ingenio felici praeditis non persuademus nullum illis esse ingenium, sed monendi potius, liberum arbitrium esse Dei munus, quo nisi recte utantur, imputandum ad damnationem aeternam.

Tueretur locum *Hieremia* x. *Scio Domine quoniam non est hominis via ejus*, &c. Hic bene habet quod citaram *Hieronymum*, alioqui vapulassent, taxat tamen absque nomine nescio quem magnae auctoritatis virum. Et ego tamen audio, *Sat est*, *Erasmus* dicit, *ergo sic est*. Postulat autem ex serie sermonis doceri sensum Prophetæ. Id itaque fiet, si dignabitur auscultare. Ostenderat non esse metuendum à Diis gentium faxeis ac ligneis, ne recederent à cultu Dei vivi, quem hactenus essent professi, hoc certe meliores Gentibus, quanquam alioqui variis peccatis commoverant iram Dei, per quam affligebantur à *Babyloniis*, & videbantur majora imminere mala. Praecipuam autem mali causam fateretur esse Pastorum, id est, Principum impietatem, qui fiduciam suam non posuerant in Deo, sed in falsis Prophetis, sortilegiis & viribus suis; ita factum, ut & populus afflictus sit. Agnoscens igitur *Hierosolyma* magnitudinem culpae suae, metuensque extremum exitium, abjicit eam fiduciam, confugiens ad Domini misericordiam, dicens: *Scio Domine, quoniam non est hominis via ejus, nec est viri, ut ambulet & dirigat gressus suos*, hoc est, non est in manu nostra vel cavere ne incidamus in afflictiones, vel ab iis ad res prosperas emergere: hoc tibi in manu est, Domine, qui nosti quid expediat homini. Agnoscimus culpam, nec recusamus ferre manum castigantis, tantum hoc oramus, ut justam iram tuam misericordia temperes, ne forte ad nihilum redigas nos. Habet glossam non distortam, sed ex ipso sermonis tenore natam. Divus *Hieronymus* videtur haec verba ad *Babylonios* referre, subjiciens hoc commentum: *quod à Babyloniis sustinemus, non est eorum fortitudinis, sed nostri meriti & indignationis tuae*. Confer lector nostram interpretationem cum Cap. x. videbis ad unguem quadrare: confer *Lutheranam*, videbis violentam prorsus ac ferream. Verum donans, ut ad rerum laturum ac tristium eventus pertineat, sic argumentatur, *Si eventum rerum temporalium, quarum dominium homini traditum est Gen. i. non est in manu nostra, quomodo eris*

in manu nostra res illa celestis gratia Dei? Atque hic exspatiatur in locum communem, proferens etiam *Cordum* in medium. Ut rem in pauca conferam: Non hic tantum spectatur magnitudo rei, sed ratio. Ab externis eventibus non pendet salus hominis, imo tristitia sæpenumero sunt utiliora jucundis, secus est de his, unde pendet æterna salus hominis. Multos innocentes discruciatos & occisos legimus ita volente Deo, sed immeritos conjici in gehennam ab uno *Luthero* didicimus. Ad hæc hominum conatus aliorum exisse, quam illi destinarant crebro legimus in Scripturis, veluti de *Joseph & Pharaone*, de *Judaïs* conantibus abolere nomen *Jesu*: sed in iisdem legimus accusari voluntatem impiorum, sua sponte pereuntium, necessitatem *Lutheranæ* non legimus. Quis autem dixit, Dei gratiam esse in manu nostra? Ipse dispensator est suorum munerum, ut ait *Paulus*, distribuit cuique prout vult: sed eam dicimus esse Domini bonitatem erga genus humanum, ut nulli velit deesse gratiam suam, modo ne aversetur ipse. Atque hoc ipsum quod homo potest naturæ viribus, gratia est. Ut omnia disputator hic trahit ad hyperbolas. Homo potest consequi gratiam, si per liberum arbitrium se præbeat pulsanti gratiæ. Ergo, inquit, Dei gratiam habet in manu. Imo ergo Deus benignus est ac justus, nec damnat nisi commertum. Similis hyperboles est illud, *Miror*, inquit, *Diatriben*, qua illud *Wiclephi*, omnia necessario fieri, adeo persequuta hæcenus, nunc ipsamet concedit eventa esse necessaria nobis. Quantum tædii disputare cum hujusmodi spermologo. Si quis ingurgitet se multo mero, huic in manu est, ut inebrietur. Si quis profundat sua, huic in manu est, ut egeat. Verum negavi semper evenire quod homo destinavit, & iste colligit nihil evenire. Sed finge in hoc rerum genere nullum esse nostrum arbitrium, quid hoc ad præfens argumentum, à quo rerum eventa separavimus?

193. Divus *Hieronymus* ex hoc *Hieremia* loco rejicit eos, qui cum *Pelagio* sentiebant. *Erubescant*, inquit, *novi predicatorum, qui ajunt unumquemque suo arbitrio regi*. Ergo donavimus quidem, ut Prophetæ verba interpretemur de libero arbitrio, negantes tamen hinc probari necessitatem, cum id nemo non fateatur, hominem absque Dei gratia non posse tenere rectum vitæ cursum. Nam & oramus quotidie, *Dirige Domine Deus meus in conspectu tuo viam meam*, nihilo secius tamen annitimur interim & ipsi pro viribus. Oramus, *Inclina cor meum Deum in testimonia tua*. Qui petit auxilium, non deponit conatum. Hic cum *Lutherus* simpliciter non intelligat quid agat *Diatriba*, tamen valde scurriliter gesticulatur. *Obsecro*, inquit, *an nos irridet, an ludificatur Papistas?* Non est mirum hominem sic ineptire, sed ineptiis hujusmodi nunquam satiari mirum est. *Diatriba* sentit illic de homine jam illuminato, qui non potest tenere rectum vitæ cursum, nisi auxilio gratiæ, & ideo præsidium hujus assidue implorat, annitens interim & ipse pro viribus, utique per liberum arbitrium. Quod si homo justificatus non potest perseverare seu perficere absque gratia, nec tamen interim cessat liberum arbitrium, consequitur *Hieremia* verba non excludere liberum arbitrium. Nam *dirigendi* verbum auxiliantis est, non necessitatis. Et non esse in manu nostra, declarat gratiam nostræ voluntati cooperantem. *Probandum*, inquit, *fuit, an nos viribus nostris nitamur, & probat quod quans aliquid conatur*. An hoc novum est, ut laborans imploret auxilium Numinis? *Naucerus* moderatur velum & clavum, optans interim à Deo ventos, quos in manu non habet, quod in ipsius est potestate sedulo confert. Dissimulo interim novum dogma quod hic admiscet, spiritum orare in nobis, non nos. Fingamus *Diatriben* loquentem de homine vacuo gratia, an non orant frequenter, qui tamen adhuc sunt in affectu peccandi? Et an non conatur, qui eleemosynis, lectione sacra velut ambit Dei gratiam, vel solis naturæ viribus, si Scholasticis credimus, quam opinionem nunquam rejeci, citius eam

A amplexurus, quam *Lutheranæ*, auxiliante gratia pulsan-
te, juxta eos qui propensiores sunt ad exaggerandam Dei gratiam: quanquam si quis posita contentio-
ne rem propius inspiciat, minimum interest inter has duas opiniones.

Quod est Proverbiorum xvi. *Hominis est preparare cor*, &c. *Diatriba* responderat & hoc ad eventa pertinere: Hic requirit auctorem, & si quando nomino auctorem, flagellat eum convitiis. Verum hoc quod adfero sermonis tenor approbat, *Hominis est animam preparare, & Domini gubernare linguam*. Agit enim illic, ne homo suis fretus viribus, negligat auxilium gratiæ, sine qua nihil potest homo perficere. Velut *Apostoli* cum dicerent causam apud Præsides, animum promptum exhibebant gratiæ, Dominus gubernabat linguam. In præparando locus est libero arbitrio, quia non avertit sese à gratia, dictionis eventum moderatur suo consilio Deus. Hoc quod partim in nobis situm est, exigit à nobis Deus, eventum sibi vult relinquere. Quod si animus sit bonus, eventus quisquis erit, infelix esse non poterit: Sin malus, fallet seipsam impietas. Eoque sequitur, *Omnes via hominum patent oculis ejus. Spirituum ponderator est Dominus*. Talis igitur erit eventus, qualis est animus. Ideoque monet, si velis exitum esse felicem, exhibe Domino sincerum animum, ac velut illo teste fac quicquid facis. *Revela*, inquit, *Domino opera tua, & dirigantur cogitationes tue*. C Quod ante dixit, *preparare animum*, hic appellat *revelare cogitationes*. Habet *Lutherus* quod unum recipit, ex serie sermonis expromptam sententiam. Quid autem agas cum hoc disputatore? Si cites auctorem, arripit occasionem blasphemiae: si nullum cites, ridet somnium nostri capitis. Deinde magna cum auctoritate suam profert interpretationem, pro sua libidine contortam. Hic iterum triumphat tali syllogismo: *Si libertas*, inquit, *arbitrii in rebus & operibus nostris nulla est, multo magis nulla est in rebus & operibus divinis*. Quis, obsecro, dixit in operibus humanis nullam esse libertatem arbitrii? Dixi rerum exitus non semper pendere ex nostro arbitrio. An Medicus ideo caret libero arbitrio in medendo, quia moritur quem sperabat revaliturum? Et hic disputator ridet perpetuo *Diatribes* acumen. Dixerat, *Quomodo est hominis preparare animum, cum Lutherus assermet omnia necessitate geri?* Respondet homo acutus, cum eventa rerum non sint in nostra potestate, quomodo est hominis res gerere? Respondeo vicissim, quando rixandum est, qui dat pecuniam filio, ut emat Evangelicum codicem, cum ille commercetur scortum, utrum libero arbitrio dedit, an non? Fatebitur dedisse. Nam in his rebus concedit liberum arbitrium, & tamen fefellit eventus. Quomodo igitur dare pecuniam fuit in illius arbitrio? Tam est acutus, ut non discernat actionem rei gerendæ ab eventu. At si *preparare cor*, est hominis, consequitur aliquam hujus rei partem esse sitam in arbitrio hominis. Quod si necessario Deus præparat animum, & gubernat linguam, dixisset, *Dei est & preparare animum & gubernare linguam*. Hic exspatiatur in locum communem, tanto attentius nobis adlaborandum, quod rerum eventus sit incertus, quasi nos aliud suaserimus. Quod si loquitur de eventu salutis æternæ, extra oleas currit, cum *Diatriba* de hac non agat. Quanquam equidem citius tribuerim pio viro fiduciam bonam, quam certitudinem. Citat *Ecclesiasten*, *Mane semina semen tuum, & vespere ne cesses*, &c. Sed interim uritur verbis imperandi, quæ in Scripturis nihil ponunt. Quid autem hortatur hominem ad operandum, qui nihil agit, sed tantum patitur? Cur colligit ex hoc verbo *semina*, homini operandum esse, cum imperandi verba nihil aliud declarent, quam non posse fieri quod præcipitur? Videtur autem sibi belle rem moderatus hac distinctione: *Nobis*, inquit, *sunt incerta cognitione, sed necessaria eventus. Necessitas nobis timorem Dei incutit, ne presumamus & securi simus, Incertitudo vero fiduciam parit ne desperemus. Qui maxime statim liberum arbitrium, fatentur necesse ut al-*
ter-

etiam eveniat, nimirum ut homo vel servetur, vel par-
at. Id igitur ad incutendum terrorem satis est, etiam
pauca libera arbitrio. Quis autem unquam dixit, incu-
tendum parere fiduciam? Fortassis adimit extremam
desperationem. Etiam si *Paulus* certus est, ipse repo-
sitam justitiae coronam, ut hic obiter notem *Lutheri*
sententiam inconstantiam. Sed uter futurus est adagendum
aliud, is ne cui persuasum est, siue seriat, siue non
seriat, proventuram ineffem, si Deus voluerit: an qui
credit, citra ipsius operam nihil proventurum, sed la-
boranti non defuturum coeli favorem? Rursus uter stu-
diosus ambiat dignitatem, is ne qui scit Regem eam
aliter destituisse, siue mereatur, siue non mereatur:
an qui credit Regem ei daturum, qui se maxime di-
gnum praebeere studuerit ipsius favore. Reliqua stoli-
dia sunt, quam ut recensere libeat. Et properandum
195. est, ne tardio lectorem enecem. Jam illud ex eodem
Capite, *Universa propter semetipsum operatus est Domi-
nus*, &c. defendens, miror cur tantopere horreat fa-
teri, Deum creare impium, cum ante sit ingenuus fassus,
Deum quotidie gignere impios homines: sed sensit,
opinor, de Dei operatione assidua in rebus propagan-
dis. Sic igitur interpretabimur, *Operatus est impium*,
id est, operatus in impio ad diem malum, aut opera-
tus est impietatem ad diem malum. At quanto simpli-
cius est, quod exponit Diatriba? Antea dixerat, *Re-
vela Domino viam tuam, & dirigentur cogitationes tuae*,
hoc est, esto sincero animo coram Deo, & ille dabit
bonum exitum. Hoc ad pios pertinet: Ad impios au-
tem pertinet quod sequitur, *Universa propter semetipsum
operatus est Dominus, impium quoque ad diem malum*.
Ut prior illa pars pertineat ad naturas rerum & ad bo-
na, posterior ad impios, qui non revelant Domino viam
suam, sed credunt se suis consiliis eo perventuros quo
volunt. Verum hos manet infelix exitus, ita Domino
moderante rerum eventus, ut impiorum etiam mali-
tiam vertat in gloriam suae bonitatis ac justitiae, simul-
que in bonum electorum, quos alieno supplicio reddit
cautiores. *Malum enim diem* vocat infelicem exitum.
Et hanc habet interpretationem ex ipso sermonis tenore
nullo auctoris nomine, ne provocetur ad blasphemiam.
Quid igitur hic locus facit adversus liberum ar-
bitrium? Consilia impiorum habent infelicem exitum,
an ideo nihil agunt per liberum arbitrium?

196. Proximo Capite dum tuetur illud Prov. xxi. *Cor Re-
gis in manu Domini*, tantum asseverat, sed offenditur
coactionis verbo, quod toties objicit Diatribae, recinens
illam distinctionem, de necessitate coactionis & immu-
tabilitatis, cum ea apud nullum legatur Theologum,
ut antea declaravimus. Atqui ipse in assertionem suam
non horruit hanc vocem coactionis, dum sic loquitur,
*Quis audeat negare, se etiam in malis operibus sapius co-
actum aliud facere quam cogitavit?* Et hic ubi fatetur,
cor Regis violento impetu sic rapi ad hoc aut illud
agendum, ut non possit sese alio deflectere, non fert
verbum coactionis, praesertim cum adducat exemplum
de *Balaam*, qui diversa compulsus est dicere quam vo-
lebat. Quod exemplum cum sit singulare, nisi patia-
mur ad omnes pertinere, negat ulla exempla in Scri-
pturis posse subsistere. Ad haec male habet hominem
quod Diatriba dixerit, huius generis testimonia per-
munda colligi posse ex sacris Litteris, praesertim gno-
mologiis, quae commoda interpretatione huc aut il-
luc deflecti possint.

197. Hic protinus aperit se campus debacchandi in Rhe-
tores, qui doceant artem depravandi sacras Litteras,
cum nullus adhuc exstiterit, qui violentius tractarit
cas quam ipse. Subest & nonnihil vel stomachi, vel
emphaseos in nomine *Lutheri*, quod toties repetit
mutatis, quasi non oporteat *Lutherum* absque praefatio-
ne honoris nominare. Si indignatur nominari *Lutherus*,
quid faceret si designassem eum iis titulis quibus desi-
gnant alii? Nisi forte placet *Eccius*, qui *Lutherum* ver-
tit in *Lidderum*. Cum ipse toties scurreretur in domi-
nam Diatribam, non fert simpliciter appellari *Luthe-*

A. nus. O delicatum animum! Atqui quoniam in Diatri-
bae personis tam insigniter erravit, coactus sum ipsare
subinde *Lutheri* nomen incutere, ne quod ipse est
adscriberet *Paulo*. Negat me hactenus ullum grega-
rium noluisse superasse, cum praeter duo triave loca,
vix ulla fuerint responsione digna. Sed quis unquam
mortalium refellit vel unam *Lutheri* sententiam, quam
vel hactenus effutierit, tanta est oraculorum majestas.
Ventura est igitur tandem ad *Achillem Lutheri*, quo
mire se venditat in assertione. Hic primum impingit
Diatribae, quod studuerit sibi vindicare gloriam, quasi
prima docuerit, *nihil*, accipi pro eo quod est, nullius
per se momenti. Unde id colligit? quia non nomino
B. auctorem? Atqui id *Lutherus* non fert: Ex locis igitur
Scripturarum doceo quod ajo, nam hoc exigit ipse.
Etsi nihil tale legissem apud alios, quid magni erat id
ex sacris Libris decerpere, cum tropum etiam habeat
popularis sermo? Pudet referre manifestum hominis
mendacium, quo fingit Diatriben hoc unice agere, ut
Scripturae Dei sint ubique ambiguae, ne illis cogatur
uti, auctoritas vero Veterum certa, ut illis liceat uti,
mira sane religione, ut verba Dei sint inutilia, homi-
num verba sint utilia. Quamquam hic mendaciorum con-
gestit sarraginem? Non saltem vereeri, ne qui legerunt
meam Diatribam statim intelligant homini nullam esse
frontem. Reliquas naenias & ineptias praetermitto,
C. quamquam à naeniis ad naenias eundem: nihil enim aliud
agit toto hoc opere.

Jam Diatriba sibi non constat. Qui sic? Quia fate- 198.
tur *nihil* pro modico accipi posse & imperfecto. Nec
modici nec imperfecti vox est in mea Diatriba, sed has
voces affingit sannio, quo locus esset aliquot scurrili-
bus facetiis. Sic habent verba Diatribae: *Atqui mea
sententia potest ad hoc non uno modo responderi. Primum
vulgo nihil agere dicuntur, qui non assequitur id quod ex-
petit, & tamen frequenter aliquemque promittit, qui
comatur. In hoc sensu verissimum est, nos sine Christo
nihil posse. Loquitur enim illic de fructu Evangelico,
qui non contingit nisi manentibus in vite, qui est Christus
Jesus*. Hactenus Diatriba. Fructum Evangelicum ap-
D. pello praedicationem Apostolicam, qua mundum *Chri-
sto* subegerunt. Dominus se dixerat vitem, discipulos
palmites, late propagaturos spiritum Evangelicum.
Hoc Evangelii verba tonant, *Ut satietis et fructum ad-
feratis, & fructus vester maneat*. Palmitum propaga-
tio est Apostolorum discursus, primum *Hierosolyma*,
mox in *Samaria*, locisque proximis, mox per omnes
Mundi plagas proferentium quod hauserant e stirpe.
Erant autem qui insincere praedicabant Evangelium,
ad gloriam & quæstum, non manentes in vite, eoque
doctrina eorum non adferebat fructum copiosum. Fuisse
se tales, declarat *Paulus* Phil. i. *Quidam autem ex con-
E. ventione Christum annuntiant non sincere*, &c. Scopus
autem Apostolicae praedicationis erat universum orbem
ad Evangelium pertrahere. Hunc scopum non potuissent
attingere nisi mansissent in vite. Nihil interim di-
cam de haereticis doctrinam Evangelicam vitiantibus,
à quorum exemplo deterret suos Dominus. Nihil igitur
posse facere dicuntur, qui non pertingunt ad sco-
pum. Jam pari scurrilitate interpretatur nobis *non*, ut
significet fructum Evangelicum extra *Christum*, & hinc
colligit portentosa quædam, plane respicientia spiritum
quem habet in pectore, cum tam absurda sint ut me
pudeat referre. Riderem si tantum me lacerarent. Nunc
video quanta sit mortalium pernicies, qui tali spiritui
credant animas suas, quantaque Scripturarum contu-
F. melia ab homine tam effrenis animi linguæque tracta-
ri. Nam mihi cum primis gloriæ dabo à tali vino tali-
bus tractari modis. Hoc dolet quod pus illud tam diu
dissimularit, nam & me liberasset gravi invidia, & pau-
ciores, opinor, hic tumultus involvisset. Sed ne videar
hæc frustra dicere, referam unam faciem. Si nihil,
inquit, & non, significat modicum & imperfectum, sic
interpretabimur & illud: Sine ipso factum est nihil,
id est, modicum. Dixit insipiens in corde suo, non est
Deus

Deus, id est, imperfectus est Deus. Ipse fecit nos, & non ipsi nos, id est, modicum fecimus nos. An non ista sunt otiose ludibundi, sed mali spiritus? Quanquam, ut dixi, modicum & imperfectum, non habet mea Diatriba, tantum dixit vulgato more loquendi, cum nihil facere, qui non efficit quod destinatum est: veluti legatus qui petit inducias, si non impetrat nihil egisse dicitur, & tamen omnia fecit ut impetraret. Rodit ac ridet & illud, quod modestiæ causa sic propono responsionem: *Mea sententia, potest ad hoc non uno modo responderi. Probandum, inquit, erat sic debere accipi.* Non mirum si *Luthero* displicet modestus sermo, qui asseverat omnia. Cæterum an ideo minus verum est quod adfertur, si modestis verbis adfertur? Et ideo verum est quicquid dicit *Lutherus*, quoniam tam arrogantes habet asseverationes, nihil deferens aliorum iudicio, nec post ipsum surgenti Prophetæ loquendi faciens locum? Ad hæc multum sibi falsus videtur, irrisione commodæ interpretationis, cum hoc in ipsum dixerit Diatriba, qui non solum commode, sed impudentissime quidvis detorquet ad suæ causæ victoriam. Nam ipse si quid in Litteris sacris non assequor, soleo Veterum sententias amplecti, quod *Lutherus* clamat esse sacrilegum, cum ipse in pugna non solum *Gregorium* magna cum auctoritate citet, verum etiam ex Poetarum testimonio probet rerum omnium necessitatem, ob id Philosophis iniquior, quod asserunt hominis liberum arbitrium. Vociferatur si quando refero *Hieronymi* commentum, & sibi ignoscit cum ex fabulosis auctoribus probat quod asserit, veluti si ex *Virgilio* versu, *O Meliboe Dem nobis hac otia fecit*, probet omnia necessario evenire. Ræpetit illud ex acervo mendaciorum, quem indicavi paulo ante, me certitudinem Scripturæ susque deque facere, cum ipse interim conspuens Orthodoxorum interpretationes, irridens Scholarum opiniones, Ecclesiæ placita, Conciliorum decreta, quamvis veterum, pili non faciens, sed sibi uni vindicans auctoritatem interpretandi, stabilitat conscientias hominum. Res ipsa nimirum indicat, quomodo stabilitat conscientias hominum, tot quotidie novis Sectis suppululantibus, plerisque mortalium nutantibus undique quid cui credant. Ita videlicet habebimus Scripturam certam, si, quicquid attulerit nobis *Lutherus*, amplectamur pro oraculo, nihil offensi, quod toties ipse sibi non constat. Alias vult Scripturam adeo dilucidam esse, ut ad intelligentiam non alia re sit opus, quam Grammatica & sensu communi. Alias clamat omnes retro Doctores una cum Ecclesia cæcutisse. Sciebant Grammaticam, non carebant sensu communi, quid obstitit? Quid nisi Spiritus Satanæ, qui non audet tentare *Lutherum*? Crede mihi, alia est Spiritus Sancti lingua quam hic habet. Si corvus rauca crassaque voce diceret se esse lusciniæ, quis illi crederet? Et alicubi negat me, si roget, quid sit Spiritus, quid sit miraculum, ne syllabam quidem habiturum quam respondeam, cum hæc verba sint in Litteris sacris, & arbitror me nec Grammatices, nec sensus communis expertem esse. Sed nimis immoror hisce quilibet, præsertim cum Orbis jam nimium norit hominis ingenium. Jam ad probabilis sententiæ jocum toties iteratum satis responsum est. Reliqua quæ *Lutherus* hic magna vehementia disserit, nihil ad rem faciunt, cum mea sententia loquatur de Evangelio propagando, hic agat de gratia per liberum arbitrium paranda: Deinde modicum & imperfectum, ipsius verba sunt, non mea. Ad hæc constat etiam insinceros Doctores aliquosque profuisse Evangelio, licet sibi non profuerint. Dominus autem hic loquitur iis qui jam erant in vite, quos hortatur ut maneat, *Judam* subnotans, qui paulo ante hunc sermonem accepta buccella exierat. Idem minitatur omnibus eventurum nisi in vite manserint. Idem arbitror & ad hæreticos pertinere, qui se subducunt à corpore Christi, quod est Ecclesia. At *Lutherus* in asseritione locum hunc in hoc adducit, ut probet liberum arbitrium non parare gratiam per opera moraliter bo-

na. Ast ego istam opinionem proposui duntaxat in Diatriba, nec probans, nec improbens. Illud igitur indicabit Diatriba, locum *Joannis à Luthero* non apte citatum, cum *Christus* loquatur iis qui erant in vite, excepto *Juda*, quod ipsum tamen latebat discipulos, & *Lutherus* accommodat ad hominem qui cupiat inferi in vitam per gratiam. Quicquid igitur hic convitiourum jactatur, absque scopo jactatur, videlicet de regno Christi, de regno Satanæ, quod ubique supra modum exaggerat, non distinguens inter soli peccato originis obnoxios, & suis etiam sceleribus contaminatos, nec inter simpliciter per infirmitatem peccantes, & inter induratos malitia. Quod addit me liberum arbitrium sic in medio ponere, quasi nec Deus adsit, nec Diabolus, ut verbo respondeam, manifestum est mendacium, & hic agebam de iis qui sunt in regno gratiæ. Quoniam autem polliceor illic responsionem variam, si hæc minus satisfaciebat, licebat aliam amplecti, eoque dixi, *mea quidem sententia*. At *Lutherus* qui aberrat à scopo, tamen sic tumultuatur circa hanc, ac si solam asseverassem.

Verum donemus hæc verba pertinere ad eos qui 200. sunt sub regno Satanæ, *Sine me nihil potestis facere*, 201. ponamus mihi tuendam sententiam *Scoti*, quam non suscepi tuendam, non excluditur his Evangelistæ verbis liberum arbitrium. Non enim sequitur, liberum arbitrium nihil potest absque Christo, igitur nihil potest. Nam *Christum* hic accipio Christi gratiam, & hoc ipsum, quod potest homo naturæ influxu, Christi gratia est, sine qua nec vivimus nec sumus. Fingamus rursus hunc sermonem pertinere ad pios, *sine me nihil potestis facere*, nihil adversus liberum arbitrium facit, quod principalis gratiæ auxilio facit, quicquid facit, & tanto magis aliquid agit, quia sine gratia nihil agit. Tandem scurrante *Luthero*, etiam Diatriba vertitur in nihil. *Vulgo*, inquit Diatriba, nihil agere dicitur, qui non assequitur id quod expetit, & tamen frequenter aliquosque promovet qui conatur. Respondet *Lutherus*: *Nunquam audivi vulgo sic dici, tu ita fingis pro libertate tua*. Sic respondent qui nihil relinquunt incertum. Quomodo *Saxones* vulgo loquantur nescio, Latine loquentes apud nos sic loquuntur, ut cum redeunt oratores ab irrita legatione, dicant eos nihil egisse: & qui rogantur, quod decreverunt non concedere, solent dicere, *Desine rogare, nihil egeris*. Id supra docuimus esse verum per auctores, qui si parum illi graves sunt, vel *Philippum* suum consulat: Fatebitur, ni fallor, esse verum quod dixi. Quis dixit conatum esse nihil? Nam hoc objicit *Lutherus*, qui nihil interpretatur modicum, non Diatriba. Non enim illa exponit, quid sit nihil, sed quo tropo dicatur nihil agere, qui non efficit quod vult. Tropus autem non esset, si de otioso diceretur, nihil agit. Quam multa hic delirat *Lutherus*, sine mente fundens verba! Verum donat valere quod adfero, tamen id, inquit, facit adversus liberum arbitrium, quod multa agit, qua coram Deo nihil sunt. Rursus multa agit liberum arbitrium, cum in asseritione pronuntiarit, liberum arbitrium nihil esse in rerum natura. Quid profuerit, inquit, illi conatus, si non assequitur quod expetit? Ohe! Juxta quosdam tantum prodest, ut suo conatu perveniat ad gratiam: Juxta alios ut si suum conatum accommodet gratiæ præparanti, perveniat ad gratiam justificantem: Et si sit sub regno gratiæ, ut perseveret ac proficiat ad uberiores gratiam. Sin se avertat, perdat etiam hoc quod donatum est. Quin & illud *Pauli* infeliciter adduxit Diatriba, *Neque qui plantat, neque qui rigat, est aliquid*. Quis enim unquam citavit feliciter Scripturam adversus *Lutherum*? Quod minimi momenti est, ac per se inutile, Diatriba nihil appellat. Hic *Lutherus*: Quid? Tu Diatriba ministerium verbi per se inutile & minimi momenti esse dicitas, quod tantis laudibus *Paulus* cum ubique, tum maxime 2. Cor. III. vehit, ubi ministracionem vita & gloria appellat? Imo tu, *Luthere*, doces nos vocem Evangelistæ esse alicujus momenti, si desit *Chri-*

Christi Spiritus? Tecum igitur ipse pugnās. Opinor enim intelligere te, quid sonat per se, hoc est, solitatum ac sine accessione Spiritus, veluti cum dicimus, genus per se nihil esse, nisi accesserit vita genere digna: & corpus per se nihil esse, nisi adsit anima. Non hūc excutio, quod argutia cavillandi plantatorem mutat in ministerium Evangelicum. Ipse *Christus* fuit minister Evangelii, & ministratio Spiritus est ipsa vis Evangelii per *Christum* exhibita primum, mox per Apostolos, quorum opera nihil est, si conferatur ad Deum operantem in illis. Quod si qui praestat hūc operam, est aliquid magni, cur *Paulus* dicit esse nihil? Hūc *Lutherus* adfert ē contemptissimis Scholae proverbii, *Sermonem intelligendum secundum materiam subjectam*, quod à Diatriba saepe negat fieri. Audiamus igitur oraculum *Lutheri*: *Ad incrementum*, inquit, *dandum, plantator & rigator nihil est, sed ad plantandum & rigandum nonnihil est, cum sit opus summum in Ecclesia Dei docere & exhortari.* Quid novi dixit noster Sophista? Qui plantat & rigat, praebet operam docendi & exhortandi, & hac functione praestat honestum munus, fatemur: Sed hoc, quod est hujus rei caput, praestare non possunt, & ideo per se nihil agunt, quia frustra laborant, nisi Deus det incrementum. An non toto hoc volumine sic argumentatus est *Lutherus*, Liberum arbitrium nihil potest absque gratia, ergo nihil est. Et voluntas hominis per se res est inefficax, ergo nihil est. Addit asseverationem, *Hoc vult Paulus, hoc & verba satis aperte tradunt, Hoc est signaculum Spiritus.* Verum hūc rursus donat, ut valeat ineptum exemplum homo commodus & facilis, nihilo minus exemplum pro ipso facit. Nam hoc ipsum agimus, quod liberum arbitrium sit nihil, id est, inutile per sese, ut tu exponis, coram Deo, non ignari quod voluntas sit aliquid & non merum nihil. Disperam ni *Lutherus* hūc scripsit à coena, nisi quod hūc obiter aperit aliam rimam, de genere essendi coram Deo. Atqui posteaquam semel professus est omnium rerum, & summarum & infimarum necessitatem, eoque liberum arbitrium nihil esse in rerum natura, sed tantum inanem titulum, frustra nobis hūc distinguit *Empusa*, esse naturale, & esse coram Deo, sicut distinguit dominium in rebus inferioribus & superioribus. Si ex animo probat dogma *Wiclevi*, sibi constet oportet in omnibus, ne cogar ipsi toties ostendere statum, cujus non subinde sed perpetuo obliviscitur. Sed age, sit liberum arbitrium per se nihil, quid hoc ad probabilem opinionem? Nonne hoc in calce Diatribes fateor juxta probabilem opinionem, quae plurimum tribuit gratiae? Sic & homo totus, imo mundus universus per se nihil est, cui si se subduceret vis Numinis omnia servantis, collaberetur.

202. Exagitat exemplum quod adduxeram ex *Paulo*, *Si caritatem non habeam, nihil sum*, admirans in quem usum hoc adduxerim. Dicam paucis: Ut ostenderem hominem inutilem dici nihil, sicut nihil agere dicitur, qui nihil efficit. Atque hūc ingenue fatetur liberum arbitrium valere agereque in rebus vulgaribus, sive naturalibus, edendo, bibendo, & similibus. Item valere ad peccandum, cum toties affirmaverit omnium rerum absolutam esse necessitatem, liberum arbitrium titulum esse sine re, tum ad bona, tum ad mala. Sic constat sibi *Lutherus*, qui negat me usquam mihi constare, ne hoc quidem loco. Quī sic? Quia non somniam eum hūc commentaturum duplex esse, naturae & gratiae. Nec interim intelligit, quid dixerim de fructu Evangelico. Ast aliquem fructum faciunt etiam ii, qui insincere docent Evangelium, cum interim non sint in vite. Quid autem novi docet nos *Lutherus*, si monstret gratiam Dei à Deo proficisci? Ille erat respondendum, qui asseverant hominem absque peculiari gratia posse per opera moraliter bona, pervenire ad gratiam justificantem. Hanc opinionem inter ceteras proposui, nec unquam improbavi. Aut quid adfert novi, si docet opus, quod non est profectum ex gratia, vacare gratia? Nihil enim

A aliud docet istis verborum turbis. *Quod natura est*, inquit, *nihil est in genere essend, de quo nas agimus.* Sed ubi dormit interim absoluta necessitas? Ac rursus exigit exemplum, quo doceam nihil accipi pro modico. Hoc ipse doceat qui fingit, Ego quod posui docui, nihil dici, quae per se nihil efficiunt. Itaque nihil agere dicitur, qui frustra fidit suis viribus, contemnens Dei gratiam. Et quia non docui, nihil accipi pro modico, quod hactenus ne somniavi quidem, pronuntiat me nihil intelligere aut curare, quid sit *Christus* aut gratia, aut quomodo aliud sit gratia quam natura. Quod tamen etiam rudissimi Sophistae noverunt, & usu vulgarissimo hoc discrimen in suis Scholis definiverunt.

B Quid faciemus huic rabulae, quem nihil pudet in quemvis dicere? An non satis aperte Diatriba distinguit naturalem influxum omnibus communem, à gratia, & an non gratiarum effectus discrevit? Et hic nescit quid significat *Christus*. Nec hoc videt caeca Diatriba, quod omnia haec exempla faciunt pro ipso. Quo pacto? Hoc enim facit evincere verbum *Joannis Baptistae*, quod homo nihil potest accipere, nisi donatum fuerit ei à coelo, ut liberum arbitrium nihil sit. Audis mirabile enthymema. Quod accipitur fatetur esse gratiam justificantem. Neque enim videtur agnoscere gratiam preparantem. Demus igitur gratiam immitti cuiquam à coelo, quid prohibet, quo minus voluntas amplectens gratiam simul agat cum illa? Et si potest homo sua culpa Dei gratiam amittere, nonne sequitur esse liberum arbitrium, & quod gratiae cooperatur, & à gratia semet avertit? Ac rebus adeo misere gestis, tamen ipse sibi canit encomium. *Sic*, inquit, *vincitur meus Achilles*, cum ei per Diatriben arma porriguntur, quo ipsa nuda & imbellis convincatur. Sic uno verbo Scripturae solvuntur, quibus urget *Lutherus* pervicax ille assertor. En stomachum generosi ducis, non potest concoquere quod alicubi tribuerim ipsi pervicaciam! Aliis aliis elogiis ornaris, o bone, ab iis qui melius norunt rebus sua dare vocabula. Magnifica sane victoria, cum interpreteris voces tuo arbitrio, cum etiam affingas quodlibet tuo commodo, cum rejicias omnium Orthodoxorum, Scholarum & Conciliorum judicata, cum tecum ipse pugnans nunc arripis hanc sententiam, nunc illam, cum ex animi tui sententia doceas Scripturam loqui, quod tibi conducit, crebro torquens eam insigni impudentia, triumphum agis *Achilles*. Nihilo deteriore fronte docere poteris nullum esse liberum arbitrium ex Precatione Dominica, ex salutatione Angelica, & si libet, ex Eclogis *Virgilii*, aut transformationibus *Ovidii*. *Pater noster*: audis? Filii sunt in potestate patris, non contra. Nullum est igitur liberum arbitrium. *Qui es in calis*: Ausculta, Coelestia agunt in inferiora, non contra. Nostra igitur voluntas nihil agit, sed tantum patitur. *Sanctificetur nomen tuum*: Quid apertius? Si liberum arbitrium esset aliquid, tum gloria esset hominum, non Dei. *Adveniat regnum tuum*: Sol meridianus non est lucidior. Nos non venimus ad regnum gratiae per opera moraliter bona, sed regnum venit ad nos. *Fiat voluntas tua sicut in caelo & in terra*: Partem hanc jam ipse serio citavit, *Panem nostrum quotidianum da nobis hodie*: Audin? Semper egemus nihil habentes in nobis boni, sed quotidie gratiae imploramus opem. Ubi igitur liberum arbitrium? *Et dimitte nobis debita nostra*: Habes ad quid valeat liberum arbitrium, nimirum ad peccandum. *Et ne nos inducas in tentationem*: Quid quaeris? Deus & bona & mala operatur in nobis. Nullus igitur arbitrio locus. *Sed libera nos à malo*: Hinc liquet liberum arbitrium nihil aliud quam peccare. Nam haec dicuntur à justificatis, qui tamen erant damnandi propter omnia bona mala opera, nisi Dei misericordia liberarentur. Haec sunt nuda rerum capita, quibus si accederent asseverationes, confictae voces, locupletationes, proso-poeiae, sannae, convitia, nonne res esset plane palmaria? *Ave gratia plena*: Ubi estis *Pelagiani*? Non auditis? Angelus deferens gratiam dicit, *ave*, non dicit

para te gratia, sed de dono gratuito jubet gaudere. Et plenam dicit, ne locus esse possit vacuus libero arbitrio. *Dominus recam*, sine quo nihil potes facere. Et ab *Elisabeth* salutatur, *Benedicta inter mulieres*: Ubi benedictio, ibi non est liberum arbitrium. *Troja qui primus ab oris Italiam fato profugus*: Audis rerum inevitabilem necessitatem, Non profugit consilio, sed mera necessitate. O Meliboe *Deus nobis hac omnia fecit*: Animadvertis, alterum ejectum agris, altero fruente suis rebus. Unde? Ex merito? Non, Sed Deus fecit, quia sic illi libuit.

*In nova fert animus mutatas dicere formas
Corpora*:

Audis non liberam voluntatem, sed animi raptum. Hæc videntur, ut sunt, ridicula: At multa citantur à *Luther*, longe durius detorta ad subvertendum liberum arbitrium, quam hæc detorsimus. Sed quod illi bonum atque commodum est, ipse saltat fabulam & applaudit sibi, ipse decertat, & addit brabium: ipse narrat suas res gestas, & decernit triumphum. Sed hoc commento sibi cum primis plaudit, quod Diatribam sibi veluti stultam mulierculam sinxerit, in quam declararet quid posset faceris homo gratus ac leporibus natus, adeo festivus, ut etiam blandiens sit amarulentus, adeo non putidus, ut illic etiam sit gloriosus, ubi sese maxime deiecit, cum in Diatriba nihil fere sit quod non hauserim ex probatis ac vetustis Ecclesiæ Doctoribus, in quos omnes recidunt istæ plusquam scurriles facetiæ verius quam in me. Quod si rantopere contemnebat Diatribam, cur non congressus est cum *Joanne* Episcopo *Roffensi*, cuius eruditionem, ni fallor, haud contemnit, cuiusque auctoritate longe magis premitur, quam Diatribæ, præsertim cum ille non contulerit, quemadmodum ego, nec *Lutherum* tantum appellet pervicacem, quod à me non potest concoquere, sed legitimis præconis illum exornet. Ad hæc convivens homo facetus, tot otiosis nugis ludit in Diatribam, sub hujus nominis fucò blasphemis petulantissimis debacchanis in sacros Ecclesiæ Doctores.

208. Tandem veluti de lassatus transiit plurima loca, quibus Diatriba declaravit, hominis voluntatem aliquid agere cum auxiliante gratia. *Quid hoc*, inquit, *ad me*? Imò hoc ad eas opiniones, quas proposueram. Harum una fuit, quæ dicebat liberum arbitrium hominis in bono, nihil aliud quam pati ab agente gratia: nec gratiam agere per liberum arbitrium, sed in libero arbitrio. Nam hæc ideo proposuit Diatriba, ut refelleret. Quod si *Lutherus* faceret voluntatem hominis cooperari gratiæ, sinat *Carostadium* suum dogma defendere. Quid autem insolentius, quam toties obijcere Diatribæ, quod aberraret à statu causæ, cum ipse non intelligat, quos scopos proposuerim? Sed mire falsus sibi videtur in deridenda similitudine de navita & agricola, de medico, de ædificatore & custode civitatis, cum eas hauserim ex probatissimis Auctoribus, quos hic meretricia procacitate deridet. *Primum*, inquit, *similitudo diversum opus tribuit natura, diversum Deo*, quasi similitudo debeat per omnia quadrare. Quamquam hoc quod ait falsum est. Nam in servanda nave, fingo duos simul operantes, Deum & nauclerum. Verum quoniam principate opus est Dei, totum illi tribuitur, diciturque servasse navem, sine quo non fuisset salva. Simili modo fingo unicum opus parandi fruges, quod totum tamen adscribitur Deo, sine cujus ope frustra laborasset agricola. Ita restitutus ægrotus, dicit, Deus me restituit sanitati, eo quod illius auxilium medico adfuerit. Atqui ut sanis aliquot locum faceret, homo natus ad maledicentiam, depravat verba Diatribæ: *Ut Deus quidem servat*, inquit, *navita tamen deducit ad portum, quare nonnihil agit navita*. Diatribæ verba sunt hæc: *Quemadmodum navita, qui navim in portum deduxit, è gravi tempestate incolumem, non dicit, ego servavi navim, sed Deus servavit, sed tamen illius ars & industria non fuit otiosa*. Quicquid factum est in servanda nave, pro uno opere ponens, in quo

A juncta fuit Dei auxiliantis gratia cum hominis adniten-
tis industria. Qui perduxit incolumem, servavit, uter-
que servavit, uterque perduxit: Et si essent diversæ
operationes in summa operis, similitudo tamen valet ad
explicandum quod agitur. Commemoret igitur si lubet,
quam multa faciat opera nauclerus, priusquam statuatur
navim in portu, quam multas operasumat agricola,
priusquam agri proventum convehat in horrea. Atque
hæc tam stolidæ, tam ebriæ, tam insanæ similitudo est
Origenis & Hieronymi, imo Scripturæ divinæ. Quid-
quid enim sannarum in hanc evomit *Lutherus*, exome-
re potest & in illam, *Nisi Dominus edificaverit domum,*
B *in vanum laborans, qui edificans eam. Nisi Dominus*
custodierit civitatem, frustra vigilat qui custodit eam.
Cur hic non clamat, aliud opus tribui Deo, aliud ho-
mini, & excubandi opus totum tribui homini, custo-
diendi totum Deo? Hæc est Sancti Spiritus comparatio,
simillima illis quas adduxi, Frustra laborat nauclerus,
ut servet navim, nisi Dominus servaverit, Frustra la-
borat agricola, nisi Dominus laborantem adjuvet, Fru-
stra faber ædificat domum, nisi Dominus adjuvans ædi-
ficaverit, Frustra vigilat custodiunt civitatem, nisi si-
mul & Dominus custodierit. Ibi servandæ navis opera
communicata est Deo & nauclero, Agricolatio com-
munis est colono & Deo. Hic structura civitatis com-
munis est Deo cum fabris, custodia communis est ex-
C cubitoribus & Deo, Utrique dicuntur ædificare, utri-
que custodire. Qui deridet priores similitudines, &
has deridet. Quid enim aliud superest illi, qui jam sibi
permisit in omnes Ecclesiæ Doctores digna atque indi-
gna dicere? Scilicet *Origenes* homo disciplinarum rudis
nescivit conferre similitudines, Ipse solus novit confer-
re Deum cum bono fabro malum opus fabricante mala
securi, bono equiti agenti equum tripodem. Fuge!
tales parabole docent pietatem, videlicet Deum esse
malorum omnium quæ fiunt auctorem. Ipse nobis ad-
fert sua exempla, de *Paulo* docente, & *Paulo* loquente
in spiritu. An *Paulus* cum doceret non loquebatur in
D spiritu? Et dum hujus vox afficit animos auditorum,
nomine cooperatur gratia principalis? Et hic ponit di-
versum opus. Cum loquitur in spiritu, facit unum o-
pus. *Paulus* appellat loqui in spiritu, sonare voce vani-
tatis, *Lutherus* fortasse accipit loqui in spiritu, rapi-
mente. Atqui ponere idem cum eo quod docere cupit,
non est conferre similitudines. Hujusmodi sophisticis
cavillis remoratur lectorem. Sed remittit homo facilius,
ut sit idem amborum opus. *Quid hoc*, inquit, *ad*
rem? *Non agimus*, inquit, *de cooperatione, sed de pro-*
pria vi & operatione liberi arbitrii. Si propria vim
accipit, quæ vacat gratiæ, dominor quid sibi velit. An
hic erat Diatribæ scopus unicus, ostendere quid libe-
rum arbitrium possit absque gratia? Erat quidem & illa
E proposita opinio, quæ prædicat liberum arbitrium per
opera moraliter bona, posse de congruo promereri
gratiam justificantem. Verum hanc Diatriba nec ad-
modum tueretur, nec improbat, verum in hoc magis
conferat omnem disputationem, ut ostendat voluntatem
hominis posse præbere se gratiæ pulsanti, posse aver-
tere, item cooperari gratiæ operanti, & ab hac se
posse subducere. Si vim propriam queris, in bonum
& in malum, & propriam habes & communem. Id
cum constanter agat Diatriba, quoniam fugit ille rhe-
tor, qui dicturus de palma, nihil dicit nisi de cucur-
bita, & orsus amphoram, absolvit uxeum? Hujusmodi
facetis deliciatur, qui nondum intelligit, quas opi-
F niones proposuerim, quasque potissimum oppugnet
Diatribæ. Sed bene habet, indicat scopum, Fatetur
Deum omnipotentem motu, quo gignit & agit omnia,
cooperari & pia & impia patrantibus, & hoc confitens
Deum facit auctorem malorum operum, quatenus ma-
la sunt, quemadmodum ante demonstratum est, &
fateretur hominem immerentem damnari, æque atque
immerentem servari. Sed nunc, inquit, non erat hic
locus. Verissime: neque enim Diatriba illic agit de na-
turali influxu primæ causæ, sed adhibitis exemplis do-
cet

cet agentē in nobis gratia peculiari, voluntatem hominis non esse otiosam, id quod negat *Carolstadtus*, cujus opinionem recenset Diatriba. Quid igitur querebatur? An, inquit, jam creati ex nihilo, aliquid nos faciamus vel conemur illo generali motu omnipotentis, ut paremur ad novam creaturam Spiritus? Hic, inquit, respondendum erat, non alio divertendum. Primum quid appellat creati ex nihilo? Prodire opinor in hunc mundum: Nisi forte, juxta *Platonis* sententiam, corpus malit esse domicilium animi, quam partem hominis: nam divinandum est, quid velit hominis sermo propheticus. Novam creaturam, nisi fallor, appellat gratiam justificantem. Hic igitur jubet responderi, quid ad eam gratiam possit homo. At quoties ad hoc respondit Diatribe? juxta varias opiniones, quarum nulla tamen damnata est ab Ecclesia, & omnium oblitus exigit ut respondeam. Opinio Scholastica quid tribuat viribus liberi arbitrii, toties dictum est; Quid *Augustinus*, modo recensuimus. Et hoc idem hic agimus per similitudines. Quod igitur diverticulum narrat nobis *Lutherus*? Non est sobrius, ut paucis dicam, non vino fortassis aut cervisia, sed philautia, & dulcedine quadam maledicendi, qua nunquam satiatur, quantumvis sese ingurgitaverit. Audi nunc ipsius responsum, quandoquidem quod respondeat Diatriba non habet. Sicut homo, inquit, antequam creatur, ut sit homo nihil facit aut conatur, quo fiat creatura, deinde factus aut creatus nihil facit aut conatur, quo perseveret creatura, sed utrumque sit sola voluntate omnipotentis virtutis & bonitatis Dei, nos sine nobis creantis & conservantis: sed non operatur in nobis sine nobis, ut quos ad hoc creavit & servavit, ut in nobis operaretur, & nos ei cooperaremur, siue hoc fiat extra regnum suum generali omnipotentia, siue intra regnum suum singulari virtute Spiritus sui. Hæc ille. Miræ sibi placet hoc sophismate generalis omnipotentia, quod tamen inter eruditos non convenit. Deus, juxta quosdam, semel data vi gignendi & agendi causæ secundaria, videlicet naturæ, non agit, nisi cum ex causis singularibus impedit communem naturæ actionem. Verum ut hac de re non contendamus, illud falsum est quod assumit, hominem creatum nihil agere ad sui conservationem, cum nihil prius insitum à natura sit animanti, quam conservatio sui. Quod si verum iste prædicat, multa sollicitudine levavit matres & nutrices, medicos & paedagogos, atque ipsum adeo hominem, cui tam multa facienda sunt; ut quod natum est vitet casus & morbos, utque à morbo liberetur. Jam ante diem perire dicuntur, qui sibi mortem consciscunt vitæ tædio. Illud ænigmatis instar est, non operatur in nobis sine nobis, sed ideo nos creavit & servavit, ut in nobis operaretur, & nos ei cooperaremur. An qui curat valetudinem, nihil operatur? Quomodo igitur servat nos sine nobis, & operatur non sine nobis? Verum si Deus generali omnipotentia movens universa, sic operatur in homine, ut non impediat illius liberum arbitrium, id quod proficitur *Lutherus*, ad malum duntaxat, & in rebus humilioribus, cur hoc axioma profert ad destruendum liberum arbitrium? Pergit oraculum absolvere. Sic deinceps, inquit, dicimus, Homo antequam renovetur in novam creaturam, regni Spiritus, nihil facit, nihil conatur, quo pareatur ad eam renovationem & regnum. Deinde recreatus, nihil facit, nihil conatur, quo perseveret in eo regno, sed utrumque facit solus Spiritus in nobis, nos sine nobis recreans, & conservans recreatos, ut & *Jacobus* dicit, voluntarie genuit nos verbo virtutis suæ, ut essemus initium aliquod creaturæ ejus: loquitur de renovata creatura. Sed non operatur in nobis sine nobis, ut quos in hoc recreavit & conservet, ut operaretur in nobis, & nos ei cooperaremur. Sic per nos predicat, misereatur pauperibus, consolatur afflicto. Verum quid hinc libero arbitrio tribuitur? Imo quid ei relinquitur, nisi nihil & vere nihil? Habes oraculum dogmatis magnificis fane planeque tragicis verbis phaleratum, verum hinc nihilo verius. Hominem nihil

A agere quo nascatur ut verum est, ita mirum non est, si nihil agit qui nondum est, aut si infans, in quo sepulta est vis animi, plantulæ in modum, citra suam operam servatum, præter naturæ sensum nihil habens; sed falsum est, hominem simpliciter agere nihil ad sui conservationem, cum eam curam, à natura insitam, primum omnium abtolvat ratio, priusquam contingat honesti & inhonesti discrimen. Nec est necesse ut, si qui ex impio sit pius, dicitur renasci, & juxta *Paulum* fieri nova creatura, quoniam per metaphoram dicuntur, per omnia quadret similitudo. Tropus enim indicat vehementem & insignem mutationem, quemadmodum vulgo quoque qui moribus sit in diversum commutatis, eum alium hominem factum dicimus. Itaque nec renascimur sine opera nostra, nec recreamur, nec conservamur: etiam si fatemur, quod hic nostrum est, adeo pusillum esse, ut in supputatione summæ, totum Dei gratiæ sit adscribendum: præsertim cum hoc ipsum sit divinæ beneficentiæ, quod natura nostrum est, aut etiam humana partum industria. Homo velit nolit nascitur; Quis autem dicitur renasci velit nolit? Qui nascitur, quatenus licet vult nasci, dum se naturæ vi movet & inflectit ad exitum. At in renascentia adest voluntas, quæ potest velle aut nolle renasci. Sic *Adam* nihil egit cum crearetur: non enim erat qui posset agere. At homo qui recreatur habet voluntatem, quæ se poterat præbere gratiæ refingenti, aut reluctari gratiæ. Et jam recreatus habet liberam voluntatem, qua possit agnoscens datam gratiam efficere, ut magis proficiat in gratia, possit rursus efficere, ut amittat donum quod acceperat? Quod multis accidisse legimus, eo quod abuterentur Dei gratia. Porro si quis urgeat similitudine, nemo bis nascitur. Hic iterum atque iterum renascitur homo. Nam *Paulus* iterum parturit *Galatas*, donec in eis formaretur *Christus*. Quanquam autem Deus subito potest hominem alium reddere, tamen imitans naturam paulatim fingit formatque novam Spiritus creaturam: quemadmodum hominis rudimentum primum nihil aliud est, quam coagulum, mox ritu plantarum vegetatur & augefcit, accedit dein sentiendi vis, tandem inditur anima rationalis. His peractis quantum adhuc temporis intercedit, priusquam ingrediatur, loquatur, sapiat? Ac de Spiritu renatis loquens *Paulus* dicit interiorem hominem in eis renovari de die in diem. Et Scripturæ quod interdum appellant renascentiam & novam creaturam, alias vocant reformationem, renovationem, instaurationem, reparationem: interdum & reviviscientiam. Ineptum vero sit has metaphoras ex omnibus urgere partibus. Non reformatur quod non est, sed quod vitiatum erat. Erat igitur liberum arbitrium quod per gratiam instauratur. Quoties autem reparatur id quod natura vim habet agendi, non mirum si in renascentia & conservatione sui nonnihil agat cum agente gratia. Quod autem *Jacobus* dicit, voluntarie nos genuit verbo virtutis suæ, non excludit in totum vim liberi arbitrii, sed excludit obligationem Dei. *Judei* judicabant salutem hanc suis deberi meritis, *Jacobus* imputat benignitati divinæ, qui peccatores & aversos per Evangelii gratiam vocavit ad justitiam. Sed quæ tandem illa sunt in quibus nos cooperamur Dei gratiæ? Opera caritatis. Hoc opinor sentit, quando dicit, Sic per nos predicat, misereatur pauperibus. Jam primum fatetur falsam esse *Carolstadtii* opinionem, qui docuit hominis voluntatem in bonis operibus nihil aliud quam pati: Quod si gratia per arrogantiam ac negligentiam hominis amittitur, utique per contraria servatur. At in his, ut ostendimus, nonnihil agit liberum arbitrium, eoque *Paulus* hortatur *Corinthios*, ne in vacuum gratiam Dei reciperent, ac de se gloriatur, quod in ipso gratia Dei non fuerit vacua. In vacuum autem recipiunt, qui defuncti ipsi, gratiæ, vel dum averfantur oblatam, vel dum male utendo repellunt. Nihil hic moror stultam *Lutheri* cationem, verba hortandi nihil penunt.

Falsum est igitur hominem nihilo plus agere in conseruatione sui, quam in creatione sui. Præterea ridicule imaginatur *Lutherus*, Deum sic reereasse per Spiritum hominem, quemadmodum faber extrahit sibi domum aut officinam, in qua exerceat artem, cum Deus in hoc præparet hominem, ut agat non solum in eo, sed per eum potius: quemadmodum Princeps adolescentem magnæ spei curat diligenter erudiendum politicis disciplinis, ut per eum administret Rempublicam. Postremo quid est hoc quod in homine cooperatur operanti gratiæ? Nonne voluntas hominis? Atqui hæc est quam nos dicimus liberum arbitrium. Voluntas enim voluntas non est, si libera non est: Et si quando impeditur, natura tamen est libera. At *Lutherus* docuit liberum arbitrium esse nomen sine re. Præbet se gratiæ, cooperatur gratiæ, subducit se gratiæ. Sed hæc negat aduersarius. Hoc igitur docere debuit, non asseverare. Hæcenus præter fortissimas asseverationes nihil audimus.

204. Hanc autem collectionem terque quaterque putat insanam, *Gratia cooperans auxiliatur homini conanti, ergo nonnihil agit hominis voluntas*, quod negat *Carlostadius*. Nullus enim dicitur auxiliari securi aut ferræ quam agit. Et ut hanc consequentiam existimat absurdissimam, ita putat omnes similitudines, quas in hoc docendum profert Diatriba, æque absurdas esse. Ac violentus disputator argumentorum tela retorquet in miseram Diatriben, sic colligens, Gratia auxiliatur homini ad opus bonum, ergo nullum est hominis bonum opus. Non patitur idem opus dici Dei & hominis, sed aut totum vult esse gratiæ, aut totum hominis, cum tamen ipse fateatur hominem gratiæ cooperari in bono opere. Si Latinis adjuvat qui fert opem nitenti quidem, sed viribus haud sufficientibus, quoties in Litteris sacris mentio fit adiutorii divini, toties colligitur hominem suis quoque viribus aliquid agere, nisi forte *Lutherus* proferet nobis novam auxilii definitionem. Antea dixit, hoc hominem esse gratiæ, quod lutum figulo. Quæro an unquam fando auditum sit, figulum auxiliari luto? Et hic fatetur, hominem cooperari gratiæ. An lutum cooperatur figulo? Si idem ac totum opus commune est operantis & cooperantis, quæ tandem ista collectio? Ubique est auxilium gratiæ, ibi nihil est liberum arbitrium? Fateretur & illud, Omnia opera hominis posse esse bona, si fiant auxiliante Dei gratia. Ad hæc, hominem nihil non posse auxiliante Dei gratia. Sed ubi interim illud dogma, iustum in omni opere quamvis bono peccare, Et omnia hominis opera esse mala, etiam iustificati per fidem? Si homo per liberum arbitrium cooperatur auxilianti gratiæ, nimirum est aliquid, & operatur aliquid: cadit igitur illud dogma *Lutheri*, qui negat liberum arbitrium esse in rerum natura. Nec meminit interim, quod hanc insanam argumentationem nos docuit D. *Augustinus*, cuius verba sunt Libro de gratia & libero arbitrio ad *Valentinum* Cap. iv. Ergo & victoria, qua peccatum vincitur, nihil aliud est, quam donum Dei, in isto certamine adjuvantis liberum arbitrium. Mox ita claudit, Hoc ergo, scil. liberum arbitrium, gratia iuvatur, ne sine causa voluntati ejus jubeatur. Idem de correptione & gratia Cap. ii. Aguntur enim ut agant, non ut ipsi nihil agant: & ad hoc eis ostenditur quid agere debeant, &c. Hujusmodi multa *Augustinus* in his libris; in quibus minimum tribuit libero arbitrio, atque adeo pene nihil: Tribuit tamen actionem boni operis, & liberum arbitrium appellat. Ubi igitur non constat sibi Diatriba? Caput, inquit, de liberi arbitrii vi scribere, & scribit de vi gratiæ Dei. An hoc professus sum, me de libero arbitrio scripturum absque mentione gratiæ? Quonam pacto id facias, cum id ipse *Lutherus* non possit, qui fatetur liberum arbitrium cooperari gratiæ. Ante gratiam quid ex se possit liberum arbitrium declaravi, cui plus tribuunt Scholastici, quorum opinionem præter alios satis, ni fallor, propugnauit Episcopus *Roffensis*. Ille

A demonstravit liberum arbitrium aliquid posse meris naturæ viribus. Id quoniam Diatriba non suscepit defendendum, impudenter à me exigit *Lutherus*: illos laceſſat, & inueniet qui respondeant: Ego nihil tribui libero arbitrio nisi quod se præbet gratiæ pulsanti, quod cooperatur gratiæ operanti, & quod ab utraque se potest auertere: semper excipio singularem Dei voluntatem, qui potest ex causis incognitis vi rapere voluntatem hominis quocunque velit. Hæc eadem fateretur *Augustinus*, & tamen ponit liberum arbitrium & illi tribuit actionem. Idem fateretur *Lutherus*. At ego pugno aduersus illud dogma, cuius toties obliuiscitur, quod in *Wiclevo* damnatum probat, liberum arbitrium esse titulum sine re: quodque toties repetit, hominem vel in bonis vel in malis nihilo plus agere, quam agat securus in manu fabri. Diatriba sibi nunquam constat, *Lutherus* sibi constat, qui de eadem re toties mutat dogma suum. Initio liberum arbitrium nihil valebat nisi ad peccandum, in progressu nihil est omnino liberum arbitrium, sed Deus mera necessitate operatur & bona & mala in omnibus: & in eadem asseritione, liberum arbitrium dominatur in rebus duntaxat inferioribus. Hic rursus veluti renatum liberum arbitrium cooperatur gratiæ in bonis operibus, & illa auxiliante potest omnia. Hæc est illius constantia, cui semper alio divertit Diatriba. Si non est absurdum dicere figulum opitulari luto, ut fiat olla, & si puer adjutus ab alio mouens navim nihil agit, clamet *Lutherus* hæc truncis ac lapidibus esse dicenda, non hominibus, & eruditus persuaudeat hanc esse collectionem inevitabilem; Est gratia auxilians hominis imbecillitati, igitur liberum arbitrium est nomen sine re. Bella vero est ratio quam adducit! Ad quid, inquit, conferitur gratia? An ad hoc, ut superbia liberi arbitrii, per se satis robusti, gratia velut superfluo ornamento diebus bacchanalibus gestias ac ludas? Mira vero facetia. Si homo nihil habet boni, quod non accepit à Deo, si liberi arbitrii vires sunt inefficaces, sine auxilio gratiæ, si hoc ipsum quod potest, est Dei donum, unde tollet cervicem aduersus Deum? Quod si sublatò libero arbitrio premitur hominis arrogantia, unde tanta insolentia in quibusdam, qui fingunt se nihil tribuere libero arbitrio? Et si nullum est liberum arbitrium, quomodo hic dicitur satis robustum? An gratia accedens libero arbitrio superfluum erit ornamentum? Sed hujusmodi facetiis *Lutherus* reficit stomachum suum. Si quærat, cur Deus voluerit liberum arbitrium gratiæ cooperari, satis copiose causas exposuit Diatriba. Quoties prædicatur auxilium gratiæ, simul prædicatur impotentia liberi arbitrii, fateor, sed non continuo nihil est, quod sibi non sufficit: nec otiosum est, quod licet actum agit. *Lutherus* perpetuo sic ratiocinatur, non potest totum, ergo nihil potest: non agit nisi cum auxilio, ergo nihil agit. Et hæc est, ut ait, consequentia, quam nec inferorum portæ subvertent. O virum fortem!

His ita dissertis, quemadmodum ante fannis & con- 205. vitiis delassatus transfiliit multa testimonia, quæ ex *Paulo* potissimum protulerat Diatriba, sic & nunc hujusmodi multa transfiliit, pauca scommata jaculans in Diatribæ similitudines, quasi eas omnes ex se commenta sit Diatriba, ac non potius ex probatissimis Scriptoribus, sacrisque Voluminibus hauserit. Quanto supercilio risit id quod citaram ex Propheta *Zacharia*, Convertimini ad me, & convertar ad vos, cum ex hujusmodi locis *Augustinus* fateatur statui liberum arbitrium, in tantum ut periclitetur, ne is locus faciat pro *Pelagio*. Quibus ludibriis incessit verba imperandi? Et ex his congestis *Augustinus* serio colligit liberum arbitrium. Quam deliciatus est in verbis subjunctivis, Si quæseris, si volueris? At ille vir tantus ex his serio fatetur declarari voluntatis arbitrium. Et Diatriba eadem proferens aliquanto nervosius, ni fallor, ineptit, insanit, temulenta est: Nec tamen ignorabat *Lutherus*, unde hæc hauseret Diatriba. Tandem præter na- 206. turam

turam conatur tria bona verba dicere. Credit me bono animo consulere, ut vel paucillum relinquatur libero arbitrio, quo Scripturae pugnantes, ut apparet, in concordiam redigantur. Si hoc bono animo consulo, ubi illi animus atheos, *Lucianicus*, irrisor sacrorum Scripturarum, quem toto hoc opere toties exprobravi? Hic à me requirit, ubi diversa docuerit de libero arbitrio, Non circumagat illum per diversas lucubrationes, hoc SERVVM ARBITRIVM & ASSERTIO declarant quod dico. ASSERTIONEM sic ingreditur, *Liberum arbitrium post peccatum res est de solo titulo, & dum facit quod in se est peccat mortaliter*. Hic tribuit libero arbitrio vim ad peccandum. In progressu scribit: *Quomodo potest sese ad bonum preparare, cum nec in potestate sua sit vias suas malas facere?* Sed apertius etiam aliquanto post: *Unde & hunc articulum necesse est revocare, Male enim dixi, quod liberum arbitrium ante gratiam sit res de solo titulo, sed simpliciter debui dicere, liberum arbitrium est figmentum in rebus, seu titulus sine re, quia nulli est in manu sua quippiam cogitare mali aut boni, sed omnia de necessitate absoluta eveniunt*. Rursus in eadem assertionem, revocat liberum arbitrium ita loquens: *Ex supradictis abunde cognovimus, etiam iustos magno certamine contra suam carnem laborare ut faciant bonum, resistitque eis liberum eorum arbitrium*. En tibi restitutum liberum arbitrium ad male agendum potens, quod ante negarat. Hæc in unica ASSERTIONE. Jam in, SERVVO ARBITRIO, quoties asseverat nullum esse liberum arbitrium, sed absoluta necessitate fieri omnia tum bona tum mala, hoc potissimum argumento, quod præscientia Dei falli non possit? Et tamen concedit liberum arbitrium in rebus inferioribus, quasi quicquam omnino sit quod Dei fugiat præscientiam. Alicubi docet liberum arbitrium nihilo plus agere, quam agat securis in manu fabri, aut lutum in manu figuli: rursus hic confitetur liberum arbitrium omnia posse auxiliante gratia. Alibi docuit, nullum esse opus hominis bonum quantumvis iusti: Hic fatetur omnia opera hominis posse esse bona auxiliante gratia. Alias docuit omnes res creatas esse contingentes si referantur ad Deum, rursus idem docet omnia necessario fieri, eo quod Deus ea operatur. Itaque ex eodem fonte colligit omnium rerum contingentiam & necessitatem. Sic enim habet assertio: *Nobis enim ad inferna spectantibus res apparent arbitraria & fortuita, sed ad superna spectantibus omnia sunt necessaria*. Quod si omnia pendent à voluntate Dei maxima pariter ac minima, ubi liberum arbitrium quod homini tribuit in rebus inferioribus? Et hic audio, mi *Erasme*, quæ verba blandientis sint an deridentis manum non verterim. Nec enim tam delicati sum animi, ut huius ronchos pati non queam, cum id mihi sit cum probatissimis Ecclesiæ Doctoribus & Orbis Monarchis commune. Nec tam puerilis sum ingenii, ut toto libro tot agitatus convitiis, quot nullus unquam scurra jaculatus est in scurram, tribus verbis deliniam. Non agitur hic privatum negotium. Alioqui nihil esset facilius, quam fannas ac dicteria regerere. In publica fidei causa seponendi sunt affectus privati, à quibus hic eo magis mihi temperandum est, ne videar ulcisci dolorem meum potius quam Ecclesiæ causam agere. Tum *Lutherus* me suum vocet, si effecerit ut ipsum Ecclesia Catholica possit suum dicere.

Verum operæ pretium est videre, quantus sibi sit assentator. Decrevit agnoscere culpam, sed sic agnoscit ut culpa vertatur in summam gloriam, adeo nusquam potest sibi displicere. *Quod autem vehementius egerim*, inquit, *agnosco culpam*. Qui tantis convitiis debacchatur in caput hominis à quo nunquam fuit læsus, vix agnoscit, quod paulo vehementius egerit. Verum hoc quoque modestiæ putat esse nimium, coque mox corrigit: *Si culpa est*, inquit, *imo testimonium hoc mihi in mundo reddi in causa Dei mirifice gaudeo. Atque utinam & ipse Deus id testimonii in novissimo die confirmaret!* Quis enim tum beatior *Luthero*, qui tanto sui

A *seculi testimonio commendatur, quod veritatis causam non sequitur nec fraudulentem, sed vehementer satis vel potius nimio egerit. Tum illud Hieremiæ feliciter evaserim*, Maledictus qui facit opus Domini negligenter. Hactenus ille. Hæc est culpæ confessio, qua quid esse potest gloriosius? Quod testimonium habeat in mundo, norunt omnes. Si mihi persuasum esset illum Dei causam agere, nullus est in Orbe tam potens Monarcha, qui me perpelleret, ut vel tria verba scriberem adversus eum, citius abirem in ignem. Et fieri potest, ut ego vel ob eruditionis inopiam, vel ob ingenii tarditatem parum subtiliter iudicem de dogmatibus, verum hoc me docet certe sensus communis, fieri non posse, ut sincero pectore causam Dei tractet, qui concitatis tantis in Orbe tumultibus, ludit ac deliciatur fannis ac dicteriis, nec unquam expletur: Nec stultitia carere potest tanta insolentia, quantam adhuc in alio vidimus nemine, nec cum Apostolico spiritu congruit tam scurrilis petulantia. Imo hoc ipsum est Dei causam negligenter agere, ineptis dicteriis irritare Principes, ac doctos indecora voce trötz. Ista diligentia summa fuit negligentia. Si vere diligens esse cupiebat in opere Dei, *Paulum* oportuit imitari, qui cum esset in omnibus liber, omnium se servum fecit, qui omnia fiebat omnibus, qui per omnia placebat omnibus, qui non quærebat quæ sua sunt, sed quæ *Jesus Christi*, qui non sequebatur quod licebat, sed quod expediebat, qui abstinere jubet ab omni specie mala, hortans ut Christianorum modestia nota sit omnibus hominibus, qui cum sciret idolum nihil esse, nec idolothytum quicquam esse, tamen satius iudicavit nullas unquam gustare carnes, quam ut offendiculum daret Evangelio. Idem totondit caput in *Cenchreis* suscepto voto, peregit ritus solennes, circumcidit *Timotheum*, remisit *Onesimum* hero suo, vetuit ne uxor à marito, ne servus ab hero Ethnico discederet Christianus: Jubeat Ethnicis Magistratibus solvi tributum, vectigal, honorem, & si quid aliud deberi videbatur. Præcipit beneficentiam in omnes homines, præcipit Episcopum *didachon* esse, non *plékty*, eumque vult adeo esse *ἀνεγκλητον*, ut bonum habeat testimonium, etiam apud alienos: Uxorem vertit in sororem, cum liceret & habere & circumducere. Laborabat manibus, cum liceret de Evangelio vivere, nefas esse iudicavit hominibus eloqui quæ didicerat raptus in tertium cœlum, sapientiam arcanam loquebatur inter perfectos, inter cæteros nihil sciebat nisi *Jesus Christum* & hunc crucifixum: breviter apud omnes Evangelium suum temperabat pro captu auditorum. Denique nihil non facit, ut currat Evangelium. Hæc est Apostolica diligentia in opere Domini: quam si *Lutherus* voluisset æmulari, posteaquam negotium tam arduum suscepit, in primis circumspicere debebat, ne quid affectus humani resideret in animo, ne usquam dimoveret oculos à *Christo*. Tum cautum oportuit, ne vel species ulla mali præberet offendiculum infirmis, aut quenquam alienaret à causa pietatis: interim erat & à licitis abstinendum, & veritas erat pro ratione temporum & animorum capacitate dispensanda, ut quod paulatim irreperat in mores hominum, sensim eximeret, quemadmodum antiquata est Lex *Mosaica*, atque interim quod prima specie durum erat, verbis erat molliendum. Ante omnia vero curandum erat, ne quem in huius negotii consortium reciperet, cujus mores invitarent quenquam ad Evangelii blasphemiam. Si ex ipsius doctrina maritus comperisset uxorem magis sobriam, magis pudicam, magis morigeram: Si herus famulum emendatiorem, fideiorem, dicto magis audientem, si locator fabrum, vestiarius aut aurificem minus furacem, si conductor mercenarium in præstanda opera sinceriores, si emtor negotiatorem veraciores, minusque subdolum, si creditor debitorem, si depositor depositarium melioris fidei, si amicus amicum in omnibus integriorem, si Magistratus civem legibus obsequentiorem, si præceptor discipulum magis

tractabilem, magnum argumentum erat futurum mei similibus imperitis doctrinam istam à Spiritu Dei proficisci. *Simoni dixit Petrus, non est tibi pars in sermone hoc.* Quale est Euangelium quod recipit tales, quales nimirum multos novimus, quod agnoscit decoctorem, scortis, alea, comessationibus, otio luxuque perditum, nihilque sibi non permittentem, modo sibi nomen equitis possit affingere: & huius tituli jus esse putat, deludere creditorem, & si repetat mutuum pro hoste ducere, & quoties urget inopia, huic aut illi unde spes est prædæ bellum indicere, publicumque latrocinium belli nomine fucare. Principi jus non est indicere bellum, nisi consilio adhibito. Et is qui pedem ubi ponat non habet, bellum indicit cuilibet. At talibus est locus in novo Euangelio, quibus apud Ethnicos in civitate moderata locus non esset. Hoc satis est, approbat mea dogmata: Quid refert de factis, modo adsit fides? Fateor olim & tales recipiebat Euangelium, sed resipiscentes, sed transformatos. Nunc quidam adeo non corriguntur per Euangelium, ut potius videantur deteriores, nec sit ut peccare desinant, sed ut peccent impunitius. Jam si quid erat corrigendum in moribus, aut immutandum in ritibus, id agendum erat ex auctoritate magnatum aut certe ex consensu plurimorum, denique paulatim, neque quicquam submovendum, ni prius paratum esset melius aliquid, quod in illius locum succederet. Nunc quidam sic rem aggrediuntur, quasi possint repente novum Orbem derepente condere. Nihil non displicet, constitutiones, ordines Ecclesiæ, oleum, rasura, missa, cantus, templa, imagines, vestes, scholæ, ceremoniæ, studia, litteræ. Quid autem pulchri vidimus succedere? Nunquam tam bene fuit actum cum rebus humanis, nec unquam agitur in hoc seculo, quin multa sint digna correctione: Verum ad quædam præstat connivere, quædam condonanda sunt simplicium affectibus: quæ ferri non possunt, aut tolerari debent, si plus habitura videtur discriminis tentata curatio, quam habet ipse morbus, aut arte sensimque corrigenda, sic ut non abjici, sed meliorum successione protrudi videantur. Hanc moderationem si *Lutherus* adhibuisset, habuisset & Principes, & Episcopos, & ex Monachis ac Theologis, quos nunc habet insensissimos, optimum quemque sibi faventem: Hæc loquor fingens causam esse per omnia talem, qualem videri vult *Lutherus*. Profectebatur enim sese Ecclesiæ collapsos mores, ac nonnulla dogmata magis ad commoditates hominum quam ad *Christi* gloriam facientia revocaturum ad sinceritatem. Hoc negotium jam olim suspirabant optimi quique, sed quoniam perspiciebant nisi Deus afflaret animos Principum, sine gravi publicæ tranquillitatis concussione tentari non posse, optabant potius quam sperabant: quod summo quidem Orbis applausu *Lutherus* aggressus est, sed ita se gessit, quasi seditionem, quam in primis vitatam oportuit, affectasse videatur. Nunc non libet commemorare quales habeat plebsque discipulos, illi satis est, quales quales sunt, quod approbant ipsius dogmata. At *Paulus* ne cibum quidem capi vult cum fratre, qui nominatur avarus, aut scortator, aut maledicus. Certe istorum multi ad publicam tranquillitatem adeo sunt inutiles, ut *Turca* quoque feratur *Lutheranorum* nomen execrari, seditionis odio, cum Christianos toleret, ab ipsius dogmatibus alienos. Quid hic commemorem, quanta inter Evangelistas, sic enim ipsi se vocant, dissensio, quam atrox odium, quam amarulenta contentio, imo quanta inconstantia, cum ipse *Lutherus* toties mutarit sua placita, & subinde nova paradoxa suppullulent. Post prophetas Anabaptistas, exorti dicuntur apud *Bohemos*, ad quorum comparisonem horum opinio pia videri queat. Nec ullus est finis, semper posterioribus, contra quam habet Græcorum proverbium, deterioribus. Adde nunc in docendo, molestiam, incivilitatem, arrogantiam, amarulentiam. Si vera sunt quæ scribit *Augustinus* de libero arbitrio, minimum est quod po-

test. Ast hoc quod ab *Augustino* dictum Ecclesia cum fructu legit, *Lutherus* verbis atrocibus & hyperbolis reddidit odiosum. *Nomen sine re, Necessitas absoluta rerum omnium.* *Cacutierunt omnes Ecclesia Doctores,* & quasi hic parum sit odii, addit & inculcat damnata nomina, *Wiclevi, & Hussi*: cum *Ambrosius, Chrysostomus & Hilarius* ab *Origenis, Didymi & Apollinaris* nominibus temperent, quod non carerent invidia. Mitto interim, sannas, ronchos & dicteria plusquam scurrilia, etiam in Orbis Monarchas. Fingamus esse pium eorum imbecillitati succurrere, qui vel in sacerdotio vel in monachismo continere non possunt, præsertim si quos adolescentes ac rerum imperitos, vel parentum aut tutorum improbitas, vel vis aliqua, vel alius quispian casus in hoc vitæ genus detruxit verius, quam induxit animi voluntas. Primum is qui hoc docere parabat, debuit ab eo temperare, quod aliis indulgendum putabat: deinde summa circumspectione res erat tractanda, ne dum paucis auxilio dignis subvenire conatur, multos multasque stantes pertraheret in ruinam. Tam prona est hominum ad ea quæ carnis sunt proclivitas. Si *Lutherus* nihil nisi pium docuisset, idque fecisset constanter & graviter, cum Apostolica mansuetudine, nusquam in scriptis dans animi carnis affectibus corrupti significationem, suosque discipulos sic instruxisset, ut illorum moribus doctrina commendaretur omnibus, tum poterat nobis prædicare suam in opere Domini diligentiam. Verum est natura vehementior. Si vehemens esse volebat, habebat *Paulum* tonantem ac fulminantem: Iste deliciatur ac ludit, crebro scurriliter, semper gloriose. Ad quid valet ista petulantia? ut etiam si qua recta sunt, fidem non inveniant, & bona sententia secus quam oportet prolata displiceat. Ne quid interim loquar de versuta quadam vafritie, quam aliquoties scripta hominis resipiunt.

Postremo qualis est hominis animus, talem videmus successum: Omnia spectant ad cruentos tumultus, & interim ille velut otiosus ludit facetiis. Jam petulantia, qua debacchatus est in *Diatribam*, displicet etiam illis quos habet juratissimos. Et sane modestus homo culpam agnoscit, sed mire extenuans. Si vero, inquit, & *intimam Diatribam acerbior videbor, ignosces.* Primum dubitat an videatur acerbus, imo acerbior, hoc quoque *κατακλιθῆναι*, cum hætenus in neminem debacchatus sit effrenatius. Sed commovit hominem gravis causa. Quæ? Quod *Diatriba* vehementer premebat causam *Christi*, non eruditione, quæ nulla est, sed auctoritate. Rideo prætextum auctoritatis, quam ego nullam agnosco. Ergo ut mihi detraheret auctoritatem, ipse scurræ personam sibi sumendam existimavit. Atqui rectius consuluisset & causæ & auctoritati suæ, si rem seriis argumentis tractasset: Nunc si ronchos, convitia, glorias operi demas, vix quarta voluminis pars remaneret. Apud quos autem volebat mihi detrahere convitiis auctoritatem? Apud suos? Eam jam olim æquo posui animo. Apud graves & eruditos viros? Apud hos auctoritatem mei nominis, si qua unquam fuit, auxit. Si gravatur auctoritate, cur obmutuit *Academix Parisiensis*, quæ publica auctoritate damnavit ipsius dogmata? Cur mutus est in *Roffensem* Episcopum, cui plus auctoritatis conciliat vitæ sanctimonia, quam vel eruditio vel muneris dignitas? Unius *Diatribes* auctoritatem ferre non poterat. Quam hæc nullam habent veri faciem! Sed obsequendum erat *Thrasibulo* perfidissimo amicitiae proditori, & ipsius simillimo *Astæo*. Nec erat difficile tale plaustrum percellere, quo natura propensissimum est. Cæterum cum insectans alios, ex musca soleat Elephantem redde-
re, miris delitiis omnia sua *κατακλιθῆναι* mala, si quid tamen est mali, ac non potius summa virtus. Quis, inquit, sic temperet stylum ubique, ut non alicubi ferveat? Tu qui præ modestia studio pene friges in tuo libro, tamen non raro ignita & amarulenta tela jacularis, ut nisi lector multum aquus ac favens sit, virulentum videaris.

ris. Sed hac nihil ad causam, qui invicem libenter con-
danare debemus, ut sumus homines, & humani alienum
in nobis nihil est. Hæc ille. Cum nemo rabiosius scrip-
serit *Luthero*, vult tamen hoc sibi cum omnibus Scrip-
toribus esse commune, quod alicubi parum tempera-
rit stylo, sed tamen hoc ipsum proficiscitur à simplici-
tate ingenii & zelo causæ divinæ, cui mire affectus
est. Deinde cum in Diatriba tanta sim usus moderatio-
ne, ut plerique judicarent esse collusionem non con-
flictationem, tamen ait inesse tela quædam, ut viru-
lentus etiam videri possim, ni *Lutherus* esset vehemen-
ter æquus ac favens, qui boni consuluerit omnia, videli-
cet hoc agens, ut agam etiam gratias, quod tam pla-
cide tamque amice tractarit Diatribam. Quod ni fuisset
homo candidus ac favens, immane quantam convitio-
rum lernam effudisset, cum nunc favens & candi-
dus & ex animo amicus toto hoc libro tribuat mihi
summam omnium rerum infirmitatem, stuporem ingenii
summum, oblivionem, incogitantiam, oscitantiam,
ebrietatem, lethargum, insaniam, levia sunt ista, *Epi-
cureum* animum, *Lucianicum*, hoc est, *atheum*, qui cre-
dat nullum esse Deum, irrisorem divinarum Scriptu-
rarum, blasphemum in Deum, & hæc subinde reci-
nuntur, usque ad tædium etiam ipsius, nisi quod mox
revigescit maledicendi libido. In Diatriba non video
quid possit offendere, nisi quod de miraculis agens,
negat quonquam istorum adhuc existisse, qui sanavit
equum claudum, nec hoc tamen dictum est in *Luthe-
ro* proprie, sed in quovis ejus conspirationis. O
delicatum ingenium, quod tantillum joci ferre non po-
test, ac vix bene penitulum existimat, tot maledictis,
tot irrisoribus, quibus totus illius icaret liber! *Condo-
nemus*, inquit, *nobis vicissim*. Quid hac philantia sua-
vis? Perinde quasi si qui eum, à quo conspersus fuerit
aqua, in cœnum provolverit, fustibus conuderit, vul-
neribus enecarit, satiatum vindicta dicat, *Condoneamus
nobis invicem, humani nihil alienum est à nobis*. Et hic
deum incipit agnoscere hominem, cum alias agatur
Spiritu Dei, quem nusquam orat ut accipiat, sed ut
uberius accipiat, nobis precans ut illuminemur, fa-
mamque vasculum honorificum. At si tanta est animi
tenderitudo, ut equi claudi dictum ferre non possit, un-
de tanta lenitas in alios, à quibus aliis tractatur modis,
aliis ornatur titulis? Et si Diatribam modestiæ studio
frigorem ferre non potest, quomodo resistet suæ pro-
ferentem aculeos? Sed fratres illi persuaserant *Erasmum*
esse hominem tenui spiritu, formidolosum, mox
emortuam ad ista convitionum tonitrua. Nisi me pu-
blicæ tranquillitatis respectus cohiberet, sentiret quan-
tum eundem homunculum provocasset. Promittit sibi miri-
ficam apud posteros memoriam. At ego potius auguror
futurum, ut nullum nomen sub sole fuerit unquam ex-
socrabilius *Luthero* nomine, & apud Papistas & apud
Antipapistas. Mundi Principes huic mundo deditos
imitavit, causam emendandæ disciplinæ Ecclesiasti-
cæ, cui favebant optimi quique, sic exulceravit, ut &
adversariorum viros auxerit, & malum reddiderit im-
mendicabile, quod ni Deus velut è machina succurreret
nunquam sopiretur, nisi maxima Christiani sanguinis
effusione. Primitias jam vidimus in rusticis. Et hoc
sanctorum ille ludit dictum in quos lubatum est.

Erat aliud quod illi mox stomachum in Diatriba.
Quid? Quod *Philippi* sententiam ipsius suppresso no-
mine taxarim. O non ferendam violentiam! Nunc
Libellis Germanice scriptis objicit ingratitudinem quod
taxarim *Wilhelemum*. Est-ne quisquam hoc nominet? Si
nullus est nec fuit, nullus est à me nomen proditum,
& tamen illi quisquis fuit nihil debeo, multum illum mi-
hi. Fuit amicus, sed illius minus amicitia plus auxilii
mihi malorum quam multorum inimicitia. Hoc satis
est de mortuo. Puto *Jonam* non esse tam improbum,
ut jactet sua in me officia. Visus est olim mihi vir sa-
no phœdoque ingenio, priusquam *Luthero* spiritu esset
effatus, qualis nunc sit nescio. Nec aliud queri de me
potest, nisi quod cum dissidentem adversus *Erasmum* *Luthe-*

theri exemplo nimium admiscuisse convitionum scripsi.
Hoc etiam si tacuissim, liber editus arguebat. Hæc
admonitio erat, non insectatio. Quod autem habet ar-
gumentum querimoniarum? Nimirum grave seriumque sit
oportet, quod ingenium tam mansuetum exacerbarit.
Cum Diatriba prodisset, adeo non aculeata, ut ipse
Lutherus fateatur eam præ modestiæ studio frigere: Et
tamen ille dira spirans apparabat cruentum calamum,
suo more tractaturus *Erasmum*, ni duo, quibus pluri-
mum tribuebat, restinxissent hoc incendium, *Wilhelemus*,
& doctor *Jonas*, quorum uterque magnis precibus age-
bat, ut moderate placideque responderet, allegantes ca-
nonicam ac senectutem meam honorificam ac veneratio-
ne dignam, meque laudibus prorsum Angelicis in
cœlum vehentes. Hæc, ut ait, cogebatur non audire
modo, verum etiam credere, cum longe aliud illi lo-
queretur Apologia, qua respondi *Fabro Stapulensi*: nam
hoc ulcus jam olim obductum refricare conatur, cum
incolumi amicitia inter *Fabrum* ac me constiterit illa
concertatio. Sed aliquis illi lætum sed vanum nuntium
attulit, *Fabrum* ab ipso stare. Hinc illæ lacrymæ!
Homini humanitatem specta, tantum tribuit duobus
amicissimis *Wilhelemo* & *Jone*, ut Diatribæ, qua nihil
aliud quam conferebat, tanta modestia tantaque man-
suetudine responderit, quantam videmus in hoc libro
cui nunc respondeo. Non est meæ civilitatis hic reci-
tare litteras, quas mox edito libro privatim ad me scrip-
psit, in quibus hoc agit, ut ipsi gratias agam, quod
tam amice candideque me tractasset, longe aliter scrip-
pturus, si cum hoste fuisset res. Quod unquam inge-
nium sic sibi placuit? Et hæc rursus admiscet, reddi-
turus rationem quare scripserit Regi *Anglorum*, offen-
sam deprecans. Hoc imputat *Christianno* Regi *Daniae*,
alterum *Wilhelemo* & *Jone*. Bella comparatio! Esto, fue-
rit *Danorum* Rex auctor, ut litteris placaret Regis
animum, in cuius nomen tam scurriliter fuerat debac-
chatus: Num etiam hoc suaserat, ut sic tractaret eum
quem sciebat Regi carissimum esse? Hic non solum
Christianam modestiam, verum etiam prudentiam vulga-
rem in *Luthero* desiderare cogimur: Et hæc *Luthero*
Germanico sermone spargit per Orbem, tamen levis
commoveor his insectationibus, quam invidiosis laudi-
bus. Quæ res horrabatur, ut ejusdem libelli initio,
meam eruditionem partibus infinitis præferat erudi-
tioni Regis *Angliæ*, cum omnibus ipsius sciolis? Sic
enim ille loquitur. Quid hic, inquam, erat causæ, ut
me conferret Regi ac doctis *Angliæ*, potius quam *Bi-
libaldum*, aut *Budæum*, aut *Leoniceum*, aut alium
quemvis è turba Scriptorum? Rex Latine scripserat,
nec illic ulla syllaba fiebat mei mentio, nec quicquam
meum quod ad me pertineret, illi respondendum erat
Latine: & hic omisso Rege concionatur Saxonice, ex
abrupto aversens *Erasmi* nomen, in lente, ut ajunt,
wegzunehmen, & idem *apud* *Saxones*. Non enim puto ho-
minem esse tam sultum, ut existimet me talibus lau-
dibus delectari. Verum illud affectavit ut mihi apud
Britannos, apud quos habeo constantissimos ac sinceris-
simos amicos, constet invidiam. Quid Rex possit eru-
ditione, libris editis declaravit. Quod attinet ad scio-
los, non arbitror ullam esse provinciam, ex animo lo-
quor, quæ pluribus insigniter eruditus viris abundet in
omni litterarum genere, quamquam pauci suas exulgent
lucubrationes. In hoc numero nominem novi tam me-
diocrem, cui merito possum eruditione conferri. Ve-
rum his de rebus nimium. Ob hæc id potissimum at-
tigi, ut intelligant qui pro oraculo ducunt quicquid
scripserit *Lutherus*, qui spiritui cedant salutem anima-
rum suarum.

Post hæc instaurat triumphum, jacet prostrata Dia-
triba, tot confossa vulneribus, nec solum saucia relis
hostilibus, verum etiam omniacela, quæ miserat in hor-
stem, in ipsius vitia retorserunt. Est tamen victor pro-
ducit alteram aciem, sed ad triumphum verius quam
ad pugnam. Quis enim pugnare dignetur adversus cada-
ver exanime? Non producit tamen totam aciem. * In-

* Foras, Infinitum.

finiunt

finiunt id quidem, cum singuli apices & litteræ stent pro ipsius dogmate. Agnoscis lector hyperbolen. *Paulum* duntaxat & *Joannem* Evangelistam producit, in quibus declarabit, quantum valeat in torquendis Scripturis, si in cæteris quoque vires suas ostentare voluisset. Verum an his respondere meum sit nescio. Nam Diatriba potissimum susceperat certamen cum duabus opinionibus, quarum altera dicebat liberum arbitrium per se nihil posse nisi in malum, in bono opere nihil agere, sed tantum pati, altera, quæ erat *Lutheri*, dicebat, inane nomen esse liberum arbitrium, nec in bonum quicquam posse nec in malum. Jam sæpius testatus sum Scholasticorum opinionem, quod liberum arbitrium suis viribus possit promereri, saltem de congruo, gratiam justificantem, me nec probare nec improbare: proclivior tamen ad probandum quam ad improbandum. *Augustini* sententiam defendi, quæ docet liberum arbitrium esse quidem in homine, sed ob peccatum inefficax ad gratiam justificantem, nisi gratiæ præsidio juvetur. Verum idem ponit in homine voluntatem & conatum, sed inefficacem, ponit gratiam pulsantem, quæ nondum justificat, & ex consequenti ponit statum hominis medium, qualique transitum, quo jam nec inter impios, nec inter justos numerari potest, sed versatur adhuc, ut ita loquar, inter gratiæ materiam macerantis manus. Ait enim, desiderare gratiam, initium est gratiæ, At multi desiderant gratiam, qui vivunt in peccatis. Hoc autem tribuit libero arbitrio, quod se potest ab oblata gratia avertere, potest sese illi præbere, potest se jam adeptæ subducere vel negligentia, si non agnoscat donum, quod in usuram accepit, vel arrogantia, si sibi tribuat quod Dei est. Non enim patitur *Augustinus*, ut ex bonis ullam sibi portiunculam arroget homo, cum hoc ipsum, quod potest liberum arbitrium, sit Dei donum. Bonum appellat, opinor, quod reddit hominem beatum. Sunt enim varia bonorum genera. Existimat autem hominis voluntatem actam agere in bono opere, hoc est, gratiæ cooperari. Jam si *Lutherus* dirigit aciem in eos, qui docent liberum arbitrium meris naturæ viribus pertingere ad gratiam justificantem, cum aliis illi res est, non mecum. Sed spectemus hanc aciem: *Paulus*, inquit, ad Romanos scribens sic ingreditur adversus liberum arbitrium pro gratia Dei. Statim quod sumit falsum esse docuimus. Aliud enim illic agit *Paulus*, nimirum ut retundat Philosophorum arrogantiam, qui veluti perfecti contemnebant Dei gratiam. Quod si *Lutherus*, qui toties dixit nullum esse liberum arbitrium, sed absoluta necessitate fieri omnia, hic persuadere nititur, liberum arbitrium absque gratia non sufficere ad salutem, me quidem habet assentientem. Neque enim gratia pugnat cum libero arbitrio, sed adjuvat imbecille, & ex utroque libero facit liberius. Sed age, quid tandem ait *Paulus*? Revelatur ira Dei de cælo, super omnem impietatem & injustitiam hominum, qui veritatem Dei in injustitia detinent. Hunc sermonem vult hic esse generalem vel universalem potius, Primum ut ad omnes homines pertineat: deinde ut accipiamus, quicquid egerunt vel Gentes vel *Judei* absque fide in *Christum*, fuisse impium ac damnable, cum ea quæ sequuntur apud *Paulum* declarent hæc ad Gentes pertinere: Quia quod notum est Dei, manifestum est in illis. Invisibilia enim illius à creatura mundi, &c. Verum hoc non ita magni refert. Quanquam ante docuimus, hæc crimina, quæ *Paulus* refert, non competere in omnes Gentes, sed genus hominum accusari, non singulos homines, & plerisque tales fuisse, ut paucorum exceptio non impediatur generale proloquium, quod frequenter accidere in Scripturis, multis exemplis docent *Origenes*, *Ambrosius* & *Augustinus*. De altero mox videbimus. Interim nullum non movet lapidem, ut ex propositione indefinita faciat universalem. Hic, inquit, ego dico apud *Paulum* idem valere, si dixeris, super omnem impietatem omnium hominum. *Hebraicatur enim Paulus fere ubique*. Hoc dicit *Lutherus*, sed solus. Vide

A vero unde petat suppetias, ab idiomate Hebræorum! Et Latini nonnunquam ponunt hominem pro omni homine, ut cum dicunt, *homo est animal rationale mortale*. Verum quoniam id nec apud Hebræos nec apud nos perpetuum est, infirmum est argumentum *Lutheri*. Sed finge *Paulum* dixisse, *omnium hominum*, quid hoc ad universalem propositionem, cum adstringat illam id quod sequitur, *eorum qui detinent veritatem Dei in injustitia*. Hoc tamen quadrat in Philosophos turpiter viventes, non tamen quadrat in omnes Ethnicos, quorum multi simpliciter errabant, ignari veritatis, quam noverant Philosophi. Alteras suppetias petit ab articulo Græco. *Non est*, inquit, *Græce*, eorum qui detinent, sed hominum detinentium, ut hoc sit velut epitheton omnium hominum, sicut cum dicitur, Pater noster qui es in coelis. Hæc ille. Si articulus Græcus separat patrem cœlestem à patre terrestri, & hic *κατεχόντων* discernit eos Philosophos, qui veritatem cognitam detinent in injustitia, ab his qui non detinent, quod annotavit *Origenes*, ubi est igitur proloquium universale? Probabile est à morte *Christi* multos *Judeos* fuisse servatos, qui non expresse credebant *Christum* Deum & hominem natum ex Virgine, sedere ad dextram Patris, cum hæc nondum essent satis prædicata. Sufficiebat illis illa quâvisunque pro tempore fides. Quid si inter Gentes quoque fuerunt, quorum fidem approbarit Deus? Credebant enim quidam Deum esse mentem summam, æternam, omnipotentem, incomprehensibilem, qua nihil melius majusve possit cogitari, creatricem, & gubernatricem rerum omnium, remuneratricem pietatis, ulticem impietatis. Nec enim refert, quo nomine illam appellarint, mundum, naturam, *Jovem*, aut alio quocunque nomine, ut Dei bonitas supplerit quod naturæ viribus erat diminutum. Hoc interim disputandi gratia duntaxat dictum esse volo: tamen si Divus *Ambrosius* in libris de vocatione Gentium non semel arbitratur, Dei providentiam nulli ætati, nulli genti, nulli hominum defuisse ad salutem. Quod autem ira Dei dicitur revelari, non huc pertinet, quod nullus ante Evangelium noverit Deum ultorem malefactorum, cum Apostolus de Philosophis scribat, *Qui cum justitiam Dei cognovissent, &c.* sed quod oblata cunctis gratia jam apparerent inexcusabiles, qui tantum donum oblatum contemnerent. Ridiculum est autem quod colligit *Lutherus*, revelatur ira, ergo nemo noverat se dignum ultione. Revelatur prædicatione clarissima per universum Orbem, revelatur adempta omni excusatione, vel ignorantia vel desperationis, cum antea complures ignorarent se peccare, nonnulli crederent non esse Deum, nec animas superesse corporibus.

Jam ut hæc ad omnes pertineant qui non credebant Evangelio, non statim sequitur, quod in homine præstantissimum est, esse impietatem. Ut enim demus morales virtutes non sufficere ad Evangelicam justitiam absque fide, non tamen impie faciebant honorando parentes, diligentes liberos & uxores, sublevando pauperes, ægrotos & afflictos, quod multi non ob aliud faciebant, nisi quia per se erat bono viro dignum, & sibi vellent eadem fieri, si similis incidisset casus. Hos citius invenisses apud idiotas, quam apud Philosophos, si Satyris illorum credimus. Jam non ideo summa vis animi, qua Deum noverunt, quaque quid honestum esset perspexerunt & appetierunt, erat impia, si plerique corrupti carnis affectibus, prolapsi sunt ad turpitudinem. Nec ideo caruerunt libero arbitrio, quia abusi sunt libero arbitrio. Largiamur autem quod affectat *Lutherus*, omnes & *Judeos* & Gentes fuisse impios priusquam crederent Evangelio, quod est falsissimum, quid hoc adversus nostram opinionem? An ubicunque peccatum est, ibi nullum est liberum arbitrium? cum *Augustinus* etiam *Pharaoni* non adimat liberum arbitrium. Sin hoc agit ut doceat liberi arbitrii vires non sufficere ad salutem absque præsidio gratiæ, me quidem, ut dixi, habet assentientem. Verum ante sufficienter præ-

prædicatam Evangelii gratiam sufficiebat *Judæis* illa confusa fides in *Christum*, quæ non sufficiebat Evangelii luce jam coruscante. Fortasse tales reperiuntur & inter Gentes. Et hinc illud *Judæorum* scandalum, ac Gentium contemptus. Ita exoritur Evangelii lux, fecit ut qui prius erant justi, jam non essent justi, nisi crederent Evangelio. Atque hoc *Paulus* vocat revelari iram de cælo super omnem impietatem. Sic autem ira revelata fuisset etiam super multos Judæos, quos nunc habet cælum, si non credidissent Evangelio prædicato, cum ut est probabile multa ignorarint vera, quæ patefecit Evangelium, veluti de natura divina & humana juncta in eadem hypostasi, de Filio Patri hominifio, de Spiritu Sancto Deo ex utroque procedente, de partu Virginis, de resurrectione, de ascensione, de confessu ad dextram Patris, de corpore & sanguine sumendo in Eucharistia, deque reliquis Ecclesiæ Sacramentis. Ad hæc sicuti qui justus dicitur non statim vacat omni vitio, ita qui dicuntur injusti, non ita dicuntur injusti, ut nihil habeant boni, sed quod magnis multisque criminibus obnoxii sunt. At *Lutherus* sic colligit, egent justificatore, ideo quod habent optimum, impium est. Hujusmodi hyperbolis delectatur. Jam torquet & illud, in cogitationibus, quod Græce est *διαλογισμοῖς*, quæ vox videtur esse ratiocinantium. At *Paulus* non damnat in illis, quod male ratiocinati sint de Deo, cujus sempiternam divinitatem erant assequuti, sed quod affectibus corrupti, cognitum Deum non ut oportuit coluerunt. Quemadmodum *Seneca* deridet cultum Deorum, quem tamen observandum putat, non quod esset pius, sed quia leges publicæ fieri juberent. Nec ideo nulla est ad bonum propensio, si ratio cupiditatibus obruitur absque gratia. Atque interim sibi non constat *Lutherus*. Quoties negavit esse ullum conatum ad honesta? Quod & hic iterat, tamen velut oblitus sui, dicit hic, cum fieri non potuerit, quin aliquot inter *Judæos & Gentes summa vi liberi arbitrii egerint & conati sint*. Nec sequitur, ille conatus absque gratia fuit imperfectus, ergo fuit impius.

213. Porro quod *Pauli* testimonium, *Omnes declinaverunt*, &c. torquet ad omnes Judæos, ostendimus in singulos non posse competere, sed hæc in genere dicta esse, quod plerique tales essent ante Evangelium, id quod patuit in persequendo *Christum*. *Lutherus* excipit illos, qui erant in spiritu. At tales erant & inter *Judæos* ante vulgatum Evangelium, & fortassis inter Gentes, quando *Mosis* Lex, quoniam non erat omnibus data, non obligabat omnes, nec ab his exigebatur exacta fides omnium articulorum, quæ requirebatur à Judæis, sed exactior à Christianis. Nam *Lutherus* hunc *Pauli* locum applicat ad universum genus mortaliū, cum sacri Doctores affirmant dictum proprie in Judæos, quos per Legis verba coarguit, ne putarent hæc ad Gentes pertinere. Quod autem hæc in Judæos dicantur, duplex adferunt argumentum: alterum quod Gentibus in propria causa exprobrarit, quæ hic dicit in Judæos, nimirum Cap. i. alterum quia *Paulus* subnectit, *Scimus autem quæcumque Lex loquitur, iis qui in Lege sunt loquitur*. Verum, inquiet, si hæc quadrant in Judæos, multo magis quadrabunt in Gentes, sine lege, sine Deo viventes. Num igitur vult hæc omnia dici in universum hominum genus, nulla prorsus exceptione facta? Dicat igitur, quo tempore prospexit Deus: Ante Legem, an sub Lege: ante proditum Evangelium, an post? An semper prospiciens ea loquitur, quæ refert *Paulus*? Atqui ante Legem fuit *Abel*, *Enoch*, *Noe*, *Melchisedec*, *Job*, in quos hæc verba nequaquam competunt. Sub Lege multi justitiæ titulo prædicati sunt, de quibus testatur Scriptura, quod in toto corde Deum exquisierint: Velut hic ipse *David*, *toto corde meo exquisivi te: ne repellas me a mandatis tuis*. Absit autem, ut hæc verba congruant in totam *Christi* Ecclesiam. *Hieronymus* cæterique probatores hujus Psalmi vaticinium arbitrantur ad id tempus referendum, quo passus est Dominus, cum adeo declinarant omnes, ut

A ipse etiam Apostolorum princeps Dominum abjuravit. •
Quamquam nec in hos, aut *Nicodemum*, aliosque discipulos ac discipulas Domini competunt hæc tam atrocia, quæ hic dicuntur. Siquidem in hac historia refertur muliercularum pietas, quæ parabant aromata, nec omnes *Judæi* blasphemias jaculati sunt in *Jesum*, nec omnes consenserunt in necem innocentis. Ne quid interim memorem de Judæis p̄focul habitantibus, ac per orbem terrarum sparsis, & ignaris quid *Hierosolymis* ageretur. Itaque ut demus hæc ad Judæos esse referenda, non possunt in omnes quadrare, cum in eodem Psalmo legatur, *Qui devorant plebem meam, sicut escam panis*. Qui convenit, ut plebs Dei dicantur, in quos ista tam atrocia competant, quæ nec in Ethnicos omnes unquam dici potuerunt? Adde quod ipsum Psalmi exordium indicat hæc non in universos homines, sed in impios dici: sic enim incipit: *Dixit insipiens in corde suo, non est Deus*. Quamquam mox in prospectu Dei, mutatur numerus, & additur signum generalitatis, *Omnes declinaverunt: simul inutiles facti sunt*. *Christus* tum aggressus est Satanæ tyrannidem, cum is maxime regnaret in Mundo. Quod si ne tum quidem hoc vaticinium competeat in omnes mortales, nullum fuit tempus, quo potuit in omnes dici juxta *Lutheri* interpretationem. Quod si juxta *Ambrosii* doctrinam, generalem sermonem referimus ad unam totius generis partem, ut omnes dicantur declinasse, qui vacabant Dei Spiritu, nihil agit *Paulus* hoc testimonio, qui conatur ostendere, mortales universos peccasse, & egere gloria Dei, quæ per Evangelii gratiam aperiabatur. Jam quando constat, hoc testimonium è diversis Scripturarum locis contextum esse, hi versus, *Sepulchrum patens est guttur eorum, Linguis suis dolose agebant*, non dicuntur à Deo prospiciente super filios hominum, sed à Prophetâ adversus pietatis inimicos. Porro non omnes esse tales, declarant quæ sequuntur, *Et latent omnes qui sperant in te Domine*. Rursum quod sequitur, *Venerunt aspidum sub labiis eorum*, in eisdem dicitur, nec in omnes competere, declarat quod sequitur: *Verum tamen justî confitebuntur nomini tuo*. Proxima particula sumpta est ex Psalmo nono, ubi numero singulari dictum est, *Cujus os maledictione plenum est*: & ibi mentio fit justorum, quorum desiderium exaudivit Dominus. Ultimus versiculus, *Non est timor Dei ante oculos eorum*, est in principio Psalmi xxxv. numero singulari, *Dixit insipiens in semetipso: non est timor ante oculos ejus*. Nec hæc dici in universum hominum genus, declarant illa ejusdem Psalmi, *Filii autem hominum in tegmine alarum tuarum sperabunt*. Qui in medio sunt tres versiculi sumti sunt ex *Esaia* Cap. lxx. In quo Deus exprobrat populo suam malitiam, non quod tales essent nati, sed quod prava voluntate recessissent à Domino. Nec cum aliis expostulat, quam cum Judæis. Cæterum *Hieronymus* indicat, ab his verbis, *Sepulchrum patens*, usque ad illa, *Non est timor Dei*, quod in medio est Psalmi xlii. apud Hebræos non haberi, sed à studioso quopiam adjectum ex *Pauli* citatione, qui suspicatus sit in Psalmo deesse, quod aliis ex locis erat attextum. Cum hic Apostolus ex locis tam diversis contexuerit testimonium, cum bis mutato numero, quod in unum dictum est, torserit in omnes, tamen *Lutherus* miram excitavit tragicædiā, quod Diatriba dixerit, aliquoties apud hunc magis pugnare testimonia, quam suis locis, quod tamen in Apostoli laudem dictum est, qui scite gnaviterque pugnet Scripturis. Sed ut ad rem, si totus hic locus, ut vult *Lutherus*, ad universum hominum genus pertinet, quid faciemus de tot viris divino testimonio comprobatis, quibusdam etiam in utero sanctificatis? Denique quid faciemus *Joanni Baptistæ*, qui Propheta fuit antequam natus? Si tantum refertur ad eos qui erant in carne, nondum renati spiritu, qui cohæret quod sequitur, *ut omnis mundus subiectus fiat Deo*. Constat enim hic mundum dici, non tantum mundo deditos, verum universum mortalium genus à mundi primordiis usque
Tom. IX. Bb bb b ad

• ad finem. Et *Origenes* dubitat, an sermo pertineat etiam ad Angelos, tantum abest ut quengnam excludat hominem. Rursum si ad universos pertinet, an etiam in pueros hærebunt illa, *Venenum aspidum sub labiis eorum*, & qui fari per ætatem non possunt, dicentur habere os maledictione plenum, & qui ingredi nondum possunt, habent veloces pedes ad effundendum sanguinem? Quanquam quid loquor de pueris? Quis fuit unquam apud Ethnicos populus tam scelerosus, ut in universos hæc omnia competerent, quæ *Lutherus* vult in universos & singulos homines congruere?

Dices, quorsum hic tendit sermo? An ut vel Scriptura mentatur, vel *Paulus* mala fide citarit Scripturam? Absit. Sed ut *Lutheri* telum, quod existimat esse certissimum, repellam. Hic sermo generalis ad universos homines pertinet, excepto uno *Christo*, & si liber, diva Virgine, ut filius & mater pro uno numerentur: Hoc ideo dico, quod quidam, *usque ad unum*, interpretantur, usque ad *Christum*: ut accipiamus *Christum* exceptum: Quanquam mea sententia germanus Prophetæ sensus est, ut *usque ad unum* perinde valeat, quasi dixisset, *ne unus quidem*: & *ne unus quidem* idem sonet quod *nullus*. Quanquam hæc particula, *usque ad unum*, non additur in hoc Psalmo, qui ex XIII. aut LII. Fateor igitur hunc sermonem ad omnes pertinere, juxta rationes quas ante proposuimus, quarum una est, ut generalis sermonis veritas constet, etiam si pauci sint, in quos ista non quadrent. Altera est, si generalis enuntiatio non referatur ad singulos homines, sed ad genera singulorum: ut intelligamus nullam fuisse sub cœlo nationem, quæ non maxima ex parte fuerit corrupta talibus vitiis, aut similibus: quo tropo dicimus totam civitatem infectam, in qua nulla pars est à peste libera, aut in qua perpauci sunt non infecti. Quod si quis velit hujusmodi sermones urgere ad exactam Dialecticæ rationem, audiet, *Summum jus, summa injuria est*: & cogetur alios multos ad eandem exigere regulam, quod cum nullo modo poterit, velit nolit concedet nobis, ut hunc sermonem juxta sensum communem interpretemur, duntaxat quantum ad aliquot hujus sermonis particulas. Addam illud, hunc sermonem non esse dictum nisi in eos, qui talium oriminum capaces sunt, hoc est, non in infantes, sed in adultos. Postremo summa quidem scelerum cadit in universum hominum genus, at non singulæ particulæ quadrant in singulos: Veluti si quis diceret universos *Ninivitas* esse sceleribus variis contaminatos, adulteriis, veneficiis, rapinis & homicidiis, non significaret singulos illorum esse tales, sed inter illos multos esse tales. Proinde *Lutherus* impudenter facit, qui quod in his est atrocissimum, torquet ad singulos homines, *Omnes peccaverant, & egent gloria Dei*: Verum est, sed omnes dicunt in corde suo, non est Deus, & omnes habent venenum aspidum sub labiis, de singulis dici non potest, ne de Gentibus quidem. Porro quod ait, *Non est qui faciat bonum*, aut per hyperbolem est dictum, aut nullus facere dicitur, quod à paucissimis fit: Aut non quodvis bonum intelligamus, sed illud bonum, ad quod conditi sumus, & quod redditur beatis, quod solus ille largitur, qui solus est vere bonus. Jam si *Lutherus* hyperbolis suis exaggerans in immensum omnia, clamat in præstantissima hominis parte, videlicet ratione, summam esse Dei ignorantiam, in proxima, voluntate, summum Dei contemptum & odium, non animadvertit, quod dum hæc in immensum attollit intentus victoriæ, *Paulum* facit secum eodem in loco pugnatem. Qui convenit enim, ut nunc sentiat Apostolus, eos extrema veri, honesti, Deique teneri ignorantia, de quibus paulo ante scripserat, *Super omnem injustitiam hominum, qui veritatem in injustitia detinent*: ac rursus, *Qui cum justitiam Dei cognovissent, quod qui talia agunt, digni sunt morte, non solum ea faciunt, verum etiam assentiuntur facientibus*. Hoc de cognitione honesti. De cognitione Dei, sic illis testimonium perhibet, *Quia cum cognovissent Deum, non si-*

cut Deum glorificaverunt: adeo non tribuens illis extremam ignorantiam Dei, ut exprobraret illis quod ex rebus cognitis intellexerint invisibilem Dei naturam, sempiternamque virtutem, postremo ipsam Deitatem. Quantum absunt hæc verba *Pauli* à *Lutheranis* hyperbolis? Cæterum quod ad voluntatem attinet, alibi *Paulus* sub persona peccatoris loquitur, *Velle adjacet mihi, perficere autem bonum non invenio*. Item, *Cum omnes Gentes quæ legem non habent, naturaliter ea quæ legis sunt faciunt*, &c. His verbis non solum tribuit illis velle bonum, sed etiam facere bonum. Ac mox in Gentibus inducit conscientia *magis*, cogitationibus se vicissim accusantibus aut defendentibus. Hæc non constant cum *Lutheranis* exaggerata rerum omnium ignorantia. Similiter exaggerat illud, *Simul inutiles facti sunt*, id est, prorsus inutiles. Non erat illi satis, inutiles ad innocentiam Evangelicam. Item, *Non est qui faciat bonum*, attollit, nihil omnino boni possunt omnibus suis viribus, sed extremæ malitiæ plena sunt omnia, quæ sapiunt & faciunt.

Hactenus pro Gentibus respondimus. Nunc veniamus ad Judæos, ad quos hæc proprie pertinere testatur ipse *Paulus*. In horum præstantissimis partibus erat summa ignorantia Dei. Quid igitur sibi volunt illa, *Si autem Judæus cognominaris, & requiescis in Legge, & gloriaris in Deo, & nosti voluntatem, & probas utiliora instructus per Legem*, &c. Audis-ne profundissimam rerum omnium ignorantiam? Atqui hæc dicuntur in Judæos improbos. Id arguunt quæ sequuntur, *Qui alium doces, teipsum non doces, Qui predicas non furandum, furaris*. Apostolus accusat utroque, Gentes, quod Deum, naturæ viribus cognitum, non ut Deum glorificaverunt, Judæos, quod per Legem instructi scientia fugiendorum & expetendorum, alio deflexerunt animum. Non enim poterat justè accusare voluntatem, nisi tribuisset illis scientiam. At *Lutherus* utrumque prorsus adimens homini, merito fatetur Deum immerentes & servare & perdere, cum *Paulus* eodem in loco scribat, *Non est exceptio personarum apud Deum*. Quod si nullo respectu meritorum nulloque momento in libero arbitrio posito, quoddam servat, quoddam damnat, qui convenit apud Deum nullum esse discrimen personarum? Hos nodos ubi dissolverit, tum pergat exaggerationibus plus quam tragicis singula quantum vult attollere: nam his aliquot occupat Capita. Nunc quo magis exaggerat, hoc magis Apostolus secum ipse pugnat. His cognitis per se cuivis liquet, quam illa sint frigida, quæ *Paulus* repugnat intonabat, Ergo Christus non redemit nisi viliissimam hominis partem, præstantissima parte sui redemptor fuit. Hos fumos si procul cernas, putes aliquid esse, si propius admoveas oculos, mera ludibria sunt. An Diatriba non ingenuè professæ est, & rationem & voluntatem hominis fuisse vitiatam peccato *Adæ*, sed multo magis nostro. Sed nihil residere boni, nec in ratione, nec in voluntate, non solum præter sensum communem, verum etiam impium dictu est, cum *Paulus* tantum boni tribuat Philosophis Ethnicis & Judæis sceleratis. Verum imponit nobis paralogismis vocabulorum, quoties bonum dicimus, ille interpretatur unicum illud bonum, quod beamur, cum intelligere dicimus, interpretatur perfectam cognitionem, cum velle, voluntatem interpretatur efficacem ad justitiam absque gratia. Atque interim multa impudentissime colligit, *Si conatur*, inquit, *reliquus est bonus, falsum est, quod eos sub peccato esse dicit*. Quid ego audio? Cum nos doceat etiam justificatos esse in opere quovis sub peccato, imo sub regno Satanæ, miratur si conatus aliquis bonus dici possit in homine nondum renato. Bonum accipio non absolute bonum, sed quod aliquem habeat gradum ad bonum, quemadmodum dicimus feracem terram, non quæ fert multam segetem, sed quæ culta possit ferre, ejusque rei jam sponte prodatur aliquod specimen, velut invitans agricolarum industriam. Ratiocinatur & hunc in modum: In hoc totus

totus incumbit *Paulus*, ut gratiam necessariam faciat cunctis hominibus: Si autem per se aliquid possent incipere, gratia non foret opus. Si quis sophisticari velit de verbo incipiendi, etiam naturæ dotes sciant à gratia: verum hoc alias. An hoc enthymema non statim rejicit sensus hominum communis? Si ægrotus utcunque concoxit, non habet opus Medico. Si vulneratus utcunque claudicat, non opus habet chirurgo: Imo ut propius conferam, si tantum sinistro laborat oculo, non eget collyrio, quia dexter sanus est? Aut qui febris laborat non eget Medico, quia caret hydrope, pleuritide, gravedine, podagra, aliisque morbis innumeris. Si ulla pars hominis quicquam habet sani, aut semisani, frustra est Medicus: ita scilicet quicquid est in homine, quod non sit extreme malum, frustra est gratia. Quid his exaggerationibus ineptius? Quod est pudor in adolescente, hoc est probitas moralis in homine. Non est perfecta virtus, & tamen virtus est potius quam vitium, nihilo secius indoles est perfectæ virtutis spem faciens. Ita Medici libentius ac facilius curant corpus bonæ temperaturæ, quam malæ. Absit illa sanitas, sed insunt pristinae sanitatis reliquiae, quæ vicissim artem Medici juvant excitatæ pharmaco, nonnunquam & citra Medicorum operam morbum superant, quanquam hætenus nos destituit similitudo. Absque Medico conditi sumus, absque Medico sæpe convalescimus: absque Deo nec sumus, nec valemus. Postremo cum hoc ipsum, quod in homine residet, ex Dei bonitate relictum sit, in tantum illud extenuare, dejicere & corrumpere, quid aliud est quam Dei benignitatem elevare? Erat ingens Judæorum supercilium, & hinc periclitabatur Evangelii gloria, eoque *Paulus* magnæ vehementia machinis omnibus pugnat adversus impiam fiduciam, aliter opinor disputaturus, si nunc videret ob persuasam rerum omnium necessitatem, alios desperantes, alios in omne facinus ruentes, dum sic cogitant, Quid refert temperare à malis? Si præfinitum est ut peream, frustra sumam operam: si destinatum est, ut fiam salvus, nihil obfuerit animo morem gessisse. Quid autem magni docuit *Lutherus*, si probavit omnes homines esse obnoxios Deo, inutiles ac reprobos naturæ viribus, cum idem fateatur hominem quamvis justum in optimo quoque opere nihil aliud quam peccare, sic ut mereatur gehennam, quod quidem ad ipsum attinet? Quoniam autem non probavit per Scripturas quod pollicitus est, nec ego assentiar, quod eram pollicitus. Rejicit Sophistas, qui post tanta Scripturarum fulmina fortassis audebunt dicere, quod ratio & voluntas licet erret ac declinet actu, tamen aliquid possit cernere & expetere suis viribus. Hoc sophisma rejicit bifariam: Primum, quod affirmat hic, non requiris Deum, nihil aliud sonare, quam, non potest requirere. Deinde, quod si sic intelligeretur, *Paulum* nihil ageret hac disputatione. Utrumque falsum est quod hic adfert. Nam ostensum est, hominem naturæ viribus & nosse Deum, & intelligere quid fas, quid nefas in plurimis, & utique qui sapi, potest. Ad hæc declaratum est, gratiam naturæ bonum perficere. Non perficitur autem quod non est, nec adjuvatur, nec instauratur, nec erigitur, nec sanatur quod nihil est. At gratiæ materia, liberum arbitrium est hominis. Et absurdissimum est, ideo nullum esse locum gratiæ, si quid naturæ viribus cernit ratio, aut si aliquo modo ad bonum propensa est hominis voluntas in quibusdam. Nec statim impium est, quod est imperfectum. In *Pilato* non erat impia voluntas, quod studuit innocentem eripere, sed erat imperfecta, eoque non peregit quod voluit. Ita negatur intelligere Deum, non qui prorsus nihil novit de Deo, sed qui non noverunt eum quemadmodum oportet: negatur facere bonum, non qui nihil omnino facit boni, sed qui non præstat hoc bonum quod est homine dignum. Quemadmodum insipientes dicuntur, non qui nihil omnino sapiunt, sed qui non sapiunt in his quæ sunt sapiente viro digna: & ignarus Rhetorices dicitur,

A non qui nihil omnino tenet ejus artis, sed qui non potest præstare Rhetoris officium. Verum ut finiam, Quorsum hæc omnia tendunt, ut omnes homines doceantur egere gloria Dei? Id fatentur & Scholastici, qui plus tribuunt libero arbitrio quam Diatriba. Vicit itaque *Lutherus*, sed quid? Nullum hominem naturæ viribus quicquam omnino posse scire de rebus divinis. Verum huic sententiæ reclamatione ipse *Paulus*, hoc ipso argumento docens Gentes egere gratia Dei, quod Deum cognitum non coluerint. Attamen *Lutherus* tribuit notitiam Dei & honesti, sed per Legem: idque tribuit Judæis etiam impiis. Et hoc ipsum vocat Dei gratiam, quod per Legem didicerunt quid esset Deus, quid rectum, quid pravum. At quod crassis Judæis erat Lex, hoc Græcis ingeniosis erat naturæ vis, & res conditæ, nec quicquam vetat hæc Dei vocare gratiam, cum *Paulus* dicat, *Deum illis revelavit*. Judæi ut crassi signa quærebant, Græci sapientiam. Hic mihi vide, an non manifeste *Lutherus* sibi contradicat: Ait Judæos impios intellexisse Deum, & honesti formam, Cernit igitur aliquid ratio naturæ viribus. Diceret, cernebant per Legem adjuti. Verum si Gentes eadem suis legibus puniunt, quæ Judæi, sequitur illos meris naturæ viribus in plerisque vidisse quid fas, quid nefas.

B Similibus verborum præstigiis exaggerat illa Pauli, 216. *ut obstruatur omne os, & omnis mundus obnoxius fiat Deo*. Si verbis urget *Lutherus*, & quadrupedes & Angeli erunt obnoxii Deo, hoc est, rei: nam Græce est *ὑπόδικος*. Quod si hic recepimus hyperbolen Apostoli, qui totum mundum dixerit universum hominum genus, quo sermo plus habeat vehementiæ, quin eandem agnoscamus in recensendis hominum sceleribus? Et hic ratiocinatur quemadmodum paulo superius, Si qua vis superest homini, qua queat ex natura nosse aut velle aliquid, non obstruitur omne os hominum: quasi non sit obnoxius judici, qui multis admissis criminibus, una quapiam in re non deliquerit, Imo unicum facinus totum hominem obnoxium facit poenæ: aut ægrotus non sit obnoxius Medico, si quam partem habeat in corpore non dico sanam, sed non affectam morbo. Imo sufficit unicum malum, ut totus homo sit obnoxius Medico. Bellum vero quod hic argutatur, *omne os* intelligi, non omnium hominum, sed totum cujusvis hominis, quasi singulæ vires hominis habeant suum os. Sed quid absurdi, si diceret ratio, video quam sit expetendum honestum, quam fugienda turpitudine, & id ut possem tu dedisti naturæ conditor, absolve quod dedisti, & adde quod deest? Ergo ne id quod intelligit non est obnoxium Deo? Est, primum quia imperfectum, deinde quod videt expetendum non potest assequi sine gratiæ præsidio. Quod si non ferimus ullam hominis portionem non obnoxiam Deo, hoc est, non impiam, non dignam ultione, redibit eadem absurditas in justificationis: in quibus si nihil est boni, cur dicuntur iusti? Si est, erit aliquid non obnoxium Deo, hoc est, non impium, neque dignum ultione. Si responderit, hoc non esse ex homine, sed ex dono Dei: Idem dicam in Judæo, qui per Legem novit recta, & in Ethnico, qui ex rebus conditis ingeniique viribus & industria sua novit Deum, & perspicit quæ sunt honesta saltem aliqua ex parte. Omitto quod hic rursus assumit, rationem totam esse sanam, cum mea Diatriba loquatur contrarium. Semper est in extremis, nec usquam agnoscit medium, aut totam rationem vult esse sanam, aut totam impiam.

F Possem hic facere disputandi finem, explosa, quam 217. *Lutherus* inducit, rerum omnium necessitate, quicum mihi certamen erat. Nam quæ restant, ut & pleraque superioris voluminis adversus opinionem Scholasticorum, contendunt liberum arbitrium non valere ad bonum opus, hoc est, meritorium gratiæ, quam opinionem Diatriba non susceperat tuendam. Quædam tamen obiter attingam. Exaggerat illud Pauli, *Ex operibus Legis non justificabitur omnis caro coram ipso*, ex quibus interpretatur omnem hominem cujusunque conditionis

ac status sit, in præstantissimis etiam naturæ viribus nihil habere, nisi meram impietatem, cum damnetur ipsa etiam Legis opera. Omitto quod hic frigidissime omnem carnem interpretatur hominem spiritu vacuum, cum *omnis caro* dictum sit pro omnis homo, juxta proprietatem sermonis Hebraici. Ad hæc cum opera Legis interpreter non solum illa ceremonialia, verum etiam præcepta Decalogi, quæ sibi constat, qui ante docuerit nullum præceptum ab homine posse servari, hic concedens per liberum arbitrium omnia Legis opera fieri, quæ tamen non conferant justitiam. Quid enim aliud sunt opera Legis, quam servata Legis præcepta? Atque inter hæc sunt credere Deo, diligere Deum ac proximum. Itaque si dixisset Legem totam servari non posse per liberum arbitrium absque gratia, facile subscriberemus illius sententiæ. Aut si dixisset, externa Legis opera, qualia sunt, *non occides, non furaberis, non mæchaberis*, non conferre justitiam, si desit caritas, tolerabilis erat oratio. Nunc quis unquam audit omnia Legis opera esse damnabilia, & impium facere? Nec referre, summo-ne an mediocri, an nullo studio in Lege exercitati sint? Postremo ut demus opera non conferre justitiam, certe non faciunt impium, nisi adsit perversus animus. Et enim cum in Judæis circumcisio sustulerit labem originis, si opera Legis nec conferunt justitiam, nec faciunt impium, unde illa summa in præstantissimis hominis partibus impietas? Si dicit ex malefactis, mecum facit, sed interim non præstantur opera Legis. Nec enim protinus impietas est aut injustitia, ubi abest innocentia primæ conditionis.

218. Hic rursus flagellatur infelix *Hieronymus*, periclitans ne detractus è coelis præcipitetur ad inferos, qui docuerit hunc *Pauli* locum intelligendum de ceremonialibus Legis, quasi hujus sententiæ primus auctor sit *Hieronymus*, ac non potius sit Græcorum omnium. Nam Commentariorum in Epistolam ad Romanos interpretis est verius quam auctor, etiam si interpret quoque parum est certus. Quod faveret *Augustinus* tam pio tamque celebri Ecclesiæ Doctore, recte facit: tamen si ne hic quidem sibi satis constans, primum adeo detestans Scholasticam Theologiam, quam *Augustinus* non aliter quam *Jupiter Minervam* è cerebro suo genuit. Deinde quod in eum tam petulanter debacchatur, cujus & sanctimoniam *Augustinus* ipse veneratus est, & eruditionem suspexit, id quo spiritu faciat ipse viderit. Sed ubi fortiter reclamationem *Augustinus*? In disputatione posteriore adversus *Hieronymum*, quam jam senex scripsit, non audet affirmare, sed fatetur difficillimam esse questionem. In Commentariis autem, quos scripsit in Epistolam ad Galatas, negat eos ex operibus Legis justificari, qui illis sic fidunt, ut adspiciantur Dei gratiam oblatam per Evangelium. Id dici potest etiam de sancto *Simeone*, aut ipso *David*. Non enim fuisset ex operibus Legis justificatus, si in illius ætatem incidisset adventus *Christi*, sique sprevisset Evangelii gratiam, quæ ut erat copiosior, ita perfectiorem exigebat justitiam. Eoque *Paulus* non simpliciter dixit, *non justificabitur*, sed addidit, *coram illo*: coram quo nec astra munda sunt, quam mox appellat justitiam Dei. Hæc extra causam. Rursus odio *Hieronymi*, negat opera ceremonialia fuisse mortifera post mortem *Christi*. Si de Judæis loquitur, qui vixerunt in primordiis Evangelii clarescentis, recte loquitur. Nam his permissum est priscos servare ritus, quo Lex à Deo tradita, non procaciter abjiceretur, sed paulatim & cum honore antiquaretur, modo ne in illis ponerent spem salutis. Sed quis unquam audit ab Apostolis toleratam Gentium circumcisionem? Nam *Timotheus* altero parente erat Judæus, nec hunc tamen prius circumcidi passus est, quam eum mitteret in Judæam. Cæterum ubi per Orbem coruscaret Evangelii gratia, nec ipsis Judæis permissum est uti Legis ceremoniis, etiam si non collocarent in illis spem salutis, non quod illa corporalia per se mala sint aut bona, sed

A quod per occasionem offensis infirmis, & confirmatis impiis Judæis, officerent Evangelio propagando. *Chrysostomus* enim acrius vociferatur in Christianos, qui cum Judæis jejunabant, quam in adulteros aut ebriosos. At *Lutherus* ita loquitur, quasi nunc quoque talia ponenda sint in mediis, quod genus sunt stare, sedere, edere ac bibere: quanquam & hæc mortifera sunt, si secus quam oportet fiant. Proinde quod dicit, *Cum hoc bene fiat, ut ea quispiam faciat, & nihil illicitum tamen faciat*, ut aliquo tempore apud Judæos verum fuit, ita simpliciter verum non est. *Augustinus* sic loquens, ut hic loquitur *Lutherus*, ab *Hieronymo* reprehensus est, & ille reprehensori agit gratias. Etiam si non congruit hæc similitudo. Siquidem edimus & bibimus, dormimus ac vigilamus ad usum naturæ, stamus & ambulamus ob utilitatem aliquam, cum observatio rituum Judaicorum prorsus esset inutilis. Et si quosdam non impie loquentes audire volumus, homo pius omnia faciens in gloriam Dei, etiam cum edit, bibit, dormit ac ludit, promeretur.

B Nec illud ad hanc causam pertinet, quod ceremonialia æque fuerint exacta in veteri Lege, atque moralia Decalogi. Quod si verum est, quæ sit, ut qui servat sabbatum, non peccet, qui dat eleemosynam, peccet? Nam hoc nos docuit iste, quamvis justum in opere quamvis bono peccare. Colligit igitur *Paulus* de universis operibus Legis loqui: in quibus, ut dixi, est dilectio Dei ac proximi, quæ si non justificant hominem, quid est quod justificat? Utitur autem tali lemmate, *Cum ea pars Legis quæ ceremonias præcipit fuerit abrogata, jam nec opera Legis dici poterant, cum Lex non sit*. Quod acumen? Obsecro, quo tropo nunc illa vocamus opera Legis, nisi quod aliquando Lex ea vigeat? Et abrogabatur tum potius quam erat abrogata, & hæc tunc erat abrogata, ne quis illa crederet ad salutem necessaria. Quod ad usum attinebat, paulatim erant abroganda Judæis duntaxat. *Possisset*, inquit, *aperte dicere, Lex est abrogata*. Quid magni erat, si hoc dixisset Apostolus, cum ipse Dominus aperte Legem abrogavit, dicens, *Lex & Propheta usque ad Joannem*, quod utique Judæis dictum est, non Gentibus. Quanquam id ipsum *Paulus* sedulo clamabat ubicunque licebat. Cæterum ob insuperabilem Judæorum pertinaciam, & honorem Legis à Deo traditæ, spatium aliquod illi datum est, quemadmodum egregios viros de Republica bene meritos etiam vita defunctos, multo cum honore deferimus ad sepulturam, non autem ejicimus ex ædibus. Et sicubi tacuit Legis ritus omittendos esse, hoc consilio tacuit, quo *Petrus* Hierosolymis, & *Paulus* Athenis prædicantes *Christum*, virum illum appellarent, divinæ naturæ nullam facientes mentionem. Nam hæc sacris Interpretibus potior videtur causa Legis paulatim antiquatæ. Alioqui quis erat honos servare, quod nihil conducebat, & multis adferebat offendiculum? Aut quæ Legis erat contumelia, si protinus prædicassent Apostoli, posteaquam adesset veritas, umbras ac figuras esse, legendas quidem, non exercendas. An non satis aperte *Paulus* docet Legem abrogatam, cum appellat eam paedagogum, cujus auctoritas non durat nisi ad tempus præfinitum à Patre? Atque hoc ipsum olim à Prophetis fuerat prædictum. Sed hujus prædicationis nondum erant capaces Judæi, quorum duritiæ *Christus* ipse in multis obsecundavit, ne causam haberent probabilem ab Evangelio resiliendi, obiter confutans *Lutheri* paradoxon, qui docet fidei non esse locum, nisi Deus videretur injustus, cum velit credi justissimus, eum tot modis præcluserit impiis excusationem, ne vel per euntibus videri posset injustus. De universis igitur Legis operibus, in quibus est Dei proximique dilectio, non posse intelligi docuimus: Neque enim maledictus sit, qui fuerit ex hujusmodi Legis operibus. De quibus igitur loquitur? Nimirum de ceremoniis, & si quid placet addere de operibus externis. Id ex ipsis *Pauli* verbis liquet. Cum enim assentiente *Luthero* causam

fam eandem agat *Paulus* scribens *Romanis* & scribens *Galatis*, & sermo, ut idem docuit, interpretandus sit juxta materiam subjectam, constat *Paulum* ob id indignari *Galatis*, non quod juberentur abstinere à furtis, adulteriis, perjuriis, falsis testimoniis, sed quod accepta circumcissione servarent novilunia, sabbata, discrimina ciborum, ritu Judaico. Et sermo, qui præcessit de *Petro* Judaïsante, non agit de quibusvis operibus, sed de delectu ciborum, aliisque similibus ritibus Judaicis. Et *Romanis* scribens, qui & ipsi pridem pellecti fuerant in Judaïsimum, circumcissionis meminir, & operum: Sed quorum? Furti, adulterii, sacrilegii, blasphemiar. Neque enim statim justus est, qui ista non facit. Absque his quidem non erat justitia, sed ex his solis non contingebat justitia. Proinde *Moses* pronuntiat maledictos qui non permansissent in omnibus illis quæ præceperat Lex, quia non erat salus violentibus imperata Legis: *Paulus* contra pronuntiat maledictos qui sunt ex Lege, nimirum eos, qui sic in Lege gloriarentur, ut tamen Legem non servarent in præcipuis illis præceptis, multo magis qui eam mordicus tenebant, cum secundum umbras ac figuras esset abroganda. Nec enim *Paulus* dixit, qui servant Legem, sed qui sunt ex Lege, hoc est, qui illinc toti pendent, non agnoscetes *Christi* gratiam, sed suis viribus justitiam tribuentes. Jam ut largiamur hominem implere posse partem Legis liberi arbitrii viribus, peccaret tamen, si suis viribus adscriberet justitiam, cum has ipsas vires haberet ex dono *Christi*. Ad hæc cum Lex tota spectet *Christum*, frustra servaret Legem, imo ne servaret quidem, qui gloriam *Christi* benignitati debitam, adscriberet Legis operibus, ac naturæ viribus.

220. Quod alicubi *Paulus* dividit hominem totum in carnem & spiritum, non inficior, nisi quod alicubi tertiam addit partem, animam, quam *Lutherus* nusquam vult agnoscere. Certe hic carnem simpliciter dixit pro homine, Ex operibus Legis non justificatur omnis caro, sed addit, coram Deo, Pharisaicam justitiam distinguens ab Evangelica. Porro quod refert ex Epistola ad *Galatas* III. Ex operibus Legis Spiritum accipitis, an ex auditu fidei? palam est Apostolum loqui de ceremonialibus, sine quibus *Galata* acceperant donum Spiritus. Eodem pertinet illud, Nunc sine lege manifestata est justitia Dei. Et iterum, Arbitrabamur hominem justificari ex fide, sine operibus Legis. Neque enim *Paulus* sentit adulteros, homicidas & fures justificari. Atqui id sequeretur, si sentiret sine omnibus Legis operibus per fidem dari justitiam, nisi quod qui ultro plus præstat quam Lex exigit, dicitur à Lege liber esse, quia non constringitur, ultro præcurrens

221. Legem. Post hæc repetit veterem hyperbolen, per Legem cognitio peccati, sic agens quasi nihil omnino videat humana ratio, quasi nullus sit ad honesta nixus humanæ voluntatis, cum Gentium leges eadem puniant quæ Lex Dei, cum Philosophi tam ardentibus verbis hortentur ad honesta. Imo non ideo lata lex est, quod homines antea nihil cernerent, sed ut plenius discernere justum ab injusto, & ne possent suis blandiri peccatis, redarguente Lege. Verum de his in superioribus satis dictum arbitror. Et rursus naso suspenditur Diatriba, cum ea *Augustini* sententiam retulerit, imo potius Veterum omnium. Jam facti sumus imperfectum esse quod cernit liberum arbitrium, quod expetit voluntas, quod ipsum tamen si adhibuerimus, paratam esse gratiam opitulatricem.

222. Torquet & illud Pauli. Quid igitur Lex? Propter transgressionem posita est, donec venires semen, &c. Ex hic auctis aut vapulat *Hieronymus*, qui interpretatus sit, propter transgressionem coercendas. Quantum odium hic spirat in virum, cujus memoria tot ætatibus sacrosancta est Ecclesiæ Dei! Cur hic somnare dicitur *Hieronymus*, qui Græcos tam multos sequitur, vel interpretatur potius? Cur non vapulat simul *Chrysostomus*, *Theophylactus* & *Ambrosius* idem interpretantes?

A Nec omnino falsum est quod interpretatur *Lutherus*, sed vide quam hoc ipsum proponit odiose: propter transgressionem, non quidem coercendas, ut *Hieronymus* somniat, sed propter transgressionem arguendas. *Paulus* *Roman.* v. dicit Legem subintrasse ut abundaret peccatum, non dixit ut augetur peccatum. Aliud est enim exasperari & prodi, aliud augeri. Certe verbi novitas erat vitanda. Nec hic erat scopus Legis præcipuus, quanquam id consequutum est occasione Legis, eumque eventum Deus vertit in bonum. Nam si finem spectes, Lex in hoc lata est, ut simplicibus præluce-
B ret, improbos ac feroces metu coaceret, ne prorsus impune peccarent: quod si non facerent, statim per Legem arguerentur peccatores. Itaque Lex aut tra-
debat hominem bonæ mentis paratæ gratiæ, aut effecit ut homo levius peccaret, & ob id esset sanabilius Evangelio, aut ut dissimulare non posset suam injustitiam, quo vel sic confugeret ad gratiam. Rejectedum est ante & illud lemma: Concupiscentiam nesciebam, nisi Lex diceret, non concupisces. Nam hinc colligit rationem ex sese nullo pacto discernere peccatum ab eo quod non est peccatum, cum *Paulus* hic non loquatur sub sua persona, sed alicujus extreme rudis, qui crederet non in animo, sed in factis externis esse virtutem aut vitium. Nesciebat hoc *Paulus* quod viderant etiam Philosophi, honestum ac turpe, situm esse in animi habitu, & hoc solo hominem vel felicem esse vel infelicem? Quod superest in hoc Capite, meræ sunt verborum ampullæ jam non semel à nobis confutatae.

Aggreditur simili magniloquentia quæ sequuntur a-223. pud Apostolum: Nunc autem sine Lege justitia Dei manifestatur, testificata à Lege & Prophetis per fidem in Jesum Christum in omnes & super omnes qui credunt in eum. Non enim est distinctio, omnes enim peccaverunt & egent gloria Dei, justificati per gratiam ipsius, per redemptionem qua est in Christo Jesu, quem proposuit Deus propitiationem per fidem in sanguine ejus, &c. Hic, ut ait, *Paulus* mera fulmina loquitur. Fateor, sed adversus liberum arbitrium? nego: adversus suis viribus fidentes? ajo. Distinguit Apostolus justitiam Dei à justitia Legis. Si sentit Legis justitiam, justitiam Pharisaicam, accedo: sin justitiam universæ Legis, non accedo, quando Lex etiam fidem præcipit & caritatem, quam homo non assequitur puris naturæ viribus, sed auxiliante gratia: nec ea defuit olim Judæis in Lege viventibus. Ea per Christum venientem manifestata est, non orta, quia clarius evulgata, simulque latius & copiosius per universum Orbem diffusa. Manifestata est autem sine Lege, nimirum & Judæis qui Legem non servaverant, & Gentibus quæ Legem nesciebant. Quod autem interpretatur Christianam justitiam constare sine Lege, trifariam accipi potest, vel quod in baptizatis non requiruntur opera Legis moralia: qui sensus impius est; Vel quod nec à Judæis nec à Gentibus ad Evangelium accedentibus, exigitur ratio Legis prius observatæ, modo resipiscant, & credant: & hic sensus verus est; Vel quod à nemine requiritur earum rerum observatio, quas *Galatis* imposuerant Pseudopostoli: & hic sensus verissimus est. Nam de his operibus illic agere *Paulum* jam demonstratum est. Porro quod *Lutherum* interpretatur, eos qui Legis præcepta pro sua virili servarant licet non ad plenum, absque dolo tamen, nihilo fuisse capaciores Evangelicæ gratiæ, aut quod Gentes, quæ pro suo modulo in Paganismo legitime moderateque vixerant, nihilo fuerint habiliores ad suscipiendam Evangelii gratiam, multum abest à vero, mea quidem sententia. Exemplum est *Ethiops* tam facile conversus per *Philippum*, & *Paulus* subito mutatus in alium hominem, cum nec *Herodem*, nec Scribas aut Phariseos legamus conversos, qui tot prodigia viderant, qui Legem memoriter tenebant. Quod si opera moraliter bona reddunt hominem capaciores gratiæ, & si Lex observata Judæo ante proditum Evangelium magis idoneum tradidit Eu-

Bb bb b 3 an-

angelio, & hæc opera *Lutherus* concedit fieri viribus liberi arbitrii, falsum est quod colligit liberum arbitrium nihil prorsus esse: Rursus si concedit gratiam non dari invitis, & per liberum arbitrium possumus nos avertere à gratia, & dum non avertimus nos, præbemus nos gratiæ, constat & hic esse aliquem usum liberi arbitrii. Ridiculum est autem quod interpretatur, *sine Lege*, id est, sine omnibus quæ potest liberum arbitrium. Fatemur liberum arbitrium ex suis viribus non pervenire ad Dei justitiam sine gratia, nec tamen ideo nullum est liberum arbitrium. Postremo non disputamus hic quid Deus possit, sed quid ordinate faciat, quidque nobis in Scripturis sperandum ostenderit.

224. Habes admirabile fulmen: sed audi admirabilius.

Paulus ait justitiam Dei valere in omnes & super omnes qui credunt in Christum. Quod Apostolus dixit manifestat, hic vertit in *valere*, quo magis serviat dogmati. Omnibus revelata est Dei justitia, cur non valuit apud omnes? Utique valuisset apud omnes, si nullum esset liberum arbitrium. Quod ad gratiam oblatam attinet, nulla erat distinctio Judæi & Græci: quod ad voluntatem pronam aut averfam, plurimum erat discriminis. Sed *Paulus*, inquit, *universum hominum genus dividit in duo, in credentes & non credentes, credentibus tribuit justitiam, non credentibus auferit. Ait aliud quiddam est liberum arbitrium quam fides.* Quid ni? Non enim idem est oculus quod lumen. Sed *Paulus ait quicquid est extra fidem non esse justum coram Deo. Si non justum, injustum igitur: si injustum, peccatum sit oportet.* Hic ne objicerentur media, pronuntiat apud Deum nihil esse medium, sed quicquid est aut bonum esse aut malum. Atqui superius concesserat esse quædam media, quales volebat esse ritus Legis *Mosaica*, qui non justificant quenquam, nec commendant quenquam Deo, & tamen qui eos observabat nihil faciebat illicitum. Nec tergiversari potest quod illic senferit de mediis apud homines, cum palam agat de his quæ nos commendant Deo, aut secus. Lege finem Cap. 223. Verum hoc lemma prius dilutum est: ut est fides rudis & imperfecta, ita est & justitia imperfecta, qualis erat *Cornelii* Centurionis. Nam & fidem perfectam accepit ex doctrina *Petri*, & justitiam ex sacramento ac Spiritu Sancto. Jam da mihi quempiam Paganum, qui non audierit mysteria fidei, nec per eum steterit quo minus audierit, hoc tamen animo, ut cupiat quod optimum est discere, vivatque quantum potest pro naturæ ductu innocenter, non arbitror esse peccatum, quicquid ille fecerit, vel amans uxorem ac liberos caste educans, vel Reipublicæ bene consulens pro viribus. Sed hujus benefacta non conferunt justitiam Evangelicam, fateor, sed invitant Dei benignitatem, ut de suo addat quod deest naturæ viribus.

225. En aliud fulmen, *Omnes peccaverunt & egent gloria Dei.* De quo jam superius dissertum est à nobis. Hic vociferatur: *Obsecro quid clarius dici possit? Da operarium liberi arbitrii an conatu illo suo peccet? Si non peccat, cur Paulus non excepit? Certe qui omnes dicit, neminem nullo loco, nullo tempore, nullo opere, nullo studio excipit. Si enim ullius studii aut opera hominem exceperis, falsum Paulum feceris, & cætera, quæ Lutherus fortiter quidem, sed magna detonat impudentia.* Nihil enim pudenter dicitur, omnes qui egent gloria Dei, omnibus suis actionibus ac viribus peccare, quam si quis dicat, omnes qui egent ope Medici, omnibus corporis partibus ægrotare. Atque hic quo locus magis serviat dogmati, faciunt justitiam passivam & activam, gloriam activam & passivam, & accersitur Hebraismus, & interpretatur eos egere gloria Dei, qui non habent de quo gloriantur apud Deum. Si gloriari est cum gaudio agnoscere donum Dei, etiam liberum arbitrium habet quod gloriatur apud Deum: Si gloriari est sibi tribuere quod habet, ne justique idem habent quod gloriantur apud Deum. Quod autem pro-

A vocat omnes, ut prodeat si quis ex animo possit dicere de re quapiam, quam per liberi arbitrii vires peregit, hanc scio placere Deo: ego proferam, qui cum sint in affectu peccandi, odioque habentes morbum animi sui, tamen eleemosynis, aliisque piis studiis ambientes gratiam Spiritus, possint dicere, Bona spe ducor fore, ut Deus misertus mei, sua gratia juvet conatus meos. Favet autem opinor qui respicit & adjuvat. Verum exigit, ut certo pronuntiet ea placere Deo: Quod ni faciat, incredulitatis signum interpretatur, dubitare de favore Dei. Haud scio an quilibet justus certo pronuntiare possit, hoc aut illud quod egit acceptum esse Deo, etiam si in genere certo credit, Deum non defuturum suis. Quod si justorum etiam fiducia cum tremore conjuncta est, id quod ante confessus est *Lutherus*, docens ex necessitate nasci timorem, ex incertitudine fiduciam, certo credimus hominem per fidem & caritatem justificari: Verum an hic aut ille habeat verum donum fidei & caritatis, arbitror certo sciri non posse, nisi si cui Deus singulari patefecerit afflatu, quod accidit *Paulo*, qui dicit, *Scio cui credidi & certus sum*, &c. At ego novi pios homines qui sibi displicebant, quod per omnem vitam nunquam sensissent consolationem internam Spiritus, tantoque magis instabant precibus ac piis operibus, si quando Deus dignaretur infundere gratiam. Hos opinor *Lutherus* damnabit incredulitatis. Hæc cum sic habeant, falso concludit *Lutherus*, liberum arbitrium cum vacet hac gloria perpetuo incredulitatis crimine reum esse, cum omnibus viribus, studiis & conatibus suis.

C Prodit aliud fulmen. *Justificati gratis per gratiam ipsius.* Hic exultat. *Quid est hoc gratis? Quid est per gratiam ipsius? Si sunt merita, ubi gratis donata justitia? Ubi nunc sunt tutores liberi arbitrii?* Rursus accusatur misera Diatriba, quæ perpetuo sic causata sit: *Si non est libertas arbitrii, ubi meritis locus? Si meritis non est locus, ubi præmiis locus est?* Hactenus non omnino mentitur *Lutherus*, nisi quod ubi Diatriba sic loquitur, *Si nulla est arbitrii libertas*, hic recitat, *liberum arbitrium*, quasi sentiam simpliciter liberum. Deinde ubi Diatriba fatetur aliquod esse genus meritorum, sed quæ homo sibi non possit imputare, vel quia minimi momenti sunt, collata ad gratiam, vel quia summa rerum ex Deo proficiscitur, hic sic recenset, quasi sentiam merita, quibus ex pari debentur præmia. Cæterum quod annectit, *Cui imputabitur si quis justificetur sine meritis*, nusquam est apud Diatribam, sed *Lutherus* ex suo liberrimo arbitrio addidit, nisi malit dici servum illi qui pater est mendacii. Imo Diatriba tota disputatione vitat hoc, ne salus meritis imputetur humanis, sed totum gratiæ. De damnatis rogit, cui debeat imputari perniciēs, si nulla est arbitrii libertas, sed mera necessitate fiunt omnia. Quod si meritum congruum accipiamus pro indignitate quadam hominis, quam Dei benignitas acceptat, ex qualicunque nisu virium nostrarum, & meritum condignum pro officiis utcunque præstitis auxiliante gratia, non pugnat cum meriti vocabulo gratis donata justitia, & gratis donata salus. Pone mihi duos egenos, quorum alter ferox sit & intemperans in ipsa etiam inopia, alter sobrius & quicquid nancisci potest bene collocans, Rex hunc ditat, illum relinquit in egestate: cui dedit, utique gratis dedit, & digno dedit, licet non promerito: & cui non dedit, non sine causa non dedit. Dignus enim beneficio dicitur qui alacriter accipit, qui bene utitur, qui meminit, qui gratias agit. Hoc illi pro meritis imputatur. Quod si verum prædicat *Lutherus* nullum esse prorsus meritum, multa sunt in sacris Scripturis mendacia, cum illic toties probentur merita piorum, & impiis exprobrentur merita malefactorum. Nam quod *Lutherus* merita vertit in promissa, ridendum est potius quam confutandum. Servus Evangelicus, qui lucratus est quinque talenta, totum lucrum debet Domino qui sortem dederat. Hactenus dignitas quædam est, quia fors data est illi, quem sciebat bene col-

collocaturam. Jubetur intrare in gaudium Domini. Hic & praeium gratuitum est, cum tamen dignitas probetur. Quemadmodum homines dignis beneficiis dicuntur, qui gratis ac beneficio bene utentibus dederunt, cum dederint nihil promeritis: Ita Deus qui novit hominis dignitatem, antequam exitus spectetur, dignis impartit gratiam, indignis adimit etiam quam dedit. Haec dici possint etiam si quis repente ex Paganismo, vitaeque contaminatissima vocetur ad gratiam. Nunc in multis dignitas haec etiam praecedit, ut in *Cornelia Centurione*. Alioqui cur narrantur preces illius & *eleemosynae* adscendisse in conspectu Dei? Hoc igitur meritorum genus non pugnat cum gratuita donatione. Ubi vero Diatriba dixit, per conatum hominis perveniri ad salutem? Dixit inesse naturalem quendam ad honestatem sive ad felicitatem conatum sive nixum, sed imperfectum & inefficacem absque gratia. Depravat & illud, quod Deus hunc propter conatum respicit, illum non conantem contemnit. Imo Deus offert se omnibus, quod in ipso est, sed ei qui se praebet gratiae, non frustra se offert ei qui se avertit, frustra oblata est gratia. Neque negat Diatriba nonnunquam à Deo vocari, neque conantem, neque cupientem: sunt enim variae vocationes Dei. *Aethiops* vocavit, sed redientem ab adoratione, sed versantem in *Esaia*, *Paulum* vocavit scipientem ac spirantem minas caedesque. Quosdam paulatim praeparat suo Spiritui. Quid autem hoc est quod colligit, dicens: *Nonne Deus respectorem operum, meritorum ac personarum facit?* De meritis & operibus respondeat *Paulus*, qui certantibus promittit brabium, qui pollicetur cuique praeium pro factis, id est, prout gessit in corpore. Quomodo personarum respector dicitur Deus, si dignos secernit ab indignis? Imo potius erit respector personarum, si hunc servet, illum coniciat in gehennam, nec huius nec illius merito, sed quia sic illi visum est. Cum enim omnes aequet in injustitia, quid est quod hos trahit, illos non trahit, nisi quod huic personae favet, illi non favens? Jam fatetur aliquoties hominis voluntatem cooperari gratiae: Quod si non est absurdum, si voluntas velut adjuvat gratiam cooperantem, quid absurdi sit, si voluntas hominis praebet sese velut adnitens gratiae praeparanti? Haec non obstant quo minus totum sit gratuitum quod agitur. Sine voluntatis assensu nemo servatur, nec ideo voluntati debemus salutem. Nec enim sequitur, sine hoc non eris salvus, ideo per hoc assequeris salutem. Fatetur Deum operari in nobis, non sine nobis: Illud nostrum si accederet, non essemus salvi, nihilo secius totam salutem debemus gratiae. Si nihil ibi nostrum est, sine nobis operatur Deus in nobis. Sin est aliquid nostrum, quod approbet Deus, cur in recipienda gratia non posset esse nostrum aliquid, & quemadmodum hic voluntas cooperatur gratiae justificanti, ita illic cooperetur gratiae praeparanti ad iustitiam? Quid autem sentiunt qui inducunt meritum congruum, opus aliquod quod invitet Dei benignitatem absque ulla gratia peculiari? Hoc à Diatriba nusquam est dictum, & si dictum esset, nihil erat periculi. Multo minus hoc dixit, ullum opus extra gratiam factum, idem efficere quod efficit meritum condignum.

227. Sed tota hac disputatione *Lutherus* confundit & suas & aliorum opiniones. Si destinaret omnes tueri quas impugnat Diatriba, tueri debebat etiam *Carostadianum*: si suam duntaxat, nihil aliud defendendum erat, quam omnium rerum necessitas, & nullum omnino esse liberum arbitrium, nec ad bonum, nec ad malum. Si refellere volebat opinionem Scholasticam, quam Diatriba non suscepit mendam, cur exagitat illam tot convitiis, velut, *Diatriba quidem non est impia, sed iniquior & facit salum quod impius*. Jam sic confertur cum *Pelagianis*, ut discedamus illis deteriores, idque duplici nomine: Primum, illi simpliciter asserbant meritum condignum, nos idem docentes facis verborum imponimus, distinguentes meritum congruum &

A condignum. Deinde quod gratiam Dei longe minoris aestimamus quam *Pelagiani*. Siquidem illi magnum quiddam tribuebant libero arbitrio quod gratiam promerebatur, non pusillum quiddam, quod tamen gratiam eandem emereatur. Ut ad has verborum praestigias paucis respondeam, si *Pelagiani* dixisset, quod opinor sentire Theologos, gratiam Dei nulli deesse, qui praestet quod in ipso est, & hoc ipsum, quod vicissim ad gratiam invitantem connititur, illi per Dei benignitatem ad meritum quoddam imputari, non fuisset damnatus; & si haec distinctio condigni & congrui tum inventa fuisset, fortasse vitasset anathema, quod ad hunc quidem articulum attinet, si modo meritum condignum repudiasset. Hoc ad priorem calumniam. Ad alteram respondeo, nos non elevare magnitudinem gratiae divinae, sed potius exaggerare inestimabilem Dei bonitatem, quae tantillum quod hominis imbecillitas praestare queat, boni consulat, quodque deest de suo suppleat. Fatemur esse verba clarissima, gratis justificari, & si ex operibus, jam non est gratia, ceteraque permulta quae legimus apud *Paulum*, sed haec clarissima tenebant memoriter, qui nonnihil tribuerunt libero arbitrio. Verum haec quoniam dicta sunt adversus *Judaeos* pro Gentibus, juxta materiam subjectam debent intelligi, nimirum venientibus ad Evangelium, gratiam non dari veluti debitam Legis operibus, quae *Judaei* conabantur Gentibus imponere, puta circumcisionem, discrimina ciborum ac dierum, aut alioqui recte factis: Quod si fuisset, nec *Judaei* fuissent admissi, qui potissimum Legis partem non observarent, nec Gentes, qui vacui bonorum operum ab idololatriis & scortationibus veniebant ad Evangelium. Ita gratis dari dicitur, quod datur absque illis operibus, sine quibus *Judaei* negabant dari gratiam. Non tamen consequitur, in quibusdam aliqua non potuisse praecedere, quae gratiam invitarent.

Haec dissimulans *Lutherus* aerem verberat, eadem opera dissoluta sunt quae congerit proximo Cap. Sublatis enim columnis corruit quicquid superstruxit. Quod autem rursus insultat universis Ecclesiae Doctoribus, qui in tam clara *Pauli* luce caecutierint, ne nullum meritis locum relinquerent: Imo pia religione divinarum Scripturarum non sunt ausi inducere rerum omnium absolutam necessitatem, quam ne Philosophi quidem saniores approbarint, praesertim cum in Litteris divinis toties viderent factam mentionem, meritorum, praeiorum, operum mercedis, brabeorum, certaminum, & coronarum. *Lutherus* igitur illis non oculatior est, sed audacior. Nec *Abraham* exemplum subvertit liberum arbitrium. Nam Apostolus illud produxit adversus *Judaeos*, contendentes ex Gentibus non admittendos ad Evangelii gratiam, nisi circumciderentur, reliquaue Legis ceremonias observarent, velut illis esset imputanda salus. Quoniam autem *Abraham* nondum circumcisus, quod erat Legis signaculum, meruit à Deo iustitiae laudem ob fidem, colligit & Gentes per eandem fidem absque circumcisione posse justificari. *Judaei* plurimum tribuebant *Abraham*, quo Patriarcha magnopere gloriabantur. Nec erat aliud exemplum insignioris fiduciae, qui praeter spem in spem credidit, & ita constanter credidit, ut iustus non cunctatus sit immolare filium unicum *Isaac*, in quo residebat omnis spes posteritatis. Hoc igitur adfert in medium, simul ut *Judaeis* obturet os, & Gentibus addat fiduciam. Quod autem *Lutherus* id quod de ritibus Legis, aut externis operibus dictum est, torquet ad omnes hominis actiones, suo more facit parum pudenter. Nam hoc ipsum quod *Abraham* credidit Deo, opus erat, nec tum primum *Abraham* coepit credere Deo, sed tum editum est nobis evidens exemplum fidei. Quid igitur hic agit *Paulus*? ut ostendat, opera Patriarchae omnia fuisse ingrata Deo, priusquam illi quod credidit Dei promissis imputatum sit ad iustitiam? Nequaquam: nam & ante crediderat *Abraham*, & Deo grata erant illius opera, sed ostendit illius fiduciam

ciam adeo placuisse Deo, ut per hanc incircumcisi & nullis *Mosaica* Legis observationibus commendatus mereretur iusti titulum, idque suffragio Dei. Omitto quod identidem nobis occinit, quicquid iustum non est, id esse damnabile, & ira dignum, nec agnoscens actiones medias, nec iustitiam moralem aut imperfectam. *Sed operanti*, inquit, *imputatur merces secundum debitum; credenti imputatur fides ad iustitiam*. *Paulus* sentit de Judaico operario, qui securus de fide deque caritate, sic exercebat opera Legis, quasi per illa daretur salus. Credenti vero incircumciso, ideo dicitur imputari iustitia, quod gratis condonantur peccata: nec enim fides confert iustitiam si desit caritas, sed fides primus aditus est ad iustitiam. Id confirmat testimonium *David*, *Beatus vir, cui non imputabit Dominus peccatum*, hoc est, cui per fidem gratis condonata sunt crimina. Id evidentius declarant quæ sequuntur: *Quomodo ergo reputata est, in circumcissione, an in praputio? Non in circumcissione, sed in praputio*. An non hæc dilucide commonstrant *Paulum* agere de Legis caeremoniis, aut certe externis operibus, quæ sine fide & caritate præstari possunt apud homines? Sed *Paulus* distinguit operantem à credente. Verum, sed operantem Judaice, sine caritate, cum fiducia operum corporalium, quales nimium multos habet & hodie Christianismus, & credentem Christiano more, nimirum fide, quæ per dilectionem operatur. Ex his facile diluuntur, quæ magnifice differit hic *Lutherus*. Nam properandum est, ne nullus sit voluminis modus.

230. Nec in proximo Capite quicquam adfert novi, præter asseverationes, jactans nescio quod agmen validissimorum argumentorum si proferre liberet, ac prope modum minitans se totum *Paulum* perpetuo commentario sic interpretaturum, quemadmodum hæc interpretatus est. Sed eadem opera nobis interpretari poterit *Homerum* ac *Virgilium*. Quod proxime sequitur Caput præter verborum ampullas, ac strenuas asseverationes, & hyperbolicas exaggerationes jam toties auditas ac rejectas nihil habet, eoque non morabimur his recitandis aut refellendis lectorem. Jactat jam dudum partam victoriam, quam ni fatemur, paratus est totum *Paulum* in nos instruere, quod bonum atque commodum sit, si quis permiserit, ut Scripturas solus suo arbitratu interpretetur, rejectis omnium sententiis. At ni me mea fallit opinio, quemadmodum *Paulus* magna vehementia pugnavit adversus fiduciam operum humanorum, cum per hanc videret Evangelii gloriam periclitari, ita si nunc videret plerosque ob negatum liberum arbitrium, & inductam omnium rerum absolutam necessitatem, vel desperare, vel securos vivere, quasi nihil referat bene operentur an male, modo sibi persuadeant Deum pro peccatis hominum dedisse poenas, omnibusque donaturum vitam æternam qui credunt ipsi, majore vehementia tueretur liberum arbitrium & attolleret naturæ vim in homine relictam, quod facit, dum Philosophis exprobrat suam impietatem. Pergit urgere nos duobus *Pauli* verbis, carnis & spiritus. *Paulus* Rom. viii. scribit: *Vos in carne non estis, sed in spiritu, si tamen Spiritus Dei habitat in vobis. Si quis autem Spiritum Christi non habet, hic non est ejus*. Ex his verbis colligit omnes esse in carne, qui Spiritum Christi non habent, & esse Satanæ, qui Christi non sunt. Donamus hoc etiam, sicut *Lutherus* alibi docuit, omnes quantumvis justos, simul esse sub regno Spiritus & Satanæ, quod in his etiam concupiscat caro adversus spiritum, & spiritus adversus carnem. Sed perimit liberum arbitrium quod sequitur, *Qui in carne sunt Deo placere non possunt*, & quod præcedit: *Prudentia carnis mors est, prudentia autem spiritus vita aterna*. Et, *prudentia carnis Legi Dei non est subiecta: nec enim potest*. Quid si respondeam hæc pertinere ad Judæos gloriantes in littera Legis, spiritu vacuos? Hinc enim cœpit hic sermo, quanquam *Paulus* suo more videtur & longius protrahere disputationem, in ea quæ finitima sunt

A huic materiæ. Sed quid hinc colligit *Lutherus*? Liberum arbitrium quoniam in carne est, non posse suis viribus assequi spiritum? Id fatemur maxime. Impium esse quicquid conatur? Hoc jam ostendimus falso colligi. Nihil boni facere? Jam distinximus boni vocabulum. Nec absurdum sit, si quis male faciens hætenus dicatur placere Deo, ut judicetur idoneus capiendæ gratiæ. Nam Reges quos conspexerint magna vi fideque dimicasse pro dominis suis quamvis improbis adversus ipsos, tamen conantur sibi conciliare, sperantes fore, ut simili fide studioque pugnent pro ipsis. An *Paulus* persequens Ecclesiam Dei peccarit, nunc non definio. Lex præcepit ut si quis exstitisset Propheta, qui diversa doceret à Lege, tolleretur è medio, *Christum* docentem aut edentem miracula non viderat, Apostolos non audierat, sed acceperat *Jesus* quendam Legis perniciem molientem à Sacerdotibus, Scribis, Phariseis, Senioribus & populo, magno consensu captum, accusatum, convictum, damnatum & sublatum in crucem: Hujus superesse discipulos eadem molientes. Affectus erat pius, error erat in personis & re. Verum ut maxime peccarit, quod ipse agnoscit, tamen ex hoc errore Deus judicavit illum fore strenuum Evangelii propugnatorem. Quemadmodum in muliere abortus non est bonum opus naturæ, spem tamen facit fecunditatis: & erubescere adolescentem virtus non est, arguit tamen indolem aptam virtuti. Rejicit interpretationem *Origenis* de homine secto in tres partes, spiritum, animam & carnem. Verum cum constet hoc à *Paulo* factum, exponat nobis, quæ sit illa tertia pars hominis, cum ipse nolit esse plures duabus. Somniat *Origenes*, quia non probat quod interpretatur, & *Lutherus* sua probat adferens tam violentas interpretationes. An asseverare probare est? Non potest arbor fructus bonos facere. Si fructus sunt opera hominis, *Lutherus* docet, ne iustorum quidem opera esse bona. Et bonos fructus appellat, non quomocunque bonos, sed Evangelicæ bonitatis, quos fatemur per liberum arbitrium præstari non posse, citra gratiæ præsidium. Si mali dant bona dona filiis suis, num ideo peccant adulteri, dum filios suos alunt juxta naturæ Dei que legem? Quemadmodum igitur quidam boni dicuntur, non quod præditi sint perfecta virtute, sed quod aliquousque ad probitatem accesserunt: Ita Dominus apud *Luc. xi.* malos appellat discipulos suos, non quod essent extremæ malitiæ, sed quod imperfecte essent boni. Etenim si de malis & impiis sensisset, non addidisset, *quanto magis Pater vester celestis de caelo dabit Spiritum bonum petentibus se?* Quorum autem hic attinet illud: *Omne quod non est ex fide, peccatum est*, Loquitur enim illic *Paulus* de iis qui vescebantur carnibus reclamante conscientia. Peccat autem quisquis id facit quod, tamen si non est peccatum, tamen ex infirmitate conscientiæ judicat esse peccatum. Hoc testimonium alio loco tempestivius citari poterat.

Rursum quod citat ex *Esa. Cap. x.* cum sit *Lxxv. In-* 233.
ventus sum a non quarentibus, palam apparui iis qui me non interrogabant, quid facit adversus liberum arbitrium? Lex *Christum* promiserat Judæis: ab his repulsa gratia demigravit ad Gentes, à quibus non expectabatur. Id magis adstruit liberum arbitrium: Judæi repulsi sunt, quod excæcati pravis cupiditatibus, oblatam gratiam adspersati sunt, utique per liberum arbitrium: Gentes quoniam per ignorantiam errant, audito verbo gratiam amplexi sunt, nimirum libero arbitrio gratiæ veluti respondente. Porro quod ad singulos homines attinet, & inter Judæos & inter Gentes erant qui quærebant Dominum, hoc est, qui sic vivebant ut essent capaces venturæ gratiæ. Itaque si *Lutherus* sentit quæri Dominum ab iis, qui se præparant gratiæ, & Judæi viventes juxta Legem quærebant Dominum, quod hic dicitur, pertinebit, pariter ad universos homines, quorum nullus quæsit gratiam, sed oblatam & non quæsitam accepit. Nunc Prophetæ di-

dictum duas habet partes, quarum altera pertinet ad Judæos incredulos, altera ad Gentes obtemperantes Evangelio. Quod enim ait, *Ecce ego, ecce ego ad Gentem qua non invocabat nomen meum*, de Gentibus dictum est. Quod sequitur, *Expandi manus meas tota die ad populum incredulum*, ad Israël pertinet, etiam exponente Paulo. Verum est paucos ex Scribis ac Phariseis, paucos ex Philosophis obtemperasse Evangelio; quod suis viribus asserabant sibi iustitiam: in culpa non fuit liberum arbitrium, sed male cupiditates, quæ liberum arbitrium magis in illis obfuscant quam in aliis. De Paulo jam diximus. Pio ferebatur affectu, simpliciter laborabat errore, quem solo admonitu posuit, *Christus* illum repente vertit in agnum ex lupo, at non idem facit in omnibus: plerique paulatim allicit, ac format ad gratiam. Non erat similis error in Scribis ac Sacerdotibus. Proinde quod ait in Judæis plurimum esse quod libero arbitrio tribuatur, in Gentibus nihil esse quod tribui possit, utrumque dictum est *ὑπερβολικῶς*. Nam & inter Gentes erant qui naturaliter quæ legis sunt faciebant, qui ad iustitiam ac felicitatem enitebantur, & inter Judæos erat crassissima ignorantia, cum perversitate conjuncta, qui videntes non videbant, & audientes non audiebant.

234. Post hæc ex *Joan.* 1. profert nobis terribilem vocem, *mundum*, quæ vel una sufficiat ad internecione delendam universam liberi arbitrii cohortem. Negari non potest in litteris Evangelicis *mundi* vocabulum aliquando sonare, totam hanc terræ sedem; unde jubentur Apostoli ire in mundum universum & prædicare Evangelium omni creaturæ. Et hoc ipso loco, *In mundum venit, & mundus per ipsum factus est*. Interdum pro hominibus rerum fluxarum amatoribus magis quam coelestium: *Vos de mundo non estis. Ego elegi vos de mundo*. Verum quid hic per *mundum* putas intelligi, cum ait, *Et mundus eum non cognovit*? Hominum genus. Esto, Quid mirum si lux naturæ non comprehendit illam lucem, quam vix Angeli comprehendunt, in uno homine divinam naturam cum humana conjunctam: hominem natum ex Virgine, tres Personas unum Deum: Unius peccato mortalium universum genus damnatum, Unius morte redemptum: Hanc lucem factor non poterat assequi liberum arbitrium, neque mundus ille Dei Spiritu destitutus. At non ideo protinus nihil videt liberum arbitrium, id quod ridicule colligit *Lutherus*, *Mundus odit Christum*, *Mundus totus in malo positus est*. *Mundus*, id est, *liberum arbitrium est sub regno Satanae*. Multo rectius *Ambrosius* exponit in Libris de *vocatione Gentium*, hanc vocem, nimirum *mundum*, esse vocabulum generale, complectens universum hominum genus ex bonis, mediocribus, malisque conflatum, sed ita ut maxima portio sit malorum: itaque Scripturarum idiomate de mundo prædicari, quod in vulgus hominum competit. Unde & in tabernaculo erat sanctum, quod appellabatur *κοσμικόν*, id est, *mundanum*, quod non Judæos solum ac proselytos, sed quamvis nationem reciperet. Itaque cum dicitur *mundus in malo positus*, intelligitur vulgus hominum esse tale: & quicquid est in mundo concupiscentia carnis est, aut superbia oculorum, aut superbia vitæ, quia tales sunt plerique mortalium, etiam hodie, tunc multo magis. Ita *Jesus venit in mundum*, quem condiderat, & a mundo agnitus non est, non quod a nullis, sed quod a paucis. *Venit in propria*, hoc est, ad nationem Judæorum, nec a suis agnitus est, non quod nulli Judæi crediderint, sed quod perpauci præ turba non credentium. Selegit Apostolos e mundo. Si mundus totus est osor Dei, num tales erant omnes Apostoli priusquam a *Christo* vocarentur? Crassi erant, impii non erant. Multa ignorabant, at non oderant *Christum*. Qualis erat & *Nathanael* & *Nicodemus*, qui per Legem servari poterant si *Christus* non advenisset. Sed convocavit Apostolos a promiscua crassaque multitudine, quemadmodum antea semoverat Judæos a reliquis nationibus, ut redderet sibi populum peculiarem, cum & in Gentibus essent accepti Deo, & inter

A Judæos impii, & inter Apostolos repertus sit *Judas*. Habes mundi bene tortum vocabulum. Quotquot vocem 235. *perunt eum dedit eis potestatem filios Dei fieri*, *his qui credunt in nomine ejus*, qui non ex sanguinibus, neque ex voluntate carnis, neque ex voluntate viri, sed ex Deo nati sunt. Hic promittit nobis novam & inauditam interpretationem. *Sanguines* interpretatur Judæos, qui noluerint esse filii regni, quod gloriarentur se prognatos ex semine Prophetarum: *Voluntatem carnis*, studia populi, quibus in Lege & operibus exercitati sunt, nimirum carnales & Spiritu vacui: *Voluntatem viri*, generaliter omnium studia, sive sint in Lege, sive sine Lege, puta Gentium & quorumlibet hominum: ut hic sit sensus, nec nativitate, nec studio Legis, nec ullo alio studio humano fieri filios Dei, sed solum nativitate Dei. Si igitur, inquit, non nascuntur carne, nec educantur Lege, nec parantur ulla hominis disciplina, sed ex Deo renascuntur, manifestum est, liberum arbitrium nihil valere. Atque hic quoque accersit ab Hebræis suppetias, qui vitam accipiunt pro quocunque homine, sicut carnem per antithesin pro populo sine spiritu. *Voluntatem* autem dici pro summa vi in hominibus, nempe pro principali parte liberi arbitrii. Macie istius animi esto, *Luther*! Sic interpretare Scripturas, & viceris. Quid autem sibi vult illud verbum *pauo*? Num sic loqui decet eum, qui negat in Scripturis quicquam obscurum esse, quique se profitemur habere Spiritum Christi? Quod si hæc non non ex animo loquitur, ac sibi quoque displicens adjecit modestiæ causa *pauo*, ubi est illa victoria, quam ex *Joannis* verbis sibi pollicebatur? Ad hæc, ubi est illa simplicitas, quam a nobis exigebat, qui hic tantum troporum invehit, nulla prorsus necessitate, tantum quia sic expediebat ad causam quam agit? Cui non perspicuum est, hic *Joannem* discrevisse nativitatem spiritualem, qua nascimur per adoptionem filii Dei, a nativitate carnali, qua nascimur homines ex hominibus juxta communem naturæ legem. Cur hic displicuit *Augustinus*, qui *sanguines* interpretatur semen maris ac foeminae, aut si non placet seminis vocabulum, materiam unde coalescit foetus: CARNEM foeminam, *virum* maritum, *voluntatem*, utriusque complexum. Ante torserat nos hoc verbo *fieri*, inde colligens hominis voluntatem nihil agere in hac renascentia, cum ex his verbis sacri probatique Doctores, quorum est *Chrysostomus*, demonstrent liberum hominis arbitrium & ad ipsam renascentiam, & ad tuendum adoptionis honorem non nihil agere. Quærit enim, cur Evangelista maluerit dicere, *Dedit eis potestatem filios Dei fieri*, quam *dedit eis filios Dei fieri*. Sic enim potius loquendum erat, si tam renascimur sine nobis, quam nascimur sine nobis. Nam sermo vehementer absurdus fuerit, si quis dicat, *Ago gratias Deo, qui dederit mihi potestatem fieri hominem potius quam equum*, sed qui me fecerit hominem potius quam equum. Respondet autem tribus de causis ita loqui maluisse: Primum ut potestatis a Deo datæ nomine declararet, cum honorem a nemine posse nobis intercludi, nisi nos ipsi intercluserimus. Datam autem esse omnibus summis juxta & infimis. Deinde quo significaret eam gratiam non temere neque citra nostram operam nobis infundi, sed cum ipsi volumus, inquit, tum eam inquirimus: in nostra enim potestate est, filios Dei fieri. Quippe nisi promptum ad eam accipiendam animum exhibeamus, neque divinum ad nos munus accedit, neque quicquam in nobis operatur. Ubique igitur non violentum, non coactum, sed voluntarium penitus & liberum ostendit arbitrium. Postremo quod Deus nobis per baptismum largitur remissionem omnium peccatorum. Cæterum ut persistamus in innocentia, nec in pristinas sordes revolvamur, nostræ virtutis ac studii fit. Ne mihi protinus hic *Chrysostomus* sacrilegium faciat, mox ostendemus pie dictum fuisse, si quod ille sensit interpretari malimus, quam ex verbis calumniam texere. Poterat *Joannes* brevius dicere, *Qui non ex humano coitu, sed ex Deo nati sunt*. Verum dum quasi depingit coitum maris ac foeminae, subindicat similitudinem in renascentia spirituali.

Necque enim nos proprie nascimur ex Deo, cum ex Deo nihil proprie nasci possit, nisi Deus, quemadmodum ex homine nihil nascitur, nisi homo. Verum dum commemorat semina, dum voluntatem viri & foeminae, verèquæ subindicat in renascentia complexum quendam esse gratiæ & liberi arbitrii: gratiam quidem esse superiorem, cæterum sine nostræ voluntatis assensu, non fieri conceptum hunc spirituale. Fortassis & illud indicat, non subito fieri filios Dei, sed primum datur potestas oblata per verbum gratiæ, quam si mutuo complexu receperimus, tum infundi Spiritum, in quo clamamus, Abba pater. Nec ideo potest homo sibi vindicare gratiam, quam non habuisset, nisi fuisset oblata gratis, sed non datur invitis, nec averfantibus.

236. Sequitur, de plenitudine ejus accepimus omnes, & gratiam pro gratia. Rursus hic adducit novam interpretationem, gratiam, id est, nullo merito studiove, sed pro gratia Jesu Christi, quemadmodum & Paulus Rom. v. Gratia Dei & donum, in gratia unius hominis Jesu Christi. Quid his verbis agit Paulus? Quid, nisi gratiam Evangelicam omnibus collatam, per Christum redemptorem? Hoc nemo negat Christianus. Nam hic in, usurpatum pro per, declarant quæ sequuntur: Si enim unus delicto mors regnavit per unum, multo magis abundantiam gratiæ & donationis & justitiæ accipientes in vitam regnabunt per unum Jesum Christum. Non igitur hic ostenditur nova gratia, per quam confertur gratia: sed indicatur auctor gratiæ ex quo fluxit, & minister gratiæ, per quem fluxit ad omnes homines, unde & abundantiam appellat, quod largissime per Christum effusa sit in omnes nationes. Porro Joannes gratiam pro gratia dixit, non significans geminam gratiam, sed alter datam, quemadmodum Paulus dixit, ex fide in fidem. In Lege fides erat promissionum, in Evangelio fides exhibitorum. Sic in Lege erat gratia ex Christo expectata, in Evangelio ex Christo exhibito, illa parciore, hæc uberior. Et tamen fatemur donum hoc à Deo per Christum nobis gratis donatum: non quod nulli fuerint, qui quicquam boni fecerint, sed quod in admissione ad Evangelium non spectarentur merita vitæ prioris, modo prompto animo reciperetur oblaturum donum. Quoties autem Paulus utitur his verbis, gratia & gratis, non opponit libero arbitrio completenti gratiam oblaturam, sed Judæorum insolentiæ, qui freti suis operibus, putabant otiosam esse gratiam. Jam quod addit Diatriben cum Sophistis dicere, & nos nostro conatu Dei gratiam impetrare, & ad illam recipiendam præparari, licet non de condigno, sed de congruo, tropus est, qui Græcedicitur *ψαδολογία*. Hanc opinionem recensui, non defendi. Reliqua destomatatio, qua vociferatur nos negare Christum sceleratius quam Pelagianos, nihil ad nos pertinet, cum ex loco perperam exposito nascatur.

237. Profertur tandem nobis Nicodemus ad subruendum liberum arbitrium. Si liberum arbitrium est caro, impietas, odium Dei, & quid non? nequaquam est aptum exemplum Nicodemus. Nam cum arbitror in eo statu fuisse, ut servandus fuerit etiam si tum non venisset Christus. Nec mirum si non intelligebat arcanam Christi doctrinam vi liberi arbitrii, quam soli Prophetæ aut prophetico afflati Spiritu intelligebant. Verum ea cognitio non requirebatur à vulgo Judæorum: & haud scio, an Prophetæ singula tam dilucide noverint, quam Christus adveniens suis aperuit. Proinde quod multa commemorat, quæ mundus nullis naturæ viribus assequi potuerit, verissima loquitur, & nobis assentientibus prædicat: Verum per hæc non efficit, quin homo per liberum arbitrium, & multa perspicat, & non nihil etiam

238. conari possit invitante gratia. Necesse alium syllogismum, per contentionem vere contentiosum: Christum, inquit, per contentionem, hoc est, ad distinctionem contrariorum, dicitur, via, veritas, & vita, proinde quicquid non est Christus, error est, mendacium est, mors est. Quod ni concedimus, Christum facimus supervacaneum, qui venerit homini redimendo, qui liberum arbitrium habebat sanum, injustum facimus, qui totum hominem damnet, cum præ-

Astantissima sui parte sanus esset. Requiram à Luthero, ut mihi respondeat, an Dialectica sit methodus, hoc est, via ad inveniendum verum. Si negabit, reclamabit omnis Scholarum chorus: Sin fatebitur, aut fatebitur Dialecticam esse Christum, aut concedet aliquam esse viam, quæ neque sit Christus, neque sit error. Monstrat hoc Dialectica, necessario verum esse, quod homo sit, idem esse animal. Rursus quod animal non sit, nec hominem esse. Habent Mathematici certissimas ac demonstrabiles veritates, quarum nulla Christus sit, neque tamen mendacium. De vita nihil attinet disputare: Christus lux est, igitur tenebræ sunt, quicquid Christus non est? Phariseus ille Luca x. qui tentabat Dominum, interrogavit quod esset maximum mandatum, quomodo laudatur à Christo, quod recte respondisset, si falsum erat quod respondit? Et quomodo cernebat, si totus erat tenebræ? Dicit hoc illi per Legem fuisse patefactum, non per liberum arbitrium. Esto, sed unde novit hoc esse mandatum omnium maximum inter tam multa mandata? Hoc certe per liberum arbitrium perspexerat. Quid multis? Si tenebræ sunt quicquid Christus non est, cur ipse Lutherus probat in calce hujus voluminis Scholasticorum distinctionem de luce naturæ, gratiæ & gloriæ? De Philosophis jam dictum est, qui teste Paulo per lumen naturæ perspexerunt Dei virtutem ac sempiternam illius divinitatem, & tamen in eis non erat Christus, quemadmodum nec in tentatore Legisperito. Sed quid attinet de Philosophis dicere, cum Dæmones impii tanta polleant rerum cognitione, qui sic credant, ut etiam contremiscant, & in his certe nulla portio resider, nisi quod erat naturæ. Reliquam argumentationem jam ante refellimus. Non statim sanum est, quod aliquid habet non obnoxium morbo. Nec statim supervacaneus est Medicus, si febricitans careat podagra. Et si quid valet liberum arbitrium in amplectenda gratia, non statim potest sibi dare salutem. Nec injustus est judex si damnet parricidam, qui tamen non commiserit adulterium. Meræ verborum turbæ sunt hæc. Nec ideo stellæ tenebræ sunt, quia Sol lux est mundi. Christus unica via est ad æternam felicitatem, quæ nihil habet erroris. Solus est æterna veritas, quæ nec falli potest, nec fallere. Solus est vita, per quem solum contingit totius hominis immortalitas.

Hæc mihi videtur adjecisse, quo liber crederet cororide, ut vix unquam novit desinere, manumque de tabula tollere. Mirum enim quam hic *φλυαγῆν* verbis nugallibus: Qui credit in eum, non judicatur: qui non credit, jam judicatus est, quia non credit in nomen unigeniti Filii Dei. Si liberum, inquit, arbitrium est de numero credentium, non eget Christo: Si non est, damnatum est: Si damnatum, igitur & impium: Si impium, non potest ad pietatem conari. Non excutiam hic, quod ante dixit hominem etiam immerentem damnari, quemadmodum & immerentem servari. Quod si impietas est perversus affectus in Deum, quemadmodum pietas est religiosus affectus in Deum, quid dicet de infantibus, qui decedunt absque lavacro regenerationis, certe perversum affectum non habent, & tamen damnantur. Verum ne his *παρεργῶν* moremur tempora lectoris, Joannes illic agit non de quavis credulitate, sed de fide in Filium Dei. Hanc quoniam liberum arbitrium non poterat assequi, nec Deus imputabat. Constat enim plurimos fuisse Judæos, qui non noverunt Filium Dei, licet expectarent Messiam quendam Judaicæ gentis redemptorem; plures autem qui non noverunt Spiritum Sanctum: hæc fides nunc à nobis exigitur, quibus Scripturis, prædicatione, miraculis, & Orbis consensu sufficienter persuasum est: Alioqui multa credunt homines per liberum arbitrium, Deum esse, & esse æternum, initii juxta ac finis expertem, immensum, incomprehensum, omnia moderantem, simplicissimum, omnipotentem, quo nihil majus meliusve nec fit, nec esse possit. An non hæc est aliqua fidei pars? Credidere Gentes Deum esse malorum ultorem, & remuneratorem piorum. Huc usque pervenit

nit humana ratio, ad mysteria Christianæ fidei pervenire non potuit absque gratia. Cernit itaque ratio, credit ratio, expedit voluntas aliquousque summum bonum, sed absque gratia non pertingit ad æternam salutem, nec in Paganismo, nec in Iudaismo, nec in Christianismo. Itaque neque nihil potest liberum arbitrium, & opus est gratia. Pergit, *Omnis homo mendax, ait Scriptura. Quid liberum arbitrium? Scriptura, inquit, mentitur. Quin homo non est mendax a prima sui parte, id est, ratione & voluntate, sed tantum carne & sanguine, & medullis, ut sic illud totum, unde nomen habet homo, scilicet ratio & voluntas, sit sanum & sanctum.* Quantum isti fuit otii, dum talibus nœniis expleret chertas! Quid est, *Omnis homo mendax*? An quicquid complectitur homo naturæ viribus, mendacium est? Quid infanias? Quid igitur? Nimirum illud, Solutus Deus in promissis fallere non potest, Omnis autem homo potest, quia sæpe mutat voluntatem, sæpe non est facultas præstandi quod recepit. Quando vero desinet occinere nobis impudens mendacium, quod totam hominis rationem ac voluntatem faciamus sanam & sanctam? Toties contrarium dixit Diatriba, tamen videtur sibi perquam falsus, huiusmodi nugis lasciviens, carne, sanguine, & medullis. Miræ vero facetiæ, quæ scribantur ab homine, qui se jactat habere Spiritum Christi! Sed valeant hæc scurrilia.

240. Revocat illud toties decantatum Joannis III. *Non potest homo accipere quicquam, nisi fuerit ei datum de cælo.* Vides prostratas liberi arbitrii vires. Cum ait, *non quicquam*, excludit omnia. Si nos urgeat verbis simplicibus, fatemur & nos hominem nihil habere quod non acceperit à Deo. Verum hic Baptista non loquitur de quolibet rerum genere, sed de auctoritate baptizandi ac remittendi peccata. Cum enim coepisset baptizare Jesus, ac prædicare regnum Dei, quod prius fecerat Joannes, hujus discipuli humano quodam affectu faventes suo præceptori, nec adhuc de Jesu sentientes ut illo dignum erat, renuntiant ei dicentes, *Rabbi qui erat tecum trans Jordanem, cuius testimonium perhibebas, ecce hic baptizat, & omnes veniunt ad eum.* Sic & Judæi obmurmurabant Joanni, *Quid ergo baptizas si non es Christus, neque Helias, neque Propheta?* Et ipse Dominus hac quæstione obturat illis os exigentibus in qua potestate hæc faceret, percunctans eos vicissim, *Baptismus Joannis utrum esset à cælo, an ex hominibus.* Quoniam igitur persuasum habebant, quod Joannes prædicabat & baptizabat esse coelitus traditæ auctoritatis, de Jesu vero potestate dubitabant: Joannes ostendit quanto sit excellentior Christi auctoritas, qui sponsus esset ac Dominus profectus à sinu Patris, cum ipse nihil aliud esset quam servulus, indignus qui illi solveret corrigias calceamentorum. Meminerit igitur Lutherus, quod nos alicubi docuit, sermonem exponendum juxta id quod agitur: auctoritatem baptizandi, aut condonandi peccata, aut abrogandi Legem, aut condendi novam, aut præscribendi fidei dogmata, aut similium functionum, nullus accipere potest, nisi fuerit illi datum divinitus, quæ summa potestas erat in uno Christo, de cujus plenitudine accipiunt omnes. Joannes non remittebat peccata, nec auctor erat regni cælorum, sed præco duntaxat ac *πρόδρομος*. Et tamen hoc ipsum quod agebat, auctoritate coelitus data faciebat. Quid hæc ad liberi arbitrii vires? Liberum arbitrium non instituit Sacramenta Ecclesiæ, neque condit articulos fidei, nec abrogat divinas leges, quod fecit Christus, qui solus hoc potuit. Atque hic nobis rursus ostendit novum scopum, *Non de natura*, inquiens, *sed de gratia disputamus, nec quales sumus super terram, sed quales sumus in cælo coram Deo, quarimus.* Quid hæc aliud sunt quam verba tragica, nihil significantia? Nonne hæc est summa quæstionis, quantum habeant momenti naturæ vires ad accipiendam aut tuendam Dei gratiam? Et nonne Diatriba semper conjunxit actionem liberi arbitrii cum energia gratiæ? Sui potius scopi meminisse debebat Lutherus, qui semel docuit nos

A absolutam rerum omnium necessitatem. Ex tamen hic ita loquitur, *Scimus quod homo dominus est inferioribus se constitutus, in qua habet jus & liberum arbitrium, & illa obediunt, & faciunt quæ ipse vult & cogitat.* Ut ne excutiam quod hic liberum arbitrium vertit in jus, cum aliud sit velle, aliud habere jus; deinde eventum connectit libero arbitrio: quod si sentit ut loquitur, non semper Equi, Ursi, Leones & Elephanti faciunt quæ volumus, itaque & hic perit liberum arbitrium. Sed hoc quarimus, inquit, *an homo erga Deum habeat liberum arbitrium, ut ille obediat & faciat quod homo voluerit, an potius Deus in hominem habeat liberum arbitrium, ut is velit & faciat quod Deus vult, & nihil possit, nisi quod ille voluerit & fecerit.* Hæc ille. Quis nescit absoluta potestate Deum nihil non posse, & in hujus arbitrio totum hominem esse, quem ex homine vertere possit in nihilum: at juxta potestatem ordinatam, homo frequenter facit, quod Deus non vult, & Deus ab homine coactus quodammodo facit quod non vult. Non vult mortem peccatoris, & tamen dum peccator contentis omnibus non vult resipiscere, Deus occidere cogitur, quem volebat vivere. Et Deus vult omnes salvos fieri, & tamen contra illius voluntatem plurimi suo vitio pereunt. Postremo in his, in quibus Deus obstrinxit nobis fidem suam, facit quæ non volumus, velut in Sacramentis Ecclesiæ, per impium ministrum panem & vinum vertens in sanguinem suum, idque quodammodo nolens & invitus. Jam si de bonis pariter ac malis loquitur Lutherus, quid sibi volunt illa verba, *nisi quod ille voluerit & fecerit*? Verum de his alias abunde dictum est. Audi clausulam, *Homo non potest tale quicquam facere qualia fecit Christus, condonans per baptismum peccata, præscribens nova dogmata, Legem abrogans, novum condens testamentum, nisi fuerit ei datum desuper, ergo liberum arbitrium nihil est.* Sequitur eodem in loco, *Qui de terra est, de terra est, & de terra loquitur, Qui de cælo venit, super omnes est. Liberum arbitrium non venit de cælo, ergo terra est, nec aliud sapit quam terrena.* Et qui de terra loquitur, impia loquitur. Sic torquet Scripturas. Imo Joannes hic de se loquitur, ostendens, quantum absit ipsius doctrina à cœlesti doctrina Christi, qui solus à cœlis venerat. Ob humilitatem itaque conditionis se terram vocat, seque terrena loqui dicit, præ sublimitate dogmatum quæ Christus erat prolaturus, qui venerat à sinu Patris. Alioqui Joannes num loquebatur impia? Non opinor, Sed humilia, si conferantur ad Christi doctrinam. Nec huc pertinent, quæ refert ex Joannis VIII. *Vos de mundo estis, ego non sum de mundo: Vos de deorsum estis, ego de supernis sum.* Quibus hic loquitur Christus? Impiis & pertinacibus Judæis, de quibus testatur, *Vos in peccato vestro moriemini: & mox, ego quod vidi apud Patrem meum loquor, & vos quod vidistis apud patrem vestrum facitis.* At isti, inquit, liberum arbitrium habebant, ad quos loquebatur, & tamen de mundo eos esse dicit. Quid ego audio? an Diatriba dixit liberum arbitrium esse à cælo, hoc est, nihil sapere nisi cœlestia? Similis delirationis est quod addit, *Quid novi diceret, si secundum carnem & crassos affectus, de mundo eos esse diceret?* An hoc non ante novit totus mundus? Tum quid opus est homines, ea parte qua brutales sunt, de mundo dicere, cum hoc modo & bestiæ sint de mundo? Obsecro te, lector, an non hæc videntur per febrem aut somnium dicta? Quis unquam dixit totam hominis rationem & voluntatem totam esse sanam ac piam?

Repetit illud ex Joannis Cap. VI. *Nemo venit ad me, nisi Pater meus traxerit eum.* Hic Lutherus idem interpretatur quod interpretabantur Manichæi, quemadmodum indicavit Chrysostomus: ex his enim Evangelii verbis docebant hominem ex sese nihil omnino posse. Quod si Manichæus rectius intellexit Evangelium Joannis, quam orthodoxi Patres, sequamur illum, & cum illo vocemur pro Christianis Manichæis. Dominus illic sublimia quædam & humani ingenii captum

- superantia de se proferebat. *Ego sum panis vivus, qui de caelo descendi, & ut quisquis vidit Filium, & credit in eum, habeat vitam aeternam, & ego resuscitabo eum in novissimo die.* Hæc verba non hominis erant, sed divinitatem præ se ferebant. At illi videbant corpus humanum, audiebant vocem humanam, noverant humiles parentes, & cognatos tenues. Hic itaque Domini sermo non solum videbatur incredibilis Judæis, verum etiam blasphemus & impius, nec vulgo tantum, sed ipsis etiam discipulis, adeo ut quidam à præceptore defecerint. Murmurentibus itaque Judæis Dominus respondit, *Nemo venit ad me, nisi Pater meus traxerit eum*: hoc est, nemo credit divinitatem Filii, nisi Pater illi revelarit. Non enim hoc est humani captus. Hæc sensit Joannem res ipsa loquitur. Nunc vide Lutheranam collectionem, *Liberum arbitrium natura viribus non poterat credere hominem ex homine natum, esse Deum ex Deo natum, ideo nihil omnino vidit, & his verbis non potuit assentiri nisi tractum calius, ideo nulli veritati potuit assentiri.* Primum hoc donat, opinor, nobis, trahendi vocem hic non esse violentiæ, sed invitantis potius & allicientis. Et nos fatemur fidem, quæ purgamur à peccatis, esse donum Dei, & donum gratuitum. Verum hæc donum non datur nisi volentibus. Donum autem offertur omnibus. Quod autem non ab omnibus recipitur, voluntas hominis libera est in causa. Legimus eodem in loco: *Omne quod dat mihi Pater, ad me venit, & eum, qui venit ad me, non ejiciam foras.* Ex alibi Dominus invitans omnes dicit, *Venite ad me omnes qui laboratis & onerati estis.* Si homo venit ad Christum, quid opus est trahi? si trahitur, quomodo dicitur venire? Miscuit itaque sermo Christi celestem gratiam cum voluntate hominis. Simul enim trahitur per invitantem gratiam, & venit per liberi arbitrii conatum. Verba Chrysostomi sic habent: *Verum hoc nostrum non tollit arbitrium, sed divinitus egere auxilio ostendit, nec invitum, sed omni conatu contendentem venire.* Hæc os illud aureum. Et Lutherus conatus verbum in meis scriptis ferre non potest. Verum hic metus est, ne Chrysostomus nihilo mitius audiat, quam audivit Hieronymus. Rejicitur quod Diatriba citat ex Augustino, sic hominem trahi, non quemadmodum vincit catena, sed quemadmodum trahitur ovis ostenso ramo. Ait, hoc quod scripsit Augustinus, ad pios tantum pertinere, qui jam sunt oves, & Spiritu Dei ducuntur quo Deus voluerit. Hæc responsio non potest expeditius solvi, quam si dicamus eam esse falsam. Non enim Augustinus illic loquitur de justificatis Spiritu Dei, sed justificandis. Nec omnes oves Christi sunt, nec sequuntur Spiritum, sed sunt oves erraticæ, sunt quæ degunt ac pereunt sub pastore lupo. Hæc enim Augustini verba sunt, *Non traheris, ora ut traharis.* Si quid tribuit Augustino, qui orat ut trahatur, nonne conatur, ut fidem accipiat, quam nondum accepit? Nec ideo Principis donum gratuitum non est, si quis per amicos ambiit, ut impetraret. Et Dominus, *Qui venit ad me non excludam.* Fide itur ad Christum: Fides autem ex auditu est, nec omnes tamen credunt cum audiunt. Frustra enim verbum sonat foris, nisi gratia trahat intus: sed à gratia non trahitur qui se non præbet gratiæ.
242. Necesse nobis alium syllogismum. Joannes, inquit, xvi. dicit, *Spiritus arguet mundum de peccato, quia non crediderunt in me.* Hic vides peccatum dici, non credere in Christum. At hoc peccatum non atque in ente vel capillis hæret, sed in ipsa ratione & voluntate. Totus autem mundus arguitur incredulitatis, idque peccatum ignoratum erat mundo, donec argumento Spiritu prodiretur: & in mundo est liberum arbitrium cum ratione sua & voluntate, rem igitur & damnatum, quantum quantum est. Deum immortalem, quæ est hæc tam perplexa disputatio! quæ tortura Scripturarum contra id quod sentiunt! Non enim illic agitur de libero arbitrio, sed de Judæorum inexcusabili pertinacia, quorum incredulitas utcumque poterat aliqua causatione præte-

A xi, quod Christi divinitatem non crediderant, eo quod offenderat illorum sensus corporis humani infirmitas. Verum quod ubi missio Spiritu, viderent per Apostolos majora fieri prodigia in nomine crucifixi, quam ipse vivus gesserat, nihilo minus tamen peristerent in incredulitate, nullo prætextu poterant excusare peccatum suum. Porro quod ait, totum mundum reum fuisse peccato incredulitatis ignorato, puto hanc fidem ignoratam, de qua hic verba sunt, nec Judæis fuisse imputatam ante prædicatum Evangelium, imo ne in primordiis quidem Evangelii nascentis, cum Apostoli Christum appellarent virum justum à Deo destinatum, silentes de divina natura. Neque enim mysterium Triadis exigebatur ab hominibus, antequam esset divinitus patefactum per adventum Filii Dei. Non igitur hoc nomine reum erat liberum arbitrium, quod tum, ut ait, erat in mundo, cum alias negarit esse in rerum natura, alioqui perissent omnes Judæi quamvis just, exceptis paucis, quibus hoc fortasse peculiari revelatione fuerat patefactum. Quod si contendit liberum arbitrium nihil potuisse credere viribus nature, palam contradicit Paulo. Qua de re jam ante satis dictum arbitror. Verum demus hoc quoque, quod suis viribus non potuerit promereri donum fidei, certe pulchritudine gratiæ se præbere poterat, aut etiam ab ea avertere, &c. quæ jam toties commemoravimus. Neque enim liberum arbitrium gignit gratiam, sed reformatur à gratia sic operante in homine, ut ipsa etiam hominis voluntas cooperetur, & in concipiendo, & in tuendo, & in agendo; similiter in repellendo, minuendo, amittendo. Addit hyperbolen: Christus in Litteris sacris semper nominatur per antithesin, ut ubique Christus non sit, ibi sit Satanas, error, impietas, tenebra, peccatum, mors, ira Dei, inferi, quid non? Quoniam autem tota Scriptura loquitur de Christo, tota pugnat adversus liberum arbitrium. Parum est quod dictum est, singuli etiam apices, ut ait, prosternunt liberum arbitrium usque ad minimum iota. O fortes hyperbolas! sed nihil aliud quam hyperbolas. Judæorum natio Christum expectabat, sed plerique qualis esset futurus ignorabant. Expectabant enim fortissimum Regem, qui populum Israeliticum redimeret à servitute gentium, quique totius Orbis imperium transferret ad Judæos. Et tamen hæc rudis crassaque fides sufficiebat ad salutem. Itaque probabile est ante Legem suffecisse ad salutem credere unum Deum. Quod si à priscis Judæis exigimus Filii talem notitiam, qualem à nobis exigit Ecclesia, pariter exigemus & Spiritus Sancti notitiam: quod si non imputatur illis ignoratus Spiritus Sanctus, nec Gentibus imputabitur Filii ignoratio. Divinam naturam ex rebus conditis utcumque deprehendere licuit, Dei Filium nullis indiciis potuerunt deprehendere. Falsum est igitur quod assumit Lutherus, ubicunque Christum incognitus est, ibi fuisse Satanam, impietatem & mortem. Nunc fatemur extra Christum cognitum non esse salutem, Evangelica luce per universum terrarum Orbem coruscante. Prostemur & nos, ut ait, duo regna, Christi & Satanæ, à quo Christus suos eripit auxilio gratiæ: sed regnum Christi ponimus in perfectis, regnum Satanæ in perversis: in medio sunt infantes & languentes in Christo. Seditus iste raptus olim in quibusdam factus est, cum Spiritus ederet miracula, cum instrueret variis Linguis. Nunc bene nobiscum agitur, si paulatim Christus adolescat in nobis. Sed ut maxime fateamur ista duo regna, istum raptum, quoniam nemo rapitur nisi volens, non tollitur funditus liberum arbitrium.

Redit huc illud vere Achillem argumentum ex Rom. 243. vii. & Galat. v. de pugna spiritus & carnis. Id jam non semel exprobravit, quod Diatriba reliquerit intactum, quasi Diatriba suscepit provinciam respondentem ipsius assertioni, cum nominatim designarit sibi rem esse cum absoluta necessitate, quanquam nec omnino transit intactum, si quis legat Diatribam. Sed videamus quid afferat hic Achilles. Etiam in justis pugnat caro

caro adversus spiritum, ac vicissim spiritus adversus carnem. Nec patitur carnem accipi pro crassioribus tantum affectibus, cum *Paulus* inter opera carnis commemoret haeresein, idolatriam, dissensiones, contentiones, quae nimium insunt fumis illis animi viribus rationi & voluntati. Sic igitur argumentatur: Si natura hominis adeo mala est, ut in his, qui spiritum repati sunt, non modo non conatur ad bonum, sed etiam pugnet & adversetur bono, quomodo in illis, qui nondum renati in veteri homine sub *Satana* serviunt, ad bonum conaretur? Quid hic erigit *Achilles*? Etiam in ratione & voluntate esse affectus impios & perverse judicia. An non hoc ingenue fassa est *Diatriba*? Quanquam hi quoque affectus originem habent ex illis crassioribus, quibus magis amamus ea, quae videntur, quam quae non videntur. Neque enim sentio carnem tantum esse luxum ac libidinem, quanquam ita quodam in loco divus interpretatur *Hieronymus*. Avaritia crassa res est, hinc plerumque nascitur invidia. Crassa res est libido, hinc frequenter capitales irae. Crassa res est luxus, ex hoc non raro nascitur blasphemia. Verum est igitur, quod in impiiore ratione ac voluntate regnent ista detestanda crimina, sed in quibus hominis partibus regnant fructus, caritas, gaudium, pax, patientia, &c. Nonne in iisdem partibus? Regnant, inquiet, sed ex dono Spiritus, verum illa regnant ex malitia naturae. Proinde cum natura sit omnium communis, in omnibus ex quo regnabunt, fornicatio, immunditia, impudicitia, luxuria, idolorum servitus, veneficia, inimicitiae, contentiones, emulationes, irae, rixae, dissensiones, sectae, invidiae, homicidia, ebrietates, comestiones, & his similia. Hos affectus nec sentiant omnes qui in Christo renati sunt, sensuri si haec inessent à natura, quae communis est omnium, sed horum maxima pars accedit ex prava educatione, ex libero arbitrio semet in pejus deflectente potius quam à natura. Quod si naturam per se spectes, ut inest illi proclivitas ad turpitudinem, ita insunt illi maxima semina ad virtutem. Quod si caro pugnat etiam in piis, oportet hos affectus omnes in singulis illorum inesse: ut demus eos in pugna superiores evadere, quid dicemus de perfectis? Ut fateamur nullum mortalem in hac vita eo pervenisse, ut nullo titilletur affectu peccandi, certe multos esse puto, qui homicidii, aut veneficii non sentiant affectum. Cur igitur haec commemorat *Paulus*? Quoniam scribebat ista, inter quos plurimi erant imbecilles, nondum purgati à pristinae vitae consuetudine, quales erant & *Corinthii*. Hos admonet, ut in Christianismo proficiant: & quemadmodum à Paganorum professione recesserant, ita recedant & à moribus, quorum summam commemorat, non quod multi talia committerent, sed quod imbecille in Christo sollicitabat ad nuper relicta vitia prioris vitae consuetudo. Proinde quae hic recenset *Paulus*, non tam pertinent ad naturam hominis, quam ad animum vitiis depravatum. In his caro concupiscit haec tam atrocitas quae refert Apostolus. Quod si liberum arbitrium tantopere damatur, quod in eo sit proclivitas ad huiusmodi vitia, laudetur quod in eodem sunt semina ad honesta, & talium vitiorum nativus horror, quem non prius excutiunt assuetudine peccandi quam hominem excusent. *Palagiani* negant ullum esse peccatum originis, quae sententia merito damnata est, sed qui in immensum exaggerant peccatum originis, ad *Manichaeum* proxime accedunt longe perniciosius errantem, & facinorosis occasionem praebent excusandi sua commissa, & in naturam malam rejiciendi. Et in Ethnicis pugna quaedam est inter rationem & affectus, quos *Paulus* carnem appellat. Quod si haeresea, invidiae & similia sunt in ipsa ratione ac voluntate, quemadmodum *Lutherus* docet, summa pars animi secum pugnat, dum voluntas velut in aequilibrio posita, nunc huc, nunc illuc propendet. Similiter erit in iisdem partibus spiritus & caro. Neque enim hic spiritus significat Spiritum Sanctum, sed mentem ho-

A mainis dono Spiritus instructam adversus carnem. Quemadmodum autem ii, qui Spiritu vacui sunt, per liberum arbitrium saepe vincunt concupiscentiam ad flagitia sollicitantem: Veluti multi sunt vacui gratia, qui scortationi serviunt, vincunt tamen iram ad homicidium sollicitantem, non metu Dei, aut poenae, sed tantum naturali horrore nefarii criminis: ita qui Spiritu ducuntur, multo facilius superant tales affectus, libero arbitrio simul Spiritui quodammodo collaborante. Unde hic locus magis adstruit liberum arbitrium quam destruit. Ceterum quod *Lutherus* in tantum exaggerat carnis vim etiam in piis, ut accedit ad errorem *Manichaeorum*, ita discrepat à *Pauli* dicto, quod mox sequitur, *Qui autem sunt Christi, carnem suam crucifixerunt cum vitiis & concupiscentiis*. Utrique Christi sunt, qui Spiritum habent Christi. Quomodo igitur pugnat caro crucifixae mortuaeque cum vitiis & concupiscentiis? Non haec dico quod nesciam in sanctis perpetuam esse carnis mortificationem, quamdiu versantur in domicilio terreni corporis, sed ut rejiciam *Lutheranas* exaggerationes, quibus ut nimium tribuit peccato originis, ita plus facis tribuit carni & *Satanae*, ne quid omnino tribuat libero arbitrio. Haec ad locum qui est in Epistola ad *Galatas*.

Ad Romanos autem Cap. VII. longa est ac difficilis disputatio: Qua de re primum illud praefabor, *Paulum* illic loqui non de se, sed sub sua persona de quovis homine, qui victus à concupiscentiis, jam serviat peccato. Neque enim Apostolus cum haec loqueretur, per Legem mortuus erat, nec illi mandatum inventum est ad mortem, qui Legis fuit observantissimus, neque carnalis erat, neque venundatus sub peccato, neque malum quod nolebat faciebat, neque erat infelix, ut optaret liberari à corpore mortis, per quod coquebatur facere quod nollet: sed docendi gratia peccatoris in se personam recepit, ut ostenderet à peccatis neminem posse fieri liberum, nisi per gratiam Evangelicam. Nec tamen me fugit, quantopere *Divus Augustinus* ad *Bonifacium* Libro primo molitur, ut totus hic locus accommodetur *Paulo*, sed adeo multa dare detorquet, ut mihi dum sedulo persuadere conatur, magis dissuasit. Deinde praefabor & illud, Veteres fere hunc locum interpretari, non de peccato originis, sed de consuetudine peccandi, qua depravatur hominis & ratio & voluntas. Aut si quem locum tribuunt peccato naturae, maximam certe portionem adscribunt assuetudini visiorum. His propositis videamus quam haec pugnent adversus liberum arbitrium. Etiam peccator, & Spiritu Dei vacuus, & venundatus sub peccato, quam personam in se recepit *Paulus*, ut minus offenderet Judaeos, facit non quod vult bonum, sed quod odit malum. Quomodo vult bonum? Quia condelectatur & assentitur Legi, per naturale iudicium videns eam esse justam & bonam. Lex enim dicit: *Non furaberis, non dices falsum testimonium adversus proximum, non moechaberis*. Peccator videt esse justum quod praecipit Lex, sentiens hoc iniquum, facere in alium, quod sibi nollet fieri, & nativo quodam nisu rapitur ad id quod est bonum, sed affectu victus facit quod iuxta naturalem rationem non vult, sed odit magis & horret. Quod autem peccat reclamante conscientia, argumentum est Legem esse bonam. Quod si quando peccator, qui nondum exiit hominem, aliquid recte fecerit, sentit aliquam mentis delectationem, & hoc arguit Legem esse bonam. Quod autem hic addit, *secundum interiorem hominem*, non potest accipi de Spiritu, cum *Paulus* sustineat ejus personam, qui nondum accepit Spiritum, verum interiorem hominem appellat rationem naturalem, cui juncta est voluntas, sed utroque volubilis. Nam quod hic interiorem hominem vocat, mox appellat mentem: *Videv aliam legem in membris, repugnantem legi mentis meae*. Ac mox, *Idem ego mente servo legi Dei, carno autem legi peccati*. Haec de Judaeo carnali & vacuo Dei Spiritu. Proinde cum ait: *Fam non ego operor illud, sed quod habitas*

C c c c 3 in

in me peccatum. Quid est, ego non operor illud? Ego, quatenus homo, sum ratione præditus. Nam hominis est ex rationis præscripto vivere, brutorum est affectibus duci. Quid est, quod habitat in me peccatum? Nimirum peccandi consuetudo, quæ quodammodo versa est in naturam, ac sedem fixit in animo, sic ut contra rationem, voluntatem ad se pertrahat volentem nolentem. Vult enim auscultans rationi, non vult dedens semet affectibus, hoc est, quod ait Apostolus: *Velle adjacet mihi, perficere autem non invenio.* Etiam peccandi consuetudine corruptus, horret nonnunquam turpitudinem suam, & instinctu rationis fertur ad honesta, sed voluntas depravata peccandi usu superatur, & homo facit quæ non vult, recedens ab eo quod vult: Et hæc est lex in membris repugnans legi mentis, jus peccati contractum ex peccandi consuetudine. Verum id jus non tam est à natura, quam à depravatis moribus. Alioqui si quod Paulus ait, *Jam non ego operor illud, sed quod habitat in me peccatum,* ad naturas referas, *Manichaorum* sententiam sermo respicit, qua nihil esse potest exitiabilius. Totus igitur hic locus pro Diatriba facit, quæ tribuit homini femina recti, & naturalem nisum ad honesta, sed inefficacem absque gratia. Quod autem hæc Paulus sub aliena persona dixerit, declarant quæ sequuntur, in quibus suam personam recipit: *Nihil ergo nunc damnationis est his qui sunt in Christo Jesu, qui non secundum carnem ambulant. Lex enim spiritus vita liberavit me à lege peccati & mortis.* Quod si nihil damnationis est iis qui sunt in Christo Jesu, qui constat quod Lutherus dicit, omnem justum in opere quantumvis bono damnabiliter peccare, & in his regnare Satanam sub regno spiritus propter carnem, quam ille interpretatur naturam hominis vitiatam? Cumque qui Christi sunt, ut diximus, carnem habeant crucifixam cum vitiis & concupiscentiis, tamen mortua caro tantum valeat, ut in opere, quod Spiritus in justis operatur, admisceat peccatum gehenna dignum? Mihi vehementer displicet ista peccati originalis exaggeratio, blandiens hominum sceleribus, & ad *Manichaorum* accedens dogmata. *Manichæi* docet unicam duntaxat hominis partem carnem irreparabiliter vitiatam. Lutherus talem facit totum hominem, ut ne Spiritus quidem in eo faciat opus bonum. Cæterum Veteres hunc locum & similes, ubi Paulus disputat de morte quæ transit in omnes unius peccato, interpretantur de peccato imitationis, & in hunc sensum mihi videntur omnia magis congruere, cum Lutheri contortus sensus ne consistat quidem. Quod si ille contemnit Chrysostomum, Ambrosium, & eum cujus habemus Commentarios in omnes Pauli Epistolas, Hieronymi titulo, cujusque sunt eruditos, putet me hæc docuisse ex ipso sermonis contextu. Habet Achilles repulsum, & liberum arbitrium defensum, quod ille flagitabat. Jam cur ille nolit sibi dari liberum arbitrium quod quicquam possit conari ad salutem, causam adfert geminam, primum quia non posset inter tot Dæmonum & periculorum assultus subsistere. Deinde semper haberet irrequietam conscientiam, semper ad dubitans an quodcunque opus fecisset gratum esset Deo. Nunc cum Deus salutem extra liberum arbitrium ipsius posuerit, & in suum receperit, nec hominis opera aut cursu, sed sua misericordia & gratia promiserit eum servare, securus vivit & certus, quod ille fidelis sit qui promisit, tum adeo potens, ut nulla vis Dæmonum, aut adversitatum possit Christo eripere quod sibi vindicavit. Nemo, inquit, rapiet illos de manu mea, quia Pater qui dedit mihi, major omnibus est. Ita fit ut saltem aliquot serventur, cum omnes sint perituri, si res penderet à viribus liberi arbitrii. Nunc securi sunt, quod etiam si peccent, tamen Christus non sit illis imputaturus commissa, sed aut condonaturus, aut emendaturus. In hanc ferme sententiam Lutherus, addens id quod ait, sibi diutino compertum experimento. Quomodo olim habuerit affectam conscientiam, quomodo nunc, ipse viderit, non est meum excutere. Cæ-

terum non quaeritur hic quid ille sibi judicet commodius, sed quid Deus voluerit: & fieri potest, ut homo sit securus in conscientia, cum tamen minime sit tutus. Quanquam quis possit esse securus in conscientia, cum incertum sit, an sit ex eorum numero, quos Deus immerentes elegit ad salutem? Nam ut certus sit de gratia, certus non est an Deus sit subtrahiturus gratiam. Subtrahit autem, ut ipse docuit, non offensus, sed quibuscunque vult, ut in hominis potestate non sit, vel abigere gratiam vel retinere. Jam si vitam æternam promississet in se credentibus, neque quicquam addidisset, poterat homo sibi blandiri, qui se crederet habere fidem idoneam, quod an quisquam certo norit nescio: nunc cum toties exiguntur bona opera, & de malis operibus dicit Paulus, *Qui talia agunt, regnum Dei non possidebunt,* vereor ne sibi verba dent, qui sic fidunt Dei promissis. Misericors est Deus, condonat peccata sed poenitentibus, sed malefacta benefactis pensantibus. Quod si non refert qualia sint opera, modo ad sit qualiscunque fides, cur dictum est, *elemosyna exstinguit peccatum, ut aqua ignem?* cur in Precatione Dominica dicimus, *Remitte nobis debita nostra, sicut & nos remittimus debitoribus nostris?* David canit Domino, non misericordiam tantum sed & judicium. Quid illud sibi vult, quod ait hominem imparem fore Dæmonibus & periculis, si quicquam possit conari per liberum arbitrium? An quisquam docuit liberi arbitrii præsidio hominem subsistere adversus impiorum Spirituum assultus? Sed libero arbitrio per se invalido, addunt auxilium gratiæ. Unus Dæmon fortior est omnibus hominibus. Sed non licet Dæmoni quicquid libet, ne in impios quidem, & unus Deus fortior est omnibus Dæmonibus, qui liberum arbitrium adjuvat confirmatque. Si dixerit, quid opus est libero arbitrio cum sufficiat gratia? Sic expediebat nobis, sic visum est Deo, quemadmodum in Diatriba demonstravimus, dicturi nonnihil & in hujus Operis calce.

Post hæc exspatiatur in locum communem, declarans hominem nihil esse si Deo conferatur: queriturque, cum fateamur etiam natura magistra humanam potentiam, fortitudinem, sapientiam, scientiam, substantiam & omnia nostra, prorsus nihil esse si ad divinam potentiam, fortitudinem, sapientiam, scientiam, substantiam conferatur, tantam esse nostram perversitatem, ut solam justitiam & judicium Dei vexemus, & judicio nostro tantum arrogemus, ut divinum judicium comprehendere, judicare & æstimare velimus, & cætera quæ in hanc sententiam differit, mea sententia nihil ad rem facientia. Nam si de Deo ipso loquitur, fuerunt qui de Dei substantia disputarunt, de qua disputant & Theologi, fuerunt qui adversus Dei fortitudinem cervices erexerunt, & erigent, velut ille de quo Paulus, *astollens sese super omne quod colitur, aut quod dicitur Deum,* Ac de iisdem rebus pii disputant. Ita Dei judicio justitiæque impii obmurmurant, sed de iisdem pii disputant, quatenus fas est. Et quemadmodum impius non est qui ex rebus conditis Litterisque sacris scrutatur potentiam, sapientiam ac bonitatem Dei, ita non est impius qui ex iisdem scrutatur justitiam Dei, nec ideo præfert suum judicium Dei judicio, quemadmodum non præfert suam sapientiam Dei sapientiæ. Incomprehensibilem illum fatemur in omnibus, nisi quatenus ille nobis voluit innotescere. Atque ut obiter taxem Lutheri inconstantiam, cum toties dixerit, omnes liberi arbitri vires esse meram cæcitatem ac profundissimam caliginem, hic tamen fatetur, naturæ viribus & humana ratione tantam de Deo scientiam comprehendere. Cur nos ex divinis Litteris non scrutemur Dei justitiam, cum ipse toties in Prophetis provocet populum suum ad judicium, veluti periclitaturus si docere queant ipsum alicubi parum fuisse memorem æqui justique? Verum de his quoque superius dictum est.

Pergit declamare, mundum etiam in his exterioribus

bus sic à Deo gubernari, ut humana ratio cogatur, aut nullum Deum credere, aut credere injustum, aut ignarum rerum humanarum, & in testimonium adfert joculorum amantis carmen,

Sollicitor nullos saepe putare Deos.

Adferuntur valgo jactata proverbialia, Quo quisque dederit, hac fortunatior. Profertur Epicurus & Plinius, qui crediderint omnia fortuito geri, nulla Deorum providentia. Profertur Aristoteles, qui dixerit summum illud ens esse felix sui unius contemplatione, miseriamque futuram si videret tot injurias ac miseria. Profertur Job cum Prophetis, qui tentantur ut dubitent de justitia Dei. Sed haec omnia quo spectant? Ut ostendat nequam apparere Dei justitiam, sed tantum esse credendam. Quomodo Deum esse credimus? Nonne per fidem? Et tamen ex rebus conditis Ethnici quoque deprehenderant esse Deum, eumque dixerunt optimum maximumque. Optimus esse non potest qui sit injustus. Fides non repellit omnem naturae cognitionem, sed eam perficit. Quod si illi deprehenderunt Dei justitiam, narrantes apud inferos extorqueri scelerum confessionem, & esse praemia piorum, tormenta impiorum, cur Lutherus non patitur homines, qui spiritum habent coelestem, de justitia Dei verba facere? Quid senserit Demosthenes nescio, quid Cicero senserit, apparet ex ejus Epistolae fragmento, quam scripsit ad Octavianum, jam, ut apparet, destinans mori, minitans sese iturum ad sanctissimas animas Brutorum, Deciorum, & Catonum, ac renuntiaturum quae pateretur Respublica. Sciebat igitur à morte superesse bonorum animas, seseque ad illorum quietem migraturum considerabat. Nec Socrates moriturus potione cicutae questus est de injustitia Deorum, sed sibi gratulatur, quod evocante Deo commigraturus esset ad Aristidem, Phocionem, aliosque laudatissimos viros, qui soluti corpore vitam beatam agerent. Nec Cato Uticensis perspicuus victoriam cedere Julio, damnavit Deos injustitiae, sed dixit in rebus Deorum esse summam caliginem. Idem nos dicimus, quoties non asequimur, cur Deus aliqua faciat, quae nobis videntur injusta. Quod si tota haec disputatio solvitur eo quod persuasum habemus impios hic corporalibus quidem commodis florere, sed anima perdi, & esse vitam post hanc vitam, in qua nihil boni manebit irremuneratum, nihil sceleris impunitum, utrumque cognitum fuit Ethnicis. Stoici clamabant eum qui vacaret habitu virtutis miserum, etiam si regno, opibus, imaginibus, forma, aetate, valetudine, viribus, ingenio, facundia floureret, quantum homo posset. Contra sapientem omnibus corporis fortunaeque malis obrutum nihilo minus esse felicem. Hoc cum constet esse verum, tamen Lutherus negat ulla humana ratione potuisse comprehendere. Quid igitur? Num aequo Ethnicos Christianis? Nequaquam. Sed quod tum pauci sciebant, vel potius opinabantur, hoc per fidem etiam pueris, idiotis, & mulierculis persuasissimum est, adeo ut mortem oppetant citius, quam ab hac persuasionem divellantur. Non est hujus instituti causam Aristoteles agere, sed tamen Aristoteles non ideo negat Deos abstinere à mundi gubernatione, ne conspicientes tot injurias ac miseriae fiant ipsi miseri, sed semel tradita mundi gubernatione, non opus esse ut illi sollicitentur: & tamen quoniam rationatur nihil posse felix esse quod nihil agat, colligit illos esse felices contemplatione sui, quod idem nos de vero Deo fatemur, qui nihilo minus felix est, sciens, praeviciens & gubernans universa.

246. Jam perinde quasi persuaserit nobis Dei justitiam nec ab Ethnicis per dotes naturae, nec à piis per donum gratiae ullo modo posse comprehendere, profert nobis Scholasticorum distinctionem, quam praeter suum morem probat, proponens ob oculos nobis tria lumina, naturae, gratiae & gloriae. Juxta primum lumen insolubile est quomodo bonus affligitur, & malus bene habet. Hoc ostendi non esse insolubile, cum Stoici negent in his rebus sitam esse felicitatem, & Poetae quo-

A que docuerint, post hanc vitam piis & impiis reposita sua praemia. Quomodo vero Deus servet immerentes, & damnet immerentes, quod certe verum est in infantibus non baptizatis, satis arbitror naturali ratione comprehendere non posse, quando, si Lutherus credimus, ne tot quidem Ecclesiae procures haecenus hoc potuerint assequi, quod Deus hominem adultum damnaret immerentem. Infantes enim ab hac quaestione separo, quos, ut arbitror, praestat Dei judicio relinquere. Quod si id facillime perspicitur per lumen gratiae, aut omnes retrò Doctores caruerunt hoc lumine, aut aliud senserunt quam scripserunt. Id si conceditur, sefellentur populum ipsis conceditum. Ego ne per gloriae quidem lumen arbitror id fore perspicuum, quod Deus immerentem conjiciat in ignem aeternum. Rursus videat quomodo sibi constet, qui ante dixit liberum arbitrium quantum quantum est nihil esse nisi meras tenebras, hic tribuit illi lumen, quo perspiciat aliquid, sine Christo cognito & amato. Si dixerit, humana tantum, de divinis nihil, docuimus & de divinis & de virtute plurima naturae luce perspecta fuisse. Quomodo autem lumine gloriae perspicimus Deum punire immerentes, quod per lumen gratiae cerni non potest, cum lux Scriptura doceat neminem perire nisi sponte suaeque culpa, & impiis in exitium tendentibus exprobratur, quod vocantem audire noluerint, quod salutem repulerint. Quantumcunque sit gloriae lumen, non pugnat cum lumine Scripturarum.

Supereft Epilogus Lutheranae disputationis, cujus articulus primus est: Si enim credimus, inquit, verum esse quod Deus praescit & praedinat omnia, neque falli neque impediri posse ipsius praescientiam ac praedestinationem, liberum arbitrium nihil est. Ad hoc responsum est, liberum arbitrium non magis impediri praescientia Dei, quam hominis vel scientia vel praescientia. Ostensum est ne voluntate quidem Dei tolli liberum arbitrium, cum ea, quae pendent à mutabili hominis voluntate, velit contingenter: ut nec falli possit praescientia, quae praevidet quocunque se flexura aut reflexura sit hominis voluntas: nec impediri voluntas, cum si homo se flexerit in alteram partem per liberum arbitrium, hoc ipsum voliturus fuerit Deus, quod ille elegisset. Quanquam mala Deus permittit verius quam vult, & voluntatem signi, ac voluntatem conditionalem jam distinximus. Secundus articulus est: Si credimus Satanam esse principem mundi, Christi regno totis viribus perpetuo insidiantem, & pugnantiem ut captivos homines non dimittat, nisi divina virtute Spiritus pulsus, iterum patet nullum posse esse liberum arbitrium. Ad hunc responsum est, Lutherum Satanæ potestatem & carnis malitiam in immensum exaggerare. Et tamen ingenue fatemur hominem peccatorem nullis naturae viribus se posse à Satanæ tyrannide eximere, sine gratiae praesidio, nec ideo sequi nullum esse hominis liberum arbitrium. Non enim ita liberum dicimus, ut ex se possit quicquid velit. Tertius est: Si peccatum originale credimus nos sic perdidisse, ut etiam iis qui spiritu aguntur, negotium molestissimum faciat adversus bonum luctando, clarum est, nihil in homine spiritus inani reliquum esse, quod ad bonum sese vertere possit, sed tantum ad malum. Ad hunc respondimus, ne nos quidem docere, quod liberum arbitrium suis viribus se possit efficaciter à malo in bonum vertere, nisi per gratiam adjutum, inesse tamen & malis nativum aliquem horrorem turpitudinis, & nisum sive propensionem ad honesta, juxta summas animi vires, quas homo vitiatus habet, non extinctas, easque vires nonnihil agere dum se praebent gratiae, vel operanti vel cooperanti, dumque gratiam non averfantur. Quartus est: Si Judaei summis viribus sectantes justitiam in injustitiam praevertant, & Gentes impietatem sectantes, gratis & insperate ad justitiam pervenerunt: itidem manifestum est ipso opere & experientia, hominem sine gratia nihil nisi malum posse velle. Ad hunc responsum est, justitiam hic non sonare justitiam, quae respondet innocentiae & opponitur vitio, sed justitiam Ju-

Judaicam in observatione ceremoniarum & operum externorum sitam. Hanc sectando *Judaei* carnales affixi litteræ, non pervenerunt ad veram justitiam spiritua-lem, quæ per Euangelium patefacta est: & Gentes alienæ à Legis observatione, hoc est, non sectantes Judaicam justitiam, dum obtemperant Euangelio pol-licenti gratuitam criminum remissionem, ad veram ju-stitiam pervenerunt. Donum non datur nisi volenti. Nec ideo gratuitum non est, si qui se per liberum ar-bitrium præbet oblato dono, ideo judicatur à benigno in omnes Deo, dignus qui accipiat, quod per gratiam invitatus ut accipiat, obtemperat, nec avertit sese. Si bonum intelligit, quod reddit hominem beatum, fa-temur ad id liberum arbitrium sibi non sufficere, vel expetendum, vel assequendum, quando qui bonum vere vult, is habet quod vult, sed ponimus quædam bona non justificantia quidem, sed ad justificationem præparantia, & ad justitiam retinendam augendamque conducentia: in his juxta quosdam agit aliquid liberum arbitrium: alii malunt & his adesse gratiam præparan-tem, ac fidem etiam nonnullam licet imperfectam nec adhuc idoneam ad justificationem spiritus. Hanc au-tem gratiam Dei benignitas non patitur cuiquam mor-talium deesse. Quintus est: *Si credimus Christum re-demisse homines per sanguinem suum, totum hominem fa-teri cogimur perditum, alioqui Christum faciemus vel superfluum vel partis vilissimæ redemptorem. Nihil igitur liberum arbitrium.* Huic respondentes ostendimus, nullam hominis partem in totum fuisse sanam, in sum-mis tamen animi partibus resedisse nonnullam honesti cognitionem, & ad recta nifum sive propensionem, sed ob peccati tyrannidem imparem ad consequendam Euangelicam gratiam. *Lutherus* autem sic ratiocinans quasi summas hominis partes totas fecerim sanas & in-tegras, nihilo melius colligit, *Christum* fuisse superva-caneum, aut vilissimæ partis redemptorem, quam si quis diceret Medicum ei supervacaneum, qui sanis ili-bus è capite stomachoque laboraret: aut tonsorem ei superfluum, qui per pituitam quædam rerum umbras cerneret.

248. Tandem imponit tragœdiæ Comicam catastrophem. Diceret hominem loqui fraterna caritate de proximi salute sollicitum. Audio, *mi Erasme*. Obtestatur per *Christum* ut accedam causæ meliori, Prædicor ma-gnis, ac multis iisque nobilissimis dotibus à Deo orna-tus, cum aliis, tum præcipue ingenio, eruditione, facundia, se dejicit, ut nihil esse fateatur, nisi quod se prope gloriatur esse Christianum. Vehementer lau-dor, quod unus omnium causæ caput aggressus sim, unus jugulum petiverim, quo nomine mihi ex animo gratias agit, irarus iis qui ipsum alienis quæstionibus vexarant, & aliis qui nunc novos spiritus novasque re-velationes jactant, qui si meum exemplum fuissent se-quuri, plus pacis & concordie nunc haberet Orbis Christianus. Hac oratione quid placidius aut amantius? Sed quæ convenit prioribus operis partibus, in quibus aliis pingor coloribus? Hic nimium tribuit, illic ni-hil non adimit, nusquam æquus, nec interim sibi con-stans. Præstabat in tota disputatione servare modera-tum dicendi genus, & in eo constare sibi. Hoc pacto simul & fidem meruisset, & Christiani disputatoris for-mam exhibuisset. Quod si amicum errantem meliora docere cupiebat, tot salibus, ronchis, sannis, convi-tiis etiam docilem & attentum poterat alienare, qui-bus & causam per se perplexam magis involvit, & bo-nam fidei partem sibi abrogavit. Mirum autem si mihi ex animo gratias agit, quod solus omnium hoc argumentum sim aggressus, cum præter alios *Joannes Fischerus* Episcopus *Roffensis* edito volumine, liberum arbitrium adversus ipsius assertionem defenderit, quod illum scio non latuisse. Hoc nomine potius mihi de-bebat gratias agere, quod unus omnium absque con-tumelia cujusquam personæ perpetua civilitate tractavi causam. Idque saltem imitari debuerat. Nunc ab aliis dure tractatus, in me bilem omnem evomuit, existi-

A mans fore, ut me sævis dictis protelaret: Post, ut con-jicio, monentibus amicis, præter naturam stylum tem-peravit. Quod si illi pax & concordia populi Christia-ni tantopere curæ fuit, quam vult videri, multa non tentasset, totam fabulam aliter egisset. Quod si, *sincero spiritu Christi* negotium tractasset ac pictari collapsæ moderatione, qua decuit, succurrisset, me nec laudibus, (quas sive ex animo tribuit sive fecte, mihi certe invidio-sæ sunt) nec sannis aut convitiis potuisset alienare.

B Rogat autem ut si non quædam dexterius hanc cau-sam agere quam feci in Diatriba, meo dono contentus pergam Linguis ac bonis litteris provehendis operam dare, quod hætenus summa cum laude, magnoque fructu feci, quo nomine & ipse quoque me suspicit, ac veneratur, fateturque se non parum meæ debere in-dustriæ. Si me videbat imparem susceptæ causæ, cur mihi respondit potius quam aliis? Nam quod prætexit auctoritatem, ostendi frivolum esse lemma. Negat esse mirum si Deus *Mosen* per *Iethro*, aut *Paulum* per *Ananiam* erudiat. Nova modestia, sed hæc cantia multum dissonat ab illis quæ præcedunt. Ego vel à puero non graver rem cognitu necessariam discere. Ve-rum an sic erudit *Iethro Mosen*, aut *Ananias Paulum*, quemadmodum hic *Erasmus* docet *Lutherum*? Simili petulantia ne litterator quidem erudit puerum ele-mentarium. Porro quod optat mihi, ut Deus me tan-to faciat in hac causa superiorem, quantum in aliis o-mnibus antecello, equidem non optem esse superior in errore. Certe hætenus mihi non persuasit *Lutherus* quod summis ingenii viribus conatus est, adeo ut nunc aliquanto plus tribuam libero arbitrio, quam prius tri-buebam. Quoniam autem *Lutherum* ad amicum quen-dam scripserat, *Disce Erasme* Christum, & *valere jubeas humanam prudentiam, hac nullus intelligit, nisi qui Spiritum habet Dei!* Ad hæc alludens in calce Dia-tribes respondeo: *Si nondum intelligo quid sis Christus, nimirum hætenus procul aberratum est à scopo. Quan-quam illud lubens didicero quem Spiritum habuerint tot Doctores ac populi Christiani.* Ad id respondens ille, ar-bitror, inquit, te ipsum videre, quale sis, significans insignitæ cujusdam impudentiæ esse, quod hætenus putarim me nosse *Christum*, hoc est, esse Christianum: nihil enim aliud sensi. Neque enim mihi vindico scien-tiam arcanorum *Christi*, sed tantum de illo cognitio-nis, quantum ad salutem satis est. Cæterum quod ad-dit, *Neque enim ideo omnes errabunt, si tu aut ego er-ramus*, quid sibi velit non satis intelligo. Si dubitat an erret, cur mox ita loquitur, *Non contuli, sed asse-ruï, & assero, ac penes nullum volo esse judicium, sed omnibus suadeo, ut præstent obsequium.* Verum hoc di-cet modestiæ causa dictum esse, non ex animo. Atqui quomodo me opponit omnibus, cum errem cum omni-bus, si erro? Magis conveniebat ita loqui, Nec ideo non erras, quia cum tot Ecclesiæ Doctores ac po-pulis Christianis erras. Jam hæc verba quæ subjicit, *Deus est qui mirabilis in sanctis suis predicatur*, ut san-ctos putemus qui longissime sunt à sanctitate. Hoc e-logio decorat omnes Ecclesiæ Doctores, & universas Nationes Christianorum ab Apostolorum temporibus, ad hanc usque ætatem, excepto *Manichæo* & *Nicævo*. Verissimum autem est quod subjicit: *Neque difficile est, ut homo cum sis, Scripturas aut Patrum dicta, quibus ducibus te credis scopum tenere, neque recte intelligas, neque diligenter satis observes: sed hoc totidem verbis in ipsum retorquere licet.* Sed quæ sunt ista Patrum dicta, cum ipse fateatur universos Ecclesiæ Doctores asserere liberum arbitrium, excepto *Nicævo*? Nisi for-te id subindicat, eos aliud sensisse, quam scriptis lo-quuntur. Sed unde colligit indiligentiam meam & incitiam? Quia non profiteor me asserere, sed tantum contulisse. Sic, inquit, non scribis, qui rem penitus perspicis, & recte intelligis. Imo videmus nullos vehe-mentius asseverare, quam qui rem minime intelligunt. Esse liberum arbitrium asserui, quid agat, & quate-nus, quoniam variant Orthodoxorum sententiæ, dixi

me

me contulisse. Si pro *Diatriba* vocassem *certissimam Assertionem*, si tali clausula finissem Opus, *Non contuli, sed asserui, & assero, nec penes quenquam volo esse iudicium, sed omnibus suadeo ut praestent obsequium*, num ob hoc mea sententia fuisset pilo certior? Tandem precatur mihi ut Dominus, cuius est hæc causa, illuminet me, & faciat vasculum in honorem & gloriam. Næ vascululum, si nimium est esse vasculum. Malim enim malim *Saminum* salillum esse in domo Dei, quam dolium adamantinum in familia, quam non agnoscit Dominus. Et interim dum vir pius hæc optat mihi, facit me cæcum, & vas in contumeliam & ignominiam, ac mecum universam Ecclesiam, haud cogitans quid ego vicissim possim ipsi precari, si talibus strophis delectarer. Hactenus non sine gravi tædio *Lutherana* disputationi vel rixæ potius respondimus. Nunc de summa rei pauca perstringemus, ac mox finem imponemus volumini.

Primum itaque quod ad vocis causam attinet, fatemur ut Græcis magnificum esse nomen τὸ αὐτεξούριον, ita Latinis *liberum arbitrium*, quod ad nos protinus in ipsis Ecclesiæ rudimentis à Philosophorum Scholis defluxit, qui plurimum tribuebant humanæ rationi, nimirum ignari gratiæ, cui quoniam nos divinis eruditi Litteris merito plurimum tribuimus, non perinde respondet magnificentia nominum ad rem quam declarant. Quin & illud fatendum, neque Græcam vocem nec Latinam in canonicis Libris usquam inveniri. Verùm de novitate verbi si movenda erat quæstio, id in primordiis Ecclesiæ factum oportuit. Nunc cum hæ voces ab iis usurpatæ sint, qui fuerunt proximi temporibus Apostolorum, aut ipsos etiam viderunt Apostolos, tantoque seculorum consensu in hunc usque diem ab Ecclesiæ proceribus receptæ sint, citra gratiæ injuriam, alienum sit à modestia Christiana, nunc super his movere tragœdiam: præsertim cum tot nomina, quæ nupquam in sacris Libris inveniuntur, usque adeo recepta sint, ut hæreticus sit qui nolit agnoscere, qualia sunt *homusson*, & *perpetua Mariæ virginitas*, & *tres Personæ, una essentia*. Cæterum *fati necessitatisque* vocabula semper invisa fuerunt apud cordatiores Philosophos, sed invisiora apud Christianos: duabus enim vocibus res eadem significatur. Quod enim Græci vocant ἀνάγκη, Latini sæpenumero vertunt *fatum*. Nec alio nomine fuit execrabilior *Manichæus*, quam quod commentus duo principia, alteram partem hominis faciebat irreparabiliter malam, alteram necessario bonam, geminam inducens necessitatem in uno homine. Unde *Julianus Pelagiani* dogmatis instaurator objiciebat *Augustino* quod cum *Manichæo* sentiret, sic exaggerans peccatum innatum, sic extenuans liberi arbitrii vires, & omnia tribuens gratiæ. Sed hanc calumniam strenue depellit *Augustinus* in libris ad *Bonifacium*. Cæterum quid id possit *Lutherus* non video, qui totum hominem etiam juxta præcipuas illius partes facit carnem, & in hac regnantem Satanam, etiam post infusum Spiritum, qui sic attollit crimen originis, & naturam hominis vitiatam, qui negat ullo pacto in homine situm esse, ut vel recipiat gratiam, vel amittat, sed tantum agi à Deo, quemadmodum à fabro agitur ferra. Hic igitur vides bis peccatum, primum quod cum omnis novitas habet offensionem, & voces receptissimas sustollere moliantur, & novas ac jam pridem explosas revocare contendunt, frustra reclamante *Paulo*, qui *Timotheum* jubet devitare seu rejicere profanas vocum novitates. Si pium est rejicere occurrentes, scelus est jam olim explosas revocare. Ferre non possunt liberi arbitrii nomen à Philosophis profectum, sed à vetustissimis Orthodoxis receptum, & arridet fati necessitatisque vocabulum. Unde traditum? à Genethliacis. A quibus usurpatum? ab Ethnicis Poetis, sed ab Orthodoxis omnibus semper reprobatum. Tantum de vocabulis: nunc de re consideremus.

Priusquam hæc de gratia & libero arbitrio contem-

platio in cruduisset, Orthodoxi paulo plus tribuebant hominis viribus, quam postea tributum est: In quibus aliquando fuerat & *Augustinus*, qui fidem & velle bonum tribuebat naturæ viribus, quorum prius excusat, alterum palinodia damnat exorto *Pelagio*. Quod si quis expendat quam exile sit, quod hic vir, & hunc sequuti *Bernardus*, & quisquis scripsit duos libros de *vocatione Gentium*, *Ambrosii* titulo, item Libros *hypognosticon*, *Augustini* nomine, relinquunt libero arbitrio, fatebitur liberi arbitrii nomen assertum potius, quam rem probatam. D. enim *Bernardus*, qui quicquid tractat super hoc argumento, hausisse videtur ex *Augustini* libris, etiam si id sedulo dissimulat, confictis etiam studio novis vocabulis, hunc in modum definit, *Libertum arbitrium est habitus animi liber sui*. Hæc si quis audiat, existimet illum magnifice sentire de libero arbitrio. Rursus voluntatem ita finit, *Voluntas est motus rationalis, & sensui præsidens & appetitus*: huic tantum tribuit, ut illi rationem addat veluti pedisequam. Et interim negat illic esse posse necessitatem, ubi sit voluntas, addens nec bonum nec malum imputari posse ubi regnat necessitas. Hæc jam splendida sunt præludia, cæterum ubi ventum est ad rem, ac divisit hominis negotium in tria, in naturam, consilium & complacitum: Consilium appellans efficacem assensum erga gratiam oblatam, ibi nihil omnino tribuit hominis viribus, quemadmodum nec *Augustinus*. Complacitum appellat humanæ felicitatis consummationem, quæ liberat nos non solum à peccatis, verum etiam à miseriis omnibus. Pone itaque tres libertates, naturæ, consilii & complaciti: nam his novis vocibus apparet illum delectatum. In duabus posterioribus nihil tribuit homini: sunt enim liberationes potius quam libertates, quas in nobis agit Deus sine nobis. Loquor autem de gratia justificante concipienda, in qua volunt hominem nihil agere, licet cum gratia jam coepta simul agat humana voluntas, & de futuri seculi felicitate. Restat naturæ libertas, quam non aliam tribuit homini peccatis obnoxio, quam qualem tribuit Spiritibus impiis: habent enim velle, non bonum ac malum, sed tantum velle. Idem sentire videtur *Augustinus*, qui *Pharaoni* quoque tribuit liberam voluntatem, quod volens id faceret quod faciebat, etiam si ad benefaciendum nulla erat libertas. Et aliquoties repetit voluntatem hominis semper esse liberam, at non semper esse bonam. Hæc certe libertas, quam tribuunt naturæ vitiata, profecto misera est, & indigna tam splendido vocabulo. Quod autem argutatur *Bernardus* voluntatem non posse cogi, si cogatur, desinere esse voluntatem, mihi, ut cum pace tanti viri dicam, pene sophisticum videtur, nec ad hanc quæstionem explicandam pertinere, nec verisimile est Priscos, hoc est, *Irenæum*, *Tertullianum*, *Origenem*, *Hilarium*, qui tribuunt homini liberum arbitrium, hoc sensisse quod isti interpretantur. Nihilo magis ad rem facit, quod quidam impiis hominibus, ac damnatis Spiritibus hætenus tribuunt liberam voluntatem, ut possint hoc aut illud agere, non ut possint bene agere seu velle. Quanquam hoc ipsum adhuc in controverso est inter Scholasticos, an Deus possit violenta etiam coactione cogere Dæmonum voluntatem. Verùm ut missis ambagibus rem agamus, hætenus pro *Luthero* faciunt ista, quod nemo nondum renatus, per liberum arbitrium potest velle bonum, & hinc sequitur aliqua necessitas, quam *Lutherus* appellat immutabilitatis, sed quæ poni possit, & in Angelis bonis & in Deo, propterea quod Deus non potest mutare naturam suam, nec Angeli pii possunt in malum degenerare. Verùm ab hoc inviso vocabulo erat temperandum initio, potiusquam post excitatum tumultum proferenda nova distinctio necessitatis. Quanquam in re illud de suo dicit *Lutherus*, quod sicut homo peccator non potest se suis viribus flectere ad bonum, ita renatus Spiritu non potest se flectere ad malum, nisi se sponte subtrahat gratia, quod negat ullo hominis merito fieri, quemadmodum nullo hominis merito sese offert. Fatentur & illud, Ubi

Tom. IX. Dd d d d non

non est voluntas, ibi non esse neque peccatum neque meritum, nihilo magis quam in brutis animantibus, in quibus tantum est appetitus naturalis, eo quod absit ratio, sine qua nulla est voluntas. Quanquam & brutis quidam tribuunt rationem, licet infra hominem: & in homine manet appetitus ille sensitivus, qui nonnunquam voluntas dicitur, & est omnino quædam voluntas. Verum hæc utcumque habent, quantum interest inter appetitum naturalem, qui nobis cum brutis communis est, & voluntatem omnibus agnatam, sic ad malum intertam, ut ad bonum nullo modo flecti possit? *Pelagiani* docebant, peccatum originale non transisse ad posteros *Adæ*, sed tantummodo mortem, quæ per se mala non sit, sed quam *Plinius* etiam dicat homini datam à Superis magni beneficii loco, adeo ut *Ambrosius* quoque scripserit de bono mortis. Ab hac opinione recte dissentit *Lutherus*, sed in hoc peccat, quod supra modum exaggerat hoc peccatum, sic resiliens à *Pelagio*, ut propemodum incurrat in *Manicheum*. Dum enim nullum honesti semen, nec ullam ad recta propensionem relinquit humanæ naturæ, quam totam facit carnem, hoc est, affectum impium, nonne naturam hominis malam inducit, ut gratia non tam recreet naturam ægrotam, quam creet novam? Huc enim torquet illa, quod transitus à vitiis ad pietatem, renascencia dicitur, ac resurrectio velut è non esse ad esse & à morte ad vitam: item quod *Paulus* in *Christo* renatum appellat novam creaturam, haud cogitans hæc omnia per tropum dici juxta proprietatem Hebraici sermonis, quo significant insignem hominis mutationem, quemadmodum & nos dicimus hominem revivisse, qui ex summa desperatione revocatus est ad spem bonam: & alium esse factum dicimus, qui moribus vehementer sit immutatus. Ita per cæcum Evangelicum, cui *Christus* restituit visum, significari docent humanam naturam, non quod ex se nihil videat, sed quod multa caligine obruta minimum perspiciat, si conferas ad lucem gratiæ. Sed eadem natura significatur per mulierem contractam, per socrum *Petri* febricitantem, per filiam Archisynagogi mortuam, per paralyticum. At multum interest inter debilem aut ægrotum & extinctum. Nec est necesse ut in tropologiis, quibus undique plena est Scriptura, per omnia quadret similitudo. Jam in hoc consentiunt, liberum arbitrium per peccatum vulneratum fuisse, non extinctum, debilitatum, non amputatum, morbidum, non mortuum, lusciosum, non cæcum, incurvatum, non dejectum, sic ut premeretur, non perimeretur, & tamen inter disputandum nonnunquam sic agunt, quasi prorsus extinctum esse velint, quantum ad cognitionem expeditionemque boni, quod constanter ac fortiter asseverat *Lutherus*: quin potius negat ullum esse prorsus liberum arbitrium. Qui scripsit *Libros hypognosticon*, tradit ademtum possibilitatis bonum, nomen tamen & rationem manere. Rationem, opinor, intelligit notionem animi de re, quæ primum fuit in natura condita, & esse potest in natura reparata. Quod si voluntas non dicitur proprie libera, nisi quæ se suis viribus potest vel ad bonum vel ad malum flectere, nulla videtur in natura vitata libertas, & secundum hanc rationem liberum arbitrium revera nihil aliud est, quam titulus sine re. Consentiant & in hoc *Veteres*, quod fatentur humanam voluntatem, jam Spiritu liberatam, cooperari gratiæ, unde *Paulus* dixerit, *Coadjutores enim Dei sumus*: & hic statuunt fontem meritorum, quod volentes velut adjuvamus gratiam in nobis agentem, Verum cum negotium omne constet tribus rebus, exordio, inremento & summa, nec in exordio, nec in summa quicquam, ut dixi, tribuunt humanæ voluntati, sed totum gratiæ trahenti & perficienti. Quod est in medio, inter gratiam trahentem ad justitiam & consummantem ad gloriam, ibi tribuunt aliquid libero arbitrio & in bonum & in malum, videlicet ut jam per gratiam liberatum gratiæ operanti cooperetur, & sese ab ea subtrahat. Atqui si gratia non ma-

net nisi apud volentem, & homo potest per liberum arbitrium gratiam amittere, quod si facit, meretur gehennam, si non facit, meretur vitam æternam: non video quid obstat, quo minus idem dici possit de gratia justificante, quam *Augustinus* appellat operantem. Si totum opus adscribitur gratiæ, quod tamen homo peragit cum agente gratia, nec interim fit injuria gratiæ, quid absurdi sit, si dicamus similiter hominis liberum arbitrium adniti operanti gratiæ? Gratiam cooperari libero arbitrio cum Orthodoxis fatebantur & *Pelagiani*. Verum illud non fert *Augustinus*, quod ajunt bonum hominis propositum adjuvari à gratia, quasi gratiæ exordium sit ab homine, & bonum hominis propositum præcedat gratiam, ut hic assensus, quo homo se præbet gratiæ operanti, promeretur gratiam justificantem. Eoque non patitur Deum vocari boni propositi adiutorem, sed largitorem. Et huc pertinet illud ejusdem axioma, *Multa Deus facit in homine bona, quæ non facit homo: multa vero facit homo, quæ non facit Deus*: quibus verbis hoc sentit, quod Deus bonam voluntatem facit in nobis sine nobis. Idem ut explicet quæstionum nodos, facit tertiam gratiam, nimirum præparantem, quam distinguere videtur à gratia operante & cooperante. Hoc commento effugit, ne quid tribuat hominis arbitrio in recipienda gratia justificante. Verum si hoc concedimus, Dei gratiam nulli dari nisi volenti, & gratia præparans Dei donum est, opus erit alia gratia præparante, quæ ad illam præparet præparatricem, & rursus ad hanc alia, atque item in infinitum, donec veniatur ad naturæ donum. Cum vero Theologi fateantur unicam esse gratiam, quæ pro variis effectibus aliis atque aliis nominibus appelletur, poterant & alia conungi gratiarum nomina: unde simplicius videtur, ubique naturæ vires invalidas ab opitulante gratia juvari, cujusque generis gratia fuerit. Quid senserint *Pelagiani* nescio, tantum ex verbis ago, quæ ex libris *Juliani* refert *Augustinus*, quæ mea sententia potuissent commoda interpretatione pro veris haberi, magnaue pars hujus contentionis ex verbis nasci videtur potius quam ex re ipsa, & hujusmodi *λογωμαχίαι* facile exeunt in rixam, si quid accesserit humanæ contentionis. Cum meritum dicitur, non statim intelligitur tale, ut excludat gratiam, quemadmodum in commerciis hominum, posteaquam artifex pro opera justam mercedem accepit, neuter alteri debet gratiam, quanquam in officiis amicorum, etiam post bene pensatum beneficium, tamen adhuc in solidum debetur utrinque gratia. Talia sunt opera, taliaque merita, quæ *Paulus* Apostolus scribit pugnare cum gratia. Sed meritum quoddam dicitur, quod excludit indignitatem. Gratia Dei quo res est pretiosior, hoc magis est amplectenda cum offertur, servandaque cum est oblata. Ut igitur indignus gratia dicitur, qui vel oblatam negligit, vel possessam non servat, & abutitur, ita quodammodo dignus est dono Dei, qui cum offertur alacriter accipit, & acceptam summa sollicitudine cavet ne perdat. Sæpe sola gratitudo reddit homines dignos munificentia: Contra ingratitude indignos. Itaque qui docent gratis, multo libentius alacriusque communicant eruditionem suam avidis & attentis, quam oscitantibus ac fastidiosis. Nec tamen ideo doctrina gratuita non est beneficium, quod indolet bonæ spei, quodque alacritas discendi facit, ut hic judicetur dignus eruditione potius quam alius dissimilis. Ut autem nullus hominum conferat beneficium in invitum, ita nemo collocaturus sit beneficium in eum, quem sciat suo munere turpiter abuturum. Atque apud homines dicitur indigno obulisse beneficium, qui detulit ei, qui quod oblatum erat recusavit accipere, aut non accepit ut oportuit. Rursus indignum acceptis judicant, qui non agnovit largitorem, qui secus quam oportuit usus est, aut qui neglexit. Nec hic dicitur indignus, quia non promeruit, sed quia non agnovit beneficium. Nam non promeruisse & digno & indigno commune est.

Cæ-

Cæterum qui indignus dicitur, bis indignus est, & quia non promeruit, & quia non accepit ac servat ut oportet. At qui dignus dicitur, non ob id dicitur, quod ipsius meritis debeat beneficium, alioqui debiti reddiio fuerit, non beneficii collatio sed quod semel duntaxat indignus est, hoc est, non promeritus, alio modo dignus apud eum, qui cupit gratis quidem, sed recte collocare munificentiam tuam, hoc est, conferre, non perdere. *Nihil enim tam perit, ut recte habet proverbium, quam quod datur ingratum: & juxta Mimium, Beneficium dando accepit, qui digno dedit.* Et ampliore munificentia dignus dicitur, qui minorem grate accepit, ac probe est usus. Nec hæc dignitas obstat, quominus beneficium sit gratuitum, & in solidum debeatur largitori, sed tantum excludit indignitatem: nec efficit, ut beneficium vertatur in mercedem operi debitam, sed ne beneficium detur vel nolenti, vel ingrato, vel male usuro. Nam apud homines conjectandum est eum non bene usurum, qui non sicut oportet accepit. Idem imaginandum est in gratia Dei. Ille quidem natura beneficus est, dives in omnes, nec exhauritur largiendo, nec eget mutua gratia, non vult tamen munificentiam collocare penes adspernantes, aut ingratos, aut male utentes. Nam ut non est beneficium quod datur vel meritis præteritis, vel spe redituri fœnoris, sed illud debiti solutio magis est, hoc cauponatio verius quam munificentia: ita non est beneficentia, sed profusio, imo non beneficium, sed maleficium est potius, dare rem accipienti nocituram. Rursus sicuti merito dicitur spoliatus gratia, qui ea male est usus, ita merito dicitur auctus gratia, quia * dono Dei bene est usus. Nec tamen hæc vox meriti respondet debito aut mercedi, sed excludit indignitatem accipientis aut possidentis. Sic in Evangelio negantur fuisse digni convivio, qui vocati excusabant. Quid igitur? An digni erant cæci, & claudi, & viles & trivii homines? Nequaquam, ac fortassis aliquanto minus quam illi, si de meritis loquamur, quibus debetur præmium, sed ideo digni dicuntur, quia beneficium gratis oblatum, grate sunt amplexi. Amplecti autem est assentiri, & in assentiendo felicitas hominis incipit. Sic apud *Matthæum* servus, qui creditum talentum gnauiter dispensaverat, lucro auctus est, & præficitur maioribus, hoc est, decem civitatibus juxta *Lucam*, & nihilo secius totum est gratuitæ Domini beneficentiæ. Contra servus, qui unicuique talentum acceptum defoderat, spoliatur eo, & quod ignavo adimitur, additur lucro industrii, ipse vero conjicitur in tenebras extremas, quid passurus, si talentum nequiter profudisset, cum sic puniatur, qui talentum acceptum reddidit, ut erat, Domino? *Omni habenti dabitur, & abundabit, ei vero qui non habet, etiam id quod habet auferetur ab eo.* Is enim non habere dicitur, qui sic habet, quasi non habeat beneficium, hoc est, qui vel suis meritis adscribit gratiam, vel secus utitur ea quam oportet. Quod igitur hic dignitas dicitur in bene accipiente & utente, hoc, opinor, Theologi vocant meritum *congruum*: ea vox si recte intelligatur, non pugnat cum vocabulo gratiæ, quemadmodum nec mercedis vocabulum aut etiam debiti pugnat cum gratia, præsertim si referas ad Dei promissionem. Promissio gratuita est, & gratuitum est quicquid ex hoc fonte promanat, non tamen congruit, ut tanta gratia conferatur aversantibus aut male utentibus augeatur. Ut igitur est meritum, quod respondet mercedi, ita sunt opera, quæ respondent debito, & ex diametro pugnant cum gratia: Qualia erant opera Judaica, de quibus agit *Paulus* ad Romanos III. *Ex operibus Legis non justificabitur omnis caro.* Item ad Gal. II. *Scientes quod non justificatur homo ex operibus Legis, nisi per fidem Jesu Christi.* Frivolum autem est, quod quidam hic arguatur de emphasi hujus vocis *nisi*, cum constet hic nihil aliud valere, quam, *sed tantummodo*. Nec est periculum, ne videantur per fidem excludi bona opera, cum illic loquatur de operibus Judaicis, quæ fiebant absque fide & caritate: Operum autem verè bonorum

* Legendum videtur, qui.

A fides est parens, eo quod per dilectionem operatur. De Judaicis operibus loquitur *Paulus* Rom. II. *Ei vero qui operatur, merces non imputatur secundum gratiam, sed secundum debitum.* Idque dictum est ab Apostolo non juxta rei veritatem, sed juxta Judæorum arrogantem persuasionem, qui non aliter sibi pro operibus externis exstimaabant deberi vitam æternam, quam fabro lignario pro opere absoluto debetur merces, quæ ni reddatur sit ex lege debiti actio. Rursus ad Corinthios †: *Si ex operibus, jam non est gratia: si gratia, jam non ex operibus.* Sed est aliud operum genus, de quibus agit Roman. II. *His quidem qui secundum patientiam boni operis, gloriam & honorem & incorruptionem querunt vitam æternam.* Idem 2. Corinth. V. *Ut referat unusquisque propriæ corporis prout gessit, sive bonum, sive malum.* Hoc genus operum non officit gratiæ, sed imputatur fidei, quæ per dilectionem operatur, quod fides primus sit fons, unde scatent omnia quæ nos vere Deo gratos faciunt: & fides Dei donum est gratuitum, nec tamen datur indignis, licet detur immerentibus. Ad hæc quoniam Deo præsentia sunt universa, sicuti merito dicitur auferre gratiam ab utentibus donata, ita merito dicitur non dare gratiam iis, quos scit illa abusuros in suam ipsorum malum. Unde fit, ut non solum injustitiæ non sit, verum etiam misericordiæ sit, quod nonnullis gratiam suam, aut omnino non impertit, aut subtrahit impenfam. Idem dici potest de varie distributis Spiritus donis, aliis largius, aliis parcius. Ut enim homo juxta meritoque beneficium suum subtrahit ei, qui male usus est acceptis: ita Deus juxta meritoque non impartit suam gratiam, quos nihilo minus certe novit male usuros, quam homo novit hominem male usum.

Hic si quis objiciat, Deum nulli oportere suam conferre gratiam, qui male sit usus: Responderi potest, ideo Deum multis indignis offerre gratiam, ut exemplo sit bonis, terrori malis, omnibusque manifestum sit, eos qui pereunt suo ipsorum vitio perire, quando nulli deest gratia nisi ipse defuerit sibi. De adultis duntaxat loquor. Submovimus igitur scrupulum, qui torquebat *Augustinum* sollicitum, ne quod homo gratiæ præparanti assentitur, videatur promereri gratiam justificantem. Submovendus est & alter, quo metuit, ne gratiæ initium videatur à libero arbitrio proficisci. Factetur *Pelagius* anathema pronuntiasse, qui sentirent gratiam secundum merita dari: Ad si ex animo pronuntiarunt, haud dubium, quin senserint merita, quibus velut ex debito respondet merces. Unum illud non tolerat, quod *Julianus* scripsisset, bonum hominis propositum à gratia adjuvari. Hinc enim colligit, propositum hominis bonum fuisse sine gratia, sed invalidum, cui juncta gratia opituletur. Quod si detur, apparet ex homine gratiam oriri, cum in homine nihil sit boni, nisi ex gratia. Atqui mea sententia, nihil hic erat quod metueret *Augustinus*, si distinxisset boni vocem, sicut distinximus meriti mercedisque vocabulum. Ut enim varii sunt gradus gratiæ, ita varii sunt gradus bonitatis sive justitiæ. Ipse *Augustinus* multa nomina reperit gratiæ juxta gradus effectuum, distinguens sufficientem à proficiente, operantem à cooperante, rursus operantem à præparante. Et haud soto an pulsans diversa sit à præparante, quod præparans movet voluntatem, pulsans aliquando non movet. Jam præparantis sive pulsantis gratiæ possunt esse plurimi gradus, sicut Deus variis modis ac paulatim transformat hominem, non aliter quam natura paulatim fingit hominem, aut Medicus paulatim restituit hominem. Quoties igitur homo assentitur gratiæ operanti, quæ confert justitiam, initium gratiæ non est ab homine, sed à gratia præparante sive pulsante, quæ præcessit, per occasionem excitans hominem ad eam cogitationem, ut sibi displiceat, optetque fieri melior. Innumera-biles autem formæ sunt, quibus id agat Deus: Interdum per uxorem, servum, aut amicum fidelem vocat,

Tom. IX.

† Romanos voluit dicere, cap. XI. 6.

maritum, herum & amicum infidelem; Interdum idem facit morbo, orbitate, aut alia quavis immissa calamitate, nonnunquam ministerio verbi; Nonnullos prodigiis aut spectris, aut insomniis; Et sæpe velut ex insidiis venatur hominem ad salutem per eas res quibus maxime capitur, velut uxorios per uxorem, & divum *Hubertum* cepit in venatu, & amantes studiorum per litteras; Nonnullos trahit secreto sibilo Spiritus. Nec statim bonum propositum sic dicitur bonum, ut reddat hominem beatum. Quisquis enim vere propositum bonum habet, is iustus est per gratiam, sed hic bonum appellatur, quod accedit ad aliquam boni imaginem, & aliquo gradu recedit à malo. Nisi forte nobis placet Stoicorum opinio, qui faciebant omnia peccata paria, docentes hominem repente, aut summe bonum esse, aut summe malum. Quod etiam si juxta rationem aliquam verum esset, tamen quoniam sermo abhorret à sensu communi, & à consuetudine sacrarum Litterarum, repudiandus est. Adferunt illi simile de homine collapsio in aqua, negantque referre, utrum multis cubitis absit à summa aqua, an duobus digitis, modo submersus pereat. *Augustino* magis placet collatio de luce ac tenebris. Non parum enim interest inter eum qui versatur in densissimis tenebris, ut nihil omnino cernat, & inter eum qui procul affulgent luce quamvis exigua, per tenebras cernit aliquid licet incerto, & inter eum qui vicina luce clare perspicit omnia. Atque iisdem, opinor, gradibus à clara luce pervenitur ad densissimas tenebras. Utriusque rei exemplum præbet mons ille, per quem perfoßum à *Bajis Neapolim* adeuntibus iter est: ingredientem comitatur aliquandiu lumen, ob testudinis sublimitatem, sed mox paulatim deficiens, donec ventum est ad densissimas tenebras, quales esse dicuntur apud inferos. Id tædium esset intolerabile, si diuturnum esset, sed aliquantulum progressis apparet sublustre quiddam. Id luminis ex dorso montis perfoßo venit superne, estque minimum & anceps, quo cito relicto reditur ad profundam caliginem, in qua progressis aliquandiu, procul apparet ceu minutissima quæpiam stellula. Ea lux quo propius accedis, hoc fit major & evidentior, donec clarissime cernas omnia. Illud non congruit in hac similitudine, quod ad illam lucem nos accedimus, cum gratiæ lumen magis accedat ad nos: quemadmodum Sol paulatim discutiens noctis caliginem ad nos venit. Magis autem congrueret, si lumen esset, quod vicissim accederet ad propius accedentes: Sicuti gratia appropinquat appropinquanti. Ut igitur non statim perspicit qui primo diluculo videt ambigua luce, ita non statim bonus est, quem afflavit aliqua lux gratiæ, quanquam longius abest à profunda caligine, qua nihil omnino cernebat, & tamen si ab hac luce non averterit oculos, sed quantum potest intenderit, dignus est cui se major lux ostendat. Quoniam autem hæc hominis mutatio, renascentia dicitur, conferenda est & hæc similitudo: Non statim est homo quod hæsit in matrice, paulatim fingitur à natura coagulum, & augetur more plantarum ac fungorum: deinde sentit etiam, tandem absolutus naturæ artificio foetus prodit: animal esse vides, at quantum est temporis, priusquam sese explicet anima rationalis, sed tamen iis gradibus paulatim fit homo perfectus, nec infunderetur id per quod fit homo, nisi materia prius præparata. Fingamus enim docendi gratia, primum esse liquorem seminalem, mox coagulum, deinde plantam, mox animal, deinde hominem, sed rudem & imperfectum, tandem vere hominem. Ut igitur nascimur sic renascimur: Semper excipio Dei potentiam absolutam, qua subito facit alios quos vult. De iis, quæ plerumque facit, loquor. Rursus quando peccatum morbus dicitur, & *Christus* Medicus, conferamus & hanc similitudinem. Quot gradibus Medicus pervenit ad sanitatem ægrotantis? Incidit venas, ne præsens exitum opprimat laborem, subjicit cibum, pharmacis inanit corpus, mox aliter purgat, artem semper accommodans naturæ vi-

ribus, quæ velut arti collaborant, dum insita vi purgant cum hoste morbo, & ad sanitatem anhelant, & has ars vicissim adjuvat. Tandem recipiente sese natura, pharmacis corroborantibus erigit, donec plena sit sanitas. Ut autem est & in ægroto naturæ vis quædam abhorrens à morbo, & appetens sanitatis, quam tamen in gravi morbo non potest assequi sine medentis opera, nec à Medico juvabitur nisi se Medico præbeat, sed gravabitur potius: Ut inest homini nativa cernendi vis, quam tamen habet frustra, nisi se offerat lumen, ne lumen quidem prodest, si averterit aut cluserit oculos: nec quod oportet videt, nisi ad id quod oportet intenderit oculos: ita gratia naturam caligantem & ægrotantem paulatim excitat, donec veniat ad illud donum, quo beati reddimur in hac duntaxat vita. Beatus enim est quisquis liber à peccatis, donatus est justitia. Sed ut est bonitas, imo bonitates potius, non proprie dictæ, sed tamen progressus quidam ad illam sufficientem gratiam, quam recentiores appellant gratum facientem: ita sunt & justiciarum gradus, per quos homo paulatim fingitur ad veram justitiam, in quibus tamen nihil homo potest arrogare sibi. Nam finge mihi quempiam ex subita morte necessariorum concepisse metum gehennæ, ac divini judicii, nondum iustus est, sed tamen aliquod initium sapientiæ est timor Domini. Hoc ipsum, quod inhorrescit, cui debet? An naturæ? Nequaquam, inquires, Sed pulsanti gratiæ, quam si amplectitur per liberum arbitrium, congruit ut divina bonitas addat uberiores gratiam. Sin averfatur ac rejicit quaecunque donum, voluntatis propriæ vitio perseverat in improbitate. Jam si concussus metu, levius ac timidius peccat, desinens exultare in rebus pessimis, aliquo usque profecit ad justitiam: si jam peccare desit, accessit propius: si pari studio semet exercet piis operibus, quo antea servierat vitiis, habet veram justitiam. Nec tamen Deus tam morosus est, ut semel rejicientem gratiam protinus suo relinquat arbitrio, imo non desinit usque ad mortem undique objicere resipiscendi occasiones. Eos excipio, qui ob insignem malitiam traduntur in reprobum sensum. Verum est igitur, quod ait *Augustinus*, bonum propositum hominis non adjuvari à gratia, sed dari per gratiam, si sentit, ut opinor, de bona hominis voluntate, per quam justificatur. Verum ut inest homini naturæ proclivitas ad vitia, per quam Satanas perpetuo sollicitat ad peccandum, ita inest in homine naturalis appetitus honesti, licet imperfectus. Hunc Dei gratia pulsans mille modis sollicitat ad justitiam, excitans quod in homine latebat invalidum. Hunc naturæ nisum ad virtutem ac pietatem, si quis bonum propositum appellet, nihil, ut arbitror, absurdi dixerit. Quod tamen ipsum debemus excitanti gratiæ, & adjuvanti, demum perficienti, nisi gratiam negligimus. Mihi sane nihil hic videtur, cur vereamur, ne gratia non sit gratia, cum hic naturæ nisus invalidus sit absque gratia, & assentiri gratiæ præparanti, non promereatur gratiam justificantem, sed tantum excludat hominis indignitatem: quemadmodum ægrotus non ideo minus debet Medico, quod monitus ab illo, sese commiserit illius arti, sed effugit ne fieret indignus quem Medicus curandum susciperet. Et qui consilio amici servatus est, fatetur se debere vitam illi, cum inutile fuisset amici consilium, ni parere voluisset, & integrum erat monentem negligere. Jam si singulas occasiones, per quas peccator admonetur ut resipiscat, libeat appellare pulsantem gratiam, non admodum repugnari. Et tamen in his quoque non prorsus otiosum est liberum arbitrium, dum occasione veluti monenti præbamus aures, & assentimur, quod certe possumus naturæ viribus: de assensu loquor, non qui justificat, sed qui præparat aliquo modo. Jam donemus hujusmodi motus animi, licet imperfectos sine gratia, ex ipsis scatere naturæ viribus, num periclitabitur Dei gratia? Non opinor. Qui sic? Quoniam hoc ipsum, quod in nobis relictum est boni, & totum hoc quod pos-

possumus aut sumus, Dei donum est. Undecumque igitur incipias recessum à vitiis ac progressum ad virtutem, à gratia est exordium non ex nobis. Nec obstat, quod nunquam non occinit *Augustinus*, *Quid habes quod non accepisti, & si accepisti, quid gloriaris quasi non acceperis?* Idem occini potest de divitiis, forma, viribus, generis claritate, prospera valetudine, ingenii dexteritate, rerum successu glorianti; Denique si quis despiciat foeminam, sibi placens, quod mas natus sit, ei possent eadem verba ingeri, *Quid habes quod non accepisti?* Hic igitur sermo *Pauli* non excludit liberum arbitrium, sed premit hominis arrogantiam, non agnoscens se ex dono Dei esse, quicquid est, si quid omnino boni est. Idem docet 2. *Corinth.* iii. distinguens has voces à nobis, & ex nobis. Non sumus, inquit, sufficientes cogitare aliquid à nobis quasi ex nobis, sed omnis sufficientia nostra ex Deo est. Etiam illa, quæ possumus naturæ viribus, sic à nobis oriuntur, ut tamen ex Deo sint, à quo fonte promanant omnia. Subinde recitat & illa *Augustinus*, *A Domino preparatur voluntas*, quod tamen ex quo Scripturæ loco hauserit nondum comperi, sed idem illud adducit ex *Proverbiorum* xvi. ni fallor, *Hominis est animam preparare*, de quo dictum est alias. Ex his duobus dictis sequitur voluntatem simul & à Deo & ab homine preparari: & quemadmodum in bono opere simul agunt voluntas hominis & gratia, itidem & in concipienda gratia simul agunt: non quod homo quicquam agat ad creandam gratiam, sed quod se gratiæ capacem præbeat, pro sua portione. Jam cum præparare hoc loco nihil aliud sit quam adjuvare, *Augustinus* adjuvandi verbum horret, præparandi verbum amplectitur: & adiutoris vocabulum non accipit, largitoris recipit, quasi non largiatur bonam voluntatem, qui imbecillum adjuvat, ut vere sit bona, quam quisquis habet, beatus est. Nam *Augustinus*, ut dictum est, sentit de voluntate sufficiente, sive perfecta. At alter loquebatur de bono proposito, sed imperfecto, quod per auxilium divinæ gratiæ redderetur sufficiens. Possunt autem imperfectæ cognitionis, & imperfectæ voluntatis esse multi gradus, quandoquidem neque nostra fides, ac voluntas, per quam justificamur, perfecta est in hac vita, & tamen dicitur bona voluntas.

Quod si quis dicat in homine nondum spiritu renato, nullam esse fidem aut cognitionem eorum quæ pertinent ad pietatem, nullam bonam voluntatem, nullam justitiam, nullam virtutem, quamvis imperfectam, rem adfert omnibus Stoicorum paradoxis *adversus Stoicos*, cum in Ethnicorum Historiis legamus ejusmodi virtutum exempla, ut merito nos Christianos aliquoties pudefaciant, in Philosophorum libris ejusmodi reperimus præcepta, ut quidam contentur docere, ea fuisse de Prophetarum hausta voluminibus, adeo consentiunt dogmata. Ex his fontibus nascebantur apud illos quædam bona opera, quæ fateor nec promerebantur, nec gignebant gratiam justificantem, sed tamen reddebant animam gratiæ capaciore, nisi intervenisset vel hypocrisis, vel reprobis sensus, quemadmodum & Philosophi dicunt, per formas quasdam accidentales materiam reddi capacem formæ principalis. Quod si quis hæc quoque quæ Gentes vel cognoverunt, vel præstiterunt, velit adscribere gratiæ Dei, non refragabor, sic ut fateantur hominis liberum arbitrium per gratiam adjutum huc pervenisse, in quibus si profecissent, per eandem gratiam assequi poterant æternam salutem. Quanquam enim *Hieronymus* ad *Ctesiphontem* sentire videtur omnes interisse, ad quos *Lex Mosai* non pervenit, tamen mihi probabilius videtur quod scribit ille, quisquis fuit, in *Libris de vocatione omnium Gentium*, nulli ætati, nulli hominum generi divinam providentiam defuisse. Siquidem ante proditam *Mos* Legem constat in lege naturæ multos fuisse sanctos. Lex autem *Mos* quoniam uni tantum populo tradita est, nec iussa est prædicari per universum Orbem, sicut Evangelium, sed tantum posteris ejus nationis, et-

A iam si profelyti non rejiciobantur, non obligat, nisi quibus erat tradita, aut qui eam sponte fuissent professi. Quin potius in Evangelio taxantur Pharisei, qui peragrabant mare ac terram, ut facerent unum profelytam, bis futurum gehennæ filium. Quemadmodum itaque lex naturæ non justificabat, sed ad justitiam præparabat, ita *Mos* Lex tamen non conferebat perfectam justitiam, tamen ad eam præparabat, vel hoc nomine, quod Judæos metu coercerebat, ne prolaberentur ad extremam impietatem. Sanabilior enim est, qui metu moderatur malefacta, quam qui excussis omni Dei timore & hominum pudore, gloriatur & exultat in rebus pessimis. Hoc opinor significans *Paulus* dicit se plus omnibus laborasse. Judæos enim Lex præpararat *Christo*, quanquam non conferebat justitiam. Jam enim cognoverant unum esse Deum, Gentium Deos esse Dæmonia generi humano inimica: non esse salutem nisi ex Deo. His aliisque plurimis facti sunt capaciores Evangelii. At *Paulus* duriores susceperat provinciam erudiendi Gentes, quarum aliæ credebant nullum esse Deum, aliæ non curare res mortalium, aliæ de Diis pessime sentiebant, existimantes eos esse tales, quales describunt fabulæ, plerique putabant à rogo nihil hominis superesse. Et tamen in his sanabiliores reperit, qui levius peccabant, hoc est, in quibus minus erat perversi animi, quod idem accidit in Judæis. C Perversitas autem non naturæ est, sed liberi arbitrii. Aliud enim est perversitas, aliud error: aliud vacare justitia, aliud esse impium. At *Lutherus* sic exaggerat naturam vitiatam, ut eam æquet malitiæ Satanicæ, cum Scriptura dicat, *Sanabiles fecit Deus nationes terrarum*, Et, *Non est in illis medicamentum exterminii, aut inferorum regnum in terra. Justitia enim perpetua est & immortalis: injustitia autem mortis acquisitio. Impii autem manibus & verbis accersierunt illam.* Quod autem hic loquitur de peccato voluntatis non originis, declarant quæ sequuntur, *Dixerunt enim impii cogitantes apud se non recte*, &c. Proinde quemadmodum fatemur naturam hominis, protoplastorum peccato vitiatam, ita constat in eadem esse relicta semina non mediocria virtutum ac pietatis. Quod si ideo facimus hominem totum impium, quia talis natus est, faciamus eundem totum pium, ob insita pietatis seminaria. Quod autem plures se flectunt ad vitia quam ad virtutem, non tam naturæ vitium in causa est, quam prava educatio, convictus improbus: præterea quod vitia præsens habent auctoramentum & illecebram; Virtus circa difficillima ac molesta versatur, nec statim habet paratam illecebram. Hinc plerique proniores sunt ad mala. Jam ut fatemur per *Mos* Legem plenius cognosci peccatum, ita negari non potest Gentium leges, quæ complures *Mosen* præcesserunt, multa eadem punire quæ punit *Lex Mos*. Ostendit igitur & naturæ lex peccatum, & hæc cognitio gignit horrorem peccati. Id esse verum declarant ea quæ Gentium Poetæ scribunt de cruciatu conscientiæ, de quo *Diris* ultricibus. Quod si *Mos* Lex tantum valet, ut intellecto peccato confugiamus ad implorandam opem Dei, quid vetat, quo minus eodem impellat lex naturæ, juxta suum modulum? Et si precatio nos præparat gratiæ divinæ, quod fatetur & *Lutherus*, qui minus huic nos præparent opera moraliter bona; inter quæ opinor & precationem esse? Nihil hic moror illa *Stoica*, *quæcunque sunt extra gratiam, æque damabilia esse*, ut *Socratis* tolerantia nihilo levius crimen fuerit apud Deum, quam *Neronis* crudelitas. Ut vere bona non sint, quæ geruntur absque dono fidei & caritatis, quæque non referuntur in Deum, tamen aliquo modo bona dici possunt, quæ non pugnant cum fide & caritate, & huc velut accedunt. Interim pone mihi fidei gradus, & caritatis gradus qui nondum attingant fidem efficacem, quam solus Deus dat. Pone mihi Ethnicum Philosophum, qui sciat unicam esse mentem conditricem & gubernatricem omnium, qua nihil melius aut majus esse possit, & unde profluit omne bonum, &

Dd dd d 3 un-

unde præmia recte factorum, quam norit animi puritate colendam, ritus tamen vulgo receptos ferat, partim quod desperet; aliud persuaderi posse rudi populo, partim quod existimet in rem esse populi, tali religione contineri, donec melius aliquid exoriatur, atque ipse interim admoneat quos putat esse dociles. In officiis det operam, ut quam plurimum prosit patriæ, parentibus, uxori ac liberis: negligens invidiam virtute conflata, & ab illa mente sperans recte factorum præmium. Hoc animo fuisse quosdam, ipsorum Libri testantur. Quid? An dicemus hunc æque peccare, cum optime se gerit, ac si veneno tolleret uxorem, & prostitueret liberos? Equidem arbitror talem nec omnino carere fide, nec opera facere provocantia divinam iram, sed seipsum præbere capacem & habilem divinæ benignitati. Proponamus *Augustinum* nondum Christianum, sed veluti in compito deliberantem, cui sectæ potissimum esset initiandus. Nam *Manichæus* erat, non quod eam probaret hæresim, sed ne nullius esse sectæ videretur. De *Christo* dubitabat, aderat tamen hic animus, ut quam comperisset optimam, ei daret nomen. Id ut consequeretur, audiebat *Ambrosium*, legebat Epistolas *Pauli*, conferebat cum amicis de beata vita, orabat, dabat eleemosynas, abstinebat à profanis theatris, horrebat flagitia, concubinam unicam habebat, sed cui servaret conjugii fidem, quod in Ethnico nullum habebatur crimen. Huiusmodi factis eum velut ambiret Domini gratiam, num dicitur æque provocasse Deum, ac matrem veneno sustulisset? Quid absurdius? Quod si huiusmodi operibus moraliter bonis, sive quocunque nomine vocare placet, præparatur homo gratiæ divinæ, sive, ut Scholastici loquuntur, merito congruo promeretur eam, quid habet absurditatis sententia? Et si poterat *Augustinus* per vim liberi arbitrii audire concionantem *Ambrosium*, legere libros sacros, erogare stipem in pauperes, vacare precibus ac meditationibus, confabulari cum piis hominibus, eosque rogare ut Domino salutem ipsius suis precibus commendarent, quid est cur sic exhibetur opinio Scholasticorum, quæ tradit hominem per opera moraliter bona promereri de congruo gratiam iustificantem? Verborum umbris territum, cum in re nihil sit absurdi: Si quis dicat huiusmodi factis hominem aliquo modo præparari gratiæ, ferent, opinor: nunc cum idem sentiat qui dicit de congruo promereri gratiam, offenduntur. Quod de *Augustino* propositum est, idem dici potest de homine multis vitiis involuto: sed tamen sibi displicente optanteque mentem meliorem sibi dari. Sic enim audiui quosdam dicentes: Utinam Deus donaret mihi fidem: Utinam daret rectam voluntatem, quorum neque fidem sinceram & vitam improbam esse sciebam. Quibus respondebam: Tuum est non leviter optare tantum Dei donum, sed etiam ambire. Quibus inquiebant modis? Evolve, inquam, sacros Libros, ad sacras conciones, ora frequenter, eroga pecuniam in egenos, piis hominibus commenda salutem tuam, detrahe paulatim vitiis quod potes. Hæc quæ in te sita sunt præstanti, non defutura est Dei gratia: & arbitror me dedisse pium consilium. Qui optat sibi dari bonam voluntatem, non omnino caret ea: & qui optat fidei donum, non prorsus caret fide, sed quod habet imperfectum, optat auxilio divino perfici. Nec ita magni refert, utrum quis dicat hæc opera exerceri per liberum arbitrium, an semper adspirante peculiari gratia, provehente non perficiente. Quamquam plausibilis est fateri in his non abesse Dei gratiam, hominis viriculas, per se invalidas, paulatim provehentis. Nihilo enim minus debeas ei, qui tibi semel sortem dedit, unde possis diu negociari, quam qui quotidie conferat aliquid, quod in eum diem satis sit. Ad hæc quotidie dat, cui semper in manu est quod dedit eripere. Non enim hic donum gratuitum vertitur in debitum, sed modus donandi mutatur. Nec hic gratia datur secundum merita, quod execrabantur etiam *Pelagiani*, sed vitatur, ne gratia dari videatur in-

A dignis. Indignos appello, non eos qui non sunt promeriti, sed recusantes & averantes Dei donum. Rursus non est metuendum ne gratia videatur ex naturæ viribus oriri, cum hoc ipsum, ut crebro diximus, naturæ bonum sit gratuitum Dei donum, in aliis majus, in aliis minus. Nec protinus habet homo quod de se gloriatur, nisi sibi velit arrogare quod habet aliunde. Et si tantum est periculi à gloria, potest homo etiam de peculiari Dei dono tollere cristas, quando hoc vere à piis hominibus traditum est, inanis gloriæ malum in mediis etiam virtutibus insidiari. Denique periclitatur, ne hoc ipsum, quod naturæ viribus potest, eripatur, si secus quam oportet fuerit usus. Unde quemadmodum pro bona corporis valetudine reliquisque commodis gratias agimus Deo, convenit & pro his dotibus agere gratias, orantes ut quod imperfectum est, suo afflatu perficiat; & quoniam quotidie quodammodo donat, qui quod potest eripere non eripit, est cur semper interpellemus Deum, vel gratias agendo pro acceptis, vel orando ut quod largiri dignatus est, conservet augeatque. Hoc itaque meritum genus non officit gratiæ, sed officit ut homo decentius ac largius accipiat gratiam.

Hæc ideo replico, quo demonstrem huius contrariæ bonam partem apud Priscos ex vocibus parum commode acceptis ortam incruduisse. *Hieronymus* graviter indignatur *Ctesiphonti*, quod tamen ab ipso confictum apparet, qui scripserat, *hominem posse fieri salvum si velit, auxiliante tamen gratia*. Ipse dicit: *Vel le & currere meum est, sed ipsum meum sine Dei semper auxilio non erit meum*. Sermo diversus est, res eadem. Denique tota hæc causa tractans quibus modis Dei gratia operetur in homine, multos habet recessus, quos curiosius excutere non est necesse. Constat quicquid in nobis est, id totum à Dei liberalitate proficisci. Cæterum quomodo dispenset suam in nobis munificentiam definire, ut sit piæ speculationis, certe non arbitror esse necessarium. Et tamen in nullo genere materialium libentius deliciatur *Augustinus*. Ostendi Scholasticorum opinionem, quæ inter non reprobata plurimum tribuere videtur libero arbitrio, non ita multum diffidere ab opinione *Augustini*, nisi quod variant in vocabulis potius quam in re. Veteres quoties dicunt meritum, sentiunt tale genus meriti, quod excludit gratiam, quale sit si quis magnis officiis provocatus, reponat gratiam, ingratus futurus ni faciat. Aut si quis fabro conducto solvat mercedem operæ. Sed merito negatur ei beneficium, qui negligit, qui recusat oblatum, qui male utitur accepto, qui ingratus est ei qui dedit. Contra quodammodo meretur, qui libenter accipit, qui beneficii magnitudinem agnoscit, qui dextre utitur, qui meminit ac prædicat. Nam Deo, qui nullius eget mutua gratia, egisse gratias aut habuisse, retulisse est. Similiter cum sint multæ species iustitiæ, bonæque voluntatis ac fidei, quoniam hæc non satis evidentem distinguuntur à Veteribus, nec factis animadvertisse videntur quid dicant alii, nec ipsi sibi valde constant, ut si quis exactius conferat, excutiatque singulas partes disputationis, deprehensurus sit illos nonnunquam eadem dicere cum his quos impugnant, nec inter ipsos consentire, cum causam eandem tractent: Veluti *Hieronymo* videtur absurdum dicere, *Deum sua bona opera coronare, quæ facit in nobis*, cum apud *Augustinum* nihil sit hac sententia decantatius: Interdum in eadem disputatione una pars cum alia parum congruat, eo quod non satis distinxerunt vim nominum. Nullus tamen illorum tam iniquus fuit libero arbitrio, quin aliquid tribuerit. Quemadmodum Adam per liberum arbitrium perseverare potuit in bono conditus rectus: sed lapsus est, quia perflare noluit: quod si voluisset, meritum fuisset illius, pro culpa. *Augustini* verba sunt Lib. de correptione & gratia Cap. xi. Posset ergo permanere si vellet, quia dederat Deus adiutorium, per quod posset, & sine quo non posset perseveranter bonum tenere quod vellet. Sed quia noluit permanere,

re,

re, profecto ejus culpa est, cujus meritum fuisset si permanere voluisset: sic homo per gratiam liberatus, si vult, permanere potest in gratia, & si perseverat meretur: si non vult, culpam admittit. Hic certe meriti culpæque ratio refertur ad liberum arbitrium. Nec enim arbitror ad hoc institutum pertinere, discutere an præter naturæ donum addita sit *Adæ* gratia, sine qua non posset perseverare: & an naturæ donum suffecturum fuerit adversus omnes tentationes, cum ad primum Satanæ assaultum illico victus sit. Satis est tenere de *Adam* qualis fuerit in Paradiso, quod sacris Litteris proditum est, etiam si nos non respondeamus omnibus omnium curiosis quæstionibus. *Liberum arbitrium igitur*, ut ait *Augustinus*, *ad malum sufficit, ad bonum autem parum valet, nisi adjuvetur ab omnipotente bono*: parum enim valere dixit, ut respondeat illi, sufficit. Et cum meminit omnipotentis boni, subindicat bonum aliquod humanum & imbecille, quod egeat auxilio gratiæ. Quod autem illud est, nisi quod per naturæ vires homo potest assequi, non ut illico sit beatus, sed ut divinæ gratiæ sit præparator. Qui per rationem humanam multa intelligit, creditque de Deo quæ vera sunt, qui ex Philosophorum libris imbibit æmulationem sapientiæ, qui pro modulo suo ad habitum virtutis enixus est, aliquanto capacior est crasso milite, qui in profunda rerum ignorantia maximisque sceleribus versatus, ne cogitavit quidem unquam de Deo. Habet igitur homo quod non accepit? Nequaquam. At non consequitur, hic non accepit dono, sed ex legato, igitur non accepit. Item non consequitur, hic accepit illo modo, igitur nullo modo accepit. Quod si libeat sophisticari, ne id quidem verum est, quod liberum arbitrium ad malum sufficit. Non enim sufficeret, si destitueretur generali motu primæ causæ. Accipit igitur hoc ipsum quod potest male velle, ac scelus admittere. Cum igitur insit in homine nativa quædam vis appetens honesti, licet peccato debilitata, variis occasionibus excitatur, quarum una Lex est, quæ dum invitat præmiis ad recte agendum, supplicio deterrens a malefactis, efficit ut homo suum peccatum agnoscens, sibi displiceat, etiam si clam est peccatum. Contra gaudeat, si Legi non est obnoxius. Quod si ex parte præstat lex naturæ quod lex Dei, & aliquod bonum exordium tribuitur legi peccatum indicanti, non absurde idem tribuitur libero arbitrio. Rursus si distinctis gratiarum gradibus placet omnem occasionem ad meliora vocantem appellare gratiam, patiar, modo patiar & naturæ vires dici gratiam. Quem dabis tam effertum vitiis, si serio rogetur num velit esse purus a vitiis, Deoque carus, quin responsurus sit, se velle? *Est autem*, ut *Seneca* scribit, *magna pars bonitatis, velle bonum fieri*. Ea voluntas quo magis recedit ab imperfectione, hoc homo vicinior est gratiæ. Quod si demus quantulumcunque velle bonum a natura proficisci, non impie dicitur bonum hominis propositum per se invalidum accessione gratiæ juvari. Fatetur *Augustinus* ex his verbis 2. Par. xv. *Dominus vobiscum, si vos estis cum eo, & si quaesieritis eum, invenietis: si autem dereliqueritis eum, derelinquet vos*, declarari liberum arbitrium & ad bonum & ad malum. Verum in hoc dissentit ab adversariis, quod illi dicunt meritum nostrum in eo esse, quod sumus cum Deo: ejus autem gratiam secundum hoc meritum, ut sit & ipse nobiscum. Item meritum nostrum in eo esse, quod quaerimus eum, & secundum hoc meritum dari ejus gratiam, ut inveniamus eum. Similis locus est 1. Par. xxviii. *Si quaesieris eum, invenietur tibi: & si dimiseris eum, repellet te in perpetuum*. Fatetur ex hoc quoque recte colligi liberum arbitrium, at non fert eos, qui hic ponunt meritum hominis, *Si quaesieris eum*, ut succedat præmium, *invenietur tibi*. Hæc controversia mihi nasci videtur ex voce potius, quam ex re. Etenim qui jussus quaerere Dominum, pulsantem gratiam non adspersus, illi suas vires attemperans, aliquo modo se dignum præbet uberiore gratia, & hoc meritum

De lib.
arb.
Cap. v.

A non absurde quis dixerit, non quod æquet beneficium, & gratiam vertat in debitam mercedem, sed quod excludat indignitatem. At *Augustinus* interpretatur de merito, cui debetur merces. Nam id sentire se declarat, cum ait, *& omnino laborant quantum possunt ostendere Dei gratiam secundum merita nostra dari, hoc est, gratiam non esse gratiam*. Est enim meriti genus quod excludit gratiam, & mercedem debitam flagitat, quale est operarii, cui nisi reddas mercedem, potest in jus vocare. Si reddas, neuter alteri debet gratiam. Secundum hunc sensum opinor anathema pronuntiarent in eos, qui dicerent Dei gratiam secundum merita hominum dari. Verum *Augustinus* dum nimium horret initium gratiæ dare libero arbitrio, fatetur quidem præceptis divinis conveniri liberum arbitrium. Velut cum ait *Joannes*, *Carissimi diligamus invicem*. Cæterum hoc negat prodesse, nisi qui præcipit, addat aliquid dilectionis, ut præcepto admonitum liberum arbitrium quaerat Dei donum. Videtur igitur præter gratiam præcepto pulsantem requirere gratiam aliquam imperfectam, quam infundat Deus, ut hac accepta, quaerat gratiam justificantem, quod ibi scribit *Joannes*, *Dilectio ex Deo est*. Sed jam eodem res devolvitur. Etenim qui gratiam habet imperfectam, nondum justus est. Quomodo igitur quaeret, cum liberum arbitrium nondum sit liberatum? Neque protinus caritas illa justificans non est ex Deo, etiam si fateamur hominem ex naturæ viribus habere qualemcunque caritatem erga Deum posse. Idem ad *Valent. de corrept. & grat.* *Desiderare*, inquit, *auxilium gratiæ, initium est gratiæ*. Quod si concedimus in hominibus etiam scelerosis esse aliquod gratiæ desiderium ex ipso naturæ sensu, rursus causa periclitabitur, ne gratiæ initium sit à libero arbitrio. Quod vehementer abominandum esset, nisi quicquid potest liberum arbitrium, ex Dei dono proflueret. Quod si quis in his quoque gradibus, quibus paulatim à vitioso habitu receditur, & ad justitiam acceditur, velit adjungere gratiam peculiarem, arbitror piam opinionem. Cæterum ex his minutis excitare tragœdiam, non arbitror esse Christianæ tranquillitatis, præstiterit fortassis permittere, ut juxta *Paulum* hactenus quisque in suo sensu abundet.

Augustinus adversus *Pelagianos* decertans, studio gratiæ tam parum tribuit libero arbitrio, ut nomine tribuat aliquid verius quam re. Rursus cum iisdem dimicans, qui dicebant infantes nihil damnationis contrahere ex peccato primorum parentum, ait illos, si sine baptismo decesserint, æternis ignibus exurendos. Utramque sententiam posteriores Theologi moderati sunt, aliquanto plus tribuentes libero arbitrio quam ille tribuebat, ac distinguentes meritum congruum à merito condigno: fidem acquisitam à fide infusa, voluntatem perfectam ab imperfecta. Item infantium damnationem temperantes, distinguendo poenam damni à poena sensus. *Joannes autem Gerson* nec desperare videtur omnino de salute infantis, si parentum pietas insignis Dei bonitatem gnauiter sollicitarit. Jam quod Theologis in *Augustini* de libero arbitrio sententia visum est parum, id *Luthero* videtur nimium, qui necessitatis vocabulum invehit, unde constanter abstinuit *Augustinus*, ac ne illud quidem tribuit libero arbitrio posse se à gratia subtrahere, quod illi non negat *Augustinus*. At qui pio quidem animo, sed tamen incautiore, quo gratiæ magnitudinem exaggerent, quicquid possunt, demunt naturæ viribus, perinde mihi facere videntur, quasi si quis neget ullos salutem adeptos, vel in Lege *Mosè*, vel in lege naturæ, quo magis attollat gloriam adventus *Christi*, adversus eos qui dicere solent, quid novi *Christus* attulit? Nec animadvertunt interim hoc ipsum, quo servabantur homines ante proditum Evangelium, fuisse ex dono *Christi*, qui pro sua bonitate nulli deest. Quanquam pro divini consilii dispensatione, pro temporum ac personarum varietate aliter atque aliter sese communicat. Et si usque adeo placebat exag-

De lib.
arb. ad
Valent.
Cap.
xviii.
1. Joan.
iv.

exaggeratio, ea magis intendenda erat in stultitiam ac malitiam hominum, in quam sese per liberum arbitrium præcipitaverant, quam in naturam ex *Adæ* peccato vitiatam, ne videamur assentiri *Manichæis*. Jam si cui placet illorum sententia, qui minimum absunt à fossa *Manichæorum*, cavere debet ne longius progressus corrumpat in barathrum, atque ita tribuat gratiæ totam hominis salutem, ut meminerit hominis voluntatem jam liberatam simul agere cum agente gratia, & agendo promoveri, non ut debeatur gratia, sed ne indigno subtrahatur. Meminerit item in hominis esse potestate gratiæ pulsanti præbere sese, hoc est, non avertere. Et hoc ipsum Dei bonitas sic acceptat, ut existimet eum hominem esse dignum uberiore gratia. Meminerit in hominis arbitrio esse perseverare in gratia, aut decidere à gratia. Hæc qui fatebitur, non recipiet absolutam omnium rerum necessitatem. Postremo meminerit & naturæ dotes esse Dei gratiam, ut nihil sit de quo possit homo gloriari, quali quicquam boni ex sese pararit absque Dei gratia: excutiat autem imaginationem de luto, ferra & securi, quæ parabolæ non in hoc adductæ sunt, ut excludant hominis liberum arbitrium, sed ut ostendant totum hominem in manu Dei esse, si Deus velit illum vel in nihilum redigere. Rursus quibus placet recentiorum opinio, quoniam minimum absunt à fossa *Pelagianorum*, cavere debent ne longius proferant pedem, sed meminerint quam execrabile sit apud Deum hominem suis niti viribus, atque in sese gloriari, cum quisquis gloriatur, eum oporteat non in alio quam in Domino gloriari. Meminerint se etiam pro his quæ præstari possunt naturæ viribus debere gratias Deo: & si quid talium operum acceptat Deus non esse justitiæ, sed immensæ bonitatis, qui boni consulit imperfectionem nostram. Postremo meminerint etiam illas naturæ vires à Deo juste eripi, si quis vel abutatur, vel sibi velit arrogare. Nec seipsos fallant libertatis, meriti, digni, condigni, congrui, debitive vocabulis, cum summa totius negotii debeatur gratiæ Dei benignitati, sed tanto diligentius ambiant gratiam, quanto plus virium in hoc à Deo datum arbitrantur, tantoque studiosius contendunt ad opera pietatis. Porro si quis erit, cui & *Augustinus* videatur iniquior libero arbitrio, & recentiores plus æquo largi, inter utramque viam tuto incedat, credatque etiam in illis gradibus, quibus, ut dixi, præparamur ad gratiam, non deesse gratiam peculiarem, sic ut pro modulo profectus nostri cuique in omnibus & liberum arbitrium gratiæ, & gratia libero arbitrio cooperetur. In summa magis in hoc incumbamus, ut Dei gratiam adipiscamur, quam ut curiose disputemus quomodo gratia in nobis operetur. Nam hujusmodi nimium subtilibus logomachiis citius amiserimus Dei gratiam, quam assequamur quibus modis gratia operetur in nobis, præsertim cum Deus ubique impervestigabilis tam variis modis exserat vim suam in rebus conditis. Jam ut fateor justis causis permotos, qui gratiæ vim exaggerantes, naturæ vires extenuarunt: ita non levioribus causis commoti sunt, qui non passi sunt quenquam servari aut interire, nisi ex quibusvisque meritis: quorum sententias licet dissidentes, tamen quoniam ex eodem pietatis fonte manant, commode decet interpretari, non exagitare, & in concordiam redigere, vel in hoc interim concordēs inter nos, in quo illi non discordant. Consentiunt enim in his, hominem misericorditer servari, neminem autem injuste damnari, nemini deesse gratiam Dei, summa vi præstandum homini quod in ipso situm est: quicquid tamen in nobis est boni, totum divinæ bonitati adscribendum. Porro Scripturas, quæ juxta speciem inter se pugnare videntur, haud magno negotio redigemus in concordiam, si distinguamus voces, quemadmodum ostendimus: &

A si perpendamus Deum variis rationibus agere in servandis ac damnandis hominibus, nec statim hoc in omnibus facere, quod in hoc aut in illo pro dispensatione fecisse legitur. Veluti cum dicitur decepsisse Prophetam, aut seduxisse populum, aut inflexisse cor impii Regis ad hoc aut illud. Quod enim Deus aliquando suggerit impiæ voluntati peccandi occasionem, aut piæ voluntati benefaciendi materiam, non impedit liberum arbitrium, nihilo magis quam admonitor indicans quid sit agendum. Ita *Paulo* meditati proficisci in *Bithyniam*, obstitit Spiritus, jubens alio deflectere. Ita loquitur & *Paulus* 2. Corinth. viii. *Gratias ago Deo, qui eandem sollicitudinem pro vobis dedit in corde Tito*. B Aderat enim *Tito* generalis ad bona voluntas, cui Deus ostendit in eo negotio quid esset agendum. Nec ideo necesse erit, ut existimemus hominem ex se nunquam posse discernere quid sit agendum. Simile est quod legimus *Esdra* iii. *Benedixit Dominus Deus patrum nostrorum, qui dedit hanc voluntatem in cor Regis, clarificare domum suam in Hierusalem*. Opinor *Artaxerxem* non fuisse in spiritu, & tamen Deus inflexit cor illius, ut sineret instaurari templum. Huc pertinet illud de *Semei*, cui præceperat Dominus ut malediceret *David*, mala hominis voluntate abutens in justī cor reptionem. Hæc, quæ peculiare habent causas, non oportet ad generalem pertrahere sententiam. Rursum C si quos Deus subito violentoque motu rapuit ad se, veluti *Paulum*, ex his non est constituendum universale dogma. Alios vocat ex profunda ignorantia, gravique scelerum lerna: alios diu patitur veluti ambire divinum munus. Quod si non possumus omnino ratione consequi quatenus, quibus modis, quibusque gradibus operetur in nobis, certe loquamur more Scripturarum, more sanctorum Patrum. Quid vero loquitur Scriptura? Non dicit, inanis est omnis conatus hominis, nihil refert quomodo vivas, Deus aut servabit si statuit, aut perdet si decrevit, sed ita loquitur: *Convertimini ad me, & ego conversar ad vos: & convertimini ad correptionem meam*. Venite ad me omnes, contendite intrare per angustam portam, sobrii estote & vigilate. Prævaricatores redite ad cor. Date eleemosynam. Remittite & remittetur vobis, judicate pupillo, subvenite inopi. Hujusmodi sermonibus nos invicem exhortemur ad poenitentiam & caritatem mutuam, omissis malis colloquiis, quæ corrumpunt bonos mores: frater fratri dicat, Diligamus invicem, emendemus in melius quæ ignoranter peccavimus, piis operibus ambiamus Domini gratiam: privatim autem accommodemus & scripturam & vocem nostram ad proximi necessitatem. Aliter enim loquendum elato, feroci, sibi que placenti, & erectam cervicem gerenti adversus Deum: aliter pusillanimi & desperationi proximo. E Illi proferamus testimonia Scripturarum, quæ docent quam homo nihil possit suis viribus, quantumque discrimen sit hominem suis fidere præfidiis. Alteri proferamus testimonia, quæ doceant quantum homo sibi quoque præstare possit, si velit adniti: quamque sit Dei parata benignitas præstanti quod in ipso est. Scriptura vero, quoniam nunc hos compellat, nunc illos, juxta qualitatem eorum quibus loquitur, interpretanda est. Alioqui secum ipsa multis in locis pugnare videtur, cum nihil minus pugnet quam Scriptura cum Scriptura. Ut finem voluminis faciam, non hic deprecabor lectoris judicium, & exigam obsequium, quemadmodum fecit *Lutherus*, sed quicquid à nobis disertum est, Ecclesiæ Catholicæ submitto, paratus corrigere, si quid excidit à veritate discrepans. Porro *Christus* illuminet nos omnes una cum *Luthero*, ut omnes uno ore, eadem mente, eademque sententia prædicemus communem omnium Dominum, cui gloria in ævum. Amen. F

DESIDERIVS ERASMVVS

· A D V E R S V S

CALVMNIOSISSIMAM EPISTOLAM

MARTINI LVTHERI.

EN recanduit in me præter expectationem *Martini Lutheri* *ἑρμῆς ἀγῶνας*. emisit enim Epistolam, quæ tota spirat parricidiale quoddam odium, cum ego post eum conflictum, qui mihi fuit pro *Diatriba* adversus illius *Servum Arbitrium*, nusquam in scriptis meis odiosus vel ipsum vel doctrinam ejus attigerim, nimirum semper hoc agens ac sperans fore, quod sperant, ni fallor, omnes Christiana mente præditi; ut summus ille rerum humanarum moderator hos Ecclesiæ tumultus aliquando verteret in bonum exitum. Tantum autem abest ut ipsum calamo lateciverim, ut quorundam privatis Epistolis admonear, aliorum libellis editis exprobetur mihi, quod *Lutheranis* in quibusdam patrociner atque exculem. Famosos Dialogos, Picturam septicipitem, similiaque irritamenta semper improbavi, quin & *Joannem Cochlaeum* à tam acri contentione revocare conatus sum. Videtur res esse levis momenti, quæ isti camino tantum adjecit olei, aut, ut melius dicam, quæ admoto sulphure scintillas cinere opertas excitavit. *Georgium* quidam *Vincelium* olim insigniter addictus *Luthero*, post nescio quibus de causis ab eo defecit. Is semel atque iterum ad me scripsit, non dissimulans se male cogitare de *Luthero*. Cujus tamen litteris non respondi, partim quia non vacabat, partim quia scribebat è locis procul semotis & obscuris, cum hoc quod ipse mihi sic erat ignotus ut nemo magis. Quod si fuisset scribendi oportunitas, admonuissem hominem, ut aut ne læcesseret *Lutherum*, aut certe stomacho ne indulgeret, quem satis exulceratum ipsius litteræ præ se ferebant. Hic *Vincelius*, ut apparet, nunc nescio quid libellorum evulgavit, adversus quædam *Lutheri* placita. De quibus quoniam non vidi, non est quod pronuntiem. Accessit quidam *Nicolaus Amsdorfius*, qui plaustrum suapte sponte pronum commode perculit, admonens ut contempto *Vincelio Erasmo* impeteretur, ac suis tandem depingeretur coloribus, qui sunt, ut ait, inscitia & malitia. Summam enim meæ doctrinæ hanc esse, utar verbis illius: *Doctrina Lutheri hæresis est, quia damnata à Cæsare & Papa, sua vero est Orthodoxa, quia Episcopi & Cardinales, Principes & Reges mittunt & donant ei aurea pocula, &c. Si aliud est in suis libris, moriar.* Atque hoc hominis de me judicium *Martinus* non solum approbat, verum etiam miratur, cum sit & absurdum, & manifestæ vanitatis. Neque enim consistit, eidem homini tribuere inscitiam & malitiam. Siquidem ubi peccatur per ignorantiam, error est, non malitia. Deinde nusquam in scriptis meis appello *Lutheri* doctrinam hæresim. Quod si facerem, haudquaquam primus aut solus facerem. Nec usquam utor hac ratiocinandi forma, mea doctrina sana est, quia Principes mittunt munera. Sed hoc argumento consolor amicos, qui dolent me undique linguis ac libellis furiosis lancinari. Horum odiis oppono bonorum favorem, inter quos multi sunt & dignitate præcellentes, & pietate venerandi, & eruditione celebres. Horum judicium interduco allego, & adversus eos qui me clamant privata audacia admovisse manus Novo Testamento. Hic nihil est quod ad *Lutheri* doctrinam pertinet, neque quisquam Principum misit mihi aurea pocula, quidam me honorarunt muneribus, sed ultro nec ambientem nec expectantem. Quid accipiat *Lutherus*, mea nihil refert. Cum igitur nusquam sit in scriptis meis quod hic asseverat, tamen

A seipsum devovet, si quicquam aliud repertiatur in scriptis meis: *Moriar*, inquit. Ego non tantum illi precabor mali, sed potius ut in eo moriatur vanitas, & vivat veritas. Tale est hujus fabulæ proœmium, cui pulchrè quadrat Epistola *Lutheri*, tota undique scatens impotentibus ne dicam furiosis convitiis, ac malitiosis mendaciis. Maledictis non admodum offendor. Quid enim mirum si in me sic indulget stomacho, cum in Reges & Principes simili petulantia debacchetur quoties collibuit. Itaque non regeram contumelias, sed pro mea qualicunque portiuncula imitabor Dominum ac præceptorem meum, qui cum audisset, *Samaritanus*, *Dæmoniactus*, ac præsidio *Beelzebub* ejiciens *Dæmonia*, ad *Samaritanis* convitium obticuit. Ineptum est enim cuiquam objicere patriam, quam nemo sibi deligit, aut aliud quod ab homine præstari non potest: reliqua duo convitia non retorquet in maledicos, sed argumentis depellit, quoniam sic expediebat Evangelio. Ignorare, oblivisci, dormire, falli, labi, humana naturæ vitia sunt, in quibus quoniam nos nihil aliud quam homines esse meminimus, facile veniam petimusque damusque vicissim. Sed quod *Martinus* objicit adeo non est humanum, ut sit plusquam dæmoniaceum. Conatur enim hoc Orbi persuadere, *Erasmum* non solum nihil credere de rebus divinis, verum etiam illud jam olim dolis, insidiis, totisque viribus agere, ut universam Religionem Christianam labefactatam tandem det præcipitem, proque hac Paganismum in Mundum revocet. Non vereor autem ne tam atrox & impotens convitium, nihil enim aliud est, in me hæreat apud eos, qui vel legerunt meas Lucubrationes, vel domestica consuetudine propius inspexerunt mores & ingenium meum. Illis satisfaciendum est, qui cum nec me norint, nec meos libros evolverint, sic *Luthero* sunt addicti, ut oraculum existiment quicquid dixerit. Utinam in vita tam obtemperassem divinis præceptis, quam de his quæ sunt fidei liberam & quietam habeo conscientiam apud Deum. Quod ad mores attinet, quotidie cum suspiriis ac dolore cordis interpello Domini misericordiam, quem tamen nolim mihi unquam fieri propitium, si diabolici facinoris unquam vel levissima cogitatio pupugit animum meum, non dicam ut universam *Christi* gloriam obscurarem, sed ut ipse à fide catholica resilirem. Atque utinam hujus corpusculi fractura queam hoc Ecclesiæ dissidium consopire! Quam lubens & gaudens eam mortem susciperem. Interim admissorum quidem veniam nocturnis diurnisque precibus à Domino postulo, fidem autem oro, non ut det, sed ut datam confirmet augeatque. Hæc coram Deo loquor ex animo, sumat extemplo de me poenas si quid mentior. Cæterum nunquam adducar, ut credam, *Lutherum* hoc de me suspicari, quod aliis persuadere conatur, sed impotens odium, regnandi libido, & instigantium faces huc hominem transversum perpellunt. Id fiet perspicuum, si recitavero voces quasdam, è quibus ille videri vult hanc de me persuasionem suscepisse.

Primum indignatur Catechismo meo, in quo quoniam commemoro varios veterum hæreticorum errores, causatur me nihil aliud agere, quam ut Catechumenis fidei dogmata reddam suspecta, dum protinus in principio omissis solidis fundamentis, tantum illis objicio hæreses & scandala opinionum, quibus Ecclesia in initio vexata est, ut pene definiam nihil unquam fuisse certum in Religione Christiana. Et addit, *istis vero exemplis & periculosis questionibus animus imperitis statim in principio*

obruitur, quid aliud cogitabit aut faciet, quam ut sese à Religione Christiana tanquam peste, vel clam surripiat, vel, si ausus fuerit, palam detestetur. Hunc quidem in modum orsus est ille. Principio quæ sint illa solida fundamenta, quæ causatur à me prætermittam, non satis intelligo. Ego statim ab initio talia jacio fundamenta, sic placuisse Deo, ut Mundum peccato *Ada & Eva* ab originali statu collapsum, per Filium suum *Jesum Christum* misericorditer restitueret. Ad hanc autem gratiam omnibus pariter accessum esse per sinceram fidem in *Christum*. Porro fidem esse donum Dei, quod nemo sibi dat, sed à Deo petendum est. Fidei vero materiam facio Scripturam canonicam utriusque Testamenti, cujus velut à Deo profectæ auctoritatem plurimis argumentis doceo multo certissimam esse atque inviolabilem, exclusâ Mundi philosophia, & humanis rationibus atque experimentis. Hæc fere summa est primæ Catecheseos, in qua nullum verbum ambiguum, sed constans & vivida asseveratio, quæ cum sit perpetua toto libello, tamen uno in loco sic loquitur Catechista: *Ceterum hic ubi Dens est omnia in omnibus, nullus esse potest error, nulla nubes, nulla ambiguitas, ipse est initium, ipse progressus, ipse consummatio*. Obsecro te, lector integræ mentis, an hæc non sunt solida fidei Christianæ fundamenta, quibus usus est *Paulus* & omnes orthodoxi Patres? Si *Lutherus* habet solidiora, nullus obstat quo minus proferat in utilitatem Ecclesiæ. Et haud scio an ediderit aliquod Symbolum Germanice; cujus rei prorsus ignarus simpliciter laudatissimi viri precibus hoc operæ sumsi. In secunda Catechesi recitatur Symbolum, & ad majorem rei perspicuitatem universum in tres partes dividitur, juxta tres Personas divinas, quarum obiter explicatur, & naturæ unitas & proprietatum differentia. Mox secundaria divisione singuli articuli veluti brevibus scholiis expediuntur, ut summa totius argumenti digesta & cognita, reliqua Catechumenus & intelligat facilius, & meminerit fidelius. Dein locis conitutis per eadem vestigia recurrit oratio, ac de singulis fusius & accuratius disputat. Hoc docendi genus velut ad profectum maxime accommodum præter *Aristotelem*, alii complures eruditi sequuti sunt, non Ethnicis modo, verum etiam inter Orthodoxos præcipui. Jam num quæso meum exemplum est in tradenda veritate meminisse opinionum quæ à veritate aberrarunt? & hæreseon quibus initio vexata fuit Ecclesia? Utrum hoc est veritatem obruere, an illustrare potius & confirmare & auditorum animos præmunire? Si hîc produxero *Aristotelem*, cui hoc perpetuum est, varias opiniones proponere ac refellere, aut *Quintilianum*, qui vehementer ad eloquentiam conducere putat, ut præceptor in Oratorum scriptis, non tantum ostendat quæ recte dicta sunt, verum etiam quæ perperam: clambit Ethnicos, Ethnicos. Sed quid dicet de sacris Ecclesiæ Doctoribus, quorum nullus non idem facit, sive præfatos inspicias, sive recentiores. Num Divus *Augustinus* Catechumenos erudiens, silet de variis hæreticorum blasphemis? An non idem facit Beatus *Thomas Aquinas*, & *Joannes Gerson* in suis Symbolis. Quod si periculum est, ne quis resiliat à Religione Christiana, si cognitum fuerit Ecclesiam variis hæreticorum erroribus fuisse vexatam, perniciosam operam sumserunt, apud Græcos sanctus *Epiphanius* & *Philaster*, apud Latinos *Augustinus* catalogum omnium hæreseon Orbi proponentes. Quanquam quis est omnino seu veterum seu recentium Doctorum, cujus libri non undique scateant hæreseon & hæreticorum mentione? Dico *Athanasium*, *Basilium*, *Chrysostomum*, *Cyrillum*, *Joannem Damascenum*, & ex Latinis *Cyprianum*, *Ambrosium*, *Hieronymum*, *Augustinum*. Ab horum libris essent submovendi juvenes, ne offensus resiliant à Religione Christiana tanquam à peste. Atqui sanctissimi simul & eruditissimi viri judicarunt hoc ad *Christi* Ecclesiæque gloriam ac stabilitatem in primis pertinere, si Mundus sciret inter quos turpines ac procellas huc usque confiterit invicta veri-

tas, nimirum protectore *Christo*. Verum facio rudem Catechumenum ista proponentem. Scilicet fingo personas, quo disputatio sit dilucidior, ac res velut oculis subjiciatur. Nec hoc meum exemplum est. Fecit idem Beatus *Athanasius*, *Cyrillus*, *Hieronymus* & *Augustinus*. Quanquam hoc Opus non tam scripsi Catechumenis quam Catechistis. Etenim si scripsissem Idiotis, Germanice scripsissem non Latine. Nunc enim nulli sunt rudes Catechumeni, si modo parentes, susceptores, ac pastores suo fungantur officio. Proponuntur aliquot scrupuli, qui rudem auditorem movere poterant. Proferuntur Sectarum deliramenta, sed à Catechista non indiligenter submoventur, verisque ac validis argumentis rejiciuntur, nec id frigide aut verbis ambiguis, ut quisquam merito dolum suspicari queat, sed verbis dilucidis, vividoque spiritu, quem agnoscas non è naribus; sed è corde proficisci. Proinde manifestæ vanitatis est, quod assumit *Lutherus*, me omisisse solida fundamenta, cum exordiar à solidissimis Christianæ doctrinæ fundamentis. Falsum, aut si mavult, hyperbolicum est & illud, quod ait me tantum Catechumenis objicere hæreses & scandalosas opiniones, cum hæc obiter tantum admisceam. Falsissimum autem quod addit, me propemodum definire, nihil unquam fuisse in Religione Christiana certi. Imo hoc constanter & studiose ago toto Dialogo, ut persuadeam Christianam Philosophiam, unam ac solam esse, quæ sit inviolatæ certitudinis.

Hoc fundamento non è ruderibus, sed è meris mendaciis congesto, maledicentiæ structuram imponit, idque suo more. Solet enim subinde in his veluti locis amœnioribus pascere animum suum, nec interim animadvertit quicquid convitiatorum in me congerit, in probatissimos Ecclesiæ Doctores recidere. Et hoc callidum, inquit, consilium non putat ab ullo homine posse intelligi, quasi non habeamus in Scripturis ejusmodi *Larvarum Diaboli infinita exempla*. En Apostolicam eloquentiam! Magis erat mirandum istam diabolicam suspicionem cuiquam homini venisse in mentem. Atque huc profertur Serpens è Genesi, qui *Evam* primum in dubitationem flexit, mox præcipitavit in exitum. Quomodo vocavit in dubium? Percunctando: *Cur Deus præcepit vobis ne vesceremini ex quovis ligno paradisi?* Quod si Serpentem imitatur, quisquis percunctatur, ad *Larvas Diaboli* pertinent omnes Ecclesiæ Doctores, tum præfati, tum neoterici, ad hæc omnes Theologorum Scholæ, in quibus non solum proponuntur quæstiones de negotio fidei, verum etiam argumentis quam fieri potest validissimis impugnantur Christianæ Religionis dogmata. Nec ab illis Diatribis arcantur rudes. Circumstant qui volunt. Dicit non rem, sed animum me distinguere à cæteris Doctoribus. Illi quærunt, ut veritatem non labefactent, sed stabiliant, adversus impiorum insultus. Quid *Erasmus*? Irreperit serpentina calliditate, tentans simplicium animos, ut in Paganismum præcipitet. Hoc animo si fuisset, nihil prius fecissem, quam ut in Sectarum consortium me conjicerem. Ad perdendum enim Religionem Christianam, nulla res accommodatior quam hæc Sectarum licentia, quæ sibi permittunt quoties libuit, sua novare dogmata, quando id faciunt impune. Sed unde liquet me hoc animo proponere quæstionem, ut auditorem vocem in dubium? An quia Serpentis exemplo, nego verum esse quod in Symbolo tradidit Ecclesia, quemadmodum ille dixit, *Non moriemini*. Quod si Catechista ad propositam quæstionem non ambigue, non frigide, sed exserte, constanter, & asseveranter respondet, quod est doctrinæ catholicæ, utris sum similior, Serpenti, an probatissimis Ecclesiæ Doctoribus? Quid diceret, si induxissem Diabolum cum homine disputantem, quemadmodum ipse fecit in sua Missa angulari, cui tam valida tribuit argumenta, ut fateatur à se non potuisse refelli. Sed nihil retorqueo, cum jure possim omnia; ac perinde quasi jam persuaserit me nihil de Symboli articulis credere, festivum intertexuit dictum, nisi *Erasmus*

simus & hanc quoque fabulam esse putet, ne qua sermonis pars vacaret morfu. Sed quæ tandem sunt istæ serpentinae quæstiones in Catechismo meo? Cur, inquit, tot *Señta* & errores in hac una veritate, ut creditur, Religione fuerunt? Cur tam diversa Symbola? Has quæstiones ex se fingit *Lutherus* auctoritate qua fungitur. Nihil enim tale quærit Catechumenus, sed Catechista facit, quod ab omnibus Ecclesiæ Doctoribus & factum est olim, & hodie fit, proponit inflexibilem fidei regulam, at obiter ostendit, quot modis ab hac derivarint Philosophorum & hæreticorum ingenia. Sed ita ostendit, ut detestetur. Festivum vero, quod de suo addit, ut creditur, quasi dubitem an vera sit hæc fidei regula. Hoc scilicet non est artificium Serpentis, sed Sancti Spiritus oraculum, qui per os *Martini* loquitur. Ejusdem sinceritatis est, quod has quæstiones ea specie confingit, quasi Catechumenus mitteretur eam Religionem posse veram esse, in qua tot fuerint errores, & de qua tam varia essent Symbola. Nusquam ita loquor, in Religione Christiana fuisse hæreses, sed eam ajo variis Philosophorum erroribus fuisse exercitam, sed hæc æneus perstitisse in sua invincibili sinceritate. Hoc ipsum *Augustinus* cum cæteris Orthodoxis commemorat ad probandum solam fidei veritatem divinitus datam esse inexpugnabilem. Et *Erasmus* idem commemorans, universam Ecclesiæ doctrinam vocat in dubium, & persuadere nititur eam nihil aliud esse quam fabulam. Si periculum est scire, multa esse Symbola, cur præter Symbolum Apostolorum, in Templis publice recitantur & canuntur Symbola *Athanasii* & *Nicenum*? Cur inter Opera Beati *Hieronymi* tot feruntur Symbola diversis titulis? Si dixissem Symbola inter se pugnare, præsertim quæ nobis Synodorum auctoritate tradita sunt, causari poterat utcumque, me infirmis aliquem injecisse scrupulum. Nunc cum ostendam, in brevissimo illo Symbolo, quod Apostolorum dicitur, nihil deesse, nec in aliis quicquam redundare, sed quod in illo strictim est comprehensum, in his fusius expressumque declarari, idque factum esse adversus hæreses subinde pullulantes: Obsecro, quid novi feci? An non omnes qui tractarunt hoc argumentum conferunt Symbola cum Symbolis, indicantes quæ sint in aliis dicta expressius? Ut laudatissimum docendi genus est, ex collatione locorum divinæ Scripturæ sensum rimari, ita laudandi sunt, qui primi Symboli breviloquentiam aliorum Symbolorum collatione explanant.

Sed profertur alia horribilis quæstio, cur in Symbolo Apostolorum Pater appelletur *Deus*, Filius *Dominus*, Spiritus, *Sanctus*, Addit epiphonema tragicum: *Quis, rogo, sollicitus his quæstionibus rudes animas, quas erudiendas suscepit, nisi ipse Diabolus?* Sentit, opinor, de eo Diabolo, qui olim tam validis machinis impetiit animum ipsius de Missa. Verum non cogitat quod Catechista prius Catechumenum diligenter edocuerit, Patrem, Filium & Spiritum esse unum Deum, nec ullam in natura esse differentiam, ut quæ prorsus una sit atque eadem numero in tribus Personis. Admonuit & illud, in prisco Symbolo non repeti, *credo in Spiritum Sanctum*, quo magis Dei nomen ex æquo pertineat ad omnes Personas, ut ita pronuntiemus, *Credo in Deum*, atque hic respiratiuncula interposita, sequatur, *Patrem omnipotentem, & in Jesum, & in Spiritum Sanctum*. Itaque subjecta Personarum distinctio velut explicat nomen Dei, quod omnes Personas complectitur. Catechumenus igitur edoctus de mysterio Trinitatis, tantum quærit de consuetudine Scripturarum, propter eos, qui sermonis distinctionem, quam indicaram, forte non recipere. Proinde ne qui conjunctim legendum putant, *Credo in Deum Patrem*, cum *Judeis* & *Arianis* suspicarentur Dei nomen in solum Patrem competere, submoveo scrupulum ostensa Scripturarum consuetudine: de qua post incidet dicendi locus. An sic docet Diabolus? Et an rudis est, qui totum sacræ Triadis mysterium edoctus est, & credidit? Verum incrudescit tragedia. *Qui,*

A inquit, *an sic loqui de Symbolo fidei? habes hujus salutiferæ fabulæ, protasin, epitafin & catastrophem, nisi ipsum os & organum Satanae.* Ut hic nihil crepat nisi *Satanas*, *Diabolos*, *Larvas*, *Lamias*, *Megas*, aliasque voces plusquam tragicas. Fortassis ex abundantia cordis os loquitur, certe hæc esse solent venturæ insanix præfagia. Cum Symboli Personas exposuisset Catechista, Patrem conditorem, Filium redemptorem, Spiritum Sanctum conciliatorem, & Ecclesiam mysticum *Christi* corpus, dein ordine initium, progressum, & consummationem Ecclesiæ commonstrasset, addit, *habes hujus salutiferæ fabulæ protasin, epitafin, & catastrophem, habes actus omnes & scenas cælestis illius chori in ineffabili dispensatione digestas.* Quæ verba *Lutherus* truncatim retulit, & in his quæ retulit aliquid addens, aliquid detrahens, aliquid immutans. Addidit enim ecce cum stomacho videlicet, detraxit pronomen *hujus*, quo videar de quavis fabula loqui, & pro *salutifera* posuit, *salubris*. Atqui cum summam redemptionis exposuissem, ideo addidi *hujus*, ne de quavis fabula posset intelligi: addidi *salutifera*, ne quis imaginaretur esse aliquid simile Poetarum fabulis. Denique ne obscurum esset, meum sermonem esse metaphoricum, adjeci, *habes actus omnes*, &c. Quæ verba *Lutherus* suo prætermisit artificio. Sed offendunt profanæ voces ad res divinas accommodatæ. Quasi similibus tropis non scateant & divinorum Voluminum, & Orthodoxorum litteræ. Deus comparatur sceneratori, *Christi* posterior adventus comparatur furi nocturno, Euangelii præcones comparantur infideli dispensatori. Ineffabilis copula divinæ naturæ cum humana in *Christo*, item *Christi* cum Ecclesia comparatur connubio sponsi & sponsæ. *Æternæ vitæ præmium* appellatur *brabeum*, quod verbum è Circo translatus est, appellatur *stipendium*, quæ vox castrensis est. *Paulus* luctam cum carne pugilum verbis exprimit. Studium perfectæ pietatis confert in stadio currentibus. Sed quid est tam profanum, unde *Paulus* non mutuatur voces translaticias, quo significantius exprimat quod sentit, à certaminibus publicis, à theatris, à militia, à triumphis Ethnicorum, & ego dicor os *Satanæ*, quod unam metaphoram, quæ videbatur appositissima ad exprimendum quod sentiebam, accommodarim ad rem sacram. Fabula Græcis *δράμα* dicitur argumentum constans ex variis personis, quarum unaquæque suis fungitur partibus, tota actione sic ordine digesta, ut à satis tranquillo exordio incrudescat, ac tandem in lætum finem exeat. Patrem tacite metaphora similem chorago facit, qui totius dispensationis est auctor; Filius assumpta carnis infirmitate divinam naturam dissimulans venit quodammodo personatus, absit invidia dicto; Spiritus Sanctus moderatur Ecclesiam, donec in resurrectione justorum Deus omnem lachrymam abstergat ab oculis sanctorum. Homo bene conditus, veluti protasis est, crux epitafis, resurrectio catastrophe. Dicit, ista non intelligunt idiotæ. Nec idiotis scripsi, quod tota species argumenti satis declarat, nec ista quisquam posset Germanice aut Gallice vertere. Verum anceps est verbum *fabula*. Est si nihil addas. Significat enim interdum fictam narrationem, interdum veram ac familiarem, veluti cum dicimus litteratas fabulas, nonnunquam, ut ante dixi, argumentum constans diversarum actione personarum. Cæterum hoc à me curatum est, ne cui possit esse ambiguum. At est verbum profanum. Profanum verbum est *πρωτόδου*, quo tamen *Paulus* rem non profanam expressit. Nonne audimus in laudem Virginis matris cani publicitus in Templis: *Ante thorum hujus Virginis frequentate nobis dulcia cantica dramatis.* Et tamen idem vocabulum *dramatis* legimus in vestibulis Fabularum *Aristophanis*, quæ non profanæ modo sunt, verum etiam magna ex parte obscenæ. An ideo nullum est offendiculum, quia Græcam vocem, *drama*, pauciores intelligunt quam Latinam, *fabula*? Adde quod hic nullæ voces adduntur, quæ vel submoveant ambi-

Tom. I. K. E e e e 2 guita-

guitatem, vel aperiant metaphoram, quod utrumque à me factum est diligenter.

Hic transilio convitiatorum viridarium, in quo suaviter pascit animum illum nulla maledicentia saturabilem. Obicitur alius locus ex argumento in Paraphrasim Epistolæ ad Romanos, ubi, quemadmodum ait, *Paulum* sic laudo & extollo, ut nulla rhetorica simplex & imprudens lector queat potius avocari & retundi à legendo & discendo. Paulo, adeo confusum, impeditum, pugnantem sibi, varium, horridum pingis, ut eam Epistolam credere cogas esse alicuius hominis furiosi, tantum abest ut nullis esse videatur. Sic ille. Quæ cum scribit, videtur sibi mire davis. Verum hæc davis sobrius videtur esse mera infania. Ipse vocabit hyperbolas, sed hæc hyperbolæ mera sunt mendacia. Siquidem in eo argumento cum multa differuissem de utilitate ejus Epistolæ, cui non sine causa principem locum dedit Ecclesiæ consensus, ostendo & difficultatem, partim ut excitem lectoris attentionem, partim ut declarem mihi in hoc argumento, quod fortassis operæ levioris videretur, haud mediocriter sudatum esse. Difficultatis autem tres adfero causas, quarum prima est dictionis incommoditas ob hyperbata, anantapodota, & Hebraismum. Secunda est rerum, quas tractat, sublimitas, quæ vix ullis verbis humanis possunt explicari. Tertia est crebra personarum mutatio, quod Apostolus inter differendum nunc hos nunc illos respicit, & ipse docendi gratia varias personas in se recipit. Neque quicquam hic dico quod non ex priscis hauerim Doctoribus, præsertim *Origene*. Verum in meo sermone nusquam est ille, confusus, impeditus, pugnans secum, varius & horridus, & furioso similis, sed ista verborum portenta nobis gignit *Lutheri* generosus stomachus: quem hoc urit, quod ausus sum difficultatis meminisse, cum ipsius dogma sit, in Scriptura nihil esse difficultatis, sed omnia exposita atque obvia, tantum si quis norit Grammaticam, nec careat sensu communi. Atqui par erat ut hic mihi se præberet æquior, qui hoc argumentum scripsi, priusquam ipse sua Mundo prodidisset oracula. Si erravi, simpliciter erravi, sequutus magni nominis Auctores, *Origenem*, quem illic cito nominatim, *Hieronimum*, qui præfatus in Epistolam ad *Ephesios* testatur eam magnis difficultatibus ac profundis quæstionibus involutam esse. Quamobrem? an ut deterreat à legendo? imo ut acuat lectoris intensionem, suumque commendet studium. Sed quis est aut fuit unquam, qui scripsit in Epistolas *Pauli*, quin subinde luctetur in locorum difficultatibus? Verum ut omnes isti fuerint talpæ, certe meus error veniam merebatur, cui præbuit ansam ille divinitus afflatus Apostolorum Princeps *Petrus*, qui fatetur à *Paulo* quædam scripta difficilia intellectu. Utro potius habenda fides, *Petro* qui profitemur difficultatem, an *Martino* qui negat quicquam esse obscuritatis? Pergit ille: *Et inter ceteros, inquit, morsus plane Sycophanticos illud non potuit salvo jecore retinere, quod Petrus Christum appelles virum, Deum taceat.* Quid? an Sycophantæ sunt & *Paulum* mordent qui fatentur in scriptis illius esse quædam difficilia? Papæ! quam multos habeo hujus consortes criminis, & in his Apostolum *Petrum*. Quin ipse potius mea verba profert sycophantice, quasi *Petrus* nusquam *Christum* appellavit Deum: hoc est, nusquam sic prædicavit, ut ex ejus verbis intelligatur *Christi* divinitas. Laudo illic *Pauli* œconomiam, quod ut prudens mysteriorum dispensator non ubivis promat quælibet, sed apud perfectos loquatur sapientiam in occulto, apud alios nihil norit nisi *Jesum Christum*, & hunc crucifixum, infirmos alat lacte, adultos solido cibo, moxque subjicio: *Hoc consilio Petrus Apostolus apud rudem concionem verba facturum de Christo, virum cum nominat, Deum tacet.* Cum ajo, hoc consilio, declaro similitem *Petri* prudentiam, cum ajo, apud rudem concionem, significo illum non vacuisse apud iniciatos Christianæ fidei mysteria. Unicus autem in Actis locus est, in quo *Petrus Christum* appellat virum. Aliquanto post

recurrens ad hanc calumniam, sic incandescit, ut pronuntiet *Erasmum* damnandum hæreseos, quod scripserit, *Petrus appellat virum, Deum tacet.* Damnantur igitur mecum tot egregia Ecclesiæ lumina, qui & hunc locum & alios aliquot diligenter annotarunt in divinis Libris, quorum est divus *Chrysostomus* in Act. Cap. II. Nec id tacuit *Beda, Ambrosius*, ut apparet, sequutus, cujus hæc sunt verba in Glossa ordinaria: *Nos tamen auctoritate prius cum Filium Dei nominat, sed virum probatum à Deo, virum justum, virum à mortuis suscitatum.* Subindiat simile esse exordium *Petri* Apostoli *Christum* annuntiantis in domo *Cornelius* Centurionis Actorum Cap. X. Rursum in Caput ejusdem operis XVII. annotat quod *Paulum* apud *Athenienses* *Christum* magis hominem quam Deum nuncupat. *Chrysostomus* & illud annotat, quod non exprimit mysterium divinae naturæ, sed tantum in genere Deum appelles, de Filio Dei & Spiritu Sancto nulla mentio. Cur maluit *Petrus* prima illa concione *Christum* nominare virum quam Deum? Ne *Judæi*, qui Patrem tantum noverant, de Filio & Spiritu Sancto nihil audierant, quique per Legem erant edocti unicum esse Deum, resisterent, si audirent hominem dici Deum, præsertim mortuum, crucifixum & sepultum, sed maluit illos ex ipsis factis paulatim in eam ducere cogitationem, ut sentirent in eo homine fuisse quiddam majus homine. Gentes autem quoniam credebant plures esse Deos, confirmari potuissent in suo errore si rudibus ac nondum mysterii capacibus *Paulus* prædicasset *Christum* Deum. Hæc cum à probatissimis Ecclesiæ Doctoribus diligenter annotentur, idque in laudem Apostolorum, quorum os & linguam moderabatur Spiritus Sanctus, unde ego subito sum *Arianus*, qui idem annoto quod illi? Sed offendunt, inquit, hæc verba Christianas aures, ut posita sunt: *Petrus Christum virum appellat, Deum tacet.* Verum sic à *Luthero* posita sunt, non à me. Addit, præsertim in Auctore suspecto. Hic vix risum teneo. *Martinus* tot judiciis condemnatus, tot libellis proscissus, tot ictus fulminibus me vocat Auctorem suspectum. At quibus fui suspectus? Aliquot Monachis, qui *Luthero* non habent suspectum, sed judicant hæresiarcham omnium qui ab Orbe condito fuerunt pestilentissimum. Hos nunc Christianos appellat, & horum auctoritate me premit. Quid autem illi sua calumnia sunt assequuti, nisi quod se doctis ac bonis omnibus propinarunt deridendos. Porro quod addit, hæc verba, ut sonant, & ut posita sunt, *Arianus* fortiter significare, mihi non placere, *Christum* Deum dici, sed melius eum appellare virum, si de suis verbis loquitur, quid ea sonent, quidve significant, ipse viderit. Si de meis, ut à me posita sunt, luculentum ac forte mendacium est. Omitto cætera convitia, quæ magis recidunt in sacros Ecclesiæ Doctores, quam in me. Libentius ad saniora respondeo. *Poterant*, inquit, hæc verba omitti, aut religiosius proponi. Alterum ex his haud dubie facturus eram, si vel leviter suspicatus fuisset exoriturus, qui ad hanc festucam impingerent. A *Judæis* nihil metuebam. *Arianorum* hæresim sic radicitus existimabam extinctam, ut nulla occasione posset repullulascere. Postremo hoc ipsum, quod admoneo Veterum exempla sequutus, videbatur ad excludendam *Arianorum* hæresim valere. Siquidem cum adhuc illa pestis fœviret in Ecclesia, ob id Orthodoxi toties admonent *Christum* in Scripturis raro dici Deum, ut hanc ansam *Arianorum* fautoribus eriperent. At reddunt causas, cur supprimitur Dei cognomen: Ego idem non facio, verum, in *Lutheri* verbis, in meis facio. Relegat locum qui velit, & ita esse comperiet. Sed hanc causam, quam à probatissimis Ecclesiæ Doctoribus didici, *Martinus* à me fictam confingit. *Nec sufficit*, inquit, fingere, quod propter vulgus *Petrus* *Christum* appellaverit virum. Rursum depravat mea verba. Hodie apud vulgus Christianorum *Christus* exserte vocatur Deus & homo, sed illic unicum locum indico in Actis Apostolorum, in quo *Petrus* rudi promiscueque multitudini

Chri-

Christum annuntiat. *Qui virum*, inquit, *nominat*, *Deum* non tacuit, nisi quod non posuit eo loco istas *quatuor litteras D. E. U. M.* Id quoniam putat argute dictum reperit, atque in extremo: *Mibi*, inquit, *Christum Petrus non tacuit Deum*, cuius amore tam multa patitur vir Apostolicus, atque has etiam, opinor, scribit calumnias. Sed quid opus istis de verbis cavillationibus? Cum ita loquor, *virum nominat*, *Deum* dico, quid aliud intelligit sobrius lector, quam viri cognomen exprimit, Dei cognomen non exprimit. Sic & *Christus* Deum tacuit, & *Messias* ad tempus predicari vesuit. Nusquam enim *Christus* se Deum nominat. Est hoc erat ad persuadendum efficacius, ut factis potius quam usurpatione nominis se declararet Deum. Quod si Deum non tacet quisque ea tradit de *Christo*, quæ declarant in homine latere Deum, nusquam dixi sic taceri Deum: sed illas quatuor litteras, quas irridet *Martinus*, ad tempus suppressas indicat. Et erat ad certam persuasionem efficax ratio, ut prius hominem disceremus, ac deinde per gradus deduceretur in cognitionem naturæ divinæ. Hanc persuasionem ipsæ Dominus nobis ostendit, Apostoli sunt imitati, Doctores Ecclesiæ collaudarunt. Ubi vero severe exigo istas quatuor litteras Deum? An ille exigit, qui adversus *Arianos* admonet in Apostolorum litteris *Christum* frequentius appellari Dominum, quam Deum, & causam cur id fiat indicat, ingenue testificans & Domini nomen competere in Patrem, & Dei nomen in Filium, cum uterque idem sit Deus ac Dominus. Hoc cum toties admovent Veteres, pietatis laudem auferunt, *Erasmus* interprete *Luthero* insidias sinit imperitis & suspectam reddit Christianam Religionem. Demiror si *Martinus* febri caruit cum hæc deliramenta inauspicatis illineret chartis.

Intenditur paroxysmus & in odium mei laudatur *Pius Carpenfis*. Atqui cum locum illum Monachi quidam *Hispanienses* truncatum nec intellectum objecissent, turpiter errantes, ad eundem lapidem impiegit *Pius*, qui mea non legerat, sed è schedis per conductos aliquot juvenes annotatis struxit suas calumnias. Et nunc ad eundem lapidem impiegit *Martinus*. Ostendo enim illic, Priscos fuisse religiosiores ac timidiore in loquendo de rebus divinis quam nos sumus, cum eas animo vitæque religiosius venerantur, quam nos facimus. Hinc sententia subijcio exemplum: *Audemus*, inquam, *Spiritum Sanctum* appellare Deum, quod *Veteres* ausi non sunt, sed iidem non viderunt istum subinde nostris foelicitibus ex animi nostri templo deturbare, perinde quasi oredereamus *Spiritum Sanctum* nihil aliud esse quam inane nomen, &c. Non damno quod nos audemus *Spiritum Sanctum* appellare Deum, sed quod cum cognitione ac profitendi fiducia non simul accreverit pietas vitæ. Et hic est locus, quem si quis legat, observari jubet Diabolum incarnatum. Cæterum ne leuiorem morer supervacaneis, legat eum locum, quo Monachorum *Hispaniensium* & *Pii* calumnias de Triade refello, & facebitur *Lutherum*, non dicam Diabolum incarnatum, furentium istæ voces sunt, sed hominem odio limphatum. Pergit, *Nihil minus*, inquit, *valde serio confiteatur Triadem*, & *nihil minus fecisse videri quæ, quam negasse Trinitatem Divinitatis*. Quid ais, hominum petulantissime, an *Erasmus* usquam negavit Trinitatem Divinitatis, quam plus sexcentis locis in meis scriptis profiteor ac tuor. Recitabo, licet nauseæ plena, quæ sequuntur, ut lector perspiciat hominem mentis non sobriæ loqui: *Nisi quod*, inquit, *curiositatem recentiorum (quam postea pro diligentia commode interpretari exigit) narrat multa ex Scripturis accepisse, & ausos esse quæ Veteres non essent ausi, quasi hominum auctoritate nitatur Religio Christiana (hoc enim inmodis persuadere) hoc est aliud nihil, quam pro fabulis haberi universas Religiones*. Sic ille *ad Rom. vii.* In præfatione in *Hilarium* exactiorem in Scripturis diligentiam voco curiositatem, sed addo piam. Sic habet locus: *Estiam post Orthodoxorum pia curiositas ido-*

neis argumentis comperit è sacris Litteris, in Spiritum Sanctum competere, quicquid Filio tribuebatur, excepta Personarum præpositate. Ac paulo post: *Quod nobis, inquam, è divinis Litteris, Patrum orthodoxorum traditis auctoritas*. An absurde loquitur, qui piam Orthodoxorum curiositatem interpretatur exactiorem diligentiam? Quid quod pro idoneis argumentis comperit, iste depravat, accepisse & ausos esse. Mox è suis depravatis pronuntiat mihi hoc esse studio, ut persuadam Religionem Christianam niti auctoritate hominum, quod nihil aliud sit quam hoc agere, ut universæ Religiones pro fabulis habeantur. Quas universas Religiones appellet nescio, nisi forte sentit de *Legge Moysi* & *Evangelio*. Equidem hætenus arbitratus sum unicam esse Religionem. An qui habent sensus exercitatos quod ex sacris Litteris colligunt docentque imperitiores, nihil aliud est quam fabula? Sed *Martinus* nihil admittit nisi nudam & meram Scripturam. Sed unde nobis tam multa eruit è Scripturis, quæ tot seculis ignoravit Ecclesiæ, cum Scriptura semper fuerit eadem? An negabit illos, *Papianum* loquor, *Ignatium*, *Irenæum*, *Origenem* & horum similes, è Scripturis parum attente consideratis aut ignorasse quædam quæ nos scimus, aut errores aliquos hausisse, quos nos improbamus, aut dubitasse de quibusdam, de quibus nunc dubitare fas non est? Quot seculis Ecclesiæ præsertim Græcorum professa est Spiritum Sanctum à Patre procedere, nec ausa est addere Filium? At nos libere profiteamur, Spiritum ab utroque prodire, nec tamen Patrem & Filium hic esse duo principia, sed unicum. Prisci credebant duplicem esse resurrectionem, animarum & corporum. Nos credimus animas simul ut emicuerint è corporibus, aut esse in gloria, aut esse in cruciatu. Hujus generis alia sunt innumera, quod omnes Theologorum Scholæ fatentur. Quibus autem debemus quod pro certis habere coeperit Ecclesiæ, de quibus prius ambigebatur? an non viris ingenio feliciore præditis, & in scrutandis Scripturæ arcanis diligentioribus. An ob id protinus universæ Religiones habentur pro fabulis? Cui non oboriatur vomitus ad ista tam delira? *Cum absente loquitur*, ait *Mimus*, *cum ebrio qui litigat*. Sed longe perniciosior est philautiæ & odii temulentia quam vini. Neque quicquam ad ista furiosa responderem, ita me Deus juvet, nisi me moveret infirmorum scandalum. *Pius Carpenfis* cum *Luthero* tot locis insinuat hæreseos & appellat insanum, nihil est. At idem cum ex verbis truncatum ac perperam ad ipsum delatis, atque ob id non intellectis, me insinuat erroris *Ariani*, recte judicat, ac vir est sanus & acutus. Nec tantum clamo calumnia, calumnia, sycophanta, sycophanta, sed crassius & evidenti-
bus argumentis retundo calumnias. Inauditam superbiam appellat, quod atrocem ac manifestariam calumniam à me depulerim, nec habeo omnes pro stipitibus ac truncis, sed truncis omnibus præfero homines furiose calumniosos. Ego, inquit, *Erasmus non credam etiam si apertis verbis confiteatur Christum esse Deum, sed dicam illud Chrysippi sophisma: Si mentiris, etiam quod verum dicis, mentiris*. Si *Chrysippus* tale sophisma proposuit, profecto non erat sobrius & egebat elleboro. *Martinus* fortasse somniat de syllogismo, quem Græci *ἰσοπλοῦν* appellant. *Cretenses* semper mendaces, dixit *Epimenides Cretensis*, &c. Ac perinde loquitur *Martinus*, quasi hætenus nusquam in libris meis *Christum* aut *Spiritum Sanctum* appellarem Deum, tum omnes meæ lucubrationes hoc dilucide, exserte, ac vivide profiteantur. An ideo toties hæc inculco, ut fallam universos mentiens vera dicendo, ac *Davum* referens è *Comœdia*. Ipsa febris non posset loqui febrilius. Et quia desinere nescit, ubi semel coepit, arrodit illud verbum *audemus*, quod eo sim usus in bonam partem, cum hoc toties legat apud *Paulum*, pro fiducia. Velut *Rom. ix.* *Esaias* autem audet & dicit. Item *Ephes. vi.* *Ut in ipso audemus prout oportet me loqui*. Denique tot seculis in *Missa* canit Ecclesiæ coram popu-

lo, & prò populo : *Divina institutione formati ande-*
mus dicere, Pater noster, &c. Proinde audiendi ver-
 bum non torquet *Erasmus*, sed *Lutherus* nihil non tor-
 quet ad calumniam. Nondum se remisit paroxysmus.
Manifestum, inquit, *mendacium est*, *Veteres non ausos*
esse Spiritum Sanctum appellare Deum, nisi *Veteres pro*
sua pulchra figura intelligat. Democritum aut Epicu-
 rum, aut Deum intelligat materialiter, id est, istas
 quatuor litteras, D. E. U. M. Concinne vero hic me-
 minit *Democriti* & *Epicuri*, cum agatur de Divinitate
 Spiritus Sancti. Si *Martinus* fatetur fuisse Priscos ali-
 quot, qui has quatuor litteras religioso quodam tremore
 non audebant tribuere Spiritui Sancto, mecum fa-
 cit. Neque enim ego aliud dixi, quam Priscos aliquot
 tam fuisse religiosos in pronuntiando de rebus divinis,
 ut à vocabulis abstinere, quæ non expresse haberentur
 in sacris Voluminibus, donec Ecclesiæ auctoritas è
 divinis Litteris persuaderet pium esse sermonem. Quod
 si contendit hoc esse falsum, aperiat nobis causam,
 cur in vetusto Symbolo, quod in Missa canitur, Filius
 appelletur *Deus de Deo*, *Deus verus de Deo vero*. Spi-
 ritui multa tribuantur, ex quibus evidenter colligas il-
 lius Divinitatem, Dei cognomen aperte non tribua-
 tur. Aut expediat nobis, quare beatus *Hilarius* in tot
 voluminibus, in quibus tractat de Trinitate, cum tot
 locis asserat *Christo* Dei vocabulum, tot locis religiose
 profiteatur, quid credat de Spiritu Sancto, nusquam
 aperte tribuit illi cognomen Dei, hoc est, illas qua-
 tuor litteras in quas ludit *Martinus*. Quid in causa?
 An parum magnifice sentiebat de Spiritu Sancto? Non
 arbitror. Sed religione quadam expectabat eviden-
 tem Ecclesiæ auctoritatem, quibus verbis de Spiritu
 profiteri oporteret. Olim enim qui non audebant *Christum*
 appellare verum Deum, iidem multo minus au-
 debant tribuere Spiritui Sancto. Hic nobis profertur
homusios & *ingenius*. Ab *homusio* verbo non *Ariani*
 tantum, sed & Orthodoxi quidam putabant abstinend-
 um, nec aliam ob causam, nisi quod ea vox, hoc
 est, quatuor illæ syllabæ, in sacris Litteris nusquam
 invenirentur, atque adeo ne in Priscorum quidem lit-
 teris, cum tamen de eadem Patris ac Filii natura ca-
 tholice sentirent. Sed horum religiosus metus cessit
 auctoritati Synodorum: attamen post quis ausus est
 profiteri Spiritum Sanctum Patri *homusio* esse, cum
 pariter eadem sit trium natura? Equidem nihil aliud
 arbitror in causa fuisse, nisi religiosum metum loquendi
 de rebus divinis. Neque enim Filius magis est *omni-*
bus Patri, quam Spiritus Sanctus utrique. *Ariani* re-
 ligiosi videri poterant, nisi de re dissensissent à Catho-
 licis. *Αἰνέω* semper ambiguum & insidiosum ver-
 bum merito fuit suspectum, tandem & rejectum. Quis
 enim nunc *innascibilis* cognomen ceu proprium tribuit
 Patri? Si *αἰνέω* sonat idem quod *non natus*, nec
 Spiritus nascitur, sed procedit. Si *αἰνέω* dicitur
 qui nunquam cœpit esse, nomen est omnibus Personis
 ex æquo commune. Omitto quod hic *Arianos* patres
 meos appellet, quasi jam suis contumeliosis deliramen-
 tis docuerit, me sentire cum *Arianis*. Cujus sanitatis
 & illud est, quod ait me hoc malitiosa versutia signi-
 ficare nimis nihili esse, nisi quod istæ quatuor litteræ,
 D. E. U. S. non ponuntur omni loco ubi ego possem
 exigere, arbitror *Orestem* olim dixisse saniora etiam ex-
 tra lucida intervalla. Verum ne persequar omnia, per-
 inde quasi jam liquido docuerit me prorsus *Arianum*
 esse; nec admissurum ut *Christus* dicatur verus Deus,
 nisi hæ duæ voces, *verus Deus*, exprimantur in sacris
 Litteris; nec ullo pacto passurum ut Spiritus Sanctus
 dicatur Deus, nisi his quatuor litteris appelletur in
 Scriptura canonica, fictitiis comparationibus rem ex-
 polire conatur. Sic posset, inquit, *Diabolus* ad *Christum*
ipsum dicere, *etiamsi vera dicas*, *tamen quia non*
dicis talibus verbis qualibus ego velim, *nihil dicis*. *Velim*
autem nullis verbis dici: Sicut *Marcolphus* suspendi vo-
 luit ab arbore à se electa, nullam tamen voluit eligere.
 Hoc genus facetiis tuctur gloriam *Christi*, qui solus

A novit de rebus fidei verbis propriis loqui. Num hæc
 tam delira videntur esse mentis sobriæ? Mirum vero
 quam libenter inducat personam Diaboli. Et tamē
 profitetur se super his plura dicturum, si Dominus o-
 tium & spatium vitæ dederit. Statuit enim post se re-
 linquere testimonium de *Erasmio* fidele & certum, cu-
 jus hoc specimen & gustum esse voluit. Horrendum
 profecto iudicium hominis, qui se profitetur & Ange-
 los & mundum judicare. At si suum testimonium velit
 habere pondus, præbibendum est veratrum, ut sanio-
 ra scribat quam hæc sunt. Quid quod interim *Luthe-*
rus sui videtur oblitus, ipsius enim dogma est, nihil
 asserendum, quod non sit expressum in Canonicis lit-
 teris. Nam ipse fateor me in multis acquiescere ju-
 dicio Ecclesiæ. Hic igitur pugnat cum suo ipsius do-
 gmate. Poterat hic desinere, sed ingreditur campum
 declamandi adversus voces ambiguas, quas putat fu-
 giendas non tanquam scopulum, ut ille dicebat, sed
 quod est *τετρακτύς*, tanquam Diabolum. Quasi sacri
 Libri, cumque his Orthodoxorum monumenta, non
 sint plena verbis ambiguis. Quod si ambiguum est,
 quicquid translaticium est, nulla sunt humana verba,
 quibus proprie loquamur de rebus divinis. Non jam
 loquor de typis, quibus omnia tribuuntur Deo, dum
 dicitur leo, lapis, agnus, vitis, & cætera, sed cum
 illi tribuitur odium, amor, ira, furor, poenitentia,
 misericordia.

C Verum illud horribilis est blasphemiae, quod in E-
 pistola quadam, ut ait, appello, coitum Dei cum Vir-
 gine. Non indicat quæ sit Epistola, cum innumeras
 emissem, tamen illud ausim dejerare, ea verba nus-
 quam esse in Epistolis meis, nec usquam in scriptis
 meis: aut si sunt, multo aliter posita, quam refert *Lut-*
herus. Quid enim ille citat bona fide, posteaquam
 semel induxit animum calumniari? Hic miris modis
 exaggerat coitum esse verbum abominandæ obscœni-
 tatis. *Siuprum* significat coitum illicitum, & tamen
 est verbum verecundum, quemadmodum & *incestus*.
Cognoscere mulierem verecunde dicitur, *fuñere* (sit ho-
 nos auribus) obscœne dicitur: ita *cacare* verbum est
 inverecundum, *exonerare alvum* verecundum, eum
mejere non sit obscœnum. Cum igitur non omnis vox,
 quæ rem turpem declarat sit obscœna, ut incestus,
 nec quæ significat rem aut actionem, quæ licet reve-
 ra turpis non sit, tamen pudore quodam humano te-
 genda est, superest, ut usus hominum distinguat ver-
 bum obscœnum à verecundo: veluti si quis apud *Bra-*
bantos Lingua vulgata nuptias dicat aut amari, obscœ-
 ne loqueretur. At usus popularis varius est, cuius
 tamen fateor habendam rationem ei qui loquitur popu-
 lo. At qui scribit eruditus, non tenetur hac supersti-
 tione, cui fas est quibuslibet uti verbis, quæ repe-
 riuntur vel in Scripturis canonicis, vel in probatis &
 castis Auctoribus, modo sint accommodata ad exprimen-
 dum quod intelligi volumus. Alioqui *vulva* apud mul-
 tos ineptos est verbum obscœnum, & tamen hoc au-
 ditur in templis, nec Divus *Ambrosius* his verbis loqui
 veritus est de *Christo* & matre ejus: *Hic est qui solus*
aperuit matris suæ vulvam ut immaculatus exiret. Nec
 eruditos hodie terret ineptorum consuetudo, quo minus
 hujusmodi verbis utantur. *Coendi* autem verbum non
 est proprium ad congressum maris & foeminæ, sed ve-
 recundiæ causa huc translaticum est, quemadmodum
congrēdi & *convenire*, quo *Matthæus* utitur, *συελθεῖν*.
Concubitus propius exprimit carnalem copulam maris
 & foeminæ, & tamen hoc verbo utitur Ecclesia Ca-
 tholica recitans *Paulum* loquentem de *Isaac* & *Rebec-*
ca, *Ex uno concubitu habens*. Duplici autem nomi-
 ne verecundius est nomen *coitus*, tum quia verecunde
 translaticum, (nam interdum translata propriis sunt ob-
 scœniora) tum quia frequentissime in castos usus usur-
 patum. Veluti cum dicimus, *Male facta gratia no-*
quicquam coit. Item, *prima coitio acerrima est*, & *coi-*
ta fœdera. *Concubitus* autem tantum ad declarandum
 congressum maris & foeminæ usurpatur, *συελθεῖν* &
coitus

οὐραία talia nomina sunt apud Græcos, qualia apud Latinos sunt *coire* & *coitus*. Sed apud eosdem βίβει & οἰσέει ejusmodi sunt cujusmodi apud nos, quod coactus & invitus nomino, *futurere*. Ab his, quæ per se obscœna sunt, in totum est abstinendum, nec talia reperiuntur in sacris Litteris. Hujus generis nec *coitus* est nec *concupiscentia*, quæ frequenter obvia sunt & in divinis & in sanctorum Patrum voluminibus. De *concupiscentia* viderint alii, certe talibus verbis quale est *coitus* & *coire*, puto fas esse per metaphoram abuti. Si quis ad hunc loquatur modum, *inter Mariam & Joseph nunquam intercessisse coitum*, opinor verecunde loquuturum. Atqui verbum per se obscœnum, etiam in removendo obscœnum est. Quod si *coire* verbum esset tam obscœnum, quam hic vult videri *Lutherus*, non toties repeteretur in Veteris Testamenti voluminibus. Et si quod verbum sit profanum, aut minus verecundum, id solet aliis verbis adjectis mitigari: quod cum a me nusquam non fiat, tamen iste rixator dissimulat, & tantum tria illa verba, quæ jam ipsius sunt, non mea, repetit, inculcat, & exaggerat, *Deus coit cum Virgine*, atque hoc fundamento jacto exspatiatur in maledicentiae campum: *Sic Deum coisse cum Virgine quemadmodum cum Semele Jupiter, aut cum Rhea Mars concubuit*, sermo est plane impius & blasphemus. Verum hic *Lutherus* est, non *Erasmus*. Et si illi tam esset cordi sermonis castitas de rebus mysticis, nunquam ea verba per ullam occasionem pronuntiasset. Mirum est autem eum non addidisse de incubonibus, qui dicuntur inire scœminas. Pie ac verecunde dictum est ab Orthodoxis: Deum Patrem denuo Filium suum genuisse ex *Maria Virgine*, quam ut sponsam Deus adamavit, inter Deum & Virginem internuntium ac veluti paranympum fuisse *Gabrielem* Angelum, qui Virginis assensum exciperet, sine quo non est legitimum conjugium: quo excepto virtus Altissimi, velut arcano complexu, Virginem obumbravit, ac per Spiritum Sanctum, qui seminis vice fuerit, cœlesti partu gravidam fecerit, qui utriusque parentis naturam referret, divinam Patris, humanam matris. Hæc, inquam, non solum pie dicuntur de incarnatione *Christi*, verum etiam consentanea sunt iis, quæ commemorat Beatus *Lucas*. Nunc *Luthero* homini Christiano omnia sunt obscœna, sponsus, sponsa, pronubus, semen, actus. Sed quibus verbis *Paulus* de *Christo* & Ecclesia loquens libentius utitur, quam sponsi, & sponsæ? Et *Joannes Baptista*: *Qui habet*, inquit, *sponsam*, *sponsus est*. Atque ipse etiam Dominus: *Non possunt filii sponsi jejunare*, &c. Nec verentur pii Doctores, nuptias, in quibus Dominus aquam vertit in vinum, de *Christo* & Ecclesia interpretari. Jam si Græci *Gabrielem* verecunde & pie vocant *paranympum*, cur ego videor obscœnus, qui eum appello Latine *pronubum*? Quin & sponsaliorum meminit Græcus quidam, cujus verba recitantur in *Catena aurea*. An *pronubus* quoque verbum obscœnum est? An non *Joannes Damascenus*, cujus verba referuntur in sententiis Theologicis Lib. III. distinct. 3. docet Spiritum Sanctum supervenisse in Virginem, qui eam sacri Conceptus compotem redderet. An non idem explanatus dicit *Ambrosius*: *Non enim*, inquit, *virilis coitus vulva virginalis secreta referavit, sed immaculatum semen inviolabili utero Spiritus Sanctus infudit*. An non ex Hymno *Prudentiano* caste canit chorus Ecclesiasticus: *Non ex virili semine, sed mystico spiramine*, &c. Quid quod *Thomas Aquinas* enarrans Epistolæ ad Rom. Cap. v. loquitur hunc in modum: *In generatione*, inquit, *Christi fuit corpulenta substantia, quam traxis de Virgine, loco autem rationis seminalis fuit virtus activa Spiritus Sancti*. Possem ex Auctoribus innumera hujus generis exempla colligere. Hi omnes Christiane loquuti sunt, solus *Erasmus Epicurus* loquitur blasphemias, non ferendas, quia scripsit in incarnatione *Christi* fuisse quoddam mysticum conjugium & sacrum complexum inter Deum Patrem & Virginem, quem iste depravat in fabulosum ac adulterinum concubitum *Jovis* & *Semeles*,

A *Martis* & *Rhea*. Fatetur me Christiane interpretari quod scripsi; sed, inquit, *cur non est locutus ad formam Christianam?* Imo cur ipse mea dicta depravat in formam obscœnam? interdum aperte mentiens. Quod genus illud, de quo mox dicemus: Me scripsisse *Joannem* Evangelistam crepare meros mundos. Offendit, inquit, *nos Christianos*. Ac toties hic audimus, *nos Christianos*, quasi *Erasmus* cum suis sit *Epicurus* Ethnicus. Putat ignoscendum, si quod verbum per imprudentiam exciderit, sed divinitatem quandam sibi vindicans judicat de animo meo fortiter & confidenter. Sciebam Christianas *Lutheri* aures offendendas, & ob hoc ipsum hoc ita scripsi ut offenderem? Uno in loco *Paraphraseos* in *Lucam* unionem divinæ naturæ cum humana in unam personam *Jesu Christi*, voco *coitum*, quod duæ naturæ coierint in unam hypostasin, Græci vocant *ἕνωσις*. quoniam autem *unio* nec satis Latina vox est in eo quidem sensu, & si esset, tamen anceps est, quod margaritas appellemus *uniones*, magis arrisit *coitus* vocabulum, quod tamen ipsam mitigo cum addo *sanctus*. Locus sic habet: *sanctus hic divina natura cum humana coitus, non violabit pudicitiam tuam, sed confortabit*. Mox veteres Orthodoxos sequutus explano similitudinem conjugii mystici inter Deum Patrem & Virginem, his verbis: *Decrevit Pater cœlestis novo modo rursus Filium suum ex te gignere. Nec erit opus ad divinum conceptum ullo viri mortalis semine, sed Spiritus Sanctus cœlestis illabatur in te, inque tuo utero velut in officina cœlesti sacri Factus opificium peraget: ac pro mariti corporali complexu, obumbrabit tibi Altissimus, sic immensam virtutem suam ad humana natura modum attemperans, ut congressum sustinere possit. Ubi libido intercedit in coitum, ibi quod nascitur immundum nascitur, & peccato obnoxium. Ceterum quod ex te nascitur, quoniam ex sanctissimo complexu nascetur Altissimi, quoniam ex opificio Sancti Spiritus qui sanctificat omnia, quoniam ex purissima Virgine, quam unam in hoc Deus delegit immunem ab omni labe vitiorum, max sanctum erit, ut conceptum fueris, &c.* In hoc sermone ubi habetur quod objicit *Martinus*, *Deus coit cum Virgine?*

Jam novus Orbis *vopœtēs* præscribit nobis leges, verbum ambiguum non secus ac Diabolum & mortem esse vitandum, & si quod exciderit in pejorem partem accipiendum esse. Hoc edictum si recipimus, cum *S. Gregorius* dicit, *omnis Christi actio nostra est inprudens*, interpretari debemus *Christum* exercuisse histrionicam, quod *actio* sit histrionum, & histrionem Latini *actorem* appellent. Et quoties in arcanis Litteris legimus *amicam*, interpretabimur de meretrice, quoties *amantorem*, de eo qui meretricio tenetur amore. Quoties autem in Cantico *Salomonis* audimus *amica* nomen? Et Proverbiorum VII. Prudentiam vocat *amicam*. Item Sap. VIII. *Amator factus sum forme illius*, in pejorem partem interpretabimur. Quoties *osculum* legimus, interpretabimur de suaviis amatoriis. Sed desino persequi, quæ sunt innumerabilia. Magnifice profitetur se, si detur locus ambiguus, omnia posse in bonam partem interpretari quæcunque unquam omnes hæretici dixerunt, denique quicquid ipse Diabolus dixit, aut dicere & facere possit in æternum. His tragicis hyperbolis delectatur Evangelicus doctor, quæ profecto magnam dementiæ speciem habent. Quanquam hac saltem in re satis illi credimus, etiam si nulla sint ambigua, modo liceat ipsi, truncatum referre, quæque in suo loco bene dicta sunt depravare, & affingere quæ voluerit. Tandem ad calumniæ partes allegantur & Cæsarum Ethnicorum leges, quæ jubent ambiguum dictum adversus eum interpretari, qui obscure dicit, quod clarius dicere poterat. Sentit, opinor, locum qui est in *Pandectis* de verborum obligationibus, ubi ex *Ulpiano* referuntur hæc, *In stipulationibus cum quaeritur quid actum sit; verba contra stipulatorem interpretanda sunt*. Eum qui ita dicat, *mibi decem & Titio decem*, eadem decem, non alia decem dicere credendum est. Quanquam hunc locum arbitror non carere mendo. In his

his enim verbis, *Stipulator mihi decem, & Titio decem*, nulla est ambiguitas, quin sentiat de his decem. Secus si his verbis esset stipulator, *Mihi decem & Titio*: aut, *mihi & Titio decem*. Sed quin eadem opera *Martinus* citavit locum ex eodem *Ulpiano* Titulo de *Judiciis*: *Si quis intentione ambigua vel oratione usus sit, id quod utilius ei est, accipiendum est*. Præterea illum ex eodem *Ulpiano*, *prætorias stipulationes legem accipere ex mente prætoris*. Rursus illum, qui concedit privilegia largienti, *ut si qua in scripto insint ambigua, ipse interpretetur*. Quin & illud tradit *Ulpianus*, *si quis in nomine servi, quem stipularetur dari, erravisset, modo de corpore constaret, valere stipulationem*. Hæc aliaque multa diffimulat, quæ sunt in Principum legibus, & unicuique modo dictum nobis objicit, de privatis contractibus, in quibus non iniquum est, eum, qui in suo ipsius negotio sic loquitur, ut quid sentiat incertum sit, aliquo damno mulctari. Quid hoc ad illum, qui docendi studio in publicum emittit volumina? An huic hanc legem præscribet, ut si quod verbum ambiguum exciderit, continuo *Babylon* & *Chaos* commisceat sacra profanaque omnia, & illud verbum quam possimus in pessimam partem interpretemur, damnhantes omnia quæ sexcentis aliis locis eadem de re dilucide & expedite scripsit? Quanto dignius est æquitare Christiana, ut quemadmodum in Scripturis divinis, si quid ambiguitate obscure dictum occurrat, ex aliorum collatione locorum explicamus, ita in libris tractantium sacram Scripturam, si quid occurrerit ambigui sensus, vel ipsi in meliorem partem interpretemur, vel aliis ex locis scripti sensum eruamus. Quid porro si *Lutheri* legem, quam in nos statuit, in ipsum retorqueamus? Ne vener aliunde quod objiciam, quid sentit cum semel atque iterum in hac Epistola dicit, me abhorre ab omnibus Religionibus, præsertim Christiana? An non hoc obscure dictum est, an non scandalose? Quid enim aliud intelligat lector, quam *Erasmus* exemplo *Luciani* damnare Religionem *Lacedæmoniorum*, *Scytharum*, *Thracum*, *Atheniensium*, &c. & unam ex harum numero esse Religionem Christianam, cum non sit nisi una Religio, quæ verum veri Dei cultum docet. Verum cum hic tam multa deblateret, ne dicam scurreretur, de Rege amphibolo, de Regina amphibologia, nullum adhuc locum è meis scriptis produxit, vel obscurum vel ambiguum. Sit ambigue dictum: *Nos audemus Spiritum Sanctum appellare Deum*: cæterum in mea præfatione non est ambigue dictum: quod enim sequitur declarat *audemus* verbum esse fiduciæ non temeritatis, & si esset temeritatis, non esset in professione, sed in eo quod quem profitemur ore Deum, moribus impiis è suo templo deturbemus. Si stipulator ille sic esset loquutus, *stipulator Stichus decem & Titio*, & in eadem syngrapha adjecisset, *ut summa viginti sestertiorum inter eos aequaliter dividatur*, nullus causaretur esse ancipitem stipulationem. Idem valeret, opinor, si ex aliis syngraphis constaret animus stipulatoris. At *Lutherus* tyrannus hyperbolus non vult mihi prodesse, quod in eodem sermonis tenore declaro quid sentiam, nec quod aliis ducentis locis mentem meam Sole clarius explanem. Videatur hic sermo ambiguus: *Petrus Christum nominat virum, Deum tacet*, verum hoc *Lutheri* dictum est, non meum. At qui videt me laudare *Pauli* prudentiam, qui firmis & infirmis, pro suo cuique captu, dispensare norit mysteria doctrinæ Evangelicæ, & quod eadem prudentia *Petrum* indico in Actis *Christum* apud multitudinem, nondum ejus mysterii capacem, appellasse virum, non Deum, huic non potest esse obscurum quid sentiam. Quanquam autem mihi persuasum est, *coitum* non esse verbum per se obscenum, quo toties utuntur divinæ Litteræ, nollem tamen sic loqui de Deo & sacratissima Virgine, quemadmodum fingit *Lutherus*, *Deus Pater coitum cum Virgine*. Sed si quis in explicanda similitudine, dicat ibi fuisse quasi mysticum quendam coitum Dei cum Virgine, malitiose menuis est, statim in-

terpretari Deum sic coisse cum Virgine, quemadmodum *Jupiter* adulterino concubitu compressit *Semelen*, aut *Mars Rheam*. In tali sermone nulla est ambiguitas, & si qua esset, ipsa personarum dignitas submovet omnem sinistram suspensionem. Verum de his mox.

Supereff unus locus omnium atrocissimus, sed idem omnium mendacissimus. In Appendice quadam, quam ex tempore adjeci Novo Testamento, cum forte vacaret una atque altera pagina, ait me proposuisse quæstionem, *quare Christus de cælis descenderit, tantus magister, cum multa sint etiam apud Ethnicos similia, forte etiam perfectiora*. Protinus mihi vide, lector, quantal hominis in proponendo vanitas & impudentia. De doctrina *Christi* loquens, quæro quid illa habeat novum aut eximium ultra Veteris Testamenti volumina, cum vix quicquam sit proditum Evangelicis litteris, quod non multis ante seculis proditum sit in Lege & Prophetis. Atque hic sincerissimus doctor, qui non loquitur nisi mera oracula, ita depravat sermonem meum, quasi doctrinam Evangelicam contulerim cum scriptis Ethnicorum. Nec hoc contentus de suo spiritu addit, *tantum magister*, ut sermo fastidium & ironiam sapiat. Atqui hic *Lutheri* stomachus est, non meus, nihil enim tale est in ea Appendice. Ne his quidem contentus, de suo addit, *forte etiam perfectiora*, cum ibi *Christi* philosophiam prorsus non conferam cum Ethnicorum sapientia, tantum obiter addo in Philosophorum litteris inveniri quasdam scintillas Evangelicæ veritatis. Quid exspectas ab eo sinceri, qui statim in proponendo tot contextit mendacia, atque obiter convitium furiosum intertextuit: *puto enim*, inquit, *eum hoc credere Erasmi*, significans me nè hoc quidem credere, *Christum* assumpsisse carnem. Verum quid? Num impie quæritur an *Christus* docuerit aliquid ultra Legem & Prophetas, sed quemadmodum nihil gessit in terris, quod non fuerit typis Legis adumbratum, ac Prophetarum oraculis prædictum, ita nihil docuerit, quod in Veteris Testamenti libris non esset traditum, licet minus evidenter. An non hoc, quod hic inquirendum propono, quæritur à Christianissimis Doctoribus, atque etiam in Theologorum Scholis disputatur? An non pie tractat *Tertullianus*, omnia perfectionis Evangelicæ dogmata in Prophetarum libris expressa esse? An non præter alios *Eusebius* in *Preparatione Evangelica* laborat in hoc, ut ostendat in Ethnicorum libris plurima inveniri, quæ cum canonicis Litteris consentiunt? Quid igitur hic est, quod obscuret gloriam *Christi*, aut illius doctrinam vocet in dubium? Mea sententia vehementer confirmat *Christi* doctrinam, quod cum Prophetis consentiat & à naturæ sensu non abhorreat. Sic enim facilius & à *Judæis* & à Gentibus recipi poterat. Impudens itaque calumnia est, quod ait me *Christo* nihil aliud tribuere, quam quod unus de numero sanctorum, cæteris perfectius & absolutius ea præstaret, quæ illi præstiterant. Sed unde hic repente sancti, cum in proponendo tantum nominarit Ethnicos? An cum his sanctis confero *Christum*? *Christus*, inquit, *descendit de cælis, ut redimeret genus humanum à peccato & morte*. An hoc negavit *Erasmus*? Sed hic de novitate doctrinæ tantum proposui quæstionem. Et verum est *Christum* & ob hanc causam missum in terras, ut nos plenius doceret voluntatem Patris, & exemplum virtutis omnibus undique numeris absolutum traderet. Non illic agebatur de toto *Christo* cum Prophetis conferendo, sed tantum de doctrina & exemplo vitæ. Cur autem hoc proposuerim, significat quæstionis exitus, videlicet ut ardentiori studio doctrinam Evangelicam amplecteremur. Fortasse volebat *Christum* in hoc præferri sanctis, quod Deus esset & homo, quod morte sua redemit humanum genus. Hoc quanquam illic non agebatur, tamen obiter à me prædicatur, velut in limine quæstionis cum ajo: *Nullum autem mysterium magis ad nos pertinet quam ineffabile consilium, quo Deus per*

per Filium suum restituit humanum genus, &c. Cum appello Dei Filium nonne Deum profiteor? cum ajo, *restituit humanum genus*, nonne profiteor redemptorem? Ac paulo post, cum ajo, *Ut ipse Dei Filius factus homo doctrina sua viam salutis nobis ostenderet*, an non profiteor Deum & hominem, declarans me de doctrina & vitæ exemplis hic quærere, quid in his habuerit præ cæteris eximium? nec id aliam ob causam propono, nisi ut doceam illum etiam juxta naturam humanam multis modis omnibus sanctis superiorem, & adeo superiorem ut nulla sit collatio. Deinde cum addo: *Quantum hoc ipsum virtutis, quod emicuit in sanctis, Christi munus est*: an non illi tribuo, quod dignum est illius sublimitate? Hæc sic habere comperiet, quisquis eam Appendicem legere non gravabitur. Quid igitur mentis habuit, qui perinde quasi re pulchre comprobata, debaccharur tota pagina, sic exordiens: *Hic misere, novator omnium, sic enim Dominum gloria pungit, Christus amisit gloriam redemptoris, &c.* Appello Christum innovatorem omnium, subindicans & in illius vita doctrinaque oportere esse aliquid novum atque eximium. An hoc est pungere Dominum gloriæ? Pungit igitur seipsum cum in Apocalypsi dicit: *Ecce ego nova facio omnia*. Pungit eum Paulus cum ait: omnes in Christo esse novam creaturam. Quomodo porro amisit gloriam redemptionis, cum illic dicam restituisse Mundum, & si hoc non dixissem, de doctrina, non de morte differens, an ideo amisisset gloriam redemptoris? Quam vero novit Martinus religiose loqui de rebus divinis, qui hic Christum miserum vocat! Scio Ironiam esse, sed ille figuras rejicit, & quanquam me facit Epicurum, non auderem ejusmodi verbis in Christum ludere. Hic scilicet est locus, qui primum alienavit Martini animum ab Erasmo. Quanto Erasmus humanior, qui nunquam alienavit animum a Martino. Hinc primum suspicari coepit me esse Democritum & Epicurum, & versutum irrisorem Christi, cum tota hæc Appendix spiret Christi gloriam. Similis absurditatis ac dementiæ sunt quæ persequitur, de odio meo in Christum, de Coepicureis meis, de figuratis & insidiosis verbis, quibus furiosissime debacchor in Christianos, de bilingui & odibili dicendi genere, de funditus tollenda Religione Christiana, reliqua piget recensere. Dicas morbum loqui non hominem. Gaudeo exstare Lucubrationes meas, quæ, ut confido, lectori fidem facient, me tantum abesse ab hoc affectu, quem mihi impingit Martinus, quam ipse abest à sobria mente, Christianaque modestia.

Jam illi displicet & Methodus mea cum suis circulis: quam ut ego non affecto videri admodum doctam, ita falsissimum est, quod ait Lutherus, illam nihil aliud esse, quam irrisorem Christi & omnium ab eo gestorum: nec aliud ex ea lectorem haurire posse, quam fastidium & odium discendæ tam confusæ & perplexæ, & fortasse fabulosæ Religionis. Atqui si Methodus illa passim inculcaret Lutheri dogmata, pape, quam esset erudita, quam Christiana! Neque vero mirum Luthero videri ibi irrisum Christum, cum illi videatur pupugisse Dominum gloriæ, qui illum appellat innovatorem omnium. Quod illi Scriptura tribuit ad summam laudem, hoc Lutherus interpretatur ad ignominiam, nimirum καὶ δόξης, ut vult haberi, cum interim deliret in manifestis. Nondum finis. Quis, inquit, tam fastidiose & odiose, non dicam hostiliter, loqui ausit de Joanne Apostolo & Evangelista, qui post Christum summa auctoritatis apud Christianos est, meros crepat mundos, nisi qui cum virum putet esse aliquem bardum ac bucconem, &c. Nec indicat locum ubi hoc legatur in scriptis meis, & ausim meo periculo dejerare nusquam esse. Neque enim conjectare possum, quo sensu verba illa à me dici potuerint, Meros crepat mundos. Suspicio tamen hoc mendacium illi è duobus locis constatum esse, quemadmodum in somnis è diversis imaginibus temere vagantibus monstroræ quædam visorum species constantur. In argumento quodam asserens primam Epistolam

A Joanni ut germanam, ex ipso sermonis caractere, quod certis quibusdam verbis subinde utatur, mundus, lux, caritas, &c. deinde quod ita contextat orationis membra, ut ex eo, quod proxime præcessit, sumat alterius partis initium: Exemplum adfero: *Nolite diligere mundum, neque ea quæ in mundo sunt, si quis diligit mundum, &c.* & addo: *Quantum hic est mundorum*. Hæ voces exciderant in prima Editione, quibus cum nihil aliud sentirem, quam crebro repeti nomen mundi, tamen admonitus ab amico, proxima statim Editione, mutavi linguam, sententiam tenui, scripsique, *quoties hic iteratur mundus*. Hanc scripturam reperies, lector, in Paraphraseon Editione Anni MDXXXIII. similiter posterioribus Novi Testamenti Editionibus. Rursus in Appendice, quæ adjecta est Paraphrasi in Euangelium Joannis, hunc in modum de illo loquor: *Qui quemadmodum peculiaris adamatus fuit ab illo, qui est amor æternus, ita nihil aliud loquitur, nihil aliud spirat, quam meros amores, &c.* Ex his duobus locis suspicor Lutherum parum memorem quid legisset, aut quid audisset, confinxisse, meros mundos crepat. Et tamen hoc mentis somnio delusus quam procaciter me conspuat, flagellat & lapidat, toties mihi in faciem ingerens, meros crepat mundos. Atqui dum tam inclementer sævit in meros mundos, qui nusquam sunt in scriptis meis, videbitur fortassis alicui non ita multum abesse ab imagine Ajacis, sævientis in porcos, quorum alium putabat esse Ulyssem, alium Agamemnona: & vociferatur hujus generis infinita esse in scriptis meis, imo me totum nihil aliud esse in Theologia, cum hoc ipsum, quod exempli loco profert, nusquam sit in scriptis meis, nec unquam fuerit in animo. Et hic exaggeratur Joannis dignitas atque auctoritas, quam post Christum vult esse primam inter Christianos, cum soli Christo nota sit Apostolorum dignitas, auctoritas par sit Apostolorum omnium: & si quid interest, prima tribuitur Petro ordinis Apostolici principi, qui in Actis primus agit præconem Christi, cæteris Apostolis adstantibus, proxima Matthæo & Paulo. Et hic appello os & organum Satanæ, etiam capite plectendus, si sanus judicio & studio sic loquerer. At si Lex Remia valeret, plectendus esset capite, qui falso capitale crimen intendit. Me liberat infania, cui multam habeo gratiam. Verum hæc quo magis attollit ac repetit, tanto magis se præbet ridiculum cum umbra pugnans. Hæc sunt illa horribilia verba, obliqua, ambigua, insidiosa, obscœna, Satanica, quibus Erasmus omnium inscius stupidus atque etiam vere delirus, sed tamen mira calliditate, jam pridem studet universam Christianam Religionem funditus subvertere. Ac mihi, quod antehac audivi nunquam, etiam Sectam adjungit, non Sophistarum, opinor, neque Papistarum, neque Sacramentariorum, sed Epicureorum ac Democritorum, qui de rebus divinis adeo nihil credunt, ut derideant omnia. Equidem facile crediderim sub nomine Christiano tales nonnullos latere, verum illud scio, nullum esse qui hunc affectum è meis scriptis hauserit, & si quem huic impietati obnoxium nossem, nolim cum eo cibum capere, nisi magna esset spes resipiscentiæ. Contra sentio me natura propentum in eos, qui sincere diligunt Dominum Jesum, ex animo dolens me non esse per omnia talium similem, quanquam huc omne studium meum intendo, ut me ipso melior evadam. Et si quid mihi per imprudentiam in scriptis exedit, quod infirmo cuipiam possit esse offendiculo, non magni negotii fuerit ea corrigere, quemadmodum multa jam mutavi, quibus pro mea simplicitate, non expectabam ut quisquam offenderetur. Mox ubi sensi, non sum gravatus amoliri scrupulum. Atque utinam Martinus aut tam facile posset, aut tam promte vellet in suis libris ea corrigere, quæ tantis tumultibus miscent Ecclesiam Christi! Facile reditur in gratiam, ubi de vocibus modo controversia est, de re convenit. Nec inficior, fuisse qui ante ipsum quibusdam verbis meis offensi sunt, sed hoc

sum offensio hinc fere nata est, quod Latine Græceque nescirent. Quidam *calibem* dici putabant qui caste viveret. Sed edocti de vocis elegantia placati sunt. Quosdam offendit *fabula* nomen, sed edocti receperunt satisfactionem. Argumento est, quod hoc à *Beda* notatum censuræ Facultatis prætermiserunt. At *Martinus* nullam recipit excusationem, sed bis damnandum putat, qui medetur offensis. Cæterum istum tot Linguarum peritum offendi non oportuit. Illos excusat Linguarum & Antiquitatis imperitia, nec quisquam tamen eorum hinc pronuntiavit *Erasmus* ἔθρον, *Epicurum*, *Democritum*, os Satanæ, irrisorem & osorem Christi totiusque Religionis ejus. Quorum præjudiciis si me gravat, meminisse debet, eos ipsos esse, qui *Lutherum* pro hæresiarcha pestilentissimo detestantur, nec alio nomine mihi sunt iniquiores, quam quod ajunt multa esse in scriptis meis, quæ prima specie *Martini* dogmatibus videantur affinia. Nunc isti in cæteris omnibus insaniunt, in hoc uno sapiunt, quod aliquot *Erasmi* verbis offenduntur. Et vide quam sibi non consent hominum judicia! *Martinus* clamat me nihil scire, nequaquam intelligere illa subtilia quæ scribit in *Papistas*, vix etiam hæc crassa, neque quicquam omnino docere. At hi mihi objiciunt quod illa ipsa subtilia *Lutherus* magna ex parte hauserit è meis libris. Fateor me, quæ scribo, pleraque habuisse è libris veterum Orthodoxorum. Cæterum si tollas è libris istius hyperbolas, convitia, facetias, tautologias, ectragodismos, asseverationes, ad hæc quæ illi conveniunt cum *Joanne Hus* & *Joanne Wiclevo*, aliisque nonnullis, fortasse non multum restabit, quo veluti proprio gloriatur. His crassis meum otium oblectare malo, quam istis subtilibus turbare totius Ecclesiæ tranquillitatem, ac civitates cum civitatibus, plebem cum Principibus & Episcopis, ipsos Principes inter sese committere. Tamen si non sum usque adeo plumbeus, ut non intelligam *Martini* paradoxa, quæ nobis memoriter occinunt textrices & calcearii: de iis loquor, quæ Latine prodidit. Jam si nihil esset in ejus libris falsum aut erroneum, tamen ista tam effrenis in omnes maledicentia inficit lectorum animos, præsertim idiotarum, nec aliud gignit quam schismata. Vult me cogi in ordinem, ut de rebus sacris ad præscriptam loquar regulam, sed unde ipse novum hoc docendi genus mutuatus est? Num à *Christo*? Num ab Apostolis? Num à probatis Ecclesiæ Doctoribus? Nequaquam. Unde igitur? Hoc aliis judicandum relinquo. Quid quod qui mordicus hærent illius dogmatibus, improbant tamen hæc intemperias, vel ob id, quod obstant quo minus hæc fabula sortitur foelicem exitum. Ego *Epicurus*, si incidissem in tempora Apostolorum, & audissem eos tanta tamque perpetua maledicentia prædicantes Evangelium, vereor ne mansurus fuero *Epicurus*. Atque interim me regem facit, non ferendam tyrannidem exercentem in universos homines, sed absque satellitio, quippe qui nec Principem habeam, sub cujus cypseo tutus latitem, in quoscunque libeat veneno tincta tela jaculans, nec civitatem, nec scholam, nec discipulos, qui pro me stringant calamus. Quod si sibi bene concilius est, suoque persuasit animo, sanctum & pium esse quod docet, oportuit ad beati *Pauli* exemplum, qui vult Evangelistam esse διδασκῆν, non πλήκτω, aut λογομαχῶν, advigilare, ne quod offendiculum daret Evangelio, quod cupit per universum Orbem propagari. Nunc non animadvertit, quot homines ab ipsius doctrina resiliant, aut abstineant, offensi perpetua convitiandi petulantia, præsertim si ad maledicendi rabiem accedat effrons vanitas ac malitiosa depravatio. Objicit mihi quod in hoc, ut ait, laboriosissimo seculo, rectius dixisset furiosissimo, ludam, ac, ut ipsius verbo utar, *morioner*. *Moriam* lusi tranquillo seculo, quam facile, si ita videatur, noxæ dedidero. *Colloquia* me invito, atque etiam irato prodierunt. Quibus adjeci quædam in gratiam typographi, levi sane brachio, ut qui uno die interdum tria abolverim Colloquia. Quanquam non ubique

A jocos in Colloquiis, & si jocos, non jocos otiose. At *Martinus* in rebus etiam atrocissimis ludit verbis & figuris, velut oblectans animum suum, hoc genere detestiarum inexplebilem. Fateor me quodam genii affectu propensorem ad jocandum, tum in scriptis, tum in familiaribus colloquiis. Nec ea res mihi semper cedit feliciter, dum aliorum animos ex ingenii mei simplicitate metior. Verum quando nullus hominum valet omni nævo, malo quibusdam videri ineptior, quam truculentus πλῆκτης ac procrustes quispiam, ubique tragicum spirans. Rhetorum est, primum docere argumentis, deinde si res postulet sollicitare affectus; atroces autem illos, quos πῶδῃ vocant, non temere movere. Verum nusquam non esse δεινόν, nusquam non intonare voces plusquam tragicas, dementiæ verius est quam eloquentiæ.

B Quærit unde pullulent in Ecclesia tot Sectarum formæ, inter quas commemorat *Sacramentarios*, quasi ipse de Sacramentis doceat eadem quæ tradit Ecclesia Catholica, commemorat *Donatistas*, *Arianos*, *Anabaptistas*, *Epicuros*, &c. debebat addere *Swermeos Sabbatarios*, circumcisos & vere perficiatæ frontis homines. Exoriuntur enim qui scalpro perficiant frontem donec eliciant sanguinem, ac mox locum inungunt oleo, itaque *Christo* initiantur. Unde hæc, inquit, *zizania in agro Domini*? Unde? Nisi ex quatuor ambiguis verbis *Erasmi*, quanquam ea revera ambigua non sunt, quod admonuerit Apostolos non statim apud quosvis *Christum* appellasse Deum, quod admonuerit Evangelicum sermonem tropis ac figuris obliquum esse, quod dixit *Paulum* omnibus omnia fieri, ut omnes lucrificiat, eumque chamæleonti comparavit. Quod Epistolam ad Romanos scripserit multis difficultatibus involutam esse, atque hic labyrinthorum meminerit: quod scripserit *Joannem* Evangelistam meros crepare mundos, cum hæc voces ne in somnis quidem mihi in mentem venerint, quod de incarnatione Domini loquens, à conjugio duxit similitudinem. Hinc nimirum tantus hæreseon proventus. At qui isthuc hæctenus nullus objecit *Erasmo* præter unum *Lutherum*? Sed nonnulli calumniati sunt, quod ipse *Luthero* seminaria præbuerim. Verum hos protinus clamabit impudenter mentiri; *Erasmus* non esse *Lutheranum*, sed totum esse *Erasum*. Ut istuc largiamur, propius tamen hoc mendacium accedit ad veri speciem, quam si quis dicat, *Anabaptistas*, *Donatistas*, *Arianos*, & *Epicuros*, hoc est, Paganos, è meis tribus ambiguis verbis repullulasse. Quod si est, demiror hominum ingratitudinem. Nullus horum ad hunc usque diem aut salutavit me, aut gratias egit, cum innumeri sint discipuli, à quibus *Lutherus* audit venerandus pater, & Evangelicæ veritatis instaurator: Contra non pauci sint Orthodoxi, qui se profitentur mihi debere, quod *Christum* & nosse & amare coeperint. Censet meos libros è Scholis suorum ejiciendos, quasi ego unquam ambierim in istorum Scholas recipi. Fortasse sentit Scholas Theologorum, ac nescio quid subodoratus videtur hoc futurum. Me vero non fugit istuc jam olim agi clamoribus quorundam Monachorum, sed hoc lemmate, ut negent *Lutheri* doctrinam opprimi posse, nisi prius abolitis *Erasmi* Lucubrationibus. His, opinor, nunc applaudet, & in horum sententiam pedibus ac manibus ibit, odio mei, quod utinam tantum valeat, ut cum Papa, Papistis, Theologis ac Monachis omnibus redeat in gratiam, Christi que Ecclesiam suæ reddat tranquillitati. Tanto Orbis lucro, facile meorum librorum jacturam pensavero, quando meipsum nemo potest aut poterit à *Christo* divellere, nisi volens discessero. At posteaquam afflatus est prophetico spiritu, divinat & illud, Festinare judicium meum, ac brevi fore, ut quasi forex memet meo ipsius indicio prodam ac perdam. Sentit autem de Paganismo & odio Christianæ Religionis, quod homo versutus hæctenus celarim, ut ipse putat, imo non putat, sed se putare fingit. Ego hæctenus de *Christo* & Religione Christiana ea sensi quæ

quæ digna sunt eo, qui spem omnem fixit in Christo, doque operam, ut in dies sentiam melius, certe ut magis amem. Quod si quid erro cum Papistis, confido me fore in numero eorum, quorum errori, ut ait *Lutherus*, Deus misericorditer ignovit; eo quod seducti simpliciter errarunt. Mihi satis est si cum *Hieronymo*, *Chrysostomo* & *Bernardo* recipiar in divinæ misericordiæ gremium. Verum negat esse spem veniæ, posteaquam ab ipso prolata est lux veritatis. Quasi non & ante *Lutherum* similia docuerint *Hns* & *Wiclemus*. Quod si Deus ipsum tam diu versatum in tam profunda caligine tandem misericorditer ad tam admirabile lumen evocavit, decebat ut eadem lenitate uteretur in nos luteos homines adhuc in pristina Ecclesiæ tenebris palpan- tes. Quamquam, ut serio loquar, si de moribus & ceremoniis agitur, optarim multa esse correctâ, sed auctoritate Synodi: si de dogmatibus, possem & ego quibusdam accedere, si audirem publicam Ecclesiæ vocem. Meum animum nondum tranquilliant asseverationes *Lutheri*, quantumlibet fortes, adeo inter legendum multa occurrunt quæ possent asseverationem infirmare. Qui agit contra conscientiam ædificat gehennam. In tanto Orbis incendio, prospiciat sibi qui velit, mihi curæ erit hanc animulam Christo servatori tradere. Quod si *Martinus* illud sibi proposuit, persuadere Mundo *Erasmum* hoc agere callidis artibus & insidiosis cuniculis, ut omnes Christianos adducat in odium veræ Religionis, frustra nititur. Citius enim persuaserit omnibus, se aut odio lymphatum esse, aut mentis morbo teneri, aut à sinistro quopiam agitari genio. Illud potius persuadeat, quod verum esse Judaico more de- jerat. *Vivit*, inquit, *Dominus*, *magnam ei faciunt injuriam, & defendendus est mihi contra hostes ejus, qui eum Lutherani accusant, cum sit, me nimis certo ac fidei testis, nullo modo Lutheranus, sed Erasmus tantum. Relinquendus est*, inquit, *Papists, qui tali Apostolo digni sunt*. Quos appellet Papistas nescio. Orthodoxis libenter adhæreo, si ille me relinquit, si non relinquit. Nec illud ingratum fuerit quod minuitur, se contemptum *Erasmum* cum cæteris, quibus non est dignatus respondere, perennibus tenebris ac perpetuæ oblivioni traditurum. Cum quibus? Cum *Eckio*, cum *Emsero*, cum *Joanne Cochleio*, &c. qui forsitan, ut ait, inclaruissent, si eos fuisset dignatus responso. Poterat addere cum *Jodoco Clithoveo*, cum *Jacobo Latino*, cum *Joanne Fischero* Episcopo *Roffensi*, aliisque multis, quorum nomina jam sepulta sunt, ac lethæis

A aquis consecrata. Quamquam me quidem jam olim dignatus est hoc honore in *Servo Arbitrio*. Dicet, non respondi, sed pupugi tantum leviter, ut hominis oscitantiam excitarem. Cum torus ille Liber nihil aliud crepet, quam *Erasmum Epicurum*, *Democritum*, *Scepticum*, osorem Christi, irrisorem Christianæ pietatis, corruptorem Scripturarum, Spermologum, temulentum: pro his deliciis quoniam illi non egi gratias, sed ausus sum quæ objecit refellere, subito factus sum vipera, & gigno viperaspides. Sed uter est vipera, qui talia afflat venena, an qui repellit? qui infigit lethæales morsus, an qui medetur? Cum autem sic esset debacchatus in proximum, tamen pupugit tantum. B Ac post editum hoc Opus conatus est scriptis ad me litteris mihi persuadere, se candido & amico esse in me animo, si ve crederem si ve non crederem. Si sic vellicat amicum dormitantem, quas plagas infligeret, si vellet hostem occidere? Sed hunc in modum sibi blanditur *αὐτοκόλαξ*, sibi que persuadet, homines non intelligere fucum, quo jactat se quibusdam nolle respondere. Atqui si suæ confidit doctrinæ, si dignam judicat, quam omnes amplectantur, expediebat ut quibusdam serio responderet, non scommatibus & convitiis, sed Scripturis & argumentis. Nunc volitant per Orbem Libri, qui illi, ut audio, in os impingunt loca non pauca, in quibus ipse secum pugnat, in quibus manifeste corrumpit sacram Scripturam; falsâ interpretatione detorqueus ad sua dogmata, qui rationes illius argumentis insolubilibus subvertunt, & putat speciosam victoriam quod non dignetur eos responso. Atqui magis conveniebat atque etiam expediebat eos dignari responso, quam ludibriis & contumeliis incessere. An dicet, non est otium? Verum multum otii sibi parasset, si prætermisisset convitiis tantum Scripturis egisset & necessariis argumentis. Quod si invidet illis nominis claritatem, quid refert utrum nobiliter eos argumentando an maledicendo? Nunc cum tantum maledicit, & illis parit honestam famam apud plurimos, & gloriæ suæ non mediocrem inurit labem, præsertim apud cordatos & integros, quibus ubique placet moderatio, sinceritas ac civilitas. Hoc dignius erat Evangelii præcone, qualis videri vult, quam his temporibus exulceratissimis animos hominum ad seditiones ac bella concitare. Longe aliud sonat tuba Evangelica, aliud concha *Panis*, aut cornu *Alevis*. Sed vivit Dominus, qui non deferet in ipso spem habentes.

F I N I S.

DESIDERII ERASMI PRAESTIGIARVM

LIBELLI CVJVSDAM

DE TECTIO.

Erasmus Rot. omnibus veritatem amantibus S. D.

AM verustissimum est, amici carissimi, ut sub prætextu rerum optimarum, pessima exempla irrepant in vitam mortalium: veluti conspiciamus hisce temporibus, Libellos plus quam famosos, absque titulis, aut quod est sceleratius, fictitiis titulis spargi in vulgus, ab his qui spiritus libertatem profitentur, & facinus, quod Ethnicorum leges capite puniebant, ab iis, qui nihil crepant nisi Evangelium, pro ludo jocoque duci. Proinde vidimus in hoc dissidio, nullos ma-

Egis remoratos successum Evangelii, quam qui sibi maxime videntur Evangelici: nec alios æque læsisse causam Pontificiam, quam istos quosdam, qui maxime credunt sese velut *Atlantes* nutanti Ecclesiæ humeros supposuisse. Ante paucos dies provolavit è latebris Libellus quidam, de quo difficile sit pronuntiare, stultior-ne sit, an malitiosior, cui titulus erat præfixus, *Doctissimi ERASMI ROTERODAMI, ac MARTINI LUTHERI opinio, de cæna Domini nostri JESV CHRISTI, nuper edita decimo octavo die Aprilis*. Primum, illud non simplicitatem columbinam, sed vulpinam astutiam sapit, quod in ipso statim Libelli frontispicio, meum nomen conjungit cum nomine *Lutheri*, eumque titur-

Tom. IX. F f f f 2 lum

lum præfixit singulis paginarum frontibus: tum in ipso Libello subinde repetit & inculcat nominum jugum, quo mihi plus conciliet invidiæ, quasi multum inter nos conveniat, cum editis Libris abunde declaratum sit, quantum sit inter nos commercii. Deinde prælatum etiam est meum nomen cum doctrinæ præcellentis elogio, quo videatur amicus, me tam inepte gloriosum judicans, ut famosis laudibus, & honorifica delecter contumelia. Insuper & Germanice scriptum sub hoc *Badense* Concilium evulgarunt, quo simplicibus, ac parum attentis, hujusmodi fucio imponent, meique nominis fumo in laqueum traherent incautos, nec mihi interim, linguæ vulgaris ignaro, promptum esset vel meæ infamiæ, vel aliorum periculis occurrere. Hæc quam sapiant Evangelicam sinceritatem, prudens lector facile perpendet. Jam illud manifestum est argumentum malæ conscientiæ, quod cum Scriptores in ipso statim Operis limine Auctoris nomen præfigere soleant, hic nec Typographi nec loci nomen ausus est usquam addere: & hæc scio an is, cui scribitur, fictitio nomine notetur, quanquam id nihil refert, cum liberum sit, cui velis tuas nœnias dicare, qua re nec proditur Auctor, nec gravatur admodum is ad quem scribitur. Certe suum ipsius nomen, quisquis est hujus sceleris artifex, nusquam ausus est apponere, nisi quod furtim in fine subnectit fictitium titulum *Lodovici Leopoldi*, sed ita, ut dubites Auctoris-ne sit titulus, an Typographi. Hæc techna malitiose timida, satis admonere lectorem debet, nihil esse in hoc Libello fani aut sinceri. Quanquam autem ipsæ formulæ satis arguunt Typographum, neque levibus conjecturis colligi potest, quis sit ille *ψευδώνυμος Leopoldus*, cum suo instructore, tamen quoniam ipsi tantopere lucem reformidant, patiar ipse quoque tantisper illos in suis tenebris delitescere, donec ipsi se prodant.

Interim agam cum Libello, non minus scelerato quam stulto, declaraboque quam frivolis, quamque palam falsis argumentis, conetur simplicibus idiotis persuadere, me de Eucharistia sentire cum *Carlostadio*, aut si quis est alius ejus opinionis propugnator. Atque hujus calumniæ procemium hoc facit, quod ego prior in omnibus libris meis arguerim & Pontificias, & omnes humanas constitutiones: velut in *Moria*, in *Enchiridio*, in *Annotationibus in Novum Testamentum*, in *Adagiis*, aliisque locis, quod idem me sequutus fecerit *Lutherus*, sed fortius & apertius. Quo statim mendacio quid esse potest impudentius? Nullus est locus in omnibus libris meis, qui damnat omnes humanas constitutiones: alioqui damnares & leges civiles, quas nec *Paulus* damnat, nec *Christus*. Sed frequenter taxo Pharisaicos quosdam, qui Christi populum onerant hujusmodi constitutionibus, quæ magis conducunt ad superstitionem, quam ad veram pietatem: ad hæc quorundam superstitionem, seu præposterum judicium noto, qui propter traditiones hominum violant præcepta Dei, quique in ceremoniis, quæ sunt adminicula dumtaxat ad pietatem, constituunt finem pietatis. Hæc ut pie dicta sunt, ita tum erant dicta necessaria. Quid autem *Lutherus*? Adimit Pontificibus & Episcopis omne jus condendi leges, ne cætera referam. Itaque palam est *Lutherum* non eadem docuisse simplicius, sed prorsus alia, cum meis ex diametro pugnantia. Id testificantur utriusque Lucubrationes, evidenter coarguentes impudentissimam istorum vanitatem, qui tales spargunt rumores apud imperitos: alii quo me lædant invidiosa suspitione, nonnulli quo suam factionem inani nominis mei fumo communiant. *Moriam* scripsi tranquillis rebus, cum Mundus altum indormiret ceremoniis ac præscriptis hominum, haudquaquam scripturus, si horum temporum tempestatem exorituram præscissem. Sed attende, lector amice, stultissimam hujus Auctoris collectionem. Si *Moria* ideo tollit Papatum, eo quod attingit quædam vitia Pontificum, eadem opera tollit universos humani generis ordines, quoniam nullum omnino præterit intaxatum.

A Habes hujus calumniæ procemium, ipsa causa dignum. Nunc accipe probationes huic procemio congruentes. In plerisque locis, ut inquit, appello panem & vinum Eucharistiæ symbola, hoc est, signa, & *symbolicum panem*, id est, panem aliquid significantem: dubitat tamen an hoc dixerim in *Adagiis*, an in *Querela pacis*, an in *Enchiridio*, an alio quopiam Librorum meorum. Quid impudentius quam velle impingere tantæ rei calumniam, & fateri se non meminisse loci? Age dic mihi quis fecit vel testem, vel actorem sic intendentem furti crimen: Non metui quo tempore, quo loco, quid quibus furatus sit, sed tamen videor mihi deprehendisse, quod aliquod furtum commiserit? At nibilo minus absurde facit hic meus calumniator. Ait sibi excidisse locum. Imo ipse potius à mente exciderat. Nusquam enim voco *panem symbolicum*. Sed hoc somnium concepit ex Carmine quod additur *Cantoni*. Hic enim de sacramento Eucharistiæ loquens, *cibum mysticum* appello, quod sub speciebus visibilibus recondita sit gratia Spiritus invisibilis. Carmen sic habet,

*Mysticus ille cibus, Græci dixerunt synaxin,
Qui panis vinique palam sub imagine Christum
Ipsum præsentem vere exhibet.*

Atqui hic locus clare docet me non sentire, quod *Carlostadius* docuit. An non satis evidenter profiteor illic esse Christum substantialiter, cum dico, *exhibet*. Nec hoc contentus, addo *ipsum*, excludens figuram. Ne hoc quidem contentus, addo, *vere*. Quid abest nisi, *substantialiter*? Atque hanc vocem nec recipit carminis ratio, nec Latini sermonis elegantia. In eodem Carmine leguntur hæc,

*Ast ubi sacra me ad corporis atque cruoris
Cælestes epulas pietasque diesque vocabit.*

Ac mox,

Summam Christi venerabile corpus.

An non hic legis epulas sanguinis & cruoris? Hæc cur non adduxit, qui jactat se diligenter excussisse libros meos? An tergiversabitur, hæc & his similia mihi falso adscribi? Nam & hanc rimam sibi patefecit ad effugium, dicens multa inscribi *Luthero* & *Erasmio*, quæ non sunt ab ipsis profecta. Quid accidat *Luthero* mea nihil refert; Ego certe nec tuli, nec feram vivus, mihi quicquam adscribi, quod meum non sit. Semper excipio quæ depravant Typographi, quorum error à me præstari non potest. Jam si maxime scripsissem alicubi *panem symbolicum*, quid erat periculi? Si recipimus recentium opinionem, nonne species panis & vini symbola sunt corporis & sanguinis Dominici? Sin minus, nonne panis & vinum consecratum symbola sunt corporis & sanguinis Dominici, sub his latentium? Postremo corpus & sanguinem illic esse quodammodo sensibus nostris expositum, nonne symbola sunt eorum quæ cerni non possunt nisi oculis fidei? Tantum de mendacio panis symbolici. In *Adagiis*, nimirum in *dulci bello inexpertis*, deploro vesaniam Christianorum, qui sic inter se belligerentur, cum ex eodem vescantur pane, & ejusdem calicis sint participes. In *Querimonia pacis* hæc mea sunt verba: *Ethnicis etiam sancta est amicitia, quam mensa communis conciliavit: & Christianos cælestis ille panis, ac mysticus ille calix, non continet in amicitia, quam ipse sanxit Christus?* Ac paulo inferius: *Audet quisquam ad sacram illam mensam, amicitia symbolum, audet ad convivium pacis accedere, qui bellum destinat in Christianos?* Hactenus mea recensui. Voco summam corporis & sanguinis Dominici, symbolum mystici corporis conjuncti capiti Christo, & membrorum inter sese concordiam. Ubi nunc sunt igitur illa verba, quæ excludunt veritatem corporis & sanguinis Christi? Nec causari potest salaria metusque Principum (quanquam & hoc insigne mendacium est, cum ego hoc nomine salarium ab ullo Principe ut non accepi nec ambii, ita nec ambiam, nec accipiam) siquidem hæc mihi scripta sunt

sunt rebus adhuc tranquillis, cum nemo suspicaretur exoriturum tam effrontem, qui *Niclevi* sententiam auderet revocare. Verum esto, fuerit hic meus cavillator delapsus ab asino, certa memoria proteget ex *Enchiridii* canone quinto, per quæ demonstrat quid celem in corde. Illic docere studeo semper à visibilibus & carnalibus proficiendum ad invisibilia & spiritualia. Verba mea, quæ hic artifex pro suo comodo depravavit, sic habeat: *Es, ut apud Joannem ipse dixit Christum, Caro non prodest quicquam, spiritus est, qui vivificat. Mihi quidem religio fuisset dicere, non prodest quicquam, satis fuerat futurum, Caro nonnihil prodest, sed multo amplius spiritus. Nunc ipsa dixit veritas, non prodest quicquam, adeoque non prodest, ut iuxta Paulum mortifera sit, nisi ad spiritum referatur. Alii, qui vel ad hoc utilis est caro, quod infirmitatem nostram quasi gradibus quibusdam ducit ad spiritum. Corpus sine spiritu non potest subsistere, spiritus corpore nihil eget. Quod si Christo auctore tanta res est spiritus, ut sola vivificet, huc tendendum, ut in omnibus litteris, omnium aëlibus spiritum respiciamus, non carnem. Et si quis observaverit, animadvertet hoc unum esse, quoniam vocant, inter Prophetas precipuum *Esaias*, inter Apostolos Paulum, qui nulla pene Epistola non hoc agit, non inculcat, nihil fidendum esse carni, in spiritu esse vitam, libertatem, lumen, adoptionem, & fructus illos optabiles quos enumerat: carnem ubique contemnit, damnat, dissuadet. Attende, & deprehendes hoc idem passim agere præceptorem nostrum Jesum, dum in tollendo de puteo asino, in illuminando cecæ die sabbati, in confricandis aristis, in non lotis manibus, in convivio peccatorum, in parabola Pharisei & Publicani, in jejuniis, in fratribus secundum carnem, in gloria Judæorum quod essent filii Abraham, in muneribus offerendis, in orationibus, in phylacteriis dilatatis, multisque similibus locis contemnit carnem Legis, ac superstitionem eorum, qui malebant esse Judæi in manifesto quam in occulto. Et cum dicis muliercula Samaritana, Mulier crede mihi, quia venit hora, quando neque in monte hoc, neque Hierosolymis adorabitis Patrem: sed venit hora, & nunc est, cum veri adoratores adorabunt Patrem in spiritu & veritate. Nam & Pater tales querit, qui adorent eum. Spiritus est Deus, & eos qui adorant eum, in spiritu & veritate oportet adorare. Idem factum significavit, cum in nuptiis aquam frigida & insipida littera vertit in vinum spiritum, ad vitam usque contemnit animas inebrians spirituales. Et ne magnum putes quod, ista contempsit Christus, qua modo commemoravimus, imo contempsit & carnis sua manducationem, & sanguinis potum, nisi & spiritualiter edatur atque bibatur. Quibus enim putas ista loquutus est, Caro non prodest quicquam, Spiritus est qui vivificat? Nempe non iis qui Evangelio de collo suspensio, aut oruce arca, se tales ab omnimale putant, idque perfectam Religionem existimant: sed quibus summum mysterium de sumendo corpore suo aperuerat. Si res tanta nihil est, ima si perniciosa, quid est cur ullis aliis rebus carnalibus fidamus, nisi adfit spiritus? Tu fortio quotidie sacrificas, & tibi vivis, neque ad te pertinent incommoda proximi tui, adhuc in carne es sacramenti. Verum si sacrificans das operam id esse quod illa sumit significat, puta idem spiritus cum spiritu Christi, idem corpus cum corpore Christi, vivum membrum Ecclesie, si nihil amas nisi in Christo, si omnia sua bona putas omnibus esse communia, si omnium incommoda tibi perinde ac tua dolent, ita demum magno fructu sacrificas, nempe quia spiritualiter. Si te sentis in Christum quodammodo transfigurari, & jam minus minusque in te ipso vivere, Spiritui gratias age, qui solus vivificat. Multi quot quotque die sacris adfuerint numerare solent, atque hac tanquam re maxima fressi, quasi nihil jam præterea debeant Christo, ita templis egressi ad pristinos mores redeunt. Quod carnem pietatis amplectuntur laudo, quod illic consistunt non laudo. Peragatur in te, quod illic oculis non præsentatur. Representatur mors capitis: excute te intus in sinu, quod ajunt, quam prope sis mortuus mundo. Quod*

si te totum adhuc possident ira, ambitio, cupiditas, voluptas, invidia: etiamsi contingas altare, procul tamen abes a sacro. Occisus est pro te Christus, macta & in pecudes istas, sacrificia semetipsum illi, qui pro te semet immolavit Patri. Hac si ne cogitas quidem, & in illis confidis, odit Deus pinguem tuam & crassam Religionem. Hæc mea verba sunt in quinto Canone: quæ iste truncatim ac depravate retulit, quo magis fervirent calumniæ. Hic appello lectorem sanæ mentis, num in his ullam vocem audiat, quæ arguit me sentire in Eucharistia non esse verum corpus & sanguinem Christi. Quo provocem homines à visibilibus ceremoniis ad perfectum spirituale, ostendo in omnibus ceu carnem quandam esse & spiritum, hoc est, visibile quiddam & invisibile: sed, invisibile, quod vulgus mortalium negligit, longe præstantius esse eo quod videtur, quemadmodum in homine potior est anima quam corpus: atque hanc sententiam catholicam tracto per omnes rerum species, sermonem Dei, in quo frustra elementorum figuræ tanguant oculos, voces feriunt aures, nisi secreta vi tangatur ac feriat cor: in jejunio frustra corpus arcetur à cibis, si animus non temperat à pravis cupiditatibus, atque item de cæteris: idem declarans & in novæ Legis sacramentis, nominatim Baptismo, Eucharistia & Unctione. In Eucharistia sunt elementa quæ oculos, tactum, olfactum, ac palatum movent: sunt verba quæ feriunt aures: est sumtio corporalis quæ cernitur, verum in his non est spes salutis, nisi accedant ea quæ videntur. Ea partim sunt muneris, partim congruentiæ, partim exempli. Muneris sunt fides reliquæque Spiritus dona, quæ per elementorum visibilium ministerium infunduntur. Congruentiæ sunt, ad quæ respondent signa sacramentorum visibilia, velut in matrimonio repræsentatur ineffabilis illa conjunctio divinæ naturæ cum humana in Christo Jesu. Item individua societas mystici corporis, quod est Ecclesia, cum capite Christo. Exempli, ut in Eucharistia significatur immensa Christi caritas erga genus humanum, pro cuius salute semetipsum in mortem tradidit, ut nos mutua caritate Redemptori responderemus: significatur arctissima societas Christianorum inter ipsos, vel quod ex multis granis unus conficitur panis, & ex multis uvis confluit vinum: vel quod cibus potusque communis amicitie sodalitatique symbolum sit. In his igitur qui præfert id quod est invisibile, visibilibus elementis, an is tollit elementorum veritatem? An qui in matrimonio præfert conjunctionem animorum, tollit conjunctionem corporum? Et qui baptismo visibili præfert fidei donum purificans corda, num tollit aquam, verba, & ministerium sacramenti? In Unctione, qui fidem & Spiritus Sancti gratiam anteponebat oleo, num is negat illic esse oleum? Et in Pœnitentia, qui præfert odium peccatorum, fidem & gratiam Sancti Spiritus condonantem peccata, an negat illic esse verba & impositionem manuum? Imo ne quis suspicaretur à me damnari quod est in sacramentis aut exercitamentis pietatis visibile, nominatim his verbis admoneo lectorem: Quod carni pietatis amplectuntur laudo, quod illic consistunt non laudo. Rursus aliquanto post: Non damnantur opera corporalia, sed præferantur invisibilia. Non damnatur culus visibilis, sed non placatur Deus nisi pietate invisibili. Jam quantum in Synaxi non est corpus sensibus obnoxium, tamen res est quæ sentiri potest, eoque nec hujus præsentia prodest, nisi adfuit illa quæ natura sunt invisibilia. Jam mihi vide quam stupidus ratiocinator sit, qui scripsit hunc Libellum. Si negat in baptismo adesse veram aquam, qui dicit aquæ tincturam iuvalem, nisi adfit invisibilis gratia Spiritus, ego negavi in Synaxi esse verum Christi corpus, quia docui corporalem fermentationem corporis & sanguinis Dominici nihil prodesse, vel obesse potius, nisi spiritualiter sumamus. Qui ex talibus argumentis tales colligunt sententias, nonne iidem possent ex vite colligere carduos, ex ficu sorba? Nemo magis affererat in Synaxi substantiam corporis

& sanguinis Domini tegi speciebus visibilibus, quam *Thomas Aquinas*. Et tamen ille docet eadem quæ nos docemus in Canone, nihil prodesse carnem sacramenti, si desit gratia spiritualis. Nonne idem docet *Paulus*, admonens ut se quisque examinet, ne indigne accedens ad mensam Domini, condemnationem sibi edat bibatque? Porro quod *Paulus* contemnit carnem Christi, dicens, *Etsi Christum novimus secundum carnem, sed jam non novimus*, non est negantis Christi veram carnem pro nobis immolatam ac resuscitatam, sed præferentis id quod magis conducit nostræ salutis. Qui diligentius curat animi quam corporis salutem, non abjicit corpus, sed præfert animum. Contemnimus pravas cupiditates, contemnimus & plumbum præ gemmis.

Cogita mihi, lector, quam hic sibi persuasit, idiotis nihil esse sensus humani, qui non veretur has nœnias in vulgus edere, perinde quasi subus & asinis ista scribat, non hominibus. Et audeat homo perfricte frontis etiam mediocri præditos ingenio ad hujus argumentationis spectaculum invitare, nimirum testes futuros, quam ipse nihil videat qui hæc scripsit, deinde quam impudenter mea verba truncharit, inverterit, ac depravaverit. Cæterum *Enchiridii* Libro sic arrogat fidem, quod ante multos annos scripserim, nondum oborto Principum metu. Imo & Carmen de summa fidei scripsimus ante multos annos, nullo terrore minante. Cur Carmini non creditur, & *Enchiridio* creditur? Nec mutavi senex sententiam quam habui juvenis, nisi quod nunc variis argumentis in utramque partem vacillare possem, nisi me confirmaret auctoritas Ecclesiæ. Cum scriberem *Enchiridium* adeo non dubitabam de veritate corporis & sanguinis, ut diversa opinio ne per somnium quidem unquam tetigerit animum meum. Commentus est & alteram technam, qua mihi fidem abroget, etiam si scribam adversum ipsius opinionem, significans me hoc facturum metu Majestatis Cæsareæ ac fulminis Pontificii: id quo fiat probabilius, facit me meticulousum, videlicet juxta præcepta Rhetorum, causæ jungens naturæ vitium. Cæterum vir pius non vult contemni formidolosos, sed foveri, precibusque sanctis juvari, quo robur colligant. Hujusmodi nœnias gannit ille nugator, perinde quasi stultis ludicram agat fabulam, ac non potius de re maxime seria tractet apud populum Christianum. Certe timiditatem ab alio quovis potius opprobriari decebat, quam ab isto, qui suo Libello non est ausus nomen suum adscribere, quod ego, quamvis formidolosus, sum ausus in omnibus meis libris, in quibus de Principibus, Episcopis ac Monachis, multa liberrime vel reprehendo vel moneo. An non ridicule miles è moenibus convitia jaculans, & in tuto latitans, in acie versantibus exprobrat ignaviam? Aut *Tenecer* post fratris clypeum delitescens, *Trojanos* appellet formidolosos? Sed bona timiditas est quæ cohibet à peccando. Sic enim respondit Philosophus ille cuidam objicienti timiditatem, *Proinde, inquit, non pecco*. Haud iste perpendit, quantum intersit inter temeritatem & fortitudinem, inter timiditatem & prudentiam aut religionem. Turbare res humanas nullo fructu pietatis, temeritas est, non fortitudo. Suscipere negotium, cui par non sis, audacia est, non pietas. Palam apud alios asseverare quod ipse tibi nondum persuaseris, stultitia est. Reclamante conscientia profiteri cum periculo capitis, quod non infedit animo tuo, dementia est. Impugnare quod tot seculis Ecclesiæ consensu receptum est, impietas est. Qui novam lucem, qui spiritum, qui revelationem jactant, suæ professionis rationem reddant Ecclesiæ Dei. Mihi gregario homunculo satis est Ecclesiæ ductum sequi, præsertim cum Scripturarum auctoritas stet à nobis, à cujus recta pronuntiatione cur ad tropos deflectamus, nullam satis gravem video causam. Sed accipe aliud lemma, simile superioribus. Si diversum, inquit, sentiret, Librum scriberet adversus eos qui negant veritatem corporis & sanguinis in Eucharistia. Quasi vero mihi non supersit quod scribam, aut quasi desins

A qui scribant Libros ad hanc provinciam, me longe magis idonei. Exorsus eram & ipse inter primos: Operis initium videre non pauci: sed pia gravisque causa mihi persuasit ut abstinere: nisi forte levis aut impius est, qui consulit publicæ tranquillitati, vitæque tumultum. Mihi & Operis suscepti fides, & omissi iustissima ratio constat apud viros bonos & eruditos: nisi fortassis & hanc vocabunt timiditatem. Orent illi pro timidus, nos orabimus pro temerariis, ut Deus adimat illis audaciam, & addat sapientiam Evangelio dignam.

B Haftenus non satis prodidit stultitiam suam, nisi clarioribus etiam argumentis eam traducat, ac, ne quid non audeat vir fortis absque nomine, profert in vulgus arcanum, quod clam actum est inter inclytum Senatū *Basileensem*, & doctos aliquot, inter quos error hominum me quoque admisit. Meam sententiam (quoniam Germanice nescio) Latine dedi: quam iste suo more depravate refert. Talis enim à nobis prodita est hisce verbis. S. P. *Magnifici Domini, Celsitudinis vestra hortatu perlegi Librum Joannis Oecolampadii de verbis carne Domini, mea sententia doctum, disertum, & elaboratum, adderem etiam pium, si quid pium esse posset, quod pugnat cum sententia consensuque Ecclesiæ, à qua dissentire, periculosum esse judico*. Hic putat rem esse mire evidentem. *Vides hic*, inquit, *quid dicat bonus ille vir, modo velis intelligere*. Quid hic dico, vit

C non bone? In eo Libello tria probo, doctrinam, argumentandi dexteritatem, & curam. Quoniam autem illic multa insunt quæ pie dicuntur de sumptione corporis & sanguinis Domini, quæ nec me legisse pœnitet, libenter & pium pronuntiassem, nisi dogma defenderet, quod Ecclesiæ velut impium damnavit. An ideo sentio cum *Oecolampadio*, quod civitate temperavi sententiam? Dari solet hoc his de quibus spes est, futurum ut se vertant ad meliorem frugem. Datum est idem à me & aliis peculiaribus causis, quas hic referre non expedit. An plus ponderis erat habiturum meum judicium, si pronuntiassem Librum hæreticum, impium, pestilentem, non uno dignum incendio? Dixi quod leni, & hoc majore cum fide, quod sine affectibus. Nam tria illa elogia, doctum, disertum, & elaboratum, poteram & *Porphyris* seu *Aris* libris tribuere. An ille sentit eum esse formosum, cujus faciem dicit alienam ab omni forma? Ita-ne divitem pronuntiaret, qui sic loqueretur: *Hic opulentus esset, si tantum possideret quantum optat*? Aut bonum virum pronuntiaret, qui sic loqueretur: *Dicerem hunc esse bonum virum, si pareres rationi potius quam affectibus*? Equidem arbitrator hunc syllogistam collecturum, vinum esse dulce, si quis dixerit amarum. Prodidit arcanum Senatus, nunc periculum est ne prodat seipsum homo inutilis. Addit me privatis quibusdam litteris ad amicos datis scripsisse, nunquam fuisse ejus opinionis, ut crederem in Synaxi nihil esse præter signa corporis & sanguinis Domini. Scripsi quidem, sed ad illos qui mendacium hoc instillarant primum clanculum amicorum auribus, mox etiam in rumorem verterant. Et in his Epistolis nullum est verbum non ex animo scriptum, quod ad me quidem attinet. Harum aliquot quoniam eadem fide sunt editæ, qua Liber hic recitat citatque mea, curabimus eas excudendas, ut ab utrisque scriptæ fuerunt, nominibus etiam additis. Ex illis apparebit, idem fuisse studium ejus qui rumorem illum seminarat, & hujus qui nugacissimum hunc Libellum sparsit in vulgus. An idem rumoris ac Libelli sit auctor, alii viderint, mea non magni refert. Quæ nugatur interea de duplici interpretatione verborum, *Caro non prodest quicquam*, quoniam nihil faciunt ad id quod hic agitur, sciens prætereo.

R Rediens ad me, offundit nobis agmen locorum, ex quibus liqueat me sentire cum *Wiclevis* de Eucharistia. Primus est in Annotationibus, quas scripsi in *Marci* Caput xiv. Illic nihil annoto nisi duo, quorum alterum est, benedicere non esse quod vulgo dicunt, manu mota pingere crucis imaginem, sed verba boni ominis dicere,

cere, hoc est, laudare Deum, eique precari gloriam & honorem, aut gratias agere. Alterum pertinet ad verba, quibus dicitur *Christus* consecrasse panem & vinum, quæ sic referuntur à *Marco*, ut in consecratione calicis videantur esse promuntiata, postquam Apostoli biberant. Quo quidem in loco Theologi respondent, per tropum inversum narrationis ordinem. Verba mea subscribam ex Annotatione: *Qui pro multis effundetur*, indico Græcis *ἐκ πολλῶν* posse legi sensu præsentis temporis, id est, *qui pro multis effunditur*. *Item enim*, inquam, *hoc representabat*, quod paulo post esset futurum. *Qui tantopere asseverant quibus verbis Christus consecraverit*, cum id nusquam expresse legatur, hunc annotent locum, quo res ita narratur, quasi Christus prius poculum porrexerit, deinde ubi bibissent, tum deum dixerit, Hic est calix, &c. Sic enim habent verba Evangelista, Et accepto calice gratias agens dedit eis, & biberunt ex illo omnes, & ait illis: Hic est sanguis meus, &c. Et subijcio. *Quamquam hac in re nolum esse perversus & contentiosus*, cum locus excusari possit per figuram *προβόσκον*. Hactenus ad verbum bona fide mea recensui, in quibus vides, lector, ne syllabam quidem esse, quæ significet in Eucharistia non esse verum corpus Domini. De calice loquuntur quæ recitavi, de corpore nulla illic mentio. Quo magis admiror oscitantiam hujus Scriptoris, qui, ne lecto quidem loco, blaterat quicquid in buccam venerit. Tractatur idem locus *Matthæi* xxvi. nec illic ullum est verbum in Annotationibus, quod vel minimam suspicionem possit gignere. Rursum *Luce* xxii. ac ne hic quidem ulla vox est, quam possis in suspicionem trahere.

Alius locus est in Paraphrasi, in prioris ad *Corinthios* Capite x. & xi. ubi jactat me palam multisque verbis satis significare in Eucharistia esse panem & vinum, quæ voco symbola, hoc est, signa aliquid declarantia. Illic in decimo Capite exponens Apostoli sermonem de esca & potu spirituali, quam *Judæi* quoque comederunt ac biberunt spiritualiter, loquor his verbis: *Nos quoque baptismo purgati sumus, ex aquo sacrosancti corporis cibo vescimur, de calice mystico bibimus omnes*. Ac mox: *Christus hac in illis tum praludebat, quæ nobis palam ac vere præstissit*. Hactenus ibi. Nonne hic est mentio sacrosancti corporis? Nonne profiteor nobis in Eucharistia vere ac palam exhibitum, quod *Judæis* exhibitum est in figuris? Rursum aliquanto inferius: *Nonne*, inquam, *poculum illud sacrum, quod nos in memoriam mortis Christi cum actione gratiarum sumimus & consecramus, consortium arguit, quod pariter sanguine Christi sumus redempti*? Rursum *sacer ille panis, quem exemplo jussuque Christi partimur inter nos, arguit fœdus ac societatem summam inter nos, velut iisdem Christi sacramentis initiatos*, &c. Quid hic est quod sinistram præbeat suspicionem? An quod prius dictum sacrosanctum corpus Dominicum, mox appello panem? Quid ni id faciam Paraphrastes, cum idem non semel faciat *Paulus* quem explano? Imò hoc nomine justius reprehendi poteram, quod consecrandi verbum addo de meo, veluti bifariam exponens *Pauli* sermonem, *Cui benedicimus*. Frivolum enim est quod quidam argutatur, consecrandi verbum non ex animo, nec sine tædio adjunctum, cum duobus verbis, ut dixi, geminam indicarim interpretationem. Unus sensus est, *Cui benedicimus*, id est, pro quo gratias agimus. Alter, *Cui benedicimus*, id est, quem consecramus, ut hic proprie pertineat ad Sacerdotes. Prior interpretatio placuit Veteribus, nominatim *Theophylacto*: posterior à recentioribus adjecta est, & ideo hanc secundo loco subijcio. Quid autem obstabat illi consecrandi verbum? An quicquid consecratur statim in aliam rem vertitur? Nomen cerei consecrati manent cerei, & parietes consecrati manent lapidei? Quorsum in re seria conferunt argumentationes tam pueriles? Item aliquanto inferius: *Non potestis*, inquam, *simul bibere de sacrosancto poculo Christi, & execrabili poculo Demoniorum, nec potestis mensæ Dominicæ participes esse; simulque mensæ Damoniacæ*.

Utor verbis quibus utitur *Paulus*, nisi quod eandem sententiam, ob simpliciotes, crassius explano, quantum Paraphrastæ satis est. Neque enim illic disputo de cœna Dominica, nec satis adhuc constat, an *Paulus* illic proprie loquatur de consecratione corporis & sanguinis Domini. Nam opinor non semper Apostolos consecrasse, quoties distribuebant panem, aut calicem porrigebant in memoriam Dominicæ mortis. Verum hac de re nihil assevero, præsertim cum nihil atineat ad id quod nunc agitur. Posteaquam igitur palam factum est, quod hoc calumniæ rete nihil attraxerit, venimus ad Caput xi. in quo nunc voco panem & calicem, nunc corpus & sanguinem Domini, videlicet *Paulum* imitans, cujus sum Paraphrastes, dico id fieri in commemorationem mortis Christi. Sic enim nos docuit in Evangelio Dominus, sic docet *Paulus* dicens, *Mortem Domini annuntiabitis donec veniat*. Video tantum Apostolum in tanto mysterio religiosissime fuisse loquutum: ejus religionem imitatus ut decuit Paraphrasten, nisi quod sæpius appello corpus Domini quam ipse *Paulus*. Annotabo loca, ne quid videar refugere. Primus sic habet: *Nam ipse ut Apostolus accepi a Domino quod & tradidi vobis, nimirum quod Dominus noster Jesus, sub eam noctem qua per discipulum proditus est & captus, accepit panem, & gratias actis Deo, fregit panem, ac dixit: sumite, edite, hoc est meum corpus, quod pro vobis frangitur omnibus impartendum. Hoc quod me facere videtis, posthac & vos facietis in memoriam mei*. Ac mox: *Ad eundem modum post distributum panem, & poculum sumsit in manus, cœna jam peracta, dicens: Hoc poculum Novum est Testamentum per meum sanguinem, ex hoc quoties biberis, in mei memoriam facite, &c.* Ac mox iterum: *Christus hoc convivium mortis sue commemorationem, & aterni fœderis symbolum esse voluit, cum nunc per luxum ac dissensionem apud vos celebretur. Mysticus est panis, cujus ex aquo participes esse debent omnes: sacrosanctum est poculum ad omnes ex aquo pertinens, handquaquam paratum ad placandam corporis suam, sed ad arcana rei representationem, ne vobis veniat in oblivionem, quo pretio sitis a pristina vita vitii redempti. Proinde quoties ad edendum hunc panem, aut bibendum ex hoc poculo convenitis, non ventris negotium agitis, sed mortem Domini Jesu, mystico ritu representatis, cujus jugis memoria vos in officio contineat, donec ipse rursus advenerit judicaturus Orbem*. Hactenus ex Paraphrasi recensui. Hic unguem latum non digredior à sententia *Pauli*. Cum enim *Paulus* dicit panem hunc, ipso pronomine significat illum non esse vulgatem panem. Hoc explicans ajo, *Mysticus est panis, & sacrosanctum est poculum*. Quod *Paulus* ait, *mortem Domini annuntiabitis*, sic explico: *Mortem Domini Jesu mystico ritu representatis*. Quod ille dicit, *donec veniat*, sic explano: *Donec ipse rursus advenerit judicaturus Orbem*. Nihil horum non fatebuntur esse religiose dictum, qui maxime cum *Thoma Scotroque* sentiunt. Nam Dominus in Euang. *Joan.* seipsum panem vocat, qui de cœlo descenderit: unde nihil absurdum, corpus Domini in Eucharistia vocare panem. Quod si quis urgeat argumentum ex commemorationis vocabulo, non mecum agat, sed cum ipso Domino Pauloque qui sic loquuntur. Rursus si quis ex hisce verbis, *donec veniat*, argumentetur, *Christum* non venturum in terras, donec redeat gloriosus ad judicium: non excutiam quam hæc argumentatio sit ridicula, quasi *Christus* sibi terris interdixerit, aut quasi loquatur de secreto ac spirituali adventu; ac non potius de manifesto, quo venturus est & impiis & piis omnibus conspicuus. Certe mecum agi non potest, qui à sacris Verbis non discedo. Si quem movet quod ante cum *Paulo* dixi panem & calicem, eundem movere debet, quod hic cum *Paulo* voco corpus & sanguinem Domini. Sequitur enim in Paraphrasi, *Qui corpus & sanguinem Domini secus tractavit quam ipse tractari jussit*. Ac mox, *Licet enim res sit salutifera corpus & sanguis Domini, &c.* Iterum mox, *Cum ire-*

more

more sumendum corpus Domini. Ubi nunc est iste Libellus, qui dicit me vocare panem & vinum, & eaque esse symbola, hoc est, signa rerum? Perinde enim facit me loqui, quasi nusquam appellarem corpus & sanguinem Domini: cum id toties faciam in hoc ipso Capite. Deinde sic proponit artifex me vocasse symbola, quasi panem & vinum intelligi velim signa corporis & sanguinis Domini: cum ego palam exprimens quid sentiam, appellem symbolum æterni fœderis. Verba mea sic habent: *Christus hoc convivium mortis sue commemorationem & æterni fœderis symbolum esse voluit.* Non appello corpus & sanguinem symbola, sed ipsam sumtionem appello symbolum concordie inter nos, & memoriale sacratæ mortis qua redempti sumus. Vides hic, optime lector, quos fumos nobis objecerit iste stultissimus Libellus. Jam quod ait me sanguinem appellare vinum, manifestissimum est mendacium. Cum *Paulo* voco calicem aut poculum, vinum nusquam: non quod in his verbis non possit accipi sanus sensus, sed quod hunc sermonem nec in Evangeliiis, nec in Apostolicis litteris inveniam. Nihil superest, nisi quod posset aliquis cavillandi studiosus dicere: Cum hic tot verbis tractes materiam Eucharistiae, cur nusquam aperte pronuntias esse illic substantiam corporis & sanguinis? Respondeo paucis, me illic Paraphrasim scribere, non disputationem: deinde cum illa scriberem, nemo vocabat in controversiam quod nunc disceptatur, nec ego quicquam minus expectabam quam hoc futurum. His itaque relictis, quæ nec Paraphrasi satis congruebant, nec erant cuiquam ambigua, ea tractavi quæ faciebant ad *Paulini* sermonis intellectum.

Superest unus locus in Actis Apostolicis, in quo perfricta fronte prædicat me eadem multis verbis scribere, quæ scripseram in Epistolam *Pauli* modo citatam. Quo mendacio nihil esse posse impudentius, mox faxo ut intelligas Christiarte lector. Nam in hæc verba *Lucæ*: *Erant autem perseverantes in doctrina Apostolorum, & communicatione fractionis panis, sic scribo Paraphrastes, Atque in sumendo symbolo fœderis nunquam rumpendi, quam illi communionem vocabant. Id a Domino traditum erat hujusmodi. Frangebatur panis, & ex eo cuique dabatur particula, atque hoc agentes in memoriam Dominica passionis, agebant gratias divina benignitatis, qui per unici Filii sanguinem ipsos expiasset a peccatis, &c.* Tantum illic de communione panis. Nimirum vel me tacente, lector, intelligis hic me non eadem scribere quæ scripseram in Epistolam ad *Corinthios*. Illic enim appello corpus & sanguinem Domini, hic non ausus à *Lucæ* verbis digredi, tantum appello panem. Si requiris causam: dicam. Quoniam Interpretes ambigunt, utrum hic loquatur de corpore & sanguine *Christi*, an de pane communi. Sic enim habet Glossa ordinaria. Proinde sic temperavi sermonem, ut ad utrumlibet sensum sermo possit accommodari. Neque enim semper Dominus consecrabat corpus & sanguinem suum, quoties frangebatur, aut porrigebatur calicem. Cum pasceret hominum turbam in deserto, accepit panem in manus, gratias egit ac benedixit, fregit, deditque discipulis, utique panem communem, non consecratum in corpus ipsius. Rursus in *Emanuel* à duobus discipulis agnitus est in fractione panis. Unde conjectant hunc morem ubique Domino fuisse peculiarem in conviviis. Quod apparet & Apostolos fuisse imitatores, non tamen semper consecrantes corpus Domini. Sequitur enim in hoc ipso Capite: *Frangentes circa domos panes, sumebant cibum cum exultatione.* Et hic locus tamen potest de consecratis panibus accipi, tamen hoc interpretes non audent affirmare. Nam *Chrysostomus* & *Beda* locum hunc dissimulant. Sic igitur meam Paraphrasim sum moderatus, ut neuter sensus excludatur, sive de pane consecrato in corpus Domini, sive de pane communi velis accipere. Verba mea sic habent: *Deinde toto die talibus studiis peracto, per singulas domos frangebant panem, atque invicem capiebant cibum incredibili gaudio, ac sincerissima simpli-*

itate cordis, collaudantes Deum, cujus beneficio tantam gratiam erant consequuti. Hactenus ibi. Nihil autem prohibet & in distributione panis non consecrati in corpus Domini, esse symbolum aliquod concordie Christianæ, & commemorationem mortis *Christi*. Quemadmodum & hodie in multis regionibus Sacerdos aut *Ædituus* populo distribuit panem in multas partes dissectum, quod idem faciunt Græci peracto Sacro. Et ex Græcorum monumentis deprehendimus, domi inter se virgines crebrius in die solere peragere Synaxim. Proinde demiror istum Scriptorem, qui voluerit lectorem ad horum locorum considerationem invitare, in quibus tale nihil invenitur, quale prædicabat copiose perspicueque comperiendum.

Quoniam autem in calce Libelli scribit, alia multa esse loca in scriptis meis, quibus indico me sentire cum istis, proferam unum aut alterum locum ex Paraphrasis, in quibus hæc materia tractatur, si quid forte excidit mihi, quod ullam præbeat suspicionem malevolis. Certe nisi Scriptor hic fuisset incogitans, justiore ansam habebat ex Paraphrasi mea in Caput *Matthæi* xxvi. ubi *Paulum* sequutus appello panem, sed eodem in loco appello corpus & sanguinem. Porro quod illic dico non esse aliam hostiam expectandam pro peccatis, nihil aliud dico, quam *Christum* non amplius moriturum, sed satis esse pro redemptione gentis humanæ semel esse mortuum. Quod idem prædicat ipse sanctus *Thomas*, qui fortissime asserit Missam esse sacrificium, & in Synaxi esse substantialiter corpus Domini. Rursum *Marci* xiv. pari religione tracto locum. Sumtionem corporis & sanguinis appello sacrosanctum symbolum mortis Dominicæ, perpetuæque fœderis, nec involvo rem fumis verborum, ne quisquam suspicari possit me secus sentire de Eucharistia, quam nobis tradidit Ecclesia. Item *Lucæ* xxii. Capite, tractans in Paraphrasi locum hunc, sumtionem corporis & sanguinis Domini voco sacrum Symbolum, quo Dominus consecravit Novum Testamentum. Vetus enim sanguine pecudis consecratum erat, Novum sanguine Agni immaculati. Nec hic dico panem symbolum corporis, aut vinum symbolum sanguinis, sed ipsam consecrationem ac sumtionem appello symbolum. Cujus rei? Nempe ejus quam aliis in locis frequenter explicui, mortis Dominicæ, & nostræ concordie. Rursum explanans illud, in mei memoriam: scribo hunc in modum: *Mors mea non iſtabitur. Sufficit enim unica victima pro peccatis omnium secularum. Sed vos vobis hujus mea erga vos caritatis memoriam frequenter renovabitis.* Ac mox de sumtione nostra subijcio: *Erit enim hoc sacrosanctum signum fœderis inter nos inſit.* Hic adverte lector. Non dico panem signum corporis, quod fumosus ille Scriptor videri vult, sed ipsam consecrationem ac sumtionem appello signum fœderis inter Deum & nos. Hæc eadem si docet *S. Thomas*, fortissimus assertor substantiæ corporis in Eucharistia, unde somniator iste colligit me diversum innuere? Nisi quod hoc esse verum supra modum cupiebat: & qui amant ipsi sibi somnia fingunt. *Joan.* xiii. de cœna sic loquor in Paraphrasi: *Posteaquam igitur suprema illa & mystica cœna peracta esset, in qua dato corporis & sanguinis sui sacro Symbolo, perpetuam sui memoriam pacturus erat, & amicitia nullis unquam modis intermoriſtura fœdus sancire constituerat, &c.* Hic datum corpus & sanguinem appello sacrum Symbolum, non panem aut vinum, nimirum sentiens ipsam porrectionem esse symbolum amicitie nunquam interrumpendæ. Atque id quidem ex aliis Evangelistis adjeci, cum *Joannes* consecrationem & sumtionem non explicet. Si mihi non placuisset corporis & sanguinis mentio, licebat hic omittere, & aliis in locis ubi non licebat, aliquo commento rem in alium sensum detorsissem. Rursum *Joannis* vi. ubi Dominus per ænigmata commendat cœlestem doctrinam suam, & juxta nonnullos etiam corporis & sanguinis sui sumtionem in sacramento, cum mihi liceret priorem duntaxat inter-

pretationem sequi, tamen hæc addo: *Panis vitalis est & hæc caro, quam videtis, quam impendam ac tradam in mortem, pro redimenda totius mundi vita, credite, sumite, & comedite.* Tum aliquanto inferius clarius etiam loquutus de societate corporis & capitis, sub-jicio: *Atque hujus societatis vobis mysticum symbolum relictum sum carnem meam & sanguinem meum, quod ne ipsum quidem sumsisse profuerit, nisi secundum spiritum sumseritis.* Appello carnem & sanguinem in Eucharistia relictum mysticum symbolum, nimirum arcanæ communionis, quæ inter Christum & Ecclesiam, quæque est mystici corporis inter membra. Quis hoc Orthodoxus negat? Atqui Libellus hic offundit fumos, quasi symboli nomine sentiam panem & vinum esse signa corporis & sanguinis, quæ re vera non adsint. Qui talibus officiis conatur animis simplicium imponere, immane quantum abest à simplicitate Evangelicæ columbæ, similior polypi subinde speciem variantis. Restat unus tantum locus in Annotationibus in Cap. 1. Corinth. xi. qui patuit cujusdam, sed hominis stupidissimi, calumniæ, qui lapsus erat in sensu grammatico, quod nobis jam nimium frequenter usu venit. Verum in hoc loco tantum attingitur quæstio, quibus verbis Dominus consecravit corpus & sanguinem suum. Imo recitatur sententia S. Thoma, qui pronuntiavit hæreticam opinionem eorum qui negant in Eucharistia adesse verum corpus & sanguinem Domini: nec à nobis improbat.

Abunde patefeci quam nihil hic Libellus habeat nec mentis nec frontis, qui sic agit quasi nemo mortalium legat meas Lucubrationes, quæ protinus coarguant ipsius nœnias. Et in fine videlicet interpretatur gravis Auctor, quid sentiam quoties appello corpus Domini, aut quoties Missam appello sacrificium, meque vult sensisse videri quicquid ipse somnariit. Quantum huic Scriptori tribuendum censeas, optime lector, nescio, res ipsa loquitur eum magis idoneum qui pascat porcos, quam qui scribat libros. Addam unum argumentum, in meis Lucubrationibus nihil inveniri, quod errorem habeat de veritate corporis & sanguinis Dominici. Cum tot existerint meorum operum iniquissimi censes, qui nihil non trahant ad calumniam, nullus tamen exortus est, qui hoc nomine mihi facefferet negotium, præter unum, *Bucentam*, quovis *Coræbo* stupidiorum, quem nunc opinor pudet ejus nœniæ. Postremo lubens rogarim hunc Scriptorem, quo consilio fuerit adductus ad hæc nugæ in vulgus emittendas? An ut me perperelleret ad profitendum si quid forte celem in pectore, quod ob metum Principum profiteri non audeam? hoc enim iste comminiscitur. Atqui non potuit hominem formidolosum ulla machina citius impellere ad inficiandum quod celat in pectore: pie vero sentientem, quod hac in re certe facio, cogere ad fortiter defendendum quod sentit, & impugnandum adversarium. An voluit nos ad suam professionem compellere? Persuadeat prius, & profitebor. Sed esto, fingat me obticuisse, & hoc esse falso persuasum idiotis, me tacite sentire cum *Carollstadio*: num multitudo peccantium excusat errorem? Et num ideo videbitur omnibus esse verum, quia consentit *Erasmus*? Itane talibus præfidiis, hoc est, fucis & præstigiis, nititur istorum Evangelium, & sincerissimæ veritatis doctrina? Verum ut hunc cum suis ineptiis misium faciamus, audio voces has vulgo quoque jactari, Evangelii victoriam in manibus esse, si velim profiteri quod in sinu celo. Quibus paucissimis respondeo, hic geminam agi controversiam, de judicio dogmatum, & de moribus hominum. Dogmatum triplex est genus. Primum est eorum quæ citra controversiam magnoque consensu tenet Ecclesia Catholica, qualia sunt quæ expresse continentur in sacris Litteris, & in Symbolo Apostolorum, quibus adjungi patiar quæ in Conciliis rite convocatis ac peractis decreta sunt. Secundum est eorum, de quibus nondum evidenter pronuntiavit auctoritas

A Ecclesiæ, & de quibus inter sese etiamnum disceptant Theologi. Tertium est eorum quæ nobis ut Ecclesiæ oracula obtruduntur, cum sint opiniones hominum, frequenter multum conducentes ad rixas & dissidia, minimum aut nihil pietatem. In primo genere nihil est quod non semper ingenue professus sim in omnibus scriptis. Ex secundo genere si quid mihi certo persuasum est, ingenue profiteor, si quid ambiguum, nec probo, nec improbo. Si quid displicet, si nullum video fructum præter tumultum, musio. Si video fructus spem, communico. Hujus generis esse puto, an Confessio, quam sacramentalem vocant, sit instituta ab ipso *Christo*, an ex sacris Litteris deprompta, an ex generali Ecclesiæ constitutione inducta: qua de re sic suspendo meam sententiam, ut tamen interim observem perinde quasi *Christus* instituisset. De tertio genere multa admonui, velut indicans doctis excutienda. At isti quærunt de singulis certam & indubitam sententiam. Verum à me quærere sententiam de his quæ manifesta, legitima, & publica auctoritate tradita, receptaque sunt ab Ecclesia; non videtur esse pietatis. De cæteris de quibus nondum expresse pronuntiavit Ecclesia, non est meum, hoc est, hominis nec eruditi, nec auctoritate publica præditi, pronuntiare. Quia & in tertio genere satis excusabat me mea imperitia: quam si videor callide magis prætexere quam vere profiteri, adversus hos qui favent novis dogmatibus, gravissimum habeo testem *Martinum Lutherum*, qui libris editis toties prædicat me nihil scire rei Theologicæ: adversus hos qui favent causæ Pontificis, habeo testes quamplurimos Theologos summi nominis. Proinde tales expostulatores admonere possum, ut mecum citra disceptationem amplectantur, quæ citra controversiam nobis afflatu Spiritus Sancti tradidit Ecclesia: deinde ut in dubiis aut eos consulant qui scientia præcellunt & auctoritate, aut mecum suspensa sententia expectent Ecclesiæ judicium: interim in his sua quisque conscientia fruatur absque tumultu & offendiculo infirmorum, quemadmodum docuit *Paulus* Rom. xiv. *Unusquisque in suo sensu abundet.* Sed fingant me nihil nescire: quid profuerit pronuntiasse de quibus nunc est controversia? Tot sunt hodie factiones. Num protinus omnes posita contentione, discedent pedibus in meam sententiam? Nequaquam, sed junctus huic aut illi factioni, nihil aliud quam renovarem incendium. Quod si dividam modererque sententiam, id quod solent arbitri, prospicio non alium exitum quam expertus est ille *Monachus*, de quo refert Ecclesiastica historia, qui cum medius intercurreret inter duos gladiatores in arena commissos, cupiens illorum pugnam dirimere, ab utroque confossus interiit. Porro quod attinet ad corruptos Ecclesiæ mores, quos nemo non fatetur eo prolapsos, ut jam nec vitia nostra, nec remedia pati possimus: quid ego vermiculus aliud possum quam monere? Monui vero liberius quam mihi vel conveniat vel expediat. Hinc nimirum tantus in me fremitus istorum, qui Phariseos nobis referunt. Nec hoc malum simplex est. Minima pestilentie pars ab iis proficiscitur, qui luxu, libidine, alea, venatu, præ se ferunt quales sunt. Magis lædunt ea mala, quæ fuco pietatis obrepunt. In his sunt sacrarum Litterarum adulterinæ interpretationes, quibus fit, ut regula in hoc data, ut ad eam omnes corrigant vitam suam, applicetur ad cupiditates nostras: & lux in hoc prodita, ut coarguat tenebras humanæ vitæ, prematur modio: atque hoc pacto sepelitur vigor Evangelicæ doctrinæ, vocantis nos ad hujus mundi contemptum. Præterea multorum impietas qui potestatem à *Christo* traditam ad ædificationem Ecclesiæ & non destructionem, detorquent ad quæstum ac tyrannidem. Ad hæc, constitutiones quædam ab hominibus ad quæstum aut dominatum excogitæ, insuper tot ceremoniarum pompæ ab hominibus humano spiritu, ad hominum gloriam repertæ. Et in his quidem potissimum peccare solent Principes,

Episcopi ac Theologi. Cum his æque peccat vulgus hominum præpostere iudicans de rebus plerisque, plurimi faciens quæ minimum habent momentum, aut efficiunt etiam, rursus negligens quæ sunt præcipua. Hic læva mente multitudinis, potentes interdum abutuntur ad suum commodum: rursus ipsa multitudo partim adeo tenax est eorum quibus affluevit, ut etiam si per cordatos Episcopos cœperint aliqua verti in melius, reclamet, cœlumque terræ misceat: partim adeo præseps est in malitiam, ut si quid relaxes Iudaismi, non aliter quam equos excussis habemus ac sessore, per fas nefasque feratur ad extremam impietatem, & à Iudaismo vocatus ad Christianismum, rapiatur ad Paganismum. Jam si lues hæc unam aut alteram civitatem occupasset, posset bonorum virorum consilio sanari, nunc fatale malum totam prope *Europam* pervasit, licet alibi magis emicet quam alibi. Quid hic faceret hominis privatum consilium huic aut illi. Reipublicæ datum? Res tanta Principum ac civitatum sobrium consensum requirit, sed abdicatis interim privatis affectibus, ac procul ablegata temeritate præcipiti. Quod superest potissimum situm est in concionatoribus, ac ludorum magistris, qui teneram ætatem instituunt, in quibus deligendis oporteret summam adhibere curam. Dicent, plerisque Principes & Episcopos alio spectare. Primum igitur illud secum reputet populus, ne forte Deus nostris sceleribus provocatus tales animos inferat Principibus, quo nos puniat, id quod crebro legimus factum in Litteris sacris. Hoc igitur primum esto remedium, ut suam quisque malitiam agnoscens, vitam emendet, ita forte Dominus factus ex irato propitius, flectet Principum animos ad consilia salubriora. Alioqui querimonias nostris occinet. Scriptura, *qualis populus, talis Sacerdos, & regnare feci tyrannos & hypocritas propter peccata populi*. Neque sic est studendum rebus novandis, ut non consideres, an successura sint meliora. Et enim mutatio, præter seditionem quam fere solet adferre, plerumque vergit ad deteriora, ea est rerum humanarum infelicitas: nonnunquam remedia sunt ipsis malis, quibus mederi studemus, atrociora. Denique nullo seculo tam feliciter composita fuit res Christiana, quin multas magnasque querimonias fuisse comperiamus. De Pseudapostolis, desertoribus & hæreticis quoties queritur beatus *Paulus*? de Episcopis, Presbyteris, sacris Virginibus, Monachis quam multa queritur *Hieronymus*? Semper fuit & semper erit quod pii spiritualesque viri querantur & ferant. Proinde prudentiam in istis desidero qui mutare student omnia, nihilo levius peccantes, quam hi qui mordicus retinent quicquid receptum est, siue recte, siue secus: magis etiam in his qui id conantur simul ac repente facere, quod ne Monarchis quidem & Ecclesiæ primatibus successurum arbitror. Obijciunt, regnum hoc mundanum sic per omnes hominum ordines egisse radices, & hoc rete sic esse modis indissolubilibus contextum, ut abrumpi possit, explicari non possit. Non hic excutiam quam sit impium rebellare potestati à Deo ordinatæ, nec quam sit infelix id tentare quod efficere non possis, si tamen verum est quod *Joannes Cochleus* adversus *Melanchthonem* defendens liberum arbitrium litteris prodidit, quosdam animo concepisse, quod mihi sane nondum compertum est. Sed fingant esse fas, fingant esse factum, videlicet extinctum Cæsareum nomen, Romanum Pontificem reductum in ordinem, Episcopos ad verbi divini ministerium velut ad pistrinum adstrictos, dissipata Sacerdotum & Monachorum collegia, abrogatas constitutiones humanas, antiquatas ceremonias, & si quid aliud est quod clamitant obistere vigori Evangelico, num protinus vita carebit malis? Imo periculum est, ne peioribus succedentibus, desideremus rejecta. Quid refert tanto rerum tumultu, non

A effugere servitutem ac tyrannidem, sed mutare tyrannos fortassis in pejorem partem, mutare hypocritas, non effugere hypocritism? Hic nobis in mentem venire debet, vulpis ex Apologis exemplum, quæ *muscas* jam expletas expungi noluit ne succederent *serpentes*. Dicent, ergo ne hæc & hæc perpetuo feremus? Respondedo, nota mala commodius feruntur quam ignota. Deinde non tam est laborandum ut laxentur rerum ordines, quam ut suos quique mores corrigamus privatim. Hoc agentibus aderit Deus, & Principum animos afflabit suo Spiritu. Tumultuum ac seditionum semper fuit infelix exitus. Quod de Principibus & Episcopis dico, idem sentio de civitatum magistratibus, quorum consensus sobrius premet seditionem, dirimet partis utriusque parum moderatam vehementiam. Relicuius res succedet, si sic medeantur vitis, ut non lædantur homines, præsertim innoxii, deinde si quæ res sunt instituta non convellantur, nec omnia tamen tollantur quæ mutanda sunt, sed quædam suo tempori serventur, quædam ferantur. Postremo si quemadmodum paulatim mala quædam irreperunt in consuetudinem, ita paulatim revocentur ad meliorem habitum. Quid efficit sector aut ustor, cum febris per omnes corporis venas sparsa est? Paulatim eximendus est vitiosus humor, donec redeat eucrasia. Ad hujusmodi consilium si Christi Spiritus dignaretur inclinare mentes Regum, Præfulum, Magistratum ac populorum, quod ego quotidianis precibus opto, non gravarer pro mea quantulacumque portione conferre meum consilium. Quod si quid interim novant Magistratus, quod jure meritoque corrigendum videtur, summa vigilantia curandum ne lædantur qui sanari possunt, certe cavendum ne innoxii malis nocentium involvantur, & ubique quantum licet civilis concordia fervetur incolumis. Hæc ad illos qui spargunt querimonias injustas, me premere consilium quo possim moderi diffidio. Effudi quicquid celo in pectore. Fateor illic celo multa optima, multa item pessima, optima vota, bene cupiens rei Christianæ, pessimos dolores, quod conspiciam in dies rem in pejus vergere, utriusque partis intemperantia: vereorque ne fiat, ut post multas magnasque calamitates incipiamus velle, quod nunc audire non possumus.

Nunc paucis mihi placandi sunt, quos illud male habet, quod litteris ad Concilium *Badense* scriptis reddiderim, ut ajunt, *Oecolampadii* causam deteriore, quæ admodum & hoc Libello. Imo in illis litteris, *Oecolampadii* nulla mentio, tantum depello falsam insimulationem, quam ineptus ille mendaxque Libellus mihi impingit. Si quid aliis datum est lucis aut spiritus, nihil obisto Spiritui Dei. Cæterum non patiar mihi imponi sententiam, quæ nunquam desedit in animo meo, nec profecta est ab ore meo, nec ullis litteris meis prodita est, neque significata. Quæ res si forte per occasionem officiat *Oecolampadiano* negotio, mihi non debet imputari, sed illi parum auspiciato Libello, per quem si licuisset libenter eram quietem acturus in hoc negotio. Nec enim arbitror quenquam esse tam iniquum, ut æquum videri postulet, tantam habendam esse mihi rationem dissentientium, ut in horum gratiam ad calumniam, quæ me vocabat in manifestum famæ vitæque discrimen, debuerim esse mutus: præsertim reclamante conscientia, cui scrupum profecto prædorum injecissem, si passus fuisset simplices, mei nominis fuco deceptos in eam pertrahi sententiam, quam ipse non ausim profiteri, quia mihi nondum persuasi. Meo sum officio functus, reddidi facti mei rationem populo. Quod superest, precor ut Dominus nos omnes faciat unanimis in doctrina sana, & caritate non ficta. Amen. *Basilea*, Anno 1526. Mense *Junio*.

* DESIDERIVS ERASMVSVS ROT.
GERARDO NOVIOMAGO S.

DOLEO litteras tuas nobis sero redditas: jam enim excuditur Epistola, qua invidiam per illos libellos mihi conflata depello, quanquam abstinens tuo nomine, quod immutavi. Miror per quos hic ludus ludatur. Bene vale. Friburgo 3. Decembr. An. 1529.

DESIDERII ERASMI
EPISTOLA
CONTRA QVOSDAM,
QVI SE FALSO JACTANT EVANGELICOS.

Erasmus Rot. Vulturio Neocomo S. D.

BIBLIOPOLA quidam reddidit mihi *Davidis* quondam *Ultratrajectini* Præfulis galerum, villis hirsutum sericis, mihi quidem nulli futurum usui, sed tamen hoc nomine gratum, quod mihi cum ipsius, tum *Philippi* fratris ejus, qui illi in dignitatem successit, memoriam refricat: sub quorum altero sacris initiatus sum, alterum habui singulari studio meis faventem commodis: qui & annulum insigni saphiro decoratum, germani *Davidis* olim gestamen, ceu *μνημόσυλον* quoddam penes me esse voluit. Utriusque certe memoria mihi sacrosancta est, non tantum ob id, quod imaginibus magnum illum *Philippum* patrem, cognomento *Bonum*, nobis referebant, quo non temere reperias alium inter *Brabantia* Duces laudatorem, verum etiam quod studio pacis & Religionis amore præcelluerunt, in hoc quoque laudatissimum parentem nobis referentes. Alterius virtus crebris seditionibus fuit exercita, ac proinde illustrior: altero diu frui non licuit, quod senex jam ac vergente ætate pertractus ad hoc muneris, moxque magis etiam contra animi sententiam auctoritate *Caroli* Cæsaris, bellorum tumultibus involutus, relictis terris, in feliciorum sedem demigravit. Porro quod significas tibi molestam egestatem, equidem nec tam sum inops, ut non possim, nec tam parvus, ut graver amiculo aureos aliquot impartiri: sed hæc benignitas quantulum haberet momenti ad tuam egestatem sublevandam? Res mihi sane mediocris est, minimumque superest meis necessitatibus. Multum impendii requirit hoc corpusculum, etiam tum delicatum cum ætate floreret, aliquanto plus senectus, plurimum adversa valetudo, geminusque morbus, uterque immedicabilis. Nam ut adversus senectutem nullum est à Medicis remedium, ita negant calculum in senibus esse sanabilem. Jam bona pars mihi deciditur in famulos & præsentis & dimissos, in nuncios & *γεγενημένους*, in eos, qui nostros labores industria sua nonnihil sublevant, hoc est, qui venantur vetustos codices, qui conferunt enotantque, qui nostra relegunt, qui describunt. Ad hæc, vix credas quanto rei familiaris detrimento reliquerim *Basileam*. Nam illic præter alia commoda domum habebam alienis impendiis sartam, aliena suppellectile instructam, hic ære meo paranda sunt omnia. Postremo, ut pretia rerum accrescunt supra modum, ita decrescunt census. Cæsar agit fabulam plane motoriam, ut ne creditores quidem nunc ausint illum appellare, tantum abest ut otiosus Consiliarius, & appellator non minus piger quam verecundus, stipendium accipiam. *Ferdinandi* Regis eo statu res sunt, ut illius benignitas intra benevolentis animi pomeria consistat. Jam quod ex *Anglia*, *Flandria*que sol-

* Ex hoc Epistolio, quod antiquissimæ istius Libelli Editioni præfixum invenimus, discere est, qualis ille fuerit, quem sub nomine ficto *Vulturii Neocomi* designatum voluit Erasmus.

A vitur, adeo venit accisum & arrosum, ut interdum quarta pars absit: Sive in causa est novata apud *Anglos* moneta, sive mutata numismatum æstimatio, sive menfariariorum ars. Quin jam pridem nec ex *Anglia* nec ex *Flandria* quicquam adfertur, cum hætenus certissima fuerit illorum censuum solutio. Suspicio aliquid monstri ali. Eaque gratia famulorum meum fidelissimum illic emandavi, ingenti quidem sumtu meo, sed, quod mihi carius est, incolumitatis illius non levi discrimine. Verum postquam, mi *Vulturi*, induxisti in animum Evangelicam vitam profiteri, miror paupertatem esse molestam, cum beatus *Hilarion*, ubi non inveniret quod pro naulo solveret, gloriandum duxerit, quod insciens ad tantam Evangelii perfectionem pervenisset. **B** Gloriatur & *Paulus*, quod sciat abundare & penuriam pati, quod nihil habens omnia possideat. Idem collaudat Hebræos quosdam Evangelium amplexos, quod rapinam bonorum suorum cum gaudio suscepissent. Nemo tibi quicquam, opinor, eripuit, sed ultro quod erat, licet exiguum, pro derelicto habuisti, teque ipse prudens ac volens isti paupertati dedicasti. Adde si *Judei* non patiuntur inter ipsos esse pauperes, quanto magis convenit ut qui jactant Evangelium, fratrum inopiam mutua benignitate sublevant: præsertim cum Evangelica frugalitas minimo sit contenta. Si panis cibarius adsit & aqua, non desiderant *Attica* bellaria qui spiritu vivunt. Nesciunt luxum, jejuniis pascuntur. Ipsi Apostoli confectis manu aristis famem sedasse leguntur. Alium fortasse deterreret, quod diploma *Leonis*, ut audio, devoteat omnes qui istius doctrinæ professores, aqua, igni, aut hospitio juvant: Verum id ego sic interpretor, qui juvant ob sectæ favorem, alioqui si germano fame periclitanti subveniam, non ob aliud, nisi quod germanus est; non arbitror diplomatis minas ad me pertinere. Idem existimarim si hominem, licet damnatum, sublevem, non ob aliud, nisi quia germanus* est, & quam diu spirat, spes est, illum ad meliorem frugem rediturum. Nam juxta *Theocrisum*, non est spes nulla sepulchris.

D Fortassis hic tibi videbor cavillis ludere, at aliis non idem videtur. Dices, non postulo subsidium pecuniarum, tantum operam tuam ad Poeticas professionem requiro. Verecunde flagitat quisquis queritur. At mihi, *Vulturi* carissime, longe major etiam est otii quam nummorum penuria, nec isthuc operæ quod petis, exiguo negotio præstare queam, ut maxime præstare valeam quod petis. Quid me jam tot annis ab isto studiorum genere alienius? Quod autem attingis de offensione, non possim tali amico irasci etiam si velim, dolere me fateor, quod in istum labyrinthum temet conjeceris, unde utinam te possim eximere. Utinam tibi tum pro aliis quibusdam fuisset in consilio, qui nunc, ut scribis, detestantur ad quod pridem instigant. Sed harum rerum sera est querimonia. Sanabilis erat malum, nisi te libellis editis Orbi prodidisses,

Tom. IX. G g g g g

* Alia Editio, homo.

à quibus tamen ne monitus quidem temperasti. Parum erat evulgasse Epistolam ad *Spirense* Concilium, non magno intervallo profiliit nobis ridiculus ille *Cometes* *Carolo* Cæsari dicatus. Cum iterum te meis scriptis admonuissim, ut à talibus jocis temperares, qui & Principum animos ad sævitiam irritarent, & adeo nihil juvarent causam, à cuius victoria, vestra pendet incolumitas, ut etiam gravissime lædant, placide quidem respondisti: sed perinde quasi te fasssem hortatus, ut simile quiddam iterum designares, ita rursus ad Concilium *Spirense*, cui tum Rex *Ferdinandus* præsidebat, missus est Libellus, nomen *Erasmi* litteris bene magnis præferens. Titulus erat *Epistola Erasmi*, cum esset fragmentum alicunde è libris meis decerptum, ut lector parum attentus existimaret meam esse sententiam, non esse fas in quenquam hæreticum poena capitis animadvertere, eaque res Cæsarem, *Ferdinandum*, aliosque Principes, atque etiam Romanum Pontificem in meum caput irritaret. Post hoc fragmentum sequebantur quædam tuo nomine, simpliciter, ut ab omnibus audio, seditiosa. Nam mihi nondum vacavit legere. Hoc factum, tam abhorrens ab humanitatis amicitiaeque natura, ego vehementer admiratus sum, alii magnopere detestati sunt. Cæterum quo minus tecum expostularim, migrationis negotia fuerunt in causa. Concoctum est hoc, aut potius dissimulatum, & ecce nundinis autumnalibus prorupit similis Libellus eandem canens cantilenam, qui in frontispicio prægrandibus litteris profitebatur *Annotaciones Erasmi*, reliqua tuo nomine succedebant, magis ad excitandas seditiones, quam ad pietatem conducentia. Nisi forte non videtur seditiosum, hortari Principes, ut facultates Sacerdotibus ac Monachis adimant, & in bonos vestri similes conferant: aut non offenduntur illorum animi, cum audiunt: *noli occidere innocentes, noli tuo periculo recalcitrare Evangelio, sine verbum Dei in tua ditione predicari*. Hæc quid aliud sunt, quam atrocissima convitia nondum persuasis, imo in diversum persuasis? Quos tu vocas innocentes, illi habent pro seditiosis & hæreticis: & quod tu vocas Evangelium, illis persuasum est esse doctrinam Satanæ. Prius igitur erat illis persuadendum: quod si non potes, aliis rationibus tractandus erat illorum animus. Jam finge mihi in tot libris alicubi excidisse, hæreticos non esse capite plectendos: An hoc erat humanitatis, quod videbatur ad mihi constandam invidiam accommodatissimum, id truncatim decerptum, oculis & auribus Principum ingerere, prætermittis his quæ vel mitigabant atrocitatem dicti, vel quid vere sentirem explanarent? Si hoc faceret alienus in alienum, quis non desideraret in eo candorem & humanitatem? Nunc hæc facis amicus in amicum, & amicus Evangelicus in eum amicum, qui nunquam tibi neque facto neque dicto præbuit animum diffuendæ necessitudinis. Jam hoc atrocius est, quod nusquam id doceo, non esse sumendum capitis supplicium de hæreticis, nec usquam adimo gladii jus Principibus, quod illis non ademit *Christus* nec Apostoli: tantum admonéo locis aliquot, ne sit hic præceps Principum severitas, nec facile præbeant aures quorumlibet Theologorum aut Monachorum delationibus. Sunt dogmata Scholastica, de quibus dubitare non est semper impium, & in quibus inter ipsos sæpenumero non convenit: est error simplex, neque statim est hæreticus qui lapsus est in aliquo fidei articulo. Ubi non subest perversitas animi, ubi nulla est pervicacia, ibi sublevandus est caritate Christiana qui lapsus est, non occidendus. Præterea sunt Monachi ac Theologi, qui vel naturæ sævitia, vel stoliditate, vel gloriæ quæstusve gratia, vel denique privato ducti odio, deferunt atrociter non solum quæ frivola sunt, aut utramque in partem disputabilia, sed etiam quæ recte dicta sunt, perversissime calumpniantur. Nosti *Jacobum Hoghestratum*, nosti *Nicolaum Emondanum*, nosti *Beddam*, quos nominasse sufficit, precor ut reperiant Deum sibi mitiorem judicem quam ipsi fuerunt aliis. Tales

A admonéo Christianæ mansuetudinis, ut, quod Ecclesiasticis viris dignum est, magis advigilent ut sanent, quam ut perdant. Talis fuit *Christus*, tales Apostoli, talis *Ambrosius*, *Cyprianus*, *Augustinus*, quorum caritas Cæsarium gladium ab occidendis Hæreticis, quantum poterat, cohibebat, ipsi lingua librisque rem Ecclesiæ gerebant, & frequenter pro occidendis intercedebant. Princeps non sine causa gladium portat, fateor, at certe Theologorum & Episcoporum est docere, arguere, mederi: docere errantes, arguere feroces, mederi deceptis: & quod Domini parabola admonuit de non tollendis zizaniis, vel ad illa rudis Ecclesiæ primordia, vel ad Apostolicos viros pertinet, quibus non est traditus gladius, nisi gladius Evangelicus, quod est verbum Dei. Hoc me sentire non potuit te latere, cum hac de re ante complures annos responderim *Lamento*, pridem *Bedda*, ac nuper stolidissimis Monachorum *Hispaniensium* calumniis. Rursus est hæresis, quæ manifestam habet blasphemiam, veluti quæ *Christo* detrahit naturam divinam, quæ divinos Libros insinuat mendacii: Est quæ malitiosis artibus per tumultus ac seditionem tendit ad opes, ad regnum, ad rerum humanarum confusionem. An hic alligabimus Principi gladium? Ut non liceat occidere hæreticos, certe blasphemus & seditiosus tum fas est, tum ad tuendam Rempublicam necessarium. Itaque ut peccant qui ob quemvis errorem pertrahunt homines ad ignem: ita peccant qui in nullos hæreticos arbitrantur profano Magistratui jus esse occidendi. Verum cum hi, qui pro hæreticis habentur, suadent non occidendos hæreticos, vel cæco perspicuum fit non defendi veritatem, sed quæri maleficiis impunitatem. Quid aliud optarent prædones ac piratæ, quam persuasum esse, nulli Christiano Principi jus esse quenquam plectendi capite? Bonus est timor qui deterret à scelere. Quod si quis vult non timere Magistratum, quod bonum est operetur, & publica potestas non solum non erit formidini, sed erit etiam honori, juxta beati *Pauli* consiliū. Necessaria est Principum severitas, quam ipsi sævitiam appellant. Atqui sæpenumero fit hominum vitio, ut Principes natura clementes, malorum improbitas cogat ad sævitiam, dum ipsorum lenitate abutuntur, ac primum contemnunt, mox etiam illudunt, & illorum mansuetudinem interpretantur impietatis approbationem. Hujuscemodi docent mei libri, si quando locus postulat: non hoc cujus suspicionem tuus iste ludus mihi conatur impingere, non quod ipse hoc de me sentias, sed ut imponas simplicioribus. Quæso te per amicitiam nostram, an tibi videor parum gravatus invidia, nisi studio tantum addas sarcinæ? Adversus tot viperas, adversus tot crocodilos, adversus tot exetras, ægre me sustineo favore Monarcharum, nec ulla res erat quæ poterat illos magis alienare, quam si illis gladium excutiam è manibus, easque sectas defendam, quas illi velut execrabiles radicitus evulsas cupiunt, & facerent, nisi rerum motus alio vocaret illorum animos. Obsecro te, amice, quid hostis in hostem faceret hostilius? Ut nihil in te contulerim officii, certe jam olim diligo te candidissime, tuis commodis perinde ac meis semper gavisus sum, incommodis tuis æque ac meis indolui. Quonam igitur scelere commerui, ut istis artibus caput meum adducas in discrimen? Nosti Monarcharum iras, scis quod fulmen vibrent irati *Joves*. *Indignatio Regni*, ait *Solomon*, *nuntiis mortis*: nec semper adest vir ille bonus, qui placet iram ejus, sed frequenter adsunt mali qui oleum addant camino. Nec ignoras, quam multa nesciant Principes, quam ad multa parum sint attentī, tot nimirum distracti negotiis: nec te fugit quot artibus sit armata calumpnia, quantumque valeat interdum apud summos etiam Monarchas. Sæpe jacet innocens priusquam sciat se delatum. Itaque non queo satis demirari, quo tandem consilio libellos istiusmodi alium post alium evulges. Si hoc agis ut me perdas, quo evanuit animus ille tuus, olim tam amicus, tam sincerus, tam candidus?

du? Ubi leges amicitiae? Sin hoc moliris, ut me compellas ad istius sectae professionem, id jam pridem mea sponte fecissem, mihi crede, si animo meo probaretur fabula. Ut autem profitear ea quibus reclamatur mea conscientia, nullus efficiet mortalium, ut nunc quidem affectus sum, mortem citius oppetiero. Sed ubi interim vestrum illud dogma, fidem persuadendam esse non cogendam? & in Evangelii negotio nihil adhibendum praeter gladium verbi Dei? Quod si ista, ut arbitror, non facis malevolentia, sed animi gratia ludis, quaeso quid hac voluptate crudelius? An non est aliud ludendi genus, quam cum amici perniciem deliciarum? Sunt qui suspicentur, hinc emolumentum quaeri vel tibi vel Typographis. An tantillum lucris tanti est, ut hoc amici summo dispendio captandum existimes? An desunt gratiosa nomina, quorum lenocinio pelliceatur emtor? Quod si isthuc operae vel commodas vel locas aliis qui mihi male volunt, quid fingi potest, non jam dicam alienius ab amicitia, sed fordidius atque abjectius? Si magno conductus esses, praemii magnitudo utcumque facti turpitudinem elevaret, nunc si pretium est, non potest non esse vilissimum. Atqui lex amicitiae postulat, ut quoties vita seu fama, quae saepenumero vita carior est, vocatur in periculum, amicus pro amico vel in capitis discrimen promte defendat.

Sed mittamus amicitiae rationem: Si ex animo probas quod profiteris, si vere tibi persuasum est esse sanctum, pium, ac Deo gratum quod tueris, quo pacto magis valeas alienare bonorum animos a vestro negotio? *Cometen* dicasti Caesari, nec tuum suppressisti nomen. An ille parum indignatur vobis, nisi talibus ludibriis magis etiam exasperetur? An Regem *Ferdinandum* habetis parum iratum, nisi talibus fomentis etiam atque etiam inflammentur, tum ipse tum alii Principes illi consentientes? Quorsum attinebat addere oleum camino? An vobis talium Monarcharum potestas videtur contemnenda? Hoc ut impium non sit, an tutum existimas? Atqui movere vos debet recens Agricolarum exemplum. Quid erat illis ferocius? Sed experti sunt verum esse quod scripsit *Solomon*; *Contritionem praecedis superbia, & ante ruinam exaltabitur spiritus*. Et tamen hic quieverunt *Caesar Carolus* & Rex *Ferdinandus*. Interim non ago vestrae causae iudicem, habet illa iudices legitimos Caesarem & Pontificem. Sed interim fingamus esse piam, ubi illa serpentis Evangelici prudentia, qua *Paulus* sollicitè cavet ne quod offendiculum det Evangelio, sed in omnia se vertit, ut omnes *Christo* lucrifaciat? Ubi columbina simplicitas, quae nec inimicos novit laedere? An istiusmodi technis propagatum est Evangelium ab Apostolis? Atqui jactatis vos Evangelicam veritatem jam plus mille annis sepultam revocare nobis in lucem. Si verum dicitis, difficilius negotium agitis, quam olim habuerunt Apostoli. Nec enim paulo facilius erat Judaicos abrogare ritus, ac Gentium superstitionem destruere, quam ea convellere, quae Ecclesiae proceres magno consensu tot seculis ut oracula Dei, docuerunt, coluerunt, tenuerunt, hodieque tenent. Nam Gentium religio tantum habebat absurditatis, ut etiam qui inter illos litteras scirent aut paulo essent cordatiores, intelligerent esse mera figmenta, quae de Diis ferebantur, à callidis hominibus in hoc excogitata, ut incondita multitudo, quae Philosophiae rationibus gubernari non poterat, Deorum metu utcumque contineretur. Et Prophetarum vaticiniis praedictum erat futurum, ut Gentes, relicto Daemonum & simulachrorum cultu, verum Deum agnoscerent, quemadmodum & de Judaicis ceremoniis praedictum erat futurum, ut ad coruscantem Evangelii lucem velut umbrae evanescerent. At in his, quae vos convellit, quid obsecro vel absurdum vel ridiculum? Aut quis unquam Prophetes praedixit hoc futurum, ut totus Orbis ignoraret *Christum* ab Apostolis praedicatum, ac pro Deo coleret idola: tum quotquot in Apostolorum vicem successerant ex-

A cecati, nihil viderent in sacris Litteris, deinde post mille trecentos annos à nescio quibus novis Evangelistis ad veritatis cognitionem revocaretur? Adde quod Apostolorum praedicationi fidem adstruebat perpetuus dogmatum consensus ac miracula, cum vos non solum dissentiat inter vos, sed iidem subinde novetis ritus pariter & dogmata, altera parte sitis omnino destituti. Arbitror autem nec miracula tantum attulisse momenti ad novandum Mundum, quantum Evangelistarum mores undiqueque puros & inculpato. Non jam loquor de jejuniis aut vestibus, similibusque ritibus, quos simulant & hypocritae, sed in afflictionibus alicuius, in perferendis injuriis lenitas, animus simplex, mansuetus, nulli malum cogitans, & de omnibus bene mereri studens, omnibus humanis rebus superior, & vitae contemptor, praecipue commendabant illorum doctrinam. Avocabant illi à solitis, sed adducebant ad longe meliora. Vos strenue clamatis in luxum Sacerdotum, in ambitionem Episcoporum, in tyrannidem Romani Pontificis, in garrulitatem Sophistarum, in preces, jejunia, & Missas: Nec ista purgari vultis, sed tolli, nec omnino quicquam in receptis placet, sed zizaniam evellitis cum tritico, aut, ut melius dicam, triticum evellitis pro zizania. At quid interim nobis profertis melius & Evangelio dignius, ut ab assuetis recedamus? Circumspice populum istum Evangelicum, & observa num minus illic indulgeatur luxui, libidini & pecuniae, quam faciunt ii quos detestamini. Profer mihi quem istud Evangelium ex comessatore sobrium, ex feroxi mansuetum, ex rapaci liberalem, ex maledico benedicum, ex impudico reddiderit verecundum. Ego tibi multos ostendam, qui facti sunt seipsis deteriores. Excussae sunt à Templis Statuae, sed quid refert, si nihilo secius in animo colantur idola vitiorum? Nec video quo consilio quidam tanto studio demoliti sint imagines, nisi ut esset conspirationis symbolum. Interim obtenditur horrendum idololatriae crimen. Sed quis nunc est tam lapis, ut putet lapidibus ac lignis inesse sensum? Et si qui tales sint, quantum erat negotii docere populum, imagines ad hoc tantum repertas, ut imperitis memoriam adjuvent? Excussae sunt preces solennes, sed jam plurimi sunt qui nihil prorsus orant, cum frequens puraque oratio sit sacrificium maxime proprium Christianis. Abrogata est Missa, sed quid illi successit sacratius? Non enim jam confero ritus cum ritibus, inductos cum relictis. Nunquam illorum Ecclesias sum ingressus, sed aliquando vidi redeuntes à concione veluti malo spiritu affatos, vultibus omnium iracundiam ac ferociam miram praeseferentibus: neque quisquam erat omnium, qui mihi viris aliquot honestis comitato deferret honorem, quem exhibemus quibuslibet, praeter unum seniculum. Sic opinor discedunt milites à concione Ducis ad praedium, & ad *Θέλον ἄλλω* exhortati. Quis unquam vidit in illorum concionibus, quenquam pro peccatis suis fundentem lachrymas, tundentem pectus, aut ingemiscentem? Jam quanta pars ibi consumitur, in laceraanda Sacerdotum vita, ac si verum narrant, frequenter in iis Sermonibus, qui magis faciunt ad seditiones, quam an pietatem. Abrogata est Confessio, sed interim ne Deo quidem confitentur plurimi. Abiectus est cum jejuniis ciborum delectus, sed interim gnaviter indulgetur crapulae: & ita quidam effugerunt Judaismum, ut coeperint esse *Epicurai*. Protrita sunt caeremoniae, sed nihil accessit spiritui, imo multum decessit, meo quidem iudicio. Caeremonias quasdam Judaicas observavit *Paulus*, ne Judaeos alienaret ab Evangelio; faltem hoc animo non erant omnes caeremoniae rejiciendae. Nesciebant Apostoli praescriptos jejuniorum dies, verum: sed ultro iniussique jejunabant quotidie. Nesciebant ciborum discrimina, sed sponte vilissimis utebantur, summamque in omnibus frugalitatem obtinebant. Nemini praescribebatur leguminum usus, sed ultro leguminibus erant contenti, si res ita tulisset. Nulli interdicebatur usus vini, sed *Timothem*

volens tam vivebat abstemius, ut *Paulo* monitore esset opus, qui præscriberet modicum vini usum ad fulciendam corpusculi imbecillitatem. *Paula* mater *Eustochii*, nec *Hieronymi*, nec Episcopi senis auctoritate percelli potuit, ut anus vel in morbo gustaret vinum. Si libertatem Evangelicam amplectimur, sic excutiamus Legis jugum, ut caritas plus ultro præstet, quam Lex imperabat. Excussum est jugum humanarum constitutionum, sed ubi sunt qui submiserunt cervicem suavi jugo Domini? Et interim constitutiones humanæ, constitutionibus humanis, imo parum humanis mutantur. Titulus modo mutatus est, vocatur enim verbum Dei, cæterum res adeo nihilo est mitior, ut complures boni viri præferant ultroneum exilium isti magnifice decantatæ libertati. Atque adeo proceres quidam & antesignani istius factionis, cum nondum ad Episcoporum dignitatem, opes ac ditionem pervenerint, tamen ejusmodi specimen de se præbent, ut ego me malim in Episcoporum, quam in horum potestatem tradere, si detur optio: malimque Cæsaris potentissimi ferre jugum, quam quorundam Magistratuum Evangelicorum, quamvis humili sorte. Sic excutiunt jugum hominum, qui vestro Evangelio submittunt cervicem. Magis vereor ne plerique pro gravi jugo hominum portent gravius jugum Diaboli. Excussa est obedientia Episcoporum, sed ita, ut ne profanis quidem Magistratibus pareatur. Olim Christiani sub Ethnicis Principibus quiete vivebant, studiose caventes, ne quam seditionis occasionem darent, exhibentes honorem cui debebatur honor, vectigal, cui vectigal, tributum cui tributum: hortabantur Christo initiatos, ut idololatriis etiam Magistratibus obtemperarent, pro illorum incolumitate quotidie Deum orabant: At iste populus tam Evangelicus, etiam *Turcarum* Principi dicitur detestabilis, quem ait seditioni natum. Quos subinde tumultus excitat? quoties quam levibus de causis procurrit ad arma? ne suis quidem Ecclesiasticis fatis obtemperans, nisi dicant blanda auribus; profligandi etiam, si liberius in vitam illorum invehantur, aut ab opinione dissentiant. Initio tantum non Deus erat illis *Lutherus*, nunc iisdem prorsus delirat, quod novum de Eucharistia dogma non recipiat. Novam vero libertatem Evangelicam, impune facere sentireque quod cuique libitum est. *Paulus* jubet tradi Satanæ eum, qui contra naturæ pudorem, novercam duxerat uxorem, hortaturque discipulos, ut subtrahant sese à consuetudine fratris inordinate ambulantis. Cum his vero, qui manifestis vitiis infames sunt, ne mensam quidem vult haberi communem. Nunc circumspice mihi sodalitatem istam Evangelicam, quot habet adulteros, quot temulentos, quot aleatores, quot decoctores, quot aliis vitiis infames. Et hos quidam habent etiam in delitiis, tantum abest ut vitent. Apostoli quo magis vacarent Evangelio, aut abstinebant ab uxoribus, quas ducere tum licebat, aut legitime ductas vertebant in sorores. Nunc floret Evangelium, quod Sacerdotes & Monachi contra leges certe humanas, contra professionem suam ducunt uxores. Condonetur hoc, circumspice num castiora sint eorum conjugia, quam aliorum quos ducunt pro Ethnicis. Agnoscis, opinor, quas hic fabulas tibi possim referre si libeat. Neque enim necesse est ut notissima referam, quæ vel Magistratus, vel plebes reclamante aut connivente Magistratu publicitus designavit. Profligatus est Monachismus, sed utinam cum cuculla simul excussissent vitia, quæ huic hominum generi dicuntur esse peculiaris. Quid refert posuisse cucullam, si manet obtrectandi morbus, si invidentia, si impudentia, si philautia, si fucus & simulatio, si otium, si cibus alienus, si petacitas, & oberrandi libido, si rerum alienarum curiositas, si vindictæ cupiditas, si animus ad iracundiam præceps? Mihi videtur novum Monachorum exoriri genus, altero sceleratius, de malis loquor Monachis. *Nota mala, mala non sunt*, inquit ille. Stultum est igitur mala mutare malis, dementis etiam ma-

la mutare deterioribus. Atque interim dum neminem amant præter sese, dum nec Deo, nec Episcopis, nec Principibus ac Magistratibus obtemperant, dum mammonæ, gulæ, ventri & inguini serviunt, postulant haberi pro Evangelicis, & *Lutherum* magistrum * proferunt. At qua fronte *Lutherum* magistrum agnoscunt, qui quod præcipue docet & inculcat *Lutherus*, in primis negligunt? Fidem ubique prædicat *Lutherus*, ea ubi ubi est, otiosa esse non potest, operatur per caritatem, nec operatur nisi bonum. Spiritum ubique prædicat *Lutherus*, at qui sunt fructus spiritus? Caritas, gaudium, pax, patientia, benignitas, bonitas, longanimitas, mansuetudo, fides, modestia, continentia, castitas. At nos in plerisque videmus opera carnis, spiritus nullum vestigium. Quid autem illis cum *Luthero*, qui quod illius doctrinæ caput est pili non faciunt? Quanquam hæc non sunt *Lutheri*, sed *Christi* & Apostolorum. Sit hoc disputabile, utrum bona opera gignant fidem, an fides pariat bona opera, an bona opera justifitent, nec ne: Illud certe extra controversiam est, absque fide non esse cuiquam spem salutis, & ex fide per caritatem necessario nasci bona opera, ut impudenter jactent fidem, qui non student bonis operibus, ac frustra sibi promittant salutem, qui fide gloriantur bonis operibus destituta. Jam vereor ne sub isto nomine multi nobis oriantur Pagani, quo magis etiam sint liberi, si nec cælum credant esse, nec inferos, nec animos à morte corporis superesse. Atqui interim isti jactant liberatas conscientias. Perfecta pietas habet quietam conscientiam, sed habet & summa impietas. At ego malim irrequietam conscientiam, quam fidei semen perpetuo stimulans non sinat esse tranquillam. Insanabile malum est, quod non sentitur.

Sed ut ad rem redeam, si fidem tam habent in pectore, quam illis natat in labiis, quid est quod sic ad callida consilia technasque confugiunt? non jam loquor de plebe, sed de primoribus. Erat mihi familiaritas *Basilea* cum quodam nondum prorsus afflato hoc spiritu Evangelico: Is cum statuisset totus esse Evangelicus, primum rumorem sparsit me de Eucharistia idem sentire quod ipse sentiebat, cum ex colloquiis sciret me diversum sentire. Tum enim ea quæstio potissimum vertebatur. Expostulavi cum homine de techna tam parum amica. Primum inficiari, mox tergiversari, tandem falsus est se ita fuisse quibusdam loquutum: *Erasmus bene sentit de Eucharistia, nimirum idem quod ego*: Rogavi quid ipse sentiret. Corpus, inquit, esse Christi. Hoc, inquam, sane mihi tecum convenit. Sed sentis illic esse corpus Christi substantialiter? Negavit cum averfatione. Atqui hoc mihi tecum non convenit, inquam. Cæterum quid profiteris apud tuos? Corpus illic non esse nisi in signo? Annuebat. Atque interim, inquam, dum audiunt *Erasmum* idem sentire quod tu, nonne bella techna falluntur? Obtulit. Is jam proficiscens emiserat unam atque alteram Epistolam, in quibus laudabat subinde meam prudentiam, subindicans lectori me non ex animo loqui, sed callide dissimulare quid sentirem. Idem domi suæ reliquit Epistolam ad Magistratum *Basileensem*, qua hortabatur, armatis precibus mecum agerent ut aperirem animi mei sententiam, cum semel Magistratui etiam scripto respondissem. Obsecro te, num hujusmodi technæ respondent Evangelicæ sinceritati? Eiusdem, ni fallor, instinctu, sub Concilium *Badense*, quod huic quæstioni discutendæ fuerat indictum, prodiit Libellus Germanice scriptus, ne mihi promptum esset respondere, quo frivolis argumentis probare conabatur artifex, quod *Lutherus* & *Erasmus* de Eucharistia sentirent cum *Carlostadio*, qui tum primum sparsis clam Libellis insulsißimis Germanice scriptis, semen hoc *Basileam* recens invexerat. Quid hoc facto impudentius, præsertim quod ad *Lutherum* attinet? Is *Carlostadium* ejecerat ob hoc dogma, & reversum, ut erat constans rumor, adegit ad palinodiam. Id cum Libel-

* Alia Editio, præferunt.

lis & Epistolis editis testatissimum esset, tamen homo suavis Orbi persuadere conabatur, *Luthero* cum *Carolo Radio* convenire, utcunque dissimularent. Ut autem persuaderet idem me sentire, collegerat loca quædam e Libris meis, quos multo ante edideram quam hæc existeret questio, aut priusquam somniassem quenquam de Eucharistia dubitaturum, tantum abest ut ipse dubitarem. An qui talibus artibus rem agunt, habere videntur fidem Evangelicam? Hoc erat illorum consilium; priusquam inveniat *Erasmus* interpretem, priusquam respondeat, priusquam excudatur Apologia, jam hic Libellus per omnem manus volitans, omnibus perferretur quod volumus. Is populi error pariet nobis in eo conventu victoriam. Denique si quid responderit, pauci legent Latina, & populi suffragiis tota res agitur. Sensi technam, & quod unum licuit, jam profectis qui vocati fuerant ad illam Synodum, arripui calamum, & Epistola tum meam declaravi sententiam, tum illius artificis fucum detexi. Eam Epistolam curavi Germanice vertendam, & utraque Lingua descriptam, per nuntium proprium misi in Concilium, postulans ut publice recitaretur, id quod factum est, ac paucis post diebus emisi Libellum apologeticum, quem in Epistola fueram Concilio pollicitus. Hoc facinus cum Apostolorum moribus collatum, si velim rhetoricis rationibus amplificare, vides quam fecundam habeam materiam. Neque vero hic tantum desidero simplicitatem illam columbinam, sed humanam etiam prudentiam. Facile divinare poterat me tantam contumeliam non tacite laturum, & ut ipse dissimularem, rem ipsam confutaturam impudens mendacium, præsertim apud eruditos, atque etiam illiteratos, non omnino stupide mentis. Quid igitur captavit? temporariam ejus usuram fuci? Sed cum scenore recidit deprehensa vanitas, efficitur ut postea ne vera quidem dicentibus habeatur fides. At veritas Domini manet in æternum, nec Evangelii prædicatio volvitur per etiam & non, sed in omnibus est etiam. Venatus est animos simplicium fraudi idoneos, quemadmodum multi nunc sub umbra litterarum insidiantur ætati teneræ, sexuique muliebri. Immane quam hæc non sapiunt Evangelicum spiritum, quem jactitant. Habes duorum istius doctrinæ procerum specimen, quorum te similem esse nolim.

Nuper, ut audio, quidam istius factionis Ecclesiastes non incelebris, verso nomine dicavit librum filio Regis Galliarum, & insparit identidem voces aliquot Gallicas, ne in Auctorem Germanum cadat suspicio, affectis & aliis aliquot conjecturis, ut Liber *Lugduni* à Gallo & scriptus & excusus esse videatur. Agnoscis esse verissimum quod dico, neque enim obscurum est, quis hanc technam commentus sit, & alias in lusu simili deprehensus. Hunc ludum si sibi permitteret in re vulgari & profana, tamen indignus esset gravi viro: nunc quid minus conveniebat in eum, qui se profitetur sacrosancti Evangelii præconem? Appello tuam conscientiam, *Neocomæ*, tam serium, tam sanctum, tam arduum negotium, quod vos moliri jactatis, talibus facietis peragendum videtur? Si ex animo judicatis esse pium quod tractatis, utique cupitis universos homines eodem pellicere. At quo pacto valeatis optimum quemque magis alienare? Sin persuasum quidem habetis Dei esse negotium, non hominum, & tamen reclamante conscientia istis fucis hoc agitis, quo sitis multitudine incolumes: ut homines fallatis omnes, non veremini Deum, cujus vindictam nullus potest effugere? Si ille maledictus dicitur, qui facit opus Domini negligenter, quanto est execrabilior qui facit fraudulenter? *Christus* gloriam crucis non passus est tribui humanæ sapientiæ, & isti volunt eam adscribi talibus ludibriis ac præstigiis? Quod si rem ludicram esse creditis, & aliud agitis sub Evangelii titulo, quem tandem speratis fore exitum istius tragediæ? Quem, nisi cruentum & infelicissimum? Sed si ve luditis, si ve serio agitis, saltem hoc erat vestræ pru-

dentia, non irritare talibus petulantibus animos Principum, meque ad purgandam famam meam compelleres, quod quo facio diligentius, hoc magis magisque gravo causam vestram. Vides quantopere *Lutherum* obfuit fabulæ primum non omnino pessimæ, odio, violentiaque scribendi, quem nunc velut *Aten Lita* sequitur *Melanchihon*, componere studens quod turbavit ille, sed ipsa res docet, quanto celerior est offensio quam medela. Videndum est itaque vobis ne moribus nequitiam Evangelio dignis subvertatis totum negotium, quod si impium est, recte facitis licet imprudenter: si pium, quod pluribus longe secus videtur, non solum imprudenter, sed & impie facitis. Quid aliis accidat, ex me conjecturam facio. Vix credas, quantopere mores isti animum meum alienent à toto hoc negotio. Quod etiam si quando mihi ulla ex parte probatum fuisset, his rationibus adduci possem, ut resiliirem. Dices, nihil tam felix unquam fuit in rebus humanis quin malorum admixtu vitaretur, ad bonos verte oculos. Fieri potest, ut mea sit infelicitas, mihi adhuc neminem contigit nosse qui non videatur seipso factus deterior. Arduum est quod profiteamini, & Apostolorum negotio durius, quemadmodum antea demonstratum est, nec vos sublevant ulla vel vaticinia, vel miracula: quod si vita quoque non solum non commendat doctrinam vestram, sed fidem potius abrogat, si neglecta hac commendatione fiduciam in improborum conspiratione, in seditiosis tumultibus, in maledicis libellis, in armis, in fucis & technis reponitis, piget commemorare quid vobis metuum, sed magis miseret me tot hominum millium, quos ea calamitas involvet. Apostolorum doctrinam tot res Orbi commendabant, cœleste erat ac plausibile quod docebant. Narrabant ea quæ viderant oculis, audierant auribus, nihil adferebant quod non esset olim multis modis & figuris adumbratum, & Prophetarum oraculis prædictum. Accedebat tantus in prædicando consensus. Eadem loquebantur, quia eodem spiritu. Aderat præsentanea miraculorum vis, aderat spiritus ille igneus, qui sese moribus illorum, atque etiam vultu oculisque promebat. Nihil vi gerebant, tantum utebantur gladio Spiritus, neminem agebant in exilium, nullius facultates invadebant, ac ne Gentium quidem idola frangebant, nisi forte precibus ad Deum fufis. Denique non aliter * loquebantur apud suos, aliud in tormentis: Adde nunc tot martyrum mortes. Et tamen talis doctrina, tot rebus commendata, paulatim ac sensim occupavit Orbem. Vos postulatis, ut intra novem annos Mundus adspernetur quod ante annos mille à majoribus est traditum, & in vestra dogmata pedibus eat ac manibus, nulla harum rerum, quas recensuimus, commendati. Quale est autem quod exigitis? Ut credamus Ecclesiam annis mille quadringentis caruisse Christo, sed sponso stertente, sponsam pro Deo coluisse larvas & idola, in sacris Litteris enarrandis fuisse prorsus cæcam, miracula sanctorum nihil aliud fuisse quam præstigias Dæmonum.

Non hic pergam collationem persequi, tu ipse conferto, simulque judicato, num æquum sit quod à nobis flagitatis, & num vestræ saluti bene consultum sit, dum ista sequimini. Si vos offendunt vitia Christianorum, ostendite nobis Ecclesiæ vestræ specimen, quæ non habeat maculam neque rugam, & amplectemur illam. Quod si nostra scelera commoverunt iram Domini, solet ille per *Pharaones*, *Antiochos*, *Cyros* & *Nabuchodonosoras* punire suos, non per viros Evangelicos, quales haberi vultis. Quid vobis polliceamini nescio: Mihi rerum procemia, progressus & omnia signa, nihil aliud promittunt, quam calamitosum exitum, nec vobis tantum tristem. Multos secum trahit ingens ruina. *Qui bene conspiciet, vatem hunc existima optimum, habet Proverbium*: nec fortassis est aliud certius divinandum genus, quam si quis ex præteritis ac præsentibus colligat futura. Evangelica pietas à minimis initiis paulatim crevit in majus ac melius, & optimus quis-

* Alia Editio, aliud.

que se illi jungebat, hanc doctrinam fere levissimus quisque amplectitur. Ad Romanos Pontifices ceterosque Præsules sero reposit opum amor, delitiæ & damnandi * libido, vos statim regnare vultis, statim vultis ditescere. De delitiis quid attinet dicere? Monachorum Ordines hominum inventum est, donemus istud, sed quot egregios viros *Franciscanorum* & *Dominicalium* sodalitia nobis dederunt, sive spectes eruditionem, sive sanctimoniam? *Primum bonos gignit Aegina*, ut Græci solent dicere, & hæc est rerum humanarum infelicitas, ut ab optimis initiis, paulatim in pejus degenerent. Pudet autem referre quales sint vestri instituti primitiæ, quam non auspicata primordia. Jam mihi spectata, quam omnia fere cedant in diversum. Conabantur demoliri Pontificum, Episcoporum ac Monachorum tyrannidem, quod per illos non liceret vesci quibuslibet; nec vestiri quomodolibet: atqui hanc libertatem minimo facileque parare licebat ab Episcopis aut Romano Pontifice. Nunc, antea contemptis Theologis ac Monachis, per vos data est magna tyrannis excutiendi facultatibus si quibus male velint: conjiciendi in vincula, denique exurendi, quod jam experti sunt complures, nemo non metuit. Antea licebat varias agitare quæstiones, de potestate Pontificis, de condonationibus, de restituendo, de purgatorio: nunc tutum non est hircere ne de his quidem, quæ pie vereque dicuntur. Et credere cogimur quod homo gignit ex se opera meritoria, quod benefactis meretur vitam æternam etiam de condigno: quod beata Virgo potest imperare Filio cum Patre regnanti, ut exaudiat hujus aut illius preces, aliaque permulta, ad quæ piæ mentes inhorrescunt. Antehac nemo magnopere molestus erat vescenti carnibus modo privatum, nunc pro hæretico trahitur in carcerem, & de capite periclitatur, qui vel valetudine coactus gustarit ovum in Quadragesima. Antea licebat conspuere Monachos ac Theologos, eosdem nunc sic armastis, ut capitale sit quenquam verbo laceßere. Antea licebat vobis proficisci quo lubebat, nunc aut latitatis metu, aut paucis civitatibus velut obsessi continemini. Antea Clericos consecratio tuebatur à rigore profani juris, nunc Sacerdotes æque atque cerdones à carnifice torquentur, cæduntur, suspenduntur, decollantur, exuruntur sine ulla regradatione. Sic effugistis regnum Pontificis. Excussistis aliquot locis Episcopos, Canonicos ac Monachos, sed muscas jam propemodum saturas, ac pro his siticulosas adscivistis. Hæc sunt renascentis Evangelii vestri præclara auspicia, quid immineat malorum vos divinate.

Verum jam dudum piget hujus † comparationis, multoque proclivius est præterita reprehendere quam corrigere. Atque utinam per quosdam vestræ professionis liceat mederi pristinis. Utinam res utcunque coepta, ad eam moderationem redigatur, ut quæ officiant pietati, commoda prudentique curatione sanentur: quæ pia sunt in his animo Christiano consentiamus: quæ nec admodum conducunt ad pietatem, nec officiant, sinamus in his unumquemque in suo sensu abundare: & probatis omnibus, sibi quisque quod bonum putarit teneat. Quæ sunt ardua, nec adhuc ad plenum discussa videntur, sic in aliud tempus differantur, ut interim maneat inter sententia discordes, benevolentiae concordia, donec & illa Deus alicui revelare dignetur. Denique si quid irrepsit hominum vitio, fiat idem quod à probis Medicis fieri solet, vitia rerum tollantur, non res ipsæ. Sed interim meminerimus nunquam tam feliciter actum fuisse cum rebus humanis, ut non multa fuerint condonanda. Cum primis autem junctis votis Dominum oremus, ut ex irato nobis factus propitius, suo Spiritu conciliet animos omnium in Evangelica sinceritate, utrique vitam in melius commutemus. Nec enim dubium est quin hæc Orbis miseranda calamitas divinitus nostris sceleribus infligatur,

Una manus nobis vulnus opemque feret.

* Alia Editio, *dominandi*; & quidem recte.

† Eadem, *contentionis*.

A Nec tamen verat pietas, hujusmodi malis, quæ probabile est vel Deo volente, vel ejus permisso nobis immitti, adhibere remedia, nisi forte suam voluntatem evidenti signo declararet, quod in Vetere Testamento factum semel atque iterum legimus. Neque enim si pestilentiae lues ingruerit, nefas est opem quærere malis: neque si *Turcarum* vis irrumpat in Christianos, vetamur ad arma confugere: neque non licet debitorem inficiantem, ad reddendum quod debet, adigere, aut adversus calumniantem tueri famam nostram, modo id fiat per eos, per quos oportet, & concessis rationibus. In morbo Medicum adhibere licet, ad magos, ad incantatrices confugere fas non est. Agaricum & Scammonium sumere nulla lex vetat, superstitiosis applicaturis, ac magicis precaminibus uti, vetat Christiana pietas. Hostium incursum legitimo bello depellere fas est, maleficiis, veneficiis, aliisque dæmoniis artibus eos perdere fas non est. Itidem ab improbo debitore licet legibus vindicare nummos tuos, aut à sycophanta famam asserere, at idem dolo, vi, aliisque malis artibus non licet. Quanquam hic quoque peccant qui fidunt humanis remediis magis quam Deo. Vult Deus ut quod nostra potest industria, vigilanter adhibeamus, sed hætenus, ut in ipso sit tota nostra fiducia: & si res cesserit ex sententia, nihil hic tribuamus nobis, sed universam laudem Deo transcribamus. Servavit per Medicum, liberavit per arma, vindicavit per leges. Sic enim illi visum est, sed nihilominus absque his omnibus poterat opitulari: at citra illius auxilia nihil opis tulissent hæc omnia, quantumvis diligenter adhibita. Ita Dominus interdum permittit existere schismata & hæreses in Ecclesia sua, ut suorum & exerceat patientiam, & erudiat imperitiam. Quis enim nescit Ecclesiam per hæreses fuisse vehementer & corroboratam & illustratam? nec ideo non semper acerrime restitit hæreticis, non quidem armis, neque venenis, nec dolis, nec calumniis, sed armis spiritualibus, & hætenus semper vicit, non suis præsidis, sed divino favore. Illa tamen interim quod sui muneris erat, gnauiter adhibuit, monens, obsecrans, arguens, revincens, jugulans gladio Spiritus, insanabiles demum à Christi corpore segregans. Nullum autem hujusmodi malis remedium præsentius quam si causas, quibus offensus Deus eas calamitates nobis immisit, amputemus, non his incorrectis, tantum ad confiscationes, carceres, gladios & ignes confugiamus. Irascitur Deus Pastoribus, quod gregem Domino carissimum, quem ter amare, ter pascere debuerant, negligunt, deglubunt, deserunt ac produnt, eoque nobis immittit lupos hæreticos. Prima sit cura Pastorum, ut officii sui meminerint, & in melius commutata vita, tum demum adversus lupos armentur. Offensus est Deus otio, luxu, superbia, libidine Sacerdotum, pro delitiis amplectantur studium sacrarum Litterarum, pro luxu sobrietatem, pro libidine castimoniam, pro superbia poenitentiam, ac deinde Domini præsidium implorent adversus hæreseon & schismatum auctores. Hujus mundi Principes interdum offensi duritia populi, detrectantis pendere quod illis debetur, conniventes patiuntur illum ab hostibus infestari, quo vel sic docti resipiscant, & agnoscant quantum suo Principi debeant. Hi si protinus ad Regis auxilium confugiant, nihil egerint, nisi submoveant irarum causas. Quod dico de Sacerdotibus, idem de Monachis, de Clericis omnibus sentiendum arbitror. Quem ex his adhuc conspeximus his calamitatibus doctum ad frugem meliorem se recipere? Quis abjecit concubinam? quis luxum vertit in jejunium? quis opes, quibus hætenus equos, canes, amicas aluit, effudit in pauperum subsidia? quis strepitu, deliciisque valere jussis solatium omne in sacris Libris reposuit? Quis Monachorum abjecta hypocrisis veram pietatem amplexus est toto pectore? Et haud scio an populi mores sint etiam corruptiores. Quod si simul omnes agnoscentes peccata nostra, supplicesque confugeremus ad Do-

Domini misericordiam, non est surdus, mihi crede, nec inexorabilis. At si perseverantes in his, ob quæ Deum nobis iratum novimus, nec perseverantes modo, verum etiam pejora prioribus adjicientes, oleum addimus camino, frustra nostris freti consiliis pollicemur nobis malorum finem. Nunquam tam feliciter actum est cum Ecclesia, quin inter paucos bonos multos pertulerit malos. Quoties clamat *Paulus* in Pseudapostolos, in canes, in malos operarios, in falsos fratres, in ventris mancipia? Solent omnium rerum fervere principia. Erat tum temporis rarus ac pusillus Ecclesiæ grex, & tamen in hoc erant dissidia, factiones, contentiones; in hoc erat qui palam uxoris loco novercam haberet; in hoc *Demas* qui relicto Euangelio secutus est seculum; in hoc qui insincere prædicarent Euangelium, qui mentirentur, qui circumvenirent, qui fraudarent fratres, qui circumciderentur; in hoc quæ otiosæ circumibant domos alienas, garrulæ & curiosæ, oneratæ peccatis; in hoc erant viduæ quæ collecta ex Ecclesiæ cibo lascivia, deserto Christo, sese reflecterent ad Satanam; in hoc erant qui blandiloquiis seducerent corda simplicium; in hoc erant qui mentirentur sibi apparuisse Angelos: hæc aliaque multa tum fuisse liquet ex Epistolis Apostolicis. Tantum malorum jam tum lactens raraque tulit Ecclesia, & miramur si in eadem tam numerosa, tam late diffusa, sunt quæ bonis displiceant, & ob vitia quædam inspersa, censemus universam Ecclesiæ scenam invertendam? Optabile quidem est, omnes Ecclesiæ Præfules esse quam maxime sacra doctrina, studio pietatis, caritate, sinceritate morum ornatos. Pastores sunt ovium, sed & ipsi sunt oves, homines hominum curam gerunt. Nec tamen est quorumlibet horum vitia corrigere: denique ut boni sint, magna pars populo in manu est. Præbeant se laici doctiles, non deerunt illis Doctores per Dei providentiam. Clament instanter ad summum Pastorem, ut ille placatus prospiciat suo gregi. Quamdiu trahitur per hujus seculi fluctus Ecclesiæ sagena, necdum ad littus pervenit, malis bona permixta feramus oportet, eaque semper fuit, semperque futura est rerum humanarum conditio, ut plus habeant aloes quam mellis. Quod si quis undiquaque tantum decerpit mala, nimirum illi nulla vitæ portio placebit, sed probabit *Sileni* sententiam, *Optimum esse non nasci, proximum quam occissime aboleri*. Quod si in æstimandis rebus, sinistram duntaxat oculum intenderit occluso dextro, ea quoque quæ rectissima sunt, videbuntur pessima.

Porro cum Ecclesia, quemadmodum res cæteræ mortalium omnes, habeat rudimenta, progressum & summam, nunc subito illam ad primordia revocare, nihilo sit absurdius quam virum ad ultimum ad cunas & infantiam velle retrahere. Multa secum defert tempus & rerum status, multa commutavit in melius. Olim clanculum in ædes privatas conveniebant pauci Christiani, nunc in Templum publicum & consecratum congregantur omnes. Utrum decentius? Nimirum hoc. Olim in coenis sumebatur Eucharistia, in quibus, teste *Paulo*, alius esuriebat, alius ebrius erat, nunc à jejunis sumitur ad sacram mensam. Utrum religiosius? Olim in Ecclesia alius habebat hymnum, alius apocalypsim, alius psalmum, alius loquebatur Linguis, alius propheta, & interim garriebant mulierculæ, nunc certis hominibus distributa sunt officia, cæteri taciti compositique auscultant, aut orant. Utrum religiosius? Olim in nocturnis vigiliis cursitabatur ad sepulchra martyrum, à pueris, puellis, viris, monachis, uxoribus, sacris virginibus, atqui flagitia, quæ sub umbra pietatis admittebantur, persuaserunt ut hoc vigiliarum genus tolleretur. Noctu populus obambulabat cum crucibus* argenteis, canens hymnos, & interdum, dum diversæ professionis sibi occurrebant chori, hymni versi sunt in rixam, cruces† in arma. An non igitur & hoc recte sublatum? Olim corpus Domini dabatur in manum, ut domi cum vellent fumerent, qui acceperant:

* Alia Editio, candelabris. † Eadem, candelabra.

at cum existerent qui tractarent indigne, qui ad artes magicas abuterentur, mutata est in melius consuetudo. Olim populi suffragiis creabantur Episcopi, ejusdem libidine dejiciebantur, interdum lapidabantur. Res erat plena tumultus, interdum & cædis. Itaque res ipsa persuasit, ut penes paucos ac certos homines esset jus designandi Episcopos, aut etiam submovendi. Olim Episcopi apud populum loquentes, cogebantur scenicum quiddam exhibere, non aliter quam histriones, quorum actio nisi placeat populo non optimo judici, sibilis ejiciebantur è proscenio. Atque interdum audiebantur indecoræ acclamationes, incompositæ manuum jactationes, aliique turbulenti gestus, sibili, cachinni, si quid displicuisset, aliaque quæ vulgus è theatris ac circis secum ferebat in Ecclesiam Dei. Queritur hoc frequenter *Joannes Chrysostomus*, nonnunquam & *Hieronymus*. Nunc è suggestio dicentem taciti, multaque cum reverentia auscultant omnes. Utrum, quæso, Templo dignius? Olim totus populus canebat, & Sacerdoti respondebat, Amen. Ibi strepitus tonitruo non absimilis, & ridicula vocum confusio spectaculum exhibebat indignum cultu divino, nunc designati sunt qui canant decenter, cæteri psallunt in cordibus suis Domino. Recens Ecclesia nullam speciem Musices recipiebat, nec sine reclamatione recepta est, sed modulata recitationi similior quam cantui, primum apud Græcos, deinde apud Latinos, cujus specimen adhuc videre licet in Precatione Dominica, aut si quid aliud est ejus generis: nunc, ut est natura rerum humanarum, eo degeneravit usus, ut in multis Templis fere nihil audiat præter immanem boatum, aut ineptum vocum garritum, qui citius invitet ad lasciviam quam ad pietatis affectum. At non ideo Musica omnino submovenda è Templis, sed quod prave irrepsit, arte corrigendum est. Seculis aliquot abominabile censebatur in Templis Christianorum videri pictam aut sculptam imaginem. Id juxta illorum temporum rationem suadebat pietas, partim ob Judæos, qui ex præcepto Dei detestabantur omnia simulachra, alioqui proclives ad idololatriam: partim ob eos qui ex Gentibus venerant ad Euangelium, in quibus probabile est aliquandiu resedisse veteris instituti reliquias. Nunc imaginum usus eo processit, ut non solum modum exceßerit, verum etiam à decore recesserit. Videmus in Templis, quæ parum decore pingerentur in porticibus aut popinis. Nihil tamen necesse est in totum submovere picturas, quæ plurimum habent & voluptatis, & ornamenti, & utilitatis, sed quod est vitii corrigendum erat. Olim Ecclesia nullas habebat Scholas publicas, duntaxat in re Theologica, solus Episcopus erat doctor omnium. Sed quanto rei Christianæ bono institutæ sunt Scholæ, præsertim apud nationes barbaras? Nunc quæstus & ambitio vitia vitia hoc bonum quæstiunculis ad ostentationem magis quam ad pietatem facientibus. An ideo tollendæ Scholæ? Nequaquam, sed ad Christianam sobrietatem revocanda sunt studia. Atqui ex isto sodalities exstiterunt, qui privatim ac publice docuerunt, disciplinas humanas nihil aliud esse, quam retia Dæmonum: tantumque profecerunt, ut perquam raros in isto grege conspicias, qui serio dent operam litteris, vel sacris, vel profanis: quæstui, voluptati studetur assatim. Olim liberum erat Monachorum genus, sed cum increscens turba se per Orbem spargeret, exordiis ab *Aegypto* profectis, multaque flagitia sub obtentu pietatis committerentur, jamque per hos metueretur totius Ecclesiæ confusio, necessario redacti sunt in vitæ genus adstrictius. Et huc certe conducunt vestium discrimina, quo vitentur facilius, si mali sint. Olim adversus hæreticos non pugnabatur, nisi gladio Spiritus: verum posteaquam eo pervicacia studiorum efferbuisset, ut res ad cruentum Orbis tumultum spectare videretur, coacta est Cæsarum potestas, legibus & armis publico occurrere discrimini. Olim Ecclesiæ Præsides

alebantur his quæ sponte deferebat populus, nec aliis armabantur præfidiis quam doctrina, precibus & lachrymis: atqui apud nationes efferas ipsa persuasit necessitas, ut adversus populares incursus, opibus, ædificiis, & ministeriis munirentur. Quid multis? Si *Paulus* hodie viveret, non improbare, opinor, præsentem Ecclesiæ statum, in hominum vitia clamaret. Et quibusdam nihil usquam placet nisi quod ipsi instituerunt, quanquam ne in his quidem constantes. Medendum itaque vitiis, sed citra tumultum, & illud obiter cavendum, ne morbo sint atrociora remedia. Quod si altera pars nihil omnino novari patitur, altera nihil patitur relinqui, quis erit contentionis finis? Si Præsules Ecclesiæ, si Principes profani, sepositis mundanis affectibus, nihil sibi proponant, nisi Domini gloriam, & Ecclesiæ spirituale commodum, malum absque magno tumultu poterit sedari. Hic igitur erat ambiendus honestis rationibus & Monarcharum, & Præsulum favor, potius quam alienandi illorum animi. Superest instanter orare, ut hanc mentem *Christus* omnibus inspirare dignetur. Verum hisce de rebus plura quam statueram. Quod superest, facerem quod antehac feci, hortarerque ut ad nos te reciperes, si sperarem me quicquam profecturum. Dominus adspiret animo tuo, quæ saluti tuæ conducunt. Ignosces libertati meæ, *Vulturi* carissime. Cum hæc quæ facis mecum reputo, multa in te desiderare cogor, in primis pristinum illum animi tui candorem, & in nos peculiarem etiam quandam benevolentiam, tum prudentiam non vulgarem, ad hæc mentem sobriam, denique totum illum *Vulturium*, quem olim cum multis bonis doctisque viris & novi, & amavi. Saltem hoc impetrem abs te, ut si minus in gratiam meam, certe tua ipsius causa, postremo negotii respectu, quod tu pium ac sanctum existimas, ego nondum omnino despero ad aliquod temperamentum posse reduci, temperes ab istiusmodi næniiis. Est satis argumentorum, si liber vacatque ludere, ut citra noxam amici, joci indulgeas. Sin prodesse cupis, multo alia tibi ineunda est ratio. Hæc puta tibi ab homine vere amico scripta esse. Dominus te servet. Apud *Friburgum Brisgoicum* 4. Novembris, Anno Domini 1529.

Eraſmus Roterodamus Eleutherio suo S. D.

QUID ais, Eleutheri lepidissime? Tot beneficiis me oneravit *Vulturius*? Amavit, fateor, idque fecit munus, in officiis quoque puto me cum illo paria facere. Sed fac me meritis inferiorem, quid est quod expostulas? Traducitur, inquis, indigne per ora hominum. Quo nomine, ut Evangelicus? Hoc ipsum ille tot libellis editis non passus est cuiquam obscurum esse. Ejus rei vel illud argumentum est, quod in scholiis, quibus ex tuo consilio contaminavi, pene dixeram concavisse Epistolam meam, pro *Vulturio* verum nomen expressit. Quin hoc ipsum, quod tu pro crimine objicis, amici non vulgaris officium est. An non amantis est ab errore revocare? Sed non errat, inquis. Utinam ita sit! verum hoc quoque officiosum est, admonere, ne male saltando fabulam, ex bona faciat malam. Quod quidem mihi videor satis comiter atque etiam amanter fecisse. Clam, inquis, admonendus erat. Id à me non semel est factum, sed quam hoc tulerit æquo animo, sat arguunt libelli, quos emisit non sine magna mei nominis invidia. Sed quis, obsecro, catangelicus tibi narravit, eam ad *Vulturium* Epistolam primum à me clam missam *Simoni Medico*, ut *Agrippinæ* excuderetur prius quam accepisset is ad quem erat scripta? Siccine decet veritatis professores indulgere mendaciis? Imo primum missa est manus descripta ad *Vulturium*, adnotatum fore ut forsitan typis excuderetur: post excusa est *Friburgi* multo antequam perveniret *Agrippinam*, quo me inscio perlata est per famulum mentem: quod sane factum nolebam, vel eo, ne meus *Typographus* aliquid caperet

A detrimenti, si illic iterum excuderetur. Nihil igitur opus erat hic tuo officio, ut exemplar ad *Vulturium* & universam sodalitatem mitteres, eumque tam horribili nuntio ad bellum extimulares. Quod de *Bucero* dubitas, scito mihi hominem ne de facie quidem esse notum, tantum abest, ut inter nos ulla intercesserit familiaritas. Mihi tamen persuaseram in eo paulo plus esse civilitatis ac prudentia, quam pra se fert ille liber, multo melle condians aconitum. Ita-ne vero visum est tibi bellum facinus, quod *Huttenus* in *Leonis Bullam* edidit *Postillas*, ut ad illius imitationem invitares *Vulturium*? Quin eadem opera ad omnium stratagematum, qua terra marique gessit *Huttenus*, emulationem invitares? Quid autem confectum est illis scurrilibus scholiis? An hinc melius habet Evangelium? Aliquanto deterius, opinor. Magistratus *Argentoratensis Typographum* coniecit in carcerem, satis declarans quantopere probaret *Vulturii* operam. Sed dulcis est vindicta. Etiam-ne dispendio vestra causa emta? O lenitatem Evangelicam! Ubi vero dictum est à me, vos velut aviculas cavea inclusas contineri? Nonne plurimi latitant metu, nonne plerique nusquam eunt, nisi publica fide Principum? Quis autem fuit ille nugator, qui dixit me vix andere *Friburgum* egredi? Mihi vero licet etiam *Basileam* redire si velim, & *Argentorati* habitare si labeat. Cur, inquis, non proficiscitur *Lovanium*? Cur non *Coloniā*? Cur non *Lutetiam*? Quin addis, cur non *Tolētum*, *Romam*, aut *Hierosolymam*? Agre migravi *Friburgum*, tantum abest ut animi gratia debeam per omnes civitates obambulare. Quid mihi negotii est *Lutetiæ*, aut *Agrippinæ*? Sed finge mihi non esse tutum proficisci quolibet, unde hoc periculum, nisi quod in vos lenior fui quam illi volebant? Hoc scilicet decuit mihi à vobis hominibus aequissimis objici. Ego-ne tendo extinctum Evangelium? Jam aures nobis istiusmodi vocibus occalluerunt: Evangelium, Evangelium, Evangelium. Sed quis Angelorum istac tibi patefecit me hoc consilio in vos scribere, ut Sophistas me reconciliem? Quasi nesciam quid quod pacto scribendum sit, si contemta conscientia tantum hoc agerem ut cum illis redeam in gratiam! Nec me fugit quod ais quasdam Sophistas vociferari, me hujus auctorem tragediæ. Sed idem ante ad ravim usque clamabant, mihi cum *Luthero* convenire. Id cum jam nemo crederet, repperant aliud clamandi argumentum. Vos autem cum sciat is utrumque pariter esse falsum, tamen gaudetis quocumque modo negotium exhiberi Erasmo. O sancta pectora! Pius *Albertus Carpenſis*, dum excussus propriis aliena negotia curat, edito Libro continet hoc quod isti grunnant persuadere: Cui nos respondimus, sed ille conductis pluribus operis, redintegravit pugnam: Opus ingens jam opinor ad calcem properat in officina *Badiana*. *Valestinus* avocarat animam à scribendo, sed in gratiam *Francisci* sodalium edidit, ac nondum absoluto Libro decessit. Hoc nimirum est, juxta proverbium, infixio aculeo fugere. Spero tamen animam illius inter *Seraphicas* mentes ludere. Nam corpus triduo ante mortem *Franciscano* cultu decoratum est, ac mortuum eodem ornatu *Franciscanorum* humeris per mediam urbem religiosa pompa deportatum in Monasterium, nec quicquam omnino ceremoniarum pratermissum est quæ solent *Francisci* rebus impendi. Quid audio? Blandior *Luthero* illa ad *Vulturium* Epistola, quod sperem illum causa casurum? Quod hoc enthymematis genus est obsecro? Blandimur his, quos speramus casuros? Sed cum vobis hæc causa communis sit, excepta *Encharistia*, qui sit ut in vos scribens, ut dicitis, illi blandiar? Adeo, inquis, offendit Sophistas in opera *Augustini* præfatio, ut nunquam sit illis propriis usus. Equidem mihi videor in ea præfatione sic temperasse stylum, ut nemo merito possit offendi. Verum an continuo vos triumphatis, si Sophistas non placat *Eraſmus*? Jam si quid illic illos offendit, suspicor illud esse, quod ajo, beatum *Augustinum* solo gladio verbi divini pugnaſſe cum hereticis. Id cum pro

pro vobis faciat, tamen gaudetis mihi male vertere. Mira vero caritas! Quam porro candide interpretaris nomen Vulturii, quasi illi intendam avaritia crimen: sciebam in illum citius basuram profusionis notam quam avaritia. Sed si nesciebas Vulturium esse jam talorum, saltem scire poteras me alluisse ad verum illius nomen juxta Linguam Germanicam. Ideo feci, ut apud pauciores traduceretur. Sic illum appellavi Vulturium, quemadmodum nunc te voco Eleutherium, tibi que permisto, ut quemadmodum ille pro Vulturio suum nomen innotescere maluit, ita pro Eleutherio dicaris qui es. Postremo comminaris etiam Vulturio, ut si vere cupiat esse Christi discipulus, hanc maculam eluere festinet. Ita-ne germani Christi discipuli sunt, qui statim parant vindictam? An illud effectum est illis praeclaris scholiis, ut omnes magnifice sentiant de Vulturio? Qua nisi ex tuo consilio edidisset, audirent erat quod ego. Quid tandem? pecunia inexplebilis? Profer mihi vel unum, unde aliquid non dicam extorserim, sed petierim; Et ego tibi multos proferam, a quibus ultro delata non accepi, multos quibus fortunulas meas quantulasque impartiui. A Joanne Frobenio non nihil accepi, imo non accepi, sed ille obtrusit, ut promerito, sed vix tridentem accepi eorum qua detulit: Et vobis Erasmus est pecunia inexplebilis? Ab hoc vitio puto me puriorem etiam quam sit Vulturius. Multis vitiis inferior sum, fateor, sed avaritia nunquam fuit in me manuum injectio. Hujusmodi Epistolae Evangelici sese vicissim animant ad pietatem, in quibus vanitatis est plurimum, nulla mica sinceri pectoris. Ego cum multis pristinam amicitiam colo, a quorum tamen dogmatibus disideo. Vos ex amicis tam acres inimici statim reddimini, si quis a vobis dissentiat! Et ista tam pia, tam ad rem Evangelicam facientia, erant tibi scribenda scilicet, etiam consentis Medicorum praescriptis. Opto tibi utrisque hominis sanitatem. Friburgi 6. die Martii, Anno 1530.

A Erasmus Roterodamus Grunni suo S. D.
QUID ais sapientissime Grunni? Strinxit Erasmus calamum in omnes Evangelica pietatis professores? In universos igitur Christianos. Quanquam nec in vos strinxi, sed amanter admonui ne quorundam inconsulta temeritate hoc eveniat civitatibus, quod evenit Agricolis. Verum multi sunt in vestra sodalitate, tam finistris animis ut fallendi sint, si quis eis velit benefacere. Si tam essem cupidus ulciscendi, quam vos esse video, sentiretis quid possim. Sed quod hactenus egi non desinam agere, ut si fieri possit ad arma non veniatur, sed utriusque partis obsequio, quod quidem liceat incolumi pietate, sua tranquillitati restituantur Ecclesia. Non efferrantur Principum animi, quibus persuasum est vos esse plusquam haereticos, cum audiunt, nolite occidere innocentes, nolite obistere Evangelio? Sed nihil, inquis, deterruit Moysen Pharaon magis ac magis saeviens in populum Dei, quo minus loqueretur quae praeceperat Deus. Ignosce, mihi Grunni carissime, hactenus non credidi Vulturium fabulari cum Deo. Quod si Moysi conferendus est, edat miracula, & has calamitates, bella, penariam, pestilentiam suis precibus a nobis depellat. Non vos pudet istius magniloquentiae? Quid? Optant fratres, ut mihi Vulturius resistat in faciem? An hoc est resistere, scurrari scholiis? Ita demum feliciter resistet, si suos sodales revocet ad ejusmodi mares, ut nihil eorum qua illic deploro competat in quenquam illorum. Nihil, inquis, moliendum sine Dei consilio. Ita-ne scholia illa divino afflatu prodita sunt? Jam an ideo sitio pecuniam, quod homo senex quassaque valetudinis habeam quo corpusculi necessitatibus succurram? Nec interim vel etas vel valetudo a me impetrat, ut vivam in otio, sed laboro manibus, ne cui sim gravis, & habeam unde largiar aliquid necessitatem patienti, secus quam multi faciunt ex vestro sodalicio. Sed desino ad tuas nanias respondere. Opto vobis mentem aliquanto saniores, aut certe Evangelio digniores. Friburgo 5. Martii, Anno 1531.

F I N I S.

DESIDERII ERASMI
 RESPONSIO
 AD EPISTOLAM APOLOGETICAM,
 INCERTO AVCTORE PROBITAM, NISI QVOD TITVLVS,
 FORTE FICTVS, HABEBAT,
 PER MINISTROS VERBI, ECCLESIAE ARGENTORATENSIS.

Def. Erasmus Rot. Dilectis in Christo fratribus Germania Inferioris, & Frisia Orientalis, S. D.

PRODIIT hic Liber quidam scriptus ad Inferioris Germania fratres, Frisiaque Orientalis, qui suspicionem multis praebet in istis Regionibus esse permultos, qui novis hisce sectis addicti sint, quae se nunc Evangelii titulo venditant. Is utcunque ad vos scriptus, revera adversum me scriptus est. Gravius tamen doluit mihi patriae nostrae calamitas, quam mea privata injuria. Quare cum primis vos obtestor per salutem animarum vestrarum, ne qua res vos dimoveat ab Ecclesiae Catholicae consortio, nec circumferamini omni vento doctrinae, neque cito transferamini ab Evangelio quod a Christi sponsa traditum, hactenus servastis: nec facile moveant animos vestros Epistolae aut Libelli, multum mansuetudinis ac pietatis praese-

ferentes, sed dijudicate Spiritus an ex Deo sint. Solet enim Satanas se transfigurare in Angelum lucis, quo magis imponat simplicibus & incautis. Consistite firmi in lapide Christo, continete vos in arca, ne pereatis diluvio: manete in navicula Christi, ne vos fluctus absorbeant: perseverate in ovili Ecclesiae, ne fiat praeda lupis ac Satanae, qui nunquam non obambulat venans quem devorer. Saltem exspectate religiosissimi Caesaris ac Principum, reliquique consilii decretum. Per hos enim, ut spero, Dominus dignabitur hasce rerum undas componere, qui solus imperat mari & consilescit, tantum nos aliquantisper, ut apparet, dormientem vellicemus piis operibus, excitemus claris & indefessis precibus. Ex una secta complures in dies nascuntur. Certe prius finite ut inter illos conveniat, quam vosmetipsos huic aut illi addicatis. De singulis inquirere sobria diligentia non datur vitio, periculosa est addictio, quae simul atque semel animum occupavit, adimit iudicii sinceritatem, fitque

Tom. IX. Hh hh h 2 ut

ut quæque res non ideo nobis pia videatur, quod est sapientie natura pia, Scripturis & rationi consentanea, sed pium esse videatur quodcumque dogma secta produxerit. In his rebus si libet estote præcipientes, quæ posterioribus consiliis, ac melioribus corrigi possunt. In hoc negotio, quo periclitatur salus animarum vestrarum, si fortes esse non potestis, sitis saltem cunctabundi. Blanda dictu sunt ista: Nullus obligatur ad confitendum Sacerdoti, Pontificum præscriptiones de jeuniis ac delectu ciborum rejiciendæ sunt, Non est eorum quisquam sese maceret operibus satisfactoriis, *Christum* dependit abunde pro nobis, nec ad salutem refert bona an mala sint opera nostra, tantum crede illum pro te redimendo mortuum, & salvus eris, qualiacunque fuerint opera tua: In Eucharistia non est nisi panis & vinum, Pontificum & Episcoporum sanctiones non obligant quemquam, Vota ut suscipienda non sunt, ita rescindenda sunt quæ susceperis, Jus contrahendi matrimonii nullius auctoritate potest cuiquam interdici. Hæc aliaque similia prima specie blandiuntur auribus, sed etiam atque etiam videndum est, ne poculum melle prælitum habeat aconitum dissimulatum. Estote simplices sicut columbæ, ne quem lædatis aut circumveniat, sed iidem estote sapientes sicut serpentes, ne vos Satanas mille instructus artibus circumveniat, corrumpatque sensus vestros à sinceritate quæ est in Christo Jesu.

Verum cohortationi dabitur alius locus, interim paucis attingam ea quæ isti sparserunt Libris editis apud vos, non perinde ob id, ut vobis me purgem: tales Libelli apud cordatos nihil me gravant: sed quod existimem vos cautiore futuros lecta Apologia nostra, quam quanto potero compendio vobis absolvam. Admonueram amicam quandam, ex animo dolens quod sese sectis involvisset, tamen interim adeo non mutans meam in illum benevolentiam, ut, quod nunc inter amicissimos rarum est, pecunia quoque mea paratus fuerim opitulari & exsuli, & egens. Hæc occasione nonnihil etiam de sectis horum temporum admonens, cum ipso nihil aliud exoptulans, nisi quod meo nomine suis Libellis characteribus prægrandibus præfixo, non parum mihi moveret invidiæ, adeo ut amici, pro me solliciti, me putarint admonendum. Primum contemsi, ubi rursus idem factum est, per litteras exposulavi, & his editis apud omnes volui purgatus esse. Ea res graviter offendit quosdam *Argentoratis*, non dubium quin instinctu illius quicum exposularam: nam antea nullus erat Ecclesiastes præsertim *Argentoratis*, qui me verbo adspiceret, nec cuiquam ut id faceret causam, ni fallor, dedi, nisi forte contumeliam atrocem interpretantur, si quis nolit ab Ecclesia Catholica recedere, & ipsorum Evangelio dare nomen. Epistolam appellant apologeticam, quasi ipsi proprie à me sint impetiti: nec cuiusquam nomen habet titulus, tantum est, *per Ministros verbi, Ecclesia Argentoratensis*. Atqui cum præter duos Ecclesiastes neminem norim *Argentoratis*, qui mihi venisset in mentem omnes perstringere? Non est mei moris quenquam lacerare, nedum ignotos, multo minus in ullam Rempublicam petulanter invehi, præsertim *Argentinensem*, cui ut multis nominibus debeo, ita præ cæteris faveo. Hoc certe laudis illi debetur, quod non alibi res gesta vel moderatius, vel minore tumultu. Similiter Epistola venit ad me Ministrorum verbi nomine scripta, cum existimem totius negotii duos tantum architectos esse. Lecto titulo seposui Libellum, hoc animo ut nunquam legerem, erat enim immodica loquacitas, fumi plurimi, convitia non pauca, post ubi contigit otium, cœpi carptim inspicere, tandem & devoravi. Utinam in animis omnium esset millesima pars ejus sanctimonix, quam Libellus multis locis præ se fert! Non potuerunt sese melius depingere, quam in eo Libro expresserunt, adeo miris fucis hoc agunt, ut in me concitent omnes Evangelicas Ecclesias, (sic enim vocari malunt quam hæreticas) ac Principes qui videntur

A huic negotio nonnihil favere, tum populum Evangelicum universum. Quid porro mirum, cum isti novum prodiderint dogma, fas esse fucis ac technis uti, quod legibus etiam Cæsareis permissum est, modo citra fraudem cuiusquam? quæsi vero si quid profane leges permittunt in re profana, idem liceat in negotio Evangelico, aut quasi dum primogenitum Regis Gallorum dicato Libro vocant in suspicionem veluti qui non abhorreat ab istorum instituto, in nullius fraudem cedat fucus: dumque fingunt Opus à Gallo scriptum, non onerent Gallorum gentem invidia. Quin & hoc artis est Evangelicæ, quod omnium Ecclesiarum nomine prodiderunt Librum, ne quis certus sit, in quem stringam telum, & si quid liberius respondero, chorum universum in me provocem. Ejusdem artis est quod toto Libro, quicquid in genere dictum est, proprio detorquent ad Ecclesiam *Argentinensem*. Atqui si sermonem generalem voluissent refellere, non ita loquendum erat: nos hæc non facimus, sed hoc quod objicis nusquam fit in ulla Ecclesia nostræ professionis. Rursus cum ego in Epistola tester expresse, me non loqui de omnibus Evangelicis, sed tantum de mihi notis, illi interpretantur me, utcumque testor, universum tamen Evangelicum populum impetere. Et si quid in mores quorundam dictum est, illi nobis narrant quid ipsi doceant, ut frequenter illud proverbium mihi veniat in mentem, *quas dnyruv*, &c. Si quid nacti sunt in scriptis meis, quod pro ipsis videtur facere, id cum laude mea citant, simplici scilicet animo, cum alicubi habeant hæc verba, *Si quid Erasmus attulit Spiritum Christi, vel usque pro nobis scripseris*, &c. Quis non agnoscit morsum Evangelicum. Imo non omnes sectarum professores taxavi, sed tantum adductos, qui non iudicio, sed studio mordicus tenent quicquid ipsis traditum fuerit. Vix interim temperabam à risu, quoties sese Christo & Apostolis martyribusque comparant, quod faciunt subinde. Hoc sibi sumunt pro confesso, quod docent Christum pure, quod Orbi sincere tradunt Evangelicam veritatem. Ubique prædicant Litteras sacras, quasi apud nos nec *Christus* sit, nec Evangelium, nec sacræ Litteræ. Ipsi cum & à summo Pontifice, & à Cæsare, & à Theologorum Scholis, denique maxime totius Orbis partis consensu damnati sint hæreticos, liceat enim manifesta loqui, saltem nobis æquum jus concederent, ut hæc in causa pares simus. Ipsi *Arianos* habent pro hæreticis. Quo freti, nisi iudicio Præsulum & Orbis consensu? At *Ariani* pernegabant sese hæreticos, sed asseverabant Scripturam à cæteris perperam intelligi. Miris modis urgent ne hæretici trucidentur, cum ipsi Anabaptistas plestant capite, qui mox paucioribus articulis damnati sunt, & in suo sodalicio plurimos habere dicuntur, qui à perditissima vita ad emendatissimam se converterint, utcumque delirant in opinionibus, nec ulla Ecclesia aut urbes occuparunt, nec se foederibus communierunt adversus vim Principum, nec quenquam sua ditione aut facultatibus ejecerunt. Denique nituntur & illi Scripturarum testimoniis, aliquanto evidentioribus quam hi qui dicunt, *hoc est, corpus meum*, id est, *hic panis est signum corporis mei*. Atque inter istos quidam tam procaciter rem gerunt, ut Principum animos ad clementiam propensos cogant ad sævitiam. In vitam Pontificum, Cardinalium, Episcoporum, Sacerdotum ac Monachorum mire diserti sunt, de quibus ita loquuntur, quasi inter eos nullus sit non sceleratissime ac deploratissime vitæ, cum arbitrer inter illos esse longe plures, qui Christo in sinceritate spiritus serviunt, quam inter istos. Mendacium mihi subinde fortiter impingunt, cum totus hic sanctissimus illorum Liber mendaciis scateat & hypocrisis. Mirificis præstigiis exaggerant quam sobrie, quam caste, quam innocentè vivatur sub Evangelio, quæ majore fide alieno ore prædicarentur. Quid *Argentoratis* fiat nescio, alicubi scio nusquam fuisse majorem luxum, plus adulteriorum quam inter Evangelicos, sic enim appellati gaudent.

Hoc

Hoc nec ipsi negant Evangelici, utinam omnes ad bonam frugem sese recipiant, ut hic habear vanus! Nonne *Lutherus* coactus est visitatores mittere, qui populum in omnem licentiam ruentem cohiberent? Nonne idem dixit se malle pristinum Papae ac Monachorum regnum, quam hoc hominum genus, sub Evangelii praetextu in *Sogdianorum* vitam sese proripientium? Nonne idem suis ad me litteris deploravit *Melanchthon*? Nonne idem in colloquio fassus est *Oecolampadus*? Quin & ipsi non semel in hoc Libro deplorant plurimos esse perditissime viventes sub Evangelii titulo, sed illos, inquit, execramur, non agnoscimus. Atqui cum ego non in alios stringam calamum, quam quos ipsi quoque damnant, nulla est inter nos controversia, quemadmodum neque nos tuemur impiorum Episcoporum aut improborum Monachorum scelera. Hoc interest, quod illi citra exceptionem damnant nos omnes, ego testor me non loqui de mihi ignotis. Proinde quid frontis habet, quod quae non dicuntur nisi in improbos, sic interpretantur, quasi in ipsos proprie dicta sint, qui volunt haberi probatissimi? Sed improbo, ut ajunt, ipsorum dogmata, imo profiteor me illic non agere judicem causas, cum habeant judicem Caesarem, tantum hoc queror, quod nihil illis placet in hoc Ecclesiae statu, quodque cum tam multa submoveant, nihil succedat melius. Et utramque partem admoneo, quae ratione possit Ecclesia pristinae tranquillitati restitui, pene severior in meos quam in illos. Monere quid oporteat fugere, magis est illorum sectam juvare quam traducere. Amicus utramque partem admoneo, si qua possint in unum coalescere. Quod isti veluti plusquam hostiliter factum interpretantur, poterat & ab amico fieri officiose. Quanquam hoc obscurum esse non potest, mihi non omnia probari quae isti faciunt: quae si probassem, non tanto meo tum periculo tum dispendio, obliquissem civitatem cui tot annis assueveram, sed jam pridem ipsorum sodalicio totus adhaereram. Etiam cum agerem illic tum dictis tum scriptis haud obscure praeme tuli, me dissentire ab istorum dogmatibus. Verum hic homines religiosi scilicet nolunt judicare de mea conscientia, sed hoc Deo soli *καταγνώσκω* relinquunt: sed interrim insinuant esse quod metum aut sperem, quasi vero in sinu cum ipsis sentiam, sed metus ac spes a profitendo deterreat. Plane me spes ac metus deterrent ab istorum sodalicio: metuo gehennam si reclamante conscientia profitear quod reor impium esse: spero Dominum meis peccatis citius propitium futurum, quod ab ipsis sponsa non defecerim, utcumque lacessitus. Gratulentur illi sibi quantum velint, ego non alio nomine mihi magis gratulor, quam quod nulli sectae nec assensus sum, nec nomen dederim, nec videor mihi daturus unquam favente Christo. Quin omnibus perlubens persuaserim, ne se cuiquam addicant sectae, quam non agnoscit Ecclesia Catholica. Sunt qui cum judicio legunt istorum Libros, at ego multos novi qui simul atque sese addixerant, prorsus exsuerint hominem. Fingunt me miro odio flagrare in Evangelicos: Id si verum fuisset aliter strinxissem in illos calamum. Sed primam religionem quadam abstinui, cujus rei nunc me poenitet: deinde *Gamaliellem* quendam egi, & adhuc propemodum ago. Postremo cum viderem multos Ecclesiae proceres ad omnia monita obfusuisse, suspicabar hos immisos a Deo, ut eorum improbitas excitaret nos a lethargo, ac malum nodum malus caneus protruderet. Adeoque non saevi in illos, ut magnates quidam ac docti me clamitent in hoc rerum confictu desertorem egisse, meumque calamum Ecclesiae periclitanti defuisse, nonnulli etiam in suspicionem vocarint quasi dissimulanter istorum institutio faverem. Me quidem nihil movet verborum religio, solia sunt ista, at ex *fructibus*, inquit Dominus, *agnoscetis eos*. Ejusmodi firmis nihil commoveor, vim spiritus requiro, quam in istorum scriptis non sentio, cum hac in re existimet mihi quoque nonnihil esse casu. Sed casus hujusmodi verborum praestigis periclitantur

A incauti. Fuit hoc semper proprium haereticis simulata Religionis specie simplicibus imponere. *Maximus Ariannus* pene sanctius ac religiosius loquitur quam *Augustinus*. *Manichaei* non solum dictis, sed prodigiola vitae severitate pietatem simulabant. Si quos agit Spiritus Sanctus, non solum in actionibus, sed etiam in oculis, ipsaque quod ajunt, fronte relucet. At hunc arrogant isti sibi magna confidentia. Quod si *Zwinglius* & *Bucerus* sunt afflati Spiritu, quid prohibet & in nostris esse simili donatos charismate? *Erasmus* ex se nihil est nisi homo, nec potest capere quae sunt Spiritus. Quasi vero isti sint Dii. At ego homo sequor illos quibus non defuisse Christi Spiritum, credimus aliquanto probabilius, quam si credamus *Bucerum* aut alium huic similem ex afflatu sacri Spiritus scribere aut facere omnia.

B Sed ut verbosissimam istius, quisquis est, querimoniam in pauca conferam, praetermitto prolixam rixam qua cum *Plinio* & *Tacito* delitigat, ea quae propius ad rem pertinent delibabo. Cum, ut dixi, non loquar nisi de mihi notis & compertis, nec his omnibus, nec ullum crimen cuiquam obijciam nisi in genere, tamen ajunt, me omnia ferme in eos effudisse, quae saevissimi quique hostes hactenus voce scriptisque sparserant. Quisquis meam legit Epistolam, an non protinus videbit hoc esse manifestum mendacium? Ne ea quidem effusivi, quae vulgo notissima feruntur, atque adeo diligenter cavi, ne quid excideret quod *Vulturii* etiam fama posset officere. Quae vulgo in istos jactentur nihil moror, nec ad me pertinent. At sunt non pauci, qui libris editis haereticos, schismaticos, hostes Ecclesiae, blasphemos subinde vocent. Quid tale legitur in libris meis? Verum ipsi, quo mihi moverent invidiam, ex Epistolis meis sublegerunt quaedam verbula, ex quorum singulis excitant miras tragedias, nusquam non ex multa facientes Elephantrum, aut si quid Elephantum grandius. At si ea verbula tantam habent vim ut universos Principes in ipsorum exitium concitent, quanto melius latebant in turba Epistolarum? Et si tantopere periclitatur, quod mihi non placeat, populus Evangelicus, ante complures annos hoc ingenue professus sum editis libris. Quae musca fuit illis per me infestior? Hic si commemorem quid alii narrent, quid scripserint de Ecclesiasticis, tum denum fieret evidentior istius vanitas. In Epistola ad *Vulturium* neminem taxo nominatum, nec alios noto quam quos ipsi quoque detestentur, praeter unum atque alterum. Nec horum tamen arcana profero, sed ea tantum attingo, quae ipsi scriptis editis voluerunt esse nota mundo. Quod si se voluissent punire de criminibus, sunt alii quibus oportuerit respondere potius quam mihi. Quorsum igitur attinent illa vanissima toties repetita, quod luculenta mendacia, quod atrocissima crimina in innocuos Christi confessores effuderit *Erasmus*? Dicit alicubi, *ne nobis parcas*, *Erasme*, *effunde in nos quicquid habes*. Nunquam me hoc provocabunt, ut tam abjecte calumniatorem agam, & ad tantam descendam illiberalitatem. Hanc provinciam aliis si libet delegem. Tot scripsimus Apologias, adversus quem unquam quantumvis petulantem criminibus egimus? Ab hac civitate nullius me depellet improbitas. Quin & illud non minus vanum quam seditiosum, quod scribit me per totam ad ter venerandum *Vulturium* Epistolam queri, quod spernant constitutiones Pontificum & Episcoporum, quod oppedant Scholasticorum dogmatibus, quod imagines ejecerint, quod Missam abrogarint, aliaque permulta, cum ipsa Epistola declararet me tantum queri, quod cito ista novarint, nihil succedat melius: & si maxime damnares quod isti faciunt, quid aliud facerem, quam quod jam pridem fecit Ecclesia Catholica? Certe in totum sublata ista nunquam probavi, nec probaturus sum, correctae caeterae permulta. Hic vero nobis recentent longum Ecclesiarum catalogum, quas omnes haec mea damnet Epistola. Enumerent sexcentas Ecclesias, una Catholica plus apud me ponderis habet nec hoc cupio dissimulare, nisi istas Ecclesias si tales sunt, quales hic

Hh h h h 3 par

partim vidimus, partim audimus, non probare, nec istam invidiam magnopere formidamus. Illud tribuit insigni cuidam improbitati, quod scripserim istos veritatem Evangelicam plus mille annis sepultam in lucem revocare, &c. Negant unquam tale aliquid ab ipsis auditum. A quibus? Ab *Argentinesibus* Ecclesiasticis? In illos proprie non scripsi, sed in genere in totam cohortem. Legant quæ jactat *Lutherus* de suo Evangelio, videant quomodo tractarit probatissimos Ecclesiæ Doctores, ac tum me vanitatis arguant. Quid *Argentorati* loquantur nescio, quanquam cum doceant summam impietatem, & idololatriam esse adorare Eucharistiam, quod factum est ante ætatem *Augustini* & *Cypriani*, & ut est credendum, ab ipsis traditum Apostolis, nonne damnant totam Ecclesiam? Confugiant ipsi ad illam nulli cognitam Ecclesiam, sub cujus titulo cuique liceret quod libet. Si quidtribuendum externis quoque judiciis, mihi tot Patrum, tot Conciliorum, & Orbis Christiani consensus pro oraculo est, maxime cum & Scripturæ stent à nobis. Revocant (ut ajunt) veteris Ecclesiæ ritus, revocent potius veteris Ecclesiæ sanctimoniam. Ritus *adiaphora* sunt, nec pios faciunt, nec impios, & ante annos mille quingentos scripsit *Petrus*: *Obedite præpositis vestris, non solum commodis verum etiam difficultibus*. Ista externa pro temporum ratione mutari possunt. Et *Paulus* post Christum multa instituit in Ecclesiis pro illius ætatis ratione. Ex sese non magni refert linea veste quis ministret altari, an lanea, sed magni refert, an in altari credas adesse Christum, an panem ac vinum tantum. Quod si nemini licet instituere quicquam præter id quod Scripturis continetur, cur *Joannes Baptista* suis discipulis præscripsit certas preces, certaque jejunia? Cur *Jacobus Hierosolymorum* Episcopus decrevit de suffocato, sanguine & immolato simulachris, quod nulla Scriptura Gentibus præscriperat? Cur post hoc decretum *Paulus* ausus est dicere: *Omnia munda mundis*, Et, *Omne quod in macello vanit, comedite*. Cur nostri majores ausi sunt pro temporis qualitate diversum statuere? nisi forte nobis fas non est vesci gallina suffocata, aut fartis ex sanguine? Postremo si nihil aliud proponunt, quam quod fuit ab Apostolis constitutum, cur ipsis auctoribus viri ac mulieres promiscue canunt in Ecclesia? cum *Paulus* sanxerit, ne qua mulier loqueretur in Ecclesia. Ad hæc cujus Apostoli institutum est, ut Psalmi cantarentur redacti in rythmos in fine concinentes, mutatis etiam, quod est necesse, multis verbis? Proponunt nobis summam fidei suæ, multa repetentes de tribus Personis, ejusdem essentia, de Patre, qui per Filium suum redemit genus mortalium, de Sancto Spiritu, qui operatus est per sanctos Apostolos, deque similibus, quasi nos damnemus totam ipsorum doctrinam, aut quasi *Ariani* non habuerint plura cum Catholicis communia, quam isti nobiscum. Sed interim sibi constanter sumunt afflatum Spiritus Christi, cæteros dissentientes tradunt Satanæ. Improbata vero dogmata sua tectioribus verbis admiscunt, veluti non esse nisi duo Sacramenta, Baptismum infantulis non salutis sed honoris causa dari, qui tamen non profit nisi prædestinatis, imo nulli sit necessarius: in Eucharistia non esse verum corpus & sanguinem Domini, itaque à Christo dictum, *hoc est corpus meum*, ut ab *Ezechiele* dictum, *hæc est Hierusalem*, mirum audis argumentum & inevitabile telum! Frequenter hoc inculcant, mire gloriantes se hujus novi dogmatis auctores, à solo Christo petendam salutem, quasi nos petamus à Divis, aut ab Imaginibus, aut à Sacrificiis salutem. Atqui cum peccator sibi ipsi displicens, nondum tamen valens à vitiis recedere, ambit piorum hominum preces, ut per illos impetret bonam mentem, non ab alio petit salutem, quam à Christo? Non ab alio, sed per alium. Idem dici potest de Divis. Jam cum reddunt rationem, quare missas, preces horarias, & cantum, aliaque sustulerint, ita loquuntur, quasi nullus hæc prætertraxerit usquam tractetque, quasi ob quorundam vitia res per se salutares debeant funditus

A tolli potius quam repurgari. Si protinus tollendum quo plures abutuntur, istorum Evangelium esset tollendum, sub cujus umbra tam multi perditissime vivunt, id quod nec ipsi negant: Tollenda potestas Principum ac Magistratum, quod innumeri sua potestate ad quæstum, rapinas ac tyrannidem abutuntur. Denique quid erit tandem reliquum in rebus humanis? Sed Magistratibus plurimum tribuunt, quibus à Deo datus est gladius ad vindictam malorum, laudem vero bonorum. Atqui gladium habent & qui damnant ac puniunt ista profitentes, quæ docent, ut schismaticos & hæreticos. Cur his non obtemperant? cur non obediunt summæ potestati Cæsaris ac Regum? Sed oportet, inquit, magis obedire Deo, quam hominibus. Atqui profanus Magistratus non judicat nisi de his quæ palam legibus vetantur, de fide Catholica sunt alii judices. Horum judicium sequutus Cæsar, plectit illos si nolint resipiscere. At istorum Magistratus unde docti sunt? Ab ipsis reis, non enim dicam hæreticis. Et Pontificum & Episcoporum potestas à Deo est, cur hanc non agnoscunt? Non habent, inquit, nisi gladium verbi. Sed hoc gladio jugulati sunt isti ac traditi Satanæ. Immerito, inquit. Quo argumento? Quia contra divinas Scripturas fulmina vibrant in innoxios. Sed harum interpretationem sibi proprie sumunt, cum interim inter se de re tanta dissentiant. Ita denique fiet, ut nulla Scriptura valeat, nisi juxta sensum ipsorum, nulli Magistratui sit obediendum, nisi qui ipsis consentiat. Non est, inquit, Magistratui parendum, nisi juxta Scripturæ divinæ regulas utatur potestate. Scripturas autem interpretari, nostrum est, non aliorum. Agnoscunt publicam potestatem in omnibus, quæ non adigunt ad impietatem. At quæ tandem impietas est certis diebus à cœna temperare, iis qui hoc citra corporis incommodum, imo cum animi & corporis commodo facere possunt? Quæ impietas est canere laudes Deo in Templis? aut dicere preces horarias? Dicuntur, inquit, ad quæstum, dicuntur lingua tantum. At non ab omnibus, imo permulti psallunt lingua simul & affectu. Cæteri sedulo monentur, ut qui psallunt spiritu, psallant & mente, monentur ut præcipue spectent utilitatem proximi potius quam quæstum. Quanquam & hic dignus est operarius mercede sua. Qui altari servit, quocunque modo, par est ut de altari vivat. Verum Sacerdotes, inquit, non vivunt de altari, sed luxuriantur Ecclesiæ stipendiis. Luxus igitur amputetur, non Sacerdotium. Perlubenter autem rogaverim istos, an in Templis ipsorum omnes canant mente. Longe aliter narrant, qui versantur in illorum coetu, non Catholici, sed illius professionis homines, qui confirmant jamdudum plerisque à viris fastidiri cantiunculas, quod à me ceu malitiose dictum quiritantur in hospitam civitatem. Quid hoc ad dignitatem civitatis, si qui refrixerunt ad pietatem? Hoc incommodum illi cum omnibus civitatibus est commune. Nimium felix illa futura sit, si nihil haberet, quod mutatum cuperet. Dicent, uti solent, hoc luculentum mendacium à perditissimis nebulonibus ad me delatum. Miram Evangelicam modestiam! perditissimos nebulones appellat, ignarus in quos hoc dictum jaciatur. At si eos nominem, qui mihi quædam retulerunt, puderet nimirum, si quid frontis habet, tales appellare perditissimos nebulones. Nunc hoc, ut alia pleraque, mihi retulerunt, qui sectæ isti dedere nomen. Si populus Evangelicus fovet perditissimos nebulones, cur mihi indignantur, cum in quibusdam desidero mores Evangelio digniores? Iidem referebant multos sic adesse concioni, ut satis præ se ferant, nihil affici iis quæ dicuntur, sed tantum adesse, ne videantur deesse sectæ suæ. Quod si Ecclesiæ tanta sævitia clamitarent in vitia suorum, quam clamitant in vitia Sacerdotum, demirabor, si tres habituri sint auditores. Sed *Argentorati* canunt omnes, & quidem frequentes. Utinam illorum cationes Deum ita deliniant, ut eum nobis ex irato reddant propitium! Sed cur hoc memorat, cum ego de *Argentoratensibus*

non sim locutus? Quod vero scribunt hos esse mores Ecclesiarum ipsorum, ut sobrietatem amplectantur, quæ minimum abest à jejuniis, scio multos etiam Symmystas non sine risu lecturos. De *Argentinesibus*, quod crebro repetendum est, non loquor, non novi quid illis agatur. De his loquor, quos mihi propius nosse contigit. Sed *Paulus* Apostolus in suis, ut ajunt, Ecclesiis tulit ebriosos, contentiosos, fraudatores, Judaizantes, &c. Fateor, Sed in hos acriter invehitur, oportune, importune, arguens, increpans, obsecrans, quosdam etiam tradidit Satanæ. An isti idem faciant, ipsi viderint. Mihi esse nihil unquam auditum est. Idem *Paulus* vetat cibum capere cum eo, qui cum fratribus, hoc est, Christianis titulo commendatur, tamen avarus sit, aut adulter, aut maledicus. Num idem isti faciunt? Sed mirum non est, si qui nuper venerant à contaminatissima vita, ab idolis ac profundis ignorantiae tenebris, subito fingi ad perfectum Christianismum non possent. Verum isti, unde quæso venerunt? A Christianismo ad Evangelium, nonnulli à Sacerdotio ac Monachismo. Ad hæc qui scire portit hic Scriptor, qui mores sint in omnibus ipsorum Ecclesiis? Et si tales sunt ubique mores, quid opus erat *Luthero* visitoribus, qui suos à Paganismo revocarant? Postremo sic colligit: Si *Paulus* & *Erasmus* non damnant suas Ecclesias, cum habeant multos impure vitæ admixtos, cur à nobis plus exigit? Imò cur ipsi suas Ecclesias damnari nolunt ob admixtos malos, & nostras damnant eadem de causa? Quanquam aliis esset in promptu quod responderent, in Ecclesia Catholica parati esse remissionem peccatorum, cum in hæresi male vivant, etiam qui bene vivunt. Quanquam & hoc falsum est, quod illorum Ecclesias in totum damno. Habent illæ suos judices, tantum ab his qui tanta fiducia sibi vendicant Spiritum Christi, tanta libertate clamant in mores omnium, requiro, ut plus in vita præstent sanctimoniam, quam adhuc videmus. Illud non video cur existimaret commemorandum.

At se nosse quendam insignis Ecclesiæ Canonicum, qui dixerit, jam nullum *Tiguri* posse haberi scortillum, quo hospiti gratificentur, cum ingens, antequam irrepisset hoc Evangelium, elegantium scortorum illic fuerit copia. Hunc locum ostendi Canonico quem petere videntur, nam addunt quædam verba, unde deprehendi possit, de quo sentiunt. Is ridens negavit se unquam in vita quicquam tale à quoquam audisse, tantum abesse ut ipse hoc dixerit. Et est is vir omnium testimonio, cum alias vitæ inculpatissimæ, tum homo minime vanus. Simili candore perstringit & alium quendam Vicedecanum, additis aliquot notulis, unde curiosus percipere valeat, quem mordeat. Eum ait male audire, quod constuprare soleat alienas uxores, cum ego, qui domesticam cum illo consuetudinem egi, nullum unquam impudicitiae vestigium in eo deprehenderim, vel dicto, vel facto, & longe alium de illo rumorem esse sciunt, qui noverunt hominem. Sed Canonico male volunt, quod de se ipsorum parum bene sentiat: Vicedecanum oderunt, quod initio visus in istos propensior, maturè resiliit. Quam hæc indecore scribuntur ab eis, qui de se nihil dici volunt, nisi quod oculis conspexeris, manibus contrectaris! Male audiunt, inquiunt. Sed fingamus utrumque verum esse, quod rumor detulit, an ideo purgati sunt ipsi ab omnibus criminibus, quod uno falso sunt impetiti? An ideo deficiendum est ab Ecclesia Catholica, quod unum habeat Vicedecanum adulteris inquinatum? Jam quod scribit, quæ Sacerdotibus eripiuntur, in subsidium pauperum & studiosorum converti, hoc an *Argentorati* fiat nescio, novi certe ubi secus fiat. Ac vereor ne pluribus locis id accadat, quam expediat. Quod autem jus habeant in Sacerdotes, viderint ipsi, nam addit pro suo jure: Cum Magistratus mihi non est concertatio. Habent Cæsarem, certe Deum habent, cui reddituri sum rationem. Et si quid delinqueret Magistratus, cui potius imputandum, quam

his qui velut à Scripturarum auctoritate persuadent hæc pie fieri? Criminantur & illud, quod scripsi, quotquot in locis regnat hoc novum Evangelium, ibi frigere studia litterarum. *Norimbergæ*, inquit, sunt decreta satis ampla salaria Linguarum Professoribus. Scio, sed qui illic vivunt scribunt auditores esse pene nullos, & Professores non esse minus pigros ad docendum, quam auditores ad discendum, ut non minus opus sit salario discipulis quam doctoribus. Quid istorum Scholæ, quas habent perque urbes, perque pagos sparsas, nobis pariturae sint, nescio, hæcenus neminem audiavi, qui in secula didicerit litteras. Pellicunt doctos salariis, & litteratos juvenes artibus attrahunt, ut per hos commendentur, magna studiorum invidia. Sed magni refert quid in Scholis eorum tradatur. Dogmata & Linguae potissimum. At istorum dogmata non omnibus conveniunt, nec Linguae absolvunt eruditionem. At non video, quo pacto consentaneum sit, fore qui magni faciant disciplinas, cum nullus honos huc invitet. Sublato Sacerdotio, ac ritibus Ecclesiasticis, adempta spe fortunarum ac dignitatum, ad quas antehac litteræ provehebant, quis vellet gravibus impendiis curare liberos erudiendos? Porro quod scribit, hoc esse suæ caritatis, Sacerdotes ac Monachos, quibus non suppetit aliunde unde vivant, suis emolumentis minime spoliare: Fortassis id fit *Argentorati*, at quibusdam in locis non sine risu legetur. Datur aliquid his qui sacram vestem volunt ponere, & ipsorum parere legibus, reliquis licet ire quo velint, ne id quidem integris facultatibus. Quis autem æquo animo ferat tutorem, qui suo arbitrio adimat ipsius facultatibus? Quemadmodum nec illud absque risu legetur, quod ajunt se neminem velle lædere, neminem cogere, à seditione longe lateque abhorre, minimis salariis contentos prædicare Evangelium. An contenti sint Deus novit, illud in confesso est, quosdam graviter egisse cum Magistratu de augendo salario. Sed faciat Magistratus periculum, offerat cuique concionatori aureos mille, si recusant, fatebor illos esse contentos suis salariis. Quid autem hoc est, neminem lædere? Hoccine est neminem lædere, Canonicos depellere à Collegiis, Monachos à Monasteriis, Abbates & Episcopos ditione spoliare, movere clives magistratu, virtutis Libellis etiam in Regum ac Principum capita debacchari? Hæccine longe lateque discrepant à seditione? Neminem, inquit, occidimus. His nimirum habenda gratia qui cesserunt, alioqui vidissemus cruentam pugnam. Nec piratæ quonquam occidunt, si nemo resistat. Hæc an nusquam fiant aliis relinquo judicandum. Atroces certe multorum querimonias audimus quotidie. Non est Evangelica virtus neminem lædere, qui te non lædat, sed immane scelus est lædere innocuum. At maleficium beneficio repensare, id demum est Evangelicum. Nos, inquit, sinimus hostes nostros inter nos tuto vivere. An hoc ubique fiat dubito. Quos autem vocant hostes? omnes Catholicos? Quid magni faciunt? An non & ipsi quotidie veniunt ad alias urbes, vel animi gratia, vel negotiandi causa? At idem non est tutum Ecclesiasticis. Nec nostris Episcopis tutum est apud ipsos versari. Præterea nihil interesse censet inter damnatos & non damnatos? Nos certe nemo damnavit. Et tamen quot damna feruntur ac dissimulantur apud nos? Quod si nulli læduntur, cur tam multi cesserunt à suis urbibus? Cur apud Cæsarem querelarum plena sunt omnia? Licet illis, inquit, nobiscum vivere civium jure. Quam vero suave vivere cum illis, quos habent pro hæreticis, & illorum jugo præbere cervicem! Qui si persisteret in suæ fide, quam putant esse sincerissimam, non sunt ignari, quem favorem Magistratus ac populi sint experturi, si quid secus, ut sunt res humanæ, accadat. At non sumus, inquiunt, hæretici. Ut non sint, illis tamen persuasum est magnis auctoribus, si errant, errant cum tot Schollis, cum Pontifice, cum Cæsare. An hoc non est cogere: nisi audis nostras lectiones, nihil

ex Præbenda numerabitur? Ne quis proficiatur tali die ad tale festum, ne quis audiat Missam, aut accipiat Eucharistiam in vicinis pagis, si fecerit, libra damnatus esto. Nisi quis accesserit tempore Paschæ ad mensam Ecclesiæ, sumpturus panem & vinum pro Christo, expectet Senatus iudicium. Hæc si negabunt *Argentorati* fieri, non admodum reluctabor: sin affirmabunt nusquam fieri, nihil aliud quam impudentiæ notam lucrifacient. Qui vero potest esse sincerus amor inter eos, qui religione dissident? Et hac de causa impar conjugium prohibuit Ecclesia contrahi. Hic mihi patebat dicendi campus latissimus, sed quid attinet ea commemorare, quæ vulgo decantatissima sunt? Fateor in nulla civitate rem moderatius gestam quam *Argentorati*: nam imagines non videbantur abjecturi, nisi fœderis legibus coacti.

Post hæc diluturus crimina, quæ, ut ait, ipsis impingo, precatur, si purgandi sui causa usquam à vero recesserit, aut quicquam reticuerit, dicendove obscuraverit, ut *Christus* id manifesta ultione Orbi declaret, Amen. Hæc præfatus, in ipsa statim criminum propositione recedit à vero. Principio scripsi illos artibus uti Evangelica professione indignis, tum ei, quoque negotio, quod agunt, officientibus. Id ita recenset, quasi crimen hoc impingam omnibus Ecclesiasticis, cum in Epistola paucis notem. Atque hoc est unum crimen, quo tot egregias Ecclesias usque ad *Frisiam* Orientalem porrectas intolerabili injuria affeci. Verum admiror hoc illos vocare crimen, cum ipsi libris editis profiteantur, esse fas Evangelium fucis ac technis promovere. Hoc crimen non erat diluendum, sed ego magis notandus stultitiæ, qui rem honestam pro crimine objecerim. Alterum erat, quod scripseram illos diversam ab Apostolis causam agere. Hoc certe obscure dictum est ab isto. Scripsi non esse eandem rationem negotii Apostolici & istorum, sed proclivius fuisse quod agebant Apostoli, quam quod isti moluntur. Deinde quod addunt, nulla vitæ innocentia instructos, nusquam est in Epistola mea, tantum ajo: *quod si vita quoque non solum non commendat doctrinam vestram, sed potius abrogat, &c.* Ubi nunc est *Christus* ultor? Addiderunt & illud de suo, *tantum in hoc devotis animis sumus ut omnium rerum πανοληβειαν inveniamus.* Hoc nusquam est in meis scriptis. Tantum dixi, me metuere funestum hujus negotii exitum, & utinam vanus sim augur! Qui sibi tantum permisit in ipso limine, quid ab hoc expectandum est in progressu? Fateor, exposulavi cum eo cui tum scripsi, quod jam bis editis libellis, quibus meum nomen majusculis præfixerat, & me vocaret in invidiam, nec suæ causæ prodesset. Id quoniam visum est illi facinus lepidum, tertio jam idem fecit. Quem si scissem esse talem, qualem se declaravit, syllaba cum eo non exposulassem. Putabam me amico scribere, nec suspicabar tantam Evangelii metamorphosim. Etiam si ex animo faverem istorum causæ, admonerem talibus Libellis, quales ille prodit, nihil aliud quam irritari Principes, & impediri quod agunt. *Licet*, inquit, *ex editis libris, & jam omnium factis excerpte, quod videtur.* Sed quid sibi volebant illæ prægrandes litteræ? Quid tale exordium talibus Epistolis præfixum? *Nihil*, inquit, *erat in illis seditiosum.* An non seditiosum hortari Principes, ut facultates adimant Sacerdotibus ac Monachis, & in usum pauperum conferant? quasi hoc soleant facere Principes, nec dubium est, quin sentiant de pauperibus Evangelicis. Cur ex uno me citavit aliquid, cum *Jo. Brenius* toto Libello nihil aliud agat, quam de non occidendis hæreticis? Ego Theologos ac Monachos admonere Christianæ clementiæ, quorum aliquot videmus adeo propensos ad occidendum, ut si Principes illorum animis obtemperassent, vidissemus ingentem stragem hominum. Quin & ipsos Principes ab occidendo deterreo, si liceat aliis rationibus mederi malo: verum quos ego illic voco hæreticos, ille vocat innocentes. Nec illud verum

est, licere quovis modo ex aliorum scriptis decerpere. Ex disputatione, si quædam per se referas, videbuntur pessime dicta, si in contextu legas non est cur reprehendas. *Stunica* cum me maxime vellet gravare invidia, quid aliud fecit quam quod ex Lucubrationibus meis loca quædam congeffit? Sed per me sane ludat ut lubet *Vulturius*, apud cordatos nihil me lædet, ipse ni caverit, aliquando impinget in suum *Temeseum* genium. *Paulus*, inquit, *titulum ara apud Athenienses torfit in argumentum Evangelii.* Primum probabilius est verum quod *Paulus* narrat illic aram fuisse titulo ignoti Dei. Sed ut donemus esse verum, quod prodidit *Hieronymus*, nonne his verbis, *reliquisque Diis ignotis*, comprehensus est & verus Deus? Quid igitur fuci fecit *Paulus*? Merus autem fucus est, quod (ut ajunt) mea verba simplici animo, bonaque fide citarint. Ipsa res aliud loquitur. At quæ tandem est ista veritas, quæ nobis invitis erupit? Mira vox sit oportet, quam per me, veluti per asinam *Balaam*, expressit Spiritus. Hortatus sum, inquit, ad spiritualement functionem corporis & sanguinis Christi, sine qua corporalis illa non solum nihil prodest, verum etiam exitialis est. Quid hoc facit ad istorum impium dogma? An non *Paulus* idem suavit *Corinthiis*? An non *Augustinus*? An non idem hodie quicquid est Orthodoxorum Theologorum? An hinc sequitur in Eucharistia nihil esse præter panem & vinum? Non pudet hæc tam absurda libris editis ingerere oculis hominum? Nunc belle excusatur *Pellicanus*, à cuius nomine tamen mea temperavit Epistola, quod iste pro sua civilitate ad invidiam mei putavit addendum, qui falsus est se multis dixisse, quod cum ipso de Eucharistia sentirem, idem mihi falsus est se tale nihil unquam ex me audisse. Sed suspicatus est, inquit, te consentire. Unde? Quia spiritualement manducationem laudavi, ut præcipuam? Quid hoc ad rem? Num ideo non sparit novum rumorem? Quin idem suspicabantur illi de *Paulo* & *Augustino*, & omnibus Theologis, in quorum scriptis idem legitur, quod in meis? Quis autem tam stupidus est, ut in Epistolis, quas urbem relicturus edidit, non sentiat illius obliquas strophas laudatæ prudentiæ? Semel responderam Senatui me de Eucharistia sentire cum Ecclesia Catholica: Apud ipsum *Pellicanum* testatus sum me ab ea sententia, quam tum primum apud me profitebatur, prorsus abhorrere. Quid opus erat illis obliquis Epistolis? Quid opus erat precibus armatis, ad quas hortatur Magistratum? Sed eam Epistolam isti non viderunt. At *Guardianus*, qui præerat reliquiis ejus sodalitatibus, eam in cubiculo *Pellicani* reperit: is qui vidit mihi narravit. Sed armatas, inquit, non intellexit violentas: nam id esset levitatis eximiae. Quid igitur dixit armatas? blandas opinor & amicas. Quali non fuerit illic à quibusdam populariter jactatum, me debere teneri, nec dimitti, donec de singulis quid sentirem ederem. Sciebam quid quidam audire cuperent. Si quid dixissem catholice, futurus eam prudens & callidus dissimulator: Si gratificatus fuisset quorundam auribus, & corpus & animus meum exposuisset periculo. De facto nulla est ambiguitas, armatæ preces non aliæ sunt quam quæ vim addunt recusanti, proinde non inepte pronuntiant in suum symmysten, factum hoc esse eximiae improbitatis. Ego nihil aliud dico, quam ejusmodi facta non respondere Evangelio. Nonne pulchre defensum est *Pellicanus*? Invitus ad ista descendo, in quibus dum civilitatem meam tueri conor, interdum mihi prodenda est causa mea. De *Pellicano* nihil questus sum, nisi quod ipse scripto voluit plurimis esse notum. Misere me veteris amici potius quam irascor homini. Nihil simile in eo deprehendi priusquam decrevisset totus esse Evangelicus.

Superest defendendus *Leopoldus*, qui inscio, ut ajunt, *Pellicano* librum suum confecit. Unde id sciunt? credunt. At aliud narrabant, qui veniebant *Tiguro*. Non dissimulavit, inquit, *Leopoldus* suum nomen, ut

ut mentitus est *Erasmus*. Quis pro *Ludovico Leopoldo* intelligeret *Leonem Judaum*, nisi forte symmytæ? Quis auctor suum nomen adjicit in calce libri in angulum? Sic autem erat adjectum, ut magis videri posset Typographi. Sed *Leopoldus*, ut ajunt, nusquam dicit me sentire cum *Luthero*, tantum mea quædam bona fide recitavit. At quisquis legerit illius Libellum ac meam responsionem, intelliget illum nihil aliud agere, quam ut insinuet me sentire, quod ipsi docent de Eucharistia: quod idem sentire vult *Lutherum*. Recitat, ut inquit, mea verba. Ut recitet, stulte colligit: imo ne recitat quidem verba mea, sed frequenter impudentissime depravat, truncatimque refert. Prima statim citatione vide quantum mendacium: in plerisque, ut ait, locis appello panem & vinum Eucharistiæ symbola, hoc est, signa & symbolicum panem, cum hæc verba nusquam sint in scriptis meis, sed auditur ab aliquo, nam *Leopoldus* videtur mea non legisse. Dubitat tamen, an hoc dixerim in *Querela pacis*, an in *Enchiridio*, an in alio quopiam Librorum meorum. Vides bonam citantis fidem? Verba, quæ citat ex *Enchiridio* Cap. v. depravate citat. Imo eo ipso in loco carnem & sanguinem appello his verbis: *Christus contempsit carnis sue manducationem, & sanguinis potum, nisi & spiritualiter edatur atque bibatur*. Et hic est locus qui palam declarat, quid celem in corde metu Pontificis ac Cæsaris homo videlicet meticulosus: nam & hoc præstruxit: *Si diversum*, inquit *Leopoldus*, sentiret *Erasmus*, scriberet adversus eos, qui negant veritatem corporis & sanguinis in Eucharistia. Qui sic loquitur, nonne dicit me cum ipsis sentire? Quin & sententiam meam, quam Senatui *Basileensi* scripto tradidi, depravate refert. Ea cum palam profiteatur me sentire cum Ecclesia Catholica, ac dissentire ab *Oecolampadio*, tamen hic ita loquitur: *Vides hic quid dicat bonus ille vir, modo velis intelligere*. Itidem stultissime refert Annotationem in *Marc.* Cap. xiv. cum illic pronuntiem hæreticum esse, negare in Eucharistia veritatem corporis & sanguinis. Addunt locum ex Paraphrasi in prioris ad *Cor.* Cap. x. & xi. ubi jactat me palam multisque verbis satis significare in Eucharistia esse panem & vinum. Cum illic habeantur hæc mea verba: *Nos quoque baptismo purgati sumus, ex aquo sacrosancti corporis cibo vescimur, de calice mystico bibimus omnes*. Ibidem crebro repeto hæc verba, *Corpus & sanguis Domini*. At ibidem corpus Christi voco panem, voco, sed addo, sacrum. Quæ minus id mihi liceat, cum *Paulus*, cujus Paraphrasten illic ago, idem faciat eodem in loco? Quin & illud improbe mentitur, me vocasse panem & vinum symbola corporis & sanguinis Domini, quasi sentiam hæc elementa esse signa corporis & sanguinis absentis, cum ego dilucide, quid sentiam explanans, ipsam functionem appellem symbolum æterni foederis. Impudentius etiam mendacium est, quod ait me sanguinem appellare vinum, nusquam appello vinum, sed appello sacrosanctum poculum. Adducit locum ex *Actis*, ubi prædicat me eadem scribere quæ scripsi in Epistolam ad *Cor.* cum ipsa res doceat hoc esse vanissimum. Addit alia multa esse loca in scriptis meis, quibus indico me sentire cum ipsis. Hoc mendacio quid impudentius? Alia multa sunt loca, quæ declarant me sentire cum Ecclesia Catholica, nullum est verbum quod suspicionem præbeat diversæ sententiæ. Cur illa dissimulavit *Leopoldus*? subindicat illa mihi falso tribui. Qui Libri sunt editi meo nomine, qui mei non sunt? Cum scripto edito evidentissime declararim, quantis mendaciis, quam stolidis sycophantiis scateat *Leopoldi* Libellus, tamen hic quisquis fuit, non veretur ejus facere mentionem, & audet etiam patrocinari, audet affirmare illic mea verba bona fide recitari, audet negare mihi impingi, quod cum ipsis sentiam. Vanissimum Libellum à manifesto mendacio *Leopoldus* est auspicatus, dicit me cum *Luthero* damnare omnes constitutiones humanas. Os impudens, ubi legit hoc in scriptis meis? Sed quid mirum est sic ineptire *Leopoldus*, cum *Zwinglio*, quem quidam habent pro semi-

A Deo nihilo sanius ratiocinetur, ex verbis meis, quibus expono locum Pauli, *Calix cui benedicimus, Benedicimus*, inquam, & *consecramus*, consecrandi verbum ait non ex animo, nec sine tædio additum. Quod si non adjeci ex animo, non probo consecrationem. Sed quæ tandem necessitas compulit, ut adderem, cum *Paulus* eo verbo non utatur? Si dixissem *consecramus & benedicimus*, fuisset ex animo locutus. Nunc quia sequitur, non ex animo adjectum est. O graves argumentationes, & tamen calumniosas! Non pudet istos tam manifestis *Leopoldi* næniis patrocinari? Potui, ut ajunt, in tempore rescire de libro, cum liber tum demum venerit, cum jam proficiscerentur disputaturi. Et erat Germanice scriptus, tum ipse eram occupatissimus aliis. Quid, inquit, ille libellus ponderis habuisset in re tanta? Habuisset apud idiotas & rude vulgus. Nos, inquiunt, nullam causam dedimus concipiendæ de nobis istiusmodi suspicionis. Qui vos? Ecclesiæ *Argentoratenses*? de vobis illa scripta non sunt. Nondum enim prodierat in Theatrum ille, qui quædam in libris *Lutheri* & *Pomerani* falsavit, & ad suum dogma non vertit, sed invertit: nondum, qui doceret nos, esse fas in Evangelico negotio fucis ac technis uti, qui fictis titulis commendarent libros suos. Et qui talia faciunt ac docent, nunc scribunt, nunquam tali suspicioni locum dedimus. Verbo, inquiunt, Dei nitimur, facefiat omne mendacium. Appello, ut ajunt, *Carolsyadi* libros insulsißimos, quos tamen non legi, nam erant Germanice scripti, sed docti qui legerant ita prædicabant. Atque ipse etiam *Oecolampadius*, qui sententiam amplectebatur, probationes damnabat. Deinde sic placuerunt Senatui, ut suppresserint. Tot scatebant convitiis. Non cecinit, inquiunt, palinodiam. Cur igitur dicitur *Luthero* reconciliatus? In libro, inquit, aliud scripsit. Nimirum jam extra *Lutheri* potestatem constitutus. Qui tamen in eum fuit mitior, quam *Zwinglius* in *Balthasarum*, quem *Tigurini* sex, ut ajunt, menses detinuerunt in carcere, nec nisi publica recantatione dimissus est, imo non dimissus, qui fugit è carcere. Certe *Basilea* publicus erat rumor, *Carolsyadi* recantasse: & quid mali fuisset, si à tanto errore resipuisset? Postremo qui damnat asseverationem dogmatis, quod prius asseverarat, nonne canit palinodiam? De *Leopoldo* & *Carolsyadio* satis.

Supereft alter Ecclesiastes, quem ajunt hujus, cui nunc respondemus, Libri certe maxima ex parte architectum, eoque nomen suum supprimit. Vocetur si libet *Bucephalus*, is ficto titulo scripsit Librum ad primogenitum Regis Galliæ, admixtis aliquot verbis Gallicis, quo videretur à Gallo scriptus ad Gallum. *Pius*, inquit, *dolus est, qui nocet nemini, prodest multis*. Primum, nulli nocet hæresis? Hoc protinus audiret ab alio: nam hoc de istis pronuntiatum est. Non læditur tantus Princeps ac Natio religiosissima quæ gravatur invidia? Quod autem simile exemplum ab Apostolis aut probatis Ecclesiæ Doctoribus profectum est? Si hic fucus nulli nocet, cur *Lutherus* tam indigne tulit suos libros per hunc fuisse corruptos? Cur *Pomeranus* de simili temeritate illius questus est? Quod ab aliis & ab ipsis adeo legibus falsi gravissimo crimine notatur, huic lepidio Evangelistæ pius dolus est. De *Vulturio* jam respondi, cujus simplicitatem, bonam fidem, ac sinceritatem satis habeo compertam. Dabitur tamen hoc amicitiae pristinae, ne quid atrocius in illum scribam. Si *Cometes* res erat seria, Libellus erat ridiculus, tam inepte tractatus. Libellos illius, quibus meum præfixerat nomen, nondum potui nancisci, sed homines optimæ fidei, qui legerunt, narrabant illic excitari Germaniæ Principes, ut Sacerdotes ac Monachos exsuerent suis facultatibus. Idem habetur in Epistola cui titulus *Argyrophylax*. Atque haud scio an eadem fuerit Epistola. Si nihil in illis erat mali, cur statim hic Magistratus minime stultus vetuit eos distrahi, adeo ut nullum liceat reperire? Id porro factum est, antequam scirem libros huc allatos. Alterum videram *Basilea*, sed non dignatus sum legere. Nec idem ille scribit quod ego, sicut hic asseverat. Ego nolim hæreticos persuasione simpliciter errantes

statim ad ignem pertrahi, ille qui pertrahuntur appellat innocentes. Si illi sunt innocentes, impii sunt Principes qui eos capite plectunt: & si illi tenent veritatem Evangelicam, Cæsar plusquam hæreticus est, qui jubet illos occidi. *Vulturio* tribuit meram sanctimoniam, quam optatam quidem tum illi tum mihi adesse, patiarque illum interim istis frui laudibus: nec mea refert quantum æris vel sui vel alieni reliquerit, quamquam plus opinor alieni. Quam religiose servarit amicitiae leges, quam Evangelica fide duxerit uxorem suam, ipse novit, nec me clam est. Sed illum suæ sanctimoniae relinquamus. Agricolarum exemplum in hoc produxi, ne rem per tumultum agentes, similem exitum isti sortirentur. A libi negat eum tumultum exortum ab Evangelio, sed à favitia dominorum. Istud haud inficior, sed illud in propatulo est, plurimos qui se Evangelii titulo venditabant, fuisse post admixtos ei turbæ. Et novi quendam ex præcipuis Evangelii columnis, qui cum dicerem me Rusticis timere miserum exitum, tantum arrisit, indicans se sperare meliora. Cumque Ecclesiastæ nunquam non sævirent in vitam Sacerdotum, in Rusticos pene erant elingues. Populus autem Evangelicus multos habebat admixtos, qui adeo non improbabant eam fabulam, ut Magistratus de Reip. salute sollicitus, magis metuerit à suis, quam ab exteris, ac Senatus *Basileensis* unum ex Evangelii columnis iusserit ire in exilium, quem satellites narrabant se nocte Parasceves deprehendisse, non adorantem crucem, quod isti nefas esse ducunt, sed in *Paphia* Deæ mysteriis operantem. Illa vereor ut quisquam absque risu legat. Sic abhorremus, inquit, à rebus novandis, ut nemo magis. Si pro sua Rep. respondet, patiar, si de omnibus loquitur, magis abhorret in parte *Lutherus*, qui nec imagines sustulit nec prohibet quenkumque si velit sacrificare, nec ad suam mensam compellit quenkumque, nec Canonicos templis, nec Monachos monasteriis exigit porxim. *Cupimus*, inquit, *Monarchis per omnia placere*. Cur igitur quidam templa spoliant ab illis exstructa? Sed cum precipiunt, inquit, impia consensuendi sunt. Verum impium erit quicquid ipsis incommodum est. An non plerique apud *Saxones* negarunt Cæsari ac Regi *Ferdinando* supplicias adversus vim *Turcarum*, sequentes dogma *Lutheri*, ejus nunc ille palinodiam cecinit? Nonne voces hæcæ jactantur Evangelici, se malle pugnare pro *Turca* non baptizato, quam pro *Turca* baptizato, hac nota designantes Cæsarem? Omitto quæ *Rome* gesta sunt, quam Evangelice se gesserunt *Vienna*. Quis eam historiam non detestetur? Nec illa sine risu legent omnes, percutientis alapam dextram, obvertendam & levam: auferenti tunicaam, concedendum & pallium, &c. & docemus, inquit, & meditamus. Si tales sunt *Argentorati* Ecclesiastæ, magnopere gratulor ei Reip. cæterum hæc indecore scribant, qui demoluntur aliorum exstructa sumtibus, qui occupantes Collegia ac Monasteria dicunt, veteres migrate coloni, qui armati procurrunt in forum. Quid interim Ecclesiastæ? Ne quem lædatis nisi quis vos prior læserit, parate tamen arma & bombardas, ne quis vos opprimat. Scio quosdam conjectos in carcerem, quod verbum ipsis excidisset in Ecclesiastas, quendam etiam de capite periclitatum. Mitto quæ de *Zwinglii* clementia vulgo jactantur. Sit falsa *Hesiodi* sententia: *Non amovino perire quod populari rumore spargitur*. Quod si vere meditantur patientiam Evangelicam, cur tam amarulentis & criminosis libellis quidam debacchantur in hunc & illum? *Zwinglius* in *Emserum*, *Lutherus* in Regem Angliæ, & *Georgium* Saxonie Ducem, ac Cæsarem, *Jonas* in *Fabrum*, in me *Lutherus*, *Huttenus* & *Otto*? Propugnamus, inquit, Evangelion. Alius hic recinet, hæresim, sed donemus, quid opus tot convitiis & fannis? Ubi interim sinistra maxilla ad ictum præbita? In hoc ipso libello quot figurati morsus, quantum artificium onerandi me invidia, quantum studium concitandi in me Principes, Civitates & Regiones, quantum veneni melle verborum tegitur? Sed *Erasmus*, inquit, quoque queritur de seculo, quod protulit aliquos qui Pontificis auctoritatem propandam anteponebant Christo, cor-

A monis metiebantur totam pietatem, Confessionem in immensum ardebant, quo Monachi regnabant impune, jam manifestum Pharisæismum mediantes. Convenit, inquit, nobis cum *Erasmio*, quæ ille damnat ea sola nos convulsa volumus. Sed agendum, nuncubi *Erasmus* docuit Missam esse abominationem, altaria demolienda, Eucharistiam esse idololatriam, Confessionem nec necessariam esse nec utilem, ceremonias omnes rejiciendas, Pontificum constitutiones omnes adversari verbo Dei? Si ceremoniæ est quicquid signis externis geritur, & baptismus esset tollendus. Quamquam qui dicit aliquos (quæ vox sum usus) non damnat omnes, nec isti vitia sola convulsa volunt, sed bona cum malis pariter sublata. *Erasmus*, inquit, scribit Imagines in Templis non solum excessisse modum, verum etiam a deo receptisse. At nusquam scribit omnes promiscue submovendas, & in ignem conjiciendas, exceptis aureis & argenteis. Taxat *Erasmus* operosum hoc Musices genus in Templis quibusdam receptum, at non damnat eos qui Psalmos religiose cantant in Templis, qui preces horarias decenter recitant. Sic colligit ex meis verbis, homo mire dialecticus. Est aliquid absurdi in his quæ convellimus, ergo recte totum convellimus. Est aliquid vitii in corpore, totum igitur corpus tollendum est. Ubi didicit hanc dialecticam? Prætereo totum illum locum, quo ut doceant se pares Apostolis, probare conantur, Christianismum, qui hæcenus fuit, nihilo meliorem esse superstitione Ethnicorum, nihilominus fuisse prædictum ab Apostolis quod isti nunc moluntur, quam prædictum erat à Prophetis, Gentes relicto Dæmonum cultu verum Deum agnaturas, Judaicas ceremonias ad coruscantem Evangelii lucem evanituras. Cujus aures ferant eam blasphemiam? Sed quod interim loca, quæ ex Novo Testamento in Pseudapostolos ac malos Christianos & hæreticos sunt dicta, notant tantum, non etiam recitant, prudenter faciunt, ne protinus in ipsos retorquantur. Præclara vero vaticinia, quæ cum veterum Prophetarum araculis conferantur. Sed audiamus *Chrysostomum* cothymema: Quid accidit, inquit, *Erasmio*, ut cum ipsa toties inveniebatur in cantum Ecclesiasticum, in preces sine mente demurmuratas, in sophistice Theologorum argutias, vane nos roget quid sit absurdum in his quæ nos convellimus? Atqui ego res ipsas non damnavi, sed hominum quorundam mores bonis rebus utentium male, isti res ipsas per se bonas convellunt. Quid isti accidit ut calumniarentur quod non intelligit? Impingunt mihi mendacium, quod scripserim istos jactare, se veritatem Evangelicam plus mille annis sepultam, in lucem revocasse, quod dicant priscos Ecclesiæ Doctores nihil vidisse in sacris Litteris. Hoc nos, inquit, non diximus. Qui sint isti, nos, nescio. At quid aliud in libris suis jactat *Lutherus* & *Zwinglius*? Nam in genere sum locutus, qui *Hieronymum*, *Augustinum*, *Chrysostomum*, *Gregorium* cum cæteris dicit in carne fuisse, caro autem nihil sapit eorum quæ Dei sunt, cum divinæ Litteræ non intelligantur nisi per Christi Spiritum, quem adeo illis non tribuit, ut vix liberet à gehenna, nonne facit quod dixi? Cum vero *Lutherum* in nullo reprehendant, præterquam in causa Eucharistiæ, verisimile est eos hic cum illo sentire. Deinde cum ipsi quoque vocent idololatriam, blasphemiam & Christi contumeliam, contra quo sacras Litteras invecita, quæ Veteres tot retro seculis & docuerunt & religiose servarunt, veluti de jejuniis quod fuit tempore *Origenis*, de cantu Ecclesiastico qui fuit ante *Ambrosium* & *Augustinum*, de sacrificio Missæ, de Eucharistia, de Invocatione sanctorum, de Statuis in Templo quod non damnat *Gregorium*, & ipse *Hieronymus* tundeat pectus coram imagine crucifixi, de libero arbitrio, de Monachismo, deque aliis compluribus nonne belule sentiunt de priscis Ecclesiæ doctoribus? Relegant suorum libros, ac tum dicant hic esse multa non *Dealogum* à me dicta, dicant *Erasmio* dictum est, non nostrum, nolo dicere tā aūta cūta. Nec satis est illis sua vaticinia priscis æquasse, præferunt. Referam unum è multis. Act. Cap. xx. *Paulus* ita loquitur: Scio quod introibunt post abitum meum impi

*lapi graves in vos, non parcentes gregi, & ex vobis ipsis
exsurgent viri loquentes perversa, ut abducant discipulos
post se.* In utros ista magis competunt? in nos, qui
quod à mille quingentis annis tradidit Ecclesia tenemus,
an in eos qui novis dogmatibus tantos excitant tumultus?
Quid autem prædixit *Christum* apud *Matth. Cap. xxiv.*
Videte ne quis vos seducat: Multi enim venient in nomine meo dicentes, ego sum Christus, & multos seducunt: Et multi Pseudopropheta surgent, & seducunt multos. An non hæc plane *παλιμολα* sunt? Quemadmodum illa quæ scribit *Paulus* posterioris ad *Thessa. Epist. Cap. ii.* sic nos veluti compellans, *rogamus vos, ut non cito moveamini à vestro sensu neque terreamini.* Quis autem est ille homo peccati & filius perditionis? Romanus, ut arbitrantur, Pontifex. At is daturus est eis diversam interpretationem. *i. Tim. Cap. iv.* quid docet *Paulus*? Prædixit exorturos, qui prohiberent nubere, qui jubèrent abstinere à cibis. Hæc in eos quadrant, qui simpliciter damnant omne matrimonium, ceu suapte natura spurcum. Hos exsecratur Ecclesia Catholica. Cæterum qui semel duxit uxorem, nonne is recte vetatur inire matrimonium? Nonne *Paulus* vetuit novemcam uxoris loco haberi? Nonne *Joannes Baptista* damnat matrimonium *Herodis*? Ecclesia non arcet à matrimonio, nisi qui matrimonium abjurarunt. Quod si se non continent, deplorent suam vel temeritatem vel imbecillitatem, non damnent Ecclesiam. Audiamus jam vaticinium *Joan. Epist. i. Cap. ii.* *Filioli novissima hora est, & sicut audistis, quod Antichristum venit, jam Antichristi multi facti sunt: Ex nobis prodierunt, sed non erant ex nobis, &c.* Vident hæc statim ipsis in os posse regeri. Similiter quod habetur ejusdem *Epist. Cap. iv.* nonne nobis dicta videntur? *Carissimi nolite omni spiritui credere, sed probate spiritus an ex Deo sint, quoniam multi Pseudopropheta exierunt in mundum.* Quid porro in *Epist. Pet. ii. Cap. ii.* *Fuerunt & Pseudopropheta in populo, sicut & in vobis erunt magistri mendaces, qui introducent sectas perditionis.* De quibus vaticinatur *Petrus*? Judicet sensus communis: in nos certe ista non competunt. Hujus generis sunt istorum vaticinia prophetica dilucidiora, quæ *Paulus* auctoritate sua interpretans confirmavit.

Post hæc suam inter se diffensionem cum Apostolorum ac Veterum diffensione conferunt. Apostoli nusquam dissenserunt in dogmatibus fidei. Nam quod quidam ajunt *Petrum* in fide errasse, & ob id à *Paulo* reprehensum, non recte scriptum est ab *Augustino*, quem parum attente sequuti sunt recentiores. Nec est eadem ratio de diffensione *Priscorum* & istorum dissidio. Ignoscitur *Origeni* & *Cypriano*, quod quædam disputarint ex Scripturis non satis intellectis, de quibus nondum erat Ecclesiastica auctoritate pronuntiatum. Sic in multis ignoscitur & *Ghrysofomo*, & *Ambroso*, & *Hieronymo*, & *Augustino*. Jam an hoc verum sit, quod isti nusquam dissentiant in his quæ sunt ad salutem necessaria, videant ipsi. Nos arbitramur certe de Eucharistia sententiam ad necessitatem salutis pertinere, ne cætera multa commemorem. Nec ideo scripsimus eos novare dogmata, quod quædam nunc proferunt, quæ initio taceverunt, sed quod in libris dictisque suis doceant inter se pugnantia. Id si falsum est, refellant eos qui tot loca proferunt, in quibus *Lutherus* & *Zwinglius* à se ipsis quoque dissentiant. Exstant illorum libri, ne mihi sit hoc operæ sumendum, quanquam possum & alia quædam referre ab illis prætermissa. Doceant inter doctrinam *Lutheri* & *Zwinglii* nullum esse discrimen. Alium igitur fucum quærant oportet quo suum excusent dissidium. Verum hoc quoque sibi volunt ignosci, quod initio quædam ignorarint, velut *Antiochia* fratres expostulant cum *Petro* quod baptizasset *Cornelii* familiam, & erant inter Judæos qui Gentibus volebant imponere onus Legis, nonnulli volebant totam Legem admiscere Christo. Hujusmodi lemmatibus patrocinantur suorum dogmatum discrepantiæ. At ego de grege fratrum non disputo: Apostoli, quibus isti se comparant, nunquam, ut

A dixi, dissenserunt in dogmatibus fidei, Legis ceremoniarum per se malæ non erant, nec ciborum delectus, nec Deus voluit suam Legem subito rejici, ne videretur fuisse impia, cum abolendæ quoque ceremoniarum typum haberent Christi, sed paulatim antiquari. Cæterum quoniam Dominus jusserat illos incipere ab *Hierosolymis*, tota *Judæa* & *Samaria*, tandem venire usque ad extrema terræ, fieri potuit ut *Petrus* dubitaret, quando Deo visum esset, palam doceri Legis ceremonias abolendas, & à *Paulo* monitus sit jam esse tempus. Porro *Petri* difficultas, quam præ se ferebat in baptizando *Cornelio*, & murmur fratrum adversus *Petrum*, & *Pauli* objurgatio, nihil aliud erant quam Dei dispensatio hoc agentis, ut omnibus liqueret earum rerum novationem non levitate hominum, sed Dei voluntate fieri. Sed quando quisquam Apostolus probavit idololatriam? At isti Missam probarunt initio & sacrificarunt, cum eam nunc existiment summam esse idololatriam. Hoc excusent sua rhetorica si queant. In hoc, ut ait, à me dissentiant quod scripserim Apostolos initio dissimulasse Christi divinitatem. Idque ita referunt, quasi Apostoli post acceptum Spiritum Sanctum receperint aliquos ad gratiam Evangelicam, quibus non indicarent Christi divinitatem. Absit ut ea cogitatio mihi unquam venerit in mentem, sed ex probatorum Auctorum sententia annoto, quod *Petrus* prima concione apud rudem illam multitudinem Christum appellat virum approbatum à Deo, de divinitate silet, quam si tum expressisset, non habuisset attentum auditorium. Itidem *Paulus* apud *Athenienses* nondum mysterii capaces, Christum appellat virum per quem Deus statuisset servare mortalium genus. Quis enim tum tulisset hominem cruci affixum appellari Deum? Hoc pro ratione temporis apud indoctos. Cæterum discipulis non dubium quin in primis aperuerint divinæ naturæ mysterium. Jam cum à Christo mitterentur per *Judææ* civitates prædicaturi Evangelium, vetiti sunt dicere Jesum esse Messiam, tantum aberat ut prædicarent Deum. Quid est ergo quod isti non agnoscunt? Fateantur potius se non intellexisse quod scripsi. Auferant igitur fumos verborum, desinantque se cum Apostolis conferre. De Synodis nihil interim disputo, quas ipsi fortiter contemnunt, neque nos tuemur illic acta omnia. Ad mores redit oratio, multaque commemorant de lenitate ac mansuetudine suorum & præcipue *Castorum* Principis, quæ si à me fuissent scripta, clamarent me Magistratibus & Principibus adulari. Sed hæc quoniam ad magnates attinent, non est animus respondere, præsertim cum mihi quæ procul gesta sunt parum sint explorata. Quid *Castorum* Princeps sentiat nescio, quæ vulgo jactantur nihil moror, quæ isti prædicant de his quos putant suo favere instituto, nihil me movent, nihilo magis quam ea quæ de se ipsis nobis ingerunt. Illud non potui non ridere, quod in argumentum Evangelicæ lenitatis adducunt, quod cum tam diu in Epistolis meis tam dira falsa que crimina in eos congerens, Monarcharum & omnium mortalium animos in ipsos provocarim, tamen id impune tulerim. Et ubi sunt ista dira falsa que crimina? Quin clamant in *Eckium*, in Episcopum *Roffensem*, in alios complures, qui serio cum istis sectis belligerantur. Omnia crimina semel objiciunt, qui pronuntiant hæreticos & schismaticos. Videant quibus flosculis ipsos ornarit, in hoc Principum conventu, *Joannes Eckius*. Ego semper pro viribus Principes à sæviendo revocavi, & ipse adeo non fui sævus in eos, ut multis viderer colludere. Tot vulgo volitant dentatissimi libelli, plenique amarulentia, & convitiis tam acerbis, ut non temere quicquam simile reperias apud Ethnicos, & nobis toties jactant admirabilem illam mansuetudinem, quæ percussa dextra maxilla, percutiendam præbet lævam. Nos, inquit, non ista facimus. Cum meus sermo sit generalis, ne dicat, nos non facimus, sed quod objicis nusquam sit. Sibi tutum esse volunt in Episcopos, Reges ac Principes quicquid libet convitiis effundere, experiatur qui velit, an si simili modo debacchetur in Ecclesiasticos, aut Magistratus istorum, impune sit ablaturus. Ego pri-

veterem quorundam mansuetudinem abunde sum expertus. Novi quendam, quem plus decem annis non aliter atque filium adamavi, meque vicissim ille non secus ac parentem observabat, indole quam dixisses prohiberi natam: Simul atque hausit spiritum Evangelicum, præter omnem expectationem coepit esse bonus aleator, perniox chartarum labor, non inelegans scorator: coepit distinctus gestare prælongum ensen, cogitare de matrimonio. Postremo verbulo læsus, ex tali amico qualis esse videbatur, subito muratus est in viperam, vindictæ avidissimus, perinde quasi matrem ipsius ferro necassem. Quid alterum commemorem, supra modum Evangelicum, qui nunquam à me verbo læsus, sed tum voce tum scriptis meis prædicatus, nonnihil etiam officiis meis adjutus, cum mecum nunquam expostulasset, post abitum, plusquam hostilem præ se tulit animum, nec satis habet linguæ spiculum in me vibrare, librum in me scriptum recitat suis compotioribus. Ob quod meritum meum? Quia cum furere nolui furere. Quanquam per me tum licuit illi facere quicquid libuit. Apud Episcopum *Christophorum* eum candidissime excusavi. Cum à Magistratu immineret illi periculum, clam scripto admonui. Nec erat intempestiva admonitio, jussus adire Magistratum, maluit vertere solum. Atque hic unus est ex proceribus Evangelicis. Quando præberent alteram maxillam percussori, qui tale præmium referunt bene meritis? Qui potuit *Hutenus* stringere calamum in hominem à quo sic erat adamatus, sic scriptis editis prædicatus, nec mediocribus adjutus officiis? An non huic ceu propugnatori Evangelii plaudebat populus Evangelicus? Et tamen hunc quidam præcipuus istius doctrinæ defensor, in Epistola quadam appellat furiosum, *Lutberus* dolet adpersum *Spangia*.

Quid nunc de vulgo memorem? In quo multos novi, levissimarum etiam injuriarum impatientissimos, & pro quamvis frivola offensa atroces vindictas molientes. E multis unum attingam. Quidam juvenis erat coniectus in carcerem ob non leve facinus: Aderunt amici, ut per Oratorem Regis Angliæ, qui tum forte aderat, impetrarem illi veniam. Factum est, dimissus est, multa remissa est: quo nomine, veluti pro summo beneficio, coactus sum Senatui gratias agere. At ille bonus vir eodem die quo liberatus est, eorum per quos liberatus est, vino ebrius, fanda atque infanda dixit in me, districto gladio mortem etiam minitans *Erasmo*. Rogatus postridie num illa dixisset ex animo, excusavit remulentiā. Evangelica purgatio! Deinde contulit se *Constantiam*, & apud *Boizemum*, quem noverat esse mihi junctissimum, finxit se fuisse famulum *Erasmi*, hac commendatione suaviter ibi tractatus est hebdomades aliquot. Inde se contulit *Wittenbergam*, absoluturus Evangelium suum. Habes exempla mansuetudinis, nunc accipe exemplum bonæ fidei & veritatis. Expostulabam cum quodam vehementer Evangelico, quod in sua patria obambulasset per ludimagistros ac prædigos, qui domi pueritiam instituunt, eisque sedecim fere tradidisset articulos, supervacaneam esse Confessionem, Pontificum constitutiones nihil obligare, & hujus generis aliquot: cum inficiaretur cætera quæ objiciebam, hoc ingenue fassus est. Reversus est in patriam me dissuadente, minimum abfuit quin fuerit comprehensus, tamen elapsus est. Cum mihi totam historiam denarrasset, rogabam quid commoveret, ut tanto studio peteretur à satellitibus. Necesse est, inquam, ut aliquid feceris dixerisve, quo deprehenderint te non esse alienum à sectis. Ille sancte dejeravit se nec fecisse, nec dixisse quicquam. Quid ais, inquam, impudens, nonne mihi fassus es tali præsentente de disseminatis articulis? Negavit. Quo magis urgebam, hoc magis abjurabat. Alius quidam irrupit in aedes meas, expetens colloquium meum. Ut ex famulis cognovi *πλοῦτήν* esse, jussi dicerent mihi non esse otium. Jussus abire semel atque iterum, nihil, inquit, moror *Erasmi* verba, pecuniam illius volo.

A Quid factum? Post totam horam, cum jansrudum ab ille crederem, forte cubiculum egressus, reperi cum famulis garrulentis admodum familiariter. Fuerat *Franciscum*, quod ipse ultro apud meam effusiverrat. Inter colloquendum incidit ut diceret se sectæ *Wittenbergam* inurum. Scripsi ad *Bilibaldum*, dedi septem asses. Ille pilum non pertulit, sed cum per occasionem unum è famulis misissem *Venetum*, illic virum reperit Evangelicum. Alius quidam adiit me, quonens de extrema egestate, & offerens obsequium suum. Nolui statim in famulitium admittere ignotum, sed datis quatuor assibus, jussi ut postridie rediret ad me. Rediit, tradidi illi libellum, ut eum transcribendo disceret scribere, pactus cum illo duobus assibus in singulos dies, addidi præ manibus, præter quatuor ante datos, asses quatuordecim. Ille bonus vir nactus vaticum, profectus est inscio me *Tigurum*, ibi nescio cui locavit operam suam. Ubi sex diebus nusquam apparet, jubeo perquiri, ajunt profectum. Librum meum deposuerat apud hospitem suum, at ille abjurabat quicquam apud se relictum. Nec prius recepi codicem, donec ille litteris authenticis mandasset, ut redderetur. Rediit, nec reddidit pecuniam, nec perscripsit quod receperat, nec mihi saltem gratias egit, imo cum aliquot sodalibus præteritis, ne moro quidem pileo salutavit. Taceo multos qui irruerunt in aedes meas subornati, ut mihi litteras aut Libellos redderent, ludibrii causa confictos. Comperi quosdam qui ultro adibant quos mihi sciebant familiares, offerentes officium suum si quid vellent ad *Erasmum*. Acceptas litteras perferebant ad fratres, ut scirent arcana nostra. Hujus generis centum historias proferre valeam. Quod si negant tales esse Evangelicos, mecum profecto faciunt, & ideo posui Pseudevangelicos. Verum hujusmodi multa colluvies, quæ initio non postremas partes gerebat in hac fabula, multos bonos alieniores reddidit ab hoc negotio. Proinde mihi non debent succensere, si minus probro quos ipsi quoque damnant.

D Sed ad id quod institueram redeo. Adducit & hoc exemplum Evangelicæ mansuetudinis, quod apud ipsos etiam qui sectæ ipsorum adversantur commodissime vivunt. Id quale sit in præsentia non excutiam. Certe multorum querelas audio, nonnullos video profugientes, aliquot etiam desciscentes, comperta tandem istorum sanctimonia. Illud rursus impudentissimæ vanitatis est, quod cum, ut ajunt, *Argemontis*, *Basilea*, *Constantia* tam multi se converterint ad vitam incorruptissimam, ego perinde scribam de eis, quasi nemo in eis coepisset vivere emendatius, imo quasi nemo esset non seipso factus deterior. Os impudens, ubi sic loquitur *Erasmus*? Imo testatur se paucos nosse, nec scribere nisi de notis, & quod scribo verissimum est, id, quæ multis experimentis docere possim, ne putent me populi rumoribus niti. Quos antea noveram puros, candidos & fuci ignaros, ubi se sectæ dedidissent, loqui coepisse de puellis, lussisse aleam, abjecisse preces, factos ad rem attentissimos, impatientissimos omnis injuriæ, vindices, obtrectatores, vanos, viperinis moribus, ac prorsus hominem exuisse. Quæ de luxu quorundam vulgo ferebantur, non referam. Expertus sum, si quid erat negotii, duriores esse minusque fidos plerosque Evangelicos quam cæteros. Si tam multi facti sunt meliores, gaudendum est, & fieri potest ut inscio me tales aliquot sint. Quomodo vivatur *Rome* aut inter Canonicos nec mea refert, nec admodum novi. Nam isti placuit simpliciter mendare hyperbole, nemo melius novit, cum vix quisquam minus noverit. Verum ne conferat nunc suos Ecclesiasticos cum nostris Episcopis, ubi ad dignitates ac opes illorum pervenerint, tum erit conferendi tempus. Nunc ut adsit animus, deest facultas. Omnes Episcopi *Romani* usque ad vigesimum primum, ni fallor, martyris gloriam tulerunt, videbimus qualis futurus sit qui *Buringio*, aut *Oecolampadio*, aut *Capitoni* vigesimus successe-

cellerit. Tamem inter Episcopos nostros novi, quorum sanctimoniam malim, quam mille Evangelicorum. Proinde, quod mihi falso impingunt, me sic loqui de Evangelicis quasi nemo recte vivat, id vere potest in istos retorqueri, qui sic loquuntur de sacerdotibus, Monachis & Episcopis, quasi sint omnes sceleratissimi, & hostes Christi. Scripseram illos preces & jejunia tollere, hic vociferantur, *Quid est, si hoc calumnia non est?* Tondem verbis an illos recinam, *Quid est, si hoc calumnia non est?* Dixi illos tollere jejunia ab Ecclesia indicta, preces hominibus ab Ecclesia praescriptas, id cum ipsi fateantur, quid quaeritur de calumnia? Nec simpliciter damnavi quod sustulerint, sed quod cum illa sustulerint, multi nihil praefus nocerent, nec jejuarent. *Vera*, inquit, *precatio non potest ab homine praecipere, cum ea non sit in hominis potestate.* Nec hoc sibi sumit Ecclesia, verum ea praescribit quae ad spiritualem precationem conducunt, provehantque, in quibus praecipua sunt jejunium, elemosynae, facta lectio, & precum vocalis recitatio, ad id quod exigi non potest, hortatur tantum. *Cur*, inquit, *sibi sumunt Pontifices, quod sibi non sumunt Apostoli?* Quia tum ultro precabantur & jejuabant, nostrae legationi capistro fuit opus & stimulis, & probabile est si tali seculo vixissent Apostoli, durius etiam constitutiones nostris moribus imposituros. Jam & illud inficiantur, quod Missam sustulerint. Quid igitur sibi volunt tot Libelli de abroganda Missa? Aut qualis est illa Missa, quae caret corpore & sanguine Christi? Ea cum auferant, tamen audent dicere, quod questum modo atque Sacerdotum, non rei vitia sustulerint. Num Apostoli celebrant Missam absque corpore Christi? nam vestes & ritus media sunt, non zizania, quae pro tempore vel omitti possunt, vel adhiberi, vel mutari. Dolet illis hyperbole, quod scripserim illis in receptis nihil placere. Proferant igitur, quod in totum probent *Lutherus* & *Zwinglius* in receptis: nihil inveniunt.

Porro quod ait à me scriptum, ipsos pro bonis, aut certe tolerabilibus, pessima quoque invenire, hoc in mea Epistola non arbitror aliquam legi, & si scripsissem, plurimorum applausu scripsissem. Verum ea de re vixit illis commoda ad mihi movendam invidiam. Exigunt à me ut eorum nomina proferam, quos ego, post susceptam Sectae professionem factos seipis deterioros, cum ipsi protulerint unum Principem mihi quidem ignotum, quasi nusquam appareant, aut quasi vulgo non sint obvi, quos sibi volunt nominatim commemorari. Sinant me hic meam tuam civilitatem: quod si arguerent, relegabo eos in *Saxoniā*, ubi sunt qui visitatoribus eguorant, qui Caesari supplicias adversus *Turcam* negarunt, qui leges matrimonii omnes aboliverunt. A visitatoribus discant quos casus audierint. Sed quid opus est quenquam nominare, cum ipsi fateantur occasione Evangelii, multos licentius in scelera suere. Ipsi igitur eos pro me nominent. Rursus congerit obliqua manifesta mendacia, permittit, ut ait, mihi ut ob aliquot males admixtos totam istorum professionem damnem. Hoc nusquam est in Epistola nec aliis scriptis meis. Imo contrarium legitur. Tantum dico quorundam impuram vitam officere negotio quod agunt. Id ipsi non negant. Rursus illa verba, *quasi apud nos nihil nisi scelera doceantur*, cum nihil tale sit in scriptis meis, idemque istius scriptoris impudentia: quemadmodum & illud falsissimum est, *quasi nostris doctrinae nemo habentis discipulus fuerit, qui non fuisse se seipso daretur*, cum ego tantum negem me nosse quenquam. Paucissimi sunt quos ego novi propius, *Argentoratiensis*. Ex post tam impudens mendacium exclamat hic rhetor: *O gravem etiam mentem Christi*, &c. Nec his contentus, *quos hic*, inquit, *tenet Ecclesiae Catholicae vindex tanquam bipedum nequissimos utraque possentia omnium adit & extremis Principum sapientia exponit, addicit, devovet.* Quis non admiretur hanc *deum* ex totis mendaciis profectam?

A Et hic est ille mansuetudinis Evangelice doctor, qui praeter causam ad seditionem excitandam sic cotau Alestis personat. Ego semper ad moderationem & tranquillitatem hortatus sum, & hortor etiam nunc. Illud classicum in alios decuit intendere. Fortassis hoc illi exidit imprudenti, quod meam Ecclesiam vocat Catholicam: quod si nostra Catholica est, videlicet ipsorum Ecclesiam haereticam pronuntiat. Jam alius se colligeret: Quisquis ex Orthodoxo fit haereticus, nonne seipso fit deterior? Verum hoc ut non sensi animo, ita non est consilii defendere. Imagines sic ejestas semper improbavi. Qui picturas tollit è vita, praecipuum tollit vitae delicias, atque adeo rem non uno modo frugiferam. Saepè plus videmus in picturis quam ex litteris concipimus. Proinde falsum est quod ait, *imagines nihil adferre utilitatis.* Et olim in Templo Judaeorum erant imagines, Cherubim, facies hominis prominentes, & Leuiticorum effigies. Nec probabile est hoc sensisse Deum, ne qua omnino haberetur imago, sed ne idolum more Gentium. Multae imagines proponuntur, non ut adorentur, sed ut vel exornent aedificium, vel ibi versantem admoncant alicujus bonae rei. An inutile sit, si in Templorum porticibus pingeretur tota vita Christi, ut qui illic spatiantur otiosi, habeant frugiferam aliquam consilulandi vel cogitandi materiam? Quanquam apud Christianos nulla proponitur imago proprie adoranda. Nam quod honoris illis impenditur, ei impenditur quod repraesentant. Quod si citra discrimen omnis imago tollenda est, tollendi erant & Atlantes & tibicines, quos fabri addunt fulciendis columnis, tollendus & gallus sacre turris fastigio imponi solitus. Probabile est igitur Deum non de quavis imagine sensisse, sed de Gentium simulacris, quibus velut animatis immolabant: & si id maxime sensisset, praecipuum erat illorum temporum, quemadmodum alia permulta. Nunc nihil est periculi ab idololatria. Nec hoc innuo quod interpretantur, vitionum idola in illorum pectoribus remanere, sed indico quid sit praecipuum. Idem illos admonuit *Lutherus*. Quod si se tales autumant, ut in pectore nihil sentiant carnalium affectuum, sine causa moniti de tollendis pectoris imaginibus. Sed ipsi fateantur se adhuc luctari cum carne, unde miror cur offendantur.

Quod scripsi me non videre quid sibi velit imaginum demolitio, nisi ut sit conspirationis symbolum, stolidissime exaggerat, quasi accusem illos seditione conspirationis adversus Principes, quod existimant esse eripionem nefarium, cum nihil aliud senserim, quam de sedere, quod aliquot civitates inter se coierunt, in quod non sunt recepti *Argentoratienses*, nisi profligatis imaginibus. Hoc foedus cum *Vulturiis* etiam curiae celebravit, cur in me sic debacchantur quod ejus fecerim mentionem, quanquam ibi de *Argentoratiensibus* non sum proprie locutus, sed in genere. Hoc foedus adversum quos sit initum non sum curiosus: quid multi jacent Evangelici, vulgus quoque novit. Conspirandi verbum anceps est, tam in bonam quam in malam partem vergens. Nec omnis conspiratio fit adversus Principes: & posset esse adversus Principes quoque legitima. Auferant itaque mihi tragicas istas exaggerationes. Ego foedus illorum nec probo, nec improbo. Ad *Tolitanum* Praefulem, ut ait, scripsi me augurari illos moliri novam Democratiam. Quid hoc ad Ecclesiastes *Argentoratienses*? de vulgo loquer in genere. Et tamen illud promittent nos nos semper habet in ore. Hoc augurium an sit vanissimum, rerum exitus probabit. Iste pronuntiat ante tempus. Sunt civitates quae non agnoscunt Principem, de illis potissimum scripsi. *Hic*, inquit, *est Aristocrasia.* Ridiculum, an Aristocrasia verti non potest in Democratiam? Et si jam multae civitates in hoc profecerunt ut Episcopi abdicerint: non possint aliae huc proficere, ut Principes suos ejiciant? Non licet ad ethnicum scribentem significare quid de quorundam animis divinarem? Et an non quod divino vidimus tentatum ab Agricolis? Quod est

didi de callidis consiliis, ex ejusdem Sectæ viris accepti. Quosdam mihi videri prorsus hominem exuisse scripti, sed de his duntaxat scripti, quorum mores habeo compertos: An qui nec læsus, & beneficiis affectus, nec amicitia meminit, nec fidei, aut civilitatis, quam hostis præstat hosti, non videtur exuisse hominem?

Et hic homo vanissimus tragicis verbis impingit mihi manifesta mendacia, quibus tamen non tam ipso lædam, quam me prodam contumeliosum in Christum. Audis lenitatem Evangelicam? Audis Apostolicam sinceritatem? Cum subinde repetat manifesta mendacia, nondum tamen ullum probavit mendacium. Depingit nobis quam sancte res geratur *Argentorati*. An verum dicat, nescio, certe optatum esse verissimum, illud inficiari non possint, totum hoc negotium, quod tam multis verborum phaleris exornat, geri sine Christo, cum jactet ea tantum fieri, quæ Christus instituit. Redeuntes à Templo meis oculis vidi, nec erat tanta turba, ut non liceret singulos contemplari. Nunquam sum ingressus illorum Tempia, ne viderer illis assentiri, & si venissem non fuisset illis gratus, cum scirent me diversa sentire. Verum ab his qui Sectam illam profitebantur sæpe diligenter percunctatus sum, quid illic ageretur, nominatim an concionante *Oecolampadio* vidissent aliquem illachrymantem aut ingemiscentem pro peccatis, negarunt, sed multos oscitantes se vidisse ajebant, suspirantem aut illachrymantem neminem. De his loquutus sum, de quibus propius licuit cognoscere, de *Argentorato* nihil. Et hoc videri volunt unum insigne mendacium, quo me declarem contumeliosum in Christum. Multo alia narrant etiam hi, qui Sectæ illi dedere nomen. Dicent illos non esse Evangelicos. Quid ni? Quisquis male sentit de illis non est Evangelicus. Quod scripsi, *veretur ne Pharisaismo succedat Paganismus*, cum non intelligant tamen calumniantur: Pharisaismum ad nostrorum quorundam superstitionem referebam, quem isti sic excuterent, ut metuerim ne multi jam habenis, quibus utcumque coercebantur, liberi, proruerent in Paganicam licentiam. Quid hoc ad Ecclesiastas, aut ad ceremonias *Basileensem*? Non dubito quin multi sub hoc Evangelii pallio lateant, titulo Christiani, animo Pagani. Atque hoc plerumque videmus accidere, ut dum sedulo magis quam circumspecte vitamus malum aliquod, incidamus in aliud gravius, ac de calcaria, quod dici solet, feramur in carbonariam. Quod ego metuo, jam compertum est. Nam nupè *Basilea* tale portentum exusserunt. Ex hujusmodi nugis hic vir modestissimus toties impingit mendacia, magna, dira, falsa, venena libris editis effusa in membra Christi. Non vult quicquam scribi, nisi quod oculis viderimus, auribus audierimus, cum ipse tot historias nobis decantet, quid actum sit apud *Hæssos*, apud *Tigrinos*, apud *Basileenses*, apud *Bernates*: unde haustas, nisi ex aliorum relatione? Et ubi est hic mendaciorum acervus, quem in Epistola congero? Priusquam Sacerdotes cederent urbe, narrabant non adversarii, sed symmystæ, à quibusdam Ecclesiasticis nullam fieri conëionem, in qua non stomacharentur in Canonicos. Quod si Canonici voluissent contendere, nonne vidissemus in ea civitate tristissimam rerum faciem? Dixi sic excussam Confessionem, ut plurimi ne Deo quidem confiteantur: sic excussam cum jejuniis ciborum delectum, ut interim à multis gnaviter indulgeatur crapulæ. An non hæc fuit publica querela vulgi, non solum laniorum? Opinor hoc nomine & *Oecolampadio* multos displicuisse. An hic quoque requirunt exempla? Sed demiror illos hoc inter mea mendacia referre, cum ipsi fateantur esse permultos, qui per occasionem Evangelii, sese in omnem scelerum licentiam effuderint. At hos non agnoscunt pro suis. Desinant igitur mihi indignari, meque vanitatis accusare, cum de illis in genere sum loquutus, nullam Rempublicam, nec ullum Magistratum notans. Et toties occinitur nobis, *nos nos*. Narrant nobis quid *Argentorati* doceant, cum ego de po-

ularium quorundam moribus sim loquutus, non de doctrina, quæ qualis sit *Argentorati*, non novi. At vide Scriptoris hujus oscitantiam. Paulè ante detestabatur tales, quales noto, & mox subijcit: *cui Erasmus nobis falsa impingit*: Si pronomen, *nobis*, indicat Ecclesiastas *Argentoratenses*; de his non loquor. Si populum universum Evangelici nominis, in hoc sunt quos notavi, vel ipsis fatentibus. Et tamen cum eadem loquamur ambo, *Erasmus* est mendax, ille nihil loquitur nisi veritates Evangelicas. Scripsi, ut ait, *sic excussam ab ipsis jugum humanarum constitutionum, ut nemo interim cervicem submisserit suavi jugo Domini*. Imo non sic loquor, vir Evangelice, sed *ubi sunt*, inquam, *qui submisserunt cervicem*, &c. Non inficior esse, sed ostendi cupio. Gratias agunt pro insigni testimonio, quod dixerim Apostolos nescisse præscriptos jejuniorum dies, nec ciborum delectum. *A nullo*, inquit, *exigi potest, quod non instituerunt Apostoli*. Si profani Principes habent jus statuendi aliquid in externa Republica, qui minus Ecclesiæ proceres habent jus statuendi in statu Ecclesiastico? Sed impudentius hæc dicuntur ab his, qui ipsi à suis multa exigunt, quæ non sunt ab Apostolis instituta. Cæterum quid hoc testimonium meum sublevat illorum causam, qui sic contemnunt præscripta jejunia, ut nunquam omnino jejunent? Exigunt à me quibus humanis constitutionibus ipsi gravent, in quos habent jus. Querant hoc ab illis, qui suis civitatibus pridem cesserunt, & quotidie demigrant. Quid autem attinet eas proferre, cum quicquid ab istis geritur, aut istorum hortatu instituitur, ad publicam utilitatem à Spiritu Dei profectum sit? Nullum vero novi Episcopum, cui non auderem me tuto credere, & Cæsaris favore semper hæcenus fui sublevatus, quemadmodum & ab Aula *Brabantica*. Abitus à *Brabantia* præcipua causa fuit, ne quod tum agebatur, odiosum adversus *Lutherum* negotium, in meos humeros protruderetur. Quod à Magistratu nullum sit intentatum periculum, isti cum ignorent, tamen affirmant. Si fortiter tutatus fuisset causam Ecclesiæ Catholicæ, fortassis fuisset periculo non levi vicinus. Sed quid audio, etiam paterarum odor ad istorum nares pervenit? nam id obiter intorquent. Solus Archiepiscopus *Cantuariensis* dedit mihi poculum, sed cum nondum innotuisset *Lutherum*. Post hunc *Albertus* Card. *Moguntinus*, priusquam *Lutherum* gravi laboraret invidia, imo cum vix notus esset. Tertius quidam nuper dedit, post hunc quartus, nullus unquam mihi vel nutu significavit, ut scriberem adversum Sectas. Nec me pudet ejusmodi munerum quæ à summatis viris ultro deferuntur. Nam hoc genus testimoniis me vehementer ornari puto, quæ si minus in me competunt, certe plausibilia sunt monumenta, principes viros favere litteris ac pietati, quibus bonis me præditum existimant. Adeo vere me non habent Episcopi *περιμαχον*, ut dicar in tanto Ecclesiæ discrimine dormire. Quam multa falso hic congerit, ex animi sui somnio, qui non patitur quicquam dici, nisi sensibus compertum. Nescio an hoc ad me pertineat, quod indicavit quosdam hic ditescere. A *Friburgio* minimum accepi, quodque vix sufficiebat uni alendo amanuensi, & hoc ipsum quod conatus est dare, videlicet ædes, in quibus habitabam, constanter recusavi. Interim ob absentiam ex pensione Cæsarea teruncium non accepi, sed in Germania, ubi carissima sunt omnia, meæ pecuniæ jam aliquot florenorum millia consumpsi, neque cuiquam assensum debeo. Unde venirent divitiæ? Nec paucis eget hoc corpusculum, neque parvo mihi constant amanuenses, postremo nec frugi sum paterfamilias, nec esse possum cyminopræstes.

Jam tantum non insanit, quod scripserim me vereri, ne plerique præ gravi jugo hominum portent, gravius jugum Diaboli. Tales cum & ipsi fateantur Evangelico nomini permixtos, quid est quod sic in me efferantur? Tales cum & ipse quosdam norim, quid mirum si dixi me vereri deteriora? Hunc locum ita claudit:

Quic.

Quicquid falsarum criminum sibi in nos evomere Erasmus permittit, ab ipsissimis certe diabolis, id est, calumniatoribus ipsi ingestum. Hanc amarulentiam in me evomunt patientissimi illi Evangelici, cum hactenus ne unum quidem crimen probare potuerint, aut ullum mendacium. Tantum audio, nos, nos, quasi tantum scripserim in Ecclesiastas *Argentinoses*. Sed homo civilis sublevari me, ea mendacia non confinxi ex me, sed hausta à diabolis, ira præcipiti percitus evomui in membra Christi. Cum narrem vel comperta, vel ab his relata, qui sunt ejusdem professionis, ubi sunt isti diabolis? Nos, inquit, tribuimus honorem, cui debemus honorem, ac modis omnibus tranquillitati studemus. Si pronomem nos proprie demonstrat *Argentinoses*, nihil repugno, fieri potest ut verum dicat. Atqui si sentit in toto corpore protestantium Evangelion nullos esse, qui nec honorem habeant, quibus debetur, & publicam tranquillitatem turbent, vanus rumor fuit, *Augusta* Magistratum aliquamdiu milites alere coactum adversus populi tumultus. In ea civitate, in qua tum agebam, quoties edicto cautum, ne diversæ partis homines convitiis sese provocarent? Quam hoc parum servatum est ab Evangelicis quibusdam, de omnibus non loquor. Quoties edixit Magistratus, ne ab Evangelicis fierent clancularii conventus, quoties ibi concursus est adversus edictum Senatus, & adversus datum iusjurandum? Testis est tum Tribunus plebis, nunc Consul, qui auctore Senatu illos, qui ferme trecenti apud *Augustinoses* convenerant, discussit, & perjurium magno stomacho exprobravit. Rursus cum tot armati forum obsiderent, & imagines demolirentur, non obscurum est quid Senatui responderint. Et in hoc coetu multi fuisse dicuntur operæ armatæ, contra vetustum Senatus Edictum. Cum in conventu quodam Senatus proponeret condiciones, quibus cum Catholicis transigeretur, quidam è turba voce tumultuosa clamavit, *hoc nolumus, hoc nolumus, boni Domini*: qui adstitit, mihi narravit. Eodem tempore vir clarissimus *Jacobus Sturm* suæ civitatis tum Legatus & Consul, nonne populum è suggesto graviter objurgavit, quod pleraque faceret per tumultum, idque cordatissime quoque approbante? Cum Senatus toties edixisset, ne quis daret occasionem seditionis, quidam præcipuus Evangelii zelotes pulchre potus à convivio nuptiali venit in summum Templum, reperit *Marium* concionantem, à quo cum nihil diceretur, quod ad Sectam ullam pertineret, nam tum finiebat concionem, ille seditiosa voce succlamavit, *Mentiris Monache, ut te percussiat mala pestilentia*. Hoc si quis Catholicus fecisset in Ecclesia diversæ communionis, quod præmiun retulisset? Quid supplicii de illo sumtum est? cessit in vicum aliquem ad triduum, & rediit. Audis clementiam Evangelicam. Si commissum fuisset à Catholico, de capite erat periclitandum. Similium exemplorum nullus est numerus. Cum ibidem timeretur seditio, multique civium conjecti essent in carcerem, quidam rigidi Evangelii satelles, utinam nunc juxta nomen suum aliquid boni faciat, iussus est exulare. Post etiam *Pharellus*, ni properasset, ducendus in carcerem. Hæc nulli non notissima sunt, quæ non referuntur in Magistratus ignominiam, sed in laudem potius, qui sua vigilantia inconditæ multitudinis violentiam temperavit. Ea natura est vulgi tumultus cedere. Quid hæc ad Respublicas? Quid ad Magistratus? Quid ad Ecclesiastas? nisi quicquid etiam ab improbis actum est, ipsorum actum est impulsu. Habitus est honos Magistratui, sed grata præscribenti. Quis honos habitus est Consuli, qui clam profugit? Atqui erat is summus Magistratus. Quid honoris habitum est Magistratui *Argentinosi* ab his, qui toties adversus edictum excuderunt stolidos Libellos? Is qui *Vulturii* scholia excudit, ob honorem habitum Magistratui, conjectus est in carcerem. Possem innumera recensere, sed desino. At definant & isti hoc dicere falso falsius, quod scripserim aliquos sic exaudivisse jugum Episcoporum,

A ut nec profano Magistratui pareant. Generalis est sermo meus, quem si hic patronus volebat refellere, docendum erat nusquam in ipsorum Ecclesiis fuisse contenta Magistratum edicta. Negat Evangelicos unquam movisse tumultus, aut procurrisse ad arma. Cum proxime procursum esset ad arma hinc atque hinc ad pugnam paratis viginti millibus, nonne ob paululum pecuniæ procursum est? Nonne hic primum ab Evangelicis arma sumta sunt? Nam hi erant petitorios. Cæsarum expeditionem fuisse, istorum jocus est non meus. Ex homo effrons urget me, quos tumultus, quæ narrem arma, & adjicit: *Quis te*, inquit, *adeo commovit in tot innocuas Christi Ecclesias?* Hæc si rogasset hominem parum civilem, qui *evna* nihil aliud vocare posset quam *evna*, illico recineret, quis vos commovit adversus innocuas Christi Ecclesias per totum Orbem Christianum sparsas, ut eas vestris dogmatibus ac defectionibus turbaretis, tot oviculas ab ea distraheretis, & orco mitteretis? Ego tam incivilis non sum, ut hoc pacto respondeam, tantum queror esse qui se falso jactant Evangelicos, cum nec tranquillitati studeant, nec Magistratui dicto sint audientes.

B Hic denarrat nobis historiam vanissimam, quam illic ubi res gesta est, nec ipsi Evangelici poterunt absque risu legere, Catholicos sumisse arma, Evangelicos inermes supplicem Libellum Senatui porrexisse, Statuam putrem forte contactam hasta concidisse, motos è Senatu, qui vehementer Evangelium oppugnant. Imo cum Senatus edixisset, ne quis fieret concursus, & in id edictum non semel jurassent omnes, nec Evangelici finem facerent nunc hic nunc illic conveniendi, tandem Catholici adierunt Senatum, postulantes, ut edictum suum tuerentur: si metus obstaret quo minus id facerent, se vitæ suæ periculo Senatus auctoritatem defensuros. Pro hoc studio Senatus egit gratias, pollicitus se foro hujus animi memorem. Addiderunt Catholici, ni id faceret, se non passuros ejusmodi seditiosos concursus. Deinde cum multo etiam frequentiores concurrerent, semel Catholici armati conveniunt. Nec Evangelici quoties conveniebant prorsus erant inermes, habebant enses & pugiones. Ubi senserunt Catholicos esse in armis, induerunt & ipsi arma. Ibi Consul Catholicus *Melchior*, ut alias sæpe, egregiam operam navavit Reipublicæ: nam oratione severa suos compescuit, & ab armis discedere compulit. Negat fuisse jactatum, suffigendum in crucem Consulem, nisi clam fugisset. Adeo hic Scriptor par sibi jus sumit mentiendi, & mihi mendacium impingendi. Imo hoc ab armatis Evangelicis jactatum fuit, in foro palam: qui audierunt, retulerunt. Et in illorum potestate erat tum etiam ipse Senatus. Habebant bombardas in foro dispositas, illic incensa pyra pemoctabatur, donec extorquissent quæ volebant. An revocatus sit Consul, nescio: audio vita defunctum: atque hominem vergentis ætatis ac valetudinarium ab uxore & ædibus depellere, quid aliud est quam occidere? Quem autem non terreret illa exceptio, nisi commiserit aliquid in Rempublicam? Atqui oppugnasse Evangelium, dixisse aliquid in hunc aut illum Ecclesiasten, fuisset contra Rempublicam. Cæterum ii qui dicuntur oppugnasse Evangelium, persuasum habent se oppugnasse sceleratam & impiam hæresim ei Reipublicæ pestilentem, atque hoc nomine sibi deberi gratiam maximam. Ego non sic ago, tantum arbitror æquum esse, ut si sibi permittunt damnatam ab Orbis primatibus doctrinam tueri, veniam dent illis, qui eam doctrinam, quam vere Christianam esse habent persuasum, non possunt illico deferere. Pro nobis, inquit, stetit major populi pars. Et maxima populi pars in *Christum* clamavit, Crucifige: Et major Episcoporum pars damnavit *Athanasium*. Non statim melior, quæ major. Quis autem dedit promiscuæ turbæ jus pronuntiandi de articulis fidei? Sequebatur, inquit, judicium Ecclesiastarum. Alius responderet, sed eorum quoque

quos Cæsar & Ecclesiæ primates damnarunt hæreseos. Verum immerito, ajunt. Qui unquam hæretici non jactarunt se præter meritum damnatos? Nonne eadem fuit *Donatistarum*, *Arianorum* & *Manichaorum* querimonia? Quid est, ait quidam, si hic non est afflatus Spiritus? Quasi non idem probabilius dicere valeat *Mahumetes*. Hæc commemoro, non quod his convitiis illos notatos velim, sed ut declarem viris litterarum imperitis non oportere esse capitale, si Religionem à majoribus traditam non sustinent relinquere, recusantque se eis addicere sectis, quas vident à summis utriusque status principibus, à probatissimis hoc ævo Theologis damnatas.

Jam quæ narrat de tumultu *Bernatium*, de tumultu *Tigurino*, de tumultu *Rotwilensi*, de tumultu *Hessorum*, quoniam earum rerum levis & inconstans rumoris ad nos permanat aura, aliis cedam respondendi provinciam, nihil tamen dubito, quin & hic multis fucis rem phalerarit. Quid enim aliud exspectes ab eo, qui profitetur Evangelion technis ac fucis propagandum? Hic perinde quasi rem pulchre perorasset, debacchatur in me convitiis. Ego vero mihi non duco probro à talibus incesso, quos pro damnatis habet Orbis Christiani multo maxima pars. Ipsi se laudant, & *mutuum*, ut habet proverbium, *muti scabunt*: At oportet Ecclesiasten habere bonum testimonium, etiam ab his qui foris sunt. Quid divinius *Luthero*, si illi de se prædicanti crederemus. *Paulus* dicit: *Puto quod & ego Spiritum Dei habeam*: Isti sibi sic arroganter vindicant Spiritum, ut aliis contumeliose adimant. *Paulus* ait se peccatorum primum. Ille dicit: *Reputate num ab incunabulis sic vitam instituerim, ut an bonorum virorum loco habendi simus, quisquam bonus unquam dubitaverit*. *Quis me arguet de peccato*, solus *Christus* potuit dicere. Et, *annis jam non paucis, cum in divinis, tum in humanis litteris ita stipendia fecimus*, inquit, *ut temere quod docemus non sit*. Quanto decentius laudaret illos os alienum. Facilis est victoria, si reo concedas jus pronuntiandi, tum de sese, tum de actoribus ac judicibus. Quoties Catholici moluntur aliquid pro defensione suæ fidei, seditiosus tumultus est: quoties ipsi faciunt eadem pro suo instituto, sanctissimus est Evangelii zelus: quodque manifestius est, quam ut excusari possit, *ἡμεῖς*, sed tam impudenter, ut videatur *Indis* scribere, qui nihil rerum gestarum alioqui scire potuerint. Nec unquam hic patronus recedit à suo colore, quod in genere dicitur, detorquet ad omnes, singulas, universas, & totas Ecclesias, quasi tot Respublicas, tot Ecclesias, tot Principes funditus extinctos velim. Quis sic? Quia non probavi mores quorundam, qui se falso venditant Evangelii titulo. Numerent Respublicas suas & nostras, Ecclesias suas & nostras, Principes suos & nostros, & agnoscent quanto plures ipsi funditus extinctos volunt, quos toties clamitant in Christum blasphemos, Evangelicæ veritatis hostes, vasa iræ, innocentum occisores. Nul- lum tam atrox dictum in meis libris usquam invenient. Qui tantopere detestatur seditionis crimen, nonne hoc libro declarat se seditionibus excitandis natum? Quin in eos ista exaggerat, qui tot libris editis declarant ipsos esse manifestos hæreticos & exitiales schismaticos, qui ipsorum Ecclesias appellant conciliabula Satanæ, Ecclesiastas interfectores animarum, aliisque pingunt coloribus. Hi potius hoc agunt, ut omnes ipsorum Ecclesiæ funditus tollantur. In eos clament, qui Cæsarem exstimulant, ut in istos omni genere suppliciorum sæviat. Ego quod semper egi, etiamnum ago, ut Principum animos à sæviendo revocem, utinam pari studio ipsi se revocent à contentiosis dogmatibus! Dixi in aliquot civitatibus rerum summam esse penes populum. Ubi ex infima plebis nota sedent in Senatu, ubi moventur Senatu qui populo non placent, ubi populus non paret Edictis, nisi commodis, ubi populus contra Senatus Edictum didicit armatus occupare forum, & bombardis dispositis

A minari civitati, an non illic rerum summa est penes populum?

B Impingunt aliud luculentum mendacium: Scripsi *Othonem* ex ædibus *Capitonis* prodisse ad excudendum Libellum, quem in me scripserat. Imo hoc ipse *Capito* suis ad me litteris propria manu scriptis falsus est. *Othonem* *Basilea* reversum biduum apud se fuisse, priusquam Libellum excuderet: ut nihil frontis habet hic Evangelicus rabula! De *Thrasone* nunc dissimulo, tametsi ex ipsius *Capitonis* litteris satis deprehendi, quam esset ab ipso alienus, & famulus, quem *Argentoratum* miseram, retulit illos interdum in eodem lavare balneo. Quanquam alios referre possum supra modum Evangelicos, à quibus ille studiose colitur. Sed quid hic reclamatur? Nonne *Huttenum* plerique Evangelici habuerunt in deliciis? Vitam hominis norunt omnes. Etiam *Lutherum* male habuit mea *Spongia*, cum tam multa suppresserim, quæ partim in me commiserat, partim vulgo quoque decantabantur. Si *Hedio* preffit litteras, unde rescivit ille *Thraso*? *Othoni* fuisse conscius *Capitonem* initio minime suspicatus sum, & mirabar illam accuratam excusationem. Nulla in re se excusavit diligentius, cum nullus expostularet, ego ne suspicarer quidem. Scripsit ad me bis, non hoc contentus, scripsit bis ad *Oecolampadium* eadem de re, ad *Beatum* *Rhenanum*, & nisi fallor ad *Frobenium*. *Oecolampadius* cum ex prioribus litteris *Capitonem* mihi excusaret, rogabat nunquid de ipso suspicarer, absit, inquam, ut de tali amico talem suspensionem demittam in pectus meum. Cum acceptis posterioribus denuo mecum loqueretur, rogavit idem. Respondi me nihil antea suspicatum, tantum ex tam anxia purgatione levem concepisse suspiciunculam: arrisit *Oecolampadius*, velut assentiens. Sed ad *Hedionem* scribens, nego me quicquam inimice suspicari de *Capitone*. Quæ hic pugnantia, si quod prius non feci, postea coepi suspicari, aut si quod faciebam, civilitatis causa dissimulavi? Quod autem crimen est, si tribuo illi vafri- ciem? Eandem tribuo interim *Paulo* Apostolo. *Otho* nunc est reverens Dei & utilis Reipublicæ doctor, cum, ut ante dixi, quidam Ecclesiastes, & haud scio an hic ipse, qui putatur hujus Libri opifex, suis ad me litteris appellari nebulonem vix suæ tolerabilem Ecclesiæ. De *Hedione* nihil questus sum, nisi quod Epistolam nec preffit, nec dissimulavit, sed misericorditer sublevavit illius sanctissimi negotii contra Senatus Edictum molitores, verum ejus misericordiæ illum post poenituit. Posteaquam enim illos bis sublevasset, alioqui puniendos acriter, quod ipse suis ad me litteris falsus est, cum sentiret illos tertio ad eundem redisse ludum, negavit se velle post illis opitulari, sed mihi permisit, facerem de illis quod vellem, cum ter ictus essem. Sed illi erant fratres Evangelici. Succurrendum erat scilicet illis meo malo. Et isti sunt viri timentes Deum, & omnis honestatis amantes, isti qui parent suo Magistratui, isti qui student prodesse omnibus, lædere neminem. Et hæc sunt illa manifesta & immania *Erasmi* mendacia. Jam quod addit de damnatis disciplinis, nonne *Lutherus* totam Philosophiam *Aristotelicam* appellat diabolicam? nonne idem scripsit omnem disciplinam tam practicam quam speculativam esse damnatam? omnes scientias speculativas esse peccata & errores? Nonne *Melanchthon* aliquando damnavit Scholas publicas? Nunc hic dicit, maneat Scholæ, quæ bonæ sunt, vitia corrigantur. Quin idem dicit de rebus Ecclesiasticis, quas indiscriminatim convellunt? Nonne passim & publice clamabat *Pharellus*, omnes humanas disciplinas esse inventa Diaboli? Post ubi viderunt hoc fore incommodum Sectæ, verterunt orationem, coeperuntque conducere Professores, quo fructu quove animo, nescio. De *Argentinenſi* Ecclesiasta, qui disciplinas omnes pro concione damnavit, excepta Lingua Hebraica, & paucula portione Linguae Græcæ, ipse fatetur fuisse rumorem per Orbem sparsum, quam hic vere id excuset, nescio, apud me

me certe caret fide, qui fucos probat in viro Euangelico.

Patrocinator *Zwinglio*, sermonem auspicatur à luculento mendacio: *Nusquam*; inquit, non facit *seditionem* *Zwinglium*, nec adfert nisi duo loca tribus verbis perstricta. Ea latebant in acervis Epistolarum. Nec tamen appello *Zwinglium* seditiosum, sed improbo quod rem Euangelicam seditiose gerat. An non hæc mea vox fuit, ad primum gustum libellorum *Lutheri*: Res exhibit in seditionem? Hujus rei testis esto si velit *Capito*. An non seditiose rem gerit, qui tanta petulantia debacchatur in Cæsarem, Reges, ac Principes præpotentes? In Pontificem, Cardinales & Episcopos? Mihi semper displicuit, quod initio *Zwinglium* tam odiose scriberet Episcopo suo. Deinde, nonne imaginum ejectio per se res est seditiosa? Etiam cruenta, si Canonici & Catholici voluissent tueri, quod tuendum putant. Nonne belle probatum est, quod *Zwinglium* nusquam non facio seditiosum? Sed quamobrem tantopere nunc horrent seditiosis vocabulum, cum *Lutherum* scripserit eam esse peculiarem Evangelii naturam, movere seditiones: celebraturque *Zwinglii* dictum, *Evangelium vult sanguinem*? Postremo, cum *Lutheri* in scriptis violentiam damnent etiam qui sunt illi juratissimi, cum *Carlostadium* agnoverit petulantiae crimen, cum hic fateatur *Pharelum* incircumspectiore zelo rem gessisse, quid est quod mihi idem dicenti indignantur? An fides erat ruitura, si fuissent incolumes imagines? Rursus, an non seditiosum vasa sacra constare in monetam? exigere Abbates sua ditione? movere magistratu qui veterem Ecclesiae disciplinam deferere noluerunt? Nec cuiquam obscurum est, quicquid Senatus facit, Evangelistarum instinctu facere. Præterea quædam frivola, quæ arrodit. Addit à me notatos Evangelistas *Basileenses*, quod *Lutherum* in me instigarunt. Fieri potest ut hoc verum sit, à me tamen nusquam scriptum est, sed ne cogitatum quidem. Ad *Michaelem Lincolnensem* Episcopum in genere scribo, *isti novi Evangelista*, sentiens de quodam apud *Augustam*, de quo mihi quidam vir probatissimæ fidei significarat, quod *Lutherum*, qui librum instituerat quidem, sed quorundam arbitror hortatu intermiserat, acriter ut perficeret exstimularit. Unde vero novit iste asseverator, neminem fuisse *Basilea* qui *Lutherum* instigavit? An si quidam dehortati sunt, ideo nemo fuit qui hortaretur? Alibi vocat me ingratum hospitem, quod quorundam ibi mores mihi non probentur. Si *Basileensis* Senatus velit omnibus bellum indicare, quibus displicent aliqui cives, habiturus est multum negotii. Nec ipsi Senatui placent omnes omnium Evangelicorum mores, vel hoc argumento, quod in multos animadvertunt. Fateor me multis annis usum ejus civitatis hospitio, sed illi, ni fallor, vicissim talem hospitem præstiti, ut sibi gratulari possit, si nunquam contingat hospes incommodior. Quod si fas est aliquid magnifice de me ipso dicere, arbitror mihi civitatem *Basileensem* non minus debere, quam ego debeam illi. *Ærarium* illius teruncio non minui, illic de meo aliquot florenorum millia consumsi. A *Frobenio* minimum accepi, ne ex legato quidem obolum, quod mors illi fuerit subita. Atque ita illic vixi, ut nemini sit quod de me queratur, nisi quod Sectæ noluerim dare nomen. Postremo *Oecolampadius* præfatus in *Esaïam*, me recenset inter ornamenta illius Reipublicæ, si mea repudiant testimonia.

Supereff *Pharellus*, bone Christe, quam pius, quam innocens vir! In quem quid scripserim non referunt. Si nunc est conversus ad meliorem frugem, gratulor homini. Qualis olim erat, mihi valde displicuit, seditiosus, acidæ linguæ, & vanissimus. Sic rem gessit in *Monte Pellicardi*, ut bis inde profugerit. *Basileensis* Senatus, cum cuperet civitatem esse tutam à seditione, jussit *Pharellum* ire exsulatum. *Oecolampadius*, cujus mensa tum utebatur, non semel objurgavit

A hominem, quod obtrectandi nullum faceret finem, testatus se non posse ferre in convivio tam amarulentas obtrectationes. Id mihi narravit, qui in eadem mensa accumbebat, vir integritatis rarissimæ. Appellarat me *Balaam*, hac de causa cum illo expositantibus nihil certi respondit, sed sic elapsus est, ut diceret negotiatorem quendam *Dupleum* hoc dixisse, is enim jam abierat, & fieri potest ut dixerit, sed à *Pharello* doctus. De colloquio nostro scripsit Epistolam ad fratres *Constantiam*, in qua sæpe in decem versibus non erat unum verbum verum. Omitto jam leviora. Talem expertus, si talem depinxi, nihil mirum. Nunc qualis sit nescio. Quid *Carthusianus* quidam in illum dixerit & asseverarit, mea nihil refert. In Epistola tamen ficto nomine illum noto, hic modestus maluit verum ponere, quo magis addat invidiam. Et hic rursus occurrit illud insigne mendacium, me concionatores omnes, omnes ipsorum Ecclesias infinitis mendacijs deturpare. Atque interim quicunque pugnant pro Ecclesia Catholica, appellat confesos innocentiae hostes, & sibi videtur nunquam mentiri. Cumque toties iteret, inculcet, infinita mendacia, ne unum quidem adhuc probavit. Sacerdotem *Basilea* virgis cæsum, mox urbe ejectum, non nomino. Quid refert quando desierat concionari? istius erat professionis. Is ut publicus ferebat rumor, & in carcere, & extra portam, cum à carnifice dimitteretur, publice testatus est, se posteaquam se illi Sectæ addiderat, in omne flagitiorum genus proruisse: quid de tota Secta dixerit, non referam. Nam audita narro, sed de propinquo. De rustico, qui in * veteri pago subito post sumtum panem, quem vulgo appellant hostiam, exanimatus est, nihil scripsi, nisi quod publicus, isque constans rumor ferebat. Nec ita multum istius narratio dissonat à mea. Accepit hostiam, eam fractam more Sacerdotum comedit, mox bibit & periit. Nec dubito quin hanc rem denarret, ut cætera omnia. *Leniter*, inquit, inclinans in *Æditium* expiravit: quin potius dixit, obdormivit in Domino. Si nihil peccavit, cur cadaver in profano sepultum est? Sed favet homini quod irriserit Eucharistiam, & ille crimine iniit gratiam.

Restat adhuc unum mendacium, sed luculentum, nam homo civilis innumera prætermittit. Scripsi alicubi, ubicunque regnat *Lutheranismus*, ibi frigere litterarum studium. Si hoc non erat verum, cur *Lutherus* tam sollicitus coactus est homines ad litterarum amorem revocare? Cur idem coactus est facere *Melanchthon*, qui non dissimulabat esse verum quod dico? Quam floreat Academia *Wittenbergenfis*, nescio. Si quid est illic bonæ litteraturæ, *Melanchthoni* debetur. Quid fiat in pagis, nescio. Certe nuper cœperunt aliquot civitates conducere Professores, sed opus erit ut & auditores conducantur. Tam ardet studiorum amor! Non excutio nunc, quo id consilio fiat. Conferat Academiam *Wittenbergensem* cum *Lovanienfi*, aut *Parisiensi*, quanquam & hæc nonnihil detrimenti sentiunt ex *Lutheranismis*. Typographi narrant se ante hoc Evangelium citius distrahare solitos tria voluminum millia, quam nunc distrahant sexcenta, vel hoc arguit quam floreat studia litterarum. Quid autem isti fere docent nisi Linguas? Sed proferant nobis vel tres, qui in *Lutheranismis* feliciter in litteris progressi sunt. Hæc paucitas litteris se dedentium imputatur Sacerdotibus, nam in hunc campum libenter exspatiatur, cum in *Anglia* tot studiosorum Collegia sint Episcoporum impendiis magnificentissime exstructa, & additi census amplii, tot adolescentes aluntur eorundem & Sacerdotum munificentia. Nec in *Anglia* tantum, verum & in *Brabantia* & in *Gallia*. Quod alibi scripsi (nihil enim non excutio) quod quidam Evangelici ducant uxores dotatas, quod nihil quærant nisi censum, & uxorem quosdam videri non ob aliud ducere, nisi quia vetitum est: Priora duo per se nota sunt, in quodam, nec enim in omnes dictum est, fatentur hoc ipsi symmystæ paulo saniores. Tertium demiror cur

* Alia Editio, nove.

negens, cum hoc ipsi doceant, impias Pontificum leges fortiter abrumpendas, & quædam ob hoc ipsum facienda, quia Pontificum edictis interdicta sint. Si hoc libris editis docent *Lutherus* & *Zwinglius*, quid in me destomachantur? Ficulnum vero patrocinium, si ideo putant sibi licere contrahere matrimonium, quod multi Sacerdotes contra leges divinas alant concubinas. Assumunt quod obiter laudans Apostolorum spontaneam continentiam dixerim, Apostolos, cum eis liceret ducere uxores, abstinuissæ à conjugio, si qui duxerant, vertisse in sorores. *Christus* in Evangelio dixit, *qui potest capere capiat*, nec usquam legimus ab illo abrogatum Apostolis ducendi jus. *Nullus igitur*, inquit, *nos cogere potest ad celibatum*. Verum Apostoli non abjurarant matrimonium. Quis coegit istos abdicare sibi jus contrahendi matrimonii? Saltem hoc differunt ab Apostolis. Efferunt honorabile conjugium, & torum immaculatum, sed innui nonnullos Evangelicos, nam in genere loquutus sum, nihilo castius colere conjugium, quam Catholicos. Jubet me proferre fabulas. Quid attinet, cum vulgo narrentur? Negat esse notissima cum falsa sint, & tamen ipse fatetur de duobus. Ego novi Monachum, qui pro una duxerit tres. Novi Sacrificum, virum alioqui probum, qui duxit uxorem, quam post comperit alteri nupsisse. Similia permulta de Monachorum & Monacharum conjugis referuntur, qui ductas repudiarent eodem jure quo duxerant. Jam an inter Evangelicos minus indulgeatur libidini, an non minus sit adukteriorum: Quid *Argentorati* fiat, nescio, quid alibi compertum sit, mecum novit populus. Jam ut donemus istis Evangelii præconibus esse fas uxores ducere, quis non jure admiretur oviculas mactationi destinatas, nihil in hoc Mundo quærentes præter Christi gloriam, tot curis districtos, tot afflictionibus obnoxios, quibus accedit & paupertas, omnes tum miserum tum grave, non posse vivere sine uxoribus, quas tam multi ob leviores causas aut non ducunt, aut ductas nollent? At istis omnis tagoedia exit in catastrophem comicam. Ubi contigit uxor, occiditur valet & plaudite. Quæ malum est ista tanta salacitas, quam tot mala non possunt excutere, unde tanta carnis rebellio in his, qui se jactant agi Spiritu Christi?

In Epistola ad *Aurbachium Stromerum* scripsi, nobis ex hoc Evangelio novo gigni genus hominum, quod mihi minime placeret. Hic homo dialecticus putat grave crimen admissum, quod non dixerim ex occasione Evangelii gigni, cum ipsorum Evangelium sine dubio sit Evangelium Christi. An quod per occasionem gignit, non gignit? An non *Lutherus* glorians scripsit hanc esse Evangelii naturam, ut conjunctissimos distrahatur? Deum immortalem! quanta calumniandi scabies hunc tenet, qui è syllabis venatur, quod arrodat, quod genus est & illud: In Epistola scripseram Apostolos ne Gentium quidem idola fuisse demolitos. Hic miratur quid mihi acciderit, cum hæc scriberem, quasi id temporis Christiani habuerint idola. Verum si complexim legas, nihil est scrupuli. Apostoli adeo non submovebant, quæ mala non erant, ut ne Gentium quidem idola sustulerint. Atque hoc loco rursus quod in genere dictum est, sic interpretatur quasi dictum sit in universos. Et hic scilicet erat exclamandi locus, *O inconsultam iram & temerariam*, à *φιλανθία*! quanto decentius quis ad ista reclamet, *Io Bacche*. Taxavi quosdam qui se jactant *Lutheranos*, cum id, quod præcipue commendat, negligant, fidem. Id rursus sic interpretatur, quasi in omnes Evangelicos dictum sit. Si nulli sunt tales in istorum grege, tum vociferetur in me: si sunt admixti plurimi, quid est quod seditiose quiritatur, *nos, nos, nos*? Et interim non vult nos scire, qui sint isti *nos*. Sed en tibi aliud crimen: *Lutherum* comparavi *Aia*, *Melanchthonem* *Lita*. Hoc eo detorquet, quasi ob id dixerim *Aten*, quod fidem tantopere prædicarit. Unde hoc somnium illi venit in mentem? Imo locus ipse declarat me loqui de violentia scriptio-

nis, quæ turbavit Orbem, ac plurimorum animos offendit. Jamdudum me piget hujusmodi nugilibus respondere. Rursum quod dixi me vereri ne sub umbra Evangelii exorirentur, qui nihil omnino crederent, sic interpretatur, quasi in eos omnes dictum sit. Imo jam nunc aliquot tales exoriantur magno piorum hominum dolore. Et qui tales sunt sub nulla umbra tutius latere possunt, quam sub istorum Evangelio. Deinde multi parum firma fide, cum vident convelli prisca Ecclesiæ decreta, & ipsos inter se variare dogmatibus, incipiunt dubitare de tota fide Catholica. Quid hic habet, quod clamet *nos, nos, nos*? Exagitat, quod dixerim ad *bonos verte oculos*, cum quid his verbis senserim non intelligat. Verba mea sic habent: *Dices nihil tam felix unquam fuit in rebus humanis, quin malorum admixtum visitaretur. Ad bonos verte oculos*. Hic enim sermo affingitur Evangelico monenti, ut præteritis iis, qui improbe vivunt sub Evangelii obtentu, oculos vertamus ad eos, qui pie vivunt. Ille sic interpretatur, quasi senserim etiam optimum quemque apud ipsos his vitis obnoxios esse, quæ commemoro: & in margine annotavit, *Præcipua Christi contumelia*. Quid non blateraret in me si quid simile accidisset? Non pudebit istum Apostolicum virum unquam tam stolidi facti? cum ego Latine ac dilucide sim loquutus. Adsimili errore impingunt mihi, quod mentitus sim istos docere Sanctorum miracula esse Dæmonum præstigias, meque redarguunt per Apostolos aliosque sanctos, qui miraculis inclaruerunt, cum ego loquar de miraculis, quæ sunt ex invocatione Divorum. An non hæc docuerunt *Zwinglius* & *Oecolampadius*, qui & apparitiones animarum tribuunt Dæmonum ludibriis? Quid hoc calumniatore impudentius? Rursus quod dixi forsitan meæ fuisse infelicitatis, quod hactenus neminem mihi nosse contigit, qui non sit factus seipso deterior, huc detorquet, quasi in universos dictum. Objicit mihi *Oecolampadium*, *Capitonem*, *Zwinglium*, & ple-rosque alios, rogans in quo degenerarint. Cum *Pellicano*, posteaquam se prorsus addixit Evangelio, nihil habui commercii, is certe Epistolis editis multo alium se declaravit, quam expectaram, aut quam olim se præbuit. Cum *Oecolampadio*, cujus ingenium & doctrinam amavi, fateor, nihil jam annis aliquot fuit familiaritatis. Cum *Zwinglio* semel atque iterum egi convivium, colloquutus aliquoties ante annos octo. Quo tempore hominem libere admonui, ut à novis dogmatibus abstinere. Eam admonitionem tum aut boni consuluit, aut probe dissimulavit. Cum *Hedione* semel duntaxat, quod sciam, egi convivium, nec inter nos ullus fuit sermo peculiaris. *Capitonem*, fateor, amavi familiariter, visus est mihi tum vir pius & humanus. Nulli horum remissi civilis amicitiae tesseram, familiaritatem abrui, ne vulgus existimaret nos in dogmatibus consentire. *Pellicanum*, ex quo *Tigurum* commigravit, vidi nunquam, ne *Capitonem* quidem posteaquam se contulit *Argentoratam*. Itaque quales olim fuerint utcunque nosse potui: quales nunc sint haud novi, nisi si quid ex Libellis conjici potest, à quibus tamen jam triennium abstinui, sentiens me tali lectione nihilo fieri meliorem. Si quid in eos vulgo jactatur, non sum tam levis ut ea mittam in litteras: & si quid nossem arcani criminis, haud evulgarem, utcunque provocat hic seditionis artifex. Certe *Vulturium* alio candore fideque fuit olim, quam nunc se declaravit esse. In summa, quantum è scriptis aliisque signis conjicere licuit, nullus est omnium, in cujus fidem hujus animulæ salutem velim committere. Porro quod in hoc quoque sese æquant Apostolis, quod nihil omnino gerant vi, scio multos non sine risu lecturos. Fortasse nec hoc quod suos martyres conferunt cum priscis Ecclesiæ martyribus, qui sanguine suo testimonium reddidere Christo. Si illos recte conferunt cum *Stephano* & *Laurentio*, merito Cæsar conferendus est cum *Nerone*, *Diocletiano*, & *Maxentio*.

Calumniosum mendacium appellat, quod dixi, fecun-

cundum istos Christi sponsam tot annis cæcam fuisse, stertente sponso. Negat sponsum stertere unquam, quasi non dixerim hoc *εἰρωνίως*. Atqui qui vocant abominationem & idololatriam, quod Ecclesia tot annis religiose coluit & docuit, nonne illis cæca fuit stertente sponso? Qui docent Baptisma nulli necessarium ad salutem, qui docent in Eucharistia nihil esse nisi panem & vinum, aliaque permulta similia, qui dicunt veteres Ecclesiae Doctores scripsisse meras ineptias, & periculum esse ne omnes sint apud inferos, nonne faciunt cæcam Ecclesiam? Erat & illud ingens mendacium, quod *Lutherum*, quem prius tantum non pro Deo habebant, nunc illis scripsi delirare. Nec agnoscunt hyperbolen, non admodum inverecundam. Cujus dogmata ut oracula suscipiebant, adeo ut pro illis irent in ignem, quem Pontificibus, Synodis generalibus, & omnibus Ecclesiae Doctoribus præferebant, quem nusquam labi prædicabant, quantum abest ut pro Deo habuerint? *Nunc*, inquit, *non delirat omnino nobis. Nobis, nobis*, qui sitis, nescio, in genere locutus sum. Eas voces, *delirat Lutherus, scribit humano spiritu*, quotidie audiebamus *Basilea*. Si semper velint respondere per *nobis*: omnia mentitus est *Erasmus*. Nam mihi de ignotis quidvis ipsi possunt confingere. Illud qua fronte multi lecturi sint, nescio. Scribit, *profer vel unum, cui sermoneis à nostris ademptus sit, eo quod diversam Religionem sequatur*, cum constet alicubi multos pecunia mulctatos, quod Eucharistiam recepissent in vicinis pagis: de spoliatis templis, de accisis censibus multorum tanto. Exagitat & illud, quod scripsi, levissimum quemque istis sectis accedere, nimirum de vulgo ac mihi notis loquens. Sunt enim in his plerique tenues, decoctores, profugi, desertores instituti sui, novarum rerum ac licentiæ cupidi, juvenes, mulierculæ incogitantes, operæ mercenariæ, parum cordati, erronei, milites, quidam etiam criminibus infames, per hujusmodi magna fabulæ pars initio gesta est alicubi, rursus testor me de notis loqui. Quales sint *Argentorati* non novi. *Quæ stulta sunt*, inquit, *Mundi, elegit Deus, sed inter istos sunt aliis titulis clari, quos hic non referam*. Ut ostendat non esse leves omnes, qui Evangelium amplectuntur, profert nobis Principem *Hessorum*, quem eximium Germaniæ decus vocat, & Electorem *Saxonia* Ducem, quorum uterque mihi ne de facie quidem notus est, uterque longo regionum intervallo à nobis diffusus, ut ad nos vix tenuis famæ perlabatur aura. Quid illi probent, improbentve, nescio. Mihi non fit verisimile illos per omnia probare, quæ ab istis vel fiunt, vel scribuntur, præsertim de Eucharistia. Itaque cum illa scriberem, nihil minus cogitabam, quam de Principibus, & tamen nihil prohibet eundem esse Principem & levem. Quam contemnant opes Evangelistæ, quantumve habeant in scriniis, nescio: de quibusdam parum secundus est rumor. Hic scilicet ex arte movet affectus à misericordia, clamitans ipsos solos esse, quibus & paupertas & divitiæ probro dentur, quis non illachrymet? At quid mirum si inter multos egenos, sint aliquot opulenti? Paupertas si necessitatis est, nulli probro vertenda est, sed illi risu digni, qui se venditant Evangelii nomine, cum nihil habeant Evangelicum præter egestatem. Eos quoque merito quis taxet, qui sub umbra nominis Evangelici colligunt opes. An nulli sint qui hoc egerint, tempus omnia retegens patefaciet. De regno quod scripsi, plebem lingua temperare, Magistratum nihil gerere, nisi ex ipsorum sententia, senatu movere, qui à doctrina ipsorum dissentiant, conjicere in carcerem, qui verbo ipsos tetigerit, foederibus sese communicare, an non hoc est regnare? Damnavit hoc in illis egregius ille vir, *Jacobus Faber*, cum metu cesserat *Galliis*, & in *Germaniam* concesserat. Multa præteream oportet, tanta est hujus loquacitas, tam tragica verborum singulorum exaggeratio. Dixi quosdam istorum importunis scriptis, ac seditiosa prædicatione effecisse, ut res in diversum cesserit, & pro captata libertate duplicata sit servitus, iisque tyrannis sit addi-

ta, quos conabantur à tyrannide deicere. Si nusquam sunt aut fuerunt, in quos ista quadrent, mentitus est *Erasmus*: si multi tales sunt, nihil frontis habent isti, qui nusquam non exaggerant, quod diris, immanibus, atrocibus, in ipsos confectis mendaciis Principes & Orbem universum in eorum exitium concitaverim. Sed non audebunt, opinor, inficiari, *Lutherum* violentia scribendi, convitiis & sannis multorum animos vel abalienasse, vel etiam adversus doctrinam ipsius irritasse. Hoc ipsi fatentur in hoc ipso Libello. Idem fatentur de *Pharello*. Quid? Videtur *Lutherus* omnia fecisse, ut Pontificem, Regem *Anglia*, Ducem *Georgium*, Cæsarem, quem & ipsum odiose perstringit, ad Evangelium pelliceret? Videtur *Zwinglius* nihil intentatum reliquisse, ut Episcopum *Constantiensem* attraheret? Omitto cæteros. *Reprehenderunt*, inquit, & *Apostoli vitia Judæorum ac Gentium*, sed illorum objurgatio multo caritatis melle condita est, nec omnino quicquam simile. *Christus* interdum stomachatur in *Pharisæos*, sed is noverat omnium corda. *Paulus* appellat Pseudapostolos, canes & operarios malos, abstinens interim à nominibus. Hæc omnia videri possint blandimenta, si conferantur cum his quæ quidam Evangelici scripserunt in Pontificem, Episcopos omnes, in Sacerdotes, & Principes Christianos. Nec statim quemlibet decet, quod decuit *Paulum*. Indecore clamant in alios, in quos possunt atrociora retorqueri. Quæ, inquit? Ut nihil aliud, hæresis & schisma. Qui verbis odiosis proponit, quæ commode proposita fortasse probari poterant, num is omnia facit, quæ poterant omnes allicere? Doctor *Wesellus* multa habet cum *Luthero* communia, sed quanto Christianius ac modestius ille proponit sua dogmata, quam istorum plerique faciunt. Non inficiatur hic Bucephalus inter Monachos olim existisse viros eximios: quin fatetur & hodie tales esse aliquot? Caterum qui potuerunt esse pii, qui ceremoniis utebantur, qui sacrificabant, dicebant preces, jejunabant ex præscripto, utebantur delectu ciborum, quæ omnia constanter affirmant adversari Evangelio? Adeo ne rapuit istum mihi maledicendi libido, ut eodem in Opere loquatur pugnantia? Dejecerunt, ut inquit, in multorum conscientias regnum Pontificis, sed idem antea in suis conscientias fecerant innumerum, nihil habentes penſi. Quanquam ego de conscientias non sum loquutus, sed de externa tyrannide, sic enim illi vocant Ecclesiasticam potestatem. Interim quod dixi de sævitia quorundam Theologorum ac Monachorum, sic interpretatur quasi in singulos & universos dixerim, videtur omne proloquium indefinitum habere pro universali.

Probat hoc votum meum, ut qua officiant pietati commoda prudentique curatione sanentur, qua pia sunt, in his animo Christiano consentiamus, qua sunt adiutrix, sinamus in his suo quemque sensu abundare: qua sunt ardua, nec adhuc ad plenum discussa, sic in aliud tempus prorogentur, ut interim maneat inter sententia discordes, benevolentia concordia, donec & illa Deus olim revelare dignetur. Denique si quid irrepsit malorum, fiat quod a probatis Medicis fieri solet, vitia rerum tollantur, non res ipsæ. Hoc consilium meum probat hac sane lege, ut ipsi nobis pronuntient, quæ pietati officiant, quæ sint media, quæ ardua: & inter ardua ponit dogma de Eucharistia. Hoc demiror qua fronte nobis concedent, qui fortiter affirmant esse sceleratissimam idololatriam adbrare panem pro Christo, cum vestes sacras, & imagines, preces horarias, præscripta jejunia nullo pacto ferant. Si dogma de Eucharistia tam arduum est, ut nondum ingenium humanum potuerit assequi, cur asseverant quod non intelligunt? cur nos tot onerant convitiis, qui simpliciter quod ab Ecclesia traditum est amplectimur? His igitur conditionibus nobis offerunt pacem, si Pontifices, Episcopi, Principes & plebeji simul respiscamus, & quicquid ab istis factum est, aut futurum, fateamur esse merum Evangelion. Id ni fiat, dira minitantur.

Tom. IX. K k k k k z Pē

Petunt ut simus uno Sacro contenti, sed absque Christo, contra quam tot seculis credidit Ecclesia. Cæterum *Erasmus* scripsit, nullam reperiri locum in Scripturis divinis, unde certo constet Apostolos consecrasse panem & vinum in carnem & sanguinem Domini. Quid tum postea? Num igitur non consecrarunt? Sed nec ullus est locus unde constet eos non consecrasse. At finge Apostolos nunquam consecrasse, quod dictu absurdum est, cum audierint à Domino: *Hoc quotiescunque feceritis, in memoriam mei facietis*: Et *Paulus*: *Hoc accepi à Domino, quod & tradidi vobis*: Nec dubitandum sit, quin & ipsi fecerint, & aliis faciendum tradiderint. Num ideo vanum est quod *Christus* instituit, Ecclesia tenuit? Sed istis persuaderi non potest, hunc esse germanum sensum Scripturæ. Unde igitur constat illis non esse ibi corpus Domini? Negant Patres hoc sensisse, quod nos interpretamur. Ad id quid respondeam, nisi manifestum esse mendacium, cum tot sint loca in Priscorum libris, quibus evidentissime declarant quid sentiant? Sed *Erasmus* dixit, se posse in *Oecolampadii* sententiam pedibus ire, nisi impediretur tanto Orbis consensu. Dixi, fateor, sed quid hoc est aliud, quam profiteri me cum Ecclesia sentire Catholica, quam voco Scripturarum interpretem, & quod isti docent hæreticum videri? Quidam hoc adjecerant, mihi videri meliorem *Oecolampadii* sententiam, ni obstaret Ecclesiæ consensus. Hoc falso falsius est: dixi in privato duntaxat colloquio, eam esse simpliciorum & expeditiorum, hoc est, paucioribus quæstionum difficultatibus involutam: si meliorem judicarem, eam profiterer. *Plurimorum*, inquit, *consensus interdum maximus est error*. Sed multo frequentius paucorum consensus maximus est error. Si iste non credit Ecclesiæ, facit quod solent hæretici: si novam quærit Ecclesiæ, facit quod solent schismatici. Fatetur Christum haberi & edi à fidelibus, nec quicquam vult addi, cum ipsi addant non substantialiter, sed spiritualiter. Si illi clament, in Eucharistia est corpus Domini, sed in signo tantum, non in substantia: nosque profiteamur corpus Domini, nihil addentes, quid aliud efficiet nostrum silentium, quam ut illis videamur assentiri? Nec pudet istum denuo Christianismum, qui fuit hætenus in Ecclesia, conferre cum impia superstitione Ethnorum, imaginem Crucifixi cum imagine *Veneris*, nostros Divos cum Dæmonibus, somnia *Platoniorum* de prima causa & *logo*, cum firmitissima fide Christianorum, de Patre, Filio & Spiritu Sancto! Ait Gentes non coluisse idola pro Diis. Ne loquar de vulgo, ipse *Plato* docet statuas scite factas animari à Dæmonibus. Si Gentes non coluerunt simulachra pro Diis, mentitus est *Paulus*, qui scribit Gentes coluisse creaturam pro Creatore: insigniter delirat *Esaias* Cap. XLIV. Si quid hujusmodi fuisset à me scriptum, quam atrociter impingeret blasphemix crimen? Hæc eo toties inculcat, ut persuadeat hoc quod agunt, non esse minoris facilitatis, quam quod egerunt Apostoli: ac Gentes Judæosque non minus probabiliter potuisse tueri suam Religionem, rejecto Evangelio, quam nos tuemur Ecclesiæ Catholice ritus ac dogmata. Hoc non minus impium quam absurdum, ut illis donemus, fateamurque paria, quæ nihil habent simile, cum ipsi fateantur initio opus fuisse miraculis, merito requiremus & ab istis miracula. Si nobis tot Ecclesias obijciant pro miraculis, responderi potuit olim *Arianos* plures habuisse Ecclesias quam Orthodoxos, & *Manicheam* Sectam latius patere quam Christianam Religionem, quanquam isti si cum Orthodoxis conferantur, quota portio est Orbis Christiani? Si martyres suos nobis obijciunt, constantiores sunt in sua persuasione *Judæi*. Porro nihil est facilius quam apud homines fingere Spiritus testimonium. Ut ex illis multi sint vita innocentes, certe nullius adhuc videmus tam insignem sanctimoniam, ut miraculorum loco possint esse mores Apostolici. Mihi indignatur, quod attigerim ipsorum, ut ait, Ecclesias, innocuas & nihil nisi Chri-

stum quærentes, cum ipsi non vereantur totius Orbis Ecclesias, Ecclesiæ primates, universumque gregem Christi, idololatriæ & blasphemix scriptis omnibus imsimulare. Sed jamdudum me tædet hujus Scriptoris gloriose loquacitatis: nihil novant, ut ait, nisi quod officiebat pietati, nullam dare volunt seditioni causam, sed omnia fieri omnibus, quatenus licet incolumi ipsorum doctrina, quam certo certius sciunt Christo probari. Parati sunt propter Evangelium omnia perdere, modo ne *Christus* ipsis auferatur. Studeant prodesse omnibus, lædere neminem. Aguntur Spiritu Dei, unde non possunt recedere. Quid multis? Illos post Evangelicum agonem manet æternæ vitæ præmium, nec, ni respiciamus, exitium atrocius supplicio *Sodomorum*, nos, inquam, qui occidimus innocuos verbi Ministros, qui totis viribus repugnamus Evangelicæ veritati, qui Spiritui Sancto pertinaciter resistimus, qui colimus idola, qui blasphemæ fumus in Christum, qui perperam interpretamur canonicam Scripturam, qui prorsus ignorantes Christum, Satanam colimus: tales enim facit omnes, qui à dogmatibus ipsorum dissentiant, in me sic debacchatur, nihil aliud crepans quam luculenta *Erasmi* mendacia, contumelias & injurias in Christum, quod in quorundam Evangelicorum mores ausus sum hincere. Et non vident ista tam atrocia crimina, in Cæsarem, in tot Orbis Christiani Principes, in tot civitates Christum religiose profitentes, in tot Ecclesias, in tam late patentem Christi gregem recidere? Atqui severior aliquis diceret, in conciliabulis hæreticorum nec esse Christum, nec Christi Spiritum, nec sacras Litteras, nec pietatem, nec veniæ spem. Sunt qui hæc de istis & sentiant & scribant, qui Principes extimulent ad tale genus hominum funditus è medio tollendum, quin in eos ista evomunt quibus in me debacchantur? qui hætenus calumniam cohiberi, quamlibet à summaribus viris etiam convitiis oblagitatus, qui diligentius, quam istos scire expediat, hoc ago, ut citra sanguinis effusionem componatur dissidium, adeo ut censuerim satius esse Sectas hoc quo nunc sunt loco finire, donec vel tempus vel Deus ipse remedium aliquod adferat, quam totam *Germaniam* miseri credibus. In *Eckium*, in Episcopum *Ruffensem*, in *Jodocum Clithoveum*, in *Joannem Cochleum* elingues sunt, in *Erasmus* bilem omnem effundunt, ut appareat privatum esse odium, & ebrioli cujusdam instinctum. Sed hunc stomachum si conceperunt è scriptis meis, quibus testor mihi non probari Sectas, cur tam diu dissimularunt? Sed nondum commigrarat *Argemontanus* ille mirabilis concitandæ seditionis, & mox turbatis rebus, alio profugiendi artifex: ille qui loca ex omnibus Epistolis meis ad calumniam idonea enotaret, monque fingeret sibi librum à fratribus clam creptum. Qui adeo flagrabat impotenti odio, ut hunc librum è mendaciis & convitiis non aliter contextum, quam cento contextitur ex pannis, non potuerit expectare, sed fortim emisit insulsissima scholia, & interim mihi scribebat blandas Epistolas: Eram dominus ac præceptor, à quo libenter admoneretur, qui sine imagine mei non poterat vivere, qui proximis ad me litteris etiam consolatus est me, hortans ut læto essem animo, contemnens rabulas loquaces & scribaces: denique jamdudum edita Epistola mea, quod me facturum scripseram, in suis ad amantissimum meum litteris volebat mihi commendari, & interim hæc parabantur, tanta arte mordacia, ut magis lædar laudatus, quam convitiis affectus. Et hi se cum Apostolorum sanctimonia conferunt, cum hoc *Paulus* factum propius accedat ad exemplum *Judæ* proditoris, quam *Christi*. Ha magnifica verba, cum talibus conjuncta moribus, quos in multis comperimus, quid aliud esse possint quam mera hypocrisis? Sed quid aliud expectemus ab his qui profitentur esse fas Evangelion, hoc est, Sectam, saltem exterioris Ecclesiæ judicio damnatam, fucis ac technis propagare? Cur hic artifex non apposuit nomen suum? Ministri verbi apud *Argemontensem*. Omnes ne?

ne? Quam fronte igitur tantum laudem congerunt in seipsum. Praeclaram vero laudem hic, quisquis fuit, conciliavit *Argentoratensibus*, qui tales alant concionatores; tum Ecclesiasticis, qui tam vano, tam calumnioso, tam seditioso Libello vel adfuerint, vel faverint! Equidem optarim illi Republicae feliciora, quam ut non habeat sapientiores Ecclesiasticos, quam hic est, qui scripsit hunc Librum.

Exciderat unum mendacium: Ajunt me mitiorem esse in *Luthero* quam in ipso, *Melanchionem* à me laudatum etiam. Laudavi *Melanchionem* ob ingenii candorem, & industriam in provehendis bonis litteris, sed semper exceptis dogmatibus. Is cum plurimum tribuat *Luthero*, tamen non est adeo offensus, neque *Diatriba*, neque duobus Libris *Hyperspistis*, ut mihi renunciarit amicitiam, aut quicquam in me scripserit amarulentius, cum isti ob actum vel admonitum verius *Vulvarum* tam impotenter in me debacchentur. Quam fuerim motus in *Luthero*, declarant duo libri quibus illi respondeo. Quod si *nas* pronomen, rursus declarat *Argentoratenses*, in neminem Ecclesiasticum adhuc quicquam scripsi atrocius. In populum *Argentoratensem* ne verbum quidem unquam effutivi, ut qui illic neminem norim. In Ecclesiasticos quid effudi convitiis? Tantum indicio me nonnihil suspicari de *Capitani* vassicie. Cum *Melchione* leviter expostulo, quod Epistolam meam ad Senatum, nec reddiderit, nec dissimularit. *Orbane* nunquam respondi. Typographus ille famulo meo negavit se esse Evangelicum. Et haec sunt graves illae causae, cor tam querulum hunc Librum in me evulgarunt. Nec dubito quin Magistratui persuaserint me graviter laesisse famam ejus Republicae, cum nec in Ecclesiasticos, nec in populum, nec in Magistratum, usquam stringam calami cuspidem. Ajunt se in hoc incumbere, ut omnibus fiant omnia, parati summa cum mansuetudine & modestia reddere cuilibet poscenti, vitae doctrinaeque suae rationem. Poterat aliquis hoc credere verum, nisi hic Liber tam maledicus, tanta ardore seditionem instructus, reclamaret. Manifestae vanitatis est & illud, quod ait multos hoc summis eniti viribus, ut ipsos extinguant funditus, cum hactenus tanta lenitate tolerentur à Caesare, Principibus & Episcopis, quibus non erat difficile sic istos tractare, quemadmodum tractati sunt Agricolaë tumultuantes; sed quidam Principum lenitate abutuntur, semper ad deteriora proruentes, & hoc, ut videtur, agentes, ut ipsi Principibus sint formidabiles, utcumque jactant se omni carnis praesidio destitutos, solo verbo Christi praesidio fretos, veritatem praedicare. Si *Pulsarius* est, ut hic asseverat, in ovili Christi, gaudeo: certe in eadem Ecclesia non sumus, nec est quod posthac metuat *Erasmus* hortatorem, posui vanum de illo sollicitudinem. Quin & illud illi per me licebit, quoties volet scholis ac libellis meum nomen in frontispicio praeferebantibus ludere. Nec mihi tamen, nec ulli mortalium, cui natus sit ullus, persensurus est, se hac animo puro simplici facere. Si tam excocto animo nunc fert paupertatem Evangelicam, bene habet, quanquam pridem non unis ad me literis de exilio egestateque sua questus est. Quod si tantopere displicent illi Episcopi, conferat se licebit ad suum Principem *Carolus Gelria* Ducem, cui notus est, cuique scribit tam familiariter.

Deventum est tandem ad epilogum hujus sanctissimi Operis. Negant, ut ait, se adferre nova dogmata, sed instaurare vetera: Quasi vetera non sint, quae ad hunc usque diem ab annis mille quadringentis docuit ac servavit Ecclesia, magno Orbis consensu, aut quasi ipsis constet, quid Apostoli tradiderint suis Ecclesiis. Si Ministri verbi nihil addere debent Scripturis, cur *Paulus* ausus est quaedam statuere in Ecclesiis, quae Dominus non docuit? An non illud novum dogma: hic panis consecratus est corpus Domini, hoc vinum est sanguis Domini? Corpus sub pane est sine sanguine, sanguis sub vino est sine corpore, neutri adest anima? An non novum est: in Eucharistia nihil est nisi panis & vinum?

An non novum, baptismi nulli necessarium esse? Docent purum & putum Evangelion: quodnam? Ut per fidem ab uno Deo, per unum Servatorem & conciliatorem nostrum *Jesus Christum* omnis & justitia & salus petatur. Quid his verbis religiosius? At quantum in his latet veneni? Impium est invocare Divos aut colere, cum nihil possint apud Deum. Impium est orare Sacerdotes, ut in Sacro precentur Deum pro ipsis. Sola fides justificat, nec refert cujusmodi sint hominis opera. Nihil opus est operibus satisfactoriis: nam hoc est diffidere Christo, qui pro nobis dependit. In Purgatorio nulla est satisfactio per cruciatum: inutilis est Confessio: nam hoc est justitiam ab homine petere. Haec omnia latent sub illis religiosissimis verbis. Ceterum quo consilio toties in hoc sermone praetermiserit Spiritum Sanctum, non satis intelligo. Vercor ne sub hoc quoque lapide dormiat scorpius, quem nobis post injecturi sint. Nam & hoc profitentur, se initio quaedam dissimulasse, quae suo tempore pro captu hominum proferunt. Negant se alio spectare, quam ut prosint omnibus, hoc si suo nomine proprie scribunt Ecclesiasticis *Argentoratenses*, *ἐπίσκοποι*: Sin omnium nomine quos Evangelii titulus complectitur, nimis impudens mendacium est. Atqui ego in genere sum locutus. Negant se recessisse ab Ecclesia, cum sint ejecti & scripti ab his, quorum vita talis sit, ut quidvis potius illos comprobet esse, quam Ecclesiae consortes. Hoc Caesari ac *Ferdinando* defendendum relinquo, qui se putant Ecclesiae consortes. Quanquam cum ipsi doceant, soli Deo cognitum esse quis ad Ecclesiam pertineat, praeterquam quod quisque sibi conscius est: cumque doceant, nihil ad justitiam referre qualia sunt nostra opera, unde judicant illos alienos esse ab Ecclesia? Ex affectu mentis? Hunc solus novit Deus. Ex factis? Ea qualia sint, nihil refert, modo fides adsit. Ajunt se idem negotium agere quod agebant Apostoli. Id si verum est, nos quotquot ab illis dissentimus, aut Judaei sumus oportet, aut Ethnici idololatrae. Litterarum studia quantum provebant nescio, certe gravant illa non mediocri invidia. Morigerantur omnibus Principibus, Episcopis & Magistratibus, quatenus licet illa pietate; sed quicquid ab ipsis non traditur probaturve, laedit pietatem. Abhorrent ab omni tumultu & seditione sic, ut non alius magis; verum, si nemo repugnet illorum instituto. Non agnoscunt eos qui sub Evangelii titulo serviunt ventri suo. Quam multos hic commemorare possum, quos multi suspiciunt pro coryphaeis, non modo agnoscunt. Et quid prodigii, si sunt in hoc numero qui nepotes, ganeones & aleatores amplectuntur, cum sint qui eadem faciant? An nullis artibus instructi, nulla malorum fiducia freti, sola in Christum fiducia nitantur, aliis judicandum relinquo. Nunc audi *dinosin*, & illacryma: *In tam mites, inquit, oviculas, in quas fremit armatus mundus, tam diris mendaciis & calumniis importunis debacchatus est Erasmus, ac veluti classicum cecinerit toti Orbi. Quis ita lenis, inquit, quis ingenuus tam mitis & bonus, qui non quamprimum sumenda arma posset in eos, qui professi salvificum Evangelium Jesu Christi, vivunt tamen ipsi flagitiosissime, & confundant, incurrant, perdantque seditiosa omnia, optimis pessima sufficiant, solvant potestatem Principum, plebem in optimos quosque arment, subinde tumultus excitant, ad arma identidem nullis de causis procurrant, foveant quoque sceleratissimos, sint in bonos veri Phalarides, omnem religionem aboleant, ut certissimus expositum Paganismus. Ecquis enumeret, quot quaque inmania & importuna in nos crimina ea simul falsissima, quaque diritate torset? Sic ille. Utrum haec est vox mansuetissimae & omnibus placere cupientis oviculae, an lupi potius, ejulatu caeteros lupos ad lanienam provocantis? Dicis hunc quisquis est rhetoricen didicisse. Sed Rhetoribus quidam concedunt mentiri, modo in loco & arte, at idem Evangelico viro turpissimum est. Esse qui sub Evangelii titulo perditte vivant, fatentur ipsi quoque: quod perdant seditiose omnia, quod optimis pessima sufficiant, à mul-*

Kk kk k 3 tis

tis in eos dicitur, à me nihil aliud scriptum est, quam quod cum vetera novent, nihil tamen adferant melius. Quod solvant potestatem Principum, quanquam à me scriptum non est, tamen multis videbitur ab ipsis verissime dictum, ac pulchre quadrare in quosdam, qui procacissime proscindunt quoslibet Orbis Monarchas, qui nec Pontificem, nec Episcopos suos agnoscunt, qui nec Cæsarem interim habent pro Cæsare. Ego nihil aliud scripsi, quam mihi videri quosdam istorum moliri Democratiā. Quod plebem arment in optimos quosque, non ex meis scriptis depromptum est, sed ex ipsorum conscientia. Quod nullis de causis procurrant ad arma, belle exaggerat, cum ego dixerim frivolis de causis: Quod foveant quosdam impure viventes, perspicuum est, nec ipsi inficiantur: Quod in bonos sint meri *Phalarides*, à me nusquam est scriptum, sed faciebat ad *dinosin* rhetoricam. Eos omnem abolere Religionem à plurimis dicitur, à me nusquam est dictum. Certissimum exspectari Paganismum, nusquam in meis legitur: tantum dixi me vereri, ne ad hunc modum luxatis, & in dubium vocatis omnibus succedat Paganismus. Quantum hinc in una *dinosi* mendaciorum, quanta diritas, quantum seditionis excitandæ studium? Ac toties recinit nobis illud *nos, nos*, quasi quicquam horum scripserimus in *Argentoratos*. Et ubi est ista diritas in scriptis meis? Durius pene tracto meos, & illi silent, iste vociferatur. Mire vero gravantur gratia & auctoritate mea, cum isti pro ludo habeant conspuere *Erasmum*. Ægre habet hunc, quod hoc tempore prodierit Epistola mea, quo tractatur de perdendis Sectis: non prodisset, si me intactum reliquissent. Si fuit intempestiva purgatio mea, illi imputetur, qui bis insperfit lutum. Appellat non solum litterarum, verum etiam omnis rectoris iudicii hostes, qui meam Epistolam curarunt Germanice vertendam. At Magistratus, qui id me dissuadente curavit, putat se hisce titulis indignum. Belle vero me excusant, quod hæc tam dira, tam luculenta mendacia non ex me conflexerim, sed à vanissimis & perditissimis delatoribus stulta credulitate receperim, cum non narrem, nisi aut confessa, aut comperta, pleraque ab ejus Sectæ symmystis delata. Jam proferant vel unum Evangelicum, qui per me sit periclitatus, cum sint quibus caverim, quibus fortunulis meis sim opitulatus.

Nec tamen ullum hic finem facit iterandi, dira, sæva, cruenta, incredibili crudelitate conficta mendacia. In hominem nihil dicam, neque enim certo novi quis sit, certe Liber hic vanissimus est, sycophanticus & seditiosus, nec minus stultus quam indoctus. Audi mihi furiosum artificem: *Incessit Erasmus ea qua in tot jam Regionibus & Rebus publicis, non per istos sceleratos Evangelii fucos, sed per sinceros ejus sectatores, pientissimos Principes, gravissimos Senatores, consentiente & id optante ex plebe optimo quoque ad ipsissimum Dei verbum immutata sunt. Taxantur nominatim Tigurum, Basilea, Argentoratum, horumque Ecclesiæ, quos nova Ecclesia Patriarchas, & novi Evangelii Episcopos vocat. Et hos solos, inquit, qui scilicet Christi gloriæ ex animo student, nos hic defendere volumus, &c.* Seditiose spiritus, ut paucis respondeam: Si mihi persuasum esset, vos omnes sequi sinceritatem Evangelii, jam essem in castris vestris. Id non esse, sat arguit vestra inter vos dissensio. Et si persuasum haberem, quicquid mutatum est, ad ipsissimum Dei verbum novatum esse, non possem non probare. Atqui cum isti nusquam non incessant ea quæ tot seculis recepta sunt, in quot pientissimos Principes, in quot graves Senatores, in quot Regiones, in quot Civitates, in quot hominum millia contumeliosi sunt? Obijciunt nobis Evangelion, Christum, Christi Spiritum, Scripturam, nihil horum Ecclesiæ Catholicæ deesse putamus. Sed ubi à me taxatur *Tigurum*? An quia scripsi amico, quam seditiose *Zwinglius* rem gerit *Tiguri*? Ubi taxo *Basileam*? an nominasse taxasse est? Nullam Rempubicam usquam lacefso, sed nullam minus quam *Argentinensem*, & tamen ingeruntur ad invidiam nomi-

na Civitatum. Ista scribunt, qui sic abhorrent à seditione ut nemo magis. Ecclesiastas appello *novæ Ecclesiæ Patriarchas*, & *novi Evangelii Episcopos*, sed aliquanto civilius opinor his, qui eisdem vocant *Hæresiarchas*. Nam Episcopi vocabulum ipsi sibi vendicant. An non novum adferunt Evangelion, qui secus interpretantur quam hæcenus interpretata est Ecclesiæ? Anima Scripturæ sententia est. Frustra consentiunt in verbis, qui sensu dissident. Nec potest subsistere novum, nisi subverso vetere. Ubi tandem Ecclesiastas reos perago læsæ majestatis? Ita, ut ajunt, scripsi ad *Borze-mum*: *Qui se venditant Evangelii titulo sic forme rem gerunt, ut vel ad nequitiam, vel ad opes, vel ad anarchiam, & quicquid libet audendi impunitam licentiam spectare videantur?* Quis non perspicit hoc in Ecclesiastas non esse tortum, in quos citius cadat regni suspicio, quam anarchiæ? In populum Evangelicum hæc dicta sunt, nec in totum tamen, cum addam *ferme*. Postremo in Pseudeuangelicos, quos & ipsi detestantur: id meus arguit sermo, *qui se venditant Evangelii titulo*. Cur offendit sinceros Evangelii præcones, nam tales videri volunt, quod in falso nomine Evangelicos dictum est? Quis igitur erat locus querimoniarum de atrocibus & exitiabilibus calumniis in nos, & in nos intentatis? Toties enim illud *nos, nos*, audire cogor, cum nondum liqueat, quod animantium genus sub illa lateat syllaba? Et ubi est illa temeraria ira, quæ mihi sensum humanitatis excussit. Sibi magis irati videntur, qui Principes in se irritant, nec id facere desinunt. Qui nihil non torquet ad calumniam, qui nihil non tentat quod faciat ad seditionem, qui toties sine causa repetit loculenta mendacia, atroces calumnias, injurias in Christum, nunc dicit, cum fecerimus id tam simpliciter, tam candide. Et ne quid omittat homo simplex & candidus, profert & illud in medium, quod scripsi ad *Oecolampadium*: *Optimum erat hoc temporis statum à vobis nec laudari, nec vituperari: quod si non queat obtineri, suggillari malim quam predicari, præsentim vester.* Jam, inquit, cum certo sciamus, nos esse Christi, non possumus quenquam solide laudare, nisi eundem nostrum quoque faciamus. Cujus sint, nescio, quid de illis pronuntiatum sit, scio. Si hæc offertur conditio, non ambio ab illis solide laudari. Quod sibi prædicant esse certum, apud me vehementer ambiguum est. Tandem ipse fatetur, quod toto libro in me exagitat. *Cogimur, inquit, sapere non tam demirari quam deplorare, adeo parum Evangelici vigoris relucere in vita, cum datum sit nosse tam multa non infelicitur.* Atqui hoc ipsum est quod ego queror, paucos respondere titulo Evangelii. Sic celebrat suam civitatem, in qua scribit ac vivit. Quo spectet Magistratum animus, novit Dominus. De his nunquam quicquam pronuntiavi. Perquam festivum illi videtur, quod veniam precatur, quod mihi non tribuit magnificos titulos, sed tantum appellat ERASMVVM, sæpe majusculis, subinde & Theologum contumeliæ causa nominans. Sed cur omisit illos splendidos titulos? *Non conveniebat, inquit, ut cui adscribamus tot luculenta mendacia, tot injurias in Christum, eidem tribuamus honorificos titulos.* Quantum otii fuit huic nugoni tam frivola garrienti? Postremo excusat infantiam suam, meamque prædicat eloquentiam inimitabilem. Quid habebat eloquentiæ extemporalis Epistola? Verum cum hic nihil omisum sit artificii, tamen ita de se prædicat, sed visum est Domino nostra ut reliqua, ita & in hac parte humilia esse, & crucem referre, & nostra sola veritate & afflatu Spiritus nituntur. Id si verum credi volumus, alios libellos emittant oportet. Excusans volumen prolixius, non satis, inquit, perpenderamus Erasmi Epistolam esse tam fecundam criminum. Imo nondum araneus ille suppeditarat venenum, ex Epistolis meis undique collectum, cujus emblemata quædam agnosco: atque is, ni fallor, codicem unde collegit, mea emit pecunia. Si tanta quamlibet frivola excusandi tenet istum sedulitas, quin illud excusat, quod professus se responsurum ad Epistolam *Vulturio* scriptam, bonam voluminis partem

tem occupavit exaggerandis his, quæ *Vulturnus* ex Epistolarum voluminibus decerpit, quod nomina, quæ illic vel latebant, vel dissimulata fuerant, hic studiose explanat & inculcat, ut omnium calamos irriter in *Erasmum*: Quod librum mihi respondentem, scripsit ad *Frisios* Orientales, & Inferioris *Germania* fratribus: Quod Epistola, qua se proficitur doctrinæ vitæque suæ velle rationem reddere, tot strophis, tot convitiis, tot mendaciis scatet? Eas nunc, & renumeret harum rerum catalogum, & comperiet in ipsum vere competere, quæ falso mihi impingit, luculenta mendacia. Recte fecerint, si quod pollicentur, præstiterint, si per bonam famam ac malam sic tucantur innocentiam suam, ut pudæ facti obmutescant, qui nunc ipsi obrestant. Veneram ad loquacissimi voluminis umbilicum, simulque putabam fucorum esse finem, verum ut à fucis cœperat, ita in fucum definit. Titulus Auctorem fecit incertum, finis nec Typographum indicat, nec locum excusi voluminis, quæ res arguit & hanc Editionem esse furtivam adversus Magistratus edicta, per eos qui nunquam non parent iussis Magistratuum. Adjectum est, *Argentorati* 21. Cal. Maji, An. 1530. ut lector patum attentus, ibi putet excusum, cum sit scripti voluminis titulus. Quanquam & hic sese proferit impostura: nullus enim est dies 21. Cal. Maji. Præclarum vero de libro suo præjudicium nobis prodiderunt, quem ipsi declatant Magistratui non fuisse placitum. Id ni fuisset, utique civitatis nomen adscripsissent. Atque hinc liquet quam mala conscientia rem gerant, qui Magistratibus suis hic diffidunt, quos habent causæ faventes. Jactant hunc librum facere ad promovendum Evangelium, atqui inter Magistratus sunt aliquot tam cordati, qui perspicunt talibus scriptis impediri quod explicatum esse cupiunt, & abalienari quos vellent allici.

Haftenus ad Epistolæ Apologeticæ nœnias. Quod reliquum est, obtestor vos, amici carissimi, ne qua fallæ religionis species imponat simplicitati vestræ, ne quis vos effascinet, ut ab Ecclesiæ consortio recedatis, sed stantes in timore Dei, exspectate divinum oraculum per eos, penes quos Dominus Ecclesiæ gubernacula esse voluit. Non fugit illos, multa irrepsisse in usum Ecclesiæ, quæ prorsus amputanda sunt, multa quæ corrigenda, & huc incumbunt serio Monarchæ, ut turbata tranquillitetur, depravata corrigantur, impia refectentur. Sunt permulta, quæ privato cujusque studio citra tumultum queant corrigi: sunt quibus peculiaribus plebiscitis liceat mederi. Velut festorum turbam Episcopi aut Magistratus possunt minuere, per eosdem sordidum hoc Sacrificulorum genus amoveri, Sacerdotum indecorus quæstus coerceri, vita recentior refrenari, tyrannis, si qua est, premi. Si cui non placeat Monachorum vulgus, eligat è multis optimum quemque. Si totum displicet genus, suos quisque liberos & uxores ab illorum consortio contineat. Nemo cogitur ut illis donet, legetve quicquam. Si in sua quique parochia curent, ut sint idonei verbi divini dispensatores, excludentur Ordines Mendicantium nullo tumultu. Si Canonicorum collegia sese ad sacrarum studia Litterarum, vitæque puritatem convertant, magna invidia gravabunt Monachos impure viventes. Quin & ipsi Monachi sibi mederi possunt, si quod dicuntur, esse studeant. Jam quædam amore publicæ tranquillitatis facile remittent Præsules, velut obligationem jejuni-
orum ac ciborum interdictum, tamen si quid hæc gravent, non video. Cui nihil nocet piscium esus, utique non gravatur, imo voluptatis nonnihil habet varietas: cui per ætatem, inopiam, valetudinem, aut aliam quampiam ob causam, incommodum est jejunium, cum non obligat lex Pontificia. Cujus & animo & corpori conducit jejunium, cur se queritur gravatum? præsertim quando Ecclesia, translata in prandium coena, multo tolerabilius reddidit jejunium. Si quis infirmo est animo, aut sibi ignotus est, consulat utrumque Medicum: si quis sibi notus, rectam ha-

bet conscientiam, sibi potest utrumque præstare Medicum. Qui non eget Pontificum indulgentiis, nemo cogitur assensum dare: si quis opus habet, cur queritur? Si quis votis irretitus est, quæ præstare non potest, nisi prætermittis his quæ propius faciunt ad salutem, quærat solutionem nulli non paratam, minimoque parabilem. Qui non est irretitus, abstineat à votis. Tantum illud curæ sit, ne libertas quaeratur carni. Confessionis onus, quæ ratione sibi quisque possit reddere levius, in *Exomologesi* jam bis edita monstravimus. Et si quid de hac novandum, expectetur Ecclesiæ vox. Postremo, si quis est firmiore conscientia, modo ne erronea, nec remordet animus, fruatur sua firmitate, ne turbet aliorum infirmitatem. De repurgando toto Ecclesiæ statu Principibus erit curæ, per quos res absque tumultu geri poterit. Vos interim manete in unitate corporis, non declinantes ad dextram, neque ad sinistram, diligenter caventes à quibusdam, quorum sermo blandus, sed pestilens, ut cancer serpit. Obicitur mala vita Sacerdotum, exaggeratur Pontificia tyrannis, attollitur Monachorum Phalarismus*, promittitur libertas spiritus, hæc esca est, sed sub ea videte, ne lateat uncus chalybs mortem allaturus. Quid autem stultius, quam sic odisse Sacerdotes, aut Monachos improbos, ut ipse te reddas illis deteriore, nec illos tamen reddas meliores? Nullum enim est vitium hæresi aut schismate deterius. Congerantur in unum Sacerdotem, luxus, libido, ambitio, avaritia, & si quid præterea criminum est, totam hanc vitiorum lernam una superat hæresis. Nunquam tam bene fuit actum cum rebus mortalium, ut non multum fuerit querelarum, tum de Sacerdotum ac Principum, tum de populi moribus. Aliis temporibus alia vitia magis regnarunt, nullo tempore non fuerunt. Ita indignemur Sacerdotibus ut & illos & nos homines esse meminerimus. Quæ ferri non possunt, ea Principum auctoritate refecabuntur, multo efficacius quam per nescio quos imperitos medicos, qui malum dum finire medentur, nihil aliud quam exacerbant. Rectius hoc agat *Christus* per *Carolam* Imperatorem summa potentia, summa clementia, parique religione præditum. Hujus animo non defutura sunt *Germanorum* Principum auxilia. Plurimæque res nobis bonam spem porrigunt eodem incubiturum summi Pontificis animum, eam sui propositi significationem dedit. Non succedet Ecclesiæ correctio, nisi à summis oriatur. Id solus Pontifex ac Cæsar præstare valent, & hanc mentem illis indidit *Christus*, nisi nos fallunt omnia. Nos interim agentes superioris vitæ poenitentiam, præparemus nos instanti regno Dei. Ne quid vos moveat quorundam præpropera ferocia, nec hic rerum tumultus ita perturbet, ut despondeatis animum. Graviore procillas olim & tulit & vicit Ecclesia. Sub *Arcadio* ac *Theodosio* Imperatoribus quam inmedicabilibus diffidiis tumultuabatur Orbis, cum nihil usquam purum esset ab *Arianis*, *Origenistis*, *Donatistis*, *Circumcellionibus*, *Marcionistis*, *Manichæis*, *Anthropomorphitis*, *Pelagianis*, quæ pestes non uti nunc, intra populares homines sese continu-
runt, sed ipsos Ecclesiarum antistites implacabilibus odiis committebant, nec ipsis Imperatorum aulis intactis. Habebat Imperator intra eadem mœnia, imo intra palatii muros, *Paganos*, *Arianos*, *Manichæos* & *Orthodoxos*, & tamen auctoritate prudentiaque sua inter tam inconditos rerum motus publicam tranquillitatem tueri potuit, citra cruentas pugnas: tot monstris paulatim repurgavit Orbem, *Paganorum* & hæreticorum templis, primum ademptis privilegiis, mox cum excitarent seditiones, sublatis è civitate templis, postremo funditus deletis sectis omnibus. Accedebant his malis, *Hunorum*, *Wandalorum* & *Gothorum* incursiones. Quanto proclivius erit *Carolo* Cæsari hisce malis finem imponere, qui Reges omnes habet concordēs, Principes morigeros, si paucissimos excipias, omnes, Episcopos omnes consentientes, tum Orbis partem multo maximam,

* Forſan, *Phariſaiſmum*, quamquam illud poteſt ferri.

nam, nec dubitandum est quin pro singulari vitæ pietate *Christum* quoque faventem habeat. Interim ne quis vos dimoveat à recto mentis statu, tantum orate Do-

minum, ut per famulos ac vicarios suos nobis tranquillitatem reddere dignetur. Apud *Friburgum Brisgoia* 1. Augusti, An. 1530.

F I N I S.

DESIDERII ERASMI SPONGIA ADVERSUS ADSPERGINES HUTTENI.

Erasmus Rot. eruditissimo Ulricho Zwinglio, apud inclytam Helvetiorum civitatem Thurguriam concionatori, S. D.

QUONIAM isthuc primum hinc allatum est venenum, Zwingli doctissime, visum est convenire, ut eodem primum iret antidotus, non quod metum ne apud te aut illos cordatos viros lederet existimationem meam Huttenica criminatio, sed ut his quoque mederer, qui vel mihi parum sunt equi; vel natura vitio, libentius ea credunt que ledunt famam hominis, quam qua commendant. Quis enim vir bonus, aut cordatus, non detestetur hoc exemplum, quod Huttenus, nec verbo, nec facto unquam lasus à me, sed sic toties etiam editis voluminibus à me predicatus, ut nemo neque benignius aut candidius, neque crebrius, toties meis litteris apud Primates viros commendatus, subito velut ex insidiis talem Libellum emisit in amicum, etiam tum candidissime atque amantissime de ipso predicantem, cum ista scriberet, nihil omnium minus suspicantem, quam ut ab Hutteno nasceretur aliquid tragœdia. Quid excogitari potuit alienum ab omni humanitate fideque Germanica? quid optatius aut gratius bonarum litterarum hostibus? quid ipsis bonis litteris incommodius? quid Evangelico negotio perniciosius, aut si libet etiam Lutherano, cui se jactat favere? Bellum indixerat Romanensibus, & amicis sincerissime amantem, nulla ex postulatione premissa, tam amarulento Libello inexpectantem aggreditur, ut in nullum hostem adhuc scripseris virulentius. Et interim auxit, ut audio, Libellum, quasi parum ibi fuisset veneni, nec videtur unquam facturus finem, posteaquam semel bellum indixit & Musis & Gratiis. Equidem non invideo illi Helvetiorum humanitatem, qui concedunt latebras, quo tutus sit interrim ab his qui venantur illum ad supplicium. Sed tamen curandum est, ne sic abutatur Helvetiorum humanitate, ut apud eos tuto latitans, tales Libellos ejaculetur in capita quorumlibet de studiis publicis benemerentium, interrim nec Pontifici parcens, nec Cesari, nec Germanicæ Principibus, ac ne Helvetiæ quidem gentis integerrimis viris, quorum de numero est Lodovicus Berus. Hac quoniam scribit apud Helvetios latitans, metuendum est, ne quid hinc olim invidia aut incommodi perveniat ad hanc gentem, quam optamus publica tranquillitate, cunctisque bonis esse florentissimam. Nihil autem facilius quam ferere dissidia, cum difficillimum sit mederi malo semel nato. Bene vale.

DESIDERII ERASMI PURGATIO AD EXPOSTULATIONEM ULRICI HUTTENI.

NUNC vicissim audi, si vacat, Rhetorem Laconicum Asiaticum respondentem, non breviter modo, verum etiam civiliter: tantum enim spongia deterfurus sum, quæ ille in me adpersit, nihil autem criminum aut convitiis in adver-

sarium regeram. Dabitur hoc vel amicitiae pristinae, vel meae perpetuae consuetudini. Scio, non fert contentum *Hutteni* generosus animus. Proinde cum multos lacerasset antehac acidis Libellis, nec ullus illum hactenus responso dignatus sit, & hoc honoris feret à veteri amico. Precor autem, optime lector, ut hic te mihi præbeas attentum. Neque enim te cupio testem modo hujus conflictationis, verum etiam cognitorem ac judicem. Hujus tragœdiæ proœmium hinc existit, quod *Huttenus* cum *Basileam* advenisset, non est admissus ad nostrum colloquium. Ac dictu mirum, quam atroces hinc conetur excitare tumultus. Sed hos fumos omnes discutiet veritatis simplex ac dilucida narratio. Verbum non affingetur. Res enim sic habet: *Henricus Eppendorpius*, qui quoties in hoc argumento mihi nominabitur, honoris causa nominabitur, primus obnuntiavit *Huttenum* esse *Basileæ*. Hoc statim exhilaratus nuntio, percunctari coepi, quid valeret, ecquid tuta omnia, num faveret Magistratus, aliaque consilia, quem admodum solemus de his, quibus ex animo bene volumus. Certe id temporis *Hutteno* ex animo bene cupiebam, ut si quis alius. Ad cætera gratulatus, de sola valetudine dolebam, quam aiebat vehementer afflictam. Tandem rogabam *Eppendorpium*, placidis verbis persuaderet *Hutteno*, ut si nihil esset nisi vulgaris consalutatio, temperaret à congressu, quod ea res nihil esset illi commoditatis allatura, me gravatura esset invidia, jam plus satis gravatum. Cæterum à pristino meo in illum affectu nihil decessisse. Quod si qua in re officium meum desideraret, id fore promissimum. Hoc se renuntiaturum recepit *Eppendorpius*, nec dubito, quin qua est civilitate præditus, commodius etiam retulerit, quam ego mandarim. Certe proficitur se quanta potuit civilitate meam orationem per tulisse. Ubi me revisit post unum atque alterum diem, rogo num boni consulisset *Huttenus* meam colloquii deprecationem. Imò, inquit, suaviter arrisit, & in bonam partem interpretatus est. Rursus testificatus animum erga illum meum, officium defero, si quid à me præstari vellent *Huttenus*. Post dies aliquam multos, rogavi familiariter *Eppendorpium*, diceret ingenuè, num *Huttenus* videretur eodem animo accipere deprecationem meam, quo ego facerem, & num quam animi offensi significationem daret. Negavit ille se quicquam tale in *Hutteno* deprehendere, sed abiturus adjecit: Fortassis, inquit, cuperet tecum colloqui. Roganti, num istud dixisset *Huttenus*, negavit, sed est fortassis, inquit, quod cuperet tecum colloqui. Tum ego: Quanquam, inquam, cupiebam invidiam defugere, tamen ea res non tanti est apud me, quin facile contemterus sim, si quid habet seriae rei, quod mecum agat: aut si alioqui hæc res illi cordi est, si quo modo ferre possem hypocaufta, ipse convenirem hominem. Ille fortassis ut est affectus, non potest abesse ab hypocauftis. Quod si potest ferre frigus hujus aulae, libens cum illo confabulabor usque ad satietatem, & curabimus ut sit luculentus focus. Ad hoc respondit *Eppendorpius*, *Huttenum* corpore misere affecto semper versari in hypocauftis. Latere discedit

Hut-

Huttenus Milbnsium. Narrat *Eppendorpius*, quam feliciter elapsus esset è periculis. Ea res mihi voluptatem attulit. Testis enim esse potest *Eppendorpius* me id temporis etiam animo sollicito fuisse, ne quid accideret *Hutteno* secus quam vellemus. Itaque cum eo rediturus esset *Eppendorpius*, oneravimus eum mandatis, admoneret *Huttenum*, ne securitate sua veniret in aliquod periculum, non enim deesse qui venarentur illum, haberet suspecta omnia. Ediderat libellum quendam in Medicum hujus urbis, plane ridiculum. Mirabar apud *Eppendorpium*, unde illi in morbo, in tanta rerum angustia, tantum otii, ut luderet talibus libellis. Respondit illum talibus jociis avocare animum suum. Mallem, inquam, illum hac ætate sibi deligere aliquod argumentum, in quo nervos omnes ingenii expediat, & per quod honesti nominis memoriam transmittat ad posterum. Respondit *Eppendorpius*, illum totum in hoc esse, ut stylum absolveret. Hæc dum ego simplex & candidus amicus sollicite verso pro meo *Hutteno*, redit ab illo *Eppendorpius*, annuntians, *Huttenum* vehementer in me stomachari, & nescio quid atrocis Libelli adversum me habere in manibus. Ea res ut obtigit præter meritum & expectationem, novitate ipsa percelluit animum meum. Roganti quid esset causæ, respondit *Eppendorpius*, hoc urere illius animum, quod non esset admissus ad colloquium. Atqui, inquam, ajebas illum hoc boni consulere. Verum, inquit, sed posteaquam abiit, miræ cœpit offendi, nec videtur posse placari. Jam is rumor latius etiam spargebatur, adeo ut *Beatus* quoque *Rhenanus* sollicitus adiret me. Is me permittente accersit & *Eppendorpium*. Consultatur de remedio. Respondi, me non posse præstare, quid huic aut illi subito veniat in mentem. Mihi satis esse, quod animum præstem, cui nemo merito posset irasci. Nam quod ad colloquium attinet, tu scis, inquam, *Eppendorpi*, quam nullam habet in me stomachandi causam. Visum est illis, ut *Huttenus* antequam prodiret Liber aliqua placaretur Epistola. Respondi, mihi videri optimum dissimulare. Nam ejusmodi ingenia tum maxime ferocire, si quis conetur placare. Cum illi consentirent à me dissentientes, scripsi *Hutteno*, meum animum nullius mali sibi conscium esse, si quid falso delatum esset, aut aliqui suspicaretur, exostularet privatim per Epistolam, me non dubitare, quin illi per omnia satisfactorus essem. Consideraret interim an hoc quod moliretur, conduceret publicis studiis, negotio Evangelico, ac rebus etiam ipsius, ut tum habebant. Non me mea fefellerit opinio. Retulit *Eppendorpius* Epistolam atrocissimam. Jam enim existimabat, me hominem meticulosum formidine tremere. Proponit aliquot capita criminum, quod *Capitonem Capioni* in litteris Hebraicis prætulerim: quod ipsum *Huttenum* in Epistola ad *Hochstratum* perstrinxerim: quod *Capioni* perfidiæ labem adsperserim: quod Theologis *Lovanensibus* & aliis nonnullis sim blanditus. Denique quod subito desciverim ab Evangelico negotio, & ad hujus subversionem totum animum intenderim. Et interim promittit se Libellum intra triduum per famulum missurum. Atqui hujus exemplar, jam hic per multorum manus versatum, missum erat *Thurregium*, & populus mihi narrabat, quid *Huttenus* in me scripsisset. Respondeo per litteras ad capita, quæ primis litteris proposuerat, multa monens, quæ non minus in rem ipsius erant, quam meam. Respondet paulo mitius, jam extincto *Francisco Sichino*, & hanc fert conditionem, Librum jam esse missum Typographo, ut obticescerem: ita pacem atque etiam amicitiam fore inter nos, si vellem, ut antea. Tandem redditus est Libellus, nec obsignatus, nec obligatus. Eum premere cum jam nec ipsi *Hutteno* esset in manu, tamen erant qui serio agerent, ut missa etiam pecunia, si Superis placet, impetraretur ab *Hutteno* ne prodiret. Ego constantissime respondi: Optimum fuisse, Librum ejusmodi nunquam scribi, cæterum posteaquam jam sparsus esset, & exisset auctoris

A manus, nihil esse melius, quam evulgari quamprimum typis. Et id me curaturum meo sumtu pollicitus sum, si volente fieret *Hutteno*. Interea commigrat *Thurregium Huttenus*. Inde scribit ut hoc factum in *Aten Homeriam* rejiciamus, post hæc omnia prudentius acturum sese. Præterea nihil actum est inter nos. Hæc omnia sic habere, nemo potest esse testis magis idoneus, quam *Eppendorpius*, qui ex tot meis libris, ac familiaribus colloquiis, satis animadvertit, me purum amici animi affectum tum obtinuisse erga *Huttenum*, & à nullo minus suspicatum hostilia exoritura, quam ab illo.

B Ubi est igitur ista inhumanitas, quam *Huttenus* verbis exaggerat? ubi contemptus tanti viri? ubi metus severæ illius exostulationis, quam sustinere non potuissim? Blande rogavi, ne sine causa gravaret amicum invidia, plus satis gravatum. Non detrectavi colloquium, si quid esset seriæ rei. Detuli amici officium, etiam usque ad pecuniam, quam mea tenuitas impartire potuisset. Postremo obtuli colloquium, etiamsi nihil esset seriæ rei, modo ita federet animo illius. Delectus est huic negotio interpret graciosus ac civili facundia, qui si quid etiam habuisset odii res ipsa, generosus, cognatus & civilis interpret lenire potuisset. Liquet igitur, quam non suo loco dicta sint illa toties *Hutteno*, *Repulsi à colloquio*. Ego ut tum eram affectus, vel *Constantiam* usque non gravatus fuissim adequitare, si sensissem hoc serio referre *Hutteni*, tantum abest ut à colloquio submoturus fuissim. Tantum apud me valebat amicitia, quam ante complures annos Musæ inter nos conciliabant, ac semel initam mutua quædam aluerant officia. Testantur hæc meæ Lucubrationes, quam non vulgariter adamarim ingenium & venam *Hutteni*: nam immodicam illam libertatem condonabam ætati, ac temporis progressu correctum iri sperabam. Videbam in ejus scriptis amplam, splendidam ac paratam verborum supellectilem, naturæ satis, rationem, judicium & consilium sperabam ætate, usu, studioque accessura. Jam si quis consideret, quo in statu res meæ tum fuerint atque etiam nunc sint, quo loco res *Hutteni*, nimirum prudentiam judicabit deprecari colloquium, quod alteri sit otiosum, alteri onerosum: & inhumanus videbitur non qui deprecatur, sed qui deprecanti irascitur. Verum urget me *Huttenus* meo testimonio, qui candorem illius prædicarim, quod neminem solitus sit degravare invidia. Fateor à me prædicatam ingenuitatem *Hutteni*, qui cum cæteri libellos emitterent, aut nullis, aut fictis titulis, ipse suo titulo addito, præter se neminem gravaret suspicione. Quid istuc ad hanc causam? Si laudavi candorem in *Hutteno*, ea res illum movere debebat, ne hic esset sui dissimilis. Si quis laudet vinum probum, an is post accusabitur vanitatis, si contingat vinum acescere? Utinam hic tantum me vanum reddidisset *Huttenus*! *Utro*, inquit, *abstinissem ab ea voluptate, quam nunquam non capio ex congressu tuo, si vidissem inde te gravandum invidia*. Hoc si sponte sua facturus erat, cum constet nostrum colloquium invidia carere non potuisse, cur indignatur mihi, qui hoc tam civiliter admonuerim ut faceret, quod ille vel non monitus erat facturus? Quos inimicos habeat *Huttenus* non exquiro, nec mihi perinde ab illis invidiam metuo. Sed hic congressus permanaturus erat *Romam* ad Pontificem, in *Hispaniam* ad Cæsarem, in *Brabantiam*, ubi strenuos habeo sycophantas, in *Angliam*, ubi non deficiunt, qui me volentem nolentem faciant *Lutheranum*. Si paululum est veri, multa solent affingi. Hujusmodi rumorum invidiam metuebam. Id satis perspicere potuit *Huttenus* ex meis ad *Laurinum* litteris. Quid opis, inquit, speres ab eo amico, in rebus afflictis, qui rebus adhuc integris, congressus invidiam detrectet? Imo illi sunt amici certissimi, qui se servare norunt integros occasione, ibi timentes periculum, ubi nihil commoditatis sit amico: non enim nunc differo, quam illi res sint integræ; certe optarim illi secundiores, modo ipse sibi sumat animum fortuna meliore dignum: *Omnes*, inquit,

gratulantur Hutteno: *Magistratus alius super alium reverenter advenit, multi omnium ordinum quasi certatim irruentes invadunt, solus Erasmus clausum se domi tenet.*

Quis unquam vidit *Erasmum* brumæ tempore salutandi gratia prodire domo? Deinde non est meum elevare humanitatem Magistratuum hujus urbis, quam & ego non semel expertus sum. Erat magnæ humanitatis, fateor, quod *Huttenum* admiserunt, sed majoris, quod dimiserunt. Addam & illud laudis: Malunt hoc suum officium sileri, quam jactari: ea est illorum modestia. Utinam autem *Huttenus* sic sese gereret, ut bonorum humanitate perpetuo posset uti! Sed iidem qui permittebant hospitium, admonebant, temperaret a verbis unde tumultus aliquid nasci posset, multo minus approbaturi tales libellos. Verum si qui sunt, quos non gravat hæc invidia, cujusmodi sunt multi ignoti, aut tam potentes, ut possint contemnere, quid hoc ad me, qui vix subsisto adversus invidiam, nec habeo quo me tuear, nisi solam innocentiam? Desinet autem mirari, me tantillum metuere invidiam, qua nulla pestis nocentior, qui perpenderit, quod Card. *Moguntinus* pridem *Huttenum* e sua familia dimiserit, non ob aliud, nisi quod nollet per illum invidia degravari. *Franciscus Sybenius* quo consilio dimisit *Huttenum* ab sese, nisi quia vitabat invidiam? Qui *Hutteno* sanguine conjunctissimi sunt, cur malunt illum abesse a possessionibus paternis, nisi quod metuunt invidiam? Hæc cum nulli sint obscura, solus *Erasmus* metuit invidiam. Non oportuit contemni, quem Reges ac Principes dignati sunt alloquio suo. Per me sane non minuetur majestas *Huttenici* nominis. Sed non contemnit, qui declinat invidiam, nisi forte contemno Regem *Gallorum*, qui me cupidus cupidum exspectat, & ad salutem meam pertinebat esse in *Gallia*. Et tamen abstinui, metuens invidiam, quod inter illum & Cæsarem nondum satis conveniat. Cum essem proxime *Brugis*, detrectavi colloquium Regis cujusdam amantis mei, non quod contemnerem, sed quod inde metuerem invidiam a *Romanensibus*, quam tamen non potui prorsus effugere. Atque utinam *Huttenus* ita temperasset sua consilia, uti quemadmodum tum respectu Principis sui, cujus negotium agebat, honorifice acceptus est apud *Gallos*, ita nunc quoque inter magnos haberetur gratus, possetque ab omnibus citra invidiam amari colique.

Jam vero mihi vide, quam odiosam causam committitur detrectati colloquii. Dicas Equidem esse natum non ad equitandum, sed ad calumniandum. Sciebam ipsum, ut ait, quædam mecum expostulaturum, atque ideo mihi male conscius, fugitabam illius alloquium. Unde tandem ista nova *Hutteni* auctoritas, ut illum expostulantem, senex juvenem, sustinere non poterim? Unde repente ex *Hutteno* factus est *Cato Censorius*? Solet olim mecum loquens, reverentem quandam modestiam præ se ferre, quæ certe magis illius decebat aetatem, quam ista linguæ calamique petulantia. Sed unde conjectare potui, quod haberet aliquid, quod mecum vellet expostulare? Cum esset *Sleisadii* (ut scribit in suis ad me litteris) dederat hoc in mandatis *Beato Rhemano*, ut mihi significaret, esse quod in me desideraret *Huttenus*. Atqui *Beatus Rhemanus*, nec verbum ullum scripsit ad me ex *Sleisadio*, nec huc reversus, jam hinc profecto *Hutteno*, significavit unquam sibi fuisse colloquium cum *Hutteno*. Nec id omnino prius rescivi, quam ex litteris *Huttenicis*, quas ad me dedit ex *Milhusio*. Eas legenti mihi, forte fortuna aderat *Eppendorpius* & *Beatus*. Cum ventum esset ad eum locum: *Beate*, inquam, hic tu vocaris in jus, opus est tibi patrono. Ibi *Beatus* ingenue fassus est id quod res erat, se nihil unquam significasse, & cur non fecisset, rationem reddidit. Ac post otium rem omnem sic nobis explicuit, ut cogere hæc desiderare simplicitatem illam *Germanicam* in *Hutteno*; qui hoc argumentum calliditate quadam affectarit, ut haberet quo calumniaretur meam conscientiam. Neque enim *Beato* quicquam seorsum aut serio mandavit, aut ejusmodi quod operæ pretium es-

set me scire. Tantum omnibus qui aderant audientibus ajebat, me non perinde favere *Luthero*, id interpretabatur metum, dicebatque se mihi animum additurum. Ac post similia quædam mandavit illi, cum putaretur *Basileam* repetiturus, nihil interim minitans, aut ullam significationem dans styli in me acuendi. Ac ne id quidem seorsum actum est, sed in medio strepitu simul ridentium ac nugantium congerronum. Atque interim honorificentissime de me loquebatur, ut *Beatus* nulla potuerit subire sequuturæ tragœdiæ suspicio. Deinde cum negotia *Beatus* diutius remorarentur in patria, *Huttenus* quasi liberans illum mandatis indicavit se mox *Basileam* aditurum, mihi que plus satis meticoloso additurum animum. Ita conquievit *Beatus* nihil suspicans oriturum mali. Nec oriturum erat, si contigisset colloqui. Decem verbis satisfacissimè *Hutteni* stomacho. Certe *Beatus* aliquanto post reversus est *Basileam*, quam hinc discessisset *Huttenus*. Is cum præsentibus aliquot amicis, quorum erat *Lodovicus Berns*, me saluaret, rogabat quomodo mihi conveniret cum *Hutteno*. Responsum est, optime. Atque ita tum mihi plane persuasum erat. Rursum cum iterum me salutandi gratia convenisset, *Eppendorpius* exhibuit *Hutteni* ad ipsum litteras, in quibus mandabat, admoneret me ne insectarer *Luthero*, se quidem plurimum favere mihi, cæterum me non posse ipso uti amico, nisi a *Luthero* impetendo temperarem. Cum autem id temporis nihil minus cogitarem, quam de *Luthero* scriptis impetendo, videbatur inter nos futura tranquillitas. Cum apud nos nihil interim esset ortum novæ rei, paulo post adfertur horribilis nuntius, *Huttenum* vehementer infensum, scribere in *Erasmum*.

Hæc pluribus commemoranda duxi, ut perspicuum sit me nec quicquam cognovisse ex *Beato*, neque de animo *Hutteni* offenso quicquam potuisse suspicari. Hoc igitur fundamento sublato, corrui quicquid hæc calumniæ superstruit *Huttenus*. Cur non idem hæc mandavit hic *Eppendorpio* Achatæ suo, quod illic mandarat *Beato*? At ille renuntiavit *Huttenum* sereno tranquilloque esse in me animo. Quod si ego sensissem animum *Hutteni*, quem tum vere amabam, aliqua suspitione exulceratum, nihil opus erat ambire colloquium, ipse ultro vel congressu vel litteris nascenti malo medicatus fuisset. Nam ea, de quibus volebat expostulare, quam sint frivola, mox aperiam. Sed prodo conscientiam insinceram, quod in litteris ad *Laurenium* prætexto hypocæstum fuisse in causa, quo minus congressi simus, velut amolens a me crimen inhumanitatis. Imo soleo libenter in scriptis meis amicorum meminisse per occasionem, cumque plures essent causæ cur detrectassem colloquium, solam in litteris edendis eam refero, quæ nihil haberet odii, tametsi *Huttenus* hanc odiosam vocat in quadam Epistola. Illud sane ridiculum, quod frequenter obambulans, ut ait, præter domum meam, evocare conatus sit me ad colloquium, nec me id fugisse. Scilicet soleo brumæ tempore obfidere ad fenestram, prospiciens si quis prætercat. Sed quid opus erat sic elicere? Nunquam fore non patebat ostium domus meæ, præter morem hujus urbis, licebat ingredi & postulare colloquium. Quod si fores erant occlusæ, licebat pulsare. At tu deprecabar, inquit, colloquium. O novum pudorem! Utrum igitur verecundius erat, adire detrectantem colloquium, an mox scribere talem Libellum in amicum nihil suspicantem? Debuerat saltem Epistola expostulare prius quam hanc occeptaret tragœdiam, cum tot scribat Epistolas. Solet hostibus missis fecialibus denuntiare bellum, & amicum inopinantem adoritur? At forsitan dicet se non nihil significasse *Eppendorpio* de animo in me suo. Istud ego quæ divinare potui, cum *Eppendorpius* constanter affirmaret apud me, se nullam alienioris animi notam deprehendere in *Hutteno*? Id esse verum ipse *Eppendorpius* non negat, & frequenter professus est, cum apud me, tum apud alios complures, quorum est *Beatus*, *Glareanus*, *Bozcius*, alii que nonnulli.

Vides

Vides igitur lector, quam hic nihil à me commissum vel inciviler, vel superbe, vel parum amice, vel ex mala conscientia. Nunc mihi finge aliquid admissum præter leges Gratiarum, cum fateatur me talem amicum, qualem vix habuit alium, cum fateatur meis laboribus etiam publice multum debere *Germaniam*: nonne prius oportebat expostulare quam talem edere libellum, quo nullum adhuc in quenquam scripsit virulentior, & interim expostulationem vocat. Atque in Epistola quadam mitissimam vocat pro rei atrocitate. Ubi nunc igitur illi communes amici, quibus dolet *Huttenum* repulsum à colloquio? cum *Eppendorpius* sciat non esse repulsum, & factum *Hutteni* improbet, quod ne possit inficiari *Huttenus*, ipse suis ad me litteris testatur.

Atque hætenus de detrectato colloquio. Nunc ad crimina veniendum est, quibus ille natura mitis *Hutteni* animus ad tantam sævitiam exasperatus sit. Ea videlicet oportet esse vehementer atrociora. Fatetur nostram amicitiam fuisse non vulgarem, fatetur me magnifice meritum ac mereri de publicis studiis. Atque hic mihi plus tribuit quam agnolco. Sumit sibi primam laudem veritatis: ea decet *Germanum*. Non patitur abrogari sibi laudem humanitatis: ea decet litteratum. Negat sustinere se, ut à quoquam instigaret adversus amicum: decet hoc fortem ac prudentem Equitem. Nec puto illum ignorare, quam nihil sit tribuendum linguis delatricibus, per quas sæpenumero tota etiam regna subvertuntur. Nec fugit eum, quam ægre sit renuntiandum amicitiae, præsertim quæ minime vulgaris fuit: quam non temere capienda sit adversus probatum amicum suspicio. Postremo quando morum quoque laudem sibi vindicat, non potest illum fugere, quid reverentiae debeat juvenis seni, cano, amico, benemerito, & benemerenti. Quid enim nunc aliud ago, quam assiduis meis laboribus rem Euangelicam promoveo? Atrox igitur flagitium intercesserit oportet, quod compulerit *Huttenum* humanitatis antistitem, ut (violatis omnibus Gratiarum legibus, oblitum omnis meæ beneficentiae pristinae, sprete reverentia, quæ debebatur huic canici, quam ipsam magna ex parte debeo laboribus, quibus publicæ utilitati inservio, nulla præmissa expostulatione, quæ fieri solet inter publicos hostes, prius quam signa committantur) librum in *Erasmum* evulgaret, tot mendaciis, tot convitiis, tot amarulentis undique scatentem? Non abrogo ipsi laudem veritatis, sed hoc indicat ipsa res, illi, cum hæc adornaret, suggestorem fuisse in consilio longe omnium vanissimum. Cæterum jam audiamus horrenda crimina, quibus dilutis, veniam ad illud omnium atrocissimum, si verum esset, quod ego prius stare solitus à parte Euangelica, nunc subito mutatus in diversum aggrediar totum Euangelium una cum *Christo* subvertere, cum hic ipse *Hutteni* libellus offenderit me toto pectore sudantem in provehendo negotio Euangelico, nec ab hoc studio conquieverim unquam in tantis rerum tumultibus ac discriminibus.

Primum igitur crimen illud est: Inter Epistolas meas exstat quædam ad *Jacobum Hochstratum*, cujus initium est: *Antehac legenti mihi*, quam si cui vacabit legere, protinus intelliget, quam sit impudens calumnia, quod intendit *Huttenus*. Expostulo enim illic cum *Hochstrato*, quod amarulentius quam deceat Theologum, insectaretur *Capnionem*: quod incomparabilem virum Comitum à *Nova Aquila* suis scriptis odiose perstrinxisset: quod me quoque in libro, quem adversus *Capnionem* scripsit de *Cabala*, præter occasionem ac meritum attigisset. Ad id, quod tum institueram, puto nihil argumentorum esse prætermisum. Sed offendit *Huttenum* quod illum appellem *R. Patrem*, quasi vero non in mediis etiam bellis Reges honorent sese solennibus titulis. Certe nullus tam fuit suspiciosus præter *Huttenum*, qui me judicaret ejusmodi titulis adulatum *Hochstrato*. Erant qui illum suspicarentur irrisum. Sed offendit serio, quod in eadem perstrinxerim ipsum, quod agens de Epistolis, quas *Capnion*, *Buschius*, Comes à

A *Nova Aquila*, & *Huttenus*, satis atroces scripserant in *Hochstratum*, hæc verba subjecerim: *Harum omnium amarulentiam nullo pacto ferre potuissem, nisi scripta ea prius legissem, quibus ad hanc intemperiem videbantur efferati*. Hætenus Epistolæ meæ verba recensui. Quis autem est usque adeo vel nullius, vel perversi judicii, ut non videat hæc mihi dicta ex affectu *Hochstrati*, cui haud dubie videbantur ea virulentissime scripta? Atque hoc ipsum quod *Hochstratus* mihi largitur, in ipsum retorqueo, qui suis scriptis causam dederit tam amarulentæ scriptioni. Eiusdem prudentiæ est, quod cum alicubi scribam me rei Theologicæ rudem, ac nullius judicii, rogat unde mihi hæc nova ruditas, aut non intelligens, aut certe dissimulans, hic aliorum sermonem referri, non meum, quo tamen abutor ad colligendum id, quod adversus ipsos facit. Est autem hoc efficacissimum argumentandi genus, telum ab adversariis contortum, in ipsos retorquere. Hic scio me clamabit *Huttenum* artificem. Imo hoc in arte dicitur consilium, quod qui non intelligit, ne velit videri facundus. Quod si ab hoc argumentandi genere nec *Christus*, nec Apostoli abstinuerunt, æquum est mihi dari veniam. Sed magis exulcerat animum illius, quod in eadem sequitur Epistola: *Eas igitur non simplici cum dolore legi, nunc illorum, nunc tuam viam ingemiscens, subinde metuens, ne bonis & æquæ viris, tam acerba convitia, non omnino in immerentem contorta viderentur*. Quid hic stomachatur *Huttenus*? Significo bonis & æquæ viris videri eas Epistolas non omnino in immerentem scriptas. Sed oblique dicis, inquit, & figurate. Verum sic expediebat causæ quam agebam. At interim non habet quod queratur *Huttenus*. Neque enim ipsi impingo intemperiem aut vanitatem, sed accuso *Hochstratum*. Fortasse sic me volebat *Huttenus* scribere: *Spurcissima latrina, tuus audeas viros heros tuis merdosis libellis adspargere?* Forsitan sic decebat scribere *Huttenum*, at non decebat *Erasmum*. Si sanabilis erat *Hochstratus*, erat apta civitas: sin erat insanabilis, magis illum apud bonos gravabat mea modestia, quam gravasset procacia. Cæterum cum is locus ad quatuor viros ex æquo pertineret, cur nec *Capnion* unquam offensus est, cujus Epistola mihi vere displicebat? non quod magnopere sollicitus essem, quid scriberetur in *Hochstratum*, sed quod dolerem optimum senem ad tantam animi perturbationem perductum, quantam illa præ se ferebat Epistola. Cur non est offensus *Buschius*? Nam Comes, vir emunctissimo judicio, delectatus est etiam illa Epistola, & gratias egit, quod nunquam fecit *Hochstratus*. Postremo cur *Huttenus* hac de re non expostulavit mecum, cum esset in *Brabantia*? jam enim volumen erat editum. Hoc cum ita perspicuum sit, ut vel cæco, quod ajunt, appareat, quorsum attinet ille verborum tumultus, quem hic excitat *Huttenus*, de sua leni moderataque scriptione, de mirabili illa veritate, cujus ubique tenacissimus est, de mea levitate ac simulatione? *Huttenus* me auctore non cepit esse hostis *Hochstrato*. Jam enim Triumphum in eum scripserat antequam me vidisset, aut nosset. Hoc Carmen meo consilio pressit biennium. Et interim me de *Hochstrato* quam atrocissime loquentem facit. Arbitratur hoc artis esse.

Sed præstiterit antequam ad cætera crimina progrediar, paucis admonere lectorem, quibus in rebus tota hujus Libelli sita sit eloquentia. Sita est in assumptionibus, afflictionibus, sermocinationibus, & exaggerationibus: nam convitia passim adspersit, condimenti vice. Assumptionem appello, cum ait exempli causa: *ERASMVS impingit REVCHLINO crimen perfidia*. In his mirum quam nihil habeat frontis. Nihilo plus habet in affingendis causis: *Dicit aliquis: Qua res commovit Erasmum, ut qui tantopere prudicari Reuchlinum, subito mutatus, tam fœdum notam illius nomini studuerit innuere?* Hic affingit inhumanitatem & invidiam fuisse in causa, quod pati nequiverim, quosdam dicere *Reuchlinum* alterum esse *Germania* oculum. Atqui quod assumis, aut per se constare debet, aut erat idoneis argumentis proban-

dum, si velis bonum præstare Rhetorem. Deinde causa debet esse talis, ut probabiliter competat in naturam ac mores hominis. Frequenter autem me loquentem facit, non qualia dixerim, sed qualia in eo negotio dici poterant. Idque facit non ex vero, sed ex suo commodo. Id fortasse licet vetustarum rerum Scriptoribus, veluti si quis scribat vitam *Alexandri Magni*. Cæterum in causa recenti, cujus tam multi testes esse possint, non est idem jus. Quanquam dum mihi attribuit orationem, parum meminit decori, quem splendidius ac magnificentius loquentem facit, quam soleam. Deinde nihil est tam frivolum, quod ille tragicis verbis non exaggeret, cum oporteat orationem, ut vestem corpori, sic rebus esse congruam. Hæc admonitio nonnihil lucis addet lectori in tota oratione. Ac primum in affingenda oratione, vide quid statim assumat: Me laudare nunc *Hochstratum*. Ostendat quæso locum ubi mihi laudatus sit *Hochstratus*. Certe illa Epistola, quam adulatricem vocat, & plena libertatis est, nec aculeis vacat. Nam quod illum alicubi non familiarem quidem, sed veterem amicum appello, quis non intelligit subesse ironiam? Nunc termocinationem audiamus: *Tu solebas*, inquit, *qui hoc laudas scelus nunc*, exclamare hunc esse ab iratis Superis immisissam terris pestem, qua litteras ac ingenia conficiat. Hanc esse calamitosam optimorum studiorum vastitatem ac perniciem. Hoc immitte omnis humanitatis exitium, hanc illam esse facem, qua illud exarsisset hoc tempore incendium, unde periculum sit, ne conflagent omnes recte studiosi. Quis non statim intelligat hanc phrasim *Hutteni* esse, non *Erasmi*? Ait me neminem non hortatum, ut stringeret calamus in *Hochstratum*. Proferat unum, & vicerit. Nam illud prorsus artis rhetoricæ schema putat, quod humanitatis gratia nolit proferre Epistolas homicidas, videlicet ut plus relinquat in suspitione. Non deprecor quin proferant, modo proferant omnes. Illæ convincent me nunquam fœderatum fuisse *Lutheranis*. Mihi in *Hochstrato* jam olim displicuit animus ille ferox, insensu bonis litteris, & concitandis tumultibus natus, gloriæ fixiens ex aliorum malis collectæ. Nec amicitiam hominis unquam ambii, nec similitatem cum illo volui exercere, videlicet consulens otio studiorum meorum. Quid autem inhumanius quam hic recensere quid effutitum sit in liberis computationibus, aut confabulationibus amicorum, cujus nec meminit is qui dixit, nec hi qui referunt? Verum ubi res agitur serio, tum apparet quid habeas animi. Scripseram *Reuchlino*, etiam ante quam viderem, ut in *Hochstratum* & illius sodales moderatius inveheretur, non quod bene vellem *Hochstrato*, sed quod *Reuchlino*. Si *Capnion* omnia sua solitus est effundere in sinum *Hutteni*, non dubito quin & has Epistolas ostenderit. Cum Comes a *Nova Aquila* me litteris consuleret, an deberet similitatem remittere *Hochstrato*, hoc tum promissa palinodia ambienti, dedi consilium ut animo Christiano remitteret injuriam. Atque is, cum me virulentissime impetisset *Leo*, meum mihi consilium ingessit, admonens, ut quod ipse meo suasu fecisset in *Hochstrato*, nunc facerem in *Leo*. Hæc Epistolis doceri possunt. Cum *Buschius* esset editurus Opus, cui titulum vertit, *Vallum humanitatis*, admonui hominem, moderaretur styli acerbiter. Moderatus est, & liber legitur citra offensam à doctis. Talia sunt mea consilia, cum res agitur serio. Nunquam non hortatus sum ad moderatiora. In conviviis aut confabulationibus amicorum nugor, quicquid in buccam venit, sæpe liberius quam expedit. Et hoc mihi vitium est maximum, ut ait *Terentianus* ille *Parmeno*. Quis autem non existimet ex omnium hominum confortio deturbandum, si ego nunc rebus exulceratis proferre velim, quæ amici liberis Epistolis ad me perscripserunt, aut mea fide freti apud me effutierunt, etiam si ex amicis facti essent inimici? Cum *Huttenus* nobis narraret se indixisse bellum *Romanensibus*, rogabam ludens, quid faceret Prædicatoribus? Respondit arri-

A dens, & illos fore *Romanenses*. Dein in conviviis inde rogabam, quando penderet *Hochstratus*? Respondit hoc se brevi curaturum. Sed hæc dicebantur his vultibus, ut nemo non intelligeret utrumque nostrum joculari. Jam vero quorsum attinet exaggerare, me, dum capto unius gratia, ipsum in omnium odium pertrahere? Arbitror ex meis scriptis aliquid honesti nominis ac favoris accessisse *Hutteno*, odii ne micam quidem. An ideo venit in odium omnium, quod meminerim quatuor Epistolarum? At eas jam evulgarant ipsi. Sed fingat me plusquam hostili animo fuisse in *Hochstratum*, & fingat postea cum illo redisse in gratiam, quid hoc ad *Huttenum*? An ego tale fœdus cum *Hutteno* unquam inii, quale solent Reges, ne cum quoquam jungerem amicitiam, qui cum ipso haberet bellum? Liberum est *Hutteno* amare, quos ego non amo, & odisse quos ego diligo. Idem jus æquum est & mihi concedi. Christianum est cum nullo mortali habere similitatem, humanum est, eam, si incidat, civiliter exercere, & cum primum licet deponere. Et tamen nec usquam assentor *Hochstrato*, nec amicitiam cum illo fassi, nec *Huttenum* ullo pacto gravavi aut læsi. Atque hic, si Musis placet, judicavit tempestivum tractare locum communem de non simulando in amicitia, quasi violetur amicitia, si *Hochstratum* oblique tractem. Cur non eadem opera reprehendit & *Zopyrum*, quod non simpliciter se gesserit apud *Babylonios*?

Jam vero crimen crimini, velut linum lino, connectit. In Epistola ad *Laurinum* nuper edita, narro per quosdam rumorem fuisse sparsum, *Hochstratum* in *Brabantia* exussisse libros meos. Id interpretor factum ab his, qui hac techna conarentur me provocare, ut palam inveherer in *Hochstratum*. Ac ne lædam omnes qui favent *Luthero*, addo me nescire quo nomine debeam eos appellare, à nonnullis vocari *Lutheranos*. Sunt enim qui hoc nomine commendantur, cum nihil minus sint quam *Lutherani*, factiosi, indocti, stupidi, malæ vitæ, obtrectatores, nihil habentes *Lutheri*, nisi quod maledicunt Pontifici Romano. Hoc totum *Huttenus* vult à me confictum esse, ut in *Lutheranos* pugnum iracundum stringerem. Atqui quid dicit *Huttenus*, si hic proferam centum testes, qui doceant eum rumorem huc non semel allatum? quid si proferam Epistolas amicorum, qui hoc ad me & alios item perscripserunt? Perfricabit frontem, si quid tamen illi frontis est. Quid enim aliud possit? Tamen si solus ego illi rumori nunquam credidi, quod tale nihil scriberetur è *Brabantia*, etiam si non ignorabam quid ille vellet, si licuisset quicquid volebat. Annectit hic *Huttenus* veterem fabulam, quod ante annos septem *Hochstratus* minatus sit, se aggressurum me, si confecisset *Capnionem*. Nec aliud in mora fuisse, quam amicorum in tuendo *Capnione* industriam. Ut hoc verum sit, quid ad causam præsentem? An mihi persuadere vult *Huttenus*, quod mihi male voluerit ac velit *Hochstratus*? Ad id vero opus fuerit longa diuque meditata oratione. An contendit rumorem nuper sparsum fuisse verum? At res docet fuisse vanissimum. Sed incrementum undæ criminum. Epistolis Obscurorum Virorum primum applausi, mox metu territus, Epistolam *Coloniæ* misi, qua significabam mihi displicere tales libellos. Accipe nunc rem, optime lector, & intellige *Huttenicum* artificium. Nactus eram unam Epistolam manu descriptam de convivio *Magistorum*, quæ nihil haberet præter innoxium jocum, & ferebatur *Hutteni*. Hæc mihi maximæ voluptati fuit, ac toties inter amicos lecta est, ut propemodum hæretet memoriæ. *Basileam* reversus, cum mihi perisset scriptum, ex memoria distavi *Beato Rhenano*, scribens interim amicis *Hutteni*, ut mihi eam mitterent, quemadmodum erat scripta. Hoc ita factum esse, ingemue fateor. Sed quid hic est peccati, si delectatus sum Epistola, quæ festivitatem habebat cum nullius infamia conjunctam? Aliquanto post prodit *Libellus* excusus habens complures Epi-

Epistolas famosas, obscenas ac virulentas. Legebatur Libellus nobis quoque ridentibus, sed tamen frequens eruditorum sodalitas, quæ tum versabatur in ædibus Frobenii, testabitur me tum probasse festivitatem in multis Epistolis, sed damnasse exemplum, vicissim aliunde in alios recursurum. Nec unquam aliter probavi eum Libellum. Traducebatur illic Reuchlinus hæreticus joco, sed tamen traducebatur. Et arbitror nec ipsum eo Libello delectatum. Ubi redissem in Brabantiam, sensi plerisque confirmare meum esse commentum. Equidem non ignorabam Auctores, nam tres fuisse ferebantur. In neminem derivavi ullam suspicionem. Tantum Epistola missa ad Casarium, suspicionem falsam à me depulsi. Ea Epistola furtim descripta Colonia, mox excusa est typis. Quid hic est admissum flagitii? Res mihi vere displicebat: falsam suspicionem à me depulsi, nemine notato. Successit mox alter Libellus similis. Eum mihi Lovanii dono oblatum, accipere recusavi. Recusavi & Dialogos similes ferme post excusos Colonia, nec unquam legere dignatus sum. Et ideo damnabam hæc, quod viderem nihil aliud his rebus effici, nisi quod bonæ litteræ & causa Capnionis vocaretur in odium, & hostes exacerbarentur magis, quam opprimerentur. Quænam fuit hic imbecillitas mea, aut inconstantia? Exiit ante biennium Dialogus, cui titulus, nā fallor, *Hochstratus orans*, qui videri poterat in gratiam meam scriptus. Nonne constanter & palam illum damnavi, ac modis omnibus egi ut premeretur? Hæc à me non fingi sibi conscius est, & qui scripsit Dialogum, & qui illi fuit in consilio.

Ecce autem aliud crimen atrocius: In Epistola quadam scribo Capitonem in litteris Hebraicis doctiorem Reuchlino. Deum immortalem! quantas hic excitat tragedias Huttenus, perinde quasi hominem veneno necassem! Constat Capionem principem fuisse litteraturæ Hebraicæ apud Germanos instaurandæ. An illi dedecorosum fuerit, si quis succedat eo doctior? Ego magis gloriosum arbitror. Utinam sex millia succedant, qui me omni laudis genere præcurrant, etiam superstitem. An læsus est Capion, si, cum illum in arce gloriæ collocarim, Capitonem illi præferam, in litteris duntaxat Hebraicis? Sed obscurissimum, inquit, hominem, clarissimo comparas. Nec tum erat obscurus Capito, sed lucubratiunculis suis nobilis erat apud eruditos. Et si fuisset obscurior, tanto magis erat candida prædicatione in lucem proferendus. Ita tum sensi de Capitone, nec sine causa sensi. Quid si iudicio meo subscribunt etiam nunc, qui callent eas litteras? Habes lector impudentem assumptionem, nunc vide quas causas affingat tanti criminis. Urebar gloria Capnionis, quod nonnulli mecum illi locum dabant, ut pariter Linguas provehenti: nonnulli alterum Germania oculum vocabant. Ego qui tanto studio semper favi Linguis ac bonis litteris, ferre non poteram hominem idem agentem, quod agebam, præsertim amicum? Porro quod scribit de altero Germania oculo, non potui fateor absque risu legere. Itane mihi studio fuit, excluso Capitone, Germaniam lusciam reddere? Quis nescit me Capioni candidissime simul & constantissime favisse? Ego testimonio omnium, quibuscum familiariter vixi, non dubitarim ipores meos sic à livoris morbo afferere, ut à nullo vitio magis absum. Audi nunc alteram affectionem æque effrontem. Ideo tantum tribuo Capioni, quod laudat meum Novum Testamentum, quemadmodum fecit & Berus. Ut diversissima connectit, imo ideo cito Beri & Capionis Theologorum de Novo Testamento iudicium, ut Theologorum clamores retunderem, qui nihil volebant legi nisi ab ipsis probatum. Si legi debet, quod suffragio Theologorum probatum est, hoc Opus erat à Theologis non vulgaribus probatum, quod Lovanienses Theologi damnabant. Itaque nihil impudentius erat aut intempestivius iis, quæ declamat de alienæ gloriæ obtrectatione.

Nunc vero veniendum ad illud crimen, horrendum

A & atrox: cuius Huttenus negat se unquam mihi gratiam facturum, cum sit alioqui clementissimus. Ipse horret dicere. In Epistola quadam ad Episcopum Roffensem, Capionem insimulo perfidiæ. In tam atroci facinore, operæ pretium est ipsa Epistolæ meæ verba subscribere: *Causa, si vera narrant, hac fuit, cum periculum esset ne Dux Wirtembergensis Studgardiam reciperet, Reuchlinus civibus aliquot erat auctor, ut alio demigrarent, ipse comes illis futurus. Profugerant illi. Reuchlinus mutato consilio mansit, sua suppellectili consulens. Deinde rursus profligato Duce, per quosdam amicos impetratum, ne victor exercitus seiret in domum Reuchlini: sed cives illi, quos fefellerat, reversi exhibebant seni negotium. Nunc omnia sua eduxit salva, & Ingolstadii tranquillam agit vitam.* Hactenus Epistolæ verba recensui. Nunc rem, ut habet, paucis accipe lector. Primum quam amico animo fuerim in Reuchlinum, non modo testes sunt meæ Lucubrationes, verum etiam omnes, quibuscum familiariter vixi. Ante complures annos, cum Capion urgeretur à sycophantis suis, scripsit ad me tum agentem in Angliā, ut conciliatis aliquot amicis, innocentiae suæ patrocinium susceperem. Hic plus præstiti, quam rogabar: neque enim solum illic multos adduxi in amorem illius, verum etiam Roma Cardinalibus aliquot illius causam commendavi. Inter eos autem, quos illi conciliaram apud Anglos, præcipuus est R. P. Joannes Episcopus Roffensis. Is enim pene deperibat in Capionem, tam magnifice de illo sentiens, ut me præ illo putaret nihil scire, captaritque occasionem relinquendæ Britanniæ, ut cum Capione, velut oraculo rerum omnium reconditarum, possit colloqui. Hunc hominis affectum, ut excitaram, ita semper alui, nihil offensum quod Capion apud hunc obscuraret opinionem meam, imo gaudens quod talem virum haberet sibi tam addictum. Consulebat me Roffensis de honorario munere mittendo. Qua quidem in re quam inviderim Reuchlino, ipse testis optimus esse poterat. De Roffensis igitur favore frequenter scripsi Capioni, cupiens animum illius aliquo solatio sublevare. Rursum si quid esset de rebus Capnionis, curabam ut sciret Episcopus, quod scirem hæc illi fore gratissima. His itaque litteris, quibus est offensum Huttenus, significabam illi, & in quo periculo fuisset Capion, & in quam tranquillo statu nunc esset. Tum uti sciret quo mittendum esset, si quid ad illum vellet mittere. Cæterum de perfidiæ crimine illi impingendo, ne somnium quidem est unquam. Neque enim fallere semper est perfidiæ, sed fallebat etiam ille, qui amici ægrotantis cervicali clam suppositum aurum. Et fallit amicus, qui inexpectatus obrepit. Quod si voluissim illum insimulare perfidiæ, non adjecissem, *mutato consilio*. Neque vero statim perfidus est, qui mutat consilium, quandoquidem huc sæpe cogit necessitas, sæpe rationes ejusmodi, ut stultitia sit non mutare. Frustra igitur hic verbis tragicis in me detonat Huttenus, cum quod assumit, etiam me non refellente falsissimum sit. Quis autem unquam hunc locum sic interpretatus est, præter unum Huttenum? Quod si quid tale cogitasset, hoc videlicet scriberem illi viro, quo nullum habebat Reuchlinus sui amantiorum? Edita est Epistola Reuchlino vivo, sed morti, inquit, vicino. Quæ potui divinare quam diu victurus esset Reuchlinus? Ego certe, ut erat vivida vegetaque senecta, sperabam illum nobis diu superstitem futurum, atque utinam esset! Mortuum Apotheosi juvenutis affectibus commendavi, & morituro volui perfidiæ notam inurere, nihil veritus illius expositulationem? Hic Huttenus requirit testes, auctores, probationes, breviter omnem strepitum tribunalium. Jure requirat, si deferam amicum. Nunc nihil minus. Rei gestæ simplex & amica narratio est, in quo non sumam multum operæ, cum ipsa res per se liqueat. Atque hic mihi Huttenus confictis auctoribus conatus suspicionem impingere, quasi non acceperim hoc ex aliis, sed ex me confinxerim, quo labem aspergerem Reuchlino.

lino. Quæso te, lector, quid est tam malitiosum aut perversum, quod iste non quavis de causa impingat amico? Atqui quod scribo *Roffensi*, mihi *Lovanis* retulit doctor *Joannes Salins*, cum illic adesset *Carolus Cæsar*. Eum virum hoc pluris faciebam, quod benevolentiam non vulgarem erga *Reuchlinum* præ se ferebat, & quædam sua in illum officia commemorabat. Denique cum hæc Epistola cum plerisque cæteris sit excusa *Basilea*, me tum agente in *Brabantia*, cur non mutata est, si suggillabat *Reuchlinum*? Certe jus feceram quibusdam doctis amicis, ut mutarent quæcunque vellent. Cur ipse non mutabas, inquit? Quia nihil mali suspicabar. Cur igitur aliis mandabas? Quia melius norant affectus *Germania*, & ex re præsentis facilius erat illis judicare, quam mihi. Cur igitur hic nihil mutarunt amici? Quia non habebant oculos *Hutteni*, qui animum induxit, nihil non calumniari in *Erasmio*, & hinc sibi laudem sperat maximam. Cur scribis, inquit, de quo dubitas? Quia potuit ipse *Salins* alicubi falli. Quid autem istud referebat ad famam *Capnionis*, an verum esset nec ne, quod scribebam? Porro quia non dubitabat admiraturos omnes, cur ego sic amato, sic prædicato *Reuchlino* male vellem, affingit causas, inhumanitatem & invidiam. Atqui cur non potius Duumviro, Consiliario Cæsaris, ac re famaque florenti invidebam, quam lapsio, jamque ex Consule factio *Rhetori*? Quam hæc illi dure, parumque ex arte conficta sunt?

Hic mihi reputes velim, candide lector, quid frontis habet *Huttenus*, qui tam indignatur aliquid labis adspergi amico, cum ipse temere, nihil non criminis contingat in amicum. Etenim posteaquam in hac causa vanissima, digna atque indigna debacchatus esset in me, tali transitu pergit ad cætera crimina: *Ut videas*, inquit, *scire nos & intelligere, quam decreveris omnia perverse agere, qui & benemeritos odiose insecteris, & quos habes infestissimos, fæda ubique adulatione palpes.* Atque hic me rursus suo arbitratu loquentem facit, de duabus Academiis *Lovanienfi* & *Coloniensi*, sed sic ut quicumque legerit, illico phrasim agnoscat *Huttenicam*, hoc est, tragicam. Hæc porro summa criminis est. Cum duas illas Academias in colloquiis amicorum magnopere damnarim, nunc in Epistolis honorifice de eis loquor. Quid ego audio? An unquam cum ulla Academia mihi bellum fuit? An ideo non est florentissima Academia *Lovanienfis*, quod illic aliquot stolidi pugnent adversus bonas litteras? An non habeo & *Colonia* multos qui mihi bene volunt, & qui favent melioribus studiis? Quando unquam probavi malos? Bonos vero cur debeam incessere? Hoc vero nugamentum vide quibus verbis exaggerat: *Tu*, inquit, *conversus blandissime illis commendas te, laudandoque Academiis illas, pene Athenis præfers, nostram taxas audaciam, qui illos ibi Platones & Theophrastos incessiverimus.* Quis non videt hanc grandiloquentiam ad rem minime respondere? Suspicio *Huttenum* hic offensum Epistola, quam scribo Theologis *Lovanienfibus*, respondens ad quosdam articulos, quos ut hæreticos præter causam odiosissime fuerat insectatus *Nicolaus Ecmondanus*. Illic in titulo voco illos *Fratres honorandos*, & in alia quadam appello eos *Patres reverendos*, & *Dominos plurimum observandos*. Sunt etiam inter illos, qui bene volunt *Erasmio*, sunt quibus displiceant mores *Ecmondani*, ac *Vincentii*. Sunt & sanabiles quidam. Primum ridiculum est, criminis loco objicere titulos solennes, quos, ut diximus, in mediis bellis hostis tribuit hosti. Deinde causam meam ago apud illos. Quid hoc ad *Huttenum*? Quid autem stultius, quam eos contumeliose appellare, quibus studeas probari causam tuam? Porro quid iniquius, quam totum Ordinem lædere, cum is non mereatur? Sed finge omnes esse inimicos. Certe civilitatis ac prudentiæ est, quam paucissimos lædere. Nam fieri potest, ut cæteri, aut fiant amici, aut mitius sint inimici. Equidem non dissimulabo me cupere pacem si fieri possit, non solum

A cum *Lovanienfibus* Theologis, verum etiam cum universis *Prædicatoribus*. Jam quod vociferatur me post excitatum incendium blandiri hostibus, quodque illorum gratiam, nunc hunc, nunc illum ex amicis arripiam, quam sit falsum mox aperiam. Nunc enim crimina persequor.

B Audi nunc aliud argumentum inconstantiae meæ, ut putat *Huttenus*, sed revera ipsius impudentiæ. Ait me multum dissenisse à Scholis *Coloniensi* & *Lovanienfi*, cum *Sentimento* suo damnarent aliquot articulos *Lutheri*, nunc idem probare, quod prius damnaram, propterea quod in Epistola quadam ad *Lovanienfes* Theologos jactem me disputationibus illorum adversus *Lutherum* constantissime favisse. Hic mihi te quæso, lector, animadvertite malitiosum in *Hutteno* omnia calumniandi studium. Articulos illos nec probavi, nec improbavi unquam. Nolebam enim gratificari quibusdam ansa præbita quam captabant. Provocatus à me coram Rectore *Ecmondanus*, ut proferret vel unum articulum, quem ego in *Luthero* vel inter pocula defendissem, cum nihil haberet quod diceret, protulit locum ex Epistola ad Cardinalem *Moguntinum*, de Confessione. Illic ajo *Ecmondanum* publice damnasse, quod non intellexerat. Atqui hoc non est defendere, quod scripsit *Lutherus*, sed illius impudentiam prodere, qui non intellecta re vociferatus sit apud populum. At post faveo illorum disputationibus. Quid hoc ad *Sentimentum*? Nec enim illic disputant, sed pronuntiant: nec docent, sed damnant. Seditiosas illas vociferationes apud populum, in quibus multa palam mentiebantur, semper improbavi, & hortatus sum eos, ut illis omissis, argumentis revincerent *Lutherum*, & si ille erraret, docerent meliora. Id postea fieri cœptum est ab illis satis moderate. Hoc à me probatum est. Quod in illis disputationibus assumunt, à me nec probatum est, nec improbatum. Hoc tantum probavi, quod omissis clamoribus furiosis disputarent ac docerent. Id *Huttenus* sic interpretatur, quasi quicquid in disputando illi definierunt adversus *Lutherum*, approbarim. Et prius falsum assumerat, me magnopere probasse quicquid illi in suis censuris damnarant. Eamus nunc ac negemus *Hutteno* esse ingenium ad depravandum bene dicta. Simile quiddam adfert de Ordine *Prædicatorum*, in quem cum prius fuerim hostili animo, nunc persuadere coner, nunquam me male voluisse illi sodalicio. Nunquam sic insanivi ut ulli Ordini male voluerim, id quod ubique testificor verbis, & re præsto. Si ideo fas est odisse omnes *Prædicatores*, quod is Ordo multos habeat malos, omnes Ordines oportet odisse, cum nullus sit qui non habeat complures malos. Denique Christianos omnes oportebit odisse, quod plures sint inter hos mali quam boni. Nihil est igitur hic inconstantiae, sed quod perpetuo sensi, id scriptis ac factis declaro. Utrum autem est humanius, Ordinem totum odisse propter malos admixtos, an Ordini favere propter bonos admixtos? Habet Ordo *Prædicatorum* aliquot, qui & *Erasmio* bene velint, ac bonis litteris simul & Evangelico negotio faveant. Nisi omnibus amicis semper auctor fui, ne læderent Ordinem ullum, ne Gentem ullam, evincet *Huttenus* me in totum *Prædicatorum* Ordinem hostili fuisse animo. Similem inconstantiam objicit etiam Curiam Romanam, de qua cum ante tam atrociter loquutus sim, quam me *Huttenus* inimice loquentem facere potuit, nunc miris laudibus illam efferam. Nunc, inquit, *sancta est illa & Catholica Ecclesia, ibi candore lilia vincunt homines, ubi quicquid improbius quisque Curisanus loquitur rosa est.* Hæc quid aliud declarant, quam insignem impudentiam *Hutteni*? Vitam *Romanensium* quis unquam probavit? Ecclesiam autem quis damnat? Opinor & illic esse, qui bene sentiant de Christo. Quis unquam dixit rosam esse, quod improbius quisque *Curisanus* loquatur? An non hæc sunt hominis intemperanter abutentis calamo, neque quicquam habentis pensæ, quid in quem scribat? Sed quoniam hoc cri-

men

men in suum locum differre mavult, nos quoque suo loco respondebimus.

Interim ad *Aleandrum*, de quo notat inconstantiam meam, quod cum prius inimica de illo prædicarim, post honorifice meminerim illius in litteris. Hic primum illud constat, me nunquam de *Aleandro* colloquutum cum *Hutteno*. Nam *Roma* adhuc erat ille, cum in *Brabantia* proxime colloqueremur ego & *Huttenus*. Neque quisquam tum suspicabatur cum venturum adversus *Lutherum*. Itaque quicquid hinc commemorat, è rumoribus commemorat, quibus quantum sit tribuendum quisquis sapit, intelligit. Fatebor tamen id quod res est. Olim cum *Aleandro Venetia* fuit mihi non solum amicitia, verum etiam familiaritas. Admirabar eruditionem hominis, & amabam ingenium. Auxit hunc animum, quod apud *Gallos* Græcas litteras graviter provexisset. Deinde ubi jam destinatus esset à *Leone*, ut apud nos *Lutherum* oppugnaret, conceperat in me adhuc *Roma* agens, nescio quid stomachi, ut ex illius ad *Leodiensem* Episcopum litteris intellexi. In causa fuerat Epistola, quam omnium primam scripseram *Luthero*, ab ipso provocatus. Ubi venit, priusquam adiret *Brabantiam* occupatus est à lingua quadam omnium pestilentissima, quæ illum totum implevit venenis. Neque id non divinaram futurum. Itaque primum visus est *Aleander* fugitare colloquium meum, nescio quid suspicans de me. Tandem & voces quædam *Lovanii* spargebantur illius de me parum amicæ. Nihil dum tamen erat atrox. Ubi rursus ventum est in eam urbem ubi venenum hauserat, nam illic *Cæsar* profectus est *Coloniæ*, jam irritato rursus addidit illa aspis veneni nonnihil. Itaque *Colonia* passim mihi referebant, illum apud magnates & in celebribus conviviis inimicissime loqui de me, nec interim cognoscere potui ubi diversaretur. Tandem pervestigato diversorio, misi ad illum famulum, qui nuntiaret me cupere colloqui cum eo. Ille lætus & alacer invitavit ad prandium. Excuso de prandio, sed à prandio venio ad colloquium. Ille venientem summa cum humanitate accepit. Colloquuti sumus horis aliquot. Expostulamus mutuo. Nam & illi nuntiatum erat, me voces quasdam inimicas in illum sparsisse. Nec id omnino vanum erat. Questus enim eram apud multos, illum adversus *Lutherum* missum, sic debacchari in me, quasi *Lutheri* negotium ad me pertineret. Post mutuam expostulationem, discessum est cum osculo veteris amicitiae symbolo. Rursus in Concilio *Wormaciensi*, cum mihi scriberent quidam ex aulicis illum dira in me moliri, misso proprio tabellone, per litteras factis liberas expostulavi cum eo, eademque de re scripsi Episcopo *Leodiensi* illius patrono. *Aleander* se purgavit mihi per litteras. Ubi dimisso Concilio, reversus est *Bruxellam*, adii hominem, colloquuti sumus horas ferme quinque. Ibi, ut est aperti animi liberæque linguæ, effudit in me ferme quæ nunc objicit *Huttenus*: me iactasse illum esse natum *Judaum*, me illi molitum fuisse exitium. Et quid non? Ita candidi illi ac fortes amici *Germani*, totam invidiam in me devolverant. Primum illud dicam, nec amicitiam, nec inimicitiam, quæ mihi fuit cum *Aleandro*, quicquam attingere ad causam *Lutheri*. Erat amicus antequam auditum esset *Lutheri* nomen. Nec ob *Lutherum* illi factus sum inimicus, sed quod me sine causa perstringeret, ut aiebant, ac odioso negotio involveret. Quod si per linguas virulentas licuisset cum *Aleandro* perpetuam habere amicitiam, fortasse minus odiose gestum fuisset *Lutheri* negotium, nec in tot urbibus renovatus fuisset fumus & incendium, quæ res nihil aliud quam irritabat animos hominum. Qui prius irascebar molienti perniciem, cur non fierem amicus jam mutato studio periculum depellenti? Nam id ipse mihi deiecit *Bruxella*, & post in *Germaniam* reversus, cognovi non esse vanum, ex his qui negotio interfuerunt. Quid autem flagitii, si *Aleander* in libris meis prædicetur trilinguis eruditionis antistes? Hanc laudem illi

A palam tribuebam, etiam tum, cum maxime ferveret inter nos simulas. Et cum quidam Linguæ Latinæ principatum mihi tribuerent, etiam hanc laudem inimico cessi inimicus. Plenius illum laudavit *Huttenus*, in Epistola qua jugulat illum, scribens se dolere esse in eo, quod illi invidetur. Quid speciosius hac laude ab hoste data, esse in *Aleandro* doctrinam invidia dignam? Ego certe moderatius illum laudavi. Atque hoc *Huttenus* de se præconium *Aleander* apud me iactavit. Dicam ingenue, quod sentio: ut pessime meritis est de me scelerosus ille, qui *Aleandrum* in me irritavit, ita lubens talis amici possessionem recuperarim si liceat, ne tantulum quidem ab illo venans commodi. B Hoc cum nihil ad *Lutheri* negotium pertineat, quid est quod queritur *Huttenus*? Per me licet illi odisse *Aleandrum*, quantum volet. Porro quæ scribit *Huttenus*, ille te amat unice, illum tu dilectum habes, cum illo suaviter vivis, & in mediam quandoque noctem producis litteratas fabulas, etiam convenit inter vos, ut Romam eatis una, ipsius commentum est, non mea vox. Etenim quæ in Epistola ad *Laurinum* commemoro de consuetudine cum *Aleandro*, omnia in hoc producuntur, non ut persuadeam magnam mihi cum illo esse amicitiam, sed ut adversus eos, qui meam professionem fugam esse iactabant, docerem me palam, & omnibus consciis abisse. Jam finge id quod non est, me *Aleandro* male volenti, male velle, sed simulasse amicitiam, quo minus læderet, utque hac specie Theologos quosdam omnia molientes compescerem, an mihi indignabitur *Huttenus* si vafritie nulli noxia, meæ saluti consulam? Erat *Lovanii* furiosus quidam Prædicator, mira commemoraturus de me à prandio, id enim promiserat in concione matutina. *Aleander* à me submonitus, misso nuntio imposuit homini silentium, alioqui improbabili fabulæ. Quis non prudentiam appelleret potius, etiam inimicis abuti ad rem tuam? Quin Theologis quibusdam multum subsedit animorum ex illa nostra tam arcta familiaritate paucorum dierum. Atqui in omnibus colloquiis, adeo nihil dictum est adversus *Huttenum*, ut illius venam & ingenium magnifice prædicarim apud *Caraciolam* & *Aleandrum* indignantem utrumque; idque post Concilium *Wormaciense*, cum res *Hutteni* satis erant exulceratæ. Postremo utrum est propius humanitati, honorifice scribere de inimicis, quo mitigemus illorum odium, an tam virulentos & plusquam hostiles Libellos scribere, qualem *Huttenus* scripsit in amicum, & benevolentem, & benemeritum, & benemereri cupientem?

Nondum finis criminum, sed in Epistola ad *Laurinum* commemoro, rumorem hinc fuisse sparsum, Romanum Pontificem nescio quid Libelli scripsisse in me. Id *Huttenus* non veretur dejerare à me confictum, quo *Lutheranos* gravarem invidia. Quæso quid est tam perditæ levitatis, quod iste non statim impingat amico? Atqui cum hic plures sint viri boni, qui sciunt rumorem vere sparsum fuisse, cum habeam à doctis amicis Epistolas ex *Augusta* & *Constantia*, quibus hoc ut rem compertam scribunt, hunc Pontificem *Roma* palam damnasse libros meos, cumque illi habeant Epistolas meas testantes me id nequaquam credere, quid superest, nisi ut omnes intelligant *Hutteno* esse parum frontis? Sed ausus sum hunc laudare Pontificem, qui male mihi quondam voluerit, quique nihil adhuc egerit, unde laudari mereatur. An verum sit quod scribit *Huttenus*, nescio. Certe nihil unquam tale perlatum est ad me, nec ego quicquam tale de illo suspicatus sum. Fuit olim mihi cum illo *Lovanii* civilis amicitia, & ut ipse scribit, societas studiorum. Nec unquam sensi animum illius in me parum amicum. Quid autem de illo prædico, nisi bonam spem, quam illius senectus, perpetua integritas, & eruditio nobis porrigunt? Istud hortari magis est, quam laudare. Præterita laudo, de quibus si mentiar, refelli possum. De futuris bene ominor. Proinde quis non videat quam non apposite ad-

adhibitus sit: jocus insulsus *Hutteno*, *Ista facies, ô Timon*. Et tamen nihil addubito, quin *Huttenus* hic sibi videatur mire festivus. Sed ante pronuntiaveram minime bonum futurum? Cum nunquam sim *Hutteno* de hoc Pontifice loquutus, impudenter facit, qui hoc ex aliquo compotore auditum mihi apud Orbis tribunal crimini objiciat. Dixi me vereri, ne parum æquus esset *Luthero*, de cæteris nunquam pronuntiavi, quanquam ostenderet argumenta animi cupientis etiam Romanam Curiam ad meliorem frugem revocare. Porro quod ait agitatum de me, ut pro hæretico arriperer, credo jactatum & optatum à quibusdam furiosis Monachis. Inter Principes nunquam hoc est actum. Habebam & in *Hispania* amicos, huic qui nunc est Pontifex proximis: habebam & *Roma*, vivo *Leone*, multum dissimiles *Hutteno*: habebam in aula Cæsaris magnos, de quibus nec suspicabar quam essent amici. Ex horum litteris melius cognovi quid ageretur, quam *Huttenus*, qui latitans tantum hoc sciebat, quod aliquis clancularius susurro deferebat. Habeo apud me articulos ad Cæsarem delatos, quos *Glapion* sua manu notavit. Nulla hic hæresis mentio, neque quicquam quod ad hæresim pertineat. Habeo litteras Cancellarii *Gattinarii*, quæ testantur fuisse suspicionem de quibusdam Libellis, qui ob styli venustatem viderentur esse mei, in quibus tamen nihil esset hæreticum, aut tale qualia scriberet *Lutherus*. Sed *Joannem Glapionem* recensco in eadem Epistola, citra contumeliam. Nihil enim laudis in illum confero. Hic *Huttenus* proferens devotivam suam: *Quid*, inquit, *Glapion*? *quanta & ipse tuba abs te canitur?* Cum hæc mea de illo sint verba: *Ad hæc R. P. Joannis Glapionis, qui Cæsari erat à concionibus*. Hæc est tuba, qua virum illum decanto. Sed impudentius est, quod addit: *Atqui solebas exsecrari hominis malitiam*. De *Glapione* nunquam verbum, neque dixi, neque scripsi *Hutteno*, sed & hoc mendacium aliquis compotor illi detulit. Et ex hujusmodi næniis contexuit talem calumniam in amicum. Atque hic etiam de *Glapione* loquentem facit, quæ mihi ne per somnium quidem unquam venerunt in mentem. *Glapionem* semel duntaxat tribus verbis salutavi, forte obvium, idque *Bruxella* post *Wormaciense* Concilium. Cætera litteris acta sunt inter nos. Quid ille molitus sit, aut peregerit in *Lutherum*, nescio. Certe quicquid hujus fecit, non meo fecit impulsu. Ego, ut ingenue dicam, quemadmodum nunquam ausus sum homini toto pectore fidere, ita nunquam gessi in illum inimicum animum. Mihi certe non semel strenuum amicum præbuit apud Cæsarem, quod satis habeo compertum. Jam vero festivum est, quod homo perspicax ac Lynceus ex uno colloquio nobis sic depingit *Glapionem*, quasi modios aliquot salis cum illo ederit. Equidem quantum ingenium hominis ex prudentum narratione, eque ipsius ad me litteris conjicere potui, *Huttenus* si decem annis vixisset cum *Glapione*, nondum pervenisset illius ingenium. Non potui vero sine risu legere, quod cum *Glapione* miram vafriciem affinxisset, me facit illi simillimum. Imo non tam dissimilis *Camelus Vulpi*, quam *Erasmus* dissimilis *Glapioni*, si modo talis erat, qualem nobis depingit *Huttenus*. Sed de meis moribus erit alibi dicendi locus.

Male habet & illud *Huttenus*, quod in quadam Epistola per occasionem infero, *Sylvestrum Prieratem* humaniter & amanter ad me scripsisse, cum tamen illum ne titulo quidem honorifico digner. Tantum ajo, *Sylvester ille Prieras*. Illius ad me litteras dico humanissime scriptas. O miram adulationem! Sed ista scribis, inquit, in invidiam *Lutheri*. Imo in hoc scripsi, ut ostenderem esse causam, cur de *Roma* adeunda cogitarem. Quod si tantopere cuperem movere invidiam *Luthero*, liceret hoc aliis rationibus efficere. Certe *Prieratem* semper contempsit *Lutherus*. Jam in Catalogo *Marinum Caracciolum* voco *R. P. Nuntium apud Cæsarem Apostolicum*, nihil aliud de illo prædicans, nisi quod is præter cæteros hortatus esset me, ut scribe-

rem adversus *Lutherum*. At *Huttenus* vocat hunc malum hominem. Quid hoc mea, si malus est? Ego non prædicavi bonum. Et tamen mihi bonus & commodus amicus erat, donec hæc tragoedia vitari omnes amicitias. Jam male habet & illud, quod *Eckium* alicubi nomino, citra contumeliam, opinor, & affingit meum de illo testimonium vetus, quale commodum est ipsi, non quale à me proditum est. Sed intolerabilius, quod in Epistolis laudatus *Joannes Faber*, Ordinis *Prædicatorii*. Is qualis nunc sit, nescio. Certe mihi *Lovanis* persuasit, quod institueret *Augusta* Collegium tradendis Linguis, ac bonis litteris. Ostendit diploma Cæsaris *Maximiliani*. De capitalibus quibusdam inimicis *Lutheri*, atque de ipsa Romana Curia, plusquam hostiliter loquebatur. Arridebat morum commoditas, & in sua Theologia videbatur non vulgariter eruditus. His rebus extorsit à me commendationes aliquot. Quin & *Colonia*, cum illic esset Cæsar, colebat nos, & de *Luthero* reliquit æquissimum judicium, sua manu descriptum, tum apud Card. *Maguntinum*, tum apud me. Quid hic aliud criminari potest *Huttenus* in me, nisi simplicitatem & candorem animi? Sic talis est nunc, qualem ille prædicat, ego tantam vafriciem de homine Germano suspicari non potui. Nec meum erat præstare, qualis ille post futurus esset, non magis profecto, quam efficere potui, ne *Huttenus* mihi sic laudatus antehac, & laudatus ex animo, talis evaderet, qualem se declarat in hoc Libello, qui nulli bono non displicet. Cæterum cum *Joanne Fabro* Canonico *Constantiensi* mihi intercessit amicitia, priusquam *Lutherum* nosset Orbis. Quod si velim omnibus renuntiare amicitiam, qui adversantur *Luthero*, vix ullum mihi reliquum facerem eorum, quibus ego debeo omnia. Scripsit ille Librum in *Lutherum*. At non scripsit me impulsore. Verum aliquando dixi Librum illum omnibus merdis percacandum. Qui hoc detulit *Hutteno*, ipse nimirum est omnibus merdis percacandus. Nam ea vox nec audita mihi est ex quoquam, nec mihi unquam vel in somnis venit in mentem. *Constantia* præfationem duntaxat legi, laudavi scriptio- nis modestiam. Unum locum legi, non perlegi, in quo refellit, quod *Lutherus* scripserat, nunc demum *Roma* decretum esse, animas esse immortales, is mihi non displicuit. Non sum tam impudens, ut pronuntiem de Libro, quem non perlegerim, & tamen non statim probat *Lutherum*, cui non placet Liber adversus illum scriptus. *Lodovicum Berum*, & candidum amicum, & fidum patronum habui, prius quam in Orbe notus esset *Lutherus*. Et hunc calculum inter felicitates meas numero. Est enim multis eximiis nominibus præcipuum hujus urbis ornamentum, sic assertor suæ Theologiæ, ut tamen æquus sit bonis litteris, & quietis studio, minime infensus negotio Evangelii restituendi, tamen totum *Lutherum* nequaquam approbat. Quod si *Hutteno* decretum est indignari omnibus, qui male sentiunt de *Luthero*, quare solum hunc perstrinxit, cum hic sint innumeri? Quanquam *Berus* is est, qui nec bene dicta *Lutheri* depravet, quemadmodum faciunt multi, nec stolidè vociferetur in quenquam. Certe nihil minus est quam *Curtisanus*. Et hujus viri nomen *Huttenus* tam illoto sermone tanta perstringit acerbitate, quasi patrem ipsius necasset, cum ille nunquam verbo læserit *Hutteni*, vel rem, vel nomen, vel amicum. Huic adjungit *Joannem Gebwilerium*, qualis qualis est, quidvis potius quam *Curtisanum*, quicum mihi usque adeo nihil est familiaritatis, ut nec ille unquam viderit ædes meas, & ego illius ne noverim quidem, neuterque alteri vel in via sit unquam locutus. Et tamen ita scribit *Huttenus*, male edoctus à suo suggestore: *Atque hos habes domi tua, cum me excludis, & quotidianis confabulationibus dignaris*. De *Gebwilerio* dixi, quæ mihi sit cum eo familiaritas. *Berus* amicus, ac vicinus etiam, nonnunquam vix intra duos menses me semel invisit. O quotidianas confabulationes! Sed quid imputes *Hutteno*? Sic illi detulerat cho-
ragus

ragus hujus fabulæ. Quid cogitabunt hæc legentes, qui rem noverunt? Sed *Latomum*, *Ecmondanum*, *Atensem* olim vituperatos, nunc partim ambigue, partim oblique tracto in Epistolis. Cum esset inter nos fœdus adversus hostes Linguarum & bonarum litterarum, fateor me nonnunquam questum per Epistolas apud amicos de quorundam pertinaci conspiratione adversus meliora studia. Et ita cum illis bellum gessi, ut semper essem propensus ad pacem, si contigisset. Itaque à *Latomo* semper temperavi, sperans fore ut desineret. *Ecmondano* nunquam blanditus sum. *Atensis* vir erat nec inhumanus, nec iniquus bonis litteris, sed ingenio irritabili. Itaque per quosdam Monachos ac Theologos protrusus est, ut ageret odiosam fabulam. Et qui huc adegerunt hominem, eadem opera adegerunt in mortem. Erat enim imbecilli valetudine, & iræ impatiens, injuriæ insolens. Ac post hujus mortem maxime coepit ea tragœdia incrudescere, ut intelligas illum multa moderatum. Porro quod de eo scripsi, illum ab omnibus esse laudatissimum, nec unquam tamen satis laudatum, hoc etiam ipsi Theologi *Lovanenses* cum risu legerunt. Laudabatur enim quotidie solennibus Encomiis in Schola, tanquam Vicecancellarius ejus Academiæ. Mihi certe, quod ad ipsius naturam attinebat, non erat iniquus, qui solus omnium auctor fuit, pacis cum Theologis faciendæ. Doctrina judicioque longo intervallo superabat omnes. Mihi moriturus etiam denuntiabat pacem & amicitiam, quod ad ipsum attineret. Denique veretur *Huttenus*, ne cum *Leo* quoque in gratiam redeam. Nec id gravarer facere, dicam enim ingenue, si ille declararet animum amicitia dignum. Salutavi hominem *Calestii* forte obvium, & dextram dextræ junxi. Quid ni, cum jam inter nos debellatum esset? Cæterum adversus *Leum* nihil attulerunt momenti auxilia Germanica. Cum scriberent amici Germani, vel invito me, Germanos dilaceraturos *Leum*, primum dissuasi, id si non possem obtinere, admonui, ut argumentis agerent potius quam convitiis, cum primis autem temperarent ab injuria Gentis, quod tamen factum non est, me vehementer improbante. Dialogum adversus *Leum* scriptum, constanter ac perpetuo damnavi. Post ingentem Epistolarum fasciculum à diversis eruditis satis hostiliter scriptum in *Leum* adeo pressi, ut duobus tantum amicis fecerim inspiciendi copiam, *Dorsio* & *Moro*, & quibusdam hortantibus ut evulgarem, respondi mihi decretum esse quiescere in posterum, si conquiesceret *Leum*. Habes, lector, omnia, quibus animus *Hutteni* poterat exulcerari. Atque in his vides quam nihil sit quod vulgarem etiam amicitiam deberet dirimere.

Venio nunc ad illud, quod ille vult esse totius causæ caput. In quo tamen non expedit nimium probari *Hutteno*, ne dum *Scyllam* fugio, deferar in *Charybdim*. Id ita proponit, ut statim conjungat duo palam falsissima, me pridem fuisse factionis *Lutherana*, nunc totis viribus oppugnare rem Evangelicam, cum perpetuo sim averfatus illam factionem, nec unquam desierim quanta possim sinceritate provehere rem Evangelicam. Sic autem assumit, magnificis quidem verbis, sed parum pudenter: *Quid*, inquit, *tandem esse possit, cur tu qui Rom. Pontificem nuper in ordinem redigebas nobiscum, ipsam Romam scelerum ac improbitatis sentinam vindice calamo increpabas, Bullas ac Indulgentias detestabaris, ceremonias damnabas, Curtisanicam exigebas, jus Canonicum & Pontificum scita exsecrabaris: In summa, universam illius statum hypocrisis severissime profligabas, is nunc retroactus, contraria sequaris, & cum hostili parte societatem in eas?* Rursum alibi: *Qui sepulcrum pietatem refodiebas, Evangelium è latebris in lucem reducebas, fidem & Religionem instaurabas, is nunc ad eandem conculcandum, ejiciendum, prosternendum, & interimendum operam profiteris.* Eamus nunc & dicamus, huic criminatori esse aliquid frontis. Hunc in modum causæ summam proponit *Huttenus*, & quod semel assumsit, subinde verbis aliis atque aliis inculcat & exaggerat, quasi quod per se vanum est, sæpius asseverando fiat verum.

A Atque hic expedit omnem orationis copiam, omnem vim ac vehementiam. Ubi fundamentum totius dictionis inane est ac frivolum, quo magis oratione tumultueris, hoc magis perdis aquam & operam. Neque enim hic licet in causa seria, quod in fictis etiam controversiis fieri solitum: reprehendit *Quintilianus*, ut quis suo arbitratu fingat, cui respondeat. Mire se torquet, dum expendit quibus causis ab instituto tam sancto, ad rem sceleratissimam transferri potuerim. At in hoc erat illi laborandum, ut doceret esse verum quod assumpsit. Ibi vehemens orator nihil habet quod dicat, nisi, *quidam mihi narrarunt*. Graviter & atrociter exclamat in eum, qui deserta & prodita causa Evangelica transfugerit ad partem diversam, qui pecunia corruptus, bonos viros, veritatem Evangelicam, libertatem publicam, summis viribus oppugnare coeperit. Atqui hoc quod assumpsit, aut convenire debuit inter nos, aut idoneis argumentis erat probandum, priusquam veniret ad illos suos affectus tragicos. Tot Epistolis, tot Libellis, tot testificationibus perpetuo clamo, me neutri factioni velle involvi. Cur id statuissem, multas reddo causas, & tamen non omnes prodidi. Atque hac in re nihil me accusat mea conscientia apud judicem *Christum*. In tantis rerum tumultibus, in tantis etiam periculis & famæ & vitæ, ita moderatus sum mea consilia, ut nec tumultus auctor essem, nec causam, quæ mihi non probabatur, adjuvarem, nec Evangelicam veritatem alicubi proderem. Si hoc indignatur *Huttenus*, quod non profitear una cum ipso *Lutherum*, jam ante triennium id testatus sum in Coronide addita Colloquiis familiaribus *Lovanii*, me ab ea factione alienissimum & esse, & semper futurum. Nec ipse solum absim, verum amicos quoscunque potui, ut eadem facerent, pro mea virili sum adhortatus, & adhuc adhortor, nec id facere desinam. Factionem appello studium illud animi, velut in omnia quæ *Lutherus* scripsit, scribit, aut scripturus est jurati. Atque hic affectus sæpenumero bonis etiam viris imponit. Quin & palam omnibus amicis denuntiavi, ut si me non possent amare, nisi *Lutheranum*, sumant in me quemcunque velint affectum. Amo libertatem. Nulli factioni servire nec volo, nec possum. Amicorum causa non erant, inquit, deferendæ *Lutheri* partes, quorum aliquot jactat etiam de me bene meritos, qui tam non possint avelli à *Luthero*, quam ab ipsa veritate. Quos amicos narret nescio, ego video multos antehac *Luthero* deditissimos, nunc partim mussare, partim tædere *Lutherani* nominis, partim damnare quod prius approbabant. Si quisquam amicus tantum apud me valuit unquam, ut in ipsius gratiam me addicerem *Lutherana* factioni, eidem hoc largiar, ne ab illius factione desiscam. Si me quisquam vidit tam potum, ut totum *Lutherum* probarim, patiar ut me vocet *rhipispidem* pro *Erasmo*. Quid autem mirum, si ego reculem nomen *Lutherani*, cum hic neminem videam, qui sustineat dici *Lutheranus*? Nam quod *Huttenus* ægre admittit hanc appellationem, mirum videri non debet, cum nec ipse *Lutherus* agnoscat eum, ac patrocinium etiam aversetur. Et nisi me plane fallit animi conjectura, mallet *Erasmum* adversarium, quam *Huttenum* propugnatorem. Sed illius res fortasse sic habent, ut illi bono sit *Lutherani* vocabulum, utpote quod ipsum nunc solum & tueatur & alat. Nihil unquam damnavi *Lutheri* odio, quod recte dictum esset: nec unquam approbabo illius amore, quod mihi secus dictum videtur. Si fuisset illi juratus, aut illius sodalibus, tamen laudatur is qui respiscit. Nunc me dehortante res hæc cœpta est. Norunt hoc impense *Lutherani* quondam, nunc quales sint nescio. Quid in *Luthero* metuerim, declarat illa prima Epistola, quam ad illum scripsi. Desidero in *Lutheri* scriptis modestiam & mansuetudinem Evangelicam, noto pervicaciam asseverandi. Eadem quo magis in eo desiderem, faciunt illius Libelli, qui prodeunt in dies atrociores, etiam in summos Principes, quos quales quales sunt, non expediebat irritari. Et inter amicos dolens, aliquoties dixi me dubitare de

spiritu illius, nec unquam tamen certo pronuntiavi. Hoc tantum hæcenus judicavi de *Luthero*, & in eo constantissimus fui, scriptis, dictis, clam palamque eadem testificans. Ubi est igitur ista mirabilis inconstantia mea? Verèor ne istos magis offendat mea constantia. Sed omnibus rebus omisis, totus feror in *Lutherum*. Isti *Huttenus* audivit ex compotore quopiam. Verum vel ex *Achate* illo suo *Eppendorpio* discere potuit, me tum nihil minus agere, quam hoc quod objicit. Jam tunc aggressus eram Paraphrasim in *Lucam*, in qua totus etiam, cum hanc tragoediam exordiretur *Huttenus* propugnator Evangelici negotii.

Cæterum in Catalogo promitto tres Dialogos adversus *Lutherum*. Proferat mihi hoc verbum ex scriptis meis, adversus *Lutherum*. Ajo de *Lutherano* negotio, collationem appello verius quam disputationem. Et eos ajo conceptos magis quam inceptos, nec admodum in animo esse perficere. Quod si perfecero, non prodituros nisi auctoribus his, quorum intererit. Et interim moneo lectorem, ne ex hac pollicitatione faciat præjudicium. Primum igitur non promisi hos Dialogos, & si promisi, non promisi populo, sed Pontifici & Cæsari, ut horum arbitrio vel premantur, vel edantur. Et in his tamen promitto summam erga *Lutherum* æquitatem. Qui scit igitur *Huttenus*, an his Dialogis sublevandus sit *Lutherus*, an affligendus? Nam utrumque fieri potest, cum illic adfuturus sit, qui *Lutheri* partes agat. Jam audio quosdam dicentes: Interea suspendis hominum animos, qui non pronunties quid sentias de *Luthero*. Primum, nec vacat intendere his quæ multa scribit *Lutherus*, & si vacaret de toto negotio pronuntiare, longe supra vires meas est. Quid autem pronuntiam? Si totum *Lutherum* damnum, video cui parti addam animos, & quantum bonorum obruam. Si totum probem, primum feceto arroganter, qui probem quæ forte non intelligo. Deinde coniecero me in factionem, quæ plurimos habet, cum quibus mihi nihil velim esse commercii. Qui *Lutherum* oderunt, etiam me tacente oderunt: qui favent, non ideo flagitant meam sententiam, ut æquum audiant, sed ut habeant suæ sententiæ propugnatorem. Si dividero sententiam, utrique parti quædam tribuens, quædam adimens, utrinque me dilacerandum præbueo, nec aliud quam novos excitare tumultus. Itaque mihi consultius visum est huc conquiescere, donec Principes & eruditi, studiis omisis, expectant ea consilia, quæ sine tumultu prospiciant Evangelicæ veritati & gloriæ Christi. Bellum vero est, quod dum studet videri festivus, ait mihi ceu *Cajapha* verum excidisse dictum, *Lutheranam* doctrinam totam opprimi non posse, nisi simul corruat bona pars Evangelicæ sinceritatis ac publicæ libertatis, quasi non idem semper constantissime tum dictis, tum scriptis sim testatus. Et hoc me discruciat, istos sic causam agere, quasi servari nolint, tamen si quid recte docet *Lutherum*, non est *Lutheri*, sed *Christi*. Jam fingat me scribere contra *Lutherum*, an ejus rei jus non erit ei qui cum *Luthero* nunquam habuerit foedus, & quo dehortante rem & cepit, & hucusque provexit? Fingat me initio fuisse *Luthero* fautorem, an ideo erunt mihi probanda omnia quæ scribit, quia placuerunt exordia? Quid si *Lutherus* posthac scribat adversus articulos fidei? An *Huttenus* vetabit adversus eum scribere? Cur autem *Huttenus* usqueadeo ferocit adversus eos qui scribunt adversus *Lutherum*, cum nihil intersit inter disputantem & scribentem? *Lutherus* ad disputationem etiam provocat. Si doctrina illius sincera est, per contradictionem, velut aurum igne purgatum, magis elucescet. Sin falsa est, recte impugnatur ab omnibus. Sin quædam habet falsa veris admixta, repurgatur. An protinus subvertero totum Evangelium, si cum *Luthero* dispuem, an quilibet Christianus sit Sacerdos, an omnia Sanctorum opera sint peccata? *Lutherus* ipse non formidat meum, imo nec cuiusquam assultum, sed forti animo expectat *Erasmum*, si prodeat. Quid igitur tumultuatur *Huttenus*, suspectam interim reddens *Lutheri* doctri-

nam, quam ita demum credat fore stabilem, si nemo labefactet? Hæc loquor, non quod mihi sit animus congregi cum *Luthero*, si liceat conquiescere, sed ut calumniis *Hutteni* respondeam. Ego *Vertumnus*, *Proteus* ac *Polypus* egi, memet in omnia vertens, nihil non & faciens & patiens, ne pertraher in hanc arenam gladiatoriam. In aulam pertrahentibus, manibus ac pedibus excusavi me. Intentata ex altera parte pericula, partim declinavi, partim propulsi, partim dissimulavi. Cæsari me subduxi, fortunas oblatas constanter recusavi. Tot Monarchis, tot Principibus, tot amicis huc vocantibus excusavi me. Sed qui te incitant, inquit, adversus *Lutherum*, aut potentissimi sunt, aut pessimi, aut utrumque. Tanto magis *Huttenus* debebat admirari constantiam meam. Qui potentissimi sunt, his in proclivi est & perdere & servare. Qui pessimi sunt, facillime lædunt. Qui sunt utrumque, magis etiam sunt formidabiles. Et tamen hæcenus nec ab his perpellipotuit *Erasmus* ille infirmus & imbecillis, & ad quamvis auram mobilis. Interim irridet & illud quod scripsi, totum mundum acuire stylum in *Lutherum*, & minatur fore *Lutheranos*, qui stylum acuant in me, jubetque sibi commonstrari alium quendam Mundum, quasi hic totus stet à *Luthero*. An hic commemorem quam multi scripserint in *Lutherum*? Apud Italos *Sylvester Prierias*, *Thomas Todiscus*, *Jacobus de Vio*, *Catarinus*. Apud Germanos, *Eckius*, & Minorita quidam *Lipsiensis*, nomen excidit, *Goclejus*, *Joannes Faber*, & *Hochstratus*. Apud Gallos rota Academia *Parisiorum*, *Justinianus Augustinus*. Apud Lovanienfes *Latomus*, *Joannes Turenholtius*, *Eustathius Dominicanus*, *Vincentius* ejusdem Ordinis. Ex aula, *Marlianus Tadenfis* Episcopus, & *Rimacius* Cæsaris à secretis. Apud Anglos Rex ipse, *Joannes* Episcopus *Roffensis*, ac tertius quidam tam amarulentus, ut ipsi *Luthero* possit medium unguem ostendere. Apud Hispanos, *Sannica* & *Caranza*. His adde Bullam *Leonis* & Edictum Cæsaris. Jam plurimi sunt qui nondum ediderunt sua: plurimi qui nondum abolverunt, plurimi quos ego non novi. Hæc ideo tantum recensco, ut declarem hyperbolen meam sine causa irrisam ab *Hutteno*. Porro *Lutheranorum* in me Libellos adeo non metuo, ut doleam non prodisse ante tres annos. Imo mihi nonnunquam fuit in animo subornare quempiam, qui provocaret huc aliquem insigniter *Lutheranum*. Nec enim alia res me poterat liberare invidia. Nam *Huttenus* nihil minus est quam *Lutheranus*, & hujusmodi nœnias scribere, nihil minus est quam scribere. Nec unquam tam male sensi de *Lutheranis*, ut suspicarer illorum quenquam tales sycophantias in quenquam velle scribere. Nec ipsi *Luthero* puto me tam invisum, ut talem Libellum in me scriptum approbet. Quamquam si approbaret, haud magnopere commovear. Sed *Metius* interim conquiesco, intentus ad eventum belli, dignus qui dilacerer ob perfidiam. Si dignus est malo, qui suis laboribus, suoque sumtu studet utrique parti prodesse, quo præmio dignus est, qui suis tumultibus, suaque stultitia utramque partem lædit, & hanc irritans, quam non possit compescere, & alteram invidia degnavans, imo gravissime lædens eam cui favere se jactat, & sublevans eam cujus se profitetur hostem? Nec consisto interim otiosus ut ille *Metius*, sed perenni studio quæ licet rem Evangelicam proveho. Pugnent juvenes, ego me jam ad eum diem compono, qui me hinc evocabit ad tribunal Christi, qui tamen nulli non venturus est, tamen mihi sane procul abesse non potest. Video quantis odiis, quantisque convitiis res agitur. Difficillimum est inter hæc tenere tranquillitatem illam animi Christiani. Dum Paraphrases meditator, sentio componi motus animi mei, meque me ipso fieri meliorem. Et sunt in utraque parte, qui mihi gratias agant, profitentes sese ex his vigiliis meis capere fructum. Fatetur & hoc *Huttenus*, esse quod majori cum fructu possim agere, quam si scribam adversus *Lutherum*, atque huc me hortatur. Cur igitur hoc agentem tali-

talibus Epistolis interpellat? Tergiversatorem me vocat, quod varius sim in Epistolis. An me vellet eadem ad omnes scribere, velut eundem calceum cuius pedem addentem? præsertim cum ad personarum varietatem accedat & rerum & temporum diversitas. In tali vero dissidio, in tam diversis studiis, quæ vitari potest, quin oblique scribas quædam? Dicit, præstiterat tacere. Utinam istuc mihi liceat! Sed premor, urgeor, obruor, ut necesse sit à me depellere invidiam. *Paulus* quoties mutat orationem suam, nunc blandiens, nunc objurgans, nunc obsecrans, nunc minitans, multa dissimulans? Non in hoc est inconstantia, sed in scopo qui illi semper idem est, utcunque mutat vocem aut vultum. Doceat quisquam me mutasse institutum, & objiciat inconstantiam. Verum ipsa res indicat me perpetuo hoc agere, quod olim institui. Proveho bonas litteras, ac sinceriores & simpliciores illam Theologiam pro viribus instauro, idque quoad vivam facturus sum, sive amico, sive inimico *Luthero*, quem ego pro homine habeo, & puto falli posse, & fallere. *Lutherus* cum cæteris transibit, *Christus* manet in æternum. Quod si *Lutherus* Spiritu Christi ducitur, precor ut *Christus* bene fortunetur quod agit: sin minus, miseret me publicæ calamitatis. Magnifice vero de utriusque animo pronuntiat *Huttenus*. Ait me *Luthero* ex animo carum esse, cum ego in illum animo sim iniquissimo. O me hominem ingratum, qui non redamem amantem! De animo *Lutheri* in me, nihil hic disputabo, nec causabor Epistolas, quas de me scripsit suis amicis, non admodum amice. In tali negotio non est spectandus affectus privatus, neque refert quam conveniat *Erasmo* cum *Luthero*, sed quam conveniat Reipublicæ Christianæ cum Evangelicæ doctrina. Quod si rationem haberem privatorum incommodorum, nulli magis indignari debebam, quam *Luthero*, qui me meosque libros tanta degravavit invidia, quique mihi omnes ferme amicitias, vel dirupit, vel malo fermento vitiavit, nec parum attulit incommodi bonis litteris à me semper defensis, tum vetustis auctoribus, quorum auctoritatem restituere conor. Sed quicquid est humanum, posthabendum est ubi agitur de gloria Christi, deque sinceritate fidei Catholicæ, cui utinam *Lutherus*, vel quivis alius consulisset, & librorum meorum, & fortunarum omnium, & hujus denique capitis jactura. Cæterum unde novit *Huttenus*, quid animi habeat *Lutherus* erga me? Sic compotor quispiam illi retulit. Et ille audivit ex alio, rursus ille ex alio. Atque ita per viginti transfusus rumor ad ipsum pervenit. Ex his contexit Libellos. Nihilo plus novit, quo animo ego sim in *Luthero*. Sed nonnunquam disputo adversus *Lutherum*. Hoc mihi novum non est. Nonnunquam in eodem convivio *Carnadem* referens disputo pro *Luthero*, & contra *Lutherum*, aliquando animi gratia, interdum expiscans, quid hic aut ille sentiat, aliquoties & discendi causa. Nec unquam tamen ea disputatio apud me excessit in aliquam amarulentiam. Æquis auribus utramque partem audire possum. Mihi placet hæc libertas in conviviis & familiaribus colloquiis, qua sæpe utor immodice, aliorum animos ex meo æstimans. Ac ne me vitiis omnibus liberem, hoc mihi vitium est præcipuum, sic insitum, ut ægre possim vincere, cum non semel expertus sim quosdam, oblitos quam multa ipsi liberrime dixerint, quod à nobis dictum fuerat meminisse, ac referre, & per occasionem impingere, multis interim, ut sit, affectis ac depravatis. Atqui decebat ea, quæ inter pocula dicuntur, in vino scribere. Quoties in conviviis imperium transulimus in *Julium* Pontificem, & summum Pontificium in *Maximilianum* Cæsarem? Deinde Collegia Monachorum matrimonio copulavimus collegiis Monacharum. Mox descripsimus ex illis exercitum adversus *Turcas*. Deinde colonias ex iisdem in novâ Insulas. Breviter universum Orbem statum vertebamus. Sed hæc senatusconsulta non inscribebantur æreis tabulis, sed vino, sic ut sublati poculis, nemo meminisset, quid à quo dictum

esset. Majoris etiam incivilitatis est, criminatorem struere ex his quæ amici fratri fidē nostrā, libere nobiscum nugantur per litteras. Habeo qui ex intimis amicis, mihi facti sunt capitales hostes, nihil non molientes in exitium meum, nunquam tamen sustinuit animus meus, ut vel è secretis colloquiis, dum constaret familiaritas, habitis, vel ex Epistolis quicquam illis objicerem. Tum enim mihi dignus viderer, qui ex universo hominum contubernio in ferarum consortium protruderer. Verum illam ad *Laurinum* Epistolam appellat odiosam insectationem. Proferat ex ea verbum unum odiose dictum in *Luthero*. Nulla hæresis, nulla hæretici mentio: tragediam appello, dissidium ac tumultum appello, quibus verbis de Evangelico quoque negotio loqui poteram. Tantum placo quosdam *Lutheranos*, qui nullo judicio feruntur impotenti quodam impetu, & ad quemvis levem rumorem excitant tragedias.

Vide vero quam causam affingat impudenti lemmati. Ideo tam iniquo est animo in *Luthero*, inquit, quia capis illi invidere tantam gloriam, posteaquam illius libri prope magis sunt in manibus hominum quam ipsius. Non invideo *Luthero* suam famam. Imo malim quovis *Cære* esse obscurior, quam habere famam illius. Quam si patitur amore Christi, plusquam mortem patitur: nec æquum est, ut quisquam bonus illi invidet: sin aliter, prorsus insanit, qui talem famam cuiquam invidet. Ego si queam assequi, cuperem mea perpetuo & omnibus Regionibus legi, potiusquam temporario favore rapi. Quod si non merentur ipsa utilitate favorem lectoris, manum non vorterim, etiam si nemo legat. Sed pueri, inquirunt, à cunis *Lutheri* nomen vocare assuescunt. Præstiterat ut assuescerent vocare nomen *Jesu*. Quanquam ubi sint isti pueri, nescio. Fortassis *Huttenus* illos vidit in arce *Francisci*. Ego quotidie experior quam multi potentes, docti, graves & boni viri exsecratur *Lutheri* nomen, quorum talis est eruditio, talis vitæ sinceritas, ut vix possim suspicari vel affectu errare illos vel judicio. Ac ne de Sede quidem Romana unquam inconstanter loquutus sum. Tyrannidem, & rapacitatem, cæteraque vitia, de quibus jam olim vetus ac bonis viris communis querela est, nunquam probavi. Nec Indulgentias usquam in totum damno, etiam si cauponationes illas impudentissimas semper detestatus sum. Quid de ceremoniis sentiam, libri mei multis locis testantur. Ubi vero execratus sum Jus Canonicum, & Pontificum scita? Quid autem sit Pontificem in ordinem redigere, non satis intelligo. Primum opinor fatebitur *Roma* esse Ecclesiam: nam multitudo malorum non efficit, quo minus sit Ecclesia. Alioqui nullas haberemus Ecclesias. Et arbitror esse Orthodoxam: nam si qui mixti sunt impii, tamen in bonis manet Ecclesia. Huic autem Ecclesiæ dabit opinor Episcopum. Eum patietur esse Metropolitanum, posteaquam tot sunt Archiepiscopi in his Regionibus, in quibus nullus unquam fuit Apostolus, cum *Roma* habeat & *Petrum* & *Paulum*, duos sine controversia summos. Jam inter Metropolitanos, quid absurdi sit, si primus locus detur Pontifici Romano? nam hanc tantam potestatem, quam sibi seculis aliquot usurparunt, nullus audivit me defendentem. Sed *Huttenus* non fert Pontificem pestilentem. Id optamus omnes, ut Pontifex sit vir Apostolico loco dignus. Quid si is non contingat? Depellatur: Atqui eadem ratione depellendi essent omnes Episcopi, qui non funguntur officio suo. Sed præcipua mundi pestis jam multis annis fluxit à *Roma*. Utinam liceret isthuc inficiari! At jam contigit Pontifex, qui summus, ut arbitror, viribus hoc agit, ut eam Sedem & Curiam nobis purgatam reddat. Id non sperat *Huttenus*. Et tamen multa sunt quæ spem aliquam ostendunt. Et *carissas*, juxta *Paulum*, sperat omnia. Quod si *Huttenus* vitiis bellum indixit, non hominibus, *Romam* properet, adjuvet hunc Pontificem hoc conantem, quod ipse molitur. Sed *Huttenus* indixit bellum

Romano Pontifici & omnibus qui illi adherent. Etiam-
no bono Pontifici bellum indixit? Quid autem faciet
his, qui volentes volentes adherent Pontifici? Quid
faciet Caesari, qui Pontifici iunctissimus est? Quod si
bellum appellat, depopulari agros, excindere urbes,
diripere opes, depellere possessione: *Huttenus* hacten-
us tantum maledixit Pontifici, nec ullam muscam
Romanensem laesit, nisi protinus jugulatos existimat,
in quos jactat convitium. Sed videat an expediat irri-
tare, quos irritatos non queas opprimere. *Romanenses*
optarent semper sibi tales hostes, qualis est *Huttenus*.
Quod si malum Romanae Caris non poterat aliter fa-
nari quam bellico tumultu, confusis ac subrutis omni-
bus, cum hic nihil possit *Huttenus*, satius erat sinere
ut ei *ut ipse nator*, quam tanto Orbis malo movere Ca-
marinam. Vollem autem ex *Hutteno* scire, quos sen-
tiant, quoties dicit, *nos*, & *nobis*: nam hoc pronomi-
ne frequenter utitur. An omnes qui quoquo modo fa-
vent *Luthero*, & male volunt Romano Pontifici? At
ego video varium esse genus hominum in hac classe.
Sunt enim quidam homines docti, meoque iudicio mi-
nime mali, qui pleraque *Lutheri* probant, & cuperent
accusam esse Romanicis potestatem, cuperent pro mun-
dano Principe, doctorem Evangelicum, pro tyranno,
patrem: optarent subversas mentis ementium ac vonden-
tium in templo Domini, optarent coercitam intolerabi-
lem impudentiam *Indulgentiarum*, *Compositionario-
rum*, *Dispensationarium*, *Bullariorum*, optarent multum
decedere ceremoniis, & addi studio verae pietatis. Cu-
perent Evangelii vigorem, quod jam pene obsoleverat,
reviviscere. Cuperent divinae Scripturae auctoritati ce-
dere dogmata & opiniones hominum, cuperent huma-
nas constitutiones non praeferrere praecceptis Dei. Nol-
lent Scholastica decreta quaevis habere vim oraculi,
dolentes populum Christianum gravari quibusdam hu-
manis constitutionibus, veluti de delectu ciborum, de
multitudine festorum, de reservatione casuum, de gra-
dibus cognationis adstrictis, de cognatione spirituali.
Vellent etiam quaedam humana placita codere publicae
utilitati, quod genus est, ex solo consensu coire ma-
trimonium. Cuperent explicari conscientias hominum,
nimis multis laqueis impeditas. Cuperent conciones
esse liberas ac sanctas, cuperent Episcopos, qui nunc
magna ex parte nihil aliud sunt quam mundani Princi-
pes, esse vere Episcopos: Monachos, quibus nunc ni-
hil est mundanum, esse vere Monachos. Hi *Luthero*
favent hoc nomine, quod hanc provinciam fortiter vi-
deatur aggressus. Cum his mihi si foedus non est, cer-
te manet vetus amicitia, litterarum glutino conciliata,
etiamsi non consentimus in omnibus. Horum nullus
est, qui *Hutteni* conatus probet, ne ipse quidem *Luthero*.
Sunt rursus quidam indocti, nullius iudicii,
vitae impure, obsecratores, pervicaces, intractabi-
les, sic addicti *Luthero*, ut nec sciant, nec servant
quod *Luthero* docet. Tantum Evangelium habent
in ore, negligunt preces & sacra, voleantur quibus-
libet, & maledicunt Romano Pontifici. Sic *Lutherani*
sunt. Horum inconditos tumultus & inconfulta
consilia Principes ac Magistratus tandem cogentur op-
primere. Itaque fiet horum vitio, ut nec illa corri-
gantur de quibus mundus merito queritur. Atque in-
ter pocula plerumque feritur foedus Evangelicum. Adeo
vero stupidi sunt fere, ut non intelligant sese plu-
rimum offacere causae cui favent, & qui velit illis pro-
desse, necesse habeat eos fallere, veluti cum Medicus
imponit phrenetico daturus pharmacum. Cum hoc
hominum genere nullum optarim ego commercium.
At nec *Huttenus* videtur hos probare, quos *vicinos* ap-
pellat. Sunt alii, quos suspicor non favere negotio
Evangelico, sed inhiare in praedam, ut sub Evangelii
praetextu latrocinium exercent, hos nec ipse probat
Luthero. Habent enim longe diversa dogmata, ni-
mirum haec. Qui praetextere potest aliquid nobilitatis,
ei jus est adorari viatorem in publica via, & spoliare
aut captivum abducere. Jus est, ubi quod erat num-

A morum, vino, scortis & alea decoctum est, bellum
indicare cuicumque visum est commodum. Haec do-
gmata non habet *Luthero*. Fortasse sunt nonnulli, qui
rebus omnibus profligatis ac perditis, *Lutheranos* se
sunt, ut hoc titulo sibi pariant auctores. An hos
omnes *Huttenus* suscepit defendendos? Quoties enim
de *Lutheranis* quibusdam loquor, ille commoveatur. Si
querat à *Luthero* quopiam mihi marsupium detra-
ctum in itinere, an *Huttenus* arbitrabitur hoc ad se
pertinere? Nam quod semel queritur, se proprio mor-
su petiit à me, quoniam nec locum indicat, nec
rem, ne mihi quidem libet divinare. Certe cum illa
scriberem, non erat animus *Huttenum* laedere, cui fa-
vebam litterarum duntaxat nomine. Et si quid tale
fuisse, quod secus habet, quid hoc ad hanc infecta-
tionem tam criminolam? Si me decies petisset oblique,
dissimularem. Quoties autem revocat me ad suas par-
tes, quo jubet me venire? Ad viros bonos & Evange-
licos? Ego libenter advolare, si quis commostrat.
Si quos novit, qui pro vino, scortis & alea, semet ob-
lectant sacra Lectione, sanctisque confabulationibus,
qui neminem fraudant pecunia debita, sed ultro lar-
giuntur non debitam egenti: Qui adeo non maledicunt
immerentibus, ut convitium ingestum etiam placido
responso molliant: Qui nemini vim aut inferunt, aut
minitantur, sed injuriam etiam beneficio pensant: Qui
adeo nulla movent dissidia, ut memores, Christum
beatos appellasse pacificos, ubicunque possunt concor-
diam & pacem faciant: qui non jactant glorias suas,
laudem venantes, vel ex malefactis, vel ex his, qui
non gesserunt ipsi, sed omnem etiam benefactorum
gloriam transferunt in Christum. Si quos novit, inquam,
hujusmodi moribus vere Evangelicis praeditos, com-
mostrat, & habebit me sodalem. Nam ego *Lutheranos*
video, Evangelicos aut nullos aut admodum pau-
cos video. Ut igitur non semoveo ab amicitia mea
doctos, qui moderate & cum iudicio favent *Luthero*,
ita nec altera ex parte, desino eos habere amicos, qui
pio studio, & cum iudicio moderate *Luthero* infe-
cantur. Et enim ut demus hos errare iudicio, tamen
affectus est pius, cum persuasum habeant, per *Luthero*
doctrinam innumeras animas perire. Et tamen per
occasionem utrosque moneo, si mihi videantur addi-
tiores suae parti. Neque enim hic institutum est pro-
nuntiare de *Luthero*, sed *Hutteni* calumniis respondere.
Quid mea civilis amicitia nocet *Luthero*? Fortassis ali-
cubi prodest. Reverendus Pater *Joannes* Episcopus
Roffensis scripsit ingens volumen in *Luthero*. Jam
olim usus sum illo viro, & singulari amico, & constan-
tissimo patrono. An jubebit *Huttenus* ut illi denun-
tiam inimicitiam, quia stylum acuit in *Luthero*? Cum
eruditis ferme omnibus mihi intercesserat amicitia, an-
te *Luthero* cognitum. Ex his quidam post coeperunt
favere *Luthero*. Non ideo renuntiavi eis amicitiam ci-
vilem. Quidam mutati sunt nunc parum bene de *Luthero*
sentientes, nec ideo desino habere pro amicis.
Nec ita me libro, ut ad victicem partem advolem.
Ex *Lutherana* parte quid est, quod sperare queam?
Quod altera pars offert, quae potest plurimum, con-
stanter recusavi. Sed consolo quieti meae, meque quo-
ad licet integrum servo, quo pluribus queam prodesse
per occasionem, interim sinceris votis opto vigorem
Evangelicum, & Christi gloriam per universum Orbem
efflorescere, de me viderit ipse. In hac vita nihil ex-
specto felicitatis. Sed equior tamen animo sum exi-
turus, si videro Christi causam ferre palmam.

F Jam ad Pontificem Romanum redeo, de quo cri-
minatur me nunc aliter sentire, quam olim senserim.
Laudas, inquit, *hunc Pontificem*, & ab eo *laudaris* vi-
cissim. Laudo, sed quem ego, multis conjecturis addu-
ctus, spero sincero pectore confuturum gloriae Chri-
sti. Et tamen laudo parcissime. An indignatur *Hut-
tenus*, si talem Pontificem, & olim amicum & nunc
benevolentem, paucis verbis laudo in scriptis meis,
cum ipse toties, tot verbis, tam magnifice praedicetur
in

in scriptis meis, etiam in opere serio, velut in Annotationibus Novi Testamenti? Cur hic me non appellat assentatorem? Pontifex ultro misit ad me duo Brevia, quorum posterius erat priore amantius scriptum. Ea vel ob hoc libenter sum amplexus, quod plerique veteres amici mei sibi certum exitium *Erasmio* paratum promiserant, posteaquam hic erat electus Pontifex. Ea res illos vehementer fefellit. Fingat nullum alium fructum mihi reductum ex Epistolis Pontificis, num putas hoc adspernandum? Sed *Huttenus* hanc appellat vafritiem. His praesidiis *Erasmus* subsistat oportet. *Huttenus* habet arces, vallos, copias, bombardas, fumos, ignes, gladios, edicta, bella, quibus se tueatur. Mihi praesidium omne situm est in favore bonorum, & quorundam potentium, quo tamen non abutor nisi ad publicam utilitatem: nam si mei rationem haberem, alia ingrederer via. Et tamen *Huttenus* fortasse non habet nunc cui timeat, eoque fortis est. Ego, ne mentiar, timeo libris meis, unde fatetur & *Huttenus* fructum non mediocre proficisci ad quamplurimos. Hunc fructum mea temeritate nolim perire: nec enim in aliud seruo me, nisi ut prosum. Exprobrat etiam, quod me mihi laudat Pontifex, & Card. *Sedunensis*. *Laudat*, inquit, *te tibi*. Quasi mihi vitio vertendum sit à talibus laudari! quamquam ego laudationem interpreto admonitionem. Scilicet potius erat ambiendum, ut laudarer ab *Hutteno*. An vero istud prodigiosum est, ut laudemus eum ad quem scribimus? An *Paulus* non laudat Romanos quibus scribit? *Erasmus*, inquit, *Romano Pontifici se dedit*. Quid? an unquam fuit inter nos bellum, ut deditio facta sit? An non aequè deditus eram *Leoni*, non admodum laudato Pontifici? *Polliceris*, inquit, *se non defuturum dignitati Sedis Romanae*. Verùm hoc illis scribo, apud quos delatus eram cum *Luthero* conspirasse adversus Sedem Romanam. An ideo polliceor me patrum tyrannidis, rapacitatis, & aliorum malorum, quæ *Huttenus* objicit Romanensibus? Imo non uno in loco interpreto, Sedis illius ac Pontificis dignitatem sitam esse in virtutibus Apostolicis. Huic dignitati polliceor me non defuturum. Ad subvertendum Evangelium, ut ait *Huttenus*, non arbitror quenquam Pontificem, duntaxat hunc, imploraturum operam nostram, & si exigeret, non præstarem. Nec cuiusquam Principis vel metus, vel gratia tantum apud me valebit unquam, ut sciens adverser Evangelicæ veritati aut gloriæ Christi. Et tamen est alicujus opinor prudentiæ sic alere Principum favorem, ut non deserat Evangelicam veritatem. Et utri rectius consuluerint Evangelico negotio, rerum exitus comprobabit. Sed interim obliquo dicto fallo, quod plerique sic interpretentur, me vindicaturum Curiae Romanae jus exercendæ tyrannidis, rapiendi, cauponandi sacra pariter ac profana. In discrimine licet ambiguo fallere. *David* etiam furorem simulavit. Et tamen ne quis falli possit interpretor. Scribo me non defuturum Sedi Romanae, si illa non desit gloriæ Christi: me illi pro virili adfuturum, si illa sinceris rationibus provehere nitatur rem Evangelicam. Hujusmodi cum multis locis inculcem, tamen dissimulat *Huttenus*. Taxum venatus est loca quædam quæ depravaret. Quamquam magis suspicor delatores indicasse loca quædam. Nec enim adducor ut credam *Hutteno* in tantis negotiis, quæ domi bellique gerit, esse otium nostra legendi. Sed intolerabilius est, quod alieni scripsi, neminem pium non favere Pontifici Romano. Hic non videt illud postulasse dictionis economiam, ut Pontifice conciliato, odium in quosdam transferret, qui rem parum dextre gerebant nomine Pontificis. Neque tamen falsum est quod scripsi. Favet enim Pontifici, quisquis cupit illum maxime florere dotibus Apostolicis: licet odisse *Leonem*, & tamen favere Pontifici. Qui favet malefactori Pontificem, non favet Pontificibus. Objicit & hoc, quod illius Sedis auctoritatem tot seculis sequutus est Orbis Christianus. Quod scripsi verum est, & utinam perpetuo sequeretur, modo illa ageret negotium Christi! *Huttenus* ele-

mat, id nunquam futurum. At nos speramus meliora, præsertim hoc Pontifice. Utrum autem sanctius est, sequi auctoritatem Pontificis Romani, an sequi auctoritatem *Hutteni*? nam ad hanc collationem adhibui dictum hoc. Quemadmodum & illud quod objicit de auctoritate Orbis consensu, tot seculis comprobata. Argumentor enim mihi dandam veniam, si in rebus controversis homo parum doctus, sequar auctoritatem Romani Pontificis, potius quam hujus, aut illius: quibusdam enim illud satis est, ut credant, quod *Luthero* dixit, *autors ipse*. Hoc si *Luthero* postulat, insaniunt: si non postulat, insaniunt illi. Certe constat postea Græciam quoque in Romani Pontificis auctoritatem concessisse. Orbem autem voco maximam Orbis Christiani partem, nisi forte *Huttenus* sophistam agens, objiciet *scipodas* nondum dedisse nomen Pontifici Romano. Quin etiam si principatus Pontificis non esset à Christo, tamen expediret unum esse, qui cæteris auctoritate præmineret, sed quæ longissime tamen abesset ab omni tyrannide. Quod autem alicubi scripsi oportere sacrosanctam esse Romani Pontificis auctoritatem, idem non dubitem dicere de singulis Episcopis, modo ne præcipiant impia. Jam enim desinunt esse Episcopi. Dicitur vix potest quam periculose populus assuescat oppedere jussis Episcoporum hoc titulo quod mali sint, mox enim nec bonis erit dicto audiens. Objicit & illud quod ne morte quidem alicubi scripserim me divellendum à Sede Romana. Dicendum hoc erat cum delatus essem, quod conspirassem adversus Sedem Romanam. Quid tum postea? An ideo confirmo tyrannidem, aut vitia Romanensium? addit me hoc impudenter scribere, qui toties discesserim à Sede Romana. Imo hoc impudenter fingit *Huttenus*. Scripta mea diversum clamitant. Nec ideo discessi à Sede Romana, si quædam illius Sedis improbavi. Imo sunt inter *Anti-Lutheranos* qui damnant, quod Pontifices hæcenus habuerunt omnia venalia, nec ideo defecerunt à Sede Romana. Alioqui & Cæsar & hic Pontifex recessissent à Sede Romana, qui consultant de tollendis illius vitiis. Objicit & illud quod alicubi scripserim, *Quis non faveat ejus dignitati, qui virtutibus Evangelicis Christum nobis representat*? Quid hic calumniatur *Huttenus*? Admoneo qualem oporteat esse Pontificem, & quatenus illi favendum sit. Sed dicis hoc figurate. Quid refert, si res & tempus figuram postulet? Ubi vero scribo, me sanare posse has discordias? optarim posse. Quod si possem, non durarent in crastinum. Sed clama, inquit, *no cesses, annuntia populo scelera eorum*. Clamavi liberius, quam mea fortuna ferebat, & ejus est clamare in aliena peccata qui ipse immunis sit à peccatis. Ego parcus insector aliena peccata, quia mihi quoque conscius sum multorum admisorum. Clamet *Huttenus*, homo purus, in quem nihil criminis possit regeri. Non sum *Esaias*, & hic jubetur in populum clamare. *Huttenus* me jubet clamare in Principes, cum scriptum sit, *Principi populi tui non maledices*. Magni refert utrum Deus præcipiat *Esaiæ*, an *Huttenus Erasmus* clama. Est autem clamor quidam inutilis, qui nihil aliud quam tumultus excitat, & irritat tyrannidem. Alioqui ne nunc quidem cessio clamare in scriptis meis, quatenus spes est proficiendi. Clamo etiam dum scribo *Paraphrases*. Quid enim est aliud Evangelii lux, quam redargutio nostrarum tenebrarum? Expendat hoc quisquis integer est, utrum plus utilitatis adferant *Huttenus* elemores, an mea silentia. Ubi vero defui Reipublicæ Christianæ, si licuit prodesse? Quamquam Principes nec à quovis objurgari sustinent: nam id Episcoporum munus est. Atque id convenit clam fieri potius quam apud populum. Aut cui summo hos labores præter ætatis ac valetudinis rationem?

Si componere, inquit, *studas inter partes concordiam, aut alteram partem avociter impugnas*? Imo alio loco dixit *Meisum*, & nunc ait me totis viribus ferri in alteram partem. Ubi vero commissa est hæc pugna? Tantum in Epistola ad *Laurinum*, adversus quosdam mo-

M m m m m 3 roses

rosos mihi jus vindico, si res ita postulet, sacrae Scripturae testimoniis ac solidis rationibus, citra convitia congregiendi cum *Luthero*. Et queritur illud *Huttenus*, quod convitiis & clamoribus duntaxat agatur cum *Luthero*. Cur igitur sic debacchatur in eum qui pollicetur se, si congregi velit cum *Luthero*, à clamoribus & convitiis temperaturum, ac sedata collatione tantum sacrae Scripturae testimoniis & rationibus veris acturum? Nihil enim aliud promisi, & tamen hoc ita promisi, ut satis ostenderem me non facturum, nisi ostensa spe proficiendi. Nam quod in *Lutheri* scriptis offendit me immodica maledicentia, & arrogantiae species, eadem res offendunt etiam illos, qui *Luthero* sunt juratissimi. Nec id dissimulavi *Colonia* apud ipsum *Saxonia* Ducem *Federicum*, audiente *Georgio Spalatino*, cum nondum exisset apud nos *Captivitas Babylonica*. Responsum est eum in concionibus ac praedicationibus esse mansuetissimum. Gavissus sum & laudavi, addens eam mansuetudinem maxime praestandam in scriptis, quae toto Orbe volitent, cum vox ad paucos perveniat. Polliciti sunt se daturus operam, ut id fieret. Nec *Huttenus* ipse negat in *Luthero* desiderandam modestiam ac lenitatem. Sed quid hoc, inquit, ad causam? Istuc à nemine minus conveniebat quaeri, quam ab *Hutteno*, qui cum ubique contendat *Lutheri* causam esse justam, sanctam ac piam, maxime debebat irasci vitio, quod plurimorum animos alienat. Si *Lutherus* ab initio candide mansueque docuisset, abstinens ab his quae prima specie ferri non poterant, nihil fuisset tumultus. Si mihi terque quaterque frater esset *Lutherus*, si doctrinam illius totam probarem, non possem non vehementer improbare tantam in asseverando pervicaciam, tam acerbam ubique paratam maledicentiam. Nec adhuc possum animo meo persuadere Christi Spiritum, quo nihil mitius, inhabitare pectus illud, unde tanta scaturit amarulentia. Atque utinam hic me fallat mea suspicio! At habet & spiritus Evangelicus suum stomachum: audio, sed alium, nec usquam abest mel illud caritatis, quod objurgationis aloen condiat. Audio *Petrum* indignantem *Simonem*: pecunia tua sit tecum in perditionem. An existimas donum Dei parari pecunia? Hoc convitium ab Apostolorum omnium mitissimo extorsit rei indignitas. Sed audi nunc condimentum: poenitentiam itaque age, & roga Deum, si forte remittatur tibi hac cogitatio cordis. At *Lutherus* in argumentando parvus & adstrictus, in convitiis & scommatis neque modum novit, neque finem, ibi saepenumero sannis & salibus ludens, ubi res nullam praebet occasionem: velut in Libello, quem scripsit adversus Regem *Anglia*, quid invitabat ut diceret, Veniat Domine Henrice, ego docebo vos. Certe Regis Libellus Latine loquebatur nec inerudite. Et tamen sunt quibus ista mire videntur festiva. Queritur *Huttenus* quod ego praebita qualicumque spe me disputaturum cum *Luthero*, addiderim animos Principibus, ut veluti redintegrato bello coirentur adversus *Lutherum*: cum ipse potius acerbitate calami provocet omnium animos in sese, & ad exemplum caprae *Scyria*, de qua est in Graecorum proverbiiis, hoc ipsum quod reddidit boni lactis, ferocia subvertit. Arrodit & illud *Huttenus* quod alicubi scripsi, non esse Evangelicum technis ac vi quenquam in sua castra pertrahere: cum olim Christiani celarint eos qui vocabantur in periculum, nec admittebant in suum contubernium nisi sponte volentes & ambientes, cum me tot artibus conati sint irretire *Lutherani* quidam ne possem resilire. Hoc vult à me confictum videri, nisi proferam qui hoc fecerint. Imo ipse respondeat, quid egerint illi, qui primam illam Epistolam *Luthero* scriptam evulgarunt, quid qui loca quaedam odiosa, è libris meis decerpta, & in Linguam Germanicam versa, typis publicarunt, praeter alia quaedam incivilius etiam evulgata? Quid egerint, qui Epistolam ad Cardinalem *Moguntinensem*, secreto scriptam, nec Cardinali reddiderunt, & opera Typographorum evulgarunt? Quid aliud agebant isti, nisi ut obsides haberent ex me, ne resilirem? Haec duntaxat attingo, quae manifesta sunt,

A possem & alias narrare fabulas, si libeat. Illud deprehendo ferme in omnibus qui sese huic factioni addixere, quod quemadmodum qui in aquam delapsi sunt, quemcunque possunt arreptum secum pertrahunt in exitium, etiam si quis periclitantibus conetur succurrere: ista isti per omnem occasionem quoscunque possunt involvere student communi periculo, etiam illos per quos poterant eximi periculo. Denique exponat nobis *Huttenus* quid senserit cum scriberet haec verba: *Nullos libros scribes meliores, si tamen ullos scribes*: & postea neget esse qui vi conetur pertrahere. Interim ait me nihil agere, cum defixis pedibus haeream in factione *Lutherana*, vel libros meos staturos ab ipsis, si ego maxime defecero. Quasò te Lector, qui haec scribit, & qui minitatur nescio quas Epistolas arcanas, qua fronte flagitat, ut proferam, qui technis ac vi me conentur pertrahere in factionem *Lutheranam*? Sed qui haeret defixis pedibus? is qui perpetuo & constanter averfatus est factionem, qui dehortatus omnium est primus à periculoso negotio? Quod in libris meis est, inficiari non possum, & haecenus tutatus sum absque praesidiis *Hutteni*. Quod si libri mei docerent eadem quae docet *Lutherus*, cum habeam tam multos insigniter infensos, idem honoris retulissent, quod retulerunt libri *Lutheri*. A nobis stabunt, inquit. A quibus? Toties hoc pronomen, *nobis*, occurrit, cum *Huttenus* nec *Lutherus* agnoscat, neque quisquam *Lutheranus* paulo cordatior. Similis farinae est & illud, quod minitatur fore, ut si quid acciderit parti *Lutherana*, nihilo mitius me tractet pars victrix, quam nos, inquit. Atqui ego non indixi bellum Pontifici Romano, non scripsi postillas in Bullam Pontificis, non professus sum protectorem *Lutherana* factionis, non adversatus sum edicto Caesaris. Quid autem sibi vult illud, si quid acciderit? An non plane vincit ac regnat pars *Luthero* adversa? An non haecenus inermem me exposui omnibus? Quid factum est *Erasmus*? Caesar honoravit, idem fecit *Ferdinandus*, Pontifex offert & amicitiam & fortunam. Tantum infani quidam fremunt in me, devoti hostes bonarum litterarum, quibus *Huttenus* hoc libello voluit gratificari, certe gratificatus est. Quanquam qui persequuntur *Huttenum*, non ista magnopere obijciunt. Sunt alia quaedam, in quibus fatetur me non conjunxisse socia arma: Et ab his amicis plus est illi periculi, quam à Pontifice, cui jam pridem bellum indixit.

Quam atrociter autem exagitat, quod alicubi scripsi, non semper esse proferendam veritatem, & magni referre, quo modo proferatur. Quam tuam sacrilegam vocem, inquit, in jugulum recogni oportuit (jam enim stomachosius hoc me eloqui res cogit) si officium debite facerent, qui haereticos vel ad recantationem adigunt nunc, vel in ignem conjiciunt. Christus primum legans Apostolos ad Evangelicam praedicationem, vetuit ne proderent se esse Christum. Si veritas ipsa iussit eam veritatem ad tempus sili, citra cujus cognitionem ac professionem nulli contingit salus: quid novi, si ego dixi alicubi suppressendam veritatem? Idem nonne siluit apud sceleratum concilium, quod coierat in domo *Annae* & *Caiphae*? Si dixero, inquit, vobis, non crederis mihi. Veritatem dicturus erat. Cur igitur siluit? quia sciebat nullum fore profectum. Nonne similiter obticuit apud *Herodem*? Sit parum hoc illum fecisse, nisi docuit ita faciendum. Nolite, inquit, sanctum dare canibus, nolite margaritas objicere porcis. Cum jubet Apostolos emigrare è civitate, quae se praebet indignam Evangelico sermone, nonne silere jubet quod verum est? *Petrus* in primis illis suis concionibus Christum virum appellavit, Deum tacuit. Idem fecit *Paulus* apud *Athenienses*. *Paulus* loquitur sapientiam inter perfectos, utique veram: inter imbecilles igitur silet, quod verum est. *Paulus* Apostolos vocat dispensatores mysteriorum Dei. Qui dispensat, nonne quaedam promittit, quaedam recondit, utcunque poscit profectus auditorum? Cur Catechumenis non statim aperiebantur omnia mysteria philosophiae Christianae? Quia nondum erant capa-

capaces. Et tamen hic non loquebar de articulis fidei, sed de paradoxis *Lutheri*, deque convitiis in Pontificem. Finge mihi constare, festum Paschæ non suo die celebrari, utrum expedit eam veritatem magno Orbis tumultu defendere, an silere? Si mihi apud tyrannum prepotentem esset agenda causa innocentis, num omnia vota proloquar, & causam innocentis prodam, an multa reticebo? *Huttenus* vir fortis ac veritatis tenacissimus sic ageret opinor: Sceleratissime tyranne, cum tot viros te meliores occideris, nondum saturata est tua crudelitas, nisi hunc innocentem tollas e medio? Neque multo dexteriorius quidam agunt causam *Lutheranam*, qui seditiosis libellis debacchantur in Romanum Pontificem. Aut si cui viro bono ab impio Pontifice conaretur impetrare Sacerdotium, scriberet hunc in modum: Impie Antichriste, exstinctor Evangelii, publicæ libertatis oppressor, adulter Principum, tot Sacerdotia turpibus turpiter donas, ac turpius vendis, da huic bono viro hoc Sacerdotium ne male colles omnia. Rides lector. Attamen isti nihilo prudentius agunt negotium Evangelicæ. Nec tamen dixi omnem veritatem scilicet lendam, nec perpetuo, sed alicubi. An nusquam tacendum est, quod Romanus Pontifex est Antichristus? nam finge illum esse. An non diu siluit *Hilarius* antequam scriberet adversus *Arianos*? Ipse fateretur & excusaret. *Cyprianus* porro ducturus cervicem pro Christo, cum Prefectus illi obficeret, quod conspirasset adversus Cæsaris maiestatem, quomodo respondit? Merito adversus illum conspiramus, cultor est Daemoniorum, hostis Dei, hæres æterni ignis? Nequaquam, sed negavit se esse hostem Cæsaris. Imo quotidie orare se pro illius incolemitate, ob publicam tranquillitatem. Sic enim docebat ab Episcopo Christiano professi veritatem. Quomodo autem *Hilarius* scribit *Constantio* suam agens causam? Nonne multa tacet, multa dissimulat, multa blandius dicit, quam pro illius merito? Imo quomodo *Paulus* agit causam suam apud *Feliciem*, *Festum*, & *Agrippam*? An nihil illie tacet veri? An non summa comitate, quod verum est proloquitur? Quid igitur est in hoc meo dicto sacrilegium per jugulum recogendum, & incendio dignum? Non pudet hunc in talibus nugis tales excitare tragœdias? Jam illa non dubito quin omnibus videantur esse ridicula, quæ somniat de mea ad Romanos profectio, de oecursu Cardinalium, de gratulationibus, de donariis. Hæc minus ridicule fingeret, si me jam ad Romanum iter accinxissem. Atque hic subito ex accusatore factus consultor, admonet ne credam fucatis amicis. O amicum animum ac pro salute mea mihi sollicitum! Nil opus est talibus monitoribus. Melius scio quid agatur *Roma*, quam *Huttenus*. Festivum & illud, quod cum nihil omnium probavit, quæ dixit, in fine movet affectus, revocat me, deplorat vicem meam, subinde miserescentis mei, rursus dubitans an dignus sim ipsius misericordia, credens interim se dare verba mundo ignotum. Quid autem stultius, quam me inde revocare, ubi nunquam fuerim, & eo vocare ubi sum? Revocat à partibus pessimorum, qui stabiliunt tyrannidem Romanensem, qui subvertunt Evangelicam veritatem, qui obscurant gloriam Christi. Atqui adversus istos semper bellum gessi: invitat autem ad partem ipsius, cum mihi nondum constet ubi sit *Huttenus*. Verum hic interim cogor desiderare iudicium *Hutteni*, cum tota hac oratione faciat me hominem vanissimum, levissimum, inconstantissimum, & qui frustra panis revocari possim in diversam partem, imbecilem, meticulosum, ex sanguinem: quid opus est talem in fortium virorum partes invitare, amicum *ephegor*, & si perseveret, nihil aliud quam ficulnum, ut Græci dicunt, auxilium?

Sed de *Luthero* ac Pontifice jam satis, opinor, dictum est. Nunc quoniam locus admonet, pauca de moribus meis respondebo, quos promittit se perpetuo detesturum. At vereor ne hoc Libello magis detexerit suos mores, quam meos, ac fortassis ipse consultius fecerit, si studeat suis moribus contegendis quam relegendis alienis. Quid autem

A improbius quam *Huttenum* semere censuram morum, morum, qui nunquam mecum egerit consuetudinem, nisi quod semel atque iterum congressus sit, & semel, aut ad summum bis, mihi fuerit conviva? Pronuntient de moribus meis, qui familiariter ac diu mihi convixerunt. Probat institutionem meam, mores improbat, & ab horum imitatione dehortatur *Germanos*. Age dividatur hæc utilitas inter nos, sumat *Germana* juvenus à nobis institutionem, morum exemplar petat ab *Hutteno*. Sitque hoc jam unum specimen *Germanica* sinceritatis, cum non possis inimico nocere, talibus libellis subito jugulare amicum, & quod superat omnem barbariem, ex ipsa amicitia tolu quo confodias amicum, velut è bove, quod ajunt, lorum sumere. Nisi enim *Huttenum* complexus fuisset sincera benevolentia, non haberet quo me læderet. Quanquam magis indignor illi, qui *Huttenum* huc instigavit, cui nec ipsi fuisset facultas nocendi, nisi fuisset in familiaritatem admissus. Nec is fraudabitur sua laude, cum sese prodiderit. Hactenus enim, juxta Comici dictum, quod scio nescio. Et postea relegat me in meam *Gallo-Germaniam*, cum ipse in *Germania* nullum habeat locum satis tutum, malitque hospes esse *Helvetiorum* clancularius, quam *Germanus* apud *Germanos* in luce agere. Ne quid interim taxem, quod *Brunellenses*, qui sine controversia *Galli* sunt, appellat *Gallo-Germanos*, ac me relegat è *Germania*, quasi *Basilea* vivens agam in *Germania*. Proinde si *Huttenus* regnum obtinet in tota *Germania*, ut jus habeat relegandi quem velit, mihi debet æquior esse, qui natus sum inter ostia *Rheni*, sed propior *Gallia* quam *Germania*, nec unquam attigi *Germaniam*, nisi semel atque iterum, obiter aliquod invisens oppidum *Rheni* vicinuum, velut olim *Fransfordiam*, nuper *Friburgum*. Nec admodum in votis est altius ingredi. Nondum gravavi *Germaniam*, à qua nihil unquam ambii, nisi gravat, qui suis sudoribus adjuvat publica studia. Nec hic ago pro tempore ut quenquam spoliem, sed ut meo summo prosum bonis litteris & Evangelico negotio. Ut *Germanorum* amicitiam libens amplexus sum, ita, gratia

D Superis, nullius ogeo benignitate. Ego nunquam jactavi mores meos, & quotidie cum illis rixor, etiam senex: gaudeo tamen esse puros ab his vitiis, quæ mihi largiter tribuit *Huttenus*, id quod omnium testimonio probare possum, quibuscum familiariter vixi. Primum facit meticulosum, adeoque infirmi animi, ut meam ipsius umbram pene metuam. At *Huttenus* meminisse debet, plurimum interesse inter fortitudinem ac temeritatem. Tentare quod non possis efficere, provocare quos nequeas coercere, dementia est, non fortitudo. Est quædam gladiatoria fortitudo, quæ in nervum erumpit. Prudenter scripsit *Lyricus* noster: *Vix confilii expertis, mole ruit sua, Vim temperatam Dii quoque provolvunt in majus*. Et tamen si quis perpendat libertatem, quæ est in libris meis, citius alicubi me damnabit temeritatis, quam timiditatis. Vide vero, quam studio est iniquus. *Huttenus* ipse talis qualis nunc otiam est, vult haberi formidabilis, & me meticolosum vocat, quod Cæsarem ac Pontificem metuam cetera veritatis Evangelicæ prodicionem. Ipse cum esset *Brunella*, non aulus est illic manere, quod alacer, ut ipse tum narrabat, occurrisset *Hochstratus*, qui tum nec Prior erat, nec Inquisitor, nec ullis Bullis aut Diplomatis instructus. Ille sic metuebat exarmatum *Leonem*, ut se subduceret: & ego meticolosus sum, si non stantis convitiis ubique provoco tot hostes, qui mihi & ante *Luthernum* male volebant, nunc tot edictis, tot Bullis, atque etiam satellitio armatos? Prudentis est aliquando metuere ne metuas, quod si fecisset *Huttenus*, nunc non metueret omnia, sed esset carus plerisque, metuendus multis. Neque cuiquam feliciter cessit hostem suum contempsisse. Quid liberius Libello de *Principe*? Eum ego *Carolo* Cæsari in manum dedi. *Huttenus* sibi fortis videtur, si ex angulo quopiam dictum aliquod jactat in hunc aut in illum, & telo, quod ajunt, immisso fugiat. Non video cur hujus animi me magnopere

gnopere poeniteat, qui hactenus tot morbis, tot laboribus, tot casibus, tot tragœdiis suffecerit, qui & inimicorum maledicentiam, atque etiam maleficientiam contemnere, qui opes ac dignitates à Monarchis oblatas recusare sustinuerit, qui in tantis rerum motibus ac periculis, nunquam remisit studium benemerendi de publicis studiis. Atque interim jactat se mihi voluisse addere animum. Præstaret si sibi detraheret aliquid animi, & adderet iudicii. At *Huttenus* autumat mortem etiam oppetendam pro veritate Evangelica. Nec ego istuc recusem, si quis casus eo vocet. At pro *Luthero* proque *Lutheri* paradoxis nondum est animus mortem oppetere. Non agitur de articulis fidei, sed an principatus Romani Pontificis sit à Christo: An Cardinalium ordo sit necessarium membrum Ecclesiæ: An Confessio sit ab auctore Christo: An Episcopi possint suis constitutionibus obligare ad peccatum capitale: an ad salutem conducat liberum arbitrium: An sola fides conferat salutem: An dici possit aliquod bonum opus hominis: An Missa possit aliqua ratione dici sacrificium. Pro his quæ solent esse themata conflictationum Scholasticarum, nec ausim cuiquam vitam eripere si iudex sim, nec velim in capitis discrimen venire. Optarim esse Christi martyr si vires ipse suppediter, *Lutheri* martyr esse nolim. Quod autem me subduxi à *Brabantia*, quod à *Roma* abstinco, non metus est, sed consilium. Sciebam me illic esse non posse, nisi descenderem in arenam adversus *Lutherum*. At non habebas, inquit, tu apud te consilium quid esset facto opus, si *Cæsar* te iussisset in *Lutherum* scribere? Age det mihi consilium *Huttenus*. Fingat ita *Cæsarem* loqui, quod sine dubio factum fuisset: *Erasme*, persuasum est nobis te esse virum, qui & eruditione & stylo plurimum valeas, atque etiam gratia polleas apud eruditos *Germanos*. Adjuxa igitur nostros conatus in opprimenda pestilentissima hæresi *Lutherana*, laturus à nobis amplissima tui officii præmia. Quid hic respondiſsem? Non vacat, non suppetunt vires ad id præstandum, quod exigit tua Majestas. Ille urgeret: Quid possis abunde cognitum habemus ex doctis viris, rogamus ac volumus ut hac in re morem geras animo nostro, simul & à nobis inibis gratiam, & te falsa suspitione liberabis, quæ te non semel jam detulit fautorem esse *Lutherana* impietatis. Hic mihi suggerat *Huttenus*, quid esset respondendum. Si pollicitus fuisset me facturum, omnibus posthabitis, fuisset tragœdiæ serviendum. Coactus fuisset me præbere scribam Monachis quibusdam, ac Theologis, quos nimium novi. Nec licuisset scribere Paraphrases, aliaque quæ spero non huic tantum seculo profutura. Sin pernegassem, coniecissem me ipsum in aculeos crabronum, & in manifestam perniciem. Quo me proripuissem? Ad arcem *Hutteni*? Ad *Wittenbergam*? Sed ubi fortunula quæ mihi perisset? Hæc ætas, hæc valetudo non patitur me vagari, & egere, non patitur latitare ac fugitare. Nunc ita mea temperavi, ut nec inexplicabili Labyrintho me involverim, nec deseruerim rem Evangelicam. Mihi nondum plene constat, an veritas Evangelica sit penes *Lutherum*. Quod si constat *Hutteno*, veri tenacissimo, & paratus est pro illius defensione mortem oppetere, cur fugitat ac latitat? Eat *Romam*, aut eat in *Gallo-Germaniam*. Ibi continget sperata palma. Hactenus de hujus animi imbecillitate, quem ego cum decem *Hutteni* animis plusquam *Achilleis* nolim permutare.

De constantia mea puto jam satis dictum. Non est constantia semper eadem loqui, sed semper eodem pertere. At non decet *Germanum* vafrities. Respondeat igitur mihi *Huttenus*, cum hinc abiret, an recta publicaue via pervenerit *Milthusum*, & an clara luce *Milthusio* discesserit. Ubique me vanissimum facit, & impudentissime mendacem, sibi veritatem illam adamantinam arrogans. At ego paucissimis in hac laude concessero. Mendaces oderam jam tum puerulus, sensu quodam naturæ, cum nondum scirem quid esset mendacium. Et nunc homines ejusmodi sic averſor, ut

A etiam ipso corpore commovear ad illorum aspectum. Hujus rei testes erunt, qui cominus familiari domesticaque consuetudine meum pernoverunt ingenium. Imo quibus propius notus sum, illud mihi vitium ceu peculiare tribuunt, linguæ libertatem immodicam, quæ verum tacere nesciat. Atque hæc est præcipua causa, cur me ab aulis Principum subduxerim, in quibus, velis nolis, multa indigna atque iniqua mustanda sunt. Objicit incivilitatem, atque etiam perfidiam erga amicos. Incivilitatem quid appellet nescio. Deducere, reducere, vocare, & itare ad convivium, ac similibus vulgaribus officiis uti erga quosvis, nec est hujus valetudinis, nec hominis tot laboribus districte. Quanquam interim ego B ille incivis, plusquam dimidium temporis impendo Epistolis, quibus respondeo, quibus saluto, aut commendo amicos. Alicui fortasse pernegavi convivium, meæ salutis consulens. At frequenter obsequutus sum magno valetudinis meæ dispendio. Neque raro inepti dum amicorum affectui morem gero, cujus obsequii me frequenter poenituit. Prodeat autem aliquis amicus, cui negarim fidele consilium, cui negarim officium, si quando res serio postulabat. Sed obestata fide, quidam questi sunt de mea perfidia. Perfidiā mihi nec inimicus unquam objecit. Nec dubitem omnes amicos provocare, ut proferant ubi non præstiterim quod recepi, ubi mendacio dolove fefellerim, cujus arcanum effutierim. Possum illud mihi meo jure sumere, perpauco esse, qui sint amicitia tenaciores, quam ego. Atque utinam fuisset tam in suscipiendis amicitis, vel felix vel circumspectus, quam sum constans in retinendis! Nunquam similitatem exercui cum eo, quem vere & ex animo semel amarim, contentus remisisse familiaritatem. Atrox flagitium sit oportet, quod apud me dirimat amicitiam. Exempli causa referam unum atque alterum casum. Ante annos aliquot scripseram Epistolam ad Card. *Moguntinum*, contra clamores Theologorum *Lovanienſium* in *Lutherum*. Eam misi tunica obvolutam cum inscriptione ad quendam, qui nulli notior est quam *Hutteno*, mandans illi, ut si videretur redderet, sin minus, vel flammis vel undis aboleret. Existimabam enim illum, qui viveret in familia Cardinalis, & ille, ut tum putabam, illi esset à consiliis, melius nosse sensum Principis. Quid factum est? Edita est Epistola, vulgataque typis, nec reddita illi ad quem erat scripta. Ex hac re cum & Cardinali gravis invidia conflaretur apud Romanenses, & mihi apud nostros, (jam enim triumphum adornabant gloriantes me teneri medium) *Moguntinum* commotus exigit Epistolam ad se scriptam, quæ jam totos tres menses per omnium manus volitabat. Tandem acriter flagitanti, reddita est ea quam miseram, semilacera ac Typographorum atramento contaminata. Ea res, ut debuit, ægre habuit Principem, mihiq; indignabatur, suspicans id mea culpa factum. Nihil hic affingo. Ipse Cardinalis post suis litteris mecum exposulavit hac de re. Quas tragœdias excitasset *Huttenus*, si quid ejus generis commisisset in ipsum? Primum prodita est fides in mandatis amici. Nocuit causæ vulgata Epistola, quæ secreto lecta prodesse poterat. Et amicum & patronum benemeritum gravavit invidia. Postremo mihi Principem tantum ex amico reddidit inimicum. Et tamen hac de re vix tribus verbis exposulavi coram. Atque is risu verecundo confitens factum, respondit secretariorum incuria commissum esse. Nec post ullum addidi verbum, homo incivis, hoc ipsum etiam diffimulans, quod de ipso suspicaret. Accidit ab eodem post, quiddam multo incivilius, ac mihi periculosius, de quo tamen nunquam exposulavi, nec minus amicus esse coepi, sed cautior esse decrevi. Quam vero non amice fecit, qui decerpta ex libris meis odiosa loca, vertit in Linguam Germanicam & evulgavit? At ego illa vulgo non scripseram, neque volebam nuda legi. Cum hoc quoque paucis verbis per Epistolam exposulavi in hanc sententiam: *Audire hoc abs te factum, fortassis ista facis amico animo, sed ego gaudeo meis inimicis*

non esse tantum ingenii ad ledendum. Hac Expostulatione contentus, passus sum manere pristinam amicitiam. Quor hujus generis fabulas commemorare possem? Nec ulli tamen adhuc renuntiavi amicitiam, ego ille incivilis & inhumanus. Quod si quisquam hujusmodi factum ullum mihi vere possit impingere, fatebor omnia esse vera quæ calumniatur *Huttenus*. Proferat igitur illos amicos, qui obtestata fide mihi perfidiam objiciunt, & facile illi os obturabo. Quod si mihi permetterem quidvis de *Hutteno* suspicari, quemadmodum sibi permittit quidvis vitii de me confirmare, suspicarer illius esse commentum, quoties ait: Quidam dicunt, audi vi in Gallia. Quin addit, somniavi? Tribuit mihi gloriæ famæque sitim inexplebilem. Id si verum esset, jam olim me addixissem Romanæ Curiae. Offerebatur ingens gloriæ seges. Admiscuissem me aulae Cæsareæ, quo non semel vocatus sum. Accepissem fortunas ac dignitates, quæ offerebantur. Delegissem argumenta magnifica ac plausibilia. Nunc recusatis pertinaciter his quæ gloriosos faciunt, inglorium otium mordicus teneo, & in his versor argumentis, quæ minimum habent ostentationis. Nam *Huttenus*, opinor, meum animum ex suo metiens, non credet dejeranti, me perlibenter hoc quicquid habeo famæ depositurum, si liceret. Quod si scissem olim quantum onus sit fama, sequutus fuisset illud *Episcopi* λόβος βίωσας. Sed jacto Principum ad me litteras, & aliorum de meis Lucubrationibus prædicationes. Ex eo pronuntiat me esse vanissimum, hoc est, inanissimum, nam id suspicor illum sentire. Imo vix profero decimam partem Epistolarum, quas ad me scribunt Principes, ac docti, sed interdum eas commemoro, quo me tuear adversus impudentiam obrectatorum: nec enim aliis præsidis adversus illos pugnare possum, nec aliis munimentis hætenus adversus illorum improbitatem subfidi, nisi, ut dixi, innocentia, & bonorum ac Principum favore. Nunquam enim jactavi, quod illustrissimus Princeps *Ferdinandus* humanissimis litteris me jam iterum honoravit, quod honorario amplissimo donavit, nec ambientem, nec expectantem. Quod Rex *Gallia* toties ad honestissimas condiciones invitat, litteris etiam propria manu descriptis, id quod negant cum ter à corona suscepta fecisse, quod idem nuperime fecit Rex *Anglia*. Itaque intra paucos menses à quatuor Orbis Monarchis accepi litteras, Cæsare, Rege *Gallorum*, Rege *Anglia*, & *Ferdinando*. Hæc si haberet *Huttenus*, quas glorias nobis efflaret? Scribit & ipse Cæsaribus, Cardinalibus, ac Nuntiis Apostolicis, sed quis unquam illi rescripsit? Eadem opera scribere posset superis & inferis. Quanquam Principum erga me favorem ac munificentiam prædicare, non jactantiæ est, sed gratitudinis. Porro quod ad eruditorum prædicationes attinet, habeo scrinia plena laudatricibus illorum Epistolis, & quotidie mittuntur undique, quas aliquoties nec lego. Adeo nullo litterarum genere minus delector. Ubi vero agnosco ac devoro laudes mihi attributas? An non perpetuo reclamo magnificis illis laudibus, quas quidam in me profundunt, & capite, manibus, pedibus, totoque corpore renuo? Adeo vero me facit invidum, ut nec majores gloria florentes, nec minorum succrescentem gloriam ferre possim. Ego vero suffragiis omnium, qui diutina consuetudine mores meos cognitos ac perspectos habent, quorum *Huttenus* ex paucis colloquiis se censorem fecit, evincam, me non minus abesse ab invidia, quam à mendacio. Quæso quis unquam in suis libris plures laudavit, tum majores, tum minores, vel plenius vel candidius? Quorum aliquamulti sunt, quorum Mundus nomina non nosset, nisi meis scriptis prodita. Sed *Huttenus* objicit, quod illic laudem multos indignos, Ita-ne, qui in hanc partem peccat, invidus est? Quis æque sudavit in restituendis vetustis Auctoribus? An hoc est invidere majoribus? Quis plus tribuit *Laurentio*, *Hermolao*, *Polisiano*, quos ætas proxima proceres

A in litteris habuit? *Rodolpho Agricola* & *Alexandro Heugio*, quibus ego sane minimum debebam, nonne plenam laudem tribuo, in Opere, quod omnes existimant victurum? *Renobline* quantum ubique detuli? *Zasium* nonne semper veneratus sum, ut de *Thoma Linacro* taceam, & *Grocino*. Quem autem æqualium non libenter amplexus sum? An maligne prædico *Budæi* virtutes? *Jacobum Fabrum*, utcunque incidit ea procella, quis candidius laudavit quam ego? Jam quanta amicorum in libris meis nomenclatura? An *Hutteno* succrescenti invidi? Reclamant tot illæ meæ laudationes, quarum ipse nobis hoc Libello palinodiam ingessit. Quis illum prædicavit, aut crebrius, aut candidius, aut amantius? B Quid autem ab illo sperabam præmii? Nimirum hoc solent facere invidi. Multos laudo in spem indolis, multos extimulandi causa. Cui memet unquam anteposui, quicum unquam tribus verbis de principatu doctrinæ contendi? cui non libenter cessi laudem, quam mihi *Huttenus* præter omnes tribuit? Quem unquam attigi nisi atrociter impetitus? Et hos hætenus sic tractavi, ut per me facti sint illustriores. Mei labores nonnihil attulere momenti ad provehendum apud nostrates Græcas litteras, nonne palam & fateor & gaudeo sexcentos exortos esse qui me longe superent? O novam invidentiam! Quod si quis alius mihi voluisset invidiæ crimen impingere, certe non conveniebat id ab *Hutteno* fieri ἕως ἀφθόως à me pene solo prædicato. Solus enim plus laudum contuli in *Huttenum*, quam omnes illius amici, & ille amicus in amicum plus criminum congeffit, quam hætenus omnes mei inimici, aut quam ille unquam in quenquam hostem suum, & tamen in litteris ad me suis appellat hanc Expostulationem pro rei atrocitate mitissimam. Hominem suavem! Cui non porrexī manum enitenti ad aliquam egregiam laudem? Quo minus multos juverim, fortuna fuit in culpa, non animus. Certe quoscunque laudando, commendando, ac similibus officiis provehere potui, provexi. Favi nonnullis mihi iniquioribus, tantum ob hoc quod studiis prodesse.

Hic si proferam Epistolas eorum, qui mihi pro meo candore gratias agunt, *Huttenus* clamabit me mortaliū omnium vanissimum. Verum illi reclamabunt, *Huttenum* calumniatorum omnium impudentissimum. Cum agerem in *Brabantia*, ex mea tenuitate plus largitus sum studiosis uno anno, quam quidam qui se jactant, capiunt ex agris paternis. Sic invidéo minoribus. Neminem prodo, nec exprobro cuiquam officium meum, videor enim mihi beneficium dando accepisse, si digno dedi, sed ipsi testes erunt quam hæc impudenter objiciuntur ab *Hutteno*. Nemo, inquit, se tibi in eloquentia comparat. Ego vero æquissimo feram animo, si vel sexcenti se mihi præponant, ut sunt certe complures, qui id suo jure possint. Simili fronte facit me versipellem quempiam, omnia simulandi ac dissimulandi mirum artificem. Quam vero hic totum *Erasmum* ignorat *Huttenus*, cui nihil est difficilius, quam simulare, ac dissimulare: quin potius ingenium est usque ad stultitiæ vitium, simplex & apertum, lingua periculose libera, & adeo non soleo fallere quenquam simulatā blanditiæ, ut si quid offendant, oratio severior sit, quam animus. Non faller, inquit, posthac me vultu tuo. Quæso quamam in re *Huttenus* falsus est meo vultu? Ille mihi suo vultu imposuit. Nam apud me præ se ferebat miram modestiam, continebat linguæ petulantiam. Aut igitur nova quædam accidit illi metamorphosis, aut illa erant egregie, fucata. Dispeream si credidissem in universa *Germania* tantum esse vanitatis, impudentiæ, incivilitatis, virulentæ, quantum hic unus habet Libellus. Nec tamen ea de causa sum futurus ulli *Germano* iniquior, aut minoris facturus sinceros amicos, ob unum inimicum amicum. Nec pudet illum me, in cujus scriptis tanta libertas est, identidem appellare

Gnaethonem. Proinde periculum est, ne qui legerit in Libris meis tot laudes *Hutteno* tributas, cavilletur *Gnaethonem* assentari *Thraseni*. Cogor & hic iudicium in *Hutteno* requirere. Cum enim videri velit Germanicæ gloriæ vindex, cumque Libri mei pleni sint *Germanorum* laudibus, nonne dum me facit assentatorem, vanum, vafum, levem, pondus detrahit omnibus illis laudibus? Et tamen hic adeo nihil per assentationem est dictum, ut etiam eas laudes, quas *Hutteno* tribui, tribuerim ex animo. Placebat indoles: placebat vena dictionis. Eximium quiddam mihi pollicebar ex accessione studii, usus, & ætatis. An ideo sum assentator, si ille fecerit, non me modo, verum etiam omnes quibus illum prædicavi? Sed blandior sum dum scribo Principibus. Verum interim *passio*, ubi res postulat. Nimirum sic expedit tractari leones, & divinæ Litteræ docent Principibus deberi reverentiam. Ubi vero sic blandior ut prodam veritatem? Utri vero magis profuerunt, ego blandior, an quidam ad rabiem usque maledici? Jam Reginæ & Reges, qui nihil antehac legebant præter fabulosas historias, habent Evangelium in manibus, evolvunt sacras Litteras, gaudent aliquid discere de mysteriis Philosophiæ Christianæ. Narret nobis *Huttenus* quorsum profuerit ipsius maledicentia. Sancte blanditur qui in hoc blanditur ut proferat akeri, non sibi. Si quid ambirem à Principibus, posset esse suspecta mea blandities. Nunc nihil ambio, aut si quid ambio, non ambio mihi, sed publicis studiis. Quanquam non semper assentatur, quisquis laudat Principes: nam bonis debetur laus. Laudare mediocres aut bonæ spei, est adhortari ad profectum virtutis. Laudare malos, est eos citra offensam admonuisse sui officii, quemadmodum satis olim explicuimus in Epistola ad *Joannem Paludanum*. Talis *Gnaetho* semper fuit *Erasmus*. Possem & ego Pontifices vocare Antichristos, Episcopos idola, Principes tyrannos, quemadmodum alii faciunt, sed non arbitror esse boni viri, bonos pro debito honore convitiis incessere. Et dementia sit, malos exacerbare maledictis, quos irritatos nequeas compescere. Lucubrationes meas vetere Doctorum exemplo dicavi partim amicis privatis, partim Principibus: ab amicis ne gratias quidem agi mihi passus sum unquam: tantum abest ut quicquam extorserim. A Principibus nihil unquam emendicavi, neque quisquam credat quam pauci dederint aliquid hoc nomine. Recenserem de singulis nisi vererem ne quem offendam, & fortassis id fiet alias. Et tamen si quis honesta industria venaretur Principum liberalitatem, posteaquam humana vita multis eget, aliquanto faceret excusatus, quam qui ab amicis sumunt mutuum quod nunquam reddant, qui mercantur pro quo nunquam numerent, qui minis extorquent ab his qui nihil commiserunt.

Jam vero qua fronte incivilitatis & inhumanitatis crimen impingit, cum ipse in hoc Libello delectaret sibi ne micam quidem esse mentis humanæ? Senectuti deferunt & *Seyba*: officiorum meminerunt etiam feræ: amicitia rationem habent latrones ac piratæ. *Huttenus* agnoscit amicitiam eximiam. Agnoscit insignia merita in Republicam, atque etiam in ipsum quædam. Et tamen nulla læssus injuria, perruptis omnibus gratiarum vinculis, juvenis senem, tot convitiis, tot rixis, tot jurgiis conspuat, colaphis & alapis cædit, contundit os, raptat ac versat, perinde quasi mancipium de lapide emtum tractet, non *Erasmus*. Et sibi persuadet aliquem fore tam immanem ac ferum in toto Orbe, ubicunque sedes est hominum, qui tantam immanitatem non exferretur! Et hos, opinor, existimat esse mores *Laedemoniorum* ac *Masitiensium*, quos ab *Hutteno* discat juvenus *Germanica*. Ego tum sic eram affectus in *Huttenum*, ut mihi persuaderem, si quis exortus fuisset, qui impeteret *Erasmus*, illum suo corpore, si quis alius, depulsurum injuriam. Interim amice de illo cum amicis loquebar, deprecabar

A officium, deplorabam fortunam adversam, sollicitus etiam ut illi res essent tutæ in posterum. Atque hic humanitatis amistes, velut ex insidiis, tali Libello adoritur amicum, quem semper reverentissime coluit, cujus canitiei deferre debuit, cujus in publica studia, atque etiam in se merita agnoscebat. Indixit bellum *Romanensibus*, sed revera bellum gerit cum *Musis* & *Græciis*. In hostes gladium habet incruentum, in amicos stylum habet cruentum. Jam nescio quo nomine donari debeat, quod criminatur me instigatorem omnium tumultuum, mox exardescente incendio diffimulare factum, & adversæ parti blandiri. Opior futurum, ut *Huttenus* omnium suorum facinorum, quæ *Mavortio* auspiciis terra marique gerit, me faciat instigatorem. Atqui in Epistola, quam nuper ad me scripsit, sic loquitur: *Nemo instigas Huttenum, nec ille sustinet à quoquam instigari*. Quo igitur ore nunc me facit omnium instigatorem, hominem nullius apud ipsum ponderis, cum *Huttenus* *Deus* à nemine mortalium sustineatur instigari? Missas faciamus conviviorum fabulas vino inscriptas, omittamus familiaria colloquia, quibus inter se garriunt amici. Ego, ut dixi, quoties res serium consilium postulabat, semper ad moderatiora vocavi. *Reuchlinum* admonui ne læderet Ordines, & deploravi quod in Apologia sic efferbuisset. Opior exstare Epistolas in illius schedis, quæ testes erunt me vera loqui. Nec aliud sensi de *Luibero*. De Comite à *Nova Aquila* jam ante recensui. De *Hutteno* nihil effusum ex arcanis amicitia. Tantum hoc referam, quod ille libris editis voluit omnibus esse testatissimum. Cum esset apud me *Loovaniis*, expectit secretum colloquium, nec unquam mihi cum illo fuit ullum, præter hoc unum. Cœpit commemorare de bello indicendo *Romanensibus*, ac primum arbitrabar hominem joculari. Rogo qua fiducia cum Pontifex & per se potentissimus esset, & tot haberet Principes sibi faventes. Cum ad hæc ille quædam respondisset, subjeci negotium esse calidum ac periculosum, & si pium esset, tamen stultum esse tentare, cujus perficiendi spes non esset. Utcunque est, inquam, non cupio de isto negotio plura audire, meum est meis vigiliis prodesse publicis studiis, & consilium dedi, ut quicquid auderent alii, ipse ne se tali negotio admisceret. Talis instigator fui *Hutteno*. Sed multo ante, cum ille emitteret libellos immodice liberos, admonui illum litteris, temperaret calami libertatem, ut Principis sui favore posset uti perpetuo. Et ille per litteras respondit, se paritum consilio meo. Quod si fecisset, non jam latitaret ac fugiret, sed magnus inter maximos versaretur, ac talis esset, ut citra invidiam posset amari. Quin ante hoc etiam tempus, cum *Moguntia* primo colloquio mecum fabularetur, ostendit *Reuchlini Triumphum*, Carmen sane elegans. Suasi ut premeret, idque duabus de causis, ne quis merito cavillari posset eum juxta Græcorum proverbium, *victoriam adornare ante triumphum*, neve hostes *Capnionis* redderet in illum irritiores, cum causa adhuc in summo discrimine versaretur. Quod si non impetrarem, meum certe nomen deleteret. Post menses complures iterum me convenit *Francfordia*, primo statim congressu rogabam, ecquid meminisset consilii mei? Respondit sese probe meminisse, neque quicquam sibi æque decretum esse, ac meo consilio parere in omnibus. Deinde prodit Carmen una cum triumphali pictura, sane quam magnifica, sed quæ nihil aliud quam *Capnionem* gravaret invidia, & adversarios provocaret, satis sua sponte furentes. Nec dubito quin ea res improbata sit ipsi *Capnioni*. Non jam disputo quid dignum fuerit adversariis, sed quid expedierit causæ *Reuchlinicæ*. Hujusmodi perpetuo fuere mea consilia, quoties res serium consilium postularet. Nullum unquam foedus mihi fuit cum *Hutteno*, nisi *Musarum* legibus ictum adversus hostes *Linguarum*, ac bonarum litterarum. Adversariæ *Lutheri*, quoniam intolerabilem futuram si vicisset videbam,

debam, fateor, non admodum favi, nec adhuc vellem penes istos totam esse victoriam. *Lutheranam* fabulam initio non prorsus improbam, actionem semper improbavi. Sed fingat *Huttenus* id quod non est: In initio, cum Orbis applauderet *Luthero*, praesertim eruditi *Germania*, me quoque fuisse *Luthero*, & apud *Huttenum* velut sincerum amicum effutisse secretos affectus: quid esset inhumanius, quam nulla de causa suscepta inimicitia hæc evulgare, criminari, & jactare apud Orbem? Et si Musis placet, Expostulationem vocat tam atrocem criminationem. At qui expostulat, privatim requirit officium in amico, cupiens sibi satis fieri. Hic me non monitum apud Orbem reum peragit. Ac tantum habet frontis, ut existimet hæc scribi posse incolumi amicitia pristina. Habeat sibi suas amicitias, & inimicitias. Ego cum tali ingenio, quale arguit hæc Epistola, nihil habere volo commercii. Responderam ad capita rerum, quibus se jactabat exacerbatum: nam ea suis litteris ad me descripsit. Sed interim hæc Expostulatio hic per multorum manus vagata perlata erat *Turegium*. Docueram de colloquio detrectato rem secus habere, quam ille suspicaretur. De Epistola *Hochstrati* purgavi, de *Capnionis* insimulatione doceo me ne somniasse quidem unquam. De negotio *Lutheri*, docui me nihil mutasse, nec in illius factione fuisse unquam, & in Euangelico negotio provehendo totum esse. Mihi nihil adhuc esse scriptum adversus illum, & si quid scripturus essem, me citra convitium, argumentis, ac Scripturæ sacræ testimoniis acturum, tanta moderatione, tantaque æquitate, ut nec ipse *Lutherus* offendi posset. Ostendi quam hoc consilium esset inutile, tum Euangelico negotio, tum liberalibus studiis, tum ipsius etiam rebus, ut nunc habent; *Hutteni*. Hæc, aliaque multa, tum ad illum scripsi. Dissuadebant amici docti ne talem Libellum evulgaret, atque ipse etiam *Epphendorpius*, ut affirmat etiam ac fatetur *Huttenus*. His omnibus contentis, evulgavit Libellum nullis jucundiores futurum, quam his qui *Luthero* & *Linguis* & bonis litteris pessime volunt, & quos pessime odit *Huttenus*, si vera prædicat. Quam enim insolenter gestient illi? Quid dicent inter sese: Habet *Erasmus* suum toties laudatum *Huttenum*, fruatur eo. Habet illam toties adamatam ingenii venam, fruatur illa. Exosculetur illam dictionis venerem toties prædicatam.

Nec defunt adeo qui prædicent *Huttenum* ab *Hochstrato*, & *Egmondano*, aut horum sodalibus conductum, hæc in *Erasmo* scripsisse, ac mihi sane sit verisimile. Jocatur alicubi satis appositè, se subodorari prædam, quam Pontifex objecerit. Mihi magis subolet præda, quam objecerunt Monachi ac Theologi. Nec enim hoc inceptum tecens est, vetus est vomica, licet nunc demum per occasionem pus eruperit. Ante complures menses scripserunt amici, nescio quid Libelli paratum in me. Expectabam concertatiunculam aliquam de dogmatibus *Lutheri*, nunc video hunc Libellum fuisse alibi natum; sed hic ex delationibus quorundam velut assutis pannis auctum: nam & stylus inæqualis est. Et ea pars elaborationis est, quam scripsit per otium. Utrum autem est honestius, accipere præmium à Cæsare ac Pontifice, ut dispueres adversus *Lutherum*, an à Monachis accipere mercedem; ut convitiis talibus incessas amicum? Dicat igitur nobis *Huttenus* bona fide, quam offam objecerint Monachi ac Theologi, ut in me latraret; & ego fatebor quid acceperim à Cæsare ac Pontifice ut scriberem in *Lutherum*. Fortassis inficiabitur esse verum, quod est verisimillimum, tamen illud constat, neminem unquam fecisse gratius hostibus *Lutheri* ac bonarum litterarum, quam hic fecit *Huttenus*. Ego *Lutherum* degravio invidia, qui *Lovanienfes* appellem Reverendos Patres, ipse protector est *Lutheri*, qui hostibus illius hanc agit fabulam longe gratissimam. Nihil enim illis acceidit, unde magis sustulerint cristas, quodque illis magis addiderit animos, quam hic *Hutteni* Libellus. Jam mihi

A videre videor; undique gestientes, subsilientes, sibi gratulantes devotos bonarum litterarum, ac Theologiæ sinceriores hostes; *Lovanii Egmondanum* & *Vincentium*; *Lutetia* duos præcipue Theologos, alterum *Quernum*, alterum *Betaceum*, *Colonia Theodericum Novimagum* cum suo sordido sodalicio. Fortassis & in *Anglia Leum* cum *Standicio*. Omnes hi triumphum adornant *Hutteno*, certatim applaudentes & clamantes: Maeste virtute Eques, βαλλ' εἶπες. Confite nobis *Erasmus* illum, qui in vectis novis Linguis ac litteris regnum nostrum labefactavit. Eja talibus Libellis redde litteras istas, quas quidam falso vocant bonas, invisas Principibus, invisas juventuti; cum viderint in his esse tantum virulentiae, nec in aliud valere, nisi ad calumniam bonorum, & seditionem concitandam: prode mysteria Poeticorum Orgiorum; inspie, immunge; immunge, incaca in fontem illud Musarum, ne cui posthac ex eo libeat bibere; & si vis illum semel omnibus modis conspurcare; te totum in eo prolue. Quicquid in nos hæctenus peccasti, condonamus si perges qua cœpisti. Felicem *Huttenum* cum ab his novis amicis venient gratulatrices Epistolæ, misistabuntur xenia, deferentur ingentia munera! Hæc an vera sint nondum mihi liquet. Certe multo sunt propiora veris, quam quæ ille fingit de me *Romam* eunte, deque occurfu Cardinalium. Nam ego tot modis provocatus nihil adhuc scripsi in *Lutherum*; & *Huttenus* præter causam tam virulentum Libellum scripsit in amicum; cujus prædicatione factum est, ut multi, qui *Huttenum* non viderunt, & norint eum & diligant. Alioqui quid illum perpulit ad tam virulentam scriptionem? Demonstravi causas; quas allegat esse nullas; id quod per se perspicuum erat cordatis & integris, etiam iis; qui *Hutteno* favebant. Quid igitur sibi voluit hoc Libello? Scripsit animi gratia? Conveniebat in alio argumento videri velle festivum. Libuit exercere stylum? Poterat, etiamsi non strinxisset in amicum benemeritum, & benemereri paratum. Volebat, ut ait quidam, absolutum quoddam eloquentiæ specimen, velut *κύκλον ἄσματος* relinquere posteris, quem admodum *Cicero* reliquit *Philippicas*? Deligenda igitur erat materia, quæ per se foret ampla, & utilitate quoque posteris commendaretur: nam hoc argumento pessime consuluit famæ suæ, si tamen ille famæ rationem ullam haberet. Studebat me detertere; ne scriberem adversus *Lutherum*? Atqui non alia ratione citius poteram provocari. Sed absit, ut ego in tam arduo negotio, quicquam vel suscipiam, vel deponam *Hutteni* causa. Male se habent res *Lutheri*, si ad hos triarios, si ad hanc sacram ancoram devenerunt; ut talibus Libellis oporteat defendi. Jugulare voluit *Erasmus*? Quid autem barbarius, quam sic esse affectum in eum; qui nec suspicabatur aliquid, nec merebatur? Atque hic inter *Scythicas* voces insignis immanitatis testis etiam illa jactabatur: Hoc Libello concijiam *Erasmum* in lectum. Et quoniam casu incidit morbus ex percussu Solis, fortasse nunc triumphat ac plaudit sibi. Verum ne putet me tam nullius esse animi, ut pejus valeam etiamsi quindecim tales Libelli scribantur in me. Hoc scriptum *Hutteni* mihi reconciliabit multos amicos, quos ab ipso sit alienaturus, & quos conciliaturus, brevi sentiet. Magnum vero, si paucis stolidis *Lutheranis* applausoribus gratificatus est. Nam ex hoc ipso genere, parum habet amicos, si qui sunt paulo cordatiores, habiturus propediem pauciores. Et gloriatur hic se fuisse circumfusum agminibus *Lutheranorum*. Egregiam vero gratiam communicati hospitii refert huic urbi, in qua qui vivo jam ferme biennio neminem novi, qui se patitur dici *Lutheranum*, & in qua publico Edicto cautum est, ne quisquam in concione doceat quod adversetur Euangelio; ne *Lutheri* quidem auctoritate fretus. Jam vero nescio an nihil tribuendum sit quorundam suspitioni, qui dictitant *Huttenum* ex Equite factum sedentarium, hujusmodi Libellos ad quæstum scribere, eumque geminum, dum & hi

numerant qui conducunt operam, & in quos scribit, pecunia redimunt, ne quod scriptum est edatur. Miseret me *Hutteni* quamlibet hostis, si huc illius fortunæ reciderunt. Jam, ut audio, numeravit aliquid & Typographus. Sed desino de *Hutteno*, ne quid *ultra spongiam*. Hoc tantum illum scire volo, & mihi esse sty- lum, nisi maluissem meam perpetuam tueri consuetu- dinem, quam illius exemplum imitari. Nunquam ad- huc mihi pugna fuit cum quoquam, quem aliquando dilexerim ex animo. Ac ne in hos quidem unquam exercui calami rabiem, à quibus odiosissime impetebam. Quod si placeret hæc petulantia, malim mihi dari qui nunquam fuisset amicus, malim dari cui res essent se- cundiores. Non est plausibilis cum amico digladiatio. Et crudele est in calamitosum esse dicacem.

Supereff, ut adhorter omnes bonarum litterarum studiosos, ut si detestabile videtur exemplum *Hutteni*, ab hujusmodi intemperis abstineant, ne bonas litteras reddant invidiosas. Appellatur humanitatis, caven- dum ne nostro vitio nominis honesti possessione deji- ciantur. Tum demum erunt id, quod dicuntur, hoc est, bonæ litteræ, si nos reddant meliores, si serviant gloriæ *Christi*. Neque enim in hoc revocatæ sunt in Scholas, ut pristinas disciplinas ejiciant, sed ut illæ pu- rius & commodius tradantur. Nunc idem fere tumultus est in Scholis, qui est in Ecclesiis. Nam plerique qui Linguis ac bonis litteris impense favent, exclusi omni- bus studiis, has solas invehunt. Rursus qui pristina studia mordicus retinent, summis viribus hoc agunt ut politiores litteras prorsus obruant & extinguant. Quin potius in hoc incumbimus, ut suas quique dotes invicem conferentes mutuis officiis adjuvemur, quam ut stultis contentioneibus alteri alteris incommodemus? Qui- valent in bonis litteris, dent operam, ut eas probis, castis & commodis moribus commendent, & accessio- ne graviorum disciplinarum cohonestent: quibus non contigerunt, addant & hoc decoris studiis suis. Mu- tua concordia faciet, ne quid cui desit. Diffidio fit, ut nec his bonis, quæ adsunt, fruamur. Quia univer- sis & maximis & minimis huc conandum est, ut inter Christianos pax & concordia faciat. Nunc neque Mundi hujus pacem habemus, cum undique furiosis bellis ferveant omnia, neque pacem Dei, cum tanta sit opinionum dissensio, nec ulla usquam sincera ami- citia, aut fraterna caritas, sed pessimo fermento vitia- ta omnia. Si cui placet hoc seculum, fruatur. Mihi videtur infelicissimum. Qui negotio favent Euangeli- co, faveant simpliciter ac prudenter: ne fidant clan- dulariis conspirationibus, ne maledicis Libellis, in Pontificem aut Principes, quibus illis magis conciliant favorem, & Euangelio constant invidiam, sed posita omni pervicacia, positis studiis humanis, qui docti sunt inter sese conferant de tollendo Orbis diffidio, quæ- que videbantur ad publicam Christiani populi salutem, & Christi gloriam facere, secretis litteris indicent Pon- tifici ac Cæsari, & in hoc negotio versentur sincere tanquam coram Deo. Hac ratione citius consulueri- mus Evangelicæ sinceritati, quam rixis nunquam fi- niendis. Dum enim sine fine rixamur, an sit aliquod bonum opus hominis, sit ut revera nullum habeamus opus bonum. Dum delitigamus, an sola fides absque operibus conferat salutem, sit ut nec fidei fructum, nec bonorum operum mercedem capiamus. Quædam autem ejus generis sunt, ut si maxime vera essent, non expediat ingerere auribus populi, veluti, liberum ar- bitrium nihil esse, nisi nomen inane: Quemlibet Chri- stianum esse Sacerdotem, & posse remittere peccata, & posse consecrare corpus Domini, sola fide conferri justitiam, opera nostra nihil ad rem facere. Hæc pa- radoxa jactata apud vulgus, quid aliud quam gignunt diffidium ac seditionem? Rursus Ecclesiæ proceres ac

A Principes profanos obsecrari, ut suos affectus, sua- que privata commoda posthabcant salutem publicam, & gloriæ Christi. Sic est voluntas Jesu Christi, & sic agentibus nobis adfuturus est, fautor ac fortunator eo- rum quæ gerimus. Cui Spiritus Jesu donum impartit abstrusioris eruditionis, impartiat candide, cum omni mansuetudine, sustinens ac tolerans eos, qui non sta- tim alléqui possunt quod traditur, quemadmodum Do- minus *Jesus* diu toleravit infirmitatem suorum donec proficerent. Principes & Episcopi sunt homines, labi & falli possunt. Hos quanto conducibilius est comiter ad veri cognitionem adducere, quam convitiis exaspe- rare? Qui in classe *Lutherana* sibi vindicant spiritua- lem cognitionem, cogitent & se esse homines obnoxios iisdem malis, quibus obnoxii sunt Pontifices & Prin- cipes. Neque corona, neque mitra addit sapientiam Evangelicam, fateor, sed neque vulgare pileum aut cingulum addit. Qui se putant habere donum Spiritus, ne spernant publicam auctoritatem. Rursus Principes quamlibet potentes ac magni, ne averfentur veritatem Christi, à quamlibet humili propositam. Humiles erant & Apostoli. Pharmacum corpori pro- futurum accipimus ab obscurissimo idiota, aut à mu- liercula, & animi medicinam respuimus ab humiliori- bus oblatam? Submoveantur utrinque privata cupiditates, & communibus votis impleretur Spiritus ille pa- cificus, ne mutuis diffidiis Christiana res jam nunc in arctum contracta, penitus concidat, ne ferarum ac piscium ritu mutuis morsibus nos invicem lacerantes jucundum spectaculum præbeamus, & Satanæ, & Christiani nominis hostibus. In omnibus articulis à Præcis proditæ fidei consensus est. Cur ob paradoxa, nescio quæ, quorum aliquot ejusmodi sunt ut ad ple- num non possint intelligi, quædam ejus generis, ut in utramque partem disputari queant, nonnulla talia, ut non ita multum momenti adferant ad mores emendan- dos, sic tumultuetur Orbis? Tota vita Christianorum undique differta est bellis insanissimis, tumultibus, la- trociniis, jurgiis, odiis, obrectationibus, fraudibus, dolis, luxu, libidinibus, nihil usquam sanum est, & omissis omnibus digladiamur, an principatus Romani Pontificis sit profectus ab auctore Christo. Utraque pars alteri sese attemperet. Obsequium parabit amici- tiam, pervicacia tumultum gignet. Quis autem finis erit, si altera pars nihil habeat nisi tumultus, rixas & convitia, altera nihil nisi censuras, Bullas, articulos, & incendia? Quid magni est homunculum aliqui me- riturum in ignem conjicere? Docere ac periuadere magnum est. Ne palinodia quidem illæ magnopere movent quenquam. Quis enim non sic interpretatur, maluit pudefieri, quam exuri? Quam vero non plausi- bile, cum Episcopus, qui debebat docere Philosophiam Evangelicam, in his quæ sunt hujus Mundi plusquam satrapes est: in his quæ sunt fidei, nihil habet nisi ar- ticulos, carcere, carnifices & incendium? Non pu- deat Episcopos servire caritati Christianæ, quod face- re non puduit Apostolos, non pigeat eruditos Episco- pis suum honorem reddere. Hoc interim consilium de- derim utrique parti, ut neutri addictus, ita utrique bene cupiens. Ego me compono ad eum diem quæ me sistet ante Christi tribunal. Et idcirco ab istis con- tentiosis, in quibus vix fieri potest ut versetur aliquis, nisi dum feritur & referit, perdat aliquid ex illa tran- quillitate Christiani spiritus, transfero me ad ea quæ motus animi componunt, quæque conscientiam tran- quillant. Ex Paraphrasibus magnum hic fructum ca- pere me sentio. Quo magis mihi dolet, quod in hac rixa, dum lego quæ calumniatur *Huttenus*, dumque diluo quod ille adspersit, totos sex dies perdidit. Bene vale, quisquis es, candida Lector.

F I N I S.

DE-

DESIDERII ERASMI RESPONSI O

ADVERSUS FEBRICITANTIS CVJVS DAM LIBELLVM.

Res salva est, tandem profiliit in medium *Ludovicus Caruailus*, qui uniuersas Religiones pias & Religiones sacras suo clypeo protegat adversus *Goliath Erasmus*: atque hic est non ex illo Monachorum genere, qui votorum obliti, vivunt in deliciis, qui per Orbem vagantur otiosi, imo non otiosi, sed pessimorum negotiorum artifices: verum ex illo purissimo *Franciscanorum* sodalizio, qui mortificati quidem carne, vivificati vero spiritu, mundanos affectus omnes semel atque iterum posuerunt, (sic enim ille loquitur) qui pietatis amore spreto opibus, vitam in terris coelestem meditantur, juxta regulam Evangelicam, cui subseruit *Francisci* regula. Nec interim mediocriter eruditus, ut qui feliciter, ut pradicat, versatus sit in Logica, Physica, & Metaphysica. Ex hoc igitur uniuersos Ordines, sacrasque Religiones licebit aestimare. Verum mihi lector magis admonendus est, ne quis ullum Ordinem ad hujus Scriptoris exemplar exigat. Et fieri potest, ut qui hanc agit fabulam, nec *Franciscanus* sit, nec *Ludovicus*, mihi tamen interim, quisquis est, *Pantalabus* erit. Non sum responsurus ad singula, tantum carptim attingam capita quaedam, ad quæ cætera possint expendi. Bene habet, quod præfatur, se eum hæc moliretur gravi laborasse febris, per quam non vacavit ullum librum inspicere, ut si quid mentiretur, videatur memorie lapsus, si quid deliret, febri imputetur. Atqui in tantum certamen oportebat, *ô Pantalabe*, sobrium ac lectione varia armatum descendere.

Primum illud teu confessum assumit, me totis viribus hoc moliri, ut sacras Religiones, sic ille loquitur, omnes funditus evertam, cum toties in scriptis meis tesser, me quicquid admonendi gratia scribo in *Pseudo-Monachos*, nolle detorqueri in bonorum Monachorum contumeliam, nec usquam damnantur à me Ordines. Quod si Monachorum omnium hostis est, quisquis audeat hiscere adversus ulla Monachorum vitia, nullus est atrocior hostis quam divus *Hieronymus*, qui nec Episcopis, nec Clericis parcat, nec sacris Virginitibus. Postremo hic ipse *Ludovicus* hostis erit omnium Ordinum vitæ Christianæ, dum magistratum, conjugatorum, militum, opificum vitam reprehendit è suggesto. Quod si statum ac professionem Monachorum decreverat tueri, in *Lutherum* stringendus erat styli mucro, qui ex professo damnat Monachorum omnium professiones ac vota, idque facit tam validis argumentorum machinis, ut jactet neminem exortum aut exorturum, qui possit eas repellere, & applaudunt illi complures, clamantes concidisse Monachorum universam gentem. In me vero qui hoc ago, ut Monachi veram sectantes pietatem, aboleant invidiam, qua nunc laborant apud multos, pristinamque gratiam recuperent, & apud Deum & apud homines, quid erat necesse vibrare telum, & impetere benevolentem, tali hoste relicto? Quoniam igitur falsum est id, cui nititur tota hæc disputatio, quid aliud quam aerem verberat noster *Pantalabus*?

Simili impudentia in frontispicio Libri ponit octo sententias, velut adversantes sacris Religionibus, sed ipsius, non meas: neque enim locum certo indicat, neque mea verba recenset sicut oportuit, neque sententiam bona fide appendit. Tantam autem existimat *Franciscani* nominis auctoritatem, ut quicquid sibi scribere visum sit, Mundus pro oraculo sit accepturus. Sed

A longe fallitur. Hac sane in parte Mundus expectatus est, ac posuit infantiam. Prima est, *Regula Monachorum humana sunt adinventiones*. Ubi hæc loquor? In Epistolis, inquit, nuncupatoriis Paraphrasium, & alibi sæpe. O citatorem! Non vacavit illi consulere libros, sed vacavit calumniam struere. Alicubi sic horret, Si *Franciscani* *Francisci regulam circumferunt*, quanto magis *Christianus circumferet regulam Evangelicam*? Et si *Benedictus*, *Augustinus*, & *Franciscus* homines fuerunt, quid periculi, si quis illorum constitutiones appelleret humanas, ac postponat Evangelio? Secunda, *Monachatus non est pietas*, de quo suo tractabitur loco. Tertia, *Imprudencia est sua dimittere & aliena querere*. Ubi hoc dicit *Erasmus*? In Epist. nuncupatoriis Paraph. & in Lingua. Ibi quære, sed aliud invenies. Quarta, *Suavi calceos exemplo Pauli, qui nocte calceos suebat, & non vexabunt plebem improbis mendicationibus, non sine magna aliorum pauperum jactura*. Ubi hoc? Ibidem, hoc est, nusquam. Quinta, *Dominicani sunt grossi ventres, stiva potius nati quam litteris*. Ubi hoc? in Epistola commendatoria scholariorum *Ludovici Vivis* super *Augustinum de Civitate Dei*. Imo hic loquor non de *Dominicanis* in genere, sed de quibusdam qui stolide vociferabantur ad populum. Sic enim habet locus: atque hujus tam impij conatus odor simul atque permanasset ad quosdam *Dominicani sodalitates fratres*, &c. Atque id perpetuo peccat hic, ut quod in duos tres-ve Monachos dictum est, interpretetur in uniuersos Ordines dictum. Atqui docuit hunc Scripturæ morem *Ambrosius* cæterique Doctores, eam sæpenumero sic invehiri in malos, quasi nemo sit bonus, cum tamen ea reprehensio nihil atineat ad sodalitates piorum. Ego vero non raro testor, me non de omnibus loqui, excludens bonorum calumniam. Sexta, *Ceremonia nullam vitam habent, quibus Rabini nostri, Judaismi imitatores, fidunt*. Ubi hoc? In Paraphrasis. Ibi quære, nam *Pantalabo* febricitanti non vacat. Qui potuit Paraphrasis taxare Monachos, cum eo tempore nondum exstiterint Monachi? Quod si qui sunt hodie Monachi aut Theologi, in quos congruunt ea quæ *Christus* dicit in Scribas ac Phariseos, Evangelio indignentur, non mihi. *Sunt bonarum litterarum ofores*. Ubi? in *Antibarbaris*. Plane sunt & hodie, quamquam non omnes. Nam *Antibarbarorum* Opus mihi scriptum est ante annos quadraginta quinque. *Melius fieret, si Sacerdotibus daretur facultas ducendi uxores*. Ubi hoc? In *Encomio matrimonii*, hoc est, in themate declamatorio fictoque, nec hoc tamen habetur quod refert *Pantalabus*.

E His jactis fundamentis rem aggreditur. Per Moysen data est Lex, sed Dei non Moysi: sic *Benedicti*, *Francisci*, *Augustini regula per homines prodita sunt*, sed à Deo profecta. Quid superest, nisi ut illis tantum tribuamus quantum tribuimus Scripturis divinis? At probantur à Romano Pontifice; nec ego illas improbo, atque utinam fervarentur! Probantur autem ut solent humana, non æquantur divinis. Hic præfatus splendido mendacio, me nihil admittere nisi quod desumptum est è sacris Litteris, probat nobis ex Evangelio & *Paulo*, obediendum esse præpositis & Magistratibus. Sed quis hoc negabat? Verum ita probata est obedientia, primum votum Monachorum, quasi cæteri Christiani non obediant Episcopis & Pastoribus suis. In *Enchiridio* scripsi, *Monachatus non est pietas*. Scripsi, verum non hoc solum, sed adjeci, *vita genus est, aliis commodum, aliis nequaquam*. Hic rursus splendido præ-

N n n n 3 tatus

fatus mendacio, quod contemnā Logicē, Physicē & Metaphysicē, ac ceteras artes præ Rhetoricā, declarat suo Altori quantum ipse in disciplinis hisce profecerit. *Separat*, inquit, *speciem a genere, cum dicit Monachatus non est pietas, quasi dicas, homo non est animal. Deinde definitio non solet fieri per negationem.* Quis non miretur hanc Dialecticū? Ubiq̃ue audit verbum, *est*, putat esse definitionem. Si dicam mulus nec est asinus nec equus, sed animal ex utroque mixtum, num perperam dixerō? Item sonus non est duorum corporum collisio, sed is qui ex collisione nascitur strepitus. *Regula*, inquit, *Francisci hæc est, Evangelium Domini nostri Jesu Christi observare. Si hoc est pietas, Monachatus est pietas.* Respondeo: si verum dicit, omnes Christiani professi sunt *Francisci Regulam*, & omnes sunt Monachi, quicunque vivunt secundum regulam Evangelicā, & in primis Apostoli. Omitto stolidā convitiā, quibus supinde vir Mūdo mortuus debacchatur in fratrem suum, quem non novit: omitto cavillationem de verbis, quod Monachus dicitur *Solitaris*, & Monastica vita *solitaria*, ut hæc appellatio nihil pertineat ad *Franciscanos* & *Dominicanos*: quod pietas non est ipsa professio, sed animi affectus complectens amorem Dei ac proximi. Si quicquid Monachi faciunt pietas est, pietas erit mentiri, calumniari, debacchari in proximum, quod hic toto libro facit. Nec est quod huic confugiat, qui non posuit affectus Mūdi, non est Monachus, cum se profiteatur illos semel atque iterum posuisse. Theologiæ doctores, ut ait, voco asinos. Unum sic appellavi, nec opinor nisi semel. Quid hoc ad Theologorum ordinem? Utinam tales essent pauciores! Viri religiosi appello Pharisæos ac sycophantas. Mentiris, *Pantalabe*: qui tales sunt nunquam habui pro religiosis, qualem ipse te præbes. Magnates ac Reges appello tyrannos. Ubi, bellua? Nulli fuerunt Reges tyranni? Et si quid in genere dicitur in Principum immoderatam potentiam, ad singulorum spectat contumeliā? Cæsarem iniquum voco in Epistola, quam scripsi ad Christianissimum *Francia Regem Franciscum*. Ut nihil est alienarum rerum quod isti Mūdo mortui non pervestigant! Norunt quid noctu *Juno* loquatur cum *Jove*. Hic quæso lector, attende simplicitatem hominis purè secundum Evangelicā, hoc est, *Francisci Regulam* viventis. Verba in Epistola ad Regem, quam citat, sic habent: *Quamquam autem nonnullis pax ista severis, ne dicam iniquis, conditionibus videtur coisse: tamen confido futurum, ut summus ille rerum humanarum moderator, suis arcanis & inscrutabilibus consiliis omnia vertat in letum exitum.* Ubi hic facio Cæsarem iniquum, *Pantalabe*? Ajo nonnullis, nimirum *Gallis*, videri severas, imo iniquas; quod ipse tamen nolo dicere, cum alii non taceant. Et iniquum voco, non quod sit injustum; sed quod grave & molestum, quemadmodum *Virgilius* dixit, *inquo pondere rastros*; & æquum dicimus, remittentem aliquid de juris rigore. Sic æquas condiciones dicimus, non justas, sed humanas ac moderatas, alioqui jus belli est, quicquid victor victo præscribit. Denique scribo Regi *Gallorum*, cui quales videantur illæ condiciones, scripto quoque declaravit. Nec tamen suadeo ut eas condiciones rescindat, sed consolor potius, ut fortunam adversam æquo animo ferat, & à concordia non abhorreat. Sed noster *Pantalabus* tantum operæ impendit Logicæ, Physicæ, ac Metaphysicæ, ut Grammaticæ sit oblitus. Sic facio Cæsarem iniquum, hoc est, injustum, ut interpretatur *Pantalabus*. Qui justitiæ tenacissimi sunt, iniquissimas ferunt condiciones, quia non moderantur æquitate juris rigorem. Habes, lector, technam puti merique *Franciscam*.

Hoc gradu jacto, addit noster *Pantalabus*: *Audeo dicere, predationes & incendia, quæ superiori anno Romæ contigere, & hominum strages, quæ circum circa Romam inter Gallos & Hispanos facta sunt, propter Erasmus & similes Regum adulatores evenisse.* Hæc au-

det dicere *Pantalabus*, quid enim non audeat? Ad Christianissimum *Galliarum Regem* non scripsi nisi semel, nec aliud suadeo quam concordiam. Ad *Henricum Angliæ Regem*, Catholicæ fidei defensorem, aliquoties scripsi, sed eandem canens cantilenam. Nec aliud ago in litteris ad inclytum *Poloniæ Regem Sigismundum*, & *Ungarie Bohemique Regem Ferdinandum*, item ad *Carolū Cæsarem*, quem tam improbe sum hortatus ad concordiam, ut proximis ad me litteris significarit nonnullam animi offensionem; testificans se quidem hactenus summo studio connixum, ut pax coiret, quid autem in posterum facturū esset, malle factis quam oratione declarare, tantum orare Deum ut quod aggrederetur bene fortunaret: sic committo Monarchas! Cujus scripta magis vociferantur in bellum, aut studiosius commendant Principum concordiam quam mea? Quis minus admiscet se publicis negotiis quam ego? Romana calamitas accidit priusquam hic quisquam futurum suspicaretur. Quibus autem modis potuit à me procurari? Sed contempta etiam Principum conscientia, audeo hoc dicere *Pantalabus*: sed idem auderet incendere civitatem, auderet homini dare venenum cui male vellet. Jam quoniam hoc tam atrox crimen non minus ab omni vita mea quam à scriptis alienum, sciebat fide cariturum, adjecit in margine hæc verba: *Hic vacat diffidium, quod Erasmus suis in litteris, inter Regem Christianissimum & Imperatorem apposuit. In Exemplaribus Hispanicis reperitis.* Quæ crux digna sit hoc sycophanta? Et hic aut fingit aut jactat se purissimæ classis *Franciscanum* & omnium piarum Religionum protectorem. Pergit, Presbyteros, Episcopos, Cardinales, summos Pontifices, modo profanos milites, modo tyrannos dominos; nunc lupos, nunc asinos, nunc caupharios facit. Ubi? Quære, lector: nam *Pantalabo* per febrem non vacavit inspicere libros. Et si quid tale per occasionem diceretur in malos Sacerdotes, quid erat piaculi, cum *Christus* appellet illos lupos rapaces, *Paulus* canes? De contentis Auctoribus non est operæ pretium respondere, cum iste putet eum contumelia affectum, à quocunque dissentit aliquis, quasi hi ipsi, quos commemorat, auctores inter se non frequentissime dissentiant: & si quid dicitur in unum aut alterum *Hispanum*, existimat universam *Hispaniam* denigratam. Hoc didicit ex sua Logica.

Incrementum crimina. In secundum *Matthæi* Cap. ajo Evangelistas aliquando excidisse memoria. Quid est excidere memoria? Lethargo corripit. Imo lege meam Annotationem, & videbis me non tribuere Apostolis memoriæ lapsum, sed referre *Hieronymi* verba, in quibus declarat, quosdam opinatos verbum pro verbo positum ab Evangelistis: de meo nihil addo, nisi illud: *si forte deprehenderetur hic lapsus, ut humano lapsu positum esset nomen pro nomine, cum in hoc non sit rei summa, apud me non protinus periclitaturam totius Scripturæ fidem. De aliis non pronuntio. Sed homines, inquam, erant, errare poterunt.* Verum, sed in his unde non pendeat ratio nostræ salutis aut Evangelicæ veritatis. Sed lege nostram Annotationem, & videbis insignem sycophantiam. Pergit *σοφοφάρειν*. Ore pene blasphemio tribuo Virgini matri affectus humanos, & quandam ostentationem. Ubi, *Pantalabe*? In primum Caput *Joannis*. Nihil istiusmodi reperies, nec in Paraphrasi, nec in Annotationibus. Sed detur vena febricitanti. Alicubi noto, *Chrysostomum* ita loqui de *Maria*, quasi non fuerit omnino aliena à quibusdam humanis affectibus: & *Augustinus* tribuit illi diffidentiam, sed levem ac brevem. A me tale nihil comprobatur. Et tamen potest error aliquis aut dubitatio interesse hominī sine ullo peccato. Præterea hominis rabiosa convitiā, quibus sic furit, ut dicas ipsam febrem loqui. Ut doceat me discrucari, quod non annumerer quatuor Ecclesiæ Doctoribus, profert symbolum annuli mei, in quo est figura Terminī: adjeci, concedo nulli terminus, & est jambicus dimeter, si invertas trochaicus est totidem pedibus, *Terminus concedo nulli.*

At-

Asque in suffili Termino, ora habet, *ὅρα τὴν ὁμαρτίαν*. Item Latine, *Mors ultima linea rerum*, indicans mortem nulli cedere, meque ipsum admonere instare supremum vitæ diem, quemadmodum *Prudentius*, *In fine terminus est diem vicinum senio, jam Deus applicat*. Id scripto quoque vulgato declaravi. Hic itaque Terminus dicit omnibus, *concedo nulli*, non *Erasmus*. At me ferociter appellat *Pantalabus*: *Quid ais*, Erasmus, *non concedis* Clithoveo, non *Hilario*, non *Cypriano*, non *Budæo*, non *Nebrissenfi*, non *Thomæ*, non *Augustino*? Si vis ut meo nomine respondeam, nemini non concedo. Si postulas ut Termini, id est, mortis nomine respondeam, dicam, non concedo Leonibus, non Elephantis, non cedo Monarchis, & summis Pontificibus, non cessi Prophetis & Apostolis, denique nec ipsi *Francisco* cessi, non ipsi *Christo*. Eat nunc & jactet Termini mei superbiam. Hoc lemma cum sit insulsiſſimum, tamen mirum quam inculcet, quam ventilet, quantas hic tragoedias moveat, ridicule ferens, ut decet febricitantem. Confert meam polygraphiam cum *Thomæ*, *Augustino*, *Hieronymo*, & *Hilario*, ut saltem hac parte cedat Terminus, quasi sit mihi cum illis certamen. Mox etiam adimit Latini sermonis puritatem, adimit eloquentiam, aut si quid est, rivulum tantum esse vult, qui multum abſit à flumine. Taxat me quod interdum admisceam scriptis meis tria verba Græca, id cum *Budæo* sit peculiare, Græco-Latinas litteras scribenti, illum probat, me taxat, homo sapiens. Demum homo castus ac pure *Franciscanus*, mavult pueros legere *Plauti* fabulas, malis exemplis refertas, & jocos obscœnis, quam mea *Colloquia*, in quibus tam multa sunt quæ conducunt ad veram pietatem. *Erasmus*, inquit, *insanſit in Divos Divorumque cultores*, sed apte subjecit, *mentior*. Mentitur enim impudentissime, cum nec joco nec serio quicquam dixim, nisi in superſtitioſum Divorum cultum, & verum indico.

Verum ab hujusmodi lepidis digressionibus redit ad rem, docturus ex sua Logica, Monachatum esse pietatem. Quoniam ego scripseram, *Monachatus non est pietas*, *Lutherus* ausus est dicere, *Monachatus est impietas*. Ita-ne si dicerem in poculo vini non esse remedium, alius illico diceret inesse venenum? Quis ita posset ratiocinari, nisi diu versatus in Logica? Dixi non est pietas, sed adjicio quæ satis excludunt id quod *Lutherus* dicit, *Monachatus est impietas*. Nam impietas non est vitæ genus quod ulli conveniat. Pius esse potest, qui non sit Monachus, sed impium esse nulli hominum generi licet. Addit me in *Spongia* gloriari, quod *Lutherus* improbatorum dogmatum suorum bonam partem ex meis scriptis decerpserit. Scio hoc esse splendidum mendacium, priusquam librum inspiciam, cum hætenus fortiter reclamem omnibus hoc blaterantibus. Post hæc homo febriculofus, eo quod instituerat relicto, occinit nobis ex Precatione Dominica, *sanctificetur nomen tuum*, quasi ego obscuro Dei nomine, coner meum nomen commendare Mundo. Occinat hoc suis *Franciscanis*, qui Ordinem suum præter modum attollunt, quos hic ait primum gradum tenere Ecclesiæ. Rursus ex intervallo redit ad rem, & Cæsarem facit Monachum, quod militet sub cruce Ordinis divi *Jacobi*, cumque Cæsare plerosque Nobiles *Hispania*. De re sic pronuntiat, *Monachatus est vita Evangelica, quæ Christus & præcepit & consuevit observare*. Hæc est definitio ex mera Dialectica deprompta, quam non didicit *Erasmus*. Verum tradunt & hoc Dialectici, non esse probatam definitionem, quæ non convertitur cum definito. Hæc itaque si legitima est, sequitur Apostolos & Apostolorum discipulos fuisse Monachos, & ipsum *Christum* Monachorum primum Abbatem: deinde sequitur Monachos non præstantes quod complectitur hæc definitio, quidvis esse potius quam Monachos, asinos ut ipse vocat. Quod si verum est, Deum immortalem! quanta erit Monachorum paucitas? Ad hæc quoniam ita vult dici Monachum, quem-

A admodum dicitur Presbyterum, Sacerdotem, Episcopum, Abbatem, Cardinalem, Pontificem, omnes amittent honorem tituli, nisi præstiterint quod profitentur. Idem nec Magistratus erit Magistratus, nec Princeps Princeps, & licebit horum imperata contemnere, nec populus cogetur Monachis census persolvere, si male vixerint. Quod enim Monachis legatum est, non debetur iis qui Monachi non sunt. Denique ne Christianus quidem dicetur, nisi qui præstiterit ea, quæ in baptismo professus est. Ut igitur Christianismus est professio militiæ Christianæ, ita Monachismus est professio vitæ Evangelicæ perfectioris, sed juxta regulam aliquam humanam, ab Ecclesia probatam, ut hodie quidem appellantur. Alioqui si quis hodie vivat obedienter sub Episcopo ac Parocho suo, vivat in summa continentia, elargitus omnia pauperibus alatur vel mendicato vel opera manualia, veste simplici, sed laica, num dicitur Monachus? Dicitur juxta hujus Dialectici definitionem. Postremo quoniam nemo novit arcana hominis, de nullo certum licebit scire, Monachus sit, nec ne. Quod si juxta proverbium, *cappâ non facit Monachum*, & Monachus non est, qui servit carni; cur eum, qui vestem modo mutavit, appellant apostatam, hoc est, desertorem vitæ monasticæ, etiam si sanctius vivat quam antea vixerat? & scortatorem, ebriosum, maledicum, sycophantam agnoscunt pro Monacho, tantum ob vestem aut cingulum aut calcem? Itaque cum apud Deum Monachus non sit, qui secus vivit quam decet Monachum, apud homines vero pro Monachis habeantur, qui gestant præscriptam vestis formam, cur mihi non licuit eo more loqui, quæ loquuntur omnes? Rursus si Monachismus est perfecta pietas, quisquis Monachus est perfectam habebit pietatem, quemadmodum quisquis albus est, coloratus est, quoniam albedo color est: & quicumque non vivit pie, Monachus non erit. Proinde census Monachis destinati non persolventur Monachis præter disciplinam viventibus. Hic iterum digressus per febre, refert lepidum dictum cujusdam *Franciscani*, cui cognomen à cornibus, *concalcabu leonem & draconem*: leonis vocabulum ad *Lutherum*, draconis ad *Erasmum* referens, quasi non liceat omnes *Egypti* plagas, & eas quæ referuntur in Apocalypsi, simili modo ad Monachorum fodalitates detorquere. Sed dicit, inquit, *Erasmus*, *Monachos in choro asinis vocibus rudere*. Simile quiddam dicit *Moria*, sed non in eos qui modeste spirituales hymnos canunt Deo, verum in istos qui Psalmos non intellectos absque affectu boant in Templis mira vocis ostentatione, ut præ boatu verba non queant intelligi: illos boatus damno, & rales jam audimus passim apud nostrates. Apud *Hispanos* opinor istos Angelicis modulari vocibus. Atque hinc me denuo pronuntiat, atheon, *Diadorum*, *Diagoram* & *Lucianum*, interdum *Epicurum*, videlicet ex auctoritate *Lutheri*, quam hic patiar illi gravem esse, si vicissim patiatur illi pondus esse in omnibus quæ scribit adversus omnes Monachos. Sed assumit insigne mendacium, quod de omnibus Monachis pronuntiem. Atqui *Moria* sic ingreditur, *cum & bona pars istorum longe abſit*, &c. Dic, *Pantalabe* Logice, qui dicit bonam partem, significat omnes? Mox, *Deinde cum Psalmos suos numeratos quidem illos, at non intellectos*, & cætera. Talius boatus taxo, non omnium canrus. Dialectice magistra est invenienti veri. At *Pantalabus* videtur magis mentendi artem didicisse.

F Simpliciter impudens mentitur, quod taxem Ecclesiam, quæ præscripsit certos Psalmos in cultu solenni, quodque cuivis velim esse liberum sive orare libeat, sive non orare. Ubi hoc docuit *Erasmus*? Nusquam, Sed satis est quod *Pantalabus* dixit, cujus est illud, *Audeo dicere*. Hinc digressus deſingit nobis studium ac vitam piorum Monachorum, quæ formula utinam quadraret in plurimos! Verum quorsum hæc recenseret? quasi nos usquam damnemus benefacta Monachorum, quin potius huc hortamur omnes. At satis arrogant

ganter adjicit, *Hic est noster Monachatus & vita*. Verum scribere Libellos famosos, tot mendaciis & calumniis differtos, num & hic Monachatus est, & vita Evangelica? Addit febricitans *Pantalabus*, *In Concilio Constantiensi Regulam Francisci probavit Ecclesia*, *Erasmus contrarium definit*. Hoc mendacio quid impudentius? An damnat humanam regulam qui illi praeferat Evangelicam, hoc est, qui *Christum* praeferat *Francisco*? Laudat Caesaris pietatem, quod mandavit R. D. Archiepiscopo *Hispalensi* negotium inquisitionis. Mandavit, sed quare mandavit? Quoniam tam incompósitos tumultus excitant isti Mundo mortui, primum in aula Caesarea, mox *Salamanca Franciscani*, deinde *Dominicani* quidam, ut alioqui res videretur totam *Hispaniam* conturbatura. Tanta erat illorum improbitas, qui summam modestiam profitentur, ut vix à quoquam amentur, à summis tamen Principibus formidentur, quod ad concitandas seditiones sunt artifices eximii. Cum ventum esset ad articulos, ibi demum patuit quam essent Mundo mortui, quam rei Theologicae periti. Exstat illorum Libellus, exstat mea responsio. Fruantur. Sed huic febricitanti nihil vacavit legere, tantum vacavit stomachum digerere. R. D. *Alfonfus Fonseca* Archiepiscopus *Toletanus* dixit, si modo vera narrat *Pantalabus*, *Si Erasmus est haeticus, comburatur*. O vocem, inquit, vere Catholicam, ac Hispaniarum Primatem dignam! Non hic jacto illius ad me litteras. Quid aliud responderet vir pius ac prudens tam rabiose tumultuantibus, nec aliud vociferantibus quam haeticus, haeticus, haeticus: idque privatim pariter ac publice, usque ad lenonum & scortorum colloquia? Non in me pronuntiabat, sed improbos canum latratus abigebat.

Ut rursus multa plusquam scurrilia *Pantalabi* convitia transiliam, quod testimonio *Lutheri* sum atheos, quod nihil non damnum in Religiosis, cum de vitiis duntaxat admoneam, quae faciunt irreligiosos, quod confingam fabulas, quibus eos infamem, cum & illa suppressam, quae populus narrat in foris & conviviis, profert nobis lepidam fabulam, plane *Franciscano* dignam. *In Sicilia*, inquit, cum illic regnaret Gallus, quidam *Jurisperitus* finxit insaniam, ac summa arundine veluti per dementiam inflavit in aures Gallorum, ad natalem Joannis interfectione delendos Siculos, in Siculorum, delendos Gallos. *Hac arte factum, ut ne unus quidem Gallus evaderet incolumis*. Sic *Erasmus* summa *Morionis* persona, perdit universam Ecclesiam lusibus ac facetiis suis. Quanto rectius hoc accommodabitur in tales *Franciscanos*, qualis est *Pantalabus*? Nam cultui nihil deest praeter auriculas: nulla est domus in quam non penetrant, nullum est Monasterium, nulla est aula Principum. Quid instillent, res ipsa loquitur, neque vulgus ignorat, ut hic commemorare nihil necesse sit. Tantum illud respondebo, meos jocos plus habere pietatis, quam quidam *Scoti* subtilissimas speculationes. Neque vero mihi non subolet quis sit artifex hujusmodi Libellorum, homo Judaicus, & simpliciter furiosus, ut nec in scripto quicquam cohaereat. Hoc modo ludit insulatus histrio, qui pro suis meritis tractabitur, si se prodiderit ingenue. Nam is est praecipuus auctor omnium horum tumultuum. Mei joci neminem laedunt, nisi quod liberant pueritiam superstitione, ad veram hortantes pietatem, quod quibusdam *Pseudomonachis* non expedit, & hinc illae lachrymae: non satis est illis esse bene Christianos, nisi sint *Franciscani*. Sed *Moria* Monachorum mendicationes vocat improbas, & depingit nobis modestiam quorundam mendicato viventium. Ne illos modestos laederem, dixi improbas, nimirum eos taxans qui nusquam non adsunt cum pyxide, in navibus, in diversoriis, in conciliabulis, in conviviis, scurrili impudentia extorquentes, non abituri nisi detur aliquid, potantes interim, & ineptis dictis morionem agentes. In hos, qui non pietatis amore, sed ventris causa cucullam induerunt, quique scurriliter mendicant, ludit *Moria*, quos arbitror opti-

A mis quibusque Monachis displicere. Nam ceteros adeo non odi, ut illis frequenter aliquid ex mea tenuitate impartiam. Quod si nulli sunt in *Hispania* mali Monachi, gratulandum est illi, apud nos, prohi dolor! immensa turba est. Jam recenset nobis eruditorum Monachorum catalogum, inter quos homo prudens commemorat *Pellicanum*, qui jam pridem uxore ducta *Zwinglii* collega est: & haec facit quasi totum Ordinem improbemus, aut quasi probandi sint omnes ob aliquot probabiles, postremo quasi tales non fuerint futuri, nisi fuissent Monachi. Quod si gloriantur de paucis doctis ac bonis, cur non erubescunt de tanta turba malorum & imperitorum? breviter talium qualis est hic *Pantalabus*. Verum hic subinde nobis recinit inter Apostolos fuisse *Judam*, iniquum esse ob unum atque alterum degenerem Monachum insectari Ordines: cum sint tot Monasteriorum millia, in quibus adeo nulla viget Religionis disciplina, ut ibi ne liceat quidem esse piis, cum in his ipsis, quae videntur emendatiora, tam pauci sint spirituales, tamen putat se mire facetum, cum contemnit unum atque alterum Monachum degenerem. Utinam quod dicit verum esset! Mundus facile conquiesceret ab hoc tumultu. Ridendus erat si pro unum atque alterum dixisset decem aut duodecim millia. Sunt multi qui jejunant, qui noctu surgunt, qui cantant, qui vestem praescriptam gerunt, sed inter hos quoque quam pauci sunt qui puri sunt ab odio, livore, tumore animi, ira, vindicandi libidine, fiducia sui, ceterisque vitiis spiritualibus, quibus obnoxios *Pantalabus* negat esse Monachos?

De ceremoniis cum fateatur ipse esse verum quod dico, videlicet nullas ceremonias, hoc est, nulla significatione exteriores conferre salutem, nisi adsit quod spiritus est, tamen perinde blaterat, quasi ex diametro dissideamus. Demum disputat de bonis litteris, quas vulgo docti appellant litteras humanitatis, ipse vult hoc nomen patere latius, ac pronuntiat me nescire Logice, Physice, Metaphysice & Ethice, cum has disciplinas puer undecim natus annos discere coeperim, meaque Lucubrationes testentur in hoc Auctorum genere non indiligenter versatum. Verum ubi habet hoc Evangelica *Francisci* Regula, ut *Minorita* discant ex *Aristotele* & *Averro* Logicam, Physicam ac Metaphysicam, quam *Scotus* reddidit involutissimam? Aut quid est in hoc Libello quod sapiat ullam liberalem eruditionem? Illud ridiculum, quod cum doceat Rhetoricen absque Dialectica nulli contingere, quod natura sibi cohaereant, Rhetoricam sibi tribuit, Dialecticam adimit. Sit venia febri. Ait Rhetores utramque partem pari probabilitate tractare, Dialecticos nequaquam. Imo hoc in nullos magis convenit quam in Dialecticos. Quid enim aliud agunt, *Thomas*, *Durandus*, & *Scotus*, cum de rebus etiam receptissimis disputant in utramque partem? *Scotus* interdum nervosior in partem improbatam? Addit mendacium, quod Rhetoricen praeferam, Dialecticam deiciam. Sophisticam rixosam improbo, Dialecticam nequaquam. Nec usquam praefero bonas litteras gravioribus disciplinis, sed alteras alteris volo accedere, quod idem suadet *Pantalabus*: & tamen in me detonar.

Haecenus pulchre defendit obedientiam & paupertatem Monachorum, superest continentia, quasi ego damnum continentiam Monachorum, ac non potius impurum coelibatum, hoc est, incontinentiam. Atque ut id faciam, insanire me dicit in *Hieronymum*. Ubi insanio, *Pantalabe*? Haec dico, quod pugnans adversus *Jovinianum*, interdum videtur iniquior matrimonio. Non haec sunt apud *Hieronymum* de matrimonio, *Quale bonum est hoc, quod comparatione deterius bonum est?* Non illud, *Si non tangere mulierem, id est, ducere uxorem, bonum est, igitur tangere malum est?* aliaque consimiles sententiae. An hoc est insanire in *Hieronymum*? Magis igitur insanierunt Episcopi, qui *Hieronymum* ad palinodiam invitarunt. Si in meis scri-

ptis

ptis reperirentur de matrimonio dicta, quas leguntur apud *Hieronymum*, Theologi clamarent, me blasphemum in Ecclesiae Sacramentum. Ait, quod in amatores castitatis fingi mille mendacia. Scurra quisquis es, ubi vel unicum convitiolum dico in amatores castitatis? *Hoc*, inquit, *indicat scortum* Erasmi. Hoc illi simillimum est, quod ante dixit, me dissidium inter Cæsarem & Gallum procurasse, & Romanæ cladis auctorem fuisse. Nec tamen satis intelligo quid dicat. Fortasse physice loquitur, homo detritus in Physica. Porro Physici *scortum* appellant, sacculum sub vesica pensilem, qui testes continet, & haud scio an homo *Franciscana* simplicitatis subindiget in me jam frigere Venerem. At ego non alio nomine magis amo senectutem, quam quod eam molestiam mihi vel ademit, vel certe mitigavit. Sed quid mea refert, quid talis homo vel dicat, vel indicet, qui non veretur mihi totum hoc Cæsaris & Regis Galliae dissidium, tum tot Romæ circaque Romam peractas strages imputare? Verum age quid indicavit *scortum* Erasmi? me in Exomologesi mentitam posuisse fabulam de quodam Pastore sacrarum virginum, qui confessus est se cum ducentis habuisse stupri consuetudinem? Sed in quem usum hoc narro? Ut persuadeam incontinentiam? Imo narro ut scelus abominandum ac singulare. Quibus autem argumentis *Pantalabus* colligit esse vanum quod scripsi? Audi Dialecticum. *Si vestrales*, inquit, *mulieres usque adeo faciles sunt, qui fieri possunt, ut Pastor ille tot virgines inveniret?* Quasi ulla sit tam impudica mulier, quæ non fuerit aliquando virgo. *Quis credas*, inquit, *hoc de viro senex, Religioso, qui quotidie ad Christi mensam accedebat.* Senem non scripsi, Religiosus esse qui potuit talium flagitiorum patrator? quanquam ne Monachum fuisse dixi. Quoties ad Christi mensam accesserit, nescio. Sed fuerit senex, cum hoc diu celatum confiteretur. Quid mirum, si unus per omnem vitam multis locis versatus tot virgines corripit? Et hic sic nugatur quasi scripserim ab uno paucis noctibus constupratis ducentas virgines. Utinam autem pauciores essent, qui impura conscientia ad Christi mensam accederent! Et hic erat *Franciscani* pudoris, hunc hominem vocare *Priapum*. Verum hoc factum narravit nobis *Antwerpia* Theologiae Professor *Dominicanus*, nomine si satis memini *Joannes*, (luscus erat, fortassis adhuc superest) ante annos ferme viginti sex, in ædibus *Nicolai Midelburgensis* Medici: nominavit Theologum *Lovaniensem* unde acceperat, qui deplorasset, quod talia confessum inabsolutum dimisisset, iussissetque redire, cum ille nunquam redisset. Meruebat enim ne desperatione ductus sibi mortem conscivisset. Ita commentus est *Erasmus* hanc fabulam. Quod si hæc remorantur à confessione, Mundus plenus est historiarum de proditiis arcanis, de nefandis flagitiis sub umbra confessionis admissis, quæ tamen à me non evulgantur. An in Libello de confitendo non erat ullius flagitii facienda mentio? Proinde nec Medico licebit de morbis foedioribus loqui. Quanto foediora narrant alii, qui Libellos ejusdem argumenti scripserunt, quæ meus pudor reticuit. Atque interim sic agit, quasi ego ducta uxore, ceteros Sacerdotes invitem ad matrimonium. Proferat ex tam multis unum, cui fuerim auctor ducendi uxorem. Rogat me, num æquum putem ut Sacerdotes post nocturnos amplexus accedant ad sacratissimum Christi corpus? Non opinor, sed nec crudos, nec ebrios, nec ira & odio infectos decet accedere. At vicissim rogabo *Pantalabum*, num æquum putet Sacerdotes ac Monachos à putidi scorti complexibus ad Christi mensam accedere, ne quid dicam immundus? Loquor enim de his qui continere non possunt. His si non est uxor, quid faciant, aliis divinandum relinquo. Et quid necesse est ut maritus singulis noctibus cum uxore misceat complexus? Si Sacerdotibus permitteret Ecclesia uxores, jam castis illarum amplexibus non inquinarentur, quando ceremoniæ Legis sublatae sunt, & sunt Sacerdotes qui raro sacrificant.

A Sed hic non putat hominem inquinari nisi coitu, cum multo accedat inquinatio, qui spiritualibus vitiis plenus accedit. Quam vero purus ad Christi mensam accedit *Pantalabus* noster, tot mendaciis, tot sycophantiis, tam scurrili dicacitate, tanta arrogantia pollutus, an à mulierum contactu purus, nescio. Certe linguam habet impuram.

Nunc rursus audi Dialecticam collectionem. *Erasmus in Nicenum Concilium debacchatur*. Qui sic? *Quia dicit fore, ut multa mala videntur, si liceat Sacerdotibus ducere uxores*. Quid tum postea? *Eadem*, inquit, *ratione non fuisset fides Trinitatis predicanda Saracenis & Ario, quod ex hac predicatione facti sint magis impii*. Sed ò bone *Pantalabe*, nemo est *Arianus*, nisi idem sit impius ac blasphemus: conjugatus esse potest, qui sit & pius & religiosus. Rogat si Monachi uxoribus copularentur, qui essent amatores munditiei? Hoc perinde sonat, ac si soli Monachi amarent munditiam, aut quasi quicumque caste vivunt; Monachi sint. Ejusdem stultitiæ sunt quæ sequuntur: *Qui essent virginitatis Christi imitatores? Qui denique essent luxuria vituperatores?* nisi fateamur Virginem matrem cum toto virginum choro fuisse Monacham, hæc stultissime dicta sunt. Et interim imaginantur omnes Sacerdotes ac Monachos esse virgines & à libidine puros, cum nusquam plus immunditiæ quam inter coelibes reperitur. Quo ore divus *Hieronymus* instituit virgines, qui ipse non fuit virgo? Qua fronte divus *Augustinus* docet alios continentiam, qui duas habuit concubinas? Qua fiducia *Petrus* hortatur ad puritatem, qui uxorem habuit? Qua auctoritate *Paulus* prædicat virginitatem, cui fuisse uxorem probabile est? Pergit. *Si Monachi, inquit, essent calcæarii, qui essent divina Legis meditatores? Qui essent veritatis indagatores: qui hæresum profligatores: qui essent adversus falsa dogmata prædicatores?* Hominem stolidè gloriosum! Tot sunt in Orbe Episcopi, tot Theologorum millia, qui hæc melius præstent quam ulli Monachi, & putant neminem futurum si Monachi non essent. An tibi *Joannes* Episcopus *Roffensis* videtur Monachus, atque omnes *Sorbona* fratres? An Rex *Anglia* videtur Monachus? Hi pugnant adversus impia dogmata. Sed gloriosius est quod addit: *Nobis datus est Spiritus ille qui corda simplicium erudit*. Imo tui similibus datus est spiritus Satanæ, qui vigorem Evangelii restituere constantibus obstrepit, & Pharisaismum pro Christianismo nobis revocet. Addit Spiritus in hujus ore mendax, quod malos non discerno à bonis, sed æque feriam utrosque, quodque ob unum aut alterum degenerem damnem omnes, cum toties clamem me non lædere bonos, sed admonere malos, nec propter tot malorum millia censeam lædendos bonos. Vide quid mentis aut frontis habeat hic *Franciscanus*. Simile mendacium est, quod solus obstrepo Monachis, cum jam olim Mundus clamet in eos, nec videatur inquieturus, nisi aut excuserit illos, aut ipsi sese ad modestiam, veræque pietatis studium receperint. In paucitatem bonorum dixi, simul inutiles facti sunt. Quid censebimus de cæteris, cum hic omnium propugnator talem se præbeat? Narrat nobis quantum bonorum faciant *Minorita* in nova *Hispania* cæterisque nuper repertis Regionibus, quasi nos carpamus vel illorum vel cujusquam beneficia, aut quasi nemo potuerit idem facere quod faciunt *Minorita*. Baptizare pueros nil magni est, instituere in Philosophia Christiana magnum est, si id fiat sinceriter: nam ut olim Pseudopostoli prædicarunt Evangelium, non sincere, sed quæstus ac regni amore, ita fortassis isti tale quiddam aucupantur sub obtentu pietatis. Quis nunc ausit contemnere *Franciscanos*, posteaquam puer *Jesus* & Virgo *Maria* simul adjuvant illorum prædicationem? Sed puer *Jesus* subduxit se, cum vellent ipsum adorare: ò novam modestiam, etiam nunc *Jesus* refugit adorari, cum mortalis adhuc, nulum prohibuerit adorantem? Sed *Minorita* maluerunt exuri, quam abjurare Christum. Quasi non idem

fecerint *Germani* milites, alique innumeri. Si quid pie faciunt, ut boni Christiani faciunt, non ut *Monorita*. Modestius autem erat sic ista commemorare, non quasi fierent à *Minoritis*, sed à *Christo* famulorum ipsius ministerio. Sic solet gloriari *Paulus*. Nunc in tantis encomiis nulla *Christi* mentio, sed tota laus tribuitur *Minoritis*. Stomachatur in *Hispanum* quendam, qui vulgarit Epistolam *divinam* in mei favorem. Tales apud me pessimam ineunt gratiam. Sed cur illius factum *Pantalabus* noster imitari voluit, quod detestatur? Socraticus est enim fictum nomen apponere, quam nullum. Quod si verus est titulus, quid infamius quam tam indocto, tam mendaci, tam stulto, tam maledico Libello totum dedecorare Ordinem? Mihi ut quisque ad *Francisci* pietatem proxime atcedit, ita fuit, est & erit semper carissimus. Verum si essem, quod iste mentitur, capitalis hostis, quem alium subornare possem ad totius Ordinis dedecus quam hunc *Pantalabum*?

Tandem invitat me ad palinodiam, profusus sacrum illum suum pro me sanguinem, si recantem illa, quæ obscurant *Christi* gloriam. Miser, mea scripta obscurant *Christi* gloriam? Et tui similes illustant nomen *Christi*? Quid recantabo? Ineptos illos, mendaces, ac sycophantas articulos, quos tui sodales protulerunt in *Hispania*, aut hos quos in hoc Libello recenset? Quis unquam recantavit ea quæ nec scripsit, nec sensit? Non est vobis satis, (non loquor de piis, sed de impostoribus tui similibus) quod hæcenus illustratis hominum simplicitati, nisi nunc Mundum exspectum, mendaciis ac tyrannide opprimatis? Non respondi Li-

A bello, nec enim dignus est ulla responsione, tantum indicavi doctrinam, modestiam, prudentiam & sanctimoniam hujus vere Evangelici *Franciscani*: & hoc opusculum, omnium sacrarum Religionum defensorium, Frater *Johannes Zafranus* præfationicula commendat R. P. Fratri *Francisco Angelorum*, titulo S. crucis Card. *Hierosolymitano*. Ipse *Lodovikus* dedicat illustrissimo Principi *Laurentio Svari*, &c. altiori studiorum suorum, in quibus quantum profecerit hoc scripto declarat. Nec hoc contentus, commendat suas nectas lectori, videlicet tale opus merebatur triplici præfatione commendari. Post rem feliciter gestam, ipse sibi canit Encomium, ludicra ineptia *ixēs*, cui accinit triumphale carmen lepidis versiculis, Frater *Zafranus* ad Fratrem *Laxiangum*, vicissim Frater *Laxiangus* ad Fratrem *Zafranum*. Quid superest, nisi ut quotquot usquam gentium sunt sacre Religionis dent plausum triumphatori *Pantalabo*? Sed extra portum, illud magis orandi sunt omnes, qui ex animo diligunt veram Religionem, ne *Franciscanorum* Ordinem, aut ullum omnino *Franciscanum*, ex hujus Scriptoris æstiment ingenio. Scripsit in febris, Medico dignus est potiusquam objurgatore. Si Cæsar satis nosset hunc impostorem, ageret illum in crucem, vel decem *Franciscanis* cucullis onustum: & si proceres Ordinis intelligerent, quantum dedecus conciliet nomini *Franciscano*, cælum virgis dederent illum perpetuo carceri. Verum ego suspicor fictis nominibus rem geri, nec *Franciscanum* esse, imo ne Christianum quidem, sed *Judaum*. Nam hujus colluviei magna turba se miscet huic Ecclesie tempestati.

F I N I S.

DESIDERII ERASMI VTILIS ADMONITIO ADVERSUS MENDACIUM ET OBTRACTATIONEM.

Q UOD scripsit *Maro*, famam esse
— monstrum quo non aliud velocius ullum,
Tam ficti praviqve tenax quam nihila veri.

non arbitror ullo seculo fuisse verius quam hoc omnium loquacissimo, quo gloriantur quidam reatum Evangelium. Qui tandem obsecro sunt isti male feriati linguaces, qui tam repente per universam prope *Germaniam* spargere, *Erasmum* ab *Henrico Epiphendorpio* atrocibus acceptum modis, foedisque conditionibus cum illo redisse in gratiam? Quod etiam si qua ex parte verum esset, quid est hæc quod gestiant, quod exsultent, quod triumphent, qui se titulo Evangelii venditant, qui nusquam non præfatur pacem & gratiam? Fingant à me læsum *Epiphendorpium*, fingant me læsum ab illo, fingant utrumque ab altero læsum, denique fingant nihil intercessisse offensarum, sed humanis suspicionibus ac sycophantarum delationibus direptam concordiam, utrum hic insultare mihi par est, an potius utrique de facta concordia gratulari? Ubi est hic ille spiritus Evangelicus, qui semper istis natat in labris? ubi pax, quæ pingitur in Epistolis? ubi Christiana caritas, quæ nullius gaudet malo, sed omnium bono gratulatur? Applaudunt *Epiphendorpii* victoriæ: Quamobrem? Erat nonnihil causæ, eür *Hatténica* temeritati plausum darent, nec immerito, si successum habuisset audacia. Profectebatur enim se veritatis Evangelicæ propugnatorem, cum nemo magis offecerit istorum Evangelio. Cæterum eum *Epiphendorpio* quid tandem istis est rei? An sibi persuadent hunc in *Hunni* locum successisse, quoniam ut

D vivo perquam familiariter est usus, ita defuncti famam strenue tuetur? Hunc animus ut in illo nunquam deprehendi, ita non arbitror ipsum profiteri. Sed donec ita esse, quid hoc ad causam Evangelicam? nã forte voluptati est, quocunque modo negotium exhiberi *Erasmio*. At nullo tuo bono delectari malis alienis, diabolicæ cujusdam malitiæ est, tantum abest ut sit Evangelici spiritus. Nunc aperiatur quam frustra semet ista voluptate titillavit. Equidem decreveram hæc nectas silentio concoquere, præsertim cum alio qui abunde sat esset negotii, tamen quoniam nullum video mentiendi finem, rei summam ut habet exponam, idque bona fide, neque enim arbitror id me magis referre quam *Epiphendorpii*. Ante annos ferme tres *Epiphendorpius* venit *Basileam*, ad cujus ingressum nescio quomodo repente totam urbem pervasit rumor, cum velle jure agere cum *Erasmio*, minarique dira. Ego sciens illi nullum esse jus agendi mecum, censuram minas hominis esse negligendas. Sed amici concorditer auctores erant, ut privatim quicquid esset litis inter nos transigeretur, etiam hanc afferentes causam, quod qui in Senatu primas agerent *Oecolampadians* dogmatibus essent vehementer addicti, quibus cum ego palam adversarer, verebantur, ne in causa quamvis bona non satis æquos haberem iudices. Ne id quidem ipse magnopere meruebam, sed animo reputabam quam parum essem ad eam instructus militiam, hospes, senex, valetudinarius, linguæ ignarus, fori rudis: nam ad hoc usque ætatis nec cuiusquam nomen detuli, nec à quoquam postulatus sum. Denique tum temporis tot laboribus obrutus ut me tantum non enecarint. Me vero miserebat etiam amicorum, quorum pa-

patrocínio fuisset utendum. His ultro citroque cursitandum erat. At mihi semper studio fuit, ut amicis ex me quam minimum esset molestiae. Horum igitur consilio ceptum est agi de componendo dissidio. *Epphendorpius* venit in cubiculum meum, praesente *Beato Rheno* ac *Lodovico Bero*. Depromsit Epistolam, totius indignationis fontem, quam existimabat à me scriptam Illustrissimo *Saxoniae Duci Georgio*. Ejus Epistolae, quantum memini, haec erat summa, ut Dux juvenem à luxu otioque in patriam revocaret, ac muneris aliquid committeret, quo praeclaras naturae suae dotes posset exercere. Insuper tamen erant quaedam, quibus ille graviter offendi videbatur, praesertim quod diceretur se jactasse pro Nobili cum esset plebejus, quodque se perditissimo quorundam Evangelicorum sodalicio ducem praeberet ac propugnatorem. Ubi recitasset Epistolam, respondi me illam pro mea non agnoscere, nec opus esse ut ad aliena responderem. Scriptum erat ignotae manus, nulla erat meae manus subscriptio, nullum annuli symbolum, quo litteras obsignare soleo, postremo nec diem habebat, nec annum. Quod memineram me scripsisse Duci, agnoscebam: omnia quae illic inerant, quoniam non memineram, non debui agnoscere, nisi ille prolata manu mea & symbolo fidem faceret, quanquam & manus effingitur interdum, & symbolum alicunde sublatum affigitur. Cum altercatio videretur ad jurgium tendere, qui aderant hortabantur ut omissis expostulationibus reciprocis, ageretur de abolendis offensis. Professus sum me ad id longe propensiores esse quam ad litigandum. Hic ceptum est agitari de conditionibus, *Epphendorpius* respondit se tum quidem esse commotiores, sed postmodum *Beato Rheno* scripto traditurum. Is mihi reddidit *Epphendorpii* postulationem ipsius manu descriptam, cujus exemplar ad verbum hic subjiciam.

POSTULATIO HENRICI EPPHENDORPII.

1. **T**RADUXIT me non modo apud Principem, cui licet vita & necis jus in me esse videatur, sed etiam apud plures privatos, illius causa fama periclitatur, quam necessum est resarciat, quod per Epistolam unam atque alteram vix fieri poterit, sed opus erit inscriptione cujusdam Libelli, ubi pro sua prudentia rem illam temperet, ut sit prae sua infamiam, nec lectori relinquat quid de me suspicionis: inscriptiones aliqui hujusmodi non tantopere ambio.
 2. Principi scribat aut in aulam, ubi Epistolam suam sparsam scio, atque veteri de me expectationi de integro restituat, litteris tamen prius à me lectis, ne per obliqua & ambigua sua magis deprimar quam servar.
 3. Quod vere innocentem me sic conatus est perdere, & historiam de me contexit, ut *Friburgi* concitato tumultu coactus sum discedere, cum diversum & urbs sciat, & testes vita probe illic acta esse possunt universi cives. Pro laesa innocentia ibidem centum elargiatur ducatos, itidem in hac urbe faciat, ducentes vero in *Argentoratos*, quos ipse feram, & pro meo arbitrio egenis dispensaturus sum. Hac omnia pro impetita & simplicitate & innocentia. Damna laesa fama etsi majora sunt, quam qua asstari possunt, tam ob vetera in me merita, tam pietate ductus, condono lubens, si priora recipit. Quod si recusat *Erasmus*, vita sciat me potius periclitaturum, quam fama.
- Ad haec mea manu rescripti, cujus exemplum nullo mutato verbo subjiciam.

RESPONSIO ERASMI ROTERODAMI.

1. **E**PISTOLAM, quam praelegit, non agnosco, nec schedis reperio. Et Epistola Ducis, si proferat, testabitur me talia non scripsisse. Tantum admonui Duxem, ut illum ad honestam functionem ab otio revocaret, aut certe mihi quietem ab illo impetraret. De inscriptione Libelli, si videro animum illius factum amicū, non gravabor, majora facturum amicitiae nomine.

A Quam sit illi Princeps iratus, nescio, aut quas irarum causas habeat, mihi non constat. Habebat *Epphendorpius* *Emserum* hostem capitalem apud Principem. Si ex mea querela Princeps factus est alienior, non gravabor hoc meis litteris civiliter scriptis mitigare, quatenus licet cum tantis Principibus agere.

B De eleemosynis ipse curabo cum mihi Deus in mentem miserit. Nec mea refert quomodo hic aut *Friburgi* vixerit. Quo sanctius vixit, hoc magis gaudeo. De aureis, quos postulat sibi dari, praestat sibi, ne videatur ob hanc causam intendisse litem. Agat amice, & desinat populum in me concitare, non patiar me vinci civilitate. Uberius illi prodesse possum officiis, quam si dem ducentos aureos.

C Responsum meum ad duos primos Articulos approbavit, de tertio nonnihil disceptatum est, tandem consensus in Arbitros, Doctorem *Bonifacium Amerbachium*, & *Beatum Rhenum*, quibus vix in ea urbe reperiri posse vel doctiores vel integros, nec ipse inficiatur *Epphendorpius*. Adhibiti sunt testes ejusdem integritatis *D. Lodovicus Bero*, & *Henricus Glareanus*. Convenit in cubiculum meum. *Amerbachius*, antequam pronuntiaret, rogavit, vellemus-ne stare Arbitrorum judicio? Respondimus ambo velle. Recitata est de scripto sententia, cujus exemplum ad verbum subjicio.

SENTENTIA ARBITRORVM.

QUONIAM ex consensu utriusque nobis jus fecistis dissidii inter vos amice componendi, visum est nobis ut *D. Erasmus* ad evitandam molestiam & alendam Christianam concordiam, praestet duos Articulos sicut scripto recepit. Pro tertio eodem animo non gravabitur in subsidium pauperum dare florenos circiter xx. nostro arbitrio dispensandos. Et hac facienda censemus citra notam alterutrinus, tantum ut utrinque offensis, querelis ac suspicionibus abolitis, de integro certamen inter vos sit benevolentia cum oblivione praeteritorum omnium, perinde quasi nihil esset aut dictum aut factum. *D. Henricus Epphendorpius* premat si quid scripsit, & utrique liberum relinquitur an vicissim aliquo benevolentia symbolo, an potius mutuo animo contenti esse velint. Actum *Basileae*, postmodum Purificationis, Anno Domini 1528.

B. RHENANVS & B. AMERBACHIVS.

E Post haec denuo rogati sumus an placeret sententia: Responsum est ab utroque, placere. Et quo firmitus esset quod erat actum, schedae arbitrariae subscriptum ambo, & ab Arbitris utrique cepimus exemplum arbitrii. Post haec fracto pane bibimus ex eodem poculo, datisque invicem dextris discessum est. Postmodum omnes excepi cena, ne quod deesset argumentum satisfactionis gratiae. Ad hunc modum res acta est. Verum haud scio per quos factum sit, tamen constat priusquam *Epphendorpius* relinqueret *Basileam*, per universum populum rumorem fuisse sparsum, *Erasmum* ab *Epphendorpio* ad eas adaectum conditiones, ad quas ipse pro multis aureorum millibus nollet descendere. Moxque per totam Germaniam horribilis divagatus est rumor, *Erasmum* ab *Epphendorpio* miseris tractatum modis. His fabulis vanissimis tum perstrepebant omnia, tanta celeritate ut vix per ullos veredarios fieri posset celerius. Gestiebant qui mihi male volebant, deplorabant vicem meam amici, nonnulli me litteris etiam consolandum putarunt. Ejus rumoris qui fuerint auctores nescio, sed quicumque fuerunt, oportet esse homines impudentissimae vanitatis, qualium hoc tempore plena sunt omnia. Quid, obsecro, est in hoc pacto quod mihi vel grave sit, vel ignominiosum? Culpam non agnosco. Arbitrium praefatur, ad evitandam molestiam & alendam Christianam concordiam. Additque, Et hac facienda censemus citra notam alterutrinus. Hoc animo polliceor me praestaturum conditiones. Deinde cum arbitrium ait, ut utrinque offensis, querelis,

Tom. IX. O o o o 2 ac

ac suspicionibus abolitis, nonne nos æquat in causa? Quamquam mihi longe graviores erant exostulandi causæ, nisi longe dulcius esset otium vindicta. Sed ille, inquit, præscripsit conditiones, ego recepi. Quid hinc colligunt homines cordati, nisi me fuisse tum modestiorem, tum otii cupidiorum? Accepi conditiones, sed crimen non agnovi. Itaque pacis amore fui superior, non causa interior. An non suadet idem nobis sanctum Euangelium, ut cum adversario controversiam vel iniquis conditionibus finiamus priusquam ventum fuerit ad iudices? Cur factum Evangelicum non agnoscunt saltem Evangelici? Non statim inferior est, qui leges accipit, quandoquidem non raro fit ut probi prudentesque viri improbo litigatori malint causam cedere, quam experiri legibus, neque raro numerent turpi sycophantæ, quietem pecunia redimentes, pro lucro ducentes si rem carissimam viliori paraverint. Res omnium pretiosissima est animi tranquillitas, hanc parvo comparavit, quisquis nummis redemit. Viator interdum à piratis, latronibus, ac sicariis conditiones accipit, & gratias agit, quietem sibi vindicant homines cordati, à lenone, à scurra, ab ebrio, à furioso, à garrula muliere, loquuntur blandius ac submissius, denique à molesto cane projecto pane quietem emimus, & mihi vitio vertunt qui otium tot nominibus necessarium levissimis conditionibus redemerim ab homine nec elingui, nec admodum occupato, præsertim cum inter nos nonnulla intercessisset familiaritas, ut jam non tantum molestum, verum etiam turpe futurum fuerit cum eo contendere, quicum familiariter vixeram. Fingunt me adactum ad conditiones aliquanto duriores, ponant extortam bonam pecuniæ summam, nemo prudens, cui nostrum uterque fuisset notus, aliud suspicaretur, quam me rem multo carissimam viliori mercatum esse. Natura quietis sum amans, atque hæc pilea semper totis, ut ait ille, sarcinis redemi. Alioqui non defuisset fortuna paulo tum lautior tum splendidior, nisi me deterruisset servitus, opum ac dignitatum comes. Id vero temporis otium, quod mihi arcano quodam naturæ sensu semper carum ac dulce fuit, præter senectutis onus, ac valetudinis afflictissimæ pene perpetuam molestiam, multis variisque laboribus distento sic erat necessarium, ut vix unquam magis. Unde suppetisset otium ad litrem forenses, cui non suppetebat otium ad curandam corpusculi valetudinem? Porro studiis non satis est otium & animus molestiis vacuus, etiam alacritatem requirunt. Erant interrumpendi labores, quos haud mediocres juvandis publicis studiis perfero, litigandum erat per advocatos & interpretes, homini elingui cum actore minime mujo, idque apud iudices Laicos, quorum plerique valde favebant dogmatibus, à quibus ego dissentio, denique tam rudi forensium negotiorum, ut vix alius magis. Quem autem amicorum sustinuissem tali onerare negotio? Proinde delictum est quod & studiis erat utilius, & mihi simul & amicis commodius, & homine Christiano dignius, postremo ipsi etiam exostulatori expedientius, quem illustrissimus Princeps litteris suis admonuerat, ne quid obturbaret studiis meis. Nam cum caput totius querelæ esset, Ducem meis litteris factum alieniorem, illius animum magis erat alienaturus, si contempta ejus auctoritate pergeret facessere negotium ei, quem Princeps non vulgari favore prosequeretur. Hoc consilium cum Christianis omnibus, tum præcipue viris Evangelicis probatum oportuit. Sed magnificum existimant timeri. Timet autem qui leges præscriptas accipit. At nemo magis timetur quam vir improbus, & ut quisque est vir optimus, ita minime metuitur. Si per se magnum est timeri, timentur ab omnibus Boves cornupetæ, timentur scorpium & viperæ, in Comædiis *Chremes* ac *Demiopho* metuunt *Phormionem*.

Non agnovi Epistolam, quam impingebat *Epphendorpius*. Quid? num agnoscere debebam quam non agnoscebam? ac in meipsum mentiens porrigere telum ad-

versario? Ejus Epistolæ exemplar, ut dixi, inter meas schedas non reperi. Dux *Epphendorpius* scripserat, in meis ad ipsum litteris nihil esse talium convitiarum, qualia continebat Epistola. Tantum admonuisse me, ut juvenem præclaris naturæ dotibus præditum avocaret ab otio luxuque ad honestam aliquam functionem. Id à me factum non negavi, sed ante annos aliquot. An existimant me memoria tenere quicquid scribo, qui præter volumina uno interdum die scribam dicemve Epistolas quadraginta, quarum paucas relego? Fieri potuit, ut eam Epistolam finxerit aliquis, fieri potuit ut aliquis quæ libuit, admiscuerit. Si sciebam non esse meam, dementis erat in meum ipsius malum mentiri. Si dubitabam, extremæ stultitiæ fuisset cum meo incommodo asseverare quod erat ambiguum. Efflagitabam, proterret Epistolam cum manus meæ subscriptione, cum symbolo Termini, quam se prædicabat habere, tum me responsurum. Id quantumvis efflagitatus non fecit, facturus utique si potuisset. Jam si maxime protulisset Epistolam cum subscriptione & symbolo, nisi mihi constitisset à me scriptam, stultum erat protinus agnoscere quo gravarer in causa. Sunt enim quidam in hoc exercitati, ut manum exprimant alienam tanta similitudine, ut nec is deprehendat dolum qui effingitur. Ludit hac arte me quondam *Sena Alexander* Archiepiscopus titulo divi *Andrea*, filius *Jacobi Scotia* Regis, ejus, qui nunc regno potitur, frater. Ostendit mihi codicem quendam typis excusum, quem certo sciebam nunquam à me lectum: in eo multa annotarat in spatiiis marginalibus. Protinus agnovi manum meam. Rogo unde nactus sit eum librum: Agnosco, inquam, figuras meas, verum codicem hunc nec legi nec habui unquam. Ille contra, legisti olim, sed excidit: alioqui unde hæc tuæ manus notulæ? Cum ego scripturam inficiari non possem, certoque scirem mihi nunquam fuisse tale volumen, tandem cum risu fassus est dolum. Atque ego, næ tu, inquam, præclare falsarium agere possis si velis. An non is, qui pridem *Argentoratis* dissectus est, imitatis Epistolis atroces excitavit tragœdias? Ante annos ferme decem *Bruxelle* quidam supplicio affectus est, quod Principis sigillum arte detractum, alienis diplomatibus affixisset. Vetus hic ludus est aliquid facinoris molientium. Si sunt qui totas effingunt Epistolas, quantum est negotii trita imitari verba ex subscriptione? Quid hic referam vulgo notissima de conficto fœdere, quo nescio quis artifex *Germania* Principes inter se committere tentavit? Has ob res in odiosis actionibus scriptura manum hujus aut illius referens non recipitur ad convincendum reum, nisi accesserint argumenta certiora. Addam illud ex superfluo: ut fuerit à me scripta quam recitabat Epistola, nec id nescissem, tamen si negassem à me scriptam, nihil fuisset mentitus, quod aliena manu esset descripta. Hic sueclamabitur, dolus malus: Imo dolus bonus est, quoties suo quoque bono fallitur aliquis, aut fallitur qui falli dignus est. Sic *David* decepit Regem *Achis*, sic *Mischol* fefellit exploratores *Saulis*, non sine laude pietatis. Hic dolus in bello laudari cum primis solet. Sic Medicus interdum fallit ægrotum. Denique sic *Christus* aliquoties fefellit *Judaos*; absit invidia verbo. Jam ut in bello, ita in lite nemo jubetur esse sui proditor. Verum hæc quoniam mihi extra causam dicuntur, nolim vel mihi fraudi esse, vel in cujusquam rapi contumeliam. Meæ litteræ, quas agnosco, non vindictam quærebant mihi, sed illi remedium. Hic erat scopus, ut opera Principis à vita multorum fabulis obnoxia vocaretur ad honorificum munus, ac per hoc ad opes ac dignitates. Hoc animo quid esse potest amicus? An non idem frater pro fratre, pater scriberet pro filio? In his litteris si quid eras subamarum, est hoc salutarium pharmacorum. In summa si quid inspersum erat quod offenderet, non hic dicam æstimandum, an hæc in commercium facta sint, non enim est animus refricare cicatricem: at quoniam uni scripseram, eique amico ac benevolo, magis indi-

gnan-

quandam erat, his qui scriptum sparserint, quam ei qui scripsit. Tantum obiter de abnegata Epistola.

Redeo ad horrendas condiciones, in quibus spectandum est non quid ille postularit, sed quid ego receperim. Solet iniquum peti ut æquum feratur, neque quicquam vetat quo minus quilibet à quovis petat quidvis. Itaque qui jactant illius postulationes, spectent quid ego sponderim, quid Arbitri præscripserint. Nam arbitrii bona pars pendet ex meo responso. Polliceor me scripturum vel ad Ducem, vel ad aulicum aliquem, idque sub conditione, si Princeps meis litteris factus est alienior. Addo, *civiliter*, nec hoc contentus adjicio, *quatenus licet cum tantis Principibus agere*. Et arbitrium excipit utriusque notam. Ubi igitur horrendæ leges? Secundo loco polliceor dicationem Libelli, sed nullo præscripto tempore, nullo designato certo argumento, ac ne id quidem simpliciter, addita est conditio, *si videro animum illius factum amicum*: adjeci & illud *amicitia nomine*, quemadmodum habet etiam arbitrium, ut officium videretur, non poena. De tertio quid grave præscribunt Arbitri? Ut id faciam, quod mea sponte facio. Non est temporis modus, non genus pauperum, & expressum est, *ad alendam concordiam*. Cæterum Arbitros sciebam æquiores, quam ut mihi quicquam hinc grave præscriberent, ut qui scirent nihil aliud agi, quam ut meis studiis otium redimeretur. Exclusa est omnis infamiae nota, non gravata est crumena. Soleo plura pauperibus elargiri injussus. Quid est igitur quod jactant *Erasmus* atrocibus tractatum modis? Tantum de gravaminibus.

Hasce fabulas aliquanto post excepit alius rumor de prodigiosa *Erasmi* perfidia, qui pacta non præstitisset. Hoc sexcentis Epistolis jactatum est, hoc in omnibus convivii decantabatur. Quid, si doceo me non pauca præter pacta præstitisse? tantum abest, ut mihi perfidia possit objici. Liberum erat seu Duci scribere, seu cuivis aulico. *Epphendorpius* instabat ut ipsi scriberem Duci. Datum est hoc ultra pactum. Voluit ille meis ad Ducem litteris interponi quasdam sententias ipsi quam mihi commodiores. Id cum arbitrio non contineatur, concessum tamen est, ne dissiliret gratia priusquam satis coisset. Vespero flagitavit Epistolam, postridie mane profecturus. Nocte itaque scribendum erat, non sine valetudinis periculo. Hoc cum nec Arbitri præscripsissent, nec dictaret æquitas, datum est illius affectui. Postulavit ut exhiberetur ipsi Epistola legenda priusquam obsignaretur. Hoc ut erat incivile, ita videbatur animi diffidentis, tamen frustra. Nam si fallere voluissem, licuisset per alium quæ voluissem Duci scribere. Devoratum est hoc quoque. Flagitavit ut ipsi committeretur Epistola ad Principem transmittenda. Datum est hoc quoque præter conventionem. Super hæc omnia flagitavit ibi protinus exhiberi præfationem Libelli, nondum nati: id quoniam Arbitris videbatur non tantum iniquum, verum etiam ineptum ac ridiculum, (quid enim stultius quam ostentare præfationem absque libro, hoc est, caput sine corpore) non ausi sunt mihi proponere, præsertim quod ista significationem darent animi parum sinceriter amici. Proposuit tamen & hoc tandem *Bonifacius*, non sine pudore. Datum est, ne non perficeretur quod erat cœptum. Petierat & decem aureos pro viatico. Fortassis & hoc facturus eram, si in tempore rogatus fuisset. Verum id demum accepi eo jam profecto.

Vides quam multa statim ultra præscriptum data sunt. At non prodiit promissus Liber. Primum, nullum erat ei rei præscriptum tempus, & si visus fuisset cunctantior, ab Arbitris ex æquo & bono præscribendum erat. Foedus actum est sub nundinas vernas, mox à Pascha declamatum est in perfidiam, quasi libros perinde ut mucum emungeremus è naribus. Sed demum annum præterisse, locus erat amicæ expostulationi, perfidiæ crimen nullo jure potuit impingi. Jam fingamus fuisset præscriptum diem, an continuo reus est, qui promissum ad diem constitutum non præstat? Ita ne per-

fidia tenebitur, qui creditori pecuniam ad præfixum tempus non reddidit? Qui commodatum ultra diem servat? Tenebitur faber & vestiarius, qui ad diem promissum non absolvit opus? Expostulare cum his licet, at nulla est perfidiæ actio. Et hic vociferantur de perfidia, ubi nec dies nec annus præfixus est? Si in contractibus civilibus locum habet excusatio, si non licuit, si commode non potuit, quanto magis valere debet in hoc negotio, quod per amicos amicitiae legibus peragitur, & in quo non exigitur summum jus, sed boni consulitur quod dicat æquitas & humanitas. Rursus dono per Arbitros fuisse præscriptum diem, dono rem non gratiarum auspiciis, sed legum severitate geri, de Libello dicendo non erat simplex promissum, sed additæ sunt duæ conditiones, *amicitia nomine*, & *si compertum haberem illum mihi ex animo factum amicum*. Si quis exigit Libellum velut injuriæ pensationem, isto nomine non debeo. Si flagitatur Liber ut contentionis trophæum, adversus pacta flagitatur, non debeo nisi spectato amico. Quoniam autem Hebræus ille Sapiens monet, ne simus ab amico reconciliato securi, non protinus neque quibuslibet argumentis credi oportuit, in odii locum successisse sinceram benevolentiam. Atqui ni hoc sit exploratum, non debetur Liber. Eum animum an præstiterit *Epphendorpius*, alii qui cum illo vivunt, & ad quos scribit, magis scire possunt quam ego. Nolim enim nunc hanc movere Camarinam. Cæterum ut vana sint omnia quæ detulit rumor, illum frequenter totis conviviis in meum destomachari nomen, Libelli nescio quid famosi & amarulenti passim hospitibus recitare, litteras nihilo minus hostiles ad suos mittere, ecquod evidens dedit specimen, unde certum habeam illum ex animo mihi factum amicum? Quis audivit illum de me loquentem honorifice? per quem jussit salvere? Quas litteras vel ad me, vel ad alios misit, testes animi bene cupientis? Quando mihi obtreçantibus occlusit os? Atqui his officiis nihil est vulgarius, eaque præstare civilitatis est, non amicitiae. Quod si spectemus æquitatem, non illud actum est per Arbitros, ut ille sic à me Libellum exigeret, quemadmodum incendiarius pactam summam exigit à rusticis, ignem injecturus horreis, ut statim numeretur, sed ut fartæ jam & coalescentis amicitiae hoc adversus hominum calumnias quasi testimonium esset. Id autem officiis ambiendum erat: potius quam convitiis efflagitandum. Alioqui qui sic postulat, hoc ipso quod postulat, amittit jus postulandi, ac perfidia vicinior est, qui contra pacta flagitat, quam qui promissum differt, præsertim cum citra dispendium constet dilatio. De perfidia plus satis. Atqui haud scio an hoc ipsum isti putent esse præclarum, alicui facessere negotium, extorquendo quæ non debentur, & expostulando ubi nulla est culpa. Hoc si fingunt in gratiam *Epphendorpii*, aut vani sunt aut stulti. Vanitatis est jactitare quod non est: Stultitiæ, laudi tribuere quod est vituperio dignum. Mihi cum *Epphendorio* nunquam fuit amicitiae sanctioris foedus, præter eam quæ est Christianorum omnium communis. In familiaritatem ipse semet ingessit, atque horis pomeridianis, quas soleo studiis subducere, & amicorum confabulationibus dare, congero fuit aliquandiu non infestus. Nonnulla mea in ipsum merita agnoscit ipse in postulatione. Nec consuetudinem illius ambio, nec officium requiro, abunde satis fecerit si quiescat à lædendo, & tamen hodieque paratus sum de Libello præstare, quod pacti sumus, cum tam multa præstiterim ultra pacta, ne dicam contra. Tantum præstet ille dimidium conditionis, ego totum præstare promissum paratus sum. Totam præstabit, si non modo quiescat à lædendo, verum etiam officiis declaret animi benevolentiam. Dimidium præstabit, si desinat lædere, hoc mihi satis erit.

Sed interim mihi cum *Epphendorio* res non est, cum his ago qui spargendis vanissimis rumoribus magis illum lædunt, cui videntur velle favere, quam me cui male vo-

lunt. Eorum qui veritatem Euangelicam profitentur talis deberet esse confabulatio, ut ubicumque duo congregati fuerint, ille qui veritas est & veritatem diligit, sit in medio eorum. Calumnia res est impia, etiamsi absit vanitas. Cæterum ubi seruntur non minus vana quam calumniosa, quis tum in medio esse credendus est? Quis, nisi qui & à calumniando nomen habet, & pater est mendacii, quotiesque loquitur ex sese, mendacium loquitur? Qui sacras Litteras nusquam non crepant, cur non audiunt *Paulum* Apostolum, hortantem ut abjecto mendacio loquamur veritatem cum suo quisque proximo? Jam confingere quæ mox vanitatis coargui possint, non minus habet stultitiæ quam malitiæ. Nuper *Augusta* præter alia multa jactatum erat in tam celebri conventu, *Erasmum Basilea* flexis genibus petisse veniam ab *Epiphordio*, cum essent illic permulti, qui certo scirent hoc esse mendacium insigniter impudens, cum nullum omnino viderim magistratum, apud Arbitros autem nec quod obiciebatur agnoverim, nec ullum humiliter verbum à me dictum sit. Tanta ne mentiendi libido, ut pudore perpetuo redimant brevissimæ voluptatis usuram? Quanquam qui hoc morbo tenentur, his nihilo plus frontis esse reor quam mentis. Tantasne animorum pestes inveniri inter homines Christi no-

A men profitentes? Clamat divina sapientia! *Custodite vos a murmuratone, quæ nihil prodest, & a detractione, parca lingua. Quoniam sermo obscurus in vanum non ibit, os autem quod mentitur, occidit animam.* Qui viatorem spoliant nummis, prædones appellantur, & horrendis suppliciis interimuntur. Atqui ut carius est quod eripit obrectator, ita graviore dignus est supplicio. Famam lædere homicidii genus est. Latro corpus interficit, os obrectatoris occidit animam, primum suam ipsius, deinde eorum quos pestiferis inficit sermonibus, contagio mali ad plurimos transvolante, nonnunquam & ejus occidit animam, in quem vibrat mendacem linguam. Sic os *Ulyssis* occidit *Palamedem*. Porro qui nondum didicere cum beato *Paulo* fortiter sequi *Christum* per intamiam ac bonam famam, nonnunquam mœrore conficiuntur. Hoc animò dicas esse quosdam hisce temporibus, qui conjuratis calamis & linguis impetunt me, sic cogitantes, seniculus est, valetudinarius est, pusilli animi est, & contumeliæ impatiens, sic confossus peribit, & nos homicidæ non erimus. Verum apud homines: apud Deum vero nihilo meliorem habituri causam, quam sicarii aut venefici. Ac plane jam votis suis potirentur, nisi Dominus nostræ imbecillitati robur adderet. Saltem moniti resipiscant, desinantque & sui & aliorum esse homicidæ.

F I N I S.

DESIDERII ERASMI ANTIBARBARORVM LIBER PRIMVS.

Des. Erasmus Roterodamus Joanni Sapido suo S. D.

MIRAM quandam esse natura vim atque energiam, vel hinc colligo, Sapide carissime, quod cum me puero prorsus exsultarent ludis litterariis bona littera, cum deessent librorum ac preceptorum subsidia, cum nullus honos adderet ingenio calcar, imo cum passim omnes ab his studiis deterrent, & ad alia compellerent, tamen non judicium, quod mihi tum per ætatem esse non poterat, sed natura sensus quidam ad Musarum sacra velut afflatus rapiebat. Invisos habebam quoscunque noveram humanioribus studiis infensos. Adamabam, quos eadem delebant, qui in his aliquid opinionis sibi parassent, eos tunc Nomina quadam venerabar, ac suspiciebam. Hujus animi ne senem quidem adhuc pœnitet. Non quod aliorum studia damnum, qua mihi non perinde placuerunt, sed quod intelligam quam frigida, manca, cæcæque sit eruditio, si quis Musarum detrahatur praesidia. Cæterum dictu pudendum, quam hanc longe optimam doctrinam portionem stolidæ contemnunt quidam, Poetricam appellant, quicquid ad vetustam ac politiore litteraturam pertinet. Hi cum mihi puero satis odioso facerent negotium, meque à meis amoribus depellerent, institueram ulcisci me calamo, sic tamen, ut nullius nomen perstringerem. Nondum annum vigesimum attigeram, cum hoc operis sum aggressus. Pauculis deinde post annis, visum est idem argumentum in Dialogum retexere, quo lectio minus haberet tædii. Operis summam in quatuor libros digesseram. Primus refellebat ea qua quidam vel superstitiosi, vel hypocritæ Religionis verius quam Religiosi solent nobis in os jacere. Secundus subornata persona, qualis est apud Platonem Glauco, summis eloquentia viribus, vituperabat eloquentiam, totamque Rhetoricæ paenopliam, ex intus illius armariis petitam, in ipsam Rhetoricam expediebat, adeo, ut felicis memoria Joannes Coletus, simulatque librum enim legisset, serio mihi di-

C xerit in familiari colloquio, plane liber tuus mihi persuasit neglectum eloquentia. Cumque monerem suspenderet sententiam, donec audiret eloquentia patrocinantem, negabat à me posse dilui, qua intendissem. Tertius refellebat secundi voluminis argumenta, verum id nondum absolveram. Quartus agebat separatim causam Poetricæ, mihi puero tenere adamata. Hunc nondum digesseram, sylva tantum ingens erat congesta Operi futuro. Primum librum locupletaram Bononiæ, jam meditans Editionem. Secundum emendam, relicturus Italiam, deposui apud Richardum Pacæum, virum omni virutum & ornamentorum genere cumulatum. Apud hunc uterque periit, eorum videlicet culpa, quorum fidem vir sincerissimus è suis moribus aestimabat: prioris libri jactura, me sane leviter movit, quod nimium resperet ingenium puorile. Et in hunc crassissima quæque congesseram. Cæteros malebam superesse, sed aliter visum est facis istis, qui cum ipsi nihil præclari moliantur, insidiantur alienis laboribus. Lovanium ubi commigrassem, comperi primum librum, ut olim à me scriptus erat, latinus esse sparsum, quam ut premi posset. Parum enim abfuerat, quin jam vulgatus fuisset à quibusdam, qui sedulo magis quam prudenter favens Erasmo. Id ne quando fieret, ipse recognitum librum Typographis commisi, cum alioqui perpetuo suppressum maluissem, præsertim cum hac de re prodiderit Opus, eruditum, acutum, & expolitum, Hermannus Buschius, cui titulum fecit, Vallum humanitatis. Sed tamen à nobis utique recognitum exire malui, quam sic ut erat descriptus, nempe depravatissime. Addetur secundus, si licebit nancisci. Reliquum Operis addetur è pectore nostro, nisi penes quos lateant nostri commentarioli, maluerint esse boni viri, quam alienarum vigiliarum furunculi. Quibus hac pars, qua totius operis determina est, non omnino displicet, advigilent, ut cætera quoque perveſtigentur. Eo libentim dabimus & alia, qua nobis adhuc in schedis sunt indolata, velut Opus de conscribendis Epistolis. Interim tibi dicabitur hoc fragmentum, eruditissime Sapide, qui tua civitatis juventutem non

non minus diligenter instituis bonis moribus, quam bonis litteris. Constante perge quod cepisti, neque conquiescit, donec omnino barbariem pro tua virgine a Germania nostra profigaris. Satis diu nos ipsos ignorabimus penitus pro bellis ludibris, qui sibi nihil non tribuunt. Bene vale. Lovanio.

DESIDERII ERASMI ANTIBARBARORVM

LIBER PRIMVS.

VM adolescens, pestilentiae, quae tum apud nostrates inclementissime fiebat, defugiens studio, in rusculum quoddam *Brabanticum* me contulissim, tum salubre, tum amoenum, quod is locus non solum tuendae salutis, verum etiam studiorum secessibus vel maxime videretur idoneus, hoc nomine vel *Platonis* Academia potior, quod otio par, salubritate vinceret, cum illam pestilenti coelo fuisse legimus, hic praeter salubris aurae commendationem habebat & silentii plurimum, amenitatis etiam quantum Philosopho satis esset, fortassis & Musis, quae limpidis fontibus, ac ripis smaragdinis, & opacis nemorum umbris delectari feruntur: hic latitantem, ac suauiter rusticantem, praeter spem inuisit *Hermannus Guilhelmus*, tum aequalium meorum unus longe mihi carissimus, quicum mihi à teneris (ut ajunt) unguiculis, singularis quaedam caritas, laneque jucunda studiorum societas, sic cum ipsa prope aetate accreuerat, ac penitus iis vinculis, ea fide, ea benevolentia conglutinarat, ut nec *Orestes Pyladem*, nec *Pirithoe Thestem*, nec *Patrocle Achillem*, nec *Damoni Pishiam*, nec *Euryalo Nisum* conjunctiorem fuisse crediderim. Adeo copulat arctius animos hominum, puerilium studiorum communio, quam ulla cognationis, aut affinitatis propinquitas. Ex hujus igitur adventu, vel hoc etiam gratiore, quod esset inexpectatus, cum incredibilem cepissem voluptatem, ne hoc tanto bono solus adeo frueretur invidus, communi amico *Jacobo Batio*, qui proxime civitatis *Berganae* tum erat publicus à secretis, confestim renuntiandum curo, homini, Deum immortalem! quo candore, qua morum suavitate, qua doctrina, quam felici facundia! Is jam pridem partim mea praedicatione, qua de veteri sodali lubens apud recentem uti solebam, partim ipsius litteris accensus, incredibili quodam videndi *Guilhelmi* desiderio flagrabat. Neminem enim adhuc mortaliū vidi, qui sic admiraretur, sic veneraretur, sic adamaret eruditos, praesertim in his litteris, quas non abique causa bonas appellant. Is vero simulatque recevit, adscito è congerronibus suis uno duntaxat, non dicam accurrit, sed prorsus advolat, idque adeo nocte fere concubia, quod interdum aegre liceret abesse: praesertim quod nuper in administrationem Reipublicae vocato, omnia popularius ac studiosius essent obeunda. Ejus noctis minima portio somno tributa est. Vixdum diluxerat, confurgitur; reditur ad litteratas fabulas, mox coeli serenitas ad prodeambulandum invitat. Obambulat, ac loci situm, regionisque faciem hospiti demonstro. Ibi forte fortuna in diverticuli ponte consistentibus, de improvviso *Jodocus Medicus*, vir cum primis humanus atque eruditus, una cum *Guilhelmo Conrado*, ejus urbis cive primario, de via nobis sese ostendit. Erat huic haud procul à nobis praediolum rusticorum, quo vir prudentissimus recipere sese solitus erat, quoties eum urbis urbanorumque negotiorum cepisset satietas (nam apud suos summo magistratu subinde fungebatur) quoties fluctus illos civilium causarum voluisset paulisper effugere, quoties nugari liberior, atque (ut ait *Flaccus*) *discincto ludere* collubitum esset. Porro perpetuum hoc tempus, quod ruri agebatur, aut ille apud nos, aut nos apud illum eramus, tum quod hominis & comis & eruditi consuetudine delectabar, tum quod essent mihi quaedam communia cum illo negotia. Is ubi nobis conspectis, suo

A more blandius arrisisset, mox ego: Quo tam mane, inquam, fugitive? Male (ita me Deus amet) cum Republica agitur, quae tibi sit tradita, qui tanquam lusciniæ quaedam nemoribus nihil anteponis, urbem non secus quam caveam odisti. Quid cum ture Consuli, quid tibi etiam hoc otio, homo hominum qui vivunt turbulentissime? Ad hæc ille exhilaratus, Prorsus, inquit, tuis deliciis invideo, homo hominum qui vivunt felicissime, qui dum nos miseri turbulentissimis illis negotiorum undis sursum ac deorsum jactamur, otiosus interim, ac vicuus, cum tuis Camoenis obambulas, & animum oblectas, nunc cum amiculo quopiam quicquid libuit garruens, nunc cum veterum scriptorum aliquo confabulans, interdum Poeticam aliquam cantilenam modulans, nonnunquam chartis ceu fidis sodalibus committens, quod animo versaris. Quo minus miror, si nobis persæpe vocantibus, tu à tuis istis nemoribus in urbem extrahi nequeas. Hic ego, Næ tu, inquam, non paulo minus desipis, quam tui collegæ, qui isto sis animo. Quod si tuæ te Sirenes sinerent, cupiditas atque ambitio, mirum ni istos fluctus plane cum totis urbibus facile contemneres. Sed dum parum optatam videri pudet, parum recte quid ad jucundam vitam sit optimum, eligis. Tum ille: Non ita procul, inquit, à scopo tua aberrat oratio. Atque utinam inficiari liceret quod dicis! sed excutiam me fortassis aliquando, & *Scipionem* illum tuum, quem mihi praedicare non desinis, imitabor. Verum interim cum per dies aliquot ferias à negotiis futuras scirem, & heri forte vespertinus octafus serenitatem polliceri videretur, sub auroram rus me cum tota familia contuli. Simul autem & *Battum* intuitus, ex insidiis se proferentem. Et unde, inquit, tu huc? aut quinquam cedo tam mane, qui nobiscum heri ad multam usque noctem potaris? Hic *Battus* homo ad jocos factus: Mirari, inquit, non debes, si nocturnum compotorem tuum mane ruri offendas. An ignoras quanta soleam esse noctua? Adest qui me *Dadalam* fecit. Apud *Nasone* cuiusdam pedibus timor addidit alas, mihi amor alas plusquam *Dadaleas* affuit. Atque interea *Guilhelmum* connivens subindicabat. At tu putas fieri potuisse ut *Battum* à tam desiderati capitis conspectu, tenebellæ illæ remorari possent, quas levioribus etiam in rebus saepenumero fortiter contempsit? Arrisit Consul, conscius *Battum* in prima adolescentia, ad furtivos puellarum amores fuisse propensum, à quibus tamen mox avocarunt litteræ. Porro ubi de *Guilhelmo* sensit Consul, continuo ipse quidem cum Medico de rheda descendit, uxorem vero cum sua pompa (ut aiebat) in villam praemisit. Hic ego, An non, inquam, de nostro ture perquam maligne sentis, qui tantum puellarum gregem tecum apportaris? Quid ita? respondit ille. Quia satis apparet, inquam, tuo judicio, neque *Pieridum*, neque *Charitum* neque *Dryadum*, neque *Najadum* ullam in nostris versari nemoribus. Imo chorutti, inquit, facere volui, & vestras semideas cum his humani generis Nymphis conjungere. Sub hæc *Batto* paululum seducto, familiarius in aurem, Scelerate, inquit, cur non passus es me *Icarum* tuum tecum huc advolare, praesertim cum scires me non minus teipso hominis videndi desiderio teneri, idque adeo tua opera. Primum omine terrebar, inquit, deinde, ne dolo dicam, invitidebam tibi tam opiparam voluptatem; ipse adhuc famelicus: expletus, tum denique sodales advocassem, quare (ut ingenue fatear) nunc quoque venisse te submolestum est. Vereor enim ne homo negotiosissimus, qui non solum ut *Cecias* quispiam attrahas negotia, verum etiam ultro sequentia fugientem, nusquam non tecum circumferas, otium nostrum nonnihil sis interrumpaturus. *Jodoci* quoque, quem tecum adducis, terrificam philosophiam odimus. Nos perpetuum hoc triduum meris nugis, liberrimisque fufurris transigere decreveramus. Quid inter hæc nobis cum fascibus, aut quid cum supercilio Philosophorum? Tum Consul. Imo, inquit, in tempore adsumus, una nugabimur omnes.

Nati

Nam & *Jodocum* quicquid severioris Philosophiæ uxori commisit (habebat autem submorosam) & ego Consulem domi reliqui. Quæ cum risissemus, Agite, inquit *Battus*, si fidem datis ita futurum, recipimus vos in gregem nostrum.

Deinde consalutato *Guilhelmo*, perreximus obambulare, non sine variis (ut fit) sermonibus, de regionis situ, de soli natura, de cœli salubritate, de calamitate nostræ *Hollandiæ*: tandem (ut solet in hujusmodi fabulis alius ex alio sermo incurrere) in veterem quidem illam, sed prorsus justissimam nostrorum temporum querelam incidimus. Quærebat non sine vehementi admiratione, quæ tam vasta calamitas, tam uberem, tam florentem ac lætam optimarum artium frugem dissipasset, quod tam dirum & immane proluvium, omnes prope veterum litteras olim purissimas, tam turpiter confudisset. Quis fieret, ut nos priscos Scriptores tam immenso intervallo sequeremur, ut qui nunc doctrinæ tenerent arcem, pauculis quibusdam exceptis, vix idonei viderentur, qui cum Priscorum mulierculis, aut pueris elementariis, in palæstra litteraria possent decertare, & qui nunc imperatores exercitum ducerent, apud illos ne inter gregarios quidem milites adscribi mererentur, quique nunc disciplinarum clavam moderarentur, tunc ne in sentina quidem locum invenissent. Ac Medicus quidem, homo promptæ quidem facundiæ, sed Astrologiæ mire deditus, cui nihil non tribuebat, alioqui vir pius ac probus, totius mali causam in sidera rejicere moliebatur, permulta in eam rem differens, cum acute, tum etiam probabiliter: ab his rerum humanarum vicissitudines proficisci, hinc orta atque extincta rursus imperia, hinc regna aliunde alio translata, hinc toties immutatos mortalium animos, mores, habitus, studia, fortunas fluxisse docebat. Siderum certas quasdam esse vices, nec vim omnibus eandem, alia studiis amica, alia rursus infensa. Ita fieri ut illis imperia vicissim alternantibus, studia quoque invicem modo frigere, modo vigere, modo jacere, modo in pretio esse contingeret: & ab Orbe condito prope repetens, singularum ætatum mutationes, magna admiratione memoriæ, collegit. At Consul non improbat is usquequaque quæ disseruerat Medicus, litterarum interitum multis conjecturis in Christianam Religionem conferre nitebatur. Non quod de hac parum pie sentiret, cui & si quis alius erat addictus, sed quod ab hac crederet ansam esse porrectam. Videbant exordia nostræ Religionis non à Philosophis, non ab Oratoribus, non à Dialecticis, aut Mathematicis, sed à simplicissimo *Christo* nata, ab idiotis Apostolis propagata. Proinde mundanas disciplinas prisci Religionis cultores ut rem *Christo* inimicam horrebant, & pulchrum habebatur, nescire profanas litteras: neque minus laudis erat, negligenti Philosophiam *Aristotelicam* aut *Platonicam*, quam contemptenti regna, calcanti divitias, spernenti voluptates. Quicquid enim Mundus suspiciebat, hoc fastidiit Religio, cujus studio vehementi magis quam sapienti, & immodico quodam adversariorum odio, (cum quibus adeo sibi nihil voluerunt esse commune, ut vel optima relinquerent) neglectæ sunt disciplinæ liberales, nihilo prudentius agentibus, quam si *Gallus* odio *Britannorum* mallet nudus incedere, quam panno apud *Britannos* textu vestiri, aut si *Britannus* mallet siti disrumpi, quam vinum bibere apud *Gallos* natum. Et fortassis erant, qui simpliciter errantes, negligenter studia litterarum, erant & qui laborem fugientes, inertiam suam honesto Religionis nomine prætexerent, quando sub nulla umbra melius tegitur iners otium & segnis ignavia. Nonnulli fortassis, & haud scio an multo maxima pars, non alia de causa oderunt bonas litteras, quam quia non didicerant, & pigebat simul ac pudebat discere. Huc adjuverunt primum tyranni quidam, qui Christianis Scholas præcludebant, existimantes fore, ut Religio destituta doctrinæ facundiæque præfidiis, sponte sua confesceret, & tandem aboleretur. At cum sentirent

A se per adversarios eruditionis & eloquentiæ præfidiis urgeri, coeperunt & ipsi iisdem armis ac telis commu-
nare sese, ut hostem suo, quod ajunt, gladio jugularent. Deinde secuti sunt homines impense pii, qui cum animadverterent ex Ethnicorum libris, vehementer ad-
matis ob eruditionis splendorem, & illecebram elo-
quentiæ, hauriri etiam nonnihil Paganismi, jamque sic ubique propagatam esse Religionem Christianam, ut eorum librorum usus non magnopere desideraretur ad confutandos adversarios, huc incumbabant, ut ex-
stincta superstitione Judæorum & Ethnicorum, simul & litteræ & Linguae tollerentur. Fortassis & illud per-
spexerunt, non optime convenire puræ Religionis, & perfectæ doctrinæ. Pietas fide nititur, eruditio ve-
l ligat argumentis, & rem in quaestionem vocat. Po-
stremo fit, nescio quo pacto, ut minus tractabiles sint eruditi quam idiotæ. Atque hinc est, quod Abbatum vulgus hodie nihil magis cavet, quam ne Monachi al-
tius penetrent ad bonas disciplinas. Malunt enim ovi-
bus quam hominibus imperare, nec ob aliud malunt, nisi quia facilius est. His rebus factum est, ut neque studiis suis honos haberetur, & optimi quique libri, unci litterarum custodes, aut data opera perderentur, aut neglecti interirent. Mox eo deducta res, ut turpe etiam sibi ducerent Principes ac Præsules, scire lit-
teras. Ne tamen omnino cæca esset hominum vita, si nulla exstaret eruditio, omnis cura professioque lit-
terarum in Monachos est relegata, à quibus aliquan-
diu non omnino pessime tractatæ sunt. Mox cum hi quoque supercilio turgidi ad luxum sese verterent, ne-
glectis Linguis, neglecta antiquitate, nata est nescio quæ perturbata doctrina, & prorsus inerudita erudi-
tio, qua non solum humanæ disciplinæ, verum etiam ipsa Theologia miseris modis vitata fuit.

Hæc aliaque in hanc sententiam cum disseruisset Con-
sul, *Guilhelmus* tum plurimis conjecturis, tum gravissi-
morum Scriptorum auctoritate sese moveri dicebat, ut omnium rerum senium quoddam esse crederet. Mun-
dum universum, & quicquid hic gignit Mundus, suâ
quadam juventa subolescere, ac rursus posteaquam ad
summum vigorem suis auctibus pervenerit, tandem ad
senium vergere, ac sensim in deterius prolabi: *Cybe-
lem* illam Deorum parentem jam sterilesce, & quæ
olim juvenes Deos gignebat, nunc longo pariendi usu
effortam, vix homines producere: huc enim refere-
bat ænigma hujus fabulæ. Non pauca in hanc senten-
tiam & è priscis illis Theologis, nostratibus tamen ad-
ferebat, sed quæ ad rem non admodum pertinent, ut
hic verbosa oratione recenscam. Breviter eo evasit,
ut nostri temporis homines, ingenio minus valere di-
ceret, quam veteres illi valuissent, naturamque quasi
senescentem, quæ olim non corpora modo præstantio-
ra, verum etiam ingenia magis (ut ita dicam) mascula
felicioraque producebat, nunc homunciones, ut pusil-
lis corporibus, ita ingenis non paulo deterioribus ge-
nerare. Itaque demum fieri, ut quæ Veteres invenire
potuerunt, nos ne percipere quidem possemus inven-
ta; cumque illi mirabilem doctrinæ vim cum eloquen-
tia pari conjunxerint, nos alterum etiam horum pa-
rum feliciter tentare.

Quæ cum admirarer, quadam quasi declamatoria
ratione adeo scite à singulis disputata, ut mihi nemo
non confessa dixisse videretur, *Battus* meum jamdu-
dum dicturientem animadverti, ac nescio quid secum
parturientem. Erat enim ut ingenua quadam dicendi
libertate, non sine dicaci vehementia præditus, ita
non secus ipse barbaris quam illi litteris infensus, ad-
eo ut ad occursum horum frequenter aut nausearet, aut
incandesceret, nonnunquam velut omen infaustum mu-
tata via declinaret. Hunc igitur cæteris expectanti-
bus intuitus, Dormis, inquam, *Batte*, & jam *Battus*
non es. Vides-ne jamdudum equum in planitiem suam
provocari? Arrisit ille & movit caput. Mox ut ma-
gis etiam hominem excitarem, rogabam, ecquid ista
probarentur. Tum ille vultu quo solet faceto: Per-
quam

quam magnifice quidem dixistis omnes, inquit, verum interim promissa non praestatur fides. Conveniat, ne quid praeter nugas ageretur, & in mediam Philosophiam repente incidimus, quanquam vestra ista vel iratum me nonnihil delectarunt. Verum quid nostrae cessatiunculae, cum istis tam impeditis, ut vix *Chrysippus* etiam ipse, aut *Carneades*, & jejuna & elleboro purgatus expediverit? Nam tu quidem, *Jodoce*, ita Philosophum domi reliquisti, ut Astrologum nobis attuleris, & tu ita Consulem posuisti, ut Philosophum (si Superis placet) indueris, *Dionysium*, opinor, illum *Syracusanum* imitatus: quanquam quod attinet ad sententias, nemini vestrum prorsus accedo. Atque interim ingenium & eloquentiam miratus sum potius, quam judicium: alius enim innoxia sidera vocavit in crimen, alius optimam Religionem poenae ream egit, alius naturae nescio quam senectam causatus est. Iniquissime, quantum ego quidem sentio, omnes: quale enim est obsecro, culpam hominum in res ipsas rejicere? & quod nostro vitio commissum est quovis relegare potius, quam culpam nostram agnoscere? Quod si studio nobis est, malorum causam, quae negari non possunt, a nobis depellere, quin quicquid in vita mortalium accidit mali, in *Atheniensem* rejicimus? quemadmodum apud eum Poeta facit *Agamemnonem* & *Jupiterem*: utque Christianorum vulgus quicquid sua stultitia designant, in cacodæmonem auctorem & instigatorem rejiciunt. Quam fenestram si patimur aperiri, quid obstitit, quo minus posthac, libidinosus juventam, avarus ac sordidus senectam, ambitiosus fortunam, iracundus corporis temperaturam accuset? Quin ego omissis ambagibus, istius rei auctorem, quem caelo terraque quaeritis, vel indice, si lubet, commonstrabo. Quod ut faceret flagitantibus nobis, Consulem digito designans, Tu te, inquit, si nescis, istius auctor es mali, in tuum caput omnis haec culpa refunditur. Cui cum Respublica suas fortunas omnes, suam salutem, dignitatem, amplitudinem, denique, quo nihil habet carius, suos liberos in manus dederit, tu tam pestilentes homines in civitate sedere, quid autem dixi sedere? imo regnare sinis impune. Cumque Consul admiratus interpellasset, Quos tandem istos ais tam pestilentes? Hos, inquit ille, a fellos *Arcadicos*, sive mavis *Austronios*, quos publicis in ludis, in quibus optimae litterae tradi debuerant, impudentia plusquam affinita passim audis non loqui, sed rudere, qui magna (ut est apud *Fabium*) confidentia atque auctoritate stultitiam suam perdocent, qui se ob eam rem ludo litterario praefectos, imo adeo natos arbitrantur, ut nos quicquid est bonarum litterarum dedoceant, ut omnibus suam inculcent inscitiam, ac sui similes reddant. Simulque permultos nominabat qui id temporis insigni stoliditate nobiles habebantur, cum quibus monstros *Balto* continuum & irreconciliabile bellum erat, donec publicum ejus urbis ludum moderaretur, (nam hinc ad Secretarii munus erat adscitus) quorum ego nomina prudens supprimo, sive quod hoc ipsum famae illis invideam, dignis qui sempiternae oblivionis tenebris sepulti jaceant, sive quod nolim meas chartas spurcissimis nominibus inquinari, praesertim cum hujus generis maximus ubique sit numerus, ut semper fuit pessimarum rerum maxima fecunditas. Hiscine, inquit, belluis miseri cives sua viscera committunt? his clarissimi Principes liberos suos credunt? his generosissimis ingeniis praediti adolescentes, & iidem bonarum artium avidi committuntur, quos ex ingenuis rusticos, ex indoctis indociles, ex stultis insanos reddant? Haec, inquam, in tua Republica fiunt, te cive, te primate, te Consule. Privata, atque adeo minimi momenti negotia, mirum est quanta vigilantia curantur: haec pestis, & publica & tanta quanta in Republica non queat ulla major existere, negligitur, imo fovetur? In alios fontes vel qui paulum aliquid privati damni dederint, perquam severe animadvertitur, hic aere mulctatur, ille vapular, alius ob æ alienum ultra diem prolatus, in

A carcerem detruditur, alius in exilium ejicitur, aliis ob involatum poculum, aut nummorum paucillulum, laqueo guttur frangitur. In his & hujusmodi valet disciplinae severitas, valent leges, vigilant magistratus, & eum qui liberos vestros, quibus (ut par est) nihil habetis antiquius, nihil dulcius, unicam Reipublicae spem, tam indigne corrumpit, non ejicitis, nullo supplicio dignum ducitis? Capite plectitur, qui equum abduxit, & qui tot tam cara civitatis pignora prodidit, imo perdidit, eum non jugulatis? In eum, qui equum conductum secus quam debuit, habuit, ex legibus est actio, & filii male tractati, nulla est actio? Si villicus hic tuus, hujus vicinus felicem agrum, tritici feracem, zizaniis ac juncis consereret, dic mihi, te quaeso, quid faceres? Nimirum ejiceret, in jus vocares, damni dati reum ageres, & nullo supplicio dignus videtur, qui felicem ac generosam puerorum indolem, ita imperitiæ spinis ac vepribus occupavit, ut non sarculo, ac ne incendio quidem repurgari queat? Qui in feriendo nomismate, paulum modo aliquid fraudis admisit, horrendis exemplis poenas legibus dare cogitur: at qui pueros in suam fidem acceptos, pro liberalibus & saluberrimis litteris, nil nisi meram stultitiam docuit, praemio dignus videtur? Nec alia in re sunt vel oclitantes, vel infeliciores, summi etiam Principes. Adhibentur multi qui praegustent cibum, non adhibentur qui dispiciant, quid in animum ac pectus illorum infundatur. Periclitatur Medicus aut Chirurgus, si parum accurate tractavit Principis corpus: & nihil est periculi istis, qui sic tractant animum tam multis imperaturum? Non temere committis equum curandum, ac fingendum, nec circumspicis qui credas fingendum filium? quasi patris officio functus sis, si modo genueris, ac non multo maxima pars sit officii paterni, recte instituere quod genueris: quid enim refert bene natum esse, nisi ad naturam accedat honesta educatio? Non cuivis credis colendum fundum, consulis probatos agricolas longoque rerum usu probatos: & filium praepetori traditurus, ex ptochotyranis istis quempiam in consilium adhibes, & viam, quam ille caecus tibi monstraverit, ingrederis? Ex horum sententia quemlibet Scholae publicae praeficis, quorum judicio non debebas stabularium adsciscere? Nihil est similis regno, quam ludi litterarii moderator, & his tyrannidem permittimus in liberos, quos si nosset, nolles imperare canibus tuis? Magno conducitur qui juventutem verberibus ac minis excarnificatam doceat & scire nihil, & sibi videri nihil nescire: quin saepenumero fit, ut mores istorum nihilo sint meliores litteris. Quantum autem flagitium, primam illam ac felicissimam aetatem, bonis disciplinis a natura datam, iis inficere, quae aut majore labore post dediscenda sunt nobis, aut magno nostro malo tenenda? Tria sunt unde potissimum rerum publicarum salus, aut etiam pestis mihi pendere videtur, a Principe recte aut secus instituto, a Concionatoribus publicis, & ludi Magistris. Sed hujus postremi par erat potissimum curam agi, quod ludi Magister primum innoxiam ac rudem aetatem curat, quae sibi nondum potest prospicere, deinde optimae spei annos, qui & fugiunt ocissime, & redeunt nunquam. Apud *Romanos* olim atrocissimo supplicio necabatur, qui non ex usu publico gessisset imperium. Utinam exstaret similis aliqua lex, quae in perniciosos pueritiae moderatores dignum aliquod exemplum statueret! Nunc honos etiam isti belluae, & sic merito datur ex publico merces! Quin tanta pestis publicis manibus potius discerpitur? Cur non in solas terras aliquo deportetur? Cur tu Consul *Camilium* Tribunum illum militarem non imitaris, ut quemadmodum ille malae fidei magistrum, nudato a tergo corpore, vinclisque manibus, pueris iisdem, quos hostibus prodiderat, flagris in *Faliscorum* urbem redigendum tradidit, ita pari pompa pueritiae corruptores istos ex urbe tua cures exigendos? Miraris interire litteras, cum cerdones, imo caudices, ludos

teneant litterarios? Miramur antiquam eruditionem jam olim degenerare, cum Doctoribus ipsis nihil sit indoctius, magis equidem mirarer, si sic eveniret. Quæso te, quid à rudi præceptore possit expectari, nisi rudior discipulus? Atque ut est in vetere proverbio, *Quid à malo corvo, nisi malum ovum?* An hic verum non est quod scripsit *Horatius*?

Est in juvenis, est in equis patrum

Virtus, nec imbellem feroces

Progeniant aquila columbam,

Fortes creantur foribus.

Atqui fieri videmus, ut filii non semper referant corporum vitia, quæ erant in parentibus. Novi ipsæ fratres aliquot, cæco patre, matre clauda natos, quorum nemo tamen cæcus esset aut claudus. Cæterum ubi animus in animum transfunditur, & ingenium ab ingenio formatur, fieri non potest quin discipulus referat præceptorem velut animi parentem. Quid hic sidera & cælum innoxium criminamur? Quid immerentem naturam inculamus? Quid salutifera commeruit Religio, ut in tantam invidiam adducatur? Tu modo advigila, ut parentur idonei præceptores, dent operam Principes, ut sit honos bonis litteris, videbis nimirum neque sidera, neque ingenia nostris seculis, imo nec regionibus adeo defuisse, tametsi non inficior, vix aliam reperiri crassiorem, quod ad litteras duntaxat attinet. Quod si ipsi nobis (ut facimus) defuerimus, frustra vel universum ardeat cælum, apud nos fatales illi cometæ sunt, qui suo afflata postem invehunt optimis studiis. Nihil itaque miror extinguere litteras, quas certatim omnes contendunt extinguere, vindicare perpauci. Vere dictum est, *Honos alit artes.* Et illud,

Sint Mæcenates, non duerunt Flacco Marones.

Ubi nunc honos litteris debitus? ubi locus expolito ingenio dignus? ubi fructus, quem longos egregiosque labores consequi par fuit? Qui hodie professione Religionis sese venditant, consummatam pietatem arbitrantur nihil scire, ac maxima ex parte aut quæstui serviunt aut ventri: Ecclesiæ procures *Epicurum* ferè quam *Ciceronem* malunt imitari. Principes, quorum liberalitate studia litterarum & provocari solent & foveari, non *Platonem* jam, sed *Gnathum* sibi adscribunt. Munera ferunt, moriones, palpones, voluptatum architecti. Pluris est qui canem bellum adducat, quam qui librum eruditum porrigat. Sacerdotiorum amplius census aut venalia sunt, aut malorum obsequiorum præmia. Ad Abbatis, cæterasque dignitates, stupidiissimi quique possimum irrumpunt. Queritur Satyroglyphus, quod divites tantum adminentur, laudenturque disertos, ut pueri *Junonis* avem. At hodie probro est scire litteras. Nusquam magis regnat, quam apud nos pestilens hoc hominum genus, quos merito prochytyrannos dixeris: hi rerum omnium censuram sibi vindicant, præsertim apud stultas atque etiam impudicas mulierculas, & apud imperitam multitudinem: his persuadent egregii sycophantæ, hæresim esse, scire Græcas litteras, hæresim esse, loqui quo more loquutus est *Cicero*. Et quis tandem sani capitis cupiat sese tam diuturnis macerare laboribus, sine quibus nec mediocrius litteratura paratur, odium denique, summamque invidiam præmii vice reportaturus? Jam porro fac ditra conatum, eruditionem dormienti contingere, quis non malit vel in ultimas *India* solitudines profugere, quam hos litteratorum simios ferre? Equidem præcorum hominum more, quos è truncis arborum natos finxit antiquitas, non paulo malim inter pecora vitam transigere, quam inter hoc brutorum omnium brutissimum genus, quibus apud nos mihi differta videntur omnia, qui pari stoliditate & suam rusticitatem admirantur, & alienam doctrinam contemnunt. Sed inter has belluas verius quam homines, nullum odiosius aut pestilentius, aut Musis omnibus infensius, quam isti quidam Religionis larva personati, de quibus modo dicere cœperam, qui venerando cultu,

A simulataque sanctimonie specie, non modicam auctoritatem sibi parant apud idiotas, præsertim apud mulierculas, quarum & stultitia abutuntur, & libidini fortiter succurrunt, tauri egregie obesi, neque vulgariter mutuarii: hos adhibent in consilium, & si non adhibeant, ipsi, quæ sunt impudentia, ultro semet ingerunt, volentibus volentibus. Consultitur igitur camelus de saltatione, de cantione asinus. Quid enim aliud sit cum *Minoris*, aut *Jacobita*, aut *Carmelita*, velut oraculum consultitur, cui puer ad optimas disciplinas destinatus, formandus tradi debeat, quibus rationibus & auctoribus instituendus sit, non aliter quam *Demodocum* ille *Platonius* consultabat *Socratem*. Ibi mihi consultor ille stupidus ac superciliosus, nihil *Socratis* referens præter vultum & taurinum intuitum, mira severitate cum primis deterret à lectione Poetarum. Porro hæc estis Poetæ sunt & *Quintilianus*, & *Plinius*, & *Aulus Gellius*, & *Titus Livius*, brevitet quicumque Latine scripserunt: adeo non intelligunt quid sit Poetice, quam Poetiam vocare solent, ut nec Poetæ qui sint, aut dicantur, intelligant. Vestigia, quibus ipsi sint ingressi, commonstrant homines ex mera barbarie nati, simul & educati. Alius jubet edisci Psalterium, alius censeat Linguam Latinam petendam ex Proverbiis *Salomonis*, alius vocat ad infinitissimum Auctorem *Michaelem Modicum*, alius ad *Mammotremptum*, alius ad *Catholicum*, ut quisque infortis est, ita dant aliis consilium. Deinde si quem noverint præceptorem tam insigniter asinum, quam ipsi sunt insigniter hypocritæ, ad eum miti jubent miserrimos adolescentulos. Nec difficile persuadent, primum idiotis, deinde callidissimi simulandæ probitatis artifices, postremo vulgus hominum fore deterioribus acquiescit libentius. Contra si quem offecerint, politius eruditum abominantur: Cave, inquit, Poeta est, parum Christianus est. Hæc nusquam non instillant auribus hominum, in concionibus, in quibus regnant, populi stulticia freti, in privatis colloquiis, in arcanis illis confessionibus, in quibus sibi Dii videntur. Quem inter hæc portenta non pigeat vivere? Cui non lubeat & ultra *Saurornatas* & glaciale Oceanum fugere, si modo Veterum illorum & modestiam & eruditionem, cum hujus nostri seculi tum arrogantia, tum inscitia componat? Sed quid longam & inanem querelam ingredimur: in te, ut dixi, omnis ista culpa recidit, qui si istos, & indoctissimos Doctores, & inconsultissimos consultores vel ejiceris, vel, quod illis esset dignius, pulcis insutos, oimicibus ac pulcibus differtis, in mare vicinum præcipitares, ad quidvis supplicii deposci non recusarim, nisi mirabiles eruditorum hominum proventum propediem cernas efflorescere.

E Quibus commemorandis cum *Battu* vehementius incandesceret, nam homo alias placidus ac lenis, hic sibi temperare nunquam potuit, sic adamabat bonas litteras: subridens Consul, Quo supplicii genere perpendi sint isti, *Batte*, inquit, post consultabimus: ego si *Jupiter* essem, omnes in asinos verterem & camelos. Sed interim probe videris intelligere, me hic privatum adesse, qui tanta ista libertate in me ausis uti, tanquam cum *Conrado* tibi res sit, non cum Consule. Verum ego te vicissim, si pateris, orinabor, qui tuum officium præterieris: siquidem tuum promissum erat, qui publico munere fungereris, ista tam noxanda ad Consulem ac Senatum referre, nisi forte frustra sedes in consilio: certe tuæ partes erant monere. Idcirco Consul, ut magis etiam inflammaret ardentem. Tum *Battu*: De referendo mihi narras impudens, quasi ista in re non omnes *Mercurii* labores susceperim, imo prope vicerim? Meminisse te scio, quanquam male falsus dissimulas, cum ante biennium fere reversus à *Lutetia Parisiorum*, administrationem ludi litterarii suscepissem, quod ibi *Angæ* stabulum repererim. Deum immortalem! quas nugas, quæ somnia, quæ ludibria, quam barbariam, quos fontes, quam fecerim in-

infelicissimis adolescentibus inculcaverant ii, qui ante me nihil scire docuerant. Tum re quidem ipsa *Fabianum* illud nimium approbavi, non paulo molestiorem esse dedocendi, quam docendi laborem. Nam simul atque zizaniam illam, ita ut erat necesse, instituissem revellere, dictu mirum quam amaris odiis, quam devoto agmine, quam gladiatorio animo sint coorti in nos illi imperitiæ magistri. Age, quid unquam in tua Repub. vidisti ea seditione tribulatus? Incitaverant in me de Clero simili dementia imbutos, quæ maxima multitudo est: tum oppidi primores, quorum animi avitum adhuc rus sapiebant, præterea juvenum majores plerisque, quorum pietatem religioso metu sollicitabant, ut filiorum pudori mature consulere: incenderant & fabros, fullones, cerdones, pharmacopolas, mendicos, mimos, balatrones, aucupes, pilatores, effedarios, cetarios, coquos, fartores, bajulos, à quibus non perinde ingenio differunt atque cultu. Ad hæc tonsores, lenones, lenas, amulas. Et quos non? Vulgi infimi partem multo maximam, id quod neutiquam ardui erat negotii, tum quod per se sit irritabile vulgus, tum quod pro insita stoliditate litteras habet invisas, tum quod pari temeritate abiurdis quæque perlibenter & miratur & tuetur. Sed ducum virtutem prosequamur. Hi vero tantis copiis freti, passim in me diras atque atroces voces jactabant, in foro, in computationibus, in officinis, in tetrinis, in lustris, publice, privatim, ebrii, sobrii, discitantes externum hominem, nescio quem, novam quandam hæresim serere, optimos illos Auctores, *Alexandrum, Gracium, Ebrardum, Modestum, Breviloquum, Mammetreptum, Catholicum*, quibus & avi & proavi ipsorum doctissimi evasisent, nunc indigne extrudi, inaudita quædam atque horrenda Ethnicorum induci portenta, *Flaccum, Maronem, Nasonem*, juvenibus jam nihil nisi de amando præcipi, ea pueris inculcari, quæ ne grandibus quidem scire fas esset. Nisi quamprimum prospectum fuisset, actum esse de Religione Christiana, Antichristi seculum jam aut adesse, aut certe quam proxime instare. Venisse enim doctores, qui blandirentur iis, quibus aures essent novarum rerum aviditate prurientes: quique juxta *Pauli* vaticinium, à veritate avocarent, ad fabulas traducerent adolescentes. Vidisti ipse, testis in eo tumultu, quantum *Herculem* præstiterim, quot leones, quot lues, quot Stympthalidas aves, quot tauros, quot *Anteos*, quot *Geriones*, quot *Diomedes*, quot *Nessos* confecerim, ut *Cerberum* è latebris illis, ubi exsangues umbras territabat, extractum cælo ostenderim, quanta virtute *Lernæam* hydram, foecundam suis mortibus, igne Græco vix tandem exstinxerim, & haud scio an adhuc spiret pestis illa omnium perniciosissima. Urbis nostræ *Pompejus*, quanquam ille *Mida* quidem similior quam *Pompejo*, quid moliatur, haud me præterit. Tot unus monstris objectus, non cessi tamen, imo pervici, iis, quibus sanior erat mens, persuasis, cæteris clarissima ratione confutatis, contemptis nonnullis.

Quæ cum *Battus* dixisset, Moriar, inquit *Guilhelmus*, si tu, mi *Batte*, non supplicatione modo, verum etiam triumpho dignissimus es. Nam si *Ien* ille rhapsodus apud *Platonem*, quod unum *Homerum* laudibus extulisset, meritum se jactat, cui ejus Poetæ studiosi coronam auream reponerent, tu vero qui universam prope litteraturam contra tot portenta strenue defendisti, quanto dignior, cui Musæ aut ipse etiam *Apollo* lauream triumphalem imponat, aut certe qui in omnibus Museis stes aureus? Ad quem jocum cum arriissent cæteri, *Battus* quoque jam hilarior: Age, inquit, rideor *Hercules*, & vobis *Pyrgopolinices* quispiam videor, tamen qualis qualis sum, quod potui sum conatus: quod si, *Guilhelme*, huic animo tua lingua eruditioque fuisset adjuncta, melius fortasse cum litteris ageretur. Tum Consul: Age, inquit, *Hercules*, quid si tibi pro rebus fortiter gestis triumphum de-

cernamus, & quidem speciosorem, quam unquam vel *Paula Emilio*, vel *Pompejo* contigerit. Cras nivicis equis vectus, urbem laureatus ingredieris, plaudentibus utrinque universis bonorum litterarum studiosis: barbari duces tua virtute domiti, revinctis (ut digni sunt) post tergum manibus, triumphalem currum antecedent, victori populo supplices manus ostendent. Miles victor à tergo imperatoris laudes cantabit, præda circumferetur, trophæa figentur *Phæbo*, novemque Sororibus opima spolia dicabuntur. Quid quaeris? Deum te facimus, ut jam non alter sis *Hercules*, juxta proverbium, sed prorsus ipse sis *Hercules*: quid unquam simile promeruit ille? verum ea lege, si hoc prius feceris, quod victores facere consueverunt, ut rerum abs te terra marique gestarum, & totius certaminis hujus rationem nobis luculenta oratione exponas, quod etiam ut triumphum tantum contemnas, recusare tamen nequaquam debes vel nostra causa, qui tantopere id flagitamus, vel litterarum amore, quibus scio tibi nihil esse antiquius, vel denique Reipublicæ causa, in quam tu nuper receptus, sollicitudinem illi, & pietatis officium debere coepisti. Nam quod tu me modo insimulabas, quid me posse censeres unum inter tot hominum capita longe aliter sentientium? An me vis (quod dici solet) adversum stimulum calces? præsertim cum nec mihi ipsi satifdum sit hæc confirmata sententia, ita nonnunquam istorum disputationibus labefactor, ut partes vestras vix satis tutari queam. Et quod nunc quidem serio dicendum sit, *Batte*, si vera sunt quæ mihi de tuis endoxis, adoxis, amphidoxis soles disputare, non minimam profecto turpitudinis partem causa vestra videtur obtinere, non apud vulgus modo, verum etiam apud litteris æquiores. Nam sunt vestri auctores, ne mentiar, primum Ethnici, quod tamen utcunque poterat defendi, deinde cognitu perquam difficiles, quod ipsum non paucis odium parit: postremo, quod est gravissimum, lascivi, imo etiam obsceni. Nunc accipe rem, Christianos Auctores ejicitis, inducitis Ethnicos, notos expellitis, infertis ignotos, veteres extruditis, producitis novos, faciles tollitis, obscuros nobis objicitis, denique, quod est caput, castos interdicitis, lascivos juvenibus proponitis. Quid oris tum esse mihi credis, quoties Consulem me rogant mei cives, num ideo ludus sit in urbe publicus, ut juvenes meretricios perdiscant amores, perinde quasi parum ipsi sint ad hæc studia suoque ingenio proclives, ut assuescant technas fabre consuere, ut veteratorie parentibus imponere, ut nihil pudere, mentiri, suum ponere vultum, alienum sumere, hæc enim ex vestris comœdiis discunt, & domum memoriter referunt. Quam tu graviter hæc ferire parentum aures arbitrare? Utrum in lupanar, inquit, liberos nostros mittimus, an in ludum litterarium? Nam tres illas litteras, quas senex *Plantinus* se didicisse gloriatur, domi facile discimus. Præterea si qui paulo sunt eruditiores, ii mihi Pontificum decreta, & Theologorum sententias memoriter decantant, tum quidem tergiversari soleo, sed plane ut victus, non ut insidiator. Tu vero cum sis hac in palæstra facile omnium exercitissimus, fieri non potest quin plurima teneas tum lecta tum cogitata, quibus hujusmodi criminationes refelli queant: quare rem prorsus divinam feceris, si totam hanc controversiam à capite usque ad calcem explicueris, non quod causa vestra parum mihi probetur, verum patronum me paulo instructiorem reddideris.

Battus: Quod cum *Battus*, singulis sua quoque causa vehementer flagitantibus, defugere nulla ratione posset: Age, inquit, de præmio plus etiam pollicemini quam postulo, mihi satis fuerit supplicii, si sola *Ate* studiorum pestis unco trahatur, ac mox in publicam cloacam præcipitetur: deinde procerum aliquot pro capitibus linguas duntaxat deposco. In quem usum, inquam? Ad nullum alium, inquit, quam ad abstergendum podicem, aut defricandas matulas, aut certe

immundas patellas. Nihil, inquam, accommodatius: sed extra jocos, hospites, quandoquidem in rem tam præclaram fortuito incidimus, quin nos quoque hæc Academiam quandam *Platonis* exemplo instituiamus? An quia deest nobis *Platanus* illa vel *Platonica*, vel *Ciceroniana*, quarum altera facundissimi Philosophi, altera sapientissimi Oratoris, litteris & sata est & crevit, potius quam humore aliquo. Quin ego vobis pro umbraticis veras, ac pro una arbutula copiosum pomarium exhibebo, quod ædibus nostris ab læva proximum videtis, proceris Quercubus, & rivo limpidissimo cinctum. Quid? si hunc quoque locum nostra disputatiuncula sic irrigemus, ut nulla unquam ætate areseat. Nec desunt quidem sub ingenti illa Piro, mediis circiter hortis, commodissima sedilia, pulvillos quoque, si videbitur, adferri jubebo. Jam vero personarum nihil me poenitet vel ad *Parca* Scholam, non solum Academiam, Consul, Medicus publicus, Secretarius urbanus, Theologus & idem Orator, ego denique tam magnifici fundi colonus. Nam ut de *Platone* taceam (qui quoslibet etiam loquentes facit) quando unquam *Tullium*, perfrixtæ frontis homo, cœtum magnificentiorum aulæ est convocare. Quod si *Socratem* Philosophum gravissimum illa in *Phædro* loci amœnitas potuit invitare, ut humi juxta fonticulum in gramine disputandi gratia procumberet, quid ni nos hi horti, quos vel *Epicurus* ipse laudare queat, certe ad confidendum alliciant, præsertim cum nihil hic eorum, quæ *Socrates* illic miratur, desideretur: quippe ubi *Pirus*, ut videtis, media triplicem nobis voluptatem ministrabit: nam ut est procera farris, & patulis diffusa ramis, amœnissimam prorsus umbram præbebit, & frondibus opacis æstum facile propulsabit, præterea ut est anni vernum tempus, non oculos modo flosculorum adspectu pascet, verum etiam nares gratissimo odore recreabit: tum ne fonticulo illo frigentis aquulæ à *Socrate* superari videamur, en pro fonticulo rivus leni murmure, circumlabens totos hortos irrigat. Hac aura quid possit esse spirantius, imo (quod Medico teste dixerim) quid salubrius? Ibi *Battus*, qui ejus apud *Platonem* descriptionis pulchre meminisset, nostram orationem interpellans, Ut cæteris, inquit, *Erasme*, rebus maxime superemus, una certe à *Socrate* illo *Platonico* vincimur. Nam & herbarum virentium, graminumque flosculis versicoloribus distinctorum, gryllorum & cicadarum canorum murmur addas licebit, est tamen quo sumus inferiores. *ERASMVS*: Quidnam istuc, inquam? *BATTVS*: Puellarum Nympharumque imaginibus, inquit, quas *Socrates* illic video neutriquam præterisse. Quo loco exhilaratus Consul & Medicus, Per canem, inquiunt, & anserem *Socraticum*, dignum quod à *Batto* admoneretur, quamquam cælaturis non magnopere solet delectari, vivas, opinor, mallet, si detur optio. Verum istud nostræ disputatiunculæ nihil obfuerit, eamus. Ubi collaudata loci specie consedissemus, *Battumque* certatim, ut accingeretur, hortaremur, ille Consulem fixius intuitus. *BATTVS*: Merito, inquit, nunc meo jugulor gladio, nam qui vos modo magnifice nugari jubebam, eo per vos ipse redigor, ut nihil me sit hodie futurum ineptius aut nugacius. Age, parendum video tum Consuli, tum Medico, tum amicissimis, postremo tam multis: sed pomarium prius ocludatur, ne quis nos videat: neque enim vereor, ne vestrum quispiam me prodat, modo possit *Erasmi* stilus conquiescere, qui quicquid noctu somniat etiam, interdiu chartis suis illinire solet. Atqui, inquam, hic neque calamus est mihi, neque charta. Fateor, inquit, at memoriam novitiam, quam scio tibi esse commentarii vice. Quod etiam si quid suffugerit, tu facile de tuo fulcies hiatum, sed tamen aggrediar vobis fretus. Mox in pedes erectus, compositis ad dicendum & veste & vultu, & gestu, aliquandiu defixis humi luminibus, cogitabundus hæsit: dicturienti pallor quidam, ac trepidatio oborta, non stolidi nobis oratoris, & confidentis, sed cordati, & (ut inquit *Fabius*) periculum intelligentis, dedit ar-

gumentum: mox inventis ac digestis orationis partibus (id enim egisse ex notatis articulis conjiciebam) subtussiens expuit, id quod habebat familiare. Deinde surrecto hilarius vultu, jamque vivacius singulos inruitus, summa cum omnium expectatione, ita exorsus est.

ORATIONIS EXORDIUM. BATTVS.

NISI & apud iudices literatissimos dicturum me scirem, & ipsa causæ bonitate non mediocriter adjuvaret, vereretur ne in tanto stolidissimorum hominum odio non optimum hodie patronum litteræ fuerint habitura. Nunc vero tantum abest, ut omnia, quæ ab istis antirhetoribus objici vel soleant, vel queant, retellere me posse diffidam, ut in causa tam vincibili, ne principio quidem mihi utendum putarim. Idque non modo apud vos, quos cum amicissimos, eruditissimos, hujus etiam dictionis efflagitatores habeam, benevolentes, dociles, attentos non habere non possum: verum etiam apud *Santomasas*, & si quid est his etiam barbarius, modo homines dentur, certam mihi victoriam promiserim, homines, inquam, qui rationis ductum, non animi imperum sequuntur. Nam istos rabulas, qui obstinatis animis insaniam suam etiam confessam solent defendere, haud alio in numero quam *Diogenes* suam concionem pono. Ad quem cum hominum milia aliquot confluiscent, negabat se ullum adhuc videre hominem. Pestifera est, inquiunt, mortalibus eruditio, optanda imperitia,

Nil intra est oleam, nil extra est in nuce duri.

De fide igitur facienda jamdudum securus, hoc unum mihi à vobis video postulandum, ut ne in re tam intractabili, tam spinosa, ullum orationis splendorem expectetis, quem alioqui ne in felicissima quidem materia à *Batto* requirere debebatis. Ne delectari quidem postulabitis, nisi sicubi forte barbarorum ineptissimæ rationes risum movebunt. *ERASMVS*: Tum vero veniam præfatus, & licebit ne, inquam, aliquoties dicentem interpellare? *BATTVS*: Licebit, inquit, per me quoties videbitur, nec enim ad clepsydram dicimus, ut causæ dispendium sit, si quid temporis intercipiatur. *ERASMVS*: Ita mihi principio superfuisse videris, inquam, ut hoc ipso, quo non uteris, maxime sis usus principio: sed perge, obsecro, ne te primo statim cursu diutius remoremur. *BATTVS*: Istud vero tuum est, respondit *Battus*, haud meum, qui vassitiam illam, & strophæ rhetoricas perdidicisti, mihi sat habeo, rem, ut est, perquam paucissimis ostendere. Non igitur hæc altius repetam, quibus satis, quorum opera, quo tempore, quibus gradibus antiquæ disciplinæ è tanto fastigio in hunc tartarum deciderint, id quod vos paulo ante coeperatis: alius hæc fortasse commodius: neque vero refert quo casu quispiam in puteum deciderit, sed quomodo qui cecidit, inde queat educi. Antiquis igitur litteris contra novos hostes patrocinium feremus, quibus quidem à triplici potissimum hostium genere negotium exhiberi video. Alii enim litterariam Rempublicam unquam funditus deletam cupiunt, alii imperium non quidem prorsus extinguere, sed arctioribus finibus includere moliantur. Postremo ita Rempublicam salvam esse volunt, ut afflictissimam velint, quippe in qua ipsi tyrannidem occupent, in quam patriis legibus abrogatis peregrinos & magistratus & mores inducunt. Ex primi quidem illi mihi videntur, qui plane rudes, haud scio invidia ne an stoliditate majore, religionis nescio cujus prætextu, litteraturam universam Poeseos nomine detestantur. Alteros ego intelligo, qui indocte docti, cætera quidem studia, hoc est, sua, utcumque recipiunt, humanitatis autem litteras, sine quibus cæca est omnis doctrina, angue pejus oderunt. Postremos vero, quos alios esse dicam quam eos, qui quodvis litterarum genus & mirantur, & probant, cum primis etiam Poësim & Rhetoricen, at ea lege, ut ipsi pro summis & Poëtis & Rhetoribus habeantur, cum nihil sint minus: nec diu iusterim præclive fuerit, quos ex his hostibus lit-

litterarum Republica gravissimos perniciosissimosque patitur, aut quibus maximam cladum suarum partem acceptam referre debeat. Nam primi quidem illi (ne contemnendos putemus) tamen neque ullo armorum genere, neque rei militaris scientia sunt instructi, quippe sylvestris barbaraque multitudo, passim ex agris & montibus conflata, nescio tamen an ulum sit hostium genus infestius. Rabiose enim feræ in morem devotis animis in pugnam ruunt, non ingrediuntur, furore pro fortitudine utentes. Quatuor potissimum rebus valent, furore, quo *Andabates*, clamore, quo *Sten-torem Homericum*, multitudine, qua *Xerxis* etiam copias vincent, postremo clypeo quodam simulata Religionis, sub quo perpetuo latet, quem unum ad omnia telorum genera obijciunt. Ii nimirum sunt qui cum ipsi sint omnis litteraturæ expertes, litterarum gloria peruruntur, aliorumque pulcherrimis studiis oblatrare, pulchrum in primis ac religiosum putant, ac mirum quam veteratorie suam vel inertiam, vel invidiam, vel superbiam speciosis titulis prætexunt simplicissimis ac religionis. Alteri sunt iis quidem paulo instructiores, qui & eminens & cominus nos petunt. Eminens telis, sed plane deridiculis: nam stuppas, fumum & stercorea in nos jaciunt. Cominus pugionibus appetunt, sed plumbeis. Pacem offerunt, sed superbissimis plane conditionibus, ut sine humanitatis litteris perdocti simus, sine quibus nullæ constant litteræ, terminos nobis præscribunt. Omnem politicam interdicunt, & quicquid ipsi non didicerunt: hoc sunt molestissimi, quod prehendi nequeant. Consistunt nusquam, *Parthis* ipsis fugaciores, modo ajunt, modo negant, tergiversantur, aliquo cavillo elabuntur, & *Protei* in morem,

Omnia transformant sese in miracula rerum.

Porro postremos illos fortasse aliquis parum infestos hostes judicaverit, quod sedulitate peccent, non odio, at mihi quidem videntur longe inter omnes nocentissimi. Cæteri enim, quia infestis signis nos appetunt, arcentur à mœnibus, hi dum intra mœnia, intra præsidia nostra versantur, dum armis & insignibus amicos imitantur, æternum exitium Reipublicæ mendaci pietatis specie moliantur, & quo magis vindicandæ patriæ student, eo turpiori impediunt servituti. Quare primi quidem hoc propemodum sunt amandi, quod ita litteras oderunt, ut nullas attigerint. Posteriores hoc minus nocentes, quod ab optimis abstineant, nempe Poeticis & oratoriis, sua tanquam sorte contenti. Postremi dum omnia scire volunt, permiscuerunt, contaminaverunt, perdiderunt omnia. Vere hoc dicunt, importuno officio nihil esse inofficiosius interdum. Ita hi dum litteris laborantibus succurrere studuerunt, perniciose sedulitate funditus exstinxerunt. Vires ante conveniebat expendere, consulere ingenium, quam rem tam arduam suscipere. Nunc *Phæthonem* imitari maluerunt, qui dum ignarus auri-ga currum paternum conatur moderari, magno suo malo subvertit. Et sunt hi quidem, ut stultitia *Phæthonis* pares; ita pari exitio digni, aut etiam graviore. Horum enim temeritate verus illa & vera Philosophia ad meras nugæ, ad somnia redacta est. Per hos innumerabilia præcorum Auctorum monumenta desideramus: quod Scriptorum ut quique est doctissimus, ita foedissimis mendis scatet, his acceptum ferimus: quod prisca illa Theologia tantopere degeneravit haud aliorum est opus: quod Grammaticæ nil nisi meram barbaricam & scribunt, & præcipiunt, his debemus. Et us semel finiam, quod in utroque genere litterarum muti & infantissimi, pro doctissimis in pretio sunt, horum opera effectum est, quorum dum alius in Grammaticis, alius in Rhetoricis, alius in Dialecticis, alius in Physica, alius in Theologia scribit, dum hic commentationibus optimos Auctores non illustrat, sed obscurat, non adornat, sed contaminat, dum ille quod non intelligit, emendare nititur, dum alius ex bene Græcis, male Latine sapit, Linguae utriusque juxta

A ignarus, dum ita, inquam, certatim tumultuantur, inutili officio omnia confuderunt, depravaverunt, everterunt: & quo diligentius suum quisque officium præstitit, eo plus damni dedit; ut si quis manibus merda oblitis, pulvisculum è purpura conetur extergere, quanto volens esse officiosior, eo erit molestior. Verum iis, quod res infinitam prope disputationem postulare videtur, dilatis, reliquas acies, totidem conflictibus adoriemur, hic vero efficiam, ut vel *Pyrrho* me doctiorem esse juretis. Nam rusticam illam cohortem tumultuario tantum milite dissipasse sat habebimus, & clypeo illo fictæ religionis nudatos in fugam adegisse, id quod haud multi fuerit negotii. Imbellis est enim multitudo è senibus contracta, qui ubi ætatem per luxum effluxisse intelligunt, juvenibus ad meliora proficientibus invident inepti. Hos igitur primum quidem validissimis rationibus tanquam telis, terga dare cogemus, deinde prælium, ut solent, reintegrantes, sacrarum Litterarum testimoniis velut ensibus confodiemus. Sub hæc exemplorum copia obrutos, castris quoque deturbabimus; quibus confectis, eodem quasi *Marte* & impetu posteriores aggrediemur, & omnibus exfutos armis, omni dimicandi genere superabimus. Sed jam primi illi sunt lacessendi, si prius *Fœcialis* Paterque patratus iusta peregerint, quibus, ut arbitror, hujusmodi quædam oratio congrueret, si res serio gereretur.

ORATIO FŒCIALIVM.

QVO tandem jure, o vos *Goti*, è vestris egressi limitibus, non modo Latinorum provincias occupatis (disciplinas loquor liberales) verum etiam ipsam urbem rerum dominam, Latinitatem audetis incessere? Quam injuria lacessiti, quid petitis? Quod si bellum placet, iusto *Marte* decernite, facite pugnandi copiam. Sin pugna diffiditis, desinite molesti esse, excedite solo, regionem hanc purgare, vestris finibus continemini. Quod si hostes quam latrunculi dici malitis, prodite è latebris, conscribite manus, & publico certamine finis queratur odiis, aut vos victi quiescite, aut nos vobis victoribus concedemus.

QVOD LITTERAE COMPLURIBVS TANTOPERE SINT INVISAE, NIHIL ALIVD ESSE IN CAUSA, NISI QVOD IGNORENT.

JAM non auditi projecta hasta bellum indixere *Fœciales*, jam ad pugnam est hostis evocandus. Hic ego interpellans, Vide, inquam, ne nimum hoc sit calidum, nondum omnes tibi peractæ ceremoniæ, porcus tibi saxo feriendus, priusquam ad arma profilias. Probe mones, inquit, Utinam ex istis haris, in quibus passim tot crassi validique sues otiosi saginantur cibo populi, mihi liceret insignem aliquem deligere. Eum ego bipedem libentius mactarem quam ullum porcum quadrupedem. Sed agite, factum putemus, quod ex animo factum volumus, & hostem bonis avibus aggrediamur. Nam interim perinde agam, ac si cum ipsis præsentibus mihi res esset. Vos modo hujus nostræ dimicatiunculae spectatores sedete. Arque adeo ne tubant deesse queratur *Brasium* meus, supersticiosus, ut video, ceremoniarum observator, esto convitium hoc tubæ loco. Dicite, quæso, brutissimi homines, *Mida* progenies, Statuæ marmoreæ, quid ita commuere litteræ seculares, (sic enim vos appellare soletis, quicquid non didicistis) ut vos eas tam obstinatis odiis insectemini, tanquam homines ad id unum sint nati, ut eruditionem oderint? An quia non didicisse piget, nec discere licet, odisse libet? Quod si ipsi per ignaviam desperatis, aliis invidere pulchrum arbitramini? Quin potius accingimini, & gloriam hanc nobis quam invidetis, præripitis? Sed veremini ne in vos antiqua illa scommata jiciamus, *Asini ad hyram*, *Boves ad ceromæ*, *Quid graculo cum fidibus?* *Quid cum amarasino sui?* At non mirum facitis, quod odistis, mirtum facturi si amaretis. Vere illud, ut cætera, prin-

Pp pp p 3 ceps

ceps ille Peripateticorum, *Scientiis nisi inscium neminem esse inimicum*. Non gallus miratur jaspidem, non sues delectant rosæ, non pictura simiam, non juvat Appum lux, non placet *Mida* cantus *Apollinæ*. Cur inepti auriculas vestras asininas ultro proditis, vel *Mida* patre stultiores, qui celare studuit? Cur non magis terræ infoditis inscitæ vestræ dedecus? Cur non potius quorundam calliditatem imitamini, qui laudant ut scire videantur? Cur saltem non tacetis, ut Philosophi putemini? Nunc ipsi vestromet indicio tanquam sorices comprehendimini. An vero eo dementiæ proVecti estis, ut bellum etiam facinus putetis, res optimas, quas sapientissimi quique sibi tantis laboribus expectendas putarint, odisse, invidere, oblatrare. Ita vero gloria, si nescitis, cum bajulis, cum cerdonibus, cum nautis & fossoribus vobis est communis, quippe oderunt & illi politiora studia, contemnunt, execrantur, hoc vobis meliores, primum quod moderatius oderunt, deinde quod suarum artium amore, nostra studia contemnunt. Vos ita elegantiores artes odistis, ut nullas teneatis. Illi artem arti, studia studiis præferunt, vos scientiæ ignorantiam antefertis, sanæ menti insaniam anteponitis, pecudem homini. O contemptores servum pecus, quos vel ipsi derideant asini! At videte interim, quam iniquum sit odisse, nec scire neque quid oderitis, neque cur oderitis. DamnatuRhetoricen, quid autem sit ea, ne per nebulam quidem vidistis. Odistis Poësim, quam neque quid sit, neque cujusmodi sit intelligitis. Odistis antiquitatem, omnis antiquitatis imperiti. Breviter, totum hoc quod docti magnis vigiliis sequuntur vos contemnitis, & totum hoc quantum est ignoratis. Nam si quando hæc eadem ipsi didicistis, cur volentes discere reprehenditis? Si non didicistis (quod etiam gloriâmini, non modo confitemini) quid de incompetis tam stolide pronuntiatis? Sed audistis, opinor, mala esse hæc studia. Esto sane, dummodo à vestri simillimis, invidis, ignavis, inimicis: videlicet sus suem docuit, cæcus cæco dux fuit. At proferte, si potestis, vel unum qui has litteras, ubi probe perceptas habuit, accusavit: qui insuntæ in eis operæ se poenitere dixit. Cur autem stolido de incompetis blateranti creditur, erudito de perceptis differenti fides negatur? An putatis obscuram esse cuiquam vestram invidentiam? an nos fucum vestrum fallere creditis? an fugere nos, quid morbi vos urat? Liceat tandem, quæso, rebus sua dare nomina, definite aliquando pro invidentissimis & ignavis religiosos ac pios vos velle videri.

INVIDVM ESSE, HAUD RELIGIOSVM, ODISSE LITERAS, QVAS NESCIAS.

TVM Medicus: Utar, inquit, jure concessio, interpellabo. Præclarum te velitem declarasti, nec temere te *Battum* appellatum jam puto. Rogante illo, quid ita putaret: Non sunt, inquit, hæc ænigmata tibi qui fabulas perpulchre tenes. Tam probe barbarorum furta prodidisti, ut altera metamorphosi te ex indice illo lapide rursus in *Battum* revixisse propemodum credam: deinde scite istud hominum genus ad pugnam evocasti. Nulla enim re perinde in rabiem agi solent, quam si stoliditatis, si imperitiæ, si invidentiæ opinionem illis impingas, hoc est, si maxime vera audiant. Recte sentis, inquit *Battus*, nec mirum adeo, si tacto ulcere scabiosi commoveantur. Tum vero videres homines superbissimos, oculis ardentibus, totiusque vultus immanitate, animi testari furorem: etiam si ne inter hæc quidem à simulandæ Religionis artificio recedunt: hæc tanquam personati suas tragœdias agunt. Nam ut est res omnium optima Religio, ita (nobili Historico teste) ad quidvis vitii prætexendum commodissimum pallium, eo quod si quis in ipsa vitia conetur animadvertere, Religionem, qua sese obumbrarunt, violare plerisque videatur: sæpe ita tuto latet vitium proximitate boni. Cumque ipsi longe gravioribus vitiiis maceant, quam ulli mortalium, quos

A isti semidei pro profanis habent, tamen in alienam vitam petulantissimis linguis invehuntur, nulli parentes, nec ætati, nec sexui, nec genti, nec Ordini, denique nec homini, nec nomini. Cæterum quoties illos deprehenderit aliquis aut ebrios, aut scortantes, aut aliud his etiam sceleratius designantes, excusant, tegunt, mussari volunt, ob honorem, inquit, Ordinis, quasi cæteri mortales omnes sint extraordinarii. Cum seditiosissime vociferantur in vitia Clericorum, & imperitam multitudinem ad lapides provocant, non putant esse periculum, ne succenseat *Christus* ejus Ordinis auctor, nam is Sacerdos fuit, *Jacobita* non fuit. Si quis ausit efferre quicquam de illorum mysteriis, & **B** *Angia* stabulum movere, periculum denuntiant, ne *Franciscus* aut *Dominicus*, aut *Helias*, si Diis placet, iratus perdat hominem. Ex hoc grege quidam nuper miris lapidibus vexit sui Ordinis sodalem, quod in concione publica nihil non vociferatus in Sacerdotes concubenarios populo ac Magistratibus conatus sit persuadere, ut Sacerdotum concubinæ in lævo humero rubram crucem gestare compellerentur. Cumque hæc narratione sibi mire placeret, rogabat quispiam, collaudata illius oratione, quo colore vellet esse crucem *Jacobitarum*, *Carmelitarum*, ac cæterorum? An placeret ut *Minoritarum* concubinæ gestarent crucem cineritii coloris, *Carmelitarum* candidi, *Jacobitarum* **C** nigri? Ibi abominatus homo religiosus omen, longa cruce se signavit. Tum alter, Nunquam efficies, inquit, quamlibet magna cruce, quin plurimi norint, quæ dedecora à vestris sodalibus aliquando designentur. Neque enim fieri secus potest, in tanta hominum ac nationum colluvie. Verum hæc, inquit, fortassis ob honorem Ordinis efferri fas non est. Id cum alter magnopere comprobasset, quærebat, an putaret & Sacerdotum esse Ordinem. Cum negare non posset, rogabat, cur existimaret horum commissæ seditiosis clamoribus apud populum elatranda? Sed ne longius ab instituto divagemur, eodem pallio tegunt crassissimam inscitiam suam, quo cætera vitæ dedecora. **D** Ubique falsam pietatem pro clypeo obtendunt, hanc mirificam quandam adsimulant, adeo quidem vafre ac veteratorie, ut non aliis modo, verum etiam sibiipsis astutissimi homines imponant, non quod ullo Religionis studio moveantur, quippe qui nusquam alibi quam hac una in re religiosi videri cupiunt, sed quod, ut *Fabius* inquit, sub magni nominis umbra delitescant. Nocentum est ista religio, furum, homicidarum, qui simulatque facinus aliquod designavere, tum demum ad aras ac templa solent confugere, ut servus ille apud *Plantum* sceleratissimus. At quo tandem consilio? an quod loci religione delectentur? Imo vero ut crucem effugiant, ut impune sint flagitiosi. Haud aliter nostri censores, cum cæteris in rebus & *Dionysii* sint & *Clodii*, quoties de bonis studiis agitur, tum demum *Numa* videri volunt, tum denique se Christianos esse meminerunt, tum demum Evangelicas sententias canere incipiunt, & res foedas speciosis vocabulis palliantes, zelo se, haud invidentia, dicunt moveri, nec odisse studia nostra, sed contemnere, id homine Christiano dignum ac pulchrum in primis. Apostolorum simplicem rusticitatem nobis proponunt. Singulare inter coelites præmium illos manere dicunt, qui disciplinas istas Ethnicas, ad ostentationem & superbiam inventas, Religionis amore possint pro nihilo ducere, rudem pietatem Superis esse gratissimam: quasi vero aut Superos rusticitas nostra quicquam delectet, quod **E** si est, cur non bruta in primis amplectimur? aut ad ullam vitæ administrationem utilis sit ignorantia, ac non potius insulissimum sit, ac plane dementis, rem pulcherrimam quam nec habeas, nec habere speres, in aliis contemnere. Errant vehementer, si cujusvis rei contentum laudi sibi duci volunt. Quid enim si *Thersites*, Græcorum ultimus, *Achillis* partam armis gloriam una cum ipsis armis, pro quibus *Ajaci* cum *Ulyssæ* certamen erat, dicat se homo ignavissimus contemnere, **F** non-

nonne universis cachinnum moverit? Quis enim non rideat, si limax equi velocitatem contemnat? si noctua aquilæ, si talpa capreæ rideat oculos? si psittaci colorem corvus despiciat? si asellus elephantis sensum nihili faciat? si stolidus ac fatuus, viri cordati prudentiam contemnat? nunquam laudem merebitur. Equidem operæ pretium puto barbaris, ne mihi perpetuo de suo contemptu gloriantur, contemnendi rationem ostendere.

QVAE RES CVM LAUDE CONTEMNANTVR,
ET QVAE SECVS.

SUNT enim in rebus humanis quædam, quæ mortalium animos insitiva quadam sui cupiditate sollicitant, siue quod honesta ac speciosa videantur, siue quod dulcia, siue alioquin utilia, cuius generis sunt, opes, claritas, dignitas, voluptas: ista quidem si habeamus, aut certe in proclivi sit ut potiari, eatenus duntaxat, quatenus à virtute avocent, contemnere, res est fortis proboque viro digna. Pari item cum laude tristitia ut dulcia contemni solent, ab his avelli posse, illa vero adine laudi est. *Lacedæmoniorum* institutum *Plato* minus probat, quod cum durissimos labores facile contemnerent, contra voluptates non perinde exercitati viderentur? at hi nostri *Catonæ*, ad utrumvis foemina quavis molliores, ad solas litteras contemnendas viros se præbent. Quodque magis rideas, contemnunt non modo res honestissimas, verum etiam alienas. *Ciceronianum* contemnunt eloquentiam, homines muris piscibus maturiores, *Chrysippi* contemnunt acumen, cum sint ipsi quovis pistillo retusiores. Poësim contemnunt profani, & (ut inquit *Plato*) longe à Musis alieni. Contemnunt veterum Theologorum politiam, quam assequi desperant, & si sperent, tum magis insaniant. O contemtorum stolidum pecus! dic quaeso mihi, quænam ista nova magnanimitas? Quod inauditum contemnendi genus? nummulum non potes contemnere, & de eruditionis contemptu gloriaris? Scorti molli suavido superaris *Hercules*, ducit te captivum puerilis voluptatula, rapit te quolibet assentatio, consternat conviciolum, & fortem te visum iri credis, si res majores etiam quam ut assequi queas, possis contemnere? Non libet superbire oratione comita, sed interrim pallio comito te venditas mulierculis: vis orationem jejunam ac squalidam, sed interim cucula distenta nitet. Abhorres à mentione puellarum in legendis Poëtis, at interim non abhorres à comprimendis uxoribus alienis, aut *Vestalibus* etiam virginibus. Non placet nitor in stylo, at non displicet in marsupio. Audi, magnifice contemtor, prius litteras discere, postea contemne: si quidem fortis videri studeas, prius habe quod contemnas, nisi forte & in isto te Apostolos imitari jactitas, quod in cupiditate relinquenda, non in modo rei virtutis laus consistat. Age, nihil inter sit inter opes & litteras, Apostoli rem mediocrem, & spem majorem contemnere, idque nulla invidentia, neque ipsi nudi aliis locupletibus invidebant. Vobis ne mediocris quidem est eruditio, quam possitis recte contemnere, summa desperatio, tum quod res sit in primis ardua, & infiniti laboris, tum quod vobis sint ingenia quovis plumbo inertiora. Postremo si recte contemstis, cur aliis invidetis? Si invidetis, profecto cupitis: si cupitis, cur non in eandem nobiscum arenam descenditis, & nobiscum potius felices esse curatis, quam nostra causa miseri? Certate, vincite, triumphate. Sed vident homines ignavissimi duris undique laboribus ac vigiliis septas litteras nostras, quas quidem si possent contemnere, non tam stolide de eruditionis contemptu sese jactarent. Ubi summam litteraturam mihi comparavero, tum demum incipiam cum laude contemnere, non quo minus utar, sed ne quid insolecam, efficiam ut cum omnes antecedam eruditione, anteponeam me nemini, ne stolidissimo quidem. Mediocribus conatibus candide favebo, victori gratulabor, non invidebo. Quanto major ero, tanto me geram sum-

A missus, quo plus sapiam, eo alienam inscitiam modestius feram, ipse ferens omnes dabo operam, ut ne cui sit ex me quod ferat. Cum studiosis eruditione, cum omnibus modestia, comitate, verecundia certabo. Ita me geram, ut hoc melior intelligar, quo sum doctior. Quanto magis alii me suspiciunt, tanto magis ipse me despiciam. Denique cum omnia scire curavero, ipse me scire tanquam nesciam. Ita demum cum laude contemserimus, si non alienam, sed nostram doctrinam contemnemus: sic non eruditio modo, verum etiam virtus ipsa contemnenda est, & post omnia contemptus etiam contemnendus. Sic contemnit *Augustinus* Ethnicas disciplinas, sed tum posteaquam principatum in his esset assequutus. Sic litteras *Ciceronianas* & *Platonicas* *Hieronymus*, ut nihilo minus & egregie teneat, & passim utatur. Sic *Basilium*, sic *Chrysostomum* Rhetorum ac Philosophorum ingenia neglexerunt, ut ex monumentis agnoscas eos hæc non ignorasse. Isti vero quamobrem tandem se contemnere gloriantur? An more vulpis illius quæ in Apologis est, quia frustra cupiunt? Illa enim asini testiculos tum demum coepit abominari, posteaquam sperare desit. O fœdum, inquit, cibum, nunquam esse potuissim! At istud, si fas est rebus sua dare nomina, mera invidia est, haud contemptus. An quia ut sunt molliculi, laboris asperitate deterrentur, sine quo nec ad virtutem, nec ad eruditionem cuiquam est aditus? At istud ignavi simulque maligni hominis esse, quis non videat? An tandem pro innata rusticitate, litterarum mundiciem oderunt? Ne id quidem Christiano pioque (ut isti dicunt) sed agresti, ac plane bruto animo dignum puto. Eja sit pudor tandem, cedant meliora conantibus. Sit satis istis, quod suam ignorantiam ignoscunt sibi, ne etiam ultro nobis obstrepant, ultro quos venerari debebant ac suspicere, despiciant: ac si ipsis nihil habetur prius ac dulcius somno & otio, sint aliis æquiores: nobis saltem tristes vigilias & insanos labores relinquunt, quandoquidem nos istorum delitiis nihil invidemus: quo majoris invidentiæ est, alienis uri laboribus.

ABSURDE REPREHENDI QUIPIAM NON OB ALIUD
NISI QUOD AB ETHNICIS INVENTVM.

HOC aceto perfusi, mirum est dictu, quanto clamore in nos irruant, Christianos esse negant, sed Ethnicos, sed idololatrias, & ipsi Ethnicos pestilentiores. An vero, inquit, is Christianus censendus qui disciplinis profanis, & ab impiis hominibus ad superbiam excogitatis, tantum operæ impertit, tantopere se oblectat. In his totus conquiescit, in his otium, in his negotium, in his solatium omne reponit? Et quis non videat, quantum sit sacrilegium, hominem, qui jam Christianæ militiæ nomen semel dederit, semel Christo imperatori sit & initiatus & inductoratus, ad hostes Dæmones transfugere, & cum idolorum cultoribus habere commercium? an non habet, inquit, qui in dicendo *Ciceronianum*, in carmine *Virgilianum* aut *Horatianum* se nominari gaudet, in Philosophia *Aristotelicum*, *Academicum*, *Stoicum*, *Epicureum*. Audistis *Chrysippum* enthymema. Audistis syllogismum cornutum. Videtis quam captiosis laqueis vos simplices irretire moliantur. Enimvero elleboro illo *Carneadeo* opus esse intelligo. Quid dicitis, *Ani-chrysippi*? continuo-ne malum & Christianis interdictum, quicquid ab Ethnicis profectum erit? Ita-ne nulla Gentilium inventa usurpare licebit, nisi protinus Christiani esse desinamus? Scilicet igitur per concionem vestros fabros admonendos censeo, ne posthac ferris, securibus, ascis, terebellis, ne cuneis, ne regulis, ne perpendiculis, ne posthac amussibus suis audeant uti. Ne rogaveris, quid ita? & artem hanc & artis arma *Dadalm* homo Ethnicus excogitavit. Quiescant fabri ferrarii, fabricam ferrariam invenere *Cyclopes* homines prodigiosi. *Ærariam* fabricam nemo excogitavit, hanc *Chulyses* monstrasse tradunt. Figulinam Co-

Corabus, ferientur figuli. Sutrinam *Boethus* quidam, nemo Christianus consuat calceum. Fulloniam *Niceas*, nemo sordes vestium eluat. Textoriam *Aegyptii*, redeamus ad ferarum pelles. Tinctoriam *Lydi*, nemo lanam ab ove detonsam, fuco adulteret. Metallum conflaturam *Cadmus Phœnix* invenit, frigeant officinae conflatorum. Nautis, si fieri possit, religionem injiciamus ne consuetis utantur armis. Aurigas admoneamus, ne *Erichthonium* imitentur. Pictores, cælatores, vitriarios, breviterque cæterum quantum est opificum, ne sese suosque posthac Ethnicis artibus contaminent, si queant alios quæstus excogitent, sin minus, esuriant, potiusquam Christiani esse desinant. Quid si & militibus, hominibus piis scrupulum injiciamus, ne clypeis, loriceis, galeis, gladiis, ocreis, cristis, arcubus, sagittis, lanceis, hastis utantur? hæc omnia ab impiis reperta perhibent. Verum quis feret puellis *Minerva* studium simul & arma eripi, pensa, colos, fufos, radios, telas, quorum nihil est à Christianis inventum? Jam & agricolatoribus, vel cum vitæ periculo ferias indicendas video: aratrum *Osiridis* inventum est: nemo posthac ausit terram invertere, inversam ferere, satam metere, horum *Saturnum* auctorem ferunt. Nemo vitem coluerit, id enim à *Libero* excogitatum. Vinum merum nemo bibit, ne aqua quidem dilutum, monstravit hoc *Staphylus*. *Ægroti* Medicos non advocent, Medicina *Apollinis* inventum est. Et hos quidem non impios modo homines, verum etiam cacodæmones fuisse vulgus credit. Vobis igitur Dæmonum inventis uti licet, nobis studioforum hominum litteris uti non licebit? Atqui nihil pudet, ne istos quidem qui & Dialectici & Theologi videri volunt, studiosis hæc objicere, quæ si in pagis apud fossiores messioresque audeant disputare, moriar ni rustici ipsi ligonibus & falcibus eos conficiant. Si Gentilium inventis uti vetamur, quid tandem, obsecro, in agris, in urbibus, in templis, in ædibus, in officinis, domi, belli, privatim aut publice relinquatur? adeo Christiani nihil habemus ab Ethnicis non traditum. Quod scribimus, quod utcumque Latine loquimur ab Ethnicis accepimus: ab illis reperti characteres, ab iisdem orationis usus inventus. Ego-ne, inquiunt, damnatorum hominum libros in manu, in sinu habeo, lectitabo, venerabor? Ardet apud inferos *Virgilius*, & ejus Poemata cantat Christianus? quæ si non & multi Christiani illic ardeant, quorum si qua bene scripta supersunt, nemo tamen idcirco respicienda putet. Sed quis istam judicandi petulantiam ferat, ut tanquam virga *Mercuriali* quos velint ad inferos demittant, quos velint ad superos evocent? Non hic ingrediar rixosam illam disceptationem de Ethnicis, quæ ne mulieribus quidem sit digna, non est nostrum de Ethnicorum damnatione disputare, eorum, inquam, qui fidem nostram præcesserunt. Tum si conjecturas sequi velimus, facile convicero aut illos viros ex Ethnicis, aut omnino nullos salvos esse: quam bene præceperint, non quam recte vixerint laboramus. Hypocritas Magistratus, quorum vitam condemnat ipse qui novit, audiri tamen jubet. *Origenis* libros, in multis hæreseos damnatos, ad eruditionis fructum Christiana legit Ecclesia, & eorum divina scripta fugimus, de quorum moribus sine summa temeritate judicari non possit. Imo ut melius dicam, de quibus in bonam partem cum laude, in malum non sine maximo vitio quisquam judicet. Apage, inquiunt, ego me *Ciceronianum* aut *Platonicum* appellari feram, qui semel Christianus dici constitui? Quid ni monstrum hominis? Si te, quod *Sardanapali* perditam mollitiem imitaris, recte *Sardanapalicum* dicimus, aut quod assentator es, *Gnathonicum*, aut potius, ut es stolidè gloriosus, *Thraconicum* appellamus, cur alium *Ciceronis* linguam imitantem, *Ciceronianum* pudeat denominari, aut *Vingilianum*, si quid illius queam æmulari? Tu tibi barbaras istas appellationes adsciscas, teque vel *Alberistam*, vel *Thomistam*, vel *Scotistam*, vel *Ocasistam*, vel

A *Durandistam* vocari gaudeas, dummodo à Christianis denomineris. Ego me à quovis Ethnico denominari patiar, dummodo doctissimo, dummodo facundissimo: nec me hujus professionis poenitebit, modo me præstantiora doceat Ethnicus, quam Christianus. Sed ut rem aliquando finiamus, nisi adversarios nostros talpis cæciores sua redderet invidentia, certe viderent quod vel cæco apparet, viderent in rebus, ab Ethnicis inventis, aliquod inesse discrimen, alias esse inutiles, dubias, pestíferas: alias perutiles, salutares, imo necessarias. Mala illis relinquamus, bona vero quid ni nobis usurpemus? hoc demum est homine Christiano, homine prudente, homine studio dignum. At nos, si Superis placet, præpostere agimus, Ethnicorum vitia, libidinem, avaritiam, ambitionem, superstitionem passim imitamur, imo vincimus: at eruditionem, quam vel unam imitari par erat, unam adspernamur, stultius-ne, an superbius, non dum satis scio: nam si res mediocri usui futuras, ab illis ad nos traduximus, idque citra culpam, quid impedit quo secius idem de illorum artibus faciamus? quibus, si quid *Hieronymo* credimus, nihil est in rebus mortalium aut utilius, aut præstantius.

DIVINO CONSILIO DISCIPLINAS AB ETHNICIS EXPOLITAS, VT NOS VTEREMVR, NON VT CONTEMNEREMVS.

C QVINIMO admirabilem rerum ordinem & harmoniam quam vocant paulo penitus introspectanti, videri mihi prorsus solet, nec mihi adeo soli, visum est idem & plerisque gravissimis Auctoribus, non sine divino consilio disciplinarum inveniendarum negotium Ethnicis datum esse. Immortalis enim ille rerum moderator, ut est ipsa sapientia, ratione summa constituit universa, pulcherrima quadam vicissitudine distinguit, aptissimo ordine digerit, ut omnibus omnia miro quodam modo respondeant, nec quicquam in tam immensa rerum varietate ferri temerè finit. Hic aureo illi seculo, quo nasci decreverat, voluit ut omnes & anteaetæ & sequentæ servirent ætates, ad hujus unius felicitatem decusque cumulandum quæcunque in rerum natura essent, referri placuit: quod ipsum se perfecturum pollicebatur: *Cum exaltatus*, inquiens, *fuero à terra, omnia traham ad me ipsum*. Ubi mihi aptissime *trahendi* vocabulo videtur usus, ut intelligas omnia, vel inimica, vel Ethnica, vel alioquin aliena, etiamsi non sequantur, ad *Christi* cultum invita trahi debere. Et ubi est illa rerum harmonia, qua fit divo *Augustino*, ut ne mala quidem otiose creata videantur? Quorsum ab ipsis Mundi rudimentis tot figuræ, tot prodigia, tot mysteria spectabant? nempe ad seculum Christianum. Quid deinde tota Lex *Mosaica*, tot ritus, tot ceremoniæ, tot sacrorum genera, tot promissa, tot oracula? nonne *Paulo* teste, hæc omnia figuræ contingebant illis? Jam ut Imperiorum translationes præteream, quorsum pertinuit tanta mole *Romanam* condere gentem, tantis cladibus, tot tam cruentis victoriis, *Urbi rerum Domina universum subigere Orbem*? nonne divino prorsus consilio? nimirum ut jam nata Christiana Religio, facilius in singulas terrarum partes dimanaret, si ab eodem capite tanquam in membra diffunderetur. Age nunc, qua mente tandem Orbem prope totum, tam vesanis, tam pudendis Religionibus sivit irretiri? Nimirum ut una exorta, universas summa cum gloria everteret. Adeo nihil sine dimicatione fit egregium. Artes studiosa *Græcia* reperit, cum qua deinde *Latium* certamine suscepto, bellicis quidem rebus superavit: at litterarum dicendique laudibus propemodum æquavit. Aliis rerum latentes causas rimari curæ fuit, alii *Promethæi* vinculis alligati, coelestium ignium vagos recursus observarunt. Fuerunt qui Divinitatis arcana tentaverunt, hic differendi, ille dicendi rationem invenit: nonnulli mortalium mores doctissime depinxerunt, quibusdam rerum gestarum memoriam ad posteros transmittere studio fuit. Jam

Jam vero in Legibus, in Philosophia, quantus sudor Antiquis fuit? Quorsum tandem hæc omnia? num ut nos exorti contemneremus? an potius ut optima Religio pulcherrimis studiis tum honestaretur, tum fulciretur? Omnia Ethnicorum fortiter facta, scite dicta, ingeniose cogitata, industrie tradita, suæ Reipublicæ præparaverat *Christus*. Ille ministraverat ingenium, ille quærendi ardorem adjecerat, nec alio auctore quæsitâ inveniebant. Hanc artium frugem illorum ætastulit, non tam sibi quam nobis: siquidem ut non quævis Regio suppeditat omnia, nec omnis fert omnia tellus, ut inquit *Maro*, ita seculis suæ quibusque dotes distributæ mihi videntur. In summo bono quærendo plerique Philosophorum & ætatem & ingenium triverunt; sed id, quod erat vere summum & præstantissimum, suæ *Christus* ætati servavit, non ita tamen, ut cæteras inutiles, ac sine fruge actas voluerit: id quod oculis quoque testibus videmus & corporeis in rebus diligenter cavisse naturam, ne qua portio temporis inutilis effluat. En arbores (admoneor enim ad spectu ipso ab his exemplum petere) primo jam vere frondibus alendis succum suppeditant. Nunc videtis additi frondibus flores quantum voluptatis nobis spectantibus edant. Accedente ætate, hi ipsi flosculi paulatim in pomi carnem turgescunt: autumnio mitibus malis stabunt arbores gravidæ, quæ simulatque posuerint, rursus id intervalli, quod ex autumnio in hyemem superest, sub futuram ætatem novis creandis fursulis datur. Hyems ne ipsa quidem otiosa, alterna quiete rerum vires reficit: idem cœlestium orbium discursus ille, tam varie temperatus efficit. Summa in rebus discordia, sed qua nihil concordius. Eodem feruntur & singula & universa, eodem spectant, ad unum quiddam tendunt. Optimus igitur ille moderator *Christus* cum suo seculo summi boni cognitionem peculiariter destinasset, proximis ante seculis id tribuendum putavit, quod ad summum bonum proxime accederet, summam videlicet eruditionem. Quid enim secundum virtutem potest homini præstabilius contingere scientia? qua quidem in re Deus Christianorum sive ignaviæ, sive mavis otio consultum voluit, ut qui essemus aliunde occupandi, bonam laboris partem adimeret. Non paulo enim proclivius est, rem jam ad unguem expolitam perdiscere, quam invenire. Quod nisi illi litterarum segetem sevissem, nobis fortassis nihil esset quod mereremur: quid enim ipsi reperissemus, qui illorum inventis non modo nihil unquam adjecimus, verum detrivimus permulta, perturbavimus omnia? Quo turpius ingrati sumus, imo invidi, qui res summo usui futuras, ne gratis quidem oblatas accipere velimus, cum istis magno constiterint: nec munus modo pulcherrimum recusamus, verum etiam auctorem muneris, pro gratia quam debebamus, summa contumelia afficimus.

HOMINES IGNORANTIA POTIVS QVAM ERUDITIONE INSOLENTIORES FIERI.

HIC ego, perdocte tu quidem, inquam, & vere, *Batte*: at vix crediderim ullos esse tam omnis humanæ rationis expertes, ut universam litteraturam à Religione segregandam putent, modo sit Christiana. *BATTVS*: Quasi vero, inquit *Battus*, ulla sit eruditio Christiana, quæ non eadem sit ineruditissima, loquor autem non de mysteriis nostræ Religionis, sed de disciplinis repertis. Quid enim, si vera fateri velimus, post Ethnicos illos novi à nobis repertum, quod non idem sit indoctum? Quid autem inveniamus bene, qui aliorum inventa tam male tuemur? Ego igitur nullam esse eruditionem puto, nisi quæ sit secularis (sic enim appellant antiquam) aut certe seculari litteratura condita & instructa: eam (si perversa & impia absit opinio) Christianam etiam patiar appellari, quanquam non paucos adeo stolidos religiosos comperio, ut ne Christianam quidem istam, id est, Ecclesiasticam multi faciant: Quid enim, inquiunt, si non sumus Theolo-

gi, si Christum bene scis, satis est, si cætera nescis. Non doctis, sed innocentibus promissa est immortalitas. Num idcirco damnabor, si divi *Pauli* scripta parum sublimiter intelligam? Quid si *Hieronymianam* dictionem non capiam? quid si *Augustini* & *Ambrosii* scripta ne legerim quidem? quid si ne Evangelium quidem intelligam? stolidè, imo quid si ne teipsum intelligas, quid si camelus sis, non homo? Confide, etiam pecora cœlum obtinebunt. Hominum mehercule genus non modo stolidissimum, verum etiam impium. Atque utinam isti Christum bene scirent, qui se gloriantur nihil scire litterarum! At sæpe fit, ut qui in litteris simplices haberi volunt, in rebus mundanis sint astutissimi nebulones, sed cum his mihi interim res non est. Eo hunc sermonem interjeci, ne miraremini si hujusmodi nostram illam, quam descripsimus, eruditionem exsecrentur, qui Evangelia quoque contemnunt. Verum ut modo dicebam, cum his mihi res non est in præsentia: de his loquor, qui Ecclesiastice docti videri cupiunt, & tamen ab omni seculari disciplina tanquam *Judæi* ab immundis abstinent, illud interim *Paulinum* obliti, omnia munda esse mundis. Horum ego eruditionem ita exiguum video, ut nullam esse judicem & quavis ruditate pejorem. Hi vero omnem nostram doctrinam ut malam, ut Ethnicam, ut impiam abominantur: quod ipsi sciunt, id non humano studio, sed tanquam cœlitus accepisse videri volunt. Jam etiam vulgo dici audio, ut quisque litteratissimus sit, ita nequissimum esse. Quæ quidem contumelia non magis ad Rhetoricos & Poeticos, quam ad Theologos, ad Jureconsultos, ad Dialecticos, ad cæteros item studiosos attinet, dignum quod ab omnibus confutetur. Si mala est eruditio, utrum tandem per se mala est, an per aliud? Si per aliud, cur simpliciter eruditionem reprehendimus? Si per se, cur igitur judicio gravissimorum Auctorum in numero bonorum honestorum ponitur? cur opibus anteponitur, quæ per se malæ non sunt? Adde quod veritas nulla per se mala esse potest, disciplinæ liberales cum sint veritates, bonæ sint necesse est. Quod si per se bona scientia, mala est ignorantia: si mala, igitur fugienda, quanquam si naturam audiamus, quis est qui non malit esse scientissimus, quam ignorantissimus? Hic nobis Dialectici incipiunt esse barbari: non reprehendimus, inquiunt, simpliciter eruditionem, sed quod astutos efficiat, elatos, intractabiles, insolentes, fastidiosos. Quid enim aliud petitis, inquiunt, quam vulgus effugere, eminere inter cæteros, prædicari, celebrari, nos nostrique similes pro pecudibus ducere? Audistis quid istos religiosulos mordeat, contemni nolunt: imperare & ducere, non parere neque duci volunt, & ita demum publicæ paci consultum putant, si nemo exstiterit, qui possit aliorum inscitiam emendare. Intelligis, ut arbitror, eruditionis calumniam non aliunde quam à superbia proficisci. Iniquissimum autem fuerit si lippus Solem accuset, cujus luce offenditur. *Scientia*, inquiunt, *inflatur*, *caritas adificatur*. Utrum igitur insolentia, scientiæ, an nostrum est vitium? Non audebunt, ut opinor, eruditionis dicere, alioquin nemo unquam fuisset eruditus, nisi idem insolens: & quo quisque evaderet doctior, eo superior redderetur. At istud præterquam quod absurdum est dictu, perquam contumeliosum etiam videri potest. In quos? In *Augustinum*, in *Hieronymum*, in plerisque alios, quos quia doctissimi fuerint, nefas sit ob id eos superbiæ insimulare. At, inquires, de profana eruditione ago. Et quidem nos accipimus, nempe qualem in his, quos modo dixi, Religionis Christianæ principibus & miramur & veneramur, tuæ dissimillimam, qui Ecclesiasticam doctrinam profiteris. Quid quæris? quod si nostropote, non rerum vitio insolescimus, utrum animus erit castigandus, an res sine causa accusandæ? Nonne modestius faceres tu modestiæ præceptor, si ingenue tuam inscitiam fatearis, ac non optimis rebus calumniam struas, quo tuo vitio patrocineris? nunc ad omnia rudis, ad hanc calumniam

Tom. IX. Q q q q di-

disertus es. Attamen, inquis, insolentiae materiam ministrat eruditio secularis. Quis negat? At istam quidem materiam uadecunque licebit sumere vel ab optimis sanctissimisque rebus. Idcirco-ne protinus res incusandae, an tu potius qui rebus optimis abutere pessimus? Animus per se insolens, exserendi sui undelibet occasionem arripit. Pecunia quot vitiorum genera ministrat? nemo tamen hanc ut malam accusat, sed male utentium animus reprehenditur. Quid erit tandem tam bonum, quod non aliquando mali occasionem ministrat? Non jejunium, non eleemosyna, non castitas, non virtus ipsa. Superbiunt Philosophi, sibi placent Poetae. Eho tu, nulli superbiunt Theologi? An in ullo genere supercilium arrogantius? Quis tamen audeat sanctissimam Theologiam in crimen vocare? Superbiunt hac permulti, sed suo non Theologiae vitio. Nulli-ne sperbiunt illitterati? Quid istos insolentiores facit? Nempe ipsa imperitia. Quid igitur facerent, si litteras didicissent?

IGNORANTIAM ESSE SUPERBIAE MATREM,
ERUDITIONEM CONTRA MODESTIAM
PARERE.

QV ANQVAM quid minus verum dici potest quam homines litteratura astutos, elatos, & fastidiosos fieri? Si astutiam prudentiam appellant, nihil pugno, cum & in Evangelico consilio serpentum astutiam imitari jubeamur. De fastidio vero, cui non absurdum videatur? Quis igitur saxeos illos & agrestes homines ad humaniorem vitam, ad mansuetius ingenium, ad mores modestiores adduxit? nonne litterae? Hae fingunt animum nostrum, affectus mitigant, frangunt indomitos impetus, molliunt, & ingenium non sinunt esse ferox. An vero hoc illi fastidium appellant, quod ipsorum barbariem non miramur, quod imperitissimorum hominum nugis delectari non possumus, quod stercorea pro gemmis non amplectimur? Utrum hoc fastidiosus est hominis, an sani potius, & ab optimis pessima discernentis? De modestia vero idem ego sensi, quod divum Hieronymum ex Graeci cujusdam sententia, & recte sensisse, & eleganter scripisse video, imperitiam adducere confidentiam, scientiae vero timorem esse comitem. Quod idem Quintilianum probe vidisse intelligo: *Quo quisque, inquit, ingenio minus valet, eo magis attollere se ac dilatare conatur.* Videmus enim permultos, priusquam, quid sciant aut nesciant, satis cognitum habeant, jam sibi consummate doctos videri. Hi postquam & sibi persuaserunt, & dementia sua nonnullam apud vulgus eruditionis opinionem sunt aucupati, & sibi non parum tribuant, & alios fastidiant necesse est. Docent audacter quae nesciunt, scribunt, orant, interpretantur, nihil non tentant, nihil non audent, suis applausoribus freti, eruditorum, tum iudicia, tum paucitatem contemnunt, pestilens hominum genus, & sua mente suaque stoliditate dignum. GVILHELMVS: Dabis veniam vel ex pacto, Basse, si disputationis tuae cursum paucis remorabor. Aut ego fallor, Basse, aut diversa & inter se pugnantia loqueris. Ais enim istos sibi placere, & fastidire meliores, eo quod sibi docti videantur: at istud ipsum est argumentum, eruditionem adducere superbiam. Quanam enim alia re sibi placent isti quam scientia etiam tenui, & prope nulla? BATTVS: Recte nulla. Inscitia sua superbiunt isti, haud eruditione: adfert enim illa peritiae persuasio plane confidentiam quandam, quae ipsa summa est imperitia. Recte enim Socrates dixit, *nullam inscitiam esse maiorem, quam qua quis se credit scire quod nescit.* Quod si vere docti essent, ut sibi videntur, jam alios mirari, sibi minus inciperent placere. Nil mirum est si venti plurimum concipiant, qui sunt inanes. Solida virtus seipsa contenta est, suo se pretio, non aliorum opinione metitur. Isti igitur si doctiores essent, essent & modestiores. Quod nolim mihi credatis, nisi ipsi in nobis idem experimur. Quid enim hoc aliud est, quod in initio studiorum nostrorum, ubi discipuli-

nas vix à limine, ut dici solet, salutavimus, statim efferimur, & jam tum in ipsis rudimentis magis nobis placemus, quam ubi jam multo usu, multarum rerum certam scientiam comparaverimus, juvenum more qui quo minus habent prudentiae, plus habent animi. Unde id? Profecto quia nondum hoc ipsum scimus, quam multa nesciamus, quanquam haec inanitas non temere nobis à natura insita videri potest, ut haec falsa gloria excitati, ad summos labores capeffendos provocemur. Alioqui quis tantas tamque diuturnas vigilias adiret, si nihil magni sibi promitteret? Neque in hac re plane cum Stoicis sentio, qui univeros affectus non supervacaneos modo, sed & perniciosos arbitrantur. Mihi ad virtutem tendentibus animis, tanquam paedagogi quidam videntur adhibiti. Haec igitur fiducia gloriaque, si modo non sit immodica, in titronibus quidem non prorsus videtur inutilis, eo quod calcar & stimulum quendam ingenii nostris subiciat, nam freno vix invenias qui indigeant: At eandem gloriam iidem, ubi saniores sumus effecti, & ridemus ipsi, & damnamus. De me fateor: equidem cum puer essem, probe sciulus eram, & mihi placebam, cum haec studia vix dum summis, ut ajunt, labiis degustassem. Nunc post tantum aetatis, accedo enim ad annum undetrigesimum, in dies mihi magis magisque displiceo, & Socrasium illud amplector, *Hunc unum scio, quod nihil scio.* Tum mihi videbar arcem tenere summam, nunc me ne vestibulum quidem adhuc praeteriisse puto, ac juxta Graecorum proverbium, ne in apiis quidem consistere. Tum me nihil exactum, perpolitum, absolutum delectabat, nunc prope nihil non miror. Tum quovis ultro provocabam, nunc Milium senescentem imitor, minus audeo, trepido magis: ex quo facile conjicio, ubi copiosior etiam, quam quae nunc est, eruditio accesserit, minus etiam mea mihi placitura. Quod si mihi evenit homini ventosiore ingenio nato (est enim apud familiares simpliciter fatendum) quid aliis meliore mente praeditis accedere putatis? Tum GVILHELMVS: Adstipulor, inquit, ista in re tibi, Jacobo: istuc enim ipsum, quod tu doctissime disservisti, in me ipso & agnosco, & fateor, nec in paucis animadverti. Maturefcunt eruditione ingenia, reddunturque tum molliora, tum mitiora. BATTVS: Ita prorsus, ait Battus, cujus rei nusquam non copiosissima exempla offerunt sese, siue nostra, siue Veterum secula respiciamus. Quid enim dici potest, aut cogitari superbius, quam summa confidentia docere alios, quod ipse nescias? Quod isti nostri Antacademici passim faciunt, qui cum nihil sciant, nihil non praecipunt. Ita me Deus amet, ad vomitum usque nauleo, quoties quorundam delitias, & stultam gloriam ex Operum inscriptionibus colligo. Qui cum nihil nisi meram barbariem evomuerint, audite quae lo quam splendidis titulis suas nugae adornent, ut facile intelligas quam delicate simii isti suos catulos adament. Alius quod somniavit *Gemmulam*, alius *Margaritam* appellat, hic *Floresum*, ille *Rosarium* inscripsit, at in medio, à bone Deus, ut nihil nisi carduos & lollum invenias! Est qui *Speculum Operi* suo nomen dedit, est qui omnium errorum sylvam, *Catholicon* ausus est appellare. Ineptius etiam quidam *Adamantreptum*, velut haustum lactis gallinacei pollicens. Sunt qui *Summas* & *Summarum* *Summus* appellent, quasi lectori non sit alius Scriptor requirendus, ubi tales sit nactus lacunas. An non eandem insolentiam deprehendas in Auctorum titulis, quos ideo magnificos illis tribuunt, ut ipsi praclarum aliquid ac supra hominem profiteri videantur? *Basilium*, *Origenem*, *Chrysostomum*, & his consimiles viros, aut non citant, aut contemtim citant, veluti censores: verum cum crepant illos suos Doctores sanctos, Doctores irrefragabiles, Doctores subtilissimos, Doctores seraphicos, tum sibi videntur adferre nescio quid, cui cedere debeat etiam majestas Evangelica. Quod si in antiquis & eruditis has inscriptionum delitias docti non tulerunt, quis in his

barbaris ferat, qui ad contaminandas litteras geniti videri possint? Quis non, ut est in proverbio, suspendio trabem eligat, ubi videt huiusmodi voluminibus referatas passim Bibliothecas, perstrepere Ludos? Ex his contexti conciones Ecclesiasticas, ex his colligi dogmata, quibus gubernetur Orbis, ex his nos censeri Christianos, aut secus? Adde quod in tradendo nusquam hærent, nihil addubitant, omnia constant, omnia præcipiunt? Credas eos non docere, sed leges præscribere. En modestiam quam secum addert supina ignorantia! quanto satius erat Academicorum verecundiam imitari, ad quos eum isti ne componendi quidem fuerant, nihil tamen scire professi, omnibus de rebus pudenter disputare, quam confidenter affirmare maluerunt. Nec me fugit, esse qui hoc Philosophorum genus parum probent, mihi vel omnibus antefendum videtur, cur videatur alias fortasse. Jam si prisca repetimus, quid tam absuit ab insolentia, quam *Socratis* doctum pariter ac facundum ingenium, quem nunquam puduit undecunque doceri, ne jam senem quidem. Non sibi turpe duxit Rhetoricen, virilem utique disciplinam, à *Socrate* doceri. Idem jam grandis natu, fidibus operam dedisse legitur, præceptore, nisi fallor, *Cono*: præterea vox illa jam nobilis, *Hoc unum scio, quod nescio*, utrum, quælo, sibi placens, an modestissimi potius hominis videtur. Hac modestia promeruit, ut solus ab *Apolline* sapiens iudicaretur, quod cum alii sibi ea viderentur scire, quæ nescirent, hic tanto esset cæteris verecundior, quanto sapientior. Id quod illius apud *Platonem* disputationes facile indicant, in quibus omnibus apparet studiosi quidem & acuti, sed inquirentis potius, quam præcipientis oratio. Et o utinam nostri temporis Philosophastri, qui nobis factum obijciunt, hujus omnis Philosophiæ parentis verecundiam, quam *Gorgia* promptam garrulitatem mallent imitari, qui cum ne suam quidem ipsorum vocem intelligant, magna fiducia quavis de re pronuntiant, probant, damnant, præcipiunt, præscribunt: sed aliorum exempla prosequamur. An fuit quicquam uno *Pythagora* vel acutius, vel doctius? Hic certe superiores Philosophos quam eruditione vicit, tam modestia superavit. Qui cum ante id temporis *Sophi*, id est, *sapientes*, soliti essent appellari, ipse primus nominis arrogantiam recusavit, & se *Philosophum*, id est, *sapientia studiosum*, quam *sapientem* dici maluit. *Platonem* nonnulli ob ingenii divinam quandam sublimitatem factus infimularunt: at in hoc ipso, quanta modestia? Ubi omnem præceptoris disciplinam ad plenum hausisset, perinde ac si nihil actum, quot maria, quot terras emensus legitur: dum ubique quærit quod discat. Qui *Athenis magister fuerat*, & *potens*, (*Hieronymianis* enim verbis libenter utimur) *cujusque doctrinas Academia gymnasia personabant*, sit denno peregrinus atque discipulus, malens aliena verecunde discere, quam sua impudenter ingerere. Quid de *Solone* & *Herodesio* loquar, quos jam natu grandes, omnes Orbis angulos pervagatos videmus, laboriosa utique peregrinatione, tanquam impigros sapien-
tiae mercatores. *Theophrastus* Philosophorum facile præcipuus, moriens, cervis & cornicibus invidisse legitur, quibus natura vitam tam diuturnam tribuisset, homini tam exiguum. Et qui omnium opinione consummatam sapientiam tenere putabatur, is se tum querebatur extinguere, cum jam quid esset sapere, videre cœpisset. Et unde in tantis ingeniis tanta modestia, ab imperitia-ne, ut isti dicunt, an à doctrina quadam singulari? Quis jam *Virgilio* palmam inter Poetas invidet? An non hujus modestia factum est, ut dum in vivis ageret multis indoctoribus inferior haberetur? Idem à *Philisco*, mediocri Oratore, convitiis salibusque agitata, ab infusso *Perone* famosis etiam verbis impetitus, à *Cicerone* summo Oratore laudatus, pari modestia, & illius scommata, & hujus laudes tulit. Quid autem de Ecclesiasticis commemorem? quorum longe princeps *Hieronymus*, incredibili discendi aviditate, quem tandem præceptorem rogavit? Num Judæum?

num Hæreticum? num Latinum? num Græcum? num Hebræum? Adeo vir doctissimus discere, quam docere putavit pulchrius. *Augustinus* quid eruditius? at quid eodem modestius? qui jam multorum annorum Episcopus & Doctor, non solum se vel ab anniculo Episcopo doceri paratum faretur, verum nec ipsum errata sua fateri puduit, & scriptorum suorum tanquam palinodiam canere. Quis hanc modestiam è nostri temporis criticis unquam est imitatus? An sunt *Augustino* vel cautiores vel doctiores? An non potius quanto indoctiores, tanto arrogantiores? qui quicquid scripserint, hoc ipso verum videri volunt quod scripserint, pro cœlestibus oraculis sua somnia recipi volunt. De parum doctis hæc loquor, nam egregie doctum neminem adhuc reperi, quin in eodem singularem modestiam agnoverim. Superbus igitur & arrogans, indoctus vocabitur, juxta sapientis Hebræi sententiam, haud doctus: & sapientior sibi stultus videtur septem viris loquentibus sententias. Cave igitur tu quisquis es, qui mihi vultu religioso immodestiam objicis, ne ista ipsa tua modestia, tumma sit immodestia. Nam quælo te per Musas, uter superbior, is-ne, qui dives invitat ad opum suarum communionem, an tu, qui mendicitate tua superbus ob hoc ipsum tibi videre Regulus, quod nihil habeas? Is-ne, qui doctrina utitur ad Christi gloriam, an tu, qui cum proximi contumelia contemnis alienam doctrinam, ne apud idiotas, in quo theatro te venditas, parum semideus habearis? Postremo fac utrumque placere sibi, uter arrogantior, qui sua effertur eruditione, an tu, qui tua incititia tibi insolentissime places? Ille nulli obstreperit, si quis nolit meliora discere: tu cœlum terræ mites, si quis ausit docere, quod tu cum tuis sodalibus non didiceris. Huic animos facit sua facundia: tibi cristas majores addit infantia. Uter superbior? Ille per omnes disciplinas obambulat, ut vere doctus esse possit, tu vix gustata Grammatica, eaque misera, vix gustatis tribus syllogismis, ad hæc quæstionibus aliquot *Thomisticis* aut *Scoticis*, repente profilis in theatrum, paratus cum quovis, quavis de re dimicare. Et homo verecundus aliis exprobras arrogantiam? Verum ego dum de immodestia disputo, modestiæ sum oblitus: alius enim in re clarissima disputationem repetisse me video. Sed ut finiam, ego sic mihi persuasi, si quem arrogantem & sibi placentem videro, eum perdoctum esse non credam. Itaque quod isti superbiam adducere putant, id mihi, ne superbiamus, solum remedio videtur esse.

ILLUD PAULI, scientia inflat, QUOMODO ACCIPIENDVM.

VERVM instant interim suo more, & illud *Paulinum* constanter ingerunt, *Scientia inflat, caritas edificat*. Non mentitur, inquiunt, Apostolus, inflat scientia. Nemo negat, sed inflat & incititia. Quid dicitis o Theologi, & iidem inciti? ita-ne nihil plus una sententia è *Paulo* decerpistis, non venit in mentem, eundem alio in loco dicere, *est imperitum sermone, non tamen scientia*? Non audistis gloriantem, quod ad pedes *Gamalielis* Legem didicerit? non libros in membrana scriptos sibi postulantem? Quid ita *Paulo* in mentem incidit, ut cum fuerit vel unus inter Apostolos omnium rerum scientissimus, tum sæpius nos ad sui imitationem provocarit, hoc uno in loco voluerit à scientia deterrere? Quid autem est caritas spoliata scientia? nempe navis sine clavo. Quis unquam amavit quod nesciret? denique quorsum unquam fuit utilis ignorantia? Neque mentitus est *Paulus*, sed parum intellectus, cujus quidem mentem ita demum accipiemus, si & priora, & consequentia cum mediis conferamus. Age, Theologum interim *Basilius* agat: Mota erat divo *Paulo* de idolothytis quæstio, à quorum esu Christiani nonnulli infirmitate quadam conscientia sese continebant: Alii peritiores, qui intelligerent idolothytum nihil esse, & mundis nihil esse.

Tom. IX. Qq qq q 2 im-

immundum, sine discrimine vefcebantur. Et recte quidem illi sentiebant, sed interim superstitionior & infirmior quispiam eorum offendeatur firmitate. Hinc inter fratres seditio. Respondit *Paulus*: quantum ad nostram ipsorum conscientiam attinet, nihil referre, utrum de idolis immolato, an non immolato vescamur, interesse tamen fraternæ caritatis. Offendi enim fratrem infirmorem, qui nondum idolothytum queat contemnere, aliena conscientia, cum videat fratrem in idolio regumbentem; eoque satius censeret Apostolus hac in re fraternæ infirmitati obsecundare, quam fratre neglecto, nostra uti scientia, gratiorem esse Superis morigeram caritatem, quam superbam & contumacem scientiam. Huiusmodi enim inflare scientiam, si fratrem prudens offendas: at caritatem ædificare, si sine tuo detrimento fratris infirmitati concedas. Ut ne dicam interrim quod ea res fuerit illorum temporum peculiaris. Altius à majoribus infederat superstitio, quam ut subito posset revelli, & ad confirmandam Evangelii doctrinam, omni obsequio erat opus. Postremo materia offendiculi reperta erat, non à nobis ministrata. Hic Christianæ caritatis erat, ad tempus obsequi fratris infirmitati, sed hac spe ut post resipisceret. Quid hæc ad nos? quid ad Philosophiam? quid ad Oratorium, aut Poeticam? sed tamen si libet ad liberaliorem eruditionem torqueamus, quandoquidem didicere quidvis arcanæ literæ pati. Quantumlibet inflexeris, *Paulus* non vult scientiam esse nullam, sed incomitabilem esse non vult, nempe sine caritate. Quod si alterutra sit cendum, tolerabilius esse scientiam, quam caritate privari, cui interpretamento divus adstipulatur *Augustinus*. Per se, inquit, inutilis est scientia, cum caritate utilis. Quis enim tam demens, ut argentum rejiciat, quod aurum pretiosius esse cognoverit? Num ideo saxa nullum habent usum, quod gemmæ sint præstantiores? Num idcirco non optima quædam res est scientia, si melior sit caritas? Nam alio quodam in loco, ubi caritatis præana *Paulus* decantat, scientiam inter præcipua charismata ponit, puta prophetiam, fidem, miraculorum gestionem, Linguarum dotem, atque id genus alia. Num factorus, si scientiam tanquam pestiferam fugiendam judicasset? Atqui, cur igitur inflare dixit scientiam? inquit. Cur ipse fuit scientissimus, nam continuo infatissimus? Periculum ostendere voluit, quo cautiore redderet, non ut deterret: tutior est caritas, necessaria quidem scientia, sed periculi nonnihil habens, ut quæ possit esse perniciofa, ita si caritati repugnet. Æquius erat indoctiorem scienti concedere & parere, at tunc ultro imperito concedit doctior. Quid tu cum tua caritate tibi places? quid scientiam calumniaris? Hujus caritas laudatur, qui te scientia præcedit, non tua. Nam quantum quidem in te fuit, tua ignorantia jam caritatem exstinxerat, qui credebas esse aliquid, quod nihil erat, nisi hujus scientia tue stultitiæ ultro concessisset: toleraris, non præferis. Nunc uter vestrum est infatior, tu qui imperitus, doctiori reculas obtemperare, an hic, qui tam indulgentes indoctiori concedit, doctior? An vero semper imperitis concedendum? Minime, sed in his duntaxat, in quibus neque nisi violata caritate obfisti potest, & indulgentia ea nihil incommodi videtur altatura. Non igitur deteritos à scientia *Paulus* voluit, ad quam nos suo provocavit exemplo, verum ne imprudentes in periculum incideremus, scopulos & cautes prudens navigator ostendit. Cur nos simplicem & castam Scripturam ad nostra vitia trahimus? Cur nobis ignorantia placeamus? cur litteris & idoneos & deditos, ab optimis studiis deterremus? cur non potius, si quæm velis & remis, ut inquit *Plautus*, ad litteras properantem viderimus, huiusmodi oratione præmonemus: I bono quo virtus tua te vocat, i pede fausto. Ad humanas disciplinas plenis velis rapere, sed caute naviges facito. Scopulos habet istud mare, aurum & smaragdos habet istud nemus, sed per Deam immortalē cave tibi à veneni

A radicibus. Disces egregias artes, & ita demum utiles, si parem probitatem adjunxeris, citra eam parum utiles, aut etiam pestilentes. Cave sic illis ibideas, ut recti tibi cura recedat, stude non minus melior esse quam doctior, bona est scientia, caritas melior. Utramque alteri si comitem adjunxeris, rem absolutam conficies.

B MEDICVS: Hæc cum *Bartus* dixisset, Medicus jamdudum subridens, (est enim vir in primis festivus, multique joci) Quis, inquit, *Bartus*, credidisset unquam, te hominem tam Poeticum, tantum tenere Theologiæ? Ita me Musæ tuæ bene ament, ut mihi *Pauli* mentem appositissime videris explicuisse, nec te prorsus fugere video verba Theologica, præterea quantum audiui, equidem te pulchre concionari posse crediderim: quod si resciscant nostri *Jacobus*, vereor ne certatim te rapiant, & cucullum injiciant. *Bartus*: Ecce arridens *Bartus*, Istud, inquit, Musarum hostibus eveniat, verum ne tu impune *Bartum* laceraveris. Quid te uno impudentius, qui in me homine Poetico, Theologiæ scientiam admireris, cum te Medico nihil sit Theologicum magis? Ego si Theologus essem, nihil à Poetæ partibus prævaricaret. Antiquitus enim Theologi habebantur idem qui Poetæ, & ingenue fatetur eloquentium Theologorum scriptis, me non minus quam *Ciceronianus* delectari. Recentiorem vero tanto quidem per sepe ac mihi impeto, sed vomitus oboritur legenti, adeo me tum barbaræ orationis, tum rerum perturbatio offendit. Tu vero partes egredieris tuas, & Theologiæ adeo injuriæ facis: nam cum illis animorum, vobis corporum cura sit tradita, te totum hominem tibi vindicas. Sed pergam si finis theologari vel apud te Medicorum omnium doctissimum Theologum, efficiam ut me neget ullos præter Theologorum libros evoluisse.

D MEDICVS: Age, respondit Medicus, percipio: sed te jam in viam, unde depuli, restitui. Hoc erat tuæ disputationis extremum, ut caritatem etiam traditione copulandam esse diceres. Ipse quidem in ea prope sum opinione, quam dicit *Augustinus* in suis Dialogis notasse video, ut credam viæ à virtute divelli posse scientiam: verum ut scis meo professionis esse, inter omnia mortalium genera versari, in quosdam Religiosos nonnunquam incido, qui sibi hoc constantius habent persuasum, non coherere cum pietate Christiana litteraturam, quam illi vocant secularē. *Bartus*: Nec aberrant isti, inquit *Bartus*: in ipsis enim male coheret, quibus utraq; docet, at coheret in *Hieronymo*, *Cypriano*, *Augustino*, aliisque mille, quorum pietatem quis audeat cum istorum ignavia comparare?

E MEDICVS: Age, inquit Medicus, scio tibi quidem cucullatos istos omnes invisos haberi: verum ut ego Religionem fatali quodam amore (sum enim benigno *Jove* natus, & item *Venero*) tum admittor, tum veneror, ita non omnibus vitiis libero. Video enim nonnullos ad *Epicuream* illam rationem proxime accedere, qui incredibili laborum fuga, ignaviam quandam & umbratilem vitam amplectuntur. Tutos se credunt si tanquam cochleæ intra testam perpetuo delitescant, commodis corporum vel minutis morosis curis contentos: abunde se religiosos arbitrantur, si litterarum politiorum nihil prorsus attigerint, suis bene contentum putant, si ea quæ in Scholis didicerunt, obliviscantur. Jam vero civibus suadere non desinunt, ne liberos suos ad externas Scholas, quas *Universitates* vocant, ire sinant. Perisse propemodum illos, qui sese illuc tanquam ad manes demiserint, aut non redire, aut redire deteriores. Simplicitatem, nescio quam, illis prædicant: litteras à virtute avocare animos, nec bonam parare mentem, sed eripere magis. Stultum, inquit, est disertam habere linguam, mores incompósitos, dialecticis captivanculis morti neminem imposituisse, Rhetoricæ & Poësin se nominare quidem audent: insuare *Geometras* ajunt, qui cum scio agrop

metiantur, animi sui modum ignorent: Astrologos de-
 linare dicunt, quod ea quæ supra se sunt, curiosi scru-
 tentur: Physicos impietatis accusant, quod divina ri-
 mantes opera, ipsam rerum opificem negligunt. Ne
 sacris quidem Theologiæ Professoribus pareunt, hos in-
 simulant, quod cum magna auctoritate virtutem doceant,
 ipsi non perinde vivant. Ita isti *Cynici* nostri universum
 genus hominum contemnunt, censent omnes. Morien-
 dum, inquit, est omnibus. Quid tum si sis *Solomo-*
ne doctior? quid conferunt nexus dialectici? quid ora-
 toriæ complexiones? Morendum est. *Bartus*: Per
 asserem homines pistrino digni, subiicit *Bartus*. Quis
 istud ignorat, omnibus esse moriendum? nihil-ne inter-
 rim agendum? Malim ego doctior mori, quam natus
 sum. Isti perinde disputant, ac si qui doctus sit, cum
 continuo malum esse sit necesse. Num qui lingua
 erit incomposita, mores protinus compositos habe-
 bit? Num qui Dialecticæ contempsit, statim mortis
 laqueos effugiet? Num qui Poetas non attigit, protin-
 us erit *Hippolytus*? Num protinus sibi notus est, cui
 ignota est Geometria? Quid prodest non fuisse philo-
 sophatum in astris, si interim philopheris in patinis?
 An pulchrius esse ducis, scrutari sapes gancarum,
 quam arcanas rerum causas? Et ne singula persequar,
 num qui erit indoctissimus, continuo religiosissimus
 habebitur? Eruditio nos in cælum non levat: an eo
 levabit inscitia? an rusticitas? Non præstat bonam
 mentem litterarum pericia, num igitur imperitia præ-
 stat? Non præstant bonam mentem litteræ: ut do-
 nemus istud, ac nec malam præstant. Nonne recepta
 est calceolaria sutrina, textrina, fabrica, sartoria, ful-
 lonia? Nonne etiam in honore est culinaria? Quid
 horum bonam mentem præstat mortalibus? Laudamus
 doctum pictorem, laudamus fabrum scientem, textu-
 rem callidum laudamus, laudamus etiam si sit vir impro-
 bus. Nec artem ideo malam dicimus, si forte sit ma-
 lus qui in ea versatur. Et litteraturam damnamus, quæ
 ut bonam mentem non præstat, ad eam tamen non
 mediocriter conducit. Quod si quem litteris abutentem
 viderimus, non ut eruditionem relinquat admonendus
 est, sed ne in usus perversos torqueat. Quanto rectius
 admonet ille Philosophus, absque Christo sapiens: *Sic*
vive, tanquam cras moriturus, sic stude quasi semper vi-
deris. Occupabit mors, sed malo occupet studentem
 quam cessantem. Hoc tamen adversariis concessero, ut
 pusillo, aut vehementer tardo ingenio natos, liceat à
 difficilibus disciplinis dehortari, ne si asinus ad lyram
 ducatur, & discens & docens simul operam luserit: eos
 autem, quorum ingenia magni aliquid polliceri viden-
 tur, à pulcherrimis conatibus retrahere, quid aliud est
 quam (quod *Panthus* fieri vetat) spiritum extinguere?
 Quod idem si in humanis illis, quos jam sæpe nominavi,
 Doctoribus factum esset, singulari profecto & præsidio
 & solatio jam orbata esset Ecclesia, quanquam interim
 patronus barbarorum, doctius ac modestius pro illis
 respondes, quam ipsi soleant loqui: nam hoc ferme
 genus hominum no noverunt quidem cuiusmodi sint
 disciplinæ in quas debacchantur. Poeticen existimant
 artem esse meretriciam, Rhetoricen nihil aliud esse pu-
 tant quam assensatoriam, Geographiam, Astrologiam
 curiosas & improbatas artes esse credunt, qualis necyo-
 mantia.

Medicus: Tum Medicus: Probabiliter tu quidem
Baste, id est, plane rhetorice: verum ut interim tibi
 pro istis imperitiæ admiratoribus respondeam, qui in
 summam invidiam, huiusmodi seditiosis concionibus
 imperitiæ multitudinem concitantes, Quid igitur, in-
 quunt, tandem futurum est? Num soli litterati cælo
 potientur? Ita-ne vos soli, qui ventosa doctrina turg-
 tis, Gigantum exemplo cælum occupabitis, detrusis
 superis, exclusis inferis? Quid fiet imperitiæ multitu-
 dini? quid simplicibus Fratribus, qui Apostolorum vesti-
 giis ingressi, non didicerunt *Aristotelis* laqueos, non
 spinas *Chrysippi*, non salem *Anticum*, non *Plantinam*
 eloquentiam. Nonne hæc est illa simplicitas, quam

A Deus unice sibi delegisse videtur, qui asino vestus *Hie-*
rosolymam ingredi voluit, cuius & illa exhortatio est,
Disce à me quia mitis sum & humilis corde. Non di-
 xit, discite compositam orationem, metiri cælum,
 nectere syllogismum, sed humilitatem discite. Multa
 nobis præterea de agno & columba, quorum appella-
 tione rudis animi tractabilem simplicitatem significa-
 tam volunt, verum ego jamdudum memorem moneo,
 qui hæc quotidie audias ab istis deblaterari apud indo-
 ctam plebuculam. *Bartus*: Papæ, tu me mediam in
 Theologiam vocas, *Bartus* inquit, Medicus Poetam:
 sed quod asinum se imitari dicunt, jam hoc primum
 mihi satis quadrare videtur, nisi quod iidem ignavia &
 B tarditate alinum facile repræsentant, cæterum & leo-
 nis, & tigridis & scorpii non exiguam partem isti asi-
 no admiscuisse videntur, tanquam Chimæra, ex variis
 monitrorum figuris compositi. Quod si vacaret in præ-
 sentia istius asini, istius columbæ, istius agni myste-
 ria persequi, facile appareret isti hominum generi in
 hoc ordine nullum esse locum. Hoc ad refellendum
 satis arbitror, istas mysticas appellationes non ad scienti-
 am, sed ad mores esse referendas, hoc est (ut magis
 theologice dicam) non ad intellectum, sed ad affectum.
 C Quid enim potest esse ejusmodi mente magis (ut ita di-
 cam) asinum, quæ istorum hominum importunas nu-
 gas possit & dissimulare, & perpeti? Quid æque co-
 lumbinum, quid agninum magis? Istis vero quid cum
 asino præter stoliditatem commune est, quæ neque du-
 ci à sanioribus patiuntur, & omne laborum genus tan-
 quam pestem fugitant. Quid simile habent ad colum-
 bam, qui tanta amaritudine fraternæ invidiæ virtuti?
 Quid illis cum agno, qui nihil habent quod aliis possit
 esse usui? *Hieronymus*, qui tantum laborum in adaug-
 enda Religione Christiana exhaust, asinus fuit.
Augustinus, qui perpetuam operam Christianis præsti-
 tit, asinus fuit, hos asinos imitemur. Cur homines
 ignavi & numero tantum nati suæ inertiae his commen-
 tationibus blandiuntur? Appellant se simplices Fratres,
 cum possint cum quovis veteratore certare, si quid aga-
 tur quod ad ventris & gloriæ negotium pertineat. Non
 recusio meum nomen quo minus inter mendacissimos
 scribatur, nisi quod dico fatebuntur omnes quibuscum
 D istis simplicibus fuit propior confictatio. Verum ut
 dolorem quoque illorum placemus qui se ob imperi-
 tiam extrudi putant, recipimus, adjungimus, amplecti-
 mur, at ita si aures mihi paulisper commodarint, dum
 paucis rem absolvo. Haud temere multis Auctoribus
 video placuisse nobilem illam *Hesiodi* sententiam, tria
 hominum genera constituentis. Primum quidem eorum,
 qui quid rectum sit, ipsi per se intelligunt, idemque se-
 quuntur. Alterum eorum, qui per se quidem parum
 sapiunt, at sapientum monitis obsequuntur. Tertium
 E ad nihil utile appellat, videlicet horum, qui neque ipsi
 sapiunt, neque credunt recta monenti. Primi boni sunt,
 iidemque docti. Alteri boni quidem illi, verum indo-
 cti. Postremi neutra re, neque doctrina, neque pro-
 bitate præditi. Primum hoc genus, ut multo præstan-
 tissimum, ita præcipue expetendum. Secundum feren-
 dum quidem, at ita solum, si Doctoribus acquiescat:
 quod si intractabiles, ut fere solent, esse pergunt, jam
 tertii generis esse incipient. Doctrinam itaque dico ne-
 cessariam, sed quo mittis indoctos? in malam crucem,
 ut *Comici* dicunt, si doceri recusent. Si dociles sint,
 admitto, verum penes aliquos eruditio perseveret ne-
 cesse est. Quod si omnes erimus illiterati, quis casti-
 F gabit errores imperitorum? Sunt in pictorum officinis,
 qui artis ignari, tantum quod iussi sunt faciunt, re-
 runt, miscunt, purgant. Est quidem nonnulla ex par-
 te utilis horum opera, at ita demum, si monstrator
 adsit, alioquin otiosa. Nec audiendos puto, qui di-
 cunt non passim esse discendas litteras, neque enim
 opus esse tanta turba eruditorum. A paucis plurimos
 dici posse. Cur enim quod in paucis pulchrum est,
 non multo erit in multis præstantius? Cur quisquam
 vetat ad id, quod omnes præstantissimum fatentur, eni-

ti? Sapiens imperator tametsi gregariorum militum utitur opera, & ignavos strenuis misceri patitur, ac ne lixas quidem & calones ejicit, multo tamen malit omnes *Scavolas*, omnes *Siccios*, omnes *Decios*, si dentur. Intolerabile vero nefas, si gregarius miles, egregii commilitonis fortiter factis invidens, dicat: Quid si omnes insignes erimus, quo mittimus gregarios? Si omnes litterati, quo illitteratos ejicimus? quasi vero illitteratis usquam sit opus: si quibus aut non licet, aut non contigit eruditio, quiescant potius, ac desinant alios pulchrius aliquid conantes impedire: illum finito præcurrere, tu ducem sequere, eodem tamen perventurus. Vulgi quidem imperitia non laudatur, sed si tractabilis sit, non contemnitur. Quod autem fertur, id placet, collatum quidem deteriori: placiturum tamen amplius, si ipsum in melius quippiam commutetur. Si rudes simus, & doctis auscultemus, bene quidem est, at meliores erimus si ipsi etiam docere indoctos poterimus. Quare rem paucis sic habeant: qui & indoctus & indocilis est, si quidem ignavia sit in causa, aut in eo vitæ genere versetur, quod eruditum hominem postulat, jam hoc ipso malus est, quod ignarus. Tu in publico ludo bonas litteras profiteris, & harum inscientiam prædicas? Tu libros audes scribere, in quibus nos à litteris dehorteris? Tu populo præfectus es, & quod doceas non vis discere? Quod si privatus sit, & eruditio non neglecta quidem, verum non contigit, is sibi uni satisfaciat, sibi uni natus, sibi uni vivat, non fastidiendus à doctioribus, modo suam agnoscat imperitiam. Qui vero probitati eruditionem adjunxit, is tanto erit præstantior, utilior, ornatior, quanto id fecerit cumulatus: nunc nulli magis exercent tyrannidem, quam isti Apostolicæ simplicitatis histriones. Abbates indocti non patiuntur ut Monachorum quisquam attingat bonas litteras, quo magis illis quicquid collubatum fuerit imperent: malunt enim in belluas quam in homines habere imperium. Ptochotyrannei cupiunt populum esse stultissimum, quo facilius imponant, & quidvis persuadeant, quoque magis superstitione terrent: nam eruditio fere liberat hominem superstitione.

MEDICVS: Tum Medicus: Vera sunt fere quæ naras, sed quandoquidem simplicium istorum causam semel suscepi, non patiar me prævaricatorem videri: nam tu *Batte*, quæ pro te faciunt, diligenter exponis: at quæ lædunt, dissimulas. Ad partitionem tuam redeo: Quid si litteratus sis, & idem malus, quonam in genere te ponemus? BATTVS: Imo si neque doctus sim, inquit *Battus*, & malus, quo in genere numerabor? Sed istuc ibam. Age, & quantum istud tribus *Hesiodi* generibus addamus, si placet: fieri enim potest, ut recta quis intelligat, nolit tamen intellecta sequi, ut optima sciat, pessima faciat. Sed mane, jam quid paraveris colligere, video: non est igitur bona eruditio, quæ malis contingat. Probe consequeretur, si malos facit mala est: aliud est eruditio, aliud virtus: ut qui bonus est, non continuo doctus est: ita qui doctus, non continuo bonus. Sed latius explicandæ rei gratia quatuor genera hominum statuamus. Loquor enim jam tibi, Medice, tanquam imperitorum patrono, tu causam tuorum clientum, ita ut cœpisti, tuere. Statuamus, inquam, utrinque binos, hinc duos, alterum doctum & malum, alterum indoctum & item malum, uter alteri præferendus videtur?

MEDICVS: Ac Medicus: Nempe is prior multo erit nequior, inquit. Atqui istuc ipsum sat est signi, non bonam esse litteraturam, quæ reddat nequiorem. Tuo te jugulo gladio. BATTVS: Equidem uter altero sit nequior, inquit *Battus*, vix ausim definire. Certe uterque accusandus mihi videtur: alter quod optimis rebus abutatur, alter multo fortassis amplius, quod ne scire quidem curaverit. Priorem tangit Prophetæ criminatio: *Sapientes sunt ut faciant malum, bene autem facere nesciunt*. Alterum æque *Davidica* illa: *Noluit intelligere, ut bene ageret*. Nam ex illitterata malitia nihil

A potest exspectari commodi, litterata malitia etsi sibi perniciofa est, aliis tamen aliquid commodi afferre potest: Imperitiæ si mala mens accesserit, peccatur confidentius, pudetur minus. Imperitus quicquid magnopere cupit, id recte fieri putat. At eruditio tametsi pravas cupiditates omnino non prohibet, temperet tamen necesse est. Fieri enim non potest, ut qui honesti & inhonesti discrimen scite intelligit, non aliquando & turpitudinem exhorrescat, & virtutis speciem admiretur. Præterea qui doctus est, vel simulat honestatem, quod est virtuti proximum, indoctus ex vitiis suis etiam laudem sibi pollicetur. Ille morbum suum probe intelligit, quo sanabilior est: hic pene desperandus est, quod sibi sanus videatur. Illi ad virtutem arma sunt instructa, hic nihil ad virtutem habet adjuvamenti, verum hoc ad nostram disputationem nihil interest. Donemus minus esse perniciosam rusticam malitiam docta malitia, num igitur malæ litteræ? Imo vel hoc uno argumento sunt optimæ, ut telum, quo me jugulare parabas, in te retorqueam. Primum enim non adferunt malitiam litteræ, verum additæ tanquam fax prælata, reddunt conspectiorem. Ut exempli causa, duos video adulteros, alterum cœlibem, conjugatum alterum: cum non dispar sit admissum, non par tamen culpa erit, nempe in conjugata turpior. Cur ita, an quia malum est conjugium? Minime quidem, verum quo res sanctior est conjugium, eo gravior est noxia illud adulterio temerare. Qui rem sacram inuncarit, gravioris piaculi tenetur quam furti, nempe sacrilegio: ergo ne profanum anteponendum? In Sacerdote gravioris est culpæ stuprum, quam in Laico, ergo ne malum Sacerdotium? Quid ni? fecit nequiorem: imo nisi melius esset Sacerdotium, non faceret hoc pacto nequiorem. Quo namque res quæque erit sanctior, eo abutens erit turpior. Sed jam alteros duos componamus. Pone duos utroque probos, & alterum rudem, alterum litteratum, uter utri anteponendus? Tergiversantur, hæsitant: modo, inquit, inveniatur doctus, & idem probus. Fateor quidem hujus generis summam esse inopiam, nam indoctorum & improborum magna ubique est copia. Verum quid hæsitant, ubi nihil hæsitavit *Hieronymus*, qui libere, & plenius (ut ajunt) buccis sanctæ rusticitati sanctam eruditionem anteposuit. *Daniel*, inquit, *in fine sacratissime visionis ait, justos fulgere quasi stellas, & intelligentes, id est, doctos, quasi firmamentum*. Vides quantum inter se distant, justa rusticitas, & docta justitia? alii stellis, alii cœlo comparantur. Idem paulo ante: *Sancta rusticitas solum sibi prodest, & quantum adificat ex vita merito Ecclesiam, tantum nocet, si destruentibus non resistat*. Vere profecto *Hieronymus* hæc ut omnia: nam quo quodque bonum latius patet, eo præstantius sit necesse est. Qui vivit integre, magnam quidem ille rem agit, at sibi uni confert, aut certe paucis quibuscumque vicitat. Quod si hujus integritati doctrina accesserit, quanto jam pulchrius ac latius quasi face adhibita virtus pollebit? Si vero ejusmodi erit, qui possit pulcherrimas animi cogitationes mandare litteris, hoc est, si præterquam quod doctus, etiam disertus fuerit, hujus demum hominis utilitas latissime manet necesse est, nempe non ad convictores modo, non tantum ad æquales, non tantum ad finitimos, verum etiam ad peregrinos, ad posteros, ad ultimos Orbis incolæ. Indocta probitas nisi scriptis posteritati commendetur, cum suo auctore demoritur. Doctæ eruditioni, non terræ, non maria, non seculorum longa series obstat, quo minus ad universos mortales pervolet. Nolo hic invidiosam suscitare comparisonem, plus-ne contulerit nostræ Religionis martyrum sanguis, an eruditorum hominum stylus. Non elevo martyrum gloriam, quam ne copiosissima quidem oratione quisquam assequi queat: at quantum ad nostrum attinet commodum, nonnullis etiam hæreticis plus prope debemus, quam quibusdam martyribus. Et martyrum quidem summa fuit copia, Doctores perpauci. Martyres moriendo Christianorum

norum numerum imminuerunt, docti persuadendo, adauxerunt. In summa: Frustra illi pro Christi doctrina sanguinem fortitor sudissent, nisi ab hæreticis eam suis litteris vindicassent. Quare non tam ingrata erit Christiana Religio, ut bonas litteras, quas in rebus afflictis tam salutes experta est, nunc in pace rebusque florentibus in exilium extrudat, per quas & pacem & felicitatem sit assecuta. Quo magis nonnullos admirari compellor, qui prudentes etiam eruditionem se fugere fateantur: nam quod ab Ethnicorum invenis abstinere se dicunt, id quidem plusquam insanum esse jam demonstravimus. An vero est aliquid, quod ajunt, insolentiam sese velle effugere? At vide ne ista sit non tam infirmi animi trepidatio, quam inertiae fucus, culpam fingere, ubi culpa non est. Istos ego ita demum simpliciter errasse intelligam, si moniti ac correpti corrigantur: alioqui quænam erit ista religio, minimi mali metu, in maximam incidere perniciem? Ita inepti dum muliebriter trepidantes, curiositatis vitium stupent defugere, in diversum, sed multo perniciosius decident. *Frustra vitium vitaveris illud, si te alio pravum detorseris*, ait *Horatius*. Male *Scyllam* effugeris, si in *Charybdim* incidas; male procellam declinaveris, si ad littoris scopulos navem freris. Hi sunt quorum puerilem, ne dicam perversam, trepidationem sanctissimus ille & Regum & Prophetarum *David* notavit: *Illic*, inquit, *trepidaverunt timore, ubi non erat timor*. Nam qui superstitiose ventum observat, is nunquam se mari eredit: & qui nubes anxie considerat, is metet nunquam. Quid autem perniciosius, quam illic metum fingere, ubi honestissimi sint capiendi labores, hic ubi summum & certum est periculum, supinum stertere? Illi inepta sedulitate nostris ex oculis curiositatis festucam volunt educere, ipsi in suis ignaviae trabem non sentientes. Nos criminantur, quod plusquam sat est scientes, semper plura discere cupiamus, ipsi nec illa scire curant, sine quibus nec homines sumus, nec vivimus. Jam fac nos modum oblitos, utrum honestius est in rebus honestis ultra limites esse, an citra? Utrum præstabilius excedere, an deficere? Verentur necubi in libris Ethnicis aliquid forte minus severum terribis auribus insonet, nec verentur terrificam illam Domini vocem, *Serve nequam, quare non dedisti ad mensam pecuniam meam, & ego intrique veniens cum usura exegissem illam*. Adeo nihil æque averfatur Deus, ut ignaviam! Filium perditum, qui universam substantiam in scorta lenonesque & popinas dissipaverat, in gratiam lætus recipit: servum, qui talentum integrum etiam restituit, tam inmaniter objurgat. Semina quædam bonarum artium indidit nobis parens Deus, intellectum, ingenium, memoriam, cæteraque animi dotes, talenta sunt ad usuram credita, quæ si exercitatione ac studio quasi duplicaverimus, ut impigros servos Dominus reversus laudabit, peculium esse sinet: sin acceptum talentum in terram defoderimus, quo tandem animo Domini redeuntis oculos, ora, vocem feremus, ubi cæteris pro accepta sorte lucrum annumerantibus, nos inutile talentum referemus ignavi? Hic erat cur trepidare merito potuissent isti meticulosi homines, non illic ubi commodi plurimum, periculi perparum.

CONFUTAT AVCTORITATES AVCTORITATIVS.

Hic cum *Basili* collectis oculis, aliquandiu interstulisset, Deum immortalē! inquit, quantum disputationis campum aperiri video, sed sit modus. Dextrum igitur cornu (ut arbitror) vel profligavimus, vel certe inclinavimus: urgent tamen hostes, & sinistram alam insens animis admovent, sacrarum Litterarum armis nos eminens cominusque territant. Primum igitur erit, hostibus sua tela eripere: deinde submet ipsos, ut inquit *Comicus*, gladio jugulare. Rationibus cedere coacti, ad Ecclesiasticas litteras confugiunt, & nobis occurrunt, quod ipsi non intelligunt. Hic mihi *Cato* nescio quis, reducto mento, labiis per-

A rectis, oculis stupidis, supercilio adducto, dextera prolata, læva cingulo injecta: Facebant, inquit, humanæ cavillationes, audiamus quid divina Scriptura jubeat. *Paulum* audiamus: *Non altum*, inquit, *sapientes, sed humilibus consentientes*. Idem sapere jubet ad sobrietatem. Iterum alibi: *Noli altum sapere, sed time*. Rursum alibi: *Qui se existimat aliquid scire, nondum scit, quemadmodum oportet eum scire, & qui sibi videtur sapiens, stultus fiat ut sit sapiens*. Ad eundem modum *ESAIAS*: *Perdam*, inquit, *sapientiam sapientium, & prudentiam prudentium reprobabo*. Item dives *JACOBUS*: *Non est enim ista sapientia desursum descendens, sed terrena, animalis, diabolica. Quæ autem desursum est sapientia, primum quidem pacifica est, deinde pacifica, modesta, suavis, bonis consentiens, plena misericordia & fructibus bonis, non iudicans, sine simulatione*. Hujusmodi aliquot sententiolas homines ineptissimi in nos jaciunt, quas omnes recensere, tum odiosum sit, tum ad nihil utile, præsertim quod & eodem spectent, & eadem ratione dissolvi possint, universa ista quidem & jure & recte scripta. Verum nos alio torquemus depravamusque quæ recte dicta sunt: siquidem ad nostram tegendam ignaviam deflectimus, cum tam evidens sit, ut (quod inquit) sentiri possit manibus, his sententiis non vituperari eruditionem, sed admoneri nos, ne Mundi successibus sublati animis, parum meminerimus Christianæ modestiæ. Opes addunt cristas, hic metuentum quod monet *Paulus*, imò ad eos hæc pertinent, qui profecerunt in virtutibus. Neque tamen inficiabor, hæc ad eruditos quoque pertinere, verum non omnes, sed eos duntaxat, qui aut efferunt sese, quod paulo sint eruditiores, aut eis in studiis vel immodici, vel intempestivi inveniuntur, aut suæ sententiæ tenaciores audeant ab Ecclesiasticis opinionibus desciscere, aut certe alioqui bonis litteris abutantur. Invisa est Superis, impia, superba, impudica literatura: Scimus istud, adde & mortalibus odiosa: merito in hanc fulminat Scriptura. Horreant & corrigantur, qui noxiam agnoscunt, gaudeant immunes. Quid hæc ad imperitos, qui prope nihil didicerunt scilicet hoc (credo) triumphant, quod egregie caverint, ne quicquam horum in se dici possit: neque enim reprehendi potest, quod male rem administraret, cui nihil unquam rei fuit. Ridiculè profecto, perinde quasi istæ sententiæ peritos litterarum magis quam imperitos feriant. Ita ne in solos eruditos cadit, altum sapere, at non multo maxime in stolidissimum quemque? Quid tandem est altum sapere, alte doctum esse, an potius sibi placere? Eis ista canantur, non qui bene docti sunt, sed iis potius qui cum nihil didicerint, doctoribus imperare contendunt. Non studiosis, sed divitibus, inquit *Paulus*, non altum sapere. Eruditis ista non apte canuntur, stolidis ista tantentur, qui alienam eruditionem fastidiunt, suam rusticitatem mirantur. Et quæ tandem est illa scientia animalis, diabolica? Utrique quæ zelum amarum habet, quæ contentiones & similitates parit, quæ adversus veritatem dimicat: hoc Apostoli sentiebat animus, hoc ipsa sermonis series ostendit. Quid simplicem Scripturam torquemus? quid invitam & reluctantem trahimus? Non hic de litteris liberalibus, sed de Theologicis quæstiunculis agitur, quas nihil ad rem pertinentes, nonnunquam inter se pertinacissimis contentionibus agitant, quo stulto popello sublimiter eruditi videantur, cum eruditio Christiana nesciat supercilium. Quid autem istis contentiosius, qui cælum terræ misceant citius quam usquam cedant? protinus hæreticum vociferantes, si quis ab illis dissentiat.

Atque hæc quidem è Scripturis, quas appellant Canonicas, depromere solent: nunc pauca proferam, quæ de cæteris Scripturibus arma soleant mutuari: at ne, juxta Græcorum proverbium, arenas metiamur, plerimos repetendo; unius *Gratiani* meminisse sat fuerit, qui præter cæteros nos terrere poterat, si non auctoritate, certe voluminis immanitate. Nuper igitur cum è Schola *Parisiensium* in patriam reversus essem, in-

cidit mihi cum quodam concertatio, homine capitaliter nostris studiis infenso, alioquin humano, comi, nec ineleganti, bello, lepidi, festivo, & quod his virtutibus convenit, amatore strenuo, potore invicto, commessatore assiduo, aleatore fortissimo, multisque id genus virtutibus exornato. Accreverat mihi cum hoc *Sardanapalo* jam, inde à puero conjunctior familiaritas, cui quidem adhuc tribuo, ut nomini parcam congeronis vetusti. Consuevit mihi, comicorum militum more, sua jactare facinora, quot eadem in urbe haberet amicas, quoties & quibus artibus ad alienas uxores penetrasset, quot rivalet superasset, quoties una nocte marem præstare potuisset, quæ barathra bibendo quantam cum gloria vicisset. Hæc erant hominis studia, in his operam, curam, voluptatem, otium & negotium, in his felicitatem reponebat. Hujusmodi nugis cum jam biduum mihi aures calcassisset, incidit inter prandendum, ut nescio quid amoenius è Poetarum fabulis proferrem. Ibi homo sui repente oblitus, novam quandam religionem cœpit assumere, execrari vero me quod Ethnicos illos & impudicos Auctores legerem, jam & serio hortari ut resipiscerem, ut illis relictis Ecclesiasticos evolverem. Miratus sum subitam hominis metamorphosim, ex *Epicureo* mihi factum *Zenonem*. Rogabam quid ita censeret, & numquid ipse eosdem legisset? abominatus est perquam religiose. Nunquam, inquit, in vita, nec attigi istos, nec attigero, sic mihi Superi sint propitii. Istud, inquam, vel citra jusjurandum facile tibi creditur. Sed quid tu illos tantopere fugis? nam si pudici sunt, non habent cur vitentur: sin impudici, quid ita fugitas eos qui eadem scribunt quæ tu facis? Cur non amplecteris potius tuarum virtutum præcones? ibi tuorum morum imaginem expressam agnosces. Eho *Sardanapale*, non te pudet tandem cum istis factis mihi frontem istam ostendere? An me vero tuam jubes religionem imitari, qui gravius flagitium putas Ethnicum librum attingere, quam uxorem non tuam permolere: potare, amare, constuprare virgines, tu ludum & pueriles nugas judicas, legere Poetam pro capitali flagitio ducis? Tibi licebit Ethnica flagitia designare, mihi non licebit Ethnicas litteras perdiscere? Dissimulavit homo bilem, dicens hujusmodi cavillationibus lautum prandium non esse corrumpendum, post spatium pomeridianum duxit me tanquam officiosus in Bibliothecam publicam: ubi cum me videret homo *Ciceronianis* quibusdam Dialogis, qui mihi forte in manus inciderant, attentius incumbere, tandem irritatior *Gratianum*, quem unum legerat, mihi objicit. Jam, inquit, te confutabo planissime. Commonstrat distinctionem tricesimam octavam, in qua de liberalibus disciplinis nescio quæ quaestio tractatur: at ita tractatur, ut pariter omnia in dubium vocentur. Quod quam sit absurdum quis non videat? Jubeo pronuntiet, vix legebat, tantum aberat ut recte intelligeret: *Episcopus Gentilium libros non legat, hæreticorum autem perlegat pro necessitate ac tempore*. Rogabam hominem quid sibi vellet *pro necessitate ac tempore*. Ait si forte contra hæreticum aut disputandum esset aut scribendum. Et quid, inquam, si idem contra Ethnicum usu veniat? Quid si nec Theologorum libros intelligere queas? Non jam vides oriri necessitatem? Non placebat ratio, jussi pergeret legere. *Nonne videtur in vanitate sensus & obscuritate mentis ingredi, qui diebus ac noctibus in dialectica arte torquetur, qui physicus per scrutator oculos trans cælum levat, & cætera quæ sequuntur*. Item illud, *Sicera inebriantur, qui abutuntur scientia seculari & Dialecticorum tendiculis*. Hic ego, Et non vides, inquam, abutuntur dictum, non autem habent, ut intelligas sapientiæ secularis plane usum quandam esse, neque vetitum, neque otiosum? Post multa congesta, ita suo more doctissime colligit *Gratianus*: *Ex quibus omnibus concluditur, quod non est ab Ecclesiasticis secularium litterarum quærenda peritia*. Jam perinde ac si debellatum esset, ita cœpit ineptus se ad triumphum præparare, vix exoravi ut paucis me auscultaret. Et non intelligis,

A inquam, hanc ipsam collectionem contra te vehementer facere? Primum non mirandum fuisset, si homo secularium litterarum ignarus eas condemnasset, præsertim in hac parte ubi vestigandi gratia, data opera, adversus illas pugnat. Nec tamen ausus est concludere, interdictam esse Ecclesiasticis Ethnicam litteraturam, verum non esse quærendam, frustra enim ibi quæras ubi minime sit, sed extra jocos quærendam, id est, exigendam. Non hoc igitur in quaestionem vocatur, sit-ne Ecclesiasticis concessa eruditio secularis, sed an sit exigenda: non an habere, sed an carere liceat. Adjecit *Ecclesiasticis*, ne quid dubites, hanc à Scholasticis prorsus exigendam. Vobis ignoscitur si caretis, nos si careamus, damnatur. Vides igitur quod tua ista conclusiuncula pro nobis faciat, sed mane paulisper etiam nunc, accusationem audivimus, defensionem audiamus, nondum satis pernocti *Gratianicam* eloquentiam: de unaquaque re non in utramvis, sed in utramque partem disputat, & quidem pari copiam, parique facundia: quod idem olim *Gorgiam* & *Carneadem* fecisse legimus. Nunc hujus palinodiam audi. Jussi paginam evolvi, consequuntur enim illa: *Sed è contra legitur, quod Moses & Daniel omni scientia Ægyptiorum & Chaldæorum eruditi fuerunt*. Et post pauca: *turbat acumen legentium, & deficere cogit, qui eos à legendis secularibus libris omnibus modis existimat prohibendos, in quibus si qua inventa sunt utilia, quasi sua sumere licet, alioqui Moses & Daniel sapientia Ægyptiorum & Chaldæorum non paterentur erudiri, & alia quæ sequuntur*. Rursum paulo inferius ex *Ambrosio*: *Si quis artem noverit Grammaticam, vel Dialecticam, ut recte loquendi rationem habeat, & inter falsa & vera dijudicet, non improbamus*. Mox de eodem: *Qui de vino & mensa Regis nolunt comedere, ne polluantur: atque si scientiam Babyloniorum scirent esse peccatum, nunquam acquiescerent discere quod non licebat*. Et iterum aliquanto inferius ex Synodo *Eugenii Pontificis*: *De quibusdam locis ad nos refertur, neque Magistros neque curam inveniri pro studio litterarum: idcirco ab universis Episcopis subiectis plebibus & aliis locis, in quibus necessitas occurreret, omnino cura & diligentia habeatur, ut Magistri & Doctores constituantur, qui studia litterarum liberalium artium dogmata doceant, quia in his divina maxime manifestantur atque declarantur mandata*. Hæc ubi ostendissem, rogabam, nunquid pœniteret *Gratianum* objecisse rhetorculo? Nunquam, inquit, ista antehac animadverti. Nec miror, inquam, si non capis venatu, quæ minime venaris: quæ pro te faciunt eadem excerptis: quæ pro tua causa facere videntur legis, nec perlegis nec intelligis ea quæ legis: quod non ita tibi eveniret, nisi tam in fugiendis litteris Ethnicorum esses religiosus. Audisti modo à sanctissimo Concilio cautum esse, ut omnibus in locis comparentur, qui liberales disciplinas doceant, & quidem assidue. Nulla autem ex liberalibus disciplinis Christiana est, quia neque de Christo agunt, neque à Christianis inventæ: ad Christum autem omnes referuntur. Nec est quod tergiverferis, nullam artem excepit, non Rhetoricen, non Poësin, omnes in genere edicti formæ complectitur, nisi cavillaberis Poësin liberalem non esse, ut quæ in ludis trivialibus inter eas non numeretur. Ego vero contempta ista præscriptione, non liberalem modo, verum etiam liberalissimam judico, quippe quæ liberis olim non inter cæteras, sed ante cæteras tradi consuevit. Obmutuit meus Jureperitus, jubeo reliquos suos Auctores ostendat, recusat. Ipse à Decretis ad Decretales Epistolas duco, titulum de Magistris ostendo, ubi diligenter cavetur de parandis Linguarum doctoribus: cum isti Christianum non putent, nisi sit elinguis. Hinc itur ad *Antonini Summam*, ad *Pisanam*, ad *Astesanam*, ad *Angelicam*, cæterosque non Auctores modo, sed congestores: omnes fere eandem cantilenam canunt, & *coccyx coccyci succinit*. Est enim huic Scriptorum generi moris nihil suum ponere, sed diverforum dicta hinc atque hinc decerpta congerere,

rere, non modo diversa, verum etiam aliquoties inter se pugnancia: sat habent coacervasse, cæterum onus iudicii lectori relinquentes. Cui ubi jam longa lectione cerebrum vertigine rotari, & caligare acies cœperit, non multo certior surgit, quam *Dæmipho* ille *Terentianum*, qui ex tribus Advocatis consultis, cum unus suavisset, alter negasset, tertius deliberandum censuisset, *Fecistis*, inquit, *probe: incertior sum nunc multo quam dudum*. Horum igitur odiosas disputationes cum jam complures legissemus, huc evadebant omnes, Ethnicarum litterarum usum nemini vitio verti, imo laudi potius ducendum: verum abusum perniciosum esse, eoque vetitum, id quod nemo puerorum nesciebat. Jam mitis erat, sed libebat hominem paulisper eludere, rogabam nuncubi in suo *Gratiano* legisset, licere viris Ecclesiasticis amare, potare, scortari, mœchari? negabat. At ista jam vulgo faciunt, & dormiunt Decreta: nobis, qui Oratores & Historicos Ethnicos legimus, obijciuntur. Sed obsecro te, quandoquidem tibi morem gessi, mihi jam mutuam operam redde, & meos Theologos paulisper consulamus. *Hieronymum* aperio, locum forte obvium ottendo, ubi de muliere captiva disputat, cum eruditionem profanam vir doctissimus & apte & festive interpretatur: *Quid ergo, inquit, mirum si & ego sapientiam secularem propter eloquii venustatem & membrorum pulchritudinem, de ancilla atque captiva Israelitidem facere cupio, & si quid in ea morum idololatria, voluptatis, erroris, libidinum, vel praeido, vel rado, & mixtum purissimocorde vernaculos ex ea genero Domino Sabaoth. Labor meus in familiam Christi proficit, stuprum in alienam, numerum auget conservorum*. Neque orationis metaphoram, ne vocabula quidem intelligebat: ancillam ministram domesticam putabat, vernaculos, quo sane vocabulo *Hieronymus* elegantissime usus est, quid sibi vellet, nihil potuit suspicari. Hic jam, inquam, ulciscuntur contumeliam in se admissam litteræ seculares. Erat autem locus in ea Epistola inprimis nobili, quam ad *Magnum* Oratorem inscripsit, an scripserit nescio, in qua vir sanctissimus, sicubi alias sententiam invidiæ placandæ gratia vafre dissimulavit, hic certe non perplexo proloquitur. Repetamus, inquam, à capite: non enim perlonga est Epistola: *Quod autem quæris in calce Epistolæ meæ, cur in opusculis nostris secularium litterarum interdum ponamus exempla, & candorem Ecclesiæ Ethnicorum sordibus polluamus: breviter responsum habeto, nunquam hoc quæreres, nisi te totum Tullius possideret, si Scripturas sanctas legeres, si interpretes earum omisso Vulcatio evolveres. Quis enim nesciat & in Moise, & in Prophetarum voluminibus quadam assumpta de Gentiliis libris, & Solomonem Philosophis Tyri & proposuisse nonnulla, & aliqua respondisse. Unde in Exordio Proverbiorum commonet, ut intelligamus sermones prudentia, versutiasque verborum, parabolas, & obscurum sermonem, dicta sapientum, & anigmata, quæ propriis Dialecticorum & Philosophorum sunt. Pauloque inferiori Paulum collaudans: Ac ne parum hoc esset, inquit, ductor Christiani exercitus, & orator invictus pro Christo causam agens, inscriptionem fortuitam arte torquet in argumentum fidei. Didicerat enim à vero David, de manibus hostium extorquere gladium, & Goliath superbissimum caput proprio mucrone truncare. Legebat in Deuteronomio, Domini voce præceptum, mulieris captivæ radendum caput, supercilia, omnes pilos & ungues corporis amputandos, & sic eam habendam conjugio. Deinde post ea verba, quæ paulo superius recitavimus: *Osee*, inquit, *accepit uxorem fornicariam Gomer filiam de Balam, id est, dulcedinum: & nascitur ei de meretrice filius Israel, qui vocatur semen Dei*. *Esaïas* novacula acuta, barbam & crura radis peccantium. Et *Ezechiel* in typo fornicantis, Hierusalem tondet casariam suam, & quicquid in ea absque sensu & vita est, auferitur. Horum me legente cum ille nihil intelligeret, rogabat quorsum ista omnia spectarent. Eo, inquam, ut nullas Ethnicas litteras fugiamus, sed repurgatas, ad Christianorum eruditio-*

nem transferamus: quod si tu fecisses, non hic maritus adstares. Quod autem repurgatas dixi, non ad scientiam, sed ad opinionem referri volo. Non enim Ethnicorum Philosophorum errores legere perniciosum est, sed eos Ecclesiasticis disputationibus immiscere, non confutandi, sed approbandi gratia, id vero nequaquam licuerit. Deinde illustrium Scriptorum catalogum texit, tum Græcorum, tum Latinorum, & Græcorum quidem hoc elogio claudit: *Qui omnes in tantum Philosophorum doctrinis atque scientiis suos refarsimus libros, ut nescias quid in illis primum admirari debeas, eruditionem seculi, an scientiam Scripturarum*. Latinorum ita concludit: *De cæteris vel viventibus, vel mortuis taceo, quorum in scriptis & vires manifesta sunt, & voluntas*. Mox callidam imperitorum calumniam excludens, addit: *Nec statim prava opinione fallaris, contra Gentiles hoc esse licitum, in aliis disputationibus dissimulandum, quia omnes pene omnium libri, exceptis iis qui cum Epicuro litteras non didicerunt, eruditionis doctrinæque plenissimi sunt*. Mordax quidem illud, quo Epistolam claudit, sed plane barbarorum stultitia dignissimum, Cui quæso, inquit, ut suadeas, ne vescentium dentibus edentulus invideat, & oculos caprearum talpa contemnat. Ostendi & eam Præfationem, quam Exodo præposuit, in qua adeo non dissimulat, ut etiam nominatim prædicet artes liberales: *Taceo*, inquit, *de Grammaticis, Rhetoribus, Philosophis, Geometris, Dialecticis, Musicis, Astrologis, Medicis, quorum scientia mortalibus (quid hæc exspectas dicturum Hieronymum? Pestifera est?) vel utilisissima est*, inquit. Rogabam eoquid hæc placerent: cum tantum ac talem habeamus Auctorem, exorire tu nobis, & nescio quod glossema è tuis barbaris Auctoribus contra liberam eruditionem objicies? Astrologiam vestra decretâ damnant, at *Hieronymus* approbat disciplinam & prope curiosam, & ad pauca utilem. Quid igitur de Rhetorica, de Poetica sensisse credis? Commonstravi homini ejusdem *De viris illustribus* Opus, ubi in permultis Scriptoribus miratur eloquentiam, prædicat Poetarum Philo-sophorumque cognitionem, effert litteraturam secularem. Quæ si pestifera esset, non tam diligenter eam in Auctoribus Ecclesiasticis vir piissimus commemoraret. In ejusdem opusculi Præfatione tantum abest ut improbet, ut etiam adversus Ethnicos & hæreticos magnifice jactare sit ausus, Christianorum in Ethnicis litteris præstantiam: *Discant ergo*, inquit, *Celsus, Porphyrius, Julianus, rabidi adversum Christum canes, discant sectatores eorum, qui putant Ecclesiam nullos Philosophos & eloquentes, nullos habuisse Doctores, quantique & quales viri eam fundaverint, instruxerint, adornaverint, & desinant fidem nostram rustica tantum simplicitatis arguere, suamque imperitiam potius recognoscant*.

Non pudet, inquam, te Christianum, obijcere Christiano, & quidem laico, quod *Hieronymus* non dubitavit apud hostes gloriari vir Ecclesiasticus, jam sanctitatis opinione celebris, postremo Monachus, & eremi cultor, præsertim ea tempestate, cum Christiana adhuc Religio cum Ethnicis confisteretur? Si mala est eruditio secularis, nihil *Hieronymo* stultius, qui hoc apud adversarios jactat, quod illi pro summo crimine poterant retorquere: verum de compotore meo jam nimium.

Ad cætera properabimus, si prius alterum testem citaverimus: nam nunc decrevi contentus esse duobus, gravissimis tamen. *Aurelius Augustinus*, vir sanctimonia juxta ac eruditione singularis, tum arctæ adeo, ne dicam meticulosæ conscientiæ, ut sæpenu-mero mihi (bona venia tanti viri dixerim) abs re trepidare videatur, id quod tum ex ejus vita, tum ex *Confessionum Retractionumque* libris conjicere proclive est: *Is*, inquam, talis vir, utique litteraturam secularem, ut vocant, dissuasisset, si aut noxiam, aut otiosam, aut suspectam habuisset. Hic in iis libris, quos de doctrina Christiana inscribit, proponit duo genera doctrinarum, *Quæ in Gentibus etiam*, inquit, *moribus exercentur*, id est, Ethnicorum, vel, ut isti dicunt, se-

cularium: unum earum quas instituerunt homines: alterum earum, quas animadverterunt, aut jam peractas aut divinitus institutas. Illud, inquit, quod est secundum constitutiones, partim superstitiosum est, partim superstitiosum non est. Sed ne omnem disputationem, quæ verbosissima est, repetam, verbis illius omittis, rei summam paucis amplectar. Sub hoc ultimo genere, quod superstitiosum appellat, maleficia, incantationes, excantationes, fortilegia, aruspicia, auspicia, auguria, necyomantiam, pyromantiam, alphetomantiam, hydromantiam, geomantiam, chiromantiam, & id genus alia comprehendit: hæc quia Pythonum sunt & malefactorum, nec sine commercio scelestorum Spirituum exercentur, jure Christiano fugienda censuit. Illas quoque observationes, quod plurimum habeant & anxietatis & vanitatis, huic generi annumerat: qualia sunt visorum & insomniorum interpretatio, extorum inspectio, volatus avium cantusque, monstrorum, tonitruum, fulgurum, siderum, sortium, sternutamentorum, mustelarum, murium occurrentium, aut stridentium, aut aliquid arrodendum, aurium tintinnium, oculorum salientium, foliorum crepantium, nominum & imaginum & his similibus nugarum observatio. Sub altero genere, id est, ab hominibus quidem instituto, minime tamen superstitioso, hæc fore collocat, characteres, vocabula rerum, consuetudinem loquendi, leges, plebiscita, & si qua id genus sunt alia: hæc enim non modo non reprehendit, verum etiam Christiani hominis interesse putat, ut hæc quam maxime scire curet. In primo genere, id est, auctoritatis, omnes fere liberales disciplinas collocat, Logicam, Rhetoricam, Physicam, Arithmeticam, Geometriam, Astronomiam, Musicam, Historias denique, & Antiquitatis cognitionem. At ne de singulis quidem pigebit divi Aurelii sententiam pronuntiare, modo ne vos audire pigeat. De Grammatica quidem dilucidius est, quam ut in eo debeat disputari, porro quod ad Dialecticam attinet Libro de doctrina Christiana secundo, Capite (si bene commemoravi) vigesimo, de dialecticis rationibus, de veritate, de falsitate connexionum, de consequenti & inconsequenti, de repugnantia, de definendo, de partiendo, verbosè & curiosiuscule suo more disputat, petitis etiam è divo Paulo connexionum formis, sic enim appellat, ut nos si Dialecticam ignoremus, docere voluisse videatur. Hanc disciplinam in ipso disputationis capite his verbis commendat, nam puro me ea ut nuper relecta posse reddere: Sed disciplina, inquit, disputationis ad omnia genera questionum, quæ in Litteris sanctis sunt penetranda & dissolvenda, plurimum valet, tantum cavenda est ibi libido rixandi. Pauloque inferius: Sunt etiam connexiones ratiocinationis, inquit, falsas habentes sententias, quæ consequuntur errorem illius cum quo agitur, quæ tamen ad hoc inferuntur à docto & bono homine, ut his erubescens ille, cuius errorem consequuntur, eundem relinquas errorem, quia si in eodem manere voluerit, necesse est aut erret illa quæ damnat, tenore cogatur. Hæc de Dialectica. Pro Poetis & Rhetoribus, quæ multa dixit, hic consulto prætereo, suis ea locis redditurus. Cæteras autem artes minutiores quidem illas, attamen acutas, ut Quintus Fabius Oratori, ita Aurelius Theologo putat non mediocriter conducere, & quidem de Musica hæc fere sunt quæ tenemus: Et numerum, inquit, & Musicam plerisque in locis in Scripturis honorabiliter posita invenimus. Non enim audiendi sunt errores Gentilium superstitionum, qui novem Adus Jovis & Memoriarum filias esse dixerunt. Deinde, auctore Varro, unde ea sit fabula nata aperit, subjiciens: Sed si ve se ita habent, quod Varro retulit, si ve non ita, nos tamen propter superstitionem profanorum non debemus Adusianos fugere, si quid inde utile ad intelligendas Scripturas rapere poterimus. De Arithmetica hæc est disputationis initium, Et numerorum etiam, inquit, imperitia, multa facit non intelligi, translate ac mystice posita in Scripturis. Omnes harum disputationum ambages, quæque de Geometria & Astronomia in eundem fere modum

A disputat, parvi refert meminisse. Porro Physicam in primis ad sacrarum Litterarum cognitionem necessariam arbitrat, quod passim scateat vocabulis tum animalium, tum herbarum, tum lapidum, quorum quoniam nisi monstratrice Physica, vim naturamque teneas, temerarius videberis, si ea coneris interpretari. Et huius quidem loci hoc est caput: Rerum autem ignorantia facit obscuras, figuratas locutiones, cum ignorantiam vel animalium vel lapidum, vel herbarum naturas, aliarumve rerum, quæ plerumque in Scripturis similitudinis alioquin gratis ponuntur. Cætera idem & apte & erudite profecquitur. Porro de Philosophis quid tandem, penes quos beata vitæ professio potissimum est? mirum ni istos legendos negabit: qui cum se veri magistros ut omnium rerum peritos profiteri sint ausi, omnium errorum auctores exstiterunt, è quorum disciplinis nulla fere non hæresis nata est nobis, quorum contortis enthymematibus, quasi quibusdam arietibus, Christianæ fidei moenia toties sunt pulsata: audite & quid de his dicat vir æquissimus: Philosophi autem, inquit, qui vocantur, si qua forte vera & fidei nostra accommodata dixerant, & maxime Platonici, non solum formidanda non sunt, sed ab eis tanquam injustis possessoribus, ad usum nostrum vindicanda. Et quod sequitur, non injucundum de Ægyptiis superstitionibus, utinam vobis verba ipsa possem annumerare, sed tamen bona cum fide appendam. Legimus, inquit, in Exodo, Hebræos, cum duce Mose ab Ægyptia forevitate furum fugam molirentur, platonem variis generis superstitionibus, immensam vim signorum, vestium, casorum, à suo quemque vicino commodato vestisse, itaque spoliatis Ægyptiis, demigrasse clanculum: quæ fugam, quod furum, quia: Deo auctore parvum novum, aliquid portendere creditur: scilicet jam tum divina providentia quorundam trepidationi consulebat, qui forsasse Ægyptum spoliare, hoc est, Ægyptiorum sapientiam usurpare transissent, nisi huius viri tantum imperatorem, tantum ducem, tantum exemplum habuissent. Migrat ex Ægypto, qui relictis superstitionibus profanis, ad Christianam Religionem sese convertit. Ægyptias artes tollit, qui litteras Ethnicorum ad nostra fides decem & usum transfert. Si ridebunt barbari interpretum, iure id facerent, nisi divi Augustini non motum interpretamentum protulissent: Ut enim, inquit, olim Hebræi ea quæ sibi usui fore iudicassent rapuerant, relictis iis, quæ aut molesta, aut inutilia, aut profana existimassent: ita nos oportet sua quidem Ethnicis vitiis relinquere, superstitiones, libidines, cupiditates, hæc, inquam, apud dominos relinquenda. Ut si quod sapientia aurum, si quod eloquentia argentum, si quæ humanarum litterarum suppellex posset illos erit, eam omnino conuasare, & in nostras usus accommodare debemus, nihil furti calumniam veriti, quin potius pulcherrimi auri facinoris & laudem & præmium sperare auri. Hic rursus, ne nodum in scirpo quærentes cavillari inciperemus, quæ sint Ethnicis pro perniciosis relinquenda, quæ pro utilibus transferenda, Augustinus de sua partitione nihil excipit, præter ea quæ superstitiosa nominat. Cæterum à sua illa divisione non accedens, & hoc suo more, auro atque argento eas disciplinas sibi videti signatas scripsit, quæ essent ab ingenuis humanis animadversæ, sicut Dialecticam, Rhetoricam, Physicam, Historicam, & id genus plura, quod hæc homines non ipsi quidem produxissent, sed tanquam aurum & argentum de quibusdam quasi metallis divinæ providentiæ, quæ ubique infusa est, eruisissent. Vestes autem Ægyptiorum interpretatur disciplinas à mortalibus quidem institutas, sed vestium in morem accommodatas humane Societati, puta leges loquendi, plebiscita, decreta Pontificum, quæ quidem omnia quoniam plurimum habent usus, ab Ethnicis quoque pacto rapienda censet. Postremo festivo exemplo rem & confirmat & locupletat: Quod, inquit, facimus multi boni nostri fideles. Nonne videmus quædam argento & veste suffragamur ætatis. Ad Ægyptio Cyprianus, doctor suavissimus,

et martyr beatissimus? quanto Lactantius? quanto Victorinus, Optatus, Hilarius? ut de vivis taceam, quanto innumerabiles Græci? Quod prior ipse fidelissimus Dei famulus Moyses fecerat, de quo scriptum est, quod eruditus fuerat in omni sapientia Ægyptiorum. Quibus omnibus viris superstitiosa Gentium consuetudo, et maxime illis temporibus, cum Christi recitans jugum persequeretur Christianos, disciplinas, quas miles habebat, nunquam commodaret, si eas in usum cotendi unius Dei, quæ vanus idolorum cultus excinderetur, conversam iri suspicaretur. Hæc quidem è pluribus pauca, ut potui brevissime, perstrinxisse satis putavi.

Cæterum sexcentos citare testes possem, ni & vestris parcerem auribus, et horum duorum ea esset auctoritas, ut tam sacris, tam eruditis viris nolle accedere summa sit impietas. Sed ita Ethnicis abstinent barbari, ut ne sacros quidem attingant, aut si tanguant contaminent. Imo quod indignius est, jam Hieronymum non in Theologorum numero, sed Oratorum ponunt, atque è suo sacrosancto senatu depulsum Grammaticis annumerant, ipsi nescio quorum confusissimis collectaneis ac summatulis infenscunt, nihil eruditum existimantes, nisi quod idem sit barbarum. Et cum tantos duces utcumque sequamur, veniant et Apostolicum nobis illud cantitent, non alium sapientes, scientia inflat. Si Theologi videri cupiunt, quin illud potius proferrunt: *Estote prudentes sicut serpentes, et simplices sicut columba*, non sicut asini, tardi, inertes, ignavi. Cur non illud: *Malitia parvuli estote, sensus autem perfecti*. Cur non illud: *Sapientia vincit malitiam, et sapientiam stulti despiciunt*. Cur non illud *Davidicum* adferunt: *Bonitatem et disciplinam et scientiam doce me Domine*. Cur non illud Ecclesiastici sapientis: *Sapientiam omnium antiquorum exquiret sapiens, et in Prophetis vacabit. Narrationem visorum nominatorum conservabit, et in versutias parabolarum introibit. Occulta praeceptorum exquiret, et in absconditis parabolarum conversabitur. In medio magnatum ministrabit, et in conspectu praeidis apparebit. In terram alienigenarum pertransibit, bona et mala in omnibus tentabit*. In eo Libro, qui dubio auctore Sapientie inscribitur, quanta laus eruditionis, ut quod gravissime à Platone scriptum est, sapientiam incredibilem esse specie, quæ si oculis videri queat, admirabilis sui sit excitatura amor, hic quisquis fuit Scriptor non infacundus, sapientiae quasi quandam effigiem expressisse videatur, quo nos ad illius amorem accenderet. At negaverit quispiam hic secularem laudari sapientiam, verum aliam quandam coelestem ac divinam: imo certe eam, quæ sit nostri temporis Philosophiae pars difficillima, quæ omnium rerum tum divinarum, tum humanarum cognitionem copularit. Mentior nisi id ipsa verba sonant: *Deus, inquit, dedit mihi horum quæ sunt scientiam, ut sciam dispositionem orbis terrarum, et virtutem elementorum, initium et consummationem et medietatem temporum, et eorum mutationes, divisiones temporum, anni cursus, et stellarum dispositiones, naturas animalium, et iras bestiarum, vim ventorum, et cogitationes hominum, differentias virgultorum, et virtutes radicum, et quaecunque sunt absconsa et improvisa, didici*. His sane verbis describi mihi videtur, non perturbata quædam & jejuna eruditio, sed polita et copiosa, et quæ præter omnium disciplinarum scientiam plurima sit antiquitate condita. Capite insequenti multo significantius exprimit, virtutem cum eruditione liberali conjunctam, vocari sapientiam: *Et justitiam, inquit, qui plus diligit, labores hujus magnas habent virtutes: sobrietatem enim et sapientiam docet, et justitiam, et virtutem, quibus nullius nihil est in vita hominibus. Et si multitudinem scientia desiderat, quis scit præterita, et de futuris æstimat, scit versutias sermonum, et dissolutiones argumentorum, signa et monstra scit antequam fiant, et eventus temporum, et seculorum*. Sed in hac re tam clara, pro ipsa quidem nimio plus satis, pro istorum pertinacia parum, quanquam quid frustra rem infinitam persequar, cum ex unoquoque Auctore permulta loca depromi possint?

A Nec inficias iero tamen, eosdem ipsos nonnullis in locis perinde differere, ac si à seculari doctrina nos contentur dehortari, et ita rhetorica contentione incandescent contra curiosam, superbam, ventosam, obstinatam eruditionem, ut non in abutentium vitium, sed in rem ipsam invehi videantur. At non venit in mentem istis, ea ipsa, quæ contra doctrinam disputata videntur, non à doctissimis modo viris, verum etiam doctissime disputata esse. Quonam igitur ore à litteris secularibus dehortentur, cum ipsi in ea dehortatione secularem litteraturam exhibeant, ut interim nobis jus fiat hoc verbo utendi: sed vitiis nostris libenter blandimur. Dic mihi tu marmorea statua, et fruges consumere nate, ita ne credis summis illis viris, et in omni litterarum genere consummatissimis, cordi fuisse, ut tuam illam supinam oscitationem atque ignaviam prædicarent? Dictum est recte, nempe ad deterrendos curiosos ab nimio, ab inani studio, ab intempestivo: dictum est ad compescendam arrogantiam: dictum est fortassis ad consolandam simplicitatem columbinam, non ad fovendam stoliditatem asininam. Quid tu gestis? quid triumphas inepte? quid alio torques ac dicitur? Audisti notari peritiam impiam? quid tu tibi plaudis, quasi pietas sit imperitia? Si Deus reprobatur ac perdit prudentiam hujus seculi, stultitiam seculi amabit scilicet? Nihil profecto minus, imo pejus oderit. Damnatur is qui doctus ignarum fastidit: tu tibi places, quod doctos ignarus contemnas ac judices. Ille reprobatur habetur quod virtutis negligentior abutatur scientia, te iisdem vitiis ornatum et fortasse pluribus, una absolvet inscitia? Hic accusatur, quod omissis Evangelii plurimus sit in evolvendo Aristotele, tu culpa vacas, qui ne Evangelia quidem intelligis, imo adeo nec legis? Ille sciens voluntatem Domini, plagis vapulabit multis, tu neque faciens, neque scire curans, num paucis vapulabis? Ille sedulitate quadam modum officii egressus castigatur, tu tua non contentus inertia, et aliorum industriam impediens laudaberis? Sed ut aliquando meæ loquacitatis modum faciam, et stomachum effervescentem cohibeam, nunquam ista nobis objicerent imperiti, si relicta oscitatione sua sacris Litteris legendis invigilarent.

Hic cum *Bartius*, brevi interjecto silentio, nos familiarius esset intuitus, Bone Deus! inquit, jam prope exciderat apud quos dicerem, ita nescio quo furore correptus, in præsentis hostes mihi visus sum debacchari. Equidem tam disertarum aurium patientiam admiror, quæ me puerili more tot verba fundentem, tam diu ferre queant. *ERASMVS*: At ego jamdudum, inquam, admiror mecum, quanquam orationem currentem interpellare nolui, qui tot versus è tot Ecclesiasticis Auctoribus, tam apte, tam ad verbum reddere valueris, quod quidem à summo Theologo tam scite fieri posse vix crediderim. Desino enim jam mirari, quod Medicus dudum, te hominem Musis penitus devotum, Theologorum libros evolvisse: tantum memoria complecti potuisse mirandum videtur. *GUILHELMVS*: Et nos, inquit *Guilhelmus*, nescio quo tua disputatio impetu abripuerat suo: itaque propterea quæso, ac periculum facito, utrum nos prius dicendo, an nos te audiendo superemus. *BARTVS*: Tum *Bartius* mihi arridens, Non frustra, inquit, tuum calamum metui, jam enim mihi subolet, quid animo destines. Nugas nostras vis prodere, et de verisimili laboras: vereris enim, ne ubi hunc nostrum sermonem litteris mandaris, (sentio enim te id velle) existat aliquis, qui te Dialogum Platonico aut Ciceroniano more finxisse putans, neque decorum, neque probabile satis observasse calumniatur, qui me & adolescentiorem & Poetam tantum Ecclesiasticarum litterarum memoriter reddentem feceris. Sed nihil est quod mireris, si homo non prodigiosa quidem, sed tamen haud maligna præditus memoria, quæ legi tanto intentius, quanto irritatior, quæ decerpfi, quæ toties contra barbaros depromfi, pauca potuerim memoria complecti. Age jam ad certamen, ad quod me provocavit *Guilhelmus*, accingamur. Quo-

niam adversarios, inquit, primum rationibus, deinde testibus revicimus, unicum illis profugium superest, exempla quorundam probatoris vitæ, quos aut citra eruditionem doctos habitos, aut virtutis studio litteras contempsisse obijciunt, à quo istos præfidio si ejecerimus, reliquum est, ut aut in deditiōem veniant, aut certe fuga turpissima victos se profiteantur. Age, accingamur certaminis hujus reliquias profligare. Videris, inquit, fidem Christianam non à Physicis, non à Dialecticis, non à Poetis, non à Rhetoricis Auctoribus ortam, sed à rusticis hominibus, indoctis, rudibus, denique piscatoribus: non è *Platonica* Academia, non è Porticibus *Stoicorum*, non è Scholis Peripateticorum, Apostolos vocatos novimus, sed à navi & rete, neque *Christus* ludos Rhetorices aut Dialectices aperuit, sed tantum vivendi præcepta tradidit. O facerisegam impudentiam! audent rusticos dicere Apostolos quo suam rusticitatem tueantur, digni vero, quos ut pie sibi deditos ament Apostoli! Adeo nihil istorum refert, unde inertie suæ patrocinium sint nacti, vel cum sacri Ordinis injuria. Dic mihi, os pestilens, & ferro inurendum, rusticos ais fuisse Apostolos? Ajo, inquit, alioqui in quò tandem ludo didicerunt, qui repente sunt à piscatione ad Apostolatam missi? Num à gubernaculo scalmi protinus ad gubernacula Mundi evehi sunt? Quorum igitur pertinuit, non *Platonem* aut *Chrysippum*, aut alium Philosophum aliquem, sed ipsum Philosophiæ parentem tantum temporis sectari præceptorem, audire disputantem? videre monstra gerentem, convivere assidue, assidue colloqui? Eam Philosophiæ vim esse scripsit *Seneca*, ut non sibi studentes modo, verum etiam conversantes, juvet. *Ut qui*, inquit, *in Solem venit, licet non in hoc venerit, colorabitur.* Qui in unguentaria taberna resederunt, & paulo diutius sunt commorati, odorem loci secum ferunt. At Apostoli cum ipso scientiæ fonte tam diu commorati, tam familiariter tam avide versati, inscii æque ac rustici permansere, neque tam sedula tanti præceptoris opera quicquam confectum est? Lufit operam, qui bovem duxit ad ceroma. Ut resurrexerat, quadraginta dies in terris moratus, subinde discipulis suis apparuit, monuit, docuit, parum erat hoc quoque. Ipse in cælum relatus Paracletum dimittit, qui nihil illos jam nescire pateretur. Et audent post hæc omnia homunciones rusticitatem obijcere Apostolis, obijcere quod piscando quæstum fecerint? Cur non eadem opera hamiotas illos & conchitas ac fures maritimos appellant? Quandoquidem Apostolis convitari libet, rusticus est *Pantus*? unus est, inquit, qui liberalem litteraturam Apostolatu intulerit: at hic unus inter cæteros præminet, quia re, nisi doctrina? nam pietate pares arbitror fuisse. Unus hic vas electionis est appellatus, cur ita præter cæteros? Nempe quod hic in primis, ut homo tum doctus, tum disertus, visus est idoneus qui contra litteratas *Athenarum* Scholas ferret arma, qui Philosophorum supercilium ferret, qui Romanam eloquentiam sub *Christi* ditionem redigeret. Rusticus est *Joannes*? Et unde illa vox sublimis, *In principio erat verbum, & verbum erat apud Deum, & Deus erat verbum.* An rusticus est *Petrus*? Illius certe Epistolæ, & imperitiæ sermone non tamen scientia. *Jacobus* rusticus fuit? Falso igitur huic illa tribuitur Epistola, quæ videtur non modo sapientis, verum etiam disertæ. Sed fingamus rusticos fuisse Apostolos. Ita-ne nihil in Apostolorum moribus imitatione dignum isti videre potuerunt, præter unam rusticitatem? non enim me jam contineo, quin id quod sentio proferam, ita risus mihi ingens oboritur, quoties horum, qui nobis Apostolicam impolitiam obijciunt, perditissima vita in mentem venit. Quis enim ferat *Æsopum* sibi de frugalitate præcipientem, *Sardanapalum* de severitate disputantem? Quod si stomachus paulo mordacius erumpet, existimate me non in homines, sed in rem male dicere: quanquam auctore *Plauto*, quod dignis male dicitur, bene dicitur. Qui nobis Apostolorum rusticitatem obgannire non desunt, si virtutes tenerent Apo-

A stolicas, ferri utcumque poterant, ad nunc pudeat me quorundam corruptissimam vitam cogitatione consequi. Qui cum Ecclesiasticis sacris sint initiati, Ecclesiasticis stipibus alantur, adde scætas, quasi rugosi, quidam etiam cucullati, cum *Sardanapalo* ipso certamen fuisse videntur. Me hominem adolescentem, profanum, civilibus addictum negotiis, & litteras ipsas profanas proficentem, in jus vocant, nefandi criminis reum agunt, quod antiquos Philosophos, quod præscas Historias, quod Poetarum & Oratorum scripta libenter lectitem. Ipsi cum jussi sint in Lega Domini, in sanctis Litteris diu nocturne versari, ab omni se prorsus studio cohibent, religiosa quædam metu opinor adducti, ne si libros tractare ceperint, in Eschicum aliquem Auctorem imprudentes incidant. At ita demum Apostolos se imitari credunt, si usque adeo sint litterarum ignari, ut ne ipsas quidem præces, quas quotidie remurmurant, intelligere possint. Dic mihi, stultissime imitator, sic nobis Apostolos refert? Ais rusticos & imperitos fuisse Apostolos? Esto sane, donec istud tibi, habes quod glorieris, vicisti rusticitate piscatores, non invidemus tibi gloriam istam cum agricolis communem, verum ubi simplicitas Apostolica? ubi mores? Num quando venatos legisti Apostolos? num isto ornatu usus accepisti? num pellacorum gregem domi aluerunt Apostoli? num tantum opum in unam barathrum demergebant Apostoli? Tu, si Superis placet, Apostolos imitandi studio sumptibus Ecclesiasticis aedes regales in cælum erigis. Nititur amplissima in domo supellex *Attalica*, ministris militaribus omnia pertrepunt, cœnæ Persico instruantur apparatu, videas illic agi Sybaritica convivia, & quidem assidue, vincitur audacia perdendæ rei *Cleopatra*, vincitur *Æsopus* cum filio haudquaquam degere. Fastidiuntur illic accipenseres, non sapiunt menses, nanseam movent atragines. Noctos dieque esur, bibitur, ludatur, saltatur, fabatur, & cum vino immodico balbutire ceperint, videntur, opinor, sibi incultum summonem Apostolorum imitari. Cum his factis, quorum vel *Neronem* pudeat, audent nobis Apostolos imitandos proponere. Nuper cum in *Flandria* legationem vestram nomine obirem, incidi in hujusmodi potenti convivium: ibi inter pocula, ut fit, cum hospitalitatem nobis suam jactaret, ut festiviore fabulatione convivium exhilararem, *Tamali* & *Lycanis*, & his similes nonnullas fabellas commemoravi: rogabat me, ubi nam illa legerentur? ajo in Poetis: oravit protinus, ne illos *Ethnicos* ad suam mensam nominarem, ne scdis nominibus sanctum convivium profanaretur. Gessi morem convivatori meo. Aderat Theologus quidam, homo adolescens, sed plane doctus, nec ita ut hodie Theologorum est vulgus, quorum plerique præter sophismata nihil didicerunt, verum ita ut non minus Rhetor esset quam Theologus. Cum hoc mihi (assidebat enim proxime) de Scriptorum Ecclesiasticorum eloquentia sermo incidit. Dicebamus *Aurelium Augustinum* acute quidem, sed subobscurum ac perplexe, & suo quodam more dicere, & huic tamen esse suam gratiam, ob schemata quæ frequenter affectaret. *Friderici* vehementem esse dictionem, variam, vafram, acrem, locupletem. *Lactantium Firmianum* Ciceronianam facilitate fluere, nec à declamatoria illa palæstra, in qua fuerat multos annos versatus, abhorreere. *Ambrrosii* stylum plus obscuritatis, minus habere acuminis, delectare tamen allusionum aculeis. *Bernardi* orationem facietam, nec incultam, ecclesiasticam tamen, *Hilarii* vero parum copiosam, verum cultiorem, præterea floridam. *Beda* æqualem ac somnulentam, doctam tamen, ut eo sine seculo. *Gregorii* modulatam ac numerosam magis quam succulentam, quod identidem eadem repetere cogitur, ut expleat sermonis periodum. Recentiores Theologos, ne loqui quidem: adeoque non illustrare veritatem orationis adminiculis, ut quæ per se præclara sunt, infantia sua dehonestent. Hæc & alia quædam cum nugaremur, risit nos homo severus ille, & curiosos appellavit, qui res curiosas & ad

ad nihil utiles cunctentur. Intellecta hominis improbitate, putavi malo modo, malum esse querendum cunctum, ac de industria quidem eam sermonem injeci, in quo illam sciebam usplurimum valere, de vinorum generibus, de arte coquinaria, de venaticis epulis. Ibi ille tanquam in re magna erectus, magno silentio, magna auctoritate diu disputavit acute, copiose, polite. *Plinium* ipsum dixisses, sexcenta vinorum genera commemoriter reddebat. Præterea præcia, qualitates, differentias, patrias, naturas, sequæ ista non è Phisicorum litoris, sed sapiente illo suo palato didicisse gloriabatur. *Plinium* (illum enim citabam) delirare dicebat, qui tanta in re aliqvis potius literis, quam suo palato fidem habuisset. Jam vero de epulis coquendis, condiendis, si disputantem audisses, quem te non ibi coquam, quem non *Cæcium*, quem non *Philaxanum*, quem non *Apitium*, quem non *Blaium* contemneres? Hæc nimirum sunt artes tetricæ, & gravi Sacerdote dignæ, hæc didicerunt ipsi, nobisque tradiderunt Apostoli, non syllogismorum laqueos necesse, non *Ciceronem*, non *Virgilium* evolvere, non aliorum ingenia dictionem-ve taxare. Hæc non in Poetarum tabulis, sed in sacris Litteris discuntur scilicet! Ferendum hoc quoque, si non inter epulas, senes, sola libidine fortes, antiqua sua facinora jactarent invicem, & quod facere per ætatem nequeunt, fecisse se turpiter gloriarentur. Hi sunt, quorum aures Poetarum fabulas religioso refugunt, qui nos ad Apostolicos mores provocant: horum perditam rusticitatem, & simplicitatem fraudulentam divus *Hieronymus* quodam in loco scite notat: *Veneratiani*, inquit, *semper mihi fuit, non verbosa rusticitas, sed sancta simplicitas*. Qui in sermone se imitari dicit Apostolos, prius imitetur virtutes in vita illorum. In loquendo simplicitatem excusabit sanctimoniam magnitudo, & syllogismos *Aristoteles*, contortaque *Chrysippi* acumina resurgens mortuus confutabit. Cæterum ridiculum, si quis è nobis manens inter *Græci* opes, & *Sardanapali* delicias, de sola rusticitate se jactet, quasi omnes latrones, & diversorum criminum rei disertis sint, & cruentos gladios Philosophorum voluminibus, & non arborum truncis occulant.

Hæc per digressum tangere volui, quo intelligatur, qui Apostolorum imperitiam nobis ingerunt, eos non id Apostolos æmulandi studio facere, sed ut sunt superbi, suæ rusticitatis patrociniæ ab Apostolis petere. Alioqui si id recte sit quod multorum sit exemplo, quæ & quantos habemus quos imitemur? A *Mose* repetamus, quid eo imperatore sanctius? & hic omnem disciplinam *Egyptiorum* à puero doctus legitur: non huic fraudi fuit secularis, ut vocant, eruditio, quo minus è mortaliū genere unus in Domini familiaritatem adscisci meruerit. *Danielo* quid castius? & hic *Chaldeis* disciplinis non recusavit institui. Docto patre, doctorem *Salomonem* accepimus. Et *Job*, & omnes prope Prophetas, non illiteratos fuisse, cum *Hieronymi* *Augustini*que testimonio constet, tum ipsa Scriptorum monumenta declarant. At ne cavillentur, id cum Lege *Mosaica* desuisse fas esse, *Paulum* Apostolum eis proponam, *Pauli* discipulum *Dionysium*, quorum uterque quanta doctrina, quantaque fuerit eloquentia, ipsi sibi sunt testes. *Quadratus* Apostolorum auditor, eruditionem in primis admirandam illis præceptoribus non dedit. Qui cum esset *Atheniensis* antistes Ecclesiæ, *Adriano* Imperatori librum porrexisset traditur tantæ eruditionis, ut acerrimam in Christianos persecutionem suo ingenio sedaverit. Fecit idem hujus æqualis, *Aristides* Philosophus gravissimus, & idem summus Orator. *Justinus*, etiam habitu Philosophus, in disciplinis liberalibus artifex præcipuus, ad Christi tutandam Religionem non modo eruditissimum vertit ingenium, verum etiam animam impendit. *Clementis* præceptor *Origenis*, *Alexandrina* Ecclesiæ Presbyter, vir omnium longe doctissimus, idque judice viro omnium longe doctissimo *Hieronymo*, ad sacræ Re-

ligionis defensionem, quæ tum, negotium exhibentibus Ethnicis, in summo discrimine versabatur, non parum adjumenti contulit tum eloquentia, tum libris eruditionis plenius. Sed plane arenas metiar, si hic tendam omnem eruditorum catalogum revolvere. Bis mille recensere possem, quorum insignis eruditio nisi fidei laboranti succurrisset, neque tam amplam, neque ita confirmatam, fortasse & nullam haberemus: & postea trepidant isti discere disciplinas humanas, quasi defuncti quorum exemplo id faciant. Deflectant paulisper obitutum ab exemplis domesticis, evolvant Veterum Chronica, evolvant eos qui de Scriptoribus scripserunt illustribus, inveniant, *Origenem*, *Gregorium Nazianzenum*, *Didymum*, *Joannem Chrysostomum*, & ut ad Latinos veniam, *Lactantium*, *Hilarium*, *Severum*, ad summam, omnes prope ad unum qui in defendenda fide ac tractandis mysteriis Scripturarum operam navarunt, scholasticis fuisse disciplinis instructissimos: quorum omnium Ethnicam eruditionem, imo & Christianam effert ac miratur *Hieronymus*, ne nos contemnamus. At eos, quæ sumus religione, nihil quantumvis politum eruditione movere potest, nisi sit idem pium. At *Origenes* hærescos notam non effugit. Habent quod causentur. Age, ne hujus quidem generis deerunt exempla. *Hilarus* in Diversum numerum relatus est, hunc nobis proponamus. *Cyprianus* etiam martyrio, nec minus litteratura seculari clarus, hunc sequamur. *Ambrosius* quid sanctius? hunc æmulemur. *Hieronymus* vel *Augustinus* quid vel magis pium, vel litteratius? horum similes esse curemus. Quantum in his omnibus compositionis, Linguarum, Philosophiæ, Historiarum, Antiquitatis, Latinitatis, Græcæ, Auctoritatis quanta peritia, & hæc quidem Ethnica adhuc. Conferamus quæso cum his viris vel Scholasticis, vel Theologos nostri temporis, videbimus utroque genere adeo inferiores, ut umbras dicas non homines: & in tanta gravissimorum hominum multitudine soli Apostoli nobis in mentem veniunt, quos ita demum imitari nos credimus, si indocti simus! A moribus vero Apostolicis tam absimus, quam à nobis *India*. Quod si nos Apostolorum rusticitatem imitandi tantopere studium habet, miror cur non etiam piscari incipiamus. Sed extra jocos, *Ambrosium* imitari metus est? *Hieronymus* imitari religio est? Isti, inquiunt, nondum Christiani, & pueri adhuc, litteris illis sunt imbuti. At *Hieronymus* parentibus Christianis natus, à puero Christianus, se tamen inter Grammaticos & Rhetores educatum fatetur, imo gloriatur. Verum quid istud refert, cum iis, quæ ante baptismum didicerunt, non modo Christiani, verum & Episcopi & senes sint usi. Cur omnes libros suos Ethnicis litteris respercerunt? cur ut recte factum defendunt? Si taciti fecissent, ignoscendum potius quam imitandum videri potuisset, nunc & recte, & optimi cuiusque exemplo fecisse se testantur. *Augustinus* ipse jam non Ethnicus, de singulis artibus liberalibus singula volumina scripsit. At scripsit, inquiunt, catechumenus, non Christianus. Commode vero admones. Tum igitur ne cogitandum quidem de studiis Ethnicis erat, cum novus tiro ad Christianam Religionem exercebatur. Sed esto sane peccaverit, erraverit, ignoraverit, cur jam sanior & senior hunc errorem non reprehendit? Cur autem consilio etiam à se factum fatetur, ut his tanquam vestigiis ad summæ veritatis cognitionem gradatim accederet? Hæc enim disciplinas icinillas quasdam ait esse ab immortalis illa luce promicantes, quarum indicio ad fontem illum perveniat. Et quanto religiosius ille quam nos, qui animis rudibus, repente ad divinitatis arcem non ingredimur, sed irrumpimus, non adscendimus, sed involamus, & tanquam gigantes, extructis in celum molibus, invito Jove arcem illius occupare conamur? eoque ille quia gradatim adscendit receptus est, nos repellimur, dejicimur, præcipitamus. *Beda* Monachus, vir *Anglus* quidem, aut certe *Scotus*, sed & viræ probitate, & doctrinæ non contemnendæ, adeo

Scholasticas disciplinas non contempsit, ut de schematicis grammaticis & carminibus condendis scribere non piguerit. Post hos quidem nitor politiusque Theologiae sensim in deterius degeneravit, & non parum rubiginis coepit contrahere. Non defuerunt aliquot secula docti, verum ut rariores, ita inferiores. Laboriosorum nunquam non fuit copia. *Thomas Aquinas*, scriptor nobilissimus, in *Aristotelem* Ethnicum Philosophum commentarios edidit, atque adeo in ipsis Theologicis quaestionibus, ubi de summo principio, de Trinitate disputat, *Ciceronis* ac Poetarum testimonia profert. *Scotus* tametsi à Musis prorsus alienus fuisse videtur, Scholasticus tamen est, ac ne in mediis quidem mysteriis, & arcanis Theologiae, Philosophorum suorum oblivisci potest. Et quid attinet vel recentiores, vel vivos commemorare, quorum licet sit inferior multo eruditio, is tamen inter ipsos videtur praestantissimus, qui secularibus doctrinis instructissimus fuerit. Haec summa est, multis quidem summis viris non contigit eruditio secularis, at cui contigit, nemo non est usus, nemo veritus est Christianorum templum Ethnicis opibus exornare.

Hic cunctante paulisper *Batto*, Consul interloquens, Per Deum, inquit, immortalem! quid si & ego è Consule Philosophus fiam? Et *Battus*, Utere, inquit, permissio. Subjicit Consul: Longis tu quidem ambagibus circumactus mihi videris, callido opinor consilio, ut Apostolicae interim simplicitatis oblivio nobis obreperet: verum quod in hac re praecipuum erat, praeteritum non oportuit. Demus sane complures pios viros literatura profana cum laude usos, attamen haud temere, ut reor, Apostolos rudes, & nullis instructos litteris nostrae Religionis & auctores, & duces, & principes nacti sumus, quos tu me veras imitari. Ego vero summae laudis & primae judico, primos ac summos æmulari. Subridens *Battus*, Quantum, inquit, Apostolorum imitator haec mihi objicit! Egon? Apostolos imitari te veto? Imo jubeo, at ita ut moribus Apostolos exprimas, eruditione *Hieronymum*, nunc Apostolicam ruditer imitantur omnes, vitam nemo. Primae laudis ais esse, summos æmulari, nihil pugno: sed tu perperam facis, qui è primis & summis viris, id quod est extremum & infimum, tibi proponas. Diligens imitator qui sit, non solum quam accuratissimum sibi deliget exemplar, verum in eo ipso quod optimum putaverit, excerpit, quaedam praeteribit, quaedam reprehendet. Summa modo conabitur imitari. Primus est *Petrus*, primus *Hieronymus*, hic Doctorum, ille Apostolorum. In *Petro* summus erat ardor fidei, in *Hieronymo* summa doctrina, alterius animum, alterius studia imitare. At tu mavis Apostolorum quam Doctorum ordinem tibi proponi, propono & quidem è primo ordine praecipuos, *Petrum* & *Paulum*. *Paulus* omnium litterarum genere refertissimus erat. *Petrus* auctoritate superior à *Paulo* reprehensus, scientiori & credidit, & paruit. Imitamur hos, sed plane praepostere. Indocti litteratos ultro reprehendimus, quando parum est quod parere recusamus. At non temere curatum est, ut Christiana Religio à rudibus auctoribus initium caperet. Istud quidem recte, ne scilicet tanti facti gloria penes humanam esset industriam, sed omnis divinae virtuti tribueretur. Ea res illi quidem tempori erat apta, verum quid ad nos? hic dies aliam vitam, alios mores postulat. Non percalluerunt seculares disciplinas Apostoli, at nunquid reprehenderunt? Num quando litteratos à suo contubernio exclusisse leguntur? Rudes erant litterarum Apostoli, quid istud ad te, qui ipsas profiteris litteras. Neque enim de Apostolis, sed de Ludimagistris agimus, quanquam quis Christianae pietatis amator ferat ab istis nebulonibus, toties insinulari viros coelestes & nostrae salutis auctores? Age nunc, si placet, eorum rusticitatem cum nostra eruditione componamus. Nempe illos Linguarum species omnes calluisse legimus, nos unica vix balburimus. Illi tantum valuerunt dicendo, ut tyrannos,

ut populos immanes & barbaros promoverent, nos pecudibus ipsis fere mutiores. Illi Testamenti utriusque mysteria memoriter tenuere. Nos vix prima litterarum elementa percepimus, & audemus postea homines ipsa ruditate rudiores, imperitos fuisse Apostolos dicere. *ConsVL*: Tum Consul: At tu, inquit, *Batte*, in ista disputatione, vehementi magis quam apta, bis mihi peccare videris: nam & de profana literatura instituta erat disputatio, non divina, quam Apostolos accepisse constat: & eam ipsam non humano studio, sed coelesti munere sunt consequuti. *Battus*: Profecto tu istorum mentem pulchre tenes, istud enim ipsum ineptus aliquis Theologus fuerat responsurus: huc enim confugiunt, quoties eis *Hieronymiana* facundia, *Augustini* eruditio, & Veterum litterae objiciuntur. Istis enim, inquiunt, coelestis Spiritus ministravit. Equidem admirari soleo in hominibus, qui sibi perquam acuti videntur, quippe Dialectici, tam hebes ingenium, nisi forte perperam ista faciunt. Quid enim ista tandem oratione sibi volunt? An nullam nobis expetendam scientiam, nisi quae coelitus infundatur? frustra igitur nocturnis diurnisque studiis maceramus. Quorsum autem attinent Ludi litterarii, & quidem publici, quorsum tot sumtuosae Bibliothecae? Quid meliores annos, atque adeo totos, insanis lucubrationibus consumimus? quid frustra pallemus, frustra libris insenescimus? Resipiscamus vel sero, & moniti meliora sequamur. Missos faciamus inutiles labores, compendiarium viam astutum hoc genus hominum indicat. *Nos enim curremus, ac vini somnique benigni* (ut ait *Flaccus*) coelitus expectemus, donec oscitantibus nobis spiritus illabatur aethereus, ac deinde perinde ac fonte *Aonio* poti repente Theologi profusiamus, nisi malumus expectare, dum *Pauli* more vel in paradysum, vel in tertium usque coelum rapiamur, audituri quae nefas sit hominem homini prodere. Sed statuamus oportet, utrum semel nobis omnia infundi jubeamus, an quoties usus erit, toties praesto Spiritum fieri malimus. Equidem posterius hoc longe commodius esse censeo, nam si semel infundat, noster erit labor meminisse. Quare ut memoriam ea sarcina levemus, satius erit coelesti Spiritui omnia permittere, ille modo praesto fiat, vocatus & invocatus ut res postulat, quantum satis non amplius suggerat. Scribendus erit liber, advolet, & nobis securis calamus regat. Habenda erit oratio, tum vero in columbae figura ad aurem assideat, linguam ipse temperet, nos modo hiscere meminerimus, ut cum Psalmographo Rege canere liceat, *Os meum aperui, & attraxi spiritum*. Erunt fortasse, quibus haec acerbius dicta videbuntur. Quid autem acerbum in homines tam arrogantes dici potest, qui contemptis aliorum egregiis laboribus ipsi cum nihil sciant, coelitus tamen docti videri volunt: ne ego quidem homo Poeticus auderem istos Deos laceessere, ni divus ipse *Augustinus* in Praefatione in libris de *Christiana Doctrina*, istorum amentiam multis salibus prior eluisset: *Quo*, inquit, *error iste demum evasisset, si semel animos hominum occupasset? Nemo à scientiori se doceri passus fuisset. Nullum ad Ecclesiasticam concionem properasset, nec quisquam Evangelium pronuntians praebuisset aures: hac enim otiosa fuerant futura, si coelitus eruditionem expectandam putassent*. Addit ibidem, vulgo jactatam fuisse fabulam, de nescio quo, cui citra humanam operam litterarum peritia contigerit, quam ille quidem non magnopere confutat: parvi tamen ducit, propterea quod etiam si maxime vera fuisset, non cuivis idem sperandum esset. Nec putat illius unius felicitatem nos ab industria debere avocare: nam quod commodè possis ab homine doceri, id è coelesti afflatu praestolari, hominis est aut stulti, aut, quod saepius, arrogantis. *ConsVL*: Tum Consul: Libet scholastico more tecum objectatiunculis arguari. Quid igitur sibi vult, quod ipse suos discipulos sollicitos esse vetat, quid coram Regibus atque Praesidibus essent dicturi: *Dabitur enim*,

enim, inquit, vobis in illa hora quid loquamini, neque enim vos estis qui loquimini, sed Spiritus Patris vestri, qui loquitur in vobis. Quid quod Petrus Spiritu Sancto instructos loqui Dei homines, scripsit. Quid illud *Jacobi*: Qui indiget sapientia postulet a Deo, qui dat omnibus abundanter, & non improprietat. Hæc, nisi fallor, longe aliud quam tua oratio, sonare videntur. **BATTVS**: Recte tu quidem admones, & in tempore, verum ista perfacile dissolvi poterunt. Cedo, num tibi *Christus* istis verbis, quæ modo recitasti, discipulos deteruisse videtur, ne apud Principes dicturi, quid esset dicturi cogitarent, quod nemo nisi phreneticus non fecit, cum *Christus* ipse quatenus homo erat, non sine præmeditatione sit locutus? Non igitur Apostolis, quod prudentis hominis proprium videtur, sed ætæm adimere studuit, ne quid homines contemti, & imperiti, apud Principes, & doctos, & facundos dicere trepidarent, apud quos summi & exercitatissimi Oratores solent exallescere: se enim non deserturum patronos suos, ipsi modo magno animo assent. Ergo non industriam & vigilantiam interdiceret, sed animum addere voluit. Imo ausum dicere, cum reliques Apostolos, tum vero *Paulum* meditata & fortassis scripta oratione nonnunquam dixisse, id quod ex ejus defensionibus, quæ sunt in Actibus Apostolorum, haud obscure licet conicere: tum neque *Petri*, neque *Jacobi*, neque *Joannis* hujusmodi sunt Epistolæ, ut sine cura scriptæ videri possint. Sed hæc mihi illud objicis, quod Spiritu Sancto instructi, locuti sunt Dei homines. Quoniam modo igitur tu eos locutos fuisse arbitraris? Nam vaticinantium Phœbædæmve more, ut furore quodam correpti, ipsi quid dixerint non intelligerent? Sed hæc paulo post commodius excutientur. Illud autem *Jacobi* de postulanda à Deo sapientia, perquam insulse accipiunt. Postulanda est à Deo sapientia, accedendo, ac quomodo postulanda? Nempe ut victus, ut solutus, ut cætera humano usui necessaria. Jubemur à Deo pacem quotidianam quodidie petere, & datur quidam quodidie, ac nunquid oscitantibus? Vestitum petimus, præstat, sed laborantibus. Hac ratione sapientiam quoque postulamus, ac ita, ut de humana industria nihil diminuamus. An vero quæ corporis sunt, non nisi industria tua tibi obveniunt, quæ animi sunt bona, gratis accipies? Panis nisi sudanti non præstat, sapientia dormienti infunditur? Perditus & homicida sui judicatur, qui coelestem alimoniam exspectans, fame mori maluit, quam pane humano labore quaesito, mortem effugere, & religiosus habebitur, qui nupitèr nescire præoptet magis, quam ab homine salutarem doctrinam accipere? At Apostolis sine mortali opera sapientia infusa est. Demus istud, & Hieræis in eremo ab æthere cibum depluisse legimus. Sed quam impium est velle manna illud è cælo præstolari, tantundem aut etiam magis impium fuerit, Apostolorum more sapientiam è nubibus otiosos expectare: nam vetatur Evangelica voce, de crastino vidui, vestitum esse solliciti, nusquam sapientiam quaerere prohibetur. Nec vitio tamen vitatur, quod non modo in crastinum, verum etiam in multos annos parcamus, quaerimus, ferimus, ædificamus, non nostræ modo vitæ, verum etiam posterorum consulentes, & vitio dabatur, si quis idem in quaerenda sapientia fruge longe meliore facit? Illic sanam interpretationem admittimus, non quaerendi panis industriam nobis interdiciam esse, sed inanem & anxiam sollicitudinem, hic cur idem non facimus? Promissa erat sapientia coelesti oraculo *Solomoni*, promissum erat patri regnum *Israeliticum*, neuter tamen ita oraculo confusus est, ut vel hic quicquam humani conatus præterierit, quo se dignum præstaret, vel ille sapientiam languidiore studio quaesiverit: intelligebant nimirum quod gravissime à quodam scriptum est, Deos omnia nobis laboribus vendere. Dabunt igitur, sed laboranti, ad dent sapientiam, sed annitenti, præstabunt continentiam, sed conanti, docebunt, sed studiosos, adjuta-

A bunt, sed dimicantes. Neminem deferent, ita quidem, nisi ipse sibi defuerit, alioqui cur ipsi scriptores Apostoli? cur Evangelistæ? cur *Hieronymus*? cur *Augustinus*? cur cæteri nobis ingenii sui monumenta reliquerunt? præclara, si studio comparanda est sapientia, otiosa, si per somnum otiosis expectanda. Jam dedimus Apostolis infusam sapientiam, mitto enim quod ante resurrectionem, & post resurrectionem assiduis præceptionibus ab optimo doctore *Christo* sunt formati, mitto quod apud se assidue legerint, & inter sese de Scripturis contulerint, cur non æquam omnibus partem immisit? cur plus sapuit *Paulus* quam *Petrus*? cur facundior est *Jacobus* *Petro*? cur divinius scripsit *Joannes* cæteris Evangelistis? cur in cæteris sanctis Doctoribus alius est alio eruditior, alius alio facundior? Eodem certe Nomine instructi scripserunt. Nimirum in causa est, quod Spiritus ille adorandus non parem apud omnes eruditionem offendit. Auger enim ille, quæ nostra peperimus industria, promoveret studia nostra, adspirat nostris conatibus. Quod si fas est hoc loco Poetarum fabulas admiscere, *Promethæum* est nobis imitandus: qui simulachro illi suo luteo, vitam ex astris ausus est petere, sed tum demum ubi quicquid humano artificio præstari poterat, adhibuisset. Nos rudem massam offerimus, & Spiritum omnia nobis dormientibus confecturum speramus? nec meminimus *Paulum* ipsum, cui in tertium usque cælum rapi contigit, libros, qui in membranis essent, per litteras petisse, ac postea cum *Petro*, cæterisque Apostolis de fidei doctrina contulisse: Apostolos ipsos non semel inter se de Religione nova communicasse: *Petrum* *Pauli* voce castigatum. Ubi tunc cessabat Spiritus Sanctus? Cur legere *Paulum*, cur errare *Petrum*, cur hæc omnes sinebat? Videtis ut operam humanam Spiritus hujus manus non excluderet, sed adjuverit. Adtuit tamen nonnunquam prodigioso quodam more, sed tum demum, cum aut miraculum res exposcularet, aut studium humanum vincebatur. Et ex studiosis multos eruditos evasisse, adjutore hoc Spiritu legimus. At ex alio Theologum repente factum, quis unquam aut audit, aut legit? Nec quicquam his exemplis moveor, quæ vulgo narrant, alii columbam ad aurem dicentis scribentive conspectam, alii per somnium librum traditum. Sint ista sane vel conciliandæ auctoritatis gratia à benevolis conficta, sint vel vera, si quis pugnet, equidem haud pugno. Nihilominus tantum unumquemque eruditione veluisse videmus, quantum ingenio polluisset, quantum studio contendisset. Ingenium & indoles multis contingere gratis, sunt enim naturæ doctes, virtus & eruditio nullis. **CONSUL**: Illic Consul: E duobus, inquit, scrupulis, altero aut propemodum liberaisti, si hoc unum expedias, quod nemo barbarorum mihi non objicit, divum *Bernardum* præter sanctitatis laudem, virum ex recentioribus nec indoctum, nec facundum, nescio quoniam in loco ipsum fieri, se *Quercubus* & *Bagis* usum pro magistris. **BATTVS**: Sapientes profecto arbores, inquit *Batavi*, quæ talem discipulum nobis reddidere, indignæ protius quæ in montibus senescerent, ac sues alerent, dignæ quæ in cathedris Theologorum potius præficerent, aut certe, ut de navibus illis *Æneæ* fabulatur *Virgilius*, in Nymphas transformarentur! Deum immortalem! ut nil pudet homines ipsis *Quercubus* hebetiores, quique juxta Poetarum fabulas ex arborum truncis nati videri possint. Quid arbores homines doceant?

F Inter hæc cum *Batavi* incandesceret, *Guilhelmus* meus aderat, *Socratica* quadam vafritie, festiva tamen magis quam mordaci, præditus. Age, inquit, ignosce, *Batte*, fieri potest, qui scis enim an ex illa paradisiaci nemoris arbore fuerint propagatæ, quæ boni malique scientiam non habuisse modo, verum & ministrasse legitur? Aut si id non placet, quando species non convenit, quanquam nec apud nos species nominatur, & crebra plantatione degenerare potuerunt,

ex

ex illarum certe genere, quæ canentem *Orpheum* admiratæ consecutæque fuisse narrantur, inter quas *Quercus* inprimis fuisse compertum est. Postremo scis homines olim vulgo in arbores transmutari solere. Quid si *Quercus* illæ & *Fagi*, summi olim fuerint *Philosophi*, quorum longa incommoda miserati *Dii*, arbores eos esse iusserunt? Sed utcunque res habet, unum hoc vehementer optarim, ut essent *Erasmus* aliquot ex sapientissimis illis arboribus furculi, quos in novis pomariis, quæ molitur, inserat: haberet domi, ut *Comicus* ait, unde disceret. **BATTVS**: Ad quæ vix arridens *Battus*, erat enim commotior: Jure, inquit, ridetis in re, risu potius quam argumentatione confutanda. Sed extra jocum miror *Bernardum*, si doceri cupiebat, ad arbores potius quam ad homines se contulisse, ac non *Socratem* illum potius *Platonicum* imitatum. Huic enim cum *Phædrus* locum in agris perquam amœnum ostendisset, jamque *Socratem* ejus specie vehementer captum sentiret, mirari se dicebat, quod non antea urbe relicta, rus concessisset. Cui quidem ille scite respondens: *Ignosce*, inquit, *michi*, optime *Phædre*, nam discendi cupidus sum, agri vero & arbores nihil me docere possunt, sed homines qui in urbe versantur. Quid igitur *Bernardum* inter *Quercus* versari maluit, nisi forte (quando ridere libet) *Gallia* doctiores habet arbores, quam olim habuit *Græcia*? Figurata dictum est, inquit, orabat sub arborum umbraculis, imo & legebat, & lecta animoolvebat, & scribebat, & scribenda suo cum animo tractabat: ergo non tam discendi quam docendi cupidus ad *Quercus* confugiebat, secessum videlicet & silentium scribentibus necessarium captans. Qua quidem in re non ille superstitiosum agebat hominem, sed *Poetarum* institutum imitabatur, qui carmen scripturi sylvas & fontes captare consueverunt. Hic si maxime pugnant, sacros *Scriptores* orando eam eruditionem esse consecutos, jam ipsi nobis laqueum, quo capiantur, ministrant. Cum enim divus *Bernardus* litteris non modo philosophicis, verum etiam poeticis instructus fuerit, utique profanis, quis jam ausit nos reprehendere, quod id nostra industria conemur assequi, quod coelestis ille *Spiritus* aliquot felicibus impartivit? Si *Ethnicorum* eruditio *Spiritus Sancti* munus est, igitur bona atque expetenda: malorum enim non est auctor *Deus*. Quod si in his *Ethnicas* fuisse negabis, ego oculos esse tibi negavero: sin divinam scientiam illis orantibus infusam esse, humanam vero sibi peperisse dixeris, ridebo commentum, & te vicissim criminabor, qui contra tantorum exempla virorum præteritis humanis litteris, ad divinam scientiam tam stolidè irrumpas. **CONSVL**: Hic cum *Battus* dicendi finem facturus videretur: Perge quæso, *Consul* inquit, me etiam altero levare scrupulo: nam nodum ipsum modo tua sponte tetigisti: nulli *Apostolorum* *Spiritus* coelestis profanas litteras infudit, de quibus hîc erat instituta disputatio, non *Dialecticæ*, non *Rhetoricæ*, non *Poësim*, infusus haud dubie, sicubi hæc usui futura fuissent. **BATTVS**: Ad quæ conversus *Battus*, Nemini infudit, inquit, donemus istud, at cui unquam ademit? *Petro* non inspiravit, cur *Paulo* non ademit? cur uti non vetuit? vetiturus utique, si perniciosas videri voluisset, quanquam quid refert, an infuderit *Ethnicas* litteras? id certe infudit, cujus gratia *Ethnicæ* litteræ sunt discendæ. Si datum esset quavis *Lingua* & integre loqui, & loquentes intelligere, nihil esset causæ, cur *Grammatici* miseros adolescentes

A excarnificarent: si is esset mortalium animus, qui nulla nube præpeditus, facile statim verum & videret, & ostenderet, frustra & ratiocinatione, & dialecticis argutiis exerceremur. Si nobis esset in manu, quos vellemus animorum motus & sumere nobis, & aliis excitare, sine causâ *Rhetorum* præcepta disceremus. Verum quando hæc multo secus habent, nec ille nobis *Spiritus* est expectandus, disciplinis liberalibus opus est, ut vel longis ambagibus eo tandem perveniamus, quo *Spiritus Apostolorum* compendio perduxit. Non desideravit *Petrus* nostras litteras, *Paulum* tamen adjuverunt. Sed in re puerili plus satis est disputatum: nam qui istam divinam scientiam nobis solent objicere, adeo tum ab humana, tum à divina absunt, ut *Hippocraticis* potius vinculis sint alligandi, quam rationibus coarguendi. Ita simplicitatem prædicant, ut docti tamen haberi velint: ita se nihil didicisse fatentur, ut nihil non sciant tamen. Sed hos cum sua dementia relinquamus, quod reliquum est, de *Poetica* & *Eloquentia* disputetur.

Hic cum *Battus* paulisper interfuisset: Unam, inquit, aciem, ut arbitror, profligavimus, quam tamen non ita magni negotii fuit vincere, quippe neque satis armatam, neque ita capitaliter infestam: reliquum est, ut confutemus eos, qui negant eloquentiæ dare operam *Christianum* oportere, verum huic bello non paulo difficiliore imperatorem præficiendum cenfeo cum integrum tum meliorem: ut enim in causis non optimis optimus patronus, ita in bello durissimo, peritissimus dux quærendus. Qui eloquentiæ studium damnent, & plurimi sunt, & habent fortasse quæ dicant, si non vera, at certe verisimilia. Et jam tantum verborum à me factum video, ut mirer aurium vestrarum duritiem, quæ me tot horas blaterantem ferre potuerint. Quare successorem mihi peto, qui quæ restant, disertius possit disputare. **GUILHELMVS**: Tum *Guilhelmus* pudenterit: Te-ne, inquit, *Batte*, injussu *Senatus* ante negotium confectum de tradita provincia decedere, ac cum jam prope debellatum sit, successorem tibi nullo exemplo petere, penes quem omnis belli profligati sit gloria? Quod vero de meliore imperatore quærendo dicis, ambitiosus tu quidem videri non vis, cæterum eum adhuc te ducem præstitisti, cui prorogandum etiam sit imperium, tantum abest ut successor ante tempus sit mittendus: quare volente *Senatu* perge, ac strenue ut cœpisti tuo munere defungere. Tantum autem abest ut tua oratio cuiquam è nobis visâ sit longior, ut mira quadam cum voluptate omnes habuerit attentissimos. Dum hæc inter se cavillantur illi, *Consulis* puerum ab illius villa recurrentem conspiciamus: is cum domi instructa esse omnia, corrumpi prandium, uxorem jamdudum nos operiri renuntiasset, Age, inquit *Consul*, eamus omnes: ad prandium *Philosophicum* non *Consulare* vos voco: quod reliquum est disputationis, id pomeridiano consessu in hortis meis conficiemus. **ERASMS**: Hic ego, Ita-ne mecum agitur? inquam, ni tam esses *Jurisconsultus*, in jus te vocarem, injuriæ tecum agerem, qui tam caros hospites sic abducas, quia luxuriosior sit tibi culina, quasi domi nostræ, si frugaliter, tamen non lautissime sint accipiendi. **CONSVL**: Tum *Consul*, *Æquus*, inquit, esse debes, ego hac pomeridiana disputatione villulam meam nobilitari cupio, hanc gloriæ partem si mihi non invides, libenter nobis concede. Tum uxor id jubet, cujus hujuscemodi in rebus imperium nosti.

DESIDERII ERASMI EPISTOLA

AD QVOSDAM IMPVDENTISSIMOS.
GRACVLOS.

Def. Erasmus Rot. quibusdam Fratribus absque ob-
servantia, bonam mentem.

VIDEO quid agatis, Fratres Patres: subornatis aliquot indoctos ac perfrixtæ frontis juvenes, qui junctis phalangibus conficiant *Erasmum*. Nihil habent frontis, nihil cordis, non habent quod illis possit eripi, non possunt deprehendi, plusquam Polypi, aliunde alio migrant, & sub unius umbone latet exercitus. *Salamanca* habet unum, cujus nomen putabam esse fictum. Inauditum erat, nec mihi persuadere potui in illo sodalizio latere tantam petulantiam. Cognomen sonabat quiddam Judaicum, nec in *Hispaniis* tantum latitant *Judei*, latitant & in aliis nationibus sub Christiani nominis titulo. At ille noluit perdere suum triumphum, eamque gloriam putavit suo Ordini asserendam. *Brabantia* habet alterum quendam ejusdem farinae gloriosissimæ loquacitatis. Mera hypocrisis est modestia, quam præ se ferunt. Hæc in malos dicta velim, sine ulla bonorum nota. Hac syngrapha vos præmoneo, Fratres Patres, subornate, fingite, fallite, contemnite Cæsaris & Episcoporum constitutiones, emittite furtivos Libellos, posthac nec legere dignabor nœnias vestras, nec refellere. Ipse Deus inveniet impios hypocritas, cui juste judicanti vindictam tradidi. Quam sum illis decrepitus? *Buddæus* biennio me minor est, *Bedda* fortasse quinque aut quatuor, *Latomus* tribus. Ad hanc usque ætatem perpetuo versor in laboribus, unde maxima pars & valetudinis & senii. Senex unus quatuor juvenum robustorum sustineo sarcinam: non caligant oculi gratia Deo, cum multi mirentur jam olim non esse prorsus exoculatum. Conspicillis vitreis nunquam usus sum hæcenus, neque interdiu, neque ad lucernam: Scipionem nunquam attingi, firmis pedibus & alacriter ingredior, manus minus tremunt quam ulli juveni, calculus in dies fit mitior, & si moderer studiorum labores, favente Deo possim adhuc integris sensibus quatuordecim annos vivere. Sed vitæ modus in manu Dei est. Qui mecum vivunt, nec ingenii, nec memoriæ magnam jacturam sentiunt. Et ubi est illud decrepitum ac mox collapsurum silicernium? O scurras non mihi tantum, sed toti Mundo graves! Quid autem proficient istis loquacibus & indoctis nœniis? Eruditi non legent, pii detestabuntur. Ego

A nondum invenire potui, qui pro me legeret ejusmodi nugas. Sed talibus libellis conficiant decrepitum senem. Hoc sicis commodius effecerint: nihil enim refert quo utantur organo, cum adsit ficariorum animus. Atqui hic decrepitus senex dedit vobis *Hieronymum*, dedit *Cyprianum*, dedit *Augustinum*, nunc dat *Chrysostomum*, ex quo & *Athanasio* tam multa vertit. Ex Græcis Auctoribus tot loca illustravit in Novo Testamento, legant indicem & intelligent quam multa dederit hic decrepitus senex tum ad eruditionem tum ad pietatem conducentia. Quid faciunt isti? Coaxant & obfrepunt alienis laboribus, neque quicquam adferunt præter improbam & indoctam garrulitatem, perinde quasi Mundus non habeat nisi sues & asinos. Cæsar semel dedit eis potestatem accusandi me legitime, dedit summos judices, tum debebant proferre suam sapientiam. Istis Libellis se doctis ac bonis omnibus propinant deridendos. Et mihi adhuc tantum adest roboris, ut possim ex alto deridere, etiamsi exoriantur tria millia. Apud doctos & posteros cygni loquentur, cum tacebunt graculi. Si senem volunt conficere, sicis opus erit. Nisi aliter discant scribere, nihil aliud sibi parabunt apud optimum quemque, quam odium ac ludibrium. Vos pii Patres tales asinos compescite, vos pii Laici, quos sic insanire scitis, ne quid detis, nisi tales bläterones abigant è suo contubernio, quo vel sic moniti resipiscant: nam aures habent non in capite, sed in ventre. Suas dulcorationes stolidas adhibeant suis pultribus, à me nihil expectent: sed videant exitum malitiæ. Rursus admoneo hæc in pios non esse dicta: novi enim plurimos esse in eo sodalizio, qui istam petulantiam detestantur. Et post hæc occinitur nobis excommunicatio Pontificis in eos qui lædunt Ordinem *Minorum*. Ea excommunicatio si quid valet, in istos potissimum cadit, qui stolidis Libellis adducunt Ordinem suum in odium eruditorum ac bonorum omnium. Satis illos admonui, in dies vergunt in pejus. Posthac contemnentur, quod utinam initio factum esset! Non libet τοῖς βασιλεῦσι ἀντιπαρῆναι. Contemnis fortiter & divinis & humanis legibus, dicant, oportet Deo magis obedire quam hominibus. Recte dictum est hoc ab Apostolis, nec prorsus incongrue dicitur ab istis: At non idem utrorumque Deus. Illis Deus erat cœli terræque conditor, his pro Deo venter est. Valere.

F I N I S.

DESIDERII ERASMI RESPONSIO AD PETRI CURSII DEFENSIONEM NVLLO ADVERSARIO BELLACEM.

Ornatissimo viro Joanni Cholero, Praeposito Curioso,
Erasmus Rotered. S. D.

MEA quidem sententia erat, Cholero candidorum amicorum candidissime, quicquid est istud *Cursii* negotii prorsus silentio transmittere, adeoque nullam parare responsionem, ut defensionem illius nec lectione dignaror. Sed amicus quidam egregie cordatus, cujus iudicio plurimum tribuere soleo, quique mecum libenter consentire solet, hic dissentit, ratus operæ pretium, ut seditionem orationem, quam me fingit totius *Italici* nominis hostem, saltem paucis diluerem. In ea sententia cum peristeret, ego magis illius obsequens animo, quam motus sequens iudicium, paginis aliquot carptim degustatis, deprehendi quid erraret *Cursius*, rei que summam unica pagella complexus sum. Eam *Romam* ad amicos misi, ut apud eruditos me calumnia liberaret. Sed rem insperatam audio: magnis typis excusa est, & per omnes viarum angulos celeberrima hominum frequentia affixa, quemadmodum Edicta Pontificum solent affigi. Ea res male habet *Cursii* animum, & atrocem vindictam minitari dicitur. Hoc utrum à benevolis an malevolis factum sit, nescio. Meo sane iudicio nihil opus erat isti camino oleum adijcere. Ut omittam quod *Cursium* exponunt ludibrio, me quoque *Roma* fabulam faciunt. Ludunt quidem isti, sed quemadmodum solent pueri ranas lapidibus impetentes. Ludunt pueri, sed ranas idcirco serio moriuntur. Nunc posteaquam video vulgatum, quod inter eruditos premi cupiebam, idem argumentum quod delinquarem, paulo tractari plenius, ac percurri verius quam legi totam *Petri Cursii* apologiam, qua suis *Italici* & rei bellicæ, & totius eruditionis summam laudem revindicat, per me, ut putat, prorsus ademptam. Mihi quidem ex eo gustu visus est vir minime malus, *Philonares*, Latini sermonis copia non infelicititer affluens: sed suspicor esse *Roma* quosdam male feriatos, quibus non satis est *Paquillorum* jocorum licentia, nisi nunc hos, nunc illos subornent, quorum simplicitate, aut si mavis bovitatem, vel ad vindictam, vel ad delicias suas abutantur. Atqui hæc tam prolixa, tam atrox tragœdia ex una vocula nata est, eaque perperam intellecta. Rei summam paucis expediam. In proverbio *Myconius calvus*, ex *Donati* sententia indico *Pamphilum* in *Hecyra* *Terentiana*, *Myconium crispum* dixisse, cum *Apollodori* Græca habeat *Myconium calvum*, idque non inficitia *Terentii* factum, sed studio, quo sermo esset festivior ac facetior. Ridet enim ibi *Pamphilus* servum curiosum & garrulum, quem ablegat in portum, fictis mandatis ut conveniat hospitem *Myconium*, cum illic nullus esset hospes *Myconius*. Hic adhuc nihil est quod reprehendi possit, sed simile exemplum addo de meo, quod quidem, inquam, ipsum proverbium respicit de raris inventu, veluti si quis *Scytham* dicat eruditum, *Italum* bellacem. Hæc tres syllabæ *bellacem*, universam belli laudem tot seculis, tot præliis, tot monumentis terra marique partem semel adimunt universæ *Italia*. Atqui ista cogitatio ne in somnis quidem unquam in mentem venit, ut *Italia* vel pilum in hoc genere laudis detraherem adderemve. Sed

A homo barbarus mihi persuaseram bellacem vocari, non esse virtutis, sed feritatis elogium. Siquidem pleræque hujus generis voces quæ veniunt à verbis mediis, declarant non actionem, sed vitiosum animi habitum: velut illa, edere, bibere, loqui, dicere, petere, pugnare, utrolibet usurpantur vel in laudem, vel in reprehensionem: ac edax, bibax, loquax, dicax, petax, pugnox, non nisi vitii cognomina sunt, duntaxat cum de homine prædicantur, in quem cadit virtutis ac vitii ratio. Nam spongiam esse bibacem, aut gallinacos esse pugnacos, naturæ sunt epitheta. Similiter & bellare ancipiti significato dicitur: Bellax autem nomen dicitur, nisi qui per ingenii feritatem belli appetentior est quam oportet. Ita *Thracæ* appellamus bellaces, non quod hi præter ceteras nationes belli gerendi peritia præcellerent, sed quod ob barbaricam inhumanitatem vitam haberent vilem, temereque ad arma properarent. Nisi forte *Thracum* fortitudinem laudavit *Horatius* cum ait,

Orum, bello furiosa Thræ.

Aut cum ait,

Natis in usum letitia cypris

Pugnare Thracum est.

C His etiam immitiore ingenio fuere *Scythæ*, qui spretis omnibus disciplinis liberalibus, omne studium conferebant ad arma, ferarum ritu in campis & plaustris vitam agentes: eoque *Scytharum* feritas multis etiam proverbiiis est celebrata. Videlicet cum orationem atrocem & inhumanam appellant *Συθῶν ῥῆσιν*, vitam agrestem *Συθῶν ἰγνύων*, sermonem inconditum *Συθῶν ὁρμα*. Eodem carbone notati sunt *Cares*, quos *Homerus* appellat *βαρβαροφώνους*, & *Afri*:

Quod genus hoc hominum, quæve hunc tam barbarum morem

Permittit patria? hospitio prohibemur arena.

Bella ciant, primaque vant consistere terra.

D At qui istiusmodi nationes appellet bellaces, utrum videatur eas magnifico fortitudinis titulo cohonestare, an vituperare potius ob barbaricam naturæ feritatem? Dextre gerere bellum si vitare non liceat, laudi ducitur, bellum appetere feritatis ac stoliditatis est. *Disputa*, inquit *Propheta*, *gentes quæ bellum volunt. Italu* erat qui censuit iniquam pacem æquo bello præferendam. Imo nulli feliciter obeunt belli munia, quam qui primum hoc agunt pro viribus, ne veniatur ad manus: id si non queat obtineri, tum eo conferunt sua consilia, ut bellum quanta minima potest sanguinis effusione cito finiatur. Ad id inutilis est inconsulta temeritas, & sanguinis avida feritas. Jam si quis hic consulat Grammaticorum ac Dialecticorum filios, negabunt has voces bellacem & imbellem inter se contrarias esse, quod proferre liceat, qui nec bellax sit nec imbellis, si modo imbellis significabat bellandi imperitum, aut bello inutilem. Veluti cunctator ille *Fabius*, nec bellax erat, nec imbellis. Rursus proferre licet qui idem & bellax sit & imbellis. Tales erant agricolæ, qui nuper tantos tumultus excitarunt in *Germania*: procurrebant in aciem, quasi vellent occidi. Sed inter se pugnant bellax & pacis amans sive pacificus, quemadmodum fortitudo & ignavia. Ad bellicæ virtutis laudem non satis est animosum esse, & earum rerum, quæ belli sunt, egregie peritum. Alioqui debebatur hæc gloria

An-

Annibali & Alexandro Magno, quorum priorem detestatur *Italia*, alterum *Seneca* appellat furiosum juvenem, uterque mea sententia jure optimo. Quem regnandi libido propellit ad invadendum nihil commertitos, furiosus est, non vir fortis: fortitudo enim cum virtute conjuncta est, à cuius commercio si disjungatur, fortitudo non erit. Verùm de his alias. Poteram in hac causa à principe Peripateticorum adsciscere patrocinium, qui negat esse necesse, ut sententiæ veritas requiratur in exemplis quæ docendi gratia proponuntur, satis est per ea perspicuum fieri quod discitur. Veluti cum *Aristoteles* ita proponit: *Omne A est B, omne B est G, ergo omne G est A*. Falsum est quod dicitur, & tamen exemplum probatur. Item cum *Donatus* dicit, *Virgilius doctissimus Poetarum, vel optimus plebis*, non est necesse ut credamus *Virgilium* fuisse virum plebis Romanæ optimum. Sed ut falsa sit sententia, tamen exemplum suo fungitur officio. Quod si exempli causa falsis utimur, multo magis licet abuti opinione vulgari. Quales nunc sint *Scythæ* nobis incognitum est, fortassis ea gens nunc est ignavissima luxurque perdita, & tamen agrestia ac violenta vocamus *Scythicam*, nimirum abutentes olim vulgato rumore. Sic apud quasdam nationes *Itali* audiunt imbelles, falso an vere mea non refert. Verùm hæc extra causam dixerim, non quod ad hæc præsidia velim confugere. Nihil enim opus, qui nec falsis sum usus in exemplo, nec vulgi rumoribus abusus, sed simpliciter quod sensi verbis opinor Latinis expressi, *Scythicam* bellacitatem in *Italis* raram esse, *Italorum* eruditionem in *Scythis* esse raram. Ex his arbitror esse perspicuum, non ignominia sed laudis gratia *Italo* me bellacis titulum ademisse, qui *Scybas, Thraces & Cares* dedecorat. Hic si objiciet *Cursius*, nomina quædam in *ax* desinentia ancipiti esse significatu, quod genus sunt *perspicax & capax*, fatebor esse quædam sed perpauca. At horum de numero non arbitror esse quæ commemoravi. Bellacem laudis gratia neminem memini appellatum, præterquam apud *Cursium*. Sed largiamur hanc vocem alicubi apud bonos viros, ac probatos Auctores inveniri vel ancipiti significatu, vel etiam laudis si libet: fatebitur tamen opinor frequentissimo usu sonare vitium. Me vero bellacis nomen in malam partem usurpassè satis arguit, quod *Scytham* cum *Italo* confero, hoc est, incultam, indoctam, feram ac barbaram gentem, cum natione minime barbara, sed Philosophiæ, liberalium disciplinarum & eloquentiæ studio perpolita, quas artes constat non belli sed pacis alumnas esse: significans interim eum absurde facturum, qui quod est *Italorum* transferret in *Scybas*, contra, quod *Scytharum* transferret in *Italos*. Porro cum *Scytham & Italum* nomino, non designo singulos, sed gentem in genere. Nam fieri potest ut inter *Italos* inveniantur quibus adsit *Scythica* feritas, & inter *Scybas* reperiantur qui liberales calleant disciplinas, qualis olim fuit *Anacharsis*, sed utrumque rarum fuerit, sicut apud *Myconios* rarum erat inveniri crispum. Nec video quo consilio *Cursius* hic admisceat *Pannum*, fortassis ut obscuret dissimilium nationum collationem. Atqui *Pannus* extremo loco mihi ponitur, duobus exemplis ab *Italo Scythaque* diremtus. Quid igitur postulat *Cursius*, ut *Italum* pronuntiemus ita bellacem quemadmodum *Scythæ, Thraces & Cares* dicuntur bellaces? An hoc illius animo non erit satis, sed exiget ut dicamus *Italum* omnibus illis barbaris nationibus bellaciorem? Tum vero mihi viderer *Italiam* insigni adspersisse ignominia, meritoque in me provocaret omnium militum gladios, omnium eruditorum calamos. Res ipsa opinor jamdudum clamat, nihil hic esse quod quenkum *Italum* cordatum possit offendere, & qui hanc scribendi materiam *Cursio* suggererunt, eos ridendi quæsisse occasionem. Jam mihi vide, lector, *Cursium* ex una vocula quantos excitet tumultus. Fingit me impotenti militum *Italorum* odio flagrantem atque etiam occæcatum, tam indigne totius *Ita-*

lica nationis bellis partam gloriam conspurcasse, ut pro ea vindicanda *Itali* omnes, qui non aquis pluviis, ut ait, sed vivo orationis flumine exundant, dicendi facultate contendere, qui bellicarum virtutum studio gloriaque trahuntur, gladiis, telis, equis, velis depugnare digladiarique debeant. Et exclamat interrim *μάλα τετραγυῖως*, ô coelum, ô mare, ô terra! quod *Italos* milites, quorum in bello tam excellens est virtus (utar ipsius verbis) ut humano captu nequaquam, vix etiam ipso coelo comprehendere queat, imbelliæ ignaviæque damnarim, & omnium nationum victores ipsis etiam *Gamphasantibus* omnium nationum ignavissimis judicari posthabendos, cum mihi nec dux nec miles *Italus* unquam venerit in mentem: ac dira minatur, nisi mox *Stesichorum* imiter, canamque palinodiam. Cæterum cum *Crispus* ille *calvus* ante tot annos volitet per manus hominum, tamen fugerat *Petrum Cursium*, & lateret etiamnum, nisi forte quidam illi locum in Adagiis commonstrasset. Quod ubi factum, substitit *Cursius* sic perturbatus, ut ipse dubiter, attonitone an irato fuerit similior: tantaque stomachi procella concitata est, ut minimum abfuerit quin disruptis omnibus modestiæ repagulis velis remisque in me inveheretur, nisi pro *Pallade Marins* impotenter effervescentem, ad hanc qua nunc usus est temperantiam revocasset. Quis obsecro credat *ὕψιστον* qui de nihilo tantos excitet tumultus? Illud de suo addit: *Credo*, inquit, *quod quoniam in certam hanc veneras opinionem, Latinas litteras Italis jam penitus abs te esse præreptas, rei quoque militaris præstantiam à tuis jam Germanis Italo præreptam, posteritati insinuare es conatus*. Quod cum sit seditiosissime dictum, tamen absque risu legere non potui. Nunquam mihi curæ fuit, utra natio bellicis laudibus anteiret. Utinam *Helvetia & Germania* minus esset bellax quam antehac fuit! Quanquam ea jam studiorum commercio fit mitior. Quod ad eruditionem attinet, ego de *Italorum* ingeniis semper & magnifice sensi & honorifice prædicavi, nec meas litterulas unquam tanti feci, ut vel *Germanum* quenkum præ me contemserim, neque quicquam fateor libentius quam omnia mea esse infra mediocritatem, tantum abest ut existimem litteras Latinas per me præreptas *Italiæ*. Jam tamen non est philosophicæ mentis, cuiquam nationi addictum aut aversum esse, quod nulla sit gens quæ non ex bonis malisque permixta sit, tamen in nullam à teneris annis animo propensior fui quam in *Italicam*. Eum affectum non alia res in me genuit quam ingeniorum & eruditionis admiratio, qua tum maxime florebat *Italia*, cum apud nostrates ubique regnaret horrida barbaries, & omnis litteraturæ politioris odium capitale. Magnoque studio frequenter molitus sum iter in *Italiam*. Primum adolescens annos natus ferme septemdecim. Rursus ex *Hollandia* annos natus xx. Iterum è *Lutetia* natus annos xxviii. sed semper quasi fatis ab instituto sum repulsus. Tandem à *Guilhelmo Montjoio* discipulo pertractus in *Angliam* cum multæ offerrentur, nullam conditionem recipere volui priusquam viderem *Italiam*, idque feci dissuadentibus amicis omnibus, jam accedens ad annum quadragesimum, mihi præter eximias regionis dotes, tantopere placuit illius gentis simplicitas, sobrietas, civilitas, candor & humanitas, ut *Roma* statuerim figere sedem, in eaque velut in communi patria consensescere: idque adeo fecissem, nisi promissis montibus aureis in *Angliam* fuisset retractus verius quam revocatus. Interea cum apud *Italos* agerem, cum eruditis qui supererant non vulgaris mihi amicitia intercessit, *Bononia* cum *Paulo Bombasio*, cujus ingenio nihil unquam sum expertus candidius, *Venetia* cum *Baptista Egnatio*, *Aldo Manutio*, *Hieronymo Alexandro*, *Urbano Regio*. *Roma* cum *Scipione Carteromacho*, viro citra omnem ostentationem undecunque docto. Is frequenter in cubiculum meum solet improvisus obrepere, & aliquot horas pomeridianas fabulis litteratis fallere. Neque

mensa tantum crebro mihi fuit cum illo communis, sed aliquoties eodem lectulo dormivimus. Idem ad-
iunxit mihi *Aegidium Viterbiensem*, qui post adscitus
est in ordinem Cardinalium. Cum *Petro Phadra*, cu-
jus eloquentiam cum *Roma* pro *Cicerone* mirabatur,
mihi fuit propinqua familiaritas, cum *Julio Camillo*
me nonnunquam eadem iunxit culcitra. Cum *Fran-*
cisco Spherula & *Philippo Beroaldo* juniore mihi fuit ami-
cicia. Breviter cum nullo vel mediocriter erudito fuit
unquam ulla contentio. Nam heroes illi, quorum scri-
pta semper veneratus sum, jam è vivis excesserant,
Hermolaus Barbarus, *Angelus Politianus*, & his poste-
rior *Philippus Beroaldus*, cujus paulo ante defuncti *Bo-*
navia spirabat adhuc memoria. Aegre & invitus reli-
qui *Italiam*. Verum ubi reversus essem in *Angliam*,
& hinc in *Brabantiam*, cum nulla natione mihi melius
convenit, neque jucundior fuit consuetudo quam cum
Italica, nec de ulla candidius tum sensi, tum prædi-
cavi. Possem id compluribus exemplis docere, si res
urgeat. Unde igitur nunc fingitur istud terque qua-
terque cæcum *Italici* nominis odium? An quod lacef-
sit *Pii* non pias calumnias depuli? nec honoris illius
causa hæreticus haberi sustinui? An quod in *Ciceronia-*
no taxo eos qui perperam & inepte *Ciceronem* imitan-
tur? Eisdem palam irridet *Quintilianus*, & horum si-
miles *Horatius*.

O imitatores seruum pecus!

Neminem, ut ait *Cursius*, illic *Italum* probo. Imo
seminem illic semino, cui non candide tribuam quod
illi debetur laudis, nonnullis etiam aliquid ultra meri-
tum adnetior. Num improbantur omnes qui non ex-
acte referunt *Tullianam* phrasim? Rejiciuntur igitur
M. Varro, *Salustius*, *Seneca*, *Quintilianus*, *T. Livius*,
Cornelius Tacitus, *Val. Maximus*, *Anulus Gellius*, u-
terque *Plinius*, quorum oratio multum recedit à *Tul-*
liana. Quanquam ibi *Sadoletum* & *Rombum* pariter dici
Ciceronianos. Sed horum opinor nihil legit *Cursius*,
tantum ex delatis contextit Apologiam. Fingor *Cice-*
ronis hostis & olor implacabilis, cujus ingenium ac re-
conditam eruditionem magis admiror quam eloquen-
tiam. Eloquentiam autem sic admiror, ut palam &
ingenue & ex animo fatear, omnes qui per se sunt fa-
cuodissimi, ad hunc collatos obmutescere. Sed ali-
quid ibi detrahitur laudibus *Ciceronis*. Quid mirum si
Ciceronem habemus pro homine? solus enim Deus est,
in quo nihil desideres. Quanquam ea referuntur illic
à *Priscis* præjudicata, idque non mea sed aliena per-
sona. Si nihil horum recipiunt, quid facient illi qui
nuper *Dialogum* edidit de *Cicerone* relegato & revo-
cato? Quæ convitia quam atrocibus verbis illic refe-
runtur in *Ciceronem* ab homine *Italo*? Tot locis in
meis lucubrationibus & Epistolis laudatur *Italia*, at-
que his omnibus dissimulatis profertur vocula *hellæ*.
Objecit & *Pius* odium *Italia*, quod citra nomenclatu-
ram notassent quorundam eruditorum impietatem. An
odit universam *Italiam*, qui in certis *Italis* aliquid vir-
tutis desiderat? Quid igitur superest, nisi ut omnium
nationum hostis & perduellio judicer? Quod si po-
stulant ut credamus in *Italia* non nasci nisi Deos, quid
facient tot fabulis eorum qui domum reversi narrent
quid in *Italia* viderint? Imo quid si quis referat, quid
Itali vulgo jacent in *Italis*, in *Jannensis*, in *Benga-*
mates, in *Florentinos*? Denique quid *Roma* privatim
ac publice jacent in quosdam eruditos, idque nomi-
natum, ne Cardinalibus quidem ac summo Pontifici
parcentes. At ego *Germanus* nunquam fui tam stultus,
ut vulgi fabulas litteris committerem.

Verum ut hæc obiter incidentia misa faciamus, ad
Cursianam Apologiam redeo. Quo videatur iusta de
causis hic adductus, ut tam indignam, tam injustam
ignominiam, notam *Italis* iniustam aboleret, profert, se-
suosque avos, atavos in *Italia* procreatos, sed hæc cau-
sas habet cum multis *Isalorum* militibus communes.
Quanquam interim periculum est, ac dum avos, pro-
avos, atavos trivalesque commemorat, *Germanus* laudet

A pro *Italis*. Siquidem cum essem *Roma*, quidam cru-
diti serio fatebantur, heroicos illos viros *Gothorum*
aliarumque barbararum nationum esse progeniem, pu-
tillos quosdam, deformes ac macilentos esse veras *Ro-*
mana stirpis reliquias. Nec illud dissimulabant, ple-
rosque *Italia* nobiles generis originem ad barbaras na-
tiones referre. Cæterum hoc utcunque habet, quan-
do tantum audita narro, licet ab *Italis*, iustiore titulo
Cursius suum commendasset officium, si non modo
commemorasset quod in *Italia* natus sit, verum etiam
quod illic in *Christo* renatus omnes *Satanæ* pompas ab-
juravit, demum & per Sacerdotii dignitatem *Christo*
factus sit conjunctior. At in illis quæ illic abjuramus,
B adsciti in *Christi* imperatoris militiam, opinor esse &
illas æternas belli glorias, ovationes ac triumphos, è
devictis hostibus reportatas. Christiano Sacerdoti, mea
quidem sententia, magis convenit, ad bella exhortari
quæ sub *Christi* vexillis Spiritus Sancti copiis geruntur
cum vitiis, & in hoc eloquentiæ nervos omnes inten-
dere, ut *Christi* majestas per universum Orbem incla-
rescat, & hujus virtus intimis sensibus omnium com-
mendetur. Nunc in hoc tam prolixo sermone, cum
bellatorum laudes ultra nubes attollantur, totiesque
legamus, Diis hominibusque invitis, multisque in Deos
atque homines impie nefarieque commissis, & ab *Ita-*
lia nationes omnes Deorum cultu superatas, Et, cave
C per Deos obsecro, nusquam tamen nominatur *Christus*,
cum multis verbis destomachetur in *Aquilanum* *Chri-*
stianæ Religionis violatorem. Non id criminis loco
commemoro. Existimo *Cursium* hominem esse pium,
sed studio & usu nitide loquendi, *Christum* illi non ve-
nisse in mentem. Quin & alios audio esse, qui cum
se Sacerdotes atque adeo Theologos profiteantur, ju-
stis voluminibus commendent bellum, non laicis tan-
tum, sed Episcopis quoque & Monachis. Id præter
quam quod est parum decorum, nihil apud est nostris
hortatibus ad bellandi studium. Non desunt impro-
bissimi exstimulatores. Quinam, inquis? Ambitio &
regnandi cupido, avaritia, ira, superbia, stultitia, te-
meritas, ut nihil opus sit Sacerdotes ac Theologos ca-
dere claudere. Fortasse verus exemplum revocabitur,
ut posthac, juxta *Mosis* præceptum, Sacerdos militibus
prælium inivitur sit loco tubæ: Nolite timere, nolite
cedere. At mea sententia Christianum Sacerdotem ma-
gis decet à bellis deterrere, & laicos ad arma spectan-
tes in concordiam redigere. Et haud scio an sibi per-
suaserint esse Ecclesiastica dignitate reverendos, qui
malint esse belli duces quam id quod esse deberent, se-
que decentius galea quam mitra credant ornari.

Quandequidem hic *Libellus* visus est dignus qui &
Roma excuderetur, & *Paulo* tertio P. M. dedicaretur.
Quanquam id à quibusdam studio persuasum arbitror,
E ut hominis simplicitatem magis etiam traderent. Sed
his fundamentis feliciter jactis rem aggreditur, ingen-
tem fortissimorum militum ac ducum turmam mihi
proferens. Egregium vero campum nactus est, in quo
decurret *Cursius*, si mihi referre pergat quicquid faci-
norum vel ante, vel post Urbem conditam ad hanc
usque ætatem gestum est ab *Italis*, sive in monoma-
chiis, sive in bellis terrestribus ac navalibus, sive in
bellis intestinis, sive in bellis adversus externas natio-
nes. Ait vir aquus, *Cursius*, *Fabius*, *Scipionibus*, aliis-
que nimium *priscis* non vult gravare me. Recentio-
ribus nostraque memoria gesta uti mavult, in quibus
tamen multa sunt quæ multa post editum calvi pro-
verbium gesta sunt, cum interim me appelleret, an id-
ea putarim *Italiam* imbelliæ damnandam, quod *Roma*
sit per *Barbarum* occupata. Similiter in singulis fere
narrationibus me quasi consocium appellat. At ego ut
simpliciter quod res est fatear, quemadmodum è du-
cum nominibus vix duo aut tria agnosco, ita gesto-
rum nunquam fui curiosus, nec ad ullas fabulas minus
attentus esse soleo, toties expertus quam multa sint
belli inania, ut vix unquam audierim duos qui eidem
prælio interfecerint in narratione consensientes. De
fide

fide Scriptorum alii viderint. Cum *Alvianus* à *Venezis* conductus trucidasset *Germanos*, qui pauci numero per invia Alpium irruperant in *Italiam*, erant *Venetia*. Ipsum *Alvianum* non vidi, quanquam invitatus sum ab eo ad coenam. Atqui si referam quæ mihi de rebus ibi gestis narrarunt, non *Germani* sed *Itali*, nec quilibet *Itali*, sed quibus erat cum *Alviano* familiaritas, mihiq; ceu *Germano* eam victoriam exprobrabant, cum id temporis nondum pedem in *Germania* posuissent, tum quæ in navigiis audiivi ab *Itali* militibus qui ei prælio interfuerant, res multum abesset ab ea specie quam nobis verbis exaggeravit *Cursius*. Verum id mea nihil refert, per me quidem milites *Italia* omnes ac duces, *Achilles* aut *Dionædes* sunt. Quod gessit Ducis *Lasharingia* frater adversus Rusticorum manum, è propinquo audivimus, de *Italarum* manu nihil accepimus. Et ea res longe locus habet quam ad *Cursium* delata est. Ait triginta millia fuisse trucidata. Vix erant decem millia. Nec agebatur de Religione Christiana, sed Agricoltæ cupientes herile jugum excutere, ducibus aliquot latronibus moverunt eos tumultus. Itaque vereor ne *Cursius* in cæteris quoque commemorandis simili fide sit usus. Porro quoniam illic *Alviani* nomen aliquot paginas explet, credas laudari non mercenarium ducem, sed *Camillum* quempiam aut *Scipionem*, qui pro tuenda patria semet omnibus periculis objecerat. Subolet mihi in cujus gratiam hoc argumentum suscepit *Cursius*. Nihil igitur superest, nisi ut *Alvianum* inter bellaces Deos relatum hoc carmine consalutemus.

Alviane Divi bene

Te qui beasti Oenotriam.

Verum hæc mihi prorsus extra causam dicuntur, quando mea nihil refert quantum quisque laudis putet in belli peritia milibus *Itali* tribuendum. Quæ voces vulgo de *Italarum* fortitudine volitent, me nihil unquam moverunt, nec super hac re cum quoquam unquam tria verba commutavi. *Cursius* mavult *Italum* bellacem, quam disertum, ego malim omnes esse pacificos, *Scytharum*que ac *Thracum* dissimiles. Mihi probri vice objicit, quod *Pharmioni* sim quam *Animalis* similior. Quasi pulchrius ducat, impio, perfido & sanguinario latroni similem esse, quam Philosopho. *Octavianus Augustus* non inficior multa præclare gessisse in armis, bellacem tamen fuisse non vereor inficiari. In hujus imperio quod diuturnum tenuit, nihil accidit illi speciosius, quam quod sub eo *Jani* Templum aliquot annis *Romani* clausum viderant. Inter laudatissimos Imperatores numeratur *Probus*, & tamen is pollicebatur se effecturum, ut Romano Imperio nullus esset exercitus. Papæ! quantum hujus viri ingenium aberat à titulo bellacis. Rogat ad quam ætatem spectarit meum proverbium. Palam est quod ad illam, qua jam *Italia* Græcorum disciplinis erat exculta: nam antea solum rusticitatis ac feritatis erat apud *Italos*, vel *Horatio* teste,

Gracia capta ferunt victores capiti, & artes

Edocuit.

Olim enim apud *Romanos* summa laus erat, dici bonum virum & bonum agricolam. Nec accessio disciplinarum ademit illis bellandi peritiam, sed auxit potius, quando, ut ipse fatetur *Cursius*, prudentia consiliis animique præsentia veræ fortitudinis laus ac bellicæ disciplinæ gloria comparatur, non vitæ prodigalitate, non ferina illa rabie, quam barbari pro virtute habent. Atqui eam ferinam rabiem ego bellacitatem appello, & ab *Itali* in *Scythas* transfero, hoc est totius hujus controversiæ caput, atqui hoc ipsum minus est quam nihil. Quale vero est circa rem frivolum tantum verborum effundere, tam atroces exaggerationes excitare, tam dira minari, tot convitiis impetere? Quid est, si hoc non est ex mausca facere Elephantem? Non est copia *Tulliana* in cassum verba fundere, non est rhetorica argumentatio, pro argumentis adducere figmenta, non est vera *Juvénis*, in nugis ex-

A citare tragediam, & quod nusquam est, id verborum præstigiis in momentum attollere. Pollicitus fuerat se nullo convitio me perstricturum, cum toties crepet teterrimum mendacium, inanissimi impudentissimique mendacii illusionem, quod eo usque exaggerat, ut futurum arbitretur, ut ipsa rerum natura, aut Deus aliquo terribili ostento ulciscatur, quod *Italo* non tribuerim *Scythicam* bellacitatem: nullum enim aliud argumentum hæcenus produxit. Atqui hujusmodi tumultus propius accedit ad *Ajaci* imaginem quam ad *Ciceronis*. *Ajax* cum sæviret & verbis & verboribus in porcos, tamen non lædebat eos quibus indignabatur, tamen in animalia sæviebat, quæ pro fletu grunnitum edebant. *Cursius* adeo sævit in id quod nusquam est. Solent tirones ad palum exerceri, sed *Cursius* veteranus est. Ridentur qui cum umbris dimicant. At hic ne umbra quidem est ejus rei, quam fingit *Cursius*. Nam umbra licet corpus non sit, refert tamen aliqua corporis lineamenta. At *Scythica* bellacitas nihil habet simile cum fortitudine bellica, quam *Itali* vindicat *Cursius*, ego non adimo. *Pavus* Apostolus à pugilum certamine ducit similitudinem, quæ propius id repræsentat quod sentimus. O *xuvrdia*, inquit, *quasi aerem verberans*. Hujusmodi spectaculum risimus in Palatio *Julii* Secundi, quo ad tauræ ab amicis quibsdam eram pertractus: nam ipse nunquam cruentis illis ludis ac vetustæ paganitatis reliquiis sem delectatus. Ibi quidem intervallis, quæ inter taurum occisum & alterum in certamen producendum intercedebant, personatus profiliit in medium, sinistram manum habens toga obvolutam, dextra gladium gestans, omnesque gestus imitabatur qui solent esse taurum agredientium: sensim accedens insidiabatur lateri, mox velut à tauro visus refugiebat. Interdum velut pertinacius insequente tauro togam abiecit: nam ea res solet taurorum impetum remorari: rursus quasi digressus tauro, ad togam recipiendam timide accedebat. Nonnunquam & gladius illi quasi metu excidebat. Interim sub apsidem lapideam, quæ est in aræ medio, sese abiciebat, quod solet excrementum esse refugium tauro pertinacius urgente. Tandem taurum aliquem exanimem transiliebat, equo insidens, quasi victo insultans. Hujus hominis faceta vehementius me capiebat quam cætera quæ illic gerebantur omnia. Ab hac imagine mihi non multum abesse videtur *Cursius*. Omni machinarum genere adoritur, *Itali* nominis osorem, totius *Italica* gloriæ prædonem, qui universæ *Italia* ademit arma, qui cunctos *Italos* eraditos præ se focum putat. In hunc profertur *Demosthenis* acrimonia, *Ciceronis* copia, ad hunc opprimendum quicquid unquam strenuorum militum, aut fortium ducum habuit, aut habet *Italia* provocatur, omnium eruditorum styli acuantur. Sed interim is, quem fingit *Cursius*, & in quem tantus tumultus excitatur, osor & prædo nusquam est. Nusquam est ille *Batavus*, qui in proverbio calvi, bellicam laudem adimere temeraria *Italia*, quique vehri classicum, quo efferas barbarasque nationes ad *Italia* vastationem excitaret, cecinerit. Quid his dici potest atrocius? atqui si verba ad rem conferas, nonne subito tota tragedia vertitur in risum? Verum quod ad belli laudem attinet, occasionem qualemcumque dedit *bellacis* nomen perperam intellectum, aut, si malint, à me per imperitiam Latini sermonis locus quam oportet usurpatum. At qua fronte sumit veluti novæ invectivæ argumentum, quod universis *Itali* omnem eruditionis & eloquentiæ gloriam mihi vindicem, tanta insolentia, ut meis Lucubrationibus tumidus, doctos *Italia* ad unum omnes pro foeno coenoque ducam, qui constanter tot testimoniis etiam publicatis, in litteris primas tribuam *Italia*? Mea vero vel cum *Megarensibus* nullo in numero poni æquissimo animo feram, quibus adeo non turgesco, ut interdum admirer ullis placere. Quid mi fatear infantiam meam, qui nihil non abortu projeciam, nec unquam à mea desidia imperrare potuerim.

S s s s 3 ut

ut vel Epistolam eandem bis describerem. Quod si facerem, si non melius, certe aliquanto minus male scriberem, opinor.

Hic objiciet quispiam, si tua tibi displicent, cure fundis tot volumina? Dicam paucis. Me adolescente in nostrate *Germania* regnabat impune crassa barbaries, litteras Græcas attigisse hæresis erat. Itaque pro mea quantulacunque portione conatus sum juventutem ab inicitia cœno ad puriora studia excitare. Neque enim illa scripsi *Italica*, sed *Hollandica*, *Brabantica* ac *Flandrica*. Nec omnino male successit conatus meus. Ut autem bonæ litteræ servirent pietati, scripsi *Enchiridion militis Christiani*. Adagia locupletavi, quod primæ Editionis puderet nimium jejunæ. E. *Luciano* verti Dialogos aliquot, ex *Enripide* Tragœdias duas, non ob aliud nisi ut quoniam deerat præceptoris copia, ipse memet in Græco sermone exercerem. Siquidem in hac parte litterarum prorsus fui autodidactus. Præterea nihil fere scripsi, nisi precibus amicorum adactus: nam ipse malueram alienis legendis animum pascere. Certe hic animus longissime abest ab ea insolentia, ut non dicam omnes, sed quenquam omnino *Italum*, *Gallum* aut *Germanum*, præ me fœnum esse putem. Itaque quemadmodum ducum *Italorum* catalogum citra omnem invidiam legi, ita eruditorum, quos nominatim plurimos recenset, catalogum magna cum animi voluptate legi, è quibus agnosco nonnullos, quibusdam etiam amicis utor. Nec dubito quin multo plures habeat *Italia* quam *Curfii* recensio. Nec est quod mihi minitetur eos aliquando plura edituros quam à me sunt edita, & fortasse digniora (sic enim ille loquitur) siquidem ea res mihi hoc erit jucundior, quo majore luce meam mediocritatem obfcurarint. Si ista *Curfius* ad me scribit, rem officiosam facit: si adversum me, rem absurdam facit. Ducum gloria ad me nihil pertinet. Eruditorum memoria perquam est jucunda. Quare nihil est causæ, cur *Curfius* toties me obsecret, ut ponam odium *Italica* nationis, qui nullius omnino gentis odio tenear, in *Italicam* quam in ullam aliam propensior: ut ponam eruditorum *Italia* contemptum, qui nemini me confero, nedum antepono, & his quoque eruditionis eloquentiæque laudem tribuens, qui me plusquam hostiliter impetierunt impetuntque. Ne id quidem decoris invideo *Italia*, quod illi nationum omnium domitrici non solum universus Orbis debeat plurimum, verum etiam quod illi, ut scribit *Curfius*, ipsum quoque cœlum debet, debet, inquam, cœlum ipsum. Quo nomine? Quod Deorum cultu omnes exterarum nationes superavit, quodque suis quamplurimis civibus in cœlum relatis, cœlitum numerum adauxit, cœlum ipsum reddidit augustius, effecit venerabilius. Non enim arbitror illum de *Romulo* sentire, sed de Divis quos Pontifices in numero sanctorum habendos censuerunt. Itaque dum serio jubeor odium *Italia* ponere, sermonem audire videor non minus absurdum quam si juberer alas & cornua ponere. At quod toties mihi opprobratur, quod in *Italia* didicerim Latinas litteras, atque eadem magistra nitorem aliquem sermonis adjecerim, doleo non esse verum. Ego, ut ante dicere cœperam, jam fere quadragenarius *Italiam* adii, non discendi, jam enim serum erat, sed videndi gratia. Et utriusque litteraturæ plus habebam ingrediens *Italiam* quam extuli, quanquam id omne fateor esse perquam exiguum. Sed quantulumcunque hoc erat, libris editis declararam priusquam *Italia* limites attingerem, *Lutetia* editis Adagiis, aliquot *Luciani* Dialogis, & duabus *Enripidis* Tragœdiis. Quanquam de Tragœdiis sparserunt rumorem vanissimum, eas esse *Rodolphi Agricola*, quem mecum fatentur virum fuisse doctissimum, meque suffuratum exemplar pro meis edidisse. Quid malitiosius? Cum id temporis de *Rodolphi* Bibliotheca ne somniarim quidem, ac tam multi supersint etiam quibus testibus hoc negotium peregi, ne id quidem iusta cura, sed horis fere pomeridianis inambulans dum pranderent famuli, interdum in lecto dum alterum exspecto somnum.

Nec semel ubi successit, uno impetu centum versus absolvi. Si dicant parum feliciter versas, non admodum refragabor, sed in illis nulla syllaba est alterius quam mea: nec ullius interpretatione, nec ullis commentariis sum adjutus: quod si eas censent *Rodolpho* dignas, magnificentius de me sentiunt quam ipse sentio. Sed illic nihil est *Rodolphi*. Alioqui qui favent *Rodolpho*, & omnes illius schedas colligunt, an tam impudens furtum ferrent taciti? At quæ tandem est illa prudentia, quod hic aut ille dixit in litteras mittere & qualia prodidit ille *Carporum* Princeps, vir eloquens minimeque indoctus: qui persuasus ab æmulis scripsit *Aldum* fuisse herum meum ac magistrum, cum ipse *Aldus* quendam egregie doctum, qui id temporis una mecum in iisdem ædibus agebat, sic mecum contulerit, ut diceret illum melius scire Græce, me melius Latine. Tantum abest ut *Aldus* me Latine docuerit. Hæc non jactandi gratia, sed dolens refero. Utinam ea fuisset mea felicitas, ut totam eruditionem *Italia* possim acceptam ferre! Qui legunt æmulum calumnias, par esset & meas apologias legere.

Objicit mihi *Curfius*, quod D. *Paulum* phanaticum, D. *Joanhem* meros crepare mundos litteris prodiderim, aliaque, ut ait, dictu cogitatuque tam turpia, ut ea mihi pius ac verecundus inimicus exprobrare erubuisse. Et hic exclamatur in impium Religionis illusorem. Sed quid faciet *Curfius*, si respondeam istarum rerum nihil in meis Lucubrationibus inveniri? An mihi objiciet *Lutheri* Epistolam adeo non sobriam, ut nec iis placeat qui *Luthero* sunt juratissimi? Sed unde nunc tanta apud illum *Lutheri* auctoritas, quem in eodem libello tot convitiis proscindit? Si quis hoc ad illum retulit, non erat *Curfiana* gravitatis illico credere: sin legit *Lutheri* criminationem, debuerat & meam legere defensionem. Quod si fecisset, nihil erat opus ista severa admonitione. At si induxit animum credere quicquid scribit *Lutherus*, eadem opera credat illa quæ scribit in *Romanos* Pontifices & Cardinales. An in me unum veridicus est? Existimo jamdudum ipsi etiam *Curfio* exemptam opinionem, quam illi quidam infixierant, nec ipsi, nec mihi bene cupientes. Siquidem mihi persuasi, *Curfium* esse virum bonum, ac sedulo quod agit agere. Proinde lubens illum admonuerim, ne se posthac tam facile permittat instigatoribus, sed suam ipsius *Palladem* in consilium adsciscat. Si ducitur amore patriæ, laudet illam citra cujusquam injuriam, citraque seditiosas comparationes. Nihil enim erat hic causæ cur barbaras, ut ille vocat, ac feras nationes attingeret, & *Germaniam* cum *Italia* committeret, cum in meo proverbio nulla sit *Germania* mentio. Laudet prudenter ac moderate, ne plus illi conciliet invidiæ quam gloriæ.

Laudavit *Virgilius Italiam*, laudavit *Plinius* major jam omni decorum genere florentem. Eam tamen longe moderatius laudarunt quam *Curfius*. Porro luisse eos qui *Curfium* in hoc proscenium protruserunt, præter alia multa & illud satis arguit, quod in carmine præfixo hæc habetur sententia, *Etsiam si Germana pubes totum ebibat Rhenum, nihilominus tamen statuum Italia decus*: quod utrum seditiosius an stultius dictum sit nescias. Adscribunt eidem fulmen. Addiderunt mulierem insidentem septem collibus, mundum manu tenentem, *Erasmum* dejectum in sterquilinum: nec desunt insignia Pontificis, cui persuaserunt Opus esse dicandum. Præciare vero de summo Pontifice sentiunt, si putant illum talibus libellis delectari! At audio Pontificem simul ut sensit excudi, jussisse premi, qua occasione proruperit nescio. Addiderunt aliud lusus genus. Finxerunt prolixam Epistolam velut à me scriptam ad *Petrum Curfium*, plenam scurrilibus ineptiis: eamque multis exemplaribus per urbem sparserunt, affingentes id ita me fieri jussisse: imitati sunt manum meam, atque etiam phrasim. In ea faciunt *Erasmum* hoc suppliciter agentem cum *Curfio*, ut premat suam apologiam, me proxima Editione castigaturum ea quibus offenditur. Sensit *Curfius* fucum, sed in hoc errat, quod

quod existimat eam Epistolam à *Calvo* quodam amico confictam in rem meam, cum ipsa res loquatur ab inimicis confictam, & ni fallor ab iisdem qui *Carsum* ad hoc argumentum exciterunt. Festivus vero lusus effigere manum alienam, & alieno nomine quicquid libet in vulgus spargere! Exemplum *Ramona* gravitate dignum! Id quoniam bellum videtur, quidam in *Stolis* sunt imitati. Atqui quod isti pro lusu habent, olim erat crimen falsi, & famosus libellus, Cæsariumque legibus puniebatur. Et tamen ista sunt sub oculis summi Pontificis & Cardinalium, qui si cohibeant, clament Urbem non esse liberam. Nec me fugit quis sit princeps istarum intemperiarum choragus. Quod ni vereretur offendere Christum, quem unum unice propitium habere cupio, brevi hinc migraturus, depingeretur suis coloribus. Egregium vero strategema, & *Italico* dignum ingenio, si quis ipse sui magnificentum scribat en-

comium, idque alterius titulo evulget! Rursus rabiosos scribere libellos in eos quibus male velle, eosque subornatis nominibus edere! Quod exemplum si *Germans* vicissim imitentur, an non res exiret in seditiosam rabiem? nec enim desunt qui possent atque etiam velent. Sed ego meos semper ab his intemperis deterui. Non hic est Musarum ludus, sed furiarum tumultus, indignus non dicam Christianis Sacerdotibus, sed Ethnicis etiam studiorum cultoribus. Finem faciam, mi *Chotero*: vix enim credas quam mihi videbitur hoc opellæ male collocasse. Qualecunque tamen est, volui tuam subire censuram, ut tuo arbitrata vel edatur, vel prematur. Quemadmodum enim vix alium habeo qui me sincerius amet, qui patrocinetur ardentius, qui consulat fidelius, ita multis experimentis exploratum habeo, mihi feliciter cedere, quicquid tuis geritur auspiciis.

F I N I S.

DESIDERII ERASMI EPISTOLA APOLOGETICA DE TERMINI SUI INSCRIPTIONE CONCEDO NULLI.

Def. Erasmus ornatissimum viro Alfonso Vallesio, Casarea majestatis Secretario, S. D.

QVOD mihi pro tuo ingenio modestissime significas, idem ex aliorum literis dilucide cognovi, existisse qui Terminum annuli mei sigillum in calumniam vocent, vociferantes intolerabilis arrogantiae esse, quod adjectum est symbolum, *Concedo nulli*.

Quid est, si hic non est fatalis quidam morbus calumniandi omnia? Ridetur *Momus*, qui scandalum *Veneris* reprehenderit, at isti *Momus* ipsum superant, qui in annulo quod atrodant invenerint. *Momus* dicerem, sed *Momus* nihil carpit, nisi quod prius attente perspexerit. Isti *Phalaris*, vel *Sycophantæ* potius, clausis oculis capiunt, quod nec vident, nec intelligunt. Tanta est morbi vis. Atque interim sibi videntur Ecclesie columnæ, cum nihil aliud quam traducant suam stoliditatem, cum paritralitia conjunctam, jam notiores Orbi quam expedit. Somniant ab *Erasmio* dici, *Concedo nulli*. Atqui si mea scripta legerent, viderent vix quenquam esse tam mediocre ut illi me præferam, citius concedens omnibus quam nulli. Jam qui me propius ex convictu familiari noverunt, quidvis vitii tribuent potius quam arrogantiam: meque fatebuntur propriam esse illi Socratico, *hoc unum scio, me nihil scire*, quam huic, *concedo nulli*. Sed fingant animum tam insolentem esse mihi, ut memet omnibus antepponam, etiam ne tam stultum existimam, ut id symbolo profitear? Si quid haberent Christianæ mentis, interpretarentur ea verba, aut non esse mea, aut aliam habere sententiam. Vident illic sculptam imaginem, inferne saxum, superne juvenem capillis volitantibus. An hæc habet aliquid *Erasmi*? Id si parum est, vident in ipso saxo expressum, *Terminus*, in quam dictionem si dosinas, versus erit iambicus dimeter acatalectus, *Concedo nulli terminus*: Sin hinc incipias, erit dimeter trochai-

cus acatalectus, *Terminus concedo nulli*. Quid si pintissimæ leonem, & addidisset symboli loco, *Fuge, ni tu vis discerpi*, num hæc verba mihi tribuerent pro leone? At nihilo satius est, quod nunc faciunt: nam similior leoni sum, quam saxo, ni fallor. Dicent, non animadvertimus esse carmen, nec novimus Terminum. An igitur posthac crimen erit scripsisse carmen, quoniam illi metricam rationem non didicerunt? Certe cum scirent in hujusmodi symbolis captari etiam obsecrationis aliquid, quod conjecturas intuentium exerceat, si non noverant Terminum, quanquam hoc ex *Augustini* & *Ambrosii* libris poterant discere, sciscitari debebant à talium rerum peritis. Olim fines agrorum signo quopiam discernebantur. Id erat saxum è terra prominens, quod *agrorum* esse jubebant *Priscorum* leges, quarum hæc vox est apud *Platonem*, *Qua non possitis, ne solas*. Addita est superstitio, quo magis deterritorum imperita multitudo, à tollendi audacia, dum credit in saxo violari Deum, quem Romani *Terminus* vocant, cui sanum ac festum etiam dicunt, *Terminalia*. Hic *Terminus*, ut est in Romanis *Annalibus*, solus *Jovi* noluit concedere, quod cum cæterorum omnium sacellorum exaugurationes admitterent aves, in solo *Termini* sano non addixere. Refert *T. Livius* Libro ab Urbe condita 1. ac rursus Lib. vi. narrat, quod cum augurato liberaretur Capitolium, juvenas *Terminus*que moveri se passus non fuit. Id omni magno omnium gaudio exceptum est, quod existimarent portendi perpetuitatem imperii. Juventus ad bellum utilis, & *Terminus* fixus est. Hic forte clamabunt, quid tibi cum fabuloso Deo? Obvenit, non adscitus est. *Alexander*, Archiepiscopus titulo S. ANDREAE, cum à patre *Jacobo*, *Scotia* Rege, *Senis* in patriam revocaretur, mihi *Romani* evocato, velut gratus & amicus discipulus, annulos aliquot dono dedit, habitæ inter nos consuetudinis *perpetuavit*. In his erat, qui in gemma sculptum habebat Terminum. Nam hoc prius ignotum indicavit *Italus* quidam, rerum antiquarum cu-

curiosus. Arripui omen, & interpretatus sum admodum me, non procul abesse vitæ terminum: nam id temporis agebam annum circiter quadragesimum. Hæc cogitatio ne posset excidere, litteris hoc signum imprimere cœpi. Addidi carmen, ut ante dictum est. Itaque ex profano Deo feci mihi symbolum, adhortans ad vitæ correctionem: Mors enim vere Terminus est, qui nulli cedere novit. Atqui in fusili imagine adscriptum est Græce, ὅρα τέλα μακρῆ βίης, id est, *Spēta finem longa vita*, Latine, *Mors ultima linea rerum*. Poteras, inquit, insculpere defuncti cranium. Forſitan accepturus eram, si obvenisset: sed hoc arrisit, primum quia fortuito contigit, deinde quod geminam haberet gratiam, alteram ex allusione ad priscam ac ce-

lebre historiam, alteram ex obscuritate, quæ symbolis est peculiaris. Habes Apologiam de Termino, seu verius de lana caprina. Atque utinam isti tandem calumniis suis terminum ponerent. Lubens enim cum illis paciscar, ut mutem symbolum meum si illi mutant morbum suum. Ita sane rectius consuluerint auctoritati suæ, quam clamant per bonarum litterarum studiosos labefactari. Ego profecto tantum absum à cupiditate lædendi existimationem istorum, ut vehementer doleam, quod ipsi sese tam stolidis sycophantiis Orbi propinent deridendos, nec erubescant toties cum ludibrio confutati. Dominus te servet incolumem & corpore & animo, amice in Christo carissime. Datum *Basilæ*, 1. Augusti, Anno 1528.

DES. ERASMI ROT. OPERVM NONI ET VLTIMI TOMI FINIS.

MARTINI LYDII
APOLOGIA
PRO D. ERASMO ROTERODAMO
OPPOSITA CALVMNIIS EORVM, QVI IPSVM ARIANISMI ACCV-
SANT: QVAE DOCET QVID IPSE DE SINGVLIS CONTRO-
VERSIS RELIGIONIS DOGMATIBVS SENSERIT. COLLECTA
EX IPSIVS ERASMI SCRIPTIS, ET NVNC PRIMVM EX
CHIROGRAPHO IN LVCEM EDITA.

AMPLISSIMIS, CONSVLTISSIMIS, ET REVERENDIS
SENATORIBVS
INCLYTAE CIVITATIS ROTERODAMENSIS
JOANNES LYDIVS
S. P. D.

QVOD de se ipso (*Amplissimi D. Consules*) Erasmus adhuc vivus amico suo, Andreæ Alciato, scripsit, id nos verbis ipsius utentes contestari possumus: Hoc quod vivo (*inquit*) calamo linguæque debeo. Hinc factum est, ut veterum Theologorum exempla sibi proponens, placide omnia convitia hostium neglexerit. Fuerunt enim multi, qui eum nunc Errasum ab errando, nunc Arasum ab arando, nunc Erasinum ab asino vocarunt; quos ille non verbis, sed risu solo refutavit: non ignorans, magnum illud Ecclesiae lumen Cyprianum, à quibusdam Caprianum dictum fuisse. Sed hoc maxime mirandum est, id quod in aliis verum est, in uno Erasmo fallere Proverbium, Pascitur in vivis livor, post facta quiescit. Non enim minuitur, sed augetur in dies numerus eorum qui Erasum prophanum & impium fuisse dicant hominem, & qui Religionis causam instar Luciani riserit. Recte igitur doctissimus parens meus, cum diligenter Epistolas & Apologetica Erasmi legisset, defensionem tanti vtri suscepit, & ex scriptis illius ostendit, eum de multis articulis bene sensisse, etsi metu quodam humano Evangelium non tam libere, quam multi alii, sit primo illo tempore professus. Hoc scriptum Patris mei cum clarissimo Historiographo, D. Paulo G. F. P. N. Merula, tantopere placeret, ut una cum aliis quibusdam Erasmi scriptis evulgandum putaret, libenter illi communicavi: adjiciens simul Epistolam Henrici Regis Angliæ ad Erasum scriptam*, ut omnes rectius de illo discant sentire. Vobis vero, Senatores Amplissimi, totum hoc offerendum esse omnes clamabunt, quos jus naturæ & civile patronos civis vestri Erasmi fecit, qui statuam illi in foro publicam erexistis, & domum, in qua natus est, versibus certis exornastis, ad perpetuam illius memoriam. Ostendunt ista vos litteras amare, nec ita Mercaturæ esse addictos, ut Eruditioni non omnia postponatis. Accipite ergo, viri Reverendi, gratis animis, hoc dilecti Patris mei scriptum, quod à D. Merula publico bono editur†, & à me vestro nomini offertur ac inscribitur. Deus Opt. Maximus vos Patriæ ac Reipublicæ incolumes conservet. Vetera quini 1. Augusti (qui dies, Anno octavo ante natum Christum, natalis fuit Tiberio Claudio Casari, Anno post natum Christum centesimo vigesimo septimo, Ælio Pertinaci Imperatori: fatalis Ludovico Crasso Franciæ Regi, Anno 1137.) An. 1606.

* Habetur in nostra Editione pag. 1840. † Quod tamen non præstuit, certis de causis, quas scire parum interest.

MARTINI LYDII APOLOGIA PRO D. ERASMO ROTERODAMO.

ORNATISSIMO VIRO, D. DOCTORI,
GISBERTO FREDERICO,
MEDICO AMSTERODAMENSI,
S. IN CHRISTO FESV.

PRAECIPVVM hujus ætatis inter plures alios ornamentum fuisse *Erasmum* quoque *Roterodamum*, & organum Dei ad restituenda studia linguarum & bonarum litterarum in *Germania* patrum memoria imprimis salutare, tibi, ornatissime *D. Gisberte*, mecum constare scio, & Deo ingrati sunt qui hoc non agnoscentes aliter judicant. Religionis etiam illum à superstitionibus repurgandæ studiosissimum fuisse cum res ipsa tum contestationes ipsius * crebro repetitæ & adversariorum de ipso querelæ plus satis evincunt. Dolet itaque mihi ex animo quoties ab aliis illum in *Arianismi* suspensionem vocari, ab aliis tanquam irrisorem omnis religionis accusari, audio. Collegi itaque in tuam, *D. Gisberte*, gratiam, qui præclare & olim & recens ante biennium de valetudine mea merebaris, ex Epistolarum ipsius volumine, quod mediocri diligentia propter historiam illius temporis cognoscendam evolvi, tum ex Apologeticis ipsius duobus, testimonia: ex quibus rem longe aliter se habere, apertissime liqueret. Nam veram & æternam *Christi* eandemque cum Patre & Spiritu Sancto divinitatem illum agnovisse ostendent, & serio illum studuisse veram religionem à superstitionibus vindicare. Testatur hunc sibi scopum fuisse Epist. DXXIV. ad *Turzonem*, pag. 572. A. cum inquit: *Adnisi sumus Mundum nimis ad scholasticas argutias prolapsum ad Veterum fontes revocare, ac plus satis fidentem Judaicis Ceremoniis ad vere pietatis studium accendere.* Injuriam ergo illi faciunt, qui diversum de ipso affirmant.

Fateor quidem quod aliqua loca Scripturæ, quibus ad probandam *Christi* divinitatem uti solemus, aliter ille construxerit ac interpretatus sit. Sed & ipse in *Apolo-
gia contra Monachos Hispanienses* prolixè & abunde hac de re se excusat: tum *Jo.* etiam *Calvinus* eodem modo testimonia Scripturæ aliquot, quibus ad *Judeos* convincendos uti solebamus, sic explicavit, ut contra illos adhiberi amplius non possint. Neque tamen ideo reprehensionem meretur, quia solidis, certis, & minime detortis testimoniis pugnandum censebat. Idem ergo & de *Erasmo* non judicabimus? Quantum vero vulnus Pontificæ religioni infixit, *Colloquia* ipsius, *Moria*, *Enchiridion militis Christiani*, *Ratio vera Theologia*, & alia similia scripta satis testantur, & oderunt ideo illum etiam nunc quotquot serio Pontificæ religioni sunt addicti. Certe stravit viam *Luthero* his scriptis, sicut objectum sibi esse queritur Epist. MCCLXV. pag. 1486. C. Sed ægerrime ferebat *Lutherus* & nostri, quod non aperte ad ipsius partes, desertis castris Pontificiorum, transfret, nec profiteretur ac tueretur *Lutheri* omnia. Verùm sciendum est nec omnia illum dogmata *Lutheri* in istis tenebris natum probare statim potuisse, & deterruisse illum tum hyperbolas *Lutheri*, tum nimis illos vehementes ejusdem impetus. Indicat hoc multis Epistolarum locis. Ad *Melanchthonem* ita scribit †: *Ab sit ut Evangelica doctrina succenscam, sed in doctrina Lutheri multa me offendunt; illud imprimis,*

* Vid. Epist. DXXIV. pag. 572. A. † Epist. DCCXIV. p. 830. D.

A quod quicquid suscepit defendendum, ibi impendio vehemens est, nec unquam facis finem, donec perferatur ad hyperbolen. Eam admonitus adeo non mitigat, ut omnia reddat *ὑπερβολικώτερα*. Plurimæ exstant in eo volumine similes illius voces; cujusmodi sunt illæ Epist. CCCXXV. p. 334. E. *Multa præclare monuit Lutherus, sed utinam civilius admonuisset! Plures haberet fautores & propugnatores, & uberiores messes demeteret Christo.* Et Epist. DCCXVIII. p. 838. B. *Me quidem præter dogmatum hyperbolas vehementer offendis in Lutheri libris amarulentia.* Epist. DCVI. p. 682. A. etiam inquit: *Utinam vir ille tantum haberet moderationis quantum habet eruditionis Theologica!*

B Perspicue item illud innuit etiam Epist. DCL. p. 761. D. sic scribens: *Cum igitur quidam indignantur Erasmo? qui duas res vellet abesse à libris Lutheri, quæ potissimum ei fidem abrogant, & optimi cujusque animum alienant: arrogantia speciem & maledicentiam immodicam? Et tamen hac ita insigniter sunt manifesta, ut quæquam amicissime defendunt, non habeant colorem quem adferant, nisi sic commoverisse peccata nostra, ut per tam acerbum oburgatorem scorpionibus caderemur. Mihi certe primum Lutheri spiritum nonnihil suspectum reddidit illa scriptorum ferocia, & nusquam non parata convitia.* Quid mirum igitur si non audebat se his partibus adungere, quarum dux tam asper & immitis esset?

C Cum tamen non omnia improbare in *Luthero*, Medium se gerere maluit: ideo ipsi Cardinali *Campegio* scribebat Epist. DXLVII. p. 598. D. *Nec tamen hac velim fraudi esse Luthero. Ego de illo in neutram partem pronuntio, suos habes judices.* Et ad ipsum etiam Archiepiscopum *Moguntinum*, Epist. CCCCLXXVII. p. 514. C. eodem modo scripsit: (quia adhuc videbatur *Erasmo* vir bonus: lege Epist. ad *Alfonsum Fonsecam* p. 1173. D.) *Ego Lutheri nec accusator sum, nec patronus, nec iudex. De spiritu hominis non ausim judicare (est enim difficillimum) præsertim in partem pejorem. Oecolampadius in quadam epistola ad amicum quempiam scripserat, (nosser *Erasmum*) id magnopere ne fiat amplius deprecatur his verbis Epist. DCCXXXVIII. p. 848. A. D. E. Equidem de vobis non pronuntio, relinquens vos Domino, cui statis, aut caditis. Quare delebis illud (nostrum *Erasmum*) & istam laudem servabis alteri loco. Non possum periclitantibus & opem nostram implorantibus (vestris) succurrere apud Pontificem aut Principes, si persuasum habuerint me vestrum esse. Et quamvis multis locis (ut Epist. DCXLIX. ad *Adrianum Papam*, p. 745. D. Epist. DXCIV. ad *Bombasium* p. 663. C. & Epist. DI. ad *Marlianum* p. 543. E.) velit videri de nullo articulo sibi convenire cum *Luthero*, tamen id per infirmitatem humanam, metu, & existimationis suæ retinendæ studio, expressum ipsi esse non est dubium, quia & meticulosior natura fuit, & nimium pacis studiosus: non enim ab omni culpa ipsum liberare possum.* Nec displicuisse sibi *Lutheri* omnia multis aliis locis significat, in quibus *Lutherum* valde prædicat & excusat. Singula hæc locis aliquot ex volumine Epistolarum ipsius confirmabo. Metum indicant illa verba Epist.

D Tom. IX. T t t t t DXXXVIII.

DLXXXVIII. p. 585. C. *Nec tacere mihi licet, nec digna Christo loqui.* Et Epist. **DLXXXVII.** p. 657. F. *Videbam alteram partem sic instructam & copiis & densata libellis, ut maximè Helvetiorum lanceis objici, quam horum stylis confici.*

Quam fuerit nimirum pacis studiosus vel illa verba satis declarant, ubi dicit, Epist. **DCXLIII.** p. 739. E. *Ego sic odi disidium, sic amo concordiam, ut verear, ne si inciderit articulus, citius deseraturum sim aliquam veritatis portionem, quam turbaturus concordiam.* Auctoritatis vero & gratiæ, quam apud summos Europe Reges tantam habuit, ut nemo doctorum nostro tempore habuerit majorem, conservandæ perquam fuisse studiosum declarant ea quæ *Oscolampadio* scribebat hoc modo, Epist. **DCCXXVIII.** p. 848. A. *Illud reputo, quid sentiat de vobis Casar, Pontifex, Ferdinandus, Rex Angliæ, Cardinalis Eboracensis, &c.*

Sunt hæc sane ejusmodi impedimenta, quæ remorari hominem infirmum plus quam efficaciter possint ab agnoscenda veritate, alioquin ab ea non alienum. Non autem vere ab eo dictum esse, *In nullo sibi articulo convenisse cum Luthero*, apparebit primum ex iis quæ hoc scripto de multis controversis articulis, illud communia habuisse cum Luthero probavi. Clamant illud ipsi Pontificii, quorum aliqui illum adhuc viventem hoc nomine passim traducebant, imo *Errasimum* ideo appellabant. Sed quid multis opus est refellere, quod de nullo articulo sibi cum Luthero convenire interdum scripsit, cum non minus sæpe, ut ante dixi, etiam illum laudet & excuset. Aperte enim sic scribit Epist. **DCL.** p. 760. C. *Negari non potest quin multa monuerit Lutherus, quæ corrigi sit in rem Christianam, quæque Mundus diutius ferre non poterat.* Et ad ipsum Ducem Saxonie Georgium, summum Lutheri hostem, Epist. **DCXXXV.** p. 731. D. *Lutherus, quod negari non potest, Christi pene abdisi negotium, summo cum Orbis applausu, cæperat agere. Atque utinam in scriptis illius non essent tam multa bona, aut sua bona non vitiaisset malis hand ferendis!* Et rursus Epist. **DCCCCLXXI.** p. 1094. F. & 1095. A. *Theologi quidam odio Lutheri damnant & illa quæ pie sunt dicta, nec à nobis reperia sunt, sed ab Apostolis & Christo prodita.* Hoc modo non tantum laudavit & excusavit Lutherum, sed insuper etiam opprimi illum noluit: *Semper correctum malui*, inquit Epist. **DI.** p. 544. F. & Epist. **DLXXII.** p. 643. F. *quam oppressum, vel extinctum. Qualis qualis erat* (ait Ep. **DXLVII.** p. 599. B.) *Lutherus, certe humanius erat sanare quam extinguere.* In Epistola ad Rectorem Erfordianum scribit Epist. **CCCXXV.** p. 334. E. *Impium sit Lutherum in his quæ recte dixit prorsus indefensum relinquere, ne posthac nemo sit, qui verum ausit proloqui.* Iterum Epist. **CCCCLXXVII.** p. 514. E. *Optarim pectus illud, quod videtur habere præclaras quasdam scintillas Evangelicæ doctrinæ, non opprimi, sed correctum revocari ad predicationem gloriæ Christi.* Quicquid sit, quod alibi toties scribat sibi cum Luthero de nullo articulo convenisse, non tamen ideo in omnibus illum doctrinæ capitibus Papistam fuisse, id sicut his testimoniorum collectaneis probare instituiamus, ita ipse idem aperte fatetur, sic scribens Epist. **DCLXXII.** p. 790. D. *De certa fiducia salutis sibi adhuc non satisfieri, nec a Lutheranis, nec ab Antilutheranis.* Item Epistola **DCCCXLVIII.** p. 767. F. *Neutræ partem esse sobriam.* Epist. **DCCCCXCIII.** p. 911. D. *Utramque partem ad se trahere funiculum contentionis.* Epistola **MCLXXXIV.** p. 1400. B. *Se impeti ab utraque parte, quarum altera multos habet pro Catholicis cacolycos: altera pro Evangelicis dysangelos.* In Epistola ad Cardinalem *Sedunensem* inquit, Epist. **DCLXVII.** p. 781. E. *In utraque parte video quod mihi displiceat, in altera multum mundani spiritus, in altera multum seditiosi.*

Hæc erant accidentia & peccata quorundam, propter quæ non debuisset à recte sentientibus abstinere, nec abstinere certe penitus: nam & amicitiam his, qui

A in parte Lutheri erant, nequitiam renuntiabat, & occulte juvabat, quantum quidem poterat, Evangelii causa. Non hoc tamen dico, sed illustre affirmationis meæ testimonium exstat in Epist. ad *Gasp. Hedio-nem*, Epist. **DCCXXV.** p. 845. E. *Quid agam pro Evangelio, inquit, nolim quovis scire.* Et in Epistola ad *Laurinum* dicit, Epist. **DCL.** p. 759. E. *Nec ideo submoveo quonquam ab amicitia mea, si paulo propensior est in Lutherum.* Unum adjiciam, quod vel in primis illum à causa Lutheri deterruisse facile omnibus certissime perluadebo: nempe quod cum maximam invidiam apud plurimos Pontificios sustineret ex Novi Testamenti & Linguarum bonarumque litterarum constitutione, metuerit, ne, si adjungeret se Luthero, plus etiam accederet invidiæ studio huic suo, atque ita magis etiam & speciosius ab adversariis impediretur. Evidentissime hoc testantur loca ista Epist. **CCCXVII.** p. 322. D. *Adversus Lutherum fuimus aliquando iniquiores, ne quid invidia recideret in bonas litteras, quas volebam amplius onerari: neque enim me fugit quam invidiosa res sit ea labefactare nude messis optima demittitur Sacerdotibus aut Monachis.* Et ad *Pentingerum* Epist. **DXLII.** p. 591. A. *Sic agunt ut non minus ladant optimas litteras ac linguas quam Lutherum. Neque æquum est ob Lutheri causam ledere innoxia, imo sanctissima studia, nec expedit sine causa plures in negotium Lutheri involvere.* Addebat *Faber* (cujus verba recitat & probat *Erasmus*) esse perpendendum quo fonte natus esset hic tumultus, nimirum ex odio bonarum litterarum, quas nunc malitiosa versutia conantur admiscere Lutherano negotio, quo nimirum eodem telo conficiant utroque, licet multum inter se semotos. Ex his apertissimum est, hujus quoque periculi metum *Erasmum* deterruisse à partibus Lutheri. Deterruerunt etiam illum, ut sæpissime queritur, mores Evangelicorum, minime professione Evangelii digni. Hæc certe ejusmodi sunt terculamenta, ut, inter initia, infirmum non possint non graviter percellere.

Adducor itaque omnino, ut nequitiam ferre patienter possim eos, qui illum luisse omnes religiones non sunt scribere aut dicere veriti. Longe certe aliud præ se ferunt hæc ipsius voces Epist. **DCCXIV.** p. 832. B. *Illud polliceor, me nunquam scientem arma sumpturum adversus Evangelicam veritatem.* Et p. 833. B. *Nec alio spectavi mea vel cunctatio, vel moderatio, quam ut utrique parti prodessem.* Et Epist. **DCCCCLXIII.** p. 1087. F. *Ego me sedulo paro ad supremum illum diem, nec unquam committam sciens quod conscientiam hinc demigrantis oneret.* Rursus Epist. **CCCXV III.** p. 324. B. *Christum mihi semper iratum imprecor, nisi hoc quicquid est eloquentia, quicquid ingenii, id totum gloria Christi, Ecclesia Catholica, sanctisque studiis dedicatum esse volo.* Sic affectus animus certe non est irrisor omnis religionis. Hinc etiam factum est, quod tantopere detrectaret scribere contra Lutherum, sicut ad *Fonsicam* scribit, Epist. **MXXXIII.** p. 1173. E. *Ut ingenue dicam, religione quadam abstinni, ne vel imprudens repugnarem divinæ voluntati, vel pietatis causam redderem deteriore, si eam tot nominibus impar suscepissem.* Et alibi: *Omnia recusavi quæ Principes mihi obmolebant, ut scriberem adversus Lutherum.* Rursus Epist. **DXCIV.** p. 664. F. *Proclive dictum est, scribe adversus Lutherum, sed ad hoc pluribus opus est quam ad planstrum fabricandum.* Ex eodem etiam fonte natum est quod tantopere dissuasit, ne vis adhiberetur aut crudelitas exerceretur in illos qui Evangelium profitebantur. Hinc toties in Epistolis reperiuntur hæc ipsius voces. *Dices* (Epist. **DCCCCX.** p. 1042. F.) *cum talibus non argumentis, sed fasciculis agendum: Forsas illud dicat lex humana, sed lex caritatis aliud dicit.* Item Epist. **DCCXVIII.** p. 839. B. *Magnopere vereor ne carceribus & incendiis malum nihil aliud quam exasperetur.* Et Epist. **DCCX.** p. 826. D. *Metuo ne carceribus & fasciculis non firmus admodum profecturi.* Ex his omnibus liquido me probasse arbitror, quod non fuerit sub-

subfannator omnium religionum, sed quod veritatem in multis agnoverit & amplexus sit: longius etiam progressurus fuerit, nisi illum hyperbolæ, vehementia & maledicentia *Lutheri*, tum etiam natura ipsius nimis formidolosa, nimiumque pacis studiosa, impedivissent. Accessit studium conservandæ auctoritatis suæ apud Pontificem, Cæsarem, Reges *Europa* & Principes præcipuos, & ne studio ipsius de restituendis bonis litteris major invidia crearetur apud Monachos, si *Lutheri* partes sequeretur. Hæc postrema, fateor, non liberant illum lata culpa, sed infirmitatis humanæ tristitia sunt testimonia, quæ per Spiritum Sanctum in aliis plus, in aliis minus corrigitur. Spero illum hanc sermo apud Deum ut agnovisse, ita etiam deplorassee, & Dei gratiam impetrasse. Agnovisse autem colligo ex illis verbis Epist. DCL. p. 765. A. B. *Si quis Erasmus non potest amare ut Christianum infirmum, sumat in illum quem vult affectum: ego alius quam sum esse non possum. Si cui Christus impertit grandiora dona Spiritus, & sibi fidit, utatur in Christi gloriam. Saltent bonis avibus inter Prophetas, quos afflavit Spiritus Domini. Me nondum corripuit iste Spiritus: ubi corripuerit fortasse dicar & ipse, Saul inter Prophetas.* Non debet ergo propter infirmitates istas, aut grandem etiam culpam plane à nobis abjici & sperni: sic ut non agnoscamus eximia Dei dona in ipso, & quanta per hoc organon beneficia Deus patrum memoria in genus humanum per *Europam* contulerit, sed prædicare ejus consilium studiumque de bonis litteris restituendis, ac memoriam ejus grato animo venerari debemus.

Nemo vero imitari exemplum ipsius, in studio neutralitatis, hisce temporibus debet, ut se medium semper in causa religionis & tanquam ἀμφοτέρωθεν, *Erasmii* exemplo, amplius præstare quicquam velit. Alia enim nunc sunt tempora, & lux Veritatis hisce lx. ab ejus morte annis longe clarius enituit. Abunde confirmata sunt interea dogmata & satis luculenter exposita, de quibus in istis initiis varie & minus certo tunc quærebatur, & in utramque partem disceptabatur: sic ut mihi dubium non sit, si hisce temporibus vivere *Erasmio* daretur, minime Neutrale aut Medium amplius esse futurum. Acciderunt interea admirabiles liberationes Profitentium Reformatam Religionem, qui non nisi divinitus à tanta potentia Regis *Hispani*, *Galli*, imo ipsius Cæsaris & Papæ, qui jam videbantur Pontificiæ doctrinæ desertores pessum dedisse ac oppressisse, sunt cum magna admiratione omnium & contra vim & insidias sæpe repetitas aliquoties defensi. Pericula illa, in quæ incidimus, prævidit & summo pere exhorrescebat *Erasmus*: nos qui dextera Dei protecti sumus & conservati, plus sane animi habere debemus: nec in utramque partem, post tot conspecta miracula defensionis divinæ in *Gallia*, *Germania*, & *Anglia*, amplius claudicare, nisi plane ingrati esse Deo videri velimus. Quanta res fuit restituta, post bellum *Germanicum*, libertas religionis, Principum captivorum liberatio, Regiæ *Anglia* & *Navarreni* conservatio, *Gallicarum* Ecclesiarum, cum post lanienam illam horribilem *San-Bartholomæanam* viderentur prorsus excisæ, restitutio: Classis illius *Hispanica* præpotentissimæ dissipatio, & tot molitionum hujus Regis, omnibus Monarchis formidabilis, eversio? Hæc sane non sinunt nos amplius ἀμφοτέρωθεν, nec potuissent non movere (me sane iudice) ipsum etiam *Erasmum*, si hæc ei videre licuisset. Si quem vero hæc non movent, illum moveant hæc divinæ vocis commonefactiones, *Qui non est mecum* (Luc. xi. Matth. xii.) *contra me est: & qui non colligit mecum, dispergit.* His verbis hostes judicat *Christus* illos, qui se semper medios gerunt. Duo enim hic postulat *Christus*: primum, ut secum sint omnes, deinde ut una colligant. Non permittit ergo tibi libertatem ut parti adversanti *Christo* te adjungas. Alterum est, ut in Ecclesia *Christo* colligenda laborent. Requirit ergo confessionem apertam, qua alii etiam ad veritatis agnitionem perducantur.

A tur. Qui id non faciunt, dicuntur dispergere: & sic est revera: nam voluntates hominum inter se alienant, & hostibus fenestram aperiunt, liberius ovile *Christi* persequendi. Debet ergo hæc *Christi* vox altissime mentibus piorum esse inculpta, & eos à neutralitate ista detertere, sicut & illæ, *Usque quo claudicatis in duas partes?* Et 2. Cor. vi. *Nolite jugum ducere cum infidelibus. Qua enim participatio justitie cum iniquitate, aut qua pars fidei cum infidei?* Hæc ad te, ornatissime D. *Gisberte*, sic præfari de *Erasmio* nostro volui, quæ ut non sunt ex alio quam benevolo erga te animo, propter collata in me olim felicitis curationis beneficia, profecta: ita in bonam etiam partem, ut spero, accipies. Vale in *Christo Jesu*. Ex Museo meo hoc Augusto mense.

Tui studiosissimus Martinus Lydius.

QVID ERASMVSV ROT. DE PLERISQVE DOGMATIBVS RELIGIONIS HODIE CONTROVERSISSIS SENSERIT.

C A P V T I. DE TRINITATE.

I N *Apologia contra Alb. Pium*, pag. 1172. C. Tom. ix. Si quo pacto favissem vesaniæ *Arianorum*, cur innumeris locis detestarer illorum dogma, vivideque atque expresse profiterer, quod qui profiteantur inter Christianos habendi non sint?

Ibid. pag. 1175. E. Scriptura citra controversiam appellat Filium Dei, Unigenitum, Joan. i. *Vidimus gloriam ejus quasi Unigeniti a Patre.* Rursum cap. iii. *Sic Deus dilexit mundum, ut Filium suum unigenitum daret.* Non est igitur filius per gratiam, quemadmodum Sancti cæteri. Per naturam ergo. Si natura, natus est ex substantia Patris. At ea cum sit simplicissime simplex, non potest partitione communicari: eadem igitur numero sit oportet in Patre & Filio.

Ex *Apologia adversus Monachos Hispanos*, Tom. ix. pag. 1023. B. Cum meæ Lucubrationes tam numerosæ, locis innumeris ingenue, dilucide, vivideque profiteantur de Sacrosancta Triade, quod tradidit Ecclesia Catholica, hoc est, divinæ Naturæ æqualitatem in tribus Personis, imo, ut expressius dicam, eandem individuum essentiam in tribus Personis, proprietatibus distinctis, non natura divisis; quumque toties detester *Arianorum* dogmata, insignis cujusdam impudentiæ videtur mihi tam execrandæ impietatis suspicionem impingere, quasi cum *Arianis* sentiam.

Ibid. pag. 1024. B. Quicquid creatum est, initium sumit ex tempore. Sed Filius Dei bis natus est, semel à Patre ante tempora, vel potius sine tempore, ex vero Deo verus Deus rursus in tempore, &c.

Ibid. pag. 1026. B. Locus Joan. xvii. (*Ut cognoscant te solum verum Deum*) præter alios *Arianis* præbuit occasionem erroris, ut dicerent, solum Patrem esse vere ac proprie Deum, cum quod (*solum*) dixit non excludat Filium, sed separet verum Deum à Diis Gentium.

Ibid. pag. 1027. B. Cum in Symbolo Apostolorum Dei nomen non expresse tribuatur Spiritui Sancto, ego tamen *Numen* appello, quod plus est quam si dixissem *Deum*. Deos etiam homines vocat Scriptura, Numina nequaquam.

Ibid. lit. F. Totius Ecclesiæ caput *Christus* est, qui est super omnia Deus, benedictus in secula.

Ibid. p. 1029. A. In hypostasi *Christi* tres erant substantiæ sive naturæ; divina Natura, Anima humana, & corpus humanum.

Doceo sic esse eandem Naturam divinam totam in tribus Personis, quemadmodum eadem anima tota est in singulis corporis membris, cum sit forma simplex & indivisibilis: at divinam Naturam esse multo simplicissimam.

Ibid. lit. B. Sic Pater producit Filium, ut tamen Filio non sit prior.

In eodem libro prolixè respondet ad 21. Objectiones, Tom. ix. T t t t 2 gnt

quibus adversarii illum volebant convincere Arianismi & negata doctrina de S. Trinitate, ac maxime divinitate Spiritus Sancti. In hac responsione etiam longe evidenti-
us constat Christi & Spiritus Sancti divinitatem, quam in superioribus testimoniis sit factum.

CAP. II.

DE AVCTORITATE SACRAE SCRIPTURAE.

IN *Apol. contra Alb. Pium*, pag. 1074. B. Cum hic non agatur de sententia, sed tantum de structura verborum grammatica, quam isti somniant impietatem? Si impium est aliquid desiderare in sermone Apostolorum, frequenter impius est Hieronymus ac Veteres omnes. Imo hæc vitia sermonis Apostolici faciunt ad gloriam Evangelii, non in persuasoriis humanæ sapientiæ verbis prædicati, ne evacuaretur crux Christi.

Ibid. pag. 1078. D. Lucæ iv. in Annot. deplorat quod in sacris Codicibus hac occasione multa loca depravata sint, dum lector studiosus ex alio transcribit aliquid in alium: deinde alius quod erat annotatum in margine aut spatio dirimente versus, transfert in contextum. Id esse factum frequenter indicamus. Nec tamen hinc periclitatur fides Christiana, quanquam optandum erat in Libris Canonicis nihil prorsus vel additum esse vel detractum, idque quantum in nobis est agimus. Quod si quis contendat nihil omnino per scribas orthodoxos depravatum in sacris Codicibus, apud eruditos nihil aliud lucrificet quam risum; cum & veteres Scriptores & ipsa res aliud loquantur. Quod si hoc est derogare S. Scripturæ, crimen est mihi cum sanctissimis probatissimisque commune: & mira est scribarum potestas, si possunt abrogare Scripturis auctoritatem.

CAP. III.

DE PRIMATU PETRI.

EX *Apologia adversus Alb. Pium*, *Carporum Principem*, Tom. ix. pag. 1180. B. Si uni Pontifici totus Orbis debet cedere, quod docet Pius, quid opus est Conciliis particularibus & universalibus? & extincto Pontifice quid tunc est Ecclesia? Respondet Pius, nil nisi truncum cadaver: cum (tamen ea) juncta sit vivo & immortalis capiti Christo. Negat casum, quem quidam (in Jure Canon.) posuit, eventurum, ut Pontifex universos deduceret ad inferos. Et tamen is, qui ponit, fateretur fieri posse, ut Pontifex sit hypocrita, hæreticus, impius & tyrannus.

Ibid. lit. D. Illud festivum, quod ut doceat dominii potestatisque nomina competere in Pontifices, profert illud, *Vos me vocatis, magister & Domine*: cur (ergo) ex Hieronymo citatur in Decretis relatum, Sciant se esse patres, non dominos? Cum dominum voco, tyrannicum intelligo.

Ibid. lit. E. De nullo Pontifice pronuntio, sed quid de quibusdam totus Orbis ac Roma prædicarit, clarius est quam ut sit referendum. Fateor non temere esse judicandum de Præsulibus, sed utinam ab his nihil fiat, quod excusari non possit? An protinus evertit Petri cathedræ auctoritatem, qui deplorat aliquando existere Pontifices, qui sub umbra religionis tyrannidem exercent? Erasmus nusquam dixit, ô Philæti, ecclesiasticam potestatem esse tyrannidem, sed tales exoriri nonnunquam Romanos Pontifices. Quod utinam accidat rarius! *Parcat*, inquit, *tibi summus Deus*, Erasme. Imo parcat Deus summis Pontificibus, qui tanto scandalo sunt interdum Ecclesiæ Christi. Et continue: Nihil indignor urbi Roma, nec ibi quicquam venatus sum, imo illa me complexa est humanius quam pro meritis meis. Sed urget me (Adversarius) num quando viderim Roma quenquam piratam factum Episcopum? Omitto quid viderim, audeat ipse negare nonnunquam ad summas dignitates evehi, si non piratas, certe homicidas, veneficos, simoniacos, ac vitiiis alijs non hic referendis obnoxios. Exponat no-

bis, quid est quod stomachatur Hieronymus à gregibus exoletorum admitti ad Episcopi dignitatem.

In Epistola ad Alfonso Valdesium, Epist. MXXXI, p. 1166. E. Jureconsulti, qui hanc inutilem contentionem cum aliis multis invexerunt, Pontificem faciunt Solem, Cæsarem Lunam. Equidem probarem exemplum, si quemadmodum Sol indefatigabili motu universum terrarum orbem lustrat, illustrat & conservat, ita unus homo posset singulis Orbis nationibus prospicere.

In Epistola ad Albertum Arab. Moguntinum, Epist. CCCCLXXVII. p. 515. F. Ausus est Lutherus immoderatus loqui de potestate Romani Pontificis, sed de qua isti nimis immoderate prius scripserant, quorum præcipui sunt tres Prædicatores, Alvarus, Sylvester, & Cardinalis S. Sixti.

In Epistola ad Petrum Barbirium, Epist. DCLIII. pag. 766. D. Quæ Lutherus scribit de tyrannide, avaritia, turpitudine Romana Curia, utinam, mi Barbirii, essent falsa!

In Epistola ad Episcopum Basilensem, Epist. DCLXI. pag. 775. D. E. Nec mihi sane placet tolli primatum illius Sedis, sed optarim eam esse illius disciplinam, ut omnibus præluceat ad Evangelicam pietatem enitens: quemadmodum aliquot jam seculis palam exemplo suo docuit, quæ Christi doctrinæ prorsus adversantur.

CAP. IV.

DE FIDE ET OPERIBUS.

EPISTOLA DCL. pag. 764. C. Videbam hinc Sylla periculum illiciens ad fiduciam operum, quam ego pestem religionis maximam esse fateor.

In *Apologia contra Alb. Pium*, pag. 1192. B. Paulus disputans adversus Judæicam fiduciam operum Mosiacorum, contemnit opera Abrabæ, non damnat: contemnit autem, hoc est, non vocat in rationem justificationis.

Epist. DXXXVIII. ad Gerardum Noviomagnum, p. 578.

A. Mihi dolet sic obrui doctrinam Evangelicam, nosque cogi tantum, non doceri: & doceri ea, à quibus abhorrent, & sacra Litteræ, & sensus communis.

Epist. MLIII. ad Jodocum Justum, pag. 1193. C.

Quæ Lutherus destomachatur in nostros, veriora sunt quam vellem. De libero arbitrio, De bonis operibus ac meritis, deque similibus, themata sunt quæ cum fructu pietatis disputari possent inter eruditos; si absit pervicacia Veritatis inimica, & odium excæcans omne judicium. Et quæ Lutherus urget, si moderate tractentur, mea sententia propius accedunt ad vigorem Evangelicum.

Vide amplius in De amabili Ecclesiæ Concordia, Tom. v. pag. 469.

CAP. V.

DE INDULGENTIIS.

IN *Apologia adversus Monachos Hispan.* pag. 1090. C. Nemo dubitat quin Episcopus de poenis Ecclesiasticæ censura inflictis possit suis aliquid remittere, si videatur id expedire saluti, vel gregis, vel ejus cui indicta est satisfactio. Porro quantum Indulgentiæ valeant apud inferos, opinor ipsum etiam Romanum Pontificem dubitare.

Epistola MDLXXII. ad Boizemum, pag. 1226. F. Condonationes Pontificias, dum intra modum consistrent, olim reverenter accipiebat populus: cæterum ubi redemptores ac Monachi quæstus sui gratia incredibili pompa eas invêhant, immodice prædicant, avarissime exercent, dum sine fine omnia templa cruce & scrinio rubente plena sunt, dum singulis columnis affixa sunt insignia Pontificis cum triplici corona, dum quosdam etiam adigunt ad eas emendas, minitro minus ruperunt & hunc (concordia) funiculum.

C A P. VI.

DE CVLTV SANCTORVM ET EORVM INVOCATIONE.

EPISTOLA DCCCCLXXIV. pag. 1199. F. Considerent quanta fuerit superstitio in cultu Divorum, & videbunt nostram admonitionem maxime necessariam fuisse. Gratissimus Divis cultus est, si quis illorum vitam imitetur, tamen à nullo certius exemplum vitæ petitur, quam ab ipso *Christo*. Ad verum cultum provoco. Sed superstitiosus cultus istis erat utilior, & hinc vociferatio.

Epistola DCCXLVI. ad Natalem Beddam, pag. 869. A. Si pateris me aliquam partem veri in sinum tuum effundere, quid opus erat hoc inter articulos (*accusari*) notare, quod scripsit, à concionatoribus rectius invocari Spiritum Sanctum quam Mariam Virginem? Fit, inquis, injuria laudabili consuetudini. Ut laudabilis sit hodie, certe Veteres hanc laudabilem consuetudinem nescierunt. Hieronymus in singulis penne præfationibus commentariorum, quos scripsit in Prophetas, meminit de invocando auxilio Spiritus divini, de invocanda Maria non meminit. Verum, ut donemus esse laudabilem, quid peccat qui ostendit quod sit laudabilius? Quare vero est ob hujusmodi nænias virum talem in vitæ famæque discrimen vocare?

Epistola DCCCCLXXIV. pag. 1104. B. Docendus erat populus, Divos venerandos quidem, non adorandos latria quæ dicitur. Perfectius esse à *Christo* petere quicquid impetrare volumus. Tutius esse *Christum* nobis imitandum proponere, quam quemvis Divorum: Divos religiosissime coli benefactorum imitatione.

Epistola MXCIII. ad Sadoletum, pag. 1270. D. Primum, constat nullum esse in divinis Voluminibus locum, qui permittit invocare Divos: nisi fortassis huc detorquere placet, quod dives in Euangelica parabola implorat opem *Abraha*. Quanquam autem in re tanta novare quicquam præter auctoritatem Scripturæ merito periculosum videri possit, tamen invocationem Divorum nusquam improbo, nec improbandam sentio, modo absit superstitio, quam aliquoties noto, nec id sine causa: superstitutionem enim interpretor, cum omnia petuntur à Divis, quasi *Christus* sit mortuus: aut cum hoc animo Divorum opem imploramus, quasi sint exorabiliores Deo; aut cum à singulis peculiaria quædam petimus, quasi hoc præstare possit *Catharina* quod non potest *Barbara*: aut cum illos inclamamus, non ut intercessores, sed ut auctores eorum bonorum, quæ nobis largitur Deus. Hæc admonere non arbitror tibi impium videri, ne supervacaneum quidem fat scio, si prodigiosam nostratium hæc in re superstitutionem cognosces.

In *Apologia contra Alb. Pium*, pag. 1162. D. Jam hoc ipsum superstitiosum est, sibi ex *Christophori* conspecta figura polliceri, quod nec ex *Christi* corpore conspecto debebant polliceri, nisi corrigerent vitam.

Latet hic tertia superstitio, quod vulgus imperitum non hæc corporum commoda petit à *Christo* per Divos intercessores, sed ab ipsis Divis velut auctoribus. Dicent, Non ista facit Ecclesia. Fateor, nec Ecclesia distribuit singulis Divis singula munia: sed hoc facit imperitæ multitudinis superstitio: dissimulant quidam sacerdotes, quibus quæstus dulcior est *Christi* gloria. Superest quarta superstitio, quod hæc externa petunt à Divis, non respicientes ad *Christum*, sed ad carnis affectus. Quod si taxandus est qui longævam vitam petit à *Christo*, ut diutius fruatur deliciis hujus Mundi, multo justius taxandus, qui eadem simili animo petit à *Christophoro* aut *Barbara*.

C A P. VII.

DE VENERATIONE DEIPARAE VIRGINIS.

In *Apolog. contra Alb. Pium*, pag. 1163. F. Quis autem negat beatam Virginem esse dignam honorificentissimis titulis, sed tamen non omnes illi æque con-

gruunt. Si mare est hic Mundus, in quo navigamus dum in corpore vivimus, si stella Cynosura aut Helice, à qua non oportet oculos dimovere, si portus, vita æterna est; *Christum* est potius stella maris, qui dixit: *Ego sum via, veritas, & vita, qui sequitur me non ambulat in tenebris*. Neque nescio tamen hæc omnia commoda interpretatione posse defendi, sed eadem commoditate defendi possunt & illæ preces, quæ suspenduntur in Templis, quæ excuduntur à Typographis, in quibus à beata Virgine petunt, quicquid peti poterat à Deo, odium peccatorum, veram confessionem, sinceram ac stabilem caritatem, spem, denique vitam æternam: nam dat quodammodo, quæ genuit illum, qui hæc omnia largitur. Rursus dat quodammodo, cujus interventu sunt impetrata. Sed non tutum est longius à Cynosura divinarum Litterarum, o viri præclari, recedere. Et periculum est, ne istæ commodæ interpretationes inducant nobis pro religione superstitutionem: præsertim cum videamus imperitam multitudinem huc adeo proclivem. Commiscetur humanus affectus sexcentos titulos, nullus est Matri gratior, quam quo maxime glorificatur Filius.

Ibid. pag. 1164. C. Quis præfecit divinam Virginem mari nisi pius, sed superstitiosus, affectus? *Christum* dixit, *Mihi data est omnis potestas in celo & in terra*.

Ibid. pag. 1165. F. Si est fons gratiæ, quid opus est illi dicere, *Ora pro nobis*? Non est probabile eam consuetudinem à gravibus viris inductam, sed ab inepto quopiam, qui quod didicerat apud Poetas propositioni succedere invocationem, pro *Musa* supposuit *Mariam*.

Ibid. pag. 1166. C. In Ecclesia canitur, *Monstra te esse matrem*, hoc est, auctoritate materna impera Filio, ut audiat preces nostras. Sed Filius in convivio nuptiali (*in Cana Galilee*) non fert imperium matris de vino. Si Virgo potest imperare Filio Deo, quid opus est nos esse Deo supplices? In has superstitiones, in has blasphemias erat exclamandum, O mores, o leges! A *Christo* pendet salus nostra, cui & ipsa Virgo debet suam salutem. In *Christo* jubemur gloriari, non in beata Virgine.

In *Apologia contra Monachos Hisp.* pag. 1087. A. Virgo optime colitur imitatione. Si Virginis cultum oblitterant qui *Christi* cultum ubique prædicant, ego me de illorum numero profiteor. In *Christo* fixa est nostræ salutis sacra ancora, non in Virgine.

Epistola MLVIII. pag. 1204. E. Theologorum vulgus Scripturam universam ad scholastica quædam dogmata velut ad gnomones examinat, minimum tribuit præcis Ecclesiæ Doctoribus. Nunc discimus *Christum* in negotio à Patre delegato debuisse Matri obedientiam; eique nunc cum Patre in coelis regnanti Matrem pro sua auctoritate posse imperare, juxta illud, *Monstra te esse matrem*.

C A P. VIII.

DE IMAGINIBVS.

EPISTOLA MXCIII. ad Sadoletum, pag. 1270. F. Jam graviore periculo vicina est Imaginum adoratio, ad quam nobis adeo non suffragatur Scriptura, ut graviter etiam deterreat: nam si placet subtile *Scoti* commentum, Imagines eadem adoratione adorandas, quæ sunt adorandi quos repræsentant, magnopere crassi fuerunt illi Veteres, qui tanto studio obstiterunt, ne quid imaginum in templo Christiano reperiretur. Ad hæc, si non idem adorandi genus competit imaginibus Dei ac Divorum, cum populus æque ante Divorum imagines adaperit caput, procumbit in terram, adrepit genibus, exosculetur à contactu manus, affricat strophiliola, quæ tandem nota discerneres adorationis genus? Quid nunc de illis loquar, qui perinde fabulantur cum Imaginibus quasi sensum habeant, nec similiter affecti sunt in omnes *Christi* ac Divorum imagines, sed ab his sperant quod ab illis non audent petere.

Epist. DCCCCLXXIV. pag. 1104. B. Docendus

T t t t 3 erat.

erat populus, Imagines nihil esse nisi signa, idiotarum animis data..... Perfectius esse, tollere sursum animas ad *Christum* sine imaginibus corporeis, quam per imagines..... In templo non convenire quaslibet imagines, sed in his modum & decorum esse spectandum.

Vide Lib. De amabili Ecclesiæ Concordia, Tom. v. pag. 469.

CAP. IX.

DE CONFESSIOE.

EPISTOLA eadem, pag. 1099. D. Formam Confessionis, quæ nunc in usu est, à *Christo* institutam fuisse, nec est verisimile, nec quisquam adhuc docere potuit. Si quis doceat, me quidem est habiturus applausorem: quam tamen interim ita doceo servandam, quasi *Christus* instituerit..... Jam cum totus Mundus plenus sit fabularum de flagitiis ac sceleribus, quæ sub umbra Confessionis admittuntur, indignantur mihi quod moderatissime quædam attigerim: nec reputant, quam multa pudore Christiano siluerim ejus generis, ut vel sola commemoratio posset lectoris animum inficere. Verum Monachi complures non amore pietatis urgent hanc Confessionem, sed quod hinc auferant luculentam messem, dum regnant in ædibus divitum, quorum secreta norunt. Considerent lernam malorum, quæ hætenus orta est ex confessionibus, & mirari desinent si quid admonui de recte confitendo.

In *Apologia contra Monachos Hispan.* pag. 1062. E. Confessionem, qualis nunc habetur cum suis circumstantiis omnibus, non adfirmo non esse institutam à *Christo*, sed ajo mihi videri institutam à Patribus ex occasione, cum ipsam & servem & doceam reverenter esse servandam, quasi sit à *Christo* instituta. Ab ipso *Christo* fuisse præscriptam docere non potui, quia nondum ad hoc probandum satis instructus sum: ubi fuero, profitebor & illud. Nec arbitror hoc ab Ecclesia decretum, ut credamus hanc Confessionem, qualis nunc habetur, à *Christo* fuisse traditam. Hic nihil video quod possit reprehendi.

Ibid. pag. 1063. D. Non in hoc adhibetur poenitentiae pharmacum, ut homo semper trepidet ac mœreat, sed ut temporariam ægritudinem excipiat alacritas, ac terrori succedat amor..... Jam præter Ecclesiæ constitutionem, quantum scrupulorum & laqueorum addiderunt Pharisæi quidam, quibus ex hoc aucupio quæstus est uberrimus, & subinde novos addunt laqueos, quasi hoc habeant studio, ne quis omnium tranquillam habeat conscientiam, cum ipsi interim liberrimam habeant conscientiam. Quam multos videmus morientes anxios, trepidos, ac propemodum desperantes, quod dubitent an ex confessione prætermiserint aliquam circumstantiam? Hæc admonuisse pietatis arbitror, & Christianæ caritatis potius quam Hæreseos.

Ibid. lit. F. Anxiam illam ac subinde repetitam recensionem verius quam confessionem, nunquam sensi cuiquam pio cordatoque probari..... Nec hodie Theologi Scholastici negant Confessionem, quantum ad accidentalialia, sic enim loquuntur, institutam à Patribus recentioribus, sic ut hinc quædam etiam possint mutari, videlicet ut confiteamur cuivis sacerdoti & non nisi quinquennio, decenniove, aut etiam bis in anno, &c. Imo quidam, libris etiam ex propeffo super hac re proditis, videntur simpliciter dubitare de Confessione, An sit tradita à *Christo*, An in Scripturis divinis expressa, An præcepta Jure Canonico per generalem Ecclesiæ ordinationem, juxta Glossam quandam, quæ exstat *De pan. Dist. 5.* in principio. Quanquam ea Glossa non indicat generalem fuisse constitutionem, cum fateatur Græcos non fuisse obstrictos, nec probabile est ad illos universalem Ecclesiæ constitutionem non pervenisse tot seculis.

In *Apologia contra Alb. Pinum, Corporum Principem*, pag. 1190. C. refellit argumenta ex locis Scripturæ petita a Pontificiis ad confirmationem Confessionis, sic enim

A *ibi scribit*: Non contendo, sed admoneo, *Jacobum* (cum dicit, *confitemini alterutrum*) &c. loqui de mutuis offensis. Ejus interpretationis cito auctorem *Bedam*, qui fere sua hausit ex commentariis Veterum, præsertim *Augustini*. Huic certe loco non multum fidunt Theologi, qui maxime satagunt in asserenda Confessione. Omitto quæ refert vulgata de leprosis, quibus dictum est, *Ostendite vos sacerdoti*, deque clavibus, quibus fundamentis nec ipsi Theologi satis fidunt, si quando serio disputant.

Ibid. lit. D. Illud confirmandum erat, non posse remitti quæ nesciuntur singulatim & nominatim, cum remittantur ipsi confitenti ignorata, cum in baptismo remittantur omnia citra confessionem, cum homo possit inimico condonare & quæ novit, & quæ ignorat. Non dico argumentum esse malum, sed egere futuris.

B Epist. DLXXXVII. pag. 655. E. Probavit *Atensis* omnia. Tantum addi cupiebat, *Confessionem hanc, at nunc exercetur, à Christo fuisse institutam*. Ejus dogmatis, quoniam mihi non constabat, auctor esse nolui.

Vide Lib. De amabili Ecclesiæ Concordia, Tom. v. pag. 469.

CAP. X.

DE CEREMONIIS.

C **E**PISTOLA DCCCCLXXIV. pag. 1100. A. At quidam clamant, Quis nesciebat in ceremoniis non esse constituendum finem pietatis? Imo quis nescit totam religionem hætenus fuisse redactam ad ceremonias, ac vigorem illum Evangelicum fuisse per eas propemodum antiquatum? Verum id erat utilius ad quorundam dignitatem & quæstum. Sed *Christus* aliud sitit lucrum, cujus dignitatis primam oportet esse rationem. Commendent se vera pietate, quæ si absit, ceremoniarum pompa quid aliud est quam hypocrisis?

In *Apologia contra Alb. Pinum*, pag. 1152. F. Nos magnam partem Orbis terrarum perdidimus, dum omnes ceremonias ad vivum exigi volumus. Et pag. 1153. B. Quis audivit ætate *Pauli*, eo die jejunandum est sub poena gehennæ? Abstinendum est ab ovis & carnibus sub poena gehennæ?

Ibid. Quare *Paulus* pugnabat adversus Ceremonias Judaicas? an quod essent naturæ malæ? Nequaquam, sed quod per hominum superstitionem obscurabant Evangelii gratiam. Quod si idem sit hodie per Ecclesiasticas ceremonias ac simpliciter humanas, non dico eas abolendas, sed contrahendas. Quod si in his obsecundemus quorundam superstitionis affectibus, nullus erit ceremoniarum modus, neque finis. Quod si recte laudatur *Christus*, qui suave jugum imponens nobis paucissimis ceremoniis, eisque facillimis, collegit Ecclesiam: quid absurdi sit, si Dominum imitantes servi moderatis ceremoniis onerent gregem Dominicum? Hæ si immodice adhibeantur, obruunt Evangelicam libertatem: his fidere, ut fere vulgus hominum solet, pestis est veræ pietatis. Ex his obrectare fratri, venenum est Evangelicæ Religionis.

Ibidem lit. D. Non probo contumaciam istorum, qui palam & insultantes, velut in ludibrium publicæ consuetudinis, carnes ederunt, sed hætenus damno ut docendos, admonendos, & si res poscat etiam increpandos existimem, non ut parricidii reos deferendos apud magistratus.

CAP. XI.

DE TRANSUBSTANTIATIONE.

F **E**PISTOLA MLIII. pag. 1192. E. Alioqui nullum reperio locum in Scripturis divinis, unde certo constet, Apostolos consecrasse Panem & Vinum, in carnem & sanguinem Domini.

Epist. MXCII. pag. 1265. B. De Eucharistia Prisci religiose locuti sunt, priusquam hoc veniret in quæstionem: fortasse ne nunc quidem evidenter definivit Ecclesia, quomodo sit ibi corpus, sub accidentibus, an sub ve-

vero pane. Et mox lit. C. Nec usquam in Canonicis Litteris invenitur, ubi Apostoli certo consecraverint corpus Domini, sicut nunc consecratur in altari; excepto uno loco prioris *ad Corinthios* Epistolæ XI. & tamen in x. cap. unde fluxerat hic *Pauli* sermo, non videtur agi de consecratione sacerdotali.

Epistola CCCCLXXVIII. *ad Slechtam*, pag. 521. F. Cæterum quomodo illic sint decem Prædicamenta, & quomodo transubstantietur panis verbis mysticis, & quomodo corpus idem possit esse sub tantilla specie ac diversis locis, meo iudicio haud multum conducit ad profectum pietatis.

Epist. DLXII. pag. 621. Cum ego citassem è *Thomæ* commentariis, quod opinionem eorum, qui negabant sub Eucharistia esse verum *Christi* corpus, appellaret hæresim, cæterum eorum sententiam, qui negarent his verbis *Christum* consecrasse, *Hoc est corpus meum*, retelleret quidem, cæterum errorem vocaret, non hæresim: moxque adjicerem mihi videri tutius in totum, si proceres Ecclesiæ de hisce rebus, quæ nec certis testimoniis Scripturarum, nec argumentis solidis doceri possent, non ita definirent, ut opinionem suam vellent haberi pro oraculis, tu judicabas ingens illic esse periculum, &c.

In *Apologia contra Monachos Hisp.* pag. 1065. A. *Christum* his verbis consecrasse, *Hoc est corpus meum*, Et, *Hic est calix sanguinis mei*, nondum mihi constaret, expresse pronuntiatum ab Ecclesia, etiamsi constaret à *Christo* nobis traditam hanc consecrandi formam, & juxta speciem probabilis videtur quibusdam, quod benedictione consecraverit. Nec ipse *Thomas*, nec hoc recentior *Gabriel* dissimulant, varias Theologorum hac de re fuisse sententias, etiam orthodoxorum, quorum nullum pronuntiat hæreticum esse de hoc dubitare, nec ullum adducunt Auctorem, qui hoc affirmarit, præter *Eusebium Emisenum*, Auctorem parum secundæ famæ, & modo illius sunt verba, quæ referuntur in *Decret. De consecratione*, Dist. 2. *Quia corpus*.

Ibid. D. Et ut ingenue fatear, quemadmodum ipse nunquam hæsi in verbis consecrationis, ita frequenter optavi certius aliquid, quod, præter Theologorum & Ecclesiæ auctoritatem, contentiosis respondeamus. Nunc quod ad corporis substantiam attinet, satis adversus illos sumus instructi: at de forma verborum non item: rationes enim, quas hic adfert *Thomas*, cæterique Theologi, non sunt adeo firmæ, quin possint dilui. Quid autem dicemus, cum in Græcorum liturgiis eadem verba non reperiuntur? Et *Augustinus* Epist. LIX. inter multas orationes, quibus benedici solet id, quod est in altari, commemorat etiam Precationem Dominicam, veluti clausulam totius consecrationis. Et verisimile est Veteres non anxie disputasse quibus verbis finiretur consecratio, sed peractis omnibus, quæ solent in consecratione, quam illi, ni fallor, benedictionem appellabant, fieri, certum erat esse corpus & sanguinem Domini.

Epistola MXXXV. p. 1180. D. Dogma, quo quidam cuivis tribuunt potestatem consecrandi, absolvendi & ordinandi, semper habui pro manifesta infania.

C A P. XII.

DE CERTAMINE EYCHARISTICO.

Epistola DCCXC. pag. 908. E. Eam persuasivem nuper etiam confirmavit *Oecolampadius* edito Libello tam operoso, tot machinis instructo, ut proviſciam difficillimam tradiderit responsuris.

Epist. DCCLXVIII. *ad Barbirum*, pag. 894. B. *Oecolampadius* tandem emisit Libellum tam accurate scriptum, tot argumentis, tot testimoniis instructum, ut possit vel electos in errorem pertrahere.

Epist. DCCLXVII. *ad Natalem Beddam*, pag. 893. E. *Oecolampadius* tanto studio, totque machinis argumentorum idem agit, & tanta facundia, ut seduci possint, ai voret Deus, etiam electi.

Epist. DCCLXVI. pag. 892. A. Exortum est novum dogma: in Eucharistia nihil esse præter panem & vinum. Id ut sit difficillimum refellere, fecit *Joannes Oecolampadius*, qui tot testimoniis, tot argumentis eam opinionem communiit, ut seduci posse videantur etiam electi.

Ex hoc Erasmi quater repetito testimonio satis liquet vim argumentorum *Oecolampadii* conscientiam Erasmi pungisse, & aurem illi velicasse, sic ut veritatem intus satis agnoverit. Quid autem illum impediit, quo minus eandem quoque profiteretur, id apparet ex his ejus verbis, quæ exstant Epist. MLIII. *ad Jodocum Justum*, pag. 1193. E. Nisi me moveret tantus Ecclesiæ consensus, possem in *Oecolampadii* sententiam pedibus discedere. Nunc in eo perſisto, quod mihi tradidit Scripturarum interpret Ecclesia.

Atqui Erasmus non satis veram Ecclesiæ antiquioris sententiam semper expendit: quam aliud sensisse, ipse satis, quater repetito testimonio suo, quod *Oecolampadii* de hoc argumento scripto præbuit, testatus est. Hoc revera ita se habere liquet ex Epist. MXCII. *ad Tonsalium*, pag. 1265. C. ubi sic inquit: Constat temporibus Apostolorum fuisse synaxim, quam laici inter se faciebant, adhibita precatione & benedictione: & cum panem (ut est probabile) appellabant corpus Domini, ut frequenter etiam in sacris Litteris eadem vox Signo & Rei signatæ accommodatur.

Sed quid opus est verbis, Erasmus adeo intus permotum fuisse vi argumentorum *Oecolampadii*, ut in verbis *Christi*, Hoc est corpus meum, tropum agnosceret, & illi sententia immoreretur, (quicquid etiam alibi ad alios scripsit) testantur verba illius in lib. III. Ecclesiastæ sui, seu de ratione concionandi, quem non integro anno ante mortem suam edidit, ubi sic scribit, p. 1019. Tom. V. At cum Dominus porrigens panem Apostolis dicit, Accipite, Hoc est corpus meum, quod pro vobis traditur; si per tropum, est, interpreteris, significat, aut corpus interpreteris signum corporis, non sunt defuturi qui tuæ reclament interpretationi. At si hunc in modum interpreteris: Hoc symbolum, quod vobis exhibeo, significat indissolubilem unitatem meam, qui sum caput corporis mei mystici, quod est Ecclesia, quoniam tropus subservit recto sensui, non est rejiciendus.

Hinc liquet ergo cui sententia sit immortalis Erasmus: pugnant enim hac è diametro cum his quæ scribis ad Pellicanum Epist. DCCCXLV. pag. 963. B. decem ante mortem annis. Profecit ergo plurimum ab eo tempore.

Vide Lib. de amabili Ecclesiæ Concordia, Tom. V. pag. 469.

C A P. XIII.

DE COMMUNIONE SUB VTRAQUE SPECIE.

In *Apologia contra Monachos Hisp.* pag. 1066. B. Ex verbis, quæ recitant ex Epistola mea, quid aliud potest colligi, quam me credere quidem auctoritati Ecclesiæ, cæterum causas, quas quidam allegant, mihi per omnia non satisfacere, præsertim cum ætate *Augustini*, & ut est conjectandum, multo post, etiam infantibus dari soleat Eucharistia sub utraque specie, ubi plus erat periculi, ne quid liquoris effunderetur, aut à puero refunderetur, ut solent, si quid displiceat ingestum. Optabam igitur causas adferri graviores in re tanti momenti, & tamen captivo sensum meum in obsequium Ecclesiæ, si non reddantur aliæ. Et mox lit. C. Oportet autem gravissimas causas esse, quæ persuaserint, ut præter veterem totius Ecclesiæ consuetudinem, præter *Christi* traditionem, præter auctoritatem Scripturæ divinæ, dimidium ejus Sacramenti subtraherent Laicis. Nec dubito quin habuerint, quas fortassis ob offendiculum aliquod premere maluerunt: neque enim per se impium est, sub utraque specie sumere. Alioqui diu rem impiam peregisset Ecclesia tum Græcorum, tum Latinorum. Constitutionis humanæ est quod immutatum est.

In Epistola CCCCLXXVIII. pag. 519. F. Tametsi,

et si, ut dicam ingenue quod sentio, demiror tur visum sit immutare quod à Christo fuit institutum: cum causæ, quas adferunt, non admodum graves videantur.

CAP. XIV.

DE MISSA.

IN *Spongia* Tom. ix. pag. 1663. B. An Missa possit dici aliqua ratione sacrificium, non est de articulis fidei: nec se velle dicit ibidem pro hoc in discrimen capitis venire, nec alium occidere, si iudex esset.

CAP. XV.

DE CONSTITUTIONIBVS HVMANIS.

IN *Apologia contra Alb. Pium*, pag. 1182. B. Neque vero protinus arbitror esse piaculum, quod admittitur adversus constitutiones humanas, nisi contemptus accesserit malitiosus. Imo vix arbitror crimen capitale, cui non sit adjuncta malitia, hoc est, perversa voluntas.

Ibid. lit. E. Non probo quod humanis constitutionibus tota pene vita humana oneratur, & quod his nimium tribuitur, pietati minimum: quod his freti simplices studium veræ religionis negligunt, &c. Quid hic impie dictum?

In *Ratione Vera Theologia*, Tom. v. pag. 107. A. D. Quid igitur dicent homunculi obscuro, qui ob interdictum esum carniū aut his frigidiores constitutionuculas postulant, ut totus homo veniat in capitis periculum? *Christus* clamat, *Non quod intrat in os polluit hominem*, & tu exigis à Christiano, ut ingenti valetudinis dispendio vescatur piscibus? Imo præ te non ducis pro Christiano, qui corporis habitu compulsus, quocunque die, quocunque cibo vescens, gratias agit Deo? At nos ad hæc omnia pene surdi, plusquam Judaicis constitutionibus oneramus *Christi* sanguine liberos? ob has calumniamur immerentem?

CAP. XVI.

DE VOTIS ET COELIBATV.

EPISTOLA DCCXXV. ad *Gasparum Hedionem*, pag. 846. A. Apud omnes Papistas (sic enim isti vocant) semper liberrime professus sum, matrimonium non esse pernegandum Sacerdotibus in posterum ordinandis, si continere non queant, nec aliud dicerem, si cum summo Pontifice agerem: non quod non præferam continentiam, sed quod nullos pene videam qui servant continentiam.

Epistola CCCCXLII. Append. pag. 1823. C. Si vere priorum ac spiritualium sententia plus valeret quam crassorum judicia, nullum posthac esset votum insolubile, præter vota baptismi, præsertim ut nunc habet mortalium vel malitia, vel imbecillitas.

Ibidem pag. 1830. B. Non hic disputo de votis Monasticis, quæ quidam supra modum exaggerant, cum hoc genus obligationis, pene dixeram servitutis, nec in Novo nec in Vetere Testamento reperiatur.

In *Apologia contra Alb. Pium*, pag. 1183. C. Sequitur de Votis vulgaribus, quæ mea sententia non suscipere tutissimum est, aut temere suscepta pro nullis haberi. Rogabit hic rursus me, quæ sint temere suscepta: Respondeo, omnia non necessaria, omnia inutilia temere suscipi, multo magis inutilia & perniciofa. Temere suscipiuntur & illa, quæ leviter & inter pocula, quæ metu, quæ superstitione suscipiuntur. Quot adolescentes, quot mulieres ex voto currunt *Romam*, quotusquisque, aut quotaquæque non rediit deterior? Et tamen dicuntur Vota.

Ibidem lit. F. Certe eos, qui clam aut invititis parentibus, quibus lex divina jubet obedire, dedunt se in id vitæ genus, unde non queant se in posterum extricare, verisimilius est malo adflari spiritu.

Ibid. pag. 1184. A. Filius adolescens nondum emancipatus, si bono spiritu adflaretur, saltem hoc honoris haberet parentibus Christianis, ut aut cum illorum bo-

na gratia fieret Monachus, aut expectaret tempus emancipationis, præsertim si parentes egeant illius obsequiis. *Et lit. B.* Quid autem mali esset, si hoc quoque statueret Ecclesia, ut filii vix puberes & nondum emancipati non profiteantur Monachismum sine consensu vel impetrato, vel saltem rogato, parentum?

Ibidem lit. E. Plus, dicunt, debent filii Deo, patri spirituum, quam parentibus. Fateor: sed ille pater spirituum iussit simpliciter obediri parentibus, nisi à Christo revocent. Sed non est impietas non profiteri Monachismum, & potest filius eadem aut majora præstare vivens apud parentes, quemadmodum olim faciebant sacræ Virgines ac Monachi complures; ob hoc ipsum à laudatis viris laudatæ, quod à parentum contubernio non discederent.

Ibidem pag. 1186. E. Nunc mutatis seculis, haud scio an magis expediat, sanctum connubium & immaculatum torum sancte pureque colere, etiam Sacerdotibus, si qui non continent, quando horum tam ingens ubique numerus est, rursus tanta raritas casteventium.

CAP. XVII.

DE DELECTU CIBORVM.

EPISTOLA CCCXXIX. ad *Volizium Abbatem*, pag. 344. E. De delectu ciborum nihil uspiam præcipit *Christus*, nihil Apostoli, *Paulus* sæpe dehortatur.

Epist. DCCCCLXXIV. pag. 1100. B. Nullus est vere pius, quin si attente rem consideret, mallet in his rebus obligationem versam in exhortationem: ut nunc quidem sunt tempora, minus esset laqueorum, & plus esset ex animo jejunantium; maxime si in vita Sacerdotum reluceret exemplum abstinentiæ temperantiæque Christianæ. In *Gallia*, ut scribunt, duo periclitantur, non ob aliud, nisi quia duobus Quadragesimæ diebus comederunt carnes, coacti morbo. Vide quid faciunt ceremoniæ, nimirum ut ob hominum constitutiones violemus præcepta Dei, levius ducentes D parricidium, quam præterire constitutionem Pontificum.

In *Apologia contra Monachos Hisp.* pag. 1089. C. Ciborum delectum compluribus in locis detestatur *Paulus*; & *Petrus* in Concilio *Ierosolymitano* in totum sustulit omnem delectum ciborum, & ante hos ipse Dominus docuit iis quæ intrant per os non inquinari hominem. Hæc cum verissima sint, negari non possunt. Nec ideo damno Patrum constitutiones ex affectu pio profectas, si præsens temporum ratio postulat aliquot constitutionum immutationem, quod antehac non raro factum vidimus ab Ecclesia, idque in rebus aliquanto gravioribus quam est ciborum aut inediaum præscriptio.

Et continue: Ciborum delectus, quem damnat *Paulus*, etiam hodie damnandus est Christianis: quisquis enim sic abstinet à carnibus, quasi cibus reddat hominem immundum, aut sic vescitur piscibus, quasi pisces adferant munditiam, rem *Judaicam* ac superstitionis facit. Et ideo Apostoli super hac re nihil præscripserunt, imo potius docuerunt indifferentiam, ne per occasionem pertraherentur imbecilles in *Judaismum*. Quod si hodie periculum idem urget, fortassis expediret ab hujusmodi præscriptionibus abstinere: sed ita, ut quod decederet ceremoniis, accresceret pietati. Et tamen hujus rei iudicium omne defero Episcopis.

CAP. XVIII.

DE JEJUNIO.

IN *Apologia contra Alb. Pium*, pag. 1143. E. *Judaicus* ciborum delectus nobis interdictus est, & tamen ab eo minimum abest vulgus Christianorum.

Ibidem p. 1144. B. Annon magna superstitio, cum adulterium & ebrietas habeatur pro lusu, hominem ob gustatum ovum aut carunculam, rapi in carcerem pro hæretico, cui fortasse causa gravis fuit vescendi?

Ibi-

Ibidem lit. D. Prima ejus propositio est: Delectum ciborum, quem hodie vulgus observat & utinam observet, non esse institutum à Christo. Hoc reor fuisse verum, si intelligas, ore Christi.

Ibid. pag. 1145. A. Jejunium ubique probamus, modo Christianum. Sed tot dies jejunio fuisse præscriptos debebat ostendere, & hic homines per homines obligari sub poena gehennæ: ad hæc in jejniis superstitionem, anxietatem, trepidationem, fiduciam, præposterum judicium oportuit probare à Christo inductum: nam hæc sola taxat Erasmus, Christiana jejunia laudat locis innumeris.

Ibid. pag. 1146. B. Multis aliis locis taxo superstitionem hominum circa jejunium, veluti cum exigunt ab his, à quibus Ecclesia non vult exigi, cum contra mentem Ecclesiæ jejunant cum perniciæ valetudinis: & hoc ipsum impeditur ad quod est institutum jejunium: cum in die jejunii & effusius indulgent deliciis, & magis onerant ventrem quam diebus cæteris: cum in hoc tantum jejunant ut jejunent, negligentes ea, quorum gratia indictum est jejunium: cum jejunant à cibis, nec jejunant à temulentia, turpiloquio, alea, obtreptione, odio, invidia, avaritia; cum perfectam sanctimoniam putant jejunasse tantum. Hæc, aliaque, quibus obnoxia est maxima vulgi pars, appello superstitionem. Christiana jejunia nec joco, nec serio, damno usquam.

Ibid. lit. E. His & illis diebus jejunare nemo teneatur ex præscripto Christi. Delectus ciborum nullo pacto probari potest ex Evangelio, nec ex Apostolicis litteris. Paulus omne ciborum genus probat, modo sobrie, & ad necessitatem corporis, cum gratiarum actione, crapulam & ebrietatem in nullo genere probat.

CAP. XIX.

DE FESTIS.

EPISTOLA DCCCCLXXIV. pag. 1100. C. Immodicam festorum multitudinem non ego solus improbo: præsertim cum hodie nullis diebus plus peccetur quam festis. Moderata festa valde probo, sed ea velim sacris rebus, quibus inventa sunt, non voluptatibus & sceleribus dari.

Vide Lib. de amabili Ecclesia Concordia.

CAP. XX.

DE CANTU.

IN Apologia contra Alb. Pium, pag. 1155. A. Nihil ibi aliud ago quam ut damnum vel quorundam morem, qui nihil aliud quam canunt, cum Paulus jubeat adesse prophetam, quem præfert omnibus: vel tantum ineptum, quo verba obscurantur, cum in hoc reperitur sit cantus, hoc est, modulata pronuntiatio, ut verba efficacius influant in mentes hominum. Et ipse Augustinus fatetur suo tempore quosdam Episcopos non recepisse cantum ullum, sed tantum recitationem. Quod si tam Angelicum est Monachos semper in templis canere, cur Paulus invitatur ad charisma præstantius, hoc est, ad enarrandam Scripturam? Cur Monachi jubentur operari manibus? Cur Gregorius in Decretis indignatur quod presbyteri, quorum officium erat exponere Evangelium, canunt in templis?

CAP. XXI.

DE CEREIS.

IN Apolog. contra Alb. Pium, pag. 1156. B. Stupescit, quo ore scripserim, Hieronymum videri in hac fuisse opinione, ut putaret supersticiosum accendere cereos in honorem Martyrum luce. Recitentur igitur verba Hieronymi è libro, quem scripsit contra Vigilantium: Cereos, inquit, non clara luce accendimus, sicut frustra calumniaris, sed ut noctis tenebras hoc solatio temperemus, & vigilemus ad lumen, ne cacetum dormiamus in tenebris. Quod si aliqui propter imperitiam & simplicitatem secularium hominum, vel certe religiosarum foeminarum, de quibus vere possumus dicere, Confiteor, zelum Dei habent, sed non secundum scientiam, hac pro honore Martyrum faciunt, quid inde perdis?

Hæc Hieronymus. Negat cereos accendi in honorem Martyrum, seculares aut religiosas foeminas, quæ hoc faciunt in honorem Martyrum, appellat simplices, habentes zelum Dei, sed non secundum scientiam.

Ibidem lit. D. Verum apparet eam consuetudinem eo seculo magis toleratam fuisse quam comprobata, & multa commutat ætas.

CAP. XXII.

DE TEMPLORUM ORNATU.

IN Apologia contra Alb. Pium, pag. 1158. D. Non est latræ opus exstruere templa supra modum sumptuosa, verum latræ opus proprium in animis geritur. Christus non dixit, quicquid templis impenderitis, mihi impenderitis, sed, quod uni ex his minimis fecistis, mihi fecistis.

CAP. XXIII.

DE RELIQUIIS.

IN Apologia contra Alb. Pium, pag. 1161. B. Si calcei soleæque servantur ut argumentum fragilis vitæ, non improbarem. Cæterum impudens est, soleas, calceos & subligaria osculanda obtrudere.

IN Apologia contra Monachos Hisp. p. 1090. D. Adversus superstitionem, quia secus quam oportet quidam venerantur Divorum reliquias, & in horum honorem longinquas & inutiles peregrinationes suscipiunt, nec interim student sanctorum vitam æmulari, sed potius sub religionis umbra sceleratiores sunt, sæpe loquor in scriptis meis, sed infra rei dignitatem.

CAP. XXIV.

DE PEREGRINATIONIBUS.

IN Apologia contra Alb. Pium, pag. 1183. B. Ire Jerusalem nulli necesse est qui non vovit, cum possit Christi vestigia melius in Evangelicis litteris vivere. Est etiam inutile, si domi relinquit uxorem & liberos, quibus ipso præsentem est opus, nec fortassis inutile tantum, verum & perniciosum.

CAP. XXV.

DE PURGATORIO IGNE.

IN eadem Apol. pag. 1190. D. De Purgatorii poenis relaxandis optarem Pontificem multo plus posse, quam quidam illi tribuunt. Si, ut ait Pins, relaxat per modum suffragii, non potestate, falso narrant de bullis, quibus præcipiatur de Angelis Dei (a Papa ut morientes in peregrinatione religionis ergo perferant in cælum.)

CAP. XXVI.

DE MONACHIS.

EPISTOLA DCCCCLXXIV. pag. 1101. F. Monachis quis nescit plurimum deberi honoris? Sed de vere Monachos, non deerit honos. Verum ubi sunt isti, aut quid habent præter vestem & rasuram? Excipio perpaucos, nam nullos dicere religio est. Obsecro te, vir pietatis amator, obambula per tuæ regionis Monasteria, & vide quantum illic inventurus sis veræ Christianæque pietatis, quantum sacræ eruditionis, quantum vigoris spiritualis, præsertim apud eos qui se vocant Mendicantes.

Epist. CCCXLV. Append. pag. 1728. A. Præsertim cum Monachismus propemodum eo prolapsus sit, ut si externa detrahas, fere deteriores sint cæteris. Bona vero pars Monasteriorum adeo nullam habent religionis disciplinam, ut nusquam minus liceat religiosam vitam agere.

Epist. MLXXII. pag. 1227. D. Palliis suis Monachi tantum dum tribuunt, ut depellere morbos, ut fortunatas reddere domos, ut à cacodæmonibus tueri possint, quid aliud profecerunt, nisi ut pro diis habitis, nunc vix habeantur pro bonis viris?

Epist. MLXXXV. pag. 1257. A. In confesso est nullum esse genus hominum corruptius hodie quam Monachos. Augustinus dicit, in Monasteriis aut rectissime vivi, aut quam periculosissime errari. Posterius hoc nunc perspicit ac suspirat Orbis. Vide reliqua quæ ibi sequuntur.

Tom. IX. Vv vvv Epist.

Epist. MCLXXXIV. ad *Levinum Ammonium*, pag. 1399. D. Cum interdum mecum reputo cujusmodi ingenia premantur ac sepeliantur in istis ceremoniis, interdum subit animum cogitatio, fortassis humana, istiusmodi vitæ ergastula non sine instinctu Satanæ fuisse inducta.

C A P. XXVII.
DE ECCLESIA ROMANA.

EPISTOLA DLXXII. pag. 639. B. Quam Ecclesia Romana & olim degenerarit ab Evangelicæ puritatis studio vel *Hieronymus* satis arguit, qui eam ex Apocalypsi *Babylonem* appellat, vel divus *Bernardus* in libris, quibus titulum fecit *De consideratione*. Quamquam non defuerunt & ex recentioribus celebrati nominis Auctores, qui publicam instaurationem ecclesiasticæ disciplinæ flagitarent.

Ex *Ratione vera Theologia*, pag. 90. F. Tom. v. Sunt qui corpus universum Ecclesiæ in unum contrahunt Romanum Pontificem, quem negant errare posse, quoties de moribus aut fide pronuntiat, & hujus unius sententiæ Mundum universum in diversa opinione consentientem debere credere; ni faciat, schismaticum esse censendum; & tamen qui tantum potestatis tribuunt Romano Pontifici, quantum nec ipse agnoscit, iidem minimum illi tribuunt, si quid illorum vel quæstui vel ambitioni conetur obistere: tunc illuminatus Theologus præponderat universali Concilio: tunc profertur ad Synodum provocatio. Nonne hujusmodi dogmatibus ingens aperitur fenestra tyrannidi, si tanta potestas incidat in impium ac pestilentem hominem?

Epist. MLXXII. pag. 1227. E. Rursus in altera parte, quæ Catholica videri postulat, sunt qui adeo nihil detrahi patiuntur receptis, ut multum etiam adjungant superstitionis & Pharisaismi.

Epist. MCLXXXIV. pag. 1400. B. Impetor ab utraque parte: quarum altera multos habet pro Catholicis cacolycos.

Epist. MLXXXV. pag. 1257. A. Videmus ac dolemus Ecclesiam undique collapsam.

Epist. DCCCCX. pag. 1044. C. Malitiosas calumnias non feram, etiam si sex Romani Pontifices subscribant vestræ sententiæ. Nec enim Pontificum, nec vestra auctoritas valere debet ad opprimendam veritatem & innocentiam.

Epist. DCCCCIII. ad *Alfonsum Manricum* p. 1026. Quod ad animum meum attinet, malim cum *Jona* deduci fluctibus, & unius capitis jactura publicam redimere tranquillitatem, quam perniciosæ tempestati esse, non non dicam causa, sed vel occasio.

C A P. XXVIII.
DE FRANCISCANIS.

IN Epistola MCCXXX. ad *Carolus Utenhovium*, pag. 1449. F. Risi satis quod scribis de *Seraphicis* Histrionibus, qui me toties occisum lingua, denuo isthic sepelierunt, videlicet ictum fulmine, simulatque non sum veritus in sacrosanctum *Francisci* Ordinem debacchari. Ego vero nec in aurigarum ordinem unquam sum debacchatus, tantum abest ut *Franciscanum* Ordinem incessiverim. Quos ego noto, reor ipsi *Francisco* magis invisos esse, quam sint ulli mortalium. Indignantur, opinor, quod in *Colloquiis* attigerim *Medardum*. Quin ipsi magis indignantur, qui magno Ordinis dedecore tam impudenter publicitus scurræ egerit, & adhuc agat. Putant mihi *Franciscum* iratum, quod eos notarim, qui cælum promittunt iis, qui in veste *Franciscana* sepeliuntur. Atqui super in somnis mihi post mediam noctem apparuit B. *Franciscus*, vultu sereno atque amico, egitque gratias quod ea traducerem corrigenda, quæ ipse semper fuerat detestatus, meque inter Ordinis amicos numeravit. Nec erat eo cultu, quo nunc eum depictum ostentant: vestem habebat non ex lana diversi coloris permixtam, sed ex lana fusca, quemadmodum ab ovibus detondetur intincta, seu *Grace* mayis ἀβάφω, nec ha-

bebat rostratam cucullam, sed caperem tunicæ à tergo affixum, qui poterat in caput revocari, si forte pluvia vehementior fuisset oborta, quod hodie quoque videmus in cultu quorundam *Hibernorum*. Nec funis habebat nodos arte factos, sed enodis ac simpliciter rusticanus erat funis; nec tunica defluebat ulque ad terram, sed palmo, aut eo amplius supra talos erat. Nec calceos habebat fenestratos, sed plane nudis erat pedibus. Quinque vestigiorum, quæ pingunt, nullum omnino vidi vestigium. Abiens dixit, dextra porrecta, Milita strenue, brevi meorum eris. Quamquam de cultu non arbitror laborandum, si modo Patriarcham suum iis virtutibus referant, in quibus ille sitam existimavit ejus Ordinis perfectionem. Illi sex alas *Seraphicas* appellant. Primum est Omnimoda Obedientia, secundum Paupertas Evangelica, tertium Castitas immaculata, quartum Humilitas profundissima, quintum Simplicitas pacifica, sextum Charitas *Seraphica*. Hæc utinam omnes in pectore circumferant, quemadmodum circumferunt in sinu! Tum illos haud secus ac angelos pacis, non mulierculæ tantum, sed cordatissimi quique complecterentur. Nunc quam rari sunt, qui pure doceant Evangelicam Philosophiam, quanta porro turba per Aulas Principum, per divitum domus oberrantium, qui nec docent, & iis sunt moribus, ut ædes, in quibus versantur, nihilo sint puriores. Intelligit hic prudens lector quid hic fileam, & quid silendo magis loquar. Utinam nihil committant ipsi quod silentio tegendum sit! Ostentant chirographum fratris *Leopoldi*, fratris *Bernardini*, quos nemo natos novit. Hoc abunde satis esse putant, ut pro bonis viris habeantur. Atque in longinqua profectio- ne flagitant pecuniam, quam linteolo tamen excipiunt, non contingunt nuda cute. Quis hoc cordatus absque risu videre possit? Jam & illud à nonnullis repertum est, persuadent divitibus imperitis animam agentibus, non tantum ut sepeliantur in veste *Franciscana*, dataque mercede veniant in consortium omnium ab Ordine bene gestorum, verum etiam ut Testamento jus faciant omnibus & singulis, qui de grege sunt Observantium, ad illorum ædes divertendi, vocatis & invocatis ut sit locus. Ac primum hic hæredi sua libertas, quam suæ cuique domi salvam esse par est, eripitur, præter Naturæ Jus ac Civile. An non gravis est servitus, hominem, cui sunt liberi, adolescentes & puellæ, uxor ætatis integræ, pedissequarum chorus, obstrictum esse, uti, velit nolit, subinde recipiat in ædes suas homines ignotos, *Hispanos*, *Italos*, *Gallos*, *Anglos*, *Scotos*, *Hibernos*, *Germanos*, & *Indos*, etiam si in eadem Civitate habeant *Seraphici* Sodalitii Monasterium? An non videmus, quanta cautione curent ipsi, ne quis è vicinia qualiscumque prospectus sit in ipsorum Monasteria? Quas hinc querimonias, quas tragedias moveant? Verum utcumque hæc habent, certe mendicantem professis conveniebat rogare hospitium, & ab hoc negatum, ab altero petere. Cæterum ad volentem nolentem irrumpere, non est hospitem agere, sed ædium dominum. Queruntur vulgo refrixisse charitatem; fortassis in causa est, quod in ipsis refrixit pietas.

C A P. XXIX.

DE CARDINALIBVS.

IN Epistola MCXXXII. ad *Andream Critium Episcopum Ploensem*, pag. 1306. E. Crescit ubique Cardinalium numerus; hoc an gratulari Ecclesiæ debeam, nescio. Veteres non abique causa tanto studio Cardinalium turbam conati sunt excludere. Satis erat factus in domo Dei, plus satis erat hominum devorantium Abbatias, Episcopos & dignitates, etiam si his tam numerosus non accessisset chorus. Olim Cardinalis, officii nomen erat, nunc est regni. Sed hac ratione suas res, ut videtur, communit Pontifex, & Principes habent splendidos famulos Ecclesiæ salariis.

F I N I S.

IN.

I N D E X

EXPURGATORIVS

HISPANICVS ET ROMANVS,

VT ET ALEXANDRI VII. ET CONCILII TRIDENTINI

O P E R V M

DESIDERII ERASMI ROTERODAMI.

Ex omnibus Operibus Desiderii Erasmi Roterodami, quæcunque ipse Auctor pro suis agnovit, novem Tomis distinctis, &c. Basileæ, per Hieronymum Frobenium, & Nicolaum Episcopium, Anno 1540. Ut sine I. Tomi habeatur.

In prima omnium Operum inscriptione, post illud, *Erasmi Roterodami*, adde, *Auctoris damnati*. — Et post illud, *perspicue exhibebunt*, adde, *hactenus prohibita, nunc vero cum expurgatione permissa*. — Initio vero Operum Erasmi affigatur hæc Nota; *Opera omnia Erasmi cante legenda: tam multa enim insunt correctione digna, ut vix omnia expurgari possint*.

T O M O I.

Qui ea continet, quæ spectant ad institutionem Litterarum.

In prima inscriptione, post illud, *Institutionem litterarum*, dele usque ad, *Addito Indice copiosissimo*, exclusive. — Expungatur deinde tota Præfatio, seu Epist. Beati Rhenani ad Carolum V. Imper. quæ incipit, *Quanta semper laudi fueris*, &c. finitur vero, *Anno à Christo nato M. D. XL.* — In Catalogis duobus Operum Erasmi, sive in Epist. Erasmi ad Joannem Botzemum Abstemium, cui initium, *Non pateris, Abstemium*, &c. pag. 4. circa finem, (Nostræ Editionis p. 3. lin. 30.) post illud, *rebus ludis fortuna*, dele omnia usque ad illud pag. 6. ejusdem Epistol. in medio, (N. E. p. 4. lin. 25.) *Ceterum quoniam videbam multos scriptores*, exclus. — P. 10. ejusd. Epist. initio, (N. E. p. 6. lin. 24.) post illud, *Depravatissime excunderetur*, dele usque ad, *Admodum adolescens*, excl. — ead. p. à med. (N. E. ead. p. lin. 45.) post illud, *annotavi quadam*, dele usque ad, *posteaquam rursus è Lutetia*, excl. — & paulo inferius, post illud, *aliquandiu neglectus*, dele usque ad, *Huic adjeceramus*, exclus. — P. 11. ejusd. Epist. ad fin. (N. E. p. 7. l. 28.) ibi, *edito specimine Sycophantias*, dele, *Sycophantias*. — P. 12. ejusdem Epist. ante medium, (N. E. ead. p. lin. 44.) post illud, *libello compeſcimus*, dele usque ad, *Quamquam id eruditiss.*, excl. — Ibidem paulo inferius, post illud, *excusum tamen clam*, dele usque ad, *rursus vetherunt distrahi*, exclusive. — eadem p. à medio, (N. E. ead. p. lin. 59.) post illud, *& hujus libello respondimus*, dele usque ad, *verum Pasquillus*, exclus. — P. 13. ejusdem Epist. sub initium, (N. E. p. 8. lin. 6.) post illud, *& omnino linguam habet*, dele usque ad, *Huic indus est*, exclus. — Et à medio ejusd. pag. (N. E. ibid. lin. 34.) post illud, *inquit, negat penitentiam*, dele usque ad, *quasi ideo sublata sit satisfactio*, exclus. — P. 14. sub initium, (N. E. ibid. lin. 50.) post illud, *arceat à bonis litteris*, dele usque ad, *Quin & Novo Testamento*, exclus. — P. 15. à medio, (N. E. p. 9. lin. 36) post illud, *Linguis & calamo*, dele omnia usque ad illud, pag. 17. versus finem, (N. E. p. 10. lin. 59.) *Ad Apologiarum genus*, exclus. — P. 18. à medio, (N. E. p. 11. lin. 24.) post illud, *si tamen cude-*

Atium, (N. E. ead. p. lin. 40.) *Hæc erat illa techna*, exclus. — P. 19. ad medium, (N. E. ibid. lin. 56.) post illud, *tamen fortiter oblatrans quidam*, dele usque ad, *Epistolarum tantum*, exclusive.

LIBRO II. DE COPIA RERV.

Titulo, *Decima dilatandi ratio*, p. 74. ante medium, (N. E. 86. lit. D.) post illud, *Sic rem prius labefactet*, dele usque ad, *Post ad tertiam veniet*, exclusive.

Beadem pagin. ante finem, (N. E. 87. B.) post illud, *viam ad causam poteris*, dele usque ad, *Quandoquidem Christiana religio*, exclus. — Epist. ad Christophorum Ursevicum, quæ præfigitur Luciani Dialogo, qui inscribitur, *Somnium*, sive *Gallus*, pagin. 209. ad finem Epistol. (N. E. 246. lin. 7.) post illud, *nihil possit Gelotopoiis*, dele usque ad, *Vale optime, atque humanissime*, exclus. — Epistol. ad Joannem Eutychium, quæ præfigitur Luciani Dialogo, qui inscribitur, *Convivium*, p. 284. (N. E. 330.) post illud, *omne genus laceret*, dele usque ad, *Hunc igitur libellum*, exclusive.

LIB. DE RATIONE CONSCRIBENDI EPISTOLAS.

CTitulo, *De superstitione episthorum*, p. 343. ante medium, (N. E. 374. A.) post illud, *tui periculo feceris*, dele usque ad titulum, *Quomodo dicendum, Vale*, exclus. — Titolo, *Exemplum Epistola suavioris*, p. 359. initio, (N. E. 415. A.) post illud, *& celibatu relicto*, dele usque ad, *Sanctissimo conjugio indulgebis*, exclus. — Ead. p. ante medium, (N. E. ibid. lit. C.) post illud, *à majoribus accepimus*, dele usque ad, *Quod si matrimonii*, exclusive. — Et versus finem ejusdem pag. (N. E. 416. A.) post illud, *à conjugio abstinuit*, dele usque ad, *Virginitas eam decebat*, exclusive. — Et in eodem exemplo Epistol. suavioris §. *Sed quid de scriptis*, dele, *Stultorum Monachorum*. — P. 360. initio, (N. E. lit. B.) post illud, *sumta fuisset imago*, dele usque ad, *Jam vero Mosaica lex*, excl. — Et paulo inferius, (N. E. lit. C.) post illud, *Quamobrem tandem*, dele usque ad, *In Deuteronomio*, exclusive. — Et paucis interjectis (N. E. lit. D.) post illud, *in circumspecta mensa tua*, dele usque ad, *Hebraeorum leges*, excl. — Ead. pag. prope medium, (N. E. lit. E.) post illud, *Christiana religionis*, dele usque ad, *Quin Caesar Augustus*, excl. — P. 361. à medio, (N. E. 417. D.) §. *Sed quid de scriptis*, post illud, *sanctissimas leges adduxisse*, dele usque ad, *Age vero, quando*, exclus. — P. 362. sub initium, (N. E. 418. D.) post illud, *excultos interire*, dele usque ad, *Apud Hebraeos*, excl. — Et ante medium ejusd. pag. (N. E. lit. F.) post illud, *quicquam frustra facere*, dele usque ad, *Quasi vero matrimonium*, exclusive. — Et à medio ejusdem p. (N. E. 419. B.) post illud, *Natura parendum*, dele usque ad, *unde nisi proficiscatur*, excl. — Et paulo inferius, (N. E. lit. C.) ibi, *Illis hoc venia datum est*: dele, *hoc venia*. — Et paulo inferius, (N. E. lit. C.) ibi, *Sacerdotum ac Monachorum privilegium*, dele vocem, *privilegium*. — Ibid. paucis interjectis, (N. E. lit. C.) post illud,

Tom. IX.

V V V V 2

sed

sed sententiam interpretor, dele usque ad illud pagin. A
sequentis ante medium, (N. E. lit. F. in med.) Tum
si in ceteris, excl. — Pag. 363. ante medium, (N.
E. 420. A.) post illud, palinodiam sit invitatus, dele
usque ad, Quare si quid natura sensus, excl. —
Pag. 364. ante medium, (N. E. 421. B.) post illud,
delectari videmus, dele usque ad, Quid enim eo homi-
ne, excl. — Et paulo inferius, (N. E. lit. C.) post
illud, potius quam contemnantur, dele usque ad, Etiam
si minima, excl. — Et paucis interjectis, (N. E.
lit. C.) post illud, indignam contemnere, dele usque
ad, ponatur si vis, excl. — P. 365. à medio, (N. E.
422. F.) post illud, centum annos superavit? dele us-
que ad, Num expectamus ut Jupiter, excl. — P.
366. ante medium, (N. E. 423. C.) post illud, conjugii
usum sustuleris, dele usque ad, Liceat è numerosa, excl.
— Titulo, De Genere dissuasorio, pag. 368. ante
medium, (N. E. 425. E.) post illud, Hieronymus, &
alii qui, dele usque ad, vires eloquentia, excl.

EX DECLAMATIONE, PVEROS AD VIRTUTEM, AC LITTERAS LIBERALITER INSTITVENDOS.

P. 437. à medio, (N. E. 507. F.) post illud, illius,
dum infans est, dele usque ad, Nostra virga sit libera-
lis, excl.

IN PARABOLIS, SIVE SIMILIBVS.

P. 468. versus finem, (N. E. 562. A.) §. Ut rex mun-
di, post illud, magna curat, dele usque ad, quemad-
modum dicit Euripides, excl. — P. 487. ante me-
dium, (N. E. 581. D.) §. Non ut Cæneus, post illud,
optando tantum: sic, dele usque ad, ut qui cubitum
abiit, exclusive. — P. 491. sub initium, (N. E.
585. D.) §. Ut sacrificis, ibi, Ita multo magis honoran-
dus Principis, dele, multo magis. — P. 504. à med.
(N. E. 600. C.) §. Gypsum etiam, ibi, virisque non po-
test refingi, dele, non. — Ibid. paulo inferius, (N.
E. lit. D.) §. Ut vitrum copia, post illud, magno in
pretio futuri, dele usque ad finem. — P. 507. à me-
dio, (N. E. 603. E.) §. Quemadmodum Magi, dele to-
tum §. usque ad §. Ut auguria, exclusive. — P.
510. à med. (N. E. 606. F.) §. Luna semel, post il-
lud, At homo, dele usque ad, nec repubescit senex, ex-
clus. — Ibidem paulo inferius, (N. E. ibid.) §. Sol
post occubitus redit novum: homo non item, dele, homo
non item. — P. 518. ante med. (N. E. 615. A.) §.
Sicut picis, post illud, nonnunquam emorianitur, dele
usque ad fin. §. — P. 519. ante med. (N. E. 616.
A.) §. Si fuco alas ademeris, dele totum §. usque ad §.
Apes peragunt, excl. — P. 521. ante medium, (N.
E. 618. B.) §. Ut aqua laus est, post illud, requiri-
mus eloquentiam, dele usque ad finem §. — P. 522.
prope medium, (N. E. 619. D.) §. Ut loci salubritas,
dele totum §. usque ad §. Ut nihil minus, excl. —
Ibidem in fine (N. E. 620. B.) §. Cedrus & Juniperus,
post illud, succo animus, dele usque ad fin. §. — P.
523. ad medium (N. E. ibid. E.) §. Arator nisi, post
illud, Ita miles, dele usque ad fin. §. — P. 524.
ad finem, (N. E. 622. B. C.) dele duos integros §§.
nempe §. Ut cibi male olentes, &c. & §. Ut panthe-
ra, &c. usque ad §. Ut qui hircos, excl. — P.
525. ad medium, (N. E. 622. F.) §. Ut venti desitu-
ri, post illud, maxime offerunt sese, dele usque ad,
tum proximi exitio, excl.

FAMILIARIA COLLOQUIA.

Expungatur totum Opus Familiarium Colloquio-
rum, cum Epistola præfixa ad Joannem Erasmi, quæ
incipit, Vicit libellus, &c. Et altera Epistola, De uti-
litate Colloquiorum, Operi subiecta, cui initium, Ad-
eo nunc in omnes, &c. Opus vero Colloquiorum in-
cipit, Non temere docet quidam, &c. Continentur au-
tem omnia à p. 526. usque ad p. 763. quæ per errorem
est 673. inclusive (N. E. 629. usque ad 908.

DIALOGO DE RECTA LATINI, GRAECIQUE SER- MONIS PRONVNTIATIONE.

Pag. 768. versus finem, (N. E. 918. A.) post il-
lud, gratius offerre possis? dele usque ad, Reperitur,
qui suas, excl. — P. 772. ante medium, (N. E.
921. F.) post illud, frangunt ac dejiciunt, dele omnia
usque ad illud pag. seq. non longe à principio, (N. E.
922. C. in fine) His rebus quidam fortasse magis, exclu-
sive.

DIALOGO, CVI TITVLVS, CICERONIANVS.

Pag. 815. à medio, (N. E. 974. D.) post illud, rai
se dicare ceperat, dele usque ad, à quibus fortasse non
satis, excl. — Ibidem paulo inferius, (N. E. lit.
D.) post illud, ni isthuc malim, dele usque ad, Cate-
rum quando hoc, excl. — Ex in fine ejusdem pag.
(N. E. 975. A.) post illud, Non mirot, dele usque ad,
NO. In hujus igitur, excl. — P. 833. versus finem,
(N. E. 994. C.) post illud, fuit minus quam Ciceronia-
ni, dele usque ad, Ciceronis fama labem, excl. — P.
834. in fine, (N. E. 995. E.) ibi, ut per gratiam fi-
dei justificati, dele vocem, fidei. — P. 835. sub
initium, (N. E. ibid. F.) ibi, ut persuasionis muni-
ficentia ad innocentiam, dele, persuasionis munificentia.
— P. 852. sub initium, (N. E. 1014. B.) post il-
lud, magni molitus sit, dele usque ad, BV. Conradum
Goclenium, excl. — Eadem pag. ante medium,
(N. E. lit. D.) post illud, accessit Germania studiis, dele
usque ad, BV. Ulrico Zasio plurimum laudis, excl.

EPITOME IN ELEGANTIARVM LIBROS LAVREN- TH VALLAE.

Littera P. pag. 918. in medio, (N. E. 1106. B.)
post illud, & persona in divinitate, dele usque ad, Pa-
ter, Filius, & Spiritus Sanctus, excl.

IN INDICE * QVI EST INITIO OPERVM, TOMO I. DELE SEQUENTIA.

Apostolis uxores fuisse. — Arbitrii liberi invidio-
sum nomen. — Augustini frivola quaestiones. —
Benedictini magis caremoniis, quam pietati dediti. —
Capitonis laus, & eruditio. — Carlsbadii mentio.
— Caremoniis superstitione quanta pestis in Ecclesia.
— Caremoniis superstitionem sese venditare. —
Christus, & corpus ejus mysticum, eadem persona. —
Christum vocat Hieronymus creaturam, juxta divinam
naturam. — Christiana Religionis cum stultitia cognati-
o. — Chrysostomus contra monachos in solitudinibus
commorantes. — In Chrysostomo ambitionis studium.
— Chrysostomum reprehendere monachos. — Cibo-
rum delectus ad Judaismi speciem pertinere. — Cice-
ronis pectus afflatum caelesti numine. — Ciceronem
apud superos esse. — Calibatus ex se nullam habet
laudem. — Calibatum per se non esse pietatem. —
Calibatus res hominum generi pestilentissima. — Con-
cubinari Sacerdotes pinguem reddunt proventum. —
Confessio an à Deo instituta. — Confessio quare non vi-
deatur contemnenda. — Confessio auricularis an sit in-
stitutum à Christo. — Confessionibus arcanis viduas abu-
ti. — Confessionem auricularem reprobat Chrysosto-
mus. — Confitendi consuetudo olim Constantinopoli
sublata. — Conjugium monachis & nunnis preferen-
dum. — Conjugium, quam Sacerdotium magis paci-
ficum. — Conjugii Regula religiosorum Franciscana.
— Conjugii non imperitus Paulus. — Connubium
etiam Sacerdotibus indulgendum pro tempore. — Con-
stitutiones humana reddunt Evangelium lege ferme du-
rius. — Crucis veneratio supersticiosa. — Cultus ex-
ternus ab negligendus. — Decreta Pontificum saepe
damnata à Pontificibus. — Divorum cultus super-
stitiosus. — Divorum cultus supersticiosus. — Divo-
rum

* In nostra Editione insertus est Index generalis ad calcem To-
mi IX. ubi plane omnia, quæ hic exhibentur, suis locis repeties.

rum cultu abstinnisse Erasmus. — Divorum auxilium sperare superstitio. — Ecclesiam errare posse. — Episcopus, Sacerdos, & Presbyter, idem. — Erasmus superstitiosum Divorum cultum damnat. — Erasmi commendatio. — Erasmi cum Oecolampadio amicitia. — Evangelium olim in Ecclesia lectum vulgata lingua. — Evangelica brevis caremoniarum loquacitatem abolevit. — Fabricii Capitonis laus. — Franciscani arcana sua solummodo in viduas evulgant. — Heretici olim solo verbo Dei oppugnati. — Heretici non trucidandi ex Chrysostomi, & Hieronymi sententia. — Heretici tolerandi. — Hereticorum eximia quadam virtutes. — Hereticos servare est Sacerdotis. — Hereticis favere sanctum aliquid. — Ad Hebraeos Epistola quis auctor sit olim dubitatum. — Ad Hebraeos Epistola quare non sit Pauli. — Helii Eobani laus. — Hieronymus matrimonio contumeliosus. — Hutteni candor. — Imago nulla in templis usque ad aetatem Hieronymi. — Imagines qua ratione tolerata. Imaginum abusus. — Imaginum superstitiosus cultus. — Indulgentia Pontificum an utiles. — Indulgentiarum nundina. — Invocare sanctos an pium sit. — invocatio sanctorum an probanda. — De invocatione sanctorum Scripturam nihil habere. — Joannes Oecolampadius. — Liberum arbitrium vocabulum alienum à sacris Litteris. — Libertas Evangelica, omnia licere. — Lutheri doctrina cur à nonnullis repudietur. — Martinus Bucerus. — Matrimonium Sacerdotum. — Melanchthon ab Erasmo cur laudatus. — Melanchthonis fatalis gratia. — Melanchthon cur Lira comparatus. — Mendicantium vulturnum cum parcho vix jucunda. — Meritum hominis excludi. — Merita nulla. — Metus monachos suspiciendos facit. — Minorita, & Dominicani ad bellum instigant. — Missa an execranda. — Missa abusus. — Missarum nundinatio. — Mixtura naturarum in Christo. — Monachus pro una tres duxit uxores. — Monachi quomodo, & cur disciplinas contemnant. — Monachi taxantur. — Monachi nonnunquam vere patres vocantur. — Monachi quantum Religionem Christi inessant. — Monachi mendicorum calamitas. — Monachorum mendicantium ordo negotiationi similis. — Monachis quando cum piis conveniet. — Monachis, quae ex bello commoda. — Monachis etiam indulgentiam conjugium. — Monachis obrectatoribus cuculla clypeo loco. — Monasteria publica lupanaria. — Monasteria construere magis gloria quam pietatis causa. — Monastica vita an sit probanda. — Mulieres monachorum suffragiis maxime attolluntur. — Obrectationis morbus monachis peculiaris. — Jo. Oecolampadii mentio. — Otium ac lucrum sacerdotia facit grata. — Philip. Melanchthon. — Presbyteros olim Episcopis fuisse pares. — Professiones ad sanctorum loca an utiles. — Quid, quatenus, & quantum Lutheri. — Reliquiarum veneratio superstitiosa notatur. — Reuchlini in Divorum numerum relatio. — Romanus Pontifex an universalis Ecclesia pastor. — Sacerdotium, &c. usque ad, Sacerdotibus Deus cur, &c. excl. — Sacerdotiorum venatio Roma. — Sacrificantes Corpus Christi taxantur. — Sanctorum cultus superstitiosus improbat. — Scriptura sacra in omnes transferenda linguas. — Scripturam sacram in linguam popularem vertendam. — Scripturam divini omnes legant. — Simonis Grynei laus. — Superstitio Gregorii Pontificis. — Synodos convocabant olim Imperatores. — Udalrici Hutteni laus. — Zwinglii mentio.

TOMO II. ADAGIORUM CHILIADES QUATVOR CVM SESQVICENTVRIA COMPLECTENTE, &c.

Desiderii Erasmi Roterodami Adagia jam pridem edita à Paulo Manutio, vel ad illius editionis exemplar excusa, aut correctæ permittuntur. Eorum vero, quæ jam antea edita fuerant, præsertim Basilicæ, ex officina Frobeniana 1540. prodit censura Collegii Theolo-

gorum in Belgio, in Indice Expurgatorio, Philippi II. Regis Catholici jussu concinnato, Anno 1571. quam quibusdam additis, & immutatis hic subjecimus.

CHILIADIS PRIMAE.

Centuria 1. Adagio 39. p. 37. ad finem, (N. E. 42. F.) post illud, *Sacris initiata posset assequi*, dele usque ad, *Sic Plato numeris*, excl. — Centuria 2. Adagio 15. pag. 66. versus finem, (N. E. 76. C.) post illud, *hemistichium carminis heroici*, dele usque ad finem Adagii. — Centuria 6. Adagio 74. Titulo, *Cræso, Crasso ditior*, p. 219. prope medium, (N. E. 251. D.) post illud, *sanctus ille Philosophus*, dele usque ad, *cujus heredes in auctione*, excl. — Centuria 7. Adagio 33. p. 240. ante medium, (N. E. 275. E.) post illud, *modo ars sit honesta*, dele usque ad finem Adagii. — Eadem Centuria, Adagio 77. p. 257. initio, (N. E. 294. A.) post illud, *dictu narrasse sibi visa*, dele usque ad, *Meminit & Cicero*, excl. — Centuria 8. Adagio 82. pag. 282. ultra medium, (N. E. 322. F.) post illud, *Apostolis sequendam proposueris*, dele usque ad finem Adagii. — Centuria 9. Adagio 12. pag. 295. in fine, (N. E. 337. D.) post illud, & *sepulchrorum immunitas*, dele omnia usque ad finem Adagii. — Eadem Centuria, Adagio 55. p. 311. sub initium, (N. E. 354. E.) neque rerum usum prædixit, dele usque ad finem Adagii. — Eadem Centuria, Adagio 59. p. 312. prope medium, (N. E. 356. D.) post illud, *quam litterarum addidisse*, dele usque ad, *M. Tullius ad Atticum*, excl. — Eadem Centuria, Adagio 64. pag. 313. in fine, (N. E. 358. B.) post illud, *Epimenidem somno vicisti*, dele usque ad finem Adagii. — Eadem Centuria, Adagio 70. pag. 314. ad finem, (N. E. 359. B.) post illud, *Offenditur injuriolis tennium*, dele usque ad finem Adagii.

CHILIADIS SECUNDÆ.

Centuria 2. Adagio 40. p. 401. à medio, (N. E. 460. F.) post illud, *Non scurræ possis agnoscere*, dele omnia usque ad finem Adagii. — Centuria 5. Adagio 98. p. 511. in fine, (N. E. 581. A.) post illud, *Longe post homines natos*, dele omnia usque ad finem Adagii. — Centuria 8. Adagio 65. p. 578. ad medium, (N. E. 654. A.) post verbum, *Ue fides oculis imminens, sic ille erat*, dele omnia, usque ad illud in fine Adagii, *Opinor autem ficos*, excl. — Centuria 9. Adagio 4. p. 588. prope medium, (N. E. 664. D.) post verbum, *Tarquinis corpus bona famina lavit, & unxit*, dele usque ad finem Adagii.

CHILIADIS TERTIÆ.

Cent. 1. Adagio 1. p. 631. in medio, (N. E. 711. C.) post illud, *Juris Casarei Justiniano*, dele usque ad, *Quid, quod inter hos*, exclus. — Centuria 3. Adagio 1. p. 683. initio, (N. E. 771. E.) post illud, *Quam quod titulo, specieque præ se ferebant*, dele omnia per novem integras paginas, usque ad finem Adagii, nempe usque ad Adagium 2. *Sarone magis nauticus*, excl. — Centuria 5. Adagio 18. p. 723. in fine Adagii, (N. E. 832. D.) ibi, *Sophisticas aliquas Scotistarum argutias*, dele vocem, *Scotistarum*. — Centuria 7. Adagio 1. p. 768. versus finem, (N. E. 870. F.) post illud, *quem ausu cum hac imagine componere*, dele usque ad illud p. seq. initio, (N. E. 871. B.) *Age si quis mihi tam physiognomon*, exclusive. — Eodem Adagio p. 774. ante medium, (N. E. 877. C.) post illud, *exuit, ac subinde repube-*scit, dele usque ad, *Deinde in tantulo corpore*, exclusive. — Centuria 10. Adagio 1. p. 830. sub initium Adagii, (N. E. 935. B.) post illud, *prius ediscenda, quam intelligerentur*, dele usque ad, *Ac minimum quidem*, exclus. — Eodem Adagio, & pag. ad finem, (N. E. lit. E.) post illud, *quid oportet facere Christianos?* dele usque ad finem Adagii.

CHILIADIS QVARTAE.

Centuria i. Adagio i. p. 846. initio, (N. E. 951. C.) post illud, *Timiditatem, & cunctationem*, dele omnia per sexdecim paginas, usque ad finem Adagii, nempe usque ad Adagium 2. *Argivos vides*, exclus. p. 861. (N. E. 970. E.) — Centuria 5. Adagio 24. p. 939. ante medium, (N. E. 1059. E.) post illud, *Haëtenu Hieronymum*, dele usque ad finem Adagii. — Centuria 7. Adagio 16. p. 976. sub initium, (N. E. 1102. A.) post illud, *sibi mire blandientes*, dele usque ad finem Adagii. — Eadem Centuria, Adagio 28. p. 977. ad finem, (N. E. 1104. B.) post illud, *nec utrica opus esse*, dele usque ad finem §. — Eadem Centuria, Adagio 64. p. 985. à medio, (N. E. 1113. A.) post illud, *quam si ventrem impetas*, dele usque ad, *Puto huc respexisse Terentium*, exclus. — Centuria 8. Adagio 48. p. 1003. ultra medium, (N. E. 1134. A.) post illud, *ad objectum questum abutuntur*, dele usque ad finem Adagii.

CHILIADIS QVINTAE.

Centuria 2. Adagio 16. p. 1065. initio, (N. E. 1205. E.) post illud, *herciscunda gloria arbitrum*, dele usque ad finem Adagii.

TOMO III. EPISTOLARVM OPVS COMPLECTENTE, &c.

Secuti sumus editionem Basiliensem Frobenianam, Anni 1538.

Ex Indice Epistolarum, qui Operi * præfigitur, expungantur sequentia.

Joanni Oecolampadio, &c. — *Joannes Oecolampadius*, &c. — *Martino Bucero*, &c. adde, *Heresiarcha*. — *Martinus Lutherus*, &c. — *Martino Luthero*, adde, *Heresiarcha*, & dele, 244. — *Philippus Melancthon*, &c. — *Philippo Melancthoni*, &c. adde, *Heresiarcha*.

LIB. I. EPISTOLARVM.

Epistola ad Petrum Barbarium, cujus initium, *Amanissime tu quidem*, &c. p. 4. ad finem, (N. E. 655. E.) post illud, *a Christo fuisse institutam*, dele usque ad illud, *Deinde cum Arensis*, exclus. — Ibidem, p. 5. ad medium, (N. E. 656. D.) post illud, *citra confessionem emori*, dele usque ad, *Ego è pauculis pagellus*, exclus. — Et deinde post illud, *rem Evangelicam*, dele usque ad, *tractaret*, exclus. — Ibidem paulo inferius, à medio ejusdem p. (N. E. lit. E.) post illud, *in me concitarem*, dele usque ad, *Primus omnium*, exclus. — Et versus finem ejusdem pag. (N. E. lit. F.) post illud, *Equidem, ut mihi videre videor*, dele usque ad, *Nihil placeat, quod*, exclus. — Paulo inferius, ante medium ejusdem paginæ, (N. E. 657. C.) post illud, *verius quam Theologicis*, dele usque ad, *qui præpostero iudicio*, exclus. — Et versus finem ejusdem paginæ, (N. E. 658. A.) post illud, *vetustis Auctoris collocare*, dele usque ad, *Quid multis*, exclus. — Eadem Epistola p. 7. post initium, (N. E. 658. D.) post illud, *flagellet populum suum*, dele usque ad, *Vtrum ea res*, exclus. — Ibidem paulo inferius, ante medium ejusdem paginæ, (N. E. lit. F.) post illud, *aggrediar aliquid*, dele usque ad, *ad compescendum hoc*, exclus. — Et à medio ejusdem paginæ, (N. E. 659. B.) post illud, *Fingor Lutheranus*, dele usque ad, *Sed tamen video*, exclus. — Et in fine ejusdem paginæ, (N. E. lit. D.) post illud, *rabiosas obirelationes*, dele usque ad, *Nulla est computatio*, exclus. — Epistola ad Wolfgangum Fabricium Capitonem, cujus initium, *Non sum equidem*, &c. Ibidem p. 9. ad medium, (N. E. 187. E.) post illud, *plusculum erat negotii*, dele usque ad, *verum hoc quoque*, exclus. — Et ad finem ejusdem paginæ, (N. E. 188. C.) post illud, *obnoxiam jam invidia*, dele usque ad illud pag. seq. ante medium (N. E. lit. E.) *Efficacissime refellit*,

*-At in nostra Editione subjicitur.

A exclus. — Eadem Epist. p. 10. ad finem Epist. (N. E. 189. C.) post illud, *offundant oculis hominum*, dele usque ad, *Reverendo Patri*, exclus. — Epistol. ad Stephanum Poncherium, cujus initium, *Quamquam Francia*, &c. p. 11. versus finem, (N. E. 232. E.) post illud, *penetralia progressum*, dele usque ad, *In hunc usum*, exclus. — Epistol. ad Guilielmum Budæum, cujus initium, *Jam è grammatophoros*, &c. p. 15. versus finem, (N. E. 251. A.) post illud, *santas res aggrediar*, dele usque ad, *In Chiliadibus*, exclus. — Eadem epistol. p. 16. sub initium, (N. E. 251. D.) post illud, *οὐ γὰρ ἀλυσίδεν*, dele usque ad, *Nec mihi dæra*, exclus. — Epistol. ad eundem, cujus initium, *Na tu homo*, &c. p. 34. ante medium, (N. E. 178. A.) post illud, *Neque id sine magno meo malo*, dele Græca, quæ sequuntur usque ad, *Porro quod putas*, exclus. — Epistol. Francisci Deloini ad Erasmum, initio p. 37. ante medium, (N. E. 181. F.) post illud, *Miraberis forsan, Erasme*, dele usque ad, *Quid me potissimum*, exclus. — Et à medio ejusdem p. (N. E. 182. B.) post illud, *contemnunt, aut negligunt*, dele omnia usque ad illud prope finem epistolæ, *Quod superest, Deum optimum*, exclus. — Epistol. Guilielmi Budæi ad Erasmum, cujus initium, *In magna expositione*, p. 39. à medio, (N. E. 168. F.) post illud, *neminum favet homini externo*, dele usque ad, *Ut ad rem redeam*, excl. — Ibidem paulo inferius, (N. E. 169. A.) post illud, *imminens excepisset*, dele usque ad, *adsciscendumque Erasmum*, exclus. — Epistol. Guilielmi Copi ad Erasmum, cujus initium, *Quod toties provocatus*, p. 42. paulo inferius, (N. E. 171. B.) post illud, *pedagogum, nunc Abbas*, dele usque ad, *ambo regem*, exclus. — Et post illud, *Illico rex*, dele usque ad, *jussit ad te litteras*, exclus. — Epistol. Ludovici Canossæ ad Erasmum, cujus initium, *Ea semper mihi*, p. 43. (N. E. 217. E.) post illud, *ac vivere exopta*, dele usque ad, *simul atque Christianissimi*, exclus. — Epist. Joannis Watoni ad Erasmum, cujus initium, *Tertio Idm Augusti*, p. 45. initio, (N. E. 161. A.) post illud, *anteos redderem*, dele usque ad, *Raphael Regius Venetiis*, exclus. — Ibidem paulo inferius, post illud, *& te novis optime*, dele usque ad, *Cum Ambrosio Medico*, exclus. — Ibidem paulo inferius, post illud, *Tibi illuc advenire*, dele usque ad, *Incidi ante paucos dies*, exclus. — Eadem pagina à medio, (N. E. lit. E.) post illud, *omnibus exsperemus*, dele usque ad, *Petrum Falconem*, exclus. — Epist. Adriani Barlandi ad Cornelium Fratrem, cujus initium, *Litteras meas*, p. 46. à medio, (N. E. 1582. E.) post illud, *qua vir ille conscripsit*, dele usque ad, *Primum igitur, ut ad Opera*, exclus. — Et deinde, (N. E. lit. E.) post illud, *militis Christiani*, dele usque ad, *Est Panegyricus*, exclus. — Ibidem paulo inferius, (N. E. lit. F.) post illud, *ad suos redditum*, dele usque ad, *Hic Philippum*, exclus. — Et in fine ejusdem paginæ, (N. E. 1583. A.) post illud, *precationes aliquot*, dele usque ad, *Jesum, & Virginem*, exclus. — Eadem epistol. p. 47. initio, (N. E. ibid.) post illud, *meminimus, adjungitur*, dele usque ad, *disputatio de radio*, exclus. — Et post illud, *ac varios dialogos*, dele usque ad, *Inter dialogos est*, exclus. — Deinde post illud, *respondet leguntur*, dele usque ad, *de copia verborum*, exclus. — Pagina eadem prope medium, (N. E. lit. D.) post illud, *ant Prudentius noster*, dele usque ad, *Scriptis abhinc*, exclus. — Et post illud, *declamationem stultitia*, dele usque ad, *Emisit Chiliadas aliquot, & Centurias proverbiorum*. — Et post, *proverbiorum*, dele usque ad, *Circumfertur & libellus*. — Et statim post illud, *cum annotationibus*, dele usque ad, *Mox Hieronymum nobis sic restituit argumentis, & scholiis, & dele, sic, & post vocem, scholiis*, dele usque ad, *se motis etiam iis*, exclus. — Et post illud, *Epistolarum argumentis, & scholiis*, dele usque ad, *Præterea, qua commemoravi*, exclus.

Fa-

Eadem Epistol. p. 48. (N. E. 1584. B.) post vocem, *commentario*, dele usque ad, *Etac fere sunt*, exclusive.

— Paulo inferius, post illud, *depravatos recognoscit*, dele usque ad, *Quod mihi scribis*, exclusive. — Epistol. Sylvestri Episcopi Wigorniensis ad Erasmum, cujus initium, *Venerabilis vir*, p. 49. versus finem, (N. E. 167. E.) dele initium epistol. usque ad illud, *pergratum mihi fuit*, exclusive. — Et post illud, *opera gratificandi*, dele usque ad, *Nec quicquam magis*, excl. — Et paulo inferius, post illud, *ob suam bonitatem*, dele usque ad, *libenter tuis votis*, exclusive.

Epistol. Ludovici Beri ad Erasmum, cujus initium, *Quemadmodum quotidiana*, &c. p. 51. (N. E. 217.) tota expungatur. — Epistol. Glareani ad Erasmum, cujus initium, *Si quem amas*, p. 52. sub initium, (N. E. 197. C.) post illud, *plura a te habeo*, dele usque ad, *Quid quaso homuncioni*, exclusive.

— In fine Epistol. p. 53. sub initium, (N. E. 198. A.) post illud, *vale charissime Erasme*, dele usque ad, *Basilea ex pistrino*, exclusive. — Post eandem Epistolam Glareani, p. 53. (N. E. 198. C.) dele omnia carmina, quæ sequuntur, cum suis inscriptionibus, usque ad Epistol. Erasmi ad Joannem Sapidum, p. 58. ad medium, exclusive. — Epist. ad Joann. Sapidum, cujus initium, *Carmen tuum, eruditissime Sapide*, p. 58. ad finem ejusdem p. (N. E. 1581. D.) post illud, *inorum civium*, dele usque ad, *imbueret*. — Et paulo inferius, post illud, *doctus, & integer*, dele usque ad, *Jam quod in salario*, exclusive.

— Eadem Epistola p. 59. sub initium, (N. E. 1581. E.) post illud, *negotii pelliceret*, dele usque ad, *Nec est quod hanc*, exclusive. — Epist. Richardi Bartholini ad Erasmum, cujus initium, *Venissem ad te*, tota deleatur. — Et post eandem Epistolam totum Carmen Genethliacum in Erasmum, editum à Gaspare Urfino Velio, dele usque ad fin.

LIB. II. EPISTOLARVM.

- Epist. ad Leonem X. cujus initium, *Si celsitudinis tue*, p. 65. in medio, (N. E. 152. A.) post illud, *exstimulat Paulus*, dele usque ad, *Quod si utrumque probandum est*, excl. — Initio Epist. Leonis X. ad Erasmum, cujus initium, *Dilecte fili, &c.* p. 72. (N. E. 156. F.) in margine appone, *Paternis visceribus pium Pastor nutantem oviculam blandis encomiis allicere conatur*. Atque idem adscribendum eidem Epistolæ, quæ circumfertur in Novo Testamento Græce & Latine, castigato ab Erasmo, Parisiis excudebat Carolus Guillard. 1543. & apud Jacobum Du-Puys, 1549. — Epist. Andreæ Ammonii ad Erasmum, cujus initium, *Quibus victimis*, p. 75. à medio, (N. E. 234. B.) post illud, *adjecto suo præjudicio*, dele usque ad, *Quamquam Leo noster*, exclusive. — Ibidem paulo inferius, post illud, *venalem jam habemus*, dele usque ad, *De Novo Testamento*, exclusive. — Et post illud, *tibi gratulor*, dele usque ad, *de somnio quo*, &c. exclusive. — Et statim post illud, *a viro alienus*, dele usque ad, *verum aliquid accedit*, exclusive. — Epistol. Guilielmi Archiepiscopi Cantuariensis ad Erasmum, cujus initium, *Quum non illaudati*, &c. p. 76. (N. E. 261.) tota expungatur. — Epistol. Bovilli ad Erasmum, cujus initium, *Tuus in Angliam*, p. 76. post medium Epistol. (N. E. 197. B.) post illud, *Testamentum editioni*, dele usque ad, *Sed hac habemus*, exclusive. — Epistol. ad Henricum Bovillum, cujus initium, *Ex tuis litteris satis*, p. 76. in fine, (N. E. 126. C.) post illud, *è re sit tua*, despicio, dele omnia usque ad illud in fine, p. 77. (N. E. 127. D.) *Neque enim nos novam prodimus*, exclusive. — Eadem epistol. p. 79. sub initium, (N. E. 129. A.) post illud, *In manum dederit*, dele usque ad, *His testibus liber est editus*, exclusive. — Ibidem ante medium ejusdem paginæ, (N. E. ibid. B.) post illud, *De nostra senserit editione*, dele usque ad, *Et tamen, qui in Germania*, exclusive. — Et post medium ejusdem

paginæ, (N. E. 129. C.) post illud, *Approbat ac legit*, dele usque ad, *Responderat uterque Cardinalis*, exclusive.

— Et ad finem ejusdem pagin. (N. E. 129. E.) post illud, *Synodi Constitutionem*, dele usque ad, *Neque quicquam tamen*, exclusive. — Eadem epistol. p. 80. ante medium, (N. E. 130. C.) post illud, *Ad ipsos revocari fontes*, dele omnia usque ad illud in fine epist. *Quod concionaris*, exclusive. — Epist. Bilibaldi Pirekheimeri ad Erasmum, cujus initium, *Ante quatuor ferme*, p. 80. (N. E. 196. C.) tota expungatur.

— Epistol. Joannis Coleti ad Erasmum, cujus initium, *Non facile credideris*, p. 81. ad medium, (N. E. 1572. B.) post illud, *scripta continentur*, dele usque ad, *Recto fecisti scribens*, exclusive. — Et post illud, *Interturbantur omnia*, dele usque ad, *Quod scribis de Germania*, excl. — Ibidem paulo inferius, post illud, *tranquillum, & felicem*, dele usque ad, *Cantuariensis noster*, exclusive. — Et post illud, *quod scribis verum est*, dele usque ad illud, sub initium pag. sequent.

Quod me exclamas, exclus. — Epist. eadem p. 82. sub initium, (N. E. 1571. A.) post illud, *meis sumptibus vix sufficiens*, dele usque ad, *Applicabo me*, exclus.

— Epist. Jacobi Fabri ad Erasmum, cujus initium, *Hæri circa crepusculum*, p. 82. ante medium, (N. E. 1812. C.) tota expungatur. — Epist. Udalrici Zasii ad Erasmum, cujus initium, *Video, magne heros*, p. 82. à medio, (N. E. 195. A.) tota deleatur usque ad finem.

— Epist. ejusdem Zasii ad Erasmum, cujus initium, *Hoc velut puncto*, p. 83. (N. E. 138. B.) tota expungatur. — Epist. Thomæ Mori ad Erasmum, cujus initium, *Posteaquam a nobis*, p. 84. initio, (N. E. 220. C.) post illud, *esse maligna tibi*, dele usque ad, *Apud nos, quo in te*, exclusive. — Et post illud, *nullum in te beneficium*, dele usque ad, *tam magni tantorum*, exclus.

— Eadem epist. p. 85. in fine, (N. E. 222. D.) post illud, *præbuit occasionem*, dele usque ad, *Linacer, mihi crede*, exclusive. — Epist. Urbani Regii ad Joannem Fabrum, cujus initium, *Scripti nuper ad te*, p. 86. in titulo epist. (N. E. 227. C.) post illud, *Urbanus Regius*, adde, *Auctor damnatus*. Sub initium epist. post illud, *item monte tuam*, dele usque ad, *beneficentiam acceperim*, exclusive.

— Et paulo inferius, post illud, *Fama est Roterodamum*, dele usque ad, *esse apud vos*, exclusive. — Et à medio ejusdem paginæ, (N. E. lit. E.) post illud, *Imprimis Erasmus*, dele usque ad, *visus est Principi nostro*, & post, *nostro*, dele usque ad, *ob id, & diligentior*, exclusive. — Et post illud, *an aliqua ratione*, dele usque ad, *posset induci*, exclusive. — Et statim, post illud, *ordinaria professione docens*, dele usque ad, *quibusdam obnixæ*, excl. — Et in fine ejusd. p. (N. E. 228. B.) post illud, *potius se officiis*, dele parenthesis usque ad, *quam honorari*, exclusive. — Eadem ep. p. 87. sub initium, (N. E. 228. C.) post illud, *ardentibus desideriis*, dele usque ad, *præceptorem suam*, exclusive. — Epist. ad Urbanum Regium, cujus initium, *Exhibuit tuas litteras*, p. 87. à medio, (N. E. 1552. D.) post illud, *verius quam fatigato*, dele usque ad, *Talem Principem*, exclus.

— Epist. Joannis Sixtini ad Erasmum, cujus initium, *Ostendit bodio mihi*, p. 89. (N. E. 9. C.) tota deleatur usque ad finem. — Expungatur etiam totum epigramma Sixtini in Erasmum, eidem ep. subjectum. — Epist. Pauli Bombasii ad Erasmum, cujus initium, *Ne verbosus*, p. 92. à medio, (N. E. 274. C.) post illud, *legendam transmisit*, dele usque ad, *Sed Fabrum*, exclus.

— Et ad finem ejusdem paginæ, (N. E. 274. E.) post illud, *Quam ut tibi gratulor*, dele usque ad, *Quam gratulationem*, exclusive. — Epist. Joannis Eckii ad Erasmum, cujus initium, *Ea prædicaris*, p. 94. ante medium, (N. E. 296. A.) dele ab initio ipso epistol. inclusive, usque ad illud, *Primo autem omnium, ut hinc exordiar*, exclusive. — Eadem epistol. p. 95. (N. E. 296. E.) ibidem, post medium ejusdem pag. post illud, *mi Erasme*, dele usque ad, *aut potius ansæ*, exclusive. — Et

Et

Et post illud, *explicares sententiam*, dele usque ad, *Vale, & salve*, exclusive. — Epistol. ad Joannem Eckium, cujus initium, *Agnosco, mi Ecki*, p. 96. sub initium, (N. E. 397. C.) post illud, *tuam teneas sententiam*, dele usque ad, *Jam vero quod tibi*, exclusive. — Et versus finem ejusdem paginae, (N. E. 398. A.) post illud, *Quod ante didicerant*, dele usque ad, *Postremo, qui sit*, exclusive. — Eadem Epistol. p. 98. sub initium, (N. E. 399. D.) ibi, *in scholis occupant tyrannidem*, dele, *tyrannidem*. — Eadem Epist. p. 99. ante medium, (N. E. 401. A.) ibi, *quam Augustinus, in libris sacris*, dele, *in libris sacris*. — Et paulo inferius, ante medium ejusdem paginae, post illud, *usque veniat, nescio*, dele usque ad, *Et tamen Augustinum*, excl. — In fine paginae & epist. (N. E. ibid. E.) post illud, *Urbano Regio*, dele usque ad, *multam Erasmi*, exclusive. — Epist. ad Antonium à Bergis, cujus initium, *Ornatissime Pater*, p. 102. à medio, (N. E. 124. D.) post illud, *altius in hac descendere*, dele usque ad, *Sed cur illa pauca*, exclusive. — Epist. Cutberti Tontalli ad Budæum, cujus initium, *Quod mea sponte*, p. 103. sub initium, (N. E. 252. D.) post illud, *nostrum non adspernaris iudicium*, dele omnia usque ad illud p. seq. sub initium, (N. E. 253. D.) *Tu non minori diligentia*, excl. — Epist. Budæi ad Tontallum, cujus initium, *Eadem opera*, p. 107. in medio (N. E. 241. F.) post illud, *Erasmi offensionem impegeris*, dele usque ad, *Age quonam tandem modo*, exclusive. — Et in fine ejusdem paginae, (N. E. 242. C.) post illud, *non jam Erasmo*, dele usque ad, *amplissime de te*, exclusive. — Et paulo inferius, post illud, *te existimare debeam*, dele usque ad illud, ad finem pag. seq. (N. E. 243. C.) *Eandem a me operam in litteris civilis*, &c. excl. — Eadem epist. p. 108. ad finem, (N. E. 243. D.) post illud, *& estimationem solent*, dele usque ad illud sequent. pag. prope medium, (N. E. 244. A.) *Inde illa inter nos*, excl. — Eadem epistol. pag. 111. in fine, (N. E. 247. B.) post illud, *tefferas quasdam amicitia*, dele usque ad, *litterarum commendatione*, excl.

LIB. III. EPISTOLARVM.

Epist. ad Martinum Lipsium, cujus initium, *An non tibi videor*, p. 112. à medio, (N. E. 386. B.) numero 2. post illud, *enarrans si quid obscure*, dele usque ad, *Et vide quam ab isto dissentiat*, excl. — Eadem epistola pag. 113. ad finem, (N. E. 387. D.) totus numerus 13. cujus initium, *Atque interim somniat*, expungatur usque ad finem. — Eadem epist. pag. 116. ante medium, (N. E. 390. C.) numero 42. post illud, *de hoc pronuntiavit*, dele usque ad finem numeri. — Eadem epistol. pag. 119. ante medium totus numerus 73. cujus initium, *Quamquam hoc negotii*, &c. deleatur usque ad finem. — Epist. Cutberti Tontalli ad Erasum, cujus initium, *Vix tandem Hispaniarum*, pag. 122. in fine, (N. E. 267. B.) post illud, *est orta malignitas?* dele usque ad illud, pag. seq. initio, *Ita gloriosam*, excl. — Eadem ep. p. 125. sub initium, (N. E. ibid. C.) post illud, *more agnoscere*, dele usque ad, *Quod nuncias, Strabonem*, exclusive. — Epist. Richardi Sampsonis ad Erasum, cujus initium, *Si vel tu Anglice*, pag. 123. ad finem, (N. E. 305. D.) in titulo epist. post illud, *Juris Doctor*, adde, *Auctor damnatus*. — Initio epistolæ post illud, (N. E. ibid. C.) *mi Erasme*, dele usque ad, *handquaquam Latinas ad te darem litteras*. — Et post, *litteras*, dele usque ad illud, pag. seq. initio, *Nec ego in presentiarum*, excl. — Eadem Epist. p. 124. (N. E. ibid. D.) sub initium, post illud, *delectarent omnia*, dele usque ad, *Si mea tamen opera*, exclusive. — Epist. ad Richardum Sampsonem, cujus initium, *Ingens, ut scribis*, p. 125. (N. E. 366. A.) — Ibid. paulo inferius, post illud, *nuper Tornaci*, dele usque ad, *fuert consuetudo*. — Et post, *consuetudo*, dele usque ad, *Jam non inhumanissimus*, ex-

clus. — Epist. Thomæ Mori ad Petrum Ægidium, cujus initium, *Mi charissime Petre*, p. 126. ante medium, (N. E. 1635. C.) in carminibus, quibus titulus est, *Ipse loquor Morus*, dele versus illum totum, *Totio qui celebres leguntur orbe*. — Et post illud, *Fa-ctas tam bene*, dele usque ad, *Te juvis fragili*, exclusive. — Epist. ad Dominicum Cardinalem, cujus initium, *Jam pridem*, pag. 128. sub initium, (N. E. 320. A.) post illud, *in manibus hominum*, dele usque ad, *Hac est, ni fallor*, excl. — Epistol. ad Marcum Laurinum, cujus initium, *Accepi litteras tuas*, p. 135. ante medium, (N. E. 368. E.) post illud, *Non reperies quengquam, qui id possit*, dele omnia usque ad illud versus finem ejusdem paginae, *Jam quod cavillantur*, excl. — Ibidem ad fin. pag. post illud, *in ea locos explicui*, dele usque ad illud seq. pag. sub initium, *verum rabula, ut sunt*, exclusive. Epist. eadem, p. 136. ante medium, (N. E. 369. F.) post illud, *quod reprehenderent*, dele usque ad, *Offendo Cyprianum*, exclusive. — Et paulo inferius, prope medium ejusdem pag. post illud, *quam Basileam adire*, dele usque ad, *Deligat, inquit*, excl. — Eadem epist. pag. 137. initio, (N. E. 370. E.) post illud, *exempla commemoro*, dele usque ad, *Quid si valetudo*, excl. — Epist. Lucæ Paliuri ad Erasum, cujus initium, *Ego ne hominem*, p. 138. (N. E. 259. C.) tota expungatur usque ad finem. — Epist. ad Georgium Haloinum, p. 138. versus finem, (N. E. 261. B.) post initium epist. *Clarissime Georgi*, dele usque ad illud, *Totus hoc est*, exclusive. — Epist. Christophori Episcopi Basiliensis ad Erasum, cujus initium, *Incredibile est*, p. 139. (N. E. 259. A.) — Et post illud, *gerere non possumus*, dele usque ad, *Timebamus non parum*, excl. — Deinde paulo inferius, post illud, *presentem adspicere*, dele usque ad, *tua confabulationi*, exclusive. — Epist. ad Barbirium, cujus initium, *Quam timeo*, p. 143. ad finem ejusdem paginae, (N. E. 270. D.) post illud, *ad Romanos eleganter excuditur*, dele usque ad, *Oro te per sacram*, excl. — Epist. Udalrici Zasii ad Erasum, cujus initium, *Reste Julianus noster*, p. 144. (N. E. 336. D.) deleantur usque ad finem. — Epist. Gerardi Noviomagi ad Erasum, cujus initium, *Ante horam unam*, p. 145. (N. E. 273. C.) tota expungatur usque ad finem. — Epist. Paschasii Berselii ad Erasum, p. 146. versus finem, (N. E. 229. D.) post illud, *Paschasius ad Erasum?* dele usque ad, *Desine, satis est*, excl. — Eadem ep. p. 147. (N. E. lit. F.) post illud, *sed ut parentem*, dele usque ad, *Te litteris ad se*, excl. — Epist. Erardi Episcopi Leodiensis, cujus initium, *Gratissima fuerunt*, p. 148. (N. E. 359. A.) tota deleatur usque ad finem. — Epist. Philippi à Burgundia ad Erasum, cujus initium, *Doctissime atque nobis*, p. 149. (N. E. 273. E.) tota expungatur usque ad finem. — Epist. ad Philippum à Burgundia, cujus initium, *Praesul amplissime*, pag. 149. ante medium, (N. E. 291. A.) post illud, *occupatissimo paucis agam*, dele usque ad, *Nos ita coccycis*, excl. — Epist. Budæi ad Erasum, cujus initium, *Ecce autem rursus*, pag. 159. à medio, (N. E. 314. E.) post illud, *obicem non offendit hic*, dele usque ad, *Librosque tuos audire te*, excl. — Et post illud, *tuus Christianus*, dele usque ad, *me docuit*, excl. — Eadem epist. pag. 160. ante medium, (N. E. 315. D.) post illud, *ferre potes, si velis*, dele usque ad, *Cum tibi ob id inviderem*, excl. — Et post illud, *si opera tua*, dele usque ad, *carpere, atque elevare*, exclusive. — Ibidem paulo inferius, post illud, *familiariter prolatum*, dele usque ad, *Ludere me credis*, excl. — Et post pauca, ibi, *ut gymnasium exornes*, pro, ut, scribe, ad. — Et in fine ejusdem epist. pag. 161. sub initium, post illud, *verecundiam ejus castigante*, dele usque ad, *Vale, & omnem*, excl. — Epist. Christophori Longolii ad Jacobum Lucam, cujus initium, *Nunquam nobis sane*, p. 175. (N. E. 409. D.) tota expungatur usque ad fin.

LIB. IV. EPISTOLARVM.

Epist. ad Nicolaum Gerbelium, cujus initium, *U insigniter*, p. 188. (N. E. 354. D.) paulo inferius, post illud, *Helius Eobanus*, dele usque ad, *Veneras ab Erphordia*, exclus. — Epist. ad Christophorum Eschenveldium, cujus initium, *Quid tam prater*, pag. 188. in fine, (N. E. 353. D.) post illud, *in Regnum Caelorum*, dele usque ad illud, *Ciniciampianus se*, exclus. — Epist. Guilielmi Montjoji ad Erasmum, cujus initium, *Nihil vereor*, p. 189. versus finem, (N. E. 8. B.) post illud, *tibi debito adscribitur sim*, dele usque ad, *ut me soluendo*, exclus. — Et paulo inferius, post illud, *Adagiorum accepisse*, dele usque ad, *Mecum tamen vellem*, exclus. — Eadem Epist. p. 190. sub initium, (N. E. ibid. E.) post illud, *Te perdidisse scripserim*, dele usque ad, *Cantuariensis sacerdotium tibi*, exclus. — Et in fine epistol. post illud, *comitem non fuisse*, dele usque ad, *Pecuniarum syngrapham*, exclus. — Epist. Germani Brixii ad Erasmum, cujus initium, *Rediit a vobis*, p. 193. versus finem, (N. E. 192. B.) post illud, *in lucem producerentur*, dele omnia usque ad illud versus finem epistol. p. 196. à medio, (N. E. 195. C.) *Unum id pramonuerim*, excl. — Epist. ad Germanum Brixium, cujus initium, *Epistola tua*, p. 197. sub initium, (N. E. 376. D.) post illud, *sint bona littera*, dele usque ad, *Sed adhuc nescio*, excl. — Epist. ad Tranquillum Parthenium, cujus initium, *Scripseram ex Antuerpia*, p. 198. ad medium, (N. E. 465. D.) post illud, *ferebas nostri studium*, dele usque ad, *Neque enim opinor*, exclus. — Epist. Bilibaldi ad Erasmum, cujus initium, *Rem gratam*, p. 199. (N. E. 218. C.) tota expungatur usque ad finem. — Epist. ad Bilibaldum, cujus initium, *Nescio cujus culpa*, p. 201. (N. E. 384. C.) tota expungatur usque ad finem. — Epistol. Henrici ad Christianum Fratrem, cujus initium, *Quid hic agatur*, p. 212. à medio, (N. E. 30. D.) post illud, *Tres anima*, dele usque ad, *Erasmus nunc*, exclus. — Et post illud, *repetebat antiqua*, dele usque ad, *domum reuersi*, exclus. — Eadem Epist. p. 213. versus finem ejusdem paginæ, (N. E. 32. A.) post illud, *Tum amicus? Habeo*, dele usque ad, *Erasmum, inquam*, exclus. — Et paulo inferius, post illud, *Quid quaris?* dele usque ad, *Omnia apud nos*, exclus.

LIB. V. EPISTOLARVM.

Epist. Joannis Coleti ad Erasmum, cujus initium, *Brum meum, Erasme*, p. 218. (N. E. 9. A.) tota deleatur usque ad finem. — Epist. Philippi Melanchthonis ad Erasmum, cujus initium, *Salutem in Christo*, p. 238. (N. E. 403. B.) tota deleatur usque ad finem. — Epistol. ad Philippum Melanchthonem, cujus initium, *Qui me submonuit*, p. 238. (N. E. 431. C.) tota expungatur usque ad finem.

LIB. VI. EPISTOLARVM.

Epist. Petri Mosellani ad Erasmum, cujus initium, *Ita studia mea*, p. 239. (N. E. 403. E.) tota deleatur, etiam cum Appendice, usque ad finem. — Epist. ad Petrum Mosellanum, cujus initium, *Jam pridem*, p. 240. (N. E. 405. A.) tota deleatur usque ad finem. — Epist. Martini Lutheri ad Erasmum, cujus initium, *Salutem. Toties*, p. 243. (N. E. 423. D.) tota expungatur usque ad finem. — Epist. ad Lutherum, cujus initium, *Frater in Christo*, p. 244. (N. E. 444. D.) tota deleatur usque ad finem. — Epist. Gasp. Schalbi ad Erasmum, cujus initium, *Per tot sylvas*, p. 245. (N. E. 443. C.) tota deleatur usque ad finem. — Epist. Ulrici Hutteni ad Erasmum, cujus initium, *Tu licet mutus sis*, p. 251. in titulo. Epist. (N. E. 419. E.) post, *Huttenus*, adde, *Auctor damnatus*. Post finem ejusdem Epistol. dele illud, *Triumphus Capionis, &c.* — Epist. ad Huttenum, cujus initium, *Tot studiorum*, p. 252. initio, (N. E. 433. E.) post illud, *attingere videretur*,

A dele usque ad, *Phalarismus quoniam*, exclus. — Deinde post illud, *sed Lovanio duntaxat*, dele usque ad, *Susceperant & orationem*, exclus. — Et paulo inferius, post illud, *tam multos profigaris*, dele usque ad, *Pulchrius est*, exclus. — Epist. Joan. Borsali ad Erasmum, cujus initium, *Cupidissimus sum*, p. 252. (N. E. 424. C.) tota deleatur usque ad finem. — Epist. ad Eobanum Hessum, cujus initium, *Adeo placuit tuius*, p. 257. (N. E. 446. A.) tota expungatur usque ad finem. — Epist. ad Henricum Guldefordum, cujus initium, *Vir clarissime*, p. 258. ante medium, (N. E. 438. A.) post illud, *Tueri meliores litteras*, dele usque ad, *ad Principum mensas modeste*, excl. — Epist. ad Joan. Schlechtam, cujus initium, *Accepi Panegyricum*, p. 259. ante medium, (N. E. 432. C.) post illud, *uno pilo nigror. Videbam*, dele usque ad, *fontes ac veteres*, excl. — Et à medio ejusdem p. post illud, (N. E. lit. E.) *oblatrent Erasmo*, dele usque ad, *Ego magis, ita me*, exclus. — Et post illud, *doleo quam meam*, dele usque ad, *Quando nomini mortalium*, exclus. — Epist. Gasparis Ursini ad Erasmum, cujus initium, *Superiori anno*, p. 260. ante finem, (N. E. 329. B.) post illud, *Genethliacon carmen*, dele usque ad, *Feliciiori eventum*, exclus. — Et in fine ejusdem pag. (N. E. lit. D.) post illud, *evulgati poematii*, dele usque ad, *Vale, Vratislavia*, exclus. — Epist. Joan. Fabri ad Erasmum, cujus initium, *Quod scribendi officium*, p. 261. (N. E. 435. F.) tota expungatur usque ad finem. — Epist. Jacobi Banisii ad Erasmum, cujus initium, *Reverende &*, p. 263. (N. E. 271. F.) tota deleatur usque ad finem. — Epist. ad Thomam Grejum, cujus initium, *Salve candidissime Thoma*, p. 265. (N. E. 76. D.) tota deleatur usque ad finem.

LIB. VII. EPISTOLARVM.

Epist. Martini Dorpii ad Erasmum, cujus initium, *Litteras tuas*, p. 266. (N. E. 331. A.) tota deleatur usque ad finem. — Epist. ad Cornelium, cujus initium, *Primum omnium*, p. 270. ante medium, (N. E. 3. E.) ibi, *Joannem Garlandum, Isidorum*, dele, *Isidorum*. — Epist. ad Joan. Rossense, cujus initium, *Reverende Pater*, p. 272. ante medium, (N. E. 255. F.) post illud, *Spero, quod fecimus*, dele usque ad, *Divus Hieronymus proximo mercatu*, exclus. — Epist. ad Petrum Carrasam, cujus initium, *Reverende Pater, sensi*, p. 273. à medio, (N. E. 1534. E.) post illud, *Absolutum est*, dele usque ad, *nisi quod ego*, exclus. — Epist. Guilielmi Episcopi Cantuariensis ad Erasmum, cujus initium, *Erasme, si valentibus*, p. 276. (N. E. 118. A.) post illud, *Per aegritudinem tuam*, dele usque ad, *Ex Londino*, exclus. — Epist. ad Thomam Morum, cujus initium, *Ceteris agrote*, p. 276. à medio, (N. E. 380. E.) post illud, *Non omnino fingere*, dele usque ad, *Placuit epistolam*, exclus. — Epist. ad eundem, cujus initium, *Kalendis Maji*, p. 277. in fine, (N. E. 287. D.) post illud, *Perlegit Copiam meam*, dele usque ad, *Panegyricum, quo*, exclus. — Et post, *Philippum laudavi*, dele usque ad, *Budai affem*, exclus. — Epist. Joan. Oecolampadii ad Erasmum, cujus initium, *Ubinam te locorum*, pag. 282. (N. E. 235. A.) tota expungatur usque ad finem. — Epist. ad Joan. Oecolampadium, cujus initium, *Ita quidem vulgo*, p. 283. (N. E. 367. D.) tota deleatur usque ad finem. — Epist. Joannis Kirheri ad Erasmum, cujus initium, *Etsi diu antea*, pag. 284. sub initium, (N. E. 162. B.) dele ab initio epistol. excl. usque ad illud, *In spem venio, baud*, excl. — Et à medio epistol. post illud, *Rem ad te referre*, dele usque ad, *In cuius statim sententiam*, excl. — Et paulo inferius, post illud, *Obsecramusque*, dele usque ad, *Erasme, ut cum*, excl. — Et in fine epistol. post, *Vale*, dele usque ad, *Et Kirheri*. — mox, post illud, *Salvumque te, diuque*, dele usque ad, *superesse desiderant*, exclus.

LIB. VIII. EPISTOLARVM.

Epist. Andreæ Ammonii ad Erasmum, cujus initium, *Tom. IX. X x x x tium*,

tium, *Antegregio*, p. 287. versus finem, (N. E. 113. A.) post illud, *sane quam hilari excepere*, dele usque ad, *Vintoniensis te accusare*, excl. — Epistol. ejusdem ad eundem, cujus initium, *Vivisti*, *Erasmus*, pagin. 296. in fine, (N. E. 111. D.) post illud, *Cui & vitam crederes*, dele usque ad illud, pag. sequent. sub initium, (N. E. lit. E.) *Litteras tuas Episcopo*, exclusive. — Et ad medium ejusdem pag. (N. E. 112. A.) post illud, *paupertas non finit*, dele usque ad, *Cras regiam petam*, excluf. — Epistol. ad Ammonium, cujus initium, *Tandem ad octavum*, pagina 297. ad finem, (N. E. 115. C.) post illud, *Quos equidem*, dele usque ad, *minime mendaces*, exclusive. — Epist. Andreæ Ammonii ad Erasmum, cujus initium, *Jam descefferant*, pagin. 298. à medio, (N. E. 114. A.) post illud, *beatum te judico pro me*, dele usque ad, *Ego ad ultimos*, exclusive. — Et versus finem ejusdem pag. (N. E. lit. B.) post illud, *nec omnino immerito*, dele usque ad, *Ego nisi*, excl. — Epist. Andreæ Ammonii ad Erasmum, cujus initium, *Ita visus mihi*, pag. 299. sub initium epistol. (N. E. 125. B.) post illud, *Esse Roffenses*, dele usque ad, *istam sponsonem*, excluf. — Epistola ad Ammonium, cujus initium, *Vin' ridere?* pag. 300. versus finem, (N. E. 137. F.) post illud, *vel subsidio possis esse*, dele usque ad, *Nuper exortus est*, excl. — Epist. Andreæ Ammonii ad Erasmum, cujus initium, *Risi equidem*, pag. 301. sub initium epist. (N. E. 139. B.) post illud, *spei jam solida plenus*, dele usque ad, *Fortunam duntius*, excl. — Et versus finem epist. (N. E. lit. C.) post illud, *Exitus cum manet*, dele usque ad, *Sed tu ab ea*, excluf. — Epist. ad Ammonium, cujus initium, *Male precor*, pag. 301. (N. E. 133. D.) post illud, *Jam reliqueram*, dele usque ad, *Volumina Hieronymi*, excl. — Epist. ad Ammonium, cujus initium, *Vix credas*, p. 303. initio epist. (N. E. 228. F.) ibi, *quam pene hic Theologorum judicio*, dele, *Theologorum*. — Epist. Andreæ Ammonii ad Erasmum, p. 304. (N. E. 155. B.) ibi, *quod tu divino judicio*, dele, *divino*, & versus finem epist. post illud, *Quando reveniet?* dele usque ad, *O si redeat*, exclusive. — Epist. Andreæ Ammonii ad Erasmum, cujus initium, *Ternas à te*, pag. 304. post medium, (N. E. 163. D.) post illud, *respondi quod erat*, dele usque ad, *ad summam visus est*, excl. — Epist. ad Jacobum Battum, cujus initium, *Demiror, qui*, p. 308. ante medium, (N. E. 87. C.) post illud, *vivere ne liceat quidem*, dele usque ad, *Hac ubi pro tuo ingenio*, excluf. — Eadem epist. pag. 309. post medium, (N. E. 89. B.) ibi, *quantus est, inscitia Theologorum depravatum*, dele, *inscitia Theologorum*. — Epist. ad Battum, cujus initium, *Reddidit mihi*, pag. 310. ante finem, (N. E. 46. F.) post illud, *mihi Francos donaveris*, dele usque ad, *Incidit quidem illa*, excluf. — Epist. ad Battum, cujus initium, *Saeculum exisse*, pag. 312. initio, (N. E. 60. B.) ibi, *Hominum malignitatem, virtutis splendore obruamus*, dele, *virtutis splendore*.

LIB. IX. EPISTOLARVM.

Epist. ad Antonium à Bergis, cujus initium, *En tibi, Pater*, pag. 325. ad medium, (N. E. 63. E.) post illud, *Flumina aurum volventia*, dele usque ad, *Quis enim in Psalmo*, excl.

LIB. X. EPISTOLARVM.

Epist. ad Thomam Linacrum, cujus initium, *Tametsi novum*, pag. 350. initio epist. (N. E. 136. B.) post illud, *licet immerentibus*, dele usque ad, *Febricula subito*, excluf. — Epist. ad Joannem Coletum, cujus initium, *Si vel amicitia*, p. 351. ad finem, (N. E. 95. D.) post illud, *Aut eloquentia conscripsi*, dele usque ad, *Conatus autem sum*, excluf. — Epist. Jacobi Pisonis ad Erasmum, cujus initium, *Quod tuis*, pag. 353. (N. E. 101. E. seq.) tota deleatur usque ad finem. — Epist. Guiljelmi Latimeri ad Erasmum,

A cujus initium, *Reddita sunt mihi*, p. 358. ante medium (N. E. 292. D.) dele ab initio epist. incl. usque ad illud, pag. seq. à medio, *Quod autem toties ad me de Episcopo Roffensi*, exclusive. — Epist. ad Gerardum Noviomagum, cujus initium, *Quid tibi*, pag. 362. initio epist. (N. E. 134. C.) post illud, *Mi Gerarde*, dele usque ad, *Precor ut brevi*, exclusive. — Epist. Ambrosii Leonis ad Erasmum, cujus initium, *Haftenus, Erasmus*, pag. 363. à medio, (N. E. 333. B.) post illud, *Es formas variasti*, dele usque ad, *Non ut unus idemque*, exclusive. — Eadem epist. pag. 364. ante medium, (N. E. 334. A.) post illud, *ac studiorum tuorum*, dele usque ad, *In calore de me*, excluf. — B Epistola ad Ulricum Huttenum, cujus initium, *Quod Thoma*, pag. 366. (N. E. 472. E.) post illud, *Aldro minimus etiam*, dele usque ad illud, *Hac videlicet est*, excluf. — Et ad finem ejusdem epist. pag. 370. sub initium, (N. E. 477. E.) ibi, *Ense gnauis belligeraris*, post, *belligeraris*, dele usque ad, *Nam apud Caradinalem*, excl.

LIB. XI. EPISTOLARVM.

Epist. ad Thomam Cardinalem, cujus initium, *Post plurimam*, pag. 372. ante medium, (N. E. 322. D.) post illud, *quisquis volet vestigare*, dele usque ad illud, *Ego bonas litteras*, excluf. — Et ad fin. ejusdem epist. pag. 373. à medio, (N. E. 324. A.) post illud, *notam atram allineret*, dele usque ad, *Verum de his nimis*, excl. — Epist. Richardi Pacæi ad Erasmum, cujus initium, *Petro Lusco*, pag. 373. (N. E. 308. E.) tota expungatur usque ad finem. — Epist. Pauli Bombasii ad Erasmum, cujus initium, *Littera tua*, p. 375. sub initium, (N. E. 351. B.) dele ab initio ipso epist. inclusive, usque ad illud, *Pro Breui obtinendo*, excluf. — Et post, *obtinendo*, dele usque ad, *non tibi Georgius*, excluf. — Epist. Guiljelmi Croii ad Erasmum, cujus initium, *Accepi epistolam*, pag. 378. initio epist. (N. E. 361. E.) post illud, *mi Erasmus*, D dele usque ad, *Cui dum respondeo*, excluf. — Eadem epist. p. 379. sub initium, (N. E. 362. A.) post illud, *apud multitudinem commendanda*, dele usque ad, *Sed ad id quod institueram*. — Epist. ad Leonem X. cujus initium, *Beatissime Pater*, p. 382. (N. E. 490. B.) tota deleatur usque ad fin. — Epist. Alberti Cardinalis ad Erasmum, cujus initium, *Quamquam gravissima*, p. 384. (N. E. 451. B.) tota deleatur usque ad finem. — Epist. ad Albertum Cardinalem, cujus initium, *In tam immensis*, pag. 385. ad fin. epist. (N. E. 495. E.) post illud, *& Hutteni nomine debeam*, dele usque ad, *Quod nihil te commovet*, excluf. — E Epist. Beraldi ad Erasmum, cujus initium, *Dolui vehementer*, pag. 386. (N. E. 307. F.) tota expungatur usque ad fin. — Epistol. ejusdem Beraldi ad Erasmum, cujus initium, *Ego Guiljelmam*, pag. 385. (N. E. 330. E.) tota deleatur usque ad finem. — Epist. Leonardi Priccardi ad Erasmum, cujus initium, *Hic nuper*, pag. 387. (N. E. 442. B.) tota deleatur usque ad finem. — Epist. ad Leonardum Priccardum, cujus initium, *Sciebam, eruditissimo*, p. 388. (N. E. 467. A.) tota expungatur usque ad finem. — Epist. Antonii Papinii ad Erasmum, cujus initium, *Erasmus multis*, pag. 389. (N. E. 466. A.) tota expungatur usque ad fin. — Epist. ad Christophorum Hacum, cujus initium, *Allatum est*, p. 389. (N. E. 492. B.) tota deleatur usque ad fin. — Epist. Georgii Spalatini ad Erasmum, cujus initium, *Litteras tuas*, p. 391. (N. E. 272. C.) tota deleatur usque ad finem.

LIB. XII. EPISTOLARVM.

Epist. ad Laurentium Campegius, cujus initium, *Eximie Domine*, pag. 394. ad finem, (N. E. 436. E.) post illud, *in operis frontispicio*, dele usque ad, *Homo tamen sum*, excluf. — Epist. eadem pag. 395. sub initium, (N. E. 436. E.) post illud, *nemo hactenus placuit*,

enit, dele usque ad, *Sed vide queso*, exclusive. — Epist. Laurentii Cardinalis Campegii ad Erasmum, cujus initium, *Reverende ac*, p. 395. (N. E. 468. C.) tota expungatur usque ad finem. — Epist. ad Ulricum Zasium, cujus initium, *Vix licuit*, p. 397. (N. E. 138. F.) post illud, *Vacabis autem intra bimestre*, dele usque ad, *verum id scio*, exclusive. — Epist. ad Zasium, cujus initium, *Si quo pacto*, pag. 398. sub initium, (N. E. 139. E.) post illud, *Adest & Gerbertus*, dele usque ad, *Bene vale, vir eruditissime*, exclus. — Epist. Udalrici Zassii ad Erasmum, cujus initium, *Noli mirari*, p. 398. (N. E. 133. E.) tota expungatur usque ad finem. — Epist. ad Albertum Archiepiscopum Moguntinum, cujus initium, *Salutem plurimam*, pag. 400. (N. E. 513. D.) tota expungatur usque ad finem. — Epist. Bilibaldi Pirckeymeri ad Erasmum, cujus initium, *Suum officium*, pag. 404. (N. E. 549. A.) tota deletur usque ad finem. — Epist. ad eundem Bilibaldum, cujus initium, *Non de-erant*, pag. 406. (N. E. 575. C.) post illud, *Quod tu nunc*, dele usque ad, *Amice, sed tamen*, exclus. — Et in fine ejusdem p. (N. E. ibid. F.) post illud, *fronteque planifilius*, dele usque ad, *Habebat omnibus*, exclus. — Et ante medium ejusdem paginae, (N. E. 576. B.) post illud, *Subornatum bistriorem*, dele usque ad, *Quamquam facile*, exclusive. — Et post medium ejusdem paginae, (N. E. ibid. D.) post illud, *Mortalium animas*, dele usque ad, *Fabulam de*, excl. — Eadem epist. pag. 408. sub initium, (N. E. 577. B.) post illud, *Istuc futurum prae-dixit*, dele usque ad, *Video res humanas*, excl. — Epist. Hermannii Buschii ad Erasmum, cujus initium, *Convenit me*, p. 408. (N. E. 559. F.) tota expungatur usque ad finem. — Epist. ad Buschium, cujus initium, *Miseret me tui*, p. 408. (N. E. 561. C.) tota deletur usque ad finem. — Epist. ad Joannem Reuchlinum, cujus initium, *Reverendum Cardinalis*, pag. 413. versus finem, (N. E. 590. A.) ibi, *Ut hinc ullis Jacobitarum*, dele, *Jacobitarum*. — Epist. ad Gerardum Noviomagum, cujus initium, *Brugis non admodum*, p. 414. (N. E. 577. D.) tota deletur usque ad finem. — Epistola ad Godschalcum Rosemundum; cujus initium, *Inviatus*, pag. 414. (N. E. 536. E.) sub initium epist. post illud, *In nomen ac famam meam*, dele usque ad illud, pag. sequent. initio, *In hoc opinor*, excl. — Epist. ad Rectorem Scholae Erphurdensis, cujus initium, *Vir eximie*, pag. 417. versus finem, (N. E. 334. D.) post illud, *Ad fontes revocare*, dele usque ad, *Drac-nem tibi*, exclusive. — Epist. ad Joan. Roffensem, cujus initium, *Si tua pietas*, p. 418. ad medium epistolae, (N. E. 418. A.) post illud, *jubeo te bono esse animo*, dele usque ad, *Sed ubi prodieris*, exclusive. — Epist. ad eundem, cujus initium, *Reverende Pater*, pag. 418. ad finem epist. (N. E. 481. D.) post illud, *Dalinare quos irritavisti*, dele usque ad, *Bene vale*, exclus. — Epist. ad Georgium Haloinum, cujus initium, *Mihi vero*, pag. 419. ad finem epist. (N. E. 456. E.) post illud, *Ulrichus Huttenus*, dele usque ad, *Cum eo melius*, excl. — Epist. ad Adrianum Barlandum, cujus initium, *Non libet*, pag. 419. sub initium epist. (N. E. 382. A.) post illud, *neque enim hoc*, dele usque ad, *Meriti illius*, exclusive. — Epistol. ad Thomam Cardinalem, cujus initium, *Nunc meritas*, pag. 419. ad finem, (N. E. 413. F.) post illud, *Christiana religionis*, dele usque ad illud sequent. pag. post initium, (N. E. 414. B.) *Ceterum ubi interim*, excl. — Ad finem ejusdem epist. post illud, *Divi Pauli Germanus*, dele usque ad, *Utinam mihi liberum*, exclus. — Epist. ad quendam obrectatorem, cujus initium, *Quomodo sis*, pag. 421. versus finem epistol. (N. E. 376. B.) post illud, *Mordicus teneo*, dele usque ad, *Sic esse, res ipsa*, exclus. — Epist. ad Joann. Borzimum, cujus initium, *Hoc mihi*, pag. 421. in fine, (N. E. 239. D.) post illud, *Rerum tumultu*, dele usque ad, *Sum Pacum expertus*, exclusive. — Et

A in fine ejusdem epist. post illud, *ex me salutem dicite*, dele usque ad, *Et ornatissimo*, exclusive.

LIB. XIII. EPISTOLARVM.

Epist. ad Joan. Roffensem, cujus initium, *Eximie Praesul*, pag. 424. sub initium epist. (N. E. 511. D.) post illud, *gravatur invidia*, dele usque ad, *Possimum ob hoc*, exclus. — Et paulo inferius, ibi, *Monachorum quorundam*, dele, *Monachorum*. — Et post illud, *Colonia ob pestem*, dele usque ad, *Nihil adhuc molitur*, exclus. — Eadem epistol. p. 425. antemedium, (N. E. 512. B.) post illud, *Mea respondens epistola*, dele usque ad, *Ab omnibus delatum*, exclus. — Epist. ad Aloisium Marlianum, cujus initium, *Majorem in*, p. 430. à medio epistol. (N. E. 538. E.) post illud, *est Huttenus*, dele usque ad, *Pro consilio tuo*, exclus. — Epist. ad Joan. Oecolampadium, cujus initium, *Utinam tibi contingat*, p. 431. (N. E. 555. E.) tota expungatur usque ad finem. — Epist. ad eundem, cujus initium, *Epistolam, sive*, p. 433. (N. E. 592. E.) tota deletur usque ad finem. — Epist. ad Jodocum Jonam, cujus initium, *Vir optime*, p. 434. sub initium, (N. E. 592. D.) post illud, *causa Lusberana*, dele usque ad, *Hac paucis scripsi*, excl. — Epist. ad Conradum Peutingerum, cujus initium, *Sciebam tibi*, p. 435. à medio, (N. E. 591. C.) post illud, *Diversis utendum remediis*, dele usque ad, *Video rem haec tunc*, excl. — Et ad finem ejusdem p. (N. E. ibid. E.) post illud, *Quam Christi gloriam*, dele usque ad illud seq. paginae, sub initium, (N. E. 592. A.) *Breviter hac tempestas*, exclus. — Epist. ad Georgium Spalatinum, cujus initium, *Alexander juvenis*, p. 442. initio, post verba illa ultima praecedentis pag. (N. E. 599. D.) *In deliciis habiturus*, dele usque ad, *Bene vale*, exclus. — Epist. ad Richardum Pacæum, cujus initium, *Sero mihi*, p. 442. in fine epist. (N. E. 617. B.) post illud, *Lens invidere videtur*, dele usque ad, *novum*, exclus. — Epist. ad Petrum Manium, cujus initium, *Mihi sane*, p. 443. à medio, (N. E. 583. A.) post illud, *abunde discimus*, dele usque ad illud in fine epist. *Bene vale, neque*, exclus.

LIB. XIV. EPISTOLARVM.

Epist. ad Campegium Cardinalem, cujus initium, *Decretum erat*, p. 444. (N. E. 594. B.) tota expungatur usque ad finem. — Epist. ad Leonem X. cujus initium, *Tametsi*, p. 452. initio, post illud, *easque carpiam*, dele usque ad, *Ferre primus omnium*, exclus. — Ead. epistol. p. 452. ante med. (N. E. 578. C.) post illud, *Id sane vere scripseram*, dele usque ad, *Hoc illum scire volui*, exclus. — Epist. ad Joan. Schudelinum, cujus initium, *Gabriel Stendelinus*, p. 453. in medio epist. (N. E. 661. C.) post illud, *admittunt sana consilia*, dele usque ad, *si populus à consuetis*, exclus. — Epist. ad Guilielmum Waramum, cujus initium, *Ubi cognovissem*, p. 453. à medio, (N. E. 661. A.) post illud, *opinor, pudebit*, dele usque ad, *nihil scire sacrarum*, excl. — Et in fine ejusdem paginae, (N. E. ibid. D.) post illud, *gravat nostra studia*, dele usque ad illud, *Sed hac Scylla*, exclus. — Epist. ad Richardum Pacæum, cujus initium, *De nostris*, p. 454. à med. epist. (N. E. 660. D.) post illud, *An non pudebit posthac*, dele usque ad, *nihil scire rei*, excl. — Epist. ad Christoph. Hegendorfinum, cujus initium, *Tam ego absit*, p. 455. in fine, (N. E. 601. F.) post illud, *in causa, non natura*, dele usque ad, *quorsum igitur*, excl. — Epist. ad N. virum Praepotentem, cujus initium, *Vir clarissime*, p. 456. à medio, (N. E. 631. F.) post illud, *ac sequitur Ecclesia Catholica*, dele usque ad, *absit autem, ut mihi*, exclus. — Et paulo inferius, (N. E. 632. A.) post illud, *nostrates excitarem, deinde ut mundum*, dele usque ad, *ad vera & Evangelica*, exclus. — Eadem epist. p. 457. ante medium, (N. E. ibid. D.) post illud, *omnes ferme Ecclesiae*, dele usque ad, *neque vero nescio*, exclus. Et dele

Tom. IX. X x x x 2 illud,

illud, *ferme*. — Et statim à medio ejusdem pag. (N. E. 632. F.) post illud, *neque duces innumeros*, dele usque ad, *Unum illud dicam*, exclus. — Ead. epist. p. 458. initio, (N. E. 633. D.) post illud, *obscuram Latinitatem*, dele usque ad, *Sed populus passim*, excl. — Epist. ad Franciscum Chiregattum, cujus initium, *Animum istum*, p. 458. (N. E. 579. D.) tota deleatur. — Epist. Thomæ Mori ad Erasmum, cujus initium, *tametsi mihi*, p. ante med. (N. E. 607. B.) dele ab ipso initio epistol. incl. usque ad illud, *sibi Leoque suavis*, exclus. — Et versus finem epist. (N. E. lit. D.) post illud, *Christiana modestia*, dele usque ad, *Vale, Erasme*, excl. — Epist. ad Guilielmum Archiep. Cantuariensem, cujus initium, *De animo*, pag. 461. post medium, (N. E. 645. A.) post illud, *aut aliter scripisset*, dele usque ad, *actum est de scintilla*. — Epist. Joan. Slechtæ ad Erasmum, cujus initium, *Reddita sunt*, p. 462. ante medium, (N. E. 502. B.) post illud, *verum etiam superes*, dele usque ad illud, ad fin. pag. (N. E. lit. F.) *Praga quamvis*, exclus. — Ead. epist. p. 463. ante med. (N. E. 503. B.) post illud, *nula controversa subscribo*, dele usque ad, *Forsan autem ab re*, exclus. — Eadem epistol. p. 464. ante medium, (N. E. 504. C.) post illud, *obtinere possunt, qui*, dele usque ad, *nec eis etiam obedire*, exclus. — Epist. ad Joan. Slechtam, cujus initium, *ad prolixam*, p. 467. ante medium, (N. E. 519. F.) post illud, *Auctor etiam futurus*, dele usque ad, *obtemperarens potius*, exclus. — Et mox post illud, *Orbi Christiani*, dele usque ad, *Porro factionem*, exclus. — Et in fine ejusdem paginæ, (N. E. 520. E.) post illud, *Verbis commendentur*, dele usque ad illud pag. seq. sub initium, (N. E. 521. A.) *Verum ut est*, exclus. — Epist. ad Andreæm Cnopham, cujus initium, *Ex tribus Epistolis*, p. 469. à medio, (N. E. 606. D.) post illud, *ad nos mores adducas*, dele usque ad, *bona pars servimus*, exclus. — Epist. ad Ludovicum à Prato, cujus initium, *Vir non uno*, p. 471. à medio, (N. E. 684. B.) post illud, *Ubique efflorescunt*, dele usque ad, *Nos infracto animo*, exclus.

LIB. XV. EPISTOLARVM.

Epistol. Joannis Turzonis ad Erasmum, cujus initium, *Explicari nequit*, pag. 472. (N. E. 522. C.) tota expungatur. — Epist. ad Joan. Turzonem, cujus initium, *Cur ita visum*, p. 473. ante medium, (N. E. 572. B.) post illud, *fontes revocare ac*, dele usque ad, *ad vera pietatis studium*, exclus. — Epist. ad Godschalcum Rofemundum, cujus initium, *Magnifice Rector*, pag. 473. (N. E. 615. E.) tota deleatur. — Epist. Francisci Craneveldii ad Erasmum, cujus initium, *Non passum*, pag. 474. à medio, (N. E. 581. D.) initio epistol. post illud, *agere tibi gratias*, dele usque ad, *quamquam ineptioribus*, exclus. — Epist. ad Franciscum Craneveldium, cujus initium, *Nimirum hoc est*, p. 474. (N. E. 602. F.) tota expungatur. — Epistol. ad Thomam Bedellum, cujus initium, *De Praeulis*, pag. 477. ad finem, (N. E. 606. A.) post illud, *quod me remoretur*, dele usque ad, *Archiepiscopo*, exclus. — Epist. ad Nicolaum Beraldum, cujus initium, *quantum apparet*, pag. 478. versus finem, (N. E. 635. A.) post illud, *Et bona studia*, dele usque ad, *Bene vale*, exclusive. — Epistol. ad Jodocum Joannam, cujus initium, *Quod tam*, pag. 480. versus finem, (N. E. 452. A.) post illud, *Scripti prodierunt*, dele usque ad, *Nec cuiquam unquam*, exclusive. — Eadem epist. pag. 481. à medio, (N. E. 453. A.) post illud, *Auctorem hujus conspirationis*, dele usque ad, *Nec huic unquam*. — Ead. epist. p. 482. ante medium, (N. E. lit. F.) post illud, *serviebat charitati*, dele usque ad, *Vescebat cibis*, exclus. — Pag. eadem à medio, (N. E. 454. B.) post illud, *corpuscule faceres injuriam*, dele omnia usque ad illud pag. seq. sub initium, *Totus inhiabat in lucrum*, exclus. — Et à medio ejusdem pagin. (N. E. 455. D.) post illud, *Fahn-*

las historiarnm, dele usque ad, *Habes vere gemmeum*, exclus. — Eadem epist. pag. 484. sub initium, (N. E. 456. A.) post illud, *Ambrosio, Hieronymo*, dele usque ad, *Neque tamen non legit*, exclus. — Et mox ibi, *Aliosque hujus farina*, dele, *hujus farina*. — Eadem epistol. pag. 486. sub initium, (N. E. 458. D.) post illud, *Prostebatur quid sentiret*, dele omnia usque ad illud, pag. seq. initio, (N. E. 459. E.) *Cum apud Anglos*, exclus. — Eadem pag. ante medium (N. E. 460. A.) post illud, *Instimulat scribere*, dele usque ad, *Recte loquendo copiam*, exclus. — Et à medio ejusdem pag. (N. E. 460. C.) post illud, *Sibi semidons videbatur*, dele usque ad, *Nec admodum gratus*, exclus. — Eadem epist. p. 488. ad finem epist. & pag. (N. E. 461. F.) post illud, *saperes affectum humanum*, dele usque ad, *Felices anima*, excl. — Epistol. ad Godschalcum, cujus initium, *Non arbitror*, pag. 494. ad med. (N. E. 586. A.) post illud, *Cuiquam esse obscurum*, dele usque ad, *Cumque passim*, exclus. — Ead. epistol. pag. 495. sub initium, (N. E. 586. F.) post illud, *Confessionis humana*, dele omnia usque ad illud pag. seq. ad finem, *Quamquam quod*, exclus.

LIB. XVI. EPISTOLARVM.

Epist. ad Thomam Morum, cujus initium, *Que tibi*, pag. 497. à medio, (N. E. 608. B.) post illud, *etiam purpurascens*, dele parenthesis usque ad, *Ecce cur, inquit*, exclus. — Ead. epistol. p. 500. ad fin. epist. (N. E. 611. C.) post illud, *Confessionis gloriam*, dele usque ad, *Bene vale, mi More*, excl. — Epist. ad Martinum Bruxellensem, cujus initium, *Non queror*, p. 503. initio epist. (N. E. 534. D.) post illud, *scripseris annotationes*, dele usque ad, *Seriem tuam merito*, excl. — Epist. ad Aloisium Marlianum, cujus initium, *Ex amicorum*, p. 504. sub initium, (N. E. 544. A.) ibi, *Commentum quorundam Monachorum*, dele, *Monachorum*. — Ead. epist. p. 505. versus finem epist. (N. E. 545. E.) post illud, *hunc exitum motus*, dele usque ad, *Hortatus sum*, excl. — Et paulo inferius, post illud, *temeritatem alienam*, dele usque ad, *Isti cum sibi fidem*, excl. — Epist. Aloisii Marliani ad Erasmum, cujus initium, *Quanti aut*, pag. 505. in fine, (N. E. 636. B.) dele ab initio epist. incl. usque ad illud pag. seq. sub initium, *cum vero ex Hispania*, excl. & dele, *vero*. — Ead. epist. p. 506. ad finem epist. (N. E. lit. F.) post illud, *vales, contende*, dele usque ad, *Augustinum Scarpinellum*, excl. — Epist. ad Marlianum, cujus initium, *ingratissimum*, p. 507. (N. E. 637. A.) — Epist. ad Obrectatorem, cujus initium, *Est illud quidem*, p. 507. (N. E. 620. A.) tota expungatur usque ad finem. — Epist. ad Guilielmum, Pastorem, &c. cujus initium, *De juvene revocato*, p. 518. ante medium, (N. E. 638. A.) post illud, *tuas vices gerere possint*, dele usque ad, *quis si ubique*, exclus. — Epistol. ad Jacobum Hochstratum, cujus initium, *Ante hac legenti mihi*, p. 518. (N. E. 484. B.) tota deleatur usque ad fin.

LIB. XVII. EPISTOLARVM.

Epist. ad Thomam Lupsetum, cujus initium, *Ex litteris*, pag. 525. ante medium, (N. E. 524. C.) post illud, *Aut id conciliabulum*, dele usque ad, *Quid Licentiat*, exclus. — Ead. epist. p. 530. initio, (N. E. 530. C.) post illud, *Genus libelli famosi*, dele usque ad illud, *in famosum libellum*, exclus. — Ead. epist. pag. 531. sub initium, (N. E. lit. E.) post illud, *confusos, conspurcatos*, dele usque ad, *mendarum vepribus*, exclusive. — Epist. ad Nicolaum Everardum, cujus initium, *Si patria*, pagina 535. à medio, (N. E. 676. F.) post illud, *Secum in fata trahunt*, dele usque ad, *Lutetia, Cantabrigiaeque*, exclus. — Eadem epistol. p. 536. sub initium, (N. E. 677. D.) post illud, *Quo tandem*, dele usque ad, *atque interim is qui*, exclus. — Epist. Ludovici Vivis ad Erasmum,

linum, cujus initium, *Progreſſo mihi*, pag. 538. poſt medium ejuſdem pagin. (N. E. 686. A.) poſt illud, *etiam ſublatis menſis*, dele uſque ad, *poſſum tibi plures*, excluſ. — Et mox poſt illud, *Hortantur, ut pergas*, dele uſque ad, *Se dare operam*, excluſive. — Epist. ad Ludovicum Vivem, cujus initium, *Subſcribam me*, pag. 541. ante medium, (N. E. 689. A.) ibi, *Monachorum quorundam opera*, dele, *Monachorum*. — Et in medio ejuſdem pag. (N. E. lit. B.) poſt illud, *Manſuetiora ſtudia*, dele uſque ad illud, *Certe ſemper liberum*, excluſ. — Epist. Pauli Bombaſii ad Eraſmum, cujus initium, *Quod tam negligenter*, p. 543. ante medium, (N. E. 647. D.) poſt illud, *Propitium habes*, dele uſque ad, *Noviſſimas ad me tuas*, excluſ. — Epist. ad Paulum Bombaſium, cujus initium, *Quid ego audio*, p. 545. initio, poſt ultima verba pag. præcedentis, (N. E. 664. C.) *Fama fueris offeſſurum*, dele uſque ad, *& tamen reſpondimus*, excluſ. — Et poſt illud, *Sed etiam civiliter*, dele uſque ad, *Neque neſcio*, excluſ. — Epist. ad Jodocum Jonam, cujus initium, *Hic jam diu*, pag. 550. (N. E. 639. A.) tota deleatur uſque ad finem. — Epist. ad Theologos Lovaniennes, cujus initium, *Reverendi Patres*, pag. 555. ad finem, (N. E. 674. E.) poſt illud, *Pluſquam quiſquam mortalium*, dele uſque ad, *In omnibus, qua illi*, excluſive. — Epist. ad Ludovicum Berum, cujus initium, *eruditissime vir*, p. 556. quæ per errorem eſt 554. (N. E. 644. A.) tota expungatur uſque ad finem. — Epist. ad Nicolaum Buſcuducenſem, cujus initium, *Omnes beatitates*, pag. 558. à medio, (N. E. 574. B.) poſt illud, *qui illa ſic norunt uti*, dele uſque ad illud, *Sed eſt hæreſis quadam*, excluſ. — Epist. ad Petrum Wichmannum, cujus initium, *Qui deplorare*, pag. 559. (N. E. 690. B.) tota deleatur uſque ad finem. — Epist. ad Guilhelmum Montjoium, cujus initium, *Quo ſincerior*, pag. 560. ad finem, (N. E. 681. D.) poſt illud, *Quorſum iras Lutherus*, dele uſque ad, *& paſſim faventibus*, excluſ. — Eadem epist. pag. 561. ante medium, (N. E. 682. A.) poſt illud, *In fallionem tam periculoſam?* dele uſque ad, *& qua fronte*, excluſ. — Eadem epist. pag. 562. ad finem epistol. (N. E. 683. B.) poſt illud, *vel temeritatis, vel malitia*, dele uſque ad, *Hac ſcripſi raptim*, excluſ. — Epist. ad Marcum Laurinum, cujus initium, *Pro officiis*, pag. 562. initio epist. (N. E. 1009. E.) poſt illud, *Nunquam non facias*, dele uſque ad, *Fratri tuo ſcripſi*, excluſ.

LIB. XVIII. EPISTOLARVM.

Epistol. Alphonſi Fonſecæ ad Eraſmum, cujus initium, *Ita plane eſt*, p. 565. (N. E. 973. D.) tota expungatur uſque ad finem. — Epistola ad Simonem Piſtorium, cujus initium, *Tantum ſuſpicionum*, pag. 568. initio, (N. E. 967. B.) poſt illud, *tranquillitatem redigeretur*, dele uſque ad, *venio unne*, excluſive. — Et ad medium ejuſdem paginæ, (N. E. ibid. F.) poſt illud, *quam neceſſe ſit credere*, dele uſque ad, *Si ſacri pariter*, excluſive. — Ead. epist. pag. 569. ante medium, (N. E. 968. E.) poſt illud, *quatuor libros hoc anno*, dele uſque ad, *Quidam Oratores*, excluſive. — Et paulo inferius, poſt illud, *In me ſcribere*, dele uſque ad, *ſunt aliquot*, excluſive. — Epist. ad Georgium Ducem Saxonie, cujus initium, *Illuſtriſſime Princeps*, pag. 570. à medio, (N. E. 1010. E.) ibi, *De malis Monachis loquor*, dele, *Monachis*, & poſt, *loquor*, dele uſque ad, *Qui quales apud vos*, excluſ. — Epist. ad Benedictum Jovium, cujus initium, *Equidem humanitatis*, p. 572. ſub initium, (N. E. 907. A.) poſt illud, *Ad ſuam tyrannidem*, dele uſque ad, *Verum hanc nimis prolixam*, excluſive. — Epist. ad Natalem Beddam, cujus initium, *Sane gaudeo*, pag. 573. initio, (N. E. 892. E.) poſt illud, *excusari non poſſe*, dele uſque ad, *Aſſamen ſi hæc quoque*, excluſ. — Ibidem ad medium ejuſdem paginæ, (N. E. 893. A.) poſt illud, *Vehementer laudo calibatam*, dele uſque ad, *nihil habent Lutherani*, excluſ.

A Et ad finem ejuſdem paginæ & epistol. poſt illud, *argumentorum, idem agit*, dele uſque ad, *Hæc civitas vacillat*, excluſive. — Epist. ad Thomam Luſpetum, cujus initium, *Quid ego*, p. 574. ante medium, (N. E. 908. C.) poſt illud, *ta æpoſtola*, dele uſque ad, *Lutherus duxit uxorem*, excluſive. — Et ad finem ejuſdem paginæ, (N. E. 908. E.) poſt illud, *Tot machinis inſtructo*, dele uſque ad, *In hoc certamen*, excluſ. — Et paulo inferius, poſt illud, *eundem libellum emiſerunt*, dele uſque ad, *Luſetia proſiliit*, excluſive. — Eadem epist. pag. 575. initio, (N. E. 908. F.) poſt illud, *Libris debacchantur*, dele uſque ad, *Hanc gratiam*, excluſive. — Et poſt illud, (N. E. 909. A.) *Capitis mei periculo*, dele uſque ad, *Verum hæc eſt*, excluſive. — Epist. ad Petrum Barbirium, cujus initium, *Paſſione magne*, pag. 575. à medio, (N. E. 894. B.) poſt illud, *Oderant Lutherum*, dele uſque ad, *Cura ut induraris*, excluſ. — Epist. ad Leonardum Caſimbrotium, cujus initium, *Leonarde chariſſime*, pag. 576. ſub initium, (N. E. 895. E.) poſt illud, *alioqui iſthuc aduolaturum*, dele uſque ad, *Quid ego audio?* excluſive. — Et ad medium ejuſdem paginæ, (N. E. 896. B.) ibi, *abeſt à rixis Theologorum*, dele, *Theologorum*. — Epist. ad Reginaldum Polum, cujus initium, *Thomas Luſpetus*, pag. 577. ad medium, (N. E. 896. F.) poſt illud, *jam iſtibi adeſſem*, dele uſque ad, *& adſunt iſtibi*, excluſ. — Epistol. ad Andreæm Critium, cujus initium, *Illuſtris Baro*, pag. 577. in fine, (N. E. 897. D.) poſt illud, *Hæc ſcripſimus ſic ex tempore*, dele uſque ad, *Bene valeat*, excluſive. — Epistol. ad Franciſcum Sylvium, cujus initium, *De conjugio*, pag. 581. quæ errore eſt 586. in medio, (N. E. 919. F.) poſt illud, *iſti jaſtant*, dele uſque ad, *At ego ſperabam*, excluſ. — Epist. ad Joan. Oecolampadium, cujus initium, *Equidem de vobis*, pag. 581. quæ errore eſt 586. tota deleatur uſque ad finem. — Epistol. ad Michaelem Episcopum, cujus initium, *Reverende Praſul*, p. 582. à medio, (N. E. 919. C.) poſt illud, *cum beſtiis depugnare*, dele uſque ad, *In Luthero demiror*, excluſ. — Epist. ad Joannem Henckellum, cujus initium, *Quemadmodum*, pag. 583. initio (N. E. 913. F. 914. A.) deleatur ab ipſo initio epist. incluſive, uſque ad illud ad finem ejuſdem paginæ, (N. E. ibid. F.) *Lutherum ante annos quinque*, excluſive. — Eadem epist. pag. 584. ſub initium, (N. E. 915. B.) poſt illud, *Quomocumque progreſſe*, dele uſque ad, *una ſpes adhuc ſuperreſt*, excluſive. — Epist. ad Joannem à Laſco, cujus initium, *Si tibi feliciter*, pag. 585. (N. E. 916. F.) dele ab initio Epist. incluſive, uſque ad illud, *Præter expectationem provolavit*, excluſ. — Eadem Epistol. pag. 586. ſub initium, (N. E. 918. A.) ibi, poſt illud, *nitiur Euangelium*, dele uſque ad finem epistol. — Epistol. ad Leonardum Officialem, cujus initium, *Vir egregie*, pag. 587. verſus finem, (N. E. 843. C.) poſt illud, *jam occallui*, dele uſque ad, *præſtat hoc ſaculo*, excluſive. — Epist. ad Guilieum Waramum, cujus initium, *Unicum meum*, pag. 588. in medio epist. (N. E. 1007. F.) ibi, *animus, quam vita*, dele uſque ad, *Res habebis, ut ſpero*, excluſ. — Epist. ad Matthiam Laurinum, cujus initium, *Ex Marci*, p. 588. verſus finem, (N. E. 907. F.) poſt illud, *& feliciter ineris*, dele uſque ad, *Tantum valent clamoribus*, excluſive. — In fine ejuſdem epist. & pag. poſt illud, *multos metuas oportet*, dele uſque ad, *eo progreſſa ſunt*, excluſive. — Epistol. ad Ludovicum Vivem, cujus initium, *Diatribam meam*, pag. 589. in fine, (N. E. 842. A.) poſt illud, *cauſa Lutherana*, dele uſque ad, *Si perrexero, & poſt verbum, perrexero*, dele uſque ad, *Hic res plane ſpectat*, excluſive. — Epistol. ad Rudbertum à Moſham, cujus initium, *Hæret animo*, pag. 590. à medio, (N. E. 825. A.) dele ab initio Epistol. incluſive, uſque ad illud, *Solum illud non memini*, excluſ. — Eadem epist. pag. 591. ſub initium, (N. E. 825. D.)

X x x x 3 post

post illud, *ut minus amem*, dele usque ad, *candidos amicos*, exclus. — Ibidem paulo inferius, post illud, *Laurinum à puero novi*, dele usque ad, *Quod me adhortaris*, exclus. — Epistol. ad Antonium Brugnarium, cujus initium, *Significas te*, pag. 592. ante medium, (N. E. 823. C.) post illud, *doceri non posset*, dele usque ad, *Mox omissa disputatione*, exclus. — Et in fine ejusdem pag. (N. E. 824. B.) post illud, *jaſtitant spiritum Evangelicum*, dele usque ad illud pag. seq. initio, *Attamen quidquid*, exclus. — Epistol. ad Georgium Ducem Saxoniae, cujus initium, *Illuſtriſſime Princeps*, pag. 593. in medio, (N. E. 812. E.) post illud, *in arena gladiatoria*, dele usque ad, *Nunc cum comperio*, exclus. — Epist. ad Paulum Voltzium, cujus initium, *Habet gratiam*, pag. 594. sub initium, (N. E. 827. D.) post illud, *facere posset se dignus?* dele usque ad, *Fit autem contra*, exclus. — Epistol. ad Joannem Roffensem, cujus initium, *Reverende Praesul*, pag. 595. (N. E. 815. A.) post vocem, *certamen*, dele usque ad, *cum rabiosis quibusdam*, exclus. —

LIB. XIX. EPISTOLARVM.

Epist. ad Clementem VII. cujus initium, *Beatissime Pater*, pag. 599. ante medium, (N. E. 783. D.) ibi, *nec rursus quorundam Theologorum, ac Monachorum odiis*, dele, *Theologorum, ac Monachorum*. — Ibidem paulo inferius, post illud, *apud Germanos*, dele usque ad, *Ego semper me, meaque omnia*, exclus. — Epistol. Philippi Melanchthonis ad Erasmus, cujus initium, *Non injuria quereris*, pag. 600. (N. E. 820. D.) tota expungatur usque ad finem. — Epist. ad Philippum Melanchthonem, cujus initium, *Si hic adefles*, p. 601. (N. E. 830. B.) tota deletur usque ad finem. — Epist. ad Henricum Stromerum, cujus initium, *Risi falsissimam*, pag. 604. à medio, (N. E. 834. D.) post illud, *sibi eripi Deum suum*, dele usque ad, *Docti commoveantur*, excl. — Epist. ad Bilibaldum, cujus initium, *Nec ego poteram*, p. 605. (N. E. 705. A.) tota deletur usque ad finem. — Epist. Joachimi Camerarii ad Erasmus, cujus initium, *Etsi non putavi*, p. 605. (N. E. 808. B.) tota deletur usque ad finem. — Epist. ad Joachimum Camerarium, cujus initium, *Odi valetudinem*, p. 607. (N. E. 835. C.) tota expungatur usque ad finem. — Epist. ad Christophorum à Schydlowitz, cujus initium, *Lentius inter nos*, pag. 608. sub initium epist. (N. E. 979. A.) post illud, *Polonia Sigismundo*, dele usque ad, *Hac atas Principes*, exclus. — Et ad finem ejusdem epistol. post illud, *sum illo candidius*, dele usque ad, *Habes epistolam*, exclus. — Epist. ad Joannem à Lasco, cujus initium, *Qua misimus*, p. 609. (N. E. 979. C.) tota expungatur usque ad finem. — Epistol. ad Andream Critium, cujus initium, *Ornatissime Praesul*, p. 610. sub initium epist. (N. E. 980. E.) post illud, *non hominibus cedat, sed Christo*, dele usque ad, *Accidit, ut video, tibi*, exclus. — Et ibidem, post pauca, ibi, *Habes à Lasco miserabile spectaculum*, dele, *à Lasco*. — Epistol. ad Leonardum Coxum, cujus initium, *Utinam mi Coxo*, pag. 611. sub initium, (N. E. 982. D.) post illud, *pro thesauro carbonem*, dele usque ad, *Anianum nostrum*, exclus. — Epistol. ad Antonium Medicum, cujus initium, *Ut tu candore*, p. 611. à medio, (N. E. 1052. F.) post illud, *certe neminem offenderem*, dele usque ad, *A Turzone*, exclus. — Epistol. ad Franciscum Hasselensem, cujus initium, *Honorande in Christo*, pag. 612. in medio epist. (N. E. 981. D.) post illud, *aut obiretationibus*, dele usque ad, *Ad quod tamen*, exclus. — Epist. ad Ludovicum Vivem, cujus initium, *Video te*, p. 613. ad medium epist. (N. E. 985. D.) ibi, *perdidimus liberum arbitrium*, dele, *liberum arbitrium*, & substitue, *mentem*. — Epist. ad Germanum Brixium, cujus initium, *Officium meum*, pag. 613. in fine, (N. E. 985. F.) post illud, *ut per te discat Latine*, dele usque ad,

A *Quod de illo tibi narravit*, excl. — Epist. ad Balthasarem Episcopum, cujus initium, *Jam diu est*, p. 615. à medio epist. (N. E. 1165. A.) post illud, *ac Sutor, Theologi*, dele usque ad, *ut in Principum favore*, exclus. — Epist. ad Alonsum Valdesium, cujus initium, *De Pantalabo*, pag. 616. ad finem, (N. E. 1167. A.) ibi, *diversis locis excudi à Franciscanis, nec eos*, dele, *à Franciscanis*. — Eadem epist. pag. 617. initio, (N. E. 1167. B.) post illud, *vix usquam non faciam*, dele omnia usque ad illud pag. sequent. post medium, (N. E. 1169. A.) *Triginta florenos accepi*, exclus. — Epist. ad Joan. Vergaram, cujus initium, *Litteras vestras*, p. 619. in fine, (N. E. 1170. B.) post illud, *majestatem immiuerim*, dele usque ad illud, pag. sequent. initio, *Abſit autem ut judicium*, exclus. — Ibidem paulo inferius, (N. E. lit. D.) post illud, *summates viros delata est*, dele usque ad, *libellus ille sordide*, exclus. — Et à medio ejusdem paginae, (N. E. 1171. B.) post illud, *Cum Germania Principibus consulat*, dele usque ad, *Haftenus tamen in nullius*, excl. — Et paulo inferius, ad finem ejusdem pag. post illud, *è comedia referam*, dele usque ad, *In Brabantia poteram*, exclus. — Epistol. Alonſi Fonſecæ ad Erasmus, cujus initium, *Quod litteras*, p. 621. (N. E. 1085. D.) tota deletur usque ad finem. — Epist. ad Alonsum Fonſecam, cujus initium, *Paulus ille*, p. 623. à medio, (N. E. 1173. C.) post illud, *ab eodem deterrui*, dele usque ad, *ad hac cum meam imbecillitatem*, exclus. — Et in fine ejusdem pag. (N. E. 1173. E.) ibi, *Rixis ac Monachomachiis tereretur*, dele, *ac Monachomachiis*. — Eadem epistol. pag. 624. ad finem, (N. E. 1175. A.) post illud, *sed tamen vero verius*, dele usque ad, *Tot contumeliis citius*, exclus. — Eadem epistol. 625. sub initium, (N. E. 1175. C.) ibi, *metuo ne Pharisaismo succedat*, dele, *Pharisaismo*. — Ibid. paulo inferius, post illud, *propriam Ecclesiam*, dele usque ad, *sed à reliquis quoque scſſis*, exclus. — Et prope medium ejusdem pag. (N. E. 1175. D.) post illud, *meum judicare, hic nec*, dele usque ad, *quem tanta rerum*, exclus. — Et à medio ejusdem pag. (N. E. 1175. E.) post illud, *Non ita magna querimonia*, dele usque ad, *Jam cor Regum*, excl. — Epistol. ad Ludovicum Berum, cujus initium, *Amicorum in Christo*, pag. 628. in medio, (N. E. 1178. C.) ibi, *quam semel cum Stephano*, dele, *cum Stephano*. — Et mox, ibi, *aut semel cum Sebastiano*, dele, *cum Sebastiano*. — Eadem epist. pag. 629. in medio, (N. E. 1179. D.) post illud, *Wiclevum alioque nonnullos*, dele usque ad, *à Christiani gregis*, exclus. — Et à medio ejusdem pag. (N. E. ibid. F.) post illud, *ac politiores litteras*, dele usque ad, *quibus nunc se fingunt*, exclus. — Et paulo inferius, ad finem ejusdem pag. (N. E. 1180. A.) post illud, *hoc est, mundo morini*, dele usque ad, *magis amplectorentur*, exclus. — Eadem epist. pag. 630. sub initium, (N. E. ibid. C.) post illud, *qua gravant conscientiam*, dele usque ad, *De Missa abroganda*, exclus. — Et à medio ejusdem paginae, (N. E. 1180. F.) post illud, *rismi sunt ac nausea*, dele usque ad, *Suum quisque trahit*, exclus. — Epist. ad Georgium Saxoniae Ducem, cujus initium, *Tua singularis*, pag. 631. in medio, (N. E. 1073. C.) post illud, *polliceri videntur proemia*, dele usque ad, *Certe multorum inconsulta*, exclus. — Epistol. ad Alonsum Manricum, cujus initium, *Ornatissime Praesul*, pag. 632. initio epist. (N. E. 1071. A.) ibi, *ne quid tumultus Monachorum*, pro, *Monachorum*, substitue, *quorundam*. — Epist. ad Henricum Botteum, cujus initium, *Si hoc est*, p. 632. (N. E. 1073. F.) tota deletur usque ad finem. — Epist. ad Guilielmum Waramum, cujus initium, *Amplissime Praesul*, pag. 634. initio epist. (N. E. 1051. C.) post illud, *verus illa in me conjuratio*, dele usque ad, *hoc agentium*, exclus. — Eadem epist. pag. 635. sub initium, (N. E. 1052. A.) post illud, *sita sit vera religio*, dele usque ad, *Ex meis libris*, exclus. — Epist.

— Epist. ad Bilibaldum, pag. 636. versus finem ejusdem paginae, (N. E. 1139. A.) post illud, *tumultus excitatum*, dele usque ad, *ut nec Caesaris*, excl. — Eadem epist. pag. 637. sub initium, (N. E. ibid. C.) post illud, *Opinor semperam*, dele usque ad, *Dureri vicem*, exclusive. — Epist. ad Alphonsum Verveium, cujus initium, *Si mea causa*, pag. 638. prope medium, (N. E. 1048. E.) post illud, *in malis regionibus*, dele usque ad, *ut satis apparent*, excl. — Et à medio ejusdem pag. (N. E. 1048. F.) post illud, *opinionibus dissecari*, dele usque ad, *Nunc multa videm*, excl. — Epist. ad Archidiaconum Aleranensem, cujus initium, *E iam longinquo*, pag. 639. (N. E. 1066. B.) post illud, *periclitatus est de capite*, dele usque ad, *Qua res facit*, excl. — Epist. ad Nicolaum Varium, cujus initium, *Negabus esse*, pag. 640. ad finem epistol. ante medium, (N. E. 1069. F.) post illud, *Evangelicos desideramus*, dele usque ad, *Bene vale*, excl. — Epist. ad Hermannum Comitum, cujus initium, *Quam male timui*, pagin. 641. ante medium, (N. E. 1058. E.) ibi, *Apud Hispanos acceperis Pseudomonachorum tragicdiam*, dele, *Pseudomonachorum*. — Epist. ad Joannem Cardinalem, cujus initium, *Ne sublimitatem*, pag. 642. à medio, (N. E. 1044. E.) post illud, *Paraphrasibus decerpas*, dele usque ad, *Eas, ut narrant*, excl. — Et post illud, *primordia pertinet*, dele usque ad, *His facis imponi*, excl. — Ibid. paulo inferius, (N. E. 1045. A.) post illud, *Ipse Deus habeatur*, dele usque ad, *Ex his autem molitionibus*, exclusive. — Epist. ad Georgium Saxoniae Ducem, cujus initium, *Illustrissime Princeps*, pag. 643. à medio, (N. E. 1050. F.) post illud, *Et miror & doleo*, dele usque ad, *Caesar & Ferdinandus*, exclusive. — Epist. ad Theologum quendam, cujus initium, *Relata consilia*, pag. 647. (N. E. 1040. C.) tota deleatur usque ad finem. — Epist. ad Martinum Bucerum, cujus initium, *Satis in quidem*, pag. 650. in titulo epist. (N. E. 1029. C.) ibi, *Martino Bucero*, adde, *Heresiarcha*, & dele illud, *S. D.* — Eadem epistol. pagina 651. sub initium, (N. E. ibid.) post illud, *Nec male de te sentit*, dele usque ad, *Agunt isthic*, excl. — Eadem pag. in medio, (N. E. 1030. A.) post illud, *Evangelii causam prodidit*, dele usque ad, *Id vero discernas*, exclusive. — Et à medio ejusdem paginae, (N. E. ibid. B.) post illud, *Evangelii commendatio*, dele usque ad, *& Principes, dum vident*, exclusive. — Ibidem paulo inferius, post illud, *Malum hoc profuerit*, dele usque ad, *Et utinam non videamus atrociora*, excl. — Eadem epist. p. 652. initio, (N. E. ibid. E.) ibi, *vestem Pharisaicam*, pro, *Pharisaicam*, scribe, *monasticam*. — Et paulo inferius, post illud, *Mihi nunquam placuit*, dele usque ad, *Et erant alia*, excl. — Et versus finem epist. (N. E. 1030. F.) post illud, *Perlongum est*, dele usque ad, *Basilea, Natali Divi Martini*, excl. — Epist. ad Senatum Parisiensem, cujus initium, *Si negotium hoc*, pag. 653. in medio, (N. E. 1037. E.) ibi, *Et quorundam falso nomine Monachorum*, dele, *falso nomine Monachorum*. — Et in fine epist. & p. post illud, *quietem inditurus*, dele usque ad, *Augustissimum*, excl. — Epist. ad Joannem à Lasco, cujus initium, *Anno tuam istam*, p. 654. (N. E. 1056. F.) tota expungatur usque ad finem. — Epist. ad Antonium, cujus initium, *Quum animus*, pag. 655. ante medium, (N. E. 1046. A.) post illud, *Nihil minus cogitaris*, dele usque ad, *Joanni Henkelo nunc*, excl. — Epist. ad Natalem Beddam, cujus initium, *Vereor ne*, pag. 656. à medio, (N. E. 1039. E.) post illud, *& satcare pro mea virili*, dele usque ad, *An non sentis*, exclusive. — Epist. ad Theologos Lovanien- ses, cujus initium, *Profilis tandem*, pag. 658. (N. E. 1087. A.) tota deleatur usque ad finem. — Epist. ad Joannem Selvam, cujus initium, *Vir clarissime*, pagin. 661. (N. E. 884. E.) tota expungatur usque ad finem. — Epist. ad Natalem Beddam, cujus initium, *Non*

sumis, pag. 666. mox à medio, (N. E. 867. A.) post illud, *frigidum effiant, & calidum*, dele usque ad, *Berns vicinus*, excl. — Eadem epist. pag. 667. ad finem, (N. E. 866. E.) post illud, *ad Turcarum barbariem tendere*, dele usque ad illud pag. 669. sub initium, (N. E. 868. B.) *Neque verbum me clam est*, excl. — Eadem epist. pag. 669. à medio, (N. E. 869. A.) post illud, *Quam Mariam Virginem?* dele usque ad, *quid peccat, qui ostendit*, exclusive. — Eadem epistol. p. 671. initio, (N. E. 870. D.) post illud, *mansuetudine de tremore*, dele usque ad, *Nulla gravior auctoritas*, excl. — Ibidem paulo inferius, ibi, *neq. Petrus Lombardus, nec Thomas*, dele, *nec Thomas*. — Eadem pag. ante medium, (N. E. 871. A.) post illud, *& discendi cupido*, dele usque ad, *At vereor eruditissime*, exclusive. — Eadem epist. pag. 672. prope medium, (N. E. 872. B.) post illud, *facerem in Veteri*, dele usque ad, *Nullus adhuc mortalium*, excl. — Et versus finem ejusdem epist. post illud, *tua charitas recensuit*, dele usque ad, *Epistolam ad Episcopum*, excl. — Epist. ad Franciscum Chiregatum, cujus initium, *Reverende Pater*, p. 683. in fine epist. (N. E. 1699. C.) post illud, *queam officium*, dele usque ad, *Bene vale, Basilea*, exclusive. — Epist. ad Natalem Beddam, cujus initium, *Accepi per Franciscum*, pag. 684. sub initium epist. (N. E. 858. A.) post illud, *Pollicitus est*, dele usque ad, *Ego tamen ex opere*. — Et post, *opere*, dele usque ad, *multa sustuli*, excl. — Et in fine ejusdem pag. (N. E. 858. C.) post illud, *Assumit pro certis*, dele usque ad illud, *partim controversa*, excl. — Eadem epistol. pag. 685. sub initium, (N. E. ibid. D.) post illud, *& in parte sit, oportet*, dele usque ad, *Plane sentio*, excl. — Et ad finem epist. post illud, *Odium boni Theologi*, dele usque ad, *Quod ad Annotationes*, exclusive. — Epist. ad Georgium Ducem Saxoniae, cujus initium, *Illustrissime Princeps*, pagin. 685. sub initium epist. (N. E. 731. D.) post illud, *Ut non repullulascas*, dele omnia usque ad illud pag. seq. ante medium, *Ceterum ego nunquam dubitavi*, excl. — Epistol. ad Episcopum Palatinum, cujus initium, *Reverende Praesul*, pag. 687. prope medium, (N. E. 713. D.) ibi, *initio Monachorum quorundam*, dele, *Monachorum*. — Et in medio ejusdem pagin. (N. E. ibid. E.) post illud, *Hoc mali toties repullulat*, dele usque ad, *His omnibus citra*, exclusive. — Epistol. ad Joannem Clapionem, cujus initium, *Ego vero*, pagin. 688. ad finem, (N. E. 743. A.) post illud, *totius Ordinis Bibliothecis*, dele usque ad, *Et sunt Lovanii*, excl. — Epist. ad Jodocum, cujus initium, *Audio & profecto*, pag. 690. in medio, (N. E. 719. C.) post illud, *sepe Epicureum esse*, dele usque ad, *Nescio an agant*, excl. — Epistol. ad Philippum Melancthonem, cujus initium, *Si Pellicanus*, pag. 691. in titulo epist. (N. E. 817. A.) post illud, *Philippo Melancthonis*, adde, *Heresiarcha*, & mox ibidem, dele, *S. D.* — Deinde dele ab initio epist. usque ad illud ad finem ejusdem pag. *Nescio qualis sit vestra Ecclesia*, excl. — Eadem epist. pag. 693. ante medium, (N. E. 819. E.) post illud, *Sed facessat hac querela*, dele usque ad illud in fine epist. *Rapim, Basilea*, exclusive. — Epistol. ad Maximilianum Transilvanum, cujus initium, *Nuper respondi*, pag. 695. à medio, (N. E. 875. D.) post illud, *Absque pecunia non vivitur*, dele usque ad, *Illustrissimus Princeps Ferdinandus*, excl. — Et versus finem ejusdem pag. (N. E. ibid. F.) post illud, *favere relictioribus studiis*, dele usque ad, *Emisit & Latomus*, excl.

LIB. XX. EPISTOLARVM.

Epist. ad Amblardum & Ludovicum, cujus initium, *Ardori quidem*, pagin. 697. sub initium, (N. E. 1027. B.) post illud, *Christiano toti gratulari*, dele usque ad illud in fine epist. *Precor ut Dominum*, excl. — Epist. ad Bilibaldum, cujus initium, *Ad duo*,

mi Bilibalde, p. 698. (N. E. 1028. A.) tota expungatur usque ad finem. — Epist. ad Guilelmum Copum, cujus initium, *Magno affectu*, pag. 699. ad medium, (N. E. 946. E.) post illud, *Digneris succurrere*, dele usque ad, *Quidam devotis animis*, exclusive. — Epist. ad Mercurinum Gattinarium, cujus initium, *Ut ad alteras*, pag. 700. à medio, (N. E. 974. E.) post illud, *perstringi nomen meum*, dele usque ad, *Sed hac quoque Christus*, exclus. — Epist. ad Guilelmum Waramum, cujus initium, *Vereor ne tuam*, p. 701. sub initium, (N. E. 985. A.) post illud, *Fœderatus esse nolim*, dele usque ad, *Et ille vestras*, excl. — Epist. ad Margaritam Reginam Navarrae, cujus initium, *Non semel*, p. 705. ad finem, (N. E. 891. C.) post illud, *Littera celsitudinis tuae, quas*, dele usque ad, *miseras in Hispaniam*, exclus. — Et mox, post illud, *Adornans professionem*, dele usque ad, *Declarabant enim*, exclusive. — Epist. ad Joannem Vergaram, cujus initium, *Absolvimus secundum*, p. 707. ad finem, (N. E. 1014. B.) post illud, *Præterquam isthic*, dele usque ad, *Qui libros meos isthic*, excl. — Eadem epist. p. 708. ante medium, (N. E. ibid. E.) post illud, *In ipso conflictu periclitantem*, dele usque ad, *Quare sciunt*, excl. — Et post illud, *Tranquillitati pestilentius*, dele usque ad, *Postremo sciunt*, exclus. — Ibid. paulo inferius, post illud, *Demum Casari*, dele usque ad, *Quod ajunt meos*, exclusive. — Et à medio ejusdem pagin. (N. E. 1015. A.) post illud, *Epistola, quam mitto*, dele usque ad, *Verum de his alias*, exclus. — Et in fine ejusdem p. (N. E. ibid. D.) post illud, *à me inibunt gratiam*, dele usque ad illud pag. seq. ante medium, *Hactenus habui Romanos*, excl. — Epist. ad Carolum Ducem Sabaudiae, cujus initium, *Sicuti vehementer*, pag. 713. sub initium, (N. E. 1022. D.) post illud, *Imposuere silentium*, dele usque ad, *Si leve crimen apud eos*, excl. — Et post medium ejusdem pag. (N. E. 1023. B.) post illud, *Faciunt ad pietatem*, dele usque ad, *Fam fingant*, excl. — Et in fin. p. (N. E. ibid. D.) post illud, *Sententiam damnantem*, dele usque ad, *Quorum est Leo X.* exclus. — Epist. ad Joannem Bibliopegum, cujus initium, *Vides Homerum*, pagin. 714. versus finem, (N. E. 1018. E.) post illud, *Imo nihil expectabam*, dele usque ad, *Ni te hinc propere*, exclus. — Epist. ad Monachum quendam, cujus initium, *Munuscula tua*, pag. 715. à medio, (N. E. 1025. E.) post illud, *obstante Principum dissidio*, dele usque ad, *Proinde, mi charissime*, exclus. — Epist. ad Joannem Caesarium, cujus initium, *Erat suspicio*, pag. 718. post medium, (N. E. 840. D.) ibi, *Mirum vero dictum Minoritarum istorum*, dele, *Minoritarum*. — Epist. Jacobi Sadoleti ad Erasmus, cujus initium, *Legitimas litteras*, pag. 719. (N. E. 824. D.) tota deleatur usque ad finem. — Epist. ad Jacobum Sadoletum, cujus initium, *Quis esse possit*, p. 720. prope medium, (N. E. 853. F.) post illud, *Cum nonnullis viris*, dele usque ad, *Nisi quod additiores*, excl. — Epist. ad Hieronymum Emserum, cujus initium, *Scripsi nuper*, p. 721. ad medium, (N. E. 900. C.) post illud, *Phrasi sit inamianus*, dele usque ad, *Monui per litteras*, exclus. — Epist. ad Jac. Landavum, cujus initium, *Quamquam semper*, pag. 723. à medio, (N. E. 739. A.) post illud, *Nondum fecisse satis*, dele usque ad, *De Roma adeunda*, excl. — Epistol. ad Joannem Botzemum, cujus initium, *Hodie reddita*, pag. 724. sub initium, (N. E. 739. D.) post illud, *quod valent in computatione*, dele usque ad, *longe falluntur*, exclus. — Epist. ad Conradum Heresbachium, cujus initium, *Natu minimum*, pag. 725. à medio, (N. E. 733. A.) dele ab initio epistol. inclus. usque ad illud, *Mira vero felicitas*, excl. — Epist. ad Matthæum Cardinalem, cujus initium, *Eximie Domine*, p. 726. ad medium, (N. E. 781. B.) post illud, *ante audium Lutheri nomen*, dele usque ad, *præsertim cum hac scripta sint*, excl. — Epist. ad Petrum Barbirium, cujus ini-

tiū, *Amice incomparabilis*, pag. 727. versus finem, (N. E. 741. C.) post illud, *honorifice locutus est de me*, dele usque ad, *Et certis argumentis*, excl. — Ibid. paulo inferius, post illud, *Moguntinus amantissime*, dele usque ad, *Sapius ad me*, exclus. — Et mox, ibi, *nisi à quibusdam Pseudo-monachis*, dele, *Pseudo-monachis*. — Eadem epist. pag. 728. ante medium, (N. E. 741. F.) post illud, *Nihil tale declararunt*, dele usque ad finem epist. — Epistol. ad Ferdinandum, cujus initium, *Salutem plurimam*, pag. 729. sub initium, (N. E. 735. B.) post illud, *Secretarius fuit*, dele usque ad, *Impense favet, ac provehit*, excl. — Et post illud, *Possent aliquid*, dele usque ad, *Maximiliano, acerrimi*, exclus. — Epist. cujus initium, *Honorabilis ac erudite*, pag. 729. (N. E. 765. D.) tota expungatur cum inscriptione usque ad finem. — Epist. ad Guilelmum Archiepiscopum Cantuariensem, cujus initium, *Amplissime Prasul*, pag. 729. à medio, (N. E. 813. E.) ibi, *Theologi quidam ac Monachi*, dele, *Theologi ac Monachi*. — Eadem epist. pagin. 730. sub initium, (N. E. 814. C.) post illud, *Pulchrum, sed bonum*, dele usque ad, *Suspicio ministrorum*, exclus. — Epist. ad Petrum Barbirium, cujus initium, *Per Livinum*, pagina 731. à medio, (N. E. 902. B.) post illud, *Fœderam Stunica*, dele usque ad, *Nihil secus peragit*, exclus. — Epistol. ad Maximilianum Transilvanum, cujus initium, *Littera, quas*, pag. 733. à medio, (N. E. 852. E.) post illud, *Demigrandum aliquo*, dele usque ad, *Si Casar adesset*, exclus. — Epist. ad Sylvestrum Prieratem, cujus initium, *Quod tua pietas*, pag. 734. ante medium, (N. E. 776. F.) post illud, *à nullo condemnati*, dele usque ad, *Dicam arrogantius*, exclus. Epistol. ad Cælium Calcagninum, cujus initium, *Libellus tuus*, pag. 735. sub initium, (N. E. 859. C.) post illud, *Quin odiosissime*, dele usque ad, *Nescio an vos*, exclus. — Epistol. Cælii Calcagnini ad Erasmus, cujus initium, *Quam ad Pistophilum*, pag. 737. à medio, (N. E. 879. F.) post illud, *Decretis desciveris*, dele usque ad, *Puto idcirco conatum hunc*, exclus. — Eadem epist. pag. 738. sub initium, (N. E. 880. C.) post illud, *Dandum persolvit*, dele usque ad, *Edita Diatriba, jam locum*, exclus. — Eadem pag. ad medium, (N. E. ibid. E.) post illud, *Excitatum videres*, dele usque ad, *Et tamen, quasi ea res*, excl. Ibid. paulo inferius, post illud, *Suspicionem prorsus alienus*, dele usque ad, *Si quid est tamen*, exclusive. — Et versus finem ejusdem pag. (N. E. 881. B.) post illud, *Tamque immerenter invehatur*, dele usque ad, *Facit tamen singularis amor*. — Eadem epist. p. 739. ad finem, (N. E. 882. C.) post illud, *atque eo ex tempore*, dele usque ad, *nec fere nunquam*, exclusive. — Epist. ad Michaelem Budam, cujus initium, *Reverende Prasul*, pag. 741. ad finem, (N. E. 892. A.) post illud, *Præter panem & vinum*, dele usque ad, *Pro cibaria mihi*, exclus. — Epist. ad Mercurinum Cattinarium, cujus initium, *Vir clarissime*, pag. 743. sub initium, (N. E. 1091. A.) post illud, *Hæreticus ac delirus*, dele usque ad finem epist. — Epistol. ad Joachimum Medicum, cujus initium, *Jam è Galeno*, pag. 745. sub initium, (N. E. 1137. D.) post illud, *Sed sero sapiunt Phryges*, dele usque ad, *Ego quoniam ad*, exclusive. — Epist. ad Joannem Fabrum, cujus initium, *De perpetua tua*, pag. 746. sub initium, (N. E. 1089. D.) post illud, *Vocas jam morientem*, dele usque ad, *Nostræ tragediam*, exclusive. — Epist. ad Hermanum à Novaquila, cujus initium, *Sub hanc hyemem*, p. 747. ante medium, (N. E. 1136. E.) post illud, *Sedulo dant operam*, dele usque ad, *Bene vale*, exclus. — Epistol. ad Episcopum Leodiensem, cujus initium, *Prædico ad tuam*, pag. 748. sub initium, (N. E. 1123. C.) post illud, *consensus, sed requiescere*, dele usque ad, *In pago quodam*, exclus. — Epist. ad Germanum Brixium, pag. 749. ante medium, (N. E. 1121. F.) dele ab initio epist. excl. usque ad, *Quidam*

dam cupio describere, exclusive. — Epist. Viglii
Zuichemi ad Erasmum, cujus initium, *Inter tot*, pag.
990. (N. E. 1156. C.) tota deleatur usque ad finem. —
Epist. ad Viglium Zuichemum, cujus initium, *Illud
fecit*, pag. 751. ad finem epist. (N. E. 1160. F.) post
illud, *Beddis, Sutoribus*, dele usque ad, *Tu charissi-
me*, exclusive. — Epistol. ad Clementem VII. cu-
jus initium, *Ut omittam*, pag. 752. ante medium,
(N. E. 1075. B.) post illud, *qui nihil non objiciunt*,
dele usque ad, *Atque adeo nemo*, exclus. — Epist.
ad Christophorum à Stadio, cujus initium, *Quando
coram*, pag. 753. ante medium, (N. E. 1094. F.) post
illud, *Adorem gerant suis*, dele usque ad, *Porro cum
ipsa res*, exclusive. — Et vers. finem ejusd. pag.
(N. E. 1095. C.) *Prudentia potius cognoscere*, dele usque
ad illud, pag. seq. sub initium, (N. E. lit. F.) *De me le-
vis est*, exclus. — Et mox, post illud, *impietatem
baniri*, dele usque ad, *Ex his, qua offert*, exclusive.
— Epistol. ad Ludovicum Berquinum, cujus ini-
tium, *Epistola tua*, p. 756. ad finem, (N. E. 1134.
D.) post illud, *quid spei sit, nescio*, dele usque ad il-
lud pag. seq. initio, *Malum edendis bonis*, exclus. —
Epist. ad Hieronymum Agathium, cujus initium,
Ornatissime vir, pagin. 757. à medio, initio epist. (N.
E. 1106. E.) post illud, *sacrificare pro defunctis*, dele
usque ad, *Joco me Hieronymianum vocas*, exclus. —
Epist. ad Petrum Tossanum, cujus initium, *Nihil est,
Petre*, pag. 758. à medio, (N. E. ibid. B.) post illud,
aliqua consuetudo, dele usque ad, *tantum hoc mihi do-
let*, exclus. — Epist. ad Livinum Ammonium, cu-
jus initium, *Littera tua*, pag. 759. ad medium, (N.
E. 1127. F.) post illud, *illo nebulone vanum*, dele
usque ad, *Hanc stolidorum*, exclusive. — Epistol.
ad Ludovicum Berquinum, cujus initium, *Etiamsi*,
pagin. 761. ad medium, (N. E. 1133. A.) post illud,
In collegiis solemniter, dele usque ad, *Ascipio Beddam*,
exclus. — Epistol. ad Joannem Henckellum, cujus
initium, *Ex quatuor*, pagin. 764. ad medium, (N. E.
1160. A.) post illud, *edidit in me apologiam*, dele us-
que ad, *Exiit & Ludovici*, exclusive. — Et mox,
post illud, *Hierarchici ordinis*, dele usque ad, *Idem
libellus videtur*, exclusive. — Ibidem ad finem
epistol. post illud, *Ecclesia concordiam*, dele usque
ad, *Equidem nihil queo*, exclus. — Epist. ad Ludo-
vicum Berum, cujus initium, *Sane quam*, pagin. 755.
ante medium, (N. E. 1161. E.) post illud, *Ita fero-
cit Evangelium*, dele usque ad, *Bedda emisit libel-
lum*. — Et post vocem, *libellum*, dele usque ad,
Albertus Carporum, exclus. — Et mox, post illud,
Respondi omnibus, dele usque ad, *nisi quod mihi vide-
tur*, exclus. — Epistol. ad Cornelium Grapheum,
cujus initium, *Lubens parvissem*, pagin. 765. à medio,
(N. E. 1162. B.) post illud, *perferendum censeo*, de-
le usque ad, *Nec ullum video finem*, excl.

LIB. XXI. EPISTOLARVM.

Epist. ad Petrum Barbirium, cujus initium, *Pulchre
nobis*, pag. 766. sub initium, (N. E. 766. D.) post
illud, *senferint ejus animum*, dele usque ad, *Ego ad-
huc misere*, excl. — Epistol. ad Paulum Volzium,
cujus initium, *Et tibi tua*, pag. 767. sub initium,
(N. E. 841. E.) post illud, *Malis pervicaciam?* dele
usque ad, *Fremunt stolidi*, exclusive. — Epistol.
ad Gasparem Hedionem, cujus initium, *Precor ut no-
vum*, pag. 767. ante medium, (N. E. 844. D.) post
illud, *Quod offensus sum*, dele usque ad, *Verum ista
lenitas*, exclus. — Eadem epistol. pag. 768. prope
medium, (N. E. 845. F.) post illud, *uxores bene dota-
tas*, dele usque ad, *Nunc vereor*, exclusive. — Et
paulo inferius, (N. E. 846. A.) post illud, *uxorem
cum pellice?* dele usque ad, *Nunc passim abjiciunt*, ex-
clusive. — Epistol. ad Nicolaum Everhardum, cu-
jus initium, *Ornatissime Praeses*, pag. 772. (N. E. 796.
A.) tota expungatur usque ad finem. — Epistol.
ad Georgium Ducem Saxoniae, cujus initium, *Illu-*

A strissime Princeps, pag. 775. (N. E. 836. D.) tota de-
leatur usque ad finem. — Epistol. ad Christopho-
rum Episcopum Basiliensem, cujus initium, *Quam-
vis prater*, exclus. pag. 779. ante medium, (N. E.
774. E.) post illud, *felicitate exaqueret*, dele usque
ad, *Libellus Episcopi*, exclus. — Et ad finem ejus-
dem pag. (N. E. 775. B.) post illud, *prodesse quam
plurimis*, dele usque ad illud, pag. seq. initio, & in
fine epist. *Bene vale*, exclus. — Epist. ad N. de la
Roche, cujus initium, *Ex amicorum*, pag. 780. quæ
errore est 708. à medio, (N. E. 792. D.) post illud,
Ignorarent rem secus habere, dele usque ad, *Tandem
Huttenas*, exclus. — Eadem epistol. pag. 781. ini-
tio post extrema illa verba pag. præcedentis, (N.
E. 792. F.) *digladiatus sum*, dele usque ad, *Roma
solus Struica*, exclus. — Epist. ad Paulum Bomba-
sum, cujus initium, *Tuum jam*, pag. 782. ante me-
dium, (N. E. 782. B.) ibi, *Datus est Carmelita uni-
dam*, dele, *Carmelita*. — Epist. ad Ludovicum Vi-
vem, cujus initium, *Quid te*, pag. 787. ad medium,
(N. E. 535. E.) ibi, *Debacchantur Monachi quidam*,
dele, *Monachi*. — Epist. ad Virgilium Polydorum,
cujus initium, *In excudendis*, pag. 789. versus finem,
(N. E. 934. E.) post illud, *Basilea mihi asylum?* dele
usque ad, *At veniat huc*, excl. — Epist. ad Mar-
tinum Lutherum, cujus initium, *Sero reddita*, pag.
760. in titulo epist. (N. E. 926. F.) post illud, *Mar-
tino Luthero*, adde, *Heresiarcha*, & ibidem dele,
S. D. — Epist. ad Gisbertum Episcopum, cujus
initium, *Agnosce Trilingue*, pagin. 794. ad medium,
(N. E. 939. C.) post illud, *Litterarum hostes*, dele
usque ad, *Qui hoc miris technis*, excl. — Epistol.
ad Franciscum Chiregatum, cujus initium, *Reddita
sunt mihi*, pag. 795. versus finem, (N. E. 924. A.)
post illud, *suppresso nomine*, dele usque ad, *Sutor
Theologus*, exclus. — Epist. ad Thomam Cardina-
lem, cujus initium, *Animum meum*, pagin. 796. in
medio, (N. E. 930. B.) post illud, *Quod sincerum est*,
dele usque ad, *Multi sunt stupidi*, exclus. — Ea-
dem epist. pag. 797. sub initium, (N. E. 931. A.) post
illud, *Maneat utilitas*, dele usque ad, *Colloquia ejiciun-
tur*, exclus. — Ibid. paulo inferius, post illud, *su-
periori vidimus*, dele usque ad, *Equidem gratiam*, ex-
clusive. — Epist. ad Franciscum Galliarum Regem,
cujus initium, *Quo gravius*, pag. 800. ante medium,
(N. E. 943. E.) post illud, *Poteritis mederi*, dele omnia
usque ad illud, in fine epist. *Christianissimam Majestati*,
exclusive. — Epist. ad Joannem Episcopum,
cujus initium, *Reverende Praesul*, pag. 802. sub initium,
(N. E. 934. A.) post illud, *mihi gratissimum est*, de-
le usque ad, *Et tamen tuo jussu*, exclus. — Epist.
ad Joannem Fabrum, cujus initium, *Equidem non pos-
sum*, pag. 805. ad medium, (N. E. 961. A.) post il-
lud, *impugnati dogmatis*, dele usque ad, *Mox offendit
viam*, exclusive. — Et à medio ejusdem pag. (N.
E. lit. C.) post illud, *Præudia vidimus*, dele usque
ad, *tempus est, ut sapiamus*, exclusive. — Et ad
finem ejusdem pag. (N. E. lit. D.) post illud, *im-
pleant Lutherani*, dele usque ad illud, pagin. sequent.
sub initium, *In seditionis auctores*, exclus. — Epist.
ad Franciscum Molinum, cujus initium, *Discrueia-
bar animo*, pag. 807. initio, (N. E. 937. C.) post illud,
franos injiciat, dele usque ad, *Mihi semper pacis*, ex-
clusive. — Ibidem mox, post illud, *et causam cum*,
dele usque ad, *non paucis*, excl. — Et prope me-
dium ejusdem pag. (N. E. lit. E.) ibi, *Satis pro-
pissimam*, exceptis *Monachis*, dele, *exceptis Monachis*.
— Et ibi, *Roma Paganum illud*, dele, *Paganum*.
— Et à medio ejusdem pag. (N. E. 938. A.) post
illud, *si praesidium*, dele usque ad, *Bene vale*, exclus.
— Epistol. ad Joannem Carondilem, cujus ini-
tium, *Reverende Praesul*, pag. 811. initio, (N. E. 972.
F.) ibi, *ne, si Monachis liceat*, dele, *Monachis*. —
Ibidem paulo inferius, (N. E. 973. A.) post illud,
existunt hujus factionis, dele usque ad, *Ut facilissimum*,
Toto. IX. Y y y y ex-

exclusive. — Epist. ad Andream Critium, cujus initium, *Ornatissime Praesul*, pagin. 813. in fine, (N. E. 953. E.) post illud, *Theologi quidam*, dele usque ad, *densatis phalangibus*, & mox, post illud, *me adorantur*, dele usque ad, *Et ut scias rom*, exclusive.

LIB. XXII. EPISTOLARVM.

Epist. ad Conradum à Dingen, cujus initium, *Rhetores quoties*, pagin. 815. in medio, (N. E. 1192. D.) post illud, *exaudiat Christus*, dele usque ad, *Clamatum est*, exclusif. — Epist. ad Petrum Morneyum, cujus initium, *Quamquam fateor*, pagin. 817. initio, (N. E. 1259. B.) post illud, *Beddaicis quibusdam*, dele usque ad, *Periunt summos*, exclusif. — Epistol. ad Christophorum à Schydlowitz, cujus initium, *Uteveniens*, pag. 820. ante medium, (N. E. 1206. B.) post illud, *& sectarum tumultus*, dele usque ad, *consopiat*, exclusive. — Epistola ad Brodericum Episcopum, cujus initium, *Ad tam eruditam*, pag. 820. à medio, (N. E. 1204. E.) post illud, *viderint superi*, dele usque ad, *Hoc tantum in praesentia*, exclusif. — Epist. ad Jodocum Justum, cujus initium, *Hic nuncius*, pag. 820. (N. E. 1193. C.) tota expungatur usque ad finem. — Epist. Raphaelis Cardinalis ad Erasmus, cujus initium, *Clarissime vir*, pagin. 823. (N. E. 157. E.) tota expungatur. — Epist. ad Sigismundum Poloniae Regem, cujus initium, *Ut calamum*, pag. 826. à medio, (N. E. 978. C.) post illud, *Sacerdotis accusare*, dele usque ad, *Hec nimirum*, excl. — Epist. Sigismundi Poloniae Regis ad Erasmus, cujus initium, *Reddita nobis*, p. 827. (N. E. 1059. E.) dele ab initio epist. inclusive, usque ad illud, *Inprimis vero*, exclusif. — Et à medio ejusdem epistol. (N. E. 1060. A.) post illud, *nostra fortunet*, dele usque ad, *Ut tamen interim*, exclusive. — Epistol. ad Collegium Sorbonicum, cujus initium, *Equidem expertus*, pagin. 830. initio, (N. E. 1032. D.) post illud, *Ni fallor*, dele usque ad, *Et hic est Lem*, exclusive. — Et ante medium ejusdem pag. (N. E. ibid. F.) post illud, *fabula catastrophe*, dele usque ad, *tantum hoc deleo*, excl. — Ead. epist. p. 831. à medio, (N. E. 1034. D.) post illud, *quod non intelligit*, dele usque ad, *Paulus de se, & Christianis*, exclusif. — Et in fine ejusdem p. (N. E. 1034. F.) post illud, *obruemus homunculum*, dele usque ad, *hi publice, privatim*, exclusif. — Epist. ad Ferdinandum Pannoniae Regem, cujus initium, *Pro mea in tuam*, pag. 834. à medio, (N. E. 1143. D.) post illud, *belligerantur Monarcha*, dele usque ad, *Populo liberum est*, excl. — Epist. Cuthberti Tonstalli ad Erasmus, cujus initium, *Dici non potest*, pag. 835. à medio, (N. E. 772. A.) post illud, *maxime movere debet, quod*, dele usque ad, *praeipere tibi*, exclusive. — Epist. ad Cuthbertum Tonstallum, cujus initium, *Istud tam*, pag. 836. prope medium, (N. E. 910. F.) post illud, *nihil non damnant*, dele usque ad, *Fateor esse verissimum*, exclusif. — Eadem epist. pag. 837. ante medium, (N. E. 911. E.) post illud, *clangebant buccina*, dele usque ad, *Sed nondum promeremur*, excl. — Epist. Jacobi Sadoleti ad Erasmus, cujus initium, *Accepi litteras*, pag. 839. sub initium, (N. E. 1130. B.) post illud, *mibi sunt reddita*, dele usque ad, *Quod enim tantam*, exclusive. — Ibidem paulo inferius, post illud, *amando sis superior*, dele usque ad, *Hinc vero tuo*, exclusive. — Et in fine ejusdem pag. (N. E. 1131. A.) post illud, *neque parum me consolor*, dele usque ad, *quod nimum pacis*, exclusive. — Epist. eadem, pag. 840. initio, (N. E. 1131. B.) post illud, *& ego elaboro*, dele usque ad, *Vale. Carpenteracti*, exclusive. — Epist. Germani Brixii ad Erasmus, cujus initium, *Venio ad Epistola*, p. 840. ad medium, (N. E. 1091. C.) post illud, *Budeus thesaurus est*, dele usque ad, *Quo major indignatio*, exclusive. — Et ad finem ejusdem pag. (N. E. 1091. E.) post illud, *videat desesteturque*, dele usque ad, *quisquis hactenus prudens*, exclusif. —

A Ead. epist. p. 841. ad finem ejusdem p. (N. E. 1092. F.) post illud, *interpretati sunt*, dele usque ad, *Hic mihi causa*, excl. — P. 841. (N. E. 1093. C.) post illud, *adversa tua valendo*, dele usque ad, *Itaque oro te*, exclusif. — Epist. ad Joannem Gacchum, cujus initium, *Et crebris*, pag. 849. sub initium, (N. E. 1725. D.) post illud, *in proximi nomen*, dele usque ad, *Es res. miror*, excl. — Et ad medium ejusdem pagin. (N. E. 1726. A.) post illud, *Ecclesia Doctoribus*, dele usque ad, *Et arbitror sane te*, exclusif. — Ibidem paulo inferius, post illud, *Christi Spiritum*, dele usque ad, *Si hac tibi cordi*, exclusive. — Et post illud, *commoveri petulantiam*, dele usque ad illud pag. sequent. initio, *Ego tibi tuum talentum*, exclusive. — Eadem epistol. pag. 850. sub initium, (N. E. 1726. E.) post illud, *ne ut scias, refert*, dele omnia usque ad illud in fine ejusdem paginæ, *Sed ajunt quidam*, exclusif. — Eadem epistol. pag. 851. sub initium, (N. E. 1727. F.) post illud, *Monachorum ordinibus derogare*, dele omnia usque ad finem epist. — Epistol. ad Joannem Rossensem, cujus initium, *Ornatissime Praesul*, pag. 853. sub initium epistol. (N. E. 1099. A.) post illud, *deprehendero corrigendum*, dele omnia usque ad illud ad finem epist. & p. 857. (N. E. 1104. D.) *Quod ad me pertinet, non admodum iniquo*, exclusif. — Epist. ad Martinum Lipsium, cujus initium, *Ut mihi non potest*, pag. 858. (N. E. 1107. E.) tota expungatur usque ad finem.

LIB. XXIII. EPISTOLARVM.

Epistol. ad Jodocum Gaverium, cujus initium, *Joannis Navii*, pag. 867. in medio, (N. E. 785. C.) post illud, *naturam sit hominis*, dele usque ad illud, pag. sequent. initio, *Narrant Theodoricum*, exclusif. — Eadem epistol. pag. 868. sub initium, (N. E. 786. C.) post illud, *dormienti similem*, dele usque ad, *Miserum est, inquam*, exclusive. — Eadem epist. pag. 870. ad finem, (N. E. 789. D.) post illud, *animum incommo-*
D *modandi*, dele usque ad, *Ego malim Herculanis*, exclusif. — Epistol. ad Marcum Laurinum, cujus initium, *Ne tu plurimum*, pag. 873. prope medium, (N. E. 750. D.) post illud, *Simonis & Juda*, dele usque ad, *ubi Tenam venio*, exclusif. — Eadem epist. pag. 874. ante medium, (N. E. 751. F.) post illud, *ad colloquium evoco virum*, dele usque ad, *mibi veteri necessitudine*, exclusif. — Et à medio, (N. E. 752. B.) post illud, *Cesaris secretarius*, dele usque ad, *quem infatigatum*, exclusive. — Eadem epistol. pag. 875. sub initium, (N. E. 752. E.) post illud, *mitto Casari*, dele usque ad, *Exhibuit eam*, exclusif. — Et mox post illud, *Episcopus Palentinus*, dele usque ad, *Pro-*
E *pinus agnovit Casar*, exclusive. — Et paulo inferius, post illud, *litteris etiam*, dele usque ad, *scriptis restans*, exclusive. — Eadem epist. pag. 877. ante medium, (N. E. 755. C.) ibi, *olim habita, praesidente Casare*, dele, *praesidente Casare*. — Eadem epistol. pag. 880. sub initium, (N. E. 759. A.) post illud, *amantius scriptum*, dele usque ad, *Quamquam quod*, exclusive. — Et in fine ejusdem pag. (N. E. 760. A.) post illud, *veterem amicum*, dele usque ad, *etiam nunc non*, exclusif. — Eadem epistol. pag. 881. ante medium, (N. E. 760. C.) post illud, *Homericum illud*, dele usque ad, *Atque in hanc*, exclusif. — Eadem epistol. pag. 884. à medio, (N. E. 764. C.) post
F illud, *Hec in Paraphrasi*, dele usque ad, *Illinc videbam*, exclusif. — Epistol. ad Paulum Voltzium, cujus initium, *Quamquam libellus*, pag. 885. (N. E. 337. B.) tota expungatur usque ad finem. — Epistol. ad Robertum Aldrisium, cujus initium, *Significatum est*, pag. 895. in medio, (N. E. 1000. C.) post illud, *non posse patrocinari*, dele usque ad, *Si interpres, explicandi gratia*, exclusif. — Eadem epistol. pag. 897. sub initium, (N. E. 1002. C.) post illud, *addendum Dei cognomen*, dele usque ad, *Rursum cum Dominus*, exclusive. — Eadem pag. prope medium, (N. E. lit. E.)

E.) post illud, *addi verbulum, datus*, dele usque ad, *Jam quum nullum*, exclusiv. — Eadem epistol. pag. 899. à medio; (N. E. 1005. D.) post illud, *& scio multis displicere*, dele usque ad illud pag. sequent. sub initium, *Quartum addum*, exclus. — Eadem epistol. pag. 901. sub initium, (N. E. 1007. B.) post illud, *fructum pietatis intercipient*, dele usque ad, *& auditorum animos*, exclus. — Epistol. ad Joannem Vlattemum, cujus initium, *Quod factum*, pag. 904. versus finem, (N. E. 1141. E.) post illud, *Jacobum Spiegelius*, dele usque ad, *prins Maximiliano*, exclusiv. — Epist. ad Car. Sucquetum, cujus initium, *Ex litteris*, pagin. 907. sub initium, (N. E. 1214. A.) post illud, *fructus contuleris*, dele usque ad, *Rifimus & ceteras*, exclus. — Epistol. Henrici Angliæ Regis ad Erasmum, cujus initium, *Tuis plurimum*, pag. 911. (N. E. 1840. D.) tota expungatur. — Epist. ad Æmilium, cujus initium, *Scito utramque*, pag. 911. à medio, (N. E. 1191. C.) post illud, *Non omnino mentiantur*, dele usque ad, *qui me mortuum*, exclus. — Et paulo inferius, post illud, *in pejus ruere*, dele usque ad, *Jam diu paravit*, exclus. — Et mox, post illud, *nullam video spem*, dele usque ad, *Utinam Enchiridion*. — Ibidem paulo inferius, post illud, *versum miras*, dele usque ad, *tumultus excitavit*.

LIB. XXIV. EPISTOLARVM.

Epist. ad Hermannum Archiepiscopum, cujus initium, *Quum multa*, pag. 913. ante medium, (N. E. 1068. E.) post illud, *vivendam conducibile*, dele usque ad, *Quamquam autem me*, exclus. — Epist. Hermannii Archiepiscopi ad Erasmum, cujus initium, *Venerabilis, sincere*, pag. 914. (N. E. 1083. E.) tota deleatur. — Epist. ad Nicolaum Varium, cujus initium, *Multa quidem*, pag. 914. à medio, (N. E. 955. F.) post illud, *Julius Pontifex*, dele usque ad, *tonnbat & fulminabat*, exclusiv. — Epistol. ad Carolum Utenhovium, cujus initium, *Magnam nobis*, p. 916. quæ errore est 961. (N. E. 1206. C.) tota expungatur. — Epist. ad Lambertum Grunnum, cujus initium, *Hactenus eruditissime*, pag. 919. (N. E. 1821. B.) tota deleatur. — Epist. Lamberti Grunnii ad Erasmum, cujus initium, *Nullum unquam*, p. 929. (N. E. 1833. D.) expungatur tota. — Epist. ad Gulielmum Ducem Clivensum, cujus initium, *Conradus Heresbachius*, pag. 931. sub initium, (N. E. 1210. A.) post vocem, *Heresbachius*, dele usque ad, *Clarissime Princeps*, exclus. — Epist. ad Janum Cornarium, cujus initium, *Promerebantur*, pag. 932. (N. E. 1225. C.) tota expungatur. — Epistol. ad Bilibaldum, cujus initium, *Magnam voluptatem*, pag. 935. sub initium, (N. E. 1218. D.) ibi, *Servitum est in statuas*, pro, *statuas*, repone, *imagines*. — Eadem pag. ad medium, (N. E. 1219. A.) post illud, *Pileo ovillo uteretur*, dele usque ad, *Postridie Tribunus*, exclus. — Eadem epist. p. 935. sub initium, (N. E. 1220. F.) post illud, *Non recipimus*, dele usque ad, *Datum Friburgi*, exclus. — Epist. ad Andreæ Critium, cujus initium, *Ante duos*, pag. 937. ante medium, (N. E. 1223. C.) ibi, *in aras*, *statuas*, pro, *statuas*, rescribe, *imagines*. — Et mox, post illud, *sanguinis effusionem*, dele usque ad, *Nobis nec hyeme*, exclus. — Epistol. ad Joannem Botzemum, cujus initium, *Nec te*, pag. 939. à medio, (N. E. 1226. D.) post illud, *Christianismi sit caput*, dele usque ad illud pag. sequent. versus finem, *Rumor est constantior*, excl. — Eadem epistol. pag. 940. in fine, (N. E. 1228. B.) post illud, *nostra culpa delirant*, dele omnia usque ad illud in fine epistolæ, *Habes, opinor, justam epistolam*, exclus. — Epist. ad Georgium Agricolam, cujus initium, *Bene profecto*, pag. 944. in fine, (N. E. 1416. E.) post illud, *tribue-re videntur*, dele usque ad, *Librum illius nondum*, exclusiv.

LIB. XXV. EPISTOLARVM.

Epist. ad Sigismundum Questenbergium, cujus initium, *Gaudete*, pag. 956. ad medium, (N. E. 1407. E.) post illud, *Arbitror nihil futurum*, dele usque ad, *Ante paucos*, exclusiv. — Epist. Petri Bembi ad Erasmum, cujus initium, *Incredibili voluptate*, pag. 957. à med. (N. E. 1184. D.) post illud, *Scire se dixit*, dele usque ad, *In quo parem me*, exclus. — Eadem epist. pag. 958. sub initium, (N. E. 1185. A.) post illud, *deveza jam atatis*, dele usque ad, *Quamquam quis*, exclus. — Et in fine epistol. post illud, *Opinionem tuam*, dele usque ad, *Vale. Pridie*, excl. — Epistol. Jacobi Sadoleti ad Erasmum, cujus initium, *Anuus est*, pag. 959. prope medium, (N. E. 1266. B.) post illud, *in illum interpretatione*, dele usque ad, *Unum est, quod optarim*, exclus. — Et ad fin. ejusd. pag. (N. E. 1266. F.) post illud, *fore gravitatis*, dele usque ad illud pag. sequent. initio, *Nos, mi Erasme*, exclus. — Epist. ad Jacobum Sadoletum, cujus initium, *Tot epistolarum*, pag. 962. à medio, (N. E. 1256. F.) post illud, *vel a quo vehementius*, dele usque ad illud pag. seq. à med. *Cæsaris adventus*, exclus. — Epistol. Jacobi Sadoleti ad Erasmum, cujus initium, *Tantum de meo*, pag. 964. (N. E. 1319. C.) tota expungatur. — Epistol. ad Nicolaum Mallarium, cujus initium, *Ne tu mihi*, p. 966. à medio, (N. E. 1386. D.) post illud, *Tranquillitatis rumpitur*, dele usque ad illud pag. seq. sub initium, *Vix nostra phalanx*, exclus. — Eadem epist. pag. 967. à medio, (N. E. 1387. D.) post illud, *Franciscani Parisenses*, dele usque ad, *sed Alberti manibus*, exclus. — Eadem epist. pag. 968. prope medium, (N. E. 1388. D.) post illud, *Prostat versus*, dele usque ad, *Eundem meo suasu*, exclusiv. — Et paulo inferius, post illud, *Exiret Chrysostomus*, dele usque ad, *editionem recepimus*, exclusiv. — Eadem epist. p. 969. initio, (N. E. 1389. C.) post illud, *ac plura defendit*, dele usque ad, *Proinde frustra*, exclus. — Epistol. ad Antonium Dalbonum, cujus initium, *Si tam facile*, pag. 969. à medio, (N. E. 1393. D.) ibi, *quem Cuculliones quidam*, dele, *Cuculliones*. — Ibidem paulo inferius, post illud, *talium ingeniorum*, dele usque ad, *Sed hac de re*, exclus. — Et ad finem ejusdem pag. (N. E. ibid. E.) post illud, *Tertia Neapolim*, dele usque ad, *Dura sunt hæc*, exclusiv. — Epist. ad Livinum Ammonium, cujus initium, *Quemadmodum*, p. 973. (N. E. 1399. C.) tota expungatur. — Epist. Germani Brixii ad Erasmum, cujus initium, *Veniet*, p. 975. inferius, (N. E. 1295. B.) post illud, *tuam recipiendum*, dele usque ad, *Illa ipsa porro*, excl. — Eadem pag. ad medium, (N. E. 1295. D.) post illud, *imitari velim*, dele usque ad, *Sed de hoc satis*, exclus. — Epist. ad Germanum Brixium, cujus initium, *Epistolam tuam*, pag. 976. à medio, (N. E. 1309. F.) post illud, *Sumus Basilea*, dele usque ad, *Simonem Gryneum*, exclus. — Et mox post illud, *negotii delegavimus*, dele usque ad, *Sed in sacris*, exclusiv. — Et paulo inferius, (N. E. 1310. A.) post illud, *Auctor gratiosus*, dele usque ad, *De Moynacho*, exclus. — Et mox, post illud, *magni refert*, dele usque ad, *Verterat idem*, exclusiv. — Epist. ad Jacobum Sadoletum, cujus initium, *Per omnem*, pag. 982. in fine, (N. E. 1268. F.) ibi, *nunc sentra Vincentiani*, dele, *sentra*. — Epistol. eadem p. 984. sub initium, (N. E. 1270. C.) post illud, *Hactenus peccatum*, dele usque ad, *Hæc quum sint minimum*, exclusiv. — Eadem epist. pag. 985. à medio, (N. E. 1272. B.) post illud, *Ab Erasmo pradiatum*, dele usque ad, *Alter ille mihi de facie*, exclus. — Epistol. ad Alfonsum Manricum, cujus initium, *Ornatissime Prasul*, pag. 987. in fine, (N. E. 1287. C.) post illud, *sub veste gestant*, dele usque ad, *serio deterreat*, excl. — Et mox, post illud, *omni obiretatione*, dele usque ad illud, *Ad vestra tamen Hispania*, exclusiv. — Epist. ad Christophorum Mesiam, cu-

ius initium, *In me quidem*, pag. 988. inferius, (N. E. 1285. B.) post illud, *potest amantius*, dele usque ad, *Nec defuit*, excl. — Eadem epist. pag. 989. à medio, (N. E. 1286. C.) post illud, & *Caspi mitescunt*, dele usque ad illud, in fine epistol. *Utinam datur*, excl. — Epist. ad Christophorum Episcopum, cuius initium, *Eodem die*, pag. 996. ante medium, (N. E. 1302. E.) post illud, *Ludovicum Berquinum*, dele usque ad, *Ea mihi suspicor*, excl.

LIB. XXVI. EPISTOLARVM.

Epist. ad Jacobum Tullianum, cuius initium, *Ego semper*, p. 1004. ante medium, (N. E. 1369. B.) post illud, *Petrus Amicum*, dele usque ad, *Veni autem*, excl. — Epist. ad Eobanum Hessum, cuius initium, *Ab his quibus cum*, pag. 1005. ante medium, (N. E. 1364. E.) ibi, *Civitati profucurorum*, dele, *profucurorum*. — Et à medio ejusdem p. (N. E. 1365. A.) post illud, *laudibus vexeris*, dele usque ad, *Quod scribis*, exclusive. — Et in fine ejusdem pag. (N. E. 1365. C.) post illud, *Tamen expostulant*, dele usque ad, *Sed nihil quod sciam*, exclusive. — Eadem epistol. pag. 1006. sub initium, (N. E. 1365. E.) post illud, *calamo petiit*, dele usque ad, *Jam si quid*, excl. — Et paulo inferius, post illud, *lingua canentes*, dele usque ad, *Qua presentem*, excl. — Epist. ad Andream Alciatum, cuius initium, *Quum multis*, pag. 1008. ante medium, (N. E. 1392. B.) post illud, *nec humi repensia*, dele usque ad, *Commemoras opus*, excl. — Epist. ad Petrum Mediam, cuius initium, *Sub nudinas*, pag. 1009. in fine, (N. E. 1282. D.) post illud, *atque etiam modestior*, dele usque ad, *ut memini non*, excl. — Eadem epist. pag. 1010. ante medium, (N. E. ibid. F.) post illud, *suppresso suo nomine*, dele omnia usque ad illud, in fine epist. *Datum apud Friburgum*, excl. — Epist. ad Germanum Brixium, cuius initium, *Equidem tibi*, pag. 1015. ante medium, (N. E. 1262. D.) post illud, *Simoni Gryneo*, dele usque ad, *qui absolvit*, excl. — Epist. ad Matthiam Kretzerum, cuius initium, *Que de novatis*, pag. 1018. (N. E. 1361. A.) tota expungatur. — Epistol. ad Guolphangum, cuius initium, *Ego vero*, pag. 1021. sub initium, (N. E. 1348. F.) post illud, *inultum sedarem*, dele usque ad, *Et sum natura*, exclusive. — Epist. ad Thomam Morum, cuius initium, *Quo diutius*, pag. 1022. in fine, (N. E. 1231. E.) post illud, *statum redituram*, dele usque ad, *Georgius Saxonia*, excl. — Epistol. ad Andream Critium, cuius initium, *Reverende Præsul*, pag. 1027. ad finem, (N. E. 1306. D.) post illud, *Ecclēsia Catholica*, dele usque ad illud initio pag. sequent. *Nos hinc adornabamus*, excl. — Eadem epist. pag. 1028. sub initium, (N. E. 1307. A.) post illud, *Hereseos damnatis*, dele usque ad, *Equidem hinc interpreter*, excl. — Epist. ad Joannem Rinckium, cuius initium, *Salve plurimum*, p. 1029. ante medium, (N. E. 1299. D.) post illud, *Bis ad me scripsit*, dele usque ad, *De Zwinglianis*, exclusive. — Epist. ad Georgium Saxonie Ducem, cuius initium, *Si quis recta*, pag. 1030. (N. E. 1402. A.) dele omnia ab initio epist. inclusive usque ad illud pag. seq. initio, *In Gregorio Nazianzeno*, excl. — Ead. epist. p. 1031. ante medium, (N. E. 1403. D.) post illud, *Allusiones subobscura*, dele usque ad, *Vale. Ex invlyta*, exclusive. — Epist. ad Eobanum Hessum, cuius initium, *Superiores tuas*, p. 1046. ibi, inferius, (N. E. 1404. A.) post illud, *ut gaudent*, dele usque ad, *De adito Levanio*, excl. — Epist. ad Baptistam Egnatium, cuius initium, *Ex Utenhovii*, pag. 1051. ad finem, (N. E. 1330. D.) post illud, *Qui nunc quiescunt*, dele usque ad, *Quo Turca sit evasurus*, excl. — Epist. ad Cutbertum Tonstallum, cuius initium, *Ut vetus*, pag. 1052. ante medium, (N. E. 1264. C.) post illud, *ipsi viderint*, dele usque ad, *Hic scio me habere*, excl. — Et à medio ejusdem pag. (N. E. 1264. F.) post illud, *ut*

quadam verterent, dele usque ad, *Brixias vertis*, excl. — Et paulo inferius, post illud, *Reperio sanguines omnes*, dele usque ad, *Quod attinet ad fidem*, excl. — Eadem epist. pag. 1053. initio, (N. E. 1265. B.) post illud, *religiose loquuntur sunt*, dele usque ad, *Nec impium est*, excl. — Et ad medium ejusdem pag. (N. E. 1265. E.) post illud, *atque vix memineruntur*, dele usque ad, *Si calculum*, excl. — Et in fine epist. (N. E. 1266. A.) post illud, *sanguinis humani jactura*, dele usque ad, *sed pietati cedat*, excl.

LIB. XXVII. EPISTOLARVM.

Epistola Julii Pflug ad Erasmum, cuius initium, *Verum id esse*, p. 1057. (N. E. 1490. F.) tota expungatur. — Epist. ad Julium Pflug, cuius initium, *Ad istam*, pag. 1058. in fine, (N. E. 1410. B.) post illud, *concepisse videtur*, dele usque ad illud in fine pag. 1060. (N. E. 1412. D.) *ut optent diroctorem*, excl. — Epist. ad Udalricum Huttenum, cuius initium, *Hen. Epiphendorpam*, pag. 1061. versus finem, (N. E. 791. B.) post illud, *senserint Huttenum*, dele usque ad, *stylum in Erasmum*, excl. — Et in fine ejusd. pag. (N. E. ibid. D.) post illud, *est humanitatem*, dele usque ad, *in Hutteno*, excl. — Epist. ad Alphonsum Vervefium, cuius initium, *Est nulla*, pag. 1063. ad medium, (N. E. 1414. D.) post illud, *ne dicam irrumpunt*, dele usque ad, *plerique statim ambiunt*, excl. — Epist. ad Carolum Utenhoviam, cuius initium, *Accepi litteras tuas*, p. 1064. ad finem, (N. E. 1449. F.) post illud, *quo est liberior*, dele omnia usque ad illud p. 1066. ante medium, (N. E. 1451. D.) *Novi ante annos pene*, exclusive. — Eadem epist. pag. 1066. à medio, (N. E. 1451. E.) post illud, *gravetur hospite*, dele usque ad, *Quod venaris uxorem*, excl. — Epist. Thomæ Mori ad Erasmum, cuius initium, *Quam rem*, pag. 1074. sub initium, (N. E. 1440. C.) post illud, *nihil omnino possum*, dele usque ad, *Si quid interdum aliquos*, excl. — Et à medio ejusdem pag. (N. E. 1441. B.) post illud, *conantur stabilire*, dele usque ad, *De illo quæ*, excl. — Post vocem, *Erasmus*, dele usque ad, *Ex edibus nostris*, excl. — Epist. ejusdem Mori ad Erasmum, cuius initium, *Binas abs te*, p. 1076. in fine pag. & epist. (N. E. 1857. B.) post illud, *respondendi domesticis*, dele usque ad, *Erare nostro*, excl. — Epist. ad Justum Decium, cuius initium, *Jam olim*, pag. 1078. initio, (N. E. 1477. A.) post illud, *narratione cognovi*, dele usque ad, *Alterum scio tibi*, excl. — Epist. ad Abelem Colsterum, cuius initium, *Epistola tua*, pag. 1084. quæ errore est 1078. initio, (N. E. 1468. B.) post illud, *sepe extricet*, dele usque ad illud in fine epistol. (N. E. ibid. F.) *Vale. Clarissimo*, excl. — Epist. ad Petrum & Christophorum fratres, cuius initium, *Ut hoc compendii*, pag. 1088. in fine, (N. E. 1486. F.) post illud, *nunquam ex istis*, dele usque ad, *Nuperrime novus*, excl. — Epist. Petri Episcopi Cracoviensis ad Erasmum, cuius initium, *Merito te amamus*, pag. 1091. (N. E. 1499. C.) dele ab initio epist. incl. usque ad illud pag. seq. ad medium, *Aliquid de istis tuis*, excl. — Epist. Bartholomæi Latomi ad Erasmum, cuius initium, *Intellego ex literis*, pag. 1096. (N. E. 1504. A.) tota expungatur. — Epist. Hectoris Horvirii ad Erasmum, cuius initium, *Tam multa*, pagina 1099. versus finem, (N. E. 1503. A.) post illud, *multa de te*, dele usque ad, *amantissimo loquebatur*, excl. — Eadem epist. pag. 1100. in fine epist. (N. E. 1503. D.) post illud, *Vale, Erasmus*, dele usque ad, *Ticino, Calendis*, exclusive. — Epistol. Andreæ Alciati ad Erasmum, cuius initium, *Ita est*, pag. 1104. versus finem pag. (N. E. 1322. E.) post illud, *dente dentem rodere*, dele usque ad illud initio sequent. pag. *Nam & de libello*, exclusive. — Eadem epist. pag. 1101. à medio, (N. E. 1323. E.) post illud, *detegere conantur*, dele usque ad, *Si viveret Longolius*, excl. — Epist. Henrici Angliæ Regis ad Erasmum, cuius

ius initium, *Incomparabiles illas*, p. 1102. (N. E. 1839. D.) tota deleatur. — Epist. Stanislai Turzonis ad Erasmus, cujus initium, *Non possum*, p. 1103. (N. E. 712. C.) tota expungatur. — Epist. Merc. Gattinarii ad Erasmus, cujus initium, *Hoc numine*, pag. 1103. (N. E. 969. F.) dele ab initio epist. inclus. usque ad illud, *Utinam hoc ipsum*, excl. — Ex in fine ejusdem pag. (N. E. 970. A.) post illud, *tumultus pullulavit*, dele usque ad illud sequent. pag. sub initium, *Ad Academiam*, exclus. — Epistol. Petri Cracoviensis Episcopi ad Erasmus, cujus initium, *Etsi mihi*, pag. 1104. (N. E. 1060. C.) tota expungatur. — Epist. Jacobi Sadoleti ad Erasmus, cujus initium, *Accepi tuas*, p. 1104. à medio, (N. E. 1495. D.) post illud, *posui gratiam*, dele usque ad, *Quod si illa*, exclus. — Eadem epist. pag. 1105. in fine epist. (N. E. 1496. A.) post illud, *Vale, mi*, dele usque ad, *Erasmie*, excl. — Epist. ejusdem Sadoleti ad Erasmus, cujus initium, *Legi tuas*, pag. 1105. (N. E. 708. D.) tota expungatur. — Epist. Stanislai Turzonis ad Erasmus, cujus initium, *Quod jam*, pag. 1105. (N. E. 1448. F.) tota expungatur. — Epist. ad Damianum à Goes, cujus initium, *Accipe ad singulas*, pag. 1107. initio, (N. E. 1506. F.) post illud, *Ethnicis digladiatur*, dele usque ad, *In eandem tres libros*, exclus. — Eadem epist. & pagin. in fine epist. (N. E. 1507. E.) post illud, *aliquam moderationem*, dele usque ad, *Wiriemberga sevit*, exclus. — Epistol. Petri Bembi ad Erasmus, cujus initium, *Na tu homo*, pag. 1108. post medium, (N. E. 1503. F.) post illud, *vehementer laser*, dele usque ad, *Itaque modo*, exclus. — Epist. Mercurini Gattinarii ad Erasmus, cujus initium, *Præstantissime vir*, pag. 1108. (N. E. 635. E.) tota deleatur.

LIB. XXVIII. EPISTOLARVM.

Epistol. ad Alphonsum Fonseca, cujus initium, *En totus*, pag. 1118. à medio, (N. E. 1244. C.) post illud, *Adolescens habuit concubinam*, dele usque ad, *Inductus est*, exclus. — Eadem epist. pag. 1122. ad finem, (N. E. 1249. D.) post illud, *in fata concessit*, dele usque ad, *Hic erat illorum*, exclus. — Epistol. ad Christophorum, &c. cujus initium, *Dedimus pridem*, pag. 1132. ad finem, (N. E. 1331. F.) post illud, *quod deeras supplevit*, dele usque ad, *Simon Gryneus*, excl. — In vita Divi Joannis Chrysostomi, cujus initium, *Joannes Chrysostomus*, pagin. 1137. à medio, (N. E. 1337. F.) post illud, *meruisse legitur*, dele usque ad, *sed arbitror hominis*, exclus. — In vita Origenis, cujus initium, *Origenes binominis fuit*, pag. 1154. ante medium, (N. E. 1849. E.) post illud, *vitium hoc latuisset*, dele usque ad, *Sed redeo ad spadonem*, exclus. — Præfatione in Hilarium; ad Joannem Carondileum, cujus initium, *Nisi prorsus*, pag. 1160. in fine, (N. E. 692. E.) post illud, *Cæsarem Hilarium*, dele usque ad, *Quin & ipse*, exclus. — Deinde post illud, *se diu siluisse*, dele usque ad, *quia quum spes*, exclus. — Ibidem p. 1161. in medio, (N. E. 693. C.) post illud, *timide proposuit*, dele omnia usque ad illud pagin. sequent. ip medio, (N. E. 694. D.) *Erat quidem hoc argumentum*, exclus. — Eadem Præfatione, pag. 1164. initio, (N. E. 696. C.) post illud, *usque luxurians*, dele usque ad, *Meminit hujus operis*, exclus. — Ad finem ejusdem pag. (N. E. 697. D.) post illud, *agitata questio*, dele usque ad illud pagin. sequent. ad medium, (N. E. 698. B.) *Non inficior execrandam*, exclus. — Eadem Præfat. pag. 1165. in fine, (N. E. ibid. F.) post illud, *ab humani ingenii capto*, dele omnia usque ad illud in fine pag. sequent. (N. E. 700. A.) *Proximus his locus habet*, exclus. — Præfatione in Algerum, ad Balthasarem Episcopum Hildesheimensem, cujus initium, *Scio quidem*, pag. 1177. in fine, (N. E. 1275. B.) post illud, *de sumendo sub utraque specie*, dele usque ad, *Exstiterunt qui*, exclus.

A — Eadem Præfat. pag. 1178. sub initium, (N. E. ibid. D.) post illud, *Agunt solidis rationibus*, dele usque ad, *Et tamen hos tales viros*, exclus. — Eadem Præfat. pag. 1179. ante medium, (N. E. 1276. F.) post illud, *garris aliquid*, ant. potas, dele usque ad, *Asqua si priscum*, exclus. — Ibidem mox à medio, (N. E. 1277. A.) post illud, *vita Sacerdotum*, dele usque ad, *Immane quanta*, exclus. — Præfatione in Haymonem, ad Joannem Emstedium, cujus initium, *Quaquam hand*, p. 1180. ante medium, (N. E. 1463. A.) post illud, *sarcinis graventur*, dele usque ad, *quis enim non amet*, exclus. — Præfatione in Titum Livium ad Carolum Montjoium, cujus initium, *Etsi nunquam*, p. 1197. sub initium, (N. E. 1359. B.) post illud, *Simon Gryneus*, dele usque ad, *Id autem monasterium*, exclus. — Præfat. in Ciceronis Tusculanas Quæstiones, ad Joannem Vlarrenum, cujus initium, *Cum Joannes*, pag. 1204. in fine præfationis, (N. E. 1882. C.) post illud, *creptum deletem*, dele usque ad, *ni voffem*, exclus. — Præfatione in Ptolomæum, ad Theobaldum Fettiçhium, cujus initium, *Ut intelligas*, pag. 1205. ante medium, (N. E. 1461. F.) post illud, *Nuper*, dele usque ad, *Bilibaldus Pirckheimerus*, exclus. — Et mox ibi, *pulcherrimum opus feliciter aggressus est*, post, *aggressus est*, dele usque ad, *At nunc opera Frobeniana*, exclus. — Ibidem paulo inferius, (N. E. 1462. A.) post illud, *aut copiosum*, dele usque ad, *sed tamen qui Græce*, exclus.

TOMO IV. QUAE AD MORVM INSTITVTIONEM PERTINENT, COMPLECTENTE.

Lib. v. Apophthegmatum, in Aristide, num. 1. p. 244. E. post illud, *judicasset reipublica conducere*, dele usque ad §. *Quum Athenienses*, exclus. — Præcidatur totum Moriae Encomium, id est, *Stultitia laus*, cum præfixa epistola Erasmi ad Thomam Morum, quæ incipit, *Superioribus diebus*. Initium vero Moriae est, *Viciumque de me vulgo*, &c. continentur autem à pag. 405. usque ad paginam 504. inclusive. — In Panegyrico ad Philippum Burgundionum Principem, p. 539. B. post illud, *qui vir sit non bonus*, dele usque ad, *Non igitur gloriosus*, exclus.

IN INSTITVTIONE PRINCIPIS CHRISTIANI.

Pag. 578. B. C. *Cum natura genuerit*, post illud § *Servos esse voluerunt*, dele usque ad §. *Cum Christianorum*, exclus. — Eadem pag. lit. E. *Nec te fugiat*, dele totum §. usque ad §. *Nec vero inter hac cuiquam*, exclus. — Pag. 598. A. §. *Sacrificulos qui ad*, post illud, *Suam non recipiant*, dele usque ad §. *Ad hoc genus pertinent*, exclus. — Pag. 608. E. *At Pontificia leges*, post illud, *Bernardus milites quosdam*, dele usque ad §. *At inculcant*, exclus. qui est initio pag. 608. E. — Ibidem expungatur nota marginalis, *Christus & Apostoli bellum*, &c. — Pag. 610. B. *Ut donemus aliquod*, dele totum §. usque ad §. *Si non tota*, exclus.

IN PACIS QVERIMONIA.

Pag. 628. F. ibi, *cultus ceremoniarum*, qui vulgo *Sacerdotum*, dele vocem, *vulgo*. — Pag. 629. A. post illud, *Forssan ignoscat aliquis*, dele usque ad illud, p. 629. C. *Pudor sit recensere*, exclus. — Pag. 629. D. post illud, *aliud ambitio*, aliud *avaritia*, dele usque ad, *cum modis omnibus dissideant*, exclus. — Et pag. 629. F. post illud, *Angelos oporteat accipi*, dele usque ad, *Aut si nobis quoque*, exclus. — Pag. 632. A. post illud, *versaturum promiserat*, dele usque ad, *Jam igneus ille spiritus*, excl. — Et paulo inferius, lit. B. post illud, *affirmant Theologi*, dele usque ad, *Atque hac sane dixerim*, exclus. — Et pag. 632. B. post illud, *unanimitatis admonet*, dele usque ad, *si ab Ecclesia semotus es*, exclus. — Pag. 634. C. post illud, *bellator septuagenarius*, dele usque ad illud

Y y y y 3

illud pag. sequent. sub initium, *Apud Romanos adhuc*, exclus. — Pag. 635. B. post illud, *pestilentissima debortetur*, dele usque ad, lit. E. *Plato negat appellandum*, exclusive. — Pag. 635. F. post illud, *paricidium conatus est*, dele usque ad, *quasi Turcis ultimum spectaculum*, exclus. — Et pag. 636. A. post illud, *males Christianum*, dele usque ad, *Tum enim gemina*, exclus. — Et mox ibid. post illud, *fucis non deluditur*, dele usque ad, *Si qualibet offensa*, exclusive. — Pag. 637. E. F. post illud, *dignum est doceant*, dele usque ad, *in hoc latent omnes*, exclus. — Et mox, post illud, *ne intersint, ne rei*, dele usque ad, *tam suspecta*, exclusive. — Pag. 638. A. post illud, *ac martyrum statuas*, dele usque ad, *Abunde magnum erat*, exclusive. — Pag. 639. D. post illud, *pradationibus exercitus*, dele usque ad, *animadvertit per quos*, exclus. — Pag. 641. B. post illud, *aut non sperant*, dele usque ad, *cum illa nihil sit aliud*, excl. — Et paulo inferius lit. C. post illud, *pro virili meditemini*, dele usque ad, *Eja satis jam*, exclus. — Expungatur totus liber qui inscribitur, *Lingua*, cujus initium, *Disturus non de asinis*, &c. cum Epistola nuncupatoria ad Christophorum à Schydlovietz, quæ incipit, *Tot, tantisque malis*, &c. Continentur autem omnia à pag. 643. usque ad 754. inclusive.

TOMO V. QUAE AD PIETATEM INSTITVNT,
COMPLECTENTE.

IN ENCHIRIDIO MILITIS CHRISTIANI.

Titulo, *Regula quadam generales veri Christianismi*. — Canone 4. pag. 26. D. post illud, *alium Deum tibi faciens*, dele usque ad, *Oras Deum, ne tibi*, exclusive. — Canone 5. pag. 32. F. post illud, *oportebat ad salutem propiora*, dele omnia, usque ad Canonem 6. exclus. — Titolo, *Opiniones Christiano digna*, pag. 47. C. post illud, *rem communem tractes*, dele usque ad, *Lex te punit*, exclusive. — Canone 20. pag. 56. C. post illud, *quandam aeterna felicitatis*, dele usque ad, *Tollat igitur qui*, exclusive.

IN RATIONE, SEV METHODO COMPENDIO PERVENIENDI AD VERAM THEOLOGIAM.

Pagina 83. A. post illud, *ratione desciscere*, dele usque ad, *Augustinus sibi gratulatur*, exclus. — P. 83. E. post illud, *homines videntur, Theologus*, dele usque ad, *Quadam didicisse oportet*, exclusive. — P. 84. F. §. *Quadam ita*, post illud, *caste, pureque colunt*, dele usque ad §. *Quadam contemnit Christus*, exclusive. — P. 85. E. post medium §. *Accedent hinc*, post illud, *Tu es Christus Filius Dei vivi*, dele usque ad, *Quamquam autem personarum*, exclus. — Pag. 87. E. post illud, *salutatum est ab Apostolis*, dele usque ad illud pag. 88. A. *Nam per universum*, exclus. — P. 90. C. post illud, *ad perniciem vera pietatis*, deleantur omnia usque ad §. *Super hac non mediocrem*, exclus. — P. 92. C. post illud, *legenda, aut etiam imitanda*, dele usque ad, *Proximum his locum*, excl. — P. 106. E. post illud, *excidit à Charitate*, tolerantur omnia usque ad illud pag. seq. lit. E. *Verum hac insectari*, exclusive. — P. 108. C. §. *Ad hac epistola*, post illud, *fidei in omnibus gentibus*, dele usque ad, *Porro epistola, qua inscribitur*, exclus. — P. 110. E. post illud, *non serviunt, sed suo ventri*, dele usque ad, *Paulus itaque sentiens*, exclus. — P. 111. E. post illud, *sicut & nos remissimum*, dele omnia usque ad §. *Annotandum interim & illud*, exclusive, qui est p. 113. B. — P. 132. E. §. *Atqui inter hac roget*, deleatur ab initio §. usque ad illud p. 134. A. *Quid autem necesse est*, excl. — P. 134. E. post illud, *mens humana concipere*, dele usque ad, *Mihi non modo supervacuum*, exclus.

IN EXOMOLOGESI, SIVE MODÒ CONFITENDI.

Pag. 147. A. *arbitrariam plane dissentio*, dele usque ad, *Præstat enim aliis*, excl. — Et paulo inferius lit. B. post illud, *habeat hac confessio*, dele usque ad, *Mox quibus rationibus*, exclus. — Pag. 153. C. §. *Nunc locum admonet*, deleantur omnia ab initio §. usque ad §. *Sed jamdudum expectas lector*, exclus. qui est pag. 160. B. — P. 167. E. post illud, *qui lasciviam coercent*, dele usque ad, *Ex his, quæ differimus, satis*, exclusive.

IN ENARRATIONE PRIMI PSALMI.

Pag. 179. E. post illud, *ipse fuerit insipidus*, dele usque ad illud, *An non id faciunt, qui suo*, exclus. — P. 181. C. post illud, *hac sola beatum reddit*, dele usque ad, *Alias non adspernabitur*, exclus. — P. 183. post illud, *& canones curriunt*, dele usque ad, *In fontibus versetur oportet*, exclus.

IN COMMENTARIO IN PSALMVM SECVNDVM.

Pag. 221. D. post illud, *Dens benedictus in secula*, dele usque ad, *ubique fides*, exclus. — P. 226. E. post illud, *ad tempus tradidit Satana*, dele usque ad, *Sed mox virga*, exclus. — Et paulo inferius, ibid. post illud, *habitantis in me Christi*, dele usque ad, *Sequitur: Tanquam vas signi*, exclusive. — P. 227. E. post illud, *credideritis, non intelligetis*, dele usque ad, *Primum occurrit dubitatio*, excl.

IN CONCIONE IN QVARTVM PSALMVM.

Pag. 251. C. post illud, *nobis omnia peccata*, dele usque ad, *Contra Phariseus*, exclus. — P. 264. E. post illud, *ulcisci quos oderunt*, dele usque ad, *Hanc itaque iustitiam David*, excl. — P. 279. E. post illud, *Sanctificare in veritate*, dele usque ad illud lit. F. *Dominus addit dotes animi*, exclus. — Pag. 283. F. post illud, *peccatum est auctore Paulo*, dele usque ad, *Sed non omnium est fides*, excl. — P. 290. D. post illud, *mirificaris Dominus*, dele usque ad, *Contra qui totam fiduciam*, exclus.

IN LIBELLO DE PVIRITATE ECCLESIAE
CHRISTIANAE.

Pag. 302. D. post illud, *Ad contagio contraximus*, dele usque ad, *Hec cum sic habeant*, exclusive. — P. 303. A. post illud, *& Sacramentorum communionem*, dele usque ad, *Iustus igitur qui habitas*, excl.

IN CONSULTATIONE DE BELLO TVRCIS
INFERENDO.

Pag. 359. B. post illud, *Christianis impendere gravamur*, dele usque ad illud pag. sequent. lit. A. *Nunc propius urget nos*, exclus.

IN ENARRATIONE PSALMI XXXIII.

Pag. 413. B. post illud, *Christo ducit alteram*, dele usque ad, *Si sancti fuerunt*, exclus.

IN ENARRATIONE PSALMI XXXVIII.

Ad versum, *Dixi, custodiam vias meas*, p. 432. C. post illud, *vocari in calumniam*, expungantur omnia usque ad verba illa, *in hoc igitur Psalmo proponitur*, exclusive.

IN LIBRO DE AMABILI ECCLESIAE
CONCORDIA.

Pag. 500. B. post illud, *De libero arbitrio*, dele usque ad, *quarendum est in Theologicis*, excl. — Eadem p. lit. E. post illud, *nihil aliud quam peccas*, dele usque ad, *Quemadmodum, & illa vocas*, exclus. — Eadem pag. F. post illud, *in pios usus erogent*, dele omnia usque ad verba illa pag. 504. F. *Idem sentio de Episcoporum constitutionibus*, exclus.

IN

IN CONCIONE DE MAGNITVDINE MISERICORDIARVM DOMINI.

Pag. 572. A. post illud, *sufficientia nostra ex Deo est*, dele usque ad, *Agnosce tuam miseriam*, exclus. — Pag. 573. C. *Tantum avertamini ab his*, dele vocem, *Tantum*. — P. 577. A. ibi, *Ignosce, confitere, sed coram Domino*, dele, *sed coram Domino*.
Præcidendus totus Liber, qui inscribitur, *Christiani Matrimonii Institutio*, cuius initium, *Quum nulla vita nostra portio sit*, &c. & continentur à p. 615. usque ad p. 724. inclus.

IN LIBRO CUI TITVLVS EST, DE VIDVA CHRISTIANA.

Pag. 730. F. ibi, *Cui comites individua sunt spes, & charitas*, dele vocem, *individua*. — P. 734. D. ibi, *Unaqueque suis dotibus sic eminet, ut sit quam preferas, vix sit quam postponas*, dele vocem, *vix*. — Et paulo inferius lit. E. post illud, *Status peculiare quiddam*, dele usque ad, *In conjugatis ab Apostolo*, exclus. — P. 735. A. post illud, *modo liberos sustulit*, dele usque ad, *Deinde maioris est humanitatis*, exclus.

IN ECCLESIASTE, SIVE CONCIONATORE EVANGELICO, LIB. I.

Pag. 785. A. §. *Peccatur tamen*, post illud, & à magnis viris, dele usque ad, *Nec divus Hieronymus*, excl. — P. 809. F. post illud, *Paucos contineat in officio*, dele usque ad, *Quod si nunc quoque*, exclus. — P. 817. A. post illud, *Parandam efficacius?* dele usque ad, *Si elemosyna exstinguit peccatum*, exclus. — P. 843. D. post illud, *Quam plurimos esse imitatores*, dele usque ad illud, *Excusatur à multis*, exclus.

IN ECCLESIASTE, SIVE DE RATIONE CONCIONANDI, LIB. II.

Pag. 885. C. §. *Jam illud non est*, post illud, *Laudis Deo transcribunt*, dele usque ad, *Christus abunde fatundus*, exclus. — Pag. 886. B. post illud, *Transfigurant in Angelos lucis*, dele usque ad, *Non tamen desunt*, exclus. — P. 898. B. post illud, *Potuerant autem esse plures*, dele omnia usque ad illud pag. 899. A. *Sunt enim propositiones nude*, exclus. — Pag. 909. F. post illud, *estimes apud se quisque*, dele usque ad §. *De habitu corporis*, exclus. — P. 929. A. post illud, *Vides fallere similitudinem*, dele usque ad, *Præterea si quis ita*, exclus. — P. 933. D. post illud, *Quod initerabile*, dele usque ad, *De nominis interpretatione*, exclus. — Et paulo inferius lit. E. post illud, *Materia est aqua, & verbum*, adde, *Forma*. — P. 941. F. *Sed profanis omisiss*, dele ab initio §. usque ad, *A divisione dictum est*, exclus. — P. 944. C. post illud, *Habet tantumdem momenti*, dele usque ad, *Vitanda sunt insuper*, exclus.

EX ECCLESIASTE, SIVE DE RATIONE CONCIONANDI, LIB. III.

Pag. 961. B. *Sodalitæ confitis exordis commendant*, dele, *confitis exordis*. — Et paulo inferius C. post illud, *Quorum vitalis gloriantur*, dele usque ad §. *Sed ut ad rem redeam*, exclus. — Pag. 967. A. §. *Redeo nunt*, ibi, *Quanta sit fides, qua sola præstat*, dele vocem, *sola*. — P. 985. F. post illud, *arripiendum in exemplum*, dele omnia usque ad illud §. *Verum illud cavendum*, pag. 998. D. post illud, *affingat rebus, aut personis*, dele usque ad, *Vehementer probabile sit*, exclus. — Pag. 999. A. post illud, *Ordinem Cherubicum*, dele usque ad, *Inordinum convenit exclamationi*, exclus. — P. 1004. D. §. *Sermocinatio quæ*, post illud, *Sed qua dicit potuerint*, dele usque ad, *Hoc exemplum*, exclus. — P. 1019. A. *Constat igitur*, post illud, *juxta simplicem intelligentiam*, dele usque ad §. *Jam sunt quedam voces*, ex-

clus. — P. 1021. E. post illud, *Contemptum professi sunt*, dele usque ad §. *Apostolus sanctos*, exclus. — Pag. 1022. B. §. *Similiter fratrum*, post illud, *invicem fratres appellant*, dele usque ad, *Quum omnis Christianus*, exclus. — P. 1022. C. *Consimili abusu contractum est*, pro voce, *abusu*, scribe, *modo*. — P. 1023. A. post illud, *Confirmandam hominum auctoritatem*, dele usque ad, *Quum præcipua, veraque*, exclus. — P. 1023. E. post illud, *Deo debemus, obsecrant*, dele usque ad §. *Quidam ubicumque carnem*, exclus. — P. 1025. C. post illud, *Gratiam professi sunt*, dele usque ad, *Qua fronte profanis*, exclus. — P. ead. lit. F. post illud, *Cognatis egensibus datur*, dele usque ad, *Ut autem Ecclesiastes*, exclus. — P. 1038. C. post illud, *Et charitatis Evangelica*, dele usque ad §. *Ut igitur ad Judaismum*, exclus. — P. 1049. D. post illud, *laxare non poterat*, dele usque ad, *Porro quod à Domino*, exclus. — Pag. 1059. D. §. *Tertia regula titulum*, post illud, *de gratia, & mandato*, dele usque ad, *Ex mandatis terret*, exclus. — P. 1070. D. post illud, *in ipsis diminutum est*, dele usque ad, *Pauca è multis exemplis*, excl.

IN ECCLESIASTE, SIVE DE RATIONE CONCIONANDI, LIB. IV.

Pag. 1074. D. Titulo, *Lex, §. Legis autem nomen*, post illud, *utrisque Testamenti volumina*, dele usque ad §. *Lex Dei semper*, excl. — P. 1078. E. *Exoritur alius locus*, post illud, *scientia est evidentiæ*, dele usque ad illud pag. 1079. B. *Hac moderatione recipienda*, exclus. — P. 1079. C. post illud, *peccatorum omnium remissione*, dele usque ad, *Certissimam fiduciam*, exclus. — Eadem pag. lit. E. *Spes adheret fidei*, post hanc vocem, *fidei*, dele usque ad, *ac sic interdum*, exclus. — Et paulo inferius F. ibi, *Ea igitur pars viva fidei*, qua corrige, & scribe, *Ea igitur virtus, qua*. — P. 1095. C. *Ex his qua*, post illud, *propter regnum Dei*, dele usque ad, *Præterea prima lex*, excl. — P. 1096. B. §. *Ad exprobandum*, ibi, *Per solam fidem salus*, dele, *solam*.

IN MODO ORANDI DEVM.

Pag. 1101. C. post illud, (*quod ajunt*) *intus taurum*, dele usque ad, *Tunc maxime glorificatur*, exclus. — P. 1115. C. post illud, *personarum mentionem*, dele usque ad, *Nec in solemnibus precibus*, exclus. — P. 1119. F. post illud, *nec magistratus possint tollere*, dele usque ad illud pag. sequent. F. *Nec tamen ideo prostiganda*, exclus. — P. 1121. A. post illud, *nisi Christo dignum*, dele usque ad, *sed jam tempus est*, exclus. — P. 1124. D. post illud, *Sanctos appellant*, dele usque ad, *Videbatur nobis olim*, exclus. — Eadem pag. lit. E. post illud, *Barbara ora pro me*, dele usque ad *Potuerunt & illud doceri*, exclus. — P. 1128. D. post illud, *Opiandum autem esset*, dele usque ad, *ut cultus, qui publicus*, exclus. — P. 1131. A. post illud, *curant adesse sacro*, dele usque ad, *Neque negligendus est mos*, exclus. — Eadem pag. lit. C. post illud, *magicis simillimas preces*, dele usque ad illud, lit. D. *Hic erat locus dicendi*, exclus.

IN SYMBOLO, SIVE CATECHISMO.

Catechesi 4. pag. 1162. F. post illud, *Sentit Scriptura & Ecclesia*, dele omnia usque ad illud pag. seq. lit. B. *Sequitur: Resurrexisti tertio die*, exclus. — P. 1172. F. post illud, *omnibus excellentiores*, dele usque ad, *Sed hæreticum est adversus*, excl. — P. 1173. D. post illud, *Auctoritate promoveatur*, dele usque ad, *K.A. Hodie nos submovemur*, exclus. — Catechesi 6. pag. 1181. A. post illud, *Iguis res fides est*, dele usque ad, *sed quemadmodum in lucerna*, exclus. — P. 1187. C. post illud, *doctrinam propelli poterat*, dele usque ad, *Pictura tamen*, exclus. — P. 1188. A. post illud, *tumultum tamen, & injuriam*, dele usque ad, *Illud addam, quicumque*, exclus.

IN

IN PRECATIONIBVS.

Titulo, *Tempore pestilentia*, pag. 1105. E. post illud, *ad exquisita antidota*, dele usque ad, *nos, quibus persuasum est*, exclus.

IN EPISTOLA DE CONTEMPTU MUNDI.

Pag. 1261. expungatur totum Caput 12. quod incipit, *Jam dudum video te*, &c.

LIB. QVOMODO SE QVISQVE DEBEAT PRÆPARARE AD MORTEM.

Pag. 1298. D. post illud, *Scripturarum collectis de-jiciatur*, dele usque ad, *Si urgeat improbus*, excl. — Pag. 1306. D. post illud, *precibus laborantem subleuat*, dele usque ad, *Non potest esse pauper*, exclus. — Pag. 1306. F. post illud, *cum gratiarum actione*, dele usque ad, *His rationibus optime fit*, exclus. — Pag. 1313. D. post illud, *prævalui adversus eum*, dele usque ad, *Corporis oculos obscurat mors*, exclusive. — Pag. 1316. E. post illud, *eximere conantur*, dele usque ad, *Rectius faciunt, qui Missis*, exclus.

TOMO VI. NOVVM TESTAMENTVM COMPLECTENTE.

Ad marginem Epistolæ Leonis Papæ X. ad Erasmus, quæ incipit, *Dilecte fili, salutem*, & habetur seq. pag. post inscriptionem hujus Tomæ adscribe, *Dulcibus encomiis pius Pater nutantem ovum allicere conatur*. — In Apologia Erasmi, quæ incipit, *Jam ut paucis occurram*, pag. 2. lin. 10. à fine, post illud, *esse quicquid diversum est*, dele usque ad, *Quod si licet alicubi*, exclusive. — Et paucis interjectis, ibi, *sententias majori fide reddidisse, quam ille reddiderit, ne damna*, dele, *majori fide*, & *quam ille reddiderit*. — Pag. 3. post princip. post illud, & *puerendo errore lapsos esse*, dele usque ad illud, pag. seq. initio, *Quid minutius hypostigma*, exclus. — In præfatione ad Lectorem, de duabus postremis Editionibus, quarta, & quinta, cujus initium, *Omnibus omnium cavillationibus*, &c. pag. 1. circa med. §. *Sed offenduntur*, ibi, *ob sermonis imperitiā, ne dicam spurcitiem*, dele, *ne dicam spurcitiem*. — Pag. 3. circa med. §. *Poteram & ego*, dele totum §. usque ad §. *Audio quosdam*, excl. — Pag. 5. in medio, §. *Tot mendas*, ibi, *tot loca male reddita explicuimus*, dele, *male reddita*. — Pag. 7. ad finem, §. *Quum Theologorum Schola*, dele totum §. & sequentes §§. usque ad §. *Jam sentio quosdam*, exclusive. — In Peregrinatione Petri, & Pauli, pag. 427. ultra medium, post illud, *ab ipso Paulo ordinatum*, dele usque ad, *Ab Attica venit Corinthum*, excl. — In argumento in Epistolam Pauli ad Romanos, pagin. 549. ante medium, ibi, *per Evangelium ac solam fidem in Christo*, expungatur vox, *solam*. — In argumento in Epistolam ad Galatas, pag. 799. in fine post illud, *Auctores hujus facinoris*, dele usque ad, *Hanc Epistolam, ut apparet*, exclusive.

EX ANNOTATIONIBVS IN NOVVM TESTAMENTVM, AB IPSO AVCTORE JAM POSTREMVM SIC RECOGNITIS, VT PROPEMODVM NOVVM OPVS VIDERI POSSIT.

In Præfatione ad Lectorem, quæ incipit, *Quaquam id pro nostra*, circa finem primæ pag. post illud, *non libenter dissentimus tamen*, dele usque ad, *Solacismos evidentes, ac prodigiosos*, exclus. — Ead. p. lin. 2. à fine, post illud, *opera subsidiaria*, dele usque ad, *quod ipse in litteris Hebraicis*, exclus. — Pag. 2. lin. 4. sub initium, ibi, *qua sublimes Theologi, magno, pro, sublimes Theologi*, scribe, *quidam*. — Pag. 2. post med. post illud, *de alio transfuso*, dele usque ad, *gratius est pomum*, excl. — In titulo Annotationum, pag. 1. ibi, *vel dissonet, ubi depravatur*. — Et post illud, *ubi castigatur*, dele usque ad, *quod*

A obscurum, exclus. — Et post illud, *impedimentum expeditur*, dele usque ad, *Et non solum id agitur*, exclus.

IN MATTHAEVM.

Cap. 2. ad verba illa, *Et in Bethleem*, pag. 13. C. post illud, *optimo genere interpretandi*, dele usque ad, *Nam quod est in Hebraeo*, excl. — Ibidem paulo inferius lit. D. ead. pag. post illud, *eandem effert sententiam*, dele omnia usque ad illud, in fine ejusdem paginæ, *Aut si quid mutatum est divino*, exclus. — Eodem Cap. ad verba illa, *Et admonitis*, pag. 17. C. post illud, *Et nat' ovag*, dele usque ad, *quod modo verterat*, exclusive. — Cap. 3. pag. 17. E. ad verba illa, *Pœnitentiam agite*, post illud, & *sic vertit alicubi*, dele usque ad, *Appropinquabit*, exclus. — Eodem Cap. ad verba illa, *Et venientem super se*, pag. 22. C. post illud, *quod sequitur in' autōr*, dele usque ad, *super eum, sive super*, excl. — Cap. 4. ad verba illa, *Domnum Deum tuum*, pag. 24. D. post illud, *Et illi ipsi servies*, dele usque ad, *tunc reliqui*, excl. — Eodem Cap. ad verba illa, *Pœnitentiam agite*, pag. 25. D. post illud, *Metamorphose*, dele usque ad, *Hygier*, exclusive. — Cap. 5. ad verba illa, *Omne malum*, p. 27. E. post illud, *ad hac frigemus omnes*, dele usque ad, *Atqui hac est*, exclus. — Cap. 6. ad verba illa, *Nolite multum loqui*, pag. 35. F. post illud, *pietatis fastigium collocent*, dele usque ad, *quid super hac re sentiam*, excl. — Ibidem, pag. 36. B. post illud, *Christoque gratiam offerant*, dele usque ad illud, *Levius videri poterat*, exclusive. — Eodem Cap. ad verba illa, *Quia tuum est regnum*, pag. 36. lit. B. post illud, *Fuisse decurtatam*, dele usque ad illud, *Quod si quis contendat*, excl. — Eodem Cap. & pag. lit. F. ad verba illa, *Exterminant enim*, ibi, *Exterminandi verbum inscitia interpretum*, dele, *inscitia*. — Cap. 8. ad verba illa, *ipse infirmitates nostras*, pag. 45. F. post illud, *Quinquagesimo tertio*, dele usque ad, *Etenim quod illic*, exclus. — Cap. 9. ad verba illa, *Panni rudis*, p. 50. E. post illud, *quod recens est*, dele usque ad, *Opera pretium est*, exclus. — Cap. 10. ad verbum illud, *Primus Simeon*, p. 53. C. post illud, *Quo a Matthæo*, dele usque ad, *Certe ex ordine*, exclus. — Eodem Cap. ad verbum, *Prædicare*, pag. 57. E. post illud, *Margaritas obiciat porcis*, dele usque ad, *Nos humiliter tractamus*, excl. — Cap. 11. ad verba illa, *Fugamus montes sueve*, pag. 63. C. post illud, *Quam factis benigni*, dele omnia usque ad finem Annotationis, & Capituli. — Cap. 12. ad verba illa, *Quærentes te*, pag. 69. F. post illud, *Illius virtutes amularetur*, dele usque ad illud pag. 70. E. *Nos id sane possumus pio*, excl. — Cap. 13. ad verba illa, *Andiam audietis*, p. 72. E. post illud, *Juxta veritatem Hebraicam*, dele usque ad, *Nisi forte mutarunt*, excl. — Cap. 15. ad verba illa, *Munus quodcumque est*, pagin. 82. C. post illud, *Suo jure frandetur*, dele usque ad, *Ceterum ideo dixit Phariseis*, exclus. — Cap. 16. ad verba illa, *Quia tu es*, pag. 88. E. post illud, *Utram volueris*, dele usque ad, *Non pravelebunt*, exclus. — Cap. 17. ad verba illa, *Ipsam audite*, pag. 91. F. post illud, *qui vos audit, me audit*, dele usque ad, *Ceterum quod ajunt*, exclus. — Eodem Cap. ad verba illa, *Prævenit illum Jesus*, p. 94. C. post illud, *à vestigialibus immunes sumus*, dele omnia usque ad finem Annotationis, & Capituli. — Cap. 19. ad verba illa, *Quacumque ex causa*, p. 98. D. post illud, *Cum immundis spiritibus*, dele usque ad, *Masculam*, &. — Eodem Cap. ad verba illa, *Qui facti sunt*, pag. 100. E. post illud, *Dei sese continent*, dele usque ad, *Ac cursus, oblatis sunt*, exclus. — Cap. 21. ad verba illa, *Benedictus qui venit*, p. 108. E. post illud, *de maledicere, & maledictus*, dele usque ad, *Equidem arbitror ad hanc formam*, excl. — Eodem Cap. ad verba illa, *Quia auferetur*, pag. 114. C. post illud, *locis recte prætermisisti*, dele usque ad, *Facienti*, exclus. — Cap.

Cap. 22. ad verba illa, *Et impleta sunt nuptia discumbentium*,) pag. 114. F. ibi, *Interpres dormitans Graecum genitivum*, dele, *dormitans*. — Eodem Cap. ad verba illa, *Sicut te ipsum*,) pag. 117. C. post illud, *Vix duodecim reddimus*, dele usque ad, *Porro quod Interpres veris*, exclus. — Cap. 23. ad verba illa, *φωλακτήριον*,) pag. 118. C. post illud, *Habitos cen religiosos*, dele usque ad, *Partim ex Numerorum*, exclus. — Ibidem pag. 118. D. post illud, *Superstitiosos ac simplices*, dele usque ad, *Ac magnificant*, exclus. — Eodem Cap. ad verba illa, *Orationes longas orantes*,) pag. 120. D. post illud, *Annotavit & Chrysostomus*, dele usque ad, *Hos ventres orbi*, excl. — Eodem Cap. ad verba illa, *Et facitis enim filium gebenna duplo quam vos*,) pag. 120. E. post illud, *Ad nostros mores pertinet*, dele usque ad, *Non quod hoc non sit*, exclusive. — Eodem Cap. ad verba illa, *Debitor est*,) pag. 120. F. post illud, *Pertineat, id inculant*, dele usque ad *§. Stulti, & caci*, exclus. — Cap. 24. ad verba illa, *Ecco hic Christus*,) pag. 125. C. post illud, *Nobis orthodoxi videmur*, dele usque ad, *Sicut fulgur*, exclus. — Cap. 27. ad verba illa, *Ager ille Acheldemach*,) p. 140. C. post illud, *Spiritus didicerit Apostolus*, dele usque ad, *Equidem arbitror nihil*, exclusive. — Ibid. pag. 140. D. post illud, *Judicium lectori relinquens*, dele usque ad, *Adam de meo quintam*, excl. — Eodem Cap. ad verba illa, *Improperabam ei*,) pag. 144. C. post illud, *Terra alter respuerit*, dele usque ad, *Est tenebra*, exclus.

IN MARCV M.

Cap. 1. ad verba illa, *In Isaiâ Propheta*,) pag. 152. E. ibi, *Posuerunt semitas ejus opinor*, dele vocem, *opino*. — Eodem Cap. ad verbum, *Pœnitentini*,) p. 155. C. post illud, *Pœnitentiam agite*, dele usque ad, *Et credite*, excl. — Cap. 5. ad verba illa, *ad Archy-synagogum*,) pag. 170. E. ibi, *Non animadvertens, siue lector, siue interpres hanc*, dele, *siue, &, siue interpres hanc*. — Cap. 6. ad verba illa, *Calceatos sandaliis*,) pag. 173. D. post illud, *Calceamenta mutatoria*, dele usque ad, *Non venit in mundum*, excl. — Et paulo inferius lit. D. post illud, *Derogat Sacerdotis dignitati*, dele usque ad, *Paulus apud Corinthios*, exclus. — Ibid. post illud, *Apostolos, ut emant cibum*, dele usque ad, *Nec paupertas quidem per se*, exclus. — Ibidem pag. 174. B. post illud, *Rejicienda si officias*, dele usque ad, *Sed hinc de rebus jam plus satis*, exclusive. — Capit. 11. ad verba illa, *Si quid forte*,) pag. 194. F. post illud, *Idque suo more*, dele usque ad finem Annotationis. — Cap. 14. ad verba illa, *Qui pro multis effundetur*,) pag. 205. E. post illud, *Paulo post esse futurum*, dele usque ad *§. Quod jam*, exclus.

IN LVCAM.

Cap. 1. ad verba illa, *Parare Domino*,) pag. 222. D. dele usque ad, *Alterum infinitum verberis*. — Et paulo inferius, post illud, *Ut studio fecisse videatur*, dele usque ad, *Isidem in Psalmis*. — Eodem Cap. ad verba illa, *Et sanctum nomen ejus*,) pag. 227. C. post illud, *enim dixit gloriosum*, dele usque ad, *a progenie*, exclus. — Eodem Cap. ad verba illa, *Abraham & semini*, pag. 228. C. ibi; *Et hunc locum Monachi quidam*, dele, *Monachi*. — Ibidem paulo inferius, post illud, *Obiter indicare volui*, dele usque ad, *in secula*, exclusive. — Cap. 2. ad verba illa, *involutum pannis*,) pagin. 231. E. post illud, *Sed diversantium turba*, dele usque ad, *hominibus*, excl. — Eodem Cap. ad verba illa, *Hominibus bona voluntatis*,) pag. 233. D. ibi, *Abolitionem peccatorum, qua gratis datur per fidem*, dele, *per fidem*. — Ibidem pag. 233. E. post illud, *Esse in vitis Pontificum*, dele usque ad, *Pastores*, exclus. — Eodem Cap. ad verba illa, *Adaperiens vulvam*,) pag. 235. C. post illud, *Proprietatem dictum est, pronoscens*, dele usque ad, *Ere-*

A ce homo, excl. — Eodem Cap. ad verba illa, *Et tuam ipsius animam*,) pagin. 236. D. post illud, *Etiam quod praterit*, expungantur omnia usque ad, *Et hac vidua*, excl. — Eodem Cap. ad verba illa, *Et Jesus proficiebat, &c.*,) pag. 239. F. post illud, *Studioque humano comparasse*, dele usque ad, *Jam illud etiam excutiendum*, excl. — Cap. 3. ad verba illa, *Calumniam faciat*,) pag. 241. F. post illud, *Residere penes raptorem*, dele omnia usque ad, *Stipendiis*, exclus. — Cap. 6. ad verba illa, *Beati pauperes*,) p. 254. F. post illud, *Verè reddunt Christianos*, dele usque ad, *Exprobrauerint*, exclusive. — Cap. 7. ad verbum, *Solicite*, p. 258. F. post illud, *Ipse edificavit nobis*, dele usque ad, *Nec in Israel*, exclus. — Cap. 8. initio, ad verba illa, *Per civitates & castella*,) pag. 261. E. ibi, *Unde Interpres non omnino perperam*, dele, *omnino*. — Cap. 10. ad verbum, *Pœniterent*,) pag. 273. E. post illud, *Fiat de sacco, & cinere*, dele usque ad, *Qui vos*, excl. — Eodem Cap. ad verba illa, *Qui vos spernit, me spernit*,) eadem p. lit. E. post illud, *ad Cornelium fratrem*, dele usque ad, *Scio tamen etiam*, excl. — Cap. 11. ad verbum, *Mentem*, p. 280. F. post illud, *Præstatur & inimicis*, dele usque ad, *Qua portare*, exclusive. — Eodem Cap. ad verba illa, *Non tangitis, sarcinas*,) pag. 281. C. post illud, *Ad Græcam vocem*, dele usque ad, *Quod consentitis*, exclus. — Cap. 19. ad verba illa, *Exegissem illud*,) pag. 307. D. post illud, *Et Interpres*, dele usque ad, *Reliquit illud*, excl. — Cap. 22. ad verba illa, *Dominantur eorum*,) pag. 316. F. ibi, *Proinde in autum, oblitus sui Interpres*, dele, *oblitus sui*. — Eodem Cap. ad verba illa, *Sed nunc qui habet sacculum*,) pag. 318. F. post illud, *Quem nos comminiscimur?* expungantur omnia, usque ad illud prope finem Annotationis, pag. 321. E. *Ceterum ut id solum agam*, exclusive.

IN JOANNEM.

Cap. 1. ad verba illa, *Ego nesciebam eum*,) pag. 345. F. post illud, *Et idem negari potest esse hominis*, dele usque ad, *Alioqui nec Joannis*, exclusive. — Eodem Cap. & ad eadem verba, pag. 346. E. post illud, *Non poterit efficacius fieri*, dele usque ad, *Si nihil volumus latuisse*, exclusive. — Cap. 4. ad verba illa, *qui non habeo virum*, pag. 355. E. post hæc ipsa verba, dele usque ad, *Bene dixisti te virum*, exclusive. — Cap. 6. ad verbum, *Docibiles*,) pag. 366. E. ibi, *Proinde hoc loco non erat vertendum, Docibiles Dei, sed docti a Deo*, dele, *non erat vertendum, & pro, sed, scribe, id est*. — Cap. 8. ad verba illa, *Principium, qui & loquor vobis*,) pag. 375. B. post eadem ipsa verba, dele usque ad, *Graci dicunt, τὴν ἀρχὴν*, exclus. — Cap. 13. ad verba illa, *In hoc cognoscent omnes quod, &c.*,) pag. 395. D. post illud, *Christianus a ceteris*, dele usque ad, *Hanc igitur notam*, exclus. — Ibidem paulo inferius, lit. E. post illud, *Causa digladiationis*, dele usque ad finem Annotationis. — Cap. 14. ad verba illa, *Et majora horum*, pag. 397. D. ibi, *Sed Interpres per oblivionem reliquit*, dele, *per oblivionem*. — Cap. 15. ad verba illa, *Quam ut animam*,) pag. 401. F. post illud, *Quam nec additur*, dele usque ad, *Certe codex aureus*, exclus. — Cap. 17. ad verba illa, *Te solum verum Deum*, pag. 405. F. post illud, *Augustinus verissima est*, dele usque ad, *Clarifica me*, exclusive. — Cap. 20. ad verba illa, *Dixit ergo eis iterum, Pax vobis*,) pag. 416. E. post illud, *repsit, pax vobis*, dele omnia usque ad, *Fixuram*, exclus. — Cap. 21. ad verba illa, *Sic enim volo manere*,) pag. 419. D. post illud, *acuto præditus ingenio*, dele usque ad illud, *Imo si quis attentius*, exclusive. — Eodem Cap. & ad eadem verba, pag. 421. B. post illud, *Ut ego taceam res ipsa loquitur*, dele usque ad, *Donec veniam*, excl. — Eodem Cap. ad verba illa, *Donec veniam*,) p. 421. C. ibi, *Fallit hic*, dele verbum, *Fallit*.

IN AGTA APOSTOLORVM.

Cap. 2. ad verba illa, *Pœnitentiam agite*, p. 445. F. ibi, *Pœniteat vos, sive respicite*, dele, *sive respicite*. — Cap. 3. ad verba illa, *Pœnitementi igitur*, p. 448. F. post illud, *Pœnitentiam agite*, dele usque ad, *Sive pœniteat vos*, exclusif. — Cap. 5. ad verba illa, *Et venditum erat in tua potestate*, pag. 458. F. ibi, *Et tamen oblitus fui subjecit*, dele, *oblitus fui*. — Deinde ibi, *Respondens ad Graciam vocem*, dele usque ad, *Horarum*, exclusif. — Cap. 6. ad verba illa, *Et imposuerunt illis manus*, pag. 459. D. *Ut populus eligat, Episcopus ordinet*, pro, *eligat*, scribe, *postulet*. — Cap. 7. ad verba illa, *Qui ait*, eadem pag. 459. F. post hæc eadem verba dele usque ad, *atque Gracie est*, excl. — Cap. 8. ad verba illa, *Multi eorum*, &c.) pag. 463. E. post illud, *Voce magna axibant*, dele usque ad, *Gracia sic habent*, exclusif. — Eodem Cap. ad verba illa, *Stupens admirabatur*, pag. 466. E. post illud, *Duabus Latinis reddidit*, dele usque ad, *Ut eandem dictionem Graciam*, excl. — Cap. 10. ad verba illa, *Per ter*, pag. 471. E. post illud, *Erat dicere*, dele usque ad, *Et statim*, excl. — Cap. 17. ad verba illa, *In quibus, & Dionysius*, pag. 503. C. post illud, *Et sic*, dele usque ad illud, lit. F. *Demisor autem quum*, excl. — Cap. 19. ad verba illa, *In schola tyranni cuiusdam*, pag. 507. E. post illud, *Sed auctoritate ac vi*, dele usque ad, *Judei*, exclusif. — Eodem Cap. ad verba illa, *Confitentes, & annuntiantes actus suos*, eadem pag. 507. F. ibi, *Antiquitus nonnullam confessionem mala acta vita*, dele, *nonnullam*. — Et post illud, *acta vita*, dele usque ad, *Et Actus*, *τὰς πράξεις*, exclusif. — Cap. 20. ad verba illa, *ne qua mora illi fieret*, pag. 512. F. post illud, *Elegantius reddidit*, dele usque ad, *longiorem metuebat*, exclusif. — Eodem Cap. ad verba illa, *Nec facio animam meam, &c.*, pag. 513. E. post illud, *Pretiosorem quam me*, dele usque ad, *Graciam*, exclusif. — Eodem Cap. ad verba illa, *Lupi rapaces*, eadem p. 513. F. ibi, *id est, graves, non rapaces*, dele, *non rapaces*. — Eodem Cap. ad verba illa, *Qui potens est*, p. 514. E. post illud, *est masculini generis*, dele usque ad, *nec est simpliciter*, exclusif. — Eodem Cap. ad verba illa, *Beatius est dare magis, quam accipere*, pag. 514. F. post illud, *Nostri temporis conditionatores*, dele usque ad finem Annotationis. — Cap. 21. ad verba illa, *Omnes ubique docet*, pag. 517. E. ibi, *Nec est violavit sanctum*, dele, *nec est*. — Cap. 22. ad verba illa, *Et qui mecum erant, lumen quidem viderunt*, pag. 519. D. post illud, *aut depravatam esset*, dele usque ad, *rogat autem qui*, exclusif. — Cap. 24. ad verba illa, *Secundum sectam, quam dicunt heresim*, pag. 527. D. post hæc ipsa verba, dele usque ad, *sciat lector hoc loco Gracis*, excl. — Cap. 25. ad verba illa, *postulantes adversus illum damnationem*, pag. 530. F. post illud, *Verti poterat cognitionem*, dele usque ad, *Sed postulabam*, exclusif. — Cap. 26. ad verba illa, *Astimo me beatum*, pag. 531. F. post illud, *Quum anica verteris ad te*, dele usque ad, *atque Hieronymus*, exclusif. — Cap. 27. ad verba illa, *Consolabatur eos Paulus*, pag. 536. D. post vocem, *Paulus*, dele usque ad, *Gracis est*, excl. — Deinde, post illud, *Satis arguit illum*, dele usque ad, *Dare consilium*, excl.

IN EPISTOLAM AD ROMANOS.

Cap. 2. ad verba illa, *Quarentibus vitam*, p. 570. C. post hæc ipsa verba, dele usque ad, *cum Gracia lectio*, exclusif. — Eodem Cap. ad verba illa, *Cogitationum aconsantium*, pag. 571. F. post hæc eadem verba, dele usque ad, *Cogitationibus invicem accusantibus*, exclusif. — Et paulo inferius in textu post illud, *quisquis is fuit*, dele usque ad, *si autem*, exclusif. — Cap. 5. ad verba illa, *Propterea sicut per unum hominem*, pag. 585. A. post illud, *incidit in mortem*, nos

idem, dele usque ad, *in mortem incurrimus*, exclusif. — Eodem Cap. ad verba illa, *In qua omnes peccaverunt*, eadem pag. 585. C. post illud, *Excludit peccatum originis*, dele omnia usque ad finem Annotationis. — Eodem Cap. ad verba illa, *In similitudine*, pag. 590. E. post illud, *lex qua prohiberet peccatum*, dele omnia usque ad finem Annotationis. — Cap. 7. initio, ad verba illa, *lex in hominem dominatur quam diu vivis*, pag. 595. F. post illud, *a maritali jure liberaret*, dele usque ad, *Qua sub viro*, exclusif. — Cap. 9. ad verba illa, *Qui est super omnia Deus*, pag. 610. B. expungatur tota Annotationis ad eadem verba, quæ incipit, *Loens hic trifariam*, &c. finitur vero, *Quomodo ex patribus homo*. — Eodem Cap. ad verba illa, *Et non misericordiam consequuntur*, &c. pag. 615. D. ibi, *Per similitudinem decoris ad gentes*, pro, *decoris*, scribe, *deduxit*. — Cap. 10. ad verba illa, *Moses enim scripsit*, pag. 617. E. post illud, *Scribit, est Gracis*, dele usque ad, *Apud Gracos recte sic habetur*, exclusif. — Cap. 14. ad verbum, *assumite*, pag. 638. F. post illud, *Ceremonias negligant*, dele usque ad, *non in*, exclusif. — Eodem Cap. ad verba illa, *nam altus judicat*, pag. 640. B. post illud, *Alius autem judicat omnem diem*, dele usque ad, *Quod idem quodam adscribit*, exclusif. — Ibidem inferius, post illud, *Hactenus Augustinus*, dele usque ad, *Quod nolim ita rapiat*, exclusif. — Ibidem inferius, post illud, *Et culum Divinam*, dele usque ad, *in suo sensu*, exclusif. — Cap. 15. ad verba illa, *Quod prateriens*, pag. 649. E. post illud, *Nec apud Ambrosium*, dele usque ad, *Fructus*, exclusif. — Eodem Cap. pag. 650. D. post illud, *Alioqui nihil deberetur*, dele usque ad, *Sic enim Paulus appellat*, excl.

IN I. EPISTOLAM AD CORINTHIOS.

Cap. 3. ad verba illa, *Unum sunt*, pag. 670. F. post illud, *Primum erat initiati*, dele usque ad, *Dei enim*, excl. — Eod. Cap. ad verba illa, *Fœnum, stipulam*, p. 671. B. post illud, *Operum gradus referant*, dele usque ad illud ejusdem p. lit. F. *Theophylactus de gradibus*, excl. — Cap. 5. ad verba illa, *Modicum fermentum totam massam corrumpit*, p. 678. E. post illud, *Ad Galatas lib. 3. dele usque ad, Citant hunc locum, & emendat*, excl. — Et pro, *emendat*, scribe, *legit*. — Et paulo inferius, post illud, *Aqua pars, aqua*, dele usque ad, *Non est bona*, excl. — Eod. Cap. ad verba illa, *Debueratis*, excl. pag. 679. F. post illud, *Sensu, multos producit*, dele usque ad, *Quorum primus est*, exclusif. — Cap. 7. ad verba illa, *Mulierem non tangere*, pag. 685. F. post illud, *Protinus simpliciter bonum est*, dele usque ad, *Propter*, exclusif. — Eodem Cap. ad verba illa, *Volo autem omnes manere*, pag. 687. C. post illud, *In totum abstinere ab illis*, dele usque ad, *Dico autem*, exclusif. — Eodem Cap. ad verba illa, *Liberata est a lege, cui autem vult, nubat*, pag. 692. D. post illud, *Ut depravatam in autem*, dele omnia usque ad illud, *Beatior autem erit*, exclusif. — Cap. 8. ad verba illa, *Esca autem nos non, &c.*, pag. 704. E. post illud, *Sive gratos reddat Deo*, dele usque ad, *Desicimus*, exclusif. — Cap. 9. ad verba illa, *Sororem mulierculam*, pag. 706. C. post illud, *Vetustissimis exemplaribus*, dele usque ad, *Ambrosius legit*, exclusif. — Et paulo inferius, post illud, *Alteram lectionem nescieris*, dele usque ad, *aut ego*, exclusif. — Eodem Cap. ad verba illa, *Hoc operandi*, eadem pag. 706. E. post illud, *Gravare gregem suum*, dele usque ad, *Sed fortasse rectius est*, exclusif. — Eod. Cap. ad verba illa, *Qui altario deserviunt*, p. 707. D. post illud, *Affiduum cultum sacrorum*, dele usque ad, *Et οὐκ ἐξ ἑσθίας, partem*, exclusif. — Cap. 10. ad verba illa, *Et panis, quem frangimus*, pag. 711. E. post illud, *Panem quem frangimus*, dele usque ad, *Annotatum est hic*, exclusif. — Cap. 11. initio ad verba illa, *Imitatores mei estote, &c.* p. 712. F. post illud, *ad archetypum Christi*, dele usque ad, *Per*

Per omnia, exclusive. — Eodem Cap. ad verba illa, *Hoc est corpus meum*,) pag. 716. E. post illud, *In quibusdam additum reperio*, dele usque ad illud, *Vtrum hic captivandus est*, exclus. — Ibidem p. 717. C. post illud, *Nostra vulgaris habet lectio*, dele omnia usque ad illud, *Ceterum frangendi verbum*, exclusive.

— Cap. 12. ad verba illa, *Et nemo potest dicere dominus*,) pag. 719. E. post illud, *Vitandum hominem significarent*, dele usque ad, *Divisiones gratiarum*, exclus. — Cap. 13. pag. 724. D. deleatur ab illis verbis, *Opera charitatis fidei tribuenda sunt*, usque ad illa, *Ceterum ut hac parum habeant ponderis*. — Cap. 14. ad verba illa, *Et qui loquitur mihi*,) pag. 730. C. post illud, *Vicissim apud Scythas*, dele usque ad, *Sic, & vox*, excl. — Eodem Cap. ad verba illa, *Quam decem millia*,) pag. 731. C. post illud, *Apud Latinos est inusitatus*, dele usque ad illud, *Psallamus spiritum, sed Psalmus, Christiane*, exclus. — Cap. 15. ad verba illa, post illud, *Resurgemus*,) pag. 743. B. Omnes quidem uterque professor ejus religionis, dele usque ad, *Atrocem calumniam mihi*, exclus. — Ibid. pag. 743. E. post illud, *Patrones his meliores*, dele usque ad, *In momento*, exclusive.

IN II. EPISTOLAM AD CORINTHIOS.

Cap. 1. ad verba illa, *Quum autem hoc valuissem*,) p. 754. C. post illud, *Que cogito*, dele usque ad, *Ambrosium legit*. — Cap. 6. initio, ad verba illa, *Adjuvantes autem exhortamur*,) p. 769. E. post illud, *Apud illos qui peccaverant*, dele usque ad, *Bis autem rogat*, exclus. — Cap. 7. ad verbum, *Stabilem*,) pag. 774. C. post illud, *Pigro est, tadereque*, dele usque ad, *Saculi autem*, exclusive. — Cap. 10. ad verba illa, *Sed potentia Deo*,) pag. 784. E. post illud, *Et opera divina*, dele usque ad, *consilia*, exclus. — Eodem Cap. ad verba illa, *Non in destructionem*, pag. 785. E. post illud, *Destruere, ledere*, dele usque ad, *Graci interpretantur*, exclusive. — Cap. 11. ad verba illa, *Alium Christum*,) p. 788. C. post illud, *Nobiscum legit Christum*, dele usque ad, *Recte pateremini*, exclus.

IN EPISTOLAM AD GALATAS.

Cap. 4. ad verba illa, *Sub elementis mundi eramus servientes*, p. 817. E. post illud, *Visibile & caducum*, dele usque ad, *Misit Deus*, exclus.

IN EPISTOLAM AD EPHESIOS.

Cap. 1. ad verba illa, *Evangelii salutis*,) pag. 834. D. post illud, *Quod est Evangelium salutis*, dele usque ad, *In quo, &*, exclus. — Cap. 2. ad verba illa, *Decretis evacuans*,) pag. 839. C. post hæc ipsa verba, dele usque ad, *Aboluit legem sitam*, exclusive. — Cap. 5. ad verba illa, *In quo est luxuria*,) pag. 853. D. post illud, *Chorearum, & libidinis*, dele usque ad, *implemini*, exclusive. — Eodem Cap. ad verba illa, *Sacramentum hoc*,) pag. 855. B. post illud, *id est mysterium*, dele totam annotationem.

IN EPISTOLAM AD PHILIPPENSES.

Cap. 2. ad verba illa, *Esse se equalem Deo*,) p. 865. D. post illud, *Adverbii loco positum*, dele usque ad illud, *neque tamen me clam est*, exclus. — Ibidem pag. 868. B. post illud, *Vere volunt esse Deum*, dele usque ad, *Neque tamen inficias iverim*, exclus. — Cap. 4. ad verba illa, *Germane compar*,) pag. 875. F. post illud, *sinceram affectionem, ynnius*, dele totam annotationem.

IN EPISTOLAM AD COLOSSENSES.

Cap. 1. ad verba illa, *Primogenitus omnis creatura*,) pag. 885. D. post illud, *Proinde quod sequitur, eis auctor*, dele usque ad, *in ipsum, ut accipias*, exclusive. — Et paulo inferius, post illud, *Admodum ad rem pertinere*, dele usque ad, *in calis, & in terra*, exclus.

— Eodem Cap. ad verba illa, *Verbum Dei mysterium*,) pag. 887. D. post hæc verba, dele usque ad, *quamquam mysterium hoc loco*, exclusive. — Cap. 2. ad verba illa, *judices in cibo aut in potu*,) pag. 890. F. post illud, *Quotidianarum harum formarum*, dele usque ad, *Neomenia*, exclusive. — Eodem Cap. ad verba illa, *Ne gustaveritis*, pag. 892. E. post illud, *Christus liberos esse voluit*, dele usque ad, *Non igitur sic accipiendum est*, exclus. — Eodem Capite, & ad verba illa, *Rationem quidem habentia sapientia*,) pag. 893. D. post illud, *a Religione Christi*, dele usque ad, *Nobiscum facit aperte*, exclusive. — Ibidem ad verba illa, *in superstitione*,) post illud, *Et dixi, volo*, dele usque ad, *Et humilitate*, exclus. — Ibidem ad verba, *in humilitate*,) post illud, *Sentis atque terrena*, dele usque ad, *Non ad parcendum*, exclusive.

IN I. EPISTOLAM AD THESSALONICENSES.

Cap. 4. ad verba illa, *Ut vestrum negotium agatis*,) pag. 909. D. post illud, *propendebant plerique*, dele usque ad, *Porro ridiculo quodam*, exclus.

IN II. EPISTOLAM AD THESSALONICENSES.

Cap. 2. ad verba illa, *Non retinetis*,) pag. 917. E. post illud, *id est, Non meministis*, dele totam annotationem. — Cap. 3. ad verba illa, *Non iniqui sumus*,) pag. 919. F. post illud, *item vertit intemperanter*, dele usque ad, *modo attactos*, exclus. — Eodem Cap. ad verbum, *Denuntiabamus*,) pag. 920. D. post illud, *id est, Præcipiebamus*, dele usque ad, *Platarchus libro suo*, exclus.

IN I. EPISTOLAM AD TIMOTHEVM.

Cap. 1. ad verbum, *Interminatis*, pag. 926. C. post illud, *Judaice disputant*, dele usque ad, *Porro quod hic vertit*, exclusive. — Eodem Cap. & p. ibid. D. *In vaniloquium*, post illud, *& calo dignos reddant*, dele omnia usque ad illud, *Non hac eo spectant ut suadeam*, exclus. — Eodem Cap. ad verba illa, *Soli Deo*,) pag. 930. F. post illud, *Filio communis cum Patre*, dele usque ad, *Secundum*, exclus. — Eodem Cap. ad verba, *In illis*,) pag. 931. D. post illud, *Invenire errata, quam effugere*, dele usque ad, *Quam quisdam*, exclusive. — Cap. 2. ad verba illa, *Si permanserit*,) pag. 933. C. post illud, *Disseruit Ambrosium*, dele usque ad, *Theophylactus indicat*, exclusive. — Cap. 3. ad verba illa, *Unius uxoris virum*,) pag. 933. F. post illud, *semel duntaxat maritus*, dele omnia usque ad verbum, *Ornatum*, exclus. — Eodem Cap. pag. 934. E. ibi, *reprehendit vulgatam illorum temporum editionem*, dele, *vulgatam*. — Eodem Cap. ad verba illa, *Domini sua bene preposuimus*,) eadem pag. 934. F. post illud, *suis bene præsent*, dele usque ad, *Cum omni*, exclusive. — Eodem Cap. ad verba illa, *Non neophytum*,) p. 935. D. post illud, *vel calumniari possit*, dele usque ad, *Ad hunc sensum facit*, exclus. — Eodem Cap. ad verba illa, *Mulieres similiter predicat*,) pag. 936. B. post hæc eadem verba dele usque ad, *Chrysostomus interpretatur*, exclus. — Deinde post illud, *utebatur Ecclesia*, dele usque ad, *Deinde equis, eadem vox*, exclus. — Cap. 4. ad verba illa, *Manum presbyterii*,) pag. 938. F. post illud, *presbyterii sui, nimirum Episcopus*, dele usque ad, *Porro quominus*, exclus. — Cap. 5. ad verba illa, *Non alligabis os*,) pag. 942. E. post illud, *flagellis excutiant*, dele usque ad, *Adversus*, exclus.

IN EPISTOLAM AD TITVM.

Cap. 1. ad verba illa, *Non turpis lucri cupidum*,) p. 966. F. post illud, *factum esse Sacerdotem*, dele usque ad, *Benignum*, exclus. — Eodem Cap. ad verbum, *Continentem*,) pag. 967. F. post illud, *vulgi cupiditatem*, dele usque ad, *Amplectentem*, exclusive. — Eodem Cap. ad verba illa, *Quos oportet redargui*,) pag. 968. B. post illud, *illic diximus*, dele usque ad, *Pro-*

prius, exclus. — Cap. 2. ad verba illa, *ut prudentiam doceant*, pag. 969. D. post illud, *ad castitatem erudiant*, dele usque ad, *Ambrosius legit*, exclusive. — Eodem Cap. ad verba illa, *Magni Dei, & Salvatoris*, pag. 971. C. & initio Annotat. post illud, *& Suius*, dele omnia usque ad, *Populum*, exclusive. — Cap. 3. ad verbum illud, *Devota*, pag. 973. D. post illud, *Eodem verbo expressit*, dele usque ad, *Proprio*, exclus.

IN EPISTOLAM AD HEBRAEOS.

Cap. 2. ad verba illa, *Ministi cum paulo minus ab Angelis*, pag. 989. F. §. *Quadragesimo quinto*, post illud, *Gravem Auctorem Paulum*, dele usque ad, *Postremo non video*, exclus. — Ibidem pag. 990. D. §. *Quinquagesimo sexto*, post illud, *certe constat receptum*, dele usque ad, *Porro si sacro sancta*, exclusive. — Cap. 3. ad verba illa, *Habet dominus*, pag. 992. F. post illud, *exitum sententia*, dele usque ad, *Thomas, & hoc*, exclusive. — Cap. 6. ad verba illa, *Per maiorem sui*, pag. 1000. E. ibi, *Rursum obliis, reliquit*, dele, *obliis*. — Cap. 11. ad verba illa, *Sperandam substantiam*, pag. 1012. E. post illud, *Vertit convulsionem*, dele usque ad illud, *Glossa quoddam vetustum*, exclus. — Eodem Cap. ad verba illa, *Et adoravit fastigium virga ejus*, pag. 1015. D. post illud, *Quid faciemus*, dele usque ad, *Aut qui patrosinabimur*, exclus. — Ibidem paulo inferius, post illud, *Ad lectuli caput*, dele usque ad, *Ceterum quum locis aliquot*, exclus. — Eodem Cap. ad verba illa, *in melioris*, pag. 1017. D. post illud, *Exuvium leonis*, dele usque ad, *in pellibus caprinis*, *Grace est*, exclus. — Cap. 12. ad verba illa, *Et spiritum*, pag. 1020. F. post illud, *Animas piorum*, dele usque ad verbum, *Et sanguis*, exclus. — Cap. 13. ad verba illa, *Placuerunt quidam, &c.* pag. 1021. E. ibi, *Interpres male fecutus*, dele, *male*. — Ibidem pag. 1022. D. ibi, *Thomas Tenedia bipennis, ita nodum*, dele, *Tenedia bipennis*. — Cap. 13. ad verba illa, *De Italia fratres*, pag. 1023. C. initio Annotationis, post illud, *Et apud Græcos*, dele omnia usque ad finem Annotationis, Capitis, & Epistolæ.

IN EPISTOLAM JACOBI.

Cap. 1. initio, ad verba illa, *Jacobus Apostolus*, pag. 1025. B. post illud, *in Latinis emendationibus*, dele usque ad, *Hanc esse qui cum Hierosolymis*, exclus. — Cap. 5. ad verba illa, *Peccata vestra*, p. 1037. D. post illud, *Continuo vult reconciliari*, dele usque ad, *Ab hac sententia*, exclusive. — Eodem Cap. ad verba illa, *Et operis*, pag. 1038. C. §. *De hac item Epistola*, expunge totum §. usque ad finem Capitis, & Epistolæ.

IN I. EPISTOLAM PETRI.

Cap. 5. ad verba illa, *Non dominantis in cleris*, pag. 1055. C. post illud, *Ceteros esse permissum*, dele usque ad, *Præceptum Apostolorum Principis*. — Ibidem paulo inferius, post illud, *Benefactis vincite*, dele usque ad verbum, *Sed forma*, exclus. — Eodem Cap. ad verba illa, *in Babylone collecta*, pag. 1056. D. post illud, *nomine designasse Romam*, dele omnia usque ad finem Annotationis.

IN II. EPIST. PETRI.

Cap. 3. ad verba illa, *Vestrorum praeceptorum*, pag. 1066. E. post illud, *refert, quod refert*, dele usque ad finem Annotationis. — Eodem Cap. ad verba illa, *Ne insipientium, &c.* pag. 1068. B. post illud, *nostra diffideat editione*, dele usque ad finem Capitis, & Epistolæ.

IN I. EPIST. JOANNIS.

Cap. 5. ad verba illa, *Tres sunt qui testimonium dant in celo*, pag. 1079. B. post illud, *Patris, Filii, & Spiritus Sancti*, dele omnia usque ad finem Annotationis, nempe usque ad §. *Et hi tres unum sunt*, exclusive, qui est pag. 1081. F.

IN III. EPIST. JOANNIS.

Ad verba illa, *Testimonium redditur*, pag. 1088. C. post illud, *Testimonium perhibetur est*, dele omnia usque ad finem Annotationis, & Epistolæ.

IN APOCALYPSIM.

Cap. 12. initio, ad verba illa, *Et clamabat parturiens*, pag. 1109. F. post illud, *Et cruciatur ut pariat*, dele usque ad finem Annotationis. — Cap. 22. ad verba illa, *Etiā vniō cito*, pag. 1123. E. post illud, *Veni Domine Jesu*, dele omnia usque ad finem Annotationis, & Capitis.

EX INDICE RERV, AC VOCABVLORVM IN ANNOTATIONES NOVI TESTAMENTI, DELEANTVR SEQVENTIA.

Emulari pro provocare ridicule versum) dele, *ridicule*. — *Ambrosius viro facit jus, &c.* — *Ambrosius etiam ukori, &c.* — *Ara vertit forte, sed perperam*, dele, *perperam*. — *Augustinus videtur tribuere Maria, &c.* — *Bellare non est Evangelica puritatis*. — *Belli detestatio*. — *Bellum quidam approbant, &c.* — *Christum etiam nunc esse sub imperio, &c.* — *Christus quomodo matris aperuit uterum*. — *Chrysostomus aliquid imperfectum tribuit, &c.* — *Chrysostomus fidei gradus, &c.* — *Chrysostomus Maria tribuit humanum quid*. — *Cœperunt progredi non apte versum, dele, non apte*. — *Confessio unus in immensum, &c.* — *Confessio qualis olim fuerit, &c.* — *Constitutionum humanarum unus*. — *Credit manducare, male redditum*, dele, *male redditum*. — *Decretis evacuans, locus depravatus*, dele, *locus depravatus*. — *Dionysius non meminit, &c.* — *Divercium nomine tantum à nobis inventum*. — *Devotium novum à nobis inventum*. — *Ecclesia non fundata super Petrum*. — *Epistola secunda Petro, &c.* — *Epistola ad Hebraeos an sit Pauli*. — *Epistola Jacobo inscripta, &c.* — *Epistola secunda, & tertia Joanni, &c.* — *Evangelista an alicubi memoria, &c.* — *Jacobus qui scripsit epistolam, non est, &c.* — *Interpres male vertit*, dele, *male*. — *Interpres inconstans*. — *Interpres escitabundus*. — *Interpres ausus mutare numerum*. — *Interpres ausus addere de suo*. — *Interpres ausus mutare Græcæ*. — *Interpres dormitans*. — *Interpres non expressit sensum*. — *Interpres parum attentus*. — *Locus incommode redditus*. — *Locus ridicule redditus*, dele, *ridicule*. — *Locutio Græca male reddita*, dele, *male*. — *Matrimonia olim ab Episcopis diremta*. — *Matrimonii jus adimere, &c.* — *Matrimonium consummatum lapsus in hæresim dirimit*. — *Missæ quomodo creverit*. — *Presbyteri olim iidem qui Episcopi*. — *Sacerdotes otiosi*. — *Sacerdotes quidam nihil aliud quam decematores, &c.* — *Sacerdotum avaritia fæda*. — *Sacerdotum incontinentia*. — *Superstitiosa reliquiarum ostentatio*. — *Thoma annotatio ridicula*, dele, *ridicula*. — *Thoma oratio inepta*, dele, *inepta*. — *Thoma commentum suffrigidum*. — *Thoma lapsus miserandus*, dele, *miserandus*.

VII. TOM. PARAPHRASES IN VNIVERSVM NOVM TESTAMENTVM CONTINENTE.

In Epist. Erasmi ad Cæsarem Carolum Quintum, cujus initium, *Handquaquam ignarus, &c.* pag. 1. lin. 12. post illud, *Sumissem tractandas, nisi eas, quæ,* dele

dele usque ad, à Paulo conscripta sunt, exclusive. — Pag. 2. lin. 3. post illud, Quoque tempora pertineant, dele usque ad, Hac ut spiritum prophetico, exclus. — Expungatur tota Præfatio Erasmi ad pium Lectorem, quæ incipit, Memini, Lector optime, & alias, &c.

IN MATTHÆVM.

Cap. 1. ad verba illa, Liber gener.) pag. 1. E. post illud, Per tot religionum species, dele usque ad, Ad veram pietatem, veramque, exclusive. — Eodem Cap. ad eadem verba, pag. 2. C. post illud, Onus legis Moisaica, dele usque ad, Et bastenas quidem videri voce, exclusive. — Cap. 3. ad verba, Tunc venit Jesus à Galilæa, &c. pag. 17. A. post illud, Baptismum omnem sanctificat Joannes, dele usque ad, Tamen admirabilem probitatem, exclusive. — Eodem Cap. ad verb. Baptizatus autem Jesus,) eadem pag. 17. D. post illud, Jesus alacer, & propereans, dele usque ad, Egredius ab aqua, exclusive. — Cap. 5. ad verba, Dicitum est autem, quicumque dimiserit uxorem,) pag. 32. D. post illud, Nisi forte adulteram, dele usque ad, cogis illam ad adulterium, exclus. — Eodem Cap. ad verba, Audistis quia dictum est antiquis,) pag. 33. A. post illud, Ac punit lex Evangelica, dele usque ad, Neque per Deum, neque per ea, exclus. — Eodem Cap. ad ead. verba, pag. 33. C. post illud, Quod animo sentiunt, dele usque ad, Abunde satis sunt dua, exclusive. — Ibidem paulo inferius lit. D. post illud, Præstatum receperas, dele usque ad, Quod si quid his accesserit, exclusive. — Et paucis interjectis, ibi, Itaque quid in totum votem jurare, dele vocem, in totum. — Eodem Cap. ad verba, Diliges proximum tuum, & odio habebis inimicum tuum,) pag. 34. C. ibi, Accipite jam & illud præceptum, quod habetur in lege præcipuum, dele duas illas voces, præceptum, & præcipuum. — Cap. 7. ad verba, Nunquid colligit de spiritibus avas,) pag. 46. A. post illud, Submovebitis à vultu gregis, dele usque ad, Ut caveatis ne gregi, exclusive. — Eodem Cap. ad verba, Omnis ergo qui audit verba mea, pag. 47. D. post illud, intercesserit adulterium, dele usque ad, Jesus exiebat, exclusive. — Cap. 8. ad verba, Et ascendente eo in naviculam,) pag. 51. B. post illud, Serva nos, perimus, dele usque ad, Nec credunt sese tutos, exclusive. — Cap. 12. ad verba, Dominus enim est filius hominis etiam Sabbati,) pag. 71. A. Aut forma, materisve, jejunium, festi dies, dele, jejunium, festi dies. — Cap. 13. ad verba, Ediffere nobis parabolam zizaniorum,) pag. 80. E. post illud, Doctrina, est diabolus, dele usque ad, Tempus messis est consummatio sæculi, exclus. — Cap. 15. prope verba, Sinite illos, caci sunt, duces cecorum,) pag. 88. C. post illud, Spiritualis est, ac celestis, dele usque ad, Horum igitur prima debet esse, exclusive. — Cap. 16. ad verba, Venit autem Jesus,) pag. 93. A. post illud, adificium meum inexpugnabile, dele usque ad, Regnum caeleste est Ecclesia, exclusive. — Cap. 18. ad verba, Amen dico vobis,) pag. 101. A. post illud, à consortio cali, dele usque ad, Quia, & amplius dicam, exclusive. — Cap. 19. ad verba, Si licet homini dimittere uxorem,) pag. 103. E. post illud, Præbet adulterii causam, dele usque ad, Sed qui talibus de causis, exclusive. — Et pag. 104. B. Certet qui volet, quique suis fidei viribus an ferat, dele, quique suis fidei viribus. — Eodem Cap. ad verba, Et ecce unus accedens ait,) pag. 105. A. post illud, Absolute bonus est, dele usque ad, Jesus igitur excitans, exclusive. — Cap. 21. ad verba, Sic in castellum,) pag. 112. A. post illud, abesset ab illius magnitudine, dele usque ad, Hoc igitur strepitum, exclus. — Eodem Cap. ad verba, Et eiciebat tementes, & vendentes, eadem pag. 112. B. post illud, Aliud significabat Jesus, dele usque ad, Tum enim templum, quod, exclusive. — Eodem Cap. ad eadem verba p. 112. E. ibi, Nunc pueri natura instinctu, vel potius affectu Nominis, dele, natura instinctu, vel potius, —

A Et paulo inferius 112. F. ad verba, Et videns fici arborem, ibi, Veluti indignans, quod spe delusus esset, exsecratus est, dele, quod spe delusus esset. — Cap. 27. ad verba, Tunc crucifixi sunt cum eo duo latrones, pag. 143. A. post illud, Posset furtim tollere, dele usque ad, Perseveravit illic una Maria, exclusive.

IN MARCVM.

In epistola Erasmi ad Franciscum Galliarum Regem, quæ incipit, Quo minus ad hunc usque diem, p. 149. lin. 14. post illud, Conglutinet spiritus Evangelicus, dele usque ad, Quod autem spectaculum, exclusive. — Eadem epist. pag. 151. lin. 23. post illud, Quid me fugis Galle? dele usque ad, Cur nunc invenitur Episcopus, exclus. — Et pag. 151. post medium, post illud, Principem pro viribus referas, dele usque ad, Atque hac scribo, Rex inclyte, exclusive. — Eadem epist. pag. 153. lin. 15. Archiepiscopus Cantuariensis, levior de causa libertatem, dele, levior de causa. — Eadem epist. & p. lin. 18. ibi, Itaque quum levioribus de rebus esset contentio, dele, levioribus de rebus. — Ead. epist. pag. 153. post medium, post illud, Ut illos longius submoveamus, dele usque ad, Mihi vero, vel illud argumento, exclusive. — Capit. 1. ad verba, initium Evangelii Jesu Christi, pag. 157. C. post illud, Ad cognitionem invisibilitum, dele usque ad, Porro terror divina, exclusive. — Eodem Cap. ad verba, Sicut scriptum est, p. 159. A. ibi, Aut holocaustata, non ad vota, seu jejunia, sed ad baptismum, dele, non ad vota, seu jejunia. — Eodem Capite ad verba, Postquam autem traditus est Joannes, pag. 163. A. post illud, Nec discipulos colligebat, dele usque ad, Nos docens, non posse, exclusive. — Eodem Capite ad verba, impletum est tempus, p. 164. A. post illud, Summa fuit impietas, dele usque ad, Lex figuris suis, exclusive. — Eodem Cap. & ad eadem verba, & eadem pag. 164. C. post illud, Nihil opus est holocaustatis, dele usque ad, Hujusmodi sermonibus, exclus. — Cap. 2. ad verba, Cognito Jesus spiritum suo, pag. 173. F. post illud, Satis est venisse ad pedes Jesu, dele usque ad, Totus sibi displicebat, exclus. — Eodem Cap. ad verba, Et erant discipuli Joannis, pag. 177. B. post illud, Justior sit jejunant, dele usque ad, Hilaris autem esse, exclus. — Eodem Cap. ad verba, Nemo assumentum panni, eadem pag. 177. E. post illud, id vividum est, ac validum, dele usque ad, inutilis est mixtura, exclusive. — Eodem Cap. ad verba, Et factum est iterum cum do. pag. 178. F. ibi, Pius qui vis dicitur sit aquæ sacer, dele, aque. — Eodem Capite ad verba, Et dicebat eis, pag. 179. C. ibi, Irreconciliato proximo, dele usque ad, Itidem cibum hominis, exclus. — Cap. 3. pag. 181. A. post illud, Debiles habet Synagoga, dele usque ad, Quisquis est obnoxius, exclus. — Cap. 7. pag. 209. F. ibi, Non ut perpetuo, serioque servarentur, dele, serioque. — Eodem Cap. ad verba, Et suspiciens in cælum, pag. 215. B. post illud, Doleat magis, quam irascatur, dele usque ad, Sed suspiciat in cælum, exclus. — Cap. 10. ad verba, Et offerebant illi parvulos, pag. 233. F. post illud, Violata conjugii fides, dele usque ad, His dictis, aderant, exclusive. — Eodem Cap. ad verba, Erant autem in via adscendentes, pag. 238. F. si de premio non cogitetis, dele usque ad, Nemo sui iudex sit, exclusive. — Eodem Cap. ad verba, Et veniunt Hiericho, pag. 241. E. post illud, redde præmium debitum, dele usque ad, Illico visum recepit, exclusive. — Cap. 11. pag. 245. D. post illud, Numquam aque saviisse, dele usque ad, Conspicit hand dubie, exclus. — Cap. 12. ad verba, Et venerunt ad eum Sadducaei, pag. 249. F. post illud, Tentent divinam sapientiam, dele usque ad, Sed quod in illo erat infirmum, exclusive. — Eodem Cap. ad eadem verba, pag. 251. B. post illud, Omnibus aliis præceptis, dele usque ad, Contra Judæorum vulgus, exclusive. — Cap. 13. sub initium Cap. pag. 253. C. post illud, Sit futura perennis, dele usque ad, Porro

cum sederet, exclusiv. — Cap. 15. pag. 269. D. post illud, *Ac Deum profiteatur*, dele usque ad, *Considera*, & illud, exclusiv.

IN LUCAM.

In Epist. seu Præfatione Erasmi ad Henricum VIII. quæ incipit, *Mitto tibi Lucam*, pag. 273. ultra medium, post illud, *Scripsit omnes Epistolas*, dele usque ad, *Scripsit post Marcum*, excl. — In eadem epist. pag. 275. lin. 8. post illud, *Elaborata præcepta*, dele usque ad, *Non sapiebat amore Prophetarum*. — Et paucis interjectis, lin. 11. post illud, *Animorum morbis*, dele usque ad, *Quemadmodum autem*, exclusiv. — Cap. 1. ad verba, *Desponsatam viro*, pag. 289. D. ibi, *Quod offertur, non meriti tui*, dele, non meriti tui. — Eodem Cap. & ad eadem verba, pag. 290. B. ibi, *Sanctus hic divina natura cum humana coitus*, pro, coitus, repone, nexus. — Ibidem paulo inferius, lit. C. ibi, *Ut congressum sustinere possit*, dele vocem, congressum. — Et inferius, lit. D. ibi, *Sicut autem in hoc congressu divina natura*, dele, in hoc congressu. — Eodem Cap. ad verba, *Et peperit Filium*, pag. 294. D. post illud, *Constabat operibus præscriptis*, dele usque ad, *Non cesserunt*, exclusiv. — Cap. 3. ad verba, *Facite fructus dignos penitentia*, pag. 311. A. post illud, *Mutati in diversum animi*, dele usque ad, *Mutanda sunt prava*, exclusiv. — Eodem Cap. ad verba, *Et ne cæperitis dicere*, p. 311. B. ibi, *Neomenia, delectus ciborum, lata phylacteria, tristia jejunia*, dele, delectus ciborum, tristia jejunia. — Cap. 4. ad verba, *Et in Synagoga erat homo*, pag. 331. A. ibi, *aliasque magicis non dissimiles ceremonias*, dele, magicis non dissimiles. — Et post vocem, *Ceremonias*, dele usque ad, *Ut exigatur spiritus*, exclusiv. — Cap. 5. ad verba, *Et ipse præcepit illi, ut nemini*, pag. 338. B. post illud, *Genua tollit ab omnibus*, dele usque ad illud, *Perro quod Dominus*, exclusiv. — Eodem Cap. ad verba, *Et post hac exiit*, pag. 342. C. post illud, & clam esse orandum, dele usque ad, *Ad quadam etiam connivens*, exclusiv. — Cap. 6. ad verba, *Non est enim arbor bona*, pag. 349. E. post illud, *Ex affectu bono proficiscitur*, dele usque ad, *Vultis autem nosse*, exclusiv. — Cap. 7. pag. 359. B. post illud, *Figuram rerum spiritualium*, dele usque ad, *Atque in his, quæ narravimus*, excl. — Eadem pag. paulo infer. lit. C. post illud, *oblatione rerum corporaliū, iustitia Dei*, dele usque ad, *Non fuerit subiecti*, excl. — Ibidem statim, ibi, *Irrupit ad eum, ac fidei simplicitate promeruit*, dele, fidei simplicitate. — Pag. 359. F. post illud, *Gravioribus malis obnoxius*, dele usque ad, *Quid enim si mulier*, exclusiv. — Cap. 12. ad, *Et omnis qui dicit verbum*, pag. 389. A. post illud, *Venia spem habent*, dele usque ad, *Me vident hominem*, excl. — Cap. 15. p. 409. A. post illud, *Animus vere respiciens*, dele usque ad, *Qui se reddiderat*, exclusiv. — Cap. 18. pag. 424. F. post illud, *Peculiariter uti consuevit*, dele usque ad, *Veluti quum juberet*, exclusiv. — Et pag. 425. A. post illud, *Quam divitem in Regnum Cælorum*, dele usque ad, *Quum promitteret se*, exclusiv. — Cap. 19. pag. 427. F. post illud, *Ebionita clamant, Ecce hic est*, dele usque ad, *O Judaicum, & incredulum*, exclusiv. — Cap. 22. pag. 452. B. post illud, *Honor vindicandus*, dele usque ad, *Vos autem de premio*, excl. — Eodem Cap. ad verba, *Simon ecce Satanas*, pag. 453. D. ibi, *Fallit eos ad tempus*, pro, fallit, repone, tenet. — Et paulo inferius, lit. D. post illud, *ab armatis satellitibus invadi*, dele usque ad, *Ait autem Dominus*, excl. — Cap. 23. pag. 461. C. post illud, *Iesus autem*, dele usque ad, *Compescuit illarum indecoram*, excl. & dele vocem, indecoram. — Cap. 24. pag. 470. E. post illud, *Victimis, sabbatismis*, dele usque ad, *ceterisque ceremoniis*, excl. — Et paulo inferius, lit. F. post illud, *Et inter legem Evangelicam*, dele usque ad,

A *Hoc, inquit, erit*, excl. — Et pag. 471. C. post illud, *Mos lex concesserat*, dele usque ad, *subens etiam inimicos diligere*, excl. — Eodem Capite, pag. 472. A. post illud, *Ac gentis calamitatem*, dele usque ad, *Non delectabatur victimis*, exclusiv. — Et paulo inferius, lit. B. post illud, *Congruerit nomen Israelis*, dele usque ad, *Sed tamen ha rerum*, exclusiv. — Et pag. 473. A. post illud, *Ut per hunc omnes iustificentur*, dele usque ad illud pag. 473. B. *Judei gloriantur in monte*, excl. — Eodem Cap. pag. 474. D. ibi, *Subinde sumi possit spiritualiter*, grata, dele vocem, spiritualiter.

IN JOANNEM.

Cap. 1. pag. 497. E. post illud, *Eiusdem naturam divinam*, dele usque ad, *Ut, & pios, ac dociles*, exclusiv. — Eodem Cap. pag. 499. A. ibi, *Tamen similitudine Patrem quasi refert*, dele vocem, quasi. — Eodem Cap. ad verba, *Quotquot autem receperunt*, pag. 503. C. post illud, *Quos mundus habet pro nihilo*, dele usque ad, *Non eruditio, non generis nobilitas*, exclusiv. — Et pag. 503. D. ibi, *Heredes gehenna, per solam fidem herent filii Dei*, dele, per solam fidem. — Eodem Cap. ad verba, *Et gratiam pro gratia*, pag. 505. D. *Uerior gratia, quæ per fidem Evangelicam gratis condonat omnibus*, dele, per fidem Evangelicam. — Et paulo inferius, lit. E. ibi, *Per Iesum Christum, qui per fidem Evangelicam gratis condonat omnibus*, dele, per fidem Evangelicam. — Eodem Cap. ad verba, *Et testimonium perhibuit Joannes, quia vidi Spiritum*, pag. 510. A. post illud, *Conferret gratis*, dele usque ad, *Remissionem omnium peccatorum*, exclusiv. — Eodem Cap. pag. 514. A. post illud, *Cognitionem sublimiorem*, dele usque ad, *Præterea quod cum magnifico*, excl. — Cap. 2. pag. 515. B. post illud, *Versor in patris negotio*, dele usque ad, *Utro faciam, quod res ipsa*, exclusiv. — Cap. 3. ad verba, *Qui credit in Filium, habet vitam*, pag. 525. C. post illud, *damnum incredulitatis*, dele usque ad, D *Quisquis habet Filium, habet*, exclusiv. — Cap. 4. pag. 528. F. post illud, *Cultor Evangelica religionis*, dele usque ad, *Mulier, inquit, fidem*, excl. — Eodem Cap. ad verba, *Mulier, crede mihi*, pag. 529. C. post illud, *non umbris, sed veritate*, dele usque ad, *nec peccandum victimis*, exclusiv. — Cap. 6. p. 546. C. post illud, *Evocare ad perfectiora*, dele usque ad, *Ad hac turba*, excl. — Eodem Cap. ad verba, *Amen dico vobis*, pag. 549. B. post illud, *Habere pro indubitato*, dele usque ad, *Ego sum ille panis*, exclusiv. — Eodem Cap. ad verba, *Panem, quem ego dabo*, eadem pag. lit. D. post illud, *Sumite, & vivite*, dele usque ad, *Nec ignorabat, horum*, excl. — Eodem Cap. pag. 551. D. post illud, *Spiritualiter intelligatis*, dele usque ad, *Quam si per credulitatem*, excl. — Et pro, *quam, lege, quem*. — Eodem Cap. pag. 551. D. *Vitam conferunt anima*, dele usque ad, *Scio quibusdam hac frustra dici*, excl. — Eodem Cap. ad verba, *Nunquid & vos vultis abire?* pag. 552. B. post illud, *Iesum sequi viderentur*, dele usque ad, *Et Iesus mavult*, exclusiv. — Cap. 8. pag. 564. B. post illud, *Unumquemque iudicaturus esset*, dele usque ad, *Lex in terra scripta*, excl. — Eodem Cap. ad verba, *Multa habeo, quæ vobis loquar*, pag. 568. E. post illud, *de Iesu scripserant propheta*, dele usque ad, *donec perageretur pro mundi*, exclusiv. — Eodem Cap. pag. 573. A. post illud, *Mortem non videbitis in æternam*, dele usque ad, *Hoc tam mansueti*, excl. — Cap. 13. pag. 602. E. post illud, *Utinamque perspexerat*, dele usque ad, *Nondum viderat resurrexisse*, excl. — Cap. 15. ad verba, *Vos amici mei estis*, pag. 616. B. post illud, *Communicavi vobis*, dele usque ad, *Quicquid Pater vos*, excl. — Cap. 16. ad verba, *Hæc in proverbiiis loquutus sum vobis*, pag. 624. A. post illud, *Amat igitur vos*, dele usque ad, *Ob id quia me mutuo*, excl. — Cap. 21. post

post finem Cap. pag. 649. ibi, *Per Des. Erasmus Roterodamum Theologia professorum finis, dele, Theologia professorum.*

IN AGTA APOSTOLORVM.

Cap. 15. sub initium Capituli, pag. 745. D. post illud, *Circumcisio Sabbatarum assa, dele usque ad, Fuga morituarum, exclus.*

IN EPISTOLAM AD ROMANOS.

In argumento Epistolae, pag. 778. lin. 10. post illud, *Enos Altorum cap. 21. dele usque ad, Vel in hoc, ne placarentur, exclusivo.* — Eadem pag. in medio, post illud, *Legis auxilia, per Evangelium, dele usque ad, Conferri ea aqua omnibus, exclusivo.* — Cap. 1. ad verba, *Dilectis Dei, vocatis sanctis, pag. 779. D. post illud, Hoc est, gratuitum donum, dele usque ad, Et per hanc ponitur abolitis, exclusivo.* — Eodem Capite ad verba, *In Evangelio Filii ejus, pag. 780. D. post illud, Aequa ad omnes pertinet, dele usque ad, In Jesum Christum Filium Dei, exclus.* — Eodem Capite ad verba, *Ex fide in fidem, pag. 781. B. post illud, Judaeorum caeremoniis, dele usque ad, Quomodo & Abacuch, exclus.* — Cap. 3. ad verba, *Ubi ergo gloria tua? pag. 787. C. post illud, Imo per novam legem, dele usque ad, Etiam si Moisaica legis, exclusivo.* — Cap. 4. ad verba, *Ei autem, qui operatur, pag. 788. E. post illud, Ad Christi fidem deservunt, dele usque ad, Ad quam nemo cogitur, exclusivo.* — Eodem Capite ad verba, *Et signum accepit circumcisionis, pag. 789. C. post illud, Atque incircumcisi etiamnum, dele usque ad, Dea placasset, exclusivo.* — Cap. 5. ad verba, *Propterea sicut per unum hominem, pag. 793. B. post illud, Posteritatem dimanaret, dele usque ad, Ita per unum Christum, exclusivo.* — Eodem Capite ad verba, *Nam judicium ex uno delicto, pag. 794. A. post illud, Redderet obstrictos, dele usque ad, Similiter mortis jugum, exclus.* — Eodem Capite ad verba, *Sicut enim per inobedientiam, eadem p. 794. C. post illud, Traxit in peccatum, dele usque ad, Ita unus Christus, qui, exclus.* — Cap. 6. ad verba, *Non enim sub lege estis, pag. 796. B. post illud, Non estis obnoxii legi, dele usque ad, sed gratia Dei, excl.* — Eodem Cap. ad verba, *Nunc vero liberati a peccato, pag. 797. D. post illud, Miseroque servitio rependit, dele usque ad, Idque non per Moysen, exclus.* — Cap. 10. ad verba, *Corde creditur ad justitiam, pag. 811. E. post illud, Antiquas caeremonias, dele usque ad, Ea ex aqua communis, exclus.* — Cap. 14. ad verba, *Si autem propter cibum frater tuus, pag. 825. B. post illud, Mortalitatibus nostris subsidia sunt, dele usque ad illud, lit. C. Haec nobis potius medicanda, exclusivo.*

IN I. EPIST. AD CORINTHIOS.

Expungatur tota Praefatio Erasmi ad Erardum de Marca, quae incipit, *Cum mihi multorum, &c. pag. 849.* — In argumento Epistolae, pag. 857. post illud, *De divitiis, de virginitate, dele usque ad, Totoque hoc sermone, exclus.* — Cap. 3. ad verba, *Detrimentum patietur, pag. 868. D. post illud, Cum ista professione? dele usque ad, His rebus, qui vos sua doctrina, exclus.* — Cap. 7. ad verba, *His autem qui matrimonio, pag. 880. B. ibi, Exciderit a jure conjugii, reponere, iori.* — Cap. 8. ad verba, *Si enim quis viderit, pag. 886. F. post illud, Expertem scientiam retundamus, dele usque ad illud pag. 887. B. Verum in aliis non perinde, exclusivo.* — Cap. 9. ad verba, *Nam cum liber essem, pag. 890. C. post illud, Insinuandi Christi, dele usque ad, quin ex ipsorum etiam, exclus.*

IN EPISTOLAM AD GALATAS.

In Argumento Epistolae, pag. 943. lin. 2. post illud, *Contra quod Galatae Christum amplecti, dele usque ad,*

Proterius in Judaeismum relapsi, excl. — Et ad finem ejusdem Argumenti, &c. pag. 943. lin. 8. à fine, post illud, *Non esse peccandi licentiam, dele usque ad, Perstreme hactenus ad Christianam, exclus.* — Cap. 2. ad verba, *Quod non recta ambularet, pag. 950. D. ibi, Cuiquam homini vera justitia, sed potius per fiduciam, qua salutem, dele, per fiduciam, qua.* — Cap. 4. ad verba, *Sed nunc quidem noscitur Deum, pag. 957. C. post illud, In jus hereditatis adsciscit, dele usque ad, Vos quondam, cum Deum, excl.* — Cap. 5. sub initium, pag. 961. B. post illud, *Non possunt qui diffidunt, dele usque ad, Aut plane Judaei sitis, exclusivo.* — Eodem Cap. ad verba, *Evangelium estis à Christo, p. 961. F. post illud, Promissam justitiam expectamus, dele usque ad, Nihil autem refero, exclus.* — Et paulo inferius, post illud, *Minis vel supplicis, dele usque ad, Bene currebatis, exclus.*

IN II. EPIST. AD EPHESIOS.

Præcidatur tota Epistola Dedicatoria ad Laurentium Campegius, quae incipit, *Quoties inconstantiam rerum humanarum intueor, &c. pag. 967.*

IN EPISTOLAM AD PHILIPPENSES.

Cap. 4. sub initium, pag. 1001. E. post illud, *Quid & te rogo, dele usque ad, Mecum in Evangelii negotio, excl.*

IN I. EPISTOLAM AD COLOSSENSES.

Cap. 2. ad verba, *Nemo vos decipiat in sublimitate sermonis, pag. 1009. F. post illud, ac praeda finis hostibus, dele usque ad, Ista magis avocant à Christo, exclus.* — Et ad finem ejusdem Cap. pag. 1012. A. post illud, *Per Christum à Patre, dele usque ad finem Cap.* — Cap. 3. ad verba, *Verbum Christi habitet in vobis, pag. 1013. F. post illud, Cantilenis delectatur Deus, dele usque ad, Postremo quidquid agitis, exclusivo.*

IN I. EPIST. AD TIMOTHEVM.

Cap. 1. ad verba, *Finis autem praecepti est char. pag. 1036. E. post illud, Ac fide nescia fuci, dele usque ad, Humana charitas, quoniam, exclus.* — Cap. 2. pag. 1040. B. ibi, *Et nos desinemus esse Christiani, corrige, Et nos desinemus probi esse Christiani.* — Cap. 4. pag. 1047. C. post illud, *Percipitur cum gratiarum actione, dele usque ad, Nihil enim in rebus candidis, exclusivo.*

IN EPISTOLAM AD TITVM.

Cap. 1. initio, pag. 1067. A. ibi, *Non ad legis observationem, aut operum fiduciam, sed ad fidem, qua sola caritatis aperit, dele, aut operum fiduciam, &c. sola.*

IN II. EPIST. PETRI.

In Epistola ad Thomam Cardinalem, quae incipit, *Cum frequenter circumspexitsem, &c. pag. 1079. lin. 9. Epistolas Paulinas cerio germanas dumtaxat explicui, dele, Cerio germanas dumtaxat.* — Eadem epist. pag. 1079. ultra medium, post illud, *Discipulis testes adfuerunt, dele usque ad, Epistola Juda serius, excl.* — Et paulo inferius, post illud, *Ex Epimenide citat testimonium, dele usque ad, De tempore ac loco, exclus.*

IN EPISTOLAM JACOBI.

Auferatur tota Epist. ad Matthaeum Cardinalem Sedunensem, cui initium, *Fam videbam ad huius curriculum, &c. pag. 1114. in fine.* — Cap. 1. pag. 1117. B. post illud, *Toleraretis. Porro, dele usque ad, Perinet hoc ad Evangelii gloriam, exclus.* — Cap. 2. ad verba, *Quid proderis fratres mei, &c. p. 1127. E. post illud, Benefactis ubicumque adest, dele usque ad, Quod dixi, clarius fiet, exclusivo.* — Et 1128. A. post

post illud, *Qua necessitati non opitulatur*, dele usque ad, *Quod in arbore sunt flores*, exclus. — Eodem Cap. ad verba, *Similiter & Rahab meretrix*, pag. 1129. E. post illud, *Sed ex fide factis comprobata*, dele usque ad, *Etenim quemadmodum corpus anima*, exclus.

IN I. EPISTOLAM JOANNIS.

In argumento epist. pag. 1141. lin. 16. post illud, *Quemadmodum & duo sequentes*, dele usque ad finem argumenti.

IN EPISTOLAM AD HEBRAEOS.

Cap. 11. ad finem, pag. 1192. E. post illud, *Aeternam laudem meruerunt*, dele usque ad, *Omnes enim ejusdem corporis*, exclusive.

VIII. TOMVS THEOLOGICA EX GRAECIS SCRIPTORIBVS THEOLOGICIS AB IPSO ERASMO IN LATINVM SERMONEM TRANSVSA COMPLECTENS, TOTVS PERMITTITVR.

IX. TOMO, COMPLECTENTE IPSIVS APOLOGIAS, &c.

In Epistola Apologetica ad Martinum Dorpium, quæ incipit, *Non fuit reddita*, &c. p. 8. A. post illud, *Ex ipsis imbibebant fontibus*, dele usque ad illud, *O sitibi liceret, mi Dorpi*, excl. — In Apologia ad Jacobum Fabrum, cui initium, *Quum essetum conscenderem*, p. 54. D. post illud, *Duntaxat ajo dubitatum*, dele usque ad, *Et addo, constantius receptam*, exclusive. — Pag. 55. B. post illud, *& Ethnicorum testimonia*, dele usque ad, *Idem exponens Matthai*, exclusive. — Pag. 56. A. post illud, *De auctore digladiandum*, dele usque ad, *Origenes ecclesiastica*, exclusive. — In Apologia, *De in principio erat sermo*, quæ incipit, *Quum nuper ex composito*, pag. 112. C. post illud, *Doctus à suo preceptore*, dele usque ad, *cordatis, & eruditiss*, exclus. — In Responsione ad Annotationes Eduardi Lei, titulo, *Ad CXXIII.* pag. 237. B. post illud, *Charactere imprimi indelebilem?* dele usque ad titulum, *Ad CCXXIV.* excl. — Tit. *Ad CCXXXIII.* pag. 240. A. post illud, *Docere magis est, quam decernere*, dele usque ad, *Ego doctis, gravibus*, exclusive. — Titulo, *Ad CCXLIII.* pag. 247. F. post illud, *Si ego labor alicubi?* dele usque ad, *Quas autem hereses*, exclus. — Ibidem paulo inferius, pag. 248. A. post illud, *Eloquentia sua mucronem?* dele usque ad, *An Fabrum notat?* exclus. — In Responsione ad Annotationes novas Eduardi Lei, titulo, *Ad II.* pag. 249. D. post illud, *Per lenas, & lenones*, dele usque ad titulum, *Ad III.* exclusive. — Titul. *Ad III.* pag. 250. A. post illud, *De Hebraea voce*, addidimus, dele usque ad titulum, *Ad IV.* exclusive. — Titulo, *In Acta XV.* pag. 255. A. omnia quæ sub hoc titulo continentur, ab initio illo, *Consistentes & annunciantes actus suos*, &c. usque ad finem, seu usque ad titulum, *Ad XVI.* exclus. qui est pag. 262. E. omnino deleantur, usque ad finem. — Titulo, *Ad XVII.* pag. 266. B. post illud, *Ex Monacha non Monacham*, dele usque ad, *Nam si sufficiat ea ratio*, exclus. — Titulo, *Ad XXII.* pag. 272. D. post illud, *Ob unam, aut alteram voculam*, dele usque ad illud pagin. 273. A. post illud, *Fam quod ait?* exclusive. — In Apologia ad Jacobum Lopis Stunicam, pag. 286. C. post illud, *Ubique deferam Hieronymo*, dele usque ad, *Aique adeo si quid illum*, exclusive. — Titulo eodem, *Annotatione III.* pag. 291. E. post illud, *Scriptum sit, non Bersabe*, dele usque ad, *Si quid frontis haberet*, exclusive. — Et statim, ibi, *Hoc imputasset, non Oecolampadio*, dele, non Oecolampadio. — Et paulo inferius, post illud, *Sibi satis est & superest*, dele usque ad Titulum, *Eadem Annotat. IV.* exclus. — In Annotationibus in Epist. 1. ad Corinthios, Titulo, *Ex cap. XVI. Annotat.* pag. 332. C. post illud, *Stunica est Athanasius*, dele usque ad, *Stunica*

multis modis, exclus. — In Annotatione 2. ad cap. 3. Epistolæ 1. ad Timoth. pag. 343. B. post illud, *Abhorre ab uxorum mentione*, dele usque ad, *Ceterum non illic*, exclus. — In Apologia adversus Libellum Stunicæ, &c. à pag. 356. usque ad 374. in titulis paginarum deleatur illud, *Ad blasphemias Stunicæ.* — In eadem Apologia, p. 362. B. §. *Actorum cap. XXII.* post illud, *Suam muniens causam*, dele usque ad, *Hic si credimus Stunica*, exclusive. — Et paulo inferius, eadem pag. 362. C. post illud, *Cur recenset Hieronymus?* dele usque ad, *Nam Hebrai nonnunquam*, exclus. — Eadem pag. 362. E. post illud, *Et cum ira loquens*, dele usque ad, *Nam hoc certo habuit*, exclusive. — Pag. 363. C. §. *Epistola ad Corinthios posterioris*, post illud, *Accersamus nobis alium Christum*, dele usque ad §. *Epist. ad Colossens.* exclusive. — P. 363. F. §. *In priore ad Timotheum*, dele totum §. usque ad §. *In Epist. ad Titum*, exclusive. — Pag. 364. E. §. *Rursus adducens locum*, &c. dele totum §. usque ad §. *Ex Methodo, quo annoto*, exclusive. — Pag. 365. C. §. *Ex Methodo, quo annoto*, post illud, *Summum jus clavium*, dele usque ad, *Deinde an ad solum*, exclus. — Pag. 366. B. §. *Superest adhuc una blasphemias*, dele totum §. usque ad §. *Sed capitalius etiam est*, exclusive. — Eadem pag. 366. E. §. *Sed capitalius etiam est*, ibi, *magno ipsorum radio, nec ullius omnino fructu*, dele, nec ullius omnino fructu. — Pag. 367. A. post illud, *Vocalem sonare possit*, dele usque ad, *Hec & ejusmodi tametsi*, exclusive. — Pag. 367. E. post illud, *Hoc certe nomine sanctiorem*, dele usque ad, *Quod hic & à Deo*, exclus. — Pag. 368. B. §. *A divinis exordiar*, post illud, *Ne dicam impie colunt*, dele usque ad, *Noto vulgus, qui*, exclusive. — Pag. 368. E. §. *Ritus Ecclesiastici*, post illud, *Parum digna sacro cultu*, dele usque ad, *Porro indocta quadam*, exclusive. — Pag. 369. B. §. *Vide quantum*, post illud, *ad Evangelicam pietatem*, dele usque ad, *admonco ut prima sit*, exclus. — Eadem pag. 369. B. §. *De Sacramentis Ecclesie*, post illud, *Proprie dicuntur Ecclesie sacramenta*, dele usque ad §. *Doctorem auctoritatem*, exclusive. — Pag. 370. D. §. *Superest extremum*, post illud, *Hac quidem in parte*, dele usque ad illud paginæ ejusdem 370. F. *Neque tamen me clam est*, exclusive. — In Apologia ad Conclusiones Stunicæ, p. 390. D. num. 20. post illud, *Decrevisse pietatem*, dele usque ad 21. *Christiani*, exclus. — Et paulo inferius, n. 22. post illud, *Vehementer improbo*, dele usque ad titulum, *Confusi tituli*, exclusive. — In epist. Apologetica adversus Stunicam, pag. 395. B. n. 13. ibi, *Interpres perperam pro quod*, dele, *perperam*. — Ibidem inferius, post illud, *Vertis igitur Latine*, dele usque ad, *Et si dicam in ipsius*, exclusive. — Eadem pag. 395. E. n. 15. ibi, *Sape perperam vertere, in quantâ*, dele, *perperam*. — Et n. 16. post illud, *Antiquis codicibus*, dele usque ad, *Quia precesserat*, exclusive. — Ibidem n. 17. post illud, *Codicibus reperio quæ*, dele usque ad illud sequentis paginæ 396. B. *Verum hac de re*, exclusive. — Pag. 397. C. n. 28. ibi, *Hujus orationis absurditatem, pro, absurditatem, rescribere, difficultatem*. — Pag. 398. B. n. 36. post illud, *Erat hic labendi occasio*, dele usque ad, *πάρων enim*, exclusive. — In Apologia ad Sanctum Caranzam, pag. 404. B. post illud, *Deum secundum naturam*, dele usque ad, *Sed quod Christus ederet*, exclusive. — In Notatis per Natalem Beddam, pag. 459. D. num. 15. priore, post illud, *Ne quis refilsat à prima fide*, dele omnia usque ad titulum, *De ipsa Paraphrasi*, excl. — Pag. 464. E. §. *R. Hec verba*, post illud, *Haënenus Chrysostomus*, dele usque ad, *Quod si quis habet*, exclusive. — Pag. 469. F. §. *R. Ubi merces*, post illud, *Paraphrasis non excludit*, dele, *Ego Pauli verba*, exclus. — In titulo, *De epist. ad D. Leodien. in Paraphrases Epistolarum ad Corinthios*, pag. 472. C. §. *N. Pag. 73. Utinam quæ*, post illud,

illud, *De Eucharistia sive Synaxi*, dele usque ad §. R. Quid piaculi, exclus. qui est pag. 473. C. — Titulo, *De Epistola Beati Jacobi*, pag. 479. E. §. R. *Agit hic de fide*, post illud, *Per quam datur salus*, dele usque ad §. N. pag. 480. A. *Lege Moisaica*, exclusive. — Pag. 484. D. §. R. *Hunc libellum, quem Bedda*, dele omnia ab initio §. usque ad Titulum, *Annotatio Bedda Theologi in Paraphrasim Erasmi Roterodami in Lucam*, exclus. qui est pag. 489. A. — Pag. 491. E. §. R. *Hic videtur*, post illud, *Festis ac jejuniis loqui*, dele usque ad finem §. — In Elencho ad Beddæ Censuras erroneas, pag. 498. A. num. 36. qui incipit, *Imo hæresis est dicere*, &c. totus expungatur. — P. 505. C. expungatur numerus 147. qui incipit, *Quod hic damnat Bedda*, &c. usque ad illud, 149. & 150. & 151. *Quam ad has*, exclusive. — Pag. 507. A. n. 170. post illud, *Quid ista ad hac temporis?* dele usque ad finem numeri. — Pag. 509. B. tollatur totus numerus 192. qui incipit, *Si consequimur regnum*, &c. — Eadem pag. num. 195. post illud, *Non vere credunt corde*, dele usque ad, *Mecum sentit Ambrosius*, exclus. — Eadem pag. initio num. 196. post illud, *Bedda incertum*, dele usque ad, *Non enim intelligit*, exclusive. — Pag. 510. B. numer. 197. post illud, *Episcopi habebant uxores*, dele usque ad illud, *Ea res Petrum non submovit*, exclusive. — In supputatione errorum in Censuris Beddæ, pagin. 539. F. post illud, *Harum non esse dissimilem*, dele usque ad, *Hac non dico, quod*, exclusive. — Pagin. 586. F. propositione 35. post illud, *Ad consequendam salutem*, dele usque ad, *Si facillimum est continere*, exclusive. — Et post verbum, *continere*, dele usque ad, *Cur Paulus dixit*, exclusive. — P. 611. C. propositione 63. post illud, *Prinsquam absolvat Sacerdos*, dele usque ad, *Certe solus Christus*, exclusive. — Pag. 615. A. propositione 68. post illud, *Ecclesia probatissimos viros*, dele usque ad, *Calumniosum & illud*, exclus. — Pag. 617. E. propositione 70. post illud, *Sibi crucifigant Dominum*, dele usque ad, *Evangelii testimonium pro me*, exclus. — Pag. 618. C. post illud, *Redemptione mundi, pie flet*, dele usque ad, *Malo sentit de Christo*, exclusive. — Pag. 621. E. propositione 73. post illud, *Cæli premium debetur operibus*, dele usque ad finem propositionis. — Pag. 643. A. propositione 111. post illud, *Quid ille docuerit*, dele usque ad finem propositionis. — Pag. 652. A. propositione 128. post illud, *Blasphemias serit in mundum*, dele usque ad §. *Nec illud vacat calumnia*, exclus. — Pag. 697. D. §. *Ex paraphrasi Jacobi*, dele totum §. — Et paulo inferius §. *Loquor illic*, post illud, *Non est absque charitate*, dele usque ad, *Jam quod in scholis*, exclusive. — In Notatis ex Enchiridio Militis Christiani, pag. 701. C. §. *Idem ex Paraclesti*, post illud, *Ac discit in silentio*, dele usque ad, *Triginta ferme tales*, exclusive. — In Apologia adversus Petrum Sutorem, pag. 756. B. §. *Subit obiter admirari*, dele omnia ab initio §. usque ad illud pag. 756. F. *Quomodo excusabit Juvenem*, exclusive. — Pag. 763. E. post illud, *Veritate mortem appetant*, dele usque ad, *Complectitur autem hæc sententia*, exclus. — Pag. 769. A. §. *Porro quod reprehendit*, post illud, *Lucam accuset, non me*, dele usque ad, *Si tam insignem errorem*, exclusive. — Pag. 786. A. §. *Sed imminet periculum*, dele totum §. usque ad §. *Postremo profert*, exclus. — In Appendice ad quædam Antapologix Petri Sutoris, pag. 805. D. post illud, *Habes unam blasphemiam*, dele usque ad, *Accipe alteram*, exclusive. — In propositionum Erasmicarum Censuris Facultatis Theologiæ Parisiensis, declaratione 4. pag. 827. E. post illud, *Judæi jejunium celebrabant*, dele usque ad, *Arbitror autem puriorem*, exclusive. — Et pag. 828. A. post illud, *Arguit hominum malitiam*, dele usque ad, *Paulus nusquam non clamat*, exclusive. — Pag. 828. B. post illud, *Velmis frano coercuit*, dele usque ad, *Ne*

ladiur prepositorum, exclusive. — Declaratione 5. pag. 831. A. post illud, *Vel addit, vel adimit*, dele usque ad, *Chrysostomus, ac Thomas*, exclus. — Declaratione 22. & 23. pag. 851. C. post illud, *Liquere è tot libris meis*, dele omnia usque ad illud, pag. 852. F. *Neque propono hæc tanquam dubia*, exclusive. — Declaratione 44. pag. 882. E. post illa verba, *Evangelica majestati admiscere*, dele usque ad, *Quamquam hunc locum*, exclus. — Declaratione 72. pag. 903. D. post illud, *Non enim est & q*, dele usque ad, *At Augustinus vehementer*, &c. exclusive. — Declaratione 76. & 77. pag. 908. B. post illud, *Et illius etatis presulibus*, dele usque ad, *Atque ut verum esse fateor*, exclus. — Declaratione 84. pag. 912. D. post illud, *Solus novit Deus*, dele usque ad, *Sed de his qui accedebant*, exclusive. — Declaratione 92. p. 918. C. post illud, *Non damnat illius naturam*, dele usque ad, *Proinde quæ hic dicuntur*, exclus. — Pag. 929. C. Titulo, *Subsequuntur nonnulla erronea, scandalosa, &c.* deleatur totus hic titulus, & omnia quæ deinceps sub eodem titulo continentur per viginti, & amplius paginas, usque ad finem declarationum Colloquiorum, nempe usque ad finem pag. 954. — Pag. 955. A. expungatur tota responsio ad Disputationem cujusdam Phimostomi de Divortio, quæ incipit, *Legi Disputationem de divortio hominis meo judicio*, &c. usque ad finem, nempe per novem paginas, usque ad titulum, *Erasmus Roterodamus Lectori*, exclusive, qui est pag. 965. D. — In Præfatione Responsionis ad Collationes cujusdam Juvenis Gerontodidacali, quæ incipit, *Ad Collationes*, pag. 967. D. post illud, *Et potest fieri ut talis fuerit*, dele usque ad, *Et si Paganus nobis dedisset*, exclusive. — Et ejusdem paginae 967. D. post illud, *Et tamen non raro labuntur*, dele usque ad, *Divus Hieronymus*, exclusive. — In responsione ex Cap. 5. ad Romanos pag. 988. B. post illud, *In Schola decantatis dogmatibus*, dele usque ad illud, *Illud non modo calumniosum*, exclusive. — In responsione de Trinitate, Cap. 2. pag. 1046. A. post illud, *Illorum vacillat auctoritas?* dele usque ad §. *Notant, & hoc dictum*, exclusive. — Titulo 4. *Contra sanctam hereticorum Inquisitionem*, pag. 1054. D. §. *Ad hunc articulum*, post illud, *ad carceres, & incendium*, dele usque ad, *Equidem talibus*, exclusive. — Pag. 1055. D. post illud, *Ne quem capite plectas*, dele usque ad, *Nunc etiam ultra principum*, exclusive. — Pag. 1056. C. post illud, *Pugnatum esse cum hereticis*, dele usque ad, *Quid autem reprehendi potest*, exclus. — Et versus finem ejusdem pag. 1056. E. post illud, *Hominem tradi flammis*, dele usque ad, *Res agitur per relatores*, exclusive. — Pag. 1057. D. post illud, *Edictis dicta est multa?* dele usque ad, *Et olim in Synodo*, exclusive. — Et paulo inferius, post illud, *Errorem esset relapsus*, dele usque ad, *Cætera petantur ex eo loco*, exclusive. — Pag. 1060. A. §. *Item in Colloquio quod*, dele totum §. usque ad §. *Locus hic non exstat*, exclusive. — Eadem pag. 1060. C. §. *O sanctam Inquisitionem*, dele totum §. usque ad titulum, *Contra Orthodoxa, &c.* exclusive, qui est eadem pagina 1060. F. — Pag. 1062. F. §. *Hanc non affirmo*, post illud, *Institutam à Christo*, dele usque ad, *Quum ipsam, & servem*, exclus. — Pag. 1063. C. §. *Fateor hæc verba*, post illud, *Quod illic adjeci Confessionem*, dele usque ad, *Si modo recte utantur*, exclus. — Pag. 1065. B. §. *Christum his verbis*, post illud, *Et hic est calix sanguinis*, dele usque ad, *Nec ipse Thomas*, exclusive. — Pag. 1069. A. §. *In 1. Cor. c. 7.* post illud, *Quemadmodum illic demonstravimus*, dele usque ad, *Nec statim collabitur*, exclus. — Pag. 1075. D. §. *Si Paulus fuisset*, ibi, *Sic & Christus peccare potuit, qui vulgo*, dele, *peccare potuit*. — Pag. 1076. B. §. *Generalis vocabulo*, post illud, *quæ vere pios reddit*, dele omnia usque ad §. *In Apologia ad Leum*, exclusive, qui est pag. 1077. B. — Pag. 1081. B. post illud, *Velle mortem oppetere*, dele usque ad,

Pro his de quibus asserit Lutherus, excl. — Et Pag. 1082. B. §. Levia dico, post illud, Ut falsum esse credo, dele usque ad fin. §. — Pag. 1084. F. §. Ad hanc calumniam, post illud, Quam ut negari possit, dele omnia usque ad §. Item in Colloquio Proci, &c. exclus. qui est p. 1085. E. — P. 1086. C. §. Item in Colloquio, Naufragium, dele omnia usque ad §. Item in calce libelli, exclus. qui est p. 1087. A. — P. 1090. C. §. Nemo dubitat, post illud, Indicta est satisfactio, dele usque ad, Quamquam à me, excl. — Ead. p. 1090. D. §. Contra Sanctorum venerationes, &c. dele ab initio §. usque ad titulum, Contra ius in bonis temporalibus, exclus. — In responsione ad Albertum Pium, pag. 1105. B. post illud, Appellamus Ecclesia Principem, dele usque ad, Ego apud Lutheranos, exclusive. — Pag. 1107. A. post illud, Verbis indicent, quid optent, dele usque ad, Ecclesiam creuisse opibus, exclus. — Et paulo inferius, post illud, In decretis Pontificum? dele usque ad, Matrimonium ubique inter Ecclesia, &c. exclus. — Et paulo inferius, post illud, Venerint in hanc statum? dele usque ad, Nusquam ulla syllaba, exclus. — In responsione ad Annotationes marginales, p. 1129. A. §. Oportet, inquit, post illud, Pastorem agnoscant pii, dele usque ad, Summam charitatem ab illo, exclusive. — Eadem pag. 1129. E. §. Ais Pontificem, post illud, Honoribus sit indignus Pontifex, dele usque ad §. Quum fortiter, exclusive. — Pag. 1137. F. post illud, Excussumque iudicium, dele usque ad §. Post hac Moria, exclusive. — Pag. 1138. B. §. Ventum est ad Theologos, post illud, Sycophanta non Moria, dele usque ad fin. §. — Eadem p. 1138. E. §. Nusquam non agit calumniose, post illud, Palam testatur se de malis loqui, dele usque ad, Cum audis, magna pars, exclus. — Pag. 1140. A. §. Et hic me deridet, dele omnia ab initio §. usque ad §. Quaso per Musas, exclusive, qui est pag. 1142. C. — Titulo, Jejunium, pag. 1143. E. post illud, Delectus nobis interdictus est, dele usque ad, Bellare Judaeorum more, exclusive. — Titulo, de Monachis, p. 1147. B. post illud, Num constitutiones innumera? dele usque ad, Num tot anathemata, excl. — Eadem p. 1147. F. post illud, Censum qui volebant, dele usque ad, Hoc igitur, exclusive. — Titulo, Loca, pag. 1149. D. §. Ex epistola ad Polonium, hac deinceps, dele totum §. usque ad §. Ex epistola ad Abbatem, exclus. — Titulo, De Sacerdotum & Episcoporum auctoritate, p. 1177. A. §. Sed in Scholis, post illud, Orbis major est urbe, dele usque ad §. Presbyteros autem, exclusive. — Titulo, Primatus Petri, pag. 1181. E. §. Verum non queo, post illud, Et Reges esse illius oves, dele usque ad finem §. — Titulo, Vota, p. 1183. B. deleantur omnia quæ sub hoc titulo, & sequenti, Votum continentia, continentur, usque ad titulum, Virginitas, & celibatus, exclus. qui est pag. 1185. C. — Titulo, Virginitas, & celibatus, pag. 1188. E. §. Jam quod fortiter, post illud, Potest tolli per Ecclesiam, dele usque ad §. Si, inquit, divinus spiritus, exclusive. — Titulo, Matrimonium, pag. 1189. E. §. Nolo scripturam, dele totum §. usque ad §. Sed non permittit, exclusive. — Expungatur tota epistola Apologetica, De interdicto esu carnis, ad Christophorum Episcopum Basiliensem, cujus initium, Vix oratione confectus, &c. quæ continetur à pag. 1197. usque ad 1215. — In Hyperaspiste Diatriba, p. 1251. C. post illud, Disputationem civiliore, dele usque ad, Certo putabam me, exclus. — Pag. 1305. A. post illud, Ex Scripturis rectius enarratis, dele usque ad, Proinde si tuum dogma, exclusive. — In Detectio-

A ne Præstigiarius Libelli cujusdam, pag. 1570. F. post illud, At quastum ac tyrannidem, dele usque ad, Cum his æque peccat, exclusive. — In Epist. in Pseudo-Euangelicos, pag. 1578. A. post illud, Cyprianus, Augustinus, dele usque ad, Ipsi lingua, librisque, exclus. — Pag. 1583. B. post illud, Episcopi, aut Romano Pontifice, dele usque ad, Hæc sunt renascentis Evangelii, exclusive. — Pag. 1585. C. post illud, Ad corrigendam est, dele usque ad, Videmus in templis, exclusive. — Pag. 1586. E. post illud, Voluptati studetur assarim, dele usque ad, Olim Ecclesia prædes, exclus. — In Purgatione ad expostulationem Hutteni, pag. 1651. B. post illud, Erga Lutherum equitatem, dele usque ad illud ejusdem pag. lit. F. Et hoc me discrat, excl. — Pag. 1654. B. post illud, Quam habere famam illius, dele usque ad, Nec æquum est, ut quisquam, exclus. — Eadem pag. 1654. E. post illud, arbitror esse orthodoxam, dele usque ad, Hinc autem Ecclesia, exclus. — Et ejusdem pag. 1654. lit. E. post illud, Sine controversia summos, dele usque ad, Sed Hussenus non fert, exclusive. — Pag. 1655. B. iudicio minime mali, qui, dele usque ad illud, Cuperent explicari conscientias, exclusive. — Pag. 1663. A. post illud, Est animus mortem optare, dele omnia usque ad illud pag. ejusdem lit. F. Ubique me vanissimum, exclus. — Antibarbarorum Lib. I. pag. 1699. C. post illud, Labores consequi par fuit? dele omnia usque ad illud pag. 1700. F. Meminisse te scio, quamquam, exclusive. — Pag. 1708. A. post illud, Nec homini, nec nomini, dele usque ad, nostri censes, cum ceteris, &c. — Pag. 1720. B. post illud, video verba Theologica, dele usque ad, Verum ne in impune, exclusive.

ALEXANDRI SEPTIMI INDEX EXPURGATORIVS OPERVM DESIDERII ERASMI.

Desiderii Erasmi Roterodami Libri infrascripti. Colloquia, Moria, Lingua, Christiani Matrimonii Institutio, de Interdicto esu carnis, Paraphrasis in Matth. quæ à Bernardino Tomitano de Latino sermone in Italicam conversa est. Cætera vero Opera ipsius, in quibus de Religione tractat, tamdiu prohibita sint, quamdiu à Facultate Theologica Parisiensi, vel Lovaniensi expurgata non fuerint. Adagia, quæ non sunt ex editione Pauli Manutii, expunctis locis suspectis iudicio alicujus Facultatis Theologicæ, Universitatis Catholicæ, vel Inquisitionis alicujus Generalis permittantur. Ea vero, quæ sunt ex editione Pauli Manutii, permittuntur.

CONCILII TRIDENTINI INDEX EXPURGATORIVS OPERVM DESIDERII ERASMI.

Desiderii Erasmi Roterodami, Colloquiorum Liber, Moria, Lingua, Christiani Matrimonii Institutio, de interdicto esu Carnium; Ejusdem Paraphrasis in Mattheum, quæ à Bernardino Tomitano in Italicam linguam conversa est.

Cætera vero Opera ipsius, in quibus de Religione tractat, tamdiu prohibita sint, quamdiu à Facultate Theologica Parisiensi, vel Lovaniensi expurgata non fuerint.

Adagia vero ex Editione, quam molitur Paulus Manutius, permittuntur.

Interim vero, quæ jam edita sunt, expunctis locis suspectis, iudicio alicujus Facultatis Theologicæ, Universitatis Catholicæ, vel Inquisitionis alicujus generalis permittuntur.

F I N I S.

ORA-

ORATIO FVNEBRIS
IN OBITVM
DESIDERII ERASMI
ROTERODAMI,
AVCTORE GVILIELMO INSVLANO
MENAPIO GREVIBROCENSI,
ORATORE LVCVLENTISSIMO.

τῷ αὐτῷ EPITAPHIVM.

*Postquam doctiloquus fatis concessit Erasmus,
Visa sibi est pietas relligioque mori.*

ILLVSTRISSIMO CLEMENTISSIMOQVE PRINCIPI ET DOMINO
D. G V I L I E L M O
DVCI CLIVIAE, JULIARVM ET MONTIS, COMITI
A MARCA ET RAVENSBVRG, &c.
G V I L I E L M V S I N S V L A N V S,
PRAEPOSITVS ECCLESIAE DIVI ADALBERTI AQVENSIS,
S. P. D.

 VM proximis diebus nuntiata mors Desiderii Erasmi Roterodami fuisset à nonnullis ipsius nominis amantissimis, sane, pro eo ac debui, plurimum indolui: non ipsius quidem causa, quem speramus enavigato hoc turbulentissimo pelago illius tranquillissimi felicissimique soliditatem littoris contigisse: nec mea etiam ipsius, ut qui una atque altera congressione & litterarum mutuo officio, non etiam familiaritatis jure mihi conjunctus fuisset, ut, quod multi solent, absentiae desiderium agre ferrem; sed Reipublicae Christianae vicem deploravimus, cujus ille spes & vota in media omnium expectatione praecidisset: jam enim erectis omnium animis ad futurae Synodi Oecumenicae celebrationem multi in eam discesserant opinionem, ut sperarent Erasmi auctoritatem officiumque Reipublicae Christianae plurimum momenti allaturum: quippe comperta erant haec omnia, fides, pietas, religio, doctrina, eloquentia, consilium, dexteritas, & , quam hic etiam valere credas, singularis & infracta ingenii libertas: non enim odio cujusquam aut simulatibus concessit, non etiam gratiae quicquam condonavit. Quarum ille virtutum omnium commendatione ac praesidio fretus, utilis profecto vir rebus gerendis fuisset habitus. Verum quoniam aliter visum divinae voluntati est, cui reluctari velle, non solum nefas sed etiam habeatur inutile, interim communis fragilitatis ac sortis memores, praesentem casum equo animo feremus, & , quod saltem superest, supremum officium pietatis mortuo Erasmo persolvemus. Orationem igitur lugubrem in ipsius nomen & laudem, à me quatuor vix dierum spatio compositam, Celsitudini tuae dedico. Sed cave putes, illustrissime Princeps, me hac tam levi opella ac tenui munere solidam gratiam apud Celsitudinem tuam inire velle. Omnem meam fidem, industriam, studium, diligentiam, posthac Celsitudini tuae devoveo consecroque. Quod tamen dum facio, minimam partem beneficiorum, quibus ego meique gentiles sumus ex ista domo illustrissima affecti, mihi videor affecutus: spero autem, illustrissime Princeps, illius viri honorificam commemorationem à nobis factam non ingratam, recordationem vero etiam jucundam Celsitudini tuae fore, cujus tu nobiscum viventis doctrinam ac reliquas virtutes tanti facere solebas. Spero etiam fore, ut ipsius gratia, qua apud Celsitudinem tuam plurimum valuit, operi meo commendationem aliquam afferat, ut si quid minus officio praestitero, ipsius me gratia ab offensa omni vindicet. Sed jam pergemus Erasmi nostri causam agere tum à nobis ornandi, tum vero tuendi etiam adversus indignissimas quorundam male feriatorum contumelias; nam si alterum horum omiserimus, non satis integre officio functi videamur: qua ratione fiet, ut partim occultas, partim apertas simultates quorundam aemulorum mihi subeundas intelligam. Sed plus apud me obtinuit charitas communis nationis, cujus ego hic vicem in referenda Erasmo gratia fungor, quam metus impendentium calumniarum. Deum Optimum Maximum oro, ut Celsitudinem tuam diu nobis supersitem esse velit. Colonia 19. Augusti, An. 1536.*

* Videtur legendum, ne.

CENSURA ORATIONIS SEQUENTIS.

GVILIELMVS Insulanus, patria Juliacenſis, utraque arte dicendi ac medendi eo tempore, quo *Deſiderius Erasmus* Baſileæ fatum humanæ conditionis perſolvit, clarus erat. Huic à Magiſtratu demandatum, ut in deſuncti viri præſtantiffimi funebrem Orationem incumberet, quæ Anno 1536. Baſileæ in 8. edita typis Roberti Winteri. Hanc Guilielmus Insulanus, Aquisgrani ad Sanctum Adalbertum Præpoſitus jam designatus, Guilielmo Juliacenſi Duci obtulit, cui ob originem & beneficia devinctus erat. Mentionem faciunt operis & Scriptoris hujus Conradus Geſnerus in *Bibliotheca Univerſali* fol. 290. editionis primæ 1545. Tiguri in fol. apud Chriſtophorum Froſchovorum, & Valerius Andreas in *Bibliotheca Belgica* littera G pag. 321. editionis ultimæ, Anno 1643. Lovanii in 4. Guilielmus autem Aquisgrani munus Eccleſiaſticum cum laude & vita depoſuit Anno Domini M. D. LXI.

O R A T I O F V N E B R I S
I N O B I T V M
DES. ERASMI ROTERODAMI,
A GVILIELMO INSVLANO CONSCRIPTA.

QUOD egregiis ſtatuariis uſu venire ſolet, Auditores optimi, ut in lapide nobiliore, ceu Pario aut porphyretico, aptius clariuſque artiſcii ſui monumenta edant: quippe ii lapides ob mollitudinem ſuam magis ſingi ducique ſunt habiles, & nobilitas materiæ operi ipſo dignitatem quandam addere videtur: idem mihi hodie contra accidiſſe intelligo. Obiit mortem divinam ac incomparabilem vir, *Deſiderius Erasmus Roterodamus*, in quo tot ſimul concurrunt virtutum ornamenta, ut ſi illa non dico attollere aut amplificare verbis, ſed ſummatim oratione perſtringere veſim, omnis ea vis atque facultas dicendi, quæ in me eſt, (quam quidem fateor nonnihil exercitatem) parum ſufficere mihi poſſe videatur. Itaque quæ res aliis Oratoribus ſolet aſſerre commoditatem quandam, ut facultatem copiamque dicendi materia ſubminiſtret, eadem res eſt impedimento mihi: dubitanti videlicet, unde initium ſumere, aut quem curſum tenere in tanta multitudine varietateque *Erasmi* ornamentorum debeam. Nec vero ideo ab inſtituto propoſito ſum abſterritus, quin ſtudiis votisque quorundam *Erasmi* nominis amantiffimorum obtemperarem, qui officii noſtri eſſe duxerunt, ut dolorem mœroremque, ex amiſſione tanti viri animis noſtris conceptum, palam etiam teſtaremur, pietatis vero, ut incredibiles ac divinas ejuſdem viri virtutes publice quoque funebri laudatione proſequeremur. Gratiitudinis quin etiam noſtræ eſſe deputaverunt, ut quem ſciremus copioſiſſime ampliſſimeque de univerſa *Germania* promeritum, ejusdem merita honorifice commemorando vicem utcunque redderemus. Quod ſi hic aut laudes *Erasmi* pro ſua dignitate amplitudineque verbis meis non adæquavero, (nam quis hoc ſe facturum conſidat?) aut deſideriis votisque familiarium, qui ſupremum hoc pietatis officium *Erasmo* à me præſtari poſtulaverunt, vel ſpei expectationique veſtræ, ô Auditores, non ubique ſatiſfecero. Memineritis, nos in hac inſolita palæſtra Funebrium Orationum texendarum hætenus nondum verſatos: ſed in hoc tam præclaro eximioque viro primum nos, quid hic forte poſſemus, periculum facere cœpiſſe. Cæterum quod ad noſtri ſtudii inſtitutique rationem attinet, tametſi hunc morem habendarum Funebrium Orationum publico conſenſu nondum *Germania* recepit, propterea quod virtus omnem fructum ſuum ex conſcientiæ teſtimonio petat, eoque contenta theatri plauſum non requirat: tamen ſi doctæ Antiquitatis uſque æmuli eſſe voluerimus, ſicuti plerique

A volumus; conſtat certe ſapientiffimis probatiſſimisque viris olim placuiſſe clarorum virorum egregie res geſtas pro concione poſt mortem honeſtare. Et iſtud genus ornamentorum ad excitationem poſteriorum plurimum valere ſemper eſt Antiquitas opinata. Verum enimvero priuſquam ad rem ipſam veniam, vos prius precatus accedo, Auditores, ut me de *Erasmo* verba facientem æquis attentisque animis accipiat. Nec ego hic in communem partem invidiæ rapiar, qua ſciamus illum, dum adhuc ſpirabat, plus nimio gravatum fuiſſe. Ego porro ſic totam ſeriem præſentis Orationis attemperabo, ut veræ laudi omnia, falſæ vero aut ſimulatæ nihil tributum eſſe videatur. Concedat igitur invidia veritati, ſi nondum, quod alias tamen ſolet, ceſſit morti.

B Ortus eſt *Erasmus*, Auditores optimi, ex oppido *Roterodamo Batavia*; nam ſic *Hollandiam* patriam vult vocari in calce *Chilindam* ſuarum, fide ac teſtimonio certorum probatiſſimorumque Auctorum fretus. Natus eſt parentibus modicis, ſed honeſtis; qui tamen ſi equeſtris Ordinis titulos & inſignia ambiiſſet, potuiſſet ea facile ac ſuo merito conſecutus (id quod de *Catone Cenſorio* etiam legitur) omnem ſuam poſteritatem primus Eques nobilitare: ſed non quæſivit ille extrinſeca virtutum inſignia, qui ſe ſatis ornatum nobilitatumque ſola ipſa virtute putaret. Statim cum ex ephœbis exceſſit, *Daventriam*, celebrem tunc locum ad capeſſendum ingenii cultum, eſt profeſſus. Eo loci audi-
C vit *Alexandrum Hegium*, virum, ut illa tempora fe-
D rebant, ſatis inſtructum Philoſophiæ ſtudiis, nec tamen *Græci* ſermonis expertem, ſingulari præterea pietate ſanctimoniaque præditum. Et cœperant tum quidam bonæ litteræ, quæ eo uſque apud *Germanos* in tenebris & ſqualore jacuerant, caput erigere, viſaque eſt aliqua lux bonæ ſpei aſſurgere. Commodum igitur ac certe fatorum benignitate quadam accidit, ut in præceptorem tam doctum atque integrum *Erasmi* ingenium docile, ſœcundum & adhuc tenerum incideret, & è jacta adhuc tenuiter ſemente tam uber lætaque ſeges ſurgeret, quæ ſparſim diſſuſa multiplicataque olim ſœnus copioſiſſime redderet: id quod fertilis beneque culti agri proprium eſt, ut plus multo reddat quam acceperat. His tam lætis auſpiciis cum ſeliciora quotidie incrementa ſuccederent, & pro captu ætatis, proque illorum temporum conditione, ſatis ſibi profeſſiſſe *Erasmus* videretur, jam certum aliquod genus vitæ & profeſſionis ſibi deligendum ſtatuit, in quo reliquum ætatis perageret. Recipitur igitur in quodpiam Monafterium apud *Batavos* Ordinis *Canonici*

corum Regularium. Sed qui corpore esset imbecillo, per omnemque vitam valetudinario, victus communis ac promiscui incommoditates ferre non poterat: itaque ab eo instituto vivendi est discedere coactus: atqui hinc nonnulli homines arbitrati sunt pulchre sibi datam materiam hujus tanquam desertoris carpendi. Quod tamen ego consilium factumque ipsius non solum non in contumeliam, sed etiam laudem vertendum esse censeo, ut qui conscientiae stimulis angeretur, si æquato jure cum iis vivere vellet, quibuscum non posset: & altioribus melioribusque rebus destinatum ingenium illud suum nosset. Non tamen minore vitæ sanctimonia ac puritate vixit, quam prius solebat. Quod si solitudinis nomine Monastica vita probatur, quæso tandem, næ hic tibi fastum & strepitum exterarum rerum secutus videtur, qui perenne illud & solitarium otium ad utilitatem communem studiorum contulit? Laudetur, probetur, colatur solitudo, sicuti certe decet, plus tamen qui sis, quam ubi sis, refert: & si vita ista exterior plures in se habet illecebras peccandi, tanto magis in ea innocenter sancteque vixisse est laudandum. Sed in hac parte, Auditores candidi, non diutius immorabor, ne fortassis occasionem dem cujusquam levitati, novi enim licentiam horum temporum, & præcipites in mala occasiones. Me certe auctore non fiet, ut quenquam pœniteat suæ vocationis, ut istorum vocabulo utar, quoad aliud commodius invenietur.

Factus igitur libertatis pristinae compos & suimet juris *Erasmus*, reliquum deinde tempus suum ad studia sapientiae retulit, quam vestigiis omnibus persequendam ratus, multas ipse ac longinquas nationes adiit; idque *Platonis*, *Pythagoræ*, *Tullii*, *Hieronymi Stridonensis*, aliorumque multorum Philosophorum exemplo, quos legimus ad remotissimas partes Orbis terrarum discendi studio descendisse; simul arbitrati hac ratione multarum se rerum habituros peritiam, sine qua perfectam sapientiam nos consequi posse dubitant *Peripatetici*, negat *Homerus*. Quocunque igitur *Erasmus* sese deinceps conferret, ad modum mercatorum pretiosas merces in ordinem ostentantium, quo populo gratum amœnumque spectaculum præbeant, ita ipse opes suas spectandas atrectandasque passim exhibebat: jam enim ingenii doctrinaeque suæ copiam facturum ausus est etiam litterarum monumentis animi sensa credere, mandareque. Verum quæ ita ederet, non specimen indolis futuræ, sed perfecti consummatique judicii argumentum de se reddebant. Nec vero illa ætate *Erasmus* abusus est ad lasciviam & intemperantiam in scribendo, sed quasi initio suorum scriptorum auspiciatus à Libello *De contemptu mundi*, jam tum spei documenta præbuit; qualis post hoc procœmium superior actus esset futurus, quamque felicem eventum tam gratum jocundumque auspiciam portenderet. Scripsit etiam in ea ætate *De copia sum verborum, sum rerum*, perutile ac necessarium opus juventuti. Scripsit tum præterea formulas *Colloquiorum familiarium* teneræ ætati dicatum libellum, sed cujus lectionis grandiores natu merito non pigeat, adeo nullas partes hic vir omisit juventutis studiosæ sibi demerendæ. Intelligencebat vir sapiens quantopere referret castam litteris & moribus efficere primam illam ætatem. Itaque tum *Erasmii* nomen inclarescere & celebrari ubique cœpit, ut beatos se putarent, quibus modo contigisset hujus viri congressu ac familiaritate perfrui.

Apud *Britannos* autem postremam adolescentiæ partem peregit; delectatus amœnitate Insulæ, & studiis atque commercio incolarum, quibuscum magis suo ingenio convenire sentiebat. Ibi primum contracta ei familiaritas cum quibusdam doctis viris *Londini* & *Oxonii*, quibus in locis aliquamdiu commoratus est, sed ita commoratus, ut discedens Insulam illam suo beneficio & opera multo quam antea reliquerit eruditionem. Inde in *Gallias Parisios* concessit, postea in *Italiam* commigravit; sed ita, ut adventum suum præ-

sentia desiderium, desiderium autem præsentia fama præveniret. Nihil usquam celerius, Auditores, nihil violentius fama egregii & illustis hominis: quæ ubi semel viam sibi facere ad ulteriora cœpit, grassatur, perrumpit, pervadit quicquid usquam forte objicit malevolentia invidorum, nec angustis se terminis contineri patitur.

Ad *Erasmum* redeo, qui aliquanto tempore *Bononiæ* perstitit studiorum causa. Ibi venit in familiaritatem *Scipionis Carteromachi Pistoriensis*, *Pauli Bombasii*, *Philippi Beroaldi*, qui quidem eo loci cum magna nominis sui celebritate tunc versabantur. Quanto deinde sit in honore & pretio habitus *Roma*, *Venetiis*, *Patavis* à summis amplissimisque viris quibusdam, is facile cognoscet, qui farraginem Epistolarum *Erasmii* ad doctos, doctorumque certorum virorum ad eundem legerit: quo minus necesse habeo hic diutius immorari. Nec tamen hæc tam longa ac difficilis peregrinatio suo fructu caruit, inter equitandum meditabatur, commentabatur, componebat semper aliquid dignum suo ingenio, & aliorum lectione. Bibliothecas quin etiam perlustrabat passim, ut si quid eruditæ vetustatis usquam esset, cognosceret: quo vero loci, ubi confertas ac vetustas Bibliothecas esse audierat, pervenire ipse non poterat, eo mittebat, Catalogum librorum sibi dari postulare solitus, ex hisque diligens, quibus sibi opus fore intelligebat. Ita & subsistendo & peregrinando semper aliquid ex sese ingenium illud felix protulit, ne tempus & otium inutiliter labi sineret.

Circumactis igitur annis aliquot in hac honesta simul ac laboriosa exercitatione, & ipso jam *Ulyssæ* quadam sapientia cognitioneque plurimarum rerum confirmato, mentem deinde animumque ad altiora transtulit: & jam tum quidem secum coquere cœpit *Chilades Adagiorum*, ingentis molis ac laboris, sed non minoris utilitatis, volumen. Sic existimate, Auditores, neque enim errabitis. Quicquid usquam est veterum parœmiarum, adagiorum, proverbiorum, schematum, allusionum venustarum, apud *Græcos*, apud *Latinos*, in sacris, in profanis libris, eo volumine comprehendit. Ausim profiteri, cum, qui hunc librum non legerit, inter doctos viros haberi non posse, neque debere; qui vero negligat, hostem illum esse bonorum studiorum. Perfecto igitur hoc Opere & sacris Litteris animum magis ac magis applicans, in quibus suaviorem melle dulcedinem se invenisse solebat prædicare, statim sese accinxit ad Novum Testamentum universum ac Auctores quosdam instaurandos. Erigitur officina libraria *Basilea Erasmii* studio & opera, sumtibus vero *Joannis Frobenii*, unde quanta prodierit utilitas in universum Orbem terrarum, nemo fere est omnium, qui ignorat. Et excudebantur quidem libri singulari ac eo usque nondum viso nitore munditiaque characterum. Accedebat studium & diligentia Auctores ipsos quam emendatissimos reddendi, in cujus societatem laboris *Erasmus* juvenes quosdam egregie doctos ac impigros adsciverat. Aggressus igitur ipse Novum Testamentum universum scholiis & paraphrasibus illustrare, multum certe in eo genere scripti veræ laudis invenit. Et profecto pulchre convenire videbatur, ut tam excellens ac divinum ingenium in argumento se digno versaretur: & quem alias ubique eminere cernebamus, quasi is extra se raptus cum numinibus ipsis quid commune haberet, ita seipso majorem sublimioremque factum videremus. Multa certe cum religione ad scribendum accedebat, prius à Deo, fonte ac principio omnis boni, precatus mentem sibi largiri recta veraque sentiendi, & quæ à se forte scriberentur, publico ea bono evulgari legique: plurimum siquidem tribuere precationibus assiduis solitus erat, nec immerito, quandoquidem nullas res Deum magis conciliat hominibus, modo ne ipse dubitationis scrupum apud nos inveniat; dubitatio namque diffidentiam significat, diffidentia curationem omnem respuere videtur, unicam scilicet salutis viam; ut

ut non praeter causam *Paulus*, tam sapientia quam religione praeditus vir, *Hebraei* scripserit magnam esse remunerationem fiducia. Sed de hoc alias ac fortasse commodius.

Ad *Erasmum* revertor, qui licet hoc modo scribendo, docendo, monendo, aliisque id genus optimis artibus Respublicam *Christianam* arctissime sibi devinceret, obtinere tamen pro tot tamque egregiis meritis atque officiis suis non potuit, ut ab aemulorum calumniis remaneret intactus. Tulit scilicet tam gloriosis successibus infidias invidia, non etiam nocuit: Irrequietum malum invidia ac summorum virorum capitibus perpetuo imminens; humiles, sordidos, miseros praetermittit, summa quaeque in morem fulguris perit. Quam reperio vanum, quod tamen à doctissimo gravissimoque viro quodam traditum accepi, ut qui sit incomparabili doctrina, supraque communem humanum modum atque intelligentiam, eundem etiam positum extra aleam invidiae: propterea, quod aemulatio & contentio illic solent esse, ubi alius alium non ita vultis gradibus antecellit. At quam falsa sit ea persuasio, hic noster abunde suo exemplo docuit: namque à plebisque, quos ipse innumeris parasangis praecurrebat, ad mutuum certamen sapientum est expetitus. Quorum si qui sunt infimi ordinis, putes lixas, aut velites, aut etiam rhyones, hos omitemus. Clavarios quin potius, & triarios, & veteranos in hanc aciem educemus: nam, ut ab hoc ordiamur, quis unquam mentes animosque ordinum, populorum, nationum omnium plus in se convertit, quam quodam tempore *Martinus Lutherus*? Atqui hujus vim acrimoniamque scribendi, qua plurimum certe poterat, sensit *Erasmus*. Omitto jocandi licentiam & intemperantiam invenendi, pietate ac modestia *Martini* parum dignam: qui tamen qua gratia vicissim ab *Erasmio* sit receptus, non habeo necesse dicere; *Lutherum* tantum suimet iudicii admonebo, quod videlicet paulo plus quam nudum & ambiciosum strepitum verborum in *Erasmi* scriptis offenderit, ac fortassis sua etiam expectatione eruditionem majorem. Id quod in promptu sit iis etiam videre, qui *Erasmi Hyperaspisten* forte legerint de gratia & libero arbitrio.

Sed venio ad *Leam*. Cui apud *Britannos* nominis fama inter Theologos olim cessit *Edoardus Leus*? Nemini, opinor, aut certe paucissimis. Atqui ab hoc *Erasmus* acerbè & petulantè adeo est irritatus, ut nisi Apologia sua in hoc edita calumnias illius refutasset, periculum nominis subisset. Quis in *Gallia Lugdunensi* agens non audivit *Stephani Delati* nomen? verum hic styli sui cuspidem in *Erasmum* convertit quoque. Nec vero id impune tulit: rejectus namque ita est, ut pro sperato triumpho infamiam scite convitiandi retulerit. Est quispiam praeterea *Parisiis*, Auditores, *Natalis Bedda* è Collegio *Sorbonico*: is sive privato studio, sive publico nomine, (intelligo enim hominem forte fortuna proventum ad censuram haereseos, suspicor tamen commendationem audaciae suffragatam homini ad eum honorem fuisse, propterea quod hoc munus hodie à quibuslibet non libenter suscipitur) is, inquam, pro sua diligentia observavit, collegit, annotavit ex ordine certa quaedam loca in *Erasmi* libris haeretica & haeresin sapientia; nam quaedam ut non sint haeretica, ita voluit haeresin respicere, ut vina aceti saporis, si in vascula saporis acetosi fundantur. Verum quod non bene ea res *Natalis Bedda* venterit, judicent ii, qui utriusque scripta simul forte contulerunt. Sentient *Erasmi* mentem interdum non satis diligenter à *Bedda* perpersam, nonnunquam etiam male intellectam.

Per id tempus cum haec contentio cum *Gallia* ferveret, subortus etiam *Roma* est quidam *Jacobus Stunica Lopez*, *Hispani* generis, qui nostro huic non parceret. Verum illius conatus impediti sunt & insolentia cohibita doctissimorum quorundam virorum intercessione, qui *Erasmi* causae equitatem fovebant, et

banturque. Nam cum *Jacobo Lazaro* postea melius convenit *Erasmio*, cum ad arbitros res relegata fuit. Et hic erat ex *Gallo-Germanis*. Eisdem vestigiis ingressus est *Albertus Pim Garpus*, non ille quidem solidis testimoniis Sacrarum Litterarum fretus, ut quae non nosset, sed certa quadam facultate docte carpendi usus, ut non simili argumento sicut *Antoninus Cameracensis* Imperator inconvenerit, sed à carpendo *Garpus* cognomentum meruerit: nomen gentilitium, sed moribus *Alberti* alioquin debitum. Verum hujus quoque cavillationes *Erasmus* pulchre elusit. Sed piaculi loco habeatur, si te, *Huldricus Huston*, in hoc albes praetermittam: nam tu quoque facundia tua violentia torrenteque illo scribendi impetu in *Erasmum* nomen incurristi. Sed eo, me *Herck*, ingratus, quo amplissimis ipsius praconis & honorificentissimo elogio ante fuisses conspectior ornatioque factus. Et addebat quidem animos *Huston* fama satis feliciter parata, & generis nobilitas, blanda ipsa favorum conciliatrix, insuper subsidiariae sociorum cohortes & quorundam acclamationes novis rebus studentium. Quibus ille opibus fretus, videbatur unus omnium idoneus, qui cornicum oculos (ut est in proverbio) conficeret. *Eupassalationis* & *Adspersionum* nomine acculatones *Hustoni* circumferebantur, tituli lenitate acrocitatem criminum mitigante: sed re vera nisi in *Adspersionum* locum *Spongia* subiisset, sempiternas maculas *Erasmus* nomini suo contraxisset, adeo studio partium & persuadendi viribus adversarius valebat. Successit postea nova quorundam *Argentoratensium* *Expositio*, ad quam ideo minus mihi respondendum statuo, quod neque communi omnium nomine, neque certo distincto Auctore exierit, & quod existimem plures eo loci fuisse, esseque adhuc hodie, qui hujusmodi genus scripti live civium live incolarum nomine prodire permoleste ferunt. Quid de *Christophoro Langolio* dicam, nostri saeculi *Cicerone*? nisi forte *Jacobus Sadoletus* palmam hujus gloriae sibi eripi indignatur. Ille in quadam epistola sua, in farragine Epistolarum *Erasmi* contenta, dum nil se in *Erasmio* desiderare testatur, is tamen est exitus totius disputationis, ut acer & cordatus lector facile cernat, cum in hoc nostro aliqua desiderare, quae omnia non omnes numeros integrent. Hoc quid aliud fuit, quam, sicuti adagio dicitur, sutorio atramento hominem illum notare? Ego autem dum jam omnibus ejus generis molestiis nobis pulchre defuncti videmur, emergit aliquis *Petrus Curias*, *Italica* gentis orator, non ineptus ille quidem nec praeservidus etiam, sed magis fortasse gratiosus, nisi hunc nostrum sibi vellicandum sumisset.

Non tamen otiose illius defensiones, revera accusationes, ab *Erasmio* praetereuntur: & quamvis ita indignis & contumeliosis modis ipse ab aemulis suis acciperetur, eandem tamen modestiam constantiamque animi retinebat, *Christo* omnia accepta referens, qui uni studia sua approbare cogitabat, & inerat certe adhuc in pectore illo seniculo ardor juvenilis roburque vegetum. Praefragierat animo multo aere ac viderat oeu per caliginem vir prudentissimus, aliquando futurum, ut studia aemulorum invidorumque adversus se erigerentur. Caeterum cum haec jam coram apparerent, nihilo ipse est conterritus, qui adversus hos insultus armis theologicarum philosophicarumque rationum paratus instructusque advenerat, nullorum simulatibus quidquam remisit, irritatus semper sese ulciscitur, nec quicquam à consueta libertate ingenii sui recedit, modo *Christi* negotium agatur. Spectabat vir ille, sicuti ore & calamp idem testabatur, nihil magis quam gloriam Dei unius: ad quam provchendam cum studiis, vota, consilia, actiones, cogitationesque suas omnes referret: quid esset, quod invidiam pauperum hominum pertimesceret, aut iniquitatem malitiosorum aliquot sui animi voluntatisque interpretum reformidaret? Non est novum aut injustum, Auditores optimi, rursus doctos invidia laborare scilicet. Semper e-

gre-

gregiis conatibus atque factis comes fuit invidia, semperque erit, dum mundus stabit. Renascatur *Paulus*, erunt, qui nimium in eo libertatis studium damnent. Restituatur *Hieronymus*, multos hodie in se concitabit, de veneratione Sanctorum, eorumque sustinendis imaginibus & reliquiis colendis præcipiens. Cathedram suam repetat *Gregorius*, invenientur, qui in eo nervos desiderant. Concionetur de novo *Chrysostomus*, erunt qui insolentem dicacitatem in eo notent & morsus aculeosque oderint. Descendat ad nos *Lactantius*, offenduntur aliqui nimio ipsius studio profanas litteras cum divinis miscendi, & plura alia in eo requirent. Non satisfacit *Cornelio Tacito Tullius*: non placet *Asinio Pollioni T. Livius*: *Homerum* insequitur *Zoilus*: *Platoni* gravis est *Xenophon*: *Virgilio* dicam scribit *Macrobius*: *Tiberius* quin etiam *Cæsar*, alioquin non indotus, *T. Livii* & *Virgilii* libros imaginesque è Bibliothecis amoveri curaverat, nec multum abfuerat, quin incendio absumisset. Et ne in singulis persequendis inutiliter sim prolixus, nemo unus inventus est, cujus studia judiciumque passim omnibus probarentur. Aliter vulgus hominum, aliter sapientes sentiunt & loquuntur, aliter Evangelium docet, aliter Philosophia pronuntiat, atque hæc ipsa in plures easdemque inter se repugnantes sectas abit. Accedit, quod veris incorruptisque judiciis sæpenumero privatæ affectiones vim afferunt: quibus, quia nusquam non laboratur, res eo reciderunt, quo videmus.

An vero dubitetis, Auditores, plures adhuc superesse, facinorosos, aleatores, ganeones, decoctores in omnem occasionem aliena diripiendi intentos? At si iis frugalitatem, modestiam, continentiam, sobrietatem persuadere volueritis, surdo verba, quod ajunt. Quid ita? quia aures veritati clausæ sunt, quam animus nequeat admittere. Tale quiddam *Erasmo* in suis insectatoribus usu venit. Dolebat *Erasmo* Theologiam ipsam ad summulas ac indices (*repertoria* vocant) contractam, rem commodam ac compendiarium pigris & indoctis. Male habebat præterea ipsum pervicacia ista contentiosarum disputationum, & inutilium quarundam quæstionum tractatio, unde eruditior quam melior fieres, ac fortassis ne eruditior quidem: optabat tempus & operam, quam huic rei daremus, potius impertiri lectioni Veteris ac Novi Testamenti, lectioni vetustissimorum probatissimorumque Scripturæ ac Interpretum Sacrarum Litterarum, quos ea gratia pene omnes ingenti labore reposuerat. At contra, adversarii hoc studium *Erasmi* detorquebant ad opinionem superbiam, quasi doctissimos sanctissimosque viros contemneret, quos recentiora tempora nobis dederunt. Arguebant præterea ipsum inquietudinis cupidam & libertatem scribendi referebant ad excitationem seditionis, publice testati, ab *Erasmo* porrigi sagittas, à *Luthero* torqueri. Rursus assecræ *Lutheri*, ob omisam societatem, quam secum initurus credebatur, aperte de levitate & perfugio ipsum accusare. Inter hæc quid faceret? in bivio erat. Et quoniam decreto *Solonis* olim *Athenis* cautum erat, ut seditionum tempore cives palam ostenderent, quam partem sequi vellent, idque eo, ut factionum discrimina haberentur: ita *Erasmus* aliquando pertæsus importunitatem & stultitiam eorum, à quibus quasi duplex habebatur, sese manifestum judicii voluntatisque interpretem constituit: editis in hoc Operibus aliquot, de Eucharistia; de fide & operibus; de gratia & libero arbitrio semel atque iterum; de invocatione Sanctorum; Exomologesin sive de Confessione peccatorum; licitum esse *Turcis* repugnare. Scripsit item Apologias quasdam animi sui indices, & alios quosdam libros ea gratia, breviter ad omnia crimina sigillatim respondet, purgatque sese egregie. Qui hoc est animo præditus, in acie ne hic stare dimicareque, an retro pedem referre, bonus fidusque dux, an contra perfuga tibi videtur?

Abstineat ergo, Auditores, suspicio eorum, qui putant, *Erasmum* omnia sua judicia ad occasionem for-

tunæ accommodasse, ac rimam semper sibi reliquisse, per quam elaberetur. Nihil in eo fuit subdolum aut fucatum, vita, mores, ingenium, scripta, ingenia & candida omnia. Sed hoc fateri cogor, stupidos aut rudes nonnunquam libertate *Erasmi* offendi. Verum si meminerint, quod de *Tertulliano Hieronymus* quoque scribit, *Erasmum* cum judicio esse legendum, & singulos libros de eisdem rebus forte agentes simul conferendos. Librorum vero ipsius tanta est multitudo, Auditores, quos aut conscripsit, aut in *Latinam* linguam convertit, aut scholiis annotationibusque illustravit; aut puriores emendatioresque nobis reddidit, ut si eos ex ordine commemorare velim, vereor, ne

hac quasi astutia quadam tempus videar extrahere voluisse. Vere mihi de hoc videor prædicare posse, quod de *M. Varrone Aurelius Augustinus*: Tam multa legit, ut aliquid ei scribere vacasse mirum sit, tam multa scripsit, quam multa quenkumque legere potuisse credamus. Harum igitur rerum admiratione ac famæ perciti Reges, Pontifices, Princeps, & Barones totius pene Orbis terrarum sibi hujus viri amicitiam expetendam incundamque ducebant. Ad decus & splendorem nominis sui accessionem quandam ex *Erasmi* familiaritate factam arbitrati, nec vero quisquam eorum se liberalem ac magnificum haberi posse putavit, nisi in hoc viro liberalitatis magnificentiaque suæ exempla edidisset. Hac gratia ad eum pleraque vascula argentea pulcherrimi & artificiosissimi operis mittebantur.

Ingressus domum ipsius putare potuisses te videre ædes aliquas superborum olim *Corinthiorum*, adeo ornate cælatis auratisque operibus instructam abacuti vidiisses. Ne vero etiam sordide parcum fuisse credas. Splendore ædificiorum est delectatus: *Friburgi* namque contulisse ad impensam domus à se constructæ plus mille aureos nummos fertur. In reliquis autem sumptibus faciendis, nonnulli nimium diligentes & accurati æstimatores rerum, volunt ipsum minimæ quam nimia liberalitati propiorem fuisse. Sed quam si perversè judicent, facile advertet, cui *Erasmi* conditio fuerit aliquanto exploratior. *Erasmus* paucis admodum redditibus vivebat, plerumque sustentabatur liberalitate Principum & Bibliopolarum, quibus forte operam navabat. Deinde infirmum illud & valetudinarium corpusculum singulari quadam & exquisita curatione indigebat, quam nequeat adhibere, cui non abunde facultates suppetunt. Venit mihi in mentem quorundam hominum insulsam vanitatem ridere, existimantium Philosophi officium esse prorsus contemnere pecunias, hoc est, sua fortiter decoquere. Non est hoc Philosophum agere, Auditores optimi: illius in primis est, virtutem colere, opes non anxie nimium quærere, partis honestæ frui, ipsarum amissione non multum discrucari: quod si omnes à se opes excludere removeque Philosophus debet, non igitur Philosophus fuit *Pythagoras*, non *Xenophon*, non *Cato* uterque, non *Plato*, non *Aristippus* ante naufragium, non ante postremum exilium *Cicero*, non *Seneca*, non *Plinius* Junior, quos legimus admodum locupletes omnes fuisse, non sua turpiter ac stulte prodegisse: amanda est enim medicris opulentia, non superflua divitiæ quærendæ, ut in alios etiam, si oporteat, munifici & liberales esse possimus. Fuit quandoque *Diogenes Cynicus* plusquam rustica rigiditate, non etiam disciplina, Philosophus. Fuit etiam *Democritus*; qui si hodie sese bonis omnibus exsuat, nec hoc contentus, se etiam exoculet, (ingratus & perversus naturæ interpret) ipse res mortaliū ridere solitus, publico riu è scholis exhibetur. Fuit etiam patrum nostrorum memoria *Franciscus Philadelphus*, si quid ille ad rem: hic cum amplissimis stipendiis ob famam & auctoritatem nominis sui publice duceretur: sexcentos namque aureos nummos quotannis habebat successive à *Florentinis*, & *Bononiensibus*, & *Mediolanensi* Principe, tamen adeo inutiliter erat prodigus, ut consumptis bonis omnibus, ad extremum pro beneficio habuerit, se in Xenodochium *Mediolanense*

recipi, ibidemque mori. Hos si quis velit philosophicam vitam egisse, valeant simul in Philosophi, & alium dormiant, nobis certe, ut alibi, ita hic quoque mediocritas placet, & ut cuique ratio dati acceptique constet, probamus. Sed quid? quod civilibus legibus olim decoctores & habebantur inter infames, & a publicis muneribus arcebantur? Et si enim prodigus tolerabilior sanabiliorque *Aristoteli* in *Ethicis* videatur quam avarus, propterea quod ætas aliquid de hac luxurie demit, & discessio eorum, quibus nos charos putamus, & sumtum ratio cautiore nos, ad remque attentiores, faciunt, tamen stulte facit, qui huius reparationis necessitatem sibi ultro adsciscit: non minus profecto, quam si quis sibi met causam morbi afferat, quo superveniente vires efficaciamque medicinæ experiatur.

Sed quorsum hæc omnia, diceret, tam longo ambitu conquesta? Hæc simul eo pertinent, ut causam *Erasmi* defendam, & quam nonnulli cupiditatem, ego prudentiam frugalitatemque interpreter: quod quidem eo diligentius me facere deget, ut defensionem ejus in re controversa non omittam, cujus ornandi partes mihi sumseram, quoque ipse à crimine cupiditatis semper fuit alienissimus. Quod dum breviter strictimque facio, interim mihi operam datis, Auditores, peto. *Erasmus*, qui usu & peritia multarum rerum valeret, & in omnem partem erectus intentusque esset, haud dubie rem ipsam recta reputaverat via. Videbat fore videlicet si Regum ac Principum liberalitas sumtibus bellicis exhauriretur, ut consueris ipse stipendiis fraudaretur. Nihil siquidem *Marii* cum *Mafis*. Atqui ita eandem evenisse, non sine gemitu & dolore commemorare possum, ut Regum opes se mutuo collidant, atterantque. Igitur si ipse ulterioris vitæ subsidia sibi retinuit, neque curiose quæsitæ & affatim undique oblata, quæ repudiassent rusticis & inhumanis fuisset, suggillari ne igitur avaritiæ debuit? Minime omnium, inquam. Etenim si opum ambiendarum studio laborasset, nunquid illi deesse poterant summi opulentissimique Magistratus Ecclesiarum, in quem quocunque ornamenta Principes & Antistites omnes contulissent, inferiora meritis ipsius deputassent: sed nihil horum spectavit ille, cui deliberatum fuisset ab institutæ vitæ ratione ne latum quidem unguem, quod ajunt, discedere: hac gratia cum illis conferendus, quorum pedibus pictores mitras & galeros subijciunt in argumentum singularis despicientiæ rerum humanarum, contemptorumque honorum, quos plerique omnes admiramur. *Plato* ille, *Lectores*, in sua Republica vult bene instituti civis officium esse, ut ab ambitione omni procul abstineat, ac inter bonos cives facilius citiusque fore contentionem de non suscipiendis quam de suscipiendis honoribus. Ita hic certe noster manibus pedibusque oblectabatur, ne ecclesiasticorum honorum ei administratio deferretur, tantum abest, ut concupiscent.

Sed non ero hic in re manifesta longior, ne vel de approbatione testimonii iudicii vestri videar diffidere, vel Soli, quod ajunt, lumen inferre voluisse: & quoniam *Erasmus* satis superque à nota avaritiæ vindicavimus, quatenus facultatum sumtumque rationem habeatis, reliquum est, ut quod prius cursum attigeramus, valetudinis suæ incommoda explicemus, quo cognoscatis majores sumtus pecuniasque ipsi in hoc fuisse necessarios. Nam qui intolerabili calculi & vesicæ dolore per omnem vitam laboraret, laeta & diligenti curatione opus habebat. Morbis vero curandis ac relevandis & interim refocillando corpori quanti sumtus sint necessarii, nemo facile agnoscit, nisi qui fuerit expertus. Nisi forte tyrannus crudeliores, nostrumet corpori parcere nolumus. Scitis, opinor, renum morbos inter pertinaciores numerari, nec qui ferre nisi cum vita desinant, eo interim dolores corporis vehementiores (si singula singulis conferantur) quanto versus inum ventrem plus distant ab epigastrio. Renum vesicæque morbi malitiam in eo gravabant tussis & podagra. His itaque malis concurrentibus ita sæpe-

A numero torqueri ac corripì *Erasmus* visus est, ut præterquam quod præcordia tenuem illum & raris intervallis interruptum spiritum redderent, vita adempta putaretur. Et accedebat senectus ipsa per se morbus habitus. Accedebant insuper quotidianæ vigiliæ & nocturnæ lucubrationes, quibus cum corpus illud gracile & aridulum quotidie attereretur, admirabile nobis ac supra fidem communem videbatur, *Erasmus* potuisse ad tantam ætatem pervenire; septuaginta namque annos complevit, adhibita supputatione annorum, quam ipse facit in quadam epistola ad *Jacobum Horneensem*. Cæterum *Erasmus*, qui omnes notionis naturæ suæ exploratas meditataque haberet, certa quadam ac exquisita artificiosa victus ratione moderi sibi didicerat, ut qui ipsius vitæ tenorem inspexisset, observassetque, non ita multum desideraturus fuisset *Marsilius Ficini* Opus de victu studiosorum legere. Et adjuvit quidem hominem in extrema etiam ætate vita in viridioribus annis frugaliter ac temperanter acta. Scite quidem ille, sicuti omnia: Adolescentia intemperans & libidinosa effecerat corpus tradit senectuti. Verum qui publicis se utilitatibus promovendis natum arbitraretur, nihil tamen de consuetis laboribus remisit; cumque jam alio super aliud superveniente morbo ad extremum dysentericiæ implacabili dolore miserabiliter torqueretur, adfatis paulatim intestinis & modicus adhuc calor circa cor palpitaret, spiritusque in summis præcordiis hæreret, & incredibili est usus patientia, & pari mentis constantia misericordiam Dei interpellabat; non longiores moras hic præstolatus, sed futuræ vitæ felicitatem expectans, ut in illius regionis aliquando possessionem anima perveniret, ubi mens diu peregrinata fuerat, in hac voce, *Miserere mei, Deus*, defecisse dicitur. Scripserat biennio ferme ante obitum *De præparatione ad mortem* utilem sane omnibus libellum. Qui igitur ita vixit, ut subinde moriturum cogitaret: hic profecto ita etiam est mortuus, ut perpetuo victurum se consideret.

Sed ô miseram humani generis conditionem! ô inevitabilem necessitatem factorum! Ubi nunc cultus & honores *Erasmo* habiti? Ubi tot Pontificum, Regum, Principum, Optimatum studia & favores? Ubi amicorum officia & humanitas, quibus ille adhuc senex recreabatur, demulcebatur, sustinebatur? Ubi corporis ipsius dignitas? Ubi gravitas morum, quam grata quadam facilitate, comitate, lepore condire solebat? Ad brevem celeremque auram flos ille decidit, cælo *Erasmus* animam intulit, corpus terræ reddidit, nobis bonum odorem nominis sui reliquit, nihil præterea secum tulit. Soleo nonnunquam mirari mecum, quod cum naturæ cervis & cornicibus vivacitatem longissimam concedat, quæ animalia nullis usibus idonea (quod sciamus) senectus efficit, quid sit, quod homini multo brevius ævum præfinierit? Soleo etiam quandoque indignari & succensere naturæ, quod flagitiosos, homicidas, sicarios, sacrilegos, proditores sæpe ad decrepitam ætatem finat pervenire; bonis autem, probis, modestis, doctis (quorum consilio & prudentia Respublicæ niti ac consistere deberent) ætatem maturam deneget. Sed nescio quo fato sit, ut animi bonis naturæ commodaplerunque non respondeant, ut intelligas naturam, sive, ut *Christiane* loquamur, Deum opes suas in unum aliquem confertim profundere nolle, sed quasi paria facere. Ita quibus acre & vegetum ingenium tribuit, iisdem frequenter debile & languidum corpus relinquit, quibus vastum, obesum, robustum corpus indulget, tantundem de ingenii viribus & subtilitate detrahit. Et ne solum Dei munera ingrati accusemus, nos studiosa turba mala propria sæpenumero augemus. Bilem flavam acervant, acuuntque, studium, cura, pervigilia, labor nimius; atram solitudo & imaginationes crebrae vehementesque creant: pituitam colligunt umbræ & sellularia, ut sic dixerim, otia. Putem igitur ea causa factum olim ut *Peripatetici* molliter inambulando disputarent, unde cognomen invenerint.

Tom. IX. Bb bb bb Sed

Sed ut *Erasmi* meminerimus, hic et si sua quadam arte & industria obtinuit, ut septuagenarium annorum numerum conficeret, tamen ipsius mors non potuit esse non immatura, qui si supervixisset longius, poterat nutanti Ecclesiae dorsum manumque, quod ajunt, apponere: bonorum virorum semper est immaturus obitus; sed vixit satis naturae, permittimus, vixit satis gloriae suae, ultro concedimus, at nobis parum vixit, qui alienissimo Reipublicae Christianae tempore sit ereptus. Sed in hoc tanto nostro luctu & mœrore una superest consolatio, levis ea quidem aliquibus videatur, sed est tamen nonnulla: enimvero conferenti tibi animum ad miseras horum temporum, unquam-ne tot calamitates & ærumnas nos non dico fando audivisse, aut in libris legisse, aut vaticinanti dudum credere potuisse, quam quotidie videmus? Non in uno angulo aliquo Orbis terrarum bella & seditiones surgunt, non, ut olim, impressio Cimbriorum & Teutonum in Illyriam, non in Germaniam Wandalarum aut Gothorum irruptio, non incurratio Scytharum in Graciam, ut divi Hieronymi ætate: sed Oriens, Occidens, Meridies, Septentrio laborant, quaquaversum patet Orbis terrarum terraque marique ad arma concurrunt: Xerxes, olim Rex Persarum potentissimus, cum è quodam edito loco innumerabilem multitudinem exercitus vidisset, conversus in lachrymas dicitur, quod post centum annos nullus ex tanta multitudine hominum superstes esset faturus. Ego si in eminentissimam aliquam speculam conscendere possem, qua totum Orbem terrarum oculis vestris subjicerem, ostenderem vobis hos in mutuam cædem furentes, ibi in castris tumultuari, hunc fluctibus abforberi, illum in vada aut scopulos illisum obrui, aliquem veneno hausto interire, alium laqueo præfocari, per insidias alium interimi, breviter infinitum quendam miseriarum mundum vobis demonstrarem, non unius duntaxat exercitus interitum designarem, sicuti Xerxes. Bene-ne igitur tibi cum illis actum videatur, qui cum hac luce careant, è tot tantisque malis evaserint?

Accedit alia consolatio, & ea quidem, nisi fallor, paulo gravior, dummodo cum bona pace vestra, Auditores, mihi concedatur humano quodam more de judiciis Dei Opt. Max. aliquid commentari & æstimare, non pronuntiando quidem sententiam, quod temerarium foret, sed Scepticorum more disceptando: Possit, inquam, sapientissima consilii divini dispensatione factum videri, ut matura invidia *Erasmi* rebus mortalium sit ereptus, ut posthac posita cum morte vide licet invidia, ipsius Opera maiore cum religione in manus fumantur & æquiore censura causa ejusdem peragatur. Hujus igitur viri nomen grata quadam recordatione prosequimini, Auditores, qui tam copiose de universo genere humano est promeritus, qui pro utilitate Reipublicae Christianae nullos labores refugit, non æmulum calumnias & impetus reformidavit, qui multos honores, multa præmia non proposita sibi modo, sed etiam parata suo illo otio ad communem utilitatem collato, posthabuit. Cujus denique vita omnis bene docendi vivendique exemplar fuit. Quare agite, ô Auditores optimi, hujus viri memoriam mecum celebrato te, manes religiose venerantur, & gratiam sempiternam habetote ob utilitatem Reipublicae Christianae quaesitam, & non intermoriturum decus ac ornamentum Germania partum: namque hoc ad nos saltem, illud publice ac universim ad bonos omnes pertinet.

F I N I S.

Illustrissimo puero Duci Henrico Erasmus Rotodamus S. P. D.

MEMINISSE debes, Henrice Dux illustrissime, eos qui te gemmis, aureis honorant, dare primum aliena, quippe fortuna manera, præterea caduca, dein de qualia quam plurimi mortales possint elargiri, postremo qua tibi ipsi demi abundens, quæque donare aliis quam

accipere, magno Principi longe sit pulchrius. At qui carmen suo ingenio, suis vigilis elucubratum, nomini tuo dicat, is mihi non paulo præstantiora videtur offerre: ut post qui non aliena, sed propria largiatur, nec paucis donis intermoritur: sed qua gloriam etiam tuam immortalam quæant efficere, cum ea qua perquam pauci possint donare, (neque enim pecuniosorum & bonorum potarum par copia) denique qua non minus sit Regibus potestatem accipere, quam remunerari. Et opibus quidem nemo non Regum abundavit, nomines immortalitatem non ita multis suis assequenti, quam quidem illi pulcherrimis fauoribus emereri possunt, at soli vates eruditus catervis præstare. Siquidem & ceras, & imagines, & stemmata, & aureas statuas, & incises in as vitules, & operosas pyramidas, longa annorum series demolitur: sola postarum monumenta, ipsa ætate, qua res omnes debilitat, invalescent. Quod prudenter intelligens Alexander ille, cognomento Magnus, à Chœrico poeta, non admodum sane bono, singulos versiculos tolerabiles, singulis Philippis ex pacto redimebat; prospectabat nimirum & Apellis tabulas, & Lyfippi statuas, paucis annis interisuras, nec quicquam omnino fortium virorum memoriam æternam posse reddere, præter immortalitate dignas eruditiorum hominum litteras: nec ullum esse gloria genus sincerius ac præstantius, quam quod a posteris virtuti datur hominum, non fortuna: non ab amore, non à metu, non ab assensatione, sed libero judicio profectum. Age jam qui malos versus tam chære prodigus emit, nonne optet Homericos non singulis aureis, sed singulis urbibus emercari? Quem quidem poetam, & in deliciis habuisse, & Achilli invidisse legitur; beatum illum pronuntians, non solum virtute, sed potissimum tali virtutum suarum præcone. Quanquam non me clam est, hac nostra memoria, principes plerosque litteris tam non delectari, quam eas non intelligunt: qui utrumque juxta ineptiam existimant, imò pudendum, optimatens virum, vel scire litteras, vel à litteratis laudari, quasi vero sint ipsi, vel eam Alexandro, vel cum Cæsare, vel omnino cum ullo Veterum, aut gravitate, aut sapientia, aut benefactorum gloria conferendi. Ineptiam putant à poeta laudari, quia desiderant facere laudanda, nec tamen à gnationibus suis laudari refugiant, à quibus rideri se, aut sciunt, aut id si nesciunt, stultissimi sint oportet. Quos quidem ego vel ipso Mida stolidiores judico, qui asininis auriculis deturpatus est, non quod carmina contemneret, sed quod agrestia præferret eruditis. Midæ itaque non tam animus defuit, quam judicium: at his nostris utrumque. A quorum stultitia quam intelligerem generosam tuam indolem vehementer abhorrere, Dux clarissime, eoque jam nunc à puero tuos conatus spectare, ut non tam tuorum temporum quam veterum similis evadere cupias, non verius sum hunc qualemcumque panegyricum nomini tuo nuncupare. Qui si tua Celsitudine longe impar (ut est) videbitur, memineris facito & Artaxerxem Regem præstantissimum aquam à rusticano quodam operario, quam ille manu utraque haustam obequians obtulerat, bilarem subridensque accepisse: & ejusdem nominis alium (ut opinor) pro malo, à pauperculo quopiam allato, perinde ut pro magnificentissimo munere gratias egisse, ratam videlicet, non minus esse regale parva promote accipere, quam magna munusce elargiri. Quid? nonne etiam Superi ipsi, qui nullis mortalium opibus egens, ita muneribus hujusmodi delectantur, ut contemta interim divitum Hecatombæ, rusticana mica, & thursculo paupere placentur, animo nimirum offerentis, non rerum pretio nostra donaria motientes. Et hæc quidem interea tantam ludicra munuscula tua pueritia dicimus, uberiora largiari, ubi tua virtus una cum ætate accrescens uberiores carminum materiam suppeditabit: ad quod equidem te adhortarer, nisi & ipse jam dudum sponte tua velis, remisque (ut ajunt) eo tenderes, & domi haberes Skeltonum, unum Britannicarum litterarum lumen ac decus, qui tua studia possit non solum accendere, sed etiam consummare. Bene vale, & bonas litteras splendore tuo illustra, auctoritate tuere, liberalitate fove.

F I N I S.

INDEX GENERALIS

INDEX GENERALIS
IN OMNIA
DES. ERASMI
OPERA,

*Excepto EPISTOLARVM Volumine, cui propter rerum copiam ac varietatem,
peculiares Indices subjecti sunt.*

Ad calcem notati sunt loci S. Scripturæ, quos hic illic
explicat ERASMVVS.

L E C T O R I S.

Hic habes, Lector Benevole, *Indicem universalem omnium Operum Erasmi, excepto tamen III. Volumine, quo Epistolae continentur. Ei enim, propter rerum, nominumque copiam ingentem, peculiaris suus Index, isque copiosissimus, est subiectus. Hic autem repeti oportere visum non est, quandoquidem, sine ullo tuo usu, pretium huius Operis auxisset. Sui quidem Indices II & VI. Voluminibus subiecti fuerant, sed quia non erant tanti, melius nos facturos judicavimus, si universali miscerentur. Ne quid etiam deesset, Indicem locorum S. Scripturae passim ab Erasmo explicatorum, ex Editione Basileensi depromptum, addendum censuimus. Vale, Lector, & tuis commodis studentibus faveto.*

INDEX OMNIVM

INDEX OMNIUM DESIDERII ERASMI OPERUM.

Primus numerus Tomum, Secundus Columnas, & tertius Litteras, quæ inter Columnas sunt, denotat.

A.
ALMA, IX. 88. A.
Aaron exemplar ecclesiastica, v. 790. F.
— precatationis typum gerit, v. 5. F.
— Ejus & filiorum officium, v. 797. E.
— duo filii cælesti igne absumuntur, v. 798. A.
— doctrina & concionatoris Evangelici quid differant, v. 797. F.
— puritas & consecratio, v. 791. B.
— vestes & ornatus, v. 794. B.
— non leve peccatum, v. 298. E.
Ab Aboriginibus, Prov. II. 980. F.
Ab amicorum conviviis non diu abstinendum, Prov. II. 416. A.
Ab asinis ad boves transcendere, Prov. II. 272. C.
Ab asino delapsus, Prov. II. ibid. E.
— ad lanam, Prov. II. 176. F.
Abauchas amicum liberis præferre, I. 230. A.
— Ejus & Gyndanis amicitia, ibid. B.
Abba Pater, VI. 206. E.
— quomodo intelligendum, VI. 602. F.
— non est ἀνδράποδος, IV. ibid.
Abbas indoctum rara avis olim, I. 746. C.
— malim esse, quam prior, I. 647. E.
— Ejus & puella erudita colloquium, I. 744. E.
Abbatiam capiare longa venatio, I. 738. A.
Abderitica mens, Prov. II. 1082. D.
Abderiticum imperium, Prov. II. 540. E.
Abdicamus pro abdicavimus, VI. 761. F.
Abdicationis leges, I. 199. B.
— modus, ibid.
Abdicatus Luciani, I. 197. A.
Abel sacrificium, v. 1160. B.
Abeo & venio, VI. 400. E.
Ab epulo hoc qui possum abesse, Prov. II. 419. E.
Ab equis ad asinos, Prov. II. 273. B.
Ab Eteobutadis ducit genus, Prov. II. 801. B.
Abhorrentis ac detestantis, Prov. II. 939. E.
Ab Hymetto profectum, Prov. 92. E.
Abiathar pro Abimelech, VI. 160. E.
— quid, v. 378. E.
Abjecit hastam, Prov. II. 482. C.
Abjectum, IX. 43. E.
— esse quid, v. 495. A.
— idem quod humilitatem possumus dicere, IX. 137. D.
Abjicere potius, quam mittere, VI. 85. E.
— scutum, Prov. II. 482. C.
Abjiciendum procul, Prov. II. 1040. C.
Abiit & taurus in sylvam, Prov. II. 44. B.

Ab illo pro præ illo, VI. 303. F.
Abimelech quid, v. 376. A.
Ab impiis egressa est iniquitas, Prov. II. 344. E.
Ab incunabulis, Prov. II. 283. B.
Αβιων & βίον, Prov. II. 647. E.
Ab ipsa messe, Prov. II. 1074. C.
Ab ipso lare, Prov. II. 254. B.
Abire in concilium impiorum, v. 179. D.
A bis septem undis, Prov. II. 767. B.
Abisai cum suis ad homicidium properans, revocatur, v. 443. C.
Ablegandi verba, I. 53. A.
Abnegare semetipsum Deus non potest, v. 328. A.
Abnegatio Dei tacita, v. 1186. F.
— Ejus genus fugere, v. 1179. E.
Abominandus scarabeus, Prov. II. 686. D.
A bonis bona disce, Prov. II. 1131. F.
Abortus unde, v. 622. A.
— Ejus causa, v. 709. F.
Ab ovo usque ad mala, Prov. II. 548. D.
Abraham qua dura passus fuit, VIII. 85. E.
Abrahami obedientia, VIII. 238. B.
Abram, Abraham, VI. 577. F.
— dives quomodo nobis exemplum, v. 50. C.
— pater multarum gentium ob matrimonium dictus, I. 418. E.
— post genus ex Cethura, VI. 581. E.
— Sara obtemperavit, v. 689. B.
— tentatus apud Origenem, v. 81. B.
— Ejus duo, filii qui, v. 119. F. VI. 580. D.
— opera Apostolus contemnit, v. 36. C.
— Ei quando data soboles, v. 17. F.
Abrogandi, ornandi verba, I. 55. C. D.
Abronis vita, Prov. II. 562. E.
Abiit clamor in colloquio aut lusu, Prov. II. 926. F.
Absolvendi facultas est monachis, IX. 258. A.
Absolutionis auctor solus Christus, IX. 611. D.
— Ejus varius modus, IX. 561. E.
Absque baculo non ingreditur, Prov. II. 817. D.
— proxiis & affectibus, Prov. II. 804. D.
Abstinentia vis à Regibus, Prov. II. 941. A.
Abstinentia Manichæorum, v. 1172. A.
— nihil addit virtuti, IX. 831. A.
Absurda, I. 834. A.
Absurditas sermonis, VI. 670. C.
— Ejus speciem qua in scripturis habeant, v. 1055. F.
Absurdum ad verbum reddere Græcæ, IX. 384. D.
— est nos ipsos commendare, I.

310. F.
Ab transenna cibum petere, Prov. II. 1069. F.
Ab unguibus incipere, Proverb. II. 1106. E.
Ab uno digrammate, Prov. II. 1035. C.
Abusio figura, v. 1053. F.
Abuti pro uti, VI. 690. D.
Abydenus, Abydus, Prov. II. 1079. E.
Abydena illatio, Prov. II. 561. A.
Abydum ne temere, Prov. II. 299. B.
Abylag mystica concubina, v. 60. A.
Academia Platonis pestilenti cælo obnoxia, IX. 1691. E.
Academici philosophia injusti possessores, IX. 1732. B.
Acalanthis, Prov. II. 459. D.
A calce ad carceres, Prov. II. 836. D.
Acanthia cicada, Prov. II. 186. C.
— minima avis duodecim parit pullos, I. 615. B.
— Eam vincit cornix, Prov. II. 328. B.
A capite arcessere, Prov. II. 1209. E.
— usque ad calcem, Prov. II. 84. A.
Ἀκαρπύειν, Prov. II. 371. G.
A carcere, Prov. II. 580. B.
A carceribus, Prov. II. 246. C.
— ad metas, Prov. II. 858. C.
Acarianus porcellus, Prov. II. 508. C.
Acarnici equi, Prov. II. 1003. C.
Accentus syllabarum, I. 941. D.
— dictionis quantum valeat, IV. 399. C.
Accepta candela, Prov. II. 1097. B.
Acceptio personarum, VI. 571. D.
Accersitum malum, Prov. II.
Accessibilem ignem, Origenis nova lectio, VI. 1019. E.
Accii Synceri doctrina, I. 1020. C.
— Ejus Poeta apophthegm. IV. 306. A.
Accius Poeta ubi statuas crexerit, I. 601. E.
— pictor, I. 310. F.
Accipere, ἀρπάζειν melius quam adjungere, VI. 8. E.
— uxorem, IX. 129. E.
Accipite & manducate, VI. 133. E.
Accisare, I. 303. B. Prov. II. 483. B.
Aceldama quid denotet? VIII. 208. F.
— quid Syris, VI. 140. F.
Acerbe dicta, IV. 226. A. 228. E.
Acervus bonorum, Prov. II. 123. D.
Acetii & Heliconis opera, Prov. II. 603. B.
Acetias medicatus est, Prov. II. ibid.
— Ejus luna, Prov. II. 214. C.
Acetum, VI. 142. F.
— habet in pectore, Prov. II. 506. C.
— Eo perfundere, Prov. II. 506. D.
Achab Rex Israel in prælio vulneratus interit, v. 358. E.
— Ejus pœnitentia, v. 583. B.
Achan furtum perdidit totum populum, v. 360. C.

INDEX GENERALIS

- Achar quis fuit, VIII. 99. D.
Achefarum quid Hebraei, VI. 245. E.
Achias & Abimelech idem, V. 360. C.
Achilles, Prov. II. 278. E.
— jecit duas tesseras, Prov. II. 649. E.
— mendacibus infestus, I. 878. E.
Achilleum argumentum, II. 278. E.
— praeceptor, V. 70. B.
Abimelech quid, V. 375. B.
Achis quis, V. 379. C.
Αχιν, Prov. II. 371. A.
Achor vallis, V. 491. B.
Αχαιογελως, Prov. II. 994. B.
Αχαιχελως & similis, Prov. II. 656. E.
A Chytropode cibum, Prov. II. 231. E.
Ακέρυκτος & πόλεμος, Prov. II. 801. A.
in Acie novacula, Prov. II. 33. C.
A caelo ad terram, Prov. II. 580. C.
Ακού audis pro sermone, VI. 619. F.
Acolo non fisco, Prov. II. 1093. D.
Acoluthi ministri Grace, VI. 7. B.
Ακονιτι, Prov. II. 212. A.
Aconitum scorpionum ictui medetur, I. 604. C.
Acontia, V. 1350. F.
Acquievi dure pro θεσπεσιμῶν, VI. 567. B.
Ακρεβώω, VI. 15. F.
Ακρογωνάϊος, VI. 840. D.
Ακροβία spolia opima, VI. 624. E. 1001. F.
Ακροβόλας, Prov. II. 1092. D.
Ακροβότητα κύμβαλα, Prov. II. 542. C.
Ακροχειρίδιαι, Prov. II. 364. B.
Acta apud Gracos depravata, VI. 433. C.
— Eorum historia pars est Evangelii, VI. ibid. B.
— Eorum liber necessarius, VI. ibid. E.
Actii & Titii idem jus, Prov. II. 390. C.
Acti labores jucundi, Prov. II. 498. A.
Actionis genus olim sine verbis, V. 718. B.
Actionum nostrarum fons, V. 302. C.
Actoris & Ecclesiasta collatio, V. 831. E.
Actum agere, Prov. II. 173. A.
— est, Prov. II. 128. A.
Actus, acta gesta, VI. 433. B.
— & motus in animantibus, V. 862. A.
— sine temporis ratione, VI. 122. F.
Aculeo infixio fugere, Prov. II. 27. B.
Acum invenisses, Prov. II. 888. D.
Acu rem tetigisti, Prov. II. 350. D.
Ακυσῖν, VI. 180. D. 815. F.
Adaetum jusjurandum, Prov. II. 766. A.
Ad agnatos & gentiles deducendus, Prov. II. 319. A.
Adam homo, VI. 739. F.
— Ejus duo, VI. 580. D.
— veteris & novi collatio, V. 569. F. 570. A.
— voluntas quomodo corrupta, IX. 1221. B.
— Ei cur arbor scientia interdicta, I. 790. A.
— Errores Adamianorum, V. 475. D.
Adamantis tenere, Prov. II. 911. D.
Adamas sanguine hircino mollescit, I. 877. E.
Adamantini clavus, Prov. II. 497. D.
Adamantinus, Prov. II. 279. A.
Ad ambas usque aures, Prov. II. 492. C.
Ad amussim, Prov. II. 216. C.
Adaperire, aperire, VI. 181. E.
— vulvam adaperiens, & ad Adariam pertinere, VI. 234. F.
Ad aquam malus, Prov. II. 244. E.
Ad aras, Prov. II. 904. A.
Ad archisynagogum, pro ab archisynagogo depravate, VI. 170. E. II. 265. F.
Ad arculas sedere, Prov. II. 1206. C.
Ad asylum confugere, Prov. II. 1150. C.
Ad bonam frugem, Prov. II. 1060. B.
Ad Caipham, pro a Caipha, VI. 409. F.
Ad calcem pervenire, Prov. II. 836. D.
Ad clepsydram dicere, Prov. II. 174. B.
Ad confirmandas promissiones patrum, locus obscurus, VI. 645. F.
Ad consilium ne accesseris, Prov. II. 103. C.
Ad coronidem usque, Prov. II. 1080. B.
Ad corvos, Prov. II. 446. B.
Ad cribrum dicta, Prov. II. 1001. E.
Ad Cynsarges, Prov. II. 734. C.
Addebat mutatum in augebat, VI. 446. F.
Addere manum, Prov. II. 201. A.
— verbo Dei, aut diminueret quid, V. 803. D.
Addita in nostris, VI. 307. E. stantem pullam. Item, sicut stella caeli, VI. 581. D.
Additum apud Gracos, VI. 33. D. 105. D. 147. F. 191. F. 192. F. 201. F. 207. F. 209. E. 292. F. 667. C. 740. D.
— homines, VI. 27. C.
— potus, VI. 38. D.
— discipulos suos, VI. 46. D.
— Jesus, VI. 48. E.
— aqua, VI. 58. F.
— illa, VI. 78. F.
— dederunt, VI. 79. E.
— Jesus, VI. 87. F.
— ficus, VI. 109. F.
— ut impleretur, VI. 139. D.
— igni, VI. 154. C.
— & manentem, VI. 154. D.
— filius Dei vivi, VI. 183. E.
— Diem retributionis, VI. 248. E.
— tui, VI. 279. C.
— & justitiam ejus. Item, VI. 285. E.
— Ad se, VI. 289. E.
— pascentem boves, VI. 300. F.
— Asina, VI. 307. E.
— Ego sum nolite timere, VI. 330. F.
— In piscinam, VI. 358. F.
— Et si dixero quia non novi eum, VI. 370. F.
— Transiens per medium illorum, VI. 379. F.
— inquit, VI. 436. C.
— Et dicit Dominus, VI. 443. C. D.
— in Domino, VI. 465. D.
— Dei, VI. 563. E.
— Ita ut sint, VI. 564. C.
— manet, VI. 578. D.
— Filiorum, VI. 583. C.
— Per Jesum Christum Dominum nostrum, VI. 592. F.
— fratres, VI. 593. D.
— Fortitudo, VI. 609. D.
— Et non misericordiam consecutam, etiam teste Hieronymo, VI. 615. D. E. F.
— Salva & Deus, VI. 621. E. F.
— Non solum coram Deo, sed etiam, VI. 633. D.
— De eo, VI. 649. B.
— Domini, VI. 672. D.
— Sunt & ego Christi, VI. 677. C.
— Magno, VI. 684. E.
— Interpretationes sermonum, VI. 722. D.
— Super tristitiam, VI. 756. D. •
— Excitant, VI. 787. F.
— Non, VI. 811. F.
— Veritati, VI. 812. B.
— Detis, VI. 823. E.
— Divinitatis, VI. 885. F.
— Sapientis, VI. 930. C.
— Deo, VI. 1013. E.
— Sancto, VI. 1078. F.
Ad Deorum aures pervenit, Prov. II. 602. E.
Addicti auctoribus, VI. 237. D.
Addictionis verba, I. 70. B.
Ad digituli crepitum, Prov. II. 638. A.
Adducere praputium, VI. 689. D. E.
Adducit, pro invitat aut provocat, VI. 569. E.
Addunt aliquoties Grati per occasionem, VI. 25. D. 35. D.
Adduxistis, pro addixistis, VI. 1036. D.
Αδελφίζην, Prov. II. 1165. D.
A Deo facti, Prov. II. 1204. A.
— legendum, non ab angelis, auctore Fabro, VI. 985. D.
Ad ephubum properare, Prov. II. 422. B.
Aderit Temessanus genius, Prov. II. 60. E.
A dextris & sinistris quomodo intelligendum, VI. 770. D.
Adfectionis sortes, I. 409. C.
Ad felicem inflectere parietem, Prov. II. 118. D.
Ad felicius latus inflectere, Prov. II. ibid.
Ad finem abi perveneris, ne velis reverti, Prov. II. 19. E.
Ad fractam canis, Prov. II. 239. D.
Ad Gracos calendas, Prov. II. 214. B.
Ad Herculis columnas, Prov. II. 834. A.
Ad hoc nasi, sculpti, facti, Prov. II. 1204. B.
Adhortantis verba, I. 397. C.
— ad gloriam, Prov. II. 919. B.
Adhuc aliquis Deus respicit nos, Prov. II. 927. E.
— celum voluitur, Prov. II. 1026. C.
— modicum lumen est in vobis, vulgo non intellectum, VI. 391. F.
Adianton herba, I. 605. F.
Ad id quod erat opus, Prov. II. 765. E.
Adjecta pars Orationi Dominica apud Gracos, VI. 36. B.
Αδίκη pro omni peccato, VI. 6. C.
Αδμονεῖν, VI. 206. E. 871. C.
Ad incitas, Prov. II. 1114. B.
Adimendi,

OPERV M DESIDERII ERASMI ROTERODAMI.

Adimendi, *persuadendi forma*, I. 69.
C. D.
Adjuncta, v. 930. A.
Adjurantis se facturum aliquid, Prov.
II. 910. A.
Adjuvare bonū, VI. 84. F.
Adjuvat, non bonū, sed contrarium
facit, VI. 605. C.
Ad libellum debere, Prov. II. 1149.
A.
Ad manducandum, pro in edendo, VI.
441. F.
Ad mensuram aquam bibunt, citra
mensuram offam comedentes, Prov.
II. 562. A.
Admeti nenia, Prov. II. 589. F.
Admicula vira, Prov. II. 942. B.
Admonitio, non invisa, I. 861. E.
— libera qualis, & ubi sit, IV.
15. B. 16. C. 17. C. 18. D. 19. C.
— Ejus similia, I. 565. A. E. 566.
F. 571. D. 572. E. 573. A. 577.
F. 578. A. 579. D. 589. F. 601.
B. 602. B. 604. B. 609. B. 621. C.
— Eam secusam, prodesse, IX. 3. A.
Admonitorum genus, v. 649. A.
Admoto capite, Prov. II. 1040. A.
Adnominatio jucunda, IV. 566. F.
630. D. 759. D. 840. F.
— Ejus gratia neglecta, VI. 48. D.
Ad noverca tumulum flere, Prov. II.
336. C.
Adolescentia in malum lubrica, I. 489.
D.
— mane diei, I. 846. D.
— periculi minus cogitans, I. 283.
E.
Adolescentis & scorti confabulatio, I.
718. D.
Adolescentum apud Menandrum pu-
dor, VI. 39. A.
Adolphus princeps Veriensis, v. 65. D.
A Domino, h. e. nomine Domini, VI.
225. E.
— factum est illud, VI. 197. E.
Adonidis hortii, Prov. II. 26. C.
Adoptio, v. 617. B.
— dividitur in duas species, v. 638.
D.
Adoptiva nomina, I. 372. A.
Adorabis, pro timebis, VI. 24. C.
Adorare osculo, v. 229. D.
— coram domino, v. 534. A.
Adoratio in Adissa, v. 504. F.
— animi & corporis, v. 1018. F.
— Eam suos gestus habere, v. 534. A.
Adorato circumactus, Prov. II. 24. A.
Adoraturi sedent, Prov. ibid. C.
Ad Orientem precari cur fiebas? VIII.
527. C.
A Dario ad Phrygium, Prov. II. 578.
C.
Ad Patrem Dominum nostrum Jesum
Christum, quatuor verba redundant,
VI. 842. E.
Ad pedem, Prov. II. 657. D.
Ad pila ubi ventum, Prov. II. 1195.
C.
Ad pileum vocare, Prov. II. 416. B.
Ad porcellum da mihi mutuo tres drach-
mas, Prov. II. 858. F.
Ad principem pro à principe, VI. 265. F.
Ad pristina praecepta, Prov. II. 335. D.
Ad pugnam peracta re. Prov. II. 674.
D.

Adrastra Nemesis, Prov. II. 595. D.
Ad restim funiculum, Prov. II. 832.
D.
— res redit, Prov. II. 189. B.
Adrianus funditus delet Judaeorum ci-
vitatem, VIII. 27. C.
— ei imponit nomen *Adria-
na*, ibid. D.
— Caesar à muliere increpatus, v.
1130. C.
— Imp. ingenio quali, IV. 527. E.
— Ejus leges in favorem matrimonii,
I. 417. B.
— subvertit sanctum sanctum, VI.
124. D.
— Ejus apophthegm. IV. 280. B.
— saphista apophtheg. IV. 354. D.
— dictum de Commodo, IV. 280.
F.
— Eum Antinoe suo divinos honores
infuisse, v. 559. A.
Adrumetina, VI. 534. F.
Ad saga, Prov. II. 1124. E.
Ad satiataem usque, Prov. II. 656.
D.
Ad Scolam nec proficisceris ipse, nec
alterum comitaberis, Prov. II. 541.
A.
Adscribendi, imputandi form. I. 69.
F.
Adstint Dii beati, Prov. II. 765. C.
Ad suum quemque questum, equum est
esse callidum, Prov. II. 888. D.
Ad terram praefructu, *ισαφίζω*, VI.
308. F.
Advenae, *προσέλυτοι*, συνδυοῦντες, VI.
443. D.
Adverbia temporum, I. 63. B.
Adversitas nulla que remedio careat, v.
54. F.
Adversum avaritiam incitantia, v. 59.
C.
Adversus Solam ne loquitor, Prov. II.
21. D.
— ne meito, Prov. II. ibid. E.
Ad vinum disert, Prov. II. 1158. F.
Ad vinum rescare, Prov. II. 527.
A.
Adulatio ubique fugienda, v. 883. D.
— sancta, VI. 561. D.
— concionatorum, IV. 456. A.
— grata principum aulis, IV. 416.
C.
— maximum malum, IV. 707. C.
— res saluberrima, IV. 449. A.
— aularum pestis, IV. 578. B. 611.
D.
— Ejus similia, I. 564. C. E. 566.
A. 597. F. 610. A. C. 612. B.
615. C. 618. E. 621. A. 622. E.
— Ejus genus dissimulatum, IV. 386.
A.
Adulator, IV. 707. A.
— Chamaleonti similis, IV. 5. B.
— Diis invisus, IV. 5. C.
— quomodo amicum se simulet, IV.
5. B.
— quomodo deprehendatur, IV. 3.
E. 5. B. 6. C.
— quibus rebus similis, IV. 5. B.
— Eo & amico non potes eadem uti,
Prov. II. 476. D.
— Eorum laus, IV. 644. C.
— Eorum laudes quomodo fugienda,
IV. 80. C.

— Eorum alii feri, alii mansueti,
IV.
— Eorum genus bipedum nequiss. IV.
691. B.
— li ferro puniendi, IV. 585. B.
— li divites demerant, I. 262. C.
— Iis gaudens quibus malis obnoxio
IV. 1. B.
Adulter solus impune occiditur, IV. 647.
A.
— deprehensus impune confoditur,
I. 417. C.
— apud Hebraeos lapidabatur, I.
ibid.
— Eorum gaudium, v. 154. C.
Adulterantes, pro campanantes, *καπη-
λδοῦντες*, VI. 758. E.
— *διολοῦντες*, VI. 762. B.
Adulterari quid significat, v. 1193.
F.
Adulterari, IX. 298. A.
Adulterat eam, VI. 29. C.
— non ponitur Latinis absolute, quem-
admodum *μαχάσatur*, VI. ibid. F.
Adulteri pro adulterini, VI. 1018. F.
Adulterinus, Prov. II. 747. C. 806.
E.
Adulterium cur potissimum excipitur,
VI. 98. D. 698. C.
— in conjugio, v. 608. D. 1193.
F.
— graviter & quomodo olim puni-
tum, I. 743. A. v. 700. B.
— quantum crimen, v. 499. A. 648.
C. 700. B.
— pugnat cum natura matrimonii,
IX. 472.
— apud Christianas ludus & jocus,
v. 701. C.
— corrup. amicitia, IV. 647. A.
— Ejus poena, I. 417. C.
— Ejus & obreclationis equipara-
tio, IV. 699. E.
— In eum incidere per occasionem le-
vius, quam vitare simplicem virgi-
nem, v. 162. D.
Ad umbilicum ducere, Prov. II. 82.
D.
Ad unguem, Prov. II. 216. F.
Ad utrumvis paratus, Prov. II. 913.
A.
Aduvāiv, VI. 225. C.
Adymachus *Μαχλὺνα Δμχ*, I. 225.
D.
Æacidinæ mine, Prov. II. 1180. C.
Ædes cur obserantur, IV. 71. C.
— sacras decet esse purissimas, IV.
638. A.
Ædibus in nebris qua prava aut recta
gerantur, Prov. II. 254. E.
Ædificandi morbus, IV. 441. C.
— de Ædificatore civitatis & marito si-
mile, v. 692. E.
Ædificare, non readificare, VI. 137.
E.
— prodesse apud Paulum, VI. 643.
C.
Ædilitatem gerit sine populi suffragio,
Prov. II. 717. E.
Ægæum navigat, Prov. II. 727. C.
— scaphula transmittere, Prov. II.
428. E.
Ægiali, VI. 539. E.
Ægina primum pueros optimos alit,
Prov. II. 570. C.

INDEX GENERALIS

- Æginenses neque tertii, neque quarti, Prov. II. 437. A.
- Ægis venit, Prov. II. 860. B.
- Ægre quidem, sed facimus tamen, Prov. II. 917. F.
- sed tamen contigit, Prov. II. 938. B.
- Ægroti anima componenda, I. 689. C.
- Ægrotis aurium sensus acutior, I. 812. C.
- de Ægrotis & anima egrota simile, v. 567. C.
- Ægrotum dum anima est, spes est, Prov. II. 526. D.
- Ægrotos palam curatos olim, IV. 51. C.
- Ægyptia supellex, IX. 1732. B.
- Ægyptias opes ad dominici templi honestamentum convertere, v. 25. F.
- Ægyptii, Prov. II. 692. E.
- anni inventores, I. 338. D.
- centum non tollent, Prov. II. 840. A.
- machinarum artifices, Prov. II. 603. A.
- dii, I. 328. D. 475. B.
- regum iustitia, IV. 233. A.
- regum varia ostentatio, I. 599. C.
- sacra varia, I. 338. D.
- sacerdotibus non dubunt vinum, IV. 687. A.
- nuptia, Prov. II. 717. D.
- Ægyptius laterifer, Prov. II. 840. C.
- Ægyptus deferenda, v. 22. C.
- Ægyptus adulter paternam necis vindex, II. 311.
- Æliani Sophista apophth. IV. 367. E.
- Ælurus unguentis effertur, I. 575. A.
- Æmilius (Paulus) repudiata uxore nil criminis effutivit, IV. 712. A.
- (Paulus) I. 1010. E.
- Ejus dictum de successu fortuna, v. 567. B.
- apophth. IV. 259. B.
- erga filios cura, I. 499. C.
- Ejus scauri auctoritas, IV. 677. E.
- Αἰμορρῶν, VI. 51. E.
- Æmulamini, pro amulari depravate, VI. 819. E.
- Æmulari, pro ambire, affectare & laborare zelotypia, ibid. C.
- pro provocare, ridicule versum, VI. 787. D.
- Æmulatio pro studio, VI. 617. D.
- generosa invidia, I. 386. E.
- Æneas sermonis parvus, IV. 699. E.
- unde natus, v. 669. E.
- parentem humeris ab incendio urbis liberavit, v. 1191. F.
- Ænigma apud Ecclesiasten, VI. 215. F.
- Æqua concertatio, Prov. II. 912. F.
- lance, Prov. II. 187. A. 575. E.
- Æqualem tibi uxorem quare, Prov. II. 301. D.
- Æquales calculi, Prov. II. 863. B.
- Æqualia pro idonea, VI. 208. F.
- Æqualitas res jucundissima, I. 192. E.
- fortunarum, IV. 592. F.
- haud parit bellum, Prov. II. 1007. C.
- in similitudine spectatur, v. 685. B.
- Æqualiter dicta, IV. 123. A. 125. A.
- Æquitas in iudice, VI. 904. C. D.
- Aer igni levitate proximus, I. 880. B.
- Aera lupinis quid distent, Prov. II. 141. D.
- in Aere piscari, venari in mari, Prov. II. 174. D.
- Αἰετόν vertit seditionem, VI. 526. D.
- Æs omne innatat argento vivo, I. 881. B.
- alienum cepe, multa allium, Prov. II. 797. C.
- Ejus alieni similia, I. 571. B.
- Æsalon avis vulpem odit, & è contra, I. 876. A.
- Æschyli apophthegma, IV. 306. B. IV. 351. E.
- Æsculapio quare Gallus datus, v. 27. A.
- Æsopicus graculus, Prov. II. 866. B.
- sanguis, Prov. II. 603. E.
- Eum terere, Prov. II. 592. A.
- Æstate-penulam deteris, Prov. II. 397. B.
- Αἰσθητός, VI. 566. D.
- Æstus pro astum, VI. 103. F.
- Ætas prima sese nescit, IV. 620. A.
- ad nequitiam inclinatur, I. 495. B.
- oblectamenti ad sapientiam amorem allicienda, IV. 91.
- media curarum plena, IV. 620. A.
- extrema à senectute & morbo occupatur, IV. 620. A.
- nulla ad discendam pietatem immatura, I. 501. A. v. 605. C.
- tenera citius prava quam recta emulatur, 931. A.
- vehementiam impetus cohibet, I. 267. D.
- adfert iudicium, I. 918. C.
- pietatem adfert, I. 818. B.
- contemptum parit, v. 840. F.
- pretiosissimis nugis prodigitur, IV. 756. B.
- Ejus partes, I. 409. B.
- Ejus vigori pueris quantum indulgendum I. 503. D. E.
- Ejus nulla intempestiva parsimonia, I. 650. B.
- Ejus variatio, diligenter observanda, I. 13. B.
- Ejus tractatio, v. 908. D.
- Eam simplicem, vel terrere, vel fallere facillimum, I. 921. F.
- Eam omnem decet religio, I. 648. F.
- Eam quamlibet suam infantiam habere, v. 209. F.
- Ea qua optimum mori, IV. 620. E.
- Ea prudentiores reddimur, Prov. II. 929. D.
- Earum propria vocabula, I. 13. B.
- Earum habitus, v. 844. F.
- Æternitas quare patri tribuitur, IX. 254. B.
- Ejus & vita hominis collatio nulla, I. 887. B.
- Eam nescire ortum & occasum, v. 495. B.
- Eam è bellis sperare impudentia genus, IV. 641. B.
- Æternum quid esse possit, v. 195. E.
- Ejus cognomen quare Patri tribuitur, IX. 188. F.
- Æthiops non albescit, Prov. II. 947. B.
- Eam dealbas, lavas, Prov. II. 169. F.
- Eam ex vultu iudico, Prov. II. 348. C.
- Athon, Prov. II. 133. D.
- Ætites gravidis maturat partum, I. 634. B.
- Ætna, Prov. II. 1033. D.
- Ætnæus cantabaris, Prov. II. 604. E.
- Æthnicorum religio & sacramenta, IV. 747. A.
- Ætoli, Prov. II. 1212. B.
- A fabis abstinet, Prov. II. 18. B.
- Affectare incongrua, indecorum, I. 1026. C.
- Affectationis tractatio, v. 913. E.
- Affectatores, græcanismi, IV. 409. A.
- obscuritatis, IV. ibid.
- Affectus, IV. 155. E.
- ad virtutem stimuli, I. 385. A.
- ex fictis narratiunculis, IX. 823.
- quomodo concitandi, v. 1041. E.
- humani quare Deo tribuantur, v. 212. E.
- moderandi, I. 698. C.
- immodicus temulentia proximus, IV. 507. B.
- coercendi, non extirpandi, v. 14. A.
- infani ex corrupto iudicio nascuntur, v. 275. E.
- omnes ad stultitiam pertinent, IV. 429. A. 430. B.
- Ei præter alterius contumeliam frui permissum est, I. 678. E.
- Eorum similia, I. 564. E. 582. E. 584. C. 590. A. 591. E. 594. E. 598. B. 600. A. 602. D. 610. C. 617. A. 621. C.
- Eorum varietas, v. 14. A.
- Eorum genus duplex, v. 977. C.
- Eorum observatio in narratione, v. 865. D.
- Eorum stimuli quare nobis additi, v. 977. F.
- In Eorum descriptione Stoici & Peripatetici dissentiant, v. 13. F.
- Iis cognatorum nimium tribuendum est in negotio reip. ac fidei, VI. 70. F.
- de Iis & chordis simile, v. 424. F.
- Affinitas renovat natura necessarias copulas, v. 617. A.
- Affinitatis vocula, I. 656. D. E.
- cognomina, v. 631. F.
- Affirmandi & accusandi formula, I. 48. E. F.
- Afflatus duplex, IX. 967. E.
- Afflictio omnis misera, v. 273. A.
- facit religiosos, I. 713. A.
- idem nobis quod Nathan David, v. 456. E.
- Ejus nox, v. 525. C.
- Eam manere ingressos viam Domini rectam, v. 326. B.
- Eam esse tentationem, v. 611. B.
- Ea sapientem cantioorem fieri, v. 431. D.

— Ex

OPERV M DESIDERII ERASMI ROTTERODAMI.

— *Ea quare sepe imitantur*, v. 1102. B.
 — *Ea iustorum qua propria*, v. 411. D.
 — *Ea piorum*, v. 267. A.
 — *Ea propter peccata*, v. 1145. E.
 — *Per Eas Dominus revocat suam ecclesiam*, v. 378. C.
Affligentes pro affligentes, vi. 444. E.
Affluenter pro ἀπλως, vi. 1026. C.
A fonte ducere, Prov. 11. 1209. E.
Afra avis, Prov. 11. 886. B.
Afri (Domitii) apoph. iv. 290. F.
Africa semper aliquid novi, Prov. 11. 886. A.
 — *In Ea superstitio Judaica invaluit*, v. 210. F.
Afrorum lingua vicina Hebrae, vi. 38. D.
 — *disciplina ecclesiastica*, v. 1177. A.
 — *superstitio*, vi. 336. C.
A fronte atque a tergo, Prov. 11. 729. C.
 — *precipitium, a tergo lupi*, Prov. 11. 823. F.
 — *simul & occipitio*, Prov. 11. 918. F.
A furis orinundus, Prov. 11. 993. C.
A gallo candido abstineas, Prov. 11. 23. C.
Agamemnonis hostia, Prov. 11. 570. E.
Agamemnonii putei, Prov. 11. 603. C.
Ἀγάπη, convivium, vi. 1091. D.
Ἀγάπην tria significat, amare, amplecti, boni consulere, vi. 191. F.
Ἀγάπη ix. 694. D. *φιλία, φιλαδέλφεια*, vi. 1059. F.
Ἀγαπητός, ἡγαπημένος vi. 22. E. 631. E.
Agaricum & scammonium sumere lex vetat, ix. 1584. A.
Agas asellum, Prov. 11. 905. B.
Agaficlis apophthegm. iv. 93. B. 667. C.
Agathocles ab Syracusanis irrisus, iv. 683. A.
 — *Ejus Diniaeque amicitia*, i. 217. D.
 — *Ejus apophthegmata*, iv. 237. C.
 — *Ejus mansuetudo in obsecratores*, 64. F.
Ἀγαθοδαίμωνισαί. Prov. 11. 1098. B.
Agathon tibi ex convivio relegavit, iv. 56. E.
Agathonia cantio, Prov. 11. 543. E.
Ἀγαθοποιά, vi. 1047. D.
Ἀγαθοσύνη, vi. 569. D.
Agathulli & Acanthylidis odium, i. 767. F.
Agaves infania, iv. 50. B.
Agendi gratias formula, & ejus responsoria, i. 654. E.
Ageneti vocabulum Ariani in contumeliam Servatoris proferunt, viii. 354. C.
Agere perperam περπερόμεθα, quid, vi. 726. C.
Agésilaua a quibus laudari gaudebat, iv. 532. E.
 — *Ejus apophthegm.* i. 95. D.
 — *Ejus erga patrem responsio*, iv. 83. B.

Agésilaua Cleombroti filii apophtheg. iv. 105. E.
 — *Pausania filii apophthegm.* ibid.
Ἀγεμέτερον & εἰς εἰς, Prov. 11. 795. E.
Agri & ferri, Prov. 11. 891. C.
Ἀγροφον quid, vi. 50. E. 159. F.
Agninis laetibus alligare canem, Prov. 11. 1163. B.
Agnomina ex eventu accresc. i. 368. C.
Agnoscenti verba, i. 57. C.
Agnoscimms ante visa, vi. 81. D.
Agnus Dei, vi. 337. A.
 — *hunc esse quid*, v. 252. C.
 — *Eos canibus obicere*, Prov. 11. 678. F.
Agones, Prov. 11. 1181. C.
Ἀγασθαι & φέρεσθαι, Prov. 11. 891. A.
Ἀγαφὰ Judeorum, vi. 140. C.
Agricola semper in novum annum dives, Prov. 11. 667. A.
 — *(Rodolphus)* i. 1014. A.
 — *Ejus (Rodolphi) laus*, v. 920. F.
 — *Ejus industria*, iv. 78. B.
 — *de Eo & matre simile*, v. 710. D. & seq.
 — *de Eo & pio viro simile*, v. 497. F.
 — *Eorum tumultus monachi excitant*, i. 856. D.
 — *seditio exemplum periculosum*, ix. 1590. A.
 — *exemplum*, ix. 1577. C.
Agriculturae laus, v. 561.
 — *prima*, v. 693. B.
 — *natus, aula inidoneus*, i. 1000. B.
Agrippae qui ita vocantur, i. 610. E.
Agrippa sterilior, Prov. 11. 575. F.
Agrorum descriptio, i. 455. C.
Agros alienos irrigas tuis sitientibus, Prov. 11. 726. E.
Agrum imbecilliorum esse oportet, Prov. 11. 1074. A.
 — *optime colere*, Prov. 11. 884. F.
Ἀγύετα, qui vocati, v. 769. A.
Aheneus, Prov. 11. 280. A.
Ahisar, quid, ix. 158. F.
A janua aberrare, Prov. 11. 236. D.
Ajax loquacitatem strenuitate compensat, iv. 684. F.
Ἀιγναί, Prov. 11. 763. A.
Ἀιγυπτίαν quid, Prov. 11. 837. F.
Ἀιδίωμα τρώας, Prov. 11. 139. A.
Ἀικαίαν, Prov. 11. 978. A.
Ἀιχερολογία, iv. 739. F.
Ἀιζωνόεσθαι. Prov. 11. 1170. A.
Ἀκρόω. vi. 815. F.
Alas addere, Prov. 11. 1142. A.
Alabanda fortunatissima, Prov. 11. 447. E.
Alabastrum unguenti, vi. 131. F. 204. D.
Alabastrus unguenti putet, Prov. 11. 166. B.
Alacritatis in Christo nulla exempla, v. 1289. E.
Ἀλαλάειν, ὁλοῦσθαι. vi. 170. F.
Ἀλαλος κωφός, quid differunt, vi. 182. D.

Ἀλαοστικόν. Prov. 11. 23. C.
A lare ordiri, Prov. 11. 254. B.
A lasso rixa quaritur, Prov. 11. 241. D.
Alba avis, Prov. 11. 464. E.
 — *fabia*, Prov. 11. 203. B. A.
 — *felicia*, Prov. 11. 202. E.
Alba gallina filius, Prov. 11. 58. B.
Albo rete aliena captant bona, Prov. 11. 888. C.
Albertus pons Carporum princeps, i. 1011. B.
 — *Pis Carpen. somissis conatus*, ix. 1588. D.
Album & nigrum novit, Prov. 11. 261. A.
 — *calcutam addere*, Prov. 11. 202. B.
 — *panem pinso tibi*, Prov. 11. 764. D.
Albus an ater sis nescio. Prov. 11. 261. C.
Alcamenidis apophthegmata, iv. 108. D.
Alcae bonum dictum, iv. 54. F.
Alchymistarum seu Chymistarum delirium, iv. 441. D.
Alciathus jocular in Socratis similitudines, v. 68. B.
 — *apud populum verba facturus irripit*. v. 477. F.
 — *quomodo populi maledictionem delinquit*, iv. 732. A.
 — *mutatio*, iv. 4. D.
 — *praecep. Socrates*, v. 728. C.
Alcinoi apologus, Prov. 11. 533. C. 1198. C.
 — *mensa*, Prov. 11. 470. D.
Alcumistica ars morbus insignis, i. 732. F. 753. A.
 — *taxatur*, v. 663. A.
 — *impostura*, i. 758. D.
Alcumistices via duplex, i. 753. C.
Alcyones summa arte in mari nidos conficiunt, v. 482. A.
Alca extrema, Prov. 11. 163. A.
 — *scopulus plurimorum exitus infamis*, i. 736. C.
 — *eam omnem jacere*, Prov. 11. 162. C.
Aleander (Hieronymus) i. 1011. A.
Aleandri cum Erasmo familiaritas, ix. 1645. A.
Ale luporum catulos, Prov. 11. 442. B.
Ἀληδὲν non tantum in verbis est, vi. 847. C.
Alexander M. Philippo natus, i. 320. B.
 — *M. ambitiosus juvenis*, v. 778. A.
 — *Magnus traditus Aristoteli*, v. 850. C.
 — *M. non nisi Apellis penicillo pingi voluit*, ix. 21. B.
 — *Magnus quare ingemuerit*, v. 485. C.
 — *M. in conviviis passus est se adorari*, v. 559. A.
 — *M. amicos perdidit, ab adulatoribus ipse subversus est*, iv. 15. A.
 — *ebrietate occisus*, iv. 32. A.
 — *continentia plausibilior, quam gloria*, iv. 539. C.

- Ejus *erga* *Parum* *clementia*, IV. 64. C.
 — *dictum* *egregium*, V. 937. F.
 — *peregrinatio*, IV. 521. A.
 — *ad* *Diogenem* *dictum*, IV. 45. A.
 — *familiares*, IV. 5. B.
 — *continentia*, IV. 75. E.
 — *dictum* *reprehenditur*, I. 493. A.
 — *Ei* *cum* *nullo* *satis* *conveniebat*, IV. 533. E.
 — *sextus* *Papa* *Franciscanus* *nohuit* *offendere*, I. 857. B.
 — *Jacobi* *Scotorum* *Regis* *filias*, I. 363. B.
 — *Jacobi* *Scotia* *Regis* *filias* *Erasmi* *discipulus*, IX. pag. ult.
 — *teritum*, VI. 697. B.
 — *&* *Ruffi* *amphibologia*, VI. 210. F.
 — *sophista* *apophthegma*, IV. 354. C.
 — *grammatica* *tolerabilis*, I. 515. A.
 — *Abonotichita* *impostura*, I. 233. F.
 — *Abonotichita* *hypocriſis*, I. 231. A.
 — *forma*, I. ibid. B.
 — *Alexinus* *sophista*, IV. 84. E.
 — *Alia* *die*, *pro* *poſtridie*, VI. 194. F.
 — *committenda*, *alia* *celenda*, Prov. II. 938. C.
 — *aſtato*, *alia* *hyeme*, Prov. II. 289. B.
 — *dantur*, *alia* *negantur*, Prov. II. 921. E.
 — *Lacon*, *alia* *aſinus* *portas*, Prov. II. 478. F.
 — *Menacles*, *alia* *porcellus* *loquitur*, Prov. II. 720. C.
 — *res* *sceptum*, *alia* *res* *plectum*, Prov. II. 982. C.
 — *vita*, *alia* *diata*, Prov. II. 335. E.
 — *voce* *psittacus*, *alia* *coturnix* *loquitur*, Prov. II. 569. F.
 — *Aliam* *atatem* *aliam* *decent*, Prov. II. 926. B.
 — *quercum* *excute*, Prov. II. 194. C.
 — *Aliena*, *pro* *alia*, VI. 713. D.
 — *jacis*, Prov. II. 194. C.
 — *ne* *carpas*, I. 446. D.
 — *infantia* *frui* *optimum*, Prov. II. 496. D.
 — *Alienam* *metis* *meſſem*, Prov. II. 167. E.
 — *Alienis* *uti* *ſoleis*, Prov. II. 1143. B.
 — *Alieno* *choro* *pedem* *inferre*, Prov. II. 464. F.
 — *auxilio* *potentes*, Prov. II. 913. D.
 — *ferox* *praſidio*, Prov. II. 912. B.
 — *periculo* *cantus*, Prov. II. 496. E.
 — *Alienos* *agros* *rigas* *tuis* *ſitientibus*, Prov. II. 726. B.
 — *Alienum* *arare* *fundum*, Prov. II. ibid.
 — *Alii* *ſementem* *faciunt*, *alii* *metent*, Prov. II. 193. E.
 — *Aliis* *lingua*, *alii* *dentes*, Prov. II. 764. A.
 — *proſpiciens*, *non* *ſibi*, Prov. II. 918. B.
 — *A* *limine* *ſalutare*, Prov. II. 362. F.
 — *A* *linea* *incipere*, Prov. II. 246. A.
 — *Alia* *caſo* *natus*, Prov. II. 105. C.
 — *in* *Alio* *mundo*, Prov. II. ibid. B.
 — *Aliorum* *medicus*, *ipſe* *alceribus* *ſeates*, Prov. II. 564. D. 1032. A.
 — *Alios* *tragédos* *provocat*, Prov. II. 1158. A.
 — *Aliquid* *maſi* *propter* *vici*, Prov. II. 39. F.
 — *Aliter* *catuli* *longe* *olent*, *aliſer* *ſues*, Prov. II. 325. D.
 — *cum* *aliis* *agendum*, Prov. II. 916. B.
 — *ſapere* *pro* *diſerſe*, *ant* *ſecus* *quam* *oportet*, VI. 874. D. E.
 — *Aliterii* *unde* *dicti*, IV. 76. E.
 — *Alithea*, Prov. II. 986. A.
 — *Aliud* *cura*, Prov. II. 937. A.
 — *genus* *remi*, Prov. II. 618. F.
 — *in* *ore*, *aliud* *in* *corde*, Prov. II. 720. A.
 — *nocturna* *ſonat*, *aliud* *corn*, Prov. II. 764. B.
 — *sceptum*, *aliud* *plectum*, Prov. II. 478. B.
 — *ſtans*, *aliud* *ſedens*, Prov. II. 794. C.
 — *Alius* *Chriſtus*, *alius* *Jeſus*, VI. 788. C.
 — *aliis* *in* *rebus* *praſtantior*, Prov. II. 923. C.
 — *Allebachus* *per* *Macedonium* *monachum* *ab* *impio* *facinore* *deterretur*, V. 821. E.
 — *Allegoria* *ſicis* *perperam* *accepta* *a* *multis*, VI. 109. E.
 — *quomodo* *traſtanda*, V. 1028. D.
 — *unde* *dicta* *eſt*, VIII. 305. A.
 — *&* *typi* *differentia*, V. 1043. B.
 — *Ejus* *uſus*, V. 1033. F.
 — *traſtatio*, V. 1016. C.
 — *ratio*, V. 1010. C.
 — *Ex* *qua* *occaſione* *inducta*, V. 1028. E.
 — *Ex* *quatenus* *utiles*, V. 1046. F.
 — *confiſtis* *rebus* *addita*, V. 1042. C.
 — *unde* *ſumenda* *potiſſimum*, V. 1049. E.
 — *Earum* *uſus*, IX. 564. A.
 — *delectus*, V. 1048. C.
 — *fontes* *Paulus* *aperuit*, V. 29. F.
 — *utilitas*, V. 1046. F.
 — *non* *congruentium* *exempla*, V. 1030. A.
 — *Eas* *Paulus* *explicuit*, V. 29. F.
 — *veteris* *vb* *eloquentiam* *traſtauit* *commode*, V. ibid.
 — *de* *his* *theologicis*, I. 100. A.
 — *Allia* *&* *fabas* *ne* *edas*, Prov. II. 974. D.
 — *Allii* *caput*, Prov. II. 899. E.
 — *odor* *terret* *ſerpentes*, I. 874. A.
 — *Allium* *in* *retibus*, Prov. II. 1100. E.
 — *Almoeſtamos*, Prov. II. 64. F.
 — *Almoeſtamos*, Prov. II. 1057. B.
 — *Alma* *quid* *ſit* *Hebrais*, VI. 9. D.
 — *Aloes* *pluſquam* *medis* *habet*, Prov. II. 323. D.
 — *Alpha* *&* *u*, VI. 1094. E.
 — *penulatum*, Prov. II. 528. E.
 — *Alphonſi* *Regis* *apophthegma*, IV. 377. E.
 — *Alta* *paupertas* *pro* *ingens*, VI. 755. F.
 — *Altera* *pro* *diſerſa*, VI. 269. E.
 — *manu* *feri* *aquam*, Prov. II. 1041. E.
 — *lapidem*, *altera* *paupem* *oſtentat*, Prov. II. 309. C.
 — *navigatio*, Prov. II. 819. C.
 — *ſtabit*, *altera* *ſerit*, Prov. II. 309. E.
 — *Heronides*, Prov. II. 277. E.
 — *lanus*, Prov. II. 1007. A.
 — *Alterum* *pedem* *in* *ymba* *Charontis* *habere*, Prov. II. 427. B.
 — *Altius* *Oromedonto*, Prov. II. 1191. B.
 — *Altum* *ſapere*, VI. 625. C.
 — *Alvi* *ſubduſiones* *vitanda*, IV. 39. F.
 — *A* *lupi* *venatu*, Prov. II. 766. D.
 — *Alutarium* *piſcem* *ſemper* *ſequitur* *ſargus*, I. 613. B.
 — *Alybantis* *hospitis* *munera*, Prov. II. 978. E.
 — *Alma* *tantum* *oſurus*, *oderis* *tantum* *amaturus*, Prov. II. 434. A.
 — *Amara* *Azeſiam* *aperit*, Prov. II. 632. A.
 — *Amandi*, *cupiendi* *forma*, I. 57. F. o.
 — *Amandum*, *quidem* *aliis* *ſuademus*, V. 790. A.
 — *Amant*, *pro* *ſalut* *Gracis*, VI. 35. C.
 — *altera* *Camana*, I. 637. B.
 — *Amantes* *ſtulti*, IV. 455. B.
 — *quo* *paſto*, *a* *quibus* *ſpe* *laſtantur*, I. 301. B.
 — *ſibi* *ſomnia* *ſingunt*, Prov. II. 518. E.
 — *Amanti* *nihil* *eſt* *difficile*, V. 1278. D.
 — *etiam* *deformis* *pulchra*, I. 999. A.
 — *dulce* *de* *ſuis* *garrive* *amoribus*, IV. 738. F.
 — *Amantibus* *convenit* *ſilencium*, IV. 684. F.
 — *Amantis* *anima* *ubi* *amat*, I. 693. C.
 — *Amantium* *affectus* *impotentes*, IV. 738. F.
 — *dementia*, I. 218. A. & ſeq.
 — *ſermones* *vani*, I. 692. E. 693. D.
 — *ira*, Prov. II. 740. B.
 — *Amare* *amicum*, *odiſſe* *horem*, Prov. II. 519. D.
 — *Amari* *bonum* *ingens*, IV. 647. A.
 — *Amatitia*, *παρρησία*, VI. 590. D.
 — *Amatidis* *Aegyptiorum* *regis* *apophthegma*, IV. 304. D.
 — *Amas* *ἀπῆναι*, Prov. II. 464. D.
 — *Amatris* *Pontica* *civitas*, I. 228. F.
 — *Amator* *verus* *unam* *amat*, I. 977. A.
 — *delicatus* *Chriſtus*, V. 1171. A.
 — *homicida* *ſui* *ipſius*, I. 693. F.
 — *Amatoris* *epiſt.* *varia* *genera*, I. 453. C.
 — *praeceptiuncula*, I. 453. F.
 — *ſilva*, 454. C.

Amazonum

OPERV M DESIDERII ERASMI ROTERODAMI.

- Amazonum cantilena, Prov. II. 423. F.
 Ambabus manibus haurire, Prov. II. 349. B.
 Ambiguitas, IV. 183. B. 222. E. 276. F. 308. D. 376. C. 377. C.
 — Ejus nose, I. 964. B.
 • Ambiguum & obscurum, V. 893. F.
 Ambiguus sermo, qui sibi totonderat, VI. 505. F.
 Ambitio Pauli, VI. 648. E. IX. 876.
 — horribilis fera, I. 494. F.
 — in edificandis templis, I. 485. A.
 — laboriosa, V. 29. D.
 — mater diffidiorum, V. 1097. A.
 — multa stulta genuit, V. 495. E.
 — & questus omnia viciunt, V. 357. B.
 — Ejus remedium, V. 45. F. 61. E.
 — Ejus morbum generosis innasci saepe solere, V. 101. C.
 Ambitiose dicta, IV. 114. B. 179. C. 196. A. 201. D. 213. E. 265. B. 277. C. 278. E.
 Ambitiosi sunt iracundissimi, IV. 63. D.
 — stulti, IV. 1. B.
 Ambobus pedibus fugere, Prov. II. 236. A.
 Ambrosia alendus, Prov. II. 741.
 Ambrosius Origenem legit, IX. 99. F.
 — mollis doctus, V. 733. F.
 — ubique placidus, V. 844. C.
 — allegoriis vario usus, V. 1039. A.
 — taxatur, V. 125. B.
 — à prophana prefectura ad episcopi functionem vocatus, V. 785. D.
 — nondum baptizatus in Episcopum electus, V. 653. E.
 — à seipso dissentiens, VI. 691. C. D.
 — diversa legens, VI. 576. F. 722. E. 775. C. 888. E. 970. C. 977. E.
 — viro facit jus dicendi alteram uxorem post unam repudiatam, VI. 694. C.
 — etiam uxori videtur facere jus nubendi alteri viro à divortio prioris, ibid. C.
 — utitur argumento inefficaci, VI. 872. C.
 — à Grecis dissentiens, VI. 722. F.
 — à nostra discrepans editione, VI. 848. C.
 — cum Grecis consentiens, VI. 721. E.
 — ministrum Dei, & pacem habet, ibid. 907. F. 911. E.
 — à nobis & Grecis dissentiens, VI. 977. E.
 — Ejus commentaria in epistolam ad Hebraeos, IX. 117. D.
 — liber de vocatione gentium, IX. 1338. A.
 — locus de negatione Petri, IX. 59. D.
 — scripta, V. 857. B.
 — errata, V. 432. E.
 — infigne factum, V. 821. B.
 — Episcopi erga Theodosium libertas VII. 153. lin. 22.
 — nova opinio de Idolothytis, fornicatione, suffocatorum sanguine, de quibus decretum sit in ablis, VI. 802. D.
 — locus emendatus, VI. 832. F.
 — interpretatio expensa, ne gustaveris, VI. 647. F. 892. E.
 — interpretatio de duobus gladiis, VI. 312. A. B.
 — sententia expensa, VI. 555. C. 641. C. 661. D.
 Ambulatio juxta mare, Prov. II. 103. D.
 — vertiginosa, V. 302. A.
 Amales angulus, Prov. II. 656. A.
 Αμεμπτος, VI. 220. E. 869. E.
 Amen quid, VI. 36. D.
 — nusquam in initio Epistolae positum, quare in Epistola ad Galatas, VIII. 274. C.
 Amens consultat, Prov. II. 799. A.
 — longus, Prov. II. 816. F.
 Amantata hasta, Prov. II. 1206. B.
 Amerbachius (Bruno) I. 1015. A.
 Αμεταμέλητον stabilem, VI. 773. F.
 Ametistius potius immixtus ebrietatem abigit, I. 580. B.
 Amiantos qualis lapis est, VIII. 538. D.
 Amice dicta, IV. 100. A. 131. B. 153. A. 154. D. F. 156. E. 158. D. 170. C. 190. A. 191. B. 199. B. 204. D. 230. C. 240. B. 265. D. 303. A. B. 304. E. 316. D. 323. B.
 Amicitia, I. 873. B.
 — à veteribus quomodo definita, V. 624. F.
 — praeipuum vita solatium, V. 452. A.
 — res quam necessaria, IV. 419. E.
 — civitatis maximum bonum, IV. 647. A.
 — rebus omnibus antepanenda, IV. 419. E.
 — sine stultitia constare non potest, IV. 419. F.
 — homini jucunda & necessaria, IV. 627. B.
 — quibus modis à stultitia promoveatur, IV. 420. A.
 — aequalis, Prov. II. 14. F.
 — qua defuit, nunquam vera fuit, Prov. II. 434. D.
 — stabilium, felicitas temperantium, Prov. II. 514. D.
 — Ejus definitio secundum Pythagoram, V. 617. C.
 — Ejus jus, V. 618. C.
 — fœdus apud Scythas, I. 223. F.
 — pluralitas unitas mera, I. 228. C.
 — lex, IX. 1577. B.
 — asperitas, IV. 420. B.
 — puppis & prora stultitia, IV. 420. A.
 — similia, I. 564. D. 565. D. 567. A. 569. C. 570. A. 571. D. 583. F. 585. A. 587. D. 592. D. 597. F. 606. F. 608. D. 619. E. 620. D.
 — suavitas & necessitas, IV. 2. B.
 — persona, Prov. II. 885. C.
 — Eam colere hominum est civilium & humanorum, IV. 45. D.
 — Eam qua concilient, IV. 3. B.
 — Ea nil praestantius, I. 230. C.
 — Earum perfidia, I. 420. F.
 Amictu evitare, Prov. II. 479. C.
 Amicus ut numerus habendus, IV. 1. E.
 — laudator, non protinus adulator aestimandus, ibid. 5. A.
 — verus, ibid.
 — fidus, Prov. II. 938. A.
 — recantat veterem ejus, I. 420. F.
 — sis tibi ipse primus, IV. 681. D.
 — nemo cogendus, Prov. II. 914. E.
 — neque multis, neque nullis, Prov. II. 856. E.
 — salute tenus, Prov. II. 795. C.
 — usque ad aras, Prov. II. 748. B.
 — alter ipse, Prov. II. 14. F.
 — certus in re incerta cernitur, Prov. II. 1055. A.
 — magis necessarius, quam ignis & aqua, Prov. II. 474. A.
 — Ejus mores noveris, non oderis, Prov. II. 580. C.
 — veri & falsi discrimen, IV. 14. E.
 — Ei amicus, Prov. II. 119. E.
 — Eum non habet, qui inimicis caret, I. 734. A.
 — Eum mortuum despicere, turpitudine, I. 1137. C.
 — optimo homini nihil amicus, Prov. II. 986. E.
 — II quo pacto parandi, I. 273. F.
 — quomodo defigendi, V. 626. C.
 — veri quomodo dignoscuntur, IV. 518. D.
 — pecunia gratia non relinquendi, I. 689. D.
 — in conviviiis quomodo recipiendi, IV. 67. B.
 — procul agentes, non sunt amici, Prov. II. 517. C.
 — Eorum arcana prodere res perfida, I. 459. D.
 — paria non multa, V. 600. D.
 — digladiatio inamœna, IX. 1671. B.
 — communia omnia, Prov. II. 13. F.
 — est admonere mutuum, Prov. II. 915. D.
 — Iis arcana non omnibus credenda & cur, IV. 680. F.
 — quomodo irasci deceat, IV. 16. C.
 — ac inimicis qui irascuntur, IV. 62. A.
 — quomodo utendum, I. 1162. A.
 — qui habet multos, nullum habet, I. 719. B.
 — in possessionibus numerari, V. 693. F.
 — habet, qui habet pecunias, I. 1149. F.
 — multos habet felicitas, Prov. II. 829. D.
 — ne cito pares, Prov. II. 17. B.
 — tragædos amulatur, Prov. II. 866. A.

INDEX GENERALIS

Amiffio, pro abjeccio *ἀποβολή*, VI.
624. D.
— Ejus *Victoria*, ibid.
• Ammurates *Turca*, v. 331. D.
Ἀμνησία, Prov. II. 262. C. 445. B.
Amnium *adspetus sole inclinato oculos*
juvat, I. 669. E.
Amo *ἀγαπῶ*. Amo *φιλῶ*, VI. 418.
E.
Amor, I. 664. D. 163. C. 233. B. 248.
B. 262. F. 264. D. 340. D.
— *crux magna*, I. 698. B.
— *zelotypus semper pejora veretur*,
IV. 512. E.
— *castus zelotypiam nescit*, I. 422.
A.
— *veneris expers*, IV. 645. C.
— *novus veterem pellit*, IV. 511.
B.
— *Tyrannidi inimicus*, IV. 645.
C.
— *vernus*, v. 42. D.
— *vernus unde parandus*, v. 843.
E.
— *sui*, v. 1359. A.
— *cæcus judex*, IV. 420. C.
— *parentum naturalis*, v. 20. A.
— *Caunius*, Prov. II. 757. B.
• — *ex adspetu nascitur*, Prov. II.
100. E. 276. F. 277. F.
— *Ejus veri certissimum argumentum*,
IV. 514. D.
— *veri vis*, v. 604. E.
— *parens similitudo morum*, v. 685.
A.
— *vitium*, IV. 1. B.
— *appetitus*, IV. 645. C.
— *Ei videntur honesta, quæ sunt fæda*,
v. 660. C.
• — *Eum stimulos ad bonos disciplinas*
addere, IX. 201. B.
— *res duas conciliare*, v. 664. F.
665. F.
— *vincere maximum*, IV. 510. A.
— *Eo casto nil amabilis*, I. 421.
D.
A mortuo *tributum exigere*, Prov. II.
336. E.
Ἀμυσι, Prov. II. 588. D.
Ἀμυσολογία, Prov. II. 542. C.
Amphibologia *triplex*, VI. 9. D.
— *omnis vitanda*, VI. 2. C.
— *Interpretis*, VI. 16. E.
— *generatio pro nativitate*, VI. 5.
B.
— *per prophetam dicentem*, IX. C.
D.
— *fructus dignos pœnitentia*, ibid.
— *potestatem spirituum*, VI. 53. C.
— *templo major est hic*, VI. 65. F.
— *non pravelebunt adversus eum*,
VI. 88. F.
— *de hic stantibus*, VI. 90. E. 99.
C.
— *foramen acus*, VI. 103. D.
— *facere hora*, VI. 103. F.
— *factum est istud caput vel angu-*
lus, VI. 112. E.
— *ad nullum verbum*, VI. 141. C.
— *illuminare his*, VI. 230. C.
— *granum sinapis*, VI. 300. E.
— *intuerentur in cælum*, VI. 436.
F.
— *in Gracis*, VI. 49. E.
Amphibologia VI. 22. C. 88. F. 92. F.

99. C. 136. D. 280. E. 353. F. 356.
E. 362. E. 486. F. 505. F. 558. D.
580. E. 592. D. 595. E. 661. E.
665. D. 720. D. E. 763. F. 777. D.
780. C. 836. C. 852. D. 870. D.
896. D. 970. C. 978. E. 984. D.
1022. F. 1042. F.
— *ex ordine*, VI. 595. E.
— *qua fecit, ut ex iisdem verbis*
triplex sensus possit accipi, VI. 751.
D. E.
— *mutata, quia creditum est*, VI.
1056. C. D.
— *non vitata*, VI. 49. F.
— *Eam tollit articulus*, VI. 20. E.
Amphibolon, VI. 441. D.
Amphictyonum *confessus*, Prov. II.
835. E.
Amphidromiam *agis*, Prov. II. 997.
F.
Amphilochus *Cilicia vates*, I. 235.
D.
Amphionis *dicendi vis*, v. 130. D.
Amphisbena *serpens*, I. 607. D.
Ἀμφιβαλὴς ἔρως, Prov. II. 994. C.
Amplificandi *form.* I. 61. B.
— *Ejus varii modi*, v. 970. F.
Amplificatio & *ejus modi unde suman-*
tur, I. 392. B.
— *quibus rationibus constet*, v. 969.
B.
— *simul & è verbis & rebus*, v. 976.
C.
Ampullacea, Prov. II. 1171. B.
Amuffis *alba*, Prov. II. 215. E.
— *Ei applica lapidem non contra*,
Prov. II. 564. A.
Amyclas *perdidit silentium*, Prov. II.
334. A.
Amyris *insanit*, Prov. II. 492. E.
Ἀμυσι πίνειν, Prov. II. 997. E.
Ἀνὰ distributive positum, VI. 268.
E.
Anabaptistarum *errores*, v. 505. B.
Ἀναβλέπειν, VI. 59. D. 106. E.
Anacharsis *Athenis nihil de sua severi-*
tate remisit, v. 733. C.
Anacreontis *laus*, v. 884. D.
— *mos dormiendi*, IV. 724. A.
— *apophthegm.* IV. 329. A.
— *Ei scythia non obstitit barbaries*, I.
1052. A.
Ἀναδιπλωσις, VI. 542. F.
Ἀνάγκη *Parcarum mater*, Prov. II. 497.
D.
Anagoge, v. 1034. in fine.
— *durior*, VI. 218. E.
Anagyrim *commoves*, Prov. II. 52.
A.
Ἀναίματι, Prov. II. 212. C.
Ἀναοδησία, v. 1274. A.
Ἀναίτι & *insons, inculpatus*, VI. 65.
F.
Ἀναλογία, v. 1273. F.
Ἀναλογία quid, v. 1061. A.
— *proportio seu modus*, VI. 631. B.
— *Ejus usus*, v. 927. F.
Ἀναλυσις resolutio vel reditus, VI. 961.
E.
Ἀναμάρεται & *impeccabilis*, VI. 374.
E.
Ananiz & Sapphira *anima an serva-*
ta, v. 568. C.
Ἀνταντίδοτον data est mihi in vobis,
VI. 449. D. 840. F.

Ἀναπεμπίζεν, Prov. II. 900. A.
Ἀναρχία Tyrannidem gignit, IV. 704.
D.
Anathema, VI. 312. F. 609. D. 747.
B. 802. E.
Anathemata *qua*, v. 787. D.
— *divis dicata*, IV. 445. C.
Anatis & *Gavia odium*, I. 876. B.
• Anatomiz *hominis descriptio*, IV. 659.
D.
Ἀνατολή, VI. 229. F.
Anaxagoras *negat illos esse deos*, I. 257.
F.
— *apophthegm.* IV. 331. A.
Anaxandri *apophthegm.* IV. 109. E.
Anaxyrida *ostentare*, Prov. II. 816.
B.
A Nazareth, pro Nazarens, VI. 348.
F.
Anceps *sermo*, VI. 154. D. 238. E.
450. D. 728. D.
— *interpretatio*, VI. 681. E.
— *eventus rei*, Prov. II. 925. D.
Ancilla *domini*, v. 598. A.
— *pro ingenua se non obtrudat*, v.
670. D.
— *semel, nunquam bera*, Prov. II.
1067. E.
— *Ejus Poppea apophthegma*, IV. 320.
C.
Ancipitis *animi*, Proverb. II. 920.
A.
— *confilii*, Prov. II. 917. D.
Ancora *domus*, Prov. II. 130. C.
— *rupta*, Prov. II. 979. E.
— *Ejus jaculum praverit Deus*, Prov.
II. 1010. F.
— *Ea non vulgari nitendum*, Prov. II.
1063. E.
— *Eas tollere*, Prov. II. 588. C.
— *Iis duabus nisi bonum*, Prov. II.
1139. D.
— *Iis duabus fultus*, Prov. II. 32.
D.
Andabatae, Prov. II. 533. E.
Andabatarum *pugna cur ita dicta*, v.
932. E.
Ἀνδράπαιδες, Prov. II. 991. E.
Ἀνδραχθῆς, Prov. II. 763. A.
Androclides *in seditione Dux*, Prov. II.
480. C.
— *Ejus apophthegma*, IV. 109. E.
Androclis *nihil est gloria nisi rebus tur-*
batis, IX. 519. D.
Andromachis *fides erga Conjungem ad-*
mirabilis I. 555. A.
Andronitides *qua loca erant*, v. 717.
A.
Ἀνέγκλητος, VI. 935. F. 966. C.
Ἀνεμύλια qua, Prov. II. 889. A.
Ἀνεμοφόρητα, Prov. II. 889. A.
Ἀνερίνας & *ἔ*, Prov. II. 762. A.
Ἀνὴρ unde, v. 625. C.
An *expediat uni committi summam re-*
rum, VI. 231. B.
Angariare *Persecum vocabulum*, VI.
142. E.
Angelus *nuntius*, VI. 153. C.
— *Ejus & anima differentia*, I. 770.
A.
— *Eum pro angelis*, v. 396. D.
— *Ii quatenus amandi & colendi*, v.
1094. D.
— *dicti viri*, v. 1095. B.
— *hominum custodes*, IX. 850. A.
Angelus

OPERV M DESIDERII ERASMI ROTERODAMI.

- Angelus gaudet puerorum pudicitia, i. 1036. B.
- opera manuum Dei, ix. 27. D.
- quomodo olim adorati, v. 1095.
- A.
- an malis sint obnoxii, ix. 26.
- B.
- Eorum omnium laudes, v. 1321.
- E.
- natura qualis, v. 1095. B.
- ministerium, v. 396. C.
- oculus effugere non licet, i. 718.
- E.
- felicitas, v. 1179. A.
- Iis familiares quid faciat, v. 57.
- D.
- an lex praescripta, ix. 1341. A.
- Eos abigi turpibus factis, v. 397.
- B.
- malis tangi, ix. 69. C.
- per Eos vota sanctorum ad Deum perferri, v. 1111. C.
- Angeli (Gabrielis) laus, v. 1323. A.
- Angeronia voluptas comes, Prov. ii. 739. E.
- Angina vinaria, Prov. ii. 1123. B.
- Anglia multos alere famulos honorificum habet, iv. 731. D.
- Angli partim Germanicos, partim Gallicos mores obtinent, i. 718. C.
- Eorum, in quadragesima consuetudo, i. 809. C.
- Anglorum mos superstitiosus, v. 840.
- B.
- apud Eos bona pars opum apud ecclesiasticos, v. 807. C.
- Angues Syria, i. 612. F.
- Anguillam captare, Prov. ii. 864.
- A.
- cauda tenes, Prov. ii. 179. F.
- Augustum & latum, Prov. ii. 1143.
- C.
- Anicularum deliramenta, Prov. ii. 887.
- F.
- Avidetur, Prov. ii. 212. C.
- Anima pro vita, vi. 38. D. 90. E.
- & vita, Prov. ii. 518. C.
- Anima quid, i. 771. A. 772. A.
- & corpus cognata, v. 68. B.
- pia omnis est sponsa Christi, v. 622. F.
- sensum & motum naturalium capax, v. 19. B.
- relicta a deo mortua, v. 4. F.
- qua e corpore feliciter emigret, v. 28. E.
- Ejus mors peccatum, v. 414. F.
- formidanda, v. 28. F.
- vita Deus, v. 403. C.
- duplex genus in homine fabricatum secundum Platonem, v. 14. A.
- vox in sacris litteris interdum quiddam infirmius sonat, v. 481. A.
- diversa actiones, i. 772. E.
- bovis & hominis differentia, i. 771. E.
- mors inficitia, i. 495. A.
- angeli & hominis differentia, i. 577. A.
- vires dua precipua, v. 1135.
- B.
- est venustas & deformitas, iv. 22. C.
- languor, v. 4. C. 685. E. 686.
- E.
- precipua vis, v. 1157. D.
- peccantis imago, v. 527. C.
- Eam debet, Prov. ii. 374. C.
- propriam nemo novit, v. 1175.
- A.
- solum Deus convertit, v. 325.
- A.
- effascinare execrandum, i. 495.
- A.
- Christi descendisse ad inferos, v. 540. C.
- Christi ab inferis rediisse in corpus mortuum, v. 373. D.
- iusti querere, v. 543. D.
- de Ea & spiritu Christi simile, v. 315. F.
- Ex qua multum corporea molis secum ferunt, i. 789. B.
- ubi post exitum, ix. 1546. C.
- Eas duas Plato in uno homine posuit, v. 14. A.
- omnes esse pares, v. 709. B.
- humanas esse veluti scintillas lucis, v. 772. E.
- singulorum ferre suum iudicium ante consummationem mundi, v. 1304. F.
- Animadversio innocentes multos reddit meliores, i. 604. B.
- Animal, quicquid vivit & sentit, i. 772. B.
- statim nescit hostem suum, i. 874. D.
- nullum non mansuescit officio, i. 505. D.
- Ea factus suos instrunt omnia, i. 496. A.
- natura principia habent, v. 981. F.
- Eorum voces, i. 913. E.
- qui similes fiant, v. 461. B.
- quibus remedia sua nota, i. 611. F.
- de Iis & hominibus simile, v. 484. D.
- Eorum natura, ix. 693. A.
- ejus quando permissus, i. 796. B.
- Animus theologia dignus, v. 777. E.
- fucus magis quam veris capitur, 450. C.
- excelsus vere, v. 704. F.
- magis quam hortus excolendus variato carmine reddita sententia, i. 726. F.
- quibus modis exhalarecat, v. 268. B.
- excelsus Deo similis, i. 399. E.
- moderatis laboribus redditur vegetior, i. 489. C.
- corporis inquilinus, iv. 41. B.
- sum cuique notus, i. 822. A.
- an sitire queat, i. 313. B.
- generosus commodius ducitur quam trahitur, iv. 551. A.
- pro re insigniter chara, iv. 501. C.
- magis quam corpus exornandus, i. 491. B.
- praesens, Prov. ii. 936. B.
- bonus in re mala, Prov. ii. 818. E.
- est in coriis, Prov. ii. 890. D.
- Heptaboeus, Prov. ii. 974. F.
- in auribus, Prov. ii. 1066. B.
- in pedes decidit, Prov. ii. 324. E.
- Ejus similia, i. 563. C. F. 567. A. 568. C. F. 572. E. 573. D. 577. A. 580. A. 581. E. 583. D. 584. 585. F. 588. F. 589. E. 592. D. 597. B. 602. D. 608. E. 609. E. 613. D.
- tranquillitas res pretiosissima, ix. 1687. B.
- antidotum contra haereses, i. 728. C.
- habitus in veste conspicitur, i. 1036. F.
- rigor non laudandus, iv. 78. A.
- affectiones sylvestribus ac frugiferis germinibus efficientibus similes, iv. 78. E.
- affectiones, iv. 36. A.
- mala latent, iv. 49. D.
- motus execrandi, i. 386. D. E.
- morbi graviore quam corporis, iv. 659. lin. 6.
- morbus totum vitiat animum, iv. 659. in fin.
- morbus tranquillitatem adimit, iv. 659. lin. 32.
- extimulandi rationes quae, i. 385. A.
- & corporis dotes quomodo partite, iv. 627. D.
- triplex nifus in homine, v. 1287. C.
- natura tractatio, v. 907. B.
- affectus quatuor, v. 14. A.
- bona perpetua, v. 726. F.
- motus sint cogniti, v. 13. D.
- amores, iv. 433. A.
- commoda, i. 409. B.
- hominis dua partes, iv. 11. E.
- Ei imperandum, i. 502. A.
- Eum abicit, Prov. ii. 934. C.
- sumus vel homines vel bestia, i. 913. B. C.
- quicquid statueris non eveniet, Prov. ii. 722. A.
- de Eo mundano & extramundano simile, v. 483. B.
- hilari & tristi simile, v. 268. B.
- Ii mortalium mutabiles, i. 823. A.
- Eorum nota peculiare, v. 911. F.
- Eos, non corpora amant, qui vere amant, iv. 621. D.
- Animose dicta iv. 96. C. 99. E. 102. C. 104. D. 106. C. 119. A. 120. C. 123. E. 124. C. 138. B. 200. D. 214. A. 215. C. 216. F. 231. F. 247. A. 253. E. 254. D. 259. A. 268. E. 269. E. 286. D. 320. C. 335. A. 350. F.
- An in conviviiis Corinthiorum, qua reprehendit Paulus, fuerit vera corporis Domini consecratio, vi. 717. F.
- in Christo vere creveris gratia, vi. 238. D.
- Phannelis filia, v. 750. F.
- Ejus avia Christi laus, v. 1325. D.
- Annacum plorare, Prov. ii. 643. C.
- Annae Clibanum, Prov. ii. 947. C.
- Anniae apophthegmata, iv. 357. D.

INDEX GENERALIS

- Annibalis apophthegmata, iv. 255. F.
 Annona spiritalis & mundi, v. 400. B.
 An non licet gemina lectio, vi. 104. E.
 Annona vulpes hand capitur laqueo, Prov. ii. 372. E.
 Annonam arborem transplantare, Prov. ii. 168. D.
 Annotatio frigida de nomine Adam, vi. 350. E.
 Annulus aureus in navibus suis, Prov. ii. 271. F.
 Annus est, Prov. ii. 556. A.
 — producit non ager, vi. 46. A.
 — superior semper melior, Prov. ii. 848. F.
 — Ejus initium olim à Martio mense, v. 470. F.
 — Eo senior fio, Prov. ii. 894. B.
 — li non cessant, i. 733. C.
 — conjugio apti, v. 665. F. 666. A.
 Ἄνω ποταμῶν, Prov. ii. 118. A.
 Ἀνόητοι dure vertit pro rudes, vi. 811. D.
 An omnes morituri, vi. 910. C. D.
 Ἄνομοι qui, v. 543. B.
 Ἄνομος ἐν νόμῳ, vi. 708. D.
 An Petrus peccavit, vi. 809. E. F.
 Ansam querere, & consimiles metaphora, Prov. ii. 152. C.
 Anser animal omnium vigilantissimum, i. 664. C.
 — Defendit Capitolium Romanum, ibid.
 — obstreperum, i. 850. E.
 — Eorum taciturnitas Taurum montem demigrantium, iv. 685. C.
 Antaliciæ generosum responsam, iv. 535. B.
 Antalcidis apophthegma, iv. 109. F. 685. E.
 Ἀντάλλαγμα, vi. 90. D.
 Ἀντανάλην, vi. 886. F.
 Ante barbam doctes senes, Prov. ii. 784. D.
 — me factus est, quomodo accipiendum, vi. 206. C.
 — lentem augere ollam, Prov. ii. 743. A.
 — mysteria discedere, Prov. ii. 424. E.
 — pedes, Prov. ii. 888. A.
 — pilos sapit, Prov. ii. 784. E. 801. D.
 — inbiam trepidas, Prov. ii. 655. F.
 — victoriam encomium canis, Prov. ii. 283. D.
 — faciem, vi. 153. C.
 Antambulones, i. 306. F.
 Antehac putabam te habere cornua, Prov. ii. 785. C.
 Antenori favet Menelaus, i. 550. C.
 Antequam incipias consulo, Prov. ii. 512. F.
 Antevorta & Postvorta, Prov. ii. 729. E.
 Anthericum metere, Prov. ii. 175. B.
 Anthi & agithi odium pertinax, i. 876. D.
 Ἀνθομωλογεῖς, vi. 237. F.
 Anthropomorphitarum secta, v. 1037. D. 1148. B. 1162. A.
 Ἀνθρώπων ἀρεσκοί, vi. 857. C.
 Ἀνθρῶπος unde, v. 914. B.
 Antianiræ apophthegma, iv. 371. D.
 Antibarbarorum liber primus pars deterrima, ix. 1691. C.
 — horum libri duo deperditi, ix. ibid.
 Antichristi qui, ix. 596. D.
 Anticipandi forma, i. 71. F.
 Anticomarita, i. 824. E. 825. E.
 Anticyras naviget, Prov. ii. 318. E.
 Ἀντίδικος, vi. 28. D.
 Antidotum ante venenum, Prov. ii. 1024. B.
 Antigonus in obrectatores, iv. 64. A.
 — Ejus Regis scitum dictum, v. 936. E.
 — vox ad filium, iv. 682. E.
 Antigoni senioris dictum in Cynicum, iv. 81. A.
 — in proditoris disteriam, iv. 721. F.
 — (Demetrii) filii Apophthegma, iv. 238. D.
 — senioris morsus in Evantem, iv. 80. F.
 — Macedonum Regis apophthegma, iv. 202. D.
 — secundi apophthegma, iv. 239. D.
 — tolerantia, iv. 65. A.
 Ἀντίληψις quid proprie significat, v. 489. C.
 Ἀντίλυτρον redemptio, vi. 932. C.
 Antiochiæ celebritas, vi. 273. lin. 26.
 Antiochus 3. jussu suo legibus contraria abolere jussit, iv. 530. C.
 — crudeliter in Judæos seviit, viii. 22. E.
 — iacatus, iv. 678. D.
 — Ejus Regis apophthegma, iv. 110. D.
 — Tertii apophthegma, iv. 240. C.
 — Quarti apophthegma, iv. 240. E.
 — Epiphanis apophthegma, iv. 242. B.
 — sophiste apophthegma, iv. 354. B.
 Antiopæ luctus, Prov. ii. 817. A.
 Antipater Cassandri pudori vitam commisit, iv. 79. E.
 — apophthegma, iv. 240. B.
 — Hierapolis apophthegma, iv. 355. A.
 Ἀντιπελαγεῖν, Prov. ii. 367. D.
 Antiphonis intempestivum dictum in Dionysium Regem, iv. 17. B.
 Antiquior Codro, Prov. ii. 1011. C.
 Antiquiora chao, Prov. ii. 648. D.
 — diphthera loqueris, Prov. ii. 190. D.
 Antiquiores Crono & Titan, Prov. ii. 788. D.
 Antiquis debetur veneratio, Prov. ii. 937. F.
 Antiquitatis affectatores, i. 925. F. 965. C.
 — verba, i. 68. B.
 Antisthenis dictum, i. 494. A. & iv. 26. E.
 Ἀντίστροφον, quale dilemma fuit, v. 737. A.
 Ἀντίτυπα, vi. 1008. E.
 Antonini apophthegma, iv. 281. E.
 Antonius de divortio, vi. 895. C. D.
 — mille modis à Satana tentatus, ix. 1088. B.
 — Nebrissenis, i. 1015. C.
 Antonius spoliat provincias, iv. 710. B.
 Antonii (Joannis) Cassanienf. integritas, iv. 57. lin. 21.
 — Ejus adulatores, iv. 11. C.
 — exalto prodigiosa, iv. 710. B. C.
 — apophthegma, iv. 270. B.
 — adulatores, iv. 11. C.
 — Ei dies festum unde, i. 741. A.
 Antonomasiæ ac periphrasis variatio, i. 16. F.
 Anthropomorphitarum secta, v. 1037. D. 1148. B. 1162. A.
 Antonius asinus, Prov. ii. 571. E.
 Ἀνθρῶπος unde, v. 914. B.
 Atubis templum spoliatum, i. 221. F.
 Anulum habeo, Prov. ii. 592. D.
 A nuptiis pura, Prov. ii. 669. A.
 Anus Philippum Regem taxat, iv. 679. A.
 — bacchatnr, Prov. ii. 336. A.
 — corthonissat, Prov. ii. 818. B.
 — eriphus, Prov. ii. 641. E.
 — hircissans, Prov. ii. 336. B.
 — hircum olet, Prov. ii. 818. C.
 — saltat, Prov. ii. 642. A.
 — simia sero quidem, Prov. ii. 558. B.
 — subsaltans multum excitat pulveris, Prov. ii. 642. B.
 — velut equus perfundam habebis fossam, ibid. C.
 — Ejus unguento ne utare, Prov. ii. ibid. B.
 Anus libidinosa, iv. 432. A. B.
 Anxia diligentia in nominibus congestis, vi. 566. E.
 Anxiæ questiones, vi. 956. D.
 Anxietas in verbis, vi. 927. F.
 Ἀνυδρῶς, vi. 69. E.
 Anyti apophthegma, iv. 303. A.
 Ἀοῖνα τυμπόσια, Prov. ii. 250. E.
 Ἀπαυδιδῶται, v. 721. D.
 Ἀπ' ἀποφυσίων, Prov. ii. 997. B.
 Ἀπάλαις, Prov. ii. 1210. B.
 Ἀπαρχὴ ἀποθνήσκει, vi. 624. E.
 Ἀπατῶν quid proprie, vi. 73. E.
 A patella rapere, Prov. ii. 232. C.
 A patre, vi. 341. B.
 ad Apaturia profectus, Prov. ii. 811. D.
 Ἀπέχθαι sufficit, vi. 207. E.
 Ἀπέχθω quid proprie, vi. 34. F. 37. C. 878. E.
 Ἀπειθεία, vi. 893. F.
 Apelles pictor, i. 310. F.
 — Ejus apophthegma, iv. 314. E. 370. A.
 — loquendi libertas erga Megabyzum, iv. 92.
 Aperire januam, Prov. ii. 154. B. 862. C.
 — os, plusquam obtumuisse, v. 458. D.
 Aperte, simpliciterque loqui, Prov. ii. 931. C.
 Aperto pectore, Prov. ii. 836. B.
 Apes apum similes, Prov. ii. 186. C.
 — Eorum felicitas, iv. 435. D.
 — similia, i. 615. F. 616. A. B.
 — de Iis & Angelis simile, v. 397. B.
 Ἀφανίζεν quid, vi. 36. E.
 Ἀφιδία, vi. 693. E.

Aphricani

OPERV M DESIDERII ERASMI ROTERODAMI.

- Aphricani concilii constitutio, v. 501. D.
Aphricanus temporum scriptor, ix.
157. A.
Aφρασία, immortalitas, vi. 570. C.
— integritas, vi. 860. C.
Aφρασις immortalis, vi. 830. C.
Aφρασις γάμος, Prov. ii. 390. E.
Aphya in ignem, Prov. ii. 452. C.
Aphyrum bonos, Prov. ii. ibid.
Apis hospitem, Siren amicum nunciat,
Prov. ii. 640. E.
• Apiscibus abstinentio, Prov. ii. 24. D.
Apium quare veteribus inuisum, v.
1302. A.
— Eo mollior, aut mitior, Prov. ii.
276. E.
— opus est, Prov. ii. 703. E.
— ne inter Ea quidam sunt, Prov. ii.
393. E.
Apocalypsis, nova vox, vi. 803. D.
1093. D.
— Joannis, ix. 867. C.
— Ejus libri auctoritas, ix. 1170. E.
— argumentum, ix. 246. B.
• Apocrypha Hieremia, vi. 139. F.
— Helia, ibid.
Apodes avicula, i. 614. F.
Αποκατάστασις vehemens expectatio, i.
604. C.
Apollinarii error, v. 1157. D.
Apollinarius discipuli animam humanam
Christo fuisse negant, v. 526. A.
Apollo quid tibi cecinit, Prov. ii.
642. E.
— cur 4. auribus & manibus ab
Lacedaemoniis fideus, iv. 521. C.
Apollonia quare culta, v. 26. F.
Apologia de, in principio erat sermo,
vi. 335. C.
Apologus Alcinoi, Prov. ii. 533. C. &
1198. C.
— Ii Aesopi, i. 98. E.
— Eorum usus, i. 98. C.
— principi quomodo exponendus, iv.
564. E.
— natura, i. 98. E.
— Eos confingere liberum, sed quomo-
do, i. 98. E.
Απολύτρωσις redemptio corporis, vi. 576.
E.
Απολύω, καταλείπω, vi. 99. C.
Aprophthegma quid, iv. 87.
— Principibus multum convenit, iv.
ibid.
— mixtum, iv. 287. D.
— quaedam αινώματα, iv. 135. C.
— Eorum genus optimum, iv. 89.
— natura, iv. 87.
— Plutarchi ordo, iv. 89.
Aporiari, ἀπορῆσαι, vi. 764. C. 819. F.
Απορροήσις, vi. 495. E. 1102. E.
Αποσάσις, vi. 917. C.
— crimen atrocissimum infame vo-
cabulum, v. 1183. E. iv. 693. A.
Αποσάσις quid, vi. 29. C.
Apostatae qui proprie, v. 120. A.
1024. C.
Αποσυντάξις detegulare, vi. 158. E.
Αποστέλλω, mitto nuncium, ἐπιστέλλω mit-
to epistolam, vi. 15. F. 339. D.
Apostolica majestas vera, vi. 455. F.
Apostolicum quid, v. 816. A.
Apostolicus sermo incompotens, vi.
664. D.
Apostolus sutor coriarius, vi. 504. D.
Apostoli instituebant disciplinam Ec-
clesiae ex institutione Christi, i. 898.
E.
— Ii an alicubi errarint, aut memoria
lapsi, ix. 1070. C. 1171. D.
— Ii quatenus errare permisi sunt, vi.
13. D.
— erant homines quadam ignoran-
tes, vi. 476. E.
— dono linguarum accepto, an lo-
cuti sint omnibus linguis, ix. 1075.
C.
— qua lingua sint usi, vi. 431. F.
— cur non vespcebantur statim cibis
quibuscumque, i. 743. E.
— quomodo declararint spiritum
sanctum, ix. 1292. D.
— non sanabant phariseis, vi.
251. E.
— ad medicinam a Christo instructi,
i. 542. B.
— quid commune habuerint & quid
non, v. 866. A.
— nova lingua post receptum loque-
bantur spiritum, iv. 749. B.
— & citra miraculum Grace scire
poterant, vi. 476. F.
— lux mundi, Christus lux mundi,
vi. 339. E.
— subtilitates non docuerunt, v.
141. B.
Apostolorum frugalitas, v. 817. B.
— simplicitas, ix. 1739. D.
— symbolo credendum, non ultra scru-
tandum, i. 653. B.
— decreta quaedam antiqua, vi. 696. B.
— ordo, vi. 53. C.
— sermo, an ē spiritum sancto, vi.
476. E.
— sermo obscurus & perturbatus,
vi. 477. E.
— Iis uxores fuerunt, i. 419. B.
— sermonis simplicitas non est dede-
cori, vi. 477. E.
Αποστοματίζειν, ore addere, vi. 282. D.
Αποστομίζειν, vi. 281. D.
Apostrophæ ratio, v. 997. E.
Αποτάττειν, vi. 271. E.
Αποθυνίζειν, pro excutere, ii. 610. E.
Appetere esse egeni, v. 335. E.
Appia quæ, vi. 977. C.
Appii forum, vi. 541. F.
— apophthegma, iv. 308. B.
Apponetur pro invadet, vi. 504. F.
Appositive legendum, vi. 884. E.
Apprehendat, pro apprehendit, vi.
711. C.
Appropinquabit, pro appropinquavit scilicet
precedens, pro precedunt, vi.
18. C.
Apios immittere fontibus, Prov. ii.
862. D. 995. B.
Α' αρεσδιονησα, Prov. ii. 542. C.
Α' αρεσωποληπλος, vi. 1044. D.
Α' ψιχορον, Prov. ii. 682. D.
Apta provincia, Prov. ii. 922. B.
Apte & graviter dicere, i. 993. A.
994. E.
Aptitudinis formula, i. 52. E.
— & contra, i. 72. D.
Apuarum honor, Prov. ii. 452. C.
Apud Ambrosium desunt quaedam, vi.
704. E.
— aram consultare, Prov. ii. 810.
D.
— Campanos plures unguenti, quam
ceteros olei, Prov. ii. 462. F.
— equum & virginem, Prov. ii.
1158. E.
— finem odorum vaporem spargis,
Prov. ii. 171. D.
— matrem manere, Prov. ii. 1140.
B.
— mensam verecundari, Prov. ii.
1183. A.
— nevarcam queri, Prov. ii. 1066.
A.
Α' ρυερο παιδδδεν, vi. 187. F.
Apulejus de Hippia, i. 75. E.
Apum Rex non habet aculeum, i. 616.
A.
Α' pura pura desinit aqua, Prov. ii.
766. C.
Α' ρυερμα, Prov. ii. 376. E.
Aqua aquæ similis, Prov. ii. 186. B.
— & terra reddamini, Prov. ii.
1107. E.
— heret, Prov. ii. 180. D.
— strangulat fauces, Prov. ii. 409.
C.
— praterfuit, Prov. ii. 761. D.
— potus, iv. 38. C.
— bona nullus sapor, i. 618. B.
— Eam bibens, nihil boni parias,
Prov. ii. 584. C.
— ē pumice postulat, Prov. ii.
174. E.
— igni miscere, Prov. ii. 1023. D.
— inaniter consumis, Prov. ii. 174.
A.
— infundere cineri, Prov. ii. 853.
C.
— in mortario tundere, Prov. ii.
428. B.
— sacra olim aditus adaspergebant,
v. 1176. E.
— Eæ refectiois, v. 323. A.
— Earum frequens mentio in scriptu-
ris, v. 7. B.
— allegoria, v. ibid.
Aquila cur sceptro addita, v. 14. D.
— sola fame moritur, i. 613. E.
— in nubibus, Prov. ii. 341. B.
— muscas non capiat, Prov. ii.
761. E.
— thripas adspiciens, Prov. ii. 359.
C.
— Ejus cum dracone dissidium, i.
875. A.
— volatus, i. 205. B.
— senectus, Prov. ii. 355. C.
— senectus, Corydi juvent, Prov. ii.
ibid. E.
— Eam cornix provocat, Prov. ii.
787. B.
— volare docet, Prov. ii. 180. C.
— testudo vincit, Prov. ii. 288. C.
— noctua comparas, Prov. ii. 340.
F.
— Eæ columbam non gignunt, Prov.
ii. 520. B.
Aquula igni inspersa excitat incendium,
iv. 548. A.
Aquinas (Thoma) laus, v. 78. E.
— scripta, v. 857. D.
— stilus, v. 760. A.
A quinque scopulis desilire in flatus,
Prov. ii. 761. C.
Α' ρα verit forte, sed perperam, vi.
194. F.

INDEX GENERALIS

- Ara putas*, vi. 229. C.
Ara neque nec fidem habet, Prov. ii. 890. E.
Arabius tibicen, Prov. ii. 274. E.
Arabum gaza, Prov. ii. 251. E.
A radicibus, Prov. ii. 548. E.
de Aranea homine sibi fidenti simile, v. 461. B.
Araneæ descriptio, v. 461. B.
— *telas texere*, Prov. ii. 169. C.
— *Eas ejicere*, Prov. ii. 1022. D.
Araneus homini animal domesticum, i. 875. C.
— *animal serpenti exitiale*, i. 875. C.
Arare litus, Prov. ii. 170. B.
citra Arationem, citraque sementem, Prov. ii. 212. E.
Arator nisi incurvus pravariatur, Prov. ii. 1073. C.
Aratro jacularis, Prov. ii. 624. E. 1035. B.
Aratus & Oppianus, vi. 674. C.
— *Ejus versus à Paulo citatus*, vi. 501. D.
— *testimonium arte tractatur*, v. 1066. A.
— *apophthegmata*, iv. 316. B.
Arbelas profectus fies, Prov. ii. 642. E.
Arbitrium liberum quid, iv. 1330. A. 1521. B.
Arbitrium servum oppositum in adjecto, ix. 1289. B.
— *in rebus inferioribus*, ibid.
— *Ejus liberi invidiosum nomen*, v. 294. B.
— *vox quid sonet*, ix. 1289. E.
Arbor vocatur Christus, v. 185. B.
— *è fructu cognoscitur*, Prov. ii. 348. C.
— *fici, pro ficu*, vi. 126. D.
— *Ejus bona precipuus fructus*, v. 406. E.
— *Ea dejecta quivis ligna colligit*, Prov. ii. 738. F.
— *de Ea & bonis operibus simile*, v. 283. E.
— *Ea cadunt post folia*, Prov. ii. 655. E.
Arca Noe typus Ecclesia, 47. D.
Arcadæ Astrologiam rejiciunt, i. 340.
Arcadas imitans, Prov. ii. 761. B. D.
Arcadium me postulas, Prov. ii. 761. A.
Arcadicum germen, Prov. ii. 788. B.
Arcadionis apophthegmata, iv. 312. B.
Arcadii laus, viii. 5. ante med.
Arcanum celat, Prov. ii. 943. D.
Arcem ex cloaca facere, Prov. ii. 1075. A.
Arcefilai apophthegm. v. 335. E.
— *mansuetudo*, iv. 67. B.
Arcefilaus quos laudatores admiserit, iv. 7. A.
— *cur Battum schola extruserit*, iv. 6. E.
— *Ejus beneficentia in Apellem*, iv. 13. D.
Archades se luna antiquiores jactant, i. 340. D.
Archelai Macedonum regis dictum factumque liberale, iv. 80. E.
— *apophthegm.* iv. 237. F.
— *dictum, cum aqua respergetur*, ix. 110. D.
Archidamidæ apophthegmata, iv. 111. D.
Archidamicum bellum, Prov. ii. 788. F.
— *apophthegm.* iv. 111. E.
— *Arcefilai filii apophthegmata*, iv. 112. D.
Arcturæ quem alias pontificem vertit, vi. 12. E.
Archilochia edicta, Prov. ii. 467. C.
Archilochus ab Apolline honoratus, i. 1054. A.
— *Ejus melos*, Prov. ii. 1127. B.
— *patria*, Prov. ii. 467. D.
— *Eum teris*, Prov. ii. 947. E.
Archimedes non posset melius describere, Prov. ii. 1075. B.
— *Ejus apophthegmata*, iv. 358. F. 380. D.
— *crepitaculum*, Prov. ii. 624. B.
Arctum anulum ne gestato, Prov. ii. 17. B.
Arcus census rumpitur, Prov. ii. 1070. E.
Ardens vestis, Prov. ii. 706. C.
A reme ad tribunal, Prov. ii. 823. A.
— *Eam metiris*, ibid. 1068. F.
Arcopagita, Prov. ii. 348. F.
— *Eo taciturnior*, Prov. ii. 1165. B.
Arcopagus unde dicatur, vi. 500. F.
Arcton æquum, vi. 458. F.
— *varie vertit*, vi. 481. E.
Aretinus (Leonardus) Ciceroni vicinior Valla, i. 1023. A.
— *Ejus mentio*, i. 1009. A.
Argas, Prov. ii. 226. D.
Argei apophthegm. 110. D.
Argentarginam patitur, Prov. ii. 269. B.
Argentarius, aurifex, vi. 508. E.
Argenteis hastis pugnare, Prov. ii. 624. A.
Argenteus putens, Prov. ii. 1100. D.
Argenti fontes, Prov. ii. 488. C.
Argentoratensium modestia, ix. 1591. E.
Argentum accepi, imperium vendidi, Prov. ii. 1185. E.
Argi collis, Prov. ii. 625. A.
Argiva oratio, Prov. ii. 695. E.
Argivi (Nicostrati) dictum, iv. 83. E.
— *fures*, Prov. ii. 971. A.
Argivo clypeo dignus, Prov. ii. 306. E.
Argivos vides, Prov. ii. 970. E.
Argivum clypeum detraxit, Prov. ii. 648. E.
Argivi primi apophthegmata, iv. 106. C.
— *Ejus secundi apophthegm.* iv. 107. A.
Aristodemus, iv. 44. E.
Argum fallere, Prov. ii. 211. B.
Argumenta unde petenda, v. 906. C. D.
Argumentatio quinque partium, v. 948. D.
— *ab impossibili*, vi. 811. D.
— *Ejus initium & inventio*, v. 905. B. C.
— *Ea & conclusiones theologorum*, iv. 877. B.
— *Earum excogitatio difficillima & cum primis necessaria*, i. 356. C.
Argumentum, pro signo, vi. 435. B.
— *ab aequitate*, vi. 695. D.
Argute, iv. 94. E. 99. B. 106. B. 107. B. 109. B. 110. D. 111. B. 115. F. 116. E. 117. E. 120. A. 121. A. 128. B. 131. F. 132. A. 134. C. 135. D. 136. D. 138. E. F. 139. C. 140. D. 142. B. 155. D. 165. E. 169. C. E. 177. E. 183. F. 189. F. 222. F. 261. C. 267. F. 322. E. 327. C. 332. A. 333. A. 346. E. 353. B. 355. A. 359. C.
Arianiculpas, viii. 340. E.
— *convicti impietatis*, ibid. 343. E.
— *blasphemias in Christum jaciunt*, ibid. 344. A.
Arianorum perversitas erga Athanasium, v. 475.
— *error*, v. 176. E. 475. E.
— *visata occasio*, vi. 127. D.
— *factio sacrarum litterarum perisissima*, ix. 278. A.
Aries cornibus lascivens, Prov. ii. 866. C.
— *nutritionis mercedem persolvit*, Prov. ii. 578. C.
— *Ejus ministerium*, Prov. ii. 1095. D.
— *Eum emittit*, Prov. ii. 488. C.
Arion qualis citharædus, v. 427. A.
Aristarchus scriptorum, Prov. ii. 205. A.
— *Ejus patris Theodeti apophthegma*, iv. 359. B.
Aristides justus meruit cognomen, i. 847. F.
— *Ejus apophthegma*, iv. 244. E.
Aristippus reprehensus quid respondit, viii. 136. in ded.
— *Ejus apophthegma*, iv. 165. D.
— *aureum dictum*, i. 493. C.
— *nafragium*, i. 1050. E.
— *vox ad divitem*, i. 498. C. v. 715. D.
— *Eo non fuit dexterior in responsis*, v. 715. D.
Aristonis dictum venustum, iv. 39. C.
— *Chii pia optio*, iv. 45. E.
— *apophthegma*, iv. 111. A.
— *& Cleanthis lucerna*, Prov. ii. 290. E.
Aristophontis apophthegma, iv. 368. E.
Aristoteles ambitione Alexandri abstinuit, i. 320. E.
— *assentatorum pessimus*, i. 220. B.
— *laudatus*, v. 932. E.
— *magistrorum nostrorum Deus*, iv. 493. A.
— *nemini pepercit*, ix. 2. A.
— *Enneam eunuchum pro Deo coluit*, i. 324. F.
— *quare mundum conditum non crediderit*, v. 253. C.
— *cur se submersisse voluit*, v. 480. C.
— *quadam pie dixit*, v. 142. B.
— *misere versus olim*, vi. 7. C.
— *patriam nobilitavit*, i. 1052. B.
— *Ejus familiares*, iv. 5. B.
— *philosophia*, ix. 102. D.
— *sententia de generosorum educatione*, i. 496. A.
Aristoteles

OPERV M DESIDERII ERASMI ROTERODAMI.

- Aristotelis dictum Paulino dogmati consentaneum, i. 848. C.
 — familia, i. 596. F.
 — liber ἀὲ τὼν φουσιολογικῶν, i. 499 E.
 — loca nonnulla explanata, i. 611. 725. A. & seq.
 — apophthegmata, iv. 337. F.
 — Ei plus satis tribuimus, vi. 27. E.
 — Eo Theologi abusi sunt, v. 83. D.
 — in Eo subalbum quiddam fuit, v. 712. A.
 Aristotelicæ Philosophiæ amor unde, v. 427. B.
 Aristylli more, Prov. ii. 1133. B.
 Arithmetica militia ducibus utilis, i. 817. E.
 Arma Christiana, v. 5. C.
 — contra libidinem, v. 56. F.
 — ecclesiastica, v. 822. A.
 — Samis, v. 1298. D.
 — studioforum, i. 960. A. 968. A.
 — sacerdotum, vi. 242. E. 784. E.
 Armenti ejusdem, Prov. ii. 865. E.
 Ἀρπαῶν, vi. 766. E.
 Arrepta candela, Prov. ii. 1097. B.
 Arriæ nobilissima femina factum, v. 1279. F.
 Arrii error circa Christum, v. 1148. E. 1157. B.
 Arripe negotii curam, Prov. ii. 912. D.
 Arripienda que offeruntur, Prov. ii. 931. F.
 Arroganter dicta, iv. 6. E.
 Arrogantia non ferenda, Prov. ii. 940. C.
 — mediis virtutibus insidatur, v. 749. A.
 Ars iv. 111. F. 114. F. 116. C. 125. C. 141. A. 172. D. 180. D. 199. F. 234. B. 241. A. 315. A. 370. E.
 — notoria, 849. C.
 — non inculpat ob artificis imperitiam, i. 338. B.
 — unaquaque suapte natura scita est, i. ibid.
 — sua quemque alit, i. 718. F.
 — nulla, qua malis careat, i. 789. B.
 — quomodo & quando contemnenda, v. 850. E.
 — dissimulare artem, i. 985. C.
 — portus miseria, Prov. ii. 275. D.
 — cuilibet sua sunt vocabula, i. 996. E.
 — Eam quavis terra alit, Prov. ii. 477. D.
 — obesse, nisi dissimuletur, v. 849. B.
 — que carent omnia feliciora, iv. 435. C.
 — sarcimus, quod opibus deest, i. 674. D.
 — in ludo vincere, pulchrum est, i. 647. D.
 — & bono viro simile, v. 660. B.
 — Ex liberales mortalibus utiliss. ix. 1730. B.
 — vera, i. 1053. C.
 — curiosa ad idololatriam tendunt, v. 1186. F.
 — quomodo tractanda, v. 849. D.
 — per atatem modice gustanda, v. 849. D.
 — minima sunt in maximo pretio, iv. 434. B.
 — male non emenda, i. 711. C.
 — mechanica a quibus inventa, ix. 1710. F. 1711. A.
 — varia discrimina, v. 661. E.
 — periti loquaciores, ix. 689. E.
 Artacoma amicos divitiis præfert, i. 225. E.
 Arsenius diaconus Arianasii, v. 475. F.
 Artaxerxis apophthegm. iv. 131. C.
 — secundi apophthegm. iv. 232. B.
 Artemisiæ Carum regina pudicitia, v. 734. C.
 Articuli Parisenses, vi. 809. F.
 — pauci annotati, in quibus Faber impetit Erasimum, vi. 986. F.
 — Eorum fidei definitio, v. 923. C.
 Articulum gracum ubi necessarium addi, ix. 171. B.
 Articulus a suo verbo discrepans, vi. 795. E. 965. D.
 — sed ego vos gravavi, vi. 243. D.
 — præcedenti verbo congruens, a suo dissidens, vi. 467. D. 965. D.
 — congruens antecedenti, vi. 520. F.
 — cur omissus, vi. 337. C. 339. C. D. 340. E. 342. F. 360. F.
 — judicans, de quo agebatur, vi. 761. C.
 — omissus, cum de Patre loqui videatur, vi. 342. F.
 — omissus, vi. 193. C.
 — quid valeat, vi. 59. F.
 — pro ly, vi. 755. E.
 — ubi non possit apponi, vi. 29. E. 295. E.
 — additus adverbio, vi. 90. E. 187. F. 190. E.
 — vice pronominis, vi. 469. E.
 — postpositus vice præpositivi, vi. 722. C.
 — Ejus vis, vi. 14. F. 58. E. 68. D. 73. D. 87. D. F. 94. E. 103. E. 155. 213. F. 274. E. 295. E. 300. F. 323. F. 325. E. 348. E. 382. F. 396. E. 506. F. 520. F. 605. C. 629. D. 664. C. 811. C. 906. E. F.
 Artifices egregii plerumque re sunt tenui, i. 928. F.
 Artificium Pauli, vi. 646. D.
 Arx, Prov. ii. 1151. A.
 — alicujus rei, Prov. ii. 430. A.
 A sac. abstinentia manus, Prov. ii. 928. B.
 Asanus Media regiones invadit, v. 350. E.
 Ἀσαραμίνος, Prov. ii. 782. D.
 Asaph sonare congregantem, v. 473. E.
 A sartagine rapere, Prov. ii. 232. E.
 Asbodæus demon, v. 675. F.
 Ascendit, pro ascenderunt, vi. 667. F.
 — præteritis temporis, vi. 352. D.
 Ascisce ad extremam scientiam, Prov. ii. 857. D.
 — apophtheg. iv. 363. B.
 Asdrubalis servi constantia admiranda, v. 1273. D.
 A sexaginta viris venio, Prov. ii. 1094. D.
 Asia minor, vi. 494. F. ix. 745. A.
 — proprie Græcia dicitur, ibid.
 — pro Achaia, vi. 652. E.
 Asiana exuberantia, i. 5. A.
 Asiani rheiores, ix. 745. A.
 Asii (Cleantis) apophthegm. iv. 345. C.
 Asina libidinosum animal, v. 383. C.
 — per medios ignes succurrit fœtui, i. 400. B.
 — Ex per omnem gignunt vitam, i. 612. E.
 Asineretum pro Asyncritum, vi. 653. C.
 Asinus ad lyram, Prov. ii. 164. B.
 — ad tibiam, Prov. ii. 980. F.
 — asino pulcher, Prov. ii. 1174. D.
 — avis, Prov. ii. 839. C.
 — auricul. movens, Prov. ii. 164. C.
 — balneatoris, Prov. ii. 1036. B.
 — si vel Is canem mordeat, litem movebit, Prov. ii. 333. B.
 — compluitur, Prov. ii. 760. F.
 — esuriens fustem negligit, Prov. ii. 625. B.
 — in unguento, Prov. ii. 199. A.
 — in paleas, Prov. ii. 569. D.
 — in pelle leonis, Prov. ii. 138. B.
 — inter apes, Prov. ii. 198. F.
 — in rupem, Prov. ii. 568. D.
 — mysteria portans, Prov. ii. 449. E.
 — sedet, Prov. ii. 838. B.
 — stram. mavult quam aurum, Prov. ii. 1132. A.
 — Ejus caput ne laues nitro, Prov. ii. 791. D.
 — cauda, Prov. ii. 1001. C.
 — lana, Prov. ii. 175. F.
 — mandibula, Prov. ii. 792. A.
 — mortes, Prov. ii. 760. E.
 — fabulam, Prov. ii. 1105. E.
 — ossa das, cani paleas, Prov. ii. 831. A.
 — in rupes protrudere, Prov. ii. 986. F.
 — tondes, Prov. ii. 176. A.
 — sub freno currere doces, Prov. ii. 167. D.
 A sitiente camelo, Prov. ii. 767. A.
 Aspalaci natura, i. 607. C.
 Asparagi, Prov. ii. 885. B.
 Asparagus qualis herba fuit v. 673. A.
 Aspasia femina Socratem docuit Rhetoricem, ix. 1717. B.
 Ἀσπάζουμι quid, vi. 32. C.
 Aspendius citharædus, Prov. ii. 417. C.
 Aspera vita, sed sed salubris, Prov. ii. 939. B.
 Asperana crudelitas, v. 353. F.
 Aspersisti aquam, Prov. ii. 761. A.
 Aspendiorum jocus, v. 426. F.
 Asphaltites, Aristissa, lacus, i. 609. D.
 Aspirationem hebraeam Græci exprimunt per χ, vi. 2. D.
 Ἀσπιδὰ πολεμική, Prov. ii. 361. E.
 Ἀσπιλὸν, ἀμωμὸν, vi. 945. D.
 Aspis incommittatus non vagatur, i. 617. D.
 — à vipera, Prov. ii. 1063. F.
 — Ejus natura, iv. 694. E.
 a 8 — morsus

INDEX GENERALIS

- marfus*, Prov. II. 738. C.
marfus quales, v. 305. C.
telam, Prov. II. 738. D.
Ἀσπονδοί, fadifragi, vi. 567. E. 958. D.
Ἀσπονδοὶ πύλημ, Prov. II. 800. C.
Assam farinam concupivis, Prov. II. 443. E.
Ἀσάριον, vi. 57. F.
Assaron, v. 471. F.
Assécuto omnia, quomodo accipiendam, vi. 219. F.
Assécutus vertis pro affectatus, vi. 937. F. 959. E.
Assentatio omni etati calcar addit, iv. 448. C.
— lis magnates gaudent, v. 229. E.
Assentator, iv. 707. A. vide *adulator*.
— Eorum nuga, i. 263. E.
Assentiendi, dissentiendi forma, i. 43. D. E.
Asséqui, & affectari, vi. 219. C.
Asséverantius dicere, Prov. II. 931. F.
Assistentes pro adorti, vi. 498. F.
Asson, vi. 512. D.
Assos, vi. 536. F.
Assuetudo malorum, Prov. II. 933. F.
— Ejus similia, i. 563. E. 573. A. 581. C. 617. F.
Assumere pro adjungere, vi. 638. F.
Assumptionis form. i. 407. D.
A statim tributum exigere, Prov. II. 337. D.
Asterius Thyssensis quid scriptum reliquit? viii. 340. A.
Ἀστρογ, vi. 567. C.
Astrologi prognosia, iv. 509. E.
— principibus bonis pestiferi, iv. 543. C.
— taxantur, v. 875. D.
Astrologia, iv. 434. B.
— doctrina genus vetustum, i. 338. A.
— amplectenda, i. 573. E.
— Eam Græci ab Orphica accipere, i. 338. F.
— Egyptii invenerunt, i. ibid. C.
Astrorum metus, i. 75. D.
Astutia Evangelica, ix. 1715. A.
— serpentinum imitari debet, ibid.
Astycratidis apophthegmata, iv. 113. C.
Astydarnas seipsum laudat, Prov. II. 627. D.
A subeunte portum navi, Prov. II. 766. E.
Asyndetum vehementius, vi. 190. F.
Ἀταύρωτ, Prov. II. 46. A.
Ate, lise, Prov. II. 265. F.
— qua Dea, i. 793. D.
A teneris unguibus, Prov. II. 283. A.
Athanasius ad gerendum sacerdotium natus, v. 854. D.
— invictus catholica veritatis propugnator, v. 476. B.
Athanasii apologia contra quos instituta, viii. 354. F.
— solertia in rebus agendis, v. 844. D.
— scripta, v. 857. A.
— admirabilis solertia, 914. B.
— in Eum crimina consinguntur, v. 476. A. & seq.
Atheadis apophthegma, iv. 233. E.
Athenæ nrbs loquacissima, iv. 674. C.
Athenæus, vi. 500. D.
Atheniensem Athenis laudare hand difficile, Prov. II. 431. C.
Atheniensis probus, Prov. II. 981. F.
— (Theodori) apophthegma, iv. 351. C.
Athenienses mirabili modo ad fidem per Paulum conversi, v. 99. D.
Athenis fons venis saliens, i. 265. B.
Athenodorus philosophus graviter Oëtavianum Augustum admonet, v. 439. F.
— documentum, iv. 738. C.
Ἀθέμιτον, vi. 475. D.
Ἀθερίζ, Prov. II. 1080. A.
Ἀθέτην abjicere, vi. 179. F.
Athon, Prov. II. 1033. B.
— celas latera Lennia bovis, Prov. II. 768. A.
Ἀθρογλωτ, Prov. II. 814. F.
Athletæ quales eligendi, viii. 308. A.
— genus pessimum, i. 1054. A.
— vita suilla similis, i. 1055. C.
Ἀτιμωγελ, Prov. II. 44. D. 45. D.
Ἀτιμωγελ, Prov. II. 46. A.
Atlas cælum, Prov. II. 52. E.
Atraphaxis mendax, Prov. II. 1017. E.
Atrei oculi, Prov. II. 635. B.
Atreus de sole disputat, i. 339. B.
Atridæ non soli amant uxores, Prov. II. 1083. E.
Atrium quid, v. 480. D.
Attabas & Numenius con. Prov. II. 746. E.
Attagen, Prov. II. 971. B.
Attagenæ novilunium, Prov. II. 1019. E.
Attalia in Pamphilia, vi. 490. F.
Attica bellaria, Prov. II. 523. B.
— eloquentia, Prov. II. 92. D.
— fides, Prov. II. 308. D.
— musa, Prov. II. 327. C.
Atticus tropus, gaudere gaudium, vi. 19. C.
— advena, Prov. II. 434. F.
— aspectus, Prov. II. 349. A.
— in portum, Prov. II. 373. A.
— lepos, Prov. II. 92. D.
— moriens porrigit manum, Prov. II. 625. A.
— testis, Prov. II. 308. D.
Attilii apophthegma, iv. 358. A.
— Reguli apophthegma, iv. 295. E.
Avaritia, iv. 182. D. 226. B. 230. D. 279. A. 337. A.
— πλεονέχεια, vi. 566. F.
— alia asinina, alia ferina, iv. 55. C. D.
— morbus vulgaris, sed sacerdotibus peculiaris, i. 752. A.
— sapiens educationem impedit, i. 498. B.
— Ejus pœna, i. 258. D.
— Ejus remedium, v. 177. D.
— studium, i. 257. E.
— proprium, iv. 54. E.
— similia, i. 613. E.
— vitium idololatria à Paulo vocatur, v. 61. B.
— Eam clericorum & monachorum lex coercens, v. 636. D.
— quare idololatriam vocet Paulus, v. 1081. B.
Avarus nisi quum moritur nil recte facit, Prov. II. 1055. B.
— Hujus cujusdam verba ex Euripidis comœdia explosa, v. 40. E.
— anima ubi habitet, v. 527. C.
— deusis animus, v. 335. C.
— Eum, esse in educatione pueri demencia, i. 498. D.
— stulti, iv. 456. A.
— Eorum excusatio, v. 453. E.
Audacia prodest, i. 258. A.
Audaciter dicta, iv. 112. C. 120. E. 214. B. F. 364. C.
Audemus, pro sustinemus, vi. 680. F.
Audi, qua ex animo dicuntur, Prov. II. 381. A.
— Chelidonem, Prov. II. 1001. A.
Audiens non audit, Prov. II. 926. D.
Audierant pro adierant, vi. 500. C.
Audierunt, κατηχῆσαν, vi. 516. E.
Audietis redundat, vi. 463. E.
Audire depravatam, pro adire, vi. 180. F.
Audit, exaudis, vi. 381. F.
Auditorem alacrem doctor requirit, v. 313. C.
Auditores agre loquacitate parantur, iv. 671. D. F.
— variis in Ecclesia, v. 845. E.
Auditus ἀκοή, pro fama, vi. 813. C.
— pro sermone, vi. 619. F.
Averroes plusquam Ethnicus, ix. 93. F.
Averrois impie blasphemus in Christum, ix. 92. D.
Averroistæ, vi. 928. C.
A veru rapere, Prov. II. 232. D.
— quæris, Prov. II. 792. C.
Aufidii Modesti apophthegma, iv. 359. A.
Augebat, pro addebat, vi. 446. F.
Augiæ bubile proverb. i. 231. A.
— stabulum repurgare, Prov. II. 530. A.
Augurium optimum, Prov. II. 730. D.
Augustanus conventus, i. 852. B.
Augustinus leviter Græcum attigit, v. 77. E.
— qua etate ad religionem conversus, viii. 429. E.
— Ambrosium concionantem audit, ix. 99. F.
— a Hieronymo dissentiens, de medio inter bonum & malum, iv. 685. E.
— blandus & hœrens, v. 844. D.
— cum Manichæis insanit, v. 800. B.
— carpitur, v. 470. B.
— durius tractat Petrum, vi. 807. E.
— ex re minutissima collegit argum. vi. 210. E.
— aliquaties non consulit Græcos codices, vi. 213. E.
— per synecdochen explicat nodum, vi. 734. F.
— serotinum parum latinam vocem putat, vi. 1036. E.
— alias detestatur bellum, alias probat, vi. 319. F.
— bello aquior tamen hac nostra non probasset, vi. 242. D.

Augustinus

OPERV M DESIDERII ERASMI ROTERODAMI.

- Augustinus defensio adversus Pallam, vi. 477. D.
- ex Latinis & Grecis estimat Hebraea, non ex fontibus, vi. 107. F.
- in repudio pars jus facit uxori & viro. Item: in usu matrimonii, vi. 699. D.
- nove legens Revertimini in id ipsum, vi. 686. F.
- videtur tribuere Maria levem de Christo diffidentiam, vi. 236. D.
- in Paulo notat schemata Rhetorum, vi. 583. D.
- in Paulo notat compositionem, vi. 638. C.
- intercedit pro occisoribus Christianorum, v. 355. D.
- pro Donatistis, ix. 105. B.
- qua curiositate Dialecticem laudat, ix. 1730. F.
- philosophus, ix. 1732. E.
- quo gladio cum haeticis pugnaverit, iv. 1588. F.
- Ejus continentia, v. 41. A.
- error defenditur, v. 285. A.
- error, v. 534. F.
- error de fide Petri, ix. 1605. E.
- errata, v. 413. B. 434. A.
- lapsus, v. 413. B. & v. 123. E. vi. 236. D.
- dictum, ix. 587. F.
- opus in psalmos, v. 172. A.
- distichon, iv. 715. C.
- stilus, v. 760. A.
- coactus sensus, vi. 823. E.
- concubinitus in duabus, ix. 1682. C.
- error, v. 534. F.
- modestia, ix. 1718. A.
- frivola quaestiones, v. 87. F.
- cura erga pauperes, v. 843. A.
- scripta qualia, v. 857. C. F.
- vena, ix. 1736. E.
- de disciplinis ethnicis censura, ix. 1731. A. & seq.
- diversa lectio, vi. 440. B. C. 686. F. 1050. E.
- expensa sententia, vi. 41. F.
- pensata sententia, vi. 345. F. 375. E. 408. D. 603. C.
- distinctio, vi. 607. D. 840. C.
- sententia quantum a nostra vincit, vi. 440. B.
- exemplum, vi. 336. E.
- interpretatio expensa, vi. 640. B. C. 874. C. 890. C.
- coactor, vi. 823. E.
- opinio excussa, vi. 705. D. 1010. E.
- opinio, vi. 741. D.
- rationes excussa de divortio, vi. 699. C. D. & de Maranatha, vi. 478. B.
- sententia excussa, vi. 73. F. 94. C. 98. E. 206. E. 874. D. 890. C. 1005. F.
- Augustus de abrogando imperio deliberavit, iv. 537. E.
- Caesar apophthegm. studiosus, iv. 93. lin. 2.
- Dominus vocari noluit, iv. 478. A.
- conjurationibus appetitus, iv. 533. D.
- Ejus nil speciosius contigit quam
- clausum Jani templum, ix. 1753. D.
- A vicinis exemplum habent, Prov. ii. 1002. A.
- Avis alba, Prov. ii. 464. E.
- affinis, Prov. ii. 989. C.
- & canis dignoscitur, Prov. ii. 995. D.
- ex avibus, Prov. ii. 1138. A.
- vidit, Prov. ii. 457. D.
- Aulæ meditullium. i. 189. D.
- Ex principum mendacia postulant, ix. 1664. A.
- Iis magnatum vitia familiaria, v. 732. A.
- Ejus vita descriptio, i. 310. F. 311. A.
- arumna, v. 23. E.
- Aulicus ex libero servus efficitur, i. 301. B.
- Eorum descriptio, i. 303. D.
- officiorum, nullius impendii, aulicus largiff. fit, i. 448. F.
- Iis quales mores conveniunt, i. 448. F. 449. A.
- Aulædus sit, qui citharædus esse non possit, Prov. ii. 498. D.
- Αυλίσκοι, vi. 109. D.
- Auram bonam afflare sperat, Prov. ii. 894. A.
- barba dignus, Prov. ii. 306. D.
- areis permutare, Prov. ii. 68. B.
- verba, Prov. ii. 705. A.
- pro egregiis, Prov. ii. 705. A.
- Aureæ compedes, Prov. ii. 531. A.
- Aurei viri, Prov. ii. 296. C.
- Aureliani apophthegma, iv. 286. E.
- Aureo piscari hamo, Prov. ii. 468. A.
- Aureos montes polliceri, Prov. ii. 339. E.
- Aureus in Olympia stato, Prov. ii. 306. B.
- Auricula infima mollior, Prov. ii. 276. D.
- Auriculam mordicus, Prov. ii. 1191. D.
- Aurificem te futurum credebas, Prov. ii. 811. E.
- Auriga raro sobrius, i. 713. B.
- Ejus genus hominum difficile, i. 713. A.
- Auris Batava, Prov. ii. 1083. F.
- dextra rinnit, Prov. ii. 535. C.
- supina, Prov. ii. 207. D.
- Eam inclinare vel vertere, v. 512. E.
- velle, Prov. ii. 277. C.
- hominum natura immobiles, v. 788. D.
- Earum tinnitus presagium quoddam, i. 636. F.
- immobilitas in hominibus natura, v. 658. E.
- Iis arrectis, Prov. ii. 760. C.
- lupum teneo, Prov. ii. 190. F.
- scalpendis deest osium, Prov. ii. 489. B.
- Eas nec habeo, nec tango, Prov. ii. 850. B.
- Aurora Musis amica, i. 447. E.
- Aurum, iv. 152. B. 183. A. 193. D. 233. A. 254. C. 283. F. 295. D.
- & argentum quid, v. 59. C.
- sapientiam significat, v. 797. D.
- faustitas mortalium, i. 262. F.
- universum quod est usquam non est equiparabile virtuti, iv. 30. B.
- plumbo gravius, i. 880. D.
- imperat, i. 249. F.
- igni probatum, Prov. ii. 982. E.
- Colophonium, Prov. ii. 760. E.
- index homini, Prov. ii. 540. B.
- indice exploratum, Prov. ii. 983. A.
- subaratum, Prov. ii. 1015. B.
- vulneribus medetur, i. 263. E.
- Ejus natura, i. 262. E.
- fulgor sapientiam Evangelicam significat, v. 797. D.
- & argenti tinnitus, v. 837. F.
- usus varius, v. 252. F.
- Id scrutari in venis, iv. 87. lin. 23.
- habet Tolofanum, Prov. ii. 396. B.
- Eo loquente, nihil pollet quavis oratio, Prov. ii. 786. D.
- habet suppacum solum, Prov. ii. 904. B.
- Ausculat & perpende, Prov. ii. 914. D.
- Auscultandum bene loquenti, Prov. ii. 1200. E.
- Auster homini pestilens, i. 878. B.
- Eum perculi, Prov. ii. 361. F.
- floribus, Prov. ii. 862. E.
- Austria devastatur a Turca, v. 352. E.
- Aut abi aut exuere, Prov. ii. 1119. C.
- bibat aut abeat, Prov. ii. 381. C.
- cucurbita florem aut cucurbitam, Prov. ii. 625. D.
- ipse fuisti, aut tui simillimus, Prov. ii. 926. C.
- manenti vincendum, aut moriendum, Prov. ii. 830. A.
- minime aut jucundissime, Prov. ii. 141. C.
- minus animi, aut plus potentia, Prov. ii. 1006. D.
- morere, aut occide, Prov. ii. 608. D.
- mortuus est aut docet lit. Prov. ii. 384. A.
- Αυτοκόαν, Prov. ii. 1126. C.
- Αυτοκοί, Prov. ii. 678. E.
- Αυτοχθαες, Prov. ii. 329. B.
- Αυθαδης vertit superbum, vi. 966. D.
- Αυθις, αυ, Prov. ii. 425. E.
- Αυταρκεία, vi. 782. E.
- Αυτοδιδάκτωρ, vi. 366. D.
- Αυτοκατακατα, vi. 974. C.
- Αυτολήκνυθι qui, Prov. ii. 1037. A.
- Αυτοπαθηλικά, vi. 582. D.
- Αυτόπλαι, vi. 218. D.
- Autor vigilans dormitanti anteponendus, i. 985. A. B.
- omnium & fons, Prov. ii. 925. A.
- Ejus nulli oportet esse additum, vi. 237. E.
- li quomodo pueris praelegendi, i. 526. F. 527. A.
- ad cognitionem utriusque lingua idonei, i. 523. B. & seq.
- nonnunquam neque re, neque nomine conveniunt, iv. 89. lin. 50.
- prisci, quorum opera perdidit, ix. 1705. E.
- data opera suppressi, vi. 204. E.
- a 9 — Eorum

INDEX GENERALIS

— Eorum *delectus & operum*, v. 133. C.
 — *ecclesiast. comparatio*, v. 856. F.
 — Eos *depravare sacrilegii genus*, IV. 89. lin. 18.
 — *citandi formula*, I. 46. F.
 Autoritas *divinitus*, Prov. II. 940. E.
 — *Christi summa, ipsum audite*, VI. 91. E. F.
 — *parentum careat favissa*, v. 721. F.
 — *sine iudicio tyrannis*, IX. 26. E.
 — *remittendi peccata Apostolis, sed prius dato Spiritu S.* VI. 416. F.
 — Eam *conciliantia*, v. 839. B.
 Αὐτὸς αὐτὸς, VI. 833. C.
 Αὐτῇ αὐτῇ, VI. 225. E.
 Aut *piscem olet, aut florem*, Prov. II. 1059. B.
 — *Plato Philonissat, aut Philo Platonissat.* Prov. II. 631. C.
 — *Regem aut fatuum nasci oportere*, Prov. II. 106. C.
 — *terra aut mari*, Prov. II. 1168. D.
 — *ter sex, aut tres tessera*, Prov. II. 511. B.
 Αὐτότεν κατάβαλλε, Prov. II. 831. C.
 Aut *unum odio habebit, excussum*, VI. 297. D.
 Αὐξάνω *neutrum*, VI. 847. C.
 Auxilii *nihil ab hominibus*, v. 463. E.
 Auxones *qui sunt & unde dicti*, I. 506. B. C.
 Αἰζώματα, IV. 675. A.
 Axungia, v. 625. D.
 Azanea *mala*, Prov. II. 585. F.
 Αἰζῆλος *πλῆτος*, Prov. II. 783. D.
 Azotus VI. 468. F.
 Azymi *infermentati*, VI. 133. C.
 Αἰζύμα *sicut ἑπιφάνια*, VI. 203. D.
 B. *literam gracam olim pro δ. latino positam esse*, I. 952. E.
 Baal *idolum*, VI. 621. E.
 Babylas *Antiochenus Episc.* VII. 153. lin. 24.
 Babylone *collecta pro caelesta*, VI. 1056. D.
 Babys *chorus*, Prov. II. 621. E.
 Baccæ *more*, Prov. II. 241. C.
 — *egent oleo*, Prov. II. 1138. A.
 Bacchanalia *festi*, I. 303. E.
 — *quomodo olim celebrabantur*, IV. 56. E.
 Bacchus *unde natus*, v. 669. E.
 — *quibus scommatis incessitur*, IV. 416. A.
 — *cur semper epheb.* IV. 415. D.
 — *ad tempus tantum curas abigit*, IV. 452. A.
 — *Ejus cognomina*, IV. 67. F.
 Baceti *similis*, Prov. 225. E.
 Baculum *non habes, ne ingreditor*, Prov. II. 817. D.
 Badius, VI. 504. C.
 — (*Jodocus*), I. 1011. D.
 Bæon *malus piscis*, Prov. II. 1107. B.
 Bæta *sum hyeme, tum æstate bona*, Prov. II. 887. E.
 Bætylum *devorares*, Prov. II. 1007. D.
 Bagas *stas*, Prov. II. 907. F.

Bagoas, Prov. II. 226. A.
 Βαίον *palma unde Gracis dicitur*, VI. 390. E.
 Balaac *Regis Moabitæ benignitas*, v. 842. B.
 Balaam *Propheta impius*, v. 478. A.
 — *laudet Israëlitarum castra*, v. 777. E.
 — *an ad afina vocem obstupuerit*, IX. 47. E.
 Balbinum *polyppus Agnæ delectat*, Prov. II. 75. D.
 Balbus *balbum rectius intelligit*, Prov. II. 360. E.
 Βαλ' ἔτος, Prov. II. 531. E.
 Βάλλειν πέμπειν, ὁπότελλειν, VI. 339. D.
 Ballio, Prov. II. 1155. A.
 Balnea *Herculana*, Prov. II. 510. E.
 — *prodesse pueris*, v. 711. E.
 — *Iis calidis teneri*, Prov. II. 732. A.
 — *Eorum ratio*, IV. 37. D.
 Balneator, Prov. II. 241. B.
 — *ero mihi ipsi*, Prov. II. 378. C.
 — *Ejus afinus*, IV. 55. C.
 Balthasar *Nabuchodonosoris filius debachatur in res divinas*, VIII. 170. D.
 Baptisma *lotio*, VI. 179. D.
 Baptismatum *doctrina, locus perplexus explicatus*, VI. 998. F.
 Baptismum *hoc, taxatum à Valla*, VI. 195. F.
 Baptismus *fuit triplex*, v. 933. D.
 — *quid*, v. 680. F. 933. A.
 — *quando nihil prodest*, v. 325. A.
 — *infantium Augustini temporibus*, v. 505. B.
 — *ignis*, v. 1171. E.
 — *sabbatarium*, v. 934. D.
 — *Ejus symbola*, v. 1038. C.
 — *reiteratio apud Afros*, v. 1177. D.
 — *iterati species*, IX. 560. C.
 — *votum*, v. 23. C.
 — *minister homo*, v. 1177. D.
 — *conditio fere durior circumcissione*, I. 792. A.
 — *Eum à laico conferri posse*, v. 830. E.
 — *nihil prodesse infantibus quidam docuerant*, v. 1177. B.
 — *nemini negari*, v. 621. E.
 — *iterare quid sit*, IX. 1062. A.
 — *in locum circumcissionis substitutum*, v. 830. E.
 — *quidam ad extrema vite diem studio proferebant*, v. 479. E.
 — *de Eo & penitentia simile*, v. 152. F.
 Baptista *eruditio*, I. 1019. C.
 — *Mantuan error*, I. 1020. B.
 — *Egnatius*, I. 1010. F.
 Baptizari *furtim olim non liberum*, v. 647. F.
 Baptizat & *homo*, VI. 345. D. E.
 Baptizatum *nullum à Christo*, v. 87. C.
 — *in Christum*, VI. 593. D.
 Baptizatus *pro lotus*, VI. 279. D.
 Baptizo *latine tingo*, VI. 21. E.
 Bar *quid*, v. 230. D.
 Barathrum, Prov. II. 892. F.
 Barba *non facit philosophum*, Prov. II. 661. E.
 — *Eam vellere*, Prov. II. 545. A.
 Barbæ *tenuis sapientes*, Prov. II. 104. D.

Barbara *quare culta*, v. 26. E.
 Barbari *qui*, VI. 729. F.
 — *optime de bonis sentiunt*, I. 214. E.
 — *fida amicitia præcellunt*, I. 215. F.
 — *Hermolai mentio*, I. 1009. B.
 Barbarismus, *alio pro alteri*, VI. 45. D.
 Barbarus *è trivio*, Prov. II. 414. C.
 Barbati, Prov. II. 1172. A.
 Barbirius, (*Petrus*) IV. 555. C.
 Barica, VI. 483. F.
 Bariona *quid Hebrais*, VI. 88. C. 347. F.
 Barlandus (*Adrianus*) I. 1013. D.
 Barnahum *pro Barnaba*, VI. 434. D.
 Barones *unde*, v. 273. E.
 Bartholomeus *scala*, I. 1023. D.
 Bartimæus, *quid*, VI. 193. E. F.
 Βασανίτης *varie versum*, VI. 80. E.
 Bases *pro pedibus*, VI. 447. E.
 Basilides *non Christum, sed Simonem Cyrenæum vult crucifixum*, v. 1161. D.
 — *heresis*, v. 1149. B.
 Basilidem *Christum passum esse negare*, v. 1169. D.
 Basilica *facinora*, Prov. II. 1183. D.
 Βασιλικὸς *pro magnifice*, Prov. II. 660. B.
 Basilienſium in *Flutennum humanitas*, IX. 1635. A.
 Basilisci *natura*, IV. 694. C.
 Basilisus *proprie facultatibus aluit pauperes*, v. 843. A.
 — *Modestum Caesaris præfectum contemnit*, v. 81. D.
 — *M. severitas*, v. 785. A.
 — *stilus*, v. 760. B.
 — *scripta*, v. 856. E.
 — *eximia animi celsitudo*, v. 844. D.
 — *cura in gubernatione Ecclesia*, v. 812. D.
 — *Eum monachos ad urbana sodalitia revocasse*, v. 484. C.
 Βαταλίξεισαι, Prov. II. 226. B.
 Batalus, Prov. II. *ibid.* A.
 Batava *auris*, Prov. II. 1083. F.
 Βαταράρας, Prov. II. 1004. E.
 Batti *fabula*, IV. 665. A.
 — *Silphium*, Prov. II. 444. C.
 Battologia, Prov. II. *ibid.* B.
 — & Βαττολογεῖν *quid*, Prov. II. 35. E. 36. D.
 Batuere, v. 923. E.
 Batyclis *poculum*, Prov. II. 1115. E.
 Bayfius (*Lazarus*) I. 1012. A.
 Beati *qui*, v. 455. B.
 Beati *cognomen in quem quadret*, I. 374. A.
 Beatitudo *humana omnis vanà*, v. 398. D.
 — *gradus primus*, v. 489. C.
 — *ad Eam unica via*, v. 16. B.
 Beatum *ab omni parte nihil*, Prov. II. 739. A.
 Beatus *non est*, Prov. II. 1054. E.
 Beccafelenus, Prov. II. 815. E.
 — *afflictus à Satana*, IX. 571. A.
 — *diffimulans autorem*, VI. 204. D. E.
 — *taxatus*, VI. 1047. F.
 — *distinctio*, VI. 227. C.
 — *collectanea ex Augustino*, VI. 497. D.
 — *commentarios videri decurtatos*, 437. F.

— Ei

OPERV M DESIDERII ERASMI ROTERODAMI.

- *Ei locus citatur, qui apud eum non est*, VI. 439. E.
- *Eum ad calumniandum vigilare*, IX. 572. C.
- *nunquam calumniando satiari*, IX. 576. C. & seq.
- Belzebub *quid sonet Hebrais*, VI. 55. E. 162. F.
- Belial, *sive ut Græci beliar, quid sit*, VI. 772. C.
- Belitæ & Bastur *amicitia*, I. 125. B.
- Bellando *nemo sibi non videtur Hercules*, I. 635. B.
- Bellare *an liceat?* v. 354. C.
- *res potius necessitatis, quam dignitatis*, v. 361. D.
- *Judaorum more Christianis non licere*, IX. 1143. E.
- *melius, quam parere*, I. 251. C.
- *non est Evangelica puritatis*, VI. 320. F.
- Bellaria *attica*, Prov. II. 523. B.
- Bellatori David *non permittitur extru-ctio Domus Dei*, IV. 630. C.
- Bellax & imbellis, IX. 1748. E.
- Belle narras, Prov. II. 383. D.
- Bellerophontes *astrologus*, I. 339. C.
- *Ejus temperantia*, IV. 73. E.
- *litteras*, Prov. II. 608. B.
- Bellica gloria *illustrior, pacis vero nobilior*, IV. 535. F.
- Bellicum canere, Prov. II. 848. A.
- Bellum docet latrocinia, IV. 639. C.
- *quid*, v. 354. A. IV. 625. C.
- *omnium malorum sentina*, I. 837. C.
- *omnibus modis principi citandum*, IV. 639. E.
- *inter Christianos detestandum*, IX. 370. B.
- *Christus & Apostoli detestantur*, IV. 608. E.
- *stulta res*, IV. 422. D.
- *immanis*, IV. 484. D.
- *seditiosa*, IV. 608. C.
- *scelerata*, IV. ibid. C.
- *pace sumtuosius*, VI. 609. E.
- *qui detestantur*, IV. 642. C.
- *suapte natura pestilens*, v. 354. B.
- *Cononitura fuerit*, Prov. II. 785. A.
- *omnium pater*, Prov. II. 836. E.
- *esset nullum, si non essent mala lingua*, IV. 696. B.
- *absque ferro*, Prov. II. 591. B.
- *dulce inexpertis*, Prov. II. 951. A.
- *Judaorum*, VI. 242. C.
- *haudquaquam lacrymosum*, Prov. II. 590. F.
- *ex quibus potissimum nascitur*, Prov. II. 633. C.
- *per quos geratur*, IV. 839. D.
- *omne agre suscipiendum*, v. 324. A.
- *res formidabilis*, IV. 648. F.
- Belli remedia, IV. 609. C.
- *Ejus initium*, Prov. II. 701. D.
- *Ejus artes*, I. 642. A.
- *detestatio*, VI. 241. F.
- *incommodis similia*, I. 599. D. E. 611. A.
- *malum Reges maxime attingit*, IV. 646. B.
- *ludus, latronum more omnia in-festant*, I. 633. C.
- *jus*, IX. 1188. F.
- *jus summa injuria*, I. 642. D.
- *temporibus regnant scelestiss.* IV. 639. C.
- *fructus*, IV. 639. G.
- *duo premia*, IV. 538. F.
- *Ei sacrum nihil*, I. 642. A.
- *appetere feritas est*, IX. 1748. D.
- *qui optant*, IV. 642. G.
- *diluvium invehit exitiorum*, IV. 696. B.
- *quidam approbant ex Evangelio, an recte*, VI. 242. E.
- *si visitare non liceat, gerere laus est*, IX. 1748. D.
- *quidam omnium rerum parentem dicit*, I. 207. A.
- *quando capeßendum*, IV. 537. F.
- *adversus Turcam quando susci-piendum*, v. 365. C.
- *in Turcas non temere suscipien-dum*, IV. 610. D.
- *qui prout amplectantur*, I. 823. C.
- *tarde suscipientes, acerrime bel-ligerantur*, IV. 542. C.
- *haud annuncias*, Prov. II. 720. F.
- *Eo nondum suscepto consulendum*, I. 552. E.
- *nec Musis parcat*, I. 634. E.
- *natus, Poeta malus*, I. 1000. B.
- *peracto auxilium*, Prov. II. 853. A.
- *parta*, Prov. II. 1038. D.
- *peracto Machinas adferre*, Prov. II. 721. C.
- *Christianorum insana*, VI. 320. D. E.
- *non omnia justa*, v. 1193. D.
- Bellis non confidendum, I. 899. D.
- Bembi epistola, I. 1019. B.
- Bene dicendi verbum, v. 384. C.
- *pars, scite mentiri*, I. 710. F.
- *ratio duplex*, I. 994. E.
- Benedicere pro bene precari, VI. 632. E.
- *animo malo*, Prov. II. 719. D.
- *h. e. bene precari, Christo non ab-surde dicimus*, VI. 235. E.
- *& benefacere Deo idem*, v. 491. E.
- Benedico te & tibi, *differentia ridi-cula*, VI. 235. F.
- Benedictini *cujusdam superstitionis*, I. 802. C. D.
- *magis ceremoniis quam pietati de-diti*, I. 737. A.
- Benedictio cæna, I. 666. F.
- *mensa Chrysoß.* I. 676. D.
- *Χρησολογία*, VI. 653. E.
- *Dei favor*, VI. 450. D.
- *Διλογία pro collectione*, VI. 781. E.
- *pro blandiloquentia*, VI. 653. E.
- Benedictus incendium incontinentia re-stinxit, IX. 587. A.
- *montium cacumina incoluit*, v. 484. B.
- *laudandus*, VI. 565. D.
- *laudatus*, VI. 108. E. 223. F.
- Bene est, I. 54. C.
- Benefacere, *pro beneficio afficere*, VI. 161. D.
- Benefaciendum de Republica *beneme-rentibus*, I. 548.
- Benefacientes propter Deum mala pa-ti res fortiss. v. 742. C.
- Benefacta male locata, Prov. II. 747. F.
- *non occultanda*, Prov. II. 331. A.
- *extra ecclesiam*, v. 485. E.
- *Eorum memoria*, Prov. II. 943. E.
- *Iis pensare delicta*, Prov. II. 1190. E.
- *Christus homines ad se traxit*, v. 114. B.
- Beneficentia, IV. 199. F. 253. B.
- *gaudium parit*, IV. 48. A.
- *malefica*, I. 921. A.
- *nunc aqua nunc ignis est*, I. 862. G.
- *redit cum multo favore*, v. 753. E.
- Beneficium gratis collocandum, v. 115. G.
- *si exprobratur, molestum est, & gratiam perdit, neque potest ferri*, IV. 13. F.
- *qui exprobrat, beneficiis tulit gra-tiam*, I. 279. C.
- *Ea, qua Dei*, v. 58. D.
- *perditum*, I. 919. D.
- *Iis quosdam exasperari*, v. 408. A.
- *Deus nos invitat*, v. 263. D.
- Benemerentem aversari ingratum, IV. 625. A.
- Benemereri via ad nomen illustre, I. 859. B.
- Bene natis turpe est male vivere, Prov. II. 1209. C.
- *precandi formula*, I. 630. A. 655. E.
- Bene sit, Prov. II. 868. E.
- Benevolentia in tempeßiva, *a similitate nihil differt*, I. 296. D.
- *in tempeßiva*, Prov. II. 288. D.
- *vera*, v. 1080. A.
- *fatalis totius orbis in Philipp. Ar-chiducem Austria*, IV. 516. E.
- Benevolus trucidator, Prov. II. 747. D.
- Benigni Xenos, VI. 850. D.
- Benignior pellace vulpe, Prov. II. 996. B.
- Benignitas, IV. 242. C. 253. D. 284. B. 314. D. 338. B. 339. B. 356. D. 383. E. VI. 904. D.
- *temperanda*, I. 859. B.
- *Dei nescit penitentiam*, v. 513. E.
- Berengarius ob hæresin, *non amisit dig-nitatem Archidiaconi*, v. 356. B.
- Bergen (Henricus) Episc. Cameracen. VI. 904. F.
- Bernæ Dominici quatuor flammis tra-diti, I. 870. B.
- Bernardini sodales sat commodi, I. 737. B.
- Bernardus taxatur, v. 129. A.
- *Ejus dictum de veris monachorum gaudiis*, v. 492. C.
- *mater qua audivit de filio*, v. 881. C.

INDEX GENERALIS

- Bernardi mater quomodo filium instituerit, v. 909. C.
 — scripta, v. 857. C.
 — expensa interpretatio, vi. 223. F.
 Beroaldi (Philippi) mentio, i. 1010. B.
 Bersabae nomen cur non ponatur in genealogia, vi. 3. B.
 Bestia bestiam novit, Prov. ii. 1110. B.
 — Eae immites quae, v. 103. C.
 — mala, avaritia, superbia, v. 348. E.
 — de Earum usu & commodo ex inimicis simile, v. 694. A. & seq.
 Beta gamma persequitur, Prov. ii. 1145. E.
 Bethaiba, vi. 344. D.
 Bethania, Bethphage, vi. 194. E.
 — pro Bethabara, vi. 394. D.
 Bethlehem civitas, ix. 460. D.
 — dua, vi. 11. D.
 — quomodo minima dicta, & non minima, vi. 44. C.
 Bethsaida pro Bethesda, vi. 357. F.
 Bethulia quid, v. 744. C.
 Betizare, Prov. ii. 546. A.
 Βεταων, v. 937. D.
 Biantis Prienai apophthegma, iv. 113. D.
 — refellitur, iv. 11. D.
 Bibe elleborum, Prov. ii. 317. E.
 — mandragoram, Prov. ii. 1068. E.
 — quinque antreus, Prov. ii. 483. F.
 Bibliotheca non multis, sed exquisitis libris reficienda, i. 688. E.
 M. Bibuli apophthegma, iv. 297. D.
 Binomines in genealogia Christi, vi. 244. D.
 Binos duo, duo, vi. 172. D.
 Bionei sermonis, pro mordacibus, Prov. ii. 467. A.
 Bionis dictum, iv. 84. D. iv. 336. B.
 — refutatur, iv. 9. E.
 Bipedalis, Prov. ii. 1013. B.
 Bipedum nequissimus, Prov. ii. 278. E.
 Bis, ac ter quod pulchrum est, Prov. ii. 89. E.
 — dat, qui cito dat, Prov. ii. 330. C.
 — gratum, quod ultro offertur, Prov. ii. 353. F.
 — interimitur, qui suis armis perit, Prov. ii. 990. E.
 — pueri senes, Prov. ii. 195. C. 853. F.
 — septem plagis Polypus confusus, Prov. ii. 583. C.
 Bithus contra Baebium, Prov. ii. 580. E.
 Bithyniam quando Turca subegerit, v. 350. F. in fin.
 Bizantini (Leonis) apophthegma, iv. 306. B. 349. D.
 — exordium, v. 876. D.
 Blacae inusitior, Prov. ii. 985. F.
 Blandiendi, hortandi forma, i. 45. D.
 Blandiloquium, iv. 182. E.
 Blandimentis Christum, nullum haminem pellexisse, v. 114. B.
 Blandius alloqui, Prov. ii. 914. B.
 Blasphemi qui, v. 1101. F.
 — bodie multi, v. 404. D.
 Blasphemia quid, v. 120. B.
 — est palam mala vita, v. 560. A.
 — Ea nullum crimen atrocius, v. 553. F.
 — Eae pro peccato non habentur jam apud Christianos, v. 560. A.
 — de his in Deum & abstractione simile, v. 404. E.
 Βλαξ, Prov. ii. 546. B.
 Blikei, Prov. ii. 546. B.
 Blondus, i. 1008. E.
 Boanerges, vi. 162. D.
 Boccatus, i. 1008. E.
 Bocchoris Rex Aegypti, iv. 79. B.
 Bocchyris, Prov. ii. 629. D.
 Boeotica auris, Prov. ii. 757. F.
 — cantilena, Prov. ii. 487. B.
 — anigmata, Prov. ii. ibid. C.
 — sus, Prov. ii. 369. B.
 Boeotici mores, Prov. ii. 369. E.
 Boeoticum ingenium, Prov. ii. 486. E.
 Bocotii sponsam operam ad sponsum ducunt, v. 673. A.
 — cur serio ex Asparagis contexto eam coronabant, ibid.
 — (Tyresia) vates, i. 339. A.
 Boeotizare, Prov. ii. 1196. D.
 Boeotis vaticinare, Prov. ii. 487. F.
 Βοηθων, vi. & Βοηθομεν unde dictum. vi. 84. F. 85. D.
 Bolis Bolis, vi. 538. E.
 Bolis tribus, Prov. ii. 895. B.
 Boliti soror, Prov. ii. 452. E.
 — panam, Prov. ii. ibid.
 Βολτιον pro vili, Prov. ii. ibid.
 Bolus non est reliquus, Prov. ii. 838. A.
 — ereptus e faucibus, Prov. ii. 868. D.
 Bombardae nullius hominis inventum, iv. 634. A.
 — Christianorum, iv. 640. F.
 Βομβανω & pro loquaci, Prov. ii. 606. A.
 Bombylius homo, Prov. ii. 605. F.
 Βωμολοχος, βωμολοχιδεσθαι, Prov. ii. 898. D.
 Bonae leges ex malis moribus procreantur, Prov. ii. 384. D.
 — fortuna siue boni genii, Prov. ii. 243. E.
 Bonafus quale animal, i. 611. A.
 Bonasi cornua inutilia, 607. B. 611. A.
 Bona externa & corporis, v. 881. D. E.
 — externa & mala, v. 883. E.
 — mixta malis, Prov. ii. 323. E.
 — animi Deus ingratis eripit, v. 63. D.
 — propria quae, iv. 566. D. E.
 — Cillicon, Prov. ii. 557. A.
 — Porfena, Prov. ii. 297. B.
 — nemini hora est, Prov. ii. 1055. C.
 — nomina sunt mala, si nunquam interpellas, Prov. ii. 416. A.
 — ignota etiam vulgus horret, iv. 590. D.
 — animi duplicia, v. 882. B.
 — perierunt, Prov. ii. 841. F.
 — externa coniugum, v. 668. D.
 — spes ostensa, Prov. ii. 940. C.
 — vera quae, iv. 565. C.
 — terra, Prov. ii. 723. B.
 — verba quae vera sunt, i. 699. B.
 Boni vocabulum, v. 1169. A.
 — finis secundum Ciceronem, i. 882. B.
 — viri in aula principum, vi. 501. E.
 — lachrymales, Prov. ii. 629. B.
 — portus, vi. 535. E.
 — ad bonorum convivium ultro accedunt, Prov. ii. 377. E.
 — genii, Prov. ii. 243. E.
 — pauperis est tondere pecus non deglubere, Prov. ii. 886. D.
 — saepe a malis, v. 471. F.
 — videntur quidam si pessimis comparantur, iv. 532. D.
 Bonifacium Amerbachium titulum doctoris Avonionis suscepisse, ix. 140. C.
 Bonis parentibus boni nascuntur, i. 422. A. 696. F.
 — pusillis assuescere, bonum magnum, i. 500. E.
 — omnia prospera, v. 24. F.
 — avibus, Prov. ii. 57. C.
 — benefacit Deus, Prov. ii. 809. C.
 — bona eveniunt, Prov. ii. 532. F.
 Bonitas Dei, i. 728. E.
 — divina ubique predicanda, v. 263. D.
 — pro benignitate, vi. 569. D.
 — pro humanitate, vi. 625. C. D.
 — & benignitas spiritus sancto tribuitur, v. 1168. D.
 Bonum pro commodo, ix. 1186. D.
 — non pro honesto, vi. 685. D.
 nil tam Bonum, quin ab oratore depravari possit, i. 424. E.
 — verum qui amittant, v. 285. B.
 — bonum quid Hebraeis significet, v. 563. D.
 — summum Deus, v. 175. B.
 — est duabus niti ancoris, Prov. ii. 1139. D.
 — inveni effugiens malum, Prov. ii. 717. B.
 in Bono qui persistant, v. 535. F.
 Bono & optimo, vi. 262. F.
 Bonorum ordo in felicitate, iv. 525. F.
 — & malorum fontes, v. 615. A.
 — colonia, i. 194. E.
 — virorum morbus, Prov. ii. 902. A.
 — glomi, Prov. ii. 550. C.
 — myrmecia, Prov. ii. 124. A.
 Bonos viros omnia decet, Prov. ii. 676. B.
 Bonosi apophthegma, iv. 287. D.
 Bonusque magnusque, Prov. ii. 235. A.
 Bonus pastor, vi. 737. C.
 — solus Deus, vi. 100. F.
 — cantor, bonus cupediarius, Prov. ii. 564. A.
 — dux bonum reddit comitem, Prov. ii. 333. C.
 — e pharetra dies, Prov. ii. 643. A.
 Boreas est ventus vehementissimus, v. 688. C.
 — homini salubris, i. 878. B.
 — de Eo & Zephyro simile, v. 688. C.
 Bos ad ceroma, Prov. ii. 172. B.
 — ad tyram, Prov. ii. 165. A. B.
 — ad praesepe, Prov. ii. 420. E.
 — adversus seipsum pulverem, Prov. ii. 574. E.
 — apud acervum, Prov. ii. 759. D.
 — confescit, Prov. ii. 809. D.
 — expecta aliquando herbam, Prov. ii. 822. A.
 — ephippia optat, Prov. ii. 251. A.
 — Homolotorum, Prov. ii. 759. C.
 — in civitate, Prov. ii. 808. F.
 — in lingua, Prov. ii. 268. C.
 — in quadra argentea, Prov. ii. 1096. F.
 — in stabulo, Prov. ii. 1096. E.
 — in stabulo senex, Prov. ii. 421. A.
 Bos

Bos lassus fortius figit pedem, Prov. II. 47. D.
 — lente aut plaside, Prov. II. 407. F.
 — murinus, Prov. II. 1096. D.
 — porrebo ultra Targeton capite, Prov. II. 1001. D.
 — senax non lugetur, Prov. II. 667. A.
 — septimus, Prov. II. 384. F.
 — sub jugum, Prov. II. 606. D.
 — in tergo defecit, Prov. II. 824. D.
 — Ei clitellas, Prov. II. 681. A.
 — in faucibus portat, Prov. II. 487. E.
 — si nequeas, asinum agas, Prov. II. 940. E.
 — volentem ducito, Prov. II. 977. A.
 — Eo toto devorato, in canda, Prov. II. 797. E.
 — venari & familia, Prov. II. 625. A. & 1035. A.
 — messis tempus expectantes, Prov. II. 759. B.
 — solidi è clibano, Prov. II. 718. D.
 — è clibano, Prov. II. 1058. C.
 — Eos meos nunquam abegerunt nec equos, Prov. II. 636. F.
 Boffina vastatur, v. 351. B.
 Botrus oppositus bos. maturefc. Prov. II. 758. E.
 Βυλιμιάν, Prov. II. 358. E.
 Βυφάγος, Prov. II. 459. A.
 Βυθυσία, Prov. II. 759. B.
 Βεγέδεν, VI. 891. D.
 Brabion unde dictum, VI. 708. F.
 Brachas ostendere, Prov. II. 816. B.
 Brachium in tergum detorquere, I. 1036. B.
 Βεγχίτι, IX. 46. C.
 Βεγδουλά, VI. 535. D.
 Braccia & Cyclamini Origanique inimicitia, I. 877. D.
 Bracidas quidem vir bonus, Prov. II. 809. A.
 — apophthegma, IV. 113. E.
 Bracciam jurare, Prov. II. 593. D.
 Brentius (Joannes) de non occidendis hereticis, IX. 1599. F.
 Breviloquentia ex sacra scriptura laudatur, IV. 694. E. & seq.
 — cordata, divina, IV. 673. B.
 Brevitas grata, Prov. II. 1059. F.
 — praeferat quid, I. 346. B.
 Brevisiter dicta, IV. 112. F.
 Britanniae laus, VI. 903. E.
 Britannica mensa, Prov. II. 472. A.
 Britannus rex cuiusdam loquacitatem civititer castigavit, IV. 727. D.
 Britanni infantes jaculari docent, I. 511. E.
 — Cuiusdam in docendo filio vafrieties, I. 511. F.
 — Eorum mos cum filiis nobilium, v. 650. B.
 Brixius Altriffodorenfis, Latine ac Graece doctus, VIII. 4. in pr.
 Brundisium Turcam aliquando tenuisse, v. 353. A.
 Bruta fulmina an prorsus rationis expertia, non satis liquet, I. 1049. A.
 Brutus (Junius) dementia simulata periculum effugit, v. 371. A.
 — Ejus scitiam in liberos pauci laudant, v. 722. C.
 — severitas, v. 41. A.

— sententia, IV. 79. C.
 — gravitas in docendo, I. 990. A.
 — M. apophthegma, IV. 272. C.
 — junioris apophthegma, IV. 289. A.
 Bubo canit lusciniæ, Prov. II. 1027. A.
 in Buccam quicquid venerit, Prov. II. 209. F.
 Buccas inflare, Prov. II. 317. A. 844. A.
 Buccella, offula, VI. 394. F.
 G. Budæus de Affe, I. 641. C.
 — restituit jura, IX. 85. F.
 Budæus (Guilielmus) I. 1011. E.
 Budoro more, Prov. II. 757. D.
 Bufonis gemma natura, I. 782. B.
 — & aranei distidium, I. 875. C.
 Bulbos quarit, Prov. II. 813. E.
 Bulbus nihil profuerit, Prov. II. 999. D.
 Bulgaria occupatur, v. 351. B.
 Bulla nihil prodest sine charitate, v. 167. E. in fine.
 Bullatae nuga, Prov. II. 868. D.
 Bunas judex est, Prov. II. 606. C.
 Burgundionum erga Philipp. Archiducem Austria ingens amor, IV. 511. E.
 Buscius (Hermannus) I. 1014. B.
 Buschii vallum humanitatis Erasmi consilio moderatum, IX. 1638. D.
 Busleidianus (Franciscus) Mecenas studiorum, I. 747. C.
 — Bizantini Episcopi laus, IV. 528. F.
 Busleidianorum familia, I. 747. C.
 Busleidianum colloquium, I. 1024. C.
 Buslidius (Ægidius) v. 78. A.
 — (Hieronymus) v. 77. F.
 Buthus obambulat, Prov. II. 606. B.
 Βυσδομείν, Prov. II. 992. F.
 Byzeni libertas, Prov. II. 994. B.
 C littera pronuntiatio, I. 950. B.
 Caballus arare optat, Prov. II. 251. A.
 Cacodæmonem evocare proclivius quam abigere, I. 721. A.
 Cadaver anima, v. 4. E.
 — vivum, Prov. II. 523. F.
 Cadere causa, formula, Prov. II. 1204. C.
 — in cursu, Prov. II. 1210. F.
 Cadet in laqueum pro cadet in terram, ad eundem modum aliquot locis citat Athanasius, VI. 97. F.
 Cadmea victoria, Prov. II. 646. B.
 Cadmeæ sementis allegoria, I. 927. D.
 Cadmi fabula, I. 927. C.
 Caduceatores olim, nunc Heraldi, I. 370. E.
 Cadus, Batius mensura, VI. 296. F.
 349. E.
 Cæca dies & oculata dies, Prov. II. 310. E.
 — speculatio, Prov. II. 313. B.
 Cæca divitia, Prov. II. 783. F.
 Cæci prescriptio, Prov. II. 1110. C.
 Cæcias nubes attrahens, Prov. II. 706. D.
 Cæcitas, v. 21. B.
 — humana, IV. 633. A.
 — prodigiosa, v. 1302. E. in fine.
 vel Cæco apareat, Prov. II. 331. B.
 — cum speculo nihil, Prov. II. 895. E.
 Cæcum insomniunt, Prov. II. 1014. D.
 Cæcus cur fingitur amor, v. 682. A.
 — qui vere, v. 394. E.
 — pro mendicis, VI. 380. E.

— auribus & mente, Prov. II. 1014. D.
 — cæco dux, Prov. II. 312. E.
 — dux, Prov. II. 799. A.
 — & claudus non intrabunt templum, Prov. II. 1064. D.
 Cædimus, inque vicem præbemus crura sagittis, Prov. II. 851. B.
 Cælari potest, quod pauci norunt, Prov. II. 826. D.
 Cælebs quis, IX. 109. A.
 Cænci hasta, Prov. II. 987. C.
 Cæneus invulnerabilis, Prov. II. 810. B.
 Cæremonia in ecclesiis non contemnenda, v. 1128. D.
 inter Cæsa & porrecta, Prov. II. 135. A.
 Cæsar Augustus Censor, I. 416. E.
 C. Cæsar de relinquenda vita cogitavit, IV. 537. E.
 — quare uxorem repudiavit, v. 660. F.
 — Ejus pronuntiatio, IV. 745. E.
 — peregrinatio, IV. 521. E.
 — erga uxorem continentia, IV. 712. B.
 Cæsar Christo velut ignotus, VI. 198. E.
 — Ejus imago, VI. 115. E.
 — Ei debitum tributum, VI. 115. E. F.
 Cæsarea, VI. 515. F.
 Cæsareæ dua, VI. 87. D.
 — leges, v. 89. C.
 Cæsones qui dicti, v. 923. D.
 Cæterorum pro cæteris, VI. 1032. F.
 Cæteri hominum, VI. 303. E.
 Caiaphas tetrasyllabum Græcis, VI. 131. F.
 Cain auctor desperationis, v. 150. F.
 — Ejus hæresis, v. 476. D.
 — peccatum & mala conscientia, v. 1256. D.
 Cajus Caja, Prov. II. 94. F.
 Caji (Domitii) apophth. IV. 258. F.
 Calabri hospitis Xenia, Prov. II. 867. B.
 Calamitas felix quæ, v. 445. E.
 — Ea sunt voces domini, v. 348. A.
 Calamitosum laceßere crudele, IX. 1671. B.
 Calamobos, Prov. II. 1083. D.
 Calamus, arundo, VI. 211. F. 212. D.
 Calauriam pro Delo, Prov. II. 1011. A.
 Calcar addere currenti, Prov. II. 89. B.
 — tollere, Prov. II. 458. A.
 Calceamenta quare Moyses iussus exuere, v. 76. C.
 — portare, Prov. II. 217. A.
 Calceus Thoma adoratur, v. 1119. F.
 — non tollis Podagram, Prov. II. 1042. A.
 — major pede, Prov. II. 566. D.
 — Eundem omni pedi inducere, Prov. II. 1038. B.
 — Ii novi in pretio, I. 304. A.
 — Eos mutare, Prov. II. 1125. D.
 Calcibus & pugnis, Prov. II. 722. C.
 Χαλκοπροσώποι qui dicti? VIII. 20. A.
 Calculis omnium, Prov. II. 205. E.
 — utrimque ponere, Prov. II. 203. E.
 Calculo mordere, Prov. II. 892. E.
 Calcicini, VI. 1030. F.
 Calpinus taxatus, VI. 137. F.
 Calere in frigidis, Prov. II. 567. F.
 Calicum remiges, Prov. II. 1106. D.
 Calida, frigida, sine aqua, VI. 189. E.
 Calidam veram partem, Prov. II. 609. F.

INDEX GENERALIS

- Calidum & frigidum ex ore efflare*, Prov. II. 790. E.
 — *mendacium*, Prov. II. 1069. D.
 — *plus satis*, Prov. II. 567. D.
 — *prandium comediti*, Prov. II. 50. D.
Caliga Maximini, Prov. II. 34. B.
Caliga pro sandaliis, VI. 481. F.
Caligæ inventum novum, I. 838. A.
Caligare in sole, Prov. II. 574. D.
Calingi India gentes, I. 610. D.
Calipolis capitur, V. 351. B.
Calisthenes calamitatem lingua sua sibi accersivit, IV. 678. F.
Calistii meretricis apophthegm. IV. 318. D.
Calix poculi species apud Macrobius, VI. 105. D.
 — *pro poculo, similiter & calicem*, VI. 718. C.
 — *Ejus mentio bis fit apud Lucam*, VI. 216. E.
Calliæ defluunt penna, Prov. II. 1116. A.
 — *Ejus adulatores*, IV. 48. B.
Callicyrii plures, Prov. II. 754. A.
Callicratis apophth. IV. 119. F.
Callide dicta, IV. 95. F. 104. C. 134. C. 228. E. 268. D. 270. E. 304. A. 319. F.
Callidemides haredipeta, I. 312. E.
M. Callidii frigida actio, IX. 1341. B.
Callidius à Cicerone reprehenditur, V. 958. B.
Callidum esse equum est ad suum quemque quæstum, Prov. II. 888. D.
Calliphanes, Prov. II. 977. D.
Callipygos, Prov. II. 1101. D.
Callum ducere, Prov. II. 725. C.
Calumnia Argiva, Prov. II. 808. B.
Calumnia certare, I. 890. C.
 — *mendax*, IV. 741. E.
 — *imprudens depulsa*, VI. 134. F. 162. E. 226. C. 228. C. 452. F. 482. F. 674. C. 742. F. 953. C. 972. E.
 — *res impia*, IX. 1691. A.
 — *mirabiliter inter Christianos grafsatur*, IV. 712. F.
 — *aularum pestis*, IV. 528. B.
 — *quos Ostracismo eiecerit*, IV. 710. D.
 — *quando non metuenda*, IV. 742. D.
 — *quid Græcis, quid Hebrais dicitur*, IV. 708. A.
 — *Sutoria*, VI. 478. D.
 — *& convitiis differentia*, IV. 706. F. 707. A.
Calumniandi scabies, IX. 515. D.
Calumniator, IV. 707. A. V. 437. A. IX. 160. C.
 — *multos palpari cogitur*, IV. 714. D.
 — *taxatus sine nomine*, VI. 113. E. 193. F.
 — *à calumniatore ex diametro dissentiens*, VI. 113. F.
 — *depulsus*, VI. 917. E.
 — *Ejus pœna*, IV. 614. D.
 — *Eum leges ad talionis pœnam*, IV. 712. B.
Calumniatrix lingua est saxum, V. 437. A.
Calvum vellis, Prov. II. 647. F.
Calvus conatus, Prov. II. 570. A.
 — *quum sis*, Prov. II. 1100. C.
- Camarinam movere*, Prov. II. 51. D.
Camarine loqui, Prov. II. 1075. D.
Cameleon herba, I. 605. F.
Camelopardalis, quale animal, I. 611. C.
Camelus desiderans cornua, etiam aures perdidit, Prov. II. 829. F.
 — *salat*, Prov. II. 630. A.
 — *saltans*, VI. 851. C.
 — *vel scabiosa complurium asinorum gestat onera*, Prov. II. 355. F.
 — *aquam conspurcatam libentius bibit*, I. 611. C.
 — *per foramen acus*, VI. 102. C. D.
Camerarii qui, I. 371. A.
Camilli magnanimitas, V. 41. A.
Campana superbia, Prov. II. 1125. E.
Campanæ nusquam damnata, IX. 1160. A.
Campester Lambertus edidit Colloquia Erasmi, I. 901. B.
 — *homo sediciosus*, I. 902. A.
Canacæ res sine more, Prov. II. 643. B.
Canæ due, VI. 348. F.
Cananæa admirabilis mulier, V. 745. E. in fine.
Cananeam clamore improbo vicisse, V. 464. A.
Canariam herbam canis mandit, I. 605. B.
Canalicolæ, Prov. II. 895. A.
Cancer morbus, VI. 956. E.
 — *leporem capit*, Prov. II. 547. B.
 — *Eum ingredi docet*, Prov. II. 908. A.
 — *Il nunquam recte ingredientur*, Prov. II. 892. C.
 — *Eorum esus Phalangiorum ictus curat*, I. 496. B.
 — *Eos lepori comparas*, Prov. II. 328. E.
Candace, VI. 467. F.
Candaules loquax, futilitate, vita & principatu privatus, IV. 686. E.
Candida vestis monachorum, IV. 719. C.
Candidati eloquentia, Prov. II. 343. D.
Candidorum virorum nulla utilitas, Prov. II. 855. D.
Candidum linum luctri causa ducis, Prov. II. 765. A.
Candidus sermo, Prov. II. 1122. E.
Candor nisi admixto rubore non laudatur, I. 319. E.
Canens vita palmum, Prov. II. 998. A.
Canere ad myrtum, Prov. II. 589. D.
 — *intus*, Prov. II. 417. C.
 — *Domino quid*, V. 1101. D.
Canis tibicinis apophthegmata, IV. 339. C.
Canicula sidus omnibus pestilens, I. 608. C.
Canina facundia, Prov. II. 534. D.
Caninam pellem rodere, Prov. II. 547. E.
Canis, Prov. II. 947. B.
 — *animal homini amicissimum*, I. 875. B.
 — *Alcibiadis*, IV. 732. A.
 — *ad cibum*, Prov. II. 1096. E.
 — *assuetus corio*, Prov. II. 530. E.
 — *circum intestina*, Prov. II. ibid. F.
 — *dignum pabulo*, Prov. II. 584. F.
 — *dignus sede*, Prov. II. 585. A.
 — *ut è Nilo*, Prov. II. 561. C.
 — *festinans cacos parit catulos*, Prov. II. 459. B.
- *in balneo*, Prov. II. 167. D.
 — *in prascepi*, Prov. II. 371. F.
 — *in vincula*, Prov. II. 630. B.
 — *lapidem mordens*, Prov. II. 377. D.
 — *mendico auxilians*, Prov. II. 1006. C.
 — *panes somnians*, Prov. II. 946. F.
 — *peccatum suus deperdit*, Prov. II. 805. D.
 — *per Phrateres*, Prov. II. 867. A.
 — *reversus ad vomitum*, Prov. II. 830. E.
 — *saviens in lapidem*, Prov. II. 995. E.
 — *tanquam Delum navigans*, Prov. II. 757. A.
 — *vivens è Magdalia*, Prov. II. 975. D.
 — *Ejus & lupi hominisque discordia*, I. 875. B.
 — *invidentia*, I. 258. D.
 — *masculi infinita cubilia*, Prov. II. 688. F.
 — *podicem inspicere*, Prov. II. 459. E.
 — *vindictam*, Prov. II. 281. B.
 — *Ei cum balneonibil*, Prov. II. 166. C.
 — *das paleas, asino ossa*, Prov. II. 831. A.
 — *Eorum alens externum præter linum nil habet*, Prov. II. 792. D.
 — *excoriatam exoriare*, Prov. II. 507. B.
 — *intestina gustasse*, Prov. II. 530. C.
 — *pejus & angue odit*, Prov. II. 676. C.
 — *muti*, V. 802. E.
 — *boni & mali*, V. 837. A.
 — *timidi vehementius latr.* Prov. II. 208. B.
 — *omnes sub una specie continentur*, I. 861. A.
 — *Eorum & concionatorum comparatio*, V. 837. B.
 — *agnos objicere*, Prov. II. 678. F.
Canistrum canistrum vocat, Prov. II. 486. B.
Canitici debetur locus primus, I. 676. D.
Caninius (Nicolans) famulus Erasmi, I. 900. F.
 — *in eum scriptum Colloquium Cyclops*, ibid.
 — *& cur Erasmus id fecerit*, I. ibid. & 901. A.
Canonicæ satisfactiones unde nata, VIII. 851. lin. 7.
Canonicorum in Hybernia vita misis, I. 736. E.
 — *opes, an ubique pauperibus distribuantur*, IX. 1597. F.
Cantharidum natura, I. 568. A.
Cantharo astusior, Prov. II. 756. F.
Cantacuzenus dux, V. 351. A.
Cantherium in fossa, Prov. II. 229. E.
Cantherius in porta, Prov. II. 211. F.
Canticum, quid, V. 1101. B.
 — *vetus & novum, quam vim habeat* ? VIII. 166. F. 167. A.
 — *quod vetustissimum fuit*, VIII. 166. F.
 — *Eorum Salomonis liber*, IX. 1333. D.
Cantilenæ jucunda, V. 42. C.
Cantilenam eandem canis, Prov. II. 574. C.
Cantio Judæorum frigida, V. 427. B.
Cantionem Litgersam canis, Prov. II. 821. A.
 — *Telamonis canis*, Prov. II. 808. A.

Cantiones

OPERV M DESIDERII ERASMI ROTERODAMI.

- Cantiones *Pseudoangelicorum*, ix. 1596. C. D.
 — *lasciva inficiunt animas puerorum*, ix. 93. A.
 Cantium, pars *Anglia, qua Galliam & Flandriam spectat*, i. 783. A.
 Cantuuncula (*Claudius*) viii. 265. in *dedicat.* i. 1012. A.
 Cantores, i. 615. A.
 — a *David instituti*, v. 418. B.
 Cantoris *basitania iussis*, Prov. ii. 673. C.
 Cantu *tibi arum quidam gravissimis morbis liberati*, v. 419. E.
 Cantus *ecclesiasticus*, vi. 731. E. & ix. 898. E.
 Cape *nihil & serva bene*, Prov. ii. 1103. B.
 Capere *ζωγῆν*, vi. 250. F.
 — *χωρεῖν ut vas capis*, vi. 100. C.
 — *παγιδεύειν*, vi. 115. D.
 — *desertam*, Prov. ii. 212. C.
 — *civitatem*, Prov. ii. 1061. F.
 — *crines*, Prov. ii. 1170. E.
 Capernaum *civitas luxu & opibus perdit*, v. 97. F.
 Capha *pontica urbs*, v. 351. F.
 Capillistrahere, Prov. ii. 1161. C.
 Capillus *quoque suam umbram habet*, Prov. ii. 836. A.
 Capit, *pro possibile est*, vi. 209. E.
 Capite, *pro capaces estote*, vi. 772. E.
 Capite *admoto*, Prov. ii. 1040. A.
 — *gestare*, Prov. ii. 1097. E.
 Capiti *ne quid suas*, Prov. ii. 731. B.
 Capitis & *inguinis discrimen nescit*, Prov. ii. 614. D.
 — & *membrorum videtur eadem resurrectio*, vi. 556. D.
 Capito (*Wolfgangus Fabricius*) *Præco inter Protestantes*, i. 895. D.
 Capitolium *Roma qui locus*, i. 1017. C.
 Capnion, *vide Reuchlinus*.
 — *vir magnus inter Germanos*, i. 1014. D.
 — *alter Germania oculus nominatus*, ix. 1638. F.
 Cappa *duplex*, Prov. ii. 864. D.
 Capra *ad festum*, Prov. ii. 945. A.
 — *calestis*, Prov. ii. 222. C.
 — *contra sese cornua*, Prov. ii. 52. D.
 — *gladium*, Prov. ii. 50. A.
 — *mordeat nocentem*, Prov. ii. 333. A.
 — *nondum peperit, hædus autem ludit in testis*, Prov. ii. 586. B.
 — *Scyria*, Prov. ii. 373. A.
 Capræ *libera ab aratro*, Prov. ii. 693. A.
 Capram *caelestem orientem conspexerunt*, Prov. ii. 944. E.
 Capram *portare non possum & imponitis bovem*, Prov. ii. 636. E.
 Caprarius *in asta*, Prov. ii. 611. D.
 Caprea *contra leonem*, Prov. ii. 547. B.
 Captantes *capti sumus*, Prov. ii. 372. B.
 Captatores *testamentorum*, vi. 997. B.
 Captio, *pro venatus*, vi. 622. F.
 Caput, Prov. ii. 429. D.
 — *artis decere, quod facias*, Prov. ii. 1054. B.
 — & *corpus unum*, v. 621. E.
 — *in trunco*, Prov. ii. 703. D.
 — *sine lingua*, Prov. ii. 390. E.
 — *principatum in omnia membra habet*, v. 704. A.
 — *scabere & confimilia*, Prov. ii. 868. A.
 — *terium*, Prov. ii. 906. D.
 Caracallæ (*Antonii*) *apophth.* iv. 283. B.
 Caracciolus (*Maximus*) *Apostolicus apud Casarem nuntius*, ix. 1647. F.
 Carbilius *primus omnium divortii exemplum induxit*, i. 502. C.
 Carbone *notare*, Prov. ii. 202. D.
 Carbones *ignis, pro igneos*, vi. 634. B.
 Carbunculus *apertos dictus*, i. 598. E.
 de — *Eo qui è Carcere educitur ad regiam aula, & eo, qui in ecclesiam suscipitur, simile*, v. 480. E.
 Carcini *poemata*, Prov. ii. 753. D.
 — *strobili*, Prov. ii. *ibid.* E.
 Carcinus *quoque in rebus desperatis*, Prov. ii. 480. E.
 Cardinales *an fuerint tempore Hieronymi*, ix. 1106. C.
 Cardinalium *insignia quid pretendant*, iv. 482. A.
 Cardo *rei*, Prov. ii. 33. F.
 in *Care periculum*, Prov. ii. 226. D.
 Carere & *egere differunt*, v. 333. F.
 Cares *ite foras*, Prov. ii. 97. F.
 Carica *musca*, Prov. ii. 326. C.
 — *salratio*, Prov. ii. 327. C.
 — *victima*, Prov. ii. 754. A.
 Carico *more*, Prov. ii. 1094. A.
 Caricum *sepulchrum*, Prov. ii. 1008. E.
 — *vinum*, Prov. ii. 1086. A.
 Caricus *hircus*, Prov. ii. 868. C.
 Carizare *cum Care*, Prov. ii. 82. B.
 Carminum *recitatio olim consuevit*, i. 339. F.
 Carnades *inventionem plurimum valuit*, i. 363. D.
 — *Ejus apophth.* iv. 9. B.
 Carnis *pro carne*, vi. 689. F.
 Caro *pro corpore humano*, v. 1178. B.
 Caro, *pro homine*, vi. 99. D. 124. F. 340. E.
 — & *sanguis Christi scriptura sacra*, v. 826. D.
 — *meretrix animam seducens*, v. 19. C.
 — *nostra meretrix*, iv. 726. C.
 — *non prodest quicquam*, ix. 1561. A.
 — *videns salutare Dei*, v. 481. D.
 — *quare homo dicatur*, ix. 1235. D.
 — *pro affectu impio*, *ibid.*
 — *omnis sanum*, v. 463. C.
 — *Hujus resurrectio*, i. 732. A.
 — *Ejus vocabulum varie accipitur*, v. 123. F.
 — *Christi esus & sanguinis potus*, v. 31. A.
 — *stimulus prodest*, v. 18. A.
 — *quid*, v. 124. B.
 — *vitia quomodo deprimenda*, v. 180. E.
 — *suilla esus quomodo prohibitus*, i. 791. D. & seq.
 — *querela, cum benefaciendum est*, v. 442. D. 443. D.
 — *nil fidendum*, ix. 1561. B.
 — *qua frantum injiciunt*, v. 783. D.
 — *Eam sacramenti non prodesse*, v. 340. A.
 — *quid Apostolus vocet*, v. 33. E.
 — *Christi edere*, v. 759. D.
 — *Ea ipse Delphis immolata vescitur*, Prov. ii. 697. C.
 — & *sanguine Christi pasci*, v. 801. C.
 in — *sacramenti esse*, v. 31. A. & seq.
 — *Ex suilla*, v. 600. A.
 — *muria condita servantur multos in annos*, i. 788. D.
 — *Earum ejus qualis*, iv. 38. A.
 — *ab ecclesia interdictus*, i. 665. B.
 — *quatenus interdictus, & quid de eo sentiendum*, ix. 1197. D.
 — *ab his quidam olim abstinebant*, ix. 830. E.
 Carolus *Rex Catholicus*, vi. 151. B. C.
 — *Cesarum quos mundus ab hinc octingentis annis habuit laudatiss.* vii. 487. lin. 5. à fin.
 — *Philippi, Alex. Philippi felicitate superat*, iv. 559. lin. 26.
 — *Ejus, qui imperator, symbolum*, i. 835. E.
 — *Cesaris potentia*, ix. 1630. D.
 — *V. Cesaris clementia*, i. 793. D.
 Carpathius *leporum*, Prov. ii. 439. F.
 Carpetarius *aliquis, quam imitabitur*, Prov. ii. 478. D.
 Carpoeratiari, ix. 279. A.
 Carrensis, vi. 540. F. 759. F. 772. D. 931. D. 951. D. 958. C. 967. B. 1033. E. 1051. D.
 Carrensis *notatus*, vi. 528. C. 534. F. 759. F. 921. D. 931. D. 940. E.
 Carrensis *ridicula interpretatio*, vi. 294. E. 679. F.
 — *stultissima etymologia*, vi. 358. D.
 — *taxatus*, vi. 383. E.
 — & *Lyranus*, vi. 524. E.
 — *interpretatio*, vi. 679. F. 1033. E.
 — *copiosus*, vi. 1030. D. 1048. D.
 Carteromachus (*Scipio*) i. 1010. D.
 Carthaginensium *mos præposterus*, i. 600. B.
 Cartusianus *verus*, ix. 803. D.
 Carvili (*Spurii*) *apophthegma*, iv. 289. D.
 Cascus *castam ducit*, Prov. ii. 94. D.
 Cascus *habens non eget obsonio*, Prov. ii. 823. C.
 Cassia *glande*, Prov. ii. 1184. F.
 — *nuce non emam*, Prov. ii. 305. B.
 Castes *rodere*, Prov. ii. 837. E.
 Cassii *apophthegma*, iv. 270. E.
 Cassioticus *nodus*, Prov. ii. 563. D.
 Cassiteros *as ruptum ferrumina*, i. 570. A.
 Casta *Mulier qua*, v. 1156. B.
 Castigatio, iv. 144. A. 185. B. 263. B. 300. D. 336. F. 343. E. 344. F. 350. A. 355. F. 377. C.
 Castigo, *pro suggillo*, v. 709. E.
 — *μασιγῶν*, v. 1018. E.
 Castitas *in quibus sita*, v. 744. C.
 Castoris *templum fulmine tactum*, i. 257. F.
 Castra *cur ita dicta*, v. 396. C.
 Castrari *propter regnum Dei quid*, i. 419. C.
 M. Cathricii *apophthegma*, iv. 290. C.
 Castrutius (*Jacobus*) *medicus sincerus*, i. 815. D.
 Casus *ratio a Paulo neglecta*, vi. 626. C.
 — *insignes in vita*, v. 968. C.
 — *vita varii*, iv. 696. A.
 — *de his perplexis consilium*, v. 502. A.
 Catachresis *ratio*, v. 1010. B.
 Catalogus *varius*, vi. 770. E.
 Catastrophe *fabula*, Prov. ii. 83. E.
 Catechismo *pueri septennales habiles*, v. 729. A.

INDEX GENERALIS.

- Catechumeni unde dicti, vi. 220. C.
 Catella *Melitæa*, Prov. ii. 798. A.
 Caterina *Senensis* in *divarum numerum* relata, i. 692. B.
 Cathedra *Mosis* quomodo accipiendum, vi. 117. D.
 Catholicon, vi. 511. F. 1017. E.
 Catoplectas sola adspexit necat, Prov. ii. 611. E.
 Cato *Uticensis* vitam sibi consciscit, v. 900. A.
 — (Tertius) Prov. ii. 330. A.
 — visus est aquo praefractor, v. 844. C.
 — quomodo mortuus, iv. 44. D.
 — qualis orator, iv. 672. A.
 — quadrages in ius vocatus, v. 938. B. 975. C.
 — in senatu libros leſtitabat, iv. 731. C.
 — medicorum hostis, i. 543. E.
 — de quibus penitentiam egit, iv. 680. E.
 — Ejus, *Uticensis*, apophth. iv. 264. B.
 — dictum, iv. 77. C.
 — dictum in *Catalum*, iv. 83. B.
 — dictum tolerantia conditum, i. 848. B.
 — senioris apophthegma, iv. 260. A.
 — senioris censura in omnes severitas, v. 844. C.
 — laus quomodo obſcurata, iv. 712. A.
 — breviloquentia, iv. 671. E.
 — cautio, iv. 34. F.
 — integritas, v. 41. A.
 — Cenſorii ſervi, iv. 729. C.
 — Ei ſumma in inſtituendis liberis cura, iv. 729. C.
 — vinum obſiciebatur, iv. 46. C.
 — Eo hoc contenti ſumus, Prov. ii. 1164. E.
 Cattorum principis lenitas, ix. 1606. D.
 Catulæ dominas imitantes, Prov. ii. 587. C.
 Cavam *Arabiam* ſerere, Prov. ii. 427. D.
 Cauda blandiri, Prov. ii. 978. B.
 — de vulpe teſtatur, Prov. ii. 348. A.
 — teneſ anguillam, Prov. ii. 179. B.
 Caudæ pilos equine paulatim vellere, Prov. ii. 331. F.
 Caudam nigram habentia nec guſta, Prov. ii. 15. D.
 Cave thoracem, Prov. ii. 540. C.
 Cavendum ab eo, qui ſemel impoſuit, Prov. ii. 958. C.
 — a potentiore, Prov. ii. 913. E.
 Caventis clancularias inſidias, Prov. ii. 909. B.
 Caunius amor, Prov. ii. 757. B.
 Cauponari, adulterare, vi. 758. E.
 — quid denotet? viii. 250. F.
 Cauſa efficiens, v. 930. C.
 — cuiusvis ſibi videtur recta, iv. 607. E.
 — pro crimine, vi. 143. E. 323. F.
 — Innocentii tertii, vi. 700. C.
 — Ejus diviſio, i. 409. D.
 — Ea cadere, Prov. ii. 1204. C.
 Cauſæ, i. 62. B.
 — in bene nummatis conſingenda, i. 837. A.
 — divortii à jure conceſſa, vi. 698. E.
 Cauſam qui paucis explicans verbi, iv. 671. A. & ſeq.
 Cauſales formula, i. 41. E.
 Cauſarum genera, v. 858. B.
 Cautè dicta, iv. 154. A. 248. D. 377. F. 379. A.
 — loquacior, Prov. ii. 859. C.
 Cauteriat, vi. 937. E.
 Cautus enim metuit, Prov. ii. 990. A.
 Cecidis & *Buphonorum*, Prov. ii. 1030. F.
 Cedar tenebras ſonare, v. 483. F.
 Cedendum multitudini, Prov. ii. 930. A.
 Cedron torrens, vi. 407. C. D.
 Cedro digna, Prov. ii. 982. A.
 Celei ſuppelleſ, Prov. ii. 1170. F.
 Celeritas principii, ſerius ad finem pervenit, iv. 733. E.
 — in malis optima, Prov. ii. 1198. F.
 Celerius quam *Butes*, Prov. ii. 610. F.
 Celeſtinus de matrimonio dirimendo, vi. 696. F.
 Celnus in ferro, Prov. ii. 754. E.
 Cenchreæ, vi. 651. E. F.
 Cenſoria virgula, Prov. ii. 1128. D.
 Cenſura dat, veniam corvis, vexat columbas, Prov. ii. 844. D.
 Centauricæ, Prov. ii. 752. B.
 Centauris mens non ineſt, Prov. ii. 687. A.
 Centeſimum pro centuplum, vi. 73. F. 163. F.
 Centones ſarcire, Prov. ii. 542. D.
 Centro & ſpatio circumſcripta, Prov. ii. 1114. D.
 Centumplauſtri trabes, Prov. ii. 1022. B.
 Centurio *ἐκπύραρχος*, vi. 212. D.
 — an idem, cuius meminit *Lucas*, vi. 45. E.
 Cepas edere aut olfacere, Prov. ii. 756. B.
 Cepe tantum ſumpſeris, Prov. ii. 849. C.
 Cephas petra, vi. 88. C.
 — Syrum verbum, vi. 347. F.
 Cepis iſdem veſci, Prov. ii. 718. C.
 — putridi nullus uſus, Prov. ii. 769. B.
 Cephphus parturit, Prov. ii. 339. A. 459. A.
 Cera *mnusculum*, i. 488. in *Epiſtola*.
 Cera auribus obdis, Prov. ii. 1009. B.
 — Ea tractabilior, Prov. ii. 754. C.
 Ceratiæ, v. 1350. F.
 Cerauniorum montium accola à *Turca* invaduntur, v. 352. A.
 Cercopiffare, Prov. ii. 622. E.
 Cereyrcæ ſcutica, Prov. ii. 458. C.
 Cerealis cæna, Prov. ii. 756. A.
 Cerebrum in parte editiſſima corporis, v. 14. B.
 — Eo vacuum caput, Prov. ii. 812. E.
 Ceremoniæ impia, vi. 968. F.
 — non damnata, ſed harum fiducia, vi. 125. D. ix. 1138. F. 1139. A.
 — pro infirmis & aſſumite, vi. 638. B.
 — pareant diſſidia, v. 106. F.
 — non taxantur, ſed harum fiducia, ix. 1139. A.
 — quo in pretio habenda, v. 113. B.
 — Earum ſuperſtitio quanta peſtis in *Eccleſia*, v. 210. E.
 — eccleſiaſticarum tractatio, ix. 1088. F. 1152. C. & ſeq.
 — expoſitio, ix. 1088. F.
 — uſus, v. 32. E.
 — quaſdam à lege veteri recepit *eccleſia*, v. 1076. B.
 — Iis non fidendum, neglecto ſpiritu, ix. 1070. C.
 — quatenus deferendum, i. 801. D.
 — ſpes ſalutis non committenda, i. 709. C.
 — ſuperſtitionem ſeſe venditare, v. 111. F.
 Cercorum uſus moderatus probatur, ix. 1156. D.
 Cereri ſacrificant, Prov. ii. 985. E.
 Cerinthus nunquam corpora noſtra revivifera dicit, v. 1163. C.
 Cerite vera dignus, Prov. ii. 391. A.
 Certa perſona quomodo effingenda atque deſcribenda, i. 80. F.
 Certamen non accipit excuſationes, Prov. ii. 796. D.
 Certamina piorum Deum ſpectant, v. 408. C.
 Certiſſima paupertas, Prov. ii. 1071. D.
 Certi numeri poſiti ad craſſius deſignandum certos gradus, vi. 74. D.
 Certum proſpicio, Prov. ii. 930. B.
 Certus ſum, perſuaſus ſum, vi. 310. F.
 Cervinus vir, Prov. ii. 622. C.
 Cervi quando acutiſſimi ſunt auditis, i. 612. C. v. 788. D.
 — mira natura, i. 663. F.
 — cur dextrum cornu occulant, i. 602. C.
 Cerulæ miniatula, Prov. ii. 205. A.
 Cervus canes trahit, Prov. ii. 1026. F.
 — herbam *Diſtannum* demonſtravit, i. 496. B. 611. F.
 — cancrorum eſum adverſus phalangiorum iſtus remedium eſſe docuit, i. ibid.
 — de *Eo* & anima fidelis ſimile, v. 321. A.
 Celſcon habitas, Prov. ii. 609. C.
 Celſii apophthegm. iv. 288. E. 296. D.
 Ceſſabant docentes, pro docere, vi. 457. F.
 Ceſſare, Prov. ii. 1108. B.
 Ceſſimus ſubjectioni, locus varie lectus & expoſitus, vi. 806. D.
 Ceſtreus jejunit, Prov. ii. 121. C.
 Ceſtum habet veneris, Prov. ii. 755. B.
 Ceſtus quomodo pronuntiatur, i. 951. B.
 Chabriæ apophthegma, iv. 249. C.
 Chærephonti ſimilis, Prov. ii. 683. B.
 Χαλῶσαι, vi. 471. D.
 Chalazias gemma, i. 597. D.
 Χαλκός, pro pecunia, vi. 54. D.
 Chalcenterus, Prov. ii. 1090. C.
 Chalcidica uxor, Prov. ii. 699. A.
 Chalcidiffare, Prov. ii. 756. E.
 Chalcis inſula capitur, v. 351. F.
 Chaldaeorum ſuperſtitioſitas, iv. 434. B.
 Χαλεπὸς multa declarat *Græcis*, vi. 47. A.
 Χαλκολιθῶνον, vi. 1095. F.
 Χαλὼν, vi. 158. E.
 Chamæleon pauidiſſ. animal, i. 604. B.
 — cur ſemper ore hianſe, i. 612. C.
 — pulmonem maximum habet & nihil aliud, i. 617. A.
 — natura ac quantitas, i. 675. A. B. iv. 5. B.
 — de ſuo corio ludit, Prov. ii. 479. E.
 — omnem imitatur colorem, præterquam album, i. 565. A.
 — mutabilior, Prov. ii. 805. E.
 Cham primus ſervus, ix. 34. B. 206. A.
 Chao antiquiora, Prov. ii. 248. D.
 Character indelebilis, ix. 237. A.
 Charadrium imitans, Prov. ii. 1119. E.
 Charetis pollicitationes, Prov. ii. 609. B.
 Χαεργωτῆρ, Prov. ii. 848. D.
 Charilea *Demonax*is uxor, i. 217. F.
 Charilli ſive *Charilai* apophth. iv. 134. F.
 Χάρις

OPERVV DESIDERII ERASMI ROTERODAMI.

Χάρις χάρις, vi. 578. C.
 Χάρισμα domum, χάρις gratia, vi. 560. E.
 Charismata, vocem reliquit interpretos-
 oscitans, vi. 722. E.
 — Christ. negotiosa res, v. 812. B.
 — semper debetur, vi. 636. D.
 — studium bene merendi, vi. 728. C.
 — nunquam excidit, quomodo intel-
 ligendum, vi. 726. E.
 — ex cognatione, v. 616. B.
 — natura pra Christi charitate gla-
 cius, v. 106. D.
 — mala benigne interpretatur, iv. 717. E.
 — erga proximum & qua circa hanc,
 iv. 751. F. v. 1086. E.
 — nescit desperare, i. 728. D.
 — Deo gratissima, v. 1186. A.
 — omnia bona cupit habere commu-
 nia cum omnibus, v. 397. D.
 — gemina, v. 1080. A.
 — mutua inter conjugatos, v. 673. E.
 — quid Paulo sit, v. 35. F.
 — vinculum perfectionis, v. 36. A.
 — fidei ministra, v. 609. F.
 — ex officiis, v. 617. A.
 — se ad duo porrigit, v. 161. D.
 — non finitur morte corporis, v. 624. B.
 — Ejus ordo, v. 49. E. 1082. B.
 — vox, ix. 694. D.
 — qua est Christiana, latitudo, v. 1082. B.
 — Christiana proprium, ix. 1. B.
 — affectus, v. 981. C.
 — votum, vi. 693. A.
 — ad officia quid segnes reddat, v. 753. D.
 — circumspectio: non omnia expe-
 diunt, i. 680. E.
 — Ei adversantia, v. 1086. E.
 — Eam, qua Christi perfectum ar-
 mulari, v. 36. A.
 — Christo suum praeceptum vocat,
 v. 106. C.
 — Christus querit, iv. 473. C.
 — Ea sine nihil efficitur, i. 600. D.
 Χαριτων unde χαριτωμένη, quod vertit
 gratia plena, Marta tamen non fuit
 gratificata, quod fuerit extra gratiam,
 sed aucta est illi gratia, vi. 832. C.
 Χαρις quid, i. 822. C.
 Χαρις, Prov. ii. 1212. B.
 Charontis janua, Prov. ii. 643. F.
 Charybdim vitans in Scyllam incidit,
 Prov. ii. 183. A.
 Χαιροδίκαι, Prov. ii. 624. A.
 Χαιροτονεῖν, Prov. ii. 616. F.
 Chelidonia Hirundinum inventum, i. 496. B.
 Chelidonia Hirundo pullo exoculato
 restituit visum, i. 675. A.
 Chelidonium cinadus Philosopho in cur-
 ra adjungitur, i. 308. E.
 Chiliastrarum sententia, v. 1163. E.
 — error, v. 1037. F. 1163. E. 1178. D.
 Chilonis Lacedamonis dictum, iv. 23. A.
 — sententia, iv. 680. F.
 — Laconis apophthegma, iv. 152. A.
 Chimæra, Prov. ii. 1189. B.
 Chimærae montis incendium, i. 609. F.
 Χηναλώπηξ, Prov. ii. 1142. C.
 Chirographum decreti, locus vulgo non
 intellectus, vi. 889. E.
 Chiron Deum mortem optavit, i. 321. A.
 iv. 431. B.

Chironium vulnus, Prov. ii. 643. D.
 Chirosophi apophth. iv. 312. B.
 de Chirurgo & Deo simile, v. 460. B.
 Chirurgorum medicorum ostentatio, iv. 19. D.
 Chius calorum jactus, Prov. ii. 998. E.
 — ad Comm, Prov. ii. 630. B.
 — dominum emittit, Prov. ii. 518. B.
 — risus, Prov. ii. 209. E.
 Chii (Theocriti) apophth. iv. 83. A.
 Chlora & Corvi dissidium, i. 876. A.
 Chnaumata omnia, Prov. ii. 674. D.
 Χολών, vi. 369. B.
 Choenici ne infideas, Prov. ii. 15. F.
 Χωροῖς, vi. 62. C.
 Chordæ vice, Prov. ii. 799. E.
 Chordas non movendas movere, Prov. ii. 247. E.
 Choreæ Ionica, Prov. ii. 209. D.
 — lasciva, v. 678. C.
 Choreas pragnans mulier fugiat, v. 709. E.
 Chorepiscopi, v. 809. E.
 Χωρεῖν, Prov. ii. 100. C.
 Choro alieno pedem, Prov. ii. 264. F.
 Chorus, Hugo Cardinalis ex choro fa-
 cit insulam, vi. 536. E.
 — inertium, Prov. ii. 669. B.
 Christe non Criste pronuntiandum, vi. 4. D.
 Χρησδομαί, vi. 725. F.
 Χρησολογία, vi. 653. E.
 Χρησολόγος, Prov. ii. 383. C.
 Χρησός quid, v. 397. D. 528. D.
 Χρηστός διαδοσύν, vi. 569. D.
 Christi pro Dei, vi. 666. E.
 Christus quid sit, v. 25. B.
 — Grace, unctus Lazine, idem so-
 nat Hebrais Messia, vi. 57. B.
 — cur magis dominus, quam Deus
 appetitur, i. 729. C.
 — princeps pacis, iv. 629. E.
 — pacis agebat negotium, iv. 630. D.
 — princeps pastorum, & pastor bo-
 nus vocatur, i. 898. C.
 — est filius Dei, ix. 584. C.
 — & corpus ejus mysticum eadem
 personae, v. 1056. F.
 — singulari modo filius Dei, v. 772. B.
 — cur unicus filius Dei, i. 729. D.
 — in sanctis imitandus, v. 31. E.
 — quodammodo stultus factus, ne
 stultitia subveniret, iv. 498. A.
 — se infra abjectissimos homines de-
 misit, ix. 33. B.
 — in carne quomodo paulatim se no-
 bis insinavit, v. 1093. D.
 — quomodo natura divina particeps,
 ix. 1039. D.
 — secundum hominem, ix. 40. E.
 — natura Deus, v. 772. B.
 — Deus & homo, v. 92. E.
 — cur Deus & homo, i. 729. D.
 — caput fidelium, v. 48. D.
 — quos sibi elegerit, v. 41. D.
 — ecclesiast. summus, v. 771. D.
 — ecclesiastica exemplar, v. 773. D.
 — exemplar archetypum, vi. 713. F.
 — una cum matre nuptiis interfuit,
 i. 415. B.
 — Herodem & Pilatum conciliavit,
 iv. 631. F.
 — filius Dei, ix. 148. A.

— contumelia causa Christus nuncu-
 patus, i. 842. C.
 — per stultitiam crucis nos liberare
 voluit, iv. 498. A.
 — & sermo dictus, non solum verbum,
 ix. 1048. D.
 — se filium vocat, ix. 206. F.
 — divortium interdicat, i. 409. E.
 — humana natura vocabulum, v. 207. A.
 — cur sanctus & rex, i. 687. C.
 — sapientia absolutum exemplar, iv. 578. C.
 — tribus nominibus significatur, v. 473. C.
 — diminutus & dejectus, ix. 27. F.
 — viride lignum, ix. 38. C.
 — matrimonium honestavit, i. 415. B.
 — de virgine conjugata nasci voluit,
 i. 416. A.
 — se medicum proficitur, i. 542. A.
 — non deseret suos, i. 740. C.
 — exhilarator omnium, i. 676. E.
 — morbos horruit, i. 540. D.
 — dominus electorum, v. 1152. F.
 — quomodo mandum in suas leges por-
 traxerit, v. 97. D.
 — quomodo conceptus, genitus, passus,
 mortuus, i. 729. D. & seq.
 — circumcissus, ix. 460. C.
 — de spiritu sancto conceptus, v. 90. E.
 — aliquo modo fuit minor Angelis, vi. 984. C.
 — quomodo inferior Angelis, ix. 32. B.
 — peccatum Hieronymo dictus, ix. 38. A.
 — an sit derelictus, ix. 71. D.
 — cur aliquando respondeat, aliquan-
 do non, v. 441. C.
 — nobis vernus sol, v. 1139. F.
 — finis legis, v. 38. E.
 — opprobrium & abjectio plebis, ix. 37. E.
 — sermo patris & veritas dici voluit,
 iv. 691. C.
 — cur innovator omnium dictus, ix. 1553. E.
 — mundanus, v. 46. C.
 — ethnicorum exempla etiam offert,
 iv. 702. B.
 — nulli calibatum precipit, i. 419. D.
 — non sine praemeditatione locutus est,
 ix. 1741. A.
 — ulionem omnem patri reddebat,
 iv. 742. D.
 — imago, iv. 467. A.
 — in moribus hominum, v. 33. D.
 — aperte dictus Deus, vi. 417. E.
 — raro dictus aperte Deus, ix. 1047. D.
 — olim raro dictus Deus ob infirmos,
 vi. 610. F.
 — & sermo dictus, non solum ver-
 bum, vi. 219. B.
 — de facie ignotus cognato, vi. 346. B. C.
 — servus, v. 520. A.
 — filius optimi dicitur quam servus,
 vi. 67. F.
 — an recte dicatur servus, vi. 452. D.
 — Abrahæ ac David filius dictus, vi. 1. C. D.
 — cur Dominus, i. 687. C.
 — dictus maledictus, vi. 814. F.
 — fuit in calo, vi. 352. E.
 — quando dicitur Deus ex consuetu-
 dine sacra scripturae, vi. 559. D.

INDEX GENERALIS

- Christus solis radius, vi. ibid. F.
— quomodo matris aperit uterum, vi. 235. C.
— quomodo post tres dies dicatur resurrexisse, vi. 183. F.
— quomodo subditus matri, vi. 239. D.
— parum blandus matri, vi. 70. E. 238. F.
— pauper, at non mendicus, ut vulgo sunt, vi. 231. F.
— in solos hypocritas servus, vi. 118. F.
— omnium maxime communis, vi. 135. D.
— qua lingua sit usus, vi. 144. E. 171. D.
— non pure Hebraice, sed Syriace locutus, vi. 171. D. E.
— quibus verbis consecravimus, vi. 205. E.
— parum tribuit affectibus cognatorum, vi. 278. F.
— non nisi summa docuit, vi. 319. D.
— nihil diligentius docuit, quam concordiam, vi. 415. F.
— primitiæ dormientium, vi. 556. C.
— repudiavit synagogam, vi. 700. A.
— quomodo Paulo dictus in forma Dei esse, vi. 867. E.
— non statim predicatus Deus, vi. 930. F.
— quo consilio iussit emi gladios, vi. 318. D.
— quare inter latrones pependerit, v. 1161. A.
— cur voluit relinquere terras, i. 730. D.
— Ejus verba: omnia traham ad me ipsum, ix. 1712. D.
— vocabulum, v. 1151. F.
— causa, quando parentes negligere pius, i. 699. D.
— & Apostolorum consecrationes quales, ix. 1623. A.
— doctrina suppressa, vi. 64. B.
— doctrina pura, vi. 502. E. 664. D.
— dogma à priscis infamatum, iv. 710. E.
— mysteria non occultanda, iv. in prefat.
— mors quam efficax, i. 696. C.
— mors an sit deploranda, ix. 617. C. & seq.
— mysteria religiose tractanda, ix. 1020. E.
— discipuli non statim vindictam parant, ix. 1590. A.
— gloria Philosophia nostra scopus, i. 1026. B.
— spiritus fortasse latius se fundit, quam nos interpretamur, i. 682. A.
— oleaginapacis nos admonet, iv. 628. A.
— mansuetudo in plantanda ecclesia sua, ix. 1054. D.
— & Photionis dicti collatio, i. 848. D.
— & Dodona fontis collatio, i. 609. F.
— negotium, qui constanter gerere non possunt, v. 105. F.
— humilia nomina, ix. 36. B.
— humilitas, ix. 32. A.
— vita & gesta, v. 91. E.
— Ejus sermo totus ferme figuris ac tropis obliquus, v. 85. F.
— praesidia, v. 98. C.
— vestigia sequi affectu, v. 38. A.
— de morte & virginitate simile, v. 594. A.
— corporea praesentia inutilis ad salutem, v. 32. C.
— genealogia apud Lucam, ix. 154. A.
— jugum per se leve, quomodo aggravatum a nobis, vi. 63. C.
— unius summa & indubitata auctoritas, vi. 91. E. F.
— adventus furi nocturno comparatus, vi. 127. F.
— Ei quidem corpus imaginarium tribuunt, v. 1158. F.
— placuit summa felicitas, iv. 642. D.
— cur ter gloriam optamus, i. 687. C.
— cur fidendum, i. 729. D.
— nupsimus omnes, i. 700. E.
— locus ubique, v. 292. in Dedicat.
— nihil ignotum est, v. 1156. E.
— nihil similis quam illius verbum, v. 32. A.
— Eum renasci in nobis, v. 836. E.
— in animo esse passum, v. 1159. E.
— duo quadam peculiariter inculcare, v. 105. E.
— orasse, v. 510. C.
— mortem timuisse, v. 1267. D.
— quadam a nobis non exigere, v. 85. F.
— habere triplicem substantiam, v. 1139. B.
— exemplis efficacibus animos inflammare, v. 602. D.
— occidere, v. 836. D.
— habuisse affectus humanos, ix. 571. D.
— à quovis predicari non convenit, i. 597. E.
— calumnia cruci affixit, iv. 710. D.
— nondum omnibus venisse, v. 836. C.
— juxta animam descendisse ad inferos, v. 1057. D.
— quadam contemnere, v. 78. B.
— in Eo omnes idem sumus, iv. 632. B.
— omnia supra naturam, i. 416. A.
— natura tres, v. 1057. B.
— de Eo loqui Christiano parum tutum 57. lin. 4. in fine.
— Eam viduam agere, v. 763. A.
— Christianæ charitatis laus, ix. 1082. F.
— mentis peculiare signum, v. 384. D.
— institutionis elementa, v. 748. F. in fine.
— religionis cum stultitia cognatio, iv. 499. D.
— philosophia praestantia, v. 139. F.
— ditionis angustia, v. 813. B.
— religioni literarum interius attributus, ix. 1695. D.
— religionis cultores mundanas disciplinas abhorrebant, ibid.
— Christianus nullus indoctus, v. 786. F.
— & Philosophus solo nomine diversi, iv. 566. A.
— ethnicum patrem non deseret, i. 699. D.
— humilitatis pigere non debet, iv. 742. D.
— quilibet sacerdos est, paradoxum dissidium gignens, ix. 1671. F.
— Ejus titulus, v. 3. C.
— militis praecipuum studium, v. 1180. A.
— sacerdos est à bello laicos revocare, ix. 1572. D.
— nunquam cessandum, v. 5. C.
— in ethnicorum literis qua fugienda superstitiones, ix. 1730. F. 1731. A.
— ab omni genere mendaciorum temperandum, iv. 701. B.
— Eum velle fieri, pars est christianismi, v. 16. C.
— li ex moribus astimandi, vii. 153. lin. 15. fine.
— qui vere dicantur, ix. 1060. A.
— titulo multi, animo pagani, ix. 1611. D.
— omnes Deo dicati, v. 1025. C.
— Eorum vita, v. 24. C.
— sacra, v. 243. A.
— pictura qualis esse debeat, i. 673. B. & seq. 674. E. 675. A. & seq. 688. D. & seq.
— nota peculiaris, v. 222. B.
— nonnullorum mors frigida, i. 683. E.
— scopus, v. 770. A.
— vita differt a bellis insaniss. ix. 1672. C.
— dissensio, iv. 749. C.
— priscorum mores, ix. 1585. E. & seq.
— professio, iv. 567. B.
— insignia, v. 41. D.
— his dogmata multa sunt communia cum ethnicis philos. ix. 1294. C.
— cum Tarcis foedus, inter ipsos bellum, iv. 633. B.
— vindicta probro danda, i. 848. A.
— Eos inter se belligerare foedum, iv. 538. A.
— Alexandr. Abonotichita damnat, i. 236. F.
— Christianismus quid, v. 604. A.
— vera amicitia, i. 124. in Epist.
— Ejus veri regula, v. 20. E.
— bona pars, v. 23. C.
— veri paradoxa, v. 471. F.
— Christiernus Dania Rex pius Evangelii fautor fuit, i. 766. D.
— Christophori imago quare saluata, v. 26. E.
— Χρὸνίζεν, vi. 128. D.
— Χρόν & quid, v. 916. E.
— Χρονολογία, vi. 512. F.
— Chrysippea subtilitas, iv. 467. B.
— Chrysippus notatus, v. 13. E.
— quod tempus infantium institutioni praescripsit, i. 501. C.
— Ejus apophthegma, iv. 346. F.
— studium intentum, i. 661. D.
— Chrysostomus à Theophylacto notatus, vi. 994. E.
— sub quibus praeceptoribus docuit, viii. 4. ante med.
— aliquid imperfectum tribuit Maria virgini, v. 69. F.
— fidei gradus ponit in Maria, vi. 346. E.
— Maria tribuit humanum quid, vi. 236. E.
— ab Augustino dissentiens, vi. 361. E.
— sibi non constans, vi. 995. D.
— contra monachos in solitudin. commorantes, v. 484. C.
— reprehendit monachos, v. 785. E.
— in exilio mortuus, v. 435. E.
— Ejus laus & errata, v. 434. C.
— scripta, v. 856. E.
— sententia, vi. 375. D.
— interpres notatus, vi. 866. D.
— commentarii in acta amphiboli, vi. 433. D.
— rationes excussa de divortio, vi. 672. B.
— locus de remissione peccatorum, ix. 260. C.
— Ei visio verterunt, quod solus cibum caperet, v. 844. D.
— in Eo ambitionis studium, v. 912. C.
— Chytropode cibum, Prov. ii. 231. F.
— Cibus vitam largiens, v. 1198. A.
— hominis causa paratus, ix. 805. A.
— Ejus

- Ejus nomine continetur & petrus, vi 38. E.
 — Eum in matellam ne immittas, Prov. ii. 19. E.
 — e flamma petere, Prov. ii. 881. D.
 — de Eo & Christo simile, v. 339. C.
 — & lectione simile, v. 133. E.
 — li & potus qui magis appetendi, iv. 40. F. 42. B.
 — Eorum delectus ad Judaismi speciem spectat, ix. 827. E.
 — delectus quare institutus, v. 504. E.
 — delectus superstitiosus & judaicus taxatur, ix. 1089. D. 1143. F.
 — superstitio, vi. 64. C. 704. E.
 — Iis qualibus utendum, iv. 37. B.
 Cicada Acanthia, Prov. ii. 186. C.
 — cicada chara, formica, Prov. ii. 80. D.
 — stridet, Prov. ii. 367. D.
 — Ei apem comparas, Prov. ii. 325. C.
 — Eam ala corripuisti, Prov. ii. 345. C.
 — Ea vocalior, Prov. ii. 367. B.
 — rore pascuntur, i. 862. D.
 — humi canent, Prov. ii. 1195. E.
 — Iis pleni, Prov. ii. 804. B.
 Ciceris emptor, Prov. ii. 834. E.
 Cicerus Bacchus, Prov. ii. 599. B.
 Cicero habuit degenerem filium, iv. 423. D.
 — quomodo imitandus, i. 1025. B.
 — conatus Catilina oppressit, exemplum, i. 77. A.
 — neminem reum peregit, iv. 712. A.
 — Romani sermonis momenta solus excussit, i. 976. A.
 — semper principio orationis trepidavit, iv. 423. B.
 — jocando immodicus, iv. 712. A.
 — Deus eloquentia appellatus, i. 975. A. lin. 39.
 — relegatus & revocatus, ix. 1751. D.
 — in vertendis Gracis parum felix, i. 996. E.
 — a suis affectatoribus infamatur, i. 987. E.
 — cum Roscio, de copia contendit, i. 4. B. C.
 — Afianns dictus, iv. 671. D.
 — eloquentia simulacrum, i. 980. A.
 — Ejus libri suppositi, i. 983. D.
 — scripta, v. 856. D.
 — de senectute opusculum dicebatur Cygnea cantio, i. 682. B.
 — apophth. iv. 221. D. & 300. E.
 — jactantia, i. 984. D. E.
 — & Plutarchi sinceritas, i. 682. A.
 — ars, sua aetate non omnibus placuit, iv. 666. A.
 — virtutes immutabiles, i. 990. E.
 — in jocos modestia, iv. 712. A.
 — eloquentia in Verrinis & Philippi-
 cis, ix. 531. C.
 — senex scripsit eas, ibid.
 — officia de manibus nunquam ponenda, i. 677. B.
 — filius multum dissimilis patri, v. 669. C.
 — orationes frequenter relecta tadium faciunt, iv. 671. B.
 — scripta quando pueris tradenda, i. 1024. D. E.
 — peccatus afflatum caelesti numine, i. 682. A.
 — amor immodicus multis imponit, i. 1000. D.
 — Ei non incumbendum, ut alios relin-
 quas, i. 818. B.
 — Eum Personem adversarium habuisse, ix. 2. A.
 Ciceronianæ eloquentia fons, i. 1002. A.
 Ciceronianorum musæ, i. 999. D.
 — voluminum magna pars intercidit, i. 982. A.
 — cognomen, i. 899. E.
 Ciconia Origani invenit, i. 496. B.
 — Ex & veniunt & discedunt clancu-
 lum, i. 614. B.
 Ciconiæ reuera semper repetunt eosdem
 nidos, i. 614. C.
 — convolant in campum, & ultimum
 venientem laetant & ita discedunt, ib.
 — Parentes aetate defectos humeris ba-
 julant, i. 496. F.
 — Eam occidere apud Theffalos quare
 capitale, i. 624. B.
 — Earum amor in parentes, v. 1191. F.
 Cicuta homini Venenum, Prov. ii. 877.
 D. v. 28. F.
 Cilicii imperatores, Prov. ii. 752. C.
 Cilicium exitium, Prov. ii. ibid. B.
 Cilix haud facile verum dicit, Prov. ii.
 723. C.
 Cilicon bona, Prov. ii. 557. A.
 Cimmeriæ tenebra, Prov. ii. 593. D.
 Cinædo mollior, Prov. ii. 277. A.
 Cinerem vitans in prunas incidit, Prov.
 ii. 798. C.
 Cineres sanctorum quare servati, v.
 594. B.
 Cinnari bonorum direptio, Prov. ii. 669. B.
 Cinyræ opes, Prov. ii. 735. C.
 Circa clepsydram animus, Prov. ii.
 454. C.
 Circeo poculo, Prov. ii. 1154. C.
 Circes virga, Prov. ii. 310. B.
 Circulum absolvere, Prov. ii. 609. E.
 Circulus res mortalium, Prov. ii. 287. A.
 Circumcelliones furiosum genus homi-
 num, v. 476. E. ix. 908. C.
 Circumcisio olim multis occasionibus in-
 termissa, ix. 822. B.
 — domini, ix. 568. F.
 Circumforanei, v. 769. A.
 Circumiens in orbem, Prov. ii. 496. C.
 Circuminceffio scotica vox, vi. 928. B.
 Circumcisionis ratio, v. 1003. E.
 Circumpedes, Prov. ii. 1154. E.
 Circumstantiæ persone & rei, v. 906. D.
 Circumstantiarum tractatio, i. 410. A.
 Circumtondere comam, Prov. ii. 201. C.
 Circumveniamur πολεονεκτῶμεν, vi.
 772. F. 908. E.
 Cissamus Cons, Prov. ii. 753. C.
 Citeria, Prov. ii. 624. E.
 Cithara incitatus ad bellum, Prov. ii.
 1115. D.
 Cithara canere non didici, Prov. ii.
 456. E.
 Citharædi qui detestandi, v. 423. A.
 de Citharædo & concionatore verbi Dei
 simile, v. ibid.
 Citiei (Zenonis) apophth. iv. 342. E.
 Citis quadrigis, Prov. ii. 159. B.
 Citius quam formica papaver, Prov. ii.
 1181. E.
 — quam asparagi coquuntur, Prov.
 ii. 885. B.
 — in navi cadens à ligno excideris,
 Prov. ii. 498. B.
 — Telegora donarim, Prov. ii. 1055. E.
 Cito persuadebis, si dicas bene, Prov.
 ii. 695. F.
 — sapientes non tanto sapiunt, Prov.
 ii. 406. C.
 Citra arationem, citra sementem, Prov.
 ii. 212. E.
 — pulverem, Prov. ii. ibid. A.
 — vinum temulentia, Prov. ii. 112. A.
 Civica corona cui tribuitur, i. 227. A.
 Civilitas, iv. 591. C.
 — Pauli, vi. 501. D. 788. C.
 — insidiosa, i. 645. C.
 Civitas felix, ix. 1596. E.
 — non civitas, Prov. ii. 1202. C.
 Civitates quando felices, v. 732. D.
 — Indimus, Prov. ii. 753. A.
 Civitatibus in magnis major licentia, i.
 837. D.
 Civium multitudo libertatem impedit,
 i. 1144. E.
 — erga principem benevolentia, i. 7.
 589. E.
 — more apud Pseudocangelicos, ix.
 1599. C.
 Clamandum quid praecepit, v. 459. D.
 Clamantem Deus eripit, v. 394. C.
 Clamantes an Deus omnes exaudiat, v.
 409. D. & seq.
 Clamoris verbum, v. 834. D.
 Clamofior lanro ardente, Prov. ii. 819. A.
 Claranus homo deformis corpore, v. 67. D.
 Claritas pro gloria, vi. 362. F. 739. E.
 Clarii apophthegma, iv. 379. D.
 Clasticum canere, Prov. ii. 848. B.
 Clavam extorquere Herculi, Prov. ii.
 990. C.
 Claudia insula Ptolomæo Clandos, vi.
 537. F.
 Claudiana tonitrua, Prov. ii. 751. A.
 Claudicare cōκ ὀρθονοδῶν, vi. 810. E.
 Claudi more tenere pilam, Prov. ii. 751. B.
 — apophthegma, iv. 275. B.
 Claudius abigit Judæos a Roma, vi. 651. F.
 Claudio vicinus discas claudicare, Prov.
 ii. 758. F.
 Claud. optime virum agit, Prov. ii.
 673. F.
 Claudus futor, Prov. ii. 751. C.
 Clave findere ligna, & securi claves a-
 perira, Prov. ii. 608. A.
 Claves Petri, iv. 466. B.
 Clavis a nobis fingere, Prov. ii. 236. C.
 Clavo purior, Prov. ii. 550. E.
 Clavum clavo pelleret, Prov. ii. 70. B.
 — rectum tenere, Prov. ii. 723. E.
 Clavus trabalis, Prov. ii. 351. E.
 Cleantis symbolum, iv. 665. E.
 — lucerna, Prov. ii. 290. E.
 Clearchus Ponti Tyrannus serpentis in
 morem dormire solitus, iv. 44. E.
 Clematis Aegyptia, Prov. ii. 34. C.
 Clemens Pontifex vii. vanam reliquit
 spem multorum, i. 793. C.
 — lanista, Prov. ii. 1186. E.
 Clementer dicta, iv. 100. B. 105. E.
 115. B. 193. B. 204. D. 205. F. 206.
 F. 208. E. 217. B. 258. A. D. 272. D.
 275. E. 282. B. 284. B. 286. E. 294.
 E. 298. D. 324. B. 362. F. 377. F.
 Clementis quinti decretum, ix. 82. A.
 Cleocritus, Prov. ii. 751. F.
 Cleombroti apophthegm. iv. 120. A.
 Cleomenes Argivus quid respondi, iv.
 679. B.
 Clomenes superat cubile, Prov. ii. 1015. E.
 Cleomenis Cleombroti filii apophthegm.
 iv. 241. F.

INDEX GENERALIS

- dictum in Samiorum legatum, IV. 666. C.
 — apophthegm. IV. 120. A.
 — severitas jocis non expulit, IV. 91. lin. 27.
 Cleopatraz prodigiosa navigatio, IV. 519. C.
 Clepsydre, IV. 444. A.
 Clerici cur talaribus tunicis utantur, I. 838. A.
 Clerus pro populo, VI. 1055. C.
 Clichthoveus (Fodocus) Cyriti commentaria scripsit ex Augustino, IX. 132. F.
 Climacides, Prov. II. 1032. E.
 Clinici qui vocati? V. 581. B.
 Climenés herba, I. 606. B.
 Clisphi apoph. IV. 313. A.
 Clitones quomodo Alexan. offenderit, IV. 61. C.
 — Eum video, Prov. II. 751. E.
 — Eo intemperantior, Prov. II. ibid. F.
 Clitèris usum ibis ostendit, I. 496. B.
 Clypeus juxta civitatem, Prov. II. 979. D.
 Clytorii lacus, I. 602. D.
 Cnemon hereditaria, I. 311. E.
 Cnips in loco, Prov. II. 750. B.
 Cocconas impossor, I. 233. D.
 Cocyce astutior, Prov. II. 1010. D.
 Cochleæ vita, Prov. II. 1038. C.
 Cochleate crescet, Prov. II. 455. A.
 Cocta numerabimus extra, Prov. II. 187. D.
 Coctum ab alio edere, Prov. II. 168. A.
 Codali chænix, Prov. II. 748. D.
 Codicum sacrorum depravatio, V. 78. D.
 Codri pietas, IV. 570. C.
 Codrus se pro rep. devovit, V. 1160. B.
 — Eo antiquior, Prov. II. 1011. C.
 — generosior, Prov. II. 646. A.
 — pauperior, Prov. II. 252. A.
 Cœlebs expers litium, Prov. II. 998. B.
 de Cœlesti Hierusalem & cœlo simile, V. 495. C.
 Cœlibatus ex se nullam habet laudem, I. 416. B.
 — non absque incommodis, I. 424. F.
 — res hominum generis pestilentiss. I. 422. F.
 — Ejus vocabulum quomodo accipitur, IX. 1089. E.
 — Eum Christus nulli precipit, I. 419. D.
 Cœlibes Romana leges multabant, I. 416. E.
 Cœli, Apostoli, V. 772. B.
 Cœli duo, I. 1011. C.
 Cœlum adoratum non est & cur ferreum dictum, I. 881. E.
 — territat, Prov. II. 524. F.
 — Ei ac terræ loqui, Prov. II. 211. C.
 — Id digito contingere, Prov. II. 1018. D.
 — terræ miscere, Prov. II. 142. A.
 — quibus factis debeatur, V. 106. E.
 — delapsus, Prov. II. 329. B.
 Cœna dominica dicta ob esculentorum & poculentorum aequalitatem, & communionem, VI. 717. F.
 — popularis, Prov. II. 1183. A.
 — dubia, Prov. II. 530. E.
 Cœnaculum quid, VI. 204. F.
 — ὑπερώον, VI. 437. D.
 Cœnæ dominica verba, V. 1019. C. & IX. 681. C. D.
 Cœnare me doce, Prov. II. 840. E.
 Cœnopuram aquam turbans nunquam invenies potum, Prov. II. 609. A.
 Cœnum barbaricum, Prov. II. 1121. F.
 Cœperunt progredi non apte versum, VI. 160. D.
 Cœpiscopi, συνηγοροί, VI. 863. C.
 Cœpisse ac tenere non satis est, I. 551. C.
 Cogitationum fons cor, V. 431. E.
 — Eas nostras nobis adblandiri, V. 427. F.
 Cognati οἱ παρ' αὐτῶν, VI. 162. F.
 — multi felicium, Prov. II. 740. A.
 Cognatio spiritalis, V. 617. B.
 — in tres dividitur species, V. 637. C.
 — movet invidiam, Prov. II. 1136. D.
 — Ejus spiritalis lex solum exhortationis vim habet, V. 643. D.
 — partes, I. 409. A.
 — affectus sape a pietate avocat, V. 101. B.
 Cognitio quid, IV. 52. D.
 Cognomina plura exp. hab. Prov. II. 894. D.
 — gentilia sunt, I. 368. C.
 Cognoscere, agnoscere quid differant, VI. 220. D. 566. C. 835. C.
 — pro honorem habere, VI. 747. E.
 — esse videre, V. 484. E.
 Cognovistis, pro cognovisti, VI. 396. F.
 Cohercendi multa genera, IX. 908. & seq.
 Cohors Græce σπῆρα, VI. 141. F.
 Cohortatoriæ epistola exemplum, I. 394. B.
 Coire virtus quando, I. 696. B.
 Coitus esca malorum, I. 425. D.
 — cum uxore quando peccatum, VI. 687. C.
 — morbi comitalis species, I. 425. D.
 Colarbasî hæresis, V. 475. E.
 Colentes pro religiosis, VI. 498. E.
 Coleti erga studia pietas, I. 1.
 — de scindendo antibarbarorum libera pronuntiatio, I. 653. C. IX. 1691. E.
 Collaborare συναβλῆν, VI. 866. E.
 Collatini apoph. IV. 295. A.
 Collatio locorum scripturarum, V. 131. B.
 — pecuniarum in usus sanctorum egentium, VII. 851. lin. 30. in fin.
 Collaudatoriæ epistola exempla, I. 469. E.
 Collectæ, V. 1125. D.
 Collectio, I. 406. B.
 Colles multos mundum habere, V. 423. F.
 Colligit argute satis, qui vere colligit, I. 979. F.
 Colloquia malorum vitanda, I. 670. F.
 Colloquiorum calumnia depulsa, I. 1157. A. IX. 1085. E. & seq.
 Collofenses in Rhodo non esse, IX. 19. F.
 Collurium, VI. 1099. F.
 Collyrio uno vel eodem, Prov. II. 1038. C. 1127. C.
 Colonia, VI. 495. F.
 Colophonem addis, Prov. II. 498. E.
 Colophonia fervitas, Prov. II. 411. D.
 Colophonium calciamentum, Prov. II. 1130. A.
 Colophonium aurum, Prov. II. 260. E.
 Colophonium suffragium, Prov. II. 945. F.
 Color sermonis Hebrai, VI. 851. F.
 Colossæ civitas Phrygia, non Rhodi, VI. 883. C.
 Colossi magnitudine, Prov. II. 746. F.
 Colubrum in sinu fovere, Prov. II. 999. B.
 Columba innoxia avis, V. 1114. E.
 — mitior, Prov. II. 858. E.
 — reliquas aves pernecitate volandi superat, V. 421. D.
 — sedens, Prov. II. 845. D.
 — Ejus inermis, V. 613. A.
 — lis inimica, V. 613. A.
 Columen familia, Prov. II. 130. A.
 Columnas rumpere, Prov. II. 1020. C.
 Coma, IV. 129. F. 135. C. 211. C.
 Comam geris, cum sis servus, Prov. II. 668. A.
 Comes a nova Aquila Erasmi consilio Hochstratum ulcisci abstinuit, IX. 1639. E.
 Comes jucundus pro vehiculo, I. 733. B.
 Cometes fatalis Principis mors, V. 532. F.
 — post Christum frequenter apparuisse, V. 1351. B.
 Comitatus atque ominis, Prov. II. 161. C.
 — cæcisions, Prov. II. 255. C.
 Comis mens non est, Prov. II. 687. A.
 Comitaborie, formula, I. 658. C.
 Comitatus depellit invidiam, I. 35. E.
 Comites individua, V. 35. E.
 Comitia virorum plusquam muliebra, I. 842. D.
 — de tuo capite aguntur, Prov. II. 985. D.
 Comitalis morbus a parentibus, V. 709. C.
 Commecatus trium dierum, Prov. II. 660. E.
 Commemoratio myst. V. 1152. D.
 Commendandi formula, I. 658. C.
 Commendare παρατίθεσθαι & περιεχέειν, VI. 326. F.
 Commendatio tribus personis accommodanda, I. 440. D.
 — verbosa, I. 441. D.
 — propria absurda, I. 384. F.
 Commendatitiæ sylvæ, I. 441. D.
 Commendo pro commendabo, VI. 326. F.
 Commentarii Hieron. in Psal. contaminati, VI. 75. F.
 — in Matth. videntur decurtati, VI. 67. E.
 — in Marc. falso inscripti Hieron. VI. ibid. E.
 — in epist. Pauli falso inscripti Hieron. VI. 741. E.
 Comminari varie Græcis, VI. 51. F.
 Commoda quæ, I. 403. B.
 — cum incommodis conferenda, V. 672. B.
 — vite à sola proveniunt stultitia, IV. 412. E.
 Commodus Imperator laudatiss. V. 660. C.
 Commovere sacra, Prov. II. 1156. E.
 Commorientes qui, V. 773. C.
 Communem usum facere debet charitatis, V. 1003. E.
 Communis naufragium, Prov. II. 1009. C.
 Communicare verbo quid sit, VI. 826. D.
 Communicationis ratio, V. 356. C.
 Communicet autem ei qui, locus perplexus, VI. 826. D.
 Communio, V. 1102. D.
 Communis Mercurius, Prov. II. 440. D.
 — tanquam Sisapo, Prov. II. 1124. A.
 Communitas, IV. 125. D. 144. B. 146. A. 158. E.
 Communiter accidentia, V. 930. B.
 Commutationis ratio, V. 991. F.
 Comœdia vetus, V. 40. E.
 — quare explosa, IX. 50. E.
 Comœdia ac tragœdia iisdem è litteris componitur, Prov. II. 823. F.
 Comœdiæ libertas, IV. 163. F.
 Comœdia quomodo differat a Tragœdia? I. 890. in præf.
 Comopolis rusticorum oppidulum, VI. 157. E.
 Comos deus, unde comeffari, VI. 638. B. C.
 Comparisonis

- Comparationis *vis & status*, I. 35. B.
 v. 894. A. 930. E.
 Comparativa *duo juncta*, VI. 775. D.
 Comparativi *immunitio*, I. 33. B.
 — *periphrasis*, I. *ibid.* E.
 Comparativum *vice superlativi*, VI. 45.
 E. 726. F. 736. C.
 Comparativus *ut augetur*, I. 33. A.
 Comparis *ratio*, v. 989. D.
 Compati *quid Paulo sit*, v. 1159. E.
 Compedes *antea*, Prov. II. 531. A.
 — *anteas amare*, I. 425. C.
 Compellebantur, *pro complebantur*,
 VI. 263. F.
 Compendiaria *res improbitas*, Prov. II.
 769. E.
 Complacui *διδόκω*, VI. 154. E.
 Complecti *επαγκαλίζω*, VI. 188. F.
 Completae *preces quae sunt*, v. 1108. E.
 Complexio *epistolaris falsa*, I. 403. D.
 — *ex oppositis partibus constans*, I. 404. A.
 Complura *masculi canis cubilia*, Prov.
 II. 688. F.
 Compositio *loci perpensa Augustino*, VI.
 599. F.
 — *vocum*, v. 853. A.
 Compositum *pro simplici*, VI. 581. D.
 Computationem *debet liberis*, I. 1040. F.
 Computationes *in vicis civitatibus pro-*
pinqvis, I. 803. B.
 Comprehendo *non καταλαμβάνω sed*
δράσσομαι, VI. 673. C.
 Comprehensio *unde*, I. 410. E.
 Compressis *manibus*, Prov. II. 415. C.
 Compunxerunt *pro insularum*, VI. 414. F.
 Conatus *variatio*, I. 53. C.
 Conceptio *beata Maria virginis*, VI.
 696. C.
 Concertatio *nobilis inter August. &*
Hieronym. de mendacio, VI. 807. D. E.
 Conchas *legere*, Prov. II. 1206. F.
 Concha *dignus*, Prov. II. 748. D.
 Conciliant *homines mala*, Prov. II.
 433. F.
 Conciliatoria *epistola quae*, I. 453. D.
 478. D.
 Concilium *Basileense quantum valent*,
 VI. 696. C.
 — *Florentinum*, IX. 369. C.
 — *Eorum & summi Pontificis aucto-*
ritas, IX. 1087. B. & 1283. A.
 Concinnare, Prov. II. 1142. C.
 Concio *quid*, v. 1174. D.
 — *ecclesiastica*, v. 477. D.
 — *Earum sacra quomodo audienda*, v.
 691. B.
 — *sacra olim pars sacrificii*, v. 136. A.
 Concionator *Evangelicus qualis esse de-*
beat, v. 115. F.
 — *quomodo audiendus*, I. 846. C.
 — *& intuentus* I. 137. E.
 — *futuri exercitatio*, v. 855. E.
 — *oratio sit explanata*, v. 851. A.
 — *cujusdam inepta concio describitur*,
 v. 426. E.
 — *Ei quales deligendi*, I. 651. E.
 — *Eorum adulatio*, IV. 456. A. 610. B.
 — *oratorumque levitas atque ingrati-*
tudo, I. 1136. D.
 — *Eos Evangelicos incessere quam pe-*
riculosum, IX. 13. D.
 — *de his regum & Dei simile*, v. 770. A.
 Conclusionis *ratio*, I. 404. C. v. 951. B.
 Concordia, Prov. II. 929. A.
 — *bona* IX. 1671. C.
 — *res efficax*, v. 1098. E.
 — *in bono*, v. 474. F.
 — *quibus rebus alatur*, v. 654. E.
 — *Ea sublata Christiani non sunt*, IX
 272. D.
 — *fulciuntur opes etiam exiguae*, Prov.
 II. 977. A.
 — *Eas habet suas mundus*, v. 391. A.
 Concubinari *sacerdotes pinguem red-*
dunt proventum, I. 419. E. IV. 720. C.
 Concubitus *summam ferit benevolen-*
tiam, I. 1144. B.
 Concubitu *ex illicito praclaros viros*
saepe prodidisse, v. 669. C.
 Concupiscendi *verbum*, IX. 695. A.
 Conditarum *rerum omnium finis*, I. 1073.
 F.
 Conditio *prudenda servare vitis*, v. 102.
 B.
 Constitutionis *tractatio*, v. 910. F. IX.
 1346. D.
 Confabulatio *pia*, I. 648. E.
 Conferre *communicare*, VI. 806. F.
 Conferam *& cogitatum quid*, VI.
 256. E.
 Confessio *fidei ab Ecclesia Praesulibus*
edita, I. 898. C.
 — *secundum Origenem*, IX. 260. B.
 — *sacramentalis*, VI. 1037. D.
 — *ovis in immensum adauctum*, VI.
 64. D.
 — *qualis olim fuerit, & unde hac na-*
ta, VI. 507. F.
 — *olim consultatio*, IX. 257. F.
 — *auricularis an sit instituta a Chri-*
sto, IX. 1062. C. 1113. A. 1130. F.
 1131. A. 1189. F. 1190. A.
 — *auricul. reprobatur a Chrysostho*, v.
 145. A. 434. C.
 — *religiose est servanda*, IX. 932. C.
 & seq.
 — *Ejus secreta calumnia depulsa*, v.
 156. C. & seq.
 — *abusus*, IX. 258. F.
 — *praecipua utilitas*, v. 147. C.
 — *praecipua mala*, v. 147. F.
 — *de Ea Erasmi sententia*, v. 156. E.
 — *his arcanis viduas abusi*, v. 761. B.
 Confessus *pro confusus depravatum*, VI.
 185. F.
 Confidens, *fidens*, VI. 562. E.
 — *in malam partem sonat*, VI. 192. E.
 Confidentia *pro fiducia*, VI. 780. C.
 — *quantum malum*, v. 558. A.
 — *summa alios docere, quod ipse nescis*,
 IX. 1617. D.
 Confitendi *consuetudo olim Constantino-*
poli sublata, IX. 261. F.
 Confitendi *ratio*, v. 160. B.
 Confitendum *Deo*, v. 157. B.
 Confitenti *quid accidit*, IV. 587. A. B.
 Confirmatio, I. 406. C. F. 410. C.
 — *Ejus ratio*, v. 997. A.
 — *quid denotat*, *ibid.*
 Confundere *pro pudescere*, VI. 470. F.
 583. D. 665. F. 776. C.
 Confundi, IX. 983. E.
 — *pro erubescere*, VI. 185. F.
 Confundi *domesticum vertis*, VI. 819. F.
 921. C.
 Congressus *cum uxore plus quam ferini*,
 v. 664. E.
 Conjecturae *vanae*, Prov. II. 930. B.
 Conjecturarum *usus*, v. 893. B.
 — *in his duo spectanda*, v. 918. E.
 Conjugalis *amor superis & inferis acce-*
ptus, I. 418. A. & seq.
 — *charitatis vinculum adamantinum*,
 I. 420. D.
 Conjugationis *variatio*, r. 12. E.
 Conjugati *quos imitari debent*, v. 1330. C.
 Conjugium, I. 702. B.
 — *impar*, I. 826. E. VI. 875. F.
 — *auspicatum a quo petendum*, v.
 654. F. 655. A.
 — *est quasi regnum quoddam*, v. 675. D.
 — *res humana*, I. 419. F.
 — *ante culpam*, v. 622. C.
 — *rite contractum ab homine non po-*
test dirimi, I. 829. C.
 — *monachis & virginibus preferen-*
dum, I. 419. D.
 — *quam sacerdotium magis pacifi-*
cum, IV. 629. C.
 — *illibatum proximum virginitati*, I.
 420. A.
 — *infelix*, v. 654. F.
 — *parentum auctoritate initum an-*
spicatum, I. 697. A.
 — *deceptorum*, v. 649. D. E.
 — *in Paradiso dicatum*, v. 619. D.
 — *Ejus laus a consequentibus*, v. 418. C.
 — *Ejus laus ab auctoritate & exemplis*,
 I. 418. E.
 — *bona vitata*, v. 1096. A.
 — *similia*, I. 573. F. 574. E. 575. F.
 614. A.
 — *communitas*, IV. 629. C.
 — *& conjugis vocabula*, v. 624. E.
 — *libera servitus*, I. 696. C.
 — *prii voluptas*, I. 888. B.
 — *persuasio*, v. 880. A.
 — *nomen omnibus nationibus religio-*
sus, I. 417. D.
 — *praecipuus fructus*, v. 617. D.
 — *fructus inter Christum & sponsam*
ecclesiam, v. 621. D.
 — *fides in qua re proprie consistat*,
 IX. 963. A.
 — *miseria*, v. 23. F.
 — *usus certis temporibus anni direm-*
tus, v. 628. F.
 — *principalis finis*, v. 697. D.
 — *non imperitus Paulus*, v. 704. C.
 — *similitudo inter Deum & beatam*
virginem, v. 622. D.
 — *vera amicitia*, I. 421. A.
 — *Ei natus, malus monachus*, I. 1000. B.
 — *etiam sua condita membra*, I.
 418. F.
 — *Id pudicos mores decere*, v. 666. C.
 — *auspicatum a quo petendum*, v.
 654. F. 655. A.
 — *ex Eo atrocissima societas*, v. 617. C.
 627. B.
 — *in Eo nihil bene fit absque concor-*
dia, v. 699. A.
 — *contrahendo iurjurandum & condi-*
tio quid valeat, v. 632. C.
 — *in Eo tria*, v. 620. B.
 — *verba praesentis temporis*, v. 631. D.
 — *Ea quae clandestina, prohibita*, v.
 649. F.
 — *coacta Deo displicent*, v. 630. C.
 Conjunctio *addita*, VI. 96. E.
 — *perperam addita*, VI. 1098. F.
 Conjunxit *συνέδεξεν*, VI. 99. F.
 Conjux *quomodo diligenda*, v. 626. C.
 — *Ei virginitas integra servanda*, I.
 697. C.
 — *Eam pudicam domi tute versari*, v.
 665. E.
 — *unde*, v. 923. D.
 a 15 — Earum

INDEX GENERALIS

- Earum individua vita conjunctio, iv. 420. D.
— *primum colloquium*, v. 665. E.
Connæ calculus, Prov. II. 456. A.
Connectendi formula, i. 40. A.
Connectentes voces, i. ibid. B.
Connexio literarum Græcarum in *minusculis*, i. 925. E.
Connivere, Prov. II. 317. C.
Connubium etiam sacerdotibus indulgendum pro tempore, i. 419. E.
Conon curabit prælia, Prov. II. 785. A.
Conquirere pro disceptare, vi. 187. E.
Confarcinatores, vi. 791. C.
Conscientia mala, i. 882. E.
— *recta ingens consolatio*, i. 431. A. 642. D.
— *mille testes*, Prov. II. 394. D.
— *Ejus securitas*, ix. 1580. C.
— *impia carnificina nihil gravius*, v. 244. B.
— *cubiculum adendum*, v. 567. F. 568. A.
— *Ea prava nil irrequietius*, i. 730. F.
Consecrare corpus domini, v. 814. E.
Consecratio Sacerdotum quot diebus, & in quo loco, peragebatur, v. 792. B.
— *septem diebus peragebatur*, v. 712. B.
Consecrationis verba quæ, ix. 1065. F. vi. 205. E. F.
Consensus in conjugio quid, v. 632. E.
— *in conjugio sit liber*, v. 650. E.
Consentire pro probare, vi. 918. F.
Consequente eos petra, vi. 710. C. D.
Consertis manibus, Prov. II. 307. D.
Confessus in talaris ludo, Prov. II. 1187. A.
Consiliarii infidi Pompejum perdidere, iv. 710. A.
— *mali*, iv. 593. B.
— *perniciosi*, iv. 690. C.
Consiliarius perniciosus Lætia in cloaca sepultus, iv. ibid. D.
Consilia, iv. 146. C. 206. F. 226. A. 227. D. 241. F. 262. B. 281. A.
Consilium Pauli, vi. 553. E. 555. F. 663. E.
— *res sacra*, i. 858. A.
— *rectum in malo scitum est quiddam*, i. 1136. A.
— *spirituale*, v. 195. E.
— *unicum prudens multas superat manus*, i. 1057. A.
— *servile ac fidele*, iv. 710. D.
— *improbi in exitu*, Prov. II. 764. B.
— *Ejus similia*, i. 603. C. 607. F. 615. D. F. 616. B. 623. A.
— *definitio*, i. 409. D.
— *ac præcepti differentia*, i. 798. D.
— *& cursus non idem exitus*, Prov. II. 462. B.
— *Ei ars ubique cedere debet*, i. 341. A.
— *Id in melius commutandum*, Prov. II. 921. F.
— *ne adeas invocatus*, Prov. II. 310. C.
— *mutans non semper perfidus*, ix. 1642. E.
— *cur mutari debeat?* ibid.
— *faciendi cogitata ratio*, i. 409. D.
— *de Eo servi, & ecclesia Patrum simile*, v. 504. F.
— *Ea inania inanum*, Prov. II. 835. C.
— *Iis simul & fact. val.* Prov. II. 939. B.
Consolabatur pro admonebat, vi. 536. D.
Consolandi duplex ratio, v. 888. D.
Consolatio pro gaudio, vi. 560. F.
Consolationes quales debeant esse in rebus adversis, iv. 6. E.
Consolatoria epistola quomodo condenda, i. 426. A.
— *syntaxis*, i. 430. E.
de Conspectibus & pharisaico oculo simile, v. 685. E.
Constanter pro acriter, vi. 324. E.
— *dicta*, iv. 97. D. 108. D. 363. A.
Constantia quam vim habeat, i. 860. C.
Constantinus cur Judæis auriculas amputet? viii. 27. D.
Constantini apoph. iv. 362. D.
Constantinopolis annis octo obsidetur, v. 351. B.
Constituit, pro constituit, vi. 128. D.
Constitutio κατὰ λόγον, vi. 75. F.
Constitutiones ad quæstum reperta, vi. 281. C.
— *humana reddunt Evangelium lege ferme durius*, i. 791. D. 792. A. & seq.
— *cassum vice*, ix. 1104. A.
— *quomodo describuntur*, ibid.
— *patrum quo in honore habenda*, v. 504. F.
— *humana non omnes rejicienda*, ix. 1108. B. 1181. E. 1279. B.
de Constitutionibus hominum copiose, ix. 1197. D.
Constitutionum humanarum onus, vi. 63. B.
Constructa pro coagmentata, vi. 840. E.
Consuetudo non excusat errorem, iv. 599. C.
— *quovis Tyranno potentior*, i. 825. C.
— *etiam vitia supplicia facit graviss.* i. 743. B.
— *publica non temere spernenda*, ix. 1198. D. & seq.
— *jus usitatum*, i. 402. F.
— *consuetudine vincitur*, i. 847. B.
— *Ejus definitio*, i. 402. F.
— *autoritas*, v. 878. F.
— *Ei quomodo cedendum*, i. 965. D. E.
— *Eæ populi quomodo toleranda*, v. 840. A.
Consulendum boni quod corrigi non potest, iv. 621. E.
— *& consiliis parendum*, Prov. II. 910. C.
Consulere quid, v. 782. B.
Consulto omnia agenda, i. 675. A.
Consultor amens, Prov. II. 799. A.
Consummabitis obscure versum, vi. 55. E.
Consummare, pro consumere, vi. 294. F.
— *civitates, pro omnes obire civitates*, vi. 55. E.
Consummari, pro consummare, vi. 991. E.
Consummavit precipiens, vi. 59. C.
Contaminatio nusquam non habet locum, iv. 733. E.
Contemnentis inimicum, Prov. II. 915. F.
— *dictum*, Prov. II. 911. E.
Contemnit qui audeat lacessere, iv. 535. C.
Contemptus unde, iv. 591. C.
— *paupertas parit facinorosa*, iv. 597. E.
Contendit verbum, i. 975. D.
Contentio superstitionis & arrogantia comes, v. 220. B.
— *Ejus filium*, Prov. II. 798. F. v. 996. D.
Contigit & malis venatio, Prov. II. 555. D.
Continenter dicta, i. 101. A. 102. D. 213. A. 353. A. & seq.
Continentia res præclara, v. 699. A. 758. F.
— *Alex. plausibilior quam victoria*, iv. 539. C.
— *Alanichæorum*, v. 1172. C.
— *comis animi reverentia*, i. 403. A.
— *pars, continentem esse velle*, i. 720. A.
— *definitio*, i. 403. A.
— *Eam Dens solum largitur*, v. 699. F.
Contingens quid, ix. 1275. C. 1425. C.
Contingens, casum, & fortunam distinguere, ix. 1275. C.
Continuationis ratio, v. 1002. C.
Conto navigare, Prov. II. 748. E.
Contorquet piger funiculum, Prov. II. 177. A.
Contra spem, in spem, quomodo intelligendum, vi. 581. C.
Contra vos est, vos additum, vi. 307. E.
— *eos, qui humana prædicant, potius quam quæ sunt Christi*, vi. 120. F.
— *superstitiosos in dicendis precibus*, vi. 276. F.
— *bovem ne opta*, Prov. II. 680. F.
— *duo contraria pugnare difficile*, Prov. II. 197. D.
Contrahere supercilium, Prov. II. 844. A.
— *vela*, Prov. II. 1187. B.
Contra ostium, Prov. II. 1032. D.
— *retiarium ferula*, Prov. II. 575. A.
Contraria, v. 614. F.
Contrarii ratio, v. 929. D. 938. D. 1002. B.
Contrariorum commoda copulo, i. 30. E.
Contrastimulum calces, Prov. II. 131. A.
— *torrentem niti*, Prov. II. 748. A.
Contractuum quatuor formula, v. 672. C.
Contradictoria, v. 929. F.
Contremiscere, v. 281. A.
Contribulis, factus serva ordinem, Prov. II. 1003. D.
Contuli ἀνέβη, vi. 805. C.
Contulerunt, pro communicaverunt, vi. 806. F.
Contumelia non est, diversum sentire, vi. 692. E.
Contumeliosus ὀλεσθῆς, vi. 567. B.
Conturbat omnia, Prov. II. 934. B.
Convaluerunt non a morbo, vi. 1016. F.
Convenire, pro coire, vi. 5. C.
Conventualis, Prov. II. 865. D.
Conventus Christianorum quando inutilis, v. 825. D.
Conversatio privatorum jucunda, iv. 648. D.
Conversi pro conversus, vi. 761. B. C.
Convescens Jesus, vi. 408. D.
Convictus aequalitatis præbet suspicionem, i. 834. E.
Convictus bonorum, iv. 733. A.
Convitari quomodo & an conveniat, iv. 26. A.
Convitiator, iv. 746. F. 707. A.
Convitantem patienter audire quanta visus, iv. 27. E.
Convitia auditu insuavia, iv. 644. D.
— *dissimulanda usque ad aras*, ix. 21. E.
Convitiis quomodo medendum, iv. 26. B.
— *scidentibus invicem sese non admiscendum*, iv. 75. C. D.
Convitiatorum ac scommatum malum, ix. 1334. C.
Convitium qualem responsonem postulat, iv. 746. B. C.

Convivæ

OPERV M DESIDERII ERASMI ROTERODAMI.

Convivæ quomodo collocandi, 1.818.E.F.
 — hilariter excipendi & quomodo, 1.819. B.
 Conviva non conviva, Prov. II. 932. C.
 Convivia Christianorum, IV. 715. D.
 — convivia, juxta tropum Hebraum, VI. 177. D.
 Convivificavit, non est apud Græcos, nec Hieronym. nec Ambrosium, VI. 836. D.
 Convivium, δοχή, VI. 251. F.
 — simplex, VI. 275. F.
 — absque muliere, an tantum sit, IV. 419. C.
 — fabulosum, I. 759. D.
 — poeticum, I. 720. D.
 — religiosum, I. 677. C.
 — triumphale, V. 329. D.
 — neque temulentum neque querulum sit, I. 760. B.
 — non sit ἀναρχον, I. 659. E.
 — Ejus leges, adolescenti convenientes, I. 645. B. C.
 — Eo pueris quomodo aspidendum, I. 1038. B.
 — Ea molestiarum oblivionem incutunt, IV. 648. D.
 — crebra offendunt virginem, I. 699. A.
 — Eorum delicia a sola stultitia inventa, IV. 419. C. D.
 — prisca lex, I. 666. B. C.
 — suavis in quibus sita, I. 887. F. 888. E.
 — Iis maxime congruit aequalitas, I. 192. E.
 Conus in musica Socratis praeceptor, IX. 1717. B.
 Cophinus mensura genus, VI. 79. E.
 Copia, I. 67. E.
 Copiæ cornu, Prov. II. 221. E.
 — mea nunc in artum coguntur, Prov. II. 33. C.
 Copiam scribere Eras. primo aggressus, I. 3. C.
 — edere Eras. cur attentaverit, I. 4. A.
 Copiis nostris, Prov. II. 229. B.
 Coquus domini habeat gulam, I. 381. A.
 Coraci dicuntur Pylades & Orestes, I. 216. C.
 Coram Deo semper jurantis, VI. 775. C.
 Cor calidum in re frigida, Prov. II. 1202. A.
 Corchorus inter olera, Prov. II. 269. E.
 Corcyra libera, caca ubi libet, Prov. II. 975. B.
 Cordas non movendas moves, Prov. II. 247. B.
 Cordis sui, VI. 227. D.
 — vocabulum, V. 281. E. 481. A.
 Cor altum execrabile domino, V. 270. A.
 — mundum, V. 539. C.
 — ne edito, Prov. II. 17. E.
 — unicum habere, V. 539. A.
 — in lingua gestare quid, IV. 697. F.
 — duplex, V. 743. A.
 — duplex qui habeant, V. 777. C.
 — lapideum & carneum quid, IX. 1234. C.
 — purum, novum, mundum, V. 774. A. & seq.
 — pro mente hominis, lumine fidei illustrata, V. 492. E.
 — orationis fons, V. 774. A.
 — oculus animi, VI. 26. F.
 — Ea majora timidi. I. 616. F.
 Cordistæ, Prov. II. 372. A.
 Core quid, V. 437. C.

— filii qui, v. ibid. D.
 Coriaceum auxilium, Prov. II. 1102. B.
 Corinthia videris, Prov. II. 906. D.
 Corinthiari, Prov. II. 1018. F.
 Corinthii idonei qui alios reprehendant, IV. 20. A.
 Corinthiis non indignatur Ilium, Prov. II. 980. B.
 Corinthiorum urbe nihil effeminatum olim, V. 732. B.
 Corinthus luxu & libidine corruptissima, V. 699. B.
 — & collibus surgit & vallibus depri-mitur, Prov. II. 536. A.
 — inter Eam & Syonem, Prov. II. 219. D.
 — Eam ire non est cuiuslibet, Prov. II. 150. D.
 Coriolani apophth. IV. 295. E.
 Cornea fibra, Prov. II. 280. D.
 Cornelia Gracchorum mater respuit regem Aegypti, V. 734. B.
 — Gracchorum mater laudatur, V. 736. B.
 Cornelia Gracchorum matris mascula vox, IV. 619. D.
 — apophth. IV. 321. A.
 Cornicari, Prov. II. 267. A.
 Cornix acanthida vincit, Prov. II. 328. B.
 — aquilam provocat, Prov. II. 787. B.
 — cornici confodit oculos, Prov. II. 140. D.
 — scorpium, Prov. II. 50. B.
 — Earum oculos configere, Prov. II. 140. A.
 — Iis vivacior, Prov. II. 248. B.
 Cornua te habere putabam, Prov. II. 785. C.
 Cornutam bestiam petis, Prov. II. 59. C.
 Corcebo stultior, Prov. II. 677. A.
 Coronam quidem gestans, ceterum sis perditus, Prov. II. 452. A.
 Coronis Paulina epistola, VI. 654. D.
 — epistola Pauli ad Romanos, qua non eodem loco habetur in exemplaribus, in quibusdam omnino non habetur, IX. 643. E.
 — Marci, VI. 214. F.
 — in qua multa varietas, VI. 1092. F.
 Corpus quid, I. 770. C. D.
 — mortis quid, VI. 599. B.
 — cadaver, σώμα, πτώμα, VI. 302. E.
 — humilitatis, pro corpore humili, VI. 875. D.
 — Christi spiritualiter sumere quid, V. 31. A.
 — Christi quomodo dicatur frangi, VI. 716. F.
 — & sanguis Domini dabatur olim infantibus, V. 331. A.
 — animi collega, I. 680. B.
 — anima indumentum, I. 683. B. IV. 621. C. 684. A. 740. D.
 — anima instrumentum, V. 919. C.
 — vehiculum animi, I. 357. B.
 — exanimatum simulque exanime esse non potest, I. 693. E.
 — sine animo, Animus sine corpore non exercendus, IV. 42. E.
 — infima nostri pars, V. 19. B.
 — sine pectore, Prov. II. 390. F.
 — pro aures, VI. 1009. D.
 — Ejus vestigium in lecto confundito, Prov. II. 24. D.
 — commoda & incommoda, I. 409. B.
 — pars nulla inhonesta, V. 718. D.
 — una anima, V. 403. C.

— de valetudine & religione simile, V. 771. A.
 — de vomica & mente sania simile, V. 148. C.
 — structura, I. 956. F. 958. A.
 — Id interire esse natura, V. 4. B.
 — & vultum corporis habitum ostendere, V. 67. D.
 Corpore erecto cur precari mos, VIII. 527. E.
 — Eo animus vitatur, I. 768. F.
 — Eo effugere, Prov. II. 479. B.
 — de Eo & anima simile, V. 150. B. & seq.
 — animo simile, V. 285. B. & seq.
 — & cultu simile, V. 684. A. & seq.
 — mystico & naturali simile, V. 290. C.
 — Eas assumptitia, V. 1168. A.
 — post resurrectionem quare non senescant, V. 596. B.
 — ex iisdem elementis constant, I. 203. E.
 — Eorum temperatura non eadem sunt, I. 203. F.
 — bonorum delectus, V. 664. F.
 Correctio dicti, Prov. II. 920. D.
 ad Correctionem primus gradus, V. 793. D.
 Correctionis accusationis formula, I. 45. B.
 Correctionis ratio, V. 990. C.
 Correptio homini, V. 721. D.
 Corrighendi, sanandi, formula, I. 45. B.
 Corrighentis quod dictum est ab alio, Prov. II. 916. B.
 Corruptum mores bonos colloquia prava, Prov. II. 388. D.
 Corrupta iudicia, Prov. II. 922. E.
 Corruptio quid, IV. 52. D.
 Corfendecense vetustum exemplar, VI. 23. D.
 Corfessii responsio ad Politianica, I. 1024. B.
 Corvus albus, Prov. II. 1105. D.
 — aquat, Prov. II. 746. C.
 — hians, Prov. II. 266. F.
 — serpentem, Prov. II. 987. B.
 — si possit tacitus pasci, Prov. II. 990. B.
 — sui cur amicus, I. 876. C.
 — Afri, I. 601. A.
 — lusciniis honoratior, Prov. II. 1009. B.
 Corybantiari, Prov. II. 892. E.
 Corycaeus demon, Prov. II. 88. A.
 — auscultavit, Prov. II. 87. A.
 Coryco reluctari, Prov. II. 737. C.
 Corydalis omnibus oportet cristam inesse, Prov. II. 797. C.
 Corydi juvenia, Prov. II. 355. E.
 — apophth. IV. 313. F.
 Corydus etiam inter indoctos sonat, Prov. II. 480. E.
 Corymbos meos necto, Prov. II. 769. C.
 Corytheo deformior, Prov. II. 747. F.
 Cosmographia a quibus petenda, I. 523. C.
 Colli, Prov. II. 1154. A.
 Cotem alis, Prov. II. 173. B.
 Cothoniisare, Prov. II. 1092. D.
 Cothurno versatior, Prov. II. 64. C.
 Cothurnus, Prov. II. ibid. D.
 Cotidianum, & αἰώνιον, quid Græci, VI. 35. B.
 C. Cottæ apophth. IV. 379. C.
 Coturnisare, Prov. II. 752. A.
 Coturnix Herculem, Prov. II. 55. D.
 Cotys apophth. IV. 333. C.

INDEX GENERALIS

- Crabrones irritare, Prov. II. 50. B.
Cracca leguminis genus, I. 620. D.
Cratophagus, Prov. II. 1095. B.
Crambe bis posita mors, Prov. II. 196. D.
— recata, Prov. II. 197. A.
Crantoris apophth. IV. 335. D.
Crapulae malum, v. 709. C.
Crassa Minerva, pingui Minerva, Prov. II. 42. A.
Crassore Musa, Prov. II. ibid. C.
Crassus aequo animo iulii filii mortem, IV. 619. C.
— taxatus, IV. 27. B.
— M. apophth. IV. 270. F.
— apophth. IV. 299. B. C.
— oratoris pudor, v. 844. C.
— C. apophth. IV. 288. C.
Crater litium, Prov. II. 978. B.
— Philotesius, Prov. II. 1115. A.
Crates Thebanus pecuniam abiecit, v. 26. A.
Create quid, v. 1052. F.
Creatura nova, v. 1176. C. IX. 1278. A.
— Christus, IX. 40. A.
— nova gignit verbum Dei, v. 402. C.
— Gracis ambigua vox xtiou, VI. 563. E. F.
Crebro jaciens, aliud alias jeceris, Prov. II. 89. C.
Credo, formula, I. 655. C.
ne Credas temere vel deseres quicquam, I. 674. D.
Credere Evangelio, IX. 884. E.
— in Deum quid, v. 1144. F.
— Ejus facilitatis remedium, IV. 68. F.
frustra Crederemus, si carnis negatur resurrectio, I. 732. A.
Credidi pro crado, va. 386. F.
Credita, commissa, VI. 573. F.
Credidit manducare, male redditum, VI. 639. D.
Credulus & credulitas, VI. 562. E.
Creontis dictum aliis prescriptum, IV. 79. E.
Crepitu probabis, Prov. II. 1060. B.
Crepitus auri suo bene alet, Prov. II. 806. B.
Creta caret venenis, IV. 23. A.
— notare, Prov. II. 202. D.
— raptus, Prov. II. 1047. B.
Cretenses, VI. 968. C.
— sacrum, Prov. II. 737. E.
Cretensis cretensem, Prov. II. 81. C.
— cum Agineta, Prov. II. ibid. D.
— mare, Prov. II. 82. C.
Cretiza cum Cretensi, Prov. II. 81. E.
Cribro aquam haurire, Prov. II. 171. C.
— crebrus, Prov. II. 1171. D.
— divinare, Prov. II. 370. C.
Crimen vix capitale, cui non adjuncta perversa voluntas, I. 642. B.
— laesa Majestatis quomodo metiendum, IV. 600. C.
— Ejus translatio in alios, IV. 719. F.
Criminatoriae narratio, I. 455. F.
Crines capere, Prov. II. 1170. E.
Crisonem Himerum praecurrere, Prov. II. 1119. D.
Crispi Castieni apophth. IV. 374. E.
Cristalli fragmenta sarciri non possunt, I. 597. F.
Cristas detrabere, Prov. II. 324. D.
Criste, pro Christo turpiter vulgo pronuntiatur, VI. 390. C.
Croatia vastatur, v. 351. B.
Crocodilus animal homini insensissimum, I. 874. A.
— homini hostis, I. 675. E.
— suo ventre vulnerabilis, I. 874. D.
— animal anceps, I. 604. B.
— terribilis in fugaces, I. 611. A.
— & Trochili obsequium minimum, I. 1176. A.
— lacryma, Prov. II. 543. A.
Crassus qua ratione Cyrum a diractione inhibuit, IV. 676. D.
Crassi talanta, Prov. II. 305. A.
— Regis oratio brevis ac nistis, IV. 626. D.
— pecunie servitium add. Pr. II. 1171. F.
— Eo diutior, Prov. II. 251. D.
Crono & Titanib. antiquiores, Prov. II. 788. D.
Crotone salubris, Prov. II. 526. C.
Crotone comparat acivis, Prov. II. 946. E.
Crotoneiatarum postremus reliquorum Gracorum primus, Prov. II. 537. B.
Cruciata expeditio, v. 359. B.
Crucius (Joannes) informator insignis, I. 1033. B.
Crudeliter Bacchus, Prov. II. 812. E.
Crudelitas, IV. 208. A. 273. C. D. 274. C. 296. A. B. 362. D.
— in principio execrabilis, IV. 527. D.
Cruditas stomachi unde causetur, IV. 37. E. 38. A.
Crumena nobilis, Prov. II. 645. B.
— te generosum facit, Prov. II. 645. B.
Cruce Christi, v. 54. D.
— fragmentum, I. 778. B.
— veneratio superstitiosa, IX. 1161. C.
— Eam in tunica circumferre aliud, quam in corde, I. 737. C.
Ctesibii apophth. IV. 356. D.
Ctesiphon paucissimos mule occalitrabat, IV. 63. C.
— a Lacedaemoniis cur rejectus, IV. 666. B.
Cubicula tapina, VI. 283. E.
Cubiculum pueri, I. 1043. A.
Cubito emungere, Prov. II. 525. D.
— eodem, Prov. II. 380. A.
Cuculus, Prov. II. 1072. D.
Cucumetius Asiam invadit, v. 350. E.
Cucurbita sanior, Prov. II. 736. A.
Cucurbitae flor. aut cucurbitam, Prov. II. 625. D.
Cucurbitarii dii in Africa, IX. 137. B.
Cucurbitas lippis, Prov. II. 436. C.
Cucurrit quispiam, ne pluvia madesceret, & in foveam praefecimus est, Prov. II. 803. A.
Cuculus, civitas Cappadocia, VIII. 355. E.
Cui ista arident, meis ne gaudeas, Prov. II. 790. B.
— multum est piperis, etiam oleis immiscet, Prov. II. 790. B.
— nullum negotium erat, Harmene mania addidit, Prov. II. 1086. C.
— placet obliviscitur, cui daret meminit, Prov. II. 265. D.
Cujusmodi portento me involvit fortuna, Prov. II. 672. E.
Culicem colant, Prov. II. 948. A.
— elephantum conferre, Prov. II. 723. D.
Culinaria ars, I. 662. C.
Culleo dignus, Prov. II. 1148. B.
Culpa quomodo eluenda, v. 38. B.
— Ea vacare magnum solatium, I. 432. B.
— Ea vacare non satis, v. 283. D.
Cultrix vovog, VI. 509. F.
Cultro adharet, Prov. II. 703. C.
Cultus Dei superstitiosus, VI. 731. D.
— in templis publicis qualis esse debet, v. 1129. B.
— exterius an negligendus, v. 309. D.
— divinus tribus potissimum conficit, v. 1138. C.
Cumana Sibylla an de Christo vaticinata fuerit? v. 1344. C.
Cumani sero sapiunt, Prov. II. 206. D.
Cum amico non certandum amulatione, Prov. II. 938. E.
— Caro caritas, Prov. II. 82. B.
— cane simul & lorum, Pr. II. 1012. D.
— cessat boreas, Prov. II. 809. F.
— Coryco ductari, Prov. II. 787. C.
— Deo quisque & gaudet & flet, Prov. II. 736. C.
— Delphis sacrificaveris, ipse carnes abstulit, Prov. II. 697. C.
— Diis non pugnandum, Pr. II. 924. F.
— Diis pugnare, Prov. II. 565. F.
— exoffis suum rodit pedem, Prov. II. 1022. A.
Cumini sector, cum aliis similibus aliis, Prov. II. 408. B.
Cuminum conviciis feritur, Pr. II. ib. C.
Cum hasta, cum scuto, Prov. II. 655. C.
— lacte nutritis, Prov. II. 283. C.
— larvis luctari, Prov. II. 91. B.
— licet fugare, ne quare liceat, Prov. II. 824. E.
— Minerva manum quoque move, Prov. II. 228. D.
— musis, Prov. 865. F.
— naufragium feci, bona navigavi, Prov. II. 679. F.
— Nibis coactaveris, Pr. II. 792. E.
— parvula est, bona videtur spina, Prov. II. 798. D.
— plurimum laboraverimus, eodem in statu sumus, Prov. II. 429. A.
— principio non pugnandum, Pr. II. 931. A.
— pulvisculo, Prov. II. 659. F.
— ramente, Prov. II. 1194. F.
— sacco adire, Prov. II. 1077. C.
— sarcinis amare, Prov. II. 1074. D.
Cumulus meritorum, Prov. II. 124. A.
Cum uterque concedit alteri, Prov. II. 911. C.
Cunctatio, IV. 159. B. 185. B. 255. B. 737. B.
— noxia, Prov. II. 1108. B.
Cuniculis oppugnare, Prov. II. 1112. B.
Cupidinum crumena porri folio vincta est, Prov. II. 103. E.
Cupiditates pestifera expellenda, IV. 69. E.
Cupido caecus, v. 681. F.
— nulla in re non superat, I. 319. B.
— Musas cur non feriat, I. 317. D.
— res pulchras demonstrat, I. 319. B.
— Minervam cur non feriat, I. 317. C.
— Musas honorat, I. ibid. E.
— etiam leonibus familiaris, I. 319. A. B.
— Deus mortales quoque in flagitia compellit, I. 318. F.
— Ejus duo Plotinici, v. 58. D.
Cupressus cur olim invisit? v. 1302. A.
Curabimus amica expugnare, I. 1000. B.
— esse, quod audis, Prov. II. 990. A.
de Cura agrorum & libenterum simile, v. 715. A.
Curae animi studio efficiunt, I. 997. D.
Curare cuticulam, Prov. II. 546. E.
Curatore quis est? Prov. II. 319. A.
Cur cessaturus est, Prov. II. 1040. B.
Curetum os, Prov. II. 737. D.

Curia

OPERV M DESIDERII ERASMI ROTERODAMI.

Curia meretricis nomen, v. 1000. B.
 Curtii Aelianii apophth. iv. 254. B.
 Curiositas describitur, iv. 69. F. 70. F.
 157. E. F. 246. F. 263. A. 281. A. 340. C.
 — est vitia garrulitatis, iv. 780. E.
 — garrulitatis augmenta, iv. 733. C.
 — dulcis avaritudo, iv. 76. B.
 — quibus malis gaudet, iv. 72. E. F.
 — & adulterium comparantur, iv. 73. E. F.
 — quemadmodum canes venatici ad
 optima quaque reservanda, iv. 74. E.
 — Aelianii cognomen generavit, iv. 76. E.
 — in sacris litteris, vi. 731. B. C.
 — quisque verba; cur vero Deo non
 addatur artianus, vi. 337. C.
 — in divinis vitanda, v. 77. A.
 — senectutis, ac iuventutis familiaris,
 iv. 59. lin. 3.
 — Ejus similia, i. 589. B. E. 596. F.
 607. A. E. 616. F. 623. A.
 — origo, iv. 72. D. & 609.
 — Ei est detrahendum, iv. 69. B.
 — malevolentia abesse non potest, iv. 73. D.
 Curiosus in omnia clam irrepit, iv. 91. D. E.
 — fide caret, iv. 73. E.
 — Ejus disquisitio, iv. 70. F.
 — li vicinis molesti, iv. 76. E.
 — remedium abhorrent, iv. 72. E.
 — omnibus sese ingerunt, iv. 75. D. 96. D.
 — Eorum aures, cui rei comparanda,
 iv. 72. D.
 Cur non suspendisse, Prov. ii. 642. D.
 Curredeus, Prov. ii. 1194. C.
 Currentem incitare, Prov. ii. 88. D. 913. A.
 Currenti catas addere, Prov. ii. 89. B.
 Currus bovem trahit, Prov. ii. 273. A.
 — Equiter, de asinis nihil laborans, Prov.
 ii. 885. E.
 Cursus Eras. Italici nominis hostem fu-
 git, ix. 1747. B.
 — Ejus in German. debacchatio, ix. 1756. D.
 Cursu lampada trade, Prov. ii. 84. E.
 Curtii Romani stultitia, iv. 426. B.
 Curtius Ciceronem emulatur, i. 1023. A.
 Custodia pro manu custodum, vi. 146. E.
 Custos corporis fidelitate commendatur,
 iv. 649. A.
 Cutem usque radis, Prov. ii. 589. D.
 Cuticulam curare, Prov. ii. 546. E.
 Cyathos non emam, Prov. ii. 1171. C.
 Cybindus bellum internecinum gerit
 cum Aquila, i. 613. E.
 Cyclaminon infodias Halenti, Pr. ii. 497. F.
 Cyclobori vox, Prov. ii. 750. D.
 Cyclopædiam absolvis, i. 75. C.
 Cyclopica vita, Prov. ii. 385. F.
 Cyclopici bareatici quid credebant, v. 1148.
 A.
 Cyclops sue Evangeliphorus, i. 831. B.
 Cydipnam debet, Prov. ii. 750. A.
 Cydimacha Menecratis familia, i. 221. B.
 — mulier deformis, i. ibid. C.
 Cydonis in domo semper aliquis, Prov. ii.
 453. A.
 Cydoniam malum cur sponsa arrodebat,
 v. 675. A.
 Cygnea cantio, Prov. ii. 91. E.
 Cygni carent tacentibus graculis, Prov.
 ii. 805. A.
 — natura, i. 881. B.
 — & aquila inimicitia, i. 876. A.
 Cyllos mancus, vi. 189. F.
 Cymbalum mundi, Prov. ii. 1178. D.
 Cymindæ sue nocturnæ accipitris & aq-
 uilarum inimicitia, i. 875. A.
 Cynici philosophi, cur canes diti, iv. 679. C.

(Demetrii) apophth. iv. 369. D.
 Cynicus (Alcydamas) iv. 477. F.
 — Ejus frigida epitheta, v. 998. F.
 Cynicum matrimonium, iv. 342. C.
 — Eorum familia ante vira, v. 841. A.
 Cynicus describitur, v. 51. A.
 Cynoradum in Rosariis nasci, v. 851. A.
 Cynofarges, Prov. ii. 734. C.
 Cyparissi fructus, Prov. ii. 1009. C.
 Cypriæ assentatrix, iv. 2. D.
 Cyprianus Aegyptii spoliis templum do-
 mini locupletavit, v. 7. D.
 — de suo subvenit pauperibus, v. 843. A.
 — ex Mago factus martyr, v. 1316. C.
 — in principio erat sermo, vi. 335. C.
 — diversa legens, vi. 709. C. 726. D. E.
 — fidei ardor, v. 912. A.
 — naturalis dicendi facultas, v. 844. D.
 — faciendam spiritum perfecisse, v. 800. B.
 Cyprio bovi merendam, Prov. ii. 395. E.
 Cyprius bos, Prov. ii. ibid. D.
 Cyrbes malorum, Prov. ii. 578. A.
 Cyri majoris apophth. iv. 229. C.
 — junioris apophth. iv. 231. E.
 — continentia, iv. 75. D.
 Cyrino pro Cyrenio, vi. 230. D. E.
 Cynia iactura, Prov. ii. 907. A.
 — noxa, Prov. ii. 735. C.
 — terra, Prov. ii. ibid. B.
 Cythnicæ calamitates, Prov. ii. 734. F.
 Cythonimi probrum, Prov. ii. 735. A.
 Cyziceni stateres, Prov. ii. 735. A.
 D.
 Dabet pro det, vi. 954. E.
 Dædaleum remigium, Pr. ii. 1185. E.
 Dædali ala, Prov. ii. 733. A.
 — execratio, Prov. ii. 702. C.
 — opera, Prov. ii. 509. A.
 Dæmones à sublimi excubare, v. 1. B.
 — unde nomen sortiti, v. 777. A.
 — Eorum magna potentia, v. 493. C.
 Dæmonia, pro diis, vi. 500. F.
 — cur a gentibus colantur, iv. 705. B.
 Dæmonidis apophth. iv. 114. A.
 Dæmonii divini, vi. 937. D.
 Dailocha Hieronis amica, iv. 645. C.
 Da lapidi volam, Prov. ii. 1138. B.
 Dalmanutha, vi. 182. E.
 Damasci adverbialiter, vi. 792. D.
 Damascus mandavit Hieronymo novum
 Test. emendandum, ix. 754. E.
 Da mihi mutuum testimonium, Prov. ii.
 299. F.
 Damindæ apophth. iv. 114. C.
 Damare, pro donare, vi. 530. F.
 Danace, Prov. ii. 907. E.
 Danaïdum dolium, Pr. ii. 171. C. i. 259. B.
 Danda venia lapsa, Prov. ii. 942. E.
 Dandamidis & Amizoca amicitia, i. 224.
 D. & seq.
 Daniel à Christo citatus, vi. 123. F.
 — quem per hircum, arietem, & quos per
 quatuor cornua intelligit, viii. 22. E. F.
 — cum duobus aequalibus in aula regis
 pium, v. 732. A.
 — Chaldaica disciplina instruct. ix. 1737. E.
 Danielis hebdomada, vi. 1042. E.
 Dare manus, Prov. ii. 351. A.
 — verba, Prov. ii. 200. F.
 Dares Entellum provocas, Prov. ii. 734. A.
 Darii Apophth. iv. 229. F.
 Darius Zopyr. quanti aestimavit, iv. 529. A.
 Da simul & accipe, Prov. ii. 641. B.
 Dasypus carnes desiderat, Prov. ii. 224. C.
 Δακτύματα, vi. 40. E.
 Date elemosynam quomodo accipiendum,

vi. 280. E.
 — mihi pelvium, Prov. ii. 733. F.
 Datidis cantilena, Prov. ii. 680. B.
 Datifmus, Prov. ii. ibid. C.
 Dathus bonorum, Prov. ii. 124. E.
 Dat veniam corvis, vexat censura colum-
 bas, Prov. ii. 844. D.
 Datum nollem, quod dedi, Prov. ii. 542. F.
 Dasyli dies, Prov. ii. 551. A.
 David cur non condidit templum, iv. 610. C.
 — cur solus rex cognominetur, vi. 2. E.
 — quisque esse nostrum potest, v. 510. A.
 — gerit personam Christi, v. 373. F.
 — Episc. Trajectensis, v. 808. B.
 — furorem simulat, v. 370. D. & seq.
 — per Nathan Prophetam revocatus ad
 veritatis confessionem, v. 496. C.
 — ac Salomon devitanda commiserant,
 iv. 588. F.
 — linguam deprecabatur adulatorem, iv.
 707. C.
 — a mendacii specie excusatur, v. 381. E.
 — mortuo filio alacris ad epulas accessit,
 iv. 618. B.
 — Salomonque doctiss. ix. 1737. E.
 — militibus arma reposuit, v. 9. E.
 — Evangelica lenitatis absolutissimum
 exemplar, v. 429. C.
 — Ejus peccatum, v. 299. E.
 — Ejus peccatum multas species habet, v.
 562. D. E.
 — adulterium, v. 882. E.
 — lapsus, v. 49. F.
 — Ultrajectini praefatus μνημόσυνον Eras.
 legatum, ix. 1573. A.
 Daulia cornix, Prov. ii. 865. E.
 Dævus sum non Oedipus, Prov. ii. 126. A.
 Dea excogitavit, Prov. ii. 1149. C.
 De alieno liberalis, Prov. ii. 941. E.
 — ladis corio, Prov. ii. 479. C.
 Dea impudentia, Prov. ii. 732. C.
 De aliis loquenti respondes de cepis, Prov.
 ii. 811. E.
 De Apocal. qua Johanni inscribitur, ju-
 dicium, vi. 1123. F.
 Dea Psora, i. 872. B.
 De asini prospectu, Prov. ii. 136. E.
 De asini umbra, Prov. ii. 132. C.
 De auctore Epist. Johannis, vi. 1088. C.
 De auctore Epist. Jacobi, vi. 1038. C. D.
 Debauchantes verbis sanguinem non fun-
 dunt, iv. 685. C.
 Debauchatio, ix. 1032. B.
 Debeo pro opus habeo, vi. 21. E.
 Debere quam plurimis, i. 836. B.
 — arroganti molestum, i. 24. C.
 — cui non debeas stultiss. i. 274. C.
 Debilis quid proprie, vi. 95. F.
 Debita fratribus remittenda, v. 63. E.
 Debiti vox plus complectitur quam pec-
 catum, vi. 35. E.
 Debitorem se Deus nobis constituit, v. 497. A.
 Debitum reddere, vi. 686. B. C.
 De calcaria in carbonariam, Prov. ii. 550. F.
 Decalogus lumen ad pietatem, v. 1195. E.
 — Ejus praecepta, v. 1186. B.
 — praeceptum primum, iv. 702. C.
 — intellectus, v. 297. D.
 Decalvata, pro rosa, vi. 714. F.
 Decem milia, vi. 676. F.
 Decempes umbra, Prov. ii. 819. A.
 Decernitis pro decretis tenemini, vi. 892. D.
 De cetero pro posthac, est apud probos auto-
 res, vi. 768. D.
 Decii se Diis Manibus devoverunt, iv. 426. B.
 Decima dilataandi ratio, i. 85. A.

INDEX GENERALIS

Decimæ exactæ, vi. 514. E.
 Decimare pro decimas dare, vi. 280. F.
 Decimarum exactores, vi. 650. C.
 Deciorum stultitia, iv. 426. B.
 Decipiat, pro depradetur, vi. 888. F.
 Decipienti semel, Prov. ii. 1068. B.
 Decipula murem cepit, Prov. ii. 823. E.
 Decisio fucata, i. 366. F. 367. A.
 Declamatio quid, ix. 813. A.
 Declamationis professor, ix. 108. A.
 Declamationum natura, ix. ibid. 109. B.
 Decoctores stulti, iv. 455. D.
 Decoctoris rudimenta, i. 733. E.
 Decollare apud Suetonium, vi. 78. F.
 Decollat qui jubet, vi. ibid. F.
 De conjunctione omissa totam sententiam variat, vi. 754. D. Nunquam corrigentis vim habet, vi. 755. C.
 Decora teipsum, Prov. ii. 994. A.
 Decore dicta, iv. 121. A. 133. A. 161. F. 177. A. 223. E. 297. F. 308. A. 309. B.
 Decoris autor pulchrior quam heres, i. 399. C.
 Decorum peculiare, v. 966. F.
 Decreta, dogmata, vi. 498. F.
 — Pontificum, ix. 81. D.
 Decretis evacuans, locus depravatus, vi. 839. C. D.
 Decumanum, Prov. ii. 1156. D.
 Decurio βασιλῆς, vi. 212. E.
 De curru delapsus, Prov. ii. 491. B.
 Dedecus publicum, Prov. ii. 918. C.
 Dedi malum & accepi, Prov. ii. 478. B.
 Dediscendi labor molestior quam docendi, ix. 1701. A.
 Deducendi Lat. vox anceps, v. 537. E.
 Deest in nostris, vi. 83. D. 105. D. 137. E. 144. D. 248. E. 505. E. 630. E. 666. D. 714. D. 781. F. 843. F. 942. C. 1014. E. 1053. F.
 — in Gracis, vi. 447. F. 525. E. 1051. E. 1076. F.
 De & ex apud Gracos eadem, vi. 9. B.
 — facie nosse, Prov. ii. 362. A.
 — fece haurire, Prov. ii. 368. F.
 Defectus est in affectibus, v. 334. F.
 Defendentes pro ulciscetes, vi. 633. E.
 De fera comediti, Prov. ii. 603. D.
 Deficiemus, pro deficimus, vi. 765. D.
 De filo pendet, Prov. ii. 359. D.
 Definienda temere non sunt, que probari non possunt, vi. 237. D.
 Definitio fidei, iv. 466. A.
 — vitiosa, v. 921. E.
 — unde confet, v. 921. C.
 — latius tractata, v. 939. C.
 — cuiusque rei absoluta comprehensio, i. 411. D.
 — Ejus tractatio, v. 932. C. 935. E. 1003. C.
 — definitio, i. 411. D.
 — Earum forma, v. 923. E.
 Deformitatem corporis deformis animus committatur, i. 891. C.
 De fumo ad flammam, Prov. ii. 1106. C.
 — disceptare, Prov. ii. 133. E.
 Defunctis non maledicendum, iv. 722. E.
 — pro iis orare, v. 500. F.
 Defunctorum sepulchra aqua conspersa olim, ix. 559. C.
 Degeneratio, iv. 148. D. 188. C. 250. C. 333. C. 361. F.
 De gradu deicere, Prov. ii. 150. A.
 De grege illo est, Prov. ii. 865. C.
 Dehortandi formula, i. 396. B. 400. F. 401. C.
 Dei & servatoris appellatio, vi. 970. E.
 — pro Deo, vi. 708. D.
 — pro diei depravate, vi. 1089. E.

— pro ejus, vi. 565. D.
 Dejecti vocabulum, ix. 34. E. D.
 Δείνα, vi. 133. A.
 Deinde expurgiscebam, Prov. ii. 733. A.
 Deitas una personarum trium, v. 1073. A.
 Δέησις, v. 463. F. 1103. E.
 De lana caprina, Prov. ii. 133. D.
 Delatores Dionysii occisi, iv. 76. D.
 — tyrannos invisißimos reddunt, iv. ibid. D.
 — apud quos in pretio, v. 305. A.
 Delatorum genus ex curiosis ortum, iv. 76. E.
 De lautiis, Prov. ii. 929. A.
 Delectare quid denotet, v. 859. F.
 Delectus concionatoris, v. 819. A.
 Deliberandum diu, i. 695. B.
 Delicti, pro judiis, vi. 163. E.
 Delictis alicui ignoscendum, i. 1043. F.
 Delicto nequamem carui se, v. 298. D.
 Delige prius quam diligas, i. 733. E.
 Delitiæ, iv. 127. E. 164. A. 179. F. 183. A. 184. E. 186. C. 201. B. 229. E. 231. A. 327. A.
 Delitiarum breve momentum, v. 1258. C.
 Delius nator, vi. 679. D. Prov. ii. 234. C.
 Deloinus (Franciscus) i. 1011. F.
 Delphicus gladius, Prov. ii. 512. C.
 Delphinus φιλόθεωρος, i. 874. C.
 — crocodili hostis capitalis, i. 874. C.
 — Eum cauda ligas, Prov. ii. 179. E.
 — natare doces, Prov. ii. 180. B.
 — sylvis appingit, fluctibus aprum, Prov. ii. 547. A.
 — li luxuriantes statum significant, i. 597. B.
 Delphus (Ægidius) i. 1013. F.
 De manu in manum, Prov. ii. 641. C. 1061. B.
 Demarati apophth. iv. 114. D.
 — liberum dictum in Philippum, iv. 18. F.
 Demeas Orator, i. 264. C.
 in Dementiam quosdam divina scrutantes incidisse, v. 480. B.
 Dementis felicitas, Prov. ii. 265. D.
 Demetrii Antigonis filii apophth. iv. 238. D.
 — Phalerei apophth. iv. 250. B. 339. F.
 Demetrius Episcopus quod munus Origeni demandat, viii. 427. B.
 Demissis auriculis, Prov. ii. 1098. B.
 Demittere sese ad aliorum mediocritatem, Prov. ii. 936. A.
 Democriti dictum, iv. 41. B.
 — risus, v. 672. A.
 Demonactis apophth. iv. 373. C. 374. B. & seq.
 Demonstrationis ratio, v. 997. F.
 Demonstrationum genus, v. 880. D.
 Demorfoß unguis sapere, Prov. ii. 868. B.
 Demosthenes, vi. 500. E.
 — dicendo M. Tullio astrictior, iv. 671. E.
 — fere de scripto dicere solitus, iv. 736. F.
 — trepidavit, cum ad dicendum surgeret, v. 1275. B.
 Demosthenis militia, iv. 422. D.
 — libri, v. 856. B.
 — argumentatio predicata, i. 989. F.
 De præsiliis magna proœmia, Prov. ii. 804. D.
 Deputare quid, ix. 980. A.
 Dercillidæ apophth. iv. 114. C.
 De reduvia queritur, Prov. ii. 1148. F.
 Descendentium pro discendum, vi. 308. D.
 Descendere de celo, v. 1164. A.
 Descriptio quid, v. 922. C.
 — persone, i. 79. F.
 — temporis, i. 82. B.
 Descriptionis vis, v. 962. D.
 — rerum variarum apud varios autores, i. 79. E.
 Deserere vadimonium, Prov. ii. 1158. B.

— locum, Prov. ii. 619. F.
 De sermone Apostolorum an è spirita sancto, iv. 476. E. F.
 Deserta causa, Prov. ii. 212. C.
 Desertam vincere, capere, accusare, Pr. ii. ib.
 Desertum obtueri, Prov. ii. 1005. D.
 Deservire προσκαρτερεῖν, vi. 161. E.
 Desiderium φρόνημα, quod ante veritatis prudentia, vi. 606. E.
 Desipere, delirare, rabire, insanire differunt, i. 204. D.
 Desperandum minime, quamdiu vivimus, v. 525. C.
 Desperantes ἀπηλγηκότες, vi. 848. C. D.
 Desperatio quibus mediis excludenda, v. 1315. F.
 — via addis animos, i. 834. B.
 — peior omni scelere, v. 560. B.
 — Ejus autor Cain, v. 150. E.
 — malum, v. 558. A.
 Desperationem adversus remedium, v. 1312. D.
 Desperatis nulla adhibenda medicina, i. 464. A.
 Desportula cænare, Prov. ii. 1107. B.
 Δισπότης, ix. 417. E.
 Despuere malum, Prov. ii. 1185. F.
 De statu demigrare, Prov. ii. 1189. D.
 Destinari, predestinari quid intersit, vi. 554. E.
 Destinatum voluntatem, locus obscurus explicatus, vi. 779. E.
 Destitutus omni auxilio, Prov. ii. 924. D.
 — ventis, remos adhibe, Prov. ii. 1071. A.
 Destruendi epitheta, i. 83. B.
 Destruimus κατέργαμεν quod ante veritatis, evacuare, vi. 577. C.
 Desunt in Gracis, timuit eum, vi. 525. E.
 — quedam apud Ambrosium, vi. 704. C.
 — apud nos. Et qui triturat, vi. 706. F.
 Detegulare, vi. 158. E.
 Deteriorum victoria, Prov. ii. 233. D.
 De terra loqui quid, vi. 153. D.
 — toga ad pallium, Prov. ii. 1064. B.
 Detractores peiores homicidis, ix. 122. A.
 Detribus capellis dic. Prov. ii. 720. E.
 — tripode, Prov. ii. 297. E.
 — suo capite aguntur comitia. Pr. ii. 985. C.
 Deturpat pro dedecorat, vi. 714. E.
 Deucalionis diluvium, i. 255. F. 256. D.
 De vita παρὰ τοῦ, i. e. rejice, vi. 973. D. &.
 pro tolle & vita interpretatum, vi. 940. F.
 Deum esse, deum facere, Prov. ii. 219. F.
 — Deum fallere volenti multa scienda. Prov. ii. 889. F.
 — Ejus exercitium in pronunciando, v. 956. B.
 — apophth. iv. 227. E. 363. F. 364. A.
 — dicta, iv. 80. B.
 — de pronuntiatione elogium, i. 491. D.
 Demulcere caput, Prov. ii. 725. D.
 Denarius quid Latinis, vi. 103. E.
 Denominationis ratio, v. 992. C. in fine.
 Dentale non inest illi. Prov. ii. 948. C.
 Dentata charta, Prov. ii. 865. E.
 Dentem dente rodere, Prov. ii. 593. A.
 Dente Theonino rodi. Prov. ii. 466. F.
 Dentium cura, i. 1035. E.
 Deo fortunaque commisso, Prov. ii. 921. A.
 — gratias, pro Deo gratia, quoties, vi. 765. B. C.
 — nemo potest nocere, Prov. ii. 1200. D.
 De omnibus & omnia, quid differant, vi. 434. C.
 Deo volente quisque ridet atque flet, Prov. ii. 736. C.
 Deorum cibum, Prov. ii. 329. F.

Deorum

OPERV M DESIDERII ERASMI ROTERODAMI.

Deorum cœtus, Prov. ii. 977. D.
 — concio, Prov. ii. 1075. C.
 — mites, Prov. ii. 113. D.
 Depellendi, i. 57. B.
 De pilo pendet, Prov. ii. 359. D.
 De plaustro togæ, Prov. ii. 290. F.
 Deportari, ix. 292. B.
 De possessione desicere, Prov. ii. 732. E.
 De potestate Pontificis, vi. 927. D.
 Depravatio ridicula, vi. 504. C. D.
 — in nobis, v. 24. C. 287. E. 308. D. 570. C. 613. F. 617. E. 1043. F.
 — ordinis, vi. 243. B.
 — manifesta, vi. 493. F. 494. F. 500. C. 513. F. 535. E. 540. E.
 Depravatum quando in quoniam, vi. 557. D.
 Depravatus locus apud Evangel. vi. 83. E.
 Deprecant supererectare, locus velle lationis, vi. 1089. E.
 Deprecatio quid, v. 1103. B.
 — jugis pie vivendi studium, v. 1106. B.
 — volatus quidam est animæ, v. 1114. A.
 Deprecatoris sylva, i. 465. F. 466. A.
 De pulchro ligno vel stragulo, Prov. ii. 450. F.
 De palmone revellere, Prov. ii. 839. F.
 Deum sequere, Prov. ii. 460. A.
 Devovendi multa forma, v. 404. F.
 Devovere quid, vi. 523. F.
 Devotionis templum, Prov. ii. 101. D.
 Deus quid, & qualis in se, v. 1088. A.
 — nomen excellentiæ, ix. 254. D.
 — innominabilis, v. 1188. D.
 — ab affectibus prorsus immans, v. 77. B.
 — summum bonum, i. 883. C. iv. 502. B. v. 175. B.
 — principatus & auctoritatis nomen, ix. 944. D.
 — quomodo innotuit, v. 1091. F.
 — quare voluit paulatim innotescere, v. 1092. F. 1093. A.
 — quibus gradibus innotuit, v. 1092. D.
 — quibus deletatur, iv. 44. B.
 — vivus, v. 482. D.
 — liberis imperare voluit, iv. 578. E.
 — quomodo nos velit servare, v. 394. C.
 — Deus meus, vi. 144. E. 211. F.
 — mens est purissima & simplicissima, v. 37. D.
 — alio subicit bonæ, Prov. ii. 657. B.
 — natura bonus & beneficus, iv. 584. B.
 — voluntatem præclaram remunerat, i. 275. C.
 — fallere non potest, i. 887. B.
 — ubi pax, iv. 629. F.
 — omnis felicitatis auctor, iv. 543. E.
 — solus habet fulmen, quo feriat animam, i. 728. B.
 — qua re felix, iv. 44. B.
 — precibus sollicitandus, i. 1134. F.
 — est juvare mortales, ix. 411. C.
 — unico intuitu universa contuetur, i. 852. E.
 — quisquis juvat mortalem, i. 858. A.
 — inimitabilis in omnibus factis, v. 562. A.
 — rariss. sed vera loquitur, iv. 896. D.
 — ipsa sapientia, ix. 1712. C.
 — quos oderit & quos amet, iv. 44. B.
 — non eget sacrificiis, iv. 155. C.
 — solus verax, iv. 702. C.
 — natura placabilis, i. 643. A.
 — miseric. & miserator, v. 565. B. & seq.
 — ecclesia sponsus, i. 416. B.
 — salus piorum, v. 521. B.

— nil frustra facit, i. 418. F.
 — vere solus est ex sese, v. 448. F.
 — iustitia, v. 265. A.
 — solus vere magnus, v. 391. D.
 — undecunque juvat, si modo propitius, Prov. ii. 929. A.
 — vultu melioribus favet, i. 553. D.
 — pater principum sine principio, ix. 1039. B.
 — solus invocandus, i. 714. A. iv. 756. D. E.
 — non irridetur, iv. 702. C.
 — ex machina, Prov. ii. 53. F.
 — ex improvise apparet, Prov. ii. 52. E.
 — nullus indigens, Prov. ii. 679. A.
 — ollaris, Prov. ii. 862. E.
 — vultus, Prov. ii. 930. C.
 — vultus, amici plures, Prov. ii. 823. C.
 — Ejus vocabulum accipitur nonnunquam pro persona, ix. 1278. E.
 — Ejus precepta non omnia obligant ad gehennam, i. 797. A.
 — oculi non falluntur, i. 718. E.
 — dona ingentia, i. 859. E. F. 860. A.
 — muneris non rejectenda, i. 262. B.
 — mens per filium agnita, iv. 691. C.
 — per spiritum sanctum notata, v. 1093. B.
 — notitia ex prophetis, v. ibid.
 — notitia per filium ex virgine natum, v. 1093. B.
 — notitia prima ex creaturis, v. 1092. E.
 — naturam nulla creatura ad plenum intelligit, v. 1093. B.
 — nomen quidam frequenter nominant, v. 404. C.
 — nomina varia, v. 1088. B.
 — majestas quomodo extollenda, v. 880. E.
 — & diaboli comparatio, v. 55. E.
 — & satana monarchia comparatio, v. 1074. B.
 — varia monarchia, v. 1073. C.
 — summa dignitas, v. 1072. C.
 — majestas non loco circumscriptur, v. 238. E.
 — nomen interdum personæ est, interdum omnibus personis commune, v. 1089. F.
 — cognomina ex effectu, v. 1090. B.
 — nomen aliis commune in scripturis, v. 1089. C.
 — natura, v. 799. E.
 — Judæorum & Christianorum differentia, vi. 630. A.
 — tacendi magistri, iv. 673. B.
 — Ei omnes sunt obnoxii, ix. 1493. D.
 — fidendum nostra industria adhibita, i. 577. D.
 — primas debetur honos, i. 365. A.
 — qui placeant, v. 293. B.
 — nil invisitas, quam princeps matus, i. 726. B.
 — Eum qui habet, omnia habet, v. 398. F.
 — Moysi locutus facie ad faciem quomodo intelligendum, v. 1092. C.
 — paulatim innotuisse, v. 1075. F.
 — solam servare in æternum, v. 522. A.
 — juxta sensum humanum nusquam esse, v. 410. B.
 — perversa non nosse, v. 198. E.
 — à malis presentibus non semper nos eripere, v. 266. A.
 — esse mentem, v. 212. F.
 — qui ignorent, v. 1293. F.
 — ubique esse presentem, v. 1149. C.
 — in Eo tria præcipua, v. 560. D.
 — de Eo & medico simile, v. 582. B.
 — Il beati adsint, Prov. ii. 565. C.
 — Il facientes adjuvant, Prov. ii. 228. C.

— Il cur agentibus coluntur, iv. 705. B.
 — sunt tres æquæ disputabile, ix. 1278. D.
 — laboribus vendunt omnia, Pr. ii. 466. B.
 — cucurbitarii, ix. 122. C.
 — lanceos habent pedes, Prov. ii. 391. C.
 — omnia possunt, Prov. ii. 1678. C.
 — tibi dent tuam mentem, Pr. ii. 989. C.
 — varii, iv. 705. F.
 Dii Gentium quales? v. 531. D.
 — vinctis pedibus, Prov. ii. 391. D.
 — presides crediti matrimonii, v. 629. D.
 — auxiliares & tutelares, v. 27. A.
 — ipsi stultitia commendantur, iv. 415. C.
 — Eorum imagines, i. 327. E.
 — genitalia descendit, i. 523. E.
 — cœna, i. 212. B.
 — oracula, ab Astrologia non aliena, i. 340. C.
 — ara, i. 328. B.
 — Is hominibusque plaudentibus, Prov. ii. 57. B.
 — de eorum filiis, i. 339. F.
 — ab Is quid pendendum, iv. 155. C.
 Δεσποτῆς, vi. 252. F.
 Dextera non carvis injicienda, Pr. ii. 17. B.
 Dextra ac sinistra, pro una & altera, vi. 30. D.
 Dextro, aut amico Hercule, Pr. ii. 56. F.
 Dextrum pedem in calceo, sinistram in pelvi, Prov. ii. 732. D.
 Δη quid valeat, vi. 73. E.
 Διδ προpositio, ix. 173. C.
 Diabolica pro demoniaca, vi. 1033. E.
 Diabolus quid, v. 25. B.
 — unde nomen habet, v. 622. A. ix. 284. B.
 — quomodo dicitur Deus, v. 762. D.
 — a calumnia defensio, vi. 23. D.
 — ubicunque est dissidium, vii. Præf.
 — concionator, v. 775. E.
 — Ejus astutia in fallendis infirmis, v. 1244. C.
 — Ei qui se mancipent, v. 25. B.
 Diacones mirum quis primus dixerit, v. 863. D.
 Διακονῆσαι, nosse & notam facere, vi. 234. D.
 Diagoras Melius, Prov. ii. 820. A.
 Διακονῆσαι, Prov. ii. 1165. D.
 Dialectica quæ inutilis, v. 906. A.
 — sophistica, iv. 664. F.
 — cogit, v. 849. C.
 — caca absque Grammatica, v. 851. D.
 Dialectice ab Aristotele descendit, i. 522. B.
 — convivis non convenit, iv. 39. B.
 — Ejus usus, iv. 434. B.
 — militas, v. 905. E.
 Dialectici loquaces, iv. 461. C.
 — officium, ix. 127. F.
 — peculiaris morbus, v. 86. A.
 Diametro distare, Prov. i. 386. E.
 Dianæ Chia facies, i. 599. B.
 Διαφέρειν, differre & excellere, vi. 284. F. 572. D.
 Διαφέρειν, συμφέρειν, vi. 864. C.
 Διαφέρειν, v. 277. C.
 Διαφέρειν, vi. 868. E.
 Δι αὐτῶν, per se, vi. 642. D.
 Dicendi sylva unde congerenda, v. 1087. F.
 — ad facultatem consequendam quæ tuor præcipua, v. 854. C.
 — optimam genus, i. 349. C.
 — gratia peculiaris, v. 854. F.
 — facultas disciplinis constat, i. 981. E.
 Dicendo dicere discunt, Prov. ii. 234. D.
 Dicendum non est pro causa iniqua, i. 549. C.

INDEX GENERALIS

- Dicentes, pro putantes more Græco, vi. 564. E.
- Dicere apposite oratoris virtus præcipua, i. 991. B.
- *Jesum Anathema aut Dominum*, vi. 719. D.
- Dicit melius qui apte dicit, i. 991. B.
- Dico pro dicam vi. 110. D.
- pro jubeo, vi. 629. F.
- Dicta obscena abhorrenda, i. 1042. B. D.
- sapientum oraculis similia, iv. 673. B.
- Dictamum cervus demonstravit, i. 496. B.
- Dictamus serpentium morsus sanat, i. ib. B.
- Dictamus herba sagittas educit, i. 611. F.
- Dictariis passim non ludendum, iv. 679. B.
- qui Dictationi legem imponunt, inepte faciunt, i. 349. C.
- Dictum ac factum, Pr. ii. 678. D. 865. A.
- Διδάκτικος, vi. 934. D. 957. E.
- Διχαῖαι, vi. 58. D.
- Dies, v. 118. E.
- non dies Domini, vi. 678. D.
- pro judicio, vi. 754. C.
- malus, v. 523. C.
- bonus, v. 403. D.
- bonus è pharetra, Prov. ii. 643. A.
- antiquus, Prov. ii. 841. E.
- Daryli, Prov. ii. 551. A.
- noverca & parens, Prov. ii. 323. A.
- posterior prioris discipulus est, Prov. ii. 322. A.
- vita cuique supremus, v. 1304. F.
- unusquisque vita supremus esse potest, iv. 620. C.
- solum in ecclesia, v. 494. D.
- supremus, quomodo Deus constituit, iv. 620. C.
- omnia lenit, iv. 617. B.
- unica omnia rapit, i. 1137. A.
- quare Dominicus datus, v. 162. F.
- dominicus cur institutus, i. 803. C.
- Ejus exordium quomodo auspicandum, i. 649. B. C.
- Dominica institutio, v. 1190. D. & seq.
- ætus exigendi ratio, iv. 741. C.
- vocabulum, v. 118. E.
- Eum extremum imminere unde colligunt nostri Theologi, i. 833. D.
- Eo festo quid agendum, i. 188. C.
- Eorum notatio, i. 62. C.
- Diffamare pro divulgare, vi. 157. F.
- Diffamatus est, vi. 296. E.
- Differentiæ usus, v. 928. D.
- personarum apud Terentium, i. 80. E.
- definitio, i. 411. C.
- Difficilia qua pulchra, Prov. ii. 410. C.
- Difficilis vir, Prov. ii. 730. B.
- Difficultas in omnibus disciplinis vitanda, i. 512. B.
- Digamia quare permessa, v. 624. C.
- Digamos quis olim habitus, v. 652. C.
- Digamus habetur, qui corruptam velin-
sciens duxerit, vi. 935. B.
- Digitus Dei, v. 1168. E.
- Digitus crepantis signum, Prov. ii. 638. A.
- Digitus homini non frustra dati, i. 836. D.
- Digitis micare, ludus rusticus, i. 653. F.
- Digitus monstrari, Prov. ii. 380. B.
- Digitum non porrexerim, Prov. ii. 120. F.
- qua proferat, Prov. ii. 1179. B.
- medium ostendere, Prov. ii. 544. E.
- stulto ne permittas, Prov. ii. 829. E.
- tolle, Prov. ii. 808. D.
- transversum, Prov. ii. 185. A.
- Digna, indigna, & similia, Prov. ii. 415. D.
- dignis eveniunt, iv. 523. D.
- canis pabulo, Prov. ii. 584. F.
- Dignitatis partes, i. 409. B.
- Dignitatum vocabula, quomodo homini-
bus annexenda, i. 357. F.
- Dignos pœnitentia, vi. 241. C.
- Dignum propter quod vadimonium dese-
ratur, Prov. ii. 306. F.
- Dignus cui casui adjungatur, vi. 20. D.
- & indignus, i. 42. D.
- pilo, Prov. ii. 305. E.
- qui cum tenebris mices, Prov. ii. 308. A.
- Dilapidationis incommoda, i. 257. F.
- Dilatare quid, v. 267. D.
- Dilectio proximi, non dei, vi. 823. F.
- Dilecto pro γυνή, vi. 925. C. 965. E.
- Dilemma vitiosum, v. 937. A.
- Diligenter, pro exacte sive certo, vi. 910. F.
- Diligere quid, v. 275. D.
- aliquanto plus quam velle, v. 403. E.
- Deum super omnia, v. 1181. C.
- proximum, ix. 689. A.
- Diluculum totius diei pars optima, i. 845. B.
- Diluvium improvisum impiis, v. 1304. D.
- Ejus tempore vix una scaphula serva-
ta, i. 256. D.
- Dimidio vita nihil differunt felices ab
infelicibus, Prov. ii. 409. D.
- Dimidium plus toto, Prov. ii. 364. C.
- Diminutio secum adfert incrementum,
v. 976. C. D.
- Ejus vis, v. 996. B.
- Diminutus in se quid sit, ix. 38. C.
- Diminutiva, pro primitivis usurpantur,
vi. 15. C.
- Dimittere, pro repudiare, vi. 8. D. 97. F.
- non ἀπολύειν aut ἀφίεσθαι sed ἀπο-
τάσσειν, vi. 177. F.
- Dimittit eos, vi. 106. E.
- Dimittit dicitur, qui moritur, vi. 235. E.
- Dimitto pro remitto, vi. 35. C.
- Δημοκρατία, Prov. ii. 846. B.
- Dina quare violata, v. 665. E.
- Diobolares, Prov. ii. 1151. E.
- Diocletianus animo quid conceperit, iv. 637. A.
- Diogenes in auctione jussit se predicari
hominem esse ad institutionem libero-
rum, v. 715. C.
- media luce quarit hominem, i. 357
C. iv. 91. lin. 12.
- in castris Philippi Macedonum regis
capitur, v. 778. A.
- κατὰ κράτος, iv. 679. A.
- liberis imperare doctus, i. 504. F.
- munera a statuis petebat, iv. 81. A.
- Ejus apophth. i. 1053. A.
- in Philippum, iv. 19. A. 25. E.
- in Dioxippum, iv. 75. A.
- in Megarenses, iv. 55. F. 172. C. 361.
D. 583. F.
- dictum in adolescentem ebrium, v.
709. A.
- faceta libertas, v. 844. C.
- Diolygium malum, Prov. ii. 607. D.
- Diomedis & Glauci, permutatio, Prov. ii.
68. A.
- grammatica inter latinos primum
tenet, i. 521. C.
- Dionis apophth. iv. 237. E.
- γῆ, Prov. ii. 312. D.
- Dionysius quis, vi. 503. C. D.
- Episcopus Alexandria scribit con-
tra Sabellium, viii. 349. F.
- Tyrannus pedagogus, iv. 234. F.
- Corinthi, Prov. ii. 59. D.
- non meminit de sacramento matri-
monii, vi. 699. E.
- libro denuo scripto assimilis, iv. 48. F.
- Ejus dictum, iv. 45. C.
- sophiste apophth. iv. 352. D.
- Arcopagita libri, ix. 916. E.
- libri rationem vera theologia habent,
v. 75. E.
- junioris apophth. iv. 236. F.
- doctrina, ix. 1737. E.
- libri rationem vera theologia habent,
v. 75. E.
- junioris apophth. iv. 236. F.
- doctrina, ix. 1737. E.
- Thrausculo dicitur esse similem, Prov.
ii. 661. B.
- Dionysiaci, Prov. ii. 494. B.
- cantores, iv. 25. C.
- Διονυσιοκόλακες, Prov. ii. 471. D.
- Διοπατὴς vi. 510. D.
- Δισέως, vi. 37. D.
- Diphili apophth. iv. 366. A.
- Diphthera antiquiora, Prov. ii. 190. D.
- Diphtheram ferro inspexit sup. Pr. ii. 383. F.
- Diphthongorum pronuntiatio, i. 938. B.
& seq.
- Dipladis natura, iv. 693. E.
- Directi, Prov. ii. 1187. F.
- Diris agere, Prov. ii. 285. E.
- Dirupta, pro diruta, vi. 491. E. F.
- Discedit, pro discedat, vi. 956. F.
- Discenda qua, i. 447. F. 448. A.
- optima & necessaria non omnia, v.
800. C.
- Discendum, quamdiu vivimus, i. 513. F.
- à doctis, i. 838. A.
- Discepciones philosophor. vana, i. 268.
C. & seq.
- Discere sero præstat, quam nunquam, i. 514.
F.
- Discessio ἀποστασία, vi. 917. C.
- De iis, quæ facile discimus, & iis, quæ per-
suademus, simile, v. 774. B.
- Disciplina monachorum quam pernicio-
sa, vii. 149. lin. 19. a fine.
- Ejus expertus brutis deterior, i. 493. D.
- Ei omnes Evangelio se subdidere, vii.
278. lin. 2.
- Ex quomodo tradenda, vi. 928. D.
- sobrie attingenda, v. 77. A.
- quando inventa, iv. 434. B.
- quando contemnenda, ix. 1709. F.
- ab Apost. nunquam repreh. ix. 1739. C.
- ad theologiam necessaria, v. 77. E.
- liberales veritates, ix. 1714. C.
- etiam degeneraverunt, iv. 673. E.
- humana pestes, iv. 433. D.
- inutiles & noxia, iv. 433. C.
- divino consilio ab ethnicis expolita, ix.
1712. B.
- prophana, ob inventum ethnicorum non
reprehendenda, ix. 1700. A.
- potissimum tria habent, v. 710. D.
- Earum authores, iv. 434. B.
- utilitas, v. 850. A.
- compendium, v. 853. E.
- Iis priscum atque aureum seculum non
vivebat, iv. 433. D.
- Disciplinose dicta, iv. 100. F. 142. A. 144.
C. 146. E. 162. D. 166. F. 168. B. 174. F.
178. D. 186. C. 193. C. 241. F. 258. A. 266.
F. 369. A.
- Discipuli amor quomodo promerendum, i.
361. F.

-li LXX. vi. 271. F.
 — *magistris praestantiores*, Pr. ii. 833. F.
 — *Eorum quae praeludia*, v. 712. C.
 — *Eos Christus defendit*, v. 115. C.
 Discit plurimum discendi cupidus, i. 503. F.
 Discordia sit charior concord. Pr. ii. 740. C.
 Discordiae princip. seminarium, v. 498. C.
 Discordiam interrompere preces, v. 707. C.
 Discriminis formula, i. 48. C.
 Discrucari ob ea, quae revocari non possunt, supervacaneum, i. 847. A.
 Discum quam philosophum audire malant, Prov. ii. 1206. D.
 Δις διὰ πᾶσιν, Prov. ii. 94. F.
 Diserte saltare, Prov. ii. 1117. E.
 Disjunctionis ratio, v. 992. A.
 Dispendio aequale malum lucrum, Prov. ii. 793. C.
 Dispensationes in matrimonio, v. 642. D.
 Dispensator fidelis, v. 779. F.
 — *Ejus nomen*, v. 780. F.
 — *prudencia*, v. 781. B.
 Dispositio quadruplex, v. 951. E.
 Disputationes theologiae quales esse debeant, ix. 1032. D.
 — *quales apud Christianos*, v. 77. C.
 — *conviviales quales sint*, iv. 39. B.
 — *frivola omittenda*, ix. 1671. E.
 — *scholastica probanda*, v. 1097. D.
 — *Earum mos*, iv. 735. F.
 — *Eas scriptura non admittit*, v. 135. D.
 Disputationis vehementia quo auxerit Hieronymum, ix. 362. D.
 Disputator, συζητήτης, vi. 664. F.
 Dissensio cum illo, Latine dicitur, vi. 966. E.
 Dissidentes facile vincuntur, iv. 641. A.
 Diffidia Christian. ex ceremon. vi. 671. E.
 — *serere facilis res*, ix. 1631. E.
 Diffidii similia, i. 569. C. F. 570. F. 580. E. 583. C. 587. E. 595. D. 596. F. 605. C. 609. F. 614. A.
 Diffidii fons, i. 107. B.
 Diffidiorum auctores vitandi, v. 110. D.
 Dissimile, i. 92. F.
 Dissimilia, i. 562. D. 564. B. F. 568. B. F. 569. D. E. 571. D. 572. D. E. 574. B. 575. B. & seq. 577. B. & seq. 578. D. 580. A. 581. D. & seq. 582. A. 583. C. 585. B. 587. D. 588. B. E. 589. B. 592. D. 593. E. 594. B. C. 597. C. 600. C. 606. F. 611. F. 612. F.
 Dissimulanter dicta, iv. 133. E. 181. A. 185. A. 224. E. 291. B.
 Dissimulanda ethnicorum vitia, vi. 680. E.
 Dissonantia in verbis, in sensu concordantia, vi. 640. B. C.
 — *in numero*, vi. 90. F.
 — *Euangelist. in verbis*, vi. 152. E. 186. E.
 Dissonat Matthaeus a propheta verbis, non sensu, vi. 135. C.
 Dissuasorium genus, i. 424. D.
 Distinctio, vi. 361. E. 688. E. 712. D. 730. E. 931. E. 946. C.
 — *Augustini*, vi. 815. F.
 — *diversa*, vi. 778. C.
 — *Gracia*, vi. 839. C.
 — *incerta, sicut scriptum est*, vi. 622. D.
 — *Thoma*, vi. 703. F.
 — *apud nos corrupta*, vi. 246. F. 298. E. 439. E. 584. E.
 — *Gracorum, omne quod in mundo est*, vi. 1074. D.
 — *notata*, vi. 59. F. 446. F.
 — *varia*, vi. 153. D. E. 206. D. 250. F. 574. E. 577. D. 634. F. 669. F. 716. D. 775. D. 817. D. 822. C. 865. F. 931.

E. 940. C. 970. C.
 — *quantum habeat momenti*, vi. 338. A. 361. F.
 — *Hieronymi, non acquievi*, vi. 804. C.
 — *diversa Orig. & August.* vi. 577. D.
 — *duplex*, vi. 716. D.
 — *in uno spiritu*, vi. 720. F.
 — *in quo etiam oramus*, vi. 916. D.
 — *nova*, vi. 814. E. 901. E.
 — *& lectio diversa*, vi. 841. D.
 — *Ejus interrogatoria exemplum*, i. 963. C.
 — *varietas*, i. ibid. D.
 — *Earum nota*, i. 963. C.
 Distributio, schema rhetoricum, vi. 836. D.
 — *Ejus ratio*, v. 1003. F.
 — *formula*, i. 44. C. D.
 Dithalassus, vi. 539. F.
 Dithyramborum poetis insanius, Prov. ii. 458. B.
 Dithyrambus non est, aquam si bibat, Prov. ii. 1016. D.
 Diu delibera, Prov. ii. 1004. B.
 — *dissimulatum aperientis*, Prov. ii. 911. B.
 Diversa lectio, vi. 277. F. 382. F. 704. F. 779. E. 896. D. 936. E. 947. B. C. 954. C.
 — *a veteribus recentiorum Gracorum lectio*, vi. 232. C.
 — *apud Gracos lectio*, vi. 528. F. 568. B. 631. F.
 — *lectio & interpretatio, Ambulans in his, quae non vidit*, vi. 891. F.
 Diversae de Diis opiniones, i. 207. B.
 Diversarum partium, Prov. ii. 912. A.
 Diversoria Gallica, i. 715. F. 716. A. & seq.
 Dives aut iniquus est, aut iniqui haeres, Prov. ii. 351. A.
 — *factus fastidit lentem*, Prov. ii. 535. E. 647. E.
 — *promissis*, Prov. ii. 1015. E.
 — *quis sit*, iv. 53. D.
 — *comestator, cuius rei typus*, v. 101. A.
 — *indoctus, quibus assimilandus*, i. 1051. CD.
 — *Eum quid faciat*, v. 401. B.
 — *esse & pium difficile*, v. 61. A.
 — *Ea vena*, Prov. ii. 606. F.
 — *li dispensatores sunt*, v. 47. C.
 — *qui dicti Christo*, vi. 102. E. 192. F.
 Divites qui proprie in S. Scriptura vocantur, v. 400. B.
 — *Eorum imperitia*, i. 306. C. D.
 — *cura ingentes*, i. 191. C. 257. A.
 Divina quadam potius indicanda, quam explicanda, ix. 51. A.
 — *reverenter scrutanda*, v. 90. E.
 — *non anxie discutienda*, ix. 1206. C. & seq.
 Divinae res quomodo inquirenda, v. 1143. F. 1144. A.
 — *& humana leges in quo differunt*, i. 798. E. 799. B.
 Divinatio, iv. 153. D. 218. B. 316. C. 348. E. 374. B.
 Divinator sapiens, Prov. ii. 515. A.
 de Divinis rebus sententia, v. 1091. C.
 Divinitatis corporaliter, quomodo intelligendum, vi. 889. B. C.
 Divinitus, Prov. ii. 737. A.
 — *data*, Prov. ii. 910. E.
 Divino afflatu correpti, nec audire, nec videre, nec sentire animam, i. 695. D.
 Divinum excipio serm. Prov. ii. 1062. B.
 Divisio quando necessaria, v. 874. E.
 — *conclisa cavenda*, v. ibid.
 — *omnis rei*, v. 925. E.
 — *promittens certas partes*, v. 874. B.
 — *principales tantum partes promittens*, v. 876. E.

— *Ejus difficultas*, v. 877. E.
 — *tractatio*, v. 936. B.
 — *formula*, i. 44. C. D.
 Divisionem bisariam accipi, v. 874. A.
 Divitiarum, iv. 125. B. 167. F. 305. B. 324. B. 370. D. 373. E.
 — *innumerab. malorum auctores*, i. 261. F. 265. B.
 — *ad quid parentur*, i. 191. D.
 — *non semper optimis con.* Prov. ii. 934. F.
 — *casu sortiuntur*, i. 259. D.
 — *quid afferant*, i. 261. E.
 — *lubrica*, i. 260. F.
 — *citius auferuntur*, i. 259. E.
 — *a Jove missa sensim tantum affluunt*, i. 259. C.
 — *quales viros efficiant*, i. 260. E.
 — *Earum differentia, a Jove vel Dite largitarum*, i. 259. C.
 — *alliciens habitus*, i. 260. E.
 — *satellitium*, i. ibid. A.
 — *natura*, iv. 53. D.
 — *studium quomodo eximendum*, v. 100. F.
 — *amor vulgaris morbus*, v. 1184. C.
 — *potentia*, iv. 409. C.
 — *Eas inter utilia bona postremum locum habere*, v. 62. A.
 — *contemnere magnificum*, v. 59. D.
 — *ad eas pervenire optima ratio*, v. 586. A.
 — *Iis aliqui profusione, alii tenacitate abutuntur*, i. 258. D.
 Divortium an licitum, vi. 692. E.
 — *nomine tantum a nobis repertum*, vi. 98. F.
 — *novum a nobis inventum*, vi. 697. D.
 — *inter quos non est necessarium*, vi. ib. E.
 — *verum quare non admittatur*, vi. ib. E.
 — *vetans, locus difficillimus*, vi. 401. B.
 — *inter inauspicata ponitur*, v. 618. E.
 — *Ejus jus*, vi. 595. F.
 — *de eodem solutorem*, vi. 701. C. D.
 — *vetiti causa, quas adducit Chryso.* vi. 700. D.
 — *vetiti causa Innocentii tertii*, ib. C.
 — *vetiti loca apud Paulum*, ibid. D. E.
 — *multa rationes*, ix. 572. E. & seq.
 — *causa satan*, v. 622. A.
 — *Id Christus interdicat*, i. 419. D.
 Divi qui in naufragio adorati, i. 713. A.
 Divorum cultus superstitiosus, v. 26. E.
 — *superstitiosus*, i. 808. F. 889. A. iv. 445. C.
 — *nomen vitapharis infamatur*, i. 994. D.
 Divorum quare tantus numerus, v. 26. F. 27. A.
 — *vita meris fabulis permixta*, v. 73. circa med.
 Divos colit Sanctiss. qui imitatur eos, i. 741. A.
 Dixit pro iussit dare, vi. 763. D.
 Doceat qui didicit, Prov. ii. 1198. E.
 Docendi ratio, v. 932. C.
 — *a notis incipit*, v. 1066. F.
 — *munus nemo ante legitimam tempus suscipiat*, v. 190. F.
 — *sunt homines non cogendi tantum*, vi. 507. E.
 Doceo pro ordino, vi. 689. D.
 Docere pro evincere, ix. 1034. B.
 — *summa ecclesiastica fundio*, v. 801. C.
 Docibilem didaxión, vi. 957. E.
 Docilis qui, v. 402. E.
 ad Docilitatem duo praecipue stimuli, v. 838. B.
 Docti Episcopi, ix. 15. C.
 — *eodem ludo*, Prov. ii. 650. E.

INDEX GENERALIS

Doctior ubi quis evadit, ix. 1743. B.
 Doctiorem sepe fugit quod imperitior tenet, i. 967. A.
 Doctus spiritus, pro doctus à spiritu, vi. 668. D.
 Doctissimorum stultitia, iv. 457. A.
 Doctores veteres potissimum legendi, ix. 79. D.
 — quomodo legendi, v. 323. C.
 — mox initiandos, unde mos incessendi, ix. 107. C.
 — scholastici inflati exantur, ix. 1090. A.
 Doctoris probi officium, v. 192. F.
 Doctorum veterum & recentiorum collatio, iv. 1218. D. & seq.
 à Doctorum interpretatione quatenus liceat dissentire, v. 1026. C.
 Doctrina necessaria est, ix. 1722. E.
 — Christi sola fintera, v. 7. A.
 — ac virtus tuius, bona, i. 834. D.
 — duplex in ecclesia, v. 537. E.
 — Christi suppressa, 64. E.
 — Christi & Joannis in quò differunt, v. 785. F.
 — Christi pura, vi. 561. C. 664. D.
 — sacra ad utilitatem audientium est temperanda, ix. 1280. D.
 — mendax, perjurium est, iv. 692. D.
 — efficax vita honesta, v. 102. A.
 — multiplex in ecclesia, v. 338. D.
 — Apostolorum, ix. 1735. B.
 — quomodo aggravata, vi. 63. D.
 — spiritus, vi. 668. D.
 — Ejus Christiana summa, v. 84. B.
 — Eas precepta sine conjunctione appositivæ, vi. 179. E.
 Docui te vivendi artem, Prov. ii. 822. E.
 Δωδεκάφυλον, vi. 532. F.
 Dodonæi lebetes, iv. 669. D.
 Dodonæum as, Prov. ii. 28. B.
 Δόγμα, pro edicto, vi. 230. D.
 Dogmata scholastica in quopretio habenda, v. 90. B.
 Δογματίζεσθαι quid, vi. 839. F. 892. G.
 Dolentes quos amant vel oderunt, i. 426. E.
 Dolia duo, Prov. ii. 286. D.
 — Jovis, Prov. ii. 739. E.
 Doliaris vita, Prov. ii. 322. A.
 in Dolio figularum artem discere, Prov. ii. 227. C.
 Dolichos, est spatium 23. stadiorum, viii. 320. E.
 Dolium inexplibile, Prov. ii. 376. E.
 — pertusum, Prov. ii. 171. D.
 — voluitur, Prov. ii. 1009. A.
 Dolor vires suppeditat, i. 284. E.
 — vehemens habet effectum suum, v. 387. D.
 — nullus lecto inferendus, i. 734. E.
 — veritati succenset, i. 199. B.
 — Ejus vis max. i. 883. D.
 — nonnullorum levamen, v. 444. D.
 — Ei quantum indulgendum, iv. 617. B.
 — Eum levat hominis recordatio, i. 426. E.
 — de Eo & pudore simile, v. 152. C.
 Dolus, ix. 1601. E.
 — quid, v. 405. D.
 — aequitati non congruit, i. 1147. A.
 Δόμα, vi. 473. F.
 Domestica confabulatio, i. 634. E. 635. B. & seq.
 Domestice notus, Prov. ii. 362. E.
 Domesticum disidium, Prov. ii. 941. A.
 — malum, Prov. ii. 930. D.
 — thesaurum calumniari, Pr. ii. 242. D.
 Domesticus testis, Prov. ii. 486. B.

Domi conjecturam facere, Prov. ii. 381. F.
 — habet, domi nascitur, Prov. ii. ibid.
 — iudicium, Prov. ii. 486. C.
 — inspicere, Prov. ii. 382. F.
 — leones, Prov. ii. 1071. B.
 — manendum, Prov. ii. 928. A.
 — manere oportet beetle fortunatum, Prov. ii. 720. A.
 — Milefia, Prov. ii. 153. E.
 — nobilis, Prov. ii. 1155. C.
 — non esse, Prov. ii. 1209. B.
 — pugnant more galli, Prov. ii. 1139. F.
 — querere mercurium, i. 863. A.
 — semper aliquid mali invenitur, iv. 69. F.
 Dominamur fidei vestre, quomodo intelligendum, vi. 755. F.
 Dominandi genera multa, iv. 578. E.
 Dominici vix, v. 959. A.
 Domini vocabulum quid, i. 374. D.
 Dominiū, ethnicorum vocabulum, iv. 577. E.
 Dominus, conditionis nomen, i. 374. D.
 — Ei servientes, Græcorum diversa testio, vi. 631. F.
 — Eos appellare, barbarum, i. 372. C.
 Domitianus Caesar Deus appellari voluit, v. 559. A.
 — Deus ac Dominus voluit appellari, i. 365. E.
 Domitii & Cassii inter se differetia, iv. 26. D.
 — Ejus apoph. iv. 258. F.
 Domus garrulo vicina, non libenter emittitur, iv. 670. C.
 — quomodo instrueti esse debeat, v. 697. A.
 — & familia quid differant, vi. 223. B.
 — optima, Prov. ii. 940. D.
 — recta, Prov. ii. 1054. C.
 — amica, domus optima, Prov. ii. 790. C.
 — filia Abraba, vi. 306. E.
 — divisio, v. 693. B.
 — Eam redire, Prov. ii. 542. D.
 Donati Comment. in Terentium, v. 81. F.
 Donatiani collegium Brugis, vi. 21. F.
 — Eorum error circa baptismum, v. 1177. D.
 Donatistæ vi grassantes, vi. 319. F.
 — Eorum infamia, v. 1038. A.
 — infamia & rabies in orb. ix. 1054. F.
 Donatus (Hieronymus) patris Penetus, i. 1010. D. vi. 717. C.
 Donec quomodo accipiendum, vi. 11. B.
 — exeat, quomodo intelligendum, vi. 54. E.
 Donum peculiare ecclesiastar. v. 788. A.
 — Id quodcumque dat atiquis, proba, Prov. ii. 974. A.
 — Ea qua spiritus, v. 12. B.
 — Dei gratis aliis impertienda, v. 303. A.
 — Dei in homine prædicanda sunt, non ipse homo, v. 386. C.
 — sua Deus homini per hominem largitur, v. 779. D.
 Δωδεκάζεν, Prov. ii. 1212. A.
 Dorica Musa, Prov. ii. 566. B.
 Dorice concinere, Prov. ii. 1160. A.
 — loqui, Prov. ii. 1212. B.
 Dormiens nullius rei est, Prov. ii. 636. E.
 — somnias, Prov. ii. 799. C.
 Dormienti dii conficiunt, Prov. ii. 213. B.
 Dormientis rete trahit, Prov. ii. ibid.
 Dormierunt, pro obdormierunt, vi. 735. D.
 — pro ante dormierunt, vi. 909. F.
 Dorotheus martyr, vi. 272. E. 1123. F.
 Δωροδοκῆς, Prov. ii. 566. B.
 Dorpius (Martinas) i. 1013. F.
 Doryphorematis ritum, Prov. ii. 1057. A.
 Dos prima principum, vi. 903. D.
 — Eæ veteris Ecclesia, vi. 719. E.

— varia ecclesia, v. 539. D.
 — humana perficiunt spiritum, v. 800. A.
 Dofones, Prov. ii. 1074. B.
 Δόξα, ναύτης, vi. 753. F.
 Δόξα ελάνος, παρὰ τὸν ὅτι αἰσιν modis
 veteris interpretis, vi. 1059. D.
 Δόξα hominum, αὐτοκρατορίας πόλεις, vi. 1090. E.
 Doxologia quid fuerit, v. 859. A.
 Δαλῖα, λατρεία, vi. 851. D. E.
 Δαλόπολις, Prov. ii. 668. D.
 Δέρει & ἱμαθί, Prov. ii. 992. A.
 Drachma didrachmum quid, vi. 93. D.
 — Ea canis, quælibet definit, Pr. ii. 274. F.
 — Ejus grando, Prov. ii. 718. F.
 — Earum fides de vultu mactis ad portellum, Prov. ii. 858. F.
 Draco hominis inimicus, i. 895. A.
 — quædam à latronibus liberavit, v. 1193. E.
 — latente usum docuit, i. 496. C.
 — non fiet serpens, ni edat serpentem, Prov. ii. 796. C.
 — Ejus gratitudo, v. 866. B.
 — & elephantis inimicitia & pugna, i. 875. A.
 Draconites gemma, i. 599. A.
 Dramata, ix. 564. B.
 Δράμα, comprehendit, vi. 673. C.
 M. Drusi apophth. iv. 298. A.
 — Ejus (Livii) apophth. iv. 300. B.
 Duabus ancoris fastus, Prov. ii. 32. D.
 — sedere scilicet, Prov. ii. 262. F.
 Duas tunicas, pro vitas, vi. 266. F.
 Dubia cæna, Prov. ii. 536. F.
 Dubitandi, ostentandi forma, i. 44. F.
 Dubitasse pios de multis Scriptura locis, ix. 45. A.
 Dubitationis ratio, v. 991. D.
 Dubitarum de poster. capitulis, vi. 654. D.
 Duces pro præfides, vi. 1046. F.
 Ductus per phrasides canis, Pr. ii. 867. A.
 Duelli apophth. iv. 357. A.
 Dulce & amarum, Prov. ii. 1169. F.
 — bellum inexpertis, Prov. ii. 991. B.
 — potum, quam abest castos, Prov. ii. 1045. B.
 Dulcis cubitus, Prov. ii. 419. F.
 Dum claviū rectum tentam, Pr. ii. 723. F.
 — virent gehæna, Prov. ii. 1029. A.
 Duo verba faciunt heretici, vi. 337. C.
 — una caro, vi. 684. E.
 Duobus clavis figere, Prov. ii. 236. D.
 — digitis primoribus, Prov. ii. 1159. D.
 — dominis servire, Prov. ii. 263. C.
 — malis resistere, difficile, Pr. ii. 918. E.
 — pariter euntibus, Prov. ii. 728. E.
 — pedibus fugere, Prov. ii. 236. A.
 Duodecim hora, quid in Evang. vi. 385. F.
 — artium, Prov. ii. 719. A.
 — tribus δωδεκάφυλον, vi. 532. F.
 Duos pro undecim, vi. 734. E.
 — fures non alis unius salt. Pr. ii. 456. C.
 — insequens lepores, neutrum capit, Prov. ii. 796. A.
 — parietes eadem dealbare fidelia, Prov. ii. 263. A.
 Duplex lectio, vi. 49. F. 58. E. 269. F. 435. E. 583. F. 612. E. 642. F. 673. D. 710. F. 735. E. 766. D. 984. D.
 — sensus, vi. 593. E. 605. E. 669. C. 706. D. 713. E. 777. D. 780. E. 937. C. 1089. D.
 — cappa, Prov. ii. 864. D.
 Duplicēs viros, Prov. ii. 719. B.
 Duplo filii gehennæ, quomodo accipiendum, vi. 120. D. E.

Dupondii,

Dupondii, Prov. II. 305. E. 841. B.
 Dura, peregrina, obsœna, I. 11. A. & seq.
 Durandus, VI. 699. F.
 Durus sermo, VI. 40. F. 726. D.
 — alloquentis, Prov. II. 811. C.
 — & implacabilis, Prov. II. 1036. B.
 Dux bonus vir potest esse malus, IV. 534. F.
 — bonus, IV. 132. D. 195. D. 207. B.
 210. D. 212. E. 217. A. 219. E. 229. D.
 244. D. 249. D. 259. C. 267. C. 272.
 A. 282. E.
 — aut pater facti aut verbi, Pr. II. 575. D.
 — œcus, Prov. II. 799. A.
 — bonus bonum reddit comitem, Prov.
 II. 333. C.
 — Ejus officium quo invidiam depellat, I.
 863. D.
 Δυναμὶς, ἀρετὴ, VI. 436. E.
 Dynastæ, præfati, VI. 467. E.
 Δυνατὰ potentia, VI. 784. E.
 Dyrachium Veneti amittant, v. 352. A.
 Δυσερμηνεύει, VI. 997. F.
 E.
 E à Græcis, sine, aut eia, VI. 155. F.
 Eadem vox trifariam reddita, Offen-
 sus fui, VI. 992. F.
 — cera, Prov. II. 652. C.
 — mensura, Prov. II. 41. E.
 — oberrare chorda, Prov. II. 185. F.
 — pensare trutina, Prov. II. 186. F.
 — per eadem, Prov. II. 216. B.
 — queri, Prov. II. 1165. F.
 Eamus Athenas, Prov. II. 1082. C.
 Ea tela textitur, Prov. II. 415. E.
 Ebionitæ, VI. 809. B.
 — dicti Apostolici, v. 1172. D.
 — divitiarum contemptores, v. 485. E.
 1172. A.
 Ebrietas quid sit, VIII. 46. D.
 — sobria, v. 287. D.
 — absque vino, Prov. II. 112. B.
 — laudatura Platone, IV. 668. B.
 — non omnes linguaces facit, IV. 668. B.
 — Ejus similia, I. 594. E.
 Ebrii qui, IV. 668. D.
 Ebriis qua aguntur oblivioni tradenda, I.
 330. C.
 Ebriorum castigatio, IV. 67. E.
 Ebrios gignere dementes, v. 709. C.
 Ebrius adolescens ratione caret, v. 627. C.
 Ebur atramento candefacere, Prov. II.
 139. B.
 E canis podice, Prov. II. 995. C.
 E cantu dignoscitur avis, ibid. D.
 Ecce relinquitur non relinquitur, VI. 122. F.
 Ecclesia quid Græcis, I. 731. E. v. 313.
 A. 769. A. IX. 946. E.
 — basis veri, VI. 936. B.
 — domus Dei, v. 1133. A.
 — familia domestica, VI. 977. D.
 — sine macula & ruga, v. 1171. C.
 — sancta inviolabilis, v. 1170. F.
 — civitas, v. 1081. D.
 — quævis congregatio, VI. 897. D.
 — pro concione, VI. 510. E.
 — persecutrix non persecutionem patiens,
 VI. 64. E. F.
 — non fundata super Petram, VI. 88. E.
 — mutat aliquando sua decreta, VI. 98. F.
 — olim nullas habebat scholas, IX. 1586. D.
 — Catholica litterarum sacrarum inter-
 pres, IX. 14. B.
 — sancta quomodo dignosci possit, v. 1171. F.
 — per hæreses roborata, IX. 1584. C.
 — variis impedita afflictionibus, v. 530. F.
 — sponsa Christi, I. 416. B.

— qua & qua circa eam, v. 1084. C.
 — Christi quando vere mereatur dici
 regnum cœlorum, v. 105. C.
 — iustorum ab ipsis primordiis mundi,
 v. 293. F.
 — unico præfidi nititur, v. 327. A.
 — a Christo originem cepit, v. 704. A.
 — animis medetur, v. 648. D.
 — Dei ubi sit multis deprehendi argu-
 mentis, v. 477. C.
 — Ejus in negotiis, privatus affectus
 non spectandus, IX. 1653. C.
 — status quomodo repurgandus, IX.
 1630. B.
 — doctores omnes semper generalis qua
 continet? IX. 946. F.
 — veteris regnum, v. 953. D. & seq.
 — constitutiones non spernenda, v. 1076. E.
 — ritus, v. 477. E.
 — mores corrupti, IX. 1571. A. & seq.
 ab — septis non recedendum, v. 859. F.
 — auctoritas & favor unde, v. 838. C.
 — robur & felicitas unde, v. 478. D.
 — prisca dotes, VI. 719. E.
 — dignitas, v. 787. E.
 — primordia miraculis non humanis
 præfidiis invaluerunt, v. 479. A.
 — hostes impii princip. v. 353. E.
 — civitas in monte sita, v. 422. D.
 — doctores, IX. 121. E.
 — mandata non negligenda, v. 37. B.
 — iudicium & auctoritas in scripturis
 interpretandis, IX. 1297. B. C.
 — ritus per manus verius quam per li-
 teras aditus, VII. 849. lin. 39.
 — concordia quomodo impetranda, VII.
 in præfat.
 — arma, VII. 851. post med.
 — dissidium quid pariat, VII. præf.
 — modestia, v. 775. E.
 — Ei decernendi auctoritas deferenda,
 IX. 827. D. 1304. D.
 — resistere est Deo rebellare, v. 478. E.
 in — introitus per baptismum, v. 301. D.
 — introitus, v. 480. C.
 ab — Ea institutum potest tolli, IX. 255. E.
 de — lis & tabernaculis Dei simile, v.
 475. A.
 Ecclesiastes quid proprie, v. 769. A.
 — quis sit, v. 100. F.
 — quid sub horam cantionis agere de-
 bet, v. 1105. E.
 — inexploratus, v. 800. F.
 — inidoneus, v. 771. B.
 — Rex, v. 771. A.
 — Ejus modestia, v. 775. E.
 — dignitas a Deo, v. 787. F.
 — fortitudo, v. 778. C.
 — munus difficile, v. 822. F.
 — patientia, v. 815. D.
 — perfecti forma, v. 843. F.
 — qua necessaria, v. 773. F.
 — officium, v. 859. F.
 — munus periculosum, v. 801. B.
 — assiduitas laudatur, v. 836. B.
 — & Regis comparatio, v. 820. C.
 — mundities eximia, v. 790. E.
 — auctoritas quibus rebus amittitur, v.
 778. E.
 — hierarchici dignitas, v. 771. C.
 — Eum esse speculatorem, v. 834. F.
 — lingua rem gerere, v. 805. F.
 — bonum excellere Anachoritam, v.
 823. D.
 Ecclesiasticas leges oportet humaniores ef-
 se, quam civiles, v. 651. F.

Ecclesiastici libri auctoritas, IX. 1221. A.
 Ἐκκλησίαζειν quid, v. 769. A.
 Ἐκδημεῖν & ἐδμεῖν, VI. 767. C.
 Ἐχεμυθία, Prov. II. 192. E.
 Echemythia cur a Pythagora mandata, IV.
 75. D.
 Ἐχινάκωπῆξ, Prov. II. 586. B.
 Echinus partum differt, Prov. II. 547. E.
 — asper totus, Prov. II. 676. B.
 — Eo asperior totus, Prov. II. 547. D.
 — Eorum duo prius amicitiam incant,
 Prov. II. 547. F.
 Echo, I. 817. C.
 Ἐχθρὰ pro ἔχθρα, VI. 601. D.
 E circulo, Prov. II. 1204. B.
 Ἐκλελυμένοι, VI. 52. E.
 Ἐκλινῶσαι, Prov. II. 837. A.
 Eclipsim Solis in passione negat Origenes
 contra Dionysium, VI. 144. D.
 Ἐκπεριδινῶσαι, Prov. II. 832. F.
 Ἐκφυλλοφορεῖσαι, Prov. II. 1168. F.
 E creta rapinus, Prov. II. 1047. B.
 E crumena nobilis, Prov. II. 645. B.
 E culmo spicam conjicere, Prov. II. 992. E.
 Edentulus septennis, Prov. II. 450. E.
 — vespertium dentibus invidet, Prov.
 II. 718. B.
 E dolio hauris, Prov. II. 442. E.
 E domo in domum, Prov. II. 1139. E.
 Educatio, IV. 177. D.
 — nonnunquam natura potentior, IV.
 528. D.
 — recta, honesti doctrina, I. 1141. C.
 — liberorum operosa functio, v. 708. E.
 — pueri Christiani, v. 19. C.
 — prava, nece detestabilior, I. 494. E.
 495. A.
 — prava patria injuria, I. 495. A.
 — sancta virtutis fons, I. 491. E.
 — in puella spectanda, v. 659. A.
 — corrupta omne malum infert, v. 909. D.
 — plus momenti habet, quam genus, v.
 664. B.
 — puerorum omnia superat, v. 710. C.
 — Ejus triplex error, I. 497. F.
 — licentiosa incommoda, I. 495. C.
 — vis, IV. 592. E.
 — Ea tripliciter erratur, I. 497. F.
 E duobus tria vides, Prov. II. 718. A.
 Efficax & inefficax quid Lat. IX. 1288. D.
 Effictionis ratio, v. 1010. E.
 Effœminatorum etiam oratio effœminata,
 Prov. II. 666. C.
 Effœta senectæ, Prov. II. 938. D.
 Effugi malum, inveni bonum, Prov. II.
 717. B.
 E Fimbria de texto judic. Prov. II. 348. A.
 Effunditur frangitur, VI. 133. F. 205. E.
 E flamma cibum petere, Prov. II. 981. D.
 E fontibus haurire, Prov. II. 442. F.
 Ἐγέρετο fuit, vel factus est, Prov. II. 342. A.
 Egenotum inprimis habenda cura, Prov.
 II. 280. F.
 Egens in turba versetur, Prov. II. 941. B.
 Egeltas misera, v. 398. F.
 Ἐγκρατὴς ἡμέρα, Prov. II. 972. A.
 Egnatius (Baptista) I. 1010. F.
 Ego nesciebam eum, excussus sensus, VI.
 345. C.
 — domine, VI. 110. D.
 Egressus, pro regressus, VI. 246. C.
 Ei in Apollinis templo, 1088. A.
 Ei, additum temere, VI. 554. C. D.
 Ei autem qui potens est, coronis epistola
 Paulina, VI. 654. D.
 Ei nonnunquam percunctandi vim habet,

INDEX GENERALIS

VI. 104. F.
 Εἶα αἰ, Prov. II. 739. C.
 Eidem inhiantes testam. Prov. II. 921. C.
 Εἰδωλόθυτον, VI. 712. F.
 Ejicere extra vineam, VI. 112. D.
 Εἰκῇ additum, VI. 28. F.
 Εἰνατέρας, v. 640. A.
 E iure manuum conferunt, Prov. II. 1204. C.
 Ejus additur ex proprietate sermonis Heb. VI. 154. C.
 — pro omnes, VI. 962. F.
 Εἰβάλλειν varie vertit, VI. 52. F.
 Εἰκαεῖν antepr, VI. 827. C.
 Εἰλαῖων & εἰλαῖον, VI. 106. E.
 Εἰλαφία, VI. 754. D.
 Εἰλαβον vertit placuerunt, VI. 1021. E.
 Elatio animi quomodo deprimenda, v. 61. E.
 Εἰλάττω, πλεονάτω, VI. 778. E.
 Elcesaitarum dogma, v. 1179. E.
 Eleatae (Zenonis) apoph. IV. 348. F.
 Electio boni & mali est in arbitrio hominis, IX. 1224. C.
 Electro lucidior, Prov. II. 1041. C.
 Ελέημον, v. 545. E.
 Eleemosyna sex syllabis, VI. 34. D.
 — vera, I. 685. C. D.
 — impia, I. 921. A.
 — quibus eroganda, I. 815. D. E.
 — Deo gratissima, v. 885. E.
 — Eam accipientes, dicunt orabo, v. 386. E.
 — Ea laudem veniuntur nonnulli, I. 854. E.
 — Earum sanctissima, v. 167. A.
 Elegantiā in quibus sita, I. 7. C.
 — signorum, I. 38. D.
 Elenchi nonnulli Aristotelis explicantur, I. 725. A.
 Elephantus horret lucidam vestem, I. 575. A.
 — indus hand curat cal. Prov. II. 385. C.
 — non captat marem, Prov. II. 359. B.
 — Ejus & hominis amicitia, I. 874. E.
 — culticem conferre, Prov. II. 723. D.
 — similis, Prov. II. 683. C.
 — Eum sub alis citius teles, Prov. II. 569. B.
 — ex misca facit, Prov. II. 359. A.
 — li coeunt in occulto, v. 698. D.
 — celerius pariunt, Prov. II. 336. D.
 — coitus quinque duntaxat diebus in anno, v. 698. D.
 Elisabeth Hessorum Landgravia, v. 753. C.
 — Hispanorum Regina, IV. 517. E.
 Elissa sylva tota absunta, I. 824. B.
 Εἰλλάδ & ἑλλάς, Prov. II. 550. C.
 Εἰλλέειν, Prov. II. 317. E.
 Elleborum bibe, Prov. II. 317. E.
 Εἰλην, pro pagano, VI. 713. E. 805. C.
 Εἰλληναὶ qui, VI. 458. E. 471. E. 479. F.
 Eloim Hebrais multa significat, VI. 985. F.
 Eloquentia Christiana quantum absit ab humana, v. 599. D.
 — Attica, Prov. II. 92. D.
 — Ejus definitio, I. 1901. F.
 — fons praeipuus, v. 777. A.
 — praeipua vis, v. 861. E.
 — Eam mediocre commendat utilitas, I. 1019. A.
 Eloquium, IX. 977. D.
 Elucet egregia virtus, Prov. II. 916. E.
 E Massilia venisti, Prov. II. 950. D.

Embarus sum, Prov. II. 945. E.
 Εμβάττειν, VI. 891. F.
 Emendationis modus, v. 51. B.
 Emendatus locus in commentariis Hieronymi, VI. 10. D. E.
 Emendi formula, I. 48. A.
 Emendus cui impetres, Prov. II. 1184. B.
 Ementitia nobilitas, I. 834. D.
 Emerere malo, quam rogare, Prov. II. 120. D.
 Emeropis facinus, IV. 673. D.
 — ephori apoph. IV. 115. C.
 Εμείτερεν pro ἐμείθεον, VI. 786. E.
 Εμφορῶν νενάκωμενον, VI. 581. E.
 Empedocles pro tritico fabis est usus, v. 842. A.
 — quomodo pestem e regione expulerit, IV. 69. E.
 — dictam, IV. 70. A.
 — apoph. IV. 347. D.
 — similitas, Prov. II. 601. F.
 Εμφορῶν, VI. 578. F.
 Empetron herba, I. 604. E.
 Emphasis unius pronominis, VI. 648. D.
 — in amplificando, v. 975. C.
 Emptor difficilis hand bonum edit obsequium, Prov. II. 793. A.
 Empusa qualis ludus, I. 678. C.
 — mutabilior, Prov. II. 473. D.
 Emuncta naris, Prov. II. 253. C. 652. E.
 Emungens acius elicit sanguinem, Prov. II. 209. A.
 Εὐ & ἐν, pro ἀνα, VI. 164. E.
 Enallage temporis, VI. 284. E. 344. E.
 Enassa escam petere, Prov. II. 1044. E.
 Εὐαγγέλιον, ἐνεργῆς, VI. 996. D.
 — pro ἐνεργῆς, VI. 977. E.
 Enarravit, ἐξηγήσατο, VI. 343. B.
 Εὐ βόσκει, in onere, VI. 903. B.
 Encenia unde dicta, v. 932. F.
 Enchiridion quid, v. 10. D.
 Encomiastici generis paries, I. 379. F.
 Encomium ante victoriam, Pr. II. 283. D.
 Endimion luna rationem reddit, I. 339. D.
 Endymionis somnum dormis, Pr. II. 357. D.
 Εὐ δῆλον, Prov. II. 1162. F.
 Energumenorum plena omnia, IV. 747. D.
 E novo cognoscere, Prov. II. 1211. D.
 Εὐ κεφαλῶν, Prov. II. 430. B.
 Εὐ κύκλῳ, Prov. II. 496. C.
 — Ejus locus, I. 844. E. F.
 Εὐνομή, ἀνομή, VI. 708. D.
 Enoch e medio sublatum a Deo, v. 1096. D.
 Εὐ ὀλίγω, vertit in brevi, VI. 841. C.
 Enos primus occupavit arandi laudem, v. 1109. A.
 Εὐ πλάττει, Prov. II. 1116. B.
 Εὐτελέχεια, ἐνεργῆς, idem pollet, VI. 807. E.
 Εὐτεξίς, v. 1101. F.
 Enthymematis definitio, I. 410. D.
 Εὐτυχεῖν, ἐπὶ εὐτυχῆσαι, VI. 605. D.
 Enumeratio Epistolaris, I. 404. A.
 Eodem collyrio mederi omnibus, Prov. II. 1127. B.
 — cubito, Prov. II. 380. A.
 — in ludo docti, Prov. II. 650. E.
 Eorum quae per me non effecit, locus varietatis expostus, VI. 647. F.
 Εὐαγγελῶ, καλῶς γέλω, ἀναγγέλω, VI. 1072. E.
 Εὐακολεῖν, VI. 640. E.
 Epaminondas promissio militibus, v. 411. B.
 Epaminondas quo modo se defendit brevibus verbis, IV. 676. E.
 — vilem magistratum magnificum reddidit, v. 801. E.
 — Ejus brevis ac validissima oratio, IV.

675. E.
 — in Ctesiphonem dixerunt, IV. 683. D.
 Εὐανόθους, VI. 959. F.
 E Patroclis domo venit, Prov. II. 1039. A.
 E paucis verbis ingens bonum aut malum, Prov. II. 1208. D.
 Εὐαγγέλιον δῶκε, Prov. II. 1005. A.
 E pelle apparet, Prov. II. 823. E.
 Εὐπρόδικος, VI. 766. C.
 Εὐπρόδικος vestis exterior, VI. 417. F.
 Εὐπρόδικος apoph. IV. 115. D.
 Epenthymematis definitio, I. 410. D.
 Επεὶ τῶν διδωρ, Prov. II. 650. B.
 Ephemeris vita, Prov. II. 1006. B.
 Ephefiae litera, Prov. II. 650. B.
 Ephesus juvenis, IX. 11. B.
 Ephoros Regi non assurgere, v. 1142. E.
 Εὐφρασε vatre vertitur, VI. 616. F.
 Εὐπρόδικος irruo, VI. 167. E.
 Εὐπρόδικος affumentum, VI. 50. E.
 Epicharmi versiculus, IV. 664. B.
 — importunum dictum ad Hieronem, IV. 17. A.
 Epictetus monet unamquamque rem anse apprehendendam, v. 672. A.
 Epicurei multis ac Stoici, non autem omnes Philosophi, IV. 81. B.
 — literarum indocti, IX. 1730. B.
 Εὐπρόδικος auxiliator dictus, I. 888. C.
 Epicurus quid in homine suavius esse crederet, v. 142. A.
 — summum bonum in otio constituit, IV. 48. A.
 — apoph. IV. 356. C.
 — de felicitate opinio, I. 882. D.
 — dogmata eximuntur, I. 240. C. & seq.
 Εὐπρόδικος, v. 528. D.
 Εὐπρόδικος & γυνὴ quid differant, VI. 41. F.
 Epigrammata quaedam surripiuntur Erasmus, I. 168. In medio.
 Εὐπρόδικος, Prov. II. 1092. E.
 Epimenedis fabula, I. 656. C.
 — somnus, Prov. II. 358. A.
 — Cretensis versiculus, Prov. II. 968. D.
 Epimenidium corium, Prov. II. 1004. D.
 Εὐπρόδικος, Prov. II. 39. E.
 Εὐπρόδικος quid, VI. 35. B. 971. E.
 Epiphonematis & sententia discrimen, I. 97. C. E.
 Epiphylides, Prov. II. 997. A.
 Εὐπρόδικος unde dictum, VI. 31. F.
 Episcopalis gloriatio, VI. 772. F.
 — dignitas, cum venimus, VII. 155. lin. 28.
 Episcopatum ejus accipias alter, quomodo interpretentur Hebraei, VI. 439. B.
 Εὐπρόδικος, quid, VI. 1054. F.
 Εὐπρόδικος, VI. 438. F.
 Episcopus idem doctor, VI. 846. C.
 — sacerdos & presbyter idem, v. 652. C.
 — officii vocabulum, v. 49. B.
 — quo major, hoc debet minus onerare populum, VI. 706. D. E.
 — humilis quovis monarcha sublimior, functionis dignitate, v. 361. E. F.
 — Ejus peculiare munus, v. 163. D.
 — Ejus praeipua partes, v. 777. E. 807. E.
 — officium, IV. 752. A.
 — Ei quid optandum, IV. 624. D.
 — Eum omni vacare crimine vult Paulus, IV. 742. A.
 — li quomodo se olim mutuo carpebant, v. 1116. D.

— in

OPERV M DESIDERII ERASMI ROTERODAMI.

— in Britannia nihil divinis prophane habens, v. 361. B.
— qui in Germania, IV. 485. A. v. 807. E.
— olim suffraganeis populi creati vob de-
jetti, IX. 1586. A.
— patres sunt & ministri, non domini,
IX. 1208. B.
— & principes Deo obediunt, IV. 751. A.
— dispensatores doctrina mystica, VI.
• 673. C. D.
— Eorum Anglican. astuta, v. 737. E.
— domus olim schola pietatis, v. 909. F.
— auctoritas & officium, IX. 1208. D.
— sedes quales esse debeant, v. 115. D.
— promissio non magni refert, I. 868. D.
— summa in gregem obaritas, v. 418. E.
— uxores, VI. 935. F.
— his labor convenit, I. 817. E.
— etiam parum probus obediendum, v.
113. E.
— Eos patres esse non dominos, IX. 1106. F.
— olim fuisse aequales, IX. 1177. E.
Episcythizare, Prov. II. 489. C.
Επισκοπῶ, absolute, VI. 15. F.
Επισκοπῶν, VI. 1033. D.
Epistola ad Rom. unde missa, VI. 655. A.
— ad Laodicenses falso inscripta Paulo,
VI. 897. E.
— ad Laod. falso inscripta Hieron. ibid.
— secunda Petri inscripta, cuius sit,
VI. 1068. C.
— ad Hebraeos an sit Pauli, VI. 1023. D.
— hortatoria Hieronymiana, I. 356. A.
— Augustini suspecti titulo, VI. 453. F.
— Erasmi ad Lsnacrum metrica scripta,
I. 347. F.
— Ejus ad Romanos difficultas, IX. 662. C.
— ad Hebraeos mentio, IX. 594. E.
— ad Ephesios sermo perturbatissimus,
IX. 831. B.
— ars, I. 351. A.
— ac voluminis differentia, I. 346. C.
— exercitatio & imitatio, I. 351. A.
— character qualis esse debeat, I. 345. A.
— Jacobo inscripta quis auctor, VI.
1038. C. D.
— perspicuitas, I. 347. D.
— Exhortatoria, I. 402. A.
— Pauli, consilia ad beatitudinem, I.
688. A.
— certissima hominum ministra, I. 379. E.
— Earum forma à Proverbiis, Apologis
metaph. ac similibus traducta, I. 354. B.
— forma ab Historiogr. sumpta, I. 353. C.
— forma ab Apophthegmatibus vete-
rum sumpta, I. 354. B.
— cat. scribas, habenda ratio, I. 347. A.
— Politianus mirus artifex, I. 351. A.
— varii generis exempla, I. 394. C. & seq.
Epistolaria argumenta pueris danda, I.
354. B.
Epistolaris salutatio tam Gr. & Latina à
seria persona aspicata est, I. 367. B.
Επιστολίζειν, VI. 282. C. 967. F.
Επιστολῶν δὲν significat, VI. 792. C.
Epitades cur reprehensus, IV. 596. E.
Epitasis, VI. 560. C.
Epithalamium Petri & Egidii, I. 746. E.
& seq.
de Epithetis, I. 372. A.
Epithetorum ratio, v. 998. F.
Επιθυμῶν, Prov. II. 898. B.
Επιθυμῶν varie vertit, VI. 51. F.
Επιταφῆς, οὐκ ὀνόμας, VI. 817. C.
E poculo perforato bibere, Prov. II. 806. C.
Epos cum cygnis certat, Prov. II. 325. A.

Επιταφῆς, Prov. II. 975. A.
Επιταφῆς, Prov. II. 28. D.
Epulæ jucundissima, v. 42. C.
— regem præter naturam ascita, IV.
644. E.
— his non statim manus admovenda, I.
1039. B.
Epulari diæcivæ, VI. 283. F.
Eque Thessalica doceretur, Pr. II. 975. C.
Equestre dogma, I. 836. D.
Equitandi peritus ne cantes, Pr. II. 1151. F.
— Eorum nomen celebre, facinora in-
digna, I. 822. B. C.
Equus humanarum calamitatum parti-
ceps, IV. 435. D.
— Sejanus, Prov. II. 395. F.
— me portat, alii rex, Prov. II. 269. D.
— ex asino, Prov. II. 649. F.
— in quadrigis, in aratro bos, Prov.
II. 478. A.
— strigosus quibus impudendus, I. 600. A.
— generosi senectus, Prov. II. 1208. A.
— senectus, Prov. II. 418. D.
— donati inspicere dentes, Prov. II.
1059. C.
— Et qui similes, v. 461. A.
— senescenti minora cicela admove,
Prov. II. 651. C.
— Eum in planiciem, Prov. II. 327. F.
Erasinades, Prov. II. 689. C.
Erasitratu Antiochum Regem sanavit,
v. 540. A.
Erasmus Geometria insudavit, IV. 756. A.
— à factione Lusher. alieniss. IX. 1619. E.
— quantum incommodi à Luthero ac-
ceperit, IX. 1645. B.
— quid Romana cura exprobraverit,
IX. 1654. F.
— omnes exhortatur ad vitam cuiusque
statu dignam, IV. 732. E.
— cur Wiclevitarum secta infimulatus,
IX. 1564. F.
— natura quietis amans, IX. 1687. C.
— cur in Luthernum scribere renuerit,
IX. 1468. C.
— mendacis osor, IX. 1663. F.
— quid de Curio sentias? IX. 1752. C.
— Talii in vertendis auctoribus obser-
vat regulam, I. 548. in fine.
— fidem datam nunquam sefellit, IX.
1664. B.
— cur Galliarum Regis expectationem
frustratur, IX. 1635. C.
— eruditiones Ciceronis magis admira-
tur, quam eloquentiam, IX. 1751. C.
— cum quibus Italis familiaritatem
contraxit, IX. 1751. E.
— cur etiam supervacaneis, famulos
suos onerare solitus, IV. 731. B.
— in multis acquiescit ecclesia iudicio,
IX. 1548. B.
— fori rudis ad ultimam senectutem us-
que nunquam iure cum aliquo egit,
IX. 1684. F.
— citius concessit omnibus quam nulli,
IX. 1757. E.
— concordie perpetuus buccinator, IX.
787. A.
— amicitia tenax, IX. 1664. B.
— amicis plus equo obsequundans, VII.
Præfat.
— bonos non taxat, IX. 717. B.
— intra paucos menses à IV. orbis Mo-
narchis, Cæs. Gall. Anglia & Romano
Rege litteras accepit, IX. 1665. D.
— qualis assentator, IX. 1667. A.

— præter volumina uno die interdum
dictavit 40. epistolas, IX. 1688. A.
— quam boni nominis conscius, IX. 1692. B.
— seditionis insimulatur à Monachis,
I. 856. C.
— ab monachis diabolus appellatus, I.
851. C.
— nemini se nunquam prætulit, IX. 1755. D.
— asinus vocatus, I. 851. D.
— cur à Brabantia discesserit, IX. 1652. C.
— confessionem non damnat, IV. 686. D.
— quantum Reuchl. faverit, IX. 1643. B.
— inter ostia Rheni natus, IX. 1662. C.
— quoties iter molitus sit in Italiam,
IX. 1750. D.
— superstitionum divorum cultum da-
mnat, IX. 1676. E.
— cur libros suos Principibus & aliis
dicavit, IX. 1667. B.
— amicorum persuasionem commotus pri-
vatam cum Epen. inist. concordiam,
IX. 1684. E.
— multoties à Pseudoangelicis delin-
sus, IX. 1607. A.
— laudat candorem in Hist. IX. 1634. D.
— nullius esse debitor, IX. 1612. F.
— nunquam avarus, IX. 1590. C.
— res nunquam sed mores abusivos da-
mnavit, IX. 1604. D.
— etiam obliatas fortunas à Regibus con-
stanter recusavit, IX. 1652. A.
— cur Histeni colloquium non decreta-
verit, IX. 1634. B.
— quomodo sedis Pontificia fautor, IX.
1657. F.
— multos scriptis suis notos fecit, IX.
1666. B.
— Germaniam nunquam gravavit, IX.
1662. C.
— verax, IX. ibid. D.
— livori nunquam obnoxius, IX. 1640. F.
— cur nonnullos laudaverit, IX. 1665.
F. 1666. A.
— Rhetorica studiosus, IV. 756. C.
— Italiam videndi gratia adiit, IX.
1755. E.
— nondum annum vigesimum natus An-
tibarbarorum libros aggressus, IX.
1691. C.
— quam sanus fuerit, IV. 1745. C.
— in Paraph. quos secutus sit, VII. Præf.
— oculorum acie valens, IX. 1745. C.
— adulationem semper abhorruit, IV.
552. A.
— senex 4. juvenum robustorum susti-
net sarcinam, IX. 1745. C.
— qualium amicitiam ambiit, IV.
656. lin. 10. à fine.
— Ejus nativitas fuit v. Calend. No-
vemb. IX. 756. A.
— institutum, IX. 125. A.
— pietas, IX. 1539. F.
— laboris, IX. 1590. C.
— natura Mysis amica, IX. 1691. C. D.
— in concordandis Monachis studium,
IX. 1675. B.
— Catechismus à Luthero impugnatus,
IX. 1538. C.
— in describendis apoph. ordo & azu-
ditas, IV. 89. lin. 22.
— opinio, VI. 346. B. C.
— reliquit familia derimento Bas-
ileam, IX. 1573. D.
— epistola ad Cardin. Mogunt. prima
typi excussa quam Cardin. reddita, IX.
1664. D.

INDEX GENERALIS

- Erasmi ad cohortandum sylula, i. 397. C.
 — memoria comment. vice, ix. 1703. F.
 — olim cum Adriano Pontif. societas studiorum, ix. 1647. A.
 — scribit adversus Huttenum, ix. 1631. F.
 — & Hutteni jocus, ix. 1640. A.
 — in studiosos largitio, iv. 1666. D.
 — erga Leonem modestia, ix. 1649. D.
 — expositio cum Hoghostrato, ix. 1638. E.
 — ad concordiam exhortatio & ratio, ix. 1672. B. & seq.
 — in Apolog. civilitas, ix. 1594. E.
 — & Zwinglii colloquia, ix. 1620. D.
 — amor in Capitonem, ix. ibid. C.
 — cum Oecolampadio amicitia, ix. ib. D.
 — joci pii, ix. 1679. E.
 — puer ii. an. disc. discere cepit, ix. 1680. D.
 — festivitatis in convivio, ix. 1653. E.
 — studium in componendis dissensionibus, ix. 1652. F.
 — scopus in edendis libris, ix. i. D.
 — presidium omne in bonorum favore situm, ix. 1657. A.
 — in Moria temperantia, iv. 429. C. D.
 — indolis in pueritia exemplum, i. 504. F.
 — Etitulus theologicus obitusus, ix. 521. A.
 — Ejus methodus quid contineat, ix. ib. B.
 — peregrinationes molesta, ix. 1588. C.
 — cum bello nihil commune, ix. 1752. C.
 — à sede Romana ac aula Caesarea honores oblatis, ix. 1665. A. & seq.
 — inconstant. objicit Huttenus, ix. 1644. E.
 — omnia sua precipitasse, ix. 680. E.
 — institutum, revocare Christianam pietatem ad pristinam sinceritatem, ix. 1117. D.
 — non omnino siluisse in Lutheran. temperate, ibid. 1118. E. & seq.
 — Lutherum admonet, ut sincero animo rem agat, ix. 1117. F.
 — dialecticam etiam puerum didicisse, ix. 57. A.
 — Erat lux vera, vi. 340. B.
 — non longe, pro erat longa, vi. 48. C.
 — Ερηομαι, utrinque temporis prat. & fut. vi. 59. D. 1094. D.
 — Erecti, Prov. ii. 1058. B.
 — Erga plurima, vi. 275. E.
 — Ergini cani, Prov. ii. 801. B.
 — Ερηοδία, Prov. ii. 212. D.
 — Erinnyes ex tragedia, Prov. ii. 1007. B.
 — Ersichthon metra mutabilior, Pr. ii. 797. F.
 — Eritis addidit interpres, pro estis, vi. 752. D.
 — Ermeas (Eumuch.) Atrina oriundus, i. 324. E.
 — Erostratus, iv. 711. B.
 — Eros Plutarchi amicus, iv. 59. C.
 — servus Ciceronis libertate donatus, iv. 736. F.
 — Errarunt & Apostoli ut homines, at non in iis, qua ad salutem nostram pertinebant, vi. 13. D.
 — Erratum inexcusabile in vulgatis cod. vi. 7. F.
 — Error aliquis esse potest citra periculum fidei, aut bonorum morum, vi. 696. E.
 — etiam in verbis periculosus, vi. 974. C.
 — existimantium Paulum Romanis latine scripsisse, vi. 559. B.
 — in Augustini libris, vi. 206. E.
 — in catalogo locorum Hieronymo adscribitur, vi. 541. F.
 — manifestus etiam in verbis non est ferendus, vi. 477. E.
 — quorundam, vi. 541. F.
 — manifestus in nostris codicibus, vi. 185. F.
 — Helvidianorum, vi. 5. D.
 — in nomine auctoris, vi. 139. F.
 — facundus, i. 882. C.
 — Errores varii ex scripturis initia habere, v. 1037. D.
 — alienos qui gravius insequi soleant, v. 456. B.
 — nullus finis, v. 1149. B.
 — Erubescit felix qua revocat ab impietate, v. 550. E.
 — Erubescit fortuna, apud Q. Curtium, vi. 562. B.
 — Erubesco hos, an latine, vi. 268. F. 562. B.
 — Erucæ & aranei inimicitia, i. 677. C.
 — Eruditio summo bono proxima, ix. 1713. C.
 — charitati comparanda, ix. 1719. D.
 — operosa ac varia res, i. 516. A.
 — sacrarum scripturarum auctoritate ubi fulciatur, ix. 1733. E.
 — omnium rerum divinarum & humanarum cognitio, ix. ibid. D.
 — Christ. nescit supercilium, ix. 1726. A. E.
 — modestiam parit, ix. 1715. B.
 — Ejus utilitas, i. 493. D.
 — Ei nil conferendum, i. 358. D.
 — Quantam attollat sapientia liber, ix. 1733. D.
 — omnem ad Christum possumus referre, v. 25. E.
 — Ea maturescunt ingenia, ix. 1716. D.
 — Erungii herba natura, i. 585. C.
 — Erunt pro sint, vi. 116. E.
 — Esaias pro Asaph, vi. 65. E.
 — longe facundissimus inter prophetas, v. 787. F.
 — Elca ventri &c. pro esca ad ventrem pertinet, sicut annotavimus in epistola ad Romanos, si fueris alteri viro, vi. 684. C.
 — pro esca, ibid.
 — E schola cantilena, Prov. ii. 1203. F.
 — Εσπιμαλχθαι, Prov. ii. 802. A.
 — E scopulis enavigare, Prov. ii. 727. D.
 — Esculentorum visitatores taxantur, v. 164. D.
 — E scurra dives, Prov. ii. 526. D.
 — Esdras digessit Psalmos, v. 297. E.
 — Esernius cum Pacidiano, Prov. ii. 580. F. 1191. D.
 — E specula, Prov. ii. 1023. E.
 — Εσπετε νυν μοι, Prov. ii. 1187. C.
 — E squilla non nascitur rosa, Prov. ii. 520. B.
 — Esse dicuntur, qua in pretio sunt, vi. 614. C.
 — Est est, non non, vi. 29. D. 1036. F.
 — Est, pro sunt, vi. 669. C.
 — Est & non, pro inconstans & vanus, vi. 755. D.
 — Esto promus, Prov. ii. 1005. E.
 — E sublimi me derides, Prov. ii. 1001. A.
 — Esurienti ne occurras, Prov. ii. 1172. F.
 — leoni pradam exsculpere, Pr. ii. 1193. A.
 — E Tantalii horto fructus colligis, Prov. ii. 1013. C.
 — Et conjunctio apud Lucam aliquoties videtur otiosa, vi. 251. F.
 — omissa, vi. 20. E.
 — pro quoque, vi. 344. F.
 — pro etiam, vi. 58. C.
 — deest in nostris, vi. 340. B.
 — divisus est, bisariam legitur & exponitur, v. 690. F.
 — Ετεροζυγῶν, vi. 772. C.
 — E terra sp. naufragium, Prov. ii. 1188. C.
 — Et fama fuit, & eras, Prov. ii. 678. C.
 — Et heres per Deum, varia lectio, vi. 818. D.
 — Εθελοθησκῶν quid, vi. 893. D.
 — Et hoc per ἱπτάσιν, vi. 682. F.
 — Ethnici quomodo suos laudant, v. 389. E.
 — de Ethnicis & Christianis simile, v. 427. B.
 — E thymbra non fit lancea, Prov. ii. 567. A.
 — Etiam betulum devorares, Prov. ii. 1007. D.
 — capillus unus habet umbr. Pr. ii. 826. A.
 — quercus bacchatur, Prov. ii. 1007. D.
 — si Caso dicat, Prov. ii. 1068. A.
 — si lupi meminisses, Prov. ii. 640. F.
 — Et manentem aliunde addidit, vi. 154. D.
 — Et manifestum factum est, scrupulus excussus, vi. 438. E.
 — Et me mater, Prov. ii. 1027. C.
 — Et meum telum cuspidem habet acuminatam, Prov. ii. 102. E.
 — Et non potest solvi scriptura, quomodo intelligendum, vi. 384. E.
 — Et omnis spiritus qui solvit Jesum, locus varie lectus, vi. 1077. E.
 — Et post malam segetem ferendum, Prov. ii. 1039. C.
 — Et pradam & primum, Prov. ii. 1164. D.
 — Et puero perspicuum est, Prov. ii. 422. C.
 — Et quid eligam ignoro, obscurius dictum, vi. 865. E.
 — E tribus malis unum, Prov. ii. 843. F.
 — Et Scellis filium abominor, Pr. ii. 1040. D.
 — Et sepultus est in inferno, perperam distinctum. Id manifestum est ex hominibus Chryssibomi, quas scripsit de Lazaro, eas nondum eramus nati cum hoc scriberetur, vi. 298. E.
 — Et sumus in vero, locus varius, vi. 1083. B.
 — Etymologia unde nomen habet, v. 923. C.
 — Eva carnalis est affectus, v. 17. D.
 — pellexit maritum blanditiis, v. 406. F.
 — vanitatem dilexit, v. 276. F.
 — Evacuare, pro abrogare καταργῶν, vi. 574. C.
 — Evanescente, ix. 295. F.
 — Evangelica doctrina, an aliquid addat veteri legi, v. 1077. B.
 — fides ubi desit, vii. 153. circa fin.
 — pietas quomodo propagetur, i. 493. lin. I.
 — libertas, ix. 1579. D.
 — philosophia, priscis quam veneranda, vii. 493. lin. I.
 — philosophia Monarchis necessaria, vii. 491. lin. 10. à fine 493. lin. 45.
 — brevis ceremoniarum loquacitatem abolevit, iv. 696. E.
 — Evangelicæ doctrina qui capaces, v. 113. C.
 — sinceritati quomodo consulendum, ix. 1671. E.
 — Evangelici negotii fautores quid prestare debeant, ix. 1671. D.
 — nulli aut pauci sunt, ix. 1656. C.
 — Evangelico negotio non admiscendos affectus humanos, vi. 239. C.
 — Evangelicum Scammonium quid sit, vii. 275. in med.
 — Evangelista major Joanne Baptista, v. 827. D.
 — voluntarius, v. 780. A.
 — angelo major, v. 826. E.
 — citans juxta LXX. vi. 72. D.
 — addidit de suo, duo, vi. 99. F.
 — Latina voce usus, vi. 349. F.
 — nec cum LXX. consentit per omnia nec cum Hebræo, vi. 66. F. 106. F. 139. D. 392. E. F.
 — lian alicubi memoria lapsi, vi. 3. B. ix. 1070. F. 1171. E.
 — non fuerunt anxii in reddendis scriptura verbis, vi. 443. E.
 — non citant prophetas ad verbum, vi. 221. F. 240. F.
 — Eorum fides, vi. 556. E.
 — verba dissonant, vi. 186. E.
 — Evangelium quid Grace, vi. i. B.
 — olim in ecclesia lectum vulgata lingua, ix. 458. C.
 — in pectus hominis concludi debet, i. 688. B.
 — perfectiora exigit quam lex, ix. 838. B.
 — Euangelium

OPERV M DESIDERII ERASMI ROTTERODAMI.

- Euangelium habet suam carnem & spiritum, v. 30. B.
— multa Legi addidit, ix. 857. D.
— ab initio Mundi, v. 293. F.
— Nicodemi, i. 783. C.
— Joannis operosissimas quaestiones suscitavit, vii. 487. lin. 19.
— non oscitantur legendum, vii. 279. lin. 13.
— Matthei an Hebraice scriptum, vi. 1. E. 56. F.
— an visum fuerit Hebraice scriptum à Hieronymo, vi. 14. B.
— Hebraeorum apocryphum, vi. 101. E.
— Nazarenorum, vi. 47. C. 66. D.
— Pauli, Euangelium Dei, vi. 345. F.
— Ejus predicatio circumspice dispensanda, ix. 1281. D.
— predicati fructus, v. 769. C.
— predicatorum onus cur Petrus intolerabile dixit, i. 792. A.
— vis ac efficacia, vii. 277. lin. 1. & seq.
— sermo simplex, vii. 277. lin. 12. à fine.
— Ei quanta detur fides, vii. 277. lin. 18. à fine.
— Id Euangelio defendere, i. 833. B.
— verè circumferre, i. 832. C.
— predicandi instantia commendatur, non importunitas, ix. 1280. C.
— honorificare quid, v. 805. B.
— Apocrypha, vi. 217. B.
— Euangelizote, Grace non Latine, vi. 59. E.
— Evanuerunt, pro frustrati sunt, vi. 564. D.
— Euboici maris recursus & decursus, v. 480. B.
— Euboidis apophthegma, iv. 115. E.
— Eucharistia unde dicatur, v. 332. C.
— ad salutem pertinet, ix. 1605. E.
— nomen, v. 1102. D.
— mysterium, vii. 849. in medio.
— Eam olim domi sumtam, ix. 1156. F. 1157. A.
— quotidie sumtam, v. 699. E.
— quondam aliter sumtam esse, quam nunc, ix. 1107. C. 1130. F.
— infantibus olim datam, ix. 1066. B.
— ex farina sanguine infantis maceratam quidam confecerunt, v. 476. B.
— de Ea quid sentiat Erasmus, ix. 1064. B. & seq.
— Εὐχὴ, v. 508. B.
— Euchtæ Psalliani, vi. 35. F.
— Eucharum prodigiosa orandi assiduitas, v. 485. E. 1172. C.
— error, 1037. E.
— Εὐχομαι, ix. 603. F.
— Euclidis apophth. iv. 317. F.
— Eucrates, Prov. ii. 659. C.
— Euctus Persei amicus importunus, iv. 18. E.
— Eudamidæ Aretæ & Charixenæ amicitia, i. 220. B.
— apophth. iv. 115. E.
— Εὐδοκίαν, vi. 22. D. 650. B.
— Εὐδοκίαν, vi. 62. F. 232. F. 274. E. 617. C. 864. E. 916. D.
— Εὐδοκίαν dilute vertit volebamus, vi. 905. D.
— Evenit malo male, Prov. ii. 915. A.
— Eventa, v. 930. E.
— Evertit, pro evertit, vi. 294. E.
— E vestigio, Prov. ii. 1080. F.
— Euge &, vi. 130. E.
— Eugenii Pontificis decreta, ix. 1418. D.
— — Papa ad divum Bernardum responso, iv. 732. E.
— — suum Ungari violant fœdus Turcicum, v. 351. D.
— Euleus Persei amicus intempestivus, iv. 18. E.
— Εὐλογεῖν, ix. 603. D.
— Εὐλογία pro libertate & elemosyna, vi. 782. E. F.
— Εὐλογία, v. 491. D. 842. E. F.
— Εὐλογητός, ix. 324. A.
— Eum pro eam depravatè, vi. 385. E.
— Eumenidis apophth. iv. 240. E.
— — silentium, iv. 682. F.
— Eundem calcem omni pedi inducere, Prov. ii. 1038. B.
— Eunomii error, v. 1148. E.
— Eunuchus quid, i. 324. B.
— — ad Philosophiam admittendus, i. 324. E.
— — quidam Academicus fuit, i. 324. D.
— Eunuchus à Græco legit, vi. 467. E.
— — unde dictus, vi. 100. D.
— — Eorum vilis conditio, i. 324. E.
— Εὐδοκίαν, vi. 744. F.
— Εὐάνουμα, vi. 105. D.
— Euparyphus ex Comœdia, Prov. ii. 1047. C.
— Euphorbus qualis fuit, i. 250. C.
— Euphrator, i. 310. F.
— Εὐφροσύνη, vi. 283. F.
— Εὐφροσύνη quid, i. 367. F.
— Euridicem relapsam in orbem, v. 490. C.
— Euripus 7. indies fluit ac refluit, i. 609. C.
— — homo, Prov. ii. 357. A.
— — Ejus sententia, de cura divina, iv. 69. B.
— — apophth. iv. 305. D. 356. D.
— — dictum de stultitia celebre, iv. 428. A.
— Euroaquila, vi. 537. E. F.
— Eurybatizare, Prov. ii. 102. A.
— Eurybiates Themistoclem increpat, iv. 735. B.
— Eurycles, Prov. ii. 979. C.
— Eurycratidis apophth. iv. 116. F.
— Eurymnus, Prov. ii. 993. B.
— Eusebius, vi. 808. C.
— — Casariensis scripta, v. 80. D.
— — Pontipresbiterum Episcopi virtus mitiget, v. 821. D.
— Eusebius fuit Episcopus Casarea Palaestina, vii. 337. D.
— — purgat se contra Arianos, ibid.
— Eusebius Palaestinus laudatus, vii. 530. E.
— Eutathius Homeri interpres, i. 527. B.
— Eustochium nobilis virgo Rom. v. 753. C.
— Eutrapelus quomodo quondam ultus sit, v. 1243. C.
— Eutyches ὁ δεινός, v. 1158. B.
— Euthydices ac Damonis amicitia, i. 219. D.
— Ex prepositio significat originem, vi. 432. C.
— Ex & de quid differant, vi. 5. F.
— Ex Academia venis, Prov. ii. 809. B.
— Exacta via viaticum querere, Prov. ii. 814. C.
— Exactiones Principi necessaria, iv. 650. F.
— Exactionum molem redisse ad agricolas, v. 362. E.
— Exactor πεινῶν. Tradat te, vi. 388. E.
— Exactores decimarum, vi. 650. C.
— Ex adyto, Prov. ii. 298. C.
— Ex equo partire, Prov. ii. 1005. A.
— Εξαγώνια aliena à te, Prov. ii. 464. A.
— Ex agro sive rure, Prov. ii. 856. B.
— Exaltare, pro in altum tollere, vi. 301. C.
— Ex amphitheta bibisti, Prov. ii. 994. D.
— Examen virtutum, Prov. ii. 124. D.
— Ex animo loqui, Prov. ii. 381. A.
— Ex apharescos curare, Prov. ii. 1188. A.
— Ex asino equus, Prov. ii. 649. F.
— Ex aspectu nascitur amor, Prov. ii. 100. E.
— Ex astris delapsus, Prov. ii. 220. D.
— Exactorati, ix. 995. A.
— Ex bono in bonum, Prov. ii. 863. A.
— Excedimus, pro excidimus, vi. 767. E.
— Exceptionem argute detorquet Augustinus, vi. 98. E.
— Excessus pro obitu, vi. 269. F.
— Excidetur & mittetur, pro exciditur & mittitur, vi. 20. F.
— Excidit, irritum factum est, vi. 612. C.
— Excipiendi sive excludendi formula, i. 67. A.
— Excipit bonos à nota, vi. 117. E.
— Exclamationis vis, v. 988. B.
— Excludere, includere, vi. 819. D.
— Ex cohorte pratoris, Prov. ii. 1177. D.
— Excommunicatio, vi. 624. E. vii. 849. lin. 14.
— — quid, v. 226. C.
— — Ejus necessitas, v. 1175. B.
— Ex contentione pro contentiosi, vi. 570. F.
— Excorias priusquam mactaris, Prov. ii. 785. D.
— Excrementa humana aconitum ejiciunt, i. 496. C.
— Excubiarum gratia canens, Prov. ii. 294. B.
— Excubias agere aut ditari, Prov. ii. 699. D.
— — in Ναυπάκτο, Prov. ii. 101. B.
— Excusatio, πτόσις, vi. 402. E.
— Excusationes non accipit certamen, Prov. ii. 796. D.
— Excussa lectionis varietas, vi. 489. F. 494. F.
— — veterum interpretatio, vi. 868. E.
— Excusæ causa, quas adducit Hieronymus de divortio, vi. 699. B. C. D.
— Ex diametro opposita, Prov. ii. 380. E.
— Execrationes ferere, Prov. ii. 1107. D.
— Exemplaria vetustissima qua secutus est Erasmus, vi. 5. C.
— Exemplariorum diversitas in Scripturis divinis, ix. 127. B.
— Exemplum vivendi nobis Christus, v. 40. C.
— — de bonitate Christi per locos communes digestum, v. 1012. B.
— — utile, Prov. ii. 1201. A.
— — Quintiliani de Thebanis & Thessalis, i. 85. B.
— Exempla habent vim persuadendi, v. 1008. B.
— — imparia magis movent, v. 866. E.
— — fabulosa, i. 390. A. v. 1009. D.

OPERV M DESIDERII ERASMI ROTERODAMI.

- Ezechias cur superior in bello, VIII. 130. D.
 --- mortem exhorruit, v. 1310. D.
 F.
 Faba alba, Prov. II. 203. C.
 --- cuditur in me, Prov. II. 59. F.
 --- nummus, Prov. II. 1188. B.
 Fabam, & salem, Prov. II. 832. E.
 --- Earum arroser, Prov. II. 1085. B.
 --- Eas ne comedas, Prov. II. 974. D.
 --- Iis abstinere, I. 250. F.
 --- Iis abstineto, Prov. II. 18. B.
 Faber Constantiensis, Erasmi uictus, IX. 1648. C.
 Faber (Jacobus) Stapulensis I. 1011. E.
 --- ab Erasmo dissensions de Eloim, VI. 986. C.
 --- defensio, IX. 746. C.
 --- excussa annotatio, VI. 683. D.
 --- opinio excussa, ibid.
 --- sententia expensa, VI. 607. C. D.
 --- Ejus laus, VI. 244. D. 282.
 C. 722. C. 739. F. 777. F. 783. D. 853. D. 884. C.
 --- Eum sibi non constare, IX. 40. F.
 Fabet lapidarius, VI. 77. D.
 --- compedes quas fecit ipse gestet, Prov. II. 60. B.
 --- fabro invidet, Prov. II. 80. E.
 --- quum sis, Prov. II. 1023. C.
 Fabiola publice penitentiam confessâ est, quod viro relicto flagitioso alteri nupsisset, VI. 701. E.
 Fabri fabrilis tractant, Prov. II. 227. F.
 Fabritii (Capitonis) apophthegmata, IV. 254. C. 300. F.
 --- paupertas, v. 41. A.
 Fabula quid, IX. 504. A. 564. C.
 --- ridicula de Theologo quodam, IV. 475. B. VI. 474. E.
 --- de muliere, IX. 135. A.
 --- de quibusdam spoliatoribus, IX. 540. A.
 --- de nugacitate, IV. 629. D.
 --- conficta de Thoma Aquinate, VI. 707. E.
 --- & fabulosi, IX. 654. A.
 --- Ejus tractatio, I. 394. F.
 --- calumnia depulsa, IX. 1109. D.
 --- Ei supremum actum addere, Prov. II. 83. C.
 --- Ex amatoria pueros inficiunt, v. 717. F.
 --- veterum involucrium aliquid habent, v. 558. F.
 --- Earum usus principum quis, IV. 564. F.
 --- nimietas fastidiosa, I. 819. E.
 Fabulosi exemplis quomodo utendum, I. 90. D.
 Facere illum Grace, pro illi, VI. 108. F. 141. D.
 Facerem pro faciam, VI. 708. E.
 Facete dicta, IV. 98. F. 99. D. 100. E. 101. F. 158. F. 172. E. 181. F. 185. D. 187. D. 204. B. 210. A. 236. E. 255. D. 265. F. 308. F. 341. A. B. 347. B. 352. F. 357. B. 359. D. 361. A. 368. A. 369. F. 374. A. 376. C.
 Facetiapars artis Rhetorices, I. 980. D.
 --- Iis non tutum cum Regibus ludere, I. 763. C.
 Faciatis pro exigatis, VI. 241. D. E.
 Facies pro persona, VI. 197. F.
 --- dicitur ire, VI. 271. C.
 --- tua computat annos, Prov. II. 615. A.
 --- justitia & vindicta, v. 256. D.
 Facile quod sine periculo, I. 414. B.
 --- cum valeamus recta consilia agros damus, Prov. II. 249. D.
 Facile quid, I. 414. B.
 Facile difficile, I. 73. F.
 Faciles partus, Prov. II. 1191. E.
 Facilius nil quam tacere, IV. 673. A.
 --- semel discitur lingua Latina, quam multa balbutiendi species, VI. 343. D.
 Faciunt & sphaceli immunitatem, Prov. II. 102. C.
 Facta juvenum, consilia medicorum, vota senum, Prov. II. 828. E.
 Facta, pro cepta, VI. 393. D.
 Facta est, pro exstitit, VI. 342. E.
 Facta notatu digna, IV. 137. D. 156. E. 308. C.
 Facti facilis est estimatio, I. 276. D.
 --- consideratio, I. 409. D.
 Factionis vocabulum, IX. 478. B.
 Factum infectum fieri non potest, Prov. II. 313. C.
 --- tractatum, Prov. II. 1173. C.
 --- stultas cognoscit, Prov. II. 1138. C.
 --- pro natum, VI. 554. C.
 --- est istud caput aut angulus iste, VI. 112. E.
 Facultatum auctoritates, I. 653. A.
 Facundia Petri, VI. 448. D.
 --- suggerit veram pietatem, v. 847. F.
 Falces postulabam, Prov. II. 464. D.
 Fallacem fugito, Prov. II. 915. C.
 Fallacia alia allam trudit, Prov. II. 468. E.
 --- iadugya, VI. 481. E.
 Fallendi, I. 56. C.
 --- genus sanctissimum, I. 901. F.
 Falsi fratres, VI. 791. F.
 Falsum probum, Pro. II. 1161. B.
 Fama, IV. 136. C. 233. D. 320. D.
 --- honesta pretiosa possessio, IV. 663. F.
 --- quomodo comparanda, I. 848. F.
 --- bona benefactis pratur, IV. 583. E.
 --- bona quibus rationibus servanda, v. 742. A.
 --- precax malam, v. 742. B.
 --- illibata, non minima virginitatis pars, v. 679. A.
 --- incontaminata senectutis viaticum laetissimum, I. 889. B.
 --- non temere spargitur, Prov. II. 230. F.
 --- prodit omnia, Prov. II. 1196. C.
 --- paulatim nascens durabilis, I. 860. D.
 --- popularis viris egregiis non respondet, v. 901. F. 902. A.
 --- Ejus negligens crudelis, IV. 746. B.
 --- natura, IV. 47. C.
 --- similia, I. 563. D. 617. B. 622. C.
 --- Ei credere non tutum, I. 916. B.
 --- Ea charius nihil habet generosus animus, v. 436. C.
 --- nil inanis, IV. 427. A.
 Famelicus non interpellandus, Prov. II. 910. D.
 Famies tormentum grave, I. 807. A.
 --- filii prodigi, quid, IX. 1240. C.
 --- res seditiosa, v. 362. E.
 --- perit intervallo, & optime perditur, Prov. II. 816. D.
 --- & mora bilem in nasum conciuunt, Prov. II. 653. A.
 --- magistra, Prov. II. 189. D.
 --- multa docet, Prov. II. 1007. C.
 --- Melia, Prov. II. 458. C.
 --- optimum condimentum, Prov. II. 630. D.
 --- Saguntina, Prov. II. 358. D.
 --- Ejus campus, Prov. II. ibid. F.
 --- Ea mori miserum, Pro. II. 857. D.
 Familia, pro famulatio, 450. D.
 --- natus, VI. ibid.
 --- Ejus gesta exacte omnia observare, multam adfert iracundiam, IV. 69. B.
 Familiaris generis species, I. 379. D.
 Familiaritas cum paucis habenda, 878. F.
 --- aut consuetudo, qua suspecta sit, IV. 7. A.
 Famosi libelli, IV. 712. E.
 Famula bona tribus rebus debet esse dotata, I. 721. C.
 Famuli quomodo tractandi, v. 730. C.
 Famulorum & famularum conditio & delectus, v. 693. B.
 Farcire centiones, Prov. II. 542. D.
 Farina nostra, Prov. II. 839. D.
 Farinam fugit quicunque molam devitat, Prov. II. 795. D.
 --- nondum coltam inspergis, Prov. II. 785. D.
 Farinas exigit a statuis, Prov. II. 768. A.
 Fas est omnibus de sacra Scriptura confabulari, sed definiendi temeritas abesse debet, I. 677. C.
 Fasces submittere, Prov. II. 324. D.
 Fascinare quid, VI. 811. E. F.
 Fastigium imponere, Prov. II. 83. A.
 Fastuosus Maximus, Prov. II. 99. F.
 Fata volentem ducunt, I. 434. A.
 Fatale vita tempus exactum, Prov. II. 927. D.
 Fatidici vocabulum, IX. 887. circa fin.
 Fatis imputandum, Prov. II. 911. B.
 Fato Metelli, Prov. II. 1174. B.
 --- non repugnandum, Prov. II. 1199. B.
 Fatum inevitabile, Prov. II. 929. B. 933. C.
 --- immutabile, Prov. II. 929. B.
 Fatuus silere non potest, IV. 674. D.
 --- qui chariorem habet equum quam uxorem & liberos, I. 821. B.
 --- a fatuo differt, I. 884. A.
 --- Ii qui, I. 811. B.
 --- Principum delitia, IV. 437. D.
 --- grati feminis, IV. 438. B.
 --- Eos non invenit, Prov. II. 292. C.
 Favere linguis, Prov. II. 832. C.
 Favorini Philosophi apophthegmata, IV. 288. A. & 351. D.
 Fausti Sylla filii apophthegma, IV. 288. D.
 Faustus exitus, Prov. II. 929. D.
 Febribus pro febris, VI. 249. E.
 Febris futura indicia, IV. 35. E.
 Fecem bibat qui vinum bibit, Prov. II. 251. C.
 --- perire non pati, I. 863. B.
 Felcs Tartessia, Prov. II. 99. B.
 Fele rapacior, Prov. II. ibid.
 Felices quo differant ab infelicibus, Prov. II. 409. D.
 Felicia alba, Prov. II. 202. E.
 Felicibus sunt & trimestres filii, Prov. II. 277. B.
 Feliciora omnia qua carent arte, VI. 435. C.
 Felicissimus cui nil contigit mali, I. 1141. E.
 Felicitas perfecta, IV. 503. C.
 --- intractabilis, IV. 43. A.
 --- summa in quibus rebus consistat, v. 1080. B.

INDEX GENERALIS

- unde petenda, i. 878. E. v. 1080. C.
 -- à Deo, Prov. 11. 1006. E.
 -- à funibus pensilis, Prov. 11. 559. E.
 -- multos habet amicos, Prov. 11. 829. D.
 -- augetur malorum memoria, IV. 509. A.
 -- ad eam vera via, v. 51 B.
 Feliciter dicta, IV. 100. C. 204. F.
 -- sapit qui alieno periculo sapit, Prov. 11. 39. A.
 Feli crocoton, Prov. 11. 99. D.
 Felicius errare quam sapere, IV. 451. D.
 -- rideri, quam odio haberi, IV. 672. E.
 Felix qui, v. 484. D.
 -- Corinthus, at ego sim Teneates, Prov. 11. 569. C.
 -- qui nihil debet, Prov. 11. 637. D.
 Felicium multi cognati, Prov. 11. 740. A.
 Femur percutere, v. 964. E.
 Fenestellæ libellus de Magistratibus, I. 370. F.
 Fenestram aperire & similes metaphora, Prov. 11. 152. B. 862. D.
 Feram praturbare, Prov. 11. 831. B.
 Feras, non culpes, quod mutari non potest, Prov. 11. 117. D.
 Ferdinandus Catholicus, Regum magnificentissimus, IV. 517. D.
 -- Caesaris indoles, VII. 491. lin. 1. & seq.
 -- pietas & regia bonitas, I. 851. E.
 Feri puer, Prov. 11. 1058. E.
 de Feris cicurandis & Paulo simile, v. 99. B.
 Ferire frontem, Prov. 11. 1186. C.
 Ferociam satietas parit, Prov. 11. 895. D.
 -- comitari opulentiam, v. 395. F.
 Ferre in capite, oculis, sinu, Prov. 11. 1212. C.
 -- jugum, Prov. 11. 99. C.
 Ferro cæsi, I. 877. C.
 -- dividere, Prov. 11. 234. A.
 -- inter Adamantem & magnetem positum, I. 598. B.
 -- & flamma, Prov. 11. 1166. C.
 -- ferro acuitur, Prov. 11. 301. C.
 -- natate doces, Prov. 11. 171. B.
 -- tuum nunc in igni est, Prov. 11. 1048. F.
 Fertior seges est alieno in agro, Prov. 11. 251. A.
 Fervet olla, fervet amicitia, Prov. 11. 190. D.
 Ferula asinis gratissima, I. 605. D.
 -- Ei manum subducere, Prov. 11. 604. B.
 Festa in immensum multiplicata, VI. 64. D.
 -- tria præcipua Judæis, v. 471. B.
 Festi dies, IX. 911. D.
 -- an abrogandi, v. 504. D.
 -- Judæorum, v. 112. D.
 Festina lente, Prov. 11. 397. C.
 Festinantem, ultro incitare, Prov. 11. 88. E.
 Festivitas orationis, IV. 678. C.
 -- summa levitati vicina, I. 889. E.
 Festivus sermo, Prov. 11. 931. D.
 Festo die si quid prodegeris, Prov. 11. 99. A.
 -- mediante, VI. 369. F.
 Festorum observatio discutitur, IX. 1154. C.
 -- & sabbatorum religio abrogata, IX. 646. E.
 -- dierum multitudo noxia, VI. 640. D.
 Festuca ditior, Prov. 11. 370. F.
 Festucam ne move, Prov. 11. 798. D.
 -- ex alterius oculo ejicere, Prov. 11. 256. D.
 Festum multas habens, Prov. 11. 946. D.
 Festus dies quomodo violatur, I. 807. E.
 Fex gignit vesica calculos, I. 863. B.
 ut Fici oculis incumbunt, Prov. 11. 653. F.
 Ficos dividere, Prov. 11. 408. E.
 -- vult, Prov. 11. 484. F.
 Fictilis homo, Prov. 11. 704. E.
 Ficulna machara, Prov. 296. E.
 -- mens, Prov. 11. ibid. B.
 Ficulnea pro fien an Latinum, VI. 109. D.
 Ficulnum auxilium, Prov. 11. 296. B.
 Ficulnus, Prov. 11. 295. E.
 -- gladius, Prov. 11. 653. D.
 Ficum cupit, Prov. 11. 485. A.
 -- Mercurio, Prov. 11. 653. E.
 Ficus avibus grata, Prov. 11. 976. F.
 -- ficus, ligonem ligonem vocat, Prov. 11. 485. E.
 -- post piscem, Prov. 11. 976. E.
 -- quando non floreat, I. 628. F.
 -- arida allegoria perperam accepta, VI. 109. E.
 -- Ei maledicta quidam doctores comparantur, v. 189. C.
 Fide pro fine, VI. 1049. F.
 Fidei pro opportunitatis, VI. 850. C.
 Fidelis pro fido, Latine, VI. 755. C.
 -- fidus, VI. 562. F.
 -- certus, VI. 929. F.
 Fidendum nulli, I. 261. F.
 Fidenter dicta, v. 99. E. 213. D. 218. F. 231. A. 243. A. 252. E. 254. D. E. 257. D. & seq. 258. F. 269. D. 297. C. 303. A. 305. C. 306. A. 380. A.
 Fidentia definitio, I. 402. F.
 Fidere quid IX. 890. in medio.
 Fides quid, IV. 466. A. 601. B. v. 924. B. 1078. E.
 -- rara, Prov. 11. 794. C.
 -- obedientia, v. 1041. E.
 -- quomodo aggravata, VI. 63. D.
 -- verbum, secus ab Ecclesiasticis usurpatum, quam à priscis, VI. 562. D. E.
 -- pro fiducia, VI. 1012. F.
 -- & charitas fontes omnium bonarum operum, v. 1080. C.
 -- quibus rebus alatur, aut vitietur, v. 1079. D.
 -- speciale donum Dei, IX. 846. A.
 -- ignea res, v. 1181. A.
 -- res non otiosa, v. 536. A.
 -- vera otiosa non est, v. 283. C.
 -- tot, quot articuli fidei, v. 413. A.
 -- justificans non sine charitate, IX. 845. E.
 -- potest se jungi à charitate, v. 609. F.
 -- unica ad Christum janua, v. 21. E.
 -- præceptorum omnium caput, v. 60. F.
 -- Deo, v. 245. B.
 -- janua salutis, IX. 482. E.
 -- quid efficiat in nobis, v. 1079. C.
 -- est aditus in ecclesiam, v. 489. C.
 -- nullum periculum refugit, v. 838. B.
 Ejus contraria, v. 1079. E. 1085. E.
 -- definitio, VI. 1012. E.
 -- & operum ratio, IX. 1191. D.
 -- robur humanis rationibus labefactatur, v. 253. D.
 -- vocabulum late patet, IX. 844. C.
 -- vox valida, v. 238. D.
 -- vis, 105. E. F. 106. A.
 -- comites individui, v. 730. F.
 -- vocabulo excluduntur contentiosa questiones, VI. 945. D.
 -- Ei quare tribuatur principatus, v. 1079. A.
 -- Eam abnegavit qui curam domesticorum non habet, I. 902. E.
 -- Eâ solâ nas justificari, quomodo intelligendum, v. 1070. D. IX. 847. F.
 de -- & charitate, & de superstitione simile, v. 111. F.
 -- justificari, v. 400. D. 500. C.
 Fiducia quid, IX. 887. in fine.
 -- falsa, v. 790. C.
 -- nostri quantum malum, v. 103. C.
 -- summa Ecclesia, v. 327. F.
 -- Eam accipere, v. 928. A.
 -- Eâ pecunias amisi, Prov. 11. 794. B.
 Fidus amicus, Prov. 11. 938. A.
 Fieri, non cadere in verum Deum, v. 1089. C.
 Fieri voluntas non sine tropo dicitur, VI. 36. F.
 C. Figuli apophthegma, IV. 296. A.
 Figuli opes, Prov. 11. 383. D.
 Figulus figulo invidet, faber fabro, Prov. 11. 80. E.
 Figura quid, v. 372. B.
 -- sunt figura grammatica in Scriptura, 184. D.
 Filius hominis pro filio Adæ, VI. 46. E. 61. F. 87. F. 337. A.
 -- gehenna duplo, quomodo accipiendum, VI. 120. E.
 -- Dei quomodo dictus est non nosse diem extremi judicii, VI. 127. E.
 -- hominis quomodo dictus fuisse in cælo, priusquam adscenderet in cælum, VI. 352. E.
 -- hominis, IX. 29. E.
 -- quomodo dicatur principium, VI. 376. E.
 -- perditionis & similia more Hebraico, VI. 406. F.
 -- degenerans, Prov. 11. 922. A.
 -- etiam adoptivus, IX. 157. E.
 -- sapiens, cui sit ornamento, I. 494. D.
 -- stultus, quàm incommodus, I. ibid. D.
 -- spectat successionem, I. 282. D.
 -- suus cuique aquè charus, ac si è Rege natus esset, I. 508. F.
 -- chara possessio, I. 490. C. 516. A.
 -- stultus matris mæstitia, I. 494. D.
 -- sapiens patris letitia, I. 494. D.
 -- Ejus persona, v. 1073. B.
 -- Dei cognomina, v. 1090. D.
 -- Ii dicuntur omnes posteri, VI. 1. C.
 -- dissidentia, idioma Hebraicum, VI. 837. C.
 -- nuptiarum, VI. 159. F.
 -- liberi, VI. 311. E.
 -- Dii qui, v. 771. F. IX. 1034. D.
 -- Dei ac Dii ecclesiastæ, v. 771. F.
 -- male morati parentes reddunt infames, I. 988. C.

Fi-

OPERV M DESIDERII ERASMI ROTERODAMI.

- Filiorum reverentia erga parentes unde, v. 695. A.
 Filix innascitur agris neglectis, Prov. 11. 684. D.
 Filum contentionis tunc erat, Prov. 11. 798. F.
 — nevisi, & acu opus est, Prov. 11. 1100. B.
 C Fimbriæ apophthegma, 1v. 396. A. B.
 Fimo suffitum facis, Prov. 11. 171. D.
 Fimonis Nicai apophthegma, 1v. 349. D.
 Finales formula, 1. 41. D.
 Finis secundarius, v. 915. E.
 — pro perfectione, vi. 617. E.
 — Eum vita spectata, Prov. 11. 126. D.
 Firmi apophth. 1v. 287. C.
 Firmicus (Julius) quales discipulos admiserit, v. 76. B.
 Firmillianus Casarea Cappadociae Episcopus, vii. 428. F.
 Fischerus (Joannes) Episcopus Roffensis, v. 812. A.
 Fixis oculis intueri, Prov. 11. 672. F.
 Fixuram pro figura, vi. 416. F.
 Flagelliferi ridiculi apud Italos, vi. 893. E.
 Flagitiorum turpis exitus, Prov. 11. 938. A.
 — commemorationem habere contagium, v. 890. C. & seq.
 Flaminius (Titus) è Senatu motus quum amplexus esset uxorem praesente filia, v. 698. C.
 Flamma fumo est proxima, Prov. 11. 189. A.
 Flammam citius ore presseris, Prov. 11. 569. C.
 Flammeo obvoluta Polyxena duci vult, 1. 1139. A.
 Flammeum matrimoniale suscipere, v. 598. A.
 Flandriam occidentalem inundavit mare, v. 359. E.
 Flavius Vespasianus non altus est convicium in se dictum, ix. 5. D.
 Q. Flav. apophth. 1v. 297. B.
 Flav. Virginii apophth. 1v. 380. B.
 Flectetur pro flectet, vi. 642. C.
 Flere ad noverca tumulum, Prov. 11. 336. C.
 Flet victus, victor interiit, Prov. 11. 591. C.
 Fletus malo nil medetur, 1. 1146. A.
 Flocci non facio, aut flocci facio, Prov. 11. 304. E.
 Flora omnium voluptatum parens, 1v. 416. B.
 Floram Romani studiosissime coluere, ibidem.
 Florista quis ita dictus, 1. 892. F.
 Flos ætatis in virgine annus decimus septimus, 1. 697. F.
 Flos cinis, Prov. 11. 1101. B.
 Fluctus fluctum excipit, Prov. 11. 235. E.
 — mutus, Prov. 11. 1085. F.
 Fluminis aut loci descriptio, 1. 455. C.
 Fluviali sermone marinam abluit auditionem, Prov. 11. 787. E.
 Fluviorum nonnullorum & Martis dissidium, 1. 878. A.
 Fluvio rivulum inducere, Prov. 11. 727. A.
 Fluvius cum mari certat, Prov. 11. 360. D.
 — non semper fert secures, Prov. 11. 1016. B.
 — qua procul absunt irrigat, Prov. 11. 726. F.
 Focus luculentus in adibus, Prov. 11. 943. F.
 Fodere non didici, Prov. 11. 456. D.
 Fœcialium & patris patrati officium, ix. 1706. C.
 Fœda perpetranti pœna conveniunt aspera, 1. 1147. F.
 Fœdelapsus Vulgatus Interpres, vi. 892. C. D.
 Fœdera conjugii veteris firmiora, 1. 794. A.
 — impiorum ad quid instituantur, v. 204. F.
 Fœderis violationem quid subsecutum, v. 351. D.
 Fœderum scopus, 1v. 603. D.
 Fœdum est & mansisse diu, vacuumque redisse, Prov. 11. 660. B.
 Fœmina plus viro insaniam laborat, 1. 204. C.
 — à marito revulsa res nihili, 1. 707. C. D.
 — Ejus salus, 1. 494. B.
 — Ei factus proprius nutriendus, 1. 768. B. C.
 — mortua non credendum, Prov. 11. 689. D.
 — Eam qui vicerit auferat premium, 1. 727. F.
 — scire Latine rarum est, 1. 745. E.
 — Ea nihil pestilentius, Prov. 11. 938. C.
 — Eæ loquaciores, quam mares, 1v. 730. C.
 — cum saburrata, largiloqua, 1v. 730. E.
 — olim viros ex more non respiciebant, 1. 1146. C.
 — Monachis multa dedita, 1. 856. C.
 — Earum nonnulla bona, alia mala, 1. 1149. B.
 — genus pessimum, 1. ibid.
 — in viros facinus, 1. 1145. A.
 — commendatio, v. 741. D.
 — Eas mactare atrox facinus, 1. 1137. A.
 Fœminam functionem maritus non temere obeat, v. 694. E.
 Fœnerare, δανίζειν, vi. 255. F.
 Fœneculator pro creditore, vi. 260. F.
 Fœniculum oculis prodest, 1. 496. C.
 Fœnorum fœnora, Prov. 11. 742. A.
 Fœnum pro gramine, vi. 285. D.
 — esse, Prov. 11. 741. B.
 — habet in cornu, Prov. 11. 59. A.
 Fœnus unde denominatur, v. 932. F.
 Folia quarundam arborum non decidere, v. 191. A.
 — cadunt, post cadent arbores, Prov. 11. 112. A.
 Folio ficulno tenes anguillam, Prov. 11. 180. A.
 Fons Dodonaus, Prov. 11. 310. A.
 — Ejus & artium comparatio, v. 852. A.
 — Eum Scriptura divina conspurcare crudele, 1. 674. C.
 — li ipsi sitiunt, Prov. 11. 284. D.
 — Eorum allegoria, quos Patriarcha foderunt, v. 615. B.
 — Iis apros, floribus austrum, Prov. 11. 862. E.
 — omiffis sectari rivulos, Prov. 11. 1203. A.
 de — & sermone hominis simile, v. 773. B.
 Foras Cares, non amplius antistheria, Prov. 11. 97. F.
 — famem, Prov. 11. 358. F.
 — prospectare, Prov. 11. 384. E.
 — portam, vi. 466. F.
 Fores aperire, Prov. 11. 862. B.
 — habet tritas ut pastorum casa, Prov. 11. 703. D.
 Foris pro έξωθεν, vi. 26. D.
 — pedem habere, Prov. 11. 574. E.
 Forma, 1v. 222. D. 338. E.
 — ἰσότης, vi. 949. D.
 — μόρφωσις, vi. 572. E. F.
 — Dei, vi. 868. B.
 — servi, vi. 452. E.
 — servi Paulo quid, ix. 70. C.
 — est falsa species peccatoris, vi. 867. E.
 — stata vel uxoria, v. 665. C.
 — substantialis, v. 921. F.
 — non prodigiosa factus, 1. 913. B.
 — facit hominem, 1. 493. C.
 — precipuum Dei donum, 1v. 697. F. vi. 421. D.
 — quomodo laudanda, v. 881. F.
 — munus Numinis, 1. 859. C.
 — futuri, quo referendum, vi. 591. D. E.
 — animi perspicienda, v. 665. C.
 — Ejus gratia brevis, v. ibidem.
 — gratia varia, 1. 1022. F.
 — questus turpis, 1. 1052. F.
 — imperita vilitas, 1. ibidem.
 — Eam essentialem Aristoteles aliquando vocat μορφήν, aliquando εἶδος, aliquando ὑπεκχείου, quanquam μορφήν interdum usurpat pro forma accidentali, vi. 868. D. E.
 — quoque Reipublica gubernatoribus adesse convenit, 1. 828. D.
 Formica camelus, Prov. 11. 200. C. 1. 189. F.
 — formica chara, Prov. 11. 80. D.
 — Ei quoque sua biis, Prov. 11. 562. F.
 — Earum pedibus inest scabricies, 1. 879. D.
 Formidolosus, Prov. 11. 914. B.
 Formosi Pont. decreta rescissa, vi. 696. E. F.
 Formosus in ostio, Prov. 11. 867. C.
 Formula cadere, Prov. 11. 1204. C.
 Fornicarii, an Latina vox, vi. 679. C.
 Fornicatio pro scortatione, sive stupro, an Latinum verbum, vi. 667. E.
 — simplicem quidam contemnunt, v. 53. D.
 Forojulensium agros Turca crudelissime vastant, v. 352. A.
 Fors domina campi, Prov. 11. 1167. F.
 Forsitan, pro utique, sic enim, vi. 354. F.
 Forte, pro ὅτι, vi. 197. E.
 Forte pro utique, non recte, vi. 62. D.
 b 3 For-

- Fortiorem te vita, Prov. 11. 817. C.
 Fortis vere qui, v. 489. E.
 — quis vulgo, v. 43. C.
 — in alium fortiorem incidit, Prov. 11. 949. B.
 — Et omne solum patria, 1. 429. C. D.
 — Eos fortuna adjuvat, Prov. 11. 88. B.
 Fortiter dicta, 1v. 98. D. 101. A. 103. E. 108. A. 112. E. 113. D. F. 117. C. 121. E. 123. E. 128. F. 135. A. 138. C. 139. E. 141. A. 149. B. 150. D. & seq. 151. C. 228. F. 263. C. 265. E. 268. F. 271. D. 277. D. 298. B. 304. E. 307. A. 327. D. 335. E. 349. F. 363. B. 366. F.
 Fortitudo & temeritas differunt, 1x. 1662. D.
 — appetitus rerum magnarum, 1. 402. F.
 — socia iustitia, 1v. 63. E.
 — de sola mansuetudine digladiatur, 1v. ibid. E.
 — non eget ira, 1v. 64. E.
 — definitio, 1. 402. F.
 Fortuna quid, 1v. 526. C.
 — malignos extollit, optimos dejicit, 1. 429. E.
 — nusquam non regnat, 1. 646. C.
 — astutaria, Prov. 11. 862. A.
 — cuiusmodi portento me involvit, Prov. 11. 672. E.
 — Euripus, Prov. 11. 357. A.
 — prorsus adversa, Prov. 11. 912. C.
 — quem nigrum pinxerit, Prov. 11. 104. B.
 — reddit insolentes, Prov. 11. 934. A.
 — in rebus humanis ludit, 1. 819. D.
 — quo maior, hoc amabilior modestia, 1. 1037. C.
 — lata miscet tristibus, 1. 429. E.
 — reddit servum, 1. 1144. E.
 — Ejus invidentia, 1. 860. E.
 — latioris recordatio somnia inania, 1. 1141. E.
 — simulachrum, 1. 1049. E.
 — favor, cordatis suspectus, 1. 430. D.
 — facta, 1. 1049. E.
 — partes, 1. 409. C.
 — sequaces, 1. 1050. C.
 — tractatio, v. 910. D.
 — utriusque similia, 1. 586. A. 587. B. 590. E. 591. E. 592. B. 593. E. 594. E. 598. A. 599. E. 603. B. 609. C. 617. C. 621. A.
 — bona extra nos, v. 68. D.
 — magne comes stultitia, v. 228. B.
 — novacula, Prov. 11. 1200. F.
 — Ei blandienti nimis non fidendum, 1. 849. A.
 — nos ipsos committere turpissimum, 1. 1049. C.
 — Eam presentem boni consule, Prov. 11. 670. C.
 — sui cuique mores fingunt, Prov. 11. 532. E.
 — ab Ea proficiscencia instabilia, 1. 321. C.
 Fortunatior Strobilis Carcini, Prov. 11. 98. F.
 Fortunatum belle domi manere oportet, Prov. 11. 720. A.
 Forum bisariam accipitur, vi. 61. D.
 Fossa & vallum, Prov. 11. 29. B.
 in Foveam incidit quam fecit, Prov. 11. 49. A.
 Fractis auribus, Prov. 11. 1105. B.
 Fragrantia unguenti & pharmaci quo dif-
 ferat, 1v. 6. B.
 Francie regnum florentissimum, 1v. 633. E.
 — laus, 1v. 633. F.
 Franciscus caperone pro galero dixit, 1. 856. A.
 — quomodo imitandus, v. 31. D.
 — litteras discere noluit, v. 912. C.
 — Ejus regula Evangelio nonnulla addidit, 1. 871. B.
 — leges Angelorum manibus descrip-
 ta, 1. 869. D.
 — ingenium, 1. 869. A.
 — humanitas, 1. 793. D.
 — regula, 1x. 1675. A.
 — egregium dictum de misericordia Domini proveniente, v. 566. A.
 — Eum adversus carnem pugnasse, 1x. 587. A.
 Franciscani dictum de adulteriis, v. 153. F.
 — cuiusdam confidentia, 1v. 735. B.
 — arcana sua solummodo in viduas evulgant, 1. 869. C.
 — non admonendi, 870. C.
 — humiles orbis Monarchis porri-
 gunt pedes ad osculum, 1. 865. B.
 — quem sequuntur, v. 142. F.
 — de Eorum Ordine bene sentiendum, 1v. 716. B.
 — mysterium, 1. 868. F. 870. A.
 — Salamanca tumultus, 1x. 1679. A.
 — vestitus mira efficacia, 1. 869. A. 870. D. 871. B.
 Frangitur, pro tradetur, vi. 716. F.
 Frater absque, pro Christiano, vi. 779. C.
 — viro adfit, Prov. 11. 298. E.
 — omnis Christianus, v. 1022. B.
 — Ejus vel sororis nomine nil amabilis, 1. 1042. A.
 — vocabulum quos complectatur, vi. 28. B.
 — li blandis invitandi, v. 50. F. 51. A.
 — Christi, v. 1022. B.
 — apud Judeos, 1x. 135. E.
 — dicebantur omnes Christiani, vi. 791. F.
 — qui Hebraei, vi. 77. E.
 — Judaei, qui ejusdem gentis, vi. 462. F.
 — Eorum altercatio acerrima, 1. 1161. D.
 — ira acerbissima, Prov. 11. 90. B.
 Fraudare quid, v. 698. F. vi. 686. D.
 Fraus pro damno, vi. 682. F.
 — Ea affequi quod virtute nequeas res abjecta, 1. 552. B.
 — lis vita Christianorum plena, v. 399. A.
 Fraxini vis serpentibus inimica, 1v. 694. F.
 Freno egere, Prov. 11. 89. C.
 Frequentationis ratio, v. 996. C.
 Fretum, mare, lacus, vi. 168. E.
 Fricantem refrica, Prov. 11. 300. F.
 Frigidam poposcit, vi. 58. F.
 — aquam suffundere, Prov. 11. 382. B.
 Frigus an conducat infantium valetudi-
 ni, v. 711. B.
 Frobenii (Joannis) erga Erasmus li-
 beralitas, 1x. 1589. B.
 Frons occipitis prior, Prov. 11. 77. E. 1v. 511. C.
 — perit, Prov. 11. 316. C.
 — hilaris signum conscientia bona, 1. 1034. B.
 — Eam quid deceat, 1. 1034. B.
 — exporrigere, frontem contrahere, Prov. 11. 316. E.
 Frontini apophthegma, 1v. 358. F.
 Fructum plus, vi. 400. F.
 Fructus boni & mali, v. 282. E.
 — Eorum esse modum, v. 187. D.
 Frugalitas Apostolica, v. 817. C.
 — Ejus & laboris comes pudicitia, v. 698. B.
 — nusquam Christiani oblivisci de-
 bent, v. 680. E.
 Frugaliter dicta, 1v. 97. E. 115. D. 126. B. 143. C. 155. D. 158. C. 159. E. 160. C. & seq. 162. C. 176. F. 184. D. 197. B. 212. B. 238. B. 249. E. 250. D. 254. A. 259. D. 265. D. 266. D. 317. D. 366. F.
 Frugi homines omnia recte faciunt, Prov. 11. 468. D.
 Frumenta ob lucrum recondere esse rapi-
 nam, v. 166. A.
 Frustrato panis, Prov. 11. 141. A.
 Frustra canis, Prov. 11. 178. E.
 — currit, Prov. 11. 738. B.
 — habet qui non utitur, Prov. 11. 924. D.
 — Herculi, Prov. 11. 594. C.
 — niti, dementia est, Prov. 11. 1202. A.
 Frustratus conatus, Prov. 11. 913. D.
 Fucari conjugatam esse adulterii genus, v. 682. F. 683. A.
 Fucus gignit odium, 1. 860. C.
 Fucum facere, Prov. 11. 201. D.
 Fuga, 1v. 227. D. 239. E.
 — peccati, v. 1359. A.
 — debitoris non solvendi, 1. 797. D.
 — intior, Prov. 11. 938. B.
 — Eam Christus suis permisit, v. 1197. D.
 Fuge procul a viro majore, Prov. 11. 148. D. 817. C.
 Fugere bene, virtus, 1v. 674. D.
 Fuggerus (Antonius) studiorum altor, v. 769. circa medium,
 Fugiendi tempus, v. 114. C.
 Fugientem quid insequeris, presentem mulge, Prov. 11. 768. D.
 Fugit amantem, insequitur fugientem, Prov. 11. 562. B.
 Fugitivus, Prov. 11. 924. E.
 Fuimus Troes, Prov. 11. 352. E.
 Fuit ad terram pro appulit, vi. 364. E.
 — & Mandroni ficulna navis, Prov. 11. 1065. A.
 Fulgentius quo genere dicendi delectaba-
 tur, viii. 433. A.
 Fulgentii scripta, v. 857. D.
 Fulgur ex pelvi, Prov. 11. 634. F.
 Fulmentum lectum scandunt, Prov. 11. 1167. F.
 Fulvius mulieri plus satis credidit, 1v. 680. D.
 Fumantem nasum urfi ne tentaveris, Prov. 11. 843. D.
 Fumi umbra, Prov. 11. 523. F.
 Fumolae imagines, Prov. 11. 1160. D.
 Fumos vendere, Prov. 11. 128. D.
 Fu-

OPERV M DESIDERII ERASMI ROTERODAMI.

Fumum fugiens, in ignem incidi, Prov. 11. 184. C.
 Fumus, Prov. 11. 1141. D.
 Functionis formula, 1. 50. D.
 Funditus, radicitus, Prov. 11. 1127. C.
 Fundum alienum arare, Prov. 11. 726. E.
 Funem abrumpere nimium tendendo, Prov. 11. 208. D.
 — reducere, Prov. 11. 356. D.
 Fungus, Prov. 11. 979. B.
 — putidus, Prov. 11. 1182. A.
 Funiculum ad lapidem, Prov. 11. 1144. D.
 — ad restim, Prov. 11. 832. D.
 — minutum fugiunt, Prov. 11. 98. D.
 Funiculus curarum, Prov. 11. 208. E.
 Funigerorum institutum, 1. 467. A.
 Funis nihil attraxit, Prov. 11. 350. E.
 Funus, 1. 810. A.
 Furari littoris arenas, Prov. 11. 999. A.
 — necesse viro esurienti, Prov. 11. 843. B.
 Furemque fur cognoscit, & lupus lupum, Prov. 11. 510. A.
 Furere, Dei, v. 212. D.
 Fures clamorem, Prov. 11. 98. C.
 — Pythagorici, IV. 456. A.
 C. Furi Ctesini apophthegma, IV. 297. A.
 Furis nocturni similitudo, VI. 127. F.
 Furnii apophthegma, IV. 373. D.
 Furor fit laesa sepius patientia, Prov. 11. 209. A.
 Furtivæ opera, Prov. 11. 415. C.
 Furtum oritur ex mendacio, IV. 699. E.
 — Ejus poena, 1. 417. C.
 — crimen apud Germanos omnium execrabilissimum, 1. 506. D.
 — poena major adulterii punitione, 1. 808. D.
 Fusus & colum qualia instrumenta, v. 663. B.
 Futilitas omnibus molestia, IV. 665. A.
 — Eam sequitur poenitentia, IV. 740. F. G.
G littera pronuntiatio, 1. 951. A.
 Gadareni, VI. 168. E. 264. E.
 Gagatis natura, 1. 600. B.
 Galani error, v. 1159. C.
 Galatæ qui, VI. 801. C. 811. E.
 Galateam & Thetidem simul amare non potes, Prov. 11. 793. B.
 Galbæ Lucii apophthegma, IV. 291. E.
 Galeam spem salutis, appositivè, VI. 911. D.
 Galeni fabula de fucatis mulieribus, v. 683. C.
 Galeritis omnibus oportet cristam inesse, Prov. 11. 797. C.
 Galerius aut navis, Prov. 11. 685. A.
 Galieni apophthegma, IV. 286. A.
 Galilææ duæ, VI. 24. E.
 Gallam bibere oportet, Prov. 11. 1170. B.
 Galliarum Rex manu propria Erasmo scripsit, IX. 1665. D.
 Galli quomodo Sicilia per simulatam jurispru. infamiam eiekti, IX. 1679. D.
 — jurisconsulti apophthegma, IV. 379. C.

— natura, 1. 614. A. B.
 — in disputando vehementiores, IV. 736. A.
 Gallica scabies, v. 346. C.
 — omni lepra tetrior ac nocentior, 1. 828. A.
 Gallicæ scabiei contagium, 1. 828. E.
 Gallicam scabiem speciem esse lepra, v. 155. A.
 Gallinæ in morem trepidat, Prov. 11. 457. C.
 Gallinæ zelotypia maxime laborant, 1. 664. C.
 Gallonius, Prov. 11. 1147. F.
 Gallus, Phrygia fluvius, miras operationes edit, 1. 602. C.
 Gallus Germano loquacior, IV. 730. C.
 Gallus vocem humanam sonuit, 1. 245. C.
 Gallus inflit, Prov. 11. 787. D.
 — in suo sterquilinio, Prov. 11. 1030. A.
 — submissis alis, Prov. 11. 457. C.
 — antequam iterum cantet, Prov. 11. 899. A.
 — Eorum (populorum) pronuntiatio, 1. 936. A.
 — lingua aliud scribit, aliud sonat, VI. 400. C.
 — Druides, 475. B.
 — reverentia erga Regem suum, v. 404. C.
 — lascivia, v. 666. D.
 — ac Britannorum mutua invidia, IX. 1695. E.
 — incusare ventres, Prov. 11. 706. B.
 — Eos quid exsecas, Prov. 11. 729. E.
 — scarabei movet exemplum, 1. 635. B.
 Γαμὴν Græcis commune viro & femina, VI. 100. C. 127. D.
 Gamma Beta persequitur, Prov. 11. 1145. E.
 Gangamon, Prov. 11. 1088. A.
 Γὰρ particula connectens orationem, VI. 5. B.
 Gargara bonorum, Prov. 11. 1081. B.
 Garlandia (Johannes) à paucis intelligitur, 1. 892. F.
 Garlandini (Joannis) disticha, 1. 514. F.
 Garrire optimus, &c. Prov. 11. 624. D.
 Garrulus semper ubique molestus, IV. 668. E.
 — proditor etiam sine premio evadit, IV. 684. E.
 — solus frustratur eo quod expetit, IV. 670. A.
 — non semper impunis, IV. 669. C.
 — etiam noctu inquietus est, IV. 669. B. C.
 — non concipit pharmacum, IV. 672. F.
 — injussus, jussusve blaterat, IV. 669. E.
 — enecat auscultantem, IV. 669. F.
 — mercede nunquam conducitur ut taceat, IV. 669. E.
 — vicinus pessimus, IV. 670. D.
 Gartulitas ebrietati similis est, IV. 668. A.
 — summam adfert vita molestiam, IV. 667. E.
 — Ejus remedia, IV. 729. E.
 — similia, 1. 569. B. 570. B. D. 571. B. 572. A. 578. E. 580. D. 586. B.

599. F. 600. A. 606. D. 608. E. 611. A. 612. D. 614. B. F. 615. D. 616. D. E. 619. C.
 — sibi conscii, à quibus abstinere debent, IV. 682. B.
 — Ei conjuncta curiositas, IV. 670. B.
 Gaudanus (Guilhelmus) 1. 1013. F.
 Gaudere pro gaudere, VI. 632. F.
 Gaudium coram Domino quodnam, v. 473. B.
 — cordis in mundo non esse, v. 527. A.
 — ex vindicta ira, v. 538. F.
 — dolori junctum, Prov. 11. 943. A.
 — pyramis gaudes, Prov. 11. 784. C.
 — Christiana qualia esse debeant, v. 473. B.
 — Eo inopinatè quosdam exanimatos, v. 268. D.
 de — piorum & tristitia simile, v. 293. C. D.
 Gaza (Theodorus) 1. 1009. D.
 — Ejus institutiones Grammatices, 1. 117. in initio.
 Gàza civitas, VI. 467. E.
 Gazophylacium templi Dominici, v. 752. B.
 — Eorum multa, sed nihil ad pauperes redit, v. 762. B.
 Γέννη presentis significato, VI. 582. F.
 Gehenna quid Hebrais, VI. 28. C.
 Gelboe vox declarat cursum, v. 424. B.
 Gello puerorum amantior, Prov. 11. 645. B.
 Gelonis apophthegma, IV. 234. A.
 Gemini (Servilii) apophthegma, IV. 281. D.
 Gemitus piorum, v. 484. A.
 Gemmarum vires incredibiles, 1. 781. E. 782. A.
 Gemmei mores, Prov. 11. 705. A.
 Genealogia Christi, VI. 1. D.
 Genealogia Christi variat, VI. 926. C.
 — Servatoris quosdam pratermittit, VI. 4. F.
 — perplexa sunt vitanda, IX. 154. E.
 — Judaica, cujusmodi, VI. 926. C.
 Generatio pro ætate hominum, VI. 126. E.
 — vox ambigua, VI. 5. B.
 Generosè dicta, IV. 103. E. 106. B. 113. C. 117. A. 133. E. 137. B. 138. B. 142. C. 151. C. 258. A. 259. F. 325. C.
 Generosioris arboris statim planta cum fructu est, Prov. 11. 139. F.
 Generosior Sparta, Prov. 11. 653. C.
 Generositas suprema, v. 41. D.
 Γέννη, VI. 78. E.
 Geneareth quid Hebrais, VI. 81. C.
 Genii duo hominem comitantur, 1. 878. B.
 Genimen inaudita vox, VI. 20. C.
 Genio indulgere, Prov. 11. 546. D.
 Genitivus rei non persona, VI. 114. F.
 Genius Octavius, Prov. 11. 862. F.
 — malus, Prov. 11. 55. E.
 Γενώμενον, γινώμενον, VI. 817. F.
 Genovefa Diva, v. 1335. C.
 Gentes septem cum quibus pugnandum, v. 5. E.
 Gentibus omnibus conjugii nomen sacrum, 1. 418. C.
 Gentilis quid propriè Latinis, VI. 34. C.

INDEX GENERALIS

- Gentibus omnibus conjugii nomen sacrum, 1. 418. C.
- Genulis quid proprie Latinis, vi. 34. C.
- Gentilium libri quomodo legendi, ix. 2. A.
- ex libris optima quaque decerpenda, v. 9. D.
- Genu supra propius, Prov. 11. 146. D.
- Genua dum virent, Prov. 11. 1029. A.
- Genuino mordere, Prov. 11. 467. E.
- Genuinum frangere, Prov. 11. ibid.
- Genus quid, 1. 411. A.
- quid admoneat, v. 907. A.
- humanum in sectas divisum, 1. 212. E.
- ad formam nihil prodest, 1. 316. B.
- Ejus claritudo Dei donum, 1. 859. C.
- humani vitia, 1. 213. A.
- claritas quibus inhonesta, v. 884. A.
- & patria tractatio, v. 911. C.
- tractatio, v. ibid.
- Eorum tres omnium fontes, 1. 379. D. F.
- Georgius quare cultus, v. 26. E.
- Gerafeni Gadareni, vi. 168. E. 264. E.
- de Gerafenis & malis hominibus simile, v. 114. B.
- Gergessa eadem qua Gadara, vi. 48. F.
- Germani hominum genus liberum, 1. 718. B.
- Eorum laus & vituperium, v. 506. A.
- in pronuntiatione vehementia, 1. 958. D.
- mos in excipiendis hospitibus, 1. 716. C.
- mos in infantibus nuper editis in lucem, v. 911. B.
- hospitia, 1. 716. C. & seq.
- Germaniae reformatio quomodo institucunda, ix. 484. E.
- Germanus nullus ambit hospitem, 1. 716. C.
- Gerrae, Prov. 11. 526. A.
- Gerson alicubi minutula persequens, vi. 228. E.
- quid Hebraeis, vi. 19. F.
- Ejus scripta, v. 857. D.
- Gersonem esse gersonem, ix. 587. F.
- Gestus compositi & incompositi, 1. 1034. B.
- Gethsemane, vi. 135. E. 206. E.
- Getæ (Antonini) apophthegmata, iv. 283. D.
- Gigantium quales Dominus amet, v. 270. A.
- arrogantia, Prov. 11. 948. D.
- fraterculus, Prov. 11. 329. A.
- Gigantomachia quid, 1. 418. A.
- Γηνῆς, Prov. 11. 328.
- Gignit & mulier, vi. 5. B.
- Γυλγίβειν pro querule loqui, Prov. 11. 326. D.
- Gipio statim utendum, 1. 600. C.
- Glaciem scindere, Prov. 11. 849. C.
- Gladiator in arena consilium capit, Prov. 11. 242. A.
- Gladiatorio animo, Prov. 11. 140. E.
- Gladius, vi. 318. F.
- Christi, vi. 321. E.
- Gladius Delphicus, Prov. 11. 512. C.
- plumbeus in eburna vagina, Prov. 11. 272. C.
- Ejus genus duplex, vii. 151. lin. 6.
- Eum emi jubet Christus quomodo intelligendum, varia sententia, & irrita cujusdam impudens calumnia, vi. 318. D.
- quo consilio jussit emi Christus, vi. 319. E.
- acutum avertas, Prov. 11. 21. D.
- dedisti, qui se occideret, Prov. 11. 726. D.
- ne mulier, Prov. 11. 568. A.
- portare ridiculè jubemur, si non licet uti, vi. 319. E.
- Eo principes quomodo uti debent, vii. 151. lin. 4.
- plumbeo jugulare, Prov. 11. 557. C.
- perire, qui gladio percussit, quomodo accipiendum, vi. 137. A.
- Eorum duo, vi. 318. B.
- de his duobus commentum, ix. 251. C.
- Glande cassà, Prov. 11. 1184. F.
- Earum centum tibi Deus det, v. 404. E.
- Eas mihi coquam, Prov. 11. 378. D.
- lis visitantes, Prov. 11. 788. C.
- Glareanus (Henricus) 1. 1015. A.
- Helvetia decus, iv. 617. C.
- Glaucus alter, Prov. 11. 1003. E.
- comesta herba habitat in mari, Prov. 11. 983. F.
- pote melle surrexit, Prov. 11. 645. F.
- Gleba arum, Prov. 11. 645. C.
- Glebam quoque accipit erro, Prov. 11. 495. E.
- Globorum lusus, 1. 647. A.
- Glomi pro bonis, Prov. 11. 847. C.
- Glomi bonorum, Prov. 11. 550. C.
- Gloria, καύχησις, vi. 647. F.
- vera & falsa, v. 43. E.
- justorum in quare, v. 515. C.
- non tam expetenda quam tuenda, 1. 396. E.
- dulcissima Siren, iv. 426. B.
- maximo pretio proxima, 1. 279. B.
- vera, v. 1197. A.
- Regum vera, iv. 615. B.
- recte facta sequitur, 1. 858. E.
- qua appetenda, iv. 539. A.
- stulta Ethnorum, v. 389. E. F.
- unigeniti, ix. 33. B.
- contenta ultro sequitur, 1. 446. E.
- precipuum ornamentum, 1. 858. E.
- futuri, Prov. 11. 949. D.
- nisi insignis non est gloria, 1. 279. B.
- Ejus cupiditas, ix. 740. E.
- inanis vitium, v. 18. A.
- nomen inanissimum, ix. 1. D.
- similia, 1. 576. E. 585. C. 586. C. 587. C. 601. B. 608. F. 614. B.
- Ei, qua Dei, qui detrahunt, v. 1101. F.
- Eam negligere virtus precipua, 1. 858. F.
- Gloriari in Domino, v. 103. D.
- impiis factis blasphemia, iv. 705. C.
- Gloriatur, pro glorificatur, vi. 721. E.
- Glorificate & portate Deum, Græci sa-
- cus legunt, vi. 685. B.
- Gloriose dicta, iv. 129. E. 178. E.
- Gloriosum & apud posteros, Prov. 11. 925. C.
- Glosarius (Jacobus) mirabilis vir, 1. 892. F.
- Glossicna Decretalium notatum, vi. 1012. F.
- Glossis non omnia hauriri posse, ix. 98. E.
- Glossogastores, Prov. 11. 1075. E.
- Glycon Deus, 1. 235. C.
- cur ita dictus, 1. ibidem.
- Gnathæ meretricis apophth. iv. 318. A. 368. B.
- Gnatho Siculus, iv. 51. A.
- Gnathonismus, 1. 369. E.
- Gnidus insula, vi. 535. D.
- Γνήσιος, vi. 925. C. 965. E.
- Γνώμη, συγνώμη secundum indulgentiam, vi. 686. F.
- Gnomon & regula, Prov. 11. 429. C.
- Gobryas, iv. 2. E.
- Goelenius (Conradus) 1. 1014. C.
- Golgotha & Golgotha, vi. 142. E.
- Gonorrhea, iv. 674. E.
- Gordius nodus, Prov. 11. 351. C.
- Gorgiæ dictum refellitur, iv. 14. A.
- Sophista apophthegmata, iv. 353. B.
- Gorgonem Persens aggreditur, Prov. 11. 1004. A.
- Γοργὼν βλέπων, Prov. 11. 808. C.
- Grabatum unde dictum, vi. 359. E.
- Gracchi (C.) in dicendo vehementia quomodo mitigata, iv. 62. D.
- — apophth. iv. 300. A.
- Graculus inter musas, Prov. 11. 270. B.
- graculo affidet, Prov. 11. 80. C.
- Æsopicus, Prov. 11. 866. B.
- Ei cum fidibus nihil, Prov. 11. 165. C.
- Gradatio, vi. 591. E.
- Ejus ratio, v. 1002. F.
- Gradus prohibiti, v. 637. C.
- Graduum professionis interpretatio, 1. 919. F. 920. C.
- Græca fide, Prov. 11. 308. F.
- Græca Lingua olim vulgata, ix. 165. B.
- — felicitas Latina, ix. 182. C.
- — cur discenda, 1. 934. E.
- Ejus & Hebraica usus, ix. 782. A.
- Græca figura non expressa ab Interprete, vi. 59. D.
- Græca Latinis intermixta dant gratiam, 1. 12. D.
- lucidiora nostris, auctore Hieronymo, vi. 765. C.
- ambigua, absens autem confido, vi. 784. C.
- planè solacea, vi. 1093. E.
- Græcarum litterarum utilitas, ix. 83. C.
- Eas Monachi haresin vocabant, ix. 1699. E.
- Græcus Interpres ad Hebræos Epistola incertus, vi. 985. F.
- pro Ethnico, vi. 562. D.
- Romano loquacior, iv. 730. C.
- Ejus sermonis proprietas, vi. 386. F.
- Græci addunt, vi. 501. E.
- plus habent quam nos, vi. 489. F. 622. C. 713. C.
- — diverse legunt, vi. 489. F. 512. F. 528.

OPERV M DESIDERII ERASMI ROTERODAMI.

- F. 528. F. 574. C. 631. F. 732. F. 793. D. 1037. C. 1077. E. 1082. C. D.
- *agre receperunt Apocalypsim*, vi. 1095. F.
- *Gentiles*, vi. 390. F.
- *& Barbari*, vi. 561. E.
- *libidinis intemperatores ceteris nationibus*, v. 699. B.
- *numerabant per Olympiades*, i. 376. A.
- *tres numerorum habent differentias*, i. 367. E.
- *in Novo Testamento imitandi*, ix. 15. B.
- *tres Erasmo noti*, iv. 740. A.
- *Eorum more*, Prov. ii. 984. E.
- *otiosa levitas*, iv. 434. B.
- *oratio è labiis*, iv. 671. E.
- *futilitas*, i. 223. B.
- *vocibus quomodo utendum*, i. 12. F.
- *codices quidam ad Latinos emendati*, vi. 756. D.
- *atque Latinorum litteraturæ Linguae peritiae*, i. 75. D.
- *lis longe diversa sententia*, vi. 1042. D.
- *præstare Latinis in re Theologica*, v. 1826. A.
- *Gratulatorius aut testudineus gradus*, Prov. ii. 1185. D.
- *Grammatica Latina & Græca pueris statim tradenda*, i. 521. B.
- *multa complectitur*, v. 853. C.
- *Ejus præceptiones initio austeras esse*, i. 512. C.
- *Eam qui docere debeat & possit*, v. 715. F.
- *in Ea pueri diligentissime instituendi*, v. ibid. F.
- *Grammaticus catenis aureis alligandus*, i. 917. B.
- *Grammaticus verus quomodo tractandus*, i. 917. A.
- *Ejus officium*, i. 915. B.
- *li à quibus, & quales pueris præficiendi*, i. 915. A. 916. D.
- *Eorum boni rari*, i. 914. F.
- *miserrimi*, iv. 458. C.
- *canones*, i. 75. D.
- *Synodus*, i. 824. D.
- *labor inanis*, i. 824. E. F.
- *arrogantia*, iv. 458. D.
- *Græcii apophth.* iv. 296. E.
- *Græcum sinapis*, v. 1180. F.
- *Grata brevisitas*, Prov. ii. 1059. F.
- *Grata novitas*, Prov. ii. 927. A.
- *Gratia extendit manum*, ix. 1277. C.
- *pulsans ac preparans*, ix. 1526. E.
- *legibus detraxit*, i. 790. F.
- *triplex*, ix. 1338. F.
- *definitio*, i. 402. E.
- *& humana voluntas simul agunt*, ix. 1239. B.
- *ab honesto deflectere non debet*, i. 860. C.
- *Dei est misericordia*, v. 570. E.
- *Dei quibus maxime parata*, ix. 1359. B.
- *amicitiarum memoria*, i. 402. F.
- *gratiam parit*, Prov. ii. 40. E.
- *cooperans*, vi. 755. F. ix. 1324. D.
- *Dei, pro gratias ago*, vi. 599. C.
- *pro beneficio*, vi. 776. F.
- *in hac gratia*, ibid.
- *pro gaudio*, *χάρις pro χάρις*, vi. 978. C.
- *pro dono*, vi. 560. E. 719. E.
- *plena*, vi. 223. D.
- *Ei divina nemo obstaculum ponat*, v. 394. D.
- *ancillatur nostra industria*, v. 326. A.
- *salvi facti estis*, vi. 837. F.
- *de divina & Sole simile*, v. 394. D.
- *Eas agendi sylvæ*, i. 71. B.
- *Gratiæ tres exponuntur*, ix. 224. B.
- *nuda*, Prov. ii. 625. E.
- *Earum nomina*, iv. 48. A.
- *actio pro libera admonitione*, i. 472. D.
- *actionum amplificatio*, i. 471. A.
- *actio post mensam ex Chrysostomo*, i. 687. C.
- *actio Epistolaris*, i. 379. A.
- *actionum exempla*, i. 470. A. 471. A.
- *actio epistolis quomodo subnectenda*, i. 470. F.
- *actio ad Deum post cenam*, i. 669. E.
- *actionis formula*, 638. C.
- *Gratiani tricesima octava distinctio litteris infensa*, ix. 1727. D.
- *decreta sibi ipsis contraria*, ix. 1728. A.
- *Gratitudinis prima pars scire cui beneficium referendum*, i. 272. F.
- *Gratulandi rationes*, i. 475. E.
- *gratias agendi, referendi beneficium, formula*, i. 51. & seq.
- *Gratulatio Erasmi*, i. 477. A.
- *sincera quæ*, iv. 508. B.
- *Grave & leve*, i. 879. A.
- *Graves viri qui*, v. 273. E.
- *Gravibus Sambico patitur*, Prov. ii. 58. F.
- *Gravitas quibus rebus constet*, i. 391. F.
- *cordis quedam probata*, v. 275. A.
- *Ejus schemata*, i. 393. F.
- *Graviter dicta*, iv. 94. A. 97. E. 98. F. 100. E. 102. D. 110. A. 117. E. 123. C. 124. A. 136. E. 150. A. 209. C. 230. A. 255. E. 258. A. 283. B. 322. F. 324. A. 326. C. 331. C. 344. A. 348. A. 361. B.
- *Gregalis sive convenialis*, Prov. ii. 865. C.
- *Gregis ejusdem*, Prov. ii. ibid. D.
- *nostri*, Prov. ii. 839. D.
- *Gregorii Nazianz. scripta*, v. 856. F. 859. C.
- *Gregorii Pontificis Rom. scripta*, v. 857. C.
- *labores Ecclesiastici*, v. 812. C.
- *periodi*, ix. 173. F.
- *errata*, v. 435. A.
- *Gregorius, cur θαυμαλῶς appellatus*, viii. 428. F.
- *Gregorius primus*, vi. 697. A.
- *Grocinius (Guilhelmus)* i. 1012. D.
- *Grues lapidem deglutientes*, Prov. ii. 861. D.
- *Eorum Taurum montem transmitantium taciturnitas*, i. 570. E.
- *Grunnii Corosotta porcelli testamentum*, iv. 401. lin. ult.
- *Gry*, Prov. ii. 304. A.
- *Guido Juvenalis*, i. 1011. D.
- *Gultu dignoscere*, Prov. ii. 348. B.
- *Gustum dare*, Prov. ii. ibid.
- *Gutta vini*, Prov. ii. 1001. D.
- *Guttam aspergere*, Prov. ii. 1180. A.
- *non habet*, Prov. ii. 902. C.
- *Gygis annulus*, Prov. ii. 65. B.
- *Gynæconitides qualis loca*, v. 717. B.
- *Gynæ malier vel uxor*, vi. 59. F.
- *Gypsus lacte maceratus*, Prov. ii. 321. B.
- *γύβαρον φουσῆς*, Prov. ii. 993. E.
- *Gyrina rana sapientior*, Prov. ii. 418. F.
- H.
- *aspirationis sonus*, i. 957. C. E.
- *Habentes eandem retributionem, locus nove expositus*, vii. 771. D.
- *Habent Joannem, non habebant*, vi. 110. D.
- *Habere pro posse*, vi. 291. F. 368. E. 778. C.
- *in utero*, ix. 129. D.
- *Haber*, Prov. ii. 977. B.
- *& musca splenem*, Prov. ii. 829. F.
- *Habitare, stabilitatis esse verbum*, vi. 487. F.
- *Habitus quid*, i. 1055. D.
- *Ejus*, vi. 998. E.
- *virum bonum indicat*, Prov. iii. 926. E.
- *Ejus partes*, i. 409. C.
- *corporis tractatio*, v. 910. C.
- *Habuisse miserum*, Prov. ii. 352. F.
- *Hac non egreditur sermo*, Prov. iii. 262. D.
- *Hac nos Deus ducit*, Prov. ii. 460. B.
- *Hadrianopolis capitur*, v. 351. B.
- *Hæc cogitare & agere, calumniator depulsus*, vi. 877. E.
- *Hæc, deest in nostris codicibus*, vi. 248. E.
- *Hæc Helena*, Prov. ii. 139. A.
- *justitia*, Prov. ii. 810. D.
- *potior*, Prov. ii. 232. E.
- *Hæmorrhoids serpens cur ita vocatus*, iv. 694. A.
- *Hæredem tertium non gaudere de male quaestis*, v. 400. F.
- *Hæredes divitum à barbaris hominibus coli*, i. 316. E.
- *Hæredipetæ stulti*, iv. 456. A.
- *frustrantur*, i. 317. A.
- *sapius deluduntur*, i. 312. E. F.
- *Hæreditas sine sacris*, Prov. ii. 134. E.
- *Earum splendidissima stolidissimis mortalium evenire solent*, i. 315. B. C.
- *Hæresiarchæ multi, quod ad Episcopos dignitatem non admoverentur*, v. 495. E.
- *Hærcles quid*, v. 1081. B.
- *in bonam partem*, vi. 532. F.
- *pro dissidio*, vi. 715. C.
- *vitium omnium pestilentissimum*, ix. 1630. C.
- *Ejus Monachorum Essenorum institutum*, i. 419. C.
- *Ex à Doctoribus Scholasticis*, ix. 871. D.
- *Judaica*, v. 475. D.

INDEX GENERALIS

- Hæreses recentiores*, v. 476. F.
— *sub Arcadio & Theodosio*, ix. 1630. E.
Hæretica quadam inesse scriptis Doctorum orthodoxorum, ix. 1222. B. F.
Hæreticus unde dicatur, v. 940. B.
— *Eum obfirmatum redire ad Ecclesiam, rarum*, v. 413. C.
— *Il olim solo verbo Dei oppugnati*, ix. 1056. C.
— *omnes impii*, v. 177. A.
— *non trucidandi, ex Chrysostomi & Hieronymi sententia*, ix. 1055. E.
— *tolerandi*, ix. 908. D.
— *an comburendi*, v. 28. D. ix. 580. F.
Hæreticorum de syllabis observatio unde nata, viii. 494. C.
— *Philosophi furiosos offuderunt difficultatibus*, vi. 928. D.
— *mundus nunc plenus*, i. 867. D.
— *eximia quadam virtutes*, v. 485. E.
— *inquisitores*, ix. 1575. F.
— *His semper simulata religio*, ix. 1593. D.
— *favere sanctum aliquid*, i. 732. D.
— *Eos confundi*, v. 551. C.
Hæret in vado, Prov. ii. 1019. B.
Hæret in salebra, Prov. ii. ibid. C.
Hæsitantia cantoris tussis, Prov. ii. 673. C.
Halcedonia sunt apud forum, Prov. ii. 601. B.
Halcionis natura, i. 624. E.
Halicaccabo herba, i. 606. D.
Halopanta, Prov. ii. 1193. B.
Hamaxiaa, Prov. ii. 762. E.
Hamaxobii, Prov. ii. 322. C.
Hamus semper pendeat, Prov. ii. 350. F.
Hanc technam in te ipsum, Prov. ii. 49. C.
Hannibal imperator optimus, vir pessimus, iv. 535. A.
Harena sine calce, Prov. ii. 508. A.
— *Ejus copia*, Prov. ii. 297. A.
— *Ei mandas semina*, Prov. ii. 170. C.
— *Eam metiris*, Prov. ii. 168. F.
— *Ea cedere*, Prov. ii. 361. D.
Harmodii castella, Prov. ii. 705. D.
Harmonia iudicibus apta, Prov. ii. 484. C.
— *Luciani*, i. 75. A.
— *Ejus rationem eandem non omnibus convenire*, v. 423. D.
Harpa & Miloins amici, i. 876. C.
— *Ejus cum accipitre inimicitia*, i. 876. B.
Harpocratem reddidit, Prov. ii. 981. E.
Hasta caduceum, Prov. ii. 705. F.
— *Ei & scuto*, Prov. ii. 655. C.
— *Eam abjicere*, Prov. ii. 361. C.
— *Eorum primas jactare*, Prov. ii. 1202. E.
— *Eas ministrare*, Prov. ii. 1206. B.
Haud annuncias bellum, Prov. ii. 720. F.
— *canit paternas cantiones*, Prov. ii. 705. E.
— *perficiet*, Prov. ii. 929. F.
— *solide*, Prov. ii. 1118. E.
— *unquam arceat ostium*, Prov. ii. 452. F.
Hayo (Hermannus) i. 1014. B.
- E'ovtws ad utramque personam*, vi. 87. C.
Hebræa, Syra & Chaldaica quid differant, vi. 171. D.
Hebræa & Chaldaica Lingua confines, ix. 85. C.
Hebræa longè aliter scribuntur à Græcè scribentibus, vi. 3. E.
Hebræam aspirationem Græci exprimunt per x, vi. 3. E.
Hebræi trifariam distinguebant sacram Scripturam, v. 1173. C. & seq.
— *sero receperunt apices*, vi. 28. E.
Hebræorum bella cruenta, v. 354. C.
— *codicum varietas*, ix. 149. C.
ad Hebræos Epistola quis interpretes, ix. 54. E. & seq.
ad Hebr. Epist. quis auctor sit olim dubitatum, ix. 55. C.
ad Hebræos Epistola quare non sit Pauli, v. 1108. A. ix. 1079. E.
Hebraica Lingua non admodum late patet, i. 923. F.
— *duplicatio*, vi. 282. C. D.
— *veritas*, vi. 67. D.
Hebraicæ Lingua ambiguitas, v. 267. E.
Hebraicas litteras Rodolphus Agricola didicit, v. 79. A.
Hebraice docti raro consentiunt, vi. 113. F.
Hebraicum idioma, vi. 451. E. 757. D. 774. F. 888. F.
Hebraicus tropus, vi. 596. D. 1046. E.
Hecala pauperior, Prov. ii. 252. B.
Hecatæ sacrificant, Prov. ii. 349. D.
Hecatæ cæna, Prov. ii. 1055. F.
Hecatei ars, iv. 674. C.
Hecuba fortunata, v. 691. F.
— *Ulyssi ingratitudinem exprobrat*, i. 1136. A.
— *mater optima ac miserrima*, i. 1141. A.
— *Ejus felicitas vicibus inversa*, i. 1133. E.
Hedera post ambisteria, Prov. ii. 809. A.
Hedera lascivior, Prov. ii. 1162. C.
Hederæ natura, i. 605. D.
Hegesippi apophth. iv. 249. D.
Hegius (Alexander) i. 1014. B.
Εκατόνταρχος, Hilario tribunus dictus, vi. 215. C.
— *nobis Centurio*, vi. 50. D.
Helena Achilli mortis auctor, i. 1136. D.
— *perdidit Him*, i. 1139. F.
Heli as apud Malachiam, vi. 61. C.
Heli indulgentia erga filios suos peccavit, v. 298. E.
Heliogabalus quæ stulta servis imperabat, iv. 731. E.
— *senatum muliebrem instituit*, ibid. F.
— *apophth.* iv. 283. E.
— *lararium*, i. 842. C.
— *ridiculum factum*, iv. 731. D.
Helionis (C. Julii) apophthegmata, iv. 288. B.
Helotes qui, 109. A.
Ε'ανν, pro Pagano, vi. 713. E. F.
Helvidiorum error, vi. 5. D.
Henkellus (Joannes) v. 766. E.
Henricus Anglia Rex, v. 360. B.
Heraclii apophth. iv. 119. F.
Heracliti Symbolum, iv. 675. B.
Heraclidis Sophista apophthegmata, iv. 355. C.
— *stultitia*, v. 672. A.
- Heraclitum, vel Democritum postulare mundus videtur*, i. 328. C.
Heraclius lapis, Prov. ii. 215. B.
Herbam dare, Prov. ii. 360. F.
Herciscere, Prov. ii. 1205. D.
Herculana balnea, Prov. ii. 510. E.
Herculana scabies, Prov. ii. 531. B.
Herculani lecti, Prov. ii. 1102. D.
Herculanus morbus, Prov. ii. 531. B.
— *nodus*, Prov. ii. 351. B.
Herculei labores, Prov. ii. 707. C.
Hercules ac Bacchus otiosi in convivii Deorum accumbunt, i. 318. C.
— *objectis periculis animo crevit*, v. 53. A.
— *Gallicus*, i. 311. F.
— *Ejus pictura mentio*, i. 312. A.
— *Alexandri notus, ob pudorem vitam amisit*, iv. 79. F.
Hercules quid egerit cum Lindio, iv. 744. C.
— *unde natus*, v. 669. E.
— *ερακλειος*, Prov. ii. 99. D.
— *& simia*, Prov. ii. 830. A.
— *hospitatur*, Prov. ii. 977. C.
— *malorum*, Prov. ii. 613. B.
— *Ejus (Antisthenii) præceptum*, iv. 84. E.
— *& Ulyssis peregrinatio*, iv. 520. B.
— *labores*, v. 29. D.
— *columna*, Prov. ii. 834. A.
— *coluburnos aptare infantis*, Prov. ii. 861. C.
— *questus*, Prov. ii. 1180. E.
— *Ei quare decima data*, v. 27. A.
— *Galli orationem tribunt*, i. 322. D.
— *Eo dextro*, Prov. ii. 56. F.
— *Eum Galli Omnium vocant*, i. 321. F.
— *jurare*, iv. 701. F.
Heresbachii (Conradi) doctrina, i. 488. D. iv. 91. lin. 10. à fine.
Herfilix colloquia, i. 643. B.
Heri & nudius tertius, Prov. ii. 565. D.
Hermionis vice, Prov. ii. 571. D.
Hermodorus verba importat, Prov. ii. 612. D.
Hermonium officium, Prov. ii. 600. C.
Hermonymus (Georgius) Græcus, i. 933. D.
Herniosi in campum, Prov. ii. 1141. A.
Herniosus usque ad gulam, Prov. ii. 996. A.
Herodes cum Pharaone fuit iniquior, viii. 454. F.
Herodes quæ, vi. 16. F. 78. D.
— *tres*, vi. 175. E.
— *major*, vi. 240. D.
— *pediculari morbo perit*, v. 559. B.
— *Ejus crudelitas in pueros*, v. 214. A.
— *Eum quare Christus vitæ vocavit*, v. 93. A.
— *Sophista apophthegmata*, iv. 353. D.
Herodiani qui, vi. 115. D. 175. E. 183. D.
Herodotus auctor non multa fidei, iv. 90. lin. 7. à fine.
Herostratus Diana templum incendit, i. 599. E. iv. 711. B.
Herondæ apophth. iv. 117. A.
Hieronymi filii vox, Prov. ii. 235. B.
Hicrus

Herus omnis seruo monosyllabus, Prov. 11. 803. D.

— Ejus gratia mors etiam obunda, 1. 1160. C.

Hesum nemo bene gerit, nisi fervioris bene, Prov. 11. 25. E.

Hesiodi dictum, 1v. 670. D.

— sententia de parsimonia, 1. 650. A.

— sententia de tribus hominum generibus, 1x. 1722. D.

— senecta, Prov. 11. 628. C.

Hesperidum mala, Prov. 11. 1010. E.

Επὶ προγλωσσοί, vi. 732. D.

Heterognathus es, Prov. 11. 803. B.

Heteromolia causa, Prov. 11. 705. C.

Heyen (Berta de) laudata ab Erasmo orationi funebri, vii. 552. B.

Εξῆς, διαδίδας, vi. 868. E.

Hiberæ nania, Prov. 11. 525. E.

Hic & illa, vi. 69. E. 125. C.

Hic depono, Prov. 11. 831. C.

Hic Rhodus, hic saltus, Prov. 11. 788. D.

— telam texuit, ille deduxit, Prov. 11. 1087. A.

Hierarchia triplex, v. 1071. C.

Hiericho quid denotat, v. 834. D.

Hieron quare cultus, v. 26. F.

— Ejus apophth. 1v. 234. C.

— uxoris simplicitas, 1v. 27. D.

Hieronymus castigavit Psalterium, non ideo falsarius, 1. 900. A.

— πανταγλωσσοί, 1v. 492. C.

— vehemens in censendo, 1x. 275. C.

— ab Augustino longe dissentiens, vi. 808. B. C.

— detorqueus non nihil verba Scriptura, vi. 685. C.

— sibi non constans, vi. 788. E. 835. D.

— contaminatus, vi. 898. D.

— taxat nostram Editionem, vi. 934. E.

— taxat Interpretem, vi. 678. E.

— à seipso dissentiens, vi. 691. B.

— emendans in commentariis hanc quam habemus editionem, redemptionem, vi. 834. F.

— memoria lapsus, despondi, vi. 151. E. 788. E.

— matrimonio contumeliosus, 1. 420. A.

— vehemens & liber, v. 844. D.

— etiam post castigatum novum Testamentum reprehendit quod legimus, vi. 850. C.

— attactus, vi. 825. C.

— indicat quiddam omisum esse in vaticinio Esaia, vi. 66. F.

— quod se testatur emendasse in nostris codicibus non habetur, vi. 850. C.

— presbyter fuit, non Episcopus, v. 857. B.

— usus locis Theologicis, v. 131. B.

— disciplinas omnes laudat, 1x. 1730. E.

— violentus cum pugnat, 1x. 55. A.

— à calumnia defensus, vi. 56. F.

— defenditur, 1x. 243. B.

— neminem praeceptorem recusavit, 1x. 1717. F.

— inciviler taxatus à Lutero, 1x. 1296. F.

— in Vigilantium Jovinianum, &c. 1x. 2. A.

— de Epistola ad Hebr. vi. 1024. E.

— Ejus error circa Baptismum, v. 413. B.

— lapsus, ibidem.

— errata, v. 433. B.

— scripta, v. 857. B.

— auctoritas, 1x. 28. D.

— dictum, 1x. 1736. E.

— epistola ad magnum oratorem, 1x. 1729. C.

— stilus, v. 760. A.

— de Roma testimonium, vii. 771. lin. 4. à fine.

— annotatio pugnat cum Epistola ad Hebræos, vi. 1015. D.

— annotatio excussa, vi. 9. E. 10. B. 664. F. 850. E. 938. F.

— annotatio minuta, vi. 854. F.

— nova interpretatio, vi. 148. E. 872. F.

— commentarii in Mattheum videntur decurtati, vi. 67. E. 110. F.

— Ejusdem commentarii in Psalm. ab impostore confusi, vi. 75. F. 97. E.

— sententia excussa, aut expensa, vi. 11. E. 13. D. 15. E. 27. C. 77. E. 93. E. F. 142. F. 443. E. 522. D. 827. D. 908. F.

— rationes excussa de divortio, vi. 699. B.

— Eum adversus carnem pugnasse, 1x. 587. A.

— delitiis omnia condire, v. 131. B.

— sentire, omnes interisse ad quos Lex Moysis non pervenit, 1x. 1529. F.

— publicam lectionem imitatum esse, 1x. 275. E.

Hierosolyma, oram, & Hierosolyma, ma, utrumque dicitur, vi. 12. B.

— multis dicta nominibus, vi. 820. F.

— quando destructa, v. 824. E.

— quando iterum exstructa, vii. 26. E.

— ubi olim sita, dubium, 1. 639. B.

— Ejus locus ignoratur, 1x. 931. A.

— Eam usque quid nonnullos adegit, 1. 639. A.

Hierosolymitani reveriti discipulos Christi, v. 777. F.

Hierusalem quid significat, v. 221. A.

Hilarii lapsus in osanna, vi. 107. D.

— copiositas, 1x. 1736. F.

— distractio, vi. 339. C.

— stilus, v. 760. A.

— scripta, v. 857. B.

Hilario LXX. Interpr. sancta auctoritas, vi. 107. E.

Hilarion Palaestinus, semel duntaxat cur laudatus, 1. 903. A.

— visit Hierosolymam, 1. 903. B.

— Ejus gloriatio, 1x. 1738. B.

Hilaritas, 1v. 175. A.

— ubi, unde nascitur, 1. 677. A. v. 403. D.

— piorum arcana res, v. 344. D.

Hilarius dissimulat, 1x. 1661. C.

— cunctator, 1x. 1661. B.

— leviter Grace doctus, vi. 107. E.

— unus nobiscum faciens, vi. 54. F.

Hilchias pontifex, v. 822. D.

Himerius assentator, 1v. 10. F.

Hinc belli initium, Prov. 11. 835. A.

— illa lacryma, Prov. 11. 138. F.

Hinnulus leonem, Prov. 11. 131. E.

Hipparchiae apophth. 1v. 342. C.

Hipparchi murus, Prov. 11. 988. E.

Hipparchorum tabula, Prov. 11. 705. B.

Hippias omniscius, 1. 75. E.

Hippocrides non curat, Prov. 11. 371. E.

Hippocrates quem morbum astimavit gravissimum, 1v. 62. C.

Hippocratidae apophth. 1v. 168. E.

Hippodamiae apophth. 1v. 118. D.

Hippodromi Scythista apophth. 1v. 355. D.

Hippolytum imitabor, Prov. 11. 861. B.

Hippomachi Alipta in prelangum, 1v. 53. C.

Hippomene magis impius, Prov. 11. 690. E.

Hipponactem praconium, Prov. 11. 467. B.

Hippoplanus, 1. 756. A.

Hippopotamus phlebotomiam monstravit, 1. 496. B.

Hircus Caricus, Prov. 11. 868. C.

— Esopicus, v. 56. E.

— Eum olet annus, Prov. 11. 818. C.

Hirsuto corde homines, Prov. 11. 492. E.

Hirudo nisi plena non omittit cutem, Prov. 11. 548. A.

Hirundo luteas materias temperare docuit, 1. 496. C.

— totos schænos anteibit, Prov. 11. 1011. C.

— Ejus & elephanti dissidium, 1. 875. A.

— Earum musca, Prov. 11. 449. A.

— Eas sub eodem tecto ne habeas, Prov. 11. 22. A.

Hispania Christiana religionis propugnaculum, 1v. 509. E.

— Ejus laus, 1v. 511. B.

Hispanos nigro colore vestitu gaudere, v. 740. A.

Historia basis allegoria, v. 470. C.

— mirabilis de quodam, v. 987. A.

— sine arithmetica & cosmographia caeca, v. 853. D.

— de muliere adultera in multis non est, vi. 373. E.

— Ejus fides requiritur, 1. 998. A.

— tripartita auctoritas, 1x. 274. E.

— Eæ pueris inculcanda, 1. 525. B.

— humana quales, vi. 433. E.

Os pro os, vi. 838. E.

Hittrionum officium, 1. 940. C.

de --- lis & ecclesiasta simile, v. 776. E.

Hoc ago, Prov. 11. 1185. B.

Hoc calciamentum confuit Histias, Aristagoras induit, Prov. 11. 812. F.

Hochitratus ovans, ab Erasmo suppressus, 1x. 1641. B.

— litteris bonis infensus, 1x. 1639. C.

Hoc jam & vates sciunt, Prov. 11. 1134. B.

Hoc municops aut vicinus nuntiavit, Prov. 11. 1149. B.

Hoc noveram priusquam, &c. Prov. 11. 1024. E.

Hodie, v. 218. C.

Hodie est quamdiu in hac vita sumus, v. 575. B.

— succedit nihil, Prov. 11. 1133. D.

— nullus, cras maximus, Prov. 11. 988. F.

Holerum appositiones, Prov. 11. 704. E.

Holitor opportuna loquens, Prov. 11. 220. E.

Hollandicæ gentis humanitas, 1. 715. F.

Holmus erit mihi cubile, Prov. 11. 652. B.

Homerica mendacia, 1. 796. B.

Homerici versus aliquot proverbiales, Prov. 11. 908. C.

INDEX GENERALIS

- Homericis *verberibus dignus*, I. 301. E.
 Homericum *patrocinium*, I. 482. E.
 Homerus *nugator*, I. 247. C.
 — *fabularum pater omnium*, I. 523. C. 640. D.
 — *nugarum pater*, IV. 436. B.
 — *oculis captus*, I. 186. D.
 — *cum honore deductus à civitate Platonis*, IX. 92. F.
 — *omnium disciplinarum tanquam oceanus*, V. 67. F.
 — *Ejus Poësis duplex*, IV. 616. B.
 — *de stultitia dicta*, IV. 427. C.
 — *in fabulis varietas admirabilis*, IV. 671. C.
 Homicida *qui alteri adimit animam*, I. 693. C.
 — *apud Deum quis*, V. 1186. D.
 Homicidæ *multi*, V. 1193. D.
 in Homicidas *quare Solon nullam legem statuerit*, V. 690. D.
 Homicidium *Domini injuria atrocissima*, V. 1193. A.
 — *Ejus & lingua delatricis comparatio*, IV. 699. E.
 Homo *animal*, IV. 172. E. 175. A. 178. C. 180. E. 349. C.
 — *animal generosiss. premiis ad parandum inducitur*, IV. 597. A.
 — *sermone à ceteris animantibus discernitur*, I. 913. D.
 — *inutile animal*, I. 491. E.
 — *animal infelicissimum*, IV. 436. A.
 — *omnis mendax*, IV. 702. C.
 — *per totum annum alius ad mortem*, V. 1160. B.
 — *solus scientie capax*, I. 1049. A.
 — *cum seipso pugnat*, IV. 629. D.
 — *anima & corpore constat*, I. 988. E.
 — *cogitata alterius nescit*, I. 1143. A.
 — *primum conditus, mox uxori junctus*, I. 415. D.
 — *rationale dicitur animal*, I. 497. E.
 — *jejunus gravior pranso*, I. 881. D.
 — *Philosophia expers brutis deterior*, I. 493. D.
 — *ad Philosophiam nascitur*, I. 497. F.
 — *animus ipse*, IV. 621. C.
 — *non est, litterarum expers*, I. 489. D.
 — *matutinis temporibus totus homo*, I. 846. E.
 — *quibus agitur*, I. 493. D.
 — *secum diffidens, quale malum*, V. 771. A.
 — *tertius mundus*, V. 27. E.
 — *suppositi vocabulum*, IX. 29. E.
 — *duplex*, V. 16. F.
 — *ex diversissimis compactus*, V. 11. F.
 — *qua parte cetera antecellit animalia*, I. 1049. A.
 — *ad quid natus*, V. 398. C.
 — *in malorum præminentia primas tenet*, IV. 49. A.
 — *non est, filii neglector*, I. 492. F.
 — *affectibus parens, quid*, IV. 430. A. B.
 — *ad quem finem conditus*, V. 1296. A.
 — *solus mala sua non præsentit*, I. 597. A.
 — *bulia*, Prov. II. 500. A.
 — *fictilis*, Prov. II. 704. E.
 — *homini Deus*, Prov. II. 53. F.
 — *homini lupus*, Prov. II. 55. D.
 — *semper contradicens*, Prov. II. 1101. C.
 — *Thales*, Prov. II. 889. E.
 — *trium litterarum*, Prov. II. 660. D.
 — *Ejus duplex substantia*, V. 464. D.
 — *& delphini amicitia*, I. 874. C.
 — *tres dies*, V. 472. C.
 — *definitio secundum Platonem*, V. 923. D.
 — *partes & propria*, I. 988. E.
 — *tres partes*, V. 19. E. VI. 912. B.
 — *primi corpus salubre*, I. 789. F.
 — *Ei dulcis est societas naturæ*, I. 421. B.
 — *diligenti*, Prov. II. 1065. A.
 — *cur vita data*, IV. 52. B.
 — *cuique sua dies*, I. 727. D.
 — *tali defunt*, I. 838. B.
 — *nil citra laborem contigit*, I. 746. B.
 — *Eum quarit Diogenes*, I. 493. C.
 — *secundum hominem, aut Deum*, IX. 30. A.
 — *Eo animal nullum calamitosius*, IV. 49. A. V. 1299. F.
 — *indocto, sus potior*, I. 493. F.
 — *nullum animal efferatius*, I. 493. D.
 de — *mortuo & seminibus simile*, V. 481. C.
 de — *medicum feriente, & manu Dei simile*, V. 458. E.
 — *non nascuntur, sed finguntur*, I. 493. B.
 — *prisci fera erant*, I. 493. D.
 — *Eorum tria genera*, IX. 1722. D. E.
 — *par temere non reperiri*, V. 687. D.
 — *genus Deo invisum quale*, V. 116. B.
 — *infamia*, V. 832. B.
 — *varietas*, I. 861. B.
 — *genus quibus omnia displicent*, V. 672. A.
 — *pro nominum, mendose*, VI. 438. C.
 — *singulis singuli genii*, IV. 87. lin. 36.
 — *universa proluit pelagus mala*, Prov. II. 807. E.
 — *duos Paulus in uno homine conglutinavit*, V. 16. F.
 — *Eos facit ratio*, I. 493. C.
 — *Eos vivere solos miseria*, I. 817. E.
 — *ὁμοιωσις, ὁμοιωµα*, VI. 590. D. E.
 — *ὁµοιοτης, ejusdem essentia*, VI. 337. D.
 — *Homusum non est in divinis Litteris*, IX. 1034. D.
 — *Ejus cognomen etiam Spiritui convenire*, V. 1090. E.
 Honestas *apud probos multum valet*, I. 427. B.
 Honestas *laboriosa*, I. 962. E.
 Honesti *definitio*, I. 402. D.
 Honestum *est opitulari indigentibus*, I. 193. D.
 — *quod propter se exercendum*, I. 402. D.
 Honor *verus*, V. 60. D.
 — *à quibus petitur*, I. 277. A. B.
 — *vita decus*, I. 1155. C.
 — *virorum fortium Remp. adauget*, I. 1137. B.
 — *etiam gignit artes*, I. 920. E.
 — *verus Principis*, IV. 579. C.
 — *alit artes*, I. 400. E. Prov. II. 330. F.
 — *virtutem excitat*, I. 385. A.
 — *verus à virtute proficiscitur*, V. 61. C. D.
 — *pro abstinentia à coitu*, VI. 1049. D.
 — *Ejus appetentia à brutis homines separat*, IV. 649. D.
 — *gaudium voluptas divina*, IV. 649. E.
 — *avidii obediuntiores*, IV. 652. E.
 — *studium quibus innascatur*, V. 101. C.
 — *vocabulum quo se extendat*, V. 706. E.
 — *Eum sacerdos non affectet*, V. 824. B.
 — *Eo parem pravenire civilioris est*, I. 1041. C.
 — *Eo invicem pravenientes, sensus ambiguus*, VI. 631. D. E.
 — *pro subsidio*, VI. 631. D. 893. D. 942. D.
 — *li quomodo distribuendi*, I. 1058. A.
 — *divini regibus bonis habitis*, IV. 576. C.
 — *mutant mores*, I. 1160. E.
 — *sunt instabiles*, V. 1245. C.
 Honorandi *qui*, IV. 613. D.
 Honorare *quid Hebrais*, VI. 81. E.
 — *parentes quid*, VI. 81. F.
 Horæ *pro tempore*, VI. 403. E. 978. E.
 — *crucifixionis diversa*, VI. 211. D. E.
 Horæ *cæli jamtores*, I. 327. B.
 — *dies apud Judæos*, VI. 386. E.
 Horaræ *preces*, V. 1129. E.
 — *Principum*, IX. 481. C.
 Horis *omnibus nemo sapit*, Prov. II. 532. B.
 Horatius *natura taciturnior*, IV. 674. E.
 — *ad Macenatem accitus, pauca est loquutus*, V. 480. D.
 — *Ejus carmina nonnulla explicantur*, I. 723. C. & seq.
 — *inimitabilis elegantia*, V. 594. D.
 — *ὁρίζεν & ἀπορίζεν quatenus differant*, VI. 831. D.
 — *declarare & definire*, VI. 555. C. D.
 — *ὁρµαῶν*, VI. 48. D.
 Horna *messis*, Prov. II. 983. E.
 Horologium, *pigrum admonet diligentia*, I. 687. F.
 Horreo *ipso*, Prov. II. 860. E.
 Hortatio *ad pacem*, IV. 642. A. & seq.
 Hortensius *callide impetrat nuptias*, I. 435. D.
 — *ὧς ἐπος εἰπῶν, apud Paulum, nusquam alias reperitur*, VI. 1002. E.
 — *non conditionem senat, sed similitudinem*, VI. 35. F.
 Hospes *in tempestate aut hyeme molestus*, Prov. II. 592. E.
 — *quisquis profuturus est, veniat*, Prov. II. 623. C.
 — *indigenam*, Prov. II. 824. E.
 — *Ejus habenda cura*, Prov. II. 934. E.
 — *Ei locus debetur quem delegerit*, I. 676. E.
 — *Eum apud hostes agere non decet*, I. 552. A.
 — *li quanta alacritate suscipiendi*, V. 1035. B.
 — *li aliquid relinquo*, Prov. II. 113. C.
 Hostia *mystica*, V. 1174. A.
 Hostiam *cælestem immolare*, V. 797. E.
 Hostiensis *de divortio*, VI. 695. C.
 Hostiensem *Christo leges præscribere*, IX. 267. A.
 Hostimentum *est opera pro pecunia*, Prov. II. 527. B.
 Hostis *qui periculum denuntiat, minus metuendus*, I. 830. E.
 — *pro hoste habendus*, I. 1143. A.
 — *non contemnendus*, IX. 1662. F.
 — *domesticus*, Prov. II. 1061. E.
 — *miseraturus si vidisset*, &c. Prov. II. 863. A.
 — *non hostis*, Prov. II. 817. E.
 — *Ejus ultio*, IV. 609. E.
 — *Ei fides servanda*, V. 353. C.
 — *Eum occidere fas quando*, I. 709. E.
 — *li timent Principem, quem cives sui non timent*, IV. 535. D.
 — *semper tales me insequantur*, Prov. II. 641. D.
 — *Eorum munera non munera*, Prov. II. 125. A.
 — *li eveniat*, Prov. II. 745. D.

OPERUM DESIDERII ERASMI ROTERODAMI.

Οτι εὐδαιμόνιον sumum, vi. 38. E. F.
— cum habet vim affirmandi, vi. 138. E.
Hugo Cardinalis notatus, vi. 50. F. 168. E. 1030. D.
Hugo a Charo, vi. 931. D. 958. D.
Hugonis Card. taxata etymologia, vi. 100. E.
Hujus non facio, Prov. ii. 305. A.
Hujus mundi, id est, *Græcia*, vi. 679. C.
Humana fors aequanimiter ferenda, 1. 860. E.
— exempla, vi. 713. F.
Humanæ vitæ incommoda, 1. 886. E.
Humanæ historia quales, vi. 434. B.
Humanæ constitutiones hominis causa constituta, non e contra, 1. 796. E.
Humanarum constitutionum fulcimentum, 1. 801. C.
Humanas res binas habere facies, iv. 428. A.
Humanis scriptis & divinis simile, v. 387. B.
Humanitas quid, iv. 627. C.
— natura vocabulum, ix. 29. F.
— Christi, ix. ibid.
— inhumana, 1. 920. F.
Humaniter dicta, iv. 96. F. 101. C. 104. F. 111. A. 117. B. 201. F. 230. F. 240. F. 255. E. 257. C. 281. F.
Humanus curare victum quam vindictam, vi. 318. E.
Humeris sustinere, Prov. ii. 1074. F.
Humi hauris, Prov. ii. 704. B.
— serpere, Prov. ii. ibid. C.
Humiles abjecti, vi. 633. C.
Humiliatio Christi quo referatur, ix. 34. D.
Humiliatus qui se humiliaris dicitur, ix. 36. B.
Humilitas apud veteres quid significabat, 1. 853. B.
— prodigiosa, 1. 867. A.
— Maria, ταπεινότης non sonat virtutem, vi. 225. F.
— passionis, ix. 34. D.
— extrema tuta ab insultu livoris, v. 445. A.
— Ejus vocabulum, 1. 853. B. ix. 599. C.
— genus detestabile, v. 832. F.
— Christi testimonium Evangelicum, ix. 38. C.
Humorum abundantia corpus ad morbos reddit propensum, iv. 34. C.
Hus (Joannes) Constantia exustus, ix. 1315. B.
Huttenus quid in Erasmo accuset, ix. 1663. F.
— quo animo in Erasmus scripsit, ix. 1667. E.
— Helvetiorum humanitate tutatus, ix. 1631. E.
Hutteni cum Erasmo colloquium primum, ix. 1668. C.
— animus contemptus impatiens, ix. 1632. B.
— candor, ix. 1634. D.
Hybreæ fidele consilium, iv. 710. C.
Hyberno pulvere, verno luto, Prov. ii. 1170. A.
Hydrâ magis varius, Prov. ii. 65. A.
— Eam secas, Prov. ii. 370. D.
Hydriam in foribus, Prov. ii. 431. A.
Hydrus in dolio, Prov. ii. 950. A.
Hyemare pro hybernare, vi. 745. D.
Hyems illico erit, Prov. ii. 1037. F.
Hycna mutabilis, 1. 607. C.

Hyenæ & panthera inimicitia, 1. 875. B.
Hyenæ insidia, 1. 612. B.
Hylam inclamas, Prov. ii. 173. C.
Hymetia nova, falerna vetera, Prov. ii. 472. C.
Hymno tibis auspicandus, 1. 676. C.
Hymno dicto, vi. 133. F.
Hymnorum ratio, v. 859. B.
Hymnus quid, v. 1101. A. B.
Ἰπποκλή, ix. 611. A.
Hypallage temporis, vi. 1013. E.
Hypera omissa pedem insequeris, Prov. ii. 815. E.
Hyperbaton, vi. 460. F. 561. D. 762. C.
Hyperberetæ, Prov. ii. 698. A.
Hyperbole, vi. 28. E. 34. F. 422. C. 886. C.
Hyperbole quomodo accipi possit, Beshleem non esse minimam, vi. 14. D.
— Ejus usus, v. 992. E.
— Earum multas scriptura habet, v. 121. C. & seq.
Hyperbolus Atheniensis maledicus, iv. 711. C. & seq.
— Eo pejor, Prov. ii. 1017. C.
Hyperides, iv. 16. C.
Hyperi vertigo, Prov. ii. 640. B.
Ἰππερικῶν, vi. 608. E. F.
Ἰππερπεριεσόμεν, ὡπὲς addit opitafin, vi. 773. D.
Ἰππερψέω, vi. 869. C.
Ἰππερέται, vi. 818. D.
Hypocrisis, iv. 180. B. 691. C. 758. B.
— res temporaria, v. 781. A.
Hypocrita qui, v. 940. D.
— Eum quare dominus patitur regnare, v. 349. C.
Christianorum descriptio, v. 864. F.
Ἰπποδίκος quid, ix. 978. C.
Ἰππομορῆ, vi. 1011. F.
Ἰπποσάσις argumentum, vi. 781. E.
Hypostasis vocabulum Hieronymo suspectum, ix. 29. E.
— Ejus & hominis vocabula dissidii materiam Christianis præbuisse, ix. 271. C.
Hypotyposis qualis demonstratio, v. 997. F.
Hypocæ caciior, Prov. ii. 134. D.
Ἰψηλοφρονεῖν, μέγα πνέειν, vi. 625. C.
Hystricis feta, Prov. ii. 1006. E.
I
I vocalis pronuntiatio, 1. 936. D.
I. Jacere in fermento, Prov. ii. 701. E.
Jacob quid, v. 300. C. *Ejus historia*, v. 1044. B.
Jacobus, cognomento Justus, vi. 804. E.
— aliquid tribuens legi, vi. 516. F.
— decimus tertius Apostolus, vi. 804. E.
— qui scripsit epistolam non est de numero duodecim, vi. 1025. B. C.
— prophetiam non adducit ad verbum, vi. 491. E. F.
— & Esau sunt figura spiritus & carnis, v. 17. B.
— Patriarcha matrimonium servitute redemit, 1. 418. E.
— Ejus lucta, v. 18. B.
— genua quare callo obducta, v. 1108. F.
Jacobi modestia, viii. 208. A.
Jactantia turpis, Prov. ii. 928. D.

— ventosa, chamaleontis similis, 1. 617. A.
— Ciceronis, 1. 984. E.
— Ejus invidia est comes, Prov. ii. 941. F.
Jactare jugum, Prov. ii. 903. C.
Jactatores, iv. 670. D.
Jaculari sine scopo, Prov. ii. 376. C. 839. E.
Jaculo immisso fugere, Prov. ii. 27. B.
ιαλερίζειν, Prov. ii. 704. A.
Jalemo frigidior, Prov. ii. 703. F.
— miserior, Prov. ii. 704. B.
Jambi cur inveni, 1. 720. E.
Jambicum carmen, v. 1340. A.
ιαμβίζειν, Prov. ii. 1095. C.
Jambres, Manibres de quibus nihil legitur usquam, vi. 959. D.
Jam enim securis, legendum jam enim & securis, vi. 20. E. F.
Jam, pro posthac, vi. 359. F.
Janua ad Christum, v. 176. D.
— Eam aperire, Prov. ii. 152. B. 862. D.
— ab Ea aberrare, Prov. ii. 236. D.
Saturno antiquior, Prov. ii. 1212. D.
Jatonis de violatione juris dictum, iv. 41. C.
Ibis clysteris usum invenit, 1. 496. B.
Ibyci equus, Prov. ii. 1111. D.
— grues, Prov. ii. 341. F.
Icarus cum ad solem venerit cur liquefacta ala, 1. 205. E.
Icaromenippus Luciani, 1. 205. B.
Ichneumonis in aspidem & crocodilum odium, 1. 874. E.
Iconia duo, vi. 487. F.
Idathyrus apoph. iv. 233. D.
Ἰδὲ εἰδὲ, vi. 572. C.
Idem dicere, pro consensire, vi. 662. D.
Idem Attii quod Titii, Prov. ii. 390. C.
Idem pulvis, Prov. ii. 273. A.
Idem trahere jugum, Prov. ii. 815. B.
Idioma Hebraicum, vi. 451. E. 757. D. 774. F. 884. D.
Idiota, ix. 636. D.
Idipsum invicem, vi. 632. F.
— supere, pro concordare esse, vi. 875. E.
Idoleum quid, vi. 704. F.
Idololatria, iv. 705. C.
Idololatria & haræsis, fornicatio est secundum Augustinum, vi. 698. F.
— horribile crimen, v. 501. B.
— vera, v. 120. A.
Idolotica, pro idololatria, vi. 705. E.
Idythum quid denotat? v. 427. B.
Jechonias idem Jeoachim, vi. 3. E.
Jecit Achilles duas tesseræ & quatuor, Prov. ii. 649. E.
Jecur aserinum olim in delitiis, 1. 664. D.
Jejunasse Christum more judaico, v. 113. C.
Jejunium verum & falsum, v. 26. D. 388. E.
— an Deo placeat, v. 308. E.
— utile, ix. 833. C.
— sacrificulorum, 1. 808. A.
— monachorum, iv. 718. D. & seq.
— quare institutum, v. 504. E.
— nostrum quale esse debeat, v. 20. D.
— & ciborum tractatio, ix. 1089. C. 1143. A.
— Deo ingratum quale, v. 308. F.
— Ejus utilitas, ix. 1197. C.

INDEX GENERALIS

Jejunii vis, VIII. 538. F.
 — Eius laus, VIII. 541. F.
 — veri denunciatio, IX. 1214. B.
 — quale elegit Dominus, v. 37. B.
 — & potatoribus simile, v. 784. E.
 — Ea, qua Christiana, laudantur, IX. 1145. A. & seq.
 — ab ecclesia primatibus indicta, IX. 709. C.
 — Eorum onus, VI. 64. C.
 Jeptæ obscura natiuitas, v. 660. C.
 Jeptæ votum in exemplum non trahendum, v. 646. F.
 Jesum, pro seruatore, VI. 485. F.
 Jesu nomen quid denotet, v. 1151. E.
 — nomine nil iucundius, I. 998. B. C.
 — infantia fabulosa, VI. 364. F.
 — innocentia omnium testimonio comprobata, VI. 141. D.
 — seruitoris nomen idem esse cum nomine Josue ducis, aduersus calumnias Iudaorum, VI. 9. B. C. D.
 — nomen additum, VI. 5. B.
 — unicum, VI. 451. E.
 Jesu, pro Jesum, VI. 719. D. ibid. Dominus Jesus, pro Dominum Jesum alias pro ejus, VI. 5. E.
 Jesus additum, VI. 48. E. 87. F.
 — Filius Joseph, VI. 348. F.
 — quomodo dictus est profecisse, VI. 239. E. F.
 Ignarium dare, Prov. II. 1089. A.
 Ignauus quis vulgo, v. 43. C.
 — Eius vertitur color, Prov. II. 102. F.
 — Iis semper seria, Prov. II. 586. E.
 ne Ignifer quidem reliquus est factus, Prov. II. 375. A.
 Ignis omnium leuiss. I. 880. A.
 — gehenna an materialis, IX. 1264. B.
 — gratus, I. 862. F.
 — ad torrem, Prov. II. 861. A.
 — mare, mulier, tria mala, Prov. II. 464. A.
 — non extinguitur igni, Prov. II. 792. E.
 — Ei ferroque minari, Prov. II. 1125. A.
 — Eum igni ne addas, Prov. II. 71. D.
 — difficere, Prov. II. 170. E.
 — palma, Prov. II. 703. B.
 — ne gladio fodito, Prov. II. 17. C.
 Ignominia vera & falsa, v. 44. D.
 Ignorantia quid, IX. 362. D.
 — homines insolentiores facit, IX. 1714. D. E.
 Ignorare, labi & hujusmodi humana natura vitia, IX. 1538. B.
 Ignorare Dei, v. 1017. F.
 Ignoscendum indigno, v. 64. B.
 Ignotum vivere felicitas, I. 1157. B.
 In καὶ, Prov. II. 1058. E.
 Iisdem literis comædia ac tragædia componitur, Prov. II. 823. F.
 Iisdem numeris Prov. II. 380. B.
 Iisdem vefcentes cepis, Prov. II. 718. C.
 Iliade prelixiis, Prov. II. 1065. F.
 — bonorum, Prov. II. ibid. B.
 — malorum, Prov. II. 122. B.
 Illico byemos erit, Prov. II. 1037. F.
 Iliensis tragædos conduxit, Prov. II. 534. F.
 Illo semper mala, Prov. II. 975. A.
 Illaudatus, Prov. II. 671. A.
 Illi iam non sunt, at qui sunt, mali, Prov. II. 672. A.

Illo respiciens, sed hic remitte bona, Prov. II. 852. C.
 Illotis manibus, Prov. II. 354. C.
 — pedibus ingredi, ibid. A.
 Illuminatio Euangelii gloria Christi, locus obscurus & varie lectus, VI. 762. F.
 Illyrici partes Turcis obnoxia, v. 353. A.
 Imago propter egregias alienius virtutes sape culta, v. 778. A.
 Imago Dei an ulla possit fingi, v. 533. E.
 Imago Christi, v. 1187. D.
 — quomodo veneranda, v. 31. F.
 — nulla in templis usque ad aetatem Hieronymi, v. 1187. C.
 — Eius ratio, v. 1010. D.
 — Eam coram Deo ponere, v. 1187. F.
 — de Ea, I. 95. C.
 — Eæ qua ratione tolerata, v. 1120. F.
 — non omnes tollenda, IX. 1610. B. & seq.
 — Earum demolitores recentiores, IX. 1160. F.
 — omne genus non simpliciter Iudæis interdictum, v. 1187. E.
 — abusus, v. 501. B.
 — superstitiosus cultus, IV. 454. C.
 — obscenitas profliganda, v. 719. D.
 Imbecillitatem humana mentis multis irritamentis egere, v. 149. D.
 Imber nimbus, VI. 287. F.
 — de Eo & viro simile, v. 625. C.
 — terra gaudet, Prov. II. 510. B.
 Imberbis senes docet, Prov. II. 284. E.
 Ἡμῶντος, Prov. II. 1025. F.
 Imis ceris eradere Prov. II. 1021. D.
 Imi subfelli, Prov. II. 903. D.
 Imitator Nepam, Prov. II. 991. B.
 Imitandi vim peculiariter pueris inesse, v. 714. E.
 Imitatio superstitiosa vitanda, I. 1024. F.
 — quomodo probanda, I. 1022. C.
 — Epus & emulationis differentia, I. 991. A. 1022. E.
 Imminuti significatio, IX. 31. A.
 Imitatores pro coimitatores, VI. 875. C.
 Immolare boves, Prov. II. 759. A.
 Immolaticia, VI. 493. E.
 Immunda animalia, v. 339. A.
 Immunditiæ omnis in avaritiam, nova Hieronymi interpretatio, VI. 848. E.
 Immunem venire, Prov. II. 1034. A.
 Imodo, venare leporem, nunc signum tenes, Prov. II. 857. F.
 Impar conjugium, VI. 875. F.
 Impari numero superis sacrific. Prov. II. 20. A.
 Imperare prius descendum quam imperes IV. 580. D.
 Imperator Caesar VI. 412. F.
 — nullus adhuc tenuit totum orbem, v. 230. F.
 — bonus & idem robustus miles, Prov. II. 944. C.
 — de imperatore & Deo simile, v. 367. A. 466. A.
 — de Imperatore callido & vere Christiano simile, v. 52. B.
 — Eorum multitudo Cariam perdidit, Prov. II. 614. E.
 — qui Imperat recte IV. 719. D.
 Imperet depravate pro increpet, VI. 1090. E.
 Imperium splendidum, praestantibus imperare, IV. 578. E.

Imperium, vis, IV. 216. A. 368. A.
 — bona pars consensus populi, IV. 609. B.
 — Id qua stabile faciunt, IV. 614. A. & seq.
 — Eorum florentissima linguis adulorum subuersa, IV. 583. F.
 — moderata tutissima, v. 367. A.
 Imperiosi domini I. 643. B. & seq.
 Imperitia insolentes facit, IX. 1715. D.
 — Ea nihil arrogamus, IX. 6. F.
 Imperitior sape tenet, quod fugit doctorem, I. 967. A.
 Impete peritum artis, Prov. II. 620. B.
 Impetere lingua, Prov. II. 507. E.
 Impia vita Christianorum facit, ut Turca de Christo male sentiant, VI. 373. D.
 Impietas quid v. 196. F. 582. D.
 — & huic affinia, v. 1085. F.
 — pro impietates, VI. 625. E.
 — Eius species à Christiano vitanda, v. 1186. F.
 — Ea nihil insanabilius, v. 113. D.
 Impii cur magistratum oderunt, IV. 704. C.
 Impii qui proprie sunt, v. 176. D.
 Impiis omnia in malum, v. 192. E.
 Impiorum pena, IV. 54. E.
 Impius peccator, v. 176. C.
 Implere, pro perficere Hebrais, VI. 9. D.
 Impenitens, VI. 569. E.
 Impossibilia captas, Prov. II. 370. A.
 Impostor πλῆθος, VI. 145. F.
 Impostura, I. 830. E.
 Improbe dicta, IV. 108. D.
 Improbi consilium in extremum incidit malum, Prov. II. 764. B.
 Improbitas musca Prov. II. 920. F.
 — compendiarie res, Prov. II. 769. E.
 — Ei resistens, recte ac jure facit, IV. 82. F.
 Improborum hominum arumosa vita adumbrata, v. 23. F.
 Improbus pudore vacat, IV. 79. C.
 — improbos laudat, IV. 721. F.
 Impudens ingratitude, VI. 78. E.
 Impudentia vitanda, IV. 78. C.
 — ingrata, VI. 1052. E.
 Impudicitia magister luxus, v. 791. D.
 In pro per, IX. 1507. B.
 In-absolute apud nos, VI. 165. F.
 In absurde locutum, Prov. II. 909. E.
 In acie novacula, Prov. II. 33. C.
 In are meo est, Prov. II. 282. E.
 In aere piscari, Prov. II. 174. D.
 In agro fureulario capras, Prov. II. 1073. F.
 In albo esse, Prov. II. 275. E.
 In alia regione esse, Prov. II. 1209. B.
 In alieno foro litigare, Prov. 480. B.
 In aliis linguis, VI. 441. D.
 In alio mundo, Prov. II. 105. B.
 In angulo, Prov. II. 1069. E.
 Inania multa in bellis, Prov. II. 689. A.
 Inanis pro paupere sive egeno, VI. 227. E.
 Inanis conatus, Prov. II. 910. A.
 Inani spe flagrat, Prov. II. 1009. A.
 Inaniter aquam consumis, Prov. II. 174. A.
 Inanium inania consilia, Prov. II. 835. C.
 In antrum haud legitimum, stimulum impingis, Prov. II. 823. D.
 In annulo, Dei figuram ne gestato, Prov. II. 23. B.

In

OPERUM DESIDERII ERASMI ROTERODAMI.

- In *apes irruisti*, Prov. 11. 700. B.
 In *Aphannis*, Prov. 11. 765. D.
 In *apio nondum est*, Prov. 11. 363. F.
 In *aqua heret*, Prov. 11. 180. D.
 — *fitire*, Prov. 11. 105. B.
 — *sementem facis*, Prov. 11. 170. C.
 — *scribis*, Prov. 11. 170. F.
 In *arctum cogi copias*, Prov. 11. 33. C.
 In *arduis cunctanter agendum*, Prov. 11. 1208. C.
 In *area latitas*, Prov. 11. 824. C.
 In *aurem dicere*, Prov. 11. 131. C.
 In *beatam*, Prov. 11. 447. A.
 In *bello peccare bis*, Prov. 11. 724. C.
 In *buccam quicquid videris*, Prov. 11. 209. F.
 In *caducum parietem inclinare*, Prov. 11. 605. C.
 Incantatione *quavis efficacius*, Prov. 11. 1127. A.
 Incantatrices, *διαβολοι*, vi. 969. D. *non criminatrices*.
 In *capite habens*, vi. 714. E. *velato capite*.
 In *capras sylvestres*, Prov. 11. 765. B.
 In *caput precipitari*, Prov. 11. 800. A.
 In *carne periculum*, Prov. 11. 226. D.
 In *carnem unam legendum*, vi. 99. E.
 In *catalogis nominum, frequens error scribarum*, vi. 824. D.
 Incidit in *foveam quam fecit*, Prov. 11. 49. A.
 Incipiens *esse annorum*, xxx. vi. 423. C. D.
 Incipientes, *μειλλοντες*, vi. 447. D. 538. F. 1030. D.
 Incita *equum juxta nysam*, Prov. 11. 1043. E.
 Incitare *currentem*, Prov. 11. 913. A.
 In *clamosos*, Prov. 11. 920. C.
 In *caelo esse*, Prov. 11. 220. C.
 In *calum expuis*, Prov. 11. 823. B.
 — *jacularis*, Prov. 11. 179. D.
 Incogitantia *stultitia simillima*, iv. 733. C.
 In *cogitationibus*, vi. 564. E.
 Incommodum *nullum quod non habeat aliquid commoditatis*, i. 604. A.
 In *concupiscentiis, pro per concupiscentias*, vi. 565. E.
 Incontinentiae *malum*, ix. 586. E.
 In *coriis est animus*, Prov. 11. 890. D.
 Incorrupte *dicta*, iv. 103. A. 220. D.
 In *crastinum seria*, Prov. 11. 1111. F.
 Incredible *pro increduli*, vi. 968. F.
 Incrementi *modi*, v. 970. C. & seq.
 Incudem *eandem tundere*, Prov. 11. 366. E.
 Incudi *reddere*, Prov. 11. 217. B.
 In *culmo arare*, Prov. 11. 1019. D.
 Incus *maxima non metuit strepitus*, Prov. 11. 724. A.
 In *decem millibus, juxta Hebraeam dialecton*, vi. 293. E.
 Inde *sperantes απελπιζοντες*, vi. 256. D.
 In *dexteram alicuius*, Prov. 11. 307. C.
 Indicae *testudines*, i. 613. A.
 Indica *margarita quid praeter alia habes?* viii. 443. E.
 Indi (*Calani*) *apophthegmata*, iv. 379. B.
 In *diem vivere*, Prov. 11. 321. D.
 Indignari *veritatem* *χολαν*, vi. 369. F.
 Indignus *qui me vel aspicias*, Prov. 11. 915. B.
 Indirectum, Prov. 11. 1187. D.
 In *discrimine apparet qui vir*, Prov. 11. 919. D.
 Indociles *qui reddantur*, i. 858. E. v. 103. D.
 Indoctior *Philonide*, Prov. 11. 592. D.
 Indocto *doctoris nomen non occupandum*, i. 358. B.
 Indoles, iv. 157. C. 196. C. 200. E. 213. C. 269. E. 361. E.
 In *dolio figurarem artem discere*, Prov. 11. 227. D.
 In *Dominum adferre dentes*, Prov. 11. 442. D.
 Inductio *quid sit*, i. 405. F.
 Indulgentia *erga filios*, v. 42. E.
 Indulgentiae *Pontificia nihil valent*, i. 897. A.
 — *unde exacta*, vii. 840. lin. 7.
 — *Pontificum an utiles*, v. 167. E.
 — *quibus utiles*, v. 89. A.
 — *Eorum nundina*, v. 359. C.
 — *tractatio*, ix. 109. C.
 — *abusus*, ix. ibid.
 Indulgere *genio*, Prov. 11. 546. D.
 Indurare *Dei*, ix. 1359. B.
 — *quos indurat*, ibid.
 Indurationis *vox*, ix. 1405. A.
 In *durum & implacabilem*, Prov. 11. 1036. B.
 Industria *lucrosa*, iv. 297. A.
 Industriam *non interdixit Christus, sed sollicitudinem*, i. 686. D.
 Industriam *adjuvat Deus*, Prov. 11. 929. C.
 Industrie *dicta*, iv. 121. A. 146. E. 282. E. 297. A. 353. A. 355. C. 359. F.
 Indutus *est omnem facultatem*, Prov. 11. 817. E.
 In *eadem es navi*, Prov. 11. 410. A.
 In *eandem nassam*, Prov. 11. 419. E.
 In *easdem ansas venisti*, Prov. 11. 419. D.
 Inebriari *non licet*, i. 680. D.
 In *eburnea vagina plumbeus gladius*, Prov. 11. 272. C.
 Inedia *certissima mors est*, i. 686. F.
 Inelegantior *Libethriis*, Prov. 11. 242. B.
 In *eodem hastas luto*, Prov. 11. 180. C.
 In *eo ipso stas lapide, in quo praeo pradicat*, Prov. 11. 701. E.
 Inepta *loquacitas quomodo coercenda*, iv. 728. B.
 Ineptas *veritas βεβηλας*, vi. 938. C.
 Inertia & *otio bona valetudo non comparatur*, iv. 40. F.
 Inertium *chorus*, Prov. 11. 669. B.
 Ineruditorum *de Antoribus judicium*, i. 347. D.
 Inescare *homines*, Prov. 11. 573. E.
 Inevitable *fatum*, Prov. 11. 936. D.
 In *exitium*, Prov. 11. 447. A.
 Inexorabilis, Prov. 11. 914. C. 944. B.
 Inexploratus *homo*, Prov. 11. 562. D.
 In *fuciem, pro palam, sive fite*, vi. 807. D. Rursus *pro, eis το τιλος*, 760. E.
 Infans *matrem primo agnoscit*, i. 500. D.
 — *ilico literis bonis instituendus*, i. 489. A.
 — *ad humana statim docilis*, i. 494. A.
 — *matrem non lactantem sequius amat*, i. 773. D.
 — *vipios, quod solet vertere, parvulus*, vi. 572. E.
 — *Ei qui collusores addendi*, i. 499. A.
 — *Eum nutrici obtrudere, genus ex-*
positionis, i. 773. C.
 — *quid docendi*, i. 501. A. B.
 — *Eorum vestitus*, v. 711. C. & seq.
 — *nativa ac festiva amulatio*, i. 914. B.
 Infantia *stulta*, iv. 413. B.
 — *instruenda*, i. 490. A.
 — *perpetua, portentum*, v. 209. F.
 Infanticidium *etiam inhumanitas abhorret*, i. 420. B.
 Inferendi *verba*, i. 59. D.
 Inferi *in quot regiones divisi*, v. 541. A.
 Inferi *ubi*, i. 194. B.
 Inferi *hostes*, v. 1. C.
 Inferioris *appellatio Christo non maleconvenit*, ix. 35. E.
 In *fermento jacere*, Prov. 11. 701. E.
 Inferni *flumina*, i. 194. C.
 — *proceres*, i. 194. E.
 Inferorum *supplicium quale*, v. 57. F. ix. 58. A.
 — *illud subiit dives Evangelicus*, ibid.
 — *ad inferos Christum descendisse*, v. 1161. D. E.
 — *ad inferna descendere*, v. 1162. A. & seq.
 — *apud inferos aequalitas est ferme*, i. 315. F.
 Inferos *scripturam mortem ac sepulturam vocare*, v. 1162. D.
 — *quosdam dividere in tres regiones*, v. 541. A.
 Infideles *quomodo ad religionem Christi invitandi essent*, i. 743. B. D.
 Infideli *deterior est, quomodo intelligendum*, vi. 940. D. E.
 In *figura pro figura, depravatam*, vi. 710. E.
 In *finem*, vi. 760. E.
 Infirmi *qui*, ix. 132. B.
 — *fovendi non alienandi*, v. 85. E.
 Infirmis *pictura sanctorum proponenda*, v. 1314. B.
 — *Sacramenta conferenda*, v. 1310. F. 1311. A.
 Infirmitas *ferenda, non alenda*, vi. 638. F.
 Infirmitati *aliena Christianus se accommodat*, v. 111. D.
 Infixo *aculeo fugere*, Prov. 11. 27. B.
 In *flammam man. mis. prud.*, Prov. 11. 852. B.
 Inflare, *demittere buccas*, i. 1035. A.
 Inflare *buccas*, Prov. 11. 844. A.
 Inflige *plagam ab aratro*, Prov. 11. 1018. B.
 Influit *quod exhauritur*, Prov. 11. 494. C.
 In *folle offerre*, Prov. 11. 1153. A.
 In *foribus adesse*, Prov. 11. 478. E.
 Informatoris *educatio moresque spectandi*, i. 916. D.
 Informatoris *regis officia*, iv. 563. E.
 In *formidolosum*, Prov. 11. 914. B.
 In *foro nostro res vertitur*, Prov. 11. 850. E.
 In *fora veritas*, Prov. 11. 1168. B.
 In *frigidum furnum panes immittere*, Prov. 11. 1098. C.
 In *fugitivum*, Prov. 11. 924. E.
 In *genealogiis non anxie disgladiandum*, vi. 246. C.
 In *genibus Deorum*, Prov. 11. 652. D.
 Ingenium *pro ingenio*, vi. 7B7. D. E.
 — *Ei cedere neminem velle*, ix. 60. B.
 — *probum fortuna contaminare non potest*, i. 1141. B.

I N D E X G E N E R A L I S

- *Ejus similia*, i. 569. D. 572. F. 573. A. 580. A. C. 595. A. 596. D. 598. B. 601. D. 602. F. 604. C. 608. A. D. 609. F. 610. F. 612. D. 613. D. 615. E. 617. F. 618. A. 619. E. 620. D.
- *generosa ut leonis catulus tractanda*, i. 505. D.
- *mortalium mari similia*, i. 918. B.
- *nobilis ad exercitationem sunt adhortanda*, i. 352. D.
- *felicia, vel bono, vel malo reip. sunt*, iv. 658. F.
- *Eorum dissimilitudo ingens*, i. 1021. E.
- *habitus varii*, v. 844. B.
- Ingens discrimen*, Prov. ii. 919. B. 931. B.
- *intervallum*, Prov. ii. 1019. F.
- *rerum multitudo*, Prov. ii. 910. D.
- Ingratitudo populi erga Ecclesiam*, v. 779. D. 823. E.
- *homin. inaudita*, v. 603. C.
- *vulgi*, Prov. ii. 932. E.
- *Ejus vitium longe detestabilius quam imprudentia*, v. 507. C.
- *locus*, v. 1081. C.
- Ingressi junoniam*, Prov. ii. 976. F.
- Inguinis & capitis discr.* Prov. ii. 614. D.
- In habitu ornato, non recte expositum a quibusdam*, vi. 932. E. F.
- In arena edificas*, Prov. ii. 171. A.
- In arenam descendere*, Prov. ii. 361. E.
- In herba esse*, Prov. ii. 479. F.
- In herba luxuries*, Prov. ii. 1207. C.
- In herbis*, Prov. ii. 1164. A.
- In his omnibus pro super hac omnia*, vi. 299. E.
- In hoc calciamento pedem habet*, Prov. ii. 1139. B.
- In holmo cubabo*, Prov. ii. 652. B.
- In hominibus bona voluntatis, exactius declaratum quam hactenus*, vi. 231. F.
- In horas*, Prov. ii. 322. F.
- In hunc mundum*, vi. 340. C.
- In idem conspirare*, Prov. ii. 1086. E.
- In idipsum pro in unum*, vi. 686. F.
- Injecta aqua more balneatoris abire*, Prov. ii. 27. C.
- In illo, pro per illum*, ix. 229. D.
- *in illum*, vi. 704. D.
- Inimica, pro inimicitia*, vi. 601. D.
- Inimicissimi facto adacti legibus sunt amicissimi, & e contra*, i. 1444. D.
- Inimicitiae similia*, i. 584. A. 601. F. 603. B. 616. C.
- Inimicus, qualis sit*, iv. 25. C. 26. E. 27. F.
- *quo pacto ulciscendus*, i. 848. A. & seq.
- *contemptus*, Prov. ii. 915. F.
- *li quare amandi*, v. 44. F.
- *utilitatem adferunt*, v. 694. A.
- *lis benefacere, quam magnifica & utilis res sit*, iv. 28. B.
- *per vim aliquid detrahare optatiss.* iv. 645. D.
- *Eos prestare geminam utilitatem*, v. 694. A.
- In integrum restituere*, Prov. ii. 1205. A.
- In ipsa, pro per ipsum*, vi. 885. D.
- Iniquum petendum, ut aquum feras*, Prov. i. 837. B. ii. 492. B.
- Initium belli*, Prov. ii. 701. D.
- *Eo confidens, in facto timidus*, Prov. ii. 808. B.
- Iis mederi praestat*, Prov. ii. 85. F.
- Injurato credere*, Prov. ii. 308. C.
- Injuria atrox docuit salutis contemptum*, i. 505. E.
- *auctori nocet*, v. 63. C.
- *a quibus accipienda*, v. 265. D.
- *solvit amorem*, Prov. ii. 1117. C.
- *Ejus nulla esse debet mentio*, i. 847. F.
- *Eam facere infelicius quam accipere*, i. 429. A.
- *in proximum ad Dei contumeliam pertinere*, v. 1189. A.
- *ex iis saepe ingens bellum nascitur*, ix. 2. D.
- Injusta petentibus nunquam obsequendum*, iv. 81. D. 82. D.
- Injusta petere*, v. 264. E.
- Injustitia, quaevis improbitas*, vi. 681. C.
- In lapidicinas*, Prov. ii. 417. F.
- In laqueo lupus*, Prov. ii. 372. D.
- In laqueum inducere*, Prov. ii. 369. A.
- In leporinis*, Prov. ii. 1132. D.
- In limine deficere*, Prov. ii. 211. E.
- In linguam quicquid venerit*, Prov. ii. 210. A.
- In Lipsydrio pugnas*, Prov. ii. 1005. C.
- In luto hastitare*, Prov. ii. 101. A.
- In magnis & voluisse sat est*, Prov. ii. 652. A.
- In malis celeritas optima*, Prov. ii. 1198. F.
- In manibus esse*, Prov. ii. 888. C.
- In mari aquam quaris*, Prov. ii. 360. B.
- In me hac cudetur faba*, Prov. ii. 59. F.
- In mendacio, pro per mendacium*, vi. 565. B.
- In mentem quicquid venerit*, Prov. ii. 210. B.
- In morbo consumat*, Prov. ii. 1089. B.
- In Mose, per Moysen*, vi. 709. F.
- In mundum cur Christus venerit?* v. 1186. C.
- In nare bilis*, Prov. ii. 653. A.
- In navibus nutritus*, Prov. ii. 1121. B.
- In nervum ire*, Prov. ii. 576. B.
- In nihil sapiendo jucundiss. vita*, Prov. ii. 702. F.
- Innocens anxios*, vi. 653. E.
- Innocentia non est suspicax*, ix. 106. F.
- *hic suum vigorem habet*, v. 191. C.
- *Ejus optima custos*, v. 1307. C.
- *Christi argumenta*, v. 97. A.
- Innocentii tertii causa excussa*, vi. 700. D.
- In nocte consilium*, Prov. ii. 462. B.
- Innocuus alium aspiciam, meum habentem malum*, Prov. ii. 678. C.
- Innoxii nonnunquam recte occiduntur*, i. 829. F.
- In nomine*, vi. 451. E.
- In nomine Prophetae quomodo intelligendum*, vi. 58. E.
- In numerato*, Prov. ii. 1021. A.
- In numerum pervenire*, Prov. ii. 1211. C.
- In occipitio oculos gerit*, Prov. ii. 792. A.
- In omnia potentes*, Prov. ii. 1026. A.
- In omni fabula & Dadali execratio*, Prov. 702. C.
- In omni pratorio, pro in toto pratorio*, vi. 864. D.
- Inopia nulla timenti Deum*, v. 398. E.
- Inopiae Christianum non pudere*, v. 1184. B.
- Inopiam proximorum levare, pietas*, i. 806. E.
- Inopi nullus amicus*, Prov. ii. 740. B.
- In orbem circumveniens*, Prov. ii. 496. C.
- In orei culum incidat*, Prov. ii. 699. C.
- In ore atque oculis*, Prov. ii. 1127. F.
- In ostio formosus*, Prov. ii. 867. C.
- In pace leones*, Prov. ii. 1071. B.
- In palam*, vi. 368. F.
- In Panticapaeum*, Prov. ii. 800. B.
- In parte vel ignem praedetur aliquis*, Prov. ii. 702. E.
- In pedes retrocedit*, Prov. ii. 1005. B.
- In periculo negotio non est dormitandum*, Prov. ii. 923.
- In portu navigare*, Prov. ii. 47. C.
- *impingere*, Prov. 211. D.
- In promissione, redundas aurore Hieronymo*, vi. 856. B.
- In, pro per, apud Hebraeos*, vi. 93. C. 666. F.
- In, pro per, sive cum, apud Hebraeos*, vi. 293. E. 666. E.
- In proxima, pro in circumjacentes*, vi. 176. F.
- In pulicis morsu Deum invocat*, Prov. ii. 806. D.
- In puteo constrictus*, Prov. ii. 419. C.
- *cum canibus pugnare*, Prov. ii. 378. C.
- In Pythii templo cacare*, Prov. ii. 1002. C.
- In quadrum redigere*, Prov. ii. 368. E. 1210. B.
- In quem, pro in qua*, vi. 1043. E.
- In quibus, pro inter quos*, vi. 558. F.
- In quinque judicum genibus situm est*, Prov. ii. 652. D.
- Inquisitio de fide*, i. 728. A.
- *duplex*, ix. 1054. C.
- Inquisitores tyranni belle perstringuntur*, ix. 1054. B. & seq.
- Inquit additum*, vi. 436. C.
- Inquiunt, pro inquit*, vi. 785. F.
- In quo omnes peccaverunt, varie expositum*, vi. 585. B. C. D.
- In remissione, pro per remissionem*, vi. 229. E.
- In rupes*, Prov. ii. 800. C.
- In saltu uno duos apros capere*, Prov. ii. 861. A.
- In sanctificationem depravate*, vi. 1041. E.
- Insana laurus adest*, Prov. ii. 533. B.
- Insania non omnibus eadem*, Prov. ii. 949. D.
- Insania aliena frui optimum*, Prov. ii. 496. D.
- *nullus omnino vacat*, iv. 440. D.
- Insanix discrimen*, iv. 440. C. D.
- *duplex genus*, ibid.
- *Anticyra medetur*, iv. 67. F.
- Insanire cum insanientibus*, Prov. ii. 101. D.
- In saxi seminas*, Prov. ii. 170. D.
- Inciticia confidentiam parit*, Prov. ii. 1066. C. iv. 737. A.
- *cum armis mala*, i. 1056. C.
- *obnoxios facit*, i. 1137. D.
- Insecta omnia pedes habent scabrosos*, i. 879. D.
- In se descendere*, Prov. ii. 255. C.
- In senem libidinosum*, Prov. ii. 911. A.
- In senem ne quod collocaris beneficium*, Prov. ii. 382. E.
- Insigne castrorum, pudenda depravatione*, vi. 340. F.

In

OPERUM DESIDERII ERASMI ROTERODAMI.

- In similitudine, pro per assimulationem, vi. 564. F.
 In simpulo, Prov. ii. 472.
 Insinuans, pro allegans, vi. 497. F.
 In sinu gaudere, Prov. ii. 117. A.
 — manum habere, Prov. ii. 691. C.
 Insitio & insertus, pro insitus, vi. 624. E.
 In sola Sparta expedit senescere, Prov. ii. 1002. E.
 Insolentia, iv. 153. C.
 In somnis quacunq; videntur, Prov. ii. 296.
 In spem frustratam, Prov. ii. 909. F.
 Insperabilem vitam vivis, Prov. ii. 816. E.
 In spiritu & igni, vi. 21. C.
 Instans & presens, vi. 689. E. F.
 Instaurantur pro recapitulatur. Apparet interpretem legisse ἀναμύσαι, vi. 636. E. 833. C. D.
 Institæ, fasciæ sepulchrales, vi. 388. E.
 Instituta Lacedæmoniorum, iv. 143. A.
 Institui bene plus est quam bene nasci, i. 695. C.
 Institutio corrupta, stultitia est edificium, i. 490. E.
 — naturam reddit efficaciorē, i. 492. A.
 — Christi & Joannis quid differant, v. 785. F.
 — puerilis quo anno auspicianda, v. 712. B.
 — a puero, Prov. ii. 754. D.
 — Ejus similia, i. 577. F. 578. F. 580. F. 583. C. 584. A. 586. D. 592. A. 594. F. 596. B. 597. F. 600. E. 601. C. 614. F. 620. D.
 — duplex cura, v. 713. B.
 Institutus sum μωυνομαι, vi. 878. C.
 Instruite, pro instaurate mendoſe, vi. 852. E.
 Instrumentum facultatis pars, v. 919. A.
 In sublime tolli, vi. 285. E. F.
 Insultus pro fastio, vi. 189. F.
 In suo sensu abundet, vi. 640. E.
 In superest, vi. 760. D.
 Integre dicta, iv. 108. E. 109. D. 116. D. 121. D. 200. A. 245. A. 251. E. 304. B. 342. F.
 Intellecta conspiciuntur, vi. 563. F.
 Intellectionis ratio, v. 992. D.
 Intellectus post resurrectionem qualis, v. 1157. E.
 Intelligentia, ea sunt perspicit, i. 402. E.
 Intemperantia & huic adhaerentia, v. 1087. C.
 Intempestiva benevolentia nihil a similitudine differt, Prov. ii. 288. D.
 In tempore cavenda pœna mali, Prov. ii. 930. C.
 In tenebris saltare, Prov. ii. 348. E.
 Intentator pro qui non tentat aut tentatur, vi. 1027. F.
 Inter calicem & as, Prov. ii. 182. B.
 Inter casa & porrecta, Prov. ii. 135. A.
 Inter cacos regnat strabus, Prov. ii. 824. C.
 Inter Corinthum & Sicyonem, Prov. ii. 219. D.
 Interficere διακρίνειν, vi. 533. F.
 In tergo bovis defecit, Prov. ii. 824. D.
 In tergoribus mens est, Prov. ii. 454. A.
 Interimere vel mortis causam præbere qua differentia, i. 269. D.
 Inter indoctos etiam cor, Prov. ii. 410. B.
 Inter lapidē pugnam, Prov. ii. 104. E.
 Inter manum & mentem, Prov. ii. 1129. D.
 Inter malleum & insudem, Prov. ii. 33. B.
 Inter nos, in nobis, vi. 340. F.
 Inter os & offam, Prov. ii. 182. B.
 Interpres Theophylacti de suo mutat quædam, vi. 994. E.
 — male vertit, vi. 105. F. 578. C. 580. E.
 — aliud legit, vi. 651. D.
 — idem verbum vario vertit, vi. 347. D.
 — oscitabundus, vi. 222. D. 397. D.
 — est ausus mutare numerum, vi. 630. B.
 — ausus addere de suo, vi. 630. B. 246. F. 485. E.
 — ausus mutare Græcæ, vi. 261. E.
 — copia affectator, vi. 307. D. 466. E. 578. C. 1030. D.
 — dormitans, vi. 105. F. 114. F. 307. D. 313. E. 340. D. 454. F. 514. E. 572. C. 650. C. 754. D. 1000. E.
 — excusatus, vi. 1105. F.
 — σοφιστήν, vi. 106. D. 398. D. 401. F. 531. F.
 — collaudatus, vi. 580. C. 684. D. 848. D. 906. F. 1008. F.
 — amore latinis recedit a verbis, vi. 141.
 — mitigat Græcæ, vi. 493. F.
 — non expressit sensum, vi. 513. E.
 — laudatus quod a verbis recedat, vi. 445. F.
 — parum attentus, vi. 459. F.
 — Theophylacti fide lapsus, vi. 892. C.
 — Ejus inconstantia, vi. 108. E.
 — certitudo unde pendeat, ix. 1309. F.
 — Eorum in divinis temeritas, ix. 244. D.
 — de his novi & veteris testamenti, ix. 88. B.
 Interpretatio quorundam rejecta, vi. 433. B.
 — locorum de divortio, vi. 696. F. &c.
 — nova, vi. 116. D. 478. F. 563. F. 605. D.
 — vera germanaque, vi. 671. C.
 — Ejus ratio, v. 991. A.
 — certitudo unde pendeat, ix. 1309. F.
 Inter pueros senex, Prov. ii. 1002. E.
 In terra pauperem, Prov. ii. ibid. D.
 Interrogant pro dijudicant, vi. 795. F.
 Interrogationis ratio, v. 988. D.
 — synagogam & Ecclesiam differentia, v. 827. A.
 Inter sacrum & saxum, Prov. ii. 33. A.
 Interfecta musica, Prov. ii. 805. D.
 Intervallo peris fames, & optime perditur, Prov. ii. 816. D.
 Intinxit pro iningit, vi. 133. D. 205. D.
 In toga saltantis personam ind. Prov. ii. 562. C.
 Intra labia risit, Prov. ii. 1173. F.
 Intra pelliculam tuam te contine, Prov. ii. 256. F.
 In tranquillo est, Prov. ii. 450. D.
 In transcurso, Prov. ii. 1043. B.
 Intranscensam inducere, Prov. ii. 1069. E.
 Intrare & exire, pro conversari, vi. 439. E.
 Intra septimanam, Prov. ii. 699. E.
 Intra suas præsepes, Prov. ii. 282. E.
 Intra reti jactum, Prov. ii. 148. B.
 Intrepide dictum, iv. 99. F.
 In tristi exedendum, Prov. ii. 60. A.
 In trivio sum, Prov. ii. 89. D.
 In tua ipsius arena, Prov. ii. 860. E.
 In tuo lugo & fano est situm, Prov. ii. 282. D.
 In tuo regno, Prov. ii. 282. C.
 Iatus canere, Prov. ii. 417. C.
 Intus & in cute, Prov. ii. 362. D.
 In tuum ipsius caput, Prov. ii. 746. A. 1096. A.
 In vado, Prov. ii. 47. B.
 Inveſtivæ exempla apud nos quarunda, i. 464. D.
 In ventu peris, Prov. ii. 372. D.
 Inveni, non quod pueri in faba, Prov. ii. 682. E.
 Invenire, parum eleganter, vi. 5. E. F.
 Invenisti gratiam, vi. 224. F.
 Inventus, pro compertus, vi. 301. D.
 Inventionem partitionis qua conducant, v. 897. A.
 Investigabiles pro impervestigabiles, vi. 627. F. 841. E.
 In via ne feces ligna, Prov. ii. 23. E.
 Inviſtus qui dici debeat, 586. F.
 Invidentia exitiale malum, v. 678. E.
 Invidere aliorum commodis ingenerosa res, v. 694. B.
 Invidia, iv. 107. A. 191. E. 235. E. 288. C. 316. A. 337. C.
 — quo mitiganda, i. 860. E. 862. A.
 — comes potentia, iv. 84. B.
 — non religio odii litteras quas nescit, ix. 1707. D.
 — Saulis unde, v. 374. E.
 — quomodo concionatori vitanda, v. 1067. B.
 — similia, i. 568. A. 578. A. 587. B. 610. D.
 — signa, i. 198. E.
 — Ei obnoxium quicquid subito inclarescit, i. 860. C.
 — exorta quomodo medendum, i. 859. F. 862. C.
 — Eam effugere perdifficile, iv. 84. B.
 Invidus vicini oculus, Prov. ii. 722. D. 1127. B.
 In vino veritas, Prov. ii. 267. B.
 Invita Minerva, Prov. ii. 44. A.
 Invitis canibus venari, Prov. ii. 287. D.
 Invitos boves plaust. inducere, Prov. ii. 287. E.
 Invitus Jupiter novit, Prov. ii. 699. D.
 In ultimas terras, Prov. ii. 1175. B.
 In uno spiritu, pro in unum spiritum, vi. 720. F.
 In vobismetipsis, pro inter vos, vi. 1052. F.
 Invocare sanctos an pium sit, v. 1116. B.
 Invocatio virginis Mariæ, v. 873. C.
 — sanctorum an probanda, v. 264. C.
 — Superstitiosam Dominus respuit, ix. 162. E.
 — Eam propositionem complecti, v. 873. A.
 — de Ea sanctorum scripturam nihil habere, v. 385. F.
 In voti compatem, Prov. ii. 916. A.
 Inutilior Blace, Prov. ii. 985. F.
 In utramvis dormire aurem, Prov. ii. 307. B.

INDEX GENERALIS

- Inus dolores, Prov. II. 702. A.
 In utrumvis dormire oculum, Prov. II. 980. A.
 Invulnerabilis ut Canis, Prov. II. 810. B.
 Joannæ Hispaniarum regina laus, IV. 524. A.
 Joannis Baptistæ libertas in loquendo, VII. 153. lin. 22.
 Joannes Erasmus, Frobenii filius, I. 895. A.
 Joannes Papa, XXII. VI. 696. E.
 Joannes cur Evangelium suum scripserit, VII. 495. lin. 12.
 — Andrea de divortio, VI. 694. D. 695. A. & C.
 — non praefertur Prophetis, VI. 60. D.
 — quadam ignoravit, VI. 346. D.
 — quomodo Christum nescisse dictus, quum ante digito ostenderit, VI. 345. C.
 — Ejus (Evangelista) peculiaris quidam modus, IX. 274. C.
 — filius, VII. 489. post medium.
 — Evangelium versatur in abditis divina natura mysteriis, VII. 489. lin. 10.
 — Ei quadam in sermone peculiaris, II. 348. D.
 Joannis Gersonensis opinio circa infantes sine Baptismo mortuos, V. 612. B.
 Joas Juda Rex non erat filius Ochozia juxta Philonem, V. 145. E.
 Job laudatus, VIII. 177. A.
 Job liber, IX. 864. A.
 Job sepulchrum quare visitatum, V. 26. F.
 Job an omni culpa vacaret, V. 567. F.
 Joca seriaeque, Prov. II. 415. C.
 Jocandum ut seria agas, Prov. II. 1132. C.
 Jocus, IV. 190. E. 193. A. 207. D. F. 209. D. 224. C. 221. F. 275. A. 277. E. 278. A. F. 288. D. 289. F. 299. D. 300. D. 333. D. 359. A. 377. C.
 Jocus mimi ex Athenaeo, VI. 5. F.
 — II quatenus deceant ecclesiasten, V. 1060. B.
 — Eorum intempestivi noxii, I. 862. A.
 Jonas (Jodocus) Erfordiensis, IX. 1485. F.
 Jonathæ fides, V. 884. C.
 Jonice, pro lascive, Prov. II. 209. D.
 Jonis apophth. IV. 351. B.
 Jonopolis vocatur Abonimurus, I. 243. C.
 Jorpaan. Jo triumphæ, Prov. II. 531. E.
 Jose, VI. 172. C.
 Joseph cur voluerit Mariam dimittere atque inibi rejecta quorundam opinio, VI. 8. B. C.
 — dictus Pater Jesu, VI. 235. E.
 — Arimathæus, VI. 212. E.
 — casti conjugii leges nobis commendat, I. 416. B.
 — Ejus pudicitia, V. 732. A.
 — de delatione sententia varia, IV. 708. F.
 Joses, VI. 453. F.
 Jotacismus, I. 933. D.
 Jota & apex quid sit in Evangelio, VI. 28. D. E.
 Joviniani error circa Baptismum, V. 1477. B.
 Jovinianus dicebat omnes græcos codices esse depravatos, IX. 150. D.
 Jovis inanis jactantia, I. 317. D.
 — jussa exequenda, I. 261. D.
 — & Danaës fabula, I. 249. C.
 — Epitheta, I. 255. D.
 — auribus servare, Prov. II. 602. F.
 — Corinthus, Prov. II. 425. A.
 — germen, Prov. II. 1179. C.
 — lac, Prov. II. 1109. C.
 — & regis cerebrum, Prov. II. 247. A.
 — quadrigis, Prov. II. 159. B.
 — sandalium, Prov. II. 632. C.
 — suffragium, Prov. II. 576. A.
 — ex tabulis testis, Prov. II. 308. C.
 — taxilli semper feliciter cadunt, Prov. II. 115. C.
 — tergus, Prov. II. 1001. F.
 Ipes mali, Prov. II. 692. B.
 Iphicratis apophth. IV. 348. D.
 Ἰπποκράτης, Prov. II. 742. A.
 Ipsa, pro ultero, sive per se, VI. 362. E.
 Ipsa pelle præ se fert, Prov. II. 615. B.
 Ipse, pro ultero, VI. 404. F.
 Ipse dixit, Prov. II. 576. E.
 Ipse semet canit, Prov. II. ibid. D.
 Ipse sibi mali fontem reperit, Prov. II. 49. E.
 Ipse sibi perniciem accersivit, Prov. II. 919. F.
 Ipsi curandum, Prov. II. 697. F.
 Ipsi testudines edite qui cepistis, Prov. II. 60. D.
 Ipsi pro iisdem, VI. 665. C.
 Ipsis & Chiis, Prov. II. 1141. E.
 Ipsis placet, Prov. II. 551. C.
 Ipso pro eodem, VI. 666. C. D.
 Ipso cratere, Prov. II. 1001. C.
 Ipso horreo, Prov. II. 860. E.
 Ira, IV. 67. F. 153. D. 206. B. 297. B. 354. B. V. 217. A. IX. 699. E. IV. 63.
 — nocens animal, I. 494. F.
 — vehemens animi morbus, IV. 59. B.
 — furor brevis, IV. 668. A. V. 651. B. V. 441. B.
 — subvertit, erigere non potest, IV. 64. D.
 — quomodo sanatur, IV. 59. C.
 Ira qua sit vehementissima? V. 281. A.
 — semen ex omnibus perturbationibus animi commixtum, IV. 68. D.
 — imbecillitate nascitur, IV. 63. D.
 — ex quibus causis nascatur, IV. 66. C.
 — malum non omnino immedicabile, IV. 61. B.
 — orationem opiferam non admittit, IV. 60. B.
 — res muliebris, V. 63. A.
 — impotens duo gignit in homine, V. 281. A.
 — caret judicio, V. 48. E.
 — omnium tardissime senescit, Prov. II. 265. D.
 — Ejus natura, IV. 60. D.
 — commotio quanta, IV. 63. B.
 — Dei similia, I. 567. G. 577. B. C. F. 587. A.
 — imbecillitas, IV. 63. D.
 — dissolvenda initium, IV. 62. C.
 — remedium, IV. 206. B. V. 427. C.
 — remedia unde comparanda, IV. 61. A.
 — dies, V. 217. C.
 — affectus, V. 981. B.
 — similia, I. 588. E.
 — Eam componit sermo lenis, V. 687. E.
 Iracundia παροργισμός, VI. 849. D.
 Iracundia unde gignatur, IV. 61. D.
 — Ejus vis, V. 111. B.
 — importunitas & morositas, IX. 69. A. B.
 Iracundi sunt qui amant, VII. 363. D.
 Iracundior Adria, Prov. II. 1096. C.
 Iracundo credendi facilitas, minacitas, ac intemperantia detrahenda, IV. 68. E.
 Iracundorum hominum indicia, IV. 68. D.
 Irasci veritum à Christo, à nobis excusatur. VI. 698. A.
 Irasci Dei, V. 212. E.
 — cum laude, V. 64. C.
 — Christianum, V. 280. E.
 Irascibilis vis, V. 14. B.
 Irascor tibi formula, I. 659. B.
 Iratus speculum inspiciat, IV. 62. E. V. 64. F.
 — Deus, Prov. II. 56. C.
 Irenæi laus & erratum, V. 432.
 — Error, V. 413. B.
 Ire per extensum funem, Prov. II. 555. F.
 Iris & Mercurius, Jovis nuntii, I. 327. B.
 Iris gemma, I. 598. E.
 Iridis pictura, I. 881. F.
 Irritare crabrones, Prov. II. 50. D.
 Iro pauperior, Prov. II. 252. A.
 Ironia in Sermonem Christi, VI. 136. D.
 Ironia in literis sacris, VI. 795. D.
 Irreprehensibilis Episcopus sit, V. 652. F.
 Irrisibilis lapis, Prov. II. 570. E.
 Isaac gaudium significat, V. 1096. E.
 — quid mystice, V. 481. E.
 — quomodo junctus Rebecca, V. 656. A.
 — Christi typus, V. 1097. A.
 Isabella soror Maria regina Ungariæ, V. 725. F.
 Isaci apophth. IV. 352. A.
 Isauricus, Prov. II. 752. B.
 Isariotes, VI. 53. F. I. 33. C.
 Ischomachi mimi apophth. IV. 308. D.
 Isidorus notatus, VI. 7. B.
 Ismenia apophth. IV. 359. D.
 Isocrates nunquam peroravit, IV. 423. A.
 — Busridis agit encomium, IV. 401. lin. 4. à fine.
 — Ejus structura numerusque orationis, I. 990. A.
 — apophth. IV. 364. E. 365. D. 373. B.
 — Eum pudor reddidit inutilem ad dicendum, V. 854. E.
 Ἰσὼν Ἰσῶ, Prov. II. 1092. A.
 Ἰσάκ, Prov. II. 220. B.
 Israël vir videns Deum, hæcenus perperam intellectum, VI. 612. C.
 — quid sonet, V. 18. F.
 Issa, Prov. II. 860. E.
 Ἰσχυράτιον, Prov. II. 697. E.
 Isthmum perfodere, Prov. II. 1030. B.
 Ἰσότης quid significet? VIII. 282. E.
 Ἰσότης videre, VI. 804. E.
 Ita fugias ne præter casam, Prov. II. 182. C.
 Ita pro etiam, VI. 281. C.
 — quomodo affirmat, VI. 29. D.
 — ut ardeam, VI. 725. D. E.
 Itali & Scythæ collatio, IX. 1749. C.
 Itali natura sobrii, I. 865. E.
 — pecuniarum tenaces, I. 712. E.
 — Ciceronianam phrasim probant tantummodo, I. 974. D.

Italia

OPERUM DESIDERII ERASMI ROTERODAMI.

Italia lacertos habet magnos ac virides, i. 873. C.
 Iter sabbathi, vi. 124. E.
 Iterum ad eundem lapidem offendere, Prov. ii. 185. C.
 Iterum atque iterum ad pythum via, Prov. ii. 697. B.
 Iterum secundum, vi. 357. E.
 Iterum tranquillitatem video, Prov. ii. 450. A.
 Ithm, v. 977. C.
 Ithorus, Prov. ii. 974. C.
 Ithym nunc tenes, modo venare leporem Prov. ii. 857. F.
 Ἰθὺς αἰῶνος, Prov. ii. 599. E.
 Itidem ut Acherontis, Prov. ii. 1181. F.
 Itineris & via discrimen, v. 341. C.
 Jubæ apophth. iv. 288. B.
 Jubemur beneficiis injuriam illatam re- pendere, vi. 697. F.
 Jubentis aperte loqui, Prov. ii. 909. D.
 Jubileum qua de causa institutum, v. 1189. E.
 Jubilum quid sit? viii. 169. B.
 Jucunda malorum preteritorum memoria, Prov. ii. 1149. F.
 Jucundissima navigatio juxta ter. Prov. ii. 103. D.
 Jucundum quod voluptatem offert, i. 414. B.
 Judæa natio philosophos ergaliberos, v. 81. C.
 Judæa duas tribus complectitur, vi. 11. D.
 Judæa, pro tota gente Judæica, vi. 436. F. 442. E.
 Judæus qui proprie, v. 119. E.
 Judæus quid, v. 261. F.
 Judæus quidam calumniator notatus, vi. 56. D. E.
 Judæi cur nunc non habeant Prophetas, viii. 34. C.
 ——— nunquam priscum Reip. statum reci- pient, ibid. 39. A.
 Judæi cur Principes Sodoma & Gemonre vocati, viii. 12. E. F.
 Judæi quomodo convincendi, viii. 15. D.
 Judæi quot servitutes passi, viii. 20. C.
 ——— & in quo illas subierunt, ibid. D. & seq.
 Judæi varias opiniones habent de Joanne occiso, viii. 453. B.
 Judæorum crimina adducta, viii. 31. D. & seq.
 Judæorum sevitia, viii. 7. B.
 Judæi natura, vi. 814. F.
 ——— vocabulum, religionis, vi. 442. E.
 ——— li Christo credentes quomodo a lege manumissi, i. 790. F.
 ——— gens rebellis & dura cervicis, v. 208. E.
 ——— quare rejecti, v. 95. B.
 ——— subditi Casari, vi. 412. F.
 ——— estimatio de Christo, ix. 72. C.
 ——— miseria, v. 401. A.
 ——— cavilla in Christianos, v. 380. B.
 ——— secta varia, vi. 554. B. C.
 ——— bella, vi. 242. C. D.
 ——— Eos relapsos presules olim punire nolebant, v. 356. A.
 ——— cur avversabatur Deus, i. 679. D.
 Judaicus vir apud Origenem, ix. 265. A.
 Judas egressus de convivio sanctorum, v. 574. D.
 ——— sonat confitens, v. 489. E.
 ——— trinominis, vi. 53. E. F.
 ——— Eum quare Dominus non prodide- rit, v. 1175. C.

Judex corruptus, iv. 602. E.
 Judicare Hebrais, pro condemnare, vi. 39. F. 352. F. 681. C. D.
 Judicare diem & inter diem quid, vi. 640. B. C. D.
 Judicare pro statuere, vi. 642. D.
 Judicati definitio, i. 402. F.
 Judici quomodo vitanda invidia, 1.861. E.
 Judiciali generi & suasio communia, v. 858. B.
 Judicialis generis partes, i. 379. F.
 Judicis partes qui sumere non debent, v. 426. F.
 Judicium pro condemnatione, vi. 200. E.
 ——— facere quid, v. 586. E.
 ——— Dei quale, v. 1166. C.
 ——— veterum de Apocalypst, vi. 1123. E. F.
 ——— Ejus extremus dies omnibus incor- tus & semper expectatus, vi. 127. D.
 ——— prapostera hominum, v. 726. A.
 ——— hominum incerta, v. 1165. F.
 ——— Ea qua Dei & hominum pugna- re, v. 482. F.
 Judicia ubi olim apud Judæos exerceban- tur, v. 377. A.
 Judicium sententia constituta, i. 402. F.
 Judith nomen unde, v. 638. C. 744. D.
 ——— vidua exemplum vidua sibi propo- nat, v. 741. E. 742. F.
 Juglans omnibus ferme arboribus noxia, i. 877. D.
 Jugulare mortuos, Prov. ii. 91. C.
 Jugum domini suave, vi. 63. B. C.
 Jugum Ethnicorum, v. 35. C.
 ——— auro ibitum, i. 303. A.
 Jugum jactare, Prov. ii. 903. C.
 Jugum idem trahere, Prov. ii. 815. B.
 Julianus Imp. effudit multas pecunias in subsidia pauperum, v. 485. E.
 ——— quare edictum crudele revocavit, v. 821. E.
 ——— Ejus (Imperatoris) apophth. iv. 362. E. 366. E.
 Juliani impietas, viii. 27. E.
 ——— (Salvii) apophth. iv. 360. C.
 Julius Pontifex exitio proximus vehemen- tiss. i. 662. F.
 ——— Casar Senatori ad osculum venien- ti pedem obtulit, v. 338. C.
 ——— Ligur cujus beneficio insignibus Ec- clesiasticorum honorum ornatus, ii. 593.
 ——— Ejus (Pontificis) & Galliarum Regis dissenso, iv. 608. B.
 ——— (Casaris) animum non conquiesse, v. 485. C.
 ——— apophth., iv. 213. C.
 Junco siccio, Prov. ii. 1159. A.
 Junctura aqñ, vi. 847. D. E.
 Jungere vulpes, Prov. ii. 132. A.
 Junior pro contempto, vi. 216. F.
 Juno pronuba, i. 418. C. v. 619. B.
 Junonium ingredi, Prov. ii. 976. F.
 Jupiter aliquando pluit, aliquando sere- nus est, Prov. ii. 323. B.
 ——— Gamelius conjugio praest, i. 418. C. v. 619. D.
 ——— Philus amicitia praes, i. 305. F.
 ——— Saturni Rheaque proles, i. 257. A.
 ——— divitias dilargitur, i. 186. A.
 ——— Poësis in carmine auxiliatur, 255. D.
 ——— non omnibus placet, i. 859. A.
 Prov. ii. 626. E.
 ——— invitus novit, Prov. ii. 699. D.

— orbis, Prov. ii. 360. A.
 — aquilam delegit, Prov. ii. 1006. C.
 — quomodo duxerit lun. novit, Prov. ii. 1029. C.
 pro Juramento sermo fidelis, ix. 838. F.
 Jurare apud Christianos consuetudo impia, iv. 701. D.
 Jurant nunc omnes se pejeraturos, iv. 692. E.
 Jurantium consuetudo an excusanda, v. 1189. C.
 Jurare quare prohibitum a Christo, v. 122. A.
 ——— per nomen Dei in usu, v. 404. C.
 Jurare quatenus vescimur, excussum pra- ter veterum opinionem, vi. 29. C. 29. E. 738. C.
 Jurare per genium Principis, v. 1188. C.
 Jurat Paulus, vi. 789. E. 804. F.
 de Jurejurando, ix. 575. C.
 Jurisconsulti labor inanis, iv. 461. A.
 Jurisprudentiæ utilitas, v. 854. A.
 Jus Casaris ex Evangelio, iv. 579. A.
 ——— trium liberorum, i. 416. F.
 ——— verum Principis, iv. 569. B.
 ——— in manibus, Prov. ii. 233. F.
 ——— repudiandi immodicum apud Ju- dæos, vi. 97. F.
 ——— divertii, vi. 692. D.
 ——— Ejus divisio, v. 925. F.
 ——— qui suis subditis dederunt, iv. 605. F.
 Jusjurandum ad quid accidat, v. 901. B.
 ——— cur inventum, iv. 692. D.
 ——— a Christo prohibitum, a nobis reci- pitur, vi. 698. B.
 ——— quatenus licitum, vi. 737. F.
 ——— inter Christianos & perjurium fre- quentiss. vi. 692. D. E.
 ——— agre suscipiendum, ix. 839. A.
 ——— dissuadet, v. 880. D.
 ——— vix excusari potest, v. 1189. C.
 ——— olim inter conjugatos edebatur, v. 619. C.
 ——— multa sub se comprehendit, v. 1081. B.
 ——— in totum prohibitum, ix. 834. C.
 ——— adactum, Prov. ii. 766. A.
 ——— ratio, ix. 131. D.
 Jussit pro compulsi non recte, vi. 79. F.
 Juste dicta, iv. 94. C. 95. D. 102. C. E. 105. F. 108. B. 109. 111. D. 123. F. 231. D. 243. C. 260. E. 264. B. 301. B. 377. E.
 Justi pro juste, mendose, vi. 738. E. F.
 Justificare, glorificare, vi. 606. F.
 Justificari nos gratis, ix. 597. A.
 Justitiæ definitio, v. 1003. C.
 Justitia pro justis sicut vita pro vivis, vi. 769. D.
 ——— regni calorum, vi. 114. D.
 ——— apud Deum qua sit, v. 119. F.
 ——— vera & perfecta, v. 469. B.
 ——— duplex, v. 325. B.
 ——— hominis & Dei, v. 265. A.
 ——— nostra qua, v. 103. E.
 ——— una in Christo, v. 104. A.
 ——— in se virt. complet. om., Prov. ii. 513. F.
 ——— per se exigua res, Prov. ii. 431. E.
 ——— Priensis, Prov. ii. 851. E.
 ——— Ejus definitio, i. 402. E.
 ——— Ea justior, Prov. ii. 973. C.

INDEX GENERALIS

Justum quicquid aliquis molitur in ho-
stem, i. 435. B.

— Ea juvare boni viri est, i. 1144.
C.

Justus vix salvabitur, aliter est apud
LXX. vi. 1054. B.

Justus ex fide victurus est, vi. 563. D.

— Ejus & iniusti, Dei voluntas, v.
870. E.

— Ei quid competit, iv. 75. E.

— Iis salens res ex sententia succede-
re, i. 553. A.

Juvenalis obsecrantes, ix. 7. A.

Juventa viribus pollet, Prov. ii. 117.
D.

Juventus ne effluat absque fructu eniten-
dum, i. 727. C.

— fugax, ut rosa nitor, i. 727. D.

— Ejus eruditior vir debet esse bonus,
i. 362. F.

Juvenum studia quomodo alenda, i. 362.
D.

— lancea, Prov. ii. 829. A.

— falsa virorum consil. Prov. ii.
828. E.

Juxta cubitum profecit, Prov. ii. 985.
C.

Juxta cum ignarissimis, Prov. ii. 1163.
A.

— fluvium puteum fodit, Prov. ii.
797. F.

— Hebraicam veritatem it. juxta
LXX. vi. 443. E. F.

— Lydium currum pedes, Prov. ii.
475. A.

— melam, Prov. ii. 847. F.

— navem, Prov. ii. 985. B.

— propositum, duplex sensus, vi.
605. F.

Ixion & Tantalus ob garrulitatem puni-
ti, i. 327. C.

Jynge trahor, Prov. ii. 1078. B.
K.

Kαὶρὸς χρόνος, vi. 436. D.

Καὶρὸς δαλεῖν, vi. 631. F.

Καὶρὸς Deus, ii. 289. B.

Καὶ apud Lucam sic aliquoties additur ut
videatur superesse, vi. 251. F.

Καὶ apud Gracos aliquoties habet tacitam
vim ratiocinandi, vi. 736. D.

Καὶτοι quaquequam, vi. 995. F.

Καὶα & κακῶσις quid differant, vi.
39. E.

Κακοῦβια, vi. 567. A.

Καλλιγράφος qui, viii. 429. C.

Καταβραβεῖν, vi. 891. C.

Καταργεῖναι varie versum ab interprete
quid sit, vi. 822. D.

Κατατομή περιτομή, vi. 872. D.

Κατασπινῆν, vi. 940. F.

Κατεργάζεσθαι, ἐνεργεῖν vi. 869. D.

Κατηχεῖν, vi. 731. C.

Κέλευσμα, vi. 909. F.

Κοινὸν prophanare, vi. 84. D.

Κομῶν quid, vi. 715. D.

Κυλλοὶ qui Gracis, vi. 95. F.

Κωμόπολις, vi. 157. D. E.

L.

Litteræ sonus, i. 959. B.

Labdacismus est impotentia sonandi
litteram R. i. 933. C.

Labda mihi videris, Prov. ii. 987. A.

Laberii apophth. iv. 397. E.

Labes pro vehementer contaminata, v.
450. D.

Labeti apoph. iv. 122. A.

Labii & cadere quid differant, v.
789. D.

Labii humanum, ix. 19. B.

Labia diducere in loquendo, primum, i.
935. B.

Laborantem agricolam sermo perturbat
explanatus, vi. 954. F.

Laborantibus laxamentum opus, i. 645. F.

Labor, iv. 157. A. 280. F. 345. F.

— non est molestus, i. 849. E.

— omnia vincit improbus, i. 508. B.

— noster quo spectare debet, v. 26. D.

— senectuti optimum opusculum, Prov.
ii. 797. B.

— Ei (nostro) Deum lacum reliquis-
se, ix. 581. A.

— serere, Prov. ii. 696. E.

— Eo laboriosus, Prov. ii. 696. D.

— de in amargendo amaro coriice, &
diligentia in audiendis psalmis simile,
v. 241. C.

— actorem jucunda mentio, Prov. ii.
862. E. 498. A.

— Iis vera opes parantur, i. 849. E.

Labrax Milesius, Prov. ii. 696. F.

Labrum mordere, Prov. ii. 900. A.

Labyrinthus, Prov. ii. 696. A.

Lac rationale manifesta depravatio, &
locus a multis perpetrata citatus, vi.
1044. F.

Lac gallinaceum, Prov. ii. 222. D.

Lac lacti simile, Prov. ii. 186. B.

Lac Mariæ, i. 778. B. 789. C.

— Ejus usus, iv. 38. B.

Lacænx sola virgo parantur, Prov. ii.
1010. E.

Lacænarum apophth. iv. 148. E. & seq.

Lacedæmonii legatum mittunt unum ad
Demetrium, iv. 676. A.

— insinua, iv. 143. A.

— Eorum pactum cum Antipatro,
iv. 14. B.

— beneficium in Smyrnaos, iv. 13. F.

Lacedæmonii Therida dictum de calum-
nia, v. 437. A.

Lacerat lacertum largi mordax Alen-
mus, Prov. ii. 366. F.

Lacerta dictami usum docuit, i. 496. B.

Lacerta hominibus amica, i. 873. D.

Lacerta serpentis inimica, i. 873. D.

Lacertarum mixta cum haminiibus amici-
tia, ibid.

Laceffere qui ferire possunt, stultissimum,
iv. 679. B.

Lachanizare, Prov. ii. 546. A.

Lachryma nil citius atescit, Prov. ii.
1147. D.

Lachrymæ non prohibenda in pueris, v.
1192. F.

Lacrymarum luctus fructus, i. 586. A.

Lacrymarum vis, v. 456. F.

— Iis qui vere dignus, v. 574. E.

Laciadæ, Prov. ii. 696. E.

Lacinia tenere, Prov. ii. 1207. D.

Laconicæ luna, Prov. ii. 561. D.

Laconismus quid, i. 346. C.

— dicendi genus laudatiss. iv. 665. F.

Lacones cur Anaxandridem reprehende-
runt, iv. 671. C.

Laconum frugalitas, iv. 35. B.

Lactantius Ciceronis simius, i. 1023. B.

— an in album doctorum ecclesia re-
cipiendus, v. 433. A.

— Ejus oratio, ix. 1738. B.

(Fermianus) linguam Hibernicam
unice mirari, v. 137. D.

— Eum multos habere errares, ix.
93. C.

Lacunam explere, Prov. ii. 1169. A.

Lacus, vi. 168. E.

— vinarius, vi. 1113. F.

— Ejus descriptio aut fluvii, i. 455. C.

Lacydes notatus, iv. 27. B.

— Ejus beneficium erga Cephisogra-
tem, iv. 13. D.

— apophth. iv. 337. E.

Ladislus Polonia rex interficitur a Tur-
ca, v. 351. D.

Lædere facile, medari difficile, Prov. ii.
411. C.

Lætitia in multis inepta, v. 526. D.

Lagi (Ptolomæi) filii apophth. iv. 238. B.

Lagii (Xenophontis) dictum, iv. 89. B.

Laici a sacra lectione non prorsus arandi,
ix. 1120. E.

Laidis apophth. iv. 318. E.

Λακκόπλτος, Prov. ii. 1079. D.

Δαλὴν & λίαν, iv. 664. B.

Lambertus Campeller, ix. 706. B.

Lamech typus hæreticorum, aut maledi-
ctus, v. 1033. A.

Lamiae acules habuit emississios, iv. 57.
in dedicat. lin. i.

Lamiae apophth. iv. 320. A.

Lamias domi cocas, foris aculas accipe-
re ajunt, iv. 70. E.

Lampada tradere, Prov. ii. 84. E.

Lampidis negotiatoris apophth. iv. 359.
C.

Lampon jurat per asseram, Prov. ii.
978. C.

Lampridii dictum aureum de amicis prin-
cipum, iv. 528. D.

Lanam in officinam fulonis, Prov. ii.
1106. B.

— de Lana caprina, Prov. ii. 1133. D.

Lanci pedes deorum, Prov. ii. 391. C.

Languens vacans, vi. 943. F.

Languor, pro marcha, vi. 156. F.

Laminæ incammada, i. 788. C.

Lapidicinæ Dionysiacæ, i. 309. C.

Lapis plus habet terrena materia quam
plumbum, i. 880. C.

— molæris divites, vi. 94. F. 299. F.

— Lydius sive heraclius, Prov. ii.
215. B.

— Ejus omnia movere, Prov. ii.
161. C.

— Ei loqueris, Prov. ii. 179. A.

— Eum decipere, Prov. ii. 847.
E.

— elixas, Prov. ii. 169. E.

— Eo emti, Prov. ii. 733. D.

— scripturarum, v. 1298. D.

— Eos flere, Prov. ii. 1205. F.

Lapsana vivere, Prov. ii. 1032. B.

Lapsus in hæresim dirimit matrimonium
consummatum, vi. 695. A.

Lapsus interpretis, alia duo, vi. 30. F.

Lapsus recentium Theologorum, vi. 992. F.

Laqueo suo captus est, Prov. ii. 49. B.

Laqueum effugere, Prov. ii. 1061. D.

Laqueum mandare, Prov. ii. 544. D.

Laqueus auxiliarii videtur, Prov. ii.
997. D.

Laqueus laqueum cepit, Prov. ii. 787. C.

a Lare ordiri, Prov. ii. 254. B.

Largitio non habet fundum, Prov. ii.
376. D.

Lari

OPERUM DESIDERII ERASMI ROTTERODAMI.

Lati sacrificant, Prov. II. 349. B.
 Latinum verbum, Prov. II. 1140. E.
 — cum Larvis luctari, Prov. II. 91. B.
 Larus, Prov. II. 458. D.
 Larus hians, Prov. II. 694. F.
 Larus in paludibus, Prov. II. 860. D.
 — parturit, Prov. II. 339. A.
 Λαρυγγίτις, Prov. II. 1163. D.
 Lasco (Johannes) Archiepiscopus Gnesnensis, IV. 656. lin. 23. à fin.
 Lassica, VI. 435. E.
 de Lassitudine corporis & animi simile, V. 788. C.
 Laterem lavas, Prov. II. 169. D.
 Late vivens, Prov. II. 695. F.
 Latimerus (Guilhelmus) I. 1013. A.
 Latina voce usus Evangelista, VI. 28. C.
 176. E. 349. F. 393. E. 517. F.
 Latina bene ex Gracis reddere difficile, I. 580. in fine.
 Latinam vocem ridicule per Graciam interpretari, VI. 501. D. E.
 Latine loquendi consuetudo unde potenda, I. 348. B.
 Latini ac Græci sermonis affinitas, I. 521. A.
 — sermonis idiomata, V. 123. A.
 — tibicinis more, Prov. II. 1209. F.
 Latini codices plus habent, VI. 613. E.
 — Græcorum amuli, IX. 1315. D.
 — veteres Græcorum voces mutuo sumpserunt, I. 348. A. B.
 Latinis litteris Graciam pene adæquatam, IX. 1712. F.
 Latum & angustum, Prov. II. 1143. C.
 Latum unguem & similia, Prov. II. 184. E.
 Lavares Peliam, Prov. II. 697. B.
 Laudabile quid, I. 403. B.
 Laudabile quidam ad honesto separarunt, V. 878. D.
 Laudabilis rerum honestarum commemoratio, I. 403. B.
 Laudandi ac vituperandi, I. 59. F.
 Laudandi genus invidum, V. 973. B.
 Laudandi ratio per comparationem, V. 884. E.
 Laudando Gnatismus fugiendus, I. 385. F.
 Laudandus qui inculpatus, ac invidia damnatus, I. 102. C.
 Laudans aut vituperans omnia uterque ineptus, V. 1068. F.
 Laudant ut pueri pavonem, Prov. II. 988. C.
 Laudare æquum, capere plus, Prov. II. 887. B.
 Laudari in Domino, V. 389. B.
 Laudas te ipsum, Prov. II. 627. D.
 Laudatio invidiosa, V. 883. C.
 — per conficta miracula, V. 885. C.
 — violenta res & blanda, V. 233. B.
 — Earum varia genera, IV. 507. D.
 Laudator nisi eximie doctus, officii. IV. 549. F.
 Laudatorie orationis pars, V. 881. A.
 Laudatoriarum partium loci, V. ibid. B.
 Laudatus voluptatem non debet capere, IV. 79. B.
 Laudiceni Laverniones, Prov. II. 971. A.
 Laureolam in mustasiis querere, Prov. II. 1161. F.
 Laureum baculum gesto, Prov. II. 58. E.
 Lauro clamorior ardente, Prov. II. 619. A.

Laus vera sapientis bonique vite qua, IV. 534. C.
 — non a quovis homine approbanda, V. 53. A.
 — omniam artium alitrix, I. 308. A.
 — quomodo dilatanda, I. 385. B.
 — priorum communis est totius ecclesie, V. 390. B.
 — ab hominibus, IV. 188. A.
 — ethnicorum vana, V. 389. E. F.
 — summa non ambire laudem, I. 858. E.
 — rei & persona, V. 886. C.
 — citra jactantiam, V. 263. F.
 — in exhortando, VI. 776. F.
 — Eam amittere deformius quam non assequi, I. 398. E.
 — Ex ab improbis proficiscentes cavenda, IV. 84. C.
 — Iis Deum non fieri feliciorum, V. 488. A.
 — quisque erigitur, I. 385. B.
 — nihil auditu jucundius, IV. 644. B.
 Lautitæ, Prov. II. 929. A.
 Lazarus quid Hebrais, VI. 297. F.
 — Ejus lepra, V. 404. F.
 — typus, V. 116. E.
 Lezna non statuar in machara, Prov. II. 680. E.
 — meretrix, IV. 689. B.
 — Ejus statua, IV. ibid.
 Leberide casior, Prov. II. 134. A.
 — nudior, Prov. II. 36. D. 134. C.
 — scabrosior, Prov. II. 766. B.
 Lectio mala inficit ingenium, IV. 587. C.
 — Ecclesiastica, IX. 126. F.
 — antiqua receptior, IX. 26. D.
 — diversa, VI. 87. C. 95. F. 786. D.
 — sed ipsi in nobis si gloriari oportet, VI. 792. E. F. 818. D.
 — & distinctio diversa, VI. 842. D.
 — Latina præfertur, VI. 740. D.
 — nova, omne quod in mundo, VI. 965. C.
 — duplex, VI. 62. D. 435. C. 636. F. 852. E. 890. E.
 — triplex, VI. 555. D. E. 741. E. 802. B. 816. F.
 — varia, VI. 857. E.
 — prorsus diversa, — olim tum apud Græcos, tum apud Latinos; Omnes quidem resurgemus, IV. 740. F.
 — nostra depravata, VI. 643. D. 658. D.
 — Chrysesthomii & Theophylacti, VI. 661. C.
 — tumultuaria nihil prodest, V. 956. A.
 — sacra in mensa non improbanda, I. 676. F.
 — Ejus exercitatio, IV. 36. F.
 — repetenda modus, I. 447. F.
 Lepethum habes in malis, Prov. II. 1137. B.
 — Eo pinguior, Prov. II. 562. A.
 Legationes apostolica, VII. 851. post medium.
 Legatus Julii loquax in Anglia captus, IV. 684. C.
 — trifariam peccat, V. 802. D.
 — non caditur, neque viol. Prov. II. 1102. C.
 — Cujusdam ratio de pecuniis exactis, I. 764. C.
 Legendi ratio recta ac prompta, I. 929. A.
 Leges humana ut pharmaca pro morbis

mutantur, VI. 691. B.
 Legio, vox Romana usurpata Evangelistis, VI. 168. E.
 Legislatorum modestia & conatus vanus, VII. 279. circa finem.
 Legistis & cognovistis depravate pro legitis & cognoscistis, VI. 753. F.
 Legitima Dei, VI. 797. F.
 Lemnia manu, Prov. II. 693. E.
 Lemnia bovis latera aethos celat, Prov. II. 768. B.
 Lemnium malum, Prov. II. 345. A.
 Lenitas, IV. 189. A. 190. E. 203. D. 210. E. 217. E. F. 238. C. 244. F. 264. C. 373. B. 275. C. 277. C. 278. C.
 Lenitas quadam vitiosa, V. 723. A.
 — ac mansuetudo Pauli, VI. 757. E.
 — Ea Dei impii homines abutuntur, V. 781. A.
 an Leno mulierem amet, I. 259. A.
 Lenones taxantur, V. 627. C.
 Lenones stulti, IV. 425. B.
 Lens Deus, Prov. II. 1104. C.
 Lente bos, Prov. II. 47. F.
 Lente gaudere desii, Prov. II. 647. E. 717. D.
 Lenticulam angulo tenes, Prov. II. 841. A.
 Lentiscum mandere, Prov. II. 310. E.
 Lentuli Marcellini Cn. apophth., IV. 363. E.
 Leonidas Alexand. pedagogus, I. 502. B.
 — Ejus apophth., IV. 123. B.
 Leonidas pater Origenis sub Severo capite plexus, VII. 425. C.
 Leo Pont. litterarum fautor, VII. 147. post medium.
 — sacrificans, IV. 636. D.
 — Ejus scripta, V. 857. D.
 Leonis decimi Papa mors subita, V. 230. F.
 Leonis Eurycratidis filii apophth., V. 122. F.
 Leo cantum ac cristam Galli formidat, I. 611. B.
 — sedit magis in virum quam famulam, ibid.
 Leo galli gallinacei cantum expavescit, I. 1076. F.
 — cantum Galli formidat. I. 611. B.
 — ad nullius occursum expavescit, I. 913. B.
 — chordula vincit, Prov. II. 1070. B.
 — Ejus catulum ne alas, Prov. II. 514. E.
 — exuvium induitis, Prov. II. 137. D.
 — exuvium super Crocoton, Prov. II. 849. E.
 — loco murem ostendit, Prov. II. 722. B.
 — fenestra, Prov. II. 707. B.
 — vestigia queris, Prov. II. 983. C.
 — gratitudo erga servum, V. 866. C. & seq.
 — Ei qui similes, V. 461. A.
 — Eum ex unguibus assimare, Prov. II. 347. D.
 — radere, Prov. II. 557. D.
 — larva territas, Prov. II. 239. E.
 — stimulas, Prov. II. 51. B.
 — videre, hostium prælia portendit, Prov. II. 860. C.
 — Ii ambulando ungues in crorsum vertunt & quare, IV. 74. E.
 — Eorum catuli, I. 611. B.
 — Iis cum thais non bene convenit, I. 876. B.

INDEX GENERALIS

- Leontini *semper circa pocula*, Prov. 11. 121. B.
 Leontius *cur se ipsum exsecuerit?* VIII. 363. F.
 Leontii *apophth.* IV. 319. A.
 Leontychidis *Aristonis filii apoph.*, IV. 122. B. D.
 Leopaldi *libellus*, IX. 1600. F.
 Leopoldus (*Ludovicus*) IX. 1601. A.
 Leotychidæ *moderatio*, IV. 743. C.
 Lepide, *candide dicta*, IV. 107. D. 110. D. 122. E. 123. D. 132. B. 142. A. 160. A. 161. C. 165. F. 166. E. 170. B. 171. B. 178. B. 206. A. 207. B. F. 209. B. 232. D. 278. E. 279. F. 280. E. 286. B. 287. E. 299. C. 303. E. 332. C. 355. C.
 Lepos *Atticus*, Prov. 11. 92. D.
 Leprosi *quare ad sacerdotes missi*, v. 98. B.
 Lepus *piscis*, 1. 603. B.
 — *apparens infortunatum facit iter*, Prov. 11. 693. F.
 — *dormiens*, Prov. 11. 383. E.
 — *marinus*, Prov. 11. 413. A.
 — *pro carnibus*, Prov. 11. 439. A.
 — *pulpamentum querit*, Prov. 11. 224. D.
 — *Ejus esculenta appetenda*, 1. 664. A.
 — *vita*, Prov. 11. 1020. C.
 — *marini & hominis dissidium*, 1. 875. B.
 — *esurienti etiam placenta fici*, Prov. 11. 859. D.
 — *Eum non edit*, Prov. 11. 412. E.
 — *in albis albicare*, 1. 664. A.
 — *duos Canis insequens, neutrum capit*, Prov. 11. 790. A.
 Leptis *civitas Libya*, v. 696. C.
 Lerna *malorum*, Prov. 11. 122. D.
 Lerii *malis*, Prov. 11. 538. E.
 Lesbia *regula*, Prov. 11. 217. C.
 Lesbiani, Prov. 11. 900. B.
 Lesbii *digna*, Prov. 11. 693. E.
 Lesbii *cantor*, Prov. 11. 240. A.
 Lesbii *pylis*, Prov. 11. 905. B.
 Lesbonactis *apoph.* IV. 369. E.
 Λέσχος *pro nugis*, Prov. 11. 250. E.
 Letale *mulsum*, Prov. 11. 321. A.
 Leucaus & *Scriptura non idem*, Prov. 11. 848. A.
 Levi *tribus dignitas & prerogativa*, VIII. 42. E.
 Levi *brachio*, Prov. 11. 161. A.
 Levidense *munus*, Prov. 11. 833. D.
 Leviss. *rei gravissima pena*, Prov. 11. 721. D.
 Levissima *res oratio*, Prov. 11. *ibid.* C.
 Λευκπατίας, Prov. 11. 988. D.
 Λευκόπυγοι, Prov. 11. 423. A.
 Lex *vetus quibus constet*, v. 1076. F.
 — *unde*, v. 923. D.
 — *nova quid sit & quibus constet*, v. 1077. A.
 — *Judaïs majoris impietatis accersio*, v. 1151. B.
 — *cur sit data*, v. 208. F.
 — *pro jure*, VI. 600. C.
 — *mandati carnalis*, IX. 855. F. 856. A.
 — *divina non leviter attingenda*, v. 183. A.
 — *gratia quare dicatur*, v. 1077. F.
 — *natura*, IX. 61. F.
 — *Dei spiritualis*, v. 181. A.
 — *excussa*, IX. 861. A.
 — *divina multum liberis parentes adstringit*, 1. 490. D.
 — *Satana quibus modis adversetur. Legi divina*, v. 1085. C.
 — *audetur quasi loquens*, VI. 820. B.
 — *an hypocritas faciat*, IX. 640. B.
 — *populorum jus*, 1. 402. F.
 — *peccati in membris omnium*, v. 177. D.
 — *abrogata quomodo intelligendum*, v. 1070. D.
 — *quando abrogata*, VI. 155. D.
 — *& qua circa hanc*, v. 1084. F.
 — *factorum*, IX. 1325. A.
 — *Mosi non omnibus data*, IX. 1524. F.
 — *Mosi quare inducta*, v. 1075. D.
 — *Mosi carnalis*, IX. 638. F.
 — *gladiatoria*, IX. 123. *circa fin.* F.
 — *exterior & interior*, IX. 668. F.
 — *verbosissima*, IX. 861. D.
 — *censet Deos*, 1143. F.
 — *nova quid in vetere mutarit*, v. 1076. C.
 — *servitutis*, v. 16. E.
 — *scripta, ex arbitrio prohibet vivere*, 1. 1144. E.
 — *peccatum operans*, v. 1095. E.
 — *sine Christo mors*, v. 38. C. D.
 — *omnium regina*, IV. 43. D.
 — *& regio*, Prov. 11. 859. D.
 — *in manibus*, Prov. 11. 1108. D.
 — *Ejus definitio*, 1. 402. F.
 — *triplex genus*, IX. 1222. A.
 — *quatuor tempora*, v. 1075. A.
 — *nomen varie usurpatur*, v. 1075. A.
 — *abrogatio*, IX. 1496. E.
 — *inter arma simile*, IV. 639. C.
 — *divina umbra & involucria*, IX. 1300. E.
 — *divina scopus*, IX. 1349. A. & seq.
 — *Eam non semper parere cognitionem peccati*, IX. 1366. E.
 — *duabus constare partibus*, v. 375. C.
 — *pralucere ambulanti*, v. 536. C.
 — *esse sanctam*, IX. 688. C.
 — *occidere non judicem*, v. 1193. C.
 — *Eæ cur inventa*, 1. 801. B.
 — *qua in conviviiis*, IV. 429. C.
 — *humana unde petenda*, v. 89. D.
 — *obligant omnes ex aquo*, IV. 600. B.
 — *facta probata solummodo spectant*, 1. 275. C.
 — *Romana in favorem matrimonii*, 1. 416. E.
 — *caput rei spectant*, 1. 269. F.
 — *bona ex malis moribus pragnata*, IV. 434. A. IX. 737. D.
 — *apostolica*, VII. 851. *lin.* 16.
 — *quomodo antiquanda*, IV. 599. B.
 — *Christi immutabiles*, v. 1071. F.
 — *Earum auctoritas*, IV. 131. E. 153. F. 324. D. 330. F.
 — *difficultas*, IX. 1300. D.
 — *bonarum abusus*, IV. 599. D. v. 627. E.
 — *Saturnaliū virtus*, 1. 187. F.
 — *contrariarum status*, v. 890. F.
 — *necessariis Christus suum jus non ademit*, v. 85. D.
 — *Eas querit Tyrannicida*, 1. 296. B. & seq.
 Liba *Coalemo*, Prov. 11. 1143. A.
 Libanii *laus*, 1. 548. B.
 Libanus *significat candorem*, v. 348. B.
 Libellus *de cena Domini sub Erasmi titulo ficto*, IX. 1558. E.
 — *li citius discurrunt quam voces*, 1. 836. A.
 — *famosi, ludus hujus ætatis*, IX. 1557. E.
 Libera *Corcyra, circa ubi libet*, Prov. 11. 975. B.
 Liberæ *capra ab aratro*, Prov. 11. 693. A.
 Liberalitas *vicina profusioni*, 1. 989. E.
 — *surpis*, IV. 80. F.
 — *Ejus indulgentia*, 1. 255. B.
 Liberaliter *dicta*, IV. 96. C. 196. F. 199. C. 200. A. 203. E. 233. C. 235. B. 253. F. 258. C. 270. B.
 Liber *de dogmatibus Ecclesiasticis non videtur Augustini, quum idem eadem tradat ad questionem Dulcitii tertiam*, VI. 742. B.
 Liber *involutus, pro libro qui volvitur*, VI. 1102. F.
 — *Eum de Hebraicis nominibus non esse Hieronymi*, VI. 1001. E.
 — *li qua natione probandi*, IX. 26. A.
 — *qui legendi Ecclesiasta*, v. 856. D.
 — *libere admonent*, IV. 587. C.
 — *doctorem Ecclesia quare recepti*, v. 1172. E.
 — *Eorum divini sunt ediscendi*, v. 152. A.
 — *sancti qui*, v. 1049. E. F.
 — *sacri ab omnib. legendi*, IX. 872. C.
 — *sacri quomodo legendi*, v. 76. F.
 — *sacri ab omnib. legantur*, IX. 553. D.
 — *divinos quidam e manib. laicorum excutunt*, v. 729. C.
 — *humani cum judicio legendi*, v. 76. B.
 — *depositi pueris subijciendi*, 1. 510. D.
 — *depravatio*, IX. 123. *circa med.*
 — *divinorum ordo*, v. 92. C.
 — *Eos consulere ne pudeat*, IV. 736. E.
 Liber *non est qui non*, Prov. 11. 1207. B.
 — *Ejus lectio nihil jucundius*, Prov. 11. 1190. D.
 Libere *dicta*, IV. 98. A. 107. F. 135. E. 137. C. 165. D. 168. B. 169. B. 171. D. 172. A. 173. C. 179. E. 182. B. 185. D. 186. C. 187. A. 190. A. 196. F. 209. E. F. 267. C. 270. C. 273. A. 275. B. 276. B. 278. A. 281. D. 290. A. 295. A. 303. D. 307. E. 313. D. 314. C. 324. E. 331. E. 333. F. 336. E. 346. D. 348. D. 351. D. 354. A. 356. B. 359. A. 360. A. 361. E. 364. B. 365. E. 368. C. 371. F.
 Libertas *vera*, IV. 751. A.
 — *Evangelica omnia licere*, 1. 689. F.
 Libertas *vera in docendo, qualis*, IV. 9. E.
 — *natura in primis parentibus vitiosa, non emenda*, IX. 1330. E.
 — *fucata*, v. 520. F.
 — *Evangelica circumspicienda predi-*
 — *canda*, IX. 1278. B.
 — *Chri-*

OPERUM DESIDERII ERASMI ROTERODAMI.

- *Christiana in quo*, i. 800. C.
— *a nonnullis impudentor pro conetone habetur*, ix. 1198. D. & seq.
— *intempestiva in monendo, quatis res*, iv. 15. D.
— *quomodo condienda*, iv. 16. C.
— *amissa, quomodo restituta*, ix. 1211. E.
— *dulcis*, i. 422. C. 696. C.
— *Ejus discrimen, veteris & nova*, i. 720. B. & seq.
— *bonum*, v. 1252. C.
— *Ei studendum*, i. 700. B.
— *Eam qui infelicitate affectum*, v. 520. E. F.
— *Liberi quam dormitantes in bonis disciplinis educantur*, ix. 1698. A. & seq.
— *cui generantur*, i. 494. A. & seq.
— *acutum ad virtutem calcas*, iv. 541. B.
— *sine patrum consilio non contrahant nuptias*, v. 650. A.
— *mali*, iv. 213. A.
— *innumeras curas secum adferunt*, i. 696. D.
— *perperam educati parentum calamitas*, i. 494. D.
— *instituti quo se & Parentes alant*, v. 653. F.
— *tales evadunt quales illos finxeris*, i. 422. A.
— *quomodo erudiendi*, i. 502. D.
— *Eorum causa ducenda uxor*, i. 744. C.
— *peccata exigit Deus a parentibus*, i. 494. C.
— *charitas edulcat omne nutritionis tadium*, i. 502. F.
— *proprios quidam mactarunt*, v. 250. B.
— *Iis, qui ad pubertatem venerint quomodo subveniendum invitis parentibus*, v. 650. A.
— *procreandis quando opera danda*, i. 498. F.
— *priores partes debentur temporis*, i. 502. F.
— *Eos generare, minima pietatis portio*, i. 490. B.
— *Liberius Episcopus urbis Romana*, vin. 355. F.
— *Liberum quid*, ix. 1339. A.
— *Ejus multitudine servitute nil acerbius*, i. 271. F.
— *Liberum arbitrium quid*, i. 1218. C. & seq.
— *vocabulum alienum a sacris litteris*, ix. 1075. F.
— *a philosophis Ethnicis, tractatum*, ix. 1294. D.
— *multis magnis & antiquis assertum*, ix. 1218. D.
— *Ejus dogma quomodo temperandum*, ix. 1244. C.
— *vis*, ix. 1216. A.
— *negotium difficile*, ix. 1215. D.
— *vis pauci hactenus negarunt*, ix. 1218. E.
— *disputatio non expedit*, ix. 1672. C.
— *Ei quare datur aliquid*, ix. 1247. D.
— *nomine, assertis Augustinus*, ix. 1134. D.
— *varie intelligi*, ix. 1091. A.
— *duo completti*, v. 753. F.
— *de Eo opiniones variae*, ix. 1223. E.
— *unde tot opiniones interpretum*, ix. 1241. D.
— *spinosa disputatio*, v. 500. B.
— *Libetrus inelegantior*, Prov. ii. 242. B.
— *Libidinosa anima ubi habitat*, v. 527. C.
— *Libido immanis fera*, i. 494. F.
— *senilis monstrum*, v. 58. D.
— *luxus & otii comes*, v. 608. B.
— *ipsa satis panarium exigit*, i. 719. D. F.
— *contumeliosa etiam in proprium corpus*, v. 596. B.
— *quomodo vincenda*, v. 55. F. 60. A.
— *Ejus incommoda*, v. 57. B. 1252. E.
— *Eam vincere virtutis est*, v. 20. D.
— *Libonis apoph.* iv. 300. C.
— *Libya semper adfert mali quippiam*, Prov. ii. 885. F.
— *Libyca fera*, Prov. ii. ibid. E.
— *Licentia in malum vergit*, i. 7. D.
— *Ejus ratio*, v. 995. F.
— *Licentiose dicta*, ix. 145. D. 152. A.
— *D. Licinii apoph.* iv. 259. A.
— *Lictores παῖδες τοῦ*, vi. 497. E.
— *Lignum ligno cur gravius & e contra*, i. 880. F.
— *fenum stipula, quomodo intelligendum*, vi. 671. B. C.
— *sortum, haud unquam rectum*, Prov. ii. 693. B.
— *ligno adglutinare*, Prov. ii. 321. E.
— *Ea in sylvam*, Prov. ii. 284. B.
— *Ligula non dignus*, Prov. ii. 985. A.
— *Lilium & allium amica inter se*, i. 877. E.
— *Ea in titulis psalmorum*, v. 471. A.
— *qua agri*, vi. 39. C. D.
— *Limam addere*, Prov. ii. 205. C.
— *Limen ostii tetigisti*, Prov. ii. 787. C.
— *Limen senectae*, Prov. ii. 693. F.
— *Λιμοδωπίτις*, Prov. ii. 894. F.
— *Λιμός fames, λοιμός pestis*, vi. 123. E.
— *Linacrus (Thomas)* i. 1012. E.
— *Lindii sacrum*, Prov. ii. 559. E.
— *(Herculis) mos patientia exemplum*, iv. 744. C.
— *Lineam ducere*, Prov. ii. 156. A.
— *Lingere salem*, Prov. ii. 1030. D.
— *Lingua Dei quid?* iv. 748. E. F.
— *Lingua ad exprimendam calamitatem idonea*, i. 1144. C.
— *parvulorum*, vi. 748. E.
— *mala damnum illatum nunquam refarcit*, iv. 721. A.
— *qua imitanda*, iv. 749. B.
— *spiritus*, iv. 726. D.
— *quomodo moderata reddatur*, iv. 27. E.
— *non solvenda nisi expensis omnibus circumstantiis*, iv. 731. D.
— *medica*, v. 836. E.
— *maledica, quomodo quam minimam noxam adferat*, iv. 742. D.
— *quo vadis?* Prov. 460. C.
— *praeconi*, Prov. ii. 893. B.
— *civitates condit*, iv. 723. C.
— *mala mundus malorum*, iv. 722. F.
— *his, at illis dentes*, Prov. ii. 764. A.
— *epistolum, ac pessimum*, iv. 657. F.
— *confitens*, iv. 750. B.
— *cur homini data*, i. 710. E. v. 695. F.
— *Evangelica*, iv. 750. A.
— *variis retinaculis revincta*, v. 440. C.
— *bona quid*, iv. 723. D.
— *mala quid*, iv. 723. E.
— *juravit*, Prov. ii. 565. B.
— *non redarguta*, Prov. ii. 1118. C.
— *seorsum inciditur*, Prov. ii. 893. A.
— *Ejus malum*, v. 162. A. 304. B.
— *mala interpellatio*, iv. 727. B.
— *principatus duplex*, iv. 722. F.
— *vulgaris peritiam*, v. 855. A.
— *humana vis*, v. 896. B.
— *ac oris diversa vitia*, i. 932. A.
— *in manibus vitam & mortem esse*, v. 436. F.
— *donum non erat perpetuum*, vi. 477. D.
— *Ei cur in arcanis litteris prima partes tribuantur*, v. 406. C.
— *in Eam quicquid veneris*, Prov. ii. 210. A.
— *Ea bellare*, Prov. ii. 694. B.
— *belligerantes multis convitiis proscinduntur*, iv. 683. B.
— *impetere*, Prov. ii. 507. E.
— *amicus*, Prov. ii. 795. A.
— *magis quam factis valere hominem non decet*, i. 1149. C.
— *lapsa verum dicere*, Prov. ii. 268. B.
— *Eae quare necessariae*, v. 78. C.
— *tres praecipuae*, vi. 325. F.
— *inficitia disciplinas extinxit*, i. 501. D.
— *cognitio necessaria*, vii. 969. circa finem.
— *comparatio*, v. 855. B.
— *cognitio necessaria res theologo*, ix. 11. E.
— *miraculum raro legitur*, vi. 476. E.
— *Linguaces taxantur*, iv. 663. D.
— *Linum candidum luci ca. du.* Prov. ii. 765. A.
— *Linum lino nectis*, Prov. ii. 321. B.
— *Ejus genus, quod non exurit*, i. 883. A.
— *Linteum Grace usurpatum*, vi. 393. E.
— *Λινοθύμια*, v. 479. E.
— *Lippis ac tonsoribus notum*, Prov. ii. 250. B.
— *Lippitudo grave peccatum*, v. 394. D.
— *Lippo oculo similis*, Prov. ii. 462. E. 1182. C.
— *Λίπος*, Prov. ii. 507. B.
— *Lis litem ferit*, Prov. ii. 693. B.
— *Litae*, Prov. ii. 65. F.
— *Litem parit lis, noxa item noxam*, Prov. ii. 333. C.
— *movebis, si vel asinus*. Prov. ii. 333. B.
— *incipere*, Prov. ii. 914. A.
— *ne quare quum licet fugere*, Prov. ii. 824. C.
— *de Lite contendendo in judicio, & iustitia Dei simile*, v. 587. A.
— *Litera, pro litera & spiritus*, vi. 759. E. F.
— *Literae quomodo assequantur*, i. 663. E.
— *tua magnopere me delectarunt*, i. 670. D. 671. E. F.
— *Literae sinistra*, Prov. ii. 589. A.

INDEX GENERALIS

- *quomodo formanda*, i. 926. B. & seq.
- *bona*, ix. 1671. B.
- *hominum & Dei*, v. 142. E. 143. A.
- *bona reddunt homines*, iv. 628. D.
- *Italia per Eras. præcepta*, ix. 1700. E.
- *poliores ad quid conducant*, vii. 969. lin. i.
- *divina multis sunt offendiculo*, v. 383. B.
- *divina sibi contrariantur*, v. 94. B.
- *bonarum studii perseverantia beatos facit*, i. 818. A.
- *bonarum studia principibus viris cur tam invisita*, ix. 1696. B.
- *bonas interire mirum nihil*, ix. 1699. A.
- *bonarum cognitio pristinam crexit simplicitatem*, vii. 968. circa finem.
- *divinarum utilitas*, v. 180. E.
- *bonas ad pietatem prodesse*, v. 66. B.
- *bonas qui oderunt*, ix. 1696. B.
- *in iis omnibus mysterium spectandum*, ii. 29. B.
- *divinis contraria*, v. 94. B.
- *Λιθοβολεῖν κεφαλῶσαι*, vi. 196. F.
- *Lithostrotus*, vi. 411. F.
- *Litigantium stultitia*, iv. 456. B.
- *Litigare μάχεσθαι*, vi. 366. F.
- *Litigium de sessione*, i. 843. C.
- *Littore loquacior*, Prov. ii. 670. B.
- *Littori loquens*, Prov. ii. 177. E.
- *Littoris arenas furari*, Prov. ii. 999. A.
- *Littorum curator sive maris præfectus Himiraldus nunc*, i. 370. E.
- *Liturgia de beata virgine*, v. 1306. F.
- *Lityersam cantionem canis*, Prov. ii. 821. A.
- *Livii scripta*, v. 856. D.
- *Livor caca res*, ix. 605. E.
- *in omni republ.* iv. 23. A.
- *in vivis*, Prov. ii. 615. F.
- *in vivis pascitur*, i. 859. B.
- *quoque laudaret faciem*, Prov. ii. 211. A.
- *omnis a rogo emoritur*, ix. 19. E.
- *Loca Diis deputata*, i. 331. B.
- *Loca apud Paulum, qua divortium prohibent*, vi. 700. E. F. &c.
- *Loca in litteris sacris, qua videntur prohibere divortium*, vi. 700. E. F. &c.
- *Locharis apoph.*, iv. 124. D.
- *Locrense pactum*, Prov. ii. 563. C.
- *Locrensum lex*, iv. 73. C.
- *Locrensis bos*, Prov. ii. 652. D.
- *Loculi medicorum semper inanes*, Prov. ii. 687. D.
- *Locuples*, vi. 1048. F.
- *Eorum redditus*, Prov. ii. 936. C.
- *Locupletandi ratio prima*, i. 76. A.
- *Locupletiores aliis exemplum frugalitatis exhibeant*, v. 680. D.
- *Locus a calumnia defensio*, vi. 112. C. D.
- *ad testimonii pondus facit*, vi. 344. E.
- *anceps*, vi. 584. D.
- *amethac non satis intellectus*, vi. 893. C. 991. F. 1061. E. F. 1062. F.
- *apud Paulum, qui maxime adversatur divortio, solutus*, vi. 701. A.
- *apud nos corruptus*, vi. 780. D. 797. D. 839. C. D. 887. F. 915. D. 921. B. 1056. D. quam operatur, &c.
- *apud nos bene lectus. In gloria Patris*, vi. 869. C.
- *bisariam explicatus, simul consolari*, vi. 560. E.
- *citatus ex apocryphis*, vi. 1090. F.
- *depravatus, ut conjectandum est*, vi. 910. D.
- *in Ambrosio depravatus*, vi. 872. F.
- *correctus in Ambrosio*, vi. 515. E.
- *discrepans prima fronte*, vi. 461. F.
- *difficilis nova ratione explicatus*, vi. 1082. E.
- *diversus apud Græcos, qui autem subministrat*, vi. 782. F.
- *falsatus apud Latinos*, vi. 870. D.
- *expensus per Origenem*, vi. 101. D. E.
- *hactenus perperam enarratus*, vi. 1049. D.
- *hactenus parum apte recitatus a Theologorum vulgo*, vi. 628. E. F.
- *incommode redditus*, vi. 530. F. nullam causam.
- *insulsum a quibusdam enarratus*, vi. 149. D.
- *involutior*, vi. 674. E. 718. F.
- *involutus & varie explicatus*, vi. 519. D. E. 592. C. 681. E. 873. D.
- *longe aliter a Græcis & lectus & expositus quam a nostris*, vi. 568. C. D. 570. C. D.
- *multisariam expositus*, vi. 940. F.
- *nove expositus*, vi. 100. F. 116. D. 478. F. 563. E. 666. E.
- *mutulus*, vi. 353. D. E.
- *obscurus & varie expositus, honora patrem*, vi. 81. E. F.
- *obscurus enodatus*, vi. 121. F. 371. D. E. 645. F. 674. E. F. 754. F. 774. F. 865. E. F. 891. F. 996. C.
- *obscurus & involutus*, vi. 754. F.
- *obscurus redditus ab interprete*, vi. 674. E. F. 769. D. 826. D. 864. E. 1048. E.
- *obscurus & varie lectus*, vi. 747. B. 762. F.
- *olim quibusdam suspectus in epistola ad Hebraeos*, vi. 998. F. 1003. E. 1010. F.
- *olim notatus de Jephthe*, vi. 1016. E.
- *palam depravatus*, vi. 612. E.
- *perperam expositus*, vi. 894. F.
- *perplexus discussus*, vi. 945. F.
- *pro argumento*, vi. 467. F.
- *qui olim in latinis codicibus erat omissus, autore Hieronymo*, vi. 691. E.
- *ridicule redditus*, vi. 465. E. 514. E.
- *varie intellectus*, vi. 873. D.
- *varie lectus & expositus*, vi. 740. F.
- *varie expositus, quum enim luxuriantia*, vi. 647. F. 671. B. C. 812. C. 935. C. 940. F.
- *varia lectionis, de igne rapient*, vi. 1092. E.
- *unde quidam colligunt confessionem sacramentalem*, vi. 1037. D.
- *vulgo parum intellectus*, vi. 835. F. 889. E.
- *observandus*, v. 916. A.
- *haud parum refert in convivio*, i. 818. E.
- *Ejus descriptio*, i. 916. A.
- *religio sceleratis non debet opulari*, i. 856. F.
- *partes*, i. 409. E.
- *communes rhetorum*, i. 363. E.
- *communes virtutum & vitiorum*, v. 1083. A. D.
- *theologici parandi*, v. 130. F.
- *complures circa rem eandem*, v. 933. C.
- *Locusta bovem prius pariet*, Prov. ii. 443. C.
- *Locutio qualis esse debeat*, i. 644. E.
- *Locutio Græca male reddita, quid nobis & tibi*, vi. 18. C.
- *Λόγιον quem Græci vocabant*, v. 772. F.
- *Λόγιον geminum quare*, v. 796. D.
- *Λογοςδαίδalos*, Prov. ii. 509. F.
- *Λογομαχία*, vi. 944. C.
- *Λογομαχία*, vi. 955. B.
- *Λόγος, multa declarat*, vi. 335. A. B.
- *δ Λόγος solus Christus*, v. 771. D.
- *Loliginis succus*, Prov. ii. 467. B.
- *Lombardus (Petrus) notatus*, v. 6. E.
- *discussus*, vi. 694. C.
- *Lolio visitant*, ii. 417. A.
- *Longæ manus*, Prov. ii. 817. D.
- *Longæ regum manus*, Prov. ii. 70. A.
- *Longævitate propter luxum decrevisse*, v. 1096. C.
- *Longe agens*, vi. 293. F.
- *Longe lateque*, Prov. ii. 386. C.
- *Longe vici*, Prov. ii. 937. E.
- *Longis tibiis canere*, Prov. ii. 219. B.
- *Longolius (Christophorus)* i. 974. C.
- *quantis Ciceroniani nomen emit*, i. 1016. D.
- *Longum proæmium audiendi cupido*, Prov. ii. 1144. A.
- *Longum valere iussit*, Prov. ii. 485. B.
- *Loquacitas quibus molesta*, iv. 671. D.
- *ex quibus oriatur causis*, iv. 730. D.
- *supervacanea*, iv. 737. B.
- *fugienda*, iv. 671. D.
- *temulentia quadam*, iv. 664. C.
- *insania cognata*, iv. 668. A.
- *quam vitiosa res*, iv. 27. F.
- *quorum apophth. taxata*, iv. 666. C. & seq.
- *Ejus radium*, iv. 672. B.
- *vitium quando vitatur*, iv. 671. D.
- *infamia*, iv. 664. F.
- *Loquacissimi, qui aliis stultiores*, iv. 663. A.
- *Loquaciter dicta*, iv. 107. C. 109. A. 122. A. 134. A. 152. A. 226. D. 237. D. 312. A. 327. E. 337. A.
- *Loquax aliorum virtuti obstat*, iv. 684. F.
- *agre auditorem probat*, iv. 672. A. B.
- *Thersites*, iv. 662. E.
- *testis quam perniciosus*, iv. 737. C.
- *talpa*, Prov. ii. 1093. A.
- *Ei*

OPERUM DESIDERII ERASMI ROTERODAMI

- Ei nemo libens cohabitavit, iv. 672. E.
- potus non porrigendus, iv. 728. C.
- Eum quomodo describit Horatius, iv. 667. D.
- Il quibus proverbis taxantur, iv. 665. A.
- sibiipsis semper applaudunt, iv. 672. C.
- quos hostes irritaverunt, iv. 683. A. & seq.
- bello inutiles, iv. 682. F.
- Eorum morbus vehementissimus, iv. 666. D.
- epitheta, iv. 664. C.
- Loquendi facultas emendata quomodo comparetur, i. 521. C.
- Loquendi libertas propria amicitia, iv. 3. C.
- ratio a doctis petitur, i. 965. B.
- Loquendum non moleste, v. 856. C.
- ut plures, i. 965. F.
- Loquentia & eloquentia, iv. 664. B.
- Loquentis mens ediscenda, iv. 735. A.
- Loqui quandoque praeferat, quam tacere, iv. 673. A.
- emendate res operosa, i. 963. C.
- pro cogitare, v. 281. C.
- ad cor, v. 717. C.
- nescit, tacere non potest, Prov. ii. 624. E.
- Loquutionem emendatam quid pariat, i. 501. C.
- Loripedem rectius derideat, Prov. ii. 751. D.
- Lorum ex ipso bove sumere, Prov. ii. 100. C.
- Lorum una cum cane, Prov. ii. 1012. D.
- Loth Sodomas cum cruciatu habitavit, v. 483. F.
- Ejus incestum Origenem pene praefere quorundam conjugio, ix. 109. A.
- uxor in simulacrum saxenae versa, v. 22. C.
- uxor versa in petram salis, v. 490. C.
- filia lapsa, v. 50. C.
- Lotium verecunde reddendum & secreto, i. 1036. C.
- Lotos qualis herba, i. 605. C.
- Lotum gustavit, Prov. ii. 628. E.
- Lucanus sexto mense natus duobus grammaticis traditus, i. 514. B.
- Lucas discipulus, & cultor Pauli, viii. 191. B.
- non fuit expertus Spiritus Sancti, ibid. 192. F.
- cur librum in duo volumina distinxerit? ibid. 193. C.
- Lucas Evangelista audita scripsit non visa, vi. 218. B.
- Ev. addit aliquid de suo, vi. 443. D.
- Ev. ejus laus in Evangelio, vi. 779. D.
- magis Grace quam Hebraice doctus, vi. 74. D. 217. A.
- medicus, vi. 897. D.
- unus totam vitam Jesu seriem professus, vi. 217. C.
- sequitur septuaginta, vi. 447. F. 467. F.
- Ejus (Evangelista) duo libri unum opus, vi. 332. C.
- vita, vii. 279. in medio.
- Lucem mundi Ecclesiam esse, v. 771. E.
- de Luce & amore simile, v. 682. B.
- Lucernam accendere possis, Prov. ii. 1177. E.
- Lucernam in meridie adhibes, Prov. ii. 556. D.
- Lucernam olet, Prov. ii. 290. D.
- Lucerna pinguior, & lecytha pinguior, Prov. ii. 562. A.
- Lucerna sublata, nihil discriminis inter mulieres, Prov. ii. 821. D.
- Lucetis pro lucete, vi. 869. F.
- Lucianus Philosophis infestus, i. 243. in fine.
- miscet utile dulci, i. 243. circa finem.
- Ejus de astrologia opinio, i. 340. E. F.
- Lucifer Mercurius, i. 262. E.
- Lucifer Princeps Apostatarum, v. 1014. E.
- Lucillii (Caj.) apophth, iv. 379. D.
- Lucina parturientibus adest, i. 428. C.
- Lucii (Galba) apophth, iv. 291. E.
- Lucrifacere pro accersere, vi. 538. E.
- Lucrum, iv. 152. E. 294. A. 331. D.
- fraude partum est damnum, v. 693. E.
- ex mendacio turpe, i. 710. F.
- pii salus hominum, v. 392. C.
- pudori praeferat, Prov. ii. 887. C.
- malum aequale dispendio, Prov. ii. 793. C.
- Ejus bonus odor ex re qualibet, Prov. ii. 886. F. i. 344. circa fin.
- Id cape a subeunte navi, Prov. ii. 766. E.
- undecunque captant, Prov. ii. 932. D.
- Lucretii (Catuli) apophth, iv. 268. D.
- Lueta difficilis cum mundo, v. 1197. B.
- Lueta Christianorum, i. 883. A.
- juxta mortuos, i. 195. A.
- fictus, iv. 455. B.
- inconsolabilis ab impietate proficiscitur, v. 766. B.
- cito finiendus, v. 743. E. F.
- sacerdosum ob mortuos nullus sit, v. 792. F.
- de Luctu Luciani dialogus, i. 194. A.
- Lucellus ob lausitiam male audiebat, iv. 46. C.
- Luculli apophth, iv. 268. F.
- Ludendum quomodo, i. 646. D. & seq. 1042. E.
- Ludicra quomodo tractanda, iv. 404. lin. 3.
- Ludilitterarii moderatio, regni similis, ix. 1698. E.
- Ludimagistri taxantur, v. 713. D.
- quales eligendi, i. 351. F.
- quales expellendi, i. 352. A.
- Eorum tyrannis, iv. 457. B.
- Iis salarium exiguum a quibusdam dari, v. 713. D.
- quale conveniret salarium, i. 352. B.
- Ludovicus undecimus Gall. rex captatorem pulchre deludit, i. 762. D.
- Ungaria rex occiditur, v. 352. D.
- laudatur, v. 725. B.
- Lugere ad penitentiam, v. 463. E.
- Lumen gratia Dei dicitur, v. 28. B.
- Lumen est fides, v. 394. D.
- Lumen soli mutuas, Prov. ii. 284. C.
- de Lumine solis & fidei simile, v. 483. E.
- Luna septentrionale acuminata praefigitur venium, i. 50. A.
- Ejus quietela, ii. 210. C.
- radiis non maturefcit botrus, Prov. ii. 1115. F.
- Ei deest lumen proprium, i. 338. C.
- in suum malum deducis, Prov. ii. 746. A.
- detrabere, Prov. ii. 983. B.
- ab Ea ad solem parasanga, i. 205. B.
- Lunatici qui, vi. 25. F.
- Lupinum posum, Prov. ii. 612. A.
- Lupi aspectus vocem homini adimit, i. 875. B.
- Lupus ante clamorem festinat, Prov. ii. 632. F.
- aquilam fugit, Prov. ii. ibid.
- circum putentur chororum agit, Prov. ii. 474. C.
- hinc, Prov. ii. 508. A.
- lupum fur furem cognoscit, Prov. ii. 510. A.
- Milesius, Prov. ii. 696. F.
- non numerum curat, Prov. ii. 551. B.
- in fabula, Prov. ii. 916. A. 1065. B.
- ovem prius ducat uxorem, Prov. ii. 892. A.
- pilum mutat non mentem, Prov. ii. 787. B.
- alas queris, Prov. ii. 176. B.
- decas, Prov. ii. 612. B.
- etiam si meminisses, Prov. ii. 646. F.
- venatus, Prov. ii. 766. D.
- Ei agnum eripere postulant, Prov. ii. 633. A.
- Il illum priores viderunt, Prov. ii. 296. C.
- a tergo, praecipitium a fronte, Prov. ii. 823. F.
- Eorum catulos alere, Prov. ii. 442. B.
- Luscinae nugis infidentes, Prov. ii. 449. B.
- somnus, Prov. ii. 672. D.
- Ei deest cantio, Prov. ii. 863. E.
- Luscus quid proprie, vi. 189. F.
- Lusorum morbus, iv. 446. B.
- Lusu puerorum apparet indoles, i. 1042. E.
- Lutea, pro vilibus, Prov. ii. 705. A.
- Lutetiae laus, iv. 515. F.
- Luteus, Prov. ii. 705. B.
- Lutherus cujus secta Eras. infirmat, ix. 1554. B. 365. E. 373. E. 374. B. 383. F. 424. D. 550. E. 619. B. 623. F. 624. A. 679. A. 887. E. 922. E.
- negotium quomodo captum, ix. 789. C.
- ratio de bello contra Turcas inferendo diluitur, v. 355. B.
- doctrina cur a nonnullis repudietur, ix. 1555. E.
- de formis sectarum quaestio, ix. 1556. D.
- Lutum nisi tundatur, non fit urceus, Prov. ii. 792. B.
- sanguine maceratum, Prov. ii. 692. F.

INDEX GENERALIS

- Id luto purgare, Prov. II. 385. C.
 — Eo lululentior, Prov. II. 1166. A.
 — de eo homine peccatore simile, v. 227. B.
 Lux mundi, VI. 337. A.
 Lux affulsit, Prov. II. 632. D.
 Luxuria quid, VI. 853. C. D.
 — Ejus comes egestas, I. 885. B.
 Luxuriari κατασφηνῶν, VI. 940. F.
 Luxuriosus qui, v. 923. F.
 Luxus, IV. 160. C. 169. A. 182. C. 183. E. 305. D. 307. D. 309. D. 312. A. 373. F.
 Luxus unde dictus, v. 914. C.
 — quomodo invaluit, v. 1096. B.
 — Ejus incommoda, I. 191. E. & seq.
 — Eum adversus & voluptatem remedium, v. 1096. B.
 — Eo gignuntur impudicitia, I. 681. A.
 Lybiæ superioris populi mulieres habent communes, I. 606. E.
 Lycurgus Lacedæmoniorum legislator, VII. 275. circa finem.
 — γέλῳτι Deo signum locavit, IV. 91. lin. 25.
 — quantum a Pythio Deo laudatus, I. 105. F.
 — temp. Lacedæmoniorum e calo temperat, I. 340. D.
 — Ejus apoph. IV. 124. D.
 — de educatione apoph. I. 492. A.
 — symbolum, IV. 675. D.
 — leges matrimonio favorabiles, I. 417. B.
 Lydi mali, post hos Egypti, Prov. II. 692. E.
 Lydi quid agant, cum annona inciderit, IV. 38. F.
 Lydio more, Prov. II. 692. D.
 Lydius currus, Prov. II. 474. E.
 Lydius lapis, Prov. II. 215. B.
 Λυδίζειν, Prov. II. 611. F.
 Lydo non erat negotium, Prov. II. 631. E.
 Lydorum carica, Prov. II. 611. F.
 Lydorum institutum, IV. 38. F.
 Lydum in planitiem provocat, Prov. II. 821. C.
 Lydus in meridie, Prov. II. 611. C.
 — cauponatur, Prov. II. ibid. E.
 — ostium clausit, ibid. A.
 Lymphari, v. 1377. A.
 Lymphati qui, IV. 428. C.
 Lynces clarissime cernunt, I. 604. C.
 Lynces sonitu tympanorum in rabiem feruntur, v. 673. F.
 Lyncestis aqua temulentos reddit, I. 609. E.
 Lynceo perspicacior, Prov. II. 427. E.
 Lynx visu acerrimo mire obliviosus, I. 604. C.
 Lyrānus, VI. 847. F. 1046. C. 1049. D. 1094. E.
 Lysandri excusatio, IV. 82. D.
 — dictum in Megarensē quendam importunē libere loquentem, IV. 20. A.
 Lyrani & Thoma opinio expensa, VI. 573. C.
 Lyrānus notatus, VI. 36. E. it. taxatus, VI. 513. F. 679. D. 928. F. 1032. D.
 Lyrānus tota aberrans viā, VI. 1061. D.
 Lyrānus & Carrensis taxati, VI. 411. F. 540. F.
 Lyrānus, VI. 847. F. 1046. C. 1049. D. 1094. E.
 Lysiae oratio, IV. 671. B.
 Lysicrates alter, Prov. II. 822. A.
 Lysimachus ob sitim hostibus se dedit, IV. 33. F. 34. A.
 Lysimachus amat ingenium Philippiadis Comici, IV. 682. D.
 — Ejus apoph. IV. 240. A.
 Lysimachiae sacerdotis dictum, IV. 83. A.
 Lysistrati divitias habet, Prov. II. 822. A.
 Lysitra pro Myra, VI. 565. C. M.
M Littera spatio major quam alia ulla, I. 959. B.
 Maccabæorum matris imperterritus animus, VIII. 112. B.
 Macedonis (Philippi) apoph., IV. 193. D.
 — in ingratis ira, I. 463. D.
 Macedonii error, v. 1148. E.
 Macentæ Lochata Arfacome amicitia, I. 225. C.
 Macetis vetula libidinosā, I. 232. D.
 Machabæorum passio cum laude digna, I. 792. A.
 Machera tibi est, & nobis urbina, Prov. II. 666. F.
 Machinamentum Megarienum, Prov. II. 508. D.
 Machinas post bellum adferre, Prov. II. 721. B.
 Machumetus Sarracenorum princeps, v. 350. E.
 Macilenta manu pinguem pedem, Prov. II. 1021. E.
 Macilentior leotrophide, Prov. II. 1102. F.
 Μακροθυμος, v. 545. E.
 Macrata hostia lenior, Prov. II. 571. A.
 Macula, labes, Prov. II. 1170. D.
 Madusa, Prov. II. 1159. E.
 Mæcula (Georgius) I. 1009. D.
 Mæandri, Prov. II. 1173. D.
 Mæsonica differia, Prov. II. 1109. E.
 Magadari, Prov. II. 1090. B.
 Μαγαδίζειν, Prov. II. 310. C.
 Magæ in Philemonem poetam facilitas, IV. 64. B.
 Magdalene factum non exemplum, sed mysterium, v. 338. B.
 Magdalia canem alens, Prov. II. 975. D.
 Mageda, magdala, VI. 86. E.
 de Magicis precaminib. & scripturis simile, v. 9. B.
 Magi qui sint, VI. 12. B.
 Magis corrigentis, VI. 1060. D.
 — pro potius, VI. 181. F.
 — plaris Solæcon, VI. 38. F.
 Magis gaudet ea, qui senectatem exuit, Prov. II. 902. A.
 Magis ipse Phryx, Prov. II. 644. E.
 Magis quam sol Heracliti, Prov. II. 1121. D.
 Magis sibi placet, quam Pelus in machara, Prov. II. 645. A.
 Magister sententiarum de divortio, VI. 694. C.
 — Ejus vocab. I. 374. D.
 — Eorum nostri theologi, v. 49. B.
 Magistratus quis, I. 820. E.
 — latrocinium, v. 47. F.
 — e senibus potissimum eligendus, II. 601. D.
 — non debet esse quatuordecim, IV. 602. F.
 — jurat, IV. 692. E.
 — verum indicat, Prov. II. 389. E.
 — Ejus vere Christiani virtutes, v. 48. D. & seq.
 — constitutio quando obligat, II. 787. F.
 — Eum gerens, audi & iuste & iniuste, Prov. II. 634. D.
 — omnis sollicitudinem non ferociorem reddat, v. 47. D.
 — qui vivat & conjugibus simile, v. 626. B.
 — Eo digni qui, v. 48. A.
 — in Eo duo potissimum requiri, v. 194. B.
 — si pure creandi, IV. 602. C.
 — Eorum integritas, IV. 46. F.
 Magna civitas magna solitudo, Prov. II. 540. F.
 Magna de re disceptatum, Prov. II. 925. E.
 Magna loqui, Prov. II. 465. B.
 Magnanimitas qui, IV. 614. A.
 Magnanimitas & quæ circa hanc, v. 1087. D.
 Magnanimitas vera, IV. ibid.
 Magnanimitate dicta, IV. 93. E. 98. B.
 Magnates quomodo monendi, VI. 575. F.
 — Eorum quidam Herodi similes, v. 615. D.
 — Iis injusta petentibus, quomodo obviandum, IV. 82. E.
 Magnetis more attrahere, Prov. II. 383. E.
 Magnetum mala, Prov. II. 688. D.
 Magni Dei servatoris duplex lesio, VI. 971. C. D.
 Magnificat ab Erasmo explicatum, I. 851. A.
 Magnificentie definitio, I. 402. F.
 Magnorum fluminum navigabiles fontes, Prov. II. 139. E.
 Magnum os anni, Prov. II. 618. A.
 Magnus versator in re pusilla, Prov. II. 822. B.
 Majestas pro gloria, VI. 102. F.
 — ethnicorum vocabulum, IV. 577. D.
 Major horum, pro maxima ex his, VI. 94. F.
 Majus Joanne, nove dictum, VI. 361. E. F.
 Μακαριστός, μακαρίστους, VI. 819. C.
 Μακροθυμῶν, leni animo esse & lenta ad vindictam, VI. 844. D.
 Μακροθυμία, VI. 97. D.
 Mala attrahens ut Cacias nubes, Prov. II. 206. D.
 Mala avis, Prov. II. 618. D.
 Mala externa impedire interna bona, v. 771. A.
 Mala incurabilia, v. 393. D.
 — malis evenire reip. commodum, I. 1145. C.
 — malis, Prov. II. 323. F. 1208. E.
 — mutare malis stultum, II. 1579. F.
 — proditio, Prov. II. 692. A.
 — mundum castigantia, v. 611. F. 613. A.
 — senium accelerant, Prov. II. 943. A.
 — pati ob bona felicitas, I. 692. B.
 — paf-

OPĒRUM DESIDERII ERASMI ROTERODAMI.

— passim obvia, 1. 622. F.
 — Punica, v. 797. B.
 — ultro adsunt, Prov. 11. 1002. A.
 Malachiae laus, v. 884. D.
 Malachim ab Elohim differre, ix. 48. D.
 Male audire, cum bene feceris, regium est, 1. 400. A.
 Malaxos ixiv, vi. 51. F.
 Malcam legens, qua sunt domi obliviscere, Prov. 11. 537. E.
 Male conjugati, Prov. 11. 933. D.
 Maledicentia, iv. 122. D. 153. E. 152. D. 161. B. 166. F. 191. F. 232. C. 233. A. 237. C. 263. A. 300. C. 354. A. 368. B.
 — non convenit cum spiritu Christi, ix. 1306. A.
 Maledicere, pro devovere, vi. 632. E.
 Maledicorum convitia quomodo interpretanda, iv. 744. B. E.
 Maledicorum utilitas, ibid.
 Maledictum pro maledictione sine causa dixit interpretes, vi. 844. F.
 Maledictus omnis homo, locus ex Hebraeo varie versus, vi. 814. F.
 Malefacta nummis redimenda dacent sacerdotes, iv. 446. A. B.
 Male parata, male dilabuntur, Prov. 11. 294. F.
 Male pro misere, vi. 84. E.
 Mali bibunt improbitatis fecem, Prov. 11. 692. C.
 Mali commotis, Prov. 11. 747. A.
 — corvi malum ovum, Prov. 11. 343. E.
 — exitia sua non effugiunt, 1. 1149. C.
 — fontem sibi reperit, Prov. 11. 49. F.
 Malignitas pro asperitate morum Gracis παροξυσμο, vi. 567. A.
 Mali nomine omnem visiorum speciem complecti, v. 404. B.
 — principii malus finis, Prov. 11. 1161. E.
 — pro miseri, vi. 653. C.
 Malis alienis delectari diabolica malitia, ix. 1684. D.
 — avibus, Prov. 11. 57. C.
 — benefacere tam periculum quam bonis malefacere, 1. 456. D.
 — de bestiis & hominibus simile, v. 240. C.
 — de incurabilibus & Deo simile, v. 393. D.
 — ferire, Prov. 11. 445. B.
 — ingruentibus quid pio agendum, v. 115. A.
 — mala succedunt, Prov. 11. 934. D.
 — non cedendum, Prov. 11. 919. E.
 — placuisse turpe est, 1. 400. B.
 — quotidie aliquid decerpendum, v. 53. E.
 — ter mala, Prov. 11. 805. B.
 Mali thripes, mali ipes, Prov. 11. 692. B.
 Malitia illiterata nullam praebeat spem commodi, ix. 1724. F.
 — viri honesta oratio, Prov. 11. 272. B.
 — viri munera inutilia, Prov. 11. 125. D.
 — in potestate latere non potest, iv. 46. B.
 — litterata sibi ipsi perniciofalia commoda, ix. 1724. B.

— varia est, Prov. 11. 468. E.
 — Ejus vox, v. 523. C.
 — Ei quid peculiare, iv. 25. D.
 — Earum Princeps, v. 11. A.
 Malo accepto stultus sapi, Prov. 11. 38. E.
 — asino vehitur, Prov. 11. 1100. D.
 — male evenit, Prov. 11. 915. A.
 — nodo malus quatenus cuneus, Prov. 11. 70. F.
 Malorum alienorum observatio nec gratiam nec utilitatem parit, iv. 74. C.
 — assuetudo, Prov. 11. 933. F.
 — auctor homo sibi ipsi, v. 1320. D.
 — convictus innocentem non coinquinat, v. 732. C.
 — meminisse, Prov. 11. 445. A.
 — memoria felicitas augetur, iv. 509. A.
 — oblivio, Prov. 11. 911. E.
 — omnium origo, v. 276. F.
 — panegyris, Prov. 11. 690. C.
 — plena omnia hac in vita, v. 406. B.
 — pana, 1. 194. E.
 — recordatio jucunda, 1. 427. B.
 — sensus quomodo mitigandus, v. 1284. D.
 — thesaurus, Prov. 11. 123. C.
 Malos in ecclesia tolerandos, ix. 912. D.
 — ne laceffito, 1. 446. D.
 Malo nisi obnoxium, &c. Prov. 11. 993. D.
 Malva mollior, Prov. 11. 277. A.
 Malum bene conditum nemo, Prov. 11. 51. C.
 — bono pensatum, Prov. 11. 937. C.
 — consilium, Prov. 11. 73. C.
 — est bonum, Prov. 11. 1008. D.
 — Hercules, Prov. 11. 691. A.
 — lucro conjunctum, non est malum, Prov. 11. 887. C.
 — lucrum aequale dispendio, Prov. 11. 793. C.
 — malo medicari, Prov. 11. 71. A.
 — malum quid Hebraeis significet, v. 563. D.
 — munus, Prov. 11. 1008. F.
 — omen bonum difficulter admittit, 1. 1142. B.
 — quid, v. 406. A. & seq.
 — quod non sentitur tanto pejus esse solet, 1. 728. B.
 — vas non frangitur, Prov. 11. 1007. D.
 Malus cum malo colliquefcit voluptate, Prov. 11. 514. B.
 — janitor, Prov. 11. 1000. F.
 — natura, ix. 1355. A.
 — ne ingrediatur, Prov. 11. 796. C.
 — choraules bo. symphon. Prov. 11. 1153. B.
 — nullus hoc sciet, Prov. 11. 807. B.
 Mamacuthae, Prov. 11. 1041. A.
 Mamma nutrire, vi. 313. F.
 Mammothreptos quis dicatur, 1. 824. F.
 Manasses quid, v. 743. D.
 Mancipera, Prov. 11. 1085. D.
 Mandare laqueum, Prov. 11. 544. D.
 Mandata Dei qui servant, v. 269. C.
 Mandavit pro mandabit, vi. 23. D.
 Mandrabuli more res succedit, Prov. 11. 92. F.

Mandragoram bibere, Prov. 11. 1068. D.
 Mandroni fuit ficalna navis, Prov. 11. 1065. A.
 Manduces, Prov. 11. 1130. C.
 Manducet olus, vi. 639. D. E.
 Manes non fiunt, 1. 313. B.
 Manla, v. 217. A.
 Manica, Prov. 11. 1033. A.
 Manicare pro mane venire, vi. 215. E.
 Manichaeus (Sebastianus) impetum facit adversus populum Domini, vii. 356. D.
 Manichaeorum abstinencia ac vita severitas, 485. E. 1172. A.
 — fada mysteria, v. 475. E.
 — Iis etiam saxa vivunt, vi. 338. F.
 — Eos duo principia fabricari, v. 1148. F.
 — Dei creaturam damnaffe, v. 1172. C.
 Manifestus error interpretum, vi. 1050. F.
 Manivoro vinculo, Prov. 11. 690. F.
 Manlii (Torquati), apophth. iv. 295. F.
 Manna allegorice, v. 7. A.
 — quid Hebraeis, v. ibid.
 — quibus putrescat, v. 8. C.
 Mannius, Aricia multi, Prov. 11. 690. A.
 Manserit, pro manserint depravate, vi. 933. C.
 Mansisse diu & vacuum rediisse, sedum est, Prov. 11. 660. B.
 Mansuetudo absoluta, v. 442. E.
 — Christiana quid requirat, v. 426. A.
 — Ejus virtus & exempla, iv. 68. A.
 — exempla Davidis plurima, v. 390. C.
 Mansum ex ore dare, Prov. 11. 1193. E.
 Mantiani (Baptista) error, 1. 1020. B.
 Mantica in tergo, Prov. 11. 256. B.
 Manticulari, Prov. 11. 903. F.
 Manuari, Prov. 11. 1080. A.
 Manubrium e manu eximere, Prov. 11. 978. E.
 Manus manum fricat, Prov. 11. 40. C.
 — unius infir. pugna, Prov. 11. 521. D.
 — Ejus pretium, Prov. 11. 1156. B.
 — Eam admoventi fortuna est imploranda, Prov. 11. 476. E.
 — admoventi, Prov. 11. 1013. E.
 — de tabula, Prov. 11. 120. B.
 — prudens mitt. in flammam, Prov. 11. 852. B.
 — ad os apponere, Prov. 11. 1184. B.
 — habere sub palato, Prov. 11. 691. B.
 — non verterim, Prov. 11. 120. F.
 — Ea fingere, Prov. 11. 563. A.
 — longa & manu brevi tradere, Prov. 11. 1077. F.
 — ferendum non thylaco, Prov. 11. 729. B.
 — utraque adesse, Prov. 11. 340. D.
 — Earum longa, Prov. 11. 817. D.
 — multa onus le. red., Prov. 11. 521. C.
 — consecratio & impositio, v. 791. F. 792. A.
 — nostra contraxerunt locus varie distinctus, vi. 1071. E.
 — lavatio post mensam, 1. 687. B.

INDEX GENERALIS

- Iis quies permittenda, i. 195. D.
 — puris ad mensam accedendum, i. 676. F.
 — nihil non fit, Prov. ii. 890. B.
 — Eas ablueri antequam ad mensam acceditur cur receptum, i. 676. C.
 — continere facilius quam oculos, i. 871. F.
 — in sinu habere, Prov. ii. 691. C.
 Maorch quis dictus, 377. F.
 Maranatha, vi. 747. B.
 Marani ignominia vocabulum, v. 474. C.
 Maras, Prov. ii. 980. D.
 Marci Antonii oratoris apoph. iv. 379. A.
 Marcelli (Pomponii) apoph., iv. 356. B.
 Marciae apoph., iv. 357. D.
 Marcion dixit Christum putative passum, ix. 37. E.
 Marcomannicum bellum, i. 241. A.
 Mare, vi. 168. E.
 — aureum, Prov. ii. 340. B.
 — bonorum, Prov. ii. 123. B.
 — celo miscere, Prov. ii. 142. A.
 — exhaure, Prov. ii. 908. A.
 — inexpugnabile, Prov. ii. 464. B.
 — malorum Prov. ii. 122. F.
 — prius vitam tulerit, Prov. ii. 545. F.
 — praeiit omnia mortalium mala, Prov. ii. 807. E.
 Margaretha Max. filia laus, iv. 519. D.
 Margaretha Henrici VIII. regis Angliae proavia, v. 755. E.
 Margar. Caroli Caesaris amita, vi. 2. D.
 Margaritae laus, iv. 519. D.
 Margaritarum quot genera, viii. 443. B.
 — earum natura, ibid. B. & seq.
 Margites, Prov. ii. 513. A.
 Maria Ferdinandi regis soror. i. 857. B.
 Maria & Mariam, vi. 223. D.
 Maria de lapide, ix. 948. F.
 Maria virgo quomodo colenda, i. 782. C.
 — virgo an in iniquitatibus concepta, v. 299. F.
 — excipienda, ubi de vitiis mentio, v. 778. D.
 — quomodo ediderit Christum clauso utero, ix. 1085. C.
 — virgo an sit spes hominum, v. 522. B.
 — an perfectam divinitatis Christi cognitionem habuerit, ix. 913. D.
 — quiddam nescivit, vi. 239. C.
 — turbatur aspectu & verbis Angeli, vi. 224. C.
 — Ejus humilitas, i. 853. F. 854. F. 855. B.
 — paupertas munda, vi. 231. D.
 — cultus superstitiosus reprehenditur, ix. 1163. E.
 — laudes unde orta, v. 159. D.
 — cultum in quatuor rebus, potissimum consistere, v. 1329. B.
 — cultus grat. v. 31. C.
 — observatio erga Joseph maritum, v. 1331. B.
 — virginitas perpetua, ix. 1084. D.
 — conceptio sine labe, v. 1236. B.
 — Ei (virgini) affectus humani quidam tribuunt Chrysostomus & Augustinus, ix. 1085. D.
 — imperfectum aliquid tribuit Chrysostomus, vi. 69. F.
 — quidam plus tribuere videntur, vi. 238. E. 1109. F.
 Mariani casus, iv. 523. A.
 Mari aquam addere, Prov. ii. 284. C.
 Mari & fossa aquam, Prov. ii. 762. D.
 Marinam auditionem fluviali abluat sermone, Prov. ii. 787. F.
 Marischalcus, Seneschalcus, Baro, Barbara nomina, i. 370. F.
 Maritimi mores, Prov. ii. 1082. F.
 Maritimus quum sis, ne velis fieri terrestris, Prov. ii. 830. B.
 Maritus & uxor unum, v. 703. B.
 Maritus uxori, id est, quod animus corpori, v. 672. D.
 — Ejus jus, sed ars potior, i. 704. D.
 — & uxoris officium, i. 696. C.
 — Eorum vitia descripta, v. 598. B.
 Marii apoph. iv. 168. A.
 — Ejus apoph. iv. 286. C.
 Maroneum vinum qualem vim habeat, i. 617. E.
 Maronis lingua, iv. 674. E.
 Mars dictus a Graecis Ὠροδοργος, v. 723. F.
 — rex, Prov. ii. 971. A.
 — Ejus pullus, Prov. ii. 811. A.
 — campus, Prov. ii. 623. F.
 — Eum prisci dicere communem, v. 724. D.
 — tueri, Prov. ii. 808. F. 901. E.
 — Eo nostro, Prov. ii. 228. F.
 Martiae Catonis filia apophth. iv. 357. D.
 Martius mensis erat anni initium, v. 470. F.
 Martii constantia in morte filii, iv. 619. B.
 Martyrum quorundam mira constantia, v. 1179. D.
 — memoriam Ecclesia habet, v. 594. C.
 — mortes Ecclesia non deflet, v. 544. C.
 Maschalam tollere, Prov. ii. 644. B.
 Masculum, Prov. ii. 1173. E.
 Massiliam naviges, Prov. ii. 522. E.
 Massilienses quos in civitatem non recipiebant, iv. 598. A.
 Ματαίωτης, v. 246. D.
 Matellae immettere, Prov. ii. 209. A.
 Mater severa in puerum, v. 713. D.
 — infantem uberibus suis nutriet, i. 498. F. in fine.
 — ac nutrix quales medica esse debeant, i. 770. F.
 — cur dolore parit, i. 810. C.
 — Ejus vocabulum dulcissimum, i. 768. B.
 — integra officium, i. 773. A. & seq.
 — ut capra dicitur, Prov. ii. 688. A.
 — Eam sequimini porci, Prov. ii. 1133. A.
 — infantes suos alere debent, v. 867. A.
 — impotensius amant filios quam viri, i. 287. D.
 — quos filios lugere debeant, v. 754. E.
 — Earum quadam nocentiores nover-
 cis, v. 749. D.
 — dimidiata, i. 493. D.
 — sollicitudo, i. 490. D.
 Materiae proba probus artifex, Prov. ii. 852. B.
 Materiae partes, i. 409. F.
 Mathematicae apodixes, i. 75. D.
 Mathematicorum labyrinthi, iv. 463. A.
 Matho cur irrisus, iv. 669. C.
 Μαθητὴν doceo & sum discipulus, vi. 77. C. 145. E.
 Matiolæchus, Prov. ii. 1010. B.
 Matrimonium impar, vi. 688. D.
 — sacramentum, vi. 699. D.
 — i. septimum sacramentum, vi. ibid.
 — monachismo solvitur, vi. 702. B.
 — temere initur apud Christianos, quum sit indissolubile, 701. D.
 — sacerdotum, ix. 1188. C. 1191. A.
 — interdictum sacerdotibus, vi. 702. F.
 — primum a Deo institutum sacramentum, i. 415. C.
 — purum, sanctissimum vita genus, i. 419. D.
 — humana res, i. 419. F.
 — spinis & tribulis oblitum, v. 591. C.
 — servitus libera, i. 422. C.
 — imago Christi & Ecclesia, i. 416. B.
 — Christianum a quibus colloquiis auspicandum, v. 677. E. F.
 — contrahitur assensu parentum & tutorum, ix. 249. D.
 — Ejus definitio, v. 617. D.
 — Ejus vinculum arctissimum, vi. 64. D.
 — omne dirimi posse lictorum sententia, ix. 267. E.
 — jus adimere immerito, non solum immane est, verum etiam periculosum, vi. 695. D.
 — varius & multiplex contractus, v. 631. D.
 — vox unde, v. 626. A.
 — fructus, v. 619. F.
 — casus, iv. 127. A. C. F. 153. A. 159. D. 161. C. 272. D. 293. F. 295. A. 325. A. 328. B. 336. C. 371. E. 378. A.
 — encomium, i. 415. B.
 — gradus in divina scriptura, v. 158. A.
 — lex semper ac ubique congrua, i. 417. B.
 — divina commendatio, i. 415. C.
 — honos Hebraeorum in lege, i. 416. D.
 — impedimenta octodecim, v. 633. D.
 — incommoda vitia sunt hominum, non conjugii, i. 421. F.
 — capistrum, iv. 412. C.
 — & virginitatis collatio, ix. 1085. F. 1185. A.
 — sancte culti pravia, v. 681. C.
 — violati pena triplex, v. 619. A. B.
 — modica ratio apud Christianos, v. 615. E.
 — in ratione par jus uxori cum viro v. 432. F.
 — Ei Paulum patrocinari, v. 628. C.
 — nemo

OPERUM DESIDERII ERASMI ROTERODAMI

— nemo contrahit, nisi ut sit perpetuum, vi. 700. B.
 — sola mors dirimat, i. 415. E.
 — Christus honestavit, i. 415. B.
 — in eo duplicem esse conjunctionem, v. 615. D.
 — de-philosophi, v. 623. B.
 — in-gratia sacramentalis, vi. 636. C.
 — de-Ethnicos sancte scripsisse, 655. D.
 — Ea olim ab episcopis dirempta, vi. 692. E.
 — Ea qua rata habenda, ix. 964. F.
 — coacta non sunt matrimonia, v. 618. A.
 — Eorum perplexa, v. 631. B.
 — paria & imparia, vi. 688. D.
 Matrona proba qua moribus mariti sese accommodat, 703. B.
 — Ejus summa decus, i. 707. D.
 — Bruxellis quid acciderit, 717. D.
 — Ei querela nulla domo efferenda, i. 704. C.
 — Earum ornatus, i. 701. F. 702. D.
 — honesta a solis maritis accipiunt dona, ibid.
 — peculiaris in domo provincia qua, i. 703. F.
 Mattheus Evangelista an Hebraice scripserit, ix. 288. vi. 47. C.
 Mattheus Hebraice scripsit, ix. 59. B.
 — dissonans a propheta verbis, non sensu, vi. 186. E.
 Matváziv, Prov. ii. 607. B. 1009. E.
 Matulam porrigere, Prov. ii. 217. D.
 Matura satio saepe decipit, sera semper mala est, Prov. ii. 358. B.
 Mature fias senex, Prov. ii. 93. E.
 Maturior moro, Prov. ii. 1101. A.
 Matutina hora unica studiis potior tribus pomeridianis, i. 845. D.
 Mausoli imperium, i. 316. A.
 — sepulchrum, i. 316. B.
 Mausolo uxor atque soror sepulchrum parare, i. 316. C.
 Maximi scripta, v. 857. D.
 Maximi Marii verum dictum, iv. 528. D.
 Maximilianus Imp. princeps liberalissimus, i. 764. C. & seq.
 — Ejus in filium amor, i. 312. circa med.
 Maximini apoph. iv. 285. D.
 μάζα esurienti, Prov. ii. 543. C.
 — post panem bona, Prov. ii. 544. B.
 — Eam pinxit a me pistam. Prov. ii. 685. C.
 — scarabeo, Prov. ii. 686. A.
 Mazonomum cantio, Prov. ii. 424. A.
 Mead Hebrais quomodo usurpetur, ix. 47. A.
 Mea est pila, Prov. ii. 548. C.
 Mea vindicta, vi. 633. E.
 Medex progenies, i. 553. F.
 Mediator, μολις, verbum peculiare sacris litteris, vi. 816. D.
 Medica ars duos habet scopos, vii. 275. circa med.
 Medice cura te ipsum, Prov. ii. 1032. B.
 Medicina quid, iv. 434. D.
 — praconis omnino non indiget, i. 537. B.
 — hodie ars qualis, iv. 435. A.
 — quomodo caperit, iv. 51. C.
 — praeservativis valetudinem tuetur,

i. 539. A.
 — cur male audit, i. 543. D.
 — omnium artem cognitione constat, i. 541. E.
 — altera post Deum vita parens, i. 538. E.
 — Ejus inventum Diis attributum, i. 538. D. 544. D.
 — bona pars mali magnitudinem nosse, iv. 696. C.
 — laus, i. 203. D. iv. 29. E.
 — Eam antiquitas quantum extulit, i. 538. A.
 — Earum observatione qui vitam pro-rogarunt, i. 540. D.
 Medicus patria prodest, i. 542. E.
 — pluris habendus, i. 541. E.
 — qualis amicus, i. 542. C.
 — propter necessitatem honorandus, vii. 279. lin. 8.
 — multorum instar, Prov. ii. 306. A.
 — oratio, Prov. ii. 744. D.
 — Ei quantum Augustinus defert, i. 540. F.
 — quantum debetur, i. 542. F.
 — Eum honorare Sacra litera mandant, i. 540. A.
 de eo & peccatore simile, v. 587. C.
 — de eo & Deo, v. 462. D.
 — & sacerdote simile, v. 150. B. & seq.
 — Ii quanto indoctiores, tanto audaciores, iv. 434. D.
 — omnia curare non possunt, i. 203. F.
 — quid plurimum in homine desiderant, iv. 51. C.
 — de puerorum cura scripserunt, i. 491. A.
 — apud Homerum honoratiss. i. 541. D.
 — non aspernandi, v. 1312. A.
 — opera mortui qui revixerunt, i. 538. C.
 — opem nascens & moriens implorat, i. 538. E.
 — pauci vel valentem ad occidendum satis, i. 810. E.
 — quosdam morbos studio producere, v. 399. B.
 — Eos non facile in edes esse recipiendos, v. 625. D.
 Medii parafiti apoph. iv. 371. F.
 Mediocritas res optima, i. 258. F.
 — tuta est, i. 734. A.
 — Eam finem habere, v. 853. E.
 Mediolanum Helena, v. 359. C.
 Meditari μελετᾶν, non recte expositum a Thoma & Hugone, vi. 938. F.
 Meditari quid, v. 182. F. 183. A.
 Meditatio vera in lege Domini, v. 152. D.
 — Ejus fructus, v. 339. D.
 Medium ostendere digitum, Prov. ii. 544. E.
 Medius teneris, Prov. ii. 180. A.
 Medullitus, Prov. ii. 618. D. 1193. F.
 Medus his non insidiabitur, Prov. ii. 699. B.
 Megabizi apoph. iv. 305. B.
 Μέγα φρονεῖν, Prov. ii. ibid. E.
 Μέγα πνέειν, vi. 625. C. ii. 465. F.
 Megarenfes neque tertii, neque quar-

ti, Prov. ii. 437. A.
 — Eorum perversa institutio, iv. 551. F.
 — lacryma, Prov. ii. 360. B.
 — Iis nunquam, Prov. ii. 855. D.
 Megarica machina, Prov. ii. 618. C.
 Megaricae sphinges, ibid. B.
 Megaricum machinamentum, Prov. ii. 508. D.
 Megaricus risus, Prov. ii. 289. D.
 Megistanes, magnates, vi. 175. E.
 Meis auspiciis, Prov. ii. 1169. D.
 Meis telis vulneror, Prov. ii. 48. F.
 Mellis medulla, Prov. ii. 618. C.
 — Eo poto Glaucus resurrexit, Prov. ii. 645. F.
 — litus gladius, Prov. ii. 326. D.
 — temetipsum perurgis, Prov. ii. 687. B.
 — & oleo nihil liquidius, i. 880. F.
 — Eorum Poetica, Prov. ii. 92. D.
 Melampygam ne incidas, Prov. ii. 422. D.
 Melanchton (Philippus) i. 1014. E.
 Melanchthon ab Eras. cur laudatus, ix. 1625. A.
 — cur Lita comparatus, ix. 1619. F.
 Melanione castior, Prov. ii. 687. F.
 Melanthi parafiti apoph., iv. 312. C.
 Melanthius Alexandri Pherai parafitus, iv. 2. D.
 Melchisedec cuius typus, viii. 43. E.
 Melchisedec peregrisse unicum sacrificium, v. 1106. C.
 Μελέται quid Gracis. ix. 108. A.
 Μελέτη, v. 444. F.
 Meliacum navigium, Prov. ii. 687. D.
 Meliaca fames, Prov. ii. 358. C.
 Μέλι, μέρι, vi. 721. F.
 Meliores nascisci aves, Prov. ii. 618. D.
 Melissa ancilla Chryssippi, i. 661. D.
 Melite insula, depravatio manifesta, vi. 540. E.
 Melitæus catulus, Prov. ii. 798. A. 1037. C.
 Melitide stultior, Prov. ii. 1040. E.
 Melius pro meliora, vi. 1020. F.
 Melius nobis est quam heri, Prov. ii. 737. D.
 Melodia Deo grata, v. 333. C.
 Melote, vi. 1017. D. E.
 Melton cancellarius ecclesia Eboracensis, ix. 681. E.
 Μέλις pro μέρις, vi. 847. F.
 Membri ratio, v. 989. A.
 — unicuique suus usus, iv. 663. E.
 — Ea procreationis quam stulta, iv. 412. C.
 — Ea quomodo mortificanda, v. 251. F.
 — Eorum singula corporis quare data, v. 919. E.
 — pudenda non retagenda, i. 1036. B.
 — Ea in membris habere, i. 325. A.
 — de Iis luxatis & membro simile, v. 427. B.
 — corporis & Christo simile, v. 110. C.
 Memmii apoph., iv. 302. B.
 Memnonis ducis Darii egregium facinus, iv. 683. B.

INDEX GENERALIS.

Memnonis *apoph.* iv. 232. F.
 Memorari *pro meminisse*, vi. 227. E.
 Memorem *mones & similia*, Prov. ii. 72. D.
 Memoria, *non μνήμη, sed μνημόσυον*, vi. 132. F. 204. F.
 Memoria, *pro mentione*, vi. 560. C.
 Memoria, iv. 164. A. 244. B. 325. F. 374. D.
 Memoria *reti similis*, i. 608. F.
 — *tribus rebus constat*, i. 522. C.
 — *lectionis thesaurus*, ibid.
 — *Ejus definitio*, i. 402. D.
 — *ratio in consuetudo*, v. 161. F.
 — *Eam patriarcharum quomodo Judai Deo objecerint in precationibus suis*, v. 494. A.
 — *collere quid*, v. 409. C.
 — *Ea malorum felicitas augetur*, iv. 509. A.
 Me mortuo terra *misce. incendio*, Prov. ii. 141. E.
 Men conjunctio *omissa*, vi. 685. B.
 Menandri *senarius*, vi. 738. E.
 — *apoph.*, iv. 305. E.
 — *versiculus*, i. 496. A.
 — *pseudohercules*, i. 565. D.
 Mendacium, iv. 115. D.
 — *ubi situm de quo Augustinus*, vi. 809. C. D.
 — *impudens & malitiosum*, ix. 442. F.
 — *officiosum Plato ac Stoici admittunt*, iv. 551. B.
 — *largius sumtum*, ix. 1193. D.
 — *an alicubi licitum*, iv. 701. B.
 — *utile*, Prov. ii. 1207. F.
 — *Ejus genus sceleratissimum*, iv. 698. E.
 — *semina a natura, facultas ab usu & arte*, i. 710. E.
 — *Ei furtum cognatum*, i. 710. E.
 F.
 — *Eo recepto tollitur fides*, iv. 692. A.
 Mendax *ubi fur*, iv. 692. A.
 Mendax *omnis homo quid*, ix. 1509. A.
 — *& mendacii pater*, vi. 378. E.
 — *non qui mentitur, sed qui non praestet quod promittit*, vi. 574. D.
 — *Atraphaxis*, Prov. ii. 2017. E.
 — *Ejus ac furis vocabula apud omnes inuiss.* i. 821. C.
 — *Eum memorem esse oportet*, Prov. ii. 514. A.
 Mendicantes *multi*, v. 843. C.
 Mendicantium *vulturum cum parocho rixa jucunda*, i. 811. B. 812. A. & seq.
 Mendicantium *rixa cum crucigeris*, i. 812. A.
 Mendicitas *otiosa improbanda*, vi. 231. F. 920. F.
 Mendicitas *regno similis*, i. 759. C.
 — *monachorum*, ix. 370. F.
 — *Ejus commoditates*, i. 759. B.
 Mendicus *etiam plurimum in loco potest*, Prov. ii. 480. E.
 — *Ejus pera non impletur*, Prov. ii. 561. C.
 — *Ei ne paremes quidem amici sunt*, Prov. ii. 1000. E.
 — *Eorum impostura*, i. 758. C.
 — *improbis imitanda pio in oratione*, v. 396. A.

— *lis Deum favere*, v. 524. E.
 — *quomodo consulendum*, iv. 597. F. 598. A.
 Mendum *manifestum apud nos*, vi. 419. B. C. 730. F. 795. E. 915. D. 921. B. 1049. F.
 Menecles *alia, porcellus alia loquitur*, Prov. 720. E.
 Menecratis *arrogantia*, iv. 676. B.
 — *ac Zenothemis amicitia*, i. 220. F.
 Menedemus *Aselepiadis amici filium quomodo ad frugem perduxerit*, iv. 6. E.
 — *Ejus apophtheg.* iv. 332. E.
 Menelai *breviloquentia*, i. 549. C. iv. 663. C.
 Menia *columna*, Pro. ii. 1154. B.
 Menippus *ut calum ascenderit*, i. 207. C.
 Mensa *communis*, Prov. ii. 225. B.
 — *religiosa etiam ethnicis*, i. 676. C.
 — *Eam insternere linteo spes caena prima*, i. 863. F.
 Mens *caeli terraeque regina*, Prov. ii. 1202. D.
 Mens *cuique Deus*, Prov. ii. 460. A.
 Mens *tribus qua sit?* viii. 230. E.
 — *sermonis fons*, v. 772. E.
 — *secura praestat jucunditatem*, i. 888. F.
 — *varia, res iniqua*, i. 1160. E.
 — *sibi bene conscia nescit pavorem*, i. 779. C.
 — *episcopos sui officii admonere debet*, i. 817. E.
 — *est in tergoribus*, Prov. ii. 454. A.
 — *leva*, Prov. ii. 923. E.
 — *non inest centauris*, Prov. ii. 687. A.
 — *peregrina*, Prov. ii. 858. C.
 — *videt, mens audit*, Prov. ii. 1056. C.
 — *bona in ipsa cutis specie relucet*, v. 68. C.
 — *innocentia vestis Christiana*, i. 700. A.
 — *habitus relucet in corpore*, v. 848. F.
 — *bona bona opera*, Prov. ii. 345. A.
 — *humanam solus Deus potest explere*, v. 484. F.
 — *Eam necare impietas*, i. 495. F.
 — *in fine*.
 — *in eam quicquid venerit*, Prov. ii. 210. B.
 Mense *Majo nubunt mala*, Prov. ii. 154. F.
 Mentam *belli tempore neque serito nec edito*, Prov. ii. 445. F.
 Mentiendi *artes*, i. 710. E. 711. A.
 — *consuetudo*, iv. 668. E.
 — *genus sceleratissimum*, v. 303. D.
 Mentiendo *crebro fides abrogatur*, iv. 692. B.
 Mentiri *invicem inepte redditum*, vi. 894. D.
 Mentiri *scire quid*, i. 710. F.
 — *Evangelico viro turpissimum*, ix. 1626. F.
 — *in spiritum Sanctum*, vi. 454. E. F.
 — *Rhetori quando concessum*, ibid.
 — *quibus sit ars*, iv. 701. B.
 — *a quo medicinam petis nefas*, i. 835. C.

— *nullo pio fas est*, v. 381. E.
 Mentiuntur *multa cantores*, Prov. ii. 483. A.
 Mento *trahere*, Prov. ii. 414. A.
 Meos *corymbos uelto*, Prov. ii. 769. C.
 Merari *amaritudinem sonare*, v. 738. E.
 Mercator *est*, Prov. ii. 973. D.
 Mercator *naviga & expone*, Prov. ii. 1071. E.
 — *ex Eo philosophus*, v. 611. E.
 — *Eorum molestia*, v. 23. E.
 Mercatus *in tria genera divisus*, i. 761. D.
 Mercenarium *praconium*, Prov. ii. 1156. A.
 Merces *antiquior*, vi. 565. F.
 — *amico constituitur*, Prov. ii. 1131. E.
 Mercuriale, Prov. ii. 1098. F.
 Mercurius *argicida*, i. 261. B.
 — *triceps*, Prov. ii. 907. D.
 — *fur*, i. 261. B.
 — *si tibi ipsi*, i. 635. C.
 — *infans*, Prov. ii. 687. C.
 — *non e quovis ligno fingitur*, Prov. ii. 566. D.
 — *supervenit*, Prov. ii. 1045. B.
 — *Ejus simulacrum fortuna effugit contrarium*, i. 1049. E.
 — *munia*, i. 318. C.
 — *dextro*, Prov. ii. 1098. D.
 — *Eum qui sequuntur*, i. 1050. A.
 in Eo *qualis dicendi vis*, v. 137. E.
 Mereri, ix. 599. F.
 Meretrix *tubrica hominis pars*, v. 19. C.
 — *Ex colunt se oculis mulierum*, i. 702. D.
 — *praecedunt*, vi. 110. F.
 Meritum *quid proprie*, vi. 38. F. 55. D.
 Meritum *quid*, ix. 1383. D.
 Meritum *humanum*, i. 1241. B.
 Meritum *& gratia pugnant inter sese*, vi. 226. C.
 — *hominis excluditur*, v. 342. C.
 — *praclatum in Remp. Deos facit*, i. 399. E.
 — *Ejus vocabulum an rejiciendum*, v. 500. D.
 — *Eorum expenso*, ix. 1242. C.
 — *aliqua fiducia in scriptura*, v. 264. A.
 — *nulla*, v. 1118. D.
 — *nostra*, ix. 590. B.
 — *sua nemo commemorat*, v. 513. C.
 Merhoë *ac siloam flumina sejuncta sunt*, Prov. ii. 812. B.
 Merulae *& turdi amicitia*, i. 876. C.
 Merx *ultronea patet*, Prov. ii. 353. E.
 Messaline (Sulpitia) *dictum de marito suo*, v. 734. B.
 Messalae *apoph.*, iv. 374. C.
 Messim *misericordiam metere*, Prov. ii. 896. A.
 Messenā *servilior*, Prov. ii. 667. F.
 Messe *tenuis propria vivere*, Prov. ii. 255. E.
 Messias, vi. 337. B.
 — *Eum qua sperabant paritutum*, i. 853. A.
 Messis *in herba*, Prov. ii. 480. A.
 Messis *tempus boves expectantes*, Prov. ii. 759. B.
 Messis *uberius quare data*, v. 472. A.
 Metā *propositio varie usurpata*, vi. 184. E. F.
 — *Eam praestituere*, Prov. ii. 858. C.
 Me.

©
OPERUM DESIDERII ERASMI ROTERODAMI.

- Metacismus, i. 933. E.
Μετανοία, *μετανοία*, vi. 773. F.
Μετανοεῖν, *mutatum mente sonat*, non *afflictionem corporis*, vi. 17. E.
Metaphoræ usus, i. 560. B. v. 1034. A.
 — *ratio*, v. 1080. B.
 — *variatio*, i. 17. E.
Metellus (Cacilius) laudatur, iv. 682. D.
 — *Ejus apophthegmata*, iv. 267. D.
 — *vox laudabilis*, iv. 982. D.
Μεταπιστρεφῆαι ad astrologos pertinet, vi. 285. E.
Μεθοδεύειν *insidia*, vi. 857. F.
Μεθοδεύειν, vi. 847. B.
Methonem veneti amittunt, v. 352. A.
Methysocottabi, Prov. ii. 1091. E.
Metiri digitis, Prov. ii. 1073. D.
Metreta, cadus, vi. 349. E.
Μετροπαθεῖν, vi. 997. D.
Metroclis apoph. iv. 342. B.
Metrodorus nullam vita partem non probabat, v. 672. A.
Metropolis unde dicatur, vi. 7. B.
Metus infamia, Prov. ii. 926. A.
 — *monachos suspiciendos facit*, i. 817. E.
 — *tyrannorum*, iv. 648. E.
 — *perniciossiss.* ix. 1725. C.
 — *officit memoria*, i. 654. C.
 — *Ejus inanem metuisi*, Prov. ii. 515. E.
Mica salis non inest, Prov. ii. 506. A.
Micam non habet, Prov. ii. 902. D.
Micare in tenebris, Prov. ii. 308. A.
Michaël Archangelus, vi. 1090. E.
 — *Ejus (Angeli) laus*, v. 1321. E.
Micylli somnium, i. 248. F.
Midæ auriculas asini, Prov. ii. 138. B.
 — *in tessaris consultor opt.* Prov. ii. 682. F.
 — *divitia*, Prov. ii. 230. D.
Μη δόξετε, vi. 20. E.
Mihi vindictam pro vindicta, vi. 633. E. 1011. D.
Mihi cura erit hoc negotium, Prov. ii. 936. B.
Mihi ista cura futura sunt, Prov. ii. 946. C.
Miles malus qui mali nihil perpetrat, i. 1141. C.
 — *de inermi & episcopo simile*, v. 422. E.
 — *de mundi & Christiano simile*, v. 469. C.
 — *de gnavo & Christiano simile*, v. 54. B.
 — *de-imperatoris & Christiano simile*, v. 411. B.
Milites qui bello inidonei, iv. 682. F.
 — *piæ precatio*, iv. 635. D. & seq.
 — *conductitiorum levitas*, i. 767. E.
 — *Germanorum descriptio*, v. 359. C.
 — *Christianorum Barbaries*, iv. 744. D.
 — *conductitii cur tam proni ad bellum*, i. 642. A.
 — *conductitii civium onus gravissimum*, v. 651. E.
 — *Christi symbolum*, v. 259. B.
 — *nostrorum crudelitas*, iv. 455. E.
 — *de his imperatorum & Dei simile*, v. 408. F.
Milefia stragula, Prov. ii. 352. D.
Milefia stromata, Prov. ii. 154. D.
Milefii quondam strenui, Prov. ii. 351. F.
Milesius lupus, Prov. ii. 697. A.
Milefii (Democriti) Apophthegmata, iv. 347. F.
Milesius (Thimotheus) musicus ejicitur e dissona, v. 427. A.
Milichias & Mamactis Jupiter, iv. 64. D.
Militaris vita scelerum plena, i. 642. C.
Militaris fides, i. 837. C.
Militavit cum Erasimade, Prov. ii. 689. C.
Militia laboris vocabulum, v. 1137. F.
Milium terebrare, Prov. ii. 1106. A.
 — *torno sculperet*, Prov. ii. 688. D.
Miltiadis dictum, iv. 29. B.
Milvium adorat, Prov. ii. 851. D.
Milvus quantum non oberret, Prov. ii. ibid. A.
Mimi Publiani unde proveniant, vi. 899. D.
Mimographi (Publii) excellentia, i. 980. F.
Minæ, iv. 153. A. 214. A. 252. A. 279. F. 368. B.
Minas domini quosdam irridere, v. 573. B.
Minerva aspectu formidabil. i. 517. D.
 — *a Satyro admonita*, iv. 62. E.
 — *Ejus suffragium*, Prov. ii. 816. C.
 — *in cupidinem mina*, i. 517. D.
 — *Ei sceler*, Prov. ii. 373. E.
 — *cum Ea manum quoque move*, Prov. ii. 228. D.
Minimo provocare, Prov. ii. 858. B.
Minister, vi. 218. D.
Minister pro administrator, vi. 1003. F.
Minis tribus inf. 12. *imputat*, Prov. ii. 535. A.
Minoravit pro minus habuit, parum latine, vi. 778. E.
Minore finire pomario, Prov. ii. 858. C.
Minores Franciscani, vi. 131. E.
Minoritæ & Dominicani ad bellum instigant, iv. 634. F.
Minoritarum pseudo Franciscanorum Deus ix. 1746. D.
Minor stultitia rexit plebem, iv. 425. B.
Minus de istis laboro quam de vanis palustribus, Prov. ii. 735. F.
Minutis ex multis ingens conflatu acervus, iv. 690. D.
Minutissima in scripturis non negligenda, vi. 764. D.
Minutula pluvia imbrem parit, Prov. ii. 112. A.
Minxit in patrios cineres, Prov. ii. 644. A.
Μινυθᾶδιοι, Prov. ii. 743. A.
Miracula vera, v. 534. D. 828. A.
 — *ad tempus durarunt*, v. 828. A.
 — *ad tempus data incredulis*, i. 740. E.
 — *quatenus commemoranda*, v. 385. F.
 — *omnia Deus fecit*, v. 534. C.
 — *Christi utilitatem habuerunt*, v. 115. A.
 — *nunc non sunt requirenda*, v. 355. A.
 — *conficta*, iv. 443. A.
 — *his non est opus*, v. 825. B.
Mira de lente, Prov. ii. 1061. C.
Misanthropus Luciani, i. 255. D.
Miscebis sacra prophanis, Prov. ii. 142. C.
Miserationes, vi. 628. C.
Misereri Dei, v. 212. E.
Miseria pro afflictione, v. 523. D.
Miseriæ nostra domino commemoranda, v. 465. B.
Misericordia, pro *beneficentia*, vi. 501. D.
Miserior monomachis, Prov. ii. 1103. D.
Miseris vita causa non superest, i. 1138. A.
Miser minus, qui libenter miser, i. 830. E.
Miserrimum fame mori, Prov. ii. 857. E.
Miserum est stultitia teneri, iv. 433. B.
Misericordia pro miserationes, vi. 628. C.
 — *nomen a miserendo duxit*, i. 679. E.
 — *unde movenda*, v. 980. C.
 — *præveniens*, v. 565. F.
 — *præveniens & puniens*, v. 565. F. 568. A.
 — *pro gratuita munificentia*, v. 332. E.
 — *domini quanta*, i. 888. F.
 — *benefica*, v. 565. B.
 — *perpetua tota Christi vita*, v. 578. D.
 — *Dei omnes egemus*, v. 560. F.
 — *Ejus ubi sit locus*, v. 532. D.
 — *affectus*, v. 979. E.
 — *vox omnia charitatis officia complectitur*, v. 309. A.
 — *qua in Deo*, non est numerus, v. 524. C. & seq.
 — *thesaurus non exauritur*, v. 580. B.
 — *verbum varie in sacris litteris accipitur*, v. 566. B. & seq.
 — *Eam volo & non sacrificium idioma sermonis Hebraei*, i. 679. E.
Missa an execranda, v. 502. D.
Missa quomodo creverit, vi. 233. F.
 — *Ejus abusio*, i. 650. F.
 — *esse sacrificium*, ix. 1074. F.
Missus ἀπὸς ἀλμύρος, vi. 339. C.
Missus est foras, vi. 401. D. E.
Mithragyrtes non daduchus, Prov. ii. 1135. B.
Mithridates rex Medicina studiosus, i. 541. F.
 — *Ei se secandos & urendos præbuerunt*, iv. 8. F.
 — *rex duas & 20. linguas calluit*, i. 501. F. iv. 662. C.
 — *viginti linguas perdidicit*, v. 856. C.
 — *Ejus adulescentes*, iv. 8. F.
Mithridaticum Lini generibus diversis constabat, i. 603. E.
Mitior malva, Prov. ii. 277. A.
Mitior columba, Prov. ii. 858. E.
Μητρόπολις, Prov. ii. 796. A.
Mitte in aquam, Prov. ii. 448. F.
Mittere pro projicere, vi. 66. F.
Mittere sanguinem, Prov. ii. 1189. A.
Mittitur & ardet, vi. 401. E.
Mitto verbi synonyma, ix. 177. F.
Mixtura naturarum in Christo, ix. 30. D.

INDEX GENERALIS

- Mitylenæsi (Pittaci) apoph. iv. 324. B.
Μυτιληναίων, Prov. ii. 381. E.
Μυτιληναίων, vi. 204. F.
Μυτιληναίων, Prov. ii. 445. B.
Μυτιληναίων καὶ μυτιληναίων, vi. 5. B.
Moderate & modeste, iv. 93. D. 97. E.
99. F. 100. E. 101. E. 102. D. 104. E.
109. C. 110. A. 115. A. B. 117. C. F.
118. E. 120. D. F. 123. B. 125. F.
129. A. 130. E. 131. F. 133. F. 135.
A. 152. A. D. 153. C. 158. A. 159. A.
160. F. 162. A. 170. B. 178. F. 203.
B. 212. F. 215. B. 218. C. 237. E.
241. D. 267. D. 273. A. 282. C. 285.
F. 297. E. 316. F. 325. A. 326. E. 332.
C. 334. A. 335. E. 337. D. 339. C.
342. B. 344. E. 350. C. 354. B. 363.
A. 364. E.
Moderator negotii, Prov. ii. 934. A.
Modestia pro humanitate, vi. 876. E.
— fastigium virtutis, iv. 533. B.
— honesta auctoritatis comparatio, i.
403. A.
— commendat benefacta nostra, v.
754. B.
— Ejus vocabulum, ix. 599. C.
— definitio, i. 403. A.
— laus, vi. 903. C. D.
Modestus qui, i. 853. B. 854. D.
Modicum, subaudi tempus, vi. 395. D.
Modicum lumen in vobis, non recte ac-
cipi vulgo, vi. 395. D.
Modicum pro pusillo, vi. 404. E.
Modio Romana voce usus Evangelista,
vi. 28. C.
Modio demetiar, Prov. ii. 686. E.
Modista Michael, praeclarus homo, i.
892. F.
Modius salis absumentus, priusquam fi-
das, ii. 411. D.
Modo pro nunc, vi. 137. D.
Modo palliatus, modo togatus, Prov. ii.
1124. D.
Modus pro modo verbi, vi. 939. F.
— & instrumentum, Gracis dati-
vo exprimitur, vi. 758. B.
— in oratione optimus, iv. 673. A.
— confitendi periculose legitur, ix.
93. A.
— Ejus partes, i. 409. F.
— Eorum omnibus incitat, Prov.
ii. 921. B.
Moenia adificare minoris constat quam di-
ruere, iv. 640. A.
— ferrea non terrea, Prov. ii. 807.
C.
— pro opibus, Prov. ii. 285. F.
— Semiramidis, Prov. ii. 1013. E.
Mœrichus ac Aristas hereditate una die
ambo moriuntur, i. 314. F.
Moguntinus Card. cur Flutenum dimi-
serit, ix. 1655. B.
Molam qui vitat, vitat farinam, Prov.
ii. 795. D.
Molesta quid mitiget, v. 888. F.
Molestia ac iadium huius operis, vi. 151.
C.
Molestum, apud stultos sapientem loqui,
Prov. ii. 686. E.
Molestus est, sed jam assuevimus, Prov.
ii. 682. E.
Molestus interpellator venter, Prov. ii.
337. A.
Molli brachio, levi brachio, Prov. ii.
161. A.
Mollicies, iv. 180. D. 184. B. 336. A.
343. A. 377. A.
Mollior cinado, pepone, malva, Prov.
ii. 277. A.
Molon, Prov. ii. 841. E.
Moly herba efficax adversum veneficia,
i. 541. D.
Momus deorum carpit vitia, iv. 416.
C.
— Veneris sandalium carpit, i. 377.
D.
— Ei satisfacere & similia, Prov.
ii. 210. B.
Monachatus quid, v. 65. C.
Monachismus in sacris litteris an sit
fundatus, ix. 963. C.
Monachus verus, v. 120. B.
— demonio obnoxius a Chrysosthomo
consolatur, v. 1305. D.
— pro una tres duxit uxores, ix. 1619.
B.
— a duobus gladiatoribus confossus,
ix. 1570. D.
— quidam veste militari concionatus
est, v. 986. A.
— Probi descriptio, ix. 647. D. v.
37. E.
— mendicorum calamitas, iv. 471.
B.
— Essenorum secta, i. 429. C.
— Ei quomodo dissuadendum matri-
monium, v. 880. C.
Monachi, qui nudis pedibus eunt, &
frigidam humum pro culcitra habent,
&c. v. 816. D. E.
— li olim quid, i. 742. E.
— in quos sœvire debent, iv. 720. F.
— quomodo & cur disciplinas con-
temnant, ix. 1709. C. E.
— taxantur, ix. 366. F.
— nonnunquam vere patres vocantur,
i. 698. E.
— quantum religionem Christi inces-
sant, vii. 969. circa med.
— olim dicti ob secessum, non ob vo-
ta, ix. 1147. C.
— olim non fuerunt quales hodie, ix.
1147. A.
— quibus sibi vitam parere aeternam
somniaut, iv. 473. B.
— nisi sanctius vixerint, peiores sunt
aliis, i. 743. D.
— Eorum varia genera, v. 816. D.
& seq.
— antiquitas, ix. 1147. D.
— origo, v. 484. B.
— vestitus, iv. 472. A. ix. 614. F.
— ad quid, i. 741. C. 743. E.
— nomen e mentium, iv. 471. A.
472. D.
— descriptio, iv. 473. B.
— mendicantium ordo negotiationi si-
milis, i. 738. B.
— inedia, v. 407. D.
— ordo, v. 490. D.
— arcana mysteria, iv. 720. D. E.
— quorundam severitas, v. 785. A.
— tyrannicorum malitia exposita, ix.
1092. A.
— quorundam improbitas erga D.
Erasmus, ix. 1221. D.
— constitutiones esse infirmitatis, ix.
1108. A.
— diplomata, iv. 718. B.
— visa qualis esse debeat, v. 1128. E.
— vere dies breviss. est, iv. 732. E.
— etiam indulgendum conjugium, i.
419. C. E.
— obrectatoribus cuculla clypei loco,
iv. 718. A.
— Eos olim manibus operari, i.
922. D.
Monarchia, iv. 576. D.
— Ea nihil melius, i. 989. E.
Monasteria quomodo orta, i. 806. in fin.
— olim vocabantur domus episcopo-
rum, i. 1127. C.
— sint paedagogia, v. 909. F.
— non publica lupanaria, ix. 588. F.
— Ea construere magis gloria quam
pietatis causa, v. 767. in fine.
Monastica vita an sit probanda, v. 642.
A.
— Ejus tria bona, v. 1252. C.
Monitio recta pro malevola non haben-
da, i. 1137. B.
— Ejus mitigatio, i. 450.
Monitoria qualis esse debeat, i. 445. A.
— de vita aulica, i. 448. E.
— Ejus sylva, i. 450. & seq.
Monogamia apud Ethnicos laudabilis,
v. 734. B.
Monosyllabus, Prov. ii. 803. D.
Mons cum monte non miscetur, Prov.
ii. 792. D.
— varii in scripturis, v. 221. C.
— insignes, v. 420. D.
— multis, v. 148. F.
— frumenti, Prov. ii. 1166. D.
— aureos polliceri, Prov. ii. 389. E.
Monstrari digito, Prov. ii. 380. B.
Monstrum, cui me fortuna implic., Prov.
ii. 672. E.
— Id alere, Prov. ii. 551. A.
Montanus a baptismo prolapsis ocludit
fores ecclesia, v. 580. F.
— Ejus Error circa baptismum, i.
1177. F.
Monumentorum inutilitas, i. 316. B.
Mopso Nisa datur, Prov. ii. 583. D.
Morbus gravissimus quis, iv. 62. C.
— gallicus omnium nocentissimus, iv.
661. lin. 7.
— & vitium quomodo innascantur ho-
mini, iv. 49. B.
— sinistra curatione exasperatur, iv.
661. lin. 32.
— Corporalis similia, i. 583. A. D.
— Eum qui non sentit, medicinam
recusat, iv. 49. D.
— morbo addere, Prov. ii. 71. B.
— Nonnulli corporis qui sunt gra-
viores, iv. 660. lin. 30.
— Contagiosi vitandi, i. 689. C.
— Nonnulli absente medico mors cer-
ta, i. 539. A.
— Qui perniciosiores, iv. 49. D.
— Leviores quomodo corrigendi, v.
16. A.
— li differunt, i. 203. F.
— Temporarii, v. 667. A.
— Lenti mortis praesagia, i. 867. A.
— discrimina, iv. 730. B.
— omnium remedium, v. 459. D.
— genera trecenta numerat Plinius,
i. 537. D.
— maximam partem debemus vitis,
v. 192. A.
— ignota species in dies accedunt, iv.
660. lin. 22.

OPERUM DESIDERII ERASMI ROTERODAMI.

- *natura non semper similis*, i. 203. F.
- *quidam interiora mentis organa* *vitiunt*, v. 1305. D.
- Mordere frenum, Prov. ii. 156. E.
- *labrum*, Prov. ii. 900. A.
- Mordicus auriculam, Prov. ii. 1191. D.
- *tenere*, Prov. ii. 160. A.
- More Carico, Prov. ii. 1094. A.
- *Romano*, Prov. ii. 1147. B.
- Morem gerendi, rogandi form. i. 55. A.
- Mores, iv. 145. F. 147. C. 153. F. 180. E. 330. A.
- *ad scripturarum regulam emendandi*, v. 49. D.
- *regioni respondens*, Prov. ii. 1012. B.
- *dexteritas ad plures usus respondet*, iv. 49. C.
- *commoditate in initio matrimonium stabilendum*, i. 703. D.
- *jungenda*, v. 70. B.
- *suavitas omnibus vita actionibus convenit*, i. 860. A.
- *suos habet quisque*, i. 703. C.
- Moriendum priusquam, &c. Prov. ii. 1147. A.
- Moriendum omnibus, i. 192. A.
- Mori prestat quam aliquid indignum pati, i. 1138. B.
- *male*, i. 870. C.
- *in domino*, v. 414. B. C.
- *peccato mundo & desideriis carnalibus*, v. 23. B.
- Moritur qui bene non perit, iv. 622. F.
- Moriæ comites, iv. 410. C. 411. A.
- *Erasmica argumentum*, ix. 1109. E. & seq.
- *Moriam Erasmi Sutorem petere calumniis*, ix. 805. D.
- *quando Eras. lussit*, ix. 1559. F.
- Moriones convivii cur adhibentur, iv. 731. C.
- *qui magis desipiunt*, iv. 500. A.
- *Eorum genus quare in aulas principum inductum*, ix. 3. B.
- *vestitus peculiaris quid velit*, i. 742. C.
- *beatitudo*, iv. 436. C.
- *natura*, iv. 436. D.
- Μωροκλέπται, Prov. ii. 611. B.
- Morositatem fuge, i. 446. E.
- Morositatis vitium, v. 673. C.
- Mors est trajectory ad immortalitatem, v. 140. F.
- *Gracis unde dicta*, v. 1299. C.
- *corporis remedium anima*, v. 28. F.
- *sonni germanus*, i. 283. E.
- *Christianam arguit fiduciam*, i. 734. C.
- *omnib. communis*, Prov. ii. 923. B.
- *omnibus parata*, i. 421. E.
- *peccati filia*, v. 1271. A.
- *non formidanda*, i. 735. A.
- *est quadruplex*, v. 1301. E.
- *vocatur somnium*, v. 290. C.
- *quid agat*, i. 693. C. v. 4. D.
- *omnibus imminet*, iv. 618. C.
- *Christi an deploranda*, ix. 822. E.
- *ubique in insidiis est*, v. 1304. C.
- *spiritualis sexcentis mortibus corporis horribilior*, v. 1302. B.
- *piorum*, 817. A. vii. 153. lin. 8.
- *Christi fons omnis latitiae*, v. 313. E.
- *malorum finis*, iv. 621. F. 622. A.
- *quando petenda*, i. 1148. A.
- *anima malitia*, i. 495. A.
- *nulla rei parci*, iv. 618. C.
- *prius quam adulterium eligenda*, i. 796. A.
- *janua aeterna vite*, v. 1295. B.
- *optima rapit, deterrima relinquit*, Prov. ii. 927. F.
- *una debetur natura*, i. 837. E.
- *diligenter meditanda*, v. 28. F.
- *studii injuriosa*, i. 974. C.
- *feliciss. qua multis vitam parit*, vii. 153. post initium
- *optabilis, qui sibi ipsi vita integre acta consciis*, i. 102. D.
- *corporis non lugenda*, v. 750. D.
- *anima peccatum*, v. 1167. B.
- *ob Evangelium*, v. 714. F.
- *Ejus contemptus*, v. 84. D.
- *horror saepe non ex mala conscientia*, v. 1310. B.
- *quedam genera abominanda*, v. 1305. D.
- *iter durius ipsa morte*, i. 810. B.
- *similia*, i. 572. A. 591. C. F. 593. B. C. 606. C.
- *genera varia*, v. 414. D.
- *dies incertus*, v. 1304. E. F.
- *in articulo quod praeipuum solatium*, v. 1306. B.
- *necessitas*, v. 1246. E.
- *commoda*, i. 195. E.
- *Eam contemnit vita calamitatem considerans*, iv. 619. E.
- *peccatoris Deum non velle*, ix. 1373. E.
- *quatenus Christus sit averfatus*, v. 1288. A.
- *sibi ipsis consciscetes*, v. 1305. D.
- *cum Ea (vel moriendo) quemque vivere*, iv. 431. B.
- *Ea de*, iv. 114. C. 118. B. 119. E. 153. B. 154. C. 160. E. 163. A. 164. A. 167. B. 189. E. 192. B. 221. A. 254. A. 270. D. 272. C. 279. D. 281. D. 282. C. 290. D. 323. E. 331. B. 336. E. 372. F.
- *Ea nil exorabilis*, iv. 618. B.
- *in Ea apparet cujusmodi vita fuit hominis*, i. 102. E.
- *de iis qui seipsos interficiunt, judicium*, v. 1305. D.
- Morsus rectus, iv. 253. A.
- Mortalis Deus, Prov. ii. 220. C.
- Mortalium nemo liber, i. 1144. E.
- *vita inconcinna*, i. 209. E.
- *max. pars amat falli*, i. 918. B.
- *epitheta*, iv. 436. B.
- *vita, mera fabula*, iv. 428. C.
- *quisquis malus semper malus & contra*, i. 1141. B.
- *nemo tam absolutus, quin in aliquo proficiat, si desit quid corrigat*, iv. 59. 60. in fine Epist.
- *cunctis certa fatis leges praefixa sunt*, i. 1144. C.
- *Iis gaudere & dolere necesse est*, i. 1155. C.
- Morticinum contingere quid, v. 793. C.
- Mortificatio carnis, v. 261. E.
- Mortificatos in carne, depravatio in nostris evidens, vi. 2030. E. F.
- Mortuus per somnum, vacabis curis, Prov. ii. 974. E.
- *jacet pendens*, Prov. ii. 789. B.
- *Ei mederi, senem admonere*, Prov. ii. 93. E. 853. C.
- *verba facit*, Prov. ii. 178. B.
- *Ejusmodi leoni & lepores insultant*, Prov. ii. 1118. A.
- *Eum lugere quid*, iv. 622. F.
- *flagellas*, Prov. ii. 172. D.
- *unguento perungis*, Prov. ii. 789. A.
- *Eo vilior*, Prov. ii. 1195. A.
- *II patronos agunt pro suorum salute*, iv. 622. B.
- *qui vere*, v. 754. F.
- *cur honorantur*, i. 326. B.
- *non dolent*, Prov. ii. 1209. D.
- *non mordent*, Prov. ii. 857. D.
- *Eorum locus post hanc vitam*, v. 191. E.
- *triplex genus*, v. 576. C.
- *Iis non conviciandum*, Prov. ii. 943. E.
- *Suos Judas magno luctu profecuti sunt*, v. 466. E.
- *Eos videns*, Prov. ii. 857. C.
- *rursus occidere*, Prov. ii. 1200. C.
- Morus (Thomas) i. 503. A. 1012. F.
- Morus arbor, vi. 300. E.
- Morychus cur stultus fingebatur, iv. 733. C.
- Morycho stultior, Prov. ii. 662. E.
- Mos in exonerandis navibus mare cum sit tempestuosum, i. 712. E.
- *in puniendo adulterio*, i. 743. B. & seq.
- *sedendi in tergore bubulo*, i. 226. C.
- *assidendi in Persicis conviviiis*, 307. F.
- Molchus canens Baoticum, Prov. ii. 798. E.
- Moses propheta, vi. 449. F.
- *enim scripsit, locus depravatus*, vi. 617. E. F.
- *cur faciem suam obvelaverit*, v. 77. A.
- *imperator sanctiss. seculari eruditione peritiss.* ix. 1737. D.
- *Ejus peccatum*, v. 299. D.
- *lex quomodo paulatim abolita*, v. 1094. A.
- *mansuetudo*, v. 390. C.
- *allegoria*, v. 6. D.
- *Eum legis cognitionem significare*, v. 6. C.
- Mosellanus (Petrus) i. 1012. C.
- Mothon, cum a remo aufer, Prov. ii. 760. A.
- Motus natus, i. 879. B.
- *animalis qui sit*, i. 879. C.
- Movebo talum a sacra linea, Prov. ii. 36. A.
- Movere calculos, Prov. ii. 203. E.
- *Camarinam*, Prov. ii. 51. D.
- Mox sciemus melius vate, Prov. ii. 945. A.
- Muculetus (Trangolipix) Turcarum du, v. 350. F.
- Mucosae nares, i. 284. E.
- Mucosis naribus, Prov. ii. 652. E.
- *quis dicatur*, ibid.

INDEX GENERALIS

- Mugil & lupus piscis mutuo odio flagrant, 1. 876. B.
- Ejus stultitia, 1. 613. A.
- Mula ubi pepereris, Prov. 11. 213. D.
- Mulcta allium, as alienum cepe, Prov. 11. 797. C.
- Mulctro bibere, Prov. 11. 343. B.
- Mulgere hircum, Prov. 11. 132. A.
- Muli asinis quantum praestant, Prov. 11. 729. F.
- Mariani, Prov. 11. 1042. C.
- Mulier an inter homines, an bruta numeranda, 1v. 418. C.
- pro uxore, vi. 685. C. D.
- bona, pars bona, 1. 422. B.
- proba rara avis in terris, 1. 422. B.
- ob stultitiam viro multo fortunatior, 1v. 418. D.
- forma confusa, infolentior, 1. 425. C.
- si sapientiam affectat, bis deliras, 1v. 418. C.
- mala Prov. 11. 464. C.
- pudica ne sola sit usquam, Prov. 11. 927. C.
- imper. & mulier miles, Prov. 11. 575. C.
- Ejus sexus duob. potissimum vitiis obnoxius, v. 704. F.
- animus Prov. 11. 859. B.
- oculus, Prov. 11. 828. F.
- iurandum, Prov. 11. 262. E.
- pedes, Prov. 11. 859. A.
- ne credas, ne mortua quidem, Prov. 11. 689. D.
- desunt verba, Prov. 11. 863. E.
- Eam ornat silentium, Prov. 11. 991. A.
- Discinctam videri parum decorum, 1. 958. C.
- Gravidam tripliciter peccare, v. 708. D.
- Carnalem hominis partem significare, v. 2. A.
- Eam pudor decet, v. 59. A.
- a felicitatis consortio non excludi, v. 175. F.
- ad introitum inexpectatum filii examinatum, v. 479. F.
- Ea formosa diu toleranda labores, 1. 313. E.
- Ex Christo de suis facultatibus ministrant, v. 757. B.
- vulgo ob linguam male audiunt, 1v. 659. C.
- omnium fere calamitatum auctores, 11. 252. F.
- monachorum suffragiis maxime solentur, 1v. 479. A.
- iracundiores sunt viris, 1v. 63. D.
- quando studiis dedita, 1. 309. D.
- Quae philosophia dedita, 1. 324. D.
- qua pharmacia abortum faciunt, morti subjecta, v. 1193. C.
- Earum cultus, 1. 843. F. 844. A.
- dignitas pendet a viris, 1. 844. C.
- quadam viros mortuos laudant, v. 743. F.
- exitia, Prov. 11. 689. D.
- molestia qua studiosis obstreperunt, 1. 977. E.
- Mulierculæ cujusdam cum filio in mari periclitantis historia, 1. 714. E.
- Muliercularum lascivientium morsus, 1v. 11. C.
- Mulierofitas sanguineos vomitatur, v. 15. C.
- Multa cadunt inter calicem supremæque labra, Prov. 11. 181. A.
- coacte detorqueri ad Christi matrem, vi. 1109. F.
- dicere & opportuna non est ejusdem, Prov. 11. 106. A.
- decet famas, Prov. 11. 1000. C.
- in bellis inania, Prov. 11. 689. A.
- incredibilia, Prov. 11. 1137. A.
- in medio, Prov. 11. 1196. B.
- Multæ manus omni levius redd. Prov. 11. 521. C.
- regna aures, Prov. 11. 69. D.
- rota volventur, Prov. 11. 1026. D.
- Multam sylvam gestas, Prov. 11. 860. C.
- Multa novis oportet, quibus Deum salvas, Prov. 11. 689. F.
- Multas amicitias silentium diremit, Prov. 11. 415. F.
- Multi pro omnes ut illic qui pro multis effundetur, vi. 133. F.
- Multi eorum qui habebant spiritus immundos, vi. 465. E. F.
- Multi discipuli praestantiores magistris, Prov. 11. 833. F.
- Manii Aricia, Prov. 11. 690. A.
- Multiloqui mendaces, 1v. 778. A.
- Multique benique, Prov. 11. 234. F.
- Multis hirundinibus opus est, Prov. 11. 299. E.
- Multis ictibus dejicitur querens, Prov. 11. 331. E.
- Multis parasangis praecurrere, Prov. 11. 516. D.
- Multi se oderint si seipsum amant, Prov. 11. 690. B.
- Multitudo festorum noxia, vi. 640. D.
- Imperatorum Cariam perdidit, Prov. 11. 614. E.
- res valida, 1. 1145. A.
- autoritas, v. 477. F.
- Ea amicitia non metitur, 1. 217. C.
- Multo pretiosior sit auro, Graecis longe diversa lectio, vi. 1042. D.
- Multorum festorum Jovis glandes comedit, Prov. 11. 1000. D.
- nominum reges, vi. 545. E. F.
- Mundities pharisaica, vi. 121. D. E.
- eximia, v. 790. E.
- Mundus de Gracia dictum, vi. 679. C.
- quicquid est temporarium, vi. 817. D. E.
- pro summa, vi. 1032. E.
- qui sit in scriptura, v. 1020. E.
- quomodo vincendus, v. 1299. A.
- geminus, v. 276. D.
- totus communis patria, 1v. 638. F.
- quomodo in religionem Christi pertractus, v. 97. D.
- & mundani quid, v. 483. B.
- totus in vitiis constitutus, v. 31. B.
- nemo coram Deo, v. 567. E. F.
- vocabulum, 1x. 1505. D.
- & Christi longe diversa natura, v. 607. B.
- creatio cur uni patri tribuatur, v. 1147. A.
- praestigia, v. 1. A.
- Eum nonnulli ingenitum volunt, quidam opificem attribuum, 1. 206. F.
- qui vineat, v. 1314. A.
- mollita venena proponere, v. 607. B.
- esse miserum, v. 1248. E.
- Eo militantes semper tumultuari, v. 14. C.
- in — esse omnia commodatitia, v. 725. C.
- periculosum esse morari, v. 1242. B.
- Eorum democritici, 1. 345. B.
- duos imaginari, v. 27. E.
- Municeps πολιτης, vi. 518. E.
- Munus, 1v. 158. B. 188. F. 232. E. 314. B.
- quodcumque, locus varie expostus, vi. 81. F.
- exiguum sed opportunum, Prov. 11. 935. A.
- ad Ecclesiasticum preparatio, v. 830. C.
- Dei qualia, v. 264. F.
- Publica magno studio ambiuntur, 1. 977. F.
- animus optimus, Prov. 11. 614. C.
- corruptela, Prov. 11. 932. E.
- Iis res agitur, Prov. 11. 913. C.
- vel dii capiuntur, Prov. 11. 129. A.
- Muralis corona cur dabatur, 1. 277. B.
- Murena in cauda animam habet, 1. 603. B.
- fusti non potest interimi sed ferula, 1. 603. B.
- Ejus natura, 603. B. C.
- Murus athenus, Prov. 11. 690. B.
- vel — Mus mordet virum imprecatum, Prov. 11. 332. B.
- Mus & sus Elephanto molestum animal, vii. 875. A.
- picem gustans, Prov. 11. 511. F.
- Ejus in morem, Prov. 11. 843. E.
- interius, Prov. 11. 742. D.
- Eum cepit decipula, Prov. 11. 823. E.
- pro leone ostendit, Prov. 11. 722. B.
- Eo obstreperet etiam timet, Prov. 11. 806. E.
- Iis circumcurrentibus, Prov. 11. 1022. E.
- albus, Prov. 11. 614. F.
- apud Pisam, Prov. 11. 511. E.
- non ingreditur antrum cucurbitam ferebat, Prov. 11. 799. B.
- non uni fidit antro, Prov. 11. 1182. E.
- Mula nunc floret, Prov. 11. 787. E.
- Mulæ ejusdem amulus, Prov. 11. 417. A.
- Ex nascuntur invidiam, 1. 974. E.
- olim pecuniarum gratia non vendebantur, 1v. 47. B.
- malignos spiritus spernere docent, 1. 977. A.
- Earum aperta janua, Prov. 11. 623. E.
- aves, Prov. 11. 1077. A. 1079. A.
- opera amicitia conjuncta, 1v. 47. C.
- Iis natus bella infelix, 1. 1000. B.
- irata natus quis, 1v. 670. A.
- Iratis, Prov. 11. 56. D.
- Iis litare, Prov. 11. 589. A.
- sociis, Prov. 11. 865. F.
- Musca silentium requirit, 1. 977. B.
- Musca, Prov. 11. 1106. F.
- Ejus

OPERUM DESIDERII ERASMI ROTERODAMI.

— Ejus improbitas, Prov. II. 920. F.
 — Ei quaque splen est, Prov. II. 829. F.
 — Eas depellere, Prov. II. 879. A.
 — pratervolitantes metueret, Prov. II. 208. D.
 Musco lapis velutis haud obduitur, Prov. II. 821. A.
 Muscum demetere, Prov. II. 763. B.
 Musculi piscis & Balena amicitia, I. 826. C.
 Musica Deo gratissima, v. 243. B.
 — qualis recipienda, v. 718. B.
 — corporalis modico divino cultui adhibenda, v. 1101. D.
 — in sacris an utilis, 718. C.
 — Anima mundi, v. 429. A.
 — genus lascivum, v. 942. B.
 — Occultæ nullus respect. Prov. II. 295. B.
 — Eam docet amor, Prov. II. 1057. C.
 — nescio, Prov. II. 456. E.
 — ne vities, Prov. II. 1057. C.
 Musice vivere, Prov. II. 495. A.
 Musopatagos, Prov. II. 1176. C.
 Mustela rutam medicinis habilem commendavit, I. 496. B.
 — Ejus & cuniculi dissidium, I. 877. B.
 — & Cornicis inimicitia, I. 876. B.
 — Ei servum, Prov. II. 155. F.
 — Eam habes, Prov. II. 99. E.
 Murabis, pro volves illius, vi. 984. E.
 Mutabilior metra Erisichthonis, Prov. II. 797. F.
 Muta persona, Prov. II. 290. C.
 Mutare vestem, Prov. II. 1160. C.
 Mutarum litterarum pronunciatio, I. 949. B.
 Mutata persona, vi. 342. E. 397. C. 1009. D.
 Mutatum, pro ejus Jesu, vi. 5. B.
 Mutatus numerus, vi. 825. F.
 Muti citius loquantur, Prov. II. 1069. E.
 Muti magistri, Prov. II. 77. A.
 Mutua defensio, Prov. II. 916. F.
 — defensio tutissima, Prov. II. 918. A.
 Mutuas operas tradunt, Prov. II. 300. D.
 Mutus Hipparchion, Prov. II. 635. B.
 — magis quam scapha, Prov. II. 648. F.
 Mutuum fricans senes, Prov. II. 390. E.
 — multi scabunt, Prov. II. ibid. A.
 — testimonium, Prov. II. 299. F.
 Mycilli cana, I. 248. D. & seq.
 Myconiorum more, Prov. II. 1124. A.
 Myconius crispus, Prov. II. 409. B.
 — calvus, Prov. II. 408. F.
 — vicinus, Prov. II. 857. A.
 — conviva, Prov. II. 409. C.
 Myconus insula una omnia, Prov. II. 538. C.
 My facere, Prov. II. 303. D.
 My fortius es, Prov. II. 1002. B.
 Myosotis, Prov. II. 1103. C.
 Μυρρίδιον, Prov. II. 307. F.
 Mylus omnia audiens, Prov. II. 626. B.
 Myra, vi. 535. C.
 Myrii pro innumeris, vi. 676. F.
 Myrmecia bonorum, Prov. II. 124. A.
 Myrmidones & formiceis nati, I. 210. B.
 Myronidis apoph. IV. 246. C.
 Myrrhina canicula Theopoli Philosopho commendatur, I. 309. A.

Myrtam coronam ambis, Prov. II. 1010. F.
 Μυρτιάς, Prov. II. 1094. B.
 Myrix Principes duo exoculantur, v. 351. D.
 Mysonis apoph. IV. 331. A.
 Myforum ac Phrygum termini discreti sunt, Prov. II. 539. E.
 — postremus, Prov. II. 252. C.
 — prada, Prov. II. 394. E.
 — ultimus havius, Prov. II. 252. D.
 Mysterii vox, IX. 338. C.
 de Mysteriis ethnicorum & Christo simile, v. 510. B.
 Mytillenci (Demosth.) Apoph. IV. 358. A.
 Μύρτις, Prov. II. 1094. C.
 Μύρτιν quid, II. 303. D.
 N.
 Næra & Charmione, Prov. II. 856. C.
 Nabuchodonosor Deum se fecerat, ideo in brutam bestiam versus, v. 559. A.
 Ναλ ναλ ε, VI. 755. D.
 Ναυσοπείρις, Prov. II. 1086. C.
 Namertis apoph. IV. 131. B.
 Nam illi jam non sunt, at qui sunt, mali, Prov. II. 672. A.
 Nannacus, Prov. II. 980. E.
 Nanus quum sis, cede, Prov. II. 1013. A.
 Naphthæ genus, I. 609. F.
 Narcis natura, IV. 694. E.
 Narcissus 3. execratione in Synodis percussus fuit, VIII. 363. F.
 Nardi folium in unguentis, VI. 203. F.
 Nardus piscica, VI. ibid. E. F.
 Nare sine cortice, Prov. II. 313. C.
 Nares quomodo emungenda, I. 1034. C.
 Naribus trahere, Prov. II. 414. B.
 Narramus optime qua nobis notiss. IV. 552. E.
 Narratio ficta fugienda, v. 867. A.
 — que sibi non constans videtur, vi. 459. F. 519. F.
 Narrationes fictæ, I. 99. E.
 Nascæ apoph. IV. 25. D. 351. D. E.
 Nasti insignis utilitas, I. 639. D. E.
 Nasonis delectus in puellarum amoribus, I. 1025. B.
 Naso suspendere, Prov. II. 307. D.
 Nasturtium edere, Prov. II. 319. E.
 — obtueris, v. 320. A.
 Nasus, Prov. II. 253. C.
 Natales sanctorum, v. 544. C.
 Natandi ars olim cum primis habebatur, I. 648. E.
 Natate non didici, Prov. II. 456. C.
 Nathan fuisse prophetam, VI. 243. E.
 — filius David, IX. 157. D.
 — filius Samuel, IX. 155. B.
 Nati natorum, Prov. II. 741. E.
 — mulierum qui, contra opinionem Hieronymi, VI. 59. F.
 — omnes ut moriantur, IV. 617. C.
 Nationis tractatio, v. 909. B.
 Nationes alia ad alios morbos procliviores, IV. 730. C.
 Earum dissidia, IV. 638. D.
 — singulis singuli genti, IV. 87. lin. 25. à fine.
 Nalivitas Christi quadruplex, v. 1341. B.
 Natum non novit, Prov. II. 262. E.
 — pro conceptum, VI. 8. F.

— pro seminatam, VI. 166. F.
 Natura suas habet causas arcanas, I. 936. A.
 — non adignatur deprehendentibus arcana illius, IV. 72. B.
 — specie communis, I. 499. C.
 — animalis proprietates suas primo inserit, I. 913. D. 914. B.
 — admiranda in quam partem litteratura proclivis est, I. 499. C.
 — animalium ex quibus elucet, ibid.
 — nemini in sua manu, I. 500. A.
 — sollicita est, I. 774. A.
 — rerum in allegoriis, v. 852. C.
 — in omni rerum genere amicitias admiscuit, I. 673. B.
 — varietate gaudet, I. 6. C.
 — non eadem viris & feminis, v. 673. E.
 — cur hominem erectum finxerit, I. 356. F.
 — rationem desiderat, I. 497. A.
 — frustra nihil facit, I. 419. A.
 — varietate voluit humana exercere curiositatem, I. 782. B.
 — non repugnat legibus, I. 202. A.
 — quod jus innatum habeat, I. 402. E.
 — nos ad cognitionem genuit, I. 489. B.
 — divina incomprehensibilis, v. 1153. F.
 — res est efficax, I. 492. A.
 — rerum undequaque docet, I. 672. D.
 — Judæi, VI. 810. F.
 — Ejus partes, I. 409. A.
 — definitio, I. 402. E. 497. A.
 — refocillatio, IV. 38. D.
 — vocabulum, v. 618. C.
 — aptitudo, v. 782. F. 610. C.
 — jus multum liberis desert, I. 490. D.
 — leges cessant in negotio pietatis, I. 699. D.
 — vitium quomodo corrigendum, v. 844. F.
 — legem probat Evangelica auctoritas, I. 415. E.
 — sonitum reprimere ineptum, I. 1034. D.
 — in Christo utriusque argumenta, v. 94. E.
 — propria, misera non sunt, IV. 433. B.
 — rebellio nemini imputanda, v. 15. A.
 — sensus ad prava tenacior, I. 502. B.
 — pecudes obsequuntur, I. 493. D.
 — Eam expellas furca, tamen usque recurrit, Prov. II. 617. B.
 — nemo nec alii nec sibi dare potest, I. 497. F.
 — novercam appellare, I. 887. D.
 — habilem adjuvat cura, I. 1001. A.
 — Divinam nullis perturbationibus mutabilem, v. 216. E.
 per Eam ad vitia propensos nasci, v. 179. F.
 — Ea (humana) nihil fragilius, v. 1292. C.
 Nauci non facio, Prov. II. 304. D.
 Naufragium, I. 712. B.
 Naufragium commune, Prov. II. 1009. C.
 — Ejus periculum, I. 714. B. & seq.

INDEX GENERALIS

- *Eo ejecti*, iv. 599. A.
Navicula πλοῖον non πλοῖον, vi. 364. F.
Navicula, pro navi, vi. 46. F. 49. D. 80. E.
— *Petri cuius typus arca Noë*, vi. 47. D.
Navigare res horrenda, i. 712. B.
— *cum Deo*, Prov. ii. 429. A.
— *cum felicibus*, Prov. ii. 119. D.
Navigatio juxta terram, Prov. ii. 103. D.
— *ad mensam*, Prov. ii. 151. C.
— *Ejus socius*, Prov. ii. 1201. D.
Navis mari commodius innatat quam fluminibus, i. 881. C.
— *diluvio exempta, in montem Lycori appulit*, i. 256. B.
— *annosa haud quaquam navigabit per mare*, Prov. ii. 617. E.
— *aut galerus*, Prov. ii. 685. A.
— *una non vehit*, Prov. ii. 983. D.
— *Onustæ conviciis*, Prov. ii. 324. A.
— *Iis atque quadrigis*, Prov. ii. 159. A.
Naulum perdere, Prov. ii. 845. B.
Naupactum civitatem Turca adimit Venetis, v. 352. A.
Nauphracton tueri, Prov. ii. 684. E.
Nauson Naucrati, Prov. ii. 685. F.
Nautas assuescere monstris, i. 712. C.
Naxia cos, Prov. ii. 279. D.
Nazaræus quid Hebrais, vi. 17. C. D.
Nazareth unde nomen habet, vii. 12. C.
— *Eorum Evangelium*, ix. 131. B. 748. F.
Nazianzenus, vi. 244. C.
— *severitas*, v. 785. A.
Ne allia comedas & fabas, Prov. ii. 974. D.
Ne alii quidem caput, Prov. ii. 899. F.
Ne altero quidem pede, Prov. ii. 380. D.
Neapolis, vi. 495. E.
Neapolitana scabies, v. 667. A.
Ne Apollo quidem intell. Prov. ii. 1071. A.
Ne bestia quidem ferre possent, Prov. ii. 1153. F.
Ne bolus quidem relictus, Prov. ii. 838. A.
Ne bos quidem percat, Prov. ii. 1049. A.
Nebulæ in pariete, Prov. ii. 535. C.
Nec animans, nec inanime, Prov. ii. 1086. E.
Nec apud homines, nec in mari, Prov. ii. 1139. A.
Nec caput, nec pedes, Prov. ii. 1183. E.
— *ures habeo, nec tango*, Prov. ii. 850. B.
— *ara, nec fides*, Prov. ii. 890. E.
Ne Catoni quidem crederem, Prov. ii. 1068. A.
Nec catulus quidem relinquendus ex genere malo, Prov. ii. 383. B.
Nec cum bonis nec cum malis amicis certandum, Prov. ii. 507. F.
— *currimus nec remigamus*, Prov. ii. 1133. E.
— *Deus, nec homo*, Prov. ii. 1140. A.
— *dignus, qui me intueatur*, Prov. ii. 915. A.
— *elephantusebiberet*, Prov. ii. 1090. F.
Necessaria pro necessaria, vi. 721. C.
Necessarium malum, Prov. ii. 191. C.
— *duplex*, v. 879. D.
— *quid*, i. 414. C.
— *quod aliter fieri nequit*, i. 414. C.
Necessitas excusat factum, i. 795. F.
— *eadem moriendi omnibus*, iv. 617. C.
— *ingens telum*, Prov. ii. 497. A.
— *telum durum*, i. 755. A.
— *infallibilis*, ix. 1425. A.
— *consequentia, & consequentis*, ix. 1275. E.
— *pro auctoritate teste Augustino*, vi. 635. F.
— *molesta*, Prov. ii. 1149. E.
— *magistra*, Prov. ii. 1109. F.
— *Ejus meta*, i. 964. D.
— *libertatis, form.* i. 42. F. 43. A.
— *ne Diis quidem resistunt*, Prov. ii. 497. B.
Necessitates pro memoriis, vi. 632. D.
Nec fidei credere, Prov. ii. 211. B.
Nec filius Dei novit diem extremi iudicii, vi. 126. F.
Nec in funerali cæna laudandus, Prov. ii. 615. E.
— *mulieri, nec grem. cred.* Prov. ii. 1044. F.
— *musicam scio*, Prov. ii. 456. E.
Ne centra bovem opta, Prov. ii. 680. F.
Ne cuius dextram injeceris, Prov. ii. 17. B.
Nec obolum habet, &c. Prov. ii. 131. E.
— *omnia, nec possum, nec ab omnibus*, Prov. ii. 527. D.
— *passum pedis*, vi. 459. F.
— *propius ferire*, Prov. ii. 607. B.
— *crepitu quidem digiti dignum*, Prov. ii. 1102. A.
Νέκρωσις, vi. 581. E.
Νεκρὸς ζῶν, Prov. ii. 982. B.
Nec scribitur, nec metitur mihi, Prov. ii. 254. A.
— *sibi, nec aliis utilis*, Prov. ii. 568. B.
— *si quercus loqueretur*, Prov. ii. 727. B.
Nectaris flos, Prov. ii. 247. B.
Nec utilis, nec inutilis, Prov. ii. 787. B.
Ne decima quidem Syracusanorum pars, Prov. ii. 537. D.
— *de lite pronuncies*, Prov. ii. 728. B.
— *depugnes in alieno negotio*, Prov. ii. 918. D.
— *Diis quidem a morte liberant*, Prov. ii. 928. F.
— *Execestides quidem viam invenerit*, Prov. ii. 600. B.
— *fascines*, Prov. ii. 1028. C.
Negandi Synonyma, i. 39. E.
Negare in Christum, & negare in Christo, vi. 705. C.
Negatio corrigens non removens, vi. 188. F.
— *conduplicata*, vi. 190. F. 303. F.
— *eadem trifariam accepta*, vi. 326. D.
— *Ejus triplicis vis*, i. 39. D.
— *Dux pro unica*, vi. 28. F. 703. E. 705. C. D. 706. E.
— *Tres pro una*, vi. 124. F.
— *de Negatione Petri multa*, v. 1039. A. & seq. ix. 635. B.
Ne genus quidem flexo, Prov. ii. 422. A.
Negligentia docta, i. 965. A.
— *Ejus jactura turpiss.* i. 724. E.
Negotium ex otio, Prov. ii. 684. F.
— *meum non est, multum valeat*, Prov. ii. 686. C.
— *non aptum*, Prov. ii. 932. B.
— *non suscipiendum temere*, Prov. ii. 916. D.
— *ruminare*, Prov. ii. 899. F.
— *Tædiofi similitas*, i. 622. A.
— *Incepta nonnulli alacriter, deserunt fæde*, i. 1161. C.
— *Mundana episcopus seponat*, v. 777. C.
— *de variis Eorum contractibus & matrimonio simile*, v. 641. D.
Negotiatio conducit Resp., iv. 651. D.
— *Ejus experimenta*, i. 736. C.
Negotiatorum genus stultissimum, iv. 456. A.
Ne gry quidem, Prov. ii. 304. A.
Ne gustaris quibus nigra est cauda, Prov. ii. 15. D.
Ne gustaveris, μνηστικῶς, vi. 892. E.
Ne guttam quidem, Prov. ii. 902. C.
Ne incalciatus in montes, Prov. ii. 1083. B.
— *in melampyrum*, vi. 726. C.
— *in nervum erumpat*, Prov. ii. 594. E.
— *in pelle quidem*, Prov. ii. 683. F.
— *inscians quidem verum dicit*, Prov. ii. 1161. B.
— *inter apia quidem sunt*, Prov. ii. 393. E.
— *in constrictis quidem*, Prov. ii. 430. D.
— *Juppiter quidem omnibus placet*, Prov. ii. 626. E.
— *libaris Diis, &c.* Prov. ii. 23. E.
— *ligula quidem dignus*, Prov. ii. 985. A.
— *major thylaco accessio*, Prov. ii. 1003. B.
— *Mercurio quidem crederem*, Prov. ii. 1098. E.
Nemesis adest, Prov. ii. 597. E.
— *mortua*, i. 848. A. & seq.
Nemini fidus, nisi cum quo prius modicum salis absumpseris, Prov. ii. 411. D.
Nemini consenseritis, superest apud nos, vi. 822. E.
Nemo nisi a seipso latur, i. 680. C.
— *sibi nascitur*, i. 493. Prov. ii. 1094. D.
— *detrudendus ad professionem calibatus*, vi. 100. E.
— *bene merito bovem immolavit, præter Pyrrhiam*, Prov. ii. 523. C.
— *bene imperat nisi*, Prov. ii. 25. E.
— *cogendus officii causa*, Prov. ii. 917. C.
— *latur nisi a seipso*, Prov. ii. 856. B.
— *malus hoc sciet*, Prov. ii. 807. B.
— *natus*, Prov. ii. 1164. C.
— *nos insequitur*, Prov. ii. 807. E.

OPERUM DESIDERII ERASMI ROTERODAMI.

omnibus horis sapit, Prov. 11. 532. B.
 — quicquam prohibet tibi publica via, Prov. 11. 834. F.
 — sine crimine, Prov. 11. 532. D.
 Ne move festucam, Prov. 11. 798. D.
 — moveo lineam, Prov. 11. 366. C.
 — musca quidem, Prov. 11. 1026. E.
 — quis & unde dictus, vi. 935. D. E.
 Neoptolemi vindicta, Prov. 11. 62. A.
 Niños & ναῖος quid differant, vi. 50. F. 160. D.
 Nepam imitabor, Prov. 11. 991. B.
 Ne paspalam quidem, Prov. 11. 371. A.
 Ne patris quidem nomen discere possit, Prov. 11. 727. A.
 Nepenthes herba marorem discutit, 1. 606. C.
 Ne per somnium quidem, Prov. 11. 135. D.
 Nephelia Bacchi sacra, iv. 38. E.
 Nephelia lingua, Prov. 11. 684. A.
 Nephelii sacrificiis vinum attingere nefas, iv. 38. F.
 Νηφάλιον συμποσίον, 1. 847. C.
 Nephelium sacrum, Prov. 11. 684. B.
 Nephasti dies, Prov. 11. 817. F.
 Ne pictum quidem vidit, Prov. 11. 1069. A.
 Nepotianus in uno diversa consideravit, ix. 29. C.
 Neptuno quare taurus casus, v. 27. A.
 Ne pudeat artem, Prov. 11. 1211. D.
 — puero gladium, Prov. 11. 559. B.
 — punctum quidem, Prov. 11. 1043. E.
 — praeceptis fueris ad jurandum, Prov. 11. 1117. A.
 Ne quaras Deus esse, Prov. 11. 1138. C.
 Ne quare mollia, ne tibi contingant dura, Prov. 11. 600. A.
 Nequam pro facinorosus, vi. 325. D.
 — pro malus, vi. 37. F.
 Nequando, pro si quando, vi. 957. F.
 Neque caelum neque terram attingit, Prov. 199. B.
 — compluitur, neque sole adurit, Prov. 11. 568. E.
 — cum malis, neque sine malis, Prov. 11. 683. E.
 — dicta, neque facta, Prov. 11. 1134. E.
 — enim ignari sumus, Prov. 11. 942. D.
 — intus, neque foris, Prov. 11. 1064. A.
 — Lydorum caricas, Prov. 11. 1048. A.
 — mel neque apes, Prov. 11. 247. F.
 — nullis sis amicus, neque multis, Prov. 11. 856. E.
 — pessimus, neque primus, Prov. 11. 1029. B.
 — praesentia, neque futura, neque fortitudo addita, vi. 609. B. C.
 — quantum lusciniæ dormiunt, Prov. 11. 672. D.
 — remi neque venti, Prov. 11. 820. A.
 — terra motus timet, neque fluctus, Prov. 11. 1125. B.
 — vicinos, neque divites, pro neque vicinos divit. vi. 291. E. F.
 Ne quicquam sapit, qui sibi non sapit,

Prov. 11. 229. B.
 Ne quid moveare verb. strepitum, Prov. 11. 924. A.
 Ne quid nimis, Prov. 11. 259. E.
 Ne quis malus ingreditor, Prov. 11. 796. C.
 Ne quis nunquam Megarensibus, Prov. 11. 855. D.
 Nequitia in multis supplet aetatem, 1. 834. B.
 — pro astutia xupela, vi. 846. D.
 — pro malitia, vi. 566. F.
 — ad Eam discendum omnes sumus praecoces, v. 716. E.
 Ne rebus prosperis mihi venias, Prov. 11. 119. C.
 Nero gladiatorum pugnas smaragdo spectabat, 1. 598. C.
 — filius perditionis, v. 599. B.
 — Seneca disciplinam reminiscens iracundiam cohibuit. iv. 67. D.
 — Ejus praeceptor Seneca, v. 70. C.
 — apophthegmata, iv. 275. D. 307. B. C.
 Nervii quomodo hodie vocantur, iv. 684. B.
 Nervis omnibus, Prov. 11. 157. B. 930. F.
 Ne sacrificato sine farina, Prov. 11. 24. A.
 Nescire quadam virtus, iv. 89. lin. 29.
 Nescis quod scis, Prov. 11. 850. A.
 Ne si ad Jovis quidem aulam, Prov. 11. 1178. A.
 Ne si bos quidem vocem edat, Prov. 11. 727. B.
 Ne spina quidem vulnerabit bon. Prov. 11. 856. B.
 Nestorea (facundia) eloquentia, Prov. 11. 92. B.
 — facinora, iv. 522. F.
 — senecta, Prov. 11. 249. B.
 Nestorii error circa Christum, v. 1158. C.
 Ne supra quam scriptum est, locus obscurior, vi. 674. E.
 Ne temere Abydum, Prov. 11. 299. B.
 Ne tempestas quidem nocere potest, Prov. 11. 1154. F.
 Ne terra quidem juvit, Prov. 11. 792. F.
 Ne tria quidem Stesichori nosti, Prov. 11. 684. A.
 Ne vestigium quidem, Prov. 11. 1151. B.
 Ne via quidem eadem cum illo vult ingredi, Prov. 11. 463. B.
 Ne vidit quidem oleum, Prov. 11. 1027. A.
 Ne vitias Musicam, Prov. 11. 1010. D.
 Ne uni navi facultates, Prov. 11. 1026. B.
 Ne unquam viri senis, Prov. 11. 631. F.
 Niba coccysante, Prov. 11. 792. E.
 Nicandri libri de noxiis bestiis, v. 80. C.
 — apoph. iv. 131. B.
 Niceris apoph. iv. 351. F.
 Nicostrati responsum, iv. 83. E.
 Nicostrati mare, Prov. 11. 864. C.
 — apophth. iv. 250. C.
 Nicus meretricis apophth. iv. 318. D.
 Nidus quid, v. 484. D.
 Niger Grace, vi. 483. D.
 — infamis, Prov. 11. 202. E.
 Nihil, id est, peccatum, vi. 338. B.
 — ab elephante differt, Prov. 11. 683. C.

ad Baschum, Prov. 11. 541. D.
 ad farinas, Prov. 11. 855. F.
 ad fides, Prov. 11. 200. A.
 ad Parmenionis suum, Prov. 11. 30. B.
 ad rem, Prov. 11. 939. F.
 ad versum, Prov. 11. 199. B.
 agere, Prov. 11. 861. B. 1207. B.
 alia civitates ad Crot. Prov. 11. 946. E.
 cum amaricino sui, Prov. 11. 165. D.
 Nihili cocio est, Prov. 11. 1011. D.
 — est, aut nil cura est, Prov. 11. 1188. C.
 Nihil de vitello, Prov. 11. 1015. C.
 — desperandum, Prov. 11. 583. D.
 — differt a Charephonte, Prov. 11. 683. B.
 — dulcius quam omnia scire, Prov. 11. 1189. C.
 — est ab omni parte beatum, Prov. 11. 739. A.
 — est miserius, quam animus con. Prov. 11. 1170. F.
 — ex agro dicis, Prov. 11. 856. B.
 — grave pass. es, nisi, ibid.
 — homini amico est opportuno amicus, Prov. 11. 986. E.
 — inanius, quam multa scire, Prov. 11. 1109. A.
 — minus expedit, quam agrum optime colere, Prov. 11. 884. F.
 — potest nec addi, nec adimi, Prov. 11. 1123. D.
 — profuerit bulbus, Prov. 11. 999. D.
 — recusandum quod donatur, Prov. 11. 942. B.
 — sacri es, Prov. 11. 311. E.
 — sanum, Prov. 11. 312. A.
 — simile, Prov. 11. 1028. C.
 Nil intra est oleam, nil extra est in nucis duri, Prov. 11. 359. E.
 Nil nisi, 1. 59. F.
 Nili inundatio modum querit, 1. 621. A.
 Niobes mala, Prov. 11. 789. C.
 Ni Pater esses, Prov. 11. 617. F.
 Νηφάλευν, Prov. 11. 684. B.
 Νηπιάζειν, vi. 508. F.
 Ni purges & motas, non comedes, Prov. 11. 683. A.
 Nisi crura fracta, &c. Prov. 11. 1072. A.
 — jurantis, volut et si, vi. 1000. E.
 — η μὴν adverbium confirmandi, v. 1000. E.
 — si qua vidit avis, Prov. 11. 457. D.
 — unicuique sicut divisit Dominus, varie legitur, vi. 688. E.
 Niti contra torrentem, Prov. 11. 748. A.
 Nitot, Prov. 11. 1203. C.
 — ementitus improbat, v. 597. D.
 Nitro caput asini ne laves, Prov. 11. 791. D.
 Nix alba non est, Prov. 11. 360. A.
 Nobe civitas sacerdotalis, v. 369. D.
 Nobiles qui, 1. 1033. C.
 — admonentur, v. 58. F.
 — Eorum artes, v. 669. F.
 — varietas, v. 41. C.
 — vestitus, 1. 834. E.
 — morbus communis, v. 101. C.

INDEX GENERALIS

- his licent omnia impune, i. 837.
 E.
 Nobilitas vera, v. 939. D.
 --- Christianorum recte factis estiman-
 da, v. 102. B.
 --- quomodo paranda, i. 834. E.
 --- emptitia, i. 834. D.
 --- malefacta reddit famosiora, i. 1051.
 F.
 --- cur manifestari comparantur, i. 1051.
 D.
 --- opinio quomodo impetranda, i.
 834. F. 835. C.
 --- nobilitas, i. 1051. E.
 --- inanis fuit, v. 669. A.
 --- Eam emere stultorum, v. 669. A.
 Noctes dispare, Prov. ii. 160. C.
 Nocte lucidas, interdum inanis, Prov.
 ii. 1013. B.
 Nocte & die secus quam solet appositum,
 vi. 166. E.
 Noctu navigare, Prov. ii. 1012. A.
 --- quibus rebus opus, iv. 52. B.
 Noctua aliud sonat, aliud cor, Prov.
 ii. 764. B.
 --- inter cornices, Prov. ii. 198. F.
 --- volat, Prov. ii. 57. E.
 --- Ejus & avium mutuum dissidium,
 i. 876. A.
 --- Laureoticæ, Prov. ii. 644. E.
 Nocturnum ovium, Prov. ii. 423. C.
 Nocturna pugna, Prov. ii. 534. D.
 Noduit & noctibus, Prov. ii. 919. A.
 Nodus bifariam explicatus, vi. 184. E.
 459. F.
 --- explicatus, quem Hieronymus non
 explicuit, vi. 13. C. D.
 --- Eum in scirpo quæris, Prov. ii.
 546. F.
 --- solvere, Prov. ii. 18. A.
 Noë arcam typum ecclesiæ gerere, v. 581.
 A.
 Noëmatis ratio, v. 1007. D.
 Nolens volens, Prov. ii. 130. E.
 Nolite dare, pro ne detis, vi. 40. E.
 Nomen, i. 408. F.
 --- finire, nihil habet momenti, i. 820.
 E.
 --- bonum, ingens thesaurus, v. 742.
 A.
 --- pro nomine, in Evangelio, vi.
 75. E. 122. D. E. 140. D. 160. E. F.
 --- Proprii appellatio, blandum ali-
 quid habet, i. 368. B.
 --- Ejus tractatio, v. 913. E.
 --- Paterni oblitus, Prov. ii. 521. E.
 --- Proprii oblitio, Prov. ii. ibid.
 --- in Id succedere, ix. 156. A.
 --- Eo tantum notus, Prov. ii. 362.
 B.
 --- Propria, v. 1093. E.
 --- Christi secundum anagogen, ix.
 29. E.
 --- Barbara nonnunquam Græcis vel
 Latinis reddenda, i. 368. E.
 --- Ea apud ethnicos execrabilia, iv.
 711. F.
 --- ad Ea calumniosa, iv. 540. A.
 --- de his adoptivis, i. 372. A. 373. E.
 Nomismate veterum letamur, i. 999.
 C.
 Νομοφύλακες incorruptissimi esse debent,
 iv. 602. A.
 Non ab Hymetto, Prov. ii. 1178. C.
 Non abiecit animum, Prov. ii. 934. C.
 --- absque Theseo, Prov. ii. 197. F.
 --- admodum misceat, Prov. ii. 1001.
 B.
 --- angustissimi, vi. 771. C.
 --- anxius numeranda, qua recensentur
 a Paulo, 824. F.
 --- bene imperat, nisi qui pariter im-
 perio, Prov. ii. 25. E.
 --- capis summum, nisi hoc aut illud
 feceris, Prov. ii. 893. D.
 --- cedendum matris, Prov. ii. 919.
 E.
 --- cernitur de strebro, Prov. ii. 705.
 E.
 --- cognoscere, vi. 224. F.
 --- cognovisti, vi. 396. F.
 --- omnis aut ratiocinatio, Prov. ii. 1093.
 A.
 --- creditis, pro non credite, vi.
 396. F.
 --- carus numerum lupus, Prov. ii.
 551. B.
 --- decet Principem solidum dormire
 noctem, Prov. ii. 635. E.
 Nondum ascendo, vi. 369. E.
 Nondum erat spiritus, quomodo intelli-
 gendum, vi. 224. F.
 Nondum sacrificata devorat, Prov. ii.
 231. F. 517. F.
 Non enim qui in manifesto Judæus,
 sermo inabsolutus ex Hieronymo, vi.
 573. E.
 Non enim spina, Prov. ii. 860. D.
 Non entia dicuntur Hebr. contenta, vi.
 500. F. 665. F.
 Non eras in hoc albo, Prov. ii. 275. E.
 Non esse, quomodo disti sunt infantes,
 vi. 16. E.
 Non est ambitiosa, dare redditum pro
 in ἀρχιμοῦν, vi. 726. C. D.
 Non est amicus, qui des. Prov. ii. 514.
 E.
 --- beatus, esse qui se nesciat, Prov.
 ii. 1054. D.
 --- injuslibet Corinthum appellere,
 Prov. ii. 150. D.
 --- cara Hippoclidis, Prov. ii. 371. C.
 --- Dithyrambus, si bibat aquam, Prov.
 ii. 1016. D.
 --- ejusdem, &c. Prov. ii. 106. A.
 --- laudandas, ne in cæna quidem,
 Prov. ii. 615. E.
 --- meum, vi. 105. E.
 --- meum negotium, multum val.
 Prov. ii. 686. C.
 --- oleum in lecytho, Prov. ii. 901. F.
 Nen extare quod Origenes & Chrysostho-
 mus scripserunt in ultimum caput Mar-
 thæ, vi. 148. D.
 Non ex operibus, &c. vox delicato-
 rum militum quibusdam videtur, quum
 sit vox Pauli, vi. 672. E.
 Non filius Achillis, Prov. ii. 1035. D.
 Non habent, pro non possunt, vi. 291.
 F.
 Non habet cui indormiat, Prov. ii.
 1174. C.
 Non huic navigatur a bon. viris, Prov.
 ii. 151. D.
 Non idem sunt scriptura & Leucaus,
 Prov. ii. 848. A.
 Non incedis per ignem, Prov. ii. 1083. C.
 Non inest illi dentale, Prov. ii. 948. C.
 Non intellexerunt, aliquid apud nos,
 vi. 568. B.
 Non interpellandus famelicus, Prov. ii.
 910. D.
 --- liberum podagra valens, Prov. ii.
 1042. A.
 --- licet bis in bello peccato, Prov. ii.
 724. B.
 --- lactu, sed remedio opus, Prov. ii.
 927. E.
 --- magis quam canem, Prov. ii. 1185.
 C.
 --- magis quam lupis parcemus, Prov.
 ii. 457. C.
 --- movenda loqui, Prov. ii. 1266.
 B.
 --- movenda moves, Prov. ii. 1247.
 B.
 --- navigamus ad Hippolaitas, Prov.
 ii. 996. D.
 --- navigas noctu, Prov. ii. 1012. A.
 --- nostrum onus, hos cluellas, Prov.
 ii. 681. A.
 --- omnes qui habent citharam, sicut
 citharadi, Prov. ii. 264. B.
 --- omnes moriemur, vi. 743. F.
 --- omnia eveniunt, qua inno stitue-
 ris, Prov. ii. 722. A.
 --- omnia possumus omnes, Prov. ii.
 520. C.
 --- omnibus contingit, Prov. ii. 946.
 E.
 --- omnibus dormio, Prov. ii. 223.
 B.
 --- omnibus servio, Prov. ii. ibid. D.
 --- omnis omnia fert tellus, Prov. ii.
 1028. E.
 --- oportet hospitium. f. h. e. Prov. ii.
 1146. D.
 --- persuadebis, ne si persuaseris qui-
 dem, Prov. ii. 627. A.
 --- pluit, &c. Prov. ii. 565. E.
 1041. A.
 --- pluris quam simias, Prov. ii.
 1063. E.
 --- possum non dicere, Prov. ii. 939.
 C.
 --- pro nondum, vi. 84. E. 369. E.
 --- probantis, Prov. ii. 908. F.
 --- quidvis continget quod opt. Prov.
 ii. 942. F.
 --- quisquis prescius, idem & desti-
 natus, vi. 606. C. D.
 --- quidvis sus hoc sciet, Prov. ii. 807.
 C.
 --- semper erit astas, Prov. ii. 1021. F.
 --- sine Diis, Prov. ii. 736. E.
 --- soli Atreida amanti uxores, Prov.
 ii. 1083. E.
 --- solum, peculiare Græcis. N. peculia-
 re Paulo, vi. 583. C. vi. 604. F.
 --- statim Hebraice scribit qui scribit
 Hebrais, vi. 47. C. D.
 --- statim finis apparet, Prov. ii. 1066.
 E.
 --- statim decernendum, Prov. ii.
 914. D.
 --- statuar leana in macbara, Prov.
 ii. 680. E.
 --- sum divinus, Prov. ii. 126. B.
 --- suscipiunt, vi. 129. D.
 --- suscipiendum negotium temere,
 Prov. ii. 916. D.
 --- temere definienda qua probari non
 possunt, vi. 237. C.
 --- ultra, pro nondum, vi. 733. F.
 --- una manu capere, Prov. ii. 1082. C.

• *valeret, pro non valeret*, Prov. ii. 397. F.
ut prior latam, sed ut infuriam retaliem, Prov. ii. 996. D.
valeret ancora nititur, Prov. ii. 1063. E.
Notce teipsum, Prov. ii. 258. D.
Oraculum, i. 398. B. iv. 1. C. v. 12. D.
Notce tempus, Prov. ii. 289. A.
Nos decem Rhodienfes, decem naves, Prov. ii. 626. C.
Nos morbus, verius quam languor, vi. 53. C.
et malicia quid differant, vi. ibid. E.
Notce Dei, v. 1017. D.
Nostra diffident a Gravis, vi. 46. E.
lectio depravata, vi. 643. D. 858. D.
Nostræ farina, Prov. ii. 839. D.
Nostris ipsorum alis capimur, Prov. ii. 243. C.
Notosque suffurari, vi. 970. D.
Nota pia mentis, v. 384. D.
res mala, optima, Prov. ii. 682. B.
Notæ ejusdem, Prov. ii. 839. E.
Notæ Theophrasti magis Grammatico quam Philosofo adscribenda, i. 80. B.
Notare unguis et similia, Prov. ii. 205. B.
Notarii qui, i. 371. A.
Notationis ratio, v. 1004. B.
Notatus quidam de etymologia nominis Melchisedech, vi. 1001. F.
Nothi raro boni, v. 708. E.
Notitia ad quid conducatur, iv. 52. D.
Notoria ars, i. 849. C.
Novacula in cetem, Prov. ii. 34. A.
Nova interpretatio, vi. 116. D. 478. F. 563. E. F.
salutatio, vi. 223. D. E.
hirundo, Prov. ii. 246. D.
Hymettia, falerna vetera, Prov. ii. 472. C.
Novatiani quos in Ecclesiam non recipiebant et quare, v. 1177. F.
Novatio non caret perturbatione, i. 621. B. & seq.
Novercale odium, Prov. ii. 881. D.
Novi nummi, Prov. ii. 1134. C.
Novi Simonem et Simon me, Prov. ii. 567. B.
Novissime, pro postea, vi. 129. E.
Novissime pro novissima, vi. 737. E.
Novissimus hostis mors, vi. 737. E.
Novitas grata, Prov. ii. 927. A.
Ejus calumnia, vi. 336. A.
Novit hac Pylea et Tytygias, Prov. ii. 627. B.
mala et bona, Prov. ii. 942. C.
quid album, quid nigrum, Prov. ii. 261. A.
Novos parans amicos ne obliviscere ventrem, Prov. ii. 799. C.
Novum cribrum novo paxillo, Prov. ii. 1194. A.
Novus vios, vi. 50. F. vii. 160. D.
καὶνός, vii. 160. D.
rex nova lex, i. 759. E.
Nox humida, Prov. ii. 855. E.
ignorantia, v. 521. E.
Ejus silentia, i. 977. A. iv. 669. B.

discepto, vi. 266. D.
Eam natura somno tribuit, i. 645. F.
in Ea esse, v. 495. A.
Noxa ex animo remittenda, v. 47. G.
Noxium humile non est, iv. 79. B.
Nympha, vi. 890. F.
Nyx, vi. 199. F.
Nys diobolis, vi. 916. E.
Nostria quid significet, v. 722. A.
Nubens, vi. 921. B.
Nubere ymptu, vi. 127. D. 688. G.
Nubes, nix dependens, i. 880. B.
pro multitudine, vi. 1018. C.
Nubent non nubent, vi. 116. D.
Nubuntur, vi. 301. F.
Nuce cassa, Prov. ii. 305. B.
Nucem frangit qui a nuce nucleum effe vult, Prov. ii. 671. B.
Nuces relinquere, Prov. ii. 194. E.
Nucibus tempore saturni ludabatur, i. 187. D.
Nucleum amissum, reliquit pignori pyramina, Prov. ii. 679. A.
Nude gratia, Prov. ii. 625. E.
Nudare ingenuorum corpora, contumelia genus, i. 1036. B.
Nudior paxillo, Prov. ii. 708. B.
leberide, Prov. ii. 36. D. 134. C.
Nuditas et latronibus servata, i. 378. B.
Nudo capite, Prov. ii. 818. D.
mundas excubis, Prov. ii. 679. B.
vestimenta detrahere, Prov. ii. 175. A.
Nudus nec a centum viris spectari potest, ibid. B.
tantum ex matre, Prov. ii. 649. B.
Nugæ aniles unde, v. 908. F.
Sicula, Persola, Prov. ii. 526. A.
theatri, Prov. ii. 1162. E.
Nugas agere, Prov. ii. 179. B.
Nulla candidorum vitiorum utilitas, Prov. ii. 855. D.
Nullam corporis partem, Prov. ii. 1169. B.
Nullius coloris, Prov. ii. 1164. B.
indignus Deus, Prov. ii. 679. A.
Nulla in numero esse, Prov. ii. 438. A.
Nulla scopi jaculari, Prov. ii. 839. E.
Nullum animal, quod animal, Prov. ii. 440. B.
otium servis, Prov. ii. 499. D.
Nullas imperator tenuit totum orbem, vi. 230. F.
delectus, Prov. ii. 913. B.
dis omnino malus, Prov. ii. 1179. F.
emp. difficil. bonum ed. op. Prov. ii. 793. A.
malus magnus pistis, Prov. ii. 519. D.
sum, Prov. ii. 130. D. 1199. A.
Numeri irrationis, vi. 487. D.
Numeri discordia in Evangelistis, vi. 90. F.
Numeris Platonis obscurus, Prov. ii. 856. A.
in alibi lateri mysterium, v. 126. A.

Numero dicis, Prov. ii. 896. D.
Numerus, Prov. ii. 491. C.
pro numero mutatur aliquando, vi. 30. E.
subito mutatus, vi. 76. F.
pro numero in collectivis aut speciebus significantibus, vi. 401. E. F.
pro numero depravate, vi. 440. F.
Numidici (Adrelli) convulsus animus, i. 430. A.
Numinis ira inevitabilis, Prov. ii. 1209. A.
arbitratu omnia geri, v. 371. B.
opus est opo, i. 913. D.
Nummo addicere, Prov. ii. 1144. E.
Nummum plumbeum non credam, Prov. ii. 895. C.
Nummus plumbeus, Prov. ii. 1183. C.
Nunc bene navigavi, quum naufragium feci, Prov. ii. 679. F.
Nunc coningat servari, Prov. ii. 679. C.
Nunc Dii beati, Prov. ii. 619. C.
Nunc mea in actum cog. Prov. ii. 33. C.
Nuntii tristes in visi, iv. 689. F.
Nuntio nihil imputandum, Prov. ii. 1201. E.
Nuntius bonus humore dignus, Prov. ii. 721. B.
procul absit aume, Prov. ii. 766. B.
Nunc in regionem veni, Prov. ii. 680. A.
ipsa floret musa, Prov. ii. 987. E.
ipsa vivit sapientia, Prov. ii. ibid. D.
leguminiu messis, Prov. ii. 619. B.
tuum ferrum in igni est, Prov. ii. 1048. F.
Nunquam pro nequaquam, vi. 667. E.
Nunquam efficitur, ut robis ingrediatur cuncti, Prov. ii. 892. C.
expugnabit urbem, Prov. ii. 1062. A.
enim meos boves abegerunt, nec equos, Prov. ii. 636. F.
Nunquid et Saul inter proph. Prov. ii. 430. E.
Nuptæ unde, v. 625. A.
Nuptiæ magna religione apud ethnicos peractæ, v. 619. B.
quomodo celebranda, v. 677. E.
quibus temporibus interdicta, v. 699. F.
arbitrium in patris esse potestate, v. 628. F.
Iis Christus cum matre interfuit, i. 415. B.
Eas fama decus non abdere, v. 164. C.
Nuptiale convivium Christus miraculorum primitiis consecravit, i. 415. B.
Nuptialia tumultuosa convivium improprian- tur, v. 698. B.
Nutrientes pro lactante, vi. 204. E. 313. F.
Nutrix quævis obediens, i. 499. A. 678. D.
Ejus palatium, Prov. ii. 1194. F. c 14 — Ea-

INDEX GENERALIS

- Earum more male, Prov. 11. 835. C.
 Nata ac renatas, Prov. 11. 1153. D.
 Nymphæ Baccho conveniunt, Prov. 11. 482. B.
 Νυμφίον duo significat, vi. 150. E. 159. F.
 Νυμφὴ sponsa vel nurus, vi. 58. D.
 O.
O Vocalis pronunciatio, 1. 936. D.
 Ω vocalis pronunciatio, 1. ibid. F.
 O αἶνός ille agnus, vi. 344. E. F.
 Ob duo verba olim totus mundus factus, vi. 983. D.
 Obedientia quid, v. 1023. A.
 — fidei, vi. 558. D.
 — Christi quanta, v. 419. C.
 — Christi in calo, ix. 627. A.
 — felicitatis, Prov. 11. 1067. D.
 — prapostera, Tyrannos efficit, iv. 709. D. E.
 — monachorum, iv. 718. A.
 — Ejus praeceptum quomodo intelligendum, iv. 578. E.
 — leges, 1. 202. E.
 — Eam paulum solum liberis praescribere, v. 720. B.
 Obediendi verbum, ix. 611. A.
 Obedire malo principi, ferre est, vi. 635. E.
 Obelisco dignus, Prov. 11. 306. B.
 οβελισκόλυχνιον, Prov. 11. 512. E.
 ὀβελίζειν, Prov. 11. 205. A.
 Obelo notare, Prov. 11. 204. A.
 Obesitas vitiosa, v. 269. E.
 Objurgatio qualis esse debeat, v. 761. B.
 — adulans, v. 891. E.
 Oblatio Christianorum, v. 706. F.
 — munda, v. 487. B.
 Obliquus cursus, Prov. 11. 626. D.
 Oblivio nominis proprii, Prov. 11. 521. E.
 — campus, Prov. 11. 675. E.
 Obmutescere plus quam obtiscere, v. 443. A. 458. D.
 Obnubere quid, v. 625. A.
 Obolis quatuor non erant, Prov. 11. 664. B.
 Obolo dignus, Prov. 11. 1165. A.
 Obolum non habet unde ref. emat, Prov. 11. 131. E.
 Obrepunt onera, vi. 73. C. D.
 Obscœnis arridere nequitia, 1. 1040. D.
 Obscœnus qui v. 718. E.
 Obscure vertis, unum & unum, vi. 37. F.
 Obscuritas scriptura unde, ix. 1263. C.
 Obscurior locus, Ne supra quam scriptum est, &c. & quum gentes essetis, vi. 674. E. 718. F.
 Obscuritas quoties officit vitanda, 1. 348. F. 349. A.
 Obscurationis vis, v. 888. A.
 Obsequium pro cultu sacro, vi. 610. B.
 — amicos, veritas odium p. Prov. 11. 675. A.
 — tutum, v. 705. F.
 — Ejus formula, 1. 658. D.
 Observantia definitio, 1. 402. E.
 Observationes carnales arbitrarias non obligatorias esse debere, 1. 650. F.
 Obsoma, vi. 595. D.
 Obtestatio veterum meritorum, Prov. 11. 932. B.
 — per epilogum, v. 888. B.
 — Ejus formula, 1. 391. A.
 — de Ea, 1. 391. A.
 Ob textoris erratum, Prov. 11. 1017. E.
 Obtorto collo, Prov. 11. 414. C. 1155. E.
 Obtestatio latius apud Christianos, quam unquam regnat, iv. 715. B.
 — beneficii genus est, v. 502. B.
 — olim ab Heraldis notata, iv. 715. C.
 — etiam malis hominibus invisa, iv. 721. D.
 — figurata, iv. 717. B.
 — Ejus vitium, iv. 715. B.
 Obtestator, iv. 707. A.
 — odio ducitur, iv. 715. B.
 — vita pestis, v. 305. B.
 — Ii licet ἀμάρτοι calumnia tenent schemata, iv. 717. C.
 Obtrudere palpum, Prov. 11. 855. C.
 Obturbas frustra velut unda, Prov. 11. 797. A.
 Obtusi pro excacati, vi. 760. F.
 Obviis ulnis, Prov. 11. 675. D.
 Occasio, v. 930. E.
 Occasio Dea, Prov. 11. 289. C.
 — premenda, Prov. 11. 930. E.
 — anceps Diis in manu est, 1. 285. A.
 — Ea duntaxat opus improbitati, Prov. 11. 432. A.
 Occidere manu aut mortis ansam praebere non interest, 1. 285. C.
 — levius est corporis, quam animi, 1. 495. F.
 — aut servare nolle idem, 1. 423. D.
 Occipitium oculos habet, Prov. 11. 792. A.
 Occisionis ala, Prov. 11. 754. D.
 Occulta, pro occultamentis, sicut bonum pro bonitate, vi. 761. F.
 Occupatio in laude, v. 883. C.
 — Ejus ratio, v. 890. E. 288. E. F.
 Occupat καταργεί, vi. 288. E.
 Ociosa mendacitas improbanda, vi. 231. F.
 Ociosi & curiosi, vi. 909. D.
 — Pauli exemplum respuunt, iv. 699. A.
 Ociosi pellendi, iv. 597. F.
 Otiosum esse praestat quam nihil agere, 1. 636. E.
 Ociosus esto, Prov. 11. 929. E.
 Ocium & cibus alienus, Prov. 11. 495. B.
 — servis nullum, Prov. 11. 499. D.
 — ac lucrum facit sacerdotia grata, 1. 817. E.
 — omnibus pestilens, v. 720. A.
 — mulieribus longe perniciosissimum, v. 663. B.
 — a negotiis secularibus sit sacerdotibus, v. 792. C. vide pl. in T.
 Ocnos funem torquet, Prov. 11. 177. A.
 Octapedes, Prov. 11. 347. A.
 Octavii Aug. apoph. iv. 205. E.
 — civile ingenium, iv. 678. C. D.
 Octipodem excitas, Prov. 11. 51. D.
 Oculatæ manus, Prov. 11. 310. D.
 Oculatus testis, & auritus testis, Prov. 11. 602. A.
 Oculitus, Prov. 11. 1199. F.
 Oculus malus, vi. 180. E.
 — dexter mihi salis, Prov. 11. 535. B.
 — divina justitia nec sanctis tolerabilis, v. 466. C.
 — vicinorum invidus, Prov. 11. 722. D. 1127. B.
 — Eum animi esse intentionem, v. 394. D.
 — excludere, Prov. 11. 1168. C.
 — Utroque dormire, Prov. 11. 980. A.
 — de purgato, & corde mundo simile, v. 774. C.
 — Ii & facies in colloquio quomodo moderandi, 1. 1041. E.
 — plus vident quam oculus, 1. 824. E.
 — in capite sapientis, v. 412. D.
 — ferre & similia, Prov. 11. 1212. C.
 — Fixis intueri, Prov. 11. 672. E.
 — Iis offundere pulverem, Prov. 11. 673. A.
 — magis habenda fides, quam auribus, Prov. 11. 67. D.
 — ac manibus, Prov. 11. 1163. D.
 ex — astimari faciem, v. 593. A.
 — quid deceat, 1. 1033. D.
 ὀκνῶμοροι, Prov. 11. 353. D.
 Ocyor accipitre, Prov. 11. 920. A.
 Oderint dum metuant, Prov. 11. 676. D.
 Odibiles θαυμάσις, vi. 567. B.
 Odientes pro abhorrentes, vi. 631. C.
 Odi memorem compotorem, Prov. 11. 262. A.
 — puerulos praecoci sapientia, Prov. 11. 991. E.
 Odit cane pejus & angue, Prov. 11. 676. F.
 Odium, iv. 256. F. 285. A.
 — unde, iv. 591. B.
 — in litteris mysticis, v. 826. C.
 — Deo nunquam placuit, ix. 577. A.
 — & contentus imperia subvertunt, iv. 591. A.
 — in fratres, quale peccatum, ix. 440. F.
 — in sacris litteris multifariam accipitur, ix. 475. C.
 — agreste, Prov. 11. 436. E.
 — novercale, Prov. 11. 481. D.
 — vatianum, Prov. 11. ibid. C.
 — Id querere, dementia, 1. 401. C.
 — habebis inimicum, unde additum, vi. 33. D.
 O Domus Ani, quam disp. d. d. Prov. 11. 1113. D.
 Odorari, Prov. 11. 253. B.
 ὀδὴ πάρεργον, Prov. 11. 464. A.
 de Oeconomo & Deo simile, v. 780. B.
 Oeconomi verbum convenit ecclesiasticis, v. ibid.
 Oedipi imprecatio, Prov. 11. 285. A.
 — anigma

OPERUM DESIDERII ERASMI ROTERODAMI.

- *anigma*, i. 438. B.
Oenoe charadram, Prov. ii. 541. B.
Oestro percitus, Prov. ii. 651. F.
Oeteus genius, Prov. ii. 862. F.
Offa etiam bona post panem, Prov. ii. 543. B.
Offendicula vitanda, i. 693. F.
— *quatenus vitanda sunt*, vi. 705. E.
Offendiculum pro impedimento, vi. 707. D.
de Offensione & cicatrice simile, v. 671. F.
Officere luminibus, Prov. ii. 1077. D.
Officiendi formula, i. 50. D.
Officiosae epistola genus, i. 480. D.
Officium virtutis, unicuique se accommodare, i. 402. B.
— *humilius*, Prov. ii. 941. C.
— *Ejus vocabulum*, v. 689. D.
— *non multi meminerunt, sed dignitatis*, v. 756. D.
— *Id ne collocaveris in intuitum*, Prov. ii. 940. E.
— *Ea precibus non ira eliciuntur*, i. 230. A.
— *vitae*, v. 689. D.
— *Eorum vocabula*, i. 65. C.
— *prisca nomina variata*, i. 370. D.
— *exempla ubi plura extant*, v. 690. D.
— *vocabula ex historiographis petenda*, i. 370. F.
Ogdoas resurrectionis gloria dicata, v. 472. B.
Ogmii dicendi vis, v. 138. D.
Ogygia mala, Prov. ii. 674. B.
O homo, pro atqui homo; μὲν γὰρ ὁ ἄνθρωπος, ii. 614. C.
Ομοδοσποτεῖν, vi. 941. F.
Ομοκρίτες, Prov. ii. 760. B.
Ομοκρία, Prov. ii. 791. B.
Ομοκρὸς, qui servat domum, vi. 969. D.
Ομοῖζειν & similia, Prov. ii. 1106. B.
Οινοπότης, vi. 61. F.
Οινόπται, Prov. ii. 381. D.
Οιόλυκος, Prov. ii. 1086. B.
Οἱ περὶ τὸν πᾶλλον, ut οἱ περὶ τὸν πλάτωνα, vi. 484. E.
Οἱ παρ' αὐτῶς, cognati, vi. 162. F.
Οἱ pro a, vi. 838. E.
Οἱσροπληγος, Prov. ii. 651. F.
Olea oleaster, vi. 625. D.
— *Ejus & quereus diffidium*, v. 877. D.
Olearii velabrum, Prov. ii. 903. C.
Oleum sanctum quomodo olim confectum, v. 331. B.
— *spiritus*, v. 330. C.
— *chrismatis*, v. 258. F.
— *incendiarium*, Prov. ii. 321. A.
— *non est in lecytho*, Prov. ii. 901. F.
— *Id & operam perdidit*, Prov. ii. 171. E.
— *in auricula ferre*, Prov. ii. 207. C.
— *vendere*, Prov. ii. 207. E.
— *non vidit*, Prov. ii. 1027. A.
— *& salem oportet emere*, Prov. ii. 855. A.
— *camina addere*, Prov. ii. 71. E.
— *Eo incendium restringere*, Prov. ii. 71. F.
— *nitidius*, Prov. ii. 1180. E.
— *tranquillior*, Prov. ii. 276. A.
Ολιγέπιστοι, vi. 80. F. 285. E.
Olitor opportuna loquens, Prov. ii. 220. F.
Olidorem odi qui radit, Prov. ii. 886. F.
Olivam ne comedas, Prov. ii. 1104. A.
Olivetis mons abest ab Hierosolymis iter Sabbati, viii. 205. E. 207. F.
Ollae amicitia, Prov. ii. 190. C.
— *fabaria toryna aurea*, Prov. ii. 387. D.
— *vestigium in cinere turbato*, Prov. ii. 21. A.
Olla ipsa legit olera, Prov. ii. 284. E.
— *lenticulam attingit*, Prov. ii. 1104. B.
Ollam alere, Prov. ii. 854. F.
— *exornas*, Prov. ii. 172. D.
— *accommodato accipere à socris uxorem novam*, v. 696. C.
Ollaris Deus, Prov. ii. 862. E.
Ollas lippire, Prov. ii. 436. D.
— *essentare*, Prov. ii. 460. D.
Ολμος ἄταλμος, Prov. ii. 652. B. 854. A.
Ολοέχινος ἑλέσχαινος, Prov. ii. 1197. C. D.
Olympias Alexandri M. mater, v. 683. E.
— *Ejus apophth.*, iv. 320. E.
Ominabitur aliquis te conspexerit, Prov. ii. 1001. A.
Omissa hypera, pedum insequoris, Prov. ii. 815. E.
— *coniunctio*, vi. 630. F.
— *propositio*, vi. 557. D.
Omissionis peccatum, v. 163. B.
Omissis fontibus sectari rivulos, Prov. ii. 1203. A.
— *nugis rem experiamur*, Prov. ii. 926. A.
Omissum aliquid in Evangelio, vi. 67. D. 81. D. 143. F. 260. D.
Omitte vatem, Prov. ii. 676. D.
Omne as alienum cepe, & multa alium, Prov. ii. 797. C.
— *tulit punctum*, Prov. ii. 205. E.
Omnes adhibere machinas, Prov. ii. 1070. A.
— *intus*, Prov. ii. 1172. D.
— *laqueos effugere*, Prov. ii. 1061. D.
— *sibi melius esse malunt quam alteri*, Prov. ii. 147. A.
— *quidem resurgemus, varie legitur*, vi. 735. C.
— *enim, pro omnes qui*, vi. 712. C.
Omnem vocem mittere, Prov. ii. 1089. E.
— *facultatem indutus est*, Prov. ii. 817. E.
Omnia esculenta obsessis, Prov. ii. 675. F.
— *ex sententia cedunt*, Prov. ii. 920. F.
— *idem pulvis*, Prov. ii. 273. A.
— *mea*, vi. 714. C.
— *non posse, turpe non est*, iv. 82. E.
— *non possunt omnes*, Prov. ii. 526. C.
— *non ubique neque omnibus contingunt*, iv. 452. B.
— *oïto*, Prov. ii. 272. C.
— *praeclara dicis*, Prov. ii. 1144. A.
— *praefer animam*, Prov. ii. 1148. F.
— *potentes*, Prov. ii. 1026. A.
— *secunda saltat senex*, Prov. ii. 725. F.
— *similia*, Prov. ii. 676. A.
— *sapientibus facilia*, Prov. ii. 675. E.
— *traham ad me*, vi. 391. E.
— *uni non dantur*, i. 85. C.
Omnibus antevertenda vita cura, Prov. ii. 914. F.
— *armis praesidiisque destitutus*, Prov. ii. 924. D.
— *horis nemo mortalium sapit*, Prov. ii. 532. B.
— *modis nocens*, Prov. ii. 1209. E.
— *nervis*, Prov. ii. 157. B. 930. F.
— *numeris*, Prov. ii. 609. E.
— *unguiculis*, Prov. ii. 160. B.
Omni certaminis genere, Prov. ii. 937. D.
— *conatu invadere*, Prov. ii. 912. E.
— *devorato bove, in cauda defecit*, Prov. ii. 797. E.
— *pede standum*, Prov. ii. 725. B.
— *telorum genere oppugna*, Prov. ii. 161. B.
— *voce*, Prov. ii. 1070. D.
Omnis affectus inutilis ad iudicandum, i. 271. F.
— *pro quivis*, vi. 25. F.
Omnium horarum homo, Prov. ii. 144. A.
— *quos sol vidit*, Prov. ii. 1184. C.
Omnipotentia Dei, i. 728. E.
Ομολογία consensus, vi. 783. D.
Ομοτεχνοι, Prov. ii. 417. A.
Ομοθυμαδόν, veritatis pariter, vi. 445. F.
Onan sacra in scriptura execratur cur, i. 426. C.
Onesimus, Graecè utilis, vi. 980. B.
Onobatis, Prov. ii. 1081. E.
Onomademi dictum, iv. 28. F.
— *apophth.*, iv. 303. E.
Onus ingens Principem agere, iv. 479. B. & seq.
— *navis*, Prov. ii. 787. E.
— *tollenti aux.* Prov. ii. 20. D.
Opalus gemma adulteratur ab Indis, i. 598. D.
— *Ejus natura*, i. ibid.
Ο πατήρ, 377. F.
Opera bona, v. 696. C.
— *duplicita*, vi. 1031. E. v. 231. B.
— *habent lucem suam*, v. 790. A.
— *bona an gignant fidem, an fides* c 15 p 4

INDEX GENERALIS

- parias bona opera, ix. 1580. B.
 — charitatis quomodo necessaria ad salutem, v. 500. C.
 — Charitatis ex fide nascuntur, v. 293. B.
 — nostra quomodo Deo grata, v. 34. D.
 — vicina superstitioni, v. 1070. F.
 — carnis, v. 34. E. 232. B.
 Operam & retiam perdidit, Prov. ii. 1171. E.
 Operans pro agens ἐνεργουμένη, vi. 822. D.
 Operarii, Prov. ii. 1203. D.
 Operari non ἐργάζεσθαι, sed ἐνεργεῖν, vi. 596. F.
 — Deum in nobis in bonum, ix. 1403. C.
 Operatio ἐνεργεια, vi. 719. F.
 Operatur ἐνεργεῖ, ibid.
 — ἐνεργουμένη, vi. 752. C. D.
 Operibus in externis quatuor vitanda, v. 784. D.
 — in bonis minima portio virium humanarum, ix. 889. E.
 Operi incipienti favendum, Prov. ii. 1138. D.
 Operis humani tres gradus, ix. 1244. B.
 Operum lux sine ardore hypocrisis est, v. 790. B.
 — bonorum duplex genus, v. 783. D.
 Opes contemserunt etiam ethnici, v. 815. B.
 — modestis, moribus conjuncta non fugienda, iv. 47. D.
 — quidam fraudibus colligunt, v. 400. B.
 Opibus necessaria Philosophia, i. 492. F.
 — de contemnendis, v. 1143. B.
 Ophitarum haresis, v. 475. D.
 Ophthalmia levior insania, iv. 50. A.
 οφθαλμοδυσία, vi. 857. C.
 Opifex fex eris, i. 818. A.
 — Deus ex opere conjiciendus, v. 1151. B.
 — taxantur, v. 498. E.
 — Eorum quorum tumultus erga Evangelium, v. 819. D.
 Optimii apoph. iv. 301. D.
 Opinio vitiosa fons malorum, iv. 597. C.
 — pro fama, vi. 25. F.
 — stultissima de gradibus fructuum Evangelicorum, vi. 74. D.
 — belli pro rumore, vi. 123. D.
 Oportet agrum imbecilliorum esse, Prov. ii. 1074. A.
 Oppetere & oppedere contra tonitrua, Prov. ii. 292. C.
 Oppianus de piscium & ferarum naturis scripsit, v. 80. B.
 Opportunitas non observata quam noxia, iv. 17. C.
 — Ejus vis quanta, ix. 134. C.
 Oppositio, i. 404. F.
 Oppositum in adjecto, ix. 1058. C.
 — Eorum genus, v. 929. D.
 ο προφήτης, Prophetia ille, vi. 348. E.
 Οψίνοος, Prov. ii. 39. D.
 οψοδαίδαλος, Prov. ii. 509. F.
 οψώνιον, pro stipendio, vi. 242. E.
 Optat ephippia bos piger, optat arare caballus, Prov. ii. 251. A.
 Opta vicino ut habeat, magis autem olla, Prov. ii. 829. E.
 Optatores stulti, iv. 455. E.
 Optima quidem aqua, Prov. ii. 1146. C.
 — statim discenda, i. 521. A.
 — ex optimis imitanda, iv. 588. E.
 ad — semper conandum, i. 521. A.
 Optimam pro bonam, vi. 275. F.
 Optimates qui dicti? viii. 432. F.
 Optimis assuescere consultiss. i. 677. B.
 — assuescendum, iv. 592. F.
 ab — auspiciari plurimum refert, i. 529. B.
 — divitiae non contingunt, Prov. ii. 934. F.
 Optimos tibi adjungito, i. 446. D.
 Optimum non nasci, Prov. ii. 503. A.
 — obsonium labor senect. Prov. ii. 797. B.
 — facilius discitur, i. 923. B.
 Optimus pro κατ'ισος, vi. 220. B. 525. E.
 Opulentia sordida, i. 862. D.
 Opulentum comitari ferociam, v. 395. F.
 Opus ad opus, Prov. ii. 1173. A.
 — factum, vi. 570. B.
 — servile, v. 1189.
 Oraculum, Prov. ii. 298. B. ix. 977. D.
 — ad Id bonum duo simul agere, v. 753. F.
 — illa raro produntur, iv. 673. B.
 — Ea loqui, Prov. ii. 1178. B.
 Orandum quid, v. 1121. C.
 — quomodo, i. 832. E.
 Orandi multiloquium non esse virtutem, v. 6. C.
 — ab orando non cessare quid, v. 1111. B.
 — in orando quatuor potissimum spectanda, v. 1104. B.
 Oranti quisvis locus sacer, v. 707. A.
 Orare causam, i. 975. D.
 — sine intermissione, v. 388. D.
 — ad vini amphoram, i. 309. C.
 — jugiter psallianos, v. 1172. A.
 — pios nihil nominatim, v. 524. A. & seq.
 — quosdam exitum proximi, v. 529. F.
 — donum Dei, v. 509. C.
 — qui non orent, v. 1111. F.
 Oratio fidelium, ix. 674. B.
 — inutilis, v. 706. F.
 — sine intellectu qualis, ix. 874. D. & seq.
 — pro pace Ecclesiae, v. 1215. E.
 — ad Christum, v. 1210. E. 1215. E.
 — piis qualis, v. 395. A.
 — Christianorum pra se ferat religionem, v. 386. E.
 — probati & levis viri non idem valent, i. 1137. A.
 — quid requirat, v. 508. F.
 — animi speculum, iv. 898. B.
 — frugifera, iv. 674. D.
 — numerosa pedibus constat, i. 945. C.
 — sine rebus id, quod corpus sine ossibus, iv. 552. C.
 — non deponenda quemadmodum omnia, iv. 733. F.
 — sine ornamentis sordida, i. 997. E.
 — quorundam stulta, v. 1122. A.
 — quasi vestis rerum, i. 991. D.
 — certissimus animi index, v. 659. A.
 — ad quem dirigenda, v. 1105. D.
 — effeminatorum etiam effeminata, Prov. ii. 666. C.
 — levissima res, Prov. ii. 721. C.
 — pharmacum optimum, Prov. ii. 745. A.
 — magnifica sed fide ca. Prov. ii. 1015. E.
 — medicus, Prov. ii. 744. D.
 — vita speculum, Prov. ii. 67. C.
 — Rhetorica, non Apostolica, vi. 525. F.
 — Ejus partes laudabiles, iv. 678. C. v. 862. B.
 — exornatio, i. 405. A. & seq.
 — utilitas, v. 1104. F. 1105. A.
 — modus, ix. 611. F. 895. D.
 — varius habitus, v. 1011. D.
 — Officia quinque, v. 861. E.
 — ab Ea nunquam cessandum, v. 388. B.
 — Variarum quolibet tempore, v. 1200. D. & seq.
 — Funebres olim habitae, v. 859. C.
 Orator optimus qui sensum alterius ad quem mittitur cattet, i. 645. D. E.
 — quidam sibi ipse loquendi velocitate calamitatem ingentem accersivit, iv. 734. F. 735. C.
 — bonus unamquamque vocem suo loco statueret debet, i. 373. A.
 — bonus bonus vir, i. 984. A.
 — ad dicendum compositio, ix. 1704. A.
 — Ei quaterus gesticulatio commissa, i. 940. B. E.
 — fidem quid conciliat, i. 981. B.
 — Eorum in confingendis orationibus studium & jactantia, iv. 406. A. 407. B.
 — Bonorum oratio cui similis, iv. 671. A.
 Orbis universus stultitia templum, iv. 454. A.
 Orbis conditi & redempti simile initium, vi. 335. A.
 Orbitas res misera, i. 696. D.
 — nulla ubi charitas, v. 690. E.
 Orchanes dux, v. 351. C.
 Orci culus, Prov. ii. 699. C.
 Ordo rerum quarundam triplex, v. 25. C.
 — concordiam alit, ix. 1198. B.
 — annotatus, fructum hunc, vi. 650. F.
 — auctore Hieronymo, vi. 818. F.
 — apostolorum in lavando, vi. 393. F.
 — apostolorum, vi. 53. C. D.
 — apud nos diversus a Gracis, vi. 763. E. F.

— ser-

sermonis, vi. 461. F. 613. D.
736. G. 758. D. E. 770. C. 783. F.
720. F. 955. C. 1060. F.
difficilis potestatis aeris hujus, vi.
836. F.
diversus, vi. 437. F. 732. E.
hyperbati, vi. 835. D.
indicatus docentes fructum hunc,
&c. vi. 650. E. 895. E.
lectionis depravatus, vi. 241.
D.
perturbati sermonis, vi. 158. D.
837. F.
perturbatior, & non potest solvi,
vi. 277. F. 384. E. 475. F. 568.
E.
triplex, corpus autem Christi, vi.
640. F.
varius, vi. 443. C. 554. C. 614.
F. 681. F.
partium expensus, vi. 640. E.
F.
lectionis variat sensum, vi. 637.
D. 832. E.
sermonis triplex, vi. 891. B.
publicus non turbandus, v. 113.
D.
Ejus sacramentum, v. 1176. E.
Eum non esse otiosum apud Deum,
v. 606. E.
deferere, Prov. 11. 619. C.
Orestes furis agitatur, v. 1250. C.
exemplum amicitia, i. 215. E.
Ei pallium texere, Prov. 11. 981.
A.
Organorum cantus an utilis, v. 503.
B.
Origanum tueri, Prov. 11. 1090. D.
Origenes ad Presbyterium pervenit, viii.
427. E.
Origenes cur binominis, viii. 425. A.
Græcis montigenam sonat, ibid.
425. B.
cur Adamas vocatus, ibid.
Alexandrinus fuit, ibid. C.
Origenes fervido zelo se ipsum exsecat,
viii. 428. A.
docuit in Casarea Palestina, ibid. F.
Origenes quas homilias scripsit, viii.
438. F. 439. A.
Origenes quot annos vixit, & ubi mor-
tuis, & sepultus, viii. 429. D.
Ejus doctrina & libri, ibid.
Origenes valde flagravat ad martyrium,
viii. 425. E. 426. A.
quantos progressus facit in studiis,
viii. 426. C. D.
Origenis apta facultas dicendi, viii.
437. E.
Origenes felicissimus artifex in tractan-
dis allegoriis, v. 127. D.
in allegoriis principatum tenet, v.
29. F.
quare damnatus, ix. 772. C.
qualis citharædus, v. 427. A.
unde suum errorem hausit, v.
1166. B.
diligens interpret, ix. 139. B.
& Chrysostomus non scribunt in ul-
timum caput Matthei, vi. 148. D.
de divortio, vi. 693. B.
secus distinguit quam Græcorum li-
bri, vi. 568. E.
violentior interpret alicubi, vi.
554. A.

adducens testimonia Latinorum vo-
luminum, vi. 555. A.
Maria tribuit scandalum ex mor-
te filii, vi. 236. F.
Ejus laus, v. 432. C.
Homilia in Lucam, ix. 97. B.
verba, i. 52. B.
locus de peccato, ix. 991. D.
diversa lectio, vi. 825. B.
nova lectio, vi. 1019. E.
nova opinio, vi. 693. B.
expensa sententia, vi. 555. B.
634. E.
distinctionem præfert ceteris, vi.
607. E.
& Ambrosii interpretatio, vi.
232. F. 648. C.
citatio, vi. 741. B.
in scripturis excutiendis diligentia,
vi. 559. F.
Ei multum tribuendum, ix. 87.
D.
Eum diligentissime Historiam tra-
ctasse, ix. 97. A.
Platonica Philosophia seduxit, v.
432. C.
Origeniani a quo dicti, viii. 428.
B.
Originale peccatum, ix. 990. A.
Origenica hominis sectio, v. 19. A.
Origenistas, ad impietatem Judæorum
accedere, v. 1148. E.
Originalis peccati reliquia, v. 21. B.
Ei quidam plus nimio tribuunt,
ix. 108. D.
Id negant Pelagiani, vi. 591. C.
Opis declarare, vi. 555. C. D.
προσπίζειν, vi. 831. D.
ὀρμάς quid, vi. 48. D.
Ornamenta vera Christiana femina, v.
707. F. 708. A.
Ornato pro modesto sive decemti, vi. 932.
E. vi. 934. D.
Ornatus pretiosissimus, v. 692. C.
ex tuis virtutibus, Prov. 11. 153.
D.
ὀπίς avis & gallina, vi. 290. F.
Orobanchi ciceri infesta est, i. 620. E.
Orontis apophth. iv. 232. F.
Orpha nomen a superbia, v. 746. F.
Orpheus caui montes, & sylvas tra-
hebat, i. 891. B.
Orphei cantus quid fecerit, i. 418. A.
v. 138. D.
Orphica vita, Prov. 11. 1122. D.
Orlinis apoph. iv. 371. F.
ὀρθοποδεῖν non claudicare, 810. D. E.
ὀρθοτομεῖν, vi. 925. D. E.
Os quomodo componendum, i. 1035. A.
mane proluendum, i. 1035. E.
curetum, Prov. 11. 737. D.
ineff orationi, Prov. 11. 1016. B.
infrene, Prov. 11. 814. E.
sublinere, Prov. 11. 200. D.
gladii, vi. 717. E.
opprimere an recte ἀποσολύζειν,
vi. 622. F.
Alieno manducare qui dicantur, 11. 500.
A.
ὅς non conditionem sonat, sed similitu-
dinem, vi. 35. F.
ὅς ἐπος εἶπεν, nusquam alias est apud
Paulum, vi. 1002. E.
Osanna quid, vi. 108. D.
Osce loqui, Prov. 11. 1043. A.

Ofici Rhetoris apoph. iv. 375. B.
Ofcitante uno, deinde ofcitas & alter,
Prov. 11. 824. A.
Ofcularum manuum & genuum, v. 821.
B.
Ofculatio risus, i. 1035. B.
Ofculum Christianum non oris, sed pe-
ctoris, v. 108. F.
ὄσος ἔσος, vi. 1011. F.
Ossa Dea, Prov. 11. 231. B.
Linguacis. iv. 511. F.
fama, i. 822. F.
Ossa & ova quomodo purganda, i. 1039.
F. 1040. A.
significant robur fidei, v. 413. D.
Ostendere pro facere, vi. 962. D.
Ostentandi libido, iv. 739. B.
Ostiatim, Prov. 11. 1155. B.
Ostium & μόνος δὲ Græcis peculiare, non
solum, &c. 337. B. 604. E.
mover Lydus, Prov. 11. 611. A.
obdite prophani, Prov. 11. 832.
A.
Ejus limen tetigisti, Prov. 11. 787.
C.
ὄσρακις μὲς, Prov. 11. 426. D.
Ostre in morem, Prov. 11. 1133. C.
ὄς τύπη εἶπεν, Prov. 11. 897. D.
ὄτακτα, Prov. 11. 69. E.
ὄτακτας Darius sibi constituit, iv. 76.
D.
Otho detestatur bellum civile, iv. 537.
F.
Othomanus Turca, v. 350. F.
Othonis apophth. iv. 278. A.
ὄτι εἰδινὸς sumus, vi. 38. E. F.
Otium, iv. 135. A. 147. F. 157. D.
159. A. 213. B. 217. D. 235. D.
253. D. 257. A. 288. D. 299. E.
308. D. 380. A.
apostolorum, v. 1107. A.
vitandum, iv. 731. B.
nutrit loquacitatem, iv. 730.
D.
jam adfert dignitatem, i. 922.
C.
ad Id omnes proclives sumus, i.
917. D.
Ovidius nucem descripsit, iv. 401. lin.
4. à fin.
elegias adolescens scripsit, i. 514.
B.
Ejus in Poësi facilitas, i. 990.
A.
Ovile odium περιολογία, vi. 381. F.
Ovilla carnis salubrior Bubula, i. 663.
A.
Ovilli mores, vi. 52. E.
Ovis cultum reperit, Prov. 11. 50. B.
χρυσόμαλος, Prov. 11. 742. D.
Eam lupo commisisisti, Prov. 11.
155. C.
mactare, v. 311. B.
Ea nihil imbecillius, v. 479. C.
Oves Dei, v. 318. C. & seq.
agni, vi. 418. E.
occisionis, vi. 608. E.
Earum mores, Prov. 11. 742.
B.
nullus usus, Prov. 11. 620. A.
Christi natura, v. 335. B.
de Iis & Christianis simile, v.
335. E.
& iis hominibus qui ediscunt sacra
volumina simile, v. 340. D.

INDEX GENERALIS

- Ovum ovo simile, Prov. ii. 186. A.
 — Id adglutinas, Prov. ii. 172. E.
 — Prognatus eodem, Prov. ii. 491. A.
 ὄζυγλόν, Prov. ii. 740. A.
 οὐδὲν πρὸς ἄλφита, Prov. ii. 855. F.
 οὐκ ὄντα dicunt contempta, vi. 580. F. 665. F.
 οὐ μὴ, vi. 202. E.
 — δυνατικῶς, vi. 705. C.
 οὗς pro tuis, vi. 722. C.
 Oze sobita morte perit, v. 798. A.
 Ozias quis fuit, viii. 105. B.
 — cur lepra punitus, ibid. D 798. A.
 — & quidem jure ea affectus, ibid. 116. D.
 Oziæ quid porro acciderit, v. 331. F.
 Oziam subita morte perire, v. 8. C. P.
PAcæus (Ricardus) vir virtutibus cum-
 mulatus, i. 1012. F.
 Παχυμερῆς, Prov. ii. 897. C.
 Παχυσομία, Prov. ii. 327. C.
 Pacifici, qui pacem conciliant, vi. 27. C.
 Pacti definitio, i. 402. F.
 Pactoli opes, Prov. ii. 251. E.
 Pæan de virgine matre, v. 1228. C.
 Pædagogiorum prandia, i. 648. C.
 Pædagogus an domi alendus, v. 715. D.
 Pædareti apoph. iv. 133. A.
 Παιδεία νθεύσα, vi. 856. F.
 Παιδεύω & μαθητῶν, vi. 77. C.
 Παιδεύειν anceps verbum, vi. 1018. E.
 Παιδεύειν, v. 721. D.
 Παιδιοθεν, vi. 187. F.
 Παῖς pro famulo, vi. 257. F.
 — anceps vocabulum, ix. 315. C.
 Παιπάλημα, Prov. ii. 622. A.
 Paganismus quomodo abolitus, v. 368. A.
 Paginam utramque facere, Prov. ii. 527. C.
 Παλευντρία, Prov. ii. 846. A.
 Παλæsta, v. 447. D.
 Παλæstra, Prov. ii. 1203. B.
 Palam loqui, ix. 181. E.
 Palatis varietas plurima, i. 663. A.
 Παλίμβολον, Prov. ii. 622. A.
 Παλίμπαίδες, Prov. ii. 195. D.
 Πάλιν Gracis bifariam accipitur, vi. 23. E. 96. E.
 Πάλιν ἄνωθεν, vi. 818. E.
 Palinodiam canere, Prov. ii. 356. A.
 Pallas Atheniensium male consultata in bo-
 num exitumvertere consuevit, i. 296. F.
 Pallio manum t'gunt, Prov. ii. 691. B.
 Palma arboris descriptio, v. 852. E.
 — diversa a buxo, vi. 390. E.
 — natura, i. 399. B. 524. F.
 — Eam ferre & similia, Prov. ii. 112. C.
 Palmarium facinus, Prov. ii. 1156. D.
 Palmeta martyribus tribui, v. 186. D.
 Palpare palpones, ii. 289. E.
 Palpari in tenebris, Prov. ii. 896. E.
 Palpo percutere, Prov. ii. 978. D.
 Palpum obrudere, Prov. ii. 855. C.
 Paludanus (Joannes) vir doctissimus, i. 547. 544. in Epist.
 Palumbem pro columba, Prov. ii. 723. B.
 Pamphili furtum, Prov. ii. 1000. A.
 Panace herba, i. 606. C.
 Panagæa Diana, Prov. ii. 673. D.
 Pancratice valere, Prov. ii. 660. A.
 Pandarus seipsum ira commotus devovet, iv. 61. B.
 Pandeletias sententias, Prov. ii. 981. B.
 Pandocheus quomodo calum ingredi pos-
 sit, i. 744. C.
 Pandorum gens quæ, i. 610. D.
 Panegyris malorum, Prov. ii. 690. C.
 Panicus casus, Prov. ii. 884. C.
 Panidis suffragium, Prov. ii. 724. E.
 Panis, sermo divinus, v. 747. D.
 — quem frangimus, vi. 711. E.
 — dicitur & post consecrationem, vi. 718. D.
 — bene confectus, Prov. ii. 764. F.
 — lapidosus, Prov. ii. 1038. F.
 — fractio, ix. 1587. Prov. ii. 225. C.
 — Sacri consecratio, 1106. D.
 — de Ej. corporali & verbo Dei si-
 mile, v. 398. A.
 — Eorum quosdam sacerdoti offerre, ut consecret, ix. 559. D.
 Παννύχιον εὐδειν, Prov. ii. 635. E.
 Pannus lacer, Prov. ii. 515. C.
 Πανολετρία, Prov. ii. 375. C.
 Πανοπλία, vi. 857. F.
 Panormitanus abbas, ix. 269. B.
 — de divortio, vi. 695. B.
 Panthera excrementorum humanorum usum
 contra aconitum docuit, i. 496. C.
 — Ejus fœditas, i. 612. B.
 — in hominem fœvitia, i. 875. B.
 — Ei sensus sagax, i. 875. C.
 Panthoidis apophth. iv. 151. E.
 Παντοκράτωρ quid, v. 1141. E.
 Papa charitatis cognomen, v. 49. B.
 Παπæ Μύχus, Prov. ii. 840. F.
 Paphus in Cypro, vi. 483. F.
 Papiam juxta Chartusia insignis, i. 685. A.
 Papius, doctissimus Vir. i. 892. F.
 Papiniani apophth. iv. 360. A.
 Papyrii taciturnitas, iv. 679. D.
 Papyri fructus non postulat magnam spi-
 cam, Prov. ii. 757. C.
 Par definitur, i. 402. F.
 — commune aliquid inter nonnullos, i. ibid.
 — pari pensari convenit, i. 369. B. & seq.
 — pari referre, Prov. ii. 41. A.
 Παρά quid valeat, vi. 187. F. 640. D.
 Parabola, i. 92. E. 94. C.
 Parabola, collatio, vi. 166. E. F.
 — Gr. similitudinis collatio, vi. 1006. F.
 — non semper quadrat per omnia, vi. 595. F.
 — non est necesse, ut omnibus partibus respondeat, vi. 700. E.
 — Ejus & exempli differentia, i. 94. C.
 — Earum vis & usus, v. 117. C.
 — natura eadem, qua historiarum, v. 865. B.
 — de his quadam, ix. 700. A.
 Paracletus, vi. 397. E.
 Παράδειγμα, ἐνδειγμα, vi. 915. C.
 Παράδειγματιζειν virtutis ostentui habere, vi. 999. F.
 Παραδιατριβαί, otiosa disputationes, vi. 944. D.
 Paradisi felicitas, v. 421. B.
 Παράδεισος quid, vi. 81. E.
 Παράγω verbo neutrum, vi. 690. E.
 Paragogæ usus, v. 927. A.
 Παρακαλεῖν Gracis multa significat, vi. 768. F.
 Παράκλησις quid, 778. F.
 Παρακολυθεῖν, quid Gracis, vi. 219. F.
 Παρακολυθητός, vi. 937. F.
 Παρακούειν, vi. 96. D.
 Παραλῆσθαι, Prov. ii. 634. A.
 Παρά μέλος, Prov. ii. 463. D.
 Παρανόμοι, v. 543. B.
 Παραφύρεσθαι quid, v. 376. F.
 Paraphrasis, vi. 846. F. 1114. F.
 — est carmen Juvenici, ix. 1115. D.
 — Ejus (Erasmica) calumnia de-
 pulsa, ix. 1115. A.
 Paraphrastis officium, vii. 389. in me-
 dio.
 Parasanga qua stadia apud Persas obtine-
 bat, i. 11. C.
 Parasangis multis præcurrere, Prov. ii. 516. D.
 Parasiti imago, iv. 5. E.
 — Ii cur formidantur, iv. 702. E.
 — Eorum apoph. iv. 312. C. 313. C. 314. A.
 Parathalassix virginis ades, i. 776. C. & seq.
 Παράκλητον, vi. 620. E.
 Parcarum mater, Prov. ii. 497. D.
 Pardi natura, i. 607. D.
 — mortem adsimulat, Prov. ii. 544. B.
 Παρεισῆλθον, vi. 592. E.
 Παρεμβολή quid, v. 396. C.
 Parens filiorum negligens, sibi ipsi inju-
 rius, i. 495. A.
 — alitur a filia, v. 1191. E.
 — Eum laudabunt infelices filii, Prov. ii. 671. D.
 Parentes mentium, v. 1080. F.
 — filios artem docere debent, i. 1052. C.
 — Eorum vocabulo nil dulcius, i. 1042. A.
 — vocabulum gignendi casu, nomi-
 nibus propriis annectere, Hebraum est, i. 368. D.
 — ob filii mortem luctus, i. 195. C.
 — dementia, i. 494. B.
 — erga liberos studia, i. 492. E.
 — optio, i. ibid. C.
 — turpius secordia, i. 494. B.
 — lenitas docet odisse peccata, v. 573. E.
 — scelera filiis non objicienda, v. 474. B.
 — jus olim in liberos, v. 650. A.
 — de potestate in liberos, & matri-
 monio simile, v. 651. D.
 — Eos vere colere, v. 606. A.
 — de his erga filios & Deo erga nos
 simile, v. 573. D.

OPERA DESIDERII ERASMI ROTERODAMI

Παρεπίδημος, v. 464. F.
Pares cum paribus facillime congregantur, Prov. 11. 18. D.
Παρεπιδημαί quid denotat, v. 396. B.
Paridis nuptia, 1. 1145. F.
Paries dealbatus, Prov. 11. 854. G.
Parieti loqueris, Prov. 11. 179. A.
Pari iugo, Prov. 11. 224. E.
Pari lance, Prov. 11. 380. B.
Paris a Menelao quomodo exceptus, 1. 550. C.
— voluptatem recto posthabuit, 1. 549. B.
Paris duobus liberis orbatus, coronatus in concione disseruit, viii. 558. B.
Paritensibus Theologis Erasmus, 1. 988. B.
Pariter remum ducere Prov. 11. 1141. E.
Parit puella, etiam si male adsit viro, Prov. 11. 620. D.
Parmula relicta, Prov. 11. 482. F.
Parnotes obolum reperit, Prov. 11. 623. D.
Parni scaphula, Prov. 11. 559. A.
Πάροικος, v. 464. F.
Παροιμία, vi. 469. F.
Πάροικος, vi. 934. E.
— αὐτόχθον vi. 406. E.
Paropsis & parapsis, vi. 121. E.
— malorum, Prov. 11. 578. B.
Παράψιν vi. 96. D.
Παροξισμός, vi. 494. E. 1010. E.
Parrhisius (Christophorus) 1. 781. B.
Parricidii legem nullam Solon tulit, ix. 1351. B.
Parsimonia praeoptera, 1. 845. A.
— magnum vectigal, iv. 594. D. 693. E.
— Ejus similia, 1. 575. F. 576. F.
Parta male, quibus legantur haeredibus, 1. 260. A.
Parthenones qualia loca, v. 717. B.
Parthi quo plus biberint, Prov. 11. 1167. F.
Particeps & comparticeps, vi. 851. F.
Participia Gracia, vi. 61. D.
Participium pro Infinitivo, vi. 437. F.
Partitio non praefatio, Prov. 11. 854. B.
— vitiosa, v. 877. B.
— Ejus tractatio, v. 936. A.
Parturit Cepphus, Prov. 11. 339. A.
Parturit Larus, Prov. 11. 339. A.
Parturiunt montes, nascetur ridiculus mus, Prov. 11. 339. B.
Parvo emptas carnes, Prov. 11. 1014. A.
Parvulis baptizatis olim corpus & sanguis Domini dabatur, ix. 851. E.
de Parvulis baptizatis, ix. 822. A.
Parvulorum tenacissima memoria, 1. 489. A.
Parvulus, pro puero, vi. 94. D.
Parysatis apophth., iv. 232. E. 678. F.
Πάρ, pro quivis, vi. 562. C.
— quid, v. 452. D.

Pascentem boves, superest, vi. 300. F.
Paschales risus, vi. 861. C.
Pascha ubi, & quo in loco celebratum, viii. 10. F.
— quando finiebat, viii. 12. A.
Pasetis semiohalus, Prov. 11. 620. E.
Pasiphaë astrologia studiosa, 1. 339. D.
Paspalanti non habet, Prov. 11. 371. A.
Passeres, pro passeruli, vi. 57. F.
Passiensi Pauli apoph. iv. 358. D.
Passim cervos insequitur, Prov. 11. 341. E.
Passio, pro afflictione, vi. 752. D.
Passio Christi quomodo impletur, vi. 886. F.
Passiones παθήματα, vi. 596. F.
— πάθη, vi. 565. E.
— ignominia, pro ignominiosis, more Hebr. ibidem.
— carnis quomodo ferenda, v. 1179. F.
Pastillos Ruffillus olet, Gorgonius hircum, Prov. 11. 673. E.
Pastinare, pro plantare, vi. 196. F.
Pastor qualis, vi. 1054. E.
— bonus gregis exigui, v. 819. F. 820. A.
— nullus, quando populo datur, v. 818. E.
— clam admonendus, 1. 741. C.
— malus ob rebellionem populi datur, v. 818. E.
— Ejus nomine qui indigni, v. 802. F.
— officium, v. 86. C.
— Ej. varium officium, 316. B.
— Boni est, tendere pecus non deglubere, Prov. 11. 886. D.
— Eum decet hospitalitas, 1. 739. F.
— Mali quomodo audiendi, vii. praef. 4.
— Sinceri quomodo audiendi, vii. praef. 4.
— Vicani, v. 809. D.
— princeps unus, v. 919. E.
— cura, v. 319. E.
— ignorantia, vii. praef. 7.
— vitia quare in scripturis divinis, ix. 785. F.
Patella dignum operculum, Prov. 11. 387. C.
Pater quomodo dicatur solus Deus, vi. 930. F.
— cur solus dicitur Deus, 1. 731. C.
— servator, non solum Christus, vi. 925. B.
— quis esse debeat, 1. 494. C.
— etiam pessimus liberorum vitiis offenditur, 1. 289. E.
— Ejus nomen non novit, Prov. 11. 727. A.
— est filius, Prov. 11. 1013. F.
— Mali nunquam bonus filius, Prov. 11. 235. D.
— Dei aeternitas & auctoritas, v. 1092. E.

Æschini mira lenitas, v. 193. D.
Ej. & domini discrimen, 1. 305. F.
Ei qua propria, v. 1090. D.
— caritas, filio dominum, Spiritui S. communio tribuitur, vi. 798. D.
— & Deo pro patrio Deo, vi. 528. C.
— auscultandum, 1. 480. C.
— Deum qui ignorat, v. 379. E.
— Scutum nemo novit, Prov. 11. 688. B.
— Eum dicebat Deum, quomodo accipiendum, vi. 376. E.
— Quidam in obviando supra modum savi, v. 721. C.
— Veri, 1. 490. D.
— Dimidiati, 1. 493. B.
— Li liberos maxime amant, 1. 202. A.
— Eorum detestanda negligentia, 1. 492. B.
— erga liberos negligentia, ix. 1698. C.
Paternas cantiones non canit, Prov. 11. 703. E.
Paterni nominis oblitus, Prov. 11. 321. E.
Paternitas, ix. 224. C.
Πάθη, v. 978. A.
Παθήματα, vi. 825. C.
Pati propter justitiam quid, v. 265. B.
Patiendo vincere honestissimam victoriæ genus, v. 688. D.
Patiens ἀνδραγαθός, vi. 957. F.
Patientia, honesta malorum perpassio, 1. 403. A.
Patientia tolerantia, iv. 145. C. 152. F. 160. A. 163. E. 220. F. 263. F. 323. A. 327. F. 330. E. 336. E. 345. D. 375. E.
— Ejus definitio, 1. ibid.
Patinæ quoties mutanda, 1. 819. A.
— quomodo apponenda, 1. 818. F.
Patria quam dulcis, iv. 655. F. 513. C.
— sua cuique jucundissima, Prov. 11. 833. iv. 938. B.
— ubicunque bene agitur, 1. 430. A.
— ibi est ubi bene, Prov. 11. 481. B.
— cognati domus, vi. 172. D.
— cuique charissima, iv. 647. D.
— Ejus tractatio, v. 908. C.
— educandi qui patria nati sunt, iv. 562. C.
— fumus igni alieno luculentior, Prov. 11. 76. C.
— Ei omnia debentur, iv. 647. D.
— post Deum secunda debetur pietas, iv. 519. F.
— Eam objicere ineptum, ix. 1538. B.
Πατρία, vi. 223. C.
Patrimonium Petri, quid & qualiter defendendum, iv. 484. B.
Patripassiani quomodo Dei substantiam distinguebant, v. 1148. D.

INDEX GENERALIS

- Petrus & patrum**, vi. 518. F.
Patrocli occasio, Prov. 11. 841.
A.
 — **Eo sordidior**, Prov. 11. 803.
D.
 Πατροπαράδοτος, vi. 3044. D.
 Patrua lingua, Prov. 11. 535. D.
 Patrum esse, patrum sapere, Prov. 11. 535. D.
 Pattatione calumniosior, Prov. 11. 725.
A.
 Patiloquus, sed eruditus, Prov. 11. 918. E.
 Paula mater Eustochii agrota, vinum bibere noluit, v. 748. A.
 — **quando Bithlechem concessit**, v. 762. E.
 — **Eustochii mater Hebraicas litteras didicit**, ix. 781. B.
 Paulo minus, quid Latinis, ix. 47. E.
 — **bisariam accipi**, ix. 67. C.
 — **& paululum**, ix. 28. C.
 Paulus a quo vocatus, viii. 270. C.
 Paulus cur secundam Epistolam ad Corinthios scripserit? viii. 217. E. & seq.
 Paulus pacis doctor, iv. 629. F.
 — **Deum nominans, patrem intelligit**, ix. 219. E.
 — **quare ter oraverit, ut discederet Spiritus Satana**, v. 458. B.
 — **in dicendo varius**, vii. 727. lin. 20.
 — **scientiam charitate comitatum querit**, ix. 1718. F.
 — **opifex**, vi. 171. F.
 — **sutoriam exercuit**, i. 684. D.
 — **Sutor coriarius**, vi. 504. E.
 — **impolitus in Graco sermone**, ix. 1074. C.
 — **magnifice de se loquens inculcat infirmitatem suam**, i. 853. E.
 — **stulti cognomen libenter agnoscit**, iv. 491. C.
 — **obtreccionem inter Christianos indigne fert**, iv. 722. C.
 — **comitate agit causam coram Pesto, Felice & Agrippa**, ix. 1661. C.
 — **Petrus & gentium & Judaeorum errores elevans**, iv. 720. E.
 — **praeipuum spiritus assertor**, v. 33. A.
 — **seipsum non audeat judicare**, v. 12. D.
 — **ter max.** i. 1033. A.
 — **inter apostolos omnium rerum scientissimus**, ix. 1719. D.
 — **Christianorum legum consultus & interpres**, v. 47. A.
 — **conjugatus**, vi. 687. C.
 — **uxorem habuit**, ix. 693. B. 879.
D. 916. A. 1106. F.
 — **sibi undique constat**, v. 781. C. & seq.
 — **legem ad pedes Gamalielis didicit**, v. 800. A.
 — **paucos Satana tradidit**, v. 568. C.
 — **ex testimonio sciens omisit verbum**, vi. 814. F.
 — **pedes viator**, vi. 512. D.
 — **Phariseus**, vi. 554. C.
 — **& propheta emisit**, vi. 563. E.
 — **abusus praepositionis in ut fuit**, vi. 592. F.
 — **alienam personam in se transfert**, vi. 597. F.
 — **Grace balbutiens, impolitus in Graco sermone, imperitus**, vi. 603. E. 905. F. 673. E. 677. F. 825. F. 840. F. 842. E.
 — **parum prius**, v. 788. E.
 — **citans juxta veritatem Hebraicam**, vi. 668. C.
 — **sequens interpretationem septuaginta**, vi. 617. D. 619. F. 620. F. 622. E. 625. E. 664. E. 821. E. F. 1005. E.
 — **a LXX. dissentiens**, vi. 619. D.
 — **imprecatus vindictam**, vi. 962. E.
 — **sententiam propheta reddens non verba**, vi. 620. F. 622. D. 646. E. F.
 — **torquens scripturam in argumentum**, vi. 815. D.
 — **grammaticam alicubi negligens**, vi. 626. C.
 — **negligens sermonis integritatem**, vi. 630. E.
 — **in Actis Hebrais loquens, tamen sequitur**, LXX. vi. 622. E.
 — **nihil potest, nisi ut proficiat**, vi. 785. E.
 — **nulla re inferior Petro**, vi. 788. D.
 — **mutavit aliquid ab Hebrais**, vi. 664. E.
 — **quod eius nusquam legitur surge qui dormis**, vi. 852. E.
 — **gratis docuit**, vi. 920. D.
 — **Ejus (Apost.) consilia**, i. 797. B.
 — **ejus labores nocturni**, iv. 717. A.
 — **comitas**, v. 99. B.
 — **severitas cum lenitate**, v. 100. B.
 — **Modestia & submissio**, v. 776. C.
 — **& Apostolorum**, i. 852. B.
 — **ejus vafrieies**, vii. 855. lin. 13.
 — **pietas**, vi. 501. E. 522. E.
 — **filius & sermo**, ix. 657. C. F.
 — **ambitio**, ix. 1074. E. F. vi. 648. F.
 — **oconomia laudabilis**, ix. 1543. F.
 — **gloriatio**, ix. 1574. B.
 — **epistola ediscenda**, v. 66. A.
 — **scripta quomodo legenda**, ix. 1107. E. F.
 — **consilium in concionando**, v. 1064. E.
 — **oratio accommodata auctoribus**, v. 1065. E.
 — **persecutio in Ecclesiam**, v. 50. A.
 — **artificium**, vi. 646. D.
 — **citatio cum vulgari editione**, vi. 618. E. F.
 — **exemplar ex Landino**, vi. 14. F.
 — **sermo figuratus**, vi. 770. E.
 — **sermo parum integer**, vi. 599. C. D. Nam quod impossibile.
 — **sermo peregrinus**, vi. 640. B.
 — **consilium in dicendo**, v. 553. E. 555. F. 663. E.
 — **constitutio de episcopis abrogata**, vi. 696. C.
 — **narratio multis modis dissimile videtur cum Luca narratione**, vi. 804. D.
 — **nomen unde**, vi. 553. A. B.
 — **sermo parum absolutus**, vi. 924. F. 685. B.
 — **sermo obscurus**, vi. 391. F. 81 non sicut, &c.
 — **sermo perturbatus, si is qui frater nominatur**, vi. 680. C. D.
 — **stigmata qua**, vi. 828. E.
 — **humanitas**, vi. 980. C.
 — **nova salusatio**, vi. 965. B.
 — **supellex**, vi. 960. F.
 — **uxor**, vi. 875. F.
 — **Ei stimulus carnis quare datus**, v. 18. A.
 — **Hieronymum induens vafrieiam**, ix. 51. A.
 — **Eum generis sui auctorem nonnulli adhuc predicant**, iv. 747. F. 748. A.
Pavonis & columba amicitia, n. 896. C.
 — **Ei qui similis**, v. 467. A.
 — **Eo picturatur**, Prov. 11. 65. B.
Pauper quis, i. 886. A.
 — **sed ingemiscis**, Prov. 11. 941. F.
 — **diviti dans, petit**, Prov. 11. 125. F.
 — **de Eo & divite simile**, v. 396. A.
 — **Superbo nihil Deo invidius**, v. 514. E.
 — **li Hebrais dicuntur mansueti**, vi. 107. C. 259. D.
 — **Spiritu, non egeni, sed modesti**, vi. 26. D. E.
 — **Eorum a saturno petitio**, i. 190. E.
 — **securitas**, i. 231. E.
 — **in divites invidentia**, i. 189. E.
 — **de divitibus falsa sententia**, i. 191. C.
 — **cura quibus olim**, v. 843. A.
 — **impudentia**, i. 193. D.
 — **lis subveniendum**, v. 752. F.
 — **Deus favet**, v. 516. B.
 — **habetis pauperes**, vi. 132. F.
Pauperimus Christus, v. 515. A. 395. F.
Paupertas, iv. 128. E. 192. B. C. 336. A.
 — **cui magna divitia**, v. 399. A.
 — **quem virum faciat**, n. 361. C.
 — **docet modestiam**, i. 855. E.
 — **ridiculos facit**, iv. 672. E.
 — **sap. sortita est**, Prov. 11. 189. C. 602. D.
 — **Ejus**

OPERUM DESIDERII ERASMI ROTERODAMI.

— Ejus querimonia, l. 191. C.
 — remedium, v. 55. A.
 — prospera valetudo, l. 261. D.
 — comoda, l. 261. B. 262.
 A.
 — satellitium, l. 262. B.
 Pausanias apoph. iv. 131. B.
 — Platonis apoph. , iv. 132.
 C.
 — Cappadocis apophth. , iv. 355.
 B.
 Pausanias apophth. , l. 359. E.
 — Eo mendacior, Prov. ii. 107.
 B.
 Pax quid, iv. 625. B.
 — ubi Deus, iv. 629. F.
 — corpus & animam connectit, iv. 626. B.
 — iniquissima aequissimo bello potior, iv. 636. C.
 — non nunquam emenda, iv. 637.
 E.
 — redimenda, Prov. ii. 717.
 F.
 — publice privatimque predicanda, iv. 637. F.
 — nullibi apud Christianos locum invenit, iv. 628. C.
 — opus iustitiae, iv. 629. F.
 — decima parte redimuntur, qua bellum geritur, iv. 640. B.
 — quam salutaris, iv. 607. D.
 — absoluta felicitas, iv. 630. E.
 — solida non constat affinitatibus, iv. 636. D.
 — saluatio Judaica pax, l. 367.
 F.
 — tibi, vulgaris Hebraeorum saluatio, vi. 54. F.
 — huic domui, non additur in Mathaeo, vi. 54. E. F.
 — cum omnibus, dilectio cum fratribus, vi. 636. C. D.
 Christiani vocabulum amplectitur, iv. 628. A.
 — pro patria, iv. 604. E.
 — iniqua ingens lucrum, vii. 149. circa med.
 — iniqua potius eligenda, quam aequiss. bellum, iv. 537. C.
 — ut iniqua amplectatur consultius, quam ut aequissimum bellum suscipiatur, iv. 537. C.
 — triplex, v. 407. B.
 — Ejus & belli collatio, iv. 536.
 B.
 — pars magna, pacem velle, iv. 638.
 B.
 — negotium agebat Christus, iv. 630.
 D. & seq.
 — minima pars ad reges redit, iv. 646. B.
 — ratio sola agnoscit dotes, iv. 626.
 A.
 — artes in omni vita usui, iv. 536.
 B.
 — beneficio animata & inanimata concorditer degunt, iv. 526. C.
 — doctor Paulus, iv. 629. F.
 — convivium sacra mensa, iv. 692.
 D.
 — sermo, v. 1313. D.
 — nulla in principum aulis sedes, iv. 628. C.

— Faventi quid cogitandum, iv. 639. A.
 — Eam docuit necessitas, iv. 627.
 D.
 — natura instituit, iv. 627. B.
 F.
 — nato Christo angeli annuntiant, iv. 630. D.
 — optas dominica precatio, iv. 631.
 A.
 — etiam impiis spiritus colunt, iv. 627. A.
 — sancte sacramenti panis & calicis Philotasi communicatio, iv. 631.
 C.
 — Perfectam in hac vita non agnoscere, v. 408. A.
 — Veram solum pietatem domare, v. 407. B.
 — Eam praefantur Apostoli in suis epistolis, iv. 630. E.
 — tota S. scriptura tractat, iv. 631.
 F. 632. A.
 — Ea ablata perit Christiana societas, iv. 532. B.
 — ex ea universa leges pendunt, iv. 490. E.
 Paxillo nudior, Prov. ii. 708. B.
 Paxillum paxillo pellere, Prov. ii. 70. B.
 Παύρα μὲν, ἀλλὰ μέγα λυγρὰ, Prov. ii. 695. C.
 Παυεμένη, Prov. ii. 759. E.
 Pazaites aureis catenis vinctus circumlati ad extremam vitam diem, v. 351. C.
 — Solvunt fratrem dolo necat, v. 351. B.
 Peccans peccatum, vi. 597. F.
 Peccare bis in bello non licet, Prov. ii. 724. C.
 — non posse ex Deo nasci, v. 180. B.
 — qui diu non possunt, v. 343. E.
 Peccandi causa levior crimen exaggerat, v. 35. A.
 ad Peccandum nemo Christianus liber, v. 498. F.
 Peccantem mille incommoda sequi, v. 51. E.
 Peccata pro peccatum leve, vi. 395. F. 344. F.
 Peccatorem convertere praecipuum pietatis opus, v. 116. B.
 — plus est, quam defunctum excitare, v. 828. E.
 Peccatrix peccans, vi. 598. C.
 Peccatum quid, v. 55. D.
 — quid in Scriptura dicatur? v. 1254. B.
 — pro hostia, vi. 769. C.
 — ad mortem quid, vi. 1082. E.
 — in totum non sublatus, v. 1198. B.
 — hominis omnia vitat, v. 1075. C.
 — plumbum vocat, l. 642. A.
 — filiorum luet Parens, l. 494. C.
 — inutiliter calatur, v. 496. D.
 — in spiritum sanctum, v. 402. B.

— non abest in multiloquio, v. 404. A.
 — ferme capitale, sumibus immo dicis nonnulla extruere monasteria, l. 684. F.
 — a falsis opinionibus, v. 39. F.
 — Ejus fructus, v. 56. C.
 — sarcina seponenda, l. 882. A.
 — preclivitas in homine, ix. 1239. E.
 — stimuli a natura, l. 419. A.
 — vox, v. 1154. A.
 — nomine omnia vitiorum genera intelligi, v. 1078. E.
 — Eo nihil execrabilius ap. Deum, v. 1160. D.
 — Capitalia saepe in pietatis cumulum cedunt, v. 54. B.
 — Eorum commissa ablui lacrymis, ix. 259. D.
 — omnis grave, v. 381. D.
 — Ea accusare apud Deum, v. 38. A.
 Peccaverunt omnes in quo, varis expositione, vi. 585. B.
 Pectore aperto, Prov. ii. 836. B.
 Pectoris amplum domicilium, v. 269. C.
 Pecudes natura obsequuntur, l. 493. D.
 Peculiaria vocabula concedendam sacris litteris, vi. 58. E.
 Pecunia, iv. 148. F. 160. D. 167. E. 243. C. 266. E. 335. C.
 — agrippior, vi. 130. F.
 — unde dicta, v. 922. D.
 — vivat arbitrio vivere, l. 1144. F.
 — tanquam mala non accusanda, ix. 1715. A.
 — theatrica, ix. 258. E.
 — absque peculio, Prov. ii. 1076. D.
 — anima, Prov. ii. 518. D. 1076. D.
 — primum querenda, Prov. ii. 672. B.
 — dispendium levius quam anima, l. 634. D.
 — dispendium, leve damnum, iv. 663. F.
 — contactu à Franciscani cur abstinere, l. 871. B.
 — vis, Prov. ii. 647. B.
 — Ei obediunt omnia, Prov. ii. 144. D.
 — mutuo flagrantibus obsequendum, quomodo, iv. 80. E.
 — possidere non esse culpam, v. 59. F.
 — Eae non negligenda, l. 323. F.
 — quomodo amanda, v. 26. A.
 — pedibus compensantur, Prov. ii. 1083. A.
 — Earum cupiditas Spartam capiet, praeerea nihil, Prov. ii. 635. C.
 — gratia omnia sunt, l. 262. F.
 — similia, l. 571. B. 579. F. 598. C. 602. A. 608. F. 619. D.
 — Eas esse animam miseris mortali- bus, v. 1194. B.

INDEX GENERALIS

- Pecuniosus damnari non potest*, Prov. 11. 1129. C.
Pedaria sentina, Prov. 11. 390. E.
Pedem alterum in sepul. habere, Prov. 11. 427. B.
Pedem conferre, Prov. 11. 1063. B.
— ubi ponat, non habet, Prov. 11. 185. B.
Pedere thus, Prov. 11. 891. E.
Pede tacito, Prov. 11. 408. A.
Pedetentim, Prov. 11. 407. D.
Pede tuo te metire, Prov. 11. 255. F.
Pedem dextrum in calceo, sinistrum in pelvi, Prov. 11. 732. B.
Pedens mortuus jacet, Prov. 11. 789. A.
Pedes orationis unde consistit, 1. 945. C.
— pro affectibus, v. 76. C.
Pede utroque standum, Prov. 11. 725. B.
Pedibus ingredior, natare enim non didici, Prov. 11. 456. C.
Pedib. in sententiam discedere, Prov. 11. 616. B.
Pedibus trahere, Prov. 11. 413. D.
Pediculi exanima corpora, cur deserunt, 1. 564. C.
Pediculi Platonis, Prov. 11. 1174. E.
Pedum visa est via, Prov. 11. 841. C.
Pegaso velocior, Prov. 11. 1000. A.
Pegasus non omni roganti cedit, 1v. 79. B.
Pejorare Christianis sermo ludus est, 1v. 701. C.
— nec joco nec serio fas est, 1. 808. B.
Πειθαρχεῖν, vi. 456. F. *quid proprie*, 972. C.
Πείθω suadeo, persuadeo & obedio, vi. 147. D.
Πειράζων participium pro nomine ut βασιλεύων, vi. 23. C.
Pejus Babiis tibia canit, Prov. 11. 621. C.
Pelagii sententia de libero arbitrio, ix. 1224. B.
Pelagius Pontifex, vi. 696. F.
— Ejus discipuli negabant peccatum originale, vi. 591. C.
Πέλαγος unde dictum, vi. 95. E.
Pelagus quid denotet? v. 187. C.
Peleus in machara, Prov. 11. 645. A.
Pelle pra te fers, & si non dicas, Prov. 11. 823. E.
Pellem carinam rodere, Prov. 11. 547. C.
Pellenax tunica, Prov. 11. 787. A.
Pellucidum, pellucere &c. unde, 1. 921. B.
Pelluvia magna superstitione observat., 1. 853. lin. 8.
Pelopidis apoph., 1v. 253. E.
Pelopis talenta, 230. C.
Πέμπτοι, Prov. 11. 427. D.
Penelope uxor diligens, v. 663. D.
Penelopes telam retexere, Prov. 11. 168. B.
Penicillare, Prov. 11. 804. B.
Πίνυς, v. 516. A.
Pennas nido majores excendere, Prov. 11. 257. D.
Penlandi formula, 1. 52. E.
Pensitata Hieronymi opinio, vi. 12. F.
Pensum persolvere, Prov. 11. 135. C.
Πενταπλοα, Prov. 11. 1093. F.
Pentecoste qua sit? viii. 212. D.
Pentecoste quinquagesimus dies, non festum quod nondum erat, vi. 745. E.
Penula quid, vi. 961. F.
Penulam aestate deteris, Prov. 11. 397. B.
— scindere, Prov. 11. 67. D.
Penuriae facile occurrunt, avaritia nequam. 1v. 54. D. E.
Περίσσωρο mox obmutescere, vi. 167. F.
Πενιευμένον de mensura, vi. 256. E.
Peponne mollior, Prov. 11. 176. F.
Pepones, Prov. 11. 987. E.
Pera & tunica Evangelica, vi. 321. E.
Per antiquum diem, Prov. 11. 841. E.
Per anulum medium trahi, Prov. 11. 335. F.
Perca sequitur sepiam, Prov. 11. 1058. D.
Per civitates κατά πόλιν, vi. 261. E.
Percontandi formula in congressu, 1. 631. F. 633. C. 634. E. 636. D. 637. D.
Percontatio de itinere, 1. 632. A.
Percontatores vulgo inuisi, 1. 728. D.
Per crambem, Prov. 11. 197. B.
Percussor Paulo dictus qui lingua saeviat, vi. 934. F. 966. E.
Percutiam pastorem excussa Hieronymi sententia, vi. 134. D. E.
Percutiet te Deus, vi. 521. E. F.
Perdendae opera, 1. 60. C.
Perdere mulum, Prov. 11. 845. B.
Perdidisti vinum, infusa aqua, Prov. 11. 481. F.
Perdicis cura, Prov. 11. 458. E.
Percant amici, &c. Prov. 11. 1075. F.
Peregrinari pro admirari, vi. 1053. D.
Peregrinatio, 1v. 160. A.
— expeditiss. ad sapientiam via, 1v. 521. B.
— religionis ergo, 1. 774. C.
— Solonis, 1v. 521. A. D.
— Ejus fructus, 1. 639. C.
— Ex quid, 1. 735. A.
— inutiles, 1v. 456. B.
— parum profunt, v. 63. E.
— quomodo nonnunquam suscipiuntur, 1. 639. E.
Perendinum ventum predicere, Prov. 11. 859. C.
Per enses, per ignem oportet irrumpere, Prov. 11. 507. C.
Per extantum funem ire, Prov. 11. 555. F.
Perfecti, τετελευμένοι, sed κατηρημένοι, quasi dicas, integri corporis, vi. 662. D.
— pro perfecte stare, vi. 858. D.
Perfectio nostra, id est, imitatio vitae Christi, vi. 256. F.
Perfectum vix nihil in rebus humanis, v. 85. B.
Perficere, non consummare, sed irreperire, vi. 869. D.
Per festum, pro diebus festis, vi. 324. F.
Perfidia gentibus nonnullis familiaris, v. 15. C.
Perfidiose dicta, 1v. 129. E.
Per fluvium traducere, Prov. 11. 1087. E.
Perfricare faciem, Prov. 11. 316. A.
— os, Prov. 11. ibid. C.
Perfrictae frontis, Prov. 11. ibid. A.
Perge civitas, vi. 484. F.
Pergracari, Prov. 11. 984. D.
Per harma aliquid facere, Prov. 11. 215. A. B.
Per hasta cuspidem, Prov. 11. 720. B.
Per Herculem jurare, quomodo id fiebat, 1v. 701. E.
Peribis si non feceris, Prov. 11. 1034. D.
Periclis eloquentia, v. 138. E.
— apoph. 1v. 246. E.
Periculolum divinam naturam lingua exprimere, 1. 989. D.
Periculum non accersendum, sed si vitari non potest, fortiter ferendum, id pulchre declarat Athanasius, in Apologeticis suis, vi. 154. F.
— duplex pios habet, v. 52. D.
— Ecclesiasta duplex, v. 775. E.
— prora felis, Prov. 11. 620. B.
— Imminentis, 1. 73. E.
— Id ne temere subeas, Prov. 11. 933. B.
— Alieno cautus, Prov. 11. 496. E.
— Alieno sapiens, Prov. 11. 678. D.
— Ea pro morte, vi. 752. E.
— Ea contemnere quid, vi. 534. E.
Περικλέης quid, vi. 1045. F.
Perierunt bona, Prov. 11. 841. E.
Per ignem incedis, Prov. 11. 949. A.
Perit sus, Prov. 11. 994. B.
Periodus non confundit, &c. vi. 598. D. E. 636. D.
Peripatetici quos in beatorum album referunt, viii. 136. in dedic.
Περὶ φρόνης, Prov. 11. 972. F.
Periphrasis affectata, vi. 238. D.
— in sacris literis, vi. 26. F.
— interpretis, vi. 48. D. 139. C.
— sine causa captata, vi. 473. F.
— Ejus mutatio quibus constat modis, 1. 17. B.
de — generali, 1. 47. D.
Περὶ φρονῶ & καταφρονῶ quid differant, vi. 972. C.
Per ipsa quid Gracis, vi. 775. E. F.
Per ipsum, pro per se, vi. 642. D. E.
— id est, verbum, vi. 337. E.
Περὶ σπέναν transitive, vi. 832. E.
Περὶ σὸν supervacuum & eximium aut exuberans, vi. 573. E.

Peric

OPERUM DESIDERII ERASMI ROTERODAMI.

- Peristromata Campanica, Prov. ii. 1167. C.
 Περστρῶμα, Prov. ii. 972. E.
 Perjurium, iv. 692. D.
 — blasphemia genus, ix. 836. E.
 — Ei est proximus, qui mentitur se-
 rio, iv. 701. B.
 — Eo fallere detestabile scelus, v.
 305. E.
 — Eorum omnia plena, iv. 692. F.
 Perjurum non esse, qui secreta revelare
 nolit, v. 154. E.
 Περὶ ἰσθῶτος novum vocabulum, vi. 971.
 E.
 Per manus tradere, Prov. ii. 1060. E.
 Per missionis ratio, v. 991. B.
 Per multas gratiarum actiones, locus
 varie expositus, vi. 783. D.
 Permutationis usus, v. 997. A.
 Per nebulam, per caliginem, per somni-
 um, Prov. ii. 136. C.
 Pernicies summa unde maxima utilitas,
 iv. 658. D.
 — ex homine subita, i. 595. F.
 Perottus (Nicolaus) vir diligentissimus,
 i. 521. C.
 Per parietem loqui, Prov. ii. 816. D.
 Perpetuum nil suave & huiusmodi, i.
 637. B.
 Perplexa matrimonia, vi. 702. F.
 Perplexus, Prov. ii. 939. D.
 — animique consternati, Prov. ii.
 914. A.
 Per pro propter, vi. 642. D. E.
 Per publicam viam ne ambules, Prov. ii.
 20. C.
 Perfarum Regum mos singulo diluculo,
 iv. 43. E.
 Per sayrum, Prov. ii. 1116. D.
 Perfici in mutuanda pecunia cautio, iv.
 82. A.
 Perseverantiæ definitio, i. 403. A.
 — in bonitate permansio, i. 403. A.
 Perfici apparatus, Prov. ii. 251. E.
 Persis ad Orientem Palestina est, v.
 1351. C.
 Persolæ nuga, Prov. ii. 526. A.
 Persona aliena in Paulo, vi. 674. E.
 — in sermone subito mutata, vi. 49. F.
 131. F. 342. E. 599. D. 713. D.
 — alia, vi. 131. F.
 — Patris, v. 1073. B.
 — in unaquaque quid considerandum,
 i. 408. E.
 — ficta quomodo inducenda, i. 80. F.
 — non semper in malam partem, vi.
 676. B.
 — Ejus definitio, i. 408. E.
 — descriptio, i. 79. F. 438. E. 454. F.
 — nomen & personarum distinctio,
 v. 1091. C.
 — Propriæ admixtio in reprehendendo,
 v. 892. D.
 — Ej. partes, i. 408. E.
 — admixtionem mitigare, v. 888. C.
 — decorum nosse, v. 832. C.
 Personatus amicus damnum dare potest, i.
 379. B.
 Personam mavult quam faciem, Prov.
 ii. 201. E.
 — Diversæ, vi. 641. E. F.
 — ratio in scripturis observanda, v.
 85. E.
 — Variarum apud varios auctores de-
 scriptiones, i. 79. F.
 Perspicere ex fronte, Prov. ii. 524. B.
 Per spiritum sanctum præcipiens, sen-
 sus anceps, vi. 434. D.
 Persuadebis cito, si bene dicas, Prov. ii.
 695. F.
 — minime, ne si persuaseris quidem,
 Prov. ii. 627. A.
 Persuasio plurimum valet, i. 998. E.
 Per tenebras qua apud quercum, Prov.
 ii. 443. C.
 Per ter, σίλοιον vi. 474. E.
 Pertinacia rixarum parens, 76. E.
 Pertinacis Imp. consensio, Prov. ii. 911. C.
 Per transfennam inspicere, Prov. ii. 728. A.
 Pertusum dolium, Prov. ii. 171. D. 377. A.
 Pervenit ἰσθῶς, affectus est, vi. 616. F.
 Perverfa pro distorta, vi. 92. E.
 Per vestram gloriam, jurantis sermo,
 vi. 737. F.
 Per vim habet optandi, vi. 916. E.
 Pescennim nigri apoph, iv. 282. F.
 Pessima semper plurimis placere, iv. 448. A. 40. A.
 Pessimis quando plurimum licet, i. 793. B.
 — de Ea & oratione impiorum simi-
 le, v. 179. B.
 Pestilentie tempore quæ pio agendum,
 v. 169. C.
 Petitionis parum honesta, obliqua, ex-
 emplum, i. 436. A. C.
 Petitorix epistola sylva, i. 437. D.
 Petitoribus molestis quomodo occurren-
 dum, iv. 83. D.
 Petrarchæ (Francisci) mentio, i. 1008. E.
 Petronius (Titus) adulator, iv. 11. B.
 Petrus inter discipulos habitus primus, viii.
 269. F.
 Petrus a Paulo correptus, ix. 607. E.
 — dicitur quivis Christianus, ix. 1067. E.
 — Omnes Philosophos superat, viii. 216. A.
 — quare permissus labi, v. 583. C.
 — typum gessit totius Ecclesie, ix. 251. C.
 — uxorem habuit, v. 592. E. ix. 916. C.
 — an peccavit dissimulans se vesci cibis
 communibus, vi. 809. E.
 — destinata malitia non peccavit, ix. 61. C.
 — hospes coriarii, vi. 473. D.
 — Grace, Syriace Cephas, vi. 88. C.
 — comestor taxatus, vi. 253. F.
 — annotatur ex Hieronymo, vi. 231. C. 253. F.
 — mutavit sententiam, vi. 697. C.
 — Aliacenſis Episcopus, i. 429. D.
 — Ejus (Apostoli) facundia, vi. 448. D.
 — claves, iv. 466. B.
 — lapsus & negatio, v. 125. C. 1278. E.
 — abjuratio, v. 883. A.
 — consilium, v. 1063. B.
 — epistola secunda, ix. 866. B.
 — secunda auctoris olim incerti, vi. 1068. C.
 — primatus, ix. 1179. B.
 — confessio, ix. 260. F.
 — phrasis paulina perplexior, vii. 1079. lin. 19.
 Pflug (Julius) v. 469. A.
 Φαίνο προσωπεῖον, Prov. ii. 433. E. 1191. E.
 Phaëton Astrologus, i. 339. D.
 — de Eo & monarcha stulto simile,
 v. 228. E.
 Phalaris imperium, Prov. ii. 392. D.
 Φαλαρισμός, Prov. ii. 392. F.
 Phalerei (Demetrii) apoph. iv. 250. B. 339. E.
 Φαλλοφόροι, Prov. ii. 599. E.
 Phallus Deo, Prov. ii. 796. B.
 Phaniæ janua, Prov. ii. 836. F.
 Phani ostium, Prov. ii. 631. A.
 Pharaon tot plagis invitatus ad peniten-
 tiam, v. 568. A.
 Pharelli mores, ix. 1667. F.
 Pharisei captatores, vi. 258. F.
 — quare pugnarint adeo strenue con-
 tra libertatem Evangelicam, v. 210. F.
 — Eorum impostura, i. 374. B.
 — oratio, v. 1172. C.
 — supersticiosa hypocrisis, vi. 118. D.
 Pharisaicum est in cibo gloriam querere,
 i. 806. E.
 Pharmacopolarum mos, v. 885. C.
 Pharmacum datur diluculo, i. 846. F.
 — de Amaro & peccatore simile, v. 537. D.
 Phaselitarum sacrificium, Prov. ii. 621. B.
 Phasim usque navigavit, Prov. ii. 539. B.
 Φάσμα, φάντασμα, vi. 80. F.
 Φειδῖτις & alia similia, Prov. ii. 650. F.
 Φελλίνας, Prov. ii. 1091. C.
 Φερέθκος, v. 695. E.
 Phicidistare, Prov. ii. 756. E.
 Phidias insignis artifex cur Venerem sinxe-
 rit insistentem testudini, v. 695. D.
 Phidix signum, Prov. ii. 1211. A.
 — pictura, v. 695. D.

INDEX GENERALIS

- Φιλαδέλφεια, ἀγάπη, φίλια quid differant, vi. 1059. F.
 Φιλαδέλφεια, vi. 631. C. 909. C.
 Philagri apoph. iv. 354. D.
 Φιλανθρωπία, ἀνθρωπότης, v. 257. D. 972. D.
 Φιλαντία comes stultitia, iv. 411. A.
 — pestis omnium rerum, v. 606. D.
 — Ejus malum, iv. 15. F. 447. D.
 Φίλαυτοι, Prov. ii. 147. C.
 Philolphi (Francisci) mentio, i. 1008. F.
 — ingenium, iv. 87. lin. 42.
 Philolphus, & Regius, Plutarchi apophieg. transtulerunt, iv. 87. lin. 19. à fine.
 Philemon Phryx, vi. 979. C.
 Philetus pro phygellus, vi. 953. E.
 Philippis civitas Macedonia, viii. 319. A.
 Philippide tenuius, Prov. ii. 1067. A.
 Philippidis Poëtæ apoph., iv. 305. F.
 — dictum, iv. 71. E.
 — ad Lyfismachum, iv. 682. D.
 Philippi gallus, Prov. ii. 620. C.
 Philippus Burgundionum dux, v. 67. B.
 — Bonus dux Brabantia, ix. 1573. B.
 — Macedonum rex temulentius saltat, v. 832. C.
 — Maximiliani Caesaris filius, vi. 152. F.
 — Rex quomodo a citharistâ civiliter redarguitur, iv. 17. A.
 — in obrectatorem, iv. 64. A. B.
 — Boni jocus festivus, iv. 31. D.
 — Maced. Regis tolerantia, i. 849. B.
 — civitas, vi. 495. E.
 — (Burgundionum duci) Panegyricus dictus, quo omnes ejus virtutes complectuntur, iv. 570. & seq.
 Philippus Teirarcha sui Isurea, & Trachonitidis regionis, viii. 454. D.
 Philisti rhetoris apoph., iv. 356. A.
 Philo in catalogo Hieronym. ix. 160. E.
 Φιλοκίλαξ quibus malis laboret, iv. 1. B.
 Philonide indoctior, Prov. ii. 592. D.
 Philosophari, Prov. ii. 1157. D.
 Philosophari res jejuna, i. 663. E.
 Philosophastri reip. pernicies, iv. 423. B.
 Philosophia, iv. 163. A. 166. B. 167. A. 168. A. 170. F. 171. C. 172. F. 175. B. 177. C. 184. F. 187. D. 188. A. 194. E. 237. B. 238. F. 336. F. 540. E. 375. D.
 — quid, v. 14. F.
 — Christi, vi. 254. F.
 — peculiaris, vi. 27. E.
 — neglecta, v. 139. B.
 — Christiana in quo consistat, v. 141. E.
 — unde ad nos demigravit, i. 996. F.
 — quare discatur, i. 450. A. v. 1150. E.
 — opibus necessaria, i. 492. F.
 — sobrie divinis admiscenda, ix. 103. D.
 — vera, iv. 560. lin. 14.
 — summa in quo sita, i. 539. E.
 — Ejus similia, i. 561. A. 562. D. 567. F. 572. E. 577. F. 579. A. B. 580. C. 581. E. 582. D. E. 583. E. 585. D. 592. D. 593. E. 595. F. 597. D. 599. A. 605. D. 606. D. 609. F. 611. F. 617. F. 618. C.
 — doctrina, iv. 46. E.
 — Evangelica speculum, v. 1183. F.
 — Ej. praecepta oculi sunt animi, i. 497. A.
 — Aulicæ rudimenta, i. 449. A.
 — qui optime docens, i. 525. B.
 Philosophiæ Christiana præstantia, v. 139. E.
 Philosophiæ utilitas, iv. 615. A.
 Philosophus quid, v. 228. E.
 — quis proprie appellandus, ix. 1139. C.
 — quis, i. 820. F. iv. 566. A.
 — & Christianus solo vocabulo differens, iv. ibid. A.
 — jubetur in editum locum ascendere contemplaturus mala civium reliquorum, v. 889. C.
 — Cujusdam dictum, ix. 827. F.
 — Il qui vere, ix. 94. B.
 — ethnici etiam divinitus illuminati, ix. 1264. C.
 — Confidentes, i. 256. F.
 — Imperfecti, v. 25. D.
 — Eorum auctoritas quando valere debeat, v. 15. F.
 — stultitia, v. 262. A.
 — vita, i. 324. B.
 — a libris Chrysosthomus deterret, v. 134. E.
 — Eos beatitudinem veram non invenisse, v. 174. D.
 — invicem agitare ridiculum, 325. B.
 Φιλόσοφοι, vi. 631. C. D.
 Philostrati Lemni de epistolis iudicium, i. 380. F.
 Philotesius crater, Prov. ii. 1115. A.
 Φιλοτιμία, ix. 1074. E.
 Philotimus medicus, iv. 21. C.
 Philoxenis (Poëta) apoph. iv. 305. F.
 Philoxeni non. Prov. ii. 769. C. 313. C. D. 369. F.
 — Eryxidis filius, iv. 51. A.
 — tragædiarum scriptor, ix. 818. A.
 Φιλέειν, id est, amant, Græce pro se-
 lent, vi. 35. C.
 Φιμίω, vi. 116. F.
 Phinees immunis ab homicidio, licet id perpetraverit, viii. 9. A.
 Phinees zelus laudatus, v. 900. B.
 Philistæ quorum latronum genus, i. 592. C.
 Phocenium desperatio, Prov. ii. 1025. A.
 — execratio, Prov. ii. 245. A.
 Phoci convivium, Prov. ii. 648. B.
 Phocion, vir incorruptissimus, iv. 666. E.
 — vir sanctissimus, i. 848. F. & v. 41. A.
 — quid filiis mandaverit, ibid.
 — qualis orator, iv. 672. A.
 — securis orationum Demosthenis, iv. 677. F.
 — Polyenitum taxat, iv. 683. E.
 Phœnice rartor, Prov. ii. 615. C.
 — vivacior, Prov. ii. 429. A.
 Phœnicia commutatio, Prov. ii. 641. D.
 Phœnicum more, Prov. ii. 641. C.
 — pasta, Prov. ii. 841. C.
 Phœnix Achilli præceptor datur, v. 69. E.
 — non nisi quingentesimo anno nascitur, i. 592. F.
 Phœnix portus Creta, vi. 536. F.
 Φωλός, vi. 46. E.
 Φανεύετ pro φθνεύετ, vi. 1034. D.
 Phormionis ibori, Prov. ii. 677. C.
 Φῶς cur homo dictus, iv. 52. D.
 Φωτίσας pro in lucem proferre, vi. 841. F.
 Φρεναπάτας deceptores, vi. 967. F.
 Φρεναπάται, vi. 826. C.
 Φροεῖν, vi. 823. C.
 Φρύγας ἄδων, Prov. ii. 294. B.
 Phryges sero sapiunt, Prov. ii. 37. F.
 Phrygii modi, v. 419. F.
 Phrygium mancipium, Prov. ii. 311. D.
 Phryne multas decipit mulieres, v. 683. C.
 Phrynes disterium, iv. 32. D.
 — factum in convivio, iv. 91. lin. 15.
 — lusus lepidus, i. 1054. E.
 Phryx ipse magis, Prov. ii. 644. E.
 — plagis emendatur, Prov. ii. 311. D.
 Phylacteria qua, vi. 117. F.
 Φθίσαι de quibus dicitur, viii. 428. B.
 Φύραμα conspersio, vi. 678. C.
 Physica impia curiositas, iv. 434. B.
 Pica cum lusciniâ certat, Prov. ii. 329. A.
 — Eam sacrificare, v. 311. B.
 Picem mus gestat, Prov. ii. 511. F.
 de Pice accensa & impotentia mentis simile, v. 444. D.
 Picifer, Prov. ii. 1021. A.
 Pictores celeberrimi, i. 310. F.
 — Eorum impias ineptias proscriben-
 das, v. 696. E.
 Pictoris effigendo homine variatio, i. 988. D.
 Pictura habet suum senium, i. 674. E.
 — tacita loquax res, v. 696. E.
 — loquacior est oratione, v. 696. E.
 — adulatorices, iv. 586. B.
 — ex canonicis scripturis anutiles, v. 501. D.
 Picus (Joannes) Mirandulanus, i. 1009. C. ix. 102. E.
 Pic dicta, iv. 103. A. 104. B. 134. D. 141.

OPERUM DESIDERII ERASMI ROTERODAMI.

141. A. 200. C. 216. A. D. 217. E.
 234. A. 239. B. 240. E. 259. E.
 263. B. 284. D. 293. A. 295. E.
 298. B. 300. A. 302. E. 304. B.
 305. A.
Pie vivens saevius vivit, i. 883. C.
Pietas quid, v. 1191. F.
 — *ab infantia discenda*, v. 782. B.
 — *in eos qui dederunt vitam*, &
huic adhaerentia, v. 1086. D.
 — *in Deum & huic cognata*, v.
 1085. F.
 — *in patriam*, v. 1086. A. 1081.
 C.
 — *proximorum veneratio*, i. 402.
 E.
 — *perfecta*, v. 27. D.
 — *multum liberos decet*, i. 490.
 F.
 — *in parentes quanta res*, v. 1081.
 C. 1086. C.
 — *vota in qua re sita*, v. 113. E.
 — *magnus questus*, v. 286. A.
 — *heroica & moralis*, v. 1081.
 F.
 — *animi omnium communis*, v. 112.
 C.
 — *quorundam impia*, v. 27. B.
 — *Ejus vera regula*, v. 20. D.
 — *definitio*, i. 402. E. 684. D.
 — *Fictae similia*, i. 598. C. 601.
 D. 602. A. 603. F. 605. B. 621.
 F.
 — *Ejus negotia*, i. 689. D.
 — *ad officia qui magis instituti*, v.
 731. A.
 — *prima rudimenta*, v. 405. E.
 F.
 — *in occasionem omnia Christum ver-*
esse, v. 116. C.
 — *exemplum a Christo petendum*, v.
 39. B.
 — *omnia occasionem praebeant*, v. 27.
 D.
 — *prima pars*, v. 27. D.
 — *Ei urbis quod debetur*, i. 283.
 A.
 — *Eam suas aetates habere*, v. 527.
 E.
 — *ex quibus imperita multitudo esti-*
met, v. 785. D.
 — *nunquam esse otiosam*, v. 187.
 E.
 — *Vera nihil hilarius*, i. 921.
 E.
 — *Ea nihil melius homini*, v. 1197.
 in Praefat.
 ab — *avocans consilium non admitten-*
dum, v. 113. D.
Pignora, v. 690. A.
Pignus ἀπὸ βίου, vi. 766. E.
 — *& arra*, vi. 834. E.
 — *mea est*, Prov. ii. 548. C.
 — *Ej. lusus*, i. 646. B.
 — *Eam tenere more claudi*, Prov. ii.
 751. B.
Pilatus reverentiam innocentiam Christi, v.
 777. F.
Pilapios Scythia populos a Christianis
principibus premi, v. 813. E.
Rili non facio, Prov. ii. 304. B.
Pilis de leporinis & amore simile, v.
 681. C.
Pilo dignus, Prov. ii. 305. E.

Pilus in medio, Prov. ii. 1176. B.
Πίσυξ pro disco, vi. 78. F.
Pindari dictum, iv. 25. F.
Pingenda non omnia in templis esse, v.
 719. C. & seq.
Pingui mensura, Prov. ii. 1174.
 A.
 — *Minerva*, Prov. ii. 42. A.
Pinguis venter non gignit sensum tenuem,
 Prov. ii. 853. C.
Pinnotera genus cancrorum, v. 613.
 D.
Pinus in morem, Prov. ii. 634. B.
 — *Joannes*, i. 1011. E.
Pipere abundans, etiam oleribus immis-
 cet, Prov. ii. 790. B.
Pircus non fert vasa inania, Prov. ii.
 1095. A.
Pirkemerus (Bilibaldus) i. 1011. E.
Piscari in aere, Prov. ii. 174. D.
Piscator ictus sapiet, Prov. ii. 38.
 B.
Pisces semper piscem olet, i. 788.
 D.
Pisces Hyroani, i. 572. D.
Pisces ὀψάρια, vi. 363. E.
Piscina natatoria, vi. 357. F.
Piscis magnus nullus malus, Prov. ii.
 519. D.
 — *eget sale*, Prov. ii. 1137. B.
 — *mutus*, Prov. ii. 192. D.
 — *nequam est, nisi recens*, Prov. ii.
 986. D.
 — *primum a capite fætet*, Prov. ii.
 1007. C.
 — *repositus*, Prov. ii. 1005. D.
 — *Quibusdam est venenum*, i. 899.
 A.
 — *Eum aut florem olet*, Prov. ii.
 1059. B.
 — *natare docet*, Prov. ii. 853.
 F.
 — *Eo sanior*, Prov. ii. 1047.
 A.
 — *gula non valetudini congruunt*, i.
 665. A.
 — *esus quos morbos inducit*, i. 665.
 C.
 — *Iis abstinet*, Prov. ii. 24. D.
Pististrati apophth., iv. 249. E.
Piso (Jacobus) 1015. B.
Pisonis servi, iv. 729. F. 730. A.
Pisonis Cnei apoph., iv. 365. B.
Pistica nardus, vi. 203. F.
Pistilli circumvolutio, Prov. ii. 425.
 E. 640. B.
Pistillo calvior, Prov. ii. 1015. D.
 — *nudior*, Prov. ii. ibid.
 — *retusus*, Prov. ii. 854. A.
Πισὸς varie usurpatur, vi. 662. C.
 — *It. qui servat pacta*, vi. 755. C.
 — *It. qui praestat fidem*, vi. 919.
 E.
 — *It. pro humanus*, vi. 933. E.
Pitana sum, Prov. ii. 854. A.
Πιθηναίσιον, Prov. ii. 897. F.
Pithon formosus, Prov. ii. 848. C.
Pii & impii simile, v. 446. E. F.
 — *& nauta simile*, v. 446. D.
Piis omnia in bonum, v. ibid. D.
Piorum sedes, iv. 52. E. 53. A.
Pius Carpenfis Comes, ix. 1304. A.
Placere in carne quid sit, viii. 316.
 E.

Placere sibi, nove possum, pro eo quod
est non efferr, suo servire commodo,
 vi. 1021. E. F.
Placere hominibus quid, v. 319. F.
Placiadae, Prov. ii. 973. A.
Placide bos, Prov. ii. 407. F.
Plagiarii qui, vi. 928. F.
Plagis non omnes emendantur, i. 504.
 E. F.
Plagosi praeceptoris facinus horrendum,
 i. 506. D. & seq.
Plagosi magistri, i. 654. B.
Plagiosorum grammaticarum primum,
 i. 362. C.
Plangere, vi. 126. C.
Πλάνη μεθοῦσα, vi. 847. B.
Plantandi ratio, i. 496. F.
Platanus unde nomen habet, i. 1096.
 C.
Platea quid proprie, vi. 34. F.
Plato quomodo bellum vocabat, iv. 508.
 C.
 — *Cæna suavissima etiam postero die*,
 iv. 34. B.
 — *magnanima & candida oratio*, iv.
 16. C. & seq.
 — *ebrietatem cur laudaverit*, iv. 668.
 C.
 — *apud Dionysium Sicilia tyrannum e-*
git, v. 733. B.
 — *Philoniss. Philon Platon*, Prov.
 ii. 631. C.
 — *mentio*, i. 1020. B.
 — *scripta*, v. 856. D.
 — *dogmata ad Christi dogmata acco-*
dere, v. 83. A.
 — *dictum de regibus*, v. 228. E.
 — *dicta*, iv. 26. B.
 — *oratio cum Dionysio*, iv. 16. D.
 & seq.
 — *apoph.*, iv. 333. C.
 — *litera commendatitia*, iv. 82. B.
 — *opera didicit loquax esse sapientia*,
 iv. 657. E.
 — *specus*, v. 453. A. v. 40. B.
 — *civitas*, iv. 333. C.
 — *familiares*, iv. 4. C.
 — *de otio admonitio*, iv. 41. B.
 — *dictum egregium*, v. 736. A.
 — *numerus obscurus*, Prov. ii. 856.
 A.
 — *Ei objicitur fastus*, v. 844. B.
 — *Eum multos perstrinxisse*, ix. 3.
 A.
 — *non abhorrentia a doctrina Christi*
habere, v. 92. B.
 — *in Eo subductionem scapularum*
fuisse, v. 712. A.
Platonica cæna, i. 659. E.
Platonici inter philosophos sequendi, v.
 7. F.
Platonici periodi, v. 1166. B.
Πλατωνισμός, i. 933. F.
Plaudite usque, Prov. ii. 836. D.
Plaustra bonorum, Prov. ii. 124.
 E.
 — *conviciorum*, Prov. ii. 291.
 C.
Plaustri centum ligna, Prov. ii. 1022.
 B.
de Plaustro loqui, Prov. ii. 290.
 F.
Plaustrum percellere, Prov. ii. 226.
 C.

INDEX GENERALIS

- C. Plautii *apoph.*, iv. 295. A.
Plebe *infima nihil vecordius*, v. 13. C.
Plebis *pro plebi* Plebis tuæ Israël, vi. 34. F.
Plena *manu*, Prov. ii. 413. B.
Pleni *estis, pro plena sunt mendose*, vi. 121. D. E.
Pleni *spiritu dicuntur & alii sancti*, vi. 223. E.
Pleni *gratia dicti sunt & alii sancti*, vi. 341. C. D.
Plenilunio *fiet*, Prov. ii. 214. E.
Plenis *velis*, Prov. ii. 1076. C.
Plenitudo *πληροφορία*, vi. 1888. C. D.
— *ejus, αὐτῆς*, id est, terræ, vi. 712. F.
Pleno *gradu*, Prov. ii. 1195. C.
— *modio*, Prov. ii. 1163. B.
Πλεονεκτεῖν, vi. 772. F. 782. C. 908. E.
Πλεονεξία *adulterium it. detorquetur & ad suprum*, vi. 851. D.
Πλήκτις *qui lingua saviat*, vi. 934. F.
Plinianum *egregium dictum*, i. 447. F.
Plinius *in balneis auscultabat lectorem & in conviviis*, iv. 731. C.
— *litteratorem severiorem admonet*, i. 509. E.
— *immortalitatem animarum irridet*, ix. 92. E.
— *Ejus similia*, i. 596. F.
— *(Majoris) apoph.* iv. 358. C.
Πληροφορία *quid*, vi. 901. D. 1000. D. 1010. E.
Πληροφορεῖσθαι *quid*, vi. 217. D. 961. D.
Plistonactis *apoph.* iv. 133. D.
Plistarchi *apoph.* iv. 133. C.
Plotius *Plancus occidi maluit quam ut servi ejus causa cruciarentur*, iv. 689. D.
Ploratus & *ululatus depravatus locus*, vi. 16. E.
Plotini *apoph.* iv. 367. D.
Pluma *aulico & galero detrahitur*, v. 987. B.
Plumbeo *jugulare glad.* Prov. ii. 557. C.
Plumbeum *nummum non credam*, Prov. ii. 895. C.
Plures *adorant solem orientem*, Prov. ii. 786. A.
Plures *ihriobolos*, Prov. ii. 264. C.
Plurimos, *pro complures*, vi. 781. C.
Plurium *calculus vincit*, Prov. ii. 1014. E.
Plus *est in nostris*, vi. 582. B. 663. E.
Plutarchus *qualis scriptor*, iv. 57. lin. 16. à fine.
— *de moribus feliciter scripsit*, v. 856. E.
— *inter Græcos auctor sanctiss. ac lectu digniss.* iv. 87. lin. 8. circa finem.
— *Philosophiam in cubiculo conclusit*, iv. 57. lin. 6. à fine.
— *Ejus patria*, iv. 57. lin. 10. à fine.
— *moralia quid doceant*, iv. 91. lin. 11. à fin.
— *apophth. depravata*, iv. 87. lin. 2. à fine.
— *moralia sanctimonia ad miraculum plena*, i. 688. B.
— *operibus summa debetur religio*, iv. 87. lin. 8. à fine.
— *scripta*, v. 856. E.
Pluteum *cadere*, Prov. ii. 868. B.
Pluto *cur dis appelletur*, i. 194. B.
Plutus *præses divitiarum*, i. 257. E.
Plutus *ἀζήλος*, Prov. ii. 295. E.
— *timidus*, Prov. ii. 883. F.
Πλυνόν με ποιεῖς, Prov. ii. 382. D.
Πνεῦμα & πνοή, *quid differant*, vi. 22. E.
Πνεῦματα πλάνα, vi. 937. D.
Poculo *eodem bibere*, Prov. ii. 327. D.
— *perforato bibere*, Prov. ii. 806. C.
Podagra *levior phrenesi*, iv. 50. A.
Podex *lotionem vincit*, Prov. ii. 394. A.
Pœna *qua delenda*, iv. 742. F.
— *Ejus malum*, v. 1270. C.
— *Eam a multis, pro peccatis unius sumere non aequum*, i. 552. D.
Pœnitementi, *pro respiscite*, vi. 448. F.
— *barbara vox*, vi. 155. D.
Pœnitentia *velut alter baptismus*, v. 156. F. 1175. F.
— *Theodosii Imperatoris*, v. 495. F.
— *apud Chrysosthomum*, ix. 259. D.
— *nec Græcis, nec Latinis dicta apœna*, vi. 273. D.
— *modus qualis olim*, v. 149. D. E.
— *aqua duplex*, v. 324. C.
— *Falsæ aliqua vis*, v. 583. C.
— *Eam agere pro pœnitere*, vi. 535. D.
— *agite, Evangelii prima vox*, v. 535. D.
Pœnitere *Dei*, v. 212. E. 216. F.
Ποῖος & ποταπὸς *differunt*, vi. 47. F.
Poësis *vera quid*, v. 853. D.
— *ad quid*, iv. 458. D.
— *plurimum habet momenti*, v. 501. C.
Poëta *malus pro eleganti med.* Prov. ii. 822. F.
— *Eum ne tibi feceris inimicum*, Prov. ii. 345. E.
— *Christiani*, v. 82. D.
— *Boni*, i. 922. B.
— *Philacti*, iv. 448. A.
— *Excellentiores qui*, i. 1000. D.
— *Quomodo legendi & quales*, v. 7. F.
— *ii legendi a theologis*, v. 82. D.
— *figuli deorum*, v. 9. F.
— *mirabiles rerum omnium adumbratores*, v. 67. E.
— *& rhetores, quos laudem*, iv. 406. D. 407. A.
— *& pictores liberi*, Prov. ii. 727. D.
— *veritatem peregrina fabularum specie obtegunt*, i. 892. C.
— *Eorum genus furiosum*, i. 721. B.
— *& philosophorum gentilium libri legendi*, v. 7. F.
— *liberum genus*, iv. 458. D. 459. A.
— *fabula*, i. 75. D.
— *fones*, iv. 323. B.
— *fatum*, ix. 1275. E.
— *certamina*, v. 472.
— *Eos gentium Paulum apud ethnios citare*, v. 1766. A.
Poëtica *a quibusdam contemnuntur*, v. 82. C.
Pogii *Florentini scripta*, ix. 7. A.
— *facetia*, ix. 92. F.
Pogonia, v. 1350. F.
Ποιμαίνειν *quid*, vi. 14. E. 316. B.
Pollentius *defendit divorcia*, vi. 694. A.
Πολίταις ix. 224. B.
Politia *duplex*, v. 769. A.
de Politia externa & sacra simile, v. 769. A.
Pollicem *premere, aut vertere*, Prov. ii. 315. E.
Pollicendi *formula*, i. 638. A.
Pollicentis *se promiss. re præstita*, Prov. ii. 909. D.
Pollionis *apoph.* iv. 363. D. 368. D.
Πολλοὶ *Græcis nonnunquam sonat vulgus*, vi. 106. D.
Πολλοὶ *pro omnibus, ut & illic qui pro multis effunditur*, vi. 591. F.
Pollux & *Castor Jovis filii*, ii. 95. B.
Polonorum *Stomachus*, i. 865. C.
Poltys *apoph.*, iv. 233. B.
Polus (*Reginaldus*) i. 1013. A.
Polycleti *apoph.*, iv. 316. A.
Polycrates *laudavit Busridem*, iv. 401. lin. 4. à fine.
— *matrem pascit*, Prov. ii. 727. B.
Polycratidis *apoph.* iv. 134. B.
Πολιδαιτία, i. 819. C.
Polydori (*Alcamenis filii*) *apoph.*, iv. 133. E.
Πολυάλεος, v. 576. E.
Polygamia *Hebraorum ac Persarum*, i. 418. E.
— *detestabilis*, v. 734. B.
— *apud ethnios male auduit*, v. 779. B.
Polignæcia *in totum sublata*, v. 618. E.
Πολιγορανή, Prov. ii. 614. E.
Πολυλογία, *βαττολογία*, vi. 35. E.
Polymestor *auri gratia Polydorum occidit*, i. 1131. A. & seq.
Πολυωνυμοί, vi. 244. D.
Polyphagia *consuetudinis res est*, i. 865. C.
Polyphemi *in Galateam amor*, i. 319. C.
Polyphemus *ambis celebrari*, i. 901. A.
Polypi & *locusta piscis odium montium*, i. 876. B.
Polypi, Prov. ii. 519. A.
— *caput*, Prov. ii. 396. E.
— *mentem obtine*, Prov. ii. 62. E.
— *natura*, i. 613. C. D. 524. F.
Πολυφιλία, Prov. ii. 857. A.
Polyposia *consuetudinis res est*, i. 866. C.
Polyxena *ab Achille postulat ut mactetur, ejusque descriptio*, i. 1133. C.
Polyxenus *dialecticus*, iv. 679. B.
Poma *unde dicta*, v. 187. B.
Pomarius *Hercules*, Prov. ii. 612. F.
Pomœrio *minore finire*, Prov. ii. 858. C.
Pompa *funeralis*, i. 813. E.
Pompejus *saxatus*, iv. 28. B.
— *Ejus*

OPERV M DESIDERII ERASMI ROTERODAMI.

— Ejus (*Magni*) *apophth.* IV. 216. B.
Πομπήν, Prov. II. 1158. C.
Pomponii Lati mentio, I. 1010. A.
Poncherius (Stephanus) v. 78. A.
Πόνος πόνου πίπει, Prov. II. 494. C.
Pontani opera dialogi, I. 1020. A.
— Eum *Clericos maledictis insectari*, IX. 7. A.
Pontifex Romanus an errare possit errore judicario, IV. 696. E.
— ex *Monacho facit non Monachum*, VI. 695. E.
— an *possit aliquid statuere adversus Apostolorum decreta*, VI. 696. A.
— Ejus *decreta non possunt abrogari*, I. 794. E.
— *potestas in quibus locum habet*, I. 898. E. 899. A.
— *primatus & auctoritas*, IX. 1087. B. 1179. B.
— *principatus, primatusque*, VII. 149. lin. 14. IX. 1067. A.
— Eum *an liceat bellum gerere*, v. 898. B.
— de *Eo quid Erasmus sentiat*, IX. 388. E.
— *li mutant sua decreta*, VI. 697. B. C.
— Eorum *decreta quam variant*, VI. 697. B. C.
— *ingenia quid sibi velint*, IV. 482. E.
— *condonationes*, IV. 446. A.
— *auctoritas quam sacrosancta*, IX. 1658. A.
— *leges an utiles*, v. 181. C.
— *quadam leges quomodo enata*, v. 628. E.
— *Max. Romani olim quale juramentum faciebant*, IV. 634. E.
— Eos (*Romanos*) *olim alijs titulis appellatos, quam nunc*, IX. 1105. B. & seq.
Pontificæ leges, v. 89. A.
Pontificalis cæna, Prov. II. 755. E.
Pontus, VI. 504. D.
Populus studio magis quam ex ælo rerum judicio ducitur, I. 271. E.
— *undiquaque præposteris agitur judiciis*, I. 809. E.
— Ejus *obedientia*, IV. 751. A.
— *docilitas*, v. 845. E.
— *superstitiosi ritus*, v. 840. A.
Porcellus Acarnanius, Prov. II. 508. C.
Porcum immola, Prov. II. 320. A.
Porcus obesus, Prov. II. 853. E.
— *Trojanus*, Prov. II. 1176. A.
Porphyrius calumniator, VI. 804. C.
— *serpens*, I. 607. D.
— *Bataneotes*, VI. 808. C.
Πορφυροπῶλις, VI. 495. F.
Porrectis dormire pedibus, Prov. II. 307. C.
Porrigere manus, Prov. II. 1146. B.
Porcenæ apophth. IV. 294. E.
— *bona*, Prov. II. 297. B.
Porta itineri longissima est, Prov. II. 1075. B.
Portans pro moderans, VI. 983. D.
Portiæ minoris apophth. IV. 357. C.
— *dictum de pudica matrona*, v. 734. B.
Portii Latronis oratio, I. 983. B.
— *apophth.* IV. 375. A.

Portoria, IV. 599. E.
Portus miseria ars, Prov. II. 275. D.
Πῶς apud Græcos interdum objurgantis, aut asseverantis, VI. 167. F.
Possessio qua firma, v. 693. D.
— *nulla cum hominis vita conferenda*, I. 846. B.
— *Eorum qua paranda*, I. 1051. A.
Post acerba prudentior, Prov. II. 1017. A.
Post bellum auxilium, Prov. II. 853. A.
Post dies, nec addendum octo, VI. 158. D.
Posteriora cura meliores, Prov. II. 127. E.
Post festum venisti, Prov. II. 353. D. 674. E.
Post folia cadunt arbores, Prov. II. 655. E.
Post homines natos, Prov. II. 1166. E.
Post hominum memoriam, Prov. II. 1167. A.
Posthumia notata, IV. 27. B.
Posthumi undi dicti, v. 923. D.
Postica fanna, Prov. II. 987. B.
Postico discedere, Prov. II. 1088. B.
Post mala prudentior, Prov. II. 150. B.
Post Marathonem pugna, Prov. II. 1010. C.
Post me, additur apud Lucam contra Origenis annotationem, VI. 246. F.
Post Panathenæa, Prov. II. 353. E.
Post principia, Prov. II. 184. B.
Post Pythia, Prov. II. 353. E.
Post rem devorata ratio, Prov. II. 1182. F.
Post triduum, id est, post tertium diem exortum, VI. 184. E.
Potati spiritum pro hausimus spiritum, IV. 720. F.
Potestas ἐξουσία, non δύναμις, VI. 109. F.
— *quam anteverteris licentiam*, VI. 707. C.
— *pro auctoritate*, VI. 248. F.
— *Spiritus, sicut postea maris*, VI. 52. F.
— *pro velamine*, VI. 714. F.
— *aeris, obscurior locus*, VI. 836. F.
— *ingens odiis exposita*, IV. 533. E.
— *Ei rebellare impium*, IX. 1571. E.
— *Summam citius suaderi quam persuaderi*, v. 730. B.
Potiora eligenda, I. 981. E.
Potorum premia, I. 1038. E.
Potus immodicus febrim accersit, I. 680. C.
— *quomodo dandus*, I. 819. B.
Præbere maxillam quomodo intelligendum, VI. 30. D.
— *viros*, Prov. II. 922. C.
Præcedere, præire, VI. 80. D.
Præcepta duplicia, v. 1076. A.
— *Christi ad omnes spectantia*, v. 84. F.
— *hominum*, VI. 83. F.
— *consilia*, VI. 698. A.
— *Eorum varietas*, v. 854. A.
Præceptor liberis multa vigilantia perquirendus, I. 503. A.
— *cujus cui tradendus filius*, I. 507. E.
— *bonus rara avis*, v. 71. B.
— *amandus*, I. 444. C.
— *qualis diligendus*, I. 444. B.
— *Ejus amor, primus discendi gradus*, I. 503. E.
— *commendatio*, I. 444. B.

— *gravitas*, I. 645. F.
— *Ei imprecari impium*, I. 654. B.
— *comitas adsit*, I. 508. E.
— *Eum frequenter mutare inutile*, I. 499. A.
— *li boni*, I. 503. E.
Præcisionis ratio, I. 987. B.
Præclara magno negotio contingunt, I. 604. F.
Præda opima, v. 816. A. & seq.
Prædestinare & destinare quid differant, VI. 554. E.
— *vocare*, VI. 606. C.
Prædestinatio campus ingeniorum, VI. 606. F. 833. F.
— *Ejus modus*, v. 394. B.
Prædicare Jesum, & prædicare Christum, VI. 89. D.
Prædicatio verbi sit gratuita, v. 841. B.
ad Prædicationis munus non temere irrumpehdum, v. 113. F.
Prædicator humana docens, non qua sunt Christi, VI. 120. F.
— *de sinceris prædicatoribus simile*, v. 775. E.
Prædices, Prov. II. 917. E.
Prædonum prædones, v. 48. A.
Præfatio in Lucam falso inscripta Hieronymo, VI. 244. B.
Præfecti templo tuendo, VI. 215. F.
Præfectus urbis olim, jam Marchio vocatur, seu locum tenens, I. 370. E.
Præfertur nostra lectio, VI. 740. D.
Præficarum more, Prov. II. 1192. A.
Prægnantes quid precantur, I. 491. B.
Præmansum in os inscribere, Prov. II. 691. E.
Præmatura mors, Prov. II. 921. D.
Præmitte, pro deducito, VI. 974. D.
Præmium calcar virtutis, I. 278. D.
— *Ejus magnitudo*, v. 816. A.
Præmovere venatum, Prov. II. 831. A.
Prænomen apud Romanos quod, IX. 156. A.
— *Ea à majoribus mutuuntur*, I. 368. C.
Præpositus, dignitatis nomen est, I. 780. E.
Præpostere, Prov. II. 1186. F.
Præputiatus qui, v. 119. E.
Præscientia Dei certissima, IX. 1276. B.
— *depravate pro præsentia, & hinc Lyrani lapsus*, VI. 1061. C. D.
— *Dei non necessitat*, IX. 1231. A.
— *pro prædestinatione*, VI. 1041. D. E.
Præscriptus πρὸς τοὺς ἀκούοντες locus varie expositus, VI. 812. C.
Præsens abest, Prov. II. 633. D.
— *tempus, pro nullo certo tempore*, VI. 41. F.
— *Ejus natura*, VI. 93. D.
Præsentem fortunam boni consule, Prov. II. 670. C. 940. A.
— *mulge, quid fugientem inseque- ris*, Prov. II. 768. D.
Præsidia Apostolica, VII. 851. post med.
Præstabile quid, v. 577. E.
Præstat habere acerbos, Prov. II. 1020. B.
— *invidiosum esse, quam miserabilem*, Prov. II. 1044. B.
— *uni malo obnoxium esse, quam duobus*, Prov. II. 998. D.

INDEX GENERALIS

- Præstat canem irritare, quam unum, Prov. 11. 1129 B.
- Præsulum quorundam ignavia, v. 632. D.
- Præter casum ne fugias, Prov. 11. 182. C.
- Sibyllam leges nemo, Prov. 11. 999. C.
- atatem juvenari, 1. 323. A.
- Prævertit ancora jactum Deus, Prov. 11. 1010. F.
- Prandium quando inchoandum, 1. 673. F.
- unius hora, v. 811. B.
- Πρόξενον, exigere, vi. 241. D. E.
- Prava pro distorta aut tortuosa, vi. 240. E. 869. C.
- Praxaspis apophth. iv. 312. F.
- Praxillæ Adonide stupidior, Prov. 11. 666. C.
- Praxiteles, Polycleus, Phidias, calatores, 1. 327. E.
- Precatio Dominica, v. 1219. A.
- apud Lucam decurtata, vi. 276. E. F.
- item in Mattheo pars adjecta apud Græcos, 36. B. C.
- Precatio ad patrem, v. 1197. A.
- ad Deum pia & elegans, 1. 692. E.
- brevis penetrat cælos, 1. 890. A.
- Ejus armis pugnare, v. 5. E.
- Cujuslibet non est eadem ratio, v. 509. B.
- Ei addenda bona opera, v. 783. C.
- Puram in cælum subducere affectum, v. 5. E.
- Preces Deo acceptæ, v. 487. A.
- assidue quando apud Deum valeant, v. 745. F.
- hypocritarum prolixa, vi. 200. E.
- prolixa, vi. 119. F. 311. F.
- armata, Prov. 11. 1190. C.
- publicas convenit moderatas esse & sanctas, vi. 35. E. F.
- Preciosorem quam me, vi. 513. E.
- Preciosus nove pro charus, vi. 257. F.
- Premenda occasio, Prov. 11. 930. E.
- Presbyter honoris vocabulum, senior ætatis, vi. 49. D. E.
- Presbyteri pro presbyterii depravatum, vi. 938. F.
- ad Presbyterii gradum qui admittendi, v. 807. E.
- Prestjan, Æthiopia Rex, v. 813. E.
- Prienenis justitia, Prov. 11. 851. E.
- Prima sub hoc, vi. 230. E.
- pro certa, vi. 146. F.
- felicitatis pars sapere, Prov. 11. 1199. A.
- facie, prima fronte, Prov. 11. 362. C.
- Primas ferre, Prov. 11. 529. C.
- jactare hastas, Prov. 11. 1202. E.
- tenere, Prov. 11. 1191. C.
- Primitiæ, vi. 604. F.
- Primogenitus Christus, v. 1153. C.
- quis dicatur, v. 1153. E.
- Primoribus labiis degustare, Prov. 11. 363. A.
- Primum, pro principio, adverbium, vi. 559. F.
- quid significet, v. 1153. E.
- pro prius, vi. 92. E.
- propriorem, vi. 333. B.
- apes abigenda, Prov. 11. 1146. A.
- aut ultimum quid, Prov. 11. 466. D.
- Mars in filiis laudatus est, Prov. 11. 851. F.
- recte valere, proxima forma, Prov. 11. 740. C.
- Primus pro prior, vi. 620. D.
- & ultimus, Prov. 11. 29. B.
- veniens, primus molet, Prov. 11. 688. D.
- quid sit, iv. 43. E.
- Princeps quomodo monendus, iv. 589. A.
- qualis eligendus, 1. 1161. C.
- Rempublicam augendo seipsum auget, iv. 653. A.
- & aqua & iniqua audit, Prov. 11. 634. E.
- satellitis opus habet, iv. 651. E.
- jurat, iv. 692. E.
- indiligens, Prov. 11. 941. D.
- non sumptuosus, sed splendidus esse debet, iv. 608. B.
- inferiorum iudex, majorum amulus, iv. 612. F.
- malus fatalis Cometes, iv. 531. F.
- Christianus omne bellum suspectum habere debet, iv. 609. B.
- quas condere debet leges, iv. 595. E.
- quomodo imperium exornare debet, iv. 592. C.
- affectans minus indignus officii aut stultus, iv. 570. D. E.
- supra vulgares opiniones, iv. 616. D.
- debet exercere animum, iv. 612. D.
- omnium gentium consuetudines noscat, iv. 604. B.
- bonus nisi cum vitari non potest bellum suscipit, iv. 607. C.
- absit ab omni mali specie, iv. 614. F.
- ne sibi indulgeat, iv. 568. E.
- quomodo movendus, iv. 589. A.
- utilis, iv. 531. D.
- Ejus officia, iv. 605. B.
- veri amicitia, iv. 614. C.
- Ei obtemperandum in omnibus, Prov. 11. 1202. B.
- quemadmodum Deo tria insunt, iv. 569. D.
- Mulo servire, est ferre, ne graviora concitet mala, vi. 635. E. F.
- Principes quid legere vel discere debeant, v. 1130. F.
- Clari, v. 731. E.
- inter se noti, Prov. 11. 933. A.
- hujus seculi, qui sunt, vi. 667. C.
- Eorum fides summa, iv. 603. C.
- officium, iv. 605. B.
- vestitus, iv. 614. B.
- aula quibus picturis ornanda, iv. 586. C.
- Malorum studium, iv. 479. D.
- amici, vi. 590. C.
- tituli, iv. 587. A.
- hereditas filiis relinquenda, iv. 614. E.
- favor necessarius, Prov. 11. 932. A.
- imago, iv. 582. B.
- affinitates noxia, iv. 590. E.
- dos prima, vi. 903. C. D.
- oratio, iv. 590. C.
- Eorum animus incorruptus sacra ancora, iv. 569. F.
- vita quid, v. 453. C.
- peccata qualia, v. 562. B.
- Eorum decretum perpetuum neminem ladere, iv. 583. C.
- filii quomodo educandi, iv. 562. A.
- ac populi jus mutuum, iv. 579. D.
- insignia quid moneant, iv. 566. E.
- majestatem qui ladunt, iv. 48. E.
- gravitas & urbanitas, iv. 615. B.
- moneta, iv. 591. D.
- ministri, iv. 585. A.
- amor in suos, iv. 589. C.
- absentia alienat multitudinis animum, iv. 591. A.
- equitas erga externos, iv. 594. E.
596. B.
- vita undequaque sit inculcata, v. 163. C.
- majestas, iv. 600. E.
- Bonorum & Dei collatio, iv. 570. A.
- descriptio, iv. 573. D.
- pictura, ix. 441. C.
- vigilantia, iv. 581. A.
- Iis historia quomodo legenda, iv. 588. A.
- quomodo paranda populi benevolentia, iv. 590. C.
- quales uxores ducenda, iv. 603. E.
- Christi decreta imprimis infigenda, iv. 565. B.
- adulatio vitanda, iv. 583. E.
- quæ leges mutanda, iv. 613. B.
- Bonis, quæ epitheta, iv. 575. B.
- quæ educatio, iv. 561. C.
- corrupta, iv. 563. B.
- excellentia, iv. 566. B.
- informator Regius, iv. 563. E.
- amici quales esse debeant, iv. 528. E.
- Malis etiam suis deferendus honos, iv. 704. B.
- Probos agere arduum, vii. 849. lin. 22.
- Stultos quando populo datos, v. 228. B.
- Quosdam pro famulis Episcopos habere, v. 823. F.
- Eos preces horarias dicere, ix. 623. C.
- Christi gerere imaginem, iv. 641. D.
- de Duris & maritis simile, v. 686. D.
- Principibus similia, 1. 562. A. B. 563. B. 564. A. 567. B. C. 572. D. 574. F. 575. C. 585. D. 593. F. 597. C. 598. C. 603. D. E. 607. D. E. 608. B. 610. A. 611. B. 612. C. 613. A. 614. E. 616. B. 620. A. 621. B.
- Principatus, 1. 58. E.
- Principatus Scyrinus, Prov. 11. 239. F.
- cui committendus, iv. 561. A. B.
- summam desiderat prudentiam, iv. 611. F.
- Christianus, v. 48. D.
- Principium sine principio Deus solus, ix. 1039. A.
- qui & loquor, vi. 375. D. E.
- generis idem omnibus est, iv. 632. E.
- dimidium totius, Prov. 11. 85. C.
- medium, finis, Prov. 11. 1122. C.
- Prior pro potior, vi. 342. C.
- occupat, Prov. 11. 928. E.
- Prisci res dignas sciri confictis ac jucundis fabulis asperserunt, iv. 91. lin. 4. 6.
- Priscillæ heresis, v. 475. E. 478. C.
- Priscillianistæ notati, v. 477. D.
- Priscillianistarum qualis error, v. 478. C.
- Priscis credendum, Prov. 11. 1172. D.
- Privata ultio ad exercitum nostrum spectat, 1. 1143. E.
- Privativa, v. 929. E.
- Prius duo echini amicitiam ineant, Prov. 11. 547. F.
- lupus ducat ovem uxorem, Prov. 11. 892. A.
- oculatus, Prov. 11. 255. B.
- Prius-

OPERVUM DESIDERII ERASMI ROTERODAMI.

- Præquam *quomodo accipiendum*, vi. 5. D.
- *affa sit farina*, Prov. ii. 786. A.
- *mastris, excoriat*, Prov. ii. 785. D.
- *Gallus iterum ceciderit*, Prov. ii. 899. A.
- *fortiaris, communia devoras*, Prov. ii. 850. D.
- Προάγω, *præcedo, neutrum*, vi. 110. F.
- Probat materia probus artifex, Prov. ii. 852. B.
- Probanda quæ sunt, v. 44. D.
- Probare δοκιμάζειν, vi. 912. D.
- Probatica quid, vi. 358. D.
- Probationum duplex officium, v. 901. A.
- Pro beneficentia Agamemnonem ulsi sunt Achivi, Prov. ii. 585. C.
- Probi Grammatici libellus de decurtatione dictionum, i. 926. D.
- Probi Imperatoris apophth. iv. 287. B.
- Problema, i. 879. A.
- Pro bonis gloriæ, Prov. ii. 847. C.
- Probrum honestum, Prov. ii. 613. E. 902. B.
- Proceres aulici, iv. 480. C.
- Procli apophth. iv. 355. B.
- Pro caco oculoatus est, Prov. ii. 891. F.
- Procridis telum, Prov. ii. 634. B.
- Procul ab auribus nuntius veniat, Prov. ii. 766. B.
- *à Jove*, Prov. ii. 148. D.
- *à pedibus equinis*, ibid.
- Procumbens, κατακύβητος, vi. 328. E. F.
- Procus, ix. 152. C.
- *sponsas si norint silere; citius assentuntur*, iv. 685. D.
- *quorundam mos*, v. 661. B.
- Pro Delo Calauriam, Prov. ii. 1011. A.
- Prodesse potest qui nocere, Prov. ii. 931. E.
- Prodicto doctior, Prov. ii. 1000. D.
- Pro dignitate cuiusque, Prov. ii. 920. E.
- Prodigiorum finis, iv. 53. C.
- Proditio scelus invisum, iv. 684. D.
- Proditor qui, iv. 709. F.
- *sui ipsius nemo esse debet*, ix. 1688. E.
- *lis Augustus infestus*, iv. 721. F. 728. A.
- *in Eos dicta*, iv. 106. C. 205. E. 373. E.
- Prodixerunt fructum προβάλλωσι, id est, protrulerunt gemmas, vi. 314. E.
- Προεγγίζειν, vi. 644. C. D.
- Pro eleganti medico malus poeta, Prov. ii. 822. F.
- Profani focos occludite, Prov. ii. 796. C. 832. B.
- Profanum nil quod pium, i. 681. F.
- Professio, descriptio, census, vi. 457. E.
- *tam sancta nulla quam sceleratos aliquot aliat*, i. 544. B.
- *communis omnium Christianorum*, v. 45. F.
- Profundum sulcum, Prov. ii. 995. F.
- Profusio, iv. 182. C. 187. D. 189. C. 196. E. 263. C. 274. F. 283. F. 339. A. 341. F. 343. C.
- Progenies unde dicta, ix. 156. A.
- *Maria Regina Ungaria*, v. 726. C. & seq.
- Πρόγνωσις, δέλεος, προσηλπίς, vi. 606. C. D.
- Prognostæ, iv. 463. A. vi. 86. F.
- Prolixius Iliade, Prov. ii. 1065. F.
- Pro malo cane suam repostis, Prov. ii. 852. A.
- Pro mea virili, Prov. ii. 920. C.
- Promeri canes, Prov. ii. 634. C.
- Prometheus in monte Caucasus affixus, Jupiter ab aquila cruciatur, v. 787. E.
- Prometheus post factum, Prov. ii. 359. B.
- *imitandus pio*, v. 29. C.
- *gentis humana amator*, i. 327. A.
- *Ejus apophth. iv. 357. B.*
- an Promeremur aliquid post hanc vitam, v. 1116. F.
- Promissa in Scripturis, v. 1076. F.
- Promissiones stulta, v. 1312. C.
- de Promissis divinis nihil hastandum, v. 22. B.
- Promptum, pro promptitudine, vi. 561. F.
- Promus condus, vi. 35. D.
- *magis quam condus*, Prov. ii. 546. C.
- Pronomi barba, Prov. ii. 994. D.
- Pronunciandi recte, ratio, i. 930. F.
- in Pronunciando distinctio, v. 962. B.
- Pronunciatio quid, i. 941. B.
- *varia, qua secundum*, vi. 717. E. F.
- *vitiosa facit sensum hæreticum*, vi. 607. E. F.
- *vitiosa vulgo*, vi. 398. F.
- *indicata*, vi. 616. F.
- *recta commendat orationem*, i. 913. E.
- *recta quomodo assequenda*, i. 967. A.
- *recta ratio*, i. 960. A. 961. F. 962. C. v. 956. B. 963. C.
- Proemia magna de parva re, Prov. ii. 804. D.
- Προεγγίζειν, vi. 453. E.
- Προελασμός & πρόψασις quomodo differant, vi. 633. C.
- Pro Pace Ecclesia precatio, iv. 653. C.
- Properans nimium serius absolvit, Prov. ii. 842. A.
- Pro perca scorpionum, Prov. ii. 585. C.
- Propheta ille, vi. 364. E.
- *Ejus citatum testimonium expensum*, vi. 139. D. E.
- *Eum esse doctorem*, v. 299. B.
- *li qui*, v. 418. D. 798. F. 818. D.
- *filiis Dei*, ix. 404. C.
- *sedecim*, v. 826. E.
- *Eorum genera*, v. 824. F.
- *mos vetus apud Judæos*, viii. 29. E.
- *Eos omnes dictos, qui sacra scribunt*, vi. 75. E.
- *nonnullam amentia speciem præ se tulisse*, v. 381. E.
- Prophetia quid apud Paulum, vi. 728. C.
- *quid*, v. 372. B.
- *Spiritus æterni donum*, v. 76. C.
- *Ejus donum qui habeant*, v. 752. A.
- *donum ad mensuram fidei datum*, v. 298. F.
- *genus in veteri lege duplex*, v. 829. D.
- *Ex & typi de Christo*, v. 91. C.
- Propior nostra, pro propior nobis, vi. 637. C. D.
- Propitius tibi esto, vi. 89. F.
- Proportionis vis & ratio excutitur, ix. 39. C.
- Propositio fit brevis & dilucida, v. 873. C.
- Propositiones per se nota, v. 904. D.
- Propositiones unde inveniendæ, v. 895. C.
- *non cadentes*, v. 877. C.
- Propria vincta cadere, Prov. ii. 254. D.
- Proprietas Hebraismi, Græci sermonis, vi. 405. F. 757. D.
- ex Proprietate rei pendere intellectum mysterii, v. 79. F.
- Proprietatem Christianam charitatem non nosse, v. 44. F. ix. 1090. E.
- Proprii nominis oblivisci, Prov. ii. 521. E.
- Proprium quid, v. 922. C.
- *quod soli speciei accidit*, i. 411. C.
- Propter pro per, vi. 626. D. 737. F. 777. C.
- Propterea sicut per unum hominem, &c. sermo Pauli videtur inabsolutus, vi. 584. F.
- Prora & puppis, Prov. ii. 28. E.
- Prorsus ignotus, Prov. ii. 925. B.
- Προσδιδόναι, vi. 707. D. E.
- Προσδιδόναι, Prov. ii. 788. C.
- Προσδοχὴ, v. 463. F. 508. B. 1103. E.
- Προσδοχὴ, vi. 487. E. 1041. C. D.
- Πρόσκαρπεν, vi. 765. F.
- Πρόσκαρπεν, vi. 161. E.
- *vixie vixit interpres, deservire iustare, adhexere*, vi. 636. C.
- Προσκοιδοῦν quid proprie, vi. 99. D.
- Προσκοιδοῦν unde dictum, vi. 246. E.
- Προσκοιδοῦν & dandi casum & accusandi adm. vi. 12. D.
- Προσκοιδοῦν ἐνδεχόμεν & ἐνδεχόμεν, vi. 767. C.
- Προσκοιδοῦν non reddita, vi. 55. F. 313. D. 569. C.
- *in contrariis non reddita*, vi. 585. A.
- Prosperitas malorum, certam perniciem indicat, v. 567. B.
- Προσφώνειν, vi. 260. D.
- Προσώχθησι, vi. 993. C.
- Προσωπολήψια, vi. 571. C. 896. E.
- Προσωπολήψια, vi. 571. E.
- Protagoræ apophth. iv. 351. C.
- Protei more, Prov. ii. 806. B.
- Proteo mutabilior, Prov. ii. 473. B.
- Proterviam fecit, Prov. ii. 349. E.
- Πρωτεύειν & similia, Prov. ii. 529. B.
- Protinus apparet, qua planta frugifera futura, Prov. ii. 994. B.
- Protogenes pictor, i. 601. C.
- Πρώτος pro prior, vi. 110. E.
- Proventus pro eventum, vi. 711. D.
- Proverbium Evangelicum, vi. 61. D. 469. F.
- *aerem verberans*, vi. 709. E.
- *in Gethsemani*, vi. 968. D. E.
- *Ea Salomonis sapientiam docent*, i. 687. F.
- *Eorum liber semper nobiscum circumferendus*, i. 677. B.

INDEX GENERALIS

- Providentia futurum videt, 1. 402. E.
 Provinciam capere, aut tradere, Prov. 11. 535. F.
 Provolvitur ad milvos, Prov. 11. 851. D.
 Proximas, pro circumjacentes, vi. 176. F.
 Proximo quomodo remittendum, v. 707. C.
 Proximum qui vere diligit, v. 293. B.
 Proximus ὁ πλησίον, vi. 117. D.
 Prudens edificator, v. 40. C.
 — foro uti abhorret, iv. 429. C.
 — quis haberi debet, iv. 521. C.
 Prudentes, pro elati, φρόνιμοι, vi. 633. C.
 Prudentia pro affectu, φρόνημα, post vertit Int. desiderium, vi. 601. C.
 — naturalis, v. 782. C.
 — mundi, v. 43. E.
 — laudatur, 1. 400. C.
 — conjuncta cum viribus, Prov. 11. 918. D.
 — senum, Prov. 11. 930. E.
 — Ejus definitio, 1. 402. D.
 — Ea perversa nil prudentius, iv. 429. C.
 Prudenter dicta, iv. 94. D. 99. A. 103. F. 105. C. 109. C. D. 122. B. 126. B. 149. C. 265. C. 305. A. 337. D.
 Prudentioribus obtemperare commodum, 1. 1138. D.
 Prudentius Christiana Philosophia praclarus choraulus, v. 421. A.
 — Ejus scripta, v. 857. C.
 — dictum quomodo accipiendum, vi. 336. A. 337. D.
 Prurientes auribus qui, vi. 961. D.
 Prusia Gracis adimitur, v. 351. A.
 Psalliani, v. 1172. A.
 Psallium injicere, Prov. 11. 1122. B.
 Psalmus Gracis quid, v. 1100. F.
 — secundus, pro primo, vi. 486. F.
 — xiv. ad quos pertinet, v. 293. F.
 — li in conviviis sunt pronunciati, ix. 714. D.
 — Eorum laus, v. 1108. F.
 — argumenta an semper ex historia repetenda, v. 429. D.
 — ordo Esdra tribuitur, v. 197. E.
 — in Eos commentaria Hieronymi contaminata, v. 377. B.
 Psalterium Romanum à nostro diversum, vi. 439. B.
 — Gallicum, ix. 762. F.
 — Ejus Octapli auctor, ix. 77. E.
 Psaphonis aves, Prov. 11. 106. B.
 Psecas aut ros, Prov. 11. 673. B.
 Ψαλμὸς ὁ πηδύδ, Prov. 11. 243. B.
 Pseudapostoli rem Evangelicam in suum questum vertentes, vii. 853. circa med.
 — Eorum epitheta, iv. 720. B.
 Pseudochristi, vi. 125. E.
 Pseudo-Euangelici, 1. 843. B.
 — quam impatientes injuriarum, ix. 1607. A.
 — Evangelio incommodissimi, ix. 1683. F.
 — Eorum spiritus, ix. 1607. A.
 Pseudomoriones Germanis gratissimi, 1. 718. A.
 Ψευδόμενοι falso dicti, vi. 948. C.
 Pseudoprophetae qui, vi. 41. F.
 Ψεύδοντες, Prov. 11. 812. C.
 Psydracia, Prov. 11. 1077. B.
 Pnylli populi, iv. 525. A. 604. A.
 Pnyllorum natura, 1. 610. C. iv. 695. A.
 Pnyra Bacchum, Prov. 11. 812. E.
 Pnyrice facta, Prov. 11. 395. C.
 Ψυρίτειν quid proprie, vi. 633. F.
 Πλαίειν πένειν, vi. 622. F.
 Περυρίζειν, Prov. 11. 784. C.
 Πρωχαλάζων, Prov. 11. 255. F.
 Πρωχολογία, 1. 751. E.
 Πρωχοπλάστοι, 1. 731. A.
 Πρωχός, v. 396. A. 516. A.
 Ptnus (Johannes) v. 1011. E.
 Ptolemaica lis, Prov. 11. 851. C.
 Publica via ingredi, Prov. 11. 834. F.
 — via ne ambules, Prov. 11. 20. C.
 Publicani nomen cur additum Matthaeo, vi. 53. E.
 — apud Judaeos infames, apud nos honesti, vi. 33. F.
 Publii (Clodii) apophth. iv. 288. F.
 Pudebat recusare, & non audebant suscipere, Prov. 11. 743. D.
 Pudefacti qui sint, v. 394. D. E.
 Pufescens tandem à specie turpitudinis commovetur, iv. 77. B.
 Pudica puella quae, v. 716. C.
 Pudice dicta, iv. 110. E. 127. B. 151. B. 176. E. 184. A. 203. A. 234. D. 240. D. 246. E. 268. B. 272. E. 320. D. 341. E. 352. A. 357. A. C. E.
 Pudicitia unde dicta, v. 914. C.
 — comes frugalitatis, v. 698. B.
 — σεμνότης, vi. 935. B. C.
 — Ejus virginis anxia custodia, v. 717. B.
 — templum esse thalamum, v. 698. D. E.
 — Ei profutenda quae atas idonea, v. 759. A.
 — quomodo subveniendum, iv. 75. E.
 — Eam virginis servare illibatam magnam esse rem, v. 716. E.
 Pudor quis esse debeat, 1. 1034. F.
 — multos reddit ad docendum inutiles, v. 854. E.
 — & pudicitia dōs maxima, v. 741. B.
 — custos innocentia, v. 155. C. 604. D.
 — Dionem perdidit, iv. 79. E.
 — obstupescit ingenii vigorem, iv. 77. A.
 — & metus, Prov. 11. 923. A.
 — in oculis, Prov. 11. 433. A.
 — Ejus immodici incommoda, iv. 80. A.
 — Ei lucrum praestat, Prov. 11. 887. C.
 — Ea vacans, ex malefactis dolorem non sentit, iv. 77. B.
 — de utili & inutili simile, v. 552. C. D.
 Puella vox casta, vi. 94. D. E.
 — pro ancilla, huc trahit quae, vi. 496. E.
 — vix decem annorum apud Gallos est uxor, v. 666. D.
 — Gracis & Latinis litteris erudenda, v. 691. A.
 — sit annorum octodecim antequam viro nubat, v. 666. A.
 — Teneram nubere septuagenario prodigiosum, v. ibid. E.
 — Ex quibus artibus instituenda, v. 663. B.
 — Vitiata ducenda, aut cum dote elocanda, v. 664. F.
 — Earum gratia utironea jucundissima, iv. 645. D.
 — quosdam fingere dedecora, quando sprete sunt, v. 664. C.
 Puer quomodo allestandus ad litteras minusculis, v. 712. D.
 — quomodo se componere debet in lecto, 1. 650. C.
 — quomodo in congressu se accommodare debeat, 1. 1041. C.
 — quid à Christo petere debeat, 1. 649. E.
 — quando se convivio subducet, 1. 1041. B.
 — omnibus dictis aut factis non ardeat, 1. 1035. B.
 — quomodo erga conciones affectus esse debeat, 1. 651. C.
 — quomodo scēbolam adire debeat, 1. 649. C.
 — in ludo non minus quam in convivio sui similis, 1. 1042. F.
 — glaciem, Prov. 11. 461. D.
 — Ejus cubitum euntis precesiones, 1. 650. C.
 — antemeridiana negotia, 650. A. & seq.
 — sermones in convivio, 1. 1042. A.
 — in loquendo modestia, 1. 1041. D.
 — erga Christum gratiarum actiones, 1. 651. B.
 — dimissi ab scēbola officium, 1. 650. B.
 — gestus in mensa, 1. 1040. D. 1041. B.
 — consortium, 1. 652. D.
 — animus in vultu relucet, 1. 1033. D.
 — Ei quid festis diebus agendum, 1. 650. D.
 — quomodo Poeta legendi, 1. 653. A.
 — improborum sodalitium fugiendum, 1. 652. D.
 — quotidie consistendum, 1. 651. F.
 — tria quomodo maxime curanda, 1. 652. F. 653. A.
 — quomodo orandum, 1. 651. C. D.
 — in convivio quoties bibendum, 1. 1038. F.
 — gladium, Prov. 11. 559. B.
 — vel perspicuum, Prov. 11. 331. C. 422. C.
 — Eum peperisse quam puellam cur felicis, 1. 766. C.
 — li prima statim atate bonis litteris imbuendi, 1. 358. C.
 — templa Spiritus sancti, 1. 920. E.
 — serius fari incipientes lingua evadunt firmiore, iv. 674. E.
 — olim à nutritibus in ludum mittebantur, 1. 358. C.
 — quomodo instituendi, 1. 489. A. 922. E.
 — instruendi, vii. 512. A. & seq.
 — tota die cursitantes cur non sentiant lassitudinem, 1. 512. F.
 — priscorum Romanorum à quibus instituebantur, 1. 502. C.
 — senesque, Prov. 11. 1070. D.
 — Eorum lingua quomodo firmanda, 1. 523. F.
 — amor, 1. 878. C.
 — memoria tenacissima, 1. 501. F.
 — ingenia ad excitandum stimuli duo acerrimi, 1. 509. F.
 — anni non contemnendi, iv. 729. C.
 Pucro-

OPERV M DESIDERII ERASMI ROTERODAMI.

Puerorum Christianorum educatio, v. 39. C.
 --- prima institutio, i. 500. D. & seq.
 --- Is puer in consilio senex, Prov. ii. 519. C.
 --- jejunium utile, i. 651. D.
 --- Eos talis, viros iurejurando optime falli, Prov. ii. 792. B.
 --- instituendi ratio non simplex, i. 1033. B.
 --- Ingenuos ab illiteratis excarnificari sacrilegium, i. 361. E. 362. A.
 --- odipracoci sapientia, Prov. ii. 991. D.
 --- non recte pellicis ad laqueos vita monastica, vi. 120. F.
 Puerile est tantum sonare linguis, vi. 732. C.
 --- corpus ab artu protinus curandum, i. 770. F.
 --- corpus magis crebro quam copiose reficiendum, i. 1041. A.
 Puerilis natura curatio, v. 711. A.
 Pueritia plagis assuescere inutilissimum, i. 507. D. E.
 --- Ei jucunda & amena conveniunt, i. 510. D. & seq.
 --- Ejus atas non facile refingitur, i. 600. C.
 Pugillaris, vi. 228. F.
 Pugna inter carnem & spiritum, v. 1097. A.
 Pugna peracta venire, Prov. ii. 674. D.
 Pugnae genus Senensis civitatis, ix. 516. F.
 Pugnis & calcibus, Prov. ii. 722. C.
 Pugno pro pugilum more certo, vi. 709. D. E.
 --- tenere, Prov. ii. 1118. C.
 Pulchra esse difficilia, v. 16. C.
 Pulchre dixi, Prov. ii. 383. D.
 --- fallit vulpem, Prov. ii. 1059. A.
 Pulchritudo ac forma res momentanea, i. 313. F.
 --- vera fons Deus, v. 682. B.
 Pulchrorum etiam autumnus pulcher est, Prov. ii. 139. D.
 Pulchrum sepulchri elogio, Prov. ii. 1145. F.
 Pullati de pace consultant, Prov. ii. 39. E.
 Pullum asina, asina additum, vi. 307. E.
 Pullus è nido Bernensi quis fuerit, i. 897. B.
 Pullus (Gratianus) vir eruditus, i. 783. F.
 --- tuus semper parvus, Prov. ii. 621. A.
 Pulmentarium νεοφάγιον, vi. 417. F.
 Pulmo prius venisset, Prov. ii. 1063. B.
 Pulverem oculis offundere, Prov. ii. 673. A.
 Pulvillus fortissime tulit obitum filii, viii. 558. C.
 Punctis omnibus, Prov. ii. 205. E.
 --- singulis, Prov. ii. 206. A.
 Puncto non discedam, Prov. ii. 185. A.
 Punctum temporis, Prov. ii. 472. B.
 Punica fides, Prov. ii. 309. A.
 Punicis malis omnibus inest granum ali-quod putre, Prov. ii. 797. D.
 Puniendum sero, iv. 65. E.
 Punire quomodo decet, iv. 65. C. & seq.

Pura à nuptiis, Prov. ii. 669. A.
 Purgatis auribus, Prov. ii. 550. E.
 Purgatorii mentio, v. 1165. D. 1316. E. F.
 Purificatus dicitur & Christus, vi. 234. E.
 Purior clavo, Prov. ii. 550. E.
 Puritas hominum apud Deum impuritas, v. 1113. D.
 Purpura juxta purpuram dijudicanda, Prov. ii. 435. A.
 Purpura voracior, Prov. ii. 516. F.
 Purus puram desinit aquam, Prov. ii. 766. C.
 --- patius, Prov. ii. 1169. C.
 Pusillum pusillo addere, Prov. ii. 331. E.
 --- pusillo appositum, acervum efficit, i. 489. C.
 Pusillus quantus Molon, Prov. ii. 841. E.
 Puteum fodit juxta fluvium, Prov. ii. 797. F.
 Putre salsamentum amat origanum, Prov. ii. 516. E.
 Πύλαροι, Prov. ii. 422. E.
 Pygmaeorum acrotinia colosso adaptare, Prov. ii. 989. B.
 Πυγμαῖον versum crebro pro ad cubitum, vi. 178. E.
 Πυγμαῖον, pugnis certo, vi. 709. D.
 Pylades & Orestes optimi amici, i. 216. D.
 Pyladis apophth. iv. 307. F. 308. A.
 Pylea & Tytygias hac novit, Prov. ii. 627. B.
 Pylus ante Pylum, Prov. ii. 649. B.
 Pyratæ ad Alexandrum responsio, iv. 677. C.
 Pyrausta gaudes gaudium, Prov. ii. 784. C.
 --- interitus, Prov. ii. 353. B.
 Pyrhonis Eliensis apophth. iv. 349. C.
 Pyrites gemma, i. 597. C.
 Pyrrhandri commentum, Prov. ii. 783. C.
 Pyrrhi apophth. iv. 241. A.
 --- clementia, iv. 668. B.
 Pyrrhias bovem immolavit benemerenti, Prov. ii. 523. C.
 Pyrrichen oculis pra te ferens, Prov. ii. 900. D.
 Pyrrichius tumultum accurrenti ad pugnam habet, v. 1337. C.
 Πύριον, Prov. ii. 901. E.
 Pythagoras in Aspasiam, i. 251. A.
 --- cur initium animantium eadem prohibuerit, iv. 20. D.
 --- praestigator, i. 251. E.
 --- risus, i. 250. E. & seq.
 --- metamorphosis, ibid.
 --- apophth. iv. 363. A. 347. B.
 --- pudicitia, v. 41. A.
 --- symbolum per viam popularem ne eas, v. 341. D.
 --- Eum in celestibus orbibus admirabilem concentum deprehendisse, v. 425. D.
 Pythagoreis taciturnior, Prov. ii. 1019. E.
 Pythagorica symbola, iv. 81. C.
 Pythagoricus quaternio, iv. 412. C.
 --- Gallus, iv. 436. A.
 Pythæ apophth. iv. 357. F.
 Pythia & Delia idem, Prov. ii. 607. F.
 Pythil apophth. iv. 371. C.

Pythonis apophth. iv. 386. B.
 Pythum versus via iterum atque iterum, Prov. ii. 697. B.
 Q.
 Quacunque de causa, id est, qualibet levi, vi. 97. F.
 Quadragenas, vi. 791. D. E.
 Quadragesimali lege qui excipiuntur, i. 804. C.
 Quadra propria, Prov. ii. 1193. D.
 Quadratus homo, Prov. ii. 1131. B.
 Quæ apud inferos, Prov. ii. 176. B.
 --- apud Sagram, Prov. ii. 343. B.
 --- circa sunt, pro circumjacentes, vi. 267. F.
 --- cum vidisset Maria, vi. 224. B.
 Quæcunque mentiuntur somnia, Prov. ii. 296. E.
 Quæ dantur, Prov. ii. 999. E.
 --- deciderunt, ne tollio, Prov. ii. 23. C.
 --- divinitus contingunt, Prov. ii. 910. E.
 --- dolent, ea molestum est contingere, Prov. ii. 982. D.
 --- ex antiqua, Prov. ii. 907. C.
 --- nocent, docent, Prov. ii. 39. E.
 --- non posuisti, ne tollas, Prov. ii. 813. D.
 --- quis ipse facit, Prov. ii. 1136. C.
 Quære hospitem, Prov. ii. 292. B.
 Quærendæ facultates, deinde virtus, Prov. ii. 672. B.
 Quærendi verbum, v. 393. F.
 Quærens obsonium, vestem perdidit, Prov. ii. 569. A.
 Quærentibus vitam æternam, locus longe aliter expositus, vi. 570. C. D.
 Quære quid, v. 275. D.
 Quæ secundum faciem sunt videte, varius sensus, vi. 785. C.
 Quæ semel ancilla, nunquam hera, Prov. ii. 1067. B.
 Quæ sero contingunt, magnifica, Prov. ii. 910. B.
 Quæ sine anima sunt, nove expositum, vi. 729. C.
 Quæstio circumstantiis involuta, v. 899. C.
 Quæstiones Scholasticorum curiose, ix. 1033. F.
 --- anxia, vi. 956. D.
 --- habere recessus secundos, ix. 1305. A.
 --- in divinis Scripturis vitanda, v. 134. E. F.
 --- quorundam Theologorum incuriosa, vi. 926. D. E.
 --- pene impia de Deo, vi. 927. C.
 --- pene blasphema de potestate Pontificis, vi. 927. B.
 --- de anima Christi, ix. 571. A.
 --- varia circa nativitatem Christi, ix. 1302. A.
 --- Earum varia genera in divinis Literis, ix. 1216. C. 1278. A.
 --- Omnium divisio generalis, v. 922. B.
 --- Earum Labyrinthi, ix. 8. C.
 Quæstiuncularum examina, vi. 926. D.
 Quæ supra nos, nihil ad nos, Prov. ii. 250. A.

INDEX GENERALIS

Quævis terra patria, Prov. II. 481. B.
 Quæ nunciis sunt unguibus ne nutrias,
 Prov. II. 21. C.
 Qua hora, pro qua custodia, VI. 127.
 F.
 Quales, *ποταμι*, VI. 200. F.
 Qualibus litteris, VI. 746. F.
 Qualis hera, tales pedissequa, Prov. II.
 1068. C.
 — vir, talis oratio, Prov. II. 241.
 E. IV. 697. F.
 Qualitas, *status*, v. 892. F.
 Quam apud Græcos aliquoties subaudiunt,
 VI. 28. F.
 — celeriter, pro quam celerrime, VI.
 499. E.
 — Gloria ex Demetrio, Prov. II. 1195.
 B.
 — curat testudo muscam, Prov. II.
 662. E.
 — diu ipse *δου*, VI. 624. C.
 — facile vulpes pirum comest, Prov.
 II. 844. A.
 — pulchri pedes Evangelizantium pa-
 cem, VI. 619. D.
 — quisque norit artem, in hac se exer-
 ceat, Prov. II. 477. D.
 Quanta, pro quacunque, *δου*, VI. 248.
 E. F.
 Quanta vix cælo capi possit, Prov. II.
 1124. C.
 Quanti pro quam multi, VI. 294. F.
 Quantum habet, Prov. II. 1021. B.
 — ex Bacchanalibus, Prov. II. 973.
 C.
 — non milvus oberret, Prov. II. 851.
 A.
 — pedibus potes, Prov. II. 1120. C.
 — volebat, VI. 363. F.
 Quantum pro parvis, VI. 1032. E.
 Quare conducat indicasse quorundam er-
 rata, VI. 358. E.
 Quarta luna nati, Prov. II. 58. A.
 Quasi pro tanquam, ineleganter, VI.
 155. E. 341. A. B.
 — proficit, quasi ancoram, VI. 1000.
 F.
 — pro ferme, VI. 347. E.
 — dies dicta sit, Prov. II. 1157.
 A.
 — locum in balneis, Prov. II. 688.
 B.
 — millus cani, Prov. II. 1042. A.
 Quaslibet *τυχίας*, VI. 507. E.
 Quatuor aures habenti auscultata, Prov.
 II. 114. E.
 — obolis non astimo, Prov. II. 664.
 B.
 Quavis re dignus, Prov. II. 306. A. D.
 Quem mater amicum dedit observa-
 re, Prov. II. 141. A.
 — fortuna pinxerit, Prov. II. 104.
 B.
 — me dicunt, deest in Græcis promo-
 men, VI. 87. E.
 ex Quercubus ac faxis nati, Prov. II.
 329. D.
 Quercum aliam excute, Prov. II. 194.
 C.
 Quercus miranda in campo divi Petri
 apud Basileam, I. 1196. D.
 — bacchatur, Prov. II. 1007. D.
 — multis ictibus deiecitur, Prov. II.
 331. E.
 Querelæ quorundam post vigilas, *jesu-*

nium, *ὄς*, v. 465. C.
 Queri, conqueri, VI. 614. B. C.
 Qui aras olivetum, Prov. II. 410. B.
 — bene conjiciet, hunc vatem, Prov.
 II. 515. A.
 Quia clauditis, non qui, VI. 119. F.
 — superstitum, VI. 523. E.
 Quia pro quod, VI. 764. F. 807. B.
 Quibus nec ara, nec fides, Prov. II.
 890. E.
 Qui canem alit exterum, Prov. II.
 792. D.
 Qui circa salem & fabrum, Prov. II.
 31. B.
 — continet arcana, Prov. II. 943.
 D.
 — conturbat omnia, Prov. II. 934.
 B.
 Quicquid in busanti veneris, Prov. II.
 209. F.
 — in linguam, Prov. II. 210. A.
 Qui cum contemptu vita invadunt, Prov.
 II. 918. A.
 Quid ad farinas, Prov. II. 855. F.
 — ad Mercurium, Prov. II. 768. E.
 — caco cum speculo, Prov. II. 895. E.
 Qui desperantes semetipsos, varia lectio,
 VI. 848. C. D.
 Quid distent ara lupinis, Prov. II. 141.
 D.
 Qui dixerat, VI. 138. F.
 Qui domi compluitur, Prov. II. 1014.
 B.
 Quid factus esset, VI. 482. E.
 Quid insanitis, pro quod insanitis, VI.
 732. F.
 Quid nisi viditis dolor, Prov. II. 583. F.
 Quid nobis & tibi, *ὁδον*, VI. 48. C.
 Quid non fies profectus Arbelas, Prov.
 II. 642. E.
 Quid pro cur, VI. 355. F.
 Quid, quatenus, & quantum Lutheri,
 IX. 1272. A.
 Quid si calum rnat, Prov. II. 207. F.
 Quid tandem non efficiant manus, Prov.
 II. 890. B.
 Quid tibi Apollo cecinit, Prov. II. 642.
 E.
 Qui eget, in turba versetur, Prov. II.
 941. B.
 Qui e nuce nucleum esse vult, frangit,
 971. B.
 Quiescere quid, v. 612. D.
 Quietem omnem silentium dici, v. 443.
 D.
 Qui inspueris in cavernam formicarum,
 Prov. II. 1094. D.
 — intinxit, pro qui intingit, VI. 133.
 D.
 — cum in Marco habeatur, qui in-
 tingit, VI. 205. D.
 — jure perierunt, Prov. II. 944. A.
 — lucerna egent, infundunt oleum,
 Prov. II. 1112. E.
 — modus equitum, Prov. II. 643.
 C.
 — mori nolit ante tempus, Prov. II.
 104. C.
 — multa rapuerit, pauca suffragatori-
 bus dederit, salvis erit, Prov. II.
 472. D.
 Qui multum obsuit, Prov. II. 1063.
 D.
 Qui nimium properat, serius absolvit,
 Prov. II. 842. A.

Qui nocere potest, idem prodesse, Prov.
 II. 931. E.
 Qui non manducat, domino non mandu-
 cat, varia lectio, variaque interpreta-
 tio, VI. 640. E. F.
 Qui non frigit, celebs est, Prov. II.
 998. B.
 Qui non zelat, Prov. II. 1104. C.
 Quinque liberorum jus, I. 416. F.
 Quinquaginta annos nondum habes, VI.
 378. F.
 Quintæ classis pro postremo, Prov. II.
 438. E.
 Quinzi apophth. IV. 258. C.
 Quintilianus formanda puertia artifex,
 I. 380. B.
 Qui obticecit, Prov. II. 923. B.
 Qui omni in re, & in omni tempore,
 Prov. II. 970. D.
 Qui paratus ad resistendum, Prov. II.
 919. D.
 Qui per se sufficit, Prov. II. 942. G.
 Qui primus venerit, primus molet, Prov.
 II. 688. D.
 Qui prior lefit, Prov. II. 1189. A.
 Qui qua vult dicit, Prov. II. 36. F.
 Qui sese non habet, Samum habere postu-
 lat, Prov. II. 295. A.
 Quirini Sophista apophth. IV. 355. F.
 Quo parentem laudabit, nisi infelices fi-
 lii, Prov. II. 671. D.
 Quisquis is fuerit, Prov. II. 917. C.
 Quisquis tarde venit ad cenam, Prov.
 II. 1081. A.
 Quis, pro qui mendose, quis supplet locum
 idole, VI. 805. D.
 Qui spiritum servimus, locus falsatus est
 apud Latinos, VI. 872. D. E.
 Qui se non accommodat rebus presentibus
 perverse facit, IV. 429. C.
 Qui videbantur aliquid, VI. 805. D.
 Qui videri pro vidit, VI. 396. F.
 Qui vos spernit, quomodo intelligendum,
 VI. 273. E.
 Quoad vixero, Prov. II. 925. C.
 Quocunque pedes ferent, Prov. II. 385.
 D.
 — in solum venit, Prov. II. 850.
 F.
 Quod adest boni consule, Prov. II.
 940. A. 999. F.
 Quod alibi diminutum, exaquantur ali-
 bi, Prov. II. 917. F.
 Quod aliis vitio veritas, ipse ne feceris,
 Prov. II. 926. C.
 Quod alius condidit coquus, aliter con-
 diam, Prov. II. 991. D.
 Quod canitur, *ὠδὸς*, quod tibia ca-
 nitur, VI. 729. D.
 Quod conjunctio perperam addita, VI.
 1098. F.
 Quod datur accipe, Prov. II. 1189.
 A.
 Quod dedi, datum nollem, Prov. II.
 542. F.
 Quod Deus conjunxit, quomodo intelli-
 gendum, VI. 698. D.
 — eideus positum, VI. 581. F.
 — quomodo intelligendum, VI. 594.
 D.
 — fieri nequit, ne incipiendum qui-
 dem, Prov. II. 1201. F.
 — honestum est, & quod facul. prob.
 hac olim in Latinis exemplaribus non
 habebantur, VI. 691. E.

Quod

OPERV M DESIDERII ERASMI ROTERODAMI.

Quod in animo sobrii, id in lingua ebrii, Prov. 11. 267. E. 428. D.
 --- in corde sobrii, in lingua ebrii, Prov. 11. 267. E.
 --- index auro, id aurum homini, Prov. 11. 540. B.
 --- in solum, Prov. 11. 1184. D.
 --- manifestum est in carno, varia lectio variaque interpretatio, vi. 936. E.
 --- non opus est, asse charum est, Prov. 11. 1048. E.
 --- Paulus citat, nusquam legitur, vi. 852. E.
 --- prima fronte absurdus, id maxime depravatur, vi. 741. D.
 --- pro qui, vi. 138. F.
 --- pro vobis frangitur, vi. 716. F.
 --- pulchrum, idem amicum, Prov. 11. 1117. F.
 --- recte datum est, Prov. 11. 1144. C.
 --- scis nescis, Prov. 11. 850. A.
 --- specialiter usum, i. 42. B.
 --- superest tibi evolutu, vi. 279. F.
 --- vivo o, pro o, vi. 811. C.
 --- volumus sanctum est, Prov. 11. 1101. F.
 --- utile, honestum, Prov. 11. 1121. C.
 Quo is formula, i. 658. A.
 Quomodo Christus matris aperuit uterum, iv. 235. C.
 --- Christus post tres dies dicatur resurrexisse, vi. 183. F.
 --- frangi dicatur corpus Christi, vi. 716. F.
 --- Joannes non novit Christum, vi. 545. C.
 --- monendi magnates, vi. 896. E.
 --- prohibemur resistere malo, vi. 30. C.
 Quoniam, pro quod, scimus enim, vi. 766. C.
 Quo properas, num ad Ephebum, Prov. 11. 422. B.
 Quo semel est imbuta, &c. Prov. 11. 529. F.
 Quos non tollerent centum Egyptii, Prov. 11. 840. A.
 Quos praestitit, locus nove expositus, vi. 606. C. D.
 Quo terrarum raperis, Prov. 11. 1209. B.
 Quot homines, tot sententia, Prov. 11. 114. A.
 Quot servos habemus, totidem habemus hostes, Prov. 11. 493. D.
 Quo transgressus es, Prov. 11. 935. A. R.
R littera sonus & usus, i. 558. D.
 Rabahus, vi. 444. D.
 --- Ejus ridiculus lapsus, vi. 500. C.
 Rabbi canis pili quam vim habeant? iv. 695. B.
 Radim scholastici notantur, ix. 1090. A.
 Rabula quidam notatus, vi. 91. D. E.
 Rabulae quidam notati, vi. 35. C.
 Rabbi quid Hebrais, vi. 119. E.
 Rabboni quid, vi. 194. E.
 Racha vox, v. 1193. B.
 --- quid Hebrais, vi. 27. C.
 --- S. Rocho non esse interjectionem, ibid. E.
 Rachel pro loco figurate, vi. 16. D.
 Radit usque ad cutem, Prov. 11. 789. D.
 P'at & rudis quid, vi. 50. E.
 Rama quid Hebrais ex Hieronymo, vi. 16. D.
 ne Ramenta quidem, ne festuca quidem,

Prov. 11. 370. F.
 Ramenta melior, Prov. 11. ibid.
 Rana cum locusta, Prov. 11. 1076. F.
 Ranae aquam, Prov. 11. 852. D.
 Rana Gyrina sapientior, Prov. 11. 418. F.
 Ranarum more, Prov. 11. 852. D.
 --- palustrinum major est mihi cura, quam terum istarum, Prov. 11. 735. F.
 Rana Seripha, Prov. 11. 193. C.
 Ranis vinum praeministras, Prov. 11. 490. E.
 Rapete a vernu, Prov. 11. 232. D.
 Raphael Angelus medicus, i. 542. B.
 --- Angeli laus, v. 1323. F.
 Rapina Cotytis, Prov. 11. 907. C.
 --- rerum Cinnari, Prov. 11. 669. B.
 Rara avis, Prov. 11. 414. D.
 Rara fides, Prov. 11. 794. C.
 Rasura caput reddit purius, i. 708. E.
 Ratio bifariam explicandi questionem, vi. 184. D.
 --- quidem apparet, Prov. 11. 1148. D.
 --- quid Philosophis, v. 174. F.
 --- corrupta male judicat, ix. 1236. B.
 --- facit hominem, i. 493. C.
 --- temperat affectus, iv. 430. A.
 --- minimam quiddam, sed virtute efficaciss. i. 619. A.
 --- in consilium adhibenda, i. 697. B.
 --- hominis obscurata non extincta, ix. 1221. E.
 --- vehementia magnitudineque cupiditatum excutitur, iv. 12. A.
 --- semper reclamat, v. 13. E.
 --- tanquam rex, v. 14. D.
 --- Ejus exempla, i. 406. E. 407. A. E.
 --- definitio, i. 497. A.
 --- doctrina, i. ibid.
 --- ac perturbationum discrimen quidam ignorant, v. 15. E.
 --- Ea homo a brutis discernitur, i. 497. E.
 --- Earum inventio, i. 408. E.
 Rationabile obsequium, locus hactenus vulgo parum apte recitatus, vi. 628. E.
 Rebus turbatis vel pessimus in honore est, Prov. 11. 480. D.
 Recapitulari, vi. 833. C.
 Recentium explosa interpretatio, vi. 305. E. F.
 Receptaculum pro primitiis legit Ambrosius, vi. 604. F.
 Receptum canere, Prov. 11. 848. A.
 Recipere animum, Prov. 11. 944. B.
 Reclinare caput, v. 1297. E.
 Reconciliare, pro reconciliari, vi. 886. C.
 Reconciliari, pro reconciliare, vi. 28. D.
 Reconciliatio, iv. 171. E.
 Recoquere, Prov. 11. 217. C.
 Rectam instans viam, Prov. 11. 1180. C.
 --- ingredi viam, Prov. 11. 831. B.
 Rectis pectore, Prov. 11. 1092. C.
 Rectum quid, v. 40. B.
 --- quando sit virtute & officio, i. 402. D.
 --- Ejus definitio, i. ibid.

--- nomine multa comprehendendi, v. 878. B.
 Rectus loripedem deridet, Prov. 11. 751. D.
 Recurrere satius quam currere male, Prov. 11. 347. B.
 Recusare pudebat, & non audebant suscipere, Prov. 11. 743. D.
 Redemptio, λυτρον, vi. 106. E. 576. E.
 Redemptionem, ἀντίλυτρον, vi. 932. C.
 Redundat in nostris, nolite judicare, vi. 39. F. 42. E. 46. F. 48. D. 49. D. 73. D. 103. E. 127. E. 139. C. 155. F. 160. F. 372. E. 456. F. 609. B. 716. E. 746. D. 756. D. 758. D. 760. D. 764. C. 771. D. 790. F. 909. E. 801. C. 813. C. 822. E. 832. D. 836. D. 842. E. 854. E. 859. C. 929. E. 930. C. 932. C. 944. F. 956. F. 957. F. 958. F. 977. E. 996. E. 997. F. 1012. D. 1021. E. 1055. C.
 Redundat apud Gracos, vi. 678. F. 833. D. 901. C. 1063. E. 1093. E.
 Referre verbum ambiguum, i. 975. D.
 Refingere, Prov. 11. 217. C.
 Refloruistis pro me sentire, σόλοιον, vi. 877. F.
 Refricare cicatricem, Prov. 11. 253. A.
 Refutantis laudem immodicam, Prov. 11. 909. B.
 Regaliter insanire, vi. 254. E.
 de Regeneratione mystica & Ecclesiastica simile, v. 772. A.
 Regere bifariam dicitur, vi. 14. E.
 Reges deteriores quam privati, iv. 642. D.
 --- Persarum cur publico abstinebant, iv. 605. D.
 Reges πολωνυμοι in genealogia Christi, vi. 244. F.
 Regia vacula, Prov. 11. 668. F.
 Regiae potestatis informatorisque domini collatio, i. 917. A.
 Reginae Angliae erga sacras Litteras diligentia, vii. 273. lin. 12.
 Regnam suo Regi placere sat est, i. 637. A.
 Regionum communis philantia, iv. 448. B.
 Regium male audire ac benefacere, i. 400. A.
 Regnum caelorum vim patitur, secus interpretatur quam plerique accipiunt, vi. 60. D. E.
 --- caelorum apud nos, vi. 116. E.
 --- Ethnicorum vocabulum, iv. 577. D.
 --- quo pacto florentius redditur, iv. 607. B.
 --- Dei qua vi expugnandum, v. 300. D.
 --- aut civitatis ordo elegantissimus, iv. 601. E.
 Regulæ humane Scripturae divinae inaequales, ix. 1674. F.
 Regulus βασιλεως, vi. 357. D.
 Regum conatus, v. 220. D.
 Rejicientis auctorem formidinis, Prov. 11. 912. D.
 --- culpam, Prov. 11. 939. D.
 Relativa, v. 929. F.

INDEX GENERALIS

- Relegat ad Vallam, vi. 686. B.
 Relicta parmula, Prov. 11. 482. F.
 Religio quid, i. 649. A.
 — quid proprie sit, & irreligiositas, ix. 1641. A.
 — commodum pallium, ix. 1707. F.
 — absque superstitione laudanda, i. 652. B.
 — vis deorum metu hominem ducens, i. 402. E.
 — in nuptiis, v. 619. B.
 — quid in Scripturis, v. 1022. C.
 — Christiana suadet, non cogitur, v. 355. F.
 — factitia, ix. 615. D.
 — piorum simplex, v. 1172. C.
 — Ejus definitio, i. 402. E.
 — pericula, vii. 851. circa finem.
 — Christianæ rudimenta, v. 537. F.
 — Omnis fons, v. 744. C.
 — disciplina à quibus gentibus ad nos manavit, v. 855. B.
 — prima semina, v. 713. E.
 — titulos multos perdere, v. 722. F.
 — Christianam tribus præcipue rebus consistere, v. 730. E.
 — Eam matrimonia solvere, v. 640. F.
 — ad novam nemo perpellendus, v. 505. A.
 — in Ea diffidium à quibus ortum, v. 110. E.
 Religiosa qua jureconsultis, v. 310. B.
 Religiosi quicunque Christi sequuntur præcepta, i. 700. A. & seq.
 Religiosum arcanum, v. 1175. D.
 Relinque quippiam & Medis, Prov. 11. 113. B.
 Reliquiæ Sanctorum, v. 501. E.
 — Earum mentio, v. 885. C.
 Rem acu tetigisti, Prov. 11. 550. D.
 Remedia adversus venena, iv. 694. E. F.
 Rem factam habere, Prov. 11. 128. C.
 Remi & venti haud sufficiunt, Prov. 11. 820. A.
 Remis velisque, Prov. 11. 158. A.
 Rem novam aggredior, Prov. 11. 943. D.
 Remora piscis, iv. 661. D.
 Rem suam quisque meminit, Prov. 11. 979. F.
 Remum ducat, qui didicit, Prov. 11. 100. B.
 Renascentia in baptismo, v. 644. D.
 Renatus, pro natus, vi. 350. F.
 Re opitulandum, non verbis, Prov. 11. 922. D.
 Repagula aperire, Prov. 11. 152. B.
 Reparare, Prov. 11. 762. C.
 Reperire rimam, Prov. 11. 764. C.
 Reperit Deus nocentem, Prov. 11. 586. C.
 Repetent pro repetunt, vi. 284. E.
 Reprehendendi qualis sit libertas, iv. 16. A.
 in Reprehendendo persona & ordini parcendum, v. 1068. E.
 Reprehendere quod non intelligas, turpissimum, i. 908. E.
 Reprehensibilis pro reprehensus, vi. 810. B. C.
 Reprehensio cogitationis, Prov. 11. 922. C.
 Repudiandi jus immodicum apud Hebraeos, vi. 97. F.
 Repudii vocabulum, ix. 955. B.
 — jus cur potissimum datur ob adulterium, vi. 98. C. D.
 Repugnando comitium deterius evadit, iv. 742. D.
 Repugnantia, v. 930. A.
 Reputare, imputare, deputare, vi. 578. C.
 Res ad triarios rediit, Prov. 11. 34. E.
 — Cannaca, Prov. 11. 643. B.
 — est in cardine, Prov. 11. 33. E.
 — indicabit, Prov. 11. 815. C.
 — ubi adest, optima est opinio, Prov. 11. 432. A.
 — in nostro foro vertitur, Prov. 11. 850. B.
 — palastra & olei, Prov. 11. 1203. B.
 — salva est, saltat senex, Prov. 11. 725. F.
 — sacra consultor, Prov. 424. C.
 — Ejus definitio, i. 409. D.
 — Humanæ frivola, i. 206. D.
 — Earum maxima fecunditas, ix. 1697. E.
 — omnium vicissitudo, Prov. 11. 931. C.
 — Optimarum paupertas doctrix, i. 261. C.
 — summa raritas, i. 613. E.
 — prætextu pessima irrumpunt exempla, ix. 1558. E.
 — Tuas tibi habeto, Prov. 11. 1145. C.
 de — his ac vocabulis, i. 820. C.
 — Secundis non fidendum, i. 1136. F.
 Rescindere, ἀκυρῶν, vi. 179. F.
 Resecare ad vivum, Prov. 11. 527. A.
 Residuum in adventu Domini, vi. 910. D.
 Respicere Latinius, quam poenitentiam agere, vi. 17. E.
 Resistere paratus, Prov. 11. 919. D.
 — malo vetat Christus, nos probamus, vi. 698. A.
 Respicere & aspice quomodo differant, i. 852. D.
 Respicere, ἀνὰ βλεψόν, vi. 520. E.
 Respicens illo, sed hic remitte bona, Prov. 11. 852. C.
 Respondendi verbum, ubi nullus interrogat, vi. 199. F.
 Respondere non simpliciter, sed ἀπολογισθῶν, vi. 283. E.
 Respondet amico cuidam, vi. 868. C.
 Respublicæ defluunt, i. 1137. B.
 Respublica virum docet, Prov. 11. 1023. B.
 — nihil ad musicum, Prov. 11. 1142. D.
 — Ejus administratores quales voluit Plato, iv. 559. lin. 11.
 — gubernatores quales esse debeant, v. 69. A.
 — pestes mali mores, vii. 275. lin. 11. à fine.
 — pestis mali institutores, ix. 1702. D.
 — salus tribus ex rebus pendet, ix. 1698. E.
 — similia, i. 561. A. 562. D. 563. C. 576. F. 583. C. 596. E. 604. D. 612. F.
 — in Ea præcipua persona concionator & Princeps, v. 850. D.
 Restituet pro restituit, vi. 186. F.
 Restitutionis modus, v. 164. A.
 Resurrectio carnis si negatur, frustra cetera creduntur, i. 732. A.
 — duplex, vi. 311. E.
 — active, qua erigitur aliquis, vi. 557. C.
 — & regnum caelorum apud nos, vi. 116. F.
 — Ejus præcursores, ix. 213. D.
 — argumenta, accuratissime tradita, v. 1163. C & seq.
 Resurrexerunt pro revixerunt, vi. 145. C.
 Resurrexit pro revixit, vi. 641. D. E.
 Rete albo aliena captas bona, Prov. 11. 888. C.
 Rete hoc nihil attraxit, Prov. 11. 350. E.
 Reti ventos venaris, Prov. 11. 172. C.
 Retorta dicta, iv. 219. D. 221. F. 222. A. 238. A. 242. F. 250. B. 268. D. 287. B. 291. F. 294. C. 355. F.
 Retribuere retributionem, mendum apud nos, vi. 915. D.
 Reuchlini in divorum numerum relatio, i. 690. B. & seq.
 Revelabit pro revelavit, vi. 874. E.
 Revelabitur pro revelatur, vi. 672. D.
 Revelatur quod aperitur, vi. 563. D.
 Reverentia puero debetur, v. 717. B.
 Revixerint ne aliqui ante resurrectionem Christi, vi. 557. A. B.
 Reum dua res liberant, i. 551. C.
 Reus (Longolius) actus, i. 1017. B. & seq.
 Rex, vi. 337. B.
 Rex quis, i. 820. E.
 — vere qui Dei servus, v. 519. D.
 — unde, v. ibid.
 — pastor populorum, vii. 491. circa med.
 — est qui metuit nihil, i. 390. D.
 — bonus multitudinem non offendit, i. 1144. E.
 — vitis deditus, servus est, iv. 428. B.
 — uni legi pareat, v. 13. C.
 — aut asinus, Prov. 11. 838. B.
 — sum, Prov. 11. 838. E. 1171. D.
 — tragicus, Prov. 11. 574. F.
 — Ejus plures sunt oculi, i. 307. F.
 — allegoria, i. 1041. E.
 — indignatio fulmen, v. 369. D.
 — & Tyranni differentia, iv. 571. A. F.
 — agere facilius quam Episcopum, v. 821. F.
 de Eo, marito & Deo simile, v. 563. F. 564. A.
 — li qui contra Christum insurrexerunt, v. 204. F.
 — etiam in amoribus infelices, iv. 685. B.
 — bonorum minime participes, iv. 645. B.
 — deorum filii, iv. 673. C.
 — olim in os panegyricis laudati, v. 65. D.
 — raro senescunt, i. 827. A.
 — Boni magno bono Orbis, iv. 659. B.
 Re-

- Regum matrimonia privatis inferiora, iv. 645. B.
 — arcana non perscrutanda, iv. 71. E.
 — propria dotes, v. 14. D.
 — partes quæ, iv. 611. F.
 — infelicitas, i. 253. B.
 — esse intelligere, v. 227. D.
 — propria functio, v. 1130. C.
 — officium malefacta ulcisci, i. 1143. E.
 — impotentia quomodo medetur, i. 678. A.
 — indignatio, ix. 1576. E.
 — qualis sit oratio, iv. 673. F. 674. D.
 — tiber, v. 377. C.
 — precipua officia, v. 831. E.
 — Eis donanda quæ, iv. 611. B.
 — vita incommoda molestiora quam privatis, iv. 643. B.
 — vinum non dandum cur, iv. 686. F.
 — parendum quatenus, iv. 709. D.
 Rhacos & rudis quid, vi. 50. E.
 Rhacæ, ibid. E.
 Rhadamantheum iudicium, Prov. ii. 669. C.
 Rhadamanthi iusjurandum, Prov. ii. ibid. F.
 Rhamnusia Nemesis, Prov. ii. 595. D.
 Rhamnusius, Prov. ii. 840. E.
 Rheginistimidor, Prov. ii. 669. A.
 Rhegium, vi. 541. E.
 Rhenanus (Beatus), Selestadensis, amicus Erasmi, i. 895. D.
 Rhetores sero apud Romanos in pretio, iv. 665. F.
 — Eorum stultitia, iv. 459. C.
 — vitium maximum, iv. 666. C.
 — Iis in petitione quatuor observanda, i. 435. A.
 Rhetorica, iv. 434. A.
 — tribus constat, i. 1022. C.
 — non ars, sed prudentia, v. 849. C.
 — quid à dialectica differat, ix. 810. C.
 Rhetoricæ virtutes per Augustinum indicata in Pauli epistolis, vi. 608. C.
 Rhiglus pancratiasta, iv. 32. A.
 Rhinoceros cornu fert in naribus, i. 611. D.
 — Ejus nasus, Prov. ii. 307. F.
 Rhodienfes decem, naves decem, Prov. ii. 626. C.
 Rhodiensis mediocritas, i. 5. E.
 Rhodii Sacrificium, Prov. ii. 626. D.
 — Hieronymi de ira sententia impugnatur, iv. 61. D.
 Rhodiorum oraculum, Prov. ii. 598. E.
 Rhododendri frondes, i. 618. D.
 Rhodope Æsopi conserva Pyramidem miraculosè construxit, i. 599. C.
 Rhodus hic, hic salus, Prov. ii. 788. D.
 Rideri ab improbis est pene laudari, v. 11. E.
 Ridicula depravatio in libris Badianis, vi. 504. C.
 — interpretatio duorum, vi. 411. F.
 Ridicule dicta, iv. 136. E. 173. D. 185. C. 189. E. 256. C. 262. A. 300. F. 308. D. 339. F. 341. A. 358. D.
 Ridicule Latinam vocem per Gracam interpretamur, vi. 527. D.
 — jubet portari gladium, qui nolit conari, vi. 319. E.
 Ridiculum spe ali, i. 301. B.
 Rimam repere, Prov. ii. 764. C.
 Ρίμη ροπή, vi. 743. F.
 Ρίψαπης, Prov. ii. 482. C.
 Rifus ex titillatione qualis, iv. 32. E.
 — varius, i. 1035. B.
 — chius, Prov. ii. 209. E.
 — de hoste jucundiss, Prov. ii. 497. A.
 — Ionichs, Prov. ii. 209. B.
 — Megaricus, Prov. ii. ibid. D.
 — Sardonius, Prov. ii. 825. A.
 — Syncrusius, Prov. ii. 598. A.
 — Eum, cui ista parium & c. Prov. ii. 898. C.
 — Eo emori, Prov. ii. 988. D.
 Ritus visibiles quare à patribus adhibiti, v. 149. D.
 — variis, v. 1081. C.
 Rixæ in conviviis quomodo sedande, i. 820. B.
 Robertus Liciensis quo modo concionatus fuit, v. 985. F. 986. A.
 Rochus quare à quibusdam cultus, v. 26. E.
 Rododaphne, i. 605. E.
 Rossensis in Lutherum, ix. 1656. D.
 Rogatiani heretici, ix. 60. F.
 Roma Babylon, vii. 771. lin. 9. à fin.
 — Eam Erasmi laudat, ut admoneat, vii. 771. post med.
 Romana urbe olim nihil inquinatus, v. 732. B.
 — voce usus Evangelista, modio, vi. 26. C.
 Romanæ urbis status sub Leone Pontif. Max. vii. 773. lin. 2.
 — ecclesia maxime nocent, qui volunt videri prodesse maxime, vi. 57. E.
 Romanam remp. dissidentem apologus in concordiam revocavit, iv. 424. D.
 Romanus Pontifex an sit universalis ecclesia pastor, ix. 1305. B.
 Romani cujusdam adulatio in Julium Pontif. Max. i. 993. B.
 — ab urbe condita, à consulibus tempus supputabant, i. 376. A.
 — populi amor erga Augustum, iv. 513. F.
 — priusquam dicturi erant, precabantur Deos, iv. 739. E.
 Romanorum Dii, v. 475. B.
 — laus, vii. 771. in medio.
 — Monarchia variatio, vii. 967. lin. 7. in ded.
 — oratio è pectore, ix. 671. E.
 Romana lingua Scriptum diploma, i. 640. B.
 Romanus sedendo vicit, Prov. ii. 375. F.
 Romuli apoph. iv. 296. E.
 Rore pascitur, Prov. ii. 1028. A.
 Rosa non nascitur è squilla, Prov. ii. 520. B.
 — Eam, quæ praterierit, ne queras iterum, Prov. ii. 598. B.
 — cum anemona confers, Prov. ii. ibid. C.
 — Eas loqui, Prov. ii. 598. C.
 Ros aut psecas, Prov. ii. 673. B.
 Roscius, Prov. ii. 1114. F.
 Rotæ multa volventur, Prov. ii. 1026. D.
 Rubidus semel, ac decies pallidus, Prov. ii. 848. D.
 Rubo arefacto prae fract. Prov. ii. 448. B.
 — neglecto vitis impetitur, Prov. ii. 431. B.
 Rude donare, Prov. ii. 343. B.
 Rudem accipere, Prov. ibid.
 Rudentem omnem movere, Prov. ii. 162. A.
 Rudentes & remos cum annis commutavit, Prov. ii. 789. B.
 Rudius ac planius, Prov. ii. 42. E.
 Ruellius, i. 1012. B.
 Ruffinus calumniator, vi. 834. C.
 Rufillos pastillos olet, Gorgonius hircum Prov. ii. 673. E.
 Ruminare negotium Prov. ii. 899. F.
 Rumor ejus, pro fama, non recte, vi. 156. E.
 — publicus non omnino frustra est, Prov. ii. 1131. A.
 Rumores, v. 901. F.
 Rupta ancora, Prov. ii. 979. E.
 Ruris fons, Prov. ii. 603. D.
 Rurum prorsum, Prov. ii. 143. E.
 Rursus renovari, locus olim quibusdam suspectus, vi. 999. D.
 — iterum tranquillitatem video, Prov. ii. 450. B.
 Rus civitas, Prov. ii. 599. A.
 Rusticanum oratorem ne contempseris, Prov. ii. ibid.
 Rustice dicta, iv. 140. E.
 Rusticus quidam post acceptam hostiam expiravit, ix. 1618. B.
 Ruta medicinis habilis a mustela inventa, i. 496. B.
 — casa, Prov. ii. 1033. B.
 — opus est, Prov. ii. 1028. E.
 — vim aconiti diluit, iv. 694. E.
 Ruth pietas, v. 746. C.
 — nomen festinantis, v. 747. A.
 Rutherii libertas & gratia in consiliis adequanda Nestori, i. 548.
 Rutherus (Nicolaus) Episcopus Atrëbaten. quatuor Burgundorum ducum consiliarius, i. 548. in fin.
 Rutilia prefecti Cæsares uxor, i. 139. C.
 Rutilii apoph. iv. 301. F.
 Rutilianus nimium superstitiosus, i. 238. C.
 — vir prudentissimus, i. 238. E.
 Ρυπαρόνδουλ, Prov. ii. 987. F.
 S. S. S.
 S. litera cur à Gallis raro, ab Hispanis saepe proferatur, i. 953. E. F.
 Sabbatarii qui erant, v. 506. A.
 Sabbatum cur datum, vii. 111. 63. D. E.
 — Hebrais quid, v. 1190. D.
 — à Deo institutum, v. 106. F. 107. A.
 — in diem Dominicam mutatum, v. 1174. A.
 — δευτερόπρωτον, vi. 65. E. 252. F.
 — Ejus iter, vi. 437. D.
 — varia apud judæos, v. 471. C.
 Sabellicus (Antonius) i. 1010. E.
 Sabellii error, v. 1148. D.
 Saburratus, Prov. ii. 896. C.
 Sacerdos nude dictus, v. 914. B.
 — vicarius Dei, v. 458. A.
 — in templo manebat, quamdiu sacris operabatur, v. 699. C.
 c 25 Sacerdos

INDEX GENERALIS

- Sacerdos quodam modo omnis Christianus*, v. 699. D.
- *à medicando arcetur*, v. 356. D.
- *invidiosus*, v. 168. E.
- *talis, qualis populus*, i. 741. A.
- *Ejus lingua bona multifarium instrumentum*, iv. 752. D.
- *Avari precatio*, i. 185. A.
- *Mosaici functio, & evangelici quid differat*, v. 797. E.
- *Ejus futilitas quam noxia*, iv. 686. E.
- *conjugium*, v. 794. E.
- *Ei non omnia licere, qua plebi*, v. 794. A.
- *Malo etiam debetur bonas*, v. 824. E.
- *Eum consecrare corpus & sanguinem domini*, v. 1308. D.
- *caput aperire*, v. 795. E.
- *li olim honorati*, v. 821. A.
- *Quidam nihil aliud quam decimatores*, vi. 942. E.
- *Otiosi*, vi. 707. D.
- *Mali ferendi*, v. 168. F. ix. 1066. E.
- *Taxantur*, v. 58. E.
- *vulgus praelulum imitatur sanctimoniam*, iv. 485. A.
- *vitam bonam populi favor sequetur*, iv. 732. E.
- *otium*, i. 640. F. 920. C.
- *partes*, v. 610. B.
- *venia*, v. 732. C.
- *improbilas*, v. 155. F.
- *precipua pestes*, v. 792. C.
- *sobrietates*, v. 794. A.
- *turba*, v. 808. F.
- *dignitas*, v. 822. D.
- *matrimonium*, ix. 488. B.
- *contemptus unde*, ix. 1105. D.
- *opes*, ix. 1141. A.
- *malorum mos*, v. 839. C.
- *Quorundam inscitia*, v. 33. A.
- *incontinentia*, vi. 685. F.
- *lis interdictum matrimonium*, vi. 934. B.
- *jus matrimonii quare ademptum*, ix. 145. A.
- *Deus cur infensus*, ix. 1584. E.
- *gustare vinum apud Aegyptios nefas*, iv. 687. A.
- *Aegyptiorum vinum bibere nefas*, i. 680. C.
- *cum prophanis commune quid*, iv. 485. D.
- *Eos diligere quorum sit*, v. 819. D.
- *nullum jus occidendi habere*, v. 356. A.
- *ex his fieri laicos*, v. 645. E.
- Sacerdotium beatum quando*, i. 817. F.
- *felicitas non mediocris*, i. 640. F. 737. F.
- *de illo, qui à Sacerdotio abarcetur, & connubio simile*, v. 660. F.
- *Ea sincere conferenda*, v. 810. D.
- *ut captantur*, i. 640. F.
- *Eorum coacervandorum nulla faticitas*, v. 335. D.
- *venatio Roma*, ix. 358. F.
- *pluralitas*, v. 810. A.
- Sacer piscis*, Prov. ii. 1091. B.
- Sacra qua Jureconsultis*, v. 310. B.
- *celerius absolvenda*, Prov. ii. 928. E.
- *hac non aliter constant*, Prov. ii. 548. F.
- *nihil sunt*, Prov. ii. 849. A.
- *prophanis miscere*, Prov. ii. 142. C.
- *Scriptura quomodo legenda*, vii. 2. C.
- *à Sacra linea movere talum*, Prov. ii. 36. A.
- Sacra virginis tituli*, i. 713. E.
- Sacram ancoram solvere*, Prov. ii. 35. E.
- Sacramenti vim agere in animam*, v. 933. C.
- *mentio*, ix. 226. A.
- *vox aliquando pro typo ponitur*, vi. 700. A.
- Sacramentum quid proprio denotat*, v. 1175. D.
- *verbum Dei μυστήριον*, vi. 887. D.
- *quid Latinis*, vi. 855. E.
- *dominici corporis & sanguinis*, v. 772. A.
- *Varia in Ecclesia sunt*, v. 338. E.
- *sunt tempore mortis sumenda*, v. 1305. F. 1311. A.
- *sunt in numero ceremoniarum*, ix. 1076. F.
- *Christianorum paucissima*, ix. 1144. A.
- *Ecclesiastica*, v. 1175. F.
- *duo commendant Sacram. corporis Christi*, v. 1306. A.
- *sunt septem*, v. 1175. F.
- *ratio discutitur*, ix. 1061. C. & seq.
- *veneratio olim habita*, v. 1175. E.
- *lis non fidendum, neglecto spiritu*, ix. 1070. C.
- Sacrificantes corpus Christi taxantur*, v. 31. A.
- Sacrificare Deo*, v. 120. A.
- Sacrificaturo patri filius thus adferre*, *Sacrificare minime*, v. 647. F.
- Sacrificium laudis*, v. 487. B.
- *rationale*, ix. 1008. A.
- *ingratum*, i. 82. A.
- *justitia*, v. 282. C.
- *pulcherr.* iv. 613. D.
- *perpetuum Christianorum*, v. 1102. C.
- *Ejus vocabulum*, v. 503. C.
- *Ea Christianorum*, v. 1099. F.
- *Eorum genera varia*, v. 584. D.
- Sacrificuli indigni amovendi*, v. 502. E.
- Sacris litteris religio debetur max.* vii. 1. A. & seq.
- *studiis vices suas esse mirum*, vii. 967. lin. 11.
- *de Sacris litteris & pictoribus simile*, v. 501. D.
- *à Sacro recedere quid*, v. 792. C.
- Sacrum sine fumo*, Prov. ii. 371. B.
- Sadoleti commentarii in Psalmos*, i. 1019. B.
- Sævisse Christum duntaxat bis legi*, v. 113. C.
- Sævitæ malo medela*, v. 102. B.
- Sagena*, vi. 76. E.
- Suguntina fames*, Prov. ii. 358. D.
- Salacones*, Prov. ii. 1197. A.
- Salamandra natura*, i. 615. B. C.
- Salamina navis*, Prov. ii. 763. B.
- Salamis in Cypro*, vi. 483. E.
- Salaria præscripta sint concionatoribus*, v. 804. E.
- Sal & faba*, Prov. ii. 31. B.
- *& mensa*, Prov. ii. 1160. E.
- *fatuus*, vi. 27. F.
- *gen. mascul.* vi. 190. E.
- *onus unde venerat, illuc abiit*, Prov. ii. 294. D.
- *modus absumendus, priusquam fidas*, Prov. ii. 411. D.
- *Eum apponito*, Prov. ii. 23. D.
- *& fabam*, Prov. ii. 832. E.
- *& casum edere*, Prov. ii. 1073. E.
- *& mensam ne prætereas*, Prov. ii. 225. B.
- *& oleum oportet emere*, Prov. ii. 855. A.
- *vehens dormis*, Prov. ii. 294. E.
- *lingere*, Prov. ii. 891. D.
- *Eo emptum mancipium*, Prov. ii. 294. D.
- *& aceto*, Prov. ii. 1184. E.
- *defricare*, Prov. ii. 506. D.
- *nihil nilius*, Prov. ii. 1158. E.
- *perunxus, hic adjuvabitur*, Prov. ii. 819. C.
- *tingi carnem*, v. 31. C.
- Saliæ cæna*, Prov. ii. 1160. F.
- Salillum anima*, Prov. ii. 1183. C.
- Salinatoris (Livii) apophth.* iv. 301. C.
- Saliva Mercurialis*, Prov. ii. 653. E.
- *Eam imbibere*, Prov. ii. 529. C.
- Salpæcis fontis natura, qua mares vertebantur in feminas*, v. 323. B.
- Salomon quid oraverit*, v. 228. C.
- *pacificus Christi typus*, iv. 630. B.
- *Polygamus*, i. 418. E.
- *Ejus peccatum*, v. 299. C.
- Salamentum putre amat origanum*, Prov. ii. 516. E.
- Salte dicta*, iv. 94. B. 103. B. 106. E. 110. A. 132. D. 135. E. 138. D. 140. B. 164. A. 179. A. 180. A. B. 181. B. 182. B. E. 185. A. 193. C. 207. E. 215. E. 222. A. B. 228. E. 258. F. 263. A. 277. E. 283. C. 290. B. 291. D. 301. E. 322. E. 324. E. 325. E. 329. D. 333. E. 336. E. 338. F. 346. F. 347. F. 351. F. 353. A. 355. B. 359. B. 360. A. 380. C.
- Salitudo non inest illi*, Prov. ii. 505. E.
- Saluginosa vicinia*, Prov. ii. 239. B.
- Saltationis incommoda*, v. 718. B.
- Salus ludus*, i. 648. B.
- *non convenit prænisi*, i. 648. C.
- Salvete equorum filia*, Prov. ii. 1135. A.
- Salustiana brevitatis laudata*, i. 989. F.
- Salus à salutis auctore petenda*, v. 508. C.
- *quomodo vobis contingat*, v. 103. E.
- *ad Eam primus gradus*, v. 537. A.
- Salutare Dei quid sit*, v. 1313. E.
- Salutationibus nil adulationis admiscendum*, i. 369. A.

Salutationis

OPERV M DESIDERII ERASMI ROTTERODAMI.

Salutationis *Apollonica interpretatio*, i. 987. B. & seq.
Salute iocundus amicitia, Prov. ii. 795. C.
Samarita civitas & regio, vi. 53. F.
Samaritani ubi adorabunt, v. 532. E.
abominabiles Judaeis, vi. 356. E.
Samaritanorum libri, vi. 814. D.
Sambuco graziara patitur, Prov. ii. 58. F.
Sambucam citius calani, Prov. ii. 839. B.
Sanii literati, Prov. ii. 1079. A.
mores, Prov. ii. ibid. D.
florae, Prov. ii. 668. D.
laura, Prov. ii. 904. C.
mala metuis, Prov. ii. 988. F.
Samium comatum, Prov. ii. 906. B.
Samius (Polycrates) in mare anulum abiecit, v. 567. B.
Samothrace, vi. 495. E.
Sanctificare quid denotet, v. 1390. B.
Sancta qua iureconsultis, v. 719. B.
pro illustrare, vi. 36. E.
pro iugiter, vi. 647. E.
Sanctimonia simulata nihil capitalius, v. 112. C.
Sanctimoniam fucata malum, ix. 592. F.
Sanctimoniam veram esse alacram, v. 791. F. 792. A.
Sanctissimum conjugium, ix. 109. D.
Sanctus, i. 1015. C.
Sanctum quid, v. 278. F. 1170. E.
Sanctus omnis baptizatus, v. 1027. F.
quis proprie? v. 279. B.
Ei inopem qui deceptus sanctos, vi. 969. C.
si quare sepe in habitu sancto in vitia cadant, v. 49. F. 50. A.
cur aliquando in peccata cadant, v. 54. C.
quomodo invocandi, v. 1114. E.
quos gignunt ceremonia sine spiritu, vi. 421. B. C.
Eorum invocatio unde nata, v. 1110. A. & seq.
invocatio an toleranda, v. 1116. A. & seq.
canonizatio, ix. 1167. A.
cultus, v. 26. E.
invocatio, v. 501. A.
varia ingenia, v. 912. B.
preces, v. 1313. C.
pura vita exempla imitanda, v. 31. D.
cultus superstitiosus improbasur, ix. 1160. C.
Eos suos habere Turcas, v. 309. D.
Sandichius color inter purpuras olim primus, v. 740. E.
de Sanctis Dei & mundi simile, v. 278. F.
Sanguinibus, prater morem latinum, vi. 340. D.
Sanguine flere, Prov. ii. 544. A.
Sanitas pro sanatione, vi. 722. E.
Ejus exercitatio non satiatur cibis, i. 1055. D.
gradus morbum agnoscere, iv. 625. B.
initium, iv. 49. D.
Sanum esse, & egrotare, quid apud Graecos, vi. 953. D. 968. E.

Sapere plus est quam intelligere, ix. 997. E.
id ipsum quid, v. 108. F.
& scire differunt, v. 777. A.
incipimus sero, iv. 757. lin. 9. à fin.
complectitur omnia, Prov. ii. 513. F.
diem quid, vi. 641. B.
Sapiens sua bona secum fert, Prov. ii. 1055. D.
non eget, Prov. ii. 1136. E.
divinat, Prov. ii. 1095. B.
Ei additum, vi. 1092. F.
Eum apud stultos loqui molestum, Prov. ii. 686. E.
qui, iv. 615. C.
bis stulti & quare, iv. 436. C.
septem tantummodo, iv. 452. A.
tyranni sapientum congressu, Prov. ii. 849. D.
cur Tyrannis suspecti, iv. 648. A. B.
Tales nobis ipsis esse quid, v. 104. C.
Eorum octavus, Prov. ii. 330. B.
Eis omnia facilia, Prov. ii. 675. F.
Sapienter dicta, iv. 97. D. 98. E. 102. E. 118. A. 124. B. 132. B. 134. A. 135. A. 144. A. 323. A.
Sapientia Dei, i. 730. E.
mundana mater summi mali, v. 12. A.
per stultitiam acquiritur, iv. 429. D.
felicitatis arx, iv. ibid. D.
pro exultatione, vi. 664. C.
nunc vivit, Prov. ii. 787. D.
vina obumbratur, Prov. ii. 468. C.
Ejus similia, i. 593. A. 594. B. 597. F. 600. A. 602. F. 607. E. 608. E. 609. D. 616. F. 624. A.
autor Christus, v. 11. B.
liber, v. 1173. B.
Sapientiae liber an a Philone conscriptus, v. 1050. A.
Ei mane invigilandum, i. 846. E.
comparari arbori, v. 185. C.
in corpore peccatis obnoxio non habitare, v. 774. B.
divinam nobis balbutire, v. 8. F.
Mundanam mendacissima titulo sese venditare, v. 11. B.
Ea, atque & gratia, anceps sermo, vi. 239. F.
gubernatur novis, Prov. ii. 1194. A.
de humana & sermone divino simile, v. 171. A.
Sara mater omnium piarum matronarum, v. 706. B.
ubi periclitata, v. 705. F.
Sarcinator, summum cautionem, Prov. ii. 1194. B.
Σαρκινος & σαρκινος quid differant, vi. 759. D.
Sardanapalus, Prov. ii. 889. F.
Cujusdam metamorphosis subita, ix. 1727. A.
Sardi venales, Prov. ii. 223. F.
Sardonica iunctura, Prov. ii. 662. C.
Sardonius risus, Prov. ii. 825. A.
Sareptena mulier, alumna Helia laudata, v. 745. C. & seq.

Sarmatarum laus, v. 1217. lin. 7. à fine.
Sarmatia quas habet, i. 1015. B.
Saropas, vi. 472. E.
Sarone magis nauticus, Prov. ii. 782. C.
Sarpodon Catonis praeceptor, i. 508. F.
Sarpedonium litus, Prov. ii. 667. E.
Sarta lecta, Prov. ii. 1062. D.
Sata, cabus, batus, mensura genus, vi. 75. D.
non participium, sed mensura genus, vi. 289. E. F.
Satagebat, pro distrahebatur, vi. 275. E.
Satan Hebraeis quid sit, vi. 24. C.
Satanas satanam, Prov. ii. 70. E.
& qua circa illum, 1084. v. E.
tribus machinis nos impugnat, v. 1181. E.
auget bonorum premia, v. 1301. A.
habet vias oppugnandi varias, v. 1. B.
Sat cito, si sat bene, Prov. ii. 407. B.
Satellitium officium, v. 651. E. 652. B.
Satietas ferociam parit, Prov. ii. 895. D.
perniciosa, i. 447. E.
Satisfactum duplex, v. 1166. B.
Satis querens, Prov. ii. 151. E.
Satius est initiis mederi, quam fini, Prov. ii. 85. F.
Satur impera, Prov. ii. 1029. E.
Saturnalia Luciani, i. 185. 186. in initio.
non semper erant, Prov. ii. 98. C.
Saturnia olet, Prov. ii. 435. F.
tempora, Prov. ii. 648. D.
Saturniae lema, Prov. ii. 435. D.
Saturni error, v. 1149. A.
an filios devoraverit, i. 186. B. & seq.
Ejus ad divites epistola, i. 192. B.
lacryma, Prov. ii. 436. C.
podex, Prov. ii. 795. C.
Satyrus nominatim non perstringens docet, iv. 403. lin. 16.
Saul in numero Prophetarum, v. 825. E.
Ejus odium in David, v. 370. D.
Superbi arma rejicienda, v. 10. A.
Savonarolae concionandi modus, v. 985. F.
Saxo Grammaticus Danus, i. 1013. C.
Saxum volvere, Prov. ii. 535. E.
voluntum non obducitur musco, Prov. ii. 821. A.
Scandalum unde dictum Gracis, vi. 90. D.
ea quatenus vitanda, vi. 705. E.
Scapha magis mutus, Prov. ii. 648. F.
Scaphula virgultea Aegem transf. Prov. ii. 428. E.
Scarabaei & anima collatio, i. 672. B.
Scarabaeus citius faciet mel, Prov. ii. 1126. E.
abominandus, Prov. ii. 686. A.
aquilam quarit, Prov. ii. 869. A.
Ejus bellum, i. 876. B.
umbra, Prov. ii. 757. C.
Ei citius persuaseris, Prov. ii. 1143. D.

INDEX GENERALIS

- Ei *inguentum invisum*, Prov. II. 166. C.
 — Eo *nigrior*, Prov. II. 756. D.
 Scauri cum Domitio *simultas*, IV. 28. E.
 M. Scauri *apoph.* IV. 301. F. 302. A.
 Sceleratis *opes affluunt*, I. 185. E.
 Scellii *filium abominor*, Prov. II. 1140. D.
 Scenæ *servire*, Prov. II. 62. C. 223. E.
 Scenopegia *quid, & unde*, VI. 368. F.
 Scenopegiorum *festum quando celebratum*, V. 471. D.
 Scepperus (Cornelius) I. 1012. A.
 Sceptici, IX. 1258. A. & seq.
 Sceptrum *Regis delineatum*, IV. 582. A.
 Schema *non redditum*, VI. 636. D.
 Schemata *in Evangelis*, VI. 123. E.
 — *Iis quomodo utendum*, V. 1012. A.
 Schismata *quomodo sedanda*, V. 499. E.
 Schismaticus *unde*, V. 940. B.
 Schola Catiana, I. 662. C.
 — *Publica*, I. 921. C.
 — *Ex quanta ubique sollicitudine instituta*, I. 918. E.
 Schœnicolæ, Prov. II. 1166. A.
 Σχοινωτῆρες, Prov. II. 311. A.
 Scholasticos *doctores inter se dissentire*, IX. 99. F.
 Scientia, *pro sententia depravatum*, VI. 662. E.
 — *inflat, vulgocitatum adversus honestas disciplinas, quum magis inflat inscitia*, VI. 703. D.
 — *a virtute divelli vix potest*, IX. 1720. A.
 — *Ejus comes timor*, IX. 1705. B.
 — *Eam in mediis principatum obtinere*, V. 25. F.
 Sciluri *apophth.* IV. 233. F.
 Scindere *glaciem*, Prov. II. 849. C.
 — *penulam*, Prov. II. 67. D.
 Σκηνωποῖς Paulus, VI. 504. D. E.
 Scintilla *fidei quomodo excitanda*, V. 1180. A.
 Scio, *cui credidi, verus sensus*, VI. 952. E.
 Scipionis *minoris apoph.* IV. 265. D.
 — *minoris praeclarum factum*, IV. 683. F.
 — *Africani majestas*, V. 844. C.
 — *minoris fiducia*, IV. 676. F.
 — *majoris apophth.* IV. 257. A.
 — *factum*, IV. 683. F.
 Scipioni *arundineo inniti*, Prov. II. 605. D.
 Scire & *scita*, *pro probare leges*, VI. 621. C.
 Scissura, *pro dissidio*, VI. 715. F.
 Scit, *quomodo Jupiter duxerit Junonem*, Prov. II. 1029. C.
 Scythæ & *Barbarus*, VI. 894. E.
 Scodra *civitas capitur*, V. 351. E.
 Σκωληκόβρωτ & *Sylla morbus*, VI. 483. B.
 Scolon *ne proficisceris ipse &c.* Prov. II. 541. A.
 Scombrī *pisces*, I. 613. B.
 Scopæ *scopas dissol.* Prov. II. 218. A.
 — *Thessali landabile dictum*, IV. 56. E.
 Scopeliani *apoph.* IV. 352. C.
 Scopus *quid sit*, VI. 874. D.
 — *Eum attingere*, Prov. II. 376. B.
 — *Eo aberrare*, Prov. II. *ibid.*
 — *nullo proposito jaculari*, Prov. II. *ibid.* C. & 839. E.
 Σκοποῖς, Prov. II. 356. D.
 Scorpius *per Aconitum incedens pallefcit*, I. 877. E.
 — *Ejus & Aconiti dissidium*, I. *ibid.*
 — *sub omni lapide*, Prov. II. 163. E.
 — *Eum pro perca*, Prov. II. 585. C.
 Scortatio *in matrimonio*, V. 1330. C.
 Scortum *Physici quid appellant*, IX. 1681. A.
 Scotistæ *taxantur*, V. 8. D.
 Scotistarum *sententia de libero arbitrio*, IX. 1221. A.
 Scoti *stilas*, V. 760. A.
 — *doctrina nauseam movens*, I. 622. C.
 Scryptæ, Prov. II. 1168. A.
 Scribæ *ab Hierosolymis*, VI. 81. E.
 — *qui Judæis*, VI. 92. D.
 Scriba *quis apud Hebræos*, VI. 664. F.
 Scribendi *legendisque cura*, I. 511. D.
 — *libros ratio*, I. 862. A.
 Scribere *celeriter & bene, qua ratione discatur*, I. 925. B.
 Scribo *vobis patres, locus mire confusus in nostris*, VI. 1073. D.
 Scripta *pro ante scripta*, VI. 644. C.
 Scriptorem *bonum curiosum fuisse de- cet*, I. 965. A.
 Scriptores *orthodoxi*, IX. 127. E.
 — *librorum*, IV. 459. D.
 Scriptura *Sacra tabula similis*, VIII. 4. post med.
 — *detorta in argumentando*, VI. 320. B.
 — *non pugnat secum*, IX. 1220. C.
 — *sac. quam varie continet adyta*, IX. 1616. C.
 — *sermo mutus*, I. 927. D.
 — *Dei nomen nulli iisbuit, nisi cum additamento, unde liqueat non intel- ligendum de vero Deo*, V. 1089. C.
 — *universa mystica*, V. 372. B.
 — *& qua circa hanc*, V. 1085. B.
 — *quomodo legenda*, V. 127. D.
 — *lucerna*, V. 322. C.
 — *ex fontibus haurienda*, IX. 769. F.
 — *citra allegoriam sterilis*, V. 29. B.
 — *sacra Silenis Albibiadeis similis*, V. *ibid.* B.
 — *quomodo interpretanda*, IX. 1535. F. 1536. A.
 — *sacra quomodo tradenda*, V. 1061. C.
 — *quare involucris operta*, V. 1047. B.
 — *cum scriptura exponenda*, V. 131. B.
 — *Ejus arcana non negligenda*, V. 870. A.
 — *Sancta auctor*, IX. 863. D. & seq.
 — *detorta exemplum*, V. 1028. A.
 — *Ejus sensum deprehendendi ratio*, IX. 439. D.
 — *sacra auctoritas, & de ejus au- ctoribus*, IX. 1169. & seq.
 — *Ejus a sensu nusquam sciens disce- dendum*, V. 468. E.
 — *a sensu germano nullo salutis pe- riculo aberrari*, V. 274. D.
 — *arcana quousque scrutinium ad- hibendum*, V. 135. F. 274. D.
 — *Ejus sensus germanus in primis spe- ctandus*, IX. 1044. B.
 — *Canonica qui verum intellectum habeant*, V. 774. A. C.
 — *Canonica auctoritas*, V. 432. B.
 — *libri*, V. 1078. A.
 — *Ejus sermonem quadrifariam dividi*, V. 1044. F.
 — *series tota ad omnes pertinet*, VII. Præf. I. circa med.
 — *obscuritates unde, & quomodo discutienda*, V. 1051. F.
 — *Eam variis modis nos instruere ad pietatem*, V. 297. B.
 — *figmento exponere*, V. 1041. C.
 — *divinam similem esse eximia ta- bula*, V. 394. A.
 — *Sacram in linguam populi verten- dam*, IX. 783. E.
 — *divinam omnes legant*, V. 183. D.
 — *Sacram per Scripturam S. exponi debere*, V. 131. B.
 — *Eam non fallere*, IX. 926. A.
 — *detorquere perniciosissimum*, V. 478. C.
 — *Deo tribuere humana, ut ab homi- nibus intelligatur*, V. 1072. F.
 — *etiam veteres torquent, quoties cum adversario dimicandum fuit*, V. 129. B.
 — *labi non posse nec fallere*, V. 378. B.
 — *esse flavium*, V. 323. F.
 — *Ex quomodo citanda*, V. 1027. A.
 — *scrutanda*, IX. 1301. C.
 — *divina qua fide legenda*, V. 8. C.
 — *Sacrar. inexhausta vena fecundita- tas*, V. 1026. A.
 — *S. cum prophanis collatio*, I. 998. E.
 — *Eorum intellectus investigandus*, V. 1078. E.
 — *voces alio detorta*, V. 1020. D.
 — *Eas esse pro oraculis*, V. 815. B.
 — *qui recte interpretentur*, IX. 965. A.
 — *quadruplex sensus*, V. 1034. D.
 — *nihil infrugiferum*, V. 744. E.
 — *qua annotanda*, V. 1095. C.
 Scrupulum *abestis*, Prov. II. 27. E.
 — *insicere*, Prov. II. 1069. B.
 Scurra *semel, nunquam paterfam.* Prov. II. 526. D.
 Scutica *una omnes impellit*, Prov. II. 698. F.
 de Scuto *bellatorum, & misericordia Dei simile*, V. 570. C. D.
 Scutum *abjicere*, Prov. II. 482. C.
 Σκυτάλον *quid*, VI. 873. D.
 Scyluri *symbolum*, IV. 675. B.
 Scyrius *principatus*, Prov. II. 239. F.
 Scytala *tristis*, Prov. II. 448. C.
 Scythæ *accissans asinum*, Prov. II. 483. D.
 — *malus*, Prov. II. 1161. E.
 — *Eorum mores*, IV. 39. A.
 — *juramentum*, I. 224. B.
 — *sacrificia inhumana*, I. 328. C.
 — *oratio*, Prov. II. 495. B.
 — *solitudo*, Prov. II. 849. A.
 Scythica *potatio*, Prov. II. 489. F.
 Σκυτή βλέπει, Prov. II. 454. C.
 Σεβασματα, VI. 501. D. E.
 Secandi *cibos ratio discenda*, I. 1039. E.
 Secta *ex una in dies plures nascuntur*, IX. 1590. A.

Scetæ

OPERV M DESIDERII ERASMI ROTERODAMI.

Secur in Iudaismo malice, v. 337. E.
 VI. 554. B.
 Seculare, ix. 233. D.
 — pro aeterna, vi. 952. C. 965. C.
 — vertit pro mundano, vi. 970. F.
 1005. F.
 Secularia biuina, id est, quae ad vitam
 necessitatem accidunt, vi. 681. F.
 Seculorum malum hoc ac periculosum, vi.
 147. circa med.
 — turbati stamus, ix. 1019. E. &
 seq.
 — Huius praesentis calamitates, i.
 811. & seq.
 Secum vivere, Prov. ii. 255. E.
 Secundis venis, Prov. ii. 558. D.
 — rebus Deus nemini venit in men-
 tem, i. 713. E.
 Secundo aestu, Prov. ii. 558. C.
 — primum sabbatum, vi. 252. F.
 Secundum duos, pro bim, vi. 733.
 D.
 — propositum gratia Dei, vi. 578.
 C.
 Secundus Psalmus, vi. 486. F.
 Securim injicere, Prov. ii. 1158. D.
 Secus, vi. 76. E.
 — pro iuxta reperiri apud idoneis au-
 toris, vi. 70. F. 163. F.
 Sed pro imo, vi. 774. E.
 Sedet ipsi in nobis, obscurior, vi. 786. C.
 Sed erunt pro sunt, vi. 116. E.
 Sedecim pedibus superavit, Prov. ii.
 820. C.
 Sedendum quomodo, i. 1036. C. in
 fine.
 Sedens aliud quam stans, Prov. ii. 794.
 C.
 — columba, Prov. ii. 845. D.
 Sedere pro habitare, sedes pro habitatio-
 ne, vi. 24. F.
 — ad dexteram, v. 1164. C. D.
 Sedis pontificia dignitas, in virtuti-
 bus sita Apostolicis, ix. 1657. A. &
 seq.
 Seditio est bellum inter aequales, iv.
 635. E.
 — & haereticis Ecclesiam scindunt, v.
 474. D.
 — Ea nihil perniciosius, v. 720. E.
 Seducat pro praeiuvius intervertat, vi.
 891. C.
 Seducitor, πλάγιος, id est, impostor,
 vi. 145. F.
 Segregatus, vi. 554. B.
 Sejanus equus, Prov. ii. 395. F.
 Seipsum vincere, Prov. ii. 93. B.
 Σεκοπυλς, Prov. ii. 475. B.
 Scjuncta sunt Mertha ac Siloam fluen-
 tia, Prov. ii. 812. B.
 Sela quid, v. 277. D.
 — aternitatem non significare, v.
 488. C.
 Seleucides aves, i. 542. D. 614. D.
 Seleuciani baptismum aqua contemne-
 bant, v. 1177. E.
 Seleucus hospitem ob loquacitatem inte-
 remit, iv. 688. B. & seq.
 — Ejus error, v. 1149. A. 1164. A.
 — apoph. iv. 359. B.
 Selimus patrem regno spoliavit, v. 352.
 A.
 Sellistare, Prov. ii. 1030. E.
 Semei furiosa petulantia, v. 443. C.
 Semel & bis, pro semel atque iterum,

vi. 828. D.
 — rubidus, ac decies pallid. Prov.
 ii. 848. D.
 Sementis & semen, vi. 165. D. 848. D.
 — pro posteritate, vi. 198. F.
 — actus est, vi. 582. F.
 Semidei unde, v. 669. E.
 Seminare in saxis, Prov. ii. 170.
 D.
 — in iustitia, v. 848. C.
 Semiramidis apoph. iv. 230. D.
 — mari, Prov. ii. 1013. E.
 Semitam queris, cum ad sit via, Prov.
 ii. 992. F.
 Semivocalium exploratio, i. 957. B.
 Semper affert Libya mali quippiam,
 Prov. ii. 885. F.
 — agricola in novum annum dives,
 Prov. ii. 666. F.
 — aliquem virum magnum, Prov.
 ii. 1177. F.
 — aliquis in Cydonis domo, Prov. ii.
 453. A.
 — Ilio mala, Prov. ii. 975. A.
 — me tales hostes insequantur, Prov.
 ii. 641. D.
 — similem ducit Deus ad similitudinem, Prov.
 ii. 80. B.
 — superioris anni meliora, Prov. ii.
 848. F.
 — virgines furiae, Prov. ii. 667. A.
 — dum visa est CC. variatur, i. 26.
 B.
 Sempiterna quoque, vi. 564. B. C.
 Sempiternum ἀπαράλλατον, vi. 1003.
 E.
 Seneca bis Stoicum, iv. 430. A.
 — omnem affectum adimit sapienti,
 iv. ibid. A.
 — multos ridet & carpit, ix. 2. A.
 — gravissime notatus, v. 67. D.
 — Ejus libri de superstitioso deorum
 cultu, v. 80. C.
 — scripta, v. 856. E.
 — copia laudata, i. 990. A.
 Senecta arceri non potest, iv. 755. lin. 9.
 — juvenia, Prov. ii. 707. B.
 — mors unicuique, v. 1247. D.
 — Ejus incommoda, iv. 735. C.
 — officium, v. 908. D. & seq.
 Senectus Eras. qua molestia liberavit,
 ix. 169. circa fin.
 — omnibus imminet, i. 421. E.
 — 45 anno hominem fatigat, iv. 755.
 D.
 — non sola venit, Prov. ii. 595. B.
 — morbus ingens, v. 755. A.
 — Ejus incommoda praecipua, i. 736.
 A.
 — & pueritia comparatio, iv. 414.
 A. B.
 — similia, i. 563. F. 606. F. 607. F.
 — molestia, iv. 413. D.
 — Ei labor obsonium optim. Prov. ii.
 797. B.
 — Eam qua accelerant, i. 735. D.
 de — Ea, iv. 154. E. 182. A. 215.
 226. E. 260. F. 261. F. 271. B.
 323. B. 336. D. 337. B. 346. C.
 367. D. 368. D. 371. B. 376. F.
 Senescere in sola sparsa expedit, Prov.
 ii. 1002. E.
 Senescit bos, Prov. ii. 809. D.
 Senesco semper multa addiscens, Prov.
 ii. 321. E.

Senex libidinosus, Prov. ii. 911. A.
 — bos non lugetur, Prov. ii. 667. A.
 — psittacus negl. fennibam, Prov. ii.
 94. B.
 — vix vero pius, nisi a puere sit affue-
 tum, i. 649. A.
 — secunda salutat, Prov. ii. 725. F.
 — Ejus doctor, Prov. ii. 93. D.
 — mutare linguam, Prov. ii. ibid.
 F.
 — Ei baculus maxilla, Prov. ii. 588.
 A.
 — puellam subjice, Prov. ii. 848. E.
 — Eum admonera, Prov. ii. 93. E.
 — erigere, Prov. ii. 809. C.
 in — Eum ut quod collocaris benefi-
 cium, Prov. ii. 382. E.
 — loquaciores, quam etate vigentes,
 iv. 739. C.
 — vita cupidi, iv. 431.
 — orbi ac divites curantur, i. 316.
 F.
 — matrem fricant, Prov. 300. E.
 — Eorum epitheta ex Aristophane, iv.
 432. A.
 — mors facilis, i. 593. B.
 — amores, iv. 432. A.
 — prudentia, Prov. ii. 930. E. 944.
 C.
 — consilia, Prov. ii. 828. E.
 Senilis animus vindicta cupidus, i. 280.
 E. 281. D.
 Senior anno fio, Prov. ii. 894. B.
 Seniores honoris vocabulum, vi. 491.
 D. E.
 Senium mala accelerant, Prov. ii. 943.
 A.
 — nulla medela arcetur, iv. 757. B.
 — aliquando intolerabiliter inflamma-
 tur, i. 284. C.
 Sensus apud nos obscurior, vi. 618. D.
 — alius quam vulgus accipit, vi. 835.
 F.
 — anceps, vi. 156. D. 434. C. 458.
 E. 486. F. 631. D.
 — explanatus, vi. 952. C. 1009. D.
 — duplex, vi. 459. E. 558. D. 565.
 F. 590. C. 778. C. 792. C. 843. D.
 903. B. C. 1013. E. 1066. D.
 — & pronuntiatione variatur, adeo
 ut sermo perperam pronuntiatum sen-
 sum faciat haeticum interdum, vi.
 607. C. D.
 — vñ, pro mente, vi. 662. E. 848.
 B. 886. D.
 — non sermonis fiat crimen, ix. 30. C.
 — loci excessus, vi. 842. D. E.
 — triplex vi. 823. D. E. 842. C.
 — quadruplex, vi. 1042. F.
 — varii, vi. 259. F. 600. F. 602.
 D. 785. C. 836. C. 1089. E.
 — verus cui scio credidi, vi. 952.
 E.
 Sententia utroque nutans, Prov. ii. 864.
 F.
 — Ejus ratio, v. 105. E.
 — Ex ornamenta dictionis, i. 981. A.
 de — Iis, i. 96. E.
 Sentire diversum, non est contumelia,
 vi. 692. E.
 — pro sitis affectu, vi. 867. D.
 Sepelire moruos charitatis opus, v.
 793. B.
 Sepis serpentis naturam, iv. 693. E.
 Septa transilire, Prov. ii. 394. F.

INDEX GENERALIS

- September à Martio septimus, v. 470. F.
- Septem convivium, novem convivium, Prov. II. 149. C.
- Septennis edentulus, Prov. II. 450. E.
- Septimus vos, Prov. II. 384. F.
- Septuagesies septies, quomodo accipiendum, VI. 96. E.
- Septuaginta ab Hebraica veritate differunt, VI. 15. E.
- legimus, pro septuaginta duo, VI. 273. F.
- consulto quadam mutarunt, VI. 72. D.
- Sepultura Christianorum, I. 816. A. in fin.
- Ex diversi modi, I. 196. C.
- Sequitur perca sepiam, Prov. II. 1058. D.
- Serai in fundo parsimonia, Prov. II. 469. A.
- Serendum & post malam segetem, Prov. II. 1039. C.
- Serenitati nubem inducit, Prov. II. 1031. C.
- Serenus catechumenus pro Christi nomine casus, VIII. 426. F.
- Serere ne dubites, Prov. II. 86. A.
- nec seritur nec metitur mihi, Prov. II. 254. A.
- Sermocinationis ratio, v. 1004. D.
- Sermo unde dictus, IX. 927. D.
- à Deo cur nobis datur, IV. 667. E.
- sententiosus, ac verbis parcus cui similis, IV. 674. F. 675. A.
- pudicus suavior omni re, v. 675. E.
- verus non discrepans à mente, v. 772. F.
- mollis frangit iram, IV. 773. B.
- Christus Hilario dictus, IX. 116. F. 117. A.
- Dei in scripturis, IX. 140. A.
- absurdus, VI. 359. D. E.
- ambiguus, VI. 307. D. 505. F.
- Apostolicus incompotus, VI. 664. B.
- aptus rei & personis, VI. 668. F.
- perturbator, VI. 277. F. 815. D.
- durus, VI. 155. F.
- Gracus anceps, VI. 436. F. 445. E. 896. F.
- in speciem absurdior, VI. 618. D. E.
- mutilus, VI. 592. D.
- minime grammaticus, VI. 855. F.
- inabsolutus, VI. 192. F. 367. E. 528. E. 917. E.
- imperfectus, VI. 129. E. 670. E. 717. D. 767. F.
- Pauli figuratus, VI. 891. F.
- imperfectus in Paulo, VI. 584. F. 600. C.
- mire ambiguus, VI. 1042. F.
- obscurus, VI. 450. E. 661. E. 718. F.
- rectius quam verbum, VI. 335. B.
- Ejus & cursus non idem finis, IV. 733. C.
- mundities quibus privatur, I. 351. A.
- facultas usu comparatur, I. 511. D.
- usus, v. 773. B.
- mutui utilitas, v. 675. C.
- Eum quem audistis, VI. 398. D.
- Divinum excipio, Prov. II. 1062. B.
- II in conviviis quales esse debeant, I. 819. F.
- varii unde prodierunt, v. 857. E.
- qui Christianorum, IV. 751. C.
- Serotinum, vox parum lat. autore Augustino, VI. 1036. E.
- Sero venisti, Prov. II. 1024. A.
- sed in colorem isto, Prov. II. 667. C.
- decorum mola molunt, Prov. II. 1043. B.
- sapient Phryges, Prov. II. 37. F.
- vidit justitiam, Prov. II. 1199. C.
- Serpens ni edat serpentem, draco non fiet, Prov. II. 796. C.
- Ejus oculus, Prov. II. 366. C.
- Eum anem Christum adumbrasse, v. 1180. E.
- II feniculum oculis prodesse docuere, I. 496. C.
- Sertorii symbolum, IV. 675. C.
- apophth. IV. 272. A.
- Servabis bovem, Prov. II. 945. D.
- Servatori tertium, Prov. II. 638. C.
- Servi dimidio mentis carent, Prov. II. 493. F.
- Servilis capillus, Prov. II. 492. D.
- Servire, pro colere, VI. 560. B.
- scena, Prov. II. 62. C.
- tempore, Prov. II. ibid.
- Servitus vera, IV. 571. C.
- inter Christianos facta, VI. 857. D.
- Ejus vocabulum mortem expetens, I. 1138. A.
- varia genera, v. 1252. D.
- ex peccato, VI. 1095. F.
- odiosa res, v. 670. A.
- Servum pecus, Prov. II. 141. C.
- Servus visionis instrumentum domini, v. 519. F.
- car, Prov. II. 226. F.
- cum sis, comam geris, Prov. II. 668. A.
- servo prestat, dominus domino, Prov. II. 508. E.
- Ejus nomen an recte Christo competit, IX. 414. E.
- Eum hand veho, Prov. II. 906. B.
- dimidio mentis carent, Prov. II. 493. E.
- quando castigandi, IV. 729. E.
- Atriensum, v. 480. D.
- Dei proprie, v. 520. A.
- ex peccato, IX. 34. B.
- Eorum consiliis multis saluti fuit obtemperasse, v. 689. B.
- civitas, Prov. II. 668. A.
- de — lis, IV. 151. F. 157. A. 174. F. 175. D. 176. C. 189. B. 205. D. 233. D. 270. F. 280. E.
- Σεσαλόμενον de mensura, VI. 256. E.
- Sesquipedalia verba, Prov. II. 465. F.
- Severe dicta, IV. 99. F. 112. C. 131. A. 135. F. 138. D. 150. C. 195. C.
202. E. 203. E. 206. A. 211. C. 261. E. 263. D. 269. F. 283. A. 295. B. 296. B. 297. E. 325. E.
- Severi apophth. IV. 282. D. 297. F. 312. E.
- dictum in Adulatore, IV. 10. F.
- Severitas summa, truculentia affinis, I. 989. E.
- Severus (Alexander) adulatores infensus, IV. 528. C.
- M. Alexandro major, IV. ibid.
- cur jure laudatus, IV. 283. F.
- Sevum unde excoquat, Prov. II. 903. B.
- Sexagenarios de ponte deicere, Prov. II. 196. A.
- Sexus tractatio, v. 908. D.
- Sexui quadam adnata, v. 15. B. C.
- Si abjurantis, VI. 182. F. 993. D.
- Sibi canere, Prov. II. 417. D. 846. C.
- malum reperit, Prov. II. 943. C.
- parat malum, qui alteri parat, Prov. II. 1135. C.
- placere, nove positum, VI. 643. F.
- placet, Prov. II. 76. A.
- pulcher, Prov. II. ibid. B.
- quisque amicus est, Prov. II. 147. B.
- sapere qui nescit, frustra sap. Prov. II. 229. B.
- Si bovem non possis, asinum agas, Prov. II. 640. D.
- Sibyllæ folium, Prov. II. 298. C.
- Ea vivacior, Prov. II. 981. B.
- Si caseum haberem, non desiderarem opsonium, Prov. II. 823. C.
- Sicco junco, Prov. II. 1159. A.
- Sicera quid Hebrais, VI. 221. E.
- Si cognovisses & tu, VI. 308. D. E.
- Si corvus posuit tacitus pasci, Prov. II. 990. B.
- Sic pro hic, VI. 460. F.
- pro simpliciter, VI. 354. E.
- pro adeo sive siccine, VI. 682. D.
- Si crebro jacias &c, Prov. II. 72. F.
- Siculæ nuga, Gerra, Persola nuga, Prov. II. 526. A.
- Siculiffare, Prov. II. 845. D.
- Siculus emphaticus, Prov. II. 558. A.
- coquus, Prov. II. 471. E.
- mare, Prov. II. 484. F.
- miles, Prov. II. 847. B.
- Sicut columba, VI. 22. C.
- &, quid apud Grac. valeat, VI. 36. F.
- magister ejus, quomodo accipiendum, VI. 256. F.
- nix & fulgur, VI. 90. F.
- teipsum, quomodo accipiendum, VI. 117. C. D.
- Sicyon arrodens uxor lacernam texe Prov. II. 1057. E.
- Si dens voluerit, Prov. II. 933. E.
- Si dixeris, qua vis, audies, qua non vis, Prov. II. 36. F.
- Si dixeris homo, sermo inabsolutus, VI. 179. F.
- Si dubitantis, VI. 212. F.
- Sigismundi (Imperat.) apophth. IV. 366. F.
- Signa sua Satanam habere, v. 549. F.
- Signaculum σφραγίς, VI. 579. B. C.
- pro confirmatione, VI. 705. F.
- Signat, pro obsequat, VI. 353. F.
- Signati,

OPERV M DESIDERII ERASMI ROTERODAMI.

Signati, pro obfignati, vi. 834. D.
E.
Signavit, pro confirmavit, vi. 364.
F.
Significationis ratio, v. 1005. B.
de Signo belli & Dei simile, v. 255.
D.
Signorum ratio, v. 903. F. 904. A.
Signum non ομηρον, sed ουσιον, vi.
207. F.
Signum bonum aut malum, Prov. ii. 789.
E.
Si gloriari oportet, vi. 792. E. F.
Si is qui frater nominatur, Pauli sermo
perturbatus, vi. 680. C. D.
Silas missus, vi. 801. B.
Sileni Alcibiadis, Prov. ii. 770. C.
— apophth. iv. 300. B.
— sententia, iv. 658. lin. 4.
Silenus Christus, ix. 10. B.
Silentium pro quiete, v. 443. D.
— perniciosum, v. 613. B.
— Dei summa laus, v. 1088. C.
— pudicam matronam ornat, v.
687. F.
— sapientibus responsi loco, iv. 81.
F.
— in tempore, iv. 111. D. 115. A.
143. A. 152. F. 197. E. 339. E. 345.
E. 348. F. 356. E.
— multas amicitias dat, Prov. ii.
415. F.
— mulierem ornat, Prov. ii. 991.
A.
— Ejus similia, i. 573. E. 616. D.
— commendatio per exemplum laco-
nicum, iv. 686. A.
— iutiores hostes formidabiliores red-
dit, iv. 685. B.
— utilitas, iv. 27. F.
— tutum primum, Prov. ii. 892.
B.
— Id quinquennio Pythagoram a suis
discipulis exegisse, v. 414. B.
— Id quosdam sibi per omnem vitam
indixisse, v. 444. C.
— Eo quadam melius significantur
quam loquuntur, iv. 545. B.
Silentes ceteris prestant, iv. 679. D.
Si leonina pellis non satis est, Prov. ii.
846. D.
Silere terram, v. 443. D.
Siloë, vi. 288. E.
— missus, vi. 380. E.
Siluerunt, pro quieverunt, vi. 327.
F.
Silurus putris in quadra argent. Prov.
ii. 272. C.
Σιμων, σφεγγις, vi. 360. F.
Simeon an sacerdos fuerit, ix. 606.
C.
— quo modo portavit crucem, viii.
375. F. 376. A.
Si meus ille stilus fuisset, Prov. ii. 385.
B.
Simia barbata seu caudata, Prov. ii.
846. B.
— fucata, Prov. ii. 897. E.
— in pelle leonis, Prov. ii. 138. B.
— in purpura, Prov. ii. 264. E.
— non capitur laqueo, Prov. ii.
376. C.
— simia est, etiam si aurea gestet in-
signia, Prov. ii. 265. A.

— Earum pulcherrima deformis est,
Prov. ii. 569. A.
Simiamira Augusta, iv. 731. F.
Simii & testudinis inimicitia, i. 875.
F.
— & Cuniculi amicitia, i. 877. B.
Simile gaudet simili, Prov. ii. 79. E.
— de corporibus & agris, i. 203.
F.
— Eum simili adducit Deus, Prov. ii.
80. B.
Similes captivis ex Pylo, Prov. ii.
993. C.
— habent labra lactucas, Prov. ii.
386. D.
Similior ficus, Prov. ii. 641. A.
Similiter cadentia, v. 1000. C.
Similium usus princeps quomodo expo-
nendus, iv. 565. A.
— ratio latius tractata, v. 934. E.
Similitudo non affectanda, i. 1000.
E.
— mater amoris, v. 1100. A.
— conciliat charitatem, i. 281. A.
— benevolentia conciliatrix est, v.
664. B.
— frequens in literis sacris, v. 943.
E.
— falsa species, vi. 600. E.
— non est necesse, ut quadret per o-
mnia, vi. 428. C.
— non per omnia congruens, vi. 591.
D. E.
Simon idem Simeon, vi. 491. C.
— exemplum nunc consuetudo, v.
331. B.
— Athen. apoph. iv. 332. E.
Simonides Poeta, iv. 643. A.
— Ejus dictum, iv. 673. A.
— in Thessalos dictum, ix. 10. E.
— cantilena, Prov. ii. 666. D.
— apophth. iv. 303. F. 305. B. 309.
B.
— Eum nunquam poenituit tacuisse, esse
locutum sape, iv. 32. F.
Simplex bifariam dicitur Gracis, vi.
55. C.
— Christianorum prudentia, vi. ibid.
C.
Simplicitas ac facilitas, mansuetudinis
viaticum, iv. 66. F.
Simpliciter dicta, iv. 85. A. 107. B.
Simpliciter, Prov. ii. 472. F.
Simul consolari, sensus varius, vi. 560.
F.
— & da & accipe, Prov. ii. 641.
B.
— & dictum & factum, Prov. ii.
678. D.
— & misertum est, & interit gra-
tia, Prov. ii. 738. A.
Simulachra vocari vanitates, v. 246.
D.
Simulachrorum cultus, v. 246. E. 247.
A.
Simulachrum in tabula depictum olim
regibus oblatum, v. 65. E.
Simulare eupressum, Prov. ii. 188. F.
Sinapi visitare, Prov. ii. 1070. B.
Sine affectione αφογι, vi. 567. C. D.
— causa, additum, vi. 27. C.
— crimine, ἀνέγκλητοι, vi. 662. B.
966. C. D.
— canibus & retibus, Prov. ii.

1140. C.
— capite fabula, Prov. ii. 32. E.
— Gerere & Baccho friget Venus,
Prov. ii. 521. F.
— corsice nabis, Prov. ii. 313. C.
— Deq, αβαιο, vi. 838. F.
— farina ne sacrificato, Prov. ii.
24. A.
— federe, ἀπαυδας, vi. 567. E.
— lege ἀνομί & ἀνομί, vi. 571.
D.
— opē divina nihil valemus, Prov.
ii. 929. C.
— pennis volare hand facile, Prov.
ii. 847. C.
— peccato ἀναμάρτη, vi. 374.
E.
— querela ἀμεμπτη, vi. 869. E.
— rivali diligere, Prov. ii. 413.
C.
— sanguine vincere, Prov. ii. 591.
A.
— sacris hereditas, Prov. ii. 134.
E.
— ut incolumis redeat, Prov. ii.
1080. E.
— sumtu ἀδάπανον, vi. 708. D.
Singularis, pro solitarius, vi. 164. E.
Sinistra δὲνομα, vi. 105. D.
Sinistræ littere, Prov. ii. 589. A.
Sinite usque huc, vi. 322. E.
— pro sine, vi. 389. F.
— hos abire, quomodo intelligendum,
vi. 407. E. F.
Sinopissas, Prov. ii. 770. A.
Sinui inspuere, Prov. ii. 257. E.
Sion mystice quid significet, v. 485.
F.
— mons unde dictus, v. 300. F.
— quid denotet? v. 1088. C.
Si passibilis Christus, parum commode
redditum, vi. 533. F.
Si permanserint, vi. 933. C.
Siphniassare, Prov. ii. 847. E.
Si qui creatura &c. pro si quis est in
Christo, vi. 768. E.
Si pro an, vi. 289. F. 506. F.
— qua viscera, pro si quis viscera
depravate, vi. 867. B.
— quis pro si qua, vi. 940. D.
— quid mali in Pyrrham, Prov. ii.
745. C.
— quis juxta civitatem clypens,
Prov. ii. 979. D.
Siren amicum nuntiat, apis hospitem,
Prov. ii. 640. E.
Sisemandis Regis factum, v. 356. A.
Sisyphi artes, Prov. ii. 889. D.
Si tanti vitrum, quanti margaritum,
Prov. ii. 1019. A.
Si tibi tanti amicum, nec mihi inimi-
cum, Prov. ii. 418. F.
Si tibi machara est, & nobis urbina est
domi, Prov. ii. 666. F.
Σιτομέτερον tritici mensura, vi. 286.
E.
Si tu proreia, Prov. ii. 1162. B.
Si vel asinus carnem momorderit, lite
movebit, Prov. ii. 333. B.
Sive tribulantur pro vestra exhortatione,
locus varie lectus & explicatus, vi.
751. D.
Si vinum postulet, pugnos illi dato, Prov.
ii. 585. A.

Smaragdus in luce obsc. Prov. II. 811.
A.
Sobrie dicta, IV. 122. C. 157. B. 250.
A.
Sobrietas omnium cupiditatum moderationem complectitur, v. 909. A.
— natura paucis contenta, v. 817.
C.
— in episcopo pulchra, VI. 904.
C.
— Ei locus in mediis deliciis, v. 741.
D.
Sobrii sumus vertit, pro sani sumus, VI. 767. F.
Soceri olim cum generis non ingrediebantur balneum, VI. 729. D.
Societas miseriam levat, I. 427. E.
— Eas firmas reddere tria, v. 618.
B.
Socrates senex discere cupiebat, v. 606.
D.
— cur duas duxerit uxores, v. 660. A.
— aureus in foro, IX. 35. B.
— admonitus per somnium, ut operam daret musica, v. 425. C.
— quadam pie dixit, v. 142. A.
— siim quomodo expulsi, IV. 737. F. 738. A.
— in bello oculatus, in conviviis linguax, IV. 685. B.
— e caelo philosophiam deduxit in terras, IV. 57. lin. 6. in fine.
— fucate sapiens, I. 321. E.
— quem cibum & quem potum damnet, IV. 32. B.
— quomodo adolescentes redarguerit, IV. 20. C.
— vultu semper eodem, v. 1274.
D.
— Atticus scutra, IV. 91. lin. 23. à fine.
— nullius nominis liberos reliquit, v. 669. C.
— vere mortem non contemnebat, I. 321. D.
— Ejus dictum, IV. 75. D.
— erga calumniam patientia, IV. 743. A.
— & Platonis intempestiva objurgationes, IV. 19. C.
— dictum de operibus hominum, I. 683. D.
— de anima sententia, I. 683. D.
— in cohibenda ira ars, IV. 61. E.
— varia sapientia, IV. 423. D.
— dictum egregium de philosophia operatione, v. 566. A.
— interrogatio de sponsa, v. 655.
E.
— familiaris ironia, v. 844. B.
— dictum de reipub. maneribus, v. 178. B.
— patientia, v. 485. E.
— apoph. IV. 370. C.
— eloquentia, v. 138. D.
— dictum de sermone, v. 659. A.
— laus, v. 68. A.
— callas aut gallus, Prov. II. 1192.
C.
Socraticum juramentum, IX. 1703. B. & seq.
— speculum, v. 66. E.
— dalitates facilia, v. 1022. C.

Sodomitarum exemplum, v. 559. E.
Sol massa candefacta, I. 206. E.
— Dei simulacrum, IV. 44. A.
— amaris aquis pascitur, & luna contra, I. 609. D.
— fons omnis lamenis, v. 786.
F.
— mens divina, v. 27. F.
— omnium dierum nondum occidit, Prov. II. 263. E.
— Ejus post exortum stertere turpiss. I. 846. A.
— Ei lumen inferre, Prov. II. 556. E.
— Eum adjuvare facibus, Prov. II. 1128. C.
— orientem plures adorant, quam occidentem, Prov. II. 786. A.
— & Deo simile, v. 255. A. 256.
C.
— & Christi spiritum simile, VII. 303.
F.
Solæ Lacena viros pariant, Prov. II. 1010. F.
Soleis alienis nti, Prov. II. 1143. E.
Solertè dicta, IV. 93. E. 96. B. 103. C. E. 105. D. ibid. E. 112. B. 113. E. 130. A. 210. F. 211. B. 234. B. 249. E. 304. D. 326. C. 327. B. 350. F. 370. C.
Solidos e clibano boves, Prov. II. 718. D.
Solitudo quibus grata, v. 431. A.
— pueris & puellis inutilis, v. 720.
B.
— Scytharum, Prov. II. 849. A.
— monachorum, IV. 718. D.
— Ejus laus, v. 1254. A.
Sollicitudo quid, I. 686. E.
Solo aquare, VI. 309. F.
Solæcismus interpretis, VI. 30. F. 38. E. 48. C. 59. E. 105. F. 106. D. 114. F. 151. D. 200. F. 227. E. 355. E. 401. E.
— prater occasionem, VI. 159. D. 368. F. 454. F. 465. E. F.
— affectatus, VI. 495. F. 514. E. F. 531. F.
— inexcusabilis, VI. 571. F.
— manifestus, VI. 1093. E.
Solon quid Craso de felicitate percontanti responderit, IV. 9. C.
— dictum, IV. 30. B.
— lex de alendis parentibus, v. 661.
C.
— apoph. IV. 323. D.
Solvere, pro destruere, VI. 28. D.
— pro explicare, VI. 384. E.
Solutus quid excludat, v. 1011. C.
— amat, Prov. II. 413. D.
— currens vicit, Prov. II. 347. C.
— sapit, Prov. II. 506. D.
— venter superest, Prov. II. 893.
C.
Solutions de divorzio, VI. 701. B. C.
Σωμὰ quasi vñμα, v. 4. F.
— πτωμα, VI. 126. C.
Somniculosorum mores, I. 643. C.
Somnium, Prov. II. 430. D.
— hybernium, Prov. II. 1157. F.
— tuum tibi narro, Prov. II. 677.
F.
— non vidit, Prov. II. 1084. A.
— Ejus narratio, I. 690. D. & seq.

Somni similia, I. 575. B.
— de lis, I. 99. D.
Somnus episcoporum, VI. 167. E.
— imago quedam mortis, v. 286.
D.
— mors quedam, I. 845. E. 846.
C.
— mortis germanus, I. 846. E.
— unde, I. ibid. C.
— Josephi, VII. 11. A.
— absit ab oculis, Prov. II. 648.
A.
— domat famem, Prov. II. 602.
D.
— Eum amisisse Syllam, v. 1256. D.
— non capit, Prov. II. 893. D.
— Eo occupati nec vivi mortui, I. 846. B.
— Moderato corpus vegetatur, I. 845. B.
— de Eo & peccatoribus simile, v. 286. D.
Sonitus vocum inanis, VI. 722. F.
Sonitum pro senis, VI. 729. D.
Sontica causa, Prov. II. 1170. C.
Sophismata, VI. 1060. F.
Sophistæ cur ita vocati? IV. 406. D.
— araneorum telas texunt, I. 817.
D.
— Eorum studium quale olim fuit, IV. 409. A.
— Quorundam tumultus, IX. 103.
F.
— Eorum loquacitas invisa, IV. 664.
F.
Sophisticæ contentiones, IV. 39. B.
Sophocles, Prov. II. 493. B.
Sophoclis versus laudatus, IV. 734. C.
— Ejus pulcherrimum elogium, IV. 413. A.
— apoph. IV. 367. D.
Σοφοὶ δοῦναι, αὐτῶν τὰς, VI. 561. E.
Σωφρονεῖν varie vertit, VI. 630. C. 767. F.
Σωφροσύνη, VI. 933. E.
Σώφρων, VI. 969. B.
Σωφροσύνην transitive, VI. ibid. D.
Sorbere & flare simul, Prov. II. 476. C.
Sordes, IV. 161. A. 183. C. 279. B. 371. A.
Sordida vocabula, I. 9. C.
Sordido prater lacrum nihil dulce, I. 863. A.
Sordidorum natura, IV. 33. A.
— avarorumve natura ac quomodo purganda, IV. 55. A.
Sorex suo indicio perit, Prov. II. 137. C.
— & ardeola inimici, I. 876. B.
Σοφοδαίμονες, Prov. II. 427. D.
Sororem vocat uxorem Christianam, VI. 706. C.
Sors in alea ludo, I. 277. E.
— non flenda, I. 1135. A.
— Eam & usuram persol. Prov. II. 1114. A.
— Ea exiit, pro sortitus est, VI. 221. D.
Sortitione nondum facta communia devorat, Prov. II. 850. D.
Soterichi lecti, Prov. II. 1034. B.
Σωτήρ, σωτήριον, VI. 229. D.

Spania

- Spania pro Hispania dicitur Gracis ,
sic invenitur & apud Chrysostomum
& Athanasium , vi. 53. F. 649.
C.
- Spartana disciplina , Prov. ii. 522.
E.
- Spartæ servi maxime servi , Prov. ii.
1152. A.
- Sparta generosior , Prov. ii. 653. C.
- Spartam nactus es , hanc orna , Prov.
ii. 551. D.
- Species pro genere , vi. 30. F.
- *μὲρ φωνῆς* , vi. 958. F.
- Speciem pietatis , ibid.
- non raro fallit , i. 674. D.
- Eam generi adjungere amplifican-
di sit gratia , i. 77. E.
- Spectacula aspicere periculosum , viii.
153. D.
- Regibus raro videnda , iv.
644. A.
- Spectandum est in quem & quo ex-
emplo facinus commissum sit , i.
293. A.
- Spectris non multum fidei adhiben-
dum , i. 751. B. & seq.
- Speculantes non a specula , sed a specu-
lo , vi. 761. D.
- Speculatores servi publici , i. 808.
D.
- Specus Platonica , Prov. ii. 451. D.
500. D.
- Σπέρων ut περιζών , vi. 71. D.
- Sperare pro expectare , vi. 128.
E.
- Sperma quid Zenoni , iv. 68. C.
- Σπερμολόγος , nugator , vi. 500.
D.
- Spes tenuis , Prov. ii. 893. F.
- bona ostensa , Prov. ii. 940.
C.
- in labro pyxidis , Prov. ii.
527. A.
- in nobis , in Deo exitus ,
Prov. ii. 652. E.
- servat afflictos , Prov. ii.
1039. C.
- frustrata , Prov. ii. 909.
F.
- nihil hafitans , maximum in
malis solatium , v. 417. D.
- metusque hominum Tyranni ,
i. 233. A.
- Ejus & fiducia discrimen , v.
252. D. 1079. E.
- contraria , v. 1085. E.
- Eam ponere in idolo , v. 1149.
C.
- pretio emere , Prov. ii. 524.
D.
- Certam qua signa faciunt , v.
254. B.
- Eâ qui aluntur , pendent , non vi-
vunt , i. 254. B.
- Inani flagrat , Prov. ii. 1009.
A.
- Ex alunt exsules , Prov. ii. 741.
D.
- Aureæ quid , i. 305. C.
- Sphaceli faciunt immunitatem , Prov.
ii. 102. C.
- Sphæræ lusus per anulum ferreum ,
i. 648. D.
- Sphæra per precipitium , Prov. ii.
192. C.
- Sphæram inter se reddere , Prov. ii.
743. F.
- Sphæri apophth. iv. 346. E.
- Sphondyla fugiens pessime pedit ,
Prov. ii. 892. B.
- Spicam è culmo conjicere , Prov. ii.
992. E.
- magnam non postulat papyri
fructus , Prov. ii. 757. C.
- Spiegelius (Jacobus) i. 1014. E.
- Spiculator , vi. 176. E.
- Spina cum parva est bona videtur ,
Prov. ii. 798. D.
- vetus pungit acrius , i. 288.
E.
- Spinæ , Prov. ii. 680. D.
- Spirat Cacias , Prov. ii. 1143. B.
- Spiritualia sentientes , dementibus si-
millimi , iv. 504. B.
- qua voce sonantur , vi. 718.
F.
- Spiritualibus spiritualia , locus expli-
catus , vi. 668. F.
- Spiritualis Deum videt , v. 19. E.
- Spiritui pro Spiritu , vi. 757. F.
- Spiritus , vi. 337. B.
- rectus & principalis , v. 775.
A. C.
- S. quare in columba specie
vel ignis apparuerit , v. 421. E.
- divinus , v. 1091. B.
- supra Concilium , ix. 935.
A.
- charitatis & libertatis auctor ,
v. 35. E.
- blasphemia legendum , vi. 68.
E.
- non semper agit in sanctis ,
vi. 13. E.
- S. ομοίον , vi. 696. D.
- sanctificationis , Hebraum i-
dioma , vi. 556. B. C.
- autem loquitur , depravatio ,
vi. 728. D.
- opponitur ceremoniis , vi. 560.
C.
- pro Deus , vi. 1077. E.
- à Patre procedens , vi. 402. F.
- Ejus divinitas declaratur , ix.
1026. A.
- vocabulum varie accipi , v. 123.
F. 124. A.
- pro vento seu aere , vi. 351.
E. 730. E.
- Sancti cognomina , v. 1091. A.
- Sanctum ex utroque procedere ,
Graci non profesti , ix. 1078. F.
- Divinum proprium habere modum
loquendi , v. 8. F.
- Propheticum non omnia semper
suggerisse , v. 298. F.
- Eum quid vocet Apostolus , v. 33.
C.
- absolvere divinam Triadem , v.
1091. B.
- Triplicem David petere , v. 775.
C.
- Sancto instructos loqui Dei homi-
nes quomodo intelligendum , ix.
1741. A.
- de Divino & hominis simile , v.
192. A.
- in Eo vivere , v. 33. F.
- Eo & igni baptizari , vi. 21. C.
- loquitur mysteria , Gracis anceps
sermo , vi. 728. E.
- Probatorum duplex genus , ix.
1299. A.
- Spillum & hirsutum vepretum in qui-
bus animis nascatur , v. 472. A.
- Spithama vita , Prov. ii. 472. A.
- Spithame quid , v. 447. C.
- Σπλάγχχνισμα quid proprie , vi. 52.
E.
- Splendentia candida , sine conjunctio-
ne , vi. 186. F.
- Splenis dolor , iv. 66. C.
- Sponde , noxa praesto est , Prov. ii.
260. E.
- Spongia Erasmi , v. 234. C.
- corrigere , Prov. ii. 205. C.
- mollior , Prov. ii. 276. E.
- Spongiarum avulsorum strepitum presen-
tiscere , v. 1274. C.
- Sponsa rudis quomodo fingenda , i.
704. D.
- rudis eligenda pra vidua , v.
659. E.
- quomodo apud Romanos in domum
mariti introducta , v. 625. B.
- sine lumine in sponsi thalamum o-
lim inducta , v. 675. A.
- de Sponsa & anima Christiana simile ,
v. 286. C.
- Sponsæ sunt Christi omnes piorum a-
nima , v. 1029. D.
- Sponsi vita , Prov. ii. 678. A.
- Sponso & sponsa , vi. 128. E.
F.
- Sponsus occurrens sponsa , vi. 128.
E.
- triginta septem annos habeat ante-
quam pueham ducat , v. 666.
A.
- olim virginem è sinu matris ve-
luti raptam abducebat , v. 748.
B.
- Spontanea molestia , Prov. ii. 1055.
C.
- Squillas à sepulchro vellat , Prov. ii.
497. E.
- Stabant olim precantes , vi. 195. E.
- Stabimus pro sistemur , sive exhibebi-
mur , vi. 642. C.
- Stabile nil , i. 1146. A.
- Stabulum pro diversorio , vi. 275. D.
- Stadiis centum precedere , Prov. ii.
821. A.
- Stadisis oppidum , ubi Nilus per Ca-
taractas ingenti fragore precipita-
tur , v. 480. A.
- ibi nascuntur indigena surdi , ibid.
F.
- Stagnum a freto diversum , vi. 263.
F.
- Standoneus (Johannes) vir affectus
pii , i. 806. C.
- Stans aliud quam sedens , Prov. ii.
794. C.
- Stare qui dicitur , v. 177. E.
- à dextris Dei , v. 1164. D.
- Stater , vi. 93. E.
- Stateram ne transgrediariis , Prov. ii.
15. E.
- Statuam fancibus colas , Prov. ii. 816.
E.
- Statua taciturnior , Prov. ii. 1024.
C.
- Statuas esse pastores indoctos , v. 802.
E.

INDEX GENERALIS

- Statuimus *Legem, pro stabilimus*, vi. 577. E.
de Statuis & sacramentorum dignitate simile, v. 620. B.
Statuum cognitio, v. 877. E.
Styxus quid, vi. 707. C.
Stellis signare, Prov. ii. 204. A. 838. E.
Stentore clamor, Prov. ii. 496. B.
Stephani (Martyris) narratio dissonante videtur cum Genesi, vi. 459. F.
oratio prolixa & tamen inabsoluta, vi. 464. F.
Sterilem fundum ne colas, Prov. ii. 1126. D.
Sterilior Agrippa, Prov. ii. 575. F.
Sterilitates mulierum unde, v. 622. A.
Sterilitatis poena accersita quanam, i. 420. C.
Stesichori ne tria quidem nasti, Prov. ii. 684. A.
Stetit pro stat, vi. 344. C.
Styxus Pauli, vi. 828. E.
Stil'a assidua cavat lapidem, Prov. ii. 782. E.
Stilponis apophth. iv. 331. D.
comitas omnia in bonam vertebat partem, v. 844. C.
Stilus certissimum argumentum, vi. 1024. D.
Eum vertere, Prov. ii. 205. D.
infigere, Prov. ii. ibid. E.
Eo appetere, Prov. ii. 205. E.
Stimulatores boum multi, aratores pauci, Prov. ii. 264. D.
Stimulus carnis quidnam, vi. 193. E.
Eum in foramen non licitum trudere, Prov. ii. 823. D.
lis fodere, Prov. ii. 1089. A.
Stilix quo verbo usus est Paulus, vi. 1117. F.
Stilixus, Prov. ii. 1097. C.
Stipendia, σφύρια, vi. 242. E. 595. D.
ex Stipula cognoscere, Prov. ii. 329. E.
Stilixus, vi. 817. D.
Stilixus, varie enarratum, vi. 825. C. D.
Stoicus sapiens abhorrendus, iv. 430. A.
li qui, i. 660. E.
perturbationes omnes a sapiente removeant, iv. 430. A.
sapientem sibi ipsi sufficere dicunt, iv. 430. A. B.
Eorum dogma, v. 142. A.
Stolidi semper superstitiosi, i. 233. C.
Stoma à πύμα, vi. 1016. E.
Strabus inter cacos regnat, Prov. ii. 824. C.
Stragula semper convoluta habet, Prov. ii. 23. A.
Stratiae adulatio, iv. 356. F.
Ejusdem apophth. iv. 356. F.
Stratonici citharædi apophth. iv. 308. E.
Ejus dictum in Rhodios, iv. 55. A.
Physici apophth. iv. 350. C.
Strobilis Carcini fortunatior, Prov. ii. 99. A.
Strumam dibapho tegere, Prov. ii. 1190. A.
Struthiocamelus avium stolidissima, i. 613. E.
Strychnum bibit, Prov. ii. 319. C.
Studia varia, i. 859. E. ix. 1713. C.
laudibus alenda, v. 66. D.
quandoque vigent, nonnunquam frigent siderum vicissitudine, ix. 1695. C.
& occupationes senium accelerant, iv. 414. C. D.
Eorum tractatio, v. 913. B.
socio nil negandum, i. 974. E.
lis quomodo incumbendum, i. 735. B.
lis extinctis vita hominum pecudibus similis, iv. 57. lin. 19.
Ejus definitio, i. 409. C. v. 26. D.
Eo melius macrescere quam amore, i. 635. E.
Studio sis non vacat voluptatum meminisse, iv. 41. E.
Studio rum exercitatio, iv. 36. E.
secunda mensa, iv. 39. E.
Stulta prudentia, malo istos sapere, i. 497. C.
Stultiloquium, iv. 133. C.
Stultitia Dei, vi. 665. D.
Christi quomodo accipienda, vi. 667. C.
nil simulat, iv. 408. B.
Dei, & fidelium, ix. 1111. A.
silentii impatientissima, iv. 674. B.
anima mors, i. 495. A.
est Jovem putare esse, Prov. ii. 677. E.
Ejus nomina, iv. 408. A. B.
Stultus nil metuit, iv. 427. C.
tacere non potest, iv. 674. B.
malo accepto sapit, Prov. ii. 38. E.
opportuna loquens, Prov. ii. 220. E.
qui patre caso liberis pepercit, Prov. ii. 383. A.
stulta loquitur, Prov. ii. 67. B.
Ejus cognomen in Litteris sacris, vi. 62. E.
Ei ne permittas digitum, Prov. ii. 829. E.
li, rudes, vi. 561. E.
quandoque secundum stultitiam suam respondendum, quandoque non, iv. 746. C.
Eorum cor, ubi latitia, iv. 490. E.
Stunicæ libelli quales, ix. 375. C. & seq.
Stupa seniculus, Prov. ii. 677. C.
Stupebant, διαπόρου, vi. 442. F.
Stupratores virginum taxantur, v. 164. B. C.
in Stupro vivere, v. 617. D.
Sturio, v. 851. E.
Stylus optimus dicendi magister, i. 976. F.
vide Stilus.
Suadæ medulla, Prov. ii. 618. C.
Suadela Dea, v. 70. E.
Suadendi aut consulendi, i. 61. F.
Suadco quod ipse facturus esset, Prov. ii. 933. F.
Suade lupis ut insaniant, Prov. ii. 1027. C.
Suadere pro persuadere, vi. 515. F. 534. E.
Suam quisque homo rem meminit, Prov. ii. 979. F.
pro tuam, vi. 295. F.
Suasione definitio, i. 381. C.
Suasoria Epistola partes quanam, i. 402. A.
Suasoria generis partes, i. 381. C. v. 878. C.
Suasoria genus quid precipiat, v. 877. F.
Subalaria negotia, iv. 14. D.
Sub aliena arbore fructum, Prov. ii. 1106. A.
Sub alis qua fiunt, Prov. ii. 475. C.
Subaudiendum aliquid, vi. 82. F.
Sub cultro liquit, Prov. ii. 703. C.
Subdititius es, Prov. ii. 1014. F.
Subditos esse, distinctio varia, vi. 970. C.
Subditus pro obnoxius, vi. 575. F.
Subdivisionis vis, v. 875. B.
Subere levior, Prov. ii. 525. A.
Ejus levitas unde, i. 589. D.
Suber, Prov. ii. 855. C.
immersibile, Prov. ii. 525. C.
Subjectio quomodo describitur, i. 404. D.
Ejus ratio, v. 989. D.
Subito alius, Prov. ii. 1036. A.
Subitum ac inopinatum reddit attonitos, iv. 69. A.
remedium periculi, Prov. ii. 913. F.
Sublata lucerna nihil interest inter mulieres, Prov. ii. 821. D.
Sublatio, v. 905. B.
Subligaculum seu brachas ostentare, Prov. ii. 816. B.
Sublimitas, pro persuasibilitate, vi. 888. D.
Sub manu nasci, Prov. ii. 62. E.
Submissis alis gallus, Prov. ii. 457. C.
Sub pallio habere manum, Prov. ii. 691. C.
Sub pollice ducere, Prov. ii. 754. C.
Subfannare, μωμπίζειν, vi. 297. E.
Subsinuare quid, v. 212. F.
Substantiam tuam, non suam, vi. 295. F.
Subtrahere, pro detrahere, vi. 513. D.
Subtruffire mentientium gestus, i. 1035. D.
Subventanea parit, Prov. ii. 888. E.
Sub-

OPERV M DESIDERII ERASMI ROTERODAMI.

- Subvertunt *Evangelium* qui *superstitiones* inducunt *ceremonias*, VI. 802. D.
- Sub *nam Mysonum omnia*, Prov. II. 538. C.
- Succellus *secundis non licet considerare*, I. 1146. A.
- Succuliva *opere*, Prov. II. 414. F.
- Sucoso *suo viare*, Prov. II. 658. E.
- Sudarium *Latina voce usus Evangelista*, VI. 415. E.
- Sudor *lethifer*, v. 347. D.
- Suam *irritat*, Prov. II. 638. B.
- *Veneri immolavit*, Prov. II. 724. B.
- *repositis pro malo cane*, Prov. II. 852. A.
- Suere *capitis malum*, Prov. II. 731. B.
- Sues *arationem monstrant*, I. 496. C.
- Suetonium *inimice scripsisse in Christianos*, IX. 7. A.
- Suevorum *pronunciatio*, I. 961. F.
- Suffenus *aut Mevius tibi ne sis*, Prov. II. 557. F.
- Suffocantur *cunctes*, VI. 261. F.
- Suffocare, IX. 300. F.
- Suffoderunt, *pro subverterunt*, VI. 621. D.
- Suffragium *optimum*, Prov. II. 1150. A.
- Suffundi, IX. 984. B.
- Suffusa, *pro suffossa, depravate*, VI. 492. E.
- Suggero, *doceo*, VI. 400. D.
- Suggillare *quid*, VI. 302. E. 709. E. F.
- Sui *cum amaracino nihil*, Prov. II. 165. D.
- Sui *dissimilis*, Prov. II. 939. E.
- *quinam similes*, v. 461. A. B.
- *suimet tibicen est*, Prov. II. 576. D.
- Sulpicii (C.) *Galli apophtheg.* IV. 297. C.
- Summaria *indicatura*, Prov. II. 668. E.
- Summa *vi defendere*, Prov. II. 912. F.
- Summis *ingredi pedibus*, Prov. II. 1018. C.
- *labiis*, Prov. II. 363. C.
- *naribus olfacere*, Prov. II. 385. A.
- *velis uti*, Prov. II. 491. E.
- *unguibus ingredi*, Prov. II. 453. B.
- Summo *animo inharere, id est, leviter*, Prov. II. 375. A.
- *digito*, Prov. II. 363. C.
- *digito caput scalpere*, Prov. II. 311. C.
- Summo *pede*, Prov. II. 1157. B.
- Summo *Sacerdoti, pro Sacerdoti*, VI. 157. F.
- Summum *cape, & medium habebis*, Prov. II. 491. F.
- *fastigium imponere*, Prov. II. 83. A.
- *jus, summa injuria*, Prov. II. 374. D.
- *suere centonem*, Prov. II. 83. E.
- Sumptum *secat oportet qui querat lucrum*, I. 824. A.
- Suo *gladio jugulari*, Prov. II. 48. D.
- *judicio sibi malum accerere*, Prov. II. ibid. C.
- *ipsum laqueo capere est*, Prov. II. 491. B.
- *quisque studio gaudet*, Prov. II. 935. F.
- Superabundo, *Exepl. 1000*, VI. 773. D.
- Superadulta, *Exepl. 1000*, VI. 692. C.
- Superamus, *Exepl. 1000*, VI. 608. F.
- Super *apio certamus*, Prov. II. 703. E.
- Superare *interdum facilius quam equare*, I. 984. C.
- Superavit *dolum Trojanum*, Prov. II. 1163. C.
- Superatus *es a gallo quopiam*, Prov. II. 1004. D.
- Superbia *gignit jurgia*, I. 842. in fine.
- *laudabilis*, v. 832. E.
- *omnis Deo invisus*, v. 512. B.
- *sancta*, v. 595. A.
- *omnis iniquitatis initium*, v. 543. B.
- *est tumultuosa res*, v. 101. F.
- *divitiarum comes*, I. 855. E.
- *& inscitia non ferenda*, VI. 399. D.
- *pro superba*, VI. 1064. F.
- *ab Ea duo precipua prohibentia*, v. 61. E. & seq.
- Superbus, *pro praefractus*, VI. 966. D. E.
- Superciliorum *cura*, I. 1034. B.
- Supercilium *attollere*, Prov. II. 317. A.
- *ponere*, Prov. II. ibidem.
- *contrahere*, Prov. II. 844. A.
- *salis*, Prov. II. 1159. C.
- Supercorrigere, *ἰνδιγεῖν*, VI. 966. C.
- Supereminentem *scientia charitatem, sensus duplex*, VI. 843. C. D.
- Superest *in nostris, fratre, &c.* VI. 746. D. 763. E. F. 790. F. 796. D. 801. C. 813. C. 822. E. F. 832. E. 836. D. 837. E. 894. F. 898. E. 915. D. 953. F. 957. D. F. 958. F. 977. E. 997. E. 1012. D. E. 1021. E. 1055. C. F.
- Super *fortem, non supra*, VI. 354. E.
- Super *hanc petram fundabo Ecclesiam meam, locus varie explicatus*, VI. 88. D.
- Superindui, *ἰνδιγεῖν*, VI. 766. C.
- Superis *impari numero sacrificandum*, Prov. II. 20. A.
- Superlativum *loco comparativi*, VI. 92. E.
- Super *non ita auget apud Latinos ut apud Gracos ἰσως*, VI. 773. D.
- Super *omnem Ecclesiam*, VI. 835. F.
- Super *omne quod dicitur, à Gracis secus legitur*, VI. 917. D.
- *superest in Gracis*, 1020. D. 1093. E.
- Superstitio *prapostera*, VI. 634. C.
- *quorundam in precibus*, VI. 35. E.
- *quorundam Christianorum*, VI. 118. D.
- *femini familiarior quam viris*, v. 659. C.
- *hujus seculi*, VII. 853. circa medium.
- *Ejus familia*, I. 576. E. 577. F.
- *Earum exsecranda*, IV. 444. A.
- *genera ineffabilia*, IV. 445. C.
- Superstitiosa *Pharisaorum hypocrisis*, VI. 118. C.
- *Reliquiarum ostentatio*, VI. 118. E.
- Superstitiose *dicta*, IV. 141. F. 145. D. 179. A. 181. C. 188. F. 264. A. 374. C. 375. C.
- Superstitiosorum *genera ineffabilia*, IV. 325. D.
- Super *te hac omnia Leparge*, Prov. II. 997. C.
- Supervestiri, VI. 766. C.
- Supinus, Prov. II. 307. D.
- Suppellex *qualis paranda*, v. 693. C.
- Supplantare *& suggillare quid proprie*, VI. 709. E. F.
- Supra *sacrificium vulgata interpretatio rejecta*, VI. 870. C.
- Surculum *defringere*, Prov. II. 1207. E.
- Surculus *surculum ferens*, Prov. II. 1196. E.
- Surdaster *cum surdastro litigabat*, Prov. II. 822. D.
- Surda *testimonia*, Prov. II. 845. B.
- Surdo *canis, fabulam narras*, Prov. II. 178. C.
- Surdo *oppedere*, Prov. II. 169. C.
- Surdos *nasci apud Stadisim oppidum*, v. 480. A.
- Surgens *è lecto, vestigium corporis confundito*, Prov. II. 24. D.
- Surrexit, *pro surgit*, VI. 387. F.
- Sursum *ac deorsum*, Prov. II. 143. A.
- Sursum *versus sacrorum fluminum feruntur fontes*, Prov. II. 117. E.
- Sus *acina dependes*, Prov. II. 809. E.
- *quisvis non hoc sciet*, Prov. II. 807. C.

INDEX GENERALIS

- Sus agrestis ubi pepererit, non pluet, Prov. II. 565. E.
- comessatur aut saltavit, Prov. II. 844. C.
- cum Minerva certamen suscepit, Prov. II. 43. F.
- per rosas, Prov. II. 889. B.
- in volutabro cæni, Prov. II. 1017. D.
- sui pulcer, asinus asino, Prov. II. 1174. D.
- Minervam, Prov. II. 43. A.
- sub fustem, Prov. II. 640. D.
- Susceptores quales eligantur, v. 680. F.
- infantium è baptismo, v. 644. B.
- Suscipere pro apprehare, VI. 525. F.
- Suscipite, quod alias assumite, VI. 648. C.
- Sulis Perfidis fuit metropolis, VIII. 24. F.
- Suspendio deligenda arbor, Prov. II. 373. C.
- Suspende se, Prov. II. 642. D.
- Suspensa manu, Prov. II. 1025. D.
- Suspiciens, pro suscipiens, VI. 274. F.
- Sustine & abstine, Prov. II. 617. A.
- Sustollere manus, Prov. II. 1147. A.
- Sufurro flagitiosior calumniatore, IV. 717. E.
- pessimus vicinus, IV. 721. E.
- Sutor calceorum forma, discipulo oculum excussit, IV. 506. C.
- quidam Apellem reprehendens, quale responsum tulit, IV. 315. B.
- ne Sutor ultra crepidam, Prov. II. 228. A.
- Sutor, Theologus Sorbonicus, & Mon. Carthusianus, IX. 739. A.
- Ejus debacchationes in Erasmus, IX. ibid. & seq.
- linguarum omnium rudis, IX. ibid. C.
- infcitia, IX. 741. D. E.
- Ejus disputatio similis puerorum lufui, IX. 780. B.
- calumnia, IX. 745. A. & seq.
- divinatio, IX. 787. B.
- Sutorium atramentum, Prov. II. 844. E.
- Sutrium ire, Prov. II. 1036. E.
- oppidum Hetruria pervetustum, Prov. II. ibidem.
- Suum cuique pulchrum, Prov. II. 74. E. IV. 422. C.
- Suus cuique crepitus bene olet, Prov. II. 806. B.
- Suus Rex Regina placet, Prov. II. 76. A.
- Sybarisfare, Prov. II. 470. E.
- Sybaritæ cujusdam apophthegma, IV. 292. B.
- Sybaritæ per plateas, Prov. II. 471. A.
- Eorum civitas ubinam si. a erat, Prov. II. 104. C.
- molities, IV. 292. C.
- Sybaritica calamitas, Prov. II. 470. D.
- oratio, Prov. II. 245. E.
- dies quid, I. 657. D.
- mensa, Prov. II. 469. D.
- Sybaritici sermones, Prov. II. 1100. F.
- Sybari qui mori nolit ante tempus, Prov. II. 104. C.
- Συκάρμινον, VI. 305. F.
- Συκάρμι & similia, Prov. II. 516. A.
- Sycomorus, VI. 304. E.
- Sycophantæ unde dicti, IV. 76. F.
- pro hierophantis, VI. 35. E.
- Iidem variis nominibus insigniti, Prov. II. 516. A.
- Sycophanta, Prov. II. 515. F.
- Sycophantæ morsus, I. 901. D.
- immedicabilis, Prov. II. 522. C.
- Συκοφαντῶν varie sumitur apud Græcos, VI. 24. E. F.
- Sydera quadam homini amica, quadam infesta, I. 878. B.
- Iis amicitia & inimicitia affectus inesse, I. 878. B.
- Ea addere cælo, Prov. II. 900. F.
- Συλαγωγῶν, VI. 888. F.
- Sylla felix, IV. 524. D.
- cur felix, IV. 709. E.
- ab Atheniensibus convitiis laceratus, IV. 683. B.
- Athenas quomodo cepit, IV. 688. E.
- Ejus & Fundani Dialogus, IV. 59. D. 60. A.
- apophthegmata, IV. 269. C. 270. A.
- inexplata crudelitas, v. 1256. D.
- cum Præneste oppidum cepit, quid factum, IV. 293. A.
- Syllaba quot litteras habere possit, I. 932. B.
- Earum quantitas qualis, I. 939. E.
- Συλλογισμῶν, Prov. II. 225. B.
- Syllogismi Sophistici in Doctoribus orthodoxis, IX. 1035. D. & seq.
- Sylofontis chlamys, Prov. II. 392. A.
- opera ampla regio, Prov. II. 392. C.
- Sylvæ ligna inferre, Prov. II. 284. B.
- Sylvam multam portas, Prov. II. 860. C.
- Sylvanus pro Sylla, VI. 755. D.
- Sylvagius (Joannes) IV. 556. B.
- Sylvii (Othonis) pietas, IV. 570. D.
- mors, IV. 531. E.
- Symbola Cleanthis, Heracliti, Lycurgi, Sertorii, aliorumque, IV. 675. B. E. & seq.
- Symbolum Apostolorum, IX. 173. F.
- illud est regula fidei, v. 1136. E. 1235. C.
- populo semper inculcandum, v. 160. C.
- Ejusdem mentio, IX. 555. C. 868. C.
- quis auctor fuerit, IX. 1080. B. 1169. F.
- expositio, I. 728. E. 729. A. & seq. 730. A. & seq. 731. A.
- & seq. 732. A. & seq.
- ridicula interpretatio qua, IX. 236. A.
- Ea sunt fidei varia, v. 1140. E. F.
- Eorum modus & numerus quando increverit, v. 92. D.
- Συμμετοχοί, μετοχοί, VI. 851. F.
- Συμμιμηται, VI. 875. C.
- Συμπυθεῖν, socium esse mali, VI. 603. D.
- Συμπυθῶ undique premo, VI. 265. E.
- Σύμφαλμα, v. 277. D.
- Synagogæ vocabulum unde, v. 1170. C.
- mutatum in nomen Ecclesiæ, v. ibid. A.
- Synagoga, conciliabulum, VI. 34. E. 55. D.
- Συναγωνίζεσθαι, VI. 651. D.
- Συναπθῆσκοντες, VI. 773. C.
- Synaxis olim fiebat interdum absque consecratione corporis & sanguinis, VI. 711. E.
- vide Eucharistia.
- Συναυλιζέσθαι συναλιζέσθαι, VI. 435. C.
- Syncerum vas incrustare, Prov. II. 139. C.
- Syncretismus, Prov. II. 30. D.
- Συνέδριον & βεβλή, VI. 28. C.
- Συνέδριον, VI. 779. D.
- Synecdoche explicans nodum, VI. 734. F.
- aut eclipsis, VI. 646. C.
- Syneri error, v. 1148. F.
- Synesius calvitium celebrat, IV. 353. E.
- Συνιστάναι, VI. 574. D.
- Synodi Nicæna decretum contra Arianos, VIII. 346. A. & seq.
- Synodos convocabant olim Imperatores, IX. 1107. A.
- Σύν, pro σὺς, sive πῶν, VI. 329. F.
- Synorix juvenis Galata prepotens, IV. 320. D.
- Sinoritam interficit, IV. ibid.
- cuius uxorem Cannam de nuptiis sollicitat, IV. ibid.
- quomodo ab ea punitus, IV. ibid.
- Σύντοφος, collactaneus, VI. 483. D.
- Σύφας, Prov. II. 36. E. 134. B.
- Syntyches quis fuerit, VIII. 320. C.
- Syracusana mensa, Prov. II. 471. A.
- Syracusanoꝝ ne decima quidem pars, Prov. II. 537. D.
- Συνοχυσίων δεκάτη, Prov. II. 537. D.
- Syrbenæ chorus, Prov. II. 628. A.
- Syri (Publii) apophthegmata, IV. 288. C.
- Syria olim Græce loquens, VI. 553. B.
- Syrophœnissa, VI. 180. F.
- Syrorum olera, Prov. II. 320. B.
- Syrus quum non sis, ne syrisa, Prov. II. 798. C.
- Σύσσωμα, VI. 841. D.

T. Tacere.

T.

T Acere apte, apte dicere, ejusd. ar-
tis, iv. 674. D.

Tacite stomachari, Prov. ii. 934. B.

Taciti Imp. apoph. iv. 287. A.

Taciti Cornelii Scripta, v. 856. E.

Tacito pede, Prov. ii. 408. A.

Taciturnior Arcopagita, Prov. ii. 1165. B.

Pythagoreis, Prov. ii. 1019. E.

Taciturnitas modica facilius corrigitur
quam loquacitas, iv. 673. A.

Ταχυγράφοι, qui erant apud Græcos, viii.
429. C.

Tædere pro desperare, vi. 752. E.

Tænarium malum, Prov. ii. 905. A.

Τὰ ἐνόντα quod superest, vi. 279. F.

Ταλαιπωρία unde ita dicta, v. 523. D.

Ταλαντιαίων ingens, vi. 1115. F.

Talaria induere, Prov. ii. 86. C.

Tales reddimur, qualia sunt nostra col-
loquia, Prov. ii. 389. C.

Talia gignit bellum, Prov. ii. 1175. D.

Talitha, Syris puella, vi. 171. D.

Talorum ludus, i. 838. A. & seq.

Talum reponere, Prov. ii. 1159. F.

Talpa cæcior, Prov. ii. 133. F.

Tamberlanes princeps Scytharum, v.
351. C.

Ταμεία penetralia, vi. 283. E.

Tamen ὅμως dure versum, vi. 729. C.

Is. nove positum pro licet, vi. 815. C.

non recte additum ab interprete, vi.
848. F.

Tam idoneus, tam superest, vi. 758. D.

in proclivi, quam imber, Prov. ii.
1039. B.

multa quam sapiens, Prov. ii. 1134. A.

perit quam extrema faba, Prov. ii.
1041. C.

Tanagræus cætus, Prov. ii. 1102. C.

Tangere ulcus, Prov. ii. 252. E.

Tanquam ad aram, Prov. ii. 1150. B.

conchylium discernere, Prov. ii.
648. F.

de narthecio, Prov. ii. 1048. D.

de specula, Prov. ii. 1181. A.

heros in clypeo excip. Prov. ii.
632. B.

in phiditiis, Prov. ii. 650. F.

in speculo, tanquam in tab. Prov.
ii. 505. B.

me audietis, audietis redundat,
vi. 463. E.

meum nomen, tanquam digitos,
Prov. ii. 549. F.

super, Prov. ii. 855. C.

Tanta pro tam multa, vi. 392. E.

Tantalicæ opes, Prov. ii. 230. B. 665. E.

Tantalj horti, Prov. ii. 424. B. iv.
430. B.

lapis, Prov. ii. 665. D.

pæna, Prov. ii. 587. E.

talenta, Prov. ii. 230. A.

Tantalus sitiens, v. 29. D.

Tanti, pro tot non recte, vi. 86. D. 418. D.

Tantum, loco suo non positum, vi. 579. C.

Ταπεινὸς in bonam partem, vi. 1055. E.

Ταπεινοφροσύνη, vi. 867. D. 894. E.

Tarandi cutis impenetrabilis, v. 607. C.

Tarditas consilio adjuncta, Prov. ii. 288. C.

Tarichus affas est, simul atque videtur
ignem, Prov. ii. 517. B.

boni consiliatur ubi desunt carnes,
Prov. ii. 543. D.

non feret se digna, Prov. ii. 517. B.

Tarquini (Sex.) factum mutum, v. 372. C.

Superbi apoph. iv. 294. E.

symbolum, iv. 675. E.

Tartus Cilicia, vi. 517. F.

Tartari quot fuerint, v. 541. B.

in quos descendit Christus. Ibid.

Tatii Sabinorum Ducis factum cum Tar-
peja Virgine, iv. 722. A.

Taurea certamina apud Italos, v. 840. D.

Tauricum tueri, Prov. ii. 894. C.

Taurum tollet, qui vitulum sustulerit,
Prov. ii. 90. D.

Taurus in sylvam, Prov. ii. 44. B.

avis quid faciat, i. 614. F.

purpureum colorem odit, i. 673. F.

Taxatus quidam gloriosus calumniator,
qui in verbis Pauli depravavit, ἑλλο-
γεῖτο, quod verb. Græca lingua non re-
cipit pro ἑλλογεῖται, vi. 590. C.

Techam hanc in te struxisti, Prov. ii.
49. C.

Τεκνογονεῖν, vi. 942. B.

Τεκνοτροφεῖν, vi. 940. E. C.

Tectamenti apoph. iv. 118. A.

Tecum habita, Prov. ii. 255. D.

Teipsam laudas, Prov. ii. 627. D.

Teipsam inspicere, Prov. ii. 1012. D.

Teipsam non alens, canes alis, Prov.
ii. 577. E.

Tela, Prov. ii. 1206. C.

Telam hic texuit, ille diduxit, Prov.
ii. 1187. A.

Telamon canis filii cantionem, Prov. ii.
808. A.

Telamonii Ajacis Risus, Prov. ii. 280. E.

Telecri apoph. iv. 134. D.

Telegoræ citius donarim, Prov. ii.
520. A.

Τέλειον, vi. 647. E.

Telemachus taciturnus, iv. 685. A.

Ejus olla, Prov. ii. 982. C.

Monachi facinus, vii. 116.

Telenicia echo, Prov. ii. 1013. D.

Telenico pauperior remittere, Prov. ii.
1013. C.

Telephi vulnus quomodo sanatum, i.
579. E.

Telephus à cerva nutritus, i. 316. D.

Tellenis cantilenas cane, Prov. ii. 585. E.

Τελχίτες, Prov. ii. 567. C.

Τελώνειον, τέλ@, Τελώνης, vi. 49. F.

Telonium quid, vi. 159. D.

Ea quare instituta, v. 941. E.

Telum ingens necessitas, Prov. ii. 497. A.

Et meum cuspidem habet acus, Prov.
ii. 102. E.

Temeritas inutilis, ix. 1749. A.

Temescus genius, Prov. ii. 60. E.

Temperate dicta, iv. 97. C. 98. C.

Temperantiæ definitio, i. 403. A.

chorus, v. 1083. A.

Temperaturam suam quisque noscat, iv.
42. A.

Tempestive ante tempus, i. 71. B. C.

Templum cui rei dicatum, v. 751. D.

Dei, v. 120. A.

Hierosolymitanum Ethnicis etiam
venerabile, v. 471. C.

Ejus (Jovis Olympi) depredatio, i.
256. D.

in Eo mores quales observandi, i.
1037. D. & seq.

de Templ. Dei & demonum simile,
v. 532. F.

in Eo sedere quid, v. 606. A.

Eorum dedicatio unde, v. 941. F.

ornatus immodicus reprehenditur, ix.
1158. C.

usus. Ibid.

Tempus pro tempore, vi. 156. D. 205. D.

presens aliquando actionem tantum si-
gnificat, vi. 20. F. 400. F.

καίρος, vi. 636. F.

mutatum, vi. 708. E.

in Prophetis, ix. 129. F.

humana vita apud Deum nihil, v.
449. B.

omne perit quod studiis non impedi-
tur, i. 447. F.

res pretiosiss. irreperabilisque, i.
650. A.

longum vitiat lapidem, Prov. ii.
770. B.

arguit amicum, Prov. ii. 119. D.

omnia revelat, Prov. ii. 527. F.

index morum, Prov. ii. 406. D.

omnium Pater, Prov. ii. 528. C.

omnium sapientissimum, Prov. ii.
Ibid. B.

Ejus descriptio, i. 82. B.

enallage, vi. 284. E. 344. E.

charus ac irreparabilis sumptus, i.
516. A.

punctum, Prov. ii. 472. B. 501. B.

Ei parce, Prov. ii. 460. C.

Id nosce, Prov. ii. 289. A.

Suo quaque gerenda, i. 846. D.

Eorum ratio observanda, v. 86. F.

de iis qui ad tempus credunt, & iis
qui maledicunt simile, v. 385. A.

Temulentia, iv. 135. D. 146. F. 168. D. 275. D. 287. C. 325. A. 334. A.

effera bestia, i. 494. F.

Ejus remedium, v. 263. F.

Temulentia quid, iv. 667. F. 668. B.

Temulentus dormiens non excitandus,
Prov. ii. 864. E.

Tenebræ per universam terram quomodo
accipiendum, vi. 144. D.

Tenedia bipennis, Prov. ii. 345. F.

Tenedius homo, Prov. ii. 971. C.

patronus, Prov. ii. Ibid. F.

tibicen, Prov. ii. 578. A.

Tenens teneris, Prov. ii. 372. C.

Teneri calidis balneis, Prov. ii. 732. A.

INDEX GENERALIS

- Tentantes ad Trojam pervenerunt Graeci*, Prov. II. 459. F.
- Tentare Deum varie mundum*, v. 612. B. C.
- Tentatio vestri & vestra*, vi. 818. F.
- *res acerba carni*, v. 446. A.
- *in Ejus procella quomodo pugnandum*, v. 442. F.
- Tentationem vestram, sermo anceps*, vi. 818. F.
- *in Eam intrare*, v. 1318. A.
- *contra remedia*, v. 52. C.
- *Ex ad custodiam virtutis necessaria*, v. 18. B.
- *Earum utilitas*, v. 52. E.
- Tentatus oret*, v. 18. B. 52. C.
- *XL dies*, vi. 246. D.
- Tenuem neclis*, Prov. II. 664. C.
- Tenui filo*, Prov. II. 606. E.
- *vena, tenui canale*, Ibid. F.
- Tenuis spes*, Prov. II. 893. F.
- Tenuiter diducis*, Prov. II. 897. A.
- Tepor unde nascitur*, v. 340. F.
- Tet*, Prov. II. 664. E.
- Ter abstergere*, Prov. II. 258. C.
- Ter absterfis dii dant meliora*, Prov. II. 316. E.
- Terebintho stultior*, Prov. II. 1013. D.
- Terentius sermonis latini autor utilliss.* I. 521. D.
- Tretis apoph.* IV. 233. B.
- Tergora iueri*, Prov. II. 454. C.
- Termeria mala*, Prov. II. 61. C.
- Termini Erasmi sigilli imago*, IX. 1757. E.
- Termini ap. Rom. cultus*, IX. 1758. D.
- Terminus Deus*, IX. 1758. D.
- *Erasmi symbolum quomodo interpretandum*, IX. 1758. E.
- Terniones apud inferos*, Prov. II. 672. C.
- Terra amat imbrem*, Prov. II. 410. B.
- *elementorum graviss.* I. 879. E.
- *multo minor lana*, I. 208. C.
- *mibi prius dehiscat*, Prov. II. 731. C.
- *non profuit*, Prov. II. 792. F.
- *volat*, Prov. II. 122. A.
- *Ejus filius*, Prov. II. 328. E.
- *inestiva*, Prov. II. 577. F.
- *onus*, Prov. II. 274. B.
- *centrum*, I. 879. E.
- *natura melior citius corrumpitur*, IV. 564. B.
- *pro terra*, Prov. II. 489. A.
- *video*, Prov. II. 1126. E.
- *Ea de & Deo simile*, v. 581. C.
- *Ea defossum habes*, Prov. II. 809. D.
- *marique*, Prov. II. 160. D.
- *Earum dimensiones*, I. 75. D.
- Terrestria balnea*, Prov. II. 664. D.
- Terror quid possit*, v. 786. A.
- Tertium caput*, Prov. II. 906. D.
- Tertullianus ecclesia catholica non reconciliatus*, v. 462. C.
- *in divinis literis ad prodigium usque doctus*, v. 132. F.
- *qualis citharædus*, v. 427. A.
- *de divorzio quid senserit*, vi. 693. F.
- *Ejus laus & errata*, v. 432. D.
- *locus obiter emendatus*, vi. 449. D.
- *sententia, an Christianus fugere pos-*
- sit tempore persecutionis expenditur*, v. 355. D.
- *Eum esse durum*, v. 857. A.
- *non infumfit*, Prov. II. 305. C.
- Teschæ apoph.* IV. 236. B.
- Tesseram hospitalem confringere*, Prov. II. 382. A.
- Testa collisa testa*, Prov. II. 890. C.
- Testa non fit lutum nisi tundatur*, Prov. II. 792. B.
- Testaceum flagellum*, Prov. II. 1095. D.
- Testamentum Hebrais potius sonat patulum*, vi. 1007. E. F. 724. F.
- *vetus ad Christianos pertinet*, v. 86. F.
- *vetus an Evangelium dici possit*, IX. 637. A.
- *Novi primus sit bonus*, v. 132. C.
- *Editio legitima qua*, I. 815. F.
- Testa tenax odoris quo primum imbuta*, Prov. II. 529. F.
- Testimonium ab Evangelista citatum, nec ad Hebraicam veritatem, nec ad LXX satis respondens*, vi. 139. D. E.
- *idem ex diversis locis conflatum*, vi. 772. D.
- *propheta non citatum ad verbum*, vi. 221. F. 365. F.
- *Pauli ex diversis locis contextum*, vi. 575. E. F.
- *citatum quod nusquam invenitur*, vi. 1034. E. F.
- *Ejus citatio perpensa*, vi. 671. B. C.
- *Surda*, Prov. II. 845. B.
- *Iis sacrorum in divinis mendum*, IX. 183. C.
- Testis falsus punitur*, IV. 712. B.
- *domesticus*, Prov. II. 486. B.
- Testudo cunilam bubulam contra serpentium ictus utilem docuit*, I. 496. B.
- *intra tegumen inta*, Prov. II. 791. D.
- *non curat muscam*, Prov. II. 662. E.
- *leporem citius*, Prov. II. 328. C.
- *Eam Pegaso comparat*, Prov. II. 325. D.
- *Ex edenda aut non edenda*, Prov. II. 384. B.
- *vincunt sapientiam & virtutem*, Prov. II. 548. E.
- *Eas ipsi edite, qui cepistis*, Prov. II. 60. D.
- Testulæ transmutatio*, Prov. II. 426. C.
- Tetigit lap. à cane morsum*, Prov. II. 1058. A.
- Tethidem & Galateam simul amare non potes*, Prov. II. 793. B.
- Tetragrammaton nomen*, v. 1088. C.
- Te tua, me mea delectant*, Prov. II. 76. A.
- Teixeira (Ludovicus) vir doctissimus*, VIII. 2. post med.
- Thabara*, vi. 344. C.
- Thabita Chaldeis caprea*, vi. 472. E.
- Thaidis apoph.* IV. 318. E.
- Thalamus pudicitia templum*, v. 698. E.
- Thalassia, pro Lassaia civitas*, vi. 535. E.
- Thales pro sapiente*, Prov. II. 889. E.
- *Milefis apoph.* IV. 321. E. 365. C.
- Thaliu, argumentum colloqui*, I. 889. E.
- Thallophori qui vocati?* VIII. 188. F.
- Thamyræ poeta ira*, IV. 62. B.
- Θαππεῖν quid proprie*, vi. 51. E. 80. F.
- Thasius bonorum*, Prov. II. 124. F.
- Theagenis becatum*, Prov. II. 794. A.
- *pecunie*, Prov. II. 665. C.
- Thearidis apoph.* IV. 117. B.
- Θεαδῆραι*, vi. 34. E.
- Theatrum Dei, pium & impiorum*, v. 554. E.
- Thebani ubi semel Lacedæmonios repulissent nunquam postea ab eis sunt superati*, IV. 61. B.
- Θεῖα ἀνῆρ*, Prov. II. 220. B.
- Thema alienum*, v. 862. F.
- *Eorum forma pueris*, I. 525. C.
- *Ea è Scripturis sumere veterum exemplum est*, v. 863. E.
- Themistii apoph.* IV. 117. B.
- Themistocles obscurus*, vi. 669. C.
- *uno anno sermonem Persicum didicit*, I. 501. F. v. 814. D.
- *prodicionis insimulatus*, IV. 27. C.
- *qualiter Simonidi responderit*, IV. 83. C.
- *spurius*, v. 708. F.
- Theocrines iracundus*, Prov. II. 1014. B.
- Theodas*, vi. 457. E.
- Theodati apoph.* IV. 290. D.
- Θεοδιδάκτορ*, vi. 365. F. 909. C. A. Deo didicistis.
- Theodosius senior Episcopo obediit*, v. 821. B.
- *quare à communione sacramentorum abstineret*, v. 354. F. 355. A.
- Theognostus vir eruditus insurgit erga Arianos*, VIII. 348. D. E.
- Theologia*, IX. 90. A.
- *unde discenda*, IX. 523. D.
- *Scholastica*, IX. 1167. B.
- *rectius hauritur è fontibus quàm è lacunis*, IX. 772. F.
- *moribus exprimenda*, v. 77. C.
- *quo pervenit*, VII. 967. circa finem.
- *ad Eam quæ necessaria*, v. 77. E.
- Theologus unde*, v. 940. B.
- *verus*, v. 140. E. IX. 90. A.
- *Cujusdam bella concio*, IX. 112. C. & seq.
- *Veri officium*, IX. 105. C.
- *de Eo fabella festiva*, IV. 495. A.
- *grammaticorum legibus non astringendi*, IV. 470. C.
- *si interpretes Scriptura præcipui*, v. 8. D.
- *cum judicio audiendi, & qui*, I. 795. C.
- *Recentiores*, IX. 163. B.
- *Veteres*, IX. 104. C.
- *Sinceri*, vi. 743. E.
- *Veterum excellentia*, IX. 80. F. 81. A.
- *Recentiorum barbaries*, IV. 470. C.
- *Recentium proceres*, IX. 102. F.
- *Eorum cultus & festivitas*, IV. 470. A.
- *libri quomodo legendi*, v. 1026. C.

— *visum*

OPERUM DESIDERII ERASMI ROTERODAMI.

— *vitium Christi gloriam ferè pessum-*
dit, VII. 967. circa finem.
 — *veteres cum septuaginta concordare*,
 IX. 41. E.
 Theologicam professionem affectibus non
argutis constare, v. 80. F.
 Theologici studii scopus, v. 77. B.
 Theologicus titulus qualis, IX. 8. B.
 Θεολογικόν, VI. 457. F. 523. E.
 Theonino dente rodi, Prov. II. 466.
 F.
 Theonis mēretrix, IV. 319. B.
 Theophrasti apoph. IV. 339. E.
 — *morientis vox*, IX. 1717. E.
 Theophrasti Erefsi apoph. 339. E.
 Theophylactus, VI. 1022. F.
 — *falso Athanasius*, VI. 721. F.
 — *Bulgarigen. Episcopus*, VI. 10. F.
 — *abbreviator Chrysostomi*, IX. 133.
 C.
 — *Ejus interpres addit de suo*, VI.
 752. B.
 — *It. aliud vertit, quam habent Gra-*
ca, VI. 757. F.
 — *It. mutat*, VI. 994. E. fœde lapsus.
 892. D.
 Theopompi apoph. IV. 117. C.
 — *sententia de regno*, IV. 431. B.
 Θεοπόμπος, VI. 932. F.
 Θεοπόμπος, VI. 567. B.
 Theramenis apoph. IV. 307. A.
 Θεραμένειν, VI. 25. E.
 Θεράπεια, VI. 286. D.
 Thericles amicus, Prov. II. 793. E.
 Theristæ loquacitas, IV. 663. B.
 — *facies*, Prov. II. 1020. E.
 Theristæn & Quartanam collaudat Fa-
 vorinus, IV. 401. lin. 3. à finē.
 Therycionis apoph. IV. 118. C.
 Theaurarii qui, I. 371. A.
 Theaurizo, recondo, VI. 569. F.
 Theaurus carbonēs erant, Prov. II.
 346. E.
 — *cinis*, Prov. II. 347. A.
 — *malorum*, Prov. II. 123. C.
 — *quid denotet*, I. 454.
 Thesmopolis ē Stoico, Cynicus, I. 309.
 B.
 Theßala mulier, Prov. II. 116. C.
 Theßalonica Venetiis adimitur, v. 351.
 D.
 Theßalorum ala, Prov. II. 116. B.
 — *commentum*, Prov. II. 115. E.
 Θηραπεία, Prov. II. 203. E.
 Theutus Deus Egyptius, IV. 433. C.
 — *disciplinas invenit*, IV. Ibid.
 Θεριομαχικόν, VI. 738. D.
 Θηρίον, VI. 474. D.
 Θεσσαυρίζειν quid, VI. 37. D.
 Θλίψις quid denotet, v. 268. A.
 Thoīs cum leone diffidium, I. 876. B.
 Thomas à seipso dissentiens, VI. 941.
 F.
 Thomas Aquinas, VI. 654. E. 751. E.
 777. E. 779. E. 803. F. 885. D.
 893. C. 901. E. 985. D. 1020. E.
 — *attactus*, VI. 663. C. 679. F.
 741. F. 803. F. 842. F.
 — *Cantuariensis*, 904. B.
 — *cenfor inter Augustinum & Hie-*
ronymum, VI. 808. D.
 — *expensus, qui dixit seculum esse mil-*
le annorum, VI. 952. C.
 — *non rectè contendit luxuriam pro-*
prie esse libidinis, idque contra sen-

sentiam Augustini, VI. 853. D.
 E.
 — *cum quadruplicem inducat exposi-*
tionem, verum tamen sensum non at-
tingit, VI. 623. F.
 — *& carren. attacti*, VI. 803. F.
 — *frustra se torquens*, VI. 769. D.
 — *de habitu*, VI. 868. D.
 — *errans occasione vocis depravata*, VI.
 777. E. 779. E.
 — *frustra philosophans in loco deprava-*
to, VI. 654. F.
 — *Græcis commentariis videtur adju-*
tus, VI. 758. C.
 — *interpretans traducere*, VI. 890.
 D.
 — *lapsus*, VI. 709. E. 933. C. 972.
 D.
 — *Cantauriensis episcopi laus*, I. 783.
 A. v. 230. A. VII. 153. lin. 9.
 — *tumba splendida*, I. 684. F. 685.
 A.
 Thomæ & Lyrani expensa opinio, VI.
 791. C.
 — *annotatio*, VI. 580. E. 1018. D.
 — *distinctio rejecta*, VI. 703.
 F.
 — *annotatio ridicula*, VI. 730. C.
 — *citatio inepta*, VI. 733. D.
 — *commentum subfrigidum*, VI. 731.
 B.
 — *quadruplex interpretatio*, VI. 623.
 F.
 — *excessa sententia*, VI. 707. F. 941.
 E.
 — *lapsus miserandus*, VI. 663. D. 709.
 E. 779. E.
 — *lectio excessa*, VI. 751. E.
 — *lectio varia*, VI. 1020. E.
 — *opinio*, VI. 661. D.
 — *opinio excessa*, VI. 725. F. 728. E.
 — *rationes excessa*, VI. 809. B.
 — *sententia*, VI. 654. E. 679. F. 745.
 E.
 — *interpretatio excessa*, VI. 889. C.
 Θεραπεία, Prov. II. 978. B.
 Thracali vox, v. 957. D.
 Thraces fœdera nesciunt, Prov. II. 610.
 B.
 Thracium commentum, Prov. II. 375.
 D.
 — *institutum circa liberos natos, & mor-*
tuos, IV. 620. A.
 Thracæ apoph. IV. 338. E. 363. E.
 Thraſybulο Dionysium dicitis esse similem,
 Prov. II. 661. B.
 Θραμβεύειν, VI. 758. C. D.
 Thrioboli multi, vates pauci, Prov. 264. C.
 Thriorum complurium strepitum audiui,
 Prov. II. 393. D.
 Thripes mali, Prov. II. 692. B.
 Thucydidi dictum, IV. 84. B.
 Thunnicum enihymema, Prov. II. 610.
 E.
 Thunniffare, Prov. II. Ibid. C.
 Thuriensium lex, IV. 73. C.
 Thuriū lema, Prov. II. 1090. E.
 Thus anlicum, Prov. II. 130. A.
 Thus pedere, Prov. II. 891. E.
 Thyatira, VI. 496. E.
 Thylaco non ferendum, sed manu, Prov.
 II. 729. B.
 Θύλακος, Prov. II. 658. C.
 Thymiaia purum quid contineat? VIII.
 168. D.

Θυμομαχίαι, Prov. II. 767. A.
 Θυμομαχίαν, VI. 482. E.
 Θυμός, v. 546. D.
 Thyrsigeri multi, Bacchi pauci, Prov.
 II. 263. E.
 Tiberius Caesar adulator, IV. 10. F.
 — *apoph.* IV. 273. A.
 — *de Medicis dictum*, IV. 42. A.
 Tibiam iuba comparas, Prov. II. 325.
 C.
 Tibicen vapulat, Prov. II. 1107. C.
 Tibicen (Arrhadius) IV. 669. E.
 Tibicines mente capti, Prov. II. 950. E.
 Tibicinis vitam vivis, Prov. II. 494.
 E.
 Tibiis apertis, Prov. II. 219. A.
 — *magnis spirat*, Prov. II. Ibid.
 — *longis canere*, Prov. II. Ibid. B.
 Ticonii Donatiste regula, v. 1058. F.
 Tigrides tympanorum sonitu ad rabiem
 adiguntur, I. 577. C. 703. E.
 Tigris fluvius Arethusam influit, I. 878.
 A.
 Tigris tympanorum strepitum non fert.
 I. 577. C.
 Tilliberus leno, I. 231. C.
 Timagenes, IV. 17. B.
 Timanthes pictor, I. 601. B. IV. 545.
 B.
 ut Timeas rectè dominum, praeceptis opus,
 v. 402. E.
 Timemus pro timebant, VI. 196. E.
 Timendi dominum ars discenda, v. 402.
 E.
 Timere est diffidere, v. 253. C.
 — *dominum etiam impio*, v. 402. F.
 Timidi mater non flet, Prov. II. 1078.
 C.
 Timidi nunquam statuerunt troph. Prov.
 II. 591. A.
 Timidior es prospiciente, Prov. II. 334. F.
 — *Pisandro*, Prov. II. 335. A.
 Timidus Plutus, Prov. II. 883. E.
 Timon Misanthropus dilapidator, II.
 257. B.
 — *& deos & homines odit*, I. 261.
 D.
 — *opes omnes effundendo in paupertatem*
reductus est, I. 256. E.
 — *Atheniensis apoph.* IV. 248. B.
 317. B.
 — *Athen. paupertas ob adulatores*, v.
 431. A.
 Timonia solitudo, v. 1255. C.
 Timor sanctus, v. 538. E.
 — *Domini impellit ad opera misericordia*,
 v. 387. D.
 — *absque spe desperationem parit*, v. 170.
 A.
 — *Ejus bonum*, v. 397. C.
 Timotheus vulgò perperam pronunciatur,
 VI. 863. E.
 Timotheus dux Atheniensium, v. 486.
 D.
 — *Ejus dictum*, IV. 314. B.
 — *apoph.* IV. 249. B.
 Tinctura Cyzicena, Prov. II. 845. B.
 — *Sardonica*, Prov. II. 662. C.
 Tineæ descriptio, v. 461. B.
 Tineas pascere, Prov. II. 661. F.
 Tinnuculus avis columbis amica, I. 876.
 D.
 Tintinabula in veste Sacerdotis, v. 794.
 F.
 Tireſia cœcior, Prov. II. 134. C.
 Tirthe-

INDEX GENERALIS

- Tirrenus lapis, I. 609. F.
Titanicus aspectus, Prov. II. 610. A.
Titanib. antiquiores, Pov. II. 788. D.
Titanas imploras, Prov. II. 499. F.
Titapii annotationes, v. 121. B.
Tithoni Senecta, Prov. II. 249. A.
Tithymallus Laconicus, Prov. II. 662. A.
Titus Vespasiani apoph. IV. 279. D.
Titivillitium, Prov. II. 1123. C.
Titio ad ignem, Prov. II. 661. F.
Titulus initium libri more prophetico, VI. 1. B.
— Ignoti Dei, VI. 501. E.
— τιτλός, VI. 412. F.
— Eorum in Psalmis mysterium, v. 242. C.
— vitium, I. 369. E.
Titus imp. amor mundi, IV. 525. B.
Tolle calcar, Prov. II. 458. A.
— digitum, Prov. II. 808. D.
Tolle mazam Scarabeo, Prov. II. 686. A.
Tollenda mali occasio, Prov. II. 940. F.
Tollenti onus auxiliare, Prov. II. 20. D.
Tollere cristas, Prov. II. 324. C.
— cornua, Prov. Ibid. B.
τολμᾷ sustinet, VI. 584. D.
— audet aliquis, 680. F.
Tolosanum aurum, Prov. II. 396. B.
Tonfores cur male audiunt? IV. 665. C.
— cur futes, IV. 730. D.
Tonforibus omnibus notum, Prov. II. 241. C. 250. B.
Tonus acutus quomodo à circumflexo discernitur, I. 944. C.
τό articulus, VI. 270. F.
Tophet quomodo dictus locus deliciarum & execrabilis, VI. 56. F.
τόπω pro τόπω, VI. 922. C.
Tormenta quid sunt, v. 501. B.
— & tormina, VI. 25. F.
Toronæo portu surdior, Prov. II. 666. A.
Toronæo littore surdiores, I. 1303. A.
Torqueri addidit interpres, VI. 521. D.
Torquet Scripturam qui pugnat, VI. 320. B.
Torrens Cedron, VI. 707. D.
Tortellii (Joannis) mentio, I. 1008. F.
Tota erras via, Prov. II. 47. F.
— manu, Prov. II. 720. F.
Tota terra quomodo accipiendum, VI. 144. D.
Totius consolationis, pro omnis, rursus alias, omnis Hierosolyma vertit pro tota, VI. 751. C.
Toto celo errare, Prov. II. 48. B.
— organo, Prov. II. 725. E.
— corpore, Prov. II. 160. B.
— pectore, Prov. II. 160. E.
Totum subvertere, Prov. II. 723. A.
Totus mundus pro mundus, VI. 390. F.
Toxaris (Luciani) I. 213. F.
Trabem bajulans, Prov. II. 1135. C.
Trabs in omnibus, Prov. II. 1104. D.
τραχάλισω, VI. 996. E.
Trachali Snellionis apoph. IV. 290. C.
Tractus Dei, IX. 1238. D.
Tradet, pro tradit, VI. 207. F.
Tradetur pro frangitur, VI. 716. F.
Tradidit eis, VI. 141. E.
Traditio, pro institutio, VI. 81. E.
Traduci non recte capi consentire ad cohabitandum, VI. 7. A.
Traductionis ratio, v. 999. E.
Traduxit, Thoma interprete, VI. 890. D.
Tragicæ execrationes, Prov. II. 285. B.
Tragica simia, Prov. II. 661. D.
Tragice loqui, Prov. II. 564. E.
Tragicum malum, Prov. II. 1014. C.
Tragicum iueri, Prov. II. 565. A.
Tragicus Rex, Prov. II. 574. F.
Tragœdiæ discrimen à Comœdia, I. 890. E.
Tragœdias agere aut insanire, Prov. II. 759. E.
— in nugis agere, Prov. II. 660. F.
Tragulam injicere, Prov. II. Ibid. C.
Trahat, condemnet, VI. 288. D.
Trajani Imperatoris peritia, IV. 88. lin. 16. à fine.
— apoph. IV. 280. B. 361. D.
— Ejus laus, v. 1254. F.
Tranquillitas vera, v. 834. A.
Tranquillo quilibet gubernator est, Prov. II. 1047. E.
Tranquillum athera remigas, Prov. II. 172. D.
Transitionis ratio, v. 1003. D.
Transitionum varia formula, I. 40. E.
Transitiunculæ loco divisionis, v. 877. A.
Trans Babylonem, trans Damascum, VI. 464. E.
— mare, pro è transmarinis, VI. 26. D.
— fretum Græcis habet amphibologiam, VI. 46. D.
Translati vocib. quomodo utendum, v. 852. F.
Transmigratio pro exilio, VI. 3. C.
Transubstantiatio, VI. 696. C.
Transversum agere, Prov. II. 661. A.
— unguem, Prov. II. 184. F.
Trapezontinum imperium subvertitur, v. 351. E.
Trapezontium nobis dedisse Chrysosthomum, IX. 96. D.
Trapezuntius (Georgius) I. 1009. D.
τρεχέειν. Prov. II. 898. A.
Tredecim cubitorum, Prov. II. 1173. B.
Trepidat ante nubem, Prov. II. 655. F.
Trepidat in morem galli, Prov. II. 457. A.
Tres dies per tropum amphibologiam, VI. 135. F.
Tressis homo, Prov. II. 305. D.
Tres lingua præcipua, VI. 325. F.
— taberna, VI. 541. E.
— hominis partes juxta Paulum, spiritus, anima, corpus, VI. 669. C.
Tria cappa pessima, Prov. II. 864. D.
— mala, Prov. II. 464. A.
— ex curia, Prov. II. 784. B.
— saluberrima, Prov. II. 1039. F.
— vides è duobus, Prov. II. 718. A.
— in congregatione Christianorum, doctrina, fractio panis & precatio, VI. 4. 5. F.
ad Triarios res rediit, Prov. II. 34. E.
Tribuere sibi multum omnibus infitum, v. 103. C.
Tribulationem habere carne, VI. 689. F.
Tribuni χιλίαρχοι, VI. 175. F.
— erati, Prov. II. 1187. A.
Tribus causis impure homo occiditur, I. 291. F.
Tribus bolis, Prov. II. 895. B.
— minis insumptis, duodecim imputat, Prov. II. 535. A.
— verbis, Prov. II. 1043. C.
Tributis potiora, Prov. II. 661. C.
Tributum vel à mor. aufer, Prov. II. 432. D.
Tricæ, Prov. II. 86. D.
Triceps Mercurius, Prov. II. 907. D.
Triclinium à tribus lectis accubitoris, VI. 349. E.
τριχυμία, Prov. II. 236. A.
Triduum post quod resurrexit Christus, quomodo accipiendum, VI. 183. F.
Triduum in sepulchro, VI. 69. D. 183. F.
Trifariam accipitur eadem negatio, VI. 326. D.
Trimestres filii, Prov. II. 277. B.
τρίμηνα, Prov. Ibid. C.
de Trinitate, D. Erasmi professio Catholica, IX. 1023. E. & seq.
— Ejus mentio, v. 1143. A.
Triobolares, Prov. II. 305. D.
Trionyma Seta qua, & ad quos pertineat? VIII. 433. B.
Trioboli homo, Prov. II. 305. C.
Triplex lectio, VI. Ibid.
ex Tripole, Prov. II. 802. B. C. 816. F. 296. E.
Tristis quid proprie, VI. 36. E.
— litera, Prov. II. 1179. C.
— scytale, Prov. II. 448. C.
Tristitia secundum Deum, v. 219. A. 1302. C.
— conviviis absit, I. 1038. B.
— corruptis nativam ingenuitatem, I. 921. E.
Tristitiam super tristitiam, additum apud nos, VI. 756. D.
Tritici mensura, σιτομέτριον, VI. 286. E.
— vitio quomodo medendum, I. 863. D.
Trium dierum commeatum, Prov. II. 660. E.
Triumphat θριαμβεύει, VI. 758. C.
Triumphus apparatus, IX. 1702. A.
Triuncius, & teruncius, VI. 28. E.
Troas, VI. 495. E.
Troezenem navigas, Prov. II. 523. B.
Trochi in morem, Prov. II. 1128. E.
Trochus piscis seipsum inis, I. 613. E.
Troglodytanum lacus admirabilis, I. 602. C.
Trogylgium, VI. 512. E.
Tropheum incurvatum, Prov. II. 591. A.
Trophonii antrum, Prov. II. 292. F.
— fontes, I. 602. C.
Tropi, v. 1034. E.
— S. Scriptura, IX. 1542. C.
— Hebraici, v. 120. C.
— affectati vitandi, IX. 1310. B.
— varii in Scripturis, v. 1016. F.
— in Evangelio, VI. 143. F.
Troporum cognitio necessaria, v. 1017. A.

Tro-

OPERUM DESIDERII ERASMI ROTERODAMI.

Tropologiae utilitas, IX. 1310. A.
Tropus Hebraicus, VI. 596. D. 1046. E.
— ignotus, VI. 410. F.
Trutina eadem pensari, Prov. II. 186. F.
— justus, Prov. II. 575. E.
τρουόβιοι, Prov. II. 1092. E.
Tuam ipsius terram calca, Prov. II. 1028. B.
Tuam ipsius animam, VI. 236. C.
Tua res agitur quum proximus ardet paries, Prov. II. 862. C.
Tuas res tibi habeto, Prov. II. 1145. C.
Tuba & voce, pro tuba vocis, VI. 126. D.
Tubæ pro turba, VI. 1118. F.
Tubæ sacra, v. 834. D.
Tubuccinandi verbum unde ortum, 1.9. D.
Tu in legione, ego in culina, Prov. II. 1181. E.
Tui redundat, VI. 37. E. 279. C.
Tuis coloribus te pingam, Prov. II. 153. C.
— vestigiis, Prov. II. 995. A.
Tulit, attulit aut pertulit, VI. 615. C.
Tulliane loqui divinum, 1. 935. F.
M. Tullii jocandi studium, v. 844. C.
Tumultus post bellum, Prov. II. 1010. D.
— in ecclesia causa mali hominum mores, v. 499. D.
Tumultu numinis omnia miscentur, 1. 1146. A.
Tunica pallio propior est, Prov. II. 146. C.
Tunicati, Prov. II. 1047. D.
Turba immodica tumultus verius quam concilium, 1. 842. F.
Turbas me ut unda inaniter, Pr. II. 797. B.
Turbonis apoph. IV. 316. E.
Turca nostra socordia crevit, v. 350. C.
— Ejus nomen obscurum in historiis, v. 350. C. & seq.
— Ei imperanti honos debitus non negandus, 1041. D.
— Eum expugnaturi quid prius agere debeant, v. 358. C.
— Eo de & principib. Christianis simile, v. 358. A.
— Ii fœdus cum hostibus inire coguntur, v. 351. F.
— quomodo ad fidem pelliciendi, v. 140. C.
— quomodo debellandi, IV. 638. B. IX. 907. A.
— quomodo vincendi, VI. 120. E.
— Eorum secta, v. 364. D.
— impetus in Christianos, v. 350. D.
— regnum latè patere, v. 352. B.
— quoque Evangelium non occultandum, IV. præfa.
— alliciendis oportet nos Christianos præstare, IV. 640. F.
— Eos dimidiatum habere Christianismum, v. 358. A.
— bellicis machinis Christianos non fieri, v. 114. B.
— qui subigant ne spectent dominium aut prædam, VI. 750. C.
Turdo surdior, Prov. II. 666. B.
Turdus malum cacat sibi, Prov. II. 49. C.
Turpe silere, Prov. II. 613. F.
Turpia loquentes pœna digni, v. 719. B.
Turpiloquium quid, v. 718. C.
Turpiloquus qui, v. 718. E. F.
Turpis jactantia, Prov. II. 928. D.
Turpitudine unicum malum, v. 40. A.
— Eam ethnici fugiendam esse docuerunt, v. 51. D.
Turlonis (Alexii) dotes, IV. 57.
Turtur adulterium nescit, v. 482. D.
— Ejus & Pyralis similitas, 1. 876. B.
— Eo loquacior, Prov. II. 193. B.

— Eorum & Psittaci mutua benevolentia, 1. 876. C.
Turzo (Stanislaus) Episcopus Olmitzensis, v. 415. in Ded.
Tussis pro crepitu, Prov. II. 248. B.
Tute hoc intristis, Prov. II. 60. A.
Tute lepus es, Prov. II. 224. D.
Tuti definitio, 1. 414. B.
Tutorem esse alicui, Prov. II. 535. E.
Tutum quod ad incolumitatem pertinet, 1. 414. B.
Tuum tibi narro somnium, Prov. II. 677. F.
Tyaneus (Apollonius) multa conscripsit, VIII. 17. D.
Tychonii dictum, IX. 110. C.
τυμφογέροντες, Prov. II. 427. D.
Typhonicus ventus, VI. 537. D.
Typi & allegoria differentia, v. 1043. B.
τύπος ἐπιτείν, Prov. II. 897. D.
Typus non semper ad omnia respondet, VI. 700. A.
Tyranni schola, VI. 507. E.
Tyrannicidæ qua necessaria, 1. 270. A. in princ.
Tyrannidii quid caput, 1. 270. C.
Tyrannicidio nullum facinus pretiosius, 1. 273. B.
— Ejus ars, IV. 531. B.
— Ei idonei qui, IV. 648. C.
Tyrannis nulla diuturna, IV. 576. C.
Tyrannorum epitheta, IV. 776. A.
Tyrannus, IV. 215. C. 235. F. 270. F. 274. B. C. 283. E. 322. A.
— prodigiosum animal, 1. 290. C.
— privato minus tutus, IV. 646. C.
— dona, IV. 649. E.
— Eorum artes tres, IV. 572. D.
— filii quales, 1. 270. D.
— Iis in quibus non parendum, v. 521. A.
— de Iis & Phariseis simile, v. 211. A. B.
Tyria maria, Prov. II. 1041. D.
Tyro antiqua, Prov. II. 907. C.
Tyronis liberti Ciceronis accusatio, 1. 980. D. in fine.
Tyrotarichus, Prov. II. 1184. E.
Tyros civitas, VI. 515. E.
V.
Vocalis pronuntiatio, 1. 937. C.
Vacix (Servilii) apoph. IV. 380. A.
Vacillare, VI. 80. F.
Vacuam abstergere, Prov. II. 1012. E.
— inhabitare, Prov. II. 1097. B.
Vacuus, pauper, VI. 735. D.
Vade, & vade post me, VI. 90. C.
— retro post me, soli Petro dicitur, VI. 90. C.
Vado & venio, VI. 400. E.
Væ Christi solum Phariseis imprecatur, v. 113. B.
— vitis, Prov. II. 584. C.
Vafer qui, IX. 716. A.
Vafre dicta, IV. 113. B. 120. B. 129. E.
Vafricies Paulipia, VI. 501. E. 522. E. 561. D.
Vale charum lumen, Prov. II. 622. F.
Valeat amicus cum inimico, Prov. II. 1032. F.
— multum, negotium meum non est, Prov. II. 686. C.
Valens imperator ab Ariana secta revocatur, v. 821. D.
Valentes rectè consulunt agrotis, Prov. II. 249. D.
Valentiniani apoph. IV. 361. E.

Valentinianorum error, v. 176. F. 1163. D.
Valentinus resurrectionem corporum negavit, v. 1163. C.
— ait Christum natum per Virginem, non ex Virgine, VI. 8. F.
Valere pancrauce, Prov. II. 660. A.
Valerix apoph. IV. 357. E.
Valetudo bona divinum bonum, IV. 33. E.
— optima adversa valetudini proxima, 1. 989. D.
— Bonæ tuenda ratio, 1. 1055. A. & seq.
— in conjugio ratio habenda, v. 668. C. & seq.
Valla, VI. 1014. E.
Valla adversus theologos de latría, VI. 24. D.
— taxat interpretem, VI. 578. C.
— lapsus, VI. 787. C.
— taxatus, VI. 66. E. 72. F. 136. D. 227. F. 237. F. 278. E. 284. F. 386. F. 782. D. E.
— non satisfacit, VI. 82. C.
— homo Rhetoricus magis quam Theologus, IX. 15. C.
— annotatio rejecta, VI. 72. F. 218. E. 396. D.
— diligentia, VI. 519. D.
— argutatio rejecta, VI. 706. C. 1011. F.
— opinio, VI. 1093. D.
— rejecta, VI. 72. F.
— sententia pensitata, VI. 259. D. 266. D. 683. D.
Vanæ conjectura, Prov. II. 930. B.
Vanitas, IV. 694. D.
— παραϊότης, VI. 604. D.
— Ejus multum in vita Christianorum, v. 275. C.
Vanus & vanum quid? v. 246. D. 275. F.
Vapula papyria, Prov. II. 1041. F.
Vargulæ apoph. IV. 289. C.
Varia lectio ap. Græcos, VI. 155. D. 260. E. 444. D. 509. D. 714. D.
Varia lectio, VI. 41. E. 100. F. 155. D. 163. E. 165. F. 224. B. 259. F. 274. E. 287. D. 302. E. F. 326. E. 331. C. 348. F. 590. D. 602. D. 640. E. 684. D. 728. D. 733. E. 734. D. 740. F. 844. E. 848. C. 911. E. 939. E. F. 943. C. 973. D. 1031. D. E.
Varia lectio excussa, VI. 844. F.
— diverforum, VI. 666. E.
— tum ap. Græcos, tum ap. Latinos, VI. 767. D.
— lectio & interpretatio, VI. 681. F. 891. F.
— lectio Origenis, accessibilem, VI. 1019. E.
— pronuntiatio, VI. 348. F. A Nazareth &c.
Varians locus, VI. 45. E.
Variant Græci à nobis, sed nostra lectio præfertur, VI. 510. F. 730. F.
Varietas maximè commendatur, 1. 1021. D.
— interpretum, VI. 152. F.
— nihil adferens incommodi, VI. 49. F. 443. F.
Varii sensus ejusdem loci, VI. 375. B. G. 868. E.
Vas linteum, VI. 473. F.
— mul-

INDEX GENERALIS

— *multiplex habere testimonium*, v. 331. D.
Vas malum non frangitur, Prov. II. 1007. D.
 — *Ejus instar*, Prov. II. 1120. D.
Vasa οκεύη quid proprie, VI. 615. C.
 — *templi qua*, v. 310. E.
 — *inania plurimum sonant*, IV. 674. A.
Vates optimus qui bene conijcit, Prov. II. 515. A.
 — *secum auferat omen*, Prov. II. 1175. A.
 — *Ei non convitiandum*, Prov. II. 1199. F.
 — *Eum omite*, Prov. II. 676. D.
 — *Eorum genus avarum*, Prov. II. 1200. A.
 — *Iis Ethnici furorem iribunt*, v. 381. E.
Vaticinium nonnihil defluxum ab Evangelista, VI. 45. F.
Vatinianum odium, Prov. II. 481. C.
Vatinii apoph. IV. 288. E. 289. E.
Ubi amici, ibi opes, Prov. II. 121. E.
 — *bene es, ibi patria est*, Prov. II. 481. C.
 — *Timor, ibi pudor*, Prov. II. 97. E.
 — *cognitum est, quod erat oc.* Prov. II. 940. F.
 — *per harma fulguravit*, Prov. II. 214. E.
 — *tu Cajus, ego Caja*, Prov. II. 94. F. 1130. D.
 — *non sis qui fueris, non est cur velis vivere*, Prov. II. 315. A.
 — *paveris, impera*, Prov. II. 1029. E.
 — *quis dolet, ibidem & manum habet*, Prov. II. 462. D.
Veetii Valentis apoph. IV. 287. F.
Vehementer cupientis, Prov. II. 916. D.
Vela ventis permittere, Prov. II. 163. D.
 — *vertere, funem reducere*, Prov. II. 356. D.
Velatis manibus orare, Prov. II. 1195. D.
Vel acum invenisses, Prov. II. 888. D.
 — *cæco appareat*, Prov. II. 331. B.
 — *puero perspicuum*, Prov. II. Ibid. C.
 — *capra mordeat nocentem*, Prov. II. 333. A.
 — *hosti miserandus*, Prov. II. 863. A.
Velis equisque, Prov. II. 157. C.
Velitari, Prov. II. 1203. A.
Velius Urfinus, I. 1015. A.
Velle suum cuique, Prov. II. 114. B.
Vel Megaram usque, Prov. II. 1089. C.
Velocem tardus assequitur, Prov. II. 287. E.
Vel mus mordeat improbum, Prov. II. 332. B.
Vel ut pro velut, VI. 790. D.
Velut è specula, Prov. II. 1023. E.
Velut in cratere, Prov. II. Ibid. F.
Venari in mari, Prov. II. 174. D.
Venatio, I. 653. D.
 — *datur & malis*, Prov. II. 555. D.

Venatorum insania, IV. 441. B.
Venatum praequere, Prov. II. 831. A.
Venena quadam secum ferunt Antidotum, & qua, IV. 694. E. & seq.
Venenum omne cunctis non nocet, IV. 695. D.
Veneres dua, v. 58. B.
Venereum iusjurandum, Prov. II. 549. C.
Venetiis funerandi mos, I. 814. A.
Veniat hospes quisquis profuturus est, Prov. II. 623. C.
Venia primum experienti, Prov. II. 356. E.
Veniet pro veniat, VI. 54. F.
Venit pro venditur, VI. 712. E.
Veni in regionem, Prov. II. 680. A.
Venimus ad summam lineam, Prov. II. 898. B.
Venter auribus caret, Prov. II. 659. E.
 — *pinguis non gignit sensum tenuem*, Prov. II. 853. C.
 — *Eum mihi objicit*, Prov. II. 613. E.
 — *Eo pleno melior consultatio*, Prov. II. 893. E.
Ventres qua, pro qui, VI. 325. D.
Ventris pro ventres, VI. 968. D.
Ventres, Prov. II. 657. C.
Ventus neque manere sinit, neque navigare, Prov. II. 560. D.
 — *quocunque tulerit*, Prov. II. 385. F.
 — *Ejus campus*, Prov. II. 572. D.
 — *Ei loqueris*, Prov. II. 178. A.
 — *Perendinum pradicere*, Prov. II. 859. C.
 — *Eò vivere*, Prov. II. 1145. B.
 — *stationes*, Prov. II. 572. A.
 — *Iis iradere*, Prov. II. 814. D.
 — *Eos colis*, Prov. II. 171. B.
 — *Iis de & leni responso simile*, v. 687. E.
Venus dea placabilis, I. 694. C.
 — *moderata*, IV. 166. E. 340. F. 347. C. 370. A.
 — *friget sine Cerere & Baccho*, Prov. II. 521. F.
 — *petis oculis depicta*, v. 703. E.
 — *lac*, Prov. II. 247. B.
 — *cestum habent*, Prov. II. 755. B.
 — *Imago super testudine*, v. 695. D.
 — *Ei prisca quare Mercurium adjunxerint*, v. 675. E.
 — *suum immolavit*, Prov. II. 724. B.
Vera fronte, Prov. II. 1175. E.
Verba mali ominis non dicenda in nuptiis, v. 678. C.
 — *consecrationis apud Paulum*, VI. 716. E.
 — *mutavit interpretes, absit à te domine*, VI. 89. F.
 — *Sacra convenit etiam emendate pronunciare*, VI. 398. E.
 — *qua ad rem & ad personam accommodantur*, VI. 73. F.
 — *importat Hermo*, Prov. II. 612. D.
 — *pro farinis*, Prov. II. 588. B.
 — *ossosa qua*, IV. 696. D.
Verbum presentis temporis, VI. 122. E. F.
 — *consummans, quomodo accipiendum*, VI. 616. D.

— *pro dicto*, VI. 84. D. *πῶμα non λόγον*, VI. 225. C.
 — *pro re gesta*, VI. 218. E. 234. C. 476. D.
 — *quomodo vita in rebus creatis*, VI. 338. F.
 — *à sermone nihil differt*, IX. 115. A.
 — *incarnatum*, v. 772. D.
 — *Dei quomodo audiendum*, v. 38. A.
 — *increatum omnipotens*, v. 772. C.
 — *insolens in sermone fugiendum*, I. 348. B.
 — *Ejus vocabulum*, IX. 114. A.
 — *ratio triplex*, IX. 117. C. & seq.
 — *Divinò nihil sanctius post Deum*, v. 801. F.
 — *Eo de & spiritu simile*, v. 772. E.
 — *Divino de & imagine mentis nostra simile*, v. 772. F.
 — *Eorum strepitum ne quid moveare*, Prov. II. 924. A.
 — *levium assuetudo*, v. 1188. C.
 — *parsimonia quantum Laconibus placuit*, IV. 671. C.
 — *prudencia argumentum*, I. 753. A.
 — *Iis pugnas non re*, Prov. II. 923. F.
 — *conceptis pejerare*, Prov. II. 1181. B.
 — *Coquinariis*, Prov. II. 1142. F.
 — *de Iis, qua regum, & Domini, simile*, v. 184. E.
 — *non disceptandum*, IX. 30. F.
Verberare lapidem, Prov. II. 373. D.
Verberibus emendare quid proficiat, IV. 67. A.
Verbotenus amicus, Prov. II. 942. A.
Verebuntur forte filium, forte additum perperam in Matthæo, VI. 111. C.
Verecundia inutilis viro egenti, Prov. II. 613. B.
 — *Ejus exemplum*, v. 866. C.
Ver ex anno tollere, Prov. II. 1067. E.
 — *hyemem sequitur*, Prov. II. 549. B.
Vergiliomastiges, IV. 674. E. IX. 1717. F.
Verisimiliter mentiens, Prov. II. 943. B.
Veritas, IV. 171. C. 193. D. 293. D.
 — *lux*, IV. 698. D.
 — *res divina*, IV. I. B.
 — *nimum altercando amittitur*, IX. 1215. C.
 — *docenda*, IX. 1277. E.
 — *cur non semper proferenda*, IX. 1660. D.
 — *non semper opponitur falso*, IX. 1196. A.
 — *interdum supprimenda*, v. 781. F.
 — *Dei in promissis fulcit mentes nostras*, v. 496. F.
 — *odium, obsequium amic. par.* Prov. II. 675. A.
 — *oratio simplex*, v. 126. B. Prov. II. 145. F.
 — *eam aperit dies*, Prov. II. 528. E.
Vermis appellatione quid significetur, IX. 36. B.
 — *impiorum non moritur*, v. 56. C.
Vero verius, Prov. II. 1145. A.
Verrucis offendi qui tubera habet, Prov. II. 256. F.

Verfa-

OPERUM DESIDERII ERASMI ROTERODAMI.

Verfatilis *Artemon*, Prov. II. 972. B.
 Verfator mag. in negotio *levi*, Prov. II. 822. B.
 Versutia pro *hypocrisis*, VI. 198. E.
 Verterunt pro everterunt, v. 1016. F.
 Vertigo celebri viris sapè in confessum principum oboritur, v. 480. E.
 Vertumno inconstantiior, Prov. II. 473. C.
 Vervecea statua, Prov. II. 1185. A.
 Veru signare, Prov. II. 204. F.
 Verum aliquando celandum, v. 803. E.
 — ac rectum facillime discitur, I. 521. C.
 Vescens & non vescens, uterque tamen edit, VI. 641. D.
 Vesci & edere quid differant, Ibid.
 Vespa cicada obstrepens, Prov. II. 324. F.
 Vespasianus è fisco rhetoribus stipendia dabat, I. 508. D.
 — Ejus patris apoph. IV. 278. C. 362. C.
 Vesper quid vehat nescis, Prov. II. 263. C.
 Vespertilio, Prov. II. 1152. C.
 Vestalis vitata quomodo se excusavit, I. 862. C. & seq.
 Vestales virgines quo in pretio habita, v. 594. F.
 — Earum ordo in discendo & docendo, v. 735. C.
 Vestalibus tempus praeistitutum triplex, I. 564. B.
 Vestiendi superstitio, VI. 64. C.
 Vestigiis inherere, Prov. II. 1169. E.
 — omnibus inquirere, Prov. II. 995. A.
 Vestigium ponere, Prov. II. 1172. B.
 Vestis pudori datur, I. 687. A.
 — qua deceat, I. 1037. A.
 — est extrema pars hominis, v. 740. D.
 — candida in baptismo data, v. 303. A.
 — viduarum & aliarum mulierum, v. 740. C. E.
 — virum facit, Prov. II. 731. E.
 — Eam mutare, Prov. II. 1160. C.
 — Eâ circumferens ignem, Prov. II. 1007. B.
 — Earum superfluitas, v. 891. C.
 Vestitus insolens mulierum taxatur, v. 707. E.
 Vestrum pro verum, VI. 297. D.
 Vetera vaticinari, Prov. II. 1165. E.
 Veteres cur coronas Diis offerebant, VIII. 2. lin. 3.
 Veterum cultus, I. 991. E.
 Vetita aperte à Christo, v. 84. E.
 Vetulo cane larrante, Prov. II. 115. C.
 Vetustum exemplar Corfendoncense, VI. 23. D.
 Via maris, pro juxta viam maris, VI. 470. E.
 — unica ad salutem, v. 294. C.
 — recta & perversa, v. 230. C.
 — cum adsit semitam querere, Prov. II. 992. E.
 — pedum est visa, Prov. II. 841. C.
 — sua impietatem habet, v. 536. C.
 — quid denotet, v. 341. D.
 — omnis viri recta sibi videtur appen-

dit autem corda Dominus, quomodo interpretandum, I. 678. E.
 — Eam qui nescit ad mare, *flyvium* sequatur, Prov. II. 633. A.
 — Rectam ingredi, Prov. II. 831. B.
 — Eâ exactâ viaticum querere, Prov. II. 814. C.
 — Publicâ nemo &c. Prov. II. 834. F.
 — Viæ duæ, v. 220. E.
 — varia philosophorum, v. 537. A.
 — Eas novis quib. effugit *Eucrat*. Prov. II. 659. C.
 Vicarii, v. 806. F.
 Vicelius, IX. 1537. B.
 Vicinia *salsuginosa*, Prov. II. 239. B.
 Vicinus malus aut bonus, Prov. II. 39. F.
 — vocandus, Prov. II. 517. F.
 Vicissim carpinus & carpinus, Prov. II. 851. C.
 Vicissitudo rerum jucundiss. Prov. II. 287. B.
 — rerum omnium, Prov. II. 286. A. 931. C.
 Victi non audent hiscere, Prov. II. 1020. D.
 Victimæ Junoni pronuba sine felle offerebatur, v. 701. C.
 — demonibus accepta qua, IV. 635. F.
 — Eam demonibus immolare, v. 532. D.
 Victimæ quicquid ad corporales ceremonias pertinet dicuntur, I. 679. E.
 — spirituales, v. 486. F.
 Victis dolor, Prov. II. 583. F.
 — iniqua non imperanda, I. 1137. D. in fine.
 Victitant sacro suo, Prov. II. 658. E.
 Victor non impugnandus, I. 1138. D. in fine.
 — nemini fidens laudabilior quàm incontinens secreti victus, IV. 682. F.
 Victores fidei, v. 1313. F.
 Victoria, IV. 112. F. 179. C. 213. B. 238. E. 241. B. 255. F. 256. C. 258. D. 269. F. 272. D. 295. D.
 — amat curam, I. 646. C.
 — *ετεραλκης*, Prov. II. 287. A.
 — meliorum, Prov. II. 233. B.
 — non incruenta, Prov. II. 922. A.
 — Ejus primum, v. 18. D.
 Victus non desperet, v. 54. A.
 — victorem complectens, Prov. II. 361. B.
 — quomodo dividitur, I. 409. B.
 Victus spinosus, Prov. II. 1110. A.
 — Ejus nomine comprehenditur quicquid ad vita usum pertinet, VI. 954. C.
 — Necessarium Dominus subministrat, v. 59. E.
 — de Eoque famulorum, & coitu simile, v. 698. A.
 Vicius pars urbis, VI. 470. E.
 Videbis ejicere, *σολαικον*, VI. 40. D.
 Videbitis pro videtis, VI. 403. F.
 Video, *ανιελεψα*, 380. F.
 Videre pro cavere, VI. 86. F. 201. F.
 — extra Ecclesiam Deum nemo potest, v. 492. E.
 Vidua, pro Judæa perperam, VI. 494. F.

— unde dicta, VI. 939. E.
 — vere, v. 751. B.
 — Sareptiana, v. 736. A.
 — octuaginta annorum, VI. 237. E.
 — Ejus cubiculum, v. 739. D.
 — domus criminis superstitione careat, v. 761. B.
 — Earum castitatem prescribi, v. 733. F.
 — proprium, v. 736. C.
 — est Apostolicis viris suppeditare, v. 756. A.
 — Quarundam novi & veteris Testamenti mentio, v. 735. F.
 — Iis tria dissuadens matrimonium iteratum, v. 759. A. D.
 — de & Christianis simile, v. 764. E. 765. A.
 Viduitatem in animo esse sitam, v. 764. A.
 Vigilantes *αγρυπνουντες*, VI. 231. D.
 Vigiliæ matutina, v. 1108. E.
 Vilis cæna non gignit debacchationem, Prov. II. 1057. A.
 Vilitatis vocabulum, I. 856. B.
 Villa pro rure, sive domo ruri, VI. 114. E.
 Villicus, *οικονομης*, VI. 295. F.
 — iniquitatis, pro iniquo, VI. 297. C.
 Vim patitur quid, VI. 60. D.
 Vinaria angina, Prov. II. 1123. B.
 Vincere sine sanguine, Prov. II. 591. A.
 Vinci à malo quid, VI. 634. B. C.
 Vincula Tyrrhena, Prov. II. 1004. A.
 Vinculo manivoro, Prov. II. 690. F.
 Vinculum Herculaneum, Prov. II. 351. E.
 Vindemia lasciviarum, v. 472. D.
 — Eam impune facere, Prov. II. 453. C.
 Vindicatio peccata punit, I. 402. E.
 — Ejus definitio, I. Ibid.
 Vindicta duplex, v. 218. C.
 — tardis sed gravis, Prov. II. 925. B.
 — velox, Prov. II. 1199. D.
 — cupiditatem Dominus abesse vult, IX. 841. E.
 — Eam curare inhumanius quàm victum, VI. 318. F.
 Vineta propria cadere, Prov. II. 254. D.
 Vinum animi speculum, Prov. II. 267. E.
 — caret clavo, Prov. II. 490. A.
 — dementat sapientes. Ibid. D.
 — equus poeta, Prov. II. 584. E.
 — & veruas, Prov. II. 267. D.
 — quum adsit, acetum bibit, Prov. II. 717. D.
 — senem etiam vel nolentem saltare compellis, Prov. II. 490. C.
 — myrrhatum, VI. 142. F.
 — optimum in medio dolii, I. 846. F.
 — cicuta temperatum, v. 783. C.
 — Ejus laus, & quomodo diluendum, IV. 38. C.
 — & aqua natura, I. 881. D.
 — Ei sermo inter pocula dictus inscribitur, IV. 668. B.
 — inscribere mulieris iurjurandum, Prov. II. 262. E.
 Vendibili suspensa hedera nihil opus, Prov. II. 289. C.
 — Eo repuerascere, Prov. II. 490. E.
 — sapientia obumbratur, Prov. II. 468. C.

INDEX GENERALIS

- *in-veritas*, Prov. II. 267. B.
- *de-aqua diluto & bonis simile*, v. 695. A.
- *Ea corrumpentes taxantur*, v. 164. D.
- *Violatio epistolaris*, I. 405. D.
- *qua retorquetur argumentum*, I. 422. D.
- *Violente dicta*, IV. 129. F.
- *Vir bonus ornat magistratum*, Prov. II. 390. B.
- *fugiens baud moratur lyra strepitum*, Prov. II. 378. D.
- *fugiens denuo pugnabit idem*, Prov. II. 372. C.
- *in discrimine apparet*, Prov. II. 919. D.
- *bonus orator bonus*, I. 984. E.
- *malus in consiliis non audiendus*, v. 194. F.
- *caput mulieris, quomodo intelligendum*, I. 797. C.
- *Boni officium*, I. 734. A. & seq.
- *Senis astaphis calva*, Prov. II. 655. D.
- *Ejus nomen auctoritatis vocabulum*, v. 702. A.
- *Esurienti necesse furari*, Prov. II. 843. B.
- *Lydo negotium non erat*, Prov. II. 631. E.
- *Malo ne comes via fueris*, Prov. II. 463. C.
- *Seni maxilla baculus*, Prov. II. 588. A.
- *Eum non cognosco, Ambros. legit, non cognovi*, VI. 224. F.
- *Improbum vel mus mordeat*, Prov. II. 332. B.
- *de Pio simile*, v. 153. E.
- *Aurei*, Prov. II. 296. C.
- *Boni lachrymabiles*, Prov. II. 629. B.
- *Duplices*, Prov. II. 719. B.
- *Infortunati procul amici*, Prov. II. 658. F.
- *II jurejurando, pueri talis fallendi*, Prov. II. 292. B.
- *Probat i mitandi quatenus*, v. 40. C.
- *Eorum eloquentissimus initio orationis religio*, IV. 739. E.
- *Suis subdita sint, superest in nostris autore Hieronymo*, VI. 854. E.
- *Bonosomnia decent*, Prov. II. 676. B.
- *Virga non semper instrumentum supplicii*, v. 52. A.
- *Virgam Apostolorum successores habere*, v. 226. D.
- *Virgiferos sequi*, Prov. II. 633. B.
- *Virgillii scripta*, v. 856. E.
- *Virginii apoph.* IV. 358. E.
- *Virginitas animi flos*, v. 596. B.
- *vera*, v. 593. D.
- *in diva Virgine consecrata*, v. 734. F.
- *perpetua Maria*, v. 1116. C.
- *Maria quomodo probanda*, v. 1155. C.
- *rosa lactea*, v. 679. A.
- *caelestis vite imago*, I. 423. C.
- *gaudet rapti*, I. 697. C.
- *divina res*, I. 419. F.
- *Ejus corruptio*, v. 593. D.
- *donum*, IX. 586. A.
- *dignitas*, v. 628. B.
- *mentio*, v. 897. A.
- *thesaurus irrecuperabilis*, v. 716. E.
- *viridaria*, v. 596. E.
- *genus uni tantum esse cognitum*, v. 624. C.
- *& matrimonii collatio*, IX. 1085. F. 1185. C.
- *Ei deferre immanes belluas*, v. 594. F.
- *proximum illibatum conjugium*, I. 420. A.
- *Eam conjugio quomodo praeferat Hieronymus*, IX. 1296. E.
- *non esse tristem rem*, v. 598. E.
- *Virgo pro virginitate*, VI. 691. F.
- *illa*, VI. 9. F.
- *Μισογύνη*, I. 607. D.
- *paenitens*, I. 701. B.
- *primum*, Prov. II. 843. A.
- *Ejus consensus in matrimonio an requirendus*, v. 629. A.
- *de Ea & vidua simile*, v. 741. A.
- *Ea semper furia*, Prov. II. 667. A.
- *Inclusa*, v. 809. E.
- *Sacrae olim libera, non cancellis inclusa*, IX. 1147. D.
- *legunt verbum Dei*, v. 340. B.
- *Innuptae apud Italos magna cura domi continentur*, v. 678. D.
- *Ea solum apud Germanos olim nubebant*, v. 734. B.
- *Græcae Synaxin peragunt*, IX. 1568. A.
- *Earum gloria Christus*, v. 591. C.
- *Virginum praeipuae laudes*, v. 597. D.
- *ducentas quendam superasse*, v. 154. B.
- *Quasdam ad saltus & gesticulationes ali*, v. 719. E.
- *Virgula censoria*, Prov. II. 1128. D.
- *divina*, Prov. II. 66. A.
- *Virgultea scaphula Aegem transmittere*, Prov. II. 428. E.
- *Viribus fidere periculosum*, v. 446. A.
- *Virtus, quid*, v. 924. D.
- *ἀρετή*, VI. 877. D.
- *δύναμις*, VI. 129. F. 555. F. 562. C. 794. D.
- *gaudet innotescere*, I. 858. B.
- *nulla quae natura repugnat*, I. 419. B.
- *pro robore*, VI. 199. E.
- *seipsa contenta*, I. 428. F. 1715. F.
- *magis elucet in difficilibus rebus*, v. 728. A.
- *nobilitatis decus*, IV. 429. C.
- *sui ipsius premium*, I. 279. B.
- *animi habitus rationi consentaneus*, I. 402. D.
- *vera nescit interire*, v. 682. C.
- *malis quoque veneranda*, v. 777. E.
- *aeterna*, Prov. II. 1198. D.
- *gloriam parit*, Prov. II. 1139. C.
- *simplex*, Prov. II. 1123. E.
- *Ejus definitio*, I. 402. D.
- *officium quid*, I. 402. C.
- *Socraticae descriptio*, v. 39. E.
- *Ei similia*, I. 582. A. 587. A. 598. D. F. 599. B. 601. F. 605. C.
- *via initio ardua*, v. 16. C.
- *est quaedam ars & disciplina*, v. 21. E.
- *magna vis*, v. 684. C.
- *Ei, non stemmatibus praeemia discernenda*, IV. 83. A.
- *Omnem in se complectitur justitia*, Prov. II. 513. F.
- *Omnem explica*, Prov. II. 1186. D.
- *Eam & sapientiam vincunt testudines*, Prov. II. 548. E.
- *vim admirabilem habere*, v. 821. D.
- *qua exierat*, VI. 169. F.
- *Ea Hebrais potenter facta*, VI. 42. E.
- *Heroicae & quae circa has*, v. 1085. D.
- *Omnes velut anse inter se cohaerent*, v. 427. C.
- *Earum consensum habere nodum Herculanum*, v. 685. A.
- *Omnium duo fontes*, v. 1080. C.
- *Omnium colophon*, v. 1083. D.
- *Easque non modicas quaslibet*, VI. 507. E.
- *Vis tanta hujus conjunctionis Ka*, VI. 789. F. 837. E. 962. F.
- *Vita*, IV. 178. A. 184. D. 215. C. 300. B. 346. B. 361. C. 374. E.
- *est pro vivit*, VI. 601. F.
- *vapor*, v. 606. F.
- *aeterna cur in symbolo promittitur*, I. 732. B.
- *mortalium quid*, v. 1. A.
- *hominis tota dies una*, v. 530. C.
- *aeterna quid*, v. 1199. D.
- *temporalis mors verius quam vita*, v. 403. C.
- *praesens arumosa*, v. 56. D.
- *mortalium brevis*, Prov. II. 943. B.
- *mortalium mera fabula*, IX. 238. F.
- *mortalium una diecula*, IV. 619. F.
- *hominum umbra somnium*, IV. 619. F.
- *praesens, mors praesentissima*, IV. 429. C.
- *fugax*, I. 489. D.
- *dedecorosa inimicis gratiss. amicis molesta*, I. 719. A.
- *macerata*, Prov. II. 322. E.
- *molita*, Prov. II. 1007. E.
- *hominis peregrinatio*, Prov. II. 1177. A.
- *jucundissima in nihil sapiendo*, Prov. II. 702. F.
- *spinosa*, Prov. II. 1110. A.
- *sponsi*, Prov. II. 578. A.
- *doliaris*, Prov. II. 322. A.
- *Ejus miseris*, v. 431. B.
- *Vitae fugacitas*, IV. 610. A. v. 57. F.
- *fontes duo*, 615. A.
- *Similia*, I. 568. D. 569. F. 572. F. 585. B. 591. C. 592. E. 593. A. 594. A. 596. C. 605. B. 607. A. 620. A.
- *genus hominem Deo non commendare*, v. 342. A.
- *ratio nimium exacta inutilis*, IV. 35. D.
- *exemplum*, v. 84. D.
- *probitas sine supercilio*, v. 692. D.
- *omne genus arumnis plenum*, v. 23. D.

— contemptum

OPERUM DESIDERII ERASMI ROTERODAMI.

- *contemptu invadunt*, Prov. II. 918. A.
 — *curam antep. omnibus*, Prov. II. 914. F.
 — *finem specta*, Prov. II. 126. D.
 — *Privatæ commoda*, IV. 648. C. & seq.
 — *Solitariae felicitas*, v. 1250. C. 1254. A.
 — *Spiritualis usus*, 37. v. A.
 — *Eam sibi ipsi abrumpere*, v. 1193. E.
 — *vivis insperatam*, Prov. II. 816. E.
 — *humanam æstuariis quibusdam vicibus volvi*, v. 385. B.
Vitia qui vere detestantur, v. 38. C.
 — *quatenus arguenda publice*, v. 889. F.
 — *virtutum nominibus donantur*, v. 50. E.
 — *Eorum radix*, v. 1083. A.
 — *consuetudo*, v. 1253. B.
 — *Iis quomodo medendum*, IX. 1587. A.
 — *ad Ea neminem cogi*, v. 14. F.
 — *unde propenso*, v. 13. A.
 — *Iis sine nemo*, IV. 420. B. 532. C.
Vitiligator, Prov. II. 589. B.
Vitiosa nuce non emam, Prov. II. 305. B.
 — *verecundia*, IV. 76. A. & seq.
Vitiosum pudorem sequitur penitentia, IV. 82. D.
Vitis brassicam refugit, I. 877. D.
Vitium omne virtute vitandum, IV. 15. E.
 — *leve non contemnendum*, v. 53. C.
 — *natura virtutis nomine non palliandum*, v. 16. A.
 — *vitio inviat*, v. 22. D.
Vituli labiorum, v. 251. E.
Vitulum immolare, v. 311. B.
Viva vox, Prov. II. 76. D.
Vivere voluptuariis quid, v. 765. D.
Vivi & mortui iudicandi, VI. 960. E.
Vivit aut mortuus est, Prov. II. 625. E.
 — *incende ignem*, Prov. II. 659. D.
Vivorum meminisse oportet, Prov. II. 90. F.
Vivum cadaver, Prov. II. 523. F.
 — *noveris*, Prov. II. 1182. B.
 — *sepulchrum*, Prov. II. 523. F.
Vivus an mortuus sit nescio, Prov. II. 261. F.
 — *fuertis vel cepe solum accipiens*, Prov. II. 849. C.
 — *vidensque*, Prov. II. 1020. A.
Vixerunt, Prov. II. 353. A.
Vixisse satius quam vivere, Prov. II. 505. B.
 — *bene, magnum est*, I. 903. B.
 — *dum vixit bene*, Prov. II. 843. C.
Ultra catalogum, Prov. II. 842. E.
 — *Eurybatum*, Prov. II. 102. A.
 — *fusum vel pensum*, Prov. II. 249. C.
 — *Gades*, Prov. II. 834. B.
 — *Hyperbolum*, Prov. II. 1017. C.
 — *linum*, Prov. II. 725. F.
 — *peram sapere*, Prov. II. 842. F.
 — *res Callicratis*, Prov. II. 656. A.
 — *vires nihil aggred.* Prov. II. 919. F.
Ultro Deus suppeditat bon. Prov. II. 657. B.
 — *citroque*, Prov. II. 142. F.
Ululas Athenas, Prov. II. 72. A.
Ulysses ab Hecuba vita donatus, I. 1136. C.
 — *dementiam simulavit*, v. 371. A.
 — *Pannos exuit*, Prov. II. 1035. E.
Ulyssium commentum, Prov. II. 658. C.
Umbilicus, Prov. II. 1206. F.
Umbra amici panis, &c. Prov. II. 362. A.
 — *fumi*, Prov. II. 523. F.
 — *pro corpore*, Prov. II. 769. F.
 — *mortis*, v. 343. B.
 — *Ejus vocabulum quid*, I. 657. E.
 — *in morem sequi*, Prov. II. 895. B.
 — *somnium*, Prov. II. 501. D.
 — *ne Eam quidem ejus novit*, Prov. II. 362. A.
 — *suam metuere*, Prov. II. 208. B.
Una cum ipso canistro, Prov. II. 443. B.
 — *cum ipsis manipulis*, Prov. II. 593. A.
 — *cum templis & aris*, Prov. II. 1045. A.
 — *lavabor*, Prov. II. 633. F.
Una domus non alit duos canes, Prov. II. 446. E.
 — *pro prima*, VI. 146. F. 774. E.
 — *hirundo non facit ver*, Prov. II. 299. C.
 — *myconus omnia*, Prov. II. 538. C.
 — *navis non vehit*, Prov. II. 983. D.
 — *pertica*, Prov. II. 1062. C.
 — *scutica omnes impellit*, Prov. II. 698. F.
 — *voce*, Prov. II. 340. E.
Uncis unguibus qua sunt ne nutrias, Prov. II. 21. C.
Unctio vera, v. 310. F.
 — *Ejus usus*, IV. 37. E.
 — *Extremæ origo*, VI. 174. F.
 — *Eam prophanare*, v. 795. F.
 — *Eas prodesse pueris*, v. 711. E.
Unctius, Prov. II. 1203. C.
Undarum in ulnis, Prov. II. 1085. E.
Undas numeras, Prov. II. 169. A.
Unde excoquat secum, Prov. II. 903. B.
Unedones, Prov. II. 90. B.
Ungari ingentem cladem accipiunt, v. 351. D.
Unguem medium ostendere, Prov. II. 544. F.
Unguento mortuum perungis, Prov. II. 789. A.
Ungues arrodere, Prov. II. 868. A.
 — *demorsos sapit*, Prov. II. Ibid. B.
Ungui notare, Prov. II. 205. B.
Unguium, criniumque præsegmina ne commingito, Prov. II. 21. B.
Unicum duobus non est pugnandum, Prov. II. 1208. E.
Uni navi ne committas omnia, Prov. II. 1026. B.
Unica filia duos parere generos, Prov. II. 263. C.
Unico digitulo scalpit caput, Prov. II. 311. B.
Unicum arb. hand alit duos erit. Prov. II. 456. B.
Unigeniti vocabulum, v. 1153. D.
Unigeniti à patre, quomodo accipiendum, VI. 341. A. B.
Unione signare, Prov. II. 203. A.
Unius manus infirma pugna, Prov. II. 521. D.
Uno collyrio, Prov. II. 1038. C.
 — *die consensescere*, Prov. II. 801. D.
 — *digitulo*, Prov. II. 1042. B.
 — *dignus*, Prov. II. 305. F.
 — *fascie completi*, Prov. II. 225. A.
 — *ore*, Prov. II. 340. D.
 — *tenore*, Prov. II. 368. D.
Unum ad unum, Prov. II. 461. E.
 — *è tribus malis*, Prov. II. 843. F.
 — *pro primo*, VI. 146. F.
Unus contra multos, Prov. II. 197. E.
 — *Deus & plures amici*, Prov. II. 823. E.
 — *homo non facit civit.* Prov. II. 292. E.
 — *multorum instar*, Prov. II. 915. D.
 — *pro unum*, VI. 816. E.
 — *pro quodam, Hebraeorum more*, VI. 109. D. 309. F.
 — *vir hand cernit omnia*, Prov. II. 198. D.
 — *vir nullus vir*, Prov. II. 198. D.
Vocabula quadam sic recepta ut tolli non possint, VI. 39. D.
 — *rerum*, v. 851. D.
Vocabuli mutatio in amplificando, v. 969. B.
Vocabunt, non vocabitur, VI. 10. E.
Vocales, Prov. II. 1203. E.
Vocalium natura, I. 934. F. 935. A.
Vocati sancti, non nati, VI. 559. C. 661. B.
Vocationes variae, IX. 158. B.
Vocatus Apostolus, non modestia causa dictum, VI. 553. C. D.
 — *atque non vocatus Deus aderit*, Prov. II. 494. A.
Vocem omnem mittere, Prov. II. 1089. E.
Vociferatio, Prov. II. 920. C.
Vocum sonitus inanis, VI. 722. F.
 — *novitates, κενωφωρίας*, VI. 947. C.
Volam pedis ostendere, Prov. II. 1173. B.
Volantia scilari, Prov. II. 341. D.
Volare sine pennis hand facile, Prov. II. 847. C.
Volebat pro valebat, depravatam, VI. 367. F.
Volens pro affectatore, VI. 891. D.
 — *volente animo*, Prov. II. 633. C.
Volentem bovem ducito, Prov. II. 977. A.
Volenti nihil difficile, I. 734. D.
Voluisse magna pars facti, I. 275. C.
Volvitur dolium, Prov. II. 1009. A.
Voluntas quid, IX. 1522. B.
 — *ubi sit*, IX. 1338. A.
 — *humana σύνεργον & divina gratia*, IX. 1239. B.
 — *Ada ante lapsum recta liberaque*, IX. 1221. B.
 — *Dei incommutabilis*, IX. 1275. A.
 — *signi*, Ibid.
 — *distinguitur à velle*, Ibid.
 — *Dei absoluta & conditionalis*, Ibid.
 — *hominis quomodo corrupta & obscurata*, IX. 1221. C.
 — *libera tribus modis dicitur*, IX. 1399. A.
 — *Dei non facit quid*, IX. 629. A. & seq. d 5. — Pra-

INDEX GENERALIS

- Præclaram Deus remunerat, I. 275. C.
 ---Troseatum in Christo consistere, v. 1286. C.
 Voluptas, IV. 155. 162. E. 179. E. 188. F. 256. F.
 ---quò rapuit, v. 58. D.
 ---vera & unica, v. 42. C.
 ---perpetuitate perit, permutatione crescit, I. 321. B.
 ---esca malorum, v. 14. A.
 ---turpis, v. 28. C.
 ---jæda, Prov. II. 939. A.
 ---pro voluntas, VI. 1051. E.
 ---Piæ usus immodicus, impius evadit, I. 887. D. 888. C.
 ---Perniciocissimæ ab animo in corpus scatentes, IV. 32. E.
 ---Acerbæ sunt quæ carnis, v. 1244. D.
 ---Connubialium solus thalamus sit conscius, v. 698. D.
 Vomere, non semper turpe, I. 1035. E.
 Vomitus peculiare malum, IV. 40. A.
 Voracior purpura, Prov. II. 516. F.
 Vorare hamum, Prov. II. 574. A.
 Vorfuram solvere, Prov. II. 374. A.
 Vos gravavi, pro vos non gravavi, VI. 795. E.
 Vos videritis, VI. 141. E.
 M. Votacilii apophth. IV. 288. E.
 Votum castitatis an prohibeat contrahum conjugium, v. 634. B.
 ---Salomonis ac Mida diversa, IV. 581. E.
 ---privatum & solenne, I. 798. B. VI. 695. E.
 ---munificum, Prov. II. 656. E.
 ---Ejus compos, Prov. II. 906. A.
 ---Monastica, IX. 1185. A.
 ---Ea perplexas habent dubitationes, v. 646. D.
 ---non temerè suscipienda, I. 903. C.
 ---Eorum nova alititio, VI. 64. D.
 ---de Iis, IV. 146. C. 155. C. 179. B. 206. E. 280. D.
 Vox corporis sit modesta in oratione, v. 523. F.
 ---Ejus exercitii commoda, IV. 36. E. F.
 ---moderatio, v. 956. D.
 ---aliqua mutatio secundum naturam, v. 958. C.
 ---intentio nimia damnatur, v. 959. B.
 ---Impiæ de Deo sunt reprimenda, v. 284. D.
 ---Pharisaicæ, v. 242. F.
 ---Earum cauda inutiles, v. 503. B.
 ---conventus atque discrimina, I. 75. D.
 Urbaniter dicta, IV. 94. C. 116. A. 120. A. F. 194. C. 195. B. 204. C.
 Urbanus nihil æqui cogitat, Prov. II. 803. B.
 Urbium & adificiorum descriptio, I. 455. B.
 Urinandi artem docui te, Prov. II. 822. E.
 Uri πυρόδαι, VI. 688. C.
 Urit absque torre, Prov. II. 1026. C.
 Uræ occurfus quando formidabilis, I. 913. A.
 Urarum parius, I. 493. E.
 Urſi & equi pugna, I. 874. D. in fine.
 Urſi nasum fumantem tentaveris, Prov. II. 843. D.
 Urſus quum adsit vestigia quaris, Prov. II. 377. D.
 Usque ad aras amicus, Prov. II. 748. B.
 --- ad ravim, Prov. II. 835. D.
 --- ad legem enim peccatum, Origenes diversum legit, VI. 590. B.
 --- ad plaudite, Prov. II. 836. D.
 Usura currit citius quam Haracius, Prov. II. 610. E.
 --- unde, v. 932. E.
 --- res detestanda ap. ethnicos, v. 306. C.
 --- Eam Christiana in totum damnant, v. 897. D.
 --- ad Eam pecuniam dare, v. 298. B.
 --- de Ea concio, v. 897. C.
 --- Nauticæ usura, Prov. II. 1157. B.
 Uſus quid, IX. 181. A.
 --- apud Hilarium, IX. 174. B.
 --- sermonis rex, I. 367. E.
 --- est, altera natura, Prov. II. 1149. D.
 --- Ejus partes, I. 409. B.
 --- ab Antiquo non facile discedendum, v. 500. B.
 Ut aliquando finem indicat, aliquando sequelam, VI. 84. D. 564. C.
 Ut canis è Nilo, Prov. II. 361.
 Ut ex bulga matris, Prov. II. 1192. E.
 --- fici oculis incumbunt, Prov. II. 653. E.
 --- herba solstitialis, Prov. II. 1163. E.
 Ut redundat, VI. 796. E.
 Ut, sequelam significans non finem, VI. 34. D.
 Ut sit apud me, est, est, locus obscurus, VI. 754. F.
 Ut sublimitas sit virtutis Dei, VI. 763. E.
 Ut illos amulentur, obscure veritatis interpret, VI. 623. F.
 Ut in velabro olearii, Prov. II. 903. C.
 Ut lupus ovem, Prov. II. 1120. E.
 Ut luti bajuli, Prov. II. 1133. F.
 --- nunc sunt homines, Prov. II. 916. B.
 --- Phrygius amavit Pieriam, Prov. II. 1176. D.
 --- possumus, quando ut volumus non licet, Prov. II. 313. D. 851. A.
 Utere curru, de asinis nihil lab. Prov. II. 885. E.
 Uterque ambo, Prov. II. 1016. A.
 Uti foro, Prov. II. 62. D.
 Utilis nec sibi nec aliis, Prov. II. 568. B.
 Utilitas, IV. 114. D. 167. E. 265. E. 350. B.
 --- Ejus nomen longè patet, v. 880. C.
 --- definitio, I. 403. B.
 Utinam domi sim, Prov. II. 657. A.
 --- male, quemadmodum invenisti, ejicias. Ibid.
 --- abscindantur, sensus triplex, VI. 823. D.
 Utraque manu adesse, Prov. II. 340. D.
 Utramque paginam fecit, Prov. II. 527. C.
 Utre territas, Prov. II. 239. D.
 Utrem cadis, Prov. II. 172. D.
 --- mergis vento plenum, Prov. II. 811. C.
 --- vellis, Prov. II. 173. A.
 Utroque claudicare, Prov. II. 794. D.
 --- nutans sententia, Prov. II. 864. F.
 --- pollice laudare, Prov. II. 315. F.
 Utrumque, Prov. II. 998. D.
 de Uva & nova nuptia simile, v. 672. E.
 Uvalſingamica virgo, v. 1325. B.
 Uveſellus, IX. 1622. C.
 Vuaramus totius Anglica primas, & Regni totius Cancell. v. 903. E.
 Vulcanium vinculum, Prov. II. 656. B.
 Vulcanus tibi vaticinatus est, Prov. II. 574. B.
 --- Ejus genealogia, I. 326. F.
 Vulgarius, qui alias dicitur Theophylactus, VI. 10. F. 1022. F.
 Vulgata Theologorum interpretatio rejecta, VI. 870. D.
 Vulgus pessimus vivendi auctor, v. 40. A.
 --- pessimi auctor, I. 768. A.
 --- suspicax, Prov. II. 937. B.
 --- ingratitude, Prov. II. 932. E.
 Vulnere Deum & Satanam, v. 459. B.
 Vulpes annoſa haud capitur laqueo, Prov. II. 372. F.
 --- bovem agit, Prov. II. 592. B.
 --- multa, echinus unum novit, Prov. II. 187. E.
 --- haud corrumpitur muneribus, Prov. II. 372. F.
 --- non iterum capitur laqueo, Prov. II. 560. E.
 --- quam facile pyrum comest, Prov. II. 844. A.
 --- Esurienti somnus obrepit, Prov. II. 602. D.
 --- Eum immolare, v. 311. B.
 --- Pellace benignior, Prov. II. 996. B.
 --- Iis qui similes, v. 1032. D.
 Vulpina pellis affuenda, si leonina non sufficit, Prov. II. 846. D.
 Vulpinari cum vulpe, Prov. II. 81. D.
 Vultuosi, v. 966. D.
 Vultur si es, cadaver expecta, Prov. II. 266. C.
 --- Ejus umbra, Prov. II. 633. D.
 --- Eorum natura sagax, I. 613. F.
 Vultus tribuitur herba, VI. 1027. D.
 --- Ejus hilaritas, I. 1035. B.
 --- Eo sepe ladiſtur pietas, Prov. II. 1148. A.
 Vulva Latinis non est obscæna vox, non magis quam matrix, VI. 234. F.
 --- quid sit, VI. 581. E.
 Uxor, unde dicta, v. 625. C.
 --- qualis deligenda, I. 498. E. 733. E.
 --- bona, bona fors, I. 679. A.
 --- bona, donum Dei, v. 655. B.
 --- ſocia sit hilaritatis, v. 674. D.
 --- cæca à quodam ducta, v. 668. C.
 --- morosa quare detur, v. 671. A.
 --- accommoda sit viri moribus, v. 674. E.
 --- quomodo admonenda, v. 721. B.
 --- gravida à congressu quiescat, v. 700. A.
 --- ecclesiasticas conciones frequenter audiat, v. 691. A.
 --- ſeni ſponſa regina est, Prov. II. 303. C.
 --- Joſeph, Maria, VI. 8. E.
 --- Pauli, VI. 875. F.
 --- Ei nulla auctoritas in virum, v. 694. F.
 --- Eam

OPERUM DESIDERII ERASMI ROTTERODAMI.

— Eam Socratis vasa mense subvertisse, v. 1035. E.
 Uxorem si quis cognoverit noctem, postridie abstinebat ab ingressu templi, i. 899. B.
 — per totam domum obrepere decet, v. 695. E.
 — pugnare cum viro est cum Deo pugnare, v. 688. B.
 — non decere multa verba de absente marito facere, v. 680. F.
 — Malæ ferenda, i. 817. D.
 — Iis imputari male educatos liberos, v. 660. C.
 — Eas quidam vertunt in ancillas, v. 687. A.
 Uxoriam fidei experimentum quomodo sumendum, iv. 680. B.
 W.
 W littera sonus, i. 936. A.
 Waramus (Gulielmus) Archiepiscopus Cantuariensis, iv. 769. v. 810. E. vii. 153. lin. 15.
 Wimphelengius (Jacobus) i. 1014. D.
 Wittenbergenfis literatura Melanchioni debetur, ix. 1618. E.
 X.
 X Anthippæ apoph. iv. 363. A.
 Xeniolis amici se invicem consueverunt salutare, i. 560. in princ.
 Ξενίχισταί, vi. 1051. F. 1053. D.
 Xénos dure versum, vi. 838. F.
 Xenocratis integritas, v. 485. D.
 — ansteritas, v. 844. C.
 — apoph. iv. 335. A.
 Xenophontis constantia in ferendo gnati obitu, viii. 558. C.
 — dictum, iv. 23. B. C.
 — Ejus apoph. 238. E. 347. F. 350. B.
 Xerxes Daris filius unum tantum Dema-

ratum habuit liberum & amicum monitorem, in dedic. ante pag. i. lin. 15.
 — Atho monti faciem misit cum epistola, iv. 62. B.
 — rex mari plagas incutit, iv. 62. B.
 — Darii filius apoph. iv. 230. E.
 Y.
 Y littera Ionus, i. 959. E.
 Y Y græca vocalis pronuntiatio, i. 937. C.
 Υβρίσαι vim facere, vi. 488. D.
 Υβρισης contumeliosus, vi. 567. B.
 Υδροποτειν, vi. 943. D.
 Υδροπότης, οινόποτης, vi. 61. F.
 Υθλεις, Prov. ii. 179. D.
 υιοθεσία, vi. 605. B.
 υπέρ auget Græcis, vi. 592. E.
 υπέρ λίαν, vi. 794. F.
 υπερνικῶν, vi. 608. E. F.
 υπερματῶν, Prov. ii. 607. A.
 υπερπεριεύομαι, υπέρ addit epistola, vi. 763. D.
 υπεριψώ, vi. 869. C.
 υπεψημισμένη, Prov. ii. 1014. E.
 υπηρέται, vi. 218. D.
 υπηρέτης variè translatus, vi. 28. D.
 υπομονή, vi. 1011. F.
 υπόσασις, pro materia, seu argumento, vi. 781. E.
 ύψιλοφροειν, μέγα πνέειν, vi. 625. C.
 Z.
 Z quo pacto sonandum, i. 953. A.
 Z littera in geminum se vertitur, i. 953. A. 954. A.
 ζα pro δια, vi. 22. F.
 Zabuli vocabulum, ix. 295. C.
 Zabulus pro diabolo, vi. 22. F.
 Zacharias, filius Barachias, vi. 122. D.

— Ejus incredulitas, v. 298. E.
 Zaleuci lex, Prov. ii. 697. D.
 Zafius (Ulricus) i. 1014. F.
 ζαθε, Prov. ii. 220. B.
 Zelotes an uxorem amet, i. 258. A.
 Zelotypia quid, i. 422. A.
 — stultie amantium morbus, i. 422. A.
 — meretricium amorum comes, v. 700. E.
 Zelus, ix. 1004. D.
 Zenobia apoph. iv. 286. D.
 Zenontis dictum, iv. 24. B.
 — Cottiei in quendam garrientem adolescentem dictum, iv. 82. E.
 — silentium, iv. 674. C.
 — Eo moderatior, Prov. ii. 391. E.
 Zenonium est & lentem coquere, Prov. ii. 1103. E.
 Zenophantes dinia parasitus ingurgitatione prefocatur, i. 312.
 Zeuxidamidæ apoph. iv. 131. D.
 Zeuxis in pingenda Junone quot virgines elegerit, i. 600. E.
 — Ejus apoph. iv. 315. D.
 Ζηλῶν Ζηλοτηρίαν esse, vi. 787. D.
 Zizania vellere quid, ix. 1057. F.
 Zizimus Pazaita frater veneno peremissus à Pontifice, v. 353. C.
 Zoili, Prov. ii. 556. F.
 Zona pro crumena, vi. 54. D.
 — perdidit, Prov. ii. 187. A.
 Ζοφοροδότηδες, Prov. ii. 897. F.
 Zopyrus quanti estimatus sit à Dario, iv. in Dedic. ante pag. i. lin. 12.
 — Ejus talenta, Prov. ii. 698. E.
 Ζωροστεϊν, Prov. ii. 489. F.
 Zorst, civitas Germania, ditionis Juliacensis, i. 907. A.
 Zwillanum Gymnasium, i. 891. E.
 Zuthum, cerevisia, calia, vi. 221. E.

LOCI SCRIPTURARUM,

PASSIM EXPLICATI IN OPERIBUS ERASMI SUBSEQUUNTUR.

- Gen. I I I. **N**on moriemini, v. 406. D.
I V. Quare iratus es, & cur concidit
facies tua, ix. 1224. F.
Nonne si bene egeris, recipies,
ix. 1361. E.
- V I. Non permanebit spiritus meus in homine, quia
caro est, ix. 1451. A.
— Cuncta cogitatio cordis intenta esset in malum,
ix. 1235. D.
— Non permanebit spiritus meus in homine, ix.
1235. C.
- I I X. Sensus & cogitatio cordis humani, ix. 1235.
D.
- XIIX. Procul visis occurrit Abraham, v. 1034.
E.
- XX. Dic soror illius sum, v. 705. E.
- XXIV. Historia de Isaac, v. 656. A.
- XXV. XXVI. — de Esau & Jacob, v. 17. A. E.
usq. XXIX.
- Exod. VII. Indurat Dominus cor Pharaonis, ix. 1132.
C.
- XX. Ut sis longevus super terram, v. 721. A.
- XXXIV. Qui reddis iniquitatem patrum filiis, &c. ix.
904. C.
- Levit. X. Capita vestra nolite disco operire, v. 792. F.
- XXI. Ne caecus aut claudus, aut gibbo deformatus
&c. v. 838. F.
— Super nullius mortui animas ingreditur, v.
793. A.
- Deut. VI. Ligabis ea quasi signum in manu tua, v. 1038.
B.
- XXX. Testes invoco hodie caelum & terram quod pro-
posuerim, ix. 1225. A.
— Mandatum hoc quod ego precipio tibi hodie,
non est supra te &c. ix. 1376. E.
- XX XVII. Miserebor cuiuscunque misereor, ix. 1391. E.
- Ruth. I. & IV. De Noëmi & Ruth hist. v. 746. A.
3. Reg. XVII. De vidua Sareptana hist. v. 745. C.
- I. Par. XXIX. Si quaesieris eum, invenitur tibi, ix. 1533.
F.
- II. Paral. XV. Dominus vobiscum, vos estis cum eo, ix. 1583.
F.
- Judith. Historia, v. 742. E.
- Job. XIX. Scio quod redemptor meus vivit, v. 1048.
A.
- Psal. XXVI. Credo videre bona Domini in terra viventium,
v. 1048. B.
- L IV. Quis dabit mihi pennas, sicut columba, v.
1114. E.
- LXVII. Pluviam voluntariam segregabis, v. 837.
D.
- Prov. V. Deriventur fontes tui foras, v. 696. D.
- X V. Responso mollis frangit iram, v. 1043.
F.
— Mors & vita in manibus lingua, v.
836. E.
- XVI. Hominis est animam preparare, ix. 1529.
B.
- XXI. Sicut divisiones aquarum, ita cor regis in ma-
nu Domini, i. 677. B.
— cor regis in manu Domini, ix. 1469.
D.
- Cant. I. Trahe me post te, v. 592. D.
- I I. Sicut lilium inter spinas, v. 592. B.
- Cant. XV. Deus ab initio constituit hominem & reliquit
eum, ix. 1221. A.
- Esaï. I. Si volueris & audieris me, ix. 1225. B.
- XXI. Anima, qua peccavit morietur, v. 835.
A.
- XXX. In silentio & spe eris fortitudo vestra, v. 609.
E.
- X L. Super montem excelsum ascende tu, v.
833. E.
— Suscepit de manu Domini pro omnib. peccatis
suis, ix. 1455. D.
- XLV. Va qui contradicit factori suo, ix. 1233.
B.
- L. Dominus dedit mihi linguam eruditam, v.
787. E.
- LXII. Super muros tuos constitui custodes, v. 836.
A.
- L I I. Ipse vulneratus propter iniquitates nostras, v.
835. E.
— Quam pulchri super montes pedes, v.
834. C.
- LIX. Clama ne cesses, v. 834. D.
- Jer. I V. Novate nobis novale, viri Juda, v. 848.
A.
- X. Scio Domine quoniam non est hominis via ejus,
ix. 1466. E.
- Ezech. XII. Nolo mortem peccatoris, ix. 1371. C.
- X X. Dedi eis precepta non bona, ix. 853. F.
- XXXVI. Dabo vobis cor novum, v. 774. C.
- XXXVII. De ossibus aridis, v. 1047. F.
- XLIV. Porta hac clausa erit, v. 1155. C.
- Osc. X. Seminate vobis in iustitia, v. 848. C.
- Mich. V I. Iudicium Domini cum populo suo, ix. 1421.
A.
- Habac. I I. Super custodiam meam stabo, v. 836. A.
- Malach. III. Jacob dilexi, Esau autem odio habui, ix.
1437.
- Matth. I. Emanuel, id est nobiscum Deus, ix. 401. B.
& seq.
- V. Diligite inimicos vestros & bene, v. 46. E.
- Ne juretis omnino, ix. 131. D.
- V I. Nolite multum loqui, v. 1112. E.
- Pater noster, v. 1122. F. 1123. F.
- Tuum est regnum, & potentia, ix. 132.
D.
- Ne sitis solliciti vita vestra, i. 688. F.
- X. Exquirite quis in ea sit dignus, ix. 1359.
C.
- Non enim vos estis, qui loquimini, ix.
1739. C.
- Nonne duo passeres affe. veniunt, ix.
1240. C.
- Omnes vestri capilli numerati sunt, ix.
1240. D.
- XIII. De parabola Zizaniorum, ix. 1054. B.
- XVI. Abi post me Satana, ix. 136. A.
- XIX. Quid hanc faciam, ut habeam vitam aeternam,
ix. 590. E.
- Si vis ad vitam ingredi serva mandata,
ix. 885. F.
- XXI. Verebuntur forte filium meum, ix. 138. F.
- XXIII. Ut veniat super vos omnis sanguis iustus, ix.
904. D.
- XXV. De virginibus decem, ix. 141. B.
- Marc. V.

LOCI SCRIPTURARUM.

Marc. V. Cognoscens virtutem de illo exierat, ix. 142. D.
 I X. Quid inter vos conquiritis, ix. 144. B.
 — Erunt duo in carne una, ix. 144. C.
 Luc. I. Non discedebat à templo, v. 751. C.
 — Respexit humilitatem ancilla sua, i. 1028. A.
 — Quia respexit humilitatem ancilla sua, ix. 599. A. C.
 I I. Quae cum audisset, ix. 151. A.
 — Et non cognoverunt parentes ejus, ix. 154. A.
 — Simeon senex puero Jesu, ix. 603. B.
 V. Non veni vocare justos, sed peccatores, ix. 1367. D.
 V I I. Puella tibi dico surge, v. 793. C.
 X. Hoc fac & vires, ix. 859. D.
 X I. De nocturno postulatore, v. 1104. C.
 — Lucerna corporis tui, ix. 166. E.
 — Si ergo vos cum mali sitis, &c. ix. 1504. D.
 X I I. In sublime tolli, ix. 167. D.
 — Ut inter fratres divideret hereditatem, v. 792. C.
 X I V. Beati qui comedunt hunc panem in regno Dei, v. 398. C.
 — Qui non bajulat crucem, v. 1061. D.
 — Cum feceritis omnia, ix. 1239. E.
 X V I I. Ite & ostendite vos sacerdotibus, ix. 257. A.
 X I I X. De iudice iniquo, v. 1104. B.
 Joan. I. Et Deus erat verbum, ix. 404. F.
 — Quotquot autem receperunt eum, ix. 1506. A.
 — De plenitudine ejus accepimus omnes, ix. 1507. B.
 I I I. Non potest homo recipere quicquam nisi fuerit ei datum de caelo, ix. 1509. C.
 V. Scrutamini scripturas, ix. 1301. C.
 — Doctrina mea non est mea, simile, v. 441. E.
 V I. Nisi manducaveritis carnem filii hominis, v. 259. D.
 — Caro non prodest quicquam, v. 30. B.
 I I X. De adultera, ix. 189. D.
 X. Furcs sunt & latrones, v. 317. C.
 X I. Lazarum fleuit, v. 793. E.
 X I V. Ego sum via, veritas, v. 1199. D.
 X V. Sine me nihil potestis facere, ix. 1237. D.
 X V I. Spiritus arguet mundum de peccato, ix. 1511. E.
 X X I. Si volo eum manere, ix. 195. D.
 A&. I I I. Et nunc scio fratres quod per ignorantiam fecistis, ix. 1387. E.
 I V. Adversus sanctum puerum tuum Jesum, ix. 4141. A.
 Rom. I. Ex resurrectione mortuorum, ix. 212. C.
 I. II. III. & IV. declarantur, ix. 1347. A. & seq.
 I. Tradidit illos in reprobum sensum, ix. 1232. C.
 I I. Omnes declinaverunt, ix. 1490. B.
 I V. Abraham credidit Deo, & reputatum, &c. ix. 1502. F.
 V I I. Video aliam legem in membris meis, ix. 1512. F. 1513. A.
 — Ibid. Mulier alligata viro, ix. 959. C.
 I I X. Vos in carne non estis, ix. 1503. E.
 I X. Jacob dilexi, Esau odio habui, ix. 1230. B. 1232. E.
 — Nunquid dicit lutum figulo, ix. 1233. C.
 — Qui est super omnia Deus Benedictus in secula, ix. 1044. C.
 — Major serviet minori, ix. 1428. D.
 X I. Quis voluntati ejus resistet, ix. 1380. A.
 — Gentes ex oleastro insita sunt in olivam, ix. 1413. A.

X I V. Omne quod non est ex fide peccatum est, ix. 1504. D.
 I. Cor. III. Lignum, fœnum, stipulam, ix. 217. F.
 I. Cor. V I. An nescitis, quoniam qui adhaeret meretrici, v. 19. C.
 — Omnia mihi licent, sed non omnia conducunt, i. 680. D. E.
 — sed ego sub nullius potestatem redigar, i. 681. B.
 I. Cor. V I I. Nolite fraudare invicem, nisi forte ex consensu ad tempus, v. 698. F.
 — Revertimini in idipsum quid ap. Paulum sit, ix. 145. E.
 — Liberata est à lege viri, ix. 262. F.
 — De innuptis autem ac viduis, v. 757. E. ix. 693. B.
 I. Cor. I I X. Scientia inflat, ix. 1718. E.
 X I V. Qui Prophetat hominibus, 1307. D.
 X V. Primus homo de terra terrenus, v. 16. F.
 — Omnes quidem dormiemus, ix. 218. D.
 2. Cor. I. Non sapientia carnali. ix. 1458. C.
 2. Cor. I I. Non quod sufficientes sumus cogitare, ix. 1529. B.
 V. Ut referat unusquisque propria corporis prout gessit, ix. 1526. B.
 Gal. I I I. Ex operibus legis Spiritum accepistis, &c. ix. 1497. D.
 — Conclufit scriptura omnia sub peccato, ix. 1352. F.
 — Quid igitur lex, propter transgressionem, ix. 1350. C.
 Eph. V. In Psalmis, hymnis & canticis spiritualibus, v. 1101. B.
 — Viri diligite uxores vestras, v. 701. E.
 — Hoc enim placitum est in Domino, v. 720. E.
 Philipp. I I. Sed exinanivit semetipsum formam servi, ix. 407. D.
 — Deus operatur in nobis & velle & perficere, ix. 1239. B.
 Coloff. I. Primogenitus omnis creatura, ix. 229. A.
 I I. Et jam secundum Christum quia in ipso inhabitat, ix. 409. C.
 I. Theff. V. Et integer vester spiritus & anima & corpus, v. 19. F.
 2. Theff. I I. Extollitur supra omne quod dicitur Deus, ix. 1374. E.
 I. Tim. I. Unus enim Deus & unus mediator, v. 1117. B.
 I. Tim. I I. Salvabitur autem per filiorum generationem, v. 708. B.
 I. Tim. I I I. Qui episcopatum desiderat bonum opus desiderat, v. 805. D.
 I. Tim. I V. Nemo adolescentiam tuam contemnat, v. 840. F.
 I. Tim. V I. Liberos in subjectione ha. v. 791. D.
 2. Tim. I I. In magna domo vasa sunt aurea, argentea, ix. 1444. B.
 2. Tim. I V. Pradica verbum, infra opportune, ix. 1280. C.
 2. Cor. V. Omnia autem ex Deo, v. 804. F.
 Tit. I I. Magni Dei & Salvatoris nostri Jesu Christi, ix. 411. D.
 Jacob. I. Sapientia qui indiget, ix. 1741. A.
 — Visitare pupillos &c. 1022. D.
 I. Pet. I. In quem desiderant, ix. 241. E.
 — In adspersionem sanguinis J. C. v. 1023. B.
 2. Pet. I I I. Similiter & mulieres subdita sint viris, v. 704. C. 705. C.
 i. Joan. I V. Charissimi diligamus invicem, ix. 1534. B.
 V. Ut cognoscamus Deum verum, ix. 412. E.
 — Tres sunt qui testimonium dant in caelo, ix. 275. B. 632. C. 1029. F.
 Hebr. I I. Thronus tuus Deus in secula, ix. 412. C.

FINIS.

